

1955 JUN 25

BUDAPEST

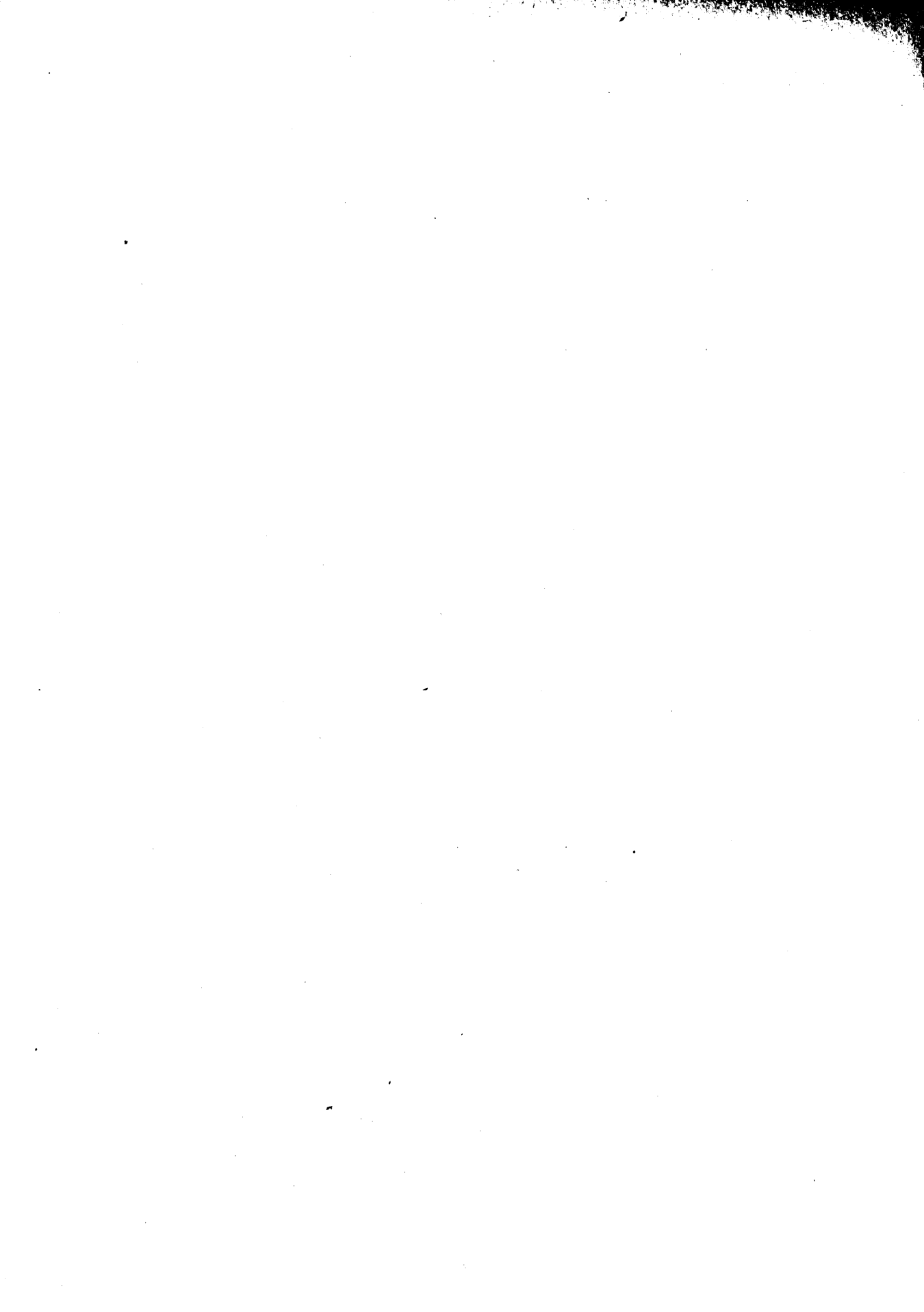
JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

1954

IX. új évfolyam

KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

Tartalommutató

a Jogtudományi Közlöny 1954-es évfolyamához

Állam- és jogelmélet

Cikkek

- Hogyan használjuk fel ma Marx és Engels bírálatait a burzsoá jog- és államelméletekről. — *Földesi Tamás* 169
- A burzsoá objektivizmus megnyilvánulásai jogtudományunkban. — *Nagy Andor*..... 267
- 1848—1849 állam- és jogbölcselete. — *Szabó Imre* 421

Alkotmányjog

Cikkek

- Nemzetközi Jogász Kongresszus az államok békés együttműködésének előmozdítására. — *Czakó Kálmán* 3
- Jogászai munkánk hiányosságairól. — *Krémer Miklós* 143
- Az 1949. évi XX. törvény és a tanácsok..... 265
- A jogforrásokról és közzétételükről. — *Szamel Lajos* 442
- Új tanácstörvényünk. — *Toldi Ferenc*..... 347

Szemle

- Megjegyzések Kovács István: A „burzsoá alkotmányosság válsága” c. könyvéről. — *Antalfy György* 413

Államigazgatási jog

Cikkek

- A beruházások megvalósítását célzó szerződésekről szóló egyes jogszabályokhoz. — *Sárosi Dezső* 468

Szemle

- Frolov: Ügykezelés a szovjet hivatalokban. [Ism.] — *Berényi Sándor*..... 322
- A magyar államigazgatási jog alapjai (különös rész), pénzügyi alapismeretek. [Ism.] — *Szatmári Lajos* 324

Pénzügyi jog

Szemle

- A magyar pénzügyi jog főbb kérdései. Szerk. Ilorváth Róbert. [Ism.] — *Mártonffy Károly* 498

Polgári jog

Cikkek

- Az új hagyatéki eljárás a gyakorlatban. — *Záhony László* 43
- Az elévülés néhány kérdése a szocialista szervezetek jogviszonyaiban. — *Havasi Győző*..... 98
- [A bérbeadó fellebbezési jogá.] Válasz egy hozzászólásra. — *Magyar Andor*. Újabb hozzászólás. — *Szelényi Dezső*..... 117, 211
- Szavatosság és jótállás új jogrendszerünkben. — *Herczeg István*..... 123
- Kártérítési jogunk legújabb fejleményei. — *Marton Géza*. Hozzászólás. — *Sebestyén Péter* 221, 315, 491
- A kártérítési felelősség szocialista alapjai. — *Herczeg István*. Hozzászólás. — *Sebestyén Péter* 228, 491
- A kötelelem biztosítékai. — *Reck Salamon*..... 283
- A polgári törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. — *Eörsi Gyula*..... 334
- Az állami szervek néhány polgári jogi problémája a magyar jogban. — *Csanádi György*..... 377
- A beruházások megvalósítását célzó szerződésekről szóló egyes jogszabályokhoz. — *Sárosi Dezső* 468

Szemle

- Szükségszerűek-e az állami vállalatok közti szerződéses viszonyok. — *Eörsi Gyula*..... 53
- Novickij, I. B.: Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban. [Ism.] — *Garamvölgyi Zoltán* 118
- „A szovjet polgári jog” c. könyv magyar fordításának minőségéről..... 160
- „A szovjet polgári jog” 2. köt. c. könyvnek a fordításáról. — *Révai Tibor*..... 161
- Novickij: „Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban”. [Ism.] — *Révai Tibor*..... 501

Családjog

Cikkek

- A házasság felbontásának anyagi jogi kérdései a szovjet és a magyar jogban. — *Benkő Gyula* 25
- A házassági bontóper előkészítő eljárása. — *Mikos Ferenc*..... 30
- A közös megegyezés szerepe a házasság felbontásánál az új családjogi törvény alkalmazásában. — *Magyar Andor* 94
- A nemzetközi vonatkozású házassági perekkel kapcsolatos kérdések. — *Vitányi Béla*..... 127
- Eljárási szabályok státusperekben. — *Faragó Dezső* 193
- A családjogi törvény bírói gyakorlatának néhány kérdése. — *Böszörményi-Nagy Emil*..... 290
- A mostohagyermek családi jogállásának és tartási igényének a kérdése. — *Dér Pál*..... 293
- A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás. — *Szigligeti Viktor* 299

Szemle

- Hozzászólás a házastársak vagyoniilletőségének kérdésében kialakult vitához. — *Böszörményi-Nagy Emil*..... 59
 A gyermektartásdíj kérdéséhez. — *Szelényi Dezső* 61
 Észrevételek [Habermann Gusztáv] „A gyermekek és anyák fokozottabb bírói jogvédelme” című cikkhez. — *Molnár János*..... 114
 A házassági bontópert megelőző előkészítő eljárás egyes problémáiról. — *Okolicsányi István*.... 116

Munkajog

Cikkek

- A dolgozók anyagi felelősségével összefüggő kérdések. — *Árva Nándor*..... 37
 Munkakényszer a késői feudalizmus korában I—II. — *Révész László*..... 47, 104

Szemle

- A dolgozók felelősségkorlátozása. — *Beck Salamon* 255
 Egyetemleges vagy részarányos anyagi felelősség a munkajogban. — *Kertész István*..... 307

Mezőgazdasági jog

Cikkek

- Az új mezőgazdasági termelőszövetkezeti mintaalapszabályról 20
 A háztáji gazdaság jogi kérdései. — *Medve Zsigmond* 182
 A jogtudomány kérdései a mezőgazdasági termelés fejlesztésével kapcsolatos határozatok tükrében. — *Medve Zsigmond*..... 452

Szemle

- A földhasználati jog egyes kérdései népi demokráciánkban. — *Nagy László*..... 54

Büntetőjog

Cikkek

- Egyes veszélyeztető bűncselekményekről. — *Székely János* 148
 A jogtudat néhány jellegzetessége a büntetőjog elméletében és gyakorlatában. — *Barna Péter*. Hozzászólás. — *Erdész László*..... 310
 A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének eltérő szabályozása a szovjet és a magyar jogban. — *Olti Vilmos* 354
 A társtettség a Bt. vonatkozó rendelkezéseinek tükrében. — *Losonczy István*..... 387
 A bűnsegély és a társtettség elhatárolása. — *Schultheisz Emil*..... 439

Szemle

- Eltiltás a közügyektől. — *Székely János*..... 208
 A fiatalok büntetőjogának elvei. — *Szabó András* 399

Törvénykezési jog

Igazságügyi szervezet

Cikkek

- A Magyar Népköztársaság Bírósági szervezeti törvénye. — *Névai László*..... 4
 A Román Népköztársaság új ügyész szervezete. — *Nagy Lajos*..... 12

- Büntető perrendtartásunk novellája és az igazságügyi szervezet. — *Bényey Zoltán*..... 275
 A törvénykezési jog problémája. — *Névai László* 372

Szemle

- Eörsi Gyula: Az amerikai igazságszolgáltatás. [Ism.] — *Schmidt Péter, Szabó András* ... 67, 163
 Ankét a „törvénykezési jog”-ról. — *Skorka György* 409

Büntető eljárás

Cikkek

- A magyar—bolgár bűnügyi és polgári jogsegély-szerződés. — *Vitányi Béla*..... 16
 A védő szerepe a burzsoá és a szocialista büntető eljárásban I—III. — *Olti Vilmos* 48, 109, 155
 Az előkészítő ülés a büntető eljárásban. — *Móra Mihály* 75
 A büntető perrendtartás novellája. — *Keleti Ferenc* 217
 A büntető és polgári ítéletnek egymáshoz való viszonya. — *Szemenyei László*..... 246
 Büntető perrendtartásunk novellája és az igazságügyi szervezet. — *Bényey Zoltán*..... 275
 A hozzátartozó [tanúskodási kötelesség alóli] mentességi jogának néhány kérdéséről. — *Békés Imre* 303
 „A Rosenberg-per tovább folyik.” [Ism.] — *Pintér Jenő* 320

Polgári eljárás

Cikkek

- A magyar—bolgár bűnügyi és polgári jogsegély-szerződés. — *Vitányi Béla*..... 16
 A házassági bontóper előkészítő eljárása. — *Mikós Ferenc* 30
 Lemondás a fellebbezésről. — *Beck Salamon*..... 34
 Egyéves az új polgári perrendtartás. — *Schleijfer Pál* 90
 A nemzetközi vonatkozású házassági perekkel kapcsolatos kérdések. — *Vitányi Béla*..... 127
 A Pp. reformjának kérdéséhez. — *Névai László*
 Eljárás szabályok státuszperekben. — *Faragó Dezső*
 Döntőbizottsági és bírói határozatok végrehajtása állami szervek és vállalatok, valamint szövetkezetek ellen. — *Simon Gyula*..... 198
 A büntető és polgári ítéletnek egymáshoz való viszonya. — *Szemenyei László*..... 246

Szemle

- A házassági bontópert megelőző előkészítő eljárás egyes problémáiról. — *Okolicsányi István*.... 116
 A házassági bontópert megelőző előkészítő eljárás — *Szigligeti Viktor*..... 299
 A polgári perbeli jogok és kötelességek elméleti alapjához. — *Móra Mihály*..... 479
 A bíróság bizonyítási tevékenysége a szovjet kereseti eljárásban és annak tanulságai. — *Farkas József*..... 484

Nemzetközi jog

Cikkek

- Nemzetközi jogász kongresszus az államok békés együttműködésének előmozdítására. — *Czakó Kálmán*..... 3
 Az ENSZ alapokmányának helye a nemzetközi jog rendszerében. — *Buza László*..... 78
 Haladó nemzetközi jog — demokratikus nemzetközi jog I—II. — *Pulay Gábor—Hercegh Géza*... 84, 136
 A nemzetközi vonatkozású házassági perekkel kapcsolatos kérdések. — *Vitányi Béla*..... 127

A [Magyar Kereskedelmi] Kamarai Választott-bíróság új szabályzata. — *Réczei László*..... 234
 A berlini értekezlet és a német kérdés. — *Nándori Pál* 238

Szemle

Hajdu Gyula : Schuman terv és szuverénitás. [Ism.] — *Buza László, Benkő Gyula*..... 63, 65
 Nemzetközi jogi tanulmányok. Szerk. Hajdu Gyula. [Ism.] — *Flachbarth Ernő*..... 318
 A hidegháború nemzetközi joga. — *Hajdu Gyula* 395

Állam- és jogtörténet

Szemle

Az 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság..... 158
 Kandidátusi disszertáció Balugyánszky Mihály munkásságáról. — *Révész László*..... 313

Tudományos élet — jogi oktatás

Cikkek

A burzsoá objektivizmus megnyilvánulásai jogtudományunkban. — *Nagy Andor*..... 267
 Jogtudományunk feladatai a Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa után. — *Vas Tibor* 329
 A Jogtudományi Kongresszus elé. — *Pulay Gábor* 406
 Az Állam- és Jogtudományi Kongresszus után... 419

Szemle

A Jogtudományi Közlöny munkájának értékelése a pécsi Állam- és Jogtudományi Kar tanácsülésén 204
 Jogi alapismeretek. Tanácsakadémiai tankönyv. [Ism.] — *Pintér Jenő*. Hozzászólás. — *Molnár Tibor, Lukács László* 212, 312
 Jogi és államigazgatási bibliográfia 1952. Összeáll. Nagy Lajos. [Ism.] — *Asztalos László*..... 503
 Néhány megjegyzés a szegedi kari évkönyvvel kapcsolatban. [Ism.] — *Péteri Zoltán*..... 505

Évfordulók

Hazánk felszabadításának kilencedik évfordulójára 121

Megemlékezések

Lenin. [Halálának 30. évfordulója alkalmából]... 1
 Évforduló. [J. V. Sztálin halálára]..... 73
 Andrej Januarjevics Visinszkij. 1883—1954. (Nekrológ) 417
 Schleiffer Pál. [Nekrológ] — *Móra Mihály*..... 53
 Emmanuel Bloch. — *Kovács István*..... 257
 „A Rosenberg-per tovább folyik.” — *Pintér Jenő* 320

Joggyakorlat

A Központi Döntőbizottság gyakorlatából 62, 158, 261 316

Névszerinti mutató a Jogtudományi Közlöny 1954-es évfolyamához

A számok az évfolyam ama lapját jelölik, amelyen az illető szerző cikke található

<i>Antalfy György</i> 413	<i>Molnár János</i> 114
<i>Asztalos László</i> 503	<i>Molnár Tibor</i> 312
<i>Árway Nándor</i> 37	<i>Móra Mihály</i> 53, 75, 479
<i>Barna Péter</i> 178	<i>Nagy Andor</i> 267
<i>Beck Salamon</i> 34, 255, 283	<i>Nagy Lajos</i> 12
<i>Benkő Gyula</i> 25, 65	<i>Nagy László</i> 54
<i>Berényi Sándor</i> 322	<i>Nándori Pál</i> 238
<i>Békés Imre</i> 303	<i>Névai László</i> 4, 190, 372
<i>Bényey Zoltán</i> 276	<i>Okolicsányi István</i> 116
<i>Böszörményi-Nagy Emil</i> 59, 290	<i>Olti Vilmos</i> 48, 109, 155, 354
<i>Buza László</i> 63, 78	<i>Péteri Zoltán</i> 505
<i>Csanádi György</i> 377	<i>Pintér Jenő</i> 212, 320
<i>Czakó Kálmán</i> 3	<i>Pulay Gábor</i> 84, 136, 406
<i>Dér Pál</i> 293	<i>Réczei László</i> 234
<i>Erdész László</i> 310	<i>Révai Tibor</i> 161, 501
<i>Eörsi Gyula</i> 53, 334	<i>Révész László</i> 47, 104, 313
<i>Faragó Dezső</i> 192	<i>Sárosi Dezső</i> 468
<i>Farkas József</i> 484	<i>Schleijffer Pál</i> 90
<i>Flachbarth Ernő</i> 318	<i>Schmidt Péter</i> 67
<i>Földesi Tamás</i> 169	<i>Schultheisz Emil</i> 439
<i>Garamvölgyi Zoltán</i> 118	<i>Sebestyén Péter</i> 491
<i>Hajdu Gyula</i> 395	<i>Simon Gyula</i> 198
<i>Havasi Győző</i> 98	<i>Skorka György</i> 409
<i>Herczeg István</i> 123, 228	<i>Szabó András</i> 163, 399
<i>Herczegh Géza</i> 84, 136	<i>Szabó Imre</i> 421
<i>Keleti Ferenc</i> 217	<i>Szamel Lajos</i> 442
<i>Kertész István</i> 307	<i>Szatmári Lajos</i> 324
<i>Krémer Miklós</i> 143	<i>Szelényi Dezső</i> 61, 211
<i>Kovács István</i> 257	<i>Szemenyei László</i> 246
<i>Losonczy István</i> 387	<i>Székely János</i> 148, 208
<i>Lukács László</i> 312	<i>Szigligeti Viktor</i> 299
<i>Magyar Andor</i> 94, 117	<i>Toldi Ferenc</i> 347
<i>Marton Géza</i> 221, 315	<i>Vas Tibor</i> 329
<i>Mártonffy Károly</i> 498	<i>Vitányi Béla</i> 16, 127
<i>Médve Zsigmond</i> 182, 452	<i>Záhony László</i> 43
<i>Mikos Ferenc</i> 30	

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

Lenin

Harminc évvel ezelőtt halt meg Vlagyimir Iljics Lenin, korunk legnagyobb embere, a világ dolgozóinak nagy vezére. Sokasodnak az évek Lenin halála óta, de eszméinek, alkotásainak hatása egyre nő, igazsága egyre jobban bebizonyosodik. Leninben, mint a munkásosztály többi igazán nagy vezetőiben egyesült az elméleti alkotás képessége, a forradalom gyakorlati vezetésének művészetével. Lenin új történelmi helyzetben, az imperializmus korszakában védte meg és fejlesztette tovább a marxizmus tanításait.

Számunkra igen jelentősek Leninnek azok a tanításai, melyeket az államról és jogról általában, különösen pedig a szocialista államról és szocialista jogról (a proletariátus diktatúrájáról) alkotott.

Lenin megvédte Marx és Engels államról és jogról szóló tanításait az opportunistákkal szemben, akik a marxizmus leple alatt próbálták meghamisítani Marx és Engels tanításait. Lenin kimutatta az opportunistákkal szemben, akik szerint a proletariátus diktatúrája csak egy szócska Marx tanításában, hogy a proletariátus diktatúrája szükségszerű államtípusa a kapitalizmusból a kommunizmusba vezető társadalomnak. Kimutatta, hogy mennyire helytelen az opportunistáknak az az elképzelése, amely a proletárhatalomnak a mennyiségi oldalát vizsgálta és ennek során megállapította, hogy a többség hatalmának nincs szüksége diktatúrára, megvalósulhat a tisztá demokrácia. Lenin bebizonyította, hogy a proletárállam és a kizsákmányoló államok között nemcsak abban van különbség, hogy az a többség uralma, míg ezek a kisebbségé voltak, hanem elsősorban abban, hogy a kizsákmányolt többség uralma valósul meg, a volt kizsákmányoló és uralmát mindenáron visszazseregni akaró kisebbség felett. De ebből az következett, hogy ez a kizsákmányoló kisebbség nem hajlandó magát demokratikusan alávetni a dolgozó többségnek, s ezért a restaurációs kísérletek elnyomására, a proletariátus diktatúrájára van szükség. A burzsoa államgépezetet szét kell zúzni — és helyébe új típusú szocialista államot kell létrehozni.

Lenin igen élesen mutatott rá arra, hogy az erőszak, amely elengedhetetlen a volt kizsákmányoló osztályokkal szemben, nem meríti ki a proletárdiktatúra fogalmát, sőt nem is elsősorban az erőszak a lényege a proletárdiktatúrának. A proletárdiktatúra alapvető feladata a szocializmus felépítésére mozgósítani a dolgozó tömegeket, a szocialista gazdaság szervezése és a kulturális nevelőmunka.

Lenin érdeme, hogy részletesen kidolgozta a prole-

tariátus diktatúrájának, mint államnak, osztálytartalmát. Kimutatta, hogy a proletárdiktatúra egyetlen osztály, a proletariátus kizárólagos hatalma, mert egyedül a proletariátus következetesen forradalmi osztály, amely ingadozás nélkül tudja vezetni az összes többi dolgozó rétegeket a szocializmus felépítésére. Ezt a tényt nem szabad szembeállítani azzal, hogy ugyanakkor a proletárdiktatúra alapja a munkásosztálynak a dolgozó parasztsággal való elszakíthatatlan szövetsége. Lenin kimutatta, hogy a dolgozó parasztságnak nincs külön útja: vagy a tölcéket követi, s ez a dolgozó parasztság nyomorúhoz vezet, vagy a munkásosztályt, s ez az út teremt meg számára az igazi felszabadulást, a szocialista gazdaságot. Ezért a dolgozó parasztság objektív osztályérdeke egybeesik a proletariátus osztályérdekével, szövetségük tehát alapja a szocializmus építésének.

Lenin tisztázta először a proletárdiktatúra és a kommunista párt egymáshoz való viszonyát. Lenin bebizonyította, hogy a párt vezetőereje a proletariátus diktatúrájának, de egyben fő eszköze a szocializmus építésének. A párt a munkásosztály része, élenjáró csapata, amely elszakíthatatlan kapcsolatban van a munkásosztállyal.

Hatalmas fegyver a békeharcban Lenin tanítása a szocialista állam és a kapitalista államok közötti viszonyról. Lenin kimutatta, hogy az első szocialista államnak hosszú ideig kapitalista államokkal együtt kell élnie. Ahhoz, hogy a szocialista állam a dolgozó tömegeket a szocializmus felépítésére irányítsa, elengedhetetlenül szükséges, hogy békepolitikát folytasson. A szocialista állam külső funkciója gyökeresen különbözik a burzsoa diktatúrák szakadatlan háborúra készülő, profitot ily módon biztosító törekvéseitől.

Lenin tisztázta először a demokrácia és a diktatúra egymáshoz való viszonyát. Míg a burzsoa gondolkodók, s köztük a jobboldali szociáldemokraták a demokrácia és a diktatúra fogalmát metafizikusan elszakítják egymástól, s azt állítják, hogy egy állam: vagy demokrácia vagy diktatúra, amikor diktatúrán mindenféle önkényt, a szabadságjogok megsemmisítését értik, demokrácián pedig ennek az ellenkezőjét. Lenin rámutatott arra, hogy a demokrácia és a diktatúra nem poláris ellentétek, s az ilyen szembeállítás csak azt a célt szolgálja, hogy a burzsoa országokat, mint demokráciát, a szovjethatalmat, mint diktatúrát állítsák be. Bebizonyította, hogy a demokrácia és a diktatúra először is egymástól elszakíthatatlanok, másodsor pedig változó, konkrét osztálytartalommal telített fogalmak. Minden állam diktatúra,

amennyiben egy osztálynak törvény által nem korlátozott hatalmát jelenti egy másik osztály fölött. Ez a diktatúra egyben az uralmat gyakorló osztály számára demokráciát, demokratikus jogok élvezetét biztosítja.

Minden állam vizsgálatánál a kérdést úgy kell feltenni, hogy melyik osztály számára demokrácia és melyik osztály számára diktatúra. Lenin volt az első, aki kidolgozta az új típusú szocialista demokrácia kérdéseit. A szocialista demokrácia, amely a dolgozók millióinak a hatalomban való tényleges részvételét, a termelés gazdáiként való működését, a műveltség meghódítását jelenti, összehasonlíthatatlanul demokratikusabb, mint a burzsoa demokrácia képmutató, megnyirbált, a dolgozók számára korlátozott formája.

Lenin hatalmas érdeme, hogy felfedezte a szocialista demokrácia legalkalmasabb formáját, a szovjet formát, felhasználva Marxnak a kommünről szóló, elfelejtett tanítását. Az 1905-ös és az 1917-es forradalom gyakorlati tapasztalatai alapján Lenin továbbfejlesztette azt a marxi tanítást, amely a proletárdiktatúra legalkalmasabb formájának a demokratikus köztársaságot tartotta. Harcba az opportunistákkal szemben, akik a burzsoa állam hagyományos formáihoz ragaszkodva, a szovjeteket csak mint ideiglenes forradalmi szervezeteket ismerték el, Lenin zseniálisan meglátta a forradalmi szovjetekben az új államhatalom csiréit, amelyek az új államhatalom szervezetét fogják alkotni. Leninnél ezt a felfedezését így értékeli a párttörténet: »Mi lett volna a párttal, forradalmunkkal, a marxizmussal, ha Lenin megtorpant volna a marxizmus betűje előtt és nem szánta volna rá magát arra, hogy a marxizmusnak Engels által megfogalmazott egyik régi tételét az új történelmi helyzetnek megfelelő új tétellel, a szovjetköztársaságról szóló új tétellel helyettesítse? A párt sötétben tévelygett volna, a szovjetek felbomlottak volna, ma nem volna nálunk szovjethatalom, a marxista elméletet súlyos veszteség érte volna. A proletariátus veszített volna, a proletariátus ellenségei nyertek volna«.

Lenin nemcsak elméleti továbbfejlesztője volt a marxizmus elméletének, hanem a Szovjetállam vezetője

volt abban az időszakban, amikor a szocialista állam tényleges megteremtése volt napirenden, így az elméleti gyakorlati megvalósítására került sor. Lenin nagy figyelmet szentelt a szocialista jog megteremtésének, sikeresen szállt a szocialista büntetőjog létrehozásáért. Lenin harcolt azok ellen, akik a proletárdiktatúrát úgy fogták fel, mint amelyet saját törvényei sem korlátoznak. Lenin komoly súlyt helyezett a szocialista törvényesség megteremtésére, és erősen helytelenítette azokat a nézeteket, amelyek az ügyességet is kettős alárendeltségnek akarták alávetni, vagyis a törvényességet a helyi sajátosságoknak megfelelően akarták szabályozni.

A szocialista törvényességnek egységesnek kell lennie. A szocialista törvények egyformán érvényesek az ország egész területére. Tehát nem kell leszállni a kevésbé kulturált vidékek elmaradottságához, hanem azokat ennek segítségével kell felemelni.

Lenin tanítása alapján Sztálin, Lenin ügyének nagy folytatója továbbfejlesztette számos kérdésben a marxi tanításokat, így a szocialista állam funkcióinak a kérdésében, az egy országban épülő kommunizmus államának kérdésében.

A szovjet állam egész fejlődése, a Szovjetunióé, mint az épülő kommunizmus országának, és a békétábor vezetőjének sikerei ékesen bizonyítják a lenini-sztálini tanítások igazságát.

A magyar népi demokrácia is Lenin tanításait valósítja meg. A mi proletárdiktatúránk is azokat a főfeladatokat tölti be, amelyeket Lenin fedezett fel. Lenin tanítása segítségével lehetett feltárni azokat a hibákat, amelyek pártunk és államunk politikájában előfordultak, hiszen Lenin alapvető tanítása volt az, hogy a szocialista állam alapja a dolgozó tömegekkel való szétválasztatlan kapcsolat. Leninnél a szocialista törvényességről szóló tanítását használjuk fel, amikor alkotmányunkhoz ragaszkodva biztosítjuk a szocialista törvényesség megvalósulását. Ennek egyik legutóbbi megnyilvánulása volt a bíróságok szervezetéről elfogadott törvényjavaslat.

Lenin halhatatlan tanítása a mi népi demokratikus fejlődésünkben is anyagi erőt ölt, megvalósul!

Nemzetközi Jogász Kongresszus az államok békés együttműködésének előmozdítására

Az emberiség az elmúlt év során hatalmas küzdelmet vívott a béke megerősítéséért és megtartásáért. E küzdelem során jelentős eredményeket könyvelhettünk el. A nemzetközi feszültség és a háborús veszély szemmel láthatóan csökkent. A koreai fegyverszünet, a négy nagyhatalom külügyminiszterének találkozása, a szovjet kormánynak az a javaslata, hogy írjanak alá nemzetközi egyezményt az atomfegyver használatának az eltiltására: mindezek az eredmények nagy mértékben alkalmasak a különböző politikai és gazdasági rendszerben élő államok békés együttélésének az előmozdítására. Ennek az együttélésnek és a békéért folytatott harc győzelmének egyik legfontosabb előfeltétele a demokratikus szabadságjogoknak és a népek egyenlőségének és szabadságának a biztosítása. Ez a téma állott annak a nemzetközi jogászkongresszusnak a középpontjában, amely 1954. január 4-től 8-ig Giuseppe Nitti ismert olasz ügyvéd kezdeményezésére ült össze Bécsben az Ehrbar-ház termeiben. E jogászkongresszus megmutatta, hogy a demokratikus szabadságjogok kérdése sorompóba állítja a világ jogászait.

A bécsi kongresszuson 31 ország jogászküldöttsége vett részt. A szovjet küldöttséget Zejgin elvtárs, a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának elnökhelyettese vezette. A küldöttségben rajta kívül más olyan ismert szovjet jogászok is voltak, mint Abuskievics elvtárs, Fehéroroszország Legfelsőbb Bíróságának elnökhelyettese, vagy Brátusz professzor elvtárs.

A kínai jogászküldöttséget Ko Po-nien elvtárs, a kínai külügyminisztérium nyugati osztályának főnöke vezette. Minden népi demokratikus állam is legjobb jogászait küldte ki a kongresszusra.

Különös jelentőséget adott a kongresszusnak, hogy azon sok olyan nyugati jogász is megjelent, aki eddig nem vett részt a jogászmozgalomban. Számban és tekintélyben kiemelkedő volt köztük a latinamerikai jogászok küldöttsége. Braziliából 13 tagú küldöttség érkezett, amelynek tagjai közt magasrangú személyiségek is voltak. Guatemalából Capuano, az Agrár bank igazgatója és Cobos, a guatemalai választási hivatal vezetője jött el a kongresszusra. Kanadát négytagú jogászküldöttség képviselte. Algiréből, Ausztráliából, Indiából, Egyiptomból, Iránból is sokan vettek részt az értekezleten. Megjelent Bonnevía, a norvég legfelsőbb bíróság elnöke is.

Az európai kapitalista államok valamennyien népes küldöttségekkel képviseltették magukat. A német jogászokat Baumgarten nemzeti díjas tudós vezette. Különös súlyt adott a német küldöttségnek, hogy a Német Demokrati kus Köztársaság jogászai és a nyugatnémet jogászok egységes küldöttséggel képviseltették magukat és ezzel is hangsúlyozták, hogy állástfoglalnak az egységes és demokratikus Németország gondolata mellett.

A francia küldöttségben ott volt Leon Lyon Caen legfelsőbb bírósági tanácselnök, a nürnbergi nemzetközi törvényszék volt bírja, mellette fia, Gerard Lyon Caen egyetemi tanár, a bécsi értekezlet egyik előkészítője is. A 11 tagú angol küldöttségben John Platts Mills ismert politikus, Pritt, a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének elnöke és más ismert jogászok szerepeltek. Az olasz küldöttséget Nitti, a kongresszus kezdeményezője

vezette. Érkezett küldöttség Svájcából, Belgiumból és Európa más részeiből is. Az osztrák jogászokat Liszt professzor, Liszt Ferenc leszármazottja és Brandweiner egyetemi tanár, a Koreában járt nemzetközi jogászbizottság volt elnöke képviselték.

A magyar jogászküldöttséget az a megtiszteltetés érte, hogy vezetőjét beválasztották az elnökség sorába. A kongresszus munkája hat munkabizottságban folyt le; ezek egy-egy napirendi pont megvitatásának szentelték munkájukat. A bizottságban elhangzott felszólalásokról és a vitáról összefoglaló jelentések készültek. Ezek alapján jött létre a kongresszus által elfogadott határozati javaslat.

Élénk vitát folytattak különösen az olasz, francia és norvég résztvevők. Végeredményben azonban sikerült egységes álláspontot kialakítani. Az ellenvélemények lényege az volt, hogy a kongresszus túlnyomó részben politikai kérdésekkel, nem pedig a szoros értelmében vett szakmai problémákkal foglalkozik. Különösen éles vitát váltott ki az a javaslat, hogy a kongresszus követelje a berlini ülésen résztvevő nagyhatalmaktól a megegyezés létrehozását és azt, hogy a nagyhatalmak tegyenek meg mindent a nemzetközi helyzet enyhítése érdekében. A magyar küldöttség javaslatára a vita azzal zárult, hogy az értekezlet felhívta a világ jogászait, tegyenek meg mindent a nemzetközi helyzet enyhítésére.

A Magyar Jogász Szövetség és a magyar jogászküldöttek egyaránt kivették részüket a kongresszus előkészítéséből és annak munkájából is. A bizottságokban minden magyar küldött felszólalt és résztvett a vitában is. Szabó Imre elvtárs, az 1. sz., Lakatos Imre elvtárs a 4. sz., Kovács István elvtárs a 2. sz. és magam az 5. sz. bizottságban fejtettem ki tevékenységet. A kongresszus előkészítése érdekében a Magyar Jogász Szövetség a jogászok legkülönbözőbb rétegeinek bevonásával francia nyelvű könyvet adott ki, »A Demokratikus Szabadságjogok a Magyar Népköztársaságban« címmel. Az igazságügyminisztérium és a Magyar Jogász Szövetség kiadott czenfelül egy francia nyelvű szomlét is, amely ugyancsak a demokratikus szabadságjogok hazánkban való érvényesülésével foglalkozó cikkeket és több idevágó törvény szövegét tartalmazta. Ezt a szemlét francia és orosz nyelven nyomattuk ki.

Mindkét kiadványnak nagy sikere volt. Tömegesen kértek tőlünk további példányokat.

A magyar jogász küldöttség a kongresszus ideje alatt baráti kapcsolatokat épített ki a szovjet, a kínai és a népi demokratikus államok küldötteivel és szíves viszonyt teremtett a nyugati államok, különösen a latin-amerikai államok jogászaival. A magyar követséggel együtt fogadást rendeztünk, amelyen a szovjet, a kínai, a népi demokratikus államok küldöttségei, a latinamerikai jogászok, a kongresszus elnöksége és a Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetségének a vezetősége vett részt.

Mi viszont abban a megtiszteltetésben részesültünk, hogy küldöttségünk mindegyik tagját meghívták arra a fogadásra, amelyet a szovjet elvtársakáltak a szovjet követségen a kongresszus résztvevőinek tiszteletére.

A bécsi kongresszus tanulságait a legtömörbben Zejgin elvtárs, a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának

elnökhelyettese foglalta össze. A nagy és kis államok nemzeti szuverenitásának tisztelete, a nemzetek egyenlőségének elismerése — hangsúlyozta Zejgyin elvtárs — alapvető feltétele a polgárok egyenjogúságának és a demokratikus szabadságjogok érvényesülésének. Napjainkban, amikor veszélyes támadások fenyegetik a polgárok demokratikus szabadságjogait és a népek szuverenitását egyaránt, különösen jelentősek a kongresszus eredményei, mert leleplezték azokat a politikai törekvéseket, amelyek a szabadságjogokat és a törvényességet fenyegetik, és tudományos színvonalon cáfolták meg azoknak a tudósoknak az elméleteit, akik a szuverenitás fokozatos megszüntetésére szolgáló hazug elméleteket gyártanak. A kongresszus azt is újra bebizonyította, hogy az egyes államok reakciós erőit nem szabad összetéveszteni és egy kalap alá vonni ezeknek az államoknak dolgozó népével és haladó értelmiségével. A kongresszuson képet nyertünk azokról a hatalmas erőfeszítésekről, azokról az áldozatokról, arról az önfeláldozó munkáról, amelyet ezeknek az államoknak legjobb fiai a béke és a demokratikus szabadságjogok védelmében végeznek. A mi kötelességünk az, hogy a jog fegyverével támogassuk az emberiség legjobbjainak ezt a küzdelmét, a békéért és a demokratikus szabadságjogokért és győzzük meg a jószándékú emberek tömegeit, hogy teljes erejükkel részt kell venniük a demokratikus szabadságjogok tiszteletbentartásáért folyó harcban.

A Magyar Jogász Szövetségre komoly és megtisztelő feladatok várnak ebben a munkában. Meg kell ismertetnie a kongresszus értékes anyagát nemcsak a jogászokkal, hanem a közvélemény legszélesebb rétegeivel is. Ki kell elégténnie a magyar dolgozók érdeklődését az iránt, hogyan érvényesülnek a szabadságjogok a különböző politikai rendszerű államokban. Ha a magyar nép meg fogja ismerni azokat a megrázó tényeket, amelyek egyes imperialista államok haladó jogászaik előadásában halmozódtak fel a bécsi kongresszuson, még jobban meg fogja becsülni, még jobban fogja értékelni azokat az eredményeket, amelyeket népi demokráciánk szabadságjogainak védelme és biztosítása, a törvényesség megszilárdítása vonalán már eddig is elértünk és még jobban fogja támogatni pártunknak és kormányunknak azt a küzdelmét, amelyet ezen a téren olyan fáradhatatlanul és megalkuvást nem ismerő módon folytat a további fejlődésért.

A bécsi nemzetközi jogászkongresszus minden eddiginél nagyobb lehetőséget nyújt a magyar jogászoknak is arra, hogy a kongresszus tanulságainak és tapasztalatainak felhasználásával fokozott mértékben járuljanak hozzá a békéért és a demokratikus szabadságjogok védelméért folyó harc végső győzelméhez.*

Czakó Kálmán

* Elhangzott a Magyar Jogász Szövetség 1954. januári beszámoló gyűlésén.

A Magyar Népköztársaság Bírósi szervezeti törvénye

I. Az új szakasz törvénye

1. Az Országgyűlés 1954. januári ülészakán fontos törvényeket alkotott. Közülük az igazságszolgáltatás szempontjából kiemelkedő jelentősége van a Magyar Népköztársaság Bírósi szervezetről szóló 1954. évi II. törvénynek. E törvény, akár csak a vele egyidejűleg megszavazott két másik jogszabály is (a lakosság bejelentéseinek intézéséről és a város- és községgazdálkodási minisztérium felállításáról), a Párt 1953. júniusi és októberi határozataiban, valamint a kormány programjában kijelölt feladatok végrehajtását szolgálja — *népi demokratikus fejlődésünk új szakaszának jellegzetes törvénye.*

Az új törvény szervesen illeszkedik bele azoknak a jogszabályoknak a sorába, amelyek Népköztársasági Alkotmányunk rendelkezéseinek minden irányú, teljes gyakorlati megvalósítására irányulnak.

Az Alkotmánynak a Bírói szervezetről szóló VI. fejezete tartalmazza a népi demokratikus magyar igazságszolgáltatás legfőbb alapelveit. Ezek az elvek az Alkotmány egészének 1949. augusztus 20-án történt hatálybalépése folytán, különösen pedig a szocialista törvényesség elvét éppen az Alkotmány (és az alkotmányos jogszabályok) vonatkozásában kimondó 71. § következtében mind bíróságainkra, mind az állampolgárokra nézve már eddig is irányadóak voltak. Az Alkotmány VI. fejezete azonban a bíróságok működésénck csupán elvi keretét és elvi irányát adta meg. Ezeknek az elveknek a gyakorlatban való megvalósítása — miként az új törvény Indokolása is

kiemeli — mindeddig csak részben történt meg. Elsőleges hivatása tehát a Bírósi szervezeti törvénynek éppen abban áll, hogy biztosítsa az Alkotmány VI. fejezetében foglalt alaprendelkezések egységes és teljes végrehajtását.

Az új törvény jelentőségét azonban végrehajtási jellegének ilyen szűk értelemben történő felfogása még egyáltalán nem világítaná meg kellőképpen. A Bírósi szervezeti törvény még Alkotmányunkhoz viszonyítva sem csak végrehajtási jellegű jogszabály, legalább is nem csupán a szó szokványos, szorosabb értelmében: Az Alkotmány természetesen megszabja egész államszervezetünk és jogunk kereteit, alapelveit. A mi Alkotmányunk azonban — eltérően az 1936. évi szovjet Alkotmánytól — megalkotása idején még nem támaszkodhatott országunkban a társadalmi viszonyok különféle köreit átfogóan rendező, széles szocialista kodifikációra.

Többek között ennek következménye volt az a körülmény, hogy az 1949. évi XX. törvénybe foglalt Alkotmány — habár nem volt program — mégis jelentős mértékben tartalmazott (és kellett is tartalmazzon) olyan elemeket, amelyek előre mutattak a fejlődés irányába. Ennek a mozzanatnak természetesen szigorúan körülhatárolt értelme van: a gazdasági és társadalmi fejlődés vonalán nem több (de nem is kevesebb), mint amennyi az Alkotmánynak mint jogi törvénynek, a hatóköréből és mint a *felépítmény elemének*, aktív szolgálati szerepéből folyik. A maga szűkebb szférájában, a *jogalkotás területén* azonban az Alkotmány, éppen mint jogi törvény, sőt *alaptörvény*, formai adottságainál fogva is kijelölte a megalkotása

idején jövőbeli, ma már részben el is végzett kodifikáció irányát és alapvető elvi tartalmát.

Ilyen értelemben tehát nyugodtan elmondhatjuk, hogy Alkotmányunk valóságos többéves programmot adott büntetőjogi, polgári jogi, államigazgatási jogi, eljárásjogi stb. kodifikációnk számára. Különösen jogunk van az Alkotmánynak a jogalkotás vonalán programadó jellegéről beszélni ott, ahol a szervezeti kereteket szabályozó törvényekről van szó. Ezek közé tartozik a Magyar Népköztársaság Birósági szervezetéről szóló törvény is.

A szokásos értelemben vett végrehajtáson túlmenően tehát a Birósági szervezeti törvényt úgy kell felfogni, mint jelentős lépést szocialista államrendszerünk és szocialista jogrendszerünk kiépítésének, továbbfejlesztésének, teljesebbé tételének útján.

2. Mennyiben szolgálja a Birósági szervezeti törvény államrendszerünk továbbbepítését? Annnyiban, hogy kialakítja végleges formában az Alkotmányban jelzett bírósági szervezetet, mint államrendszerünk egyik igen fontos részét.

A bíróság a felépítmény jogi intézménye és mint ilyen beletartozik a felépítmény politikai intézményeinek tengelyét alkotó állam szervezetébe, apparátusába — része a mindenkori államrendszernek. A mi bíróságunk a proletárdiktatúra államrendszerének alkotó része, fontos intézménye. Az új törvény erősíti ezt az államrendszert azáltal, hogy még szilárdabbá teszi a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály diktatúráját, azáltal, hogy a bíróság népi jellegének fokozása révén még szorosabbra fűzi az állam és a dolgozó tömegek kapcsolatát, valóságosá teszi nálunk is azt az alapvetelt, hogy a szocializmus bírósága: a nép bírósága.

A felszabadulás után bírósági szervezetünk fejlődése egyvonalon halad a munkásosztály államhatalmi szerepének alakulásával országunkban, a demokratikus diktatúráról a proletariátus diktatúrájára való áttéréssel, utóbbinak megszilárdulásával, más szavakkal: egész államszervezetünk egyre valóságosabb, szocialista demokratizálódásával. Birósági szervezetünk fejlődési folyamata tehát a felszabadulás után az egyre mélyebb demokratizálódás folyamata.

Ez a folyamat 1945 elején indult meg a politikai népbíraskodás bevezetésével (81/1945. M. E. sz. rend.) és szélesebb alapokat nyert 1947-ben a munkásbíróságok felállításával (1947. évi XXIII. tv.). Népi demokratikus fejlődésünk második szakaszán, a fordulat éve után folytatódott ez a folyamat a népi ülnökök rendszerének a büntetőbíráskodás egész területére való bevezetésével (1949. évi XI. tv.), majd elvi betetőzést nyert az új igazságszolgáltatási szervezet alkotmányi alapjátételeinek leszögezése révén (1949. évi XX. tv.). Időközben formailag is felszámoltuk a feudál-burzsua magyar bírósági szervezet maradványait (főudvarmagyi bíróság, közigazgatási bíróság, hatásköri bíróság stb.). Az Alkotmány alapján elkészült új büntető és polgári perrendtartásaink már a népi ülnökök általános részvétele alapján szervezik meg a peres eljárást.

Az 1954. évi II. tv. e fejlődés gyakorlati továbbvitelét, szocialista államrendszerünk teljesebbé válását jelenti.

3. Mennyiben szolgálja az új törvény jogrendszerünk továbbbepítését? Annnyiban, hogy egyik legfontosabb területen, az igazságszolgáltatásban teljessé teszi a szélesebb (tudományos) értelemben felfogott törvény:

kezési szervezet (bírótság, ügyészség, igazságügyi igazgatóság, közjegyzőség, ügyvédség) joganyagát, egyben elősegíti, sőt szükségszerűvé teszi a törvénykezési jog egész területén, legfőképpen az eljárásjogokban a további jogalkotási munkálatokat. Erről az alábbiakban lesz még szó. Itt csak annyit kell kiemelni, hogy a kodifikációs munka elhanyagolása is egyik jellemző fogyatékossága volt az utóbbi éveknek.

A törvényesség lazulásának egyik oka éppen arra vezethető vissza, hogy a társadalmi viszonyok egyes területeinek jogszabályi rendezése hiányos volt, vagy hézagossá maradt. Ma már világos, hogy népi demokráciánk új szakaszának jelentős kodifikációs elmaradottságot kell felszámolnia: komoly jogalkotási feladatok álltak és nagyjából még állnak előttünk a jogrendszer valamennyi területén, legfőképpen azonban a polgári jogban, büntetőjogban, a mezőgazdasági jogviszonyok, a törvénykezési jog stb. terén.

Nem lehet vitás, hogy a törvényesség megszilárdítása elsősorban nem törvénykezési, hanem jogalkalmazási feladat. Mindenekelőtt a meglévő jogszabályok maradéktalan végrehajtásáról van itt szó, arról, hogy állami szerveink, intézményeink, társadalmi szerveink és az állampolgárok legszigorúbban megtartsák államunk törvényeit, saját törvényeinket, a népi demokratikus rendszert szolgáló és erősítő jogszabályokat. »A nemzet — mondta Kossuth —, mely maga hoz magának törvényt, de annak nem engedelmessé válik, úgy van vele, mintha öngyilkos kezekkel irt volna keserű szatuját önmagára. A törvény iránti tiszteletlenség Pandora szelencéjéhez hasonlít, melyből a rossznak felszámíthatatlan serege özönlik ki...«¹ Kétszeresen áll ez a népi demokratikus állam törvényeire, melyek a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály államhatalmának akaratát fejezik ki, a szocialista nemzeté válás útján fejlődő magyar nép jogtudatát tükrözik és amelyek megszégyenítése a nép államának gyengítésével, az egész dolgozó nép közvetlen érdekeinek sérelmével egyértelmű.

Másfelől azonban az sem kétséges, hogy — különösen a szocialista jogrendszer kiépítésének időszakában — a törvényesség kérdése jogalkotási probléma is. Helytelennek vagy alkalmatlannak bizonyult rendelkezéseket jogszabályi úton kell hatályon kívül helyezni és másokkal pótolni, mert a népi demokratikus jogrend saját jogszabályaira nézve nem ismeri el a törvényességgel fogalmi ellenmondásban álló törvényrontó szokásjog lehetőségét. A házasság vagy még egyáltalán nem szabályozott társadalmi viszonyokat pedig szintén új jogszabályokkal kell rendezni, mert a népi demokratikus jogrend huzamosabb ideig nem ismerheti el a törvénytől szokásjogot sem. Számos új törvényre is van ilyenformán szükség népi demokratikus fejlődésünk új szakaszán annak érdekében, hogy a szocialista törvényesség minden vonatkozásban valóságosan érvényesülhessen.

Ezért hangsúlyozta nyomatékosan az MDP Központi Vezetősége 1953. júniusi kibővített ülésének határozata a törvényesség megszilárdításunk követelményét és ezért helyezte olyan nagy súlyt erre a Központi Vezetőség 1953. októberi határozata is. A Párt határozatai nyomán a kormány már eddig is igen jelentős intézkedéseket tett a törvényesség megszilár-

¹ Irattai, XII. kötet, 180. old.

ditása érdekében. Széleskörű közkegyelem valósult meg (1953. évi 11. tvr.); megszűnt a rendőrhatalom őrízeti alá helyezés intézménye és feloldották a kitiltásokat (1934/1953. (VII. 26.) sz. Mt. h.); az igazságszolgáltatás egysége és bírósági monopóliuma elvének megfelelően megszüntették a rendőrségi kihágási bíróságot (1953. évi 16. tvr.); létrejött a törvényesség egyik alapvető biztosítója, a Legfőbb Ügyészség, és országosan kiépült új típusú, szocialista ügyészségi szervezetünk (1953. évi 13. tvr.).

Új Bírósági szervezeti törvényünk is a szocialista törvényesség megszilárdítását célozza. Erre irányul mindenekelőtt a törvény a maga egészében, amikor megszünteti azt az állapotot, amelyet a bírósági szervezetre vonatkozó alkotmányi szabályok mindezüeig nem teljes végrehajtása jellemezett. Ennek a hiánynak a pótlásán túlmenően azonban a törvény nagyszámú olyan konkrét intézkedést tartalmaz, amelyek az igazságszolgáltatásban a törvényesség maradéktalan érvényesülését kívánják biztosítani.

Ki kell emelni ezek közül a *törvényességi óvás* intézményének bevezetését, illetőleg olyan értelmű kiszélesítését, melynek alapján a legfőbb ügyészen kívül a Legfelsőbb Bíróság elnöke is benyújthat a törvényesség érdekében óvást jogerős határozatok ellen (14. § (2) bek.). A törvényességi óvást a Legfelsőbb Bíróság megfelelő kollégiuma, illetőleg — ha kollégiumi határozat ellen irányul — a Legfelsőbb Bíróság teljes ülése bírálja el. A Legfelsőbb Bíróság teljes ülése nevében ezt a jogkört a Legfelsőbb Bíróság újonnan felállított elnökségi tanácsa gyakorolja (50. § (2) bek.). Itt tehát nem csupán a bíróságok tevékenységük törvényessége feletti felügyelet új eszközéről van szó, hanem egyben új szervezeti megoldásról is ennek kapcsán.

Magától értetődik, hogy a törvényesség fokozottabb védelmének a törvényességi óvás nem kizárólagos eszköze. Ezt a célt szolgálja — többek között — az egész *perorvoslati rendszer*, melynek keretében a másodfokú bíróság a fellebbezési óvások és fellebbezések következtében a megtámadott határozat megalapozottságán kívül felülvizsgálja annak *törvényességét* is (14. § (3) bek.).

A törvényesség érvényesülésének egyik nagyjelentőségű biztosítója a bírák és népi ülnökök *mentelmi joga* (16. §). A törvénykezési jog szocialista irodalmában ezt a kérdést ilyen formában még nem vetették fel. Úgy gondolom, teljesen indokoltan beszélhetünk a bírák és népi ülnökök mentelmi jogáról, mint a szocialista törvényesség érvényesülésének egyik garanciájáról. E jog a törvényhozás tagjai mellett annak a két szervezetnek, az ügyészségnek és a bíróságnak a dolgozóit illeti meg, amelyeknek kiemelkedő szerepük van a törvényesség biztosításában, s az éppen legfőbb feladatukat, működésük tengelyét alkotja. E mentelmi jog alapja és terjedelme természetesen nem azonos az országgyűlési képviselők, ügyészek — ügyészi nyomozók és bírák — népi ülnökök tekintetében.¹ Elégséges e vonatkozásban csupán a választás mozzanatára utalni, amely pl. az ügyészségi szervezetben (a legfőbb ügyésztől eltekintve) hiányzik; a bírák mentelmi joga nyilvánvalóan összefügg a bírói függetlenség elvével is stb. A bírói mentelmi jog garanciális jellegénél fogva megérdemelné a tüzetesebb vizsgálatot.

A törvényesség maradéktalan érvényesülését szolgáló számos egyéb rendelkezés közül külön meg kell említeni — miként ezt a törvény Indokolása is kiemeli — azt a szabályt, amely a bírósági határozatok *végrehajtásáról* kapcsolatosan kimondja, hogy a bírósági végrehajtónak hatásköre keretein belül tett intézkedései az állam valamennyi szervező és minden polgárára egyaránt kötelezők (61. § (3) bek.).

4. Népi demokratikus fejlődésünk új szakaszának jellegzetes jogszabálya ez a törvény azért is, mert az *emberről való fokozott gondoskodásnak*, a dolgozók anyagi és kulturális szükségletei kielégítésének jegyében született.

Szűk lenne az a felfogás, amely csupán a szervezeti jellegzetes láttná meg az új törvényben, csupán azokat a vonásokat emelné ki, amelyek igazságszolgáltatásunk szervezeti kérdéseinek megoldásával kapcsolatosak. Az új törvény nem csupán azáltal teszi bíróságainkat a nép saját bíróságaivá, hogy a választott népi ülnökök és bírák révén a nép számára biztosítja a közvetlen hatalomgyakorlást az igazságszolgáltatásban is és a legdemokratikusabb elvek alapján szervezi meg a peres eljárást, hanem azáltal is, hogy a dolgozók törvényes érdekeinek, személyi és vagyoni (politikai, munkaügyi, lakásügyi stb.) jogainak védelmét és biztosítását igazságszolgáltatásunk egyik legfőbb feladatává teszi. E jogok realitását a magyar népi demokrácia társadalmi és gazdasági rendszere biztosítja, megértésük esetén pedig védelmet nyújt számukra éppen az a bírósági szervezet, amelyet az új törvény szabályoz. Így kapcsolja osztatlan egységbe a szocialista igazságszolgáltatás a maga területén a törvényesség érvényre juttatásának és az emberről való gondoskodásnak, a dolgozó nép jogai és érdekei védelmének nagy feladatát.

Világos, hogy ezeknek az intézkedéseknek a révén az új Bírósági szervezeti törvény jelentős mértékben járul hozzá népi demokratikus államunk alapjának, a *munkás-paraszt szövetségnek* az erősítéséhez. A mi bíróságunk, amely már személyi összetételében is ezt a szövetséget tükrözi, legfőbb feladatának tekinti a munkások és dolgozó parasztok államának védelmét, jogaink és érdekeik jogszabályát.

II. Szocialista törvény

1. Az új Bírósági szervezeti törvény *jellegzetesen szocialista jogszabály*.

Magyarországnak mindezüeig nem volt egységes bírósági szervezeti törvénye. Az *«szerves jogfejlődés»* bírósági *«alkotmányt»* sem produkált. Még a kiegyezés után széles kibontakozott burzsoa kodifikáció is csupán különálló, szerteágazó törvényekkel rendezte a bírói hatalom gyakorlását (1869. évi IV. tv.),² az elsőfolyamodású bíróságok (1871. évi XXXI. tv.), a bírósági végrehajtók (1871. évi LXI. tv.) stb. kérdéseit. Felszabadulás utáni jogunkban is ez az új törvény foglalja elsősorban egységes szerkezetbe a bírósági szervezet szabályozását.

Az egységes Bírósági szervezeti törvény létrehozásakor államunk a szocialista kodifikáció példáit, mindenekelőtt a *Szovjetunió* 1938. augusztus 16-i Bírósági

¹ V. ö. 1949. évi XX. tv. 11. § (2) bek., 1953. évi 13. tvr. 38. §, 1954. évi II. tv. 16. §.

² A németnyelvű jogi terminológia a szervezeti jellegű jogszabályokra, így a bírósági szervezeti törvényre is az *«alkotmány»* szót használja; például az 1952. október 2-i Gesetz über die Verfassung der Gerichte der Deutschen Demokratischen Republik (Gerichtsverfassungsgesetz).

szervezeti törvényét tartotta szem előtt, de felhasználta egyes baráti népi demokratikus államok törvényhozásának tapasztalatait is.

A Szovjetunió 1938. évi törvénye klasszikus példaképe a bírósági szervezet szocialista szabályozásának: az 1936. évi Sztálini Alkotmány IX. fejezetének végrehajtása során leszögezi a burzsoa bíróságtól gyökeresen eltérő, szocialista típusú bíróság demokratikus szervezeti és működési alapelveit és megteremtí a szovjet szocialista igazságszolgáltatás szerkezeti kereteit a szocialista építés betetőzésének és a kommunizmusba való fokozatos átmenetnek az időszakában. Ezt a törvényt és a szovjet bírósági szervezet fejlődésének többvázdes tapasztalatait vették alapul a népi demokratikus országok, amikor saját alkotmányuknak megfelelően kiépítették új bírósági szervezetüket.¹

E törvények egyes részletszabályai számos vonatkozásban eltérnek egymástól.² Ez természetes is. A népi demokratikus országok történelmi fejlődésének egyes különbségei, nemzeti sajátosságai, területi viszonyai, gazdasági és kulturális előrehaladásuk nem azonos körülményei, a demokratikus fejlődésük és szocialista építésük terén mutatkozó ütemeltolódások stb. magától értetődő magyarázatát adják ezeknek az eltéréseknek, nemcsak a népi demokratikus államok egymásközötti viszonylatában, hanem még fokozottabb mértékben a Szovjetunióval való egybevetésben. Valamennyiükre jellemző azonban, hogy bírósági szervezetük is magasabbrendű típust képvisel, mint a burzsoa államoké, egy egész történelmi korszakkal az előtt jár: a szocialista igazságszolgáltatás egységes feladatainak megoldására irányul és közös demokratikus alapelvein épül fel. A helyileg mutatkozó eltérésektől függetlenül ezek a körülmények szabják meg a szocialista államok igazságszolgáltatásának mély belső egységét s egyben a burzsoa bírósággal szemben mutatkozó alapvető elvi különbségét.

„Mi a burzsoa igazságszolgáltatás fő feladata napjainkban? Nyilvánvalóan nem egyéb, mint a modern kapitalizmus célja elérésének előmozdítása a bírósádos eszközeivel. A maximális tőkés profit biztosítását a burzsoa bíróság a monopolkapitalista gazdaság és az

imperialista állam, a kizsákmányolási és elnyomási rendszer igazságszolgáltatási védelme útján segíti elő. Nem is lehet ez másként akkor, amikor a monopóliumok teljes mértékben alárendelik maguknak a burzsoa állam apparátusát, tehát az annak részét tevő bírósági szervezetet is. Egyes imperialista államok fasizálódásának szemünk előtt lejátszódó folyamata egyidejűleg ez államok igazságszolgáltatása fasizálódásának folyamata is. A dolgozó kíméletlen elnyomására irányuló bírósági terror ma már nem csupán tipikus, hanem egyben általános jelensége is a burzsoa igazságszolgáltatásnak. A példák ez alkalommal nyugodtan mellőzhetők.

Mi a legfőbb feladata a szocialista igazságszolgáltatásnak, tehát népi demokráciánk igazságszolgáltatásának is? Nyilvánvalóan nem egyéb, mint a szocializmus célja megvalósulásának előmozdítása a bírósádosan. Az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének legfőbb célját a mi Bírósági szervezeti törvényünk azáltal biztosítja, hogy konkrét igazságszolgáltatási feladatokat tűz a bíróságok elé és megadja nekik a megoldás eszközeit is. Ehhez képest bíróságaink

a) védik és biztosítják a népi demokrácia állami, gazdasági és társadalmi rendjét, intézményeit, valamint a társadalmi tulajdont,

b) védik és biztosítják az állampolgárok részére az Alkotmányban biztosított politikai, munkaügyi, lakásügyi és egyéb személyi, valamint vagyoni jogokat és törvényes érdekeket,

c) büntetik a dolgozó nép ellenségeit, a bűneselkmények elkövetőit,

d) a haza és a szocializmus ügye iránti oltalást, a társadalmi tulajdon iránti gondosságra, az állami és társadalmi kötelezettségek becsületes teljesítésére, a törvények következetes végrehajtására, a munkafegyelm szigorú megtartására, valamint a szocialista társadalmi együttélés szabályainak megtartására nevelik az állampolgárokat« (2. §).

E részletezett feladatok tartalmának lényegét röviden akként lehet összefoglalni, hogy bíróságaink a szocialista törvényesség védelme és érvényrejtettatása során az eléjük kerülő ügyek valóságos tényállásának feltárásával és meggyőző, jogszabályainknak és a szocialista jogtudatnak megfelelő ítélekezéssel megvalósítják a szocialista igazságosságot³ s ezáltal nevelik a dolgozókat.

¹ Ma már valamennyi népi demokratikus államnak van egységes bírósági szervezeti törvénye. A Csehszlovák Köztársaságban az 1952. október 30-i 64. számú alkotmánytörvény (A bíróságról és az ügyészségről) alapján ugyanazonnap kiadott 66. sz. törvény szól a bíróság szervezetről. A Román Népköztársaságban az 1952. szeptember 24-i új alkotmány VI. fejezete és az 1952. évi 5. törvény rendel a bírósági szervezet kérdéseit. A Bolgár Népköztársaságban az 1952. november 1-i Bírósági szervezeti törvény van hatályban. A Lengyel Népköztársaság 1952. július 22-i alkotmányának VI. fejezete szól a bíróságokról; a részletes szabályozást az általános (rendes) bíróságokról szóló 1950. július 20-i törvény azóta több ízben módosított szövege tartalmazza. Az Albán Népköztársaságban a Bírósági szervezet alaptörvénye az 1946. augusztus 13-i 275. számú törvény, amelyet az 1950. július 4-i alkotmány II. része 4. fejezetének alapján módosították. A Német Demokratikus Köztársaság bírósági szervezetről a már említett 1952. október 2-i törvény szól. A Kínai Népköztársaságban 1951. őszén adták ki az egységes népbírósági törvényt (megjegyzendő, hogy a Kínai Népköztársaságban a bírósági szervezet magasabbfokú lépcsőzetű — erre való utalással — szintén népbíróságnak hívják). A Mongol Népköztársaságban az 1948. augusztus 6-i bírósági szervezeti törvény van hatályban. A Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban az 1950. március 1-i törvény szól a bírósági szervezetről.

² A népi demokratikus országokban például a bírósági szervezet általában három fokozatú: a járási és megyei típusú bíróságok fölött áll a Legfelsőbb Bíróság. Az Albán Népköztársaság terület-beosztásának megfelelően azonban a bírósági szervezet csupán két fokozatú, míg a Kínai Népköztársaságban — szintén a terület-beosztástól függően — három-öt fokozatú. A Szovjetunióban — az Állam föderatív jellegéből folyóan — a bírósági szervezet terjedését illetően négy fokozatú. — A népi demokratikus országokban a szovjet szabályozástól eltérően — a járási típusú bíróságok bírái és népi ölnökei rendszerint még közvetlenül (a megfelelő helyi államhatalmi szerv tagjai és nem közvetlenül a járási stb. polgári) választják. A Csehszlovák Köztársaság Legfelsőbb Bíróságánál — a jelenkétől eltérően — nincs például közlekedési kollégium stb.

³ Ma már a magyar törvénykezési jogtudományban is egyre általánosabbá válik az a feltevés, hogy semmi szükség nincs az ügyvezető anyagi igazság nemmarxista fogalmára, mely a filozófiai idealizmuson és agnoszticizmuson alapuló burzsoa jogtudomány maradványaként a mi jogi munkáinkban is befészkelte magát. A szocialista jogtudomány — a marxizmus-leninizmus klasszikusai manak az objektív valóság megismerhetőségének kérdését. Bírósággyakorlatunkból is fokozatosan kiküszöbölődik az anyagi igazság-órök igazságosságára és a valóságos tényállás megismerhetetőségére utaló absztrakt fogalma, hogy helyet adjon a szocialista igazságosság konkrét követelményének. A szocialista igazságosság pedig csak akkor valósulhat meg, ha a bíróság kideríti az ügy összes lényeges körülményeit, vagyis az objektív igazságot, és ennek alapján a marxizmus-leninizmus világnézetét, a dolgozó szocialista jogtudatát, a munka új társadalmi értékelését kifejezőre juttató törvényeinknek megfelelő, meggyőző erőtű ítéletet hoz (1. ö. a Legfelsőbb Bíróság III. sz. polgári elvi döntésével. Bírósági Határozatok 1953. évi 3. szám 82—83. old.). A szocialista törvényesség, igazságosság és nevelő feladat egységét, valamint az objektív igazság megállapításával való összefüggéseiket nagyon szemléletesen szövegezi meg a csehszlovák polgári eljárás törvénykönyve (1950. október 25-i törvény) 1. §-ának 2. bekezdése: a bíróság minden eszközzel a törvényes ügyek elvégzésére nem hagy kétséget az iránt sem, hogy a szocialista igazságosság követelményét támogatja az ítéletben szembe.

E hármas feladat áthatja a bírósági eljárás egész menetét és összefoglaló megoldást nyer a büntető és polgári per befejező aktusában, az ítéletben.

3. Milyen *alapelveken* épül fel bírósági szervezetünk az 1954. évi II. törvény szerint?

Az új törvény a következő igazságszolgáltatási alapelveket tartalmazza:

- a) az igazságszolgáltatás egysége és kizárólag a bíróság által való gyakorlása (lásd 1. és 4. §-ok);¹
- b) egyenlő bíróság — egyenlő jog (4. §);²
- c) bírói függetlenség (5. §);
- d) az anyanyelv használatának joga a bírósági eljárásban (6. §);³
- e) nyilvánosság (7. § (1) bek.);
- f) a védelem joga (7. § (2) bek.);
- g) társasbíráskodás (8. §);⁴
- h) népi ülnökök részvétele (8. §);
- i) bírák választása (9. §), beszámolási köteleessége (24. §) és visszahívhatósága (15. §).⁵

Első áttekintésre szembeötlő, hogy ezek az alapelvek kivétel nélkül igen nagy fontosságúak, egyenesen garanciális jellegűek az igazságszolgáltatásban. Valóságos jelentőségüket csak akkor foghatjuk fel teljes egészében, ha felismerjük bennük azokat a *demokratikus szabadságjogokat*, amelyeknek ezek az alapelvek tulajdonképpen igazságszolgáltatási vetületei, tükröképei (törvény előtti egyenlőség, személyi szabadság és sérthetlenség, nemzeti egyenjogúság stb.).

Ez a körülmény egyben magyarázatát adja az igazságszolgáltatási alapelvek sorsa ismert alakulásának is az imperializmus korszakában. Nem csupán arról van itt szó, hogy a szocialista igazságszolgáltatás intézményesít teljesen új alapelveket is (pl. népi ülnökök részvétele, bírák és népi ülnökök választása, a nemzeti nyelv használata a bíráskodásban), és nem csak arról,

hogy a burzsoa bíráskodás bevett alapelvei is — a kapitalizmus lényegbeli sajátosságainál fogva — csupán formális jellegűek, hanem mindenképp arról, hogy a burzsoázia az imperializmus korszakában még ezeket a formális garanciákat is félre teszi. Az a többévtizedes folyamat, melyet Sztálin a SzKP XIX. kongresszusán akként jellemzett, hogy a burzsoázia a szabadságmozgalom legfőbb ellensége lett és eldobta a burzsoa-demokratikus szabadságjogok zászlaját, szükségképpen végbement egyidejűleg az igazságszolgáltatás garanciális alapelvei vonatkozásában is. Ezt a tényt a napjainkban jóformán kizárólag apologetikus szerepet betöltő burzsoa jogtudomány sem képes már teljesen elhallgatni.¹

A demokratikus haladás élén járó munkásosztály — pártja vezetésével — szerte a világon megragadta ezt a zászlót és nálunk is magasra emelte. Felszabadulás utáni törvényeink egész sora tanúskodik a demokratikus szabadságjogok egyre tökéletesebb érvényrejuttatásáról: E jogszabályok sorában fontos hely illeti meg új Bírósági szervezeti törvényünket. A mi bíránk — a népi demokrácia gazdasági és társadalmi rendszerénél fogva — valóban függetlenek. A bírák és a népi ülnököket az államhatalom közvetlenül megválasztott szervei (az Országgyűlés és a tanácsok) választják és konkrét ítéelkezésükre senki, sem államhatalmi, sem államigazgatási szerv semmiféle befolyást nem gyakorolhat. Az alsóbb bíróságok bírói működésének és ítéelkezésének elvi irányítását is bírósági szerv, mégpedig a bírósági szervezet legfelső láncszeme, a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága látja el (41. §).

Új törvényünk továbbfejleszti igazságszolgáltatásunk *népi jellegét*. A választott népi ülnökök és bírák révén újabb széles területen valósul meg az a lenini elv, hogy a dolgozók legszélesebb tömegeit kell bevonni az állam szerveinek munkájába és magának a dolgozó népnek kell végeznie az állami tevékenység fontos részét tevő igazságszolgáltatást is.

Az új törvény sokban hozzájárul abhoz, hogy bíróságaink teljesen elveszítsék a nép szemében »kincstári« jellegüket, és a dolgozó tömegek egészen sajátjaiknak érezzék őket. Az ilyen irányú fejlődésnek máris sok jele figyelhető meg² és az bizonyára jelentősen fog tovább mélyülni a hivatásos bírák választási rendszerének életbeléptetésekor.

Az új törvény egyszerű, világos *nyelvre* is fokozza ezt a népiességet, jó értelemben vett népszerűséget; elmondhatni róla azokat a szavakat, amelyekkel Cscngeri jellemezte a nagy, haladó magyar jogász, Szalay László, törvénytervezőit: »Illő köntösc egy nemzet akarata kifejezésének.«³ A törvény alkalmas arra, hogy belőle népi ülnökeink világos képet nyerjenek igazságszolgál-

¹ A törvény Indokolása csupán az igazságszolgáltatás egységének elvét említi meg kifejezetten. Nem kétséges, hogy a törvény 1. §-ában foglalt kimerítő jellegű felsorolás (figyelemmel a 31. §-ra, amely a különböző bíróságokat is felsorolja) magában foglalja azt a szocialista alapelvet is, hogy az igazságszolgáltatást kizárólag a (szerszert) bíróságok gyakorolják. Pontos ezt kiemeli a burzsoa államokban uralkodó rendszerrel szemben, amelyben egyes közigazgatási szervek is végeznek úgynevezett igazságszolgáltatási funkciókat.

² Ezt az alapelvet eddig csupán legáltalánosabb formájában, a törvény előtti egyenlőség elveként mondta ki törvényhozásumk (az Alkotmány 49. §-ának (1) bekezdése). A Bírósági szervezeti törvény az igazságszolgáltatásra konkrétizálja, egyben tartalmi elemeire bontja ezt a fontos alapelvet.

³ A nemföderatív jellegű népi demokratikus államokban a bírósági eljárás nyelve általában a lakosság többségének nyelve, és emellett az illető nyelvet nem ismerő személy számára az eljárás egész folyamán biztosítják anyanyelv használatának jogát és továbbá igénybevitelét. A Szovjetunióban ez az elv magasabb fokon érvényesül: a bírósági eljárás nyelve a bíróság illetékességi területén élő lakosság nyelve, és az anyanyelv használatát mindenki más számára biztosítják. A bíróság tehát a helyi lakosság nyelvén tárgyal, és ezáltal a nemzeti nyelv használatának elve a Szovjetunióban valóságos szervezeti alapelvként jelentkezik. Nálunk és a többi nemföderatív jellegű népi demokratikus államban az anyanyelv használatának elve inkább az eljárási alapelvek közé sorolható.

⁴ Törvénykezési jogunkban eddig problematikus volt, hogy lehet-e külön beszélni a társasbíráskodás és a népi ülnökök részvétele elvéről, amikor mindezeket a két elv kizárólag együtt valószínűleg meg (figyelmen kívül hagyva a Legfelsőbb Bíróság most megszűntetett elvi tanácsát); eddig büntető és polgári eljárásunkban mind első-, mind másodfokon szerepeltek népi ülnökök. Új Bírósági szervezeti törvényünk closzlatja ezt a problémát és feljogosít bennünket arra, hogy külön-külön emlékezzünk meg arról a két alapelvről.

⁵ A választási elvvel összefüggő beszámolási köteleességről, valamint a hivatásos bíró ideiglenes helyettesítéséről (és — tisztének lejárta előtti megszűnése esetén — új bíró választásáról) a törvény »Járásiöröszek« címet viselő II. fejezetébe iktatott 24. és 25. §-szól. Törvénytervezészetű szempontból helyesebb lett volna a szakaszokat az »Alapelvek«-et tartalmazó I. fejezetbe illeszteni, mivel nem csupán a járásiörösz bírára vonatkoznak. — A beszámolási köteleességgel kapcsolatban nagyon figyelmenreműlt a törvénynek az a rendelkezése, mely szerint a járásiörösz (városi, illetőleg városi kerületi bíróság) hivatásos bírái és népi ülnökei nem csupán az őket megválasztó járási stb. *tanácsnak* tartoznak beszámolni működésükről, hanem a járási *lakosságának* is. Ezekben az esetekben tehát — habár a választás közvetett — a beszámolás közvetlenül a lakosság előtt is megtörténik.

¹ Már emicnől fogva is jellemző szimptoma például az egyik nyugatnémetországi alkotmánytörvényeszek és közigazgatási felsőbíróság elnökének, dr. Paulus van Ilusen-nek a beszámolója a közigazgatási felsőbírósági elnökök 1951. szeptemberi stuttgarti konferenciáján (Die Entfesselung der Dritten Gewalt, Archiv des öffentlichen Rechts, 1952., 78. kötet I. füzet, 49—62. old.). Van Ilusen megállapítja, hogy a bíróságok önállósága, függetlensége Nyugat-Németországban csupán látszat, a helyzet még rosszabb, mint a hitleri időkben volt; a végrehajtó hatalom teljesen kezében tartja a bíróságokat. Az sem véletlen, hogy a Lajf fő okát van Ilusen szinte kizárólag a bírói kinevezési rendszerben látja.

² A múlt év őszén Magyarországon járt angol szakszervezeti küldöttség tagjai a következőket írták például beszámolójukban: »Az igazságszolgáltatásról is megállapítottuk, hogy teljesen mértékben demokratikus és a nép számára könnyen érthető. Meghallgattunk több bírósági tárgyalást« (Szabad Nép, 1954. január 14. Mit láttunk Magyarországon az angol szakszervezetek küldöttségét?)

³ Cscngeri Antal: Magyar szónokok és statusférfiak, Pest, 1851, 561. old.

tatásunk szervezetről és legfontosabb bíraskodási teendőkről, alapvető jogairól és kötelességeikről.

A szocialista igazságszolgáltatás demokratikus-szervezeti és működési alapelvei újabb jogi irodalmunkban már több oldalról megvilágítást nyertek a Szovjetunió törvényei, Alkotmányunk és perrendtartásaink kapcsán. Ezeknek az elveknek a Bírósági szervezeti törvény megjelenése alkalmából történő újbóli fejtegetése helyett célszerűbbnek látszik azoknak az újszerű rendelkezéseknek a megvizsgálása, amelyek révén a Bírósági szervezeti törvény változásokat vezet be az eddigi jogszabályi helyzethez képest.

4. Melyek a legfőbb új intézkedései a Bírósági szervezeti törvénynek?

Rendes bíróságaink sorába a törvény megyei bírósági hatáskörrel beiktatja a *Budapesti fővárosi bíróságot* (1. § (2) bek.), amely ennek következtében elveszíti eddigi — valóban szokatlan — elnevezését («Budapesti megyei bíróság»). A budapesti kerületi járásbíró-ságok ezentúl járásbíró-sági hatáskörrel *városi kerületi bíróság* elnevezés alatt fognak működni. Az államigazgatási területbeosztásnak megfelelően a járási tanács hatásköre alól kivett városokban a törvény járásbíró-sági hatáskörrel *városi bíróságokat* létesít.

Igen fontos változást vezet be az új törvény a *bírósági tanácsok létszámát és összetételét* illetően. Az ítékezés ezentúl minden bíróságnál (tehát a Legfelsőbb Bíróságnál is) háromtagú tanácsban történik. A tanács elsőfokon mindegyik bíróságnál (a Legfelsőbb Bíróságnál is) egy hivatásos bíróból mint elnökből és két népi ülnökből áll (8. § (1) bek.); a törvény azonban előírhatja, hogy az elsőfokú tanács három hivatásos bíróból álljon. Így például kivételesen három hivatásos bíróból álló tanácsban ítélezhetnek elsőfokon is a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiuma (48. § (2) bek.).

A másodfokon eljáró tanács mindig (tehát — az eddigi helyzettől eltérően — a megyei bíróságnál és a Legfelsőbb Bíróságnál is) három hivatásos bíróból áll (8. § (2) bek.); vagyis megszűnik a népi ülnökök részvétele az ügyek másodfokú elbírálásában. Ezt az intézkedést, mellyel a törvény a Szovjetunió Bírósági szervezeti törvényének példáját követi, szervesen kiegészíti a 14. § (3) bekezdése, amely bevezeti a *fellebbezési eljárás szocialista kasszatórius rendszerét*. Ennek megfelelően a másodfokú bíróság feladata lényegileg arra szorítkozik, hogy a *rendelkezésre álló anyag* (vagyis az elsőfokú bíróság előtt a szóbeliség és a közvetlenség rendszerében lefolytatott eljárás eredményei) alapján felülvizsgálja a megtámadott határozat törvényességét és megalapozottságát (14. § (3) bek.). Ez igen lényeges eltérés perrendtartásaink eddigi fellebbezési rendszerétől, amely a fogalom eredeti értelmében appellációs eljárás, vagyis *romum iudicium* volt.¹ A szocialista kasszatórius rendszerre való áttérés szükségszerűen vonta maga után a kizárólag hivatásos bírákból álló másodfokú tanácsok felállítását, mivel az újszerű fellebbezési eljárás túlnyomórészt (de nem kizárólag) jogkérdésekkel fog foglalkozni és bizonyításnak általában nem lesz benne helye. Az új fellebbezési eljárás részleteit jogszabályi úton kell rendezni.

Törvényeink eddig nem szóltak arról, hogy *mely*

szere választja meg a megyei bíróság és a járásbíró-ság hivatásos bíráit.¹ Alkotmányunk csupán a Legfelsőbb Bíróság elnökére és bíráira nézve tartalmaz rendelkezést; ezeket az Országgyűlés választja (39. § (3) bek.). A Bírósági szervezeti törvény kimondja, hogy a járásbíró-ság (városi, városi kerületi bíróság) elnökét, hivatásos bíráit és népi ülnökeit a járási stb. tanács, a megyei (fővárosi) bíróság elnökét, hivatásos bíráit és népi ülnökeit pedig a megyei (budapesti városi) tanács választja három évre. A jelölés joga mindezekben az esetekben az igazságügyminisztert illeti meg.²

Fontos új szabályokat tartalmaz a törvény a hivatásos bírák és népi ülnökök *visszahívására* vonatkozólag is: felsorolja a főbb visszahívási okokat és kimondja, hogy az igazságügyminiszter tesz javaslatot a visszahívásra a választó szervnek (15. §).

Figyelemmel arra, hogy a Bírósági szervezeti törvény (a polgári perenkívüli ügyek kivételével) nem ismeri az egyesbíráskolás intézményét, külön kell szabályozni azokat az eljárás cselekményeket, amelyeket a bíró a tárgyalás előkészítése érdekében *tárgyaláson kívül* egyedül végez el. Ezeket a teendőket a járásbíró-ság vonatkozásában a törvény 22. §-a sorolja fel. A törvény 23. §-a igen lényeges új perszakaszt honosít meg a büntetőeljárásban: az ügyész által benyújtott vádiratot a bíróság (tehát az egész tanács) az eljárásjogi szabályokban meghatározott esetekben *előkészítő ülésen* vizsgálja meg. Ennek az intézkedésnek igen nagy jelentősége van mind a vádlott személyi érdekeinek alaposabb védelmére, mind a büntető tárgyalás körültekintő előkészítése és koncentrálása szempontjából.³

A szovjet bírósági szervezet tapasztalatait értékesítik a törvények azok a rendelkezései, melyek a megyei (fővárosi) bíróság és a Legfelsőbb Bíróság hivatásos bíráiból szakok szerinti *kollégiumokat* létesítenek. A megyei (fővárosi) bíróságnál büntető és polgári kollégiumot, a Legfelsőbb Bíróságnál pedig ezenfelül

¹ A népi ülnökök választásáról részletes rendelkezéseket tartalmaz a 92/1952. (X. 5.) M. T. sz. rendelet, amelynek azonban számos rendelkezése módosult a Bírósági szervezeti törvény következtében (például a városi kerületi bíróságok népi ülnökeit ezentúl nem a városi tanács és a Legfelsőbb Bíróság népi ülnökeit nem a Népköztársaság Elnöki Tanácsa választja; a jövőben a büntetlen előélet is előfeltétele a népi ülnökké választásnak stb.).

² Vita tárgyává tehető a «hivatásos bíró» elnevezés helyessége. Egy gondolom, helyesebb lett volna egyszerűen a «bíró» szót alkalmazni. A törvény mindvégig hivatásos bírákról szól és ezzel meg is honosítja ezt a fogalmat jogi nyelvünkben. Alkotmányunk egy helyen (a 37. §-ban) említett tesz ugyan a hivatásos bírákról, de — nézetem szerint — a «hivatásos» szót csupán a népi ülnökök mellett történő kiemelés okából melléknévként, nem pedig fogalomalkotó célzattal használja. Az 1954. évi II. tv. következtetés szöveghasználatára azért kifogásolható, mert a törvényben (sőt előzőleg már Alkotmányunkban) intézményesített választási elvvel, annak nálunk érvényesülő szocialista formájával nem fér össze a «hivatásosság» fogalma. Nem szólva arról, hogy a bírákat csupán 3. illetéktől 5. évi időtartamra választják — a hangsúly azon van, hogy törvényünk a bíróvá való megválasztást (éppen a szocialista választási elv legdemokratikusabb tartalmához képest) nem köti semmiféle képzétségi, képesítési, szakmai gyakorlati stb. cenzuszhoz: például a jogász képesítés — bármennyire kívánatos is — nem törvényes előfeltétele a bíróvá való megválasztásnak. Nem minden alap nélkül lehet tehát azt mondani, hogy a hivatásosság fogalma és a szocialista bíróválasztási elv között ellenmondás fedezhető fel. Meg lehet még említeni, hogy büntető és polgári perrendtartásunk, melyek szintén az Alkotmány alapján készültek el, nem a hivatásos bíró, hanem a «szakbíró» elnevezést használják. Ez sem helyes, mert a bírák választásának elvi tételét már az Alkotmány 39. §-ának (1) bekezdése kimondotta. Újabb törvényeink egyébként is — a ottan — eltérnek az Alkotmány szóhasználatától a büntető eljárás vonatkozásában is, amelyet az Alkotmány még «büntető eljárás»-nak nevez (11. § (2) bek.).

³ A járásbíró-sági büntető eljárási előkészítő ülésről szóló 23. § (3) bekezdése kimondja, hogy az ügyek előkészítésére vonatkozó szabályokat alkalmazni kell a megyei (fővárosi) bírósági elsőfokú és a járásbíró-sági eljárásban is. Törvény-szövegezetből szempontból ezt célszerűbb lett volna közelebb a fogalmi, ha helyes az a feltételezés, mely szerint a törvény nem csupán a büntető eljárás *előkészítő ülésére* vonatkozó szabályokat kívánja kiterjeszteni a megyei stb. bíróság előtti eljárásra, hanem a 22. §-ban szabályozott (büntető és polgári) tárgyaláson kívüli *egyebírái előkészítő szabályait* is.

¹ Helyes, hogy a törvény az eddigi appellációs rendszerrel a kasszatórius rendszerre való áttérést először is megtartja a «fellebbezés» elnevezést, amely valóban eléggé elterjedt és meggyökösödött a nép körében.

még katonai és közlekedési kollégiumot alkotnak a országfelelős hivatásos bírák (29. és 43. §). Az ítélezést a kollégiumok első- és másodfokon, valamint a Legfelsőbb Bíróság kollégiumai a törvényességi óvásk tárgyában is a rendes tanácsai összetételben (egy hivatásos bíró és két népi ülnök, illetőleg három hivatásos bíró) végzik.

A törvény IV. fejezete a *különbíróságokról* szól. A 31. § szerint a következő különbíróságok működnek:

- a) katonai bíróságok,
- b) közlekedési bíróságok.

A *közlekedési bíróság* új intézménye bírósági szervezetünknek: a vasúti, közúti, légi és vízi közlekedéssel és szállítással, valamint a távközléssel kapcsolatos *büntettek* tartoznak eléje. A közúti közlekedés és szállítás, valamint a távközlés rendes működése vagy biztonsága sérelmére elkövetett bűntettek nézve azonban a közlekedési bíróság hatásköre nem kizárólagos, hanem csupán nagyjából jellegű; az említett bűntettek miatt az ügyész a járásbíróság, illetőleg a megyei bíróság előtt is vádat emelhet (35. §).

A *katonai bíróságoknak* az egységes bírósági szervezetbe való beillesztése, legfőképpen pedig a Legfelsőbb Bíróságnál a katonai kollégium felállítására révén befejeződik az a folyamat, amely a Néphadsereg ügyészségi szerveinek a Magyar Népköztársaság ügyészségi szervezete keretébe való bevonásával indult meg és amely végső célját tekintve (figyelman kívül hagyva ezúttal az ügyészség nemigazságszolgáltatási jellegű teendőit) a szocialista magyar igazságszolgáltatás egységes szervezetének kialakítására irányult. Ez az egység — az alapelvek általános érvényesülésén túlmenően — szervezeti formában is kifejezésre jut azáltal, hogy a különbíróságok másodfokú fórumai (megfelelő kollégiumok formájában) beépülnek a Legfelsőbb Bíróság szervezetébe.

Jelentős rendelkezése a törvénynek a 42. § a) pontja, mely *elsőfokú hatáskört* is biztosít a *Legfelsőbb Bíróságnak*: a törvény által eléje utalt, valamint a legfőbb ügyész által hozzá benyújtott kiemelkedő fontosságú ügyekben elsőfokon ítélezik. Ezekhez kapcsolódhatnak az a kivételes eset is, midőn a Legfelsőbb Bíróság elnöke valamely — a jelen esetben: elsőfokú elbírálás alatt álló — ügyet más bíróságtól a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe von (52. § (2) bek.).

A Legfelsőbb Bíróság eddigi ú. n. elvi tanácsa megszűnik. Az elvi döntéseket a jövőben az ú. n. *elnökségi tanács* hozza a Legfelsőbb Bíróság teljes ülése nevében (50. § (2) bek.). Az »irányelv« nem szerepel ezúttal a Legfelsőbb Bíróság határozatának önálló formájaként, hanem csupán az *elvi döntés* elnevezésű határozat tartalmának részeként (42. § d) pont). Megszűnik tehát az irányelv és elvi döntés addigi kettőssége (4338/1949. (XII. 6.) M. T. sz. rendelet).

Az 1953. évi 13. tvr. 21. §-ában a legfőbb ügyésznek biztosított jogkör analógiájára a Bírósági szervezeti törvény feljogosítja a Legfelsőbb Bíróság elnökét arra, hogy bármelyik bíróság bármely ügyét az eljárás bármely szakaszán *magához követelheti* (52. § (2) bek.).¹ Ilyen esetekben az elnök, ha további legfelsőbb bírósági intézkedést tart szükségesnek: a) az ügyet rendes eljárásba a Legfelsőbb Bíróság megfelelő kollégiuma elé

utalja, vagy b) jogerős határozat esetén — törvényességi óvást (14. § (2) bek.) nyújt be.

Fontos funkciói vannak a Legfelsőbb Bíróság *teljes ülésének*, mely az elnökből, elnökhelyettesekből és a Legfelsőbb Bíróság valamennyi hivatásos bírójából áll. A legalább három havonként tartandó üléseken résztvesz a legfőbb ügyész és az igazságügyminiszter is. A teljes ülés adja meg a kollégiumoknak az ítélezés egysége biztosításához szükséges irányítást, választja meg a Legfelsőbb Bíróság fegyelmi tanácsát és dönt a fegyelmi tanács határozatai ellen benyújtott fellebbezések és óvásk tárgyában. A teljes ülés a kollégiumi határozatok ellen benyújtott óvásk elbírálására és elvi döntések hozatalára vonatkozó jogát — miként rámutatunk — az elnökségi tanács útján gyakorolja.

A törvény VI. fejezete a bírói *fegyelmi eljárás* alapelveiről, a VII. fejezet a bírósági határozatok *végrehajtásának* megszervezéséről, a VIII. fejezet pedig a *közjegyzői intézmény* alapjairól szól. Mindezek a fejezetek csupán a legalapvetőbb rendelkezéseket tartalmazták: a részletekbe menő rendezés külön jogszabály feladata.

A törvény IX. fejezete *vegyes rendelkezéseket* tartalmaz. Ezek közül kiemelkedik az a szabály, mely megszünteti a hatásköri bíráskodást és kimondja, hogy a bíróságnak valamely ügyben hatáskörét vagy annak hiányát megállapító határozata irányadó az államigazgatás szerveire és a döntőbizottságokra (65. §).

III. Jogalkotás — jogtudomány

1. Az elmondottakból önként adódik az a következtetés, hogy *jogunk fejlődése* szempontjából az új Bírósági szervezeti törvény zárókö és alapkö egyszerre: betetőzője egy folyamatnak és elindítója egy másiknak:

A törvény egyik funkcióját abban láthatjuk, hogy az Alkotmány alapvető elvi tételei nyomán betetőzi azt a folyamatot, amely egyes vonatkozásokban már a felszabadulás óta, határozott tartalommal pedig a fordulat éve óta tartott: az új törvény jogszabályi úton rögzíti le azt a tényt, hogy a proletariátus diktatúrája Magyarországon is elvégezte, befejezte a régi államapparátus szerves részét tevő bírósági szervezet lerombolását és helyébe felépítette a maga új, szocialista bírósági szervezetét.

A törvény másik funkcióját éppen ez az utóbbi mozzanat jelzi: az új szocialista bírósági szervezet kiépítése és ezzel egyidejűleg további jogalkotási munkálatok elindítása. Ez nem is lehet másként. A törvénynek az a nagyszámú új szervezeti megoldása és az eljárás menetét is közvetlenül befolyásoló elvi rendelkezése, amelyből a fenti fejtegetések csak egynéhány legfontosabbat igyekeztek feltárni, kétségkívül további nagyarányú kodifikációs és egyéb jogalkotási munkákat tesz szükségessé.

Nyilvánvaló pl., hogy az új Bírósági szervezeti törvény után és annak VII. fejezete alapján most már haladéktalanul el kell készíteni új, szocialista végrehajtási törvényünket is. A kasszatórius fellebbezési eljárás bevezetése szükségessé teszi polgári és büntető perrendtartásaink addigi appellációs fellebbezési rendszerének átalakítását. Hasonlóképpen nagyjelentőségű változás a büntetőeljárásban az előkészítő ülés intézményesítése. Perrendtartásaink igen sok részletmódosításra is szorulnak az új Bírósági szervezeti törvény

¹ Az 1953. évi 13. tvr. becsesnek a legfőbb ügyésznek adja meg a jogot: a legfőbb ügyész is magához követelheti felülvizsgálat céljára bármely büntető vagy polgári ügyet az illetékeségi körébe tartozó vagy különleges hatáskörének megfelelő bírósági szervezettel (21. §).

rendelkezései következtében. Néhány ilyen követelményre az előbbieken már rámutattunk. Az új törvény szoros értelemben vett végrehajtásán túlmenően tehát az a feladat áll egészében előttünk, hogy elvégezzük eljárás kódexeink tökéletesítését, kijavítsuk az elmúlt két-három év során felfedezett fogyatékoságait. Ha mindezt elvégezzük (és el kell végeznünk), akkor bizvást elmondhatjuk, hogy Bírósági szervezeti törvényünk nem csupán népi demokráciánk fejlődése új szakaszának jellegzetes törvénye, hanem egyben maga is új szakasz kezdeményezője igazságszolgáltatásunk szervezeti és eljárásjogi megoldásainak fejlődése terén.

2. Az új törvény hatása nyilvánvalóan nem marad meg a jogalkotás keretei között. Biztosra vehető, hogy törvénykezési jogászaink legalább olyan buzgalommal fognak hozzá az új törvény tudományos feldolgozásához, mint amilyen lelkesedéssel fogadták. A feladatok pedig — az elmondottakból is kitűnően — igen nagyszámúak. Jelentős részük éppen az említett további jogalkotási munkálatok tudományos előkészítésével kapcsolatos.

Az új törvény révén teljessé vált törvénykezési szervezeti jogszabályanyaga, és tulajdonképpen megszületett a magyar törvénykezési szervezet, mint az egységes szocialista magyar jogrendszer egyik önálló jogágazata és azon belül egy szűkebb összefoglaló terület, a magyar törvénykezési jog része. E tény nyomán ki kell alakulniok most már nálunk a megfelelő tudományágaknak is: a magyar törvénykezési jog és a magyar törvénykezési szervezet diszciplináinak.

Nem lehet azt mondani, hogy e téren nincsenek megfelelő előmunkálatok. Azt sem lehet állítani, hogy egyes kérdések feldolgozását illetően itt lemaradás mutatkoznék a többi jogtudományi területhez képest. Az azonban mindenesetre megállapítható, hogy a *törvénykezési jog* területére tartozó munkák még nem tükrözik e szocialista jogágazat belső egységét, a közös problémák és a sajátosságokból folyó eltérések összefüggéseit. A törvénykezési jog szakterületeinek egyes művelőiben még nem alakult ki eléggé a tudományos együvértartozás tudata, és erősen élnek és hatnak még az ezzel kapcsolatos ama kételyek, amelyeket a szovjet szocialista törvénykezési jogtudomány már régen leküzdött. Ez az oka annak, hogy pl. a büntető és polgári eljárásjog művelői gyakran még mindig nagyobb nyomatékkal hangsúlyozzák a két jogágazat között kétségkívül fennálló különbségeket, mint szintén kétségkívül meglévő azonosságait és hasonlóságait. Remélhető, hogy az igazságszolgáltatásunk egységét olyannyira kidomborító Bírósági szervezeti törvény hatására törvénykezési jogászaink határozottabban fogják észrevenni a megkülönböztető mozzanatok mellett az egyesítő jellegűeket is.¹

A *törvénykezési szervezet* tudományágának önálló-

sulása terén semmivel sem jobb a helyzet. Ez a tudományág eddig meglehetősen megtúrt helyzetben volt; létének elismertetéséért is küzdenie kellett, amit első sorban az alapul szolgált jogszabályanyag hézagossága magyarázott. Ez az állapot most megszűnt, de valószínűleg még egy ideig számolni kell egyes perjogászaink ellenállásával, akik a törvénykezési szervezet önálló tudományágá alakulása esetére a szervezet és az eljárás «elválasztásával» jelentkező «hátrányoktól» tartanak — alaptalanul. A törvénykezési szervezet tudománya a legnagyobb figyelmet érdemli meg, mert valamennyi jogág közül — legalábbis a gyakorlati megoldásokat illetően — a legtöbb szál fűzi a szocialista törvényesség kérdéséhez: a törvénykezési szervezet tudományának kutatási szakterületére tartoznak első sorban azok az állami szervek, amelyek az igazságszolgáltatás vonalán (sőt azon túl is — pl. az ügyészség) érvényrejuttatják a szocialista törvényességet, és azok az eszközök, amelyek segítségével e szervek biztosítják feladataik végrehajtását.

Az új szakasz jogtudományának egyik időszere feladata tehát, hogy az eddigienél sokkal nagyobb mértékben mozdítsuk elő a törvénykezési szervezet tudományágának fejlődését. Még kell tennünk ezt, mert a szocialista törvényesség fokozott megszilárdításának követelménye elengedhetetlenül teszi, és meg is tehetjük, mert az ügyészégi szervezeti tvr., a Bírósági szervezeti törvény stb. révén megvan hozzá a jogszabályi alap is. Az a téren folyó tudományos munkát jelentékenyen fellendítené a törvénykezési szervezetnek a Szovjetunió és a népi demokratikus államok példája nyomán az egyetemi jogi oktatásba rendszeres tantárgyként való beiktatása.

Az új Bírósági szervezeti törvény, mely maga is a szocialista jogtudomány haladásának egyik számottevő eredménye, hivatott s egyben alkalmas is arra, hogy további lökést adjon jogtudományunk fejlődésének.

A törvény — a különbíróóságokra, valamint a járásbíróóságok (városi, városi kerületi bíróóságok) és a megyei bíróóságok (budapesti fővárosi bíróóság) elnökeinek és tagjainak megválasztására vonatkozó rendelkezések kivételével, amelyek hatálybalépésének idejét és végrehajtásának szabályait a Minisztertanács fogja megállapítani — 1954. február 1-én hatálybalépett. A színvonalas szocialista bírászkodás szervezeti keretei és elvi előfeltételei tehát megvannak. Most már igazságszolgáltatásunk dolgozói a sor, hogy e kereteket az alapelveknek megfelelő szocialista ítélkezéssel töltsék ki.

Névai László
a jogi tudományok kandidátusa

¹ Ez természetesen egyáltalán nem jelenti a büntető és polgári eljárásjog egy jogágazatba való egyesítésének követelményét. A szocialista igazságszolgáltatás feladatainak és alapelveinek éppen a Bírósági szervezeti törvényben manifesztálódó egysége mellett — anyagi joguk különbségénél fogva — a büntető és polgári per

egyek eljárási elvei és eszközei egymástól lényegesen eltérnek. Mindenesetre figyelemreméltó Nizzalovszky Endre álláspontja, aki «az egy jogágba foglalást sikerrel megoldható tudományos feladatnak» tekinti (Állam és jog, 1953. decemberi szám 59. old.). A magam részéről ezt nem tekintem időszere kérdésnek.

A Román Népköztársaság új ügyészi szervezete

1. Bevezetés

A burzsoa-birtokos Románia történetében az ügyészség a burzsoa osztályuralom fenntartásának egyik leghatékonyabb eszköze volt, amelyet a burzsoázia »kímélet nélkül felhasznált arra, hogy elnyomja a dolgozó népet és a nép természetes vezetőit, akik egy jobb életért küzdöttek.¹ A régi Románia minden ügyészi szervezete jól szolgálta ezt a célt.² A felszabadulás után hozott egész sor átmeneti jellegű törvény³ után a Szovjetunió ügyészi szervezeti törvényének alapul vételével alkotott új törvénnyel⁴ a Román Népköztársaság ezen a téren is felzárkózott a szocialista típusú államok fejlődéséhez. Az új ügyészi szervezeti törvény és az ezzel kapcsolatosan végrehajtott alapvető igazságügyi szervezeti változások fontos eseményt jelentenek az államelméletben a népi törvényesség kifejlesztése és megszilárdítása terén.⁵ Az új törvény meghozatalának politikai és gazdasági előfeltételei röviden a következők voltak:

A Román Népköztársaság politikai, gazdasági és társadalmi életében a Román Népköztársaság első alkotmánya, az 1948. ápr. 13-i alkotmány életbeléptetése óta eltelt légy esztendő alatt gyökeres változások mentek végbe. Gh. Gheorghiu-Dej az 1952. szeptember 26-i új alkotmány tárgyalása alkalmával a Nagy Nemzetgyűlésben tartott előadói beszédében ezeket a változásokat áttekintve megállapította, hogy a termelészők az államosításokkal a tőkés kezéből szocialista állami tulajdonba mentek át. A szocialista ipar már az egész ország iparának 96.5%-át teszi ki. Számottevő szocialista szektor alakult a mezőgazdaságban. A társadalom osztályszerkezetében is jelentős változások mentek végbe és a proletariátus az állam uralkodó osztálya lett. A munkásosztály helyzetét és a népi hatalom alapját: a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét a gazdasági és politikai változások megszilárdították. »Történeti tény — mondta végül — hogy a népi demokratikus rendszer véglegesen megszilárdult. Természetes tehát, hogy az új alkotmánynak vissza kell tükröznie

ezeket a tényeket. Ugyanígy tagadhatatlan a szocialista formáció létezése és vezető szerepe a Népköztársaság népgazdaságában. Ez a tény is helyet kap az új alkotmányban.«¹

A gazdasági és politikai tényezőkben végbenemlé változások az állami funkciókban és az államapparátus szervezése terén is változásokat vonnak maguk után. »A szocializmus építésének feladatát a népi demokratikus állam csak akkor töltheti be, ha az államszerveket, az államapparátust állandóan erősíti. A népi demokratikus állam megszilárdítása, a pártnak és a RNK kormányának egyik legfontosabb feladata!«² A fejlődés jelenlegi szakaszában »a népi demokratikus állam teljesíti azt a funkciót, hogy megvédje a népköztársaságot a belső ellenség ellen, és hogy megvédje a román népi függetlenséget, szuverenitást, biztonságot és a békét.«³ Ebben az ügyészség fontos feladatkört lát el.

2. Az ügyészség új szervezete

A RNK új alkotmányának VI. fejezete az igazságszolgáltatást teljesen újjászervezi és a bíróságot és ügyészséget szocialista típusú szervekké alakítja át. Az új alkotmány értelmében: »A RNK legfőbb ügyészsége felügyeletet gyakorol afelett, hogy a törvényeket a minisztériumok és a többi központi szervek, az államhatalom és államigazgatás helyi szervei, valamint az összes hivatalnokok és a többi állampolgárok megtartsák.«⁴ Az ügyészség ezzel az alkotmányi intézkedéssel a Román Népköztársaságban is a törvényesség legfőbb őre lett. Az új alkotmány — ellentétben az 1948. évi alkotmánnyal, amely ebben a tekintetben nem rendelkezett — határozottan kimondja, hogy az ügyészség szervei függetlenek a helyi szervektől és csupán a RNK legfőbb ügyészenek vannak alárendelve.⁵

Az ügyészség alapvető szervezési elveit az alkotmány a szocialista típusú államok alkotmányaiban lefektetett elvekhez hasonlóan foglalja össze. Az alkotmány értelmében ugyanis a RNK legfőbb ügyészt a Nagy Nemzetgyűlés öt évre nevezi ki. A legfőbb ügyész helyetteseit és az ügyészség helyi szerveinek ügyészeit pedig a legfőbb ügyész nevezi ki négy évre. A legfőbb ügyész a RNK Nagy Nemzetgyűlésének és — az ülésszakok közötti időközben — a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének és a minisztertanácsnak felelős.⁶

A RNK társadalmi fejlődésében az elmúlt években végbenemlé jelentős változások⁷ a bíróság és ügyészség

¹ TAUTU-JIANU, Anton: Procuratura în Republica Populară Română, Justitia Nouă VIII—1952, 4. sz. 460. p.

² Ebben az időszakban az ügyészi szervezet közvetlenül a Kormányzat, az igazságügyminiszter alárendeltségébe tartozott. Az ügyészi szervezetet a bírói szervezeti törvény szabályozta. A francia burzsoázia törvényének mintájára készült első bírói szervezeti törvény (1865. július 24.) után az 1905. évi parasztfordalom letörését követően meghozott 1909. márc. 24-i bírói szervezeti törvény és ennek módosításai (legfontosabb a módosítások közül a 149. sz. tv.; megj. az 1924. jún. 26-i Hiv. Közl.); valamint a királyi diktatúra alatt hozott bírói szervezeti törvény (356. sz. rendeleti törvény; megj. az 1938. aug. 20-i 192. sz. Hiv. Közl.) biztosították az uralkodó osztályoknak az ügyészi szervezet feletti kizárólagos és teljes rendelkezési jogát.

³ Ilyen átmeneti jogszabály volt a bírói és ügyészi szervezetről szóló 341. sz. tvr. (megj. az 1947. dec. 5-i 282. sz. Hiv. Közl.). Az 1948. ápr. 13-i alkotmányt követően a bíróság és ügyészség szervezeti megváltoztatásával azok osztályjellege is megváltozott. A 2/1948. sz. tvr. (megj. az 1948. ápr. 22-i 95. sz. Hiv. Közl.) már elkülöníti a bírói szervezettől az ügyészi szervezetet és azt teljesen önállóan szabályozza. Az ügyészség tényleges átvezetését a 132/1949. sz. tvr. (megj. az 1949. ápr. 2-i 14. sz. Hiv. Lap) hajtotta végre, amely az igazságügyi szervezetbe bevezetett népi ühönki rendszert az ügyészségen is keresztülvetete. Lényegtelenül módosításoktól (pl. a 435. sz. tvr., megj. az 1949. dec. 2-i, 76. sz. Hiv. Lap) eltekintve ez a törvény volt hatályban a 6/1952. sz. törvényig.

⁴ Lege pentru infiintarea si organizarea Procuraturii Republicii Populare Romane (A Román Népköztársaság Ügyészségének létesítéséről és szervezetéről) szóló 1952. évi 6. sz. törvény, megj. 1952. jún. 19-i 31. sz. Hiv. Lap). Ezt a törvényt módosította és az egész törvényt módosított szöveget közzétette a 100/1953. sz. tvr. (megj. az 1953. márc. 4-i 8. sz. Hiv. Lap).

⁵ V. ö. TAUTU-JIANU, i. m. 461. p. A törvénnyel egyidejűleg hozta meg a Nagy Nemzetgyűlés a bírósági szervezetről szóló (5/1952. sz. tv., megj. az 1952. jún. 19-i 31. sz. Hiv. Lap) és a katonai bíróságokról és ügyészségekről szóló törvényt is. 7/1952. sz. tv. (megj. az 1952. jún. 19-i 31. sz. Hiv. Lap).

¹ GHEORGHIU-DEJ, Gh.: Raport asupra procedurii de Constituție a Republicii Populare Române. București, Edit. PMR, 1952. 16. p.

² V. ö. GHEORGHIU-DEJ, Gh.: i. m. 31—35. p.

³ GHEORGHIU-DEJ, Gh.: Statul de democrație populară, instrumentul construirii vietii noi. (A Pravda 1952. aug. 22-i 235. számában megjelent cikk fordítása.) A Lupta de Clasa XXXII—1952. 7. sz. 53. p. Az Alkotmány szerepével kapcsolatosan ld. továbbá a Constituția constituiri socializmului c. szerkesztésű cikket, no. 54—72. p.

⁴ Az alkotmány szövegét a továbbiakban: Constituția Republicii Populare Române, București, ny. n. 1952. 46 p. c. román nyelvi kiadvány alapján dolgoztam fel.

⁵ 1952. évi alkotmány 76. §.

⁶ Uo. 74—75. §§.

⁷ A változások a jobboldali opportunisták elhajlók — Vasile Luca, Anna Pauker, Teohari Georgescu és társaik — csoportjának az 1952. évi első felében történt felszámolása után következtek be. Erre utal GHEORGHIU-DEJ, Gh.: Statul de democrație populară stb. Lupta de Clasa, XXXII—1952. 7. sz. 52. p. Utóbb megállapított nyert az is, hogy az igazságügyi szervezet fejlődését Teohari Georgescu késleltette. V. ö. TAUTU-JIANU, i. m. 461. p.

újjászervezésének kérdését már az új alkotmány meghozatala (1952. szept. 27.) előtt felvetették. A bírói szervezetről és az ügyészi szervezetről hozott legújabb és ma is hatályos törvények a részletkérdésekben már azokat a változásokat tükrözik, amelyeket utóbb az alkotmány összefoglalt.¹ Az alábbiakban ezeket a rendelkezéseket tárgyaljuk.

Az ügyészi szervezetről szóló új törvény értelmében a RNK ügyészségének² feladatai:

felügyelni arra és biztosítani azt, hogy a RNK törvényeit az államhatalom helyi szervei, az államigazgatás központi és helyi szervei, az állami intézmények, állami vállalatok és a szövetszervezetek, a szövetszervezeti szervezetek, valamint az összes hivatalos személyek és a többi állampolgárok megtartsák;

megvédeni a RNK társadalmi és állami rendjét és az állampolgárok jogait és törvényes érdekeit.³

Az ügyészi szervezet felépítésének alapvető elveit a törvény az alkotmánnyal azonos módon határozza meg.⁴

A RNK ügyészségének szervei a következők:

- a) A RNK Legfőbb Ügyészsége, amely a RNK összes ügyészi szerveinek központi és vezető szerve;
- b) a RNK Ügyészségének helyi szervei.⁵

A RNK Legfőbb Ügyészségének szervezetét a törvény részletesen szabályozza.⁶ Ugyancsak részletesen szabályozza a törvény a Legfőbb Ügyészség operatív személyzetének összetételét is.⁷

A RNK Ügyészségének helyi szerveit a törvény a RNK területi-államigazgatási beosztásának megfelelően állítja fel. A bíróságok eddigi szervezetét (Legfelsőbb Bíróság, felsőbíróságok, megyei bíróságok, járásbíróságok) a bírósági szervezeti törvény meglözöleg megszüntette⁸ és ennek megfelelően szervezi meg a törvény az új ügyészséget. Az ügyészi szervezet az államigazgatási beosztásnak megfelelően a jövőben a Legfelsőbb Bíróság, továbbá tartományi, fővárosi és járási (városi) bíróságok⁹ mellett szervezett ügyészségre tagozódik. Az ügyészség helyi szerveit alkotják továbbá a vasúti, tengeri és folyamhajózási ügyészségek, amelyek illetékességi területe megfelel a vasúti, tengeri és folyamhajózási bírósá-

ságok területének. Végül ugyancsak a RNK ügyészségének helyi szervei a katonai ügyészségek is.¹

A RNK ügyészségének helyi szervezetében — mint operatív személyzet — ügyészek, helyettes ügyészek, segédügyészek, nyomozók,² valamint katonai nyomozók működnek. Ezek hivatali fokozatait a törvény részletesen szabályozza.³

3. Az ügyészség hatásköre

A Román Népköztársaság 1952. évi alkotmánya — amint láttuk — a legfőbb ügyész feladatát a szocialista alkotmányjog elveinek megfelelően szabályozza, amikor kimondja, hogy a legfőbb ügyész gyakorolja a legfelső ellenőrzést afelett, hogy a törvényeket a minisztériumok és a többi központi szervek, az államhatalmi és államigazgatási helyi szervek, valamint az összes hivatalos személyek, végül az állampolgárok megtartsák.⁴ Az ügyészi szervezetről szóló új törvény már ennek a rendelkezésnek megfelelően részletezi⁵ az ügyészi hatáskört.

A törvénynek az ügyészi hatáskörre vonatkozó rendelkezéseivel kapcsolatban az alábbiakat tartjuk szükségesnek megjegyezni:

a) A törvényesség felügyeletével kapcsolatban:

A törvény szerint az ügyészségnek jogában áll felülvizsgálati óvással megtámadni az államhatalom helyi szerveinek, továbbá a minisztériumoknak és az államigazgatás többi központi szervének, úgyszintén az államigazgatás helyi szerveinek azokat a határozatait és egyéb, normatív jellegű intézkedéseit, amelyek nem felelnek meg a RNK törvényeinek. Ezt a rendelkezést egy későbbi jogszabály két irányban is kiterjesztette: Az ügyészi szervezet módosításáról szóló jogszabály⁶

¹ Uo. 2. bek.

² A törvény (1952. 6. sz. tv. 19. § módosított szövege) szerint a: „bűnügyi nyomozó» (anchetator penal) megjelölést használja, amelynek hatásköre általában azonos a szovjet büntető bírói szervezetben foglalt vizsgáló (следственный) hatáskörével. V. ö. A büntető perrendtartás módosításáról szóló 132. sz. tv. (megj. az 1952. jún. 19-i 31. sz. Hiv. Közl.) 223. s. köv. §§ és a III. fejezet VI.

³ A RNK ügyészségének dolgozói a következő 10 rangfokozatban vannak: a) *Vezető-állomány*: 1—3. III. osztályú állami jogtanácsos; b) *Renделező-állomány*: 4. Vezető jogtanácsos; 5. Főtanácsos; 6. Jogtanácsos; c) *Beosztott állomány*: 7—10. I—IV. osztályú jogi dolgozó. (NB. A törvény szerint felső-, fő- és alsó személyzetet: personal superior, principal és inferior) említi. 1952. évi 6. sz. tv. 21. §.) Az operatív személyzet hivatásának gyakorlása közben egyenruhát és rangjelzést visel (25. §). A törvény az operatív dolgozók rangfokozatát a katonai rangfokozatokkal párhuzamosítja: a vezető-állományt a tábornokoknak (vezérezredes-altábornagy-vezérbőrnagy) a rendelkező állományt törzisztiszteknek (ezredes, alezredes, őrnagy), a beosztott állományt pedig a tiszteknek (százados, főhadnagy, hadnagy, alhadnagy) megfelelő rang illeti meg. (1952. évi 6. sz. tv. 24. §.)

⁴ 1952. évi alkotmány 73. §.

⁵ Az ügyészi szervezetről szóló törvény értelmében az ügyészség: a) ellenőrzi, hogy az államhatalom helyi szerveinek, a minisztériumoknak és az államigazgatás többi központi szervének, valamint az államigazgatás helyi szerveinek határozatait és egyéb, normatív jellegű intézkedéseit megfeleljenek a RNK törvényének; b) felügyel arra, hogy minden büntetékmenyt kellő időben és teljesen felfoldítsanak és igazságosan megbüntessenek; c) felügyel arra, hogy az állampolgárok személyi szabadságát tiszteletben tartásuk, felügyeli (s ellenőrzi), hogy az állampolgárok előzetes letartóztatása vagy őrizetbevétele indokolt és törvényes legyen és intézkedik a törvényellenesen letartóztatott vagy őrizetbevétt állampolgárok szabadlábrahelyezéséért; d) felügyel arra, hogy a bíróságok a RNK egész területén a törvényeket egységesen és igazságosan alkalmazzák és felügyeli a bíróságok igazságszolgáltatási tevékenységét; e) a végrehajtás törvényességét és a végrehajtás módját illetően felügyeli a bírói határozatokat végrehajtó szervek tevékenységét, továbbá azoknak az intézményeknek tevékenységét, amelyekben büntetéseket hajtanak végre vagy orvosi, illetégek nevelési intézkedéseket alkalmaznak. (1952. évi 6. sz. tv. 5. § a—e) pontok eredeti szöveg.)

⁶ A 100/1953. sz. tv.-ben (megj. az 1953. márc. 4-i 8. sz. Hiv. Lap) lekötött új szöveg. (5. § a) pont.)

¹ V. ö. TAUTU-JIANU, i. m. 162. p.

² A törvény szakít az eddigi terminológiával és az eddig használt franciá (parquet) eredetű „parchet» helyett „procuratura» megjelölést használ, ezt fordítom „ügyészség»-gel.

³ 1952. évi 6. sz. tv. 1. §.

⁴ A RNK ügyészségének vezetője a RNK legfőbb ügyésze. A legfőbb ügyész a RNK Nagy Nemzetgyűlésének Elnöksége előtt teszi le a hivatali esküt. A legfőbb ügyészt a RNK Nagy Nemzetgyűlése öt évre nevezi ki. A legfőbb ügyész a RNK Nagy Nemzetgyűlésének, a nemzetgyűlésnek közötti időszakban a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségének és a minisztertanácsnak felelős. (1952. évi 6. sz. tv. 3. § módosított szövege.)

⁵ 1952. évi 6. sz. tv. 6. §.

⁶ A Legfőbb ügyészségen a következő igazgatóságok működnek: 1. a katonai ügyészségek igazgatósága; 2. az állambiztonsági nyomozási szervek felügyeletének igazgatósága; 3. a vasúti, folyami- és tengerhajózási ügyészségek igazgatósága; 4. az általános felügyeleti igazgatóság; 5. a bírósági igazságszolgáltatási tevékenység felügyeletének igazgatósága; 6. a nyomozati szervek felügyeletének igazgatósága; 7. a bírói határozatok és a büntetések végrehajtásának igazgatósága. A Legfőbb Ügyészségen emellett még káder- és tanulmányi igazgatóság, könyvelési igazgatóság, dokumentációs és statisztikai hivatal, gazdasági hivatal és titkárság működik. (1952. évi 6. sz. tv. 16. § módosított szövege.)

⁷ A törvény értelmében a Legfőbb Ügyészségen a legfőbb ügyész három helyettese működik, akik közül az első az általános kérdésekkel foglalkozik és a RNK legfőbb ügyészeinek helyettese, második a RNK Fegyveres Erőinek legfelsőbb katonai ügyésze és a katonai ügyészség igazgatóságát, a harmadik pedig az állambiztonsági szervek felügyeletének igazgatóságát vezeti. A fentiekben felül a Legfőbb Ügyészségen megfelelő számú beosztott ügyész dolgozik. (1952. évi 6. sz. tv. 17. § módosított szövege.)

⁸ 1952. évi 6. sz. tv. 3. § 1. bek. a—e) pontok.

⁹ 1952. évi 6. sz. tv. 18. § 1. bek.

ugyanis kiterjeszti az ügyész felügyeleti jogát a felsoroltakon kívül az állami gazdasági intézményekre és szervezetekre, továbbá a szövetkezeti és társadalmi intézményekre és szervezetekre. A módosító jogszabály másik intézkedése értelmében az ügyészi felügyelet nemcsak a RNK törvényeit, hanem a minisztertanácsi határozatokat sértő határozatok, intézkedések eseteire is kiterjed.

Ezzel a feladattal kapcsolatosan:

1. Az ügyésznek jogában áll tanácskozási joggal részt venni az államhatalom vagy államigazgatás helyi szerveinek, továbbá az állami gazdasági intézmények és szervezetek, a szövetkezeti és társadalmi intézmények s szervezetek gyűlésein, amelyeken normatív jellegű határozatokat hoznak.

2. Az államhatalom és államigazgatás helyi szervei, továbbá az állami gazdasági intézmények és szervezetek, a szövetkezeti és társadalmi intézmények s szervezetek kötelesek, hogy öt napon belül közölik az ügyéssel összes határozataikat és egyéb, normatív jellegű intézkedéseiket. Ha az ügyész úgy találja, hogy a határozat, vagy egyéb, normatív jellegű intézkedés nem törvényes, köteles, hogy a közléstől számított tíz napon belül azt felülvizsgálati óvással támadja meg. Az óvást a határozatot hozó népi tanácsához vagy annak végrehajtó bizottságához, illetőleg az állami gazdasági, szövetkezeti vagy társadalmi szerv felettes hatóságához¹ kell intézni. Ezek a szervek tíz napon belül kötelesek megvizsgálni az ügyész felülvizsgálati óvását. Ha a határozatot ez időn belül nem vizsgálják meg, ez a körülmény a határozat végrehajtásának felfüggesztését vonja maga után. A tanács, a végrehajtó bizottság, illetőleg a felettes gazdasági, szövetkezeti stb. szerv határozatát közölni kell az ügyéssel. A törvény részletesen rendelkezik arra az esetre, ha a tanács (bizottság, felügyeleti szerv) határozata nem törvényes.²

3. A RNK legfőbb ügyésze ellenőrzés végett kérheti vagy a helyszínen ellenőrizheti a minisztériumok és az államigazgatás többi központi szervének, továbbá az állami, gazdasági, szövetkezeti és társadalmi szervek határozatait és egyéb, normatív jellegű intézkedéseit és az alkotmánnyal, a RNK törvényeivel vagy a minisztertanács határozataival ellentétes határozat ellen a minisztertanácshoz felülvizsgálati óvást adhat be.³

4. Az ügyész köteles felhívni az államhatalom helyi szerveinek, a minisztériumoknak, az államigazgatás helyi szerveinek, továbbá az állami, gazdasági, a szövetkezeti és társadalmi szervezetek és bármely dolgozókra figyelmét az olyan természetű tényekre, amelyek az állampolgárok törvényes érdekeit sértik. Ebből a célból, ha az állampolgárok akár az illetékes szervhez, akár pedig az ügyészséghez folyamodnak, az ügyészségnek jogában áll, hogy felülvizsgálja azokat a cselekményeket, amelyek során ezek a szervek az állampolgárok törvényes érdekeit megsértették. Ezekben az esetekben az ügyész kérheti

a törvényesség megtartása végett szükséges intézkedések végrehajtását. Az ügyész ezenkívül a törvényesség feletti általános felügyeletet időszakosan is gyakorolja az összes szervek felett, azzal kapcsolatban ténymegállapításokat tehet, a fölöttes szervek útján pedig operatív intézkedéseket javasolhat a törvények megsértésére és az illető szervek tevékenységére vonatkozó óvások okainak megszüntetése végett.⁴

b) A büncselekmények üldözésével kapcsolatban:

1. Az ügyész ellenőrzi a bűnügyi nyomozási és vizsgálati szervek működését, jogában áll ezektől az eljárás bármilyen szakában az iratokat bekérni, irányíthat bármely cselekményt, részt vehet bármely nyomozási cselekmény teljesítésében vagy azokat maga teljesítheti.

2. Az ügyész a kinyomozott ügyeket a bíróságok előterjeszti, azok elbírálásában részt vesz, a vádat fenntartja és erre vonatkozóan nyilatkozik tesz.⁵ Az ügyésznek a büntető eljárással kapcsolatos tennivalóira még visszatérünk.

c) A személyi szabadság védelmével kapcsolatban:

1. Egyedül az ügyésznek áll jogában, hogy a törvény alapján megerősítse a büntető eljárás során büncselekmény elkövetésével gyanúsított személynek 24 órát meghaladó letartóztatását. Az előzetes vizsgálat vagy a nyomozás során bárkit csak az ügyésznek a törvény alapján hozott határozata értelmében lehet előzetesen letartóztatni.

2. Az ügyésznek jogában áll ellenőrizni a gyanúsítottak előzetes letartóztatása céljából használt helyiségeket, rendelkezhetik a szabadságuktól törvényellenesen megfosztott személyek szabadlábra helyezése tekintetében, továbbá arra vonatkozóan, hogy az őrizetbevételt vagy a letartóztatást törvényesen hajtják végre.⁶

d) A törvények egységes végrehajtásával kapcsolatban:

1. A RNK legfőbb ügyészenek jogában áll, hogy minden bíróságtól bármely ügyiratot ellenőrzés végett bekérjen, bármely jogerős bírói határozat ellen felülvizsgálati óvással forduljon a Legfelsőbb Bírósághoz és a megtámadott határozat végrehajtását felfüggesztheti.

2. A RNK legfőbb ügyésze részt vesz a Legfelsőbb Bíróság teljes ülésein.

3. A RNK legfőbb ügyészenek jogában áll, hogy a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége előtt megtámadja a Legfelsőbb Bíróság teljes ülése által hozott irányelveket.

4. Az ügyész a törvények értelmében gyakorolja a törvényben előírt perorvoslati jogokat.⁷

e) A bírói határozatok végrehajtásával kapcsolatban:

Az ügyész ellenőrzi a bírói határozatok és a néprendőrségi szervek által hozott határozatok végrehajtását, továbbá a letartóztató- és büntető végrehajtó

¹ 1952. évi 6. sz. tv. 15. §.

² Ha a tanács határozata nem törvényes: a) A írásbeli ügyész vagy tartományi alrendeltségű városi terület ügyésze értelmében a tartományi, illetve a városi ügyész írásbeli avégett, hogy a kérdéses határozat ellen a tartomány, illetve város népi tanácsát vagy végrehajtóbizottságát felülvizsgálati óvást adhasson be; b) A tartományi ügyész és a köztársasági alrendeltségű város ügyésze a RNK legfelsőbb ügyészt (írásbeli avégett, hogy a tartományi népi tanácsok és a köztársasági alrendeltségű városok népi tanácsának határozatait ellen a Nagy Nemzetgyűlés Elnökségéhez, illetve a népi tanácsok végrehajtóbizottságainak határozatait ellen a minisztertanácshoz felülvizsgálati óvást adhasson be.

³ 1952. évi 6. sz. tv. 6. § 3. pont módosított szövege.

⁴ 1952. évi 6. sz. tv. 6. § 4. pont.

⁵ 1952. évi 6. sz. tv. 7. § a—b) pontok.

⁶ 1952. évi 6. sz. tv. 8. § a—b) pontok.

⁷ 1952. évi 6. sz. tv. 9. § a—d) pontok. A törvény részletezi, hogy a Legfelsőbb Bíróság teljes ülésén mikor köteles a legfőbb ügyész személyesen megjelenni és mikor jelenhetnek meg helyette a beosztottai.

intézetek, átnevelő- és javítóintézetek tevékenységét a letartóztatás törvényessége és a büntetések, úgyszintén az orvosi és pedagógiai intézkedések végrehajtásának módja tekintetében.¹

*

Bár az új ügyészi szervezeti törvény az ügyészi hatáskört teljes egészében szabályozta, szükséges azoknak a tételes törvényi rendelkezéseknek áttekintése, amelyek szabályozzák az ügyész hatáskörét az egyes eljárásokban. Az új törvény ugyanis ezeket a rendelkezéseket teljes egészében nem helyezte hatályon kívül, hanem azok, amennyiben az új törvénnyel nem ellentétesek, további törvényi rendelkezésig hatályban maradtak.

Büntető eljárás.

A hatályos büntető eljárási törvénykönyv értelmében² az ügyész³ a bűncselekményeket a büntetőeljárási törvényben foglalt rendelkezések szerint üldözi és a büntető eljárást megindítja. Az üldözési jog gyakorlása során az ügyész nyilatkozik azoknak a bíróságoknak tárgyalásain, amelyek mellett működik, alkalmazza a büntetőper folytatásához szükséges perorvoslatokat, amennyiben azokat szükségeseknek tartja. Az ügyész köteles nyilatkozni azokban a büntetőperekben is, amelyeket magánszemélyek indítottak, kivéve, ha a törvény másként rendelkezik. Abban az esetben, ha a büntetőbíróság csak a polgári jogi igényt bírálja felül, az ügyész jelenléte és nyilatkozattétele kötelező.⁴ Az ügyész minden esetben csupán indítványt tehet a bíróság előtt és a bíróság mérlegelésére befolyást nem gyakorolhat.⁵ A büntető eljárásnak az előkészítő eljárással, a tárgyalással és a perorvoslattal kapcsolatos részletes rendelkezései nem tartoznak a tárgykörünkhöz. Ki kell azonban emelni azt a rendelkezést, hogy a polgári jogi igény érvényesítésével kapcsolatban abban az esetben, ha sértett állami szerv, állami intézmény vagy vállalat, továbbá tömegszervezet, társadalmi vagy szakmai társulás, a polgári jogi igényt az ügyész hivatalból is érvényesítheti.⁶ Ugyanígy, ha a sértett cselekvőképtelen, az ügyész indítványozhatja a kár megtérítését.⁷

Polgári eljárás.

A RNK hatályos polgári perrendtartási törvénye⁸ értelmében az ügyész részvétele a polgári perben kötelező, ha az ügyben kiskorú, továbbá gyámság, gondnokság vagy családi tanács felügyelete alá belyezett

személy szerepel. Ezekben az esetekben az ügyészt az eljáró bíróság felhívására bíró vagy végleges ügyvéd is helyettesítheti. Nem kötelező azonban az ügyész részvétele a bíróság kiküldött tagja által eszközölt bizonyításvétel esetében.¹

A büntető és polgári eljárás² mellett a tételes törvény jelentős szerepet biztosít az ügyészség számára egyes különleges eljárásokban is.³

*

Végül az új ügyészi szervezeti törvénynek az ügyészi feladatkör gyakorlásával kapcsolatos néhány rendelkezését és a legfőbb ügyész hatáskörét szabályozó törvényi rendelkezéseket szükséges ismertetni.

A legfőbb ügyész feladatkörének gyakorlásával kapcsolatban áll a legfőbb ügyésznek az a joga, hogy tanácskozási joggal részt vehet a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége ülésein és a minisztertanács ülésein.⁴

A legfőbb ügyész hatáskörét szabályozó törvényi rendelkezések közül lényeges a törvénynek az az intézkedése, amely szerint a legfőbb ügyész rendelkezéscit a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége vagy a minisztertanács felfüggesztheti.⁵ A törvénynek ez a rendelkezése összhangban van az 1952. évi alkotmánynak azzal az intézkedésével, amely szerint a legfőbb ügyész a Nagy Nemzetgyűlés és — az ülésszakok közötti időben — a Nagy Nemzetgyűlés Elnöksége mellett, a minisztertanácsnak is felelősséggel⁶ tartozik.

*

Az új ügyészi szervezeti törvénnyel a Román Népköztársaság törvényhozása nagy lépést tett előre a szocialista fejlődés útján és ezen a téren a népi demokratikus országok között az élenjárók közé lépett. Az új törvényalkotás messzemenően felhasználta a szovjet tapasztalatokat is, jelentősége éppen ezért kiemelkedő nemcsak a Román Népköztársaság, hanem a szocializmus útján haladó többi népi demokratikus ország számára is. Emellett a külső vonatkozás mellett azonban a törvénynek jelentős belső feladata is van. A törvény meghozatala egybeesik a fontos és a Román

¹ RNK Bp. 45. §.

² Az ügyésznek a polgári eljárásban vitt szerepe tekintetében a román jogi irodalom szerint a tételes törvényhozás igen elmaradt azoktól az eredményektől, amelyet a perjog más területein már megértett. Ennek okát az irodalom abban látja, hogy a megyei bíróságokról a járásbíróságra szállott az általános hatáskör polgári ügyekben, a járásbíróság mellett ügyészi szervezet pedig nem lévén kiépítve, ezt a feladatkört az ügyészség nem tudja kellőképpen ellátni (v. ö. HILSENRAID, A.: Despre rolul procurorului in procesul civil, Justitia Nouă, VI—1951. 4. sz. 417. p.). Ez a helyzet természetesen megváltozott a büntető és polgári eljárás törvénykönyveknek a 132/1952. sz. tvr.-vel történt módosítása után, amely egybehangyja az eljárási jogot a bíról szervezetten történő változtatással és az egyfokú perorvoslati rendszert bevezeti.

³ Még az új ügyészi szervezeti törvény előtti találunk olyan törvényi rendelkezéseket, amelyek az ügyész részvételét írják elő egyes különleges eljárásokban. Ezek a rendelkezések már abból az elgondolásból indultak ki, hogy az ügyész tevékenysége nem korlátozható az igazságszolgáltatás területére, hanem a törvényesség megtartása tekintetében az ügyészség az egyes állami szervek működése, továbbá az állampolgárok egymásközötti jogviszonyai felett is ellenőrzést gyakorol és így első jelei az ügyészi általános felügyeleti hatáskörnek. Így pl. az anyakönyvekről szóló 272. sz. tvr. (megj.) 1950. dec. 30-i 124. sz. Hiv. Közl.) értelmében az elvezett vagy megsemmisült anyakönyvi okmány pótlására irányuló eljárásban az ügyész a megyei bíróságok jogorvoslatlalt fordulhat a pótlásnak helytadó határozat ellen. (32. § 2. bek.) Az ingatlanok megosztására vagy elidegenítésére vonatkozó jogszabály (221. sz. tvr. 4. §, megj.) az 1950. szept. 6-i 75. sz. Hiv. Közl.) értelmében azok az ügyletek, amelyek az ingatlanok megosztására vagy elidegenítésére vonatkozóan a törvény rendelkezéseinek megsértésével jöttek létre, semmissé és az ügyész ezt a semmisséget bármikor érvényesítheti. (Tvr. 4.) V. ö. HILSENRAID) Id. m. 427. p.

⁴ 1952. évi 6. sz. tv. 4. §.

⁵ 1952. évi 6. sz. tv. 14. §.

⁶ 1952. évi alkotmány 75. §. Ugyanígy rendelkezést tartalmaz az 1952. évi 6. sz. tv. 2. § 2. bekezdése is.

¹ 1952. évi 6. sz. tv. 10. §.

² A RNK jelenleg hatályos büntető eljárási törvénykönyve eredetileg a 742. sz. tvr. (megj.) az 1938. márc. 19-i 66. sz. Hiv. Közl.-ben). Hatályos szövegét, az időközli összes módosításokkal együtt közli az 1948. febr. 13-i 36. sz. Hiv. Közl. Ezt a törvénykönyvet számos utólagos rendelkezés egészíti ki, lényegesen módosítja és az új igazságügyi szervezettel összhangba hozza a 132. sz. tvr. (megj.) az 1952. jún. 19-i 31. sz. Hiv. Közl.-ben).

³ A büntető eljárás szövege mindenütt: a „vádatosság” megjelölést (a francia terminológia mintájára: ministerul public) használja. Az 1952. évi 6. sz. tv. 34. §-a az összes eddigi elnevezéseket egybeesíti. Eredőleg — minthogy lényegbeli eltérést nem jelent — az egyetemes kérdőért mindenütt az „ügyész” megjelölést használom.

⁴ RNK, Bp. 290. § 3. bek.

⁵ RNK, Bp. 63. §.

⁶ A büntető eljárás módosításáról szóló 186. sz. tvr. (megj.) az 1949. ápr. 30-i 25. sz. Hiv. Lapban) 1. pontja, amely a Bp. 7. §-át teljesen újra szövegezi.

⁷ RNK, Bp. 7. § 6. bek.

⁸ A RNK jelenleg hatályos polgári eljárási törvénykönyve eredetileg az 1938. évi 1228. sz. tvr. Időközli összes módosításával együtt közli az 1948. febr. 21-i 45. sz. Hiv. Közl. Ezt a törvény módosítja és az új igazságügyi szervezettel összhangba hozza a 132. sz. tvr. (megj.) az 1952. jún. 19-i 31. sz. Hiv. Közl.)

Népköztársaság életében gyökeres fordulatot jelentő eseménnyel, hogy a Román Munkáspárt felszámolta a belső ellenzéknek azt a kisszámú, de fontos állami pozíciókat elfoglaló frakcióját, amely a szocialista fejlődés menetét akadályozta. Ennek következtében a Román Népköztársaságban a fejlődés erőteljesebb lendületet vett és következőképp az osztályharc is erősödött. »Nincs jogunk megfélemlíteni egyetlen pillanatra sem — mondotta a minisztertanács elnöki tisztjébe való lépése utáni legelső nyilvános beszédében Gheorghiu-Dej — a megdöntött és hatalomról elűzött kizsákmányoló osztályok létezéséről, arról, hogy hazánkban megvan a legszámottevőbb tőkés osztály, a kulákság, megvannak a kémek, diverzánso, sabotőrök, az imperia-

lista kormányok zsoldjában álló ügynökök, a fasiszta titóisták és a béke többi ellenségei, hazánk független: ségének és a román nép többi forradalmi hódításának ellenségei... Ezért az osztályellenséggel és ennek ügynökeivel szemben az éberség a párt, az államszervek, a gazdasági és tömegszervezetek, a város és falu dolgozói tevékenységének törvénye kell hogy legyen.¹ Ebben a harcban az új ügyészi szervezetre kiemelkedő szerep vár.

Nagy Lojos

(Állam- és Jogtudományi Intézet)

¹ Expunerea tov. Gh. Gheorghiu-Dej la consfătuirea partii a unificatorilor minierei din industria carboniferă. (Beszéd a szénipari bányamunkások országos értekezletén.) (Probleme Economice, V—1952. 6—7. sz. 18—19. p.)

A magyar-bolgár bűnügyi és polgári jogsegélyszerződés

A Magyar Népköztársaságnak a Román Népköztársasággal 1948. augusztus 28-án kötött kiadatási és bűnügyi jogsegélyegyezménye (1949: 14. tvr.) és a Csehszlovák Köztársasággal 1951. március 6-án létrejött polgári és bűnügyi jogsegélyszerződése (1951: 29. tvr.) után a magyar és a bolgár népi demokrácia képviselői 1953. augusztus 8-án Budapesten aláírták a magyar-bolgár polgári és bűnügyi jogsegélyszerződést is (1954: 2. tvr.), amely 1954. január 24-én lépett hatályba. A Magyar Népköztársaság és a Bolgár Népköztársaság között természetesen nem olyan nagy kiterjedésű a jogi érintkezés, mint a szomszédos népi demokráciákkal, azonban ilyen kapcsolatok vannak és a jövőben feltehetően egyre inkább fejlődni fognak. A baráti államokkal jogsegélyszerződések kötése egyébként jellemzően mutatja, hogy a szocializmus építésén dolgozó népi demokráciák közötti baráti viszony a jogi érintkezés terén való együttműködést is szorosabbá tette és elmélyítette.

Magyarország és Bulgária között a polgári jogi érintkezés kérdéseit még a monarchia fennállása alatt 1911. május 18/31-én Szófiában kötött polgári jogsegélyegyezmény, a hagyatéki ügyek tekintetében pedig az ugyanakkor kelt konzuli egyezmény vonatkozó rendelkezései, kiadatás és egyéb bűnügyi jogsegély tekintetében pedig a szintén ekkor létrejött külön kiadatási szerződés szabályozta. Ezek a szerződések, amelyekre a monarchia balkáni imperialista politikája is rányomta bélyegét, a létrejöttük óta eltelt több mint négy évtized alatt igen sok vonatkozásban elavultak, úgyhogy egyes részeknek alkalmazására már az első világháború befejezése óta nem került sor. Ennélfogva semmiképpen sem feleltek meg a két népi demokrácia között fennálló viszony, valamint a szocialista jogszemlélet követelményeinek.

Az új szerződés alapjául nagyban-egészben a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés szolgált, azonban a szerkesztésnél felhasználásra kerültek ennek a szerződésnek hatálybalépése óta szerzett gyakorlati tapasztalatok is. Az új szerződés megalkotásánál tekintettel kellett lenni a magyar-bolgár jogi kapcsolatok természetére, valamint — szerződő partner változásához képest — nem a csehszlovák jogszabályokra, hanem a bolgár

belső jog szabályaira is. Az új szerződést általában a tömörebb és pontosabb szerkesztés jellemzi.

A magyar-csehszlovák jogsegélyszerződéshez hasonlóan a magyar-bolgár jogsegélyszerződés is egyetlen okirattal szabályozza a jogi érintkezés és a jogi kapcsolatok egész anyagát, ami a szerkesztést egységesebbé és áttekinthetőbbé teszi, mint a korábban követett az az eljárás, hogy az egyes részletekre vonatkozó anyagot külön-külön nemzetközi egyezményekben foglalták.

A szerződés bevezetésből, három címből és zárójegyzőkönyvből áll. Az I. cím (1—55. cikk) a polgári jogsegélyre, a II. cím (56—82. cikk) a bűnügyi jogsegélyre vonatkozó rendelkezéseket, a III. cím (83—88. cikk) pedig a záró rendelkezéseket tartalmazza.

Az I. fejezet 1. cikke meghatározza a szerződés vezérelvét: az egyik állam állampolgárai a másik állam területén ugyanolyan jogvédelemben részesülnek, mint a saját állampolgárok.

A II. fejezet (2—8. cikk) a polgári ügyekben kezelt bírósági iratok kézbesítésére és a bírósági megkeresések teljesítésére vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza. A magyar és a bolgár bíróságok közötti érintkezés — eltérően a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződésben foglalt szabályozástól — nem közvetlenül, hanem diplomáciai úton történik. Ennek indoka az, hogy a magyar és a bolgár bíróságok közötti jogsegélyforgalom összehasonlíthatatlanul csekélyebb, mint a magyar és a csehszlovák bíróságok közötti jogsegélyforgalom. Míg tehát csehszlovák viszonylatban a közvetlen érintkezés előnyei a nagy forgalomnál fogva szembeötlők, addig bolgár viszonylatban az aránylag csekély forgalom az érintkezést közvetítő hatóságokat nem terheli meg számbavehetően és a közvetlen érintkezéshez szükséges kétnyelvű nyomtatványok stb. rendszeresítése bizonyos mértékig az ügy szükséges mértéken túlmenő szabályozásának volna tekinthető. Bolgár viszonylatban tehát éppen a jogsegélyforgalom szokásos lebonyolítási módjától eltérő külön szabályozás jelentené az ügy elbürokratizálásának veszélyét. A kézbesítési kérelmek és a megkeresések teljesítésére vonatkozó szabályok egyebekben általában megegyeznek a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés hasonló rendelkezéseivel. A szerződő államok a kézbesítés és a megkeresés teljesítéséért díjat nem számít

tanak fel. A megkereső állam a költségeket ugyan behajtja, azonban nem utalja át a megkeresett államnak, amely a költségeket így maga viseli. Az ilyképpen kifejezett és behajtott költségek nagyban-egészben kiegyenlítik egymást, viszont a sok apró tétel átutalásával kapcsolatos bonyolult eljárás eselik.

A III. fejezet (9—13. cikk) szabályozza a perköltség-biztosíték adása alóli mentességet és a perköltség végrehajtását. A két állam állampolgárai a másik állam területén való perlés esetében — a belföldiekkel való egyenlőség elvénél fogva — semmiféle biztosíték adására nem kötelezhetők. A biztosíték adása alóli mentességnek szükségszerű kiegészítését képezik a pervesztes felperessel szemben megállapított eljárási költségek kölcsönös végrehajtására vonatkozó rendelkezések.

A IV. fejezet (14—17. cikk) az egyik állam állampolgárainak a másik állam területén a belföldiekkel egyenlő feltételek mellett a költségmentesség kedvezményében való részesítését szabályozza és lehetővé teszi a költségmentesség iránti vagy az ingyenes jogi képviselő iránti kérelemnek a másik állam területén lakó felek részéről való előterjesztését is.

Gyakorlati szempontból igen jelentősek az V. fejezet (18. cikk) és a VI. fejezet (19—20. cikk) rendelkezései. Az előbbi arra vonatkozik, hogy az egyik állam bírósági vagy más állami szervei által kiállított, vagy hitelesített okiratoknak a másik állam területén való felhasználásához semmiféle felülhitelesítésre nincs szükség, ami a másik állam területén jogot érvényesíteni kívánó felek részére jelentős pénz- és időmegtakarítást jelent. Az utóbbi a másik állam állampolgáira vonatkozó anyakönyvi bejegyzések hivatalból való megküldését szabályozza. A szerződés e részben a csehszlovák jogsegélyszerződésnél tágabb annyiban, hogy a másik állam állampolgárainak személyállapotát érintő bírósági döntések vagy államigazgatási határozatok hivatalból megküldését is előírja. Ez a rendelkezés fokozottan biztosítja azt, hogy a szerződő államok anyakönyvei a helyes adatokat tüntessék fel.

A szerződés II. része (21—46. cikk) tartalmazza a nemzetközi magánjogi rendelkezéseket. A szerződés külön fejezetekben tárgyalja a személy jogi, a család-jogi és az öröklési jogi kérdéseket. A nemzetközi magánjogi rész egyfelől anyagi jogi, kollíziós, másfelől joghatósági kollíziós szabályokat tartalmaz. Rendelkezései tehát vagy azt határozzák meg, hogy bizonyos tényállásra melyik szerződő állam anyagi joga alkalmazandó, vagy azt, hogy bizonyos ügyekben melyik szerződő fél hatóságai vannak hivatva eljárni és döntést hozni. Az ügyben alkalmazott anyagi jognak, és a joghatóságnak a szerződésben meghatározott kollíziós szabályok alapján való megállapítása az ilyen ügyekre vonatkozó határozatok alább tárgyalandó kölcsönös elismerésének előfeltétele.

A személyes cselekvőképességére nézve a szerződés 21. cikke főszabályként a *lex patriae* elvét fogadja el. Áttöri ezt a szabályt a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körében kötött ügyletekre vonatkozólag az a kivétel, amely szerint ezekben az esetekben a cselekvőképességre a *lex loci actus* az irányadó. A szabályozás tehát megegyezik a családjogi törvény végrehajtásáról szóló 1952:23. tvr. 42. §-ának (1) és (3) bekezdésében foglalt rendelkezésekkel.

Az eltűnt személy holtnak nyilvánítására a 22. cikk szerint általában a hazai bíróságoknak van jogható-

ságul. Az eltűntnek a másik állam területén lévő ingatlan vagyonaóra öröklési vagy házassági vagyoni jogi igényt érvényesítő személy vagy az eltűntnek a másik állam területén lakó házastársa azonban fordulhat a fekvési hely, illetőleg a lakóhely államának bíróságához is.

A családi jogi rendelkezések közül a legnagyobb jelentősége a házassági ügyekben hozott ítéletek kölcsönös elismerésének van (23. cikk).

A polgári perrendtartás végrehajtásáról szóló 1952:22. tvr. 15. §-ának a) pontja fenntartotta a magyar állampolgár házassági bontóperében a magyar házassági bíraskolás kizárólagosságát. Bulgária nem tagja a házasságok felbontására vonatkozólag Hágában, az 1902. évi június hó 12-én kötött nemzetközi egyezménynek (1911:XXII. tv.), így magyar állampolgár házassági perében hozott bolgár ítélet elismerésére még a hágai egyezményben megjelölt igen szűk körben sem volt lehetőség.

A Bolgár Népköztársaságban az 1949. július 23-i 691. számú család- és személyjogi törvény 60. cikke a bolgár állampolgárok házassági ügyeiben a kizárólagos belföldi joghatóságot nem tartotta fenn, a külföldi bíróságok határozatait elismerik, feltéve, hogy a bolgár polgári perrendtartás 878—884. cikkeiben megállapított feltételeknek megfelelnek és az alperes lakóhelye a kereset benyújtása idejében a perbíróság államában volt. A 878. cikk szerint az elismerési eljárás a határozatnak nem anyagi jogi, hanem alaki szempontból való megvizsgálását jelenti. Vizsgálat alá esik, hogy az eljáró külföldi bíróság joghatósága a bolgár jog idevonatkozó alapelvei szerint megállapítható-e. Ez különösen fennforog, ha az alperes lakóhelye a perindítás idején a perbíróság államában volt. Az elismerés megtagadásának alapját képezi, ha az alperes bolgár állampolgár az eljárásban nem vett részt és nincs bizonyítva, hogy a keresetet vagy legalább is a tárgyalásra szóló idézést részére kézbesítették. Anyagi jogi szempontból az elismeréshez szükséges, hogy a határozat ne ütközzék bolgár közrendbe és ne tartalmazzon a bolgár joggal ellentétes rendelkezést.

A bolgár jog tehát nem zárja ki a külföldi bíróság bolgár állampolgár házassági ügyében hozott ítéletének elismerését, de az elismerés feltételei és az körülmény, hogy az külön eljárás lefolytatásától van függővé téve, már önmagában is korlátozó hatást gyakorol. Azokban az esetekben tehát, amelyekben az egyik házastárs magyar, a másik bolgár állampolgár volt, a házassági pert rendszerint mindkét állam bírósága előtt külön-külön le kellett folytatni.

A 23. cikk (1) bekezdése szerint a házassági ügyben hozott ítélet elismerésének csupán két feltétele van: a) az egyik házastárs az eljáró bíróság államának állampolgára; b) a másik állam bírósága az ügy értelemben még nem hozott jogerős határozatot. A szerződés tehát nem állít fel különös joghatósági szabályt. A házassági ügyben eljárásra való joghatóságot magyar-bolgár viszonylatban tehát a határozza meg, hogy a konkrét ügyben melyik állam bírósága lesz saját perrendi szabályai szerint illetékes. Ha mindkét bíróságnak megvan az illetékessége, úgy a felperes választásától függ, hogy melyikhez fordul.

A (2) bekezdés szerint a házassági ügyben hozott ítéletek kölcsönös elismerésére vonatkozó szabálynak visszaható hatálya van. Azonban nemcsak a kérelemnek helyt adó, hanem az azt elutasító határozatokat is visszaható hatállyal el kell ismerni. Rendkívül visszas helyzet

állna tehát elő, ha az egyik állam bíróságának a szerződés hatálybalépése előtt oly ügyben hozott elutasító határozatát kellene elismerni, amely ügyben utóbb a másik állam bírósága a kérelemnek helyt adó határozatot hozott. Ennek elkerülése érdekében a (3) bekezdés szerint a másik állam bíróságának elutasító határozatát ilyen esetben nem kell elismerni.

A (4) bekezdés rendelkezése szerint a házassági ügyben hozott ítélet elismerése a kötelek kérdésre terjed ki, nem foglalja magában a vagyoni jogi kérdésekre, valamint a gyermekek elhelyezéseire vonatkozó rendelkezések elismerését.

A 24. cikk a leszármazása irányadó anyagi jogot, a 25. cikk a szülők és gyermekek közötti jogviszonyra nézve irányadó anyagi jogot szabályozza az 1952: 23. tvr. 17. §-ának (1) és (2) bekezdésében foglaltakkal összhangban. A 26. cikk a leszármazással, illetve a szülők és a gyermek közötti jogviszonnyal kapcsolatos ügyekben eljárásra való joghatóságot azon állam bíróságának adja meg, amely államnak anyagi joga az ügyben az előző cikkek szerint alkalmazandó.

A 27. cikk az örökbefogadásra, annak fellöntására irányadó anyagi jogot, valamint az eljárási joghatóságot szabályozza. Az örökbefogadásra az örökbefogadó hazájának anyagi jogát kell alkalmazni. Az örökbefogadás engedélyezésére azon állam hatóságainak van joghatósága, amelynek az örökbefogadó állampolgára, de be kell szerezni az örökbefogadott hazai joga szerint szükséges hozzájárulásokat is.

A 28–31. cikkek a gyámságra és a gondnokságra vonatkoznak. A vezérelv itt is mind az alkalmazandó anyagi jog, mind a joghatóság tekintetében a cselekvőképtelen személy hazai jogának alkalmazása és hazai hatóságának az eljárásra feljogosítása. Szabályozza azonban a szerződés a másik állam gyámságának ideiglenes intézkedési jogkörét, valamint a gyámság, illetőleg a gondnokság gyakorlásának átruházását is.

A IX. fejezet (öröklési jog) bevezetőben megállapítja a szerződő államok állampolgárainak mindkét állam területén mind a törvényes, mind a végrendeleti öröklés tekintetében való egyenjogúságát (32. cikk).

Az öröklési jogviszonyok tekintetében alkalmazandó anyagi jogra nézve a szerződés a hagyaték egységének elve alapján áll, amennyiben a hagyaték egészében, tehát mind az ingatlan, mind az ingó hagyatékban való öröklésre az örökhagyó hazai anyagi joga (lex patriae) az irányadó. Az ingatlanhagyatékban való öröklés tekintetében tehát a fekvési hely anyagi joga (lex rei sitae) alkalmazásának nincs helye (33. cikk). Megteszi azonban a szerződés az ingó és az ingatlan hagyatéki javak öröklésében való megkülönböztetését, ha örökösök nem maradtak, az öröklésről mindegyik lemondott vagy öröklési képességét elvesztette. Ily esetben az ingó javak az örökhagyó hazájára, az ingatlan javak pedig fekvésük helyének államára szállnak (35. cikk). Az örökhagyó lex patriae-ja az irányadó a végrendelet alkotására és visszavonására nézve is, a végrendelet alakításági tekintetében azonban a keletkezési hely jogszabályaiban foglalt előírások megtartása eléendő (36. cikk).

A hagyatéki eljárásra vonatkozó joghatóság tekintetében a szerződés már nem áll a hagyaték egységének alapján. Az ingó hagyatékra vonatkozó hagyatéki eljárás az örökhagyó hazai hatóságainak, az ingatlan hagyatékra vonatkozó hagyatéki eljárás azonban a területi állami hatóságainak joghatósági körébe tartozik (38. cikk).

Ez a fejezet továbbiakban szabályozza a helyi hatóságoknak a másik állam állampolgára elhúnytával kapcsolatos értesítési, valamint a hagyaték megőrzésére és kezelésére vonatkozó kötelezettségét, az elhúnyt hazája diplomáciái vagy konzuli képviselőinek a hagyaték kezelésére, valamint állampolgárainak hagyatéki ügyekben képviselőre vonatkozó jogkörét, a hagyaték átadását, annak egészben vagy részben való visszatartását és az örökösöknek a hagyatéki eljárással kapcsolatos rendelkezési jogkörét.

Az I. cím III. része (47–55. cikk) a polgári ügyekben való végrehajtási jogsegélyről szól. A polgári ítéletek kölcsönös végrehajtása tekintetében már a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés valóban elvi és úttörő jelentőségű rendelkezésekkel gazdagította a demokratikus magyar jogot. A magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés azonban csak a vagyoni jogi ügyekben hozott határozatok (egyezségek) végrehajtásának kérdését rendezte és nem tartalmazott rendelkezést a nem vagyoni ügyekben hozott polgári jogi határozatok elismerése tekintetében. Az elismerés ugyanis a vagyoni jogi határozatok tekintetében megelőzi a végrehajtást és annak mintegy előfeltételét képezi. A nem vagyoni ügyekben hozott (például személy- és családjogi vonatkozású) határozatok tekintetében fogalmilag is csak elismerésről és nem vagyoni jellegű végrehajtásáról lehet szó. A kölcsönös elismerés kifejezett szabályozásának hiánya a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződésben gyakorlatilag ugyan nem okozott nehézséget, mert azokat a személy- és családjogi vonatkozású határozatokat, amelyeket az egyik állam illetékes bírósága vagy más hatósága a jogsegélyszerződésben megállapított joghatósága körében hozott, a másik államban minden további eljárás nélkül elismerték abból a megfontolásból kiindulva, hogy a szerződésben joghatósági szabályok megállapításának célja csak az lehetett, hogy az ezek alapján hozott határozatokat a másik államban is elismerjék.

A magyar-bolgár jogsegélyszerződés azonban ebben a vonatkozásban is pontosan szabályoz. A 47. cikk (1) bekezdése szerint mindkét állam – tekintet nélkül a belső jogszabályaiban foglalt rendelkezésekre – minden további eljárás nélkül elismeri a másik állam bíróságainak a szerződés II. részében foglalt rendelkezések alapján (tehát személy-, család- és örökjogi ügyekben) hozott határozatait. A (2) bekezdés ugyancsak kimondja az elismerés kötelezettségét az egyéb vagyoni jogi igények tekintetében a szerződés hatálybalépése után hozott jogerős ítéletekre, ideértve a büntető ügyekben érvényesített vagyoni jogi igényekre vonatkozó jogerős ítéleteket is. Ez utóbbi rendelkezés összhangban van az új büntető perrendtartásról szóló 1951: IV. tv. 182. §-ának (1) bekezdésével, amely lehetővé teszi a büntető eljárásban az érvényesített polgári jogi igényre nézve jogerős ítélet hozatalát. Hasonló rendelkezése van a bolgár jognak is.

A (3) bekezdés szerint a vagyoni jogi kötelezettséget megállapító ítéletek kölcsönös végrehajtásának van helye. A (4) bekezdés szerint a taxatív felsorolt, szociális szempontból méltánylást érdemlő vagyoni jogi igényekben még a szerződés hatálybalépése előtt hozott ítéletek végrehajtását is az egyik állam igazságügyminisztere a másik állam igazságügyminisztere által előterjesztett kérelemre engedélyezheti. Hasonló lehetőséget a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés is biztosít.

A szerződésnek az ítéletekre vonatkozó rendelkezéseit a bírói egyszégekre is alkalmazni kell.

A 48. cikk a *par in perem non habet iurisdictionem* elve, vagyis azon nemzetközi jogi szabály alapján, hogy a területi államnak idegen állammal szemben nincs joghatósága, az elismerésre és végrehajtásra vonatkozó rendelkezések hatálya alól kivonja a szerződő államokkal és az állami szervezetekkel szemben hozott határozatokat. E rendelkezésnek — minthogy a szerződő államok bíróságai amúgy is tiszteletben tartják az említett nemzetközi jogi szabályt — lényegileg csupán elvi jellege van.

Ugyancsak kivételt képeznek a csekkben, váltóban vagy biztosítási szerződésen alapuló igények, minthogy — különösen a csekk és a váltó — mint a kapitalista gazdasági forgalom tipikus eszközei, alkalmasak nyújthatnak olyan igényeknek ebben az alakban való érvényesítésére, amelyek a szerződő államok joga szerint eredeti jogcímeikön nem volnának érvényesíthetők.

A végrehajtás elrendelése iránti kérelmet az ügyben első fokon eljáró bírósághoz vagy a másik állam illetékes bíróságához kell benyújtani. A végrehajtás elrendelésére a végrehajtás helyének joga az irányadó.

A szerződés II. címe a büntügyi jogsegélyre vonatkozik. Ez két fejezetből áll. A XI. fejezet (56—72. cikk) a kiadatást, a XII. fejezet (73—82. cikk) az egyéb büntügyi jogsegélyt szabályozza.

A kiadás főszabálya az, hogy oly cselekmény miatt van helye, amely mindkét állam jogszabályai szerint büntetett képez és mindkét állam jogszabályai szerint egy évnél nem kisebb szabadságvesztéssel büntetendő. Nem alkalmazható azonban a fenti szabály, ha valamely cselekmény az egyik szerződő állam állami és társadalmi rendje, biztonsága vagy népgazdasága ellen irányul. A dolog természeténél fogva ugyanis minden állam jogszabályai saját állami és társadalmi rendjét, biztonságát vagy népgazdaságát védik és az ellene elkövetett cselekményt nyilvánítják büntettnak. Nem vonják azonban az államok a büntetőjogi szabályozás körébe a más állam állami, társadalmi rendje, biztonsága stb. ellen elkövetett cselekményt. A magyar és a bolgár népi demokrácia azonban egyaránt tagja a béketábornak s a béketábor célkitűzéseinek egységénél fogva az egyik népi demokrácia ellen irányuló cselekmény a másik érdekeit éppúgy sérti, mint a közvetlenül ellene irányuló büntett. Ennél a felismerésnél fogva a szerződés szerint — hasonlóan az 1948. augusztus 28-án kelt magyar-román kiadási és büntügyi jogsegélyegyezmény 2. cikkének (2) bekezdésében foglalt rendelkezéshez — a kiadásnak helye van oly cselekmények miatt is, amelyek csak a kiadást kérő állam törvényei szerint képeznek büntetett, feltéve, hogy azok annak állami és társadalmi rendje, biztonsága vagy népgazdasága ellen irányulnak (56. cikk).

A kiadás megtagadásának van helye: a) ha a kiadni kért személy a megkeresett állam állampolgára; b) ha a kiadni kért személy a büntetett a megkeresett állam területén követte el; c) ha a kiadást oly büntett miatt kéri, amelynek büntetése a megkeresett állam jogszabályai szerint megszűnt; d) ha a megkeresett állam bírósága ugyanazon büntett miatt ítéletet hozott vagy a büntető eljárást megszüntette (57. cikk). Abban az esetben azonban, ha a kiadásnak a saját állampolgár ki nem adásának elve képezi akadályát, a szerződő államok a másik állam kívánására saját bíróságuk előtt indíthatják meg az illető személy ellen a büntető eljárást (58. cikk).

A szerződés további rendelkezései szabályozzák a

kiadás iránti megkeresés felszerelését, a pótlások bekívánását, a kiadási letartóztatást és a szabadlábra helyezést. A kiadott személy felelősségrevonásának a specialitás elvéből folyó korlátja, hogy a kiadott személy ellen a kiadás előtt elkövetett oly büntett miatt, amelyre a kiadás nem terjed ki, a kiadást engedélyező állam hozzájárulása nélkül nem lehet büntető eljárást indítani (67. cikk).

A harmadik állam által kiadott személyek átszállításának engedélyezése iránti kérelemre a kiadási kérelemre vonatkozó szabályok az irányadók (69. cikk). A kiadott személyek ellen hozott jogerős ítéletek másolatát a kiadást engedélyező államnak meg kell küldeni (70. cikk).

Az érintkezés mind a kiadási ügyekben, mind az egyéb büntügyi jogsegély tekintetében diplomáciai úton bonyolódik le. A büntügyi jogsegély teljesítése megtagadható, ha olyan büntetett keresetben kéri, amely miatt kiadásnak nem volna helye, vagy ha a kívánt cselekmény fogantatása a megkeresett államban nem tartozik a bíróság vagy az ügyészség hatáskörébe (75. cikk).

A 76—78. cikke a tanúkihallgatás különleges eseteit és az egyik államból a másik államba idézett tanú mentességét szabályozzák.

A 79. cikk a kiadási büntetttel összefüggésben lévő tárgyak átadására vonatkozik. Azokat a tárgyakat, amelyeket a büntettt bűncselekmény útján szerzett meg, vagy amelyek ilyen tárgyaknak az ellenértékét képezik, továbbá a bizonyíték gyanánt felhasználható tárgyakat a megkereső államnak még az esetben is át kell adni, ha a büntettt kiadása valamely okból nem fogantatódhat.

A szerződő államok állampolgárai ellen hozott ítéleteket az igazságügyminiszterek egymáshoz diplomáciai úton hivatalból eljuttatják (80. cikk). Mindkét állam maga viseli a büntügyi jogsegély teljesítése során saját területén felmerült költségeket (82. cikk).

A III. cím (zárórendelkezések) a szerződés megerősítésére, hatálybalépésére és érvényben maradásának időtartamára vonatkozóan a baráti államok szerződési gyakorlatában kialakult rendelkezéseken felül még két fontos szabályt tartalmaz.

Az egyik a hatályban lévő vagy hatályban volt jogról való kölcsönös tájékoztatásra vonatkozik. A jogi tájékoztatás ügyében — a szerződés egyéb rendelkezéseitől eltérően — a két állam igazságügyminiszterei közvetlenül érintkeznek egymással (83. cikk).

A 84. cikk szerint a két állam hatóságai az egymással való hivatalos érintkezésben vagy saját hivatalos nyelvüket, vagy az orosz nyelvet használják. A nyelvkérdés ilyen megoldása megfelel a magyar-csehszlovák szerződésben foglalt, a gyakorlatban jól bevált és az érintkezést megkönnyítő szabályozásnak. Ki kell említeni, hogy ez a rendelkezés nem vonatkozik magánszemélyeknek a másik állam bíróságaihoz intézett beadványainak nyelvére. Erre nézve mindkét állam belső (perrendi vagy bírósági ügyviteli) szabályai az irányadók.

A zárójegyzékönv a korábbi szerződések hatályon kívül helyezéséről rendelkezik, valamint megállapítja, hogy a szerződés értelmezésével kapcsolatos, különösen a két állam jogszabályaiiban bekövetkezett változásokkal összefüggő kérdéseket szűkség esetén magyar-bolgár jogi bizottság dönti el. Ez a rendelkezés a magyar-bolgár jogászai együttműködés további fejlesztésének távlatát adja meg.

Vidnyai Béla

Az új mezőgazdasági termelőszövetkezeti mintaalapszabályról

I. A mezőgazdaság szocialista útszervezése lényegében Rákosi elvtárs líres, 1948. augusztus 20-i beszédével indult meg. E beszéd nyomán kerültek útszervezésre a földművelőszövetkezetek, hogy megfelelően tölthessék be szerepüket a termelőszövetkezeti mozgalmunknak a lenini szövetkezeti terv szerint történő fejlesztésében: ekkor törtünk rá a lenini hármass jelszó, a kulákkorlátozó politika mind következtetesebb alkalmazására.

A termelőszövetkezetekre vonatkozó első jogi szabályozást a 14.000/1948. Korm. számú rendelet, s annak mellékleteként közzétett I., II. és III. típusú termelőszövetkezeti csoportok alapszabálya tartalmazta. A termelőszövetkezeti mozgalom fejlődése, a gyakorlati tapasztalatokból levont következtetések több ízben tették szükségessé az alapszabály egyes részeinek módosítását, a 133/1950. M. T. számú rendelettel az önálló termelőszövetkezet létrehozását, s legutóbb a 18.010/1951. F. M. számú rendelettel került egységes szövegben közzétételre valamennyi típusú termelőszövetkezeti csoport és az önálló termelőszövetkezet alapszabálya.

Ez az alapszabály közvetlenül pártunk II. kongresszusa előtt jelent meg. A termelőszövetkezeti mozgalom pedig a II. pártkongresszus iránymutatása nyomán, azt követően is jelentősen fellendült, ezért szükség volt arra, hogy az alapszabályban foglaltakat a fejlődés, a gyakorlati élet további követelményeinek megfelelően a minisztertanácsi határozatok egész sora részletesebben szabályozza, kiegészítse, sőt egyes esetekben módosítsa.

A gyakorlatban kipróbált és bevált, a helyes kiegészítéseknek és módosításoknak az alapszabályba való átvétele, különösen pedig a MDP Központi Vezetőségének június 27—28-i határozatán alapuló új kormányprogram érdekeiben végrehajtandó gazdaságpolitikai rendszabályok tették szükségessé a »mezőgazdasági termelőszövetkezet« új alapszabályának kidolgozását. Ez az alapszabály a Minisztertanács és a MDP Központi Vezetősége 1070/1953. (XI. 12.) számú határozatával került megerősítésre és kiadásra. Ez az alapszabály kiemelkedő helyet foglal el a kormányprogram alapján megjelent rendelkezések között, s jelentősen segíti termelőszövetkezeteinket abban, hogy megerősödjének és betöltsék hivatásukat a mezőgazdasági termelés nagyarányú fejlesztésében.

II. Az új mezőgazdasági termelőszövetkezeti alapszabály már létrejöttének körülményeiben is jelentősen különbözik az eddigi alapszabályoktól. Jelentkezik ez a különbség abban, hogy már az alapszabálytervezet elkészítésénél figyelembevették a termelőszövetkezeti parasztok legszélesebb tömegeinek javaslatait, annak nyilvánosságra hozatala után a termelőszövetkezeti tagok megtárgyalták, majd a termelőszövetkezetek és gépállomások élénjáró dolgozóinak III. országos tanácskozása tárgyalta meg és fogadta el, illetve a tanácskozás által kiküldött külön bizottság dolgozta ki az alapszabályt, figyelembevéve az élénjáró termelőszövetkezeti tagok és gépállomási dolgozók által a tanácskozáson felvetett javaslatokat.

Ilyen országos méretű előkészítő munka után erősítette meg a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa és a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége az 1070/1953. (XI. 12.) számú együttes határozata

a mezőgazdasági termelőszövetkezetek új mintaalapszabályát — s ez méginkább uláhúzza az új alapszabály gazdasági, politikai és társadalmi jelentőségét.

Az új mintaalapszabály az eddiginél fokozottabban figyelembevette a Szovjetunió kolhozainak mintaalapszabályát, emellett a szomszédos népi demokráciák termelőszövetkezeti mozgalmainak tapasztalatait, legfejlettebb típusú termelőszövetkezetekének alapszabályait is. Természetesen ezeket a tapasztalatokat a mi viszonyainknak megfelelően, termelőszövetkezeti mozgalmunk tapasztalatainak, országunk területi, termelési, éghajlati adottságainak, továbbá gazdasági és politikai helyzetünknek megfelelően alkalmazta az új alapszabályt, amelynek helyességét az új alapszabály elkészítésének széleskörű nyilvánossága is biztosította.

Az új alapszabály tartalmában és szerkezetében egyaránt lényeges fejlődést eredményezett. Az eddigitől eltérően az új alapszabály szerkezete területes, könnyen áttekinthető és nemcsak a gyakorlat számára csoportosítja jól a termelőszövetkezet egész tevékenységét meghatározó normákat, hanem egyben az ezzel kapcsolatos oktatói és tudományos tevékenységre is pozitív hatással van.

Az új alapszabály egyik igen lényeges sajátossága, hogy egyesítette a III. tszcs-t és az önálló termelőszövetkezetet »mezőgazdasági termelőszövetkezet« elnevezés alatt, ami jelentős előrelépés a legfejlettebb, s egyben a végleges, általános termelőszövetkezeti típus kialakítása irányában. Ez az egyesítés termelőszövetkezeti mozgalmunk eddigi tapasztalatainak alapszik. Ezek a tapasztalatok világosan megmutatták, hogy gyakorlatilag nem volt lényeges különbség a III. tszcs és az önálló tsz között, hiszen mindkettő III. típusú termelőszövetkezetként működött. Így az új alapszabály akkor, amikor törvényileg is közös nevezőre hozta a kettőt — csak az élet által kialakított gyakorlatnak tett eleget. Különösen világosan megmutatkozik ez a III. tszcs jogi személyiségének kérdésében — amelyet az eddigi alapszabályok nem ismertek el, azonban a gyakorlat, de más jogszabályok is (pl. a gépállomási szerződésekről szóló jogszabály) elismerték és amit az új alapszabály most már kifejezetten ki is mond. Ezzel az egyesítéssel szemben azt sem lehet negatívumként felhozni, hogy megsértette a termelőszövetkezeti mozgalmunkban kialakult fokozatosságot — mivel a III. tszcs és az önálló tsz típusára nézve egy, és pedig III. típusú termelőszövetkezet, s a közöttük addig fennállott lényegtelen különbségeket (jogi személyiség, tag- és földminimum, szervek elnevezése stb.) a gyakorlat teljesen mellőzte, mégpedig úgy, hogy a III. tszcs-k teljes egészében ugyanazon a színvonalon fejlődtek, mint az önálló termelőszövetkezetek.

Az új mezőgazdasági termelőszövetkezet mintaalapszabálya teljes egészében tükrözi a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. június 27—28-i határozatainak alapuló új kormányprogram alapvető célkitűzéseit és azokat a termelőszövetkezetekre konkrétizálja. Ezekre a későbbiekben részletesen visszatérünk, de már itt ki kell emelni az új alapszabály VI. fejezet 27. §-át, amely a termelőszövetkezetnek a mezőgazdasági termelés emelésével kapcsolatos feladatait tartalmazza — s ez az új kormányprogram egyik

alapvető célkitűzése — valamint a termelőszövetkezet vagyonával és jövedelemelosztásával foglalkozó VIII. fejezetet, amely új gazdaságpolitikánk termelőszövetkezetekre konkretizált alapelvét, a termelőszövetkezeti tagok életszínvonalának állandó emelését szolgálja. Ez utóbbival szorosan kapcsolatos a háztáji gazdaságban tartható állatállomány számának és a háztáji gazdaság földterületének felemelése, amellyel részleteiben szintén a későbbiekben fogunk foglalkozni.

Ugyanakkor az új alapszabály jelentős lépést jelent a tekintetben is, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetben egyre hathatósabban érvényesüljenek a *szocialista nagyzemű gazdálkodás alapelvei*, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet gazdálkodása egyre inkább *tervszerűben történjen*.

Az új mintaalapszabály az eddiginél fokozottabban hangsúlyozza az *önkénesség elvét és különösen kiemeli a termelőszövetkezeti demokrácia jelentőségét*, a szövetkezet egész működésében való feltétlen érvényesülésének fontosságát. Ezt azonban nemcsak több helyütt emeli ki nyomatékosan, de az alapszabály egyes rendelkezésein keresztül érvényesülését is biztosítja. Így a termelőszövetkezeti demokrácia érvényesülésének biztosítását szolgálja a termelőszövetkezeti tag jogainak és kötelesegeinek pontos felsorolása — a tagok összességét magában foglaló közgyűlésnek, mint a termelőszövetkezet legfőbb igazgatási szervének hatáskörébe tartozó legfontosabb ügyek felsorolása és annak kimondása, hogy a felsorolt ügyekben a vezetőség és az elnök a közgyűlés határozata nélkül nem intézkedhet. Különösen jelentős ebből a szempontból az alapszabálynak az a rendelkezése, amely kimondja, hogy a termelőszövetkezet vezetősége és elnöke köteles gondoskodni arról, hogy a tagok az alapszabályban biztosított jogukat minden korlátozás nélkül gyakorolhassák, öröködi azon, hogy a szövetkezeti demokrácia a termelőszövetkezet egész életében hiánytalanul érvényesüljön és azt *más szervek is tiszteletben tartsdk*.

III. Az új alapszabály bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a dolgozó parasztság szocialista nagyzemű termelésének megvalósítása csak a szövetkezeteken keresztül érhető el, amely egyben a termelőszövetkezetben egyesült dolgozó parasztságot anyagilag felemeli, jólétet teremt számára.

Az *alapszabály I. fejezete* tartalmazza a termelőszövetkezet célját és feladatait. A cél a szövetkezeti nagyzemű gazdálkodás megvalósítása, s ezen keresztül a tagok és családjuk jómódú, kulturált életének biztosítása. Ennek érdekében határozza meg a *feladatokat*, amelyeket a termelőszövetkezet közös gazdaságának fejlesztésében, az állam iránti kötelezettségek teljesítésében és a kulákság, valamint egyéb ellenség elleni harcban jelöl meg, elsősorban a tagok jólétének és biztonságos életének megvalósítása érdekében. Mindezt a termelőszövetkezeti parasztok egyesített erejükkel és a munkásosztály támogatásával valósítják meg.

Ez a fejezet — az eddigi alapszabályoktól eltérően — két igen fontos dolgot fejez ki: egyrészt a cél meghatározásában világosan felismerhető a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülésére való törekvés — másrészt hangsúlyozza az alaptörvény érvényesülése megvalósulásának, a szocialista termelőszövetkezet kialakulásának alapját: a munkás-paraszt szövetséget, annak jelentőségét.

A II. fejezet foglalkozik a föld tulajdoni és haszná-

lati helyzetével, mind a termelőszövetkezeti közös gazdaság, mind a háztáji gazdaság tekintetében. Az alapszabály értelmében a termelőszövetkezet tulajdonában föll nem lehet, s így a tsz magántulajdonban vagy pedig állami tulajdonban levő, de nagyobb rész — továbbra is a tagok tulajdonában levő föllet használ. Az eddigi szabályozástól eltérően a tagok által bevitt szőlő, gyümölcsös és rizsföld területét nem szorozzák fel, nem számítják át szántóterületre — mivel ezt az átszámítást az új kormányprogram a beadási kötelezettség kivetésével kapcsolatban is mellőzte.

Az új alapszabály a háztáji gazdaság földterületét is új módon szabályozza. Az eddig hatályos alapszabály szerint az a tag, aki földdel lépett a termelőszövetkezetbe, családtagjainak számához képest $\frac{1}{2} - \frac{3}{4}$ kat. hold szántót vagy megfelelő nagyságú, más művelési ághoz tartozó föllet tarthatott vissza háztáji gazdálkodás céljára — az a tag pedig, aki föllet nélkül lépett be a termelőszövetkezetbe, a családtagok számától függetlenül legfeljebb $\frac{1}{2}$ kat. hold föllet kaphatott háztáji gazdálkodás céljára a termelőszövetkezet gazdálkodási területéből. A szőlő és gyümölcsös átszámítása itt is érvényesült, abban az esetben, ha a háztáji gazdaság területét $\frac{1}{2}$ kat. holdat meghaladó vagy a terület nagyságától függetlenül nem házkörül fekvő szőlő vagy gyümölcsös alkotta — s ezt a területet négy-ötshözöröz szorzattal kellett átszámítani.

Az új alapszabály a kormányprogram utánia kiadott 1038/1953. (VIII. 2.) Mt. h. sz. határozatnak megfelelően a háztáji gazdaság földterületét $\frac{1}{2} - 1$ kat. holdig terjedhetően állapította meg, függetlenül a családtagok számától és függetlenül attól, hogy a tag földdel vagy föld nélkül lépett be a termelőszövetkezetbe. Ugyanakkor teljesen mellőzi a háztáji gazdasággal kapcsolatban a szőlő és gyümölcsös átszámítását, ami a termelőszövetkezeti tagok általános helyesléssel találkozott: A háztáji gazdaság fölletterületének elhelyezésével kapcsolatban pedig — a tagosítási rendeletekkel összhangban — kimondja, hogy a háztáji földeket lehetőleg a termelőszövetkezeti tagok lakóhelyének közelében; elkülönítve kell kijelölni. Ez azzal az előnnyel jár, hogy a háztáji földek általában a községhez közel eső, jobb minőségű földekből kerülnek ki, s a közeli fekvés következtében könnyebben, jobban és rövidebb idő alatt is megművelhetők, s így annak megművelése kevésbé vonja el a tagokat a közös munkától, ugyanakkor a tagok számára nagyobb jövedelmet biztosít.

A III. fejezet a termelőeszközökkel foglalkozik: Ennek a fejezetnek legfontosabb sajátossága és egyben nagy jelentősége is abban van, hogy tisztázza mind a termelőszövetkezetbe bevitt, mind a háztáji gazdaságban tartott termelőeszközök tulajdonviszonyait. Pontosán meghatározza, hogy a termelőszövetkezetbe belépő tag mely termelőeszközöket köteles a közös gazdálkodásba bevinni, s ezek a termelőeszközök a *bevitellel egyidejűleg a termelőszövetkezet tulajdonába kerülnek*, azokkal a továbbiakban csak a termelőszövetkezet rendelkezik. Ezzel kapcsolatban hangsúlyozni kell azt, hogy a termelőszövetkezetbe bevitt termelőeszközök nem akkor válnak a termelőszövetkezet tulajdonává, amikor annak felbecsült értékét — a felosztalhatatlan alaphoz csatolandó rész kivételével — a termelőszövetkezet teljes egészében megtéríti a tagnak, hanem a bevittel egyidejűleg, függetlenül attól, hogy a termelőszövetkezet az ellenértéket kifizette-e vagy sem.

A régi alapszabály értelmében a termelőszövetkezetek közös tulajdonba adott igás- és haszonállatok, takarmány és gazdasági felszerelés értékének 15%-át kellett a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz csatolni. Most az új alapszabály a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz csatolandó értéket a közgyűlés határozatától függően 20–35%-ban állapítja meg. Ez is a termelőszövetkezeti demokrácia egyik új megnyilvánulási lehetősége, hiszen az alapszabályban adott keretek között a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz csatolandó értéket a közgyűlés állapítja meg.

Az új alapszabály a háztáji gazdaságban tartható termelőszövetkezetekre is pontosabb képet ad, mint a régi alapszabály. Az ezzel kapcsolatos szabályozás nemcsak annyiban jelent fejlődést, hogy pontosan körvonalazza a háztáji gazdaságban tartható termelőszövetkezetek körét, de az új kormányprogram célkitűzésével összhangban bizonyos mértékben felemeli a háztáji gazdaságban tartható állatok számát is. Így az új alapszabály értelmében az eddigi 1 növendékmárha helyett 1–2 növendékmárhát, 1 anyakoca és szaporulata helyett 1–2 anyakocát malacaival és 1–2, a család szükségletétől függően megállapított hizostsertést helyett évente 3–4 hizostsertést (függetlenül a család szükségletétől) lehet a háztáji gazdaságban tartani.

Az új alapszabály a háztáji gazdaságra vonatkozóan az eddigi szabályozással szemben felállítja a családi tulajdon fogalmát, amit eddig polgári jogunk nem ismert. Kétségtelen, hogy a családnak a háztáji gazdaság alanyaként való feltüntetése méginkább növeli a háztáji gazdasággal kapcsolatos, nálunk szinte alig érintett különféle, komoly elméleti és gyakorlati jelentőséggel bíró kidolgozatlan, illetőleg szabályozatlan jogi problémák körét — de ugyanakkor ez a szabályozás egy lépést jelent abba az irányba, hogy a mi háztáji gazdaságaink, saját viszonyainknak megfelelően, a kolhozportálhoz hasonlóvá fejlődjenek.

A IV. fejezet a termelőszövetkezeti tagok jogaival és kötelezettségeivel foglalkozik. A régi alapszabály ilyen fejezetet nem tartalmazott, s a tagok jogait és kötelezettségeit szétszórtan, nehezen áttekinthetően és hiányosan szabályozta. Az új alapszabály érdeme ezen a területen elsősorban az, hogy a tagok jogait és kötelezettségeit — amelyek alapvető és elgéggé nem hangsúlyozható jelentőségűek a termelőszövetkezet életében — egy fejezetbe foglalta össze, az egyszerű termelőszövetkezeti tagok számára is könnyen áttekinthetően rendszerezte, az eddigi szabályozást jelentős mértékben kiegészítette, s ezen keresztül a termelőszövetkezeti demokrácia érvényesüléséhez és megerősödéséhez is nagy segítséget ad.

A fejezet pontosan meghatározza, hogy ki lehet és ki nem lehet a termelőszövetkezet tagja. Ezen túlmenően a régi alapszabály általános és szűkszavú rendelkezésével szemben pontosan és részletesen meghatározza, hogy a termelőszövetkezeti tagság feltételeinek megfelelő személyek hogyan válhatnak a termelőszövetkezet tagjává, hogyan léphetnek be a termelőszövetkezetbe.

Az új alapszabály e fejezetének a régivel szemben egyik fontos rendelkezése az, mely határozott keretszabályozást ad a termelőszövetkezetből való kilépéssel kapcsolatos jogok és kötelezettségek, valamint a termelőszövetkezetből való kizárás feltételei és következményei tekintetében. Mindezek a szabályozások a régi

alapszabályból szinte teljesen hiányoztak. Ezzel kapcsolatban ki kell emelni az új alapszabálynak azt a rendelkezését, amely szerint a termelőszövetkezetből csak a gazdasági év végén, október–november hónapokban lehet kilépni, de a tag a kilépési szándékát 6 hónappal előbb írásban köteles bejelenteni a vezetőségnek.

A termelőszövetkezetből való kizárásra az új alapszabály szerint abban az esetben kerülhet sor, ha 1. a tag vét az alapszabály ellen, 2. a közös vagyonban kárt okoz, 3. vagy a munkafegyelmet súlyosan megsérti.

Az új alapszabály tehát csak kereteket határoz meg, amelyek valamelyikének megsértése a tagnak a termelőszövetkezetből való kizárását vonhatja maga után — de ezen belül részletes szabályozás helyett a keretek kitöltését a termelőszövetkezet illetékes szerveire: a közgyűlésre bízta.

Gyakorlatilag tehát teljesen a termelőszövetkezet vezetősége, illetve annak javaslata alapján a termelőszövetkezet közgyűlése dönti el minden esetben — a termelőszövetkezeti demokrácia elvéből következően — hogy mit tekintenek általában fegyelmi vétségnek, s a konkrét fegyelmi vétség kizárását von-e maga után vagy sem. Ezzel kapcsolatban vetődik fel az a kérdés, hogy nem lett volna-e helyes az alapszabályban, általában, tehát nemcsak a munkafegyelem megsértésével kapcsolatban meghatározni azokat a fegyelmi szankciókat, amelyek adott fegyelmi vétség esetén a kizárást megelőzően kiszabhatók? Úgy gondoljuk, hogy ezt kellő körültekintés mellett általában is meg lehetne határozni, ami nagy segítséget adna a termelőszövetkezeteknek belső helyzetük megszilárdításához.

A vagyoni következmények úgy a kilépésnél, mint a kizárásnál nagyban és egészben azonosak, s úgy a föld kiadását, mint az egyéb elszámolást a gazdasági év végén kell megejteni. A kizárt tagnál a kilépővel szemben annyi megszorítás érvényesül, hogy a kizárt tag a határozat után nem vehet részt a közös munkában, jutalomban nem részesülhet és a közgyűlés — a fegyelmi vétségtől függően — kártérítésre is kötelezheti.

Mindezekkel kapcsolatban meg kell említeni még azt, hogy a földet úgy a kilépő, mint a kizárt tagoknak ki kell adni — akár kérik azokat, akár nem, szemben az eddigi alapszabállyal, amely szerint a kilépő vagy kizárt tagnak a földjét csak akkor kellett kiadni, ha azt a tag kérte. Ez a szabályozás nyilvánvalóan elsősorban a mezőgazdasági termelés, minden föld megművelésének biztosítását akarja elősegíteni, s nem utolsó sorban a termeléshez szükséges munkaerőnek a mezőgazdasági termelés számára való biztosítását célozza.

Az V. fejezet a termelőszövetkezetek vezetésével foglalkozik. Ez a fejezet sok tekintetben új módon, részben pedig alaposabban szabályozza a termelőszövetkezetek vezetésének problémáit.

Kimondja, hogy a termelőszövetkezet közgyűlése minden tagot — a napirend egyidejű közlésével — meg kell hívni. Az a tény, hogy az új alapszabály a megívás mellett a napirend közlését is kötelezővé teszi — nagyban elősegíti a közgyűlésnek, mint a termelőszövetkezet legfőbb igazgatási szervének eredményes működését, a tagságnak a termelőszövetkezet vezetésében való tevékeny közreműködését, s ezen keresztül a termelőszövetkezeti demokrácia megerősödését.

Az új alapszabály az eddigi példászerű felsorolással azonban határozottan kiemeli azokat a különösen fontos ügyeket, amelyekben kizárólag a közgyűlés hoz

hat határozatot, illetve dönthet. Ez a rendelkezés jelentősen szilárdítja a termelőszövetkezet vezetését, a közgyűlés hatásköre kiszélesítésének irányába mutat, s ezzel nemcsak a termelőszövetkezet demokratikus vezetését, hanem a termelőszövetkezet demokratizációját is, külső szervek részéről történő tiszteletbentartását is biztosítja.

Az új alapszabály az eddigi — tehát a gyakorlatba is átment — *igazgatóság* elnevezés helyett a *vezetőség* elnevezést használja. Bár ez első látásra nem tűnik fel lényeges problémának, mégis úgy gondoljuk, hogy a régi elnevezést helyesbb lett volna megtartani. Helyes azért, mert gyakorlatilag a termelőszövetkezeti tagok a vezetőség fogalma alatt nemcsak a közgyűlés által megválasztott 5–7 tagú *igazgatóságot* érthetik, hanem a vezetőség fogalma alá sorolják a könyvelőt, az agronómust, a brigádvezetőket stb. is — akik pedig nyilvánvalóan nem tartoznak a közgyűlés által megválasztott vezetőségbe. De nemcsak a termelőszövetkezeti tagok, hanem még jogszabályaink is ilyen tágabb értelemben használják a termelőszövetkezet vezetősége fogalmát. Így pl. az 1031/1951. (XI. 11.) Mt. sz. határozat a termelőszövetkezeti vezetők feladatairól és javadalmozásáról szól, a bíróságon belül viszont ugyancsak részletesen foglalkozik a könyvelő, agronómus, állattenyésztő, brigádvezető és munkacsoportvezető feladataival és javadalmozásával — akik viszont az alapszabály által használt vezetőség fogalmán kívül esnek.

Az új alapszabály világosan és pontosan meghatározza az elnök személyi felelősségét, s ezzel egyben el is határolja azt az állami vállalat igazgatója egy személyi felelős vezetőjének fogalmától. Az új alapszabály szerint az elnök — a termelőszövetkezet gazdálkodását az alapszabály, a jogszabályok, a jóváhagyott termelési terv és bevétel-kiadási költségvetés alapján, a közgyűlés és a vezetőség határozatainak megfelelően, személyi felelősséggel vezeti.

Ugyancsak lényeges változás az eddigi alapszabályllyal szemben a termelőszövetkezet vezetősége feladatainak részletesebb és átfogóbb meghatározása, ami a vezetőség munkáját megfoghatóbbá, felelősségét pedig világosan körülhatárolttá teszi.

Az új alapszabály fontos szabályozást ad a termelőszövetkezet könyvelőjére vonatkozóan — amiről a régi alapszabály nem is rendelkezett. Kimondja, hogy könyvelőt vagy az erre képzett tagok közül kell kijelölni, vagy bérfizetés mellett alkalmazni — a továbbiakban pedig meghatározza a könyvelő jogállását.

A régi alapszabállyal szemben meghatározza a termelőszövetkezet vezetőségének és a többi nem fizikai munkát végző tagok javadalmozásának módját, kimondja, hogy részükre, végzetési munkájukért, munkacsoporthozjárás jár.

Az új alapszabályban a termelőszövetkezet ellenőrző bizottságának feladatairól szóló rendelkezés bővebb, mint a régiében — amennyiben az ellenőrző bizottság ellenőrző tevékenységét a vezetőség munkájára és a termelőszövetkezeti közös vagyontörvény megőrzésére is kiterjeszti.

Míg a régi alapszabály értelmében fegyelmi bizottság is működött a termelőszövetkezetben, amely lényegében az igazgatóság feladatai közé tartozó fegyelmi feladatokkal foglalkozott — addig az új alapszabály a fegyelmi bizottságról egyáltalán nem rendelkezik, vagyis azt gyakorlatilag megszüntette. Így a termelőszövet-

kezet vezetősége most már nálunk is — mint a kolhozoknál — maga gyakorolja a fegyelmi jogkört — nevezetesen a fegyelmi eljárással kapcsolatos vizsgálat lebonyolítását és enyhébb esetben fegyelmi határozatot hoz, súlyosabb esetekben pedig a közgyűlés elé javaslatot terjeszt.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet az alapszabály szerint önálló jogi személy. Ennek kimondása a volt III. tzscs-k szempontjaiból jelentős, mivel ezek az eddigi alapszabály szerint önálló jogi személyiséggel nem rendelkeztek. Azonban az eddigi gyakorlat, jogszabályok egész sora, valamint a bírói gyakorlat is a volt önálló termelőszövetkezethez hasonlóan jogi személynek tekintette a III. tzscs-kezt, s így az új alapszabály a tsz-t és a III. tzscs-t mezőgazdasági termelőszövetkezet elnevezés alatt egyesítette, s kimondta egyben a tsz jogi személyiségét.

A VI. fejezet a termelőszövetkezet működésével foglalkozik. Az új alapszabály egyik legnagyobb pozitívuma ez a fejezet, amely a régi alapszabályból teljesen hiányzott. Ennek a fejezetnek lényegében három sajátossága van:

a) Elsősorban hangsúlyozza, hogy a termelőszövetkezet tergválasztást folytat, kimondja, hogy a termelőszövetkezet közös termelésének alapja az éves termelési terv — s így a termelőszövetkezet egész termelő tevékenységét jóváhagyott terv alapján végzi.

b) Másodsorban részletesen felsorolja azokat a kötelezettségeket, amelyeket a termelőszövetkezet gazdálkodásával kapcsolatban minden tagjának teljesítenie kell. Ezeknek a legfontosabb kötelezettségeknek kiemeléséből következik, hogy ma a termelőszövetkezeteknek egyik legfőbb feladata a gazdálkodás megerősítése és a termés hozam állandó emelése.

c) Harmadsorban a szocializmus gazdasági alaptörvénye érvényesülését tartva szem előtt, meghatározza azokat a legfontosabb feladatokat, amelyek a tagok jövedelmének és szakképzettségének fokozását, a nőknek és ifjaknak a közös termelésbe minél nagyobb számban való bevonását, a nők munkájának megkönnyítését és a tagság kulturális színvonala állandó emelését mozdítják elő, illetve biztosítják.

A munka megszervezéséről, értékeléséről és a munkafegyelmről szóló VII. fejezetből három dolgot kell kiemelni, amelyek jelentős új tényezők a régi szabályozással szemben.

1. Az alapszabály hangsúlyozza, hogy a termelőszövetkezetben minden munkát a tagok és családtagjaik *munkarend* szerint végeznek. A munkarend fogalmilag magában foglalja a munkaszervezetet — melynek alapvető egysége az állandó jellegű brigád — meghatározza a brigádok tevékenységét, vezetését, ellenőrzését, intézkedik a termelőszövetkezeti tagok munkabeosztásáról, figyelembevéve szakképzettségüket, tapasztaltságukat, testi erejüket, lakóhelyüket stb., stb. A munkarendet a termelőszövetkezet vezetősége dolgozza ki és hagyja jóvá. A közgyűlés által megállapított munkarendet mindenki köteles megtartani.

A régi alapszabály munkarendről nem intézkedett. A munkarend meghonosítása indokolt, mert mindamellett, hogy egyes termelőszövetkezeti tagok esetében, vagy egyes gyengébben működő termelőszövetkezetekben is hiányok voltak tapasztalhatók tekintetben, általában még a legfejlettebb termelőszövetkezeink is elmaradtak a kollektív nagyüzemi munka szocialista

n. édon történi megszervezésének következetes megvalósítása terén. E problémával összefügg a termelés színvonalának kérdése is, amennyiben a termelés egyes jobban gazdálkodó termelészövetkezetektől eltekintve, még nem érte el azt a színvonalat, amely vonzóvá teszi a közös gazdálkodást a parasztság döntő tömegei számára. (V. ö. Nagy Imre: A kapitalizmusból a szocializmusha való átmenet néhány közgazdasági problémája a népi demokratikus országokban.)

2. Ha a tag a munkarendet nem tartja meg s vét a munkafegyelem ellen, ezért a vezetőség vele szemben nevelőhatású fegyelmi rendszabályokat alkalmazhat. Így pl. kötelezheti arra, hogy a rosszul végzett munkát munkaegység jóváírása nélkül újra elvégezze. Súlyosabb esetben a vezetőség javaslatot tehet a közgyűlésnek jegyzőkönyvi megrovásra, bizonyos számú munkaegység levonására. A munkaegységlevonás egy év alatt azonban nem haladhatja meg a 15 munkaegységet. Ha a nevelőcélnak fegyelmi rendszabályok nem bizonyulnak eredményesnek a fegyelmi vétővel szemben, a vezetőség javaslatára a munkarend ellen vétőket a közgyűlés kizárhatja.

A régi alapszabály a munkafegyelem ellen vétőkkel szemben nem tartalmazott fegyelmi rendszabályt — a kizáráson felül — hanem csupán úgy intézkedett, hogy ha a hanyag csoporttag bizonyos számú munkaegységet nem teljesített, akkor a csoporttertekezet — az önállóan működő tsz esetében a közgyűlés — a munkafegyelmet sértő tagot a termelészövetkezetből kizárhatta.

3. A munka termelékenységének emelését és a szövetkezeti demokrácia további kiszélesítését célozza az országos iránynormák bevezetése. Eszerint a közös gazdálkodásban résztvevő tagok és családtagok munkáját az országos iránynormák alapján a termelészövetkezet vezetősége által a helyi viszonyokra kidolgozott és a közgyűlés által jóváhagyott teljesítménynormákkal kell mérni és munkaegységekben kell értékelni.

A VIII. fejezet a termelészövetkezet vagyonával és a jövedelemelosztással foglalkozik. Kimondja, hogy a termelészövetkezet közös vagyonához tartozik a termelészövetkezet céljának megvalósítására szolgáló minden vagyontárgy, amely bármilyen címen a termelészövetkezet tulajdonában van. A föld tehát nem képezi a termelészövetkezet vagyonát.

Részletesen intézkedik az új alapszabály a szövetkezeti alapokról. A régi alapszabály háromféle: szövetkezeti, üzemi és szociális alapot tárgyalt. Mindemellett a régi alapszabály megállapításai általánosságban mozogtak, nem írták körül szabatosan az említett alapok rendeltetését, növelésének módját és a növelés forrásait. A régi alapszabálynak a hiányosságain még az 1022/1951. (VI. 8.) minisztertanácsi határozat kívánt segíteni, mely a III. típusú termelészövetkezeti csoport — az eredeti alapszabály rendelkezéseivel képest — jövedelemelosztásának új rendszeréről intézkedett. Ennek ellenére, hogy a vonatkozó rendelet hozzájárult a hibák kiküszöböléséhez — különösen a források tekintetében — mégsem tartalmazta az alapok világos meghatározását és rendeltetését.

E negatívumokat küszöbölő ki az új alapszabály. Jobban kilangsúlyozva a termelészövetkezetnek, mint szocialista gazdaságnak tervgazdálkodási *profilját*, rendeltetést teremt az alapok tekintetében; elősegíti ezzel a

termelészövetkezetek működésének további fejlődését a nagyüzemi szocialista gazdaságok irányába.

Az új alapszabály szerint a termelészövetkezet öt alapot köteles létesíteni és egyben meghatározza az alapok mibenlétét, illetve rendeltetését, létrejöttük és növekedésük forrásait.

a) Az alapszabály kötelezővé teszi a szövetkezetek szakadatlan fejlődését biztosító *fel nem osztható szövetkezeti alap létesítését*, melynek sajátosságán, hogy nem lehet felosztani, egészében a közös gazdálkodást szolgálja és végül állandóan biztosítani kell egyenletes növekedését. A szövetkezeti alap forrásainak pontos körülírását olvashatjuk — nem úgy, mint a régi alapszabályban — akkor, amikor a jogforrás hangsúlyozza, hogy ide kell sorolni a szövetkezetbe belépő tagok élő és holt felszerelésének 20—35%-át — továbbá a pénzüvedelem 10—15%-át, az állóeszközök tehermentes részét, az eredetileg idecsatolt állatállomány szaporulatát, végül az ingyencs állami juttatásokat teljes egészében.

b) A *vetőmagalap* rendeltetése a növénytermelés számára a legjobb minőségű vetőmagnak a szükséges mennyiségben való biztosítása.

c) A *takarmányalap* a közös állatállomány takarmányozását hivatott biztosítani a következő évi terméig.

d) A *biztonsági vetőmag és takarmányalap* — lényegében mint tartalékolás — az előre nem látott elemi károk által okozott kiesések pótlását hivatott biztosítani.

e) Új módon és szélesebb síkon tárgyalja az új alapszabály a *szociális-kulturális* alap létrehívását és rendeltetését. Világosan és egyértelműen hangsúlyozza rendeltetését egyfelől az előregedett, beteg és munkaképtelenné vált tagok segélyezésében, másfelől a csecsemő- és napközi otthonok felállításában — tehát a gyermekvédelem — végül a szakmai politikai továbbképzéshez szükséges könyvek, illetve folyóiratok megszerzésében és a tsz tagjai számára sportfelszerelések biztosításában. A szociális-kulturális alap tehát a tagok egészségügyi, gyermekvédelmi, kulturális és testnevelési szükségleteinek kielégítését célozza.

A szociális-kulturális alap nagyságában is változást hoz az új alapszabály. Eddig az e célra felhasználható pénzüösszeg nem haladhatta meg a bruttó pénzüvedelem 2%-át, most, amennyiben a pénz- és terményjüvedelem 2%-a nem bizonyul elegendőnek, a közgyűlés — az évközben felhasznált összegek pótlására — elhatározhatja további termény- és pénzüösszegnek a szociális-kulturális alapba való helyezését.

A szociális-kulturális alap létrehozása a szövetkezet tagjaira nézve kötelező. A régi alapszabálynak erre vonatkozó része csak diszpozitív rendelkezést tartalmazott és így az alap létrehívása végső fokon a termelészövetkezet egész tagságának a közgyűlésen hozott döntésétől függött.

Mindezekből világosan felismerhető a jogalkotónak az a törekvése, hogy nagyobb gondot kell fordítani az emberre, a szocializmus gazdasági alaptörvénye követelményeinek érvényesülésére.

A jövedelemelosztással foglalkozó részben az alapszabály külön intézkedik a jövedelem felhasználásáról. A betakarított terményeket és az állati termékeket a szövetkezet úgy használja fel, hogy előbb kiegyenlíti az állammal, a gépállomással szemben fennálló kötelezettségeit, gondoskodik a vetőmag-, illetve

takarmányalap felújításáról, kiadja a terv túlteljesítéséért járó jutalmakat s végül a szociális-kulturális alap létesítése, illetve kiegészítése után a fennmaradt részt a tagok között teljesített munkaegységeik arányában kiosztja.

A pénzjövdelem esetében a fennálló kötelezettségeket (adó, tartozás) kiegyenlíti, az összes pénzjövdelem 10–15%-át — figyelembevétel és beszámítva az évközi, a célra fordított kiadásokat is — a fel nem osztható szövetkezeti alap kiegészítésére fordítja, kiegészíti a szociális-kulturális alapot, majd a földjáradék kifizetése után a fennmaradó részt a tagok között a teljesített munkaegységek arányában kiosztja.

Külön figyelmet érdemel az előlegkérés rendezése, amelynek kidomborodik a termelőszövetkezeti tagságnak többször kifejezésre juttatott kívánságainak rendezése. A régi alapszabállyal szemben — amely az előlegkiadásnak csak lehetőségét biztosította — az új alapszabály szerint az évközi tényleges bevételekből a teljesített munkaegységek arányában előleget *kell* folyósítani. Az előleg folyósítható pénzben — a közgyűlés által meghatározott időközben — és folyósítható terményben. Így pl. gabonából a tagok részére a betakarítás után azonnal kell gabonaelőleget folyósítani.

Az előlegfolyósításnak ilyen irányú rendezése, kétségtelenül a tagok évközben történő ellátásának a javítását célozza, amelyet méginkább aláhúz az a körülmény, hogy a kiadható előleg összegének maximuma is magasabb az eddiginél.

*

A párt határozatán alapuló új kormányprogram szerint a termelőszövetkezetekkel kapcsolatos legfon-

tosabb feladat a meglévő termelőszövetkezetek megszilárdítása, példamutató, szocialista nagyüzemű gazdaságokká való fejlesztése. A mezőgazdasági termelőszövetkezet új mintaalapszabálya a nagyjelentőségű és nehéz feladat megvalósulását segíti elő azzal, hogy a feladatok megoldásának megfelelő alapvető szabályozást ad. Az új alapszabály jelentős előrelépés termelőszövetkezeti mozgalmunk fejlődése terén, mert nemcsak az eddigi fejlődés eredményeit rögzíti, hanem alkalmas arra is, hogy hosszabb időn keresztül alapja legyen termelőszövetkezeink megerősülésének, termelőszövetkezeti mozgalmunk további fejlődésének.

Népi demokratikus államunk elősegíti az új alapszabály megvalósulását, az eddigiekhez híven továbbra is még fokozottabban támogatja, segíti a termelőszövetkezeteket. Ahhoz azonban, hogy a termelőszövetkezetek elé kitűzött célok valóra váljanak, döntő mértékben az egyes termelőszövetkezetek, az egyes termelőszövetkezeti tagok jó munkája szükséges. Ha a termelőszövetkezeink megtartják az új alapszabályt, ha alapszabályszerűen működnek, ha belső életükben maradtalanul érvényesül a termelőszövetkezeti demokrácia — akkor valóban el fogják érni a kitűzött célt: a szövetkezeti parasztok szorgalmasan végzett közös munkájával a földek terméshozamának növelését, állattenyésztésük jövőjelmezőségét, s ezzel maguk és családjuk számára jómódú, kulturált életet teremtenek, az egész dolgozó nép számára pedig a mezőgazdasági termények és termékek bőségét biztosítják.

*A budapesti állam- és jogtudományi kar
mezőgazdasági jogi tanszékének a munkaközössége*

A házasság felbontásának anyagi jogi kérdései a szovjet és a magyar jogban*

Előadásom célja, hogy a magyar családjogi szabályozás számára mintaként szolgáló szovjet jogot a téma által megszabott körben ismertessem, a két szabályozást, valamint az azok alapján kialakult bírói gyakorlatot is összehasonlítsam és mindezekből levonjam a magyar jogélet szempontjából fontos tanulságokat.

Mindenekelőtt el kell azonban határoznom előadásomat nemrég megjelent hasonló tárgyú tanulmányomtól. Bár ez utóbbi első sorban a magyar szabályozás kérdéseire helyezi a súlyt, természetesen azonban, hogy nem mellőzhette a szovjet szabályozás ismertetését sem. Emellett tanulmányomat még a Családjogi Törvény életbeléptetése előtt írtam és így bírói gyakorlatot még nem ismertethettem. Ma már azonban erre is mód van.

Tanulmányom és a jelen előadás között tehát a különbség főleg az, hogy míg tanulmányomban inkább a jelenlegi szovjet szabályozást ismertettem, addig ebben az előadásban témakörömmek megfelelően, tehát a házassági köteléki szabályokra és a házasság felbontásának szabályozására vonatkozólag igyekszem vázolni

a szovjet jogfejlődést is, emellett felhasználom a Családjogi Törvény életbeléptetése óta kialakult magyar joggyakorlatot, viszont mellőzöm a magyar jogfejlődés ismertetését.

A tanulmányban és az előadásban ennek ellenére maradnak érintkezési pontok, amelyek nélkül ez az előadás sem lehetne teljes. Ezek vonatkozásában itt csak a legszükségesebbekre szorítkozom, egyébként utalok a tanulmányomban már elmondtakra.

*

A Szovjetunió életében fordulópontot jelent a szocialista termelési és társadalmi viszonyok, a szocialista életviszonyok kialakulása. A szovjet jogszabályok a szocializmus felépítésének megvalósítását megelőzően ennek megfelelően nagy mértékben az új életviszonyok kialakítását célozták, míg a szocializmus felépítésének megvalósítása után a jogszabályok szerepe nagyobb mértékben az új alapokon már kialakult életviszonyok védelmére lett.

Ennek a többé-kevésbé általános érvénnyel kimondható szabálynak az érvényesülése igen jól megfigyelhető a házasság intézményével kapcsolatos szovjet szabályozás fejlődésében. A Szovjetállam kezeltől

* A budapesti állam- és jogtudományi kar szovjetjogi tanszékének munkaközösségében tartott előadás. A vita anyagát a Szovjetjogi Cikkyűjtőmunka most mellékelt száma ismerteti.

fogva igen nagy súlyt helyezett a szocialista családi viszonyok kialakítására, azonban a fejlődés ebben a vonatkozásban sem előzhette meg az általános és első-sorban a gazdasági fejlődést. Az első időszakban inkább a régi lerombolásának feladata tolt előtérbe és csak a második időszak tehetette főfeladatává a már kialakult szocialista család megszilárdítását.

A fiatal Szovjet-hatalom már a Nagy Októberi Forradalom győzelmét követően igen hamar szükségét látta annak, hogy az emberek életében oly fontos családi-jogi viszonyokat rendezze. 1917. december 18-án dekretumot bocsátott ki, amellyel bevezette a cári Oroszországban ismeretlen polgári házasság intézményét, egyidejűleg kimondotta, hogy egyedül az állami szervek által vezetett anyakönyvekbe bejegyzett házasságokat ismeri el. Ez az intézkedés élével az egyházi házasságok ellen irányult. Lehetetlenné kívánta ugyan tenni azt, hogy a jogszabályok kijátszásával a régi csökevényekhez ragaszkodó elmaradott elemek egyháziilag megkötött és a tényleges helyzet által megerősített házassággal helyettesítsék a polgári házasságot.

A marxizmus tanítása szerint a kizsákmányoló társadalomban nincsenek meg a feltételei annak, hogy az emberek szabadon, csupán a kölcsönös vonzalom által indítva kössenek házasságot. Éppen ezért módot kellett adni arra, hogy a forradalom előtt kötött, szerencsétlenek bizonyult házasságok felszámolhatók legyenek. Ennek a követelménynek tett eleget az 1917. december 19-én kibocsátott dekretum, amely lehetővé tette a házasság felbontását az egyik házafél egyoldalú kérelmére is anélkül, hogy az eziránt előterjesztett kérelmet indokolni kellett volna. Egyoldalú kérelem esetében azonban a bíróságnak az ügy érdemére nem volt befolyása, mivel nem volt választási lehetősége, a házasság felbontását minden esetben ki kellett mondani. Közös kérelem esetén már ez a dekretum lehetővé tette azt, hogy a házasságot az állami anyakönyvi szerv (ZAGSz) bonthassa fel.

Az 1918. október 22-i törvénykönyv nem hozott elvi változást: a már lefektetett elvi alapokon részletesen szabályozta a házasság megkötésének és felbontásának kérdéseit.

1927. január 1-én lépett életbe az OSzFSzK családi-jogi és gyámjogi törvénykönyve. Életbelépését hosszú előkészítő munka, majd a tervezet széleskörű népi megvitatása előzte meg. Erre az időre a vallási csökevények, de különösen az egyházi házasság elleni harc már vesztett időserűségéből. Viszont a jogilag egyenjogúsított nő ténylegesen, gazdaságilag még nem minden esetben vált egyenjogúvá. Így különösen falun nyílt lehetősége annak, hogy parasztgazdák, kulákok a csupán tényleges házassági viszonyokat a nő kizsákmányolására használják ki. Ezért a törvénykönyv elismerte a tényleges házassági viszonyokat. A házastársak névviselésére vonatkozólag átvette az előzőleg, 1924. október 16-án az OSzFSzK Központi Végrehajtó Bizottsága és Népbiztosainak Tanácsa által kibocsátott rendeletnek a rendelkezéseit. Eszerint a női egyenjogúság elvének megfelelően, a férjes nő továbbra is viselhetette saját nevét, sőt a házastársak közös névként választhatták a nő nevét is. Kiemeljük, hogy a szovjet szabályozás ebben a vonatkozásában a házastársak közös nevről beszél és nem használja azt a kifejezést, amely szerint egyik házastárs a másik nevét viseli. Ugyancsak ez a törvény-

könyv állapította meg mindkét nembeli házасulók vonatkozásában a 18 éves alsó korhatárt. Levonta továbbá a következtetést abból a tényből, hogy a bíróságoknak a házasság felbontása iránt előterjesztett egyoldalú kérelem esetében sincs módjuk bírói funkcióját kifejezteni: azaz ítélni, dönteni, ezért a házasság felbontását minden esetben az állami anyakönyvi szervek elé utalta.

Kisebb eltérésekkel hasonló törvénykönyveket bocsátottak ki a többi szövevényi köztársaságok is. Ez a szabályozás szabta meg a házassági jogi viszonyok rendezésének irányát egészen az 1936. június 27-én megjelent összszövetségi jogszabálynak, a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottsága és Népbiztosainak Tanácsa által »a magzatelhajtás megtiltása, a szülőknek anyagi támogatásának növelése, a sokgyermekes családok számára anyagi támogatás bevezetése, a szülőotthonok, bölcsődék és napközi otthonok bővítése, a tartásdíj fizetésének elmulasztása esetére megszabott büntetés emelése és a házasság felbontására vonatkozó jogszabályok néhány módosítása« tárgyában kibocsátott rendeletnek a megjelenéséig. Már a rendelet címe is mutatja, hogy főcélja a már kialakult szocialista családi-jogi viszonyok megszilárdítása, védelme. Ennek megfelelően a rendelet a házasság felbontása tekintetében is szigorításokat vezetett be, amelyek azonban csupán alaki jellegűek voltak: Bontás iránt előterjesztett kérelem esetén mindkét felet meg kellett idézni az anyakönyvi hatóság elé, ami lehetővé tette a békéltetés megkísérlését. A házasság felbontását fel kellett jegyezni a volt házastársak személyazonosságai igazolványába. Emellett a jövedelem pontosan meghatározott hányadában kötelezően szabályozta a gyermektartásdíj összegét. Ez a hányad a jövedelem $\frac{1}{4}$ része volt, ha a tartásdíj fizetésére kötelezett szülő 1 gyermeket volt köteles eltartani, a jövedelem $\frac{1}{3}$ része volt, ha 2 gyermeket és a jövedelem fele volt, ha kettőnél több gyermeket kellett eltartania. Ez az intézkedés ugyancsak alkalmas volt arra, hogy a könnyelműen válni kívánó házaspárokra gátló hatást gyakoroljon, mivel a fenti összegű tartásdíjak fizetése már komoly anyagi terhet jelentett arra a házafélre, aki gyermektartási köteletségének tartásdíj fizetésével tett eleget.

Az 1936. június 27-i rendelet kibocsátását ugyancsak széleskörű népi megvitatás előzte meg.

Az e rendelet által követett célt fokozottan szolgálja a Szovjetunió Legfelső Szovjetjének Elnöksége által 1944. július 8-án kibocsátott törvényerejű rendelet, amely a házassági köteléki jog és a házasság felbontása tekintetében a jelenleg hatályos szabályozás alapján: A törvényerejű rendelet értelmében csak az állami anyakönyvi szerveknél bejegyzett házasság tekinthető érvényes házasságnak, a házasságot csak bíróság bonthatja fel, ha a házasság felbontását szükségesnek látja. Emellett a törvényerejű rendelet a házasság felbontása esetére kötelezően előírja 500—2000 rubelig terjedő illeték kiszabását. A mi megyei bíróságunknak megfelelő fokozatban döntő bírósági eljárás a törvényerejű rendelet szerint népbírósági előkészítő eljárás előzi meg, amelynek főcélja a felek békítésének megkísérlése. Az illetékkiszabás kötelezettsége és a kétszakaszos eljárás alól a törvényerejű rendelet három kivételt tesz: amikor az alperes ismeretlen helyen távol van, vagy elmebeteg, vagy az alperest legalább 3 évi szabadságvesztésbüntetésre ítélték. Ugyenkor illeték nem szabható ki és az ügyben rögtön a területi bíróság (illetőleg az ennek meg-

felelő fokú más bíróság) dönt, amely csak a fenti körülmények fennforgását vizsgálja.

A szovjet jogi szabályozás fent ismertetett fejlődése jó példa az alap és a felépítmény kölcsönhatásának szemléltetésére, valamint arra, hogy a szovjet jogalkotás ezen a téren is milyen érzékenyen reagált a társadalmi élet egyéb területein végbement változásokra.

Emellett az OSzFSzK családjogi és gyámjogi törvénykönyvének, valamint az 1936. június 27-i rendeletnek az előzetes széleskörű népi megtárgyalása megmutatja, hogyan kell a lakosság széles köreinek mindennapi életét lényegesen érintő kérdések tekintetében demokratikus módon jogszabályokat alkotni.

Ezzel szemben nem mellőzhetjük azt a bíráló megjegyzést, hogy a mi Családjogi Törvénykönyvünk megalkotását megelőzte ugyan a javaslat elég szűkkörű, szakmai vonalon történt megvitatása, amelynek során az abban részt vett szakemberek a kivételes alkalommal élve több életrevaló javaslatot tettek. Ezeket azonban az arra illetékes szervek szinte egyáltalán nem vették figyelembe. Családjogi szabályozásunk elvi, szakmai, sőt stílári hibái jórészt ennek a körülménynek is tulajdoníthatók. Emellett azonban ez a magatartás nagy mértékben alkalmas volt arra is, hogy elvegye a megvitatásban részt vett szakemberek kezdeményezési kedvét. Hozzá kell tennünk, hogy ez jogéletünkben eléggé általános jelenségnek mondható, aminek okait az ezen a téren kialakult finoman kifejezve monopolisztikus törekvésekben, kereken megneondva pedig — klikkszemlemben kell keresni.

*

Már említettem, hogy a magyar jogfejlődés részletes ismertetését itt mellőzöm. A magyar jogfejlődés eltér a szovjet jogfejlődéstől. Legfőbb különbsége abban áll, hogy a magyar szabályozás már a felszabadulás előtt is ismerte a polgári házasság intézményét. Ebből következik a házasság felbonthatósága és általában bizonyos fokig a nyugati polgári fejlődésnek megfelelő haladóbb jellege, amivel szemben a szovjet szabályozásnak a cári Oroszország elmaradottabb szabályozását kellett megszüntetni és fokozottabb egyházi vonatkozású ideológiai befolyásokkal kellett megküzdnie, bár ilyen befolyásoktól egyáltalán nem volt mentes a mi társadalmunk sem.

Ma már azonban a jelenlegi szovjet és a jelenlegi magyar szabályozás célkitűzései tekintetében ezek a fejlődésbeli eltérések nem érezhetők. A családjogi szabályozás, a házasság és a válás szabályozása ma már nálunk is elsősorban a szocialista család megszilárdításának, védelmének célját követi, bár mi még nem építettük fel a szocializmust, nálunk még ezen a téren sem alakultak ki teljesen a szocialista életviszonyok. Éppen ezért a cél azonossága, a szabályozás lényegbeli hasonlósága mellett is nálunk az ítélkezés során a bíróságnak még igen nagy figyelmet kell fordítania arra a nevelő tevékenységre, amelynek célja a szocialista családi viszonyok kialakítása.

A magyar szabályozás szerint a házasságot komoly és alapos ok megléte esetén bármely házasság fél kérelmére fel kell bontani. Ez a szabályozás lényegében azonos a szovjet szabályozással. Amint arra tanulmányomban részletesen rámutattam, a komoly és alapos ok megléte nem egyes tényekből, hanem csakis az összes körülmények gondos mérlegeléséből állapítható meg. A komoly és alapos ok nem élszigetelten értékelhető bontóok, mint a hatályút vesztett Házassági Törvényben szabályozott

bontóokok, hanem a valódi kívánó házaspár egész élete során kialakult és csak összefüggéseiben értékelhető helyzet, amelyből azt a következtetést kell levonni, hogy a felek házassága már nem tartható fenn, mivel nem tudja betölteni a szocialista házasság hivatását, nem tud megfelelő feltételeket teremteni a házasságból született gyermekek nevelésére.

Amint már említettem, a szovjet szabályozás a házasság felbontását eredményező okok, helyzetek közül kiemeli és bizonyos fokig eltérően szabályoz három helyzetet: amikor az alperes ismeretlen helyen távol van, vagy elmebeteg, vagy az alperest három évet meghaladó szabadságvesztésbüntetésre ítélték. A szovjet szabályozás ezeknek a helyzeteknek abszolút bontó hatályt tulajdonít. A magyar szabályozás ezeket a kivételeket nem ismeri. E különbség értékelésével kapcsolatban utalok a már említett tanulmányomban elmondottakra, amelyek szerint a szovjet szabályozást tartom helyesebbnek.

A magyar bírói gyakorlat az általam ismert esetekben az alperes ismeretlen helyen távolléte és elmebetegsége esetén a házasság felbontása mellett foglalt állást. Értékelte azokat a szempontokat is, amelyek alapján a szovjet szabályozás a bizonyos mértéket meghaladó szabadságvesztésbüntetést kiemeli a házasság felbontását előidéző okok sorából. Az általános magyar szabályozásnak megfelelően azonban itt sem látta elegendőnek egyedül a szabadságvesztésbüntetés tényét. Így a Legfelsőbb Bíróság egyik határozatában kifejtette, hogy ilyen esetekben figyelembe kell venni, szándékos vagy gondatlan bűncselekményekről, nyereségvágyból vagy egyéb okból elkövetett bűncselekményekről van-e szó, nincsenek-e magának a felperesnek az egyéniségében, magatartásában olyan hibák, amelyek folytán nem látszik indokoltnak, hogy szabadságvesztésbüntetésre ítélt házastársával szemben az erkölcsbíró szerepében lépjen fel.

A házastárs szabadságvesztésbüntetésével kapcsolatban a Legfelsőbb Bíróság által elfoglalt, fent ismertetett álláspont hajlékonyabb, az ügy egyéni elbírálására inkább módot ad, mint ha átvettük volna a szovjet szabályozást. Ezzel szemben előkészítő eljárás tartása ebben az esetben sem indokolt márcsak azért sem, mert a kialakuló gyakorlat az előkészítő eljárást mindinkább szinte kizárólag a békítés megkísérlésére szolgáló eszköznek tekinti és csak kivételes esetekben tartja alkalmasnak arra, hogy az előkészítő eljárás során a felek meghallgatásán kívül egyéb bizonyítás is történjék.

Tanulmányomban leszögeztem álláspontomat a tartásra és a névviselésre érdemtelenességgel kapcsolatban. A szovjet jog ezt az intézményt nem ismeri és véleményem szerint átvétele Családjogi Törvénykönyvünkbe polgári, sőt bizonyos fokig feudális csökevények érvényesülését jelenti.

Az elsőfokú ítélkezési gyakorlatban előfordult, hogy a bíróság olyan súlyosnak találta a nő magatartását, hogy érdemtelenég címen megtagadta tőle a névviselés jogát, bár annak megadását a férje nem ellenzte. A Legfelsőbb Bíróság ellenkező értelemben foglalt állást és kimondta, hogy erre irányuló kérelem nélkül a nő névviselési joga érdemtelenég címen nem tagadható meg. Általában a Legfelsőbb Bíróság gyakorlatában nem találok meg olyan esettel, amikor a bíróság a névviselés jogát a nőtől megtagadta volna. Ez a bírói gyakorlatnak azt a helyes állásfoglalását tükrözi, amely szerint

a névviseelés joga a nőtől csak igen súlyos és a férj érdekeit is sértő magatartás esetén tagadható meg.

Hasonlóképpen nehéz a bírói gyakorlatból olyan tényállási elemeket idézni, amelyek megléte a tartásra érdemtelenség megállapítását vonná maga után. Itt is a Legfelsőbb Bíróság határozatára kell utalnunk, amely a tartásra érdemtelenség megállapítása nélkül, elvi éllal bizonyos fokozatosságot állapított meg az érdemtelenség különböző fajtái között. Eszerint a tartás a házasság felbontásával egyidejűleg is csak a házasság tartama alatt tanúsított olyan magatartás alapján tagadható meg, amely súlyosabb, mint a régi Házassági Törvény értelmében vétkesnek minősíthető magatartás. A házasság megszűnése után beálló okból a tartás csak még ennél is súlyosabb elbírálás alá eső magatartás esetében vonható meg. A névviseelési jog megtagadásához és a névviseelési jogtól való utólagos megfosztásához viszont a kérdéses határozat értelmében a női jogegyenlőség alkotmányunkban biztosított elvének megfelelően, még további súlyosító mozzanatok kellenek, amelyek következtében a volt férjre a névviseelés tényéből sérelem háramlik.¹

Eltérő a magyar jogban a »külön illeték« néven nevezett illeték szabályozása is. Nálunk ennek az illetéknek a kiszabása nem kötelező. A Családjogi Törvény indokolása szerint a külön illeték a »meggondolatlan és könnyelmű« bontóperrek megakadályozását célozza. Erre természetesen alkalmatlan, hiszen csak bontás esetén, tehát alapos bontókeresetek benyújtása esetén szabják ki. Ezzel szemben a bírói gyakorlat a családi élettel, a házasság intézményével szemben tanúsított felelőtlen magatartás megtorlásaként, ennek következtében inkább általános visszatartás kifejtésének célzatával szabja ki a külön illetéket, ennek megfelelően a bontás megnevezésével emelni kívánja a házasság intézményének erkölcsi súlyát, már a házasság megkötésénél komoly megfontolásra kíván indítani.

Felemlítsére méltó ebben a vonatkozásban az a Legfelsőbb Bírósági határozat, amely próbaházasságszerűen rövid ideig tartó házasság felbontása alkalmával sújtotta külön illetékkal a házasfeleket, valamint az, amely a külön illeték kiszabásának indokaként azt is felhozta, hogy ezáltal már a házasság megkötésekor különösen alapos meggondolásra akarja indítani a házassulni kívánó feleket olyankor, amikor közöttük akár a férfi, akár a nő oldalán nagy korkülönbség mutatkozik. Ilyenkor ugyanis a mindennapi élet tapasztalatai szerint ritkábban vannak meg a boldog házasság feltételei, mint egyébként.

A szovjet szabályozással szemben a külön illeték magyar szabályozásának helytelenségével kapcsolatban utalok a tanulmányomban kifejtettekre. Itt csak annyit ismétel meg, hogy teljesen helytelen a magyar szabályozásban megnyilvánuló szándék, amely a külön illeték még nem fizetését házasságkötési akadályként kívánja érvényesíttetni még azzal a féllel szemben is, amelyik nincs külön illeték fizetésére kötelezve. A helyes jogi felfogás alapján örömmel kell üdvözlünk azt a jogszabályalkotási szakmai hibát, amely ennek a szándéknak a megvalósulását megakadályozta.

A házassági bontóperrek elbírálásánál a szovjet és a magyar bírói gyakorlatban is igen lényeges szempont a felek gyermekeinek érdeke. Ennek szem előtt tartását a

magyar törvény kifejezetten a bíróság kötelességévé teszi. Amint már a szovjet szabályozás ismertetésénél céloztunk rá, a 7/1953. M. T. számú rendelet hatálybalépése óta nálunk is a házasság, a család megszilárdítását szolgálják a jelentékeny összegű gyermektartásdíjak. Ezek összege nálunk a jövedelem 20%-a, ha a fizetésre kötelezett személy egy gyermek eltartására köteles, 40%-a, ha két gyermek eltartására köteles és ennél több, de legfeljebb 50%-a, ha kettőnél több gyermek eltartására köteles. A rendelet szövege kétséget hagy maga után, hogy kettőnél több gyermek tartásának kötelezettsége esetén az 50% csak a kiszabható legmagasabb összeget, avagy a szovjet szabályozásnak is megfelelően egyben az alsó határt is jelenti-e. A helyes értelmezés és a Legfelsőbb Bíróság törvényességi tanácsa által legutóbb hozott határozat szerint az 50% egyúttal az e címen kiszabható összeg legkisebb mértékét is jelenti.

A magyar bírói gyakorlatban az etekintetben világos szabályozás ellenére is találkozunk olyan határozatokkal, amelyek a gyermektartásdíj megállapításánál nem veszik figyelembe, hogy a tartási kötelezettség az anyát is terheli. Így előfordult, hogy az elsőfokú bíróság a két gyermeket ténylegesen tartó apát az egy gyermeket tartó anyával szemben gyermektartásdíj fizetésére kötelezte, bár kettőjük jövedelme között nem volt nagy különbség. Ilyen esetben az a helyes, ha a bíróság a férj jövedelme alapján a százalékos aránynak megfelelően kiszámítja azt az összeget, amellyel a férj a feleségénél elhelyezett gyermek eltartásához hozzájárulni köteles, valamint a feleség jövedelme alapján azt az összeget, amellyel jövedelmének megfelelően ő tartozik hozzájárulni a férjnél elhelyezett gyermek tartásához és csak a két összeg különbözeteként jelentkező összeget szabad megítélni annak a javára, akinek a pénzbeli tartási kötelezettsége kisebb. Így, ha a volt házasfelek mindegyike egy-egy gyermeket tart el és a férj jövedelme 1000 Ft, a feleség jövedelme pedig 1200 Ft, a feleség tartozik a férjnek havi 40 Ft gyermektartásdíjat fizetni.

A gyermektartásdíjjal kapcsolatban meg kell említeni még egy különbséget a szovjet és a magyar szabályozás között. Míg ugyanis ma mára magas gyermektartásdíjak a szovjet szabályozás értelmében, néhány jelentéktelen kivételtől eltekintve (örökbefogadás stb.), kizárólag a házasságban született gyermekek tekintetében terhelik a gyermek nevelésében közvetlenül részt nem vevő szülőt, addig nálunk még terhelik azt a férfit is, akinek apaságát a bíróság valamely házasságon kívül született gyermek vonatkozásában megállapította, sőt az 1952. évi 23. tvr. 43. §-a értelmében — és ez különösen visszásnak látszik — az apaság megállapíthatóságától függetlenül is — terhelik azt a férfit is, aki a házasságon kívül született gyermek anyjával a vélelmi időn belül közösült, ha csak nem »nyilvánvalóan lehetetlen«, hogy a gyermek tőle származzék.¹ Ennek megfelelően jövedelmének 20%-áig terjedő összeg fizetésére köteles igen sok esetben olyan férfi, akinek az apaság nagyon valószínűtlen ugyan, de mégsem »nyilvánvalóan lehetetlen«.

A szovjet jog a magyar joghoz hasonlóan ismeri külön a gyermektartás és külön az apaság megállapításának intézményét. Gyermektartásra — apaság megállapítása nélkül — az 1926. évi családjogi és gyámjogi törvénykönyv életbelépéséig lehetett a házasságon kívül

¹ Az elbírálás megtartása óta az érdemtelenség kérdését a Legfelsőbb Bíróság V. számú polgári jogi elvi döntése rendezte.

¹ Nyilvánvalóan lehetetlen. fogalmával foglalkozik a Legfelsőbb Bíróság időközben hozott III. számú polgári jogi elvi döntése.

született gyermek javára az anyával a fogamzási időben közösülő férfit kötelezni. A törvénykönyv életbelépésével ez a lehetőség megszűnt és ettől kezdve a házasságon kívül született gyermek tartására már csak az volt kötelezhető, akinek az apaságát bírói ítélet megállapította. Tekintettel arra, hogy a gyermektartásdíj összege tekintetében kötelező szabályozást csak az 1936. június 27-i rendelet vezetett be, meg kell állapítani, hogy az e rendelet által megállapított és a mai magyar szabályozáshoz hasonlóan magas összegű gyermektartásdíjakat sohasem fizetett olyan férfiak, akinek az apaságát nem állapították meg, azaz akinek az apasága valószínűtlen volt.

Azon még talán lehet vitatkozni, hogy népi demokráciánk mai fejlettségi fokán fenn kell-e tartani az apaság megállapításának lehetőségét. Az azonban véleményem szerint teljesen tarthatatlan, hogy az apaság és a tartás fent vázolt kettősségét fenntartsuk és ennek következtében igen jelentős anyagi hátrányoknak tegyük ki olyan személyeket is, akikkel szemben ez teljesen méltánytalannak látszik és sérti a szocialista igazságérzetet. Ezen a kérdésen nem segít a »nyilvánvalóan lehetetlen« fogalmának bármilyen kiterjesztése sem, csak az, ha a kettősséget megszüntetjük, mint ahogy azt már a Családjogi Törvénykönyvvel kapcsolatos új jogi szabályozásnak nem lett volna szabad fenntartania.

E kérdések eldöntéséhez természetesen igen jó volna, ha pontos adatok állnának rendelkezésre a szabályozás által érintettek körére és az állam által ezek tekintetében esetleg az apaság megállapítását is megszüntető új szabályozás esetében vállalt teher nagyságára vonatkozólag. Ilyen adatok nem állnak rendelkezésemre. Azonban az a gyanúm, hogy nem vizsgálták meg ezeket az adatokat azok sem, akik »mi még nem tartunk ott« felkiáltással fenntartották a korábbi szabályozást és így benne hagyták a magyar jogrendszerben egy korszerűtlen anomáliát, amely amellett a bírót igen gyakran állítja nehezen megoldható lelkiismereti problémák elé.

Ezt a kis kitérést követően — amely azonban talán mégsem volt haszontalan — térjünk vissza az előadás alaptémájához és hasonlítsuk össze a rendelkezésünkre álló adatok alapján a szovjet és a magyar bontóperes gyakorlatot. A szovjet gyakorlat tekintetében Szverdlov két könyvéből: a magyarra is lefordított »Házasság és válás« című munkából, valamint a magyarul meg nem jelent »Szovjet családi jog« című tankönyvből merítem az adatokat.

Bírói gyakorlatunk nem tette magáévá azt a Szverdlov által ismertetett bírói gyakorlatot, amely szerint a házasságokat a felek erre irányuló közös akarata eseté-

ben fel kell bontani anélkül, hogy a bíróság tovább boncolná a házaselet felbomlásának okait. A magyar bíróságok vizsgálják a házasság felbontására irányuló szándék komolyságát, megfontoltságát, valamint a házaselek e szándékának kialakulására vezető okokat is. Mutatkozott olyan irányzat is, amely a régi Házassági Törvény alapján kialakult gyakorlatnak megfelelően egyenesen a házasság felbontását akadályozó körülményként kívánta felfogni azt, ha a felek a házasság felbontásában megegyeztek. Ez azonban helytelen. A megegyezés nem elég a felbontást szükségessé tevő komoly és alapos ok megállapításához, azonban kétségtelenül inkább indokoltá teszi, semmint akadályozza a házasság felbontását.

A Szverdlov által helytelenített szovjet bírói gyakorlatnak megfelelően a magyar bíróság is felbontja a házasságot, ha a bontást az a fél kéri, akinek a magatartására a házasság felbontását szükségessé tevő komoly és alapos ok visszavezethető. A magyar bírói gyakorlat csupán olyan helyzeteket nem értékel komoly és alapos okként a házasság felbontására, amelyeket a bontást kérő fél egyenesen azzal a céllal létesített, hogy ennek alapjau a házasság felbontását kérhesse.

A vétkeesség kérdését tehát a bontással kapcsolatban a magyar bírói gyakorlat sem vizsgálja. Ennek csupán a külön illeték kiszabásánál és az eljárási költségek megállapításánál van jelentősége. Az eljárási költségek megfizetésére ugyanis a magyar bíróságok a Legfelsőbb Bíróság által kezdeményezett joggyakorlatnak megfelelően nem a formálisan pervesztett felet kötelezik, hanem azt, akinek a magatartására a házasság felbomlása túlnyomóan, vagy egészben visszavezethető.

*

A fentiekben igyekeztem az adott keretek között elősegíteni azt, hogy a magyar és a szovjet szabályozás és gyakorlat összehasonlítása segítségével fiasal házassági jogunknak a házasság felbontásával kapcsolatban felfemerülő problémái tisztázhatóak legyenek. Az összehasonlításból kiderült az is, hogy a problémák egy része onnan származik, hogy a jogszabályok megalkotásánál nem ismerték, vagy nem vették kellően figyelembe a szovjet jogélet, ezen belül a szovjet jogtudomány eredményeit, illetőleg nem tartották szám előtt a magyar társadalom adott fejlődési szakaszának sajátosságúiból folyó követelményeket. Igyekeztem tehát előadásomon keresztül konkrétan megmutatni azt is, mennyire fontos a szovjet jog alapos, átélt ismerete a jogélet minden területén dolgozó jogászok számára.

Benkő Gyula

BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

KÖZZÉTESZI A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGA

A havonta megjelenő folyóirat 1953 október havától jelenik meg

Előfizetési díj negyedévre: 9. - Ft

Előfizetéseket felvesz a kiadóhivatal: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, V., Szemere-u. 10. Telefon: 120-243.

Egyszámlaszám: 09.878.151-40.

A házassági bontóper előkészítő eljárása

Az új polgári perrendtartás hatályba lépése óta eltelt idő alatt bebizonyosodott, hogy a házassági bontóperek vezetését és gyors befejezését nagy mértékben elősegítheti a megfelelően lefolytatott előkészítő eljárás. Nyilván ez a tapasztalat magyarázza meg, hogy lapunkban már két-két értékes cikk foglalkozott az előkészítő eljárás kérdéseivel: Farkas József az 5—6, Simor Antal a 7. számban írt tanulmányt az előkészítő eljárásáról. Az előkészítő eljárás által felvetett elméleti és gyakorlati kérdések azonban olyan sokoldalúak, hogy talán nem lesz érdektelen, ha néhány kérdésben elmondom a magam véleményét.

I. Az előkészítő eljárás és a bontóper viszonya

Az előkészítő eljárással kapcsolatos kérdéseket csak akkor oldhatjuk meg helyesen, ha tisztán látjuk az előkészítő eljárás és a bontóper viszonyát. Erre nézve a Pp. csak annyit mond, hogy a házassági bontóper megindítását előkészítő eljárás előzi meg (280. §). Ebből a rendelkezésből alakult ki az a széles körben elterjedt felfogás, hogy az előkészítő eljárás a Pp. 130. §-ának c) pontja alá eső olyan »más hatósági eljárás«, amelynek a pert meg kell előznie. Ez a felfogás nézetem szerint téves. A Pp. rendszerében a 130. § c) pontja alá eső »más hatósági eljárás« alatt olyan eljárást kell érteni, melynek a polgári pertől függetlenül, önálló célja is van, vagy ha ilyen független, önálló célja nincs, lefolytatása nem a rendes bíróság hatáskörébe tartozik. Az első csoportba kell sorolni a 195/1951. (XI. 11.) M. T. számú rendelet 37. §-a esetében a büntető eljárást, a második csoportba pedig a bírák ellen indítandó kártérítési per esetében a keresetösségi jognak a fegyelmi hatóság által történő megállapítását. Az előkészítő eljárás nem tartozik az egyik csoportba sem: nincs a bontóperrel független, önálló célja, viszont rendes bíróság hatáskörébe tartozik. Nyilvánvaló tehát, hogy az előkészítő eljárásnak a bontóperhez való viszonya lényegesen más, mint az előbb említett két csoportba tartozó hatósági eljárások viszonya azokhoz a perekhez, amelyeket megelőznek.

Az előkészítő eljárás jogi természetét akkor ismerjük fel helyesen, ha a Csjt. 18. §-ának és a Pp. 280. §-a (1) bekezdésének egybevetéséből indulunk ki. A Csjt. 18. §-a szerint a házasságot komoly és alapos ok esetén bármelyik házastárs kérésére — az erre megszabott előkészítő eljárás és per lefolytatása után — fel kell bontani. E szerint a házasság felbontása olyan eljárásban történik, amely két szakaszból áll: az egyik szakasz az előkészítő eljárás, a másik a bontóper. Az előkészítő eljárás tehát a bontóperrel nem független, önálló, más eljárás, hanem a házasság felbontására irányuló egységes eljárásnak elkülönített szakasza. Az elkülönítést nem az eljárás jogi természete tette szükségessé. Az előkészítő eljárást a törvényben meghatározott céljaival be lehetett volna építeni a bontóper szerkezetébe, aminthogy a régi Pp. előkészítő eljárása a bontóper keretébe tartozott. A két szakasz elkülönítése gyakorlati megfontolások alapján történt: az előkészítő eljárás fontos céljait könnyebben és jobban el tudja érni, ha járásbírósg folytatja le, mint ha az eljárásnak ebben a szakában is a megyei bíróság járna el. A járásbírósg ugyanis közelebb van a felekhez, mint a megyei bíróság tagjai, különösen az

ülőkörök, a felek életviszonyait jobban ismerik, mint a megyei bíróság tagjai.

Ezek szerint az előkészítő eljárás csak gyakorlati megfontolások alapján vált ki a szorosan vett bontóperből, de a különválás által jogi természetét nem változtatta meg: ugyanannak az eljárásnak a része, amelybe a bontóper is beletartozik, ugyanazt a célt szolgálja, nem lehet tehát más eljárásnak tekinteni, a bontóperrel nem lehet szembeállítani, hanem azzal egységben kell szemlélni. Az előkészítő eljárásnak ez a szemlélete világos választ ad arra a kérdésre: el kell-e utasítani a Pp. 130. §-ának c) pontja alapján a keresetlevelet, ha az előkészítő eljárás előzetes lefolytatása nélkül a megyei bíróságnál adják be. Nyilván nem lehet elutasítani, hanem át kell tenni a járásbírósghoz, amelynek a hatáskörébe az eljárásnak ez a szakasza tartozik. Az előkészítő eljárás jogi természetének helyes felfogása mellett nem lehet kétséges, hogy az előkészítő eljárásra és a bontóperre közös meghatalmazást lehet adni, az előkészítő eljárás során engedélyezett költségmentesség kiterjed a bontóperre is. Ez a felfogás nem hagy kétséget afelől, hogy az előkészítő eljárást befejeztété nyilvánító végzés ellen nincs helye fellebbezésnek, mert az ilyen végzés tartalmára tekintettel a fellebbezés szempontjából az eljárás folyamán hozott végzésnek minősül.

II. A házasság felbontására irányuló szándék okainak tisztázása

A Pp. 280. §-a szerint az előkészítő eljárás egyik célja a házasság felbontására irányuló szándék okainak tisztázása. A gyakorlatban előfordul, hogy a házasság felbontására irányuló szándék okait összetévesztik a házasság felbontásának okával. A házasság felbontásának oka a házasság betegsége, feldúlt állapota, objektív tényállása, például együtt véve az, hogy a feleség idegen férfival viszonyt folytat, és ezt a férj nem hajlandó neki megbocsátani. Ezt a tényállást az előkészítő eljárás során nem kell megállapítani. Az előkészítő eljárás során azt kell tisztázni: miért akarja a kérelmező fél a házasságát felbontani, mi az a lelki motívum, ami kiváltotta belőle azt az elhatározását, hogy a házasság felbontását kéri. Ez a lelki motívum rendszerint meggyőződés arról, hogy a másik fél a házastársi kötelességeket sértő magatartást tanúsított és elhatározás, hogy ezt a magatartást nem hajlandó a másik félnek megbocsátani. A meggyőződés, az elhatározás lehet alapos, vagy alaptalan, a meggyőződés tárgya lehet bizonyítható, vagy bizonyíthatatlan, az előkészítő eljárás szempontjából ezek a lehetőségek nem döntőek, háttérbe szorulnak. Előfordul azonban, hogy a szándék okai közt a kérelmezőnek a másik házastárs magatartásával kapcsolatos meggyőződése nem szerepel, esetleg még akkor sem, ha ő ezt állítja, hanem kizárólag az az elhatározás a szándék oka, hogy egy másik nővel házasságot köt. Gyanú, meggyőződés, elhatározás számtalan változatban tevődhetik össze olyan okká, amely a kérelmező szándékát előidézi. Az előkészítő eljárás során a bíróság azt kutatja: mi a valószínű, az őszinte oka annak, hogy a kérelmező fel akarja bontani a házasságát. Annak eldöntése, hogy a kérelmező e szándékát előidéző meggyőződésnek, gyanú-

nak megfelel-e valamely objektív tényállás, nem az előkészítő eljárás, hanem a bontóper feladata.

A házasság felbontására irányuló szándék okainak tisztázása az esetek többségében nem ütközik nehézségbe. A kérelmező már a kérvényében előadja azt a tényállást, amelyről alkotott meggyőződése őt a házasság felbontásának szorgalmazására indította. De lehetséges, hogy a fél — különösen ha személyesen jár el — hiányosan adja elő a tényállást, lényegesen körülményekre vonatkozó súlyt, a lényeges szempontokat elbanyagolja. Gyakori eset, hogy a kérelmező a házassátlétnek könnyesebb mozzanatait nem akarja a bíróság elé tárni, vagy a bíróságot — esetleg a másik féllel egyetértve — meg akarja téveszteni. Ezekben az esetekben a kérelmezőt fel kell világosítani, hogy nemcsak kötelessége, de érdeke is a valóság teljes feltárása, mert a perbíróság csonka vagy valótlan tényállás alapján esetleg olyan határozatot hoz, amely a kérelmező jogos érdekeinek nem felel meg.

III. A házasság felbontására irányuló szándékkal kapcsolatos körülmények

A Pp. 280. §-a szerint az is célja az előkészítő eljárásnak, hogy a bíróság a házasság felbontására irányuló szándékkal kapcsolatos összes körülményeket tisztázza. A házassági szándékkal kapcsolatos minden olyan körülmény, amely a szándék kialakulására közrehatott, vagy amelynek előadása a szándék érvényesítéséhez szükséges. Az előkészítő eljárás során a felek meghallgatásával tisztázni kell minden olyan körülményt, amelynek ismerete szükséges a házasság jelenlegi állapotának, diagnózisának megállapításához. Simor Antal cikke ezeket a körülményeket jó összefoglalásban ismerteti, épp ezért ezzel a kérdéssel felesleges lenne részletesen foglalkozni.

Nagyon fontos része az előkészítő eljárásnak a bizonyítékok bejelentése. Nem lehet kétséges, hogy a bizonyítékok a házasság felbontására irányuló szándékkal kapcsolatos körülmények, tisztázásukat tehát a Pp. 280. §-a értelmében az előkészítő eljárás feladatai közé kell sorolnunk. Ettől eltekintve, az előkészítő eljárás célja, hogy a bontóper előkészítse, a perbíróságot abba a helyzetbe hozza, hogy a tanúkat már az első tárgyalásra megidézhesse, az írásbeli bizonyítékokat a tárgyalás előtt beszerezhesse, és ilyen módon a pert lehetőleg már az első tárgyaláson befejezhesse. Ha az előkészítő eljárás ezt a célt nem éri el, értéktelen formaizmussá válik. Hiba tehát, ha az előkészítő eljárás bírósága a feleket nem hívja fel bizonyítékaik bejelentésére. Az is helytelen, ha az előkészítő eljárás bírósága megalégszik a feleknek olyan értelme nyilatkozatával, hogy bizonyítékot „egyelőre” nem kívánnak bejelenteni. Sok esetben a bíróságok a feleket meghagyják abban a meggyőződésükben, hogy a nem vitás tényállításokat nem kell bizonyítani. A feleknek meg kell magyarázni a Pp. 286. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés értelmét és jelentőségét. Fel kell hívni figyelmüket annak hátrányos következményeire, ha a bizonyítékok bejelentését elmulasztják. Ha ennek ellenére nem jelentik be a bizonyítékaikat, a figyelmeztetés megtörténtét a jegyzőkönyvben fel kell tüntetni.

Az ellenkező véget az, ha a bíróság a bizonyítandó tényállások tüzetes megjelölése nélkül jegyzőkönyvbe foglalja a felek által bejelentett 10–20 tanú nevét és címét. Ez az eljárás is kockáztathatja az eljárás eredményességét, mert a perbíróság az első tárgyalásra nem

idézhető meg 10–20 tanú annak ismerete nélkül, hogy a felek melyik tanúval mit kívánnak bizonyítani. A helyes eljárás az, hogy a bíróság a jegyzőkönyvben minden bizonyításra szoruló tényállításnál felsorolja a tanúk nevét és címét, vagy pedig külön foglalja jegyzőkönyvbe a felek bizonyítási indítványát akként, hogy az egyes tanúkkal bizonyítani kívánt tényállításokat is feltünteti a jegyzőkönyvben.

IV. A felek meghallgatása

A házasság felbontására irányuló szándék okainak és az azokkal kapcsolatos körülményeknek tisztázása az előkészítő eljárás során rendszerint a felek meghallgatásával történik. A felek meghallgatása legyen részletes, de nem aprólékos. Hibás, élettelen, papírszagú az olyan előkészítő eljárás, amelyben a felek meghallgatása abban áll, hogy felolvassák a kérvényt, és a kérelmező kijelenti, hogy a kérvényben foglaltakat fenntartja, az ellenfél pedig azt a nyilatkozatot teszi, hogy a kérvényben foglaltakat tagadja.

A meghallgatás során mindegyik félnek módot kell adni arra, hogy a másik fél előadására észrevételeit megtegye. Ezen a téren a gyakorlatban sok hiányosság tapasztalható. A kérelmező ellenfelét gyakran nem hallgatják meg a kérelmező minden lényeges tényállítására, a kérelmezőnek pedig nem adnak módot arra, hogy a másik fél előadására észrevételeit megtegye.

A felek előadásából a perbíróságnak teljes és tiszta képet kell nyernie arról: hogyan látják a felek a házasságuk helyzetét. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha mindegyik fél részletes nyilatkozatot tett a házasság felbontására irányuló szándék okairól és az azokkal kapcsolatos körülményekről.

V. Bizonyítás az előkészítő eljárás során

A Pp. 280. § (5) bekezdése értelmében a bíróság az előkészítő eljárás során a szükséghez tanúkat is kihallgathat. Simor Antal ebből azt a következtetést vonja le, hogy bizonyítást nem minden esetben kell felvenni. Véleményem szerint a törvényből ennél több következik, az, hogy az előkészítő eljárás során bizonyításnak csak kivételesen van helye. Abban egyetértek Simorral, hogy az előkészítő eljárás során bizonyításnak van helye, ha ez a békítés sikere érdekében kívánatos, vagy ha valamely bizonyíték biztosítása érdekében előzetes bizonyításra van szükség. Simor szerint azonban akkor is el kell rendelni a bizonyítást, ha a bíróságnak a bontási szándék valódi okait illetően kétsége van, például ha a férj a feleség hanyagságára, rendetlenségére hivatkozik, a feleség pedig azt állítja, hogy a férj azért akar válni, mert idegen nővel van kapcsolata, idegen nő akar feleségül venni. Bár a törvény betűszerinti értelmezése ilyen magyarázatot megenged, nézetem szerint ez a felfogás mégis téves.

A házasság felbontására irányuló szándék okait rendszerint a felek meghallgatásával kell tisztázni. A felek meghallgatása során természetesen törekedni kell az ellentétes előadások összeegyeztetésére, az ellentétek feloldására, az ellenmondások kiküszöbölésére, de ha mindez a felek meghallgatásával nem sikerül, bizonyítás elrendelése céltalan, mert a szándék oka lelki motívum, annak kialakulását pedig a fél tagadásával szemben tanúvallomásokkal ellenőrizni aligha lehet.

Lehetséges például, hogy a Simor által említett férj azért keresett vigaszt más nőnél, mert a felesége valóban hanyag és rendetlen volt. A férj lelkében összekuszálódott ok és céll komplexum tanúk vallomásával nem bogozható ki. Ettől eltekintve a férj annak következtében, hogy idegen nővel akar házasságot kötni, nem veszi el a jogát arra, hogy a valóban fennálló komoly és alapos ok alapján a házassága felbontását kérje, és így a célja elérésének alapfeltételét megteremtse.

Okirati bizonyításnak az előkészítő eljárásban általában nincs helye. De ha a békítő eljárás sikerét okirati bizonyítás felvétele előmozdítaná, az a körülmény, hogy erről a Pp. nem rendelkezik, nem lehet akadálya a szükséges iratok stb. beszerzésének. A békítés sikere érdekében véleményem szerint vércsoportvizsgálat elrendelésének is helye lehet, ha a gyanút fogott férj a vércsoportvizsgálat eredményétől függően hajlandó a házassági életközösséget helyreállítani.

Nem esik az előkészítő eljárás során foganatosított bizonyítás fogalma alá az, ha a járásbíró az eljárás befejezése után az iratokkal együtt olyan más ügy iratait is felterjeszti a megyei bírósághoz, amelyekre a felek bizonyítékként hivatkoztak, vagy amelyek hivatalos tudomása szerint a perben bizonyítékkul szolgálnak.

VI. A békéltetés

Az előkészítő eljárás egyik célja a Pp. 280. §-a értelmében az, hogy a bíróság megkísérelje a felek kibékítését. Az előkészítő eljárás során egyes járásbírók nem vetnek erre a feladatra súlyt, formális békéltetést végeznek. A békéltetésnél nem szabad abból kiindulni, hogy úgysem sikerül a feleket kibékíteni. Ezt előre biztosan nem lehet tudni, de ha a békítés nem is sikerül, a békítési eljárás kitűnő alkalom arra, hogy a bíróság a nevelő feladatát teljesítse. A bíróságok részben a békéltetési eljárás során, részben pedig az ítéleteikben fejtik ki álláspontjukat a házastársi köteleességekről. A formális békéltetés mellett ez az álláspont elveszti a természetes akusztikáját, üres szalmacséplés lesz, arra a feltevére indítja a feleket, és a tárgyalás hallgatóit, hogy a bíró nem meggyőződésből, hanem csak hivatali köteleességből foglalt állást a házasság fenntartása mellett.

A békéltetésnél mindig a konkrét ügy körülményeiből kell kiindulni, a konkrét per tényállásából kell értékesíteni azokat az elemeket, amelyek a házasság fenntartását indokolják és lehetővé teszik. Különös hangsúllyal kell rámutatni a kiskorú gyermekek érdekeire, és arra a felelősségre, amelyet a felek mint szülők magukra vállalnak, ha a gyermekek eredményes nevelését legjobban biztosító családi otthont szétrombolják.

VII. A felek jelenléte az előkészítő eljáráson

A Pp. 280. § (4) bekezdése szerint a bíróság az előkészítő eljárást megszünteti, ha a kérelmező a tárgyaláson nem jelenik meg. Simor felveti a kérdést: meg kell-e szüntetni az eljárást, ha a kérelmező személyesen nem jelenik meg, de a képviselője jelen van. Arra a következtetésre jut, hogy nem lehet megszüntetni, mert a fél ellentétes törvényi rendelkezés hiányában az eljárásban képviselő útján is megjelenhet. A hátrányos következményeket szerinte úgy kell elkerülni, hogy a bíróság — szükség esetén többször is — személyes meghallgatás

végzett megidézi a felet, aki ebből meggyőződik arról, hogy a bíróság az ő személyes meghallgatása nélkül nem nyilvánítja az eljárást befejezettnek, érdekében áll tehát minél előbb megjelenni. Az eljárást szerintem sem lehet a kérelmező meg nem jelensége miatt megszüntetni, ha a kérelmezőnek komoly oka van arra, hogy személyesen ne jelenjék meg. Ha azonban ilyen oka nincs, az eljárást kérelmező az a fél, aki személyes meghallgatása végzett nem jelenik meg és ezzel a törvény céljának megvalósítását megakadályozza, a törvény betűjével akar visszaélni, ehhez pedig a bíróság segédkezd nem nyújthat. Aki az előkészítő eljárás megtörténtét fel akarja használni, annak komoly akadály hiányában meg kell jelennie az előkészítő eljáráson; ha nem jelenik meg, maga az oka annak, hogy az előkészítő eljárást a bíróság nem fejezi be, hanem megszünteti.

A kérelmező ellenfele a tárgyaláson nem köteles megjelenni. Helyes Simor Általnak az az álláspontja; hogy ha a kérelmező ellenfele nem jelenik meg, őt újból meg kell idézni. Indokolt esetben a kérelmező ellenfele kérheti, hogy a bíróság megkeresés útján hallgassa ki. A kérelmező is indítványozhatja házastársának megkeresés útján való meghallgatását. Hivatalból ilyen rendelkezésnek csak akkor van helye, ha az eljárás adatai arra mutatnak, hogy a kérelmező ellenfele a járásbíró előtt való megjelenésben komolyan akadályozva van és a megkeresés útján való kihallgatását nem az eljárás iránt való közömbösségből, hanem tájékozatlanságból nem kérte,

VIII. Az eljárás költségei

Kérdés: van-e helye az eljárást befejezetté nyilvánító végzésben az eljárás költségeiben való marasztalásnak? Véleményem szerint nincs, mert az I. alatt kifejtettek szerint a bíróság végzésében csak az eljárás egyik elkülönített szakaszát nyilvánítja befejezettnek, az eljárás tovább folyik és érdemi befejezést csak a bontóperben hozott határozattal nyer. Ha a kérelmező a bontóper nem indítja meg, ellenfele a járásbíró előtt az előkészítő eljárással okozott költségek megtérítésére kötelezését keresettel, illetőleg fizetési meghagyás kibocsátására irányuló kérvénnyel kérheti. Az ellenkező felfogás szerint a kérelmezőt az eljárást befejezetté nyilvánító végzésében kötelezni kell a költségek megfizetésére, és a bontóper befejező határozatban annak rendelkezéséhez képest a kérelmező ellenfelét a kifizetett költség visszafizetésére és a kérelmező költségeinek megfizetésére kell esetleg kötelezni. Ez a felfogás véleményem szerint elméletileg téves alapon nyugszik, gyakorlatilag pedig feleslegesen bonyolult.

IX. A keresetlevél beadása

A Pp. 283. § (2) bekezdése értelmében az előkészítő eljárás bíróságánál keresetlevelet kell beadni. A Pp.-nek erre a rendelkezésére a feleket az eljárás befejezése alkalmával célszerű figyelmeztetni.

A Pp. nem szab határidőt a keresetlevél beadására. Ezért felmerül a kérdés: meddig lehet a keresetlevelet az előkészítő eljárás befejezetté nyilvánítása után beadni? Simor tetszetős és szellemes érveléssel fejtja ki azt az álláspontját, hogy a törvény korlátozó rendelkezése hiányában a keresetlevelet az előkészítő eljárás befejezése után bármikor be lehet nyújtani. Ezzel a felfogással nem tudok egyetérteni. A Pp. valóban nem szab határt a kereset-

levél előterjesztésére, de ilyen időbeli határ következik a Csjt. 18. §-ából. A Csjt. 13. §-ának helyes értelmezése szerint a házasságot olyan komoly és alapos ok alapján lehet felbontani, amelyre nézve az előkészítő eljárást lefolytatták. A házasság felbontásának oka, mint alább rámutatok, a házasság bontáskori állapota; ez az állapot állandóan változik és a legnagyobb fokú liberális-mussal sem lehet azt állítani, hogy a házasság állapota az előkészítő eljárás befejezése után öt vagy tíz év múlva ugyanaz, mint az előkészítő eljárás időpontjában volt. Véleményem szerint a házasság felbontása iránt az előkészítő eljárás befejezése után addig lehet keresetlevelet beadni, amíg a kereset alapjául szolgáló komoly és alapos ok, tehát a házasság állapota lényegében ugyanaz, ami az előkészítő eljárás során volt. Minthogy ezt a keresetlevél beadásakor kell elbírálni, véleményem szerint a bírói gyakorlatnak állást kell foglalnia abban a kérdésben, hogy mennyi az az idő, amelynek eltelte után már azt kell vélelmezni, hogy a házasság állapota, a komoly és alapos ok az előkészítő eljárás befejezése után megváltozott. Véleményem szerint ha a bírói gyakorlat ezt az időt egy évben állapítja meg, senkinek a jogos érdeke sérelmet nem szenved, mert ha a házasság felbontására az előkészítő eljárás befejezésekor komoly és alapos ok volt, valamelyik fél egy éven belül a keresetet megindítja, ha pedig nem indítja meg, nyilván nem is volt ilyen komoly és alapos ok, illetőleg az megszűnt. Az egy évi jogvesztő határidő megállapítása összhangban állana a Pp. 137. § (3) bekezdésében foglalt azzal a rendelkezéssel, hogy egy évi szünetelés után a per megszűnik. Igaz, hogy a Pp. 288. § (3) bekezdése szerint a házassági perben szünetelésnek nincs helye, de éppen ebből következik az, hogy a házasság felbontására irányuló egységes eljárás két szakasza között nem lehet megengedni annál hosszabb időbeli eltolódást, amennyire a szünetelés terjedhetne.

Vitás az is: vajjon csak az előkészítő eljárás során előadott ok alapján jogosult a kérelmező a házasság felbontását a keresetlevélben kérni. Farkas József szerint a keresetindításnak nem feltétele az, hogy a felperes a keresetlevélben a házasság felbontására irányuló szándékának ugyanazon okait adja elő, amelyeket az előkészítő eljárás során már előadott, a keresetindítás feltétele csak az, hogy ugyanazon házasság vonatkozásában a keresetindítást előkészítő eljárás előzze meg. Véleményem szerint ez a felfogás nem egészen helyes és bizonyos mértékben az előkészítő eljárás formalisztikus felfogását tükrözi. Az előkészítő eljárás a bontópernek nemcsak formai előfeltétele. Rámutattam már arra, hogy a Csjt. 18. §-a az előkészítő eljárást ugyanazzal a komoly és alapos okkal kapcsolatban kívánja meg, amelynek alapján a házasság

felbontása történik. Az előkészítő eljárás csak akkor nem lesz a házassági bontópernek pusztán alaki előfeltétele, ha ragaszkodunk a Csjt. 18. §-ának rendelkezéséhez és ehhez képest az eljárás két szakaszában szereplő, komoly és alapos ok azonosságához. A komoly és alapos ok a házasság bizonyos állapota, betegsége, a múltban történt események, hatások és visszahatások bonyolult szövedéke. Túlmerev álláspont lenne azt mondani, hogy a keresetlevélben ennek a szövedéknek pontosan abban az állapotban kell szerepelnie, amiben az előkészítő eljárásban szerepelt. Véleményem szerint lehet elvenni belőle lényegtelen szálakat és lehet hozzátenni újakat is, különösen ha azok az előkészítő eljárás befejezése után kerültek a szövedékbe. A komoly és alapos ok lényegének azonban meg kell maradnia. Az lehetséges, hogy ha az előkészítő eljárásban a férj házasságtörése körül alakult ki a feleség házasságtörő szándéka, ehhez a keresetlevélben még azt is hozzáadja, hogy a férj őt megverte. De ha az előkészítő eljárásban erről a bántalmazásról nem volt szó, akkor nem lehet a házasságtörést elhagyni és a keresetlevelet csak a bántalmazásra alapítani, mert akkor már házasság felbontásának okául nem teljesebbé tett, hanem más tényállást adunk elő.

Farkas József és Simor Antal szerint a törvény korlátozó rendelkezése hiányában a keresetlevelet bármelyik fél beadhatja, az is, aki az előkészítő eljárásban a kérelmezőnek ellenfele volt. A Csjt. 18. §-ának a fentiekben előadott értelmezése alapján ezt a felfogást is csak a meggyőződéssel tudom elfogadni, hogy a kérelmező ellenfele a keresetlevél beadására csak akkor jogosult, ha az előkészítő eljárásban részt vett, a házasság felbontására irányuló szándékának okait ő is előadta, vagy legalább kijelentette, hogy a házasság felbontását nem ellenzi és ennek okait előadta. Ha ehhez a minimális korlátozáshoz nem ragaszkodunk, ellentétbe kerülünk a Csjt. 18. §-ával és a házasság felbontását előkészítő eljárás nélkül, pusztán per alapján tesszük lehetővé.

Hibának tartom azt a gyakorlatot, amely szerint az előkészítő eljárás befejezése után beadott keresetlevélben elégséges az előkészítő eljárás során előadottakra egyszerűen utalni és azok alapján a házasság felbontását kérni. Véleményem szerint a keresetlevelet az előkészítő eljárás eredményének felhasználásával, de egyébként úgy kell megszerkeszteni, mintha az előkészítő eljárás iratai nem állnának rendelkezésre. Ez a felfogás felel meg a Pp. 276. és 283. §-aiban foglalt rendelkezéseknek és azokon túl annak a természetes követelménynek is, hogy az előkészítő eljárás eredményét a bontóperben fel kell használni, értékesíteni kell, nem elég tehát arra egyszerűen utalni.

Miklos Ferenc

Lemondás a fellebbezésről

A fellebbezésről való lemondás leggyakoribb területe a házassági per. Az elsőfokú bontóítélet meghozatala után a türelmetlenkedő felek legtöbbször egy újabb házasság mielőbbi megkötése érdekében jelentik be a lemondást. A kapitalista érában kitermelődött ez a nem rokonszenves siettetés csökevényként még ma is él. Ez a tovább élő szokás vezetett annak a problémának felvetésére, hogyan értelmezendő a Pp. 216. §-ának szabálya a házassági perben?

A Legfelsőbb Bíróság által eldöntött esetben a házasságfelek a bontóítélet kihirdetése után a jogorvoslatról (a felek nemcsak a fellebbezésre, de az igazolásra is gondolnak) lemondottak. A lemondás ellenére az egyik házasságfél mégis fellebbezéssel élt. A fellebbezés hatályossága a lemondás érvényességén fordul meg. A Legfelsőbb Bíróság Pf. III. 22259/153. sz. ítéletével a lemondást érvénytelennek mondotta ki és a fellebbezés érdemi tárgyalásába bocsátkozott.

A Legfelsőbb Bíróság ítéleti indokolása — az álláspont helyességének érintése nélkül is — nem meggyőző.

Az indokolás következő tételét idézem: »a peres felek és képviselők az ítélet kihirdetése után fellebbezési jogukról lemondottak. A Pp 228. §-ának (2) bekezdése szerint a lemondás csak akkor hatályos, ha azt a határozat kihirdetése után valamennyi fél együttesen jelenti ki: a lemondást nem lehet visszavonni.«

Folytatja az indokolás: »A Pp 290. §-ának (3) bekezdése szerint az elsőfokú bíróság ítéletét az ügyész akkor is közölni kell, ha a perben nem vesz részt és az ügyész az ítélet ellen ilyenkor is fellebbezéssel élhet. A törvénynek ez a rendelkezése figyelemmel a Pp 2. §-ára, kétségtelenné teszi ugyan, hogy az ügyész a házassági bontóperben *felnek nem tekinthető* (aláhúzás tőlem) — mégis tekintettel arra a nagy közérdekre, amely a házasság fenntartásához fűződik, a törvény az ügyésznek a házassági bontóperekben fokozott jogokat biztosít akkor, amikor a felek lemondása az ügyész fellebbezési jogát nem érinti. (Aláhúzás tőlem.) Ebből azonban okszerűen következik, hogy amíg az ügyész a fellebbezési jogáról le nem mond, vagy a fellebbezési határidő vele szemben is le nem telik, az ítélet nem is emelkedik jogerőre.« A Legfelsőbb Bíróság álláspontja szerint tehát a Pp 228. §-ába foglalt lemondás csak akkor hatályos, ha azt az arra jogosultak együttesen jelentik be (aláhúzás tőlem). Mivel ebben az esetben az ügyész fellebbezési jogáról nem mondott le, mielőtt az ítélet jogerőre emelkedett, ennél fogva a felperes a fellebbezési jogról való lemondását visszavonhatta — a fellebbezést tehát a Legfelsőbb Bíróság érdemben bírálta el.

Hozzá kell tenni még a perbeli ügyálláshoz, hogy a felperes a fellebbezési tárgyaláson bejelentette, hogy keresetétől eláll és a házasság felbontását ellenzi.

Először ezen utolsónak említett vonatkozásról kívánok szólni. Hogyan lehetséges, hogy egy visszavont fellebbezést — a visszavonáshoz a fellebbezőnek joga van — mégis elbírált a fellebbezési bíróság, vagyis a fellebbezést a visszavonás ellenére is fennállónak tekintette? A Legfelsőbb Bíróságnak ez az eljárása helyes, a törvénynek megfelelő és a rövid clemzés, amit az indo-

kolás erre a kérdésre nyújt, magas jogászai nivójú. A Legfelsőbb Bíróság ugyanis utal arra, hogy a per a 6800/1945. M. E. sz. rendelet 6. §-a alapján indult. Helyes az utalás arra, hogy az 1952. évi 22. sz. tvr. 32. §-ának (3) bekezdése szerint ezekben a házassági bontóperekben a házasságfelek közös kérvényét úgy kell tekinteni, mintha ezzel a házasság felbontása iránt a férj keresetét, a feleség pedig viszontkeresetét indított volna. Ily körülmények között a Legfelsőbb Bíróság a felperes (férj) keresettől való elállását úgy értelmezte, hogy ennek folytán a fellebbezési támadást a viszontkereset elutasítására irányuló ellenkérelemnek kell tekinteni. Helyes a felperes magatartására ez a Legfelsőbb Bírósági értékelés; csupán hiányoljuk annak megemlítését, hogy a Pp 159. § (3) bekezdése szerint a per megszüntetése a viszontkereset tárgyalását nem akadályozza. A Pp 157. §-a szerint permegszüntetési ok [e] pont], ha a felperes keresetétől elállott. Ezek a szakaszok a házassági peres eljárásra is érvényesek (276. § (1) bek.), a XV. fejezetben foglalt eltérésekkel. Ilyen eltérés a Pp 160. §-ával szemben, — amely szerint felperes elállási jogát az érdemi tárgyalás megkezdése után már csak alperes beleegyezésével gyakorolhatja, — a 284. § (2) bekezdésének szabálya, amely szerint házassági perben a felperes az eljárás bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is elállhat a keresettől. A felperes tehát keresetétől a fellebbezési tárgyaláson is joghatályosan elállhatott — ennek azonban csak az a következménye, hogy a felperes kérelmét illetően a per megszüntendő lett volna, de — tegyük hozzá — csak a felperesi kérelmet illetően. A felperes akaratkijelentése nem terjeszthető ki az eljárás teljes megszüntetésére; a felperesnek nem lehet joga arra, hogy a másik fél viszontkeresetére is kihatón megszünjön a per. A felperesnek a keresettől való elállása a viszontkeresetre indult eljárást nem befolyásolhatja; ellenkező esetben a felperes rendelkezési jogot kapna a viszontkereset tárgyalatánítására. (Ilyen tárgyalatánítási hatalmat ad kivételesen a Pp 241. §-a az ellenfél részéről előterjesztett oly fellebbezési ellenkérelemre — Pp 244. § (3) bek. — amelyben az ellenfél nemcsak a fellebbezés elutasítását, de az elsőfokú ítéletnek a fellebbező fél terhére való megváltoztatását is kéri. Ez a rendelkezés a maga területén helyes, de ennek kifejtésére itt nem térek ki.) Élesebb lett volna a Legfelsőbb Bíróság álláspontjának szövegezése, ha az indokolás arra utalt volna, hogy felperesnek a keresettől való ellása után a per egyetlen témájaként a Legfelsőbb Bíróság által helyesen hivatkozott tvr. rendelkezés értelmében megmaradt volna a feleség viszontkeresete és felperes elálló nyilatkozatának az a további része, hogy »a házasság felbontását ellenzi«, egyértelmű azzal, hogy felperes kérelme most már arra irányul, hogy a viszontkereset az elsőfokú bíróság bontást kimondó rendelkezéseinek megváltoztatásával utasítsák el. Itt felvetődhet az a kérdés, hogy nem elkésített-e a felperes ilyen kérelme. Nézetünk szerint — és bár a Legfelsőbb Bíróság ez irányban kifejezetten nem nyilatkozik, de — abból, hogy az ítéletet érdemben felülbírálta, benne rejlik, hogy nem találta a felperes kérelmét a fellebbezési határidőn túl előterjesztettnek, elkésítettnek. Ez a rejtett állásfoglalás is helyes; a kellő időben benyújtott fellebbezés ugyanis nyilván megtámadta az elsőbírói ítéletet

azon vonatkozásban, hogy a házasságot az ő — felperes — magatartása okából bontotta fel; az elsőfokú ítélet bontó rendelkezése tehát egyértelmű azzal, hogy az elsőbíróság a feleség viszontkeresetének (tvr. 32. §) helyt adva bontotta fel a házasságot és az ilyen okból történő bontást a fellebbezési határidőn belül támadta.

A fellebbezésről történt lemondásra vonatkozó kijelentések a világosságot nélkülözik és egy ponton — legalább is a fogalmazás szempontjából — kifogásolhatók.

A kérdés — amelyet az eset felvetett és amely eldöntendő volt — az, vajjon az a lemondás, melyet egyedül a házaspár jelentenek be, az ügyész mindenféle nyilatkozata nélkül, hogyan bírálendő el? Érvényes-e az ily lemondás, vagy sem? Előre kell bocsátanunk, hogy a fellebbezésről való lemondás a teljes ítéletbe való belenyugvást jelenti, tehát az ítélet azon része tekintetében is, hogy a házasságot az elsőbíróság ítélete azon az alapon mondotta ki, hogy az életközösség megszakítására és a házassági viszony feldúltságára az ő magatartása szolgáltatott okot. Ha a lemondás érvényes, úgy ebben a vonatkozásban is megszüntette volna felperesnek (de a másik félnek is) a fellebbezés előterjesztésére való jogát.

Nem tudom elfogadni az indokolás azon tételét, hogy a felperest a visszavonás joga a lemondást illetően megilleti és hogy ennek folytán a fellebbezést érdemben bírálta el a Legfelsőbb Bíróság. Ez a kijelentés beütőközik a Legfelsőbb Bíróság által is idézett Pp 228. § (2) bekezdésének ugyancsak idézett mondatába: »a lemondást nem lehet visszavonni«. Ha egyszer a lemondás érvényes, nincs visszavonási lehetőség; ha pedig a lemondás nem érvényes, úgy nincs szükség a visszavonásra és az érvénytelen lemondás egyszerűen nem létezik, nem is lehet akadály a fellebbezés benyújtásának. A kérdés tehát helyesen fogalmazva ekként teendő fel: érvényes-e a két házaspár lemondása az ügyész lemondó nyilatkozata híján?

A Pp 228. §-ának a szövege kétségtelenül nehézséget támasztott a bíróságnak, amikor a lemondás hatályosságához azt kívánja, hogy *valamennyi fél* együttesen jelentse be a lemondást. A törvényszövegnek a »fél«-re való utalása tette kényszerűvé a bíróság számára, hogy feltegye magának azt a kérdést: »fél«-e az ügyész? Erre a kérdésre a Legfelsőbb Bíróság határozott kijelentéssel nemet mond. Ebből az indokolásban nyíltan megint nem kifejezett álláspont következne, hogy az ügyész nem lévén »fél« — és a törvény csak valamennyi fél együttes bejelentését kívánja meg, az ügyész távollmaradása a lemondás előterjesztésénél a lemondás hatályosságát nem érinti. Ezt a következtést a Legfelsőbb Bíróság az ügyész nem félnek való minősítésétől el akarta hártani az indokolás »mégis« kezdetű okfejtésével. Amit a Legfelsőbb Bíróság az ügyész szerepéről, közérdekű fontosságáról mond — abban minden jogász egyetért a Legfelsőbb Bíróság állásfoglalásával, de úgy érezzük, hogy a Legfelsőbb Bíróság egy helyesen érzett, követelménynek bizonytalan értékű indokollással kívánt érvényt szerezni. Már fentebb utaltunk arra, hogy a visszavonási lehetőség elismerése a törvénnyel ellenkezik.

A Legfelsőbb Bíróság azon most tárgyalt tételéből, hogy az ügyész fellebbezési jogát a felek lemondása nem érinti, »okszerűen következik« — mondja az indokolás — hogy »amíg az ügyész fellebbezési jogáról le

nem mond vagy a fellebbezési határidő vele szemben is le nem telik, az ítélet nem is emelkedik jogerőre«. Ez a tétel vitatlanul helyes — de nem valamely előre-bocsátott praemisszából »következik okszerűen«, hanem mert a törvénynek ugyancsak a 228. §-a (melyet e részben az indokolás nem idézett) kimondja, hogy »ha az ítélet ellen fellebbezésnek van helye, de fellebbezéssel az arra jogosultak egyike sem élt, a határozat a fellebbezési határidő leteltét követő naptól kezdve jogerős«. Amit a Legfelsőbb Bíróság »okszerű következként« fogalmaz, a törvény pozitív szövegezésének nemleges domborúja. Szükségtelen volt tehát a tétel erejének gyengítése azzal, hogy nem a mindenkor kötelező törvény rendelkezésére történik hivatkozás, hanem — más fórum által esetleg elfogadásra nem kerülő — »okszerű következként«-nek tekinti az indokolás e tételét.

A 228. § most idézett szövegezése után fel kell tenni, hogy a jogerővel kapcsolatban a szakasz »a fellebbezésre jogosultakról« szól, a lemondás vonatkozásában pedig a »fél«-ről beszél. Adódik a megjelölés e kettősségéből a probléma: pusztán a szavak térnek-e el, vagy a rendelkezéseknek a tartalma is eltérő-e? A törvény a fellebbezésre »erre jogosultak« mondja a törvény) jogosultak megjelölést a jogerőre emelkedés viszonylatában használja; a »valamennyi fél« megjelölést pedig a lemondás viszonylatában. Nincs semmi kényszerítő logikai erejű ok arra, hogy a jogerőre emelkedés és a lemondás azonos feltételekhez köttessék. A törvényhozó megteheti, hogy az azonos feltételhez kötés eszközhöz fordul, de ugyancs szabadsága van arra is, hogy más-más feltételt kívánjon meg a jogerőre emelkedéshez — illetve a lemondáshoz. Viszont a jogerő lényegéből (hogy rendes perorvoslat már nincs) következik, hogy fellebbezhető határozatnál az összes lehető fellebbezési jogoknak meg kell szünni (akár a határidő meddő letelése, akár lemondása okából) ahhoz, hogy a határozat jogerőssé váljon. Az tehát semmiképpen nem lehet, hogy a 228. §-nak a jogerőre vonatkozó szabályában a »fellebbezésre jogosultak« megjelölése feleslértessék a »felek« vagy »valamennyi fél« megjelöléssel. A két kifejezés nem egyenértékű, nem synonym. Erről a szabályról a Legfelsőbb Bíróság nem beszél, különösen nem a megjelölés eserejét illetően. A lemondás vonatkozásában használt »valamennyi fél« megjelölésre kell azt keresnünk, hogy ez a megjelölés feleslértékű-e, egyenértékű-e a korábban már használt »fellebbezési jogosultak« megjelöléssel. Afelől nem lesz kétség, hogy például pertársaság esetén nem lesz hatályos a lemondás, ha csupán az egyik pertárs és ellenfél jelenti be a lemondást, a másik pertárs a lemondáshoz nem csatlakozik. Ez a lemondás az azt bejelentő felek között is hatálytalan — bármelyikük lemondási nyilatkozata ellenére élhet a fellebbezéssel.

A két megjelölés (fellebbezésre jogosult fél) tartalmilag nem esik egybe, személyi terjedelmük köre is eltérő. A beavatkozó nyilván nem »fél«. Egymagában abból, hogy a törvény róla mindig mint »beavatkozóról« beszél, nem zárna ki félként való minősítését, mint ahogy a törvény »pertárs« megjelölése nem rekeszti ki, hogy a pertárs e minősége mellett »fél« is. A beavatkozót noha nem fél, az 57. § szabályai szerint a fellebbezési jog megilleti. A beavatkozó tehát a »fél« megjelölés alá nem tartozik, viszont a »fellebbezésre jogosult« megjelölés, személyi körén belül van. A beavatkozó jogi helyzete nagyon is világossá teszi, hogy a jogerőre emel-

kedés szempontjából ő számba jön, a határozat nem emelkedik jogerőre még róla nézve is, míg a fellebbezési határidő le nem telt, viszont ugyanakkor a lemondás vonalán a beavatkozó lemondása a valamennyi fél szabálya alapján nem szükséges a felek lemondásának hatályosságához — éppen mert a »beavatkozó« nem »fél«. Ez az elrendezés nem csupán a »fél« értelmezésén alapul. A lemondást akkor fogadja el a törvény hatályosnak, ha a lemondó nyilatkozat alkalmasnak látszik arra (nem alkalmas, csak annak látszik), hogy a további eljárás elesik, az eljárás az elsőfokú határozattal befejezett nyer. Az önálló beavatkozó esetét kivéve az alkalmasságnak ez a látszata szinte az alkalmasságig ér fel; minthogy az egyszerű beavatkozó minden cselekményt csak akkor tehet meg, ha az ő cselekménye nem ellentétes az általa támogatott fél cselekményével, a fél lemondásával szemben a beavatkozónak a fellebbezésre jogosultsága — mint ami ellenkezik a fél cselekményével — nincs, legalább is megszűnik. A csupán a felek (felperes-alperes) részéről bejelentett lemondás tehát a per tovább nem folyására vonatkozó feltevést valóra váltja. A lemondással a határozat jogerőre is emelkedik, mert a fellebbezésre jogosultak köréből kiesik a feltételesen fellebbezésre jogosult beavatkozó. Ennek megfelelően a 228. § (2) bekezdése második mondata ki is mondja, hogy »ha a fellebbezésről lemondottak, a határozat akkor emelkedik jogerőre, amikor a lemondást a bíróságnál bejelentették«. A most idézett rendelkezés arra az elképzelésre támaszkodik, hogy a lemondást bejelentő »valamennyi fél«-en felül más fellebbezésre jogosult nincs. A rendelkezés nem számol azzal, hogy az ügyész fellebbezési jogát a felek lemondása nem szünteti meg, az ügyész »önszemléletűsége« a közérdeknek az ügyész gondozására bízása ezt ki is zárja. A jogerőnek a lemondás bejelentésével való beállása, illetve az ezt kimondó szabály összefüggésben van azzal, hogy a lemondás hatályos legyen. Visszakanyarodunk tehát ahhoz, ami egyben a jogerő beállását is szükségyszerűen maga után vonná, vajjon az önálló fellebbezési joggal bíró ügyész lemondását is nem kellene-e megkívánnunk a jogerőre emelkedést kiváltó hatású lemondáshoz, nem kellene-e a »valamennyi fél« megjelölésébe az ügyészt is beleértünk. Ennek a kérdésnek a felvetése — amit a Legfelsőbb Bíróság tagadólág az ügyész »fél« minőségének tagadásával válaszol meg — rávezet a szakasz két témájára — a jogerő beállítására és a lemondásra — azok szabályozás-összefüggésének kutatására.

Már az eddig mondottak után is világos, hogy nyilván a törvény egyszer fellebbezésre jogosultakról, egyszer »valamennyi fél«-ről szól. Ez a megállapítás azzal az eredménnyel záródhat, hogy a két téma szabályozása eltérő, a két többször idézett megjelölés nem esik egybe, más-más személyi kört ölel fel. De vajjon ezzel az eredménnyel lezárható-e a kettős szóhasználat felmerülő vita kérdése?

A törvénynek az a fentebb idézett rendelkezése, hogy a lemondás bejelentésével a jogerőre emelkedés bekövetkezik — szigorú értelmezés esetén oda juttat, hogy egy perben a két peres fél lemondásának bejelentése — tehát a határozat jogerőre válása után — az ügyésznek már nem lehet fellebbezési joga. Tényleg így értelmezi a törvényt Farkas József egy eddig nyomtatásban nem közölt előadásában, de csak a vagyoni perekre, míg a házassági perben a peres felek lemondásának ügyész fellebbezési jogát megszüntető erőt nem tulaj-

donít. Ezzel a nézettel szemben arra lehet utalni, hogy az ügyészt a fellebbezési jog vagyoni perben is közérdekből illeti; a közérdek érvényesítésére hozott ügyészi jog felől a felek éppúgy nem rendelkezhetnek vagyoni perben, mint nem a házassági perben. Az is kétségtelen, hogy a legfőbb ügyész a felek lemondása folytán jogerőre emelkedett határozatban is élhet a törvényesség érdekében benyújtható panasszal. Miért vonnók el akkor a rendes jogorvoslatot, ha a rendkívüli jogorvoslatot nem vonjuk el? Az ellentétes elbánásra nem indok az, hogy a fellebbezés az ügyészt, a panasz a legfőbb ügyészt illeti. Mégis kényszerű a törvénynek Farkas által vitatott értelmezése a vagyoni perekre. Kényszerűvé pedig ezt az értelmezést a jogerőre emelkedést rendelő szabály teszi. A jogerőre emelkedéssel sehogyan sem volna összeegyeztethető, hogy az ügyész a felek lemondása, az ezzel járó jogerőre válás után és a jogerőre emelkedés ellenére fellebbezéssel új életre feltámasztja a már befejezett »jogerőre« pert. A törvény kifejezett rendelkezése kirekeszti azt az értelmezést, hogy az ügyész fellebbezési joga a fél lemondásával el nem vonható, akármily észszerűség is szólna az ügyész önálló jogát óvó értelmezés mellett. Farkas tételesen még arra is támaszkodik az ügyész fellebbezési jogát (mindig csak vagyoni perre gondolva) megszüntető álláspont mellett, hogy a Pp. 2. §-a szerint az ügyész fellépése a »per bármely szakában« történhetik, amiből Farkas arra jut, hogy a per befejezése után — a pernek már nincs szaka.

Akik azon akadnak fenn, hogy a fél magatartása az ügyész jogát nem szüntetheti meg, azok számára utalunk arra, hogy nyilván az ügyész fellépési jogának véget vet a felek által kötött egyezség, ha a bíróság ezútvá hagyja. Újból előbukkan a Pp. 2. §-a: a »bármely szakban« megjelölése. Ha az eljárás bezárult, az ügyész fellépési joga megszűnt, hiszen az eljárás bezárásával lebontották a színpadot, amelyen fellépni, szerepelni kívánt. A törvény veszi el a fellépési jogot, a bármely cselekményre való fellépési jogot. Ugyanez a törvény szabály veszi el tehát bennrejlőleg a fellebbezési jogot is — nem a fél rendelkezése vonja el az ügyész jogát, hanem a törvénynek a fél ténykedését figyelembe vevő szabálya. De a per bezárulhat, szakaszai véget érhetnek, bírói ténykedéssel is (Pp. 139., 157. §). Ilyenkor sem léphet fel az ügyész és ezúttal nem a fél ténykedése, hanem a bírósági határozat vet véget a pernek és egyúttal annak a lehetőségnek, hogy az ügyész felléphessen.

Az ügyész fellebbezési lehetőségének a felek részéről bejelentett lemondáshoz való viszonyát azzal a megállapítással zárhatjuk le, hogy az ügyész fellebbezési lehetőségét (általában bármilyen fellépési jogát) a lemondás nyomán beálló jogerő (tehát a per szakainak lezárása) kirekeszti. Az ügyész által képviselt közérdek teljesen árván nem marad; a legfőbb ügyész törvényességi jogorvoslatra való jogát ugyanaz a jogerő, amely az ügyész fellebbezését kirekeszti, megnyitja.

Hogyan oldódik meg ugyanez a kérdés a házassági per területén? A Legfelsőbb Bíróság ítélete már idézett indokolása szerint »a felek lemondása az ügyész fellebbezési jogát nem érinti«. A Legfelsőbb Bíróság ezen állásfoglalása mindenképpen helyes. De hogyan egyeztethető ez össze a jogerő beállítását rendelő törvényi szabállyal? Megfér-e ez az álláspont a törvényvel, vagy pedig a helyes döntés csak a törvény felett, a törvény ellenére érhető el?

Ügy véljük, a törvényen belül maradván is törvény

szerű a Legfelsőbb Bíróság álláspontja és nincs szükség a helyes álláspont érvényre juttatása kedvéért a törvény szavait kikezdő értelmezésre. A törvény tartalma nem egyetlen törvényszakaszból, de a törvény egészéből olvasható ki. Persze legtöbbször egyetlen konkrét szabály elég lesz jogforrási anyagnak, de bizony sokszor segítségül kell hívni a törvény egyéb rendelkezéseit is. Köznapi példákat említek. Valamely általános szabály alól egyes tényállásokra a törvény kivételt statuál, amikor az általános szabály nem szabály, nem kerül alkalmazásra és helyébe a kivétel lép. Induljunk el ezen a nyomon. A 228. § nem jelenti ki magáról, hogy »általános szabály« kíván lenni, de e kijelentés hiányában is az. A törvény arra sem utal, hogy az általános szabály alól kivétel is volna. Azaz hogy csak itt — a 228. §-ban — nincs utalás a kivételre. Van azonban utalás a kivételre a 276. § (1) bekezdésében, igaz, hogy nem speciálisan a 228. §-ra, hanem az I—XIV. fejezetben foglalt valamennyi szabályra. Ha kutató útra indulunk, hogy van-e a 228. §-ra kiható kivétel a házassági peres eljárásra felállítva, hamar megállhatunk a 290. § (3) és (4) bekezdésénél. Az itt adott szabályok azt mondják, hogy az ügyész az ítélet ellen akkor is fellebbezéssel élhet, ha a perben részt nem vett, és hogy az elsőfokú bíróságnak fellebbezéssel meg nem támadott ítélete csak a fellebbezési határidő utolsó napjától számított, újabb 15 nap elteltével emelkedik jogerőre. Ennek a rendelkezésnek a közismert indokára, hogy bigámiahelyzetek keletkezésének akar elébe vágni, ugyanúgy, mint a perújítást kizáró szabály, nem kívánunk foglalkozni. Csak arra kell utalni, hogy a jogerő a házassági perben nem a fellebbezési határidő elteltéhez kapcsolódik. A házassági per területén nem érvényesül az a szabály, hogy a jogerő a lemondás bejelentésével boáll. Igaz, hogy a fellebbezésről való lemondás után talaját veszti a fellebbezési határidő lejártát követő második 15 napos határidő egész gondolatvilága. Ezt a második 15 napot a

törvény a bontó ítélet jogerőre emelkedéséhez a fellebbezési határidő véltlen elmulasztását érvényesítő igazolás céljára rendeli. Ha a lemondás elveszi a fellebbezési jogot, úgy nem fog sor kerülni az el sem mulasztható fellebbezés be nem nyújtásának igazolással való orvoslására sem. (Természetesen a házastársak lemondásáról van csak szó.)

Vonjunk le credunyeinket, álláspontjainkat.

1. A 228. §-ban nem kodifikációs gondatlanság, hogy egyszer — a jogerő vonatkozásában — a »fellebbezésre jogosultak« megjelöléssel, egyszer — a lemondás vonatkozásában — »valamennyi fél« megjelöléssel él.

2. A lemondás a bejelentő feleket köti, de csak őket köti. A lemondás megszünteti fellebbezési jogukat.

3. A lemondás hatálytalansága (például egyik fél nem vesz részt a bejelentésben) a bejelentő felet sem köti.

4. A lemondás visszavonását, a fellebbezési jog visszaszerzését a törvény mindenképpen határozottan kizárja.

5. A felek hatályos lemondása sem érinti az egyéb fellebbezésre jogosultak fellebbezési jogát.

6. Az egyéb fellebbezésre jogosultak bármilyen lépéso (élnék vagy nem élnék fellebbezéssel) nem változtat azon, hogy a felek a fellebbezési jogot a lemondással elvesztik. Aki nem akar hipokrita lenni, annak azt is meg kell látni, hogy az ügyész fellebbezése a fellebbezési jogukat elvesztett felekre is materiális kihatású lehet. Az sincs kizárva, hogy a fellebbezési jogát a lemondás folytán elvesztett fél az ügyész fellebbezése folyamán hatékonyan támogassa az ügyész fellebbezését. Némileg hasonló ez a helyzet a fél jogkörét illetően a törvényesség érdekében előterjesztett perorvoslatnál is, amelynek benyújtására a félnek joga nincs, de a legfőbb ügyész kérelmére megindult eljárásban a fél sokszor hatékonyan tehet előterjesztéseket.

Beck Salamon,
a jogi tudományok kandidátusa

A dolgozók anyagi felelősségével összefüggő kérdések

I. Alapelvek

A dolgozók anyagi felelősségéről szóló tanulmány (Jogtudományi Közlöny 1953. évi október-november hó) nemcsak a munkajog, hanem a gyakorlati élet szempontjából is olyan vitás kérdéseket vetett fel, amelyekben nélkülözhetetlen az egységes álláspont kialakítása. A dolgozók anyagi felelősségének értelmezése tekintetében uralkodó bizonytalanság ugyanis nem egyeztethető össze a társadalmi tulajdon fokozott védelmének követelményeivel, sérti a dolgozók érdekeit és így vég-eredményében a szocialista törvényességet is. Indokolt ezért, valamint a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 25. számú rendeletében foglaltakra is figyelemmel, a felvetett kérdésnek szélesebb körű megvitatása.

A vonatkozó jogszabályok egységes értelmezése és ennek megfelelő gyakorlat kialakítása érdekében szeretnénk a felmerült problémák megoldásához néhány, gyakorlati tapasztalattal is alátámasztott gondolattal hozzájárulni, egyben rámutatni a tanulmány szerzőjének egypár olyan állásfoglalására, amelyekkel sem elméleti, sem gyakorlati szempontból egyetérteni nem tudunk,

A dolgozók anyagi felelősségét érintő vitás kérdések tisztázásához és a felfogások közötti ellentétek kiküszöböléséhez nélkülözhetetlen azoknak az elvi alapoknak az ismerete, amelyekből kiindulva el lehet jutni a problémák megoldásához.

1. A dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezések a munkajog keretébe tartozó szabályok. A munkajog munkaviszonyokat szabályozó jogág. A munkaviszony pedig azoknak a termelési viszonyoknak egyike, amelyeket az emberek az anyagi javak termelésének megvalósítása során egymás között létesítenek,¹ vagyis közelebbről az a viszony, amelyre az ember közvetlenül munkaereje — szellemi és fizikai munkaképessége — alkalmazása céljából lép.²

A munkaviszony jellegét minden történelmi korokban a termelési eszközök tulajdonának jellege adja meg.

¹ Szűllin: A leninizmus kérdései, Szikra kiadás, 1949. 651. oldal.
² N. G. Alexandrov és G. K. Moskalenko: A szovjet munka-jog, Athenacum-kiadás, 13. oldal.

»A kapitalista rendszerben a termelési viszonyok alapja a termelési eszközök kapitalista tulajdona...« a munkás hogy... éhen ne haljon, kénytelen munkacerezét a kapitalistáknak eladni és a kizsákmányolás jármát nyakába venni.¹

A szocializmusban... a termelési viszonyok alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona... az emberek egymáshoz való viszonyát a termelés folyamatában itt úgy jellemezhetjük, mint a kizsákmányolástól megszabadult dolgozók bajtársias együttműködésének és kölcsönös szocialista segítségének viszonyát.²

A kapitalista gazdasági rendszerben cél »a maximális tőkés profit biztosítása...«³ s így nincs szükség arra, hogy a dolgozók anyagi felelőssége az általános magánjogi elvektől eltérő módon nyerjen szabályozást, mert a kapitalistának az az érdeke, hogy a dolgozó ha vétkesen kárt okoz neki — függetlenül attól, hogy azt szándékosan vagy gondatlanul okozta — a teljes kár megfizetésére legyen kötelezhető. Ezzel szemben a szocialista gazdasági rendszerben »minden munkaképes polgárnak joga, kötelessége és becsületbeli ügye, hogy képességei szerint dolgozzék...« és »a dolgozók munkájukkal... a szocialista építés ügyét szolgálják.«⁴ Ezért nem lehet azt a dolgozót anyagi és kulturális szükségleteit veszélyeztető módon olyan kár korlátozás nélküli megfizetésére kötelezni, amelyet rendes munkájának elvégzése körében nem szándékosan okozott.

A kapitalista és a szocialista gazdasági rendszer alaptörvényei között jelentkező mélyreható különbség és ennek folytán a szocializmusban a dolgozóknak a munkához való az a megváltozott viszonya, hogy »a munka a kényszerből mindinkább becsület és dicsőség dolgává válik,«⁵ adja meg a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó, az általános kártérítési szabályoktól eltérő rendelkezések jelentőségének az alapját.

Mindenekelőtt tekintettel nem tudunk egyetérteni a bevezetésben megjelölt tanulmány szerzőjének »... a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezések jelentőségére« nézve Malenkov elvtárs idézett beszédéből levont azzal a következtetéssel, hogy »a takarékosagra nevelés terén igen fontos szerepük van a munkajog rendelkezéseinek...« és hogy »a takarékoság szabályainak megszegői ellen alkalmazott intézkedések között legjelentősebbek a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezések.«⁶

Kétségtelennek tartjuk, hogy a takarékosagra nevelésnél is szerepet játszik a dolgozók anyagi felelősségének a szabályozása és lehetséges ez különösen akkor, ha azt nem kártérítésként, hanem a takarékoság be nem tartása miatti büntetésként fogjuk fel, azt azonban nem lehet elfogadni, hogy a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezések jelentősége döntően a takarékoság szabályainak megszegői ellen alkalmazott intézkedésekben nyilvánul meg. És ebben az alapvető véleményeltérésben található a magyarázata annak is, hogy felfogásunk: más részletkérdésben sem egyezik meg.

2. A dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezések helyes értelmének megállapításához és ennek megfelelő gyakorlat kialakításához abból kell kiindulni és azt kell vizsgálat tárgyává tenni, hogy ezek a jogszabályok milyen érdekvédelmet szolgálnak.

Az alkotmány szerint: »A Magyar Népköztársaság polgárainak alapvető kötelessége: a nép vagyonának megvédelme, a társadalmi tulajdon megszilárdítása...« Ennek az érdekvédelemnek a szükségességét Sztálin elvtárs akként világítja meg: »Rendszerünknek alapja a társadalmi tulajdon éppen úgy, mint ahogy a kapitalizmus alapja a magántulajdon. Ha a kapitalisták szentnek és sérthetetlennek nyilvánították a magántulajdont, s ezzel annakidején elérték a kapitalista rendszer megszilárdítását, akkor nekünk, kommunistáknak annál inkább szentnek és sérthetetlennek kell nyilvánítanunk a társadalmi tulajdont, hogy ezzel a gazdaság új, szocialista formáit a termelés és a kereskedelem minden ágában megszilárdítsuk. Megtűrni a társadalmi tulajdon lopását és fosztogatását — akár állami vagy szövetkezeti tulajdonról, akár kolhoztulajdonról van szó — és szó nélkül elmenni ilyen felháborító ellenforradalmi jelenségek mellett annyit jelent, mint elősegíteni a szovjetrendszer aláadását, amely rendszer a társadalmi tulajdonra — mint gazdasági alapra — támaszkodik.«¹

A társadalmi tulajdon tehát a szocialista társadalom egyik döntő jelentőségű alappillére, amelyet államunknak is különös védelemben kell részesítenie. Ezért mondja ki a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendelet, hogy: »a társadalmi tulajdont, mint a dolgozó nép vagyonát... fokozott büntetőjogi védelem illeti.«

A társadalmi tulajdon védelme azonban nemcsak büntetőjogi védelemből áll, hanem polgári jogi védelemben is részesül. Mindkét védelem egy célt szolgál: a társadalmi tulajdon megszilárdítását, sérthetlenségének biztosítását. Az egyik védelem a tettes kemény megbüntetésével, a másik az anyagi felelősség, a társadalmi tulajdonban keletkezett kár megtérítésének érvényrejuttatásával igyekszik a célt megvalósítani. Ezért ha a társadalmi tulajdont fokozott büntetőjogi védelem illeti, ennek a fokozott védelemnek polgári jogi kihatásokban, tehát a munkajog területén is érvényesülniök kell.

A magyar polgári jog — éppen úgy, mint a szovjet jog — a társadalmi tulajdonban keletkezett kár megtérítését illetően nem állít fel az általánostól eltérő szabályokat. Az anyagi felelősség alapja általában itt is a kárt okozó vétkessége. Ez megnyilvánulhat szándékos vagy gondatlan magatartásban és lehet akár pozitív értelemben vett cselekvés, akár nem tevés (mulasztás). A kártérítési kötelezettség megállapításának előfeltétele a kárt okozó magatartás és a kár bekövetkezte közötti okozati összefüggés. A kártérítés mértéke szándékosság esetén kiterjed a tényleges káron felül az elmaradt haszonra is.²

Az a személy tehát, aki a társadalmi tulajdonban kárt okoz, polgári jogi megítélés szempontjából nincs sem jobb, sem kedvezőtlenebb helyzetben, mint egyéb kárt okozó.

¹ Sztálin: »A leninizmus kérdései«, Szikra kiadás, 1949. 657. old.

² Sztálin: idézett mű 659. oldal.

³ Sztálin: »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjet-unióban«, Marxizmus-Leninizmus kis könyvtára 85—86. szám, Szikra kiadás, 1952. 40. oldal.

⁴ Az 1949. évi XX. tv. A Magyar Népköztársaság Alkotmánya 9. §.

⁵ A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1951. évi 7. sz. törvényerejű rendelete: »A Munka Törvénykönyve bevezető rész«.

⁶ Nagy László: »Dolgozók anyagi felelőssége«, Jogtudományi Közlöny 1953. évi 10—11. szám, 480. oldal.

¹ Sztálin: idézett mű 413. oldal.

² D. M. Genkin: »A szovjet polgári jog«, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952. 368. lap.

»A Magyar Népköztársaság társadalmi rendjének alapja a munka.«¹ A Munka Törvénykönyve alapelvül veszi át az alkotmányból a munkához való jogot és a munkára való köteleességet. Ennek kiegészítéseként ugyancsak alapelvként mondja ki azt is, hogy: »a Magyar Népköztársaság biztosítja polgárai számára a végzett munka mennyiségének és minőségének megfelelő díjazást«.

Mindezekből okszerűen következik, hogy a társadalmi tulajdon polgári jogi védelme és a »szocialista építés ügyét« szolgáló, munkaviszonyban álló dolgozók munkájának megfelelő díjazása és csorbítatlan kijelölésének biztosítása az a kettős alapelve, amelynek keretében a dolgozók anyagi felelősségét be kell iktatni és ezek összegyűjtésével kell a vonatkozó munkajogi szabályokat megalkotni és értelmezni. Mindez egyébként a szocializmus gazdasági alaptörvényéből is következik, amely szerint a szocialista gazdasági rend célja: »az egész társadalom állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségletei maximális kielégítésének biztosítása...«² Ez a cél viszont munkajogi vonatkozásban a kettős érdekvédelem összegyűjtése nélkül megvalósíthatatlan.

Az alkotmány szerint: »A termelési eszközök zöme társadalmi tulajdonként az állam, a közületek vagy szövetkezetek tulajdonában van. Termelési eszközök magántulajdonban is lehetnek«. Ebből következőleg a szocialista munkaviszony a típus, azonban szórvaosan egyéb bér munka is előfordulhat. (Háztartási alkalmazott, munkával szerzett pénzről vásárolt gépkocsi vezetője stb.) Éppen ezért teszi lehetővé — az elvi alapok érintetlenül hagyása mellett — az 1953. évi 25. számú törvényerejű rendelet a dolgozók érdekében, hogy az anyagi felelősségre vonatkozó kivételes rendelkezések a magánmunkáltatókkal munkaviszonyban álló munkavállalókra is alkalmazhatók legyenek.

II. Szándékosság

1. A dolgozók anyagi felelősségét szabályozó általános rendelkezéseket a Munka Törvénykönyve tartalmazza.

Alapelve, hogy »a dolgozó a vállalatnak vétkesen okozott kárért anyagi felelősséggel tartozik«. Ez a rendelkezés teljes összhangban van a társadalmi tulajdon védelmét biztosító jogszabályokkal, valamint a polgári jognak a kártérítési felelősségre vonatkozó általános szabályaival.

A munkaviszonyban álló dolgozók által nem szándékosan okozott kárért való kivételes felelősségről a Munka Törvénykönyvének végrehajtási utasítása rendelkezik. E rendelkezés szerint a nem szándékosan okozott kárért is teljes kártérítéssel tartozik a dolgozó, de a kártérítés mértéke korlátozva van, mert »kártérítés« címén összesen legfeljebb egyhavi alapbérnek tizenöt százaléka erejéig felel akkor is, ha egy naptári hónapon belül több károkozó cselekményt követ el. Ezt a korlátozott felelősséget akként kell érteni, hogy ha például egy 1000.— forint havi alapbérrel rendelkező munkavállaló 150.— forintos kárt okoz, ezt teljes egészében megtéríteni tartozik, ha azonban ugyanilyen összegű

kárt 800.— forint alapbérű munkavállaló okoz, a kártérítés mértéke 120.— forintnál több nem lehet.

Az ismertetett alapelvek összhangja tehát akként van jogszabály útján biztosítva, hogy vétkesség esetén a dolgozó a teljes kárért tartozik felelősséggel, ennek mértéke szándékos károkozás esetén korlátozva nincs, a nem szándékos károkozás esetén azonban már korlátozott és a kártérítés felső határa a dolgozó egyhavi alapbérének a tizenöt százaléka.

A jogszabály alkalmazása során igen sok vitára ad okot annak elhatárolása, hogy valamely kárt okozó magatartás mikor minősül szándékosnak, illetőleg mikor olyannak, amelyért a dolgozó csak korlátozott anyagi felelősséggel tartozik.

A vitás kérdés helyes megoldása érdekében azt kell megvizsgálni, hogy a korlátozott felelősség a polgári jogi értelemben vett gondatlansághoz fűződő következmény-e, illetőleg azt kell eldönteni, hogy munkajogi vonatkozásban a szándékosság polgári jogi fogalmát megszorítólag vagy kiterjesztőleg kell-e értelmezni.

A szándékosság és gondatlanság magánjogi fogalom meghatározása a polgári jogi fogalom meghatározásával lényegileg megegyezik. Kérdés azonban, hogy a szándékosság és gondatlanság közötti fogalmi elhatárolás — a dolgozóknak a munkához való megváltozott viszonyára is figyelemmel — a munkajog, mint önálló jogág területén kielégítő-e? Vajjon összeegyeztethető-e a társadalmi tulajdon védelmével és a Munka Törvénykönyvének alapelveivel, valamint a szocialista erkölcsrel, hogy az a dolgozó, akinek a munka becsületbeli ügye és aki munkájával a szocialista építés ügyét szolgálja, a rendes embertől elvárható gondosság feltűnő elhanyagolása,¹ vagyis culpa lata esetén a korlátozott anyagi felelősség kedvezményében részesüljön? Nem is szólva arról az idevonatkozó felfogásról, amely a cselekmény szándékos voltának megállapításához munkajogi vonatkozásban a »célszót« is megkívánja, amely még a szándékon is túlmenő többletként jelentkezik. Van ugyanis olyan álláspont, amely szerint korlátozás nélküli teljes kártérítésre a dolgozó csak akkor kötelezhető, »... ha nemcsak a kárt előidéző cselekmény volt szándékos, hanem a károkozás is, tehát a dolgozó a cselekményét tudatosan abból a célból követte el, hogy azzal a vállalatnak kárt okozzon.«² A felvetett problémát Nagy László is érzékelteti és állást foglalt amellett, hogy a gondatlanságnak az az esete, amikor a dolgozó »előre látja magatartása lehetséges következményeit, ezeket nem akarja és könnyelműen (azaz kellő ok nélkül) arra számít, hogy ezeket elhárítja«, vagyis a culpa lata »munkajogi vonatkozásban szintén szándékos károkozásnak minősül.«³

A gyakorlatban a szándékosság — gondatlanság fogalmi meghatározása körében felmerülő viták igen komoly kibatással vannak és lehetnek a társadalmi tulajdon védelme szempontjából és a dolgozók érdekét is súlyosan sérthetik. Éppen ezért a munkajog elméleti művelőinek feladata a helyes elhatárolás kimunkálása és ennek megfelelően a szándékosságnak — minden érdeket szem előtt tartó — fogalmi meghatározása.

¹ Az 1949. évi XX. tv. a Magyar Népköztársaság Alkotmányja 9. §.

² Szatmár: »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban«. Marxizmus-Leninizmus kis könyvtára 85—86. szám. Szikra-kiadás 1952. 41. oldal.

¹ Szladits Károly: »Magyar Magánjog Általános rész«. Grill Károly könyvkiadó vállalata 1939. 365. lap.

² A Munka Törvénykönyve és végrehajtási szabályai, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó 1953. 445. lap.

³ Nagy László: »A dolgozók anyagi felelőssége«. Jogtudományi Közlöny 1953. évi 10—11. szám. 492. lap.

A tudományos állásfoglalás szükségességét még két, a következőkben ismertetett körülmény indokolja.

A szovjet munkajog szabályozza a dolgozók anyagi felelősségét, éspedig azon elv szerint, hogy »mekkora a kárt okozó felelősségének foka, milyen körülmények között történt a kár és milyen vagyontárgyak szenvedtek kárt (termelési eszközök vagy anyagok, félgyártmányok, készítmények stb.)«. Ennek megfelelően »az anyagi felelősség három fajtáját különbözteti meg: a) korlátozott, b) teljes, c) fokozott anyagi felelősséget«.

Korlátozott anyagi felelősséggel tartoznak munkások és alkalmazottak azért a kárért, »... amelyet szolgálati kötelezettségük teljesítése közben okoztak, ha a kárt a munkában tanúsított hanyagság vagy a törvény, vagy a belső munkarend, vagy a vezetés utasításának és rendelkezésének megsértésével idézték elő és ha az ilyen sértésért teljes vagy fokozott felelősség nem jár«.¹ Ezen túlmenően a szovjet munkajog ismertetí azokat az eseteket, amikor különböző mértékű korlátozott anyagi felelősség alkalmazásának lehet helye. Az anyagi felelősség megállapításánál a gondatlanságról, mint felelősségi alapról a szovjet munkajog azonban nem tesz említést. A teljes anyagi felelősséget viszont nem a cselekmény szándékos voltahoz kapcsolja, hanem ahhoz, hogy a munkás cselekménye »bűncselekmény ismérveit« foglalja magában.²

A szovjet munkajog tehát a kártérítés kérdésében bár lényegileg vétkességi alapon áll, a korlátozott vagy korlátlan felelősség elhatárolásánál kerüli a cselekmény szándékosság vagy gondatlanná való minősítését. Teszi ezt annak ellenére, hogy a szovjet polgári jog a károkozással kapcsolatos felelősség egyik feltételként ugyancsak elismeri a vétkességet és a magyar polgári joghoz hasonlóan a vétkesség mindkét fokozatát a szándékosságot, valamint a gondatlanságot egyaránt alapul veszi.³

Az indokul szolgáló másik körülmény, hogy a Munka Törvénykönyve a korlátozott felelősség következményeit is a vétkességhez fűzi, gondatlan cselekményről azonban ugyancsak sehol sem tesz említést, hanem csak a végrehajtási utasítás mondja azt ki, hogy »a dolgozó a teljes kárért felel, ha azt szándékos magatartása (cselekménye vagy mulasztása) idézte elő«.

Mindezek alátámasztják a tudományos fogalom meghatározás szükségességét, mert a felhozottakból arra a következtetésre kell jutni, hogy a jogalkotó munkajogi szempontból a dolgozók anyagi felelősségének szabályozásánál a szándékosság és gondatlanság polgári jogi fogalmi meghatározását, valamint elhatárolását a korlátozott vagy korlátlan felelősség megállapításához kielégítőnek nem tekintette.

A munkajog viszonylag új tudományág s mint ilyennek új fogalom meghatározásra szüksége lehet különösen megváltozott viszonyok, főképpen pedig megváltozott munkaviszonyok között. Ennek alátámasztására per analógiam a Bt.⁴ szándékfogalmát meghatározó 12. §-hoz fűzött indoklásra hivatkozunk, amely szerint: »a büntetőtörvénynek olyan szándékfogalomra van szüksége, amely némileg tágabb lesz, mint az, amelyet a közfelfogás szándék alatt ért. A nem bün-

tető jogász akkor tartja szándékosnak a cselekményt, ha a cselekvő tettét az utóbbihoz fűződő következmények megvalósítása céljából elvégezte el. Ez a fogalom a büntetőjog igényét nem elégti ki, mert az esetek nagy részében lehetetlen volna bizonyítani, hogy az elkövető akarata a cselekmény fizikai eredményének megvalósítására irányul... Szándékosan cselekszik büntetőjogi szempontból az is, aki nem kívánja egyenesen a cselekmény következményét, de azokat a cselekmény elkövetésekor számításba veszi, belenyugszik abba, hogy az élet rendes menete mellett cselekménye az illető következményekkel jár és mégis végrehajtja cselekményét. Ezt nevezzük esetleges szándékosnak. A büntetőjog csak akkor nyújthat megfelelő védelmet a társadalomnak, ha szándékosnak minősíti nemcsak az egyenes, hanem az esetleges szándékot is«.

A kifejtettek alapján a magatartás szándékos voltának munkajogi értelemben való megállapításához a szándékosság polgári jogi fogalom meghatározását azzal a kiegészítéssel tartjuk elfogadhatónak, hogy szándékosnak minősül a magatartás akkor is, ha az a társadalmi tulajdon irányában minden embert terhelő fokozott gondosság feltűnő elhanyagolásával függ össze. A szándékosság fogalmának ez a kiterjesztett meghatározása magában foglalja a culpa latát, az élet által felvetett esetek különbözőségéhez rugalmasan alkalmazható és a cselekmény szándékos voltának ez alapon történő megállapítása tény és mérlegelés kérdése éppen úgy, mint a büntetethezesség szempontjából döntő társadalomveszélyességé.

A fenti fogalom meghatározást — az elvi álláspont fenntartása mellett — mintegy vitaindító gondolat felvetésének tekintjük és feltétlen helyes voltának elismerésére igényt nem tartunk.

2. A magatartás szándékos és gondatlan voltaival összefüggésben a gyakorlat szempontjából tisztázásra szorul az a kérdés, hogy elvi szempontból a szándékos károkozás mindig bűncselekménynek minősül-e vagy elismerjük, hogy bűncselekményé minősülése nélkül is megalapozza a korlátozás nélküli felelősséget.

Nagy László elvi álláspontjával egyezően¹ a szándékos károkozó cselekmény és a bűncselekmény véleményünk szerint sem azonosítható. Ennek alátámasztására a Bt. 1. §-ának harmadik bekezdésére, valamint annak indoklására hivatkozunk.

A törvény szerint »büntett az a társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli«. Ebből a rendelkezéséből következik, hogy a cselekmény büntetett nyilvánítása szempontjából függetlenül attól, hogy azt szándékosan vagy gondatlanul követték el, a cselekmény társadalomveszélyessége a döntő, továbbá, hogy csak az a társadalomra veszélyes cselekmény büntetendő, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli. Ezzel szemben — mint arra az indoklás is rámutat — »nem minden cselekmény tekintendő büntetettnek, habár a társadalomra veszélyes is. A büntetőjog eszközei ugyanis nem alkalmasak a társadalomra veszélyes minden cselekmény leküzdésére, hanem a társadalomra veszélyes cselekmény körén belül csak egy csoport az, amellyel szemben büntető rendelkezés alkalmazása célszerűnek mutatkozik«.

A felvetett kérdéssel összefüggésben és a kifejtet-

¹ N. G. Alexandrov és G. K. Moskalenko: idézett mű 270. old.

² N. G. Alexandrov és G. K. Moskalenko: idézett mű 273. oldal.

³ D. M. Genkin: idézett mű 361. oldal.

⁴ 1950. évi II. tv. A Büntető Törvénykönyv általános részéről.

¹ Nagy László: idézett mű 192. oldal.

tekre is figyelemmel nem értünk azonban egyet Nagy Lászlónak azzal az álláspontjával, hogy a büntetendő cselekménnyel kapcsolatban okozott károkozás esetén, ha a cselekmény gondatlan volt, nem terheli a dolgozót teljes anyagi felelőssége.¹

Álláspontunk szerint ugyanis, ha valamelyik cselekmény büntetendő és a tettet azért meg is büntetik, ez a cselekmény függetlenül attól, hogy szándékosan vagy gondatlanul követték el, a társadalomra veszélyes és emiatt büntetendő is, annak elkövetője a szocialista erkölcs szabályaiból, valamint a Munka Törvénykönyv alapelveiből folyóan sem méltó arra, hogy az okozott kár megtérítését illetően bármiféle korlátozásban részesüljön. Ilyen értelemben rendelkezik egyébként az 1953. évi 25. számú törvényerejű rendelethez fűzött végrehajtási utasítás 191. §-ának (1) bekezdése is, mely szerint a dolgozó a teljes kárért felel, . . . ha a károkozó magatartás egyébként is büncselekménnyel minősül és emiatt a bíróság a dolgozót jogerősen elítélte. Természetesen nem ez az eset akkor, ha a vádlottat a büntető bíróság felmenti, mert ilyenkor a polgári jogi igény kérdésében hozott határozatában alkalmazhatja a korlátolt felelősség szabályait, feltéve, hogy a cselekmény munkajogi értelemben szándékosnak nem minősül.

III. Felelősség

1. Az anyagi felelősség alapja munkajogi vonatkozásban is általában a kárt okozó vétkessége. A felelősség megállapításához azonban szükséges az is, hogy:

a) a kárt közvetlenül a munkaadó szenvedje;

b) a kár a munkaadó és a kárt okozó dolgozó között fennálló munkaviszony tartama alatt keletkezzék;

c) károkozás a dolgozó szolgálati kötelezettségének teljesítésével álljon okozati összefüggésben.

Az a) pontra figyelemmel nem tudunk egyetérteni Nagy Lászlónak azzal a felfogásával, hogy olyan esetben, amikor harmadik személy a károsult és a kártérítést a munkaadó fizette ki, a dolgozóval szemben támasztott megtérítési követelésével szemben a felelősség a munkajog szabályai szerint nyerjen elbírálást. Ilyen esetben ugyanis a károsult harmadik személy által elszenvedett kárt a munkaadó a polgári jog általános szabályai szerint fizette ki, ennek következményeként a dolgozóval szemben támasztott regressz igényét is a polgári jog általános szabályai szerint kell elbírálni. Az így keletkezett követelést ugyanis nem lehet közvetlenül a munkaviszonyból származó olyan kárkövetelésnek tekinteni, amelynél esetleg a munkajognak a korlátozott anyagi felelősségre vonatkozó szabályai legyenek alkalmazhatók. Ennek megvilágítására szolgált az az eset, amikor két autó összeütközik és mind a kettő sérülést szenved. A gépkocsivezető vétkessége folytán munkaadójával mint üzembentartóval együtt felel a másik gépkocsiban bekövetkezett kárért, a megtérítési kötelezettségre nézve az általános polgári jog szabályai az irányadók, míg a saját gépkocsin keletkezett kárért a dolgozó a munkajog szabályai szerint tartozik az üzembentartó vállalatnál szemben anyagi felelősséggel. A regressz igényvel kapcsolatos álláspont helyes értelmezése céljából rá kell azonban mutatnunk arra, hogy

ilyen esetben a munkajogi szabályok kizárása nem eredményezheti a dolgozó sérelmét, mert a bíróság minden körülményt, ezek között különösképpen a vállalat rendes üzletmenetével járó kockázatot is mérlegelve határoz és a dolgozóval szemben támasztott keresetet részben vagy egészben el is utasíthatja.

A b) alatt felhozott eset bővebb tárgyalást nem igényel, a felhozott példával kapcsolatban világítható meg viszont a c) alatti feltétel is. A gépkocsivezető a vállalatnak okozott kárért nem a munkajognak a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezései, hanem a polgári jog általános szabályai szerint felel, ha a karambolt úgynevezett fekete fuvar közben okozta. (A vállalat garázsából munkaidőjén kívül, személyes ügyei intézése céljából vitte ki a kocsit.)

2. A felelősség tárgyalása körében kell kiemelni a szovjet jognak azt — a munkajogi felelősség alapelveinek magyarázatánál is figyelemre méltó — rendelkezését, amely a teljes kárért való felelősségnek írásbeli szerződéssel történő kikötését teszi lehetővé. Ennek meghonosítására irányuló javaslattal teljes egészében egyetértünk a kikötött felelősség mikénti értelmezésének megvilágítására azonban a következőket idézzük:

„Az anyagi felelősség azonban még ebben az esetben is csak (előre megfontolt vagy hanyagságból eredő) vétkesség fennforgása esetén terheli a munkást. Ha azonban a kár a munkás vétkessége nélkül történt, úgy az a kárért nem felel. Pl. ha azalatt, míg a színház ruhatárosa a büffébe távozott, valamely színházlátogató kabátja elveszett, a ruhatáros ezért az eltűnésért felelősséggel tartozik. De ha a kabát tűzvész következtében ment tönkre, melyet rövidzárlat vagy villámcsapás okozott, a ruhatáros nem tartozik felelősséggel.”¹

3. A gyakorlatban ugyancsak sok vitára szolgáltat okot az a kérdés, hogy érvényes-e az olyan megállapodás, amelyben a dolgozó — polgári jogi vétkességének elismerése mellett — a kár megtérítésére vállalt kötelezettséget és ennek eredményeként a kártérítést meg is fizeti.

Az előző fejezetekben kifejtettekre figyelemmel és jogszabály tiltó rendelkezése hiányában nem tudjuk elfogadni azt az álláspontot, amely az ilyen megállapodást semmisnek tekinti.² A semmisség következménye, hogy a dolgozó az önként kifizetett kártérítés összegét tartozatlanul fizetés címén visszakövetelheti.

Ilyen álláspont érvényre jutása sértendő az alkotmánynak a munkajogban is feltétlenül irányadó azt az alapelvét, amely szerint minden állampolgárnak kötelessége a nép vagyonának a megvédése és a társadalmi tulajdon megszilárdítása. Ettől eltekintve ez az álláspont akadályul szolgálna arra is, hogy a munkaadó és a munkavállaló a kártérítés körében felmerült vitájukat — mindkét fél érdekére figyelemmel — egyesség útján rendezzék és a közöttük fennálló bizonytalanságot ezáltal megszüntessék.

Eppen ezért — a dolgozók érdekvédelmét is szem előtt tartva — helyes megoldásnak az mutatkozik: érvényesnek fogadjuk el a nem szándékos károkozástól folyó teljes vagy részleges kár megfizetésére való kötelezettségvállalást és elismerjük a dolgozónak a kár önkéntes megfizetéséhez való jogát, tekintettel azonban arra, hogy

¹ N. G. Alexandrov és G. K. Moskalenko: idézett mű 271. oldal.

Nagy László: idézett mű 193. oldal.

² Nagy László: idézett mű 192. oldal.

jogszabály a kártérítés mértékének felső határát a dolgozó egy havi alapbérének tizenöt százalékában állapítja meg, a többletet nem tartjuk bírói úton érvényesíthetőnek. Ezt az állásfoglalást indokolttá teszi a munkaadó és a munkavállaló között fennálló függőségi viszony is, amely alkalmas lehet arra, hogy a kötelezettségvállalás jogérvényességének feltétel nélküli elismerése esetén a dolgozók jogszabály által biztosított érdekvédelmét veszélyeztesse.

IV. Leltárhiany

1. »A raktárakban és kereskedelmi üzletekben dolgozókat — a 98/1952. (X. 19.) M. T. számú rendelet értelmében — a kezelésükre bízott szocialista tulajdon megőrzéséért felelősség terheli.«

A felelősség mikénti érvényesítése körében felmerülő viták lényege a leltári hiány fogalmának és annak az alapvető elvi kérdésnek tisztázatlan voltára vezethető vissza, hogy a dolgozóknak a Munka Törvénykönyvében megállapított vagy bűncselekmény esetén őket terhelő anyagi felelősség hogyan viszonylik a leltári hiányért való felelősséghez.

A vitás kérdés helyes megoldásánál a leltári hiány fogalmának meghatározásából, továbbá abból kell kiindulni, hogy mi tette szükségessé és indokolttá a leltári hiányért való felelősség eltérő szabályozását.

A leltári hiány az a hiány, amely a megőrzésre, kezelésre vagy az üzleti forgalom lebonyolítására átadott anyagokban, terményekben és árukban jelentkezik, az időközi változások figyelembevételével felvett leltár adatainak a korábbi leltár adataival történi összehasonlítása után.

A leltári hiány keletkezésének számtalan oka lehet, ezeknek felderítése, bizonyítása az esetek többségében csaknem lehetetlen. Éppen ezért nem vezethet célra a társadalmi tulajdon megőrzéséért való felelősség vétkességi alapon történő szabályozását.

A szocialista tulajdonra vonatkozó megőrzési kötelezettség és a dolgozók érdekvédelmének összeegyeztetése, továbbá a leltári hiánynak mint kártérítési alapnak a különleges jogi természetű tette szükségessé és indokolttá a leltári hiányért való felelősségnek a Munka Törvénykönyvében a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó rendelkezésektől eltérő szabályozását.

A hivatkozott jogszabály megállapítja az általános szabályoktól eltérő felelősségi szabályokat és egymástól teljesen elkülönítve, külön fejezetben rendelkezik a leltári hiányért, illetőleg egyéb károkozásért való felelősségről. Ebből következik, hogy a rendeletnek az első helyen említett cím alatt foglalt rendelkezéseit kiterjesztően értelmezni nem lehet és azokat csak olyan esetekre lehet alkalmazni, amikor az anyagi felelősség megállapításának kizárólagos alapja a vétkességre való tekintet nélkül, illetőleg annak hiányában is — a leltári hiány ténye, mint önálló felelősségi alap.

A felelősségi alap sajátosságára tekintettel a rendelet — a gyakorlatban igen elterjedt felfogással ellentétben — az általános felelősségi szabályoknál szigorúbb szabályokat — állított fel és a felelős személyek körét is kiterjesztette.

A jogszabály a leltárhianyért való felelősséget lényegileg tárgyi alapon szabályozza. Ennek megfelelően a dolgozók vétkességétől függetlenül bekövetkezett hiányokért való felelősség alól csak az esetben

enged mentesítést, ha a hiányt erőhatalom (vis major), véletlen esemény idézte elő, vagy ha az harmadik személy által elkövetett bűncselekményből vagy egyéb tiltott cselekményből ered, amelyet a dolgozók kellő gondossággal sem háríthattak el. Ezeket a leltári hiány tényével szemben a dolgozó tartozik bizonyítani.

A felelősség kiterjesztése a jogszabálynak az a rendelkezése, amely szerint ha az anyagokat és árukat nem osztják fel a dolgozók között, illetőleg nem adják át valamelyik dolgozónak megőrzésre, úgy kollektív felelősséget kell alkalmazni.

A munkajogi szabályokkal szemben megszorítást jelent az egy havi munkabér erejéig fennálló felelősség, minthogy az szándékosság hiányában is érvényesül. Szándékos magatartásból eredő leltárhianyánál ugyanis ennek a korlátozott felelősségnek nincs jelentősége, mert a szándékos károkozás már nem leltári hiánynak, hanem vagy bűncselekménynek, vagy olyan polgári jogi vétkességnek minősül, amikor teljes kártérítésnek van helye.

A leltári hiány fogalmának tisztázása és a jogszabály elvi alapjaiból levont következtetés után világosan elhatárolhatjuk a dolgozók anyagi felelősségére vonatkozó különböző felelősségi szabályok érvényesülési területeit.

A leltári hiányért való kivételes felelősség szabályai ennek megfelelően csak akkor alkalmazhatók, ha az anyagi felelősség megállapítására kizárólagos alap a leltári hiány ténye, vagyis amikor a kártérítési felelősségnek más alapra történő visszavezetése nincs lehetőség. Amennyiben a leltári hiány csak megjelenési formája a társadalmi tulajdonban keletkezett kárnak, és a kártérítés alapja vétkes, tehát szándékos vagy gondatlan magatartás, a leltári hiányért való felelősség szabályai nem alkalmazhatók. Olyan esetben tehát, ha a hiány megállapítható alapja bűncselekmény, vagy ennek ugyan nem minősülő, de szándékos károkozás, a teljes kár erejéig — nem szándékos és bűncselekménynek nem minősülő magatartás esetén pedig a Munka Törvénykönyvének idevonatkozó szabályai szerint csak korlátozott mértékű kártérítési felelősséggel tartozik a vétkes dolgozó.

A kérdésnek ez a megoldása egyébként magából a jogszabály rendelkezéseinek helyes értelmezéséből is következik, mert a rendelet 9. §-a szerint a dolgozónak a leltárhianyban kívül eső kárfelelősségére a Munka Törvénykönyvének... rendelkezését kell alkalmazni... a 4. § szerint pedig a felelősség... amennyiben bűncselekmény nem állapítható meg, az érdekelte személy egy havi munkabére erejéig áll fenn.¹ Nyilván az utóbbi rendelkezésből vonja le Nagy László azt a — kifejtettekkel ellentétben álló — következtetést, hogy »...szándékos károkozás esetén is korlátozott az anyagi felelősség, kivéve, ha a károkozás bűncselekménnyel kapcsolatos.«¹

2. Kérdés, hogy a leltári hiányért való felelősség szabályait lehet-e az 1952. évi október hó 19. napja előtt keletkezett leltári hiányokra alkalmazni, vagyis van-e a rendeletnek visszaható ereje.

Ha a jogszabálynak csak betű szerinti értelmét nézzük és azt mereven alkalmazzuk, a felvetett kérdésre tagadólag kell válaszolnunk. Ha azonban a jog-

¹ Nagy László: idézett mű 492. oldal

szabály által elérni kívánt célt vesszük figyelembe, ellentétes állásfoglalásra kell jutnunk.

Rendezendő volt a szocialista tulajdon megőrzéséért való felelősség és az érdekelt dolgozók védelmének összeegyeztetése. Ha ez csak később nyert jogszabály útján rendezést, ez a tény az alapelv helyességét nem befolyásolhatja és így *nem lenne méltányos azt az egyébként vélsen dolgozót joghátránnyal sújtani és a jogszabály által rendezett jelenleginél kedvezőlenebb helyzetbe hozni* pusztán azért, mert a leltári hiány a jogszabály megjelenése előtt lett megállapítva. Ennek az állásfoglalásnak a helyességét azonban *csak az olyan leltári hiányért való felelősségre vonatkozóan lehet elismerni, amikor a leltárihiány ténye a felelősségi alap és nem lehet elfogadni olyan esetre, amikor a leltári hiányt a dolgozónak vétkességi alapon értékelhető magatartása okozta.*

V. Vegyes kérdések

1. Az 51/1952. (VI. 26.) M. T. számú rendelet az Állami Ellenőrző Központ (ÁEK) elnökének kártérítési felelősséget megállapító jogát szabályozza. A rendelet részletesen meghatározza azokat az eseteket, amikor kármegállapításnak helye lehet azzal a dolgozóval szemben, akinek hibája folytán a társadalmi tulajdonban — az ÁEK által foganatosított ellenőrzés megállapítása szerint — a kár bekövetkezett.

Az ÁEK elnökének a kártérítési összeg megállapításánál figyelembe kell venni a vétkesség fokát, valamint az eset egyéb körülményeit és az összszerszerűség nem haladhatja meg a kártérítésre kötelezett személy havi alapfizetésének, illetőleg alápbérének háromszorosát.

A jogszabály céljának és rendelkezéseinek ismerete mellett nem tudjuk magunkévá tenni Nagy Lászlónak azt a megállapítását, hogy »az anyagi felelősségnek az ÁEK elnöke által való megállapításáról szóló... rendelet szerint a felelősség mind szándékos, mind gondatlan károkozás esetén korlátozott.«¹ Ebből ugyanis az következne, hogy a jogszabály a benne meghatározott esetekre a dolgozók anyagi felelősségét korlátozza. Ezzel szemben *a rendelet csak az ÁEK elnöke kármegállapító jogának mértékét szabályozza, s ennek keretében*

¹ Nagy László: idézett mű 492. oldal.

a dolgozók felelősségét csak annyiban érinti, hogy *a nem szándékos károkozás esetére azt három havi bér erejéig kiterjeszti. Szándékosan okozott kárért való felelősség általános szabályát, vagyis a dolgozónak a teljes kárért való felelősségét a rendelet azonban érdemben nem korlátozza és ezzel kapcsolatban akként rendelkezik, hogy: "... a kártérítésre kötelezettel szemben ugyanebben az ügyben — az esetleges többletkár erejéig — kártérítést csak a bíróság állapíthat meg». A jogszabály rendelkezése folytán nincs tehát korlátozva szándékos károkozás esetén a dolgozók anyagi felelőssége.*

2. Nem tartozik szigorúan véve a dolgozók anyagi felelősségét rendező általános érvényű munkajogi rendelkezések közé a vállalati *béralapgazdálkodásról* szóló 23/1953. (V. 21.) M. T. számú rendelet 8. §-ában foglalt szabályozás. Eszerint ugyanis ha a vállalat teljes béralapját "... túllépte, a béralap túllépéséért felelősökkel szemben kártérítési kötelezettséget lehet megállapítani, ennek mértéke »a felelős személyek egy havi munkabérének ötven százalékát« nem haladhatja meg. A rendelet meghatározza azoknak a vezető állású dolgozóknak a körét is, akikre az említett kártérítés kiroható.

Mindezekből kitűnően *a rendelet által szabályozott kártérítés inkább büntető jellegű, nem általános érvényű és csak az illetékes miniszter által alkalmazható.*

3. Az anyagi felelősség szabályainak a *multra való alkalmazhatósága* érdekében meg kell említenünk, hogy ezek — a tanulmányban felsoroltakon kívül — a 87/1952 (XI. 27.) M. T. számú rendelet szerint *kiterjednek a Szövetkezetek Országos Szövetsége (SZÖVOSZ) főfelügyelete alatt álló szövetkezeti szervek dolgozóira is.*

Ha a bevezetésben említett tanulmányban foglaltakkal több vonatkozásban nem értettünk is egyet, annak komoly értékeként tudjuk be, hogy a jogszabályok alkalmazói körében uralkoló bizonytalanság eloszlatására a kezdeményező lépést megtette.

A dolgozók anyagi felelőssége körében felvetett egyes anyagi jogi rendelkezésekkel összefüggő álláspontunk kifejtésével ugyancsak ennek a célnak további megvalósítását kívántuk előmozdítani.

Árvaý Nándor

Az új hagyatéki eljárás a gyakorlatban

Közel egy esztendeje annak, hogy életbelépett az új hagyatéki eljárás, egy éve lesz annak, hogy a 105/1952. M. T. sz. rendelet és a végrehajtása tárgyában kibocsátott 1630/1952. I. M. sz. utasítás megszüntette a régi örökösödési eljárást. Mint a burzsoa társadalomnak minden jogszabálya, úgy az örökösödési eljárása is magán hordta a kapitalizmus bélyegét, sőt fokozott mértékben, hisz az öröklési eljárási szabályozása elsősorban a kizsákmányolás rendszerének alapját képező tőkés magántulajdon védelmét szolgálta. Ez a jellegzetesen kapitalista jogszabály fél évszázadot meghaladó pályafutása után népi demokráciánkban évekig alkalmazást nyert, annak ellenére, hogy rendelkezései elavultak és

nehézben voltak összeegyeztethetők a szocializmus építésének elvi és gyakorlati követelményeivel. De alkalmaznunk kellett, mert nem volt új jogszabály, amely a régi pótolhatta volna.

Alkotmányunk 8. §-a biztosítja az öröklési jogot, de természetesen nem a tőkés magántulajdon, hanem a tulajdon megváltozott szocialista tartalmú védelmében. Alkotmányunk rendelkezéseiben félreérthetetlenül megnyilvánul ugyanis az irány a tulajdon szocialista tartalmának kialakítása felé. Alkotmányunk kerüggzítí az eddigi eredményeket és egyszersmind irányt mutat a jövő fejlődés számára is, azonban részletes szabályozást nem ad, de nem is adhat, mert ez már

nem az alaptörvény, hanem az igazságügyi jogalkotás feladata.

Emek a feladatának tett eleget igazságügyi kormányzatunk az örökösödés vonalán, amikor az új hagyatéki eljárás megalkotásával eltakarította a múlt egyik maradványát. Igazságügyi kormányzatunk ezzel a szocialista jogalkotás egyik fontos állomására ért el.

Talán helyesebb, talán célszerűbb és kívánatosabb lett volna előbb vagy legalább egyidejűleg megalkotni az új öröklési anyagi jogot, mert az anyagi jog rendszere, szelleme és alapelve mindig rányomja és rá kell hogy nyomja bélyegét az eljárásjogra.

Az új örökjog megalkotása különben is elkerülhetetlen. Kétségtelenül hasznosak voltak az idevonatkozó újabb jogszabályok, kétségtelenül igyekszik bírói gyakorlatunk a régi jog kereteit szocialista tartalommal feltölteni, de már a keretek is elavultak, egy elmúlt és soha vissza nem térő világ ittmaradt rekvizitumai, amelyeket előbb vagy utóbb, de mindenképpen újjakkal kell felcserélni.

Igaz, hogy az új hagyatéki eljárásban már megmutatkoznak a várható új anyagi jog előhírnökei, már felismerhetők az új jog körvonalai, de mégis csak helyesebb lett volna előbb megalkotni az anyagi jogot és a már meglévő új anyagi joghoz hozzáidomítva megalkotni az új eljárási jogot. Tehát az új tartalomhoz az új formát. Az új hagyatéki eljárás azonban így is örvedetes fejlődés.

A jogszabályok életében egy év már figyelemreméltó idő. Egy év alatt már többnyire kiderül, hogy bevált-e a jogszabály vagy nem.

Az új hagyatéki eljárás gyakorlatba vétele óta eltelt idő alatt alig voltak észlelhetők azok az átmeneti nehézségek, amelyeket az új jogszabályok életbelépésekor általában tapasztalni szoktunk. Sőt, a szocialista jogalkotás jellemzői: az egyszerűség, az áttekinthetőség, a gyorsaság stb. erőteljesen érvényesülnek és mindezeknek a hatása igen előnyösen megmutatkozik.

A régi örökösödési eljárás szabályai különböző törvényekben és rendeletekben voltak találhatóak, igen terjedelmesek és nehezen áttekinthetők voltak. Például — hogy csak a legfontosabbakat említsük — az örökösödési eljárásról szóló 1894. évi XVI. törvénycikk 130., e törvényt végrehajtó 43.194/1895. sz. rendelet 103., az örökösödési eljárás novellájaként ismert 1927. évi IV. törvénycikk 18., s e törvényt végrehajtó 11.000/1928. I. M. rendelet 65. paragrafusban szabályozta az örökösödési eljárást. Végül e jogszabályokat utoljára a 177.700/1950. I. M. rendelet 13 §-ban módosította.

Ezzel szemben a 105/1952. M. T. rendelet mindössze 11 §-ban foglalkozik a hagyatéki eljárással. E néhány szakasz magától értetődően nem tartalmazhatja a teljes eljárás részletes szabályozását, hanem csak az eljárás vázát és a legfőbb elveket. A részletes szabályozást az 1630/1952. I. M. utasítás 82 §-ban teljesen és kimerítően adja. Tehát a régi szabályozás 329 §-ával szemben az új jogalkotás mindössze csak 93 §-ból áll. E számadatokból is nyilvánvaló az új jogalkotás könnyű áttekinthetősége és egyszerű kezelése.

A régi eljárásban a hagyatéki ügyekkel a leltározást végző közigazgatási szerveken felül a közjegyző, a gyámhatóság és a járásbírósg foglalkozott. A közjegyző esetleg már az eljárás folyamán is kénytelen volt közbenjárni intézkedések végett vagy a járásbírósghoz, vagy a gyámhatóságához, vagy mindkettőhöz beküldeni

az iratokat, s amikor végre érdemi intézkedésre került a sor, megindult a hosszadalmas út: a közjegyző megküldte az iratokat a gyámhatóságnak, onnan visszakérültek a közjegyzőhöz, aki azután betérjesztette a bírósághoz. Nem kis feladat volt nyomon követni az ügy tekervényes, hosszú útját.

Az új szabályozás szerint a hagyatéki eljárás a közjegyzőnél kezdődik és nála fejeződik is be. Nincs vita és probléma, hogy hol, melyik hatóságnál vannak éppen az iratok. Mergsúnt a felek küldözgetése egyik hatóságtól a másikhoz.

Az elmúlt egy év tapasztalata azt mutatja, hogy az új hagyatéki eljárás jól bevált. A jogalkotónak szerencsés kézzel sikerült az elmélet és gyakorlat helyes összehangolásával — az élenjáró szovjet jog és szovjet jogtudomány eredményeinek felhasználásával — jó jogszabályt alkotnia.

Bár eljárásjogi szempontból jól bevált az új jogszabály, mégis már egy éven belül szükségessé vált az új eljárás lényeges módosítása.

Pártunk Központi Vezetőségének 1953. június 27—28-án meghozott határozata, továbbá e határozaton alapuló és 1953. július 4-én elhangzott új kormányprogram egyrészt megállapította a fejlődés során elért eddigi eredményeket, másrészt megállapította azokat a hibákat, amelyek a fejlődést akadályozták és gátolták.

Az alapvető és a leglényegesebb hibát — mint azt Rákosi elvtárs az 1953. július 11-én a nagybudapesti pártaktíva előtt tartott beszédében szövegzte — ott követtük el, hogy megsértettük a szocializmus építésének azt az alapelvét, hogy az építéssel párhuzamosan és együtt állandóan kell emelkednie a dolgozó nép életszínvonalának.

Ahelyett, hogy fokozatosan ügyeltünk volna a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényesülésére, az iparosítás ütemének túlzott fokozásával megsértettük azt, amikor a nehézipar és ennek keretében különösen a termelőeszközök termelése mellett nem került kellőképpen előtérbe a dolgozók anyagi és kulturális szükségleteinek maximális kielégítése.

A szocializmus gazdasági alaptörvényének a megsértése azután okszerűen vonta maga után a népgazdaság arányos fejlődésére vonatkozó törvény megsértését is. Ez abban jelentkezett, hogy a fogyasztási ipar és a mezőgazdaság beruházásai háttérbe szorultak. Nem tartottuk be azt az arányt, ami elengedhetetlen feltétele a termelés és életszínvonal párhuzamos fejlődésének.

A párthatározat és az új kormányprogram nyíltan és őszintén feltárta a hibákat, de ugyanakkor határozottan megjelölte azokat az eszközöket és módokat, amelyek a hibák kijávitásához szükségesnek mutatkoznak és amelyeket a Párt és a kormány alkalmazni és megvalósítani kíván.

Az új kormányprogram középpontjában áll: az életszínvonal emelése és a szocialista törvényesség megszilárdítása.

E kettős célt szolgálják mindazok az intézkedések, amelyeket az új kormányprogram mint megvalósítandókat kitűzött és amelyeket azóta túlnyomórésztben már meg is valósított.

A régi örökösödési eljárás legutolsó módosítását — a 177.700/1950. I. M. rendelet jelentette, amely a régi eljárási szabályokat általában változatlanul épségben tartotta ugyan, de a leltározás tekintetében lényeges

változást hozott. Korábban ugyanis csak akkor kellett és csak akkor lehetett leltározni, ha a hagyatéki eljárást hivatalból kellett megindítani (a hagyatékhoz ingatlan is tartozott, az örökösök között cselekvőképességében korlátozott személy volt stb.) vagy az eljárás megindítását az érdekeltek kérték. A leltározás tehát nem volt a hagyatéki eljárástól független, azt megelőző és attól esetleg különálló aktus, hanem az eljárás a leltározással indult meg és a leltározás az eljárás szerves részét képezte.

A 177.700/1950. I. M. rendelet ezzel szemben minden elhalt személy után hivatalból történő leltározást vezetett be, függetlenül attól, hogy ingó vagy ingatlan vagyon maradt, vagy az örökösök között volt-e cselekvőképességében korlátozott személy. A leltározás azonban még nem jelentette a hagyatéki eljárás megindulását, nem tartozott feltétlenül a hagyatéki eljáráshoz, hanem sokszor nem is követte a leltározást további eljárás. A hagyatéki eljárás ugyanis a leltár felvétele után is hivatalból csak akkor indult meg, ha a hagyatékhoz ingatlan tartozott, ha az örökösök között cselekvőképességében korlátozott személy volt, s ha ismert örökös nem volt. Egyébként csak az érdekeltek kérelmére. Tehát ha nem kellett az eljárást hivatalból lefolytatni és az eljárás megindítását az érdekeltek nem kérték, a leltár felvételt nem követte a hagyatéki eljárás lefolytatása. De függetlenül attól, hogy megindult-e és lefolytatták-e a hagyatéki eljárást, a felvett leltár alapján feltétlenül kivetették minden elhalt hagyatéka után az öröklési illetéket. Minthogy pedig minden elhalt után majdnem mindig maradt valami hagyaték, ha más nem, némi ruha- és fehérnemű, valójában minden elhalt után öröklési illetéket kellett fizetni.

A 177.700/1950. I. M. rendelet tehát a régi eljárással szemben más elvi alapon szabályozta a leltározást, amikor az államkincstári érdek messzemenő biztosításával minden haláleset után a kötelező leltározást és illetékfizetést vezette be.

Az 1630/1952. I. M. utasítás — a 105/1952. M. T. rendelet irányelvei szerint annak végrehajtásaként — teljesen új alapokra fektette a hagyatéki eljárást, teljes egészében hatályon kívül helyezte a korábbi jogszabályokat, s azok között a fentebb említett 177.700/1950. I. M. rendeletet is, azonban átvette ez utóbbi rendeletnek a kötelező leltározásra és illetékfizetésre vonatkozó fentebb ismertetett rendelkezéseit. Csupán annyi kiegészítést engedett, hogy 1000 forint értéken alóli hagyatékok kötelező leltározásától eltekintett s az ilyen kis értékű hagyatékot csak azokban az esetekben kellett hivatalból leltározni, amikor az eljárás lefolytatásának amúgy is hivatalból volt helye.

Persze a kincstári érdeknek ilyen messzemenő érvényesítése gyakran sértette a jogos és méltányos egyéni érdeket és ez bizony nem szolgálta az életszínvonal emelkedését, sőt azt egyenesen akadályozta.

Júl tudjuk ugyanis, hogy minden haláleset többnyire önmagában véve is megbontja a család anyagi egyensúlyát, s az így előállt nehéz helyzetet csak súlyosbította a leltári érték után kiszabott illeték. Ez sértette a dolgozó nép jogérzékét és nehéz lett volna pl. a férjét elvesztett özvegyet meggyőzni annak helyeséről és indokoltságáról, hogy a férjével közösen vásárolt szobaberendezés után férje elhunytá alkalmából illetéket kell fizetnie.

De előfordult, hogy a leltározó közegek esetleg azért, hogy munkafelajánlásukat teljesítsék vagy versenyvállalásaikat megnyerjék, figyelmen kívül hagyták a dolgozók érdekét, ridegen és lélek nélkül alkalmazták a jogszabályokat, vagy helytelenül alkalmazták azokat, s ezáltal megsértették a szocialista törvényességet.

A kormány új programjának alapelve: a lakosság életszínvonalának állandó emelése és a szocialista törvényességnek — mint egész állami berendezésünk, gazdasági és társadalmi életünk alappjának — megszilárdítása. Ennek a kitűzött programnak a megvalósítása elkerülhetetlenné tette a hagyatéki eljárás megfelelő módosítását, amely hivatva van kiküszöbölni a dolgozó nép érdekét és a szocialista törvényességet sértő elvi és gyakorlati hibákat.

E célt szolgálja az öröklési és ajándékozási illetékekre, valamint a hagyatéki eljárásra vonatkozó szabályok módosításáról szóló 46/1953. M. T. rendelet.

A rendelet 1. §-a kimondja, hogy ingó dolog öröklése után illetéket fizetni nem kell.

Ez a mentesség azonban csak az öröklési illetékre vonatkozik, mert örökösödési eljárási illetéket (a korábbi közjegyzői díj helyébe lépett illeték) továbbra is fizetni kell ingó dolog öröklése után is. Ez következik a rendelet címéből, de logikusnak és természetesnek mutatkozik, hogy amikor kivételképpen vagy a felek kérelmére vagy a jogszabályban felsorolt okok fennforgása esetén az örökösök érdekében az ingó hagyatékot hivatalból leltározni és letárgyalni kell, akkor az így leltározott és letárgyalt ingó hagyaték után eljárási illeték rovassék le.

A rendelet 2. §-a lényegesen leszűkíti a most már csak ingatlan hagyatékra korlátozódó öröklési illeték kulcsát, a 3. § pedig külön kedvezményt biztosít a tag által a termelőszövetkezetbe vitt ingatlanok öröklése esetére.

Viszont a 4. § eljárásjogi módosítást tartalmaz, amikor kimondja, hogy a hagyatéki vagyon leltározása most már a közjegyző feladata. E rendelkezés folytán most már az egész hagyatéki eljárás teljes intézése a közjegyző kezében összpontosul: attól kezdve, hogy értesül a halálesetről, a hagyaték jogerős átadásáig minden funkciót a közjegyző végez.

Az ingóhagyaték öröklési illetékének eltörlése nemcsak illetékjogi szempontból bír nagy jelentőséggel, hanem megváltoztatja a hagyatéki eljárás egyik eddigi

*Minden haladószellemű magyar jogász
tagja a Magyar Jogász Szövetségnek*

döntő elvét. Ez a körülmény most már szükségtelenné teszi a hivatalból, általános érvénnyel történő leltározást és okszerűen vonja maga után a leltározásra vonatkozó rendelkezések megváltoztatását. Szükségessé vált a módosítás azért is, mert minisztertanácsi rendelet a leltározást közjegyzői feladatkörbe utalta.

A 46/1952. M. T. rendelet végrehajtása során tehát módosítani kellett az 1630/1952. I. M. utasításnak idevonatkozó rendelkezéseit, s ezt az új szabályozást tartalmazza az 590/1953. I. M. utasítás.

Az új kormányprogram szellemében megalkotott módosításnak tehát az a lényege, hogy most már nem kell minden elhalt után minden vagyontárgyra kiterjedően feltétlenül és mellőzhetetlenül hivatalból leltározni, hanem csak az 590/1953. I. M. utasításban taxativé felsorolt esetekben. Most már a hivatalból, kötelező leltározás nem általános szabály, hanem kivételes, mert a miniszteri utasításban felsorolt eseteken felül leltározni nem kell.

Az utasítás szerint hivatalból kell leltározni a hagyatékhöz tartozó ingatlant. A hagyatéki ingóságot pedig csak a következő esetekben kell leltározni:

1. ha a hagyatékhban kiskorú, gondnokság alatt álló, ismeretlen helyen távollévő személy, vagy méhmagzat van érdekelve,

2. ha nincs ismert örökös,

3. ha a hagyatéki eljárás megindítását az örökös, hagyományos, végrendeleti végrehajtó vagy hagyatéki hitelező kéri.

A felsorolt esetek egyébként azonosak a hagyatéki eljárás megindításának az 1630/1952. I. M. utasításban felsorolt eseteivel. Ez annyit is jelent, hogy a leltározást most már a hagyatéki eljárás további menete is követi. Az eljárás a leltározással már megindult.

Még egy esetben kötelező a leltározás: ha a belföldön elhalt külföldi állampolgár után akár ingó, akár ingatlan vagyontárgy maradt, a közjegyző köteles a hagyatékot leltározni, s a leltárt az igazságügyminiszterhez felterjeszteni. (590/1953. I. M. utasítás 6. § 3. bekezdés.)

A külföldi állampolgár belföldön lévő ingatlan hagyatékát az általános szabályok szerint kell leltározni és átadni, viszont az ingó hagyatékánál a leltározást nem követi feltétlenül a hagyatéki eljárás, mert azt csak az igazságügyminiszter utasítása alapján lehet lefolytatni.

Más egyéb esetben sem leltározni, sem a hagyatéki eljárást lefolytatni nem kell és nem lehet.

Illeték szempontból is lényeges a változás. Az eddigi illetéki szabályok szerint úgy az ingó, mint az ingatlan hagyaték után azonos illetéket kellett fizetni. Most már ingóság után öröklési illetéket nem kell fizetni, tehát még akkor sem, ha ingóságot leltároznak és adnak át, akár hivatalból, akár kérelemre. Ilyenkor csak eljárási illetéket kell a hagyatékátárgyalási jegyzőkönyvön bélyegben leróni, s ha ez megtörtént és a hagyatékhöz nem tartozik ingatlan, az ügy nem is kerül illetékkiszabásra, mert az illetékkiszabásra illetékes hatóság a hagyatéki ügy megindulásáról és befejezéséről még csak értesítést sem kap. Ha pedig az örökösök az eljárási illetéket a hagyatékátárgyaláson nem róják le, a közjegyző csupán az eljárási illeték behajtása végett keresi meg az illetékkiszabó hatóságot.

Mint hogy pedig öröklési illetéket e szerint csak ingatlan hagyaték után kell fizetni, logikusan megszűnt a korábbi szabályozásnak az a rendelkezése, hogy az

illetéket biztosítani kell a hagyatéki ingókra vezetett biztosítási végrehajtás útján. Ez a korábbi rendelkezés kétségtelenül sok méltánytalanságot okozott az érdekelteknek. A biztosítási végrehajtást ugyanis még akkor is foganatosítani kellett a hagyatéki ingókra, ha a hagyatékhöz ingatlan is tartozott, amikor tehát amúgy is megvolt a kellő és maradandó tárgyi biztosíték. A biztosítási végrehajtást az ingatlan és ingó hagyaték együttes értékének 20%-a erejéig kellett foganatosítani. Az örökösök ezt a biztosítási végrehajtást csak akkor kerülhették el, vagy csak akkor kérhették a feloldást, ha a hagyatéki érték 20%-át az illeték biztosítására letétbe helyezték. Ez valóban sérelmes volt, egyrészt azért, mert 20% illeték igen ritkán fordult elő. Általában 10% volt az illeték átlaga az ügyek túlnyomó részében, tehát a várható illeték kétszeresét kellett többnyire letétbe helyezni. Másrészt pedig az örökösök akadályozva voltak az ingók értékesítésében, mert a temetési költségek kifizetése után legtöbbször nem maradt annyi készpénzük, hogy a letétbehelyezést teljesítsék, s így nem volt joguk a hagyatéki ingókat értékesíteni, vagy egyéb módon sajtá eljajkra felhasználni.

Most megszűnt ez a biztosítási végrehajtás és ezzel megszűntek a vele járó nehézségek, méltánytalanságok és sérelmek.

Nem tartozik a hagyatéki eljárást módosító rendelet keretébe, mert attól függetlenül látott napvilágot, de mégis itt kell megemlékezni a pénzügyminiszternek 1953. szeptember 8-án kelt és 347/2/1953. P. M. számú rendeletről, amely a hagyatéki eljárással kapcsolatosan a dolgozók érdekét szem előtt tartva megszüntetett egy sokat nehezítő és tényleg méltánytalan illetékügyi rendelkezést.

A 6.470/52/1950. P. M. rendelet (illeték kódex) 15. §-a szerint ugyanis a hagyatéki terhek — beleértve a temetési költségeket is — visszerthes vagyónátruházási illeték alá estek. Ha például az örökös 1000 Ft temetési költséget érvényesített hagyatéki teherként, — akkor az az összeg levonásba került ugyan a hagyatéki vagyónértékből, és az öröklési illetéket csak a maradvány összeg után szabták ki, azonban az 1000 Ft temetési költség után külön visszerthes vagyónátruházási illetéket róttak ki.

A temetési költségnek, mint a leggyakrabban, sőt majdnem minden hagyatéki ügyben előforduló hagyatéki tehernek az illetékügyi kedvezménye tehát igen illuzórius volt, mert előfordulhattak olyan kirívó esetek is, hogy a temetési költség után több illetéket kellett fizetni, mint a temetési költség érvényesítése nélkül. Nehezen lehetett az örökösöknek megmagyarázni, hogy miért kell a temetési költség után is még külön illetéket fizetni.

A pénzügyminiszter hivatkozott rendelete — az új kormányprogram szellemében — most megszüntette ezt a vitás helyzetet és kimondta, hogy a temetési költségek után semmiféle illeték sem jár.

A felsorolt kormányintézkedések nem oly nagy jelentőségűek, mint azok az intézkedések, melyek a politikai és gazdasági élet széles területén éreztetik átfogó hatásukat. Ennek ellenére igen figyelemre méltóak a hagyatéki eljárással kapcsolatos intézkedések is, mert a társadalom minden rétegét érintik, a dolgozók minden tagja érdekeltté válhat-e területen és így mindenki számára közvetlenül vagy közvetve könnyebbésséget jelentenek az új rendelkezések.

Munkakényszer a késői feudalizmus korában (II.)

A SZOLGÁLATRA KÉNYSZERÍTÉS OKAI

1. A munkaerőhiány

A szolgálatra kényszerítés legnyomósabb oka a munkaerőhiány volt mind a megyékben, mind a városokban: Legtöbbször azonban a megyei és városi statutumok tagadják, ill. leplezik ezt és egyéb, közbiztonsággal kapcsolatos okokra hivatkoznak. Pedig ez csak másodrendű ok. Kiténik ez néhány városi statutum intézkedéséből. Így pl. még a 17. század első felében elrendeli egyik városi statutum, hogy »...senki vidékre ki ne mehessen aratni, se mesterlegény, se szellyér, se hetes akármilyen rendbéli legyen az, ki az városon lakik; valamint közülük kimegyen, többet ide be ne jöhessen lakni az városba; ha pedig bejön, aztán bíró uram megfoghatja, négy forintot vehessen rajta.«¹ Székesfejérvár városa a 18. század derekán két statutumában is tiltakozik az ellen, hogy a városi nincstelének városon kívül nézzenek munka után (1738., 1751.). Leszögezi, hogy a városi lakosok, mesterlegények, ha tovább is a városban akarnak maradni, városon kívül aratni csak akkor mehetnek, ha előbb itteni gazdánál két-három hold gabonát learattak. Ha vidékre akarnak menni dolgozni, minden esetben kötelesek »szabadság okáért« jelentkezni a bírónál. Ellenkező esetben minden idegenben dolgozó városi lakos négy-négy forint bírságot kell fizessen.² Ugyanezzel találkozunk az alföldi városokban, Kecskeméten is például.

Feltehetően a munkaerőhiánnyal van kapcsolatban az is, hogy a vármegyék és a városok egyaránt számtalan alkalommal adják ki a bűncselekmény miatt letartóztatott szolgákat, cselédeket gazdáiknak »kezeségre« azzal a kötelezettséggel, hogy náluk dolgozzanak. Természetesen, ha a kezeségre kibocsátott fogoly ismét bűncselekményt követ el, visszakisérik a börtönbe.³ Még az is előfordult, hogy egyenesen a feleség kérte ki a felhalmozódott munka elvégzésére börtönben lévő férjét. Arra is van példa, hogy nem egy személy, hanem egész község vállalja a kezeséget egy-egy jobb munkaerőt jelentő szolgáért. Így például 1810-ben a ceglédberceliek kéri a ceglédi bírót, hogy a lopás gyanújába esett és Cegléden letartóztatott községi kanászt kezeségükre adja ki, mivel »a Disznó Csorda pásztor nélkül vagyon, nálunk nincs ki gonggyát viselné, ki nem lehet hajtani a mezőre«. Végül pedig odaírják, hogy »...nála nélkül ell se lehet...«⁴

Annyira szükség volt a jó munkaerőre, hogy a gazdák sokszor eléggé az okozott kár megtérítésétől, vagy a büntetésről is elmenttek, csak cselédjük továbbra is náluk szolgáljon. Kecskeméten például 1807-ben egy öregbérés, miután gondatlanságból gazdájának istállóját néhány állattal együtt leégette, elszökött. Békés megyében azonban elfogták és visszakisérték Kecskemétre. A bíró előtti tárgyaláson gazdája elállott a büntetéstől és kérte a cseléd kibocsátását, mivel olyan megállapodást kötött vele

hogy még egy évig szolgál nála néhány ruhadarabból álló bérért. A bíró pedig kérelmének helyt adott és kibocsátotta a börtönből.¹

2. Vagyonbiztonság

Másik — másodlagos — ok, amely miatt a városok nem túrték meg falaik között a munkanélküli, el nem szegődött cselédeket, a vagyonbiztonság volt. Egy alföldi város statutuma a 19. század elején a következőképpen indokolja a közbiztonság szempontjából diktált munkakényszer szükségességét: »A mostani új esztendei szolgák és a mult Mindszentnap szolgák fogadásának alkalmatosságával tapasztaltatván az, hogy a cselédek bérét többnyire azoknak szűk voltak tenné elszelvedhetlenné, észrevétetne azonban az is, hogy sok szegénylegények és leányzók reá unván a szolgálatra, szolgálni megszűnnek és mivel másként életmódjukat meg nem szerzhetik, rosszakká, tolvajokká, a leányok pedig többnyire fajtalan életűekké válnak, hogy tehát a gazdák cselédeket könnyebben kaphassanak, mind pedig a publicum a szolgálatot kerülő csavargó rosszaktól, mások javaira ársítóztoktól, és sok fajtalan életű személyektől megszabadíttasson...« Ez az az ok, amely a szolgálati kényszer elrendelésére készíti.² Az ilyen szolgálaton kívül álló személyeket tizedenként össze kell írni. Meg kell vizsgálni, hogy mire van szükség odahaza (azaz, hogy az összeírtnak magának, vagy szüleinek van-e számottevő vagyona), s akire odahaza szükség nincs (tehát akiknek nincs vagyonuk), azt szolgálatra kell szorítani. Hogy az illetőre van-e szükség odahaza, azt a hatóság kiküldött embere helyszíni szemle alapján állapítja meg, a vagyoni helyzetet, a gyermekek számát, a szülők korát, a kérdéses szolgálatra kötelezett esetleg más munkaképes testvéreit stb. figyelembe véve. Szolgálatnélküliek hatóság általi összeírása úgyszólván minden helységben szokásos.

A szolgálaton kívülieket mindenfelé gyanús elemnek tekintik. Ha valami vagyon elleni bűncselekmény történik a községben, mindjárt órájuk terelődik a gyanú. Ezért a hivatali szerveknek, tizedeseknek, kerütlöknek kötelességévé teszik a városok, hogy állandóan figyelemmel kísérjék ezeket a nincsteleneket és ellenőrzik, hogy miből élnek. »Az alacsonyabb sorsú és jövevény forma lakosok, Sellérek, Ridegek, Betyárok, Betyár asszonyok (betyár = csikós) és leányok körül szorgalmasan meg kell vizsgálni és feljedeni, mitsoda életnek módját követnek, vagy mitsoda fundusból élnek.«³ A városi kapitányok szintén kötelesek házanként nyomozni a szökött katonák, útlevel nélkül kóborló betyárlegények, leányok, asszonyok után. Ha ilyet talál, el kell fogniok, vagy legalább is be kell jelenteniök a hatóságnak.⁴

A vármegyék hasonló rendelkezéseket adnak ki. Csongrádmegye 1830-ban és 1834-ben elrendeli, hogy az

¹ Kecskeméti városi lev. tá.: bírói jegyzőkönyv: 1807 1808. évi 165. tételszám (59. old.). — 1807. dec. 30.

² Kecskeméti városi levéltár: 1811. évi tanácsjegyzőkönyvi 6. tételszám.

³ U. o. Városi statutumok: 1721—1824. fasciculusa. — 1769. évi statutum. — Továbbá: Hajdúkerületi statutum: 1838. Corp. Stat. III. k. 514. old. Indítvány tételt az arra nézve, hogy olyan személyek, kik közönségesen ösmerecesek arról, hogy éppen szemükkel sines, gyakoribb izekben fronyáznai tapasztaltatnának, vonatásnak kérdőre az eránt, hol és mi módon tettek szert azon pénzre, miből dorbzolásokat gyakorolnak. — Az indítványt elfogadják.

⁴ Kecskeméti városi levéltár: városi statutumok: 1721—1824 fasc. Kapitányok kötelességei, 3. pont.

¹ Szombathely 1618. évi statutuma: Corp. Stat. V.2. k. 149. old. — A határozathozatalnál az összes tizedes jelen volt, hogy tizedgyűlésen a határozatot ismeresse és kiki a maga tizedében végrehajtsa.

² Székesfejérvár 1738. évi statutuma: u. o. V.2. k. 171. old. 1751. évi statutuma: u. o. V.2. k. 514—515. old.

³ Pestmegyei lev. tá.: közzgyűlési jegyzőkönyv: 1835. 5216. tételszám. — A feleség kérelmére vonatkozóan lásd: u. o. 1835. 1814. tételszám.

⁴ Ceglédi városi lev. tá.: Levélek, 254. szám. — A bercei bíró a ceglédi bírónak, 1810. október 22-én.

ilyen személyek bizonyos becsületes élelemkeresés módot vállalni kényszeríttessenek. Lépten-nyomon számon kell tartani őket és lakásaikat, tartózkodási helyüket gyakran, «midőn nem is vélnék», meg kell vizsgálni. A tolvaj feladójának pedig a lopott dolog értékéből 10 forint jutalom jár, nevét titokban kell tartani.¹ A városi és megyei statuumok hosszú sora tiltja idegenek befogadását, titokban tartását, súlyos pénzbüntetés, sőt helyenként börtönbüntetés terhe mellett. Az volt az általános vélemény, hogy az idegenből jöttek és dolgozni nem akarók szolgálatra kényszerítésével lehet leginkább megszabadulni a tolvajoktól és a közbiztonság veszélyeztetőitől.

A városok és vármegyék éppen ezért nem szívesen látják a koldusokat sem, pedig egykorú adatokból gyanítani lehet, hogy ezek száma elég nagy volt. A 19. század negyvenes éveiben Gyöngyös városában például 95 koldust tartottak nyilván; lényegesen több lehetett azonban a nyilvántartásba nem vett, főként jövevénynek tekintett koldusok száma, akiket ki akarnak űzni a városból.² Egy 1563-i kassai statutum elrendeli, hogy

¹ Csongrádmegye 1834. évi statútuma: Corp. Stat. III. k. 456. old., I. sz. jegyzet: «Mínthogy pedig a henyélők és dologtalan herék vetemednek a lopásra: az ilyenek főkép tavasszal vagy szolgálatba állani, vagy bizonyos becsületes élelem keresésmódot vállalni kényszeríttessenek; járásokban kelésekben, foglalatosságokban s társalkodásokban szemmel tartassanak, s midőn nem is vélnék, házaik s tartózkodások helyét gyakran és rögtön megvizsgáltsassanak s tőlök minden menésokról s járásokról szám vétsékek; sőt megrosvolt ösmeretes tolvajoknak meg vásárokra is utazólérel né adatsasson. — Erről szól az 1830. évi statutum 5. pontja is azzal a hozzátoldással, hogy a lopás feladójának a dolog értékéből 10 forint fiztessékek ki jutalmul és neve titokban tartandó. — u. o. 484. old.

² Sebők László: ethei: Gyöngyös és vidéke története. Gyöngyös, 1830. 263—264. old.

erős koldusokat nem szabad tűrni a városban, hanem munkára kell kényszeríteni. A gyengék pedig menjenek kórházba. Minderre való felügyeletet az egyház kötelességévé teszi.¹ Gyöngyös városában dologházba akarják helyezni a munkaképes koldusokat, és onnan «egyóniség»-ekhez alkalmazandó dolgokra használni őket.² E koldusokra vonatkozóan a helytartótanács is több alkalommal intézkedik; rendeleteit a megyék magyarral fordítva közlik a községekkel. Ezekben elrendeli a helytartótanács, hogy az idegen koldusokat eredeti lakhelyükre kell visszautasítani. Az egészségesekeket és erőseket munkára kell szorítani, a gyengéket pedig a »Szegények Intitutumában« kell tartani, vagy lakhelyükön közadakozásból kell segíteni és élelmezni.³

Révész László

(Folytatjuk)

¹ Kassai statutum: 1563. Corp. Stat. II/2. k. 96. old. — Egy 1625-i szintén kassai statutumból megtudjuk azt, hogy Kassán a koldusok felügyeletére koldusbírókat állítottak. u. o. 172. s köv. old.

² Gyöngyösön is koldusbíró ügyelt fel a koldusokra. Erre vonatkozóan lásd Sebők: id. m. 248. old. — A dologházra: 263—264. old.

³ A helytartótanács 1810. évi július 14-i rendeletének 3. pontja: «A koldusok és koldulás színe alatt sok csa vargó gyanús szcinöllyek vásárok alkalmatosságával a főbb városokra, kivált Pestre és Budára tódulván, a vásárok eloslása után is ott maradnak és a helybeli lakosoknak majd csak nem elviselhetetlen alkalmatlanságot okoznak, ezen terhes rendtelenségnek eltávoztatása végett az alatt is, még a Publicum részéről hathatósabb Intézkedések tétethetnek, rendeltetik, hogy az 1791-dik Esztendői X-ber 16-dikán 23907-dik és ugyanazon Esztendői Július 22-dikén 23526-dik számok alatt költ Intéző Levelekhez képest az idegen koldusok eredetek helyére vissza utasíttassanak...»

A védő szerepe a burzsoa és a szocialista büntető eljárásban (III.)

IV. A védő és a vádlott viszonya a büntető eljárásban

1. A védő a büntetőeljárásban a terhelt megbizottja, képviselője. Ki kell azonban emelnünk, hogy a védő a szocialista büntetőeljárásban — bár a vádlott képviseletében, a vádlott érdekében jár el — mégsem tekinthető csupán a vádlott képviselőjének. Ugyanis a védőnek a büntetőeljárásban *önálló perbeli jogai is* vannak (pl. perorvoslati jog stb.), ezért ő perbeli félnek is tekintendő, mégpedig olyan félnek, akinek működését a szocialista bíróság feladatainak a helyes szem előtt tartása irányítja. Ezért a szocialista védő szem előtt min lig két érdek kell hogy lebegjen: a) védelemnek a jogos *védelmi érdeke* és b) a szocialista büntetőeljárás érdeke: az *anyagigazság* megállapítása. Ha a vádlott védelmi érdeke *egybeesik* az anyagigazság megállapításának az érdekével (pl. nem ő a tettes) — nincsen probléma. A védő az anyagi igazság megállapításáért küzelve közvetlen a védelem érdekét is szolgálja. De hogyan áll ez a kérdés akkor, ha a *vádlott érdeke* és *anyagigazság* felderítése *ütközik*? Pl. a vádlott érdeke éppen az, hogy ne derüljön ki az anyagi igazság, s arra utasítja megbizottját, a védőt, hogy éppen az anyagi igazság megállapíthatóságát akadályozó tevékenységet folytasson. Ilyen utasítást a szocialista védő nem fogadhat el, még kevésbbé követhet. Ebben tér el a büntetőeljárásban megbizott védő a polgári jogi megbizottól. A *polgári jogi megbizott* a rábizott ügyet a *megbizó akaratához képest* és érdekének megfelelően köteles ellátni. A megbizó utasításától csak akkor térhet el,

ha a körülményekre tekintettel felteheti, hogy a megbizó a tényállást ismerve az eltérést helyeselné, erről azonban a megbizót értesítenie kell és a lehetőséghez képest be kell várnia az ő rendelkezését.¹

A szocialista védő a *vádlott különállású* (sui generis) megbizottja, képviselője. A szocialista védő sem saját elhatározásából, sem pedig a vádlott vagy hozzátartozói kívánságára, utasítására, *nem képviselheti* a vádlottnak *minden érdekét*, hanem annak csak *jogos* érdekét. (Pl. a vádlottnak az lenne az érdeke, hogy ügye minél tovább húzódjék, minél később kerüljön eldöntésre. E jogosnak nem minősíthető érdekét a védő nyilván nem képviselheti.) A szocialista védő nem köteles követni a vádlott *minden kívánságát*. (Pl. hamis tanúk beszervezését, hamisított okiratok beterveztetését, a védő által tudatlan valótlan a lakot bejelentését, valótlan tartalmú nyilatkozat megtételét.) Min lezt megtagadhatja. A védő nem büntársa, cinkosa vagy bűnpártolója a vádlottnak. Ha a vádlott minden utasítását, kívánságát teljesíteni kellene, nem egyszer azzá válna, mint ahogyan a burzsoa ügyvédek nem egyszer a jól fizető büntettesek bűnpártolóivá süllyedtek.

Nem szabad sohasem szem elől tévesztenünk, hogy a szocialista védő nem csupán a terhelt *magánmegbizottja* — még hogyha őt maga a terhelt is bizta meg — hanem az alkotmány által előírt *védői közfunkció meg-*

¹ Szladits Károly: A magyar magánjog vázlata. Bpest 1937. 261. oldal.

valósítója is, tehát nemcsak egyszerű magánmegbízott, hanem az Alkotmány és a Bp. által *közérdekből* *reáruházott hatáskört* is betölt. Tehát a védői tevékenység az egész büntetőeljárás folyamán ezért nemcsak magán-, hanem *közjellegű tevékenység* is. Ezért nem különös kegy, engedmény, hanem a törvényben írt kötelessége minden állami szervnek a védő *c közjellegű tevékenységét előmozdítani*. A védői állás *c közjellege* magyarázatát adja, hogy miért nem fogadhat el a védő a szocialista büntetőeljárásban *bármilyen*, a vádlott által előírt védelmi eszközt. A szocialista védő, mint a jogcsert egyik első bírāja, a jogász szaktudás szemüvegén át *védői kritika* tárgyává köteles tenni minden, a vádlott vagy hozzátartozói részéről az eljárás során való felhasználás végett átadott vagy indítványozott bizonyítékok, előadást, kívánságot stb. A szocialista védő a nép állama által emelt védői emelvénnyről, a védő tekintélyével ad nyilatkozatokat, tesz meg észrevételeket, indítványokat és csatol be bizonyítékokat.

A szocialista védő tehát — mint látjuk — nemcsak a vádlott védője, hanem önálló *perbeli fél* is, és mint ilyen, nemcsak a *vádott érdekeit* képviseli tűzőn-vízén át (ez a burzsoa védelem elve volt), hanem a védelemnek, mint az Alkotmányban kifejezett politikai jelentőségű *közfunkciónak* az érdekeit is védelmezi. A védő a bíróság előtt nemcsak mint a *vádott képviselője*, hanem mint a *védelem intézményének* a képviselője is szerepel. Aki nemcsak a vádlott nevében, hanem egyszersmind a szovjet védelem nevében is beszél.¹

A védő a szocialista büntetőper aktív részvevője, de cselekményeit a *magánmegbízás* és a *közfunkció* kettőssége határozza meg. A védelem közjellege és nyilvános jellege kizárja, hogy teljesen ügyfele rendelkezéseitől függjön, viszont *harcosan ügyfele mellett áll*, hogy az feltétlenül a törvény által számára biztosított jogok birtokába jusson. A hivatásos védőüggyvéd tehát nemcsak mint az *ügyfél magánmegbízottja*, hanem mint a *közösség megbízottja* is jár el a büntetőeljárás során.

Miután láttuk, hogy a védő nem köteles a védelem során mindenben követni a vádlottat, felmerül a kérdés, mi a helyzet akkor, ha a *védő* és a *vádott* az eljárás során — legfőképpen a perbeli tárgyaláson — a védekezés valamely kérdésében egymással *ellentétbe kerül*. Pl. a vádlott lemond arról, hogy X tanút kihallgassanak, vagy Y okiratot beszerezzenek. Ez a lemondás *kötelező* hatályú-e a védőre? Vagy pedig a vádlott *kifejezetten ellenzi* X tanú kihallgatását, vagy Y okirat beszerzését, viszont a védő azt a vádlott védelme *érdekeiben állónak* látja.

A helyes válasz megtalálásához abból kell kiindulnunk, hogy bár a szocialista büntetőeljárásban a terhelt ügyfél, *c minőségének* az elismerése azonban még *nem jelenti* azt, hogy *ő* a védelem felett *korlátlanul* rendelkezik. A *vádott* nem dominus litis, *nem ura a pernek*. Az anyagi igazság érvényre juttatása a szocialista büntetőeljárásnak olyan alapvető feladata, amely kizárja, hogy annak érvényre juttatását akadályozó egyéni elhatározásoknak — nem egyszer szeszélyeknek — teret adjunk. A büntetett elkövető bűnös és társadalomra veszélyes egyének leplezésének és megfelelő megbüntetésének, az ártatlan ember felmentésének, a megérdemeltlél cnyhébb vagy súlyosabb büntetés elkerülésének a követelménye olyan alapvető társadalmi szem-

pontok, amelyek *kizárják*, hogy a *terhelt a védelemmel* vagy annak egyes elemeivel *mindenkire kötelező hatállyal rendelkezhessek*, legfőképpen, hogy az Alkotmányban is biztosított, elidegeníthetetlen *védelmi jogáról lemondhasson*. A vádlott nem rendelkezhetik abban az irányban, hogy *ő* bűnös, tehát bűnösségét minden további bizonyítás nélkül állapítsák meg. Ha pl. a védő úgy látja, hogy a vádlott valamelyik tény tekintetében tett beismerő vallomása vagy valamely irányban a bűnösséget elismerő nyilatkozata *aggályos*, nem megnyugtató, esetleg az eljárás más adatainak *ellentmond* — a *vádott ellenére* és a *vádottal szemben is tagadhatja az illető ténnyt*, illetve bűnösség elismerését. A terhelt beismerésének — önmagában — nincs bizonyító ereje. (Pl. megölttem egy embert.)

Mindaz igen meggyőzőnek látszik, de mi akkor a helyzet, ha a vádlott azért ellenzi pl. egy, a védő által a vádlott javára szóló körülmények bizonyítására kihallgatni indítványozott tanú kihallgatását, mert jól tudja, hogy az illető a javára szolgáló tények bizonyítása mellett, a helyzetét sokkal inkább nehezítő körülményekről is *«fecsegni»* fog. Tehát a védelem szemszögéből nézve előnytelen a tanú kihallgatása. — Ebben az esetben a vádlott magára vessen, ha nem eléggé bizalmas a védőjével, nem tájékoztatta azt kimerítően. Ugyanis nyilvánvaló, hogy a *védő semmi olyant sem tehet* az eljárás során, amellyel az általa képviselt *vádott helyzetét nehezítené*. Súlyos *védelmi műhiba* és fegyelmi büntetésért kiált, ha a védő olyan nyilatkozatot, indítványt, kijelentést tesz, amellyel az általa képviselt *vádott helyzetét nehezíti*.

Tehát összegezve az elmondottakat: a *terhelt* a szocialista büntetőeljárásban *nem rendelkezik feltétlenül és korlátlanul érdekei felett*. Az igazságügyi apparátus nem lehet alkalmas jogi öngyilkosságok elkövetésére.

Ezért olyan esetekben, amikor a terhelt beismer valamit, ami legalább is *aggályos*, a védőnek ezt kifejezésre kell juttatnia. Ha a vádlott *valóan tényeket* ismer be, ezt is *le kell pleznie a védőnek*. Ha a vádlott valamely *jogáról nyilvánvalóan érdekei ellenére mond le*, vagy valamely *öt megillető joggal nem akar élni*, pl. nem akar védekezni, a védelmét célzó kérdésekre nem akar válaszolni, ez elhatározásának a védővel szemben semmiféle eljárásjogi hatálya nem lehet. A vádlottnak a *védelmet akadályozó utasításai*, kívánságai a *védőt nem kötik*.

A *perorvoslatok* használata tekintetében a Bp. 189. § (1) bekezdése b) pontjában írt rendelkezés *önálló jogot* biztosít a védőnek: *«a védő a terhelt kifejezett akarata ellenére is»* fellebbezéssel élhet a vádlott javára.

2. Az imperializmus kezdeti szakaszán a századforduló táján keletkezett büntetőeljárás kódexek és elméletek az idevágó történelmi valóságot — az uralkodó osztály védelmét — az *«anyagi igazság»*, a *«bírói függetlensége»* a vád képviselőjének a vádlott mellett szóló bizonyítékok felderítése tekintetében is fennálló kötelezettsége stb. jelszavával burkolták.

Érdekes, hogy míg a burzsoa törvényhozások és elméletek a *bíró* és az *államügyész* valóságos szerepét bizonyos magasabb szempontok — az anyagi igazsága felderítésének kötelessége — függönyével teljesen leplezték, addig a *védő* alakját és szerepét csak részben aggatták körül ily úlcázó függönyökkel.

Tismertés pl. valamennyiünk előtt a Horty-rendszer

A. Balogh-Dénes: Hogyan véd a szovjet védő? i. m. 98. old.

egyik burzsoa jogi professzorának tankönyvében kifejtett és a külföldi burzsoa irodalomban is uralkodónak mondható az a tanítása, mely szerint: míg a bíró és az államügyész «részrehajlás» nélkül az anyagi igazságot köteles kutatni és felderíteni addig az ügyvédel a védő a jogesetet «az ügyfél optikájából szemléli». A vonatkozó burzsoa felfogás és gyakorlat szerinti: «az ügyvéd-kedő jogszólal jellegzetessége abban van, hogy egyoldalúan, a képviselt ügyfél érdekeinek szemüvegén keresztül kell néznie a jogesetet. Az ügyvéd a fél jogát a fél igazságát (Parteingerichtigkeit) keresi és látja csak a jogesetben. És mivel a szubjektivitás emberibb az objektivitásnál, az ügyvéd feladata könnyebb a bírónálé.¹

Íme tehát eljutott a burzsoa büntetőeljárásjogi elmélet oda, hogy megállapítsa, miszerint az ember természetéhez közelebb fekszik a tényekről, az objektív valóságról valami hamis egyéni ismeretszerzés, a valóságnak meg nem felelő kép alkotása, semmint a valóság, az anyagi igazság tényleges megismerésének a vágya, a képesség, hogy az objektív világot, törvényeit meg is tudjuk ismerni, azokat képesek is vagyunk helyesen megállapítani. A burzsoa elmélet útján íme ilyen torzszülöttek születnek, mint pl. a «fél igazsága», mintha létezne külön «vádlói igazság» és «vádlotti igazság».

A már erősen fasizálódott weimari Németország neves német bűnügyi védőügyvédje, Finger, az ügyvédi-védői funkcióról írt munkájában nyíltan kifejezésre juttatta, hogy a tárgyilagosság ellenkezik az ember lényegével!...²

Az imperialista-burzsoa büntető eljárásjogi elmélet egyik legújabb reprezentatív német művében a burzsoa védő «védői szabadságát» így fogalmazza meg: »Der Rechtsanwalt, aber auch jeder andere Verteidiger ist befangen, alles (u. zw. ohne Rücksicht auf seiner eigene Überzeugung) was er für zweckdienlich erachtet in Ausübung seiner Berufes ungeschert vorzubringen; soweit er sich innerhalb dieser Grenzen der Berufsausübung hält, kommt ihm die Wahrung der Rechte seiner Klienten unter Hinweis auf seine Berufspflicht als Schuldi- und Strafausschliessungsgrund zustatten.«³

Az elmondottakból világosan élénk túrul a burzsoa eljárásjogi szemlélet lényege a bűnügyi védelemről. A burzsoa felfogás szerint a védő egész eljárásjogi szerepét egyedül és kizárólag ügyfele érdeke határozza meg. Ez a felfogás és gyakorlat világos. Az ügyvéd funkciója: a védői munkát megfizető ügyfél érdekeinek a fizetség arányában álló energiával és munkaráfektetéssel való képviselése. Az ügyvéd mindenáron, még az anyagi igazság feláldozása árán is, a valóság ledőfésén keresztül is képviselheti ügyfelét a büntető eljárásban. Úgy mondják, nem az ügyvéd feladata a való igazság elsüllyesztését, ledőfését megakadályozni. Nem egy idevágó burzsoa munka azt hirdeti, hogy ha a megbízó fél érdeke úgy kívánja, hogy az anyagi igazság, a való tények napvilágra ne kerüljenek, a védő — ha a törvényben írt «eljárásjogi eszközökkel», «jogászai mód-szerrel» elérhető — a védelem sikere érdekében közreműködhetik (pl. elterelő bizonyítási indítványokkal, a kényes, esetleg terhelő adatokat közlő tanúk kihallgatásának valami okból ellenzésével. lényegtelen mellék-

körülmények előtérbeállításával stb.) az anyagi igazság, a valóság tényállás felderítésének az elodázásában vagy egyenesen megakadályozásában. A burzsoa felfogás szerint, hogy mindez ne történhessék meg, arra a bíróság és a vádló köteles ügyelni. E szemlélet szerint tehát a bíróság és a védő — gyakran — szembeállanak egymással — ellentétes érdekű peralanyok a büntető-eljárásban.

Ez elméleti állásfoglalás megfelel az uralkodó burzsoázia érdekeinek. A védőt az ügyfél választja. A burzsoa rendszerben általában a legkiválóbb védőket csak a vagyonos burzsoák választhatták, mert a proletárok ezeket nem tudták megfizetni. A védő feladata — hirdették — kizárólag az ügyfél érdekeinek a képviselése, minden, az ügyfél érdekében felhasználható eszköznek, körülménynek a büntetőeljárásban való latbatvetése. A védő tehát külön nyomozást folytathat, de az összegyűjtött bizonyítékokat úgy kell az eljárás során alkalmaznia, ahogyan azt ügyfele kizárólagos érdeke megkívánja. A védő — akár jobb meggyőződése ellenére is — a való igazság felderítésének elhárításában is, szakjogász segítségét védenek, mert ő az egész ügyet kizárólag a megbízó ügyfél optikájából nézi és képviseli. Mindezt a Horthy-korszak már idézett jogász-professzora így írja le: »Az ügyvédi technikát úgy jellemezték, hogy az ügyvédek a jogorvoslatok és technikai fogások fegyvertárából az igazság béklyóit úgy húzzák elő, mint az orgona regisztereit, amikor a perben mindent tagadásba vesznek a legcsékélyebb lelkiismeret-furdalás nélkül akkor is, ha a fél ilyesmit nem merne megkockáztatni. Mindezekre természetesen az a felelet, hogy az ügyvéd egész perbeli funkciójának az a lényege és etikai alapja is, hogy csak a perfél jogászai szakértelemmel felfegyverzett érdekének optikájából szemléli és dolgozza ki a jogesetet.«¹

Ez az elméleti állásfoglalás azért képviseli nyilvánvalóan a burzsoázia érdekeit, mert a legkiválóbban képzett, a legalaposabb, a legtehetségesebb — a legfurfangosabb — védőket általában csak a vagyonos burzsoák fizethették meg. A burzsoa viszonyok között a védő felkészülése a konkrét bűnügyben általában egyenesen aránylott a védői díszleltíj nagyságához. Külön adatgyűjtő, utánjáró munkát csak a megfelelően díjazott védő végezhetett. A védői díj nagyságát rendszerint összefüggésbe hozták a büntetőeljárás eredményével is. Pl. így festett egy ügyvédi díjmegállapodás: felmentés esetén 10.000 P, alacsonyabb büntetés és szabálbrahelyezés esetén 5000 P. Másfél évnél hosszabb tartamú büntetés és előzetes letartóztatásban maradás esetén 2000 P...

Mondanom sem kell, hogy ilyen elméleti alátámasztás és anyagi biztatás nyomán a burzsoa viszonyok között a védői munka nem egyszer a jogászai csúrés-csavaráson át a hamis bizonyítékok koholásáig, az anyagi igazság mindenáron való elködösítését célozta, s nem egyszer eredményezte is. Ismeretesek a büntetőeljárásjog történetéből azok a különféle ügyvédi «fogások», «eset-szövegek», «melyekkel» hamis tanúk beszerzésével, tudatos rosszhiszemű nyilatkozatokkal és bizonyítási indítványokkal — gátolták a burzsoa büntetőeljárás törvényes menetét és eredményességét — ügyszólván mindig a jólfizető vagyonos osztályokhoz tartozó vádlottak bűnügyeiben.

¹ Horváth Barna: i. m. 83. oldal.

² Finger: Die Sendung des Rechtsanwalts. 1930. 86. old.

³ Jöhsing-Serini: Österreichisches Strafprozessrecht. Wien 1952. 191—195. oldal.

¹ Horváth Barna: i. m. 84. oldal.

3. A szocialista büntetőeljárás gyökeresen és *mind-ségileg* különbözik a burzsoa eljárástól. A szocialista büntetőeljárás célja, hogy — mint a Büntető Perrend-tartásról szóló 1951: III. tv. is kifejezi — a szocialista állam állami, társadalmi és gazdasági rendjének és intézményének, valamint a dolgozók jogainak *védelmében* 1. biztosítsa a bűncselekmények üldözését, 2. a dolgozó nép ellenségeinek a megbüntetését, s 3. a dolgozóknak a szocialista társadalmi együttélés szabályaira való nevelését.

A büntetőeljárás e törvényi céljait, a *szocialista törvényesség megvalósítását* minden állampolgárnak kötelessége előmozdítani, de minősítetten kötelessége a jog minden szakképzett munkásának és különösképpen kötelessége a konkrét ügyben eljárási funkciót teljesítő *bíróknak, államügyészeknek* és a — védelem elvének csorbítása nélkül — a *védőnek* is.

Mi nemcsak formálisan, függőnyként hirdetjük és írjuk törvényeinkben a bíró és az államügyész kötelességéül a büntetőeljárás során az *anyagigazság felderítését* és érvényre juttatását, de a büntetőeljárás ez egy-séges kiinduló feladatának a megvalósításában a büntető-eljárás minden funkcionáriusát — tehát a *bírót, a vádlót* és — az alább kifejtett korlátok között — a *védőt* — egyaránt ténylegesen *kötelezzük* is erre.

Mi szembeszállunk azzal a burzsoa felfogással, hogy az államügyész a közérdeket, az állam érdekeit, a védő pedig *kizárólag* a megbízó egyén, a *vádlott érdekét* hivatott képviselni. Szocialista államban a *közérdek* és a *magánérdek* így szét nem választható és még kevésbbé állítható egymással szembe. Ahogyan nemcsak a közérdeket sértené az a ragályos betegséget gyógyító orvos, aki magasabb díjazás esetén rövidebbre fogná a pillanatnyilag kellemetlen, de a gyógyuláshoz feltétlenül szükséges gyógykezelést, hanem magának a beteg egyénnek is kárt okozna, ugyanúgy nemcsak a köz érdekét sérti és veszélyezteti az a védő, aki pl. a kiemelkedő személyi társadalomra veszélyességgel bíró vádlott e veszélyességét a *ténylegesnél kisebbre* szeretné megállapíttatni, vagy aki az elbírálásra kerülő cselekmény eseti társadalomra veszélyességét, a *valóságosnál kisebbnek* igyekszik bemutatni.

Ugyanis általában minden büntetett és minden bűncselekmény veszélyes a szocializmust építő társadalomra. De *nem* minden elkövetőnek *azonos* a személyi társadalomra veszélyessége, *nem* minden bűncselekménynek *azonos* az eseti társadalomra veszélyessége, *nem* minden egyénnél *egyformák* a büntetést enyhítő és súlyosító körülmények, de *nem egyforma* a bűnösség foka sem.

A szocialista államban a büntetés célja az elkövető és a társadalom visszatartása újabb bűncselekmény elkövetésétől, a büntetett és a társadalom nevelése a szocialista együttélési szabályok betartására.

Kézszelfogható, hogy nemcsak a társadalomnak a közérdeke, de a bíró, az ügyész és a védő jól felfogott magánérdeke is, hogy sem az eljárásban szereplő gyilkos vagy szabotőr, vagy sikkasztó, vagy veszélyeztető egyéb büntetett, sem senki más a társadalomban ilyen, *mindenkire veszélyes* bünteteket ne kövessen el. Már pedig ha akár a védő, akár bárki más perbeli ténykedése nyomán a büntetést meghatározó fentebb említett körülményeket a bíróság a *valóságtól eltérően* állapítaná meg, s o téves alapon a cél eléréséhez szükséges büntetésnél *enyhébbet* vagy *súlyosabbat* szabna ki, az

feltétlenül káros visszahatást szülne úgy az elítélt egyénben, mint környezetében és magában a társadalomban is. Ez esetben a szocialista törvényesség sérelmet szenvedne, mert nem érvényesülne a szocialista büntetőeljárás Bp.-ben írt célja: a szocialista állam állami, társadalmi és gazdasági rendjének és intézményeinek, valamint a dolgozók jogainak a *védelme*. Az így kiszabott ítélet nem fejtheti ki sem az *elkövető*, sem a *társadalom* felé a szükséges nevelőerőt.

A szocialista büntetőeljárás igen sokrétű, komoly feladatot ró a bíróságra. E feladatokat a vád és a védelem *segítő közreműködése* nélkül nem képes maradéktalanul megvalósítani.

A *vád és a védelem* azonban csak akkor segíti tényleg elő a bíróságnak a társadalmat védő és nevelő munkáját, ha szakít azzal a burzsoa felfogással, hogy a vádló *csak vádol*, elnyom, a védő pedig *csak minden áron és eszközzel véd*, ment. Az ilyen vád és védelem veszít hiteltérdemlőségéből is, mert kétségessé válik a tárgyilagossága és erkölcsi alapja: az anyagi igazság tisztelete.

Ahogyan nem lehet a szocialista államban sem közérdek, sem az ügyésznek vagy bárki másnak honorálható magánérdeke, hogy a valóságban szándékos emberölés büntetett elkövetőt gyilkosnak minősítsük vagy az egyéni tulajdonban levő ingó dolog ellopását a társadalmi tulajdon elleni lopásnak nyilvánítsuk, éppen úgy nem lehet az sem közérdek, de az ügyvéd sem nyújthat hozzá segédkezet, hogy a gyilkos cselekményét csupán szándékos emberölésnek, a társadalmi tulajdon elleni lopást pedig egyszerű lopásnak minősítsük és büntessük.

A szocialista büntetőeljárásban — nézetem szerint — nem lehet különbség a nyomozószervek, a vádlhatóság, a védelem és a bíróság tagjai között a büntetőeljárás céljainak a megvalósításában. E célok megvalósítása mindannyiuk *közös feladata*. E célok megvalósítását *egyikük se gátolhatja*. E szervek *egymás munkáját sem gátolhatják*, sőt kötelességük — saját funkciójuk sérelme nélkül — *egymás munkáját támogatni*, elősegíteni, mert *közös cél* elérésén dolgoznak együtt a büntetőeljárás keretében.

4. A további kérdés: köteles-e a védő az anyagi igazság felderítése érdekében, a vádlott ellen valamit is tenni? Mint már érintettük, a védő feladata nem az anyagi igazság felderítése — ez a nyomozó és a vádlhatóságok feladata — de nem feladata az anyagi igazság megállapítása sem — ez a bíróság feladata. A védő feladata a büntetőeljárásban a *vádlott védelme az anyagi igazság megállapításának akadályozása nélkül*. A védő a büntetőeljárásban jogász felkészültséggel *védelmezi* a vádlott *jogos érdekeit*. A vádlott jogai érvényesítése terén együttműködik a vádlottal. A *védő feladata egyoldalú*. A védő nem köteles a vádlott terhére szóló bizonyítékokat — amelyek esetleg az eljárás során a tudomására jutottak — feltárni. Sőt alapjaiban sértendő meg védői kötelességét, ha a vádlott helyzetét nehezítő bizonyító eszközöket vinne a perbe. A *közvádló* és a bíróság az anyagi igazság felderítésére köteles. Ezért a *közvádló* köteles a *vádlott javára szóló* tudomására jutott adatokat is az eljárásba belevinni. A *védő* azonban *csakis* olyan adatokat, indokokat a lhat elő, amelyek a *vádlott érdekében* *valóak* és csak olyan bizonyító eszközöket indítványozhat, amelyek a *vádlott javára* *szól-*nak, nem bűnösségét bizonyítják vagy bűnössége, szo-

mélyi társadalomra veszélyessége, a cselekmény eseti társadalomra veszélyességi fokát *csökkentik*. Egyöntetű a szovjetirodalomban a nézet, hogy a védlőnek nincs joga olyasmit tenni, amivel az általa képviselt vádlott perbeli helyzetét megnehezítené. Sztrogovics professzor idevágóan tanítja: »A gyakorlatban előfordul, hogy az ügyvéd a bírósági eljárásban a vádlóval összejátszik, nem használja ki a vádlott védelmére szóló összes védelmi eszközöket, nem kutatja ki a vád gyenge pontjait és nem kezdi ki azokat. Néha azzal a sokat hangoztatott megfontolással vélik ezt igazolni, hogy az ügyvéd számára a földolag az igazság és az állam érdeke, nem pedig a vádlott személyes érdeke. Azonban a vád bizonyítására, a vádlott bűnösségének igazolására a vizsgálószerveknél a vizsgálat lefolytatására szolgáló eszközök elegendő számban áll rendelkezésükre, hiszen a vizsgálószerveknél tekintetben messzemenő jogaik vannak. A vádlott bűnösségének bebizonyításánál az államnak egyáltalán nincs szüksége az ügyvéd segítségére. Az állam az ügyvédet csak a védelemre hatalmazza fel, de semmi másra. Az ügyvédre a büntetőeljárásban azért van szükség, hogy a vádlottat a vád ellen védje, de nem azért, hogy a vádat alátámassza, akármilyen formában is tenné azt, közvetve vagy közvetlenül kifejezetten vagy burkoltan.«

A védő tehát csak a vádlott érdekeinek a határáig köteles előmozdítani az anyagi igazság felderítését. Sőt megsérti a védelem elvét, ha a vádlott érdekkörén túl is tevékenykedik az anyagi igazság felderítésén. Pl. ha a védő fel is ismeri a vádlott bűnösségét vagy súlyosabb bűnösségét, illetve, ha a vádlott előtte be is vallotta a büntett elkövetését — a tárgyaláson azonban azt tagadja — a védő nem leplezheti le a vádlottat, nem indítványozhatja a bűnösséget, vagy a súlyosabb büntetthöz való bűnössége megállapítását. A terhelt érdeke és az anyagi igazság ütközése esetén nem róható a védelemre az a kötelesség, hogy az anyagi igazságot a terhelt érdekeivel szemben is előmozdítsa. Ez a megállapítás azonban korántsem azt jelenti, hogy a védő az anyagi igazság napfényre kerülését a nemtevésezen túl valamiféle tevéssel — összejátszás a tanúkkal; — a tanúk kitanítása, összehangolása; bizonyítóeszközök megsemmisítése stb. akadályozhatná, s ezzel bűnpártolást követhetne el.

5. Itt kell felvetnünk a gyakorlati kérdést: *Hazudhat-e a védő?* A szocialista védőnek *soha se szabad hazudnia*, tudatosan vagy akár felelőtlenül valótlanul állítania, még akkor sem, ha ezzel a vádlott javát mozdítaná elő. Ha az igazság a vádlott kifejezett ártalmára lenne, ha feltárása sértené a védelem érdekeit — *nem köteles* az igazságot megmondani, elháríthatja a nyilatkozatot. Ha megengednők a védőnek, hogy a büntetőeljárásban valótlan állításokat is tehessen, akkor elismerenénk azt a jogát, hogy az anyagi igazság felderítését tevőlegesen *akadályozhatja*. Az egyes burzsoa elméletek és a burzsoa gyakorlat kifejezetten vagy hallgató-

lagosan elismerik a védők jogát, a vádlottak érdekében valótlan tartalmú nyilatkozatokra. Ha elismernők a védők jogát a vádlott érdekében való valótlan állításokra, akkor feladnánk azt a követelményt, hogy a szocialista védő — a védelem csorbíthatatlan ellátása mellett — legyen a *bíróság segítőtlársa*. A hazudozó, valótlan állításokat is megkockáztató védő tevékenysége a *bíróság ellen irányuló, akadályozó, zavaró tevékenység*.

Ha a védő a *büntetőeljárás*on kívül szerzett tudomást valamely a büntetthez vagy az elkövetőre vonatkozó lényeges adatról, akkor *védként* az illető ügyben *nem járhat el*, hanem *tanúnak* kell jelentkeznie. Ha azonban a védő a büntetőeljárás során — rendszerint a terheltől vagy a hozzátartozóitól — szerzett tudomást olyan terhelt adatokról, amelyeket az eljárásban a terhelt tagad — ezeket nem tárhatja fel. A védő nem tanú, nem a bizonyítás forrása, őt nem hallgatják ki az eljárás során, nem tanúskodik. A védő a büntetőeljárásban csakis azokra a terhelt adatokra köteles támaszkodni, amelyek az ügyben szerepelnek és csakis azokra a terhelt bizonyítékokra köteles tekintettel lenni, amelyeket a tárgyaláson felülvizsgáltak.

Mint látjuk, a szocialista védőnek a büntetőeljárásban igen bonyolult és komoly, mert mint a vádlott *védője* köteles a vádlott minden jogos érdekét megvédelmezni, de egyidejűleg az is a kötelessége, hogy mint *közjunktóit* betöltő személy a bíróságnak is segítségére legyen az anyagi igazság felderítésében, hogy az igazságos ítéletet hozhasson.

Közelebbről, a védlőnek a bíróság irányában az a kötelessége, hogy segítsen a bíróságnak abban, hogy az esetnek a *vádlott javára szolgáló minden körülménye* a valóságnak megfelelő megállapítást nyerjen s emellett ébernek kell a védőnek őrködnie az egész eljárás alatt, hogy a *vádlott kárára valami ténybeli vagy jogi tévedés* ne történjék. Nem működhetik azonban együtt a védelem — mint már rámutattunk — a bírósággal a vád bebizonyítása érdekében és a vádlott elleni terhelt körülmények összegyűjtésében és megállapításában: »Ha a védő erre az útra térné, akkor a vádló segédjévé változnék át, amit pedig a védelem természete és annak feladatai kizárnak.«

Az a követelmény, hogy a szocialista védő köteles a bíróság segítségére lenni — nem általános érvényű. Mint láttuk, a védő nem köteles segítséget nyújtani a vádlott terhére szóló bizonyítékok, adatok megállapításához. De ezen túlmenően nem köteles a védő segédkezést nyújtani a bíróságnak, ha valamilyen tekintetben helytelenül vagy törvénytől eltérően járnak el: Ha a *vádlott* valamely *törvényes jogát* vagy *méltányos érdekét* sérti a bíróság, a védő kötelessége *szembeszállni* az ilyen bírósági ténykedéssel, kifogást kell emelnie és ha ez alapon nem nyerne orvoslást, *panasszal* is kell élnie.

Olti Vilmos

(Folytatjuk.)

SZEMLE

Schleiffer Pál

Életében rokonszenves szerényesége tiltakozott minden személyes vonatkozású szerepeltetése ellen, halálakor mégsem várkozhatunk el attól, hogy megemlékezzünk lapunk tevékeny munkatársáról, a vérbeli polgári eljárásjogásról.

Mint ügyvél és majd mint közjegyőző az élet nagy gyakorlati tapasztalatait tudta érvényesíteni írásaiiban és felszólalásaiban. Mégsem volt egyoldalú prakticista, ellenkezőleg, behatóan érdeklődött az elmélet iránt és meg volt győződve annak nagy fontosságáról. Tanulmányait, cikkeit a polgári perjogi kultúra iránti lelkesedés hatotta át. Hasábjainkon gyakran jelentkezett szakcikkeivel és tanulmányaival; az elmúlt évben az új Pp.-t egész cikksorozattal ismertette. A Pp. létrejötté körülményeinek, általában rendelkezéseinek, az elsőfokú és perorvoslati eljárásnak, a különleges eljárásoknak, a végrehajtásáról szóló rendeletnek alapos magyarázatával jelentős segítséget nyújtott ahhoz, hogy jogászaink megismerjék az új kódexet. Nagyobb lélekzetű tanulmánya »A magyar polgári perjog főbb kérdései« című gyűjteményben nemcsak kiválóan kommentálta a Pp. tárgyalásról szóló részét, de gondot fordított a fejlődés menetét és az irodalom véleményének ismertetésére is. Mindez nem sikerülhetett volna, ha nem tanulmányozza behatóan a haladó szocialista polgári perjog alapjait. A bizonyítási költségek előlegezésének kérdésében írt utolsó előtti cikke a Pp. egyik hiányosságára rámutatva valódi problémát tárt fel.

Perjogi tudásának csak kisebb része öltött irodalmilag érkező formát. Az »ügyfélnyilvánoság« révén csak szűkebb kör vehetett tudomást arról az értékes, anonim munkájáról, amellyel a Pp. és számos más perjogi vonatkozású jogszabály előkészítésében vett részt; jól választott érvekkel alátámasztott számos javaslata talált elfogadásra. Tevékeny alakját ott lehetett látni mindenütt, ahol polgári perjogi kérdésekről volt szó. Hosszú idő óta a Birói és Ügyvédi, majd a Birói Vizsgabizottság cenzora volt,

évek óta részt vett a polgári perjogi jegyzet bírálatában, az egyetemi polgári perjogi program vitáján, az egyetemi polgári eljárásjogi tankönyv tematikájának bírálatában, az egyetem polgári perjogi munkaközösségének ülésein, a Magyar Jogász Szövetség perjogi könyvankétyán, az Állam- és Jogtudományi Intézet polgári perjogi értekezletein. Felszólalásait a polgári perjog iránti szenvedélyes szeretet, a processzualis gondolkodás szabotossága, kritikai érzék, élénk vitázó kedv jellemezte, amellyel megfért az érvek előtt meghajló konciliáns magatartása. Észrevételeit áthatotta a viszonylag elmaradott perjogunk színvonalának emelésére irányuló törekvés. Késő esti órákban ott lehetett látni az Egyetemen, ahol szívesen vezette a perjogi gyakorlatokat. Ezeket az anyag rendszeres, világos kifejtése jellemezte. Míg a burzsoa jogászok között az a gondolat járja, hogy il processualista é il giurista del disordine, ő bizonyította, hogy a perrendtartást magyarázó perjogász a rend, a rendszeresség és a precizitás embere: il processualista é il giurista dell'ordine.

Nem régen a polgári eljárásjogi tankönyv bírálatára kapott megbízást, amelyre lelkiismeretesen készült. Legutóbb a Pp. hatálybalépésének egy éves évfordulójára írt problémákban gazdag tanulmányát fejezte be, amely a sors váratlan rendelkezése folytán immáron posthumusszá vált.

M. M.

„Szükségszerűek“-e az állami vállalatok közti szerződéses viszonyok?

Aczél György elvtárs a Jogtudományi Közlöny 1953 október-novemberi számába sok szempontból figyelemreméltó cikket írt »A szállítási szerződések jelentőségéről« címmel. E cikk első része vitába száll Nizsalovszky Endre elvtársnak azzal a megállapításával, hogy az állami vállalatok közötti szerződési viszonyok rendszere nem objektív, akarattunktól független jelenség, hanem a szocialista állam ezt a megoldást választotta az állami vállalatok közti viszonyok rendezésére. Nézetem szerint Nizsalovszky elvtársnak nem sikerült az ellenkezőjét bebizonyítania.

1. Aczél elvtárs következtetése ez: »Az önálló gazdaságos elszámolás, áru, pénz, önköltség stb. tehát a

szocialista gazdaságban nem véletlen, hanem olyan kategóriák, amelyek a termelési viszonyoknak, az emberek kapcsolatának és a szocialista elosztásnak a legjobban megfelelnek és a szocialista gazdaság jelenlegi fejlődési szakaszain nélkülözhetetlenek.« (Kiemelések tőlen, E. Gy.) Vizsgáljuk meg ezt a következtetést.

a) Az »a szocialista gazdaságban« kifejezés elkendőzi azt a tényt, hogy Nizsalovszky elvtárs az állami vállalatok egymásközti vagyoni viszonyait vizsgálta, nem pedig általában a szocialista gazdaságot. Ez pedig lényeges különbség. »A szocialista gazdaságban« ugyanis vannak áruk, és pedig nem azért, mert ezek a »legjobban megfelelnek« a termelési viszonyoknak stb., hanem mert az áruviszonyok az állami és szövetkezeti szektor között, a kereskedelem és a fogyasztóközönség közt objektíven léteznek, függetlenül helyeslőnkéntől. Létezésük »a szocialista gazdaságban« ugyancsak szükségszerűen vonja maga után a pénzt és szerződéseket. Ezzel szemben az állami vállalatok egymásközti vagyoni viszonyai sohasem áruviszonyok és itt valóban azért használja fel az állam az áruformát (és ezzel a pénzt, szerződéseket stb.), mert ez felel meg legjobban a szocialista társadalom érdekeinek, az Aczél elvtárs által kifejtett okoknál fogva.

b) Mit jelent azonban az, hogy »az önálló gazdaságos elszámolás, áru, pénz, önköltség stb.« »a legjobban megfelelnek« a termelési viszonyoknak stb.? Ez azt jelenti, hogy e viszonyok és jelenségek nem szükségszerűek: az önálló gazdaságos elszámolást, pénzt, szerződéseket az állam az állami szektoron belül a legcélszerűbbnek találta, választotta, élve azzal a szabadsággal, amit a szükségszerűség felismerése jelent. Ebből következik, hogy Aczél elvtárs megállapítása ebben a vonatkozásban nem pontos: az áru és pénz pl. »a szocialista gazdaságban« nem »a legjobban megfelel«, de szükségszerű része a termelési viszonyoknak, az állami vállalatok egymásközti vagyoni viszonyában azonban áru nincs, pénz pedig valóban azért van, mert az »legjobban megfelel« a termelési viszonyoknak stb. Aczél elvtárs egyébként helyesen fejt ki, hogy a szabadság a szükségszerűség felismerése. Ebből azonban nem következethet arra, hogy ha az állam a szükségszerűt felismerve cselekszik, akkor egyben szükségszerűen is cselekszik. Még kevésbé következethet arra, hogy

az áruforma fenntartása az állami szektorban ugyanolyan objektív jelenség, mint az állami és a szövetkezeti szektor közötti *valóságos áruviszonyok*. Az, hogy az állam felismerte, hogy az állami szektoron belül, ahol nincs áru, a legjobban az önálló gazdasági elszámolás stb. felel meg a termelési viszonyoknak, nem jelenti azt, hogy az önálló gazdaságos elszámolás egyben szükségszerű is és ne volna lehetséges pl. a kiutalási rendszert meghonosítani. Amikor Aczél elvtárs kifejti, hogy az önálló elszámolás stb. felel meg legjobban a termelési viszonyoknak, ezzel maga is utal arra, hogy ezt a megoldást *választottuk*: ha a termelési viszonyoknak nem ez felel meg a legjobban, vagy helytelenül ismerte volna fel az állam, mi felel meg legjobban a termelési viszonyoknak, más megoldást választott volna.

2. Aczél elvtárs a kifejtés során a következőképpen jár el:

a) Kifejti, hogy nincs burzsoa értelemben vett *szabadi akarat*. Ezt azonban senki sem tagadta. Ezt az érvet nem lehet felhozni az ellen, hogy az állam a szerződések rendszerének megoldását *választotta*. Az, hogy a jogi érvényű törvények akaratunktól függenek, nyilvánvalóan nem jelent mást, mint hogy választhatunk; szabadon pedig akkor választunk, ha a szükségszerűség felismerésének birtokában választottunk.

b) Aczél elvtárs ezzel tisztában van és ezért ezt írja: »A jogi törvények ugyan korántsem objektív törvények, azonban létrehozatalukban egyáltalán nem nyílik tér az *önkényes választás* számára.« Ez igaz. Aczél elvtárs azonban *önkényesen* tételezi fel, hogy Nizsalovszky Endre önkényes választásról szót volna, mint ahogy nézetem szerint ok nélkül állítja, hogy az önálló elszámolás stb. »nem véletlen«: senki sem állította, hogy mindez véletlen. Ellenkezőleg: Nizsalovszky elvtárs egyenesen azt írja, hogy a szerződési rendszer alkalmazása »attól függ, hogy a termelési erőik fejlettségi fokához képest melyik forma mennyiben és milyen körben alkalmas a termelési erő és a termelési viszonyok közti összhang biztosítására, illetőleg a termelőerők szakadatlan fejlődésének, a termelés szakadatlan tökéletesedésének előmozdítására.« (80—81. old.) Hol itt az *önkényesség*, hol a *véletlen*? Hogyan juthat Aczél elvtárs ennek ellenére olyan következtetésre, hogy

»Nizsalovszky elvtárs a kérdést a feje tetejére állította«, hogy az ő fejtegetései oda vezetnek, hogy »felelges tanulmányozni a szocializmusban működő objektív gazdasági törvényeket, a termelési viszonyokat, mert mindez aszerint alakul, hogy milyen a „választott jogi forma“? Erre Aczél elvtársnak néztem szerint nem volt oka.

c) Végül az állami szektoron belüli vagyoni viszonyok kifejtéséhez az érveket a »szocialista gazdaság«-ból veszi. Bebizonyítja, hogy »a szocialista gazdaság«-ban van áru. Ez azonban éppen úgy nem jelenti azt, hogy az állami vállalatok vagyoni viszonyaiban, amelyek nem árujellegűek, a szerződések rendszere szükségszerű, mint ahogy a szerződések rendszerének szükségszerűségét az sem bizonyítja, hogy a szabadság a szükségszerűség felismerését jelenti.

3. Aczél elvtárs cikke — címéből kitűnően — arra irányul, hogy a szállítási szerződések jelentőségét kiemelje. Nizsalovszky elvtárral folytatott vitája során arra a következtetésre jut, hogy Nizsalovszky elvtárs felfogása — azzal, hogy *választás* eredményének tünteti fel a szállítási szerződések rendszerének bevezetését — csökkenti a szállítási szerződések jelentőségét.

Az én véleményem az, hogy Aczél elvtárs az, aki a szállítási szerződések jelentőségét aláértékeli.

Ha ő a *választás*-ról szóló tételt azzal akarja megcáfolni, hogy a szabadság a szükségszerűség felismerése, ezzel leértékeli azt a hatalmas szellemi munkát, ami a szükségszerű felismerésére vezet. Ez áll minden jogalkotásra. Az adott esetben pedig világos, hogy más megoldások is lehetségesek voltak; a szovjet közgazdaságtudomány sem egycsapásra jutott arra a felismerésre, hogy a szerződések rendszere a legmegfelelőbb az állami vállalatok egymás közötti vagyoni viszonyaiban. Aczél elvtárs tétele kisebbíti a szocializmus közgazdaságtudományának, jogtudományának, jogalkotásának érdemeit é nagyszerű megoldás kidolgozása terén, az objektív törvények tudatos felhasználása terén. A szocialista állam felismerte, hogy az áruforma megtartása, ezáltal az áruviszony objektív törvényeinek tudatos alkalmazása megkönnyíti az ellenőrzést stb. és ezért *akaratától függő, nem objektív* törvényeit működésbe hozva elrendelte, hogy legyen önálló elszámolás, legyen pénzforgalom az

állami vállalatok egymás közötti vagyoni viszonyaiban is, szervezzék meg az állami vállalatok között is a szerződési rendszert stb. »Holnap viszont, ha más megfontolásra jutunk, egyetlen rendelettel mindezt meg is lehet változtatni« — írja nyilvánvalóan gúnyosan Aczél elvtárs, pedig ez elvileg így is van: lehetne olyan jogszabályt hozni, amely az állami vállalatok között a kiutalási rendszert teszi általánossá, a visszterhességet megszünteti és az ide átható értéktörvény figyelembevételét más módon oldja meg — mint ahogy pl. a beszolgáltatás körében nincs szerződési rendszer, mégis figyelembe lehet venni az értéktörvényt. Csak: hogy — ebben egyetérték Aczél elvtárral — »nem véletlen«, hogy ilyen rendeletet nem hoznak. Ez nem volna célszerű, mert lemondást jelentene azokról az előnyökről, amelyek az áruforma — és a vele kapcsolatos *valóban objektív törvények* — tudatos felhasználásából (akaratunktól független törvényeknek akaratunktól függő, nem szükségszerű felhasználásából) az állami szektoron belüli vagyoni viszonyok körében ránk származnak.

Aczél elvtárs fejtegetései — nézetem szerint — merevek. Közeljárnak az automatizmushoz, amely a jogi berendezést a gazdaság többé-kevésbé automatikusan létrejövő függvényének tekinti és ezzel a jogtudomány szerepét alábecsüli. Az álláspont merevsége másfelől arra vezet, hogy az ellentétes álláspontot lényegében voluntaristának tekinti, holott az nem azt állítja, hogy az állam kedvére létesít vagy szüntet meg objektív törvényeket, hanem azt, hogy adott esetben az állam dönt: fel kívánja-e használni az áruformát a velejáró objektív törvényekkel együtt olyan körben is, amelyben áruk már nincsenek, amelyben tehát mindaz, ami adott viszonyok között az áruhoz tapad (pl. pénz, szerződés, visszterhesség), már nem szükségszerű:

Eörsi Gyula
a jogi tudományok kandidátusa

A földhasználati jog egyes kérdései népi demokráciánkban. — Hozzászólás Perbiró József elvtárs »Földhasználati jogunk elvi alapjai, különös tekintettel a termelőszövetkezeti földhasználatra« c. tanulmányához.

I. A Jogtudományi Közlöny 1953. október—november havi számában Perbiró József elvtárs tollából tanul-

mány jelent meg »Földhasználati jogunk elvi alapjai, különös tekintettel a termelőszövetkezeti földhasználatra« címmel. Mindamellett, hogy e tanulmányt úgy kell üdvözölnünk, mint a Jogtudományi Közlöny hasábjain a mezőgazdasági joggal és ezen belül a magyar földhasználati joggal foglalkozó első munkák egyikét, mégis úgy vélem, hogy néhány kitétele fölött nem szabad napirendre térnünk. Perbiró elvtárs tanulmányában nem egyértelműen világos a földhasználati forma és a földhasználati típus kölcsönhatásának, valamint az I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportok földhasználati jogalanyiségének a tárgyalása, illetve a következtetések levonása. A magam részéről ezzel a két problémakörrel szeretnék részletesebben foglalkozni, illetve Perbiró elvtárs állításaival vitába szállni.

II. Perbiró elvtárs tanulmányának IV. fejezete a földhasználat új formáit, típusait, jögeimeit és módjait tárgyalja. A számos érdekes és helytálló megállapítás mellett azonban egyáltalán nem megnyugtató a földhasználati forma és földhasználati típus kölcsönös kapcsolatának az elemzése. Perbiró elvtárs megállapítása ezzel kapcsolatban így hangzik: »... földhasználat típusát ugyanis erőteljesen meghatározza a földhasználat formája...« (J. K. 435. lap.) E tétel a forma elsődlegességét vallja a típussal szemben. Bár igaz, hogy Perbiró elvtárs a következő mondatban ennek ellenkezőjét állítja, amennyiben »A szocialista földhasználat típusa ehhez képest csak meghatározott formában... fejlődhet ki...« E két ellentétes értelmű mondat után az olvasó előtt homályos marad, hogy végeredményben melyik is a meghatározó a másikkal szemben? Az első mondat a forma elsődlegességét domborítja ki, a következő viszont »meghatározott formákról« beszél. Rejtély marad, hogy a formák mi által meghatározottak. Perbiró elvtárs mindenesetre a forma elsődlegessége felé hajlik, amit nemcsak az említett első mondata árul el, hanem a következő disztinkciója is: »... A földhasználati forma mellett a földhasználat típusai megkülönböztetésének is — tehát csak is — jelentősége van...« (J. K. 435. l.)

Elemezzük előbb külön a formát és külön a típust, azután pedig vizsgáljuk meg a kettő dialektikus kapcsolatát.

Perbiró elvtárs a földhasználati

formát a következőképpen határozza meg »... a földhasználat formarendszere... olyan gazdaságszervezeti keret, amely élesen tükrözi a fejlődés adott fokát...« (435.). majd egy másik helyen »... A szocializmust megteremtő népi demokráciánk átmeneti viszonyai között a földhasználatnak két fő formáját, nevezetesen a) társ- és földhasználatot és b) az egyéni földhasználatot különböztetjük meg...« (434.) és végül »A földhasználati jog gyakorlása formájának (röviden a földhasználat formája) meghatározása szempontjából az a döntő, hogy a földhasználati jog alanya milyen gazdaságszervezeti formában gyakorolja kapcsolatos jogait és tesz-eleget kötelezettségeinek...« (434.)

Mind e meghatározásokat azért tartottam szükségesnek elismételni, mert a földhasználat formája mindig *gazdaságszervezeti forma*, mely gazdaságszervezeti forma keretben jelent a földhasználat alanya számára a földhasználatra vonatkozó jogainak és kötelezettségeinek gyakorlására. Éppen ezért a szerző álláspontjával a forma meghatározása tekintetében egyet kell értenünk.

A földhasználat *típusát* Perbiró elvtárs a következőkben fogalmazza meg: »... A földhasználat típusán a földhasználat politikai értelemben vett jellegét, illetőleg a földhasználatnak azokat a belső tartalmi sajátosságait értjük, amelyek az újat a régítől megkülönböztetik... a földhasználatnak két fő típusa van, mégpedig szocialista és kapitalista jellegű típusa...« (435.) Igaz, hogy a földhasználat típusa a belső tartalmi sajátosságokat fejezi ki, azonban nemcsak »politikai«, hanem gazdasági értelemben is. Perbiró elvtársnak jobban meg kellett volna világítani a tartalom lényegét, azokat a sajátosságokat, amelyek az újat a régítől megkülönböztetik, nevezetesen azt, hogy a tartalmat a termelési viszonyok összessége adja meg, hogy a típus lényegében arra a kérdésre ad feleletet, hogy milyen a tartalom, hogy milyen termelési viszonyok uralkodnak azon a területen. Milyenek a termelési eszközök tulajdonformái, milyen viszonyok uralkodnak a termelési folyamatban alá- és fölérendeltségi, vagy kölcsönös segítségén alapuló viszonyok, és hogy milyen a termékek elosztásának a rendje. Ezt kellett volna Perbiró elvtársnak jobban kidomborítani,

hiszen ezek alkotják összességükben a tartalmat. A pontosság kedvéért még meg kell jegyeznünk, hogy a földhasználat Perbiró elvtárs által megfogalmazott két fő típusa nem tétől és időtől függetlenül, hanem adott viszonyok között, jelen esetben népi demokráciánk mezőgazdaságában található.

A forma és a típus fogalmának elemzését nem követi a kettő kölcsönös viszonyának a helyes kifejtése. Mint láttuk, Perbiró elvtárs a forma és a típus (tartalom) kölcsönös kapcsolatában a formát a tartalom elé helyezve, az előbbi elsődlegesnek, a tartalom felé meghatározónak tartja. Miért helytelen — nézetem szerint — ez az állítás, milyen téves, sőt nem egyes esetben milyen káros nézetekhez vezethet?

a) A marxizmus-leninizmus álláspontja szerint minden dologban, minden jelenségben két oldalt: tartalmat és formát különböztetünk meg. E két oldal dialektikus egységet alkot s e dialektikus kapcsolat feltételezi valamelyik oldal meghatározó voltát. A forma és a tartalom viszonyában pedig semmi esetre sem a forma a meghatározó, hanem a tartalom a domináns, az elsődleges elem. A forma a tartalomtól nő ki és a tartalom mindig megelőzi a neki megfelelő forma *keletkezését* és fejlődését. Továbbá, a forma és a tartalom dialektikus viszonya abban fejeződik ki, hogy a forma nemcsak egyszerű »... szervezeti burka...« (435. lap) az öt meghatározó tartalomnak, hanem ezen túlmenőleg aktív hatást is gyakorol a tartalom megszilárdulására vagy fékezheti a tartalom fejlődését. Így például a Szovjetunió szocialista mezőgazdaságában a szocialista szövetkezeti földhasználatnak — tehát a tartalomnak — a szervezeti formák közül az ardej felett meg legjobban. Amikor Sztálin számtalanszor hangsúlyozta, hogy csak a kolhoz az a gazdasági szervezeti forma, amely a fejlődés időszakában biztosítja a szocializmus megerősödését a Szovjetunió mezőgazdaságában, egyben arra is figyelmeztet, hogy óvakodjunk a szervezeti formák túlbecsülésétől és sohasem tevésszük szem elől a meghatározót, a tartalmat. A kolhoz a gazdaság szocialista szervezeti formája, éppúgy, mint ahogy a Szovjetek a politikai szervezet szocialista formája. A kolhozok éppúgy mint a Szovjetek, forradalmunk hatalmas

víványai, a munkásosztály hatalmas víványai. De a kolhozok és a szovjetek csak szervezeti *formák*, igaz, hogy szocialista formák, de mégis csak szervezeti *formák*. Minden attól függ, hogy ezeket a formákat milyen *tartalommal* töltik meg... (Sztálin: A Szovjetunió agrárpolitikájáról 384. lap.)

A folt feltételek között a forma el is szakadhat az őt létrehívó tartalomtól és ilegen tartalommal telítődhet meg. Így történt ez 1917 júliusában, amikor a Petrográdi szovjetek, a szovjet hatalommal szemben ellenséges mensevik és eszer tartalommal telítődtek meg. De vajjon nem analóg esettel állunk szemben akkor, amikor ellenséges elemek szocialista szövetkezeti formában — ellenséges cézzal állszövetkezeteket igyekeztek létrehívni a Szovjetunió egyes területein? Éppen ezért Sztálin komolyan figyelmezteti a mezőgazdaság területén dolgozó elvtársakat arra, hogy féltő gonddal őrizzék a kolhozok szocialista tartalmát és vigyázzanak, nehogy a szocialista gazdaságszervezeti forma idegen tartalommal telítődjen meg. A szocialista tartalom vélelmét célozza az OSzFSzK büntető törvénykönyve is, amely az általános gazdasági bűncselekmények közé sorolja az állszövetkezetek életrehívását, illetve az erre irányuló kísérleteket (129. §), nemkülönben azok működésének állami szervek, vagy szövetkezeti hivatalos személyek részéről történő *tűrését*, illetve *támogatását* (111 a) §).

Mind ezek után szabad legyen még annyit megjegyezni, hogy Perbiró elvtárs állítása nem teszi lehetővé, sőt egyenesen gátolja a forma és az időközben kialakuló új tartalom — tehát régi forma új tartalom — által létrejövő ellentmondások és ezen ellentmondások kiküszöbölésének helyes tanulmányozását és ezek felszámolását. Ha a régi forma és az új tartalom ellentmondásba kerül, a régi forma már létezővé válik, konfliktus keletkezik, amelynek során a tartalom további fejlődésének létfeltétele a régi forma megsemmisítése, az új tartalomnak megfelelő új forma létrehívása, vagy a régi forma továbbfejlesztése. Vajjon nem ez a folyamat zajlott le a közelmúltban a mi szövetkezeti mozgalmunknál? Az önállóan működő *tesz.* és a III. típusú termelőszövetkezeti csoport mint régi forma nem volt képes továbbbiztosítani a tartalom további megszilárdulását. Új formára volt szük-

ség, amely megfelelően juttatja kifejezésre az új tartalmat, amely ismét tág teret nyújt a tartalom belső fejlődése számára. Ezt a szerepet hivatott betölteni az új forma az 1070/1953. (XI. 12.) M. T. sz. határozattal életrehívott *mezőgazdasági termelőszövetkezet*. E gazdaságszervezeti forma azonban nem egyszerű összevonása az előbbi két formának, hanem azokhoz képest új, magasabb színvonalú forma mezőgazdaságunk szocialista szektorában.

A forma és a tartalom ilyenirányú kölcsönhatása állandóan érvényesül, míg végül a tartalom további fejlődése következtében a forma ismét gátló következménnyé válik és a konfliktus ismét a tartalomhoz igazodó új forma megszületésén keresztül nyer megoldást.

b) A földhasználat formája, a gazdaságszervezeti keret — miként láttuk — lehet társas és lehet egyéni. Ha Perbiró elvtárs értelmezése szerint a földhasználat formája meghatározó annak típusát — tehát belső tartalmi sajátosságait — akkor joggal mondhatnánk, hogy a kapitalizmus viszonyai között is lehetséges szocialista tartalmú földhasználat, hiszen a társas földhasználati forma nem ismeretlen a tőkés gazdasági rendben sem. Ha Perbiró elvtársnak igazat adnánk, akkor kapitalista viszonyok között mezőgazdasági szövetkezetek életrehívásával a társas földhasználati forma megvalósításával szocialista mezőgazdaságot lehetne teremteni a tőkés országokban. Nem kell messzire mennünk következtetéseinkben Perbiró elvtárs meghatározásából, hogy eljussunk a marxizmus klasszikusai által olyannyira bírált és velejéig rothadt »szövetkezeti szocializmus-hoz«. Nem az a célunk, hogy e helyen bővebben fejtegetjük a kapitalizmus viszonyai között létrejövő mezőgazdasági szövetkezetek lényegét, de annyit mindenesetre meg kell jegyeznünk, hogy bár e szövetkezetekben valóban társas a földhasználat, de e szövetkezetek sohasem lehetnek szocialista típusú szövetkezetek, sohasem telítődhetnek meg szocialista tartalommal, mert ezt a kapitalista viszonyok nem engedik. »... kétségtelen — mondja Lenin — hogy a kapitalista állam keretében a szövetkezetek kollektív kapitalista intézmények.« (Lenin: Vál. Műv. II. 1002. lap.)

Összegezve: A mezőgazdaság szoc-

cialista szektorán, a földhasználat szocialista típusa csak a neki megfelelő formában tud erősölni, ezért szükségszerűen megteremti a földhasználat szocialista formáit, amelyek visszahatva a tartalomra, erősítik azt. A Szovjetunióban e formák közül az artyel bizonyult a legmegfelelőbbnek, nálunk — az átmeneti gazdaság periódusában — egyfelől az I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoport, másfelől különösen — miként a gyakorlat követelte — a *mezőgazdasági termelőszövetkezet*, mely egyben a fejlődés irányát is mutatja.

Perbiró elvtárs állítása már csak azért is helytelen, mert téves nézete leszerelőleg hat. A tartalom és a forma kérdése egyben harci és politikai kérdés. Perbiró elvtárs ahelyett, hogy a tartalomra irányítaná a figyelmet, helyette a megoldást a forma misztifikálásában keresi. Pedig nekünk jogászoknak is csak az lehet a feladatunk a mezőgazdaság területén, hogy sajátos jogi eszközeinkkel elősegítsük a tartalom megszilárdulását szocialista gazdaságszervezeti formáinkban.

III. Perbiró elvtárs tanulmányában igen sokat foglalkozik az I. és a II. típusú termelőszövetkezeti csoport földhasználati jogalanyiségának a problémájával. Számunkra eldöntendő kérdés, hogy vajjon e csoportoknál egyéni, avagy társas földhasználat állunk szemben, hogy a földhasználat jogalanyául a csoportot vagy pedig a tagokat kell-e tekintenünk. Az alábbi két meghatározásból mindenesetre az derül ki, hogy Perbiró elvtárs a földhasználat alanyául az egyént és nem a csoportot tekinti.

»A termelőszövetkezeti földhasználat meghatározásánál — a pontosság kedvéért — el kell választanunk az I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportokban folyó földhasználatot a III. típusú termelőszövetkezeti csoport földhasználatától. A III. típusú termelőszövetkezeti csoport keretében ugyanis teljes egészében megvalósul a szocialista jellegű társas földhasználat, az I. és a II. típusú termelőszövetkezeti csoportokban csak *elenyésző* (N. L.) mértékben. Az előbbieknél ugyanis érvényesülnek a szocialista földhasználat jellemzői (szocialista munkaszervezet és jövedelemelosztás), az utóbbiaknál viszont az egyéni gazdálkodás mozzanatai a túlnyomóak. (434—435. lap.) Ezért levonja a következtetést:

„... az I. és II. típusú tszcs. esetében... termelőszövetkezeti kereten belül a dolgozó parasztok fejlettebb formájú egyéni földhasználata valósul meg s így a földhasználat alanyaiul is maguk a tagok jelölhetők meg...» (435. lap)

Ha Perbiró elvtárs úgy véli, hogy a két termelőszövetkezeti csoportban az egyéni gazdálkodás mozzanatai a túlnyomóak és a társas földhasználat csak «elenyésző mértékben» valósul meg, ezekből kifolyólag pedig a földhasználat alanyaiul is a tagok jelölhetők meg, akkor milyen következtetések alapján jut az alábbi — az előbbiekkkel szemben kissé ellentmondó — megállapításához? „... A szocialista típusú földhasználat és a személyes munkán alapuló kisárutermelő földhasználat közti átmenetet az I. és II. számú termelőszövetkezeti csoportok tagjainak földhasználata alkotja, amely tartalmát tekintve közelebb áll a termelőszövetkezeti földhasználathoz, mint a személyes munkán alapuló kisárutermelő földhasználatához.» Ha ez így van — és ez igaz — akkor miért állítja Perbiró elvtárs, hogy itt mégis egyéni földhasználattal állunk szemben, ahol „... nincs szocialista jellegű közös földhasználat, hanem annak néhány eleme jelentkezik kezdetleges fokon...» (440. lap.)

Mi a valóság Perbiró elvtárs állításával szemben?

Ismeretes, hogy termelőszövetkezetünk — így a termelőszövetkezeti csoportok is — többféle jogcím alapján használják a megművelésük alatt álló földeket.

1. Az állam a tulajdonában lévő földekből egyes területeket ingyenes használatra enged át a szövetkezeteknek (pl. tartalékingatlan hasznosítás formájában). E földeken az átengedés tőnye következtében a szövetkezetek, illetve a termelőszövetkezeti csoportok ingyenes földhasználati joga keletkezik. A használatból folyó jogok és kötelezettségek a termelőszövetkezetet, illetve a csoportot illetik meg. (V. ö. 1/1953. (III. 20.) F. M. sz. rend.)

2. Azon a jogcímen, hogy a termelőszövetkezeti csoportba belépő tagok földjeiket beviszik a termelőszövetkezeti csoportba. Bár a bevitt földekre a tagok tulajdonjoga továbbra is fennmarad, azonban ez a tulajdon már nem a klasszikus értelemben vett magántulajdon. Hogy miért, azt az alábbiakban látjuk s ez egy-

ben a szövetkezet jogalanyiságára is fényt vet.

Mind az I. típusú, mind a II. típusú tszcs. alapszabályának idevonatkozó része hangsúlyozza „... 1. A csoport gazdálkodási területéhez tartozik: a) bármilyen címen a csoport kezelésébe, használatába vagy haszonbérletébe adott föld, b) a háztáji gazdálkodás céljaira megtartandó terület kivételével a tagok tulajdonában álló összes föld. A csoport gazdálkodási területe sem elidegenítés, sem haszonbérbeadás által nem csökkenthető. 2. A csoport tagjai a csoport gazdálkodásában a művelésük alatt álló összes ingatlannal vesznek részt, tekintet nélkül arra, hogy azt tulajdon címen, vagy más jogcímen használják...» (18.010/1951. (I. 20.) F. M. sz. rend.)

Az alapszabály tehát azt bizonyítja, hogy a termelőszövetkezetekbe, illetve a termelőszövetkezeti csoportokba belépő tag a föld tulajdonjogából folyó részjogosítványokat, tehát a birtoklási és használati jogot önkéntesen a szövetkezetre, illetve a csoportra ruházta át. Ez az átruházás annál szélesebbkörű, minél magasabb típusú a szövetkezet. Korlátolt mértékben ugyan, de a tag megtartja rendelkezési jogát. E két csoportnál a rendelkezési jog azonban, egyfelől csak a csoportból való kizárás, kilépés vagy más termelőszövetkezetbe, illetőleg termelőszövetkezeti csoportba való átlépés során realizálódik, másfelől abban, hogy az egyes típusú termelőszövetkezeti csoportnál a tag jövedelmét arról a darab földről kapja, amelyet a csoport közösen és részben a tag egyénileg művelt meg, a második típusú termelőszövetkezeti csoportnál pedig ugyancsak a közösen és egyénileg megművelt föld területéhez képest átlagosztás szerint arányosan részesedik a tszcs. jövedelméből. De ugyanakkor az egyéni rendelkezési jog korlátozott voltát mutatja a tszcs. javára az, hogy a tag földjét nem adhatja el, haszonbérbe nem adhatja vagy más módon el nem idegenítheti, valamint az, hogy a tszcs. közgyűlése által megállapított vetésterv szerint kell a földet megművelni a csoportokban.

3. A csoport gazdálkodási területéhez tartozik a belépő tag által haszonbérlet vagy haszonélvezetében lévő föld. A haszonbérlet esetében a haszonbérleti jogviszony a szövetkezetre, illetve a csoportra száll át, a haszonélvezet esetében a belépés-

ről kezdve a haszonélvezeti jogot a szövetkezet gyakorolja.

A fentiek a termelőszövetkezeti csoport földhasználati jogalanyisága mellett tanúskodnak, de nézzük a jogokat és a kötelezettségeket tovább.

Mind a 72/1952. (VII. 25.) M. T. sz. rend., mind az 5/1953. (X. 20.) F. M. sz. rendelet — melyek a termelési szerződések feltételeinek körvonalazását tartalmazzák — úgy intézkednek, hogy a szerződéses jogviszony a termeltető vállalat és a termelőszövetkezeti csoport között jön létre. A szerződésből folyó jogok és kötelezettségek nem a tagokat külön-külön, hanem a csoportot illetik meg. A vonatkozó rendelkezések élesen meghúzzák a határvonalat az egyénileg termelőkkel kötött és a termelőszövetkezetekkel, illetve a termelőszövetkezeti csoportokkal kötött szerződések között. Ez pedig nyilván lehetetlen volna az I. és II. típusú termelőszövetkezeti csoportok földhasználati jogalanyisága nélkül. Érzi ezt Perbiró elvtárs is, amikor tanulmányának egy másik részén kénytelen beismerni „... hogy a termelőszövetkezeti csoportok mindhárom típusára érvényes a jogi szemlélyiség tartalma t. i., hogy a jogok és kötelezettségek alanyai lehetnek...» (439.) és hogy „... a jogok és kötelezettségek alanyává válás egyébként jogszabályokkal is kifejezett lehetőség...» (u. o.) Valóban ezeket a lehetőségeket biztosítják a termelőszövetkezeti csoportok számára a fentebb említett — de ezenkívül más — jogszabályok is. Ugyanakkor érthető, hogy a későbbiekben miért állítja ennek ellenkezőjét, hogy ugyanis, a földhasználattal együttjáró kötelezettségek csak a III. típusú termelőszövetkezeti csoportnál terhelik a jogilag szervezett közösséget és miért vonja le az alábbi következtetést „... helyes elméleti alapon termelési szerződést csak a tagokkal lehet és kell kötni, nem a termelőszövetkezeti csoport előbb említett típusaival, minthogy azok nem alanyai a földhasználati jognak...» (439.)

Kimutattuk, hogy az I. és II. termelőszövetkezeti csoportoknál a föld a csoport — mint jogilag szervezett közösség — használatában áll, ebből kifolyólag a termelési szerződést a csoport köti meg, de még legyen szabad arra utalnom, hogy a gépállomási szerződések alanya szintén a csoport, hogy az alapszabály és egyéb rendelkezések értelmében a tag vetés-

tervét a csoportértekezleten jóváhagyott vetésforgó alapján készíti el, ha valamilyen okból az egyes tervek nem megfelelők, a csoportértekezlet azt módosíthatja, hogy a csoportnak tartalékot kell létesítenie, hogy a nagyobb munkákat a csoport tagjai közösen végzik stb. Ha elfogadjuk Perbiró elvtárs érvelését arról, hogy a csoportnál egyéni a földhasználat, akkor a fenti esetekben a termelőszövetkezeti csoportot a földművelésszövetkezetek színvonalára degradálnánk; t. i. Perbiró elvtárs felfogása mögött végeredményben az húzódik, hogy a termelőszövetkezeti csoport a tagok megbízásából, a tagok nevében lépne jogviszonyba egyik vagy másik vállalattal, márpedig sem a termelési szerződések megkötésénél, sem a gépjárműi szerződésnél nem megbízási jogviszony, illetőleg képviselői forog fenn, hanem a csoport maga nevében vállalja a földhasználatból folyó jogokat és kötelezettségeket.

Természetesen mind az I., mind a II. típusú termelőszövetkezeti csoportnál vannak olyan mozzanatok, amelyek egyéni földhasználatra is engednek utalni. Ezt nem is célunk tagadni. Ezek az elemek azok, amelyeket Perbiró elvtárs olyannyira mélyen részletezett és ezért nincs is szükség ismertetésükre. Ezek az elemek főleg a munkaszervezetben és a begyűjtésnél érvényesülnek. Ha azonban ebben a vonatkozásban jól megnézzük pl. az 1001/1953. (II. 1.) M. T. számú határozatot, abból az derül ki, hogy a szántérföldek teljes megműveléséért nem a tagok egyénileg, hanem a csoport elnöke a felelős. Államunk — és tegyük hozzá, helyesen — a földhasználatlal összefüggő kötelezettségek egyikénél — a föld rendeltetészerű megművelésénél — a csoportot tekintni a földhasználat alanyául. Ez pedig nyilván összefügg azzal, hogy a munkálatok egy részét — a II. típusúnál nagyobb részét — közösen végzik.

Igaz, hogy a begyűjtést a tagok egyénileg teljesítik és talán ez a legélesebben érvényesülő egyéni földhasználati elem. A jövedelemelosztásnak az I. és a II. típusú termelőszövetkezeti csoportban is megvalósuló formája a lenini fokozatosság politikájával függ össze. Ha azonban egy kissé részletesebben vizsgáljuk meg a problémát, itt is egy olyan sajátosságra bukkanunk, ami már elválasztja a termelőszövetkezeti csoport tagját az egyénileg dolgozó pa-

rasztóktól ebben a vonatkozásban. Ez a sajátosság abban nyilvánul meg, hogy a csoportokban közös kiadások is vannak, melyeket a csoport tagjai közösen viselnek. A II. típusnál... Az intézőbizottság a tag terméseredményéből a csoport kötelezettségeinek fedezésére, a következő évi gazdálkodás folytatására, valamint a tartalékokra szükséges termékmennyiséget visszatartja... (alapszabály), az I. típusnál pedig a közös kiadások, a tartalékok stb. összegét a tag a részesítő összegből az intézőbizottság által megállapított módon és időben tartozik megfizetni. E tények azt bizonyítják, hogy a terményfeletti rendelkezés nem kizárólag egyéni, hanem harmónikusan megoszlik a csoport és a tag között.

Nem az a szándékom, hogy a két termelőszövetkezeti csoportnál a földhasználatot úgy állítsam be, mintha ott egyéni földhasználati elemek nem érvényesülnének, de céлом az volt, hogy Perbiró elvtárs állításával szemben kihangsúlyozzam, hogy itt elsősorban nem egyéni — tehát halódó — hanem társas földhasználatlal állunk szemben, hogy a földhasználat jogalánya nem az egyén, hanem döntő súllyal a szövetkezet. E két termelőszövetkezeti csoportnál egy olyan átmeneti helyzettel van dolgunk, ahol már a földhasználat alanya a termelőszövetkezeti csoport — és mert ez az előremutató, ezt kell erősíteniünk — azonban a földhasználati jogalanyiságot át-átörlik az egyéni földhasználati elemek. Ez így is van rendjén, hiszen a két termelőszövetkezeti csoportnak az a feladata, hogy rávegye a dolgozó parasztokat a társas gazdálkodás útjára, hogy átmenetet jelentsen a magasabb szervezeti forma, a mezőgazdasági termelőszövetkezeti forma felé. Márpedig ha mi itt az egyéni földhasználatot deklaráljuk elsősorban, akkor végeredményben a két csoportot jogilag leszakítjuk mezőgazdaságunk szocialista szektoráról. Természetesen nemcsak elméleti jelentősége van annak, hogy a termelőszövetkezeti csoportok földhasználati jogalanyisága mellett törünk lándzsát. A gyakorlat követeli és igazolja ezt az álláspontot. Ha jogszabályalkotóink Perbiró elvtárs elmélete alapján állnának és így alkotnák meg a csoportokat érintő jogszabályokat, nem erősítenék a két csoportot, ellenkezőleg, gyengítenék azzal, hogy megkötik a csoportok kezét, akadályoznák

gazdasági tevékenységüket és ezen keresztül a mezőgazdaság fejlődését és területeken. Nem is szólva arról, hogy a termelési szerződésekről alkotott javaslata Perbiró elvtársnak az eddigi eredményeket dezorganizálná. Azt sem szabad elfelednünk, hogy a parasztság szocialista lelkiületűvé való átalakítását sem szolgálják Perbiró elvtárs javaslatai. A közös kötelezettségek, a csoport egészét megillető jogok mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a két alacsonyabb típusú szövetkezeti csoportban erősödjen a közös szeretete, a közös iránti odaadás. Nyilvánvaló, hogy a szocializmusnak ilyen megnyilvánulását csak erősíteniünk kell, mert — többek között — így juthatnak el a csoporttagok oda, hogy önkéntes elhatározásuk alapján fejlettebb típusúvá alakítsák át csoportjukat. De különösen fontos a közös erősítése, ha figyelembe vesszük, hogy a termelőszövetkezetek és a termelőszövetkezeti csoportok — egy szóval a mezőgazdaság szocialista szektora — szocialista tartalmának a megszilárdítása — népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában — létfeltétele a mezőgazdaság további erőteljes fejlődésének. Márpedig a mezőgazdasági termelés gyors növelése vitathatatlanul központi kérdése népi demokráciánknak, hiszen ennek a megoldásától függ dolgozóink jólétének állandó és gyors emelése, és népi demokráciánk alapjának: a munkáspárt szövegségnek további meg-erősítése.

IV. Befejezésül két kérdésre szeretném még a figyelmet felhívni: Perbiró elvtárs tanulmányában végigvonul az önálló termelőszövetkezet és a III. sz. tszcs. megkülönböztetése. Az 1070/1953. (XI. 12.) sz. minisztertanácsi határozat megszüntette a kettő közötti különbséget és az új alapszabály értelmében ezek helyét a mezőgazdasági termelőszövetkezet vette át. Így nincs helye a további megkülönböztetésnek. Végül szabad legyen annak a véleményemnek kifejezést adnom, hogy a földhasználati formák, típusok, jogcímek stb. tárgyalásánál túlán helyesebb lett volna népi demokráciánk termelési viszonyainak, átmeneti gazdaságunk elemzéséből kiindulni, nem pedig... az átmeneti államrendszerből (432. lap) — ami egyébként is homályos megfogalmazás, mert államunk szocialista jellegű — s így a valóság hű feltárásán, a fejlődés irányának

helyes felmérésén keresztül a hibás nézetek talán elkerülhetők lettek volna.

Nagy László

Hozzászólás a házastársak vagyoni-illetőségének a kérdésében kialakult vitához

A Jogtudományi Közlöny 1953 október-novemberi számában Pap Tibor »Az új családügyi törvény politikai jelentősége kormányunk programjának szemszögéből nézve« című cikkében igen mélyreható elemzést adta annak a kérdésnek, hogy Családügyi Törvényünk (a továbbiakban: Csjt.) értelmében miképpen alakul az egyes házastársak részére a közös vagyomból járó vagyoni-illetőség aránya. Ebben a fejtegetésben foglalkozik és részben vitába száll egyfelől Nizsalovszky Endrének »Magyar polgári jog« című egyetemi jegyzetében, másfelől Oroszi Ferencnek »A magyar család-jog főbb kérdései« című gyűjteményes munka keretében »A házastársi vagyoni-közösség intézménye új törvényünkben és szembenállása a közszerzemény intézményével« címmel közölt cikkében foglaltakkal. (A továbbiakban a fentemlített forrásokra csak a szerzők nevének említésével hivatkozom.)

A vita lényege Pap Tibor beállításában a következő:

A Csjt. az egyes házastársak vagyoni-illetőségéről 27. §-ában rendelkezik és csak annyit mond, hogy »a házastársak osztatlan közös tulajdona mindaz, amit a házassági életközösség fennállása alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek...« anélkül, hogy meghatározná azt, hogy ebben az osztatlan közös tulajdonban az egyes házastársak milyen arányban részesülnek. Abban Pap Tibor is egyetért Nizsalovszkyval és Oroszival, hogy a törvény fenti fogalmazása semmi kétséget sem hagy aziránt »hogy országunk becsületes dolgozó polgárai a házasság alatt szerzett vagyomból egyaránt részesedjenek és e tekintetben nem képezheti mérlegelés tárgyát, hogy a házastársak egyike-másika kisebb vagy nagyobb mértékben járult-e hozzá anyagi eszközökkel a közös vagyon létrehozásához«. Amíg azonban Nizsalovszky és Oroszi azt, hogy a vagyonszerzés fele-fele arányban történik, minden esetben érvényes szabálynak tartja, addig Pap Tibor lehetségesnek tartja az 1952. évi IV. tv. 31. §-a (3) bekezdésének olyan

értelmezését, mely mellett lehetőség nyílik a bíróság számára, hogy a házasság felbontása során vita esetén ne csak abban a kérdésben döntsön, hogy a házastársi vagyoni-közösségnek mereven fele-fele arányban történő megosztása mellett mely vagyontárgyak kerüljenek az egyik és melyek a volt másik házastárs tulajdonába, de érdemileg rendelkezék a házastársakat illető részek nagysága tekintetében is. Hogy pedig a bíróságnak ez alatt az érdemi rendelkezése alatt Pap Tibor nem pusztán a házastársak egymással szemben támasztható követeléseinek beszámítását (miként Nizsalovszky és Oroszi), hanem az egyes házastársak részesedési arányának megváltoztatását érti, az kitűnik további fejtegetéseiből. Ezek során azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy milyen követelménnyel jár a Csjt. értelmében annak a magatartásnak, aki »pazarló, iszákos, kártyás életmódot folytatott« s ily módon csökkentette a közös vagyont. Idézi Oroszina idevonatkozó álláspontját, aki szerint az ilyen magatartás a házastársak igényére általában nem lehet befolyással, egyes egészen súlyos esetekben — mint a közös vagyon meglapása — viszont az ilyen magatartásból származó igény mint kártérítési követelés érvényesíthető. A maga részéről helytelennek tartaná, hogy az ilyen közösséggel lenes magatartás hátrányát az ártatlan házastárs is viselje és ezért két olyan törvényt magyarázatot is lehetségesnek tart, amely ezt megakadályozná és pedig a) a Csjt. 31. §-a (3) bekezdésének kiterjesztő értelmezését és b) a Csjt. 30. §-a (4) bekezdés alapján kártérítési igény elismerését. Ezek közül ő az a) alatti megoldást ajánlja, mint kevésbé bonyolultat. Idevágó okfejtésének lényege az, hogy a Csjt. 31. §-a (3) bekezdésének az a mondatrésze, hogy »a megosztás módját vita esetén a bíróság állapítja meg«, nem csak arra hatalmazza fel a bíróságot, hogy a megosztásnak szorosan értelmezett módja felett döntsön, hanem arra is, hogy pl. annak hátrányára, aki pazarló, iszákos életmódjával csökkentette a közös vagyont, eltérhessen a fele-fele arány megállapításától. Álláspontja alátámasztására hivatkozik a Szovjetunió és a népi demokráciák jogára, különösen a lengyel és csehszlovák családügyi törvényeknek azokra a rendelkezéseire, amelyek lehetővé teszik, hogy a bíróság egyes házastársak

vagyonrészesedését magatartásuk alapján csökkentheti vagy esetleg teljesen meg is vonhatja.

Pap Tibor helyes érzékkel választotta meg értekezése egyik főtárgyául a fent ismertetett kérdést, mert az valóban házassági vagyoni-jogunk egyik legfontosabb problémája, amelynek helyes megoldása nemcsak jogászai, de társadalmi szempontból is közérdek. Az ugyanis, ha a közös vagyont erkölcstelenül csökkentő házastárs a kifogástalan házastársával egyenlő mértékben részesednék a közös vagyomból, nem csak a jog elveibe, de a nép igazságérzetébe is beleütközne. Így csak helyeselné lehet Pap Tibornak azt a törekvését, amely az ilyen igazságtalansággal szemben a lehető leghatékonyabb oldalmat kívánja biztosítani és abban is igaz van, hogy ezt a Csjt. olyan magyarázata útján kívánja elérni, amely megfelel a szigorúan vett törvényesség követelményeinek és leginkább beleilleszthető a Csjt. rendszerébe. Abban azonban már nem tudok vele egyetérteni, hogy az általa ajánlott és fent a) alatt ismertetett törvényt magyarázat volna az, amely ezeknek a követelményeknek megfelelne.

Vagyunk először a törvényességet. A vagyoni-közösségben álló házastársak vagyoni-illetőségének nagyságára csak a Csjt. 27. §-a tartalmaz — és az is csak közvetve — rendelkezést, kimondván, hogy a házastársak osztatlan közös tulajdona mindaz, amit a házassági életközösség fennállása alatt akár együttesen, akár külön-külön szereztek. Igaz, hogy ez a rendelkezés nem szól kifejezetten a részesedés arányáról, de éppen ebből a hallgatásból s — mint Oroszi is kimutatja — az akár együttesen, akár külön-külön kifejezés használatából nyilvánvaló, hogy a Csjt. elvetette a szerzéssel arányos részesedés elvét s ezáltal az egyetlen lehetséges másik megoldást, az egyenlő részesedés szabályát fogadta el. Ezzel szemben a Pap Tibor által hivatkozott 31. § kizárólag arról szól, hogy a 27. § szerint létrejött közösséget milyen módon és eljárással (az eljárást itt nem perrendi értelemben véve) kell megszüntetni, de olyan rendelkezést, amely a részarány érdemi meghatározását befolyásolná, nem tartalmaz. A 31. § (3) bekezdése második mondatának az a részbe pedig, hogy »a megosztás módját vita esetén a bíróság állapítja meg« mint főmondat az »amennyiben ez« —

mármint az előző mondatban említett természetbeni megosztás — »bármely okból nem lehetséges vagy számottevő értékcsökkenéssel járna« mellékmondattal együtt olvasandó és így együttesen csakis úgy értelmezhető, hogy ha a természetbeni megosztás a fenti okból nem foghat helyet, a bíróság határozza meg, hogy helyette milyen más módon — például értékesítés, sorshúzás, vagy más vagyonnal való kárpótlás stb. útján — történjék a vagyontárgyak elosztása. Véleményem szerint ennek a rendelkezésnek semmiképpen sem lehet olyan kiterjesztő magyarázatát adni, amely lehetővé tenné, hogy a bíróság a 27. §-ból kitűnő egyenlő részaránytól eltérően ossza meg a közös vagyont.

A Csjt. 31. §-ának Pap Tibor által adott magyarázata azonban nézetem szerint nem csak a szigorúan vett törvényességgel nem volna összeegyeztethető, de nem volna beleilleszthető a vagyontársaságnak a Csjt. által felépített rendszerébe sem. Ezt a vagyontársaságot ugyanis éppen az különbözteti meg döntően a korábban hatályos szerzeményi közösségtől, hogy az nem pusztán a vagyongosztagnak az életközösség megszűnésakor ható szabálya, hanem olyan valódi tulajdonközösség, amely a házasság fennállása alatt is érvényesül. Minthogy így a közös vagyontól való részesedés sem az életközösség megszűnésakor, hanem már a vagyon szerzésekor keletkezik, a megosztáskor csak a részesedés módja (eszméiről ténylegessé), de nem aránya változik meg. Ebből következik, hogy a megosztás nem történhetik más arányban, mint amilyenben a közös vagyon a házastársakat a vagyontársaság fennállása alatt megillette, más szóval a bíróság a megosztáskor nem konstituálhat új megosztási arányt, hanem pusztán deklarálja, hogy mi az a fennálló arány, amelyben a megosztást véggezni kell. Ha nem így volna, akkor zavartkeltő kettősség állana elő mind a házastársak egymásközti viszonyában, mind harmadik személyeknek a Csjt. 30 §-a alapján az egyes házastársak vagyontársasága erejéig támasztható követelése tekintetében. Megoldhatatlan jogi és gazdasági bonyodalmakra vezethetne, hogy a különböző bíróságok szükségképpen más és más arányban állapítanák meg az ilyen követelések fedezetéül szolgáló vagyontársaságot attól függően, hogy miképpen értékelnék az

egy-egy házastársuk vagyonszerzéssel kapcsolatos magatartását és ismét más arányt állapíthatna meg az a bíróság, amely a vagyontársaság megszűnésékor a megosztás kérdésében döntene.

Végül a fenti megoldás legnagyobb veszélye abban állana, hogy ha a bíróság belemenne annak vizsgálataiba, hogy az egyik vagy másik házastárs nem tanúsított-e kereső foglalkozása körében kifogásolható, például henye magatartást, akkor a gyakorlat előbb-utóbb rátérne annak rendszeres vizsgálatára, hogy a házastársak kerestek-e annyit, amennyire képesek voltak, ami viszont fokozatosan átalakítaná az egyenlő részesedés szabályát a szerzéssel arányos részesedés gyakorlatává, ennek következtében pedig a házastársi vagyontársaság lényegileg pusztán vagyongazdálkodási közösséggé válna. Ezáltal pedig a munka szerinti díjazás elvét, amely a munkauyeri viszonyokban uralkodik, átvinnénk a házastársak közötti viszonyokra, úgy ez gépies megoldás lenne, eltorzítaná a házassági viszonyt és ezekbe a számítás olyan elveit vinnénk be, amelyek a házassági kapcsolattal egyáltalán nem férnek össze (Szverdlov).

Azt jelentik-e a fent kifejtettek, hogy a közös vagyont megkárosító házastársal szemben nem biztosítható a Csjt. rendelkezései alapján hatáskör védelem? Korántsem. Maga Pap Tibor hozza fel mint másodszorban szóba jövő megoldást a Csjt. 30. §-a (4) bekezdésére alapított kártérítési követelés érvényesítését, és Oroszi Ferenc szintén lehetségesnek tartja az egyik házastárs által a másiknak okozott kár megtérítését, ha a kár okozója egyúttal súlyosan vétett a törvény vagy a társadalmi együttélés szabályai ellen. Nézetem szerint mindkét megoldásban helyes az a közös mag, hogy a szóbanlévő igényeket, mint kártérítési követeléseket veszi figyelembe. Ez ugyanis az egyetlen jogalap, amely lehetővé teszi az egyik házastárs vagyontársaságának csökkentését anélkül, hogy a szerzéstől függetlenül egyenlő részesedés elve csorbítást szenvedne. Ezzel szemben nem osztom egyik szerzőnek sem azokat a megszorításait, amelyekkel az ilyen kártérítési követelések egy részének érvényesítését kizárnák. Pap Tibor ugyanis csak a Csjt. 30. §-ának (4) bekezdését említi az ilyen kártérítési követelés jogalapjaként,

holott ez a bekezdés csak a közös vagyont érintő ügyletekből származó kárról szól és nem rendelkezik az olyan kárról, amely más jogalappal — például a vagyon használatával vagy kezelésével kapcsolatban — merül fel. Márpedig nyilvánvaló, hogy legalább annyira felelős az okozott kárért az a házastárs, aki a közös családi házat felgyújtja, mint aki azt házastársra belegegyező nélkül eladja. (Lehetséges azonban, hogy Pap Tibor is csak mint maga a Csjt. által szabályozott eset említi ki a 30. § (4) bekezdését, mert a kártérítés alapjául szolgáló tény: állások példái között megenlíti a közös háztartás költségeihez való hozzá nem járulást is, ami pedig nem vonható be a bekezdés alá.) Oroszi Ferenc viszont attól teszi függővé a kártérítési követelés érvényesíthetőségét, hogy a kár okozója súlyosan vétett-e törvény vagy a társadalmi együttélés szabályai ellen s így kártérítési követelés jogalapjaként felhozhatóan tartja, ha »az egyik házastárs meglopja a közös vagyont, vagy másnak okozott jogellenes kárt és ezt a közösből kell kielégíteni«, de szerinte a »pazarló, könnyelmű, költséges életmód — bármennyire helytelenítendő is — nem lehet az igényre befolyással. A magam részéről nem tartom elfogadhatónak ezt az osztályozást. Ha u. i. fennáll a jogellenes kárt okozó magatartás, akkor szerintem azt, aki azt elkövette, felelőssé kell tenni a kárért, tekintet nélkül a jogellenesség mértékére vagy a vétkesség súlyára. Különösképpen nem tudok egyetérteni azzal az érveléssel, amely szerint a pazarló, költséges, könnyelmű életmód következményeitől az ilyen magatartást tanúsító házastárs azért szabadulna, mert ellenkező esetben az osztozásnál a házastársak egymást gyöttrő állítások feszegetésével túlzásba esnének. Az osztozáskor u. i. nem léven már életközösség, az érzelmi kapcsolat szempontjai háttérbe szorulnak amellet a követelmény mellett, hogy a káros magatartás következményeit teljes mértékben az a házastárs viselje, aki a kárt okozta.

A felvetett kérdésben saját véleményemet az alábbiakban foglalhatom össze.

Rendkívül fontos közérdek fűződik ahhoz, hogy a jogellenes és a társadalmi együttélés szabályait sértő magatartás — ideértve a pazarló, könnyelmű, költséges életmódot is

— hátrányos következményei a vagyonközösségen belül a lehető legnagyobb mértékben arra a házastársra háruljanak, aki ezt a magatartást tanúsította. Ennek a következménynek azonban nem az egyes házastársak szerzési képességének — akár visszamenőleges, akár a jövőre vonatkozó — korlátozásával, hanem a kártérítési kötelezettség általános polgári jogi szabályainak alkalmazásával kell érvényt szerezni. Ilyen kártérítési követelés alapja azonban csak az a kár lehet, amely a már meglévő közös vagyonban állott elő (damnum emergens), nem pedig az, amely valamely várható vagyonszerzés be nem következéséből (lucrum cessans) származott. Enélkül a megszorítás nélkül u. i. a kártérítés fogalmának kiterjesztő értelmezése megint csak az egyenlő részesedés szabályának eltorzítására vezetne.

Ez a megoldás nézetem szerint sem elvi, sem gyakorlati szempontból nem járna bonyolultsággal, mint a Pap Tibor által első helyen ajánlott az az eljárás, amely a Csjt. 31. §-a (3) bekezdésének kiterjesztő értelmezésén alapulna. Nem osztom Pap Tibornak azt a véleményét, hogy a két megoldás között a különbség ott van, hogy míg az első esetben a vagyonközösség felénél nagyobb részére irányuló igény dologi természetű, addig a második esetben a házassággal és a családdal szemben az említett vonatkozásba kifogástalan magatartást tanúsító házastárs kötelmi jellegű igényének elismerése révén élvez «védelmet», továbbá, hogy ennek a kötelmi jellegű igénynek elismerése bonyolultabb eljárással járna. A vagyonközösség ugyanis a tulajdonközösséggel egyik különleges alakja, márpedig a tulajdonközösségben álló társak belső viszonya és egymással szemben támasztható követelései kötelmi jellegűek (l. Szladits: Magyar Magánjog 118. old.). Ennélfogva sem elméleti, sem gyakorlati különbséggel nem jár az, hogy az osztáskor akár a vagyonilletőség eredetileg is eltérő arányán, akár kártérítési követelésre hivatkoznak a házastársak. A bíróság a megosztáskor a fele-fele értékarányból indul ki és egyben — mint

Nizsalovszky írja — alkalmat ad «a vagyonközösség fennállása alatt keletkezett megtérítési követelések elszámolására is». Ilyen megtérítési követelés a szóbanlévő kártérítési igény is.

Böszörményi-Nagy Emil

Arra nézve, hogy miképpen hat az ilyen közvetítés a vagyonközösség fennállása alatt a házastársak egymásközti viszonyára, továbbá harmadik személynek az egyik házastárs vagyonilletőségével szemben támasztott követelésre, hivatkozom a Jogtudományi Közlöny 10—11. számában «A házastársi jogviszony néhány kérdése» cím alatt közölt cikkem idevonatkozó részére.

A gyermektartásdíj kérdéséhez

A 7/1953. M. T. sz. rendelet 1. §-ának a Csjt.-hez való viszonyát érintettem a J. K. m. 6. 7. számában és ott rámutattam arra, hogy bizonyos értelmező rendeletre szoruló ellentét mutatkozik a rendelet kiírt szövege és a törvény egyes rendelkezései között.

A J. K. m. 6. 10—11. számában Pap Tibor értékes cikkben foglalkozik az általam felvetett kérdéssel és a rendelet szellemére s céljára, valamint a Csjt. 63. §-ához fűzött miniszteri indokolásra hivatkozással azt igyekszik kimutatni, hogy nincs a törvény és a rendelet között ellentét.

Mindaz, amit a most említett cikk a rendelet és a törvény szellemével, céljával kapcsolatban kifejt, minden vitán felül áll.

Ámde éppen eme jogszabályok szelleme és célja — ratio legis — nem lehet a szóbanforgó jogszabályok kiírt szövegei között kiegyenlítő értelmezés eszköze akkor, amikor — nemvitásan — mindkét jogszabálynak azonos a szelleme és célja. Másrészt kétségtelen az is, hogy a ratio legis-szel szemben a jogszabály kifejezett szövegét éppenséggel nem lehet csupán alárendelt «formai vonatkozás» megítélése alá vonni.

A nemvitás ratio legis nem egyenlítheti ki a jogszabályok kiírt szövegében mutatkozó — hogy úgy mondjam — matematikai ellentétet: a rendeletbeli 20%-os *minimumot* a legvilágosabb és legfennköltebb legis ratio sem egyeztetheti össze a Csjt. 63. §-ában előírt *egyenlő arány*-nyal és a Csjt. 65. §-ában «mindaz, ami a

jogosult megélhetéséhez szükséges» kitételrel meghatározott *maximummal*.

De nem egyeztetheti össze ezt a matematikai ellentétet a Csjt. 63. § (2) bekezdése sem, még az Indokolásnak a cikkben idézett szavai hozzáadása mellett sem,

mert a személyes gondozás ellenértéke nyilván csakis a konkrét esetbeli mértéke szerint volna a másik kötelezett pénzbeli hozzájárulásával arányosítható, de ezt a konkrét arányosítást kizárja a rendeletbeli fix minimum a pénzbeli tartásra kötelezett szülő oldalán.

Lehetnek kétségtelenül esetek, melyekben az egyik szülőt, aki pl. a nála elhelyezett nyomorék vagy elmebeteg gyermeket gondozza, valóban méltánytalan lenne akár egy fillér pénzbeli tartással is terhelni, de az esetek legtöbbszörében csak *részleges* mentesítésről lehet szó a törvény szerint. Hogyan lehet már most ezt a *változó* részlegességet a másik kötelezett terhelő *állandó* minimummal összeegyeztetni?

A legis ratio olyan absztrakció, amely a *jogvita konkrét adatainak* értékelésére nem lehet alkalmas: ehhez egymásba és a legis ratio elveire precíziorított *jogszabályokra* van szükség.

Ezzel a világeért sem kívánjuk azt mondani, hogy a legis ratio ismerete az aprólékosan jogszabályozott kazuisztikát nem tenné feleslegessé és hogy egész jogterületek szabályozásához az alapelv szabatosan rövid törvénybeli kimondása a legis ratio ismerete mellett nem volna elegendő. Jó példa ilyenre a Csjt. 18. §-a, amely a korábbi törvényben kazuisztikusan körülírt «bontóokok» helyett csupán a «komoly és alapos ok» fennforgását írja elő a házasság felbontásának kellekeként. A bírói gyakorlat van hivatva a legis ratio ismeretében ezzel a törvényes elvi kerettel a konkrét tényállást összemérni és bírói gyakorlatunk ezt a feladatát zökkenő nélkül be is tölti. Ámde a Csjt. 18. §-ának ezt a gyakorlati alkalmazhatóságát nem kereshetjük semmiféle más jogszabály *contradictio*ja.

Szelényi Dezso

A KÖZPONTI DÖNTŐBIZOTTSÁG GYAKORLATÁBÓL

1. *Színárnyalatbeli eltérésre alapított kifogás esetében a szállító felelőssége csak akkor állapítható meg, ha a felek a színárnyalatot minta alapján határozzák meg.*

A megrendelő keresetében minőségi hiba miatt érvényesített kötbérigényt a szállító ellen azért, mert a leszállított áru színárnyalata — álláspontja szerint — eltér a szerződésben foglalt kikötéstől. A szállító a kereset elutasítását kérte, mert szerinte a leszállított áru színárnyalata a kikötésnek megfelelt.

A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 46. §-a értelmében a szállítási szerződést tartalmának megfelelően mennyiség, minőség és választék szerint kell a szerződésben megszabott időben teljesíteni. A reális teljesítés elvéből kiindulva kétségtelen, hogy az áru akkor szerződészerű, ha mindenben megfelel a szerződésben kikötött választéknak is; a színárnyalat pedig elválaszthatatlan része a választéknek. Az előbb hivatkozott rendelet 20. §-a szerint a választékok szabványra utalással, ennek hiányában pedig a szolgáltatás természete szerint részletes műszaki feltételekkel és mintával, illetőleg részletes leírással kell meghatározni. A színárnyalat tekintetében azonban, ennek természetéből folyóan részletes leírással történő meghatározásra nem kerülhet sor, hanem csak minta útján lehetséges a színárnyalat megállapítása. Ha a szállítási szerződés megkötésekor az árunak színárnyalatra vonatkozó meghatározása nem minta alapján történik, úgy hiányoznék minden biztos alap annak eldöntésére, hogy a felek tulajdonképpen milyen színárnyalatban állapodtak meg. A szerződő felek a legnagyobb jóhiszeműség mellett is eltérően bírálnák el, hogy a színárnyalat a kikötésnek megfelelő-e és szakértő sem tudná magát a szubjektív elbírálástól függetleníteni.

A jogszabály értelmében a nem szerződészerű választékban történő teljesítés esetében járó kötbért csak abban az esetben lehet kiszabni, ha a szerződésellenes teljesítés megállapítható. Minthogy pedig a tárgyalat ügyben a feleknek a színárnyalatra vonatkozó megállapítása nem minta alapján történt és ennek hiányában azt a körülményt, hogy a szállított

áru színárnyalata a szerződésben kikötöttől eltér, megállapítani nem lehetett, a döntőbizottságnak a megrendelő kötbér iránti keresetét el kellett utasítani (79.360).

2. *A megrendelő tranzitszállítás esetén sem tagadhatja meg az átvételt azzal a megokolással, hogy az ő megrendelői nem biztosították részére azokat a feltételeket, amelyek a saját teljesítéséhez szükségesek.*

A megrendelő különböző irodabútorokat rendelt meg, amelyeket a szállító határidőre el is készített. A megrendelő azonban az átvételt megtagadta s arra hivatkozott, hogy a saját megrendelői (a felhasználók), akiknek a részére beruházás megvalósítása céljából kell szállítania, a beruházási hitel megnyitására nem értesítették, illetőleg a SZECS-értesítést az előírt határidőig nem kapta kézhez. Minthogy pedig a megrendelt irodabútorokat tranzit kívánta eljuttatni a felhasználóihoz, ezek teljesítése körüli késedelem kihatott az ő átvételi lehetőségeire is, mivel kellő raktárral nem rendelkezik. Mindezek folytán véletlenség címén a kereset elutasítását kérte. Az eljárás során az is megállapítást nyert, hogy a szállító a megrendelő átvételi késedelme folytán kénytelen volt raktárakat bérelni és a szerződés tárgyát képező termékeket ott elhelyezni, továbbá készáruhitel is igénybe kellett vennie, hogy a lekötött forgóeszközöket pótolja.

A döntőbizottság a megrendelő kötbérfizetési kötelezettségét megállapította. Nevezett szerződészséget követett el azzal, hogy a kikötött határidő alatt az irodabútorokat nem vette át. Az az alperesi védekezés, hogy saját megrendelői mulasztása folytán a szándékolt tranzit szállításra tekintettel a megfelelő raktárhelyiségek hiányában képtelen volt az átvételre, alaptalan és véletlenségének megállapítására nem alkalmas. A felhasználók mulasztásai nem jogosították fel a megrendelőt arra, hogy a bútorok átvételét megtagadja. Ennek indokául a raktárhány sem szolgálhat, mert ahogy a szállító tudott raktárhelyiséget bérelni, és abban az át nem vett bútorokat elhelyezni, úgy a megrendelőnek is módjában állott volna ugyanezt megtenni. Az iparvállalat termelésé-

nek zavartalanságát akadályozza az a magatartás, amely a szerződéses kötelezettség laza elbírálásával a terheket a gyártóműre kívánja hárítani és annak forgóeszközöit szükségtelenül lekötöti. A megrendelő tehát vétkes a szerződészségében és ennek folytán az átvételi késedelem idejére kötbért köteles fizetni. Tekintettel arra, hogy a kötbér összege a raktárak kibérelésével és a hitel felvétele folytán fizetendő kamat összegével a szállítónál felmerült károkat meghaladja, a 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 62. §-ának (2) bekezdése alapján kártérítésben való marasztalásnak helye nem volt! (77.426.)

3. *Az a tény, hogy a bevizsgáló szerv az árut I. osztályúnak minősítette, nem zárja ki a minőségi hiányosságok utóbb történő megállapítását.*

A megrendelő minőségi kötbér iránt indított kereseteket. Előadta, hogy a leszállított cipők egyenlőtlen festésűek voltak és ennek következtében az egyes cipőkön szindifferenciák keletkeztek. A szállító azzal védekezett, hogy a RAGI a cipőket kifogás nélkül, I. osztályú áruként átvette. Az eljárás során megállapítást nyert az is, hogy a szállító a teljes mennyiséget a megrendelő reklamációja után visszavitte és a cipőket át is festette.

A döntőbizottság abból a tényből, hogy a szállító a kifogásolt cipőket átfestette, megnyugtató módon megállapíthatóan találta azt, hogy a leszállítás időpontjában a szóbanforgó áruk egyenlőtlen festés következtében minőséghibásak voltak. Az a tény pedig, hogy a bevizsgáló szerv az átvétel idején a hibákat nem állapította meg és a cipőket I. osztályúnak minősítette, nem lehet indoka a kereset elutasításának. A szállító köteles kifogástalan minőségű árut átadni és az alól a kötelezettsége alól nem mentesítheti a bevizsgáló szerv mulasztása vagy tévedése sem. Ha tehát a minősítéssel szemben kétségtelenül megállapítható a minőséghibás szállítás, a szerződészséges következményeit a bevizsgáló szerv véleményétől függetlenül meg kell állapítani. A dolgozók kifogástalan termékekkel való ellátásának a szocialista termelés

céljából folyó követelménye megengedhetetlenné teszi, hogy a szállító a bevizsgáló szerv helytelen minősítésének és mulasztásának következtében a felelősség alól szabaduljon.

A kifejtettek alapján tehát a döntőbizottság a szállító minőségi kötbérfizetési kötelezettségét megállapította. (75.563.)

1. Szállítási késelem esetén nem hivatkozhatik véletlenségre az a szállító, amely a szerződésben vállalt kötelezettsége teljesítéséhez szükséges nyersanyag beszerzése során olyan határidőt fogadott el, amely nem tette lehetővé a kellő időben történő feldolgozást.

A felek szövet szállítására kötöttek szerződést. A szállító késedelmesen teljesített és a megrendelő kötbérigényével szemben véletlenségre hivatkozott. Előadta, hogy a késelem oka az volt, hogy a gyártáshoz szükséges nyersanyagot a készletező vállalatól olyan időben kapta meg, hogy a feldolgozásra szükséges idő figyelembevételével az előírt határidőben nem teljesíthetett. Megállapítást nyert azonban, hogy a készletező vállalat szállítási késelemében nem volt, kötelezettségét a szállítóval kötött szerződésének megfelelően teljesítette; az időbeli eltolódás abból keletkezett, hogy a most említett szerződésben megállapított teljesítési határidő nem volt összhangban a szállító és a megrendelő között létesített megállapodásban foglalt határidővel.

A döntőbizottság megállapította, hogy a szállító kellő körültekintés

nélkül, gondatlanul járt el akkor, amikor a készletező vállalat által felajánlott határidőt elfogadta, holott tudnia kellett, hogy az lehetetlenné teszi a saját szerződésének időben történő teljesítését, mert a gyártási idő meghaladta azt az időszakot, amely a készletező vállalat által megjelölt időpont és a saját teljesítési ideje között fennállott. Nyilvánvaló tehát, hogy a szállító a saját szerződéses kötelezettségének teljesítése érdekében nem tett meg mindent, sőt az előbb ismertetett eljárásával egyenesen előidézte a teljesítési határidő megtartásának lehetetlenségét.

A szállító vétkességét nem menti az sem, hogy amikor az időbeli eltolódás várható következményeiről rájött, a megrendelőt a szállítási akadályról értesítette, minthogy ez az akadály nem tekinthető a szerződés megkötését követően felmerült, előre nem látott akadálynak.

A kifejtettek figyelembevételével a döntőbizottság a szállító vétkességét megállapította és ennek folyamánaként késelemi kötbér megfizetésére kötelezte. (75.552.)

5. A beadványok postán való küldése esetén a beadás napjának az a nap számít, amikor a beadványt ajánlott küldeményként feladták.

A szállító a december 31. napján megnyílt átvételi késelemi kötbérigényét a következő év július 2-án iktatott keresetlevéllel érvényesítette. A döntőbizottság a keresetet a 102/1952. (XI. 10.) M. T. számú rendelet

7. §-a alapján elévülés okából elutasította.

A szállító arra hivatkozott, hogy a keresetlevelet még június 30-án, tehát az előírt 6 hónapos határidő utolsó napján postára adta, s így az elévülés nem következett be.

A Központi Döntőbizottság elnöke a felülvizsgálati eljárás során a döntőbizottság határozatát megsemmisítette és a szállító keresetének helyt adva, a megrendelőt az átvételi késelemi kötbér megfizetésére kötelezte. A döntőbizottsági eljárási jog nem tartalmaz ugyan rendelkezést arra vonatkozólag, hogy a beadványoknak postán történő továbbítása esetén a beadás napjának mely napot kell tekinteni, a postára való feladás, vagy az iktatóba való beérkezés napját, azonban ebben a kérdésben a döntőbizottsági gyakorlat — más eljárási jogokban megnyilvánuló elvvel összhangban — a beadványok, ideértve a keresetlevelet is, postán való elküldése esetén a beadás napjának azt a napot tekinti, amelyen azokat ajánlott küldeményként feladták.

Minthogy a szállító bebizonyította, hogy a keresetlevelet az elévülési határidő utolsó napján ajánlott küldeményként postára adta, az elévülés fennforgását a döntőbizottság helytelenül állapította meg és ezért a határozat megsemmisítésével — minthogy a megrendelő vétkessége az iratokból kétségtelenül megállapítható volt — az utóbbit a késelemi kötbér fizetésére kötelezte. (76.123.)

JOGIRODALOM

Hajdu Gyula: Schuman Terv és Szuverenitás. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. Budapest, 1953. 168 lap.

Hajdu Gyula könyve könnyed és élvezetes formában tájékoztatja az olvasót a külpolitikának a második világháborút követő eseményeiről. Az ENSZ megalakulásának és szervezetének ismertetése után áttér azoknak az elmondásoknak és nemzetközi jogi szervezeteknek tárgyalására, amelyeket az imperialista államok a Szovjetunió és a népi demokráciák ellen irányuló élel kialakítottak. Helyesen állapítja meg, hogy az imperialista államok érdekvédelmének magva egy európai unió kialakítása,

melynek az Egyesült Államok irányítása alatt a szocialista államok elleni agresszió szerepét szánták.

Ismerteti az 1948 március 17-én Bruxellesben aláírt egyezményt Nagybritannia, Franciaország és a Benlux államok között, amely 50 évi időtartamra egy tömbbe fogja össze a csatlakozott államokat. Résztelenen foglalkozik a Marshall-tervvel s az ennek alapján megalakult »Európai Gazdasági Együttműködés Szervezetével« (1948. IV. 16.). Megemlékezik az Észak-Atlanti Paktumról (1949. IV. 4.) és az Európai Tanácsról is (1949. V. 5.). Mindennél behatóan kifejti azokat az okokat, amelyek a szervezetek megalakulásához vezettek, feltárja az imperialista nagyhatalmak közötti versengést s azokat az ellentéteket, amelyek

egymás közötti viszonyukban felmerülnek.

Ezeknek az előzményeknek ismeretése után tért át a Schuman-terv tárgyalására. Itt is behatóan foglalkozik azokkal az elgondolásokkal, amelyek a Schuman-terv felvetéséhez s ennek alapján létrejött Európai Szén- és Acél-közösség megalakulásához vezettek. A fejtegetésekből nagyon élesen domborodik ki a közvetlenül érdekelt hat ország (Franciaország, Olaszország, Nyugatnémetország és a Benlux államok) uralkodó osztályainak szerepe, amely saját hazája függetlenségét és szabadságát feláldozva lép az USA irányítása alatt, s végső fokon az amerikai monopol-kapitalisták maximális profitjának biztosítása érdekében egymással közösségbe. Kidomborítja a

Nyugatnémetországnak szánt szerepet a Szovjetunió elleni agresszió terén. Meggyőző szavakkal fejt ki, hogy a szén és acél milyen döntő módon határozza meg az államoknak nemcsak kül-, hanem belpolitikáját is s hogy az ezekre vonatkozó intézkedéseknek egy nemzetek feletti szervezetre való átruházása az érdekelt államok szuverenitásának megsemmisítéséhez vezet.

Érdekeseen rajzolja meg Schuman alakját s meggyőzően fejt ki, hogy a Schuman-tervben, mint a megelőző nemzetközi szervezkedésekben is a Vatikán milyen döntő jelentőségű szerepet játszik.

Külön fejezet szól a Schuman-tervvel kapcsolatban a szuverenitás kérdéséről.

Az utolsó fejezetben az Európai Védelmi Közosségről is megemlékszük s részletesen tárgyalja az érdekelt országokban megmutatkozó tiltakozást a Szovjetunió ellen irányuló egyesítési törekvésekkel szemben s megállapítja, hogy azok szükségképpen a törekvések bukását fogják eredményezni.

A könyv igen élvezetes olvasmány, teljesen leköti a figyelmet, meggyőző erejű s az olvasónak a kérdés minden vonatkozásáról tájékoztatást ad. A könyv úgy hat, mintha egy széles látókörrrel rendelkező előadó rendkívül élvezetes előadását hallanók. A könyv stílusa állandóan ébren tartja az olvasó érdeklődését. Az érdeklődés felkeltését szolgálják az egyes fejezetek címei is. I. »Vérőzőn utas — szívárvány.« — II. »Terveket nemzenek a tervek.« III. »Robert Schuman keresztapa — a Vatikán kedvence.« IV. »Hazaárulás futószalagon.« A VI. fejezet »Az Európai Szén- és Acélközösség«, az V. »A szuverenitásról« szürke címét viseli, de az előadás formája és módja ezekben a fejezetekben is ugyanaz.

Ezek után vessük fel a kérdést, mit jelent a könyv a nemzetközi jogtudomány számára?

Hajdu Gyula munkája nem nemzetközi jogi tanulmány: nincs benne az a rendszeresség és alaposág, amely a tudományos munka lényeges kritériuma.

A könyv nem elég rendszeres. A szuverenitás kérdéséről nem csak az V. fejezetben van szó, amely kifejezetten ennek a kérdésnek van szentelve, hanem a IV. fejezetben is, amely az Európai Szén- és Acélközösségről szól. Viszont a VI. fejezet »Hazaárulás futószalagon« nagyon

sok olyan megállapítást tartalmaz, amely tárgyánál fogva az Európai Szén- és Acélközösségről szóló IV. fejezetbe tartoznék. Ismétlések is vannak a könyvben. Szinte úgy látszik, mintha a könyv egy előadás-sorozat gyorsírási feljegyzések alapján készült szövege lenne.

A nemzetközi jog szempontjából kifogás alá esik maga a könyv címe is. Ma már a nemzetközi jogban a szerződés aláírása és hatálybalépése után nem Schuman-tervről, hanem Európai Szén- és Acélközösségről kell beszélni. A Schuman-terv csak a szerződés előkészítéséhez tartozik s csak mint ilyen kerülhet nemzetközi jogi tárgyalás során szóba.

A könyv éppen célkitűzésénél fogva nélkülözi azt az alaposágot és teljességet, amely a tudományos munka lényeges kelleke. A különböző nemzetközi szervezetekkel s magával az Európai Szén- és Acélközösséggel sem foglalkozik kimerítően. Nem nyújt teljes képet az egyes szervezetek belső felépítéséről. Nem veszi vizsgálat alá azok egymás közötti viszonyát s a közöttük lévő összefüggéseket. A nemzetközi jog szempontjából fontos volna pl. annak a tisztázása, hogy a különböző egy célt szolgáló nemzetközi szervezetek között van-e olyan jogi összefüggés, amely ezeket egy rendszerben foglalja össze. Kifogásolni kell azt is, hogy a könyv az ú. n. Európai Védelmi Közosségről csak nagyon röviden emlékezik meg. Pedig nyilvánvaló, hogy a kézirat az Európai Védelmi Közosségről szóló szerződés aláírása után zárattott le, mert hiszen megemlékezik erről a közösségről is.

»A hazaárulás futószalagon« című IV. fejezetből kezdetben azt az impressziót nyerheti az olvasó, mintha az ú. n. Európai Védelmi Közösség a Szén- és Acélközösségben foglalt rendelkezések végrehajtását biztosító erőszakszervezet lenne. »Az amerikai monopolkapitalistáknak szuverenitásuk« (t. i. a Szén- és Acélközösség útján nyert szuverenitás) megvalósításához olyan szervezetre van szükségük, mellyel azok megbízhatóan rendelkeznek és amely minden ellenállást megtörni tudó erővel rendelkezik« (142. lap). Később nagyon szabatosan megállapítja a szerző, hogy az Európai Védelmi Közösség a második lépésfok a gazdaság feletti uralom megszerzése: a Szén- és Acélközösség után, harmadik fokon az Európai Egyesült Államok következik s negyediken a

világállam megvalósításának a terve áll.

Nem foglalkozik a szerző behatóan az Európai Szén- és Acélközösség jogi természetével sem. Annak az álláspontnak a helytelenségét kimutatja, amely ebben az új közösségekben egyszerűen egy méreteiben megnagyobbodott nemzetközi szupertrösztöt lát. Idézi a Briand-féle európai föderális unio megszervezésének tervét s ezzel utal arra, hogy itt szintén egy európai föderáció tervével állunk szemben. De nem foglalkozik részletesen azokkal a mozzanatokkal, amelyek a kialakulóban lévő föderáció körvonalait már most határozottan megmutatják. Nem húzza nyomatékosan alá, hogy itt föderációról, szövetséges államról és nem konföderációról, államszövetségről van szó. Pedig ez a politizikai értékelés szempontjából is döntő jelentőségű.

Általában nem keresi a tárggyal összefüggő jogi problémákat, hogy azokat megoldja. E jogi problémák tárgyalása esetén a könyv minden esetre vesztett volna érdekességéből, kevésbé olvastatta volna magát s így az a cél, amelyet a szerző tudatosan maga elé tűzött, nehezebben lett volna megvalósítható.

A szuverenitás kérdéssére vonatkozó fejtegetések a nemzetközi jog szempontjából is rendkívül fontosak. A szerző szerint a nemzet szuverén. — Meggyőződésem szerint a nemzet szuverenitásának tétele szükségesképpen nem zárja ki az állam szuverenitásának tételét. A tételes nemzetközi jog értelmében az állam szuverén, a szuverén államok a nemzetközi jog alanyai, de az állam viszont a nemzet szervezete. A nemzeti állam megalakulásában a nemzet szuverenitása jut kifejezésre: a nemzet önmeghatározási joga, amely az állami szervezettel még nem rendelkező nemzetnél az állammá alakulás jogát jelenti, az állammá megszervezett népnél pedig a jogot a belső társadalmi és gazdasági rend, az egész hatalmi apparátus saját akarata szerinti megváltoztatására s mindkét esetben arra, hogy a nemzet esetleg egy másik államhoz csatlakozzék, illetőleg egy államszövetség vagy szövetséges állam tagja legyen.

Az állam, mint a nemzetközi jog alanya és a szuverenitás birtokosa nem üres erőszakszervezet, nem lehet a nemzetnél, az állam lakosságától függetlenül szemlélni. Az állam a lakosságon belüli osztályharc eredményeként alakul ki. Lehet, hogy e

harc eredményeként egészen kis réteg: a monopolkapitalisták kezében van az államhatalom, az elnyomó apparátussal való rendelkezés joga; a lakosság túlnyomó többsége pedig csak az apparátuson keresztül gyakorolt elnyomást és kizsákmányolást szenved. De az államot szükségképpen a nemzet vagy esetleg egy más tényező által egybekapcsolt nép alakítja ki s mint annak apparátusa működik.

Az az erőszakszervezet, amelyet idegen államok állítanak be egy bizonyos területen az államhoz, csak formailag hasonló alakulatot teremt, az lényegében nem állam, mert ellentétben áll a népek önrendelkezési jogával.

A bábkmányokra nézve legutóbb azt a megállapítást hallottam, hogy azoknál egyszerűen a kormányok elismeréséről van szó. Formailag kétségkívül erről, de ez a formális szemlélet figyelmen kívül hagyja a nemzetet, amely az államot kialakítja s amely az állam szükségképpeni alkotó eleme.

»A nemzetállam« elnevezés nem egészen szerencsés, mert az önkénytelenül is Kunz Ignác »Nemzetállam« című tankönyvét s az abban kifejtett elméletet juttatja eszünkbe, de maga a tétel, hogy az állam nem pusztán gépezet, hanem a nemzet, illetőleg a nép szervezete, meggyőződésem szerint helyes.

Aszerint, hogy az állam alkotmánya a fejedelmi-, a nemzet-, illetőleg a népszuverenitás elvén épül fel, fogja a szuverenitást nemzetközi síkon az állami apparátuson keresztül a fejedelem, a nemzet, illetőleg a nép gyakorolni.

Visínskij »A szovjet jogtudomány néhány kérdése« című tanulmányában (Szovjetszkoje Goszdarsztvo i Pravo 1953. 4. füzet) a törvényre vonatkozólag a következőket állapítja meg: »a törvény magyarázata nem lehetséges, ha nem a politikai előfeltételekből indulnak ki. Ez nem lehetséges azért, mert a törvény maga a politika formája, a törvény maga az egész joghoz hasonlóan a politika eszköze. Ezért nem lehet a törvényt másként magyarázni, csak a politikából, a politikai előfeltételekből kiindulva, ez azonban egyáltalán nem jelenti, hogy a jogi törvények magyarázatának mindenek előtt politikainak kell lennie. A törvény magyarázatánál a politikai alapnak kell a kiinduló szempontnak lennie, de a jogi törvény magyaráza-

tának emellett joginak kell lennie. Szükség van arra, hogy a törvény-magyarázat jogi jellegű legyen, hogy a törvényt magyarázat felfedje a törvény jogi elemeit és értelmét. A jogi törvény ugyancsak politika, csak hogy jogi formában, amely formát mindig és minden körülmények között meg kell őrizni.«

Nem vitás, hogy ez a megállapítás a nemzetközi jog tételes szabályaira is áll. A nemzetközi jogtudomány feladata a nemzetközi jogszabályok és jogintézmények magyarázata. A kiinduló szempont itt is a politikai alap, de a magyarázatnak e mellett joginak kell lennie: fel kell fednie a jogszabály, illetőleg jogintézmény jogi elemeit és értelmét.

Nem tudok osztani abban a felfogásban, hogy a jogi elemzés a szavakkal való üres játék, amelynek semmi gyakorlati jelentősége nincs. Úgy hiszem, a fogalmak jogi szemzőből való tisztázása éppen ellenkezőleg a szavakkal való játékot akadályozza meg az elködösítő törekvésekkel szemben.

A nemzetközi jogász fontos feladata — főleg a fejlődés bizonyos szakaszában — a jól végzett tájékoztató munka is, ezeket nagyban hozzájárul a közönség politikai neveléséhez és öntudatoságának fokozásához. Nem vitás, hogy erre a munkára szükség van, Hajdu Gyula könyve bizonyítja, hogy ezt a munkát kitűnően lehet elvégezni.

De meggyőződésem szerint van a nemzetközi jogásznak ennél magasabbrendű feladata is. Nem elég, ha tájékoztató és felvilágosító munkával másokat lelkesít harcra. Persze még kevésbbé, hogy a hangszóró szerepét töltse be (erről a Hajdu Gyula munkájával kapcsolatban nem is eshet szó). Neki magának is vannak közvetlen barci feladatai: nemzetközi síkon is figyelmet kell szítani a burzsoa nemzetközi jogászok elméleteivel és értelmezéseivel, amelyek a tőkés osztályok maximális profitjának biztosítását célozzák s alkalmasak elködösíteni a kérdést saját államuk dolgozóinak előtt is.

Buza László
 úkudémikus

Hajdu Gyula: *Schuman Terv és Szuverenitás. Jogi és Államgazdasági Könyv- és Folyóiratkiadó. Budapest, 1953. 168 lap.*

A második világháború borzalmai után a népek lélekére vágytak. A

szovjet halsereg, a szovjet ipar, a szovjet államrendszer, a szovjet ember, egyszóval a szocializmus országa legyőzte a fasizmust, amelyben az egyszerű ember a háború kitörésének okát látta. Ez a győzelem felkeltette a reményt, hogy az emberiség bekevénya többé nem marad hiú ábránd, hanem a győztes államok további »egyvetértésén és összetartásán« alapuló valósággá válik. Megteremtődött az a nemzetközi szervezet is, amely alapelveinek megfelelően alkalmas lehetett arra, hogy biztosítsa a különböző társadalmi rendszerhez tartozó államok nemzetközi együttműködését: megalkult az Egyesült Nemzetek Szervezete.

A belső ellentétéktől marcangolt kapitalizmus azonban nem érte el céljait a második világháborúban. A szocializmus országa nem meggyöngyült, hanem megerősödve került ki a szörnyű összeecsapásból, nem alázatós kéregetőként járult volt szövetségesei elé alamiznésért, hanem egyenrangú félként jelentkezett a nemzetközi érintkezés minden területén, a nemzetközi politikai és gazdasági életben egyaránt. Nem vált tehát a maximális profitot hajhászó monopolitókének zsákmányává, hanem továbbra is megmaradt annak a gazdasági hatalomnak, amely a nemzetközi kereskedelem terén gátat szab a gyöngyösből országok féltelen kizsákmányolásának és a tőkés országok dolgozóinak számára továbbra is példáját jelenti annak, mit tud elérni a megpróbáltatások elviselése, a károkhelyreállítás, az életszínvonal emelése terén a nép, ha egyszer kezébe ragadja a hatalmat.

Érthető, hogy alig hangzottak el a szép szavak, alig száradt meg a tinta a Szovjetunió iránti hála »szinte« kifejezését tartalmazó leveleken, a baráti szerződéseken, máris megindult az áskálódás, a mesterkedés az emberiség ügye, a béke ügye és a béke legfőbb védelmezője: a Szovjetunió ellen.

De megmutatkoznak az ellentétek az imperialisták táborán belül is: az imperialisták kívánja egyenrangú helyzetét az Amerikai Egyesült Államokkal, amely viszont erejének tudatában maga alá kívánja gyűrni tőkés versenytársait, hogy általuk és rajtuk keresztül érje el világhatalmi céljait. Egyúttal követik a terveket: az Egyesült Európa terve, a Marshall-terv, a Nyugati Unió

terve, az Európai Egyesült Államok terve, amelyek a népek testvériségének és barátságának jelszavai alatt váltakozva, hol az angol egyenjogúság, hol az amerikai világaluralom célját kívánják szolgálni.

Megvalósul a Szovjetunió elleni támadó célokot szolgáló Fészakatlanti Paktum, amelyről maga egyik fő előmozdítója: Schuman ismerte el, hogy korántsem bevallott célját, nem a Szovjetunió támadása elleni védelmet szolgálja, mivel «nincs szó szovjet támadásról». Létrejön ez az amerikai háborús célokat szolgáló új nemzetközi alakulat, amelyről az amerikai monopolkapitalisták egyik szócsöve: a Wallstreet Journal ismerte el, hogy «a dzsungel törvényének diadala», amelyet maga ez a nemzetközi jogban talán nem elég járatos, de az amerikai politikák dzsungelberkeiben magát feltétlenül kiismerő sajtóteremék állított szembe «az életnek» szerinte kevésbé megfelelő Egyesült Nemzetek Szervezetével.

Ezt az izgalmas képet ismerteti velünk Hajdu Gyula könyve, mielőtt rátérne főtárgyára, annak a kimutatására, hogyan sérti meg az egymással megállapodást kötő hat állam szuverenitását a Schuman-terv néven ismert kezdeményezés alapján megalkult Európai Acél- és Szénközösség. Közben ismerteti a felmerült kérdésekkel kapcsolatos nemzetközi jogi problémákat: az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapelveit, annak a reális feltételeit, hogy ez az új típusú nemzetközi jogi alakulatnak szánt szervezet bevallott célkitűzéseinek megfelelően működhessen, elénk tárja, hogyan szolgálta az európai államok különböző formájú egyesítésének gondolata II. Vilmos, Briand, Churchill, Kautsky és Leon Blum szájából a különböző imperialista államok céljait, hogyan igazolódott be ezzel kapcsolatban Leninnek az idők próbáját mindmáig kiálló értékelése, amely szerint az Európai Egyesült Államok jelszava a kapitalizmus idején az imperialista terjeszkedésnek, az imperialista államok vetélkedésének a fegyvere. Minősíti a Marshall-tervet, ezt a nemzetközi segítség formájába öltöztetett gigantikus nemzetközi piacbiztosítási eszközt, amelynek célja a «megsegített» államok függőségének szervezeti biztosítása az Amerikai Egyesült Államokkal szemben, valamint az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányát nyíltan megszegő,

regionális megállapodásnak beállított, de az ehhez megkívánt feltételeket teljesen figyelmen kívül hagyó Atlanti Paktumot, amely megerősítette politikai alávetettségüket.

Már az eddig ismertettekből is látszik, hogy Hajdu Gyula nem a konkrét jelenségektől elszakítottan, de nem is egyedül a nemzetközi politika szempontjainak alapul vételével tárgyalja a nemzetközi jogi problémákat, hanem fejtegetéseivel, kiterjed a nemzetközi politikai s nemzetközi jogi megnyilvánulások tulajdonképpeni alapjaira, a gazdasági rügókra is.

Ugyanezt a rendszert követi, amikor az előzmények és a szándékolt következmények közé szervesen elhelyezve minden oldalról ismerteti az Európai Acél- és Szénközösség megalakulásának gazdasági és politikai indítékait, a megalakításában résztvevő személyeket, pártokat és egyéb szervezeteket, a Közösség gazdasági jelentőségét és politikai céljait, valamint azt, hogy ez az újfajta, nemzetközi jogi jelenség hogyan sérti a benne résztvevő államok szuverenitását, hogyan szolgálja az amerikai monopolkapitalizmus világaluralmi céljait.

Nem kívánom megismételni még rövidített formában sem mindazt, amit Hajdu Gyula a fenti kérdésekkel kapcsolatban elmond. Csupán azt a nemzetközi jogi problémát emelem ki, amely a nemzetközi jog egyik alapproblémája és amelyet éppen az előbb jellemzett módszernek köszönhetően igen jó megoldást találunk Hajdu Gyula könyvében. Arról a problémáról van szó, hogy a nemzetközi szerződés, amely a nemzetközi jog legfőbb forrása és amely minden esetben kétségtelenül azt jelenti, hogy a szerződő állam «saját elhatározásából korlátozza» «szuverenitásából folyó elhatározási szabadságát», mikor jelenti a szuverenitás korlátozásának olyan fokát, ami már egyértelmű a szuverenitás feladásával.

A probléma megoldásához Hajdu Gyula az egyedüli helyes utat választja. Ez a probléma ugyanis nem oldható meg úgy, ha nem lépünk túl a nemzetközi jog specifikus területének szűk korlátain. Hajdu Gyula tehát ismét átlépi ezeket a korlátokat és rá lép a gazdasági élet területére. Annak a kimutatása mellett, hogy a szerződő államok a Közösségben olyan nemzetközi szervet létesítettek, amely a mono-

polkapitalisták érdekében a legfőbb államigazgatási szervektől az egyes államok kormányaitól függetlenül, sőt azok ellenére intézheti az acél- és széngazdálkodás ügyeit, rámutat arra, hogy ezáltal a Közösség a szerződő államok urává válik, mivel az acél- és széngazdálkodás kézben tartásával korlátlan befolyást, helyesebben nyomást tud gyakorolni ezeknek az országoknak a gazdasági és természetesen politikai életére; Nem a szerződés időtartama tehát, nem is az azzal kapcsolatos alapelvek, nemzetközi jogi garanciák azok, amelyek következtében a Közösség létesítésével hat szerződő állam megszűnt szuverén, a saját területén a főhatalmat korlátlanul és osztatlanul gyakoroló állam lenni, hanem a Közösség gazdasági jelentősége és hatalma, a szerződés gazdasági tartalma hozta létre ezt a gyászos eredményt.

Hajdu Gyula már az előbbiekkal kapcsolatban meghatározta az állami szuverenitás fogalmát. A következőkben külön fejezetet szentel ennek az igen aktuális kérdésnek: Engels, Lenin és Sztálin tanításaira támaszkodva, az ő műveikből vett idézetekkel alátámasztva kimutatja, hogy a szuverenitás történelmi kategória, amelynek tartalma a társadalom fejlődésének megfelelően változik. Szuverenitás név alatt jelentette először bizonyos földterületek feudális urainak személyi állapotát, majd a harmadik rend erősségével az e követelésére kialakult, személyhez kötött központi hatalom korlátlanosságát. A polgárság uralomra jutásával kialakult, a tartalmilag a burzsoa osztály érdekei által meghatározott nemzeti szuverenitás, amelynek megvalósítója a nemzeti állam. Ezzel egyidejűleg született meg a népszuverenitás fogalma, amelynek hirdetése azonban csupán a burzsoázia önös osztályérdekeinek leplezésére volt jó és amelyet valójában csak a munkásosztály és a dolgozó parasztság győzelmes szövetsége teremthet meg.

Hajdu Gyula ebben a fejezetben kifejti, hogy a fejlődés jelen szakaszán minden nemzet szuverén és szuverén is marad. Külső vagy belső erőszak megfoszthatja annak a lehetőségétől, hogy szuverenitásával tényleg éljen, de ez nem változtat az alapvető állapotot, «a szuverenitás továbbra is velejárója marad a nemzeti közösségnek». Emellett megállapítja, hogy vannak olyan

nemzetek, amelyek még nem érték el az állami létet, vagy olyan nemzetek, amelyek a szuverenitás állami megvalósítása helyett önként más utat választottak a földrajzi helyzetre, a lakosság kis létszámára, vagy egyéb tényezőkre tekintettel. Ez azonban nem érinti nemzeti szuverenitásukat. Szembeállítja ezekkel a nemzetekkel azokat a báb-államokat, amelyeket nem nemzeti akarát, hanem egyes nagyhatalmak politikai érdeke által diktált elismerés hozott létre. Megállapítja, hogy hiába van ezeknek látszólag állami szuverenitásuk, ez a szuverenitás csak jogi konstrukció, tartalom nélküli visszfény, amely nem állja ki a történelem megpróbáltatásait.

Hajdu Gyulának ezekkel a fejtegetéseivel nem tudok mindenben egyetérteni. Állami szuverenitás, vagy önrendelkezési jog nélkül a nemzeti szuverenitás nem lehet nemzetközi jogi fogalom, de még csak nem is tényleges helyzetet visszautkröző, a nemzet létehez fogalmilag hozzátartozó sajátság, mint a nyelv, amivel ebből a szempontból Hajdu Gyula összehasonlítja. Ilyen esetben csak követelmény ez, amely az elnyomott nemzetekben mindjobban tudatosodik. Ez viszont biztosítja, hogy ezek a nemzetek is eljuthatnak a szuverenitás által biztosított legfőbb jog gyakorlásának lehetőségéhez: az önrendelkezési jog megvalósításához.

Természetesen vannak olyan átmeneti állapotok, amikor az egyes nemzetek állami szuverenitásának kérdése még nem dőlt el. Ezek közé kell számítani azokat a helyzeteket, amilyen helyzetben a fasiszta Németország által leigázott, de komoly ellenállást tanúsító nemzetek voltak az akkor még javában folyó háború idején. Az ilyen nemzetek nem minősíthetők szuverenitás nélküli nemzeteknek és tőlük a nemzetközi jogalanyiság nemcsak a velük szövetséges államok, hanem a semleges államok részéről sem tagadható meg, ha vannak olyan képviselői szerveik, amelyek a jogalanyiság adta jogokkal élni tudnak. Ez azonban még nem jelentheti, hogy a végérvényesen kialakult tényleges helyzet előtt — bármennyire is fájjon az — szemet lehessen húyni és kivánságokat, bármennyire is a haladás irányában fekszenek azok, a tények rangjára emeljünk: a minden nemzettel kapcsolatban és minden nemzet részéről jogosan támasztott

igényt összetövezzük a valósággal. A valóságos helyzet el nem ismerése és követelményekkel való összecserélése nem érdeke a haladás táborának, amelyet a valóság mindig jobban és jobban igazol.

Ugyancsak a szuverenitásról szóló fejezetben érdekes összehasonlítást találunk az Amerikai Egyesült Államok, a Brit Nemzetközösség és a Szovjetunió tagállamai és egésze között a szuverenitás szempontjából. Igen helyesen mutatja ki Hajdu Gyula, hogy a Szovjetunió tagállamai önrendelkezési joggal rendelkeznek, tehát szuverének, de egyben szuverén maga a Szovjetunió is, míg az Amerikai Egyesült Államokban csak a tagállamok szuverének. Ennek az összehasonlításnak a segítségével nyilvánvalóvá lesz az olvasó előtt, hogy itt sem a jogi forma, hanem a gazdasági, a társadalmi tartalom az, amely a kérlés lényegét eldönti.

Könyvének utolsó fejezetében Hajdu Gyula perspektivikusan állítja be az Európai Acél- és Szénközösséget. Az amerikai-angol imperialisták szándékainak megfelelően ez csak az első lépés, ami a Közösségben egyesült államok gazdaságát a Németország amerikaizálásával történő nagy »természetalakítással« az amerikai monopoltólke kezére játszotta. A következő lépésnek az Európai Védelmi Közösségnek kellene lennie, amely a fegyveres erőknél amerikai csőlok szolgálatába állítását célozza, azután jönne az egyes — európai államok politikai önállóságát megszüntető Európai Egyesült Államok, majd az amerikai monopoltólke világhuralmát minden tekintetben biztosító Világállam.

A nemzetek szuverenitása ellen intézett támadás azonban nem éri el a célját. Az Európai Acél- és Szénközösség, a monopolkapitalizmus fasiszta musba menekülésének nemzetközi megjelenési módja, minden más efféle lépéshez, vagy tervhez hasonlóan fokozott ellenállást vált ki a szuverenitásukat féltő népekből, ami csakis a népek győzelmével és a monopolkapitalisták teljes vereségével végződhet.

A fentiekben vázlatosan ismerttettem Hajdu Gyula könyvének gazdag tartalmát. Az ismertetés egyben már bírálatot is jelent, mivel mutatja, milyen jó módszerrel, mennyire dialektikusan sikerült Hajdu

Gyulának az általa kitűzött célt elérnie, komoly nemzetközi jogi problémákat megfelelő háttérbe beállítva, az életen keresztül, laikus számára is közérthető módon ismertetnie, emellett sok esetben új gondolatokkal, eredeti elgondolásokkal gazdagítania a nemzetközi jog tudományát.

Külön kell azonban még szólni a könyv nyelvéről, helyesebben stílusáról. Ezen a téren Hajdu Gyula sokszor indokolatlanul csúszik át a szurnaliztika síkjára, ami azt eredményezheti, hogy az olvasó szemé a mindvégig érdekesen, sőt szinte a regényességig érdekfeszítően megírt könyvben elsiklik az igen jól megválasztott és kifejített tudományos problémák felett.

B. Gy.

Eörsi Gyula: »Az amerikai igazságszolgáltatás.« Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. Budapest, 1953.

Régóta közismert előttünk, hogy az imperialisták uralmuk fenntartására, a dolgozó tömegek félrevezetése céljából átértékeltek és a maguk módján értelmezik azokat a fogalmakat, amelyek igen közel állanak a néphez. Ilyen fogalmak a béke, szabadság, jog, egyenlőség, félelem nélküli élet stb. Köztudomású, hogy az imperialista tábor vezető ereje, az U.S.A. uralkodó körei és a szolgálatukba szegődött lakójok minden rendelkezésükre álló eszközt felhasználnak annak bizonygatására, hogy az »igazi demokrácia«, a »jog és szabadság« milyen korlátlanul érvényesül náluk. Ugyanakkor otromba módon gyalázzák és rágalmazzák a Szovjetuniót és a népi-demokratikus országokat, »vasfüggönyről«, »bolsevista terrortól« szajkóznak és magukat a haladás, az igazi kultúra, a humanizmus első számú bajnokaiként igyekeznek feltüntetni.

Azt, hogy mindebből mi a valóság, milyen is a gyakorlatban a sokat emlegetett »félelem nélküli élet«, az egekig felmagasztalt »amerikai életforma«, már számos forrásból ismerjük. Sok olyan eszmeci, ideológiai és dokumentációs fegyverrel rendelkezünk, amelyek segítségével eredményes harcot vívhatunk az imperialisták fékevesztett usztító, új háborúra törekvő, emberevő politikájával szemben. Új hatékony harci esz-

közszel gazdagította a fegyvertárunkat most Eörsi Gyula elvtárs, aki az amerikai igazságszolgáltatás egynémely oldalát elemelve kimutatja, hogy az U. S. A. igazságszolgáltatása milyen jelentős szerepet játszik az ország mind gyorsabb ütemű fasizálásában.

Az imperialisták új háborúra készülnek, ehhez azonban szilárd hátországgra van szükségük, ezért mindent elkövetnek és minden rendelkezésükre álló eszközt felhasználnak, hogy elhallgattassák azokat, akik a háború ellen vannak. E cél szolgálataiba állítják a jogot is és jelentős szerepet juttatnak annak »Amerika ellenségeinek« elhallgatásában. A marxista jogászok előtt köztudomású, hogy az amerikai jogfelfogás, az úgynevezett common law, a szokásjog, a precedens rendszer milyen kiválóan alkalmas is arra, hogy a monopol tőkésékek érdekeit hathatósan biztosítsa.

A szerző helyesen választotta meg a témát. Igaz ugyan, hogy az Egyesült Államok igazságszolgáltatásának egyik-másik oldaláról jelent már meg jónéhány értekezés, bírálat, de magyar jogász tollából ez az első, eléggé átfogó, a kérdés legfontosabb oldalait szélesen bemutató, alaposan tájékoztató munka. Teljesen igaz van a szerzőnek hogy: »... fontos feladata a jogászoknak, hogy megmutassák: az imperialisták számára mindenféle jogrendszer nyűg, nyűg az is, amit maguk szabtak meg.«¹ Le kell felelni azokat a jogászokat és fokozni az irántuk táplált gyűlöletet, akik mindebben segítik a világot új lángtengerbe borítani akaró monopolista urakat. Nálunk rendkívül nagy jelentőséggel bír még az is, hogy az imperialista államok rothadó jogrendszerét a maga igazi valóságában bemutassuk, népellenes voltát bebizonyítsuk abból a célból, hogy »... felszámoljuk azokat a még meglévő illúziókat, amelyeket sok jogász még táplál valamiféle liberális-burzsoa jogrendszer hangzatos kijelentései iránt...«²

Lényegében ezeket a célokat tűzte maga elé a szerző és úgy véljük, hogy könyve jelentős hozzájárulás annak a feladatnak megoldásához, ami ezen a téren még előttünk áll.

Eörsi elvtárs könyvének olvasásakor szembetűnik írójának pártossága, ahogy a marxista-leninista világ-

nézet talaján állva kíméletlenül rántja le a leplet az erősen fasizálódó U. S. A. igazságszolgáltatásáról és mutatja be annak igazi arculatát. Nagyon tanulságos az, ahogy megvilágítja: milyen formák között történik az államgépezet fasizálása és azt, hogy miért éppen »nem sippal-dobbal, de lopva igyekeznek megvalósítani a fasizmust a lakójokká sülyedt szociáldemokrata vezetőkkel, klerikális politikuskokkal szoros szövetségben.«¹ Itelyes és szükséges rámutatni arra a módszerre, amely eltérő a volt német, de különösen a volt olasz fasizmustól, mert sokan vannak még nálunk is olyanok, akik — éppen azért, mert a fasizmus uralomrajutását csak német és olasz »módra« tudják elképzelni, — nem látják világosan, hogy a U. S. A.-ban a fasizmusnak »lopva« történő uralomrajutása a megváltozott történelmi körülmények folytán másként nem lehetséges.

A szerző a mai amerikai igazságszolgáltatás erkölcsi zuhlását élesen szembeállítja a korábbi, úgynevezett burzsoa-demokratikus időszak igazságszolgáltatásával. A szembeállításnál nemcsak megállapításokat tesz, hanem éppen a mai igazságszolgáltatás »nagy ágyúinak«, a Legfelsőbb Bíróság bírónak törvénytárgyozó és értelmező, az alsó bíróságok számára kötelező érvényű meghatározásainak bemutatásával be is bizonyítja azt. Csak egy példát ad Oliver W. Holmes bíró által kidolgozott »két-ségtelen és közvetlen veszély« elvét idézzük, amely »... finom jogászai száraz szentvelenséggel lényegében azt mondja ki, hogy szükség törvényt bont: ha baj van, nem kell törődni az alkotmányossággal és törvényességgel, ha nincs baj, akkor meg kell tartani az alkotmányosság és törvényesség kívánalmait.«²

Az egész könyv, mintegy élő dokumentuma annak, hogy miként foszlik szét és tűnik el a sokat emlegetett jogrend, a híres amerikai alkotmányosság. Ahol már a legmagasabb közjogi méltóságokban ülő »jogtudósok« értekeznek arról, — mint Frankfurter bíró is teszi — hogy »Az Első Alkotmánykiegészítés szövegét nem úgy kell olvasni, mint pusztán szótárban talált szavakat...«, hanem azt kell most megfejteni, hogy az Első Alkotmánykiegészítés

szerzőinek fejében hogy jelentkezett az amit kifejeztok, ott aligha lehet beszélni az emberi szabadságjogok tényleges érvényesüléséről.

Ott kizárólag csak annak van szabadsága, egyenlősége akinek és amely osztálynak kezében összpontosul a gazdasági és politikai hatalom. Ennek bizonyítására szolgál az is, ha megnézzük, hogy kik a mindenható Legfelsőbb Bíróság tagjai, milyen kapcsolataik vannak a legnagyobb ipari trösztökkel, kinek az érdekében ítéleznek és ezek az érdekek mennyire közösek. »Az amerikai bírások gyönyörű épülete — írja Maurice Calp amerikai professzor — nemcsak a polgárok büszkesége, — hanem a hatalom jelképe; amely — mint a polgári szabadságnak és jogrendnek igazságos, pártatlan öre, — mély tiszteletnek örvend.«¹ Hogy valóban mi is történik e »gyönyörű épületben«, hogy ki, vagy kik övezik »mély tisztelettel« a Legfelsőbb Bíróságot, az Eörsi elvtárs művéből a maga teljes valóságában elének tárul. Igaz, hogy mindez így volt már korábban is, de soha nem jutott olyan élesen kifejezésre, mint napjainkban. Maga az a tény, hogy a tőkésosztály ma már nem képes a régi formák között uralkodni; egyre inkább nyílt színvallásra kényszeríti a fennálló gazdasági rendet minden eszközzel védeni igyekvő igazságszolgáltatás embereit is. Nagyon találon írja a szerző ezekről az úgynevezett jogtudósokról Frankfurter bírálatában, hogy azért hazudnak, ferdítenek, magyaráznak és rágalmaznak a két évszázad előtti amerikai forradalmárokat, akik a maguk idejében felbecsülhetetlen szolgálatot tettek az emberi haladás ügyének, mert páni félelemmel tölti el őket a mai amerikai forradalmárokkal szemben, akik az emberi haladás jelenkori éllarcosai.

A szerző művének egyik erőssége az a harcos agitáció, amely végigvonul az egész könyvön. Az agitatív jelleg párosulva a szerző könnyed, gördülékeny stílusával a munka tudományossága mellett élvezetes olvasmányvá is teszi az egész művet. Jó példája ez annak, hogy nehéz, bonyolult jogi kérdéseket hogyan lehet egyszerűen, világosan, nem csak a jogászok, hanem a széles tömegek elé is vinni. Eörsi elvtárs szakavatott

¹ Id. mű 20. old.

² Id. mű 30. old.

¹ Id. mű 13. old.

² Id. mű 25. old.

Idézi L. A. Lunc: Az Egyesült Államok bírósága a monopóliátok szolgálatában a munkájában. (Szikra 1949. 6. old.)

kézzel nyúl olyan nehéz kérdésekhez, mint a jogászi formalizmus, a precedens rendszer lényege, a kollektív felelősség, relevancia stb. és népszerűen, közérthetően magyarázza meg azokat.

Sajnos jogi irodalmunk egyik lényeges hibája ma még, hogy számos szerzőnk úgy írja le mondanivalóját, hogy azt csak a »beavatottak« értik meg. Úgy véljük, hogy Eörsi Gyula elvtárs példáját ezen a téren követni kell a jog eme művelőinek is.

Mindezek mellett kár, hogy a szerzőnél a mondanivaló agitativ jellege egyoldalú. Főfigyelmét arra fordítja, hogy történelmi dokumentumok alapján bemutassa: hogyan fejlődött idáig az amerikai igazságszolgáltatás, milyen elfajulás van a korábbi állapotokhoz képest. Helyes lett volna — nem minden helyen — de a lényeges kérdéseknél a mi táborunk, a »kommunista diktatúrának« kikiáltott rendszerek igazságszolgáltatásának fejlődési irányát is bemutatni. A kétféle igazságszolgáltatás ellenkező fejlődési irányának bemutatása — nézetünk szerint — még meggyőzőbben mutatta volna be az imperializmus rothadtságát, az emberi haladást gátló szerepét.

Eörsi elvtársnál a jogászi precizitás is kissé túlteng, nem növeli, ellenkezőleg némileg rontja az olvasás folyamatosságát a könyvben lévő sok lábjegyzet. Olyankor is alkalmazza, amikor nyugodtan folytatná, ott, ahol az a szöveghez kapcsolódik. Az, hogy sokszor ezek a jegyzetek két-három oldalon keresztül is folytatódnak, akaratlanul is kizökkentik az olvasót az egyébként logikailag szervesen kapcsolódó anyagból.

A szerző művében jelentős helyet szentel annak a bemutatására is, hogy az U. S. A. Kongresszusa és a kongresszusi vizsgálóbizottságok hogyan dolgoznak a fasizmus szolgálatában. Bemutatja, hogy a bizottságok eredeti feladataiktól milyen messze elkanyarodtak, hogy ezek ... az illetéktelen befolyásolás eszközei, a fasizálás szervei.¹ Mi indokolta azt, hogy a kongresszusi bizottságokat eredeti céljuktól így eltérítsék? A szerző megvilágítja ezt és bemutatja, hogy ennek magyarázata egyrészt az elkendőzés, másrészt a hisztériakeltés, mert mindkét eszköz rendkívül használhatónak bizonyult a maximális profitra törő monopolisták kezé-

ben és a vizsgálóbizottságoknál alkalmazható eszközök erre keresve sem találhattak volna. Ehhez mintegy kiegészítésként járul még az a rendkívül lényeges szempont, hogy »A bizottság sokkal szabadabban és gátlástalanabban mozoghat a jogtíprás területén, mint a bármennyire is igyekvő bíróság.«¹ Ime, tehát előttünk áll a fasizálódó állam két fontos intézménye. Az uralkodó osztály rendelkezésére állanak egyfelől a bíróságok, de ha azok eljárása, a törvénytíprás túlságosan megszebrook lenne az átlagos amerikai polgár számára is, ott vannak másfelől a különféle kongresszusi vizsgálóbizottságok.

A szerző számos helyes és jellemző példát sorakoztat fel arra, hogy mindez mennyire szolgálja a megfélemlítést, milyen ördögi módszerekkel dolgoznak és dokumentálja, hogy a »szabad világ« vezető államában, milyen is az a »félelem nélküli élet«. Ugyanakkor azonban a szerző nem emeli ki eléggé, hogy az U. S. A. Kongresszusa és Legfelsőbb Bírósága között még egy úgynevezett munkamegosztás is van. Ugyanis az, hogy ha a kongresszus a tömegek nyomására valamilyen engedményt nyomatlan tenni, mintegy »mérsékelve« az elégedetlenséget, ugyanakkor a Legfelsőbb Bíróság és az alsó bíróságok a gyakorlatban semmivé teszik azokat. Aljas és kétszínű játékot űznek a dolgozó tömegekkel.

A kongresszusi vizsgálóbizottságok és a Legfelsőbb Bíróság »működéséhez« szervesen kapcsolódik az amerikai közigazgatás is. Igen sokat hallottunk már az U. S. A. hírhedt Szövetségi Nyomozóirodájáról, amelynek tevékenységével méltán meg lehetne elégedve nagytőkés gazdái. Aljas és embertelen eszközei a beugratások, ujjnyomatfelvételek, lehallgatások, fizetett besúgók hada stb. mind világos példái annak, hogy az Egyesült Államokat rendőrállammá változtatták és mutatja, hogy milyen messze jutottak már el a fasizmushoz vezető úton.

A könyvnek — véleményünk szerint — egyik legfőbb hibája, hogy nem mutatja be elég szélesen a dolgozó tömegek és a rájuk támaszkodó haladó amerikai jogászok harcát az egyre fasizálódó igazságszolgáltatás ellen. Önkénytelenül is felvetődik a kérdés az olvasóban — annál is inkább, mivel a szerző sok meggyőző

adattal bizonyította be a fasizálási folyamat előrehaladottságát — hogy van-e erő, amely szembeszáll ezekkel a törekvésekkel? Eörsi elvtárs művében több helyen elszórva sejteti azt, hogy van ilyen erő, de ennek az erőnek harcai nagyon vérszegényen vannak ábrázolva. Inkább csak néhány általános megállapítás, főleg pedig az Amerikai Kommunista Párt vezetőitől vett idézet van a könyvben erre vonatkozólag. Értelmetlen előttünk, hogy Eörsi elvtárs miért nem mutatja meg összefüggően a tömegmozgalmakat, a nemkommunista dolgozókat és a rájuk támaszkodó haladó jogászok hallatlan küzdelmét, akik szembeszállva és dacolva minden terrorral, megfélemlítéssel, bátran kiállnak és halatják szavukat az igazság védelmében. Élénken él még emlékezetünkben, hogy mit tett a dolgozó nép és mindazok, akik egyszerűen ellene vannak a fasizmusnak a Rosenberg-házaspár ellen indított szégyenletes házsbában. Ez azonban csak egyetlen példa, az amerikai haladó erők nap mint nap szívós küzdelmet vívnak a fasizmus erői ellen. Úgy véljük, hogy a kérdés ilyen oldalról való bemutatásának elmulasztása miatt a szerző semmiféle elfogadható mentséget nem hozhat fel. Ennek a hiánya odavezethet, hogy a könyv olvasói peszsimizmusba esnek és mivel nem látják a reakcióval szembenálló erők nagyságát, harcainak módszerét és eredményeit, nem is láthatják a kibontakozás útját. Különös számunkra, hogy Eörsi elvtárs, aki mondanivalóját — mint már az előzőekben is hivatkoztunk rá — népszerűen, sokoldalúan, meggyőzően fejezi ki, néhány általános szólamon kívül nem talál szavakat akkor, amikor ilyen fontos kérdéstről van szó. Könyve végén is, ahol »A dolgozó tömegek harca a szabadságjogokért« című részt írja, arra mindössze két oldalt szentel, annak is a fele idézet. Úgy gondoljuk, hogy Eörsi elvtárs tudott volna írni erről a kérdéstről bővebben is anélkül, hogy a munka tudományosságát veszélyeztette volna.

Néhány szót még a könyv címről és a tartalmáról. Nézetünk szerint Eörsi elvtárs művének a címe nincs teljesen összhangban annak tartalmával. A könyv »Az amerikai igazságszolgáltatás« nagyigényű címet viseli, ugyanakkor a szerző a burzsoa jogfelfogás szerint is értelmezett tulajdonképpeni igazságszolgál-

¹ Jd. má 131. old.² Jd. má 133. old.

tatás szervei közül csak a Legfelsőbb Bíróságról és egészen keveset az ügyészségről ír. Alaposan foglalkozik ezzel szemben a kongresszusi vizsgáló bizottságokkal, a Szövetségi Nyomozó Irodával, a külföldi származásúak bírósági és közigazgatási terrorizálásával és hogy a haladó erők üldözésében milyen szerepe van az egyes közigazgatási szerveknek — márpedig — ha ezek a közigazgatási szervek egyike-másika törvénytelen módon ki is sajátított magának igazságszolgáltatási funkciót, attól még egyik sem vált igazságszolgáltató szervvé. Ugyanakkor azonban a szövetségi bíróságról, másrészt az államok bíróságairól a szövetségi és egyes államok ügyészségeiről nem ír Eörsi elvtárs.

Úgy gondoljuk, hogy »Az amerikai igazságszolgáltatás« című munkának nem szabad megelégednie csak a Kongresszusról, a Legfelsőbb Bíróságról, a Smith, MacCarrean-Walter, MacCarran-Wood és az 1950. évi »Belső biztonsági« törvényekről szóló értekezéssel. Az aránytalanságot még csak fokozza, hogy a szerző könyvének jelentős részét a Smith-törvény taglalásának szenteli, arról nem is szólva, hogy az igazságszolgáltatás köre a politikai perek keretein túl az uralkodó osztály másirányú érdekeinek védelmére is szélesre kiterjed. Mi helyt adunk annak a megfontolásnak, amely a szerzőt vezette a könyv megírásánál, hogy nem akart minden kérdéssel foglalkozni, hanem kiválasztott néhány kiemelkedő törvényt és állami szervet, de ezt érvényesítenie kellett volna a mű címében is.

Mindent egybevetve Eörsi elvtárs hasznos munkát végzett művének megírásával. Sikertült bemutatnia, hogy »... a szabadságjogok zászlajának eldobása miként züllesztette szak a XVIII. századi nemzeti felszabadító és a feudalizmus ellen vívott harcban kivívott burzsoa-demokratikus alkotmányra épült, burzsoa-demokratikus amerikai jogrendszerre.«¹ Tartalma, nyelvezete, agitatív módszere, a felvetett kérdések sokoldalú megmagyarázása — a mű néhány hibája ellenére — alkalmas arra is, hogy a jogászokon kívül a dolgozó tömegek hasznos olvasmányává váljék.

Korom Mihály, Bíró György

*A tanácsdemokrácia kérdéseiről.
(Jogi és Államigazgatási Könyv-
és Folyóiratkiadó. 1953. 175. old.)*

1. Ez év uyarán jelent meg Toldi Ferenc szerkesztésében a »Tanácsdemokrácia kérdéseiről« c. cikkgyűjtemény. A gyűjtemény egyes cikkei elsősorban a tanácsok munkájának módszereivel foglalkoznak. Így a tanácsdemokrácia általános kérdéseivel (Beér János), a tanácsülések előkészítésével (Kovács István és Toldi Ferenc), a VB ülések előkészítésével és lefolyásával (Blahut János), az állandó bizottságok kérdésével (Bihari Ottó) és végül a tanácsstagok beszámolósi kötelezettségével, ezek megszervezési módjával (Jakosits Lajos).

A cikkgyűjtemény — az előszóban kitűzött célnak megfelelően — elsősorban azt mutatja meg, hogy a tanácsdemokrácia megszilárdítása hogyan függ össze államunk megerősítésével. Kifejti, hogy a szocialista típusú állam erősítése miért függ össze általában a demokrácia kiszélesítésével és elemzi azt is, hogy a tanácsdemokrácia megszilárdítása pártunk II. kongresszusa határozatainak végrehajtását jelenti.

A könyv jelentősége és értéke főleg abban van, hogy összegyűjti, ismerteti és helyesen általánosítja tanácsszerveink eddigi tapasztalatait. A tanulmánygyűjtemény jelentőségét aláhúzza az a tény, hogy a cikkek az állami szervek gyakorlatára épülnek és kiemelik az ezen a téren elért eredményeket, bírálják a kialakult helytelen gyakorlatot és utat mutatnak a további fejlődés felé. E tanulmánygyűjtemény is elősegíti jogtudományunk egyik fő hibájának kijavítását: az állami szervek gyakorlatának figyelemmel kísérésének, segítésének hiányát. A tanulmánygyűjtemény másik pozitívumának tartom, hogy a tanácsdemokrácia kérdéseit sokoldalúan veti fel. Nemcsak a tanács és a végrehajtóbizottság üléseivel, az állandóbizottságokkal és a tanácsstagok beszámolóival foglalkozik — bár ezek vannak helyesen a központi kérdéssé tére — foglalkozik a társadalmi aktívák, a fogadóórák, a dolgozók leveleinek stb. kérdéseivel is. Így a cikkgyűjtemény valóban átfogja a tanácsmunka módszereit a tanácsok munkájának egész területén.

A tanulmánygyűjtemény szerzői helyesen tűzték ki a célt, mert a tanácsdemokrácia kiszélesítését akarják elősegíteni és ezzel hozzá akarnak járulni államunk megerősítésé-

hez. Kétségtelen azonban, hogy a hibáknak még bátrabb feltárása, még jobban segítette volna tanácsszerveink megerősítését.

2. A cikkgyűjtemény pozitívumai mellett fel kell vetni a könyv hibáit: Az első probléma a hibás szerkesztés: bőli folyik. Beér elvtárs cikke, amely a könyv elején helyezkedik el, elvi szempontból is általában veti fel a tanácsdemokrácia kérdéseit. Ugyanakkor ezeket a tételeket az egyes területeken konkretizálni is igyekszik. Ez a szerkezet ahhoz vezet, hogy az egyes részterületeket vizsgáló elvtársak elhanyagolják a tapasztalatok általánosítását, elvi szempontból nem elég mélyen vetik fel a kérdéseket, sőt igen sok esetben megelégszenek a kialakult módszerek egyszerű ismertetésével. Így van ez pl. a »Tanácsülések előkészítése és lefolyása« című tanulmánynál, amelynek megírásában a szerkesztő Toldi elvtárs is részt vett. E tanulmányban is döntő a leíró jelleg, még a gyakorlat hibáit is elsősorban vetik fel a szerzők. A kérdések ilyen feldolgozása ugyan nem felesleges, de mégsem viszi előre a tanácsapparátus munkájának megjavítását, sem pedig a tudományos általánosítást.

A hibás szerkesztés miatt nem bontakozik ki elég világosan a szerzők további előkitűzése. Nem lehet tudni, hogy egyszerűen ismertetni akarták-e a vonatkozó gyakorlatot, vagy ezen túl magasabb követelményt is állítottak a cikkeik elé.

A szerkesztésben határozottabb előkitűzéssel kellett volna indulni, akkor az anyag feltétlen egységesebb, áttekinthetőbb lett volna.

Szerkesztési hibát hordoz a »Végrehajtóbizottságok üléseinek előkészítése és lefolyása« c. tanulmány is. Míg az előző tanulmányok állandóan kiemelik a tanácsülések, a tömegkapcsolatok jelentőségét, mint a szocialista igazgatás fontos és alapvető követelményét, addig ez a tanulmány teljesen »megfeledkezik« ezekről a döntő szempontokról. Nem fejt ki pl. a VB irányításánál (fogfeljebb csak megemlíti néhol) a tanácsnak mint állambatalmi szervnek jelentőségét, nem beszél az állandóbizottságok és a VB kapcsolatáról, az állandóbizottságok tapasztalatának és általában a tömegekkel való kapcsolat jelentőségéről és ezek megszervezésének és alkalmazásának módszereiről. Az olvasónak oly érzése lehet, hogy a végrehajtóbizottság régi típusú közigazgatási szerve,

¹ Id. má 10. old.

amely a felső rendelkezések alapján, a tömegektől függetlenül vezeti az ügyeket. E tanulmányból éppen a tanácsrendszer lényege maradt ki. Végrehajtóbizottságaink ugyanis általában nem ilyen típusú szervek, túljutottak már az első nehézségeken, mindinkább tömegek szervévé válnak. Hiba az, hogy a szerkesztő nem figyelt fel a tanulmány ily súlyos hibáira.

Ilyen jellegű hiba mutatkozik meg Jakosits elvtárs »A tanácsstagok beszámolója, mint a tömegkapcsolatok megszilárdításának eszköze« című munkájában is. Jakosits elvtárs a kérdés feldolgozásánál abból az elvi szempontból indult ki, hogy a beszámoló az agitációt, a tanács munkáját megkösznyítő intézmény. Véleményem szerint ez a kiindulás elég általános és ugyanakkor hibás is alsó tanácsaink munkájában. Ha tanácsaink a beszámoló jelentőségét a tanácsba választott tagok kötelezettségének, a tömegek ellenőrzésének komoly módszerként fognák fel, amely egészen a visszahívás jogáig mehet el, akkor jobban elősegítenék a beszámoló és az egész tanácsrendszer megerősödését. Jakosits elvtárs különben érdekes cikke erről az alapvető kérdéstről feledkezett meg.

3. A tanácsok munkájának módszerével foglalkozó cikkek sorozatos megjelenése arra mutat, hogy a tanácsmunka módszerének ismertetése és általánosítása terén előbbre vagyunk, mint a tanácsok egyéb kérdéseinek, pl. hatásköri kérdéseinek megvizsgálása terén. Ez azonban azt jelenti, hogy a tanácsok módszerbeli kérdéseit mindezekig — véleményem szerint hibásan — a tanácsok tartalmi munkájától meglehetősen elszakítottuk. Beér elvtárs pl. a 37. oldalon megállapítja, hogy a járási tanácsoknál a módszerek fejlődése területén hibák mutatkoznak, lemaradások vannak, ugyanakkor nem tud válaszolni, nem tudja meg-

mutatni, hogy ezek a lemaradások milyen gyökerekből táplálkoznak. Véleményem szerint erre rámutathatót volna akkor, ha a módszerbeli kérdések mellett a járási tanács mai hatáskörét is figyelembe veszi, azt, hogy a járási tanács igen sok területen egyszerűen a megye és a községek között a közvetítő szerepet tölti be. A módszerek kérdését a tartalmi kérdésekkel jobban össze kellett volna kapcsolni az egész cikkgyűjtemény során.

4. A könyvben több helyen előforduló hiba, hogy a tanácsok irányító munkáját (s így részben államhatalmi jellegét is) a végrehajtószervek irányítására redukálja. Ez a kérdés szűk felvetése, mert nem vesz tudomást arról, hogy a tanács a tömegek szerve, hogy a tanácsnak, mint testületnek is mozgósítani kell a tömegeket. Hiba a tanácsok államhatalmi jellegének tartalmát leszűkíteni és a tanácsok munkáját a tanácsülésekre korlátozni.

5. A könyv néhány részletkérdésével sem tudok egyetérteni.

A 70. oldalon Kovács elvtárs arról ír, hogy a végrehajtóbizottság beszámolójába be kell venni az előző tanácsülés által hozott határozatokat, ill. azok végrehajtásáról szóló jelentést. Véleményem szerint helyes a budapesti tanácsoknál kialakult az a gyakorlat, hogy a tanácsülés napirendje előtt külön számol be a végrehajtóbizottság az előző tanácsülés által hozott határozatok végrehajtásáról és külön ad lehetőséget a végrehajtás megvitatására. Ez a módszer élesebben mutatja meg a tanács jelentőségét és a végrehajtóbizottságnak a tanács alá rendeltségét. Ez persze nem akadályozza, hogy a végrehajtóbizottság beszámolója még egyszer felvesse a határozatokkal kapcsolatos legfontosabb kérdéseket.

Nem tudok egyetérteni Bihari elvtársnak a 112. oldalon lévő azzal a megállapításával sem, hogy az ál-

landó bizottságok államhatalmi funkciót töltenek be. Véleményem szerint felesleges és a gyakorlati munkát sem viszi előre, ha az állandó bizottságokat államhatalmi vagy államigazgatási skatulyákba igyekszünk besorítani. Az állandó bizottságok a tanácsok egészéből kikerülő szervek, amelyeknek elsősorban az a feladata, hogy aktivizálja a tanácstagokat, bevonja őket az állam mindennapi irányító munkájába, hogy szélesebb körűvé váljon az állami munka és mindezekben keresztül segítsék a tanács irányító, ellenőrző munkáját.

Helyesen húzza alá Bihari elvtárs a lakóbizottságok jelentőségét éppen a tömegkapcsolatok kiszélesítése szempontjából. Azonban véleményem szerint nem lehet egyetérteni azzal a javaslatával, hogy a lakóbizottságok egyes tagjait úgy kell munkaterületükre specializálni, hogy azok egy-egy állandó bizottság aktíváivá legyenek. Ez a fejlődő és kialakuló lakóbizottságok szétosztását, rendeltetésük megsemmisítését jelentené. A lakóbizottságok a végrehajtóbizottság irányítása alatt attól konkrét feladatokat kapva végzik a maguk munkáját úgy, hogy állandó és rendszeres kapcsolatot kell tartaniuk a lakóterület tanácstagjával is. Induló lakóbizottságainkat csak ezzel a módszerrel tudjuk megerősíteni, ezt a szervezést támasztják alá a bizottságok eddigi tapasztalatai is.

A cikkgyűjteményt hiányosságai ellenére egészében feltétlenül pozitívan kell értékelni, igen hasznos munka. Elősegíti tanácsaink jó munkájának általánosítását. A jó módszerek propagálásával előmozdítja tanácsaink munkamódszerének megjavítását.

Ha a könyv szerzői kollektíven készítették volna elő a felvetett kérdéseket, ha a szerkesztési munka alaposabb lett volna, még nagyobb eredményt értek volna el.

Schmidt Péter
soproni.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkeszti: a szerkesztőbizottság. — Felelős szerkesztő: Kádár Miklós.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztőségi tel.: 312-795. Kiadóhivatali tel.: 120-143. Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre 18. — Ft. — Egyes szám ára: 8. — Ft. Főosztály: Post. Központi Hírlap Iroda Budapest, V., József návortér 1. Telefon: 180-850, 183-022. — Deckkötésben szám: 61.33.

TARTALOM: Lenin. — *Czakó Kálmán*: Nemzetközi Jogász Kongresszus az államok békés együttműködésének előmozdítására. — *Névai László*, a jogi tudományok kandidátusa: A Magyar Népköztársaság bírósági szervezet törvénye. — *Nagy Lajos*: A Román Népköztársaság új ügyész szervezete. — *Vitányi Béla*: A magyar-bolgár bűnügyi és polgári jogsegélyszerződés. — *A Budapesti Állam- és Jogtudományi Kar mezőgazdasági jogi tanszékének munkaközössége*: Az új mezőgazdasági termelőszövetkezeti mintatörvényről. — *Benkő Gyula*: A házasság felbontásának anyagi jogi kérdései a szovjet és a magyar jogban. — *Mikos Ferenc*: A házassági bontóper előkészítő eljárása. — *Beck Salamon*, a jogi tudományok kandidátusa: Lemondás a fellebbezésről. — *Arvai Nándor*: A dolgozók anyagi felelősségével összefüggő kérdések. — *Záhony László*: Az új hagyatéki eljárás a gyakorlatban. — *Révész László*: Munkakétségvesztés a késői feudalizmus korszakában (II.). — *Olti Vilmos*: A védő szerepe a burzsoa és a szocialista büntető eljárásban (III.). — *Szemle*: M. M.: Schleiffer Pál. — *Eörsi Gyula*, a jogi tudományok kandidátusa: »Szükségserződések» az állami vállalatok közötti szerződéses viszonyokról. — *Nagy László*: A földhasználati jog egyes kérdései népi demokráciánkban. — *Böszörményi-Nagy Emil*: Hozzászólás a házastársak vagyonilletőségének a kérdésében kialakult vitához. — *Szelényi Dezső*: A gyermektartásdíj kérdéséhez. — A Központi Döntőbizottság gyakorlatából. — *Jogirodalom*: *Buza László*, akadémikus: Hajdu Gyula: Schuman Terv és Szuverenitás. — *Gy. B.*: Hajdu Gyula: Schuman Terv és Szuverenitás. — *Korom Mihály*, *Biró György*: *Eörsi Gyula*: »Az amerikai igazságszolgáltatás». — *Schmidt Péter*: A tanácsdemokrácia kérdéséről. — *Melléklet*: Szovjetjogi Cikkyűjtemény.

СОДЕРЖАНИЕ Ленин. — *Каалман Цако*: Международный съезд юристов для укрепления мирного сотрудничества государств. — Кандидат юридических наук *Ласло Невай*: Закон о судостроительстве Венгерской Народной Республики. — *Лайош Надь*: Новая организация прокуратуры Румынской Народной Республики. — *Бела Витани*: Венгерско-болгарский договор о взаимной помощи по юридическим делам. — *Трудовой коллектив кафедры сельскохозяйственного права факультета государства и права будапештского университета* О новом примерном уставе сельскохозяйственной артели. — *Дьюла Бенке*: Материально-правовые вопросы расторжения брака в советском и венгерском праве. — *Ференц Микос*: Подготовительное производство по делам о расторжении брака. — Кандидат юридических наук *Шаламон Бек*: Отказ от права обжалования. — *Нандор Арвай*: Вопросы связанные с материальной ответственностью трудящихся. — *Ласло Залонь*: Новое наследственное производство в практике. — *Ласло Реоес*: Принудительный труд в эпоху позднего феодализма (II) — *Вилмос Олти*: Роль защитника в буржуазном и социалистическом уголовном производстве (III). — *Обзор*: M. M.: Пал Шлейффер. — Кандидат юридических наук, *Дьюла Эрши*: Необходимы ли договорные отношения между государственными предприятиями? — *Ласло Надь*: Некоторые вопросы права пользования землей в нашей народно-демократической стране. — *Эмиль Бесермени Надь*: Высказывание к дискуссии по вопросу об имущественной доле супругов. — *Деже Селени*: К вопросу об элементах. Из практики Центральной Арбитражной Комиссии. — *Юридическая литература академика Ласло Бузы*: Дьюла Хайду: План Шумана и суверенитет. — *Дь. Б.*: Дьюла Хайду: План Шумана и суверенитет. — *Михай Кором*, *Дьердь Биро*: Дьюла Эрши: Правосудие США. — *Петер Шмидт*: О вопросах демократии в советах. — *Приложение*: Сборник статей по советскому праву.

SOMMAIRE: Lénine. — *Kálmán Czako*: Congrès International des Juristes pour favoriser la coopération pacifique entre États. — *László Névai*, candidat des sciences juridiques: La loi portant sur l'organisation judiciaire de la République Populaire Hongroise. — *Lajos Nagy*: La nouvelle organisation du ministère public dans la République Populaire Roumaine. — *Béla Vitányi*: L'assistance légale dans le droit civil et pénal entre la Bulgarie et la Hongrie. — *La communauté de travail de la chaire de droit d'agriculture dans la Faculté des sciences politiques et juridiques*: Du modèle des statuts de la nouvelle coopérative agricole de production. — *Gyula Benkő*: Les problèmes du droit matériel concernant le divorce dans le droit soviétique et hongrois. — *Ferenc Mikos*: La procédure préparatoire de l'action en divorce. — *Salamon Beck*, candidat des sciences juridiques: Le désistement d'appel. — *Nándor Arvai*: Les questions de la responsabilité matérielle des travailleurs. — *László Záhony*: La nouvelle procédure successorale dans la pratique. — *László Révész*: La contrainte de travail à l'époque finale de la féodalité (II). — *Vilmos Olti*: Le rôle du défenseur dans la procédure pénale bourgeoise et socialiste (III). — *Revue*: M. M.: Pál Schleiffer. — *Gyula Eörsi*, candidat des sciences juridiques: Les rapports contractuels entre les entreprises d'État, sont-ils «nécessaires»? — *László Nagy*: Quelques questions sur le droit de l'usage du sol dans notre démocratie populaire. — *Emil Böszörményi-Nagy*: Une intervention dans la discussion sur la question de la part dans la Communauté des biens. — *Dezső Szelényi*: La question de la pension alimentaire de l'enfant. — De la jurisprudence du Tribunal Arbitral central. — *Littérature*: *László Buza*, académicien: Gyula Hajdu: Plan Schuman et souveraineté. — *Gy. B.*: Gyula Hajdu: Plan Schuman et souveraineté. — *Mihály Korom*, *György Biró*: Gyula Eörsi: «La justice américaine». — *Péter Schmidt*: Des questions de la démocratie des conseils. — *Annexe*: Recueil d'articles concernant le droit soviétique.

INHALT: Lenin. — *Kálmán Czako*: Internationaler Juristenkongress zur Förderung der friedlichen Zusammenarbeit der Staaten. — *László Névai*, Kand. der Rechtswissenschaften: Gerichtsverfassungsgesetz der Ungarischen Volksrepublik. — *Lajos Nagy*: Der neue Aufbau der Staatsanwaltschaft in der Rumänischen Volksrepublik. — *Béla Vitányi*: Rechtshilfevertrag in Zivil- und Strafsachen zwischen Ungarn und Bulgarien. — *Arbeitsgemeinschaft des Lehrstuhles für Landwirtschaftsrecht der Staats- und Rechtswissenschaftlichen Fakultät der Universität Budapest*: Über die neuen Mustersatzungen der landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften. — *Gyula Benkő*: Materielle Rechtsfragen der Ehescheidung im sowjetischen und ungarischen Recht. — *Ferenc Mikos*: Vorbereitungsverfahren im Ehescheidungsprozess. — *Salamon Beck*, Kand. der Rechtswissenschaften: Verzicht auf die Berufung. — *Nándor Arvai*: Probleme der materiellen Haftung der Werktätigen. — *László Záhony*: Das neue Nachlassverfahren in der Praxis. — *László Révész*: Arbeitszwang zur Zeit des Spätfeudalismus (II). — *Vilmos Olti*: Die Rolle des Verteidigers im bourgeois und im sozialistischen Strafverfahren (III). — *Rundschau*: M. M.: Pál Schleiffer. — *Gyula Eörsi*, Kand. der Rechtswissenschaften: Sind die vertraglichen Verhältnisse zwischen den staatlichen Unternehmen »eine Notwendigkeit»? — *László Nagy*: Einige Fragen des Bodenbenutzungsrechtes in unserer Volksdemokratie. — *Emil Böszörményi-Nagy*: Diskussionsbeitrag zur Frage des Vermögensanteiles der Ehegatten. — *Dezső Szelényi*: Zur Frage des Kindesunterhaltsbeitrages. — Aus der Praxis der Zentralschiedskommission. — *Rechtsliteratur*: *László Buza*, Akademiker: Gyula Hajdu: Schuman-Plan und Souveränität. — *Gy. B.*: Gyula Hajdu: Schuman-Plan und Souveränität. — *Mihály Korom*, *György Biró*: Gyula Eörsi: »Amerikanische Justiz«. — *Péter Schmidt*: Über die Fragen der Räte-demokratie. — *Beilage*: Miscellen aus sowjetischen juristischen Aufsätzen.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

Évforduló

Egy éve annak, hogy halhatatlan tanítója és fegyvertársa mellé örök nyugovóra tért az az ember, aki hosszú élete alatt töretlenül acélos elszántsággal harcolt az egész emberiség ügyéért. Ravatala mellett a világ dolgozói álltak díszőrséget és búcsúztak tőle. A nagy Sztálin eltávozott tőlünk, de tanítása ma is él és százmilliókat mozgósító erő. Ahogy Malenkov elvtárs gyászbeszédében mondotta: »Sztálin ügye évszázadokon át élni fog és a halás utódok éppúgy, mint mi, diósíteni fogják nevét.«

Leninnel együtt ő alkotott, nevelte a kommunisták hatalmas pártját. Vele együtt volt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom lelkesítője, a világ első szocialista államának a megalapítója. 1922. április 3-án a párt Központi Bizottsága Lenin javaslatára a Központi Bizottság főtitkárává választotta. Lenin halála után ő lett művének a folytatója, s vezetésével a párt győzelmeire vitte Lenin dicsőséges zászlaját. Sztálin általánosította a szocialista építés gazdasági tapasztalatait, a nemzetközi felszabadító mozgalom tapasztalatait és az új történelmi feltételeknek megfelelően alkotó szellemében továbbfejlesztette a marxizmus-leninizmus tanítását és számos kérdésben új tételekkel gazdagította a forradalom elméletét.

»Fennmaradhat és fejlődhet-e a marxizmus, mint tudomány — tette fel a kérdést Sztálin — ha nem gazdagodik a proletariátus új tapasztalataival, ha nem dolgozza fel ezeket a tapasztalatokat a marxizmus álláspontjáról, a marxista módszer szemszögéből. Világos, hogy nem.« Kíméletlen harcot vívott a marxizmus-leninizmus meghamisítói ellen, akik el akarták szakítani a párt politikáját objektív történelmi alapjától és az objektív gazdasági törvények adta lehetőségektől. Olyan harcosságot követelt, amely az elméletet, mint irányítót használja fel az építésnél és mint fegyvert szegezi szembe a régivel és az ellenséges nézetekkel.

Lenin azt tanította, hogy a szocializmus egyik alapja a fejlett gépipar, amellyel a mezőgazdaságot is új alapokon lehet megszervezni. Lenin útmutatásait támaszkodva Sztálin kidolgozta a szocialista iparosítás útjának és módjának a teteleit. Még a szovjet hatalom első évében Lenin rámutatott a szocialista munkaversenyek fontosságára. Ezeket a munkaversenyeket Sztálin a szocializmus építése kommunista módszerének nevezte.

A szocializmus építését nem lehetett csak az iparra korlátozni, ki kellett terjeszteni a mezőgazdaságra is. A párt sikeresen változtatta meg sok tízmillió paraszt

életmódját, gondolkodását, sikeresen vezette őket a szocializmus útjára. Sztálin alkalmazta és továbbfejlesztette a lenini szövetségi tervet, amelyet megvédelített az ellenforradalom, az opportunizmus valamennyi megnyilvánulásával, a párt vonalának elferdítőivel szemben.

A párt végrehajtotta, amit Lenin ráhagyott és felépítette a szocialista társadalmat. Sztálin továbbfejlesztette és alkalmazta Leninnek a pártól szülő tanításait a szocializmus építésének és győzelmének új viszonyaira. Általánosította a munkásmozgalom évszázados tapasztalatainak, mindenekelőtt a bolsevik párt tapasztalatainak legfőbb tanulságait, amelyek az egész világ kommunista mozgalmanak vezérelveivé váltak.

Sztálin »A leninizmus alapjai« című művében összefoglalta a leninizmus elméletét, mint a szocializmus korszakának marxizmusát. Az elmélet hatalmas életereje mélyrehatóan kifejezésre jutott a világ minden kommunista pártjában és abban, hogy a pártok befolyása a tömegekre megnövekedett. A kommunista pártok tekintélyének és befolyásának növekedését Sztálin a történelmi fejlődés törvényének nevezte. Minden kapitalista országban növekszik a munkásosztály harca az imperialista elnyomás ellen. Az üldözés és terror legsúlyosabb körülményei között is a kommunista pártok önfeláldozóan küzdenek a munkásosztály és minden dolgozó ügyéért. Kelet elnyomott százmilliói tanulnak és nevelődnek a kapitalizmussal való forradalmi harcra. A felszabadító mozgalom eseményei igazolják Sztálin szavait: »Elmúlt az az idő, amikor a gyarmatokat ellenállás nélkül ki lehetett zsákmányolni és el lehetett nyomni.«

A szocializmus győzelmének és a kizsákmányoló osztály maradványai végleges felszámolása eredményeként létrejött a szovjet társadalom erkölcsi és politikai egysége, megerősödött a Szovjetunió népcineke a barátsága. Az elért eredmények tükröződnek az alkotmányban, amely az egész világ dolgozóinak megmutatta, hogy a szovjet szocialista demokrácia új, magasabb típusú demokrácia. A Szovjetunió Sztálini Alkotmányában kifejeződik a szocializmus alappillérei: a munka- és a termelési eszközök szocialista tulajdona, a kizsákmányolás és a kizsákmányoló osztályok kiküszöbölése, a többség nyomorának és a kisebbség fényezésének megszüntetése, a munkamegküliség megszüntetése.

A szocialista rendszer nagy felsőbbrendűsége és kimeríthetetlen életereje, továbbá a szovjet államnak, a világ legszilárdabb államának megdönthetetlen fölénye különös

Az előkészítő ülés a büntető eljárásban

A bírósági szervezetről szóló 1954. évi II. tv. jelentősége túlmutat a szorosabb értelemben vett szervezeti kérdéseken. Számos rendelkezése szabályoz szorosabb értelemben vett eljárási kérdéseket is. Egyik ilyen, a büntető eljárás felépítését, menetét, a bíróságnak nem szervezetét, hanem már működését érintő intézmény az előkészítő ülés (1954. II. tv. 23. §), amelyet a Bp. ilyen formában nem ismer s ezért figyelmünket különösen megérdemli.

Az előkészítő ülés gyakorlati alkalmazására hamarosan sor kerül. Az intézmény jelentősége megérdemli, hogy erről a Bp.-hez képest haladást jelentő intézményről megemlékezzünk, ha olyan rövid formában is, ahogy ezt a törvény szövegének első elolvasása lehetségessé tette. A gyakorlat bizonyára nem egy problémát fog felvetni. Néhányat a számos várható közül már most megpendíték. S végül a szovjet büntető eljárási jog például szolgáló intézményének ismertető jellegű bemutatását kíséreltem meg, amely a gyakorlat figyelmét nagymértékben felkelteni alkalmas.

A Bp. az elsőfokú büntető eljárást három főszakra osztotta (nyomozás, bírói eljárás, végrehajtás). A bírói tárgyalás a büntető eljárásban kiemelkedő fontosságú, ami kitűnik abból is, hogy az ítélet a tárgyaláson elhangzottak, pontosabban a tárgyalás egész anyagán alapul. Voltaképpen a tárgyalást megelőző egész büntető eljárás a bünszelekmény felfedezésétől kezdve a nyomozáson át arra szolgál, hogy megállapítható legyen: van-e helye tárgyalásnak, és ha igen, arra, hogy a tárgyalás teljes felkészültséggel megtartható legyen. A tárgyalás hivatását helyesen akkor tölti be, ha kellően elő van készítve, amibe beletartozik az is, hogy csak akkor kerüljön a tárgyalásra sor, ha annak előfeltételei fennállnak. Ilyen megfontolásokból kiindulva, a Bp. szorosabb értelemben véve a tárgyalás előkészítésén azokat az eljárási cselekményeket és jogviszonyokat érti, amelyeket VII. fejezete (mely «A tárgyalás előkészítése» felirattal viseli) szabályoz: elsősorban a vádirattal benyújtását, és a bíróság intézkedését a vádirattal kapcsolatban, valamint az ezekkel kapcsolatos jogviszonyokat (137—149. § és ezenkívül a kivételnek szánt eset: 150. §). Magánvád esetén is megtörténik a tárgyalás előkészítése a Bp. szerint, de egyszerűbb szabályok révén (151—152. §).

A Bp. rendszere is tudvalevőleg a tárgyalás előkészítése kérdésében teendőket hárít a bíróságra, ideértve a tanács elnökét is. Ezek a teendők részben a tárgyalás technikai jellegű előkészítésére (139—140. §), részben azokra a cselekményekre vonatkoznak, amelyek zárt tanácsülésben tehetőek meg abból a célból, hogy az előreláthatólag hiábavaló tárgyalás megtartása mellőzhető legyen (141—145. §). A vádiratot követő és a tárgyalást megelőző bírói cselekmények megoszlanak a tanácselnök és a tanács között olyanformán, hogy az előbbinek meghatározott döntése feltételezi az utóbbi meghatározott cselekményét. A Bp. szerint u. i. a tanácselnök jogkörébe tartozik a tárgyalás kitzúzése. Ha a tanácselnök a tárgyalást kitzúzta és a tárgyalást megtartják, a tanácsot ezzel elzárta, hogy az áttétel, nyomozás vagy nyomozáskiegészítés, felfüggesztés megszüntetés és büntető parancs kibocsátása kérdésében már a tárgyalás előkészítési körében határozzon. Az utóbb

említett tanácseli intézkedéseknek az a feltétele, hogy a tanácselnök megítélése szerint a Bp. 142—146. §-a értelmében a tárgyalás kitzúzésának nincs helye, amikor is a vádiratot tárgyalás kitzúzása helyett bemutatta a tanácsnak (Bp. 141. § (1) bek.). A tanács ugyan nem volt kötve a tanácselnök nézetéhez, megvolt ugyan az a joza, hogy a tanácselnökkel ellentétes álláspontra helyezkedve úgy döntsön, hogy tárgyalás kitzúzásának van helye és ez a tanácselnököt már kötötte. De mégis az, hogy a tanács az áttétel, a nyomozás, a nyomozáskiegészítés, felfüggesztés, megszüntetés, a büntető; parancs kérdésében már a tárgyalás előtt határozhasson, ez a gyakorlatban lényegileg a tanácselnök megítélésétől függött, ami elnézésen is alapulhatott. A tanácselnököt egyébként a Bp. 141. § (1) bekezdése kötelezte, hogy ha áttételnek stb. van helye, a vádiratot a tanácsnak mutatassa be.

Mellőzve annak a kérdésnek a taglalását, hogy bizonyos esetben a tanácselnök nem a tárgyalás kitzúzása helyett, hanem a tárgyalás kitzúzása előtt mutatta be a vádiratot a tanácsnak, amikor is a zárt ülésben határozó tanács a feleket meghallgathatta, de erre nem volt köteles (Bp. 141. § (2) és (3) bek.), a tárgyalás kitzúzása a tanács elnökének a dolga volt. Ő jelölte meg az ügy tárgyalásának a napját, ő idézte meg a feleket, sértettet, valamint képviselőiket, továbbá a tanukat; szakértőket, értesítette az egyéb érleketeket, a szükséghez képest védelő kirendeléséről gondoskodott, mindezt anélkül tette, hogy ezeket az intézkedéseket előzőleg a tanácsnak meg kellett volna vizsgálnia.

A Bp. tehát lehetővé tette a tárgyalás mellőzését és az eljárás megszüntetését azokban az esetekben is, amikor az iratok alapján, tárgyalás nélkül megállapítható volt, hogy a további eljárás nem vezetne eredményre. Az ítélőtanács a vállott észrevételeinek hiányában hivatalból is megvizsgálta tárgyalás előtt az ügyet, de ezt csak akkor tehetta, ha a tanácselnök döntése ilyen irányú volt.

A tárgyalás előkészítésének a Bp.-ben szabályozott módja nem vált be. A Bp. szerint ugyan a bíróság a vádiratot előzetes bírói vizsgálat alá vehette, de a bíróság a fentiek folytán a kalleténél ritkábban tartott zárt tanácsülést és ez közelebbi szabályozás hiányában nem volt alkalmas arra, hogy az előreláthatólag hiábavaló tárgyalás mellőzésére hatékony intézkedéseket tegyen. A tárgyalás előkészítésének a Bp.-ben szabályozott rendszere során az ügyek aránylag nagy százaléka nyilvános bírói tárgyaláson felmentő ítélettel fejeződött be olyankor is, amikor az eljárás korábban már megszüntethető lett volna, ami arra mutat, hogy a bíróságok nem vizsgálták meg kellően a tárgyalás kitzúzása előtt az ügyeket, a zárt tanácsülés mininkább formálissá vált.

A tárgyalást megelőző eljárási cselekmények, ezek sorában a vádirat kellő ellenőrzésének és megvizsgálásának hiánya nemcsak azzal a következménnyel járt, hogy sok eredménytelen bírói tárgyalás felesleges terhet rótt a bíróságokra és mellőzhető költséget okozott az államnak és a polgároknak, utóbbiakat elvonván a termelő munkától is, hanem — amit a leginkább ki kell emelni — *káros hatással járt a polgárok egyik legfontosabb biztosítékára, vagyis arra, hogy alapvetően ne állítsák őket a bíróság elé.* Minél a polgárok jogainak védelme,

mind pedig pergazdaságossági szempontból szükségesnek mutatkozott a tárgyalás előkészítésének új szabályozása. Ez történt meg az 1954. évi II. tv. 23. §-ának rendelkezésével.

Az 1954. évi II. tv. 23. §-ának (1) bekezdése szerint a bírósághoz az ügyész által benyújtott vádiratot a büntetőeljárási jogi szabályokban meghatározott esetekben a bíróság *előzetes ülésen* vizsgálja meg.

A Magyar Népközlönség bírósági szervezetéről szóló fenti törvénynek a szorosabban vett *büntető eljárásra* vonatkozó fenti rendelkezése utal a büntető eljárásjogi szabályokra; joggal feltételezhető, hogy ezen nem csupán a Bp. szabályait érti. A bírósági szervezetről szóló törvény az előkészítő ülés (szorosan vett) *szerepét* kereteit közelebbről nem jelöli meg; helyes lenne ilyenkor is az ülésbe bevonása. Ezzel szemben részletesen meghatározza azokat a (szorosan vett) *eljárásjogi cselekményeket*, amelyeket a bíróság az előkészítés során tesz.

Az 1954. évi II. tv. 23. §-ának (2) bekezdése szerint ugyanis a bíróság az előkészítő ülés során a büntető eljárási szabályoknak (ezeken nyilván a későbbi részlet-szabályozás is értendő) megfelelően

a) *elrendeli* az ügy 1. tárgyalását vagy 2. *visszaküldi* az ügyet *pótnyomozásra*, illetőleg ha vádemelésre nincs törvényes alap, 3. *megszünteti* az eljárást,

b) *dönt* a vádlott *előzetes letartóztatásba* helyezése, az előzetes letartóztatás fenntartása, a vádlott szabadlábra helyezése, vagy más törvényes intézkedés szükségessége felől,

c) *dönt* a tanúk, sértettek, szakértők és más olyan személyek *megidézése* tekintetében, akiknek a jelenléte a tárgyaláson szükséges,

d) *megállapítja*, hogy az ügy tárgyalásán a törvény értelmében *leülezt-e a védő*, továbbá az ügyész részvétele, illetőleg egyébként határoz a védő és az ügyész részvételéről.

A fenti § a bírósági szervezeti törvénynek a járásbíróságról szóló 11. fejezetében van elhelyezve, mindazonáltal az előkészítő ülésre vonatkozó szabályozás nemcsak a járásbíróságra vonatkozik. A 23. § (3) bekezdése szerint ugyanis az ügyek előkészítésére vonatkozó szabályokat a megyei (fővárosi) bíróság elsőfokú eljárásában és a különbíróságok előtt folyó eljárásban is alkalmazni kell.

A bíróság az előkészítő ülésen tehát, mint láttuk, döntő módon azt vizsgálja, hogy *megvanak-e az ügy tárgyalásának az előfeltételei*. Ha a vádemelésre nincs törvényes alap, az eljárást megszünteti. Ha a nyomozás nem volt kielégítő, az ügyet pótnyomozásra küldi vissza. Ha két eset egyike sem forog fenn, azaz a tárgyalás előfeltételei fennforognak, a vádemelésre törvényes alap van, elrendeli az ügy tárgyalását.

Az előző három eset mindegyikével kapcsolatban felmerülhet a szükségse annak, hogy a bíróság a vádlott előzetes letartóztatásba helyezése, az előzetes letartóztatás fenntartása, a vádlott szabadlábra helyezése kérdésében határozzon. Nyilvánvaló pl., hogy az eljárás megszüntetése esetén az előzetes letartóztatásban lévő terhelt szabadlábra helyezése kérdésében is szükséges dönteni.

Az ügy tárgyalásának elrendelése esetén az előkészítő ülés feladatkörébe tartozik a tárgyalás eredményessége érdekében megvizsgálni, hogy — a vádlotton kívül — milyen más személyek megidézése szükséges.

Az előkészítő ülésben a *bíróság dönt* a tanúk, sértettek, szakértők és más oly személyek megidézése tárgyában, akiknek jelenléte a tárgyaláson szükséges, s ez nyilván köti a tárgyaláskitűzés technikáját ez alapon végző tanácselnököt is, míg a Bp. 139. § (1) bekezdése szerint a *tanácselnök kitérően* a tárgyalást, erre megidézi a feleket, sértettet, valamint képviselőiket, továbbá a tanukat, szakértőket, s a szükséghez képest védő kirendeléséről gondoskodik, anélkül, hogy a tanács ezekben a kérdésekben előzőleg véleményt nyilvánított, még kevésbé, hogy döntött volna. Míg a Bp. 141. § (1) bek. szerint a tanácselnök megítélésétől függött, hogy az ügyet tárgyalásra tűzi-e ki, avagy más intézkedést tartván helyesnek — a tárgyalás kitűzése helyett a vádiratot a tanácsnak mutatja be, addig az új szabályozás ezt nem bízza a tanácselnök megítélésére; erre lehet már abból is következtetni, hogy a bíróság rendeli el az előkészítő ülésen a pótnyomozáson és az eljárás megszüntetésén kívül az ügy tárgyalását is.

Megfigyelhető, hogy a bírósági szervezeti törvény nem szól arról, hogy mi a helyzet, ha az előkészítő ülés azt észleli, hogy annak a bíróságnak, amelyhez a vádiratot benyújtották, az ügyben *nincs hatásköre, vagy illetékessége* (Bp. 142. §). Ebből azonban arra aligha lehet következtetni, hogy ilyenkor nem az előkészítő ülés, hanem az ügyet érdemben tárgyaló tanács teszi át ahhoz a bírósághoz vagy más hatósághoz, amelyhez az ügy tartozik. Az áttétel legtöbbször aránylag egyszerű kérdés és ezért felesleges tárgyalást kitűzni, bár — nehezen — elképzelhető persze olyan (a gyakorlatban ritkán előforduló) eset is, amikor a terhelt meghallgatása válik szükségessé az ilyen kérdésekben is. Az áttétel kérdése az előkészítő ülésen komoly megfontolást igényel, semmiképpen sem lehet annak helye a bonyolultabbnak látszó ügy *elhárítása* érdekében, amely az *aktatologásnak* bíróságra beszivárgó módszere lenne. A komoly megfontolást az is igényli, hogy a bírósági szervezeti törvény 65. §-a szerint a bíróságnak az a határozata, amellyel valamely ügyben hatáskörét vagy hatáskörének hiányát megállapítja, az államigazgatási szervekre (és a döntőbizottságokra) irányadó.

A bírósági szervezeti törvény nem szól arról az esetről sem, mi az előkészítő ülés feladata, ha az eljárást *felüggesztendők* véli. Ennek ellenére nyilvánvalóan látszik, hogy az előkészítő ülés az eljárást fel is függesztheti. Ha ugyanis már a Bp. 141. § (1) bek., 141. § és 147. § (2) bek. értelmében a tanács a tárgyalás megkezdése előtt zárt ülésben felfüggeszthette az eljárást és ahhoz nem volt szükség a tárgyalásra, a bírósági szervezeti törvény 23. §-ának a szellemével nem forog össze, ha a felfüggesztés kérdésében nem határozhatja az előkészítő ülés, amikor a sokkal jelentősebb megszüntetés kérdésében dönthet. Különösen szembeszökően mutatkozik az előkészítő ülésen a bíróság felfüggesztési jogköre azokban az esetekben, amelyekben a büntető eljárást a polgári bíróság előtt lebonyolódó eljárás jogerős befejezéséig *fel kell függeszteni*: ha a büntető törvény alkalmazása a személyi állapotra vonatkozó olyan körülménytől függ, amelyre vonatkozólag a polgári bíróság ítélete mindenkiel szemben hatályos (Bp. 144. § (2) bek. 2. mondat).

Helyesebb lett volna, ha már ez a törvény mindkét kérdésről kifejezetten megemlékezik.

Vitára adhat okot, hogy az előkészítő ülés mennyiben foglalkozhat a *polgári jogi igény* kérdésével. Igaz,

hogy ez járulékos kérelés a büntető eljárásban, de a polgári jogi igény fontossága megkívánhatja, hogy ezzel már az előkészítő ülés foglalkozzék, annál inkább, mert a polgári eljárás is ismeri a tárgyalás előkészítése intézményét, ha nem is olyan formában, ahogy az kívánatos lenne. A polgári jogi igény kérdésében a vádirat is nyilatkozik, a magánfél is (akiről a bírósági szervezeti törvény 23. § (2) bek. c) pontja külön nem emlékezik meg) bejelentette a polgári jogi igényt, a polgári jogi igény kérdésében esetleg tanukat, szakértőket neveznek meg, akiknek megidézése csupán a polgári jogi igény szempontjából jelentős — mindezekről, de nem az érdemről, célszerű már az előkészítő ülésen dönteni, mert enélkül esetleg a tárgyalás elnapolása válik szükségessé. Már az előkészítő ülésen észlelhető, hogy lehetőség van pl. az érvényesítettnél nagyobb összeg megítélésére, s ha a tárgyaláson meg nem jelenő sértett (vagy esetleg az ügyész) a polgári jogi igényt fel nem emelte, a bíróság akkor sem marasztalhatja a vádlottat az előterjesztett igénynél nagyobb összegben, ha ez helyesnek látszana. A Pp. 215. §-a szerint u. i. a marasztalás a kereseti kérelemhez igazodik s így a büntető eljárásban sincs helye a polgári jogi igény tekintetében a kérelmen túl terjedő marasztalásnak. A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy a büntető eljárás során érvényesített polgári jogi igény tekintetében is alkalmazni kell a polgári eljárási jog alapvető elveit (Bírósági Határozatok. I. 3. sz. 77. old.).

A bírósági szervezeti törvény 23. §-a nem szól arról, hogy az előkészítő ülés kibocsáthat-e büntetőparancsot (Bp. 146. §), sem pedig arról, hogy mi a szerepe az előkészítő ülésnek a vádirat és tárgyalás kitűzése nélkül történő bíróság elő állítás (Bp. 150. §) esetén.

A törvény hallgatását ezekben az esetekben nem lehet véletlennek tekinteni. Ez minden valószínűség szerint azzal függ össze, hogy a büntetőparancs intézményének napjai meg vannak számlálva (és ezt kevesen fogják sajnálni). A 150. § alkalmazása pedig magával az előkészítő ülés intézményével áll ellentétben. Ha a büntető ügyről, a vád alaposságával még a tárgyalás előtt foglalkozik bírói szerv, ezzel ellentétben állna, hogy az ügyész a vádiratot egyszerűen mellőzze, ezzel az előkészítő ülést is kiiktassa az eljárásból, azokkal a biztosítékokkal együtt, amelyeket a törvényhozó a bírói munka színvonalának emelése, az állampolgári jogok védelme érdekében szükségesnek látott.

Meg kell végül említeni a tárgyalás előkészítése körében, hogy a bírósági szervezeti törvény 22. §-a szerint a (járás)bírósághoz beérkezett vagy ott jegyzőkönyvbe foglalt panaszokat, bejelentéseket a *bíró tárgyaláson kívül* megvizsgálja és ennek alapján: a) határoz abban a kérdésben, hogy *szükséges-e* a büntető eljárás *megindítása*, vagy pedig az *eljárást mellőzni* kell,

b) ha a büntető eljárás megindítását szükségesnek tartja, megküldi a panaszt vagy bejelentést *nyomozás* céljából a nyomozószerveknek,

c) *küldi: a tárgyalást* és arra *megidézi* a gyanúsítottat, továbbá a tanukat és szakértőket.

Az 1954. évi II. törvény 23. §-ának ismertetett szabályozás a tárgyalás előkészítés szovjet büntető eljárásban történt rendezésének tapasztalatait értékesítette. A példa tekintett szovjet szabályozás szükségessé teszi, hogy a jogunkban új intézmény szovjet rendezést, legalább alapvonásaiiban, a szovjet büntető eljárási

jogtudomány interpretálásában¹ megismerjük. Ez segít abban az irányban is, hogy a tárgyalás előkészítése intézményének tartalmát, jelleget jobban megismerve, gyakorlati jogászaink megfelelően tudják alkalmazni a reá vonatkozó jogszabályokat.

A szovjet büntető eljárásjogászok a Sztálini Alkotmány ama rendelkezéséből, hogy a bírók függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve, vezették le azt, hogy a bíróságnak való átadás a bíróság kezében levő ellenőrző szak, amely az előzetes vizsgálatot követi. A bíróságnak való átadás bírói határozat arról, hogy a terhelt ellen összegyűjtött adatok elégségesek az ügy elbírálásához a bírói tárgyaláson: ez biztosíték arra, hogy egyetlen kellően ki nem vizsgált ügy sem kerül érdemi bírói tárgyalásra. A bírói szervezetről szóló törvény 27. §-a szabályozta az ügyész bíróságnak való átadás iránti kérelmének bírói ellenőrzését. A szovjet jogban tudvalevőleg a vádiratot a vizsgáló, nem az ügyész készíti el, az ügyész csak jóváhagyja azt. Az ügyész által jóváhagyott vádiratot az ügyésznek mint előadónak részvételével, a bíróság előkészítő ülésen bírálja felül.

Előkészítő ülésnek (vagy másként rendelkező tárgyalásnak) nevezik a bíróságnak azt a zárt ülést, amely elbírálja a terhelt bíróságnak átadását és az ezzel kapcsolatos kérdéseket.

Ami az előkészítő ülés összetételét illeti, az a szovjet-orosz Bp. 237. §-a szerint a népbíróságnál egy népbíróból és két népi ülnökből, minden más bíróságnál pedig a bíróság egy tagjából, aki elnököl és a bíróság két másik tagjából áll.

Az előkészítő ülés elnöke az ügyész távollétében a népbíró. Az előkészítő ülésre nem szabad idézni sem tanukat, sem szakértőket, a terheltet és képviselőjét is csak kivételesen. A referens előadása után a tanács az ügyész és a titkár távollétében tanácskozik és dönt: 1. a terheltet — a vádirat jóváhagyásával — bíróság elő állítja, vagy 2. az ügyet pótvizsgálatra küldi vissza, vagy 3. az eljárást megszünteti. Lehetséges az is, hogy az elnök, ha a vádirattal nem mindenben ért egyet, új vádiratot állít össze, amelyet a tanács jóváhagy.

Igen lényeges, hogy mit tárgyalhat az előkészítő ülés. Mint a neve is mutatja, az ügyet *nem tárgyalja érdemben* (ezt az iratok alapján nem teheti, ez a több garanciához kötött tárgyalás feladata), csupán ellenőrzi, hogy az ügyész indítványa alapos-e és helyes volt-e a vizsgálat; az előkészítő ülés feladata, hogy ne engedje meg az eljárási szabályok megsértését a megelőző eljárásban és ne engedje meg alaptalanul és helytelenül a terhelt bíróságnak való átadását. Az előkészítő ülés nem merül ki a vizsgálat anyagának teljes és sokoldalú ellenőrzésében (pl. nincs-e benne kirívó hiányosság, kellő figyelemmel voltak-e a terhelt kifogásaira), hanem vizsgálja azt is, hogy a terheltnek felrótt cselekmény bűncselekmény-e, *a vád alapos és elérendő-e* (anélkül hogy a bizonyítékok érdemi elbírálásba hozhatókna). Ha a vád bizonyítékai valószínűsítik, hogy a valóságnak bebizonyulása esetén a bírósági tárgyaláson a terhelt bűnössége megállapítható, az előkészítő ülés elegendő alappal rendelkezik a bíróságnak való átadásra.

Az előkészítő ülés a fenti alapvető kérelmek előadása után határoz a kiténzendő bírósági tárgyalásra vonatkozó kiegészítő kérelésekben (pl. az idézendők

¹ Az alábbiakban M. A. Cscelovov (Szovjet büntető eljárás, Moszkva 1954, nyers fordítás, XVII. fejezet) követem.

jegyzőke, terhelt kérelmei, ügyész részvételének elrendelése, aki ennek eléget tenni köteles, ilyenkor a védő részvétele is kötelező, előzetes biztonsági intézkedések).

Vádlottnak nincs joga, hogy panasszal támadja meg a bíróságnak való átadásról szóló határozatot, viszont az ügyész ez ellen óvást emelhet (pl. az eljárás megszüntetése, az ügy pótvizsgálatra való utasítása esetén), amelyet a felettes bíróság bírál el. Az előzetes vizsgálatnak létszeres ellenőrzése az ügyész és a bíróság által elegendő garanciának tekinthető arra nézve, hogy a bíróságnak való átadás alapos.

Jól meg kell jegyeznünk, hogy a bírósági szervezetről szóló törvény 27. §-a a bíróságnak való átadás most ismertetett rendjét csak azokra az ügyekre állapítja meg, amelyeket az ügyész ad át a bíróságnak. Azokat az ügyeket, amelyek a nyomozószervektől érkeznek, a szovjet-orosz Bp. 249. §-a értelmében a népbíró tárgyalásra tehető ki előkészítő ülés nélkül. A népbíró, mint egyesbíró pótvizsgálatra is visszaküldheti az ügyeket (OSZESZK Bp. 234., 247. §). Az eljárást azonban már nem szüntetheti meg, ilyenkor a népbíró az ügyet előkészítő ülés elé viszi és ez dönt a megszüntetés kérdésében. Ha az eléjkerült bűnügyben vizsgálatot nem végeztek, a népbíró jogosult a tárgyalás kitézése előtt a terheltet megidézni, megmagyarázni neki a vádat és megkérdezni tőle, nem kívánja-e pl. a tanúk idézését, szakértő kirendelését. A bíróságnak való átadás után a népbíró köteles technikailag is előkészíteni az ügyet a tárgyalásra.

Cseleov, akire a fentiekben támaszkodtunk, szükségességnek látja a kontradiktórium tárgyalás elvének a bevezetését az előkészítő ülésbe. Anna ellenvéleménnyel szemben, hogy ha az előkészítő ülésbe bevonatnak a terhelt és a védője, akkor ez a bírósági tárgyalást csak ismétléssé tenné és a bírásban előítéletet keltene a terhelt iránt, azt válaszolja, hogy a tárgyalás előkészíthető az előkészítő eljárás jó megszervezésével és ha a törvény felsorolná azokat a kérdéseket, amelyeket az eljárás e szakában kell eldönteni. Az eljárás e szakának helyes megszervezéséhez nézete szerint szükséges: 1. hogy az ügyész idejében kézbesítse a terheltnek az általa jóváhagyott vádirat másolatát, 2. hogy az előkészítő ülésen feltétlenül vegyen részt az ügyész, 3. és a terhelt választott vagy kirendelt védője, 4. hogy a bíróság hallgassa meg az ügyész indítványát és a védő kifogásait, aminek vissza kell tükröződnie az előkészítő ülés jegyzőkönyvében és a bíróság végzésében. Cseleov nézete, mely szerint az ügyész megállapításainak és az előkészítő vizsgálat anyagának ilyen ellenőrzési rendje lenne a bíróságnak való átadás esekelménye megalapozottságának maximális garanciája, még beható megvizsgálást igényel. Az ellenvéleményben kifejtett érvek alapos megfontolásra érdemesek. A javaslat, úgy látszik, a bírósági tárgyalás előkészítése helyett lényegében megkettőző a bírósági tárgyalást, az előkészítő ülést bizonyításfelvétel nélküli tárgyalássá alakítaná át.

Móra Mihály

a jogi tudományok kandidátusa

Az ENSz Alapokmányának helye a nemzetközi jog rendszerében

1. Egyre gyakrabban hangoztatják, főleg az USA uralkodó kérei, hogy az ENSz Alapokmányát módosítani kell. Mult év júniusában Wiley, a szenátus külügyi bizottságának elnöke, követelte az Alapokmány revízióját. Augusztus 26-án Dulles tett hasonló kijelentéseket az Ügyvédek Amerikai Egyesületének ülésén. Szeptemberben Smith tábornok foglalkozott az Alapokmány »modernizációjának« szükségességével.¹

Az Alapokmány módosításának kérdése az ENSz VIII. ülészakájának napirendjén is szerepel. Argentína kezdeményezésére a Közgyűlésnek állást kell foglalnia a san-franciscói konferencia anyagát magában foglaló rendszeres gyűjtemény és egy olyan összefoglalás esetleges publikálása tárgyában, amely az ENSz főszervei által folytatott gyakorlatot tárja fel az Alapokmány rendelkezéseinek alkalmazásában. Hollandia Argentínához hasonlóan azt indítványozta, hogy a Közgyűlés adjon felhatalmazást dokumentáció előkészítésére az Alapokmány revíziójára hivatott Egyetemes Értekezletre vonatkozólag, melynek esetleges összehívásával a IX. Közgyűlésnek (1954) kell foglalkoznia. Egyiptom a maga részéről szakértői bizottság kiküldetését javasolja, mely hivatva lenne a tagállamok által beadandó vélemények alapján az Alapokmányon eszékzlandó módosításokat tanulmányozni.²

E követelések és javaslatok célja az, hogy meg-

változtassák az Alapokmányt a vétőjogra vonatkozó rendelkezéseit, megszüntessék azt a legfontosabb princípiumot, amely a Biztonsági Tanács hatáskörébe tartozó érdemi döntésekre nézve a Tanács 5 állandó tagjának, az 5 nagyhatalomnak megegyezését teszi szükségessé.

Az USA az ENSz-t teljesen saját érkei szolgálatába szeretné állítani. Hosszú időn keresztül biztósítani is tudta akarátát az ENSz-ben, mert a tagállamok többsége, annak a függő helyzetnek folyományaként, amelybe az USA-val kerültek, támogatta az általa előterjesztett javaslatokat. Az USA törekvése az, hogy a Szovjetuniót és azokat a szocialista államokat, amelyek az ENSz tagjai (Lengyelország, Csehszlovákia, Ukrajna, Bjeloruszszia) az ENSz-ben izolálja s lehetetlenné tegye az általuk javasolt szempontok figyelembevételét. Moreven elzárkózik a szocialista típusú államokkal való együttműködés elől, arra törekedve, hogy az ENSz-en keresztül a nemzetközi életben csak az imperialista államok álláspontja érvényesüljön.

Az Alapokmányt az imperialista államok által kívánt reformja az ENSz-t eredeti rendeltetésével ellentétben a haladás kerékkötőjévé, a népek elnyomásának és kizsákmányolásának eszközzé tenné. E veszéllyel szemben szükséges tisztázni azt a helyzetet, amelyet az Alapokmány a nemzetközi jog rendszerében elfoglal.

2. Az ENSz Alapokmánya nemzetközi szerződés, melyet San-Franciscóban 1945. június 26-án írtak alá. Aláíró államok 1. a négy alapító nagyhatalom (USA, Nagybritannia, Szovjetunió és Kína), 2. az általuk

¹ V. 6. Pourquoi attaquent-ils la Charte de l'UNO. Temps Nouveaux, 1953. 41. szám 6-10. lap.

² Revue des Nations Unies, 2-e Année No. 9. 12. lap.

meghívott azok az államok, amelyek 1945. március 1-én Németországgal vagy Japánnal hadiállapotban voltak s az Egyesült Nemzetek 1942. január 1-i nyilatkozatát aláírták, 3. maga a konferencia által utólag meghívott államok.

Az Alapokmány, szemben a Nemzetek Szövetségének Egyezségokmányával, *önálló* nemzetközi szerződés. Az Egyezségokmány az első világháborút befejező párizskörnyéki békeszerződések része volt: minden békeszerződés első fejezetét alkotta.

Az Egyezségokmány módosítására — dacára, hogy nem volt önálló szerződés — maga az Egyezségokmány speciális rendelkezést tartalmazott. Ennek értelmében: »A jelen Egyezségokmányra vonatkozó módosítások akkor lépnek életbe, ha a Szövetségnek azok a tagjai, amelynek képviselői a Tanácsot alkotják és a Szövetség azon tagjainak többsége, amelyek a Közgyűlést alkotják, ezeket a módosításokat megerősítették.« A módosítás tehát nem léphetett hatályba a Tanács összes tagjainak — nemcsak az itt is állandó tagsággal rendelkező nagyhatalmaknak — hozzájárulása nélkül. Ez a rendelkezés az Egyezségokmánynak, ha formailag nem volt is önálló szerződés, bizonyos önálló életet biztosított.

Az ENSZ Alapokmánya *nyitlt* nemzetközi szerződés, ami azt jelenti, hogy az aláíró államokon kívül más államok is alanyaivá válhatnak azoknak a jogoknak és kötelezettségeknek, amelyeket az Alapokmány az aláíró államokra nézve megállapít. Az Alapokmány nem azt a jogot biztosítja az alá nem író államok számára, hogy minden további nélkül bejelenthetik a san-franciscói szerződéshez való csatlakozásukat. Az Alapokmány 4. cikke értelmében az Egyesült Nemzetek tagsága nyitva áll minden más (t. i. nem aláíró) békeszerető állam előtt, amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettségeket vállalja és a Szervezet megítélese szerint e kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó.»

Ez a rendelkezés bizonyos előfeltételeket ír elő ahhoz, hogy valamely állam az ENSZ tagjai sorába felvétecsk. Hangsúlyozom, hogy nem feltételekről (conditio), hanem előfeltételekről, *minősítő kellékekről* van szó. Csak az az állam vehető fel, amely az Alapokmány által megjelölt minősítő kellékekkel rendelkezik. Melyek ezek a minősítő kellékek?

A kérdés a Nemzetközi Bíróságot is foglalkoztatta. Az ENSZ Közgyűlése 1947. november 18-án hozott határozatával véleményt kért a Nemzetközi Bíróságtól a következő kérdésben: »Az ENSZ-nek az a tagja, amely az Alapokmány 4. cikke értelmében hivatva van szavazata útján akár a Biztonsági Tanácsban, akár a Közgyűlésen nyilatkozni egy államnak az ENSZ tagjaként leendő felvétele tárgyában, jogosítva van-e a felvételhez való hozzájárulását olyan feltételektől tenni függővé, amelyekről az említett cikk 1. pontja kifejezetten nem rendelkezik. Különösen teheti-e akkor, amikor elismerte, hogy a szóbanforgó állam e rendelkezésekben előírt feltételeknek megfelel, hozzájáruló szavazatát attól a feltételtől tetto függővé, hogy az illető állammal egy időben más államok is felvétessenek az ENSZ tagjai közé?«

Ez a véleménykérés politikai manőver volt az imperialista hatalmak részéről. A Szovjetunió kezdetől fogva az ENSZ univerzalitásának szükségessége mellett foglalt állást s az új tagok felvételének kérdésében azt a javaslatot terjesztette elő, hogy a felvételt kérő 14 állam ügyében egy szavazással — uno actu —

hozzanak határozatot. Meg akarta akadályozni azt, hogy ha ő a Biztonsági Tanácsban állást foglal, a kapitalista államok felvétele mellett, a Közgyűlésnek akkor még az USA feltételén irányítás alatt álló többsége csak azokat az államokat vegye fel, amelyekről az imperialista államok saját politikájuk támogatását várják, a demokratikus táborhoz tartozó államok felvételi kérelmét pedig visszautasítsák. A szovjet javaslatot persze nem fogadták el. A véleménykéréssel az imperialista államok annak az álláspontjuknak alátámasztását szerették volna elérni, hogy a Szovjetunió — mivel javaslatával elismerte, hogy a felvételt kérő kapitalista államok felvehetők s így azt, hogy a felvételhez szükséges kellékekkel rendelkeznek — az ő felvételi kérelmük ügyében ne élhessen a vétő jogával.

A Nemzetközi Bíróság 1948. május 28-án hozott határozatot¹: 9 szavazattal 6 ellenében azt a véleményt adta, hogy azok a feltételek, amelyeket az Alapokmány 4. cikke felsorol, a tagsághoz nem csak szükségesek, hanem elegendők is. Két bíró, bár hozzájárult a Bíróság által adott véleményhez, egyéni véleményében hangsúlyozta, hogy a felvételt nem csupán jogikérdés, eldöntésénél politikai megfontolások is szerepet játszhatnak: A véleményhez két különvéleményt is csatoltak.

A politikai manőver tehát nem sikerült. A bírák többsége magáévá tette a Szovjetunióknak azt az álláspontját, hogy az új tagok felvételénél az Alapokmány 4. cikkében megállapított lojális kritériumok mellett figyelembe veendő az ENSZ elveit és célkitűzéseit szolgáló politikai megfontolások is, amint ezt a szovjet bíró (Krylov) különvéleményében nagyon meggyőzően kifejtette. Annak megállapítása, hogy a felvételt kérő állam az Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó-e, maga is politikai mérlegelést tételez fel. A legális és a politikai előfeltételek tehát nem is választhatók el egymástól, fogalmilag összefonódnak.

Az Alapokmány szerint az új tagként való felvételhez öt előfeltétel kívántatik meg. 1. hogy állam legyen, 2. hogy békeszerető legyen, 3. hogy vállalja az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket, 4. hogy képes legyen e kötelezettségek teljesítésére és 5. hogy hajlandó legyen azokat teljesíteni.

Ezek közül a *kellékek* közül az első az, hogy állam legyen, az ENSZ jellegéből és jogi természetéből következő. Az pedig, hogy az Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítését vállalnia kell, szükségképpen előfeltétele a tagságnak.

Az persze, hogy egy bizonyos területen tényleg fennálló politikai szervezet állam-e, nem mindig könnyen eldönthető kérdés, s adott esetben éles vitát eredményezhet a felvétellel kapcsolatban. A két szükségképpen, önmagától értetődő kelléktől eltekintve az Alapokmány 4. §-a 3 minősítő kelléket állapít meg, amelyeknek a konkrét esetben való fennforgását meg kell állapítani. 1. hogy az illető állam békeszerető-e, 2. hogy a Szervezet megítélese szerint e kötelezettségek teljesítésére képes-e, s 3. hajlandó-e?

Kérdés, hogy a »békeszerető állam« önálló minősítő kellék-e? Az a gondolat, hogy az ENSZ tagságát a »békeszerető államokra« kell korlátozni, először az 1943. október 30-i moszkvai négyhatalmi deklarációban fordul elő. Ezt a gondolatot a dumbarton-oaksi kon-

¹ Advisory opinion of May 28th, 1948. I.C.J., Reports of Judgments, Advisory Opinions and Orders, 1948, p. 62.

ferencia elfogadta. San-Franciscóban azonban az a vélemény alakult ki, hogy a dumberton-oaksi szöveg nem megfelelő. Különösen úgy látták, hogy az Alapokmány elveikhez való hozzájárulás és az abból eredő kötelezettségek teljes vállalása a lényeges előfeltétele annak, hogy egy állam az ENSZ munkájában majd közreműködhesen.¹

Véleményem szerint a 4. cikk szövege nem zárja ki azt az értelmezést, hogy a »békeszerető« jelleg nem önálló minősítő kellék, hanem az »békeszerető« állam kifejezés után következő mellékmódot (amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettséget vállalja és a Szervezet megítélése szerint e kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó) a békeszerető állam fogalmi kellékévé adja meg. Vagyis az az állam békeszerető, amely a mellékmódotban megállapított minősítő kellékeknek megfelel. Az ENSZ a béke fenntartását van hivatva biztosítani. Az Alapokmány rendelkezéseinek betartása és az abból eredő kötelezettség lelkiismeretes teljesítése az, amely az illető állam »békeszeretét« dokumentálja. Az állam békeszerető jellege tehát adva van, ha vállalja az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket, 2. a Szervezet megítélése szerint e kötelezettségek teljesítésére képes és 3. hajlandó.

Emellett az értelmezés mellett látszik szólni a kellékek megállapítására vonatkozó rendelkezés szövege is. A kötelezettségek teljesítésére való képesség és hajlandóság megállapítása kifejezetten a Szervezet megítélése alá tartozik. Az Alapokmányban foglalt kötelezettségek vállalása pedig az illető állam egyoldalú nyilatkozata alapján történik. E három önálló minősítő kellékre nézve tehát pontosan meg van állapítva, hogy azok fennforgását kinék, illetőleg kiknek az állásfoglalása dönti el. A békeszerető jellegre vonatkozólag ellenben sem ezt a jelleget meghatározó anyagi jogszabályok, sem eljárásjogi szabályok nincsenek. Az általam adott értelmezés mellett erre nincs is szükség, mert a békeszerető jelleg a három kellék fennforgása állapítja meg. Így az ezekre vonatkozó megállapítások, illetőleg egyoldalú nyilatkozat a békeszerető jelleg kérdését is eldönti.

Az, ha a békeszerető jelleg nem tekintjük önálló minősítő kelléknek, természetesen nem jelenti azt, hogy az ENSZ tagjai közé nem békeszerető állam is felvethető. Az az állam, amely az Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó, szükségképpen békeszerető. Francia-Spanyolország nem békeszerető, de állítható-e jóhiszeműen, hogy az Alapokmányban foglalt kötelezettségeket képes és hajlandó teljesíteni?

Gyakorlati szempontok is ezt az értelmezést nék kívánatosá. Az ENSZ gyakorlatában egyes államok felvételével kapcsolatosan többször merültek fel politikai kifogások, amelyek az illető állam békeszeretét vonták kétségbe. Politikai szempontok természetesen szerepet játszanak, amint ezt a Nemzetközi Bíróság által adott véleménnyel kapcsolatos egyéni vélemények is hangsúlyozták, a felvétel kérdésénél, helyesebben a minősítő kellékek fennforgásának megállapításánál, de egészen egyoldalú megítélést mégsem eredményezhetnek, ha csak azt kell eldönteni, hogy az illető állam az Alapokmányból folyó kötelezettségek teljesítésére képes-e és hajlandó-e?

A kötelezettségek vállalása és a kötelezettségek teljesítésére való hajlandóság egymás mellé állítása

nyilvánvalóan a rosszhiszemű vállalás lehetőségét zárja ki, mert jóhiszeműség esetén a kötelezettségek vállalása szükségképpen azok teljesítésére való hajlandóságot is jelenti. De pl. arra az államra, mely más államok területén katonai támaszpontokat tart fenn, békeszeretőnek bármilyen nyomatékos hangoztatása mellett sem állapítható meg, hogy tényleg békeszerető.

Mit jelent az, hogy az állam képes-e e kötelezettségek teljesítésére? Az az eset, hogy nem képes, csak akkor forog fenn, ha területének nagysága és lakosainak száma következtében nem rendelkezik azzal az erővel, amely a kötelezettségek teljesítéséhez szükséges volna. A Nemzetek Szövetsége 1920-ban ezzel az indokolással utasította el Lichtenstein felvételi kérelmét.

Nyílt nemzetközi szerződéseknél gyakran előfordul, hogy más államok nem jeleníthetik be egyszerűen a szerződéshez való csatlakozásukat, hanem az egyezményhez való csatlakozás azoknak az államoknak egyhangú hozzájárulásától van függővé téve, amelyek a szerződést aláírták és ratifikálták.

Az ENSZ Alapokmánya a Szervezethez való csatlakozást szintén a Szervezet tagjainak hozzájárulásától teszi függővé. De nem az összes tagok hozzájárulását kívánja meg. A felvétel a Biztonsági Tanács javaslatára a Közgyűlés határozatával történik. (4. cikk, 3. pont). A Közgyűlés az új tagok felvétele kérdésében 2/3 többséggel határoz (18. cikk, 2. pont), a Biztonsági Tanács ajánlásához pedig, mint nem eljárás kérdéshez, az szükséges, hogy a határozatot tagjainak, az állandó tagok szavazatait magában foglaló 7 igenlő szavazattal hozza. (27. cikk, 3. pont.)

Az ENSZ Alapokmánya, mint nemzetközi szerződés, tartalmát és célkitűzését tekintve, különleges természetű: univerzális nemzetközi organizációt hoz létre. Elsősorban ennek a nemzetközi organizációnak belső szervezetét, hatáskörét és működését, a tagállamoknak a Szervezetben belül elfoglalt jogi helyzetét és azt a viszonyt szabályozza, amelyben a tagállamok a Szervezettel állnak. A tagállamok egymás közötti közvetlen kapcsolatait illetőleg csak a Szervezetre tekintettel tesz rendelkezéseket. Egyéb nemzetközi szerződések ezzel szemben a szerződő államok egymás közötti közvetlen kapcsolatait rendezik.

Ezzel függ össze a nem aláíró államok részéről az Alapokmány elfogadásának különleges módja, mely más nyílt nemzetközi szerződésekhez való csatlakozástól különbözik. Itt a szerződéshez való hozzájárulás a Szervezetben való tagság formájában jelentkezik.

Ezzel függ össze az is, hogy az Alapokmánynak, mint nemzetközi szerződésnek hatálya egyes résztvevő államokkal szemben különleges módon szűnhetik meg. Az Alapokmány 6. cikke értelmében »Az Egysült Nemzeteknek azt a tagját, amely a jelen Alapokmányban foglalt elveket következetesen megsérti, a Biztonsági Tanács javaslatára a Közgyűlés a Szervezetből kizárja.« Ebben a rendelkezésben lényegileg az a nemzetközi jogi elv jut kifejezésre, hogy a nemzetközi szerződésnek az egyik fél részéről való következetes megsértése a másik fél a szerződés egyoldalú felbontására jogosítja. Ez az elv azonban éppen annak folyományaként, hogy az Alapokmány nemzetközi szervezetet teremt, különleges formában érvényesül.

Ebből folyik az is, hogy a Közgyűlés a Biztonsági Tanács javaslatára bizonyos esetekben a tagállamot tagsági jogainak és kiváltságainak gyakorlásától fel-függesztheti. (5. cikk.) Kifejezetten csak a jogok és

¹ Goodrich—Hembro: The Charter of the United Nations, II. kiad. London, Stevens, 1949. 126. lap.

kiváltságok felfüggesztéséről van szó, a kötelezettségek felfüggesztéséről nem. Ennek folytán az az állam, mellyel szemben ezt a rendszabályt alkalmazzák, nem veszíti el ideiglenesen sem az ENSZ-szel kapcsolatos nemzetközi jogi státusát.

Az Alapokmány nem biztosítja kifejezetten az ENSZ-ből való kilépés jogát. A Nemzetek Szövetségének Egyezségokmánya értelmében a Szövetség bármely tagja két évi előzetes felmonlás után kiléphetett a Szövetségből, feltéve, hogy a kilépés időpontjáig teljesítette valamennyi nemzetközi jogi kötelezettségét, ideértve az Egyezségokmányból folyó kötelezettségeket is. (1. cikk, 3. pont.)

A san-franciscói konferencián az ENSZ-ből való kilépés kérdése élénk megvitatás tárgya volt. A konferencia végül úgy határozott, hogy az Alapokmány kifejezetten ne tegyen rendelkezéseket a kilépésnek sem megengedése, sem eltiltása tárgyában. Minden tagállam kötelessége, hogy együttműköljék a Szervezettel a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében. Mégis, ha rendkívüli körülmények folytán kilépésre érzi magát kényszerülve, a Szervezetnek nem szándéka kényszeríteni, hogy a Szervezettel továbbra is együttműköljék.

A kilépésnek az Alapokmány által nyitva hagyott lehetősége azt jelenti, hogy a tagállamok a kilépéssel mentesíthetik magukat az Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítése alól. Tehát önmagukra nézve az Alapokmány hatályát egyoldalúan megszüntethetik. Erre a körülményre egyes delegátusok már a san-franciscói konferencián is rámutattak.¹ Ez szintén olyan momentum, amelyben az Alapokmány különleges céljának és tartalmának folyamánként más nemzetközi szerződésektől különbözik.

3. Milyen helyet foglal el az Alapokmány a nemzetközi jog forrásai között?

A nemzetközi jogforrásoknak különböző rangjuk van, aszerint, hogy az államok minő körére statuálnak nemzetközi jogszabályokat. Az univerzális nemzetközi jogszabályoktól, amelyek minden államra kötelezők, a jogforrásoknak széles skálája van egészen a két állam között kötött nemzetközi szerződésig. Az állam szuverenitása alapján más állammal, illetőleg államokkal együttműködve érvényes nemzetközi jogszabályokat hozhat létre, úgy azonban, hogy ezek a nemzetközi jogszabályok ne álljanak ellentétben harmadik államokkal szemben vállalt nemzetközi jogi kötelezettségeivel. A nemzetközi jog szabályai általában diszpozitív szabályok. Ennek folytán két állam egymás közötti kapcsolatában eltérhet a nemzetközi jognak még univerzális szabályaitól is, feltéve, hogy ezzel harmadik állam jogait nem sérti.

Az Alapokmány 103. cikke a következő rendelkezést tartalmazza: »Ha összeütözközés állana be az Egyesült Nemzetek tagjainak ebből az Alapokmányból folyó és egyéb nemzetközi kötelezettségei között, az Alapokmányból folyó kötelezettségeket illeti elsőbbség.«

Ebből következik, hogy az Alapokmányban foglalt rendelkezések a tagállamok egymás közti viszonyában minden más nemzetközi jogszabálynál erősebbek. Hangsúlyoznom kell, hogy az ítélt cikk általában szól egyéb nemzetközi kötelezettségekről és nem szorítja azt csak a szerződésileg vállalt kötelezettségekre. Az angol szöveg ebben a tekintetben nem hogy fenn semmi

kétséget. Kifejezetten bármint egyéb nemzetközi kötelezettségről beszél (any other international obligations): A magyar fordítás az angol szöveg alapján készült, de azt nem pontosan adja vissza, mert a szövegből kihagyja »bármint« szót, pedig annak is jelentősége van. A francia és orosz szöveg másként formulálja a tételt: minden más nemzetközi megegyezősből eredő kötelezettségről beszél. Ez persze szintén nem jelenti csak a szerződésből fakadó kötelezettségeket, mert a megegyezős minden nemzetközi jogszabály — így a szokásjogi szabály — keletkezésének is előfeltétele. A francia szöveg egyenesen alátámasztja az adott értelmezést, mert az általa használt »accorde« kifejezés elsősorban megegyezőst, egyetértést jelent. Hasonló a helyzet az orosz szövegben használt »соглашение« szóra vonatkozólag is.

Az Alapokmány tehát minden más nemzetközi jogszabálynál erősebb jog a tagállamokra nézve.

Lehet-e ezen az alapon az Alapokmányban foglalt rendelkezést univerzális nemzetközi jognak minősíteni?

Ha univerzális nemzetközi jog alatt csak azokat a szabályokat értjük, amelyek a nemzetközi jogközösség valamennyi tagja kifejezetten elfogadott magára nézve kötelezőnek, az Alapokmány kétségkívül nem univerzális jog, mert hiszen vannak a nemzetközi jogközösségnek az ENSZ-en kívülálló tagjai. Igaz ugyan, hogy a 2. cikk 6. pontja értelmében: »A Szervezet biztosítani fogja, hogy amennyiben a nemzetközi béke és biztonság fenntartása érdekében szükséges, azok az államok is, amelyek az Egyesült Nemzeteknek nem tagjai, ezeknek az elveknek megfelelően járjanak el.« Ez a pont az Alapokmány bizonyos rendelkezéseit az összes államokra nézve kötelezővé látszik tenni. De lehet-e az érdekelt államok hozzájárulása nélkül rájuk nézve kötelezettséget statuálni? Nézzem szerint ez a rendelkezés nem statuál a nemtagállamokra nézve jogi kötelezettséget. Az ENSZ velük szemben nem a nemzetközi jog által számára biztosított hatáskörben járhat el, hanem csak mint a tényleges hatalom birtokosa.

Kunz az American Journal of International Law 1. évi 3. számában¹ nagyon nyomatékosan állítja egymással szembe az univerzális nemzetközi jogot és az ENSZ Alapokmányát. Megállapítja, hogy az univerzális nemzetközi jog szokásjog. A partikuláris nemzetközi jog szokásjog is lehet, de lehet szerződés által statuált jog is. Hangsúlyozza azonban, hogy szerződés csak partikuláris nemzetközi jogot hozhat létre, tekintet nélkül arra, hogy kétoldalú, regionális vagy quasi-univerzális szerződésekről van-e szó. Szerinte az univerzális nemzetközi jog független az Alapokmánytól. Az Alapokmány más szerződésekhez hasonlóan az univerzális nemzetközi jog hatálya alatt áll. Érvényes univerzális nemzetközi jogszabályon: a pacta sunt servanda elvén nyugszik. Hatálybalépését, megváltoztatását, megszünetését — hozzáadva magában az Alapokmányban foglalt rendelkezéseket — az univerzális nemzetközi jog szabályozza. Megváltoztatja az univerzális szokásjog. Interpretációjának az univerzális nemzetközi jogon kell alapulnia. Ha egy nemzetközi organizáció partikuláris joga nem kerül végrehajtásra, az univerzális nemzetközi jog megfelelő normája felélel. Az ENSZ-nek nincs jogalkotó hatalma, hogy az univerzális nemzetközi jog szabályait hatályon kívül helyezze.

¹ Goodrich - Hambro: I. m. 112. lap.

¹ J. L. Kunz: General International Law and the Law of International Organizations, 456—462. lap.

Az Alapokmányban az univerzális nemzetközi joggal való ez az éles szembeállítás imperialista érdekeket szolgál s az Alapokmány ez érdekeknek megfelelő módosítását akarja biztosítani. E szerint az Alapokmányról az univerzális nemzetközi jog erősebb jog. Ha az Alapokmány valamely rendelkezése nem hajtatik végre, feleled az univerzális nemzetközi jog megfelelő szabálya. Ebből a tételből az következik, hogy ha az Alapokmányban a béke és biztonság fenntartására irányuló rendelkezései nem tudnak érvényesülni, ha a háború tilalmára vonatkozó rendelkezéseinek nem szereznek érvényt, feleled az univerzális nemzetközi jognak az a régi tétele, amely az államok számára korlátlan ius bellit biztosított. Ime a Kunz által felállított tételek a harmadik világháború jogi megalapozásához vezetnek.

Nézetem szerint az ENSZ Alapokmánya univerzális nemzetközi jog. Az a körülmény, hogy nem minden állam tagja a Szervezetnek s így nem minden állam vehet részt az Alapokmányban foglalt nemzetközi jogi rendelkezések foganatosításában, nem zárja ki univerzális jellegét. A nem tagállamok tekintélyes része kérte az ENSZ-be való felvételét. Ismeretes, hogy 14 állam felvételi kérelme évek óta az ENSZ előtt fekszik. Rajtuk kívül azóta más államok is kérték felvételüket. Nyilvánvaló, hogy ezek az államok, ha nem is tagjai az ENSZ-nek, jogilag elismerték az ENSZ létezését s elfogadták az Alapokmányban foglalt rendelkezéseket. Hogy ezek a jogszabályok rájuk nézve egyelőre nem érvényesülnek, az ó akaratukon kívül eső okból történik és nem befolyásolja az Alapokmányban foglalt jogszabályoknak részükre való elismerését. Nincs állam, mely az ENSZ működése ellen tiltakozott volna s akár expressis verbis, akár konkludens tények által kifejezésre juttatta volna azt az álláspontját, hogy az Alapokmányban foglalt rendelkezéseket érvényes nemzetközi jogszabályokként nem ismeri el.

Az univerzalizás kérdését nem lehet tisztán formai szempontok alapján eldönteni. Lényeges az, hogy bennünk az egész nemzetközi jogközösség jogi meggyőződése jusson kifejezésre. Az államon belüli szokásjog kialakulásához sem szükséges minden érdekelt alany aktív közreműködése. Napról napra erősebben jut kifejezésre, hogy az Alapokmányban a béke és biztonság fenntartására irányuló rendelkezéseiben az egész emberiség jogi meggyőződése nyilvánlik meg. Azok, akik nem ismerik el az Alapokmány univerzális jellegét s vele szemben az Alapokmány előtti univerzális nemzetközi jog bizonyos szabályait szeretnék érvényesíteni, az Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítése alól szeretnék mentesíteni magukat.

Az ENSZ univerzális jellegű organizáció s ennek megfelelően az Alapokmány, amely ez organizáció jogát tartalmazza, univerzális nemzetközi jog. Az Alapokmány a Szovjetunió közreműködésének eredményeként haladó szellemű elveket tartalmaz. Az Alapokmány ezeket a haladó elveket tartalmazó univerzális nemzetközi jog, mely mint ilyen, szemben áll a kapitalista államok által kialakított univerzális nemzetközi jog bizonyos tételeivel, azokat módosítja, illetőleg hatályon kívül helyezi. Persze az Alapokmány nem helyezte hatályon kívül az egész előbbi univerzális jogot. Haladó elvei az univerzális nemzetközi jogba épültek be, mely ebben a megváltozott alakban a nemzetközi jogközösség valamennyi tagját kötelezi.

Ilyen haladó elvek az agresszió tilalma, az államok szuverén egyenlősége, az egyenjogúság és az önrendelkezési jog elve s az ennek tiszteletben tartásán alapuló baráti kapcsolatok fejlesztése, az alapvető emberi jogok és szabadságok mindenki részére való tiszteletben tartásának előmozdítása és támogatása. Az önkormányzattal nem bíró területek politikai, gazdasági és nevelési előhaladásnak biztosítása, igazságos bánásmód az érdekelt népekkel szemben és védelmük a visszaélések ellen, valamint a gyámság alatt álló terület lakossága fejlődésének és fokozatos haladásának előmozdítása az önkormányzat, illetőleg a függetlenség felé.

Az imperialista államok az Alapokmányban foglalt haladó szellemű rendelkezéseket szeretnék hatálytalanítani s ezzel szemben érvényre juttatni az univerzális nemzetközi jog olyan rendelkezéseit, amelyek alkalmasak uralkodó osztályaik maximális profitjának biztosítására.

4. A módosításra nézve az Alapokmány részletes intézkedéseket tartalmaz (108. és 109. cikk). Kétféle eljárást állapít meg. Az első szerint a módosítás a Közgyűlés hatáskörébe tartozik, amely kétharmad szótöbbséggel határoz. A Közgyűlés által elfogadott módosítás akkor lép és pedig az összes tagállamokra hatályba, ha az Egyesült Nemzetek tagjainak kétharmada, beleértve a Biztonsági Tanács összes állandó tagjait is, saját alkotmányos eljárásának megfelelően ratifikálta. A módosításhoz tehát a Biztonsági Tanács állandó tagjainak hozzájárulása szükséges.

A másik eljárás a megváltoztatást egy Egyetemes Értekezlet, tehát egy külön nemzetközi konferencia hatáskörébe utalja. Az Egyetemes Értekezlet feladata az Alapokmány revíziója. Azon az Egyesült Nemzetek tagállamai jelennek meg, mégpedig abban az időpontban és azon a helyen, amelyet a Közgyűlés tagjainak kétharmad szótöbbségével és a Biztonsági Tanács bármely hét tagjának szavazatával meghatároz. Ez a nemzetközi konferencia tehát a nagyhatalmak hozzájárulása nélkül is összeülhet.

Míg az első eljárás az Alapokmányra vonatkozó módosításokat utalja a Közgyűlés hatáskörébe, az Egyetemes Értekezlet az Alapokmány revíziójával foglalkozik. De ez az Értekezlet összetételét és eljárását tekintve nem különbözik a Közgyűléstől. Ezen is az ENSZ tagállamai vesznek részt és minden tagnak éppen úgy, mint a Közgyűlésen, egy szavazata van. Az Értekezlet szintén kétharmad szótöbbséggel javasol módosításokat, különbség csak az, hogy míg a Közgyűlésen a jelenlevő és szavazó tagok kétharmad részéről van szó, az Értekezleten az összes tagok kétharmad része kívánatit meg. Az Értekezlet javaslatai közvetlenül a tagállamok elé kerülnek s akkor lépnek hatályba, ha azt az ENSZ tagjainak kétharmada, beleértve a Biztonsági Tanács összes állandó tagjait, saját alkotmányos eljárásának megfelelően megerősítette.

Az Egyetemes Értekezlet összehívását tehát az ENSZ kezdeményezi, de az általa javasolt módosítások már nem kerülnek az ENSZ elé.

A két eljárás között csak az a különbség, hogy az első esetben az ENSZ tagállamai a Közgyűlésen, a második esetben külön nemzetközi konferencián határoznak. Az, hogy a Közgyűlés előtti eljárásban az Alapokmányra vonatkozó módosításokról, a nemzetközi konferencia eljárásában pedig az Alapokmány revíziójáról van szó,

csak annyiban jelent különbséget, hogy a revízió általánosabb jellegű: az Alapokmány egészére és annak nem csak egyes cikkeire vonatkozik.

Az Alapokmány intézkedik olyan értelemben is, hogy ha az Egyetemes Értekezlet a Közgyűlés 10. rendes ülésszakáig nem jött össze, az Értekezlet összehívására vonatkozó indítványt a Közgyűlés omlított ülésszakának napirendjére ki kell tűzni és az Értekezletet meg kell tartani, ha a Közgyűlés tagjainak szótöbbségével és a Biztonsági Tanács bármely hét tagjának szavazatával így határoz.

Ez a rendelkezés biztosítja, hogy az Alapokmány revíziójának kérdése 10 év elteltével a Közgyűlés és a Biztonsági Tanács napirendjére hivatalból, t. i. a Főtitkár által kifizessék. Nem a revízió érdemi tárgyalása kerül napirendre, hanem csak az afeletti döntés, hogy a revízióra hivatott Értekezlet összehívassék-e vagy sem? A Közgyűlés ebben a kérdésben tagjainak szótöbbségével, tehát nem kétharmad szótöbbséggel határoz. A Biztonsági Tanács határozatához itt is elegendő, ha bármely hét tagja az összehívás mellett szavaz.

Az állandó tagoknak tehát nincs vétőjoga az Értekezlet összehívásának kérdésében, sem akkor, ha a kérdés a 10 év elteltével hivatalból tűzetik napirendre, sem akkor, ha a kérdés egyes tagállamok kezdeményezésére a 10 év eltelte előtt foglalkoztatja az ENSZ-et. Az állandó tagok vétőjoggal a konferencia egybehívását nem akadályozhatják meg.

Felmerül a kérdés, hogy miért van szükség a módosítás tárgyában kétféle eljárásra, amelyek között alig van különbség?

Az Egyetemes Értekezlet összehívására vonatkozó rendelkezés azokat az aggályokat volt hivatva eloszlatni, amelyek egyes államoknál az Alapokmány bizonyos rendelkezéseivel szemben felmerültek.¹ A benne foglalt biztosítás persze csak látszólagos, de mégis megkönnyíteni látszik az Alapokmány módosítását, mert lehetővé teszi a kis és közép államok számára, hogy a nagyhatalmak hozzájárulása nélkül is biztosíthassák az Értekezlet összehívását.

Az a tíz év, melynek elteltével az egyetemes értekezlet összehívásának ügye hivatalból felveendő a Közgyűlés (és szükségképpen a Biztonsági Tanács) napirendjére, 1955-ben lejár, az teszi az Alapokmány revíziójának ügyét aktuálissá.

Az imperialista nagyhatalmak megkísérelték az Alapokmány formális megváltoztatása nélkül az ENSZ-t saját egyoldalú törekvéseik szolgálatába állítani. A béke és biztonság kérdéseit, amelyeket az Alapokmány kifejezetten a Biztonsági Tanács elé utal, a Közgyűlés hatáskörébe vonták, hogy kikerüljék a Szovjetunióval való meggyezés szükségességét. Ez a törekvésük azonban nem járt eredménnyel. Nem bizonyult járható útnak az sem, hogy az Alapokmány egyes rendelkezéseinek erőszakos és helytelen értelmezésével biztosítsák az ENSZ-nek érdekeikkel összhangban lévő működését. Ezen a ponton a Nemzetközi Bíróság véleményező hatáskörét is igyekeztek bekapcsolni munkájukba. Most az Alapokmány revíziójának napirendre tűzésével szeretnének céljaikat elérni.

Az Alapokmány jogszerű módon való megváltoztatása azonban nem vihető keresztül a Szovjetunió hozzájárulása nélkül s így ez az akció sem eredményezheti az Alapokmány olyan értelmű módosítását, amely a vétőjogot: a nagyhatalmak egyetértésének elvét, a nagyhatalmak közti tárgyalás és meggyezés szükségességét kizárja. A konferencia csak akkor vezethet az ENSZ céljainak tökéletesebb elérését biztosító módosításokhoz, ha a nagyhatalmak közötti egyetértés biztosítatik. Ellenkező esetben csak azzal az eredménnyel járhat, hogy az imperialista hatalmak az ENSZ-től független olyan új nemzetközi organizáció mellett foglalnak állást, melyben a világállam gondolata valósul meg. Az imperialista államok talán éppen arra gondolnak, hogy az Egyetemes Értekezlet mint az ENSZ-től független nemzetközi konferencia új nemzetközi organizáció szabályzatát dolgozza ki. Kérdés azonban, hogy az államok többsége hajlandó lesz-e szuverenitásának feláldozásával az amerikai vezetés alatt álló világállam gondolatát magáévá tenni?

Érdekes e tekintetben az a konferencia, amelyet 1953. május 9-én a világkormány tárgyában alakult angol parlamenti csoport tartott különböző testületek képviselőinek részvételével. A konferencia napirendjén két javaslat szerepel. Az A) terv azt előzta, hogy az ENSZ szervezetét egy teljhatalmú világkormány váltsa fel, a B) terv az ENSZ Alapokmányának egyes szakaszaihoz javasolt módosításokat. E módosításoknak egy része érdekes módon haladó szellemű. Egyik javaslata arra vonatkozik, hogy az ENSZ tagjága legyen nyitva minden további formalitás nélkül minden állam előtt, amely a tagsággal együttjáró kötelezettséget vállalja, hogy ezáltal az ENSZ igazi egyetemlegessége biztosítottassék. Érdekes a javaslattal kapcsolatban az a megállapítás, hogy jelenleg a legkatonikusabb országok, Spanyolország, Olaszország, Írország, Portugália és Ausztria nincsenek bent az ENSZ-ben. Egy másik pont a szavazás módjának megváltoztatását javasolja olyan értelemben, hogy ne egy szavazata legyen minden államnak, hanem legyenek tekintettel a lakosság számára és egyéb körülményekre is. Nyilvánvalóan elfogadhatatlan, hogy a 141.000 lakossal rendelkező Izlandnak ugyanúgy egy szavazata legyen, mint Kínának a maga több száz millió lakosával.¹ Ugyanez a helyzet a kis középacamerikai köztársaságokra nézve is.

5. Az ENSZ tagjainak többsége elhatározhatja az Egyetemes Értekezlet összehívását az Alapokmány revíziója tárgyában. Ez az Egyetemes Értekezlet azonban nem eredményezhet a nemzetközi jog terén olyan változást, amely a nemzetközi jogot újból az imperialista hatalmak kizárólagos érdekeinek szolgálatába állítaná. Ezt nemcsak a Szovjetunió vétőjoga akadályozza meg. Az Alapokmányban lefektetett haladó elvek mellett egyre nagyobb mértékben felzárkózik az egész emberiség s ez meg fogja akadályozni, hogy a nemzetközi jog ismét haladás ellenes törekvéseket, más népek elnyomását és kizsákmányolását szolgálja.

Buza László
akadémikus

¹ C. D. Olivier Farran: Proposals for United Nations Charter Revision. "The International and Comparative Law Quarterly," Vol. 2, 1953, 333-385. lap.

¹ Kelsen: The Law of the United Nations, London, Stevens, 1951, 816-823. lap.

Haladó nemzetközi jog — demokratikus nemzetközi jog (I.)

Beszámoló a szegedi nemzetközi jogi ankétról

A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Állandó Bizottsága Buza László akadémikus »A szocialista államok közötti nemzetközi jogi kapcsolatok« c. munkájának tematikáját felülbírálásra adta ki. A munka tematikájában és a bírálatokban megnyilvánuló, a nemzetközi jog bizonyos elvi, elméleti kérdéseire vonatkozó számos véleményeltérés arra a helyes ötletre indította az Állandó Bizottságot, hogy a nemzetközi jog elméleti és gyakorlati művelőit vitára hívja meg. A vita Szegeden, 1953. október 24-én folyt le és eredményes volt egyrészt olyan értelemben, hogy a tudományos élet decentralizálását is szolgálta, másrészt pedig abban a tekintetben, hogy alkalmat adott számos, kellőképpen még nem tisztázott kérdés felvetésére.

Az ankét eredményességét és színvonalát az alapos előkészítő munka biztosította. Buza László készülő tanulmányának tételeit és a saját, valamint a lektorok véleménye között mutatkozó eltérések kérdésében elfoglalt álláspontját »Nemzetközi jog — haladó nemzetközi jog« című tézisciklen foglalta össze. FlachbARTH ERNŐ és VITÁNYI BÉLA téziseiket szintén írott koreferátumban tették közzé. A téziseket és a két koreferátumot az ankét valamennyi részvevője elzárva megkapta s a megvitatásra kerülő kérdéseket az előkészítőanyag problematikája határozta meg. Annak következtében, hogy Buza László tervezett művének, illetőleg a vita alapjául szolgáló téziseinek tárgyköre igen sok, szerteágazó kérdést vetett fel, a rendelkezésre álló idő alatt nem lehetett kimeríteni több fontos kérdés összes elméleti vonatkozásait, amint ezt az elhangzott felszólalásokra adott válaszában Buza László s a vita ülésén elnöklő Szabó Imre is megállapította.

E beszámolóban az a célja, hogy a széles jogász-közönség számára összefoglalja a tézisekben felvetett és az ankét során megvitatott legfontosabb kérdéseket és ezáltal tájékoztatást nyújtson a magyar nemzetközi jogtudomány elméleti kérdéseinek problematikájáról. Ennek érdekében a beszámoló két részre tagozódik, az első rész a vita alapjául szolgáló téziseket s az ahhoz

kapcsolódó koreferátumokat foglalja össze, míg a második rész az ankét folyamán elhangzott hozzászólásokat ismerteti a vita főkérdéseinek megfelelő csoportosításban:

I.

1. Buza László téziseiben abból a megállapításból indul ki, hogy a haladó jelleg kérdése a nemzetközi jogban mindig csak egy adott helyzetre vonatkozólag dönthető el. Haladó nemzetközi jog alatt csak azt érthetjük, ami egyrésztől ma haladó jellegű, másrésztől tételes nemzetközi jog. Azok a haladó eszmék, amelyek elméleti művekben vagy államférfiak nyilatkozataiban jutnak kifejezésre, de tételes nemzetközi jog gyanánt még nem ismertettek el, nem tartoznak e fogalom alá. A nem haladó jellegű nemzetközi jognak is lehetnek egyes haladó jellegű jogszabályai, de csak az a nemzetközi jog haladó, amelyet a maga egészében a haladás szelleme hat át. Az államon belüli jog területén a forradalom teremti meg a maga egészében haladó jogot, a nemzetközi jogban kezdetben esetleg regionális nemzetközi jog formájában jelentkezik, amely egyes államok egymásközi viszonyában tételes joggá válna veszi fel a harcot a régi nemzetközi jog egészében elavult rendszere ellen. Ez a folyamat úgy megy végbe, hogy a nemzetközi jog kialakulását megelőzi az államon belüli haladó jog keletkezése. A nemzetközi jogalkotásban azok az eszmék jelentkeznek, amelyek az államon belül már joggá jegecesedtek ki. A haladó eszmék tehát először az állami jogban tűnnek fel és onnan mennek át a nemzetközi jogba. Ezek: az emberek közti tényleges egyenlőség, a kizsákmányolástól, általában mások kényszerétől való mentesség, az életszínvonal emelése az egész társadalom számára. Az a nemzetközi jog haladó, amely ezeknek az eszméknek szolgálatában áll: biztosítja valamennyi állam tényleges egyenlőségét, biztosítja minden államnak a többi államok által gyakori kényszerétől — azok beavatkozásától — való mentességet, eltiltja és megakadályozza az agressziót, vagyis biztosítja minden állam szuverenitását, mely az államokra nézve ugyanaz a jelenség, mint az egyesekre nézve a

BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

KÖZZÉTESZI A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGA

A folyóirat 1953 októberétől havonta jelenik meg.

Előfizetési díj negyedévre: 9.— Ft

Előfizetéseket felvesz a kiadóhivatal: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, V., Szemere-u. 10. Telefon: 120-243.

Egyszámlaszám: 09.878.151-46.

szabadság. A belső államjog és a nemzetközi jog közötti szoros összefüggés azon nyugszik, hogy mindkettő a közösségbe összefoglalt embereket tartja szem előtt. A nemzetközi jognak maga a nép — állami szervezetében — az anyaja. Tehát nem olyan szervezet, amely csak a diplomáciai képviselőkre hivatott személyekben él. Az államnak nemzetközi kötelezettségei vannak, amelyeket csak a nép tud teljesíteni. A nemzetközi jog által szabályozott érdekek az államnak, mint az embereket összefogó kollektív szervezetnek érdekei, a nemzetközi jog ezért éppen úgy a közösségbe összefoglalt embereket tartja szem előtt, mint az államon belüli jog. A nemzetközi jogban a haladás ügyének — állapítja meg továbbá Buza László — rendszerint a háborúk adtak lökést. Egyes nemzetközi jogi intézményeket államok közötti meg egyezéseket is hoztak létre, de a gyökeres változásnál rendszerint ott volt a háború formájában jelentkező erőszak. A háború éppen úgy az erőhatalommal való jogalkotás eszköze, mint az államon belül a forradalom. A forradalomhoz természetesen csak az elnyomott népek felszabadításáért folyó háború hasonlítható, a kapitalista államok egymásközti háborúi nem forradalmak, inkább az államcsínyhez hasonlíthatnak. Ebben az értelemben a második világháború is forradalmi jelentőségű változást hozott a nemzetközi jogba. Az ENSZ Alapokmánya számos haladó eszmét és jogintézményt tartalmaz, mint pl. az önkormányzattal nem bíró területekre vonatkozó nyilatkozat, a nemzetközi gyámsági rendszer stb. A második világháború után tehát kialakult egy haladó szellemű nemzetközi jog, amelyet indokolt demokratikus nemzetközi jognak nevezni. Ez a jog azonban az imperialista hatalmak magatartása folytán mindeddig nem tudott érvényesülni. A Szovjetunió következő harca nem új nemzetközi jogért folyik, hanem a haladó jellegű tételes jog érvényesüléséért, a nemzetközi jogi törvényesség biztosításáért — zárja le ezzel kapcsolatos fejtegetését Buza László.

A továbbiakban felveti a kérdést, *melyek azok az államok, amelyeknek egymásközti érintkezésében az új haladó szellemű demokratikus jog érvényesül a hogy ezeket az államokat minő elnevezéssel kell összefoglalni.* Az utóbbi lényegében a terminológiai kérdése s eldöntése nem a nemzetközi jog feladata. Nem alaptalan az az álláspont, hogy szocialista állam névvel csak a megvalósult szocializmus államát, a Szovjetuniót illethetjük. A Szovjetunió és a népi demokratikus államok megjelölésére legmegfelelőbb a szocialista típusú állam elnevezés, amely nem mossa el a különbséget a megvalósult szocializmus állama s a szocializmus még csak építő államok között. Malenkov elvtárs a Szovjetunió Legfelső Tanácsának 1953. augusztus 8-i ülésén tartott beszédében a »demokratikus tábor« kifejezést használja. Malenkov elvtárs beszédéből megállapítható, hogy ő a demokratikus tábor elnevezést nem korlátozza a Szovjetunióra és a népi demokráciákra. Beszédében ezek mellett külön emlékezik meg, mint a demokratikus tábor tagjairól, a Kínai Népköztársaságról és a Német Demokratikus Köztársaságról. Az új szellemű nemzetközi jog — szögezi le Buza László — a szocialista típusú államok egymásközti viszonyában jut a leghatározottabban kifejezésre.

A nemzetközi jog felépítmény jellegének és a nemzetközi jog, valamint a belső állami jog viszonyának vizsgálata során Buza László csatlakozik Hajdu Gyula régebben kifejtett megállapításához, amely szerint a nemzetközi jognak a kapitalista és a szocialista államok egymásközti

érintkezésére vonatkozó szabályai minden érdekelte államnál a saját gazdasági alap felépítményei. A nemzetközi jogot a belső állami jogtól a legvilágosabban az különbözteti meg, hogy míg az államon belüli jogban egy államnak: az illető állam uralkodó osztályának akaratára nyilatkozik meg, addig a nemzetközi jogban szükségképpen két vagy több államnak, illetőleg azok uralkodó osztályainak együttes akaratára foglaltatik. A nemzetközi jog az adott állam jogrendszerének része, és pedig szükségképpen több állam jogrendszerének közös alkotó része. A nemzetközi jogot nem lehet az államon belüli jogrendszerétől független, önálló jogrendszernek tekinteni, az ú. n. dualista felfogás nem fogadható el. A nemzetközi jog és a belső állami jog ugyanannak a jogalkotó akaratnak termékei. A nemzetközi jog alapjai az államon belüli jogban vannak és nem az állami jogot kell levezetni a nemzetközi jogból. A nemzetközi jog »primátusa« nyilvánvalóan világaluralkodó törekvések jogálatában áll és ezért elvetenlő. Nincs tehát az érdekelte államok akaratától független nemzetközi jog, minden ellenkező álláspont idealista felfogást tükröz.

Részletesen foglalkozik Buza László a *nemzetközi jog szabályainak felszámolásával* is. Megállapítja, hogy a nemzetközi jognak különböző szintjei vannak. A legmagasabb szint az univerzális nemzetközi jog, amely elvileg az összes államokat kötelezi s az államok egymásközti érintkezésének legáltalánosabb szabályait öleli fel. A második szint a regionális nemzetközi jog, amely az államok bizonyos szempontból összetartozó csoportjának kapcsolatait rendezi. A harmadik szintet azok a nemzetközi jogszabályok alkotják, amelyek két állam egymásközti kapcsolatait rendezik s a két állam egymásközti viszonyában jelentkeznek a jogrendszer közös részeként. A különböző szinteken szereplő nemzetközi jogszabályok nem azonosak valamennyi állammal, az azonoság csak az univerzális nemzetközi jognál van meg, a másik két szinten szükségképpen hiányzik. Az egyetemes és a nem egyetemes nemzetközi jog közötti viszony lényege az, hogy az univerzális nemzetközi jog állapítja meg az államok érintkezésének és ezek között a szerződés kötésnek is azokat az általános szabályait, amelyek az alacsonyabb szintű nemzetközi jog megalkotásánál érvényesülnek.

Az egyetemes nemzetközi jog kérdésével kapcsolatban Buza László kifejti, hogy a szovjet kormány megalakulása után hatályon kívül helyezte az összes nem egyenjogú szerződéseket. A szovjet kormány nem ismerhette el a szuverenitás fogalmának vagy a non interventio elvének a kapitalista jogban kialakult értelmezését. Az egyetemes nemzetközi jognak azonban vannak olyan rendelkezései, amelyek az államok egymásközti érintkezésének általános szabályait tartalmazzák. Ezek a szabályok érvényesülnek a szocialista és a kapitalista államok egymásközti kapcsolataiban is. Az egyenlőtlen fejlődés elvéből következik, hogy egy bizonyos korszakon át szocialista és kapitalista államoknak egymás mellett kell létezniük, ez vezet az egyetemes nemzetközi jog szükségességéhez. Az egyetemes nemzetközi jog nem tartalmazhat olyan szabályt, amely kizárólag a modern imperializmus, illetőleg a szocializmus gazdasági alaptörvényét van hivatva megvalósítani. Abban az átmeneti korszakban tehát — szögezi le — amelyben kapitalista és szocialista államok egymás mellett élnek, a nemzetközi jog legfelsőbb szintje: az egyetemes nemzetközi jog összességükül, ami szükségképpen a második szintnek, a regionális nemzetközi jognak a kibővüléséhez vezet. Egyetemes jellegű

az a haladó szellemű nemzetközi jog is, amely a második világháború végén és annak befejezése után a szocialista és kapitalista államok közös megegyezésével jött létre. Az egyetemes nemzetközi jognak ez a része azonban tényleg csak a szocialista államok egymásközötti viszonyában érvényesül. A kapitalista államok az egyetemes nemzetközi jog megsértésével külön jogszabályokat alakítottak ki, amelyek azonban érvényes jogszabályoknak még az érintett államok egymásközötti viszonyában sem tekinthetők. Csak az egyetemes jellegű nemzetközi jogszabályokra áll az a tétel, hogy azok minden államnál a saját gazdasági alap felépítésiényei és egyidejűleg mindkét gazdasági alapot szolgálják. Az, hogy ugyanaz a nemzetközi jogszabály két különböző gazdasági alap felépítésiényét képező jog része legyen, persze csak átmenetileg lehetséges. Ilyenkor is megvan a veszély, hogy a különböző államok saját jogrendszerük szellemében magyarázzák az azonos jogszabályt és különbözőképpen igyekeznek azt érvényesíteni. Ez súlyos nemzetközi konfliktusok forrása lehet.

A tézisek következő fejezetében Buza László a *szocialista nemzetközi jog* kialakulásának kérdésével foglalkozik. A nemzetközi jog bizonyos, eddig egyetemesnek mondott jogszabályai — állapítja meg — formailag azonosak úgy a kapitalista, mint a szocialista államok egymásközötti nemzetközi jogában, de tartalmilag nem azok, mert a szocialista államok azokat új tartalommal töltötték meg. A kapitalista államok által amakidőjén kialakított egyetemes nemzetközi jog szóbanforgó szabályai a szocialista államok egymásközötti viszonyában csak akkor érvényesülnek, ha azokat elfogadják és következetesen alkalmazzák. Mivel új tartalommal töltik meg őket, az új jogszabály a következetes alkalmazás útján, tehát mint szokásjog lesz rájuk nézve kötelező. A kapitalista nemzetközi jog szabályait a szocialista államoknak egymásközötti viszonyukban recipiálniuk kell. A szocialista államok egymásközötti érintkezését persze a nemzetközi jognak nemcsak ezek a volt egyetemes jellegű és új tartalommal megtöltött szabályai rendezik, hanem azok az újonnan alkotott jogszabályok is, amelyeket a szocialista államok önmagukra nézve szerződéssel vagy szokásjogi úton teremtettek. A szocialista államok nemzetközi jogában akadály nélkül érvényesülhet a szocializmus gazdasági alapötvénye és egymásközötti kapcsolatokban új, szocialista nemzetközi jog áll elő. Ez az új nemzetközi jog, mint regionális nemzetközi jog illeszkedik be abba a nemzetközi jogrendszerbe, amelyet a terjedelmében leszűkült egyetemes nemzetközi jog fog össze. Nincs két egymástól elszakított, egymással semmilyen kapcsolatban nem álló, külön kapitalista és külön szocialista nemzetközi jog. Az, hogy a kialakult szocialista nemzetközi jogot regionálisnak nevezi — fűzi hozzá Buza László — semmiesetre sem jelenti azt, mintha a szocialista nemzetközi jog nem lépne fel az univerzálissá válás igényével. A fejlődés mai szakában azonban nem univerzális jog és univerzálissá válása csak akkor következik be, ha a kapitalista államok belső forradalom útján szocialista típusú államokká alakulnak át. Kétségtelen az is, hogy a szocialista államok valamennyi államhoz való viszonyukban ugyanazon principiumok alapján állanak, de míg egymásközötti viszonyukban ez a törekvés szilárd tételes nemzetközi jogszabályokat hozott létre, a kapitalista államokhoz való viszonyukban egyelőre csak törekvéstről van szó, mely azoknak a haladó jellegű jogszabályoknak érvényrejuttatására irányul,

amelyeket a második világháborúval kapcsolatban a Szovjetunió és az imperialista államok közös megegyezéssel alakított ki.

Az a körülmény — folytatja tovább — hogy a szocialista nemzetközi jogot regionálisnak nevezi, természetesen nem jelenti azt, mintha jogi természetét tekintve a latinamerikai regionális nemzetközi joggal azonos volna. A két regionális jog között igen mérhető különbség van. A szocialista nemzetközi jog nem egy vidék, sőt nem is egy kontinens nemzetközi joga, ezért helyesebb a regionális helyett a partiális (részleges) nemzetközi jog elnevezést használni. Az amerikai nemzetközi jog egy kontinensnek, egy meghatározott területnek nemzetközi joga, ugyanannak a kapitalista gazdasági rendnek a felépítésiénye, amelyiké a régi nemzetközi jog volt a latinamerikai államoké a gyarmati állapotból való felszabadulását megelőző időben. Nem lépett fel és nem is léphetett fel azzal az igénnyel, hogy új típusú egyetemes nemzetközi joggá váljék. A szocialista államok egymásközötti viszonyában érvényesülő nemzetközi jog ezzel szemben a jövő univerzális nemzetközi joga, partiális jellege tehát csak ideiglenes.

2. *Flachbarth Ernő* koreferátumában a nemzetközi jog anyagát általános (egyetemes) és részszerű (partikuláris) nemzetközi jogra osztja fel aszerint, hogy valamennyi vagy csupán két, illetőleg több állam közti kapcsolatokat rendez-e. A részszerű — partikuláris — kifejezés félreértésekre adhat okot s ezért inkább a különös (speciális) elnevezést használja. Az ú. n. regionális nemzetközi jog az utóbbi kategóriába tartozik s a különös nemzetközi joghoz így viszonylik, mint a logikában a species a genushoz és nem külön faj és nem is külön „szinte” a nemzetközi jognak. Mivel nincs olyan nemzetközi szerződés, amelynek a föld valamennyi állama részese lenne, az általános nemzetközi jog ez idő szerint nem szerződéses jog, hanem szokásjogi szabályokból áll, míg a különös nemzetközi jog túlnyomóan szerződéses és csak kisebb részben áll különös szokásjogi szabályokból. Az általános nemzetközi jog nagy és rendkívül halvány körvonalakkal megvonja azt a keretet, amelyen belül a különös nemzetközi jog az államok kisebb-nagyobb csoportjai, de sohasem valamennyi állam közti kapcsolatokat szabályozza. Kötelező erő szempontjából az általános és a különös nemzetközi jog szabályai között különbség nincs.

A szocialista és a kapitalista, valamint a mindkét típusú államok közötti nemzetközi jogszabályok kérdésére áttérve, megállapítja, hogy azt a problémát, vajjon a népi demokráciák milyen típusú államok, a szocialista jogelmélet már eldöntötte olyan értelemben, hogy típusuk, célkitűzéseik és feladataik szerint szocialista államok. Ezért nem helytelen az egymásközötti nemzetközi kapcsolataik szabályozására alkotott nemzetközi jogszabályok összességét szocialista nemzetközi jognak nevezni. Ami a Német Demokratikus Köztársaságot és a Kínai Népköztársaságot illeti, mindkettő az imperialistaellenes és demokratikus béketáborhoz tartozik, külpolitikai célkitűzéseik, nemzetközi jogi koncepcióik nem különböznek a szocialista államokétól. A Szovjetunió és a népi demokratikus államok között egyrészt, a Német Demokratikus Köztársaság és a Kínai Népköztársaság között másrészt, illetőleg az utóbbiak közti viszonyban az ő részükről alkotott nemzetközi jogszabályokat tehát a szocialista nemzetközi joghoz tartozóknak kell tekintünk.

A szocialista államok egymásközötti kapcsolataira az általános nemzetközi jogszabályok hatálya szintén kiterjed, de azokat nagyrészt olyan különös nemzetközi jogszabályok rendezik, amelyeket az illető típushoz tartozó államok egymásközött alkottak. E különös jogi normák tartalma nem azonos azokéval, amelyek a kapitalista államok között vannak hatályban, hanem szocialista tartalmuk van és ezért összességüket szocialista nemzetközi jognak nevezzük. Tendenciájuk valóban az, hogy elveik behatoljanak az általános nemzetközi jogba. A szocialista nemzetközi jog nem regionális jog, ezt ugyanis nem a szocialista államok földrajzi szomszédságából, vagy ugyanahhoz a földrajzi tájhoz való tartozásukból eredő gazdasági és egyéb szükségletek hozzák létre, mint az ú. n. amerikai nemzetközi jogot, hanem a szocialista társadalmi és gazdasági rendhez való tartozásuk, illetőleg a békéért való harc. A szocialista nemzetközi jog nem része az általános nemzetközi jognak, hanem amellel áll fenn, azok között a keretek között, amelyeket ez von meg.

Azokat a nemzetközi kapcsolatokat, amelyek szocialista és kapitalista államok között állanak fenn, részben az általános (egyetemes) nemzetközi jog szabályozza, részben pedig a szocialista és kapitalista államok között létrejött nemzetközi szerződések és közöttük esetleg kialakult különös nemzetközi szokásjogi formák, tehát olyan nemzetközi jogszabályok, amelyek a különös nemzetközi jog körébe tartoznak. Ilyen például egy kereskedelmi szerződés, amelyet egyrésztől egy szocialista, másrésztől pedig egy kapitalista állam kötött. Ilyen minden univerzalista tendenciája mellett az ENSZ Alapokmánya is. (Az Alapokmány rendelkezései között is vannak azonban általános nemzetközi jogi jellegűek, nevezetesen azok, amelyek már korábban kialakult nemzetközi szokásjogi szabályokat foglaltak írásba.) A kapitalista és a szocialista államok egymásközötti kapcsolatokat rendező szokásjogi szabályok egy része még az első szocialista állam megalakulása előtt keletkezett, azonban a szocialista állam is elismerte őket, mivel tartalmuk haladó, demokratikus és a békét szolgálja. Ilyen például az államok szuverenitásának, egyenlőségének, a bennmaradásának, a pacta sunt servanda, a támadó elleni önvédelem megengedtségének elve stb. Az első szocialista állam megalakulása után viszont szokásjogi normák csak jogtechnikai téren keletkezettek, mivel korunkban csak technikai téren képzelhető el olyan szokás, amelyet a proletariátus a burzsoáziával együtt kíván követni. Amennyiben a régi, szokásjogi normákat a szocialista államok új tartalommal töltik meg, azok csak a szocialista államok közötti kapcsolatokat szabályozhatják s így a szocialista nemzetközi joghoz tartoznak. A régi szokásjogi szabályok elismerésének és alkalmazásának attól függővé tétele azonban, hogy tartalmuk haladó és demokratikus legyen s hogy a békét szolgálják, még nem jelenti azoknak új tartalommal való megtöltését és azt, hogy csupán a szocialista államok közötti viszonyban van kötelező erejük. Az ellenkező megoldás oda vezetne, hogy az 1917. előtti egész általános nemzetközi jog elvesztené e jellegét és nem kötelezné a burzsoá államokat a szocialista államokkal szemben.

A nemzetközi jog felépítmény jellegével kapcsolatban Flachbarth Ernő megállapítja, hogy Hajdu Gyula ama vélemény ellen, hogy a kapitalista és szocialista gazdasági rend mindegyikének külön nemzetközi jogi felépítménye van és ami a két felépítményben közös, az alkotja

a két gazdasági rendszer államai közti viszonyt szabályozó nemzetközi jogot, eddig nem merült fel ellenvetés. Nem ért egyet azonban Buza Lászlónak azzal a tételével, miszerint csak az egyetemes jellegű nemzetközi jogszabályokra vonatkozik az a megállapítás, hogy azok minden állammal a saját gazdasági alap felépítményei és egyidőjűleg mindkét gazdasági alapot szolgálják. Flachbarth Ernő nézete szerint ide tartoznak a szocialista és a kapitalista államok közötti kapcsolatokat szabályozó ama nemzetközi jogi normák is, amelyek nem az általános, hanem a különös nemzetközi jog körébe tartoznak, mint például a szocialista és kapitalista államok közti kereskedelmi megállapodások, az ENSZ Alapokmánya, vagy pedig a második világháborút lezáró békeszerződések. A kétféle gazdasági-társadalmi rendszerhez tartozó államok közötti viszonylatban nemcsak az általános, hanem a különös jellegű nemzetközi jogi normák is a saját gazdasági alap felépítményei és szolgálják az alapot. Helyes ellenben, hogy ugyanaz a nemzetközi jogszabály csak a fejlődés bizonyos szakában, tehát csak átmenetileg lehet két különböző gazdasági alap felépítményét alkotó jognak része és ilyenkor is fennáll az a veszély, hogy a különböző államok saját jogrendszerük szellemében magyarázzák az azonos jogszabályokat s ez súlyos nemzetközi konfliktusok forrása lehet. Ez az átmenet azonban viszonylag igen hosszú ideig tarthat, nevezetesen annak a történelmi korszaknak a végéig, ameddig a kapitalista és a szocialista gazdasági-társadalmi rendszerek egymás mellett fognak létezni.

Ami a nemzetközi jog és a belső állami jog közti viszony vizsgálatát illeti, a nemzetközi jog primátusának az ú. n. tisztá jogtani iskolától eredő elmélete az állami szuverenitás elvének tagadásához és ezzel a nemzetközi jog megsemmisítéséhez vezet s ezért a szocialista nemzetközi jogtudomány számára az imperializmus korának ez a jellegzetes burzsoá elmélete elfogadhatatlan. Flachbarth Ernő megállapítja, hogy Visinszkij az állami jog prioritása mellett foglalt állást azzal, hogy nem a nemzetközi jog az alapja a nemzeti jognak, hanem ellenkezőleg, a nemzeti jog a forrása és alapja valamely állam a nemzetközi közösség más tagjaihoz való külső viszonyát szabályozó politikájának és módszereinek. Az állami jog prioritásának ez a szocialista elmélete semmiesetre sem lehet azonos az állami jog primátusának Hegeltől származó burzsoá elméletével, mely szerint a nemzetközi jog nem egyéb, mint «külső államjog». Az állam külpolitikája belpolitikáján nyugszik; minden állam belpolitikájának és belső jogának megfelelő nemzetközi jog kialakítására törekszik. Az, hogy a nemzetközi jog az állami alapon alapszik, nem jelenti azt, mintha a nemzetközi jog is része lenne az állami jognak, mintha az állami jog megváltoztatásával az állam szabadulhatna nemzetközi kötelezettségeitől. A szovjet nemzetközi jogtudomány erősen kidomborítja a pacta sunt servanda elvének jelentőségét és — ellentétben a burzsoa nemzetközi jogtudósokkal — elveti a rebus sic stantibus klauzulát. Buza Lászlónak azt a megállapítását — mondja Flachbarth Ernő — hogy «a nemzetközi jog az állam jogrendszerének más államokéval közös része» és «két vagy több állam közös joga», nehéz elhatárolni a hegeli elmélettől, amely a nemzetközi jogot a maga egészében természetesen szintén nem egy, hanem annyi állam joga meghosszabbításának — tehát részének — tekintette, amennyi annak hatálya alá tartozik. Ez ellen a felfogás ellen szól az a megfontolás is, hogy a kétféle jognak más a forrásrendszere. A szovjet

nemzetközi jogászok még akkor is határozott különbséget tesznek a nemzetközi jog és az állami jog forrásai között, ha az állami jog valamely forrását a nemzetközi jog közvetett forrásának tekintik. A *lex posterior derogat priori* elve a nemzetközi jog és a belső állami jog közötti viszonyban nem érvényesül.

A *haladó hagyomány* kérdésével kapcsolatban Flachbarth Ernő kifejti, hogy a nemzetközi jog tudásainak megítélése szempontjából az illető tudós egész életműve irányadó és az értékmérő elsősorban az emberiség haladásának tett szolgálat. Haladó jogász volt Grotius is, mert megalapította a nemzetközi jog tudományát; mert az akkor a kapitalista fejlődés élén járó hazájának érdekében a tengerek szabadságának elvét hirdette, mert követelte, hogy a semlegesnek nevezett államok ne részesítsék segítségben azt az államot, amely igazságtalan ügyért harcol stb. Vannak nemzetközi jogászok, akiknek egész életműve nem haladó, de egyes tanai mégis azoknak tekinthetők. Pl. Vitoria. Valamely korszak egész nemzetközi jogának haladó vagy nem haladó jellege ugyanezen szempontok szerint bírálható el. Elfordulhat, hogy a nemzetközi jog a maga egészében nem haladó, mint pl. az imperializmus korszakában, de egy-egy nemzetközi jogi szabály mégis a haladás vonalában fekszik. A haladó nemzetközi jogi eszmék sem mindig az államon belüli jogban tűnnek fel. És nemcsak a nemzetközi jogi felépítményhez tartozó intézmények, hanem a nézetek, vélemények, elméletek is előbbre vihetik a nemzetközi jog fejlődését. A nagy háborúkat rendszerint a nemzetközi jog bizonyos fejlődése szokta követni. Ennek lélektani oka az, hogy az emberéletben és anyagban bekövetkezett veszteségek közvetlen hatása alatt az emberiség leginkább élvezet tudatára a háború borzalmainak és a békeszerződéstől remélt egy újabb háború okainak kiküszöbölését. Tévedés volna azonban — szögezi le a továbbiakban — a nemzetközi jog minden fejlődését a háborúnak tulajdonítani. Ez azt jelentené, hogy eleve lemondunk az emberek százmillióit átfogó hatalmas béke-mozgalom célkitűzéseiről, noha mindnyájan meg vagyunk győződve e mozgalomnak nemcsak szükségességéről, de gyakorlati eredményességéről is.

3. *Vitányi Béla* konferenciájában kibővítette és kiegészítette Buza László tervezett művének tematikájával kapcsolatos nézeteit. Az *egyetemes (univerzális) és a részszerű (partikuláris) nemzetközi jog kérdését vizsgálva* kifejti, hogy a jogi noéma jogi fogalmakba öntve fejezi ki azt a társadalmi-gazdasági rendet, amelynek talajából kifejlődött. Egyetemes, társadalmi-gazdasági rend joga egyetemes lesz, annak kialakulásáig azonban a jog azon társadalmi-gazdasági alap különböző formáit fejezi ki, amelyből kifejlődött. Minden társadalmi-gazdasági rend jogában vannak közös elemek, amelyek azonban a hely és idő szerint különböző értelmezést és alkalmazást nyerhetnek. A nemzetközi jogban, amely mindenkor a különböző emberi közösségek közötti érintkezés szabályait tartalmazta, éppen ezek a közös elemek a túlnyomóak. Az egyetemes nemzetközi jog szabályainak egy része azonban az eltérő társadalmi-gazdasági viszonyoknak megfelelően más tartalmat nyerhet. »Quid recipitur, recipitur per modum recipientis.« A fejlődés további folyamán bizonyos ismérvek szerint elhatárolható államok közötti viszonylatban a nemzetközi érintkezésnek az őtani társadalmi-gazdasági viszonyoknak megfelelően szabályai alakulhatnak ki, amelyeket egyéb álla-

mok közötti viszonylatban nem alkalmaznak. Az egyetemes nemzetközi jog mellett tehát fennáll bizonyos ismérvek szerint elhatárolható államok között részszerű (partikuláris vagy regionális) nemzetközi jog is. Ennek tagadása a történeti tényekkel való szembehelyezkedés lenne. Annak eldöntése, hogy a nemzetközi jog szabályainak bizonyos ismérvek szerinti differenciálódása mikor jut el arra a fokra, hogy azt az egyetemes nemzetközi joghoz való viszonylatban részszerű nemzetközi jognak lehet tekinteni, lényegében nem annyira jogi, mint inkább politikai elbírálás kérdése. Az amerikai kontingens államai földrajzi különállásán alapuló közösségének bizonyos nemzetközi jogi különállás által való kihangsúlyozása valójában az Amerikai Egyesült Államok politikai és gazdasági hegemoniájának alátámasztását szolgáló panamcrikánizmus egyik megnyilvánulása. Az amerikai doktrína egyébként is a részszerű nemzetközi jognak az egyetemes nemzetközi joggal szemben derogatív hatást tulajdonít, ami gyakorlati kihatásában már a nemzetközi jog egyetemessége tagadásának határvonalán jár. A részszerű nemzetközi jognak ilyen felfogását tehát — írja Vitányi Béla — el kell utasítani. A részszerű nemzetközi jog kitölti és továbbfejleszti az egyetemes nemzetközi jogot, de nem állhat azzal ellentétben.

Buza Lászlónak a *nemzetközi jog különböző szintjeire* vonatkozó álláspontjával kapcsolatban kifejti, hogy az első két szint lényegileg megfelel az egyetemes nemzetközi jognak és a részszerű nemzetközi jognak, míg a harmadik szint kérdése — vagyis azoké a jogszabályoké, amelyek két állam egymásközötti kapcsolatát rendezik s e két állam egymásközötti viszonyában jelentkeznek a jogrendszer közös részeként — vitatható. A kérdés megvilágítása érdekében ki kell térni a nemzetközi jog és a nemzetközi szerződési jog közötti disztinkcióra. A nemzetközi szerződések kötésére, hatályára, hatályának megszüntetésére vonatkozó szabályok kétségtelenül a nemzetközi jog anyagát képezik, nem képezik azonban szükségszerűen a nemzetközi jog anyagát két állam közötti valamennyi kapcsolat, minden egyes szerződés tartalma. Az, hogy két állam között szerződészerű formában megjelenő konkrét kapcsolat tartalma nemzetközi jogot képez-e vagy sem, a szerződés tárgyától függ. Vitatható, hogy nem alkotják a nemzetközi jog anyagát azok a szerződések, amelyek nem a nemzetközi jog által szabályozott tárgyra vonatkoznak. (Pl. műszaki, kulturális és egyéb szakterületre vonatkozó szerződések.) Két állam között létrejött szerződés sem az általános, sem a részszerű nemzetközi jognak nem része, harmadik államokra nézve *inter alios acta*. A nemzetközi jog végtelen differenciálódását jelentené, ha ezeket is minden egyes esetben a nemzetközi jogi anyagba sorolnánk. Ez a felfogás azt vonja maga után, hogy az egyetemes nemzetközi jog és a részszerű nemzetközi jog mellett minden állam saját külön nemzetközi jogának fogalmát is fel kell vetni. Ha Buza László a jogrendszer közös részeként jelentkező kétoldalú szerződések alatt azokat a nemzetközi szerződéseket érti — írja Vitányi Béla — melyek két állam egymásközötti viszonylatában kialakult jogi elveket valósítanak meg, akkor valóban a nemzetközi jog anyagába tartoznak, azonban nem a »harmadik szintre«, hanem a »második szintre«. Az ilyen szerződések ugyanis, bár formailag két állam között jönnek létre, részszerű nemzetközi jogot képező szabályokat juttatnak kifejezésre.

Ami a *szocialista nemzetközi jog* kérdését illeti. Vitányi Béla nézete szerint — amint ezt már Buza László tervezett munkájának tematikájára adott bírálatában kifejtette — szocialista állam névvel csak a megvalósult szocializmus államát, a Szovjetuniót illehetjük. A párt- és kormánymegnyilatkozások a szocializmust építő vagy a szocializmus útján haladó népi demokratikus államokról beszélnek. Pontosabbnak látszik tehát a «szocialista típusú államok» megjelölés, leghelyesebb azonban a demokratikus államok közötti kapcsolatokról beszélni. További kérdés, hogy a Kínai Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság helyzetük és fejlődésük különlegességei következtében mennyiben tekinthetők népi demokráciáknak. A «szocialista nemzetközi jog» kifejezés használatával is óvatosan kell eljárni. A szocialista nemzetközi jog a jövő fejlődés perspektívája. Különálló, regionális hatályú szocialista nemzetközi jog nincs, és erről már csak azért nem lehet szó, mert a demokratikus államok valamennyi állammal való viszonylatban ugyanazon princípiumok alapján állanak. A demokratikus államok a fennálló általános nemzetközi jog demokratikus princípiumait alkalmazzák, azok valódi értelmének a marxizmus-leninizmus szellemében való érvényesítésére törekszenek (pl. az államok szuverenitásának, a nagy- és kisállamok egyenlőségének, a nemzetek önrendelkezési jogának valóságos és teljes érvényesülése) és törekszenek a nemzetközi jog ezen demokratikus princípiumaival ellentétben álló, multból maradt esőkevény intézmények (kapitulációk, koncessziók, gyarmati, mandátumrendszer stb.) kiküszöbölésére. A demokratikus államok közötti viszonylatban fennálló nemzetközi jog általánosan elfogadott elvei a proletár-nemzetköziség, a szocializmus építésében való kölcsönös segítség, a békéért való közös harc alapján minőségileg és tartalmilag is különböző kapcsolatokat hoznak létre, mint a kapitalista államokkal való viszonylatban. A nemzetközi jog egységes és általánosan elismert normái a nemzetközi jog minden jelenlegi alapjára kötelezők — hangsúlyozza Vitányi Béla s hozzáfűzi — ez természetesen nem jelenti a nemzetközi jogban fellelhető retrográd, esőkevényes intézmények elismerését és alkalmazását. Nem ért egyet Buza Lászlónak azzal a megállapításával sem, hogy a kapitalista államok által annakidején kialakított egyetemes nemzetközi jog szabályai a szocialista államokra csak recepció útján, mint szokásjogi szabály érvényesülnek. Felesleges a szokásjogi szabályként való érvényesülést hangsúlyozni, amikor az egyetemes nemzetközi jog szabályainak legalább is kilencven százaléka szokásjogi. A kötelező erő szempontjából egyébként sincs különbség a szerződéses nemzetközi jog és a szokásjog között. Nem lehet a korábban kialakult nemzetközi jogot a maga egészében kapitalista nemzetközi jognak tekinteni és ezzel szembeállítani az új, szocialista nemzetközi jogot. A Szovjetunió sem utasította el a létrejötté előtt keletkezett nemzetközi jogot, sőt ellenkezőleg, annak formáit új, haladó, a szocialista elveknek megfelelő tar-

talommal töltötte meg. Gondoljunk a szuverenitás, az államok egyenjogúsága, a beavatkozás kétségtelenül korábban kifejlő lett nemzetközi jogi fogalmaira, amelyek a Szovjetunió értelmezésében és gyakorlatában egészen más tartalmat nyertek. Fejtegetéseink összegezéséül Vitányi Béla leszögezi, hogy szovjet részről nem vetették fel még azt a kérdést, hogy vajjon az egyetemes nemzetközi jog szabályainak a demokratikus államok közti viszonylatban szocialista szellemben való alkalmazása vezetett-e részszerű nemzetközi jog létrejöttéhez. Az amerikai regionális nemzetközi jog eszénájének háttérét s az ahhoz fűződő törekvéseket figyelembe véve, rendkívül időzérűtlennek kell tekinteni az amerikai regionális nemzetközi joggal való párhuzamba állításra önkénytelenül is alkalmat adó regionális jellegű szocialista nemzetközi jog létezésének fessegetését, mely a nemzetközi jognak a két gazdasági rendszert összekötő szerepének hangsúlyozása helyett az eltérő elemeket helyezi mesterjégesen előtérbe.

A «szocialista nemzetközi jognak» mint jelenleg létező jogrendszernek fogalmát tehát, mint félreérthetőt, mellőzni kellene. Lehet és kell azonban beszélni a «szocialista nemzetközi jogi elvekről», a «szocialista típusú (vagy demokratikus) államok által követett nemzetközi jogi elvekről».

A tézisek és referátumok egybevetéséből kitűnően véleményeltérés mutatkozik a nemzetközi jog haladó jellegének megítélés tekintetében a szerzők álláspontja között. Ami a nemzetközi jog felosztását, az egyes jogszabályok területi hatályát illeti, az általános (egyetemes, univerzális) és különös (részszerű, partikuláris) elnevezések terminológiai kérdésén túlmenő vitát váltott ki a kétoldalú szerződések külön szintként való megkülönböztetése. Nincs egységes álláspont abban a tekintetben sem, hogy milyen elnevezéssel illessük a békétábor különböző államait, a leglényegesebb eltérés azonban a szocialista nemzetközi jog fogalmának és kialakulásának kérdésénél merült fel. A jövő perspektívája-e a szocialista nemzetközi jog? Csupán szocialista nemzetközi jogi elvekről beszélhetünk-e, vagy pedig a szocialista államok között kialakult regionális hatályú szocialista nemzetközi jogról? Mind a tézisek, mind a referátumok foglalkoznak a nemzetközi jog felépítmény jellegének kérdésével és a gazdasági alapozó való viszonyával és több, kellőképpen meg nem világított részlet-problémára mutatnak rá. A nemzetközi jog és a belső állami jog viszonya szintén olyan kérdés, melynek megoldását illetően még nem beszélhetünk egyöntetű, általánosan elfogadott álláspontrol.

A szegeci nemzetközi jogi aukét tulajdonképpen tárgyat és feladatát tehát ezeknek a kérdéseknek a megvitatása képezte.

Pulay Gábor — Herczegh Géza
(Állam- és Jogtudományi Intézet)

(Folytatjuk)

Minden haladó szellemű magyar jogász tagja a Magyar Jogász Szövetségnek

Egyéves az új polgári perrendtartás*

Egy év rövid idő egy mindennapi használatra szolgáló kódex összes haladó eredményének és valamennyi hibájának, hiányának végleges lemeréséhez, de egyévi gyakorlati alkalmazás elegendő ahhoz, hogy a kódexnek a gyakorlatban leginkább levált rendelkezéseire és a gyakorlati alkalmazás során élesebben kiütköző hibáira rá lehessen mutatni.

I. Az új Pp.-nek az az Alkotmányban lerögzített egyik szervezeti alapelve, amelynek értelmében a bíróságok hivatásos bírákból és népi ülnökökből alakított tanácsokban ítélkeznek (37. §), a gyakorlati alkalmazás során az elsőfokú eljárásnál, különösen a tényállás megállapítása körül kitűnően bevált. Ezen a vonalon nemcsak arról van szó, hogy a mindennapi élet tapasztalatai a bíróság döntéseiben nagyobb mértékben érvényesülnek, mint a multban, nemcsak arról, hogy a bíróság elé kerülő felek is látják, hogy a bíróság nem afféle »hivatalnok«-intézmény, hanem róluk és felettük épp úgy — sőt az elsőfokú eljárásban döntő súllyal — ítélt a közülük való laikus bírót, aki az igazságszolgáltatás gyakorlásával az államhatalomnak éppoly részese, mint a hivatásos bírót. A népi ülnököknek a bíraskodásban való részvétele azonban nem csupán az államhatalom gyakorlásában való részvételt jelenti, hanem azt is, hogy a tapasztalati tudással felvértezett népi ülnök a jog alapvető ismereteit is elsajátítja és ezenkívül a köztük és a hivatásos bírák közötti kapcsolatot elmélyíti, amely körülmény a szocializmus fejlődése szempontjából nagyjelentőségű.

A bíróság igen széleskörű kitanító, tájékoztató és figyelmeztető kötelességének teljesítése a gyakorlatban igen jótékonyan érvényesül. Egyfelől hatékonyan elősegíti a bíróságnak az igazságra való törekvése sikerét, másfelől alkalmasnak mutatkozik arra, hogy a szembenálló felek jogi vagy általános műveltsége között fennálló eltéréseket az adott perben kiküszöbölje. Ezenfelül azonban jelentősége van az ökonómikus pervitel szempontjából is; így felesleges fellebbezéseknek veszi elejét a Pp. 145. § (2) bekezdésének az a szabálya, hogy a tárgyalás berekesztése előtt az elnök köteles a feleket erre figyelmeztetni és megkérdezni tőlük, kívánnak-e valamit előadni, nehogy meglepetésszerűen érje őket az ítélet, még mielőtt a per eldöntése szempontjából jelentős valamennyi tényállásukat előadták és minden bizonyítékukat megjelölték volna.

A Pp. rendelkezései lényegesen elősegítik egyszerűbb perekben a pertartam megrövidülését. A külön perfelvételi tárgyalásnak a megyei bírósági eljárásban való eltörlése már az első határnapon való érdemleges tárgyalásra módot ad, míg a régi Pp. idejében a bíróság nem élt azzal a lehetőséggel, hogy a perfelvételi tárgyalást követően benyújtott előkészítő iratban előterjesztett bizonyítási indítványok értelmében az érdemleges tárgyaláson tanúkat, szakértőt idézzen, szemle-tárgyat szerezzen be (Rpp. 204. §), így az első ügyvezetett érdemleges tárgyaláson, amely valójában azonban már a második tárgyalás volt, nem történt egyéb, mint az, hogy a felek előadták, helyesebben előadottnak tekinteni kérték előkészítő irataikat, a bíróság pedig az előkészítő iratban foglaltak alapján bizonyítást rendelt el.

A mai helyzet tehát hasonlíthatatlanul előnyösebb, mint a multbeli. Mégsem mondhatjuk azonban ideális-

nak. Az előkészítő iratok beadhatóságának a legszűkebb köre szorítása egyfelől, a kötelező ügyvédi képviselőt megszüntetése másfelől, elég gyakran olyan helyzetet eredményez, amely *bonyolultabb* perekben a bíróság munkáját feleslegesen szaporítja és a pertartamot indokolatlanul hosszabbítja meg. Erre az alábbiakban még rátérek. Magától értetődik, hogy a pertartam lerövidítéséhez jelentékeny mértékben járul hozzá a kétfokú fellebbezést eljuttató.

A dolgozók érdekeinek gondos figyelembevételét eredményezte a járásbíróságnak, mint általános hatáskörű bíróságnak megszervezése. Ennek előnyei szembeötlőek. Ugyancsak a dolgozók érdekeire van figyelemmel a törvénynek az a rendelkezése, amely a járásbírósi hatáskörbe tartozó keresetnek jegyzőkönyvbe mondanását bármely járásbíró előtt megengedi (94. § (1)). Ennek gyakorlati előnye abban mutatkozik, hogy a felperes saját lakóhelye szerint illetékes járásbírósnak is jegyzőkönyvbe mondhatja azt a keresetet, amelynek az elbírálására egy a lakóhelyétől távolfekvő járásbírósnak illetékes. A költségtmentesség új szabályozása ugyancsak védi a dolgozók érdekeit, anélkül hogy figyelmen kívül hagyná a kincstár jogos szempontjait.

Sen rendszeresen, sem kimerítően nem soroltam fel a Pp.-nek a gyakorlatban különösen bevált rendelkezéseit. Ehhez mindenképp az összes szervezeti és működési alapelvek a gyakorlatban miként történő hatályos érvényesülését kellett volna ismertetni, ezzel azonban helyszűke miatt részletesen nem foglalkozhatom.

Annyit azonban már a most elmondottak alapján meg kell állapítani, hogy az új Pp. a gyakorlatban általában kiállta a próbát és átfogó szocialista jogalkotásaink között kiemelkedő helyet foglal el.

II. A gyakorlati alkalmazás során azonban már eddig is kiütköztek a Pp.-nek olyan hibái, hiányai is, amelyeket novelláris úton lehetőleg mielőbb ki kellene küszöbölni. A hibák és hiányosságok okait nem csekély részben annak lehet tudni, hogy a törvény előkészítése folyamán sem annak tervezete, sem annak javaslata nem került a szakemberek (jogtudósok, bírák, ügyvédek) megfelelő körének véleményezése alá, hanem csupán kisszámú szakember szerkesztett arról — bizalmas jellegű — tudomást, de még az előterjesztett kisszámú vélemény sem részesült megfelelő figyelemben.

I. A fentiekben rámutattam már arra, hogy egyszerűbb tényállású perekben a Pp.-nek a pervezetést eljuttató rendelkezése jelentősen szolgálja a peres eljárás gyors befejezésének kívánatos szempontját. Annál nagyobb nehézség áll be a rendszerint bonyolultabb tényállású perekben: így a járásbíró előtt a számadási, vagyongozgató, örökösödési perekben, a megyei bíróság előtti eljárásban pedig igen gyakran a személyi állapotot tárgyaló, a szerzői jogi és szabadalmi perekben stb. Ezek a nehézségek nem a véleményem szerint feltétlenül helyes pervezetési módoknak tulajdoníthatók, hanem annak, hogy a tényállás ezekben a perekben rendszerint bonyolult és a fél gyakran a legjobb akarata mellett sem képes a helyes tényállás megállapítására vezetni, vagy legalább is arra utat mutató előkészítő irat benyújtására.¹ Ez azután azt eredményezi, hogy a bíróság a tényállás megállapítása céljából esetleg tárgyalásokon át kénytelen

*Perjogi reformgondolatok.

¹L. A magyar polgári perjogi főbb kérdései című tanulmánygyűjteményben a tárgyalásról írt tanulmányomat. 92. old.

a felek ismételt kihallgatásával, tanúk, szakértők meghallgatásával, megkeresések intézésével megállapítani azt a tényállást, amelyet a feleknek megfelelően szerkesztett és kellő bizonyítékokkal felszerelt előkészítő iratai alapján vagy a bizonyítási eljárás teljes mellőzésével, vagy pedig lényegesen szűkebb körre fogott bizonyítási eljárás eredményeképp képes lenne megállapítani. Ennek a helyzetnek orvoslásaként a bíróságnak jogot kellene adni arra, hogy amennyiben közvetlen észlelete alapján azt látja, hogy a fél vagy helyette a Pp. 67. § a), b), d) és f) pontjai szerint eljárni hivatott meghatalmazottja az eljárást előbbrevivő előkészítő irat szerkesztésére nem lesz képes, kötelezhesse a felet arra, hogy maga helyett olyan meghatalmazottat bizzon meg, illetőleg az eljáró meghatalmazottja helyett képviselével olyan más meghatalmazottnak adjon megbízást, aki a most jelzett megfelelő tartalmú előkészítő iratot meg tudja szerkeszteni.

A Pp. 125. §-ának (3) bekezdése azt is lehetővé teszi, hogy az alperes nyilatkozatát — amely irányulhat a per megszüntetés kérésére vagy az érdemleges vélekezés előterjesztésére — már a kitűzött határnap előtt benyújthatja vagy jegyzőkönyvbe mondhatja. Ugyancsak megadja a Pp. 244. § (1) bekezdése a fellebbező fél ellenfelének azt a jogot, hogy a fellebbezésre vonatkozó nyilatkozatát tartalmazó válasziratot már a fellebbezési tárgyalás előtt benyújthatja.

A gyakorlatban azonban ezek a per gyorsítását célzó rendelkezések alig érvényesülnek. Az alperesekben ma még általában nem olyan erős a szocialista öntudat, hogy a saját ténykedésükkel sietteszék a rájuk nézve gyakran kelveztlen kimenetelű per befejezését, amikor a vélekezést a tárgyaláson is minden joghátrány nélkül előterjeszthetik. Ebben a vonatkozásban azután a fentjelzett nehézségekkel újból találkozunk. Az alperesek az eseteknek kétélykivül kisebb számában esetleg hajlandók lennének arra, hogy a keresettel szemben előterjeszteni kívánt nyilatkozatukat a tárgyalás előtt írásban terjeszsek elő, de azt megfelelően elkészíteni nem tudják. Azt pedig, hogy nyilatkozatuknak jegyzőkönyvbe vétele céljából a bíróságnál a tárgyalási határnapot megelőzően is jelenjenek meg, idővesztésüggük, az ebből eredő keresetkiesés elkerülése céljából nem teszik meg, amit nem is lehet rossznéven venni tőlük.

A 125. § (3) bekezdésében és a 244. § (1) bekezdésében foglalt, a per befejezését gyorsítani kívánó szabályok a fentieknél fogva a cél elérésére alkalmasaknak nem bizonyultak, annál kevésbbé, mert ezek a jogszabályok minden szankció nélküliek. Nézetem szerint méltánytalan lenne szankció alkalmazása épp az írásbeli nyilatkozat elkészítésénél felmerülő — már többször hivatkozott — nehézségek miatt. De ha bármiféle szankciót lehetne is fűzni ahhoz, hogy az írásbeli nyilatkozat vagy annak a bíróságnál való szóbeli előterjesztése elmaradt, ennek előfeltétele mindenképp egy hosszabb tárgyalási határnap kitűzése. Amit tehát nyernék azzal, hogy kellő határidő engedélyezésével, esetleg segítség igénybevétele útján az alpereseknek inkább áll módjukban írásbeli nyilatkozatukat megszerkeszteni vagy nyilatkozatukat a bíróságnál megtenni, ezt az időbeli előnyt elveszítendő azzal, hogy a bíróságnak ebben az esetben az eddiginél lényegesen hosszabb határidőt kellene kitűznie.

Kívánatos lenne tehát, hogy az alperesek mind sűrűbben éljenek azzal a jogukkal, hogy a keresetre vonatkozó nyilatkozatukat még a tárgyalás előtt előterjeszsek, mert a vitás ügy mielőbbi befejezése, a függő,

bizonytalan helyzet mielőbbi megszüntetése nemcsak a felperesnek, hanem az alperesnek is érdeke.

2. A gyakorlatban elég sűrűn fordul elő, hogy a fél a keresetet vagy egyéb beadványt hiányosan terjeszti elő. (Egy példányban nyújtja be a beadványt, nem jelöli meg az ellenfél pontos címét stb.) A hiányos beadványt átvevő írolakezelő tartozik ugyan a hiány nyombani pótlására a felet felhívni, de ha a fél a felhívásnak nem tesz eleget, köteles a beadványt átvenni és lajstromozni. A hiány pótlására való fellívás — ha mindössze nyolcnapos határidőt szab is erre a tanácsvezető — legalább tízenöt napos idővesztéséget jelent. (A tanácsvezető három napon belül köteles intézkedni, a leírás 1—3 napig tart, a kézbesítés 2—3 napot vesz igénybe.) Az írolakezelő fentjelzett figyelmeztetésére még lehetőség sincs akkor, ha a fél a beadványát gyűjtőszekrénybe dobja be vagy postán adja fel. Novelláris úton kellene tehát kimondani, hogy amennyiben a személyesen eljáró, vagy nem ügyvéddel képviselt fél a beadványt nem kellő számú példányban, vagy egyébként nyomban pótolható hiánnyal nyújtja be, a bírósági írolakezelő készíti el a hiányzó példányokat. A másolat készítésének illetéke a felet csak akkor terhelje, ha a bírósági irodának a beadványok átvételével megbízott dolgozójának figyelmeztetése ellenére sem pótolta a fél a hiányzó példányokat vagy az egyébként nyomban pótolható hiányokat.

3. Amennyire sikerült intézkedése a Pp.-nek a mulasztási ítélet intézményes megszüntetése és az alperes negatív rendelkezési jogából származó visszaélések megszüntetése, épp oly helytelen, hogy felperes még nem jelenése esetén a Pp. kizárja annak a lehetőségét, hogy a bíróság a felperes távollétében a megjelent alperessel tárgyaljon. A Pp. ugyanis csak két lehetőséget enged: az alperes kérelmére megszünteti a pert, a felperes azután kénytelen új pert iránti vagy ilyen kérelem hiányában a pert a bíróság szünetelőnek mondja ki. Ilyen esetben a bíróságnak még mindig módjában áll az alperes vélekezéséhez képest az igazság kiderítése érdekében mindazokat az intézkedéseket megtenni (felperes előtt a kereset tartalmából kivethetően még nem ismert tényállítások és bizonyítékok közlése, felperesnek a következő tárgyalásra megvilágítása), amely intézkedéseket az alperes még nem jelenése esetén a Pp. 136. § (2) és (3) bekezdése szerint megteheti. Különösen méltánytalan a felperesre a jelenlegi szabályozás, főleg kisebb perértékű perekben, mert a Pp. illetékességi rendszerében számos illetékességi oknak egyébként csak helyeseltető elejtése folytán az alperes általános illetékessége dominál és gyakori eset az, hogy a felperesnek az alperes általános illetékes bíróságához utazása és itteni tartózkodásának költségei a per tárgyának értékét meghaladják. Tudomásom szerint bíróságaink az 1620/1952. I. M. számú utasítás hatálya alá tartozó felek egymás közötti pereiben a felperesnek a keresetben tett arra a bejelentésére, hogy a tárgyaláson nem jelenik meg, de kéri a per letárgyalását, az alperessel a pert érdemben le is tárgyalják.

4. Újabbban a jogszövevényben¹ egyre erősebben jut kifejezésre az a kívánság, hogy el kellene

¹ A magyar polgári perjog főbb kérdései c. tanulmánygyűjteménynek a Magyar Jogászszövetség és a Legfelsőbb Bíróság együttes rendezésében 1953 novemberében tartott aukción több példányban, továbbá a Budapesti Eötvös Loránt tudományegyetem polgári eljárásjogi tanszék mellett működő munkaközösségnek 1953 decemberében tartott előadásán György Ernő szűlt síkra a rendelkezés eltörlése érdekében.

törölni a Pp. 137. §-ának a régi Pp. novellájából (1925. évi VIII. törvény 15. szakasza) átvett azt a szabályát, hogy szünetelés esetén a szüneteltéstől számított négy hónap eltelte előtt a pert folytatni nem lehet. Azok az okok ugyanis, amelyek ezt a rendelkezést életre hívták, ma már nem állnak fenn. A Pp. azért emelte fel két hónapról négy hónapra a kényszerű szünetelés időtartamát, mert abban az időben egyre nagyobb számban mutatkozott ez a jelenség, hogy az ügyvédek a pert leszüneteltették, mert a perben eljáró egyik vagy másik ügyvédnek vagy mind a kettőnek, ugyanarra az időpontra két tárgyalása volt kitűzve, különböző helyre és mindegyiket személyesen óhajtotta ellátni. Ennek folytán megegyeztek a per szüneteltetésében azzal, hogy két hónap elteltével a per újrafelvételét kéri. (Előfordult, és ma is van rá eset, hogy a mulasztás véltenségségének valószínűsítése esetén a bíróság a két hónap leteltéhez épp úgy nem ragaszkodott, mint ahogy most nem ragaszkodik a négy hónap lejártához.) A nagyszámú szüneteltetés azonban zavarokat okozott a bíróság munkájában; egyre szaporodtak a ki nem használt félórák vagy akár egész órák, amelyek azonban nem voltak elegendők ahhoz, hogy a bíró az így felszabadult idejét a nagyobb elmélyülést igénylő ítéletszerkesztésre használja fel. Ma már a kötelező ügyvédi képviselő megszüntetése folytán egyre ritkábbak az ügyvédek „ütköző” tárgyalásai, figyelembe kell azonban különösen venni azt, hogy a szocialista perrendtartásunk mintegy alapelveként emeli ki a perek gyors letárgyalását (Pp. 3. § (2), 141. § 219. § (2)), amelyet egyáltalán nem szolgál a perek négyhavi kényszerű szünetelése. De egyébként is, egyfelől a szocialista ügyvédi etika ma már kizárja az önsz érdek fentjelzett érvényesülését, másfelől az egyre nagyobb számban növekvő ügyvédi munkaközösségek belső ügyviteli intézkedéssel könnyen megoldják az „ütköző” terminusok problémáját.

5. A Pp. 54. § (2) bekezdésének azt a bevált szabályát, mely szerint ha a bíróság azt látja, hogy a perben a 23. § b) pontjában említett valamely jogi személy érdekelt, de a perben nem vett részt, ezt a per folyamatban létéről értesíteni és a beavatkozás lehetőségére figyelmeztetni köteles, véleményem szerint ki kellene terjeszteni a 23. § b) pontján kívül eső érdekelt személyekre is. Ezt kívánna meg a perökonomia szempontja, mert a gyakorlatban sűrűn látjuk, hogy az érdekelt harmadik személynek a perbe bevonása gyakran egyezséget eredményez vagy legalább is elősegíti a jogvitának gyorsabb tisztázását.

6. A szocialista értelemben vett tárgyalási elv hatályosabb érvényesítése céljából, főleg annak a kiemelése érdekében, hogy a bíróság a bizonyítás terén a felek előterjesztéseitől függetlenül jár el és a bizonyítás hivatalból való elrendelésének területén semmi sem köti, hogy a bizonyítékok gyűjtésére irányuló tevékenysége nem kisegítő jellegű, hanem önálló, amely a felek bizonyítási indítványaitól függetlenül, sőt azok ellenére is fennáll, a Pp. 164. §-a utolsó mondatának a bíróság bizonyítás-elrendelésére vonatkozó lehetőségét (hivatalból is elrendelheti) akként vélem módosítandónak, hogy a lehetőségre utaló képző elhagyásával az „elrendeli” szóval a praesens pro imperativo alkalmazása lenne a helyes. Egyébként nézetem szerint a bíróságnak a bizonyításnak hivatalból történő elrendelésével kapcsolatos tevékenysége olyan nagy jelentőségű, hogy ennek leszűkítése egy külön szakaszt vagy legalább egy külön

bekezdést érdemelt volna meg, nem pedig egy bekezdés végére rövid mondat formájában odabiggyesztést.

7. A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárása vonatkozó rendelkezéseket a Pp. mindössze egy szakaszban, a 280. §-ban sűrítette össze. Érthető tehát, hogy a gyakorlati alkalmazás során számos olyan kérdés merült fel, amelyekre választ a jogszabály egyáltalán nem ad. Így semmi támaszpontot nem nyújt a törvény — még példálózóan sem — arra, hogy melyek a szükségesség azon esetei, amelyekben az előkészítő eljárást lefolytatás járásbírók tanúkat is kihallgathat. A gyakorlat a törvénynek ezt a hiányát megnyugtató módon oldotta meg (kihallgat a járásbíró tanút az előzetes bizonyítás feltételeinek fennmaradása esetén, ha a feleknek a bontásra irányuló megegyezését észleli vagy nyomatékos adatok mutatnak arra, hogyha úgy látja, hogy a békítés sikerét előmozdítaná, valamely vitás ténynek tanúkihallgatáson történő felderítése).

Jogszabályként kellene kimondani, hogy az előkészítő eljárás bíróságának minden esetben tisztázni kell a felek kikérdezése útján a házasság felbontására irányuló szándék okairól és az azzal kapcsolatos összes lényeges körülményről tudomással bíró tanúk nevét és pontos címét. Mindezt az eljárást befejezté nyilvánító végzésében a bíróságnak részletesen meg kell állapítania, hogy a bontóper bírósága már az első tárgyalásra a tanúkat megidézhesse. Enélkül az előkészítő eljárás formalizmus csupán, amely néhány sablonos kérdés feltevésén kívül a felek kibékítésének technikai, de célnem vezető megkísérléséből és a bontóper eljárásnak 1–2 hónappal való meghosszabbításából áll.

A Pp. arról sem rendelkezik, hogy az előkészítő eljárás során hozott végzés ellen van-e fellebbezésnek helye, vagy nincs. Nem látszik vitásnak, hogy az eljárást befejezté nyilvánító végzés ellen nem lehet fellebbezéssel élni, mert ha a bíróság helytelenül foglalta is össze a házasság felbontására irányuló szándék megállapítható okait, vagy egyébként eljárási jogszabálysértést követett el, ez ellen a bontóper tárgyalása során úgyszórván lehet keresni. Nem ez a helyzet azonban akkor, ha a bíróság az eljárást a kérelmező meg nem jelenése okából megszünteti; ez esetben a fellebbezés megengedhetősége mellett foglalnék állást, mert elképzelhető, hogy a bíróság a kérelmező mulasztását állapítja meg, holott mulasztás valójában nem forgott fenn.

Nem szól a Pp. arról sem, hogy a bontóper az előkészítő eljárás lefolytatása után mennyi időn belül kell előterjeszteni és ha hosszabb idő múlva (mennyi ez a hosszabb idő?) adja be a fél a bontó keresetet, az előkészítő eljárásban felhozott komoly és alapos ok teljes erejében érvényesül-e vagy abból veszít-e, vagy pláne elenyészik-e. Nem rendelkezik a Pp. arról sem, hogyha a fél az előkészítő eljárást követően hosszabb idő múlva folyamatba tett bontóperrel nem azokra az okokra alapítja, amely okok az előkészítő eljárás tárgyai voltak, ezekre az új okokra tekintettel le kell-e újból folytatni az előkészítő eljárást vagy pedig ez mellőzhető-e annak a megfontolásnak alapján, hogy a Pp. 146. §-a úgyszórván megengedi a keresetnek az elsőfokú tárgyalás berekesztéséig való megváltoztatását. Azt azonban, hogy a most jelzett két kérdésben a Pp. nem intézkedett, nézetem szerint csak helyeselni lehet, mert e részben a per megindításában beállott késedelemnek olyan sokféle oka lehet, a felbontásra vezető szándék okai több irányban meg is változhattak, azokat egyik

vagy másik fél vagy mindkettő figyelembe vehető oknál fogva el is hallgathatta az előkészítő eljárás során stb. Mindezeknél fogva, figyelemmel az esetek sokféleségére, sem a határidő tekintetében, sem pedig az előkészítő eljárás újbóli lefolytatása tárgyában általános intézkedés nem látszott indokoltnak és a helyes megoldást célszerű volt az egyes eset adott körülményei alapján a bíróságnak minden lényeges körülményt figyelembevevő döntésére bízni.

8. Határozott ellentmondás mutatkozik a Pp.-nek a mulasztási ítéletet eltörölő helyes intézkedése és az ellentmondással meg nem támadott fizetési meghagyásnak az adós meghallgatása nélkül jogerős és végrehajtható határozatként történő szabályozása között. Az ellentmondás hiányában jogerőre emelkedett fizetési meghagyás lényegileg nem más, mint az adósnak mulasztása folytán — meghallgatása nélkül — történt elmarasztalása. Nem ellenérv az, hogy a hitelezők csak kisebb perértékű egyszerűbb perekben adnak be fizetési meghagyás kibocsátására irányuló kérelmet, mert a fizetési meghagyásos eljárás nemcsak közelítő 1000 forint értékig — amely értékhatárt lebagatellálni nem lehet — hanem ezenfelül fakultatív igénybevétele korlátlan. Ezen a visszas helyzetben — ha teljesen megszüntetni már nem lehetne — úgy kellene nézetem szerint segíteni, hogy az 1000 forintos értékhatárt jelentékenyen le kellene szállítani azzal, hogy az értékhatáron felüli összeg érvényesítése kizárólag keresettel történhetik és hogy a fizetési meghagyásos kérelemben a hitelezőknek, az igény alapján szolgáló tények előadásán kívül ezeknek a tényeknek igazolására szolgáló bizonyítékokra nemcsak hivatkozni, hanem azokat mellékelni is kellene. Ezen felül a bírónak meg kellene adni azt a jogot, hogy amennyiben a kérelem tartalma alapján a követelés jogossága vagy összegszerű helyessége tekintetében kételye támad, a fizetési meghagyásos kérelemben keresetnek tekintse és ehhez képest akadály hiányában egyszerre tárgyalást tűzzön ki. (Tudomásom szerint bíróságaink az ügynevezett állami perekben ezt a gyakorlatot már követik is.)

9. Az ügyészi szervezetről szóló 1953 : 13. tvr. olyan a polgári eljárási jog körébe vágó rendelkezéseket is tartalmaz, amelyek a Pp. módosítását és kiegészítését egymagukban szükségessé teszik. Ettől függetlenül már a Pp.-nek kellett volna szabályoznia azt a kérdést, hogy milyen kapcsolatban áll az a fél, akinek érdekében az ügyész felperesként fellép, az ügyessel, a fél az ügyész mellett szerepelhet-e és ha igen, milyen jogkörrel, ellentétes esetelemények esetén a helyzet stb. A Pp.-nek elkerülhetetlenül megalkotandó novellájába fel kell venni az addigi jogállapottól eltérő és a fent hivatkozott tvr.-ben foglalt azt a rendelkezést, amelynek értelmében az ügyész bármely folyamatban lévő peres vagy nem peres ügy iratait magához követelheti és hogy a legfőbb ügyésznek jogában áll bármely jogerős bírói határozat végrehajtását felfüggeszteni, ha az ellen óvást emelt. (1953. évi 13. tvr. 22. §.)

A Pp. szerint ez a jog csak a Legfelsőbb Bíróságot illeti meg szükséghez képest, ha a legfőbb ügyész a törvényesség érdekében a felekre is kiterjedő hatályú perorvoslatot ad be. (Pp. 273. § (2).) Az az ügyészi óvás, amelynek a Legfelsőbb Bíróságnál történő emelése esetén a legfőbb ügyész felfüggesztheti a határozat végrehajtását, nyilvánvalóan másféle jogorvoslat, mint amintő a törvényesség érdekében benyújtott perorvoslat, már azért is, mert utóbbi csak az eljárást befejező vagy fel-

függesztő jogerős határozat ellen irányulhat, ha a határozat jogszabályt sért, míg az a jogerős határozat, amelynek végrehajtását a legfőbb ügyész felfüggeszti fel, minden megkülönböztetés nélkül, mindenféle bírói határozat lehet, és a végrehajtás felfüggesztésének joga nincs ahhoz a feltételhez kötve, hogy a legfőbb ügyész az óvást milyen időtartamon belül terjeszti elő és ezenkívül az a különbség is észlelhető, hogy a legfőbb ügyész végrehajtást felfüggesztő joga nemcsak akkor áll fenn, ha a határozatot törvénytörőnek, hanem akkor is, ha azt alaptalannak tartja.

Véleményem szoriat a legfőbb ügyésznek az a joga, hogy jogerős bírói határozatok végrehajtását felfüggesztheti, csak akkor áll fenn, ha törvényességi óvást emel.

10. A Pp. 255. §-ának (2) bekezdésében foglalt szabály szerint, ha a per a fellebbezési eljárás során egy évig tartó szünetelés folytán megszűnik, a fellebbezéssel megtámadott elsőfokú határozatok hatályukat veszítik. Ennek a rendelkezésnek helytelen, illetőleg hiányos szövegezése szerint hatályát veszti az az ítélet is, amelyet a részben nyertes felperes támad csak meg fellebbezéssel az öt elutasító rendelkezés miatt; a fellebbezési eljárás során azonban a felek szüneteltetik a pert, elmúlik az egy év is, közben a felperes esetleg a részére megítélt részösszeget megkapta vagy ennek behajtása iránt végrehajtási eljárást tett folyamatban, de követeléséhez még nem jutott hozzá. Ha pedig az ítélet hatályát veszti, akkor az alperes teljesítését önkéntes teljesítésnek kell tekinteni? Ha pedig az alperes még nem teljesített és végrehajtási eljárás van folyamatban, a végrehajtást szenvedő az ítélet hatályát veszítettsége folytán a régi Ppé. 38. §-a alapján nemcsak a végrehajtás felfüggesztését eszközölheti ki, hanem azt is, hogy a bíróság a már foganatosított végrehajtási eseteleményeket is helyezze hatályon kívül. Ez nyilván nem volt, de nem is lehetett a törvényhozó akarata. A helyes szövegezésnek annak kellett volna lennie, hogy a pernek a fellebbezési eljárás során egy évig tartó szüneteltetése nem azt az eredményt vonja maga után, hogy a fellebbezéssel megtámadott határozatok hatályukat veszítik, hanem csak azt, hogy az elsőfokú határozatoknak az a része veszti hatályát, amelyet bármelyik fél fellebbezéssel támadott meg. Ugyancsak a szakasz helytelen szövegezés nyilvánvalóvá válik akkor is, ha a fellebbezési bíróság a tárgyaláson észleli azt, hogy az elsőfokú ítéletnek valamely rendelkezését (legtöbbször bizonyos összeg erejéig történt marasztalást) egyik fél sem támadta meg fellebbezési kérelemmel vagy ellenkérelemmel. Ilyen esetben ugyanis kérelemre a fellebbezési bíróság kimondja az ítélet meg nem támadott részének végrehajthatóságát (Pp. 256. § (2)), a pert egyébként folytatja a per megtámadott részeire nézve, és ha utóbb egyik fél sem változtatta meg a fellebbezési kérelmét vagy ellenkérelmét és a per ilyen állapotban kerül és marad az egyévi szünetelés állapotában, az egész elsőfokú határozat hatályát veszti, mert a Pp. 255. §-ának (2) bekezdése szem elől tévesztette azt az esetet, amikor az elsőfokú határozatot a felek megtámadják ugyan, de nem egész terjedelmében.

A kódexnek fentebb tárgyalt hiányosságai, amelyeknek csak egyes példáira kívántam a figyelmet a teljességre törekvő nélkül felhívni, sem súlyra, sem jelentőségre nézve nem olyan számottevőek, amelyek a kódex értékét lényegesen csökkentenék.

A közös megegyezés szerepe a házasság felbontásánál az új családjogi törvény alkalmazásában

Új szocialista jogalkotásunk, a családjogi törvény immár közel egy évtizede van érvényben, mégis széles körben még ma is erősen elterjedt az a hiedelem, hogy a közös megegyezés a legcsosebb alap a házasság felbontására, ilyen esetben a bíróság köteles a házasságot feltétlenül és a legsürgösebben felbontani. Nem egy bírósághoz írt levél kifejezi ezt a gondolatot, amikor méltatlankodva írja a levél írója, hogy ő «aláírt a válásnak s tovább őt a dolog nem érdekli». Csodálkozásának ad kifejezést, hogy még ezután őt a bírósághoz idézik.

Ez a felfogás kétségtelenül a 6800/1945. M. E. sz. rendelet 6. §-ának még ma is élő hatása, amely azért tudja magát ilyen soká fenntartani, mert bíróságaink nem léptek fel kellő eréllyel e felfogással szemben. Bár a Legfelsőbb Bíróság iránymutatása folytán ma már elfogadottnak kell tekinteni azt az álláspontot a bírói gyakorlatban, hogy a közös megegyezés egymagában nem lehet elegendő alap a házasság felbontására, ennek ellenére még ma is akad bíró, aki maga sincs meggyőződve ez álláspontnak a helyességéről. Ennek következménye aztán az, hogy ha nyíltan nem is, burkoltan azonban még ma is elég gyakori az az eset, amikor a házasság felbontásának a valódi oka a felek megegyezése. Bíráink szeretnek hivatkozni Szverdlov nyomán a szovjet bírói gyakorlatra és magára Szverdlovra is saját álláspontjuk támasztására. Szverdlov valóban kimutatja, hogy egyetlen esetben sem fordult elő a szovjet bírói gyakorlatban, hogy a bíróság a házasságot fel ne bontotta volna akkor, amikor mindkét fél kérte a házasság felbontását, illetve ha az alperes ezt nem ellenezte.

Nézzük hát meg közelebbről ezt a kérdést a szovjet bírói gyakorlat, továbbá Szverdlov felfogásának s ezzel kapcsolatban általában az elméleti megfontolások világánál. Az idevágó szovjet bírói gyakorlatot néhány jellemző eset kapcsán nagy részben magam is a G. M. Szverdlov «Házasság és válás» c. műve (Budapest 1951. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó. Fordította: Dr. Papp Tibor) nyomán fogom közölni.

A Kjúty-ügyben a Legfelső Bíróság azzal indokolta a házasság felbontását, hogy alperesnek az ügycsészéghez intézett beadványából kítűnik, hogy beleegyezik a házasság felbontásába, és hogy «már nem kívánja fenntartani azt, mivel a házasság folytatását lehetetlennek tartja». — A Varma-ügyben az első-bíróság határozatát a Legfelső Bíróság megváltoztatta és nyomatékosan kiemelte, hogy az alperes a házasság felbontásába önként beleegyezett és beleegyezése a bírósági tárgyaláson is megerősítést nyert. — Aszkerovék ügyében a felperes azt kérte, hogy a bíróság távollétében tárgyalja le az ügyet, mert beteg, orvosi kezelés alatt áll. Alperes ugyanezt kérte, arra hivatkozással, hogy nincs meg az anyagi lehetősége, hogy a tárgyalásra utazzon és mert «a maga részéről nem ellenzi a házasság felbontását». A Legfelső Bíróság ezekre a körülményekre hivatkozva rámutatott arra, hogy «ez adatok figyelembevételével a bíróságnak jogában állott az ügyet érdemben a felek távollétében is tárgyalni». — A Kipijani—Csejsvili-ügyben a Legfelső Bíróság a következőképpen indokolt: «A bíróság következtetése arra vonatkozálag,

hogy a házastársak között helyreállítható a családi viszony, ellentétben áll az ügy ténykörülményeivel és nem tekinthető helyesnek. Az ügy során megállapítást nyert, hogy a felek között kialakult ellenséges viszony folytán, amely nézeteltérésekre vezethető vissza, a közös családi érdek hiánya következtében és azért, mivel nem értik meg egymást, további házas együttélésük annyira lehetetlenné vált, hogy a tárgyaláson mindkét fél kérte a házasság felbontását. Csejsvili, az alperes feleség kijelentette, hogy Kipijani, a felperes azt követeli tőle, hogy szákutak teljesen rokonaival, megtöltja nekik, hogy házakat látogassák, alapítvánul feltételezhető, sértegeti őt és botrányokat rendez. Tekintettel az említett körülményekre, valamint arra, hogy mindkét fél kéri a bíróságtól a házasság felbontását, elapitalan annak feltételtezése, hogy közöttük helyre lehetne állítani a családi viszonyt. A Szovjetunió Legfelső Szovjetje Elnökségének 1944. július 8-i törvényerejű rendelete, amely a család megerősítésére irányul, nem zárja ki a házasság felbontását alapos okból kifolyólag.»

Pirogovék ügyében a megyei bíróság a házasság felbontását megtagadta azzal, hogy «a felek 1914 óta élnek házasságban, két felnőtt leányuk van és felperes nem bizonyította be, hogy nem tud együtt élni az alperessel». A Polgárijogi Kollégium a megyei bíróság ítéletét hatályon kívül helyezte és rámutatott az alábbiakra: «A bíróság következtetése ellentmondanak az ügy anyagának. Az ügy folyamán megállapítást nyert, hogy felperes Pirogov 1942-ben melyreható családi ellentétek, állandó botrányok és veszekedések miatt ment el hazulól. Felperes már több mint 10 éve nem folytat házasságot alperessel. A felperes már négy éve más nővel él együtt, ezt a kapcsolatot nem tekinti futó kapcsolatnak és szándékában áll e kapcsolatnak törvényesítése a házasság bejegyzése által. Az ügy népbírósági tárgyalása során a feleség nem ellenezte a házasság felbontását és ennek során elismerte, hogy felperessel 1942 óta nincs együtt. Tekintve, hogy a házastársak között már több éve nincs házassági és családi kapcsolat és a házastársakat csak a házasság bejegyzése köti össze, a házasság felbontását megtagadó ítélet nem felel meg a Szovjetunió Legfelső Szovjetje Elnöksége által 1944. július 8-án hozott törvényerejű rendelet szellemének.»

Az Azimova—Grincajg-ügyben az azerbajdzsáni SZSZK Legfelső Bírósága megtagadta a házasság felbontását. A Szovjetunió Legfelső Bírósága Polgárijogi Kollégiuma az ítéletet hatályon kívül helyezte és rámutatott a következőkre: «Az ügy adataiból kítűnik, hogy a házastársak 1937 óta élnek együtt bejegyzett házasságban. A házastársak közötti kapcsolat kiélezett volt. Mindkét házastárs terjesztett elő kérelmet a népbírósághoz és az azerbajdzsáni SZSZK Legfelső Bíróságához. A bírósági eljárás során mindkét házastárs kérte a bíróságot, hogy bontsa fel a házasságot és rámutattak arra, hogy egy éve különváltak élnek és az együttélést nem kívánják felújítani. Amint az alperesnő panaszából kítűnik, már 8 hónapja (tényleges) házastársi viszonyban él egy másik férfival. Ilyen körülmények között, amidőn egyik házastárs sem kívánja folytatni az együtt-

élet és midőn ténylegesen már több mint 1 éve nem alkotnak egységes családot, különváltan élnek és az alperes nőnek új családja van, semmi ok nincs annak feltételezésére, hogy a felek között helyreáll a házastársi viszony és hogy szilárd, egészséges családot teremtenek.»

G. M. Szverdlov az idézett munkájában közöl még négy további esetet, ahol a felek ugyancsak mindketten kérték a házasság felbontását, illetve az alperes azt nem ellenezte és a bíróság a házasságot fel is bontotta, de a bontást nyilván az ítélet meggyőzőbbé tétele végett a felek kölcsönös megegyezésére, illetve a bontásra irányuló akaratukra hivatkozás mellett még egyéb, Szverdlov szerint bizonyítékokkal kellően nem támogatott ténymegállapításokkal is indokolta.

Igy az első esetben indokul nemcsak az szolgál, hogy »mindkét házastárs kéri a házasság felbontását«, hanem az is, hogy »a házastársak között nemi érintkezés az a múltban nem volt, sem a jövőben nem lehet alperes testi fogyatékoságai következtében«. — A másik ügyben mindkét fél házasság felbontását célzó akaratára utalás mellett az ítélet még a következőket is tartalmazza: »A házasságot azért kell felbontani, mivel a felek közötti összetűzések a házastársak közötti korekülönbségből adódtak.« (A feleség valamivel idősebb volt, mint a férj.) A harmadik ügyben az indoklás azt is tartalmazta, hogy azért kell felbontani a házasságot, mert a »felperes lehetetlen életkörülményeket teremtett«. A negyedik ügyben mindkét fél kérte a házasság felbontását és mindkét fél a másikat hűtlenséggel vádolta. A bíróság az ítéletét a következőképpen fogalmazta meg: »Felperes azon az alapon kéri a házasság felbontását, hogy az alperes hozzá nem méltóan viselkedik és megsérti a házastársi kötelességeket. Alperes nem ellenzi a házasság felbontását. A bírósági kollégium úgy látja, hogy a kifejtett körülmények folytán a keresetnek helyt kell adni.«

G. M. Szverdlov ez utóbbi esetekben határozottan rosszálja azt, hogy a bíróság még egyéb körülményre utalással is indokolta ítéletét és nemcsak azzal, hogy a felek mindketten kérték a házasság felbontását, illetve hogy a bontást az alperes nem ellenezte. Ezzel kapcsolatban a következő megállapítást teszi: „A felhozott példák mutatják, hogy azokban az esetekben, amidőn mindkét házastárs kölcsönösen megegyezik a házasság felbontásában, e bontó ok kereteinek a bíróság által való kiterjesztése rendszerint olyan állításokat eredményez, amelyek nemcsak hogy nem következnek az ügy adataiból, de ami a legfontosabb, ezekben az esetekben *nem is szükségesek.*“ (Id. mű 90. oldal.)

Megállapította továbbá, hogy hozzávetőleges számítás szerint a Szovjetunióban a házasságoknak körülbelül kétharmad részét a felek közös megegyezése alapján — amihez számítja azokat az eseteket is, amikor az alperes nem ellenzi a házasság felbontását — bontják fel. A közös megegyezéses ügyekből több százat áttanulmányozott és megállapította, hogy a bíróság valamennyi esetben eleget tett a házasság felbontása iránti kérelemnek. Ebből arra a következtetésre jut, ami a fentebb idézett megállapításából is kitűnik, hogy a felek kölcsönös megegyezése elegendő alap a házasság felbontásához. Ezt a gondolatot a következőképpen fejezi ki: »A kényszerházasság elvetésének elvéből folyik a válás szabadságának elve, ami abban jut kifejezésre,

hogy a házasságot önkéntes megegyezés alapján kötik és azt ugyanilyen alapon fel lehet bontani. Az államnak csak arra vonatkozólag van szüksége biztosítékre, hogy a megegyezés valóban önkéntes, és hogy az emberek kellő komolysággal, nem könnyelműen jutottak erre a megegyezésre. Ezt szolgálja a házasság bírói eljárásban történő felbontásának új rendje.«

Végereedményben tehát Szverdlov szerint a felek kölcsönös megegyezése bírói eljárásban teljesen elegendő a házasság felbontásához. A bírói eljárás biztosítja, hogy a felek befolyásmentesen nyilvánítják akaratukat, és hogy a bontásra irányuló akaratuk komoly, nem könnyelmű meggondolás eredménye.

Az ismertetett jogesetkből kitűnően — megállapítás szerint — a szovjet bírói gyakorlat felfogása nem volt egységes a kérdésben. A Szovjetunió Legfelső Bírósága Polgárijogi Kollégiumának a Varma- és az Aszkerovék ügyében hozott határozataiból valóban az olvasható ki, hogy a házasság felbontásához elegendő alap a felek megegyezése, de már a Kjúty-ügyben hozott döntés indokolásának az a mondata, hogy »mivel a házasság folytatását lehetetlennek tartja«, utal arra, hogy a házasság felbontásának tulajdonképpen az az indoka, hogy a házasság fenntartása valamely benső baj folytán tarthatatlan. Méginkább kifejezésre jut ez aztán a Kipinjani—Csejsvili-ügyben, valamint a Pirogovék ügyében. Azokban az ügyekben pedig, amelyeknek indokolását Szverdlov tévesnek tartja abból az okból, hogy a felek bontásra irányuló akaratán kívül még más körülményre, mint bontó okra is utalnak, határozottan látjuk, hogy a bíróság keresi a bontás valódi okait, tehát csupán a felek bontásra irányuló akaratát nem tartja elegendőnek.

Véleményem szerint — Szverdlovval ellentétben — az általa közölt szovjet bírói gyakorlatból is inkább azt a megállapítást lehet leszűrni, hogy közös megegyezés esetében is bele kell nézni a bontóper háttérébe, és ha a közös megegyezésen kívülfekvő valamely komoly és alapos ok fel nem található, úgy a házasság felbontására irányuló kérelmet a felek megegyezése, illetve alperes nem védekezése ellenére is el kell utasítani. Szverdlov 1945—47. évi joggyakorlatot ismertet, amelyben még ingadozás van, de nem egészen két év múlva már teljes határozottsággal nyilvánul meg az imént mondottaknak megfelelő szovjet bírói felfogás a Legfelső Bíróság iránymutatásában. A Legfelső Bíróság teljes ülésének 1949. szeptember 16-án 12/8/U. szám alatt kelt határozatából a házasság felbontására irányuló ügyekre vonatkozóan bíróságok részére adott irányelvek 1. pontja így szól: »A bíróságok figyelme felhívandó arra, hogy a házasság felbontására irányuló ügyek elbírálásánál a Szovjetunió Legfelső Tanácsának Elnöksége által az 1944. évi július hó 8-án kibocsátott törvényrendelet alapvető célkitűzéséből — a szovjet család és házasság intézményének megerősítéséből — kell kiindulniok. A bíróságoknak tekintetbe kell venniök azt, hogy a múlt családi viszály és a házastársak közötti olyan összetűzés, amelyet véletlen és átmeneti ok váltott ki, úgyszintén egyik vagy mindkét házastársnak komoly érvekkel alá nem támasztott az az óhaja, hogy a házasságot nem kívánja folytatni, nem tekinthető elegendő alapnak a házasság felbontására. Csak ha a bíróság az ügy konkrét ténykörülményeiből kiindulva arra a meggyőződésre jut, hogy mélyen átgondolt és megalapozott indítékok vezettek a bontóper folyamatba tételre,

hogy a házassági kötelek további fenntartása a kommunista erkölcs elveibe ütközik, és immár nem képes az együttélésnek és a gyermekek nevelésének normális feltételeit megadni, csakis ebben az esetben bonthatja fel a bíróság a házasságot.

Téves tehát az az érvelés, amely a közös megegyezést komoly és alapos okként való elismerésnek igazolására a szovjet bírói gyakorlatot hívja fel.

Igyéklént az idézett legfelső bírósági határozatnak megfelelő álláspont tükröződik az újabb szovjet jogirodalomban is, így pl. Genkin—Bratusz szerkesztésében 1951-ben »A szovjet polgári jog« címmel megjelent műben A. J. Pergament által írt »A házasság megszűnése« c. fejezetében is (magyar fordításban: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1953. II. kötet, 328—329. old.).

De nézzük meg a kérdést az elméleti megfontolások világánál is.

A kérdés megoldásának kiindulópontja — véleményem szerint — nem lehet más, mint Engelsnek »A család, a magántulajdon és az állam eredete« c. művében (A marxizmus-leninizmus kis könyvtára. Szikla kiadás, Budapest, 1949. 85. oldal) foglalt fejtegetése eredményeként leszűrt az a megállapítása, hogy »a család a társadalmi rendszer terméke és annak mindenkorli állapotát tükrözi vissza«. Kiindulva ebből a tételtől, nyilvánvaló, hogy a házasság mint jogi intézmény végeredményben a gazdasági rend terméke, tehát felépítmény. Igaz, hogy a monogám házasságot nem a szocialista társadalmi s végeredményben gazdasági rend hozta létre, azonban azt lényegesen átalakította. A kapitalista gazdasági rendben a házasságot rendszerint gazdasági megfontolások hozták létre és az a nő alárendeltségén, függőségén, kiszolgáltatottságán épült fel. A nőnek a társadalmi munkába való bekapcsolása, a nő egyenjogúságának a társadalmi munka terén való elismerése, a rőt a házasság terén is egyenjogúvá tette, aki most már nemcsak a házasság megkötésénél, de magában a házasságban is egyenjogú társa a férfinak. Így válik a szocialista gazdasági rendben a házasság két szabad és egyenlő ember kölcsönös vonzalomra alapított önkéntes közösségévé: szocialista házassággá.

Sztálin »A marxizmus és nyelvtudomány« c. művében azt tanítja, hogy »az alap éppen azért hozta létre a felépítményt, hogy az szolgálatára legyen, hogy tevékeny segítséget nyújtson neki kialakulásában és megerősödésében, hogy tevékenyen küzdjön a régi, önmagát túllelő alapnak és régi felépítményének felszámolásáért«. Ígyképpen a felépítmény »hatalmas cselekvő erővel« bír.

A szocialista házasság intézményére különösképpen hatalmas és jelentős feladat vár a gazdasági alap megerősítésében. Feladatot kér magának a kiegyensúlyozott, vidám, pesszimizmustól és fatalizmusból mentes, ennél fogva alkotó és cselekvő szocialista emberek, az új típusú emberek kialakításában. Akinek családi életben bajok vannak, a társadalmi életben sem lehet teljes értékű ember. De hatalmas feladata van a jövő nemzedék, a gyermek, az ifjúság szocialista nevelésében is.

Mindebből következik, hogy nem bízható tehát a házasság megszűntetése, felbontása az emberek kénye-kedvére, mert ebben az esetben a házasság mint felépítmény elveszítene azt a hatalmas cselekvő erőt, amelyet a gazdasági alap irántában kell kifejtenie. A házasság felbontása tehát akkor

engedhető meg, ha az feladatát többé betölteni nem képes, ha tartalmában elveszítette azt az erkölcsi alapot, amely fennállásának indokát képezi. Ezt kell a bírónak mindig szem előtt tartania, amikor bármely házasság felbontásának kérdésében döntenie kell, ebből a szempontból kell nézni azt a jogi szabályozást, amelyen keresztül a gazdasági alap a házasság kérdésének rendelkezésébe belyűl.

Új családjogi törvényünkben a házasság felbontásának jogi szabályozása a fenti megfontolásoknak tökéletesen megfelel. Abból azt kiolvadni, hogy a felek közös megegyezése a házasság felbontásához elegendő alap lehetne, semmiképpen nem lehet.

Az új magyar családjogi törvény éppúgy, mint az 1944. évi július 8-i szovjet törvényerejű rendelet is, komoly és alapos okot kíván meg a házasság felbontásához. A fentiekből folyik, hogy komolynak és alaposnak csak azt az okot lehet tekinteni, amely miatt a házasság a felek között tarthatatlanná vált, válságba jutott, amely a házasságot alkalmatlanná teszi arra, hogy megfelelő funkcióját elvégezhesse. A feleknek a megegyezése, egyező akarata a házasság felbontására ilyen oknak azonban semmiképpen sem tekinthető, minthogy a házasság válságba jutását nem a bontásban való megegyezés idézi elő, hanem valamely egyéb, mélyebben fekvő ok. A felek megegyezése csak utal arra, hogy a házasság fennállását fenyegető ok áll fenn, de korántsem fejezi ki azt, hogy ez az ok olyan komoly, mélyreható, amely a házasságot tarthatatlanná teszi. A felek akaratát sokféle tényező motiválhatja és a felek e motiváló tényezőkre a legkülönfélébb módon reagálhatnak. Sokszor egészen csekély indítékok is kiválthatják a megegyezést eredményező akaratmegnyilvánulást. Éppen a felek akaratára kizárólag alapozni nem lehet, és ezért nem lehet egymagában a felek akaratát a törvény által a házasság felbontásához megkívánt komoly és alapos oknak tekinteni. Ebből pedig következik, hogy a törvény nem is a felek akaratától kívánja a házasság felbontását függővé tenni, hanem csakis attól a mélyebben fekvő októl, amely az akaratot kiváltotta. Szverdlov szerint elég a megegyezésnek, az akaratnak a komolysága. Ez téves. Nem az akarat komolyságán van a hangsúly, hanem azon az okon, amely az akaratot, az elhatározást komollyá teszi. A törvény rendelkezésének csak ilyen felfogása, magyarázata felel meg az alap és felépítmény kölcsönös viszonyának. Csak ez biztosíthatja, hogy a házasság »hatalmas cselekvő erejét« kifejthesse.

Hogy a törvény az akaraton túlfekvő, azt motiváló tényezőre kíván alapozni, világosan mutatják az új családjogi kódexre tekintettel is készült új polgári perrendtartásnak a házasság felbontására vonatkozó eljárásjogi szabályai is. Ezek szerint a házasság bontó eljárás a járásbírósg előtt indul meg és már a járásbírósg tartozik a felek házasság felbontására irányuló szándékának okait és az ezzel kapcsolatos összes körülményeket tisztázni, felderíteni. Hasonlóan szabályozza ezt a kérdést a szovjet jog is. Ha a felek pusztán akaratuk elegendő volna a házasság felbontásához, úgy ennek felderítésére semmi szükség nem lenne.

A törvény céljából sem lehet más következtetést levonni, mint azt, hogy a házasság felbontása nem bízható kizárólag a felek akaratára. A családjogi kódexünk miniszteri indokolásának III. fejezete rámutat arra, hogy »a szovjet családjog szerint a házassági bontó-

perek elbírálásánál a szovjet család és házasság megszilárdításának alapvető elveiből kell kiindulni, és a bíróság csak abban az esetben bonthatja fel a házasságot, ha a bontóperet komolyan megalapozott okok alapján indították meg és a házasság további fenntartása ellentétben állna a kommunista erkölccsel, nem biztosítaná a rendes feltételeket az együttélés és a gyermekek nevelése számára. Ez a gondolat vezérli a magyar törvényhozást is, amidőn a szovjet joghoz hasonlóan szabályozza a házasság felbontását, illetve határozza meg az egyetlen keretszabályt képező bontóókot. A házasság megerősítésének a gondolatát pedig semmiképpen sem szolgálja az, ha a felek akaratától, esetleg szeszélyétől tenékné függővé a házasság fenn- vagy fenn nem tartását.

Végül nem lehet elfogadni helyesnek azt az álláspontot, hogy a felek kölcsönös, komoly és nem könnyelmű meggondolás eredményeként létrejött megegyezése egymagában elegendő a házasság felbontásához még azon egyszerű perjogi szabálynál fogva sem, amelyet az új polgári perrendtartás tartalmaz, nevezetesen, hogy »azok a rendelkezések, amelyek a jogról való lemondásnak, az elismerésnek, beismerésnek a hatályát határozzák meg, házassági perben nem alkalmazhatók.

Mind ezek folytán Szverdlov álláspontja nem helyesíthető. Szverdlov abból az alap-principiumból indul ki, hogy miután a szocialista házasság két szalad és egyenlő ember önkéntes közössége, ezt a jogilag szabályozott közösséget a két fél egyező akarattal bármikor fel is bonthatja. Ez a felfogás a házasságot a magánjogi szerződések fogalma alá vonja. Ez a felfogás kapitalista jellegű, amely talán megfelelhet a rendszerint gazdasági meggondolásokon alapuló kapitalista házasság szemléletének, de semmire sem felelhet meg a kommunista erkölcs alapjaira helyezett házasságnak. A házasságnak a gazdasági meggondolásoktól mentes erkölcsi alapokra fektetése és az a nagy társadalmi érdek, amely a házasság intézményéhez fűződik, a házasság intézményét kiemeli a magánjogi szerződések köréből és a két nem különleges szövetségként, társulásként kezeli. Ez a szemlélet pedig nem engedheti meg, hogy a házasság felbontásának kérdését teljesen a felek magán-autonómiájának a körébe utaljuk.

Következetelen is Szverdlov akkor, amikor egyrészt maga is hangsúlyozza, hogy a felek bontásra irányuló akaratának önkéntesnek és komolynak kell lenni, mert csak így lehet alkalmas arra, hogy annak alapján a bíróság a házasságot felbontsa, ugyanakkor azontán nem helyez súlyt a felek elhidegülése okának, a házasság felbontására irányuló akaratot motiváló oknak a felderítésére és bebizonyítására. Miből állapítsa meg a bíróság azt, hogy a felek akaratát komoly és nem könnyelmű meggondolás eredménye, vagy hogy valamelyik fél elhatározása valóban önkéntes, ha nem éppen abból, hogy megkeresi az elhatározásnak az okát? A bírói eljárásnak csakis ez a része biztosíthatja komolyan annak a megállapítását, hogy a feleknek a házasság felbontására irányuló akaratát valóban komoly-e vagy sem.

Éppen ezért helytelennek kell tekinteni Szverdlovnak azt a véleményét, hogy a házasság felbontásában való kölcsönös megegyezés esetében nincs szükség a

Lontóok kereteinek a bíróság által való kiterjesztésére, ami nyilván azt jelenti, hogy ily esetben nem is kell vizsgálni, hogy mi az alapvető ok, amiért a felek házasságukat fel akarják bontani. Ha pedig Szverdlov ezzel csupán azt kívánja kifejezni, hogy nincs szükség az akaratot motiváló mélyebben fekvő oknak az ítéletben való kifejezésére, akkor is helytelennek kell tekinteni ez álláspontot, mert ez esetben az ilyen bírói ítélet azt a gondolatot élreveztené az emberekben, hogy a házasság felbontásához nem is kell semmi más, mint a felek erre irányuló akaratát. Azt hinnék, hogy házasságukat minden alapos ok nélkül könnyen, esetleg némi anyagi áldozatok árán felbonthatják. Természetes, hogy az ilyen ítélet nem felelne meg tanító, nevelő feladatának, nem szolgálna a szocialista házasság megerősítésének gondolatát és nem tükrözné hiven a társadalomnak a házassággal kapcsolatos felfogását.

Végző konklúzióként azt vonhatjuk le tehát a fentebb kifejtettekből, hogy a felek megegyezése, akaratát egymagában nem lehet elegendő, nem lehet komoly és alapos ok a házasság felbontásához. Szükséges ezenkívül valamely olyan objektív tényező, amely a felekre nézve a házasság tarthatatlanságát idézi elő. Ezt a feleknek be kell bizonyítaniuk, a bíróságot arról, hogy az tényleg fennáll, meg kell győzniök, ellenkező esetben a bíróságnak arra kell következtetést vonni, hogy a felek megegyezése, egyező akaratát nem komoly, hanem könnyelmű, vagy hogy valamelyik fél a másikat befolyásolta.

Kérdés tehát, van-e egyáltalán jelentősége a felek megegyezésének a házasság felbontásánál. Van. A közös megegyezés, illetve mindkét félnek a házassági kötelektől való szaladulás iránti törekvése legtöbbször határozó tényező a bírói meggyőződésnek oly irányú kialakításában, hogy az esetleg objektíve talán súlyos és alapos oknak nem látszó okok a felek viszonylatában mégis súlyosak, olyanok, amelyek a házasságot tarthatatlanná teszik. Következésképp a közös megegyezésnek tehát annyiban lehet jelentősége, hogy a bíróság a házasság felbontását, annak tarthatatlanságát objektíve kevésbé súlyos okok alapján is megállapítja, vagyis inkább felbontja a házasságot, mint abban az esetben, ha az egyik fél ellenzi a bontást.

Természetesen, a bíróság nevelő feladatának ilyen esetben is tág tere van. Ha ugyanis a közös megegyezés vezető okok objektíve kevésbé súlyosak, a bíróságnak még inkább ez a kötelessége, hogy feltárja a felek előtt Lontása irányuló egyező szándékok okainak kevésbé alapos voltát, vagy éppen alapatlanságát, s különösen ha kiskorú gyermekük van, felhívja a figyelmüket a gyermek felnevelésének kötelezettségére. A bíróságnak ilyen objektíve kevésbé súlyos okok esetén mindig alaposan meg kell fontolnia, hogy a Lontási kereset elutasítása nem vezet-e a házassági életközösség helyreállítására, különösen kiskorú gyermekek léteben, mint-hogy ez az a kapes, amely mindig átláthatatlan a házasságok egymás iránti érzelmeiben támadt fűt.

Szép példáját olvashatjuk a bíró ilyen irányú nevelő munkájának Salaginov: »A bíró e. tanulmányában (Magyar-Szovjet Társaság és Új Magyar Könyvtár, Budapest, 1953.) a »Nehéz döntés« e. jogesetben.

Az elévülés néhány kérdése a szocialista szervezetek jogviszonyaiban

I.

1. Az elévülés intézményének jelentősége a szocialista szervezetek jogviszonyaiban lényegesen megnövekedett, mert ez a jogintézmény az alapját képező polgári jogi általános megfontolásokon felül a gazdálkodó egységek vagyoni viszonyainak megszilárdítását, a gazdálkodási fegyelen megerősítését fokozott mértékben szolgálja. Ezt a megnövekedett jelentőséget mutatják az újabb szabályozások, amelyek az elévülés határidejét jelentős mértékben megrövidítették. Ez a tény pedig fokozott mértékben teszi szükségessé az elévülés kérdésének tisztázását, ezzel a jogintézménnyel való behatódott foglalkozást.

2. A szocialista szervezetek jogviszonyaiban, speciális részterületektől eltekintve (pl. fuvarozás) első ízben a 4226/1949. (IX. 6.) M. T. sz. rendelet tartalmazott az elévülésre vonatkozó intézkedéseket. Ez is csupán a kötbérekkel kapcsolatosan. A hivatkozott rendelet 16. §-a kimondta, hogy a jogosított kötbérigényét 15 napon belül »jogvesztés terhe mellett« (nyilvánvalóan a keresettel való érvényesítés jogának elvesztéséről, tehát elévülésről volt szó) a kötelezettel közölni köteles. Ha pedig a kötelezett a jogosított igényét további 15 nap alatt nem ismerte el, további 8 napi határidőn belül, ugyancsak jogvesztés terhe mellett a Közületi Egyeztető Bizottsághoz kell fordulni.¹ Ez a jogszabály tehát a kötbér elévülési határidejét igen rövid időben állapította meg, amely nem felelt meg a gyakorlati élet követelményeinek és az elévülés megrövidítéséhez fűződő közérdeknek bizonyosfokú túlhajtását jelentette. Ennek a következménye lett azután az, hogy a 95/1950. (III. 31.) M. T. sz. rendelet az előbb említett rendelkezéseket hatályon kívül helyezte. Ez újabb rendelet a kötbérigény közlésére és el nem ismerésére esetében az illetékes döntőbizottság előtti érvényesítésére ugyancsak rövid (8 napi) határidőt állapított meg, azonban ennek elmulasztásához jogvesztő következményeket nem fűzött. Ezt kifejezetten nem mondta ki ugyan, azonban a 4226/1949. (IX. 6.) M. T. sz. rendelet hatályon kívül helyezte szabályai helyébe lépett új rendelkezés elhagyta a »jogvesztés terhe mellett« kitélt és így közvetve meg lehetett állapítani, hogy a korábbi jogszabállyal ellentétben a kötbér érvényesítésére megállapított határidő elmulasztása az igény elévülésével nem jár.²

A jogvesztés bekövetkezését kimondó kifejezett korábbi és ezzel a rendelkezéssel közvetve ellentétes szabályozás által a gyakorlati életben keletkezett félreértések tették szükségessé azt, hogy a 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet most már kifejezetten megállapította, hogy a kötbér közlésére, illetőleg érvényesítésére megszabott határidők elmulasztásának jogvesztő hatálya nincs.³

3. A szocialista szervezetek jogviszonyai tekintetében tehát csupán a kötbérre volt a fejlődés első szakaszában egy rövid elévülési idő megállapítása, ez a rendelkezés is azonban nem egészen hét hónapig volt hatályban. A szocialista szervezetek egyéb jogviszonyait illetően az elévülésre — a már említett speciális területeken kívül —

átfogó szabályozás nem volt.⁴ Ezt a hiányosságot a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet pótolta, amely kimondta, hogy ha más jogszabály rövidebb elévülési határidőt nem állapít meg, a hatóságok, azok intézményei és intézetei, az állami vállalatok (trösztök, központok, egyesületek stb.), valamint a szövetségi központok, továbbá a társadalmi szervezetek egymásközi viszonyában fennálló, valamint a szállítási szerződésből származó pénzkövetelés az esedékességet követő év végével elévül.⁵ Ez a jogszabály már nem tett különbséget a kötbér és más pénzkövetelés között, hanem egységesen szabályozta a szocialista szervezetek között keletkezett pénzkövetelések iránti igények elévülését.

A kötbér szerződéses bírság jellege és az a gazdasági rendeltetése, hogy az anyagi konzekvenciákon keresztül a szerződéses kötelezettséget nem, vagy nem kielégítően teljesítő felet hibájának, vagy mulasztásának mielőbbi kijavítására ösztönözze, nem volt összhangban az elévülésre megállapított, egyes esetekben majdnem két évet is elérő határidővel. A kötbérnek ilyen hosszú idő múlva történő érvényesítése ugyanis már nevelő célját nem töltötte be és a késedelmes érvényesítés sok esetben a hibás munkáját időközben kijavító, de korábban mulasztó vállalatra indokolatlan büntetésként hatott. Tapasztalat szerint az ilyen kötbérnek, mint vagyoni befolyásolásnak csak pénzügyi kihatása van anélkül, hogy a termelés megjavítására ösztönözne hatna. Ezért vált szükségessé a kötbér elévülésének az egyéb pénzkövetelésektől való újabb elválasztása, amelyet a szállítási szerződésekről szóló 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendeletet módosító 101/1952. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet hajtott végre, annak kimondásával, hogy a kötbért az esedékességtől számított 6 hónap után érvényesíteni nem lehet.⁶ A kötbérigény elévülése tehát most már 6 hónap eltelté után bekövetkezik.

Ezzel a rendelettel egyidejűleg a 102/1951. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet az egyéb pénzkövetelésekre a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelettel megállapított elévülési időt is megrövidítette, mert azt az esedékességtől számított egy évben állapította meg.⁴

A jelenleg hatályos rendelkezések szerint tehát a szocialista szervezetek tekintetében kétféle jelentős elévülési idő különböztethető meg, az egyik a kötbérre vonatkozólag, amelynek határideje hat hónap, a másik az egyéb pénzkövetelésekre, amely egy év alatt jár le.

4. Természetesen fennállnak a más jogszabályokban megállapított, a 102/1951. (XI. 10.) M. T. sz. rendeletben megállapítottnál nem hosszabb elévülési határidők is: Ezek a jogszabályok, amelyek főleg a fuvarozásból eredő igények érvényesítésére vonatkoznak, általában ugyancsak 1 éves elévülési határidőt állapítanak meg,⁵ kivéve egyes kisebb jelentőségű igények érvényesítését (pl. vasúti fuvarozással kapcsolatban a berakási tervben felvett áruk számára idejében megrendelt kocsi kiállításának a vasút által történt elmulasztása miatt fizetendő

¹ A szabályozás előfutárának kell tekinteni a KDB XXVIII. sz. elvi döntését, amely az elévülést a 207/1951. M. T. sz. r.-hez hasonlóan szabályozta, de kizárólag az állami vállalatok egymásközi követeléseire vonatkozott.

² 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 11. §-a.

³ 101/1952. (XI. 10.) M. T. sz. r. 7. §-a.

⁴ 102/1952. (XI. 10.) M. T. sz. r. 7. §.

⁵ Szocialista szervezetek közötti jogvitában is alkalmazásra kerülnek az állatforgalmi szavatossági törvénynek, az 1923. évi X. törvénynek a rövid elévülési időt megállapító rendelkezései.

¹ Id. rend. 16. § (1) és (4) bek.

² 95/1950. (III. 31.) M. T. sz. rendelet 3. és 9. §.

³ 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 63. § (8) bek.

bírság), amelyek elévülési ideje kevesebb. Az elévülés azonban nem minden pénzkövetelés tekintetében következik be a megjelölt határidő alatt: A 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet kimondja, hogy az elévülésre vonatkozó szabályok nem terjednek ki az állami költségvetést illető követelésekre, továbbá a Magyar Nemzeti Banknak és a Magyar Beruházási Banknak hitel folyósításából keletkezett követeléseire.¹ A rendelet nem említi — későbbi létesítése miatt nem is említhette — a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bankot, azonban kétségtelen, hogy ennek a Magyar Beruházási Bankhoz hasonló rendeltetésű tevékenysége folytán a jogszabály elévülést kizáró rendelkezését a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bank hitelfolyósításából eredő követeléseire is alkalmazni kell.

5. A főkövetelés elévülése a járulékos követelés elévülését is maga után vonja még abban az esetben is, ha az elévülési idő a járulékos követelés tekintetében még nem járt le (kamat). Ez abból a jogelvből következik, hogy a járulékos követelés fennállása a tőkekövetelés fennállásától függ, ha az utóbbi nem érvényesíthető, nem lehet kikényszeríteni az előbbi kifizetését sem.

7. Az elévülés nemcsak a nem érvényesített követelések tekintetében következik be a meghatározott idő lejártával, hanem a döntőbizottsági határozattal megállapított pénzkövetelés végrehajtására vonatkozó jog is a határozat kihirdetésétől, illetőleg kézbesítésétől számított egy év alatt elévül.² A Központi Döntőbizottság elvi állásfoglalása szerint ez az elévülési határidő egyaránt vonatkozik a kötbérré és más pénzkövetelésre, tehát a döntőbizottsági érvényesítés előtt a kötbér és más pénzkövetelés elévülése tekintetében fennálló különbség (hat hó — egy év) a behajtás során már nem marad fenn. Kimondotta a KDB, hogy a kötbérigény speciális jellege a döntőbizottsági határozattal való megállapítás és a szerződészegő fél marasztalása folytán megszűnik és a határozatban szereplő pénzkövetelés ezután semmiben sem különbözik bármely más jogviszonyból eredő pénzköveteléstől.³

8. A szocialista szervezetek jogviszonyaiban érvényesülő, a polgári jog általános szabályánál jóval rövidebb elévülési idő a népgazdasági érdekeket, a gazdasági figyelem megerősítését szolgálja, ebből következik, hogy az elévülést a jogalkalmazó szervek — ellentétben a burzsoa jog szemléletével — hivatalból kötelesek figyelembe venni.

II.

1. Úgy a kötbér, mint a más pénzkövetelések elévülését megállapító jogszabályok az elévülés kezdőpontját a követelés esedékességétől számítják. Szükséges tehát annak pontos meghatározása, hogy milyen időpontot kell az esedékesség bekövetkeztének tekinteni. A polgári jog általános szabálya szerint valamely követelés akkor válik esedékessé, amikor érvényesíthetősége beáll. Ez az általános szabály a szocialista szervezetek közötti jogviszonyban is alkalmazásra kerül, azonban szükséges ezen túlmenő részletezés is, különösen a kötbérigények tekintetében.

2. A döntőbizottsági gyakorlat a kötbérigény elévülésének kezdő időpontját a 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 63. §-a (1) bekezdésének a)–d) pontjai szerint

állapítja meg.¹ Így késedelem esetében a teljesítésre megszabott határidő, vagy határidő lejártával kezdődik a kötbérigény elévülése, egyeb nem szerződésszerű teljesítés esetében az átadással, illetőleg átvétellel, ha pedig a minőségi átvétel huzamosabb időt vesz igénybe, a tolyamatos átvételre szükséges idő elteltével. Ha a minőség megállapításához hosszabb kísérletezés szükséges, az elévülés is csak a kísérletezéshez szükséges idő lejártával veszi kezdetét. Rejtett hiba esetében az elévülés annak felfedezésekor kezdődik, legkésőbb azonban abban az időpontban, amikor a rendeltetészerű használat mellett a rejtett hiba felfedezhető volt. Meghúsválás esetében a meghúsválás tényéről való tudomásszerzés időpontja jelenti az elévülés kezdő időpontját.

Különösen a késedelmi kötbér elévülési ideje tekintetében alakult ki vita. Egyesek arra hivatkoztak, hogy a késedelmi kötbér a késedelem tényének bekövetkezése után naponként válik esedékessé és így a polgári jog általános részének az időszakos szolgáltatások elévülésével alkalmazott szabályaihoz hasonlóan csak az érvényesítést megelőző hat hónappal régebben esedékessé vált kötbért lehet elévültnek tekinteni, azokat a kötbér részleteket ellenben, amelyek az érvényesítéstől számítva 6 hónapon belül esnek — nem. Ez az álláspont helytelen, mert ha valamely esemény elvégzésére határidő van kikötve és a szerződő fél ebben a határidőben kötelezettségének teljesítését elmulasztja, a hitelező kereseti joga ebben az időpontban nyílik meg. Az a tény, hogy a kötbér összege a késedelem idejének minden napjával emelkedik, nem a kereseti jog naponkénti újraszületését jelenti, hanem a határidő elmulasztásával bekövetkezett igény összességére van kihatással. Ezzel van összhangban az előbb idézett jogszabály azon intézkedése is, amely az igény közlésére megállapított határidő kezdeteként a teljesítésre megszabott határidő vagy határidő lejártát állapította meg és magától értetődőleg egybe esik az elévülés kezdő időpontjával is. Felmerült az a vélemény is, hogy mivel a szóbanforgó jogszabály szerint a kötbérigényről a kötelezett felett 8 nap alatt kell értesíteni, amely ugyancsak 8 nap alatt köteles az igény elismerése, vagy megtagadása tekintetében nyilatkozni, továbbá az igény el nem ismerése, vagy a nyilatkozat elmaradása esetén a jogszabály előírása szerint a jogosított az igény megtagadásától számított 8 nap alatt köteles a döntőbizottsághoz fordulni,² a határidők figyelembevételével a kötbérigény elévülése is a határidő elmulasztását követő 16, illetőleg a postai kézbesítés tekintetében fennálló döntőbizottsági gyakorlat alapján³ 20 nap múlva kezdődjék. Ennek az álláspontnak képviselői azzal érveltek, hogy a keresettel való érvényesítés lehetőségére csak a kötelezett fél nyilatkozattételére nyitvaálló határidő lehetett után nyílik meg.

Ez az álláspont is téves. Igaz ugyan, hogy a jogosított félnek a kötbérigényéről a kötelezettet értesíteni kell és hogy ennek negatív álláspontja esetén kell a keresetet benyújtania az illetékes döntőbizottsághoz, vagy bírósághoz, azonban ez a rendelkezés nem jelenti azt, hogy a korábban benyújtott kereset esetében a jogosultsága vitássá lenne tehető. A másik fél értesítésének elmulasztása, vagy annak nyilatkozatára megállapított határidő

¹ Szállítási szerződések a gyakorlatban. 148. old. A Központi Döntőbizottság kiadványa, 1953.

² 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 63. § (1)–(4) bekl.

³ A Központi Döntőbizottság XXXII. sz. Teljesülési Határozata. A Központi Döntőbizottság elvi határozatai és közleményei. II. kötet. 10. oldal.

¹ 207.1951. (XXII. 8.) M. T. sz. r. 11. § (5) bekl.

² A Központi Döntőbizottság 60.629/1953. KDB sz. alatt közzétett elvi határozata. Tervegazdasági Értesítő 1953. 7. szám.

³ Hivatkozott elvi határozat.

elteltének bevárása nélküli keresetindítás előidézhethet illetéki jogi következményeket, — a 347-15/1953. P. M. sz. utasítás (11) bekezdése bizonyos feltétel mellett úgy intézkedik, hogy ilyen esetben az illeték a felperest terheli — azonban egyetlen döntőbizottság sem fogja emiatt a keresetet elutasítani. Emellett az elévülés kezdetének 20 nappal való kitolása azért is helytelen lenne, mert a megjelölt idők határidők, tehát azok első napjain is lehetséges az előírt nyilatkozatok megtétele, így sok esetben előfordulhat, hogy a felek közötti lovelváltás 20 nappal jóval hamarabb megtörténik.

A kötbérelévülés kezdetének időpontja tekintetében a Központi Döntőbizottság gyakorlatában kifejezésre jutott meghatározás az egyöntetűséget biztosítja a jogviták eldöntésénél és kétséget kizáró alapot nyújt a felek részére is az elévülés bekövetkezése szempontjából.

3. A döntőbizottsági gyakorlatban elég gyakran fordul elő az az eset, amikor valamelyik fél visszkereseti igényt támaszt a másik ellen azért, mert annak hibájából egy harmadiknak bizonyos összeget kellett kifizetnie. Ezzel kapcsolatban eldöntésre vár az a kérdés, hogy a visszkereseti igény keletkezése, tehát annak elévülése szempontjából is, melyik időpont az irányadó; az e, amikor a visszkereseti igény jogosultja a döntőbizottság (bíró) a harmadik személy javára elmarasztalta, vagy pedig az az időpont, amikor a marasztalási összeget a visszkeresettel élő ténylegesen kifizette.

A kérdésnek oly értelmű megoldása látszik helyesnek, hogy a visszkereseti igény elévülését az annak alapját képező összeg kifizetésétől kell számítani, mert ekkor állott elő az a helyzet, hogy a visszkereseti igényvel fel lépő forgóeszközben egy másik félre áthárítható csökkenés következett be. Igaz ugyan, hogy az első eljárásban hozott határozat már kétségtelenné tette a visszkereseti igény érvényesítésének lehetőségét, de ennek jogcíme végeredményben nem a marasztaló határozat, hanem az annak alapján történő kifizetés. Ha ez a fizetés — bármely oknál fogva, esetleg éppen a végrehajtási jog elévülése miatt — nem történik meg, a visszkereseti igény sem előgíthető ki, az elveszti jogcímét, sőt éppen az ilyen igénynyel fellépő gazdagodnak alaptalanul. A szovjet jogtudományban és bírói gyakorlatban az álláspont ebben a kérdésben nem egységes.

A szovjet döntőbírói gyakorlat általában a korábbi eljárásbeli ítélet meghozatalától számítja a visszkereseti igény elévülésének kezdetét, azonban Novickij professzor, lényegileg az előbb ismertetett okokból, helyesebbnek tartja azt az álláspontot, amely szerint a kifizetés ténye teszi esedékessé a visszkereseti igényt, tehát az elévülés határidejét is ettől kell számítani.¹ Kétségtelen, hogy a felek közötti elszámolás mielőbbi lebonyolításának érdeke a korábbi időpont alkalmazását indokolná, azonban arra figyelemmel is, hogy a gyakorlatban túlnyomó számban a fizetés rövidesen követi a marasztalást, tehát az elszámolásnak elhúzódása megakadályozásának érdeke sérelmet nem igen szenved — a fentebb kifejtettek alapján Novickij professzor véleménye látszik elfogadhatóbbnak.

4. Egyéb pénzkövetelések esedékességét illetően a polgári jog általános szabályai kerülnek alkalmazásra a döntőbizottsági eljárásban is (tehát pl. kártérítési igénynél a károkozás időpontja, egyes esetekben a tudomás szerzés lehetősége).

¹ L. B. Novickij, professzor: Visszkereseti kötelek szocialista gazdasági szervezetek között. Moszkva, 1952.

5. Természetesen, ha a követelés fennállásának vagy összecszerőségének megállapításához előzetes — akár peres, akár perenkívüli eljárás szükséges —, az elévülés kezdőpontját — az általános polgári jogi szabályoknak megfelelően — az előzetes eljárás befejezésétől kell számítani.¹

III.

1. A kötbér elévülési ideje — amint előbb már láttuk — 6 hónap, a kártérítési követelésé pedig a 102/1951. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet 7. §-a értelmében egy év.

A kötbér azonban nemcsak szerződéses bírság, hanem káráltalány is. Erre utal a 206-1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 62. §-a (2) bekezdésének azon intézkedése, amely kimondja, hogy a nem szerződéseszerű teljesítés folytán kárt szenvedett fél kártérítés címén a kár összegének csak azt a részét igényelheti, amely a másik féltől kapott kötbér összegét meghaladja. A kötbérnek és a kártérítésnek ez a kapcsolata az elévülési idejük különbözősége folytán érdekes kérdést vet fel. Mi történik az esetben, ha a szerződésesség folytán kárt szenvedett fél kötbérigényét a hathónapos elévülési időn belül nem érvényesíti, ellenben teljes felmerült kárának megtérítése iránt indít keresetet a kártérítési követelés érvényesítésére megszabott egy éven belül. A kötbérigény bekövetkezett elévülése milyen kihatással van kárigényére, összecszerűleg csökkenti-e azt, vagy az eljáró döntőbizottság, illetve bíróság a nem érvényesített kötbérigényre figyelem nélkül bírálja-e el a kereseti követelést. Ennek a kérdésnek a megoldása tehát annak vizsgálatát teszi szükségessé, hogy a kárt szenvedett fél szabadon választhat-e a tekintetben, hogy kárkövetelését, illetőleg annak egyrészét kötbér, mint káráltalány formájában érvényesítse, illetőleg ennek figyelmen kívül hagyásával közvetlenül kárigényt támasszon, vagy pedig a kötbérigény érvényesítésének elmulasztása az egyébként őt megillető kárkövetelésnek, esetleg annak egyrészének az elvesztését is maga után vonja.

Az előbbi megoldás azt jelentené, hogy a kötbér érvényesíthetőségének megszűnése kár felmerülte esetén a mulasztó félre nézve semmiféle anyagi hátrányt nem jelentene, mert elévült követelését kártérítés formájában még további hat hónapig érvényesíthetné. Kétségtelen, hogy a kötbérelévülési határidőre vonatkozó szabályoknak ilyen megkerülése nem volna összhangban sem azokkal az okokkal, amelyek ennek a rövidített elévülési határidőnek a bevezetését szükségessé tették, sem az elévülés általános elveivel, amelyek nem alkalmazhatók oly módon, hogy egy elévült követelés más alakban újból megjelenhessen az érvényesítés porondján. A kötbérigény elévülésének figyelmen kívül hagyása az elévülési határidő kijátszását, az erre vonatkozó jogszabály megkerülését tenné lehetővé.

Ezek a megfontolások tehát a megoldásnak azt a második módját indokolják, amely szerint a kötbérkövetelés elévülése esetén a kárt szenvedett fél kárának csak azt a részét érvényesítheti az erre nyitvaálló határidő alatt, amely az elévült kötbérosszeget meghaladja.

Ezzel az állásponttal szemben is vannak azonban fenntartások, amelyekkel foglalkozni kell.

Az egyik azzal érvel, hogy a 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 62. §-ának előbb hivatkozott (2) bekezdése a kár összegébe csak azt a kötbért rendeli betudni, amelyet a kárt szenvedett fél a másik féltől kapott. Minthogy a kötbér

¹ 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 11. § (2) bek.

bérigény elévülése folytán a károsult ezen a címen semmit sem kapott, nincs mit tudni, tehát a kártérítési igény eredeti összegében áll fenn. Azt hiszem, hogy ennek a felfogásnak formalista volta nyilvánvaló. A jogszabálynak ez a szövegmagyarázata értelmének megváltoztatását jelentené. Ez valóban példáját adná Voltaire, a Filozófiai ABÉCÉ-ben tett, azon ironikus megállapításának, hogy a törvényt értelmezni annyi, mint meghamisítani. A szóbanforgó jogszabály a felek okszerű gazdálkodásából, a szocialista szervezeteket kötelező gondosságból indul ki, amelynek folyománya, hogy a jogosult kötbérigényét is kötelezően (206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 7. §) érvényesítse. Nyilvánvaló, hogy ha ez nem történt meg, az igényjogosult jogszabálysértésének és mulasztásának következményeként jelentkező elévülés, illetőleg a kötbérnek saját hibájából való elvesztése nem állhatja útját a kötbérnek a kárösszegbe való betudását chendelő jogszabály érvényesülésének.

Komolyabbnak látszik az az ellenvetés, amely arra hivatkozik, hogy az elévült kötbérigénynek a kártérítésbe való beszámítása azt jelentené, hogy a véletlenül kárt okozó vagyoni felelőssége súlyosabb lenne a vétkes kárt okozóénál, mert az előbbi a kár keletkezésétől számított egy évig annak teljes összege erejéig felelős marad, az utóbbi kártérítési kötelezettsége pedig a kötbér elévülése esetén hat hónap múlva ennek összegével csökkenne. Eszerint az álláspont szerint tehát a vétkes károkozó kedvezőbb helyzetbe kerülne, mint a véletlen.

Nézzük meg közelebbről ezt a problémát. Szerződéses esetekben a vétkekesség vélelméből kell kiindulni, ami azt jelenti, hogy a szerződést megszegő félnek kell bizonyítani azt, hogy véletlen. Ilyen bizonyítás hiányában a vétkekesség következményeit alkalmazni kell.

A szállítási szerződések körében a vétkes, illetőleg a véletlen magatartás vizsgálata a kötbéres eljárásban történik meg, s ennek eredménye határozza meg azt is, hogy a szerződésszegő fél esetleges kártérítési kötelezettsége objektív vagy subjektív alapon nyugszik. Ha tehát a kötbéres eljárás elmaradása folytán a vétkekesség vélelme az ellenkező bizonyítás hiányában megdöntve nem lett, kártokozó a vétkes kártérítés szabályai szerint is felel. Ez pedig azt jelenti, hogy a fentebb állított kedvezőtlen eltolódástól sem lehet beszélni.

Változatlanul érvényesül azonban ebben az esetben is a jogszabály azon intézkedése, hogy mentesül a kártérítési kötelezettség alól a szerződő fél, ha bizonyítja, hogy a kárt erőhatalom, harmadik személy elháríthatatlan cselekménye, vagy maga a károsult okozta.¹ Ebből viszont az következik, hogy az előbb említett vétkekességi vélelem nem megdönthetetlen, a kárt okozóknak lehetősége van a kártérítési kötelezettség alól kimentés okot bizonyítani és ezen az úton a felelősség alól szabadulhat.

A kifejtettekből megállapítható, hogy a felvetett kérdés olyan értelmű eldöntése, amely a kötbér elévülése esetén a kárnak csak az elévült kötbér összegét meghaladó részének érvényesítését engedi meg, az objektív kárfelőlőség szempontjából sem jelent érdeksérelmet és így a legalaposabbnak látszó ellenérv is helyt nem állónak bizonyult.

2. Van azonban még egy korrekтивum, amelynek felállítására minden téren megnyugvást idézhet elő a felvetett kérdés megoldásában. Ez kapcsolatban van a javasolt megoldás elleni harmadik észrevétellel, amely azt kifogásolja,

hogy a kártérítési kötelezettsége csökkenése folytán a népgazdaság érdekei ellen súlyosan vétő, szerződésszegő és kártokozó fél előnybe kerül az ebből a szempontból enyhébb megítélés alá eső, bár ugyancsak jogszabálysértő azzal a féllel szemben, amely a kötbérgényt mulasztotta el érvényesíteni. Nem tartom szükségesnek, hogy a subjektív vétkekesség fokának vizsgálatába becsúszkazzak, annyit azonban meg kell jegyezni, hogy a jogérvényesítést elmulasztó fél magatartása is sok esetben lehet olyan súlyos, mint a másik fél kártokozó cselekménye (gondoljunk a minőség megjavításáért folytatott harc vagy népgazdasági jelentőségére, amelynek egyik jól bevált fegyvere a kötbérvényesítés) — magasabb szempontok — nem a felek egyéni gazdálkodása szempontjából vizsgálva. Mindettől függetlenül azonban a kiegyenlítés útját meg lehet találni, ha arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a kötbérelévülés miatt a károsult által meg nem kapott kárösszeget sem kell a kárt okozóval hagyni (ami alkalmas lenne arra is, hogy leplezze a vállalati gazdálkodás során elkövetett hibát), hanem azt ennek az összegnek a megfizetésére is kötelezni kellene, de az állam javára.

A szovjet jog ismeri és jelentékeny mértékben alkalmazza is az állam javára történő marasztalást olyan esetekben, amikor vagy az ügylet érvénytelensége folytán szükséges restitúció hatékonysága, vagy az állami fegyelem megszilárdításának szempontjai indokolják. Grave »A szerződéses kötbér a szovjet jogban« című munkájában hivatkozik arra, hogy a döntőbírósgok igen sok kártérítési ügyben hoznak olyan ítéletet, amelyben a kötbér elévülése esetén a megállapított kártérítésből emiatt levont összegnek az állam javára történő megfizetésére kötelezik az alperest. Ezzel kapcsolatban azt a véleményt nyilvánítja Grave, hogy ezekben az esetekben a kötbér, függetlenül a felek eredeti szándékától, bírság jellegét veszíti fel, azonban nem polgári jogi, hanem közigazgatási bírságot.¹

Kétségtelen, hogy a megoldást nekünk is ezen az úton kell megtalálnunk. Ha a károsult kötbérigénye érvényesítésének elmulasztása folytán kártérítéshez egyáltalán nem vagy csak részben jut hozzá, ez ösztönző erőt fog képezni arra, hogy jogszabály által is előírt kötbérvényesítési kötelezettségét kellő időben teljesítse, ami az állami és gazdálkodási fegyelem megszilárdítását vonja majd maga után. Az a tény pedig, hogy a kártokozó sem tarthatja meg a másik fél mulasztása folytán annak meg nem ítélt összeget, elejét venné annak, hogy az egyébként kártérítésre köteles magatartása ellenére mintegy prémiumhoz jusson és az anyagi következmények egy részének viselése alól szabaduljon.

IV.

1. Az elévülés nyugvása és félbeszakadása a szocialista szervezetek jogviszonyaiban is ismert, azonban alkalmazásának területe részben szűkebb, részben eltérő a polgári jog általános szabályaitól.

2. Az elévülés nyugvását ebben a viszonylatban is előidézi az erőhatalom, amíg a hitelezőt joga érvényesítésében gátolja, valamint a jogszolgáltatás szünetelése is. Elméletileg elképzelhető, ha gyakorlatilag nem is, hogy a szocialista szervezet képvisletével morúl fel valami olyan akadály, (pl. képviselőre jogosult személyek kinevezése

¹ 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 62. §-1) bek.

¹ Grave: Szerződéses kötbér a szovjet jogban. Moszkva, 1950. 121. oldal.

meg nem történt meg, a régi képviselők képviseleti joga pedig már megszűnt) amely ugyanezek a követelés érvényesítését gátolja és így az elévülés nyugvását vonja maga után.

Az íg azonban, amíg a polgári jog általános szabálya szerint a hitelező által az adósnak a teljesítésre nyújtott halasztás az elévülés nyugvását idézi elő, addig a szocialista szervezetek jogviszonyaiban a fizetési halasztáshoz ilyen jogkövetelmény nem fűződhetik, mert ez tiltott hitelezést jelentene és így a hitelezőnek nincs is joga a lejárt követelésének megfizetésére halasztást adni. Természetesen ez a megállapítás nem vonatkozik arra a esetre, amikor a felek a 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ában biztosított joguknál fogva a szállítási szerződésben megállapított teljesítési határidőket annak lejárt előtt meghosszabbítják. Ez esetben ugyanis az esetelekedés sem következett be, tehát az elévülés sem kezdődhetett el.

Ugyanez nem alkalmazható a szocialista szervezetek jogviszonyaiban a polgári jognak az az általános szabálya, amely az elévülés nyugvását fűzi a hitelezőnek az adóssal folytatott egyszemélyi tárgyalásaihoz, illetőleg az adós olyan magatartásához, amelyből a hitelező arra következtethet, hogy az előbbi kötelezettségének eleget fog tenni. Az elévülés indokát képező gazdasági célszerűség és guzálkodási figyelemhez, a szocialista szervezetek vagyoni biztonságához fűződő érdek nem teszi megeghedhetővé az elévülés bekövetkeztének ezen okból való időbeli eltolódását, mert a feleknek az elévülésre megszabott határidő alatt is módjukban áll az egyszemélyi tárgyalásokat lefolytatni, illetőleg az adósnak fizetés tekintetében tanúsított magatartását tisztázni és így semmi sem indokolja azt, hogy szocialista szervezetek az előírt határidő alatt követeléseiket ne érvényesítsék, ha a másik féllel lefolytatott tárgyalás kellő időben a követelés kiegyenlítéséhez nem vezet.

3. Az elévülés nyugvásának egy különös esete a 102/1952. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet azon intézkedése, amely kimondja, hogy ha az elévülés beállta előtt a jogosult követelését beszédési megbízással érvényesítette, ennek tárgyában hozott határozatig az elévülés nem következik be.¹ Ehhez kapcsolódik a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendeletbe foglalt az a jogszabály, amely szerint, ha az elévülési időn belül benyújtott beszédési megbízást elutasították, az erről szóló értesítés kézhezvételétől számított 15 nap alatt a követés keresettel akkor is érvényesíthető, ha az egyébként elévült volna.²

Az elévülés nyugvása az általános szabályok szerint annyit jelent, hogy a követelés érvényesítésében jelentkező tényleges vagy jogi akadályok fennállásának időtartama az elévülési időtartamába nem számít bele és az elévülési határidejének megállapításánál az akadályok felmerülése előtt és megszűnése után eltelt időt kell összeszámítva figyelembe venni. Ezzel szemben a beszédési megbízás benyújtása az elévülésnek nem ilyen értelmű nyugvását jelenti, mert a beszédési megbízás benyújtásától annak tárgyában hozott határozatig eltelt időt nem az előbb ismertetett módon hagyják figyelmen kívül. Ha ugyanis a beszédési megbízást teljesíti az illetékes pénzügyintézet, úgy a hitelező követelése kiegyenlítést nyer, tehát utána az elévülés kérdése már nem is kerül szóba, ha pedig a beszédési megbízást elutasították, a hitelezőnek az erről szóló értesítés kézhezvételétől számított

15 nap alatt jogában áll a keresetet akkor is benyújtani, ha a követelés egyébként elévült volna. Ebből a szabályból a következő megállapítások vonhatók le:

Ha a beszédési megbízást elutasító határozat kézhezvételének időpontjában a követelésre egyébként megszabott elévülési határidő még nem járt le, illetőleg még legalább 15 nap hiányzik, — az eredeti elévülési határidő lejártáig a hitelezőnek még módjában van a keresetét az előírt időben benyújtani, vagyis ilyen esetben a beszédési megbízás és annak tárgyában hozott határozat között eltelt idő az elévülési határidőbe beszámít. Ekkor tehát nyugvásról semilyen értelemben nem lehet szó. Ha azonban a beszédési megbízást elutasító határozat kézhezvételekor az elévülési határidő már lejárt, vagy pedig annak lejártáig 15 nap már nem áll a hitelező rendelkezésére, a szóbanforgó határozat kézhezvételétől számított 15 nap alatt a kereset az időközben bekövetkezett elévülés ellenére is benyújtható. Ez a helyzet az elévülés nyugvásának tehát olyan különös esetét jelenti (lehetne az elévülés függéséről is beszélni), amikor a fogalom tulajdonképpeni értelmé szerinti nyugvás időtartama legfeljebb 15 napra korlátozódik, függetlenül attól, hogy a beszédési megbízás benyújtása és az arra vonatkozó határozat kézbesítése között mennyi idő telt el.

Hasonló szabályok állanak a beszédési megbízással érvényesített követelés visszatérítésére irányuló igény elévülési idejére is, amely azonos az eredeti követelés elévülési idejével. Egy bizonyos fokú eltérést jelent azonban az előbb említett tényállással szemben az, hogy ha a visszakövetelési igény a beszédési megbízás teljesítésére vonatkozó értesítés kézhezvételekor már elévült, vagy az elévülési időig 15 nap már nem áll rendelkezésre, úgy az értesítés kézhezvételétől számított 15 nap alatt az igényt érvényesíteni lehet. Itt az eltérést az jelenti, hogy az előbbi tényállással szemben az igényjogosult nem tesz előzetes intézkedést (beszédési megbízást nem nyújt be). Az elévülés nyugvása, a másik fél eselekinényének (a beszédési megbízás benyújtásának) a következménye. Nem következik be az elévülés a sorbanállás ideje alatt sem, vagyis, amíg a jogosítottnak anyag fedezet hiányában várni kell arra, hogy a nem vitás követelését a kötelezett számlájáról az ő számlájára utalják át. Itt tulajdonképpen arról van szó, hogy a fizetés megtörténtének nem azt az időpontot kell tekinteni, amikor a számlavezető bank a követelést az eladó számlájára javára írja, hanem amikor az eladó a követelést megállapító s a másik félre fizetésre kötelező döntőbizottsági határozatot a bankhoz incassó végett benyújtja. Ugyanez a helyzet a perenkívüli incassó esetén is, ha a beszédési megbízás ellen az adós kifogást nem emel. Kifogás esetén — ha annak folytán a beszédési megbízást elutasító határozatot hoz a bank — az előbb ismertetett szabályok kerülnek alkalmazásra, ha pedig az adós kifogását utasítják el, az incassónak most kifejtett, elévülést kizáró hatálya áll be.

3. A szocialista szervezetek követelési elévülésének félbeszakadása a mi jogunk szerint két esetben áll be. Félbeszakad az elévülés, ha az előírt határidőn belül a jogosult a követelését keresettel érvényesítette, vagy azt a kötelezett fél írásban elismerte. Az első eset általános, az elévülés minden területén érvényesülő szabály, amellyel kapcsolatosan további megállapításra szükség nincs. A perbehívás intézménye a döntőbizottsági eljárásban is ismert, amiből következik, hogy az elévülés — a polgári jog általános szabályainak megfelelően — félbeszakítja a

¹ 102/1952. (XI. 10.) M. T. sz. r. 7. §.

² 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 11. § (3) bek.

perbehívó kérvény benyújtása illetőleg a perbehívó nyilatkozat megtétele is abban az eljárásban, amelynek kimenetelétől a követelés függ.

4. A kereset benyújtásával bekövetkezett félbeszakadás — minthogy a szünetelés intézménye a döntőbizottsági eljárásban ismeretlen — azt jelenti, hogy az elévülés csak a határozat meghozatalával kezdődik újra.

5. Vitatható azonban, hogy az elismerésnek, mint az elévülést félbeszakító jogi ténynek ez a hatása a szocialista szervezetek jogviszonyai körében kellően megalapozott-e. A szovjet jog a szocialista szervezetek jogviszonyaiban a tartozás elismerését nem ruházta fel elévülést megszakító erővel, mert ez kereskedelmi hitelezésre, vagyis arra vezetne, hogy a gazdasági szervezetek törvény által tiltott hitelt nyújtanának egymásnak és ezáltal a pénzügyi fegyelmet sértenék meg. Az adós szocialista szervezet tartozás elismerése folytán a hitelező szocialista szervezetnek nem kellene félnie attól, hogy a kereset-élevülési határidőt elmulasztja, a kereset indítását elhalasztaná és bizonyos időre már ezáltal a kereset összegének megfelelő hitelt nyújtaná az adósnak.¹ A szovjet jog ennek az álláspontnak megfelelően a tartozás elismerésének elévülést megszakítását eredményező hatást csak olyan perekben tulajdonít, amelyekben a felek egyike természetesen személy.

Minthogy a szocialista szervezetek közötti hitelezés — idő nem értve a bankhitelt — nálunk is tilos cselekmény, megfontolás tárgyává kellene tenni azt, hogy a tartozás elismerésének a jelenlegi szabályok szerint elévülést félbeszakító hatályát nem kellene-e megszüntetni. A kitélezelt tartozás elismerése folytán ugyanis a hitelezőnek módja van a követelést beszédési megbízás útján kellő időben érvényesíteni, illetőleg az adóst az elismerő nyilatkozat tételére még olyan időben szorítani, hogy az inkasszó az elévülés bekövetkezte előtt benyújtható legyen.

6. A jelenlegi szabályozás mellett azonban felvetődik még egy kérdés az elismeréssel kapcsolatban. Ez a kérdés az elévült követelés utólagos elismerésével függ össze. Arról van szó, hogy ez esetben az elismerő nyilatkozat alapján a hitelező indíthat-e keresetet, vagy benyújthat-e beszédési megbízást, vagy pedig az elévült követelés az elismerés ellenére természetes obligációként áll fenn és így a hitelező követeléséhez csak akkor juthat, ha az adós ténylegesen és önként fizet.

Ennek a kérdésnek a felvetését az teszi indokolttá, hogy a szocialista szervezetek jogviszonyaiban az elévülési határidő megrövidülését az említett szervezetek közötti

vagyoni viszonyok biztonsága, a gazdasági fegyelem megerősítése és az ezeken alapuló önálló elszámolás tette szükségessége. Ezért indokolt annak vizsgálata, hogy az elévült követelés utólagos elismerése folytán az érvényesítés újabb megengedése nem kerül-e ellentétbe azokkal az elvekkel, amelyek az elévülési határidő megállapításánál döntő szerepet játszottak.

A polgári jog általános szabályai az utólagos elismerés esetén a követelés érvényesíthetőségét teszik lehetővé. Arról van tehát szó, hogy ezeket az általános szabályokat lehet-e alkalmazni a szocialista szervezetek jogviszonyaira.

A szocialista gazdasági szervezetek vagyoni biztonságának az elévülés intézménye útján történő védelme azt jelenti, hogy ezeket a szervezeteket jogszabály óvja meg attól, hogy gazdálkodásukban egy másik szervezet, hosszabb idő elteltével érvényesített követelésével, zavarokat idézhessen elő. Ez a védelem tehát azért szükséges, mert ellenkező esetben az adós szervezet a hitelező késedelmes jogérvényesítésén keresztül a vagyoni biztonsága ellen intézett támadásnak ki volna szolgáltatva. Akkor azonban, amikor az adós az elévült követelést elismeri, azt a helyzetét juttatja kifejezésre, hogy a tartozásának megfizetése a vagyoni biztonságát nem érinti, gazdálkodását nem zavarja meg, az önálló elszámolás elve gyakorlati alkalmazásával nincs ellentétben. Ebből viszont az következik, hogy a konkrét esetben azok a szempontok, amelyek az elévülési határidők megállapításánál az előbbiek szerint szerepet játszottak, az utólagos elismerés ellenőre sem szenvednek sérelmet. Mindezt támogatja a polgári jog általános része már említett szabályozásának alapját képező az a megfontolás, hogy az elévült követelés természetes obligációként való fennmaradása folytán az adós önként teljesített fizetését, mint tartozatlan szolgáltatást nem követelheti vissza. Ezzel lényegileg egy hatású, ha az adós nem intézkedik azonnal a pénztartozásának átutalásáról, hanem csak annak fennállását ismeri el, hiszen az elismerés a fizetési készséget is jelenti. A felvetett kérdés megoldásánál tehát az látszik helyesnek, ha a polgári jog általános szabályát az elévült követelések elismerése tekintetében a szocialista szervezetek jogviszonyaiban is alkalmazzuk.

7. Az előbbiekben kiragadtam néhány kérdést abból a problémakörből, amelyet az elévülés intézményének a szocialista szervezetek követeléseinél való alkalmazása eddig felvetett. Sok feladat vár még ezzel a témával kapcsolatban megoldásra, ami — az elméleti és gyakorlati jogászok együttes munkája eredményeként — értékes téglákat jelentene szocialista polgári jogunk készülő épülete számára.

Harasi Győző

¹ A szovjet polgári jog I. kötet, 217. oldal. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1952.

Sajtó alatt!

A. D. FROLOV:

ÜGYKEZELÉS A SZOVJET HIVATALOKBAN

A mű teljes részletességgel tárgyalja a szovjet hivatalok és vállalatok ügykezelését, különös figyelemmel az ügyintézés ellenőrzésére. Külön fejezetben foglalkozik a dolgozók panaszainak, kérvényeinek és beadványainak a kezelésével. A mű anyagát gazdag minta- és példatár teszi szemléltetővé. A mű hasznos eszköz az ügykezelésben dolgozók, az ügykezelést irányítók számára.

724 oldal

Ára kb.: 12.— Ft

JOGI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ KIADÁSA

Munkakényszer a késői feudalizmus korában (III.)

A SZOLGÁLATRA KÉNYSZERÍTÉS MÓDJAI

1. Szülők felelőssége vonása. — Házasságkötés korlátozása

Egyrészt a közbiztonság, másrészt pedig a munkaerő biztosítása, a szolgálatra kényszerítés gondolata vezet a megyét arra, hogy a szülőket is felelőségre vonja, ha gyermekeik nem vállalnak szolgálatot. Másrészt belenyúl a nemesiten nők és férfiak házaságkötésébe is és azt a szolgálat szempontjainak, s így a gazda érdekeinek megfelelően szabályozza. Tipikusan idevágó intézkedés Csongrád megye 1807., majd 1834-i statutuma. Előbbinek 7. pontját nem érdektelen szó szerinti szövegében ismereteni: »Nem lehet tagadni, hogy a rossz életnek s ezt követő gonoszságoknak főbb kútféje a szülőkölők által köttetett illetlen házasságok; tapasztalásból tudjuk, hogy több rendbeli szülők gyermekeiket idő előtt s anélkül, hogy megszokott életük módjára elegendő javakat adnának, megházasítják s maguktól elküldik, csak hogy nyakukról lerázhassák, a kik szülőkölőlván, sorsoknak könnyebbítése végett lopásra, vágásra megátalkodott gonoszságra vetemednek, ennek okáért szorosan megtagyattasson, hogy a) a szülők gyermekeiket maguktól elküldeni, ellenben a gyermekek szülőiket elhagyni bíróság híre nélkül ne merészeljék; b) a mely szülők gyermekeiket illetendően el nem tarthatják, azonnal szolgálatba küldjék, és kényszerítsék is, különben a bíróság által a környitállásukhoz képest keményen is megfenyíttesse és gyermekeik szolgálatra adaltassanak (az 1834-i statutumban a szolgálatba adást már nem kívánják); c) a mely legény 300 forintot érő tulajdon vagyonát elő nem mutathat, a házasságra — minthogy magának, feleségének s gyermekeinek kitarására elégtelen — ne eresztesse, s kívánságaitól fenytés által is elmozdítasson; d) Házal nem bíró ember leányának mindaddig férjhez menel meg ne engedélyezék, miylen tett szolgálatjáról hiteles bizonyítólecelet elő nem mutathats. (1834-ben két esztendei szolgálat bizonyítására van szükség). 1834-ben még ezt írja azután a statutum: »A községek előljárai arra is ügyeljének, hogy a felesett és buja élet, mely minden rosszra vezető út, megbaboláztasson, az illyes személyeket is tehát rendes esztendei szolgálatra szorítsák, és mindannyiszor, ha a feladott vád bebizonyítottatik, érzékenyül megfenyítsék; s ha többszöri fenytés sem használma, azilletét törvényhatóságnak példás megbüntetés végett feljelentsék.¹

Láthatjuk ebből a statutumból a tiszamenti vidék elnyomott osztályának nyomorúságát. A szegény-oroszi, nemesiten szülők szegénységük miatt sokszor gyermekeiket sem tudják tartani, s elküldik maguktól, vagy azok hagyják el a szülői házat. Láthatjuk, hogy a vagyontalan leányt nem engedik addig férjhezmenni, amíg nem szolgált, a vagyontalan legényt pedig nősülésében egyéb módon korlátozzák.

A férjhezmenni kívánó eselédányok más helyen sem részesültek jobb elbánásban, mint Csongrád megyében. Az 1804-1805. évi kecskeméti bírói jegyzőkönyvek tanúsága szerint a férjhezmenendő leányok nem hagyhatták tább szolgálatukat akkor, amikor nekik tetszett. Ha gazdájuk kívánia, ki kellett tölteniük szolgálati idejüket novemberig és csak akkor esküdhettek meg.

Ezt a gyakorlatot a 18. század végén II. József megszüntette (1786-i rendelete). Egyrésztől tiltotta a házasságra kényszerítést, másrésztől megengedte a szolgálatban lévő eselédányok, vagy eselédányok, hogy azonnali felmondással távozzék a szolgálatból, ha férjhezmegy, illetőleg megőrül. Rendeletét azonban az országgyűlés a többihez hasonlóan 1791-ben egy tollvonással keresztülhúta, biztosítani akarván a földesurak teljes feudális hatalmát a földjükön élők felett.¹

Nem jó szemmel nézi a városi azokat az arszonyokat és leányokat sem, akik kofaságra, eselédásra, berelésre a ladják magukat s a termelő munkából kikapeselődva spekulációból élnek. Ezeket az alföldi városokban arra kötelezik, hogy álljanak szolgálatba, különben a náluk talált ingóságokat elkobozzák és testi büntetést is szenvedniük kell.² Azzal is szolgálatra igyekeznek kényszeríteni őket, hogy a városi nagypiacon csak 10 óra után vásárolhatnak, amikor már a lakosság legnagyobb része beszerezte szükségletét, tehát kereseti forrásuk, illetve lehetőségük csökken.

*

Magától értetődik, hogy a szolgálati kényszer csak azokra a férfiakra és nőkre vonatkozik, akiknek semmiféle vagyonuk nincsen. Pestmegye 1773 novemberében ezekre vonatkozóan rendeli el az összeírást és azt, hogy amennyiben újesztendőkor szolgálatba nem állnak, szállásadójukkal együtt büntetessenek meg. Az ilyen szolgáltni nem akaró vagyontalan embert senki be nem fogadhatta, magánál nem tartlatta. Több alkalommal megvizsgáltatja a város, hogy a szolgálatból elmaradót milyen ok késztette erre. A városi bizottság kiszállt a lakásra és ott helyszíni vizsgálatot tartott. Megállapította, hogy van-e szükség otthoni munka végzésére, vagy egyéb körülmény indokolja-e a szolgálaton kívül való maradást és ha ilyen nem talált, szolgálatra kötelezte a legényt vagy leányt. Egyik alföldi városban 1803-ban egy kereskedő feljelentette a városi bírónál szolgálóját azért, mert anyjának betegsége miatt szolgálatát el akarja hagyni. A városi kiküldött megvizsgálta az ügyet a helyszínen s megállapította, hogy az anya betegsége nem olyan súlyos és vagyona sínes anyyi, hogy egyedül ne kezelhetné. Ez alapon azután kötelezi a tanács a leányt szolgálatban maradásra.³

Az elszegődésnél a gazda érdekeit védték, azokra voltak csak tekintettel és nem sokat törődtek azzal, hogy a szülők hozzájárulnak-e gyermekük szolgálatba lépéséhez. Ha pedig a szülő panasszal fordult a tanácshoz, hogy leánya, vagy fia tudta és engedélye nélkül ment szolgáltni, a tanács az előbbihez hasonló vizsgálatot folytatott le s rendszerint úgy döntött, hogy a leánynak

¹ II. József említett rendeletét a Solt városi levéltár iratai között, szám nélkül találtam meg, nagyra fordítva, nyomtatott példányban.

² Kecskeméti levéltár. Városi statutumok: 1721—1824. fasc. 14. oldal. — 1802. évi statutum: »Tapasztaltatván az, hogy számos Asszonyok, kivált Leányok, kik tulajdon vagyonnyaira nem támaszkodhatván, mint sem tiszteletes szolgálatot keressék kenyeret, inkább kofaságra, eselédásra, berelésre, mely a Henyé- lésel, drágaság nevelésével és csalárdással van össze kötötte, keszek vetemedni; Mellyre nevez az illyen életnek Nemát követő személyek, kemény büntetés alatt intetnek, hogy szolgálatra állván, kivált a kérges szítával való eselédéstől magokat tartóztassák, különben, ha ebben vizgázók által meg kaptatának, a nálok található Jóság elvételén kívül testekben is fognak büntettni».

³ Kecskeméti városi levéltár, bírói jegyzőkönyv: 1803. nov. 21. — 57. tételszám.

¹ Corp. stat. III. k. 456—457. old.

(fiúnak) dologhoz kell szoknia, ruhát kell magának szereznie, tehát szolgáljon.¹ S ez a gyakorlat eltekintve II. József uralkodásának utolsó négy esztendejétől, fennmaradt egészen a 19. század negyvenes éveig.

A szolgálatra kényszerítés történetét közvetlenül vagy közvetve.

2. A közvetlen kényszer

A közvetlen kényszer azt jelenti, hogy a munkán kívül álló nincstelen elfogják és hatósági intézkedéssel kényszerítik a szolgálatvállalásra. A közvetlen kényszer egyik legridegebb módját Kassán találjuk, melynek 1731-i statútuma elrendeli, hogy akik újesztendő után egy héttel még nem szegődtek el, hanem a külvárosban és gyanús helyeken lappangnak, azok »bortenházban ragadtassanak meg« (azaz be kell őket börtönözni) »és onnan urokat kerestessenek.«² Addig tartják tehát börtönben, míg szolgálatot nem vállal, ill. gazdája nem akad. Máskor meg a »szolgák szükire« tekintettel a megye utasítja a járási szolgabíró, hogy amennyiben a földesuraság igényt tart egyes »csavargó« emberek szolgálatára »azokat magistrátualis hatalommal is kényszeríteni lehet rá — anélkül azonban, hogy ennek módját közelebbről meghatározná.«³ Az alföldi városokban a szolgálaton kívül talált cselédet — ha helybeli — a városi börtönbe zárják és testi fenytéssel sújtják mindannyiszor, ahány-szor abbahagyja a szolgálatot.⁴

3. A közvetett kényszer

A leggyakrabban a közvetett kényszerítés eszközeivel találkozunk. Ilyenek: adófizetés követelése a szolgálatba nem lépő embertől, bírságolás, a község területéről való kiutasítás, katonának adás, közmunkára küldés, stb.

a) Adófizetés követelése szolgálatba nem lépő alzellértől; bírságolás.

Általános szabály volt, hogy a cselédek, szolgák adómentesek személyükre és ingóságaira nézve; ingatlanokra — ha ilyenek voltak — a gyakorlat ingadozott és helyenként eltérő volt. A törvények szorosan véve csak nemesek szolgáinak adómentességéről szólnak, azonban a gyakorlat kiterjesztette ezt a mentességet a telkes jobbágygazdákat, polgárokat és civisgazdákat cselédeire is. Az adómentességet azonban a vármegyék és városok felfüggesztették azokra, akik nem akarnak szolgálatba állni. A megye a falusi bírót hatalmazza fel, hogy az elszegődni nem akaró gulyást szolgálatra kényszerítse, az összes közteher viselésének büntetése mellett.⁵

Erdélyben a Csík-Gyergyó- és Kászonszéki konstitúció 1745-ből úgy intézkedik, hogy amely családban két-három »szolgálatra való személy van«, akik nem akarnak szolgálni, egyik közülük adómentes maradjon, a többi pedig fizessen.¹

A nyugatmagyarországi városokra különösen jellemző a szolgálatnélküli nincstelenek ilyen büntetése. Sopron városának 1691-i és 1694-i statútumai utasítják a tanácsot, hogy a szolgálatnélküli cselédeket tartsa figyelemmel és keényen adóztassa, »damit sie gezwungen in die Dienste sich bewegen«. A szállásadóikat szintén büntesse meg az isten haragjának eltávolítására.² Vannak városok, amelyek ebből is bevételt akarnak maguknak biztosítani s egyéb szempontokon kívül ezt is igyekeznek érvényesíteni (»damit die Stadt hiervon auch einkommen haben möchte«).³

Statútumok meghatározzák azt az időpontot is, amelytől kezdve az el nem szegődők fizetni tartoznak a közterhek. Segesvár újév utáni harmadik naptól, Mosonmegye január tizedikétől fizetési »a szolgálati kötelezettségét vakmerően emnyi időre elhalasztani merészleltek«.⁴

Az az összeg, amelyet fizetni kell, szintén különböző. Mosonmegyében a szolgabíró férfitra egy forint, cseléd-lányra pedig harminc krajcár havi adót vet ki szolgálatba-állás elmulasztása esetén. Sopronmegye a helység bíráját bízza meg, hogy férfitra havi két, majd havi négy, nőre pedig havi egy forint adót vessen ki; amennyiben pedig vagyonuk van, e személyi adótól függetlenül az után is adózniuk kell.⁵ Ha a bíró köteleességét elmulasztja, azaz nem veti ki, illetőleg nem szedi be az adót, avagy elnéző lesz, akkor tizenkét forint bírságot kell büntetésül fizetnie. Veszprémmegye minden egyes esetben 12–12 forinttal bünteti a szolgálatban nem álló vagyonatlan embert.⁶ Pestmegye 1723-ban elrendeli, hogy minden nemnemes cseléd és szolgáló szolgálati évének kitöltése után egy héten belül akivel akar — urakkal vagy gazdákkal (azaz nemesekkel vagy telkes jobbágyokkal, civisgazdákkal) — szerződésre lépjen, szolgálatba álljon. Ellenkező esetben a helyi magistrátus és a bírák az egész évi úri censust és személyiük és vagyonuk utáni adót megvegyék tőlük, sőt ezenfelül még tizenkét forint bírsággal is sújtják. Ha pedig a bírák hanyagok lennének, megbüntetik őket: a földesurak a censzust, a szolgabírák pedig az adót hajtják be tőlük.⁷

b) A község területéről való kiutasítása a szolgálatba nem lépő alzellérnek.

A közvetett kényszer egy másik, komolyabb és súlyosabb következménnyel járó formája a város vagy község területéről való kiutasítás. Ez a szankció is ismert volt igen sok városban, bár nem mindenütt alkalmazták egyformán. Sopron 1657-ben azzal indokolja egy statútum-

¹ U. o. I. k. 154–155. old.

² U. o. V. 2. k. 320. old.

³ Szentgyörgyi városi statútum: 1770. — u. o. IV. 2. k. 612. old. — A statútum feleleveníti az 1681-i statútumot. A városkapitány és az úrparancsnok kötelesek összehívni a szolgálaton kívül állókat és akik egyáltalában nem akarnak szolgálni, a városi alap javaira fizetése kényszeríteni, hogy a város ebből is bevételhez jusson.

⁴ U. o. V. 1. k. 423. old.

⁵ U. o. V. 1. k. 364. old. — Továbbá: Zalamegyei statútum: 1724. V. 1. k. 407. old. — Panaszkodik, hogy a szolgák uraikat és gazdáikat nagymértékben szokták terhelni bérkövetelési-ekkel és jóformán már csak rendkívüli bér fizetése mellett lehet őket fogadni. Ezért elrendeli, hogy aki nem akar, vagy vonakodik tovább szolgálni, az havonként két forintot fizessen. Megmarad az urak az a joga, hogy a szolgákat elbocsássa, vagy visszatartsa. — A statútum megszegéséért járó bírság 12 forint. — Sopronmegye, 1765. évi statútuma: V. 1. k. 629. old.

⁶ U. o. V. 1. k. 485. old.

⁷ U. o. IV. 1. k. 665. old.

¹ U. o. nov. 14-én. 26. tételszám. — Bozói Józsefné panaszt tett, hogy leánya tudta és akarata nélkül, sőt ellenére elszegődött Balázs létévéhez, holott neki is szüksége van rá. — Balászné azt válaszolta, hogy ő nem kényszerítette, s a leánya maga is kijelentette a tanács előtt, hogy szolgálni kíván. A tanács úgy döntött, hogy mivel Bozókínéknak több gyermeke is van, erre a leányra nincs szüksége, viszont a leánynak ruhák kellene, dologhoz kell szok-jék, ezért szolgálatba hagyja.

² Kassai stat.: 1731. — Corp. Stat. II. 2. k. 415. old.

³ Előhozódván ezen alkalomossággal, hogy az életnek mostani olcsóságában sokan legyennek, kik megmondván, hogy könnyebb életmódot és életneket kereshetik, a szolgálatról lemondának és vagy zsellérségben állanak parasztokhoz, vagyis csak ide s tova csavarnak, mely is a mostani szolgák szükire a többi közt egyik oka; meghagyatott a járásbeli szolgabíró uraknak, hogyha az illető bizonyos helyt nem tartó emberek közül valakit szolgálatban kívánna némely földesuraság, és nem bírván vele, magát ezáltal szolgabíró uraknál jelenteni, ily csavargó embert magistrátualis hatalommal is, szolgálatba való beállításra ráhajtani tartozzanak. — Komárommegye 1794. évi statútuma: Corp. Stat. V. 1. k. 699. old.

⁴ Ceglédi városi levéltár: tanácsjegyzőkönyv: 1844. dec. 7-iülés, 463. tételszám.

⁵ Egermegyei stat.: 1797. — Corp. Stat. II. 1. k. 502–503. old.

mában ezt az intézkedést, hogy amennyiben a szolgálatba nem lépő cselédeket megtűrik továbbra is a városban, akkor senki sem fogja szolgálati idejét kitölteni, amint ezt a tapasztalat bizonyította is.¹ Cegléd városa 1844-ben hozott statutumában még mindig ragaszkodik a rideg szolgálatra kényszerítéshez, amikor már az ország több vidékén elejtik ezt az elvet. Érdekesen különválasztja a helybeli és idegenből származó cselédek ügyét. Minden cselédre kötelező elvként kimondja, hogy újesztendő első hetében elszegődjék és szolgálatba álljon. Ha ezt nem teszi, akkor egy hét eltelté után a nem helybeli származásúkat eredeti lakhelyükre vissza fogják utasítani, sőt szükség esetén mint a kóborlókat szokásos, kísértetni fogják. A helybeliokról pedig különbséget tesz aszerint, hogy az illetőnek van-e valamelyes vagyonszáma vagy nincs. Ha van, illetőleg szüleinek van, akkor a szülőket vonják felelősségre, hogy fiaiknak, leányaiknak lehetőséget nyújtottak a kóborlásra és henyélésre. Ha pedig vagyontalan a cseléd és vagyontalan szülőktől származik, akkor mindannyiszor, ahányszor szolgálaton kívül találják, börtönnel és testi fenyítésekkel sújtják.²

Egyébként megjegyzendő, hogy ezeket a rendelkezéseket a bíróságok nem alkalmazták mindig mereven. Inkább figyelmeztető, elriasztó jellegűek voltak, mert főcél éppen a munkaerő biztosítása volt. A »szökédtselő« cselédet a kecskeméti bíró figyelmezteti, hogy a jövőben magát jól viselje, ne »szökédtseljen«, mert kitiltják a városból.³ Hasonlóan a szolgálatba állani nem akarókat is inkább ijesztgetik a kitiltással, mintsem elveszítik őket.

c) Katonának adása a szolgálaton kívülálló nincseleneknek.

Vannak olyan megyék és községek, amelyek a szolgálatot vállalni nem akaró, katonai szolgálatra alkalmas vagyontalan férfiakat büntetésül katonának adják. Ez más a legsúlyosabb büntetés a szegénységre, mert a községek és földesurak nem bánták, ha a szolgálat életfogytiglan tart is. Sőt sokszor inkább azt kívánták, hogy így szabaduljanak a nemkívánatos elemektől.

Az egyöntetűség — mint az előbbi pontnál, úgy itt sincs meg az egyes statutumok intézkedései között. A jázskunok a 18. század derekán négy napot adnak a bérésnek a szolgálatba állásra. Amennyiben azonban ezentúl sem akar elszegődni, azt mint aki a jövőben majd csavargásra adja magát, kóborlóvá válik, a helységek t-rtóztassák le és ha alkalmas, adják katonának (gyalogosnak).⁴ Van olyan megye, amely egyenesen köteletségévé teszi a falubíráknak 12 forint bírság terhe mellett, hogy a lusta, kóborló cselédeket és szolgálatot vállalni nem akaró nincstelencet jelentésük a szolgabíróknak. Ezek pedig, ha az ilyenek járásukban elszaporodtak, közölik az alispánnal, fogják el őket és adják át a katonaságnak. Indoklás az, hogy inkább katonák legyenek, mint hogy a vármegye területén kóboroljanak és a közbiztonságot veszélyeztessék, a többi nincstelencnek pedig rossz példát szolgáltatassanak.⁵ A megyéknek, községeknek mindenképpen kell katonát állítaniok, ilymódon próbálnak tehát eleget tenni ennek a kötelességnek;

ezáltal a község vagyonosabb elemei is egyben mentesüljenek a szolgálat alól.

A sok idevonatkozó anyagból felemlítendő Csongrád megye 1807. évi statutuma, amely 7. pontjában azok ellen intézkedik, akik nem dolgoznak, vagyonuk nincs és mégis lovon járnak, cifra nyeregszerszámuk, baltájuk, ostoruk van; sűrűn megfordulnak a csárdákban és ott sok pénzt költenek el. Ezek valószínűleg az alföldet a 19. században egyre nagyobb számban elárastó betyárok lehettek. Ezeket a »paripás heréket« kell mindenekelőtt megfőkezni, mert ezekkel szemben alapos a gyanú, hogy tolvajlásból élnek. A községek előljárói írják őket össze és jegyzéküket adják be a járási szolgabíróknak. Ez egyenként hallgassa ki őket; kérdezze ki, hogy miből élnek. Amennyiben a lótarítás szükségét alapos indokkal alátámasztani nem tudják, el kell tőlük vonni, őket magukat pedig a szolgabíró szolgálatba állni kényszerítse. Ha nem engedelmeskednek, be kell őket börtönözni, s a vármegye adja őket katonának, ha erre alkalmasak. Ha nem, akkor mint kóborlókat meg kell büntetni és eredeti lakhelyükre visszautasítani.¹

A verbuválók utasítása is úgy szól, hogy amennyiben »... Az helységben található Ifjúságot szép móddal, édes és ketsegtető szavakkal« nem bírják rávenni arra, hogy önkéntesen katonának álljanak, fogják el és vigyék katonának a kóborlókat, gyanúsakat és munkakerülőket, a bűncselekményen rajtakapottakat.² A verbuválók és toborzó biztosok működésük megkezdése előtt utasításuk alapján a helybeli bíróhoz mennek, s tőle mindjárt meg is kapják a felvilágosításokat, hogy a szolgálat nélkül lappangókat hol tudják kézrekeríteni. Másrészt később, amikor a toborzást a katonasállítás váltotta fel, a községek a rájuk eső kontingenst az engedetlen, macos és főképpen a kóborló idegen és szolgálatnélküli elemekből állítják ki. Kecskeméten például az egyik napoleonkori (évszám nélküli) katonai összeírásban 114 főből mindössze 78 a kecskeméti, a többi vidéki. Egy másik, 102 nevet tartalmazó jegyzékben csak 58 a kecskeméti stb.³ Helytartótanácsi rendeletek ezt megengedik, csak az idegenek alapos leigazolását követelik meg, hogy mindenféle idegent (például a vásárra érkezőket) ne kényszerítsenek katonának, hanem csak a kóborló, szolgálaton kívül álló szegénylegényeket.

A katonaság volt tehát a legsúlyosabb büntető intézmény a szegénység főkéntartására és szolgálatra kényszerítésére. Az adófizetés, községből való kitiltás szintén kemény büntetések voltak, de meg sem közelítették a katonai szolgálatot. S ezzel a lehetőséggel a községek igyekeztek is élni, sőt visszaélni, hogy jobbmódú gazdáik fiait mentesítsék a szolgálat alól. Az a tény, hogy az országos jogszabályok, statutumok és a gyakorlat egyaránt megengedte a kóborlókat katonának adását, a visszaélések meg nem szűnő sorát vonta maga után, s nem kis mértékben járult hozzá, hogy ezek az üldözött elemek »betyárnak« álltak.

d) A szolgálatban nem álló vagyontalanok közmunkára küldése.

A szolgálatra kényszerítésnek vannak még egyéb közvetett formái a fentiekben kívül, melyek közül talán

¹ U. o. V/2. k. 248. old.

² Cegléd városi levéltár: tanácsjegyzőkönyv: 1844. dec. 7-i ülés, 463. tételsz.

³ Kecskeméti városi levéltár, bírói jegyzőkönyv: 1807/1808.—1808. évi jan. 1. ülés, 177. tételszám.

⁴ Corp. Stat. II/1. k. 41. old.

⁵ Gömörmegyei statutum: 1746. u. o. II/1. k. 434. old.

¹ U. o. III. k. 457. old.

² Leveles János: Újoncogadás 1757-ben. Hadtörténelmi Közlemények, 1896. évt., 112. s. köv. old.

³ Lásd ez iratokat a kecskeméti levéltárban: Katonai ügyek, II. fasc. számnélküli iratok. Továbbá: Újoncászati iratok c. című fasciculusok, különböző évekből.

legjellegzetesebb a szolgálatba állást megtagadó alszellér közmunkára küldése. Pestmegye 1802-ben (egy régebbi statuturára hivatkozva) elrendeli, hogy a községi előljárók minden tél elején jelentsék az olyanokat, akik nem akarnak állandó szolgálatot vállalni és nincsen állandó lakásuk, foglalkozásuk. »Azokat Esztendői szolgálat vállalására, vagy pedig állandó lakás mellett bizonyos és helyes foglalatosságok követésére kényszerítsék.« Ha pedig valakit figyelmeztetés ellenére és összeírása után is kóborlásra találnak, azt »örizet alatt közönséges munkára hajtsák«, vagy pedig »... érzékenyebb fenyegetések végett adják fel a Szolga Birák Úrnak.«¹ Közmunka pedig akkor volt elég. A sok útépités, hídépítés, csatornázás stb. óriási munkaerőt igényelt, melyre részben a hűtönökből a rabokat, részben pedig az ilyen embereket vitték büntetésül — a jobbágyközségtől kirendelt kontingensen felül, vagy időnként talán azon belül.

Meg kell még jegyezni, hogy majdnem minden esetben kimondták a szolgálatot nem vállaló kóborló bárhol feltalálható ingó vagyonának elkobzását is mellékbüntetésként — ha ilyen egyáltalában volt neki.

Hangsúlyozandó az is, hogy a megyék és városok a szolgálat alól való kibúvás eseteiben nem jártak el következetesen és ugyanazon eszelekményért ugyanazon hatóság is egyszer katonai szolgálatra, mások közmunkára, stb. küldi az ilyen »lappangó kóborlókat« aszerint, hogy melyikre volt adott pillanatban nagyobb szükség.

*

Van olyan község, mely a munkaerő kérdését alárendeli a község gazdagabb tagjai vagyonbiztonságának és vagyontalan cselédeket csak úgy tűri meg falai között, ha valaki a teljesjogú polgárok között értük kezességet vállal. »Az egész város közakarata szerint az zsellérek negyven forint kezességen legyenek, az kinek valami jószágja vagy örökösse itten az helyben nincsen.« »Az egész város közakarata« természetesen mindig a várost kormányzó bíró és kistanács (12—13 ember) akaratát jelenti, akik a városok vagyonos elemeiből kerülvén ki, azoknak érdekeit védtek. A jövevény idegent a gazda három napnál tovább magánál ne tartsa, hanem vigye a bíróhoz, ellenkező esetben tizenkét forint bírsággal sújtják. Az intézkedés oka az, hogy a vagyontalan büntetésen a kártszenvedett nem tudja kárát megvenni, ezért kell gondoskodni kezesről.

Az idegen helységről jövő cselédeket csak akkor engedik a községekben tartózkodni, ha szabályszerűen be vannak jelentve a tanácsnál és az előljáróság engedélyt adott nekik a község területén való tartózkodásra. Amint azonban egy idegen szolgálatba állt a városban, akkor már nem szívesen engedték haza — a munkaerőt nem akarták kezükből kiengedni. Még az ideiglenes eltávozás elé is lehetőleg akadályokat gördítettek. Márpedig a cselédember önként nem mehetett el, csakis az előljáróság által adott útlevelel járhatott, mert ellenkező esetben kóborlónak minősült, elfogták és visszakisérték, sőt alaposan meg is büntették. Ez az oka annak, hogy előfordul olyan eset, amikor egy idegen helységről cseléd ideiglenes elbocsátása érdekében a másik község bírója ír aláírásával és pecsétjével megerősített levelet, amelyben megindokolja a hazatérés szükségességét, igazolja a fontos ok fennforgását és kéri, hogy a szolgálati hely

szerinti előljáróság útlevelet adjon a cselédnek.¹ A község annyira ragaszkodik minden munkaerőt jelentő ideghez, hogy nem szívesen adja ki az útlevelet.

*

A szolgálatra kényszerítés, a munkakényszer tart egészen a 19. század harmincas-negyvenes éveig a maga rideg, szigorú formájában. A meginduló kapitalista fejlődés azonban az ipar részére munkaerőt követel s ez megkívánja a szolgálatra kényszerítés elvének feladását, vagy legalább kezdetben enyhítését. Amint a bevezetésben láttuk, az agrárproletariátus növekedése egyre nagyobb arányú a 18—19. században s a földjétől megfosztott, a faluközösség beneficiumaitól kizárt, nyomorúságosan tengődő zsellérek a kezdődő iparosodás hajnalán örömmel hagyják el szülőfalujukat és válnak munkásokká. Lehetővé tette ezt számukra a szolgálati kényszer fokozatos megszűnése és a polgári fejlődés másik alapelveinek: a szerződési szabadságnak meghonosodása a régi bérlimitáció, a régi gazdánál való kötelező további szolgálat (amennyiben az kívánja) megszüntetése stb. folytán. A meginduló kapitalista fejlődés diktálta ezeknek az új jogelveknek elterjedését, melyek nélkül a kapitalizmus gyors térhódítása el sem lett volna képzelhető.

Természetes, hogy a munkakényszer — ill. szolgálatai kényszer megszüntetése sem ment olyan könnyen. A 19. század második negyedében megfelelő irodalmi előkészítés után az első lépést ez irányban a pestvárosi 1837. évi cselédrendtartás — II. József után az első részletes szabályozás — teszi meg. A szolgálatai kényszer intézményét elejti és kimondottan, közvetlenül senkit sem kötelez szolgálatra. Alapelveit mondja ki, hogy aki szolgálatba akar állni, szükséges, hogy személye felől szabadon rendelkezék. Ezért a nem önjogúak atyjuk, vagy gyánjuk hozzájárulásával állhatnak szolgálatba — ezek viszont nem kényszeríthetők erre őket. (6. §.) Ha közvetlenül senkit nem kényszerít is azonban a rendszabás szolgálatba állásra, mégis vannak benne olyan intézkedések, amelyek közvetve arra kényszerítik a szolgálatból kilépett cselédet, hogy újabb szolgálatra jelentkezék. A szolgálatai kényszert nem mondja ki, de közigazgatási, rendszertí intézkedésekkel (tartózkodási hely állandó bejelentése és nyilvántartása, tartózkodási engedélyek munkavállalástól függő kiadása stb., stb.) közvetve igyekszik odahatni, hogy a városban ne lehessenek szolgálaton kívüli nincstelenek.²

A haladó pesti közvéleménnyel szemben azonban a feudalizmus hívei, a Magyar Gazdasági Egyesület vezetősége által kidolgozott és 1843-ban az országgyűlés elé terjesztett cselédrendszertervezet határozott visszafejlődést jelentett a feudalizmus felé és törvényő nem is válhatott. Ez a rendszabály-tervezet ismeri a közvetlen és közvetett kényszert egyaránt. A közvetlen kényszer a szegény, többgyermekes szülőkkel kapcsolatosan érvényesül, akik »beücsületes úton« eltartani nem tudják gyermekeiket. Ezért ezeket kényszeríteni lehet arra, hogy családtagjaikat szolgálatba adják, mégpedig

¹ Cseléd levéltár: Levelek c. fasc. közt. — Pásztor bírója Cegléd bírájához. »Városunkbeli születésű Mészáros András, aki is 3. Esztendője, hogy Nemes Szabad Cegléd Városában Szolgálatyát teszi; mint hogy pedig Atyafial több elő adandó állapotoknak elintéző végett haza kívánják: arra való névze minden tisztelettel requiráljuk a Nemes Magistratust, méltóztatassék a fentebb megnevezett Mészáros András szolgát lakhelyére repasszálni...«
² Lásd a pestvárosi cselédrendtartást: Pestmegyei levéltár, 1837. I. fasc. 0318. ez.

¹ Pestmegyei levéltár, 1802., I. fasc., 1854. tételszám.

sz. kir. városokban a kapitányság útján, más városokban pedig a városi közönség által kijelölt hivatalon keresztül. Közvetett módon pedig olyképpen lehet szolgáltatba állásra kényszeríteni a tervezet szerint az idejét letöltő cselédek, hogy az illetékes hatóság szolgáltatba nem lépés esetén megvonja tőle a tartózkodási engedélyt. Aki szolgáltatból kilép és más helyen nem szegődik el, az előjáró ártól függ, hogy új helyszerzési maradvány-e a helységben, vagy pedig kiutasítja. Pusztai cselédeknek pedig egyenesen csak kivételes esetekben engedélyezi a szolgáltatón kívül maradást (például betegség stb. esetén). Az ilyen szolgáltatás nélküli pusztai cselédek vagy azonnal kiutasítják a helységből, vagy amennyiben hontalanok s ennél fogva eredeti lakhelyükre vissza nem küldhetők (az ilyenek rendszerint »gyanúsak« szoktak lenni), kényszer-közmunkára küldik őrizet mellett mindaddig, míg új szolgálati hely nem akad számukra. Erről azonban ebben az esetben az előjáróság köteles gondoskodni! (lásd: 64., 65., 69. §.).

A tervezetből törvény sohasem lett és a fejlődés is egészen más irányban — inkább a pesti, haladóbb cseléd-rendszer irányában — haladt. Lassan egyre többféle ismerik el a szolgálati kényszer megszűnését s ezzel eltávolították a kapitalista fejlődés egyik komoly akadályát.

Egyes megyék és városok azonban ugyanekkor — angol mintára — más módon akarták biztosítani — most már inkább a fejlődő ipar részére — a munkakerőt.

Dologházakat akartak létesíteni. Így felmerül ez a gondolat Pest megyében,² Gyulán, Szentesen,³ Gyöngyösön (utóbbi helyen főként a koldusok miatt),⁴ de a Magyar Gazdasági Egyesületben is.⁵ Valószínűleg a

köborló gyanús személyek kényszer-munkájának biztosítására, a kapitalista érdekeknek megfelelő megszerzésére gondoltak és egyesek talán arra is, hogy keresetre tegyenek szert azok, akik hibájukon kívül nem tudnak munkához jutni. Minden bizonnyal azonban szemük előtt lebegett az angol dologház intézménye is, amelyet 1834-ben, tehát nagyjából ugyanakkor reformáltak meg, s mely reform ezidőben az angol közelemből ment hosszú időn keresztül nagymértékben foglalkoztatta. Ennek minden, munkavállalóra káros, és munkaadóra előnyös vonatkozása kecsegtethette a dologházak magyarországi híveit is, akik — mint a liberális kapitalizmus annyi intézményében — úgy itt is az angol viszonyokat igyekeztek utánozni.

A dologház azonban nem lett általános intézménnyé. Nem azért, mert a magyar uralkodó osztály jobb belátásra tért, hanem azért, mert a felállításához szükséges pénzalapot nem tudták előteremteni. Így legfeljebb egy-két helyen állhatott fenn ideig-óráig, másutt a gondolat is megbukott.

Az abszolutizmus alatt, 1856-ban kiadott országos, ideiglenes cselédrendtartás (kisvárosi és falusi cselédségre) az első, amely a szolgálati kényszerrel teljesen elejti — bár egyéb vonatkozásban számos hűbéri maradványt őrzött meg és semmivel sem mondható haladóbbnak, mint az 1837-i pesti rendtartás.¹

Ezzel szűnt meg jogi vonatkozásban a kapitalista fejlődés által felszámolásra ítélt szolgálati kényszer, hogy azt a kapitalista fejlődés számos más, a gazdaságilag gyengébb felet a gazdaságilag erősebbnek kiszolgáltató intézménye pótolja. Megszűnt az a tipikus hűbéri intézmény, mely annyi visszaélésre és erőszakra adott módot az uralkodó osztály számára a társadalom elnyomott, mindentől megfosztott elemeivel szemben, hogy azt a tőkés osztály egyéb — a liberális korszellemnek megfelelő, a valóságot legtöbbször elleplező — intézkedései pótolják. Az elnyomás megmaradt, csak a formája és a módja változott.

Révész László

¹ A folyó évi october 1. napján életbe lépő cselédrendtartás, szolgabírói, rendőri községi hivatalnokok, minden rendű, de különösen a síkföldi (vidéki) cselédtartó gazdák és cselédek számára felvilágosító jegyzetekkel s iróny-példákkal ellátva. Pest, 1856.

² Lásd: Országos Cselédrendszer tervezet — mint az a Magyar Gazdasági Egyesület által e célra kinevezett küldöttség által javaslatba hozott. — Magyar Gazda, 1843. évf. 98—99. szám.

³ Pestmegyei levéltár, 1835. I. fasc. 51. szám; valamint 3602. sz., 1838. évf. I. fasc. 340. szám. — Továbbá: 1835. I. fasc. 5275. sz., stb.

⁴ Páoh Zsigmond Pál: Az eredeti tőkefelhalmozás Magyarországon, Bpest, 1902. 206. old.

⁵ Sebők: H. m. 263—64. old.

⁶ Lásd: Magyar Gazda, 1843. évf. 102. szám. — »A cselédek ügyében. — Egy figyelmeztető« című cikkhez a folyóirat szerkesztősege által itt megjegyzés.

Sajtó alatt!

M. A. CSELCOV:

A SZOVJET BÜNTETŐ ELJÁRÁS

A szovjet jogi felsőoktatás számára készült tankönyv a szovjet büntető eljárási jog fejlődésének, a szocialista igazságszolgáltatás és a szovjet büntető eljárás elvi alapjainak az ismertetése mellett gyakorlatiasan elemzi a szovjet büntető eljárás menetét. Bemutatja a büntető eljárási jog helyzetét a népi demokratikus államokban. A jelentősebb imperialista államok büntető eljárása jellemző vonásainak és fejlődési tendenciájának az ismertetésén kívül kritikai elemzését adja a burzsoa eljárási jogintézményeknek és az ezek osztálytartalmát leplező burzsoa eljárás-jogi elméleteknek.

420 oldal

Ára kötve kb.: 50.— Ft

JOGI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ KIADÁSA

A védő szerepe a burzsoa és a szocialista büntető eljárásban (IV.)

V. A védelem helyes módszere és eszközei a büntető eljárásban.

1. A szocialista védő sohase veszi védelmébe az *elkövetett bűncselekményt*, ellenkezőleg — elítéli azt. Azonban éles szemmel kutatja a *vádnak összes gyenge pontjait, leleplezi gyenge oldalát*. Az államügyésznek minden egyes vádbeli tényállítást — amely szilárdan bebizonyítást nem nyert — tagadja; tagadásba vesz minden a tárgyaláson be nem bizonyított tényt és visszautasít minden vitatható értékű, hitelt nem érdemlő, aggályos terhelő bizonyítékot. E módszerrel a vádlottat nemcsak formálisan, hanem ténylegesen is *valóságos, hatékony védelemben részesíti*. Az egész eljárás során a vádlott minden jogos és méltányos érdekét harcosan megvédelmezi. A vádlottat jogai-érvényesítése során lelkiismeretesen támogatja. Így valóban *szocialista jogsegélyt nyújt*, megvalósítja a védelem Alkotmányunkban biztosított elvét.

„A védőnek a tisztasága gyakorlásánál a leghatározottabban, a *vád minden gyenge pontjával és a vádlott jogai minden megsértésével szemben engesztelhetetlennek*, egyszersemind azonban a védelmi eszközök megválogatásában a *legválasztékosabbnak* kell lennie.”¹

A szocialista védőnek a védelem minden törvényes eszközét latba kell vetnie a vádlott védelmére mind a *tényállás*, mind a *jogi minősítés* és a *büntetéskiszabás* síkján. A védelem eszközei azonban csak a *valóságnak mindenben megfelelő* s a *büntető eljárás céljaival is összeegyeztethető* eszközök lehetnek. A szocialista védő a védelem eszközei közé nem sorolhatja be a burzsoa védelem lomtárából az annyiszor alkalmazott *tényállásferdítést*, a *tanúk, szakértők, illetéktelen befolyásolását*, az *eljárás elhúzását*, a *tények céltudatosan ferde*, hamis képet nyújtó *csoportosítását*, a *csútrés-csavarást*, a *huzudozást*, a *hamisítást*, a *csalást*, a *jelölőn kijelentéseket* és *ködösítő célnézű mellébeszélést* stb. Mindezek az eszközök méltatlanok a szocialista védő erkölcsi felfogásához, egyéniségéhez és közjellegű hivatalához.

A szocialista védő *engesztelhetetlen a vádlott jogainak bármiféle megcsönkítésével szemben* és a legválasztékosabb a védelmi eszközök alkalmazásában. Mit tehet azonban a védő akkor, ha azt látja, hogy adott ügyben a terhelte jogait sehohse esorbították meg, a felderített tényállás szilárdan bebizonyítottak látszik, az elkövető vérforraló módon követte el a gyalázatos, mindenkit felháborító, nagyon súlyos büntetést. Mit tehet itt a védő? Vár-e itt rá bármilyen szerep is? És egyáltalán *rédhet-e* a szocialista védő olyan egyént, aki a szocialista társadalom szemében gyűlöletes? Köteles-e a védő — a védelem elvállalása előtt az *ügyet előzetes bírálat tárgyává tenni* abból a szempontból, hogy az megfelel-e az ő világ-nézetének, erkölcsi felfogásának, remélhető-e valami siker a védelem számára?

A szovjet jogászok felfogása szerint az ilyen előzetes bírálat, vizsgálat, *nem egyeztethető össze* sem a szocialista védelem feladatával, sem pedig az alkotmány és egyéb törvények rendelkezéseivel. A bűnügyek a legkülönbözőbbek. Egyesek csábító lehetőségeket nyújtanak a sikeres védelemre, másoknál sokkal szűkebb terület

kinálkozik a sikeres védelem részére. »Könnyű az olyan vádlottat védeni, aki ellen csak gyenge és ingatag bizonyítékok vannak, de nem könnyű az olyan vádlottat védeni, aki ellen súlyosan terhelő bizonyítékok vannak, s ha a büntetendő cselekedet vagy a vádlott személye felháborodást és ellenszenvet vált ki. Azonban a szovjet jogászok nézete szerint: *ahol a védelem a legnehezebb, ott egyszerűsége is a legszükségesebb.*»¹

Az alkotmány és a Bp. minden vádlott részére biztosítja a védelem jogát, tehát az alkotmány vonatkozó rendelkezését sérti az a védői magatartás, amelyik — kényelmi okokból vagy opportunitásból — meghátrál a védelem ellátásának feladata elől. A gyakorlatból tudjuk, hogy nincs az a jó előkészítő eljárás, amelynek anyagát még *jobban* ne lehetne előkészíteni és a tárgyalás során még *egyszer lényegesen módosul a tényállás*. A Bp. 50. § (2) bekezdésében írt rendelkezés szerint: A büntetést — általános céljának a szem előtt tartásával — a törvény által megszabott kereten belül olyan mértékben kell kiszabni, amely igazodik: *a) a büntett társadalomra veszélyességéhez és b) az elkövető egyéniségéből a társadalomra háruló veszélyhez, c) megfelel az elkövető bűnösségének, valamint d) az elkövető terhére, illetőleg e) javára egyébként figyelembe jövő körülményeknek és f) az okozott sérelemnek is*. Ha fel is tesszük, hogy egy-egy ügyben a büntetett szorosabb értelemben vett tényállását (a cselekményt) már az előkészítő eljárás során hitelt érdemlően és szilárdan megállapították, még akkor is további döntő jelentőségű tényeket lehet és kell feltárni és megállapítani, hogy: *a) a cselekmény eseti társadalomra veszélyessége, b) az elkövető személyi társadalomra veszélyessége, c) a bűnösség foka, d) a büntetést enyhítő és e) súlyosító körülmények és f) az okozott sérelem az objektív valósággal (az anyagi igazsággal) egybehangosan rögzíthető és a büntetés kiszabásánál értékelhető legyen*.

Opportunisták állásfoglalás az, amely azt hirdeti, hogy a védő csak akkor vállalhatja a védelmet, ha magában már eldöntötte, hogy a vádlott bűnös vagy ártatlan. Az alkotmány és a Bp. a *bűnös vádlottak számára is* biztosítja a védelmet.

A. Balogh—Dénes tanulmányában idézi A. J. Visinszkij találó szavait a *szocialista védő nem könnyű feladatának* a jellemzésére: »A védőnek a bíróság előtti helyzete olyan, hogy gyakran kell szót emelnie annak érdekében, aki nagyon gyakran — ha a vizsgálat jól és helyesen lett lefolytatva — az egész társadalmunk szemében a Szovjetunió *ellenesége*. Nyugodtan, ésszerűen és imponáló módon szót emelni az ilyen ember érdekében és emellett, a vádat visszautasítani, a vád ellentmondásait rámutatni, azt kiigazítani és megváltoztatni, a vád bizonyítékait megdönteni és aztán így az egész vádat megdönteni: ez a legnagyobb mértékben nehéz és felelősségteljes feladat... A védő *súlyos kötelessége*, hogy olyan ember érdekében adja elő a védelmet, akit mint a Szovjet állam *ellenességét ő maga is elítél.*»

A szovjet büntető eljárásjogi tudomány a tételen jog és a bírói gyakorlat egyaránt *mély emberiségét* tükrözi, amikor megköveteli a védőtől, hogy *még az oly súlyos bűnözőket is* hatékony, szocialista védelemben részesítse.

¹ A. Balogh—Dénes: I. m. 89. l.

¹ A. Balogh—Dénes: I. m. 88. l.

2. Nem könnyű feladat a védelem eszközeinek és szocialista módjának a mindenkor kifogástalan megválasztása. A tételes törvény csupán a védő alapvető feladatait és perbeli tevékenységének fő eljárás elveit határozta meg. A védelem helyes kifejtésének részletes módját a törvény — természetesen — nem határozta meg. A védelem mikénti megvalósításának a *módját* és az alkalmazandó védelmi *eszközöket* a védőknek maguknak kell esetenként kidolgozniuk. Ez nem könnyű feladat. De biztos útmutatást nyújt a marxista-leninista ideológia, a politikai tájékozottság, a magas színvonalú szakmai tudás, a szocialista bíróság, a védő feladatainak megértése, a jogeset lelkiismeretes át tanulmányozása és esetleges szakkérdéseinek megismerése. Ha ehhez szilárd jellem és a szocialista építésnek a szeretete is járul és azt az alapvető tanítást sem téveszti szem elől a védő, hogy a szocialista államban a *legértékesebb az ember* — akkor megvalósul a büntető eljárásban a mi országunkban is az eddig ismert legmagasabb típusú védelem: a szocialista bűnügyi védelem...

VI. A leggyakoribb védői hibák fejlődésünk mai szakaszán

1. Közismert burzsoa védői gyakorlat a vádlott védelmének szolgálatában az *elkövetett bűncselekmény védelmezése*, súlyának, jelentőségének a kisebbítése, magának a bűncselekménynek a kedvezőbb színben való feltüntetése, elfogadhatóvá tétele. A burzsoa védő gyakran magát a bűncselekményt védte. Nem egyszer azonban még ráfutnak a mi védőink is erre a hibás védői végágyra.

A szocialista védő sohasé védelmezheti az elkövetett bűncselekményt, melyet, mint a társadalomra különösképpen veszélyes magatartást, a jogalkotó büntetendőnek nyilvánít. Amit államunk jogszabályai büntetendőnek nyilvánítanak, annak védelmére a jog egyetlen munkása se kelhet, azt *üldöznünk*, az ellen harcolnunk kell. A szocialista védő alkotmányban írt kötelessége azonban a terheltet, a *vádlottat* védeni. A terheltnek a gyanúsítás, a vádlottnak a váddal szemben való védelme nyilvánvalóan mást jelent, mint magának a bűncselekménynek a védelme. A szocialista védő részére tilos a bűncselekmény védelmezése vagy akárcsak mentegése is. Védőink azonban nem egyszer még szem elől tévesztik ezt a követelményt.

Mi a feladata a védőnek a vád tárgyává tett cselekménnyel kapcsolatban? Ha meggyőződése, hogy az egyáltalán *nem bűncselekmény* (pl. 500 gr. aranytárgynak a birtokban tartása; 1 db. aranynyaklánc születésnap alkalmával való elajándékozása; 10 kg cukor birtoktartása stb.) — fejtsse ki bátran és szilárdan idevágó nézetét. Ha *vitás* előtte, hogy bűncselekmény-e a vád tárgyává tett magatartás, fejtsse ki bátran a kételyeit, mutasson rá a bűncselekmény fennforgását kizáró vagy azt vitássá tevő szempontokra.

A bűncselekmény tehát nem tabu a védő számára, amelyhez nem szabad hozzányúlania. Csupán védelmébe vennie nem szabad azt — tagadnia szabad úgy a fennforgását, mint az elkövetését, vagy pedig a vádlott általi elkövetését, ha az elkövetettnek állított cselekmény tényleges elkövetése, illetve a vádlott általi elkövetése — megítélése szerint — kellő szilárd bizonyítást nem nyert. Pl. a vádlottnál, mint KÖZÉRT boltkezelőnél 5000 Ft hiányt állapítottak meg. A vád: a társadalmi

tulajdon elleni sikkasztás. A vádlott tagadása mellett csupán egyetlen aggályos tanú vallomása támasztja alá a sikkasztás vádját. Ez esetben a védő nyilván joggal tagadhatja, hogy a hiány *sikkasztásból* állott elő. Rámutathat, hogy a hiány más személy lopásaiból, könyvelési tévedésből, hanyag kezelésből stb. is előállhatott. Rámutathat, hogy a tanú miért aggályos, mert: a) éppen a vádlott leplezte volt le egyik lopását; b) ezért annak idején fegyelmileg pénzbüntetésre és áthelyezésre ítélték; c) a tanú azóta se köszön a vádlottnak; d) megfenyegette volt a vádlottat, hogy »majd még visszafizeti neki!« stb. Ime a helyes védői módszer. Ezzel szemben helytelen lenne a védelmet emígyen ellátni: »A vádlottat 5000 Ft hiányt mutat ki. Ezzel szemben a vádlott havonta 200.000 Ft-os forgalmat bonyolított le. Ilyen forgalom mellett a leg gondosabb üzletvezetés mellett is előfordulhat ily viszonylag csekély hiány. A vádlott nem lehet minden kiszolgáló segéd mellett, elmérések is történhetnek. Így nagy forgalom mellett néhány hónap alatt, ha csak dekányi elmérések is történnék, 10 és 10.000 tételnél könnyen adódhatnak ekkora hiány stb. stb.« Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi védői módszer a *bűncselekményt* védelmezi. Azt a képet rajzolja, hogy szükség-szerűen adódnak ilyen üzleti hiányok, tehát nem bűnös, hanyag vagy esetleg kártevő magatartás a társadalmi tulajdonban ily károsodás előidézése. Szinte propagálja az ilyen kártokozó magatartásokat.

2. A leggyakoribb védői hibák egyike az *elkövető személyi társadalomra veszélyességének* vagy pedig a *cselekmény eseti társadalomra veszélyességének elbagatellizálása*, tudatosan *hamis beállítása*. A szocialista büntető eljárás egyik alapvető közbenő feladata az elkövető személyi társadalomra veszélyességének, illetve a cselekmény eseti társadalomra veszélyességének a *valósággal egyező* feltárása és megállapítása. A tárgyaláson jelenlévők, az ítéletet olvasók, a büntető eljárásról bármilyen útön tájékozódást szerzők nevelésének egyik legjobb — sőt nélkülözhetetlen — eszköze annak megértése, hogy egy-egy bűncselekménynek nyilvánított magatartás *miért és mennyiben veszélyes a társadalomra*: Akivel ezt sikerül megértetni, az — ha csak nem tudatos ellensége a szocializmus építésének — igyekezni fog a veszélyes magatartásoktól tartózkodni, illetve fellép majd ellenük. Ez a szabály a becsületes emberek — tehát a társadalom döntő többségének — az életében. Nem egyszer adódik, hogy a társadalom széles tömegei nem értik meg, nem fogják fel helyesen egy-egy magatartásnak az adott viszonyok közti rendkívüli társadalomra veszélyességét. Pl. a gépipari nagyüzemi munkásságunk körében még a tőkés viszonyok idején szokásba ment az ú. n. üzemi fuserálás. Ez azt jelenti, hogy a munkás az üzemben munkaidő alatt, vagy azonkívül saját nyersanyagából vagy az üzemi anyag felhasználásával, az üzem gépein, energiájával stb. a saját vagy magánmegrendelője céljára különböző tárgyakat gyártott. A burzsoa viszonyok közt a munkás egyik védekezési formája volt ez a burzsoa kizsákmányolással szemben: Mellékjövedelemszerzés az üzemben. A szocializmust építő társadalomban *kiemelkedő veszélyessége* van az ilyen cselekményeknek, mert alapjaiban ássák alá a szocialista munkafegyelmet, gátolják a tervszerű termelést, csökkentik a munka termelékenységét, csorbítják a társadalmi tulajdont; s ha még hozzá számításba vesszük, hogy csupán 8—9 évnyi távolságra vagyunk a burzsoa viszonyoktól és a kapitalista csőkevények az

ipari munkásság tudatát is még úgy át- meg átszövik, hogy még ma is előfordulnak ilyen cselekmények; s az elmaradt tudatú dolgozók még ma sem értik meg e visszaéléseknek a szocialista építésre való veszélyességét — akkor ily ügyekben a büntetőeljárásra különleges nevelő, meggyőző feladatok hárulnak. Képzelnék most el, hogy a vád képviselője és a tárgyalást vezető bíró is a több órás tárgyalás során megfelelően és meggyőzően ismertetik a szempontokat a hallgatóságként jelenlévő üzemi dolgozók nagy tömege előtt. De feláll végül is a védő és kijelenti: nem olyan jelentősek a vád tárgyává tett fuserálások, mert: 1. ebédidő alatt és műszakváltás között vagy munkaidő után és 2. az üzemben bőségesen tárolt nyersanyagok felhasználásával követték el a cselekményeiket a vádlottak. Így nem gátolták a termelést. A vádlottak úgy érzik, hogy szerzett jogaik vannak a fuserálásra, egyébként nem is lehetnek tudatában cselekményük társadalomra veszélyességének, mert hiszen évtizedek óta tesszik ezt stb. stb. . .

Mondanom se kell, hogy az ilyen védőbeszéd percek alatt *lerombolja* a több órás tárgyalás minden *nerelő-munkáját*, minden meggyőző erejét és utána a cselekmény eseti társadalomra veszélyességének megfelelő büntetést a dolgozók *stúl súlyosnak* tartják, az ítélet bennük visszatetsztést kelt.

A védő tehát — bár nem volt szándékában — a szocialista bíróság előtt szocialista büntetőeljárásban, mint *szocialista közfunkciót betöltő perbeli személy*, a Népköztársaságunk államhatalma által emelt védői emelvényről *rombolta* a szocializmust, tehát — *kártevő munkát végzett!*

De nézzünk egy másik példát! Az előforduló KÖZÉRT lopások, silksasztások közepette egyik üzletét felszámolt volt önálló kereskedő, mint KÖZÉRT fiókvezető különféle visszaéléseket követett el. Így pl. — összeszövetkezve becszottaival — a KÖZÉRT üzletben a szocialista cégér alatt magánkereskedést is üzött. Saját tőkéje felhasználásával bizonyos árukat szerzett be termelőktől és saját hasznára kiárusította. Az általa beismert és bizonyított nyeresége a leleplezéskor alig haladta meg az 1000 forintot! . .

Ismeretes, hogy a felszámolásra került burzsoa elemek elhelyezkednek a szocialista szektorban. Közülük egyesek becsületesen dolgoznak, mások azonban osztályuk csiszoltságával, üzleti érzékével, szakismeretével egy-kettőre felismerik a még nem mindenütt megfelelően működő szocialista ellenőrzés réseit. E rések felhasználásával azután a legváltozatosabb formában támadják a szocialista építést.

A fejlődés mai szakaszán az ilyenfajta cselekmények *tipikusak*, ezért szintén *kiemelkedően veszélyesek* a társadalomra. A veszélyességüket nyilván nem az jelzi, hogy bűnös tevékenységükkel egyezzen vagy tízezer forintot vágtnak zsebre. Ezt a tárgyalás során megfelelő pervezetési eszközökkel a hallgatóság elé is kell vetíteni. Be kell mutatni az *ellenőrgnek* az osztályharoban alkalmazott *különleges fajtajá támadatát*. És szükséges, hogy a hallgatóságból kellő undor és gyűlölet fakadjon az ilyen befurakodott, a szocialista kereskedelmet belülről bomlasztó, harácsoló kártevők ellen.

Igen ám, de feláll a védő és hatalmas szónoki lendülettel állítja, hogy oly bagatell kis ügyről van szó, ami perszem az üzlet havi 100.000 Ft-ot is meghaladó forgalmához képest. Nyilatkozatot gyűjtött és csatolt, hogy a vádlott kiválóan dolgozott, talpig becsületos,

hatalmas versenyfelajánlást tett a legutóbb is stb. stb. Tucatszám dobál adatokat és bizonyítványokat, amelyeknek az ügy elbírálása szempontjából vagy semmi jelentőségük nincsen, vagy pedig *ebben az elcúadásban főleg arra alkalmasak, hogy elmosssák az elkövető és a cselekmény kiemelkedő társadalomra veszélyességét.*

E hiba-kategóriába tartoznak az ilyen gyakori védői kijelentések is: ez a vádlott *nem olyan kizsákmányoló kulák*, a *jó kulák*, a *jó nyilas pártiszolgálato*s zavaros agyakban megszületett teóriája. Ilyen továbbá *ez a nagykereskedő mindig becsületos dolgozó ember volt*, aki két kezi munkájával kereste meg a vagyonát stb. stb. Védői emelvényekről nem egyszer elpuffogatott *hazug, félrevezető*, minden tényleges alapot nélkülöző, egyedül az elkövető valóságos személyi társadalomra veszélyességét, osztályhelyzetét *elhomályosítani*, veszélyességét *kisebbiteni* célzó felelőtlen kijelentések. Ily kijelentések nem egyeztethetők össze a szocialista védő perbeli állásával, a védői funkció tekintélyével, az anyagi igazsággal.

Az elkövető személyi társadalomra veszélyességének a megállapítása éppen úgy, mint az elbírálásra kerülő bűncselekmény eseti (konkrét) társadalomra veszélyessége *ténykérdés*. Mindkettő szerves részét képezi a büntetőeljárás során felderítendő és a *valósággal egybehangzóan* megállapítandó tényállásnak. A büntetőeljárás során feltárandó és megállapítandó *anyagi igazság* szenved csorbát, ha a tényállás bármely részét a valóságtól eltérően állapítanók meg. Az elkövető, illetve a cselekmény társadalomra veszélyessége a *tényállás* nagy jelentőségű *része* — hiszen a büntetés kiszabásánál is e két szempont alapvető súllyal esik latba. (Btá. 50. § (2) bek.) Mint fentebb már kifejtést nyert, a szocialista védő a vádlott védelmében a büntetőeljárás során csak a *valósággal megegyező, jogos eszközöket* alkalmazhat. Az anyagi igazság, a valóságos tényállás megállapítása ellen, a helyes megállapítás akadályozására még akkor se tehet semmit, ha az az általa védett vádlott érdekében állana. Senki se várhatja a védőtől, hogy kibangsúlyozza, vagy pláne hogy éppen ő mutasson rá a vádlott kiemelkedőbb személyi társadalomra veszélyességére, vagy pedig a cselekmény átlag fölé emelkedő eseti társadalomra veszélyességére. Ha ezt tenné, súlyosan megsértené védői kötelességét és védői tisztéhez méltatlanul járna el. Ezen a területen a védőnek az a kötelessége, hogy odaadón *felkutasson minden olyan bizonyítékot, adatot*, amely a vádlottnak a bűncselekmény elkövetésében jelentkező *személyi társadalomra veszélyességét csökkenteni* alkalmas (pl. kiemelkedő munkacseredményei, kitüntetései, jutalmai, társadalmi munkája, egyébként szolid életmódja, betegség, valamely csapástól a földő nehéz anyagi helyzet a bűn elkövetése idején, az önként jelentkezés, az őszinte, töredelmes, feltérő jellegű beismerő vallomás stb. stb.). E körülményeket azonban nem elegendő csupán állítani a büntető tárgyaláson, hanem a védőnek kötelessége az ezekre vonatkozó *bizonyítékokat* is *összegyűjteni*. Hasonlóképpen a *bűnösséget enyhítő körülményeket* és a *büntetést enyhítő egyéb körülményeket* is mind-mind sorra ki kell elemeznie a védőnek és szorgalmasan össze kell gyűjtenie az ezekre vonatkozó bizonyító eszközöket is. Fájdalom, nyomozó szerveink, államügyészeink ma még többnyire megelégednek a Bp. 3. §-ában írt törvényi rendelkezésről és az eljárás során a terhelő és a büntetést súlyosító körülményeket aránytalanul nagyobb figyelemmel gyűjtik össze, mint

a mentő, valamint a büntetést enyhítő körülményeket. Ezért különösképpen nagy feladatok uchezednek e téren a védőkre.

3. Igen gyakran észlelhető hiba védőinknél a *kritikai képesség és felelősségrállalás hiánya*. Hogyan jelentkezik mindez?

Ha a védő a szocialista büntetőper céljainak a megvalósítása szolgálatában látja el a feladatát, akkor perbeli szerepe rögvest megnő. Nyilatkozatainak, indítványainak komoly súlya lesz. Miért? Azért, mert min lenki tudni fogja, hogy aktusai a büntetőper előbbrevitelét célozzák és sohase irányulnak az anyagi igazság felderítésének az akadályozására. Hogy ez megvalósulhasson, szükséges, hogy a védő minden indítványát, minden perbeli megnyilatkozását *előzetesen* kellő *jogászai kritika alá vonja*. A védő a jogászai kritika reflektorával, kellő utánjárással, ellenőrzéssel *bírálja felül a kapott bizonyítékokat, nyilatkozatokat, és ha valamit az eljárás során állít, vagy indítványoz, álljon mögötte szocialista védői meglátása, személyi komolysága*. Így a védői megnyilatkozások is mindig hiteltérdemlők lesznek.

Kell, hogy a köztudatba menjen, ha a védő állít valamit a büntető eljárás során — különösképpen a nyilvános tárgyaláson — annak *más súlya van*, mintha ugyanazt a vádlott állítaná. A *vádlott* adott esetben hazudik — ezzel mindenkinek számolnia kell — a szocialista védő azonban sohase hazudhatik. A szocialista rendszer, az új szocialista társadalom — írja V. Tadgyevoszjan — olyan új szovjet ügyvédek nevelt fel, akik nem tűrik a hazugságot, a csalást és a szócsevarást. Mindig igen szomorú és bántó, ha egy-egy védőről a tárgyalás során kiderül, hogy valótlan tényeket állított, hogy túlzott, hogy függetlenítette magát a tényektől. Az esetek döntő többségében nem szándékos ferdítésről vagy hazugságról van szó, hanem a szükséges és kötelező *előzetes védői kritika hiányáról*. A szocialista védő minden bizonyítékot, tényt, állítást, adatot, amelyet a büntető eljárás során előad, *előzetes védői kritika tárgyává köteles tenni*. A védelem előkészítése során adatait, bizonyítékait természetesen többnyire a vádlottra és hozzátartozóira támaszkodva kénytelen beszerezni. Tudatában kell lennie, hogy a vádlott és hozzátartozói gyakran elfogultan, olykor talán még tudatosan is, a valóságtól eltérően vagy legalább is a valóságot torzítva tájékoztatják őt. A szükséges védői kritika feladata a perben beviendő adatokat, állításokat, bizonyító eszközöket *minden a valóságtól eltérő elemről megtisztítani*. A védő nem köteles minden általa felkutatott, vagy minden rendelkezésére bocsátott bizonyító eszközt, adatot az eljárás anyagába belevinni. Csak a *terhelt védelmet* szolgáló adatokat szabad és köteles az eljárás anyagává tennie, de azokat is csak az említett *előzetes védői kritika után*.

A kötelező védői kritika teljes hiányát példázza a Budapesti Megyei Bíróságon megtörtént alábbi eset: Az egyik köztisztletben álló védő, kirendelt védőként eljárva, egy államrend elleni izgatással vádolt nő esetében *hatodszor* kísérte már meg a tárgyalás elnapolását. A tanács elnöke gyanút fogott és a védő által becsatolt *közkórházi orvosi bizonyítvány* felülvizsgálása végett behívatta a bírósági orvosszakértőt. Az orvosszakértő a közkórházi orvosi bizonyítvány megsemmisítése után előadta: 1. a bizonyítványt a Rókus-kórházban állí-

tották ki; 2. azt igazolja, hogy a vádlott nőt, SZTK-beutalás alapján, a *tárgyalást megelőző napon* »plasztikai műtétre« felvették. Kérésre előadta, hogy a *plasztikai műtét egyáltalán nem sürgős műtét*, olyan sebészi beavatkozás, melyet akár egy év múlva is el lehet végeztetni minden különösebb egészségromlás nélkül. A bíróság kiküldötte az orvosszakértőt a kórházba, hogy állapítsa meg a pontos diagnózist és a tényállást, mert azzal a gondolattal foglalkozott, hogy a büntető eljárást nyilvánvalóan tervszerűen elhúzó, elodázó vádlottat le kell tartóztatni. Az orvosszakértő a helyszínen megállapította: 1. a tárgyalást megelőző napon a vádlott nő SZTK-beutalással a kórházban *plasztikai műtét* végett felvételre jelentkezett. Igen nagy helyszükében voltak, ezért — tekintettel a műtét egyáltalán nem sürgős jellegére — azt ajánlották a vádlottnak, hogy jöjjön inkább két hét múlva. A vádlott azonban ragaszkodott az azonnali felvételhez és különböző családi és üzemi termelési körülményre hivatkozott. Végül is engedtek kérésének és felvették. Amikor a felvétele már irodailag megtörtént, arra kérte az osztályos orvost, hogy műtétre való kórházi felvételéről adjon neki orvosi bizonyítványt, mert annak alapján üzemében segélyt kaphat. E célra az orvos a bizonyítványt ki is adta. Ekkor vádlott a kórházból — a segély felvétele végett — eltávozott, de többé oda vissza nem tért. Az így kicsalt orvosi bizonyítványt pedig a vádlott testvére az *ül tizen* (!) különféle bizonyítványok alapján már elnapolt — közel egy éve be nem fejezhető — ügy hatodszorra kitűzött tárgyalása előtt néhány perccel azzal adta át a *kirendelt védőnek*, hogy annak felhasználásával kérje a tárgyalás újabb elnapolását. A védő pedig *minden előzetes védői kritika nélkül* magáévá tette ezt a kérést és a Népköztársaság védői emelvényéről, a *védői toga tekintélyével és hiteltérdemlőségével alátámasztva*, akarva nem akarva *segélyt nyújtott* egy kiemelkedő társadalomra veszélyességet mutató, rendkívül ravasz, kemény és elszánt ellenforradalmár ellenség vakmerően jogellenes akciójához, hogy az ellene folytatott büntető tárgyalást minden alap nélkül hatodszor is elnapolják.

Aki az itt leírt sokatmondó tényállást gondosan áttanulmányozza, az a védői munka nem egy hiányosságát észlelheti. Így: 1. a vádlott és a védő közötti kapcsolat teljes hiányát; 2. az ügy nem teljes kézben tartását; 3. a védői kritika teljes hiányát; 4. minden a bíróság részére nyújtandó védői támogatás teljes hiányát stb. Az ilyen védő akaratlanul is a büntetett — és nem egyszerűen a legvakmerőbb, leggátlástalanabb, legcinikusabb bűnöző — bűnpártolójává süllyed.

4. Igen gyakran védői hiba a *vádlottal való kellő foglalkozás elhanyagolása*. A perben szereplő személyek közül a vádlott általában a védőt érzi magához a legközelebbnek. A védőre hallgat leginkább. A lelki ismeretes védő már a tárgyalás előtt igyekszik behatóan megismerni védené egyéniségét. Míg a burzsoa védő — ha úgy látta, hogy a bizonyítékok nem elég szilárdak — a vádlottat a konok tagadásra, vagy a korábbi eljárási szakon tett beismerés visszavonására igyekezett rávenni, nem egyszer még a visszavonás »indokairól« is felvilágosította védencét, addig a szocialista védő ily aljasságokra nem vetemedhetik. Ellenkezően, mint az ügy első bírása, ha úgy látja, hogy védené a bűncselekmény *tényleg elkövette*, megmagyarázza neki a cselekmény társadalomra veszélyességét, a törvényi büntetési keretet, rámutat az

¹ V. Tadgyevoszjan: A szovjet ügyvédi kar. »Az ügyvédség a Szovjetunióban és a népi demokráciákban« cikkgyűjtemény 7. l.

Észinte, töredelmes, feltáró jellegű, megbánást tanúsító vallomás *rendkívül nyomatékos cnykítő voltára*, megmagyarázza, hogy az önkritika az elkövetett hibák feltárása és megbánása a megjavulás első és mellőzhetetlen feltétele s ilyen magatartással a bíróság győzi meg a bíróságot, hogy őt viszonylag cnyhább büntetéssel is át lehet formálni, meg lehet javítani... Viszont ellenkező magatartással, ha a bíróság a tagadás ellenére is bebizonyítottanak állapítja meg a vádbeli cselekményt, akkor keményebb büntetést szab ki rá, mert a bíróság előtt is hazudozó, konok, kemény egyéniség, nyilvánvalóan nehezebben javítható meg, nehezebben formálható. Az ilyen elkövető nagyobb társadalmi veszélyességét mutat, ezért megfelelően nagyobb büntetéssel is kell sújtani.

Igy lesz a védő a vádlott *egyik első nevelője* a büntető eljárás során, olyan nevelője, akire általában — az eljárásban résztvevők közül a legkönnyebben — hallgatni is szokott. Az ilyen védő azután nem adja oda jogászai szaktudását aljas hazudozások kellő formába öntéséhez. Az ilyen védő sohasem aljasulhat a büntettes bűnpártolójává. Az ilyen védő *komoly segítséget nyújt* a szocialista bíróság munkájához az anyagi igazság nökkendőmentes, gyors megállapításához. De az ilyen védő — mint fentebb kifejtettük — *komolyan segít* az általa védett *vádlott helyzetén is*.

Rá kell itt azonban mutatnunk egy aggályra is. Ha a védő felületesen, gépiesen, lelkiismeretlenül végzi a munkáját, akkor könnyen elkövetheti azt a kellően el nem ítéltető hibát, hogy egy a szerencsétlenül összehatókörülkények alapján alapos gyanúba keveredett, de a valóságban ártatlan vádlottat is *rátészeli* a *»töredelmes beismerő«* vallomásra. Ez meg nem bocsátható védői hiba. A védői lelkiismeret, az ügy alapos, kritikai tanulmányozása, a vádlott bizalmának a megnyerése és az őszinteségre bírás, azok az eszközök, amelyekkel ez a súlyos hiba teljesen kiküszöbölhető.

Ilyen biztosítékok mellett viszont *alig felmérhető nagy segítséget jelenthet* az idevágó helyes védői magatartás a büntető eljárás gyors lefolytatásához.

A védő a vádlott egyik formálója, *nevelője* a büntető eljárásban. Nevelő feladata nem merül ki abban, hogy a bűncselekményt elkövetett *vádlottat* meggyőzi a beismerésre, az igazság őszinte megvallására. Ez nem elég! Feladata a védőnek, hogy meg is győzze a vádlottat, hogy cselekménye *miért és mennyiben veszélyes a társadalomra*, felvilágosítsa őt arról, hogy a törvény az ilyen magatartásokra *mekkora büntetést* ír elő, a bíróság — várhatólag — *reá mekkora büntetést* fog kiszabni... Fel kell hogy világosítsa a vádlottat, hogy elítélésével *nem csapódott be örökre* előtte a boldogulás kapuja. Még mindent jóvá tehet. A büntetés végrehajtása során a kollektív szerződés szerinti *munkabérből részesül*. Keresménye jelentős részét családjának elküldheti, vagy másként rendelkezhetik vele. Ha kiemelkedően dolgozik, fél-büntetés *elengedésben részesülhet*. Ha jól dolgozik és kifogástalanul viselkedik 1/3 vagy 1/4 büntetés elengedésben részesülhet. Kiszabadulása után, a közügyektől eltiltás lejárta után *ismét részalép teljes állampolgári jogai*ba. Rehabilitációt is kaphat. Magasatos feladata a védőnek

a bűncselekménnyel elesett, *elbotlott embernek a jellemzése*, a büntető eljárás, a letartóztató intézet komor körérlől az elérhető, becsületes, jobb jövőnck, az *újra elkezdhetésnek a távlatait megmutatni*.

5. Úgysszólván valamennyi védői hiba egyik eredője a *jogcseset kellő ismeretének a hiánya*. A burzsoa eljárásban — mint már érintettük — a vagyonos vádlottak jól megfizetett védői olykor egész apparátust, emberek tömegét mozgósították védenecik érdekében. Pl. magánnyomozó irodákat, további ügyvédeket és ügyvédjelöltöket, szakértőket, ellenőrző szakértőket stb. A szegénysorsú vádlottat viszont kiendőt védő védte, akinek tevékenysége nem egyszer pusztán abban merült ki, hogy védőbeszéd helyett: *»nyhlc, irgalmas ítéletet kért.«* A burzsoa bírák *szerették is* az ilyen rövid *»védőbeszédeket«*. Ilyen ügyek *»javították«* igazán a bírói statisztikát.

A szocialista büntetőperben az *ügy terjedelme, társadalmi jelentősége* szabja meg a védői munka keretét. Tarthatatlan azonban, hogy a *jól fizető burzsoa vádlottak* védői óraszám hetet-havat összehordjanak, a keveset fizető, vagy egyáltalán *»fizetni nem tudó proletár vádlottak védői«* pedig csupán egy-két perces formális védőbeszédeket tartsnak s ebben merüljen ki teljes védői tevékenységük.

Nemrég múlt időben, az egyik bűnperben a Budapesti Megyei Bíróságon egy tucatnyi ipari munkás érdekében — a védők összesen kb. *1 órán át* beszéltek, majd következett a *per jómódú üzemtulajdonos vádlottjának* a védője, aki *jó másfél órán át* igyekezett patyolatfchérre mosni az egyszerű üzemi munkásokat behatózó, s őket a bűn útjára sodró tökécs vádlottat. Tehát *tizenkét proletár vádlottért* kevesebb védői szó hangzott el, mint egyetlen burzsoa vádlottért ugyanabban a perben. Történt pedig ez 1952. év május havában, hazánk fővárosában, a szocializmus építésének hetedik esztendejében! Nem említeném ezt a felháborító esetet, ha csupán ritka kivétel lenne. Sajnos azonban *állandóan visszatérő jelenség* ez még ma is!

Nehéz lenne megmondani, hogy az egyszerű munkások védelmét csupán *formálisan ellátó*, vagy pedig a jól fizető kapitalista vádlott védelmét *burzsoa módon ellátó* védő követte-e el a nagyobbik hibát. Vagy talán éppen mi — akik észrevettük ezt a súlyos jelenséget — követtük el e téren a legnagyobb hibát, hogy e *viszszásságokat* odig fel nem tártuk, s jogászsaktársainknak a fejlődéstől való ily bántó lemaradásával ezideig eléggé nem foglalkoztunk?

Közfelfogássá kell tennünk a védők körében, hogy a szocialista bűnügyi védelem első feltétele: a *jogcseset alapos ismerete*. Le kell lepleznünk azokat a védőket, akik tág lelkiismerettel az *ügy részletes ismerete nélkül* *»védeni«* merészelnék. Az ilyen védők nemcsak a vádlott alapvető egyéni jogait veszik semmibe, de semmibe veszik a védelem alkotmányunk által szentesített intézményét, mit se törődnek a bírósági eljárás törvényi céljainak kötelező előmozdításával. Az ilyen *»védő«* méltatlan a szocialista védő köztiszteltető méltó tisztségének a betöltésére.

Olti Vilmos

(Folytatjuk.)

SZEMLÉ

Észrevételek „A gyermekek és anyák fokozottabb bírói jogvédelme” című cikkhez

A Jogtudományi Közlöny 1953. évi 10—11. számában Habermann Gusztáv ügyvéd tollából megjelent fenti című eszmefuttatás megírása és a közreadás között nyilvánvalóan hazamosabb időtelés van, mert a cikk bevezetőjében egységes bírói gyakorlatot még nem ismer fel. Mindjárt meg kell jegyezni, hogy a 7/1953. (II. 8.) M. T. sz. rendelet (a továbbiakban: R.) megjelenését követően nyomban egységes bírói gyakorlatról természetesen nem is lehetett szó, míg azóta már többé-kevésbé a felvetett kérdésekben az ítélkezési gyakorlat kezd egységessé válni. Minthogy a cikk több kérdésben oly álláspontot foglal el, amely ellentétes a bírói gyakorlattal — legalább is a szegedi megyei bíróság polgári fellebbviteli tanácsai által követett gyakorlattal — és mert az egyes állásfoglalások arra is alkalmasak, hogy a R. értelmezésében kételyeket támasszanak — szükségesnek vélem a cikk nyomán, de annak csupán egy-egy jelentősebbnek felismert és általam tévesnek vélt álláspontjához észrevételeimet hozzáfűzni.

Felőljáróban megjegyzem, hogy a cikk írója a kérdést alaposan tanulmányozta, logikája olykor szilárd s nem kevés kritikai érzékkel bonyolítja az idevágó jogszabályokat. A cikkíró reméli, hogy amennyiben állásfoglalása nem is bizonyulna mindenben helytállónak, hozzájárul ahhoz, hogy esetleg éppen véleménye cáfolásával alakuljon ki helyes értelmezés. Ez a bevezető a cikkíró józan és becsületos felfogására vall s ez a vitacikk is azt a célt kívánja szolgálni, hogy a vitatott kérdések lehetőleg tisztázódjanak. Az alábbi véleménynyilvánításaim nem újkeletűek, mert »A gyermektartási perek« című néhány eljárásjogi kérdésről szóló tanulmányomban (kiadás alatt) ezeknek már hangot adtam, több más, itt nem érintett kérdés mellett.

*

A szülők egysoros tartási kötelezettsége kérdésén belül (5—6. pontokban) a cikkíró az apa, a mostohaapa — második índerj — és az anya viszonylatában indokolhatóbbnak látja az utóbbiak egysoros tar-

tási kötelezettségét, az apának e kötelezettségét szünetelőnek állítva, míg ellenkező álláspont mellett mindhárom személy egysoros felcölősségét tételzi fel.

Megítélésem szerint ez az álláspont oly értelmet ad a Csjt.-nek, mintha az anya a második házasságával a vérszerinti apa tartási kötelezettségét megszüntetné, noha ilyen elgondolás a Csjt.-ben, de a R.-ben sem ismerhető fel. Különös jelentősége van a Csjt. 62. §-a (1) bekezdésében a »tartásra szoruló« megjelölésnek, mint feltételnek. Mert ha nincs is a kiskorúnak saját keresménye vagy jövedelme (Csjt. 84. § (1) bek., 82. § (1) bek.), de van tartásra képes vérszerinti apja, a kiskorú tartásra szorultsága a mostohaapához viszonyítva nem állapítható meg. Nem ritka az olyan gyermektartási per, amelyben az újabb házasságban élő anya perli meg az apát, aki a Csjt. 62. §-a (1) bekezdésében foglaltak alapján a mostohaapára kívánja át: hárítani a tartást. A bíróság ma már az ily védekezésnek nem ad helyt, első helyen is abból a fenti megállapításból indulva ki, hogy a vérszerinti apa tartási kötelezettségét semmiféle jogszabály nem szünteti meg és az anya újabb házasságkötésével. Megjegyzem, hogy a Csjt. 62. § (1) bekezdése házastársról (és nem mostohaapáról) beszél, akként a mostohaanyával szemben az újabb házasságkötő vérszerintiapa ugyan: úgy felléphet tartás iránt, mint az előbbi esetben az anya az apával szemben, minthogy a R. 1. §-ának (1) bekezdésében írt »tartásra kötelezett más személy« fogalmi körébe az anya is bevonható.

Az itt irányadó Csjt. és a R. egybevetése után tehát nincs ok olyan álláspont elfogadására, amely szerint a vérszerinti szülő tartási kötelezettsége a másik szülő újabb házasságkötésével megszűnne, avagy csak szünetelne. Hogy ez így van, arra bizonyosság a pozitív irányú rendelkezés hiánya, de másfelől a Csjt. más rendelkezéseiből lesűrhető következtetés is. Így a Csjt. 36. §-ának c) pontja, illetőleg 39. §-ának (1) bekezdése szerinti vélemezett apaság a 43. § rendelkezései szerint megdönthető; vagyis a fikcióval szemben módot nyújt a törvény a vérszerinti apa kiletének a felderítésére, aminek nemesak a kiskorú státuszára nézve van jelentősége, hanem a tartás szempontjából is.

A rokonok eltartására vonatkozó

szabályok a Csjt.-n belül — kivéve a házastársakat és a vérségi kapcsolatot utánzó örök befogadás eseteit — általában a vérségi kapcsolaton alapulnak s a Csjt. a kölcsönös eltartási kötelezést intézménycsíti az összes egyenesági rokonok között. Ez a kölcsönösség az is jelenti, hogy a mostohaaszülő háziartásában élő gyermek vérszerinti szülőjével kölcsönös eltartási viszonyban van, míg a Csjt. 62. §-ának (2) bekezdése szerint a kiskorú gyermek mostohaaszülőjét csak *huzamos időn át* élveztet tartás esetében köteles eltartani; ez a feltételhez kötött kivétel is arra utal, hogy a vérszerinti szülő tartási kötelezettsége nem szűnik meg s nem is szünetel a másik szülő újabb házasságkötésével.

Nem tudom osztani cikkíró ama véleményét sem, amit a R. alkalmazhatóságával kapcsolatban kifejt, az 1952. évi 23. tvr. 43. §-ában megjelölt tartásra kötelezettel szemben: Az egyenjogúsítás már clevo kizárja azt, hogy a R.-et csupán a gyermekek egy meghatározott kategóriájára lehessen alkalmazni, illetve a tartásra kötelezettek egy bizonyos csoportjára a R. alapján tartásdíj ne volna megállapítható.

Az 1.004/1953. (II. 8.) Mt. h. és a R. egymáshoz való viszonyát érintő érvelés igen tetszetős, de véleményem szerint itt nincs másról szó; mint az állami határozatok helyes szerkesztésére irányadó szabályok mellőzéséről, vagyis pongyola szerkesztéssel állunk szemben, ami nem szabad, hogy téves következtetésre bírja a jogalkalmazót akkor, ha ismeretes az a célkitűzés, ami a gyermekek és anyák fokozottabb bírói jogvédelmében jut kifejezésre.

Véleményem szerint bármilyen születésű gyermek tartására köteles szülővel vagy személlyel szemben a R. az irányadó, tehát a gyermeknek elismerés vagy bírói ítélet alapján megállapított apjával szemben éppen úgy, mint a 23. tvr. 43. §-a szerinti kötelezettel szemben. — A R. 6. §-ának kiemelése megítélésem szerint nem bizonyít a fenti álláspont ellen, mert a 6. § a 3. §-sal kezdődő és »Ideiglenes intézkedések« alcím keretén belül van elhelyezve, ami arra mutat, hogy már az ideiglenes intézkedés során lehet az ott írt személlyel szemben is a szüléssel kapcsolatos követelésekre és az első három havi gyermektartásra vonatkozó rendelkezéseket alkalmazni. A 23. tvr. 43. §-ának a R. 5. §-ával

való egybevetése után nem lehet kétség, hogy a rendeletalkotó nem kívánta az apaság megállapítása nélkül gyermektartásra kötelezett személyt külön kategóriába sorolni; a R. 5. §-a *»tartási per«*t említ s nem tesz különbséget a 23. tvr. 43. §-a szerinti, avagy más szabály alapján tartásra kötelezett között. A R. 6. §-a nem megszorítást, hanem kiterjesztést tartalmaz s a per tárgya (három havi tartás + szülési költségek) itt a *szülés előtt* érvényesíthető, akárki ellen is induljon az ideiglenes intézkedési eljárás, míg a *per során* hozott ideiglenes intézkedés hatálya időbelileg rendszerint a hozandó érdemi határozatig terjed, legtöbbször három hónapot meghaladó időtartammal.

Ami pedig a felemelés iránti perket illeti, ebben a vonatkozásban a bírói gyakorlat nem kíván merev értelmezést adni a R.-nek, amint azt a Legf. Bíróság P. törv. 21.873/1953. számú ítélete is kifejezésre juttatja. Ehelyütt csak annyit jegyzek meg, hogy nem volna szerencsés dolog a gyermektartásdíj iránti pereknek a cikkben is említett különböző kategóriáiban egyrészt a R. rendelkezéseit, másrészt attól függetlenül az általános polgári jog szabályait alkalmazni. Van most már olyan jogszabály — a R. — amely a minimumot és maximumot rendezi s ha egyáltalában a korábban, akár bírói ítélettel, akár a felek megegyezésével megállapított tartásdíj megváltoztatásának indoka fennforog, helyes a R.-ben megszabott mértékekhez igazodni.

A tartásdíj mértékével kapcsolatos okfejtések egyikével-másikkal sem tudok egyetérteni. A Csjt. hivatkozott 65. §-ából ki kell hangsúlyozni a tartásra kötelezett *anyagi viszonyaihoz* képest jelentkező kötelezettséget, mert ettől függően kell a jogosult, itt a kiskorú gyermek tartási szükségletét kielégíteni.

A gyermek- és anyavédelem fokozott biztosítását célzó R.-ben megszabott 20%-os alsó határ alá menni véleményem szerint nem megengedett, az itt fenn nem forgó és a Csjt. 67. §-a kapcsán keletkező kivételtől eltekintve. A kiskorú gyermek szükségleteinek kielégítését többé-kevésbé mindig a szülők anyagi ereje, keresete stb. determinálja; a sztahanovista, a tudós, a művész gyermeke — éppen szülőjével való vérségi kapcsolata révén — olymértvű szükségletet tételez fel, amit

az ilyen szülő anyagi viszonyai tesznek lehetővé, de másfelől a R. 1. §-ának (1) bekezdése kötelezően írja elő a *»legalább«* 20%-os marasztalást, s ez a kifejtetkénél fogva nem ütközik a Csjt. 65. §-ába. Figyelnet érdemel itt a Csjt. 75. §-ának (1) bekezdésében írt ama szabály is, hogy a szülőnek nemcsak joga, de kötelessége is mindent elkövetni az ott írt célok elérése érdekében.

A gyermektartásdíj kiszámításának alapjául szolgáló kereset kérdésében sem osztom mindenben a cikkíró álláspontját, aki egyetért az 1951. évi 13. sz. E. D.-sel.

A R. nem emeli ki a kereset — jövedelem — fogalmi köréből a túlmunkával, többletteljesítéssel elért keresetet s véleményem szerint az ily kiemelés méltánytalan is volna a tartásra jogosulttal szemben. Gyakori az az eset, hogy a tartásra kötelezett törzsilletménye igen alacsony, de a rendszeresen élvezett prémium, beosztási illetmény, kmpénz stb., már számottevő keresetet mutat; ha már most csak a törzsilletmény vétetnék figyelembe, a gyermek tartási szükséglete maradna fedezetlenül. Itt nem lehet ma már a termelés fokozásának egyébként fontos érdekei sérelméről sem beszélni, mert bár a 13. sz. E. D. hozatalakor a termelés, a Sztahanov-mozgalom, a munkaverseny kérdései mellett a gyermek- és anyavédelem fokozott bírói jogvédelme még nem épült ki, azonban az 1.004/1953. (II. 8.) Mt. h., valamint az ennek végrehajtása során megjelent R. nem hagy kétséget az iránt, hogy ma már az anya- és gyermekvédelem érdekei mivel sem maradnak alatta a felvázolt termelési érdekeknek, sőt ezen érdekek egymással maradéktalanul összehangolhatók. Éppen ezért helyi gyakorlatunk a 13. sz. E. D.-t félreteszi s a többletteljesítéssel elért rendszeres keresetet is alapul veszi.

A családi pótlékot a cikkíró számításba veendőnek tartja s egyben mint tartásdíjat csökkentő tényezőt értékeli.

Álláspontom szerint ez sem helyes felfogás, mert a családi pótlék *különös jellegű szociális juttatás*, amely ebből az okból nem vonható az átlagos kereset fogalmi körébe, de különben is az mindig a gyermeknek jár (6/1953. (II. 8.) M. T. sz. rendelet). Utalni kell itt egy korábbi jogszabályra, a 4.250/1949. M. T. sz. rendelet 5. §-ára, amely már tisztá-

tázta a munkajogviszonyból származó járandóságok fogalmát; e rendelethez szerint a családi pótlék nem vonható a *»bármilyen címen járó különböző juttatások együttes«* összege alá s ekként nem kétséges, hogy az átlagos kereset fogalmi körén kívül esik.

Nem lehet továbbá, mint a tartásdíjat csökkentő összeget sem számbavenni, mert erre egyfelől a R. 1. §-a nem ad módot, másfelől a *pótlék»* jellegből is az következik, hogy az csak a tartásdíjon felül járhat. Egyébként is a bírói gyakorlatunk ezt az állásfoglalást tükrözi s oly esetben, ha a 6/1953. (II. 8.) M. T. sz. rendelet 6. §-ának az az esete forog fenn, hogy az anya 150 Ft-nál magasabb gyermektartásdíjat élvezvén, saját jogán elveszti a családi pótlékot — az ítélet rendjén szerint azt is kimondja, hogy a tartásdíj a családi pótlékon felül jár a jogosultnak, azaz: ami sem kell, hogy a kérdésnek ilyen rendelkezés mutatkozik helyesnek.

A cikkíró a R. alkalmazhatóságát általában csak a rendszeresen visszatérő, tehát állandó alkalmazás után járó kereset számbavételénél látja indokoltnak s nem osztja a bírói gyakorlatot oly esetben, amikor kereset nem mutatható ki s a napszámber alapulvételével kihamozott átlagjövedelem 20%-át itéli meg. E kérdésben sem vagyunk egy állásponton, mert helyeselni kell ily esetben is a R. szerinti 20%-os marasztalást, akár a közönséges napszámber alapulvételével is; a tartásra kötelezett ugyanis tartozik ereje teljes latbavetésével mindent elkövetni annak érdekében, hogy a gyermeke tartása biztosítható legyen, ekként legalább annyit meg kell tudnia keresni, mint a közönséges napszámber. Talán hozzá sem kell tenni, hogy egy munkaképes, egészséges tartásra kötelezetről van szó. Gyakori, hogy sztesz-tagok, szövetkezetbe nem tömörült kisiparosok olykor igen csekély jövedelmet mutatnak ki, ami szinte a létminimumot alig haladja felül, nem egyszer alatta van; az ily jövedelmek kritika nélküli elfogadása egyértelmű volna a gyermekek és anyák fokozott bírói jogvédelmének félretételével, s helyes az, amikor a bíróságok kutatják a háztáji gazdaságból vagy napszámber, alkalmi munkákból is nyerhető jövedelmet, arra is figyelemmel, hogy mindenki köteles munkacsejeteit ki-

használni, s hogy erre alkalom is van. Mi akadályosíthatja tehát annak, hogy egy hónapban az összes munkanapok figyelembe vételességét. Az így kihozott s részben elméleti összeg 20%-a aggálytalanul megítélhető.

A több gyermek tartása kérdésében (III. 7. pont) kifejtett az az álláspont, hogy a második gyermek után további 20% nem ítéltető meg — véleményem szerint tartatlantlan s ezzel ellentétes a bírói gyakorlat is. A felhívott szovjet joggyakorlat itt nem szolgálhat irányadóul, mert a R. kétséget kizáróan rendezte a kérdést. A R. 1. §-ának (1) és (2) bekezdése egybevetéséből meg lehet állapítani, hogy a 20% gyermekenként ítéltendő meg; az 1. § (1) bekezdés a »gyermektartás összegét« említi, míg az 1. § (2) bekezdése »legalább két más gyermek« tartását emeli ki, amiből önként következik, hogy az (1) bekezdésben a gyermekenkénti 20%-os megállapítás van rendezve. Ha nem így volna, úgy értelmetlenül hangzanék a »legalább két más gyermek« kiemelése, s az a további rendelkezés, hogy »ezeknek megfelelő eltarthatását az (1) bekezdésnek megfelelő tartásdíj megállapítása részéülzetné«. Ez következik egyébként az idézett minisztertanácsi határozat IV. fejelet. 2. pontjából is, amikor a 20%-nál alacsonyabb tartásdíj megállapítására csak akkor ad lehetőséget, ha a kötelezettnek legalább két más olyan gyermeke van — tehát összesen legalább három — akiknek tartásáról gondoskodnia kell.

Még egy megjegyzésem van a cikk IV. alatti első bekezdéséhez; úgy véli a cikkíró, hogy az előterjesztett keresetek jelentékeny részében a kereseti kérelem nem irányul százalékos marasztalásra, hanem meghatározott összegre, s hogy ennek oka a jogszabály nem ismerése. Nyilvánvalóan a szövegezés ad csak helytelen értelmezést, mert a további okfejtésekkel egyetérték; cikkíró itt arra utal, hogy a felperesek keresetükben nem a kereset (jövedelem) 20%-ának megfelelő összeget veszik követelésbe, hanem általában egy bizonyos összeget. Félreértés clozlatásaképpen csupán megjegyzem, hogy még helytelenebb az, amikor a jogosult — éppen a kötelezett jövedelmének változandóságára figyelemmel — nem meghatározott összegű, hanem a szó szoros értelmében vett százalékos marasz-

talást kér s ráadásul a bíróság így is határoz, kötelezve alperest a mindenkori jövedelme 20%-ának a megfizetésére, összeg megjelölése nélkül. Igen helytelen, mert a R. 1. §-ának (1) bekezdése mindjárt azzal kezdődik, hogy »a gyermektartásdíj összeget...« minck alapján kell a bíróságnak megállapítania, majd alább ezzel folytatja: »...legalább olyan összeget kell megállapítani...« stb. — Mindezekből nyilvánvaló, hogy a R-ben a %-os megjelölés csak a havi átlagos kereset (jövedelem) alsó és felső határát szabja meg, de a marasztalásnak összegben kell kifejezésre jutnia.

*

Az észrevételezett cikknek még volna egy-két olyan gondolata, amely állja a vitát, azonban helyütt csupán egynehány olyan kérdést kívántam kiemelni, amelyekben a magam és gyakorlatunk álláspontjának kifejezésével gondoltam hozzájárulni ahhoz, hogy az egyébként közérdeklődésre számot tartó gyermek- és anyavédelem kérdései tisztázódjanak.

Molnár János

A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás egyes problémáiról címmel a Jogtudományi Közöny multévi május-június havi számában vitacikk jelent meg dr. Farkas József tollából, amely vitacikkre csak most az idő múltával, s a gyakorlat fejlődésével — teszek néhány megjegyzést.

Kimondja a rendelet, hogy a házassági bontóper megindítását előkészítő eljárásnak kell megelőznie. Ebben az eljárásban kell a törvény rendelkezései szerint a bíróságnak tisztáznia és kiderítenie a házasság felbontására irányuló szándék tényleges okait. Ezenfelül — ha lehetséges — a békéltetésnek is ebben az eljárásban kell történnie. (Bár a későbbiekben is megismételhető.)

Igy szólnak a szavak, s nézzük, mit mutat a gyakorlat, hogyan töltötte meg az élet tartalommal — vagy hogyan mellőzte — a törvény szavait.

A rendelet megjelenése után a járásbíróóságok teljesen ellentétes gyakorlatot kezdtek folytatni. Névezetesen volt járásbíróóság, ahol a legszélesebb körű volt az előkészítő eljárás. Az elsőbíróóság a békítés sikertelensége után rendkívüli részletességgel meghallgatta a kérelme-

zőt, és a másik felet, majd rendszerint egy vagy két folytatódagos tárgyaláson tanúbizonyításokba is bocsátkozott, úgyhogy igen feluzadt aktaeszmék kerültek a megyei bíróságok asztalára, ahol a legtöbb esetben tovább folytatódott a bizonyítás.

Ma már legalább is viléki viszonylatban a gyakorlat azt mutatja, hogy a járásbíróóságok a tanu- és egyéb bizonyításokat úgyszólván teljesen mellőzik, és működéjük mindössze a békítési kísérletre és a kérelmezők esetleges (— ha nem távollevő, elmebeteg stb.) meghallgatására korlátozódik. Ezt követően »összefoglalja« a bíróság a véleményét az észleltekről, s máris utaznak az iratok a megyei bírósághoz (a keresetlevél beadása után), ahol nagyjából megismétlődve folytatódik az eljárás.

És itt jön az a probléma, amiért tulajdonképpen idáig igénybe vettem az olvasó szíves türelmét: *Van-e gyakorlati jelentősége és használata az előkészítő eljárás bevezetésének? Görődülékenyebbé váltak-e a házasságbontó perek? Tisztábbak-e a tényállások? Alaposabbak-e az ítéletek?*

»A bontóper megelőző előkészítő eljárás célja a házasság felbontására irányuló szándék okainak, s az azzal kapcsolatos összes körülményeknek a tisztázása, valamint — ha ettől eredmény remélhető — a házastársak kibékítésének a megisméltése.« (280. § 1. bek.)

»A bíróság minden esetben az összes körülmények gondos mérlegelésével döntse el, van-e komoly és alapos ok, amely a házasság felbontását indokoltá teszi.« (Szovjet polgári jog, I. kötet.)

Nézetem szerint az előkészítő eljárás nem mindenben váltotta be a hozzáfűzött reményeket és a fentebb kialakult gyakorlattal elvesztendő eredeti jelentőségét. Nincs ugyanis gyakorlati használata és az eljárást rendkívül lelassítja, hogy ugyanazon események, vallomások egymásután két bíróság előtt zajlanak le. Egészen természetes, hogy az a megyei bíróság, amelyik ítéletet kell hogy hozzon az adott perben, nem fog megelégedni az iratokból megismerhető tényállással, és maga is szembe kíván nézni a peres felekkel.

A szovjet családjog szerint a házassági bontóper elbírálásánál a szovjet családi és a házasság megszüntetésének alapvető feladataiból kell kiindulni és a bíróság csak abban

az esetben bonthatja fel a házasságot, ha a bontópert komolyan megalapozott okok alapján indították meg, és a házasság további fenntartása ellentétben állna a kommunista erkölccsel, nem biztosítaná a rendes feltételeket, az együttélés és a gyermekek nevelése számára (tv. indokolása).

»A házasság társadalmi, állami elismerésének a szocialista államban egészen más jellege van. A szocialista társadalomban nincs ellentét az állam és a lakosság legszélesebb rétegeinek érdekei között. Itt nincs ellentét a házasság értelmezésében az állam és a nép között.« (Szerverdlov: Házasság és válás: 17. old.)

Ahhoz, hogy ezeket a célokat elérjük, s a megelőző eljárás ne egyszerűsödjön le pusztán a felek rövid meghallgatásává, melyet nyomon követ az eljáró bíró pársoros végzése, meg kell hagyni az eljárást valódi céljának. Ki kell szöcséíteni hatáskörét, s nem kell sajnálni az időt a békéltetéstől sem. Érdeklődtem egyes járásbíróóságokon s bizony megdöbbentően csekély a száma azoknak az ügyeknek, amelyekben az alapeljárásban a békéltetés sikerre vezetett. Talán éppen a bizonyítás felvételének elmulasztása ennek az oka.

Az előkészítő eljárást eredeti feladatától fosztanánk meg, ha a károsan kialakult gyakorlatot tovább folytatva, a törvény szavait helytelenül értelmezve az egész házassági bontópert megelőző eljárást pusztán formálissá sorvasztanánk.

Okolicsányi István

Válasz egy hozzászólásra

Szelényi Dezső a Jogtudományi Közlöny VIII. új évfolyam (1953) 7. számában idézi a 11/1953. M. T. sz. rendelet 6. § (2) bekezdésének c) pontját és a 7. § (3) bekezdését, majd azokhoz a következők megjegyzéseket, illetve magyarázatot fűzi:

»Ez a szabályozás az olyan 'tűrhetetlen magatartás'-ok esetében, amelyek a szóbeli sértések vonalait túl nem haladják, nem eshet kifogás alá. Amikor azonban a bérlő szándékosan akként bántalmazza bérbeadóját, hogy utóbbinak pl. a karját eltöri, nem tehető fel a rendeletalkotóról, hogy ilyen esetben is csak úgy engedné meg a bérbeadónak a felmondást, ha bérlője a esonttörő bántalmazást írásbeli felszólítás ellenére is megismétli,

Az írásbeli felszólítás a tűrhetetlen magatartás megszüntetésére irányul, emde nyilvánvaló, hogy csak olyan 'tűrhetetlen magatartás'-nál lehet szó 'megszüntetés'-ről, amely folytatolagosságában válik elviselhetlenné. Az ilyen magatartás csak az írásbeli felszólítás utáni folytatással teszi felismerhetővé az ugyan-ezen rendelet 15. § (1) bekezdésében előírt bérlői kötelesség szándékos megszegését.

Kétségtelen azonban, hogy olyfokú tűrhetlenség, mint a bérbeadó sérelmére elkövetett szándékos súlyos testisértés, már uno ictu világossá teszi a bérlő szándékos kötelességszegését és elviselhetlenségét, tehát formailag is ki van zárva ilyen kötelességszegésnél az abban-hagyás, úgyhogy ilyenkor a bérbeadó felmondása nem köthető az előzetes sikertelen abbahagyási felszólításhoz, mint előfeltételhez.

Az említett rendeletszakaszokkal valóban érdemes foglalkozni. Rendkívül nagy a gyakorlati jelentőségük, hiszen a 6. § (2) bekezdésének c) pontjában foglalt — a szocialista együttélés szabályaival ellentétes magatartásra alapított — felmondási ok adja túlnyomórésztben a lakásfelmondási perek alapját. Továbbá általában a lakásfelmondási perek, tekintve, hogy igen nagy érdeket érintenek, a legelkeseredettebb, legjobban kiélezett perek. Helyes tehát, ha az idézett jogszabályok valódi értelmét igyekszünk feltárni.

Ha figyelmesen elolvassuk a rendeletmagyarázónak kissé nehezen érthető idézett sorait, úgy lényegében azokból az alábbiakat olvashatjuk ki:

A rendelet (R) 7. § (3) bekezdésében szabályozott eljárást csak akkor lehet alkalmazni, ha a bérlő a szocialista együttélés szabályaival ellentétes magatartása szóbeli sértésben nyilvánul meg, de nem alkalmazható, ha a szóbeli sértések vonalait túlhaladó sértésről, pl. szándékos testi bántalmazásról van szó. Nem lehet pedig alkalmazni azért, mert nem lehet feltételezni a rendeletalkotóról, hogy ilyen esetben is csak úgy engedné meg a bérbeadónak a felmondást, ha a bérlője a testi bántalmazást írásbeli felszólítás ellenére megismétli. — Továbbá: enyhébb sértések esetében az elviselhetlenség csak akkor következik be, ha a sértések megismétlődnek, és különben is a bérlő szándékos kötelességszegését is csak a jogsértő

magatartás folytatolagossága teszi felismerhetővé. Súlyos esetekben azonban, mint amilyen a szándékos súlyos testi sértés, már egyizbeni sértés-elkövetése esetén is nyilvánvaló a bérlő szándékos kötelességszegése és az elviselhetlenség, s tekintve, hogy a rendelet 'megszüntetés'-ről beszél, nyilvánvaló, hogy ez csak az enyhébb jogsértések esetére vonatkozhat, minthogy megszüntetni csak folyamatos magatartást lehet; nem vonatkozhat azonban súlyosabb esetekre, mert ott folyamatos magatartás nem lévén, fogalmilag kizárt az abban-hagyás, így mindezekből következik, hogy a felmondásnak nem is lehet előfeltétele a bérlő előzetes felszólítása.

A magyarázat — szerény megítélés szerint — teljesen téves. A rendelet magyarázója olyat akar a rendeletbe belemagyarázni, ami nincs benne: az, hogy súlyosabb természetű sértés esetén nem kell alkalmazni a 7. § (3) bekezdésében írt eljárást, vagyis pozitívan: a bérbeadó azonnal felmondhat a bérlőnek. E téves magyarázat annak a következménye, hogy a magyarázó helytelen szemléletből indul ki. A lakásfelmondást megtorlásnak, büntetésnek fogja fel, amit azért alkalmazunk, mert a bérlő jogsértést, kötelességszegést követett el. A felmondásra vonatkozó jogszabályt büntető jogszabályként szemléli. Ebből a szemléletből valóban levezethető az, hogy a nagyobb fokú sértésnél nem lehet semmiféle elnézést gyakorolni, hanem azonnal vissza kell vágni.

Ez a szemlélet azonban minel-keppen helytelen.

A rendeletnek a célja nem a büntetés, hanem az, hogy biztosítsa a szocialista együttélés szabályainak megfelelő magatartást. Ezt pedig elsősorban nevelés útján igyekszik elérni és csak az esetben alkalmaz megtorlásnak is beillő jogkövetkezményt, ha a neveléssel a célt nem lehet elérni. Nem azért engedi meg tehát a bérlőnek a lakásból való eltávolítását, hogy ezáltal a bérlő kötelességszegését megtorlandó a bérbeadó hosszújának szabad folyást engedjen, hanem azért, mert lehetetlen vele a szocialista együttélés szabályainak megfelelő együttlakás. Hogy pedig lehetetlen, azt nem az fogja megmutatni, hogy egy vagy két ízben is jogsértést követett el, hanem az, hogy ebbeli magatartását figyelmeztetés, megintés, arra való

felhívás ellenére sem hajlandó megváltoztatni, hogy magatartása a szocialista együttélés szabályainak nem felel meg, azon változtasson. Ebben a szemléletben pedig feltétlenül minden esetben szükséges ez a felhívás, nevelés. A törvény igazi akarata így jut csak kifejezésre.

A rendeletmagyarázó álláspontja egyébként még büntetőjogi szemlélet mellett is helytelen. A lakásfelmondás, a lakásból való kitétel ma olyan nagy érdeket érint, hogy az valóban felér egy büntetéssel, tehát megtorlásra igen alkalmas. Ámde ez a »büntetés« rendszert nem csupán a jogsértőt éri, hanem annak házastársát, gyermekeit, családját, tehát olyan személyeket is, akik egyáltalán nem tehetnek a jogsértésről. A jogszabálynak az említett büntetőjogias szemlélete tehát még a büntetőjogi elvekkel is ellentétben áll, mert olyan személyeket is sújt, akik »bűncselekményt« nem követtek el.

De logikájában is helytelen a rendeletmagyarázó nézete. A rendeletnek abból a rendelkezéséből, hogy a jogsértés után a jogsértő bérlőt fel kell hívni тұrhetetlen magatartásának a megszüntetésére, egyáltalán nem következik, hogy pl. a bérbeadó karjának a törése esetén csak akkor lehetne felmondani, ha a bérlő újabb esonttörő bántalmazást követ el. Nem, hanem elegendő lehet ily esetben is egy szóbeli becsületsértés, vagy bármely olyan szándékos magatartás, amely a szocialista együttélés szabályaival ellentétes, megbotránkosztató s megállapítható, hogy annak éle a bérbeadó, vagy a felhívásban szereplő személy ellen irányul. Ha pedig a felmondást nem büntetésnek fogom fel, hanem a bérbeadó, vagy a többi bérlők nyugalmát, léteességét védő intézkedés-

nek, akkor egyáltalán nem valami groteszk rendelkezése a rendeletnek az, hogy súlyos jogsértés, kötelelenség esetén is fel kell szólítani a bérlőt a jogsértő magatartás megszüntetésére.

Teljesen töves — véleményem szerint — a rendeletmagyarázóának a további érvelése is. A szóbeli becsületsértésben a bérlői köteleltségnek a megsértése éppúgy megnyilvánul, mint a szándékos testi sértésben. A törvény nemcsak a testi épséget, de a becsületet is védi, s vannak még emberek, akik a becsületükre éppúgy, vagy talán még érzékenyebbek is, mint a testi épségükre. Ebből pedig következik, hogy több jogot a felmondáshoz a testi sértésből sem lehet származtatni, mint amennyit a becsületsértésből. Tehát a testi sértés önmagában éppúgy nem lehet elég a felmondáshoz, mint ahogyan nem elég a szóbeli becsületsértés, azaz testi sértés esetén is elegendhetlenül szükséges a felmondás gyakorolhatásához a тұrhetetlen magatartás megszüntetésére való felhívás.

A rendeletmagyarázó legerősebb érveinek az a nyelvtani magyarázaton nyugovó érv mutatkozik, hogy a »megszüntetés« szó bizonyos folytatolagosságot tételez fel a тұrhetetlen magatartás tekintetében.

Ez igaz, azonban még ilyen értelmezés sem lehet alap arra, hogy megkülönböztetést tegyünk az enyhébb és súlyosabb sértések között abban a vonatkozásban, hogy előbbieknél kell, utóbbiaknál nem kell a felhívás, mert ez azt jelentené, hogy ha a bérlő a bérbeadót csak egyszer gazemberezi le, akkor még ahhoz nincs joga, hogy őt felhívja, hogy máskor ilyet ne tegyen. Ehhez csak akkor nyílna meg a joga, ha a bérlő legalább kétszer nevezi őt

gazembernek, vagy követ el vele szemben olyan magatartást, amely a szocialista együttélés szabályaival össze nem egyeztethető. A »megszüntetés« szó tehát nem alkalmas a rendeletmagyarázó által a rendelet szellemével egyébként is ellentétes okfejtés levezetésére.

De különben is — a grammatikai magyarázaton túllépve és a logikai és értékelő értelmezés módszereit alkalmazva, a »megszüntetés« szó még csak nem is utal a jogsértő cselekmény folyamatosságára. Ez a törvényben nem egészen helyesen alkalmazott szó csupán azt jelenti, hogy a bérbeadónak, ha az említett rendelethely alapján akarja felmondani a lakás bérletét, akkor előbb fel kell hívni a bérlőt arra, hogy a jövőben tartózkodjék kifogásolt cselekményének megismétlésétől, illetve a szocialista együttélés szabályaival ellentétes más hasonló cselekmény elkövetésétől. Nyilván következik ez abból, hogy az már valóban nem lehetett a rendeletalkotó akarata, hogy a bérbeadót, vagy a bérlő bérlőtársait passzivitásra kárhóztassa és csak akkor adjon lehetőséget az aktív cselekvésre, ha már többször megsértette, megbosszantották:

A bírói gyakorlat — úgy látom — nem teszi magáévá Szelényi Dezső felfogását, bár már találkoztam elsőfokú bírói ítélettel, amely Szelényi Dezső rendeletmagyarázatának belyegét viseli magán, annak hatása alatt született meg. Az ilyen ítélet azonban nemcsak a rendelet szövegével, de annak szellemével is a legélesebb ellentétben áll s így a szocialista törvényességnek nem felelhet meg. A rendelet viszont a szocialista eszmének, jogelveknek megfelel, így annak mólosítására szükség nincs.

M. A.

JOGIRODALOM

I. B. Novickij: *Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban. (A Magyar-Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztályának Kiskönyvtára. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1953.)*

A szocialista társadalom megteremtette az egyéni és társadalmi érdekek összhangját. A szocialista társadalomban a személyes érdekek nem áll szemben a társadalmi érdekekkel. Éppen ellenkezőleg, az egyéni érdekeinek a kielégítése elszakíthatatlan

kapcsolatban van a társadalmi jólét növekedésével. A személyes érdekeknek a társadalmi érdekekkel való összecsoportosítása nem korlátozza az egyén szabadságát. A szocialista társadalomban megszüntek azok az alapvető, anyagi jellegű okok, amelyek éket vertek az egyén és az állam, az egyén és a közösség közé. Az érdekek e közösségének kialakításában és továbbfejlesztésében hatalmas feladatokat old meg a szovjet szocialista jog, mint az emberek kommunista nevelésének egyik igen fontos eszköze. A szerző, I. B. Novickij, köny-

vében azt mutatja be, hogy milyen módon járul hozzá a szovjet polgári jog e feladat megvalósításához, az elvtársi együttműködés és a szocialista kölcsönös segítség viszonyainak a megszilárdításához. Az értékes és figyelemreméltó munka bevezetéséből és öt fejezetből áll.

Mélyrehatóan elemzi a szerző, hogy milyen módon biztosítja a polgári jog az érdekek közösségét a tulajdonjog, a szerződéses kötelek, a szerzői és felfalalói jog területén, valamint a polgári jogok gyakorlásában a vonalán.

I. Az érdekek közössége a legszembetűnőbben a tulajdonjog területén mutatkozik meg. Az érdekek közösségéről, a maga teljességében, a szovjet állam fejlődésének első fázisában még nem beszélhetünk, mert voltak kizsákmányoló osztályok, tehát volt még tőkés magántulajdon, amely szembenállt az állami és szövetkezeti tulajdonnal. A város és a falu tőkés elemének a felszámolása után teljesen megváltozott a helyzet. Megszilárdult a szocialista tulajdon két formája: az állami tulajdon és a szövetkezeti-kolhoz tulajdon. Megszilárdult az állami tulajdon vezető jellege. Kifejlődött a szocialista társadalom sajátos egyéni tulajdoni formája: a személyi tulajdon, amely a szocialista tulajdonból származik és elszakíthatatlan kapcsolatban van a munka szerinti elosztás szocialista elvével. A személyi tulajdon nem helyezhető szembe a szocialista tulajdonnal. A szocialista tulajdon a személyi tulajdon forrása; a személyi tulajdon nem használható fel a szocialista társadalom érdekeinek hátrányára. Tehát: az egyén érdekei harmadik egységet alkotnak a társadalom érdekeivel. A személyi tulajdonjog gyakorlása nem sértheti az állam és az egyén érdekeinek helyes összhangját. E két érdek harmónikus összhangjából következik, hogy az egyén részére biztosított jogokat összhangba hozza a közösséggel szemben őt terhelő kötelezettségekkel.

A továbbiakban a szerző feltárja az egyéni és társadalmi érdekek összhangját a szövetkezeti-kolhoz tulajdonon belül. A kolhozparaszt egyéni érdekei és a kolhoz kollektív érdekei közösek; a dolgozó paraszt, aki a kolhozba önként lépett be, hogy részt vegyen a közösségi gazdálkodásban, ezáltal jobb életet, vagyis érdekeinek teljes kielégítését kívánja biztosítani a maga számára. Az érdekek összhangja a kolhozon belül a kolhozparaszt számára több olyan jogot és kötelezettséget jelent, amely egyaránt szolgálja mind a saját egyéni érdekét, mind a kollektíva érdekeit. A szerző részletesen elemzi azt a harcot, amelyek e területen voltak, amelyek végső soron a kolhozok megszilárdulását s ezen keresztül a kolhozparasztok jólétének megteremtését szolgálják. Ilyen volt pl. az a körülmény, hogy egyes kolhozparasztok nem értették meg, hogy érdekeik azonosak a kollektíva érdekeivel, ami olykor azt eredményezte,

hogy a kolhozparasztok háttáji gazdaságukat a kolhoz közös földjeinek rovására gyarapították. E hibák kijavításában nagy szerep jutott a szocialista jognak, a szovjet bíróságoknak.

A szovjet polgári jog messzemenően biztosítja az érdekek összhangját azon keresztül is, hogy pl. a szovjet jog elismeri az állampolgárok jogát ahhoz, hogy lakóház legyen személyi tulajdonukban. Az állampolgár számára biztosított jogosultság azonban mindig a közösséggel szembeni kötelezettséggel párosul.

Az érdekek összhangja megmutatkozik az öröklési jog szabályozásában is. Az állam és az egyén érdekei összhangban vannak egymással mind a törvényes, mind a végrendeleti öröklés esetében.

II. A szocialista társadalomban a vállalatok, intézmények és szervezetek között, valamint a polgárok és az állam között az elvtársi együttműködés és a szocialista kölcsönös segítség elve uralkodik, amely érdekközöséget eredményez. Az érdekek közössége alapvetően megváltoztatja a szerződés fogalmát. A szocialista jogban egyik fél sem „ellenfele” a másiknak. Miből fakad ez? Abból, hogy a feleknek nincsenek ellentétes érdekeik, a szerződések, amelyeket egymással kötnek, közös alaphból indulnak ki és végcéljukat tekintve is közös érdekeket szolgálnak. A szocialista társadalomban a szerződés fogalma átalakul, új tartalmat kap. A szocialista szerződéses viszonyt egységet jelent, amelyben a felek saját érdekeik kielégítésére törekednek ugyan, de anélkül, hogy a másik fél érdekeit figyelmen kívül hagynák. Az érdekek közössége a szocialista szerződések világában már a szerződés megkötésénél jelentkezik és végigvonul a szerződés megvalósulásáig, a teljesítésig. A részletes és mély elemzésből, amit a szerző ad e téren, csupán egyet emelünk ki, az úgynevezett felelős őrzés különleges jogintézményét, amelyből világosan látható az érdekek közösségének teljes összhangja a szerződések vonalán. Ha a szállító a vevőnek olyan árut küld, amelyet a vevő nem rendelt meg, vagy más okból nem tud átvenni, a vevő ilyen esetben nem tagadhatja meg egyszerűen az áru átvételét. A vevőnek ilyen passzív magatartása sértené a szállító érdekeit. A vevőnek őrzési kötelezettsége van ilyen esetben, anyagilag felelős az áru épségéért és hiánytalanságáért anélkül, hogy joga volna az árut

használni, illetve elhasználni. Mindez azt a kötelezettséget állítja az állami vállalatok elé, hogy számbavegyék más szervek érdekeit is és megtegyék a szükséges intézkedéseket, ha ezeket az érdekeket veszély fenyegeti. Más érdekekről gondoskodás kötelezettsége nemcsak a szocialista szervezetek szerződéses viszonyaiban fordul elő; bizonyos esetekben ez a kötelezettség a polgárookra is vonatkozik.

III. Az egyéni és az állami érdekek összhangja megnyilvánul a szerzői és a feltalálói jogban is. A szerzői jog egyes kérdéseinek szabályozása abból a szempontból történik, hogy kielégítést nyerjen a társadalom érdeke, amely elsősorban abban van, hogy a szerző alkotása elősegítse a társadalom további fejlődését, de kielégítést nyer a szerző egyéni érdeke is művészek közkinccsé válása, társadalmi értékelése és megfelelő díjazása tekintetében. A szovjet feltalálói jog is az érdekek összhangjára épül. Alapja a szabályozásnak az, hogy a feltalálói és a szocialista gazdaság érdekei azonosak. A találmányokra vonatkozó jogok védelmének sajátos szocialista formája: a szerzői tanúsítvány, de ismeri a szocialista jog a szabádalom intézményét is.

IV. A polgári jogok gyakorlásának alapvető sajátossága az, hogy mind a szocialista szervezetek, mind a polgárok polgári jogait a társadalom érdekeinek megfelelően kötelesek gyakorolni. A jogokat, ha társadalmi rendeltetésükkel ellentétes módon kívánják érvényesíteni, a szovjet állam nem részesíti védelemben. A jogok és kötelezettségek elszakíthatatlan kapcsolatban vannak egymással. A jogviszonyok egyik jellegzetessége a szocialista jogban éppen az, hogy a felek joga rendszerint egyben kötelezettségként is jelentkezik. A jogok és kötelezettségek egysége az érdekek közösségéből fakad.

Novickij tanulmánya szemléletesen bizonyítja, hogy a dolgozók nevelése a szocializmus felépítése, valamint a szocializmusból a kommunizmusba való átmenet szakaszában a polgári jognak is egyik legfontosabb feladata. Így ismerik fel a dolgozók, hogy az egyéni és a társadalmi érdek szerves egységet alkot. A jogász számára a két érdek szerves egysége a polgári jog felépítőerő szerepének fokozott jelentőségét bizonyítja. — A mű magyaros fordítása Révni Tibor alapos munkáját tükrözi.

TARTALOM: Évforduló. — *Móra Mihály*, a jogi tudományok kandidátusa: Az előkészítő ülés a büntető eljárásban. — *Buzs László*, akadémikus: Az ENSZ Alapokmányának helye a nemzetközi jog rendszerében. — *Pulay Gábor—Herczegh Géza*: Haladó nemzetközi jog — demokratikus nemzetközi jog (I.). — *Schleiffer Pál*: Egy éves az új polgári perrendtartás. (Perjogi reformgondolatok.) — *Magyar Andor*: A közös megegyezés szerepe a házasság felbontásánál az új családjogi törvény alkalmazásában. — *Havasi Győző*: Az elévülés néhány kérdése a szocialista szervezetek jogviszonyaiban. — *Révész László*: Munkakényszer a késői feudalizmus korában (III.). — *Olti Vilmos*: A védő szerepe a burzsoa és a szocialista büntető eljárásban (IV.). — *Szemle*: *Molnár János*: Észrevételek a gyermekek és anyák fokozottabb bírói jogvédelme című cikkhez. — *Okolicsányi István*: A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás egyes problémáiról. — *M. A.*: Válasz egy hozzászólásra. — *Jogirodalom*: *Garamvölgyi Zoltán*: I. B. Novickij: Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban. — *Mellékelve*: Tartalommutató a Jogtudományi Közlöny 1953-as évfolyamához és Szovjetjogi Cikkgyűjtemény.

СОДЕРЖАНИЕ: Годовщина. — Кандидат юридических наук, *Мухай Мора*: Подготовительное заседание в уголовном процессе. — Академик *Ласло Буза*: Место Устава ООН в системе международного права. — *Габор Пулай—Геза Херцег*: Прогрессивное международное право — демократическое международное право (I.). — *Пал Шлейффер*: Первый год нового гражданского процессуального закона. (Мысли о реформе процессуального права.) — *Андор Маггар*: Роль взаимного соглашения сторон о разводе в порядке применения нового закона о семье. — *Дьезе Хаваси*: Некоторые вопросы давности в правоотношениях социалистических организаций. — *Ласло Ревеш*: Принудительный труд в эпоху позднего феодализма (III.). — *Вилмос Олти*: Роль защитника в буржуазном и социалистическом уголовном процессе (IV.). — *Обзор*: *Януш Молнар*: Примечания к статье «Повышенная судебная защита прав детей и матерей». — *Литван Околичани*: О некоторых проблемах подготовительного производства в делах о расторжении брака. — *А. М.*: Ответ на одно выступление. — *Юридическая литература*: *Золтан Гарамвелди*: И. Б. Новичкий — «Солидарность интересов в советском гражданском праве.» — *Приложения*: Систематический указатель статей, помещенных в журнале «Вестник юридических наук» за 1953 г. — Сборник статей по советскому праву.

SOMMAIRE: Anniversaire. — *Mihály Móra*, candidat des sciences juridiques: La séance préparatoire dans la procédure pénale. — *László Buzs*, académicien: La place de la Charte de l'ONU dans le système du droit international. — *Gábor Pulay—Géza Herczegh*: Droit international progressif — droit international démocratique (I.). — *Pál Schleiffer*: Une année de la nouvelle procédure civile (idées sur des réformes de procédure civile). — *Andor Magyar*: Le rôle du commun accord dans le divorce dans l'application de la nouvelle loi sur le droit de famille. — *Győző Havasi*: Quelques questions de prescription dans les rapports juridiques des organisations socialistes. — *László Révész*: La contrainte de travail à l'époque finale de la féodalité (III.). — *Vilmos Olti*: Le rôle du défenseur dans la procédure pénale bourgeoise et socialiste (IV.). — *Revue*: *János Molnár*: Remarques sur l'article «La protection judiciaire intensifiée des droits des enfants et des mères.» — *István Okolicsányi*: Sur quelques problèmes de la procédure préparatoire du procès en divorce. — *M. A.*: Réponse à une intervention. — *Littérature juridique*: *Zoltán Garamvölgyi*: I. B. Novickij: La communauté des intérêts dans le droit civil soviétique. — *Annexes*: Sommaire de l'année 1953 du «Jogtudományi Közlöny» (Revue des Sciences Juridiques) et Recueil d'articles concernant le droit soviétique.

INHALT: Jahreswende. — *Mihály Móra*, Kandidat der Rechtswissenschaften: Die Vorbereitungssitzung im Strafverfahren. — *László Buzs*, Akademiker: Die Stelle der Charte der Organisation der Vereinten Nationen im System des internationalen Rechtes. — *Gábor Pulay—Géza Herczegh*: Fortschrittliches internationales Recht — demokratisches internationales Recht (I.). — *Pál Schleiffer*: Ein Jahr der neuen Zivilprozessordnung. (Prozessrechtliche Reformgedanken.) — *Andor Magyar*: Die Rolle des gemeinschaftlichen Übereinkommens bei der Ehescheidung in der Anwendung des neuen familienrechtlichen Gesetzes. — *Győző Havasi*: Einige Fragen der Verjährung in den Rechtsverhältnissen der sozialistischen Organisationen. — *László Révész*: Arbeitszwang zur Zeit des Spätféudalismus (III.). — *Vilmos Olti*: Die Rolle des Verteidigers im bourgeois — und im sozialistischen Strafverfahren (IV.). — *Rundschau*: *János Molnár*: Bemerkungen zum Artikel: »Der gesteigerte richterliche Rechtsschutz der Kinder und der Mütter.« — *István Okolicsányi*: Über einige Probleme des dem Ehescheidungsprozess vorangehenden Vorbereitungsverfahrens. — *M. A.*: Entgegnung auf eine Äußerung. — *Rechtswissenschaften*: *Zoltán Garamvölgyi*: I. B. Nowitzky: Die Gemeinschaft der Interessen im sowjetischen Zivilrecht. — *Beilage*: Inhaltsverzeichnis zum Jahrgang 1953 des Jogtudományi Közlöny und Miscellen aus sowjetischen juristischen Aufsätzen.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkesztő: a szerkesztőbizottság. — Felelős szerkesztő: Kádár Miklós.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztőségi tel.: 312-795. Kiadóhivatali tel.: 120-243. Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre: 18.- Ft. — Egyes szám ára: 8.- Ft. Tűzpostai: Pos a Központi Hírlap Iroda Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 180-850, 183-022. — Csak számlaszám: 61.192. Megjelent 3400 példányban

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

EGYETEM
BUDAPEST
TÖMVEYAR

Hazánk felszabadításának kilencedik évfordulójára

A zord telet elűző tavaszi szellők vidáman lengetik városaink és falvaink épületein az ünnepi lobogókat. Dolgozó népünk lelkesen ünnepli hazánk felszabadításának és felemelkedésének ünnepét, április 4-ét. Április 4-ének mély tartalmát, jelentőségét nem homályosítják el a tűnő esztendőök, ellenkezőleg, minden év újabb és újabb színekkel gazdagítja ünnepünket. Minden újabb esztendő után még kiteljesedettebben látjuk népünk jólétét, fejlődését, a szocializmus felépítéséért folytatott harcainak eredményeit. Most, a felszabadulás 9-ik évfordulóján az ünnep tartalmát fejlődésünk utolsó szakasza határozza meg. 1954. április 4. a szocializmus építésének új szakaszában kitűzött feladatok megvalósítására új lendületet jelent számunkra.

A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. júniusi határozata és ennek alapján az új kormányprogram a dolgozók életszínvonalának emelését, a mezőgazdaság fokozott fejlesztését, a munkásparaszt szövetség megszilárdítását, a párt és a tömcgek kapcsolatának erősítését és a törvényesség mindenoldali megszilárdítását, általában az állami szervek munkájának megjavítását jelölték meg az új szakasz legfontosabb feladataiként.

A szocialista törvényesség megtartása a proletárdiktatúra megszilárdításának, a szocializmus építésének alapvető követelménye. A proletárdiktatúra idején a szocialista törvényesség megtartása mint objektív szükségyszerűség jelentkezik, amelynek minden sérelme gyncngíti a proletárdiktatúrát, szűkíti a proletárdiktatúra osztálybázisát. A szocialista törvényesség megtartása feltétele a demokratizmus érvényesülésének, a dolgozók tevékeny részvételének az állami munkában.

A törvényesség megszilárdítása érdekében törvényhozásunk az elmúlt évben egész sor intézkedést fogantatosított. Az országgyűlés megválasztotta a Népköztársaság legfőbb ügyészét és a Legfelsőbb Bíróság elnökét. Az alkotmány rendelkezésének megfelelően az ügyészség feladatkörét kibővítették az általános felügyelet jogkörével. Az országgyűlés ugyancsak a törvényesség biztosítása érdekében megalkotta a bírósági szervezet átalakításáról szóló 1954. évi II. törvényt és a lakosság bejelentéseiről szóló 1954. évi I. törvényt. Ezek az intézkedések igen nagyjelentőségűek a törvényesség biztosításában, azonban további feladatokat is meg kell oldani ezen a téren. Szélesen és élesen rajzolódnak ki e körben a jogászok feladatai, a szocialista törvényesség megszilárdítása a gyakorlatban dolgozó jogászoktól és a jogtudo-

mány művelőitől egyaránt felelősségteljes munkát követel. A feladat egyik része az új jogszabályok szerkesztése, előkészítése területén jelentkezik. A jogászoknak a jogszabályszerkesztés ügyében elő kell segíteniük olyan átfogó, nagyobb szabású törvények létrehozását, amelyek az alkotmányban lefektetett alapelvekre felépülve egy-egy egész jogágazatot fedlelnek. A szocialista törvényesség megszilárdítása megköveteli továbbá a meglévő jogszabályok maradéktalan érvényesülését és megtartását mind az állami szervek, mind az állampolgárok részéről. Lenin már a polgárháború éveiben rámutatott a törvényesség fontosságára. »Hogy végleg megsemmisítsük Kolszakot és Djenjilkint, be kell tartani a legszigorúbb forradalmi rendet, szentül betartani a Szovjethatalom törvényeit és rendeleteit és megkövetelni, hogy mindenki végrehajtsa azokat.« (Lenin Válogatott Művek, II. 613. old.) Lenin figyelmeztetése érvényes a mi viszonyaink között is, az állami szervek, tanácsok, bíróságok munkájában érvényesülő szocialista törvényesség népi demokráciánk erősödését hozza magával, mert erősíti az állampolgári fegyelmet, szilárdítja társadalmi rendünk politikai alapját: a munkás-paraszt szövetséget, elősegíti az egész dolgozó nép egységének megteremtését. Rendkívül fontos általában az államparátusban dolgozók, de különösen a jogászok felelősségtudatának fokozása a jogszabályok megtartásáért. Népi demokráciánk törvényei szellemének és betűjének az elmúlt években előfordult megsértéséért a jogászokat is felelősség terheli. A feladat most az, hogy a jövőben kiküszöböljük ezeknek a megismétlődését.

Törvényeink megtartását az állampolgároktól is meg kell követelni. Az állampolgári köteleességek pontos teljesítése elengedhetetlen feltétele az alkotmányban lefektetett állampolgári jogok, az új kormányprogramon célkitűzései megvalósításának. Értékes segítséget jelentene e téren, ha a jogszabályokat szélesebb körben ismertté tennék. Most már eltűnő félben van az a hiedelem, hogy a Magyar Közlöny számai »bizalmas anyagként« kezelendők, újságokban megjelenő jogszabályismertetések is tartalmazásabbak, a beérkező kérdésekre pedig — ha közérdekűek — nyilvánosan válaszolnak. Ez azonban nem elég. Az elmúlt évben néhány nagyüzem dolgozói előtt megtartott előadás azt mutatta, hogy nemcsak a munkajog, hanem a polgári jog, az államjog stb. kérdései iránt is élénk érdeklődés nyilvánul meg a dolgozók részéről. A jogszabályok szélesebbkörű ismertetése, továbbá a népi ünlőkök beszámolóit mellett a bírósági ítéletek

sajtóban való nagyobbarányú közlése megoldandó feladat még.

A jogi tudományos munka legutóbbi eredményei, a tudományos élet eseményei azt mutatják, hogy jogászaink megértették munkájuk jelentőségét, készek arra, hogy dolgozó népünk érdekében a velük szemben támasztott követelményeknek eleget tegyenek. Megállapítható, hogy a tudományos munkában örvendetes fellendülés tapasztalható. Külön pozitívuma ennek az a körülmény, hogy a fiatal tudományos dolgozók is egyre gyakrabban jelentkeznek munkáikkal a nyilvánosság előtt. Iránymutató szerepe van a vitának, amely a Tudományos Akadémián zajlott le jogtudományunk helyzetéről. Az akadémiai vita meggyőzően mutatta azt az elhatározottságot, amely a jogtudomány előtt álló feladatok megoldására, a hiányosságok felszámolására irányul a jogtudomány művelőinél. Jelentkezett és egyre inkább javul a kritika, önkritika alkalmazása is, ennek azonban további fejlesztésére van szükség. A valódi, a szocialista tudomány nem öncélú, hanem szoros kapcsolatban van a gyakorlattal, segíti, irányítja a gyakorlat munkáját, következtetéseit a gyakorlati tapasztalatok általánosítása alapján vonja le. A fiatal magyar szocialista jogtudomány — hogy feladatának megfelelően — nem elégedhet meg a burzsoá jogi nézetek és intézmények bírálatával, új jogszabályaink kommentálásával, hanem a mindennapi gyakorlat alapján vizsgálnia kell azt is, hogyan történik meg azoknak az életbe való átültetése, bíráltniok kell a gyakorlati alkalmazás hibáit, de a gyakorlati tapasztalatok alapján bíráltniok kell a jogszabályok esetleges fogyatékosságait is. A tudomány munkásainak harcolniok kell minden elavult nézet ellen, bátran fel kell vetniök a hibákat. »... semmiféle tudomány sem fejlődhet és érhet el sikereket a vélemények harca, a kritika szabadsága nélkül« — írja Sztálin a »Marxizmus és nyelvtudomány« című tanulmányában. Tovább kell építenünk az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát, hogy jogtudományunk ezeknek a követelményeknek megfelelően. Végső soron jogtudományunk feladata az is, hogy társadalmunk fejlődése, a gazdasági és osztályviszonyok alakulásának vizsgálatán keresztül — felhasználva a szovjet jogtudomány tapasztalatait, ami nem teszi, nem teheti feleslegessé a mi viszonyainknak alapos, mély felmérését — elősegíteni olyan jogszabályok alkotását, amelyek biztosítják a szocializmus építésében elért eredményeink megszilárdítását és elősegítik további fejlődésünket a dolgozók anyagi életszínvonalának állandó javítása és kulturális felemelkedésének útján a szocialista társadalom felépítéséhez.

A jogtudomány néhány területét külön is meg kell említeni, amely területeken fokozott munkára van szükség.

Mezőgazdaságunk fejlesztése, a mezőgazdasági termelés fokozása központi feladata most népgazdaságunknak. Ennek előmozdítása érdekében már eddig is fontos jogszabályok jelentek meg, köztük a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló párt- és kormányhatározat 1953 decem-

bérében. Nem állíthatjuk azt, hogy a mezőgazdasággal kapcsolatos jogi kérdésekre olyan figyelmet fordítottunk volna, mint amilyen figyelmet ez a terület megkövetel. A mezőgazdasági jogi kérdésekkel foglalkozó jogászok előtt áll a feladat, hogy a földtulajdon kérdésével, a termelési szerződésekkkel, az állami begyűjtéssel kapcsolatos kérdéseket tudományosan feldolgozzák és az újabb jogszabályok kidolgozását elősegítsék.

A polgári jog területén is hasonlóképpen a jogszabályalkotás segítése a feladat. Az elmúlt években megalkotott családjogi törvény, a polgári perrendtartásról szóló törvény után most már az egész polgári jog kodifikálásának a feladata kerül napirendre.

Különösen fontos, további fejlődésünk szempontjából nagyjelentőségű a tanácsok munkájának a továbbfejlesztése. A jogtudomány a tanácsok szervezete és munkája elvi és gyakorlati kérdéseinek elemzése alapján a továbbfejlesztés jogi eszközeinek a kidolgozását hivatott elősegíteni. A Magyar Dolgozók Pártja III. Kongresszusa napirendjén szerepel ez a kérdés. A Kongresszus meg fogja határozni a további feladatokat az állami szervezet munkájának javítására; jogászaink megtisztelő kötelessége a hozandó határozatok megvalósításában való részvétel.

A feladatok közelebbi vizsgálata azt is mutatja, hogy a kapitalizmusból a szocializmusba való átmenet szakaszában, amikor még az új, a szocialista termelési viszonyok nem kizárólagosak, a jognak, mint felépítőművészetnek az alapra visszaható aktív szerepe tanulmányozására nagy figyelmet kell fordítanunk. Ez pedig megköveteli a marxizmus-leninizmusnak, a társadalom fejlődéstörvényeiről szóló tudománynak az alapos ismeretét, állandó tanulmányozását. Enélkül jogászaink nem rendelkezhetnek azzal a politikai tisztánlátással, amelyre feltétlenül szükségük van hivatásuk bármelyik területén is. A marxizmus ismerete és alkotó alkalmazása nélkül nem igazodhatunk el fejlődésünk belső kérdéseiben, de nem tudjuk helyesen értékelni alkotó munkánk külső körülményeit sem. A nemzetközi politikában való tájékozódás pedig elengedhetetlen, hiszen a béke fenntartása feltétele békés építőmunkánknak. A magyar nép egy emberként támogatja a Szovjetunió tántoríthatatlan béképolitikáját, erőfeszítéseit a kollektív európai biztonság megeremtéséért. A békéért folytatott harcból a jogászok is kiveszik a részüket, ez a harc állandó éberséget követel a háborús gyűjtögetők törekvéseivel szemben.

Feladataink vázlatos és korántsem teljes felsorolása is meggyőzően mutatja a jogászok munkájának fokozott jelentőségét. Jogászainknak megvan a szükséges elhatározottság, az alkotókészség, hogy részt vegyenek az új szakasz felemelő feladatainak megvalósításában.

Egész dolgozó népünk lelkes ünneplése felszabadulásunk 9-ik évfordulóján a szocializmus építésének minden területén — a jogi munka területén is — mint megújuló erőforrás jelentkezik a további munka eredményes folytatására.

Szavatosság és jótállás új jogrendszerünkben*

Kötelmi jogunk *egészének* elmaradottsága¹ szükség-szerűen maga után vonja egyes jogintézmények fogalmának és jelentőségének a tisztázatlanságát is. Ez az általános jelenség magyarázza a szavatosság és jótállás határainak elmosódását, a két jogintézmény céljának és joghatásainak összekeveredését is.

Az ipari termékek minőségének védelméről megjelent új jogszabály² időszerűvé avatja e téren a fogalmak elméleti elrendezését és ez mellőzhetetlenné teszi egyfelől a szavatosság, másfelől a jótállás mai jelentőségének korábbi, kapitalista magánjogunkkal összehasonlító megvizsgálását is. E megvizsgálás során végsősorban felvetődik az az érdekes kérdés is: elképzelhető-e a szocialista kötelmi jogban ezeket vonatkozó olyan *egyeséges* szabályozás, amely egyformán érvényes, mind szocialista szervezetek egymásközi, mind szocialista szervezeteknek állampolgárokkal, valamint állampolgároknak állampolgárokkal való viszonylatában? E kérdés megválaszolása azért is fontos, mert alkalmas arra, hogy egy konkrét eseten keresztül példát nyújtson, vajjon *általában* lehetséges-e a kötelmi jog keretében tartozó jogintézmények egységes szabályozása.

A probléma természetesen nem közelíthető meg történeti visszapillantás nélkül; ezért elsősorban korábbi magánjogunk ilyenmű vonatkozásaival kell foglalkoznunk.

A magyar kapitalista magánjog elmélete a szavatosság tekintetében csak abban egyezett meg, hogy az a szolgáltatásért való felelősséget jelenti; de eltértek már a felfogások annál a pontnál, vajjon az átadás alkalmával fennálló felelősség — tehát voltaképpen a szerződés szerzőjének teljesítés kötelezettsége — is a szavatosság keretébe olvad-e vagy csupán az átadás *után* jelentkező felelősséget kell-e szavatosságnak minősíteni. *Grosschmid*, majd az ő nyomán *Szladits* a szavatosságot a szolgáltatás szerződés szerzőjének jogi és fizikai kelleiért fennálló *tárgyi* felelősségnek tekintették és ebben az objektív jellegében látták egyetlen fogalmi elhatárolását a *vétkeességből* eredő felelősséggel szemben.³ A másik felfogás a voltaképpeni szavatosság fogalmán csupán a szolgáltatás *rejtett* hibáiért fennálló, de szintén objektív felelősséget értette.⁴ Mindkét felfogás megkülönböztetést tett azonban a jogi és a fizikai, a mennyiségi és a minőségi hiányosságokért, valamint a törvényes és kikötött kellekért fennálló felelősség között, egyben pedig más-nás joghatást tulajdonított e felelősségnek egyrésztől fajlagos, másrésztől egyedi kötelelem esetén.

Az elmélet ingadozása visszatükröződött a magánjogi gyakorlatban is. Írott jogszabály hiányában a szokásjog tulajdonképpen egyöntetűen csak az átadás-átvételkor fennálló felelősségre fejlesztett ki határozott szabályt (elállás, rendelkezésre bocsátás), míg a később kiderülő hiányosságokra javarészt csupán bizonytalan szabályok voltak érvényesek mind a felelősség terjedel-

mét, mind annak időhatárát illetően. A szavatosságról — a szerződési szabadság elvének megfelelően — a hitelező le is mondhatott és így az egész rendszer ebben a vonatkozásban is jól alátámasztotta a szerzőkötésnél gazdaságilag erősebbnek bizonyult fél vélelmét. Az általános kogens szabályozás hiánya tehát ezen a területen sem volt véletlen, hanem következetes megvalósítása a gazdaságilag egyenlőtlen szerzőlő felek közül a gyengébbik fél elnyomásának. Jellemző a contrario bizonyítéka ennek a tételnek az a tény, hogy azok a területek, melyeken a szolgáltatás rejtett hiányosságaiért való felelősség — vagyis a szűkebben vett szavatosság — kogens szabályozása részben mégis megvalósult, a kereskedelmi forgalom és az állat-szavatosság voltak. Már pedig a kereskedelmi jog szabályai a tőkésosztály tagjainak *egymásközi* felelősségét rendezték, az állat-szavatosság szabályai viszont éppen a rejtett hibákhoz fűződő törvényes vélelmek megállapításával rendszerint a vevő tőkés kereskedőt hozták előnyösebb helyzetbe az eladó állattenyésztővel szemben.

Azt hisszük, nem szorul bővebb bizonyításra, hogy a szocialista építés viszonyai között a szolgáltatásért való felelősség sokkal fokozottabb jelentőséget nyer, mint a kapitalizmusban és pedig nem csupán azért, mert a szocialista társadalmi együttélés erkölcsi szabályai megkövetelik a szerződési ígéretnek mindenben megfelelő szerzőléses teljesítést, hanem legfőképpen azért, mivel a szolgáltatás — *minden* szolgáltatás — az összesség érdekeit, a dolgozó nép életszínvonalának emelését is szolgálja. A felelősségnek ez a fokozott jelentősége viszont nem tűri meg a diszpozitív szabályozást, hanem kogens rendezést igényel. Ez az igény öltött testet előbb csak szocialista szervezetek egymásközi viszonyára vonatkozóan az áruk átadásának, átvételének és a hiányok megállapításának rendjéről szóló 108.900/1951. (VII. 18.) O. T. sz. rendeletben, valamint a szállítási szerződésekről szóló 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendeletben, majd újabban már szocialista szervezeteknek egymással és a fogyasztókkal szemben fennálló viszonyára vonatkozóan is az ipari termékek minőségének védelméről szóló 1953. évi 12. sz. tvr.-ben.

E tételes jogszabályok részletesen rendezik a szolgáltatással a teljesítés idejében együtt járó felelősséget, egyikük sem tartalmazza azonban a szavatosság fogalmi meghatározását. Így e feladat elvégzése az elméletre hárul. Ugyancsak az elmélet dolga annak tisztázása, hogy a szabályozás kiterjeszhető-e egységesen a kötelmi jog *egész* területére.

Ami az első feladatot illeti, véleményem szerint, minden ok megvan annak a régebbi felfogásnak az elejtésére, amely szavatosság alatt — szemben a vétkeességből eredő felelősséggel — a szolgáltatásért viselt mindenmű objektív felelősséget értette. A szolgáltatás vétkeességből eredő hiányosságainak következményei a mi viszonyaink között túlnőnek a polgári jogi kereteken és büntetőjogi felelősséggel is járnak.⁵ A vétkeességből eredő felelősség tehát már büntetőjogi felelősség, míg a tisztán polgári jogi felelősség ezek szerint nem is

* A kézirat a 10/1954. M. T. sz. rendelet előtt készült.

¹ V. ö. szerzőnek »Kötelmi jogunk elmaradottsága« című vitacikkével a Jogtudományi Közlöny 1952. évi 12. számában.

² 1953. évi 12. sz. tvr. — megjelent a Magyar Közlöny 1953. évi 33. számában.

³ V. ö. Szladits Károly: »Kötelmi jog« (Bpest, 1939.): »A szavatosság... tulajdonképpeni alakjában... az egyedileg meghatározott szolgáltatásnak jogi és fizikai kelleiért való tárgyi felelősséget jelenti.«

⁴ V. ö. Kolosváry Bálint: »A magyar magánjog tankönyve« (Bpest, 1907.), II. k. 120—121. o.

⁵ Hitelező és adós alatt természetesen egy írt, mint a továbbiakban a szolgáltatás jogszűftójának és a szolgáltatás kötelezettjének tágabb fogalmát kell érteni.

⁶ V. ö. 1953. évi 12. tvr. 20. §.

lehet más, mint objektív felelősség. Ilyen körülmények között semmi értelme sem lenne ezt az általános polgári jogi felelősséget — csupán azért, mert természeténél fogva objektív felelősség — külön fogalmi megjelöléssel szavatosságnak nevezni, mert hiszen ebben az esetben a szavatosság nem *külön* jogintézményt jelentene, hanem azt az *egész és általános* polgári jogi felelősség-intézményt, amely az adóstól — vis major esetét kivéve — minden körülmények között megköveteli, hogy szerződésszerűen teljesítsen.

A szavatosság, mint külön jogintézmény tehát a mi viszonyaink között csak az általánostól eltérő, különleges fogalmi jegyekkel elhatárolt, elhez képest külön szabályozást is igénylő jogintézmény lehet. Minthogy pedig a szolgáltatás *azonnal* felismert hiányosságaiért az adós a szerződésszerű teljesítés általános polgári jogi felelősségének keretén belül felel, így önként adódik az az elhatárolás, hogy a szavatosság az azonnal fel nem ismerhető, vagyis rejtett hiányosságokért való felelősséget jelenti. De ez a felelősség is a szerződésből következő felelősség, nem terjedhet ki tehát azokra a hiányosságokra, amelyek a szerződéses viszony befejezése, vagyis a teljesítés után keletkeznek, hanem csupán azokra, amelyek keletkezésüket tekintve visszavezethetők a teljesítés előtti időszakra. Ezek ezért tehát a szavatosság, mint külön jogintézmény alatt két fél szerződéses viszonyában a szolgáltatásnak — annak teljesítésekor is meglévő — de lappangó hiányosságaiért meghatározott ideig fennálló adós-felelősséget kell érteni.

Ha ennek a pontosabb fogalmi meghatározásnak a szemüvegén keresztül vizsgáljuk meg az előzőekben felsorolt újabb jogszabályainkat, könnyen megállapíthatjuk, hogy a tulajdonképpeni szavatosságra vonatkozóan kielégítő rendelkezéseket nem tartalmaznak. A 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 69. §-a csak közvetve érinti a szavatosság fogalmát, amikor arról beszél, hogy a rejtett hibákból eredő igényeket sem lehet az átvételtől számított 6 hónapon túl érvényesíteni, az 1953. évi 12. tvr. 11. § (5) bekezdése pedig csak a minőségi hibákra és időhatár nélkül állapítja meg a szállító vállalat felelősségét. Ezenfelül mindhárom jogszabály a rejtett hibákért fennálló ezt a felelősséget csupán szocialista szervezetek egymásközi vagy szocialista szervezeteknek állampolgárokkal szemben fennálló viszonylatára érvényesíti és az ipari termékek minőségének védelméről szóló 1953. évi 12. tvr. kivételével csupán olyan szerződéses viszonyokra, amelyeknél a teljesítés később történik, mint a szerződéskötés (szállítási szerződés).

Kétségtelen, hogy ezzel az elaprózott szabályozással ma már nem elégedhetünk meg. A szavatosság nem csupán lappangó minőségi, hanem mennyiségi, sőt jogi hiányosságokért való felelősséget is jelent, emellett pedig nyilván nem csupán áruszolgáltatásra, nem csupán egyfajta szerződéstípusra és nem csupán bizonyosfajta szerzői felek viszonyában, hanem mindenféle szerződésre és mindenfajta szerződő felek viszonylatában szabályozást igényel. A felvetődő kérdés már most csak az, hogy valóban el is érhető-e egységes szabályozás. Az anyag nagy terjedelmére tekintettel ebből a szempontból a továbbiakban kifejezetten csak a *visszterhes* szerződésekkel foglalkozunk.

Az előbbi kérdés megválaszolásához miandenkélőtt azt kell tisztáznunk, hogy egyrészt szocialista szervezeteknek egymással és állampolgárokkal, másrészt állampolgá-

roknak egymással létesülő visszterhes kötelmei céljukat tekintve elvileg azonosíthatók-e. Bár a szocialista kötelmi jog elvi alapjainak lerakásánál túlságosan messzire még nem jutottunk, abban azonban többé-kevésbbé már mégis egyetértünk, hogy a szocialista kötelem célja minden esetben a szükségletkielégítés, mégpedig akár csak szocialista szervezetek, akár csak állampolgárok, akár az előbbi és utóbbi kategóriából vegyesen szerepelnek a kötelem alanyaiként. Ha pedig ebben, mint mindenfajta szocialista kötelem egységes céljában egyetértünk, akkor legalábbis *elvi* akadályja nem lehet, hogy mindenfajta felek között létesülő mindenfajta visszterhes szerződési kötelem szavatosság-intézményét egységes alapon vonjuk szabályozás alá.

Ez az egységes alapon nyugvó szabályozás természetesen nem jelent szükségképpen részletekben is azonos szabályokat. Így pl. világos lehet, hogy a lappangó jogi hiányosságokért való felelősség sokkal kevésbé gyakorlati probléma szocialista szervezetek egymásközi viszonyában, mint állampolgárok között keletkező szerződéseknel s ehhez képest esetleg egyes részletekben — de csak részletekben — eltérő szabályozást is igényel. Másik szembeállításban az is nyilvánvaló, hogy az áruszolgáltatást tárgyazó köteimeknél ma nagyobb a szavatosság jelentősége, mint pl. követelés átruházásánál s hasonlóképpen a fizikai (mennyiségi és minőségi) hiányokért való szavatosság körültekintőbb szabályozást kíván, mint a jogi hiányosságok esete. Már egyáltalában nem állíthatjuk azonban, hogy megkülönböztetést kell tenni egyrésztől fajlagos, másrésztől egyedi kötelem között, annál is kevésbé, mert korábbi magánjogunkban is inkább csak az elmélet tett ilyen különbséget, amelyet viszont a teteles jog és a gyakorlat nem valósított meg.

A szavatosság egységes kötelmi jogi rendezésénél első követelményként azt kell kiemelni, hogy az *csak kogens* szabályozás lehet. A szerződéssel elkötelezett szolgáltatás szerződésszerű jogi és fizikai mennyiségéhez, valamint minőségéhez fűződő népgazdasági szempontok nem tűrhetik meg a diszpozitív szabályozást sem szocialista szervezeteknek egymással, sem szocialista szervezeteknek állampolgárokkal, vagy állampolgároknak egymással kötött visszterhes szerződésénél. A szolgáltatásért a teljesítés után is fennálló adós-felelősségnek a mi viszonyaink között megnövekedett jelentősége azt sem engedi meg, hogy a hitelező akár a szerződéskötésnél, akár később kifejezetten lemondhasson arról, vagy pedig a felek közös megegyezéssel kizárhassák a törvényes szabályok érvényesülését. Természetes személyneknek egymással kötött ügyleteire ugyanúgy áll ez a tétel, mint bármely jogi személy ügyleteire és pedig nem csupán azért, mert minden ilyen ügylet célja közvetlenül vagy közvetve a szükségletkielégítés, hanem azért is, mert ilyen vonatkozásban azonos erkölcsi megítélés alá esik mind a szocialista szervezetek, mind az állampolgárok magatartása. Ez az erkölcsi megítélés röviden és egyszerűen úgy foglalható össze, hogy a *hitelezőnek az átvétel után sem szabad csalárdnia a szolgáltatást*. A mindennapi felfogásban ez a tétel már a kapitalista korszak idején is kialakult, de jogi megvalósítása nem volt biztosítva, és pedig éppen annak folytán, hogy a felek szerződéses megállapodással — helyesebben: az erősebb fél szerződéses nyomásával — bár mikor kizárhatták a diszpozitív szabályok érvényesülését.

A mi feladatunk most már az, hogy ennek a közgyógyozásban gyökerező erkölcsi felfogásnak a *valóságos* jogi érvényesülését is elősegítsük. Ennek pedig nincs más módja, mint a kogens rendezés. Kogens szabállyal kell tehát biztosítani arra az esetre is, ha a hitelező előbb említett csatlakozása mégis bekövetkeznék — persze meghatározott időn belül és meghatározott feltételek mellett — bizonyos igények érvényesítésének *lehetőségét*. E lehetőség megteremtése a hitelező számára általánosságban természetesen csak szerződéses kikötéssel ki nem zárható alanyi jogosítványt képezhet, de nem jelentheti — a szállítási szerződések különleges területének kivételével — az igények tényleges érvényesítésének *kötelezettségét*.

A kívánatos kogens szabályozás egyben azzal a nem lebecsülendő jelentőségű gyakorlati látással is járhat, hogy eleve kizárja a felelősség egymástól eltérő szerződéses meghatározását olyan esetekben is, mikor egy szolgáltatás előállításában többen vesznek részt (pl. alvállalkozói szerződés) és ezzel, legalább is a hitelezővel szemben elejét veszi a tisztán ügyeskedésekből folyó jogvitáknak.

Felmerül még a kérdés, hogy kell-e a kogens szabályozásnak megkülönböztetést tennie egyfelől törvényes és kikötött kellekkért, másfelől lényeges vagy lényegtelen hiányosságokért való szavatosság között. Nézetem szerint a probléma e vonatkozásban is egységesen intézhető el: a szavatosságnak ki kell terjednie mindazokra a hiányosságokra, amelyek a szolgáltatás rendeltetés-szerű használhatóságát lehetetlenítik vagy csökkentik. Annak megítélésénél, hogy ez az eset fennáll-e, ilyenformán nem egyedül a szerződés kikötéséből, hanem egyben a szolgáltatás valóságos rendeltetéséből kell kiindulni, mert csak e két szempont együttes alkalmazása biztosíthatja az elbírálás valóban objektív jellegét.

A szavatosság jogkövetkezményeinek megszabásánál új kötelmi jogunknak is lehetővé kell tenni a hitelező választási jogát. Az eddig szabályozott részterületeken ez az elv minőségi hibák tekintetében már megvalósult. A 206/1951. M. T. sz. rendelet szerint az átvéve a kötbér- és kártérítési igényen felül választása szerint igényelheti rejtett hibák esetén is a hibás áru kijavítását, illetve kicserélését, kijavíthatja azt a szállítói költségére, az áru megtartása mellett megfelelő árengedményt követelhet vagy a gyorsan romló árut el is adhatja, az áru teljes alkalmatlansága esetén pedig el is állhat a szerződéstől. Lényegileg azonos vagylagos jogokat biztosít az 1953. évi 12. tvr. is a „megrendelő vállalat” részére, míg a fogyasztó csak kicserélést, illetve kijavítást, vételárleszállítást vagy az áru teljes alkalmatlansága esetén visszavételt és a vételár visszaadását követelheti. A tvr. azonban az igények érvényesítésére, illetve a választási jog gyakorlására nem szab időhatárt, holott nyilvánvaló, hogy ez a körülmény rendezést igényel.

A szolgáltatáshoz fűződő hitelezői szempontok különbözősége a szavatosság egységes kötelmi jogi szabályozásánál is a választási jog megadása mellett szól. Ennek az egységes szabályozásnak azonban — minthogy nem csupán áruszolgáltatás esetére és nem csupán minőségi hiányos vonatkozás — egyben az eddigieknél átfogóbbnak is kell lennie. A szolgáltatás rendeltetés-szerű használhatóságát lehetetlenítő vagy csökkentő hiányosság felfedezése esetén tehát a hite-

lezőt — és pedig minden hitelezőt, akár szocialista szervezetet, akár állampolgárt — egyformán fel kell jogosítani, hogy a) követelhesse a szerzőlészertő teljesítést, ami a dolog körülményeihez képest kijavításból vagy kicserélésből is állhat vagy b) saját ellenszolgáltatásának arányos csökkentését igényelhesse vagy c) a szolgáltatás kijavíthatatlansága vagy kicserélhetetlensége esetén elállhasson a szerzőléstől a kapott szolgáltatások kölcsönös visszaadása mellett,¹ ezenfelül pedig mindhárom esetben tényleges kárának megérítését is követelhesse. Ezeknek az általános elveknek keretszabályként való kimondása természetesen nem jelenti, hogy érvényesítésüket egyes különleges szerződési típusok területén — így elsősorban a szállítási szerződésnél vagy termelési szerződésnél — még külön speciális feltételekhez ne kössük és egyéb következményekkel, így pl. kötbérral ne párosítsuk.

Ami a kártérítési igényt illeti, meg kell jegyezni, hogy az 1953. évi 12. tvr. azt sajátos módon csak szocialista szervezetek egymásközi viszonylatában említi, de nem szól róla a fogyasztót megillető jogok sorában. Ez a hiányosság vagy egyszerűen elnézés következménye, vagy ellenkezőleg, abból a tudatos megfontolásból származik, hogy a polgári jognak azt az általános szabályát, amely szerint minden kárért megérítési kötelezettség terheli a károkozót, ebben a vonatkozásban felesleges külön megemlíteni. Mi mégis azt hisszük, hogy a szavatosság egységes kötelmi jogi szabályozásánál a kártérítési igény külön kiemelése — éppen polgári jogunk kevésbé kikristályosodott állapotára való tekintettel — semmiestre sem mellőzhető. Ennek az igénynek mindenfajta hitelező javára szóló kifejezett biztosítását indokolja a szavatosságnak a bevezetésben már kifejtett megnövekedett jelentősége és a szocialista törvényességnek különösen az új kormányprogram alapján az állampolgárok fokozott jogvédelmében megnyilvánuló követelménye is.

Általános rendelkezésre vár még az a kérdés is, hogy milyen előfeltételek mellett van helye a szavatosságból folyó igények érvényesítésének. A szállítási szerződések körében erre vonatkozóan eddig kialakult joggyakorlat a különböző döntőbizottsági és bírói fórumoknál távolról sem egységes, mert hol elutasítja az igényt, ha a 108.900/1951. O. T. sz. rendeletnek az áru megvizsgálásával, a szállító értesítésével és jegyzőkönyv felvételével kapcsolatos részletes szabályai nem kerültek pontos megtartásra, hol ilyen előfeltételek megtartása nélkül is helyt ad a keresetnek azon a címen, hogy a minőségi hiányosságokhoz fűződő szankciók érvényesítése a döntőbizottságoknak, illetve bíróságoknak hivatalból is kötelessége. Bár mindkét felfogásnak megvan a logikai indokoltsága, mégis a szavatosság joghatásainak egységes szabályozása esetén véleményünk szerint egyik sem fogadható el a maga egészében. Mindenekelőtt ki kell emelni, hogy az 1953. évi 12. tvr., mint későbbi és erősebb jogforrás, nem is tartotta fenn a 108.900/1951. O. T. sz. rendelet erre vonatkozó rendelkezéseit és így alakilag is vitatható, hogy azok egyáltalában hatályban maradtak-e. Ettől függetlenül azonban az is nyilván-

¹ A 206/1951. M. T. sz. rendelet és az 1953. évi 12. tvr. az előláb feltételül az árunak, illetve a terméknek a szerződés célra, illetve a rendeltetés-szerű használatra való teljes alkalmatlanságát jelölik meg. A reális teljesítés előbből kiindulva azonban helyesebbnek látszik az előláb jogát általános érvennyel csak arra az esetre biztosítani, ha az eredeti szolgáltatás ténylegesen kijavíthatatlan vagy kicserélhetetlen.

való, hogy ezek az elég bonyolult szabályok nem is érvényesek és nem is használhatók mindenfajta szerződő felek és különösen állampolgárok egymásközi viszonyában, hanem csak olyan felek között, amelyek e célra megfelelő ügyviteli szervezettel rendelkeznek. Másfelől viszont azt a szempontot sem szabad szem elől téveszteni, hogy az adóst sem lehet minden előfeltétel nélkül kitérni a hitelező egyoldalú megállapításán alapuló igényének és a választási jog gyakorlásában megnyilvánuló önkényének. Feltétlenül indokolt tehát — a bonyolultabb szabályozás mellőzésével — egyszerűen azt megkérdvelni a hitelezőtől, hogy a kapott szolgáltatást vagy az átvétel alkalmával azonnal vagy ha ez nem lehetséges, a körülmények által megengedett legelső alkalommal vizsgálja meg és a lappangó hiányszágokról is azok felfedezése után azonnal értesítse az adóst a választási jog egyidejű gyakorlása mellett. A megvizsgálási és értékesítési kötelezettség elmulasztása azonban nem járhat a szavatosságból eredő összes igények teljes elvesztésével, mert hiszen a különben valóban hiányos szolgáltatás még nem válik hiánytalanná azzal, ha a hitelező a kellő időben való megvizsgálást vagy az adós azonnali értesítését elhanyagolta. Ilyen körülmények között a hitelező köteleesség teljesítésére való rászorítása azzal a szankcióval látszik kézenfekvőnek, hogy megvizsgálási és értékesítési kötelezettségének meg nem tartása esetén csupán kártérítési igényt veszti el, választási joga pedig átszáll az adósra. Az adós szavatossági felelőssége tehát ilyen esetben is fennmaradna, csupán az eredetileg szigorú felelősség enyhülne a kártérítés alól való mentesüléssel és a választási jog reá való átszállásával. A felelősség végleges megszűnésére, vagyis a szavatossági igények elévülésére viszont célszerűnek látszik általánosítani a szállítási szerződések körében már kialakult szabállyal egyezően az átvételtől számított 6 hónapi záros határidőt.

Mindezeknek az elveknek alapján egységesen meg lehet oldani a szavatosság általános kötelmi jogi szabályozását. Hátra van még azonban a szavatosságnak a *jótállástól* való világos elhatárolása. Erre annál nagyobb szükség van, mert gazdasági életünkben, egyes vállalatok szerződés-mintáiban egyre gyakrabban találkozunk a »szavatosság« és »garancia« kifejezések azonosító használatával, holott a »garancia« jótállást jelent és a jótállásnak fogalmilag semmi köze sincs a szavatossághoz. Még feltűnőbb hiba, hogy egyes, bár kétségtelenül elszórt — döntőbizottsági határozatok a szavatosság jogkövetkezményeit érvényesítették az áru működési zavara esetén annak vizsgálata nélkül, hogy az az átvétel alkalmával is fennállt hiányszágból származik-e, egyedül azon a címen, hogy a működési zavar a »garanciális időn« belül keletkezett.¹

A jótállás — nevéből is kitűnően — meghatározott időre *szerződéssel* elvállalt felelősség a szolgáltatás »jó-ságáért« vagyis a felek által a szerződésben közösen meghatározott kellekciéért, illetve működőképességéért. Mindenekelőtt tehát abban különbözik a szavatosságtól, hogy amíg a szavatosság *törvényes* felelősség, addig a jótállás elsősorban *szerződéses* felelősség lehet. Amíg ennek folytán a szavatosság jogintézményét lehet, sőt szükséges kogens szabályozás alá vonni, addig a jótállás természetéből következően diszpozitív szabályozás alá esik. Másrészt a jótállással olyan hibákért is lehet felelős-

séget vállalni, amelyek a teljesítés *után* keletkeznek (pl.: óra pontos működéséért), tehát a szolgáltatásban az átvétel alkalmával nem is léteznek. A jótállás gyökerei ehhez képest nem a szolgáltatásért való objektív felelősségben, hanem a külön elvállalásban keresendők és így a jótállás — a szavatossággal ellentétben — nem a visszaterhes szerződés ipso iure járuléka, hanem voltaképpen az alapszerződéssel együtt kötött *külön* szerződés. Ily módon az is világos lehet, hogy a jótállásból folyó felelősség *tárgyi* terjedelme szükségképpen tágabb, mint a szavatosságé, mert hiszen ha azonos vagy szűkebb lenne, akkor beolvadna a szavatosságba. *Időbeli* terjedelme viszont lehet szűkebbre korlátozott, minthogy a felek közös megegyezéssel szabadon állapíthatják meg és merőben helytelen is lenne pl. a működőképességért való jótállást a különböző szolgáltatások természetes különbözőségére való tekintet nélkül egyformán rendezni. Éppen ezért helytelen azonban a »garanciális időt« is a szavatosság időhatárával azonosítani.

Ami a jótállás jogkövetkezményeit illeti, erre nézve is elsősorban a felek megállapodását kell irányadónak tekinteni. Ehhez képest csupán szerződéspótló vagyis diszpozitív szabályként jöhet számításba olyan rendelkezés, hogy jótállás elvállalása esetén — más szerződéses megállapodás hiányában — az adós a szolgáltatás kijavítására, vagy ha ez lehetetlennek bizonyul, annak kieserítésére köteles. Még diszpozitív szabályként sem lehet azonban szó kötbérgógy érvényesítéséről, mert túlnőne azon a célon, amelynek elérésére a felek a jótállás különleges szerződéses kikötésével általában törekednek.

A jövőre nézve a dolgozókról való fokozottabb gondoskodás szellemében mindenesetre várható a jótállás jogintézményének előtérbe nyomulása is. Ebben a vonatkozásban csak kezdeti lépést jelenthet az 1953. évi 12. tvr.-nek az a szankciómentes keretszabálya, amely szerint egyes tartós használatra szánt cikkeket jótállás mellett kell árusítani és ilyen jótállás esetén a fogyasztó írásbeli nyilatkozatot kap az áruban észlelt hibáknak a jótállási időn belül való díjtalan kijavítására. Ez a szabály csak akkor fog konkrét értéket nyerni, ha majd meghatározásra kerül a jótállással árusítandó cikkek köre, valamint a jótállás ideje és ha a fogyasztó a jótállásból származó jogait külön írásbeli nyilatkozat hiányában is érvényesítheti, törvényről fogva nem csupán díjtalan kijavítás, hanem ennek megvalósíthatatlansága esetén kieserelés formájában is.

Ez azonban még a jövő perspektívája. A mai helyzet alapján az eddigi fejtegetéseket csak úgy összegezzük, hogy a szavatosság visszaterhes szerződéseknel a szolgáltatással együttjáró olyan törvényes felelősség, amelynek mind előfeltételeit, mind tárgyi terjedelmét, időhatárát és jogkövetkezményeit kogens szabályoknak kell meghatározniok, ezzel szemben a jótállás a szolgáltatásért külön vállalt szerződéses felelősség, amelynek előfeltételeit, terjedelmét, időhatárát és jogkövetkezményeit elsősorban a felek megállapodása szabja meg.

Mindezzel pedig végsősorban eljutottunk ahhoz a tanulsághoz, hogy távolról sem lehetetlen feladat a szocialista kötelmi jog általános jogintézményeinek egységes rendezése, ha e feladat megoldásához megvan a megfelelő akarat és munkakészség. E rövid cikk talán alkalmas arra a buzdításra, hogy a polgári jog hivatottabb művelői ezt a munkát mielőbb elkezdjék és sikerrel be is fejezzék.

Herczeg István

¹ Ilyenfajta meg gondolatok alapult pl. a KDB 36041/1952. sz. határozata.

A nemzetközi vonatkozású házassági perekkel kapcsolatos kérdések

Nemzetközi vonatkozásának a jelen tanulmány szempontjából a külföldi személyi elemet tartalmazó házassági pereket tekintjük, vagyis azokat, amelyekben az egyik vagy mindkét fél külföldi állampolgár.

A magyar bíróságnak a nemzetközi vonatkozású házassági perekben való eljárásával kapcsolatban két főkérdéssel kell foglalkoznunk. Először a joghatóság kérdéseivel, másodsor az alkalmazandó anyagi jog kérdésével. A tárggyal kapcsolatban felmerülő egyéb kérdéseket a főkérdések kapcsán érintjük.

I. A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvényben, a hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1952. évi 23. törvényerejű rendeletben, de a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényben, valamint a hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1952. évi 22. törvényerejű rendeletben sincs olyan rendelkezés, amely meghatározná, hogy a magyar bíróság mely esetben járhat el a nemzetközi vonatkozású házassági perekben, azaz pontosabban: hiányzik az a rendelkezés, amely kifejezetten megállapítaná, hogy melyek a magyar bíróság külföldi állampolgárok házassági bontóperében való eljárásának előfeltételei.

Kifejezett joghatósági rendelkezés hiányában a nemzetközi vonatkozású házassági bontóperekben való eljárás előfeltételeit a magyar jognak általános joghatósági szabályaiból kell dedukció útján megállapítani.

A polgári perrendtartás hatálybaléptetéséről és végrehajtásáról szóló 1952. évi 22. törvényerejű rendelet 15. §-ának a) pontja szerint — ha külön törvény vagy nemzetközi megállapodás másként nem rendelkezik — a magyar bíróságok joghatósága kizárólagos a magyar állampolgár személyállapotára vonatkozó perben — tekintet nélkül arra, hogy az érdekelt magyar állampolgár lakóhelye belföldön vagy külföldön van-e — kizárólagos. Jogunk tehát a szovjet jog álláspontját követi, amely a szovjet állampolgárok személyállapotára vonatkozó ügyekben kizárólagos joghatóságát fenntartja. A szabály célja az, hogy a magyar állampolgárok személyállapotára vonatkozó ügyek a magyar bíróság elé kerüljenek, ahol érdekeik védelme új családjogi törvényünk szocialista jellegű szabályainak alkalmazásánál fogva feltétlenül biztosítva van. Minthogy a házassági per a személyállapotra vonatkozó perek közé tartozik, további fejtegetéseinknek ezen a jogszabályon kell alapulniuk. Ebből a jogszabályból kitűnik, hogy a magyar törvényhozó a magyar bíróságnak személyállapotra vonatkozó perekben és így a házassági perekben való joghatóságának alapjává az állampolgárság, vagyis a magyar államhoz fűződő személyi kapcsolat elvét tette. Magyar állampolgárokra vonatkozólag ezt az elvet a jogszabály expressis verbis kimondja. Ebből levonhatjuk azt a következtetést, hogy ha a házaspár egyikike magyar, másikika pedig külföldi állampolgár, a magyar bíróság joghatósága — ha csak az illető külföldi állampolgár hazájával eltérő szabályt tartalmazó nemzetközi megállapodásunk nincsen — minden esetben kizárólagos.

Vizsgáljuk meg tehát, hogy milyen államokkal való viszonylatban vannak eltérő szabályt tartalmazó nemzetközi megállapodásaink. Ilyenként elsősorban a polgári és a bűnügyi jogsegély tárgyában Budapesten, az 1951.

évi március hó 6-án kötött és az 1951 : 29. törvényerejű rendelettel kihirdetett magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés valamint a Budapesten, az 1953. évi augusztus hó 8-án kötött és az 1954 : 2. törvényerejű rendelettel kihirdetett magyar-bolgár polgári és bűnügyi jogsegélyszerződés jönnék tekintetbe. A magyar-csehszlovák-jogsegélyszerződés 21. cikke rendelkezik a házassági ügyekben hozott jogerős határozatok kölcsönös elismeréséről, amely elismerésnek előfeltétele csak az, hogy az egyik házaspár annak az államnak az állampolgára legyen, amelynek bírósága a határozatot hozta és a másik állam bírósága az ügy érdemében még nem hozott jogerős határozatot. A szerződés tehát a házassági perekben való joghatóságra nézve nem tartalmaz rendelkezést, erre nézve tehát mindkét állam belső jogszabályai az irányadók, vagyis az, hogy valamelyik állam bírósága saját perrendi szabályai szerint a konkrét ügyben való eljárásra illetékes-e. Ha tehát a csehszlovák bíróság saját perrendi szabályai alapján eljár és határozatot hoz oly házassági perben, amelyben az egyik fél csehszlovák, a másik fél magyar állampolgár, határozata Magyarországon is minden további eljárás nélkül hatályos. Hasonlóképpen a magyar bíróság határozata is joghatályos lesz Csehszlovákiában, ha a házassági perben az egyik fél magyar, a másik fél csehszlovák állampolgár. Hasonló rendelkezéseket tartalmaz a házassági perekben hozott ítéletek kölcsönös elismerésére a magyar-bolgár jogszerződés 23. cikke.

A saját állampolgáraink házassági perében való eljárás kizárólagosságának elvét áttöri még a házasság felbontására vonatkozólag Hágában, az 1902. évi június 12-én kötött és az 1911 : XXII. törvénybe iktatott nemzetközi egyezmény. Ez az egyezmény hatályban van Lengyelországgal, Romániával, Olaszországgal, Hollandiával és Luxemburggal való viszonylatban. (Az egyezmény tagja Portugália is, azonban az egyezmény Magyarország és Portugália közötti viszonylatban a trianoni szerződés 217. cikke alapján nincs hatályban.) Ez egyezmény szabályozásának körébe — címéből is kitűnően — nem minden házassági per, hanem csak a házassági bontóper (valamint a jogunkból már kivett ágytól és asztaltól való elválás iránti per) tartozik. A hági egyezmény, ellentétben a csehszlovák és a bolgár szerződéssel, meghatározza a joghatóságot és csak az egyezmény joghatósági rendelkezései által megállapított körben hozott házassági ítéletek hatályosak a szerződő államok közötti viszonylatban. A hági egyezmény tehát lényegileg a nemzetközi vonatkozású házassági bontóperekben keletkező joghatósági összütközéseket kívánja kiegyenlíteni azáltal, hogy meghatározza azokat az elveket, amelyek alapján a konkrét esetben irányadó joghatóság megállapítható. Valamely egyezményes állam bíróságának az egyezmény joghatósági rendelkezés alapján másikkal egyezményes állam állampolgárainak házassági bontóperében hozott ítélete tehát a házaspár hazájában — minden eljárás lefolytatása nélkül — ex contra is hatályos. A joghatóság főszabályát az egyezmény 5. cikke tartalmazza, amely szerint a házasság felbontása körében a házastársak hazai törvénye szerint illetékes bíróság előtt (ez magától

örtetődik), valamint a házastársak lakóhelyének illetékes bírósága előtt (ez arra az esetre vonatkozik, ha a házastársak nem hazájukban laknak). E rendelkezés alapján tehát a lakóhely szerint illetékes bíróságnak is joghatósága van az egyezményes államok állampolgárainak házassági bontóperében. Az 5. cikk utolsó előtti mondata azonban kiveszi e rendelkezés hatálya alól azokat az államokat, amelyek a házassági bírósághoz kizárólagosságát fenntartották. Ennélfogva az 1952:22. tvr. 15. §-ának a) pontja rendelkezésénél fogva a hágai egyezmény 5. cikke magyar állampolgár házassági bontóperében nem alkalmazható, tehát az egyezményes államok valamelyikének területén lakó magyar állampolgár házastársak lakóhelye illetékes bíróságának nincs joghatósága a magyar állampolgár házasságának felbontására.

Más a helyzet a hágai egyezmény 8. cikkében szabályozott esetben. Itt ugyanis arról az esetről van szó, hogy a házastársak állampolgársága nem azonos, mindegyik más-más egyezményes állam állampolgára. A 8. cikk szerint elsősorban a házastársak utolsó közös állampolgársága állama illetékes bíróságának, másodsorban a házastársak lakóhelye illetékes bíróságának van joghatósága, ha pedig a házastársak lakóhelye nem ugyanazon állam területén van, az alperes lakóhelye illetékes bíróságának van joghatósága. Nem terjed ki azonban a szabályozás arra az esetre, ha a házastársaknak sohasem volt közös állampolgárságuk. A 8. cikk rendelkezése kivonja a magyar bíróság kizárólagos joghatósága alól azt az esetet, ha a korábban külföldi házastársak közül csak az egyik szerzett utóbb magyar állampolgárságot. Ezen az alapon tehát — a fentebb felsorolt egyezményes államok közötti viszonylatban — elismerjük külföldi bíróságnak magyar állampolgár házassági bontóperében hozott ítéletét, ha a korábban külföldi házastársak közül csak az egyik szerzett magyar állampolgárságot.

A hágai egyezmény 8. cikkében foglaltakkal lényegileg megegyező rendelkezéseket tartalmaz a házasság felbontására vonatkozó joghatóság tekintetében az 1930:XXXIX. tv-be iktatott magyar-jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény 28. cikke.

A Magyarországon lakó állampolgárság nélküli személyek (hontalanok) házassági ügyében a magyar bíróság a területiség mint másodlagos joghatósági kapcsoló elv alapján mindenkor eljárhat. Ugyanez vonatkozik a Magyarországon lakó kétes, vitás állampolgárságú vagy több állampolgársággal rendelkező személyek házassági ügyében való eljárásra is, feltéve, hogy a kétes állampolgárság a magyar állampolgárságra utal, vitatható a magyar állampolgárság, illetve a többes állampolgárság egyike a magyar. Ha az adatok a magyar állampolgárság kizárásával több külföldi állam állampolgárságára utalnak, tehát az a kétes, illetve vitatható, hogy a személyek két vagy több külföldi állam közül melyiknek állampolgárai, a magyar bíróság joghatóságát a külföldi állampolgárok házassági ügyében való eljárásra vonatkozó elvek szerint kell eldönteni.

II. A következőkben annak vizsgálatával foglalkozunk, hogy a magyar bíróságnak mikor van a házassági perben való eljárásra joghatósága, ha mindkét házastárs külföldi állampolgár.

Az 1952:22. tvr. 15. §-ának a) pontjában foglalt szabály csak a magyar állampolgár házassági perére állapítja meg a magyar bíróságok joghatóságát. A joghatósági szabály azonban természeténél fogva mindenkor

egyoldalú norma, amely bizonyos ügyekre vonatkozóan megállapítja (vagy kizárja) a hazai bíróságok joghatóságát, de sohasem lehet kétoldalú norma gyanánt fel-fogni, vagyis a joghatósági kör pozitív irányban való megállapításából a negatív irányba, annak kizárására vagy arra következtetni, hogy a joghatósági szabály bizonyos ügyeket más állam joghatósági körébe utal. Minden állam szuverén módon maga állapítja meg joghatósági körét és az egyes államok joghatósági rendelkezései más államokkal való viszonylatban nem a szimmetria szabályai szerint érvényesülő elveket tartalmaznak. Abból tehát, hogy jogunk a magyar bíróságoknak a magyar állampolgárok házassági perére vonatkozó kizárólagos joghatóságát fenntartja, távolról sem következik az, hogy a külföldi állampolgárok házassági perében azok hazája kizárólagos joghatóságát ismerné el és az sem, hogy a magyar joghatóságot ezekben az ügyekben a limine kizárná.

A magyar bíróságnak külföldi állampolgárok házassági bontóperében való eljárása tehát nincs kizárva. A joghatóság megállapításánál azonban elsődleges szabályként azt szegezhetjük le, hogy a magyar igazságszolgáltatás nincs érdekelve olyan külföldi állampolgárok házassági perében, akik nincsenek Magyarországgal kapcsolatban. A magyar államnak nem fűződik érdeke ahhoz, hogy a magyar házassági bírósághoz az egyetemes szolgálat jellegét öltse magára, a külföldi állampolgárok házassági ügyeiben való joghatóság alapja tehát az, hogy a külföldi állampolgár házastársak legalább egyikének Magyarországgal kapcsolata van. Külföldi személy és reá nézve idegen állam között a területiség létesít kapcsolatot. A magyar joghatóság megállapításának első tényezője tehát az, hogy a külföldi házastársak legalább egyikének lakóhelye Magyarországon legyen, vagyis a Pp. 29. §-a szerinti illetékesség fennálljon. Ennélfogva a Pp. 277. §-ában írt illetékességi ok, az utolsó közös lakóhely, illetőleg a budapesti fővárosi bíróság illetékessége a külföldi állampolgárok házassági perében nézetünk szerint nem alkalmazható. Az utolsó közös lakóhely, illetőleg a budapesti fővárosi bíróságnak a 277. § szerinti illetékessége ennélfogva csak a területi kapcsolattól függetlenül a személyi kapcsolat alapján a kizárólagos magyar joghatóság alá tartozó magyar állampolgár házassági perében nyerhet alkalmazást.

A joghatóság megállapításának következő tényezője a hatályosság kérdése. Miként az állami akarat egyéb megnyilvánulásainak, úgy a jognak és a jogot alkalmazó bírói ítéletnek is, (amelynek útján a jog voltaképpen hatályosul, elvont parancsból az eleven élet szabályává válik) a kikényszeríthetőség lényeges eleme. A joghatóság megállapításánál tehát feltétlenül tekintetbe kell venni, hogy a hozandó döntés hatályosulása biztosítva van-e. A saját jogrend, a saját bíróságok iránti megbecsülés fenntartásának követelménye is előírja, hogy elvileg kerüendő az olyan ügyekben való eljárás, amelyekben hozott döntés a való életben nem hatályosul, pusztán papirosnyilatkozat marad. Ennélfogva — bizonyos lényegileg kivételes jellegű esetektől eltekintve — elvileg nem kívánatos a magyar bíróság eljárása oly házassági perben, amelyben hozott határozatát az érintett külföldi állampolgár házastársak hazájában nem fogadják el hatályosnak. Rendszerint szükséges tehát annak vizsgálata, hogy a magyar bíróság eljárását igénybe venni ohajtó külföldi állampolgárok hazai jogszabálya szerint a magyar bíróságnak házassági ügyben hozott határozata joghatályos-e. Gyakran azonban a vizsgálat előkérdésé-

nek, t. i. a felek állampolgárságának megállapítása ütközik nehézségekbe, mivel megtörténik, hogy az adatok ugyanannál a személynél többes állampolgárságra vagy hontalanságra utalnak, másfelől előfordul az is, hogy a házastársak különböző idegen államok állampolgárai. Kétségtelen, hogy idegen államok állampolgársági jogszabályainak értelmezése és annak alapján az idegen állampolgárság megszerzésének vagy elvesztésének megállapítása az illető idegen állam szuverenitása körébe tartozó eljárás és a magyar bíróságnak attól tartózkodnia kell. Az állampolgárság kérdésében a magyar bíróságnak a fel által elcádot, illetőleg megfelelően bizonyított adatokra kell támaszkodnia. Ha a kérdést nem látja tisztázottnak, természetesen nincs akadálya annak, hogy a felet újabb adatok, illetőleg bizonyítékok beszerzésére utasítsa. Amennyiben az adatok kettős állampolgárságra utalnak és azok közül az egyik a magyar, a felet a joghatóság megállapítása szempontjából a másik állampolgársága teljes figyelmen kívül hagyásával magyar állampolgárnak kell tekinteni. Ha két vagy több idegen állam állampolgársága látszik fennforogni, a magyar bíróság joghatósága megállapításához elegendő, ha a fel az egyik honossági államban hatályosnak fogadják el a magyar bíróság határozatát. Ha ez adatok hontalanságra utalnak, a Magyarországon lakó felet a lakóhely ilyen esetekben általánosan elfogadott kapcsoló elvének alkalmazásával a joghatóság megállapítása szempontjából szintén a magyar állampolgárokkal kell egy tekintet alá venni. Ha a házastársak két különböző idegen állam állampolgárai, alkotmányunk 50. §-ában lefektetett női egyenjogúság elvéből kifolyóan el kell utasítanunk a burzsoa jogokban általában elfogadott (osztrák házassági törvény 76. §-ának (3) bekezdése) azt a megoldást, hogy a hatályosság kérdését csak a férj hazájának joga szempontjából vizsgálják, a női egyenjogúságot elvi tisztasággal érvényesítő csehszlovák polgári perrendtartás (612. §) azon követelménye, hogy a hatályosságot mindkét házastárs hazájának joga szerint meg kell állapítani, pedig a joghatóság megállapítását nehézkessé teheti. Nézetünk szerint, tekintettel arra, hogy a magyar joghatóság megállapításának első tényezőjeként azt jelöltük meg, hogy a külföldi házastársak egyikének lakóhelye Magyarországon legyen, a hozandó határozat hatályosságának kérdése elsősorban a Magyarországgal kapcsolatban levő személlyel való vonatkozásban merül fel, a Magyarországgal semmiféle kapcsolatban nem lévő másik házastársal való vonatkozásban a hatályosság kérdése ehhez képest igen alárendelt jelentőségű. Ennek elegendőnek tartjuk annak megállapítását, hogy a magyar bíróság házassági perben hozandó határozata a Magyarországon lakó házassfél hazájának joga szerint hatályos.

Azt, hogy a magyar bíróságnak állampolgára házassági ügyében hozott határozatát valamely idegen állam joghatályosnak ismerje el, adott esetben rendkívül nehezen lehet megállapítani, sőt arra gyakran még az illető állam illetékes hatósága sem tudna határozott választ adni, minthogy számos állam joga a külföldi ítélet elismerését külön elismerési (delibatiós) eljárás lefolytatásától, a konkrét ügyben hozott ítéletnek és indokolásának vizsgálatától teszi függővé. Ennek elegendő az adott idegen állammal való viszonylatban a hatályosság kérdésének vizsgálatánál nem annak teljes bizonyosságával való megállapításán van a hangsúly, hogy az adott idegen állam a magyar bíróságnak az adott konkrét esetben hozandó ítéletét joghatályosnak fogja elismerni, hanem annak megvizsgálásán, hogy a szóbanlévő idegen jogrendszer nyújt-e

lehetőséget a magyar bíróság ítéletének elismerésére és nincsen-e olyan szabály, amelynek alapján az elismerés a limine elutasítható (lényegileg így rendelkezik a külföldi hatályosság megállapításáról az 1891. június 25-i svájci nemzetközi magánjogi törvény 7. cikke is).

Fentebb már utaltunk arra, hogy a hatályosság vizsgálatának nem minden egyes esetben van helye. A hatályosság kérdésének megvizsgálása és a magyar joghatóság megállapításának a hatályosság vizsgálatának eredményétől való függővé tétele ugyanis egyes esetekben magasabb jogelvel kerülne ellentétbe. Így a Magyar Népköztársaságban az alkotmány 58. §-ának (2) bekezdése alapján menedékjogot élvező idegen állampolgárok házassági ügyében való eljárást nyilván nem lehet attól függővé tenni, hogy hazájukban — amelyben demokratikus magatartásuk, népük felszabályozása érdekében kifejtett tevékenységük miatt üldöztetést szenvedtek és azt elhagyni kényszerültek — joghatályosnak ismerje el a magyar bíróság ítéletét. Az ilyen esetben a joghatóságnak a hatályosság hiánya miatti meg nem állapítása az alkotmány elveibe ütköznék.

Ugyancsak nem lehet tekintetbe venni a külföldi jognak a magyar ítélet elismerését gátló oly elvét, amely a magyar jog alapjával ellentétes, tehát a hazai közrendbe ütközik. Az a körülmény tehát, hogy valamely állam házassági bontóperben hozott külföldi ítélet elismerését a limine azért utasítja vissza, mert joga a házasságra vallási szabályokat érvényesít és egyáltalán nem ismeri a házasság felbontását (pl. a portugál és a spanyol jog), vagy azt csupán az egyházi szervek részére tartja fenn (pl. az izraeli jog), a magyar bíróság eljárásának nem képezheti akadályát. Rendkívül visszás volna ugyanis és feltétlenül elkerülendő, hogy saját jogunk principiumainak érvényesülése helyett általunk károsnak felismert és elvetett szabályok érvényesülését akár közvetlenül is elősegítsék.

El kell tekinteni végül a hatályosság vizsgálatától, ha az lehetetlen és a magyar jog alapelveivel ellentétben álló eredményre vezetne. Például valamely állam nem ismeri el állampolgárának házassági ügyében idegen bíróság ítéletének hatályát, azonban vagy általánosságban, vagy a konkrét ügyben saját bírósága joghatóságát sem állapítja meg (denegatio iustitiae). Ilyen esetben, továbbá ha a kizárólagos joghatósággal rendelkező hazai bírósággal való érintkezésnek leküzdhetetlen és előre nem látható ideig tartó fizikai akadálya van, nézetünk szerint a magyar bíróság joghatósága megállapításának a hatályosság hiánya nem képezheti akadályát. Ellenkező álláspont érvényesülése esetén ugyanis egyáltalán nem lenne a házassági perben eljárásra joghatósággal rendelkező bíróság, ami gyakorlatilag a házasság felbontathatatlanságát eredményezné, ez pedig jogrendszerünk alapelveibe ütközik.

A hatályosság elve alól további kivételt kell tennünk annak a korábban magyar állampolgárnak a javára, aki magyar állampolgárságát külföldi állampolgár férfival kötött házassága folytán veszítette el (1948 : LX. tv. 12. §), azonban férjét külföldre nem követte. Az ilyen nő Magyarországgal való tényleges kapcsolatát nem vesztette el, házasságának felbontása esetén kedvezményes visszahonosítás (1948 : LX. tv. 19. §) alá esik, rendkívül méltánytalan volna tehát olyan állam bírósága előtt való perlésre kényszeríteni, amely állammal voltaképpen sohasem volt tényleges kapcsolata. Ez esetben a jogható-

ság megállapításánál mintegy előlegezzük az állampolgári kötelekbe való reintegrációt, amely a házasság felbontása után megilleti a nőt. A kifejtett szempontok még fokozottan vonatkoznak az érvénytelenítési eljárásra, hisz itt éppen azon aktus érvényességének megtámadásáról van szó, amely az állampolgárság elvesztésének alapja.

III. A következőkben a rendelkezésünkre álló adatok alapján az egyes államok jogát tekintjük át abból a szempontból, hogy mennyiben nyújtanak lehetőséget a magyar bíróság által állampolgáraik házassági perében hozott ítélet érvényességének elismerésére.

A Szovjetunió a szovjet jogtudomány megállapítása szerint állampolgárai házassági ügyeiben fenntartja a kizárólagos joghatóságot. A hatályos szovjet törvények ugyanis nem tartalmaznak közvetlen rendelkezést arra vonatkozólag, hogy a külföldi bíróság bontóítéletének mi a joghatása, ha mindkét házastárs szovjet állampolgár. L. A. Lunc professzor véleménye szerint (Nemzetközi magánjog. 1951. 183. l.) a kérdés megoldásánál azt kell alapul venni, hogy az 1944. június 8-i rendeletben meghatározott bírósági eljárás a hatályos szovjet jog szerint a házasság felbontásának egyetlen módja. A házasság felbontása azonban csak az anyakönyvi hivatalnak a házasság felbontásáról szóló tanúsítványa kiállításával válik hatályossá. Ezt az okiratot pedig az anyakönyvi hivatal csak a szovjet bíróság jogerős bontóítélete alapján állítja ki, külföldi bíróság ítélete alapján ellenben nem. Ehhez képest Lunc megállapítása szerint külföldi bíróságnak szovjet állampolgárok házassági bontóperében hozott ítélete a Szovjetunióban nem joghatályos. Ez a megállapítás nyilván más házassági perben hozott ítéletre is vonatkozik.

Ugyancsak fenntartja állampolgári házassági ügyekben bíróságainak kizárólagos joghatóságát az Albán Népköztársaság. Az 1949. május 18-án kelt 601. számú házassági törvény 72. cikke szerint albán állampolgárok házassági perében csak az albán hatóságok ítélete hatályos.

A többi népi demokráciák joga nem tartja fenn állampolgárai házassági ügyében a kizárólagos belföldi joghatóságot.

Igen szűk körben van lehetőség a lengyel állampolgárok házassági bontóperében hozott külföldi ítélet elismerésére.

Az 1926. évi augusztus hó 2-án kelt nemzetközi magánjogi törvény 17. §-ának 3. pontja ugyanis lényegileg fenntartja a kizárólagos joghatóságot a lengyel állampolgárok házassági bontóperében. Kivételt képez, ha mindkét házastárs a perbíróság államában lakik. A külföldi bíróság bontóítélete hatályossága elismerésének feltétele azonban a lengyel anyagi jog alkalmazása. A lengyel jog azonban — ebben a szűk körben — nem teszi a külföldi bontóítélet elismerését külön bírósági eljárás lefolytatásától függővé.

Csehszlovák viszonylatban a magyar-csehszlovák jogsegélyszerződés 21. cikkének rendelkezései csak arra az esetre vonatkoznak, ha a házastársak egyike magyar, a másik pedig csehszlovák állampolgár. A magyar bíróságnak egyéb csehszlovák vonatkozású házassági ügyben hozott határozata hatályosságának elismerése tekintetében tehát nem a jogsegélyszerződés, hanem a csehszlovák belső jog rendelkezései az irányadók.

Az 1950. október 25-én kelt csehszlovák polgári perrendtartás 640. §-ának (1) bekezdése értelmében külföldi bíróság házassági ügyben hozott határozatát csak a csehszlovák törvényben megállapított előfeltételek fenn-

forgása esetén lehet elismerni. A 640. § (2) bekezdése szerint házassági ügyben hozott határozat alatt a házasság érvénytelenség nyilvánítása, felbontása, vagy fennállásának, illetőleg fenn nem állásának megállapítása tárgyában hozott határozatokat kell érteni.

A külföldi határozat elismerésének feltételei a 637. § szerint:

a) a külföldi bíróság joghatósága a csehszlovák joghatósági szabályok alapján megállapítható. A 612. § (2) bekezdése alapján ez akkor állapítható meg, ha a házastársak utolsó közös lakóhelye a perbíróság területén volt, vagy az alperes lakóhelye a perbíróság területén van;

b) ha az idézést vagy meghagyást, amellyel az eljárás a külföldi bíróság előtt megindult, annak a félnek, akire nézve a határozatot el kell ismerni, saját kezébe kézbesítették, feltéve, hogy nem ez a fél tett indítványt az eljárásnak a külföldi bíróság előtt való megindítására;

c) ha a külföldi bíróság határozata jogerős.

A 637. §-ban megállapított feltételek fennforgása esetén sem lehet a külföldi határozatot elismerni, ha

a) az elismerés nemzetközi szerződés rendelkezésével ellentétben áll;

b) annak a félnek, akire nézve a határozatot el kellene ismerni, nem adtak lehetőséget arra, hogy a külföldi bíróság előtt folyó eljárásban résztvegyen, illetőleg ettől eljárási szabálytalansággal megfosztották;

c) az elismerés a csehszlovák közrenddel vagy a méltányossággal ellenkező.

A 642. § szerint a csehszlovák állampolgár házassági ügyében hozott határozat elismerését továbbá meg lehet tagadni perjogi alapon, ha a külföldi bíróság a tényállás megállapításánál nem a csehszlovák jog erre vonatkozó szabályainak lényegileg megfelelő eljárást követett, valamint anyagi jogi alapon, ha a külföldi bíróság nem a csehszlovák anyagi jogot alkalmazta, kivéve, ha az alkalmazott anyagi jog a csehszlovák jog vonatkozó rendelkezéseinek megfelelő, vagy ahhoz lényegileg közel áll.

Ha az elismerés feltételei fennforognak és az elismerés megtagadására nincs alap, a külföldi bíróságnak csehszlovák állampolgárok házassági ügyében hozott határozata joghatályos.

A román jog szerint a román állampolgárok házassági ügyében hozott külföldi bírósági határozatok elismerése az 1948. február 24-én kelt törvény szerkezetébe foglalt polgári perrendtartás 375. cikkében a külföldi bírói határozatok elismerése tekintetében megállapított általános szabályok az irányadók. A külföldi ítélet elismerése az illetékes román bíróság által végrehajtás záradékkal (exequatur) ellátás útján történik. Anyagi jogi szempontból a végrehajtási záradékkal ellátás előfeltétele az, hogy a határozat ne ütközzék a román közrendbe, alaki szempontból pedig szükséges, hogy azt az illetékes bíróság hozta és jogerőre emelkedett, a tárgyalásokra az alperest törvényszerűen megidéztek és azon képviselve volt. További követelmény a viszonyosság, vagyis, hogy a perbíróság államában a román bíróságnak állampolgári házassági ügyében hozott határozatát hatályosnak ismerjék el. E követelmény teljesítését az 1952. 22. tvr. 15. §-a a) pontjának a kizárólagos joghatóságra vonatkozó szabálya gátolja.

A magyar bíróság joghatósága román állampolgárok házassági bontóperében — tekintettel arra, hogy Románia a házasság felbontásáról szóló hágai egyezmény tagja — mégis megállapítható a hágai egyezmény 5. cikkének 2. pontjában említett esetben, vagyis, ha mindkét román

állampolgár házastárs lakóhelye vagy legalább az alperes lakóhelye Magyarország területén van.

Bolgár viszonylatban a házassági ügyben hozott ítélet hatályosságának szempontjából kizárólag a bolgár jog rendelkezései az irányadók, ha nem a magyar-bolgár jogsegélyszerződés 23. cikkében szabályozott esetről van szó (az egyik házastárs magyar, a másik bolgár állampolgár).

A Bolgár Népköztársaság az 1919. július 23-i 691. számú család- és személyjogi törvény 60. cikke értelmében a bolgár állampolgárok házassági ügyeiben a kizárólagos belföldi joghatóságot nem tartotta fenn, a külföldi bíróságok határozatait elismerik, feltéve, hogy a bolgár polgári perrendtartás 878—884. cikkeiben megállapított feltételeiknek megfelelnek és az alperes lakóhelye a kereset benyújtása idejében a perbíróság államában volt. A 878. cikk szerint az elismerési eljárás a határozatnak nem anyagi jogi, hanem alaki szempontból való megvizsgálását jelenti. Vizsgálat alá esik, hogy az eljáró külföldi bíróság joghatósága a bolgár jog idevonatkozó alapelvei szerint megállapítható-e. Ez különösen fennforog, ha az alperes lakóhelye a perindítás idején a perbíróság államában volt. Az elismerés megtagadásának alapját képezi, ha az alperes bolgár állampolgár az eljárásban nem vett részt és nincs bizonyítva, hogy a keresetet vagy legalább is a tárgyalásra való idézést részére kézbesítették. Anyagi jogi szempontból az elismeréshez szükséges, hogy a határozat ne ütközzék bolgár közrendbe és ne tartalmazzon a bolgár joggal ellentétes rendelkezést.

A Német Demokratikus Köztársaságban hatályban levő 1877. évi német polgári perrendtartás (Zivilprozessordnung) szerint a német állampolgárok házassági ügyében hozott külföldi ítéletek elismerésére a ZPO 328. §-ában a külföldi ítéletek elismerésére általában megállapított feltételek az irányadók. A 328. § első bekezdése szerint a külföldi ítélet a következő esetekben nem ismerhető el:

a) ha a perbíróságnak a német törvények szerint nincs joghatósága;

b) ha a perveztes alperes német állampolgár nem bocsátkozott az eljárásba, amennyiben az eljárást bevezető idézést sem a perbíróság államában személyéhez, sem pedig jogsegély útján nem kézbesítették;

c) az ítéletben a német állampolgárságú fél hátrányára a német polgári törvénykönyv bevezető törvényének (Einführungsgesetz) 17. §-ának rendelkezéseit nem alkalmazták;

d) az ítélet elismerése a jó erkölcsökbe vagy valamely német törvény céljába ütköznék;

e) a perbíróság államával az ítéletek kölcsönös elismerése tekintetében a viszonyosság nincs megállapítva.

A második bekezdés szerint azonban a nem vagyoni jogi ügyekben hozott külföldi ítéletek elismerésének a viszonyosság hiánya nem akadály, ha az ügyben a német bíróság joghatósága nem állapítható meg. Ez a ZPO 13. §-ában foglaltakhoz képest fennforog, ha az alperes lakó- vagy tartózkodóhelye a perbíróság államának területén van. Ilyen esetben a német bíróság rendszerint elismeri a német állampolgárok házassági ügyében hozott külföldi ítélet hatályát.

Ez a jogszabály Nyugat-Németországban is hatályban van.

A burzsoa államok joga az állampolgáraik házassági ügyében hozott külföldi ítéletek hatályának elismerése szempontjából több csoportra osztható.

Az egyik csoportba azok az államok tartoznak, amelyek a joghatóság megállapításánál kizárólag a területiség alapján állanak, a kapcsoló elv tehát a lakóhely (domicilium). E joghatósági felfogás szerint a személyállapotot érintő ügyekben a lakóhely bíróságának van kizárólagos joghatósága. Az állampolgárság személyi kapcsoló elve tehát a joghatóság megállapítása szempontjából teljesen figyelmen kívül mara, a hazai bíróság sem járhat el a saját állampolgár házassági ügyében, ha annak állandó lakóhelye külföldön van. Ezek az államok tehát minden eljárás nélkül elismerik a külföldi bíróságnak állampolgáraik házassági perében hozott ítéletét, ha az érintett személyek lakóhelye a perbíróság államának területén van. Ez az angolszász államok, illetőleg az angolszász jog befolyása alatt álló államok álláspontja. Annál a jelentőségűn fogva, amelyet ezek a jogok a lakóhelynek tulajdonítanak és az egyes jogok lakóhely fogalmi egymástól kisebb-nagyobb eltéréseket mutatnak fel, szükséges, hogy ezen államok jogának lakóhelyfogalmával is foglalkozzunk, mivel a külföldi ítéletet csak akkor tekintik hatályosnak, ha állampolgáraiknak a perbíróság területén levő lakóhelye az ő jogfelfogásuk szerinti lakóhely fogalmának megfelel.

Elsősorban az angol jog tartozik ide. A domicilium az angol jogban és a dominiumok jogában nem egyszerű földrajzi lakóhelyet, hanem meghatározott jogterületet (pl. Skócia) jelent. Minden személynek kell jogi domiciliuma legyen és mindenkinek csak egy lehet. A születés útján szerzett domiciliumot a személy mindaddig megtartja, amíg ezzel a jogterülettel — bármilyen laza — kapcsolata van. A házassági kötelékben élő nő törvényes lakóhelyének — a burzsoa jogban érvényesülő nemek közötti egyenlőtlenségek jellemzően — mindenkor férje lakóhelye tekintendő. Az angol jog szerint tehát a házassági perben való joghatóságot a férj domiciliuma állapítja meg. Ehhez képest elismeri a brit állampolgárok házassági perében hozott külföldi bírósági ítéleteket, ha azokat olyan állam bírósága hozta, amelynek területén a férj domiciliuma van.

Az Amerikai Egyesült Államokban a házassági törvényhozás az egyes tagállamok hatáskörébe tartozik. Az angolszász jogfelfogás (amely Louisiana állam kivételével az Egyesült Államok egész területén érvényesül) a joghatóság megállapításának alapjául a területet tekinti, az elsődleges kapcsolatot tehát a domicilium létesíti. Az amerikai domicilium fogalom az angollal annyiban egyezik, hogy a domicilium bizonyos jogterületre vonatkozik, mindenkinek van domiciliuma, viszont két domicilium senki részére sem ismerhető el. Másfelől az amerikai domicilium-fogalom közelebb áll a kontinentális lakóhely fogalmához annyiban, hogy a lakóhely megváltoztatását könnyebben elismeri, mint az angol gyakorlat és nem ragaszkodik mereven ahhoz a fikcióhoz, hogy a férjes nő domiciliumát mindenkor férje domiciliuma határozza meg. A férjes nő akár férje becegyezésével, akár annak a házasság felbontására alapot szolgáltató magatartása miatt önálló domiciliumot alapíthat.

A külföldi bíróság ítéletét tehát — a domicilium elvnek megfelelően — hatályosnak ismerik el, ha mindkét házastársnak — az amerikai jog értelmezésében vett — lakóhelye a perbíróság államának területén volt. Minthogy az amerikai nemzetközi magánjog mindenkor a lakóhely jogát tekinti hazai jognak, az eljáró bíróság saját házassági jogát alkalmazhatja. Ez alól csak közrendi kifogás esetén képez kivételt az az eset, ha a per-

bíróság által alkalmazott házassági jog az amerikai házassági jog alapjaival ellentétben áll.

Az európai kontinens államai közül a területi kapcsolatot (lakóhely) elvét fogadja el a joghatóság megállapításának alapjául Norvégia és Svájc. Ezen az elvi alapon áll a dán jog is, azonban ennek különlegessége, hogy a külföldi ítélet érvényesítésének elismeréséhez külön eljárás lefolytatását is megkívánja. Meg kell jegyezni azonban, hogy ezeknek az államoknak joga a lakóhely fogalmát sokkal kevésbé mereven állapítja meg, mint az angol-szász jogok.

A norvég jog is a *domicilium* — azonban nem angol értelemben vett — fogalmát használja elsődleges kapcsolóelvül. Ennek megfelelően a joggyakorlat hatályosnak tekinti olyan külföldi bíróságnak norvég állampolgárok házassági perében hozott ítéletét, amelynek területén a házastársak laknak. Az ítélet hatályosságának a norvég anyagi jognak, vagy az abban kifejezett elveknek alkalmazása nem előfeltétele.

Az 1891. június 25-i svájci nemzetközi magánjogi törvény 7. cikkének (3) bekezdése szerint a külföldön élő svájci állampolgárok házassági ügyében a lakóhely illetékes bíróságának ítélete Svájcban hatályos. A hatályossághoz megkívánják, hogy egyik házastársnak se legyen Svájcban lakóhelye, az ellenben nem szükséges, hogy mindkét házastárs lakóhelye a per-bíróság államában legyen, ha az egyik házastárs lakóhelye nem a per-bíróság államában, hanem harmadik állam területén van, ez az elismerésnek nem akadálya. Megjegyzendő, hogy a svájci jog (polgári törvénykönyv 160. cikke) szerint — miként a burzsoa jogokban általában — a férjes nő törvényes lakóhelyének rendszerint a férj lakóhelye tekintendő. Ehhez képest a házastársak külföldi lakóhelye rendszerint akkor is adva van, ha ténylegesen csak a férj lakóhelye van külföldön. Az elismerés nincs a svájci-anyagi jog alkalmazásához kötve, szükséges azonban, hogy az ítélet ne legyen teljesen összeegyeztethetetlen a svájci jogrendszerrel.

A külföldi bíróság dán állampolgárok házassági ügyében hozott ítélete elismerésének nincs akadálya, ha a dán állampolgár házastársak vagy közülük legalább az alperes lakóhelye a per-bíróság államának területén volt. A bírósági eljárásról szóló 340. számú törvény 223/a §-ának második bekezdése a külföldi ítélet elismeréséhez a viszonyosság biztosítását nem kívánja meg. Az elismerés előfeltétele, hogy a külföldi bíróság eljárása megfeleljen a dán polgári eljárási jog alapvető szabályainak, nevezetesen mindkét fél meghallgatása követelményének, anyagi jogi szempontból pedig az, hogy az ítélet ne ütközzék a dán közrendbe. Az elismerés tárgyában való döntés részben bírósági, részben igazgatási hatáskörbe tartozik. Hasonlóan szabályozza a külföldi házassági ítéletek elismerését Izland is.

Az Amerikai Egyesült Államok befolyása alatt álló latinamerikai államok joghatósági koncepciója is a lakóhely elvén alapul. Ennélfogva az a 15 állam (Bolivia, Costarica, Cuba, Dominika, Ecuador, Guatemala, Haiti, Honduras, Mexikó, Nicaragua, Panama, Peru, Salvador, Uruguay, Venezuela), amelyeknek joga a házasság felbontását ismeri, hatályosnak ismerik el külföldön lakó állampolgáraik házassági bontóperében a lakóhely állama bíróságának saját jogszabályai alapján hozott ítéletét. Azokban az államokban, amelyeknek joga a házasság felbontását nem ismeri (Argentína, Brazília, Chile, Columbia, Paraguay), ez az elv megelőzi a lakóhely kapcsoló-

elvét és ezek az államok a más állam területén lakó állampolgáraik házassági bontóperében hozott ítéletet sem ismerik el. A házasság felbonthatatlanságára vonatkozó külföldi jogszabálynak magyar bíróság által alkalmazása természetesen — amint arra már többször rámutattunk — a hazai közrendbe ütköznék.

A burzsoa államok más csoportja (idetartozik az európai burzsoa államok jórésze) a személyállapotot érintő ügyekre vonatkozó joghatóság szempontjából a személyi kapcsolat (állampolgárság) elvi alapján áll, azonban a másodlagos kapcsoló elvként elfogadja a lakóhely ismérvét és állandóan külföldön lakó állampolgárainak házassági ügyében hatályosnak ismeri el a lakóhely bíróságának eljárását is. Ezeknek az államoknak állampolgárai tehát házasságuk felbontását vagy érvénytelenítését — hazai joguk szerint — akár hazai bíróságuk, akár lakóhelyük államának bírósága előtt kérhetik. Egyes államok között különbségek állnak fenn abban a tekintetben, hogy a külföldi bírósági ítélet — a megfelelő feltételek fennforgása esetében közvetlenül hatályos-e, avagy hatályosságának elismerése külön eljárás lefolytatásához (*delibatio*) van kötve. Lényeges különbségek állnak fenn az egyes államok jogában — a *delibatio*s eljárás lefolytatásának szükségességétől és annak terjedelmétől függetlenül — az elismerés előfeltételei tekintetében is, nevezetesen arra vonatkozólag, hogy azt a hazai anyagi jog alkalmazásától teszik-e függővé, avagy azt nem kívánják meg.

A saját állampolgárok házassági ügyében hozott külföldi ítélet elismerését nem köti *delibatio*s eljárás lefolytatásához a belga, a holland, a luxemburgi, a görög és a jugoszláv jog.

A belga jogszabályok nem tartalmaznak sem a belga állampolgárok házassági ügyeiben a kizárólagos joghatóság fenntartására, sem pedig a külföldi ítélet hatályának elismerésére vonatkozó rendelkezést. A belga jogtudomány álláspontja szerint a külföldön lakó belga állampolgárok házassági ügyében a lakóhely illetékes bíróságának az ott hatályos jogszabályok alapján hozott ítéletét érvényesnek kell elismerni, feltéve, hogy az ítélet alapjául szolgáló bontó-, illetve érvénytelenségi okot a belga jog is ismeri és az ítélet nem ütközik a belga közrendbe. A gyakorlat közrendbe ütközőnek minősíti a fiktív külföldi lakóhely alapján eljáró, valamint a feleségnek a férjtől különböző lakóhelye alapján eljáró külföldi bíróság ítéletét. Az elismerés nincs alakzerű eljárás lefolytatásához kötve, erre csak abban az esetben van szükség, ha az ítélet hatályosságát az érintett házastársak egyike vitatja.

A holland jog hatályosnak ismeri el a külföldi bíróságnak saját joghatósági szabályai alapján holland állampolgárok házassági bontóperében való eljárását, ha a házastársak legalább egyikének rendes lakóhelye a per-bíróság területén van. Az elismerés anyagi jogi előfeltétele a holland polgári törvénykönyvben megállapított bontó- okok valamelyikének alkalmazása. Hollandiával való viszonylatban egyébként az I. alatt tárgyalt hágai házasság-bontó egyezmény rendelkezései az irányadók.

A luxemburgi joggyakorlat a házassági ügyekben keletkezett külföldi döntést elfogadja, ha azt a házastársak külföldi lakóhelye szerint illetékes bíróság hozta és a megállapított tényállás a luxemburgi jog szerint is hasonló határozat alapjául szolgálhat.

A görög jogszabályok külföldi bíróság joghatóságának görög állampolgárok házassági perében való elismerését a viszonyosság feltételétől teszik függővé (Hoyer j

Anerkennung von Entscheidungen in Ehesachen in Ausland. 1951. 40. l.). Az 1940. évi polgári törvénykönyv 1367. cikke azonban görögkeleti vallású görög állampolgárnak — még külföldön is — csak a görögkeleti lelkész előtt kötött házasságát tekinti érvényesnek. Mint ahogy a görög jog szerint tehát a görög állampolgároknak polgári tisztviselő előtt kötött házassága matrimonium non existens, a külföldi bíróságok annak felbontása vagy érvénytelenítése ügyében saját jogszabályaik alapján minden megkötöttség nélkül eljárhatnak.

Az 1946. évi április 3-i jugoszláv házassági törvény szerint külföldi bíróságnak jugoszláv állampolgárok házassági perében hozott ítélete hatályos, ha mindkét házastárs a perbíróság területén tartózkodik, egyiknek sincs Jugoszláviában lakóhelye és az eljáró bíróság az ítéletben a jugoszláv anyagi jogot alkalmazta. Magyar viszonylatban az 1930 : XXXIX. tv.-be iktatott polgári jogsgégyezmény 28. cikke szerint a házassági perre kizárólag azon állam bíróságainak van joghatósága, amelynek a házastársak a kereset beadásakor állampolgárai.

A delibációs eljárást előírja az osztrák, a finn, a francia és a svéd jog.

Ausztriában az 1945. május 1-i Rechtsüberleitungsgesetz hatályban tartotta a külföldi ítéletek elismerésére vonatkozó német jogszabályokat (a házassági törvény 1941. október 25-én kiadott negyedik végrehajtási rendelete). Előtte képest osztrák állampolgár házastársak házassági perében hozott külföldi ítélet elismerésére vonatkozólag a német polgári perrendtartás fentebb már ismertetett 328. §-ának rendelkezései irányadók.

Finnországban a nemzetközi családjogi viszonyokról szóló 1929. december 5-i törvény 12. §-a szerint külföldi bíróságnak finn állampolgárok házassági perében hozott ítélete csak a finn bíróság által történt megerősítés után tekinthető hatályosnak. A megerősítés előfeltétele, hogy a finn állampolgár házastársak utolsó közös lakóhelye a perbíróság államának területén volt vagy legalább az alperes lakóhelye ezen a területen van. További előfeltétel a finn anyagi jog alkalmazása.

A francia jogszabályokban nincs a külföldi bíróságnak francia állampolgárok házassági perében hozott ítéletének hatályosságának elismerésére vonatkozó rendelkezés. Nincs azonban a francia bíróságok kizárólagos joghatóságának fenntartására vonatkozó szabály sem. Az 1950. évi nemzetközi magánjogi törvénytervezetnek a kizárólagos joghatóságra vonatkozó 85. cikke sem említi meg a házassági ügyeket. A Code Civil 546. cikke a külföldi bírósági ítéletekre általánosságban megállapítja, hogy azok csak a francia bíróság által végrehajtási záradékkal ellátás (exequatur) által válnak joghatályossá. A francia jogi irodalomban ugyan van olyan nézet, hogy a konstitutív hatályú külföldi ítéleteknek, mint ahogy azok »erga omnes« érvényesek, végrehajtási záradékkal ellátására nincs szükség, csupán a deklaratív hatályú »inter partes« érvényes ítéleteknek végrehajtási záradékkal ellátása szükséges (Lattifol : Traité de droit international privé. 1949. 796. l.), a joggyakorlat azonban nem felel meg ennek.

A végrehajtási záradékkal ellátás előfeltétele a bírói gyakorlat szerint, hogy a házastársaknak Franciaországban nincs törvényes lakóhelyük és lakóhelyük a perbíróság államának területén van. A végrehajtási záradékkal ellátás bírósági eljárás során történik, amelynek során a külföldi ítéletet mind anyagi, mind alaki jogi szempont-

ból megvizsgálják. Anyagi jogi szempontból megkérdezik, hogy az ítélet alapjául szolgáló bontó- vagy érvénytelenségi okot a francia jog is ismerje, vagy az lényegileg a francia jog által ismert bontó- vagy érvénytelenségi okok körébe tartozzék. Más ok alapján hozott ítélet elismerését a francia közronlletaló ellentét címén megtagadják. Alaki szempontból vizsgálják, hogy a külföldi eljárásban érvényesültek-e a francia polgári perrendtartás elvei, nevezetesen kontradiktórus eljárás lefolytatása után hozták-e meg az ítéletet. A kizárólag egyik házastárs bontó ítélet alapján hozott ítélet végrehajthatóan nyilvánított a bírói gyakorlat megtagadja.

A svéd jog nemzetközi házassági jogi szabályait az 1904. július 8-án kelt és 1915. november 12-én módosított törvény tartalmazza. A törvény szerint a svéd állampolgárok házassági ügyében hozott ítélet elismerésének előfeltétele, hogy a) a házastársak utolsó közös lakóhelye a perbíróság államának területén volt, vagy az alperes lakóhelye ezen a területen van, b) az eljáró bíróság a svéd anyagi jogot alkalmazta. Az elismerés bírósági eljárás útján történik.

Egyes klerikális uralkoló befolyás alatt álló burzsoa államok házassági jogukban vallási előírásokat érvényesítenek és ebből az okból egyáltalán nem ismerik a házasság felbontásának jogintézményét. A házasság felbonthatatlan az ír, az olasz, a portugál és a spanyol jog szerint. A külföldi jogoknak ez a szabálya — amint arra fentebb már rámutattunk — magyar közrendbe ütközik és ennél fogva a magyar bíróság által nem vehető figyelembe. A magyar bíróság tehát — ha joghatósága egyébként megállapítható — ezen államok állampolgárainak házassági bontóperében a hozandó ítéletnek a házastársak hazájában való el nem ismerésére tekintet nélkül eljárhat.

Az olasz polgári törvénykönyv 149. cikke szerint a házasság csak az egyik házastárs halálával szűnik meg. Az olasz joggyakorlat az olasz állampolgár házastársak bontóperében külföldön hozott ítéleteket sem ismeri el. Az olasz jognak ez a vallási eredetű rendelkezése a magyar közrendbe ütközik s így a magyar bíróság olasz állampolgárok házassági bontóperében való eljárásának elvileg nem képezheti akadályát. A magyar bíróság azonban nemzetközi jogi kötelezettség alapján mégsem járhat el az olasz állampolgárok házassági bontóperében, mert a házasság felbontásáról szóló házai egyezmény — melynek Olaszország is tagja — 1. cikke szerint a házastársak a házasság felbontását csak akkor kérhetik, ha hazai törvényük és a kérelem helyének törvényei egyaránt megengedik a házasság felbontását.

Olasz állampolgárok házasságának érvénytelenítése ügyében hozott külföldi ítélet elismerésére nem lehet számítani, ha az 1929. évi konkorlátum után kötött egyházi házasságról van szó. A konkorlátum alapján ugyanis a fasiszta törvényhozás az azelőtt kötelező polgári házasságot megszüntette és a katolikus lelkész előtti kötést államilag érvényes házasságnak ismerte el. Az 1929. év előtt polgári tisztviselő előtt kötött házasság érvénytelenítése ügyében kötött ítélet elismerés az olasz bíróság előtt lefolytatandó delibációs eljárástól függ, amely a külföldi bíróság eljárásának és az általa alkalmazott anyagi jognak, sőt bizonyos esetekben a tényállásnak vizsgálatára is kiterjed.

Portugáliában az 1910. október 3-i törvény nem tartotta fenn a kizárólagos hazai joghatóságot a portugál állampolgárok házassági perében s ennek folytán a külföldi

bíróságnak a külföldön tartózkodó portugál állampolgárok házassági perében hozott ítélete — feltéve, hogy az eljáró bíróság a portugál anyagi jogot tekintetbe vette — Portugáliában hatályos. A fasiszta Salazar-kormány által kötött 1940. évi konkordátum alapján megszűnt a kötelező polgári házasság, a katolikus lelkész előtti kötést államilag érvényes házasságnak ismerték el.

Az ilyen házasságok felbontásának nincs helye, az érvénytelenítési eljárásra pedig a kánonjog szabályai az irányadók. A házasság felbonthatatlanságának vallási elve — amint már fentebb rámutattunk — a magyar közrendbe ütközik, ezért nézetünk szerint a magyar bíróságok a portugál jognak ezt a rendelkezését nem kötelesek alkalmazni és eljárhatnak a csupán katolikus lelkész előtt kötött házasságot kötött portugál állampolgárok házassági bontóperében is.

A spanyol polgári törvénykönyv 42. cikke a katolikusok részére a házasság kánonjogi formáját kötelezően előírta. A köztársasági kormány 1932-ben bevezette a kötelező polgári házasságot és a házasság felbontásának jogintézményét. A Franco-fasiszta kormány 1939-ben ezeket a jogszabályokat hatályon kívül helyezte és a korábbi állapotot állította vissza. A fasiszta rendszernek a leg-
elemibb jogelveket lábbal tipró magatartására jellemzően az 1939 előtt kimondott házassághatóságok hatályát sem ismerik el. A házasságok érvénytelensége ügyében az egyházi szervek a kánonjog alkalmazásával járnak el. Nem ismeri el a spanyol jog külföldi bíróságnak a nemkatolikus spanyol állampolgárok házassági ügyében hozott határozatát sem.

A magyar bíróságokat a mondott vallási jellegű szabályok természetesen nem kötik és így eljárásuknak nincsen akadálya.

Az utóbb tárgyalt három állam, Olaszország, Portugália és Spanyolország házassági jogának alakulása egyébként igen jellemzően mutatja, hogy a fasiszmus miként szövetkezik a klerikális reakcióval és mint semmisíti meg még a polgári demokrácia eredményeit is.

Lényegileg ebbe a csoportba sorolható Izrael is. Ebben az államban ugyanis a válás a házastársak hitfelekezetének szabályai szerint történik. Az izraelita vallási szabályok szerint a házasság felbontása a férj által a nőnek átadott válólevéllel (ghet) történik; a kiállítás előfeltételeinek megtartását az illetékes egyházi szerv ellenőrzi. Izraeli állampolgárok házassági ügyében hozott külföldi bírósági ítélet tehát nem hatályos. A magyar bíróságok eljárásának a már többször kifejtett indokok alapján ez nem képezheti akadályát.

A külföldi bíróság ítéletének elismerését kizárja — bár nem vallási okból — a török jog is. Az 1924. április 22-i törvény 13. cikke török állampolgárookra nézve a házassági bírászkodás kizárólagosságát fenntartja, tehát nem ismeri el külföldi bíróság török állampolgárok házassági ügyében hozott ítéletek hatályosságát.

IV. Hátra van még a nemzetközi vonatkozású házassági perekben alkalmazandó anyagi jog kérdésének tisztázása. Ez a kérdés természetesen csak az olyan házassági perekkel kapcsolatban merül fel, amelyekben mindkét fél igazoltan külföldi állampolgár. Azokban a perekben, amelyekben a magyar állampolgár is van félként érdekelve, valamint a Magyarországon lakó honatlan vagy meg nem állapítható állampolgárságú személy házassági ügyében (az 1952 : 23. tvr. 44. §-ának (2) bekezdése alapján) kizárólag a magyar házassági jog szabályai az irányadók.

Új házassági jogunk nem tartalmaz kifejezett rendelkezést a külföldi állampolgárok házassági ügyében alkalmazandó anyagi jogra vonatkozólag. A kérdést tehát a nemzetközi családjogunkban általában elfogadott anyagi jogi kollíziós normák alapján kell megoldani. Az 1952 : 23. tvr. 16. §-ának (1) bekezdése szerint a házassági anyagi jogi érvényességére nézve a házasuló hazai joga az irányadó. Ugyancsak a személy hazai jogának alkalmazását rendeli más nemzetközi családjogi vonatkozásban az idézett tvr. 17., 19. és 42. §-a. A 44. § (1) bekezdése szerint a személy hazai joga alatt annak az államnak a jogát kell érteni, amelynek az illető személy állampolgára.

A fentiek alapján megállapítható, hogy a magyar nemzetközi családjog az állampolgárságot fogadja el kapcsoló elv gyanánt, a kollíziós norma tehát általában a személy hazai jogának alkalmazását rendeli. Másfelől azonban tekintetbe kell venni, hogy az 1952 : 23. tvr. 45. §-a szerint habár valamely kérdésben a külföldi jog is lenne irányadó, az nem alkalmazható, ha az Alkotmányba vagy a magyar jognak feltétlen alkalmazást kívánó szabályába ütköznék. Véleményünk szerint az 1952 : IV. tvr. 18—21. §-ának a házasság felbontására vonatkozó rendelkezései, amelyek a házasságnak a szocialista felfogás szerinti magas erkölcsi tartalmát, a nő és a férfi egyenjogúságának elvéhez képest két szabad és egyenlő ember önkéntes közösségének jellegét, a kiskorú gyermekek érdekét szolgálják, feltétlen alkalmazást kívánnak, tehát közrendi jellegűeknek tekintendők. Ehhez képest külföldi állampolgár házastársak házasságát is csak a magyar jog által ismert bontóok alapján lehet felbontani. Vizsgáljuk meg, hogy viszonylik ez a tétel a bontóítéletnek a külföldi házastársak hazájában való hatályosságának kérdéséhez.

Nincs probléma e tekintetben a lengyel, a csehszlovák és a bolgár állampolgárok házassági bontóperével kapcsolatban, tekintettel arra, hogy ezeknek a népi demokratikus államoknak új házassági joga a házassági ugyanazon szocialista felfogásának alapján áll, mint a magyar családjogi törvény s így a házasság felbontására vonatkozó rendelkezésekben nincsen a lényegyet érintő eltérés.

Azokban az esetekben, amelyekben a Magyarországon lakó külföldi állampolgárságú házastársak hazai joga a lakóhely jogára, vagyis a magyar jogra utal, a magyar jog kizárólagos alkalmazásának nincs akadálya. Ez az eset áll fenn azon államok állampolgáraival kapcsolatban, amelyeknek hazai joga kapcsolóelvnek a lakóhelyet tekintti. Így az amerikai, brit, dán, izlandi, norvég állampolgárok, valamint a latinamerikai államok állampolgárainak házassági bontóperében saját hazai jogszabályaik a lakóhely anyagi jogának alkalmazását írják elő.

Nem utal ugyan a házastársak lakóhelyének anyagi jogára, de a külföldi ítélet hatályát nem teszi a házastársak hazai anyagi jogának alkalmazásától függővé a román, a német, az osztrák, a belga, a francia, a luxemburgi és a svájci jog. Ezen államok állampolgárainak házassági bontóperében tehát szintén kizárólag a magyar házassági jog szabályait kell alkalmazni.

A házastársak hazai anyagi jogának alkalmazását a hatályosság előfeltételének tekintik a finn, a holland, a portugál és a svéd jog. Az a körülmény, hogy a magyar jognak a házasság felbontására vonatkozó szabályai közrendi jellegűek, nem zárja ki elvileg és teljesen a házastársak hazai anyagi jogának alkalmazását. A

lényeg az, hogy az alkalmazandó külföldi jogban megjelölt és a házasság felbontása iránti kérelem alapjául szolgáló bontóok ne ellenkezzenek a magyar jognak a házasság felbontásáról alkotott felfogásával. Nem szükséges tehát, hogy a házastársak hazai jogában megállapított bontóok teljesen megegyezzenek új családjogi törvényünk szabályozásával, hanem elégséges az, hogy az érvényesített bontóokot megvalósító tényállás a magyar jog szerint is alapot szolgáltatna a házasság felbontására. Természetesen mellőznie kell a magyar bíróságnak a vétkesség megállapítását, mert ez már a magyar jognak feltétlen érvényesülést kívánó elvébe ütköznék. Nem térhet el a magyar bíróság a családjogi törvénynek tartásra vonatkozó szabályaitól (21. §) sem. A magyar bíróság tehát a házastársak hazájának anyagi jogában megállapított bontóokot figyelembe veheti, a házassági köteleket azonban a magyar törvényben meghatározott bontóok alapján bontja fel és az ítélet indokolásában utalhat arra, hogy a megállapított tényállás megvalósította a felek hazai jogában ismert bontóokot is.

Amennyiben a házastársak nem ugyanazon külföldi állam állampolgárai, az esetleg tekintetbe veendő külföldi anyagi jog kérdését, a II. alatt hasonló tényállás mellett a joghatóság megállapításával kapcsolatban kifejtettek alapján úgy kell eldönteni, hogy a magyar joghatóság megállapítása szempontjából érdekelt (tehát Magyarországon lakó) fél hazai anyagi jogára kell tekintettel lenni.

A kifejtett elvek némileg módosulnak a házasság felbontására vonatkozó hágai nemzetközi egyezmény hatálya alá tartozó esetekben. A hágai egyezmény 1. és 2. cikke szerint ugyanis mind a házasság felbontásának megengedettsége, mind a bontóokok tekintetében együttesen kell alkalmazni a házastársak hazai jogát és a bontás iránti kérelem előterjesztése helyének jogát. Az egyezmény rendszere csak annyiban tér el a fent előadottaktól, hogy az egyezmény alkalmazása esetében nem szükséges, hogy a házastársak hazai joga szerinti bontóok a magyar jog szerint is bontóokot valósítsanak meg, hanem elégséges, hogy több bontóok közül az egyiket a házastársak hazai joga, a másikat a magyar jog elismerje. A magyar bíróság a házasságot ilyen esetben is az 1952: IV. tv. 18. §-a alapján bontja fel és a házastársak hazai jogára az ítélet indokolásában utal.

A *lex fori* és a *lex patriae* együttes alkalmazása alól kivételt állapít meg az egyezmény 3. cikke, amely kimondja, hogy úgy a felbonthatóság, mint a bontóokok tekintetében egyedül a házastársak hazai jogát kell alkalmazni, ha azt a kérelem helyének joga megengedi. E rendelkezés Magyarországgal való viszonylatban nem alkalmazható, mert a magyar jognak a házasság felbontására vonatkozó szabályai közrendi jellegűek, alkalmazásuk tehát nem mellőzhető.

Ha a házastársak állampolgársága különböző, a hágai egyezmény 8. cikke szerint utolsó közös hazai

jogukat kell irányadónak tekinteni. A 4. cikk szerint az állampolgárság megváltozása esetén nem lehet még a korábbi állampolgárságuk ideje alatt létrejött oly tényre hivatkozni, amely a házastársak akkori hazai joguk szerint nem képezett bontóokot, de új hazai joguk szerint bontóokot képezne. (Ugyanezt kimondja az 1930: XXXIX. tv.-be iktatott magyar-jugoszláv polgári jogsegélyegyezmény 28. cikke is.) Nem tartalmaz azonban rendelkezést az egyezmény arra az esetre, ha a házastársak állampolgársága kezlettől fogva különböző volt, vagyis sohasem volt közös hazai joguk. Az 1911: XXII. tv.-hez fűzött miniszteri indoklás szerint ennek oka az, hogy az akkori jogállapot szerint a szerzők államok között nem volt olyan, amelynek állampolgársági jogszabályai szerint a külföldi nő a házasságkötéssel ne szerzte volna meg férje hazájának állampolgárságát és ne veszítette volna el ezáltal saját korábbi állampolgárságát. Ez a helyzet azóta megváltozott; véleményünk szerint — egyezményi rendelkezés hiányában — hágai egyezményes állam állampolgáraival való viszonylatban is a házastársak eltérő állampolgársága esetére vonatkozólag a fentebb már kifejtett eljárást kell követni.

Rá kell mutatni még arra, hogy a magyar bíróság csak a magyar jog szerint érvényes házasság felbontása ügyében járhat el. A házasság alaki érvényessége tekintetében az 1952: 23. tvr. 15. §-a a házasságkötés idejében a házasságkötés helyén hatályban volt jogszabályokra utal. A külföldön kötött házasság érvényességére nézve tehát a magyar jog szerint a kötés helyén és idejében hatályban volt külföldi törvény az irányadó. Tehát a házasság érvényességét nem a külföldi házastársak hazájában, hanem a házasságkötés államában hatályos jog szerint kell elbírálni. Ennek alapján a magyar jog érvényes házasságnak tekinti a lelkész előtt létrejött kötetést is, ha létrejöttének helyén és idejében hatályban volt jogszabályok ezt a házasságkötés államilag érvényes alakjának ismerték el. Nem járhat el azonban a magyar bíróság oly állam területén lelkész előtt létrejött kötés felbontása tárgyában, amelynek törvénye szerint a polgári tisztviselő előtti házasságkötés a kötelező, mert ez az illető állam joga és a magyar jog reáutaló szabályánál fogva a magyar jog szerint is matrimonium non existens, nem képez házasságot. Eljárhat ellenben a magyar bíróság oly külföldi állampolgár házastársak házassági bontóperében, akiknek hazai joga csak a lelkész előtti kötetést ismeri el, a házastársak ellenben más állam területén polgári tisztviselő előtt kötötték házasságot.

A házasság felbontásával kapcsolatban kifejtett elvek irányadók lényegileg a házasság érvénytelenné nyilvánítása tekintetében is. A házastársak hazai jogában esetleg ismert, de a magyar közrenddel ellentétben álló (pl. faji, rendi vagy vallási megkülönböztetésen alapuló) érvénytelenségi okokat a magyar bíróság természetesen nem ismerheti el.

Vitányi Béla

Minden haladó szellemű

magyar jogász tagja

a Magyar Jogász Szövetségnek

Haladó nemzetközi jog — demokratikus nemzetközi jog (II.)

(Beszámoló a szegedi nemzetközi jogi ankétról)

A szegedi nemzetközi jogi ankétan elhangzott felszólalások mindegyike általában több problémakörhöz kapcsolódott és számos kérdést érintett. A vita eredményeinek pontosabb és áttekinthetőbb rögzítése érdekében tehát az ankét anyagát nem az egyes felszólalók személye, hanem a főbb vitakérdések szerint csoportosítottuk. Ezek a következők:

1. A nemzetközi jog haladó jellege és a háborúk hatása a nemzetközi jog fejlődésére.

2. A nemzetközi jog gazdasági-társadalmi alapja és a szocializmus, illetőleg a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének szolgálatában álló nemzetközi jogszabályok.

3. A nemzetközi jogszabályok felosztása, a nemzetközi jog szintjei.

4. A szocialista nemzetközi jog fogalma és kialakulása.

5. A belső állami jog és a nemzetközi jog viszonya. Az elhangzott felszólalásokat az alábbiakban részleteztük:

1. Buza László téziseinek a nemzetközi jog haladó jellegére vonatkozó megállapításaival elsőknek *Hajdu Gyula* szállt vitába. Kifejtette, hogy a tézisek erkölcsi javakat jelölnek meg — a nézetek közötti egyenlőséget, a biztonságot, az emberi jogokat — s azután megállapítják, hogy ami ennek megvalósulását elősegíti, az haladó. Ez azonban idealista elgondolás, mert a nemzetközi jog nem valamely erkölcsi alapon kiépített cél szolgálatában jön létre, hanem az osztályharc szüleménye. A haladó nemzetközi jog kérdése csak az alap és felépítmény viszonyának helyes megvilágítása alapján dönthető el. Az alap megteremti a maga felépítményét és ebben a neki megfelelő nemzetközi jogot. Ámde az alap változik, fejlődik, fejlődnie kell tehát a nemzetközi jognak is. A felépítményben foglalt azok a nézetek haladók, amelyek az alap fejlődésének helyes felismerése alapján a fejlődés vonalát követik. A mai helyzetben: a kapitalista rendnek pusztulnia kell és szocialista rend fog kialakulni. Haladók tehát azok a nézetek, amelyek a fejlődés folytán kétségtelenül bekövetkező szocialista rend létrehozását támogatják és elősegítik. Az a haladó nemzetközi jog — ide tartoznak a nézetek, a nemzetközi jogi elvek is, amelyeknek döntő jelentőségük van — amely levonja az alap változásának, fejlődésének következményeit és annak irányába áll. Az ENSZ azért haladó nemzetközi jogi intézmény, mert módot ad a két rendszer békés együttélésére addig, amíg a letűnésre ítélt kapitalista társadalmat szocialista váltja fel, és azért reakciós az Északatlanti Szövetség, mert a kihalásra ítélt imperialista rendszert akarja konzerválni és a szocializmus terjedését, megszilárdulását akadályozni agresszív blokk létrehozása útján.

Bírálta a tézisek által a haladó jelleg megállapítására alkalmazott módszert *Haraszi György* is. A tézisek — mondotta — néhány olyan alapelvet szűrnék le, melyeket a természetjog háttérben álló burzsoa jogászok már igen régen az állam alapjogaiként hirdetnek és lényegileg azt mondják, hogy az a haladó nemzetközi jog, amely ezeknek az alapjogoknak az érvényesülését biztosítja. A kérdésnek ilyen módon, felülről lefelé való felépítése, elvont eszmék felállítására idealista eljárás és semmi köze

a materialista szemlélethez. A kérdést — miként azt *Hajdu Gyula* is megállapította — az alap és felépítmény viszonyának figyelembevételével kell megoldani. Az államon belül nyilván az a haladó jog, amely a termelőkörök fejlettségi fokának megfelelő termelési viszonyok kialakulását elősegíti. A nemzetközi jog is akkor haladó, ha ennek a célnak a szolgálatában áll. Hogyan szolgálhatja ezt a mai nemzetközi jog, melynek alanyai többségükben kapitalista, imperialista államok? Úgy, hogy biztosítja a szocialista és a kapitalista államok békés együttélését, a szocialista államok fejlődését és ennek a társadalmi fejlődés törvényszerűségei folytán feltétlenül a szocialista termelési viszonyok általános győzelmét kell eredményeznie. *Herczeg István* szerint a nemzetközi jog haladó elemei alatt a termelőkörök mai fejlettségi fokának megfelelő egységes és egyetemes nemzetköziség létrehozását, illetve fennállását biztosító szabályok összességét kell érteni, tehát szintén az alap és felépítmény kölcsönhatásában kereste a kérdés megoldását.

A haladó jelleg kritériumainak meghatározása mellett e kérdéshez kapcsolódtak a haladás problémájával összefüggő egyéb vitapontok is, mint a haladó nézetek, elvek hovatartozása, a háborúk hatása és a nép nemzetközi jogalanyiségének kérdései. *Haraszi György* leszögezte, hogy a haladó nézetek nem tartoznak a haladó nemzetközi jogba, mivel ez azt jelentené, hogy az államok akaratától független nemzetközi jog is van. Az ú. n. általános jogelvek kétségtelenül részei a nemzetközi jognak, ezek azonban általánosan elfogadott nemzetközi jogszabályokat tartalmaznak. *Gál Gyula* hozzászólása értelmében feltétlenül különbséget kell tenni »elvek« és »általános jogelvek« között. Az utóbbiakat a Nemzetközi Bíróság Szabályzatának 38. cikke a viszályok eldöntése során alkalmazandó források között sorolja fel. A tézisek kirekesztő álláspontja nem ezekre vonatkozik, hanem olyan elvekre, amelyek általános elismertetéséről még éles harc folyik és amelyek a nemzetközi jog szempontjából ma még legfeljebb postulátumoknak tekinthetők. El kell kerülnünk, hogy nemzetközi jogként tárgyaljunk olyan önmagukban helyes, haladó tételeket, amelyek nemzetközi szokásjognak vagy általános jogelveknek még nem tekinthetők.

Heves vitát váltott ki a téziseknek az a megállapítása, hogy a haladás ügyének a nemzetközi jogban rendszerint a háborúk adtak lökést. *Hajdu Gyula* szerint ez a felfogás közel áll ahhoz, mely a »frischer Krieg« jelszava alatt a háború emberemésítő hatásáról beszél. A társadalmi fejlődés ugrásszerű előbbrevívója a forradalom és bizonyos írók a háborút a nemzetközi élet forradalmának szeretik minősíteni, ez a beállítás azonban merőben hamis. *Vas Tibor* rámutatott arra, hogy a háborúkra vonatkozó megjegyzés ellenkezik a marxizmus-leninizmusnak a proletárforradalomra és a háborúkra vonatkozó tanításával. A háborúk az imperializmus viszonyai között elkerülhetetlenek, az egyes konkrét háborúk azonban elkerülhetők és nekünk ezt a békemozgalom célkitűzéseinek megfelelő álláspontot kell hirdetnünk, nem pedig azt, hogy a háború a haladást előidéz, kívánatos valami. Az imperializmust a proletárforradalom fogja megdönteni, nem pedig a háború. Részletesen foglalkozott hozzájárulásában ezzel a kérdéssel *Bokor Péterné*. Kifejtette,

hogy a marxizmus-leninizmus tanításai szerint a háborúk keletkezésének oka a kizsákmányoláson alapuló társadalmi és gazdasági rendben rejlik. Az igazságos, nem hódító, felszabadító háború eredményeként a nemzetközi jog haladó jellegű fejlődése következik be, míg az igazságtalan, hódító háború nem hoz létre haladó jellegű nemzetközi jogszabályokat. A háborúk a hadijog fejlődésére — jellegüktől függetlenül — kétségtelenül kihatnak, ez a fejlődés azonban nem a háború eredménye, hanem éppen a háború borzalmainak következményeként jön létre és így, noha okozati összefüggésben áll a háborúval, semmiesetre sem írható annak javára. Minden háború a befejezését követő fogyverszüneti- és békeszerződések révén gyarapítja ugyan a nemzetközi jog tétéles anyagát, ez a gyarapodás azonban önmagában nem jelenti a nemzetközi jog haladását. A nemzetközi jog haladó jellegű fejlődéséről csak akkor beszélhetünk, ha az igazságos háború befejezésével egészben vagy részben igazságos célok valósulnak meg. Hangsúlyozni kell azt is, hogy az igazságos háború sem fogható fel — különösen napjainkban — nemzetközi kapcsolatok demokratikus alakulása, illetve a haladó nemzetközi jog fejlődése egyedüli eszközének.

Herczeg István kifejtette, hogy szemben áll azzal a felfogással, mely szerint a nemzetközi jog szabályainak érvényesülését még ma is végső sorban egy vagy több állam fizikai kényszere biztosítja és ezzel közvetve az agresszív háborút még ma is jogérvényesítő eszköznek vagy jogi száncióknak foglalja el. Az államok egyedileg vagy kollektíven alkalmazott önszegélyének jogi kényszerként való felfogásáról legfeljebb a nemzetközi jog multbeli, fejletlen állapotában lehetett szó. A nemzetközi jog érvényesülését biztosító tényezők között ma már számításba kell vennünk az egész világra kiterjedő békenozgalmat is, mint reális, szervezett erőt, melynek működése a nemzetközi közösség fenntartására, sőt haladotabb típusú nemzetközi közösség, az egységes és egyetemes nemzetközi közösség létrehozására irányul.

A haladó jelleg kérdéséhez kapcsolódik az a vita is, mely a nemzetközi jog alanyairól kibontakozott. A téziseknek azzal a tételével szemben, mely szerint állami szervezetben maga a nép a nemzetközi jog alanya, *Vas Tibor* hangsúlyozta, helytelen az a felfogás, mely az államot az embereket összefogó kollektív szervezetnek tekinti és az állam szerepénél: az a téves beállítás vezet el a nép nemzetközi jogalanyiságának feltételezéséhez, annak ellenére, hogy ma a nemzetközi jogalanyok többségét kitevő burzsoa államokban az uralkodó osztály akarata érvényesül és nem a dolgozó népe. *Herczeg Géza* hozzászólásában kifejtette, hogy a nemzetközi jog alanyai — a szovjet és a népi demokratikus nemzetközi jogászok teljesen egységes álláspontja szerint — az államok, nem pedig a nép akár állami szervezetben, akár azon kívül. Az olyan szervezet, amely csak diplomáciai képviselőre hivatott személyekben él, nem állam, és az államiság ismérveinek hiánya miatt nem alanya a nemzetközi jognak. Kétségtelen, hogy állam lakosság nélkül nem képzelhető el, ez azonban nem teszi a népet a nemzetközi jog alanyává. Az ellenkező álláspont végső következményeiben természetes személyek nemzetközi jogalanyiságának elismeréséhez, Scelle elméletéhez vezet, aki szerint a nemzetközi jog alanyai természetes személyek és az államok tulajdonképpen ezeknek a természetes személyeknek, a lakosoknak, a népnek megbízottai, illetve képviselői. Ez az elmélet a nemzetközi jog alapvető sajátosságát, államközi

jellegét tagadja s ezért a leghatározottabban el kell utasítani.

2. *A nemzetközi jog felépítmény jellegével és gazdasági alapjának kérdésével Hajdu Gyula* foglalkozott behatóan és leszögezte, hogy nincs az alapnak külön nemzetközi jogi, vagy általában jogi felépítménye. A felépítmény egységes egész, melynek természetesen vannak különböző részei, így többek között nemzetközi jogi része is. Ha elfogadnánk azt az álláspontot, hogy létezik egy önálló nemzetközi jogi felépítmény, ebből az következne, hogy a nemzetközi jog, mint felépítmény két alapról nő ki, mert hiszen kapitalista és szocialista államok meg egyezésének terméke, tehát a két gazdasági rend együttesen hozta létre. Ez a felfogás azonban tarthatatlan. A felépítmény az alap által létrehozott filozófiai, vallási, politikai, jogi stb. nézetek és intézmények teljessége, amely az alapra visszahatva, erősíti azt. Mind a szocialista, mind a kapitalista alapnak kialakult a maga felépítménye és e felépítményen belül létrejött az alapnak megfelelő nemzetközi jog is. Amde a nemzetközi jog csak az államok megállapodása alapján jöhet létre és kötelezheti azokat. A két rendszer együttlétezésének korszakában a kapitalista és szocialista államok között állandó kapcsolatok fejlődnek ki, amelyek szabályaira nézve megállapodtak. Ez annyit jelent, hogy mindkét alap felépítményében helyet foglal a mindkét rendszerű államok kapcsolatait szabályozó nemzetközi jog, vagyis a nemzetközi jog a felépítmények közös részét alkotja. Ez a nemzetközi jog szolgálja mindkét alapot, mivel egy adott történelmi helyzetben jött létre, a fejlődésnek abban a szakaszában, amikor az egyenlőtlen fejlődés törvénye következtében kapitalista és szocialista államok léteznek egyidejűleg. Ez a nemzetközi jog szolgálja a szocialista alapot, mert lehetővé teszi a különböző rendszerű államok békés együttélését, márpedig a szocializmus építéséhez a béke fenntartására van szükség, de szolgálja a kapitalista alapot is, mert az imperialista kormányok elként elhíthették a béke biztosítását követelő népekkel, hogy békepolitikát folytatnak, tehát megerősíthették helyzetüket. A nemzetközi jogi intézmények részei az ő felépítményüknek. De újabban igyekeznek azokat abból eltávolítani, mert most már nem szolgálják az alapot, a monopolkapitalista rendet.

Rézei László felszólalásában kiemelte, hogy több fontos kérdésben Buza László és Flachbarth Ernő álláspontjával ellentétes eredményekre jutott és ennek okát főként abban látja, hogy ők az egységes nemzetközi jogot két egymástól elszakított alap felépítményének tartják. Ez a szemlélet jogosan egy meghatározott államban élő társadalom felépítményének vizsgálatánál, az egyetemes nemzetközi jog azonban nem magyarázható meg, mint olyan felépítmény, amelyet két egymással ellentétes alap, egymással ellentétes tendenciák támogatására és szolgálatára hívtak életre. Olyan országra nézve, amelyek kormánya nem folytat rendszeres gyarmatosító, hódító politikát, nem kell bizonyítanunk, hogy az államok békés együttélését biztosító egyetemes jellegű szabályozást miért fogad el magára nézve kötelezőnek. Más a helyzet egy imperialista országnál, melynek gazdasági viszonyai-ból elkerülhetetlenül következik más országok és különösen az elmaradott országok népeinek leigázása és rendszeres kifosztása. Erre a kérdésre csak akkor tudunk választ adni, ha az adott imperialista ország gazdasági életének elszigetelt vizsgálata helyett a nemzetközi viszonyokat és a világméretű gazdasági életet vesszük vizsgálá-

lat alá. Az egyetemes jellegű nemzetközi szabályok létrejöttét csak a gazdasági élet világméreteiben történő egységes vizsgálata magyarázhatja meg. Ezek a szabályok létrejöttük idején az egységes világgazdasági élet és az ezen belül kialakult erőviszonyok tükröi. Az alap nem a termelés, hanem a gazdasági élet. Az egyetemes nemzetközi jog alapja a gazdasági élet világméreteiben, vagyis a világgazdaság. Ezalatt nem valami elképzelt, absztrakt társadalmi formációt kell érteni, hanem egy adott történelmi korszakban a nemzetközi életben részt vevő valamennyi állam gazdasági-társadalmi formációjának összességét, a gazdasági, uralmi és erőviszonyoknak, a versengésnek és az együttműködésnek a szövevényét. A világ gazdasági életének folyamatában jönnek tehát létre az államok között azok a gazdasági viszonyok, amelyek egy adott korszak egyetemes nemzetközi joga felépül.

A nemzetközi termelés nem más mint absztrakció — fejtette ki hozzászólásában *Herráth Róbert* — és ezért nemzetközi termelési viszonyok sincsenek. Olyan értelemben tehát, ahogy az egyes államok vonatkozásában »a gazdasági alapról« beszélnünk, nemzetközi viszonyok között nem lehet szó »nemzetközi gazdasági alapról«. A nemzetközi gazdasági alap ugyanis nem nemzetközi termelési viszonyokból, hanem nemzetközi forgalmi viszonyokból tevődik össze, melyeknek alapja az, hogy a kapitalizmus fejlődése során áruviszonyok alakultak ki. A nemzetközi jog vonatkozásában gazdasági alapról tehát csak differenciált értelemben beszélhetünk, mert ellenkező esetben az egy államra vonatkozó gazdasági alap — jogi felépítmény összefüggést mechanikusan, nemzetközi jogi viszonyokra alkalmazva hamis analógiának esnénk áldozatául.

Kifejtette *Herczeg István*, hogy a jogot, mint felépítményt csak megfelelő áttétellel lehet a gazdasági alapról kiindulva magyarázni. A belső jogban ez az áttétel az állam, míg a nemzetközi jogban az államoknak kevésbé szervezett, de lényegileg fennálló alakulata, a nemzetközi közösség. A nemzetközi közösség az a keret, mely lehetővé teszi az államok közti áruforgalmat, a nyersanyagok és termékek, a gazdasági és kulturális javak cseréjét. Minél fejlettebbek azonban a termelőerők, annál inkább és annál szélesebb körben van szükség az áruforgalomra, az anyagok és termékek, a gazdasági és kulturális javak cseréjére. Úgy, ahogy belső állami vonatkozásban a termelőerők fejlődése új termelési viszonyokat kíván — adott esetben a magántulajdon megszüntetését — úgy a nemzetközi közösségben a termelőerők fejlődése a nemzetközi közösség egyetemességét, az elnyomó törekvések megszüntetését, a szuverén államok valóságos egyenlőségét kívánja.

Az alap-felépítmény kérdéséhez kapcsolódott az a probléma is, hogy miként érvényesülnek gazdasági alaptörvények különböző nemzetközi egyezményekben. Buza László téziseiben ugyanis kifejtette, hogy az egyetemes nemzetközi jog nem tartalmazhat olyan szabályt, mely akár a szocializmus, akár a kapitalizmus gazdasági alaptörvényének szolgálatában áll. *Réczei László* vitába szállt ezzel a megállapítással és leszögezte, hogy olyan nemzetközi szabály, mely kifejezetten biztosítaná a maximális profitot és az elmaradott országok népeinek leigázását s kifosztását stb., nincs, de nem is volt. A szocializmus gazdasági alaptörvényét kifejező szabállyal másként áll a dolog, mert ilyen nemzetközi jogszabály létezik, mint pl. az Atlanti Charta 4. és 5. pontja, az Egyesült Nemze-

tek Alapokmányának a szociális haladásról, a magasabb életszínvonalról, a nagyobb szabadságról és az alapvető emberi jogok tiszteletéről szóló rendelkezései.

Herczeg Géza véleménye szerint az Atlanti Charta célja az volt, hogy a rá való hivatkozással széles antifasiszta koalíciót lehessen létrehozni a Szovjetuniótól az Egyesült Államokig. Ez a koalíció létre is jött, ez a körülmény azonban nem tette a Chartát a szocializmus gazdasági alaptörvényének közvetlen megvalósítójává. A szocializmus gazdasági alaptörvényének szolgálatában álló nemzetközi jogszabályokat azok között a szerződésekközött kell keresnünk, amelyeket a szocialista államok kötöttek egymással gazdasági és politikai kapcsolataik kiépítése és megszilárdítása érdekében.

3. A harmadik kérdéscsoportot a nemzetközi jog anyagának körülhatárolása, a kétoldalú szerződések hovatartozása, valamint az univerzális nemzetközi jog jellege és fejlődésének perspektívái, illetőleg ezek megvitatása képezte.

A nemzetközi jognak területi hatály szerint való felsőbb és alsóbb szintre helyezését bírálta hozzászólásában *Katona Péter*, mivel ez a belső államjogi rendszeréhez hasonlít. Ez utóbbiban a legfőbb államhatalmi szervek által kibocsátott jogszabályok a jogrendszeren belül magasabb szinten vannak, mint az országos főhatóságok, vagy a helyi tanácsok által kibocsátott rendeletek. Ez a rendszer azonban, mely a belső állami jogban helytálló, nem alkalmazható a nemzetközi jogra. Az állam határain belül a hatalom egységes, a nemzetközi jog azonban nem egységes, közös hatalom alatt álló, hanem egymástól független, szuverén hatalmak kapcsolatait rendezi. A nemzetközi jognak felsőbb és alsóbb szintre való bontása tehát ellentétben áll a nemzetközi jog szocialista meghatározásával és afelé a burzsua elmélet felé hajlik, amely a nemzetközi jogot államok feletti jognak tekinti. Az univerzális és partikuláris jog között csak területi hatály tekintetében van és lehet különbség, mivel a nemzetközi jog valamennyi szabálya egyforma jogerejű és egyik sincs a másiknak alárendelve.

Nem fogadta el *Katona Péter* azt a tételt sem, hogy a két állam között kötött szerződés nem tartozik a nemzetközi jog anyagába. A két állam között létrejövő szerződés nem mindig inter alios acta harmadik államra nézve, mert pl. a békeszerződések rendelkezései, területi változások stb. harmadik államokat is érintenek a diplomáciai kapcsolatok vagy a legnagyobb kedvezmény elve szempontjából. Véleménye szerint a nemzetközi jog anyagába tartoznak azok a nemzetközi szerződések is, amelyek kulturális vagy műszaki jellegű kérdéseket rendeznek, *Hajdu Gyula* sem osztotta azt a nézetet, mely szerint nem beszélhetünk egyes államok nemzetközi jogáról. Ez az álláspont nem állja meg a helyét. Minden állam kiépíti a maga jogrendszerét, ehhez pedig hozzátartoznak azok a normák is, amelyek külső kapcsolatait rendezik. Ez a szóban forgó állam nemzetközi joga. Az egyes államok nemzetközi jogában sok az azonos rész, de kétségtelenül beletartoznak a kétoldalú egyezmények is.

A szerződések tartalmi megkülönböztetésével kapcsolatban *Nagy Attila*¹ kifejtette, hogy a szocialista és a kapitalista államok egymásközötti nemzetközi szerződésai saját gazdasági alapjuk felépítményének tekintendők. A kétoldalú nemzetközi szerződések, véleménye szerint, a nemzetközi jog anyagába tartoznak, kivéve természetesen az ügyintéző szerződéseket. Ha a bilate-

¹ Hozzászólását írásban nyújtotta be.

rális egyezményektől megvonnánk a nemzetközi jogi jellegét, nem tárgyalhatnánk a nemzetközi jogban azokat a haladó szellemű rendelkezéseket, amelyeket a forradalom után Szovjetország egy szomszédaival kötött. *Haraszi György* helytelenítette a jogalkotó és jogügyleti szerződések megkülönböztetését, melyet a szovjet jogtudomány is elvet. Korovin helyesen jegyzi meg, hogy minden szerződés jogi normát létesít, csak arról lehet szó, hogy egyesek szűkebb, speciális jellegűek, mások viszont tágabb, nagyobb jelentőségű kérdésekre vonatkoznak.

Ami már most az univerzális nemzetközi jog kérdéséről illeti, *Récei László* kifejtette, hogy számos, az univerzális nemzetközi jogba tartozó szabályt tartalmaz az ENSZ Alapokmánya, s hogy a népi demokratikus államok, noha jelentős részük nem tagja még az ENSZ-nek, ezeket a szabályokat elfogadják és nemzetközi életükben alkalmazzák. *Nagy Attila* és *Herczegh Géza* az ENSZ Alapokmányának univerzális jellege mellett foglaltak állást. Az ENSZ tagállamainak száma jelenleg 60, további 14 állam azonban a felvételi kérelem benyújtásával már elismerte az Alapokmány rendelkezéseit. Az ENSZ jelenlegi tagjai és a felvételüket kérő államokon kívüli nemzetközi jogalanyok — mint pl. Németország és Japán — különleges helyzetben vannak, tehát az Alapokmány rendelkezéseinek egyetemességét nem bonthatják meg.

Az univerzális nemzetközi jog — szövegbe le *Récei László* az előkészítő anyag egyik megállapításával szemben — nemcsak eljárási jog, hanem döntő mértékben anyagi jog is e azért az az állítás, hogy az államok együttélésének technikai előfeltételeit biztosítja, nem fogadható el. Jogtudományunk nem tekintheti az egyetemes nemzetközi jog minden államot egyaránt kötelező rendelkezéseit technikai szabályoknak és ugyancsak helytelen a nemzetközi jog összeszűküléséről beszélni — amint azt *Buza László* és *Flachbarth Ernő* teszik — mert a haladó nemzetközi jogot nem a jogszabályok száma szerint kell lemérni, hanem tekintetbe kell venni azt is, hogy a haladás csirája már önmagában véve is hatalmas feszítő erő és történelmi szükségszerűséggel dönti el a retrográd elemek sorsát. A Szovjetunió fennállása óta a nemzetközi jog haladó elemei csak erősödtek és a második világháború alatt az egyetemes nemzetközi jog nem szűkült és nemcsak hogy erősödött, hanem szabályai számban is megnövekedtek és szokásjogból írott joggá fejlődtek.

Hozzászólásában *Pulay Gábor* mindenekelőtt arra mutatott rá, hogy a Szovjetunió és a népi demokráciák között létrejött szerződési rendszer és az ebben a viszonylatban alkalmazott jogelvek nem tekinthetők regionálisnak. Nem a földrajzi elhelyezkedés a lényeges, hanem a társadalmi és gazdasági rendszer azonossága. Helytelen az imperialisták között létrejött blokkokról is, mint regionális megállapodásról beszélni. A Szovjetunió által kötött szerződéseket és a Szovjetuniókat az egyes nemzetközi jog rendszerével szemben tanúsított magatartásukat a politikai helyzet és az adott történelmi szakasz politikai vonatkozásaival összhangban kell konkrét vizsgálat tárgyává tenni. Az első világháború után a Szovjetunió egyetlen szocialista alanya volt a nemzetközi jognak. Az imperialista államoknak a Szovjetunióval szemben követelt politikájára lényegében azt a konstanzt zsinaton megfogalmazott elvet tükrözte, miszerint «fides non est habenda cum infidelibus», vagyis a kapitalista államok közötti viszonylatban kialakult jogelvek nem vonat-

koznak a Szovjetunióra. Mint ismeretes, ez a politika csúfosan megbukott. A Szovjetunió magatartását a régi egyetemes nemzetközi jog iránt a következőkben lehetne összefoglalni: a) a szocialista állammal össze nem férhető kötelezettségeket semmisnek nyilvánította (koncessziók, kapitulációk stb.); b) új jogszabályokat és intézkedéseket hozott létre (határbiztosok, kereskedelmi képviseltek); c) az univerzális nemzetközi jog legnagyobb részét átvette és a régi formákat új tartalommal töltötte meg. Ezzel az volt a célja, hogy a régi «közös» formák felhasználásával biztosítsa a két rendszer békés együttélését. A szovjet források ismételtelen rámutattak arra, hogy a békés együttéléshez semmi különös új dologra nincs szükség, csupán arra, hogy az államok a nemzetközi jogi intézményeket azok eredeti hivatásának megfelelően gyakorolják. (Pl. az amerikai kormány tartsa be az elődei által megfogalmazott Monroe-elvet és ne avatkozzék be más államok belügyeibe.) Az univerzális nemzetközi jog ilyen felfogása a másoik világháború után a kapitalizmus általános válságának második korszakában sem változott. Az európai és az ázsiai népi demokráciák kialakulása a Szovjetunió mellett, nem jelenti az univerzális nemzetközi jog szabályainak összezsugorodását; a Szovjetunió és a népi demokráciák között nem azért alakult ki új szerződési rendszer, hogy felborítsa az univerzális nemzetközi jogi intézményeket. Az univerzális nemzetközi jog összeszűkülésének tényként való elfogadása bizonyos veszélyekkel jár. *Schwarzenberger*, a közismert reakciós jogász, többek között a következőket mondja: «Az ENSZ nem lehet valódi világhozzájárulás magja, hiszen a benne résztvevő államoknak nincsen szerkezeti azonosságuk.» *Schwarzenberger* szerint a szerkezeti azonosság hiánya miatt nem volt értelme emberi jogokról szóló rendelkezést felvenni a békeszerződésekbe, mivel ilyen rendelkezések csak az Atlanti Paktum vagy az Európai Tanács keretében hatályosulhatnak. Ugyanezt a következtetést vonja le az ENSZ emberi jogok nyilatkozatáról is. Mindezek a tendenciák szembefutnak azzal a történelmi folyamattal, mely éppen a nemzetközi jog közös, általánosan elfogadott univerzális elveinek felhasználásával törekszik a tartós béke és biztonság fenntartására. Veszélyes és a döntő politikai kapcsolatok mellett a gazdasági kapcsolatok és az ezekkel szorosan összefüggő nemzetközi magánjogi normák szempontjából is. Nem érlele a Szovjetuniókat és a népi demokráciáknak, hogy a hatályos nemzetközi jogi szerződésekben foglalt rendelkezések megsértésének sorozatát a nemzetközi jog univerzális részének összeszűkülésének tekintve fogja fel és valamilyen közelebbiről meg nem határozott módon szembeállítsa vele a békétábor államai között kialakult nemzetközi jogot. Az univerzális nemzetközi jog és a részleges nemzetközi jog közötti szintkülönbségről beszélni mindenestre helytelen.

4. Ezzel elérkezünk a szegedi ankét vitáinak gyűjtőpontjához, a *szocialista nemzetközi jog* kérdéséhez. Ennek vizsgálata során a hozzászólók mindenekelőtt annak a terminológiai kérdésen túlmenő problémának a tisztázására törekedtek, hogy milyen elnevezést használjanak a békétábor államainak megjelölésére.

A népi demokratikus államok is szocialista államok, mondotta *Vas Tibor*. Leninnek és az ő tanításai nyomán Visinszkijnek a szovjet államra vonatkozó tanításait alkalmazni kell a népi demokráciák viszonylatában is. Azok a népi demokráciák, amelyek a fordulat évén túl-

jutottak, amelyek a népi demokratikus fejlődés második szakaszába léptek, ahol a proletárdiktatúra érvényesül, szocialista államok és minden egyéb megkülönböztetés, mely a népi demokráciáktól eltérő a Szovjetuniótól, nem tekinthető helyesnek. *Haraszi György* Leninnek 1918 januárjában tett nyilatkozatára hivatkozott, aki a következőket mondotta: »Messez vagyunk attól, hogy akárcsak a kapitalizmustól a szocializmusig tartó átmeneti időszakot befejezzük... de kötelességünk megmondani, hogy a mi szovjet köztársaságunk szocialista köztársaság...« A Szovjetunió és a népi demokráciák között tehát csak fokozati különbségről lehet szó. A Kínai Népköztársaság népi demokratikus jellege sem vitatható. A Kínai Népi Politikai Tanácskozó Testület programjának 1. pontja szerint a Kínai Népköztársaság az új demokrácia, vagyis a népi demokrácia állama, a munkásosztály vezette népi demokrácia diktatúráját valósítja meg, amely a munkások és parasztok szövetségén alapul. A Német Demokratikus Köztársaságról a politikai helyzet különleges jellege miatt még nem mondhatjuk el ugyanezt, de a fejlődés kétségtelenül hasonló és ezért semmiesetre sem állítható szembe a népi demokráciákkal.

A döntő kérdést illetően, vagyis, hogy beszéljünk-e, beszélhetünk-e szocialista nemzetközi jogról, *Hajdu Gyula* kifejtette, hogy a nemzetközi jog általános és egyaránt kötelezi a szocialista és a kapitalista államokat. A demokratikus államok kapcsolataiban kifejlődőben vannak egy jövőbeli szocialista nemzetközi jog csírái, de ezek még csak csírák. Külön szocialista nemzetközi jog nem alakulhat ki addig, amíg az államok jelentékeny része kapitalista. Nagy különbség van azonban az általános nemzetközi jog alkalmazása terén, mert a szocialista államok megvalósítják egymásközötti kapcsolataikban a nemzetközi törvényességet, míg az imperialista államok kijátszák és meghamisítják azt. Tehát ugyanazon szabályoknak más-más módon történő alkalmazásáról és nem pedig partikuláris vagy regionális nemzetközi jogról van szó.

Nem értett egyet *Rézei László* azzal az állásponttal, hogy a szocialista államok egymásközötti kapcsolataiban új, szocialista tartalmú nemzetközi jog állott elő. Véleménye szerint az egyetemes nemzetközi jog valamennyi szabálya maradéktalanul érvényesül a béketábor országainak egymásközötti kapcsolatában. Nincs egyetlen olyan nemzetközi jogszabály, mely szocialista jellegénél fogva tőkés állam számára elfogadhatatlan, s ha elismerjük, hogy a béketábor országainak nemzetközi kapcsolatait rendező jogszabályok alkalmasak a tőkés államokkal való kapcsolataik rendezésére, nem fogadható el az a következtetés, hogy szocialista nemzetközi jog alakult volna ki, még kevésbé az, hogy ez az egyetemes nemzetközi jognak valamilyen elkülöníthető része lenne. Egyszóval: nincs »szocialista« nemzetközi jog, ellenben a nemzetközi jognak azokat a szabályait, amelyek az államok demokratikus együttműködését rendezik — csak a szocialista államok tartják be. Ezért nincs két nemzetközi jog s ezért sérti a nemzetközi jogot az imperialista államok magatartása. A referátum fejtegetéseinek értelme szerint a nemzetközi jog formailag univerzális, tartalmilag regionális. A régiók a két világpiac szerint elkülönülnek és van a szocialista világpiacnak és a tőkés világpiacnak egy-egy regionális joga. Ez azt jelentené, hogy a szocialista államok a nemzetközi életben két fajta jog alapján állanak. Az egyik csupán a

saját testükre van szabva, a másik a különösképpen összehúzóult egyetemes nemzetközi jog, mely a tőkés államokkal való kapcsolatok alapja. Ha a nemzetközi jog demokratikus szabályai csak a parciális szocialista nemzetközi jog szabályai, akkor ezek megsértése alól már clevo felmentést adunk az imperialista államoknak. A nemzetközi jog ezzel szemben egységes és annak alapvető rendelkezései a nemzetközi életben résztvevő valamennyi államra kötelezőek, akár szocialista, akár tőkés állammól legyen szó.

Nincs kétféle nemzetközi jog — szögezte le hozzászólása során *Herzeg István* is — csak kétféle tendencia a nemzetközi jog fejlődésében. Ehhez képest nem beszélhetünk egyrészlől szocialista, másrészlől kapitalista nemzetközi jogról, mert ezzel magunk is a világpiac kettészakítására irányuló és a termelőerők mai fejlettségi fokával ellentétes törekvések szolgálatába állnánk.

A szocialista államok joga — fejtette ki *Vas Tibor* — szocialista jog s a jogrendszer egységéből következik, hogy a maga egészében szocialista még akkor is, ha ezen belül egyes jogágak nem egyforma fejlettségi fokot értek el. Kétségtelen, hogy a nemzetközi jog is a jogrendszerbe tartozik, habár ezen belül mint külön jogágot emeljük ki. A szocialista államok között tehát feltétlenül kialakulnia kell lennie egy olyan nemzetközi jognak, mely mint szocialista jellegű jog érvényesül. E szocialista jellegű jog viszonya az univerzális nemzetközi joghoz külön, részletes vizsgálatot igényel. *Herzeg Géza* álláspontja szerint a szocialista nemzetközi jog kérdése szorosan összefügg a nemzetközi jog körülhatárolásának problémájával. Ha a csupán két állam között kötött szerződéseket is a nemzetközi jog részének tekintjük, szocialista nemzetközi jog létezését aligha vonhatjuk kétségbe, mert ugyan milyen jellegűnek minősítjük a Szovjetunió és Magyarország között kötött barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést, mely két szocialista állam egyezménye, két szocialista alap felépítményének része. Ez a szocialista nemzetközi jog nem ellentétes az egyetemes nemzetközi joggal, meglete nem gyengíti az egyetemes nemzetközi jognak a két rendszer békés együttélésének biztosítására irányuló szerepét, az elvezés a szocialista államok közötti nemzetközi jogi kapcsolatok osztályjellegére és azok tartalmára utal.

5. A nemzetközi jog és a belső állami jog viszonyának kérdésével kapcsolatban is élénk vita alakult ki. *Herzeg Géza* szerint aligha tagadható, hogy a nemzetközi jognak és az állami jognak vannak érintkezési pontjai, közös elemei, hogy közöttük bizonyos kölcsönhatás áll fenn, tehát nincsenek mereven elválasztva egymástól, azonban helytelen az állami jog és a nemzetközi jog egymáshoz való viszonyában valamiféle alá- vagy fölérendeltségi kapcsolatot keresni. A prunátus kérdésnek erőszakolása elsősorban a jogelmélet kérdése, a jogi világkép egységesítésére irányuló burzsoa jogtudomány problémája. A nemzetközi jog konkrét kérdéseinek a megoldásához nem szükséges a belső jog és a nemzetközi jog valamiféle alá- vagy fölérendeltségi viszonyából kiindulni. *Gál Gyula* hozzászólásában megállapította, hogy a kérdés a nemzetközi jog tudományában aránylag új keletű. A kezleti természetjogi monizmus felfogását tükrözte az angol jog sokat idézett tétele: »International law is part of the law of the land.« Ugyanezt a tételt azonban a dualizmus elmélete is be tudja illeszteni a maga rendszerébe, amikor annak eredeti formájában nincs többé értelme. Ha valamely állam

belső joga szerint — írja Oppenheim — a nemzetközi jogot egészben vagy részben az ország jogának tekintik, ez csak belső szokás vagy törvény útján lehetséges és ilyenkor a nemzetközi jog megfelelő szabályai adaptio útján egyszersminl a belső jog szabályaivá válnak. » Hogy a nemzetközi jog primátusát hirdető monizmus a Nemzetek Szövetsége Egyezségokmányára 15. cikkének 8. bekezdésére a maga tételestjogi igazolásaként hivatkozik, úgy idézi a dualista tan egyes burzsoa alkotmányoknak a nemzetközi jog receptiójára vonatkozó rendelkezéseit. A referátum tételeinek nyilvánvalóan semmi közülük a természetjogi monizmushoz és nem jelenthetik a belső jog primátusa tanának elfogadását, azonban — miként ezt a vita több hozzászólója is megjegyezte — nehezen határolhatók el attól. A referátum helyesen hangsúlyozza, hogy a nemzetközi jog és az államon belüli jog közt mindenkor szoros kölcsönhatás van, a nemzetközi jog és a belső állami jog viszonyának kérdése azonban még részletes kidolgozásra vár.

A tézisek szerint az az elmélet, melynek értelmében egyes nemzetközi jogszabályok az államokat akarattuktól függetlenül kötelezik, a status quo fennmaradását szolgálják. *Haraszi György* kifejtette, hogy ez az elmélet nem a nemzetközi jog statikus jellegének fokozására törekszik, hanem egészen más célokat tűz maga elé. Egyik magalapolója, Alvarez, a korfui ítélethez fűzött egyéni véleményében azt mondta: »Ma a társadalmi függőség, továbbá a közérdek elsőbbsége következtében az államokat számos szabály köti anélkül, hogy akarattuk abban résztvevő volna.« Ezt a tételét abból vezeti le, hogy a szuverenitás már nem abszolút és nem egyéni joga az államoknak, tehát nem statikus jellegűt akar adni a nemzetközi jognak, hanem azt az imperialista érdekeknek megfelelően kívánja átalakítani, a világállam létrehozása céljából.

Ezzel a megállapításokkal lezárhatjuk a részletkérdések vitáját. *Kovács István* már nem ezekkel kapcsolatban, hanem a tézisek és az ankét általános jellegére vonatkozólag tett kritikai megjegyzéseket. Maga a tézis, mint műfaj — mondta — bizonyos pongyolaságra készíti a szerzőt, helyesebb lett volna tehát, ha Buza László egy-két döntő kérdést ragadott volna ki és az azokról készített összefüggő, tanulmányyszerű feldolgozásokat vitatott volna meg. A tézisek legfőbb hibája a problémafelvetés spekulatív jellegében keresendő, az általánosból haladnak a különös felé, gondolatmenetüket azonban konkrétumokkal egyáltalán nem, vagy nem eléggé támasztják alá. Konstrukciójuk hasonló egy olyan épülethez, melynek az emeletein dolgoznak, holott még a földszint sem készült el. Ez a módszer önmagában véve is az idealizmus veszélyével jár. A Szovjetunió Kommunista Pártjának XIX. kongresszusa tanításából kellett volna kiindulni, abból a tényből, hogy a világ két táborának békés együttműködése lehetséges és meg kellett volna vizsgálni, melyek azok a nemzetközi jogi elvek, amelyek a békés együttélést szolgálják. Az egyetemes nemzetközi jog terén a szocialista és a kapitalista nemzetközi jog megkülönböztetése napjainkban inlokotalan és helytelen.

Ezután került sor a tézisek, illetőleg koreferátumok szerzőinek *vizonvulása*ira. Elsőnek *Buza László* összegezte az elhangzott bírálatokkal kapcsolatos észrevételeit. Kifejtette, hogy munkájának eredeti témája a szocialista államok egymásközötti nemzetközi kapcsolatai voltak. E munka tematikájára a lektorok észrevételeket tettek s ezekre ő válaszolt. Ezek az észrevételek szolgál-

tattak okot a jelen ankét összehívására. Az ankét címét nem ő választotta. A tézisek a lektorok által vitássá tett kérdésekkel foglalkoznak. Ezzel áll összefüggésben az a körülmény, hogy a tézisek túl sok és nagyrészt össze nem függő kérdést ölelnek fel, és hogy a haladó jelleg problémáját elhagyoltan tárgyalják. Az a tétel, miszerint a haladó nemzetközi jog ugyanazokat a törekvéseket tükrözi, amelyek az államon belüli jogot haladóvá teszik, a kettő közötti összefüggést kívánta hangsúlyozni és nem idealista alapon megállapítani a haladás kritériumát. Nézete szerint a nemzetközi jog haladó jellegét nem valami közeli cél alapján, hanem elvi alapokon, és pedig ugyanolyan kritériumoknak megfelelően kell megállapítani, mint amilyenek az államon belüli jogot is konkrét esetben haladóvá teszik. Nem volt szerencsés a téziseknek az a mondata, hogy a haladás ügyének rendszerint a háborúk adtak lökést, mert csupán a győzelemmel végződő igazságos háborúk mozditják elő közvetlenül a nemzetközi jog fejlődését. Min ten háború társadalmi és gazdasági változást idéz elő. Az I. világháborúban magalakult, a II-ban hatalmasan megerősödött a Szovjetunió s ez döntően befolyásolta a nemzetközi jog fejlődését. Kétségtelen, hogy az állam a nemzetközi jog alapja, az állam azonban nem üres hatalmi szervezet, hanem a nép szervezete — ha nem is szükségképpen a dolgozó népé! — tehát mint az emberek bizonyos közössége, alapja a nemzetközi jognak, mert egyébként nem beszélhetnénk a népek vagy a nemzetek önrendelkezési jogáról. Az univerzális nemzetközi jogot semmiesetre sem szabad változatlan tekinteni, mert ebből az következne, hogy a szocialista államok kialakulása semmi újat nem hozott az univerzális nemzetközi jog terén, noha a hozzászólók hangsúlyozták, hogy a Szovjetunió és a többi szocialista állam és a régi nemzetközi jogi formákat új tartalommal töltik meg. Hogyan lehet azonban ebben az esetben a régi nemzetközi szabályok változatlan fennmaradásáról beszélni? Végül a nemzetközi jog és az állami jog viszonyának kérdésére átérve hangsúlyozta, a tézisek nem azt állították, hogy a nemzetközi jog az államon belüli jog része, hanem azt, hogy a nemzetközi jog más államokkal szemben szükségképpen közös része a jogrendszernek, az államra vonatkozó jogszabályok egy része.

Az ankét jelentőségére mutatott rá *Flachbarth Ernő* és hangsúlyozta, hogy megrendezése régi hiányosságot küszöböl ki. A nemzetközi jogban ugyanis több alapvető elv is problematikus. Az ENSZ Alapokmányának azokat a rendelkezéseit, amelyek korábban kialakult szokásjogi szabályokat rögzítettek, illetőleg amelyek későbbi gyakorlat folytán szokásjogi szabályokká váltak, ő is az általános nemzetközi jog körébe tartozónak tekinti. A regionális nemzetközi jog nem azonos a partikuláris vagy speciális nemzetközi joggal. Minden regionális nemzetközi jogszabály egyben partikuláris norma is, de nem minden partikuláris szabály egyben regionális is. A jogalkotó és a jogügyleti szerződések közti éles különbségtélt már csak azért sem helyesli, mert sokszor ugyanabban a szerződésben jogalkotó és jogügyleti rendelkezések egyaránt találhatók. Még e tan szerint is lehetnek azonban kétoldalú jogalkotó szerződések és az általános nemzetközi jogszabályok kialakulásának útja is igen gyakran az, hogy az új nemzetközi jogi elvet először kétoldalú szerződés foglalja magába, majd azt mind több és több szerződés veszi át. A koreferátumnak az a megállapítása, mely szerint az általános nemzetközi jogszabályok száma azóta, amióta a kapitalista gazdasági rend mellett a

szocialista gazdasági rend is fennáll, esőként, úgy értelmezendő, hogy az első szocialista állam a kapitalista államok közötti viszonyban az ő keletkezése előtt kialakult általános nemzetközi szokásjogi szabályok közül csak azokat ismerje el, amelyek a demokráciával, a haladással és a békével nem ellenkeznek. Ez nem ellenkezik azzal a megállapítással, hogy az első szocialista állam megalakulása után a haladó elemek az általános nemzetközi jogban erősödtek. A szocialista államok közötti viszonyban keletkezett ama nemzetközi normák közül, amelyek tartalmilag különböznek a kapitalista államok közötti nemzetközi jogtól, megemlíti a kereskedelmi képviselők és határbiztosok intézménye mellett a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát is, mely jóllehet nyílt szerződés, eddig kizárólag a szocialista államok közötti viszonyban hatályos. Kapitalista és szocialista nemzetközi jogról különösen azóta beszélünk, amióta a szovjet kormány a sztálini nyelvtudományi munkákkal behatóan foglalkozott. Kozsevnyikov a SZGP. 1951. évi 6. számában a kapitalista nemzetközi jog keletkezéséről és minden ország általános, szocialista nemzetközi jogáról írt, Gergenevskij pedig kifejtette, hogy a nemzetközi jog szocialista alanyai közötti viszonylatban a nemzetközi jognak kétségtelenül új elvei, intézményei alakultak ki.

Válaszában *Vitányi Béla* a nemzetközi szerződések tartalmi megkülönböztetésére, valamint a kétoldalú nemzetközi szerződések kérdésére vonatkozó hozzászólásokra reflektált. Abban a kérdésben, hogy milyen jogviszonyok tartoznak a nemzetközi jog anyagába — mondotta — a szovjet jogtudomány álláspontja sem egységes. Lunc professzor pl. kifejti, hogy a nemzetközi magánjog nemzetközi jogi jellege mellett nem szolgáltat értvet az, hogy annak az anyagnak egy részét nemzetközi szerződések szabályozzák. A maga részéről nem tudja elfogadni, hogy az államok közötti valamennyi kapcsolat, pl. műszaki szabványok rendszeresítése, ingatlan vagy egyéb dolgok megvásárlására tartalmilag a nemzetközi jog anyagába tartozzék. Mindenesetre tekintetbe kell venni azt is, hogy az alanyi jog nem azonos szükségképpen a tárgyi joggal. Az a körülmény tehát, hogy valamely nemzetközi szerződésből nemzetközi jogosítványok és nemzetközi kötelezettségek keletkeznek (alanyi jogi értelemben), nem jelenti még feltétlenül azt, hogy a szóbanlévő szerződés nemzetközi jogot alkot (tárgyi jogi értelemben). A pontos causa divisionis megtalálása további kutatás feladata. Annak a körülmény kérdésnek a megválaszolása, hogy a két állam közötti kapcsolatok mennyiben képezik a nemzetközi jog anyagát, annak bővebb vagy szűkebb értelemben való felfogásától függ. Elfogadható az az álláspont is, hogy minden államnak megvan a maga különleges nemzetközi joga. Azzal a megjegyzéssel szemben, hogy a két állam közötti békeszerződés folytán létrejött területi változásokat harmadik államok elismerni kötelesek, le kell szögezni, hogy a nemzetközi jog egyik alaptétele, miszerint az államok csak saját tényeikkel szerzhetnek nemzetközi jogosítványokat, illetőleg vállalhatnak nemzetközi kötelezettségeket. Ennek tagadása a nemzetközi jog alapjának, a szuverenitásnak tagadását jelentené.

A zárszóban *Szabó Imre* rámutatott arra, hogy az ankét eredeti címe, a »Haladó nemzetközi jog« mögött számos más kérdés húzódott meg. A két legfőbb probléma a haladó nemzetközi jog és a szocialista nemzetközi jog kérdései voltak. A haladó jelleg további vizsgálatát bizonyára megkönnyítené, ha nem a haladó nemzetközi jog-

ról általában, hanem a nemzetközi jog haladó elveiről beszélünk, amelyeknek körét a Szovjetunió és a szocialista államok gazdagítják, az imperialista államok pedig megtagadni törekcsenek. A hozzászólók többségének véleménye szerint szocialista nemzetközi jog nincs és erről beszélni helytelen, voltak azonban a másik álláspontnak is képviselői. Véleménye szerint a nemzetközi jogászoknak annak bemutatására kellene törekedniök, hogy miként gazdagítja a Szovjetunió a nemzetközi jogot új és új haladó elemekkel. A vita során kiderült az is, hogy a nemzetközi jog felépítmény jellegének, gazdasági alapjának elsőrendű fontosságú kérdése még mindig nem nyer végleges tisztázást és egyes hozzászólásokban olyan nézetek is felmerültek, amelyek nem lehet elfogadni. Nézetek szerint a nemzetközi jognak nincs valamiféle sajátos világgazdasági alapja és nem lehet az egy államon belüli termelési viszonyok analógiájára világgazdasági termelési viszonyokra következtetni. Helytelennek tartja azt a felfogást is, amely a nemzetközi jog alapját a nemzetközi forgalmi viszonyokban látja. Az alap fogalmából nem szabad kizárni az embereket, az osztályokat és azt dolgok közötti viszonyként felfogni. A háború állítólagos nemzetközi jogfalkasztó hatását még szigorúbb bírálathoz kell alávetni és az ilyen tételeket határozottan vissza kell utasítani. A nemzetközi jog újonnan felvetődött kérdéseivel kapcsolatban nézete szerint ügyelni kell arra, hogy a történelemben teljesen új, eddig ismeretlen tényezőket és jelenségeket ne fektessünk automatikusan a nemzetközi jog régi rendszerének és fogalmainak Procrustes-ágyába.

A fentiekben természetesen nem térhettünk ki az ankét folyamán elhangzott felszólalásokban felvetett valamennyi gondolatra. A rendelkezésre álló, erősen korlátozott terjedelem miatt csak a legfőbb, leginkább vitatott kérdéseket tárgyaló részeket foglaltuk össze és azokat is igyekeztünk a lehetőséghez mérten lerövidíteni. A vita éles volt, határozott, de mindig elvi síkon vetette fel és tárgyalta az egyes kérdéseket. Az ankét jelentőségét legjobban az a tény világítja meg, hogy a felszabadulás óta most került sor első ízben ilyen nagyszabású tudományos nemzetközi jogi ankét megszervezésére, valamint az a körülmény, hogy a szegedi vitán a nemzetközi jognak újszólván valamennyi magyar művelője részt vett; sőt azon a Magyar Tudományos Akadémia és az Eötvös Loránd Tudományegyetem más jogágak területén működő dolgozói közül is számosan jelentek meg. Az ankét megrendezéséért tehát köszönet és elismerés illeti a Jogtudományi Állandó Bizottságot és Buza Lászlót, a szegedi nemzetközi jogi tanszék professzorát. Az ő munkájuk tette lehetővé a magyar nemzetközi jogtudomány számos fontos kérdésének felvetését, illetve tisztázását. A vita legfőbb eredményeként leszögezhetjük, hogy a magyar nemzetközi jogtudomány főfeladata mindenekelőtt a két társadalmi és gazdasági rendszer békés együttélését szolgáló egyetemes nemzetközi jogszabályok és intézmények jelentőségének feltárása és konkrét kérdéseinek tanulmányozása. Ennek a feladatnak a betöltése érdekében a nemzetközi jognak komoly, gyakorlati jelentőséggel bíró elvi kérdéseit kell a marxizmus-leninizmus elméletül tanulmányozása alapján, a szovjet jogtudomány eredményeinek felhasználásával a jogi elemzés szabadságában és pontosságában kifejezésre jutó magas tudományos színvonalon feldolgozni.

Pulay Gábor, Herczegh Géza
(Állam- és Jogtudományi Intézet)

Jogászi munkánk hiányosságairól

A szocializmus építésében, a párt- és kormány-programm megvalósításában jelentős feladatok megoldása vár a jogászokra. — A dolgozó nép életszínvonalának állandó emelése érdekében gazdasági életünk területén nagyon fontos szervezési feladatokat kell megoldanunk. A gazdasági szervező tevékenységhez olyan jogszabályokra, törvényekre, rendeletekre van szükség, amelyek segítik a gazdasági alap fejlődését — megszilárdítják az állami, terv- és munkafegyelmet, melyek biztosítják a dolgozók jogait, világosan és érthetően meghatározzák köteleességeit. Fejezzük ki jogszabályaink a dolgozó nép akaratát, emeljék anyagi és kulturális életének színvonalát.

Az előttünk álló hatalmas munkához az elmélet és gyakorlat szoros kapcsolatának megteremtéséhez össze kell fogni jogtudósainknak, jogszabály-szerkesztő és gyakorló jogásznak legjobbjainak, mert csak az eddignél jobb együttműködés által tudjuk fokozni eredményeinket, szerzhethünk megbecsülést munkánknak és hivatásunknak.

A párt- és kormányprogram megvalósítása során már eddig is értünk el jelentős eredményeket és azt tapasztalhatjuk, hogy társadalmi és tudományos életünk egyre nagyobb figyelmet szentel most a szocialista törvényesség megszilárdítása érdekében kifejtett jogászi munkának. Legjobb jogtudósaink tanulmányait (Szabó Imre, Világhy Miklós) közli pártunk elméleti folyóirata, a Társadalmi Szemle, melynek januári számában Markója Imre elvtárs ismertette az állam és jogtudományunk helyzetéről és feladatairól a Magyar Tudományos Akadémián rendezett vitát. Jogtudományi életünk képviselői kitárták és ablakokat és az építő kritika és önkritika szellemében beszámoltak jogtudományunk legfontosabb hiányosságairól. Az Akadémián megtartott vitát azonban szélesebb alapokra kell helyezni. Jogtudósaink kívül a felszabadulás óta jelentősen megnőtt azoknak a gyakorló jogászoknak a száma, akik szívügyüknek tekintik a szocialista jog fejlesztését, akik részt akarnak venni abban a harcban, amelyet a jog fegyverével vívunk a maradiság ellen, az épülő szocializmusért.

Ezt az írást vitacikknek szántam, szeretnék konkrét formában is rámutatni néhány olyan hibára, amelyet ki kell küszöbölnünk. Szeretném, ha jogtudósaink figyelemre méltatnák azokat a gyakorlati szempontokat, amelyeket csak egy gyakorló jogász ismerhet meg közelről, az életből. Nem érzem magam hivatottnak, hogy átfogó értékelet adjak — rövid tanulmány keretében — így nem beszélek jelentős eredményeinkről, pl. arról a fejlődésről, amit a Munkatörvény módosítása jelentett a dolgozók érdekében. Igyekszem viszont azokról a hibákról beszélni, melyeket gyakorlati jogászi munkám során tapasztaltam. Jogi munkánk árnyoldalainak élesen vetített kontúrjai magukban is érzékelhetők a napos oldalt, azt a törekvést, hogy egész rendszerünk, így jogi intézményeink, szabályaink is a dolgozók szebb és jobb életét szolgálják.

Elsősorban azokról a hiányosságokról szeretnék beszélni, amelyeket a jogszabályok alkotásánál tapasztaltam. A rendeleteket, minisztériumi utasításokat a dolgozók tízezreinek kell végrehajtani. Rendkívül fontos tehát, hogy kiküszöböljük ezen a területen a jogi munka

hiányosságait. Vannak még olyan jogszabályaink, amelyek gátolják a dolgozók jólétének növelését. Például az új forgalmialó-rendelet (345/1954. P. M. utasítás) egyes kisipari termelőszövetkezetek forgalmia lóját bizonyos cikkeknél felemelte. Ennek következtében — miután a fogyasztási árak változatlanok maradtak — a szövetkezetek nem hajlanak egyes hiánycikkeket termelni, melyeket keresnek a fogyasztók.

Az 1953. szeptember 6-i árszállítás eltörölte a gramofon fényűzési forgalmiadóját, míg az új forgalmiadó-rendelet 10%-os fényűzési forgalmiadót állapított meg erre a cikkekre. Nem igényel bővebb magyarázatot, hogy ma az árak leszállítására kell törekelnünk, nem emelésre. Az ilyen hibák mutatják, hogy milyen helytelenül alkalmazzuk az elméletet a gyakorlatban, hogy nem ismerjük és alkalmazzuk a kormányprogramot és nem tudjuk felhasználni az árképzésnél az értéktörvény tudatosan a szocializmus gazdasági alaptörvénye érdekében.

De beszélni kell azokról a jogszabályokról is, amelyeknek a társadalmi tulajdon védelmét kellene szolgálniuk. A vállalati vagyon számbavételét az évvégi leltározások során végzik. A leltározások idejében 1953. XII. 29-én jelent meg a Tervgazdasági Értesítőben az O. T. 2.500/264—1953. sz. rendelete egyes árszabályozási kérelmek kezeléséről. Ez a rendelet megváltoztatta a kereskedelemben az árrést egyes szakmákban. Ez természetesen kihatással volt a leltári értékelésre, a már kész 1954. évi I. negyedévi áruforgalmi, pénzügyi stb. tervekre. Telefonok, táviratok tömege nyomán újabb utasítás, hogy a rendeletet nem kell végrehajtani. Ezen rendelet szerint (2. §) »a közfogyasztás célját szolgáló cikkek eddig érvényben volt fogyasztói árai nem változnak«, 1954. január 1-től azonban az O. T. által közzétett Egységes Termék- és Árjegyzék árai kötelezők (1. §). Ebben viszont a cikkek egész tömegének ára megváltozott. A Termékjegyzéket 1954. január 12—16. között küldték szét, a január 1-i leltár után. A számlázásoknál ezzel kapcsolatban az árvilág egész légiója keletkezett. Miután pedig a Termékjegyzék megváltoztatta az eddigi cikkesoport-besorolásokat is, bizonytalanná és zavarossá tette a leltározási utasítások eredményét, amely pedig alapját képezi a vállalatokra bízott társadalmi vagyon elszámolásának. A több-kevesebb jól megszervezett értékkönyvelés is megbízhatatlanná vált az úrközségben. Az ilyen módon szerkesztett és közzétett jogszabályok nem segítik elő a társadalmi tulajdon nyilvántartását és védelmét.

Gyakori hiba a jogszabályalkotásnál, hogy nem vizsgálják meg a végrehajtásának előfeltételeit — megvan-e a végrehajtáshoz szükséges létszám, technikai berendezés, a jogszabály szövegét meg tudják-e érteni azok, akiknek azt végre kell hajtani stb.

Ezért nem tudják pl. helyesen végrehajtani és alkalmazni az 1954. évi anyaggazdálkodási rendeletet (2.500—222/1953. C. T. sz. r.) és nemcsak a vállalatok, de még felsőbb szervek részéről is temérdek hiba és mulasztás tapasztalható ezen a téren, mert a rendeletet nem értik meg azok, akiknek alkalmazni kellene. Más szerkesztet és szövegezt igényel pl. egy számvitelre vonatkozó utasítás, amelyet képzett könyvelési és számviteli szakembereknek kell végrehajtani és más szerkesztési mód-

szer kell alkalmazni olyan jogszabálynál, amelynek végrehajtását anyagbeszerzők, gondnokok stb., tehát jogi tudással, magasabb szakmai képzettséggel nem rendelkező dolgozók hajtanak végre. Az anyaggyártózkodási rendelet 4. § 4. és 5. bekezdése pl. azt mondja: »Amennyiben a jelen utasítás eltérő rendelkezést nem tartalmaz, a gyártózkodás körébe vont termékekre kötött szerződésekre a 206/1951. M. T. sz., illetőleg az ezt módosító és kiegészítő rendeletek rendelkezéseit kell alkalmazni. Amennyiben a jelen utasítás és az egyes termékekre vonatkozó szakmai szállítási feltételek között eltérés mutatkozik, a szerződés kötés (megrendelés, igazolás) időpontja, a szerződés időtartama és megíratása tekintetében a jelen utasítás, egyebekben a szakmai szállítási feltételek rendelkezései az irányadók.« A rendelet többi kuszaságáról, nehezen érthető részeitől nem is beszélek, de ahhoz, hogy valaki össze tudjon hasonlítani egy 94 oldal terjedelmű rendeletet 6–8 szállítási szerződésre vonatkozó rendelettel és 60–80 szakmai szállítási feltétellel, még az általános jogi ismeretek sem elegendők, ehhez a jogi képzettséggel bíró dolgozóknak is elmélyülten kell tanulmányozni a vonatkozó szabályokat. Jogszabályok összehasonlító elemzése bonyolult jogi munka és erre a gyártózkodási rendeleinél lépten-nyomon szükség van, annyi *indokolatlan* eltérés mutatkozik a szállítási szerződések általános szabályozásával szemben. Az anyaggyártózkodás a legfontosabb és legszűkebben rendelkezésre álló termékek elosztását szabályozza. Ezt a Szovjetunióban szervesen beépítették a szállítási szerződési rendszerbe, ezért tartom indokolatlannak, hogy nálunk olyan lényegesen eltérő eljárási szabályokkal és határidőkkel dolgozzunk. Ötözlő, bonyolult szervezés és szabályozás helyett tökéletesebben tudnánk gyártózkodni, ha gyártózkodás alá vont termékek tervezésének eddigi módszereit megjavítva a pontos és szabatos tervszámok alapján köthetnék meg az érdekelt szervek, vállalatok egymással a szállítási szerződéseiket.

A szállítási szerződésekre vonatkozó jogi szabályozás általában betölti rendeltetését. A különböző, 206/1951. M. T. sz. rendelet-módosításoknak azonban még nem sikerült kiküszöbölni teljesen a bürokráciát. Például a rendelet 66. §-a alapján egészen helytelen, bürokratikus gyakorlat alakult ki. Ha az áru sérülten, hibásan érkezik meg helyközi szállításnál, hiába lehet megállapítani és bizonyítani a hiba jellege, természete alapján, hogy az áru minőségi hibája már a vasútra történt feladásnál megvolt és gyártási okokra vezethető vissza, a megrendelő kénytelen először a MÁV-ot perelni és csak akkor fordulhat a gyártó, a szállító ellen, ha a nyilvánvalóan alaptalan igényt a MÁV Bevételeellenőrzési és Kártérítési Hivatala, majd pedig a Közlekedési Döntőbizottság elutasította. Ez az eljárás eltart rendszerint jónéhány hónapig, közben az áru vagy megrekedt a kereskedelmi vállalat raktárában, vagy pedig rossz minőségben is forgalomba hozták. A kereskedelmi vállalat ilyenkor nehéz probléma előtt áll és nem tudja, mikor követ el kisebb hibát, ha a hiányok, amelyet követelnek a fogyasztók — visszatartja hosszú hónapokig, amíg az összes hatóságok a minőségi hiányosság miatti vitát eldöntik, vagy pedig akkor, ha rosszminőségű, de a forgalomban hiányzó árut eladja.

A szállítási szerződések teljesítése, illetve nem megfelelő teljesítése után a jogvitás ügyek intézésének, a kötbérezésnek eredetileg az volt a célja, hogy a terv és szállítási fejelem megszilárdítása érdekében a szerződő

feleket a szállítások pontos teljesítésére szorítsa. Azt tapasztaljuk azonban lépten-nyomon, hogy a teljesítés elmaradásának oka a vállalatok elégtelen nyersanyag-ellátása, felsőbb szervek helytelen tervezése, úgyhogy a teljesítés elmaradásának igazi okai a legtöbb esetben a szerződő feleken kívül esnek, a szerződő felek lényegében nem felelhetnek a szállítások elmaradásáért. A jogvitás ügyek eldöntésére hivatott hatóságok a legtöbb esetben vizsgálják, hogy a szerződő felek milyen adminisztratív intézkedéseket tettek a szerződések teljesítésével kapcsolatban, értesítették-e egymást a szállítás akadályáról stb. Ilyen módon a szállítási szerződéses eljárás ahelyett, hogy a szállítások elmaradásának valódi okát tüzetesen felderítette volna és a felelősség kérdését felsőbb szervek helytelen működésével kapcsolatban tisztázná — hovatovább a szerződő felek adminisztrációjának vizsgálatává alakult át. Erre kétségtelenül szükség van, azonban az adminisztrációs vizsgálatok közben elhalványul az eljárásnak igazi célja és az olyan kötbéreknek, amelyeket akadályközlő értesítések elmaradása, vagy egyéb adminisztrációs hibák miatt szabnak ki, nincs meg az a feszítő erejük, amellyel a szerződő feleket a szerződések maradéktalan teljesítésére szoríthatná. Véleményem szerint a döntőbizottságoknak minden esetben meg kellene vizsgálni a szállítás elmaradásának okát és ezen a téren szerzett tapasztalataikat általánosítva a hiányosságokat, felsőbb szervek mulasztása esetén a mulasztó szervezet, vagy személyt jelenteni kellene arra illetékes hatóságoknak.

Ehelyett a legtöbb esetben az történik, hogy a vizsgálat megtartására azt a szervezet kéri fel, amelynél a hiba felmerült. Az ilyen vizsgálat gyakran nem elég eredményes.

A jogászok a jelenlegi gyakorlat mellett meddőnek érzik azt a hatalmas munkát, amit a vállalati dolgozók, jogászok, döntőbizottságok és bíróságok a szállítási szerződésekkel kapcsolatban végeznek. Meddő és értelmetlen ez a munka mindaddig, amíg a jogvita eldöntésére hivatott hatóságok a szerződések nem teljesítése miatti felelősséget kizárólag a szerződő felek körén belül vizsgálják. A vállalatok rendszerint nem tehetnek arról például, hogy felsőbb szervek a tervezésnél nem alkalmazzák a mérleget, a termelési terveket nem egyeztetik az anyagtervvel és nem arra építik, így a kiadott tervszámok alapján létesített szállítási szerződéseket a szerződő felek nem tudják belső tartalommal megtölteni. A szerződő felek viszont kénytelenek az akadályközlésre vonatkozó és hovatovább bürokratikusá vált rendelkezések értelmében az akadályközlő értesítések százait kiküldeni, sőt gyakran akkor is küldenek akadályközlő értesítést, amikor a szállítási akadály elhárítására megvan a lehetőség, csak azért, hogy a kötbér alól mentesüljenek. Ilyen körülmények között azt tapasztaljuk, hogy a vállalatok az adminisztratív intézkedéseket nem annyira a pontos nyilvántartás, mint a felelősség elhárítása érdekében végzik el. A szállítási szerződési rendszernek rendkívül nagy és fontos a népgazdasági jelentősége, ezért nem szabad engednünk, hogy a szállítási szerződések belső tartalom nélküli papírszerződések maradjanak, ezért szükségesnek tartom az eljárási szabályok felülvizsgálását és bürokratikus sallangoktól való megtisztítását.

A jogászai munka értékelésénél első sorban a jogszabályszerkesztési munka hiányosságairól kellett beszélnem, ehhez szervesen kapcsolódtak a jogalkalmazás hibái is.

A jogszabályok helyes szerkesztésével és jó alkalmazásával tudjuk közvetlenül is szilárdítani az állami fegyelmet, a szocialista törvényességet, hathatósan előmozdítani a kormányprogram végrehajtását. A már említett kirívó példák általánosítani nem lehet és nem is volna helyes, mert a hibák nem jellemzők általában jogszabályaink szerkesztésére. Mindenesetre megállapíthatjuk, hogy jogtudósaink nem foglalkoznak elég mélyrehatóan azokkal a gyakorlati és közvetlenül megoldásra váró kérdésekkel, amelyeket jogilag szabályoznunk kell. Ebből következik, hogy jogszabályaink elkészítésénél nem tudjuk még felhasználni a jogtudományi kutatómunka eredményeit. Ahhoz, hogy a tudományos kutatómunka eredményeit alkalmazzuk a jogszabályok szerkesztésénél és alkalmazásánál, tudósainknak fokozottan foglalkozniuk kell olyan kérdések tudományos és elvi elemzésével, amelyek feltétlenül szükségesek ahhoz, hogy a szocializmus építésének mai szakaszában sikeresen meg tudjuk valósítani a reánk váró és a gazdasági szervező munka területén jelentkező jelentős feladatokat.

Sürgősen javítani kell a jogszabályszerkesztési munka elméleti színvonalát és módszereit. Ahogyan az akadémiai vita is rámutatott, szorosabb kapcsolatot kell teremteni az elmélet és a gyakorlat között, alaposabban kell tanulmányoznunk pártunk elméletét, elsősorban a politikai gazdaságtant. Az eddiginél sokkal szorosabb együttműködést kell kiépíteni a jogtudósok és a gyakorló jogászok között, a gyakorló jogászokat be kell vonni a jogszabályszerkesztői és a tudományos munkába.

Eddig is előfordult ugyan, hogy jogszabályok tervezetét a minisztériumi jogi osztályok kiküldötték észrevételezés végett vállalati ügyészek és jogi előadók részére. A gyakorlati jogászok az ilyen tervezetet megtárgyalták a gazdasági szakemberekkel és észrevételeikben arra is kitértek, hogy a tervezet hogyan hajtható végre. Ezeket az észrevételeket azonban nem vették mindig figyelembe, ezért egyes jogszabályoknak írásbeli jellegük van, amelyek a gyakorlatban nem hajthatók maradéktalanul végre. Még gyakoribb hiba, amikor az észrevételekre olyan rövid határidőket adnak, hogy a tervezettel nem marad idő elmélyülten foglalkozni. De az sem tartozik a ritka esetek közé, amikor a tervezeteket véleményezés, észrevételezés végett ki sem küldik. Szóval a rendelet-szerkesztő jogászok és a gyakorlati jogászok között nem alakult ki még a valóban építő, gyümölcsöző együttműködés.

A Szovjetunióban járt elvtársak beszámoltak arról, hogy ott fontosabb jogszabályok megalkotása előtt a tervezetet kiadták a legjobb tudományos és gyakorlati jogászokból alakult bizottságoknak, melyek hónapokon keresztül minden szempontból alaposan megvitatják, megvizsgálják, hogy a jogszabályt hogyan lehet az életben megvalósítani, ezzel kapcsolatban széles körben vitákat rendeznek nem jogász gazdasági szakemberek bevonásával és megkérdezik azoknak az egyszerű embereknek a véleményét is, akiknek a jogszabályt majd végre kell hajtani. A bizottságok ilyen módszerrel a jogszabály közzététele előtt megismerik a tömegek véleményét. Így a jogszabályszerkesztés széles tömegbázisra támaszkodik. A gazdasági élet különböző területén működő szakemberek és dolgozók a viták során olyan új szempontokat vetnek fel, amelyek a jogszabálytervezet készítői az írászatuk mellett nem is gondolhattak. A végtelen sokrétű és sokoldalú

életviszonyok szabályozásánál olyan sokféle szempontra kell felfigyelni, hogy a tömegek véleményére szükség van. Már pedig a jogszabályok túlnyomó részét nem tárgyalják meg a dolgozó nép képviselői az országgyűlésen, éppen ezért a minisztériumok rendeletszerkesztésénél is érvényre kell juttatni a szovjet tapasztalatok szerint helyes fenti módszert.

De beszélni kell a Munkatörvénykönyv módosításáról, az 1953. évi 25. törvényerejű rendeletről is. A felszabadulás óta megjelent egyik legjobban megszerkesztett jogszabály. Ha a dolgozók ismerni akarják jogukat és kötelességeiket, ebben a törvényerejű rendeletben rendezve és összefoglalva megtalálhatnák mindent. Nem kell kikeresniök a régi Munkatörvényt, összehasonlítani a módosítással, az egységes szerkezet, a világos és érthető szövegezés megkönnyíti a jogszabály megismerését és alkalmazását, tartalma az eddigi szabályozásnál jobban gondoskodik a dolgozók jogos érdekeinek védelméről. De még ennek az egyébként szerintem igen jó jogszabálynak is vannak hiányosságai. Például nem vette át azt a helyes szovjet módszert, hogy a szovjet jogszabályok általában keret-szabályokat adnak. Leszögezik a jogi elveket világosan és félreérthetetlenül, de a szabályozott kört nem zárják le. Ha bizonyos eseteket felsorolnak, a felsorolás csak példálódzó (exemplificatív) és nem zárt (taxatív). Az élet a jogalkotó és szabályozó által előre nem látható végtelen sok döntésre váró vitás esetet produkál. Taxatív felsorolás mellett nem lehet a különböző esetek mindegyikét a taxatív felsorolásokban szabályozott módon rendezni. Például a Munkatörvénykönyv módosítása taxatív felsorolja azokat az eseteket, amikor a vállalat a dolgozónak felmondhat. Előfordulhat azonban, hogy a dolgozó jóbizeműen végzi a munkáját, holott a munkaszerződés legfontosabb tartalmában, a munkakörre és bérre vonatkozólag nem állapodtak meg. Ha ilyen esetekben a munkajogviszonyt eredetileg érvénytelennek tekintjük, a dolgozót indokolatlan joghátránnyal sújtanánk, még akkor is, ha a vállalat az általa elvégzett munkát megfizeti. Elvesztenő ugyanis a munkaviszonyának jogfolytonosságát — csökkenne a szabadságideje.

A Tudományegyetem munkajogi tanszéke által rendezett ankéton az az álláspont alakult ki, hogy ilyen, vagy hasonló esetekben a munkaszerződés eredeti érvénytelenségének megállapítása helyett a dolgozó érdekeinek sérelme nélkül leghelyesebb felmondást alkalmazni. A vállalat viszont csak a Mt. 29. §-a alapján mondhat fel, kizárólag az ott taxatív felsorolt esetekben.

A gyakorlatnak tehát ki kell terjeszteni a Mt. 29. §-ának körét, ami elvileg annyit jelent, hogy a szokás-jog módosítja a törvényt. Ez a szocialista törvényesség szempontjából nem helyes.

A Munkatörvénykönyv módosításának alkalmazása során jelentkező nehézségeket úgy lehetett volna elkerülni, ha a törvény kidolgozásában még szélesebb, nagyobb kollektíva vett volna részt, az előkészítés még gondosabb és alaposabb lett volna.

Az elmélet és a gyakorlat szorosabb kapcsolatának megteremtése érdekében jelentős eredményként könyvelhetjük el az együttműködésnek azt a formáját, amely az egyetem különböző tanszékeinek szakköri értekezletein, munkaközösségeiben alakult a tudományos dolgozók és a gyakorló jogászok között. A munkajogi tanszék által rendezett ankétokon a Minisztérium

bértíkárságának dolgozói tudósainkkal és gyakorló jogászaink nagy kollektívájával együtt színvonalas és eredményes megbeszéléseken vitatják meg azokat az elvi és gyakorlati problémákat, amelyek a Munkatörvénykönyv módosítása után a jog alkalmazása során felmerülnek.

Ezeknek az iránytmutató munkaközösségi értekezleteknek azonban az a hiányossága, hogy nem egyszer a munkába bevont gyakorló jogászokat az élettől elvonatkoztatott elvi kérdések boncolgatásával foglalkoztatják. Számos olyan fontos elvi kérdés van, amelyet elemeznünk és tisztáznunk kell. Ezek mellett az elvi kérdések mellett azonban a tudományos és gyakorló jogászközből alakult munkaközösségeknek elsősorban azokkal a problémákkal kellene foglalkozni, amelyek a kormányprogram megvalósítása során a szocialista törvényesség megszilárdítása, a társadalmi tulajdon védelme, az állami fegyelem, munkafegyelem, tervfegyelem és szállítási fegyelem megszilárdítása érdekében ma munkánk előterében kell, hogy álljanak. A jogtudományi munka terén is fel kell tárunk az eddig rejtett tartalékokat. A jogtudománnyal hivatásszerűen foglalkozó tudósokon, egyetemi tanárokon kívül be kell vonni a tudományos munkába a legjobb gyakorló jogászokat, akiknek önbizalmát csökkenti, hogy sem a jogtudomány művelésében, sem a jogszabályok megszerkesztésében nem vehetnek olyan mértékben részt, ahogyan ezt indokolná az a lelkesedés, az a kezdeményező készség, amellyel a problémákat szeretnék megoldani. De amikor egésznapos gazdasági munkájuk után a rendelkezésükre álló szabad időt, gyakran az éjszakát is fel kell használniuk arra, hogy egy-egy kérdést elmélyülten tanulmányozhassanak és feldolgozhassanak, ezenkívül még meg kell küzdeniök azokkal a nehézségekkel is, amelyek a tanulmányuk nyilvánosságra való hozatalát gátolják. Jogi tudományos tanulmányok publikációs lehetősége egyébként is szűk, de a rendelkezésre álló kereteket többnyire a jogászoknak egy szűk köre foglalja le a maga részére. Nem lenne szabad előfordulni például annak, hogy a Jogtudományi Közöny Ujlaki László elvtárs, a Központi Döntőbizottság Elvi Osztálya vezetőjének igen komoly és gyakorlati kérdésekkel foglalkozó tanulmányát a benyújtásától számított 10 hónapra tegye közzé. A mi gazdasági életünk rohamléptekkel fejlődik és másként itéli meg a ma égetően aktuális problémákat 10 hónap múlva. Lehetséges, hogy ez alatt az idő alatt a problémák egy része már meg is oldódott és így a tanulmányok egy része elveszti az aktualitását. Egy-egy gazdasági problémát feldolgozó tanulmány abban az esetben, ha időben megjelenik, komoly segítséget nyújt úgy a gyakorló jogászoknak, mint a gazdasági szakembereknek.

A Jogtudományi Közöny általában nem szívesen veszi, sőt nem egy esetben egyáltalán nem is közli a jogszabályok kritikáját. Például e sorok írója még 1951-ben a Munkatörvénykönyv megjelenése után a jogszabályszerkesztéssel kapcsolatban feldolgozta azokat az észrevételeket, kritikai megnyilvánulásokat, amelyek a Munkatörvénykönyv gyakorlati alkalmazása során a gyakorlati életben felvetődtek. Ez a kritika elsősorban szerkezetre és szerkesztésre vonatkozott, miután a Munkatörvénykönyv alapelve helyes, ezzel szemben kritikának nem is lett volna helye. A Jogtudományi Közöny a cikket azzal adta vissza, hogy nem volna politikai a Munkatörvénykönyvet kritizálni. Szerintem

egy kritika lehet helyes és lehet helytelen, de kritizálni, amikor az indokolt, kell. A kritika a mi rendszerünknek éltető eleme és semmiképpen sem helyes a kritikának bármilyen elnémitása. Ugyanígy jártam azzal a tanulmánnyal is, amelyet a vállalati fegyelmi szabályzat gyakorlati alkalmazásával kapcsolatban kidolgoztam. Ezt előzetesen megírtgáltuk a Tudományegyetem munkajogi tanszékén, ennek az előadásnak és a vitának anyagát tanulmányban feldolgoztam, a tanulmányt a Jogtudományi Közöny szerkesztősége elfogadta, de közzétételére nem került sor, illetve kb. 9 hónap után az időközi változásoknak megfelelően újból át kellett volna dolgoznom, amire már nem vállalkoztam. Kétségtelen, hogy a publikációnak ez a módszere nem helyes és nem bátorítja a gyakorló jogászokat arra, hogy gyakorlati kérdések tudományos elemzésével foglalkozzanak.¹

Itt kell megemlítenem, hogy ezt a cikket is hónapokkal ezelőtt nyújtottam be. Most újból át kellett dolgoznom, mert cikkemnek egy része aktualitását elvesztette.²

Ha végignézzük a Jogtudományi Közöny tartalmát, meg kell állapítanunk, hogy nagyon kevés azoknak a cikkeknek a száma, amelyek a gyakorló jogászok számára elvi irányítást, gyakorlati munkájukban komoly segítséget jelentenek. Pedig a gyakorló jogászoknak nagyon nagy szükségük van ideológiai támogatásra. Jogászaink egy része a felszabadulás óta lelkesen és odaadón tanulmányozta a marxista-leninista ideológiát és igyekszik is a munkájában alkalmazni. Azt tapasztalhatjuk, hogy a vállalati ügyészek közül igen sokan részesülnek felsőfokú politikai oktatásban. A jogászok egy része azonban csak odáig jutott, hogy az elméletből jobbára csak a vezércikk-szólamokat tanulta meg, a marxista-leninista ideológiát alaposan nem tanulmányozta és éppen ezért nem is tudja alkalmazni a gyakorlati munkája során.

Jogtudományi szaklapjainknak elsőrendű feladata volna, hogy színvonalas tudományos tanulmányok mellett megtanítsa a jogászainkat arra, hogyan kell a marxista-leninista elméletet a gyakorlati jogi munka területén nap mint nap alkalmazni. Szükséges és hasznos, hogy Sztálin elvtárs „A szocializmus közgazdasági problémái...” művének tanulmányozása megtermékenyítse jogtudományunkat is, de például ez a cikkgyűjtemény, amely legjobb jogtudósaink tollából megjelent, nem nyújt elég segítséget a gyakorló jogászok számára ahhoz, hogy alkalmazzák mindennapi munkájuk során a Sztálin elvtárs által feltárt objektív törvényszerűségeket. Pedig a vállalati jogászaink csak akkor tudnak a velük közvetlen kapcsolatban álló vállalati dolgozók körében eredményes népnevelő munkát kifejteni a szocialista tulajdon védelme, a szocialista törvényesség érvényesülése, a munkafegyelem megszilárdítása érdekében, ha ehhez hathatós támogatást kapnak legjobb jogtudósainktól, ha a jogtudományi szaklapok hasábjain egyes gyakorló jogászok is közölhetik munkamódszerátadás formájában gyakorlati tapasztalataikat.

És ebben a vonatkozásban igen komoly hiányosság, hogy nem ismerjük a szovjet bírói és döntőbizottsági gyakorlatot, nem tudjuk, hogy a Szovjetunió jogászaiban abban az időben, amikor a mi jelenlegi fejlődési fokunknak megfelelően a szocializmus építésénél tartottak,

¹ A közzététel akadályai a részben tartalmilag és formailag egészében meg nem felelő kézirat volt. (Szerk.)

² Ezt a cikket nem az időmúlás, hanem egyes részeiben foglaltak miatt javasolta a szerkesztőbizottság átírdokolni. (Szerk.)

hogyan és milyen módszerrel oldották meg a népgazdaság szervezése terén rájuk bízott jelentős feladatokat. Ezt a hiányt nem pótolják a szovjet jogtudósok legújabb, magyarul is közzétett elméleti tanulmányai.

Különösen gyengének látom azt a kapcsolatot, amely jogásztársadalmunkat a dolgozó tömegekhez fűzné. A tudomány különböző területein működnek ma már tudományos kutató intézetek. Ezekben az intézetekben egy-egy gyakorlati probléma megoldása érdekében szoros együttműködést építettek ki a legjobb elméleti tudósok a sztahanovistákkal, újítókkal, az élenjáró dolgozókkal. Ennek a szoros együttműködésnek eredményeként számos termelő üzemünkben vezettek be olyan gyártási eljárást, amit a kutató intézetek kollektívja dolgozott ki. Meggyőződésem, hogyha jogtudósaink, jogászaink ilyen kollektív együttműködést építenének ki az üzemi dolgozókkal, minőségi ellenőrökkel, a gazdasági élet különböző területein működő legjobb dolgozókkal, sikerülne olyan szervező szabályokat kidolgozni, amelyeknek segítségével határozottabban köze tudnánk működni a minőség megjavítása, a szocialista tulajdon védelme és a többi ránk váró feladatok megoldásában.

A szocialista törvényesség érvényesülése és a dolgozó nép érdekében hozott jogszabályokat a legszélesebb tömegekkel népszerű formában kellene ismertetni. Az ezen a téren megindult egészséges kezdeményezést, a családjogi törvény ismertetését, nyomon kellene követnie hasonló népszerű munkának és gondoskodni kellene arról, hogy a legfontosabb jogszabályainkat a kötelező iskolai oktatás keretében tanítsák. Ehhez hozzátartozna az is, hogy azoknak a jogszabályoknak a szerkezete és nyelvezte, amelyeknek végrehajtása az egyszerű emberek nagy tömegeire vár, olyan egyszerű és világos legyen, hogy azt mindenki könnyen megérthesse.

A jogászai hivatás a dolgozók körében általában nem népszerű. És ennek nagyrészt mi jogászok vagyunk az okai. Amikor a dolgozók olyan rendeleteket olvasnak, amelyeket nem képesek bonyolult szerkezetük és nehezen érthető nyelvezetük miatt sem megérteni, sem megfelelően alkalmazni, amikor a dolgozók azt tapasztalják, hogy formális és nem egyszer bürokratikus eljárási szabályok megnehezítik a dolgozó nép érdekeinek védelmét, ilyen esetekből a jogászokra vonnak le hátrányos következtetéseket.

Éppen ezért szükségesnek tartom, hogy eddigi munkamódszereinket vizsgáljuk felül, dolgozzuk ki a megnövekedett feladatok megoldásához szükséges új munkamódszereket, amelyeknek alkalmazásával be tudjuk bizonyítani úgy a tudományos, mint a jogszabály szerkesztő és alkalmazó jogi munka területén, hogy «a néppel» dolgozunk, s munkánk alapján tudjuk csak megváltoztatni azt a helytelen szemléletet, amelyet igen sokan elfoglaltak a jogászokkal szemben, munkánkkal és eredményeinkkel tudjuk majd bizonyítani, hogy mit tettünk a dolgozó néppért, mit tettünk a szocializmus építéséért.

A polgári törvénykönyv és a büntető-törvénykönyv szerkesztésébe a gyakorlati szakemberek aktívan bekapcsolódtak. Életviszonyainkat és gazdasági életünket szabályozó rendelkezések túlnyomó többsége azonban nem törvény, hanem rendelet, minisztériumi utasítás formájában lát napvilágot. Azok a gyakorló jogászok, akik részt vesznek a munkajogi tanszék által rendezett

ankétokon a Munkatörvénykönyv módosításának gyakorlati problémái megvitatásában, azt tapasztalják, hogy ezek a megbeszélések rendkívül hasznosak, színvonalasak, és gyakorlati munkájuk során jelentős eredményekkel tudják felhasználni a megbeszélések vitaanyagát, eredményeit. A megbeszéléseken részt vettek a különböző minisztériumok jogászaí és munkaügyi osztályainak dolgozói. Az ilyen ankétok módszerét tovább kell fejleszteni és a megbeszélések eredményeit a legszélesebb körben ismertetni kell. Tájékoztatni kell ezekről azokat a vállalati munkaügyi dolgozókat is, akik az egyetemi ankétokon nem vehettek részt. Éppen ilyen módszereket kellene alkalmazni pl. akkor is, amikor a társadalmi tulajdon védelme érdekében a társadalmi vagyon számbavételéhez leltári utasításokat adnak ki a szakminisztériumok, és pedig a megbeszéléseket nem a rendelkezések kiadása után, hanem előtte kellene lefolytatni és a szabályozást aszerint kellene megformálni, ahogyan a gyakorlati szakemberek szerint az utasítás a leghelyesebben alkalmazható és végrehajtható. Tisztában vagyok azzal, hogy az ilyen munkamódszer nem egy esetben kielégítő az utasítások kiadását, de véleményem szerint még mindig sokkal előnyösebb és a népgazdaság számára hasznosabb, ha a gazdasági szervező munka területén később kerülnek kiadásra egyes utasítások, de azok előzetesen meggyőzőltek azok gyakorlati alkalmazhatóságáról, végrehajthatóságáról és helyességéről. Ilyen értelemben tehát feltétlenül szükséges, hogy a jogi munka a legszélesebb tömegbázisokra támaszkodhasson, úgy ahogy a Szovjetunióban.

Meggyőződésem, hogy az akadémiai vita megteremtésénélőleg hat jogtudományi életünk. A jogtudomány fejlődése azonban nemcsak a tudósok, hanem a gyakorló jogászok ügye is, sőt általános és közérdekű az egész társadalomra. Éppen ezért tartom szükségesnek azt, hogy az akadémiai vitát kiszélesítsük, beszéljünk meg olyan ankétokon is, amelyen a gyakorló jogászok is részt vesznek és ilyen alkalmakkor felvethetjük azokat a komoly problémákat, amelyek a jogalkalmazás területén jelentkeznek. Rá kell mutatnunk, hogy a gyakorló jogászok egy része lebecsüli a jogelmélet szerepét és nem foglalkozik jogelméleti kérdésekkel. De nem töltsük be hibátlanul azt a rendkívül fontos feladatot sem, hogy a jogszabályokat népevelőmunka formájában a széles tömegekkel megfelelően ismertetnénk és ilyen módon járulnánk hozzá a meggyőzés és oktató-, nevelőmunka segítségével a szocialista törvényesség megszilárdításához. Szükséges, hogy az akadémiai vitának megállapításait jogéletünk legszélesebb területén általánosítsuk, a hibákra rávilágítsunk és a kritika és önkritika fegyverét bátran alkalmazzuk. Csak ilyen módon lehet a hibákat kiküszöbölni.

Ebben a cikkben szerettem volna néhány konkrét példával alátámasztani az akadémiai vita megállapításait, igyekeztem olyan példákat felhozni, amelyek alkalmasok arra, hogy a hibákra éles reflektorfényt vessenek. A rendelkezéseimre álló keretek a hibák mélyreható elemzését nem tették lehetővé, de ez nem is volt célom. Azt szeretném csak elérni, ha a cikkem nyomán kiülökül az az egészséges vita, amely alkalmas volna arra, hogy az akadémiai vita eredményeit minél szélesebb körben tudjuk felhasználni és alkalmazni.

Égyes veszélyeztető bűncselekményekről

A Jogtudományi Közlöny egyik régebbi számában Viski László és Radnai József tollából tanulmány jelent meg. Hozzászólásom az abban foglaltakra vonatkozik.

Az említett tanulmány elmélyedő alaposággal tárgyalja az élet és testi épség veszélyeztetésének a közlekedés területén felmerülő elvi problémáit és más bűncselekményfajtákhoz való viszonyát. Mielőtt a szerzők által érintett egyes kérdések tekintetében saját álláspontomat kifejténére, szükségesnek tartom annak vázlatos ismertetését, hogy — a magyar szabályozást megelőzően — mily módon szabályozta az élet és testi épség veszélyeztetését egyes külföldi államok büntetőjoga.

Liszt közlése szerint (Fährlässige Tötung und Lebensgefahrung, 1905) az indiai büntetőjog kimondta, hogy aki az emberi életet, vagy mások személyi biztonságát gondatlanságból, vagy hanyagságból veszélyezteti (to engander), az 3 hónapig terjedhető fogsággal és 250 rupiáig terjedhető pénzbüntetéssel, esetleg e kétféle büntetési nem együttes alkalmazásával büntetendő. Európában az élet és testi épség veszélyeztetésének általános jellegű üldözése terén — úttörő jellegű volt a svájci btk. tervezete, mely ember életének szándékos veszélybe hozását kívánta büntetni, ideértve az egészségre háruló súlyos veszélyt (schwere Gefahr) is. Az újabb — 1903. évi — tervet már tudatos, vagy lelkiismeretlen (wissentlich oder gewissenlos) módon, közvetlen (unmittelbar) veszélybe hozást említ. Hogy ez a magatartás szándékos-e, vagy gondatlan, arra vonatkozólag érdekes módon a szándék és a gondatlanság közötti ún. n. közbenső dologról (Mittelding) beszél az indokolás. Hangsúlyozza, hogy egy személy, illetve bizonyos személyek vonatkozásában veszélyes magatartást kíván szabályozni, tehát nem a közveszély (gemeine Gefahr) esetéről beszél, amely alatt sok személyt fenyegető veszélyt ért.

Végül is a svájci btk.-be a következő rendelkezések kerültek:

A 129. Art. szerint »aki embert tudatosan és lelkiismeretlenül életveszélybe hoz, 3 évig terjedhető fogsággal büntetendő; a büntetés minimuma 1 hó fogság.

A 237. Art. így hangzik: »Aki a közforgalmat, nevezetesen az úti, vízi és légitforgalmat szándékosan akadályozza, zavarja, vagy veszélyezteti és ezáltal emberi életet, vagy testi épséget (Leib und Leben von Menschen) tudatosan veszélybe hoz, fogsággal büntetendő.« »Ha a tettes sok ember testi épségét és életét hozza ily módon veszélybe, 10 évig terjedhető fogságra ítélhető.«

»Ha tettes gondatlanul jár el, a büntetés fogság, vagy pénzbüntetés.« A 238. Art. ugyanígy rendelkezik a vasút körében, de itt már a szabály arra is vonatkozik, aki »... idegen tulajdont hoz veszélybe, nevezetesen kisiklás, vagy összeütközés veszélyét okozza...« — »Ha a tettes gondatlanul jár el és ezzel emberi életet és testi épséget, vagy idegen tulajdont jelentősen (erheblich) veszélyeztet, a büntetés fogság, vagy pénzbüntetés.« Két eset a svájci Bundesgericht gyakorlatából: Olyan közlekedési szabálysértésnél, mely 50 km-es, vagy ennél nagyobb sebességgel történt — bár összeütközés nem következett be — komoly és közeli veszély jött létre. Valaki éjjel, kivilágítatlan állapotban az úttesten hagyja elakadt járművét. A Bundesgericht büntetett, mert más járműveknek a kivilágítatlan járműbe való beleütközése nemcsak

lehetséges, hanem igen valószínű volt; jöllehet nem nyert bizonyítást, hogy ott ténylegesen elhaladtak járművek (I. Karman: Störung des öffentlichen Verkehrs, 1950.)

Az 1945-ös osztrák büntető törvény 335. §-a a következőképpen rendelkezik: »Mindenesetleges, vagy mulasztás, melyről már annak természetes, bárki számára könnyen felismerhető következményei folytán, vagy különlegesen ismertetett szabályok alapján avagy (az elkövető) állása, hivatala, hivatása, ipara, foglalkozása, vagy általában sajátos viszonyai folytán beláthatja, hogy emberek életére, egészségére, vagy testi épségére nézve veszélyt előidézi, vagy azt növelni alkalmas, ha ebből ember súlyos testi sértsés következett be...« 6 hónapig terjedhető fogsággal (Arrest), halál bekövetkezte esetén pedig 6 hónótól 1 évig terjedhető szigorú fogsággal (strenger Arrest) büntetendő.

A 431. § a következőket mondja: »A kihágások, melyek útján a testi épség megsérülhet, összefüggésükben fel sem sorolhatók.

Ezért a 335. és 337. §-ban megjelölt minden cselekvés és abbanahagyás, még akkor is, ha semminő tényleges kárt nem okozott, mint kihágás 5000 schillingig terjedő pénzbüntetéssel, vagy 3 naptól 3 hónapig terjedő elzárással büntetendő.« Szigorúbb a büntetés a 432. § szerint — ha az elkövető vasút stb. alkalmazottja: 3 naptól 3 hónapig terjedhető szigorú fogság, sőt súlyos esetben a felső határ 6 hó, aszerint, hogy az elkövető nagyobb hanyagságot tanúsított, több ember került veszélybe, többen sérültek meg, vagy egyébként nagyobb kár keletkezett.

Nem tartom feleslegesnek a 223. § közlését sem, mely így szól: »Már a tilalom ellenére végrehajtott cselekvés, vagy a parancs (Gebot) ellenére történt mulasztás, amennyiben e törvény annak nyilvánítja, vétséget, vagy kihágást képez, jöllehet sem bűnös szándék nem kísérte, sem kárt, vagy hátrányt nem eredményezett.«

A német btk büntetési és vétségi tényálladéka nem operálnak a veszélyfogalommal, csupán a 313. § rendeli büntetni azt, aki gyűlékony üzemeket, erdőt, mezőt stb. »... szándékosan, vagy gondatlanul tűzveszélybe hoz.« A 366. § számos, aprólékosan részletezett kihágási tényálladékot sorol fel, melyek között a 2. pont arról szól, aki városokban vagy falvakban túlforsan lajt, lovagol, avagy nyilvános tereken stb. közveszélyes módon (mit gemeinen Gefahr) lovakat tör be; a 4. pont a városokban szilárd rudazat, vagy csengő nélküli szánhajúásra vonatkozik, a 8. pont a járókelőkre való leesésre fenyegető elhelyezését, kifüggesztését, kiöntését, vagy kidobását bünteti a dolgoknak (positum, suspensum, effusum, eiectum), a 10. pont pedig a közterületek biztonságát stb. célzó rendőri szabályok megsértését vonja büntetés alá.

A szovjet orosz btk 59^b c. §-a szerint a munkafegyelmnek közlekedési dolgozó által történő megsértése (a forgalmi szabályok megszegése stb.), ha... »emberben okozott, vagy okozhatott volna kárt«... stb. 10 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az 59^b d. § hasonló büntetéssel sújtja az emberéletnek a repülés dolgozói által elkövetett szolgálati kötelességszegés (repülési szabályok megsértése stb.) által való veszélyeztetését.

A 75^a § szerint a légiközlekedési szabályok megsértése, amennyiben e cselekmény súlyos következmények-

kel járt, vagy járhatott volna, és nem hivatali bűncselekmény, 3 évig terjedhető szabadságvesztéssel, vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

E rövid és távolról sem teljes anyag előrebocsátása után térjek rá a szerzők következő megállapítására:

„Azok a büntető jogszabályok tehát, amelyeket bíróságaink a közlekedés rendjének és fegyelmének megsértőivel szemben alkalmaznak, szolgálati szerepüket két egymáshoz szorosan kapcsolódó és egymást kiegészítő vonatkozásban töltik be. Azon felül u. i., hogy óvják a közlekedés rendjét és erősítik fegyelmét, védik az élet és vagyon biztonságát is...»

Ha kérdést a dialektikus módszer alkalmazásával vizsgáljuk, látnunk kell, hogy a társadalmilag hasznos tevékenységek között sok olyan van, amelynek végzése a célzott hasznos eredmény lehetősége mellett hátrányok lehetőségét, kockázatot is rejt magában, veszéllyel jár. Az orvostudomány, építészet, bányászat stb. stb. fejlődése során mind pontosabb és hatékonyabb rendszere alakult ki azoknak a hivatási, foglalkozási szabályoknak, amelyeknek célja a veszélyek kiküszöbölése, ellárítása. A kérdés bennünket elsősorban a közlekedés terén érdekel. A gőzmozdony, majd pedig a robbanómotoros és elektromos meghajtású járművek a közlekedés terén forradalmi változást jelentettek. A közlekedés rohamos fejlődésével azonban együtt haladt a közlekedési balesetek számának az emelkedése. De a közlekedés fejlődése nem más, mint egyik — lényeges része a társadalmi termelés fejlődésének, tehát haladó jelenség, melyet nem gátolni, hanem előmozdítani kell.

A közlekedés szolgálatába állított mind nagyobb elemi erők, a fokozódó sebesség, a járművek számának szaporodása azonban egyre több áldozatot követelt: a közlekedés hasznosságával együtt növelte annak veszélyességét is. Ezek az ellentétes tendenciák dialektikusan, egymást átbatán és egymástól elválaszthatatlannal jelentkeznek.

A haladásellenes álláspont a veszélyek miatt talán kész lett volna elvetni az egész gépjármű közlekedést (az egyik orvostudományos szakvélemény szerint az első vasút engedélytelenségére az utasoknak — szembajjt okozó ezért engedélyezni nem szabad), de az efféle reakciós álláspontot elsöpörte a haladás ereje, mely a »Vivere non necesse, navigare necesse est« büszke jelszavában nyert klasszikus kifejezést. A haladás örök törvénye írja elő, hogy az emberiség elfogadja az újat, a haladót, még ha az veszélyes is és ugyanakkor harcra szálljon a benne rejlő veszély ellen. Ha felismerjük a modern közlekedés fejlődést lendítő, alkotó erejének és a benne rejlő veszélynek elválaszthatatlan, dialektikus összefüggését, akkor ezt a veszélyt nem tekinthetjük különálló rossznak, kizárólag bűnös magatartás eredményének, hanem nyílt tudomásul kell vennünk, hogy a modern közlekedés három lényeges tulajdonsága (gépi hajtóerő, nagy sebesség és a járművek nagy száma) folytán a közúti közlekedésben a veszély állandóan jelenlévő tényező.

Tudjuk, hogy minél összetettebb a jármű szerkezete, annál nagyobb benne a hibaforrások száma. Gépkocsikon és motorkerékpárokon a hűtés, a megfelelő gyújtás, az égéstermék elvezetése, a motor, kormány, közlőmű, sebességváltómű szerkezete számos anyag- és működési hiba forrása lehet. A kenőanyag hiánya és hibái, annak az időjárás, vagy szennyeződés okozta változásai, az alkatrészek korróziója, a légtöltésű gumikerékekkel és fékekkel

kapcsolatos bajok, vagy akár a kürt, irányjelző és világítás működésében előálló zavarok igen sokféleek lehetnek. Az úttest egyenetlenségei, nedveség, olajtócsa, szög, kő kívülről hatnak a járműre. De hibaforrás maga a járművet vezető ember is, akinek agyára, szívére, ideg- és izomrendszerére a tényezők tömege hat, zavarhatja észlelő és mozgási sebességét, reakció-sebességét stb. Minél nagyobb a jármű sebessége, minél élénkebb a forgalom, annál erősebben érvényesünek a — más körülmények közt jelentéktelen — zavaró hatások.

Vannak tehát olyan üzemmódok, hasznos tevékenységek, amelyekkel együttjár a veszély, még pedig állandóan, tehát olyankor is, amikor vétkes emberi magatartás nem állapítható meg. A legújabb kor magánjoga e felismerés alapján dolgozta ki a veszélyes üzemi jogi szabályozását, mely a magánjogi vétkességtől függetlenül, tárgyi felelősség alapján kötelezte az okozott kár megtérítésére azt, aki bármely okra olyan üzemmódot alkalmaz, mely természeténél fogva különös veszéllyel jár.

A büntetőjog terén a szocialista jogszemlélet elveti a tárgyi felelősség elvét és a marasztaláshoz elengedhetetlen feltételként, többletként kívánja meg a bűnösséget. Az eddig kifejtettekben azonban látjuk, hogy a veszélyesebb tevékenységnek — így a közúti gépjárművezetés — körében a bűnösség valójában nem a veszély létrehozásának mozzanatában jelentkezik, mert a veszély állandóan fennáll.

Angyal Pál szerint (A veszélyfogalom a büntetőjogban, 1942.) veszély alatt valamely hátrány bekövetkezésének közeli lehetőségét, valószínűségét értjük. Auer György szerint (A harmadik büntetőnovella magyarázata, 1948.) a veszély személyek, vagy dolgok megsérülésének közeli lehetőségét jelenti, tekintet nélkül arra, hogy ez kellő elővigyázat mellett kiküszöbölhetőnek tekintendő, vagy az adott esetben tényleg el is hátrított.

Minkét álláspontban közös elem, hogy a hátrány lehetőségének közelinek kell lennie. Hogy ez az — időbelileg értenő — közelség tüzetesebben mit jelent, azt általános érveléssel megmondani nem lehet; így pl. olyan szabási beavatkozás, amely rosszindulatú daganatkeletkezés, vagy szövettelhalás veszélyével jár, időben sokszor egyáltalán nincsen közel e bajok fellépéséhez; azok hosszabb idő múltán szoktak fellépni, még sem kétséges, hogy bizonyos beavatkozásoknál fennáll az ilyen veszély. Hasonló a helyzet az ú. n. röntgenrák esetében stb.

Nem ilyenek az ilyen meghatározások az olyan esetekre sem, amikor az építési vállalkozó nem jelöli meg az építkezés helyét, nem fedezi be szakszerűen az ott ásott gödröt stb., szóval létrehoz egy olyan tartós állapotot, mely az arra járók számára állandó veszélyt rejt magában. A hátrány közeli lehetőségét azonban úgy kell értenünk, hogy a hátrány nem az elkövetési cselekményhez kell, hogy közel legyen, hanem ahhoz az időponthoz, amidőn az elkövető létrehozta helyzetet valaki kapcsolatba kerül (a veszély relativizálódik). Pl. a szakszerűtlenül fedett gödrre napokig nem lépnek rá, mert nem jár arra senki. A hátrány lehetősége mégis közeli, mert a rálépést a megsérülés gyorsan követi.

↓ A most felhozott példákban bemutathatjuk azt is, hogy a veszély igen sokszor nem ismerhető fel (lappangó, latens veszély) mindaddig, míg a bekövetkezett hátrányból — utólag — észre nem vesszük, hogy valaki veszélyben volt; sokszor viszont fel lehet a veszélyt, mint ilyenét ismerni (nyílt, manifeszt veszély), bár a hátrány még nem

következett be és esetleg nem is fog. Régmúlt időkben a büntetőjog célja az elkövetett bűncselekmények megtorlása volt, mint ahogy az akkori orvosok egyedüli gondja is a betegek gyógyítása volt. Amint azután a fejlődés a betegségek megelőzését tűzte ki az orvostudomány fontos feladatául, úgy a büntetőjognak is feladatává lett, hogy ne kullogjon a bekövetkezett katasztrófák nyomában, hanem végezzen megelőző munkát: szüntesse meg azokat a lehetőségeket, melyek adott esetben a bajt szülik. Ne várja be a tényleges hátrányt, hanem vegye fel ellene a harcot már veszély-korában. Az általános megelőzést no csupán úgy szolgálja, hogy a bűnös megbüntetésével másokat is visszatart, elrettent hasonló magatartástól, hanem szolgálja azt oly módon is, hogy a káros esemény létrejöttét nem várja be: már azt a magatartást is üldözi, mely a káros eredmény létrejöttét valószínűvé teszi, megkönnyíti azzal, hogy megsérti az ily veszélyek elhárítására akár csupán a szakmai gyakorlatban kialakult, akár jogszabályba foglalt szabályokat.

»Jogi tárgyak veszélyeztetésének sui generis büntetendő való nyilvánítása jelenleg hatályos büntetőjogunkban igen ritka« írják a szerzők. Pedig az ily természetű jogszabályokra számos példát találunk. Ilyen a Btk. 287. §-a (kivétel), a hűtlenség számos esete, a Btk. 432. §-a (gondatlan vízaradás-okozás), melyben a veszélyeztetés kifejezetten szerepel a XXXIX. fejezetben foglalt közveszélyű cselekményeknél is. Bírói gyakorlatunk veszélyeztetési cselekményként kezeli az izgatást. Veszélyeztetési tényállásokat találunk a Btk. XXI. fejezetében foglalt közegészség elleni büntettek körében is, ilyen jellegű a közokirat-hamisítás is (391., 393. §§), amidőn a tényálladékok létrejöttéhez a törvény elegendőnek monlja azt is, ha valakire jogsérelem hármozható. Veszélyeztetési jellegű cselekmények találhatók a gazdasági rend büntetőjogi védelméről szóló 8.800/1946. M. E. sz. rendeletben; különösen jellegzetes példájuk az iparjogositvány nélküli tevékenységgel megvalósított árdrágítás (2. § (2)). Hasonló tényálladékokkal a tevőbűncselekmények körében is találkozhatunk, nemkülönben az állami és hivatali titok védelmének körében. A törvényhozó e tényálladékok megalkotásánál számos esetben az a — tapasztalati alapon készült — felismerés vezette, hogy az illető magatartás magában hordja bizonyos káros eredmény létrejöttének a valószínűségét s így a gyakorlatban e veszély fennforgásának bizonyítását a vádlótól nem is követelik meg. Éppen ezért az illető bűncselekményeknek ténylegesen formális bűncselekmény-jellegük van, amire később még visszatérek.

Az elől felsorolt külföldi példákból láthattuk, hogy a jogszabályok többnyire beírják a veszély, vagy veszélyeztetés kifejezés használatával, (kivéve a szovjetországi Btk-t, mely több helyen használja a »veszély« kifejezést mellőző szerkesztésmódot, amire még ugyancsak visszatérek) csupán a svájci javaslatok szövege előtt súlyos, majd közvetlen veszélyről, amely utóbbi kifejezéssel a mi III. büntetőnovellánkban is találkozunk. Ennek a közvetlen veszélynek az értelmezése már igen sok fejtorést okozott.

Nézetem szerint e kifejezéssel a törvényhozó első sorban azt a veszélyfajtát akarta kizárni, melynél ahhoz, hogy a káros eredmény bekövetkezzék, további tényezők jelentkezésére is szükség van, ezek azonban az elkövetés időpontjában még nem állnak fenn. Így pl. ha az építész olyan földemet készít, mely tartós esőzés után átboasztja a nedvességet és így a házban lakók egészségét veszélyez-

teti, azt mondhatjuk, hogy a hibás munkával kapcsolatos veszély nem közvetlen, mert ahhoz még további tényező (tartós esőzés — átnedvesedés — a lakó megfűzése) is szükséges. Ez a magyarázat grammatikailag is helytálló: az eredménylehetőség csak egy, vagy több jövőbeli esemény közvetítésével, tehát nem oközvetlenül jelentkezik. A másik megfontolás szerint — mely az előbbivel összefér — a veszélynek konkrétnek kell lennie, tehát egy, vagy több konkrét személlyel kapcsolatban kell fennállnia. Így Sauer (Allgemeine Strafrechtslehre, 1919.) konkrét és absztrakt veszélyeztetési bűncselekményekről beszél. Előbbieknél valaki (vagy valami) ténylegesen veszélybe kerül, míg az utóbbiaknál a helyzet olyan, hogy a veszély rendszerint »be szokott következni«. Előbbire a német Btk. 221. §-ában meghatározott »kitétel« hozta fel példaként, utóbbira a bevezető részben ismertetett 366. §-t.

A veszély fogalmából következik, hogy »relatív természetű, csupán személyekkel vagy dolgokkal kapcsolatba hozva nyer tartalmat. A bomba életveszélyes olyan helyen, ahol emberek fordulnak meg, de veszélytelen pl. a tenger fenekén. Ha a kérdéses tengerfenékrészen búvár vagy tengeralattjáró jelenik meg, a veszély jelentkezik, konkretizálódik.

A veszély viszonylagossága (relativitása) tehát azt jelenti, hogy a III. Bn. 20., 21. §§-ban említett veszély csak személy (személyek) vonatkozásában használható fogalom; másodsorban pedig azt jelenti, hogy a veszély fokának értékelése nem történhetik a veszélyben forgó személy konkrét tulajdonságainak figyelmen kívül hagyásával. Ahány és ahányféle ember jár az úton, annyi árnyalatban és fokozatban keletkezik veszély és közvetlen veszély. A vakok, szinvakok, súlyos rövidlátók, a hallási hibában szenvedők stb. számára ugyanaz a helyzet másként veszélyes, mint ép ember számára. Vagy: ha könnyű kisautó nehéz páncélgépkocsit előz szabálytalanul, utóbbira nézve ez lényegesen kevésbé veszélyes. Más példa: gépjármű-telepen, vagy vasúti rakodóban a gépjárművek állandó járása és tolatása az ott alkalmazott dolgozókra csekély mértékben, beható idegenre nagyobb mértékben veszélyes. Előbbiek u. i. hozzászoktak a körülményekhez, ismerik a járművek mozgásának célját és irányát, ezért azok elől könnyedén kitérnek.

A törvényben említett közvetlen veszély ezek szerint annak a »valószínűségét« jelenti, hogy valaki életét veszti, vagy súlyosan megsérül. Például: Magános gépkocsivezető néptelen zárt területen, vagy elhagyott pusztaságon robot. Veszély nincs, mert hiányzik a személy, akit elgázolhat, vagy akivel összeütközhetik. Ha ez a gépkocsi közútra tér és az úton — kilométerekkel előtte — egy ember halad át, már szó lehet veszélyről, de a veszély nem közvetlen, mert a találkozás lehetőségének térbeli és időbeli távolsága mellett az élettani tényezők (az ember életosztónc, az észleléshez és eltávozáshoz rendelkezésre álló idő, a fékezéshez bőven elegendő idő a baleset bekövetkezését gyakorlatilag még akkor is kizárják, ha pl. az áthaladás közben az ember elesik. A hátrányos eredmény lehetséges ugyan, de valószínűtlen, illetve valószínűsége elenyészően csekély.

Amikor azonban a meg nem engedett sebességgel, vagy kiértelmezés elmulasztásával, fékhibával stb. haladó gépkocsi az embert annyira megközelíti, hogy bármelyikük — baleset nélküli — elhaladása, vagy megállása csak gyors (pillanatnyi) észlelés és cselekvés útján, vagy a

véletlen folytán lehetséges, azt mondjuk, hogy az illető közvetlen veszélybe került.¹

Auer György szerint (id. m.) közvetlen veszély akkor áll be, amikor a tettes által előre nem láthatóan bekövetkezett elhárító esemény (tevékenység) közbejötté nélkül emberélet, vagy testi épség esett volna áldozatul.

Ez a meghatározás több okból nem helytálló. Az elhárító esemény kifejezés az elkövető és a sértett magatartásától független elhárító tényezőre utal, holott közvetlen veszélyből magának a sértettnek, sőt a veszélyeztetőnek a magatartása révén is meg lehet menekülni. Előbbire példa, ha a sértett utolsó pillanatban ügyesen kitér (pl. elugrik), utóbbira példa, az az eset, amikor az elromlott fékberendezéssel hajtó gépkocsivezetőnek sikerül a szűk úton elébe álló és neki megállást intő vármórt hátszálnyira kikerülni. Kétségtelen, hogy a közvetlen veszély mindkét esetben megvolt. De alkalmas-e két példa annak bemutatására is, hogy az elhárító tevékenységnek nem kell a tettes által előre nem látható-nak lennie. Igen valószínű, hogy az elkövető mindkét esetben számít arra, hogy a sértett igyekezni fog elugrani, illetőleg, hogy a fékberendezés hibáját ő (az elkövető) ügyes kormányzással ellensúlyozni fogja, hiszen erre minden — hibás fékkel induló — gépkocsivezető számít. Így az elkövető az eset lefolyását mindkét példában előre láthatta, ami a legkevésbé sem változtat azon, hogy a sértett közvetlen veszélybe került.

Ugyanazon művében — más helyen — a közvetlen veszélynek fentitől eltérő meghatározását adja Auer, azt mondva, hogy élet közvetlen veszélyeztetése beáll akkor, ha a kötelesség megszegése, vagy elhanyagolása rendszerint és az általános élettapasztalatok szerint halálos következménnyel jár.

Ez a meghatározás még kevésbé fogadható el az előbbinél. A gyorsajtásban álló kötelességszegés pl. sok balesetet okoz ugyan, még sem mondhatjuk, hogy rendszerint végzetes következménnyel jár; hiszen a megengedett sebességet minden nap igen sok vezető lépi túl és az esetek számának igen kis hányadában áll be csupán a végzetes következmény. Az általános élettapasztalatra való hivatkozás pedig szubjektívista jellegű, aminek a büncselekmény tárgyi oldalát érintő vizsgálódásban nincsen helye: abban, hogy valaki *ténylegesen* közvetlen veszélybe került-e, vagy sem, az általános élettapasztalat nem játszik szerepet. A szerzők álláspontja szerint a közvetlen veszélyeztetés olyan állapotot előidéző magatartás, amely a védett jogi tárgy megsértésének közvetlen, reális lehetőségét megteremtí. Eszerint a közvetlen veszély a sérelem közvetlen, reális lehetősége. Ez a meghatározás nem visz bennünket sokkal előbbre, mert a sérelem lehetősége általánosságban jelenti a veszélyt és ezt behelyettesítve a meghatározást, a közvetlen veszély egyenlő közvetlen, reális veszély egyenletet kapjuk. A reális jelző marad így egyedüli útbaigazító gyanánt, de ezzel bajosan tudjuk a közvetlen veszélyt az egyszerű veszélytől elválasztani, hiszen az egyszerű veszély is reális, nem pedig képzelt valami.

A problémán a legalaposabb filozofálás sem segít át bennünket: veszély és közvetlen veszély között nem fogjuk megtalálni az éles, alapvető különbséget; egyszerűen azért nem, mert ilyen éles különbség nincsen. Mikor arról beszéltem, hogy a veszély lehetőségét jelent, a közvetlen veszély pedig valószínűséget, akkor is csak mennyiségi különbségre utaltam. Amit lehetőségesnek mondtam, az kisebb mértékben, amit pedig valószínűnek, az nagyobb mértékben — valószínű.¹ A gyakorlati élet, a szakmai tapasztalat az, amely induktív úton megállapítja, hogy bizonyos eljárási módok mellett valószínű a baj bekövetkezése s ez okból, vagy tilalmazza az ilyen magatartást, vagy meghatározott óvrendszabályok betartásához köti. Az a tény, hogy a szakmai gyakorlat, vagy jogszabály valamely veszélyes tevékenységgel kapcsolatban ilyen előírást eszközölt, önmagában bizonyítja hogy enélkül a veszély mennyiségileg jelentősen megnövekszik, a káros eredmény valószínűségi mutatószáma nagyobb lesz, szóval az egyszerű veszély helyébe a közvetlen veszély lép, feltéve — nyilvánvaló (manifest) veszély esetében — azt, hogy az eredmény valószínűségének fokát az elhárítás valószínűsége nem csökkenti, vagyis ha a baj lehetősége időben is közeli.

Az imént már szóltam a veszély viszonylagos természetéről; az eddigiek megvilágítása érdekében térjünk erre kissé vissza. Ha át kell haladnom egy keskeny úton, melyen percenként egy-egy gépkocsi robot el és mozgásom olyan, hogy az áthaladás 2 másodpercet vesz igénybe, akkor — feltételezve, hogy figyelmen kívül hagyom mindkét részről a közlekedés — annak a valószínűsége, hogy elgázolnak, kb. 1 a 30-hoz. Minél sűrűbben kezdenek járni a gépkocsik, illetve minél lassabban végzem az áthaladást, annál nagyobb lesz a baleset valószínűsége, a veszély. Persze ez a szándékosan leegyszerűsített példa élettelen, mert figyelmen kívül hagyja a szereplők óvatosságát, sok más tényezőről nem is szólv. Szemléltetésre azonban az ilyen mesterségesen elszigetelt jelenségek alkalmasak.

Fejlesszük a példát tovább: A járművek egyre sűrűbben jönnek mindkét irányból, egymást kerülnek, előzik, sebességüket változtatják. Az átkelni készülő gyalogos előtt pillanatonként robognak el. Az átkelés nagy mértékben veszélyessé vált. Ha rendező szabályok nem érvényesülnének, akkor az ilyen úton egymást érnék a balesetek; ilyen helyzetben a közlekedés minden szereplője állandóan közvetlen veszélyben forogna. Ez a közvetlenné vált veszély a veszélytől (jelző nélkül) csak abban különbözik, hogy azt mennyiségileg felülmúlja: minél nagyobb a baleset bekövetkezésének a valószínűsége, annál nagyobb, vagy — ha úgy tetszik — annál közvetlenebb a veszély. Élesebb meghatározás azért nem látható, mert a veszélyt fokozó vagy csökkentő tényezők száma oly nagy, hogy azokat az eset szereplői, de még utólagos elbíráói sem képesek mind figyelembe venni. Így pl. — mindaddig, míg a szocializmus építése során város és falu különbsége végkép el nem mosódik — a nagyvárosi forgalomhoz nem szokott falusi emberknél igen nagy a valószínűsége annak, hogy a közlekedő járművektől megzavarodik, tétozódik, ugrál, ami a veszélyt (a baleset valószínűségét) növeli. Öncélú matematikai játék lenne, ha statisztikai adatok alapján kiszámolnók, hogy naponta hány

¹ Gondoljunk ezzel kapcsolatban az első svájci javaslatra, mely a súlyos veszély kifejezését is használja, valamint a svájci btk. 238. §-ára, mely jelentős veszélyeztetésről beszél. A mennyiség az, amely — bizonyos ponton — minőségbe csap át.

¹ A veszély lehet olyan, mely csak addig fenyeget, amíg az elkövető szabálysértő tevékenysége, vagy mulasztása tart (pl. gyorsajtásban), de lehet olyan is, mely állandóan fenyeget (bármikor konkretizálódhat) jöllehet az elkövető szabályszegése már régen megtörtént. Így pl. a szabálytalan épület-állványozás, a sebességi műszerek sterilizálásának elmulasztása; a gyógyeszköz, vagy tápszer szabályellenes és ellenőrzött ártalmas elkészítése stb. Az előbbi — orvosi kötelességgel — hoveny (akut), az utóbbit idült (krónikus) vált szabályszegésnek nevezhetnők, bár kétségtelen, hogy az utóbbi elnevezés félreértésre adhat okot (ismétlődő elkövetésre látszik utalni).

hány falusi jár a fővárosban s így a gyalogjárókat fenyegető közlekedési balesetek veszélye átlagos számban mennyivel növekszik.

A modern közlekedéssel elválaszthatatlanul együtt-járó veszélyt a jogrend tételek szabályokkal igyekeznek a lehető legkisebbre csökkenteni, amidőn részletesen előírja a közúti közlekedés minden szereplőjének magatartását. Aki ezeket a magatartási szabályokat megsérti, az fokozza az egyébként is fennálló, de kisebb mérvű, mondjuk »normális« veszélyt. A gyalogos többnyire csak önmagára nézve, a járművék vezetői másokra nézve is.

A büntetőjogásznak nem feladata, hogy a veszély fogalmát elvont lélecséleti színvonalon kezelje. Az ő munkájának fontos, gyakorlati célja van: biztosítani kell a közlekedés zavartalanságát és fejlődését, de ugyanakkor a benne résztvevők életét és testi épségét is. Ehhez pedig — ha nem akar megoldhatatlan jogi problémákba bonyolódni — a közvetlen veszély egyszerű és fenti célokat kielégítő megfogalmazásra van szüksége. Azt kell mondania:

aki járművet a közlekedési szabályok megszegésével vezet, az a közlekedésben az illető helyen és időben résztvevő személyeket közvetlen veszélynek teszi ki. Vagyis: közlekedő jármű plusz a vezetőn kívül további személyek jelenléte = veszély; veszély plusz szabályszegés = közvetlen veszély.¹

Ernek a — gyakorlati büntetőjogi célt szolgáló — leegyszerűsített szabálynak a segítségével odajutunk, hogy a szabályszegőben hajtó járművezető mindig közvetlenül veszélyezteteti a jelenlévő többi személyek életét és testi épségét. Első pillanatra különösnek látszik, hogy közvetlen veszélyben-forgónak tekintünk pl. olyasvalakit, aki mellett nyugodtan, megengedett sebességgel halad el egy gépkocsi, amelynek azonban rossz a fékberendezése. Megszoktuk ugyanis, hogy — baleset tényleges be-következtéről nem is szólván — csak akkor beszéljünk közvetlen veszélyről, ha pl. a sértett menekülése, a járőrelők kiáltozása stb. jelzi annak fennforgását. Pedig a nyilvánvaló (manifest) veszély, vagy felismert veszély semmi-vel sem kisebb a lappangó (latens) veszélynél, melynek fennforgásáról nem tud az, aki veszélyben van, sőt esetleg az sem, aki a veszélyt okozza. Ha valaki könnyen robbanó anyagot tesz az asztalra, a jelenlévők rendszerint felismerik, hogy közvetlen veszélyben vannak; ha ugyan-azt a zsebében hordja, a veszély nagysága semmit sem változik, csak éppen az érdekeltek nem tudnak róla. Lényegében hasonló a helyzet az előbbi közlekedési példában. A rossz fékberendezés folytán a gépkocsi mellett elhaladók és annak esetleges utasai közvetlen veszélyben vannak, hiszen elég egy szembejövő jármű hirtelen felbukkanása, egy kő, vagy homokbucka irányváltoztató hatása és a lefekezhetetlen jármű karambolozni, vagy gázolni fog.

Az az ellenvetés, hogy ilyen tényezők talán nem jelentkeznek és akkor nem következik be a baleset, fogalmi hibában szenved. A veszély nem jelenti a hátrány bekövetkezésének bizonyosságát, csupán lehetőségét. Ha a veszély képében fenyegető hátrány tényleges be-állta csupán a szabályszegő magatartásától függene, akkor nem lett volna szükség külön veszélyeztetési bűn-cselekmények megkonstruálására. Éppen a közrejátsz-

ható tényezők sokfélesége teszi korunk közlekedésében állandóvá a veszélyt, melyet a szabálysértő magatartás nagy mértékben felfokoz. Ebben a veszélyességi többletben jelentkezik — a bűncselekmény tárgyi oldalán — a cselekmény társadalmi veszélyessége: az állampolgárok életének és testi épségének vonatkozásában, míg alanyi oldalon, a bűnösség kérdésében a szabálysértés jellegét vizsgáljuk.

Az eddig elmondottakhoz képest nem osztom a szerzőknek azt az álláspontját, hogy az élet és testi épség veszélyeztetése eredménybűncselekmény.

Büntetőjogi szempontból eredmény alatt materiális eredményt, az anyagi világban létrejött változást kell értenünk.¹ A veszély még nem eredmény, csupán lehetőség, valószínűsége annak. Mai büntetőjogunkban minden büntettnak elengedhetetlen, alapvető elem, hogy abból a társadalomra veszély származzék (Btá 1. §), még sem lehet azt mondani, hogy a Btá hatálybalépésével a formális bűncselekmények — eredménybűncselekményekké váltak.

Mikor a gépkocsivezető ittasan vezet forgalmas útvonalon, egyáltalán nincs kizárva, hogy járművét — ittassága ellenére — minden baj és zavar nélkül viszi el a célig. A jármű mozgásában, annak más járművekhez és a gyalogosokhoz viszonyított helyzetében esetleg az egész úton semmi sem fedezhető fel, ami a legkisebb mértékben is különböznék egy józan vezető által kormányzott kocsis mozgásától és helyzetétől. A vezető szabálysértése tehát nem okozott semminemű változást.

Vajjon eszerint ennek a vezetőnek a leittasodása nem fokozta a járművek közlekedésével kapcsolatos veszélyt? Nem kétséges, hogy fokozta. Vajjon az előtte, mellette elhaladó személyek élete és testi épsége nem forgott közvetlen veszélyben? Feltétlenül az volt a helyzet, annak ellenére, hogy az illetőknek erről fogalmuk sem volt.

Meddő fáradozásra volna kárhoztatva, aki ebben az esetben — a szabályszegésen túl — külön akarná felkutatni és pontosan körülírni az »eredmény« gyanánt követelt közvetlen veszélyt, hogy azután hozzálásson a szabályszegés és az »eredmény« közötti okozati összefüggés kérdésének tisztázásához. Teljesen elegendő, ha tudja, hogy az úton a kérdéses időben volt forgalom (utalok a veszély viszonylagosságával kapcsolatban mondotakra) és ez a közvetlen veszély megállapításához elegendő.

A bíróság előkerülő ügyekben — később kifejtendő okból — mindig van valóságos eredmény (halál, sérülés, vagy legalább dologkár) és az okozati összefüggés kérdését ezzel a valódi, materiális eredménnyel kapcsolatban vizsgálják. Ilyen eredmény nélkül a közvetlen veszély kérdése bíróságainknál fel sem merül, mert a veszélyeztetőt nem állítják büntetőbíró elé. Ha azonban ez megtörténik, a veszélyt nem kellene — mint tény — bebizonyítani, hanem csupán azt, hogy voltak a közelben személyek, akiknek vonatkozásában a veszély kérdése felvethető. Az esetek túlnyomó részében u. i. a veszély lappangó (latens), azaz érzékszerveinkkel nem észlelhető és létezésére éppen a veszélyek csökkentését célzó szabály megsértéséből következtetünk.

¹ Általánosítva: veszélyes természetű, hivatászerű tevékenység, plusz további személy jelenléte a folyamat hatókörében = veszély; veszély plusz a veszélycsökkentő hivatási szabályok megszegése = közvetlen veszély.

¹ Ezért nevezi a büntetőjogi elmélet az eredménybűncselekményeket materiális bűncselekményeknek. Ha mi jogtechnikai célból eredményként kezelünk olyasvalamit, ami a fogalom elfogadott értelmének nem felel meg, akkor jelentősen hozzájárulunk a tömegnek számára idegen jogi tolvajnyelvi fejlesztéséhez, amivel ezekben éppen annak megszüntetése a feladatunk.

A most érintett probléma fel sem merült volna, ha a törvényt pl. úgy fogalmazzák, hogy az elkövető a maga hivatását a mások életét (testi épségét) védő hivatási szabályok tudatos megsértésével gyakorolja és ezzel követi el a büntettet. Vagy gondoljunk a szovjetorosz btk. elől említett 59^{3c}. §-ára, mely a veszély szót nem használja, hanem a cselekményt jelöli meg olyannak, amely emberben kárt okozhatott volna. Hasonló szerkesztési módot látunk a 75.⁴ §-nál (»a cselekmény súlyos következménnyel... járhatott volna«). — Amikor a III. Bn. 20. §-ban meghatározott büntetett eredménybűncselekménynek tekintjük, olyan útra lépünk, mely szükségképpen elvezet bennünket az élet és testi épség veszélyeztetése kísérletének imaginárius büntettséghez, mely a valóságban nem létezik. Önmagában az sem utolsó bizonyítéka ennek, hogy a törvény 4 éves fennállása alatt ilyen kísérletet a bíróság egyetlen esetben sem állapított meg. Nem állapíthatott meg azért sem, mert ez a büntetett — a szerzők álláspontjával ellentétben — nem szándékos bűncselekmény.

A törvény szövege (20. §) szerint az elkövető szabályszerűsége tudatos kell, hogy legyen. A tudatos állapot ellentéte általában az öntudatlanság, nem kétséges azonban, hogy itt nem a tudathány (tudatzavar) ellentétéről van csupán szó. Ez a kifejezés a tudatos gondatlanság (luxuria) esetére utal, »amikor az elkövető bízott abban, hogy cselekményének következményei elmaradnak«. (Kádár: A büntetőtörvénykönyv általános része. 1951.)

Nem vitás, hogy a veszélyeztető nem akarja a sértett halálát, vagy súlyos megsérülését, még csak bele sem nyugszik a lehetőségekbe (ez esetben egészen más büntetben válnék bűnössé), hanem éppen könnyelműen bízik azok elmaradásában. Ahhoz, hogy az élet és testi épség veszélyeztetésénél szándékról és kísérletről beszélhessünk, eredménnyé kellett tehát előléptetni a közvetlen veszélyt és a szándék kérdését ezzel kapcsolatban kellett felvetni. Miután azonban ez a kiindulás lényegileg nem helytálló, elméleti keresztülvitele olyan következtetésekre vezet, melyek a gyakorlatban nem használhatók.

Eszerint az álláspont szerint lehetséges az, hogy az elkövető a közvetlen veszélyt egyenesen akarja (!). Számos hírhedt kalandort ismer a krónika, akik keresték a veszélyt — önmaguk számára. De bajos elképzelni, hogy valaki másokat életveszélybe akarjon sodorni és ugyanakkor ne gondoljon arra, hogy a veszélyből tényleges emberhalál is lehet. Ha ebbe belenyugszik, cselekménye valóban szándékos, de nem a veszélyeztetés, hanem az emberölés vonalán. Ha pedig abban bizakodik, hogy baj nem történhetik, ez nem jelenthet egyebet, mint hogy a veszélyt kizártnak véli, azaz nem akarja. Olyan veszélyt kívánni ugyanis, amely — veszélytelen, fogalmi önellentmondás.

Senmiben sem különbözik ettől a szerzők által b) pont alatt felsorolt második változat, ahol az elkövető nem kívánja a veszélyt, de látja és belenyugszik. Veszélyt látni annyi, mint a halál; vagy sérülés lehetőségét látni. Az ebbe való belenyugvás az előbb mondottakkal azonos jelentőségű.

Amit a szerzők — c) alatt — a tudatos gondatlansággal kapcsolatban mondanak, tehát amikor az elkövető látja a veszélyt, de bízik annak elmaradásában, szintén a gyakorlati élettől idegen kategória. Értelmet csak akkor nyer, ha a veszélyt nem tekintjük eredménynek;

ellenkező esetben a veszély veszélyét kellene az elkövetőnek látnia.

A téves kiindulási alapra tekintettel nem meglepő, hogy a negligencia esete ebből a rendszerből kiszorul, mint a szerzők írják: »elfordulása nem tekinthető gyakorinak«. Nyugodtan lehetett volna ezt úgy is fogalmazni, hogy »kizártnak tekinthető« — ha a tárgyalt büntetett eredménybűncselekménynek tekintjük. E pontnál jutnak tehát el a szerzők tanulmányuk II. részének 3. pontjában elfoglalt azon álláspontjuk cáfolatához, hogy a szabálysértés tudatossága mellett az elkövető pszichikus viszonya a közvetlen veszélyeztetéshez mind szándékos, mind gondatlan alakban megnyilvánulhat.

A valóságban, gyakorlatilag az elkövető és a cselekmény lélektani viszonyának vizsgálata csak a szabálysértés vonatkozásában jelentős. Nem szabad szem elől tévesztenünk, hogy oly szabályokról van szó, melyek az elkövető hivatásával, foglalkozásával járó veszély kizárására, vagy csökkentésére szolgálnak. Éppen ezért — mint a szerzők maguk mondják — »aligha képzelhető el...«, hogy pl. a foglalkozása szabályaira kellően oktatót gépkocsiveető anélkül követne el tudatos szabálysértést, hogy a közvetlen veszélyeztetés bekövetkezésének lehetőségét ne látna előre. Ebből pedig az következik, hogy a cselekmény csak akkor gondatlan jellegű (gondatlanság alatt negligenciát értve), ha gondatlanság magában a szabályszegésben jelentkezik. (III. Bn. 21. §)

Éppen ezért téves a szerzők azon megállapítása, hogy ez a megoldás »az objektív felelősség rendszerét teszi magáévá«. Erről szó sincsen. Aki hivatása, vagy foglalkozása körében tevékenykedik, az szükségképpen ismeri a tevékenységével járó veszélyt és a veszélyelhárító (veszélycsökkentő, biztonsági) szabályok célját. Ha mégis megszegi az ilyen szabályt, úgy annak tudatában teheti ezt csupán (tudatos szabályszegésnél), hogy ezzel növelte a mások életét (testi épségét) fenyegető veszélyt. Az ily szabályok iránti negligenciája pedig egyértelmű a mások életbiztonsága iránti negligenciával, mert tudja (!) azt, hogy e szabályok az élet és testi épség biztosítására szolgálnak. A szabályt senki sem kezeli úgy, mint holmi fétist, magánvaló dolgot; a szabály ismerete együttjár céljának ismeretével (a hivatás, foglalkozás körében vagyunk) és csak a képzelet világában él olyan gépkocsiveető, aki nem tudja, hogy a gyors-hajtás tilalma balesetelhárítást céloz, vagy olyan műtő, aki a műszer-sterilizálás szabályait öncélú tabunak tartja és nincs vele tisztában, hogy mellőzésük a szelfertőzés veszélyét növeli.

Amikor tehát e szabályok bűnös megsértőit felelőssé tesszük az eredményért, egyáltalán nem mozkunk az objektív felelősség területén. Az eddigiekben elfoglalt álláspontom szerint a szabályszegés sohasem szándékos, mert az olyan szándék, mely önmagáért (l'art pour l'art) csak a szabályszegést akarja és azon túl nem tekint, értelmetlen fikció. A 20. §-ban említett tudatosság a luxuria esetét jelenti, amikor az elkövető szükségképpen gondol a baleset lehetőségére, de bízik annak elmaradásában. Am éppúgy, mint ő: a törvényhozó is tudja, hogy e magatartás másokra közvetlen veszéllyel jár és — ha voltak ott »mások« — büntet. Ilyenkor a közvetlen veszélyt épp oly kevésbé kell bizonyítani, mint azt, hogy pl. a lopás veszélyes a társadalomra. Ilyenformán — mint azt korábban mondtam — az élet és testi épség veszélyeztetése papíron megkonstruálható

ugyan eredménybűncselekményként, de ténylegesen formális bűncselekmény és csakis így lehet a törvényhozói célok harci eszköze. »Nézd, harc az élet...« tanít József Attila és a most tárgyalt jogszabályok így válnak harci eszközzé a szerencsétlenségek elleni küzdelem dezertőrjeivel: a biztonsági szabályok vétkes megszegésével szemben: a hanyagsággal, huligánssággal, a mások életét fenyegető nemtörődömséggel szemben.

A III. Bn. 21. § esetében a cselekményt gondatlanságból követik el, ami alatt — az eddig mondottakhoz képest — a negligencia értendő, tehát nemtudatos gondatlanság. Kérdés: lehet-e a foglalkozásbeli, hivatásbeli szabály megszegése nem-tudatos?

A tudat a lelkiélet egyik szférája, melynek területére gondolat- és érzésvilágunkból az tartozik, amiről számot tudunk adni, mégpedig ugyanakkor, amikor az érzés vagy gondolat felmerül bennünk. Számos ösztönös, vagy gépiesen begyakorlott cselekvésünk van, amelyről hamarjában nem tudjuk, hogy miért, vagy hogyan csináltuk. Tudatosnak olyan cselekvést nevezhetünk, mellyel a cselekvő tudja, mégpedig a cselekvéssel egyidejűleg (esetleg persze már előbb) tudja, hogy mit és miért cselekszik, tehát van ideje arra, hogy a helyzetet felmérje és a lehetséges megoldások közt válasszon. Ha pedig akár gyakorlatlanság, akár kimerültség, indokolt figyelem-elterelődés, vagy megzavarodás folytán nincs ebben a helyzetben, szabálysértése nem tudatos. Ebből a szempontból jelentős különbség mutatkozik a közlekedés területén a manőverezési magatartás és a Kresz-ben előírt, illetve tilalmazott egyéb magatartások közt. Előbbi alatt a járműnek a forgalmi helyzet pillanatnyi alakulása szerint adódó mozgását (megállítást) értem, utóbbiak közé tartozik pl. a fékek megvizsgálása indulás előtt, a szeszfogyasztási tilalom betartása stb., nemkülönben számos adminisztratív teendő. A manőverezési magatartás megválasztásához sok esetben nem áll rendelkezésre idő, a vezetőnek szinte reflexszerűen kell cselekednie. Ilyenkor tudatos magatartásról csak gyakorlott (rutinos) vezetőnél lehet valójában szó, aki feltétlenül volt már hasonló helyzetben s így kialakultán él benne a helyes megoldás módja. Nem egy ilyen esetben rejlik a marasztaló ítélet mögött az a helytelen álláspont, hogy ahol baleset történt, ott feltétlenül büntetni kell, pedig idegműködési zavart, vagy rutinhiányt nem lehet börtönnel »javítani«. Az ilyen vádlott személyi társadalomveszélyessége kizárólag a járművezetés terén áll fenn, ha tehát őt a vezetéstől eltiltjuk, egyben meg is szüntettük ezt a veszélyességet. Minthogy azonban ezidőszent az eltiltás főbüntetésként nem alkalmazható, szükség van minimális főbüntetés alkalmazására is.

Ebbe a körbe kell tehát sorolni az elhamarkodottságból, felületességből eredő szabálysértéseket. Ide vonatkozik az az eset is, mikor a járművezető — a hírlap, falragasz stb. nem olvasása folytán — nem tud a forgalmi szabályok módosulásáról és így azokat megsérti. Például egy útvonalon bevezetik az egyirányú közlekedést, megszüntetik egy főútvonal ezen jellegét, bizonyos alkalomra megtiltják valamely útra a behajtást stb.

A kifejtetteknek megfelel a bírói gyakorlat nem egységes álláspontja, melyet a szerzők — helyeslőleg — ékként foglalnak össze:

»A 20. és 21. § elhatárolása szempontjából... helyes a bírói gyakorlatnak az az iránya, amely mérlegeli, hogy felismerte-e az elkövető a konkrét tényállást

olyannak, amelyre bizonyos foglalkozási szabály meghatározott magatartást ír elő.«

A tudatlanság (tudatos szabálysértés) kategóriáját e kifejezés valódi értelmének megfelelően kezelve: a 21. § szerinti módosítás sűrűbb alkalmazásához kell eljutnunk. Különösen inlokolt ez gyors elhatározást követelő helyzetek hibás megoldásának megítélésénél, például mikor váratlanul felbukkanó személy kikerülése szabálytalan kanyarodást, járdárafutást, vagy hirtelen fekezést von maga után; a téves táv- és sebességbecsülésekből eredő zavaroknál; a hirtelen forgalmi torlódásoknál stb.

Számos bírói döntés azzal az indokkal minősít jóformán minden szabálysértést tudatosnak, hogy az elkövetőnek hivatásából kifolyólag ismernie kell a megsértett hivatási szabályt, ennél fogva azt másként, mint tudatosan meg sem sértheti. Ezzel az indokkal azonban azt is mondhatnók, hogy jogász sohasem követhet el nem-tudatos bűncselekményt, mert hivatásánál fogva ismernie kell minden jogszabályt s így azokat mindig tudatosan sérti meg.

*

Az eddigiek alapján megállapítható, hogy az élet és testi épség veszélyeztetése olyan szabályok megsértése által követhető el, melyek hivatás (foglalkozás) gyakorlása során mások életét vagy testi épségét fenyegető veszély kizárását, vagy csökkentését szolgálják. E szabályok ismerete a hivatás gyakorlásával elengedhetetlenül együttjáró kötelesség; annak tudása pedig, hogy megsértésük veszélyt hoz létre, illetve a meglévő veszélyt növeli, bizonyításra nem szorul. Aki tehát ily szabályt tudatosan megszeg, az — ha belenyugodott az élet, vagy testi épség sérelmének lehetőségébe — élet, illetve testi épség elleni szándékos büntetettért, ha pedig ezen eredmény elmaradásában bízva követte el a szabálysértést: élet és testi épség tudatos veszélyeztetéséért (III. Bn. 20. §) felel. Nemtudatos gondatlanságból elkövetett szabálysértés esetén a III. Bn. 21. § szerinti büntettségben bűnös.

Arra már rámutattam, hogy a szándékosság a szabályszegés viszonylatában mint büntetőjogi kérdés nem kerülhet szóba, mert a szabályt önmagáért a büntetőjog nem védi, s így annak sérelme nem büntetőjogi »eredmény«. A bűncselekmény tárgya az ember élete és testi épsége, illetve (a 41. § viszonylatában) a közlekedés zavartalansága, tehát az elkövető lélektani viszonya végeredményben — a szabályszegésen keresztül — csak ezekkel kapcsolatban lehet büntetőjogilag jelentős. Amikor a törvény szövege a szabályszegés tudatlanságáról, vagy gondatlanságáról szól, ez csupán kifejezési módja annak, hogy az elkövető — aki a szabály rendelkezését ismeri — tudatos gondatlansággal, vagy hanyagsággal (negligentia) veszélyeztetni mások életét, vagy testi épségét. A szövegben a szabályszegésen kívül a közvetlen veszélyeztetés külön kiemlése azért nem felesleges, mert a pusztá szabálysértés csak akkor válik veszélyeztetéssé, ha adott helyen és időben van olyan személy, akivel szemben a veszély megvalósulhat (veszély viszonylagossága), mégpedig az adott feltételek közt és nem további események közvetítésével.

*

Az előbbieken rámutattam arra, hogy az élet és testi épség veszélyeztetésének formális bűncselekmény-

ként való felfogása — mely a közvetlen veszélyesség kérdését az elkövetési mód körébe utalja — szükséges a büntetőjogi küzdelem eredményességéhez, melyet a hanyagság, huligánság, másokkal való nemtörődés ellen vívunk. Hogy e harc még mindig a régi módon — a bekövetkezett szerencsétlenségek nyomát követve — folyik, abban nagy része van rendőri büntető szerveink téves gyakorlatának, mely a veszélyeztetési ügyek tömegét intézi el kihágási úton, ha a szabályszegés nem okozott karambolt. Így azonban a törvény haladó alap-gondolata nem érvényesülhet és a szabályszegők bíróság elé kerülő része elsősorban azért kerül oda, mert nem volt szerencséje.

Ennek a — törvénnyel összhangban nem álló — gyakorlatnak véget kell vetni. Ha majd a sebeshajtók és ittasan vezetők, meg a különféle hivatási óvrend-szabályok áthágói akkor is a vádlottak padjára kerülnek, amikor »szerencsésük volt« és a végzetes követ-

kezmények elmaradtak; amikor tehát rendőrségünk nem csak a megtörtént, hanem a fenyegető balesetek »hőseit« is átadja majd az ügyészségnek, akkor fog döntően megjavulni a baleseti statisztika. Persze bíróságainknak kellő rugalmassággal és egyéniesítéssel, a technika és forgalom fejlődésével lépést tartva kell majd az ilyen ügyekben eljárniuk.

A közlekedés terére szűkítve a kérdést: általában kihágásnak csak az adminisztratív jellegű közlekedési szabályok megsértése minősíthető. Az operatív szabályoknak a közúti forgalomban való megsértése általában nem kihágás, hanem veszélyeztetés büntette. Így juthatunk el a törvényhozói cél megvalósulásához: a balesetek okozóinak utólagos üldözése helyett a balesetek megelőzéséhez, vagyis az emberi élet (testi épség) és a zavartalan közlekedés hatékony védelméhez.

Székelly János

A védő szerepe a burzsoa és a szocialista büntető eljárásban (V.)

6. Ha megvizsgáljuk azokat az okokat, amelyek a bűnügyi védelem során a leggyakoribb hibákat eredményezik, akkor mindenekelőtt a *védők ideológiai-politikai képzettségének hiányosságára* kell rámutatnunk. A bírákat, ügyészeket évek óta intézményesen ideológiai-politikai oktatásban részesíti az igazságügyi kormányzat. Az ügyvédek nélkülözik ezt a tervszerű intézményes oktatást. Az ügyvédek ideológiai-politikai képzettségének a hiányosságai egyre gyakrabban akadályozólag hatnak már a szocialista büntetőeljárás zavartalan lefolytatására. Minél nagyobb a lemaradás a perben eljáró szervek ideológiai-politikai képzettsége, szocialista öntudata között, annál több zökkenő, ütközés következik be. Szocialista büntetőeljárást csak szocialista tudatú nyomozó-szervekkel, államügyészekkel ügyvédekkel és bírakkal lehet lefolytatni. A legsürgősebb igazságügyi kérdések egyike az *ügyvédség megfelelő intézményes ideológiai-politikai szakmai oktatásának a megszervezése!*

Nem kismértékben akadályoz sok bűnügyi védőt az új típusú szocialista védelem megvalósításában régi *osztályhelyzete*, s az ebből szükségszerűen adódó burzsoa, ellenforradalmi tudati, érzelmi maradványok.

Az ügyvédség nem tőkés tagjai is át-meg átitatódtak a burzsoa ügyvédi foglalkozás sajátosan tőkés-vállalkozó jellegétől. A mi rendszerünkben annyira idegen e vállalkozói szellemből sarjadzó ügyvédi sajátosságok, burzsoa tudatmaradványok ezernyi szállal húzzák vissza a fejlődni, haladni akarókat is. Fokozott harcot kell folytatnunk a burzsoa tudatmaradványok, ügyvédi szokások felszámolásáért.

Igen sok védői hiba adódik a védők jelentős részének olykor *megdöbbenő szakmai képzeltségéből*. Tárgyilagosan el kell ismernünk, hogy a *polgári és büntetőjog*, valamint az *államigazgatási jog* szerkeázgató területeiről adódó jogesetekkel egyaránt foglalkozni kénytelen ügyvéd sokkal nehezebben mélyülhet el egy-egy jogvidék rész-kérdéseiben oly mélyen, mint a rendszerint huzamosabb ideig csupán néhány bűncselekmény-csoport területén dolgozó büntetőbíró vagy

államügyész, — mégis olyan elemi szakmai hibákat követnek el gyakran, amelyek semmivel sem menthetők!

A védői szakmai tudatlanság egyik jellegzetes esetét láthattuk a minap a Budapesti Megyei Bíróságon, ahol jogtalan elsajátítás és a tervszerű devizagazdálkodást sértő büntetvel vádoltak olyan egyéneket, akik a Dunába elsüllyedt s a nyári aszály idején onnan kiemelkedő uszály-roncszon — furdózás közben — jelentősebb arany, aranyérme stb. értéktárgyakra bukkantak, azokat beszolgáltatni elmulasztották. Az egyik vádlott védője a jogtalan elsajátítás büntetnének a vádja alól azzal az »okfejtéssel« kívánta mentesíteni védencét, hogy a Duna nemzetközi folyó, s mint ilyen nem tekinthető magyar államterületnek, így vitás, hogy az ezen a »nemzetközi területen« talált értékeket a megtaláló köteles-e beszolgáltatni... Ilyen súlyos jogi-szakmai tudatlanság nem is olyan ritka jelenség a törvénykezés csarnokaiban. Ime a védői hibák egyik mindennapi forrása.

A védői hibák nem kis számának forrása a nálunk még ma is létező *magánügyvédség*. A magánügyvédség elkerülhetetlenül magán viseli a *tőkés vállalkozás* jellegét. A *do ut des* elve átítatja a magánügyvédséget. Ez az elv, amely a magánügyvédség lényegébe gyökerezik, nem egyszer — mint terhes örökség — az ügyvédi munkaközösségek munkájában is felfedezhető, holott e szocialista formában minden lehetőség adva van a kapitalista ügyvédi vállalkozói szellem teljes felszámolására. A *do ut des* elve megtűrhetetlen a szocialista védelem területén! A szocialista védő nem a *fizetnítudás arányában* merül bele jobban, vagy kevésbé egy-egy ügybe, hanem az *ügy természete szerint*. A bonyolultabb, nehezebb, nagyobb terjedelmű ügyekben több időt, a súlyosabb esetekben több gondot, figyelmet szentel a védelemre, az előkészületre a szocialista védő. Az Alkotmány és a Bp. szellemében az egyes vádlottakat *nem fizetőképességük*, hanem *védelmi lehetőségeik és szükségességük arányában* kell szocialista védelemben

részesíteni. Ki kell irtanunk a *kalmár szellemet* a szocialista védelem területéről.

VIII. A védő tekintélye és megbecsülése a szocialista társadalomban

1. Mint láttuk, a burzsoa védő-ügyvéd a kapitalista társadalomban elszakadt, eltávolodott a tömegektől, szembekerült a dolgozó osztályokkal, a társadalom többsége szemében ellenszenvessé, gyűlöletessé vált. A burzsoa ügyvédség sorsa szorosan kapcsolódott a burzsoázia sorsához, ezért az ügyvédek kénytelenek még ma is a volt kizsákmányoló osztályok elleni gyűlölet egy részének a feljüket áramlását elviselni. Miután azonban azok az *alaptelők* okok, amelyek az ügyvédség reakcióssá, tőkés vállalkozóvá süllyedését eredményezték, a kapitalizmus hazánkban történő teljes felszámolásával teljesen megszűnnek, s egyre inkább előtérbe nyomulnak a szocialista védő-ügyvéd funkciói, nyilvánvaló, hogy a ma még tagadhatatlanul meglévő *ügyvédelles közhangulat* belátáhat időn belül *elenyészik* és helyébe lép a szocialista védő-ügyvédet a szocialista társadalomban övező általános *közmegebecsülés és tiszteltetés*. Ennek egyik megvalósító feltétele azonban az, hogy az ügyvédek valóban *vetkőzések* fel a burzsoa ügyvédek *erkölceseit*, s szocialista védelem feladataival *össze nem egyeztethető módszerek*et és *oéklitizéseket*. Az ügyvédség irányában kialakuló új, kedvező szocialista társadalmi felfogás kialakítóit csakis maguk az *új szocialista védők*, ügyvédek lehetnek.

Ahogy nem lehet vitás az a tény, hogy társadalmunkban a jogi kultúra minden munkása, általában minden jogász felé még ma is tapasztalható *csökkenő megebecsülés* okai közt nem kis súllyal szerepelnek az *ügyvédek*, ugyanúgy az is vitathatatlan, hogy valamennyi jogász *életelhívás képviselőinek* egyetemes érdeke, hogy a ma még legelső sorban is az ügyvédek felé áramló — *de minden jogászt érintő* — társadalmi ellenszenv, idegenkedés, kellő meg nem becsülés — mielőbb az Alkotmányban meghatározott *ügyvédi közfunkció társadalmi jelentőségéhez* méltó általános társadalmi *megebecsülésben, helyes értékelésben* részesüljön.

2. Az ügyvéd védői közfunkciója nem merül ki az előzőekben részletesebben kifejtett *bűnügyi védelemmel*. A szocialista ügyvéd általában a szocialista állam polgárainak, vállalatainak, szervezeteknek, intézményeknek stb. — a jogkereső által adott megbízás alapján — jogász *segítség*et nyújt, hogy *jogaik sehol csorbát ne szenvedjenek*, hogy a szocialista jogrendszer reájuk vonatkozó rendelkezései valóban érvényesüljenek, hogy a szocialista jogrend a vitatott kérdésben is érvényesüljön.

A Csehszlovák Köztársaság Nemzetgyűlése által 1951. december 20-án megalkotott 114. sz. törvény az ügyvédséget szocialista alapokra helyezte s 1. §-ában idevágóan a következőket szögezi le: »Az ügyvédség jogi segítséget nyújt a szocialista jogi személyeknek, más társadalmi szervezeteknek, az államigazgatás szerveinek és az állampolgároknak, védi érdekeiket az anyagi igazság elvén és a társadalom érdekeinek megfelelően és ezzel *elősegíti a szocialista törvényesség megerősítését*.« A szocialista ügyvéd tehát a szocialista törvényesség egyik nélkülözhetetlen munkása. A csehszlovák F. Bouna helyesen mutat rá, hogy: »A törvény azt az általános kötelezettséget róta az ügyvédekre, hogy járuljanak hozzá a *népi demokratikus jogrend megtartásához és megerősítéséhez* és *segítsék az állami szerveket a törvények*

végrehajtásánál.«¹ — Kudrjavcev idevágóan azt hangsúlyozza, hogy: »A szovjet ügyvédek aktív tényezői a szocialista társadalomnak. Értelmiségünk egyik csapata ők, akik *nagy munkát végeznek a szovjet törvényesség megszilárdítása terén*.«²

A szocialista ügyvéd feladata ügyfele érdekei védelmében közreműködni, hogy a szocialista (népi demokratikus) állam jogszabályai megvalósuljanak. Itt is tehát — hasonlóan a bűnügyi védelemhez — kettős feladat hárul a védőre: a) védelmezni ügyfele jogos érdekeit és b) harcolni a vonatkozó törvényi rendelkezések megvalósításáért. Nyilvánvaló, hogy a védő sajátos feladata ezen a téren nem *minden törvényi rendelkezés* megvalósításáért való általános harc (ez minden jogásznak és állampolgárnak általános kötelessége), hanem *harc az ügyfél érdekében álló jogszabályok érvényesüléséért*. Ahogyan a bűnügyi védő az anyagi igazság érvényre-jutását gátló semmiféle védői magatartást még ügyfele érdekében sem fejthet ki, úgy az ügyvéd más jogvédelem esetében sem tehet semmit az anyagi igazság érvényesülése, a szocialista állam jogszabályba öntött akaratának a megvalósítása, végrehajtása ellen. Amennyiben azonban ügyfele érdekében áll valamely jogszabály végrehajtása, annak érvényesülése érdekében még hivatali személyekkel, hatóságokkal szemben is *harcolnia kell*.

A bolgár Metodi Lazarov idevágóan azt írja: »az ügyvédnek... nemcsak a félnek, hanem a bíróságnak is segítségére kell lennie, hogy a *törvény helyes alkalmazásával* a felek törvénytábla jogos igényeiket az igazságszolgáltatás során érvényesíthessék. Az ügyvéd ezzel a ténykedéssel hivatása helyes és igazságos betöltése mellett a nagyobb, végső célt szolgálja, köztársaságunk új társadalmi rendjének és *jogrendjének a megerősítését*.«³

Helytelen lenne azt hinnünk, hogy a népi demokratikus állam minden egyes nyomozó közege az államügyészség, a bíróságok és általában az államigazgatás minden tagja, minden intézkedésében törvénytörően, a szocialista törvényesség sérelme nélkül jár el. Ez képtelen feltételezés. A törvényesség sérelmét — rendszerint — legelőször az az állampolgár (intézmény, vállalat stb.) észleli, akinek elevenébe, húsába, érdekeibe vág a sérelmes intézkedés. A nem jogképzett állampolgár azonban csak *érzi* a jogsérelmet, a védő feladata, hogy az ügyfél *jogos érdekét* kiemelje a laikus érdekeltnek »sokszor *vérborult* tekintetű szenvedélyességéből» és jogász *sakértelmével* védelmezze ügyfele jogszabály által biztosított érdekeit, harcoljon a *vonatkozó jogtörvények érvényesüléséért*, e vonatkozásban a szocialista törvényesség megvalósításáért.

A védő, az ügyfél ügyének védelmezője (ügyvéd) e munkája során nem áll *szükségképpen szemben* az államigazgatás szerveivel, ellenkezőleg, általában — szocialista viszonyok mellett — e szervek mellett azokat *támogatón*an tevékenykedik. Olykor azonban nemcsak joga, de kötelessége egyes, a szocialista jogszabályokat megszegő, az állampolgárok (intézmények stb.) törvényben biztosított jogait sértő intézkedések ellen *megalkuvás nélkül, könyörtelenül harcolni*. Nem egyszer annyira nyilvánvaló és durva a törvénytörés, s a tör-

¹ F. Bouna idézett tanulmánya a Bull. (Csehszlov právo N. 2. God II (x) sz.

² V. O. Kudrjavcev: »A szovjet ügyvédség« c. tanulmányát a Magyar Jogász Szövetség »A ügyvédség a Szovjetunióban és a népi demokráciákban« c. cikkgyűjtemény 3. I.

³ Metodi Lazarov: »Az ügyvéd a tárgyalóteremben. Social. Pravo, Szofia 1952. évf. 3. sz. bolgáruul.

vénysértéssel az állampolgároknak okozott sérelem már aligha orvosolható, ilyenkor kötelessége az ügy védőjének leleplezni magát a törvénytíprót és harcot indítani (fegyelmi vagy bűnvádi feljelentéssel) a *szocialista törvényesség kártevője* ellen.

Az állam éppen úgy, mint a nép közvetlenül érdekelt abban, hogy az országban a *legszigorúbb jogrend érvényesüljön, a törvényesség uralkodjék* — lévén ezek a szocializmus építésének a létalapjai — tanítja I. T. Goljakov professzor.¹ A szocialista törvényesség csorbíthatatlanságának alig felbecsülhető, nélkülözhetetlen védelmezői a szocialista védő-ügyvédek.

Az *egyedülálló*, politikailag és szakmailag gyakran képzetlen *magánügyvéd* gyengének érzi magát a »pac-kázó hivatalnokokkal«, az esetleg basáskodó bírakkal stb. szemben fellépni. A fejlődés során a *szocialista ügyvédi munkaközösségek*, szocialista öntudatra ébredt, anyagilag függetlenné váló, politikailag és szakmailag jól képzett ügyvéd-tagjai azonban a *kollektíva erejével* és súlyával tudnak majd fellépni minden esetleges törvénytörés ellen, a törvényesség védelmében.

A szocialista ügyvédi munkaközösségek maguk is felelősek az általuk elvállalt védelmekért. Helyesen mutat rá a román C. B. Balceanu: Az új típusú kapcsolat, amely a jogkeresők és az ügyvédi munkaközösségek között egyrészt, másrészt az utóbbi és az ügyvéd között létesülnek, ezek azt hozzák magukkal, hogy a megfelelő védelem biztosítása érdekében a *munkaközösségek* megfelelő felelősséggel tartoznak. Kell, hogy minél előbb kialakuljon ez a magasszínvonalú szocialista ideológiai és erkölcsi alapon álló, az állampolgárok és intézmények jogaiért, a szocialista törvények maradéktalan érvényesüléséért harcolni is kész, gerinces szocialista ügyvédi kar.² Csak ilyen neveléssel érhetjük el — írja Kudrjaveev — hogy a szovjet ügyvédek közül ne szolgálatkész és elnéző védők váljanak, hanem olyanok, akik elvi alapon állva, *következetesen és erélyesen* látják el feladatukat, akik — Visinszkij szavai szerint — félelmet

nem ismerve elemzik az ügyet, majd megformálva állás-pontjukat, mindvégig méltósággal és becsülettel védik meg azt. Az ilyen ügyvédek a törvényben és lelkiismeretükön kívül senkinek sem vetik magukat alá.¹

3. A jog története bizonyítja, hogy az ügyvédek a fejlődés során komoly *jogfejlesztő erőt* képviseltek. Az ügyvéd harcol, hogy adott méltányos esetben a jogtétel szigorú merevségét, a ius strictumot, a konkrét eset viszonyainak megfelelően *méltányosan* alkalmazzák. Megszámlálhatatlanok azok az *ügyvédi kezdeményezések*, amelyek nyomán — éppen a méltányosságon alapuló jog (ius aequum) irányában — *új jogfejlődés* indult meg. Így ügyvédi jogász kezdeményezésre alakultak ki bírói gyakorlatunkban olyan haladó elvek, mint pl.: »a gazdaságilag gyengébb fél védelmének elve, vagy a »tárgyi felelősség« elve stb.

Hatalmas távlatok nyílnak a szocialista védő-ügyvédek előtt az új szocialista jogrendszer kifejlesztésének munkájában. Nem kell bizonyítani, hogy a perben a *vádoló* és a *védelem* közt folyó *jogvitának*, a *per dialektikájának* milyen megbecsülhetetlen *jogfejlesztő ereje van*. E küzdelem, dialektikus vita nélkül el sem képzelhető helyes ítéletkezés, viszont védő (pontosabban — megfelelően működő védő) *nélkül elveszti a per dialektikus jogfejlesztő erejét* és az anyagi igazságot felkutató képességét. Kudrjaveev kiemeli: »A szovjet bírói eljárást nem lehetne ügyvédek nélkül helyesen megszervezni. Fellépésüknek a bírói eljárás során nagy társadalompolitikai és nevelő jelentősége van. Éppen ezért megokolt, hogy az ügyvédekkel szemben magas állami követelményeket támasszunk.«²

A per dialektikája valóban csak a szocialista perben érvényesülhet, mert intézményesen és általánosan csak itt valósulhat meg az ügyfélegyenlőség, a *vád* mellett a *valóságos védelem*. Ahogyan az elkövetkező években *nőni fog* a védő — az ügyvédek — *politikai szakmai színvonala, fejlődni fog szocialista tudata és harcosága, úgy fog nőni jogfejlesztő ereje* is.

Az ügyvédség szocialista fejlődésének elősegítése ezért *egész szocialista jogi kultúránk fejlesztését* is jelenti.

Olti Vilmos

¹ I. T. Goljakov: A védelem jelentősége a szovjet bűnvádi eljárásban c. tanulmány a »Védelmi büntetőügyekben«. Moszkva, 1948. gyűjteményes munka.

² C. B. Balceanu: Az ügyvédi foglalkozás társadalmi állása a Demokratikus Román Köztársaságban. c. tanulmány »Az ügyvédség a Szovjetunióban és a népi demokráciákban« cikkgyűjteményben 14. l.

¹ L. Kudrjaveev: »A szovjet ügyvéd« c. tanulmányt a Magyar Jogász Szövetség által kiadott »Az ügyvédség a Szovjetunióban és a népi demokráciákban« cikkgyűjtemény 3. l.

² Kudrjaveev: id. m. 3—4. l.

BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

KÖZZÉTESZI A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGA

A folyóirat 1953 októberétől havonta jelenik meg.

Előfizetési díj negyedévre: 9.— Ft

Előfizetéseket felvesz a kiadóhivatal: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, V., Szemere-u. 10. Telefon: 120-243.

Egyszámlaszám: 09,878.151.46

=====SZEMLE=====

Az 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság

A dicsőséges Tanácsköztársaságról immár 9. esztendeje emlékezhetünk meg szabad hazában. A felszabadulás történelmünk haladó hagyományainak felszabadulását is jelentette. Felszabadulását olyan értelemben, hogy tettekre ösztönző hatása szabadon érvényesülhet. A Tanácsköztársaság történetének a rágalmaiktól és ferdítésekkel való megismertetése nemcsak a történészeknek, hanem a jogtudomány művelőinek is feladata. Ezen a téren még igen sok a tennivaló.

A történettudomány művelői ezen a téren a kezdeti lépéseken már túl vannak. A jogtudomány terén még csak a kezdeti lépéseket tettük meg. A haladó jogi hagyományokról folyó vita még nem jutott el a Tanácsköztársaság küszöbére. Átfogó és nagyvonalú értékelések helyett olyan tanulmányokra van szükségünk, ame-

lyek a Tanácsköztársaság jogrendjének egyes ágait, állami tevékenységének egyes kérdéseit dolgozzák fel kimerítő pontossággal. Az egyetemes jogi kultúra felhasználható elemeinek sorában nyilvánvalóan kimagasló jelentőségűk van számunkra a Tanácsköztársaság jogintézményeinek, az alkalmazott jogi formáknak. Haladó jogi hagyományaink között legközelebb áll hozzánk és leginkább felhasználható a Tanácsköztársaság joganyaga. Ennek a joganyagnak publikálása terén ennek ellenére még úgyszólván semmit sem tettünk. Az a néhány féltve őrzött összeállítás, amely a Forradalmi Kormányzótanács rendeleteit és egyéb jogszabályokat tartalmaz, annyira féltve őrzött, hogy az érdeklődő olvasó számára hozzáférhetetlen. A Corpus Juris sorozatából az 1919-es esztendő kimaradt, mint a »nemzeti jogfejlődéssel szakító és attól idegen« joganyag. Mi tudjuk, hogy a proletárdiktatúra joga éppen ezért a »szakításért« érdemli meg, hogy külön kiadásban felsorakozzék például az

1843-as büntetőjogi törvényjavaslat mellé.

Az ellenforradalmi rendszer abbéli törekvésében, hogy a Tanácsköztársaság emlékét kitöröltesse népünk emlékezetéből és hogy a tényeket szabadon ferdíthesse, a proletárdiktatúra igazságszolgáltatásának írásbeli okmányait a bírósági levéltárak selejtezése során megsemmisítette. Így aztán könnyű volt a proletár igazságszolgáltatás »justiz mordjairól« hangoskodni. Ez a körülmény megnehezíti a jogtörténeti kutatást, azonban a feltárt adatok annál becesebbek, annál inkább gondos tanulmányozást igényelnek.

Mindaddig, amíg a Tanácsköztársaság jogtörténeti anyagát nem publikáljuk, mindaddig, amíg ezt az anyagot nem tanulmányozzuk, nem ünnepejük méltóan a Tanácsköztársaság dicső emlékét. Ha e mulasztásokat behozzuk, akkor mondhatjuk el népünk egészével, hogy mi jogászok is felsorakoztunk 1919-es elődeink nagyszerű emlékéhez.

A KÖZPONTI DÖNTŐBIZOTTSÁG GYAKORLATÁBÓL

6. Határidővita az is, ha az építetők arra kéri a kivitelezőt kötelezni, hogy a keretszerződésben megállapított szerződési értékből a folyó évi szerződésben szándékoltnál nagyobb összegű munkát kivitelezésére vállaljon kötelezettséget.

A felek keretszerződést kötöttek több éven át tartó építkezési munkák elvégzésére. Építetők azt kérte, hogy a tervezett munkákból a folyó évi szerződésben a kivitelező a szándékoltnál nagyobb vállalati összeg erejéig vállaljon kötelezettséget. A kivitelező az építetők kívánságát elutasította és arra hivatkozott, hogy kapacitása nem teszi lehetővé a kívánt terjedelmű építkezés folyó évben történő elvégzését.

Tény, hogy a felek között a szerződési vita abban a kérdésben merült fel, hogy a kivitelező milyen vállalati összeg erejéig vállaljon a folyó évre kötelezettséget, ez azonban — a döntőbizottság megállapítása szerint — nem a vállalati összeg kérdése, hanem a vállalat arról van szó, hogy a kivitelező a folyó évben a keretszerződésben megjelölt munkából mennyit teljesítsen. Ha nagyobb vállalati össze-

gettséget, úgy ez azt jelenti, hogy a szóbanforgó időszakban több munkát végez el. Kétségtelen tehát, hogy az a vita a felek között, hogy a megjelölt építkezésből a kivitelező a folyó évben mennyit teljesítsen, a határidő kérdésében felmerült nézeteltérést jelent, mert a munka terjedelme a határidővel szoros összefüggésben van. Ilyen körülmények között a Központi Döntőbizottság megállapította, hogy a szóbanforgó szerződési vita a 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendeletnek a 101/1952. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet 5. §-ával megállapított 33. §-a szerinti határidővita, amelynek az eldöntése a most említett jogszabály értelmében nem a döntőbizottság, hanem a szállító szerint illetékes minisztérium hatáskörébe tartozik. (77.744/1953.)

7. Minta alapján előállított termékeknek a szerződési célra való alkalmatlansága esetében a szállító felelősége akkor is fennáll, ha a megrendelő a mintát előzetesen megvizsgálta és jónak találta.

A szállító szikvizess palack szállítására tett ajánlatot a megrendelőnek azzal, hogy exportrendelésből

visszamaradt üvegekről van szó, amelyeket a nyak lecsiszolásával belső felületre is át tud alakítani. Egyidejűleg bemutatott négy darab átalakított palackot, amelyeket a megrendelő nyomáspróbának vetett alá, s minthogy azok megfelelőnek bizonyultak, a szállítási szerződés a felek között létre is jött. A leszállítást követően azonban az átadott palackok használat közben szétdurantak és ezért a megrendelő a vételár visszafizetését követelte.

A szállító azzal védekezett, hogy a megrendelő a mintákat megvizsgálta, és ha a palackok a későbbiek során alkalmatlannak bizonyultak, ez arra mutat, hogy a megrendelő nem járt el kellő gondossággal az előzetes vizsgálat során.

A bizonyítási eljárás adataiból megállapította a döntőbizottság, hogy a csiszolt üvegek nyakméretei a szabványszerű üvegekre előírt mértéktől eltérnek, azoknál kisebbek, a nyomó- és ütőerő is ennek folytán lényegesen csökken.

Önmagában az a tény, hogy a megrendelő a mintákat megvizsgálja és elfogadja, a szállítót nem mentesíti a minta alapján gyártott termékekért

való felelősség alól. A szállítónak, mint az üzemi körében felmerülő szakkérdések ismerőjének elsősorban kell tisztában lennie azzal, hogy a termék megfelelő lesz-e. A jogvitás ügyben a szállító felelőssége elsősorban azért is megállapítható, mert a palackok a szabványban előírt követelményeknek nem feleltek meg. A szabványtól való eltérés pedig önmagában is alkalmas a felelősség megállapítására és ez alól mentesítő okot az sem képez, hogy a megrendelő az eltérő mintát elfogadta. A szállító felelőssége ezen felül azért is fennáll, mert tudnia kellett volna, hogy a szóbanforgó palackok nyakméreteinek a szabványtól kisebbre csiszolásával a szikviz tárolására felhasznált üvegek szétduzzanási lehetősége megnőtt. A szállítónak kötelessége lett volna a mintákat a megrendelő által végzett nyomáspróbán túlmenően is alapos vizsgálatnak alávetni, ha ezt nem tette, nem hivatkozhatik arra, hogy mulasztását a másik fél pótolta.

A kifejtettek alapján a döntőbizottság a szállító felelősségének megállapításával nevezett a vételár visszafizetésére és egyéb vagyoni konzekvenciák viselésére is kötelezte. (71.105/1953.)

8. *A teljes műszaki terv nélkül kötött építési szerződés semmis és ezért abból kötbérgéniy sem származik.*

A felek kivitelezési szerződést kötöttek különböző épületek létesítésére. Műszaki tervdokumentációval azonban nem rendelkeztek és az illetékes hatóságtól a tervdokumentáció nélküli szerződéskötésre engedélyt nem kértek. A szerződésben a kezdési és a befejezési határidőt megállapították és az építendő kötelezettséget vállalt arra, hogy az ugyancsak megjelölt határidőben a műszaki terveket szolgáltatni fogja. Az utóbbi tervszolgáltatási kötelezettségnek nem tett eleget és emiatt a kivitelező közbeni intézkedés elmulasztása miatt kötbérekéretet indított ellene.

A Beruházási Szabályzat 3. fejezetének 8. cikke (2) bekezdésének rendelkezése szerint jóváhagyott teljes műszaki terv nélkül szerződést kötni tilos, kivéve, ha az erre illetékes hatóság a szerződéskötésre engedélyt ad. A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 4. §-ának (4) bekezdése szerint pedig semmis az a szerződés, amely jogszabállyal ellentétben áll,

Mint hogy a nem vitás tényállás szerint a felek a szerződést anélkül kötötték meg, hogy a teljes műszaki terv rendelkezésükre állott volna, illetve, hogy ennek hiányában a szerződéskötésre az illetékes hatóságtól engedélyt kaptak volna — a szerződés, mint jogszabályba ütköző, semmis.

Mint hogy semmis szerződésből a felek jogokat nem származtathatnak, a közbeni intézkedés elmulasztása miatt támasztott kötbérgéniy a Központi Döntőbizottság elutasította. (79.170/1953.)

9. *A szállító nem hivatkozhatik arra, hogy mindent megtett a szállítási szerződés teljesítése érdekében, ha a nyersanyag átadásával késedelmeskedő saját szállítója által adott rendkívül hosszú póthatáridő lerövidítése érdekében a szükséges eljárást folyamataiban nem tette.*

Alperes szállító szerződéses kötelezettségének az előírt határidőben azért nem tett eleget, mert a szállítandó gép előállításához szükséges nyersanyagot kellő időben nem kapta meg. Az eljárás során megállapítást nyert, hogy a szállító valóban nem jutott hozzá kellő időben a szükséges nyersanyaghoz, azonban megállapítható volt az is, hogy a nyersanyag szállításával késedelmeskedő vállalat az alperesnek olyan hosszú póthatáridőt jelölt meg, amelynek alapján nem is volt lehetőség a szerződés időben történő teljesítésére. Az alperes ennek ellenére a megjelölt póthatáridőt szó nélkül tudomásul vette, annak megrövidítését nem kérte és a sorolás érdekében sem tett lépéseket.

A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 58. §-ának (3) bekezdése értelmében vétnének csak azt a szerződő felet lehet tekinteni, amelyik bizonyítja, hogy a szerződés hiánytalan teljesítése, valamint az akadály megelőzése végett a jogszabály korlátain belül minden intézkedést megtett. Alperesnek ebből a jogszabályi rendelkezésből is folyó kötelezése lett volna az, hogy saját szállítójának késedelme folytán az utóbbi által megjelölt olyan póthatáridőt, amely az általa kötött szerződés időben való teljesítését már eleve lehetetlen tette, megrövidíteni igyekezzen és szükség esetén a 101/1952. (XI. 10.) M. T. számú rendelet 5., illetve 6. §-ában foglalt határidőmegállapítási, illetőleg sorolási eljárást kezdeményezze.

A szocialista vállalatok közötti együttműködés és a tervek és szerződések teljesítésében kötelező elvtársi segítség elengedhetetlen követelménye, hogy a szerződő fél ne tanúsítson közömbös magatartást olyan események iránt, amelyek a határidő betartását akadályozzák.

Az alperes tehát a szocialista vállalatok kooperációjából folyó, jogszabályban előírt kötelezettségét sértette meg, ezért a döntőbizottság a késedelmes szállításban való vétkeiségenek megállapítása mellett kötbér fizetésére kötelezte. (66.090/1953.)

10. *Semmis a szállítási szerződésbe foglalt az a kikötés, amely szerint mennyiségi ellérés esetén a szerződő felek egyike sem érvényesíthet kötbérgéniy.*

A felek különböző ruhaneműek szállítására kötöttek szerződést. Ennek egyik pontja szerint a megrendelő csak I. osztályú árut vesz át; ha tehát a legyártandó áruból valamely mennyiség nem felel meg az I. osztályú minőségű áru követelményeinek, úgy a szerződésben meghatározott mennyiség ilyen mértékben csökken és ebből kifolyólag a mennyiségi eltérés miatt kötbérgéniy támasztani nem lehet.

A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 23. §-a (4) bekezdése szerint a rendeletben szabályozott kötbér irányadó abban az esetben is, ha a felek a szerződésben a kötbér kikötését mellőzték. A jogszabálynak ez a rendelkezése a terv- és a szerződési fegyelem megerősítését szolgálja és mint ilyen, kogens szabály. Eltérésnek csak olyan vonatkozásban van helye, hogy a rendeletben előírt kötbér törvényes minimum, amelynek alacsonyabb mértékben a felek csak a Központi Döntőbizottság engedélyével állapodhatnak meg, magasabb mértékben azonban hozzájárulás nélkül is megegyezhetnek. A kötbér ezen jellegéből folyik tehát, hogy a feleknek az a megállapodása, amely szerint mennyiségi eltérés esetén kötbérgéniy egyáltalán nem támasztható, az előbb említett jogszabályba ütközik és így a 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 4. §-a (4) bekezdése értelmében semmis.

Ennek alapján a Döntőbizottság a felek közötti jogvitát a szóbanforgó megállapodás figyelmen kívül hagyásával bírálta el és mint hogy a szállítóinak a kikötött minőségű termék egy

része le nem szállításában való vétke-ségét megállapította, meghíúsulási kötbér fizetésére kötelezte. Tekintettel továbbá arra, hogy a semmis-

nek nyilvánított megállapodás a népgazdaság érdekét és a szocialista törvényességet sértette, a Központi Döntőbizottság az illetékes felügye-

leti hatóságot a szerzőléskötési tevékenység megvizsgálása és megfelelő intézkedések megtétele végett megkérte. (79.664/1953.)

JOGIRODALOM

»A Szovjet polgári jog« c. könyv — *Moszkva, Goszjuriszdát kiadás, 1951* — magyar fordításának minőségéről.*

A magyar jogi kiadóvállalat (Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó vállalat) 1953-ban magyar nyelvűn megjelentette »A szovjet polgári jog« c. könyvet. A könyvet dr. Révai Tibor fordította.

A könyv külső kiállítása és a papír minősége igen jó. A fordítás fogyatékosága: az elég nagyszámú sajtóhiba, amelyek között bosszantó, értelemzavaró hibák is vannak. Így pl. a magyar fordítás 18. oldalán, a 2. bekezdésben (az eredeti mű 22. oldalán az 1. bekezdésben) az »Anyagi és Műszaki Ellátó Bizottság« mondat fordításában a felesleges »i« betű a magyar szövegnek helytelen értelmet ad. Ugyancsak egy helytelenül »t« betű helyett nyomtatott »f« betű elterzítja egy egész mondat értelmét. Az eredeti szöveg 23. oldalának 4. bekezdésében »az árúk többségéről« van szó, a magyar fordításban pedig (19. o. 4. bekezdés) ez a kifejezés a következőképpen hangzik: »a legfőbb árucikkek«.

Már ezek a hibák is bizonyítják a nyomdai szerkesztő felületlen munkáját. A fordítás azonban ettől eltekintve sem eléggé gondos munka. A címlap hátoldalán helyesen jegyzi meg a fordító, hogy az eredeti szöveg Sztálin elvtársnak »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. műve közzététele előtt jelent meg és a szerzők nem használhatták fel Sztálin elvtárs értékes útmutatásait a polgári jog szempontjából. A magyar fordításban azonban nem találunk utalást arra, hogy ez a megjegyzés nem a könyv szerzőitől, hanem a fordítótól származik.

*

Ami a recenzió tárgyát képező fordítás általános minőségét illeti, meg kell állapítani, hogy a fordítás jobb a korábban kiadott magyar jogi fordításoknál. Az eredeti mű azonban igen nagy és változatos

anyagot ad, többek között olyan jogi kérdéseket is tárgyal, amelyeket a magyar jogász részletesen még nem ismerhet, éppen ezért a fordítás során időnként olyan nehézségek jelentkeznek, amelyekkel a fordító nem mindig tudott megbirkózni.

Elsősorban a szakkifejezésekkel kapcsolatban akadtak nehézségek, mivel az eredetiben gyakran szerepeltek olyan fogalmak és szakkifejezések, amelyek Magyarországon még nem ismeretesek. Nehéz tolmácsolni a magyar olvasónak pl. az olyan szakkifejezések jelentését, mint »készletezett vagy szabályozott termelés«, »készlettartó« stb. Sok esetben a fordító ügyesen írta körül e fogalmakat. De találunk arra is példát, hogy a fordító nem sikerült, sőt, helytelen szakkifejezéseket használt. Ismertettünk néhány ilyen példát:

A könyv számos helyén szó van a rubel útján történő ellenőrzésről. Kezdetben ezt a szakkifejezést a fordító szó szerint fordítja, noha ez helytelen. A továbbiakban ugyanezt a szakkifejezést a rubelen keresztül történő ellenőrzésnek fordítja és ez a fogalmazás már helyesebb. Más helyeken viszont azt mondja: a rubel útján történő ellenőrzés. Ez a legutóbbi értelmezés felel meg legjobban a magyar nyelv szellemének.

A fordító hibásan adja vissza a »csasztnaja avarja« szakkifejezés jelentését, amikor azt »különös baleset«-nek fordítja.

A »hozraszosot« szakkifejezést korábban »önálló elszámolás«-nak fordították. Ez helytelen fordítás volt és a fordítók később másik szakkifejezést találtak: önálló gazdaságos elszámolás. Azonban a recenzió tárgyát képező könyv fordítója a fordítás során mindig az első, a helytelen kifejezést alkalmazza.

»A kapitalnij remont« kifejezést a magyar nyelvben helyesen, a megfelelő magyar szakkifejezéssel (generáljavítás) — fordítja, de a házak generáljavítására van egy külön magyar kifejezés, amelyre a fordító nyilván nem gondolt (a fordítás 87. oldalán a 2. bekezdés).

Az említett példák közül kiténik egy további hiba is: a terminológia egységének a hiánya. A magyar fordítás olvasása közben az a benyomásunk,

mintha nem egy és ugyanaz a fordító dolgozott volna az eredeti mű különböző részein vagy fejezetein.

A fordító sok esetben egyáltalán nem fordította le a szakkifejezéseket, hanem egyszerűn elhagyta azokat. A fordító nyilván nem talált megfelelő kifejezést a »tekuscsij szot«-ra, amúgy is inkább, mert a megfelelő részekben »kontokorrent«-ről van szó, amit magyarul a »tekuscsij szot«-nak megfelelő fogalom fejez ki. De az orosz »tekuscsij szot« szakkifejezésnek van egy külön magyar megfelelője is, így a kihagyást semmi sem indokolja.

A magyar könyvben találunk egyébként indokolatlan rövidítéseket is.

Az eredeti 164. oldalán a 3. bekezdésben zárójelben a következőket olvassuk: A dolgot nemcsak meg-előzni, hanem épésben tartani is köteles. Ezt a mondatot szintén kihagyta (a magyar fordítás 135. o., 3. bekezdés).

A magyar fordítás 63. oldalának 7. bekezdésében (az eredeti szöveg 76. oldalának 1. bekezdése) a »tenyészlő-tenyésztés« kifejezésből a »tenyész« szót nem fordítja, éppúgy, mint a magyar fordítás 85. oldalának 3. bekezdésében (az eredeti 103. oldalának 5. bekezdése) a »tönkreteszik« szót sem. Az egyik mondat fontos szava (az eredeti 212. oldalának 6. bekezdésében), a »nemzetközi« szó szintén nem szerepel a magyar fordítás 176. oldalának 4. bekezdésében, s e kihagyás következtében a mondat a magyar fordításban értelmét veszti.

Ezzel szemben a magyar könyvben előfordulnak olyan szavak, amelyek az eredetiben nem szerepelnek.

Igy az eredeti 134. oldalának 4. bekezdésében a következő mondatot találjuk: »csupán ha a rendelőnek jóváhagyott tervezési feladata és költségvetésre vonatkozó pénzügyi számítása van... lehet külön-külön vállalkozói szerződést kötni.« Ezt a mondatot a fordító a következőképpen fordította (a fordítás 110. oldalának 5. bekezdésében): »Ha a megrendelőnek csupán a jóváhagyott tervezési feladata és a költségvetésre vonatkozó pénzügyi számítása van meg... csakis... lehet... szerződést kötni.« A »csakis« szó beszű-

* A szovjet »Mezsdunarodnaja Knyiga« recenziója.

rása következtében a fordítás helytelen és hamis lett.

A fordításban találunk ezenkívül néhány olyan hibát, stilisztikai fogyatékossgát is, amelyek annak a következményei, hogy a fordító túlságosan az eredeti szöveg hatása alá került és szó szerint fordított.

Az ilyen fogyatékossgák közé soroljuk elsősorban a helyes magyar szórendtől való eltérés elég gyakori cseteit.

A magyar fordítás 11. oldalának 8. bekezdésében a »dolog feletti tulajdonjog« kifejezést (az eredeti 13. oldalának 15. bekezdésében) szószert fordította, ahelyett, hogy »dologra vonatkozó tulajdonjogot« írt volna. A fordító mindig helytelenül, szószert fordítja az »alapvető« vagy »alapjában véve« szavakat, pedig a »fő« szó a magyar nyelvben egyes esetekben szebben hangzik.

Súlyos hibát találunk a magyar fordítás 217. oldalának 8. bekezdésében. Az eredeti szöveg (261. o. 2. bekezdése) a következő: »A biztosítási szolgálat eszméje a szovjet szocialista biztosítás legfontosabb és irányító elve.« A fordítás így hangzik: »A biztosítási eszméje a szovjet szocialista biztosítás alapvető vezető elvét jelenti.« A magyar mondat értelmetlen.

A fordító a magyar szöveg 139. oldalának 9. bekezdésében szintén komoly hibát követ el. Az eredeti (170. oldal, 1. bekezdés) szerint: »A Szovjetuniónak három óceán felé van kijárata. Partjait tizennégy tenger mossa.« A fordítás a következő: »A (Szovjetuniónak) három tengerhez van kijárata. Tizennégy tenger vize mossa partjait.« Helytelen és a valóságot elferdítő fordítás.

A fordításban ezenkívül számos apró fordítási tévedést, eltérést és pontatlanságot találhatunk. Ezek közül néhányat ismertetünk. Az »Obuszlovleni«-t (az eredeti 22. oldalának 2. bekezdésében, a fordítás 18. oldalának 3. bekezdésében) »folynak« szónak fordítja. A »szpor« (az eredeti 24. oldalának 3. bekezdésében) mint ... van lefordítva. A »begyűjtési körzetek«-et (az eredeti 27. oldalának 1. bekezdése, a fordítás 22. oldalának 5. bekezdése) »beszerzési körzetek«-nek fordítja. Az »épségben tartás«-t pedig (az eredeti 31. oldalának 3. bekezdésében, a fordítás 26. oldalának 1. bekezdésében) — »tárolás«-nak. A »kereskedelmi« helyett (az eredeti 33. oldalának 2. bekezdése, a fordítás 28. oldalának

4. bekezdése) »elszámolás«-t találunk. A »megállapított« (az eredeti szöveg 48. oldalának 1. bekezdése, a fordítás 40. oldalának 6. bekezdése) »megfelelő«-nek van fordítva. Az »összehasonlítás« szó helyett (az eredeti 56. oldalának 3. bekezdése, a fordítás 48. oldalának 4. bekezdése) »szembehelyezés«-t találunk. A »beáll« helyett (az eredeti szöveg 150. oldalának 4. bekezdése) »érvényesül«. A »kiegészítő« (az eredeti 251. oldalának 3. bekezdése, a fordítás 209. oldalának 7. bekezdése) »másodlagos«-nak van fordítva. A »hatályon kívül helyezés« a fordításban (az eredeti 434. oldalának 6. bekezdése, a fordítás 346. oldalának 3. bekezdése) — »felbontás«.

*

A fordítás megjelenését a magyar jogászvilág szempontjából fontos eseménynek tekinthetjük. Sok magyar jogász ismerté már a szovjet polgári jog egyes fejezeteit, azonban olyan műre volt szükség, amely a polgári jog egész anyagát felöleli. Azok a fejezetek, amelyeket Skundin, a jogtudományok kandidátusa írt, óriási segítséget nyújtanak magyar állami vállalatok jogügyi osztályain dolgozó jogászoknak. Ezek a fejezetek nemcsak fontos jogszabályokat és jogi kérdéseket magyaráznak, hanem mélyrehatóan feltárják azok szoros kapcsolatát az állami tervvel, az egész népgazdasággal. A jogi osztályok dolgozói a fejezetek tanulmányozása után egészen új ismeretekre tesznek szert, olyan alkalmazottakká válnak, akik ügyeiket alaposabb tudással intézik és nemcsak vállalkottnak, de az ország egész gazdasági életének tesznek hasznos szolgálatot, ezenkívül megkönnyítik a döntőbírósgok munkáját.

A szerzői, család- és öröklési jogot tárgyaló fejezetek (amelyeknek fordítása sikerültebb, mint a könyv egyéb részei) a bírósági dolgozókat, ügyvédeket, jogászokat és az elméleti kérdésekkel foglalkozókat megismertetik a szovjet jogszabályokkal és jogintézményekkel. Az egész jogi rendszer részletes ismertetése nagy hasznot jelent a magyar jogászoknak. A könyv ezenkívül tankönyvként is felhasználható jogi főiskolákon.

A tárgyalatkból megállapítható, hogy a »Szovjet polgári jog« c. könyv magyar nyelvű kiadása szükséges és hasznos tett volt. Meg kell állapítanunk azt is, hogy — tekintettel az

anyag fontosságára — a fordítás aránylag későn jelent meg.

Kívánatos lenne vitát lenlezni a könyvről, s az ilyen megbeszéléseken és összejöveteleken feltárni a fordítás hibáit és fogyatékossgait.

Ha eltekintünk a fordítás elég nagy számú hibáitól és fogyatékossgaitól — amelyek nagyrésze könnyen kijavítható a könyv új kiadása esetén — újból meg kell állapítanunk, hogy a magyar kiadás általában jó.

Nem hallgathatjuk el, hogy a könyv kis példányszámban jelent meg (1275 példányban) s ezt a hibát a kiadóvállalatnak a könyv második kiadása alkalmával helyre kell hoznia; ezenkívül jelentősen csökkentenie kell a könyv árát is, mert a magas ár akadályozza a mű széleskörű elterjedését.

»A Szovjet polgári jog« c. könyvnek a fordításáról.

A Jogtudományi Közlöny e száma közli a szovjet Mezőgazdasági Knyiga bírálata A szovjet polgári jog című mű II. kötetének a fordításáról. Megállapítja, hogy a fordítás jobb az eddigi magyar nyelvű jogi fordításoknál, általában jó benyomást kelt, felveti ugyanakkor a fordítás számos hibáját, ezek között a kiadvány sajtóhibáit. Méltatja a mű jelentőségét a magyar jogászok szempontjából és a mű ismertetése céljából olyan ankét megtartását javasolja, amely a fordítás hibáival is foglalkoznék.

A fordítás bírálata alkalmas arra, hogy a jogi fordítások néhány általános kérdésével foglalkozzam és egyúttal hozzájárjak a bírálat által felvetett hiányosságokhoz is.

Mindenekelőtt azt kell megállapítanunk, hogy a mű magyar fordításának a szovjet bírálata olyan időpontban készült el, amikor jogi folyóirataink a könyvet még nem ismertették. Több mint félévvel a mű megjelenése után jogi folyóirataink jelentős adósságát kell észlelni ezen a téren. Folyóirataink csupán hirdetéssel utaltak a nagyjelentőségű mű megjelenésére. Pedig az olvasók figyelmét feltétel nélkül fel kellett volna hívni erre a műre, amely kimerítően tájékoztat a kötetmi jog különös része (az adás-vételi, szállítási, ajánlkozási stb. szerződések, a kártérítés), az állami biztosítás, a szerzői jog, az öröklési jog és a családi jog szov. szabályozásának kérdéseiben.

A könyvismertetés hiánya mellett azt is meg kell állapítani, hogy még

mindig nem alakult ki nálunk a fordítások bírálata, ami egyik hathatós eszköze lenne a fordítások minőségi megjavításának.

A Jogtudományi Közlöny 1952. évi áprilisi számában a jogi fordításokkal foglalkozó cikkünkben több javaslatot tettünk a fordítások minőségének megjavítása érdekében. A cikknek csupán az volt a visszhangja, hogy Tardy Lajos elvtárs hozzászólt a kérdéshez és némi kezdeményezés történt az Állam- és Jogtudományi Intézetnél a jogi szakfordítók tanácsadó intézményének a megszervezésére. A munka azonban a kezdeményezésnél tovább nem haladt. Nem lehet azonban vitás, hogy a jogi fordítások minőségének megjavítása terén sok a tennivalónk. Szovjet elvtársaink — mint látjuk — figyelemmel kísérik a magyar nyelvű jogi fordításokat és épp az általuk jónak ítélt fordítás több apróbb hibája figyelmzettet az ezen a területen tervezett intézkedések megvalósításának szükségességére. Itt mindenekelőtt a Jogtudományi Közlöny idézett cikkében felvetett gondolatok megvalósítására és a most említett fordítói tanácsadó szerv működésének a valóságos megindítására gondolok.

Az Állam- és Jogtudományi Intézet — a részére biztosított rövid idő alatt — átnézte a munkát és tett néhány hasznos észrevételt. Több hasznos megjegyzést fűztek a munkához a lektorok is. Nem szabad azonban megemlítenünk nélkül hagyni, hogy a szovjet polgári jog anyagának a fordításából, illetőleg annak az ellenőrzéséből kimaradtak a jogágazat, illetőleg a polgári jog egyetemi oktatói. A munka ütemezése nem volt arányos, a technikai szerkesztő feladatát is a fordító töltötte be. Minderre olyan tényezőkként kívánok rámutatni, amelyek befolyással lehetnek a fordítás minőségére. Korántsem kívánok ezzel a fordításban észlelt hibákat menteni. Amilyen mértékben ösztönöz a munka pozitív értékelése, olyan mértékben érzem felelősségemet a hibákért, kivéve természetesen azokat, amelyeket az alábbiak szerint fogyatékoságnak nem tekinthetünk. El kell ismernem felelősségemet a sajtóhibákért is, hiszen a nyomdai levonatokat is én korrigáltam. Kétségtelen azonban, hogy a szöveget sokszor elolvasó szem megszokja a sajtóhibákat, sőt az egyéb hibákat is. A technikai szerkesztő feladata kell, hogy legyen — többek között — az ilyen megszokható hibák

kiküszöbölése. A cseh nyelvű fordítások például a forlítóknak mellett feltüntetik a fordítás szerkesztőjét, a szakmai szerkesztőt, a technikai szerkesztőt, a felelős korrektort és ezek mellett azokat is, akik a forlítást átnézték.¹ Nálunk viszont a jogi forlítóknál általában a fordító felelőssége érvényesül nemcsak a fordításért, hanem a sajtó alá rendezésért, a technikai szerkesztésért, a korrekturáért, a levonatokon észlelhető hibák kijavításáért. Féltreértések elkerülése végett hangsúlyoznom kell, hogy a fordító felelősségét e ténykedésért nem kívánom csökkenteni, a takarékosság is kétségtelenül méltányolást érdemlő szempont, de csak a minőség biztosításának a keretei között. Fel kell tehát használni a fordítások minőségének a megjavítása érdekében, a fordító felelőssége mellett, a rendelkezésre álló egyéb biztosítékokat is, így: a technikai szerkesztő alkalmazását.

Egyetlen fordítás tekintetében sem tartottunk ankétot. A bírálatnak azt a javaslatát, amely ankét tartására vonatkozik, feltétlenül fel kell karolnunk. Az ankétot az Állam- és Jogtudományi Intézetnél kell megkérdeztetnünk a szakfordítók és a szakjogászok széles körének a bevonásával. Az ankét minden bizonnyal követendő például fog szolgálni a jogi fordítások megbírálása tekintetében és hozzá fog járulni a fordítói munka minőségének a megjavításához. Az ankét feladata lesz a fordításokra vonatkozóan az eddigiekben érintett általános kérdések megvitatása és ugyanakkor a bíráló által példálózóan felvetett hibák megtárgyalása. Ez utóbbiakra vonatkozólag észrevételeim a következők:

Valóban bosszantó hiba az, hogy a fordítás 176. oldalának 4. bekezdésében a rubel jelentőségével kapcsolatban kihagytam a *nemzetközi* szót, a 110. oldal 3. bekezdésében viszont az eredetiben nem szereplő *csakis* szót használtam. Meg kell itt jegyezni, hogy a *csakis* szó nem értelemszaváró, mert az adott esetben valóban csakis az adott munkarészlegre és nem az egész munkára köthető szerződés. Nem értelemszaváró, de ugyancsak bosszantó hibát követtem el azzal, hogy a 139. oldal 9. bekezdésében *océán* helyett *tengert* írtam. Pontatlanságot követtem el akkor is, amikor *összehasonlítás* helyett *szembehelyezést* fordítottam.

Szorgos kutatás esetén nyilván több ilyen hibát is találnánk a munkában, mint amennyit a bíráló felsorol. Az ilyen hibák feltárása feltétlenül arra kötelezi a fordítót, hogy a fordításoknál a legnagyobb gondosságot fejtessen ki a fordítás ilyen fogyatékoságainak az elkerülése érdekében.

A bírálónak fogyatékoságot jelző egyéb megállapításai már nem ilyen kétségtelenek, hanem feltétlenül megvitátást kívánnak. Aligha lehet a mű fogyatékoságának tekinteni, hogy a címlap belső oldalán a sztálini közgazdasági műre utalás nem kifejezett fordítói megjegyzésként szerepel. A címlap belső oldala jelzi, hogy a mű eredetije Moszkvában 1951-ben jelent meg. Nyilvánvaló, hogy az az utalás, amely szerint a mű szerzői nem használhatták fel az 1952-ben megjelent sztálini közgazdasági mű tanításait, nem származhatott a szerzőktől. A címlap belseje általában a kiadó közléseit tartalmazza, azt tehát, hogy ennek külön kifejezett feltüntetése elmaradt, nem lehet sem a kiadó, sem a fordító rovására írni.

A fordítással kapcsolatban valóban sok új szakkifejezést kellett megalkotni. A bíráló e vonatkozásban kiemeli a *fordítás értékét*, rámutat azonban néhány általa helytelennek vélt fordításra. Az új szakkifejezések megkeresése a mű fordításánál valóban külön kutatómunkát igényelt, tanulmányoznom kellett a vonatkozó magyar irodalmat, jogszabályainkat. Megvitattam az adott kérdéseket saját szakértőinkkel, segítséget kaptam az Állam- és Jogtudományi Intézet dokumentációs osztályától. E különleges kifejezések fordításánál mindig arra törekedtem, hogy az olvasó érthető szavakat olvasson. A fordítás nem tart igényt arra, hogy az általa használt új szakkifejezések állandókká, vitathatatlanokká váljanak. Feltehető, hogy a további feldolgozás és gyakorlat során más, megfelelőbb kifejezések alakulnak ki. A bíráló e téren felhozott példaira a következőket kell megjegyezni:

A »chozraszcso« fordításai közül *vizonylag* én is az *önálló gazdaságos elszámolást* tartom a legjobbnak. Ezt a fordítást használják a Szikra kiadványai. A fordításban e kifejezést *önálló elszámolásként* fordítottam, mivel nem akartam eltérni a mű I. kötetének a magyar fordításától, amely ugyanezt a kifejezést használja. A *chozraszcso* fordítása sok gondot okoz nemcsak a mi fordítóinknak, hanem

¹ Lásd pl. *A szovjet polgári jog története* című mű cseh fordítását, Praha, 1952

például: az ugyancsak szláv nyelvű — cseh fordítóknak, akik a különböző fordítások után újabban a cseh nyelvben az eredeti orosz *chozaszcsot* kifejezést használják. Véleményem szerint az *önálló elszámolás* fogyatékoságként nem értékelhető.

Ugyanez vonatkozik a *rubel útján történő ellenőrzésre*. Magyar szövegeinkben e kifejezésnek is több változata van (rubeellenőrzés stb.).

Ha a több változat közül egyik sem tartható hibásnak, a fordítóval szemben joggal érvényesítjük a *következetesség* követelményét. A *chozaszcsot* vonatkozásában következetesen az *önálló elszámolás* kifejezést használtam, egyébként is igyekeztem a következetesség követelményének eleget tenni. A bíráló néhány kifejezés vonatkozásában ennek ellenkezőjét állítja, kár azonban, hogy állítását konkrét utalásokkal nem támasztotta alá.

Különös nehézségeket okozott a *tengeri fuvarozás* több kifejezésének a fordítása, mivel nincs megfelelő magyar szakirodalmunk. Sok gondot okozott az *általános* és a *különös* hajókár kifejezés felhasználása. Az *általános* kifejezés mellett a magyar nyelvben a *különös* kifejezést szoktuk használni. Az *általános hajókár* a hajó, a rakomány és a különböző szállítmányok valamennyi tulajdonosát (valamennyi érdekeltet) érinti, szemben azzal a hajókárral, amely csupán az egyik érdekeltet sújtja, de esetleg úgy, hogy ennek a hajón lévő *egész* vagyónát elpusztítja. Minthogy ilyen hajókár esetén egy vagy több érdekelt *teljes* károsodásáról beszélhetünk, célszerűbbnek tartottam az ilyen hajókár tekintetében a szóba jöhető *részleges* hajókár helyett inkább a *különös* hajókár kifejezést használni.

A *generáljavítás* nem magyar szó, de általában bevett, közismert értelmű kifejezés. Házak vonatkozásában szokatlanul hangzik, de kétséget nem ébreszthet, talán kifejezőbb is, mint a házakra használt *felújítás*, *általános tatarozás*, *általános felújítás* stb. kifejezések.

A *kontokorrent és lyekucsij* szcol megkülönböztetésére nem tudtam más megoldást találni, mint a fordítói megjegyzésben történő megmagyarázást. A *folyószámla* megjelölésére alkalmas más magyar kifejezés után hiába kutattam. A bíráló állítja ugyan, hogy nyelvünkben van erre más kifejezés, azt azonban közelebbről nem jelöli meg.

Az általános és különös hajókár, a generáljavítás, a folyószámla kifeje-

zések tekintetében aligha beszélhetünk fogyatékoságokról, hanem legfeljebb a fordítás továbbfejlesztését célzó megvitatás, véleménycsere kérdése merülhet fel.

A bírálatban kapcsolatban felvetődik azonban a fordításokra vonatkozó másik *lényeges* kérdés: vajjon köteles-e a fordító az eredeti szöveghez való szigorú ragaszkodás mellett az eredeti szöveg minden szavát lefordítani, vajjon hibául róható-e fel, ha a fordító az eredeti szöveg hű visszaadása mellett mellőzi a fordításban az eredeti szöveg valamely szavát? Véleményem szerint a fordító feltétlenül köteles az eredeti szöveghez ragaszkodni, azt *magyarul* visszaadni, ez azonban nem jelenti azt, hogy minden szót minden körülmények között le kell fordítania. Az orosz nyelv rendkívüli *szóbősége*, szinonimákban való gazdagsága nem is teszi ezt lehetővé; a *minden* szó lefordítására való törekvése a fordítást nehézkessé tenné, gátolná a magyar szöveg megértését. Szándékosan hagytam ki az elmondottakra való tekintettel a letéti szerződéssel kapcsolatban a fordítás 135. oldalának 3. bekezdésében az eredetiben zárójelben szereplő *chranyity*, *sachranyity* (őrizni, megőrizni) szavak fordítását, mert hasonló szójátékot magyarul visszaadni nem lehet s e zárójelben szereplő szavak a magyar szöveg megértéséhez feleslegesek. A magyar bérleti jogszabályok a felmondást többek között az esetben engedélyezik, ha a bérlő a bérlet tárgyát *rongálja*, felesleges gondot okozott volna az olvasónak a bérleti szerződéssel kapcsolatban az olyan fordítás, amely a bérlő általi *rendszeres lönkretételről* vagy *rongálásról*, avagy *rendszeres rombolásról* vagy *rongálkísról* beszélt volna.

A bíráló egynemely egyéb megállapítása is vitássá tehető. Így: a fordítás is *tenyészlő-telepekről* beszél. A *dolog feletti tulajdonjog*-kifejezést, bár nem magyaros, általában használjuk. Az *obuszlovity* ige fordítása a magyar nyelvben több változatot enged meg. A *szpor* főnévnek megfelelően beszélhetünk egyaránt *vitáról* vagy *perről*. *Szpornoje gyelo* magyarul egyaránt jelent *vitás* vagy *pere* ügyet. A *zagotovka* szónak a magyar nyelvben egyaránt megfelel a *begyűjtés* és a *beszerzés* kifejezés. Azonos értelmű kifejezések nyelvünkben az *épségben tartás* és a *megőrzés*, a *megfelelő* és a *megállapított* eljárás, a kötelezettség *bedlita* és *érvényesülés*. Nem *küldé-*

szító, hanem *másodlagos* felelősségről beszélünk a magyar nyelvben. Új családjogi törvényünk az örökbe-fogadás *felbontásáról* és nem *hatálytalantásáról* beszél.

Végül: a fordítás bírálatának még két megállapítását kell érintenem. Az állami biztosítás alapvető elvét a fordításban — az eredetihez való túlzott ragaszkodás nyomán — helytelenül fordítottam le, de nem kifejező a bírálat e számban közölt magyar fordításában szereplő kifejezés. A vonatkozó kifejezést a bírálat nyomán így fordítanám: *A biztosítás útján történő ellátás eszméje* a szovjet szocialista biztosítás alapvető, vezető elve. (A bírálat magyar fordítása egyéb részeiben is vitássá tehető!)

Külön kell megemlíteni a fordítás 28. oldalának 4. bekezdésében szereplő ipari eladási árat, amelynek egyik elemeként a termékek ú. n. elszámolási önköltségét fordítottam. Az eredetiben az önköltség jelzőjeként a *kommerceszakja* szó szerepel. Nem tudtam magyarázatot találni az ipari eladási ár elemeként szereplő *kereskedelmi* önköltségre, ezért használtam az illesztett jelzőt. Miként a többi megállapításra vonatkozólag, úgy e kifejezés tekintetében is a mű tárgyában rendelkezésemre álló anyagok hivatva végleges álláspont kialakítására.

A magyar jogi kiadó a rendelkezésre álló eszközökkel igyekezett a könyvet minél jobb kiadásban megjelentetni. Fel kell azonban vetnünk azt a kérdést is, hogy indokolt-e a fordítás csekély példányszáma, amivel természetesen összefügg a mű viszonylag magas ára. Célserű lesz, ha a küszöbönálló ankét nemcsak a fordítás, hanem a kiadás és az ezzel kapcsolatos terjesztés kérdéseire is kiterjed.

Révai Tibor

Eörsi Gyula: *»Az amerikai igazságszolgáltatás«* c. könyvének kritikája.

I. Eörsi a könyv feladatáknak a burzsoa demokratikus amerikai jogrendszer szétrombolásának, szétzüllesztésének bemutatását tűzi ki, egyes tipikus intézmények, törvények ismertetése útján. Azonban:

1. Túl nagy feladatnak bizonyult a »jogrendszer« fasizálásának bemutatása. Helyesebb lett volna a jogrendszer egyes intézményei fasizálásának bemutatását feladatul kitűzni, illetve feladatként meghatározni. A jog-

rendszer fasizálásának bemutatása alatt a jogrendszer egésze fasizálási folyamatának áttekintése értendő. Ugyanakkor azonban szerző lényegében a büntető-anyagi és eljárási jog fasizálását mutatja be, távolról sem a maga egészében. A büntető-anyagi és eljárási jog fasizálásának folyamatát egy vonatkozásban fejt ki meggyőzően. Éspedig:

a) a büntető-anyagi jog olyan területekre hatol be, ahol a büntetőjogi felelősséget az alkotmánykiegészítésben foglalt burzsoa demokratikus szabadságjogok eddig kizárták és

b) a büntetőeljárásban a megfelelő jogi eljárás-hoz való alkotmányban biztosított jog áttörése különböző nem bírói szervek eljárásának beiktatásával.

A könyv egésze lényegében a fenti két kérdéscsoportnak bőven adatolt megvilágítása. A Smith-törvény adta lehetőség alapján eljáró bíróságok tevékenységének, a kongresszusi vizsgálóbizottságok működésének, továbbá a közigazgatás szervei eljárásának ismertetése nem érint más kérdést, mint a megfelelő jogi eljárás alkotmánylan lefektetett büntető-eljárási elvének a gyakorlatban történő cinikus felrúgását, valamint a szólás- és gyülekezési szabadság büntetőjogi eszközökkel történő felszámolását.

A jogrendszer fasizálásának bemutatása helyett helyesebb lett volna szűkebbre méretezett, a könyv lényeges tartalmának megfelelő feladatot megjelölni. A teljességre törekvés látszatát keltő feladatkitűzés nemcsak a bevezetés és tárgyalás közötti ellentmondást számolta volna fel, illetve küszöbölté volna ki, hanem a tárgyalás anyagának megírására is jótékonyan hatott volna. Nevezete-

sen: a fent említett két kérdéscsoport bőven adatolt bemutatásánál pontosabb, átfogóbb jogi elemzésre készített volna. Ez annál is inkább fontos lett volna, mert szerző kifejezetten jogászoknak kívánta a fasizálás folyamatát bemutatni. (V. ö. 21. old.)

2. Eörsi Gyula könyvének tényleges tartalma ez: az Egyesült Államok jogrendszerében a büntetőjogi felelősség határai kiszélesednek, a büntetőjogi intézkedések és a büntetőjogi üldözés hagyományos keretei pedig idegen területekre is kiterjednek.

A fent kifejtett ellentmondás, amely a könyv tartalma és a kitűzött feladat között van, nem lényegtelen hiányosság. Azon túlmenően ugyanis, hogy a gazdag anyag jogász feldolgozására, elemzésére nincs jótékony hatással, még egy újabb hiányosságot szül: a tipikus intézmények, törvények, elvek bemutatása bővülő adatolással sem ad általános képet. Meggyőzően bizonyítja azt a szerző, hogy a büntetőjog és a büntető eljárásjog az alkotmányos szabadságjogok felszámolásával vált a fasiszta törekvések terrorjának eszközévé. A jogász azonban a tipikus, a terror eszközeiül szolgáló intézmények, törvények stb. bemutatása mellett a kevésbé ismeretes, de tömeges egyéb intézményekre is kíváncsi, amelyekről nem szakmai olvasmányjaiból nem szerezhet tudomást. Az alkotmányos szabadságjogok felszámolása büntetőjogi eszközökkel tipikus ugyan, egyéb állampolgári jogok tömeges megsértése azonban, szükségképpen ki kell egészítse ezt a tipikus képet általános képpé. A szerző maga is érzi ennek szükségességét. A tipikus törvények stb.-nek a kommunista párt ellen irányuló gyakorlata

után nem kommunisták ellen irányult, nem tipikus törvények gyakorlati alkalmazására is kiterjedt egy szükségessé vált keretében. Ez az alelmi azonban nem teszi a képet általánossá, szükségessé vált keretében.

A tipikus anyagra korlátozó hatás vezet arra a hiányosságra, hogy a szerző meggyőzően kimutatja ugyan a fasizálási törekvések alkotmányellenességét, azonban az alaptörvény felrúgását követően szükségesszerűen bekövetkező további gyűrtözött törvényesítések már kevésbé meggyőző erővel és kevésbé bővülő adatolással fejtetget. Így nevezetesen a legutóbbi törekvés hiábavalóságának bemutatása a hatályos jog szempontjából a könyvnek nem erős oldala. (Erre a kérelemre később még visszatérek.)

A fasizálás folyamatát Eörsi így foglalja össze: Ha a jogi téren végbe menő folyamatot röviden akarjuk jellemezni, azt kell mondanunk, hogy a burzsoa törvényességet a monopoltörkés megsemmisítik. (11. old.)

Ebből a folyamatból szerzőnek jól sikerült bemutatnia a burzsoa alkotmányosság felszámolását egy — a könyv által érintett területen (a büntetőjog behatolásától védett burzsoa demokratikus szabadságjogok és a megfelelő jogi eljárás elve) azonban a törvényesség fogalma ennél szélesebb. Ámbar a törvényesség felszámolása folyamatának az alkotmányosság felszámolása a maga, a törvényesség felszámolási folyamata feléleli az alaptörvénynek megfelelő, azzal nem ellenkező hatályos jog gyorsabb, vagy lassúbb ütemű felszámolását is. A törvényesség felszámolásának folyamatáról tehát akkor kapunk tipikus képet, ha mindkét elem felszámolását együttesen

Sajtó alatt!

A. D. FROLOV:

ÜGYKEZELÉS A SZOVJET HIVATALOKBAN

A mű teljes részletességgel tárgyalja a szovjet hivatalok és vállalatok ügykezelését, különös figyelemmel az ügyintézés ellenőrzésére. Külön fejezetben foglalkozik a dolgozók panaszainak, kérvényeinek és beadványainak a kezelésével. A mű anyagát gazdag minta- és példatár teszi szemléltetővé. A mű hasznos eszköz az ügykezelésben dolgozók, az ügykezelést irányítók számára.

mutatjuk be. Az utóbbi elem züllesztésnek folyamata Eörsinél többé-kevésbé elsikkad. Ahol pedig az alkotmányellenesség túlmenő törvénytíprásról beszél, ott meglepetéscserűen hat, mert előtte nem ismert meg bennünket azzal, *amit felszámolnak* (a hatályos jogot). A Smith-percek ismertetésének végén adott összegezésben azt mondja szerző, hogy *szülősen törvénytíprók*, mert az Egyesült Államokban kialakult gyakorlat ellenére akkor is büntetéssel sújtják a *«felforgató»*-nak minősített szavak hirdetőit, ha e szavakhoz *«felforgató»* tettek nem járultak. (55. old.) Ezt a gyakorlatot — pedig alapvető kérdése ez a következtetésnek — a megelőző fejtegetésekben nem ismerteti a szerző.

Összegezve: A szerényebb feladatkütfítés pontosabb és rendszeresebb elemzésre ösztönzött volna és az egyébként gazdag anyagnak szükségűen olyan *kiegészítéssel* követelte volna meg, amely általános és jogászai érdeklődésre számottartó képet nyújtott volna a törvényesség felszámolásáról és amely az alkotmányosságot felszámoló tipikus képet a hatályos jog felszámolásának a bemutatásával általános képpé egészítette volna ki.

II. A könyv jelentős fogyatékosága — mely az előző pontban kifejtettekkel következik — az, hogy nem használja ki az ismertett tényanyagból levonható *elvi* következtetések lehetőségét. Ezt pedig meg kellene tennie, hiszen nem szépirodalmi munkáról van szó, amelyben a költői varázst eloszlatná a tanulság sommázása, hanem tudományos műről, amelynek szilárd vázát és lényegét éppen a sommázás, a *«jogi tanulsága»* összefoglalása adja. Egynéhány ilyen példa:

a) A Smith-törvény, a deportálási törvény stb. ismertetésénél a kialakult gyakorlat bő példatárával bemutatja a könyv 33. oldalán felvetett kérdést: emberek meghatározott csoportjaival szemben büntetőjogi intézkedéseket fogadositanak csak azért, mert *«meghatározott»* csoporthoz tartoznak. Kézenfekvő volna az ebből folyó jogi következtetés: az Egyesült Államok büntetőjoga felszámolja a burzsoa-demokratikusállamokban hagyományos, az angol-szász jogrendszerben pedig igen fontos intézmény — a tettért való büntetőjogi felelősséget és ehelyett bevezeti a *«tettes»* büntetőjogot. Ennek az elvi, jogi következtetésnek levonása a szerző helyes álláspontját erősítené, t. i. azt, hogy az Egyesült Államok fasisztái lényegében nem adnak újat, hanem előjelket ismétlik a tettes büntetőjog felmelegítésével.

b) Az igazságszolgáltatás *«aktuális»* feladatai ellátására kedvezőtlen precedensek mellőzését és kedvező precedensek előráncigálását szerző több helyen bemutatja (pl. Bridges v. California és Schneidermann v. United States.) Ebből fontos következtetés vonható le: az Egyesült Államok büntetőjoga precedens rendszerében a törvényesség felszámolásának, alkotmányellenes gyakorlat kialakításának az elemei adva vannak, ezeket csak fel kell használni, az ezzel ellenkezőket mellőzni kell és így a *«jogbizonytalanság»* a fasisztálás egyik legfontosabb jogi eszközövé válik.

c) A levont elvi következtetés az anyagi és eljárási jognak a fasisztálásban betöltött szerepéről, ezek kölcsönhatásáról nem tükrözi a szerző által bemutatottakat. Eörsi a 96. oldalon a következőket mondja: *«A különböző perekkel merített példák-*

ból világos, hogy az első alkotmánykiegészítés megsemmisítése nem volt lehetséges a többi alkotmányos biztosíték megsemmisítése nélkül. Törvénszerű jelenség, hogy a jogrendszer áttörését, a legalitás féltreteletét nem lehet lokalizálni. Az anyagi jogok megsértése szükségűen együtt jár az eljárási jog semmibe vevésével. A fasisztálás nem korlátozható egy vagy más jogtételre...»

Szerző ennél többet mutatott be. Azt nevezetesen, hogy az eljárási jog intézményeinek áttörése is maga után vonja anyagi jogi elvek áttörését, sőt az áttört eljárási elvek anyagi jogi szabályként használhatók fel (büntetőjogi felelősséget alapoznak meg). Egyébként ennek a rendkívül fontos kérdésnek vizsgálatától a szerző idegenkedik, holott egy jogterület *«átrendezése»* taktikai megfontolásokból nem biztos, hogy az anyagi és eljárási jog együttes, paralel átalakulását eredményezi. A szerző maga mutatja be a *«pervezető határozatok»* intézményének ismertetésénél, hogy eljárási szabály büntetőjogi (anyagi-jogi) felelősséget alapoz meg kerülő úton, úgy, hogy a lényeg rejtve maradjon (az nevezetesen, hogy a kommunistákkal való kapcsolat még a védő terhére is büntetendő). A szerző idegenkedése és tartózkodása az anyagi és eljárási jog fasisztálása kölcsönös kapcsolatának kimutatásánál annyival inkább felróható, mivel maga mutat rá a fentidézett helyen annak *«törvénszerűségére»*, hogy a legalitás féltreteletét nem lehet lokalizálni.

Elvi következtetések levonása a könyv jogi értékét növelte volna.

III. A kialakult intézmények felszámolási folyamata tarthatatlanságának kimutatása a saját törvényes-

Sajtó alatt!

M. A. CSELCOV:

A SZOVJET BÜNTETŐ ELJÁRAS

A szovjet jogi felsőoktatás számára készült tankönyv a szovjet büntető eljárási jog fejlődésének, a szocialista igazságszolgáltatás és a szovjet büntető eljárás elvi alapjainak az ismertetése mellett gyakorlatiasan elemzi a szovjet büntető eljárás menetét. Bemutatja a büntető eljárási jog helyzetét a népi demokratikus államokban. A jelentősebb imperialista államok büntető eljárása jellemző vonásainak és fejlődési tendenciájának az ismertetésén kívül kritikai elemzést adja a burzsoa eljárási jogintézményeknek és az ezek osztálytartalmit leplező burzsoa eljárási jogi elméleteknek.

420 oldal

Ára kötve kb.: 50.— Ft

JOGI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATKIADÓ KIADÁSA

ség szempontjából meggyőzőbb lett volna, ha kialakult és felszámolásra ítélt intézményeket ismertetne a szerző. Ismertetné nevezetesen kialakulásuk történelmi folyamatát és burzsoa demokratikus tartalmukat. Így egyes következtetések nem lógóan megalapozatlanul a levegőben. Másrészt az »illúzió rombolást« (mely a könyv kifejezett célja, v. ö. 20. old.) egyes büntetőjogi kérdések ismertetésénél *általános* jogászai érvelés helyett büntetőjogi érveléssel és elemzéssel sikeresebben érte volna el. A szocialista büntetőjogtudomány álláspontjából, talajáról kiinduló szakmai érvelés értékesebb és leleplezőbb volna, mint liberális burzsoa jogászok kritikájának esetszerű idézése.

a) A Smith-törvény alapján lefolytatott perek törvényellenességének összefoglaló bemutatásakor meglepésszerűen hat a fentebb már idézett tétel, hogy t. i. az előkészületi stádium az Egyesült Államokban kialakult büntető gyakorlatban a Smith-perekig büntetlenséget élvezett, ezeknek az eljárásoknak megindulásával pedig büntetendővé vált. A következtetés egyik fontos tétele megalapozatlan, mert megelőzően nincs szó az Egyesült Államok burzsoa-demokratikus bírói gyakorlatának ilyen elvi állásfoglalásáról az előkészület büntetlensége tekintetében. A következtetés szakmai ismertetéssel történő megalapozásának elmulasztása aztán arra vezet, hogy a következők között önisméltés is található. Nem a tételek sokasága, hanem azok megalapozottsága győz meg bennünket az állítás igazságáról. Az 55. oldalon adott összefoglalásban megalapozott az a tétel, hogy a Smith-törvény alapján lefolytatott perek súlyosan törvénytírók, mert az alkotmány egyedül következetes védelmezőit sujtják, mert az első alkotmánykiegészítés ellenére a szólas- és sajtószabadságot semmivé teszik, mert a »kétségtelen és közvetlen veszély« kikristályosodott elvét felváltják a »jövőbeli lehetséges veszély« elvével, mert legális párt tagjait legális tanok hirdetéséért büntetik. Ezek a tételek megalapozottak, mert szerző a következtetést megelőző fejtegetés során ismerteti az alkotmánykiegészítések rendelkezéseit, a kétségtelen és közvetlen veszély elvének történelmi sorsát stb. Megalapozatlan azonban a fentebb ismertetett tétel, mert az előkészület elvi büntetlenségének intézményét, mint a bíróságok gyakorlatában kialakult

intézményt, nem mutatja be. Ugyanakkor ez a tétel kétszer is szerepel az összefoglaló értékelésben, más-más szövegezésben. Idézem a szerzőt:

... súlyosan törvénytíró (t. i. a Smith-perek), mert az Egyesült Államokban kialakult gyakorlat ellenére akkor is büntetéssel sujtják a »felforgató«-nak minősített szavak hirdetőjét, ha e szavakhoz »felforgató« tettek nem járultak... és alább »... súlyosan törvénytíró, mert még »felforgató«-nak minősíthető szavak sem kellenek a terroritételekhez: elegendő a kísérlet vagy szövetekezés az ilyen szavak hirdetésére; a »felforgató«-nak minősített szavak miatti büntetés lesújthat tehát, még mielőtt e szavak elhangzottak volna.« (55. old.)

Ez a két tétel *lényegében* az előkészület büntetendővé nyilvánítását, illetve büntetendőségét tárgyalja. Az önisméltés nem szaporítja az érveket.

b) A szocialista büntetőjogtudományak álláspontjából kiinduló érvelés szükségességére fentebb már kitértem. Ilyen »szakmai« érvelés tisztázhatott volna olyan érdekesítő kérdéseket, mint pl. a tartalom és forma összefüggése a jogi kultúra által kimunkált jogi formáknak a burzsoa és a szocialista büntetőjogban egyaránt ismeretes intézményeinél. Az ilyen alapon elinduló bírálat nem vezetett volna olyan torzításra, mint amilyent a 24. old. lábjegyzetében, vagy a 38. old. elemzésében találunk. A 24. oldalon a szocialista büntetőjogban sem mellőzhető dogmatikai elemzés hiányában szerző Montana állam ama törvényhelyét, amely felforgatónak minősít olyan beszédet, amelyet »szabályszerű federális vagy állami kormányzattal szembeni ellenállásra való bujtogatásra szántak«, úgy interpretál, hogy a törvényi tényállás központjába »nem a szavakat, hanem a *rejtett szándékot* helyezték«. Lehet, hogy az eredeti angol szöveg értelme ez, a szerző fordításában közölt törvényhely értelme azonban egyáltalán nem a rejtett szándék büntetése, hanem a beszédnek az ellenállásra bujtogatáshoz való *alkalmassága* (absztrakt veszélyeztetés). A szocialista jogtudatot és jogi meggyőződést kellett volna a törvényhely valódi értelmével szembeállítani, amely a burzsoa hatalom szerveinek a megdöntését, illetve az ennek szükségességét hangzó »beszédet« nem tartja büncselekménynek.

A 38. oldalon szerző ezt mondja:

»A 3. Section szerint (a Smith-törvényről van szó) még el sem hangzottak a »felforgató« szavak, tehát még senki nem is tudhatja, hogy el fog-e hangzani és hogy valóban felforgatók lesznek-e a törvény értelmében és máris büntetendő a szövetekezés olyan szavak *kijtésére* (az én aláhúzásom), amelyről...«

A Smith-törvény szerző által ismertett szöveg azonban nem szavak kijtését, hanem a rendszerességet, huzamosságot feltételező »anítás«, »hirdetés« és »bujtogatás« elkövetési cselekményét bünteti, illetve az erre való szövetekezést, mint előkészületet. Ilyen látszólag lényegtelen eltérések azonban helyteleníthetők, mert az ily módon nyert érv helyett a szocialista jogi meggyőződés szembeállítására a Smith-törvény rendelkezéseivel meggyőzőbb és leleplezőbb. Meggyőzőbb és leleplezőbb lett volna e mellett — ha a burzsoa jog saját belső ellentmondásait és rendelkezései tarthatatlanságát a saját jogrendszere, illetve törvényessége szempontjából is ki akarjuk mutatni — annak kimutatása, hogy a »felforgató« fogalmat nem határozza meg törvény és így széleskörű bírói önkényre vezetnek rendelkezései.

c) Azok számára, akik az amerikai jogrendszer faszálása ellen minden lehetséges jogi érvet fegyverként kívánnak felhasználni, nem engedhetők meg az érvelés olyan fordítései, mint amilyent az 59. oldalon találunk az »overt acts« kérdésének elemzésénél. Az »overt acts« büntetőeljárás intézményéről szerző azt mondja, hogy ezek olyan konkrét cselekedetek, amelyek révén a vádlottak a terhükre rótt büncselekményt elkövették. Az »overt acts« tehát nem büncselekmény, nem ezeket a tényeket róják a vádlottak terhére, hanem ezek bizonyítékok a büncselekmény elkövetésére. A 62. oldalon pedig szerző már azt mondja, hogy ezek a konkrét overt acts-ok voltak vád tárgyává téve. Nem! Itt arról van szó, hogy az amerikai terrorbíróóságok olyan tényeket akartak bizonyítékként felhasználni államellenes büncselekmények elkövetésének a bizonyítására, mint amilyen »egy ház elhagyása július 10-én vagy akörül«. Szerző helyesen rámutat a büncselekmény elkövetése bizonyítékainak lehetetlenségére — felesleges tehát egy torzításon alapuló újabb érvet kovácsolni. Erre nekünk nincs szükségünk.

d) A Smith-perek törvénytelenségét és a per bíráinak álszent jogász-

kodását szerző érdekesfeszítően és sokoldalúan ismerteti. Az egyes bírák véleményének bő ismertetése azonban a Legfelsőbb Bíróság hivatalos ítéletei indokolása rovására megy és ezzel egy tényleg élessé kovácsolható fegyvert üt ki a kezünkől.

Az 1951. július 4-i ítélet hivatalos szövege a Smith-törvényt alkotmányosnak mondja ki, mert a világviszonyok »tűzveszélyessége« következtében a kommunista tevékenység kétségtelen és közvetlen veszélyt teremt, amelynek elhárítása a kongresszusnak jogában van. Míg ennek az érvnek hazug és önleplező jellegét szerző mindössze egy bevezető mondat (41. old. »a Legfelsőbb Bíróság gyalázatos 1951. július 4-i ítélete a Smith-törvény idézett szakaszait lényegében a megváltozott politikai helyzetre hivatkozással az első alkotmánykiegészítést ellenére alkotmányosnak jelentette ki...«), illetve egy rövid utalással (47. old.: »Az indokolás szerint azt, hogy a felhívásra való szövetkezést nem lehet többé büntetlenül hagyni, ha az kommunisták részéről indul ki, a »világviszonyok tűzveszélyessége« indokolja...«) elintézi, addig az egyes bírák külön indokolását több oldalon keresztül tárgyalja. Érdekesekek a külön indokolások is — hiszen burzsoa jogászok önvallomásaik ezek — de *fontosabb* a hivatalos szöveg ismertetése. Ennek a mulasztásnak eredményeként nem világos, hogy vajjon a Smith-törvény alkotmányosságát a Legfelsőbb Bíróság úgy mondta-e ki, hogy az megfelel a »kétségtelen és közvetlen veszély« elvének is, vagy pedig nyíltan cserélte fel ezt az elvet a »jövőbeli lehetséges veszély« elvével. Mindkét megoldásból levonható következtetéssel gazdagabbá tehető a fasizálási folyamat jogi sajátosságaira vonatkozó fejtegetés. Ha az első megoldást választotta a Legfelsőbb Bíróság, akkor szerző ama álláspontját támasztotta volna alá egy újabb érveléssel, hogy a fasizálás a régi formák felhasználásával és az azokkal való nyílt szakítás nélkül, átalakulásuk útján megy végbe. A második megoldásból pedig azt lehetett volna

tanulásgként levonni, hogy a reformálás mellett nyílt szakítások is jellemzőek a burzsoázia jogi fegyvertárára.

A bő anyagközlésben tehát »súlyozni« kellett volna és arányokat kellett volna betartani.

IV. Szerző helyesen jár el akkor, amikor a különböző fasizta intézkedések sorozatában kimutatja, hogy ezek alkotmányellenesek és mint ilyenek törvénytípróak. Helyesen jár el akkor, amikor utal arra, hogy a burzsoa-demokratikus alkotmány szükségképpen szűk, hazug, hamis, és az alkotmány deklarációi mögött az alkotmány alapelveit sértő fasizta gyakorlat húzódnak meg. Helyesen jár el akkor, amikor kimutatja, hogy a burzsoázia saját alkotmányát tiporja sárba és a burzsoa alkotmány igazi védelmezői, a kommunisták.

A burzsoa-demokratikus alkotmány alaptörvény jellegének korlátozottsága, hamissága, nemcsak az alkotmányértő gyakorlat bemutatásával érhető el, hanem a jogrendszer egészének általános jellemzésével is. Az Egyesült Államok egyes büntetőjogi intézményei ismertetésének elmulasztását már felróttuk a szerzőnek. E vonatkozásban azonban újból fel kell vetnünk. Az alkotmány szűk, korlátozott tartalma, illetve érvényesülése nagyon jól bemutatható volna az amerikai jogrendszer kétarcúsága ismertetésével. Szerző elmulasztotta ismertetni az amerikai precedensrendszer sajátosságait, azt, hogy a precedensrendszerben megtalálható, egymásnak ellentmondó »rule«-ok a jogot »janusfejűvé« teszik, azt, hogy a precedensek mellett (a *comonlaw*) a *statutelow* — még hozzá federális és állami síkon jelentkező törvényalkotás olyanná teszi ezt a jogrendszert, melyben minden intézkedés a *legalitás* köntösébe bújhatik. Ez a kétarcúság — holt és élő joganyag ölekezése — megkönnyíti a *legalitás* tógájának felöltését, de egyúttal megnehezíti a leleplezését. A *legalitás* biztosítja sok esetben éppen a fasizta gyakorlatot, hiszen az alkotmányértő törvények megtartása

és érvényesítése jelenti a fasizta gyakorlat törvénnyel való szentesítését.

Egyszóval: a fasizálás jogi eszközei kimutatásánál a jogrendszer sajátosságait *bővebben* kell ismertetni — annál is inkább, mert irodalmunk e vonatkozásban nagyon szegényes — legalább is a büntető anyagi és eljárási jog tekintetében, hiszen a könyv tényleges tartalma azt a két joganyagot érinti, mivel az állami és jogi eszközökkel történő fasizálás *sajátosságai* magából a jogrendszerből, mint arzenálból is magyarázhatók. Az Egyesült Államok burzsoa-demokratikus alkotmánya tehát *torz* olyan értelemben, hogy az erre mint alaptörvényre épült jogrendszerben a fasizálás jogi eszközei, fegyverei *adva* vannak és érvényesülésüket vagy a tömegek nyomása, vagy pedig taktikai megfontolások szorították eddig háttérbe, illetve az, hogy a fasizálásra törekvés folyamata csak a kapitalizmus általános válságának időszakában jelentkezik a burzsoa uralkodó körök és monopóliumok részéről.

Az amerikai jogrendszer és különösen a büntetőjog »kétarcúsága« (a szerző által kimutatott formalizmus mellett) magyarázza meg azt, hogy miért nincs szüksége az uralkodó osztálynak német mintára olyan »szabadjogi iskolára«, amely a bíróság számára önkényes törvényt magyarázatot biztosít. Itt nem kell önkényes *törvényt magyarázat*, mert vannak a bíróság által önkényesen *kiválaszható* terrorista jogi eszközök.

V. Az eddig felsorolt hiányosságok ellenére Eörsi könyve sikertelen munka, amelynek bő anyaga újabb jogi feldolgozásra ad lehetőséget és elősegíti azt, hogy ne általánosságban, hanem konkrét tények segítségével leplezzük le a burzsoa jog szolgálati szerepét, haladáscellenes, konzervatív és retrográd jellegét. A maga egészében a könyv elérte ezt a célt, olyan fegyvert adott a kezünkbe, amelyet tovább élesíthetünk. A kritikái megjegyzések éppen ebből a »továbbélesítési« igényből indultak ki.

Szabó András

(Állam- és Jogtudományi Intézet)

TARTALOM: Hazánk felszabadításának 9. évfordulójára. — *Herczeg István*: Szavatosság és jótállás új jogrendszerünkben. — *Vitányi Béla*: A nemzetközi vonatkozású házassági perekkel kapcsolatos kérdések. — *Pulay Gábor, Herczegh Géza*: Haladó nemzetközi jog — demokratikus nemzetközi jog (II.). — *Krémer Miklós*: Jogászai munkánk hiányosságairól. — *Székely János*: Egyes veszélyeztető bűncselekményekről. — *Olti Vilmos*: A védő szerepe a burzsoa és a szocialista büntető eljárásban (V.). — *Szemle*: Az 1919-es magyarországi Tanácsköztársaság. — A Központi Döntőbizottság gyakorlatából. — *Jogirodalom*: »A Szovjet polgári jog« c. könyv — Moszkva, Goszjuriszdát kiadás, 1951 — magyar fordításának minőségéről. — *Révai Tibor*: »A Szovjet polgári jog« c. könyvnek a fordításáról. — *Szabó András*: Eörsi Gyula: »Az amerikai igazságszolgáltatás« c. könyvnek kritikája. — Melléklet: Szovjetjogi Cikkgyűjtemény.

СОДЕРЖАНИЕ: К 9 годовщине освобождения нашей страны. — *Иштван Герцег*: Поручительства и гарантии в нашей новой правовой системе. — *Бела Витани*: Вопросы, связанные с брачными делами международного характера. — *Габор Пулай, Геза Герцег*: Прогрессивное международное право — демократическое международное право (II.). — *Миклош Кремер*: О недостатках нашей юридической работы. — *Янош Сзекель*: Об отдельных преступлениях заключающих в себе опасность. — *Вилмош Олти*: Роль защитника в буржуазном и в социалистическом уголовном производстве (V.) — *Обзор*: Венгерская Советская Республика 1919 года. — Из практики Центральной Арбитражной Комиссии. — *Юридическая литература*: О качестве венгерского перевода книги «Советское гражданское право» — Москва, Издательство Госюриздат, 1951. — *Тибор Ревай*: О переводе книги «Советское гражданское право». — *Андрас Сабо*: Критика книги Дьюлы Эрши: «Американское правосудие». *Приложение*: Сборник статей по советскому праву.

SOMMAIRE: Le neuvième anniversaire de la libération de notre patrie. — *István Herczeg*: Garantie et responsabilité contractuelle dans notre nouveau système juridique. — *Béla Vitányi*: Les questions se rattachant aux procès matrimoniaux ayant des rapports internationaux. — *Gábor Pulay et Géza Herczegh*: Droit international progressif — droit international démocratique (II). — *Miklós Krémer*: Les insuffisances de notre travail juridique. — *János Székely*: De certains délits par la mise en danger. — *Vilmos Olti*: Le rôle du défenseur dans la procédure pénale bourgeoise et socialiste (V). — *Revue*: La République hongroise des conseils de 1919. — De la jurisprudence de la Commission Arbitrale centrale. — *Littérature juridique*: La qualité de la traduction hongroise du livre: «Le droit civil soviétique», Moscou, édition Gosjurisdat, 1951. — *Tibor Révai*: De la traduction du livre «Le droit civil soviétique». — *András Szabó*: Critique de «La justice américaine» par Gyula Eörsi. — Annexe: Recueil d'articles concernant le droit soviétique.

INHALT: Zur 9. Jahreswende der Befreiung unseres Vaterlandes. — *István Herczeg*: Haftung und Garantie in unserem neuen Rechtssystem. — *Béla Vitányi*: Eheprozessfragen mit internationalen Beziehungen. — *Gábor Pulay, Géza Herczegh*: Fortschrittliches internationales Recht — demokratisches internationales Recht (II). — *Miklós Krémer*: Über die Mängel unserer Juristen-Arbeit. — *János Székely*: Über einige Gefährdungsdelikte. — *Vilmos Olti*: Die Rolle des Verteidigers im bourgeois — und im sozialistischen Strafverfahren (V). — *Rundschau*: Die Räterepublik von 1919 in Ungarn. — Aus der Praxis der Zentralschiedskommission. — *Rechtsliteratur*: Über die Qualität der ungarischen Übersetzung des Buches »Sowjetisches Zivilrecht«, Moskau, Gosjurisdat, 1951. — *Tibor Révai*: Die Übersetzung des Buches »Sowjetisches Zivilrecht«. — *András Szabó*: Kritik des Buches »Amerikanische Justiz« von Gyula Eörsi. — *Beilage*: Miscellen aus sowjetischen juristischen Aufsätzen.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkeszti: a szerkesztőbizottság. — Felelős szerkesztő: Kádár Miklós.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-ut. 10. Szerkesztőségi tel.: 312-795. Kiadóhivatali tel.: 120-243. Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre: 18.— Ft. — Egyes szám ára: 8.— Ft. Terjeszti: Posta Központi Hírlap iroda Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 180-850. 183-022 — Csekk számlaszám: 61.282. Megjelent 3150 példányban.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

GYETEM
BUDAPEST
KÖNYVTÁR

Hogyan használjuk fel ma Marx és Engels bírálatait a burzsoa jog- és államelméletekről

Marx és Engels hatalmas érdeme, hogy megalkották a társadalom fejlődéséről szóló egyetlen tudományos tanítást, a történelmi materializmust. Marx és Engels előtt még a materialista filozófusok is csak a természet materialista magyarázatáig jutottak el, a társadalom vizsgálatánál a filozófusok egyaránt idealista következtetéseket vontak le. Marx és Engels a dialektikus materializmusnak a társadalom jelenségeire való kiterjesztésével bebizonyították a kapitalista társadalom elkerülhetetlen pusztulását és ezzel hatalmas fegyvert adtak a munkásosztály kezébe.

Történelmi materializmusukban igen jelentős helyet foglalnak el az államról és a jogról szóló tanítások. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a kapitalista gazdasági rend legfőbb védelmezője az állam a maga erőszakszerveivel és jogával, ezért a munkásosztály forradalmának alapvető kérdése az államhatalom erőszakos úton való megszerzése és a burzsoa államgépezet szétzúzása.

Marx és Engels tárták fel először tudományosan az állam és a jog keletkezésének történetét, vizsgálták meg az állam és a jog történelmileg kialakult típusait és felfedték az állam és a jog elhalásának útját. Megállapították az állam és a jog elszakíthatatlan kapcsolatát az ellentétes osztályokra szakadt társadalommal. Értékelték tehát, hogy miért kell foglalkoznunk Marx és Engels által feltárt, az államról és a jogról szóló törvényszerűségeikkel.

De miért kell foglalkoznunk azzal a bírálattal, amelyet Marx és Engels koruk burzsoa állam- és jogelméleteiről alkottak, hiszen e nézetek hirdetői már rég eltűntek a történelem süllyesztőjében. A bírálat tanulmányozását két dolog teszi indokolttá:

1. Igaz, hogy e nézetek hirdetőit már rég elfelejtették, sőt nézeteik korukban sem voltak újak, hanem a már kialakult és uralkodó jogfelfogás halovány ismétlései voltak, de a burzsoa állam és jogelmélet fejlődésére is jellemző, hogy az imperializmusban lényegében nem

tultak újat adni, tartalmilag ugyanazokat az érveket ismétlik, mint a XIX. század jogásza. Ezért nem a megbíráltak érdemei miatt, hanem az imperialista állam- és jogelmélet hanyatlása miatt ezek a nézetek ma is élnek és rombolnak az imperialista országokban.

Marx és Engels érdeme, hogy az idealista filozófiáról a történelmi bírálatukhoz hasonlóan általában nem foglalkoztak egyenként az egyes ideológusok jogi nézeteivel, hanem koruk idealista jogi nézeteiből éppen azt ragadták ki, ami tipikusan osztályjellegű és ezért ma is felhasználható a burzsoázia számára. Ezért Marx és Engels kritikája ma is az élő kritika, amelyet fegyverként használhatunk fel az államról és jogról szóló mai idealista nézetek bírálatához.

2. Foglalkoznunk kell a burzsoa jogi nézetek kritikájával módszertani szempontból is. Marx és Engels dialektikusan bírálták meg ezeket a nézeteket. Nem az egyes nézetektől indultak ki, hanem azokból a társadalmi viszonyokból, amelyekből ezek a nézetek létrejöttek, szinte megindokolják, hogy miért ebben az időben és ilyen formában kellett létrejönniök és ezután az élekre szedve mutatják ki ezeknek a nézeteknek elvi tarthatatlanságát, de egyben osztályjellegét, politikai szerepét is. Ugyanakkor fejlődésükben is vizsgálják az egyes nézeteket, megnézik születésüket és elmulásukat. Tanulnunk kell tehát abból is, *ahogyan* megbírálják ezeket a nézeteket, mert ez az egyetlen tudományos módszer, ezt kell alkalmaznunk a mai burzsoa nézetek bírálatánál is.

I. Marx és Engels már korai műveikben, elsősorban a »Hegeli jogbölcselet bírálatában« és a »Német ideológiában« igen sokat foglalkoztak az államról és jogról szóló idealista nézetek kialakulásával. Ebben az időben az 1848-as polgári forradalmak előtti szakaszban Európa fejlettebb országaiban a kapitalizmus fejlődése olyan érettségi fokot ért el, hogy létrejöttek az objektív feltételei a tudományos szocializmus és ezzel a tudatos munkásmozgalom keletkezésének. Ugyanakkor Európa

**Éljen a Magyar Dolgozók Pártja
III. Kongresszusa!**

legfejlettebb országában, elsősorban Angliában és Franciaországban, de Németországban is igen sok, de kislétszámú politikai szövetség létesült, amelyek ideológiája igen zavaros, utópista „általános felszabadító” eszméket tartalmazott. Ahhoz, hogy Marx és Engels céljukat elérhessék, létrehozassanak egy nemzetközi munkásszervezetet, amely az egyes országok munkáspártjainak önálló fejlődését és a forradalmat elősegíti, elméletileg szét kellett zúzniok ezeknek a különböző irányzatoknak az idealista nézetait. Ezért foglalkoztak Marx és Engels munkásságuk első időszakában különösen sokat az idealista nézetek bírálatával:

Mielőtt Marx és Engels az egyes idealista nézetek bírálatát elvégeznék, megállapítják magának a burzsoa ideológiának keletkezését és szerepét.

„Az egyéneknek, akik az uralkodó osztályt alkotják, egyebek között tudatuk is van, tehát gondolkodnak; és mennyiben tehát mint osztály uralkodnak és egy történeti korszakot egész terjedelmében meghatároznak, magától értetődik, hogy ezt minden téren tesszik, tehát egyebek között mint gondolkodók, mint gondolatok termelői is uralkodnak, koruk gondolatainak termelését és clostjátását ők szabályozzák, gondolataikat tehát a korszak uralkodó gondolatai.»¹

Hogyan alakul ki az uralkodó osztály uralkodó tudata? Ennek is a munkamegosztásban van a magyarázata.

„A munkamegosztás az uralkodó osztályban is érvényesül, mint a szellemi és anyagi munka megosztása. Olyképpen, hogy ezen az osztályon belül az egyik rész az illető osztály gondolkodóiként lép fel (az osztály aktív fogalomalkotó ideológusaiként, akik ez osztály saját magáról táplált illúzióinak kialakítását tesszik fő létfenntartási árujukká, míg a többiek ezekkel a gondolatokkal és illúziókkal szemben inkább passzív és befogadó magatartást tanúsítanak, mert ők valójában az osztály cselekvő tagjai és kevesebb idejük van ahhoz, hogy saját magukról illúziókat és gondolatokat alkossanak.»²

Marx és Engels nem állnak meg az ideológia vizsgálatánál annál a tételnél, hogy az ideológia osztályjellegű és az uralkodó ideológia szükségképpen a gazdaságilag és politikailag uralkodó osztály ideológiája, hanem kimutatják azt is, hogy az ideológia a valóságot tükrözi ugyan, de torzul, nem a valóságnak hű tükörképe. Ennek a magyarázatát két dologban kell keresni:

1. Marx és Engels előtt az előző társadalmi formák a tudományok fejlettségi foka nem adott lehetőséget arra, hogy a társadalomtudomány törvényeit feltárják.

2. Az uralkodó osztály érdeke, még ha az illető osztály haladó szerepet is játszott, osztálykorlátot jelentett a megismerés számára.

Ezért a burzsoa elméletek jelentős részét Marx és Engels illúzióknak nevezik, különösen az államról és a jogról alkotott burzsoa nézeteket nevezik következetesen így.

II. Vizsgáljuk meg ezeketán részletesen, melyek azok az illúziók, amelyeket a burzsoa filozófusok hirdettek. A legáltalánosabb hiba, amely egyaránt jellemző minden burzsoa jogi nézetre, az állam és a jog; valamint a gazdaság viszonyának fejlettsére állításnak, az *államnak és a jognak mint elsődleges tényezőnek vizsgálata*. Mielőtt Marx és Engels ennek az általános hibás nézetnek a

konkrét megjelenési formáját bírálják, először kímufatják, hogy honnan erednek ezek a nézetek és miért válnak általánossá. A hibás nézetek létrejötte az állam és a jog kialakulásával és működésével függ össze.

Marx és Engels kimutatták, hogy az állam és a jog kialakulásánál döntő szerepet a termelőerők és viszonyok fejlődése játszottak. Amikor a termelőerők fejlődésével létrejön a termékfebblet, amely azonban olyan csekély méretű, hogy a bővített újratermeléshez feltétlenül egyekek kezébe kell felhalmozódni, míg másokat, a nagy többséget nyomorba dönti, akkor jelennek meg az egyes osztályok és a magántulajdon. De ezzel alkalmatlanná válik a régi nemzeti szervezete, amely az emberek egyenjogúságát feltételezte és ezért nem az erőszakon, hanem a tiszteleten alapult. Ahhoz, hogy a nép nagy többségét rendkívül alacsony életkörülmények között tarthassák rendszeresen, az uralkodó osztálynak erőszakszervezetre, képezetre van szüksége és olyan magatartási szabályokra, amelyeket a kényszer biztosít. Az ellentétes osztályokra szakadt társadalom belülről hozza létre az államot és a jogot, amelyeknek létjogosultsága is megszűnik az ellentétes osztályokra szakadt társadalmak megszűnésekor.

Az állam kialakulását és fejlődését tehát csak a termelőerőkkel való közvetett és a termelési viszonyokkal való közvetlen kapcsolaton keresztül érthetjük meg. Ha azonban a burzsoa és előző társadalmak jogászainak a fejtegetéseit vizsgáljuk, az állam és jog valódi kialakulásának folyamata rejtve marad előttünk. Ahogy Engels írja: „Az emberek elfelejtik, hogy a jog gazdasági életviszonyaiból származik, ahogyan elfelejtették, hogy ők maguk is az állatvilágból származnak.»¹

Mi az oka annak, hogy az ideológusok elfelejtették ezt a folyamatot. Ennek alapvető oka az, hogy az államnak és a jognak az uralkodó osztályt kiszolgáló szerepe a *felszínen árcsap ellentétébe*. Úgy jelentkezik, mintha az állam és a jog uralma lenne a gazdaságnak, a társadalomnak. Hasonló jelenség ez, mint az árufetisizmus, ahol az emberek közötti személyi viszony a tőkés társadalomban dologi kapcsolatként jelentkezik. A felszínen ugyanis az állam és a jog, valamint a gazdaság viszonya fordítottan jelentkezik. Az uralkodó, kizsákmányoló osztály az állammal és a joggal nem úgy rendelkezik a felszínen, mint a tőkés és az üzennél, a gépeivel, mert az *állam*, mint a *legfőbb társadalmi hatalom jelentkezik*, amelynek része a hadsereg, a rendőrség, amelynek joga van adót beszélni, és amely látszólag védelmez és hólit. A jog a felszínen úgy jelentkezik, mint amely szabályozza a gazdaságot. Jogszabályok határozzák meg a tulajdonszerzés módját, azt, hogy mit szabad cselekedni, és hogy mi minősül bűnnek. Látszólag tehát a jog szabályozza a gazdaságot.

Marx és Engels ezt a folyamatot úgy írják le, hogy az állam és a jog bizonyos fokig elidegenedik az őt létrehozó társadalomtól, az állammal és a joggal foglalkozók külön foglalkozási ágakat jelentenek, új munkamegosztás jön létre és az állam mint hatalom fölébe nő a társadalomnak, Marx és Engels azonban élesen aláhúzzák minden egyes esetben, hogy bármilyen hatalommá nőjön is az állam, sohasem veszi el osztályjellegét. A társadalomtól való elidegenedés a dolgozó osztályok fölött való állást jelentik. És még azokban az esetekben is, amikor két kizsákmányoló osztály harca

¹ Marx-Engels: Német ideológia, 29. oldal.

² Marx-Engels: Német ideológia, 30. oldal.

³ Engels: A lakáskérdéshez. (Marx-Engels I.) 600. oldal.

következtében, pl. a burzsoázia és a feudalizmus harcánál az abszolút monarchia bizonyos viszonylagos önállósághoz jut, mert az állam az egyik osztályt a másik ellen igyekszik kihasználni, akkor is a két osztály közül egyiknek érdekét szolgálja alapvetően, vezetői ebből az osztályból kerülnek ki, joga ennek az osztálynak a hatalmát szentesíti.

Marx és Engels éppen ezért szükségszerűnek tartják azt, hogy az ideológusoknál ez a látszat uralkodjék.

»Az állam, míhelyt önálló hatalommá válik a társadalommal szemben, csakhamar új ideológiát teremt. A hivatalos politikusoknál, a közjog teoretikusainál és a magánjogászoknál méginkább veszendőbe megy az összefüggés a gazdasági tényekkel. Mivel a gazdasági tényeknek minden egyes esetben jogi indító okok formáját kell ölteniök, hogy törvény formájában lehessen őket szentesíteni, és mivel ennek természetesen tekintettel kell lennie a már érvényben lévő jogrendszerre, ezért azt hiszik, hogy a jogi forma minden és a gazdasági tartalom semmi.«¹

Engels kiemeli, hogy ez nemcsak az ideológusokra, hanem általában a jogászokra is jellemző.

»Szükségképpen tótágast áll a gazdasági viszonyok jogi elvek alakjában való visszatükröződése: ez a visszatükröződés végbe megy anélkül, hogy a résztvevők előtt tudatosná válna. A jogász azt képzei, hogy a priori tételekkel dolgozik, pedig csak gazdasági reflexekről van szó és így minden tótágast áll.«²

Nem áll-e ellentétben ennek a folyamatnak objektív volta azzal a ténnyel, hogy a burzsoa jogi nézeteknek a burzsoa osztály érdekeit kell képviselniök. A legesélyesebb ellentét sem található itt, mert az, hogy a burzsoa ideológusok a látszatot veszik valóságnak, egybeesik a burzsoa osztály érdekével. A burzsoa osztálynak szüksége van arra, hogy elrejtse azt aényt, hogy a kizsákmányoló kisebbség uralkodik és ezt inkább misztikus dologi hatalmának, az állam és a jog uralmának tüntesse fel. Ugyanakkor alapvető érdeke az is, hogy az államot és a jogot mint minden társadalom alapját, a rend fenntartóját állítsa be, hogy a dolgozó tömegeket, amelyek tapasztalataik alapján idegenkednek az államtól és félnek a jogtól, visszatartsa a forradalmi akcióktól.

Marx kimutatja azt, hogy az államnak és a jognak ilyen misztifikálása különösen Németországban öltött nagy arányokat, amelynek ismét megvolt a maga anyagi alapja. Németországban az egyes kis államok, majd az egyesítés után a német állam is viszonylag nagyobb önállósággal rendelkezett. Az elmaradott társadalmi viszonyok eredményeképpen a burzsoáziának és a földesúri junker osztálynak bizonyos egyensúlya jött létre és így igen erős bürokrácia és hivatalnoki rend alakult ki. Tipikus példája ennek a felfogásnak Hegel, aki szerint a német államban a világszellem önmagára talál és így az a legfokéletestebb intézménye a társadalomnak. Ezért Marx és Engels egyik fő feladatuknak tekintették, hogy leplezzék a német államból alkotott misztikus nézeteket, kimutassák a munkásosztály számára a német állam osztályjellegét és azt, hogy a munkásosztály reális feladata a politikai hatalom megszerzése.

III. Marx és Engels azonban nem állnak meg annál a megállapításnál, hogy miért helytelen az állam és jog elsőbbségének hirdetése, hanem kimutatják, hogy milyen következményekkel jár az állam és a jog ilyen

felfogása. Ha az állam és a jog teljesen önállóak, függetlenek a gazdasági viszonyoktól, akkor mi az a belső mozgatóerő, amely a jog és az állam fejlődését meghatározza? Erre a burzsoázia ideológusai leggyakrabban azt válaszolják, hogy az akarat határozza meg az államot, és különösen a jogot, mégpedig az emberek szabály és általános akarata.

Ezért Marx és Engels a jognak és az államnak szabad akaratra való visszavezetését a jog egyik központi kérdésének tartják, amely vízvázalástóként szerepel az idealista és materialista jogfelfogás között.

»Az igazi történelemben azok a teoretikusok, akik a hatalmat tekintették a jog alapjának (pl. Hobes), a legesélyesebb ellentétben állottak azokkal, akik az akaratot tartják a jog alapjának, olyan ellentét ez, amely... a realizmus és idealizmus ellentétéként is felfogható.«

Marx és Engels éles harcot folytattak az idealista »akarat-elmélet« ellen. Látszólag itt ellentmondás találhatóunk Marx és Engels nézetei és Sztálin legutóbbi munkája között, ahol Sztálin szembeállítja az objektív törvényszerűségeket, amelyek az emberek akaratától függetlenek — a jogi törvényekkel, amelyeket a kormányok adnak ki, és ennek folytán az emberek akaratából jönnek létre. Ez az ellentmondás látszólagos, mert Marx és Engels, valamint Sztálin ugyanannak a folyamatnak két különböző oldalát hangsúlyozza.

Marx és Engels az »akarat« elméletnél nem azt kárhóztatja, hogy a jog közvetlenül az emberek akaratából jön létre, ezt egy percig sem tagadták, de harcoltak az ellen, hogy

1. ez az akarat mint szubjektív tényező elsőleges, független, minden gazdasági tényezőtől mentes szabad akarat;

2. ez az akarat általános, vagyis össznépi, nem pedig osztályjellegű lenne.

Ezért Marx és Engels elsősorban az objektív tényezőkre fektettek súlyt, amelyek az állam és a jog létrejötténél és működésénél szerepet játszanak, vagyis az állam és a jog objektív törvényeit vizsgálták. Hangsúlyozták azt, hogy nem az egyes emberek vagy osztályok akaratától függ az, hogy mikor jön létre a jog és az állam. A termelőerők és viszonyok fejlődésének bizonyos fokán az uralkodó osztály kialakulásával ennek hatalma szükségszerűen államformában, akarata pedig államakarat formájában jelentkezik.

»Amennyire nem idealisztikus akaratuktól, vagy önkényüktől függ, hogy testük súlyos-e, éppen annyira nem tőlük függ az sem, hogy saját akaratukat törvény formájában keresztül vizsgál-e.«³

Marx és Engels kiemelik, hogy amennyiben a törvény az osztályakarat megjelenési formája, annyiban sem az osztályok egyes egyéneinek az önkényétől függ az akarat, hanem a közös osztályérdekeket, az anyagi érdekeket fejezi ki.

»A Kommunista Kialtványtól általában csak azt a részt szokták idézni, hogy

»Jogotok nem más, mint osztályotok törvényerőre emelt akarata«⁴, noha a mondat ezzel nem fejeződik be, hanem azzal folytatódik,

»amelyet az osztály anyagi életfeltételei határoznak meg.«⁵

¹ Marx-Engels: Német ideológia. 111. oldal.

² Marx-Engels: Német ideológia. 112. oldal.

³ Marx-Engels: Kommunista Kialtvány (M. E. vál. I.) 260. o.

⁴ Marx-Engels: Kommunista Kialtvány (M. E. vál. I.) 260. o.

¹ Engels: Feuerbach... (Marx-Engels I.) 393. oldal.

² Engels levele C. Schmidthez (Marx-Engels vál. lev.) 492. oldal.

Az állam és a jog megszűnése is alapvetően nem az egyes osztályok akaratától függ. „Ugyanez áll az elnyomott osztályokra, amelyek akaratától éppoly kevésbé függ, hogy törvény és állam létezik-e.” A megszűnésére irányuló akaratuk is csak akkor jön létre, amikor ennek anyagi feltételei, a szocializmus megteremtésének anyagi feltételei megértek.

Ezzel a bírálattal Marx és Engels lényegében az alapról és a felépítményről szóló tanítást fejtették ki az államra és a jogra vonatkoztatva, azt mutatták ki, hogy az állam és a jog mint felépítmény csak a megfelelő alappal jöhetnek létre, az alapot tükrözik, és az utolsó kizsákmányoló alap megszüntetésével szűnhetnek csak meg.

Felvetődik a kérdés, ha az állam és a jog kialakulásánál, működésénél és megszűnésénél objektív törvényszerűségek érvényesülnek — ha az államnak és a jognak objektív tartalmát az adott termelő viszonyokban az uralkodó osztály anyagi érdekében találhatjuk meg, akkor miben áll a különbség a tudomány törvényei és a jogi törvények között, hiszen úgy tűnik, hogy mindkettő objektív törvényeket tükröz.

A kérdésnek erre az oldalára Marx és Engels nem fordítottak kellő figyelmet, mert korukban az volt a főveszély, hogy a jogot csak akaratként fogják fel, és ezzel kapcsolatban döntően az objektív tényezők szerepét hangsúlyozták a jognál és az államnál.

Sztálin más történelmi körülmények között szintén a szubjektivistá felfogás ellen harcolt. A Szovjetunióban egyes elvtársak a szovjet hatalom sikereitől elkápráztatva tagadták az objektív törvények létezését, vagy legalább is az emberek által való megváltoztatás lehetetlenségét, és azonosították az objektív törvényeket a jogi törvényekkel. Itt a veszély nem abban jelentkezett, hogy a jogot csak akaratként fogták fel, hanem abban, hogy az objektív törvényeket is akaratként fogták fel. Ezért Sztálin elvtárs rámutat az objektív törvényszerűségekre és a jogi törvények közötti alapvető különbségekre. Az alapvető különbség abban áll, hogy igaz, hogy a jogi törvény objektív törvényszerűséget tükröz, de jogszabállyá csak azáltal lesz, hogy ha a törvényhozók akarják azt, ha a közvetlen formáját tekintve a törvényhozók akarataként jelenik meg, s ezek akaratával változik és meg is szűnik. Kötelező erejének szélességét, hogy kikre terjed ki, mennyi ideig érvényes, közvetlenül az emberek akaratára határozza meg.

Ezzel szemben az objektív törvényszerűséget az jellemzi, hogy akkor is törvényszerűség, ha senki nem ismeri el és kötelező erejét nem az emberek akaratára határozza meg. Ennek megfelelően a tudomány törvényévé az objektív törvényszerűséget nem a tudós akaratára teszi, nem azáltal lesz tudományos törvény, hogy a tudós akarja-e, hogy ez törvény legyen, hanem objektív tartalma teszi azzá, hogy a valóságnak, objektív törvényszerűségének megfelelően helyesen ismerte-e fel a tudós.

Összefoglalva: a jogi törvény mint az osztályok akaratára jelenik meg, amely akaratot az adott társadalom termelési viszonyai, az uralkodó osztály anyagi érdekei határozzák meg.

Marx és Engels éles harcot folytattak az ellen is, hogy az akaratok irányzat a jog alapját képező akaratot általános akaratnak állítja be. Rámutatnak arra, hogy itt ismét a látszat és a lényeg összekeveréséről van szó. A felszínen, különösen a kapitalizmus korában,

amikor a tőkésnek olyan szabad bér munkásra van szüksége, aki formálisan szabad, mind munkaeje bérbeadását, mind pedig jobbágyrendtől való függetlenségét tekintve, a jog mint a társadalom általános akaratára jelenik meg, elleplezve azt a tényt, hogy egy kizsákmányoló osztály akaratáról van szó. A jogban kétségtelenül van általános vonás, mégpedig az, hogy általánosan kötelező mindenkire nézve, de a jog megtartásának ilyen általános kötelezettsége annyit jelent, hogy mindenki köteles az adott társadalom keretén belül élni, a fennálló tulajdonviszonyokat tiszteletben tartani, ami nyilvánvalóan a kizsákmányoló osztály védelmét szolgálja, mert neki nem kerül nagy fáradságába a fennálló tulajdonviszonyok megtartása. Ebből az következik, hogy ha az általános kötelezettség a kizsákmányoló osztályoknak kedvez, akkor a kötelezettséget előidéző akarat korántsem lehet általános; mivel amíg a társadalom ellentétes osztályokra szakad, az ellentétes osztályok érdekei alapvetően ellentétesek;

A jog tehát szűk osztályakaratot tükröz, a kizsákmányoló kisebbség akaratát. Ahhoz, hogy ez az akarat elfogadhatóvá legyen a kizsákmányolt többség számára, hogy ne csak a nyers erőszak, hanem bizonyos meggyőződés — amelyet kiegészítő eszközként mindig alkalmaznak a kizsákmányoló osztályok — is fennálljon; általános akaratként kell megjelennie a felszínen.

Vizsgáljuk meg ezt egy példán keresztül.

Néhány éve jelent meg Amerikában az ú. n. belső biztonságról szóló törvény. E törvény szerint a kommunista párt tagjainak fel kell vétenniük magukat egy állami lajstromba, minden sajtótermékekre vagy hirdetésmenyükre nagy betűkkel rá kell írni, hogy kommunista; rádió-, vagy televízió-adás előtt be kell mondani, hogy ez az adás a kommunisták céljait szolgálja. A törvény gyalázatoságát még tetézi az, hogy nemcsak a kommunista szervezeteket érinti a bejelentési kötelezettség; hanem az ú. n. kommunista akciószervezeteket is; vagyis mindazokat a szervezeteket, amelyeknek akár egyetlen pontja is megegyezik nemcsak az Amerikai Kommunista Párt, hanem a világ bármely kommunista pártjának bármely célkitűzésével. Ez annyit jelent, hogy a békemozgalom, a négerék egyenjogúsításáért folyó mozgalom, a munkások jobb életéért folyó mozgalom, a demokratikus jogok védelméért folyó szervezetek mindegyik formáját kommunista akciószervezetnek minősítik, és a fenti eszközökkel megbélyegzik. A bejelentési kötelezettség elmulasztásának minden napja 5 évi börtönnel jár. Ha tehát valaki egy hétig nem jelenti be, akkor 35 évi börtönt kap, ha egy hónapig, akkor 150-et, ami példátlan a jogalkotásban.

Szabad akarat megnyilvánulása ez a törvény? Ez a törvény elsősorban a tükrözője annak a objektív törvényszerűségnek, hogy Amerikában a termelőviszonyok éles konfliktusba kerültek a termelőerőkkel és mivel a kizsákmányoló osztály nem akar elpusztulni, ilyen gyalázatos eszközökkel próbálja meghosszabbítani uralmát. Ez az objektív törvényszerűség tükröződik a burzsoázia akaratában, amikor az amerikai szenátus általános akaratként elfogadta ezt a törvényt. Ahhoz, hogy ezt a törvényt elfogadhassa, olyan burokba kellett öltöztetni, amely azt a hazugságot tartalmazta, hogy a kommunista és akciószervezeteik az amerikai társadalom, a demokrácia elpusztítására törekszenek, aláássák az ország védelmi képességét és így az egész társadalom védelmezőjeként jelentkezik a törvény.

„Az akarat” irány hívei azzal is érvelnek az akarat általános jellege mellett, hogy ha ezt az akaratot bármely osztályból való megsérti, akkor a törvény lesújt rá.

Marx és Engels fényesen behoznyítja, hogy ez a nézet csak a jelenséget, a véletlen megnyilvánulást veszi észre, de a lényegét, a szükségszerűt nem. A jogszabályokban az uralkodó osztály közös érdekei érvényesülnek, mint ahogy az állam is közös intéző szerve az uralkodó osztálynak. Az egyes burzsoák természetesen igen sok esetben szembekerülnek a törvénnyel, hiszen a profitjukat minden megengedhető és megengedhetetlen módon növelni akarják. Ez esetek többsége felett azonban a kizsákmányoló osztályok állama szemet húnny, ezért a kizsákmányoló osztályok által elkövetett és a törvény által megtorolt cselekmények kivételesek, közös érdekeik érvényesítése a törvényben szükségszerű. Emellett a burzsoázia tagjai éppen a közös érdekek érvényesítése miatt bizonyos fokig korlátozzák is magukat, tartózkodnak a törvények nyílt megsértésétől. Ahogy Engels mondja:

„Ez szükségszerűvé teszi az önmegtagadást a kivételek esetében, érdekeik érvényesítését az átlag esetben.”¹

A jognak, mint általános emberi akaratnak a vizsgálata leginkább az ú. n. természetjogi irányzatot jellemzi. Ez az irányzat a kezdetben haladó szerepet játszott, a feltörekvő burzsoázia érdekeit képviselte a feudalizmussal szemben. A természetjogi irányzat szerint az „igazi jog” az, amely az általános emberi természetnek legjobban megfelel, az igazi jog próbaköve pedig az igazságosság. Minden jogrendszert ebből a szemszögből vizsgáltak és megállapították, hogy a feudális jog a maga rendi felépítésével alapján nem felel meg a természetjognak, meg kell tehát változtatni. Bár ez az elmélet kezdetben haladó jellegű volt, elleplezte azt a tényt, hogy osztálytársadalmakban nem lehet általános emberi természetjogról beszélni és az a mérce, amit ők felhasználtak, valójában a burzsoa erköles korántsem osztályok és társadalmak felett álló megnyilvánulása volt.

Jellemző, hogy az elmélet már Marx és Engels korában a burzsoázia uralomra jutásával reakciós jellegűvé vált, elleplezte a burzsoa jog osztályjellegét és ma is reakciós jellegű, leggyakrabban a különböző teológiai jogelméletekben jelentkezik, amikor is a természetjogot általános isteni joggal helyettesítik.

Engels elleplezte ezt a tudománytalan szemléletet:

„Ha tehát a jogtudósok az egyes jogszabályokat és jogrendszereket nem mint a termelési viszonyok fűködését vizsgálják, akkor valami mesterséges, közös vonást kell találniok — és ez a természetjog, ennek mértéke a legelvontabb kifejezés, az igazságosság. Ez az igazságosság pedig mindig csak ideologizált kifejezése a fennálló gazdasági viszonyoknak, majd konzervatív, majd forradalmi oldalról.”²

Engels kritikájának találó voltát bizonyítja az, hogy a történelem folyamán a magukat természetjogi iránynak nevező iskolák a legtöbb esetben egészen különböző nézeteket vallottak, egészen mást tartottak az igazi jognak, annak következtében, hogy másfajta erkölcsi fellogás, illetve valamely osztály haladó, vagy

reakciós nézeteit tartalmazták. A természetjog, az általános emberi akarat elmélete tehát lényegében üres formakeret, amelyet változó tartalommal töltenek meg.

A természetjognak finomabb megjelenési formája az a jogszemlélet, amely a jogban az általános emberi akaratnak legjobban megfelelő és ezért minden jogban megtalálható ú. n. állandó elemeket kutatja.

Marx és Engels élesen szembeszáll az ilyen nézetekkel. Elismerek azt, hogy valamilyen jogintézmény megjelenhet egy magasabbrendű társadalom jogrendjében, de ebben az esetben ez a jogintézmény nem vállalhat uralkodóvá. Illegenes formáját alkotja az új gazdasági tartalomnak, ezért átmeneti és nem állandó jellegű.

„Lehetséges, hogy jogok és törvények „átörökölődnek” — de akkor többé nem is uralkodóak, hanem csak névlegesek, amikről a régi római és angol jogtörténet szolgáltat fényes példákat.”³

Mi a magyarázata annak, hogy egyes jogi formák nem pusztulnak el. Imaem bizonyos ideig tovább élnek, ha nem is olyan szerepet játszanak, mint keletkezősükkor. Ennek magyarázata az, hogy az egyes kizsákmányoló társadalmak nemcsak különböznek egymástól, hanem, mivel a kizsákmányolás, az ellentétes osztályokra bomlás közös bennük, bizonyos közös formákat is felhasználhatnak — (ez különösen a vallásnál figyelhető meg). Ezek a formák azonban más jelleggel bíruak, jelentőségük alárendelt.

Marx és Engels konkrét eseteken keresztül is megbíralják ennek a szemléleti módoak a képviselőit. A német ideológiában megbíralják Stürner idealista nézeteit. Stürner szerint a barbár kezdetleges jogi formák és a civilizáció jogszabályai között nem tartalmi, csak elnevezésbeli különbség áll fenn, ezért ő feladatának azt tekinti, hogy a mai hadijog és a feudalizmus ökoljoga, a mai elégtételadás és a ius talionis (szemet szemért, fogat fogért) alapvetően közös vonásait kimutassa, mivel a közöttük lévő különbséget elenyészőnek tartja.

Marx és Engels rámutatnak arra, hogy Stürner ezzel a lényegtelen elemet emeli ki és éppen a lényeges, alapvető kérdéseket hagyja homályban.

Máshelyütt Engels megkritizálja Lassalle-t, aki ilyen állandó jogi elemnek a végrendelet intézményét tartja. Lassalle szerint Rómában mindig megvolt a végrendelet intézménye.

Engels kiemeli, hogy Lassalle az akaratit spekulatív fogalmával vezeti le a római jogszabályokat és így tarthatja állandó elemnek a végrendeletet. Nem veszi figyelembe azt, hogy az örökösödési jog és ezzel a végrendelet intézménye csak akkor jöhet létre, amikor van már magántulajdon és van mit örökbehagyni. Maga a végrendelet is mint jogi intézmény a magántulajdon fejlődésével szakadatlanul változik. Lassalle tehát elszakította a jogot gazdasági alapjától és így jutott hamis eredményre.

Marx és Engels az állandó elemek elméletével szembeni bíralata egyike azoknak, amelyek ma is a legaktuálisabbak. Az imperialista jogtudományt igen erősen jellemzi az ú. n. jogászai formalizmus, amely megáll a jog formáinál, kifejezési eszközeinél és nem azt kutatja, ami az egyes társadalmakra tipikusan jellemző és megkülönböztető, hanem azt, ami közös és így igyekszik igazolni a jog örökéletű voltát. Ezt a formalizmust gyakran felhasználják a Szovjetunió és a népi demokrá-

¹ Marx-Engels: Német ideológia. 112. oldal.

² Engels: A lakaskérdéshez (M.-E. val. II.) 606. oldal.

³ Marx-Engels: Német ideológia. 123. oldal.

ciák állami berendezkedése és jogrendszer elleni támadásra. A felhasználás módja az, hogy megpróbálják a Szovjetunió és a népi demokráciák jogintézményeinek a kizsákmányoló állam jogintézményeitől való gyökeres különbséget letagadni olyanformán, hogy azt állítják, a Szovjetunió és a népi demokráciák jogrendszerében nincsen semmi új, mert ugyanezek az elemek — persze jobb formában — megtalálhatók az előző jogrendszerekben is.

Ilyen kísérleteket Magyarországon is tapasztalhattunk a felszabadulás után. A jogi karokon is voltak olyan nézetek, amelyek igyekeztek kimutatni, hogy államosítás volt már azelőtt is, a szövetkezet szintén megtalálható, állami tervek jelentek már a burzsoázia országaiban is, lényegében tehát csak mennyiségi különbségről van szó, de minőségi különbség nincsen.

Ezek a nézetek nemcsak reakciósak, hanem túlománytalanok is, mert elszakítják a formát a tartalomtól, a valóságban pedig ezek egységben jelennek meg és a tartalom a meghatározó tényező. A jogtudományban ezért elsősorban a jog tartalmának fejlődését kell vizsgálni, és a formákat csak ezzel a tartalommal való összefüggésben.

Végül az államnak és a jognak mint általános szabad akaratnak a vizsgálata ahhoz a következtetéshez vezet, hogy az államnak és a jognak önálló története van, amely egyben az emberi akarat története.

„... el lehet választani a jogot a reális alapjától és ezzel aztán egy »uralkodó akaratot« kapunk, amely a különböző korokban különbözőképpen módosul, és amelynek teremtményeiben, a törvényekben saját önálló története van. Ezzel aztán a politikai és civil történelem ideológiai szempontból tekintve felbomlik egymástól elválaszthatatlan törvények történetére.»¹ Írják erről Marx és Engels a »Német ideológiában«.

Hogyan kell értelmeznünk Marx és Engels szavait. Azt jelenti ez, hogy állam- és jogtörténetre nincsen szükség, ez felesleges tudomány?

Marx és Engels nem az állam és jog történetét tagadják általában, hanem azt cáfolják, mintha az államnak és a jognak különálló, minden más tényezőtől független történelme lenne, ahogy azt korunk jogtörténészei felfogták. Szerintük van az államnak és a jognak története, de ez a történelem elválaszthatatlan a társadalom termelésének, különösen pedig a termelési viszonyainak történelmétől, amelyek a mindenkorai állam és jog tartalmát meghatározzák.

Ugyanakkor Marx és Engels élesen elhatárolták magukat a vulgármaterialista nézetektől is, amelyek azt állították, hogy a gazdasági alap minden vonatkozásában, legkisebb részleteiben is közvetlenül meghatározza az államot és a jogot. Ilyen felfogás mellett természetesen az államnak és jognak semmiféle, a gazdaságtól különálló története nem képzelhető el. Erre az elhatárolásra azért is szükség volt, mert a burzsoa jogászok tudatosan ezt a vulgármaterialista nézetet azonosították a marxizmussal.

Ezért Engels különösen késői munkáiban több ízben is hangsúlyozza, hogy a gazdasági alap csak végső fokon határozza meg az állam és a jog fejlődését, de emellett az állam és a jog visszahatnak a gazdasági alapra, védik azt, megvan a viszonylagos önállóságuk.

»Két egyenlőtlen erő kölcsönhatása ez, egyfelől a gazdasági mozgás, másfelől a lehető legnagyobb önállóságra törekvő új politikai hatalomé, amelynek, miután

egyszer létesült, saját anyagi mozgása is van.«² írja Engels.

Engels Schmidthez írott levelében az államnak a termelésre való visszahatásával is foglalkozik. Ez a visszahatás háromféle irányú lehet. Vagy elősegíti a termelés fejlődését, vagy gátolja, vagy pedig segíti és gátolja, ami alapvetően attól függ, hogy a gazdasági alap összhangban van-e a termelőerőkkel, és így az államnak a gazdasági alapot szolgáló funkciója támogatja-e a termelés fejlődését vagy sem.

Hasonlóképpen kimutatja Engels, hogy a jognál is megtalálható ez a vonás, a jog egyrészt tükrözi a gazdasági alap fejlődését, másrészt önmagában is összefüggő kifejezés, saját mozgása is van. Példaként hozza fel az Angliában és Franciaországban hatályban lévő örökösölési jogokat, amelyek elsősorban a fennálló gazdasági rendet tükrözik és így kapitalista típusúak, de ugyanakkor alapvető különbségek is vannak közöttük. Helytelen lenne pl. azt a jelenséget, hogy Angliában a végrendeletkezési jog korlátlan jellegű, Franciaországban pedig erősen korlátolt, csak gazdasági okokkal magyarázni.

Engels Bloch-hoz írott levelében le is vonja a következtetést a vulgármaterialistákkal szemben.

»Materialista történelemfelfogás szerint a történelemben végső fokon a való élet termelése és újratermelése a meghatározó mozzanat... ha pedig ezt valaki úgy forgatja ki, hogy a gazdasági mozzanat az egyedül meghatározó elem, úgy a fenti tételt semmitmondó, elvont, képtelen frázissá változtatja.«²

Tehát a vulgármaterialista nézet is a valóságtól való elvonatkozásig jut el, végeredményben idealista álláspontra torok.

Összefoglalva: Marx és Engels minikét egyoldalú nézet ellen harcoltak, nem tartották helyesnek a jognak és az államnak a gazdaságtól való elszakítását (ez volt a fő veszély), de helytelenítették az államnak és a jognak a gazdasági alaptól való abszolút függésbe hozását is.

IV. Az államnak és a jognak elsősleges és független tényezőként való felfogása azokban a nézetekben is jelentkezik, amelyek nem a szabad akaratban, hanem az erőszakban látják az állam alapját, — az államot mint szervezett erőszakot tekintik és ezt tartják a legnagyobb hatalomnak. Ezek az úgynevezett »erőszak-elmélet« hívei.

Ez a nézet Marx és Engels fellépésének idején szélesre el volt terjedve a jogászok között.

»Semmi sem közkeletűbb, mint az a felfogás, hogy a történelemben eddig mindig csak valaminek az elvétele (Nehmen) volt a lényeg«,³ írják a »Német ideológiában«.

Ennek az elméletnek igazolására tipikus példaként hozzák fel a római állam bukását, amely szerintük csak a germánok csapásai alatt hullott szét. Marx és Engels ragyogóan bírálják meg ezt a nézetet. Kimutatják:

1. Az elvétel, az erőszak alkalmazása, csak ideiglenes alapot biztosít, amelyből nem lehet tartósan megélni, egy idő múlva termelni kell. A termelés pedig nem az elvételen alapszik, hanem azokon a termelési erőken, amelyek az adott időpontig kialakultak. Az adott példában hiába hódították meg a germánok Rómát, nem új rabszolgaságot alapítottak, hanem mivel Rómában

¹ Engels levele C. Schmidthez (Válogatott levelek) 492. oldal.

² Engels levele Bloch-hoz (Válogatott levelek) 488. oldal.

³ Marx-Engels: Német ideológia. 120. oldal.

¹ Marx-Engels: Német ideológia. 113. oldal.

a rabszolga termelési mód pusztulásában volt, a feudálisizmus pedig keletkezésben, a germánok is a feudális termelési módra tértek át.

2. Az elvétel felhasználhatóságát mindig meghatározza az a tárgy, amit elvesznek, így pl. ha egy bankártól elveszik az értékpapírjait, azt csak kapitalista termelési viszonyok között lehet felhasználni.

Következésképpen a társadalomban a termelőerők és viszonyok kölcsönhatása szabályozza a fejlődést, nem pedig az elvétel.

Az erőszakelmélet később is megjelent, alig átalakult formában. Az erőszakelmélet tipikus képviselője Dühring volt. Szerinte a történelemben a politikai viszonylatok alakulása az alapvető tényező, az emberek gazdasági függősége pedig következmény és ezért mindig másodrendű szerepet játszik. A politika viszonylatában az erőszak játssza a főszerepet. Ez az erőszak minden bajnak okozója, ha az erőszakot kiküszöböljük, az emberi társadalom összes hibáit megoldottuk.

Ezen az alapon igyekszik Dühring megmagyarázni az állam és jog keletkezését. Az állam és jog keletkezésének oka az, hogy az egyik törzs leigázta a másikat — Dühringnél képletesen két férfi szerepel ilyen minőségben — így keletkezett a rabszolgaság és ezzel az állam és a jog első típusa.

Engels Anti-Dühring című művében ízekre szaggatja ezt az álláspontot. Az állam és a jog keletkezésével kapcsolatban kimutatja, hogy ha kivételképpen elő is fordul az az eset, hogy az egyik nép leigázza a másikat, s ennek következtében a győztesnél kialakul az állam és a jog, még itt is a gazdasági tényezők játszanak fő szerepet. Amikor az egyik törzs úgy igázza le a másikat, hogy tagjait rabszolgákká teszi, akkor ennek a leigázásnak, az erőszaknak gazdasági célja van: a kizsákmányolás. A kizsákmányolás alapfeltétele pedig a többletermék, amelyhez fejlettebb munkaeszközökre és munkamegosztásra van szükség. Mindebből látható, hogy annak, hogy az állam és a jog és a rabszolgatársadalom kialakuljon, elsősorban gazdasági előfeltételei és gazdasági okai vannak. Ismét csak a felületen látszik úgy, hogy az erőszak játssza a döntő szerepet, a mélyben itt is a gazdasági fejlődés dominál.

Egyben kimutatja Engels, hogy a történelem további menetében sem az erőszak játszik döntő szerepet. Valamennyi ellentétes osztályokra szakadt társadalmi formának erőszakra volt szüksége ahhoz, hogy magát fenntartsa. Maga az erőszak és annak szervezett alakja az állam, azonban minden társadalomban közös volt, de amire az erőszakot felhasználták, és hogy melyik osztály használta fel, hogyan szervezte meg ezt az erőszakot, ez változott, mégpedig a termelési viszonyoknak megfelelően. Ennek bizonyítékául hozza fel Engels, hogy az erőszakot az osztálytársadalmakban mindig a kizsákmányoló kisebbség állama gyakorolta és mindig a kizsákmányolt többség felett. Ezekben a társadalmakban a termelőerők fejlettségi foka azt követelte meg, hogy a túlnyomó többség legnagyobb fokú kizsákmányolásával biztosítsák az elenyésző kisebbség kiváltságait, mivel ezen a fejlettségi fokon a társadalom egyes funkcióinak elvégzéséhez külön kiváltságos rétegre volt szükség. Ez szabta meg az adott társadalomban az erőszak alkalmazásának mértékét és éppen a termelőerők fejlettségi foka lesz az oka annak, hogy a társadalomnak többé semmi szüksége nem lesz kizsákmányolókra és a proletariátus az államot és az erőszakot feleslegessé

teszi a kommunista társadalom felépítésében. Itt mutat rá Engels arra, hogy maga az erőszak nemcsak negatív szerepet játszik a történelemben, hanem pozitív szerepet is játszik, amennyiben a munkásosztály erőszakos forradalom segítségével tudja csak a kapitalizmust felszámolni. Ezért Dühring olyan nézetei, amelyek az erőszakot mindig rossznak tartják, lényegében a reformisták munkásáruoló nézeteinek felelnek meg.

Az erőszakelmélet Dühring-féle felfogása a teljes idealizmushoz jut el, amikor azt állítja, hogy az állam erőszakos beavatkozásával megváltoztatja a gazdaság törvényeit és lényegében nem az uralkodó osztályok, hanem az állam zsákmányol ki.

Ez a nézet szintén nem új, hanem felmelegítése azoknak a nézeteknek, amelyeket már Max Stirner vallott és amelyeket Marx és Engels már a »Német ideológiában« is megkritizált. Stirner szerint a tulajdon kérdését az erőszak dönti el, és mivel csak az állam — akár a polgárok, akár a rongyosok állama — rendelkezik erővel, ezért az állam az egyedüli tulajdonos. Csak a látszat az, hogy a tőkés tulajdonosa a gyáranak, valójában az állam ezt a tulajdont éppúgy feltételekhez köti, mint a házasság megkötését. Lényegében a gyárat az állam mint tulajdont, a gyáros mint birtokot bírja.

Marx és Engels kritikájukkal szétzúzzák ezt a hamis, de éppen ezért a burzsoa osztálynak rendkívül hasznos nézetet. Kimutatják azt, hogy mint az idealista nézeteknél általában, itt is a fejtetetejére álltak a dolgok a jogászok tudatában. Nem igaz az, hogy a tulajdon kérdését az erő dönti el, ellenkezőleg a tulajdonnal bíró kezében van a szervezett erőszak, az állam.

»Egyáltalában nem az állam a feltétele és szabályozója a polgári társadalomnak, hanem a polgári társadalom az államnak.«¹

Ennek egyik legjobb bizonyítéka, hogy a kapitalizmus fejlődésével, miközben a tőkésék egyre gazdagodnak, az állam elszegényedik, kénytelen államkölcsönöket kibocsátani és a tőkésék az államadósságok formájában formálisan is megvásárolják az államot. Ezért teljesen helytelen az a felfogás, hogy a burzsoa és a proletár egyaránt semmi az állam előtt. Ellenkezőleg, a burzsoázia használja fel az államot tulajdona megvédésére, de nem engedi meg, hogy az állam a tulajdonelosztás kérdésébe beleszóljon. Ebből következik, hogy teljes képtelenség azt hinni, hogy a burzsoázia csak hűbéres, birtokos. Marx élesen kigúnyolja ezt a nézetet.

»Éppen így bírja a kutya, amely házamat őrzi, a házat mint tulajdont, én pedig csak mint hűbért, mint birtokot bírom a kutatóla.«²

Vagyis az állam ténylegesen házörző szerepet játszik a tőkésék tulajdonának megvédésénél, ezért osztályjellegű és egyáltalán nem közömbös az egyes osztályokkal szemben. Az államnak, mint kizsákmányolónak, mint a hatalom birtokosának vizsgálata tipikus burzsoa elmélet és azt a cél szolgálja, hogy elleplezze a valódi kizsákmányoló osztálynak a szerepét.

Ennek fényében láthatjuk, hogy milyen bu lárság Dühringnek az az állítása, hogy az állam mindenható és kizsákmányoló, tehát megváltoztathatja a gazdaság törvényeit. A társadalom törvényei objektívek, így a gazdaság törvényei is azok és azokat sem emberi akarat, sem állami akarat nem lehet megváltoztatni,

¹ Engels: Anti-Dühring, 177. oldal.

² Marx-Engels: Német ideológia, 1221. oldal.

ellenkezőleg az állam és az emberek változnak a gazdaság változásával.

Az államnak és az erőszaknak Stirnernél és Dühringnél található megfogalmazása a marxizmus egyéb ellenségeinél is jelentkezik. Engels Cunchoz írott levelében élesen megkritizálja Bakunyinnak, az anarchisták ideológiájának nézeteit.

Az anarchisták a XIX. század 50–60-as éveiben arra törekedtek, hogy a maguk zászlaja alá vonják a munkásosztályt és eltérítsék azt a marxista forradalmi útról. Bakunin szerint nem a tőke, nem az osztályellentét, hanem az állam a kiküszöbölendő legnagyobb baj, mivel az állam teremtette meg a tőkét. Ebből folyik a következtetés; semmit sem szabad tenni, ami az állami étellel összefügg, távol kell tartani magunkat a politikától. Propagandát kell folytatnunk az állam ellen, és ha ezt sokan elfogadják, egyszer és mindenkorra el kell törölni az államot.

Ez a nézet gyökerében helytelen és félvezető:

1. Nem a tőkés termelési viszonyokat, hanem az államot tekintik fő ellenségnek és ezzel a munkásosztály figyelmét elterelik az osztályharcról.

2. Az állam eltörlésének ilyen felvetése a munkásosztályt távol akarja tartani a politikától, ugyanakkor, amikor egyedül a munkásosztály politikai harcra, amely a forradalomhoz vezet, oldja meg a kérdést.

3. Az állam eltörlésének eszméje az osztályviszonyoktól való elszakításon alapszik, mert a proletariátusnak éppen mert a kizsákmányoló osztályok nem szűnnek meg máról holnapra és az új termelési viszonyok létrehozása is időbe telik, csak a kapitalista állam összetörlésére van szükség, nem pedig az állam eltörlésére általában, mivel az új típusú szocialista állam a munkásosztály hatalmas fegyvere.

Ezért Engels szerint nem általában az állam ellen kell propagandát folytatni, hanem a munkásosztály harcát kell vezetni a tőkés ellen, ennek során kell a forradalomban a kapitalista államot megsemmisíteni.

Marxnak és Engelsnek azonban nemcsak az anarchisták ellen kellett megvédeniük az államról és a jogról alkotott nézeteiket, hanem a Német Szociáldemokrata Pártban fellépő opportunisták irányzatokkal szemben is.

A XIX. század végén a munkásmozgalom erősödésével a burzsoázia elsősorban nem a munkásosztály szervezeteinek nyílt eltiprására törekedett, amire nem is volt meg a megfelelő ereje, hanem arra, hogy beiktassa ideológiáját a munkásmozgalomba, különösen a kifejlődő munkásarisztokrácián keresztül. Az egyik legveszélyesebb opportunisták nézet, amely minden fajta államot *szocializmusnak* nevez. Azt a tényt, hogy a proletárforradalomban a proletárállam társadalmi tulajdonná változtatja a tőkésék eddig magántulajdonban lévő termelési eszközeit s ez a szocializmus építésének alapja, helytelenül általánosítják, kiterjesztik minden állami tulajdonbavételre. Ennek a nézetnek elméleti alapja ismét az, hogy az államot önmagában vizsgálják, függetlenül annak konkrét osztálytartalmától.

Engels az Anti-Dühringben élesen szembeszáll ezzel a nézettel és megállapítja, hogy az államosítás szükségszerű folyamat a kapitalizmus fejlődése során, amely együttjár a tőkekoncentrációval és a válságokkal, amelyek során az állam a tőkés tehermentesítése céljából átvesz egyes vállalatokat. Az államosítás következményeképpen a termelés még társadalmibb jellegűvé válik,

mégjobban kieleződik az ellentét a kisajátítás egyéni és a termelés társadalmi jellege között.

Látványosan azt mondhatnánk, hogy itt nincs egyéni kisajátítás. Hiszen nem az egyes tőkés, hanem az állam foglalkoztatja a munkásokat. Valójában a kapitalista állam nem más mint *ideális összkapitalista*, mert a profitot az állam hitelezői, részvényesei, az államadóságon keresztül a tőkésék, közvetve a burzsoázia kapja. Emellett a bürokrácia és az ezzel összefüggő hivatalnok sereg, amelyről megállapítja Marx, hogy idehelyezi a burzsoázia a maga felesleges népességét, valamint a militarizálás és az ezzel járó háborúk szintén a burzsoázia céljait szolgálják. A burzsoa államosítás esetében tehát az állam közvetítésével zsákmányolják ki a tőkésék a munkásokat, a kisajátítás egyéni formája tehát nem változik.

Engels példákon keresztül mutatja ki, hogy milyen képtelenségre vezet az, ha minden államosítást szocializmusnak tekintünk. Amikor pl. a porosz állam imperialista indokokból a háború előkészítése céljából államosította a vasutakat, annak nyilván semmi köze sem volt a szocializmushoz, ellenkezőleg, a burzsoa junker államot és a porosz uralkodó osztályt erősítette. Ilyen alapon — mondja Engels — a porosz királyi állami bank a királyi porcelán-manufaktúra, sőt még a katonai szárazszabó is szocialista intézménynek lennének.¹

Engels Kautskyhoz írott levelében egy másik példán keresztül mutatja ki azt, hogy milyen következménnyel jár az államosítás. Jávában, ahol a holland gyarmatosítók az urak, a hollandok államilag szervezték meg a termelést, az eredmény: a bennszülöttek jelentős része elpusztult, az élve maradtok helyzete túrhetetlenül vált, a holland államkincstár 60 millió márkát zsebelt be.

Hogy mennyire aktuálisak ma is Marx és Engels tanításai a burzsoa államosítás lényegéről, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a jobboldali szocialista pártok ideológusainak *elmélete* az angol szocializmusról, amelynek egyik megnyilvánulása szerintük az államosítás. A valóságban az angol államosítások az egyes tönkremenő burzsoák kártalanítását és a kapott összeggel további tőkés létük biztosítását szolgálják — a munkásosztály helyzetében pedig semmiféle javulás nem állott be. Ellenkezőleg, anyagi helyzete egyre romlik. A jobboldali szocialisták ideológiája azt a célt szolgálta, hogy lejárassa a munkásosztály előtt a szocialista államosítás eszméjét azzal, hogy a számukra semmiféle előnyt nem jelentő burzsoa államosításokat azonosítják a szocialista államosítással. Ez a nézet egyébként elméletileg abból a helytelen szemléletből ered, amely a felépítményt és a termelést közvetlen összefüggésben vizsgálja, vagyis kihagyja a gazdasági alapot, azt az alapvető kérdést, hogy milyen uralkodó osztályt szolgál az állam, kinek az érdekében történt az államosítás.

Ezért szinte jóslatszerűnek tűnnek Engels szavai, amikor Bernsteinhez írott levelében megemlíti, hogy a manchesteri burzsoák hamisítást követnek el, mikor azt állítják, hogy az államnak a szabad versenybe való minden beavatkozása (védővám, ipartestületek, állami bank stb.) szocializmus.

„A burzsoázia állítja, de nem hiszi, hogy ez szocializmus.”²

¹ Engels: Anti-Dühring. 263. oldal.

² Engels levele Bernsteinhez. 406. oldal.

Ezért kell Marx és Engels tanításait felhasználva leleplezni a burzsoázia ügynökségének, a szociáldemokratáknak a hazugságát, amelyet maguk sem hisznek, de a munkásosztállyal el akarják hitetni, hogy a burzsoa államosítás szocializmus.

Az opportunisták másik, de nem kevésbé veszélyes elmélete volt az, amely azt hirdette, hogy a munkásosztálynak a »szabad államot« kell megvalósítania. A szabad állam elmélete a proletárdiktatúra tagadását jelenti, mert a szabad jelző alatt Lassalle és hívei a diktatúrától mentes államot hirdették.

Marx a gothai program kritikájában bírálja meg ezt a nézetet és kimutatja, hogy ennek az elméletnek a gyökere is közös az előzőkével.

»Az államot, mint valami önálló lényt fogják fel, amelynek saját szellemi, erkölcsi, szabad alapjai vannak.«¹ A kiinduló pont itt is az állam elsőlegessége.

Marx megállapítja, hogy bár ennek a jelszónak egy bizonyos időben a császári Németországban, ahol még demokratikus köztársaság sincsen, lehet bizonyos agitációs létjogosultsága, de a programban nagy károkat okoz, mert elméletileg hamis — és feltétlenül opportunistamushoz vezet.

Marx ezekután elemzi, hogy mit is jelent a »szabad« állam, mitől szabad tulajdonképpen az állam. Hangsúlyozza, hogy minden államnak, így a burzsoa államnak is az alapja a társadalomban van. Ha tehát szabad államot követelnek és ezt a társadalom gazdasági rendjével való összefüggésében szemlélem, akkor ez annyit jelent, hogy a társadalom ellenőrzésétől szabad, mentes az állam, vagyis zsarnoki államot jelent. Így :

»a német birodalomban az állam majdnem olyan szabad, mint Oroszországban (70-es évek)« — mondja Marx.

Ha a dolgozó nép szabadságáért harcolunk, akkor nem szabad államot kell követelni, hanem azt, hogy a társadalom fölé rendelt szervből az állam a társadalomnak alávetett szervvé váljon, a dolgozó nép állama legyen, ne pedig egy kiváltságos rétegé. A szabad állam jelszava tehát, ha a helyes összefüggéseket vizsgáljuk, zsarnoki államot jelent, amely tarthatatlan követelés a munkáspárt programjában.

Így értelmesebb az amerikai imperialisták ma is »a szabad állam jelszavát«, tehát, amikor azt hirdetik, hogy ők a »leigázott népek«, értsd a Szovjetunió és a népi demokráciák népeinek szabad államiságáért küzdenek, valójában a gyarmatosítókat kiszolgáló bábállamokra gondolnak.

Engels Bebelhez írott levelében a »szabad állam« jelszavának tarthatatlanságát egy másik oldalról világítja meg, kiemeli, hogy szabad államról azért sem beszélhetünk, mert a proletariátusnak csak ideiglenesen lesz szüksége az államra a forradalomban, amelyet azonban éppen nem a *szabadságra*, hanem ellenfeleinek, a burzsoa-

zia elnyomására használnak fel és amikor ez megtörtént, akkor az állam fokozatosan elhal, feleslegessé válik.

Végül röviden foglalkozni kívánok azzal a kritikával, amelyet Engels a burzsoa jogászok »alkotó« módszerével kapcsolatban fejt ki. Engels az Anti-Dühringben csak Dühring módszerét vizsgálja meg, de ragyogó elemzése általánosítható, szinte minden burzsoa jogfilozófusra vonatkozik.

Dühring a társadalom legegyszerűbb »alapformáiból« indul ki a jog és erkölcs vizsgálatánál és így építi fel »örökérvényű« jog- és erkölcsstanát.

Engels rámutat arra, hogy ez a módszer nem más, mint az idealista filozófia kedvelt fogása, amely nem a valóságos társadalomból, illetve annak jelenségeiből indul ki, hanem a filozófusok megkonstruálnak agyukban néhány alapfogalmat és ezekhez a fogalmakhoz igyekeznek mesterségesen a valóságot hozzáilomítani. Így Dühring is a jogot és az erkölcsöt nem a valóságos társadalmi viszonyokkal való összefüggésükben tárgyalja, hanem ehelyett saját maga által kitalált fogalmakból »a társadalmi alapelemekből« magyarázza. Vajjon mit tartalmaznak ezek a »társadalmi alapelemek«?

1. Esetleg megmarad bennük a valóságnak valamely szegényes maradáka, amelyet ezek a fogalmak tükröznek.

2. Olyan tartalom, amelyet a filozófus saját tudatából merített. Saját tudatában pedig legnagyobbreszt olyan erkölcsi és jogi nézetek vannak, amelyek saját kora gazdasági és politikai viszonyainak, amelyek között a filozófus él, *lenyomatai*, mégpedig helyeslő, vagy elítélő formában megjelenő lenyomatai. Ezenkívül az idevágó irodalom anyagát használja fel, amely ismét saját korának a terméke, végül egyes személyes bogarait viheti ezekbe az »alapelemekbe«.

Engels leszúri a következtetést :

»Ideológusunk tehet amit akar. A történelmi valóság, amelyet kidobott az ajtón, berepül újra az ablakon. És amikor azt hiszi, hogy min len világek és idők számára érvényes jogi és erkölcsant alkotott, valójában kora konzervatív vagy forradalmi áramlatainak eltorzított és tényleges talajából kiszakított, mintegy homorú tükrében fejtetőre állított képmását készíti el.«¹

Engels szavai csatlakoztatással élességgel világítanak rá a mai imperialista jogfilozófusok módszerére, akik többségükben — mint pl. Kelsen — politika- és társadalommentes jogelméletet alkotnak, de ugyanakkor lényegében csak osztályuk imperialista politikáját tükrözik torz, elhomályosított formában és ugyanúgy korántsem alkotnak örökérvényű jogfilozófiát, hanem csak igen rövid életű, mint amilyen rövid életű maga az imperializmus.

Földesi Tamás

¹ Marx: Gothai program bírálata (M.—E. Vál. II.) 25. oldal

¹ Engels: Anti-Dühring. 93. oldal.

A jogtudat néhány jellegzetessége a büntetőjog elméletében és gyakorlatában*

I. A gazdasági alap változásával a felépítmény is változik, így változnak a társadalom jogi nézetei is, mint az alap felépítményének részei.

Különbséget kell tehát tenni a kizsákmányoló rendszerek jogi nézetei és a népi demokratikus rendszer jogi nézetei között. A kizsákmányoló rendszeren belül ellentétesek a burzsoázia és a proletariátus jogi nézetei. A jogi nézetek csak a szocialista társadalomban egységesek az egész társadalom számára, mivel a kizsákmányoló osztályokat felszámolták.

A jogi nézetek, a jogtudat lényegét Visinszkij elvtárs világítja meg, amikor azt írja: »A jogtudat nem elvont fogalom: A jogtudat jelenti a kellő, a szükségszerű, a kötelező, a törvényes magatartásról alkotott konkrét, történelmileg megszabott elképzeléseket, olyan elképzeléseket, amelyek az osztályok harcának feltételei között alakulnak ki, annak a harcnak a feltételei között, amely harcot az uralkodó osztályok uralmuk fenntartása és megszilárdítása, az elnyomott osztályok pedig ennek az uralomnak megdöntése érdekében vívnak. Éppen azért van az uralkodó osztályok és az elnyomott osztályok jogtudata között akkora szakadék.« (A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban. Akadémiai Kiadó. Bpest, 1952. 177. old. 3. bek.)

Minden osztály tehát, amely a történelem küzdőterére lép, megalkotja jogtudata alapjait, a bűnösre, a nem bűnösre vonatkozó fogalmait. Amikor pedig a történelem küzdőterére lépett osztály hatalomra jut, megalkotja osztályérdekeinek megfelelően létrehozott törvényekben, jogi intézményekben, a joggyakorlatban: a bűnös magatartásról alkotott fogalmait, amelyek ugyancsak az uralomra jutott osztály érdekeiből folynak.

Visinszkij elvtárs írja: »A jogtudat, mint a társadalomban uralkodó osztály jogi nézeteinek és képzetekének kifejezése, hatalmas jelentőségű tényező abban a harcban, amelyet az uralkodó osztály az érdekeinek megfelelő jogrendszerért, törvényessége megerősítéséért folytat.« (I. m. 178. old. 3. bek.)

A szocialista jogtudat új, magasabb típusú jogtudat, amely a társadalmi fejlődés törvényeinek valódi tudományos ismeretein alapul. A szocialista jogtudat a proletariátus osztályérdekeinek kifejezése. Éppen ezért nem is lehet más, mint a legforradalmibb, a leghaladóbb jogtudat, amely megfelel a nemzetközi proletariátus, az emberiség leghaladóbb, legelőnyösebb része érdekeinek.

»A szocialista jogtudat része az általános szocialista világszemléletnek, e világnézet alapja pedig a történelmi és dialektikus materializmus« — írja Visinszkij. (Akadémiai I. m. 204. old. 1. bek.)

A szocialista jogtudat alapjait Marx, Engels, Lenin és Sztálin teremtették meg és ezek az alapok forradalmat jelentettek a jogtudatban. Meghatározták a proletariátusnak, mint a leghaladóbb osztálynak jogi nézeteit, amely leghaladóbb osztály a jogi nézeteit jogintézményekké alakítja, amikor hatalomra jut. Ezek a jogintézmények megfelelnek az új szocialista alapnak és az új szocialista felépítmény részeit alkotják.

A szocialista jogtudat leleplezi, felfedezi a burzsoázia által elkövetett bűncselekményeket, a társadalomra veszélyességet véve alapul, a proletariátus létfontosságú érdekeit véve alapul. Tehát *már a proletárdiktatúra létrejötte előtt* meghatározza valamely magatartásnak a proletariátus osztályérdekeit veszélyeztető ismérvét, mint társadalmi veszélyességnek, a bűnös magatartás elbírálásának alapját, a szocialista jogtudat szempontjából.

A burzsoa társadalmi és gazdasági rendszerben a szocialista jogtudat még csak eszköz a proletariátus kezében a burzsoázia leleplezésére.

A szocialista jogtudat a *proletárdiktatúra létrejötte után* alakul ki a maga teljességében. A szocialista jogtudat megteremteti a bűnös magatartás helyes felismerésének és értékelésének lehetőségét. A bűnös magatartás: társadalomra veszélyes magatartást jelent az új szocialista jogtudat szerint. A szocialista jogtudatnak ekkor már nemcsak erkölcsi-politikai jelentősége van, hanem jogi jelentősége is. Az uralkodó osztállyá vált proletariátus ugyanis jogintézményeket, törvényeket létesít, amelyek lehetővé teszik számára, hogy büntetéseket szabjon ki. A megtorlás élet elsősorban a burzsoázia és ügynöksége legsúlyosabb bűncselekményei ellen fordítja.

A szocialista állam népének jogtudata tehát része a munkásosztály, az összes dolgozók szocialista világnézetének. Tartalmát az a szocialista meggyőződés alkotja, hogy a szocialista állam polgárának kötelessége erősíteni, továbbfejleszteni a szocialista társadalmat.

A szocialista jogtudat a szocialista jog tudatosítása, tudatosulása, tehát tudatos viszony a joghoz. Öntudatos viszony a szocialista joghoz, öntudatos viszony a jogokhoz és kötelességekhez. (Állam- és jogelmélet, egyetemi tankönyv. Utalás 109. old. 4. bek.)

A szocialista jogtudat a szocialista társadalom hatalmas mozgató ereje.

A szocialista jogtudat és a szocialista jog szoros kapcsolatban és kölcsönhatásban vannak egymással. Mégpedig:

1. A szocialista jogtudat a szocialista jog megszilárdításának eszköze.

2. A szocialista jogtudat a jog képzésének, fejlesztésének, új jogszabályok alkotásának tényezője.

3. A szocialista jogtudat fontos tényezője a szocialista jog alkalmazásának, a joggyakorlat fejlesztésének, a jog élettel telített, igazságos alkalmazásának.

4. A szocialista jogtudat, mint felépítményi elem, fontos tényező alapjának, a szocialista gazdasági szektornak jogszabályok alkalmazásán, a joggyakorlaton keresztül való erősítésére, hatályosabb megvédésére és fejlesztésére.

5. A szocialista jogtudat maga is a szocialista jog hatása alatt áll. A szocialista jogalkotások, a szocialista tartalmú ítélezések nevelő hatása nyilvánul meg a szocialista jogtudat fejlesztésében.

6. Az állampolgárok szocialista jogtudatának erősítése és állandó fejlesztése rendkívül fontos a jogsértések elleni küzdelemben.

II. A bűnös magatartások helyes megítélése, a bűnösségi alakzatok helyes alkalmazása a jog gyakorla-

* (Vita-cikk)

tában : nagy mértékben függ a szocialista jogtudattól, a szocialista állam polgárainak nézeteitől.

A szocialista tartalmú joggyakorlatban uralkodó elv a benső bírói meggyőződés elve, ami a szocialista jogtudatra támaszkodik. A büntető ügyekben is a benső meggyőződés elve alapján kell dönten. Államrendünk ellenségeit a dolgozók benső meggyőződése szerint kell elítélni.

Az élenjáró szovjet jogtudomány szerint :

A dolgozók benső meggyőződésének és a bírói benső meggyőződésnek egyaránt alapja a szocialista jogtudat.

A népi demokráciákban teljesen még nem nélkülözhető a régi törvények bizonyos része. Nem könnyű feladat a régi törvényeknek az új követelményekhez és feladatokhoz képest megfelelő felhasználása. A régi törvények új követelményekre és feladatokra alkalmazott helyes felhasználásának biztosítóka : a dolgozók és jogalkalmazók szocialista jogtudata, a szocialista jogtudatra támaszkodó benső meggyőződés elvének uralkodóvá válása. A szocialista jogtudat meghatározza a helyes joggyakorlat irányát, a törvények helyes alkalmazását, a törvények helyes értelmezését. A szocialista jogtudat meghatározza a jogszabályokban mutatkozó látszólagos hézagok kitöltésének alapját és feltételeit.

A szocialista jogtudaton felépült szocialista jognak alapvető jellemvonása, hogy a társadalmi viszonyok szocializmus irányában való megváltoztatásának eszköze, elősegítője. A szocialista jog egyik része : a proletárdiktatúra államának büntetőjoga is, a szocialista társadalmi viszonyok megszilárdítását szolgálja.

Visinszkij írja : »A szovjet szocialista jog azt a feladatot tartja szem előtt, hogy leküzdje az osztályellenség és ügynökei által a szocializmus ügyével szemben tanúsított ellenállást, hogy biztosítsa a szocialista építés végrehajtását, hogy megerősítse az új, szocialista társadalmi viszonyokat és az egész szovjet társadalmi jogrendet, amely az új társadalomnak olyan alappillérein nyugszik, mint a szocialista társadalmi tulajdon, mint a munkások, parasztek és értelmiségiek megdönthetetlen szövetsége, mint a szovjet népek barátsága és testvéri együttműködése, mint a proletariátus diktatúrája és a szocialista demokrácia.« (A perbeli bizonyítás a szovjet jogban. Akadémiai Kiadó, 1952. 50. old. 3. bek.)

A szovjet jog tehát őrzi és védelmezi a szovjet rendszert. A szovjet jog és ezen belül a büntetőjog és büntető eljárási jog a szovjet állampolgárok érdekeinek védelmét tartja szem előtt. »A szovjet jog büntetőjogi és eljárási jogi kategóriáit ugyanazok az elvek határozzák meg, mint az egész szovjet jogot. Itt is a szocialista jogtudat elvei uralkodnak ; a jogtudatot viszont a szovjet társadalmi rendszer jellege, a proletárdiktatúra és a szocialista demokrácia uralma határozza meg. A szocialista jogtudatot a szocializmusnak az egész szovjet társadalom alapját alkotó elvei határozzák meg.« (A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban. Akadémiai Kiadó, 1952. 198. old. 5. bek.)

A szocialista jogtudatnak része az ítélőbíró jogtudata. A bírói benső meggyőződés és ennek az ítéletben való kinyilvánítása tükrözi a bíró jogtudatát, mint a társadalmi jogtudat részét, amely társadalmi jogtudat tartalma : a szocializmust építő társadalom jogi nézetei, felfogása, a jogról alkotott szocialista meggyőződése.

A szocialista büntetőjog alapvetőnek tekint a bűnösség kérdését. A bűnösség a büntetés alkalmazásának előfeltétele. A kérdés azon nyugszik, hogy a bíró mit

tekint bűnösnek, milyen emberi magatartást tart bűnnek, támadásnak, vagy veszélyeztetésnek a szocialista társadalommal szemben. Milyen magatartást tekint a társadalomra olyan mértékben veszélyesnek, ami a büntető törvény kötelező alkalmazását vonja maga után.

A bírónak a bűnösségről alkotott fogalma a bíró jogtudatán alapszik. A jogról, a büntetőjogról, a bűnösségről és ezeknek a kategóriáknak a társadalmi viszonyokkal, termelési viszonyokkal való összefüggései alapján kialakított jogi nézetek döntik el a bírói ítéletben, hogy a bűnösség milyen fokával, milyen mértékével áll szemben. Helyesen akkor dönt, ha véleménye, az ítéletben kinyilvánított benső bírói meggyőződése egyezik az emberek, a dolgozók véleményével, jogi meggyőződésével : a szocialista jogtudat elveivel.

A büntető ítélet, mint a jog alkalmazása általánosan és mint a büntető törvény alkalmazása a konkrét esetre : neveli a társadalom tagjait. A társadalom tagjai nevelésének eszköze ez azért, mert figyelmet arra, hogy a hasonló magatartásra hajlamos, a kapitalista maradványok befolyása alatt álló és cselekvő állampolgárokkal szemben kíméletlenül alkalmazza és alkalmazni fogja a proletárdiktatúra államának büntető törvényeit, a törvénytábla büntetést.

A bírói ítélet nevelő hatását biztosítja a belőle kisértő meggyőző erő. E meggyőző erő alapja az, hogy a bírói ítélete igaz tényeken alapul. Ez a legszükségesebb alapvető feltétel. Emellett szükséges a bírósági eljárás helyes megszervezése : a pernek a nyilvánosság, a szabályszerűség, a közvetlenség és a kontradiktórium tárgyalási elv szerinti lefolytatása. A bírói ítélet meggyőző erejének lényeges kelléke az is, hogy a bíróság az ítéletben feltárja mindezeket az alapvető körülményeket, amelyek kialakították azt a benső meggyőződést, amely az ítélet tényállás helyes megállapítását és az igazságos ítéletet eredményezte.

Sztrogovics írja : »Az igazságnak a bűnvádi eljárás során való fellelítése nem valamilyen mechanikus jellegű tevékenység, nem pusztán abban áll, hogy ilyen, vagy amolyan körülményeket különböző alakos rubrikák és sémák alá illesztünk... Az igazság keresésére irányuló eljárás a bűnvádi perben feltételezi az annak keresésére irányuló szabadságot és megköveteli azt, hogy a vizsgálat szervei és az ítélőbíróság minden lehető bizonyítási anyagot egybegyűjtsenek, a legkülönbözőbb változatokat — verziókat — is ellenőrizzék és kellő tájékozódást szerezzenek az olykor igen bonyolult és ellentmondó körülmények, tények és értesülések felől.« (Sztrogovics : Az anyagi igazság tana a bűnvádi eljárásban. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1951. 133—134. old.)

Az ilyen alapon álló büntető ítélet meggyőző ereje hat abban az irányban is, hogy fejleszti a jogtudatot, az uralkodóvá vált jogi nézeteket, meggyőző lést és az ezekből megalkotott fogalmakat. A büntető ítéletnek ez a hatása csak akkor érvényesülhet, ha az anyagi (objektív) igazság testesül meg benne.

Mit jelent az anyagi igazság?

»Anyagi igazságnak nevezzük a bűnvádi eljárásban a vizsgálati szervek és a bíróságok következtetéseinek a valósággal való teljes és tökéletes megegyezését, mind az elbírálás alatt álló bűnügy tényközlényei, mind a büntetőjogi felelősségre vont személyek bűnössége, vagy ártatlansága tekintetében.« (Sztrogovics : Az anyagi igazság tana a bűnvádi eljárásban. 18. old. 2. bek.)

Az anyagi igazságot, vagy másként: tárgyi valóságot tartalmazó büntetőítéletek, mint a büntetőszabályok törvényesség szempontjából kifogástalan alkalmazásának termékei, tehát döntően befolyásolják a szocializmust építő társadalom tagjai jogi nézeteinek kialakulását.

A büntetőítéletek indokolása alakítja, formálja a társadalom tagjainak véleményét: a jogról, a büntető-törvényről, a bűnösségről, a társadalmi veszélyességről, a bűnösség fokozatairól. A büntetőítéletek hatására, azok tudatossá válásával változik, fejlődik a szocializmust építő társadalom jogtulata.

A jogtudat változásának belső tartalma abban nyilvánul meg, hogy fokozódik az egyéni felelősségérzet és az egyének felelősségérzetének megnövekedése magasabb színvonalra emeli a társadalmi felelősségérzetet. Megváltozik a társadalom tagjainak jogi nézete, meggyőződése, véleménye a felelősségről és magáról a bűnösségről is.

Az anyagi igazságot tartalmazó büntetőítéletek nagy száma — éppen meggyőző erejénél fogva — minőségi változást eredményez a társadalom jogi nézeteinek kialakulásában. A felelősségről, a bűnösségről alkotott fogalmak új, szocialista tartalmat nyernek a helyes joggyakorlat tükrében. A társadalom megváltozott szemlélete azt eredményezi, hogy a dolgozók nagyobb követelményeket állítanak fel önmagukkal szemben a törvények megtartása szempontjából. Ezzel együttjár az is, hogy nagyobb követelményeket állítanak fel mindenkivel szemben: ugyancsak a törvények maradéktalan megtartása irányában.

Igy jut kifejezésre és érvényesül: a politikai tartalommal töltött büntetőítéleteknek a jogtudatot fejlesztő hatása a társadalom széles dolgozó rétegeinél. Széleskörűvé válik ezáltal — a büntetőítéletek megismerésén keresztül — a törvények megértése.

Sztrogovics írja: »A törvényesség elve a törvények legszigorúbb megtartását jelenti valamennyi állampolgár, hivatalos személy és hatalmi szerv részéről. A Szovjetunió Alkotmányának 131. szakasza a Szovjetunió polgárait terhelő egyik legalapvetőbb kötelességként állítja fel a törvények megtartásának követelményét. A törvény bármilyen megszegését kerülni kell. Ha pedig a törvény megsértése büncselekmény jellegét ölti fel, akkor a törvény megsértője büntetőjogi felelősségrevonás alá esik. A törvényeknek az állampolgárok részéről való pontos megtartása viszont elengedhetetlen feltételként követeli

meg a törvények ismeretét.» (Sztrogovics: Az anyagi igazság tana a bűnvádi eljárásban. 272. old.)

A jogtudat minőségileg megváltozott tartalmának megfelelően: a szocializmust építő társadalom tagjainak felfogása is átalakul a bűnösségről, részben a bűnösség alakzatairól és fokozatairól. A társadalmi veszélyességnek kérdése, általában az egyes részletszabályoknak megfelelő magatartások megítélése: új formát, de egyben új tartalmat is nyer.

Az igazságos büntető ítéletek hatására a társadalom tagjai olyan magatartásokra is felfigyelnek, amilyen magatartásokat azelőtt — a jogról alkotott korábbi nézeteknek megfelelően — közömbösnek tartottak, büntetőjogilag pedig nem értékelték. Ilyen módon az emberi magatartások bizonyos köre, az emberi tevékenységek bizonyos csoportja: az elméletileg helyesen megalapozott, igazságos büntetőítéletek hatására rosszalást váltanak ki a társadalom tagjainak tudatában. A társadalom tagjai az igazságos, tanulságos büntetőítéletek hatására — korábbi felfogásukkal szemben — olyan magatartásokban is felismerik a társadalomra veszélyességet; azokat bűnösnek, büntetőjogilag üldözendőnek tekintik, amely magatartásokat korábban közömbösnek vélték, büntetőjogilag nem tartottak üldözhetőnek.

A büntetőítéletnek ez a jogtulatot fejlesztő hatása az indokolásban megállapított tényállás és a társadalom anyagi életfeltételein alapuló helyes jogi okfejtés alapján érhető el. A bíróság az ítélet indokolásában nemcsak azt fejt ki, amit megállapítottnak tart, hanem azt is, hogy miből indult ki az ügy eldöntésénél, min alapulnak a következtetései, miért tartja a terhelt bűnösségére vonatkozó kérdésnek éppen az ítéletben kifejtett döntéset helytállónak és nem valami mást.

A bíróságnak tehát ítéletében mindazokra a tényekre és körülményekre kötelességszerűen rá kell mutatnia, amelyek alapulvételével jutott éppen az ítéletben kifejezett következtetéshez. Világosan kifejezésre kell juttatnia azt is az ítéletben, hogy a következtetések alapját jelentő tények, adatok és körülmények igazak: maga a tárgyi valóság. Az ilyen ítélethez nem kell külön magyarázat; azt első hallásra megérti a nem jogász is. Felismeri az ítéletben megállapított tényállást és az elkövető társadalomra veszélyességét, az utóbbi bűnösségének azt a mértékét, amely megbüntetését a társadalom védelme érdekében szükségessé teszi. Így fejlődik azután a dolgozók ítélőképessége, jogérzete, jogtulata.

III. Az emberek, a társadalom tagjai jogérzetének fejlődése, magasabbrendűvé válása, a társadalmi, a szocialista jogtudat fejlődése azt eredményezi, hogy megváltoznak az embereknek a jogról, a büntetőjogról alkotott fogalmak.

Változás következik be a bűnösségi fokozatok társadalmi értékelésében: nevezetesen az egyes magatartásokat a bűnösségi fokozatokhoz képest *élesebb társadalmi bírálat alá vonják, a magasabb követelményeket igénylő társadalmi szemlélet eredményeképpen.*

Azok az emberi magatartások, amelyek a korábbi társadalmi felfogás értelmében alig minősülnek gondatlannak — a szocialista jogtudat elveinek megfelelően megváltozott és a helyes büntetőítéletekben tudatossá vált felfogáshoz képest — súlyosan gondatlanként, vagy éppen közvetetten szándékos magatartásként kerülnek elbírálás alá.

Az emberi magatartások másik széles köre, amelyek a korábbi társadalmi felfogás szerint csak közvetetten

Megvételre keresünk több példányban:

Két év hatályos jogszabályai, 1945—1946.,

kötve (Megjelent 1947-ben)

1947. év hatályos jogszabályai, 2 kötetben,

kötve (Megjelent 1948-ban)

1948. év hatályos jogszabályai,

kötve (Megjelent 1949-ben)

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye

1950. 2 kötetben, kötve (Megjelent 1951-ben)

Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye

1951. 2 kötetben, kötve (Megjelent 1952-ben)

Írásbeli ajánlatot az egyes évfolyamok megjelölésével, a Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó (Budapest, V., Szemere-u. 10.) címére kérjük beküldeni.

szándékos magatartásokként minősültek — a folyton fejlődő jogtudat elmélyülésének megfelelően helyes politikai tartalommal telített büntetőítéletek okfejtésében megvilágítva — ma már szándékos magatartásként ítélandók meg, a társadalom megváltozott jogi felfogása szerint.

Népi demokratikus jogrendünk számos eddigi jogalkotásában tükröződik a szocializmust építő magyar társadalom tagjainak ez a megváltozott, szocialista jogtudata. Ezekben az új jogalkotásokban már megnyilvánul: a bűnösségről, a felelősségről sokkal szigorúbb fogalmat alkotó új szocialista jogtudat hatása.

Ha a törvény a szocialista jogtudatot helyesen juttatja kifejezésre: megnyitja az utat a helyes bírói gyakorlat számára, fejlesztve a bíró jogtudatát. De a bírói gyakorlat is pótolhatja a törvény hiányosságait: megtöltve azt megfelelő szocialista tartalommal. Ezáltal előmozdítja a szocialista jogtudat továbbfejlődését, megerősödését. Lényegében tehát a bíró szocialista jogtudata: kulcsa a szocializmust építő társadalmi rendszerben a régi törvények helyes, korszerű alkalmazásának.

Az új szocialista jogtudat kiváltképpen tükröződik a társadalmi tulajdon védelméről szóló 1950. évi 24. törvényerejű rendeletben. Ez a törvényerejű rendeletünk nemcsak a jelenlegi 5 éves tervünk, hanem az elkövetkezendő 5 éves terveink védelme szempontjából is rendkívül jelentős. Védelmének tárgya ugyanis gazdasági rendünk alapja: a társadalmi tulajdon.

A társadalmi tulajdon fokozott megvédésének elve: alapkövetelmény népi demokráciánk fejlődésének jelenlegi szakaszában. A társadalmi tulajdon megvédése érdekében folytatott joggyakorlat feladata, hogy a törvényesség következetes érvényesítésével járjunk el a társadalmi tulajdon dézsmálóival, a harácsolókkal, a társadalmi tulajdon fosztogatóival szemben. Ennek a joggyakorlatnak feladata, hogy olyan büntetőítéletek lássanak napvilágot, amelyek meggyőző erejüknél fogva alkalmasak a társadalom nevelésére, a társadalom egyes rétegeinek a bűnözéstől való visszatartására. De ezenfelül alkalmasak legyenek arra is, hogy egyúttal kifejléssék, továbbfejlessék a dolgozók szocialista jogtudatát.

A büntető ítéletek feladata, hogy kifejezésre juttassák a nevelő hatás mellett azt az elrettentő erőt, amely képes visszatartani a külső és a belső ellenséget gazdasági rendünk elleni bűnös támadásoktól. A társadalmi tulajdon károsítói ellen hozott ítéletek szigorú erősíti ugyanis a dolgozók jogtudatát, megszilárdítja a proletárdiktatúra bírósági ítéleteinek igazságosságába vetett hitét.

Igen figyelemreméltók új, szocialista típusú jogalkotásainknak a gondatlanságból elkövetett cselekmé-

nyekre vonatkozó meglatározásai. Ebben a vonatkozásban is a joggyakorlat feladata, hogy helyesen tudatosítsa és kifejléssze a dolgozókbau a bűnösen hanyag magatartásokban rejlő nagyfokú társadalmi veszélyesség felismerésének képességét, hogy ezzel is fejlessze, erősítse jogtudatunkat.

Kiemelkedő jelentősége van továbbá a közhivatalnok, a hivatalos személy felelősségének, amelyet a társadalom tagjai akkor tudnak helyesen felmérni és értékelni, ha politikailag alátámasztott büntetőítéletek megismerésén keresztül válik bennük tudatossá.

A dolgozók jogtudatának megváltozott tartalma, a minőségi változás, amelyet éppen a helyes joggyakorlat hivatott kialakítani, visszahat mégára a joggyakorlatra, az ügyészek és a bírói jogtudatára, ezen keresztül az ítélkezésre, mint a szocializmus építésének, főképpen a szocialista építés védelmének harcos eszközére.

A dolgozók szocialista jogtudata és a joggyakorlatban is megnyilvánuló szocialista jogtudata végül visszahat a jogtudományra, a büntetőjogtudományra is: Kiváltképpen a bűnösségről, a felelősségről alkotott társadalmi nézetek megváltozása, a felelősség tekintetében is fennálló magasabb követelmények igénylik, hogy a büntetőjogtudomány vizsgálja felül az egyes büntetőjogi fogalmakat. Így a gyakorlati élet követelményeinek megfelelően alakítsa ki, használja fel az elmélet fejlesztésére a bűnösségről kialakult, haladó nézeteket is.

A bűnösségi elmélet továbbfejlesztése is ezért a szocialista jogtudaton alapszik, a szocialista jogtudat adja meg a fejlődésnek irányát és távlatát. A bűnösség alakzatainak fokozatai elméleti különbözőségeit tükröző fogalmaknak helyes meghatározása sem alapulhat máson, mint a széles tömegek jogtudatán.

A büntetőjogtudomány része a felépítménynek: A felépítménynek hasznos eleme; de csak akkor, ha nem marad el a fejlődés, a gyakorlati élet követelményei mögött. A büntetőjogtudomány legfontosabb része a bűnösség tana. A bűnösség elemeiről, alakzatainak dialektikus materialista értelmezéséről, a bűnösségről tanított szocialista tartalmú nézeteitől függ részben a büntetőtörvény megfelelő alkalmazása is.

A büntetőjogtudomány, mint felépítményi elem tehát csak akkor tölti be feladatát, alapjának kiszolgálását, a szocialista gazdasági alap védelmét, erősítését, megszilárdítását és továbbfejlesztését, ha a bűnösségről alkotott elméleti nézetei megfelelnek a dolgozók állandóan fejlődő jogfelfogásának, szocialista jogtudatának, a szocializmus építésének védelmét biztosító követelményeknek.

Barna Péter

Most jelent meg!

JOGI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI BIBLIOGRÁFIA 1952

Az Állam- és Jogtudományi Intézet Tudományos Könyvtárának 7. számként megjelent a *Jogi és Államigazgatási Bibliográfia — 1952. é. munka, amely az elméleti és gyakorlati dolgozóknak könnyen kezelhető formában áttekinthető tájékoztatást ad az 1952. év folyamán megjelent jogi vonatkozású anyagról. A mű részletes névmutatót is tartalmaz.*

136 oldal

Ára: 20.— Ft

Összeállította: Nagy Lajos, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa

A háztáji gazdaság jogi kérdései

A háztáji gazdaság a termelőszövetkezet intézménye. A szövetkezeti közös gazdaság és vele együtt a háztáji gazdaság is arra van hivatva, hogy a termelőszövetkezetben dolgozó parasztság életszintjét emelje és kulturális szükségleteinek kielégítését biztosítsa. E cél elérésének eszköze a közös gazdaság sokoldalú fejlesztése és a háztáji gazdaság hathatós támogatása. A szükségleteknek egy részét a termelőszövetkezetekben nem a közös gazdaság, hanem a háztáji gazdálkodás elégíti ki. Az az anyagi bázis tehát, amely a szövetkezeti parasztság magasabb életszínvonalát és kulturális szükségletei kielégítését biztosítja, két forrásból származik: egyrészt a termelőszövetkezet közös gazdaságából, másrészt a háztáji gazdaságból.

A szövetkezeti közös gazdálkodás és annak része a háztáji gazdaság, az anyagi és kulturális szükségletek kielégítésével megteremti a társadalmi és az egyéni érdekek helyes összhangját a termelőszövetkezetben.

A társadalmi és az egyéni érdekek összhangja a szocialista állam politikai és gazdasági szilárdságának bizonyítéka. Az egyéni és a közösségi érdekek egysége a társadalmi fejlődés dialektikus hajtóereje a szocialista társadalomban. A szocialista rendszert megelőző társadalmakban az egyén és a közösség érdekei nem álltak összhangban, de erre lehetőség sem volt, mert hiányzott az összhang megteremtéséhez nélkülözhetetlen anyagi alap.

Az egyén és a közösség viszonyában a szocialista forradalom gyökeres változásokat idézett elő azzal, hogy megváltoztatta a tömegek társadalmi és gazdasági helyzetét.

Vagyis: a hatalom megragadása után a munkásosztály szétzúzta a régi állampérezetet, amivel egyszerre aláálta a burzsoázia és a kispolgári megalkuvók uralmát, tekintélyét, befolyását a nemproletár dolgozó tömegek körében, teljesen megsemmisítette a burzsoázia és a kispolgári megalkuvók befolyását a nemproletár dolgozó tömegek többsége körében azzal, hogy gazdasági szükségleteiket forradalmi úton kielégítette a kizsákmányolók rovására. (Lenin)

A proletárforradalomra ezután az a feladat várt, hogy a szocializmus építésében, az új talajon közelebb hozza egymáshoz az egyén és a közösség érdekét, összefogja, összeegyeztesse a kettőt egymással, vagyis megtalálja azokat a formákat, amelyek közt mind az egyén, mind a közösség érdekei kielégülhetnek.

Mindebből következik, hogy a szocialista társadalomban a vezető, a mozgató erő a közérdek, vagyis a közösség, a társadalom, valamennyi ember közös érdeke, amelynek alá kell rendelni az egyéni érdeket. Miért? Azért, mert az egyén fejlődésének és jólétének alapja a társadalom fejlődése és jóléte. A szocializmus nem osztja meg, hanem egyesíti az embereket. Ezért állítja előtérbe a szocializmus a közösség, a társadalom érdekeit. Ebből azonban korántsem következik, hogy a szocializmus sérti, avagy tagadja az egyéni érdekeket. A szocializmus nem tagadja az egyéni érdekeket, hanem közös nevezőre hozza azokat a társadalom egészének érdekeivel. Szóval szerint — »nem létezik és nem létezhet áthidalhatatlan ellentét az egyén és a közösség között, az egyes személy érdekei és a közösség érdekei között. Ilyen ellentét nem létezhet, mert a kollektívizmus, a

szocializmus nem tagadja meg az egyén érdekeit, hanem ezeket összhangba hozza a közösség érdekeivel. A szocializmus nem hagyhatja figyelmen kívül az egyén érdekeit. Csak a szocialista társadalom képes arra, hogy a legteljesebb mértékben elégítse ki ezeket a személyi érdekeket. Sőt, mi több: csakis a szocialista társadalom biztosítja tartósan az egyén érdekeinek védelmét.¹

A szocializmusban nap-nap után tanúi lehetünk az egyéni érdekek és a közösségi érdekek egybehangolásának, összeegyeztetésének. Kifejezésre jut ez az egybehangolás már a szocializmus alapelvében is: »Mindentől képessége szerint, mindenkinek munkája szerint.« Kifejezésre jut a mezőgazdasági artyel Alapszabályában is, amely »... helyesen egyezteteti össze a kolhozparasztok egyéni, mindennapi érdekeit közös érdekeikkel... sikeresen idomítja hozzá az egyéni, mindennapi érdekeket a közös érdekekhez, s ezzel megkönnyíti a tegnap még egyéniül gazdálkodó parasztnak a kollektívizmus szellemében való nevelését.«²

A közösség és az egyén, a szövetkezetbe tömörült parasztnak és az egész társadalom érdekeinek egységét tükrözi a mi termelőszövetkezeteink Minta Alapszabálya is. Szembetűnően illusztrálja ezt a háztáji gazdaság, amely a közös gazdaság kiegészítő része, s mint ilyen a közösségi és az egyéni érdekek összeegyeztetésének egyik megjelenési formája.

A termelőszövetkezeti gazdálkodás feltételezi a háztáji gazdaságot, a kettő egymástól elválaszthatatlan: Termelőszövetkezeti gazdálkodás háztáji gazdaság nélkül — ellentétben áll a szocializmusnak a közösségi és az egyéni érdekek összeegyeztetésére irányuló elvével. Azt bizonyítja ez, hogy a szocializmus nemcsak hogy nem hagyja figyelmen kívül az egyén érdekeit, hanem épp ellenkezőleg nagy mértékben tekintetbe veszi és a legteljesebb mértékben kielégíti azokat, sőt védelmüket is biztosítja. A háztáji gazdaság nem egyszerű függvénye a közös gazdálkodásnak. A kettő szükségszerűen feltételezi egymást. Kölcsönhatásuk számos jogi problémát vet fel.

A szövetkezeti társas gazdálkodás kialakulása az Októberi Forradalommal kezdődött. Ez teremtette meg azokat a feltételeket, melyek a parasztság tömegeit a szocialista mezőgazdaság vágányaira vezették. A parasztság többségének gazdasági szükségleteit forradalmi úton kielégítették, a széleskörű nevelő munka pedig fokozatosan meggyőzte őket a társas gazdálkodás előnyeiről! A közös gazdálkodás egymagában is alkalmas volt arra, hogy benne a társadalom egészének érdekei a parasztnak egyéni érdekeivel egybefonódjanak. A közös gazdálkodást kiegészítő háztáji gazdaság megkönnyítette az átmenetet a föld társas művelésére. A parasztságnak a kollektívizmus szellemében való nevelését a háztáji gazdaság biztosítása nagy mértékben elősegítette. Jelentősége ma sem csökkent. Társadalmi és gazdasági szempontból egyaránt fontos helyet foglal el a szocialista gazdálkodásban.

A mi viszonyaink között — a társadalmi és az egyéni szempontoktól eltekintve is — különösen nagy súlyt esik a latba a háztáji gazdaság nevelő ereje. Nem kétséges, hogy a háztáji gazdaság megszilárdítása és támo-

¹ Szóval: A leninizmus kérdései 10. kiadás (oroszul), 602. old.

² Szóval Művei, 13. kötet. Budapest, 1951. 372. old.

gatása a szocializmus építését, a termelőszövetkezeti gazdálkodásra való áttérést segíti elő.

Szükségességét főleg három körülmény indokolja: 1. megkönnyíti az áttérést a szocialista mezőgazdálkodásra azoknak a parasztnak, akik eddig egyéniül gazdálkodtak; 2. pótolja azokat a javakat, amelyeket a közös gazdálkodás még nem tud nyújtani; 3. mentesíti a közös gazdálkodást olyan javak termelésétől, amelyek ott felesleges terhelést jelentenének, itt pedig nehézség nélkül termelhetők. Mindhárom ok nyomós és napjainkban súlyosan esik a latba.

E tények ismeretében a háztáji gazdaság jelentősége és fontossága egyre jobban kidomborodik. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a háztáji gazdaság e nagy jelentősége és fontossága ellenére sem előzheti meg a közös gazdálkodást, mint ahogy az egyéni érdek sem kerekedhetik soha a közérdek fölé.

A háztáji gazdaság jogi kérdéseinek feldolgozása összefügg a mezőgazdasági termelés fejlesztésének napirendre tűzésével, a termelés biztonságának megszilárdításával és a termelőszövetkezetekben dolgozó parasztnak szükségleteinek fokozott kielégítésével.

Mindazokat a kérdéseket, amelyek a háztáji gazdasággal kapcsolatban felvetődnek, a kolhozudvarral és a szovjet jog idevonatkozó szabályozásával összehasonlítva vizsgálom, hogy kimutassam a köztük lévő különbségeket és hasonlóságokat és tanulságképpen levonhassam azokat a következtetéseket, amelyek megfelelnek a mi társadalmi és gazdasági fejlődésünk követelményeinek.

Nem feledkeztem meg arról, hogy nálunk szövetkezeti típusok szerint különbségek vannak a háztáji gazdaságok között. Ezúttal csak az önálló, ill. a harmadik típusú termelőszövetkezet háztáji gazdaságával foglalkozom, mert ez a kettő a szocialista mezőgazdaság kialakításának a szilárd bázisa.

Először a háztáji földhasználat tárgyával, majd annak alanyával, terjedelmével és tulajdoni kérdéseivel foglalkozom, ezután rátérek a munkások és alkalmazottak háztáji gazdaságára és annak védelmére, végül a háztáji gazdaság megszilárdítását tárgyalom.

1. Földhasználati jog tárgya a kolhozokban: a kolhoz egységes földterülete. A kolhoz földterületének egysége lehetővé teszi a föld gazdaságos megszervezését és helyes kihasználását, elősegíti a kolhoz közös gazdaságának megerősítését és további fejlesztését. A kolhoz földterületének egysége biztosítja a kolhoz földhasználat védelmének szilárdabb alapokra helyezését, a föld racionális művelését, a kolhoztermelés megtervezését. Különösen nagy jelentősége van a földterület egységének a nagy kolhozokban.

A földterület egységének jogi jelentősége a következőképpen foglalható össze: 1. a közös földhasználat megszünteti az artyel tagjainak földjeit korábban elválasztó mezsgyákat (a Minta Alapszabály 2. §-a), minthogy a törvény értelmében a társas művelésre átadott földek használati jogának csak egy alanya van: a kolhoz; 2. a kolhozföldek területe pontosan meg van határozva abban az okiratban, amellyel a földet örökös használatra az állam a kolhoznak átadja; 3. a törvény határozottan tiltja a kolhoz földterületének csökkentését.

Egységes földterületen az örökös használatra vonatkozó állami okmányban megállapított összes földet kell érteni.

A kolhoz földterületének egysége nem zárja ki

annak alkotó részeire osztását, de a felosztás nem bontja meg a földterület egységét, minthogy az egész földterület továbbra is a kolhoz osztatlan használatában marad.

A kolhoz földterületének alkotó részei: a kolhoz közös földalapja és a háztáji földalap.

E két alap létezése a kolhoz artyel formájából következik. Ezek szigorú elhatárolása nélkül lehetetlen a mezőgazdasági artyelben összhangba hozni a közösségi és az egyéni érdekeket. Fontos eszköz ez az elhatárolás a kolhoz közös, szocialista gazdaságának megszilárdításában. A fejlődés mostani időszakában a kolhoz még nem vállalhatja magára, hogy teljes mértékben gondoskodjék a tagok összes, mindennapi, személyi szükségleteinek kielégítéséről. Ezért elkerülhetetlen, hogy a kolhozparaszt szükségleteinek egy bizonyos, nem alapvető, nem döntő része abból a mellék-, személyi gazdaságból nyerjen kielégítést, amelyet a kolhozudvar a háztáji telken folytat.

Azt tehát, hogy a kolhozok egységes földterületén belül ilyenformán két alap van, a mezőgazdasági artyel artyel-jellege magyarázza.

A háztáji gazdaságnál fontosabb a kolhoz közös gazdasága, ezért a két alap közül is a közös földalap a döntő jelentőségű.

A Szovjetunió Alkotmánya (7. és 8. §) és a mezőgazdasági artyel Minta Alapszabálya (2. §) szerint a kolhoz földterülete egységes, de ennek keretében meg kell különböztetni a kolhozudvarok háztáji telkeit. A két alap fennforgását a kolhoz egységes földterületén belül jogilag a SZK(b)P Központi Bizottsága és a Szovjetunió NBT-a 1939. május 27-i határozata mondotta ki. E határozat szerint e két alap létét jogi szempontból az indokolja, hogy ez a szétválasztás egyrészt útját vágja a háztáji gazdaságok felduzzasztásának, másrészt pedig meggátolja a kolhozföldek elherdálását.

Nálunk ugyancsak a termelőszövetkezetek egységes birtoktestéről beszélhetünk, amelynek két alkotó része van: a közös földterület és a háztáji földalap. A gyakorlatban ez a megosztás még nem alakult ki teljesen mindenütt. A jogszabályok közül első helyen a tagosításról szóló törvényerejű rendeletet kell kiemelniük, mint amelynek rendelkezéseiből ez a megosztás megállapítható. A termelőszövetkezeti alapszabály (1070/1953. Mth.) nem mondja ugyan ki, hogy a termelőszövetkezetben külön háztáji földalap van, de a 4. § 2. bekezdéséből mégis ezt kell megállapítani. A háztáji földeket a termelőszövetkezet közös gazdálkodási területétől teljesen el kell különíteni, vagyis a tagok számára háztáji telkek földalapot kell létesíteni. A háztáji földalapot elkülönítését nemcsak a közös földterület, hanem ugyanígy a háztáji földek védelme is indokolja, ezenfelül ez az elkülönítés a háztáji telkek könnyebb megművelését is elősegíti.

Az a tény, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás feltételezi a háztáji gazdaságot, azt a kötelezettséget rója a termelőszövetkezetre, hogy alapszabály szerint háztáji telket tartozik biztosítani tagjai számára. Termelőszövetkezeteinket erre jogszabályok kötelezik, a háztáji gazdaság jelentőségét mégsem ismerték meg fel mindenütt. Nevelő jellegű és fontosságát fokozottan kell hangsúlyozni feljűk, mert ennek nagy vonzereje van az egyéniül dolgozó parasztságra.

A háztáji gazdaság a Szovjetunióban nem a mezőgazdaság kollektivizálásának folyamánként jött létre.

Kollektivizálás előtt is létezett, utána azonban tartalmában és formájában lényegesen megváltozott. Már az obcsinákban dolgozó parasztnak is volt háztáji telkük, ez volt a paraszt mellékgazdasága. Az udvar — porta — tehát a sajátos oroszországi fejlődés eredménye. Az Októberi Forradalom után az egyénileg dolgozó parasztnak háztáji földje a gazdálkodás középpontjában állott. Egész a kollektivizálásig a mezőgazdasági kisüzemelés feltételei között a háztáji földek éppúgy az egyéni földhasználat körébe tartoztak, mint a többi paraszti földek. A kollektivizálás után a háztáji földek a megalakult kolhozudvarok használatába mentek át, a többi paraszti földeken pedig megszervezték a nagyüzemi társas gazdálkodást.

A kolhozokban a háztáji gazdálkodás a kolhozudvarban valósul meg. Tárnya a háztáji földalapról kihalított telek. A kolhozudvar háztáji földhasználati joga, mint minden földhasználati jog a Szovjetunióban, a föld állami tulajdonából ered. Az udvar a háztáji földhasználatához való jogot azonban nem közvetlenül az államtól, hanem a kolhoztól kapja. A háztáji földhasználati jog a kolhoztagságból származik. Az udvar földhasználati joga ezek szerint másodlagos jellegű. Elsőleges földhasználati joga annak a földhasználónak van, aki a földet használatra közvetlenül az államtól kapja. Ilyen a kolhoz, a szovhoz, ilyenek az egyénileg dolgozó parasztnak, az állami vállalatok és intézmények, a társadalmi szervezetek és így tovább. A földhasználati jog tehát az esetek többségében elsőleges jellegű. A tételes jog egyes elsőleges földhasználati joggal rendelkezőknek lehetőséget ad arra, hogy kisebb földdarabot más jogalanyoknak használatra adjanak. Így pl. a kolhozudvarnak — összhangban a Minta Alapszabállyal — háztáji gazdaság céljára, a szovhozoknak alkalmazottaiuk és munkásaik részére házépítés céljából és mellékgazdaság fenntartására, a vasúti közlekedési szerveknek raktár stb. építésére és mellékgazdaság létesítésére. A földhasználatnak ez a formája nevezhető másodlagos földhasználatnak. Az esetek többségében ez a földhasználati jog valamely jogviszonyból keletkezik: a kolhoztagságból (a kolhozudvar esetében), a munkaviszonyból (a munkások és alkalmazottak földhasználati joga a szovhozban). A másodlagos földhasználó a földet tehát nem az államtól kapja, hanem az elsőleges földhasználótól. Mindezekből nyilvánvaló, hogy másodlagos földhasználati jog csak a törvényben megjelölt esetekben keletkezik.

A kolhozudvar háztáji gazdaságának a kolhoztagságból és a közös földhasználatból való származékos jellege kifejezést nyer, először abban, hogy a háztáji földhasználatot a Minta Alapszabály annak az udvarnak biztosítja, amelynek felnőtt tagjai a szóban lévő kolhozban dolgoznak, másodsorban abban, hogy az udvar a háztáji földet közvetlenül attól a kolhoztól kapja, melyben a tagok gazdasági tevékenységüket kifejtik.

A kolhozudvarok háztáji földhasználatának joga tehát elválaszthatatlanul összefügg az udvar munkaképes tagjainak a közös gazdálkodásban való részvételével. Ezt ismételtelen is hangsúlyoznunk kell azért, mert itt a jog keletkezésének egy sajátos formájával állunk szemben, amely másfelől a kötelezettségek ugyan csak sajátos formáját tételezi fel.

A magyar termelőszövetkezeti gazdálkodás rendszerében a háztáji földhasználat tárgya: a termelőszövetkezet használatában vagy a tag tulajdonában lévő

az a földterület, amely a termelőszövetkezet háztáji földalapját képezi. Háztáji gazdaság nálunk kétféle módon keletkezik: 1. maga a termelőszövetkezet adja használatra a földet a termelőszövetkezetbe föld nélkül belépő tagoknak; 2. a termelőszövetkezetbe földdel belépő tag tart meg a saját tulajdonát képező földből háztáji gazdaság céljára annyit, amennyit az Alapszabály megenged. A földdel belépés azonban nem azt jelenti, hogy az ilyen termelőszövetkezeti tag feltétlenül a saját följét kapja meg háztáji gazdaság céljára. Ha erre valamilyen oknál fogva — pl. a föld fekvése miatt — lehetőség nincs, akkor a termelőszövetkezet háztáji földalapjából elégítik ki igényét. Ugyanigy a háztáji földalapról elégítik ki annak az igényét is, aki kevesebb földet visz be, mint amennyi háztáji föllként járna neki. Ez esetben voltaképp kiegészítésről kellene beszélni, mert valójában ez történik. A tag által visszatartott föld a termelőszövetkezet háztáji földalapjához tartozik.

Háztáji gazdálkodás eszerint nálunk kétféle földön folyik, egyfelől a termelőszövetkezet földjén (1070/1953. Mth. 2. §), másfelől a termelőszövetkezeti tag tulajdonában lévő földön. A kolhozok háztáji telkéhez viszonyítva e tekintetben részben azonosságot, részben különbséget látunk fennforogni. Azonosságot annyiban, hogy a háztáji föllnek nálunk is a használati jellege domborodik ki, és nem kerül előtérbe a fölltulajdon formája. Különbség a két háztáji föld között a tulajdonjog tekintetében mutatkozik. Amíg ugyanis a kolhozudvar háztáji földjének tulajdonosa a szovjet állam, az egész szovjet nép — hiszen a háztáji föll éppúgy, mint minden más föld az országban, ösztönei tulajdon — addig nálunk a háztáji föld tulajdonosa termelőszövetkezeti tag is lehet. A háztáji föld tulajdonjogát — ha a tag földdel lép be a termelőszövetkezetbe — a törvény nem korlátozza. Elvileg azzal — minthogy semmiféle jogi korlátozás alá nem esik — a tulajdonos szabadon rendelkezik. Élők közötti jogügylettel elidegenítheti stb. Ez a tulajdonjog azonban mégsem jelent a földdel való abszolút rendelkezést. Tételes jogi akadály a ugyan ennek sincs, gyakorlatilag mégis ez a helyzet. A saját földjét háztáji gazdaság céljára használó termelőszövetkezeti tag ugyanis önmaga korlátozza a földtulajdonával való rendelkezést azzal, hogy belép a termelőszövetkezetbe. Ez a korlátozás nyilvánul meg abban, hogy addig, amíg a termelőszövetkezetnek tagja, földjét pl. haszonbérletbe nem adhatja. Jogszabályaink ezt sem tiltják, de ez a korlátozás értelemszerűen következik a háztáji gazdaság sajátos jellegéből. Egyfelől abból, hogy a háztáji telek földhasználati joga származékos jellegű, másfelől abból, hogy a termelőszövetkezeti tagsággal vele jár a háztáji gazdaság. Ha helytáll az a tétel, hogy a termelőszövetkezeti tagságnak velejárója a háztáji telek, akkor helyt kell állania annak a másíknak is, hogy minden termelőszövetkezeti tagnak éppénúgy, mint minden kolhozudvarnak, feltétlenül kell háztáji gazdaságának lennie. A termelőszövetkezeti tagságnak egyenes következménye lévén a háztáji telek, annak a tagnak tulajdonjoga: aki saját földjét birtokolja ilyenül — még ha a valóságban nem ugyanarról a földről, hanem egy másutt fekvő, de ugyanakkora területről van is szó — korlátozást szenved, mert háztáji földjével való rendelkezési joga szűkül. Nem jogszabály rendelkezése folytán, hanem termelőszövetkezeti tagsága következtében, amelyet önként vállalt. A kolhozban ez a kérdés, minthogy

ott a föld nacionalizálva van, ilyen formában nem vetődött fel. A tulajdonnal való rendelkezés korlátja megszűnik, ha a tag a termelőszövetkezetből kilép, vagy onnan kizárlják, vagy ha az örökös — minthogy nem termelőszövetkezeti tag — kiviszi a hagyaték tárgyát képező földet a termelőszövetkezetből.

A háztáji gazdaság tehát keletkezésétől fogva korlátozza azoknak rendelkezési jogát, akik a termelőszövetkezetbe földdel léptek be, s ebben a közösség javára való olyan korlátozást kell látnunk, mely az egyéni és a társadalmi érdekek összhangjának megteremtését szolgálja.

A háztáji gazdaság a szovjet jogban — a tulajdon jellegéből folyóan — elsősorban a földhasználat vonatkozásában jelentkezik. Az összes idevonatkozó szabályok csak ebből a szempontból foglalkoznak vele, és csak ezt a részét szabályozzák, illetve rendezik. Nézetem szerint nem kétséges, hogy a háztáji gazdaságban nálunk is a használati jelleg dominál. Áll ez különösen azokra a tagokra, akik föld nélkül léptek be a termelőszövetkezetbe és attól kapták a háztáji telket. De áll azokra a termelőszövetkezeti tagokra is, akik a tulajdonukat képező föld egy részét tartották meg háztáji gazdálkodás céljára, mikor a termelőszövetkezetbe beléptek. Ez utóbbi esetben a rendelkezési jog korlátozása a használati jelleg domborítja ki. A jövő fejlődést tekintve a háztáji gazdaság földhasználati jellege még inkább előtérbe kerül.

A földtulajdonnak tudható be, hogy nálunk a háztáji gazdaság elsődleges földhasználati jogot is jelent. A termelőszövetkezetbe föld nélkül belépők esetében ez a helyzet nem áll fenn. A háztáji gazdaság elsődleges földhasználati ilyenkor egybeesik a termelőszövetkezet elsődleges földhasználatával. A termelőszövetkezet mindig elsődleges földhasználó, a háztáji gazdaság azonban az elsődleges földhasználat körébe és a másodlagosába is tartozhat. A népi demokráciák jelentős részében ugyan ez a helyzet. Kivétel Románia, ahol a föld a termelőszövetkezet tulajlona. Itt a háztáji gazdaság földhasználatát éppúgy másodlagos jellegű, mint a Szovjetunióban.

Vajjon mi a jelentősége annak, hogy megkülönböztetjük a termelőszövetkezetet, illetve a háztáji gazdaság elsődleges, vagy másodlagos földhasználatát?

Négy okból teszem ezt: először azért, hogy ki-domborítsam a föld használati jellegét, nem feledkezve meg arról, hogy a termelés biztonságának megszilárdítása szempontjából a tulajdon védelme és erősítése fontos kérdés; másodsor azért, hogy a háztáji gazdaság származékos voltát aláhúzzam; harmadszor azért, hogy az állammal szemben fennálló kötelezettségek különbségét hangsúlyozzam; s végül negyedszer azért, mert különbség van a háztáji gazdaság keletkező és megszűnő között aszerint, hogy a termelőszövetkezeti tag a telket kitől kapja.

A mi jogalkotásunk eddig viszonylag keveset foglalkozott a háztáji gazdaság intézményével. Ennek oka nem utolsó sorban az, hogy az egész intézmény a kívánatosnál kevésbé állott az érdeklődés homlokterében. A hozandó jogszabályoknak a termelés növelése és a termelőszövetkezeti gazdálkodás stabilizálása érdekében rendeznie kell mindazokat a kérdéseket, amelyeknek tisztázása a háztáji gazdálkodást megszilárdítja.

2. A háztáji telek alanya a kolhozudvar, illetve minden olyan család, amelynek önálló háztartása van

(1070/1953. Mth.). A Szovjetunió Alkotmányának 7. §-a szerint a háztáji telek a kolhozudvar személyes használatában van. A kolhozudvar mint munkaközösség használja a földet, s az ebből származó jövedelem a kolhozudvar egészét illeti. A háztáji föld megművelése folytán keletkezett javak a kolhozudvar személyi tulajdonában állanak, a kolhozudvar személyi tulajdonának egyik forrása tehát a háztáji gazdaság. A kolhozudvar személyi tulajdonának másik forrása: tagjainak a kolhozban kifejtett munkája. Ez utóbbi csak annyiban, amennyiben a kolhozparaszt jövedelmét, melyet a kolhoztól pénzben és természetben kap, a kolhozudvar rendelkezésére bocsátja. A kolhozudvar személyi tulajdona éppúgy, mint az állampolgárok személyi tulajdona, használati, fogyasztási javakra vonatkozik. A kolhozudvar személyi tulajdona tehát két alaptól keletkezik: az egyik a közös gazdaság, a másik az a mellékgazdaság, amely önmagában nem jelentős, szigorúan csak kiegészítő jellegű.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet alapszabálya szerint nálunk a háztáji föld alanya az önálló háztartással rendelkező termelőszövetkezeti család. Novumnak tekintendő ez, mert a korábbi jogszabályok termelőszövetkezeti tagot emlegetnek (I. 4185/1949. Korm. sz. r. és ugyanígy a 18010/1951. F. M. r.). Az új alapszabály a családot már mint munkaközösséget fogja fel. Abból indul ki, hogy a család — az esetek többségében — együttesen vesz részt a közös gazdálkodásban, s ugyanígy közösen műveli a háztáji telket. Ebből következik, hogy a jövedelmet is a család élvezi, akár úgy, hogy a telek műveléséhez szükséges egyszerűbb munkaeszközöket szerez be, akár úgy, hogy a tagok abból személyi tulajdont képező használati javakat vesznek. A család, amely jövedelmének fő részét a közös gazdaságból, kiegészítő részét a mellékgazdaságból húzza, olyan gazdasági tevékenységet fejt ki, amely feljogosítja arra, hogy a háztáji gazdaság alanyának tekintsük.

Ennek azonban fontos jogi következményei vannak: A szovjet jogban a kolhozudvar úgy lép fel, mint meghatározott vagyoni javakra vonatkozó személyi tulajdonjog viselője, mint a háztáji telek használatára vonatkozó jog viselője, úgyszintén mint a kolhozal, az állammal és más személyekkel szemben fennálló meghatározott kötelezettségek hordozója. A kolhozudvart mint jogok viselőjét nem lehet sem a természetes, sem a jogi személyekhez sorolni. A kolhozudvart olyan különleges jogalanyoknak kell tekinteni, amely az előbbi kategóriák egyikéhez sem tartozik.

A termelőszövetkezeti család a háztáji gazdaság alanya lévén, személyi tulajdonjog viselője. A mellékgazdaság jogokat és kötelezettségeket ró rá, olyanokat, amelyek jogalanyisággal ruházzák fel. A jogok és kötelezettségek a termelőszövetkezettel és az állammal szemben egyaránt fennállanak. Harmadik személlyel szemben a családot mint munkaközösséget jogok, illetve kötelezettségek nem terhelik. Tételes jogszabályaink erővel vonatkozólag nem rendelkeznek. Perben sem alperesi, sem felperesi minőségben nem vehet részt. A kolhozudvar igen, képviselője — az udvargazda — útján. A kolhozudvarnak lehetnek harmadik személlyel szemben olyan követelései, amelyeknek érvényt tud szerezni. A termelőszövetkezeti család ilyen jellegű jogokkal nem rendelkezik. Nem kétséges, hogy harmadik személlyel szemben olyan kötelezettségei sem lehetnek, amelyekért ilyen minőségben felelné. A kolhozudvartól tehát, amely

ugyancsak a családi munkaközösségre épül fel, a mi termelőszövetkezeti családunk jogállásában különbözik. Harmadik személyekkel szemben azonban a család jogalanyiségének mégis vannak bizonyos gyakorlati megnyilvánulásai. A családíró eljár olyan ügyekben és saját személyében szerez olyan jogokat és kötelezettségeket, melyek végső fokon — majl mindig — az egész családot érintik. Perelhető és perelhet is olyan kötelezettségekért, illetve jogokért, melyek vagyoni, vagy egyéb vonatkozásban a családra is kihatnak. Mindebből az következik, hogy a háztáji gazdaság alanyának is van jogi képviselője — a családíró, csakhogy az ő jogállása — akár csak a családé, a munkaközösségé — ebből a szempontból még rendezésre vár.

Az 1070/1953. Mth. 4. §-ának ezt a konstrukcióját megfelelő jogi tartalommal kell megtölteni. Különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ebből az utvarbeli tagságból folyóan számos családjogi és örökjogi jogosultság is fakad.

A fejlődés iránya — nézetem szerint — a szilárd családi munkaközösség kialakításának útja. A hozandó jogszabályoknak éppen ezért elő kell segíteniök a termelőszövetkezeti család jogalanyiségének teljes kifejlődését, elsősorban a harmadik személyekkel szembeni jogok és kötelezettségek rendezése terén, de ugyanígy család- és örökjogi vonatkozásban is.

Tekintettel arra, hogy az alapszabály értelmében háztáji föld az önálló háztartással rendelkező családot illeti meg, felmerülhet a kérdés, kaphat-e háztáji földet egyedülálló termelőszövetkezeti tag is. A hatályon kívül helyezett 18.010/1951. F. M. sz. r. alapján ez a kérdés nem merülhetett fel, annál inkább felvethető az 1070/1953. Mth. alapján. Az Alapszabály erről határozottan nem rendelkezik, de a termelőszövetkezeti tagságból és a háztáji gazdaság kapcsolatából és lényegéből szükségszerűen következik, hogy egyedülálló személynek is jár a háztáji telek. Ez egyébként a tényleges helyzet is, csak jogszabállyal kell azt stabilizálni még akkor is, ha a hangsúly a család egységének mint munkaközösségnek kialakításán van. A kolhozjogban ez a kérdés fel sem vetődhet, mert a kolhozudvar egyetlenegy tagból is állhat, feltéve, hogy a kolhozudvaroknak a helyi tanácsától vezetett lajstromában szerepel.

3. A háztáji telek nagyságát illetően különbség van a kolhozok és a termelőszövetkezetek között. A Minta Alapszabály meghatározza, mekkora a kolhozudvar háztáji gazdaságának legkisebb és legnagyobb terjedelme. Ugyanezt teszi a mi termelőszövetkezeti alapszabályunk is. E két határ közt állapítják meg — a Szovjetunióban körzetek szerint — a háztáji gazdaság nagyságát.

A Minta Alapszabály 2. §-a értelmében a kolhozudvar személyi használatára szolgáló háztáji gazdaság területe általában 1/4 hektártól 1/2 hektárig terjedhet, de egyes helyeken a kérdéses terület, illetőleg körzet helyi adottságai szerint az 1 hektárt is elérheti. Ebbe a mértékbe nem számít bele az a terület, amelyet a lakóház (pontosabban egy lakóház) foglal el. Az istálló, a magtár, a csűr és egyéb gazdasági épületek területe azonban beleszámít a háztáji gazdaság terjedelmébe. A kolhozudvar a birtokában lévő földet szabadon használja, ebben senki sem háborgathatja. Kötelez azonban a földet úgy használni, hogy az összeegyveztethető legyen annak célvagyoni rendeltetésével.

Nálunk a 4185/1949. Korm. sz. r. foglalkozott első ízben részletesebben a háztáji terület nagyságával. E

rendelet szerint a csoporttag jogosult volt — a családtagok számához mérten — 1/2—3/4 kat. hold földet házi művelés céljára megtartani. Ebbe a területbe beleszámított a ház körüli teleknek mező- vagy kertgazdasági művelés alatt álló része is. Akinck a belépéskor földje nem volt, annak — a csoport gazdálkodási területéhez és lehetőségéhez mérten — házi művelés céljára legfeljebb 1,2 kat. hold használatát engedélyezhették.

Mellékesen megjegyzem, hogy ugyanez a rendelet lehetőséget adott arra, hogy a mezőgazdasági igazgatóság egyéni művelés céljára ideiglenesen nagyobb területet is engedélyezzen annak a tagnak, akinek tulajdonában vagy használatában álló fölterülete — annak fekvése miatt — a csoport közös művelése alá nem volt vonható. Kimondta továbbá ez a rendelet azt is, hogy a hatályba lépte után engedélyezett csoportok tagjainak, illetve azoknak, akik a rendelet hatályba lépése előtt engedélyezett csoportba ezután felvételre jelentkeznek, ez a címen családonként legfeljebb 2 kat. hold ingatlanra lehet felmentést a In.

Az ilyen művelésre engedélyezett terület nem háztáji telek, a háztáji gazdálkodás nem azon folyt. Bár jogszabály szerint nem volt összeférhetetlen a háztáji telek birtoklása az itt említett egyéni műveléssel, a gyakorlatban mégsem volt célszerű, mert a közös gazdálkodás elhanyagolásához vezetett, a háztáji telek pedig beolvadt az egyéni művelés alatt álló területbe. A 4185/1949. Korm. sz. rendeletnek ezen intézkedése azzal magyarázható, hogy a szövetkezetek elegendő földdel rendelkeztek, a tagosítást még nem hajtották végre, de nem utolsó sorban azzal is, hogy a közös gazdálkodás még nem tudta a tagok szükségleteit a kívánt mértékben biztosítani.

A 18.010/1951. F. M. r. 5. §-a lényegében azonos a 4185/1949. Korm. sz. r. idevonatkozó részével. Csak annyi megszorítást tartalmaz, hogy a be nem épített házihelyet is be kell számítani a háztáji telekbe. Új benne az a rész, amely arról szól, hogy a ház körüli szőlőt és gyümölcsösöt, ha annak területe a 1/2 kat. holdat nem haladja meg, egyszerűen, ha azt meghaladja, vagy ha a szőlő nem a ház körül fekszik, négyyszeresen-ötszörösen kell számítani. A kolhozjog ilyen rendelkezést nem tartalmaz. Ez az átszámítási kulcs nem teremtett arányt a ház körül és a távolabb fekvő szőlő, illetőleg gyümölcsös között, s így előnyösebb helyzetbe került az, akinek telke a ház körül volt, mint az, akie távolabb esett. Nem volt hasznára ez az intézkedés a gyümölcs-, illetőleg a szőlőgazdálkodásnak sem, mert túlságosan felaprózta a területet. Az 1070/1953. Mth. eltörölte az átszámítási kulcsot. A művelési ágat illetően ez a rendelet is ugyanazt tartalmazza, mint az előző két jogszabály, csak annyi a különbség, hogy ez utóbbi szerint a terület nem haladhatja meg az 1 kat. holdat. Ez a mennyiség elegendő a háztáji gazdálkodás céljára, megfelelően képes kielégíteni azokat a szükségleteket, amelyeket a parasztnak a közös gazdaságból nem kapnak meg. Helyesen veszi figyelembe és egyeztetni össze a termelőszövetkezeti tagok egyéni érdekeit a közösségi érdekekkel.

4. A háztáji gazdálkodás folytatásához a parasztnak nemcsak földre, hanem termelési eszközökre, állatállományra és megfelelő épületekre is szüksége van. Mindezt biztosítja a termelőszövetkezeti alapszabály. Az összes termelőszövetkezetekre nézve kötelezően megállapítja; mit tarthatnak meg a tagok háztáji gazdálkodás céljára;

A termelőszövetkezetbe belépő tag összes igásállatait átadja a termelőszövetkezet közös gazdálkodásának. Igás állatot egyáltalán nem tarthat tulajdonában. Ha földjének megműveléséhez erre szüksége van, a közgyűlés által meghatározott térítés ellenében a termelőszövetkezet vezetősége bocsátja azt rendelkezésére. Háztáji gazdálkodásban a tag csak haszonállatot tarthat, és pedig 1 tehenet, 1–2 növendékmarhát, 1–2 anyakocát malacaival, évente 3–4 hizó sertést, 5 juhot vagy kecskét, korlátlan számú baromfit, házinyulát és méhcsaládot. Azt az állatállományt, mely ezt a mennyiséget meghaladja, a közös gazdálkodásnak kell átadni. Ugyancsak a termelőszövetkezet rendelkezésére bocsátja a tag összes főbb mezőgazdasági munkaeszközeit (igás-kocsi, lószerszám, vetőgép, borona, fűkaszalógép, melegágyi felszerelés stb.), a kispáros a maga munkaeszközeit, a közgyűlés határozatának megfelelően, továbbá a közös használatba adott földterület bevetéséhez szükséges vetőmagot, a közös tulajdonba adott állatok eltartásához az új termésig szükséges takarmányt, végül a háztáji gazdaság területén kívül eső és annak szükségletét meghaladó gazdasági épületeket.

A közös gazdálkodásba bevitt vagyontárgyakkal a termelőszövetkezet rendelkezik. Az átadott vagyontárgy ettől kezdve nem a tag magántulajlona, hanem a termelőszövetkezet közös tulajlona. A termelőszövetkezet tulajdonába került termelési eszközök társadalmi tulajont képeznek.

A termelőszövetkezetbe belépő tag által a közös tulajdonba adott igás- és haszonállatok, takarmány és gazdasági felszerelés értékének 20–35%-át a fel nem osztható szövetkezeti alaphoz kell csatolni. A kulcsarányt a közgyűlés határozattal állapítja meg. A vételnél egy sajátos formájával állunk itt szemben, amelyet a termelőszövetkezet a közös vagyomból eszközöl. A termelőszövetkezet termelési eszközei csak új tagok belépése esetén bővülnek ilyen módon, egyébként közvetlen vásárlás útján juthatnak termelési eszközök a birtokába. Az 1070/1953. Mh. azt is előírja, hogy a termeléseszközök 20–35%-on felüli értékét, a tehenek és anyasertések után egy éven belül, a ló és egyéb állatok, gazdasági felszerelés, valamint a takarmány után négy évi egyenlő részletben kell a tag részére kifizetni. Az aránylag bő határidővel a közös gazdálkodást akarja a rendelet tehermentesíteni, illetve annak terheit többekévesebb egyenlően elosztani. A bevitt vetőmagért sem természetbeni, sem pénzbeli térítés nem jár.

A háztáji gazdálkodás biztosítása érdekében minden család tulajdonában tarthat olyan vagyontárgyakat, amelyek a gazdaság fenntartásához szükségesek. Az említettekben kívül ilyen a lakóház, az állatállomány elhelyezéséhez szükséges gazdasági épületek, egyszerűbb mezőgazdasági munkaeszközök, kézi szerszámok. Ezek mind személyi tulajont képeznek. Az Alapszabály a család tulajdonáról beszél; ez a tulajon tartalmát illetően azonos a kolhozudvar személyi közös tulajdonával. Míg azonban a kolhozudvar közös személyi tulajdonának megvannak a szabályozott jogi vonatkozásai, nálunk ez még hiányzik.

A háztáji gazdaság céljára a család tulajdonában tartható vagyontárgyak körét az 1070/1953. Mh. a 18.010/1951. F. M. r.-hez képest lényegesen bővítette. A mezőgazdasági termelés megszilárdítását és növelését

biztosító párt- és kormányintézkedéseknek jelentőségét kell látnunk ebben, mert a szocialista mezőgazdaság minden dolgozóját anyagilag érdekeltté akarja tenni a mezőgazdaság fejlesztésében, egyben hozzájárul ahhoz, hogy a termelőszövetkezetben helyesen egyeztessék össze a társadalmi és az egyéni érteleket.

A háztáji gazdaság tulajdonjogi helyzetét illetően — az eddigiekből is megállapítható — különbség van a kolhozudvar tulajdonában és a tagok tulajdonában lévő vagyontárgyak között. Az udvar személyi tulajdonában az állatállomány, a lakóház és az egyszerűbb mezőgazdasági munkaeszközök, a háztáji gazdaság van. A kolhozudvar egyes tagjainak lehetnek olyan vagyontárgyai, amelyek személyükhöz kötöttek, nem képezik a kolhozudvar egészének tulajdonát (könyvek, ruházati cikkek, hangszerek stb.). Mindkét esetben személyi tulajdonról beszélünk és nem használatról. Használatban csak a föld van. A gazdaság egyéb tárgyai személyi tulajont képeznek. A Minta Alapszabály és az Alkotmány között e tekintetben fennálló ellentmondásokra a szőlőművelési közgazdasági mű mutat rá, amely élesen elhatárolja — az Alkotmány alapján — a személyi tulajdonban és a személyi használatban lévő vagyontárgyakat a kolhozudvarban. A monditakból az következik, hogy a kolhozudvar személyi tulajdonában nem lehetnek olyan vagyontárgyak, amelyek a kolhozba lépés alkalmával szocializálás alá esnek és következésképpen csak a kolhoz társadalmi tulajdonát képezhetik. Az egyes tagok személyi tulajdonában nem lehetnek olyan vagyontárgyak, amelyekre az Alkotmány és a Minta Alapszabály utal, miután azok csak a kolhozudvar személyi tulajdonát képezhetik.

A személyi tulajon jellegeből következik az is, hogy a kolhozudvarból történő kiválás esetében a tag a tulajdonát képező vagyontárgyakat magával viheti. A kolhozudvar személyi tulajdonát alkotó tárgyakat a kivált tag a rá eső rész arányában viheti magával. A háztáji föld nem esik megosztás alá. A kolhozudvar megosztása következtében az újonnan megalakult udvarnak csak az áll jogában, hogy kérheti a kolhoztól, hasítson ki a részére a háztáji földalaphoz tartozó szabad telek terhére személyes használatra önálló háztáji földet.

Termelőszövetkezeteink legújabb alapszabálya alapján azt mondhatjuk, hogy a család tulajdonában tartható vagyontárgyak közös személyi tulajont képeznek. Ezenkívül az egyes családtagok személyi tulajdonában vannak azok a használati javak, amelyeket saját jövedelmükből közvetlenül szereznek és nem adnak a család közös tulajdonába. A falun lévő helyzet alakulásának ez a képe számos jogi problémát vet fel, amely irodalmi feldolgozást kíván. Napirenden lévő esetté válik, amikor a család valamelyik tagja házasságot köt és új családot alapít; magával viszi személyi tulajdonán kívül azt is, amit a család közös tulajdonából kell kapnia munkája után. Tételes jogilag ez még nincs szabályozva, de leghelyesebb lenne erre már most is tekintettel lenni és a munkával szerzett tulajont erősíteni ezen keresztül és még jobban egygyé kövácsolni a családot mint munkaközösséget. A kérdés akkor sem válik egyszerűbbé, amikor a családtag kiválik a termelőszövetkezetből és elmegy pl. üzemi munkásnak. Csak a háztáji földre való igényjogosultság oldódik meg, a személyi közös tulajdonból való részesedés nem, ha csak a polgári jog általános és a közös vagyon megosztására vonatkozó

¹ Az 1070/1953. Mh. határozattal jóváhagyott Minta Alapszabály termeléseszközökről beszél.

külön szabályait nem vesszük alapul. Véleményem szerint a közös személyi tulajdon jellegéből kiindulva, abból, hogy itt nincs részilletőség, olyan szabályozásra van szükség, amely csak eszmei hányadot állapít meg és a családi munkaközösség tagjai közös megállapodással döntenek arról, hogy a kivált tag melyik vagyontárgyat kapja meg.

Mindössze egy-két olyan kérdést akartam itt felvetni, ami a termelészövetkezeti mozgalom fejlődésével jelentkezni fog és megoldást kíván. A gyakorlat segítőségére kell sietnünk azzal, hogy elméletileg tisztázzuk azokat a kérdéseket, amelyeket a jog különböző területein szabályozni kell az új életviszonyok kialakításának elősegítése végett.

5. Mezőgazdasági jogszabályaink lehetővé teszik, hogy alkalmazottak és munkások veteményeskert céljára tartaléktalanokból családonként legfeljebb 1 kat. holdat haszonbérbe vegyenek. A földhasználatnak ez a formája nem azonos a kolhozjogban ismert — munkások és alkalmazottak részére biztosított — háztáji telekkel. A Szovjetunióban a kolhoz-földalap terhére biztosítják a telket, amelyen a háztáji gazdálkodás lényegében azonos jogi elbírálás alá kerül a kolhozparasztok háztáji földhasználatával. A Szovjetunió NBT-á és a SzK(b)P Központi Bizottságának 1939. július 28-i határozata értelmében ki kell hasítani a háztáji telket azoknak a munkásoknak és alkalmazottaknak, akik a kolhoz területén laknak. Háztáji gazdaságot kaphatnak ezidőszere a mezőgazdaságban dolgozó és faluhelyen lakó agrónomusok, állatorvosok, tanítók stb. A terület nagyságát az idézett alaprendelet, illetve a SzK(b)P Központi Bizottságának 1947. februári plenumán hozott határozat állapította meg.

Az 1/1953. F. M. r. 9. §-a bár nem háztáji földhasználatról beszél, mégis azt hozza létre, ha más formában is, mint ahogy azt a kolhozjog szabályozza a munkások és alkalmazottak számára. De ha jogilag nem is hozza létre a munkások és alkalmazottak háztáji gazdaságát, megvetette annak tényleges alapját. Most a tartalékföldek hasznosítása tette ezt lehetővé és szükségessé, de egyben olyan gyökeret vert a mezőgazdaságban, amely megteremti végleges létjogosultságát.

A rendelet szerint a dolgozók a földet öt évre vehetik haszonbérbe a község belterületén lévő vagy ahhoz közeledő, kerti művelésre alkalmas tartalékterülethől. A haszonbér összegét alacsonyán állapították meg: a kat. tiszta jövedelem minden aranykoronája után 10. — forintot kell fizetni. Az 1052/1952. Mh. újabb kedvezményt állapít meg, azt mondja, hogy az 1953. december 1. napjáig öt évi haszonbérrel állami tartalékterület után 1954. évben jövedelemadót fizetni nem kell; majd kimondja, hogy az 1955. január 1-től az állami tartalékföldek után megállapított jövedelemadóból 20% engedményt kell adni. A haszonbérlet földadót nem fizet, a beadási kötelezettséget pedig a háztáji gazdaságra megállapított mértékben köteles teljesíteni, vagyis a terület után mentes a terménybeadási kötelezettség alól.

A tartalékföldek nagy mennyiségének haszonbérbevétele — éppen munkások és alkalmazottak részéről — azt mutatja, hogy a nemparaszti dolgozók tömegében él az óhaj háztáji gazdaság létesítése iránt. Fejlődésünk következő lépése lesz, hogy a községben lakó alkalmazottak és munkások részére intézményesen biztosítsunk háztáji telket — ugyanolyan kötelezettségekkel ter-

helve, mint a termelészövetkezeti parasztek háztáji gazdasága.

Az 1939. július 28-i határozat feljogosítja a kolhozokat arra is, hogy munkások és alkalmazottak és a falun lakó más nem kolhoztagok állatainak legeltetése céljából legelőt bocsásson rendelkezésükre, megfelelő díjazás ellenében (a falusi tanítók mentesek a díj alól), amely nem haladja meg a kolhoz által a legelők, itatók stb; fenntartására fordított tényleges költségek kereteit.

A munkásoknak és alkalmazottaknak juttatott háztáji föld azt is biztosítja, hogy megműveljék az esetleg szabad háztáji földeket. Ennek az alapnak megművelése kiszélesíti a szocialista újratermelés bázisát és kizárja a meg nem művelt földek elherdálásának lehetőségét. Az elv az, hogy egyetlenegy telket — bármilyen kicsi is legyen az — sem szabad megműveletlenül hagyni, az összes földet be kell kapcsolni a kolhoz gazdasági forgalmában.

6. A kolhoz célvagyonai rendeltetéséből következik, hogy háztáji földről senki javára nem lehet lemondani; azt csak a kolhozudvar, illetve az a család birtokolhatja, amelyek kapta. A háztáji föld udvarhoz, illetve családhoz kötött birtoklási jogot jelent, következtésképpen másnak át nem engedhető sem használatra, sem bérbe. Nem engedhető meg az sem, hogy a tagok egymás között cserélgessék, arra csak a termelészövetkezet vezetőségének van joga. Bár az alapszabály ezt a kérdést nem rendezi, a háztáji föld rendeltetéséből és jellegéből okszerűen következik.

A célvagyonai rendeltetés okozza, hogy a kolhozok háztáji földhasználatát a törvények nagy mértékben védik. Előfordultak olyan esetek, hogy a háztáji földet rendellenesen használták, bérbeadták stb. Az 1939. május 27-i SzK(b)P Központi Bizottsági és NBT-i határozat a legerélyesebb harcot hirdette a kolhoz közös háztáji földjének elherdálása ellen és komoly szankciókat alkalmazott azokkal szemben, akik megsértették a földhasználatra vonatkozó jogszabályokat. Az OSzFSzK Btk. 87. §-a bűncselekménynek minősíti a föld elherdálását. Előfordult, hogy a kolhozból kizárt tagnak meg: hagyták a földet, hogy elszántottak a közös földekből és így növelték a háztáji telket vagy prémiumként adtak egyes kolhozparasztoknak több földet. Az említett rendelet bűncselekménynek minősítette a háztáji telek mindennemű felduzzasztását és elrendelte az ilyen földek visszaadását a kolhozoknak. Ugyanilyen rendelkezéseket találunk az 1946. szeptember 19-i SzK(b)P Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának határozatában, amely különösen a háború alatt elharapózott szabálytalanságok ellen vette fel a harcot!

Sem a termelészövetkezeti alapszabály, sem büntetőjogi törvényeink nem intézkednek a háztáji földhasználat megsértésének eseteiről.

Szocialista földhasználatról van itt szó, amely pedig fokozott védelmet igényelne mind a termelés biztonsága; mind a közös földalap védelme szempontjából. Nevelő jellege is van az ilyen jogi szabályozásnak, amely tudatosítja a háztáji földhasználat jelentőségét, egyben a termelészövetkezet közös földalapjának fontosságát a terület egységének szempontjából. Addig is, amíg erősen kerül, célirányosnak mutatkozik, hogy a földhasználatot a termelészövetkezet vezetősége évenként hasonlítsa össze a földnyilvántartási adatokkal, erről az összehasonlításról készítsen külön okmányt és azt az ellenőrző bizottság ügyiratai között őrizze meg. Ezenkívül

célirányos kimondani, hogy a termelőszövetkezet évi számadásával kapcsolatban az ellenőrző bizottság a közös és háztáji földek felhasználásáról is véleményt adjon, a termelőszövetkezet vezetősége pedig számoljon be a föld felhasználásáról, azokról az intézkedésekről, amelyeket a termelőszövetkezet vezetősége annak érdekében tett, hogy a földnyilvántartási könyv adatai minden tekintetben megfeleljenek az ügyek tényleges állásának. Az okmány egyik példányát vagy az ellenőrző bizottság véleményét el kellene küldeni a járási tanács mezőgazdasági osztályához, a másik példányt pedig a termelőszövetkezet évi számadásához kellene csatolni. Az ilyen eljárás bevezetése feltétlenül elősegíti a termelőszövetkezet földhasználati joga védelmének megjavítását.

7. A párt és a kormány, a Szovjetunióban éppen úgy, mint nálunk, a mezőgazdaság fejlesztését szolgáló határozatokban és rendeletekben igyekszik a háztáji gazdaságot megszilárdítani, komoly kedvezményekben és előnyökben részesíteni, hogy a termelés mennyiségét ezen keresztül is fokozza. De nem is a piaci kapcsolat bővítése a legfontosabb a háztáji gazdaságok fejlesztésében — bár ez sem jelentéktelen — hanem a háztáji gazdaság szükségességét indokló három ok közül a Szovjetunióban az utolsó kettő, nálunk mind a három.

A kolhoz ezen intézményének jelentősége mindenkor nagy volt, de nem részesült súlyához méltó figyelemben. Erről tanúskodik Malenkov elvtárs 1953. augusztus 9-i beszéde, amikor a kormány és a párt Központi Bizottságának arról az elhatározásáról beszélt, hogy »komolyan kijavítja és megváltoztatja azt a helytelen magatartást, amely a kolhozparaszt személyi gazdasága iránt a Szovjetunióban kialakult.

»A kolhozparasztok személyi gazdaságával szemben alkalmazott adópolitika hiányosságainak következtében az utóbbi években előfordult, hogy csökkent a kolhozparasztok jövedelme a személyi háztáji gazdaságból, megcsappant a kolhozporta személyes tulajdonában lévő állatállomány, elsősorban a tehénállomány, ami ellenkezik pártunknak a kolhozépítés terén folytatott politikájával.«¹ Malenkov elvtárs beszéde nyomán születtek meg azok a határozatok, amelyek fokozzák a mezőgazdaság termelésében az anyagi érdekelttség elvét és jelentős kedvezményeket nyújtanak a parasztságnak a háztáji gazdálkodás megszilárdításához. Hrusov elvtárs 1953. szeptember 3-i beszédében tovább taglalja ezt a kérdést és rámutat azokra a körülményekre, amelyek különösen indokolják a háztáji gazdaság biztosítását és erősítését. A kommunizmus megvalósításához hosszú út vezet. Az építésben nem elég — mint Lenin mondja — a lelkesedésre építeni, hanem a nagy forradalom szülői lelkesedés segítségével a személyes érdekre, a személyes érdekelttségre, a gazdasági megfontolásokra támaszkodva² kell felépítenünk az új gazdaságot. A lenini tanítás az irányadó a háztáji gazdaság megítélésében.

Ezt az elvet — amint az SzKP Központi Bizottságának 1953. szeptember 7-i határozata mondja — »sok

kolhozban megsértették a kolhozgazdaság artyleformájának egyik legfontosabb elvét: a társasalmi és személyi érdekeknek oly módon való helyes összeegyeztetését, hogy a személyi érdekek az artyleben alá legyenek rendelve a közös érdekeknek. A mezőgazdasági artylekben a Minta Alapszabály szerint legfontosabb és döntő a közös gazdaság. Egyúttal minden kolhozporta jogosult, hogy kisebb háztáji személyi gazdasága legyen a fogyasztási szükségletek kielégítésére, amíg a közös gazdaság nem tudja ezeket teljesen kielégíteni. Ennek az elvnek a megsértése az, hogy a háztáji gazdaság termékeiből a nál magasabb mértéket állapítottak meg, továbbá a kolhozparasztok személyi gazdaságát illető alopolitikának hibái a kolhozparasztok személyi tulajdonában lévő tehén-, sertés- és juhállomány csökkenésével jártak. Ez a helyzet nemcsak hogy sérti a kolhozparasztok érdekeit, hanem egyenesen arra vezet, hogy a kolhozok artyleformájának — amely a kollektív gazdaság egyetlen helyes formája a szocializmus egész időszakában — eltorzul a lényege.«³

A Szovjetunió mezőgazdasági alopörvényeit megváltoztatták, olyanná tették, hogy a kolhozparasztok érdekeit fokozzák a jószág tartásban és jószágbeszerzésben. A begyűjtési rendeletben nyújtott kedvezmények érdekeltebbé teszik a parasztot a háztáji állattartás növelésében, egyben növelik az anyagi érdekelttséget és ezzel emelkedik az egész mezőgazdasági termelés.

Mólosították az 1939. szeptember 1-én kelt törvényt, valamint az 1943. június 3-i tvrt, melyek eddig a mezőgazdasági alop szabályozták. A beadási kötelezettség a háztáji gazdaság után továbbra is megmaradt, de lényegesen csökkentették.

Nálunk ugyanezek az anyagi érdekelttség fokozásának szem előtt tartásával, döntően pedig a termelés emelése végett csökkentették a beadási kötelezettséget, illetve elősegítették a háztáji állatállomány növelését. Az 1053/1953. Mth. 9. §-ában nyújtott kedvezmények, éppen úgy az 1953. évi 27. tvr. rendelkezései anyagilag megerősítik a háztáji gazdálkodást és vonzóbbá teszik az egyénileg dolgozó parasztok számára a termelőszövetkezetet.

A fentiekben igyekeztem megvilágítani a háztáji gazdálkodás jogi és gazdasági problémáit és vonatkozásait, s rámutatni a szovjet és a magyar szabályozás közötti eltérésekre, az itteni sajátosságokra, ugyanúgy a szovjet jog tanulságait dialektikusan használhassuk fel. A mezőgazdaság fejlesztése, a mezőgazdasági termelés fokozása központi gazdasági és politikai kérdés és ennek egy része a háztáji gazdálkodás is. Azok a problémák, amelyek itt csak érintve lettek, további részletkidolgozásra várnak, hogy hozzájáruljunk pártunk és kormányunk célkitűzéseinek megvalósításához a mezőgazdaság termelésének növelése és szocialista átszervezése terén.

Medre Zsigmond

a jogi tanulmányok
kaudálátusa

¹ Malenkov: Beszéd a Szovjetunió Legfelsőbb Szovjetjének ülésén, Budapest, 1953. 17–18. old.

² Lenin Művel, 33. kötet, Budapest, 1953. 40–41. old.

³ N. Sz. Hrusov: A Szovjetunió mezőgazdaságának további fejlesztését szolgáló intézkedésekről, Budapest, 1953. 36–37. old.

A Pp reformjának kérdéséhez

A magyar népi demokrácia fejlődésének a párt 1953. júniusi határozatát követő új szakasza nagy jogalkotási feladatok megoldását követeli meg. E feladatok egyfelől abból folynak, hogy az új szakasz politikájának kormányintézkedései jelentős részben szükségképpen *jogszabályi formát* öltenek, nem egyszer éppen átfogóbb jellegű, kódexnek minősülő törvények alakjában jelentkeznek; másfelől azonban az új szakasz célkitűzése sorában oly fontos helyet elfoglaló *szocialista törvényesség* megszilárdításának követelménye sem fogható fel csupán a jogalkalmazás problémájaként: ez több területen nyilvánvalóan jogszabályalkotási kérdés is. Nem lehet vitás, hogy az elavult törvényekkel szabályozott, vagy jogszabályokkal csak hézagosan (esetleg egyáltalán nem) rendezett társadalmi viszonyok jogi szabályozásának kérdése szintén beletartozik a szocialista törvényesség biztosításának problémakörébe. Nem indokolatlan tehát az a felfogás, amely szerint népi demokráciánk új szakaszát — a jogfejlődés szempontjából — fokozottabb mértékű jogalkotási, sőt kodifikációs (törvénykönyvalkotási) munka jellemzi. Kellő megalapozást nyer ez a nézet — az új szakasz politikai és gazdasági feladatain túlmenően — annak a *kodifikációs elmaradottságnak* a tényében is, amelynek felszámolása éppen új igazságügyi teendőink egyike, valamint nem utolsósorban a pártnak és a kormánynak abban az elhatározásában, hogy az *Országgyűlés* szerepének az új szakaszon meg kell növekednie.

A szűkebb értelemben vett kodifikációs munka mellett nem feledkezhetünk meg meglévő törvényeink tökéletesítéséről sem. Ebben az utóbbi gondolatkörben vetődik fel a Pp reformjának a kérdése.

Eljárásjogunkra is jellemző jogtudományi munkánknak az az egyik fogyatékosága, hogy az elmúlt években rendkívül vérszegény volt benne a kritikai véna a *jogszabályok megbírálása* tekintetében is. Bátoratlanok voltunk és nem ismertük fel azt az igazságot, hogy törvényeink alkotó-kritikai vizsgálata, hiányosságaik vagy nem tökéletes megoldásaik tudományos megvitatása és egyes módosítási javaslatok előterjesztése nem a törvény tekintélyének megrendülésére, hanem ellenkezőleg: a jogszabályok esetleges fogyatékoságainak megszüntetése révén a törvénytisztelet fokozására, a törvényesség megerősítésére vezet.

Államunk nem csupán a jogszabályok ismertető, magyarázó, olykor összehasonlító és «értékelő» feldolgozását várja a jogtudománytól, hanem a törvények esetleges hibáinak feltárását is. A polgári perjog terén például — «A magyar polgári perjog főbb kérdései» c. tanulmánygyűjteményben és néhány cikkben foglalt szórványos kritikai megjegyzésektől eltekintve — ennek a feladatnak alig tettünk eleget. Legfőbb ideje már, hogy eljárásjogunk ne elégedjék meg a *lex lata* — kétségkívül könnyebb és veszélytelenebb — tudományának babáival, hanem bátrabban tegye bírálat tárgyává a jogszabályi rendelkezéseket, vessen fel problémákat és terjeszsen elő javaslatokat. Különösképpen szükség van erre az 1952. évi III. törvénnyel kapcsolatban, amelynek megszerkesztésébe annak idején külső szakembereket nem vontak be a megkívánt mértékben és amelynek előkészítő munkálatai korántsem voltak olyan széleskörűek, mint a szocialista kódexeknél általában szokásos.

A Pp reformjának, illetőleg novelláris módosításának kérdését legfőként két körülmény teszi időszerűvé. Az egyik az új Birósági szervezeti törvény (a továbbiakban: Bsz) megjelenése, amely igen jelentős változtatásokat tesz szükségessé a Pp egyes szabályaiban, sőt elvi megoldásaiban is (pl. a fellebbezés eddigi egész rendszerében a kasszatórius eljárás bevezetése folytán stb.). Ezek a változtatások a Bsz és a Pp összhangjának megteremtése érdekében nyilván rövidesen megtörténnek. Ennél — a Bsz-hez képest végrehajtási jellegű — munkánál azonban nem lenne szabad megállnunk. Még ha a Bsz nem is vonná maga után a *lex posterior* erejével a Pp többrendbeli módosításának szükségességét, akkor is — úgy gondolom — időszerűnek lehetne tekinteni néhány — a Bsz-től függetlenül célszerűnek mutatkozó — változtatás keresztülvitelét. A Pp több mint egy éves hatályban léte alatt szerzett tapasztalatok és a jogtudomány időközbeni fejlődése feltétlenül arra kell készítsenek bennünket, hogy felülvizsgáljuk a Pp egyes állásfoglalásai helyességének kérdését. Ebben a körben szeretnék felvetni az alábbiak során néhány elvi elgondolást.

Célszerű lenne mindenekelőtt változtatni azon a szövegezésen, amely államunknak *jogi személyként* való fel fogására utal (Pp 1. § és a 23. § b) pontja kapcsán az 54. § (2) bek.). Tény, hogy ilyenfajta megjelölés előfordul egyéb jogszabályainkban is,¹ de ez nem ok arra, hogy a Pp-ben továbbra is bentmaradjon ez a téves kifejezés.

Valamivel bonyolultabb átszövegezési kérdéseket vet fel az ú. n. *anyagi igazság* problémája. A törvény megalkotásakor ez a probléma nem volt még tisztázva a szocialista jogtudományban. A Pp mind terminológiai, mind az elnevezés mögötti tartalommal kapcsolatos konstrukció tekintetében tükrözi ezt az akkori tisztázatlanságot. Helytelen mindenekelőtt a fogalom elnevezése. A marxista tudomány objektív igazságáról beszél. Az ú. n. anyagi igazság fogalma a burzsoa jogtudományból került bele a szocialista jogtudományba, a szovjet jogtudományba is.² Sok vita folyt erről a kérdéssről a szovjet jogtudományban és nálunk. Ennek tulajdonítható, hogy a Pp *túlhangsúlyozza* az ú. n. anyagi igazság jelentőségét a polgári perben. Az 1. § a jogviták eldöntésének alapjaként fogja fel, a 3–6. §-ok összefoglaló címe fontos eljárási alapelveket és követelményeket az anyagi igazság érvényesülésének *biztosítékaként* állít be, sőt ezen túlmenően a 3. § (1) bekezdése az anyagi igazság kiderítését a bíróság *feladatává* teszi és az 5. § (1) bekezdése a *jóhiszemű pervelt* elvét még külön is kapcsolatba hozza az anyagi igazság kiderítésével. A törvény indokai (amelyekről ma már persze azt mondhatnánk, hogy «non leguntur») nem kevésbé gyakran említik az anyagi igazságot. A törvény azonban nem csupán túlhangsúlyozza az ú. n. anyagi igazság jelentőségét a polgári eljárásban, hanem emellett következtetni enged arra is, hogy ezzel az elnevezéssel nem kizárólag az objektív igazság ismeretelméleti fogalmára kíván utalni, hanem olykor mögéje érti a burzsoa fogalomban rejlő «igazságosság»-tartalmat is. A tudománynak természetesen semmi alapja sincs arra, hogy utólag elhárítsa magá-

¹ Pl. az az állami szervek jogi képviseléről szóló 50/1953. (X. 23.) M. T. számú rendeletben.

² Lásd «A jogtudományok helyzetéről» (a «Voproszi filozofii» című folyóirat szerkesztőségi cikke, 1953. évi 1. szám, 98. oldal).

tól a felelősséget a törvény hibás fogalmazása miatt. A felelősségben valamennyiünknek osztoznunk kell, sőt a mi jogtudományunknak az ú. n. anyagi igazsággal kapcsolatos tévelygései még súlyosabbak voltak, mint a szovjet tudományban ezzel kapcsolatban felfedezett hiba.¹ Mig t. i. a Szovjetunióban csupán a burzsoa elnevezés hódított tért egy ideig és ezzel függöttek össze az abszolút és viszonylagos igazság körüli felesleges viták a jogtudományban, addig nálunk ezenfelül még lényegesen bővült a fogalom tartalma és többletként belekerültek értékelő, jogszabályalkalmazási elemek is. A szovjet jogtudománynak az SzKP XIX. kongresszusát követő megállapításai nyomán ma már világos, hogy az ú. n. anyagi igazság burzsoa fogalmára a szocialista jogtudomány-nak nincs szüksége, a marxi-lenini ismeretelméletnek az objektív igazság megismerhetőségére vonatkozó tételei-hez pedig a jogászoknak nincs mit hozzátenniök. A Pp új szövegében tehát elegendő leszögezni azt, hogy a bíróságnak mindent el kell követnie, hogy felderítse az ügy valóságos tényállását, a peres felek valódi jogainak és egymáshoz való viszonyának megállapítása és az ügy eldöntése céljából lényeges összes körülményeket. Az igazságszolgáltatás feladataival összefüggő többi kérdés (szocialista törvényesség, szocialista igazságosság, nevelés) már nem a Pp-re, hanem részben a Bsz-re, részben a törvénykezési jog tudományára tartozó probléma. Az anyagi igazsággal kapcsolatos fogalmazási hiba kiküszöbölése annál is inkább fontos, mert kevés olyan rendelkezése van a Pp-nek, amely oly gyakran visszhangoznék a bírósági ítéletekben, mint éppen ez.

A Bsz 22. §-a kapcsán felvetődik a polgári perbeli előkészítő eljárás tökéletesítésének kérdése. Aligha vitatható, hogy a Bsz eljárási jellegű rendelkezései közül kiemelkedően fontos a 23. §, amely a büntető perbeli előkészítő ülés intézményét vezeti be. Ezzel teljesen egyenértékűnek tekinthető rendelkezést a polgári perre nézve a Bsz nem tartalmaz, habár a 22. §-nak a büntető és polgári ügyekben foganatosítandó tárgyalásonkívüli egyesbírói intézkedésekről szóló szabályai mutatják, hogy a tárgyalás alapos előkészítésének az anyag megfelelő előzetes biztosításának, a tárgyalás koncentrálásának a törvény nagy — nyugodtan mondhatni: elvi — jelentőséget tulajdonít. A 22. és 23. § együttes szemlélete — úgy gondolom — egyáltalán nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a Pp felülvizsgálata kapcsán jelentősen kiszélesítsük az eddig meglehetősen szűk térre korlátozott bírói előkészítő cselekmények körét. A büntető pertől eltérően nem előkészítő ülésről van itt szó, hanem tárgyalásonkívüli egyesbírói előkészítő cselekményekről. Ennek révén meg lehetne szüntetni azt az ellentmondást, amely annak folytán keletkezett, hogy a szovjet szocialista polgári eljárásjog tapasztalatai nyomán — helyesen — mi is kiküszöböltük a burzsoa polgári perre jellemző ú. n. per-cenzurát és a vele járó külön perfelvételi tárgyalást, de ugyanakkor nem gondoskodtunk a polgári ügyeknek a tárgyalást megelőző olyan alapos előkészítése jogszabályi rendezéséről, amely biztosítja az ügy egész anyagának a tárgyaláson való jelenlétét és a tárgyalásnak lehetőleg egy napra való összpontosítását. Ebben a vonatkozásban a szovjet-orosz Pe eredeti szövege sem volt teljesen kielégítő, és ezért az 1923. szeptember 1-i hatálybalépést követő időben a Pe 80. §-át több ízben módosították.

Helyes lenne nekünk is keresztülvezetnünk a szükséges változtatásokat.¹ Kijavíthatnók ily módon a Pp-nek a gyakorlati alkalmazás során kiderült egyik fogyatékos-ságát.

Ki kellene javítani a 163. § (2) bekezdésének azt a fordulatát is, amely szerint nincs szükség olyan tények bizonyítására, melyeket az ellenfél beismerte. A beismerésnek a bizonyítást megkímélő hatására² utaló tétel ellen-tében áll a tárgyalási elvnek és a rendelkezési elvnek azzal a szocialista felfogásával, melyet a Pp egyébként alapul vesz.³

Annak a javaslatnak a kapcsán, amely az előkészítő eljárás intézményesítésére irányul, fel kell vetni, nem lenne-e célszerű a Pe 106. §-ának mintájára oly rendelkezést felvétele a Pp-be, amely szerint a tárgyalás meg-kezdése után új bizonyítékok csak a kellő időben való be-jelentést akadályozó alapos ok fennforgása esetén terjesz-tethők be. A tárgyalás koncentrálását, aminek a társas-bírásoknál, különösképpen pedig a népi üldölköz-résztételével folyó ítélkezéssel igen nagy jelentősége van, nagy mértékben előmozdítaná, ha a Pp-nek a felek álluási és bizonyítási köteletségével kapcsolatos — túl euyhének látszó — szabályai (pl. 143. § (2) bek.) az eljárás gyors-ságát és eredményességét jobban szolgáló, mindamellett a valóságos tényállás feltárását nem akadályozó, határo-zottabb megfogalmazást nyernének. Ez annál is inkább lehetséges, mert egyfelől az új kasszatórius fellebbezési eljárás következtében a Pp 235. §-ának az új tényekre és az új bizonyítékokra vonatkozó tételei mai formájukban amúgy sem tarthatók fenn, másfelől pedig a bíróság (és az ügyészség) aktív szerepe a bizonyítási eljárásban általá-ban megfelelő biztosítékot nyújt mindenféle felületesség ellen a tényállás kiderítése terén.

Megfontolás tárgyává kellene tenni, helyes-e fenn-tartani a *me ultra petendum* tilalmát, míg abban a formá-ban is, amely a keresetváltoztatás lehetőségének széles-körü biztosítása mellett (146. § (1) bek.) a bíróságot még arra is kötelezi, hogy a felperest figyelmeztesse, illetőleg magyarázat aására szólítsa fel, ha a kereseti kérelem nem meríti ki az őt megillető jogokat (146. § (3) bek.). Hasonló a helyzet a fellebbezési kérelem és ellenkérelem tekintetében, melyek — a kereset megváltoztatása nélkül ugyan — szintén megváltoztathatók (247. § (1) bek.), de e kérelmek korlátai a másodfokú bíróságot is (253. § (3) bek.). Ismeretes, hogy a szovjet polgári eljárás bizonyos esetek kivételével (Pe 179. §) nem tekinti kötelezőnek a kereseti kérelem terjedelmét és a bíróságot feljogosítja a felperes által támasztott követelésnél több-nek a megítélésére is. Hasonló a helyzet a másodfokú el-járásban (Pe 245. §). Ezek a megoldások következetesen érvényesítik a szocialista rendelkezési elvből folyó követ-kezményeket. Gyakorlati szakemberek bevonásával meg-vitatandó lenne, hogy időszzerű-e már nálunk is a kérdés ily-en módon való rendezése, avagy továbbra is kielégítő a Pp jelenlegi megoldása.

Kifogásolható a Pp-nek a határozatok kihirdetéséről kapcsolatos az a rendelkezése, amely szerint az ítélet kihir-detését — legfeljebb 8 napra — el lehet halasztani, ha ez

¹ E kérdéssel foglalkozik még *Farkas József tanulmányát* (A bíróság bizonyítási tevékenysége a szovjet polgári eljárásban és annak kezdetében.)

² V. o. *Passz: Összegyűjtött dolgozatok*. Budapest, 1937. 250. s. köv. old.

³ Erről részletesebben *Mira Mihály: Beismert tények bírói ellenőrzése* (Jogtudományi Közöny, 1953. évi 4. szám, 169. 172. old.). A helyes szövegzés feleslegessé tenné mindentle-re szakkoll torvénymagyarázatot.

¹ V. o. *A. J. Visinszkij: A szovjet jogtudomány egyes kérdéseiről*. Szovjetszkoje goszudarsztvo i pravo, 1953. évi 4. szám, 24—25. oldal.

az ügy bonyolultsága miatt feltétlenül szükséges (218. § (1) bck.). Tökéletesebbnek látszik az a megoldás, mely az ítélet *rendelkező részének* a kihirdetését az ügy bonyolultsága esetén is azonnal kötelezővé teszi és csupán az indoklás kihirdetésére, illetőleg írásbafoglalására engedélyez halasztást. Az ilyen szabályozás felelne meg teljesen a közvetlenség elvének és ténne egyben lehetővé a bírósági a köztudomású feladat betöltését minden ügyben annak révén is, hogy a nevelői feladat egyik legfontosabb eszköze, a meggyőző erejű jó ítélet azonnal tudomására jut a tárgyaláson megjelent dolgozóknak. A rendelkező rész azonnali kihirdetése egyben kizárná mindenféle esetleges időközi befolyásolási kísérletnek vagy ezzel kapcsolatos gyanúnak és bizalmatlanságnak a lehetőségét is. A népi ülnökök részvételével folyó bíraskodásnál már szervezési okokból is csaknem elengedhetetlen attributumként fogható fel az ítélet rendelkező részének azonnali kihirdetése.

A Esz 8. §-ának (1) bekezdéséből, valamint a 22. § d) pontjából megállapítható, hogy a bírósági polgári ügyekben — a perenkívüli ügyek kivételével — mindig tárgyaláson dönt és a tárgyalás mindig tanács előtt folyik le. Ennek kapcsán fel kellene vetni a *fizetési meghagyásos eljárás* (Pp XIX. fejezet) további fenntartásának kérdését. Ez az eljárás amúgy is kivétel — nem csupán a társasbíraskodásnak és a népi ülnökök részvételének elve alól, hanem egyben a szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság, a tárgyalási elv és a kétoldali meghallgatás alól is. Meg kellene vizsgálni gyakorlati jelentőségét polgári bíraskodásunk mai szakaszán és ennek figyelembevételével kellene döntenie bizonyos átmeneti időre —

csetleg korlátozott keretek között — való meghagyásáról, avagy már most történő megszüntetéséről. A szovjet, bolgár, csehszlovák stb. polgári eljárásjog ezt az intézményt már nem alkalmazza.

Fel kell vetni végül a *végrehajtási eljárás* szabályozásának a kodifikációs feladatok napirendjén szereplő kérdés is. A szocialista jogtudomány a polgári eljárást (a pert és a végrehajtást) egységes egésznek tekinti. Ez az álláspont jut kifejezésre a szovjet polgári eljárási kódexekben, nemkülönben a csehszlovák polgári eljárási törvénykönyvben (1950. október 25-i törvény), amelyek a peres (és a különleges) eljárások mellett magukban foglalják a végrehajtási eljárást szabályait is. A Pp felülvizsgálata során minden bizonnyal nagyszámú módosítások fognak bekövetkezni: az általam említettek nyilvánvalóan csak kisebb részét teszik a felmerülő javaslatoknak. Ha azonban a BsZ folytán és a gyakorlat tapasztalatai alapján amúgy is sok, nem egyszer jelentős módosítással kell számolnunk, akkor indokoltnak látszhatik egy olyan indítvány is, amely — a Munka Törvénykönyvén legutóbb eszközölt módosítások közzétételének mintájára — a Pp szövegének és az új változtatásoknak egységes szövegezésben való közzétételét javasolja. Ehhez az új szövegezésű kódexhez (névnek Polgári eljárási törvénykönyvre való megváltoztatása mellett) folytatólagosan hozzáfűzhetnők a végrehajtási eljárás új szabályait is. Ezzel a törvényszerkezet külső formájában is megvalósulhatna nálunk a polgári per és végrehajtás egységét valló szocialista felfogás.

Névai László
a jogi tudományok
kandidátusa

Eljárási szabályok statusperekben

A személyállapotra vonatkozó perekre, ezek különleges tárgyára tekintettel, különleges eljárási szabályok felállítása volt szükséges. Ezen különleges eljárási szabályok — eltekintve a holtaknyilvánítási és eltűntneknyilvánítási eljárás szabályaitól — jórésztben a Pp. XV—XVIII. fejezeteiben vannak lefektetve. A XV. fejezetben a házassági perek különleges eljárási szabályai kimerítően foglaltatnak. Ellenben a Pp. XVI., XVII. és XVIII. fejezeteiben a származás megállapítása iránti, a szülői felügyelet megszüntetése és ennek helyreállítása iránti s a gondnokság alá helyezés, valamint a gondnokság megszüntetése iránti perekre (és perenkívüli eljárásokra) vonatkozólag csak részletintézkedések vannak, egyébként pedig ezen perekkel kapcsolatban a Pp. 293., 302., 304. és 311. §-ai a Pp. XV. fejezetében foglalt rendelkezések alkalmazását írják elő. Ezenkívül azonban ezen perekre vonatkozó eljárási jelentőségű rendelkezések — mint alant látni fogjuk — több más jogszabályban is foglaltatnak. A szabályok ezen szétszórtsága azt eredményezte, hogy ezen perekben az eljárási szabályok a gyakorlatban csak részben érvényesülnek. Szükségesnek mutatkozik ennél fogva ezeket az eljárási szabályokat összefoglalóan ismertetni.

I. Származás megállapítása iránti perek

Családi jogállás iránti perek azok, amelyeknek tárgya annak megállapítása, hogy

- a) az alperesként perbevont férfi a gyermek apja (Csjt. 38. §),
- b) a gyermek apjának az anya utólagos házassága folytán az anya férjét kell tekinteni (Csjt. 39. §),
- c) az anya férje vagy volt férje (Csjt. 35. § 1. és 3. bek., 39. §) a gyermeknek nem apja (Csjt. 43. §),
- d) az, aki a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal magáénak elismerte, a gyermeknek nem apja (Csjt. 43. §),
- e) az apai elismerő nyilatkozatnak a törvényes előfeltételek hiányában nincs teljes hatálya (Csjt. 43. § 2. bek.),

f) a gyermeknek az alperesként perbevont nő, illetve a felperesként fellépő nő az anyja (Csjt. 40. §).

Az apaságnak és az anyaságnak, továbbá az utólagos házasságkötés hatályának bírói megállapítását keresettel lehet kérni s keresettel lehet megtámadni az apaság vélelmét is (Csjt. 44. §). Tehát ezek a kérdések incidentálisan más perben nem képezhetik döntés tárgyát. Erre való tekintettel ha valamely per eldöntése gyermek családi jogállásának bírói megállapításától függ és eziránt per van folyamatban, a tárgyalást ennek jogerős eldöntéséig fel kell függeszteni (Pp. 153. § 1. bek.).

Az a) alatti pert az apa, a gyermek, a gyermek halála után leszármazója indíthatja (Csjt. 38. § 4. bek.); Az apa a keresetet a gyermek ellen, a gyermek, illetve leszármazója az apa ellen tartozik megindítani (Pp. 295. § 1. bek.).

A b) alatti pert a gyermek, a gyermek anyja és ennek

férje indíthatja (Csjt. 39. § 2. bek.). A gyermek és a gyermek anyja az apa ellen, az apa a gyermek ellen tartozik a pert megindítani (Pp. 295. § 1. bek.).

A *c), d) és e)* alatti pert a gyermek, továbbá az, akit a vélelem alapján a gyermek apjának kell tekinteni, valamint a gyermek halála után leszármazója, ilyennek hiányában az ügyész indíthatja meg. Az anya volt férje akkor is jogosult a per megindítására, ha a vélelem az, hogy az anya újabb házasságban a férje az apa, de ennek a vélelemnek megdőlte esetén a volt férjet kell apának tekinteni (Csjt. 43. § 2., 3. bek.).

A keresetet a gyermek az apa ellen, az apának a gyermek ellen, más jogosultnak pedig a gyermek és az anya ellen kell megindítani; a keresetet — a gyermek által indított kereset kivételével — az anya ellen is meg kell indítani, kivéve, ha ez halála folytán nem lehetséges. Ha a gyermek az anya újabb házasságának fennállása alatt, de az anya korábbi házasságának megszűnésétől számított 300 napon belül született, a keresetet az anya korábbi férje ellen is meg kell indítani (Pp. 295. § 2. bek.).

Az *f)* alatti pert a gyermek, ennek halála esetén leszármazója indíthatja meg. Megindíthatja továbbá az is, aki azt állítja, hogy ő a gyermek anyja (Csjt. 40. §). A pert a gyermek, illetve leszármazója az ellen tartozik megindítani, akiről azt állítja, hogy az az anya. Az, aki a gyermek anyjának állítja magát, a gyermek ellen tartozik a pert megindítani.

Az *a)–f)* esetekben ha az a fél, aki ellen a keresetet meg kellene indítani, már nem él, a keresetet ennek egyenesági rokonai ellen kell megindítani. Egyenesági rokonok hiányában, valamint akkor is, ha felperesként maga az egyenesági rokon lép fel, a keresetet a gyámhatóság által kirendelt ügygondnok ellen kell megindítani (1952: 22. tvr. 12. §).

A keresetet a jogosultnak személyesen kell megindítani (Csjt. 44. §); ezen jogosultság át nem ruházható, öröklés tárgyát nem képezi. A teljesen cselekvőképtelen jogosult helyett — a gyámhatóság hozzájárulásával — csak a törvényes képviselő léphet fel (Csjt. 44. § 1. bek.).

A perekben a korlátoltan cselekvőképes fél teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik. (Pp. 278. §). A korlátoltan cselekvőképes személy a keresetet csak a törvényes képviselője hozzájárulásával indíthatja meg. Ha a törvényes képviselő a hozzájárulás megadásában tartósan gátolva van, vagy a hozzájárulást nem adja meg, azt a gyámhatóság hozzájárulása pótolja (Csjt. 44. § 2. bek.). Ezek szerint tehát az a kiskorú, aki a 12-ik életévét betöltötte s nincs jogerős bírói ítélettel nagykorúságra elérésének esetére a cselekvőképtelenséget kizáró gondnokság alá helyezve, továbbá az a nagykorú, akinek az ügyei viteléhez szükséges belátási képessége — elmebeli állapota, siketnémaságából eredő szellemi fogyatkozása vagy valamilyen kóros szenvedélye miatt — tartósan vagy időszakonként visszatérően nagy mértékben csökkent és emiatt a bíróság korlátolt cselekvőképességgel járó gondnokság alá helyezett, a keresetet csak személyesen indíthatja meg s a perben felperesként személyesen járhat el, feltéve, hogy a törvényes képviselője, illetve a gyámhatóság hozzájárulását megszerezte — alperesként pedig minden hozzájárulás nélkül személyesen járhat el. Megbízása folytán azonban a Pp. 67. § szerinti meghatalmazott is eljárhat.

Ezekben az ügyekben a szülő nem képviselheti gyermekét (Csjt. 86. § 1. bek.) s ennél fogva az *a)–f)* alatti perek esetében a kiskorú szülője helyett eseti gondnokot

kell kirendelni. Eseti gondnok kirendelését az anya, a tizenkettedik életévét betöltött gyermek és a gyermek törvényes képviselője kérheti, de a gyámhatóság hivatalból is kirendelhet eseti gondnokot (1952: 22 tvr. 11. §, 1/1952. B. M. sz. utasítás). Teljes cselekvőképtelenség esetén a per csak az ilyenképpen kirendelt eseti gondnok útján indítható meg a gyámhatóság hozzájárulásával, a korlátolt cselekvőképességű kiskorú esetében pedig a hozzájárulást az eseti gondnok adja meg.

Ha a félnek nincs perbeli cselekvőképessége és közte, valamint gyámja, illetve gondnoka között érdekellentét áll fenn, a bíróság képviselőre ügygondnokot rendel ki (Pp. 281. §).

A más által indított perbe az, aki a per megindítására maga is jogosult lett volna, a felperes pertársaként beléphet (Pp. 279. § 1. bek.).

A perbe beavatkozásnak helye nincs (Pp. 279. § 2. bek.), kivéve az anyát, aki beavatkozásként bármelyik félhez csatlakozhatik (Pp. 294. §) és kivéve az anyaság megállapítása iránti perben az addig vélt anyát. Az anyát a tárgyalás kitűzéséről a keresetlevél egy példányának megküldésével akkor is értesíteni kell, ha nem peres fél s az értesítésben figyelmeztetni kell őt beavatkozási jogára (Pp. 297. §).

Az apaság megállapítására irányuló kereset — annak bírósága előtt — összekapcsolható a gyermek tartására irányuló keresettel is, illetőleg az apaság megállapítása iránt az elsőfokú bíróság előtt folyamatban levő perben a gyermek tartására irányuló kereseti kérelem utóbb is előterjeszthető (Pp. 296. §). Reámutatok arra, hogy házassági perrel a házasság megállapítására vonatkozó kereset a Pp. 282. §-a értelmében összekapcsolható, de fordítva nem, aminek az a magyarázata, hogy a házassági per a magasabb hatáskörű megyei bíróság előtt indítandó és ennek hatáskörébe lehet vonni az egyébként az alacsonyabb hatáskörű járásbíróság elé utalt származás megállapítása iránti pert, de viszont járásbíróság-hatáskörébe vonni házassági pert nem volt megengedhető. Ugyanez áll más statuspecrekre is. Nem látom akadályt annak, hogy apaság vélelmének megtámadására irányuló pertel gyermektartás iránti kereset vagy viszontkereset összekapcsolassék. Más követelésekre vonatkozó per összekapcsolásának az összefüggés hiánya s a Pp. 51. §-ának analógiája állja útját.

A perre a járásbíróság bir hatáskörrel, az illetékesre a Pp. 29. §-a az irányadó, ha pedig ennek alapján nem volna illetékes belföldi bíróság, a perre a budapesti V. kerületi bíróság az illetékes (Pp. 277. § 2. bek.).

Ha származás megállapítása iránt per már folyamatban van, kizárólag ennek a bírósága előtt indítható az ugyanazon gyermekre vonatkozó újabb származás megállapítása iránti per (Pp. 277. § 3. bek.).

Az ügyész a per iratait a perbe való belépés nélkül is bármikor megtekintheti. A bíróság az ügyéssel kérelmére közli a perben hozott mindazokat a határozatokat, amelyeket a feleknek írásban kézbesített (Pp. 279. § 3. bek.).

A fél aláírását a per vitelére szóló meghatalmazáson közjegyzőileg hitelesíttetni kell (Pp. 279. § 4. bek.).

A Pp. 127. § alkalmazásának helye nincs (Pp. 281. §).

A keresetlevélben elő kell adni a gyermek születésére és az anya házasságkötésére vonatkozó adatokat, valamint a szükséghez képest azokat az adatokat is, amelyekből a keresetindításra való jogosultság megállapítható;

a keresetlevélhez az előadott adatokat igazoló okiratokat mellékelni kell. A per megindításáról a keresetlevél egy példányának megküldésével az ügyészt is értesíteni kell. A keresetlevelet akkor is idézés kibocsátása nélkül (Pp. 130. §) kell elutasítani, ha nyilvánvaló, hogy a felperes a kereset megindítására nem jogosult (Pp. 283. §).

A per tárgyalásáról a fél kérelmére a nyilvánosságot akkor is ki lehet zárni, ha ez a fél érdekében szükséges. A felperes keresetétől az eljárás bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is elállhat (Pp. 284. §.).

A bíróság köteles a feleket, ha a származásban közvetlenül érdekelték (apa, anya, ennek férje vagy volt férje), személyesen meghallgatni; a bíróság akként is rendelkezhetik, hogy egyik fél a másik meghallgatásánál ne legyen jelen (Pp. 285. §). Ha a személyes megjelenésre idézett fél a tárgyaláson nem jelenik meg vagy a bíróság felhívására nem nyilatkozik, vele szemben a Pp. 185. § rendelkezéseit kell alkalmazni (Pp. 299. § 1. bek.) (költségben marasztalás és pénzbírság — elővezetés).

Azok a rendelkezések, amelyek a jogról való lemondásnak, az elismerésnek és a beismerésnek hatályát határozzák meg (Pp. 4. §, 163. § 2. bek.) a perben nem alkalmazhatók (Pp. 286. § 1. bek.).

A tanú a Pp. 170. § 1. bekezdésének a) pontja alapján, a tanúként kihallgatott orvos pedig ugyane rendelkezés c) pontja alapján a tanúságtételt nem tagadhatja meg (Pp. 286. § 2. bek.).

A gyermek anyját, ha a perben félként vagy beavatkozóként nem vesz részt, tanúként kell kihallgatni; kihallgatása csak akkor mellőzhető, ha cselekvőképtelen vagy kihallgatásának más elháríthatatlan akadálya van (Pp. 299. § 2. bek.).

Ha a bíróság véroportvizsgálatot rendel el, a vizsgálathoz szükséges vér vételének tűrésére bármelyik érdekeltet kötelezheti. Ha az érdekelt a kijelölt orvossal vérvétel céljából nem jelenik meg vagy a vérvételt nem engedi meg, vele szemben a Pp. 185. § rendelkezéseit kell megfelelően alkalmazni, azzal az eltéréssel, hogy elővezetésnek helye nincs. Ugyanez a rendelkezés irányadó a tizenhatodik életévét még be nem töltött gyermek törvényes képviselőjével szemben is, ha a gyermeket vérvétel végett elő nem állítja vagy a vérvételt ő nem engedi meg (Pp. 300. §).

Előzetes bizonyításnak a Pp. 207. §-ában meghatározott előfeltételek hiányában is helye van. (Pp. 301. §).

Ha helye lehet annak, hogy az alperes a gyermeket teljes hatályú nyilatkozattal a magáénak ismerje el, az apaság megállapítására irányuló perben őt erre az első tárgyaláson és a bizonyítás lefolytatása után is figyelmeztetni kell. Ha az apa a gyermeket magáénak ismeri el, az ezzel kapcsolatos eljárást a Pp. 298. §-a részletesen szabályozza. Ilyen eljárás lefolytatása után az anyakönyvvezető értesítéseig a pert fel kell függeszteni. Ha az apát az anyakönyvbe bejegyezték, a pert meg kell szüntetni. Ha az elismerő nyilatkozat alapján az apát az anyakönyvbe nem jegyzik be és az ennek okául szolgáló hiány nem pótolható, a bíróság a per felfüggesztését megszünteti és a tárgyalást folytatja (Pp. 298. §).

A bíróság az apaság megállapítása iránti perben hivatalból vizsgálja, hogy ideiglenes intézkedésre van-e szükség (7/1953. M. T. sz. rendelet 5. §). A bíróság ezekben a perekben soronkívül jár el. Minden beadványt az érkezés napján el kell intézni, a tárgyalást legkésőbb nyolc napra kell kitűzni. Az állami szervek (hatóságok, hivatalok, intézetek stb.) és vállalatok a bíróságnak

hozzájuk intézett megkeresései, illetőleg rendelkezései tárgyában soronkívül kötelesek intézkedni (7/1953. M. T. sz. rendelet 8. §). Származás megállapítása iránti perben a bíróság a tárgyalás elhalasztása esetén a szükséghez képest ideiglenesen határoz a kiskorú gyermek elhelyezése és tartása felől (Pp. 287. §).

Ha a pernek akár első, akár folytatolagos tárgyalását az alperes mulasztja el, a mulasztás következményeit nem lehet alkalmazni. A felperes mulasztása esetében a bíróság a pert megszünteti, ha azonban az ügyész a felperes, hivatalból új határmapot tűz ki. Az eljárás szünetelésének sem mulasztás esetében, sem megegyezés alapján nincs helye (Pp. 288. §).

A családi jogállás megállapítása iránt indított kereset folytán hozott ítélet mindenki vel szemben hatályos (Csjt. 45. §).

Az elsőfokú bíróság ítéletét az ügyésszel akkor is közölni kell, ha a perben nem vesz részt és az ügyész az ítélet ellen ilyenkor is fellebbezéssel élhet. Az elsőfokú bíróság a keresetnek helyt adó ítéletét — jogerőre emelése után — közli az illetékes anyakönyvvezetővel (Pp. 290. §).

A fentiekben a Pp. 276—292. §-ának alkalmazása a Pp. 293. §-ának rendelkezésén, a házasság érvénytelenítése iránti per szabályainak alkalmazása pedig a Pp. 293. §-a által alkalmazni rendelt Pp. 276. § 3. bek. rendelkezésén alapszik.

A Csjt. hatálybalépése után családi jogállás megállapítása iránt indított perre akkor is a Csjt. rendelkezéseit kell alkalmazni, ha a gyermek a Csjt. hatálybalépése előtt született; az azonban, aki az 1946. XXIX. törvény hatálybalépésének napján (1947. június 1.) nagykorúságát már elérte, az apaság megállapítása iránt a Csjt. alapján sem indíthat keresetet (1952. 23. tvr. 56. § 2. bek.).

Az apasági és az apaság vélelmének megtámadása iránti pereket a Pp. 85. §-ának 1. bekezdésében megállapított költségmentesség szempontjából a fél és szülője között folyó pernek kell tekinteni. Ebből következik, hogy a perben a gyermeket megillető költségmentességet kizárólag a gyermek jövedelmi és vagyoni viszonyai alapján kell megállapítani és nem az apaként megjelölt személy, sem pedig az anya vagyoni viszonyait nem kell figyelembe venni. A gyermek jövedelmi és vagyoni viszonyainak igazolása csak akkor szükséges, ha a bíróságnak a költségmentesség engedélyezése tekintetében aggálya van (11/1953. I. M. IV./1. számú közlemény):

II. Szülői felügyelet megszüntetése, illetve ennek hatályon kívül helyezése iránti perek

A szülői felügyelet megszüntetése iránt a másik szülő, visszaállítás iránt pedig bármelyik szülő indíthat keresetet. Ezenfelül mindkét esetben keresetre jogosult a gyermek, a gyámhatóság és az ügyész is (Csjt. 91. § 1. bek.).

A szülői felügyelet megszüntetése iránt a keresetet az ellen a szülő ellen kell megindítani, akinek szülői felügyeletét megszüntetni kívánják. A szülői felügyelet visszaállítás iránt az ellen kell pert indítani, akinek keresete folytán a bíróság a szülői felügyelet megszüntetését kimondotta; ha ez már nem él, a pert a gyámhatóság által kirendelt ügygondnok ellen kell megindítani (1952. 22. tvr. 13. §).

A teljesen cselekvőképtelen szülő és gyermek helyett a gyámhatóság hozzájárulásával a törvényes képviselő indíthat keresetet (Csjt. 91. § 2. bek.).

A perben korlátoltan cselekvőképes fél teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik (Pp. 278. §). A cselekvőképességében korlátozott szülő és gyermek a keresetet törvényes képviselője hozzájárulásával indíthatja meg (Csjt. 91. § 2. bek.).

Ha a félnek nincs perbeli cselekvőképessége és közte, valamint törvényes képviselője között érdekellentét áll fenn, a bíróság a fél képviselőjére ügygondnokot rendel ki (Pp. 281. §).

A más által megindított perbe az, aki a per megindítására maga is jogosult lett volna, a félnek pertársaként beléphet (Pp. 279. § 1. bek.).

A perbe beavatkozásnak helye nincs (Pp. 279. § 2. bek.), kivéve a szülőt, aki bármelyik félhez beavatkozásként csatlakozhatik (Pp. 302. § a) pont). Ha a visszaállítás iránt nem az a szülő indít keresetet, akinek felügyeleti jogát megszüntették, ezt a szülőt a perben külön bejelentés nélkül is a felperes melletti beavatkozás joga megilleti (1952 : 22. tvr. 13. §). A tárgyalás kifizéséről a perben félként részt nem vevő szülőt a keresetlevél egy példányának megküldésével értesíteni kell és egyben figyelemztetni kell beavatkozási jogára (Pp. 302. § c) pont).

A kereset összekapcsolható az ugyanazon szülő más gyermeke feletti szülői felügyelet megszüntetésére, illetve helyreállítására irányuló keresettel, a gyermek elhelyezésére és tartására irányuló keresettel vagy a szülő gondnokság alá helyezésére irányuló keresettel; más keresetet a szülői felügyelet megszüntetésére, illetve helyreállítására irányuló keresettel összekapcsolni nem lehet (Pp. 302. § b) pont, 303. §).

Ha szülői felügyelet megszüntetése, illetve helyreállítása iránt per van folyamatban, kizárólag annak bírósága előtt indítható ugyanazon szülő ugyanazon gyermeke feletti felügyeletének megszüntetése, illetve helyreállítása iránt kereset (Pp. 277. § 3. bek.).

A per a megyei bíróság hatáskörébe tartozik. A szülői felügyelet megszüntetése iránti perre a Pp. 29. §-a szerinti bíróság bír illetékességgel, de ha ennek alapján a pernek nem volna illetékes belföldi bírósága, a budapesti Fővárosi Bíróság illetékes a perre (Pp. 277. § 2. bek.). A szülői felügyeletet megszüntető határozat hatályon kívül helyezése iránti perre kizárólag az a bíróság illetékes, amely a megtámadott határozatot hozta (Pp. 303. §).

Az ügyész a per iratait a perbe való belépés nélkül is bármikor megtekintheti. A bíróság az ügyéssel kérelmére közli a perben hozott mindazokat a határozatokat, amelyeket a feleknek írásban kézbesített (Pp. 279. § 3. bek.).

A fél aláírását vagy kézjegyét a per vitelére szóló meghatalmazáson közjegyzőileg hitelesíttetni kell (Pp. 279. § 4. bek.).

A perben a Pp. 127. § alkalmazásának helye nincs (Pp. 281. § 2. bek.).

A keresetlevélben elő kell adni tüzetesen a szülői felügyelet megszüntetésének, illetve a megszüntetés hatálytalansításának okait, valamint a szükséghez képest azokat az adatokat is, amelyekből a keresetindításra való jogosultság megállapítható: a keresetlevélhez az előadott adatokat igazoló okiratokat mellékelni kell. A per megindításáról a keresetlevél egy példányának megküldésével az ügyészt is értesíteni kell. A keresetlevelet akkor is idézés kibocsátása nélkül (Pp. 130. §) kell elutasítani, ha nyilvánvaló, hogy a felperes a kereset megindítására nem jogosult (Pp. 283. §).

A tárgyalásról a fél kérelmére a nyilvánosságot akkor is ki lehet zárni, ha ez a fél érdekében szükséges. A felperes a keresetétől az eljárás bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is elállhat (Pp. 284. §).

A bíróság köteles a szülőket személyesen megkérni, éspedig azt a szülőt is, aki a perben sem félként, sem beavatkozásként nem vesz részt. A bíróság akként is rendelkezhetik, hogy az egyik szülő a másik meghallgatásánál ne legyen jelen. A személyes meghallgatást mellőzni kell, ha a szülő elmebeteg, ha a bíróság előtt idézésre nem jelenik meg, vagy külföldön avagy ismeretlen helyen tartózkodik, illetőleg meghallgatása más elháríthatatlan akadályba ütközik (Pp. 285. §, 1952 : 22. tvr. 13. §).

Azok a rendelkezések, amelyek a jogról való lemondásnak, az elismerésnek és a beismerésnek hatályát határozzák meg (Pp. 4. §, 163. § 2. bek.) a perben nem alkalmazhatók. A perben, a tanú a Pp. 170. § 1. bekezdésének a) pontja alapján a tanúként kihallgatott orvos pedig ugyane rendelkezés c) pontja alapján a tanúságtételt nem tagadhatja meg (Pp. 286. §).

Ha a kiskorú gyermek érdekében a szülői felügyelet sürgős megszüntetése szükséges, a bíróság azt a szülői felügyelet megszüntetése iránt indított perben vagy a keresetindításra jogosultak valamelyikének külön kérelmére már a per megindítása előtt hozott ideiglenes intézkedéssel is elrendelheti. Az ideiglenes intézkedés fellebbezésre tekintet nélkül végrehajtható. A bíróság az ideiglenes intézkedést bármikor hatályon kívül helyezheti: Ha az ideiglenes intézkedést a per megindítása előtt kérték és a kérelmet előterjesztő fél a szülői felügyelet megszüntetésére irányuló keresetet az ideiglenes intézkedés közlésétől számított harminc nap alatt nem indítja meg, erről a bíróság a többi keresetre jogosultat értesíti s ha ettől számított további harminc nap alatt sem indítanak keresetet, az ideiglenes intézkedést hatályon kívül helyezi (1952 : 23. tvr. 13. §).

A bíróság a tárgyalás elhalasztása esetén a szükséghez képest ideiglenesen határoz a kiskorú gyermek elhelyezése és tartása felől (Pp. 287. §).

Ha a gyermek akár első, akár folytatólagos tárgyalás az alperes mulasztja el, a mulasztás következményeit nem lehet alkalmazni. A felperes mulasztása esetében a bíróság a pert megszünteti, ha azonban az ügyész a felperes, hivatalból új határnapot tűz ki. Az eljárás szünetelésének sem mulasztás esetében, sem meggyőzés alapján nincs helye (Pp. 288. §).

Az ítélet mindenkiel szemben hatályos (Csjt. 91. § 3. bek.).

Ha a bíróság a szülői felügyeletet a szülő mindegyik gyermeke tekintetében megszüntette, a megszüntető határozat hatálya kihat a később született gyermeke is (Csjt. 89. § 3. bek.).

A szülői felügyelet megszüntetése, illetőleg szünetelése esetén a szülő és a gyermek érintkezésének módját (Csjt. 93. §) a felek bírói egységben is szabályozhatják (1952 : 23. tvr. 14. §).

A fentiekben a Pp. 276–292. §-ának alkalmazása a Pp. 302. §-ának rendelkezésén, a házasság érvénytelenítése iránti per szabályainak alkalmazása pedig a Pp. 302. §-a által alkalmazni rendelt Pp. 276. § 3. bek. rendelkezésén alapszik.

Ezen perekben a feleket kereseti (jövendő) és vagyoni viszonyaikra való tekintet nélkül teljes költségmentesség illeti meg (105/1952. M. T. sz. rendelet 20. §).

III. Gondnokság alá helyezés, illetve ennek megszüntetése iránti perek és perenkívüli eljárások

A gondnokság alá helyezést, ha ez a cselekvőképesség megszüntetését vagy korlátozását eredményezi, csak keresettel lehet kérni. A kereset megindítását a cselekvőképességet nem érintő gondnokság alá helyezés iránti eljárás folyamatban léte nem akadályozza (Pp. 304. §).

A gondnokság alá helyezés iránti keresetet a gondnokság alá helyezendő személy házastársa, egyenesági rokona, a gyámhatóság és az ügyész indíthatja (1952 : 23. tvr. 28. §). A pert a gondnokság alá helyezendő személy ellen kell indítani. A megszüntetés iránti pert maga a gondnokság alatt álló, a gondnok és azok indíthatják, akik a gondnokság alá helyezés iránti per megindítására jogosultak (1952 : 23. tvr. 32. § 2. bek.). Ezt a keresetet az ellen kell indítani, akinek keresete folytán a bíróság a gondnokságot elrendelte, ha pedig a gondnokság megszüntetését ez kéri, a gondnokot ellen ; ha az, akinek keresete folytán a bíróság a gondnokságot elrendelte, meghalt vagy ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodik, a keresetet a gyámhatóság által kirendelt ügygondnok ellen kell indítani (Pp. 312. § 1. bek.).

A korlátoltan cselekvőképes fél teljes perbeli cselekvőképességgel rendelkezik (Pp. 278. §). Ha a félnek nincs perbeli cselekvőképessége s közte, valamint törvényes képviselője között érdekellentét áll fenn, a bíróság a fél képviselőjére ügygondnokot rendel ki (Pp. 281. §). A szülő nem képviselheti gyermekét, ha ő maga vagy házastársa, egyenesági rokona avagy az ő törvényes képviselője alatt álló más személy a gyermekkel szemben ellenérdekű félként szerepel. (Csjt. 86. § 1. bek.).

A gondnokság alá helyezésre irányuló perben az alperes részére, a megszüntetési perben a felperesként felépő gondnokolt részére a tárgyalás kitűzésével egyidejűen a szükséghez képest ügygondnokot kell kirendelni (Pp. 307. §).

A más által indított perbe az, aki a per megindítására maga is jogosult lett volna, a felperes pertársaként beléphet (Pp. 305. §).

A perbe beavatkozásnak helye nincs. Az ügyész a per iratait a perbe való belépés nélkül is bármikor megtekintheti. A bíróság az ügyésszel kérelmére közli a perben hozott mindazokat a határozatokat, amelyeket a feleknek írásban kézbesített (Pp. 279. § 2., 3. bek.).

A kereset csupán ugyanazon személy gondnokság alá helyezésére vagy szülői felügyeletének megszüntetésére irányuló, valamint az ugyanazon személy gondnokságának megszüntetésére vagy szülői felügyelete megszüntetésének hatálytalanítására irányuló más keresettel kapcsolható össze (Pp. 306. §).

Ha gondnokság alá helyezés, vagy ennek megszüntetése iránt per van folyamatban, kizárólag annak bírósága előtt indítható az ugyanarra a személyre vonatkozó újabb gondnokság alá helyezési, illetve megszüntetési per (Pp. 277. § 3. bek.).

A fél aláírását vagy kézjegyét a per vitelére szóló meghatalmazáson közjegyzőileg hitelesíttetni kell (Pp. 279. § 4. bek.).

A perre a megyei bíróság bír hatáskörrel s a Pp. 29. §-a szerinti bíróság illetékes, de ha ennek alapján nem volna illetékes belföldi bírósága, a perre a budapesti Fővárosi Bíróság illetékes (Pp. 277. § 2. bek.).

A Pp. 127. § alkalmazásának helye nincs (Pp. 281. § 2. bek.).

A keresetlevélben a gondnokság alá helyezésnek, illetve a gondnokság megszüntetésének okát tüzetesen elő kell adni, valamint a szükséghez képest azokat az adatokat is, amelyekből a keresetindításhoz való jogosultság megállapítható ; a keresetlevélhez az előadott adatokat igazoló okiratokat mellékelni kell. A keresetlevél egy példányának megküldésével a per megindításáról az ügyészt is értesíteni kell. A keresetlevelet akkor is idézés kibocsátása nélkül (Pp. 130. §) kell elutasítani, ha nyilvánvaló, hogy a felperes a kereset megindítására nem jogosult (Pp. 283. §).

A per tárgyalásáról a fél kérelmére a nyilvánosságot akkor is ki kell zárni, ha ez a fél érdekében szükséges: A felperes keresetétől az eljárás bármely szakában az alperes hozzájárulása nélkül is elállhat. (Pp. 284. §).

A bíróság köteles a gondnokság alá helyezési ügyben az alperest, a megszüntetési ügyben a gondnokoltat személyesen meghallgatni. Ha a személyes megjelenésre idézett fél nem jelent meg, a bíróság elrendelheti az elővezetését, egyéb kényszereszközök alkalmazásának azonban helye nincs (Pp. 308. § 1. bek.).

Ha az alperes, illetve a gondnokság alá helyezett elmeállapotának szakértői megvizsgálására és ezzel kapcsolatban hosszabb ideig tartó megfigyelésre van szükség, a bíróság elrendelheti, hogy a fél legfeljebb két hónapi időtartamra megfelelő gyógyintézetben helyeztessék el ; az erre vonatkozó határozat ellen külön fellebbezésnek van helye (Pp. 308. § 2. bek.).

Azok a rendelkezések, amelyek a jogról való lemondásnak, az elismerésnek és a beismerésnek a hatályát határozzák meg (Pp. 4. § 163. § 2. bek.), a perben nem alkalmazhatók. A tanú a Pp. 170. § 1. bekezdésének a) pontja alapján, a tanúként kihallgatott orvos pedig ugyane rendelkezés c) pontja alapján a tanúságtételt nem tagadhatja meg (Pp. 286. §).

Ha a gondnokság alá helyezés előfeltétele megfelelően valószínűsítve van, a bíróság az alperest a tárgyalás kitűzésével egyidejűen vagy a tárgyalás folyamán ideiglenesen gondnokság alá helyezheti. A határozat ellen külön fellebbezésnek van helye, de azt a bíróság előzetesen végrehajthatónak nyilváníthatja. A gondnokság alá helyezést elrendelő ítélettel kapcsolatban a Pp. 309. §-ában előírt és alant ismertetendő rendelkezéseket az ideiglenes gondnokság alá helyezés esetében is megfelelően alkalmazni kell (Pp. 307. § 2. bek.). Az ideiglenes gondnokság alá helyezést kimondó jogerős vagy végrehajtható határozatnak a gondnokság alá helyezést kimondó jogerős bírói ítélet hatályával azonos hatálya van (1952 : 23. tvr. 30. §).

A korlátolt cselekvőképességgel járó gondnokság, valamint a cselekvőképességet kizáró gondnokság alá helyezés iránt indított perben az alperes ingatlan vagyosára bármelyik fél kérelmére zárlatot kell elrendelni ; ha a gondnokság alá helyezés valószínűnek mutatkozik és annak veszélye fenyeget, hogy az alperes ingatlan vagyonát nem megfelelően kezeli, szükség nélkül megterheli vagy elidegeníti. A zárlat elrendeléséről hirdetményt kell kibocsátani s azt tizenöt napra ki kell függeszteni a bíróság, valamint az alperes lakóhelye szerint illetékes községi (városi, városi kerületi) tanács hirdetőtáblájára. A zárlat hatálya a hirdetménynek a bíróság hirdetőtáblájára történt kifüggesztését követő napon kezdődik. A zárgoninokot a gyámhatóság rendeli ki ; Egyébként a zárlatra a végrehajtás során elrendelt

zárlat szabályait kell megfelelően alkalmazni (1952 : 23 tvr. 29. §.).

A bíróság a perben a tárgyalás elhalasztása esetén a szükséghez képest ideiglenesen határoz a kiskorú gyermekek elhelyezése és tartása felől (Pp. 287. §).

Ha a pernek akár első, akár folytatólagos tárgyalását az alperes mulasztja el, a mulasztás következményeit nem lehet alkalmazni. A felperes mulasztása esetében a bíróság a pert megszünteti, ha azonban az ügyész a felperes, hivatalból új határmapot tűz ki. Az eljárás szünetelésének sem mulasztás, sem megegyezés alapján helye nincs (Pp. 288. § 1., 3. bek.).

Az alperes gondnokság alá helyezését rendelő jogerős ítéletet az elsőfokú bíróság a gondnok kirendelése s az esetleg szükséges egyéb intézkedések megtétele végett közli a járási, illetőleg városi (kerületi) tanács végrehajtóbizottságával. Ha az alperesnek ingatlana van, az elsőfokú bíróság hivatalból intézkedik a gondnokság alá helyezés telekkönyvi feljegyzése iránt. A gondnokság alá helyezést be kell vezetni a gondnokoltakról a megyei bíróság által vezetett betűsoros névjegyzékbe, az erről kibocsátott hirdetményt pedig tizenöt napra ki kell függeszteni a bíróság hirdetőtáblájára, valamint a gondnokolt lakóhelyén a helyi tanács hirdetőtáblájára. A gondnokság alá helyezés hatálya a gondnokság alá helyezésre vonatkozó hirdetménynek, ha pedig a gondnokolt ellen már korábban zárlatot rendeltek el, az erre vonatkozó hirdetménynek a bíróság hirdetőtábláján való kifüggesztését követő napon kezdődik (Pp. 309. §). A gondnokság megszüntetését kimondó ítéletre ugyanezen rendelkezések irányadók azzal, hogy a gondnokság megszüntetését annál a megyei bíróságnál kell a névjegyzékbe bevezetni, amely a gondnokság alá helyezést elrendelte (Pp. 312. § 2. bek.).

A cselekvőképességet nem érintő gondnokság alá helyezést, valamint ennek megszüntetését a megyei bíróságon kereset nélkül kell kérni. Gondnokság alá helyezési kérelmet a gondnokság alá helyezendő házastársa, egyenesági rokona vagy a volt lakóhelye szerint illetékes községi (városi, városi kerületi) tanács végrehajtóbizottsága terjeszthet elő (1952 : 23. tvr. 31. § 2. bek.), megszüntetését pedig a gondnokság alá helyezett vagy az kérheti, aki a gondnokság alá helyezést eredetileg kérte (1952 : 23. tvr. 32. § 3. bek.).

A kérvényben (megkeresésben) a gondnokság alá helyezésnek, illetve megszüntetésének okát tüzetesen elő kell adni, a kérelmezési jogosultságot pedig igazolni kell (Pp. 310., 312. § 3. bek.).

Az eljárásra a megyei bíróság bír hatáskörrel, s a Pp. 29. §-a szerinti bíróság illetékes, ha pedig ilyen belföldi bíróság nem volna, a budapesti Fővárosi Bíróság (Pp. 277. § 2. bek.). A korlátozottan cselekvőképes fél teljes eljárásbeli cselekvőképességgel rendelkezik (Pp. 278. §). A kérelmet akkor is el kell utasítani (Pp. 130. §), ha nyilvánvaló, hogy a kérelmező az eljárás megindítására nem jogosult (Pp. 283. § 4. bek.). A gondnokság alá helyezést elrendelő jogerős határozatot az elsőfokú bíróság a gondnok kirendelése s az esetleg szükséges egyéb intézkedések megtétele végett közli a járási, illetőleg a városi (kerületi) tanács végrehajtóbizottságával. Ha a gondnokság alá helyezettnek ingatlana van, az elsőfokú bíróság hivatalból intézkedik a gondnokság alá helyezés telekkönyvi feljegyzése iránt. A gondnokság alá helyezést be kell vezetni a gondnokoltakról a megyei bíróság által vezetett betűsoros névjegyzékbe, az arról kibocsátott hirdetményt pedig tizenöt napra ki kell függeszteni a bíróság hirdetőtáblájára, valamint a gondnokolt lakóhelyén a helyi tanács hirdetőtáblájára. A gondnokság alá helyezés hatálya a gondnokság alá helyezésre vonatkozó hirdetménynek a bíróság hirdetőtábláján való kifüggesztését követő napon kezdődik (Pp. 309. §). A gondnokságot megszüntető határozatra ezen rendelkezések megfelelően alkalmazandók (Pp. 312. § 3. bek.).

A bíróság végzéssel határoz, egyébként a határozatokra és a fellebbezésre vonatkozó rendelkezései az irányadók (Pp. 311. § 2. bek.).

A gondnokság akkor is megszűnik, ha a gondnokoltat a bíróság utóbb a cselekvőképességet érintő gondnokság alá helyezte (Pp. 312. § 4. bek.).

A fentiekben a Pp. 276—292. §-ának alkalmazása a Pp. 304. § 2. bek. és 311. § 1. bekezdésének rendelkezésén alapszik.

*

Ha külön törvény vagy a magyar állam által kötött nemzetközi megállapodás másként nem rendelkezik, magyar állampolgár I., II., III. alatti perében a magyar bíróságok joghatósága kizárólagos (1952 : 22. tvr. 15. §):

Faragó László

Megjelent!

TANULMÁNYOK

AZ ÁLLAM ÉS JOG KÉRDÉSEI KÖRÉBŐL

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának kiadványai, I. sz. *Világhy Miklós* előszavával, *Móra M.* szerkesztésében.

Samu M.: A szocialista törvényesség és a munkás-paraszt szövetség. *Nándori P.*: A Szovjetunió harca a leszerelésért. *Weiss E.*: Kérdések a kötelemszegésről. *Albrecht L.*: Áruterelés — áruforgalom — termelési szerződés. *Király T.*: Kihágások a magyar jogban. *Asztalos T.*: A polgári jog tárgya. *Berényi S.*: A szocialista államigazgatás kérdései az államigazgatási jogviszonnyal kapcsolatban. *Szatmári L.*: Az államigazgatási jog rendszere. *Barát L.*: Az alapelvek érvényesülése a harmadik személyek szovjet polgári perbeli szabályozásában. *Szemenyei L.*: Az ügyész polgári perbeli részvétele. *Tóth I.*: A Tanácsköztársaság munkajogi jogalkotása. *Nagy T.*: A Tanácsköztársaság pénzügyi joga. *Csizmádia A.*: Az 1848—49. évi népképviseleti országgyűlés *Nagy I.*: Az egyetemi ifjúság 1848-ban. *Révész L.*: Hare a katonállítás köréből a jobbágytársadalomban. *Brósz R.*: Ius patronatus.

Döntőbizottsági és bírói határozatok végrehajtása állami szervek és vállalatok, valamint szövetkezetek ellen

1. A szocialista szervezetek között keletkezett vagyoni viták eldöntése a döntőbizottságok és — a jogszabályokban meghatározott körben — a rendes bíróságok feladata. A vitában álló felek azonban kötelesek a viták elintézését döntőbizottsági (bírói) eljárás nélkül megkísérelni. Evégből a fél köteles a vitás kérdésben eloglalt álláspontját a vele szembenálló féllel írásban részletesen közölni, az pedig köteles erre nyolc nap alatt írásban a teljes tényállásra kiterjedő részletes választ adni. Ezt a levélváltást mellőzni lehet, ha a felek a köztük felmerült véleményeltérésről közös jegyzőkönyvet vesznek fel.¹

Hasonló rendelkezések érvényesek a kötbérigény tekintetében is.

A vita döntőbizottsági eljárás nélkül oly módon is intézhető, hogy a fél felett felügyeletet gyakorló miniszter a másik érdekelt minisztériumot kéri fel intézkedésre.²

Állami vállalatok (trösztök, központok, egyesületek stb.), továbbá kisipari szövetkezetek és földművesszövetkezetek az egymás között áruszállításból vagy más szolgáltatásból eredő, 500 forintot meghaladó követelést beszedési megbízással kötelesek érvényesíteni. Nem vonatkozik ez a rendelkezés a kötbér, kamat és kártérítés címén fennálló követelésekre. Ha ilyen fél a döntőbizottsághoz vagy a bírósághoz fordul anélkül, hogy előzőleg megkísérelte volna követelésének beszedési megbízás útján való érvényesítését, a döntőbizottság (bíró) a keresetet visszautasítja, sőt rendbírság kiszabását is kezdeményezheti.

Mint az előbb elmondottakból kitűnik, a döntőbizottsági (bírói) eljárás nem szabályoz az említett szervek közti vagyoni viták elintézésénél; ellenkezőleg, az állami és a tervfegyelem megkívánja, hogy ezek a szervek a köztük keletkező vitákat közös egyetértéssel, a népgazdaság érdekeinek messzemenő figyelembevételével lehetőleg maguk intézzék el és csak akkor forduljanak az említett hatóságokhoz, ha az elintézésnek más módját már sikertelenül megkísérelték.

Ha ezt az elvet az állami szervek közti vagyoni viták elintézésére (eldöntésére) nézve felállíthatjuk, még fokozottabb mértékben áll ez a döntőbizottságok és rendes bíróságok határozatainak végrehajtása tekintetében: kívánatos, hogy az állami szervek az említett határozatokban rájuk rótt kötelezettségeknek minden külön kényszerítő rendszabály nélkül elegendő legyenek. Hogy ez mennyiben történik így és hogy mennyiben kerül sor a végrehajtásra nézve érvényben levő jogszabályok alkalmazására, azt a következőkben fogjuk kifejtetni.

Végrehajtásnak általában valamely akarat megvalósulását nevezzük. Hatósági (bírói) végrehajtáson a hatóságnak (bíró) az azt a tevékenységét értjük, amely arra irányul, hogy a hatóság (bíró) valamely, a törvénynek megfelelő magatartást vagy állapotot kikényszerítsen.³ Hogy a törvény az adott esetben milyen magatartást vagy állapotot követel meg, a jog-

vitában, perben, illetőleg az azt befejező határozatban kerül felismerésre; emellett helytelen volna, ha azt gondolnák, hogy minden pert szükségképpen végrehajtás követ vagy követhet (így pl. a megállapításra irányuló pert nem követheti végrehajtás), másrészt a végrehajtást sem előzi meg szükségképpen per (mert pl. végrehajtásnak lehet helye különféle okiratok, az ú. u. végrehajtható (köz-) okiratok alapján is).

A szocialista szervezetek elleni végrehajtás céljában különbözik az egyébkénti végrehajtástól. Itt a cél nem csupán annak elérése, hogy a hatóság (bíró) által előírt állapot bekövetkezzék (vagy egyszerűbb kifejezéssel élve: hogy a hitelező hozzájuthasson a pénzéhez), hanem annak a biztosítása is, hogy az érintett állami szervek a tőlük megkövetelhető fegyelmezettséget tanúsítsák.

2. A közületi jogviták tárgyában — rövid idővel az iparvállalatok állami tulajdonba vétele után — először a Gazdasági Főtanács 1274/1948. G. F. határozata (G. F. Határozatok Tára 1948. évi 23. szám), majd pedig az állami és közületi jogviták eldöntésére hivatott egyeztető bizottságok szervezéséről szóló 9830/1948. (IX. 28.) Korm. sz. rendelet intézkedett. Egyik jogszabály sem tartalmaz még rendelkezést abban a tekintetben, hogy az egyeztető bizottságok határozatait milyen módon kell végrehajtani. Nyilván abból a helyes feltevésekből indultak ki, hogy a pénzfizetésben vagy az egyébként marasztalt állami szerv a marasztaló határozatban foglaltaknak önként is elegendő tesz.

Ezen a téren az első rendelkezést a Gazdasági Főtanács 2.800/1949. G. F. sz. határozata (G. F. Határozatok Tára 1949. évi 9. szám), majd ezt követően a közületi jogviták eldöntésére szervezett egyeztető bizottságok eljárásáról szóló 2.850/1949. (III. 29.) Korm. sz. rendelet 15. §-a tartalmazta. A rendeletnek, amikor az egyeztető bizottságok által állami szervek ellen hozott marasztaló határozatok végrehajtása felől kívánt intézkedni, oly megoldást kellett találnia, amely az akkor már kialakulóban levő állami vállalatok pénzgazdálkodás szempontjainak lehetőleg teljes összhangban van. Kizártnak látszott tehát, hogy a rendes végrehajtási eljárás szabályait akár valamilyen átalakított, a különleges szempontokhoz alkalmazkodó alakban, fel lehetett volna használni. Ellenkezőleg: a végrehajtásnak a lehető legkevesebb zavart kellett okoznia, amellet, hogy a kívánt célt, a marasztalás teljesítését, el kellett érni.

A rendelet mindenekelőtt különbséget tett abban a tekintetben, vajjon a marasztalás pénzfizetésre szól-e, vagy sem. Ha a marasztalás pénzfizetésre szól és a marasztalt állami szerv, a Magyar Nemzeti Bank egyeztetőbizottságába tartozik, az egyeztető bizottság az Üzemgazdasági Pénzügyi Bizottságot keresi meg a határozat végrehajtása iránt, ha pedig a marasztalt szerv az állam, a Bizottság az illetékes minisztérium költségvetési osztályát keresi meg a határozat foganatosítása végett, az utóbbi pedig a tett intézkedésről 30 nap alatt értesíti a Bizottságot. Látjuk, hogy mindkét esetben az eljárás célja az, hogy a marasztalási összeg beállítassék a marasztalt állami szerv költségvetésébe, illetőleg pénzügyi előirányzatába.

¹ 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 13. § (1) bek.

² 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. r. 13. § (2) bek.

³ Sárffy Andor: A végrehajtási eljárás jogszabályainak magyarázata, Budapest, 1938., 1. lap.

Arra nézve nincs intézkedés a rendeletben, hogy a marasztalási összeg tényleges kifizetése milyen módon történjék, és hogy mit tehet a jogosított, ha a fizetés kellő időben nem történik meg. Ezek a rendelkezések még a fegyelmi felelősségrevonásról sem intézkednek.

Ha a marasztalt fél nem tartozik a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe és nem is az állam, a rendelet szerint annak felelős vezetője köteles a határozat végrehajtására, mégpedig olyan módon, mintha azt a felügyeletet gyakorló miniszter hozta volna. Ha a marasztalt a bizottság határozatát nem hajtja végre, a jogosított panasszal fordulhat a bizottsághoz, az pedig a határozat végrehajtása és az esetleges fegyelmi eljárás megindítása iránt az illetékes minisztert keresi meg.

Igy tehát elsősorban látjuk a fegyelmi felelősség kimondását a marasztaló határozat végrehajtásáért. A Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe tartozó vállalatok és intézmények, valamint az állam ellen hozott marasztaló határozatok végrehajtását azonban még ilyen fegyelmi jellegű intézkedések sem biztosítják.

Mint a fentiekből kitűnik, a 2850/1949. (III. 29.) Korm. sz. rendelet abból az alapvető gondolatból indul ki, hogy az állami vállalatok egymásközi viszonyában a marasztaló határozatoknak bírói végrehajtása útján való érvényesítésére nem kerülhet sor.¹

A magánfél ellen az egyeztető bizottságok által hozott marasztaló határozatok végrehajtása a rendes bírói végrehajtás szabályai szerint történik; ennek a kérdésnek a taglalása azonban kívül esik fejtegetésünk körén.

A 2850/1949. (III. 29.) Korm. sz. rendelet módosítása és kiegészítése tárgyában kiadott 94/1950. (III. 31.) M. T. sz. rendelet több tekintetben változást hozott. Mindenekelőtt módosította a rendelet 15. §-ának (1) bekezdését. Ezen túl abban az esetben, ha a marasztalt fél a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe tartozik, a bizottság (az új rendelet szerint most már nem Egyeztető Bizottság, hanem Döntőbizottság) pénz fizetésére szóló marasztalás esetén az Üzemgazdasági Pénzügyi Bizottságot nem keresi meg, hanem a bizottság határozatát a Magyar Nemzeti Bank foganatosítja.

Arról, hogy ez a foganatosítás miként megy végbe, a rendelet maga nem intézkedik. A rendelet kiadása után azonban csakhamar az a gyakorlat alakult ki, hogy abban az esetben, ha mindkét — tehát nemcsak a marasztalt — fél a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe tartozik, a kedvezményezett azonnali beszédési megbízást nyújtott be a Bankhoz és a Bank ennek alapján a marasztalási összeget a marasztalt fél egy számlájára írta át.²

A kötelezett fél az alatt a nyolc nap alatt, amelyet a döntőbizottság erre a célra engedélyez, gondoskodhatott a Vállalati Pénzügyi Bizottság útján arról, hogy egy számláján a szükséges fedezet meglegyen; a Magyar Nemzeti Bank azonban a marasztalási összeget a kötelezett fél egy számlájára terhelve akkor is kiegyenlítette, ha azon fedezet nem volt, legfeljebb a kötelezett félnek ú. n. kényszerbitelt nyújtott.

Ha csak a marasztalt fél tartozott a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe, a határozat végrehajtása iránt a döntőbizottság közvetlenül a Bankot kereste meg és az a megkeresés alapján egyenlített ki a maraszt-

talási összeget a marasztalt fél egy számlájára terhelve, esetleg ugyancsak kényszerhitel nyújtása révén.

Az állam ellen hozott marasztaló határozatok végrehajtása terén a 94/1950. (III. 31.) M. T. sz. rendelet változást nem hozott. Új rendelkezések vannak azonban arra az esetre, ha a marasztalt fél nem tartozik a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe és nem is az állam. Az a korábbi rendelkezés, hogy a marasztalt állami szerv felelős vezetője köteles a határozat végrehajtására, megmarad; a döntőbizottságok az új rendeletet követően hozott határozataikban rendszerint arra is kötelezték a marasztalt állami szervet, hogy ha a határozat végrehajtására pénzügyi fedezete nincs, az erre a célra szükséges hitelt a pénzügyminisztertől kérje és az igénylés megtörténtéről a határozat közlésétől számított 5 nap alatt értesítse a döntőbizottságot.¹ Míg a korábbi rendelkezések szerint abban az esetben, ha a marasztalt fél a bizottság határozatát nem hajtotta végre, a jogosított panasszal fordulhatott a bizottsághoz, addig az új rendelkezések értelmében a jogosított köteles ilyen panaszt előterjeszteni. A bizottság a panasz alapján a határozat végrehajtása iránt az illetékes minisztert keresi meg, a miniszter pedig — amellet, hogy a határozat végrehajtása iránt intézkedik — a mulasztó fél ellen ezer forintig terjedhető pénzbírságot szabhat ki. A bírsággal sújtott szerv vezetője köteles a végrehajtás elmaradásáért felelős személy kiletét megállapítani és ellene a fegyelmi eljárást lefolytatni. A bírságot egészben vagy részben át kell hárítani a fegyelmi eljárás során vétkesnek talált személyre.

Látjuk tehát: a fejlődésnek ezen a fokon a fegyelmi felelősség a biztosítéka az állami szerv ellen hozott, pénzfizetésben marasztaló határozat végrehajtásának.

3. A következő lépést a végrehajtási eljárás rendezése terén a döntőbizottsági eljárásról szóló 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet tette meg. Ennek a rendeletnek 41. §-a részletesen szabályozza a végrehajtást a marasztalás különféle eseteiben. Vegyük ezeket az eseteket sorjában.

A rendelet mindenekelőtt azokat az eseteket szabályozza, ha a marasztalás pénzfizetésre szól.

Ha a marasztalás pénzfizetésre szól és mind a jogosított, mind a kötelezett fél a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe tartozik, a jogosított a teljesítési határidő lejártától számított három nap alatt követelését — a határozat egy példányának csatolásával mellet — azonnali beszédési megbízással a Magyar Nemzeti Bank útján köteles érvényesíteni. A Bank késedelem esetén a jogosított terhére büntető kamatot — napi 1%-ot — számít fel.

A 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet kiadásakor csak az állami vállalatok (trösztök, központok, egyesületek stb.) tartoztak a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe, a szabályozás tehát eredetileg csak rájuk vonatkozott. A 109/1952. (XII. 31.) M. T. sz. rendelet alapján azonban a Magyar Nemzeti Bank 1953. évi január hó 1. napja óta a szövetkezetek számláit is vezeti, ezek tehát ezen időpont óta a Bank egy számlarendjébe tartoznak. Ezen az alapon a Magyar Nemzeti Bank a kisipari szövetkezetek és a földművelésszövetkezetek ellen hozott, pénzfizetésben marasztaló határozatoknak már az 1953. év eleje óta érvényt szerzett, a Bank Pénzforgalmi Igazgatósága pedig 62—1/1953. sz. körlevelével (Pénzügyi

¹ György Ernő: A közületi jogviták eldöntése, 109. lap.
² Szállítási szerződés és döntőbizottsági eljárás. A Közületi Döntőbizottság kiadványa. Budapest, 1950., 39. lap.

¹ Szállítási szerződés és döntőbizottsági eljárás. Összeállította a Közületi Döntőbizottság munkaközössége. Budapest, 1951., 45. l.

Közlöny 55. szám) a szövetkezetek közül egyelőre a kisipari szövetkezeteket (1953. október 1-től) és a földművelőszövetkezeteket (1953. október 15-től) bevonta a beszédési megbízási rendszerbe; ezektől az időpontoktól kezdve a döntőbizottsági határozatokat — amennyiben pénzfizetésre szóló marasztalást tartalmaznak — ezek ellen a szövetkezetek ellen is azonnali beszédési megbízással lehet — illetve kell — érvényesíteni. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok bevonásáról a beszédési megbízási rendszerbe később még megemlíkezzünk.

Az építési vállalatok egy számláit 1952. július hó 1. napja óta a Magyar Beruházási Bank vezeti; olyan esetben tehát, ha a jogosított fél építési vállalat, ez a döntőbizottsági határozaton alapuló azonnali beszédési megbízást akkor is a Magyar Beruházási Bankhoz köteles benyújtani, ha a másik — a kötelezett — fél számláját a Magyar Nemzeti Bank vezeti.

Itt említjük meg, hogy eltérően a beszédési megbízási rendszerben egyébként megállapított értékhatártól, az ilyen azonnali beszédési megbízások az 500 forintos értékhatár alatt is benyújthatók.

Ha a marasztalás pénzfizetésre szól és csak a marasztalt fél tartozik a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe, a határozat végrehajtása iránt a Bankot a döntőbizottság keresi meg. Ha a marasztalt fél számláját a Magyar Beruházási Bank vezeti, a döntőbizottság ez utóbbit keresi meg. Ha a marasztalási összeget beruházási hitel terhére kell megfizetni, a döntőbizottság a határozat foganatosítása végett ugyancsak a Magyar Beruházási Bankot, illetve — szövetkezet esetén, figyelemmel a 109/1952. (XII. 31.) M. T. sz. rendelet 1. §-ában foglaltakra — a Mezőgazdasági és Szövetkezeti Bankot keresi meg.

Míg az azonnali beszédési megbízások benyújtása rendszerint a jogosított fél számláját vezető bankfióknál (a számlavezető helynél) történik, a döntőbizottság megkereséseit az illetékes bank jogügyi osztályához küldi és ez intézkedik a számlavezető fióknál.

A kényszerhitelezésnek a pénzügyminiszter 6.130—E(5)—1951. (VIII. 17.) P. M. sz. rendeletével történt megszüntetése óta a Magyar Nemzeti Bank (és a Magyar Beruházási Bank) beszédési megbízásokat is csak fedezet esetén teljesít.

A 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet már említett 41. §-a aziránt is rendelkezik, hogy fedezethiány esetén a Bank a döntőbizottsági határozat alapján érvényesített követeléseket milyen sorrendben elégíti ki. Eszerint ezek a követelések a munkabéreket és az állami költségvetést illető követeléseket az amortizációs hányadokat és a Magyar Nemzeti Banknak, illetőleg a Magyar Beruházási Banknak hitelfolyósításból keletkezett esedékes követeléseit követő sorrendben elégíteni dök ki, de megelőzik a már korábban netán beérkezett egyéb igényeket.

Ha a marasztalt fél az állami költségvetés keretében gazdálkodik, különbséget kell tennünk aszerint, hogy áll-e rendelkezésére a határozat végrehajtására elegendő fedezet (hitel) vagy sem.

Ha elegendő hitele van, az állami költségvetés keretében gazdálkító szerv a határozatnak e hitel terhére elegendő tesz, sőt egyes esetekben a döntőbizottság határozatában megjelöli annak a számlának a számát, amelynek terhére a kiegyenlítésnek történnie kell.¹

Ha a marasztalt szerv a határozat végrehajtására elegendő fedezettel nem rendelkezik, a határozat keltétől számított 8 nap alatt köteles a fennálló rendelkezéseknak megfelelően hitelt (hitelelőrehozást, póthitelt) igényelni. A pénzügyminisztérium a rendeletben előírt rövid idő alatt köteles a hitel rendelkezésre bocsátása iránt intézkedni.

Az előző két bekezdésben foglaltakon kívül a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet semmiféle rendelkezést nem tartalmaz az állami költségvetés keretében gazdálkító szervek ellen hozott, pénzfizetésben marasztalt határozatok végrehajtása tekintetében. Mint látható, a korábbi rendeletben foglalt fegyelmi természetű intézkedések is elmaradtak, sőt még a jogosított félnek az a joga, illetőleg kötelezettsége sincs már meg, hogy abban az esetben, ha a marasztalt fél a döntőbizottság határozatát nem hajtotta végre, magához a bizottsághoz forduljon panasszal. (Hasonló rendelkezéssel azonban később a bírói határozaton alapuló végrehajtás során még találkozunk.)

A tapasztalat szerint az ilyen esetekben a jogosított felek panaszukkal a Magyar Nemzeti Bankhoz fordulnak, a Bank azonban — megfelelő jogszabályi felhatalmazás hiányában — a panasz alapján sem tudott a mulasztó ellen eljárni. A Bank Jogügyi osztálya ilyen esetekben legfeljebb azt tehetette — és a jogosítottak kérésére a legtöbb esetben meg is tette —, hogy a Bank illetékes fiókja útján érintkezésbe lépett a marasztalt állami szervvel és arra törekedett, hogy attól a marasztalási összeg kifizetésére irányuló megbízást szerezzon, annak birtokában pedig a döntőbizottsági határozatot — most már a marasztalt fél megbízásából — végrehajtotta.

Tulajdonképpen végrehajtásra a szóknak abban az értelmében, hogy az a döntőbizottsági határozatban foglaltaknak megfelelő állapotot kikényszerítse, a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ának hatálya alatt sem kerülhetett sor.

Ha a marasztalás *nem pénzfizetésre*, hanem például szerződéskötésre, dolgok átadására, szolgáltatásra stb. szól és a marasztalt fél a határozat rendelkezéseinek egyáltalán nem, vagy nem a megszabott idő alatt, vagy nem a megszabott módon tesz eleget, a határozat végrehajtásáról a jogosított kérelmére a marasztalt fél szerint illetékes miniszter gondoskodik.

A felügyeletet gyakorló miniszter a legtöbb esetben valóban gondoskodott arról, hogy a jogosított az öt döntőbizottsági határozat alapján megillető összegeket megkapja, az állami és a pénzügyi fegyelem, valamint a pénz forgási sebességéhez fűződő jelentős népgazdasági érdek megkövetelte azonban, hogy azokban a kis számú esetekben, ha a marasztalási összeg megfizetése kellő időben nem történt meg, a jogosított — aki rendszert ugyancsak állami szerv — olyan jogi eszköz birtokába jusson, amelynek segítségével a neki járó fizetés teljesítését biztosíthatja. Ennek a célnak a legjobban az azonnali beszédési megbízásnak ezen a téren való bevezetése felelt meg.

4. A Magyar Nemzeti Bank volt megbízva a döntőbizottságok pénzfizetésben marasztalt határozatainak végrehajtásával; így a legközvetlenebbül személhető a korábbi rendszer fogyatékosait és szüntelenül sürgette az azonnali beszédési megbízási rendszer meghonosítását minden olyan állami szerv viszonylatában, amelynek nála (vagy más pénztintézetnél) számlája van.

¹ Szállítási szerződések a gyakorlatban. A Központi Döntőbizottság kiadványa. Budapest, 1953., 193. lap.

A Bank erőfeszítéseinek eredményeként 1954. február 7-én kiadásra került a 10/1954. (II. 7.) M. T. sz. rendelet, annak 9. §-a hatályon kívül helyezte a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-át és a döntőbizottsági határozatok végrehajtásának kérdését egységes elvek szerint szabályozta.

A 9. § (1) bekezdése szerint, ha a marasztalás pénz fizetésére szól és mind a jogosított, mind a kötelezett félnek a Magyar Nemzeti Banknál vagy a Magyar Beruházási Banknál számlája van, vagy más pénzügyintézetnél van ugyan számlája, de be van vonva a Magyar Nemzeti Bank beszédési megbízási rendszerébe, a jogosított köteles követelését a teljesítési határidő lejártától számított 3 nap alatt a határozat egy hiteles kiadmányának csatolása mellett annak a pénzügyintézetnek útján, amely számláját vezeti, azonnali beszédési megbízással érvényesíteni.

Az új rendelkezés tehát a korábbtól annyiban tér el, hogy

1. nemcsak a Magyar Nemzeti Banknál, hanem a Magyar Beruházási Banknál számlával bíró szerveket is érinti;

2. nemcsak az állami vállalatokat (trösztöket, központokat, egyesületeket stb.), valamint a kisipari szövetkezeteket, földművelőszövetkezeteket és mezőgazdasági termelőszövetkezeteket vonja be az egységes rendezés körébe, hanem az állami költségvetés keretében gazdálkodó szerveket (az államhatalom és az államigazgatás központi és helyi szerveit, a gépállomásokat stb.) és az előirányzatos folyószámlarendbe tartozó szerveket is;

3. kiterjeszti az azonnali beszédési megbízással való érvényesítés lehetőségét és egyben kötelezettségét a más pénzügyintézetnél számlával bíró szervekre is, feltéve, hogy egyébként is be vannak vonva a Magyar Nemzeti Bank beszédési megbízási rendszerébe (ezek elsősorban azok a szakszervezetek és sportegyesületek, amelyeknek az Országos Takarékpénztárnál van számlájuk).

Az azonnali beszédési megbízást a rendelet szerint annál a pénzügyintézetnél (annál a pénzügyintézeti fióknál) kell benyújtani, amely a jogosított fél számláját vezeti; ez alól csak annyiban van kivétel, hogy a fegyveres testületek elleni azonnali beszédési megbízásokat a Magyar Nemzeti Banknak annál a fiókjánál kell benyújtani, amely a kötelezett számláját vezeti.

A 9. § (2) bekezdése értelmében ha a marasztalás pénz fizetésére szól és csak a marasztalt félnek van az (1) bekezdésben megjelölt pénzügyintézetek egyikénél számlája, a határozat végrehajtása iránt a jogosított kérelmére a döntőbizottság keresi meg a számlavezető pénzügyintézetet.

Ez a rendezés az (1) bekezdésnél említett eltérésekkel megegyezik az eddigi szabályozással.

A (3) bekezdés az érvényesített követelések kielégítési sorrendjét szabályozza, ugyancsak az eddigi rendelkezésekkel egyezően, a (4) bekezdésben pedig rendelkezést találunk arra nézve, hogy ha a marasztalás nem pénz fizetésére szól és a marasztalt fél a határozat rendelkezéseinek a megszabott határidő alatt és módon nem tesz eleget, a határozat végrehajtásáról a jogosított kérelmére a marasztalt fél felügyeletét ellátó miniszter (országos hatáskörű hivatal vezetője) gondoskodik.

A 10/1954. (II. 7.) M. T. sz. rendelet kiadásával tehát megoldást nyert elsősorban az állami költség-

vetésben gazdálkodó szervek elleni végrehajtás kérdése; a rendelet kiadását követően pedig a Magyar Nemzeti Bank szabályozta a mezőgazdasági termelőszövetkezetek elleni azonnali beszédési megbízások benyújtását is, úgyhogy a döntőbizottsági határozatok végrehajtása ezidő szerint biztosítottak látszik.

5. A 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 6. §-a értelmében számos, állami szervek közt felmerülő vagyoni vita ellöntése nem tartozik döntőbizottsági eljárásra, hanem részint államigazgatási útra, részint a renles bíróságok hatáskörébe. Ilyen kivételek egyébként már a korábbi jogszabályokban is voltak.

A polgári perútra tartozó ügyekben hozott bírói határozatok végrehajtásáról korábban a 110/1950. (IV. 15.) M. T. sz. rendelet intézkedett olyan értelemben, hogy állami vállalat ellen hozott, pénzfizetésben marasztaló bírói határozat alapján kielégítési végrehajtásnak van helye. A bíróság a végrehajtást elrendelő végzésnek egy példányát a pénzügyminiszternek küldi meg, az pedig intézkedik aziránt, hogy a Vállalati Pénzügyi Bizottság a kielégítendő követelésnek megfelelő összeget állítsa be a vállalat következő negyedévi részletes pénzügyi tervébe. Ez a rendelet megtorló jellegű intézkedést is tartalmaz: ha a Vállalati Pénzügyi Bizottság azt állapítja meg, hogy a vállalat pénzügyi helyzete a marasztalási összeg megfizetését a pénzügyi terv módosítása nélkül, illetve végrehajtási eljárás nélkül is lehetővé tette volna, a kifizetés elmaradása miatt felelős személy megállapítása és felelősségrevonása végett az illetékes minisztert megkeresi.

A 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet hatásköri rendelkezéseit utóbb a 102/1952. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet módosította. E rendelet értelmében a renles bíróságok hatáskörébe tartoznak többek között azok a perek — a vasúti fuvarozási szerződésből eredő viták kivételével — amelyekben az eljárás tárgyának értéke nem haladja meg a 10.000 Ft-ot.

Szükségesnek mutatkozott tehát, hogy az ilyen ügyekben a renles bíróságok által hozott határozatok (ítéletek, fizetési meghagyások stb.) végrehajtása is kellően szabályoztassék. Ez a szabályozás ezidőben először a Magyar Nemzeti Bank Pénzforgalmi Igazgatósága által Pénzig. 23/1952. sz. a. kiadott körlevéllel történt; ezt utóbb az igazságügyminisztérium 9.913/4/6/1952. I. M. III./1. sz. közleményével a bíróságok tudomására is hozta. A körlevél szerint a bírósági határozatok végrehajtása nagyjában ugyanazon a módon történik, mint a döntőbizottsági határozatoké, mégis azzal a különbséggel, hogy az azonnali beszédési megbízáshoz a bírói határozaton kívül — ha azon a jogerőt megállapító záradék nincs — a jogerős választ igazoló bírói határozatot is csatolni kell. Ugyanigy jár el a bíróság is, ha a határozat végrehajtása iránt közvetlenül keresi meg a Magyar Nemzeti Bankot, illetőleg a Magyar Beruházási Bankot.

A közlemény szerint abban az esetben, ha a marasztalt fél az állami költségvetés keretében gazdálkodik, a bíróság a jogosított kérelmére a teljesítésre való utasítás végett az adós felettes felügyeleti hatóságát keresi meg. A gyakorlatban ilyen megkeresésre nem igen került sor; ajánlatos volna, ha a jogosított felek szükség esetén az igazságügyminiszteri közleményben biztosított ezzel a lehetőséggel élnek.

A bírósági határozaton alapuló, azok végrehajtására irányuló megkereséseket a bíróság a Magyar Nemzeti Bank, illetve a Magyar Beruházási Bank *jogügyi osztályának* küldi meg; ugyanitt kell — eltérően a döntőbizottsági határozaton alapuló végrehajtástól — az azonnali beszédési megbízásokat is benyújtani.

Rövid idővel az említett igazságügyi miniszteri közlemény kiadása után kormányrendelet — a ma is hatályban levő 60/1952. (VII. 6.) M. T. sz. rendelet — szabályozta az állami vállalatok ellen hozott pénzfizetésben marasztaló bírói határozatok végrehajtását. A rendelet címében helytelenül az állami vállalatok elleni *bírói végrehajtásról* beszél, holott éppen a rendelet 1. §-ának (4) bekezdésében foglaltak értelmében a rendeletben megjelölt vállalatok ellen sem végrehajtás elrendelésének, sem végrehajtható kiadmány kiállításának, tehát bírói végrehajtásnak nincs helye.

A rendelet — hasonlóan a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ának (1) bekezdéséhez — kimondja, hogy ha mind a jogosított, mind pedig a kötelezett fél a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe tartozik, a jogosított fél jogerős bírói határozattal megítélt követelését azonnali beszédési megbízással 3 nap alatt köteles érvényesíteni, ha pedig csak a marasztalt fél tartozik az egy számlarendbe, a jogerős határozat érvényesítése iránt a jogosított fél kérelmére a bíróság keresi meg a Bankot.

A rendelet címe és tartalma közt ellentmondás van, mégpedig annyiban, hogy a cím csak állami vállalatról, az 1. § (1) bekezdése pedig csupán állami és az állam tulajdoni érdekeltiségében álló vállalatról beszél, míg a rendelet további részeiben a Magyar Nemzeti Bank egy számlarendjébe tartozó felekről történik említés. Ez az utóbbi meghatározás nyújtott lehetőséget arra, hogy a szövetkezeteknek a Bank egy számlarendjébe történt bevonása óta a rendeletet kiterjesztő magyarázattal a kisipari szövetkezetek és a földművelésszövetkezetek, sőt újabban a mezőgazdasági termelőszövetkezetek viszonylatában is alkalmazzák.

A rendelet hatályon kívül helyezte a 110/1950. (IV. 15.) M. T. sz. rendeletet.

A 60/1952. (VII. 6.) M. T. sz. rendelet kiadása után rövid igazságügyi miniszteri közlés jelent meg,¹ amely szerint a 9913/4/6/1952. I. M. III/1. sz. közleményben foglaltakat a rendelet nem érinti és azok továbbra is hatályban maradnak.

A 60/1952. (VII. 6.) M. T. sz. rendelet — összehasonlítva a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ával — több szempontból hiányosnak mondható. Éppen mivel csak az állami vállalatok elleni végrehajtásról kívánt intézkedni, nem terjeszkedett ki arra, hogy bármilyen formában szabályozza az állami költségvetés keretében gazdálkodó szervek ellen hozott, pénzfizetésben marasztaló bírói határozatok végrehajtása érdekében szükséges eljárását; e tekintetben a jogosítottak tehát a többször említett igazságügyi miniszteri közleményben foglalt arra a rendelkezésre vannak utalva, hogy ilyen esetekben a bíróság a jogosított kérelmére a teljesítésre való utasítás végett az adós felettes hatóságát keresi meg.

Nem intézkedik a rendelet az annak alapján benyújtott azonnali beszédési megbízásoknak fedezet-

hiány esetén való mikénti sorolásáról sem; ezen a hiányon a gyakorlat oly módon tette túl magát, hogy a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ának erre vonatkozó (3) bekezdését, újabban pedig a 10/1954; (II. 7.) M. T. sz. rendelet 9. §-ának (3) bekezdését alkalmazza.

A rendeletben foglaltakat a gyakorlat természetesen szerűleg most már azokban az esetekben is felhasználja, ha a jogosított vagy a kötelezett fél vagy mindkettő egy számláját nem a Magyar Nemzeti Bank, hanem a Magyar Beruházási Bank vezeti.

Nem intézkedik a rendelet végül azokról az esetekről sem, ha a marasztalás nem pénzfizetésre szól és a marasztalt fél a határozat rendelkezéseinek egyáltalán nem vagy nem a megszabott határidő alatt, vagy nem a megszabott módon tesz eleget; a gyakorlatban előforduló, nem nagyszámú ilyen esetekben joghasonlóság alapján a 207/1951. (XII. 9.) M. T. sz. rendelet 41; §-ának (5) bekezdésében, illetve a 10/1954. (II. 7.) M. T. sz. rendelet 9. §-ának (4) bekezdésében foglalt rendelkezések nyerne alkalmazást.

A 10/1954. (II. 7.) M. T. sz. rendelettel egyidőben nem került oly rendelkezés is kiadásra, amely a bírói határozaton alapuló végrehajtást a jelen tanulmány által tárgyalt körben újra szabályozta volna. Így tehát mind a mai napig nincs mód arra, hogy az állami költségvetés keretében gazdálkodó szervek, az állami gépállomások, valamint az előirányozatos folyószámlarendbe tartozó szervek ellen hozott bírói határozatok akár azonnali beszédési megbízás útján, akár másként érvényesíthetők.

A végrehajtási eljárásnak ez a része előreláthatólag a közel jövőben kerül szabályozásra.

6. Mint idetartozót, megemlítjük még a 207/1951; (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 42. §-ában foglalt azt a rendelkezést, hogy a döntőbizottsági határozat megsemmisítésére jogosultak a végrehajtást indokolt esetben legfeljebb 30 napra *felfüggeszthetik*. A határozat megsemmisítésére akár hivatalból, akár a fél felülvizsgálati kérelme alapján kerülhet sor.

A rendes bíróság elé tartozó pert követően is sor kerülhet a végrehajtás felfüggesztésére, bár erről a jogszabály külön nem intézkedik. A végrehajtás felfüggesztésének elsősorban perújítás esetén van helye.

7. Az utóbbi időben sokat foglalkoztatta az érdekelteket az állami szervek ellen hozott döntőbizottsági határozaton alapuló *végrehajtási jog elévülésének kérdése*.

Ismeretes, hogy az 1881. LX. tv. 23. §-a értelmében a végrehajtási jog az ítélet jogerőre emelkedésétől, vagy más végrehajtható közokiratban foglalt teljesítés határidőétől számított és semmi körülmény által félbe nem szakítható rendes polgári jogi elévülési határidő alatt évül el. A rendes polgári jogi elévülési idő harminckét év; ez tehát a végrehajtási jog elévülésére nézve is mérvadó.

A polgári jogi elévülési időt azonban a fejtegetéseink során már többször említett 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 11. §-a — a rendelettel érintett körben — lényegesen leszűkítette, kimondván, hogy azok a pénzkövetelések, amelyek hatóságok, azok intézményei és intézetei, állami vállalatok, szövetkezeti központok, továbbá a társadalmi szervezetek egymásközi viszo-

¹ Igazságügyi Közlöny 1952. évi 14. sz., 233. lap.

nyában állanak fenn, vagy szállítási szerződésből erednek (ez utóbbi címen tehát pl. olyan esetben is, ha az egyik fél szövetkezet), egyes kivételektől eltekintve az esedékességet követő év végével elévülnek. Ezt a rendelkezést a 102/1952. (XI. 10.) M. T. sz. rendelet 7. §-a úgy módosította, hogy az elévülés az említett pénzkövetelések tekintetében az esedékességtől számított 1 év alatt következik be; a rendelet szerint a kötbért az esedékességtől számított 6 hónap után érvényesíteni nem lehet.

A Központi Döntőbizottság az 1953. év elején egy általa tárgyalt esettel kapcsolatban foglalkozott a végrehajtási jog elévülésének kérdésével és úgy találta, hogy ugyanaz az elv, amelynek alkalmazása a döntőbizottsági eljárás előtti szakaszban a köresetelévülés határidejének egy évben való megállapítását tette szükségesszerűvé, indokolja ugyanannak a határidőnek a megállapítását a döntőbizottsági határozattal megítélt pénzkövetelésre vonatkozó végrehajtási jog elévülésére is. Ezért a Központi Döntőbizottság 60.629/1953. KDB. sz. határozatával kimondta, hogy a döntőbizottsági határozattal megállapított pénzkövetelés végrehajtására vonatkozó jog a határozat kihirdetésétől, illetőleg kézbesítésétől számított 1 év alatt elévül és hogy ez a határidő félbe nem szakítható.

Külön jogszabályra — esetleg a Legfelsőbb Bíróságra — vár ugyanennek az elvnek a kimondása a bíróságoknak állami szervek ellen hozott határozatainak alapuló végrehajtási jog elévülése tekintetében.

Érdekes, hogy a Központi Döntőbizottság említett határozatának indokolása több téves megállapítást tartalmaz. Így pl. az állami költségvetés keretében gazdálkodó szervek elleni végrehajtásnak a fentiekben többször érintett kérdéséről a következőket mondja: »Ha a marasztalt fél az állami költségvetés keretében gazdálkodik, a Magyar Nemzeti Bank akár a döntőbizottság, akár a jogosított fél megkeresése alapján gondoskodik a követelésnek közigazgatási inkasszó keretében történő kiegyenlítéséről.« Mint már kifejtettük, megfelelő jogszabályi intézkedés hiányában, erre a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ának hatálya alatt nem volt lehetőség.

Azt is mondja az indokolás, hogy »... a termelőszövetkezetek, a termelőszövetkezeti csoportok, földművesszövetkezetek, kisipari szövetkezetek és szövetkezeti vállalatok bankszámlát a Magyar Nemzeti Bank vezeti és ezzel lehetővé vált, hogy ezen vállalatok marasztalása esetén a döntőbizottsági határozattal megállapított követelések behajtása rövid idő alatt megtörténhessenek«. Más helyen: »... a jogosítottnak majd minden esetben magának kell követelése végrehajtásáról gondoskodnia«, és nyilvánvaló tehát, hogy a jogosított félnek ... módjában van a ... részére megállapított követelést legkésőbb 1 év alatt behajtani, amennyiben a szükséges és a jogszabályokban is előírt intézkedéseket kellő időben megteszi.

Vizsgáljuk meg a fenti megállapítások tükrében azt a kérdést, vajon a jogosított félnek a döntőbizottság határozata közzétételének idején (1953. február 6.) valóban módjában volt-e, hogy a részére megállapított követelést behajtsa, ha már annak végrehajtásáról magának kell gondoskodnia.

Vegyük előbb az egyszerűbb esetet, a szövetkezeteket. A határozat közzétételének idején a szövetkezetek már be voltak vonva a Magyar Nemzeti Bank egyszámlarendjébe, de ellenük beszédési megbízást még nem lehetett benyújtani. Erre, mint kifejtettük, a kisipari szövetkezetek tekintetében csak 1953. október 1. és a földművesszövetkezetek tekintetében csak 1953. október 15. óta van lehetőség, a termelőszövetkezetek és termelőszövetkezeti csoportok tekintetében pedig csak legújabbban. Meg kell azonban állapítanunk, hogy éppen azért, mert a szövetkezetek ellen azonnali beszédési megbízás benyújtására nem volt lehetőség, a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 41. §-ának (6) bekezdése alapján ellenük bírói kielégítési végrehajtásnak volt helye. Ezért tehát nézetünk szerint az elvi jelentőségű határozatban kimondott elv — hogy a végrehajtási jog 1 év alatt elévül — a szövetkezetek ellen hozott, pénzfizetésben marasztaló döntőbizottsági határozaton alapuló követelésekre is vonatkozik, feltéve természetesen, hogy a megítélt pénzkövetelés szállítási szerzőlésből ered. Emellett nincs jelentősége annak, hogy a Magyar Nemzeti Bank már az említett szövetkezeteknek a beszédési megbízási rendszerbe történt bevonása előtt is a jogosított fél kérelmére általában teljesítette annak a marasztalási összeg beszedésére vonatkozó megkeresését, mert az, hogy erre a Bank módot nyújtott, akkoriban nem volt köztudomású.

Vitatható az állami költségvetés keretében gazdálkodó szervek elleni végrehajtási jog elévülésének kérdése. Ezek ellen — eltérően a döntőbizottság határozatában foglalt megállapításoktól — nem magának a jogosított félnek kellett a követelés végrehajtásáról gondoskodni (mert erlenézve a 207/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet vagy más jogszabály semmiféle lehetőséget nem nyújtott) és azt sem monthatjuk, hogy ellenük a döntőbizottsági határozattal megállapított követelések behajtása rövid idő alatt megtörténhetett. Nézetünk szerint tehát a Központi Döntőbizottság ismertetett határozatával kimondott az az elv, hogy a végrehajtási jog egy év alatt elévül, nem volt alkalmazható az állami költségvetés keretében gazdálkodó szervek ellen hozott, pénzfizetésben marasztaló határozatok tekintetében, mégpedig azért, mert a jogszabály velük szemben végrehajtást nem tett lehetővé. A jog pedig áltálal évül el, hogy nem gyakorolják; de nem létező jogot sem gyakorolni, sem gyakorlását elmulasztani nem lehet.

Az az ellenérv aligha állhat meg, hogy az állami költségvetés keretében gazdálkodó szervek ellen a rendes szabályok szerinti bírói végrehajtásnak (lefoglalásnak, letiltásnak stb.) volt helye.

Ez a helyzet gyökeresen megváltozott a 10/1954. (II. 7.) M. T. sz. rendelet hatálybalépésével.

8. Mint monlottuk, az állami szervek elleni végrehajtási eljárás kérdése az utóbbi egy-két évben élesen foglalkoztatták az érlekelteket. A felmerült problémák megbeszélése végzett az akkori budapesti járásbíróság közületi peresoportjánál 1952. november 28-án, majd a Magyar Nemzeti Bankban 1953. január 28-án megtartott vállalati ügyészi értekezleteken megjelentek és felszólaló nagy száma bizonyította, mily sok kérdés várt tisztázásra. Valóban, az értekezleteken elhangzott előadások és felszólalások eredményeképpen igen sok kérdés megoldást is nyert, sőt az állami szervek elleni végrehajtási eljárás jogszabállyal történt újabb rende-

zése is jórészt az ezeken az értekezleteken elhangzott előadások és felszólalások alapján készült javaslatoknak köszönhető.

Mint már említettük, hátra van még a bírói határozaton alapuló végrehajtás újabb rendezése, esetleg az egész kérdés újabb, átfogó, kódexszerű szabályozása. Az érdekelttek egyetértének abban, hogy ennek a szabályozásnak is a legújabbban a 10/1954. (II. 7.) M. T. számú

rendeletben kifejezésre jutott alapelvek szerint kell történnie.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy az ezen a jogterülethez a fordulat éve óta bekövetkezett fejlődést megvilágítsa és hozzájáruljon néhány kérdésnek a tisztázásához.

Simon Gyula

SZEMLE

A Jogtudományi Közlöny munkájának értékelése a pécsi Állam- és Jogtudományi Kar tanácsülésén

A Pécsi Állam- és Jogtudományi Kar 1954. év február hóban tartott tanácsülésén dr. Gál Gyula tanársegéd ismertette a Jogtudományi Közlöny 1953-as évfolyamának anyagát. Az alább közölt beszámoló sok olyan hiányosságra mutat rá, amelynek kiküszöbölése nagymértékben hozzájárulhat lapunk tudományos színvonala és gyakorlati használhatósága emeléséhez. A beszámoló így hangzik:

»Egy korábbi kari tanácsülés határozata tüzte ki elének azt a feladatot, hogy jogi folyóirataink anyagát a kari tanácsülések alkalmával tekintsük át, s amennyiben erre egy rövid referátum keretében mód van, nyújtunk értékelést e folyóiratok munkájáról. A dékán elvtáristól nyert feladatunknak megfelelően ez alkalommal a Jogtudományi Közlöny 1953-as évfolyamának anyagát kell szakonkénti csoportosításban összefoglalnom abból a célból, hogy a Közlöny által publikált tanulmányok rövid keresztmetszetét nyújtsuk.

1. Mindenekelőtt azt kívánom megállapítani, hogy a Jogtudományi Közlöny az elmúlt évben Szakontudományos dolgozói tollából négy cikket közölt

Kocsis Mihály dékán Schultheisz Emil szegedi egyetemi tanárnak a büntetés kiszabásáról írt monográfiáját vizsgálta kritikai ismertetésében. Az ismertetés a szocialista tudomány kritikai módszerének megfelelően mutatott rá a munka pozitív oldalaira, illetve azokra a hibákra, amelyek akár elvi, akár tételesjogi szempontból — véleménye szerint — Schultheisz Emil művében megállapíthatók.

Szamel Lajos tanszékvezető docens a hatályos jog megismerése egyes tárgyi akadályainak elhárításáról írva arra mutatott rá, hogy

különösen a régi, még hatályban lévő jogszabályok útvesztőjében nem-hogy a dolgozók maguk, de az államigazgatási és állambatalmi szerveknél dolgozó jogászok is nehezen tudnak tájékozódni s ezért a szocialista törvényesség alapja, a hatályos jog megismerése, a benne való tájékozódás érdekében is szükség volna olyan jogszabálygyűjtemények és mutatók szerkesztésére, amelyek mind a dolgozókat, mind a hatóságokat ebben a ma már szinte áttekinthetetlen joganyagban eligazítják.

Halász Pál tanszékvezető docens tanulmányában a mezőgazdasági társasgazdálkodás joga és a földjog kérdéséről ír. Megállapítja, hogy jogrendszerünk kategorizálása során szükség van a szocialista földjog ágazata megteremtésére, amelynek népi demokratikus viszonyainak között minden előfeltétele megvan. Az önálló földjog mint jogrendszeri kategória kiépítésére annál is inkább szükség van, mert a régi dologi jogi keretek az itt felmerülő problémák megoldására alkalmatlanok.

Végül az elmúlt évben egy rövid ismertetés jelent meg Szemerédi Szilárd, volt egyetemi tanársegéd tollából a közelmúltban megjelent Szovjet Jogi Irodalmi tájékoztatóról.

2. Gazdag anyagot szolgáltat a Jogtudományi Közlöny múlt évfolyama az elvi kérdésekről, jogelméleti problémákról írt tanulmányokban.

Szabó Imre akadémiai levelező tag Sztálin elvtárs közgazdasági munkájának jelentőségét vizsgálja a jogtudomány szempontjából. A tanulmány jogelméleti szempontból elemzi a tudomány törvényeinek és a jogi törvényeknek viszonyát, a szocializmus és a modern kapitalizmus gazdasági alaptörvényének kérdését és számos olyan szempontot vet fel, amely a sztálini munka nyomán vár kidolgozásra a jogelmélet területén.

Feri Sándor Marx Károly halálának 70. évfordulója alkalmából írt tanulmánya Marxról mint a tudományos szocializmus megteremtőjéről

és az állammal és joggal foglalkozó tudós jelentőségéről.

Vas Tibor nagyobb dolgozatban foglalkozik »Az állam és jog néhány kérdése a sztálini tanítások tükrében« címen megjelent szovjet tanulmánygyűjtemény anyagával, abból az alkalomból, hogy a munka magyar fordítása megjelent.

Samu Mihály Sztálin elvtárs közgazdasági művének nyomán írt tanulmányt a tudomány törvényei és a jogi törvények viszonyának kérdéséről jogelméleti szempontból.

Szodolnik László tanulmánya a dialektikus és történelmi materializmus alapvető kérdésének, a lét és tudat viszonyának megjelenését vizsgálja az ifjú Marx műveiben.

Két dolgozat is foglalkozik az év folyamán elvi jelentőségű cikkei sorában a szocialista törvényesség kérdésével. Czako Kálmán legfőbb ügyész a szocialista törvényesség megszilárdításáról ír, míg Kovács István a Jogász Szövetség főtájkára részleteken elemzi azokat a feladatokat, amelyek a szocialista törvényesség biztosításában és megszilárdításában az ügyvédekre vár.

Általánosságban a Jogtudományi Közlöny elvi jelentőségű cikkeiről megállapíthatjuk, hogy azok kellő arányt teremtettek az általános jogelméleti kérdések folyamatos, rendszeres tudományos vizsgálata és a gyakorlati élettel lépést tartó aktualitás szempontjai között.

3. Jogtörténeti vonatkozású tanulmány az évfolyamban lényegesen kevesebb jelent meg, ami önmagában véve természetes és hibásnak nem tekinthető.

Révész László »Nemzetiségeink a hűbéri és polgári kor választásainak című tanulmánya a múlt év tavaszán lefolyt országgyűlési választások alkalmával foglalkozott a választójog történetének egy érdekes és eléggé nem ismert vonatkozásával.

Révész László tanulmánya, amelynek az évfolyam decemberi számában első közleménye jelent meg, a későbbi

fendalizmus korában fennállott munkakényszer jogi vonatkozásait elemzi.

Úgy véljük, hogy nem foglalkozott kellő mértékben a Jogtudományi Közlöny múlt évi évfolyama jogtudományunk haladó hagyományaival. Az ilyen vonatkozású cikkek a jogtörténeti tanulmányok számának felét teszik ki.

Ezek egyike szerkesztőségi cikk, amely Alkotmányunk négyéves évfordulója alkalmával vet visszajelentést alkotmányküzdelmeink haladó emlékeire, ez azonban sokkal inkább vezércikk jellegű, semmint jogtörténeti munka.

A másik ilyen vonatkozású, igen érdekes tanulmányban Horváth Róbert Kossuth Lajos egyetemi közgazdaságtani előadásait elemzi és azoknak haladó jellegét vizsgálja az adott történelmi körülmények között.

Úgy véljük, hogy hasznos volna, ha a Jogtudományi Közlöny szerkesztői a jogtudományunk haladó hagyományaival való tervszerű és rendszeres foglalkozást célként tűznék ki, s az ilyen vonatkozású cikkek publikálása útján haladó hagyományaink kérdéseivel foglalkozó fiatal kutatóink részére is publikációs lehetőséget biztosítanának.

4. Az évfolyam tanulmányai között a leggazdagabb a polgári jog és a polgári eljárás körébe vágó anyag. Az e tárgykörben megjelent dolgozatok témája rendkívül változatos, elvi és szakmai szempontból aktuális, gyakorlatias és hasznos. Anélkül, hogy az egyes dolgozatokkal külön foglalkoznánk — ezt referátumom szűk keretei közt meg sem kísérelhetem — az évfolyam keresztmetszetének áttekintése érdekében pusztán felsorolom az e tárgykörökben megjelent dolgozatok témáit.

A külföldi állampolgárok jogai az új polgári perrendtartás szerint (Réczei László). A minisztériumi szerződés (Görgei Mihály). A terven alapuló szerződésnélküli kötelek jogrendünkben (Huszár István). A Szerzői Jogvédő Hivatal (Palágyi Róbert). Az állami biztosítás kérdése (Várdi László). A rendelkezési elv új polgári perrendtartásunkban (Novák István). A Központi Döntő Bizottság szerepe a szocialista kötelmi jog kialakításában (Majoros Richárd). Hatáskör és illetékesség a házassági perekkel összefüggő keresetekkel kapcsolatban (Faragó Dezső). Kötelemszegés a szocialista polgári jogban, különösen a szocialista szervezetek egymásközti jogviszonyában (Szladits

Károly). Az ügyész perbeli helyzete a Pp. szerint (Farkas József). A házasság felbontásának, mint családi jogi alapelvek a kérdése (Pólai Elemér). A szállítási szerződések jelentőségéről (Aczel György). Az új családi jogi törvény politikai jelentősége kormányunk programjának szemszögéből nézve (Pap Tibor). A házastársi jogviszony néhány kérdése (Vagyonközösség, a háztartás költségei, tartás (Böszörményi Nagy Emil). A gyermekek és anyák fokozottabb bírói jogvédelme (Häbermann Gusztáv). A tervidőszak leteltének hatása a szállítási szerződésekre (Majoros Richárd).

5. Lényegesen kisebb arányban jelentek meg az évfolyam hasábjain büntető anyagi- és eljárásjogi tanulmányok. Ezeknek sorában *Olti Vilmos* egy tanulmánya a közhivatalnok fogalmának alakulásáról szól büntetőjogunkban, míg másik nagyobb dolgozatában a védő szerepével foglalkozik a burzsoá és szocialista büntető eljárásban. *Bólya Lajos* ügyészségeink gyakorlatát vizsgálja a törvényesség, a büncselekmény társadalomra veszélyességének kérdése szempontjából. *Horgosi György* dolgozata büntetőperrendtartásunk életbelépésének egyéves évfordulója alkalmából foglalkozik az új Bp. alkalmazásának egyes gyakorlati kérdéseivel. *Horváth Zsíkó László* a magzatelhajtás büntetettének társadalomveszélyességéről, politikai jelentőségéről és üldözésének büntetőjogi feladatairól ír.

Bár — miként egyéb tudományágakkal — a Közlöny egyes számainak szemléi gyakran foglalkoznak büntetőjogi kérdésekkel is — véleményünk szerint — a büntetőjogi vonatkozású cikkek aránya nem felel meg a büntetőjog rendkívüli gyakorlati jelentőségének és kérdéseinek elméleti fontosságának.

6. A munka jog és mezőgazdasági jog tárgyköréből nagyjából ugyanennyi tanulmány jelent meg. Ezeknek sorában *Weltner Andor* tanulmánya az üzemi balesetelhárítás gyakorlati jogi vonatkozásaival foglalkozik, *Nagy László* a dolgozók anyagi felelősségének egyes kérdéseiről (az anyagi felelősség terjedelme, szerződéses kikötése, kártérítés megállapítása, jogorvoslat) ír, míg szerkesztőségi cikk foglalkozik a Munka Törvénykönyve módosításának időszaki kérdésével. A mezőgazdasági jog területéről veszi témáját *Tury Sándor Kornél*, amikor a

gépállomások munkájának jogi szabályozását vizsgálja, továbbá *Perbiró József*, aki a földhasználati jog elvi alapjaival foglalkozik, különös tekintettel a termelőszövetkezeti földhasználatra.

7. A nemzetközi jog területéről megjelent cikkek aktuális nemzetközi politikai kérdések kapcsán foglalkoznak egyes időszaki nemzetközi jogi problémákkal. *Vitányi Béla* az iráni olajipar államosításának ügyét elemzi nemzetközi jogi szempontból a Hági Nemzetközi Bíróóság előtt lefolyt eljárás kapcsán. *Nándori Pál* »A béke útja« címmel a Béke Világtanács budapesti ülészakának határozatait elemzi a nemzetközi jog szemszögéből. *Palay Gábor* az ENSZ közgyűlése elmúlt évi VIII. ülészakának eredményeivel foglalkozik a békemozgalom szempontjából, végül *Sebestyén Pál* az Egyesült Államok kölcsönös biztonsági törvénye elemzésével az úgynevezett »Emberiség békeje és biztonsága elleni büncselekmények« kérdését vizsgálja a nemzetközi jog mai rendszerében. A Béke Világtanács budapesti ülészakának jelentőségével egyébként hosszabb szerkesztőségi cikk is foglalkozik, amely nemzetközi jogi értékelést is ad a Világtanács ülésének eseményeiről.

Ezen a helyen kell megemlítenünk, hogy a Jogtudományi Közlöny 1953-as évfolyamának is különös jelentősége volt az a törekvés, hogy olvasóit a jogászok nemzetközi békehárcának eredményeiről állandóan tájékoztassa. A nemzetközi békehárc jogászai vonatkozásairól számos aktuális szemle emlékeztet meg. Ki kell emelnünk közülük a berlini »Humboldt-Egyetem« Jogi Karának dékánjának, a nálunk is járt Steiningert professzornak nagyobb cikkét, amelyben a német nép harcával foglalkozik az egységes békeszerződés Németország megteremtéséért.

8. A szovjet jog és a népi demokratikus államok jogának ismertetése a Jogtudományi Közlöny elmúlt évi számainak is fontos feladata volt. Míg a nagyobb tanulmányok közül kettő foglalkozott szovjetjogi témákkal, addig a Közlöny négy cikket szentelt a népi demokráciák jogi kérdéseinek az ismertetésére.

Révai Tibor a szovjet ügyvéli feladataival foglalkozott büntetőeljárásjogi szempontból. *Harasi Győző* pedig az áruszállítási kötelek jogi szabályozását ismertette a szovjet polgári jogban. A népi demokratikus

államok jogának kérdéseivel foglalkozott *Beér János* (A Román Népköztársaság új alkotmánya), *Mártonffy Károly* (A Német Demokratikus Köztársaság államigazgatásának kialakulása), *Bídzsovsky Ladisláv* (A bíróságok új szervezetének alapelvei a Csehszlovák Köztársaságban) és *Simak Jaroslav* (A csehszlovák ügyészség).

9. Mint negatívumot kell megemlítenünk a Jogtudományi Közlöny elmúlt évi témáinak a megoszlása szempontjából, hogy a nagyobb dolgozatok között egy sem foglalkozik állami jogi, államigazgatási és pénzügyi jogi kérdésekkel. Ez negatívum akkor is, ha számba vesszük, hogy a kisebb szemlék, ismertetések között ilyen vonatkozású cikkek is jelentek meg.

10. A Közlöny szemléit általában megállapíthatjuk, hogy aktuálisak, a gyakorlat szempontjait helyesen érvényesítik. A könyvismertetések terén talán nagyobb tervszerűsége kellene törekednie a folyóiratnak és arra, hogy az alapvető külföldi munkák kritikai ismertetésére is nagyobb mértékben sor kerüljön, mint eddig.

Az előzőkben — eredeti céloktól eltérően — nem adhattam még a saját szaktudományom körébe vágó cikkek kritikai ismertetését sem, ennek a célnak a megvalósítása egy referátum keretében teljesen lehetetlennek bizonyult. Beszámolóim ezért sokkal inkább a folyóirat keresztmetszetét adja, de talán így közelebb is jutott a célhoz, magának a folyóirat bírálatához nyújt esetleg éppen hiányosságaival és tévedéseivel kiindulási alapot.

A beszámolót követő vita során *Flachbart Ernő* bírálta a Jogtudományi Közlöny munkáját, megállapította, hogy nincs még mindig pontosan ellátárolva az Állam és Jog és a Közlöny célja illetve anyaga: »A Jogtudományi Közlöny a gyakorlati jogászok számára hivatott irányítást adni, de ez is megfelelő elméleti alapon nyugodjék«. Ezt a szempontot azonban eddig a Közlöny nem vitte következetesen keresztül. Hiányolta, hogy a Közlöny nem törekedett az egyetemi oktatószemélyzet bevonására és nem kezdeményezte a maga részéről cikkek írását. *Gál Gyula* beszámolója kiegészítéseként még megjegyezte, hogy a Közlöny eddig kis mértékben vette igénybe a viléki szerzők munkáit, s ezt a hiányosságot is ki kell küszöbölnie munkájából.

Kocsis Mikály dékán a következőket mondotta:

»A kari tanácsot a munkaterv összeállításánál az a gondolat is vezette, hogy minden oktatónk tudományos tájékozottsága, időszzerű, napnapjainkig elérő legyen. Ezenfelül szükségesnek véltük azt, hogy napjaink tudományos vitáit ne csak megismerjük, de azokba lehetőleg behatoljunk és erőnkhez mérten résztvegyünk. E célok érdekében vettük fel munkatervünkbe azt, hogy a tanácsülés kollektív módon is foglalkozik a tudományos kérdésekkel, ezért a mai tanácsülésre napirendre tűztük két folyóiratunkban a múlt évben megjelent cikkek ismertetését, lehetőleg megvitatását is.¹

Már a munkaterv e pontjának megtanácskozásánál világosan állást foglaltunk abban, hogy ez a kollektív munka nem teszi feleslegessé az oktatók egyéni, önálló munkáját a tudomány jelenlegi állásának megismerésére, vitáinak megértésére és abban való egyéni részvételre. Hangsúlyoztuk, hogy nemcsak nem teszi feleslegessé ezt az egyéni, önálló munkát, de azt feltételezi és alapulveszi, mert a kollektív feldolgozást eredményessé teszi. A kollektív munka az egyéni, önálló, elmélyedő munka nélkül felszínes maradna.

A most tárgyalt két referátum ezt a célkitűzésünket jól szolgálja. De mégis csak kezdő lépés, de mint ilyen, jó.

Jó szolgálatot tesznek ezek a referátumok abban, hogy áttekintést adnak a megjelent cikkek, azok tematikái és vitái felett. Ezzel mintegy újból élénk hozzák ezeket a cikkeket, témákat, vitákat.

Mindkét tanulmányban, referátumban igen értékes kritikai szempontok érvényesülnek, amelyek úgy a két lap szerkesztőisége felé, mint némileg a cikkek szerzői felé is, megfontolandók lehetnek; de amelyek növelni alkalmasak a tanácsülés tagjainak kritikai szemléletét, hozzáállását és egy-két konkrét szempontot is adnak nekünk.

Mindkét tanulmány, referátum igen alkalmas arra, hogy tudományos erőfeszítéseinket növelje, további munkára serkentsen bennünket.

Mégis csak kezdő lépés ez!

Azt vélem, hogy tegyük megfontolás tárgyává, hogy mit kellene tennünk arra, hogy a megjelent cikkeket, tanulmányokat mélyrehatóan, esetleg a cikkíró meghívása és jelen-

léte mellett közvetlenül is folytatott vitában elemezzük, hogy valóban vita legyen, valóban vitában, alkotó vitában vegyünk mi mindannyian részt.

Anélkül, hogy lekötném magam e forma mellett, arra gondolok, hogy legkésőbb a jövő tanévben meg kell valósítanunk, hogy a szaklapokban megjelenő tanulmányokat Karunk érdekelt, azonos szakú oktatói a megfelelő idő biztosítása mellett a kari tanácsülésen, vagy a Tudományos Bizottság által szervezett nyilvános vitáitúsen ismertessék és megbírálják. Helyes lenne ehhez a cikk írójának megjelenését biztosítani.

A két ismertetés élénk tárta azt a szomorú tényt, hogy oktatóink elégtelen mértékben vesznek részt a cikkek írásában. Alig egy-két oktató.

Azt vélem, hogy ezen segítenünk kell.

A tapasztalat azt mutatja, hogy a mi oktatóink korszerű, aktuális problémákkal foglalkozó tanulmányait szívesen fogadják a szaklapok szerkesztőiségei. Az a bizonyos elkülönítés, amely velünk szemben megnyilvánult, megszűnt, vagy erősen megszűnőben van. Azt hiszem, hogy több jó, gyakorlati és időszzerű kérdésekkel foglalkozó tanulmányt kellene készítenünk és azzal a szaklapok szerkesztőit ostromolnunk. Nyilván több eredményünk lenne, mint eddig.

*

A beszámoló tematikáját és kritikai megállapításait kiindulópontnak tekintve megállapíthatjuk első sorban a jogtörténeti vonatkozású tanulmányok tekintetében, hogy a beszámoló igen helyesen mutatott rá ez ilyen irányú, de különösen a haladó tanulmányokkal foglalkozó cikkek gyakoribbá tételének szükségességére. Az azonban, hogy az elmúlt év folyamán aránylag kevés ilyen tárgyú cikket közöltünk, első sorban azon múltot, hogy csak igen kis számban érkeztek be jogtörténeti vonatkozású tanulmányok; ezen a téren haladó hagyományainkkal foglalkozó fiatal kutatóinktól várjuk, hogy tudományos munkáikon keresztül megismertessék azokat jogászságunk széles rétegeivel, s alkalmat nyújtsanak a megismerésen túl az ilyen tárgyú viták megnyitásához is. Ezáltal nemcsak e tudományos művek publikációs lehetősége lenne biztosítva, hanem jogászságunk irányú továbbképzése is megvalósulhatna. A második körülmény, ami az elmúlt év folyamán megnehezí-

¹ Itt csak a J. K.-ról van szó.

tette a jogtörténeti cikkek közlését, az aktuális kérdések nagy száma volt. Új jogalkotásaink szükségszerűen számos ismertető és a problémákat feltáró tanulmány keletkezését vonták maguk után, s a gyakorlatban dolgozó jogászok számára elsősorban ezek közzététele látszott célszerűnek. Mivel azonban a jelen gyakorlati problémáiban való jártasság mellett sem nélkülözhető a történelmi tájékozottság, s különösen nem haladó hagyományaink ismerete, a jövőben sokkal nagyobb figyelmet fogunk szentelni ennek a kérdésnek, s legalább negyedévenként egy nagyobb terjedelmű, jogtörténetünk haladó hagyományait tárgyaló tanulmányt fogunk közölni.

A polgári jog és eljárási jog tárgyköréből megjelent tanulmányok nagy száma döntő mértékben az új Pp. életbelépésének és az ezzel kapcsolatos problémáknak tulajdonítható. Nem vitásan szükségesek és hasznosak voltak ezek a tanulmányok, nem lett volna szabad azonban mellettük annyira elhanyagolnunk a büntetőjog kérdéseit. Szocialista büntetőjogunk elméletében és gyakorlatában számos olyan terület és kérdés van, amelyeknek ismertetése vagy megvitatása az elmélet és a gyakorlat terén dolgozó jogászokat egyaránt közelebb vinné a teljes jogismerethez, így semmiképpen sem nélkülözhetők az ilyenirányú cikkek, ha lapunk valóban be akarja tölteni hivatását.

Ami a nemzetközi jogi tárgyú cikkeket illeti, meg kell állapítanunk, hogy ha több jó és színvonalas volt is a tanulmányok között, hasznos lenne időnként az időszerű nemzetközi és nemzetközi jogi kérdések mellett a nemzetközi jog történetével, egyes ágaival, alapelveivel foglalkozó tanulmányok közlése is. Jogászságunk nagy része még a felszabadulás előtt szerzte nemzetközi jogi ismereteit. A jogászi műveltséghez nélkülözhetetlen sokoldalúság ter-

mészetszerűleg megkívánná, hogy ismereteiket ezen a téren felfrissítsük és főleg a marxizmus-leninizmus alapelveire támaszkodva kibővítsük. Ezen a téren elsősorban egyetemünk oktatóira, tudományos dolgozóira számítunk és ezirányú munkánkat a Jogtudományi Közöny legutóbbi számában meg is kezdtük.

Gál Gyula beszámolójában hiányolja az államjogi, államigazgatási és pénzügyi jogi kérdésekkel foglalkozó dolgozatokat. E hiányosság oka nemcsak az, hogy az elmúlt évben — az új Pp.-re való tekintettel — a gyakorlati jogágak közül a polgári jogi cikkek voltak túlsúlyban, hanem az is, hogy a jogterületek problémái aránylag kevesebb jogászt foglalkoztatnak, s így cikkíróink elenyésző hányala választja e területekről témáját. Természetesen azonban ezen a téren is kívánatos lenne lapunkba új vérkeringést vinni; ehhez azonban az szükséges, hogy az e területeken dolgozó jogászságunk közvétegye elméleti és gyakorlati tapasztalatait és problémáit. Meg kell jegyeznünk, hogy éppen e jogágak nagy terjedelme és széttartottsága okozta és okozza azt, hogy a szerzők döntő többsége csak kisebb léleketű dolgozatot ír, amelynek közlése a múltban is megtörtént, s a jövőben sem lesz elhanyagolt terület részünkről.

A külföldi munkák ismertetésével kapcsolatban egyetértünk a bírálattal; sokkal nagyobb figyelmet kell fordítanunk erre a kérdésre, mint eddig tettük. Bár a Szovjetjogi Cikkgyűjteménynek a Jogtudományi Közöny mellékleteként történő megjelenése éppen a szocialista jog bővebb ismertetését és megismerését célozza, a népi demokratikus államok jogalkotásainak és jogi műveinek ismertetése az eddiginél nagyobb teret igényel.

Meg kell említenünk lapunk még egy nagy hiányosságát: az utóbbi idő-

ben, s így az elmúlt évben is, hiányoztak a vitacikkek, amelyek pedig feltétlenül szükségesek és hasznosak nemcsak a jogirodalom élénkítő tételéhez és az egyes cikkírók aktivizálásához, hanem a felmerülő problémák széleskörű tárgyalásához és megoldásához is. Ha a Szovjetunió jogiroalmát és jogéletét vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy csak a II. világháború óta eltelt idő alatt számtalan jogi vita tette azt termékennyé; nálunk a gazdasági jogi vita óta a jogirodalmon keresztül tolmácsolt nyilvános jogi vita nem volt. Ebben igen nagy részben terheli lapunk szerkesztőségét a felelősség, mert nem szorgalmaztuk és kezdeményeztük ilyen jellegű cikkek megírását. Amint azt bírálataiban *Flachbart Ernő* is kifejtette, nagyobb aktivitással kellett volna és kell arra törekelnünk, hogy az egyes jogterületek legjobb szakemberei lapunk hasábjain közvétegyék tanulmányaikat. A szerkesztőség feladata azután, hogy ezeket a tanulmányokat és az azokban foglalt megállapításokat vita kövesse.

Ha pedig megvalósítottuk a szerzőknek dolgozatuk megírására való felkérését, természetes, hogy nem fogunk különbséget tenni a fővárosi és vidéki szerzők között, hanem a szakmai monopolizmus kiküszöbölésére törekedve, olyan szerzőket is felkérünk a cikkeik megírására, akik régen, vagy egyáltalán nem publikáltak még a Közöny lapjain tanulmányaikat.

A pécsi Jogtudományi Kar kezdeményezése, már első lépéseiben is segítséget nyújtott a szerkesztésben felmerült hibák feltárásában; a továbbiak során pedig az egyes tanulmányok megvitatásával komoly szolgálatot fog tenni szocialista jogtudományunknak alkotó vitákon keresztül való fejlesztése terén, amely feladat megvalósításában a Jogtudományi Közöny is ki kívánja venni a részét.

Most jelent meg!

A. D. FROLOV:

ÜGYKEZELÉS A SZOVJET HIVATALOKBAN

A mű teljes részletességgel tárgyalja a szovjet hivatalok és vállalatok ügykezelését különös figyelemmel az ügyintézés ellenőrzésére. Külön fejezetben foglalkozik a dolgozók panaszainak, kérvényeinek és beadványainak a kezelésével. A mű anyagát gazdag minta- és példatár teszi szemléltetővé. A mű hasznos eszköz az ügykezelésben dolgozóknak, az ügykezelést irányítók számára.

Eltiltás a közügyektől

Anyagi büntetőjogunk rendszerében a mellékbüntetések közt szerepel a közügyektől való eltiltás.

A Btá javaslatának miniszteri indokolása szerint a törvényhozó a Btk-ban szabályozott hivatalvesztést és politikai jogok gyakorlatának felfüggesztését vonta össze a közügyektől való eltiltásban, de ennek tartalmát tágabbra tette, mint amennyire az említett két régi mellékbüntetés kiterjedt.

A Btk a maga két mellékbüntetését meglehetősen rendszertelenül alkalmazta. Pl. a különös rész XVIII. fejezetében szabályozott büncselekményeknél — a gondatlan emberölés kivételével — hivatalvesztést írt elő; a lopásnál, rablásnál, zsarolásnál és sikkasztásnál mindkét mellékbüntetés alkalmazását. A 359. §-ban meghatározott sikkasztásnak tekintendő büncselekménynél és a hűtlen kezelésnél ismét csak a hivatalvesztés szerepelt a két mellékbüntetés közül, a magánokirathamisításnál egyik sem.

A Btá 32. §-a szerint a közügyektől eltiltást ki kell mondani, ha az elkövetővel szemben 1 évnél hosszabb tartamú büntetés alkalmazásának, vagy egyébként is, ha az eset összes körülményeit figyelembe véve, az elkövető a közügyekben való részvételre méltatlannak mutatkozik.

A katonai büntetőbíráskodás körében csupán a második fordulót kell alkalmazni, tehát az 1 évnél hosszabb tartamú büntetés kiszabása a közügyektől való eltiltást önmagátlan nem teszi kötelezővé.

A Btá 40. §-a értelmében a közügyektől eltiltott az ítélet jogerőre emelkedésétől kezdve a megszabott időtartam lejártáig elveszti

a) országgyűlési és helyi tanácsi — aktív és passzív — választójogát; b) törvény által alkotott testületben ugyancsak elvesz aktív és passzív választójoga és ilyen testület képviselőként nem járhat el. Társadalmi szervezet, vagy egyesület választásain már gyakorolhat aktív választójogot, de nem választható és képviselői joga e vonatkozásban sincsen;

c) nem alkalmazható közszolgálati állásra, továbbá hatósági kinevezéstől, vagy megerősítéstől függő egyéb állásra, vagy tisztségre és általában nem bízható meg közfeladat ellátásával;

d) a közfeladatra kijelöltek jegyzékébe fel nem vehető;

e) nem folytathat ügyvédi, vagy szabaddalmi ügyvivői gyakorlatot és nem járhat el katonai védőként;

f) nem működhetik nyilvános iskoláiban tanárként, illetve tanítóként;

g) nem kaphat belföldi kitüntetést és külföldi kitüntetés elfogadására jogosító engedélyt.

Az előbbi § második bekezdése szerint a közügyektől eltiltott személy az ítélet jogerőre emelkedésével elveszti minden olyan tagságát, állását, tisztségét vagy megbízatását, melynek elnyerését az eltiltás kizárja és elveszti ezekkel kapcsolatban szerzett minden ellátási és más olyan igényét, amely őt szolgálata, illetőleg működése alapján megilleti,

törendő a közfeladatra kijelöltek jegyzékéből,

elveszti belföldi kitüntetésait és külföldi kitüntetései viselésének jogát.

Azzal a kettős feltétellel, hogy ha különös méltánylást érdemlő ok forog fenn és emellett a rászorultság is megállapítható, kimondhatja a bíróság, hogy az eltiltottnak, avagy csupán családtagjainak az ellátási igénye egészben, vagy részben fennmarad.

A közügyektől való eltiltással egyes törvények további jogi hatásokat kapcsolnak össze.

Igy az 1951. évi 30. sz. tvr. 35. §-ának (3) bekezdése szerint a közügyektől való eltiltásra vonatkozó rendelkezéseket ezen a tvr.-en alapuló nyugdíjigény tekintetében is alkalmazni kell. Az 1. § értelmében pedig nyugdíj illet meg minden dolgozót, aki a törvényben meghatározott időn át munkaviszonyban állott és elérte a nyugdíjra jogosító korhatárt. Nyugdíj jár annak a dolgozónak is, aki rokkanttá vált.

Az a személy, akit a bíróság a közügyektől eltiltott — ha dolgozó — elveszíti a bírói ítéletig megszerzett nyugdíjigényét, ha pedig nyugdíjas, akkor megszerzett nyugdíját veszti el a Btá 40. §-a (2) bekezdésének a) pontja értelmében. (Feltéve természetesen, hogy a bíróság az ellátási igényt az idézett § harmadik bekezdése alapján egészében, vagy részben fenn nem tartotta.)

Az 1952. évi III. törvény 68. §-ának b) pontja szerint a közügyektől jogerősen eltiltott személy nem lehet polgári perben meghatalmazott. (Ér-

dekes, hogy a büntető eljárásra nézve ilyen kizáró rendelkezése nincsen a törvénynek.)

Az 1952. évi IV. törvény 47. §-ának (2) bekezdése szerint nem fogadhat örökbe az, aki... a közügyektől való eltiltást kimondó jogerős bírói ítélet hatálya alatt áll.

Ugyanezen törvény 100. §-ának (2) bekezdése szerint a közügyektől jogerősen eltiltott személy nem viselhet gyámságot.

*

A büntettes megfosztása az őt megillető jogoktól, a legrégebb időktől kezdve ismert intézkedés. Ilyen volt a régi germán jognak »békétől való megfosztás« néven ismert intézkedése, amellyel a büntetett a törvény oltalmának körén kívül helyezték, úgy, hogy bárki megölhette (vogelfrei). Hasonló jelentőségű volt az antik római jogban a »sacer esto« formulája.

Az ú. n. állampolgári halál (mort civile) a francia jog intézménye. A régi francia jogban a vádlott távollétében történt elítélésnél fordult elő, mint a halálbüntetésnek, vagy az életfogytig tartó szabadságvesztés büntetésnek a mellékbüntetésé. Az elítéltet minden vagyoni jogától megfosztották, meglévő vagyona utó-daira szállt át, újat pedig sem jogügylettel (élők között), sem örökösödés útján nem szerezhett. Semilyen minőségben nem jelenhetett meg a bíróság előtt, házasságát felbontották és elvesztette minden politikai jogát. Viszont — a fentebb említett ókori intézményektől eltérően — megtartotta jogát életének és testi épségének védelméhez, tehát büntetlenül megölni nem lehetett.

A polgári halál jogintézményét — amelyet annak idején számos ország átvett — a XIX. században már minden ország eltörölte, így 1854-ben Franciaország is.

A francia jog ezidőszert fennálló jogfosztó büntetése az ú. n. dégradation civique, amelyre a mi közügyektől való eltiltásunk erősen hasonlít. Ezért nem felesleges, ha ezt a jogintézményt és ennek a tudományban elhangzott bírálatát egészen vázlatosan ismertetjük. Az ismertetés alapja a francia btk. 1951: évi Dalloz-féle kiadása és Fréjaville: Manuel de droit criminel (1951) című munkája.

Az elítélt

1. ki van zárva minden közfunktócióból, közalkalmazásból és közhivatalból;

2. meg van fosztva aktív és passzív választójogától s általában összes politikai jogaitól, valamint a kitüntetések viselésétől;

3. nem lehet szakértő vagy ügyleti tanu; nem tanuszkodhat bíróság előtt (csupán ú. n. felvilágosításokat adhat);

4. nem lehet családi tanács tagja, gyám, gondnok stb.

5. nem viselhet fegyvert, nem lehet katona, tanár, tanító stb. (A sorozásról szóló törvény pótolta azt a hiányszórágot, hogy a hadseregből való kitiltást egyesek előnynek érzik és kimondta, hogy az ilyen elítéltek különleges alakulatokban szolgálnak.)

A dégradation civique úgy fő, mint mellékbüntetés gyanánt alkalmazható. Főbüntetésként politikai büncselekményeknél foghat helyt. Mellékbüntetésképpen olyan szabadságkorlátozó büntetések mellett kell kiszabni, amelyek stestiek és becsületbevágóak (afflictives et infamantes), avagy csupán becsületbevágó jellegűek.

(A francia büntetőjog szerint testi és becsületbevágó büntetések: a halálbüntetés, az életfogytiglani kényszermunka, a deportálás, a határozott idejű kényszermunka, a várfogság és a fegyház. Becsületbevágó büntetés a száműzetés és maga a dégradation civique. A harmadik csoportot a javító jellegű büntetések alkotják, amelyeknél tehát a most tárgyalt mellékbüntetést nem kell kiszabni: a fegyház, a meghatározott polgári, vagy családi jogosítványoktól való időleges eltiltás és a pénzbüntetés.)

A dégradation civique oszthatatlan jellegű büntetés, amely a törvényben felsorolt összes jogosítványokra kiterjed. A bíróságnak nem áll módjában az, hogy az elítéltet e jogosítványoknak csupán egyikétől vagy másikatól fossa meg. Tartama elvileg örökös még abban az esetben is, ha határozott időre szóló főbüntetésnek a mellékbüntetése gyanánt szabták ki. Mégis — rehabilitáció útján megszüntethető.

Fréjaville bírálata szerint e büntetési nem hatékonysága csekély. Igen sok olyan elítélt van, aki a felsorolt jogok elvesztésének nem tulajdonít fontosságot. Másik hibáját abban látja, hogy egyenlőtlen: politikai jogaiban súlyosabban érinti a belföldit, mint a külföldit és bizonyos életpályákon működő személyekre sokkal nagyobb hátrányt jelelt, mint másokra.

Hibájául rója fel végül, hogy túlságosan merev. Álláspontja szerint sokkal helyesebb lenne, ha a törvényben felsorolt jogosítványok közül a bíróság választhatná ki azokat, amelyekről az elítéltet megfosztja, még pedig a büntetési cél szempontja szerint.

A svájci btk. szerint a fegyházra való elítélés ipso iure maga után vonja a »tisztviselési képesség«-nek kettőtől tíz évig való megvonását. Fogházra való elítélés esetén e mellékbüntetés kiszabásának akkor van helye, ha a cselekmény »tisztességtelen érzületről tanuszkodik«; a kiszabás ilyenkor 1—5 évre történik. Akit, mint megrögzött büntettest, a nálunk volt szigorított dologháznak megfelelő intézetbe utalnak, annál e mellékbüntetést 10 éves tartammal kell kiszabni.

Az elítélt elveszti aktív és passzív választójogát. Nem lehet a hatóság tagja vagy tisztviselője; nem lehet gyám, gondnok és okirati tanu.

Ez a felsorolás nem teljes: kiegészítik azok a jogszabályok, amelyekben a svájci jog bizonyos hivatalok gyakorlásához előfeltételként követeli meg a tisztviselési képességet. Így ügyvédek, közjegyzők, orvosok, gyógyszerészek stb. esetében. Hadl idézzük itt egy svájci jogász megjegyzését:

»Mivel e mellékbüntetés jelentősége a fogházbüntetés hatását jelentősen túlhaladhatja, sőt — adott körülmények között — hosszú időre kiható kárt okozhat egy embernek, a bírónak csak óvatosan és a törvényi előfeltételek szigorú vizsgálata mellett szabad alkalmaznia.« (Thormann: Schweizerisches Strafbuch, 1941.)

Az osztrák büntetőjog is ismeri — büntetéstől való elítélés esetében — a bizonyos körülmények közt alkalmazható becsület-büntetést, melyről az osztrák btk. 26. §-a és külön törvények rendelkeznek.

J. Kimmell (Lehrbuch des österreichischen Strafrechtes, 1950) tizenkét csoportba sorolja azokat a büncselekményeket, amelyeknél e mellékbüntetés alkalmazása kötelező. Vannak ezek közt »politikai büncselekmények, többek bántalmazásból eredő emberölés és súlyos testisértés, párbaj, bizonyos katonai büncselekmények stb.

A mellékbüntetés hatása a következő:

a) rendjelek elvesztése;

b) címek, tudományos fokozatok és méltóságok elvesztése;

c) minden közszolgálati állás és hivatal elvesztése, ideértve a tanárit is;

d) ügyvédi, közjegyzői és bírói minőség, valamint a hatóságoknál való képviselői jogának elvesztése;

e) közügyek intézésére hivatott képviselőkben való tagság elvesztése;

f) nyugdíjszabályzatokon alapuló minden nyugdíj, ellátás, nevelési járadék, kegydíj stb. elvesztése.

Ha a főbüntetés 5 évi szabadságvesztést nem haladott meg, úgy a felsorolt jogosítványok annak kiállításától számított 5 év elteltével, súlyosabb büntetésnél 10 év elteltével újból megszerezhetők.

Belgiumban a kérdést a francia rendszerhez hasonlóan szabályozták.

A cári Oroszországban a becsületbüntetés nemcsak a közjogi jellegű jogosítványokra hatott ki, hanem — akkor, ha az ítélet halálra, kényszermunkára, vagy száműzetésre szült — az elítélt magánjogi helyzetét is úgy érintette, hogy a »polgári halál« ipso iure beállott. Az elítélt elvesztette minden vagyoni jogi és örökösölési jogosítványát. A kényszermunka ezen felül a házassági köteleket is megszüntette; ha az elítéltet házastársa a száműzetésbe nem követte, úgy kérhette a bíróságtól az elítélttel kötött házassága felbontását. Ha az ítélet jogerőre emelkedésének időpontjáig nemzett gyermekek az elítéltet a száműzetésbe nem követték, vagy később elhagyták, úgy megszűnt felettük szülői hatalma. (Kieslich: Die Ehrenstrafen, 1911.)

Az OSZFSZK btk. 20. §-a a társadalmi védekezés javító jellegű bírói intézkedései közt említi e) pont alatt a politikai és egyes polgári jogok elvesztését. A 23. § 2. bekezdése értelmében ezt az intézkedést önállóan, valamint mellékbüntetésként is lehet alkalmazni.

Tartalmát a 31. § részletezi:

a) az aktív és passzív választójog elvesztése;

b) társadalmi szervezet tiszttségére való választhatóság elvesztése;

c) az állami állás betöltésére való alkalmasság elvesztése;

d) tisztletbeli cím viselési jogának elvesztése;

e) szülői jogok elvesztése;

f) társadalombiztosításból és az állami ellátásból eredő nyugdíj jogának elvesztése.

A jogoktól való megfosztás kimondható a felsorolt jogokra együttesen, vagy közülük csupán egyesekre. A szülői jogoktól való megfosztás csak akkor mondható ki, ha az elítélt e jogokkal visszaélt.

A nyugdíj jogától való megfosztást a bíróság csak a következő esetekben mondhatja ki:

1. államellenes bűncselekmény esetében;

2. nyereségvágyból elkövetett büntett miatt szabadságvesztésre, vagy más helységben való kötelező letelepedéssel egybekötött kiutasításra való elítélés esetében, ha az utóbbi főbüntetés;

3. melléktüntetéskésűl kimondott teljes vagyonekobzás esetében;

4. békeidőben elkövetett bizonyos katonai bűncselekmények, illetőleg háború idején elkövetett bármely katonai bűncselekmény (IX. fejezet) esetében.

A kódex 32. §-a értelmében a jogoktól való megfosztás leghosszabb időtartama 5 év.

Különösen jelentős a 34. § 2. bekezdésének a szövege: »Ha a bíróság egy évnél hosszabb tartamú szabadságvesztést szab ki, köteles az elítélt jogainak felfüggesztése felől határozni.« Egy évnél rövidebb tartamú szabadságvesztésbüntetés esetén tehát ezt a mellékbüntetést általában nem alkalmazzuk, sőt a gyakorlat álláspontja szerint nem is alkalmazható (igy: Utyevszkij) és nem tartja a gyakorlat alkalmazhatónak kiskoriakkal szemben sem (Sz. U. Legf. Bír. 1941. IX. 18-i t. ü. hat.).

*

A jogfosztásban álló büntetésnek — mint minden büntetésnek — viszonylagos a súlya.

A büntetés elvesz valamit. A közepekor testcsontkító büntetései a testi épiséget vették el; ma az egyes büntetések pénztől, vagy más vagyontól, szabadságától, esetleg életétől fosztják meg az elítéltet.

Nyilvánvaló, hogy pl. a szabadság elvesztését sokkal súlyosabb hátránynak érzi az, aki függetlenségben, jó körülmények között élt, mint az olyan ember, aki elnyomottan, rossz viszonyok közt tengette az életét. Ez az oka annak, hogy a tőkés elnyomás bérabszolgája számára a börtön vesztett elrettentő jellegéből. A korai kapitalizmusnak az a prolejárja, aki 16 órát robotolt egészségtelen körülmények között, durva bánásmód mellett, rongyosan-éhe-

sen, alig érzett különbséget akkor, amikor a szabadtérmunkás sorsát fegyvercsorral cserélte fel. A dolog végeredményben annyira ment, hogy sokszor az élet maga is elvesztette számára értékének javát; ennek megint az volt a következménye, hogy a halálbüntetésben rejlő hátrányt sem kellett viszonylag nagy hátránynak tekintenie.

Ez az oka annak, hogy a népelelyomó rendszer kezében a még oly kegyetlen büntetések is elvesztik elrettentő hatásuk túlyomó részét. Bekövetkezik az a helyzet, amelyet a Kiáltvány szavai klasszikus tömörséggel jellemeztek: »A proletárok csak láncukat veszíthetik...«

Ebből a megfontolásból pedig szabályként szűrhetjük le, hogy a büntetés visszatartó hatása a társadalom életszínvonalával egyenes arányban növekszik. Minél jobb és szabadabb a dolgozó tömegek élete, minél inkább biztosítva van számukra, hogy jogaikkal élhessenek, annál érzékenyebben érinti az egyes embert a büntetésben megvalósuló jogfosztás. Ezért csak az a társadalmi rend engedheti meg magának az enyhe és humánus büntetési rendszer »fényűzését«, ahol a javak és jogok valóban a dolgozó nép kezében vannak.

Rátérve közelebről a jogfosztó büntetésre: az emberi és alkotmányos jogok oly sok papiros-deklarációja után a szocialista típusú alkotmányok gondoskodtak arról, hogy a tömegek számára e jogok eleven valósággá váljanak. Nem érik be azzal, hogy a jogokat kinyilvánítsák, törvénybe iktassák, hanem intézményesen biztosítják a módokat és eszközöket is arra, hogy a dolgozó az őt megillető jogokkal valóban élhessen. Ez a változás egyre inkább tudatosává válik a tömegekben. Egyre bátrabban és öntudatosabban élnek megszerzett jogaikkal, azok gyakorlása magától értetődővé válik számukra.

Az így megváltozott körülmények közt tehát a dolgozók társadalmában megnövekedett a jogfosztó büntetés jelentősége. A közügyektől való eltiltás olyan büntetés, melynek komoly súlya van. Alkalmazásánál tehát mérsékletre és komoly egyéniesítésre van szükség.

Ezzel a mellékbüntetéssel szemben is helytálló Fréjaville kritikai megjegyzése. A közügyektől eltiltás számos jogosítványra vonatkozik: nem jogtól, hanem jogcsoporttól fosztja

meg az elítéltet. A többirányú jogfosztásnak ez a válogatás nélküli, sommás jellege nem válik e büntetési nem előnyére. Akadályozza a kellő egyéniesítést (erre még visszatérünk), de egyéb szempontból is kifogásolható.

Állandóan — és helyesen — arra törekszünk, hogy jogi nyelvünk ne váljék külön a mindennapi élet nyelvével. Tehát: amikor közügyekről beszélünk, nem gondoljuk olyan jogosítványokra, melyeknek közéleti vonatkozásuk közvetlenül nincs. Persze — távolabbi összefüggésében — jóformán minden tevékenységünknek van valami közösségi kenységünknek van valami közösségi vonatkozása (mi nem ismerünk el semmi »magán«-t — tanította Lenin), de ezt az igazságot észszerűen kell alkalmaznunk.

Az a jogosítvány például, hogy az öreg kora folytán munkaképtelen dolgozó társadalombiztosítási nyugdíjat kap, arra szolgál, hogy az illető életfenntartását biztosítsa és nem hiszem, hogy e nyugdíj élvezését közügyekben való részvételnek tekinteni helyes volna.

A gyakorlati büntetés-kiszabási munka során lépten-nyomon tapasztalható ennek az állításnak a helyessége. Az ítéltőbírő akkor, amikor pénzmellékbüntetést szab ki, gondosan ügyel arra, hogy e büntetés arányban álljon az elítélt kereseti és vagyoni viszonyaival, ne döntse őt teljes anyagi romlásba. Nem egy esetben szül az ítéltőtanács tagjai közt vitát 50, vagy 100 forintos véleménykülönbség.

Ugyanakkor a közügyektől való eltiltás alkalmazásánál alig kerül szóba ennek a mellékbüntetésnek az anyagi kihatása, amely pedig általában sokkal súlyosabb, mint a pénzbüntetésé. Nemcsak végső összegében súlyosabb, hanem azért is, mert hatása időbelileg bizonytalan tartamú és mert akkor érvényesül — sokszor évekkel a főbüntetés kiállása után — legsúlyosabban, amikor az elítélt öreg és munkaképtelen. Bár az eltiltás pl. csak 5 éves meghatározott időre szól, a nyugdíj elvesztése, vagy jelentős csökkenése haláláig kíséri az elítéltet.

Alapvető büntetőjogi elv, hogy a büntetés javítás és nevelés céljából alkalmazzuk. Nem volna tehát következetes dolog azt mondani, hogy a — fenti célnak megfelelően kiszabott — börtönbüntetés ezt a hatást sohasem éri el és további,

hősszantartó hátrányok alkalmazására azt követően is szükség van.

Itt külön kell választanunk a szó sajátos értelmében vett közügyek (választójog, közmegbízások, közhivatali állások) kérdését a most tárgyalt kérdés-résztől (nyugdíj, nyugdíj). Előbbieknél teljesen indokolt lehet a társadalom ébersége, amely a börtön elhagyása után bizonyos ideig (quasi próbaidő) visszatartja az elítéltet a szoros értelemben vett közügyektől. De a betevő falat elvonásában, vagy csökkentésében jelentkező, súlyos hátrány okozása már ezzel a megfontolással nem indokolható.

Mindazt, amivel a társadalmi gazdaság rendelkezik, dolgozó tagjainak a munkája hozza létre. A szocialista társadalom a dolgozók munkájának eredményével úgy sáfárol, hogy azokból tartalékol számukra arra az időre, amikor majli koruknál fogva nem vehetnek többé részt a termelésben és gondoskodik ellátásukról. Így lényegében korábban végzett munkája féltett gyümölcsét kapja meg a dolgozó társadalombiztosítási nyugdíj formájában.

Marx Károly elemezte azt a kérdést, hogy a szocialista társadalom a társadalmi munka termékéből mit oszt szét a dolgozók között és rámutatott arra, hogy abból a szétosztás előtt különböző célú levonásoknak van helye.

Igy le kell vonni a munkaképelenek alapját stb., röviden szólva, ami ma az úgynevezett hivatalos szegénygondozáshoz tartozik. Fejtegetései során rámutat arra is, hogy ezek a levonások szintén a dolgozók érdekeit szolgálják és az egyes termelő amennyi munkát adott a társadalomnak valamely formában, annyit kap vissza más formában.

A társadalombiztosítási nyugdíj alapját tehát a dolgozók munkájának eredményéből tartalékoljuk számukra, ami az egyes dolgozóra vonatkoztatva általában azt jelenti, hogy pl. öregégi nyugdíja nem más, mint munkájával kiérdemelt — szocialista értelmű — munkabérének része, amelyet az állam annak idején nem fizetett ki neki, hanem tartalékolta számára. Ettől való megfosztása tehát nem ajándék-jellegű, jótékonyossági juttatás beszűntetését jelenti, hanem olyan természetű, mint a részleges vagyonekborzás. Nem változtat az intézkedésnek e természetén az sem, ha a dolgozó elítélt még

nem nyugdíjogosult, a közügyektől való eltiltás tartamának elteltével a nyugdíjra alapot szolgáltató idő folyása újból megkezdődik és az elítéltnek a jogosultság bekövetkeztekor rövidebb idő alapulvétele, tehát kisebb összegben adnak nyugdíjat.

Fentiek figyelembevételével azt kell mondanunk, hogy a hátrány, amely az elítéltet éri, túlterjed azon a körön, amelyet a közügyektől való eltiltás mindennapi értelme jelent.

A büntetéstannak állandó problémája, hogy a büntetésnek számos mellékhatása van; olyanok, melyek túlmennek az itélkező szándékán.

Igy pl. a halálbüntetés körüli vitákban sokszor mutattak rá arra, hogy a végrehajtás az elítélt hozzátartozóit is kegyetlenül sújtja. A szabadságvesztés-büntetés is hátrányos a hozzátartozókra, de mellékhatásai magával az elítélttel szemben is megállapíthatók: a börtönélet egészségileg hátrányos, az elítélt — ha nem éppen tanult mesteriségében foglalkoztatják — részben ellejti megszerzett szakmai ismereteit, a börtönből szabadulva esetleg lakás nélkül áll, elveszti társadalmi kapcsolatainak nagyrészét stb. Még számos olyan hátrányt lehetne felsorolni, amelyekre sem a törvényhozó, sem az itélkező szándéka nem irányult.

A közügyektől való eltiltással kapcsolatos — most tárgyalt — anyagi hátránnyal kapcsolatban ugyan nem mondhatjuk azt, hogy annak bekövetkezése ilyen nem-szándékolt következménye a büntetésnek. Az azonban aligha vitás, hogy a büntetés célja (javítás és nevelés), valamint büntetőjogunk azon elve, hogy az elítélre bizonytalan tartamú (és tartalmú) hátrányokat ne rójunk, ezekkel a következményekkel nincs összhangban.

A helyes cél éppen az, hogy a bűnös meghatározott idő után tudhassa azt, hogy maradéktalanul levelezkelte, amit elkövetett és sem testi, sem lelki szenvedését ne nyújtjuk a bizonytalan jövőbe. Ezt diktálja a szocialista humanizmus, amellyel nem egyezik meg, hogy a büntetését kiállott és szabadlábra került elítélt öreg napjaira kegyelemkenyéren legyen kénytelen tengődni, vagy mindvégig soványabb falatra legyen szorítva, mint vele egykorú dolgozó-társai.

Ehenhalni egyetlen öreg, vagy

rokkantat sem engedünk. Ha pedig ígyis-úgyis gondoskodunk megélhetéséről, helyesebb és őszintébb dolog azt nem kegyelemkenyérnek, hanem nyugdíjnak nevezni, amely a munkaképes évek munkája alapján jár. Hogy közben az illető bizonyos időt börtönben töltött, az önmagában véve kell, hogy jelentse azt a hátrányt, amely bűne következtében — az általános és különös megelőzés szempontjából — szükséges és elegendő volt. Ha vagyona, vagy jövedelme van, indokolt esetben szenvedjen el pénzbüntetést, esetleg vagyonekborzást. De akit sem halálra, sem életfogytiglani börtönre nem ítélték, hanem visszabocsátottak a szabad emberek társadalmába, az ott éppen úgy ment legyen az öregség és rokkantság gondjaitól, mint ennek a szabad társadalomnak többi, szabad tagja. Csak így lehet újból méltó tagja ennek a társadalomnak, ha anyagi léte nincs megrövidítve s így nincs megmérgezve tudata sem.

Székelly János

Újabb hozzászólás a térbeadó rendkívüli felmondási jogához

A Jogtudományi Közlöny 1953. évi 7. számában a 11/1953. M. T. sz. rendeletnek a bérbeadó felmondási jogára vonatkozó egyik-másik intézkedésével foglalkoztam. Ehhez a hozzászólásomhoz Magyar Andor elvtárs a Jogtudományi Közlöny 1954. évi 3. számában bíráló megjegyzéseket fűzött. Kénytelen vagyok az alábbiakban kimutatni, hogy ezek a megjegyzések nem helytállóak.

1. »Büntetőjogias«-nak tartja az én hozzászólásomban megnyilatkozó szemléletet. Nézetem szerint nincs is különbség büntetőjogi és polgári jogi szemlélet között.

Különösen a szóbanforgó tényállásokkal érintett emberi érdekek egyidejűleg részesülnek úgy a *repraesentatio* (büntetőjogi), mint a *reparatio* (polgárijogi) oltalomban. Ugyanezért annyira egybefolyik a kettős jogi oltalom, hogy az egyik körében nem lehet másféle szemlélet irányadó, mint a másikban. Különben is a Bp. 9. §-a, s ezzel egyezően a Pp. 9. §-a anyagi jogi, míg a Bp. 44. és 182. §-a törvénykezési szempontból is éppen eléggé rávilágít erre az egybefolyásra.

2. Egyébként súlyos tévedés az is, hogy a »megtorlás« kizárólag büntetőjogi fogalom. Van polgárijogi

megtorlás is, sőt polgári jogunk »kizárólag szankciós szabályokból áll« (Szladits), ami már a polgári jog ama lényegéből is következik, hogy jótárvető érdekvédelmet kell nyújtania. A bérbeadó ú. n. rendkívüli felmondása voltaképp a bérlő szerződésesszög, a szerződéses viszony fenntartását lehetetlenné tevő magatartásának a szankciója.

3. A bíráló cikk maga csak abba a hibába, melyet kifogásolni igyekszik. Figyelfél hangsúlyozza, hogy a bérbeadó felmondása nem »büntetés« a bérlővel szemben, másfelől mégis éppen a bíráló kíván a bérbeadónak bizonyos közjogi szerepet tulajdonítani, amikor őt a bérlő nevelőjének lépteti elő, azt magyarázva bele a rendeletbe, hogy az előzetes megintés célja a bérlő »nevelésére« irányul.

Elkerülte a bíráló figyelmét, hogy a társadalmi együttélés szabályainak a megtartására való nevelés feladata valamely polgárral szemben nem a vele jogviszonyban lévő másik egyenjogú polgárt, hanem az Alkotmány 41. §-a szerint csakis a *bírósgot* illeti. Találkoztunk is ilyenekkel az Elvi Tanács gyakorlatában, amikor pl. a bérbeadónak a bírói eljárást szorgalmazó lépése után késve fizető bérlővel szemben a keresetet elutasította, de »nevelő figyelmeztetés gyanánt« a bérlőt perköltségben marasztalta. (Legf. B. Elvi T. Hat. III. köt. 505. eset.)

A szocialista szemlélettel nagyon is ellenkezik a »házigazlának« a bérlő nevelőjévé való előléptetése.

4. A megintés és ezzel kapcsolatos póthatáridőtűzés többféle polgári-jogi viszonylatban törvényileg (eset-

leg szerződésileg) előírt kelléke a felmondási, illetve elállási jog gyakorlásához szükséges adósi késedelemnek, nemteljesítésnek vagy általában kötelemszegésnek.

A szerződésellenes használat, rongálás és bérfizetési késedelem miatti rendkívüli felmondás jogát az általános polgári jog és ennek nyomán a legtöbb érvényben volt lakásrendelet (így pl. már az 5555—1922. M. E. sz. r. 68. § 3. és 4. pontja, vagy a 3333—1924. M. E. sz. r. 56. § 3. és 4. pontja is) előzetes felszólítás sikeretelenségéhez kötötte. Ezeknél a szerződésesszegéseknél ugyanis fogalmilag is lehetséges az abbanhagyás és tartamos ismétlődésükben van a tűrhetetlenség ama foka, melyet a törvényes szabály a bérbeadó felmondásához megkíván.

5. Ami már most a sértést és a bántalmazást illeti, nyilván téves a bírálat amaz álláspontja, amely szerint a fellívás szükségessége szempontjából sem lehet különbséget tenni »enyhébb és súlyosabb sértések között« és hogy »több jogot a felmondáshoz a testisértésből sem lehet származtatni, mint amennyit a becsületéértésből«.

Igenis a bérbeadó felmondási joga szempontjából is különbség van sértés és sértés között!

Kimondta az Elvi Tanács (Legf. B. Elvi T. Hat. II. köt. 137. old.): »Szocialista társadalmunkban a bérlőnek csak olyan sértő magatartása vonhatja maga után a rendkívüli felmondási jog gyakorlását, ami a bérbeadót mint házkezelő funkcióját ellátó személyt ebbeli tevékenysége körében éri és *olyan fokú*, ami a házban lakók együttélésének a rend-

jére *annyira zavarólag hat*, hogy a közösségi érdek a felmondási jog gyakorlását megkívánja.«

Tehát csak az ilyen *nagyobb fokú* és *zavarólag ható* sértés szolgálhat a felmondás okául. Mivel pedig ilykép a felmondási okul szolgálható sértéshez a súlyosságon kívül még bizonyos zavaró hatás mint eredmény is hozzátartozik, ami már tartalomságot és ismétlődést feltételez, ezért itt elképzelhető — bár a korábbi lakásrendeletek és bírói gyakorlat a figyelmeztetést mint előfeltételt súlyos sértéseknél nem ismert — az abbanhagyás iránti előzetes felszólítás.

Ha tehát van fokozati különbség a sértések között a felmondási jog szempontjából, még inkább különbség van a szándékos kartörés és a »gazemberezés« között, még ha utóbbi nemcsak »kétszer«, de akár tízszer is megeselekedte a bérlő a bérbeadójával! Itt az abbanhagyás fogalmi képtelenség, hiszen egyetlen esont eltörése is éppen eléggé társadalmellenes és ugyanabban a házban való élést kizáró magatartás.

És nem szenvedhet kétséget, hogy ha már a bérlő a bérbeadójának karját vagy lábát szándékos bántalmazással eltörte, akkor ahhoz, hogy a bérbeadó vagy a többi bérlő nyugalma az ilyen bérlő által feldúltnak tekintessék, nyilván nem szükséges, hogy ez a bérlő még legalább egy »szer« egy adag szóbeli sértést is rázúdítson bérbeadói áldozatára.

Úgy vélem tehát: Magyar Andor elvtárs bírálata nem döntötte meg álláspontomat.

Szelényi Dezső

JOGIRODALOM

»Jogi alapismeretek« c. Tanácsakadémiai tankönyv (Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó kiadása. Budapest, 1954. 200 lap.)

A közelmúltban jelent meg a Tanácsakadémia hallgatói számára készült »Jogi alapismeretek« című tankönyv. A könyvről általánosságban megállapíthatjuk, hogy korlátozott terjedelmében a tudományos kifejtést legfeljebb csak vázlatosan képes megkísérelni ugyan, mégis értékes, az igényeknek megfelelő munka. Fő erőnyei közé tartozik, hogy habár stílusa egyszerű,

könnyen érthető, ez mégsem ment a feldolgozásra kerülő anyag rovására. A tankönyvben a mondatfűzés szabatos és precíz, a tárgyalásra kerülő anyagrészeket példák illusztrálják.

A tankönyv kb. 200 oldalnyi terjedelemben két olyan fontos jogterület anyagát foglalja magában, mint a polgári jog és a büntetőjog, ideértve mindkettőhöz az eljárásjogokat is.

A könyv szerzőit az a cél vezette, hogy népszerű, de egyben szakmailag megfelelő olyan tájékoztatást nyújtsanak a két igen fontos jogágról, amely nem csupán a Tanácsakadémia hallgatóit segíti a szakképzettségük eredményességében, hanem a helyi tanácsok dolgozóit is támo-

gatja mindennapi gyakorlatukban! Ma, amikor a népgazdasági terv megvalósítása és a falu szocialista átépítése során nagy feladatok hárulnak a megyei, járási és községi tanácsokra, elengedhetetlen feltétele a jó munka végzésének az, hogy az állambatalom és az államigazgatás helyi szerveinél dolgozók némi jogi ismeretre is szert tegyenek. A helyi tanácsok alá több gazdasági termelő és szolgáltató vállalat tartozik. E vállalatok állandóan kapcsolatba kerülnek az állampolgárokkal, amiből jogviták származhatnak és e vitás kérdések megoldása a helyi tanácsok hatáskörébe tartozik.

A polgári jog általános tanainak ismertetésénél a szerző az egyes jog-

intézmények történeti fejlődésével természetesen nem foglalkozik, ami a tankönyv terjedelme mellett nem is volt lehetséges. Nyilván ez az oka annak is, hogy csak a legfontosabb kérelmekkel ismerkedünk meg a polgári jog fogalmának és az egyes más jogokkal való összefüggésének tárgyalásánál.

Részletes kifejtést találunk a polgári jogi jogviszony alanyainak ismertetése során. Itt kitér a szerző arra feltételek ismertetésére, amelyek fennforgása szükséges ahhoz, hogy valamely személy jogviszony alanya lehessen. Felsorolja azokat a kizáró okokat, amelyek meglete cselekvőképeltenséget vagy korlátozott cselekvőképeltenséget eredményez.

Nagyobb teret enged a gazdasági és társadalmi szervezetek jogalanyiságát tárgyaló résznek, rámutatva arra, hogy a szocializmus viszonyai között más szerepük van és más cél érdekében működnek e jogi személyek, mint a kapitalizmusban kialakult Rt.-ok, Kft.-ok stb. Továbbá rámutat arra, hogy e szocialista szervezetek jogalanyisága egymástól is különböző. Így pl. az állami intézmények és szervek nem rendelkeznek vagyoni önállósággal és mégis lehetnek jogviszonyok alanyai, szerelhetnek jogokat és kötelezettségeket vállalhatnak.

Különösen nagy jelentőséggel emelkednek ki ezek közül a földművelés-szövetkezetek, amelyek a falu áruforgalmának a lebonyolításával, termelési szerződés megkötésével és az állami begyűjtéssel kapcsolatban végeznek úttörő feladatokat.

A termelés-szövetkezetek jogalanyiságánál feltétlen ki kell emelni azt a célt, amelynek érdekében a különböző típusú tsz.-ek kisebb-nagyobb terjedelmű jogalanyisággal rendelkeznek.

A tsz. fő feladata a nagyüzemi mezőgazdasági termelés és állattenyésztés szüntelen fejlesztése, az, hogy a tagok számára a jól dolgozó középurasztok életszínvonalát lényegesen meghaladó, jómódú, kulturált életet biztosítsanak. Fennirtíthat a működéséhez szükséges segéd- és feldolgozó üzemeket és foglalkozhat terményei értékesítésével a termeléshez szükséges anyagok és eszközök beszerzésével.

E cél elérése érdekében szükséges, hogy elismerjük a tsz.-ek jogalanyiságát. A választakból folyóan rendelkeznek az egyes tsz.-ek is jogalanyiság-

gal és minél magasabb típusú, annál szélesebb körű a jogalanyiság.

A szocialista és a népi demokrátiás tulajdonjogi formák szélesebb tárgyalásával is igyekszik rámutatni a szerző azokra a megváltozott viszonyokra, amelyek élesen elütnek a korábbi, kizsákmányoló társadalmi viszonyoktól. Hangsúlyozza az állami szocialista tulajdon elsőbbségét és döntő fontosságát a szocializmus építésének a viszonyai között. Ismerteti azokat a forrásokat és szerzés-módokat, ahonnan és ahogy az állami és a szövetkezeti tulajdonjog ered és rámutat azokra a szabályokra is, amelyek a tulajdonjogot védik — vonatkoznak azok állami, szövetkezeti vagy magántulajdonra.

A különös rész szabályai között kiemelkedő helyet foglalnak el a szállítási és géppállomási szerződésekre vonatkozóak. A szállítási szerződések területe főleg az állami vállalatok egymásközi kapcsolatára terjed ki. Az egyes állami vállalatok a részletterv megvalósítása során elkerülhetetlenül kapcsolatba kerülnek egymással, ami nyersanyag, félkészgyártmányok, készárúk szállításában, átvételében nyilvánul meg. Ez a kapcsolat a polgári jogi szabályoknak megfelelően nyert megoldást. Nem az a cél, hogy az egyes vállalatok a másik rovására nyerészkedési szándékkal építsék ki, hozzák létre kapcsolataikat, hanem elsősorban az a cél, hogy a nép-gazdasági tervből rájuk eső kötelezettségeknek minél jobban tegyenek eleget. Ezt szolgálja az úgynevezett reális teljesítés elve is. Bár az állam gazdasági vállalatai tervkötelezett vállalatok, tehát bizonyos mértékben meg van határozva számukra előre, hogy mit, milyen minőségben és mennyiségben termeljenek és sokszor az átvételre kötelezett is ki van jelölve, pénzügyi vonatkozásban és a szerződések megkötésében mégis önállósággal rendelkeznek, amiből viszont az is folyik, hogy kötelezettségeikért (szerződéses) anyagi felelőséggel tartoznak.

A géppállomási szerződéseknek sincs kisebb jelentőségük. A falu szocialista átépítésében az élharcosok szerepét viszik.

E szerződések — többek közt — azt a célt is szolgálják, hogy a dolgozó parasztsággal megismertessék és megszerlettessék a nagyüzemi gazdálkodást, megmutatva a gépi művelés előnyeit és egyben segítsék az egyénileg dolgozó parasztokat is. A szerződések

nemcsak a tsz.-ek, hanem az egyénileg dolgozók számára is előnyösek, mivel a talaj gépi művelése következtében az előny nagyobb annál az ellenszolgáltatásnál, amelyet a művelés ellenértékéért a géppállomások kapnak.

A családjogi ismeretek elemzése során bemutatásra kerülnek azok a fontosabb rendelkezések, amelyeket a házasság megkötésénél, felbontásánál a törvény kötelezően előír. Társadalmunkban a házasság intézménye új tartalmat kap, nem burzsoa értelemben vett házassági szerződéses viszonyról van szó, amelyben a nőnek kisebb jogai vannak, hanem kölcsönös vonzalom és egyetértés folytán létrejövő olyan kapcsolatról, amelyben a felek jogállása egyenlő. Ismerteti azokat a szabályokat, amelyek a családi jogállással, örökbe-fogadással és az eltartási kötelezettséggel kapcsolatosak. Még kell említeni azt, hogy az eltartásra kötelezettek körét az új családjogi kódex kiszélesítette. Ha figyelembe vesszük a tankönyv elkészítését, feltétlenül meg kell azt is említeni, hogy a gyámság és gondnokság szabályainak részletes ismertetése mennyire előnyös, mivel mind az első-, mind a másodfokú gyámhatóságok a járási, illetőleg a megyei tanácsok végrehajtóbizottságai. A tankönyv részletesen elemzi azokat a körülményeket és okokat, amelyek fennforgása esetén a cselekvőképeltelen vagy korlátozottan cselekvőképelt személy ügyeinek vitelére gyámot, illetőleg gondnokot kell kirendelni.

Néhány rövid oldalon keresztül tárgyalja csak a könyv a polgári jogi eljárás szabályokat. E szabályok ismertetése ugyan fontosság tekintetében nem marad el a polgári anyagi jog mögött, de a bíróságon kívüli eljárások száma sokkalta kisebb, mintsem hogy szükség legyen arra, hogy a tanácsapparátusban dolgozók részletesen is megismerkedjenek a polgári jogi eljárás szabályaival.

Nem mehetünk el a polgári jogi rész néhány hibája mellett. Nem tudhatjuk, hogy egyes kérdések vajjon a szerző vagy a szerkesztő hibájából kerültek-e a könyvbe, vagy maradtak ki onnan. Az egyik ilyen hiányosság az, hogy a szerző a tulajdonjog fejlődésének tárgyalása során néhány szóval beszél csak a kapitalista tulajdonjog fejlődéséről és teljesen mellőzi a hübéri tulajdonjog fejlődésének ismertetését. Még ha nem is

kívánta volna a szerző a részletes történeti vázlatát adni a tulajdonjog fejlődésének, helyes lett volna röviden szólni megemlékezni a feudális korról. Hiányoljuk ezt annál is inkább, mert hiszen a szerző e kérdésnek olyan kiváló ismerője, akinek e tárgyalásban megjelent nagy monografikus munkája szakkörökben közismert.

Egy másik ilyen szépséghiba az, hogy amikor a tankönyv az állami szocialista tulajdonjog különleges forrásairól beszél, csak az elkobozást említi, amely főképpen — amint a büntetőjogi szabályozás is mutatja — csak ingó dolgokra terjedhet ki és pedig ezek közül is csak olyanokra, mint pl. a bűncselekmény elkövetésének eszköze, vagy a bűncselekményből származó előny, vagy amire nézve a bűncselekményt elkövették stb. Sokkal fontosabb és döntőbb forrása a szocialista tulajdonjognak, mint különös szerzési mód, a vagyonekbezás. Ugyanis a vagyonekbezás tárgyai nemcsak ingók, hanem ingatlanok is lehetnek és mind értékükben, mind mennyiségükben messze túlhaladják az elkobzás által az állam tulajdonába kerülő dolgok értékét. Nem tudhatjuk azt sem, hogy vajjon a szerző vagy a szerkesztő keveri-e össze, illetőleg azonosítja a polgári jogi szándékot és gondatlanságot a büntetőjogi szándékkal és gondatlansággal.

Ez csak néhány, talán nem is alapvető hiba, de mindenesetre rá kell mutatnunk arra, hogy amennyiben alaposágra törekszünk valamely könyv megírásánál, ilyen kérdések megoldása nem elenyész, mert megbontja a tankönyv tartalmi egységét.

2. A tankönyv második fele a büntetőjog általános és különös részével, valamint a büntető eljárással foglalkozik. Szakmai szempontból ez a rész semminemű kivétinnél nem hagy maga után. A tankönyv íróit itt is az a cél vezette, hogy népszerű formában ismertessék meg az olvasókkal a büntetőjogot. Mindaz, ami a Tanácsakadémia hallgatóinak tanulmányi munkájához szükséges, a könyvben megtalálható: könnyen elsajátítható formában. Természetesen az anyag feldolgozása az elmélyültebb elemzést nélkülözi, minthogy nem egyetemi jogszékesképzés céljára készült. Az első olvasásakor a szakterület ismerői számára a könyv túl egyszerűnek és bizonyos mértékig hiányosnak látszik, de ha nem hagyjuk figyelmen kívül a könyv rendeltetését, akkor

el kell ismernünk, hogy a maga nemében megfelelő, jó munkáról van szó.

Az általános rész terjedelmét illetően bizonyos kívánnivalót hagy maga után. Ugyanis mindössze 26 oldalban foglalja össze a zokat az általános rendelkezéseket, amelyek a különös rész alkalmazása során irányadók, állandóan alkalmazása kerülnek. E rész csupán az 1950. évi II. törvény szövegének vázlatos ismertetésére szorítkozik, holott feltétlenül szükséges lett volna a törvény szakaszainak részletesebb ismertetése, a jogtudomány által kidolgozott egyes fogalmak megmagyarázása.

Megismerteti az olvasóval, hogy mely cselekmények érik el azt a társadalomra veszélyességi fokot, amelynél már a törvényalkotó álláspontja szerint a magatartást bűncselekménnyé kell nyilvánítani. A hatályos törvényszövegnek megfelelően megtaláljuk a tankönyvben is a bűncselekmény tartalmi meghatározását, szemben a burzsoa irodalommal, amely csak a bűncselekmény formális meghatározását nyújtja.

Az általános törvényi tényállás tárgyalásának nagyobb teret szentel a könyv, mivel ennek ismerete nélkül nem tudhatjuk meg, kit, mikor, miért vonhatunk felelősségre — amennyiben bűncselekményt követ el — és melyek azok a körülmények, amelyeknek a fennforgása kizárja a büntethetőséget. Ezen belül magyarázatot ad arranézve is, hogy a büntetőjog szempontjából ki tekinthető alanyoknak és milyen körülmények zárják ki az alanyává válás lehetőségét. Bár nem tartozik ide, itt tárgyalja a bűncselekmény elkövetőit is, rávilágítva arra, hogy a bűncselekményben résztvevők tevékenysége más és más lehet és így a büntetőjog terminológiája szerint a résztvevők elnevezése is különböző.

A cselekmény társadalomra veszélyességének a tárgyalásánál kiemeli a könyv, hogy ez egy új, korábban nem ismert tényállásbeli ismérv, amelynek foka a gazdasági, politikai helyzet alakulásától függ. Előfordulhat, hogy ugyanaz a magatartás egy időben nem veszélyes a társadalomra — vagy nem olyan fokban veszélyes, hogy azzal szemben a büntetőjog eszközeivel kelljen felvenni a harcot — máskor viszont a társadalomra nagy fokban veszélyessé válik és ilyenkor a büntetőjog eszközeivel lépnek fel ellene. Tárgyalja azokat az okokat is, amelyek kizárják a cselek-

mény társadalomra veszélyességét és amelyeket a törvény (1950. évi II. tv.) meghatároz, de nem tért ki azokra az okokra, amelyek a jogtudomány rendszerezett, mint a cselekmény társadalomra veszélyességét (jogellenességét) kizáró okokat. Ilyenek pl. a sértett beleegyezése, a jogszabály parancsa vagy engedélye stb.

Az alanyi oldal ismérveinek a tárgyalásánál a szerző súlyt helyez a bűnösség vizsgálatára. Részletesen elemzi azt a felelősséget, amely a cselekmény elkövetőjét cselekménye káros következményeiért terheli. Kiemeli, hogy a bűnösség a társadalomra veszélyes cselekményért való felelősségrevonás alapját képezi. Felsorol néhány olyan okot, illetve körülményt, amely a felelősséget fokozza vagy csökkenti, vagy éppen a cselekményt minősíti. Néhány szóval megemlékezik a bűncselekmény kifejlődésének a stádiumairól is.

A büntetés fogalma és célja új tartalmat nyer — mondja a tankönyv — a szocialista társadalomban. Nem cél a tettesnek fájdalom okozása, az elrettentés, hanem a törvény javító-nevelő hatást, sőt bizonyos mértékben visszatartó hatást kíván az elkövetővel szemben elérni a büntetés kiszabása útján. Felsorolja a büntetési nemeket, rátérve arra is, hogy mikor melyik alkalmazható. Ugyanez vonatkozik a mellékbüntetésekre is. A második rész negyedik fejezete rövid összefoglalását adja a kihágásokra vonatkozó szabályoknak. Bár a legújabb rendelkezések óta a kihágás elmúlóban lévő jogi fogalom, mégsem érdektelen erről néhány szót szólni, mint ahogyan a tankönyv teszi.

A különös rész felosztása a bűncselekmények jogi tárgya szerint történik. Ennek megfelelően első helyet foglal el az állam elleni bűncselekmények csoportja, mint a legveszélyesebb cselekmények, amelyek az állam léte, fennmaradása ellen törnek.

Az anyag tárgyalása a hatályos törvények rövid ismertetésének útján és gyakorlati példákon keresztül történik. Az egyes részek terjedelme ugyan nem arányos, de az egyes részek fontossága miatt volt szükség azok terjedelmét más anyagrészek rovására is kiterjeszteni. Megállapíthatjuk, hogy bár sürítve, de mégis helyes képet ad a tankönyv azokról a magatartásokról, amelyek tanúsítása bűncselekményt képez.

A könyv elég részletesen tárgyalja

a hivatali büncselekményeket. Ez azért is helyes, mert akik a könyvet tanulás céljára használják, azok az államhatalom és az államigazgatás szerveivel beföltött pozíciójuknál fogva hivatalos személyek; feltétlenül ismerniük kell tehát azt, hogy mindennapi munkájuk során milyen jogok illetik és minő kötelezettségek terhelik őket az államhatalommal és az állam polgáiraival szemben. s tudniuk kell, hogy jogellenes magatartásuknak milyen következményei lehetnek.

A terv elleni büncselekmények ismertetésénél a szerző abból indul ki, hogy azokat a magatartásokat magyarázza meg, amelyek a népgazdasági terv időben és minél jobban való megvalósítását akadályozzák.

A társadalmi tulajdon védelme és erősítése minden állampolgárnak az alkotmányban előírt kötelessége. Így azok a magatartások, amelyek a társadalmi tulajdon ellen támadnak és amelyeket az 1950. évi 24. tvr. is magában foglal, feltétlenül elítélendő magatartások. A könyv a törvényi tényállások ismertetése révén is felhívja olvasói figyelmét arra, hogy minden erővel küzdjenek a társadalmi tulajdon támadó magatartások ellen. A tankönyv írói helyesen itt magyarázzák meg azokat az elkövetési magatartásokat, amelyeket az említett tvr. felsorol és amelyek csak később, a polgárok javai elleni támadások tárgyalása során nyernek részletes törvényi meghatározást (lopás, sikasztás, csalás stb.).

A közellátás érdekei ellen elkövethető büncselekményeknél ki kell emelni, hogy az anyag rész írója az egyébként bonyolult törvényi rendelkezéseket a gyakorlatból vett példák tömegével magyarázza meg. Ismerteti a tankönyv a családi állásra vonatkozó büncselekményi magatartásokat, továbbá a polgárok személye és javai ellen elkövethető büncselekmények törvényi tényállásait is. Igaz az, hogy mindezek a tankönyv vége felé kerülnek ismertetésre, de nem jelenti ez azt, hogy az állam kisebb mértékben nyújtana védelmet a polgárok személyét és javait érő támadásokkal szemben.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a különös rész tárgyalásának a módja helyes, mert a gyakorlati példák sokaságával teszi világossá és érthetővé a néha bonyolult törvényi tényállásokat. Azonkívül képet nyújt a különös rész rendszeréről és általában azokról a magatartásokról, amelyeket a jogalkotó elítélendőnek talált és amelyekre büntetés kiszabását rendelte.

A büntető eljárási jogi rész, hasonlóan a polgári jogi eljáráshoz, csak vázlatos ismertetése a tételes anyagnak. A könyv kiter a büntető eljárásban érvényesülő alkotmányi és más eljárásjogi alapelvek ismertetésére, kiemeli azoknak a szocialista és humanus voltát. Nagy vonalakban ismereti csak a büntető eljárás szabályait.

3. Szükséges néhány kritikai megjegyzést tenni a könyv szerkesztésére is. Véleményem szerint Molnár Tibor elvtárs hibát követett el azzal, hogy előre rosszul tervezte meg a könyv terjedelmét és később is hagyta magát ettől befolyásolni. Helyes, ha előre tervezünk, de tankönyv terjedelemtervéhez való merev ragaszkodás nem előnyös, különösen ilyen esetben nem, amikor a készítendő könyv oktatási célt szolgál. A szerzőkkel folytatott beszélgetés során és saját tapasztalatom szerint is arra a megállapításra jutottam, hogy a szerkesztő önkényesen kihagyott a kéziratokból egyes anyagrészeket. Hogy csak néhányat említsék: pl. a közellátás érdekei ellen elkövethető egyes büncselekmények tárgyalásánál a legújabb rendelet egyes részeit egyszerűen törölte; nem tudom, miért volt szükség arra, hogy a társadalmi tulajdon elleni büncselekményeket tárgyaló fejezetben a lopás fogalmát magyarázó anyagból egy részt elhagyott. Továbbá: a devizagazdálkodás elleni büncselekményeknél egy teljes alcímet olvaszt be egy másikba, még pedig az áruforgalommal kapcsolatos rendelkezések közé helyezi azoknak a nem olya tartozó rendelkezéseknek az ismertetését is, amelyek a határszéli forgalomra vonatkoznak. Tovább folytathatnám az

említett hibák felsorolását, de esürpán néhány példával kívántam bemutatni azt, hogy nem szabad önkényesen valamely könyvből még a szerkesztőnek sem kihúzni, avagy betolítani valamilyen anyagrészt azoknak a megkérdőjelezése nélkül vagy titakozásuk ellenére, akik a könyvet írták. Nem hinném, hogy az ilyen rövidítések előnyére válnának a tankönyvnek, mert megszakítják tartalmi egységét, az egyes részeket érthetelenné teszik az olvasók számára. A jövőre vonatkozólag feltétlen megszívlelendő tanács, hogy a szerzőkkel folytatott megbeszélés nélkül utólag és önkényesen ne rövidítsük a tankönyv anyagát, különösen akkor, ha — amint később kiderült — a lenyomatott anyag kevesebb lett a megengedettnél és a tervezettnél. Kérdésem, hogy a szerkesztő megtakarításában valóban megtakarítás-e, vagy pedig annak éppen az ellenkezője.

Egyebekben a tankönyv hasznos és úttörő munka a jogi ismeretek népszerű terjesztésében, mivel világosan, a nép nyelvén és emellett mégis jogászai szakszerűséggel készült. Könnyű olvashatósága lehetővé teszi, hogy olyanok is megismerkedjenek a jog egyes ágazataival, akik nem kívánnak jogászok lenni.

A tankönyv polgári jogi és polgári eljárásjogi részét Eörsi Gyula egyetemi docens; a büntetőjogi és a büntető eljárás jogi részét pedig az Eötvös Lóránd Tudományegyetem jogi kara büntetőjogi tanszékének a munkaközössége írta. (Fonyó Antal, Király Tibor, Lukács László egyetemi adjunktusok és Viski László aspiráns.) A polgári jogi rész kéziratát Világhy Miklós egyetemi tanár, a büntetőjogi rész kéziratát Kádár Miklós egyetemi tanár lektorálta.

A könyvet Molnár Tibor szerkesztette.

Pintér Jenő

TARTALOM: *Földesi Tamás*: Hogyan használjuk fel ma Marx és Engels íráslatait a burzsoa jog- és államelméletekről. — *Larna Péter*: A jogtudat néhány jellegzetessége a büntetőjog elméletében és gyakorlatában. — *Medve Zsigmond*, a jogi tudományok kandidátusa: A léztáji gazdálkodás jogi kérdései. — *Névai László*, a jogi tudományok kandidátusa: A Pp reformjának kérdéséhez. — *Faragó Dezső*: Eljárási szabályok státusz perekben. — *Simon Gyula*: Éntéltizottsági és lírói határozatok végrehajtása állami szervek és vállalatok, valamint szövetségek ellen. — *Szemle*: A Jogtudományi Közöny munkájának értékelése a pécsi Állam- és Jogtudományi Kar tanácsülésén. — *Székely János*: Eltiltás a közügyektől. — *Szelényi Dezső*: Újabb hozzászólás a bérbeadó rendkívüli felmondási jogához. — *Jogirodalom*: *Pintér Jenő*: »Jogi alapismeretek« c. tanácsakadémiai tankönyv. — Melléklet: Szovjetjogi Cikkgyűjtemény.

СОДЕРЖАНИЕ: *Тамаш Фелдеш*: Способы использования критики Маркса и Энгельса о буржуазных теориях государства и права. — *Петер Барна*: Некоторые характерные черты правосознания в теории и практике уголовного права. — *Кандидат юрид. наук Жигмонд Медве*: Правовые вопросы приусадебного хозяйства. — *Кандидат юрид. наук Ласло Неваи*: К вопросу о реформе гражданского процесса. — *Деже Фарого*: Процессуальные правила по делам, касающимся гражданского состояния. — *Дьюла Шимон*: Исполнение судебных и арбитражных решений против государственных органов и предприятий и кооперативных организаций. — *Обзор*: Оценка работы журнала *Вестник юридических наук* на заседании совета факультета государства и права университета гор. Печ. — *Янош Сечель*: Поражение прав. — *Деже Селени*: Новые заметки по вопросу о праве чрезвычайного отказа, предоставленном наймодателю. — *Юридическая литература*: *Енэ Пинтер*: «Основные юридические знания», учебник для академии Советов. — *Приложение*: Сборник статей по советскому праву.

SOMMAIRE: *Tamás Földesi*: Comment profiter des critiques de Marx et d'Engels des théories bourgeoises sur l'Etat et le droit. — *Péter Barna*: Quelques aspects de la conscience de droit dans la théorie et la pratique du droit pénal. — *Zsigmond Medve*, candidat des sciences juridiques: Les questions juridiques soulevées par l'économie individuelle d'un membre de co-opérative agricole. — *László Névai*, candidat des sciences juridiques: La question de la réforme du Code de procédure civile. — *Dezső Faragó*: Les règles de procédure en procès ayant pour objet l'état des personnes. — *Gyula Simon*: L'exécution des décisions judiciaires et d'arbitrage à l'encontre des organismes et des établissements de l'Etat et des coopératives. — *Revue*: L'appréciation du Jogtudományi Közöny à la réunion du Conseil de la Faculté de droit et d'études politiques de Pécs. — *János Székely*: L'interdiction de la participation aux affaires publiques. — *Dezső Szelényi*: Encore une fois le droit extraordinaire du bailleur de résilier le contrat. — *Littérature juridique*: *Jenő Pintér*: «Notions élémentaires juridiques». Un manuel pour l'académie des conseils. — *Annexe*: Recueil d'articles concernant de droit soviétique.

INHALT: *Tamás Földesi*: Wie können Engels's und Marx's Kritiken über die Bourgeois Staats- und Rechtstheorien angewandt werden. — *Péter Barna*: Einige charakteristische Merkmale des Rechtsbewusstseins in der Theorie und Praxis des Strafrechts. — *Zsigmond Medve*, Kand. der Rechtswissenschaften: Rechtsfragen der Hauswirtschaft des Genossenschaftstauern. — *László Névai*, Kand. der Rechtswissenschaften: Zur Frage der Reform der ZPO. — *Dezső Faragó*: Verfahrensregeln in Prozessen betreffs des Personenstandes. — *Gyula Simon*: Vollstreckung der Eeschlüsse der Schiedskommissionen und der Gerichte gegenüber staatlichen Organen und Unternehmen, sowie gegenüber Genossenschaften. — *Rundschau*: Bewertung der Arbeit der »Jogtudományi Közöny« an der Fakultätssitzung der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät in Pécs. — *János Székely*: Verbot der Teilnahme an den öffentlichen Angelegenheiten. — *Dezső Szelényi*: Ein weiterer Beitrag zum außerordentlichen Kündigungsrecht des Vermieters. — *Rechtsliteratur*: *Jenő Pintér*: »Juristische Grundbegriffe«, Lehrbuch für die Räteakademie. — *Beilage*: Miscellen aus sowjetischen juristischen Aufsätzen.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkeszti: a szerkesztőbizottság. — Felelős szerkesztő: Kádár Miklós.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztőségi tel.: 312-795. Kiadóhivatali tel.: 120-243; Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre: 18.— Ft. — Egyes szám ára: 8.— Ft. Terjeszti: Posta Központi Hírlap iroda. Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 180-850 183-022. — Csekk számlaszám: 61.292. Megjelent 3100 példányban.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

A büntető perrendtartás novellája

A magyar nép nagy történelmi átalakulásának, felemelkedésének korszakát éli. A Magyar Dolgozók Pártja, a kormány és a nép szoros összefogásban dolgozik, hogy mihamarább felépítse az emberiség reményességét — a szocialista társadalmat. A termelés állandó növeléséért, a lakosság anyagi és kulturális emelkedéséért folytatott hősi harc idején népünk gyakran idézi a multat, hogy ezen keresztül is felmérje azt a hatalmas fejlődést, melyet közel 10 év alatt megtett. A munkás, akinek ma biztos megélhetése van, emlékezik a munkanélküliség kétségbeesett hónapjaira, a paraszt, aki ma minden terményét jó áron adja el, emlékezik a bolettára; az értelmiségi, aki ma megbecsült dolgozója államunknak, emlékezik a szellemi szükségmunkára. Folytathatók a példákat az ország más volt elnyomott rétegeivel, akik így vagy úgy mind érezték hátukon a régi rend ostorát. Hiszen alig egy évtizede az egész nemzet a sír szélén állt, amelyet számára a német fasizmus és magyar csatlósai ástak. Az Októberi Forradalom hős szovjet csapatai a dicsőség, övéké a mi örök hálánk, hogy nem a vég, hanem a nemzet csodálatos újjászületése következett be.

A megtett nagy út eredményeit ezer és egy dologban lehet lemérni. Nem utolsó sorban annak az igazságszolgáltatásnak a fejlődésében is, amely, mint az állam, a politikai felépítmény fontos része, igen aktív szerepet tölt be a társadalom anyagi-gazdasági életének alakításában is. Népi demokratikus államunk megszilárdításáért folytatott harcunk lényegében azt jelenti, hogy azt az államrendszert erősítjük meg, amelynek keretei között népünk a legbiztonságosabban élhet és munkálkodhat ragyogó jövőjé érdekében. Ennek a népi államnak egyik legfontosabb eszköze a jog, az igazságszolgáltatás, amelynek tökéletesítése a dolgozó parasztsággal szövetséges, hatalmon lévő munkásosztály fontos kötelessége.

Dolgozó népünk évszázadokon át nyögött a feudális ökljog uralma alatt. Egy, a kor szellemének megfelelő büntetőpolitika kialakításáért küzdött már fiatal éveiben is az 1848-as szabadságharc nagy vezéralakja, Kossuth Lajos, a kiváló államférfi. A magyar szabadság tündöklő, bő esztendeje alatt születtek is ilyen jogi alkotások. A Világost követő ellenforradalom azonban mindent felperzsel, ami haladó volt. Csak hosszú idő múlva, 1919-ben gyúlt ki ismét a fény, hogy utána egy negyedszázados sötétség boruljon az országra és gyorsan semmivé tegyék a Tanácsköztársaság ragyogó jog-

szabályait. Ennek a kornak barbár büntetőpolitikája nemcsak a magyar nép előtt volt hírhető, de megvetéssel tekintett rá az egész haladó világ. Volt idő, amikor magára vette a demokrácia tógáját, hogy félrevezesse a népet, azonban hamarosan ledobta magáról és vész-törvényszékek módján, a nyílt terrort sem leplezve sújtott le pallosával a dolgozó népre. A világ mélyeséges felháborodása ellenére oltották ki Sallai, Fürst és mások életét és nem rajtuk múlt, hanem a magyar, a szovjet és más népek erején, hogy Rákosi Mátyástól sikerült elűtni a hóhérok kezét. A munkások, parasztok és kisemberek százai tudják a legjobban, hogy a horthysta bíróságok nem voltak válogatóság az eszközökben a Törek szerint «vezetésre predesztinált osztály» hatalmának megvédésében. A történelem azonban, de főleg a szovjet nép erősebbnek bizonyult és pusztulásra «predesztinálta» ezeket az urakat.

Természetes, hogy a felszabadulás után nemcsak a földreform, később az ipari és banktőke kisajátítása, a mindenféle kizsákmányolás megszüntetése volt a cél, hanem az igazságszolgáltatás újjászervezése is, mint az ország függetlenségéért, a nép felemelkedéséért folytatott harc egyik fontos eszköze. Népünk a párt tanítása alapján már a felszabadulás első hónapjaiban helyesen ismerte fel, hogy az anyagi jólét megeremtése szoros kapcsolatban van a bírói gyakorlat, a büntető perrendtartás olyan értelmű gyökeres megváltoztatásával, hogy az védje a népet, üldözze azokat, akik tudatosan, vagy megtévelyedve népünk, népi demokratikus államunk ellen támadnak. Ezért zúzta szét a reakciós elnyomás fontos gépezetét a burzsoa-fasiszta igazságszolgáltatást s harcolt azért, hogy a megmaradt bíróságok mellett népbíróságok, majd munkásbíróságok is létesüljenek. Előbbiek segítségével népünk azokon a fasiszta fenevadakon vett elégtételt, akik hazánkat a II. világháború örvényébe taszították, a munkásbíróságok segítségével pedig azokra a spekulánsokra, üzérekre sújtott le, akik a háború utáni súlyos helyzetet saját meggazdagodásukra, a nép kiéheztetésére akarták felhasználni. A szabadsághoz jutott, öntudatra ébredt magyar nép első nagy sikerei voltak ezek azon a téren, amit a lángeszű Lenin így fejezett ki: «Nekünk magunknak kell itélkeznünk. Minden egyes állampolgárnak részt kell vennie a bírásokban és az ország igazgatásában.»

Újabb nagy lépést tettünk előre a büntetőbíráskodás demokratizálásának az útján 1949-ben, amikor törvényt hoztunk a népi ülnökök bevonására a bíróságok mu-

kájába. Ekközben népi demokratikus államunk belső szerkezetében nagy változás következett be. Demokratikus szakaszából átlépett a szocialista szakaszba, amelyben már a hatalom egyedüli birtokosa a dolgozó parasztsággal elválaszthatatlan szövetségben álló munkásosztály.

Abbeli törekvésünkben, hogy a jog fejlődése lépést tartson a gazdasági és politikai téren bekövetkezett forradalmi fejleményekkel, nagy eredményeink voltak, de sikerünk nem volt teljes. Büntető eljárásunkat a munkásosztály hatalomrajutása után is még hosszú ideig az az 1896-os XXXIII. törvény uralta, amelyet időközben 42 törvénnyel és 74 rendelettel módosítottak. Olyannyira, hogy azon már nemcsak a vádlott, de a bíró sem tudott eligazodni.

Népi demokratikus jogrendszerünk fejlődése terén a szocialista jogalkotás nagy jelentőségű eseménye volt az 1951-es III. törvény kibocsátása.

Ez a törvény, amelyet ma módosításra javasolunk, 1952. január 1-én lépett életbe. Habár ebben még nem lehetett minden nyomát eltüntetni a régi, 1896-os törvény feudál-burzsoa perjogi megoldásainak, az 1951-es III. törvény világos áttekinthetőségével, egyszerű, magyaros, mindenki számára érthető nyelvezetével komolyan hozzájárult ahhoz, hogy büntetőbíróságaink büntetőtörvényeinket helyesen alkalmazzák a nép ellenségeivel szemben és dolgozóinkat a szocialista társadalmi együttélés szabályainak a megtartására neveljék. A törvény célját az 1. § — amelyet egyébként mostani törvényjavaslatunk is változatlanul meghagy — így foglalja össze: »E törvény célja az, hogy a büntető eljárás szabályozásával, a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjének és intézményeinek, valamint a dolgozók jogainak védelmében biztosítsa a bűncselekmények üldözését, a dolgozó nép ellenségeinek megbüntetését s a dolgozóknak a szocialista társadalmi együttélés szabályaira való nevelését.«

Mindenki előtt közismert, hogy népi demokratikus államunk és ennek alapja, a munkás-paraszt szövetség az utóbbi 1 év alatt is további ragyogó megerősödés jeleit mutatja az élet minden területén. Erősödésünk forrása a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. évi júniusi határozata és ennek nyernán a júliusi kormányprogram, amelyekben — többek között — a nép anyagi és kulturális felemelkedését és a törvényesség megszilárdítását tűzték ki célul pártunk és államunk vezetői. Ezzel megnyitottuk népi demokratikus államunk politikájának új szakaszát, amellyel együtt a szocialista jogalkotásban is új szakasz kezdődött. Ennek megfelelően az eltelt 1 év — többek között — nagy jelentőségű jogszabályok alkotásának az éve is volt. Az 1953. évi 11. törvényerejű rendelet révén sok ezer kisebb jelentőségű bűncselekmény miatt elítélt állampolgár mentesült a büntetés letöltésétől és a büntetett előéletéhez fűződő hátrányoktól. Az 1953. évi 13. törvényerejű rendelet alapján létrehoztuk új típusú, szocialista ügyészi szervezetünket. Az 1953. évi 16. törvényerejű rendelet alapján megszüntettük a rendőrbíráskodást. Módosítottuk a Munka Törvénykönyvét, amelynek kapcsán eltöröltük a pénzbürságot a munkafegyelem megsértése esetére. Ez év elején az Országgyűlés megszavazta a bíróságok szervezetéről szóló 1954. évi II. törvényt.

A párt és a kormány intézkedései az alkotmány demokratikus elveinek megfelelően biztosítják az állam-

polgárok nyugodt életét. Ha az Országgyűlés ma a mindössze 2 és fél évvel ezelőtt életbelépett büntető perrendtartás módosítását tárgyalja, akkor ezt nem pusztán azért tesszük, mert annak egyes tételei nem egészen megfelelőek, hanem azért, mert a fejlődés 1 év alatt viharosan gyors volt, aminek következtében képesek és kötelesek vagyunk népünk számára olyan módosított törvényt adni, amely maximális biztonságot nyújt a társadalomnak, amely a legigazságosabb és legdemokratikusabb büntető, egyben nevelő jogszabály. Nézzük meg ebből a szempontból kissé közelebről a javaslatot:

A javaslat az I. fokon eljáró járási, városi ítélőtanács létszámát egy szakbíróban és két ülnökben, a II. fokon eljáró ítélőtanács összetételét pedig 3 szakbíróban állapítja meg. Ez a nép közvetlen részvételének helyes formája, mert a javaslat értelmében a II. fokú bíróság az ítéletet csak jogi szempontból bírálhatja felül. A javaslat néhány legsúlyosabb bűncselekmény kivételével a helyi és személyi ismeretekkel leginkább rendelkező járási, városi és kerületi bíróságok hatáskörébe utalja a bűncselekmények többségének az elbírálását, amivel még közelebb hozza az igazságszolgáltatást a néphez és az ítélet nevelő hatásának a fokozottabb érvényesülését biztosítja.

Nagy jelentőségű a nyomozás törvényessége szempontjából az a javaslat, hogy a nyomozás befejezéséről szóló határozat meghozatala előtt a nyomozás anyagát a terhelt elé kell tárni, aki az anyagra megteheti észrevételeit: kérheti a nyomozás kiegészítését, védelmére megjelölheti újabb bizonyítékait. A terheltnek a nyilatkozatait az ügyész köteles jegyzőkönyvbe foglalni s ha indokolt, a nyomozás kiegészítését haladéktalanul teljesíteni kell.

Az állampolgárok személyes szabadságának a fokozott védelme érdekében az előzetes letartóztatás kérdését az eddigiektől eltérően szabályozza a javaslat. Eszerint bármely terhelt csak 24 óráig lehet a rendőrség őrizetében ügyészi jóváhagyás nélkül. 72 órán túl pedig csak ügyészi jóváhagyással, írásbeli határozattal elrendelt előzetes letartóztatás alapján tartható fogva. Az ügyek zömében a letartóztatás legfeljebb 1 hónapig, a Népköztársaság ellen irányuló súlyos bűncselekmények esetén 2 hónapig tarthat és csak kivétlesen hosszabbítható meg 1 hónappal a legfőbb ügyész engedélye alapján.

A javaslat a perújítást is új alapokra helyezi. Abból kiindulva, hogy a törvényesség óra a legfőbb ügyész, a perújítás kezdeményezését számára tartja fenn és az elbírálást a Legfelsőbb Bíróságra bízta. Így biztosítható, hogy egyes elítéltek különböző mondvacsinált bizonyítékokkal ne húzzák el az ítélet végrehajtását, ne foglalozzák alaptalanul az alsóbb bíróságokat.

A javaslat nagy gondot fordít arra, hogy az állampolgárok minden zaklatása eleve lehetetlenné váljék. Ezért a büntető eljárás megindításának, a nyomozás elrendelésének az egyes fontosabb fázisait úgy szabályozza, hogy az eljáró nyomozó hatóság az egyes lépések esetén írásbeli határozatot hozzon, amelyet a terhelttel közölni kell. A határozattal kapcsolatban a terhelt észrevételeket tehet, amit a nyomozó hatóság az eljárás továbbfolytatásánál köteles figyelembe venni.

A felesleges és alaptalan kiküszöbölését szolgálja szocialista jogunkban egy eddig ismeretlen, a novella önálló perszakot képező tényezője: az előkészítő ülés. Az előkészítő ülésen a bíróság megvizsgálja a vád meg-

alapozottságát és ha bűncselekményt nem lát, nem engedi a terhelt bíróság elé állítani, ha azonban az ügyet súlyosnak találja, elrendelheti az azonnali letartóztatást. A törvényjavaslatnak ez a fontos — a szovjet tapasztalat alapján jól bevált — rendelkezése a bíróságot a büntetőper tárgyalásának alapos előkészítésére készíteti.

A javaslat kiterjeszti a védelmet, amikor azt kötelezővé teszi akkor is, ha a tárgyaláson a vád képviselőiben az ügyes fellép. Ez demokratizmusunk logikus következménye. A peres küzdelemben a felek igyekeznek bebizonyítani a maguk igazságát, megcáfolva az ellenfél állításait. Ezért a jogi tudás fegyvertárával fellépő ügyész ellenében indokoltnak látszik, hogy a terhelt is hasonló jogi szaktudás birtokában legyen védőjén keresztül — érdeke védelmében.

Igazságügyi szerveinknél még ma is akadnak olyan le nem tárgyalt ügyek, amelyekben 1—2 évvel, de igen sok, amelyekben több hónappal ezelőtt követték el a bűncselekményt. Az ilyen bürokratizmus aláássa az igazságügy tekintélyét, új törvénytelenésre csábít. Ezért igen helyes az a javaslat, amely kimondja, hogy a nyomozást 1 hónapon belül be kell fejezni, államellenes bűncselekményeknél 2 hónapon belül. Az I. fokú bíróság köteles minden ügyet érkezésétől számítva 30 napon belül befejezni.

A felsorolt összehasonlító példákból — amelyeket hosszán lehetne folytatni — világosan kitűnik a törvényjavaslat mély demokratizmusa, a szocialista jogalkotás ama nemes elve, hogy biztosítsa a dolgozók anyagi-kulturális előrehaladását, ne engedje az állampolgárokat alaptalanul zaklatni, de egyben biztosítsa azok méltó büntetését, akik a társadalom népi demokratikus rendjére, annak intézményeire, tagjaira bűnös módon kezet emelnek.

A szocialista jognak most tárgyalás alatt lévő nagy-szerű alkotása gazdag érték népünk számára, mert messzemenően figyelembeveszi haladó magyar jogi hagyományainkat, jelenlegi sajátos viszonyainkat és szerencsésen alkalmazza a törvény szellemében és tetteiben mindazt, amit a világ élenhaladó szovjet szocialista joga nyújt. Az új magyar büntető eljárási jog életbe léptetésével a törvényesség, a demokrácia, a humanizmus és haladás terén messze magunk mögött hagyjuk az ú. n. »szabad világ«-ot.

A hatalmon lévő imperialista körök annak bizonyosságául, amit a nagy Sztálin mondott, hogy a burzsoázia már régen elvetette a szabadságjogok és a demokrácia zászlaját — különösen az Egyesült Államokban — egész államapparátusukat egyre nyiltabban állítják háborús céljaik szolgálatába. Az Egyesült Államok rendőrsége az utóbbi 8 év alatt több mint 5 millió amerikai állampolgárt tartóztatott le. Az amerikai bosszorkányüldözők terrorjától befolyásoltan, hisztérikus félelemtől eltelve ítélkeznek a bírák a demokrácia és a béke hívei felett. A legkisebb engedetlenség részükről elegendő ahhoz, hogy a megbízhatatlanok közé sorolják őket. Számos amerikai bíró, védő ügyvéd és tanú, akiket bebörtönöztek, vagy a halálba üldöztek, vádolja e hivatalos körök égbekiáltó tirannizmusát. Ilyen körülmények között nem is különös, hogy amikor Steve Nelson, a spanyol polgárháború egykori amerikai hőse ellen a pennsylvaniai bíróság vad hajszát indított, nem kapott védő ügyvédet, pedig többszázat felkért erre. Vagy nem

megdöbbentő-e, hogy a bíróság a nagy énekest és békeharcost: Paul Robesont marasztalta el, — bár tudta, hogy a hangverseny meghirdetése egyeseknél izgalmat okoz, kimondta, hogy nem McCarthy emberei, hanem ő okozta a zavargást azzal, hogy nem állt el a hangverseny megtartásától.

Az Egyesült Államokban a bíróságok azonban kevésnek bizonyulnak az uralmon lévő körök terrorjának a végrehajtására. A lincselés, a Ku-Klux-Klan, a Szövetségi nyomozó iroda, az amerikaellenes tevékenységet vizsgáló bizottság, a hűségvizsgáló bizottságok, az igazságszérum és a hazugság-leleplező gépek alkalmazása mind olyan eszközök, amelyek borzalmat keltenek minden becsületes emberben fajra és nemzetiségre való tekintet nélkül és csak az imperializmus mély ember-telenségére vallanak. Minderre már csak a koronát teszi fel Eisenhower elnöknek az a minapi bejelentése, hogy a telefonba beszerelt, vagy másképpen elrejtett lehallgató készülékek útján szerzett értesülések bizonyítékként fognak szerepelni a bírósági eljárásnál.

Ha a fentieket összehasonlítjuk a mi szocialista joggyakorlatunkkal, a mi büntető és polgári perrendtartásunkkal, mint a szappanbuborék foszlik szét a szabad világról terjesztett legenda. Mi, a Szovjetunió vezette hatalmas békétábor országa, gyors lépésekkel megyünk előre a jólét és a jogrend útján, az Óceánon túl azonban az »erőnek« hívei visszafelé forgatják a történelmet kerékét.

Egy évvel ezelőtt a kormányprogram ismertetése kapcsán többek között azt mondta Nagy Imre elvtárs: »... rövid időn belül el kell érni, hogy igazságügyi szerveink a nép államának, a törvényességnek, a jogrendnek szilárd támaszai és egyben biztosítékai legyenek. Fokozottabban védelmezzék dolgozó népünk érdekeit, ebebben öröködjének államunk biztonsága felett és a néppel összeforrvá, erőteljesebben harcoljanak demokratikus rendünk megátalkodott ellenségei ellen, akikkel szemben a törvényesség teljes szigorát kell alkalmazni.«

Úgy gondolom, hogy az 1 év alatti fejlődés eredményei ebből a szempontból feltétlenül figyelemre méltóak. Bíróságaink, ügyészségeink, rendőrségünk, tanácsaink alapjában véve szilárd támaszai és biztosítékai a törvényességnek. Biztató sikereket értek el a dolgozó nép védelme és az ellenség leleplezése terén egyaránt. Munkájukat a párt, a kormány politikája, a nép iránti szeretet és hűség eszméje hatja át, ez sikereik magyarázata.

Feltétlenül elismerés illeti a felsorolt szervek vezetőit és sok ezer beosztottját, akik például odaadással, erőtük nem kímélve dolgoznak, hogy az új szakasz ragyogó politikai és gazdasági célkitűzéseit a szocialista jogszolgáltatás terén és eszközeivel is segítsék megvalósítani.

Távolról sem tartunk azonban még ott, komoly eredményeink ellenére sem, hogy már mindent rendben-lévőnek találjunk e téren. Számos bíránk félreérti az új szakasz politikájából fakadó feladatát. Bizonytalanok az elkövetett bűncselekmények megítélésében, helyenként szigorúbban ítélnék, mint kellene, általában azonban a társadalomra súlyos veszélyességű esetekben is liberálisak. Több bíróságnál valami újfajta elméletet faragtak arról, hogy a munkás dolgozik, pénze van, a kulák leszegényedett, tehát vád esetén az előbbivel szemben pénzfőbüntetést szabnak ki, az osztályidegennél mellőzik a pénzfőbüntetést, esetleg a büntetést is általában. Kis-

embereket csekély büncselekmény esetén is évekre eltiltanak a közügyek gyakorlásától. Nagyszámú az ügyek elnapolása, az ítélet végrehajtásának a felfüggesztése különösen ott, ahol kemény szigorra van szükség — a társadalmi tulajdon fosztogatására vetemedettekkel szemben.

Népünk látja és értékeli bíróságainknál a fejlődést, de azt kéri: szüntessék meg a helyenkéinti ingadozást, bíraskodjanak bátran, szigorúan, de igazságosan népi demokratikus államunk szocialista törvényességének biztos talajára állva.

A hibákon lehet és kell segíteni. Az Igazságügy-minisztérium nyújtson több segítséget bíráinknak egész a járásokig — amelyek, mint látjuk, kulcsponthoz jelentenek — sugározzon magából több elvi szilárdságot, hogy ezt lent tapasztalják. Legyen éberebb, lássa előre és figyelmeztessen az ellenség várható támadásának fő irányára, nem utolsó sorban egyes magáról megfélemedezett ügyvédek is emlékeztessen arra, hogy nálunk a munkásosztály van hatalmon — és a dolgok mindjárt jobban fognak menni.

Az a harc, amelyet a törvényesség és állami fegyelem megszilárdításáért folytatunk, amely együtt jár a szocializmus építését gátló különböző büncselekmények, korrupció, spekuláció felfedésével és üldözésével, fiatal ügyészi szerveink képességét is próbára teszi. Ügyészeink ezt a próbát derekasan állják. Ügyészségeink aránylag rövid működésük ellenére bebizonyították, hogy valóban legfőbb őrei a törvényességnek. Azonban ügyészeink is a Legfőbb Ügyészségtől a járási ügyészségekig — mint bíráink — mindig tartsák szem előtt, hogy a szocializmus törvényei pártos, a dolgozó nép törvényei, amelyek éppen ezért az objektív igazságot keresik és feladatuk az egész nemzet ügyének, államának a védelme.

A törvényesség nem egy levegőben lógó, osztályok felett álló misztikus valami, hanem a munkás-paraszt szövetség alapjaira épült népi demokratikus állam törvényessége, amelyet nem kell félteni a pártbizottságoktól, a különböző állami szervektől, hanem velük a legszorosabb együttműködésben kell biztosítani. Fejlesszék ügyészeink és bíráink szakadatlanul tudásukat, támaszkodjanak jobban a népre, hogy a nép is álljon őrséget a törvényesség felett.

Pártunk III. kongresszusán Rákosi Mátyás elvtárs a következőket mondta: »Népgazdaságunkban a termelőerők fejlesztését a legszorosabban egybekapcsoljuk a munkásosztály, az egész nép állandó életszínvonalának emelésével, ami azt jelenti, hogy a szocializmus alaptörvénye mind következetesebben és átfogóbban érvényesül társadalmunkban.«

A párt és a kormány az egész nemzettel összeforva akarja ezt. A harc azonban a szocializmus gazdasági alaptörvényének a megvalósításáért a tovább éleződő osztályharc viszonyai között folyik. Az ellenség nem alszik. Kártevésen töri a fejét, megkísérli a lakosság nem eléggé öntudatos elemeit is rábírní erre, a munka-fegyelem és az állampolgári fegyelem lazítására, bűnös pazarlásra, a nép vagyonának, a szocialista és a szövetségi tulajdon megkárosítására. Vannak, akik mély demokratizmustól áthatott, új jogszabályainkat is félreértik és azt hiszik: szabad a vásár! Az egész nemzetnek fel kell e hibák, e bűnök ellen venni a harcot.

Miután a törvényjavaslat a harc sikeres folytatásához igen nagy segítséget nyújt igazságügyi szerveinknek és az egész dolgozó népnek, ezért pártom és a magam nevében örömmel elfogadom.*

Keleti Ferenc

* Az Országgyűlésen 1954. június 19-én elhangzott felszólalás.

Kártérítési jogunk legújabb fejleményei

A kodifikálatlanság állapotát egy tételes jogra nézve általában előnytelennek szokás tartani, és — valljuk meg — nem is ok nélkül. Mégis van ennek az állapotnak egy nagy előnye a kétségtelen hátrány mellett: az, hogy megkönnyíti a jognak alkalmazkodását a folyton haladó élet folyton változó követelményeibe, szóval elősegíti a folyamatos jogfejlődést.

Míg egy nagy kódex — gondoljunk a Code civil-re, az Osztrák polg. tkvre, vagy akár a BGB-re — a maga nagy súlyával ráfekszik a jogéletra, gyakorlatra és elméletre egyaránt és gyakran egy századnál is hosszabb időre nyúló élettartamával valóságos akadályává válik annak, hogy a bírói gyakorlat vagy a jogtudomány a megváltozott életviszonyoknak megfelelő jobb megoldásokat kiképezze: addig a kodifikálatlan jog területén a jogfejlesztés e most említett tényezői átídomító, karbantartó feladatukat sokkal könnyebben és teljesebben elvégezhetik, ha nem ütköznek bele a régi kódex megkövült tételeibe. Más kínálkozó példákat mellőzve csak éppen a mi kártérítési jogunk utolsó félévszázadi fejlődésére utalok a mondottak illusztrálására, hisz ennél frappansabb példát nem egykönnyen találhatnék. E jog múltja alig nyúlik vissza tovább a 19. század első felénél (Frank), de még a másodikban is csak az Optkv járszalagján csendesen haladó Hamupipőke volt, amikor a jelen század elején, a magyar Ptkv tervezeteiből nyert impulzus hatására a Kúria gyakorlatában pár évtized alatt a világejlődés élére szökött, ahol azóta is csak a szovjet ptkv (és legutóbb a cseh-szlovák kódex) haladta meg egy vonatkozásban (utóbbi csak egy fél lépéssel), viszont a mi jogunk a maga részéről azóta is, legújában, két fontos ponton olyan új hajtásokat produkált — szerintem értékes hajtásokat — melyeknek párját nem lehet találni egyetlen más kultúrnp törvénykönyvében sem.

Éppen ezekről az új hajtásokról, ezeknek jelentőségéről, elméleti értékéről, viszont keresztülvitelük némi korrekciójáról kívánok szólni az alábbiakban.

Véleményem szerint mindkettő a modern gazdasági élet olyan parancsoló szükségletéből eredt, melyet az eddigi felelősségi rendszer nem tudott vagy csak hiányosan tudott kielégíteni, éppen ezért biztosra lehet venni, hogy a kezdeményezés ezúttal is előbb-utóbb követésre fog találni, sőt a mostaninál szélesebb keretekben fog megvalósulni.

I. 1. Az egyik újítás, melyről először akarok szólni, mert ez maga is nem egyéb, mint elszélesítése a Kúria IV. polg. tanácsa egy 1946-ban hozott elvi jelentőségű, de tudtommal állandó gyakorlattá sűrűsödni még nem tudott döntésének, a nemrég (1952. X. 19.) megjelent 98/1952. sz. minisztertanácsi rendeletben található, mely a raktárakban és kereskedelmi üzletekben dolgozók anyagi felelősségét szabályozza a kezelésükre bízott szocialista tulajdon megőrzéséért.

A Kúria idézett határozata felelőssé tette kifelé, ügyletfelével szemben azt a szerződő felet, aki üzletében keresetforrásként, tehát haszonszerzés céljából idegen ingó dolgok megőrzésével, jókarba helyezésével (tisztításával) vagy átalakításával foglalkozik és ilyen célból ingókat átvész, de azokat vissza nem adja vagy visszaadni nem tudja, minden kárért, mely az átvett ingóságokban az átvételtől a kiszolgáltatásig elveszés vagy más sérülés folytán előállt — a vis major és har-

madik személy ellenállhatatlan cselekményének esetét kivéve — még akkor is, ha őt az ingók megőrzése körül vétkesség vagy gondatlanság nem is terheli, mert vállalkozásának természeténél fogva az idegen ingók átvétele folytán a veszély viselésének kockázata reá hármlik át» (Jogt. Közl. Hitelj. Dtár 1946. 64. sz.). A most idézett rendelet (R) viszont felelőssé teszi az ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági és egyéb raktárak és kereskedelmi üzletek dolgozóit befelé, saját vállalatukkal szemben a megőrzésükre, kezelésükre vagy az üzleti forgalom lebonyolítására nekik átadott anyagokban, árukban bekövetkezett leltárhiányért ugyanazzal a súlyos felelősséggel, mely alól őket (röviden szólva) csak az erőhatalom vagy harmadik személy elháríthatatlan tényének igazolása szabadítja fel.

Vagyis szó van mind a két esetben — s ez a dolog elméleti érdekessége — annak a klasszikus-római úgynevezett *custodia*-felelősségnek életrekeléséről, melyet a legutóbbi félévszázad interpolációkritikai romanista irodalma ásott ki a jusztiniánuszi kodifikáció bizantinusz szerkesztői által elkövetett sorozatos szöveghamisítások fedőrétege alól s ami így a régi pandektatan és az utána induló modern polgári jogi elmélet észlelése és hasznosítása elől elsiklott. Az említett kúriai döntésnek és a mostani R-nek az tehát a nagy elméleti érdeme, hogy tudtommal elsősül az egész világban tetto élő tételes joggá — bizonyára nem tudatos elméleti spekulációk során vagy az említett irodalmi felfedezés hatása alatt, hanem az élet valódi szükségletét átérzve — azt a felelősségjogi rendszabályt, amit a római jogtudósok is szintén nem elméleti spekulációból, hanem a való élet szükségletének helyes felismeréséből jegecesítettek ki responsumaikban közel kétezer esztendővel ezelőtt.

Erről a *custodia*-felelősségről bővebben írtam a Kúria idézett döntését kommentáló cikkemben (Jogt. Közl. 1948. 11—12. sz. 146—152. l.), így most csak a jelen fejtegetéseim megértéséhez szükséges előzményként foglalom röviden össze az ott mondottakat.

A klasszikus *custodia*-felelősség abban állt, hogy a szerződő fél, aki a szerződés értelmében a másik fél dolgát visszadás kötelezettségével a maga kizárólagos őrzetébe veszi (és ezzel azt megfosztja annak ellenőrzésétől, hogy ő miként bánik a dologgal), mint például a haszonkölcsönbevevő, bérlő (dolog- vagy műbérlő, mint a Kúria idézett eseteiben is, vagy mint hajós — modern nyelven fuvarozó, fogadó), kézizálogos hitelező, hasonlóképp a haszonélvező, végül az eladott, de még át nem adott dologra az eladó is: vétkességének kutatása nélkül felel a dolgot érő pusztulásért, rongálásért, elveszésért, egyedül a vis major okozta kár kivételével, aminek bizonyítása az adós terhére esik. (Más szóval: az a-lós felel a casus minor-ért.) — Mindez azonban, mint a felsorolásból is látható, csak az *érdekel* (az ügyletből előnyét élvező) adósra áll. Az *érdektelen* (ingyen teljesítő) adós (például depozitárius, mandatárius) csak a minimális felelősséggel (dulus et culpa lata) tartozik, amit a bona fides töle is megkövetel.

A klasszikus megoldást, ha az ember felszabadítja magát százados, sőt majdnem évezreides tradíció nyomása alól, nemcsak egészséges, ösztönös jogérzet szerint, de a megfontolt jogi gondolkodás eredményeként is helybe kell hagynia. Különösen világosan áll ez a Kúria

esetében, ahol az őriző, mint önálló, a maga hasznára dolgozó vállalkozó áll szemben az őrizetbe fogadott dolog tulajdonosával. (Az adott esetben tisztításra adott ruhák elvesztéséről volt szó betöréses lopás folytán. — Érdekes véletlen, hogy a római döntések kedve példája is a ruhatisztító (fullo) és a földöző szabó (sarcinator) volt.) Beadtam a ruhámat a tisztítóba. Mikor érte megyek, a tisztító sajnálkozva kijelenti: »Nincs ruha. Ellopták az éjjel.« — Tartozom én ezzel beérni? — Egészséges jogérzék szerint kétségtelenül nem. Először is honnan tudom én, hogy ez az ember igazat mond-e vagy nem? Csakugyan ellopták-e? Igaz-e egyáltalán a betörés és ha igaz, az ellopottak közt volt-e valóban az én holmim? És ha ott volt is, hogyan történhetett meg a lopás? Megtett-e ez az ember minden intézkedést, amit meg kellett volna tennie, hogy ne lopják el? Elzártá-e jól a ruhákat? Elég erős volt-e a zár? És így tovább. — Mind-ezt homály fedt előttem, az a homály, amelyet a németek Beweisnotstand-nak (bizonyítási szükséghelyzetnek) neveznek, ami a vétkességi felelősségi rendszer legsúlyosabb fogyatékosága, mert ez a károsult felet aránytalanul és méltánytalanul kedvezőtlenebb helyzetbe hozza ellenfelével szemben, mert, mint a példa is mutatja, úgyszólván tehetetlenül kiszolgáltatja őt a helyzetet jól ismerő (tehát leplezni, szőpíteni tudó) ügyletfelének. — És végül ha ügyletfelének nctalan sikerülne is ezt a homályt is eloszlatni és bebizonyítani, hogy ő valóban minden lehetőt megtett a dolgok megőrzésére: még akkor is ott marad a kétség, hogy vajjon kettőnk közül melyikre tartozik inkább annak a kockázatnak viselése, hogy a dolgot minden vigyázat ellenére valami kár éri: ő rá-e, akinek fizikai hatókörében, tehát módjában volt a dolgot megőrizni s aki azt a maga hasznára maga vette gondjaiba, — vagy én rám, aki ettől a lehetőségtől egyenesen meg voltam fosztva? — Kétségtelen, hogy mindketten érdekeltek voltunk a dolog épségbenmaradásában, de a fizikai helyzet, a megőrzés lehetősége egyedül nála volt meg. Ha ő érdektelen őriző (például ingyenes depozitárius) lett volna, akkor igen, akkor más-ként állna a helyzet. Akkor én a fizikai őrizet nála-léte ellenére sem toltatnám nyakára a rizikóviselést, mert akkor az ügy az én ügyem volna. Emígy azonban az ő ügye, elsősorban az övé, hisz őnmaga önként vette magára az átvétellel, a saját érdekében, hisz abból él, így az üggyel járó veszélyeket is vállalnia kell, s mint jó üzletembernek, az eshetőségekkel is számolnia, szükség esetén ellenük, ahol lehet, biztosítással is védekeznie, aminek költségeit üzemi kiadásai közé beszámítva, ha tudja, üzleti feleire áthárítja.

Az önálló vállalkozóra a dolog ekként, úgy hiszem, kétségtelen. — Nem ilyen világos ellenben a munkavállalóra (locator operarum), aki vállalt munkája teljesítésében veszi munkaadója dolgait őrizetbe, mint ahogy ez a R eseteiben is történik. Az eltérés az érdekhelyzetben van, mert míg az önálló bérvállalkozó (conductor operis) az őrizetbevétel elsőlegesen (s a maga szemszögéből nézve kizárólagosan) a maga érdekében eszközölte, addig a R szerinti munkavállalók a rájuk bízott dolgokat elsőlegesen a vállalat érdekében tartják őrizetükben, ami mellett az ő személyes érdekük, hogy t. i. a munkateljesítésért (itt az őrizetért) bért is kapnak, csak másodlagosként jelentkezik. Valóban a római forrásokban ők nem is találhatók a custodia-kötelezettek sorozatában.

Mégis azt hiszem, hogy helyes a R-nek az az elvi

álláspontja, hogy az említett személyeket is aláveti a vétkességtől független custodia-felelősségnek. E felelősség alapvető s imperatíven mozgató elemének a kizárólagos fizikai őrizetbevételt s az ezzel a másik félre nézve szükségképpen beálló bizonyítási szükséghelyzetet látom. Ez az, ami a vétkességtől függetlenített felelősséget feltétlenül megköveteli s ezzel a felelősséget az el-sikkadástól megmenti. A másik szempont, az érdekhelyzet megkívánása amaz mellett csak mintegy kísérő, ellenőrző elemként tűnik fel előttem, mint amely a felelősséget belsőleg megokolttá teszi, hogy úgy mondjam legitimálja. Természetesen legerősebben legitimálja ott, ahol az érdekhelyzet egyoldalú (így Rómában a kommodatáriusnál, haszonélvezőnél), de emellett elegendőnek tekintett azokban a statisztikailag számosabb esetekben is, ahol az érdek kétoldalú, mint a bérlet (dolog és műbérlet) sokféle változatban jelentkező eseteinél, a zálogos hitelzőnél, az eladónál, sőt — egy különös esetben — annál is, aki egy dolgot csupán megtekintés végett vett magához; sőt még annál az ingyenes depozitáriusnál is, aki önként ajánlkozott (nyilván valami saját érdektől vezetve) az őrizetre. A raktárkezelőnél és a R-ben említett társainál pedig ez a fizikai őrizetbevétel megvan, az érdekhelyzet is elegendőnek tekinthető ahhoz, hogy a fizikai helyzet által megkövetelt felelősség beállhasson.

Csak egy pont van itt, amely külön elbírálást igényel: egy olyan pont, melyet a rómaiak még nem ismertek, mert az elv, mely itt érvényesül, csak néhány évtizede még, hogy bevonult először a svájci kötelmi törvénybe, rövidesen utána a szovjet ptkvbe és legújabban a cseh-szlovák kódexbe is, mint a modern közszociális követelményeinek örvendetes kifejeződése: az, hogy itt, ahol mint felelős őriző, rendszerint egy vagyon-talan dolgozó áll szemben a nagy tőkeerejű vállalattal, mint munkaadójával, vele szemben a felelősségrevonásnak tisztán a gazdasági élet követelményei által támasztott mértéke szociális mérlegelésekből nem érvényesíthető a maga teljességében, akár még a felelős dolgozó gazdasági tönkretétele árán is, hanem mérséklésre szorul. Ezt a mérséklést — bölcsen és helyesen — a R is bevezeti, mégpedig nem is mint szokás, a bíróra bízva ennek érvényesítését, hanem — a Munka Törvénykönyv mintájára — fix határokat szabva a kirovándó kártérítésnek a felelős személy egy havi fizetésének erejéig — bűncselekmény eseteit kivéve. Ezzel a felelősségsúlyosítás méregfoga el van távolítva — felelősségi jogunk pedig gazdagodott a méltányossági felelősség-mérséklés elvének — a Munka Törvénykönyve után — egy újabb, jelentős ponton való érvényesülésével, amit a Kúria elmulasztott bevezetni, holott a jövő törvénykönyveiből nem fog hiányozhatni.

2. Ha eddig örömmel és helyesléssel regisztráltam a R tartalmát általában, mint felelősségi jogunk újabb értékes részfejlődését, most a következőkben meg kell tennem észrevételeimet a R szövegezésének némely egyenetlenségeire, valamint egyes részletintézkedéseire nézve is.

A R a raktárakban stb. dolgozóknak a leltárhiányokért való felelősségét teljes általánosságban deklarálva e felelősség terjedelmét így határolja el (1. § 2. bek.): »Nem terjed ki a felelősség a dolgozóktól függetlenül bekövetkezett hiányra, ha azt erőhatalom (tűzvész, robbanás stb.) vagy véletlen esemény idézte elő, vagy ha az harmadik személy által elkövetett bűncselekmény-

ből vagy egyéb tiltott cselekményből ered, amelyet a dolgozók kellő gondossággal sem hárríthattak el.»

A hangsúly ebben az elhatárolásban a »dolgozóktól függetlenül« szavakon van. A R ezzel elvileg teljesen talárolag jelöli meg a határt: a dolgozó valóban csak a *tőle függő* károkért kell hogy feleljen, és nem felelhet a *tőle függetlenekért*. De mi az, ami tőle független? Ezt egy lépéssel még közelebből, így még precízebben meg lehet határozni, úgy, ahogy azt a francia Code civil immár másfél századdal ezelőtt és még mindig a legtökéletesebben meghatározta, mikor rámutatott arra (1147. szakasz), hogy az adós a maga függetlenségét a kártól (nemteljesítéstől) csak azzal igazolja legmegbízhatóbban, ha konkrétan megjelöli az *idegen okot* (cause étrangère), ami a kárt előidézte és egyben igazolja azt is, hogy ő a fennforgott körülmények közt ennek az idegen oknak károsító hatását *nem tudta elhárítani* a saját képességei szerint. A ráció így világos: az idegen okért saját gazdája feleljen (ha ilyen van), a védekezésre rákényszerített alperest saját mértékén túl nem lehet felelőssé tenni).

Ellenben a R-nek felsorolása, mellyel a hiány függetlenségét a dolgozótól igyekszik részletezve magyarázni, inkább kétségeket támaszt, mint világosságot teremtene. Az első mentőokul kiemelt erőhatalomnál mindjárt olyan két eseményre (tűzvész, robbanás) utal, amely csak kivételesen erőhatalom. Utána egyszerűen »véletlen esemény«-ről beszél, ami még pontatlanabb, mert a véletlen esemény, például az üzemben beállott zavar vagy baleset (ilyen lehet a tűz vagy robbanás is), önmagában nem lehet mentőség. Végül harmadik személy »bűncselekményéről« vagy »egyéb tiltott cselekményéről« szól, holott egyik minősítésre sem esik súly, mert harmadik személynek bármilyen elháríthatatlan ténye mentesít, még a jogosan (például végszükségben) végzett is. A superflua lox non loquitur szabályának áthágása csak zavarokra vezet! Ha már a R szerkesztője a nagyobb világosság okáért részletezni kívánta a mentő-okokat, inkább követte volna az eddigi szokásos formulázást: erőhatalom, vagy harmadik személy elháríthatatlan ténye. (A harmadik szokásos mentő ok: a károsult ténye, ide nemigen talál.) — Sőt még pontosabban szólva az sem fontos, hogy az az elháríthatatlan külső (idegen) tény, mely mentesít, okvetlenül ember ténye legyen. Mért ne lehetne az például egy állat ténye, vagy akár egy más természeti esemény? Ez utóbbit az erőhatalomtól a méreteiben való különbség különíti el. Az erőhatalom magán viseli az elháríthatatlanság jellegét, emitt az külön bizonyítandó az eset körülményeihez mérten. Az erőhatalom épp ezért lehet belső ok is (például a raktáros agyvérzés folytán meghal s az őrizet nélkül maradt raktárból áruk eltűnnek); a másik mindig külső ok kell hogy legyen, mert a belső okon mindig ott lög a Beweisnotstand köde. Ezért a mentő okot így fogalmaznám: »Nem terjed ki az őrizettel megbízott felelőssége arra a hiányra, amelyet erőhatalom, vagy a raktár üzemen kívül eső oly ok idézett elő, melyet a megbízott az adott körülmények között a kellő gondossággal sem tudott elhárítani.«

Hangsúlyozom: a raktár üzemen kívül eső ok. Mert az őriző jőzanul csak azokért a dolgokért lesz felelős tehető, amelyeket őrizetébe fogadott, lévén az őrizetbefogadás fizikai ténye az a tényállásbeli alapelem, melyen az egész fokozott felelősség felépül. Ez a felelősség tehát csak ott valósítható meg nehézség nélkül, ahol az üzlet-

helyiségen belül egy különálló elzárt raktár őrizetéről van szó. Ellenben a legnagyobb nehézségekbe fog ütközni ott, ahol egy nyílt elárusító üzlet el nem zárható polcain raktározott áruk őrizetéért kell felelni.

Valóban ezzel a nehézséggel küzd a R 2. és 3. §-a:

A 2. § azzal kezd, hogy a kezelés alá kerülő árukat, ahol csak lehetséges, fel kell osztani a raktár vagy üzlet dolgozói között — nyilván, hogy az egyéni felelősség, melyet joggal hangoztat minden illetékes tényező, minél jobban megvalósítható legyen. Valóban a felelősség, pláne a szóbanforgó szigorított felelősség csak ott vihető keresztül megnyugvással, ahol az egyéni. A 2. § most említett rendelkezésének is tehát nyilván csak ott lesz kézzelfogható haszna, ahol a külön megbízottak őrizetére bízott áruk külön elzárt helyen raktározhatók. Ahol az nem lehet, ott a R kénytelen a közös felelősség hiányos megoldásához folyamodni.

Ez természetesen nem megy nehézség nélkül. Érti ezt maga a R is, mely a közös felelősséget s a vele járó közös őrizetet csak azokban az esetekben rendeli, ahol kevés dolgozó van (legfeljebb 5-ig, a vezetőt és helyettesét is beleértve) és ezek csak egy műszakban dolgoznak. Ilyen kis számnál az őrzés és ennek a jelen esetben legfontosabb fajtája, a többiek ellenőrzése is többé-kevésbé megvalósítható. Természetesen, ha az ellenőrzés eredményeképp kimutatható, hogy a hiányt egyiknek vagy másiknak cselekménye vagy mulasztása okozta, akkor a felelősség csak erre hárul. Ha nem ez az eset, akkor a felelősség »együttesen terheli« valamennyit. A R nem mondja meg, mit kell ez alatt pontosan érteni: egyetemleges, vagy csak pro rata felelősséget az őrizet kötelezettnek? Az első ellen szól mindenekelőtt az a méltányossági és szociális megfontolás, hogy ez esetben a vállalat esetleg ötszörösét vehetné meg embereim annak az összegnek, amelyet egy őriző esetében ez ellen ennek havi fizetése erejéig érvényesíthetett volna a 4. § szerint, így pedig valamennyiük egy havi fizetéséig mehetne, holott kétségtelen, hogy az egy őriző helyzete sokkal enyhébb — a rizikó, melyet viselt, sokkal kisebb volt, mint a közös őrizőké. Az utóbbi esetben — mit tagadnók? — a belső veszély ellen is kell az őrizőknek védekezniök. Éppen ezért az egyetemlegességnek az a belső alapja sincs meg, ami a feladat közös vállalásában rejlenék. Itt voltaképpen minden egyes őriző a vállalathoz való saját munkaviszonyából folyólag tartozik társai ellenőrzésével is; köztük közösség voltaképpen csak a kifelé való őrizésben van.

Nagyobb üzemben (vagy több műszak léte esetén) ez a kicsinyben is gyengén funkcionáló közös felelősség végleg alkalmazhatatlanná válik. Itt aztán a R a felelősség kérdését egy huszáros, de véleményem szerint rendkívül problematikus értékű vágással akként próbálja megoldani, hogy azt egyedül a vezetőre vagy helyettesőre hárítja.

Megvallom, ennek az intézkedésnek rációja előtt értetlenül és tanácstalanul álltam és állok. Először is egy üzem. pláne nagyobb üzem vezetőjének nem az a dolga, hogy az áru raktáron üljön. De még ha akadna is ilyen fábaszorult vezető, aki ezt tartaná főfeladatának, akkor sem tudna eleget tenni neki, mert ez egyszerűen képtelenség. A R itt azt a felelősséget, amit ötnél több emberre — a sok baba közt elvész a gyerek elvénél fogva — már nem mert rábízni, most odahárítja annak az egy embernek a terhére, akit az egész üzlet menetéért éppen a legnagyobb gond és felelősség terheli. Ezzel egyfelől

az őrizetért való felelősség alól kihúzta ennek elengedhetetlen fogalmi bázisát, az őrizet fizikai lehetőségét, másfelől az ilyen nagyüzemben okvetlenül aktuálissá váló felelősség súlyával elriasztja a vezetői állástól a jobb, felelősségtudóbb elemeket.

Nyitva marad emellett még az a másodlagos kérdés, hogy hogyan viszonyul a vezető felelőssége a helyetteséhez. A R csak annyit mond: »a vezető vagy helyettese felelős.« Ez nyilván úgy értendő, hogy a helyettes csak akkor felelős, mikor helyettesítette a vezetőt. Viszont akkor a vezető nem felel. Ez egyszerű út a vezetőnek, hogy a felelősségét lerázza magáról — ha talál olyat, aki vállalja a helyettesítés terheit. Viszont akkor abban van logikai ellentmondás, hogy a főnök, aki egyébként minden alkalmazottjáért felel, éppen helyetteséért ne feleljen. Egy másik nehézség lesz itt, hogy állandó helyettes hiányában, mikor a helyettes csak a vezető távollétében terheli a felelősség, gyakorlatilag sokszor lehetetlen lesz megállapítani, hogy a hiány mikor állt elő: a főnök vagy helyettese vezetése alatt-e. Leltározás, pláne nagyobb üzletben, aránylag csak ritkán történik: ki mondja meg, mikor állt elő a hiány. Pláne a 3. § kifejezetten rendeli, hogy a hiányért való felelősség csak azokat a dolgozókat terheli, akik két leltározás közti időben eltöltött időszaknak legalább a felében és az időszak végén is az illető raktárban vagy üzletben dolgoztak. Ez az elvtelen, mert nyilván csak a praktikus szükségből fakadt megoldás semmiesetre sem fogja kielégíteni a felelősség kötelékeiben bennekedtek jogérzetét.

A vége mindeme meg gondolásoknak az, hogy mint minden emberi intézménynek, úgy a felelősségrevonásnak is megvannak a maga véges határai, amelyeken az intézményt magát sem lehet túlterjeszteni. Az őrizetért való felelősség tárgyi felelősség, amit más néven eredményért való felelősségnek (Erfolgshaftung, obligation de résultat) nevezünk. Az őrizetbefogadó mint kész eredményt ígéri, hogy a dolgot épségben fogja tartani és visszaadni. Mint a rómaiak mondták: *salvum fore recipere*. Ahol ennek a tárgyi felelősségnek a tárgyi feltételei hiányoznak, ott alkalmazási lehetősége is megszűnik. Ott nincs más mód, mint visszatérni a diligeniákötelelmre. Az orvost, akinek nagy beteg minden erőfeszítése ellenére meghalt, nem lehet kötelemszegés miatt perelni. Ugyanígy nem lehet azt az őrizőt sem, akinek nem biztosították az őrizés tárgyi lehetőségeit.

Az, hogy egy nyílt kereskedelmi üzlet áruraktárában hiányok keletkeznek, időtlen-időktől fogva ismert jelenség volt. Különösen nagyobb üzemeknél, ahol a teljes ellenőrzés fizikailag keresztülvihetetlen. A kapitalista vállalkozó — mit tehetett mást? — elkönyvelte ezt az üzemi költségek közé, éppen úgy, mint a porlást, csorgást, száradást. Legfeljebb ha a hiány túl nagy volt, túladott a gyanús alkalmazottján. — Azt hiszem, hogy a szocialista üzemnek sem igen van más tennivalója a custodia tárgyilag megadott keretein túl.

II. 1. Felelősségi jogunk másik, az előbbi jelentőségében, kihatásaiban messze túlszárnyaló hajtása, melyről az alábbiakban szólni fogok, a *szállítási szerződésekről* szóló 1951 decemberében megjelent 206/1951. sz. M. T. rendeletben található. E rendelet, mely mai szerződési jogunknak korlátlanul legfontosabb területére, az állami szervezeteknek és állami vállalatoknak akár egymásközti, akár magánosokkal vagy termelőszövetkezetekkel kötött gazdasági érdekű szolgáltatásokra vonatkozó

szerződéseire érvényes szabályozást tartalmaz, bevezető részében »alapelv«-ként deklarálja (6. §), hogy: »Az a szerződő fél, amelyik a másiknak kárt okoz, ezt megtéríteni köteles még abban az esetben is, ha a kár előidézésében vétkesség nem terheli.« — Majd ezt az elvi kijelentését a részletintézkedések között a 62. §-ban szó szerint megismételve a felelősség terjedelmét a következőleg határozza el: »Mentesül a kártérítési kötelezettség alól a szerződő fél, ha (be)bizonyítja, hogy a kárt erőhatalom, harmadik személynek elháríthatatlan cselekménye, vagy maga a károsult okozta. A döntőbizottság a kártérítés összegét vétlenség esetén mérsékelheti, ha a kártérítés teljes összegének megfizetése a kötelezett félre rendkívüli méltánytalansággal járna.«

A szerződési felelősségnek hasonló objektív fogalmazásban való formulázása tételes jogszabályként idáig egyedül a szovjet ptkvben (117. szakasz) jelentkezett, ott azonban a bírói gyakorlat — néhány évi előző szöszertinti (objektív) értelmezés után — visszazelidítette a törvény elvi kijelentésének magyarázatát a vétkességi felelősség szintjére, amire a törvénynek egyes részlet-szabályai kétségtelenül nyújtottak támpontot. Az elvi kijelentésből mindössze a bizonyítási tehernek a nemteljesítő adósra való visszahárítása maradt meg.

A mi hazai jogunkban a R-nek újítása harmónikusan illeszkedik be abba az irányzatba, melyet a bírói gyakorlat — Mjtkvünk Javaslatának irányítása alatt — az utóbbi félszázad folyamán meghonosított. Ez az irányzat tudvalevőleg az volt, hogy bár a polgári jogi felelősség normális alapjával a Javaslatok is, a gyakorlat is meghagyták a hagyományos vétkességi felelősséget, mégis a bírónak módot adtak arra, hogy ott, ahol a méltányosság ezt megkívánja, felemelje ezt a felelősséget a vétkesség keretén túl, az úgynevezett alsó balesetre is, azaz amit nem vis major, harmadik személy elháríthatatlan cselekménye vagy maga a sértett okozott.

Ami most az új R-ben történt, nagyjában csak megfordítása az előbbinek. Az adós itt egyenesen van felelőssé téve az alsó balesetért, azzal a hozzáadással, hogy a döntőbizottság, ha szükségesnek látja, méltányossági alapon lemérsékelheti a véten adós kötelmét a kár megfelelőnek látszó töredékére.

Kétségtelen, hogy anyagilag a kétféle megoldás nem vág teljesen össze: az utóbbi módozat még a méltányossági szelep bekapcsolásával is szigorúbb marad: a véten adóst csak mennyiségi mérséklés, nem teljes mentesség illeti. A többlet bizonyára a tervszerződések magasabb követelményeivel kapcsolat.

Nézetem szerint a szerződési felelősségnek az a megoldása, melyet a R adott, az elméletileg is legkövetesebb megoldás nemcsak a tervszerződések területén, de az általános szerződési jogban is azokra a szerződésekre való vonatkozásban, amelyeknek tárgya, mint a szállítási szerződésé is, egy bizonyos előre meghatározott és pontosan körülírt eredmény létrehozása az adós részéről, röviden úgynevezett eredményszolgáltatás (Erfolgleistung), így az adós kötelme is ennek megfelelőleg eredménytartozás (Erfolgschuld), felelőssége érte: Erfolgshaftung. Az adós az, aki az alapos megfontolások, kalkulációk alapján, a maga nyeresége reményében magára vett szolgáltatás teljesítésének rizikóját viselni tartozik, először, mert ő az egyetlen ember a világon, aki erre a rizikóra egyáltalán befolyást gyakorolhat, hisz az ő teljesítéséről volt szó, másodsor, mert a hitelező előtt a fent már megismert Beweisnotstand miatt rejtve

marad, hogy az adós csakugyan megtett-e mindent, ami az ő szerződéses kötelezettségéből folyó feladata volt a teljesítés megtörténhetésére és végül harmadszor — mindezekről eltekintve is — a teljesítés meghiúsulásának a rizikóját az kell hogy elviselje, (és már előre számbavegye), aki az ügyletből előnyt remélt: *cuius commodum, eius periculum*.

De maradjunk csak a tárgynál! Ha mindez, amit most mondtam, igaz általában, akkor sokszorosan igaz az állami tervszerződéseknél, hol az adós teljesítése nemcsak két ember magánügye többé, de a köz is. Mert ha itt egy láncszem a termelés összeszövődő folyamában kiesik, akkor megakad, vagy legalább is megzavarodik az egész sorozat. Ha valahol, akkor itt lehet igazán elmondani, hogy az adós a kikötött eredménnyel tartozik. Itt mellékessé válik az a kérdés, hogy szorgalmas volt-e az adós vagy nem. Nem érdekel bennünket. Érdekel csak az, hogy teljesített-e vagy nem. Ha nem, akkor menthetetlenül késelelemben van, aminek konzekvenciáit neki kell viselnie.

Azaz hogy mégis, lehet az adósnak itt is egyetlen helytálló mentsége, mely még ebben a súlyos felelősségi helyzetben is megőrzi érvényét: az, ha az adós bebizonyítja, hogy a nemteljesítés egy az ő tevékenységi körébe beható s rá nézve legyőzhetetlen idegen ok hatásának következménye. Ezzel az idegen okkal már fent, az I. pont alatt megismerkedtünk. Akár a prima facie elháríthatatlan esemény (vis major), akár csupán az adósról nézve relative elháríthatatlan külső tény alakjában jelenik meg, felelősségmentesítő hatása egyaránt abban van, hogy nemcsak az adós vétkességét zárja ki, ami fölött mindig ott lebeghet a bizonyítási kétség, hanem az adósnak beszámítható okozást is. Vis major és egyéb külső ok közti különbség csak abban van, hogy az előbbinél az elháríthatatlanság adva van, emitt ezt még az adósnak külön kell bizonyítania. A felvilágosult felelősségi felfogás szerint az ember csak a saját magától vagy a hatalmi, felügyeleti szférájából eredő ok hatásáért vonható ésszerűen felelősségre; az idegen okért feleljen ennek gazdája, ha ilyen van; ha pedig nincs, akkor egyszerűen nincs felelősségrevonás sem. Az idegen okkal szemben az, akinek szférájába ez az ok behatolt és ott másokét károsító hatásokat alkalmas előidézni, csak azzal a mai finomult közfelfogás szerint mindenképp terhelő kötelezettséggel tartozik, hogy a kárt tőle lehetőleg igyekezzék elhárítani. Ez utóbbi rákényszerített tevékenység körében azonban a kötelezett már csak saját vétkessége keretében felel.¹

A felelősség elhatárolásánál a R a nálunk szokásos hármas mentőokot említi: a vis majort, harmadik személy elháríthatatlan cselekményét és magától a károsulttól eredő okozást.

A vis major szembeállítását a többivel megokolja az a különbség, hogy vis major lehet belső eredetű esemény is (pl. a tervkészítéssel megbízott mérnök, építész halála). A többinél szükségesnek látnám hangsúlyozni a külső eredetet, mert ezen van a súly, viszont az, hogy az elháríthatatlan külső tény egy harmadik ember cselekménye-e vagy éppen a károsulté, vagy akár egy természeti esemény, lényegtelen. Ellenben a külső eredet

hangsúlyozása nagyon fontos, mert ezen fordul meg éppen a mentesség rációja. Belső okért, ha csak ez evidenter nem vis major, magát az üzemet terheli a rizikóviselés súlya.

Sokat gondolkoztam azon, hogy a külső okok között nem kell-e mégis, úgy, mint a R teszi, külön helyet adni a károsulttól jövő okozásnak. A károsult (itt a másik szerződő fél), mint közvetlenül érdekelt, nem kell-e, hogy a tőle eredő kárt viselje, tekintet nélkül arra, hogy az a másik fél részéről elhárítható volt-e vagy nem? (Például a megrendelő hibás adatokat közölt, hibás utasításokat adott.) Mégis arra a megállapításra jutottam, hogy a másik fél kárelhárítási kötelezettsége ebben az esetben is fennáll, éppúgy, sőt méginkább, mint ahogy egy idegen harmadik ténye ellen fennáll. Ezt már a szerződési köteles bona fides diktálja, de különösen tervszerződésnél elengedhetetlen követelmény. Ennél fogva nem látom okát a károsult külön fokozaton való megemlékezésnek, ahogy ez a R 62. §-ában történik. Itt is természetesen csak saját képességei szerint való elhárítás elmulasztása esik kifogás alá. (Például a vállalkozó észrevette a terv hibáit, mégis elmulasztja a megrendelő értesítését és lélektelenül végrehajtja a hibás tervet. Ez magánfelek közt is tisztességtelen eljárás volna. Tervkötelelemnél megengedhetetlen bűn.)

A mentekező szakasz pontos fogalmazása tehát így lenne: »Mentesül a szerződő fél a kártérítő kötelezettség alól, ha bebizonyítja, hogy a kárt erőhatalom, vagy az ő üzemen kívül álló s rá nézve az adott helyzet szerint kellő gondossággal el nem hárítható idegen ok (természeti esemény vagy emberi cselekmény) behatása okozta.«

Mint fentebb mondtam, a R-nek ezt a felelősség-elhatárolását én a ma létező tételek megoldások között általános elméleti szempontból is, de különösen a tervgazdálkodás szempontjából a legtökéletesebbnek tartom. Ezt az álláspontot itt végül még egy gazdaságpolitikai megfontolással kívánom megerősíteni, mely Mataja Viktor osztrák közgazdásztól származik¹ és a rizikóviselési egyetlen rendelkezést a *cuius commodum, eius periculum* elvétől függetlenül meggyőző erővel támogatja. Mataja szerint minden kárt, amely egy üzem folytatásával kapcsolatban előáll akár kifelé is, idegen károsultak terhére, vissza kell vezetni az illető vállalat számlájára, még akkor is, ha egy hiányos felelősségi rendszer lehetővé teszi a károkozónak, hogy a kártérítés terhe alól kibújjon. (Mataja a vétkességi rendszerre céloz.) Ezek a károk ugyanis végeredményben a nemzeti vagyont csökkentik, így a társadalomnak érdeke az, hogy az egyes vállalatok termelékenységét márlegéről tiszta képet kapjon, mert passzív eredményszámával dolgozó (pláne mások terhére dolgozó) vállalatokat fenntartani a társadalomnak nem érdeke.

Sehol ennek a tételnek nagyobb igazsága nem volt, mint éppen a tervgazdálkodás szocialista rendszerében. Az államnak, mint üzemgazdának csakugyan elsőrendű érdeke az, hogy tisztán lássa, melyik üzeme dolgozik eredményesen, melyik a többiek hátráltatására. Ha akár ilyen, akkor az megreformálásra vagy megszüntetésre szorul. Ezt a célt szolgálja éppen az önálló elszámolás elve s közelebből a szintén ebből folyó kötelező kötbérikötés rendszere. Mindezek pedig reflexhatásként a kármegelőzés nagy gondolatának megvalósulásához járulnak hozzá tevékenyen.

¹ Az idegen ok gazdája ellen, ha ilyen van, természetesen nem a magát kimenteti (tehát a felelősség alól mentesült) adós perelhet, hanem a közvetlenül károsult hitelező. A mi jogunkban az ilyen ügyvezető Drittschden érvényesítése a Javaslatainkat követő gyakorlat szerint semmi akadályba nem ütközött. Természetesen a károkozó a hitelezővel szemben már nem a R joga szerint, de az általános szabályok szerint fog felelni.

¹ Das Recht des Schadenersatzes vom Standpunkt der Nationalökonomie. Wien. 1888. 28. és 57. old.

Valóban a tervszerződések teljesítése körüli szigor megmutatkozik a szovjet polgári jogban is, csak ott — az eltérő elméleti felfogáshoz képest — a megvalósítás más úton halad ugyane cél felé. A vétkességi alapon álló szovjet gyakorlat és elmélet ugyanis a vétkességi mérték fokozásával oldja meg a kérdést. A *Genkin* prof. szerkesztésében megjelent egyetemi tankönyv legújabb kiadása (M. ford. 1. 363. lap) mondja: »A szocialista vállalatok vezetőire és dolgozóira az a követelmény hárul, hogy a tervfeladatokkal kapcsolatos köteleességek teljesítésénél az élenjáró dolgozókhöz, ne pedig az „átlagemberekhez” igazodjanak.« S ennek megfelelőleg megállapítja, hogy: »Azok a szigorú követelmények, melyeket az adósokkal szemben a szocialista építőmunka feladatainak teljesítését célzó kötelemekeknel támasztunk, azt az eredményt vonják maguk után, hogy a gazdasági szervek közti viszonylatban nagyon ritkán fordulnak elő olyan bírói vagy döntőbírói ítéletek, amelyek a szerződés nemteljesítését vagy a kár előidézését véletlennek (vétkesnek) minősítik.« — Ime az eredmény közel ugyanaz, csak a hozzávezető út más. Viszont azt hiszem, hogy az élenjáró dolgozó mértékű felemelt vétkességi felelősség nagyon keveset különbözik a tárgyi felelősségtől, amit a tervgazdálkodás igazában megkíván.

E pont befejezésül ki kell emelnem még a R előnyére azt az eljárást, hogy mikor a 6. és 62. §-ban a szerződő fél kártérítési köteleességét megállapítja, egyszerűen csak arról beszél, hogy felelős a kárért az a fél, amelyik a másiknak *kárt okoz*, azaz nem tesz különbséget a tekintetben, hogy a kárt maga a szerződő, vagy embere okozta-e, utóbbi a szerződés »teljesítésében«, vagy csak annak alkalmával. Ezzel nyíltan az üzembiztosok Code civil 1384. szakaszában már másfél-száz év óta megvalósított, közvetlen tárgyi felelősséget teszi magáévá, elhárítva azt a német jogból hozzánk is átszivárgott mesterkelt különbségtételt a »teljesítésben« vagy csak annak »alkalmával« okozott kár közt. A gazda mindkettőt felelős, mert az okozatosság lúncá mindkettőtől elnyúlók hozzá, mindössze egyiknél közelebbi, a másiknál egy lépéssel távolabbi fokon. Ezt a bírónak esetleg módja lehet értékelni, ha súlyt lát rajta, de külön felelősségi kategóriát csinálni belőlük a törvényben inkább akadálya, mint előmozdítója a jó ítékezésnek.

2. Végül még pár szót arról a méltányossági felelősségmérésről, melyet a R először vezet be a mi jogunkba, holott régóta hiányzott belőle, különösen, mert ellenpárja, a méltányossági felelősségfokozás, éppen a magyar jogéletben vált először tételes joggá az egész világon a II. Tervezetben adott ösztönzésre a bírói gyakorlatban. Mivel azonban a II. Tervezet a svájci kötelmi törvénynek ezt a szerencsés újítását, mely csak két évvel korábbi a II. Tervezetnél, előttem ismeretlen okból a logika és az élet nyilvánvaló szükséglete ellenére nem vette fel, a Kúria sem merete venni magának a bátorságot bevezetésére. Most örömmel kell üdvözlőnöm megjelenését éppen ezen az exponált jogterületen, ahol azonban alkalmazása szerintem szintén jogosult és kívánatos, mint ahogy véleményem szerint a jövő egyetlen modern törvénykönyvéből sem szabad hiányoznia. (Jelenleg még csak a szovjet és cseh-szlovák törvénykönyvben van meg. A gondolat megvalósul nálunk is már a Munka Törvénykönyvében és a fent tárgyalt 98/1952. sz. M. T. rendeletben is, de ott csak inkább mechanikus módon,

t. i. a dolgozó felelősségének bizonyos fix határok szerinti limitálásban.)

A gondolat végrehajtási módjához azonban itt is volna megjegyzésem. A R ugyanis a mérséklés kedvezményét kifejezetten csak a vétkesüléssel kevéselemes adós számára tartja fenn. Ez szerintem túl merev elhatárolás, hisz az a szociális ráció, mely az egész rendszabálynak alapja, megmutatkozhat és igen gyakran meg fog mutatkozni akkor is, ha az adós részén bizonyos, már hibaszámba vehető elnézések, kihagyások, előrelátáshiány stb. észlelhető, anélkül, hogy ez az adós tisztességes magatartását érintené. A jó ló is botlik néha, és egy becsületes adóst egy ilyen apróbb botlásért nemcsak a szociális érzés, de a józan gazdálkodás elvei szerint sem szabad tönkretenni a botlás következményeinek teljes ráhárításával. Gondoljunk például egy kezdő termelőszövetkezetre, mely szállítási kötelezettségének valamilyen megbocsátható elnézés folytán nem tud eleget tenni. És gondoljunk különösen a kárkövetkezményeknek a távolabbi fokozatokon gyakran elremitóvan megnövekvő nagyságára, ahol a bírónak úgyszólván nincs már egyéb támpontja a felelősség elvágására a nyilván kimutatható okozati kapcsolat láncolatán, mint a maga szociális érzülete és józan esze. Ilyenkor ez a méltányossági enyhítés megbecsülhetetlen szolgálatot jelent nemcsak a bíró, de a társadalmi igazságosság javára is. Ezért adja meg — nagyon helyesen — a bíró enyhítési hatalmát mind a svájci, mind a szovjet, mind a cseh-szlovák törvény a kevése vétkes adós javára is. (A vétkes ott enélkül sem felel.)

Lehetne arra gondolni, hogy a R szerkesztői talán a tervszerződés magasabb követelményeire gondoltak a magasabb elhatárolásnál: a tervszerződés adósa csak vétkesnek esetén élvezhessen elnézést. — Ennek azonban mereven ellentmond az 58. § 2. bek.: »A kötbér összegét indokolt esetben a döntőbizottság mérsékelheti, vétkesség megállapítása esetén pedig kiszabását mellőzi.« (Igy, imperative, nem: mellőzheti!) Ime tehát maga a R is a kötbérnél nemcsak a vétkes teljesen felmenti a felelősség alól (amott csak mérsékelheti felelősségét), de a vétkesnek talált adóst is részesítheti »indokolt« esetben kötbérmérséklésben — ami arra a furcsa eredményre vezethet, hogy a döntőbizottság egyik mondatában mérsékli a kevése vétkes adós kötbérért, a másikban elmarasztalja őt a *mérsékelt kötbérszövet* meghaladó teljes kártérítésben! (62. § 2.)

3. A most mondottakkal kapcsolatban rá kell mutatnom arra a meglepő, sőt egyenesen megmagyarázhatatlan összhangtalanságra, melyben a R-nek a kötbérre vonatkozó szakaszai vannak a kártérítésre vonatkozókkal. Holott nyilvánvaló, hogy a kötbér a legszorosabb kapcsolatban van a kártérítéssel, lévén — funkciója szerint — maga is kártérítés, mely ősi büntetés-mivoltából már csak nagyon keveset őrzött meg: átlagkártérítés, melyet a felek hozzávetőlegesen, fix összegben csak azért precízíroznak előre, hogy ennek határozottsága és biztos tudata s a bizonyítás nehézségeitől való mentesítettség fokozott nyomást gyakoroljon az adóra a pontos teljesítés érdekében, így nagyobb biztosságot nyújtson a hitelezőnek. Világos tehát, hogy a kötbér szabályai összhangban kell hogy álljanak a kártérítés elveivel.

Ezzel szemben a R-ben azt találjuk, hogy míg a kártérítés terén teljességgel a tárgyi (eredmény) felelősség valósul meg, addig a kötbérre vonatkozó rész mereven

megmarad a vétkeési vonalon. (58. §: «... a vétkes fél köteles kötbért fizetni»; «... a döntőbizottság... vétlenség megállapítása esetén (a kötbér) kiszabását mellőzi.») A vétlenségre való hivatkozással mentesülést kedvezményét csak az a szerződő fél veszti el (büntetésül), aki előrelátható késedelmét haladéktalanul, de legkésőbb 3 nap alatt (nyilván az előreláthatástól) nem állja tudtúl a másik félnek (57. §.)

Ez a diszsonancia, mely nyilván csak elnézésből csúszott be, mint már említettük, gyakorlatilag arra a furcsaságra visz, hogy a döntőbizottság vélsenemteljesítés esetén az egyik percben kénytelen felmenteni a késedelmes felet a kötbérfizetés alól, de a másikban elmarasztalja őt kártérítésben, holott a felperes talán beérné egyszerűen a kötbérszeggel, amit bizonyítás nélkül megkaphatna, ami a kötbérikötésnek is éppen főcélja volt.

Másfelől azonban meg kell állapítani, hogy a R azt a vétkeiséget, mely a kötbér eselékességéhez szükséges, oly lazán, oly tág fogalmazásban állapítja meg, hogy azt pontosan elhatárolni a vétlenségtől szinte alig lehet. Először (5. §) pozitíve (a megkövetelendő gondosság szempontjából) «alapelvként» állapítja meg, hogy: «A szállítási szerződés teljesítésében olyan gondossággal kell eljárni, amely a szocialista tulajdon megvédését és gyarapítását leginkább szolgálja.» Másodszor (58. §) negatíve (a beszámítható vétkeiség elhatárolásául) kijelenti, hogy: «Vélsenem kell tekinteni azt a szerződő felet, amelyik (be)bizonyítja, hogy a szerződés hiánytalan teljesítése, valamint az akadály megelőzése, illetőleg a kár enyhítése végett a jogszabályok korlátain belül (?) minden intézkedést megtett.» — Ez a fogalmazás minden magyarázatot eltűr, mert semmiféle megfogható mértéket nem állít fel.

Ilyen egyenlenségek, akaának a R-ben a fővállalkozónak az alvállalkozóhoz való viszonyát szabályozó 59. §-ban is. Az 1. bek. helyesen mondja, hogy: «A fővállalkozót nem szerződésszerű teljesítésének következményei alól nem mentesíti az, hogy az alvállalkozó nem szerződésszerűen teljesített.» Ez összhangban van a R kártérítési rendelkezéseivel, mert az alvállalkozó nem tekinthető olyan «harmadik személy»-nek, akinek tényeiret az alvállalkozó csak negatíve, a tőle telhető kárelhárítási erejéig felelné, hisz ezt ő maga választotta ki, maga kellett, hogy utasításokkal ellátva, azok végrehajtását ellenőrizze, tehát nem mondható, hogy ő itt egyáltalában nincs kauzális vonatkozásban az alvállalkozó magatartásával, így a hozzá való viszonylata a bizonyítási kétségek árnyéka alól mentes volna. Sőt az alvállalkozó ahhoz a «teljesítésnél alkalmazott» személyhez (Mtj. 1135. §) áll közel, akinek a «teljesítés körüli vétkeiségeért» az adós eddigi jogunk szerint is úgy felelt, mint sajátjáért. Ez a R 62. §-a nyelven azt jelenti, hogy a fővállalkozó az alvállalkozó ugyanolyan magatartásáért felel, mint amilyen saját magatartásáért felelné, azaz az alvállalkozóra nézve elháríthatatlan idegen ok határúig.

Mindez egészen másként áll a kötbér vonatkozásában. Ezért, láttuk, a fővállalkozó az 58. § 1. és 2. bek. szerint csak saját vétkeisége keretén belül felel. Már pedig könnyen lehet, sőt ez lesz a gyakoribb, tipikusabb eset, hogy a fővállalkozó nem vétkes (vagy a megrendelő

részére nyitvaálló lehetőségek szerint nem bizonyíthatólag vétkes) az alvállalkozó késedelmében vagy hibás teljesítésében, amikor nem fizet kötbért. Ilyenformán a két szakasz formálisan is ellentmondásban van egymással: az 59. § kifejezetten a saját nemteljesítése «következménye»-ért (tehát kötbérről és esetleg kártérítésről is) teszi felelőssé a fővállalkozót megkülönböztetés nélkül, az 58. § pedig csak a vétkest kötelezi kötbérfizetésre.

Ugyanilyen feligazságot tartalmaz a 2. bekezdés is, mely arról szól, hogy a fővállalkozó a vétkes alvállalkozótól annak a különböztetnek megtérítését is követelheti, amennyivel a sajátmaga által a megrendelőnek fizetendő kötbér összege meghaladja az alvállalkozó által részére fizetendő kötbérszösszeget. A nem vétkes fővállalkozó ugyanis semmi kötbért nem fizet, tehát nála különböztetről nem is lesz szó, de inkább arról kellene hogy szó legyen, hogy ilyenkor az alvállalkozó annak a kártérítésiösszegnek az alvállalkozó kötbéret meghaladó részét tartozék megfizetni, amelyben a fővállalkozót a döntőbizottság a 62. § alapján mégis marasztalni fogja a megrendelővel szemben.

Végül a 3. bekezdés azt a feleslegességet monlja ki, hogy ha sem a fővállalkozót, sem az alvállalkozót nem terheli vétkeiség az alvállalkozó nemteljesítése miatt, akkor a fővállalkozó sem fizet kötbért.

Mindezek a szerkesztési zavarok a kötbér körül, másrészt a kártérítési felelősség pontosabb elhatárolásá; hoz fűződő észrevételeim azonban legfőjebb a R szövegezésbeli revízióját teszik kívánatosá, de nem rontják le azt a nagy érdemét, mely polgári felelősségi jogunk igen jelentős és helyes irányú továbbfejlesztésében áll: Hiszem, hogy a R-ben megvalósult rendezés a maga belső helyességénél fogva tért fog nyerni mindenekelőtt hazai jogunkban az általános szerződési jog területén, de követésre fog találni hazai jogunkon kívül is.*

Marton Géza
akadémiai levelező tag

* A jelen cikk elején (az 1. pont első öt bekezdésében), a római custodia-felelősséggel kapcsolatban mondtam érdekes és értékes megerősítést nyerve, azóta, hogy e cikket lezárva kezemből kiadtam, a Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának, a Polgári-jogi Határozatok Tára 1. kötetében, 149. sz. alatt felvett kúriai elvi határozat hatályon kívül helyezte döntésében. (Niszalovszky: A Legfelsőbb Bíróság Elvi Tanácsának határozatai, III. köt. (1953.) 555. sz.). A hatályon kívül helyezett kúriai döntés elutasította kártérítési keresetével a malomba darálás végett vitt a átadott, s ott véletlen tűz folytán elégett kukorica tulajdonosát azon a címen, hogy a darálásra átadott kukorica az átadás után is az átadó tulajdonában maradt, így a véletlen kár őt terheli. A döntés megokolásából ide iktatom a lényeges részeket. «Ez a döntés (a Kúriáé) a szocialista igazságossággal ellenkezik. Termények megdarálásának a malom által díj ellenében való elvállalása a vállalkozási szerződés elemeit megvalósítja. Azonban a termény átvételével a malom annak megőrzését is vállalja... Az ilyen helyettesíthető ingók átdolgozás végett történt átadásánál... a felelősség szempontjából nem lehet döntő jelentőségű annak, hogy a terménynek az átadás után ki a tulajdonosa. Az azonban kétségtelen, hogy ha a termény a malomban véletlenül keletkezett tűz folytán megsemmisül, a kárt a malom üzemkörében, az üzembeartójának gazdasági érdekében bekövetkezettnek kell tekinteni. Múltánytalan, hogy ilyen kár esetében, ami gazdasági rendünkben súlyosmérészt közületeket és kikaparazti dolgozókát érhet, a malom mentesüljön a kártérítési kötelezettség alól csupán azon az alapon, hogy a terménynek nem ő volt a tulajdonosa. Ellenkezőleg, az élet követelményei azt kívánják, hogy amint a hatályában fennmaradt 21. sz. jogegységi döntvényben megjelölt furdók, kávéházak, éttermek és hasonló vállalatok üzembe rendszerint bevinni szokott ingókért való felelősség szabályozása is történt, a malom is az üzemében átdolgozás (örlés, darálás) végett bevitt terményben bekövetkezett kárért a tárgyi felelősség szabályai szerint legyen felelős tehető. Ilyen esetben tehát a malom is csak abban az esetben mentesül, ha kimutatható, hogy a kárt orghatalom, harmadik személy elháríthatatlan cselekménye vagy a károsult hibája okozta.»

A kártérítési felelősség szocialista alapjai*

Marton Géza akadémikusnak a polgári jogi felelősség elméleti kérdéseiről tartott tavalyi akadémiai előadása nyomán szűkebbkörű vita alakult ki, mely e téren is feltárta kötelmi jogi felfogásunk egységének hiányát. Úgy vélem, a kérdés jelentősége és e tárgyban most közzétett tanulmánya egyaránt megérdemli, hogy a vitát e hasábkon szélesebb nyilvánosság előtt is folytassuk.

Marton Géza előadásának súlypontját annak bemutatása képezte, hogy a magánjogi felelősségről több mint egy évtizeddel ezelőtt kidolgozott és közreadott elmélete, csekély módosítással és továbbfejlesztéssel úgy elvileg, mint gyakorlatilag felhasználható a népi demokrácia jogában is. Valóban: Marton Géza már a kapitalizmus korszakában állást foglalt az individualista szemlélet ellen,¹ kimutatta, hogy az akkori idők csaknem valamennyi burzsoa magánjogi törvénykönyvében uralkodó jogi vétkesség-fogalomnak semmi köze sincs a morális vétkesség-fogalomhoz,² ezenkívül a vétkesség — perbeli bizonyításának rendkívüli nehézségei folytán — nagyvállalatok viszonylatában már alig alkalmazható, mert a felelősség elsikkadására vezet, ennél fogva a felelősségi rendszer alapjává a tárgyi felelősséget kell tenni és a vétkességi elvet³ — melynek alkalmazása egyébként is bizonytalan, mert kívülről közvetlenül alig észlelhető belső, lelki mozzanatokon nyugszik — legfeljebb a felelősséget erősítő vagy vétlenség esetén enyhítő segédelvként lehet figyelembe venni. E tárgyú akadémiai előadásában újló kifejtette az egységes felelősségi rendszer felépítésére vonatkozó felfogását, mely szerint a rendszer középpontjába a prevenciógondolatot kell helyezni és a kártérítési kötelezettséget elsősorban társadalmi szankció-eszköznek tekintni mindazokkal szemben, kik az okozás körébe esnek, de ennek szabályozó elvként kell beállítani az érdekeltet egyrészt egyéni, másrészt szociális vonatkozásban és a vétkességet, mint moduláló tényezőt. Ehhez képest felelősségi rendszerének tételeit röviden a következőkben foglalta össze:

1. Mindenki felelős azért a kárért, melyet másnak jogellenesen okoz, kivéve, ha bebizonyítja, hogy azt olyan közbejött idegen ok idézte elő, melynek káros hatását képességeihez mérten elhárítani nem tudta. 2. Okozótársak között a bíró állapítja meg a kárviselés arányát az okozásban való részvételük, érdekhelyzetük és vétkességük illetve vétlenségük szerint. 3. Érdektelen okozótárs csak személyes vétkessége esetén felel, de a kimentés őt terheli. 4. A bírónak jogában áll a kártérítési kötelezettséget az eset körülményeire és a felek vagyoni helyzetére tekintettel, a szociális igazság és a méltányosság szempontjai alapján korlátozni. 5. Szándékos vagy durván gondatlan károkozóval szemben viszont a bíró tovább mehet az okozati összefüggés fokozatainak és 6. főlényes vagyoni helyzetben levő, érdekelt károkozót akkor is kártérítésre kötelezhet, ha a kárt nem jogellenes magatartásával okozta. E rendszer alátámasztásául hivatkozott Marton Géza a szocialista vállalatok és szervezetek, valamint általában a szocialista típusú

állam polgárainak felfokozott felelősségére és gyakorlati igazolásként hozta fel a 206/1951. M. T. rendeletet, mely a szállítási szerződések körében lényegileg ugyanezt a rendszert a kártérítést illetően már jogszabály erejével alkotta meg.

Az előadást követő vitában *Világhy Miklós* — elismerve a jogi vonatkozások beható tárgyalását és jószándékú törekvést a korábban kialakított elméletnek az új gazdasági rendhez való hozzáigazítására — főleg azt kifogásolta, hogy Marton nem a gazdasági alapról és az uralkodó osztály érdekeiből, hanem egyszerűen a termelés méreteiből von következtetést a tételes jog szükségszerű kialakítására és így a vétkességi elv alkalmatlansága szempontjából egy részről a kapitalista viszonyok, más részről a szocialista viszonyok közé mintegy egyenlőségi jelet tesz, emellett pedig az általa hivatkozott elveket mint önmagukban álló, tétől és időtől független, az elemi igazságérzetből folyó elveket szerepelteti, holott jogtudományunk feladata az eszmék és nézetek olimpuszi magaslatairól a mélybe való leszállással és a konkrét okok kutatásával a mai felelősség elvi alapjainak helyes meghatározása.

A következőkben — egészen eltérő pontról való kiindulás ellenére — látni fogjuk, hogy ami Marton Géza *végző jogi tételeit* illeti, azok túlnyomórésztben elfogadhatók. Mindenképpen el kell azonban ismerni *Világhy Miklós* részéről annak a megállapításnak a jogosságát — melyet egyébként Marton Géza is helyeselt — hogy szükség van a polgári jogi felelősség elvi alapjainak tisztázására. Ez a szükségesség még kirívóbbá válik, ha figyelembe vesszük, hogy jelenlegi kártérítési jogunk területén nem kívánatos törés uralkodik: a szállítási szerződések terén a 206/1951. M. T. sz. rendelet által bevezetett tárgyi felelősségi rendszer érvényesül, az ált. polg. jogban az eredeti vétkességi rendszer a Mtj. alapján a bírói gyakorlat által meghonosított méltányossági felelősség elveivel enyhítve, ugyanakkor azonban a veszélyes üzemekre vonatkozóan a tárgyi felelősség szabályaival átszöve. S ha ehhez hozzáfűzzük, hogy viszont a szovjet jogban a korábbi objektív felfogással szemben utóbbi időkben úgy elméleti, mint gyakorlati téren — irodalmi adatok hiányában általunk ismeretlen megfontolások alapján — ismét szóhoz jutott a vétkességi elv: akkor nyilvánvalóvá válik, hogy valóban mellőzhetetlenül időszerű a polgári jogi felelősség indítékainak feltárása egy részről a kapitalizmus, más részről a szocializmus, illetve népi demokrácia termelési viszonyainak elemzése és az ezekből levont következtetések útján.

*

Engels társadalomtudományi munkássága nyomán ma már mindenki előtt világos, hogy az emberi társadalom kialakulását voltaképpen a munka megjelenésétől kell számitani. A munka minden emberi élet első alapfeltétele és pedig annyira, hogy bizonyos értelemben a munka teremtette meg magát az embert.¹ Az embereknek azonban a munka során közös tevékenységre és e tevékenység eredményeinek kölcsönös kicsérésére kell valamilyen módon egyesülniök. Ennek az egyesülésnek

* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szovjetjogi Munkaközösségében 1954. márc. 4-én elhangzott előadás.

¹ L. „Magyar Magánjog” (Főszerkesztő Szladits Károly) „Kötelmi jog különös része” Budapest, 1942. 781—934. old.

² V. ö. id. mű 793. és 827. old.

³ V. ö. id. mű. 797—798. old.

¹ V. ö. Engels: „A természet dialektikája” Budapest, 1948. 48. old.

keretein belül az embereknek a termelési eszközök tekintetében egymással létesülő kapcsolatai — a termelési viszonyok — szabják meg az illető társadalom jellegét.

A kapitalizmusban a termelési viszonyok a termelési eszközök magántulajdonában és a bér munkában jutnak kifejezésre. A termelési eszközök magántulajdona a tulajdonosok között gyilkos versenyt tesz szükségessé, melynek során az iparban a nagyobb üzem tönkretesz a kisebb üzemet, de egyben fojtogatja a munkást és létrehozza a munkanélküliek seregét. A mezőgazdaságban is egyre nő a tőkés nagyüzem fölénye, a parasztgazdaság a pénztőke hálójába kerül s elmaradt technikájának nyomtasztó hatása alatt egyre jobban hanyatlik és pusztul.¹

A kistermelés tönkretételével a tőke a munka termelékenységének fokozását idézi elő anélkül, hogy a megnövekedett termelékenység eredményeiből részt kapná a bér munkások milliói. A termelési eszközök magántulajdona a tőkés számára az általa diktált feltételek mellett a munkás munkaerőjének megvásárlását és ezzel bizonyos mennyiségű meg nem fizetett munka kisajátítását, tehát értéktöbblet létrehozását teszi lehetővé.² A munka termelékenységének a verseny folytán kényszerítővé váló fokozásával és a tőke felhalmozódásával azonban a tőke összetételében is jelentős változás áll be: gyorsabban kell növekednie a tőke beruházásokra fordított részének (az állótőkének), mint a munkavásárlásba, bérekbe fordított részének (a forgótőkének). Ez a körülmény mindinkább a tőkés javára és a munka kárára billenti a mérleget, fokozza az értéktöbbletet, növeli a tőkés kisajátítást és a munkás — még ha bére esetleg számszerűen emelkedik is — a valóságban egyre kisebb részt kap munkájának eredményéből, a társadalmi termelés során előállított termékek összmenyiségéből.³

Ezzel szemben a szocializmusban a termelési eszközök társadalmi tulajdonba mennek át és ezért mindenki egyforma viszonyba kerül az egész társadalom termelési eszközeivel.⁴ Így a szocialista tulajdon önmagában létrehozza valamennyi dolgozó egyenlő viszonyát a társadalmisított termelési eszközökhöz és a közös munkával előállított összes termékekhez. Ez az egyenlőség azonban csak a viszony egyenlőségét jelenti, vagyis mindenki egyenlő kötelességét arra, hogy képességei szerint dolgozzék és minden dolgozó egyenlő jogát arra, hogy ennek fejében mindenből a munkája arányában részesedjék.⁵

Amíg tehát a kapitalizmusban mindenfajta dolgozó a tőkésék egyre szűkebb csoportja részére jutó értéktöbblet növelésére és az ezt biztosító államszervezet fenntartására, valamint terjeszkedési költségeinek fedezésére termel, addig a szocializmusban munkája saját szükségleteinek kielégítése mellett az egész társadalom szükségleteinek kielégítésére irányul: az elhasznált termelési eszközök helyreállítására, a termelés kiszélesítésére, tartalékalap képzésére balcsetek és elemi szerencsétlenségek elleni biztosításul, kulturális, egészségügyi és honvédelmi intézmények fenntartására, munkaképtelenség esetére járó biztosításra, igazgatási költségek fedezésére és végül — de nem utolsósorban — a termékeknek a

lakosság állandóan növekvő anyagi és kulturális szükségleteihez mért elosztására. E vonatkozásban egy részről a szocializmust már megvalósító, más részről a szocializmust még csak építő, népi demokratikus országok között csupán annyi különbség áll fenn, hogy az előbbieknél az előrehaladás fokának megfelelően aránylag nagyobb rész juthat a lakosság körében való közvetlen termékelosztásra.¹ Ennél a termékelosztásnál azonban úgy a szocializmusban, mint a népi demokráciában egyformán érvényesül a »mindenki képességei szerint, mindenkinek teljesítménye szerint« elve, amely biztosítja a dolgozók anyagi érdekeltségét a munka mennyiségében és minőségében s egyúttal ösztönzően hat a termelékenység növelésére, valamint a szakképzettség emelésére.

Vizsgáljuk meg most már, hogy milyen következtetések vonhatók le ezekből a törvényszerűségekből a kártérítési felelősség alakulására.

A kapitalista rendszerben, mely a magántulajdonon épül fel, csak egyéni érdek és egyéni kisajátítás érvényesül, ehhez képest bármely káreset is csupán az érvényes javainak mennyiségét csökkentő, egyéni kár lehet.

Ezzel szemben a szocialista rendszerben, mely a társadalmi tulajdonon épül fel, közösségi érdek és társadalmi termékelosztás uralkodik, ehhez képest bármely káreset az egyén javainak csökkentése mellett a társadalom rendelkezésére álló javak összmenyiségét is csökkenti, tehát *mindig társadalmi kár is*, amely közvetve a társadalom minden tagjának károsodását idézi elő.

A »mindenki képességei szerint, mindenkinek teljesítménye szerint« elve a szocializmusban azt jelenti, hogy mindenki képességei szerint köteles résztvenni a javak termelésében és mindenki teljesítménye szerint részesül a termelés eredményéből.

Mi azonban közelebből a termelés a szocializmusban? Javak előállítására, a társadalom rendelkezésére álló javak mennyiségének szaporítása. Ezzel szembeállítva a kár viszont *javak megsemmisülése vagy megrongálódása, a társadalom rendelkezésére álló javak mennyiségének csökkenése*.

Emellett a kapitalizmusban — annak belső ellentmondásai folytán szükségszerűen keletkező háborúk és gazdasági válságok hatásaként — törvényszerű és kiküszöbölhetetlen az egyének — s elsősorban a dolgozók — tömeges károsodása.

Ezzel szemben a szocializmus — jellegéből következően, tehát törvényszerűen — a társadalom rendelkezésére álló vagyoni és személyi értékek megóvására vagyis a kárelhárítás teljességére törekszik.

E szemléletből kiindulva világossá válik, hogy a károkozás a szocializmusban — hatását tekintve — voltaképpen nem más, mint a termelés ellentéte. Ha pedig így áll a dolog, akkor a társadalmi szükségletek kielégítésére szolgáló javak előállítására — vagyis a termelés — és e javak megvédése — vagyis a kárelhárítások kiküszöbölése — tulajdonképpen ugyanannak a tevékenységnek két oldala. Ilyen módon viszont az is nyilvánvaló, hogy a szocializmusban ugyanannak az elvnek kell érvényesülnie a kárelosztásban, mint a társadalmi termelés során előállított javak elosztásában, és pedig a »mindenki képességei szerint, mindenkinek teljesítménye szerint« elvének.

¹ Lenin: »A marxizmus három forrása és három alkotórésze« Marx Valogatott Művek, c. kötetben, — Budapest, 1948. 56. old.

² V. o. Marx: »Bér, ár, haszon« (fent id. kötetben) 281. old.

³ V. o. Marx id. mű 296—297. old.

⁴ Lenin Művei XVII. kötet 243. old. (oroszul).

⁵ Sztálin: »A leninizmus kérdései« (Budapest, 1949.) 538. old.

¹ A Szovjetunió 1954. évi népgazdasági tervében is természetesen nagyobb hányad jut a termékek közül a lakosság közvetlen fogyasztására, mint a módosított magyar 1954. évi népgazdasági tervben.

Ez az elv a kárelőszárra vonatkozóan bővebb fogalmazásban azt jelenti, hogy *mindenki képességei szerint köteles résztvenni a károk elhárításában és mindenki teljesítménye szerint viseli a mégis bekövetkező károkozás eredményét.*

Már első szempillantásra is láthatjuk, hogy ez az elv ugyanolyan ösztönzően hat a kárhatások elhárítására, mint ahogyan a termelés és termékelosztás területén hat az eredeti elv a termelékenység növelésére. Ezenkívül az is nyomban megállapítható, hogy ez az elv kétarcú szabály: egyik arcával a közvetlen károkozó, másik arcával viszont a közvetlen károsult felé néz és ez utóbbinak is kötelességévé teszi a kárhatás kiküszöbölését vagy legalább is enyhítését. Az elvnek ez a kétirányú jellege már önmagában is alkalmassá teszi a szocialista kárfelelősség alapvető szabályának szerepére. Még kézenfekvőbbé válik ez, ha további elemeit is ki-hámozzuk.

Az a »képesség«, mellyel mindenki köteles résztvenni a károk elhárításában, kétségtelenül alanyi mértékű; az a »teljesítmény« viszont, mely szerint kiki viseli a bekövetkező károkozás eredményét, tárgyi mértéknek tekinthető. A »képesség« mindenkinek saját konkrét egyéni képességeit jelenti, nem pedig egy elképzelt és egyben idealizált, éppen ezért azonban megfoghatatlan középértéket, a »bonus pater familias« vagy az »homme prudent et prévoyant« képességeit. A »teljesítmény« viszont magában foglalja az okozatosságot, a károkozásban való akár aktív, akár passzív részvételt. Ehhez képest az elv még részletesebb fogalmazásban úgy fejthető ki, hogy kiki saját egyéni képességei szerint köteles mindent megtenni bármely károkozó tény elhárítására, de ha az mégis bekövetkezik, akkor a károkozásban való akár aktív, akár passzív részvétele arányában viseli az eredményért való felelősséget.

Természetesen az alapelv ebben a formájában még nem alkalmas jogtételként való felhasználásra. Jogi beszámítás szempontjából nem minden »részvétel« vonja maga után a kárviselés következményét, hanem csupán a *jogellenes* részvétel: az a magatartás, mely együtt jár akár a tárgyi jognak, akár egy másik személy alanyi jogosítványának megsértésével. A jogszerű magatartáshoz, még ha kárt is okoz, legfeljebb külön, kifejezett szabály alapján fűződik kárterítési kötelezettség; így tehát ez az eset nem tartozik az általános polgári jogi felelősség szankcióinak körébe.

Miután azonban a vázolt elvet a társadalmi javak összmenységének csökkenéséből kiindulva vezettük le, megvizsgálandó még az a kérdés is, vajjon az — ilyen gondolatmenet alapján — egyformán alkalmazható-e egyfelől a szerződésen kívüli felelősség, másfelől a szerződésből származó felelősség körére. Kétségtelen, hogy a társadalmi javak összmenységében történő közvetlen csökkenésről csak a szerződésen kívüli felelősség esetében lehet szó. Ha a gépkocsi elgázol egy sertést a falusi utcán, vagy a járókelő betöri egy ház ablakát, vagy a lyukas tetőn át becsurgó esővíz tönkreteszi a lakás bútortátrát, vagy a rosszul forduló kocsis összetöri a gyár kapuját: ezek mind olyan tényállások, melyeknél nyomban megállapítható a károsult személy vagy gazdálkodó egység saját javainak értékcsökkenésén kívül a társadalmi javak összmenységének csökkenése is. De a szerződésen kívüli felelősség esetei se húzhatók kivétel nélkül erre a kaptafára. Ha a gépkocsi egy eléje kerülő embert gázol el, akkor nem beszélhetünk a társadalmi

javak mennyiség-csökkenéséről és ugyanez az észrevétel vonatkozik minden más emberi sérüléssel vagy halállal járó károsodásra is. Ha pedig a tolvaj ellop egy pénztárcát a tulajdonosa zsebéből vagy a betörő elvisz néhány karórát az ékszerboltból: akkor viszont nem lehet szó társadalmi viszonylatban a javak mennyiség-csökkenéséről, mert az ellopott pénztárca, az elrabolt karóra nem semmisült meg és feltehetően nem is rongálódik, hanem csak helyet változtat, a jogszerű birtokostól jogellenes birtokosra kerül.

E megfontolások ellenére mégis kiterjeszthető az alapelv érvényessége ezekre az esetekre is. Az emberi sérülés vagy halál, ha nem is vonható a javak csökkenésének fogalma alá, mégis abban a szocialista társadalomban, melyben legfőbb érték az ember — nem is beszélve a munkaerő-kiesésről — kétségbevonhatatlanul még súlyosabb értékpusztulást jelent: sérülésnél esetleg csak ideiglenes és korlátozott mértékben, halál esetén viszont végleges formában és teljes mértékben. Már pedig ha a *javak* csökkenéséért felelős a károkozó és a kárhatást képességeitől telhetően el nem hárító, akkor nyilván legalább olyan felelősnek kell lennie a *legfőbb társadalmi érték, az ember* sérüléseért vagy pusztulásáért is.

Ami már most a másik példát, nevezetesen a tolvaj betörő esetét illeti, ennek elemzésénél számításba kell venni azt a körülményt, hogy a javak általában csak jogszerű birtokosuknál tölthetik be társadalmi és gazdasági rendeltetésüket. A szocialista társadalmi rend nem ötleyszerűen ad javakat egyes személyek vagy szervezetek birtokába,¹ hanem azért, hogy személyi vagy társadalmi szükségleteknek megfelelően használják fel azokat. E javaknak a jogszerű birtokostól való jogellenes elvonása egyben azok személyi vagy társadalmi szükségleteknek megfelelő felhasználását akadályozza és így általában a javak tervszerű elosztási rendjének megzavarását jelenti. Végsősorban tehát a lopásban, rablásban vagy hasonló büncselekményben megnyilvánuló tevékenység is csökkenti a társadalmi szükségletek jogszerű kielégítésére szolgáló javak összmenységét.

Ez a gondolat egyben átvezet a szerződésből származó felelősség helyes szemléletéhez is. Itt is nyilvánvalónak látszik, hogyha például A vállalat késedelmesen szállítja B vállalatnak a megrendelt árut, még ha ez a késedelem A vállalatnak kárt is okoz, nem feltétlenül idéz elő csökkenést a társadalmi javak összmenységében. Még kevésbé áll elő ilyen közvetlen csökkenés, ha például C állampolgár nem fizeti vissza D állampolgárnak a tőle kapott kölcsönt. De ha számításba vesszük e fajta szerződéseségek közvetett következményeit, akkor már semmiesetre se állíthatjuk hasonló bizonyossággal, hogy nem járnak hatással a társadalmi javak összmenységére. Ha például B vállalat az A vállalatnál késedelmesen érkező árut továbbtermelésre akarta felhasználni és ebben B vállalat kötelemszegése egyelőre megakadályozta, akkor kétségtelenül legalább is ideiglenes csökkenés áll be a társadalmi javak *tervezett* összmenységében. Ugyanígy fordul a dolog, ha D állampolgár a C állampolgár által vissza nem fizetett kölcsön összegéből motorkerékpárt akart volna venni: D állampolgár motorkerékpárvásárlásának elmaradása végsősorban a szükségletekhez szabott termelés egy darabban való csökkenését és ezáltal a javak várható mennyiségé-

¹ Szándékosan csak »birtokról« beszélek, mert itt nem akarom érinteni a sokkal messzebb vezető »tulajdon« kérdését.

nek kisebbedését is eredményezi. De ennél közvetlenebbül is található összefüggés még a szerződésből származó felelősség területén is: ha például a hasznbérlet nem öntözi az általa hasznbérletet veteményeskertet, a szállítványozó nem kezeli megfelelő gonddal a reá bízott árut s ennek következtében a növények kiszáradnak, az áruk összetörnek, akkor első pillantásra is szembetűnően negatív változás áll be a társadalmi javak összességében.

Ha mindehhez még figyelembe vesszük, hogy az alapelv ösztönző hatását a káros magatartások kiküszöbölésére minden vonatkozásban fel lehet és fel is kell használni, akkor megállapíthatjuk, hogy ugyanazt az alapelvet a szerződésből származó felelősség területén is változtatás nélkül lehet alkalmazni.

A jogelvként való alkalmazáshoz azonban természetesen megfelelő átformálás szükséges. Az átformálás előtt viszont — az alapelv szem előtt tartásával — meg kell találni egyrészt az objektív, másrészt a szubjektív elemek arányos elhelyezési módját a rendszerben.

Szocialista termelési viszonyok között és a szocialista társadalmi együttélés szabályainak tekintetbevételével kétségtelenül fennálló követelmény a felelősség felfokozása. E követelmény érvényesülését példázza a büntetőjog fejlődési iránya, a jogtárgyak védelmének növekedése is: a társadalmi tulajdon *hanyag* kezelése, a tervgazdálkodás *gondatlan* akadályozása, a feljelentési kötelezettség elmulasztása a mi jogunkban önálló bűncselekmények. Már pedig ami áll a büntetőjogra, ugyanannak ilyen vonatkozásban állnia kell a polgári jogra is: csak a felelősség felfokozása készíthet a nagyobb gondosságra, a társadalmi és személyi javak szilárdabb védelmére, a szocialista együttélés szabályainak figyelmesebb betartására. Éppen ezért a felelősségi jogtétel kialakításánál rangsorban előbbre kell helyezni a levezetett elv objektív elemeit: a károkozásban való jogellenes részvételtől magát a részvételt, mint kívülről is felismerhető aktív vagy passzív magatartást, továbbá a jogellenességet és okozatosságot, mert az objektív elemek alapulvétele már önmagában a felelősség felfokozásához vezet.

Nem mellőzhetők azonban a szubjektív elemek sem: a kárthatásnak az egyéni képességektől telhető elhárítása. Ez a szubjektív elem azonban *nem* a felelősségre vetkességi felelősségre való leszállításában jelentkezik, hanem *többelkötelezettségként*: nem csupán tartózkodni köteles tehát mindenki bármely károkozásban való jogellenes részvételtől, hanem emellett kárthatás veszélye esetén még mindent meg is tenni annak elhárítására. A jogi normának tehát negatív és pozitív oldalból kell állnia: negatív oldala a károkozásban való jogellenes részvételtől való tartózkodás, pozitív oldala pedig a kár elhárítást célzó tevékenység kötelezettsége.

De túlságosan merev lenne a jogtétel, ha nem engedne teret a mérlegelésnek. Maga a jogtétel csak eset-típusokat vehet figyelembe; az élet ezernyi változata viszont nem szorítható be maradéktalanul típus-tényállásokba. Különleges esetek különleges elbírálást igényelnek; ezért hát bizonyos irányelvek kitűzése mellett módot kell adni a méltányosság gyakorlására is.

Aktív vagy passzív részvétel az okozásban, jogellenesség, egyéni képességek, kárelhárítási kötelezettség megsértése és méltányosság: ezek tehát azok a kockák, melyekből össze kell rakódnia a kártérítési felelősség jogi alaptételének. S ezek után meg is kísérlehetjük az

összerakását a következőképpen: *„Mindenki a károkozásban való jogellenes részvétele arányában köteles viselni illetve megtéríteni a kárt, kivéve, ha képességeihez mérten minden tőle telhető megtett annak elhárítására. Ez utóbbi esetben a bíróság a felek vagyoni illetve jövedelmi viszonyai, valamint a méltányosság figyelembevételével a kártérítés mértékét csökkentheti.»*

A tiszta tárgyi felelősség hívei feltehetően felhozzák azt a kifogást, hogy az itt vázolt tétel visszacsempészi a vétkeességi elvet a kártérítési felelősség rendszerébe, holott véleményünk szerint ez az elv a kizsákmányoló társadalmak terméke. Ezzel a várható támadással már jól előre foglalkozni kell.

Mindenekelőtt meg kell állapítani, hogy aki a vétkeességi elvet, *mint elvet* az említett szempontból eleve kifogásolja, az összetéveszti egy jogintézmény *keretét* annak osztálytartalmával. Kétségtelen, hogy a klasszikus kapitalizmus első nagy polgári törvénykönyvének, a francia Code Civil-nek objektív jellegű felelősségi alaptétele¹ után maga a francia, de mellette a legtöbb más európai kodifikáció is a vétkeességet helyezte a felelősségi rendszer középpontjába. Ezt nem utolsósorban nyilván azért tette, mert a vétkeesség a maga ingatag, nagyrészt megfoghatatlan, de mindenesetre csűrhető és csavarható jellegével — és még hozzá a »jó családapa«, »okos és előre látó ember« stb. idealizált fogalmainak belekoverésével — rendkívül alkalmasnak bizonyult a tárgyi jog »partatlan«, »osztály feletti« látszatának fenntartásával a jogalkalmazás konkrét eseteiben az osztályszempontok maradéktalanul érvényesítésére. »Csak a vétkes károkozó felel«, — hirdette a tárgyi jog mindenki felé. A vétkeességet azonban a károsultnak kellett bizonyítania a károkozóval szemben. Mindenki tudja, aki élt a kapitalizmusban is, hogy ez milyen gyakran sikerült olyankor, ha az uralkodó osztály tagja, vagy annak valamely szervezete állt szemben károsultként a kizsákmányolt osztályok egyik tagjával, mint károkozóval és viszont milyen ritkán sikerült fordított szereposztás esetén: »Bár alperes okozta a kárt, de vétkeességét nem sikerült bizonyítani«, — mondta ki az utóbbi esetben az ítélet és ezzel a tárgyi jogon sérelem nem esett, viszont az uralkodó osztály érdeke sem szenvedett csorbát. S nem tagadható, hogy ennek az elvnek a részleges áttörése a »veszélyes üzemek« területén a tárgyi felelősség megvalósítása a XIX. század végén és a XX. század elején — nyilván nem véletlenül — a munkásmozgalom hatalmas arányú fellendülésével esik egybe.

A mi rendszerünkben azonban jellegénél fogva nem lehet szó *ilyen* osztályszempontok érvényesítéséről. Az az alanyi elem, mely a fent vázolt alaptételnek egyik — de csupán másodlagos — mozaikját képezi, egyébként so azonos a régi vétkeességi elvvel. A kapitalista magánjog a felelősség megállapításához a kár *előidzésében* kívánt szándékosságot vagy gondatlanságot, itt viszont a kár *el nem hárításában* jelentkezik az a szubjektív mozzanat, mely a felelősséget alátámasztja. Ez a mozzanat azonban mértékében se egyezik a korábbival, mert a kárt el nem hárító azáltal, hogy »képességei szerint minden tőle telhető« meg kell tennie, önként értő-lően egészen a véletlen határáig felel, tehát még a legkisebb gondat-

¹ Code Civil 1382. §: »Minden emberi cselekmény, mely másnak kárt okoz, megtérítésre kötelezi azt, akinek hibája a kárt előidézte.«

lansáért is. Minthogy pedig a kimentő bizonyítás is őt terheli,¹ ennél fogva nyilván ebben a vonatkozásban is a felelősség olyan felfokozását végezzük el, mely minőségileg össze sem hasonlítható a kapitalista korszak vétkességi rendszerével.¹

Emellett még megjegyzendő, hogy a szubjektív mozzanat pozitív teljesülése (kéességeihez mérten mindennek megtétele a kár elhárítására) vagyis a régi terminológia szerinti »véletlenség« nem menti fel teljesen az okozót a kárfelelősség alól, hanem csak lehetőséget ad a bíróság számára a kártérítés mértékének csökkentésére. Az ilyen-értelmű szabályozás szintén a felelősség felfokozását célozza és egyben tudatos megvalósítása annak az álláspontnak, hogy a tárgyi mozzanat — az okozatosság — mellett a szubjektív elemnek csak másodlagos, csökkentő szerepe lehet.

Különös nyomatékkal kell még taglálni azt a változást is, melyen ilyen vonatkozásban a szovjet polgári jog keresztülment. Nem áll rendelkezésünkre irodalmi anyag, melyből megállapíthatnók, hogy milyen megfontolások alapján vett fordulatot a szovjet elmélet és gyakorlat a felelősség korábbi objektív felfogásával szemben éppen az elmúlt évtized alatt a vétkesség irányában; annyi azonban kétségtelen, hogy ma bizonyos területeken többé-kevésbé egységesen elvetik a tiszta tárgyi felelősséget. Mint A. Ąarkov írja: »Mindenki, akit a szovjet polgári jog problémái érdekeltek, emlékszik, milyen sokáig uralkodott nálunk az a nézet, mely szerint a Polgári Törvénykönyv szempontjából a felelősség *objektív* felelősséget jelent, vagyis ez a felelősség vétkességet nem tételez fel, hanem fennforog egyszerűen akkor, ha az okozati összefüggés megvan... A szerződésen kívüli felelősség tekintetében ezt a tant már régen kifogásolták és az utolsó években véglegesen talajt vesztett. Ma az a felfogás uralkodik, hogy a 403. cikkben meghatározott felelősség vétkességen alapul.«² Ąarkov sem ad azonban bővebb magyarázatot, hogy mi volt ennek a változásnak az indoka és így legfeljebb feltételekre támaszkodhatunk.

A szerződésen kívüli felelősségre vonatkozóan a szovjet PTK 403. cikke a következő főszabályt állítja fel: »Aki másnak személyében vagy vagyonában kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Szabadul e kötelezettség alól, ha bebizonyítja, hogy *nem tudta megelőzni a kárt*³ vagy törvénytől fogva jogában állt annak okozása vagy a kár magának a sértettnek szándékos vagy durván gondatlan magatartásából keletkezett.« Flejsic ehhez hozzáteszi, hogy az ilyen károkozástól »kötelem akkor keletkezik, ha *jogellenes* cselekmény a kár oka«. A PTK 403. cikke ezt az elvet negatív formában fejezi ki: a károkozó mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy joga volt a károkozáshoz.⁴ Jogellenes viszont minden pozitív cselekmény és nemtevéis vagy mulasztás, mely akár a tárgyi jogot, akár a károsult alanyi jogát sérti. Flejsic ezzel kapcsolatban hivatkozik a szocialista együttélés szabályaira is: »Azt a kérdést, hogy bizonyos cselekmény sérti-e más személy alanyi jogát, rendszerint nem

lehet a szocialista együttélés szabályainak figyelembevétele nélkül eldönteni.«¹ A vétkességre vonatkozóan pedig a következő meghatározást adja: »A vétkesség feltételezi, hogy az adott személy cselekményeinek következményeit előre látta és azokat elháríthatta (volna).«²

Már az eddig kifejtettekben is láthatjuk, hogy 1. a szerződésen kívüli felelősség kezdeti, kizárólagosan tárgyi felfogásától való eltérésre megvolt a tétélesjogi alap, mert a 403. cikkben a »nem tudta megelőzni a kárt« kifejezés nyilván szubjektív elemet jelent; 2. a 403. cikk főszabálya, valamint a Flejsic részéről hozzáfűzött kiegészítések és magyarázatok túlynyomórészen egybevágóan e tanulmány előző részében politikai gazdaságtani gondolatmenet alapján bevezetett felelősségi alaptétellel.

A szerződésből származó felelősséggel kapcsolatban a szovjet PTK 117—118. cikkei a következő főszabályokat tartalmaznak: »Nemteljesítés esetén az adós köteles megtéríteni a kárt, melyet ezzel a hitelezőnek okozott. Amennyiben a törvény vagy a szerződés másként nem rendelkezik, az adós akkor mentesül a felelősség alól, ha bebizonyítja, hogy a teljesítés olyan körülmények miatt lehetetlenült, melyeket el nem háríthatott vagy pedig a teljesítést a hitelező szándékossága vagy gondatlansága tette lehetetlenné.« Ąarkov ehhez hozzáfűzi: »Az adós azáltal mentesíti magát a felelősség alól, ha bebizonyítja, hogy a teljesítés olyan körülmények miatt lehetetlen, melyek az ő hibáján kívül állottak be. Más szóval: az adós nem felel a véletlenért.«³ Bár a véletlennek *ilyen* beállítását önmagában csak az *okozatosság* megszakadását jelentené, Ąarkovnak nem sokkal később a szocialista együttélés szabályaira való utalásából, valamint fejtegetéseinek egészéből mégis azt a következtetést kell levonni, hogy a »véletlen« kifejezést itt *Lunc* értelmezésében használja: »Azt, aki magatartása következményeit előre nem látja és azokat az eset körülményeihez képest nem kellett előre látnia, *vétkesség* nem terheli; az általa okozott kár „véletlenszerű“, az ilyen kárt előidéző személy vétkesség nélküli magatartása a „véletlen“ elnevezést viseli.«⁴ Lunc egyébként egészen határozottan szögezi le: »Általános szabályként megállapíthatjuk, hogy a szovjet polgári jog szerint a személy másnak kárt okozó jogellenes magatartásáért csak abban az esetben felelős, ha a károkozás vétkességének tudható be,«⁵ a továbbiakban pedig kifejti: a 118. cikkből »arra kell következtetni«,⁶ hogy az adós vétkesen jár el, ha nem teljesíti a kötelmet, melynek teljesítése lehetséges, vagy ha magatartásával szándékosan vagy gondatlanul ő idézte elő a teljesítés lehetetlenülését, de nem tette meg mindazt, ami az elhárítás érdekében szükséges volt.«⁷ Majd végül: »Ha a teljesítés nem történt meg, az a vélelem érvényesül, hogy az adóst vétkesség terheli.«⁸

Az eddigi idézetekből úgy tűnhetnék fel, hogy a szovjet jogi elmélet teljesen egységesen — a polgári jog minden felelősség-ágára kiterjedően — helyezkedik a vétkességi rendszer alapjára. A dolog azonban nem egészen így áll.

¹ A kifejtett szempontok természetesen nem gátolhatják, hogy állami vállalatoknak tervfeladatok teljesítésével kapcsolatos kártérítési felelősségét az *élenjáró* szocialista vállalat képességeihez igazítsuk. Állami vállalat, illetve szocialista szervezet esetében amúgyis lehetetlen »saját egyéni« képességekről beszélni.

² M. M. Ąarkov: »A szerződéses felelősség kérdéséhez« (Oroszul megjelent »A szovjet polgári jog kérdései« c. tanulmánygyűjteményben, 1945.) 119. old.

³ Kiemelés tőlem.

⁴ J. A. Flejsic: »A szovjet polgári jog« II. kötet (Budapest, 1953) 243. old.

¹ Id. mű 245. old.

² Id. mű 249. old.

³ M. M. Ąarkov id. mű 116. old.

⁴ L. A. Lunc: »A szovjet polgári jog« I. kötet (Bpest, 1952.) 362. old.

⁵ Id. mű 362. old.

⁶ Kiemelés tőlem.

⁷ Id. mű 362. old.

⁸ Id. mű 362. old.

Lunc is hangsúlyozza, hogy néhány fontos terület kiesik a vétkességi elv uralma alól, így a szerződéssből származó kártérítési kötelek közül min lenekelött a fajlagos-kötelekkel kapcsolatos felelősség. A PTK 119. cikkének 1. pontja ugyanis kimondja: »A teljesítés lehetlensége nem szabadíthatja fel az adóst a felelősség alól, ha a kötelek tárgya fajlagosan van meghatározva és az ugyanahhoz a fajhoz tartozó más tárgy szállítása nem vált *objektíve* lehetlenné.« Lunc e szabályt úgy értelmezi, hogy »polgári forgalmunk *objektív mértékel* kívánakkor, mikor annak a személynek magatartását értékeljük, akire a törvény vagy szerződés meghatározott polgári jog kötelezettségeket hárít a szocialista vagy a személyi tulajdon érdekében... Nem elegendő a károkozó részéről annak bizonyítása, hogy személyes képességeinek és az ügy ismeretének megfelelően járt el... Az adós magatartását a gondosság olyan objektív (vagyis az adós szubjektív tulajdonságaitól független) mértékel szerint kell kiértékelni, melyet a szovjet ember, a szovjet gazdasági vállalat dolgozója tartozik az ádott konkrét körülmények között kifejezteni.«¹ Agarkov is elismeri, hogy »a 119. cikk 1. pontja az adós vétkességi felelősségének elvét tényleg korlátozza.«²

További kivétel az általános szabály érvénye alól a más vétkességért való felelősség, a PTK 119. cikk 2. pontja alapján. Agarkov erre a kivételezettségre azt a magyarázatot adja, hogy a valóságban eljáró harmadik személy (a tényleges károkozó) azért nem felel, mert a hitelezővel jogviszonyban csak az adós áll és az adósnak van aztán visszkereseti joga a harmadik személlyel szemben. Az ebben az esetben fennálló jogviszonyok bonyolultsága (t. i. három személy részvétele) elvezet ahhoz, hogy »a *vétkesség elvének érvényesülését a polgári jog más elveinek érvényesülése korlátozza.*«³

Nem alapulhat vétkességen a veszélyes üzemekkel kapcsolatos felelősség sem, melyre a szovjet elmélet egyébként általában a »fokozott veszélyforrás« megjelölést használja. Flejsic szerint az e területen meghonosított vétkes-felelősség arra a harcra kíván *öszlönözni*,⁴ mely a műszaki biztonsági rendszabályok tökéletesítése és felkutatása érdekében folyik.«⁵ Kártérítésre lehet még kötelezni a PTK 406. cikke alapján a vétkes károkozót *méltányossági szempontok* figyelembevételével, a felek vagyoni helyzetétől függően is; ez a szabály azonban a Szovjetunióban ma már alig kerül alkalmazásra, mint-hogy az állampolgárok közti éles vagyoni különbségek eltűntek, az állammal szemben pedig természetesen nem érvényesíthető, mert az társadalombiztosítással oldja meg a kárviselés kérdését.

A szovjet polgári jognak ez a rövid és igen vázlatos áttekintése hézagossága ellenére is alkalmas annak bizonyítására, hogy a szovjet kártérítési jog *alapjaiban* voltaképpen ugyanazok az elvek érvényesülnek, mint amelyeket korábban levezettünk. A tételes jog főszabályaiban, a PTK 117–118., valamint 403. cikkeiben mind a szerződésből származó, mind a szerződésen kívüli felelősségre vonatkozóan szubjektív mozzanatok is jutnak kifejezésre: az adós akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy a teljesítés lehetlennülését olyan körülmények okozták, melyeket *el nem háríthatott*; a károkozó akkor mentesül, ha bizonyítja, hogy *nem tudta megelőzni a*

kárt. A szovjet elmélet és gyakorlat néhány példája azt is mutatja, hogy mindenesetre megkívánják: az érdekelt személy a kárelhárítás szempontjából *képességei szerint minden tőle telhetőt elkövesse*. Különös nyomatékkal veszik figyelembe a szocialista együttélés szabályait és a hitelező, illetve a károsult *részvételi kötelezettségét* is a kár elhárításában, ennek elmulasztása esetén a kármegosztás következményével. Emellett nem téveszti szem elől azt az *öszlönző erőt* sem, melynek a kártérítés alaptételeinek meghatározásánál kiemelkedő szerepet kell játszania.

Nyilván hosszú évek tömérdek gyakorlati tapasztalata vezette el a szovjet polgári jog elméletét és gyakorlatát addig a felismerésig, hogy a tárgyi felelősség elve — *önmagában* — az élet számos területén nem alkalmas a jogviszonyok megfelelő rendezésére és így tekintetbe kell venni alanyi mozzanatokot is. Szándékosan kerülöm e következtetés levonásánál a »vétkesség« kifejezést, mert véleményem szerint azok a szubjektív elemek, melyeket a szovjet jog beállít a maga jogszabálykörébe, tartalmukban semmiképpen sem azonosíthatók a kapitalista magánjog vétkességfogalmával, még akkor sem, ha maga a szovjet elmélet ezt az elnevezést is használja.

De vajjon hogyan állunk a »tisztá« tárgyi felelősséggel a legújabb magyar jogfejlődés terén? Kötelmi jogunk legjelentősebb új mérőöldköve, a 206/1951. M. T. sz. rendelet 62. §-a a szállítási szerződésekkel kapcsolatos kártérítési felelősségről a következőket mondja: »Az a szerződő fél, amelyik a másiknak kárt okozott, ezt megtéríteni köteles még abban az esetben is, ha a kár előidézésében vétkesség nem terheli. Mentese a kártérítési kötelezettség alól a szerződő fél, ha bizonyítja, hogy a kárt erőhatalom, harmadik személy elháríthatatlan cselekménye vagy maga a károsult okozta. A döntőbizottság a kártérítés összegét *vétlenség* esetében mérsékelheti, ha a kártérítés teljes összegének megfizetése a kötelezett félre *rendkívüli méltánytalansággal* járna.«¹

Vétkesség nélküli is kártérítésre köteles tehát a károkozó. De a vétkesség ellenkező oldala, a vétlenség mégis szerepet játszik a normában, bár csupán felelősség-enyhítő tényezőként. Márpedig mit jelenthet a »vétlenség« egy olyan szabályban, mely a vétkesség nélküli felelősségen épül fel? Nyilván csak azt jelentheti, hogy a károkozó *minden tőle telhetőt megtett a kár elhárítására*. Ezt a feltevést alátámasztja az a körülmény, hogy nem ugyan kártérítési, hanem kötbér-vonakozásban a vétlenség megállapítása szempontjából a Központi Döntőbizottság valóban ilyen értelmű gyakorlatot folytat. Mint-hogy pedig a szabály még méltánytalanságról is beszél, ennél fogva elemi tekintve, lényegében meg-egyeznek azzal a felelősségi alaptétellel, melyhez a kártérítés gyökereinek szocialista rendszerbeli vizsgálata útján eljutottunk.

A KDB a gyakorlatában azonban — legalább is a rendelkezésre álló szűkös határozat-anyagból következtetve — látszólag túlságosan mereven kezeli a tárgyi felelősséget és általában mellőzi a »vétlenség«, valamint a »rendkívüli méltánytalanság« vizsgálatát, holott a jogszabály célja nyilván *nem* a korrekciók nélküli tárgyi felelősség bevezetése volt.

Valóban tisztá tárgyi felelősség a mi élő jogunkban csak a veszélyes üzemekkel kapcsolatban áll fenn.

¹ Id. mű 363. old.

² Agarkov id. mű 125. old.

³ Id. mű 129. old. — Kiemelés Agarkovtól.

⁴ Kiemelés tőlem.

⁵ Flejsic id. mű 256. old.

¹ Kiemelések tőlem.

Vajjon nem építhető-e be azontán ez a terület is az egységes felelősségi rendszerébe? Ennek akadályát első sorban az képezi, hogy az alaptétel első része (»mindenki a károkozásban való jogellenes részvétele arányában köteles viselni, illetve megtéríteni a kárt«) tartalmi elemként a jogellenességet is magában foglalja, holott a fokozott veszélyforrásoknál a jogellenesség megkivárása helytelen felelősség-csikkenéshez vezetne. Az alaptétel második részének alkalmazásánál (»kivéve, ha képességeihez mérten minden tőle telhetőt megtett a kár elhárítására«) viszont az jelent nehézséget, hogy a »képességek« határa nyilván a véletlenig terjed, míg a fokozott veszélyforrás tulajdonosának vagy üzemeltetőjének egészen a vis majorig kell felelnie, mert különben nem domborodnék ki éppen a veszély fokozott jellege. Ilyen módon a fokozott veszélyforrás által előidézett káreset — mint egyetlen kivétel — kiesik az általános alaptétel hatóköréből és jellegének megfelelő külön szabályozást igényel. E külön szabályozás és fokozott felelősség tárgyi alapja az, hogy aki elemi erővel dolgozik, az minden korlátozás nélkül legyen erősebb az elemi erő minden kárhatásáért mindaddig, míg az okozási folyamatba egy másik elemi erő vagy maga a károsult vagy harmadik személy elháríthatatlan cselekménye nem avatkozik bele.

Szólni kell még röviden az »erkölcsi kár« kérdéséről.

Bírói gyakorlatunk ilyen vonatkozásban helyes úton jár. Ezt mutatja a Legfelsőbb Bíróság újabban hozott polgári jogi III. sz. elvi döntése, mely a kártérítés területéről számúzi az »erkölcsi« kárt azzal a rendkívüli

meggyőző érveléssel, hogy az erkölcsi javakat csak a kapitalizmus sülyesztette árucikkekké és a szocialista társadalmi együttélés szabályaival összeférhetetlen azok pénzbeli értékelése. A döntés mégsem szakad el az élettől, mikor valamely kárcsetből kifolyóan a jövőben bekövetkezhető, nem vagyoni jellegű későbbi kárhatások kiegyenlítésére lehetségesnek tartja egy általánoszerű általános kár megállapítását.

*

E tanulmány eredményeként azt a tanulságot kell levonni, hogy nem szabad ragaszkodnunk továbbra is a »vétkesség« és »tárgyi felelősség« merev dogmáihoz. Nem az a fontos, hogy a kialakítandó polgári jogi felelősségi rendszert milyen skatulyába tesszük, hanem csak az, hogy egységes elvi alapon vázoljuk fel. Régi fogalmak szerint az itt javasolt rendszer kétségtelenül vegyes rendszer, mert az objektív elemek mellett tartalmaz szubjektív elemeket is. Mindez azonban következik abból a követelménytől, hogy szocialista termelési viszonyok között a rendszert a többoldalú összefüggések egybekapcsolása útján, dialektikus módon és a szocialista társadalmi együttélés szabályainak tekintetbevételével kell felépíteni.

E felépítést folytatni és a felelősség határát (véletlen, vis major), mértékét (tényleges kár, elmaradt haszon), továbbá a felvetődő egyéb problémákat (például dolgozók kárfelelőssége a munkáltató vállalattal szemben és fordítva) tisztázni viszont csak akkor lehet, ha az alapelvek tekintetében megállapodásra jutunk.

Herzeg István

A Kamarai Választottbíróság új szabályzata

A külkereskedelem körében kiadott jogszabályaink két politikailag fontos feladatot töltenek be: egyrészt védik a külkereskedelem monopóliumát, ami a tervszerű gazdálkodásnak, a szocializmus építésének féltett fegyvere — másrészt biztosítják és elősegítik a külfölddel fennálló gazdasági kapcsolatokat, tevékenyen hozzájárulnak ezek kiszélesítéséhez a tőkés államok viszonylatában is. Ez utóbbi feladatot tartja szem előtt a bel- és külkereskedelmi miniszter 1/1953. (VIII. 28.) BKM. sz. rendelete, amellyel megállapította a Magyar Kereskedelmi Kamara mellett szervezett Választottbíróság eljárás szabályait.

Az új szabályzat a 27/1951. (VII. 4.) KKM. sz. rendelettel jóváhagyott szabályzat helyébe lépett. A régi szabályzat még magán viselte a régi polgári perrendtartás (1911: I. tv.) nyomait, eljárása sok tekintetben formális volt, lehetőséget nyújtott az ügyek elhúzására. Az egyeztető eljárás külön szabályozása, sok felesleges alakísághoz kötése, valamint az, hogy az egyeztetés során eljáró választott bíró a választottbírósági eljárásból ki volt zárva — az igazukat kereső feleket az elé a választás elé állította, hogy vagy nem veszik igénybe az egyeztetést, vagy vállalják, hogy ennek eredménytelensége esetén perük nagyon elhúzódik.

A régi szabályzat is meg akarta könnyíteni külföldiek részére a választottbíróság igénybevételét. E célból a külföldi peres fél számára lehetővé tette külföldi

állampolgár választottbíró megnevezését az esetben is, ha ennek neve a választott bírák névjegyzékében nem szerepel. Mégis az a körülmény, hogy a választott bírót az alkotmányra, továbbá a Magyar Népköztársaság megerősödésének és fejlődésének előmozdítását vállaló eskü tételére kötelezte — erősen kétségessé tette, hogy külföldi személy vállalhatta volna-e a választottbírói tiszt ellátását.

Nem vitás, hogy ilyen rendelkezések nem szolgálták a külfölddel fennálló kapcsolataink erősítését, különösen a jelenlegi nemzetközi helyzetünkben, amikor az ellenes propaganda a szocializmus felé haladó államok joga iránt is igyekszik bizalmatlanságot kelteni s ezzel az imperialista blokádot erősíteni.

Mindezek mutatják, hogy az új Pp. életbelépése után helyes és időszerű volt olyan választottbírói szabályzat alkotása, amely az új Pp. bevált és helyes elveinek alkalmazása mellett nyilvánvalóvá teszi, hogy bármely külföldi vonatkozású jogvitás ügy gyors és tárgyilagos eldöntése megnyugvással bízható a kamarai választottbíróra.

A régi Pp. hatását mutatta a korábbi szabályzatban az is, hogy belföldi felek is igénybe vehették a választottbírói eljárást, ha egyikük állami tulajdonban lévő vállalat. A döntőbizottságok és az állami bíróságok hatáskörének megállapítása ezt a rendelkezést feleslegessé tette. Az új kamarai szabályzat szerint a kamarai választottbíró

hatásköre kereskedelmi ügyletekből eredő olyan vitás ügyekre terjed ki, amelyekben legalább az egyik fél külföldi természetes vagy jogi személy és a bíróság hatáskörét a felek megállapodása vagy államközi szerződés állapítja meg. (1. §.)

E rendelkezés folytán tisztázásra szorul az, hogy kit kell »külföldinek« tekinteni. Az állampolgárság alapján nem indulhatunk el, mert ha a magyar külkereskedelmi vállalat olyan külföldi céggel köt ügyletet, amelynek tulajdonosa magyar állampolgár, nem kétséges, hogy az ügylet során érvényesen kiköthetik a választott bíróság hatáskörét. A devizatörvény (1950:30. tvr.) már közelébb visz a megoldáshoz, mert ez külföldinek (devizakülföldinek) a külföldön lakó vagy több mint hat hónap óta külföldön tartózkodó természetes személyt, továbbá a külföldön székhellyel bíró jogi személyt és céget tekint (3. §.) Mégse mondhatjuk, hogy a kamarai szabályzat »devizakülföldi« ért külföldi alatt. Vannak ugyanis olyan államközi szerződéseink, amelyek megengedik, hogy külföldi vállalatok Magyarországon külföldi állampolgárságú képviselőt tartsanak, vagy esetleg belföldi cég formájában állítsanak fel képviselőt. Ezek a deviza tvr. 2. §-a értelmében belföldinek számítanak. Eszerint ugyanis: »belföldi (devizabelföldi) a belföldön lakó, vagy több mint hat hónap óta belföldön tartózkodó természetes személy, továbbá a belföldön székhellyel bíró jogi személy és cég, ideértve külföldi cégeknek belföldi telepeit (fiókjait, képviselőit) is«. A külkereskedelmi monopóliumból következik, hogy ezek a »belföldiek« kizárólag külkereskedelmi vállalatainkkal köthetnek ügyleteket s a tőlük vásárolt áru túlnyomó többségében külföldről is jön — a közvetítésükkel esetleg eladott áru pedig külföldre kerül kiszállításra. Nem volna tehát helyénvaló, ha a belföldi teleppel bíró képviselő által a saját nevében kötött ügyletre nézve a választott bíróság az ítélekezést elhárítaná magától azzal, hogy a »külföldi« fél devizabelföldi. Ezt az álláspontot részben alátámasztja a 10. § (4) bek. a) pontja, amely rendelkezést tartalmaz arra az esetre, ha »mindkét fél lakóhelye belföldön van«.

A helyes megoldást tehát a vitássá vált ügylet természete adja. Ha ez külföldről vagy külföldre szállított áru-ra vonatkozik, úgy megállapítandó a választott bíróság kikötött hatásköre akkor is, ha az egyik fél magyar külkereskedelmi vállalat, a másik pedig külföldi cég »devizabelföldi« képviselője. De ha a vétel tárgya olyan áru, amely a vétel időpontjában a devizabelföldi magyarországi telepén tárol — akkor közönséges belföldi, nem pedig nemzetközi kapcsolatból származó ügyletről van szó s a választott bíróság hatásköre érvényesen ki nem köthető.

A szabályzat 1. §-a szerinti »külföldi« helyes értelme tehát az, hogy a választott bíróság hatásköre kiterjed a külkereskedelmi vállalatok ügyleteiből származó vitás ügyekre, ha a másik szerződő fél devizakülföldi — vagy devizabelföldi ugyan, de az áru külföldről jön, vagy külföldre kerül kiszállításra.

A régi szabályzat két helyes rendelkezését az új szabályzat is megtartja. A 4. § szerint a külföldi fél külföldi választott bírót — a 9. § szerint pedig külföldi meghatalmazottat nevezhet meg. Ez esetben azonban belföldi kézbesítési megbízottat tartozik megjelölni. Éppen ezért nem indokolt a szabályzat 10. §-ának az idézési időközre vonatkozó rendelkezése, amely szerint az a) »általában« 15 nap, ha mindkét fél, illetve perbeli

meghatalmazottjuk lakóhelye belföldön van és b) »általában« harminc nap, ha külföldön van. Az »általában« szó használata itt teljesen semmitmondóvá teszi a szabályzat rendelkezését: nem rendez, nem szabályoz semmit. Az a) és b) esetek ugyanis minden e tárgyban képzeltető kazuisztikát kimerítenek. Mert a fél vagy belföldi vagy külföldi, harmadik eset nincs. Ha pedig van ilyen »különös« eset, akkor az »általában« történt rendezés mellett erre a szabályzatban ki kellett volna térni. Ezenfelül az »általában« szó, még az idézési időközt sem állapítja meg határozottan, jelentése az, hogy lehet több is és kevesebb is. Így teljesen a bíróságra bízza, hogy az idézési időközt megszabja. Helyesebb lett volna ehelyett az időközt »legalább« tizenöt, illetve harminc napban megállapítani. Ez sokkal több biztonságot nyújtott volna a feleknek a tekintetben, hogy elegendő idejük lesz a tárgyalásra felkészülni és azon megjelenni. Emellett még szabályozni lehetett volna azt a *kivételes* esetet, amikor a választott bíróság leszállíthatja az időközt. A szabályzatnak ezt a bizonytalanságot okozó rendelkezését a választott bíróság helyesen kialakított gyakorlatának kell korrigálnia.

A szabályzat az egész eljárást a perindítástól az ítélelhozatalig, sőt a végrehajtásig röviden és világosan szabályozza, amiből a Ppé. 17. § (2) bekezdésének *kiterjesztő* értelmezése alapján az következnek, hogy a polgári perrendtartás nem érintett szabályai a választott bírósági eljárásban nem érvényesülnek. A Ppé. 17. § (2) bek. szerint ugyanis »a választott bíróság . . . az ügyben eljárását maga határozza meg.« A Ppé. 20. §-a ugyan *különös* rendelkezéseket is tartalmaz a Kamarai Választott bíróságra, de ezek nem zárják ki a 17. § fenti *általános* rendelkezésének az alkalmazását. Mégis szükségesnek látszik néhány kérdés felvetése útján tisztázni, hogy a szabályzat mellett egyes kérdésekben a Pp. vagy más törvényeink eljárási rendelkezései mennyiben érvényesülnek a kamarai választott bírósági eljárásban.

Úgy vélem, nem kétséges, hogy nem követelhető a külföldi felperestől a Pp. 89. §-a alapján perköltségbiztosíték. Ez nemcsak a választott bíróság szabályzatának nem felel meg, de ellentétben állna a hatáskört megállapító szerződéssel is. Ha a külföldi fél a magyar választott bíróság döntésének magát aláveti, ez nem értelmezhető egyoldalúan csak arra az esetre, ha alperesként kerül a bíróság elé — míg a felperesként fellépését megnehezítheti a magyar vállalat alperes a perköltségbiztosíték kövételével. A perbebocsátkozás e címen nem tagadható meg. A felek tehát a szabályzat 5. § (5) bekezdésében előírt választott bírósági illetéken és a 11. § (5) bekezdésében említett bizonyítási költségen felül semmiféle más költség előlegezésére vagy biztosítására nem kötelezhetők.

A szabályzat 11. § (4) pontja — amely a Ppé. 20. § (2) pontján alapszik — lehetővé teszi az illetékes bíróság megkeresését a bizonyítás lefolytatása végett. Az »illetékes« szó itt ismét homályosságot visz a rendelkezésbe, mert ez alatt általában a *perre* illetékes járásbíró-ságot kell érteni. Minthogy külkereskedelmi vállalat csak Budapesten van — a külföldi félre pedig nincs illetékes magyar járásbíró-ság — így a *perre* többnyire a budapesti bíróság volna illetékes (a Pp. 32. § (3) bek. szerinti különös illetékesség hiányában). A szabályzatnak pedig nyilvánvalóan nem az a célja, hogy a budapesti székhelyű választott bíróság helyett budapesti székhelyű rendes bíróság folytassa le a bizonyítást (ha-

csak nem *kizárólag* kényszereszközök alkalmazása végett). Ezért illetékes¹ bíróság alatt a Pp. 201. § (1) bek. alapján azt a járásbíróságot kell érteni, amelynek területén a kihallgatandó személyek laknak, illetőleg amelynek területén a bizonyítás a legelőszerűbben eszközölhető. Amiből következik, hogy a szabályzat szövegében az illetékes¹ jelző félreértelmezhető és felesleges is.

A bizonyítási eljárás során a külföldi jog magyarosítására a választottbíróság szakértők véleményét kérheti ki. (11. § (2) bek.) Ez a szabályozás annyiban tér el a Pp. 200. §-ától, hogy a rendes bíróság részére a külföldi jog felől az igazságügyminiszter ad felvilágosítást, de a bíróság a fél által bemutatott bizonyítékokat is felhasználhatja. A két szöveg között lényeges eltérés nincs és nem látom akadályát annak sem, hogy a választottbíróság a Pp. 200. §-a alapján az igazságügyminiszterhez forduljon a külföldi jog tartalmának bizonyítása végett, még a szakértői bizonyítás elrendelésével párhuzamosan is.

Fontosabb kérdés — amit természetesen nem az eljárási szabályzat hivatott rendezni — hogy mely esetekben alkalmaz a választottbíróság külföldi jogot? E tekintetben természetesen elsősorban a felek szerződésben kifejezett rendelkezése az irányadó. A feleknek a nemzetközi magánjogban általánosan érvényesülő autonómiáját a magyar nemzetközi magánjog is elismeri — különösen a kereskedelmi ügyletek diszpozitív szabályai területén. Kivételt csupán a devizatörvény 5. § (1) bekezdése állít fel, amelynek *kényszerítő* rendelkezése szerint: «az a jogügylet, amelyet a jelen rendelet értelmében szükséges devizahatósági (8. §) engedély nélkül kötnek . . . semmis éspedig akkor is, ha a rendelet az ügyletkötési tilalmat csak az egyik, a belföldi fél tekintetében állítja fele. Ebből következik, hogy ha a választottbíróság előtti per tárgya olyan szerződés, melyhez a devizahatóságtól nem kértek hozzájárulást, vagy az ezt megtagadta, a szerződés érvényességét akkor is a magyar devizakódex alapján kell eldönteni, ha az ügylet külföldön jött létre, vagy a felek külföldi jog alkalmazásában állapodtak meg. Az imperatív belföldi jogszabály ugyanis feltétlen érvényesülést követel s ebben az esetben a kollízió kérdése fel sem vehető.

Az akaratú autonómia másik korlátja a kikötött külföldi jog tárgyi összefüggése az ügylettel — vagyis az a követelmény, hogy az ügyletnek *valóban* legyen valamilyen tényleges kapcsolata (point de rattachement, connecting factor) azzal a külföldi joggal, amit a felek kikötnek. A magyar jogban erre nézve kifejezett rendelkezés nincs, de a külföldi jogrendszer jelentős része (Lengyel, angol, francia stb.) nem ismeri el érvényességnek a külföldi jog kikötését, ha ennek az ügylet valamely külföldi elemével (szerződéskötés helye, teljesítés, fizetés helye stb.) nincs tényleges kapcsolata. Azonban a magyar nemzetközi magánjog is ismeri a törvény kijátszása végett kikötött külföldi törvény alkalmazásának tilalmát. Ez az eset pedig éppen akkor fordul elő, amikor a felek olyan külföldi jogot kötnek ki, amely a kikötés nélkül az ügylet nem volna alkalmazható, hogy ezzel az irányadó törvény hátrányos hatását elkerüljék. Ha tehát arra az álláspontra helyezkednénk, hogy a feleknek az autonómiája bármilyen külföldi jogrendszer kikötésére kiterjed, úgy ezzel *formálisan* kizárjuk a törvény kijátszásának a tilalmát. Ha a felek *jogszerűen* kiköthetnek bármilyen törvényt, akkor e kikötés nem minősülhet kijátszásnak, tehát jogellenesnek.

Éppen ezért a magyar nemzetközi magánjog szerint

érvénytelen pl. a svájci jog kikötése a magyar vállalat és az iráni kereskedő között, ha ennek az ügyletnek semmi kapcsolata nincs Svájjal. De ha az ügyletlet Svájcban kötötték, vagy ott fizetendő, vagy svájci bíróság döntésének vetik alá, úgy a svájci jog kikötése érvényes.

A választottbíróság a felek által kikötött külföldi jogot csak a fenti keretek között alkalmazhatja. Ilyen kikötés hiányában a szerződés alapján a felek *feltehető* akaratát kell vizsgálni. Ez az általánosan elfogadott módszer azonban csak fikciókra vezethet, vélelem erejű következtetésekre nem. A felek ugyanis a szerződésben a külföldi jogot vagy azért nem kötötték ki, mert erre nem gondoltak, vagy mert ebben nem tudtak megegyezni, s e kérdés miatt nem kívánják az ügylet megkötését megghiúsítani. Egyik esetben sem lehet tehát *akarategyest* feltételezni s ebből az alkalmazandó jogot levezetni.

Helyesebb tehát, ha a választottbíróság a felek kifejezett rendelkezésének hiányában, azt a kapcsoló szabályt alkalmazza, amelynek értelmében a rendes bíróságnak vagy *állandó* jellegű választottbíróságnak a kikötésével a felek egyben a bíróság jogának (lex fori) is alávetik az ügyletet. A kamarai választottbíróság hatáskörének kikötése tehát, az alkalmazandó jog megjelölése nélkül, a magyar jog alkalmazását magában foglalja. Így a választottbíróság csak abban az esetben ítélkezik külföldi jog alapján, ha ezt a felek kifejezetten kikötötték, egyébként magyar jog alapján jár el.¹

A szabályzat 13. § (10) pontja értelmében a választottbíróság határozata jogerős, fellebbezést meg nem tehető. A kérdés az, hogy a Pp. 18. § (2) bek. értelmében lehet-e keresettel az ítélet érvénytelenítését kérni s lehet-e a legfőbb ügyész a Pp. 270. §-a értelmében a törvényesség érdekében perorvoslattal a külföldi fél javára vagy a külföldi törvény megsértése miatt?

A Pp. különbséget tesz az esetenként alakított választottbíróság s a Kamarai Választottbíróság, mint állandó jelleggel szervezett választottbíróság között. A 17—19. §-ok az előbbi, a 20. § pedig az utóbbira tartalmaz rendelkezéseket. Az esetenként alakított választottbíróság nem kérhet a rendes bíróságtól jogsegélyt bizonyítás lefolytatására, vagy kényszereszközök alkalmazására. Marasztaló végzése nem végrehajtható közzokirat, csak ítélete és egyezsége. A kamarai választottbíróság határozatának végrehajtását csak a budapesti központi járásbíróságtól lehet kérni, a másikat attól a bíróságtól, amelynek az ügyre hatásköre és illetékessége volna. A Pp. 20. § (1) bekezdése kiemeli, hogy a 17—19. §-ok rendelkezései nem érintik a kamarai választottbíróságra vonatkozó rendelkezések hatályát. Bár kétségtelen ezekből, hogy a Pp. a kétfajta választottbírósádos között éles különbséget tesz, mégsem fogadható el az az álláspont, hogy a 18. §-ban szabályozott érvénytelenítési per a Kamarai Választottbíróság ítélete miatt nem indítható. Az ilyen per ugyanis nem rendes jogorvoslat-jellegű: a bíróság ténybeli vagy jogi tévedése panasz tárgyává nem tehető s a rendes bíróság nem változtathat az ítélet érdemében. A per alapjául csak az szolgálhat, hogy a választottbíróság olyan ügyben ítelt, amelyre hatásköre nem terjedt ki, az eljárási szabályokat megsértette, vagy marasztalása tiltott cselekményre kötelez. A Pp. 18. §-a tehát a szankciója mindenfajta választottbírósági eljárásnak — biztosítéka annak, hogy a válasz-

¹ A német gyakorlat e kérdésben ingadozó. Több ítélet vtn. amely szerint a német jog alkalmazására csupánban nem elegendő a német bíróság kikötése.

tóttbíroság, mint kivételes bíróság csakis a jogszerepben illeszthető. A «külföldi» törvényesség megsértése hatáskörébe utalt ügyben, jogszzerű eljárás keretében, jogszzerű ítéletet hozzon. A Ppé. 18. §-a szerinti jogorvoslat kizárása tehát a bírói önkény lehetőségét teremtené meg s így a szocialista törvényesség követelményével volna összeférhetetlen.

A legfőbb ügyész perorvoslati joga már szélesebb körű, mint a félnek a Ppé. 18. §-ában biztosított érvénytelenítési per indításához való joga. A fél, mint láttuk a Ppé. 18. §-a alapján a bírói önkény ellen léphet fel, míg a legfőbb ügyészt a bírói lévedés miatt is megilleti a jogorvoslat joga s az ügy érdemében kérhet korrekciót; a Legfelsőbb Bíróság pedig nemcsak hatályon kívül helyezheti az ítéletet, hanem a jogszabályoknak megfelelő új határozatot is hozhat. (Pp. 274. § (2) bek.). Ennek pedig az a jelentősége, hogy a külföldi fél, azáltal, hogy magát a Kamarai Választottbíroságnak alávetette, a legfőbb ügyész perorvoslati jogán keresztül, a rendes bíróságnak is alávetette magát — holott ez egyáltalában nem volt szándékában.

A kérdést tehát két oldalról kell megvizsgáljunk: 1. van-e a legfőbb ügyésznek perorvoslati joga? 2. ha igen, milyen határozatokat hozhat a Legfelsőbb Bíróság?

Az 1953. évi 13. tvr. 1. §-a a legfőbb ügyész hatáskörébe utalja a törvényesség feletti felügyeletet «minisztériumok, hatóságok, hivatalok, intézmények és egyéb szervek . . .» tekintetében, a 6. § (2) bek. c) pontja pedig a bíróságok tevékenységének törvényessége feletti felügyelet jogával ruhazza fel a legfőbb ügyészt. Nem kétséges, hogy a Kamarai Választottbíroság, mint törvény által (4.043/1949. (V. 2.) korm. sz. rendelet) létrehozott intézmény működése feletti felügyelet a legfőbb ügyészt akár a tvr. 1. §-a, akár a 6. §-a alapján megilleti. A 22. §-nak az a rendelkezése tehát, hogy óvást emelhet bármely bíróság határozata ellen, kétségtelenül a Kamarai Választottbíroság határozataira is vonatkozik. A legfőbb ügyész kötelessége arra ügyelni, hogy a határozatok megfeleljenek a Magyar Népköztársaság törvényeinek (20. §), célja pedig az «egységes törvényesség megszilárdítása» és a magyar állampolgárok jogainak védelme (6. §-a a) és c) pont). Nem kétséges tehát az, hogyha a választottbíroság magyar jog alapján ítél és ítéletével az egységes törvényességet a magyar fél hátrányára megsértette, a legfőbb ügyész felléphet a határozat ellen. A magyar kormány külkereskedelmi politikája az érdekek kölcsönös elismerésén, az előnyök és egyenlő jogok kölcsönös biztosításán alapszik. Ebből következik, hogy a legfőbb ügyész az egységes törvényesség megsértése ellen akkor is köteles fellépni, ha ez külföldi peres fél sérelmével járt. A törvényesség védelme, a Magyar Népköztársaság törvényei feletti örködés az 1953. évi 13. tvr.-nek olyan abszolút érvényű parancsa, amelynek a törvénysértés által érintett személyek állampolgárságára tekintet nélkül érvényt kell szerezni.

A választottbíroság azonban külföldi törvény alapján is ítélhet. A magyar nemzetközi magánjogban is érvényes az az általánosan elfogadott szabály, hogy a külföldi törvényt olyan értelmezéssel kell alkalmazni, amilyen értelemben azt a törvény országának a bírósága alkalmazza. A választottbíroság téves ítéletének oka tehát az is lehet, hogy a külföldi törvénynek a külföldi bírói gyakorlattól eltérő értelmezést ad. Ilyen esetben a legfőbb ügyész perorvoslati joga nem ismerhető el, mert az sem az «egységes törvényesség megszilárdítása», sem a Magyar Népköztársaság törvényei védelmének keretébe

ellen tehát nem léphet fel a legfőbb ügyész, még a magyar fél védelmében sem, feltéve, hogy a külföldi jog alkalmazása a magyar törvénynek megfelelően történt. A tvr. 20. § (1) bekezdésének az a rendelkezése ugyanis, hogy az ügyész köteles ügyelni arra, hogy a bíróság ítélete megfeleljen a Magyar Népköztársaság törvényeinek — a nemzetközi magánjogi perben csak abban az értelemben érvényes, hogy az örködés arra terjed ki, vajjon a magyar jog szerint helye volt-e külföldi törvény alkalmazásának. A külföldi törvénnyel szemben már nem léphetünk fel azzal az igénnyel, hogy az az egységes magyar törvényesség szerint érvényesüljön — mert ez a közrendi záradék intézményes alkalmazására vezetne, ami nemcsak jogi, de súlyos politikai hiba is volna. Ha tehát a törvényesség feletti örködés véget ér a kolliziós szabály vizsgálatánál, akkor a legfőbb ügyész perorvoslati jogát a külföldi jog alapján hozott ítélet törvényességére nem terjeszthetjük ki.

Más a helyzet, ha a külföldi törvény megsértése egyben az egységes törvényesség megsértését is jelenti. Ebben az esetben a legfőbb ügyész jogorvoslati jogát el kell ismernünk, feltéve, hogy a «külföldi» törvényesség helyreállítása a belföldi egységes törvényesség megszilárdításával is jár. De ha a külföldi jog helyes alkalmazása éppúgy nem felel meg a mi törvényességünknek, mint a helytelen — ebben az esetben a külföldi jog alapján hozott ítélet a legfőbb ügyész számára közömbös s így annak megtámadása hatáskörön kívül esik.

Fenti álláspontomegyben kijavítása annak a nézetnek, amit az új Pp-vel kapcsolatban a Jogtudományi Közlöny 1953. évi I. számának 15. oldalán kifejtettem. E tanulmányomat követően életbelépett 1953. évi 13. tvr. rendelkezései folytán ilven értelemben látom a legfőbb ügyész perorvoslati jogának érvényesülését a külföldi törvény alapján hozott ítélet tekintetében.

A legfőbb ügyész tehát perorvoslattal élhet a választottbíroság ítélete ellen, ha azt a bíróság magyar jog alkalmazásával hozta, ha a külföldi jogot a magyar jog megsértésével alkalmazta, végül, ha a külföldi jog megsértése egyben az egységes belföldi törvényesség sérelmével is járt. Miután így első kérdésünket bizonyos korlátozással igenlően döntöttük el, vizsgáljuk meg, hogy a Legfelsőbb Bíróság milyen ítéletet hozhat.

E kérdésnél — mint láttuk — az okozza a problémát, hogy a külföldi felet, aki szerződéssel alávetette magát a választottbíroság hatáskörének, közvetett úton, akaratán kívül, a rendes bíróság hatáskörének is alávetjük. A kérdés megoldását a prorogációs szerződés keretén kívül, a magyar állam bírói joghatóságának a kérdéskörében találjuk. Anélkül, hogy a joghatóság kérdését a cikk keretében kifejtethetnénk, megállapítjuk, hogy

a) abból az ekleől folyóan, hogy a külföldiek a perlési jog (libre et facile access a la justice) tekintetében a belföldiekkel azonos jogokat élveznek (régime national), a magyar állam bírói joghatósága minden ügyre kiterjed, amelyben az alperes magyar külkereskedelmi vállalat;

b) a Pp. 29. § (2) bekezdésének alól a rendelkezéséből, hogy a perre végső esetben az a bíróság illetékes, amelynek területén a felperes lakik, következtethetjük, hogy a magyar állam bírói joghatósága minden ügyre kiterjed, amelyben a felperes magyar külkereskedelmi vállalat.

Vagyis a külkereskedelmi vállalatok minden ügy

a magyar bíróság joghatósága alá tartozik. A prorogációs szerződés tehát, amellyel a felek ügyüket a Kamarai Választottbíróságnak alávetik, nem *joghatóságot* alapít, hanem a felek a Pp. 17. §-án biztosított rendelkezési joguk alapján a rendes bírói *hatáskörből* választottbírói hatáskörbe utalják ügyüket. Ebből természetesen következik, hogy a Legfelsőbb Bíróság, ha ennek a Pp. 274. § (2) bekezdésében előírt feltételei fennforognak, új határozatot is hozhat. Ha azonban a külföldi peres fél *szuverén állam*, úgy a Legfelsőbb Bíróság csak ennek kifejezett hozzájárulásával hozhat új határozatot. (Ilyen kifejezett hozzájárulásnak tekintendő, ha éppen a szuverén peres fél fordul a legfőbb ügyészhez a perorvoslat kieszközlése végett.) Ennek hiányában a Pp. 274. § (1) bekezdése alapján csupán azt állapíthatja meg, hogy a megtámadott határozat jogszabályt sért, de az eljárás hatálya nem terjedhet ki a felekre, még akkor sem, ha a sérelmes határozat hozatalától számított egy éven belül indult is meg. Külföldi szuverén felett ugyanis a magyar bíróságnak nincs joghatósága és a Kamarai Választottbíróságnak történt önkéntes alávetést semmi esetre sem lehet kiterjesztő értelemben rendes bírósági alávetésként is felfogni.

Fenti fejtegetések mindig abból indultak ki, hogy a peres felek egyike *magyar külkereskedelmi vállalat*. A szabályzat azonban lehetővé teszi azt, hogy a választottbíróság olyan *»nemzetközi gazdasági kapcsolatokból származó«* jogvitás ügyben is eljárjon, amelyek külföldi természetes és jogi személyek között merülnek fel, amelyben tehát mindkét peres fél külföldi. A legfőbb ügyész perorvoslati jogát a kifejtett keretekben itt is

el kell ismernünk, mert ez nem a peres felek érdekvédelméből, hanem az ügyészségnek abból a kötelességéből ered, hogy a bíróságok tevékenységének törvényessége felett felügyeljen. A Legfelsőbb Bíróság határozathozatali joga azonban ez esetben — éppen a konkrét ügy feletti joghatóságának hiánya folytán — korlátozott s csak a jogszabálysértést állapíthatja meg, az ítélet megváltoztatása vagy hatályon kívül helyezése nélkül. Éppen ezért ilyen perekben a legfőbb ügyész nem is függesztheti fel a megtámadott határozat végrehajtását.

Nem véletlen *»elkalandozás«* vezetett, amikor a kamarai szabályzat néhány kérdését, ilyen széles körben vizsgáltam. A szabályzat félreérthetetlen célja, hogy olyan eljárást alkalmazzon, amely mellett a szocialista jogrendszertől hazug propagandával elriasztott tőkés kereskedők is nyugodtan bízhatják jogvitás ügyeiket a kamarai választottbíróságra. Azok a valóban szocialista jellegű egyéb jogszabályaink, amelyek a törvényesség védelmét szolgálják, harmónikusan egészítik ki a szabályzatot, mert mindenki számára védelmet nyújtanak a bírói önkénnyel szemben s állampolgárságra tekintet nélkül biztosítékokat jelentenek a törvénytől ítélettel szemben. A szabályzat egyes hiányosságai csupán a szövegezés felszínességéből erednek, amelyek helyes értelmét a választottbíróság gyakorlata biztosíthatja: A szabályzatnak a külföldi üzletfelek előtti ismertetése meg fogja könnyíteni külkereskedelmi szerveink számára, hogy jogvitás ügyekben a kamarai választottbíróság döntését igénybe vegyék.

Récsei László

A berlini értekezlet és a német kérdés

Kilenc éve már annak, hogy a fasiszta Németország fegyveres ereje a Szövetséges Társult Hatalmak előtt feltétel nélkül kapitulált. Az azóta eltelt idő nem volt elégséges ahhoz, hogy a német kérdést rendezzék, nem történt meg a német békeszerződés megkötése. Németország jelenlegi helyzete példátlanul áll a nemzetközi jog történetében. A történelem alig ismer még egy olyan esetet, mint Németorszáé, amikor is ily hosszú ideig húzódtott volna a háborús állapot felszámolása és a háborús helyzetet megszüntető békeszerződés aláírása. Az az áldatlan helyzet, amelyben Németország szenved, nemcsak a német nemzet számára elviselhetetlen, hanem a világ összes népei számára is súlyos problémaként jelentkezik.

1946 óta a nemzetközi politikának egyik legfontosabb követelése: a német egység helyreállítása. A Külügyminiszterek Tanácsa 1946-tól 1949-ig többször tárgyalta a rendezés útját, de eredménytelenül. 1949-től 1953-ig eltelt időszakban a Külügyminiszterek Tanácsa a nyugati külpolitika elzárkózása következtében nem ülésezett. A szovjet kormány nem egyszer javasolt tárgyalásokat a nemzetközi biztonság megerősítésére, a függőben lévő vitás nemzetközi kérdések megoldására, a német egység helyreállítására, a német békeszerződés mielőbbi megkötésére. A fenti kérdésben érdekelt nyu-

gati nagyhatalmak több mint három éven keresztül elzárkóztak a tárgyalások és a megegyezések elől.

1953-ban váratlan fordulat állott elő a nemzetközi külpolitikában. Nyugat-Európa népeiben egyre jobban vetődött fel az a gondolat, hogy miért ne lehetne a Szovjetunióval az európai és a világ békéjének, biztonságának az ügyét tárgyalások útján kölcsönös engedmények megtételével rendezni? De nyilvánvalóvá lett az is, hogy a több éven keresztül meghirdetett kapitalista *»európolitika«* minden eddigi *»sikere«* ellenére, mind politikailag, mind gazdaságilag nem is annyira sikert, hanem sok tekintetben vereséget szenvedett. A szocialista államok ellen létrehozandó katonai blokk Nyugat-Európában ezért évek óta húzódik, erős ellenállásra talál. Ahogy kimerészkedett Nyugat-Németországban újból a militarizmus szelleme, úgy nő a nyugateurópai társadalmak széles rétegében az az óhaj, hogy a Szovjetunióval fel kell venni a tárgyalások fonalát és véle megállapodásra kell jutni a béke és a biztonság kérdéseiben: A Szovjetunió kormányának évek során keresztül előterjesztett több reális javaslatát nem maradt hatástalan azoknál a népeknél, amelyek félve tekintettek a német militarizmust feltámasztó USA külpolitikai tendenciái felé: A bizakodást még csak növelte Malenkov nyilatkozata, amelyet a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának ülésén,

1953. március 15-én mondott, a szovjet kormány békepolitikájáról: „...nincs jelenleg olyan vitás vagy megoldatlan kérdés, melyet ne lehetne békés úton megoldani az érdekelt országok kölcsönös megegyezése alapján.» A szovjet külpolitika újabb nyilatkozata elől a nyugateurópai kormányok sem térhettek ki. 1953. júliusában a három nyugati nagyhatalom külügyminiszterei elhatározták, hogy négyhatalmi konferencia megtartására hívják fel a Szovjetuniót, mely a nyugati államok meghívását elfogadta. Így jött létre Berlinben 1954. január 25-én a Szovjetunió, Franciaország, Nagy-Britannia és az USA külügyminisztereinek konferenciája.

A négy külügyminiszter távolról sem azonos elgondolással ment Berlinbe. A szovjet küldöttség álláspontját a következőkben lehet körvonalazni:

a) a négy nagyhatalom tárgyalásokkal, kölcsönös engedmények útján tisztázza a nemzetközi feszültség enyhítésének útjában álló akadályokat, e célból szükséges a nemzetközi biztonság megerősítését szolgáló úthatalmi konferenciának az összehívása (a Kínai Népköztársaság elismerése) és szűles alapon nemzetközi leszerelési kongresszus megtartása;

b) az európai béke és biztonság útját álló német probléma megoldása, a német egység demokratikus úton való megteremtése, a német állammal a békeszerződés megkötése;

c) Európa és a világ tartós békéjének biztosítása céljából az európai kollektív biztonsági szervezet létrehozása;

d) Ausztriával az államszerződés megkötése, az európai biztonság érdekeinek figyelembe való vétele mellett.

A szovjet küldöttség bejelentette, hogy a tárgyalások folyamán a javaslatai mellett kész újabb és újabb konstruktív javaslatokkal a vitás kérdésekben a megegyezést előmozdítani.

A nyugati hatalmak részéről a konferencián való részvételnek más célja volt. Mint a tárgyalások bebizonyították, megegyezésre őszinte óhajuk, akarattuk nem volt. Azt hangoztatták, hogy:

a) a jelenlegi fennálló vitás nemzetközi kérdések békés megoldása nem lehetséges;

b) a tárgyalásoktól pozitív eredményt várni nem lehet, mert a Szovjetunió külpolitikai «merev» magatartása ezt lehetetlenné teszi.

Az USA küldöttsége mindenekelőtt arról igyekezett meggyőzni a nyugati államok képviselőit, hogy számukra a helyes kivezető út az «Észak-Atlanti paktum», az «Európai Védelmi Közösség» gondolata mellett való végleges kitartás. Különösen Franciaország felé hangoztatta az USA diplomáciája, hogy a megoldásra egyetlen út vezet: az «Európai Védelmi Közösség»-ről szóló szerződés ratifikálása. Céljuk tehát az volt, hogy az ingadozó partnereket az «Európai Védelmi Közösség» gondolatának teljesen megnyerjék és elhárítsák azokat az akadályokat, amelyek a szerződés ratifikálásának útjában állnak.

A berlini konferencia lényeges kérdése Németország problémája volt. A potsdami szerződés aláírása óta a Szovjetunió Németország egységének helyreállítását kívánja a szerződésben foglalt megállapodások értelmében. Annak ellenére, hogy a potsdami szerződés lerögzíti a német kérelmés megoldásának ezt az egyedüli helyes útját, az egységes Németország kilenc év után sem jött létre. Németországban azonban az eltelt kilenc év alatt

lényeges változások mentek végbe. Németország területén létesült a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság. A két köztársaság útja fejlődésük folyamán egyre inkább szembe került. Mindkét államnak van kormánya, valutája, alkotmánya.

A potsdami határozatoknak megfelelően Kelet-Németországban megkezdték és folytatták a demilitarizálást és a demokratizálást. A szovjet katonai hatóságok elrendelték a háborús bűnösök felelősségrovonását, a fasiszta szervezetek feloszlását, a háborús bűnösök üzemének elkobzását, földjeiknek szétosztását, a nagyüzemek decentralizálását, a nagy földbirtokok felosztását. Ezeknek az intézkedéseknek demokratikus tartalma abban áll, hogy gazdaságilag, politikailag és katonailag felszámolták a porosz agresszió bázisát és elejét vették minden olyan kezdeményezésnek, amely újabb háború kiinduló pontja lehet. 1945. júniusában szabadon megalakultak a demokratikus pártok és szakszervezetek. Ezek az intézkedések biztosították a szovjet megszállási övezetben a német gazdasági és politikai élet demokratikus alapon történő átszervezését, a potsdami határozatok érvényesülését. Vagyis a fenti intézkedések azt szolgálták, hogy Kelet-Németország lakossága békés és demokratikus körülmények között egyesüljön Nyugat-Németországgal és így a demokratikus alapon egyesített Németország elfoglalja majd a helyét a nemzetközi életben. Ezzel szemben a Nyugat-Németországban foganatosított intézkedések moróben ellentétes helyzetet teremtettek. 1946. decemberében New-Yorkban megkötötték az amerikai és angol megszállási övezetek egyesítéséről szóló egyezményt (Bizónia). 1948-ban Londonban a három nyugati nagyhatalom a Benclux-államokkal megállapodott abban, hogy Nyugat-Európát gazdaságilag újjáépítik, továbbá Nyugat-Németországot bevonják a Marshall-tervbe, és hogy a francia megszállási övezetet egyesítik Bizóniával (Trizónia), a Ruhr-vidék iparát pedig kizárólagosan a három megszálló nagyhatalom ellenőrzése alá helyezik. A londoni konferencia eredményei maga után vonták a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnak, a négy megszálló nagyhatalom közös szervének megszűnését. A Szovjetunió tiltakozása ellenére a nyugati hatalmak felvilágosítással nem szolgáltak és fenntartották rendelkezéseiket:

a) Nyugat-Németországot bevonták az európai gazdasági újjáépítési tervbe (Marshall-terv);

b) a Ruhr-vidéket nem nacionalizálták (noha a potsdami határozat kimondta, hogy azt négyhatalmi ellenőrzés alá kell vonni), ellenben a nyugati hatalmak ellenőrzése alatt külön nemzetközi hatóság igazgatása alá rendelték;

c) Nyugat-Németország számára a megszálló hatalmak ellenőrzése mellett, német alkotmányozó nemzetgyűlés összehívását határozták el.

A határozatok közül a legfontosabb a harmadik pont, mert ezzel igyekeztek létrehozni a külön nyugat-német államot, a megszállás fenntartásával. Kiadták ebből a célból 1949-ben a «megszállási statutumot», mely szabályokba foglalja Nyugat-Németország függetlenségének formális kijelentése mellett ennek a területnek alávetését. 1949. szeptemberében Bonn városában megalakították Nyugat-Németország szakadár parlamentjét és előkészítették az új állam alkotmányát. A nyugati hatalmak a bonni kormány megteremtésével kettészakították Németországot, intézkedéseik Németország-

nak, mint egységes államnak felszámolását jelentő lépések voltak.

További intézkedések is ellentétben álltak a jaltai és a potsdami határozatokkal. A potsdami határozat 12. pontja a következőket mondja ki:

»A lehető legrövidebb időn belül decentralizálni kell a német gazdaságot abból a célból, hogy megszűnjék a gazdasági erők jelenlegi túlzott koncentrációja, amely különösen kartellek, szindikátusok, trösztök és más monopolegységek formájában jelentkeznek.«

Ennek ellenére a konszerneket csak részben számolták fel, és azok elemeiből az USA, érdekeinek megfelelően új konszerneket szervezett. A német militarizmust és a náciizmust nem számolták fel, nem tettek olyan intézkedéseket a megszálló hatalmak, amelyek szükségesek lettek volna ahhoz, hogy Németország soha többé ne fenyegetse szomszédait és a világ békéjét. A monopóliumok tulajdonosai, a volt háborús bűnösök fokozatosan nagyobb és nagyobb szerepet töltenek be az állami, gazdasági és a katonai élet vezető posztjain. A német monopoltőke alapjait Nyugat-Németországban komoly formában nem érintették, sőt túlzás nélkül mondhatjuk, hogy ma ugyanazok a finánciókésék, illetőleg pártfogoltjaik uralkodnak, akik Hitler idején segítették, irányították a fasiszta Németországot.

Az imperialista politikának Németország kettészakításával, a Német Szövetségi Köztársaság létrehozásával tervük volt és tervük van. Mi a célja a tervnek és mit szántak Nyugat-Németországnak?

a) Nyugat-Németországban létre akarják hozni a német hadsereget, vagyis Németország területét a Szovjetunió elleni agresszió kiinduló pontjává akarják tenni.

b) A Ruhr-vidék hadi potenciáját növelni, hogy egy új világháború esetén biztos és gazdag hadianyagbázisuk legyen.

c) Nyugat-Németország fegyveres erejét igénybevenni a szocialista államok ellen.

d) Végezetül, az USA monopoltőkéséi számára biztosítani a vezetőszerepet Nyugat-Németország iparának a területén.

A nyugati hatalmak szerződésesszög politikája következményeként a szovjet megszállási övezetben létrejött a Német Népi Tanács, mely a Német Népi Kongresszustól azt a feladatot kapta, hogy dolgozza ki az össznémet alkotmánytervezetet, melyben jusson kifejezésre a német nemzet akarata a német egységre vonatkozóan. Mikor a Német Szövetségi Köztársaság létrejött, hatalmas tiltakozási mozgalom indult a nyugati hatalmak antidemokratikus politikája ellen. A német nemzet követelte az össznémet kormány megalakítását. A Német Népi Tanács eleget tett a német nép jogos követelésének és elfogadta a Demokratikus Németország Nemzeti Frontjának Manifesztumát, amely kikiáltotta a Német Demokratikus Köztársaságot (1949. október 7.).

Otto Grotewohl kormánynyilatkozatában a következőket mondta: »A kormány megalakulása kifejezője annak a ténynek, hogy népünk demokratikus erői nem nyugszanak bele az ország kettészakításába, nem nyugszanak bele a nyugati területek leigázásába. Népünk el van szánva arra, hogy országunk egységének, demokratikus és békés alapon való helyreállításáért állhatatos harcot folytasson. Az imperialista háború fenyegető réme, parancsoló szükségessége állítja eléink ezt a feladatot, hogy Németország újraegyesítésének a demokra-

tikus újjáépítésnek és a béke megvédésének érdekében tartós és erős vezetést teremtjen. Ezért teremtettük meg a Német Demokratikus Köztársaságot. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya tudatában van annak, hogy csak akkor tudja feladatát teljesíteni, ha új útra lép, a béke és a demokrácia útjára.« (Otto Grotewohl kormánynyilatkozata 1949. okt. 7.)

A Német Demokratikus Köztársaság létrejötte alkalmával Sztálin azt írta Pieck köztársasági elnök és Grotewohl miniszterelnökhöz intézett levelében: »... az egységes, demokratikus és békeszerető Németország alapjának lerakásával nagy szolgálatot tesznek egész Európának, biztosítva számára a tartós békét.«

Az imperialista hatalmak azonban gondoskodtak arról, hogy a köztöbbszakitott ország részeinek ellentétei csak növekedjenek. A megszállásuk alatt álló Nyugat-Németországból véglegesen alárendelt zsoldost kívának formálni és ennek értelmében kötötték meg vele a bonni úgynevezett »államszerződést«. A berlini értekezleten ilyen értelemben terjesztette elő Eden, az ő »megoldási javaslatukat«. Eden a következőket javasolta: úgynevezett »szabad választások« megtartását kívánják egész Németországban, de a négy megszálló hatalom ellenőrzése alatt és az általuk kidolgozott választási törvény alapján. Amíg az átszervezésre sor kerül, tovább folytatják működésüket nyugaton a bonni Szövetségi Köztársaság hatóságai, keleten pedig a Német Demokratikus Köztársaság hatóságai; azután össznémet kormány megalakítása következik és a Szövetségi Köztársaság kormánya, valamint a Német Demokratikus Köztársaság kormánya felhatalmazásának átruházása erre a kormányra. E »stádiumok« tartama alatt továbbfolyna a megszálló hatalmak ellenőrző funkciója és a külföldi csapatoknak Németország területén való tartózkodása. Az Eden-terv semmit sem mond arról, hogy mikor érne véget Németország megszállása.

Az Eden-tervnek főmondanivalója a »szabad választások« körül mozog, de a választások előkészítését, lefolyását, ellenőrzését a megszálló hatalmakra építi, ami összeegyeztethetetlen a német nemzet önrendelkezési jogával. Az angol javaslat felveti a problémák sokaságát: Felmerül az a kérdés, hogy az Eden-féle választási rendszer lebonyolítása után szabad keze lesz-e az össznémet kormánynak bel- és külpolitikai téren? Eden javaslata szerint: »... az össznémet kormányt felhatalmazná, hogy átvegye a Szövetségi Köztársaság és a Németország szovjet övezete nemzetközi jogait és kötelezettségeit.« Ám milyen nemzetközi jogi kötelezettség átvételét kívánják a nyugati hatalmak az egységes német kormánytól? A tervezet ugyan nem jelöli meg a nemzetközi jogi kötelezettségeket, de kézzelfogható, hogy a bonni és a párizsi egyezményekből Nyugat-Németországra háruló jogokról és kötelezettségekről lehet szó, ami egyúttal azt jelenti, hogy a Német Demokratikus Köztársaságra is ki akarják terjeszteni azokat a nemzetközi jogi kötelezettségeket, melyeket a bonni szerződésben Nyugat-Németországtól már kikényszerítettek.

Felmerül azonban még egy további fontos kérdés is: Ha az Eden-terv szerint megy végbe Németországban a választás megtartása, akkor a választás után eldönteti-e szabadon a német nemzet, hogy a Nyugat-Németország burzsoá körei által elfogadott bonni és párizsi egyezmények kötelezik-e majd az egységes demokratikus német államot? Ismeretes, hogy a bonni egyezmény Németország számára több évtizedes megszállási rend-

szert ír elő. Ha ezt a rendszert a választás után fenn tartják, a német állam mind a belügyek, mind a külügyek tekintetében korlátozva van. A párizsi egyezmény 50 évre az »Európai Védelmi Közösség«-hez kapcsolja Nyugat-Németországot. Ha Németország ebben a létfontosságú kérdésben szabadon nem dönthet, ha hatályban marad a párizsi egyezmény, akkor Németország függetlenségéről, önrendelkezési jogáról hol és milyen értelemben lehet beszélni?

A nyugati hatalmak álláspontjával szemben a Németországgal kötendő békeszerződés szovjet terveztébe veszi a potsdami határozatok rendelkezéseit és azokat a reális lehetőségeket, amelyek adva vannak a német egység megteremtése érdekében. A Szovjetunió a berlini értekezleten előterjesztette a megoldás tervezetét, amelynek fő jellemzőit a következőkben vonhatjuk meg:

alakítani kell a két jelenleg működő német kormány és a német demokratikus szervezetek legszélesebbkörű bevonásával egy egységes német kormányt, mellyel megtárgyalják és előkészítik a kötendő békeszerződést. Ezt a szerződést mindazoknak az államoknak értekezlete elé terjesztik, amelyeknek haderői részt vettek a hitleri Németország elleni háborúban.

A békeszerződés alapján állítsák helyre az egységes német államot a potsdami szerződésben megjelölt határozatokkal és gondoskodjanak az állam olyan felépítéséről, amely a demokratikus fejlődést biztosítja. Biztosítani kell tehát a demokratikus szabadságjogokat, fajra, nemre, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül. Ugyanakkor biztosítani kell a demokratikus pártok és szak-szervezetek működését, de nem lehet megengedni olyan szervezetek csoportosulását, amelyek a demokrácia és a béke ügyével ellentétben állnak. Németország nem csatlakozhat semmiféle államszövetséghez, amely a fasiszta Németország elleni háborúban fegyveres erővel részt vett államok ellen irányul. Németországra nem hárulhat semmiféle politikai vagy katonai jellegű kötelezettség azokból a szerződésekből, amelyeket a Német Szövetségi Köztársaság, illetőleg a Német Demokratikus Köztársaság kormánya a német békeszerződés megkötése előtt kötött.

Gazdasági és katonai rendelkezések tekintetében:

Németországot a békés gazdasági életének kibontakozásában nem lehet korlátozni. Mentésíteni kell tehát a német gazdasági életet azoktól a háború utáni államadósságoktól, melyek a négy hatalom irányában fennállnak. Németország állami biztonságának megvédéséhez szükséges fegyveres erőt tarthat. A fegyveres erők méreteit a belső jellegű állambiztonsági és határvédelmi feladatok szabják meg. Végezetül azon államok, amelyek Németországgal a békeszerződést aláírják, támogatni fogják Németország kérését, hogy felvétel nyerjen az Egyesült Nemzetek Szervezetébe.

A békeszerződés megkötése után legfeljebb egy éven belül a megszálló hatalmak kivonják fegyveres erőiket Németország területéről és megszüntetik ottani támaszpontjaikat. Ekkor a megszállás nyomásától megszabadulva kell majd megtartani az általános választásokat, melyek eredményeképpen alakulhat meg a szuverenitásában nem korlátozott Németország független törvényhozása és kormánya.

Addig, amíg Németországnak nincs egységes kormánya, a német nemzetet a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kormányai

képviselik a békeszerződés tervezet előkészítésében: 1954. októberéber pedig össze kell hívni a Németországgal megkötendő, békeszerződés tervezetét megtárgyaló békekonferenciát, az érdekelt államok és Németország bevonásával.

A szovjet javaslat felreérthetetlenül demokratikus jogelvekre felépített békeszerződés segítségével független, demokratikus Németország létrehozását akarja. Az Eden terv a német békeszerződésre vonatkozólag lényegileg nem mond semmit, a szovjet javaslat ellenben a létefeltételeknek pontos körülírásával a szerződés megkötésének meggyorsítását kívánta megvalósítani.

Az a békeszerződés, amelyet a nyugati hatalmak akartak, a bonni és a párizsi háborús szerződés szelleméből, lényegéből fakadt. A bonni és a párizsi szerződés Nyugat-Németországot bekapcsolta egy agresszív politikai és katonai tömbbe. Ezekről a szerződésekről a nyugati hatalmak nem hajlandók lemondani. Sőt, Németország egyesítése esetén a Német Demokratikus Köztársaságot is be akarják vonni abba az agresszív katonai blokkba, amelybe Nyugat-Németországot lekényszerítették.

A nyugati külügyminiszterek tettek egy váratlan javaslatot is. Felajánlották azt a megoldási lehetőséget, hogy az egységes Németország megalakítandó kormánya döntsön afélett, akarja-e a bonni és a párizsi szerződés seket vagy sem? Ez a kijelentés úgy hat, mintha az amerikai, francia, angol külpolitika engedni akarna Németországra vonatkozó régebbi álláspontjából. Meg kell azonban vizsgálni ezt a »látzatengedményt« a maga valóságában.

1952. május 26-án Adenauer kancellár aláírta »A Német Szövetségi Köztársaság és a Három Hatalom közötti kapcsolatokat szabályozó szerződése-t. Egy nappal később Párizsban aláírta az »Európai Védelmi Közösségről« szóló egyezményt. Ezeket a szerződéseket főleg az USA szorgalmazta, de létrejöttéhez hozzájárultak a franciák és az angolok is. A bonni szerződésnek és a párizsi katonai egyezménynek a rendelkezése hogy Nyugat-Németországot a három nagyhatalom 50 évi megszállás alatt tartsa. Ebből az következik, hogy a bonni és a párizsi szerződések megakadályozzák a demokratikus Németország egységének békés úton történő helyreállítását azáltal, hogy Nyugat-Németországot katonailag, gazdaságilag és politikailag idegen hatalmak parancsnoksága alá helyezik. Az USA vezető monopolkapitalistái nem is kívánhatják Németország egységét a potsdami elvek szerint, mivel egy békés, független, demokratikus alapon létrejövő Németország létezésé ellentétes lenne az Északamerikai Egyesült Államok európai háborús törekvésével. Hogy ez mennyire így van, ezt mutatják a bonni szerződés rendelkezései. A szerződés értelmében nem tartoznak a nyugat-német kormány hatáskörébe a német nép legfontosabb kérdései; amilyenek az egységes demokratikus Németország létrehozásának kérdése, a német békeszerződés, továbbá minden egyéb kérdés, amely Németországot mint egészt érinti. A bonni szerződés ugyanis kimondta: »A Három Hatalom megtartja azokat a jogokat, amelyeket eddig gyakorolt, vagy amelyekkel felruházták... Berlin és Németország mint egész tekintetében, beleértve:

Németország újraegyesülését és a békeszerződésen alapuló rendezést. A Szövetségi Köztársaság a maga részéről tartózkodni fog minden olyan lépéstől, amely ezeket a jogokat csorbítaná, s együtt fog működni a Három

Hatalommal, hogy megkönnyítse nekik e jogok gyakorlását. (Lásd a Különszerződés 2. cikkének (1) és (2) bekezdését.) A Különszerződés rendkívül messzemenő jogokat biztosít a megszálló hatalmak részére annyira, hogy bizonyos feltételek fennforgása esetén kihirdethetik a szükségállapotot. A Különszerződés 5. cikkében többek között ez áll: „... (2) Ha a Szövetségi Köztársaság és az »Európai Védelmi Közösség« képtelen arra, hogy úrrá legyenek valamely helyzeten, amely a Szövetségi Köztársaság vagy Berlin elleni támadás következtében,

a szabad demokratikus rend felforgató tevékenység útján való megzavarása következtében, a közbiztonság és a közrend súlyos megzavarása következtében, vagy azáltal keletkezett, hogy ezen esetek egyikének bekövetkezte komolyan fenyeget, amely helyzet a *Három Hatalom felfogása* szerint haderők biztonságát veszélyezteti, a Három Hatalom, miután a Szövetségi Kormány véleményét a legmesszebbmenően kikérte, a Szövetségi Köztársaság egész területén vagy annak egy részén kihirdetheti a szükségállapotot.

(3) A szükségállapot kihirdetése után a Három Hatalom foganatosíthatja mindazokat az intézkedéseket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a rendet fenntartsák vagy helyreállítsák és a haderők biztonságát biztosítsák.»

Ez a rendelkezés azt tartalmazza, hogy a három megszálló hatalom *»felfogása szerint«*, amikor a politikai érdekeik azt kívánják, szükségállapotot hirdethetnek ki és ezzel saját szerveik kezébe adják újból a megszállt terület kormányzását és igazgatását.

Ez a rendelkezés nagyon alkalmas arra is, hogy a megszálló haderők bármikor a nyugat-német monopoltörke segítői legyenek, mert hisz minden, a kapitalista érdeke szempontjából kifogásolható mozgalmat a közrend megzavarásának tekinthetik. Ha Nyugat-Németország népe haladó demokratikus párt választási győzelme esetén a német egység mellett foglalna állást, ez a különszerződés értelmében indokul szolgálhat a megszálló hatalmaknak arra, hogy kihirdethessék a szükségállapotot és Nyugat-Németországot katonai diktatúra alá vonják. Fegyveres erővel pedig megakadályozhatják a német nép demokratikus egyesítését.

A »Három Hatalom« és a bonni kormány azzal a jogtalan igénnyel is felléphet, hogy a Szövetségi Német Köztársaság az egyedüli, amely jogutódja a régi német »Reich«-nak. A megszálló hatalmak a bonni kormányt tekintik az egyedüli törvényes kormánynak, amely Németország nevében beszélhet és a német nemzet érdekeit bel- és külpolitikai tekintetben képviselheti. Nem akarják tudomásul venni, hogy a Német Demokratikus Köztársaságnak is van egy kormánya, amely ellenkező bel- és külpolitikai nézeteket vall a nyugat-német kormánnyal szemben. A Német Demokratikus Köztársaság kormánya képviseli a német nemzet azon erőit, amelyek arra törekednek, hogy minél előbb létrehozzák a német egység alapját. A kelet-német kormány a biztonságnak és a békének a politikáját képviseli. A bonni kormány pedig szerződésileg elismeri a megszálló hatalmak jogát arra nézve, hogy a megszállók döntsenek Németország jövő sorsáról. A nyugat-német monopoltörkése tudatában vannak annak, hogy Németország egyesítése esetén a bonni állam megszűnne, s megszűnnének azok a szerződések is, amelyek jelenleg még biztosítják a bonni szakadár állam fennállását.

Hogy miként képzelik el a megszálló hatalmak Nyugat-Németország függetlenségét, azt élénken mutatja a Különszerződés 7. cikkének (3) bekezdése, amely kimondja, hogy Nyugat-Németországnak más országokkal való kapcsolatait a megszálló hatalmak diktatúrnak vetik alá. »Amennyiben az összes szerződő felek közösen hozzá nem járulnak, a Szövetségi Köztársaság nem fog olyan megállapodást kötni, sem olyan egyezményhez csatlakozni, amely a Három Hatalomnak a nevezett szerződések alapján fennálló jogait csorbítaná, vagy a Szövetségi Köztársaságnak a szerződések alapján fennálló kötelezettségeit csökkentené.« (Lásd Különszerződés 7. cikkének (3) bekezdését.)

A nyugati hatalmak azonban féltő gonddal ügyelnek arra, hogy nyílt állásfoglalásukkal ne azt a benyomást keltsék, hogy ők helyeslik Németország jelenlegi helyzetét. Ezért hivatkoztak a berlini értekezleten is arra, hogy az egységes német kormány döntse el a bonni és a párizsi egyezmények elfogadásának, fenntartásának vagy hatálytalantításának kérdését. Ez azonban nem von le semmit abból a tényből, a három nyugati nagyhatalom nem akarja az össznémet választásoknak a megszállás fegyveres nyomásától függetlenített demokratikus megtartását, mert ennek kimenetele az Adenauer-párt veresége lenne a bonni rendszer bukásához vezetne.

Vajjon egy össznémet választás szolgálná-e az imperialista külpolitika európai érdekeit? Vajjon az össznémet választás eredménye nem borítaná-e fel a »Schumann-tervet«, az »Európai Hadsereget«, a »megszállási statutumot« és mindazokat a terveket, amelyek napvilágot láttak, vagy amelyeket ma még titoktan tartanak? De igen, felborítaná. A három nyugati nagyhatalom azért gátolta és gátolja a németek egymásközi megegyezését, az össznémet választások megtartását, mert a német egységnek a jelenlegi kapitalista külpolitika érdekéből kifolyólag nem szabad létrejönnie, mivel a nemzetközi imperializmus csakis Németország végleges szétszakitottságának állapotában remélheti a német haderők felállítását és annak felhasználását.

A berlini konferencián a szovjet küldöttség azt javasolta, hogy a nemzetek önrendelkezési jogának alapján bízzák magára a német népre, hogy *általános szavazás útján* döntse el, mit is akar: általános békeszerződést, vagy a bonni és párizsi egyezmények szerinti 50 éves megszállást és az »Európai Védelmi Közösség«-ben való részvételt? A nyugati hatalmak külügyminiszterei a szovjet javaslatra kitérő választ adtak és erre alig reagáltak. Bidault és Dulles azt próbálták bizonygatni, hogy Németország biztonsága és az európai biztonság csakis az »Európai Védelmi Közösség« keretében oldhatók meg.

A szovjet delegációt ez a merev elzárkózás nem térítette el attól, hogy a német kérdés békés megoldása kérdésében ne tegyen újabb és újabb javaslatokat. A konferencia utolsó napjaiban, mikor a három nyugati hatalom külügyminiszterei továbbra is elutasító magatartást tanúsítottak a német kérdés széles alapokon történő megtárgyalására, a szovjet küldöttség indítványozta: létesítsenek kelet- és nyugat-német bizottságot a kereskedelem, a pénzügyi elszámolások, határügyi kérdések összehangolására, valamint a Szövetségi Német Köztársaság és a Demokratikus Német Köztársaság közötti kulturális, tudományos és sportkapcsolatok kifejlesztésére. Javasolta továbbá, hogy fogadjon el az értekezlet határozatot arról, hogy kívánatos a

felek megegyezése, a Szövetségi Német Köztársaság és a Demokratikus Német Köztársaság területén állomásozó rendőrségről, beleértve a rendőrség valamennyi válfaja létszámának és fegyverzetének kérdését. Felvetette a szovjet delegáció azt is, hogy a nyugati hatalmak Nyugat-Németországban tegyék meg azokat a pénzügyi és gazdasági könnyítéseket, amelyeket a Szovjetunió a Német Demokratikus Köztársaságban már megtett. Lényeges szovjet javaslat hangzott még el, amely rámutatott annak lehetőségére, hogy a Szövetségi Német Köztársaság és a Szovjetunió között célszerű a gazdasági és kulturális kapcsolatok létesítése.

A nyugati államok külügyminiszterei a fenti szovjet javaslatokat elutasították azzal, hogy: *a Német Demokratikus Köztársaság és a Szövetségi Német Köztársaság között az a megegyezési lehetőség, amelyet a Szovjetunió lát, nincs meg. A megegyezés a két rendszer alapvető különbségénél fogva nem valószínűsíthető meg.* Ezzel a nyilatkozatukkal eleve kizártak minden megegyezési alapot és tulajdonképpen zátonyra vitték a berlini értekezlet többhetes munkáját a német kérdésben.

Rendkívüli jelentős a német kérdés megoldása szempontjából az a javaslat is, melyet a szovjet delegáció az *összeurópai kollektív biztonsági szerződés tervezetében nyújtott be.* E tervezetben a szovjet javaslat szembe helyezte az »Európai Védelmi Közösség« gondolatával az európai biztonság megteremtéséről szóló, Németország semlegesítését előíró javaslatot. Ebben a szerződési rendszerben az egyenjogúság alapján részt venne Németország is, most mint Kelet- és Nyugat-Németország, amelyek helyét az egység helyreállítása után az egyesült Németország foglalná el. »A szerződésben részt vehet társadalmi rendjére való tekintet nélkül minden európai állam (az európai kollektív biztonsági rendszert elősegíthetnék a nem európai államok is), amely elismeri a szerződésben lefektetett elveket és vállalja a szerződésből folyó kötelezettségeket.« A szerződés előírná, hogy amennyiben a szerződésben résztvevő államok valamelyikét fegyveres támadás érné, a szerződő feleknek fegyveres segítséget kell nyújtani a megtámadott állam számára. Az összeurópai szerződés tervezete arra irányul, hogy az Egyesült Nemzetek Alapokmánya elveinek megfelelően Európában is megszervezze a kollektív biztonság rendszerének regionális biztosítását.

Az összeurópai kollektív biztonsági rendszer megteremtése megszüntetné a támadást előkészítő katonai csoportosulásokat. E rendszer létrehozása meggyorsítaná a német kérdés rendezését is, mert kizárná azt, hogy a Szövetségi Német Köztársaságot egy háborús csoportosulásba kapcsolják be. Azoknak a nyugat-európai hatalmaknak, amelyek szomszédai Nyugat-Németországnak, elsőrendű érdekük lenne az összeurópai biztonsági rendszer támogatása, mert a remilitarizált Nyugat-Németország már most is fenyegető magatartást tanúsít velük szemben. Az európai biztonság szovjet tervezete Nyugat-Európának biztonságát is biztosítani akarja. Amikor a Szovjetunión a német militarizmus veszélyét akarja elhárítani, valamennyi európai állam biztonságát, nemzeti függetlenségét kívánja megszilárdítani. Ez azonban csak úgy valószínűsíthető meg, ha valamennyi európai állam, nagyok és kicsinyek egy szövetségi rendszerbe tömörülnek a háború elhárítása céljából.

A nyugati nagyhatalmak már elfelejtették azt, hogy az 1930-as években a Szovjetunió a Nemzetek Szövetségének közgyűlésein a kollektív biztonság megterem-

tésének érdekében hívta fel a Nyugat-Európa és a világ valamennyi államát az agressziót képviselő fasiszta államokkal szemben. A kollektív biztonság legerősebb ellentéle akkor a hitleri Németország volt, amely világ-hatalmi törekvéseitől vezetve szemben állott a kollektív biztonság megteremtésének eszméjével. Ismeretes, hogy a kollektív biztonsági rendszer létre nem hozása milyen eredményekkel járt. Az összeurópai kollektív biztonsági szerződés ma éppen úgy szükséges a béke meg erősítésének és megvédésének szempontjából, mint ahogy szükséges lett volna az 1930-as években a fasiszta államok előretörésének időszakában.

A Szovjetunió tervezete tehát az európai biztonságot célozza, meg akarja szüntetni Európa kettészakítottságát, melyet az »Európai Védelmi Közösség« létrehozása csak még jobban fokozna. A Szovjetunió ezzel a lépésével újra lebizonyította a nemzetközi közvélemény előtt, hogy a szocialista államok nem folytatnak »egyoldalú« külpolitikát, kollektív szerződési rendszert ajánl az »Európai Védelmi Közösség« néhány állam zárt szerződési rendszerével szemben. A nyugati államok külügyminiszterei ezt a fontos szovjet javaslatot is elutasították.

A német kérdésben a berlini négyhatalmi értekezleten konkrét előrehaladás nem történt. Az értekezletnek a legnagyobb szerepet kellett volna játszania a német probléma megoldása terén. Az angol, francia és az USA külügyminiszterei nem terjesztettek be megoldást jelentő tervezeteket. Negatív álláspontot foglaltak el és következetesen visszautasították a szovjet delegáció békés javaslatait, amelyek a német egységre való törekvést tartalmazták. Az agresszív körök befolyása a berlini értekezleten megakadályozta a gyors megoldást. A nyugati hatalmak a német problémát alárendelték saját hatalmi érdeküknek és ragaszkodtak lényegében a Németország mai alárendeltségét továbbra is fenntartó elgondolásaikhoz.

A berlini értekezletnek, a négy külügyminiszter tárgyalásán az érintkezés újra-felvételének, mint V. M. Molotov 1954. február 18-i nyilatkozatában mondta, mégis: *... meghatározott jelentősége van a jelenlegi körülmények között.* Elősegítette néhány olyan megérlelődött nemzetközi probléma megtárgyalását, amelyek megoldása elengedhetetlenül szükséges a nemzetközi biztonság további enyhítése szempontjából. Azok a kérdések, amelyek ezen az értekezleten megoldatlanul maradtak, nem kerülnek le a napirendről. Folytatnunk kell az erőfeszítéseket és még állhatatosabban kell törekednünk megoldásukra.

A berlini konferencia véget ért. De nem ért véget az imperialista államok törekvése, hogy a háború előkészítésére szánt »Európai Védelmi Közösség« ügyét előbbre vigyék és a német militarizmus feltámasztását meggyorsítsák. Adenauer kancellár törvényt fogadtatott el parlamentjével, mely szerint a Német Szövetségi Köztársaság katonai téren szuverén jogokat gyakorolhat. A megszálló hatalmak főbiztosai ezt a törvényt megelégedettek, de azzal, hogy csak a bouni és a párizsi szerződések hatálybalépése után léphet hatályba. Vagyis a nyugat-német szuverenitás csak akkor kezdődik, ha hatályba lép egyúttal a szerződés, melyben ugyanerről a szuverenitásról az »Európai Hadsereg« javára lemond.

A Szovjetunió kormánya azonban a német egység helyreállítása időszerű követelményének megfelelően a szovjet és a Német Demokratikus Köztársaság kor-

mánya tárgyalásai alapján nyilatkozatot tett közzé: *„A Szovjetunió és a Német Demokratikus Köztársaság közötti viszonyról.*» A szovjet kormány: *„... szükségesnek látja, hogy már most Németország egyesítése és a békeszerződés megkötése előtt, a német nép érdekeit szolgáló további lépéseket tegyen, mégpedig: a Szovjetunió ugyanolyan kapcsolatokat létesít a Német Demokratikus Köztársasággal, mint más szuverén államokkal, s hogy... a Német Demokratikus Köztársaság szabadon, saját elhatározása szerint döntson bel- és külügyeiben, így a Nyugat-Németországhoz fűződő viszony kérdéseiben is.*»

A Szovjetunió nagyjelentőségű lépése azt jelenti, hogy megszűnik a Német Demokratikus Köztársaság állami szerveinek szovjet részről való ellenőrzése, melyet eddig a Szovjetunió németországi főbiztosa gyakorolt. A főbiztos hatásköre a jövőben arra korlátozódik, hogy megfelelő kapcsolatokat tartson fenn a három nyugati megszálló hatalom képviselőivel az össz-német jellegű kérdésekben. A Szovjetunió emellett továbbra is gyakorolja a Német Demokratikus Köztársaságban azokat a funkciókat, amelyek a biztonság szavatolásával kapcsolatban és a négy megszálló hatalom egyezménye alapján a Szovjetunióra hárulnak.

A szovjet nyilatkozat értelmében a Német Demokratikus Köztársaság állami élete és nemzetközi jogi helyzete új alapokra helyeződött. *A Német Demokratikus Köztársaság szuverén állam lett.* A Német Demokratikus Köztársaság kormánya kijelentette, hogy továbbra is tiszteltetben fogja tartani a potsdami megállapodásokat.

A Szovjetunió már 1949-ben átadta a Német Demokratikus Köztársaság kormánynak azokat az igazgatási funkciókat, amelyeket a potsdami határozatok értelmében a szovjet katonai igazgatás végzett. A katonai igazgatást végző szervek helyébe létrejött a Szovjet Ellenőrző Bizottság, melynek feladata volt a potsdami és a Németországra vonatkozó négyhatalmi határozatok teljesítésének ellenőrzése. A szovjet megszállási övezetben nem volt megszállási szabályzat. A Szovjet Ellenőrző Bizottság nem avatkozott be az igazságszolgáltatás szerveinek munkájába. A Német Demokratikus Köztársaság külügyi téren, nemzetközi egyezmények megkötésénél, külkereskedelmi kapcsolatok kiépítésénél szabadon járhatott el. A Szovjetunió a Német Demokratikus Köztársaság megalakulása után diplomáciai missziót és külkereskedelmi képviselőket létesített Berlinben. A szovjet kormány legújabb intézkedése betetőzése annak a külpolitikának, amelyet a Német Demokratikus Köztársaság kormánnyal és népével eddig is folytatott.

A német nemzet kilenc év óta meg van fosztva nemzeti szuverén jogának gyakorlásától. A Szovjetunió legújabb lépése abból indult ki, hogy nem lehet hosszú ideig Németországot függő helyzetben tartani. A Német Demokratikus Köztársaság szuverén államként való elismerése a szovjet kormány részéről közelebb viszi a német nemzetet az egységes és szuverén Németország felé. Ezt a folyamatot gátolja azonban Nyugat-Németország függő helyzete a nyugati megszálló hatalmakkal szemben. A *„megszállási statutum*», a bonni és a párizsi szerződések értelmében Nyugat-Németországot 50 éven át akarják a nyugati hatalmak katonai megszállás alatt tartani. Ezek a súlyos akadályok csak úgy hátríthatók el, ha a bonni kormány lemond az »Európai Védelmi Közösség«-ről és kész tárgyalásokba bocsátkozni az össz-német kormány megalakítása érdekében, és ha részt akar venni a német egység megteremtésében.

Walter Ulbricht Németország Szocialista Egységpártjának IV. kongresszusán a következőket mondta: *„Hogy közelebb hozzuk Németország újraegyesítését, mindenekelőtt rendezni kell a kapcsolatokat Nyugat-Németország és a Német Demokratikus Köztársaság között. Ki kell bővíteni Németország két része között a gazdasági kapcsolatokat és a humanizmuson alapuló kulturális együttműködést... A szovjet kormány nyilatkozatával kapcsolatban több olyan kérdés vetődött fel, amelyeket a nyugati államoknak a jövőben közvetlenül a Német Demokratikus Köztársaság kormánnyal kell rendezniük. Például a volt szövetséges ellenőrző tanács mellett a különféle országok katonai missziói működtek. Ezek a missziók a Német Demokratikus Köztársaságban nem folytathatják többé a régi statutumon alapuló tevékenységüket, mert a Német Demokratikus Köztársaság kapcsolatait nem a volt szövetséges ellenőrző tanács képviselői szabályozzák, hanem a Német Demokratikus Köztársaság kormánya. Nem kétséges, hogy a Német Demokratikus Köztársaság kormánya kész normális diplomáciai, konzuli és kereskedelmi kapcsolatokat létesíteni minden országgal.*» (Walter Ulbricht: A NSzEP központi bizottságának Németországi Szocialista Egységpártja IV. kongresszusán elhangzott beszámolójából.)

A Német Demokratikus Köztársaság szuverenitása tehát annyit jelent: joga van arra, hogy saját belátása szerint döntson bel- és külügyeiben, továbbá a Nyugat-Németországhoz való viszony kérdéseiben is. Ma már lehetetlen figyelmen kívül hagyni a német nép létérdekeit, nem lehet a német nemzetet megfosztani attól a jogától, hogy saját önálló állama legyen. A nyugat-német szakadár állam pedig nem szolgálhat a nyugati megszálló hatalmak politikájának vagy akaratuk eszközéül. Az Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Franciaország nyugatnémetországi főbiztosai azonban együttes nyilatkozatukban kijelentették, hogy kormánjuk nem ismeri el a Német Demokratikus Köztársaság szuverenitását.

1954. március 31-én újabb nagyjelentőségű állomáshoz érkezett el az a külpolitikai küzdelem, amelyet a Szovjetunió az összeurópai kollektív biztonság megteremtéséért folytatott. A fenti napon a Szovjetunió jegyzékben értesítette a három nyugati nagyhatalom kormánját arról, *hogy szükségesnek tartja az európai kollektív biztonságról szóló tárgyalások folytatását és egyben kész tárgyalásokba bocsátkozni a Szovjetunióval az északatlanti szerződésben való részvételéről.*

Az összeurópai biztonsági szerződés berlini tárgyalása során felmerült nézeteltérések kiküszöbölése céljából is megoldást tartalmaz az új szovjet jegyzék: *„Az európai kollektív biztonság fenntartásáról szóló javaslat megvitatásával kapcsolatban elhangzottak olyan vélemények, amelyek szerint nem kívánatos, hogy az Amerikai Egyesült Államok kívül maradjon az európai kollektív biztonsági szerződésen. A szovjet kormány számításba veszi ezt a körülményt, figyelembe veszi, hogy az Egyesült Államok a II. világháború idején részt vett a hitleri agresszió elleni közös harcban, figyelembe veszi, hogy az Egyesült Államok a Szovjetunióval, Franciaországgal és Angliával felelősséget vállalt a háború után európai rendezésért és számol az Egyesült Államok kormánynak a berlini tanácskozáson kifejtett álláspontjával, ezért a maga részéről nem látja akadályt, hogy pozitíven oldják meg az Egyesült Államoknak*

az »Összeurópai kollektív biztonsági szerződés«-ben való részvétele kérdését.»

A szovjet kormánynak az a nagyfontosságú kijelentése, hogy részt kíván venni az északatlanti szerződésben és nem látja akadályát az USA felvételének az összeurópai biztonsági szerződésbe, váratlan fordulat a világpolitikában. A nyugateurópai hatalmak eddig mindig azt hangsúlyozták, hogy az északatlanti szerződés »védelmi jellegű«, nem irányul a Szovjetunió ellen. Ha ez így van, hogy az északatlanti szerződés »védelmi jellegű«, »nem államok zárt katonai csoportosulása«, akkor helye van benne minden olyan államnak, amely Európa békéjét és biztonságát akarja. Így elsősorban a Szovjetuniónak. Az északatlanti szerződésben a vezető nyugati hatalmak eddig »szóbeli biztonsági garanciát« adtak a Szovjetunióknak, az északatlanti szerződés, az »Európai Védelmi Közösség« békés funkciójára vonatkozólag. Lehet-e az európai biztonságról »szóbeli garanciát« adni, amikor nincs arra garancia, hogy a német militarizmus újjá ne szülessen? Az északatlanti szerződés szervezete a javasolt módosítások útján természetesen elvesztené agresszív jellegét akkor, ha részt venne benne a Szovjetunió s minden olyan európai állam, amely a biztonságban érdekelt. Az lenne a tényleges garancia, ha az »Európai Védelmi Közösség« megalakításának tervét felváltaná a kollektív biztonsági terv Európa minden állama részvételével.

A szovjet kormány legújabb jegyzéke új módon veti fel a Szovjetunió magatartását az »északatlanti szerződés szervezetéhez«. Hatalmas módon nyilatkozik meg ekként a szovjet külpolitika reális szemlélete és békeszeretete. A Szovjetunió a nemzetközi jogot sértőnek tekintette és tekinti az északatlanti szerződést mai formájában. Azonban a nemzetközi biztonság megközelítésének, megteremtésének több útja lehetséges. Az egyik út az északatlanti szerződés agresszív tartalmának megszüntetése, a másik az összeurópai biztonsági szerződésről szóló javaslat tárgyalásának folytatása és a szerződés megkötése.

»A szovjet kormány — jelenti ki a jegyzék — nem osztotta és ma sem osztja azt az álláspontot, hogy az említett szerződés (az északatlanti szerződés) védelmi jellegű... Teljesen világos, hogy az északatlanti szerződés szervezete»

megfelelő körülmények között elvesztené agresszív jellegét abban az esetben, ha részt venne benne minden nagyhatalom, amely tagja volt a Hitler-ellenes koalíciónak. A szovjet kormány ennek megfelelően békeszerető külpolitikájának rendületlenül elveti követve és a nemzetközi feszültség csökkentésére törekedve kijelenti, hogy kész az érdekelt kormányokkal megtárgyalni a Szovjetunióknak az északatlanti szerződésben való részvétele kérdését.»

A Szovjetunió új külpolitikai lépése az északatlanti szerződés vonatkozásában azt jelenti, hogy meg akarja szüntetni a szerződés nemzetközi jogellenességét és gátat akar emelni a német militarizmusnak az északatlanti szerződés keretében történő feltámasztása elé.

Az északatlanti szerződés keretében az »Európai Hadsereg« megalakításának terve nem segítheti elő az európai béke megszilárdítását. Amikor a Szovjetunió külpolitikája az »Európai Hadsereg« ellen foglalt állást és kész tárgyalni az északatlanti szerződésben való részvételéről, akkor a német nemzet és az európai államok bizottsága és az egyetemes béke megteremtése érdekében is cselekszik. Ez a magatartás adja meg a Szovjetunió kormánya legújabb jegyzékének történelmi jelentőségét.

A szovjet kormány legutóbbi két nagyjelentőségű jegyzéke, a Német Demokratikus Köztársaság szuverenitásának megadásáról, és az európai kollektív biztonságról szóló tárgyalások folytatásáról, nagy segítséget jelentenek a német nemzet számára. A német nemzet egészen múlik, hogy miként tudja felhasználni ezt a segítséget szabad és független hazája helyreállításában. A nyugati hatalmakon múlik, hogy hajlandók-e a német nemzet önrendelkezési jogát elismerő potsdami megállapodások értelmében azt a jogot biztosítani a német nemzet számára, hogy döntsenek szabadon az egységes alapon létrejövő demokratikus Németországról. Németország problémája rendezhető, ha a nyugati államok végül is elhatározzák magukat arról, hogy tiszteletben tartják nemzetközi kötelezettségeiket és szabad utat engednek a német nemzet önrendelkezési joga érvényesülésének. Így jöhet létre a német Lékeszerződés, melynek aláírásával megszűnne a nemzetközi biztonság egyik legnagyobb akadálya.

Nándori Pá

Megjelent!

TANULMÁNYOK AZ ÁLLAM ÉS JOG KÉRDÉSEI KÖRÉBŐL

Az Eötvös Lóránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának kiadványai, 1. sz.:
Világhy Miklós előszavával, Móra M. szerkesztésében.

Samu M.: A szocialista törvényesség és a munkás-paraszt szövetség. Nándori P.: A Szovjetunió harca a leszerelésért. Weiss E.: Kérdések a kötelemszeregről. Albrecht L.: Áruterhelés — áruforgalom — termelési szerződés. Király T.: Kihágások a magyar jogban. Asztalos T.: A polgári jog tárgya. Berényi S.: A szocialista államigazgatás kérdései az államigazgatási jogviszonytal kapcsolatban. Szatmári L.: Az államigazgatási jog rendszere. Barát L.: Az alapelvek érvényesülése a harmadik személyek szovjet polgári perbeli szabályozásában. Szemenyei L.: Az ügyész polgári perbeli részvétele. Tóth I.: A Tanácsköztársaság munkajogi jogalkotása. Nagy T.: A Tanácsköztársaság pénzügyi joga. Csizmadia A.: Az 1848—49. évi népképviseleti országgyűlés. Nagy I.: Az egyetemi ifjúság 1848-ban. Révész L.: Harca a katonaaállítás köréből a jobbágytársadalomban. Brósz R.: Ius patronatus.

A büntető és a polgári ítéletnek egymáshoz való viszonya

I. A büntető per során hozott ítéletnek és a polgári ítéletnek egymáshoz való viszonya nem újkeletű problémája a perjogi irodalomnak. Perjogi irodalom alatt jelenleg nemcsak a polgári perre, hanem éppen úgy a büntető perjogra vonatkozó irodalmat is értettem, hiszen a kérdés egyformán érinti mindkét jogterület művelőit.

A büntető bírói ítéletnek és a polgári bírói ítéletnek egymáshoz való kapcsolata azonban nem kizárólag az elmélet embereinek érdeklődésére tarthat számot. Nem kizárólag, sőt nem is elsősorban. A gyakorlati jogász munkájában, legyen az ügyvéd, vagy bíró, minden nap felmerülhet és felmerül ez a probléma. A gyakorlati jogász számára tehát nélkülözhetetlennek látszik igen sok esetben a kérdés elméleti oldalának megvilágítása is, ami gyakorlati munkájában biztonságot és nyugodt eligazodást ad

A kérdésnek oly módon való felvetése, hogy mi a büntető ítélet és a polgári bírói ítélet egymáshoz való viszonya, túlzottan laza és tág kört ad. Mi is a téma közelebbiről? Elsősorban az, hogy egy meghatározott adott történetnek hatásai két jogterület szabályainak alkalmazását teszik szükségessé, amely két szabályvilágnak megvan a maga külön feladata, hivatása. Egyrészt az adott történetből a büntetőjog szabályai, másrészt pedig a polgári jog (tágabb értelemben a munkajog, családi jog) szabályai kerülnek alkalmazásra. A büntetőjognak és a polgári jognak mint anyagi jogoknak érvényesítése két másik alaki jogot, a két eljárásjogot hozza mozgásba: a büntető és a polgári eljárási jogot. Tehát ugyanabból a történetből a két fajta anyagi jog érvényesítése hozza létre a büntető pert és a polgári pert. Ugyanabból a történetből fakadó két igény érvényesítése azonos kiinduló pontból, de rendszerint két különböző vágányon halad azok kielégítése felé. Kérdés tehát az, hogy ugyanabból a történetből keletkezett jogerős büntető vagy polgári bírói ítélet mennyiben bír hatással az időbelileg később hozandó másik ítéletre. Szükséges tehát a) azonos múltbeli történet, b) abból kétféle — egyrészt a büntetőjog, másrészt a polgári jog területén felmerülő — igény fakadjon, c) a két közül az egyik igény már jogerős ítélettel legyen befejezve. Eme feltételek együttes fennforgása esetén merül fel a fent felvetett kérdés, hogy a meghozott jogerős ítélet mennyiben hat ki a másik igény érvényesítésénél, illetve mennyiben kell, hogy kihasson, milyen mértékben köti a bíróságot a korábbi jogerős ítélet a saját döntésénél.

A fent felhozottak még mindig nem szűkítették le egészen a kérdést. A korábban hozott ítélet lehet a büntető, de lehet a polgári bíróság ítélete is, aminek alapján felmerül a büntető ítéletnek a polgári bíróságra és a polgári ítéletnek a büntető bíróságra való kötő ereje. Jelen tanulmányban a két kérdés közül csupán az elsővel kívánok foglalkozni, vagyis azzal, hogy a jogerős büntetőbírói ítélet mennyiben köti a polgári bíróságot a maga határozatának a meghozatalában.

II. Az új szocialista polgári perrendtartásunkat megelőző 1911 : I. tv., valamint a korábbi perrendtartás, az 1868 : LIV. tv. külön tételes rendelkezést nem tartalmazott arra nézve, hogy a jogerős büntetőbírói ítéletnek van-e, ha igen, milyen kötő ereje a polgári bíróságra. Az 1893 : XVIII. tv. (A sommás eljárásról) 44. §-a majdnem teljesen megegyezően az 1911 : I. tv. 234. §-ával

csupán a polgári per felfüggesztésének a lehetőségét adja meg a polgári bíróságnak abban az esetben, ha a per (polgári per) eldöntése egészben vagy részben olyan körülménytől függ, amelynek megállapítása már megindított más polgári peres vagy perenkívüli vagy büntető eljárásnak szolgál tárgyalul... « Eme most idézett törvényhely először is nem tesz különbséget már megindított más büntető vagy polgári pernek az adott perre való hatása között és csupán a felfüggesztés lehetőségét adja meg a bíróságnak, de azt kötelezővé nem teszi. Egyéb törvényes rendelkezést az 1952 : III. tv.-ig a polgári perrendtartásokban nem találunk.

Természetes tehát, hogy a törvényi rendelkezés hiányában a bírói gyakorlat az élet ezernyi változata alapján egymástól teljesen eltérő utakon is kereste a megoldást, mely különböző bírói ítéletekhez vezetett.

Ilyen körülmények között született meg 1907. március 7-én a Kúria 198. E. H.-a, amely a következőképpen szól:

«Valamely büntető ügyben hozott és jogerőre emelkedett határozat vagy ítélet az abban eldöntött kérdés tekintetében az utóbb eljáró polgári bíróságra nézve irányadó.

A büntető perben keletkezett jogerős ítélettel eldöntött kérdés pedig az, ha a büntetőbíró megállapítja, hogy az illető terhelt a terhére rótt cselekményt tényleg elkövette; a büntető bíróságnak ily ténymegállapítása tehát a polgári bíróság részéről többé vizsgálat tárgyává nem tehető.

Csakis az oly esetben, ahol a büntető bíró a terheltnek bűnösségét megállapíthatónak nem találta, lehet hivatva a polgári bíró arra, hogy a vád tárgyává tett cselekmény vagy mulasztás tárgyában a polgári jogi felelősség megállapításának kérdésében a felmentő büntetőbírói határozat tartalmától eltérően is ítélkezhesse.

Ezen elvi határozat álláspontja szerint a polgári bíróság nem «független» teljesen a korábban hozott jogerős büntetőbírói ítélettől. Kötí a polgári bíróságot a büntető ítélet és csak abban a kérdésben, illetve csak akkor volt szabad keze a polgári bíróságnak, ha a büntetőbírói ítélet felmentő, vagy megszüntető, mert ekkor a polgári bíróság a vád tárgyává tett cselekmény polgári felelőssége kérdésében olyan döntést is hozhatott, amely tényállásbelileg ellentétes a büntetővel. A Kúria tételes perjogi szabályok hiányában korábbi más jogszabályokból vezette le a felállított elvet, amely a bírói gyakorlattal általánosságban nem mindig egyezett.

Az 1911 : I. tv. életbelépése, illetve megalkotása előtt hozott E. H. törvényi rendelkezés hiányában a fenti törvény életbelépése után is hatályban maradt és éreztette hatását.

Az 1911 : I. tv. megalkotása és életbeléptetése utáni viszonylagos csendet a polgári perjogi irodalomban hamarosan élénk vita törte meg, melyből nem maradhatott ki a mi témánkat érintő irodalmi vita sem. A Kúriának a fentiekben idézett Elvi Határozata a perjogi irodalomban igen sok vitának volt kitéve. A kérdés részletjellege okából jórészt nem is a nagyobb, a perjog egészét átfogó munkák foglalkoztak a kérdéssel pozitív vagy negatív irányban, hanem a jogi szaklapokban megjelent

igen nagyszámú cikk választotta témájául a büntető ítéletnek a polgári ítéletre való hatását.

A kérdésben egyesek a polgári bíróság teljes függetlenségét hirdetve támadták a 198. Elvi Határozatot, kifejtve, hogy a büntető bírói ítélet semilyen vonatkozásban sem kötheti a polgári bíróság kezét, akár elítélő, akár felmentő vagy megszüntető volt is az ítélet. A teljes függetlenséget hirdető¹ is megegyeznek abban, hogy a büntető bíróság ítélete csak akkor kötelező a polgári perben, midőn külön törvény ezt kivételesen előírja. Az irodalomban igen sok hivatkozás történik a polgári bíró szabad bizonyítási jogára, mely csak törvényi korlátnak van alávetve. A büntető perben hozott ítélet álláspontjuk szerint valóban mindenkire kiterjed, azonban nem az ítéleti tényállás, hanem csak az, hogy a bűncselekményt elkövették-e vagy sem. A törvény a polgári per felfüggesztését nem teszi kötelezővé, csak a lehetőséget adja meg. A kétféle és egymással ellentétes büntető és polgári ítélet valóban létrejöhet, azonban ennek a veszélyét vállalni kell az igazság kiderítése érdekében. Ilyen és ehhez hasonló érvek támadtak a polgári bíróság teljes függetlenségét hirdető² táborában, melyet azonban több oldalról lehetett támadni, s a büntető ítélet primátusát vallók részéről ez meg is történt.

Gyakorlati és elméleti jogászaik egy része a 198. E. H. megállapításaival a másik oldalról sem értettek egyet. Ez a másik oldal a büntető per nézőpontja volt, melynek »közjogi« jellegénél fogva nagyobb jelentőséget és súlyt tulajdonítottak, mint a polgári bírói ítéletnek.

Éles támadásoknak volt kitéve az Elvi Határozat a büntetőjogi ítéletet előbbre helyező jogászok részéről;² a legfőbb érv a kettős ítélet létrejöttének veszélye. Álláspontjuk szerint a büntetőbírói ítélet minden körülmények között köti a polgári bíróságot. A büntetőbírói ítélet közjogi jellegénél fogva mindenkire kiterjed, azt mindenki tiszteletben tartani és figyelembe venni köteles. Obligatio ex delictoról van szó, bizonyos bűncselekmény el- vagy el nem követése a polgári jogi igény alapja. A polgári bíróságnak a bizonyítékok szabad mérlegelését előíró szabálya csak a bizonyítékokra vonatkozik és nem a jogerős bírói ítéletre, mely res iudicata, egy törvényes bírói eljárás eredménye. Álláspontjuk szerint a büntetőbírói ítélet jogereje mindenkire kiterjed és ezen »mindenki« alá tartozónak tekintik azokat a személyeket is, akik a büntető perben nem szerepeltek abban az esetben, ha a büntető per és az azt követő polgári per tényállása azonos.

A már hivatkozott 198. E. H. után 25 éven keresztül a jogi irodalomban és a gyakorlatban történtek állásfoglalások a kérdés mellett és ellen, míg 1932. március 7-én megszületett a Kúria 49. sz. Jogegységi Döntvénye:

»A polgári bíróság az eléje vitt magánjogi igény elbírálásánál nemcsak a büntetőbírói ítélet felmentő ítéletének (az eljárást megszüntető határozatának), hanem elítélést tartalmazó ítéletének döntéséhez és ténymegállapításához sincsen kötve, kivéve, ha valamely különleges jogszabállyal fogva a magánjogi igény érvényesítésé-

nek jogalapja vagy feltétele a büntetőbírói ítélet tartalmazó ítélete.«

A Kúria eme Jogegységi Döntvénye a tanács elé vitt témán túlmenő döntést hozott. A Kúria elé vitt probléma ugyanis szűkebb keretben mozgott, mint amilyen a döntés lett. A kérdés csupán az volt, hogy a büntetőbírói ítélet jogerőre emelkedett ama határozata, melyben az elítelt bűnösségét megállapította, ténymegállapítása tekintetében köti-e a polgári bíróságot akkor, ha a polgári per oly személy ellen folyik, aki a büntető perben részt nem vett, illetve ellene büntető ítéleti rendelkezés nincs. Különösen áll ez arra az esetre — mondta az előterjesztés — mikor, ez a személy a polgári perben olyan új tényeket hoz fel, melyek a büntető perben nem szerepeltek.

A Jogegységi Döntvény azonban távolról sem küszöbölte ki a kérdés körüli vitát. Természetesen a mi témakörünk jobban érdekelte a polgári jogászokat, hiszen a büntető perek kötöttsége az ő mindennapi munkájukba, vagy tudományos érdeklődésükbe vágott és a büntetőjogászok ezt csak a saját jogterületük kismarzó hatásának tekintették. Ennek ellenére érte komoly irodalmi támadás is a Jogegységi Döntvényt.¹ Szolnok Jenő erre vonatkozó »Megjegyzésében« kétségbe vonja a döntvény helyességét. Jórészt az ellentétes ítéletek megszületésének jogpolitikai szempontból való káros létrejöttét, valamint a büntetőítélet jogerejének mindekkivel szemben való kihatását hozza fel indokul.

A polgári jogászok természetesen örömmel üdvözölték a Kúria döntését, melyet több jogi hírlapi cikkben juttattak kifejezésre.²

A külföldi burzsoa perjogi irodalom sem tudott egységes állásfoglalást kialakítani a büntető ítélet kötelező ereje tekintetében. Európában a burzsoa perjogi irodalomban két teljesen ellentétes álláspont alakult ki. A francia és a német rendszer álláspontja volt ez. A francia rendszeré, melynek jelszava: Le criminel emporte le civil. A másik a német rendszer, mely a büntetőbírói függetlenül állapítja meg a tényállást.

A büntetőbírói ítélet kötöttségét valló elmélet szerint³ ha egy tényállást egyszer jogerősen megállapítottak és az jogerős, az többé meg nem változtatható.

A szélső idealista filozófia álláspontján álló német rendszer a történeti valóság tekintetében szkeptikus, bizonytalan. Csupán addig hajlandó elmenni a tényállás kideríthetősége tekintetében, hogy az csupán az emberek meggyőződése szerint való vagy nem, vagy az embereknek e tekintetben hiányzik a meggyőződése.⁴

Az egymással teljesen ellentétes irodalmi és gyakorlati jogászai állásfoglalások azt mutatták, hogy a burzsoa perjogi irodalom az ellentétesen ható tényezők hatására az elvi bizonytalanság állapotában volt.

III. A magyar polgári perjogi elméletében és gyakorlatában semmiféle változás sem állott be az új szocialista perjogi törvények megalkotásáig. A büntető perrendtartás (1951: III. tv.), majd az új polgári perrendtartás (1952: III. tv.) egymással számban és szövegben meg-

¹ Schusztér Rudolf: A büntetőbírói ítélet által hozott ítélet joghatálya a polgári perben. M. J. Sz. XIII. 1932. 36—39. old.; Schusztér R.: A büntetőbírói ítéletnek kihatása a polgári perben. J. Á. XXX. 1931. 33. old.; Szilágyi László: A büntetőbírói ítélet hatálya a polgári perben. Polgári Jog VIII. 1932. 28. old.; Mahrer László: Mennyiben legyen kötelező a büntetőbírói ítélet a polgári perben. J. K. LXVII. 1932. 44. old.

² Gáár Vilmos: A magyar polgári perrendtartás magyarozása. Pppest, 1911. II. k. 34. és köv. old.; Ilan György: Büntetőítélet jogereje a polgári perben. J. Á. XX. 1921. 324—328. old.

¹ Szolnok Jenő: Megjegyzések a m. kir. Kúria polgári jogegységi tanácsának 49. sz. döntvényére. (M. J. Sz. 1932. évi.)

² Schusztér Rudolf: Válasz Szolnok Jenőnek a 49. D. nyelvi közlönyben írt cikkére. M. J. Sz. 1932. évi 224. old.; Palis P. Elemér: A büntető és polgári ítélet viszonya. J. Á. 1933. évi 331. o.

³ Binding: Strafrechtliche und strafprozessuale Abhängigkeit II. Das rechtskräftige Strafurteil; Sauer: Grundlagen des Prozessrechts.

⁴ Zivilprozessordnung. Sydov-Busel. X. kiad. 136—137. old.

egyező szakaszai a következő rendelkezést tartalmaz-
ták:

9. § (1) bek. »Ha a polgári perben a büntetőbíró-
ság által jogerős ítélettel már elbírált bűncselekmény pol-
gári jogi következményei felől kell határozni, a büntető-
bírói ítélet irányadó a polgári perben eljáró bíróságra
abban a kérdésben, hogy követték-e el bűncselekményt
és annak elkövetője a terhelt volt-e.

A büntető perrendtartás életbelépése után azonnal
jelentkezett a két ítélet egymáshoz való viszonyának
problémája, most már teljesen új alappal és tartalommal.
A Bp. végrehajtásáról szóló 1951 : 31. sz. tvr. 8. §-a a
kérdést legalább is mennyiségileg igyekszik enyhíteni,
mikor a 8. §-ban kimondja, hogy csak az új Bp. életbelé-
pése után jogerőre emelkedett büntetőbírói ítéletek-
nek van a 9. §-ban írt hatálya.

A polgári perrendtartás miniszteri indokolása a kér-
déses 9. §-t nem, a Bp. miniszteri indokolása pedig
elégge szűkszavúan említi. Kifejezésre juttatja, hogy a
régibbi törvénytől eltérően a Bp. a polgári és büntető
perben hozott ítéletek viszonyának kérdését kifejezett
rendelkezéssel szabályozza, míg a régi Bp. a kérdés meg-
oldását hallgatással mellőzte és ezáltal szélsőséges,
egymással ellentétes bírói határozatoknak és máig sem
megoldott elméleti vitáknak vált kútforrásává.

A javaslat indokolása azonban nem ad határozott
útmutatást és irányt, ami — nézetem szerint — a tör-
vényből is hiányzik. Szükséges tehát a kérdéssel az új
szocialista perjogi törvények alapján foglalkozni, mivel
az eddigi és általam hozzáférhetővé vált bírói gyakorlat
tanúsága szerint alkalmazásuk a gyakorlatban nem egy-
öntetű és az elméletben sem egészen tisztázott.

Mi a helyzet jelenleg a szocialista perrendtartásaink
alapján az ugyanabból a törlénsébsből fakadó büntető és
polgári jogi igény kielégítésénél. Az új Bp. mindenekelőtt
is rendelkezéseivel tágabb lehetőséget kíván adni a pol-
gári jogi igény érvényesítésének a büntető eljárás során,
mint a régi Bp. Az adhezionális perek részletes szabá-
lyozása tényleges lehetőséget is kíván adni a sértettnek,
hogy a bűncselekményből keletkezett polgári jogi igény-
nyét a büntető eljárásban érvényesítve, kihasználja
azokat a lehetőségeket és előnyöket, melyeket a büntető
eljárás, különösen a bizonyítás terén nyújt.¹ Ha tehát
a sértett a büntető perben a terhelt ellen érvényesíti
teljes egészében polgári jogi igényét — és ez csak a
terhelt ellen merül fel — a büntetőbíró-ság, ha az el-
járást, illetve annak befejezését jelentékenyen nem kés-
lelteti, a Bp. 182. §-a alapján érdemi döntést köteles
hozni. Eme érdemi döntés meghozatalának lehetősége
megvan elítélő és felmentő ítélet esetében is. A felmentő
ítélet esetében a polgári jogi igény felett való döntést a
régii Bp. 487. §-a nem engedte meg.

Az új Bp. további rendelkezéseket is tartalmaz.
A 182. § (2) bekezdésében a régi Bp. 491. §-ától eltérően
kimondja, hogy ha a büntetőbíró-ság az ítéletben a
polgári jogi igény felől érdemben határozott, ebben a
tárgyban egyéb törvényes úton további eljárásnak
helye nincs.

Ez a világos rendelkezés tehát a büntetőbíró-ság a
polgári jogi igény felőli döntésnek a széles jogát adja
meg. Megadja tehát a büntetőbíró-ságnak a jogot, hogy a
polgári jogi igény felől a) döntsön, vagy b) annak érvé-

nyesítését a rendelkezésére álló egyéb törvényes útra
utalja.

A polgári jogi igény felől való döntés esetében ebben
a tárgyban sem a vádlott, sem a perben nem állott
személy ellen polgári pert indítani nem lehet, még — mint
ahogy a régi Bp. 491. §-a megengedte — a meg nem ítélt
rész erejéig sem. A törvénynek »ebben a tárgyban«
kifejezése világos, más törvényes utat kizár.

Természetesen a sértett mint magánfél a Bp. 44.
§ (1) szerint csak a terhelttel szemben érvényesítheti
polgári jogi igényét. Ha ez nem a terhelt irányában áll
fenn, vagy annak megítélése a fent már idézett törvény-
hely szerint nem lehetséges, következik a polgári per
útján való érvényesítés.

A Bp. és a Pp. 9. §-a elsősorban is arra az esetre
szól, melyben a polgári jogi igény felől a polgári per
útján még jogerős döntés nincs és a büntető per jogerős
ítélettel már befejezést nyert. Alkalmazásának előfel-
tételé tehát a) polgári per jogerősen még befejezést no-
nyerjen, b) a büntetőjogi perben az ítélet jogerős legyen.
Amíg ezen utóbbi előfeltétel — jogerős büntetőbírói
ítélet — megteremtve nincs, a Pp. 152. §-a alapján a
polgári bíróság a pert felfüggesztheti a büntetőper jog-
erős befejezéséig, ez azonban csak joga, de semmiképpen
nem kötelessége.

A büntető eljárás során hozott határozat továbbá
csak akkor lesz hatással a polgári perre, ha abban ítélet
született meg. A büntetőbíró-ságnak csupán ítéletére vonat-
kozik a Pp. 9. §-a és nem a büntető ügynek ítélet nélküli
bármilyen elintézésére.

A Bp. rendelkezése szerint az ítéletben a terheltet
bűnösnek kell kimondani, vagy fel kell menteni (Bp.
179. §).

A bíróság a terheltet a vád alól felmenti, ha

- a) nem nyer bizonyítást, hogy a terhelt a vád tár-
gyává tett bűncselekményt elkövette,
- b) a vád tárgyává tett cselekmény nem bűncselek-
mény,
- c) a vád tárgyává tett cselekményt már korábban
jogerősen elbírálták,
- d) büntethetőséget kizáró vagy megszüntethető
körülmény áll fenn (180. §), és
- e) a fiataikorú (1951. évi 34. tvr. 22. §) értelmének
fejlettségénél fogva a cselekmény társadalomra veszélyes
voltát kellően nem ismerhette fel,
- f) az egyébként csekélyebb súlyú cselekményt túl-
nyomóan más személy befolyása alatt követte el és vele
szemben nevelő jellegű intézkedésre szükség nincs.

A Bp. 181. §-ának rendelkezése szerint, ha a terhelt
nem mentik fel, bűnösnek kell kimondani.

Az ítélettel befejezett büntetőbírói ítélet lehet
tehát

- a) elítélő,
- b) felmentő.

A felmentő büntetőbírói ítélet azonban különböző
fajú és jellegű lehet, melyet a fentiekben felsoroltunk,
melynek hatásai sem lehetnek egyenértékűek.

Az idézett 9. § »bűncselekmény« polgári jogi követ-
kezményei felőli határozat következményéről beszél.
Nem lehet kétség, hogy a Btá. a bűncselekmény fogalma
alá egyaránt vonja a büntetteket és a kihágásokat és
ezen utóbbiakra a Btá. szabályait a 73. § alapján — bizo-
nyos kivételektől eltekintve — a büntettekhez hason-
lóan alkalmazni rendeli. Abban tehát nem lehet kétség,

¹ Farkas József: Polgári jogi igény érvényesítése az új büntető
perrendtartás szerint. J. K. 1951. évi. 549. old.

hogy a 9. § értelme alapján ide tartoznak a kihágások feletti döntések is.

A probléma továbbiakban csupán ott van, hogy a hatályos jog szerint a kihágások felett nem minden esetben a bíróság dönt, hanem a kihágások egy része nem a járásbíróhoz, hanem az 1951. évi 35. sz. tvr-tel felállított kihágási bíróságok hatáskörébe tartozik. Kihágási bíróság: a helyi tanács és a rendőrség. Eldöntendő kérdés, hogy a kihágási bíróságnak elnevezett szerv megfelel-e a 9. §-ban megjelölt »büntetőbíró«-nak, melynek ítélete kötelező. Bíróság-e tehát a kihágási bíróság vagy nem? Nem lehet kétséges, hogy ez a szerv nem bírósági, hanem államigazgatási, annak ellenére, hogy bírói funkciót lát el.¹

Álláspontom tehát az, hogy a Pp. és a Bp. 9. §-a vonatkozásában csak az olyan ítélet kötelező vagy nem kötelező figyelembevételéről lehet szó, melyet az Alkotmány szerinti szervezetbe tartozó bíróságok hoznak, akár büntett, akár kihágás miatt eléjük került ügyekben.

IV. Mielőtt a helyes elvi álláspont megállapítására kerülne sor, meg kell nézni, hogy az elmúlt két esztendő alatt (a Bp.-nek 1952. január 1. napján való életbeléptetésétől számítva) bíróságaink ebben az egyáltalában nem könnyű kérdésben milyen álláspontot foglaltak el. Semmiképpen nem mondható könnyű feladatnak, ha valaki bármilyen témakörben is a jelenlegi bírói gyakorlat álláspontját ki akarja deríteni. A Jogtudományi Közöny hasábjain közzétett pár ítélet és a nemrégien megjelenő Bírói Határozatok című kiadvány igen gyenge eligazítást ad a bírói gyakorlat állásfoglalásáról. Az általam most közölt határozatok jelentékeny része gyakorló jogászaink készséges segíteni akarása folytán került elő. Ha nem is minden kérdéshez, de jelentékeny részükhöz sikerült döntést találni, amelyeket igyekszem a témák szerint csoportosítani.

Korábbiakban szó volt a Bp. végrehajtási rendelkezésnek ama intézkedéséről, hogy a Bp. 9. §-a csak a Bp. életbeléptése után jogerőre emelkedett büntetőbírói ítéletekre vonatkozik. Ezt az álláspontot a bírói gyakorlat jórészt a törvényerejű rendeletre támaszkodva több ítéletében leszögezte,² azonban már ebben a kérdésben sem volt egységes az álláspont. A Legfelsőbb Bíróság egyik ítélete³ még a »jogszabályi rendelkezésben is túlméne von véli kötelezőnek a büntetőbírói ítéletet és kimondja, hogy az 1951: III. tv. hatálybalépése előtt jogerőre emelkedett büntetőbírói ítélettől eltérő tényállást a polgári perben ítélező bíróság csak akkor állapíthat meg, ha a polgári perben szolgáltatott bizonyítékok a büntetőbírói ítéletében foglalt tényállást határozottan megcáfolják.

Annak ellenére, hogy a törvény szövege — a 9. §-ban kifejezetten ítéletről beszél —, a bírói gyakorlat alperesi védekezésre kénytelen volt ezt külön is leszögezni. A Legfelsőbb Bíróság⁴ egyik ítéletében kimondta, hogy a Pp. 9. §-a szerint a polgári bíróságra csak a büntetőbírói ítélet irányadó és az ügyészi vádelejtés folytán az eljárás megszüntetése tárgyában hozott határozat nem.

Most lássunk egy pár olyan ítéletet, melyben a büntetőbírói ítéletének értékeléséről van szó.

Egy kártérítési perben korábban hozott polgári

bírói ítélet az alperest marasztalta, mert a bíróság megállapítása szerint alperes gépkocsivezető okozta felperes férjének halálát. Ezután lefolytatott büntetőbírói eljárás során az alperest bizonyítékok hiányában felmentették. A felmentő ítélet alapján az alperes perújítással élt. A Legfelsőbb Bíróság¹ álláspontja szerint »lényegében nem is a bűnyűben hozott felmentő ítélet, hanem az annak alapjául szolgáló tény a perújítás alapja«. S mivel a büntető ügyben felmentő ítélet hozott, a bíróság a perújításnak helyt adva, felperest keresetével elutasította. Annak ellenére tehát, hogy az elsőbírói ítéletből kitetszően a polgári bíróság más megállapításra jutott volna, mint a büntetőbírói, a perújításnak helyt adva, felperest elutasította. Az iratokból és az ítéletből kitetszően a perújítás során is teljesen és a korábbi polgári ítéletben megállapított tényállás maradt változatlanul. A perújítás során a Legfelsőbb Bíróság² kizárólag az utóbb hozott büntető ítéletet értékelte és ez alapon adott helyt a perújításnak. Álláspontom szerint perújításnak helye nem lehetett volna ezen az alapon, mivel az indokolásból kitetszően a későbbben meghozott felmentő büntetőbírói ítélet következtetései, amelyek alapján alperest felmentették — és nem a ténymegállapításai eredményezték a perújítási ítéletet.

Egy másik ügyben közellátás érdekét veszélyeztető büntett miatti eljárás során a vádlottat a bíróság felmenti és egyben elrendeli az elkobzott sertéshús mennyiségének kiadását. Polgári per indul ezután a községi VB. elnöke ellen, mert jogtalan eljárásával felperesnek kárt okozott. A fellebbezés során a Legfelsőbb Bíróság³ elfogadja a felmentő büntetőbírói ítéletet és marasztalja ez alapon az alperest. Az ítéletből érezhetően a Legfelsőbb Bíróság⁴ álláspontja szerint »felperes a sertés levágása körül szabálytalanul járt el«. Eme szabálytalan eljárást — a büntetőbírói ítélet ténymegállapítására támaszkodva — jórészt az alperes jogtalan magatartásával magyarázza, illetve annak következményeként fogja fel, de alapot lát arra, hogy a felmentő ítélet adta kötöttség mellett kármegosztásra lásson alapot. Véleményem szerint a polgári bírósági eljárásban ugyanabból a történésből a Legfelsőbb Bíróság nem egészen azonos következtetést vont le a felperes büntetőjogi felelősségének kérdésében. Az, hogy a felmentő ítélet megváltoztatása iránt a polgári bíróság lépéseket nem tett, magyarázható esetleg a cselekmény társadalmi veszélyességének csökkenésével, mely az újabb eljárást szükségtelenné tette. Egy azonban nem lehet kétséges, hogy büntetőbírói ítélet nélkül, vagyis akkor, ha a polgári per előbb folyik le, marasztaló ítélet nem születik. Kényszerűen hozta a Legfelsőbb Bíróság a polgári ügyben az ítéletet a Pp. 9. §-ának ilyen értelmezése alapján.

Több más olyan ítéletet is találunk, melyben a polgári bíróság a felmentő ítélethez kötötte magát. Jellemző erre a Legfelsőbb Bíróság egyik ítélete. Párhuzamosan folyt a polgári és a büntető ügy. A büntető ügyben felmentő ítélet született, mely azonban fellebbezés alá került. A polgári bíróság a pert felfüggesztette, mert »a Pp. 9. §-a szellemének megfelelő bírói gyakorlat szerint nemcsak az elítélést tartalmazó, hanem a felmentő ítélet is köti a polgári bíróságot.«⁵

¹ Király Tibor: A kihágások a magyar jogban. (Tanulmányok az állam és jog köréből. Bpest, 1953. 122. és köv. old.)
² Pp. V. 20.873/1953. és Pp. II. 21.800/1953. sz. Legf. B. ítélet (Nem közzétett ítéletek.)

³ J. K. 1952. évf. 186. old.

⁴ AF. VI. 21.480/1953. sz. közölve a Bir. Hat. 3. füzet 96. old.

⁵ Pp. I. 3820/1952. Nem közzétett ítélet.

⁶ Pp. I. 22.957/1953. Nem közzétett ítélet.

⁷ Pp. II. 21.549/1953. Nem közzétett ítélet.

A bírói gyakorlatban találunk az eddig közöltekkel ellentétes állásfoglalásokat is.

Egyik ilyen figyelemreméltó ítélet született meg a Budapesti fővárosi bíróságon.¹ Egy büntetőbírói eljárásban a vád alá helyezett MÁV alkalmazottakat a büntetőbíróság a vád alól felmentett. Kártérítési per indult a MÁV ellen, melyben az alperes hivatkozott a felmentő büntetőbírói ítéletre és ez alapon kérte az elutasítást. A polgári bíróság eljárásában megállapította, hogy a MÁV-nak más alkalmazottait terheli a felelősség, s így az alperes felelősségének a jogalapja megáll. Az ítélet megállapítása szerint a büntetőbírói ítélet csupán ama kérdés tekintetében irányadó, hogy a vádlottakat terheli-e teelősség a baleset bekövetkezéséért, de nem köti a tekintetben, hogy más közegek felelősek vagy sem. Az ítélet figyelemreméltó indokolása kiterjed arra, hogy a Pp. 9. §-ának semmi esetre sem volt az a célja, hogy a büntetőbírói ítéletnek a polgári perben olyan hatályt tulajdonítson, amely szerint a büntető ítélet eldöntsön olyan kérdéseket is, amely kérdésekkel a büntetőbíróság nem is foglalkozott.

Egy másik ügyben a Legfelsőbb Bíróság hozott figyelemreméltó döntést.² Két veszélyes üzem találkozásánál mindkét gépkocsivezető ellen bűnvádi eljárás indult. A felperesi gépkocsivezetőt bűncselekmény hiányában, az alperesi gépkocsivezetőt bizonyítékok hiányában mentették fel. A Legfelsőbb Bíróság megállapítja, hogy a vétkességen alapuló kártérítés szabályai szerint alperest csak vétkesség alapján lehetne marasztalni. A gépkocsivezetés körében a polgári jog szerint tanúsítható minden vétkes magatartás büntetőjogi értékelés alá is esik. Büntetőbírói ítélet pedig az alperest felmentette, s így alperest vétkességi alapon a büntető ítéletre tekintettel marasztalni nem lehetett. A bíróság tehát kikapcsolta a vétkességet. Megállapította, hogy az állandó bírói gyakorlat szerint a szocialista szervezetek egymásközi viszonylatában vétkesség hiányában az okozott kárért az felel, akinek üzeme körében a kárra okot szolgáltató körülmény felmerült. Ilyen tényállást megállapítván alperest marasztalta. A polgári bíróság tehát oly ok miatt marasztalt, mely büntetőjogi értékelés alá nem kerül, illetve az hátrányos büntetőjogi következményekkel nem jár. Marasztalt tehát felmentő ítélet ellenére is.

Nem találunk egységes állásfoglalást a bírói gyakorlatban az elítélő büntetőbírói ítélet figyelembevétele körül sem, bár e tekintetben az álláspont határozottabb.

Általában a bírói gyakorlat teljes egészében figyelembe veszi az elítélő büntetőbírói ítéletet. Így például a Legfelsőbb Bíróság egyik ítélete³ kimondja, hogy mivel a büntetőbíróság az alperes bűnösségét megállapította a felperesi sérülés tekövetkezése tekintetében, az alperes felelőssége fennáll, függetlenül attól, hogy miért vonta vissza a büntető ügyben alperes a fellebbezést. »A polgári ügyben a bűnösség kérdésével kapcsolatban bizonyításnak helye nincs.«

A Legfelsőbb Bíróság egy másik ítélete még határozottabban foglalt állást a Fővárosi bíróság ítéletével szemben a büntetőbírói ítélet kötelező ereje mellett.⁴ A büntető ügyben az alperes bűnösségét megállapították. A Fővárosi bíróság⁵ ítéletében a büntetőbírósággal szem-

ben más álláspontra helyezkedett, mely szerint az alperest a felperessel szemben semmiféle felelősség nem terheli a bűncselekményből kifolyólag. A Legfelsőbb Bíróság alaki jogszabálysértést látott fennforogni a Fővárosi bíróság ítéletében, mert azt a körülményt, hogy az alperes huzamosabb ideig felváltás nélkül szolgálatban volt és ez okozta a balesetet, amelyre a Fővárosi bíróság ítéletét alapította, mellyel felperest keresetével elutasította, már a büntetőbíróság értékelte és ennek ellenére állapította meg az alperes bűnösségét. Ezen ítélet folyamánként — mint ahogy ezt a Legfelsőbb Bíróság megállapította — az alperes felelőssége a felmerült károk megtérítéséért a peres felek egymásközi viszonylatában adva van.

Egy másik ügyben balesetből kifolyólag indult büntető eljárás a gépkocsi vezetője ellen. A büntető ügyben a gépkocsi vezetőjét elítélték, de a büntetőbíróság megállapította, hogy a sértett is hibás volt a baleset előidőzésében. A megindult polgári perben a Legfelsőbb Bíróság¹ ítéletében kimondotta, hogy a büntetőbíróságnak az a megállapítása, hogy a baleset előidőzésében a felperes — sértett — is hibás, irányadó a polgári bíróságra, s így kármegosztást alkalmazott.

Több olyan bírói határozat született az utóbbi egy esztendő alatt, ahol a polgári bíróság hangsúlyozottan utalt a kötöttségére, mely esetleg álláspontja elleni ítélet meghozatalára kényszerítette.

A Szakszervezeti Társadalombiztosítási Központ egy balesetből keletkezett — kifizetett — kárának megtérítését követelte alperestől. A megelőző büntető ügyben alperest az élet és testi épség veszélyeztetésének büntette alól felmentették és csak közlekedési kihágásban mondották ki bűnösnek. Hogy alperes köteles-e a felmerült kárt megtéríteni vagy sem, az azon fordult meg, hogy vétkes-e a baleset bekövetkezésében vagy sem. A Legfelsőbb Bíróság² ítéletében arra az álláspontra helyezkedett, hogy a büntetőbírói ítélettel szemben nem lehet helye olyan ténymegállapításnak, mely szerint az alperes a baleset bekövetkezésében vétkes. Mivel a büntetőbíróság csak kihágásban mondotta alperest bűnösnek és megállapítása szerint az összeütközés és a testi sértés csak közvetett következmények voltak, a felperesi keresetet elutasította. A polgári bíróság a jelen ügyben kötve érezte magát a büntető bírói ítélethez még annak minősítése tekintetében is, s álláspontja szerint még a minősítéstől eltérő tényállást sem állapít; hat meg.

Találtam azonban az alsóbíróságnál a fentiekkel nem teljesen egy síkon mozgó ügyeket is. A budapesti XI. ker. bíróság³ egyik ítéletében például ellentétes álláspontra helyezkedett. Büntető ítélet az alperest rágalalmazás büntette miatt elítélte. A sértett polgári pert indított a rágalalmazásból eredő károk megtérítése iránt. A polgári perben a bíróság felperest keresetével elutasította. Nem alkalmazta a Pp. 9. §-át, mert nem talált — álláspontja szerint — okozati kapcsolatot a kár keletkezése és a rágalalmazás között, mivel »a büntetőbíróság nem derített ki olyan tényállást, melynek felderítésére a polgári bíróság részéről nincs mód«. A polgári bíróság teljesen azonos tényállás alapján jutott a két ellentétes álláspontra, melynél csupán az értékelés különbsége vezetett más és más eredményre.

¹ 16. P. 45.268/1949. Nem közzétett ítélet.

² Közölve a J. K. 1953. évi. 128. old.

³ Pf. II. 22.155/1953. Nem közzétett ítélet.

⁴ Pf. II. 21.902/1953. Nem közzétett ítélet.

⁵ 16. P. 20.662/1953. Nem közzétett ítélet.

¹ Pf. I. 20.518/1953. Nem közzétett ítélet.

² Pf. V. 23.640/1953. Nem közzétett ítélet.

³ P. XI. 910.274/1953. Nem közzétett ítélet.

A bírói gyakorlat ismertetésének végén nem is konkrét ítéletekre akarok hivatkozni — hiszen ezen kérdésben az ügyek igen nagy száma fordul elő — hanem egy speciális esetkőrré, ez pedig a raktárakban és a kereskedelmi ügyletekben dolgozók anyagi felelősségéről szóló 98/1952. M. T. sz. rendelettel szabályozott ügyek.

A rendelet különbséget tesz a leltárhiányok megterítésének mértéke tekintetében. Vagy egy havi munkabér erejéig köteles az érdekelt személy a hiányt megteríteni, vagy a 7. § (2) bekezdése alapján a kártérítési felelősségre vonatkozó általános szabályok alapján, ha a leltárhiánnyal kapcsolatban a büntetőbíróóság jogerős ítélete valakit a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmény miatt bűnösnek mondott ki. A polgári kártérítés előfeltétele tehát jogerős büntetőbírói ítélet társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmény tekintetében és ennek a leltárhiánnyal kapcsolatban okozati összefüggésben kell lenni.

Ezekben az esetekben tehát a büntető ítélet kötelező figyelembevételét a két eljárás jogi törvény 9. §-ain kívül külön jogszabály teszi kötelezővé, mivel a jogszabály alapján a polgári jogi igény alapját képezi a büntetőbírói ítélet.

V. A bírói gyakorlat után nézzük meg de lege lata, mi a helyes álláspont.

Az új szocialista polgári eljárási jog — a Bp.-vel együtt — már nem hagyja a bizonytalanság állapotában a kérdést, hanem abban állást foglal. Tétéles jogi rendelkezés van e téren, s nem más jogterületről kell az idevágó rendelkezéseket levezetni. Nem a kivételből kell az általánosra következtetni, nem a speciális szabályokat a generálisra alkalmazni, hanem a törvényi állásfoglalást megfelelően értelmezni.

A Pp. 9. §-a nem hagy kétséget afelől, hogy a büntető és a polgári ítélet egymáshoz való viszonyában a büntető primátusa mellett foglal állást. Nem kétséges az, hogy a büntető bírói ítéletnek igen is komoly súlyt ad a későbbi folyamatba tett polgári bírósági eljárásban. Az idézett szakasz megkívánja azonban azt, hogy büntetőbírói határozat a) ítélet legyen, b) jogerőre emelkedett legyen, s amit a törvény nem mond ugyan ki, de természetes c) korábban emelkedjen jogerőre, mint ahogy a polgári perben ítéletet hoznak. Eme utóbbi kritériumot a későbbiekben tárgyalandók végett tartom fontosnak.

Kérdés most az, hogy 1. minden büntetőbírói ítélet köti-e a polgári bíróságot, vagy nem, továbbá 2. a büntetőbírói ítélet milyen terjedelemben köti a polgári bíróságot, 3. mi legyen az eljárás, ha a polgári bíróság a korábbi büntető ítélettel nem ért egyet, és végül 4. mi történik akkor, ha nem a polgári, hanem a büntető eljárásban hoznak később ítéletet és az ellentétes a polgári ítélettel.

A meghozható büntetőbírói ítéletek tulajdonképpen lehetnek elítélők és felmentők. Az elítélő — bűnösnek kimondó — büntetőbírói ítélet kérdésénél nem lehet kétséges, hogy a törvény ama szövegezése, amely szerint a büntető ítélet irányadó abban a kérdésben, hogy követtek-e el bűncselekményt és annak elkövetője a terhelt volt-e pozitív választ kell adnunk. Törvényi indokolás e kérdésben nincs, de nem látszik kérdésesnek a törvényhozó akarata. Az a büntetőbírói állásfoglalás, amely bűncselekményt megállapít és valakit ebben a bűncselekményben bűnösnek mond ki, contra omnes hat. Az egységes igazságszolgáltatás mindenképpen

megkívánja, hogy ne ismerjük el a büntetőeljárás külön polgári jogát (Grosschmidt kifejezését használva „házi magánjog”), de éppen úgy ne a polgári külön speciális büntetőjogát. A bűncselekmény megállapítása és bűncselekmény kimondó ítélettel szemben más polgári bírósági állásfoglalás nem lehetséges. A polgári igény alapja az obligatio ex delicto, vagyis bizonyos bűncselekmény elkövetéséből fakad a polgári jogi igény. Az érvényesítendő polgári jogi igény alapja egy oly cselekmény, mely a tétéles büntetőtörvényekbe ütközik, tehát bűncselekmény. Minden, ami bűncselekmény, eo magis sérti a polgári jog szabályait is, amennyiben polgári jogi kihatása van.

A polgári jogi igény alapját kitevő cselekménynek bűncselekményi vonatkozásától a polgári jogi igény elbírálása alkalmával nem lehet eltekinteni. Törvényünk nem azért jelenti ki a kötöttséget a bűncselekmény megállapítása és az elkövető személye tekintetében, mintha a tényállás kiderítése körül a büntető eljárásban nagyobb biztosságot látna, mintha a szocialista polgári eljárási jog szabályai nem nyújtanának elég biztosítékot a valóság kiderítésére (gondolok itt a mulasztási ítélet, az elismeréshez, lemondáshoz való kötöttség megszüntetésére), hanem azért, mert a bűncselekmény elkövetése és az elkövető személye kérdésében a büntetőbíróóság hivatott dönteni s eme vonatkozásban az ítélet jogereje kötöttséget jelent. A büntetőbíróiságnak a cselekmény bűncselekmény jellegére és az elkövető személyére vonatkozó állásfoglalása hatásában is igen súlyos és messze kihat. A büntető ítélet tekintélyének ártana, ha a polgári bíróság a büntetővel ellentétben ítéletében azt állapítaná meg, hogy nem követtek el bűncselekményt vagy azt az alperes nem követte el.

Ez az álláspontja a szovjet perjog tudományának is. Abramov¹ Visinszkijre támaszkodva foglalja el azt az álláspontot, hogy a polgári vagy büntető perben hozott jogerőre emelkedett bírói ítélet általánosan kötelező jellegűvé válása, ellentmondás nélküli végrehajtása minden állampolgár kötelessége. A bírói ítélet általánosan kötelező jellege — írja Visinszkij — meggingathatatlansága és ellentmondást nem tűrő uralma, úgyszintén annak végrehajtása egyike az államigazgatás legfontosabb elveinek. Ezen elven alapszik jelentékeny mértékben a bírói hatalom tekintélye, amely nem engedi meg, hogy a bíróság jogerőre emelkedett határozatát figyelembe ne vegyék.

A felmentő ítélet esetében egészen más helyzettel állunk szemben. A tanulmány elején már beszéltünk arról, hogy a büntetőbíróóság milyen esetekben hozhat felmentő ítéletet. Ezeket az eseteket témánk szempontjából tulajdonképpen három csoportba sorolhatjuk, melyek közül kivesszük a Bp. 180. § c) pontjának esetét (res iudicata). 1. Ide tartozik a bűncselekmény hiányában, vagy bizonyítékok hiányában való felmentés esete. Itt a bíróság vagy pozitív vagy negatív irányban a bűncselekmény elkövetése tekintetében állást foglalt, utóbbinál megállapítva a bűncselekményt, csak az elkövető személyére kellő bizonyíték rendelkezésre nem áll. 2. Ide tartozik a büntethetőséget kizáró vagy megszüntető okok fennforgásának esete. Itt vagy megállapítást nyert már, hogy a cselekményt ki követte el, de a büntető anyagi jogban (Bt.) megjelölt okok miatt a bűncselekmény megállapítása és a büntetés marad el, vagy bizo-

¹ Abramov: Polgári eljárási jogi tankönyv Moszkva 1949. Nyers fordítás.

nyos okok miatt a büntetőbíróság még idáig sem megy el. 3. A fiatalkorúval szemben alkalmazható felmentés esetei, mely esetekben az elkövető személyével kapcsolatos okok miatt marad el a kriminális büntetés vagy még a bűncselekmény megállapítása is.

A felmentő ítélet esetében a törvényből kiolvasható szándék — véleményem szerint — nem lehet más, mint az, hogy a büntetőbírói megállapítás és döntés alá tartozó kérdésben a polgári bíróság nem helyezkedhet ellentétes álláspontra. A Pp. 9. §-a helyes értelme szerint «következett-e el bűncselekményt», vonatkozik arra az esetre is, ha a büntetőbíróság erre a kérdésre nemmel válaszol. Bűncselekmény hiányában való felmentés ugyancsak köztéttséget tartalmaz e vonatkozásban, mely esetben a polgári bíróság nem helyezkedhet arra az álláspontra, hogy a per meglévő, vagy utóbb beszerzett bizonyítási anyaga alapján nem következett el bűncselekmény. A bizonyítékok hiányában való felmentés esetében a cselekmény értékelése szempontjából pozitív az állásfoglalás, vagyis van bűncselekmény, csupán az elkövető személye tekintetében határozatlan. Ilyen természetű felmentés kétségtelenül nem ad a terhelt számára érdemrendet, de nem is süti rá a bűnösség bélyegét. A Pp. 9. §-ának ama szövegezése «és annak elkövetője a terhelt volt-e» kötelezővé teszi az elkövető személyére vonatkozó állásfoglalás tiszteltben tartását. A büntetőbírói által nem megbélyegzett terhelttel szemben a polgári bíróság nem helyezkedhet e kérdésben ellenkező álláspontra és nem mondhatja ki azt, hogy az alperes a bűncselekményt igenis elkövette. Az anyagi büntetőjog alkalmazására a büntető perben a büntető bíróság hivatott, mely vonatkozásban törvényhozó akaratánál fogva a polgári bíróság kötvén van.

A felmentő ítéletek második csoportjában már nem egészen ilyen egységes a helyzet. A Bp. 180. §-ának d) pontja rendeli, hogy a terheltet fel kell menteni, ha büntethetőséget kizáró vagy megszüntető körülmény áll fenn. A Btá. a büntethetőség kifejezés alá — mely tulajdonképpen gyakorlati kifejezés — a büntetőjogtudomány által feldolgozott több olyan eset-csoportot sorol, melyek eredménye kétségtelenül az, hogy a büntetés elmarad. Erre a Btá. 9. §-ának miniszteri indokolása is utal; mint beszámítást, beszámíthatóságot, a cselekmény jogtalanságát, az elkövető bűnösségét, valamint a bűnvádi eljárást kizáró okokat. Ezek az okok — illetve azok egy része — vagy a cselekmény elkövetésének idején állottak fenn, vagy utóbb következtek be. A cselekmény elkövetése idején fennállott okok (gyermekkor, elmebeteg állapot, öntudatzavar, kényszer, tévedés, fenyegetés, jogos védelem vagy végszükség) esetében a büntetőbírói mellett, hogy ezen okok fennforgását megállapítja, magával az objektív cselekmény elkövetésével foglalkozik, annak megállapításával, hogy bűncselekmény nem történt. Megállapítja tehát azt, hogy mi történt, mely körben ezen okok fennforgása tekintetében is bírói döntés történik. A büntető anyagi jog vonatkozásában ez tehát érdemi állásfoglalás. Kérdés most az, hogy a büntetőbírói bíróság ezen állástoglalása köti-e a polgári bíróságot.

A fent említett okokkal a polgári jog is foglalkozik. (Öntudatlan állapot: Mtj. 1718. §-a; fenyegetés, kényszer: 1006. §-a; jogos védelem: 1712. §-a; jogos önségély: 1713—14. §-ok stb.) Megállapíthatja-e a polgári bíróság, hogy a beszámítást kizáró okok, amelyek miatt a cselekmény nem bűncselekmény, nem forognak fenn, támaszkodva a polgári jog szabályaira, vagy

köteles azokat elfogadni. Véleményem szerint a törvény szelleméből folyóan e kérdésben sem kerülhet — de lege lata — a polgári bíróság elletette a büntetővel. Ha ugyanis ennek lehetősége fennforogna, előállana az az eset, hogy a polgári bíróság olyan tényállást fogadna el ítélezésének alapjául, mely szerint az alperesre — korábbi terheltre — a kriminális büntetést alkalmazni kell. Ebben a vonatkozásban tehát a polgári bíróság keze mindenképpen kötve van.

A büntethetőséget kizáró, illetve megszüntető okok között fel kell említeni még egy csoportot, amelyet a tételes büntetőjog nem is sorol fel általános részében. A büntetőjog különös része az egyes bűncselekményi nemeknél a bűncselekmény megállapítása mellett a törvény erejénél fogva bizonyos ténykörülmény fennforgása esetében büntetlenséget biztosít. Így például a BHÖ 162. és köv. pontjaiban megjelölt gyújtogatás bünteténél. A 166. pont szerint utólagos elhárítás esetében a kriminális büntetés elmarad. Ebben és az ehhez hasonló esetekben felmentés következik be a Bp. 180. §-a d) pontja alapján. A büntetőbírói eljuttott a cselekmény felderítéséhez, mely bűncselekmény, csupán a büntetés marad el. A polgári bíróságot a büntetőbírói eme döntése ugyancsak köti.

Abban az esetben azonban, ha az anyagi büntetőjogban megjelölt olyan okkal állunk szemben, mely később merült fel az elkövetés után s a cselekmény kiderítését, abban való ilyen vagy olyan határozott állásfoglalást is kizár (halál, elévülés, kegyelem), egészen más a helyzet. A polgári jog szabályainak érvényre juttatása eme okok fennforgása esetében is elsőrendű feladata a törvényesség követelményének. A polgári jogi felelősség eme okok fennforgása esetében is fennáll. A kriminális büntetésésként jelentkező társadalmi rosszallás elmaradása nem akadályozza a polgári jogi elégtétel adásának. A büntetés elmaradása tulajdonképpen a közösség, a társadalom dolga, míg a jogsértés helyreállítása elsősorban az egyéné, és csak azután a közösségé. Míg a büntetés nem képes a megtörténtet meg nem történté tenni, addig a polgári jogi reparatív fizikailag is igyekszik helyreállítani a jogsértés előtti állapotot, mely gyakran a legszószertibb értelmezésben megy végbe.¹ Ekkor a jogsértést a múltra nézve is valósággal elhárították. Fokozottan áll ez olyan esetre, mikor a polgári jogi reparatív jogszabályi előfeltétele a bűncselekmény megállapítása és arra vonatkozó büntetőbírói ítélet. A tanulmány más helyén már tárgyalt 98/1952. M. T. sz. (leltárhianyokra vonatkozó) rendelet 7. § (2) bek., valamint a Pp. 260. § (3) bek. a bűncselekmény jogerős büntetőbírói megállapítását kívánja alkalmazásának előfeltételül. Nem lehet kétséges, hogy az idézett törvényhelyek esetében a polgári jogi igény érvényre juttatása nem maradhat el, ha a büntetőbírói ítélet meghozatalának anyagi jogi akadály van. Ilyen esetben nem hogy a büntetőbírói ítélet kötelező figyelembevétele mellett foglalnánk állást, hanem ennél még tovább is megyünk. Nem köti a polgári bíróságot a büntető ítélet, sőt megvan a lehetősége annak, hogy a bűncselekmény fennforgását, elkövetését maga a polgári bíróság állapítsa meg és ehhez mint jogszabályi előfeltételhez fűzze a polgári jogi következmények kimondását. Nem újkeletű intézkedése, illetve alkalmazása lenne a törvények ilyen értelmezésének. Az 1883: XXV. tv. 11. és köv. §-ai,

¹ Marton Géza: Magánjogi és büntetőjogi szankciók, Bp. 1936. 12. old.

valamint az 1927: XXI. tv. 90. §-a erre már más jogterületen is megadta a lehetőséget. Ez nem a »das singulare Recht niemals analogisch angewendet werden kann« tilalmának áthágása, hanem a szocialista törvényesség érvényesülésének elengedhetetlen feltétele.

A felmentő ítéleteket még egy harmadik csoportba is soroltam, mely a fiatalokúakra vonatkozik, ahová azonban sorolnám még a Btá. 56. §-ának alkalmazási esetét is. A fiatalokúak tekintetében az 1951. évi 34. tvr. 22. §-ának szövegezése szerint a felmentés azért történik, mert a fiatalokúnál a »cselekmény« társadalmi veszélyességének felismerése hiányzik, vagy a csekélyebb súlyú »cselekmény«-t túlnyomóan más személy befolyása alatt követte el. Itt tehát a múltbeli történet a büntetőbíróság már megállapította. Megállapította a »cselekményt«, melynél csak a büntetés marad el a fenti okból, de a cselekmény ezek nélkül bűncselekménynek lenne értékelhető. Ugyanez a helyzet a Btá. 56. §-ának esetében is. A törvény itt arról beszél, »ha az elkövetett büntett oly csekély jelentőségűnek mutatkozik, a bűnösség megállapítását és a büntetés kiszabását mellőzni kell«. A büntetőbíróságnak a fentiek szerint büntetőjogi releváns megállapításai álláspontom szerint igenis elérik a Pp. 9. §-ában megkívánt előfeltételt. Állásfoglalás ez a tekintetben, hogy követtek-e el bűncselekményt és annak elkövetője a terhelt volt-e. E téren tehát a polgári bíróság, mely a polgári jogi felelősség kérdésében dönt, nem helyezkedhet a büntetőbíróságtól eltérő álláspontra, hanem a büntető ítéletnek erre vonatkozó döntése ítélezésénél figyelembe veendő, vagyis kötöttséget tartalmaz.

VI. A másik nagy kérdés, mellyel foglalkozni kell, az, hogy ama ítéleteknél, melyek kötelezőek a polgári bíróságra, ezen kötelezés milyen mértékű, vagyis tulajdonképpen mire terjed ki. Először vetődik fel, hogy a büntető ítéletben a rendelkező rész és az indokolás is jogerőre emelkedik, vagy csak maga a rendelkező rész. Nem kétséges, hogy az ítélet legfontosabb része a rendelkezés. A rendelkezés vagy döntés, amely miatt az ítéletet gyakran Janus főhöz szokták hasonlítani, visszánéz a múltra és a jövőre nézve mondja, hogy mi legyen a jogszervi magatartás. Határoz, állást foglal a múlt tények és azok jogi elbírálása tekintetében és ezáltal határoz a jövőre is.² A pandektairók és a burzsoa perjogászok nagyrészt megegyeztek abban, hogy csak az ítéleti döntés emelkedik jogerőre és az indokolás nem. Ezt a felfogást magamévá tenni nem tudom. Ha az ítélet a jövőbe mutat, el kell fogadnom, hogy a múltba is visszánéz, nemcsak arra szól, mi legyen, hanem arra is vonatkozik, hogy mi volt és mi van. Támaszkodik tehát a megtörténtre és ebből meríti, erre alapítja a múltra vonatkozó rendelkezését. Hogy a büntető perben az ítélet indokolásának is hatalmas szerepe van, mutatja a Bp. 187. § (2) rendelkezése, amely szerint a »fellebbezés az ítélet bármely rendelkezése ellen vagy a rendelkező rész megtámadása nélkül az ítélet indokolása ellen is irányulhat«. A szovjet perjog tudománya és a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának teljes ülése³ is azon az állásponton van, hogy az ítélet indokolása ellen is van helye külön fellebbezésnek.

A fent elmondottak szerint az ítélet indokolásának

mi tehát a feladata. Röviden összefoglalva az, hogy megmutassa az utat, mely a döntéshez vezetett. Ez a döntő jelentősége a jogerő szempontjából. Ha tehát ezt elfogadjuk alapul, akkor hozhatjuk összekötöttségbe a büntető ítélet kötöttséget a polgári ítélettel.

Az eddigiek szerint a jogerős büntető ítélet köti a polgári bíróságot a korábbiakban meghatározott esetekben. Az a kifejezés, hogy a jogerős büntetőbírói ítélet jelent kötöttséget, véleményem szerint magában foglalja az ítélet rendelkező részét, valamint az ahhoz vezető utat, mely az indokolásból derül ki. A rendelkező rész nem lebeg a levegőben, támaszkodik az indokolásban megjelölt megállapításokra. Az ítéleti indokolás tehát ugyancsak kötöttséget jelent a polgári bíróságra, de csak abban a részében, mely a vonatkozó rendelkező rész alapját képezi, melyen a rendelkező rész alapul.

Tudatában vagyok annak, hogy a most elmondottak sok támadható felületet adnak. Ellene lehet szegyezni azt, hogy az ítélet meghozatalánál a bíró rengeteg olyan körülményt is figyelembe vesz, mely összefüggésben áll az elbírált életviszonytal, vagy történéssel, szinte elemei az ítéletnek, és mégis merész volna azt állítani, hogy ezek is jogerőre emelkednek. Nem is ilyen tág körhöz vonok meg. Ha ugyanis jelen esetben a törvény azt kívánja meg, hogy kötelező a polgári bíróságra, hogy követtek-e el bűncselekményt és azt a terhelt követte-e el, nem csak a büntető ítéletben foglalt rendelkezés, döntés tartalmaz kötöttséget, hanem mindama büntetőbírói ténymegállapítás is, mely a bűncselekmény elvagy el nem követésére, illetve a terhelt személyre vonatkozik. Ez valóban kötöttséget jelent, *de csak ez*. Az ítéleti indokolás többi része, mely kétségtelenül hozzátartozik a büntetőbírói állásfoglalásához, már nem. Nem tartozik a polgári bíróságra tehát a büntetés mértékének súlyosító vagy enyhítő körülmények tekintetében való ténymegállapítás, a sértett magatartására vonatkozó álláspont, mely a polgári jogi felelősség kérdésében is döntő lehet.

A büntetőbírói ítélettel szemben, ha az eljutott a bűncselekmény fenn- vagy fenn nem állásának megállapításáig, a polgári bíróság e tekintetben kötve van. Nem állapíthatja meg, hogy nincs vagy van bűncselekmény a büntetőbírói állásfoglalással szemben. Ha az nem is kétséges, hogy ami büntetendő, az sértése a polgári jogi szabályoknak is, mégis a polgári jogi felelősség a polgári jog szatálvai szerint nyer megállapítást. A kártérítés kérdése egészen más, mint a büntetés kérdése. Nem a bűnösség a fontos a kártérítésnél, hanem a felelősség, amely rendszerint, de nem mindig előfeltétele a vétkességnek. A büntetőjogi felelősségnek is csak előfeltétele a bűnösség. Ez a kétféle felelősség a lényeges.¹

Elítélő, bűnösséget kimondó ítélet esetében is első sorban vizsgálandó, hogy a bűncselekmény és a kár bekövetkezése között van-e okozati összefüggés. A bűncselekmény megállapítására vonatkozó ténymegállapítások tekintetében eltérés nem lehetséges, azonban a kártérítés megállapításához, illetve annak mértékéhez más is kell. A bűncselekmény fennforgása esetében is vizsgálandó, hogy nem forog-e fenn olyan körülmény, a másik fél gondatlansága, kárellhárítási kötelezettség elmulasztása stb., mely a másik fél kártérítési kötelezettségét módosítja, csökkenti vagy meg is szünteti. Nem kétségesen más a büntetőjogi egyéni és a polgári jogi

¹ Unger: System I. kötet 62. old. Téttele azóta már igen sok támadásnak volt kitéve.

² Schönvitzky: Az ítélet és jogerő. 127. old.

³ A Szovjetunió Legf. Bír.-ának teljes ülése által hozott határozatok gyűjteménye 1946. 94-95. old.

⁴ Balás P. Elemér id. m. 231. old.

átlagember gondossága. Eszerint a büntető ítélet által nem értékelt körülmények megállapíthatók a polgári jogi felelősség megállapításánál, még akkor is, ha ezzel ellentétes a büntetőbíróóság álláspontja. Ha a büntetőbíróóság meg is állapítja, hogy a sértett is gondatlan volt a baleset bekövetkezésében, ez a megállapítás a polgári bíróság számára kötöttséget nem jelent, ezzel ellentétes ténymegállapítást is tehet. A sértett közreható gondatlansága a bűncselekmény megállapítását nem akadályozza, hanem csak legfeljebb a büntetés mértékének megállapításánál jön figyelembe. A bűncselekmény megállapítására irányuló körülményeken túl a büntetőbíróóság döntése és ténymegállapításai kötöttséget nem jelentenek, mert csupán az kötelező a polgári bíróságra, hogy követték-e el bűncselekményt, sőt az is, hogy milyent (minősítést).

Jelentős problémát vet fel a felmentő büntető ítélet esetében az, hogy a felmentés kihat-e a polgári jogi igény tekintetében, vagy nem. Elfogadván azt a tételt, hogy minden, ami tüntetendő, sérti a polgári jogi rendet is, ugyanezt megfordítva már nem alkalmazhatjuk. A büntető törvények szerint értékelhető cselekmények, tehát bűncselekmények csak egy részét teszik a polgári jogilag tilos cselekményeknek. Ha a polgári bíróság a büntetőbíróóságnak köteles is elfogadni a bűncselekmény nemlétére (bűncselekmény hiányában való felmentés) vonatkozó állásfoglalását, ez önmagában még nem zárja ki a polgári jogi felelősséget. A tényállás azonossága esetében ugyanaz a cselekmény lehet, hogy nem bűncselekmény, de polgári jogilag kártérítésre kötelez. Ha például a bűncselekmény megállapíthatásához szándék kell és a büntetőbíróóság gondatlanságot állapít meg, a polgári bíróság ebből kiindulva megállapíthatja a polgári jogi felelősséget, de nem marasztalhat azon az alapon, hogy a büntetőbíróóság tévedett és szándékos cselekmény forog fenn. Ha tehát a bűncselekményhez több kell, mint a polgári jogi felelősséghez, addig a határig a polgári bíróság nincs kötve a büntetőhöz.

A bizonyítékok hiányában való felmentés esetében már utaltam arra, hogy a polgári bíróságnak a nem egészen tisztázott alperessel szemben is kell tartani a bíróság álláspontját az elkövetés tekintetében: Ezen felmentés esetére ugyancsak áll a korábban elmondott tétel, hogy a büntetőbíróósági értékelés határáig a polgári bíróság keze a ténymegállapítás és a kártérítés mértéke tekintetében kötve nincs.

A fiatakorúakkal szembeni felmentési eset-csoport veti fel azt a kérdést, mellyel az irodalom és gyakorlat egy pár évtizedig is igen behatóan foglalkozott, hogy a perben nem állott harmadik személy polgári jogi felelősség kérdésében kötve van-e a polgári bíróság a korábbi büntetőbírói ítélethez, mely nem az alperes ellen folyt, abban ő nem vett részt. Amíg tételes perjogi intézkedés nem volt, a büntető ítélet hatálya tekintetében az álláspont teljesen eltérő volt. A mai tételes szabályozás azonban már itt is ad támpontot a kiinduláshoz. Álláspontom szerint, ha a harmadik személy felelőssége megállapítható a polgári jog szabályai szerint, akkor is a büntetőbíróóság bűnösséget kimondó vagy felmentő határozatához nem nyúlhat hozzá a polgári bíróság, de a polgári jogi felelősség egyéb kérdésében kötöttség nem áll fenn. Semmiképpen nem állapíthatja meg azonban a harmadik személy felelősségét azon az alapon, hogy a terheltet a büntetőbírói ítélettel szemben el kellett volna ítélni, vagy az alperesre kedvező helyzetben fel-

kellett volna menteni. A fiatakorúak esetében való felmentő ítélet nem lehet akadálya annak, hogy a polgári jog szabályai alapján egy perben nem állott harmadik személy polgári jogi felelőssége megállapíttassék anélkül, hogy a büntető ítélethez hozzányúlának.

Amit most elmondottunk az az élet mindennapi változásában nem mindig fog ilyen egyszerűen és simán lefolyni. Különböző okokból előfordulhat az az eset, hogy a polgári jogi igény tekintetében lefolyó perben a polgári bíróság a büntetővel ellentétes ténymegállapításokra jut, új bizonyítékok merülnek fel, melyek vagy már megvoltak korábban, a büntetőbíróóság által rosszul értékeltettek, vagy olyanok, melyeknek ismeretében a büntetőbíróóság más ítéletet hozott volna. Abban nem lehet kétség, hogy a polgári bíróságnak nem lehet szemet hűnyia e megállapítások felett. A Bp. meg is adja erre nézve a teendőket. A polgári bíróság, ha bűncselekményt lát fennforogni, a Bp. 87. és köv. §-ai alapján köteles az ügyészhez a feljelentést az ott megjelölt módon megtenni. Ha pedig olyan új bizonyítékot észlelt, mely a Bp. 213. §-a értelmében perújítás alapjául szolgálhat a Bp. 215. § (1) bek. második mondata alapján, mely a bíróságra külön köteletségként rója, köteles az ügyészt értesíteni. Előfordulhat azonban olyan eset is, mikor a tényállás azonos — nem állapított meg a polgári bíróság más történést — azonban a büntetőbíróóság a polgári bíróság álláspontja szerint törvényt sértett. Ilyen esetben a szocialista tételes jogunk megadja a lehetőséget arra, hogy a polgári bíróság felhívja a Legfőbb Ügyészt a törvényesség érdekében való perorvoslat megtételének szükségességére és megfontolására. Valamennyi esetben a polgári bíróság a Bp. 152. §-a alapján a pert felfüggeszheti. Ez a felfüggesztés természetesen nem kötelező, azonban célszerűségi szempontok mindenestre indokolják. Akkor ugyanis, ha a polgári bíróság a Bp. 9. §-a alapján tartja magát a büntető ítélethez való kötöttség parancsához, az objektív igazsággal ellentétes ítéletet kénytelen hozni. Kiteszi magát ezután a büntető ítélet esetleges megváltoztatása esetében ítéleti megtámadásnak rendkívüli perorvoslat útján.

Utolsónak maradt az általam felállított az az eszt, mikor a polgári igény tárgyában előbb teszik folyamatba a polgári pert, és abban jogerős ítélet is megszületik. Az ezt követő büntető perben felmerül az ellentétes ítélet megszületésének lehetősége. A büntetőbíróóság ugyanis a Bp. 9. § (2) bekezdése alapján a polgári bíróság ítéletéhez kötve nincs a bűnösség és a bűncselekmény kérdésében a büntetőbíróóság önállóan, a polgári bíróságtól függetlenül dönt. A büntetőbíróóság tehát kötöttség hiányában ellentétbe is kerülhet a polgári bíróság ítéletével. Ez az ellentét lehet itt is kétirányú. Vagy megállapít a büntetőbíróóság olyan tényállást, mely más bizonyítékon is alapul, mint a polgári bíróság ítélete, vagy pedig a tényállás teljesen azonos marad, csupán az értékelés volt más. Az előző esetben a büntető és polgári peres eljárás közötti különbség alapján a polgári perújítás kérelemre történik. Nincs tehát a büntetőbíróóságnak köteleességévé téve, mint az ellenkező irányban a polgári bíróságnak, a perújítás kezdeményezésének köteleessége. Az a fél tehát, aki jogainak sérelmét látja a polgári ítéletben, mely ellentétes a büntetővel, a Pp. 260. § (1) bekezdése a) pontja alapján perújítással élhet; mert a büntetőbíróóság által megállapított tény vagy bizonyíték a polgári perben elbírálva nem lett! Más kérdés azonban, ha értékelésbeli különbség van a két

ítélet között, melyeknél a tényállás teljesen azonos. Nem lehet kétséges, hogy közülük az egyik törvénysértő. Ebben az esetben perújításról szó sem lehet. Azon az alapon ugyanis a perújítás nem foghat helyet, hogy amennyiben a büntető ítélet előbb született volna meg, a Bp. 9. §-a alapján ez kötötte volna a polgári bíróságot. Perújítás hiányában az így felmerült ellentétet azonban a szocialista igazságszolgáltatásban ki kell küszöbölni.

A büntetőperben szereplő ügyész lépéseket tehet a törvényesség érdekében használható perorvoslat folyamata tétele érdekében.

Az elmondottak igen sok vitára adhatnak alkalmat. E kérdések tisztázása az elmélet és a gyakorlat jelentős szükségletét elégíti ki, mely jogászainknak komoly feladata.*

* (A Bp. és a Pp. novellái előtt készít.) Szemenyei László

SZEMLE

A dolgozók felelősségkorlátozása

A Munka Törvénykönyvének végrehajtási rendelete szerint a dolgozó a teljes kárért felel, ha azt szándékos magatartása (cselekménye vagy mulasztása) idézte elő, vagy ha a kártokozó magatartás egyébként is bűncselekménynek minősül és emiatt a bíróság a dolgozót jogerősen elítélte. Ezeket az eseteket kivéve azonban a dolgozó kártérítés címén összesen legfeljebb egy havi alapbérenek tizenöt százaléka erejéig felel akkor is, ha egy naptári hónapban belül több kártokozó cselekményt követett el. (53/1953. (XI. 28.) M. T. számú rendelet 191. §-a.)

Hasonló szellemben rendelkezik az üzleti raktárhiány megtérítésével kapcsolatban a 98/1954. M. T. sz. rendelet 4. §-a, amely az alkalmazott felelősségét egy havi fizetés összegére korlátozza. Mindkét rendelet a teljes kártérítési felelősséget írja elő szándékos, illetve bűncselekménnyel okozott kár esetére.

A felelősségkorlátozó szabályok elméleti értékelésére vannak a következő sorok szánva azzal a felfogással, hogy az elméleti szabályozás a gyakorlat számára adjon irányítást, útmutatást.

Nézzük meg tehát, mi a tartalma annak, hogy a hivatkozott szabályok a felelősség korlátozásáról szólnak. Vajjon ez a legfontosabb kérdés — a felelősségkorlátozás — amely a szabályt az adós felé fordulva szabályozza, kihat az adóssal, a kárkötelezett szembenálló jogosítottra, a vállalatra — objektívizálva, vajjon a kötelezettség szabályozása — szabályozása-e egyben a jogosítottságnak?

Prima facie — hamar adódik a felelet. Jogosultság és kötelezettség szembenálló fogalmak; a kötelelem szó egybefoglalja a két fél jogi helyzetét, a jogosítottságnak az a tárgya

— köre, ami a kötelezettségnek, vagy hogy Grosschmid képletes kifejezését idézzük: a kötelezettség homorújának a domborúja a jogosultság, vagy akár fordítva. Ezek a közkeletű tanítások egybeesőnek képzelhetik el a jogosultság és kötelezettség tartalmát, a kötelelem tárgyának a jogosulthoz, a nem kötelezetthez való viszonyát úgy láttatják, mint a szendvicset, ahol a két kenyérlap közö van elhelyezve a hús vagy egyéb, ami tehát egyképpen tartozik akár a felső, akár az alsó kenyérlaphoz. Ha ez a szemlélet a helyes, úgy az adós felé egyoldalúan fordulóan stilizált felelősségkorlátozás levetközö egyoldalúságát, kétoldalúvá nem válik, hanem eredettől fennálló kétoldalúságát megmutatja: a felelősségkorlátozás nemcsak a kötelezettségnek, de a jogosultságnak is korlátozása. A jogosultság tartalma logikai kényszerűséggel egybehangzó a kötelezettség tartalmával, a jogosult azt követelheti, amivel a kötelezett tartozik. Sőt — folytatja ez a szemlélet — különben alanytalan jogok, alanytalan kötelezettségek keletkeznének, ha a jogosultság és kötelezettségnek ezt a tartalmi egybehangzást elejtelnék.

A jogosultság és kötelezettség egymáshoz való ez a »homorúdomború« viszonya önmagától értődo természetessége ellenére a jognak, a jogtudománynak ama »grobe Münze«-i köze tartozik, amelyek nagy általánosságban beválnak, de a mélyebb vizsgálatot sokszor már nem állják.

Az elméleti boncolgatást előzve meg néhány gyakorlati jogéletbeli jelenséget.

Jelzőlogjoggal terhelt ingatlan vesz meg a vevő anélkül, hogy a jelzőlogos tartozást személyes adóssként átvállalná. A tételes jogi helyzet az, hogy a vevő csak annyiban van »kötelezve«, hogy nemfizetés esetén kénytelen túrni a terhelt ingatlan kényszerértékesítését, de végeredményben ő »fizetni« nem tartozik, csak »túrni«. A hitelező tőle sem a bekebelezett összeget,

sem más összeg fizetését nem igényelheti. Elmöllözve, hogy a hitelezőnek az ereleti állással szembeni jogosultsága (fizetési igénylési joga) fennmarad, a vevővel szembeni viszonya különlegesen alakul. Hasonló a helyzet a megajánlékozottnak, az örökösnek a megajánlékozó, illetve az örökagyó hitelezőjével szemben való jogosultságánál és általában mindazon esetekben, amikor »korlátozott felelősséggel« tartozik a kötelezett.

De éppen ezek az esetek mutatják, hogy a kötelezettségnek a korlátolt felelősség nyomában járó meglazulása nem hat vissza a jogosultságra: a hitelezőnek továbbra is az őt megillető követelés jár — a hitelező jogosultságának tartalmában változás nem következik be, csak ennek érvényesíthetőségében áll be esetleg változás. Ha telik az értékesítés eredményéből, a hitelező követelését egészben megkaphatja, éppen úgy, mintha az ingatlantulajdonban váltás nem történt volna.

Ez a kép más vonalon is jelentkezik. Az ingatlan vevője, a megajánlékozott a hitelezőnél jelentkezik és felkínál egy összeget (nem a teljes követelést) azzal, hogy a terhelt tárgy értékesítés esetén ez az összeg jutna a hitelezőre. Kézenfekvő, hogy a hitelező a csökkent összegű fizetést nem tartozik elfogadni (amit egyszerűségből, de nem a jog parancsa folytán, hanem önkéntes elhatározásból esetleg elfogad), az ő joga nem csökkent, őt továbbra is ereleti összegében illeti a követelés. A korlátolt felelősség nem hat vissza a jogosultság tartalmára.

Vegyük egy élesebb képet mutató helyzetet. Valaki kezességet vállal az adósért, de csak egy meghatározott összeg erejéig, viszont a hitelező ezen összeget meghaladó hitelt nyújt az adósnak. A kezes csak a megszabott összeg erejéig áll kötelezettségben és a hitelező is csak ezt a megszabott összeget követelheti a kezestől — a kezesi kötelezettség homorújával egybeesik

a jogosultság fomborúja. A domború-homorú formán egy horpadás lesz észlelhető, ha arra az esetre gondolunk, hogy az adós fizet, vagy vagyonából kikerül a kezeselet összeg, de még mindig fennmarad egy kiegyenlített tartozás. A kezeselet nem hivatkozhatik arra, hogy a kezeselet összegnek megfelelő összeg a hitelező birtokába jutott, és ezzel az ő kezeselet kötelezettsége is feloldódik. A 83. sz. E. H. azt rendelte, hogy a kezeselet a ki nem fizetett rész összegéért telet. Az E. H. módosított szöveggel ma is hatályban van. — Ez a szabály tehát azt jelenti, hogy a hitelező teljes követeléséért — amint az az adóssal szemben áll fenn — »felel« a kezeselet, természetesen az általa elvállalt kezeseleti összeg felső határáig. A hitelező jogosultsága itt sem csökken, nem szállt le alacsonyabb mértékre — csak éppen az érvényesítésben mutatkozik meg a gátlás, a korlátozás.

A most tárgyalt két esetben az érvényesítési lehetőség nem egyforma. Az elsőnek tárgyalt esetben a kielégítési alapnak a terhelt tárgyra való szorításában mutatkozik a korlátozás, a másik esetben a kezeselet teljes vagyonával, ily értelemben tehát korlátlanul felel, az ő kötelezettségének korlátozottsága az adósi kötelezettséghez való viszonyítottságában jelentkezik.

Összevágunk szemügyre egy harmadik típusú.

Valamennyi ország jogrendje kisebb-nagyobb részleteltérésekkel ismeri a végrehajtási exemtiókat, azokat a szabályokat, amelyek bizonyos vagyontárgyakat a végrehajtás alól mentesítenek, lefoglalhatatlanná nyilvánítanak. Ezekre az exemtiókra tekintettel azt mondhatnók, hogy a »teljes vagyonnal« való felelősség ellenére elvileg csak korlátolt a felelősség. Nem vitás, hogy az exemtiós szabályok sem az adós kötelezettségét, sem a hitelező jogosultságát nem érintik, csupán az érvényesítés első álltanak korlátokat, a hitelező feleletesi alapját — amiből a hitelező a maga változatlanul fennálló és fennmaradó követelésére kielégítést kereshet — csökkentik, apasztják.

Valamennyi itt tárgyalt jelenség — de sokat nem tárgyalt jelenség is — feleletesapasztó jogszabály.

A feleletesapasztó jogszabályokkal szemben áll a jogszabályok egy másik csoportja, amelyek már magát a hitelezői jogosultságot, az adósi kötelezettséget befolyásolják, apasztják.

Régi, a mai jogban is fenntartott, sőt széles körben érvényesülésre törő tétel: a beneficium competentiae, vagyis az a több jogviszonyra kiható tétel, hogy a kötelezettség annyiban áll fenn, amennyiben a teljesítés tekintettel az egyéb kötelezettségekre, veszélyeztetné saját megélhetését, vagy azoknak a személyeknek az eltartását, akiket törvényről fogva köteles eltartani. Ajándékígéret esetén a tétel valóban kötelemapasztó, a jogi helyzet szabatos kifejezésre juttatása. Ez esetben ugyanis egy magasabb mértékig fennállott kötelezettség mértékének utólagos csökkentéséről, apasztásáról van szó. Más esetekben a kötelemapasztás nem egészen szabatos, mert már a kötelelem keletkezésekor szabatik ki a kötelezettség az alacsonyabb mértékben, nem utólagosan. Az apasztás itt csak akkor következik be, ha a beneficium competentiae tétele nélkül több járna a hitelezőnek. Ilyen helyzet alakul ki, amikor a jogosultság összegszerű mértékét a rászorultság determinálja. A rászorultság mint a kötelelem összegszerű mértéke első alkalommal kifejezetten talán a végkielégítést meghonosító 1910/1920. sz. rendeletben szerepelt, amely az elhalt alkalmazott családtagjának adott jogot a végkielégítés követelésére, amennyiben arra rá volt utalva. A végkielégítés összegszerű mértéke (a szolgálatban töltött idő után számítva) a családtaggal szemben elvileg valóban nem áll fenn, csak a rászorultság mértékéig és a munkáltató kötelezettsége már elejétől a rászorultság mértéke szerint rendszeren kisebb összegben (bár a rászorultság mértéke lehet olyan is, hogy az alkalmazottat illető végkielégítési igény teljes összegéig rúgtatja fel a családtag igényét) keletkezik, tehát szigorúan véve az »apasztás« nem szabatos kifejezés. Ugyanez a helyzet újabb bírói gyakorlatunkban a nőtartási igénynek a rászorultsághoz való kötése folytán. Kötelemapasztó a nem teljesen szabatos értelemben a kötelezettségnek a gazdálalásra (szerzői jogi törvény 78. §-a) vagy a meglévő értékre szorítása (ajándék visszavonása MMT 1461. § (2) bek.). Kötelemapasztó szabály a tömegmozgalmi kár esetén az MMT 1722. § (2) bek.-e, amely tétel bírói gyakorlatunkban is érvényesül.

A feleletesapasztó és a kötelemapasztó jogszabályok közötti kü-

lönbség felismerése után önként adódik a kérdés, vajjon a munkavállaló felelősségét korlátozó szabályok melyik csoportba tartoznak.

A válasz nem egységes. Egyes vonatkozásokban fedezetapasztóval, egyes vonatkozásokban kötelemapasztó jogszabállyal állunk szemben.

Kiszabás előtt fedezetapasztó, kiszabás után kötelemapasztó a szabály. (A szabály megszövegezése azt a hitet ébreszti, mintha az kétségtelenül az adós kötelezettségét kezdettől fogva csökkentené. Mégis a helyzet az, hogy az igény magasabb mértékéből, a hiány, illetve az okozott kár nagyságából kell kiindulnunk és ezzel szemben kell eszközölni az alacsonyabb mértékre szorítást. A hitelező jogosultságának a hiány, illetve a kár magasabb mértékére kiterjedő volta szembeötlővé válik több károsító esetében. A munkáltató az egyes dolgozóval szemben csak a leszorított, apasztott mérték erejéig kaphat kielégítést, de hogy a munkáltatót a magasabb mérték illeti, ezt világosan tanúsítja, hogy valamennyi dolgozótól igényelheti az egy heti fizetést, illetve a havi fizetés 15%-át, amíg teljes igénye kielégítve nincs. A hitelezői jogosultság mértéke nem szállott alább, csupán minden egyes dolgozóval szemben a kielégítési fedezet szorított korlátozást. E vonatkozásban tehát a szabály: fedezetapasztónak ismerendő fel. Viszont kiszabás után a jogosultság is a kötelezettség terjedelmében — mégpedig azonos terjedelemben — meghatározottá válik, végleges alakot ölt. A megítélés stádiumában a dolgozó kötelezettsége — amennyiben a vállalat kárán alul marad — valóban csökkentett kötelezettség — az erről szóló szabály tehát feleletesapasztóból kötelemapasztó szabállyá alakul. Ez a kötelemapasztó jelleg tűnik ki a dolgozó fizetésjavítása esetében, különösen ha újból alkalmaztatás folytán az eddiginél magasabb fizetéshez jut a dolgozó. Az ítéletben megszabott kötelezettség terjedelmére a fizetésnövekedés más változást nem ejt.

A dolgozók kártérítési felelőssége, és ezen belül a felelősséget korlátozó szabályok mindennapos gyakorlati jelentkezősük ellenére beható irodalmi feldolgozásban nem részesültek. Az egyetemi munkajogi jegyzet helyes rendszerezéssel és világos kifejtéssel foglalkozik a felelősséggel,

de a jegyzet tankönyvpótló jellegére tekintettel nem monografikus részletességgel, hanem csak az alapelvek szellemében. Így is érdemes, hogy a fenti fejtegetéseket egybevessük, szembesítsük a jegyzet álláspontjával, és ezen az úton mérjük le saját kifejtésünk hasznosíthatóságát.

Saját szűkebbre szorított témánkat — a korlátozó szabály jogtani értelmét — meghaladóan kívánjuk szövegezni a jegyzet egyik álláspontját. A jegyzet ugyanis (1953. II. félév 155. old.) azt írja, hogy a munkaviszonyban álló dolgozó felelősségét rendező szabályok alkalmazásának egyéb feltétele (»ismérv«-et mond a jegyzet) az *érvényesen* fennálló munkajogviszony: A kétségtelenül helyesnek feltűnő állásponttal szemben azonban kételeyeket ébreszt fel a jegyzet példálózó magyarázata. Egyik például a jegyzet nem jogérvényes munkaszerződés eseteként azt említi, amikor fiatalokúak kötnek munkaszerződést a munkaviszony létesítését megtiltó szabály rovására. Ehhez csatlakozóan azt írja a jegyzet, hogy »a munkaviszony érvénytelenségének egycébk között az a következménye is van, hogy az anyagi felelősségre vonatkozó szabályokat nem lehet alkalmazni«. Nem lenne alkalmazható tehát a felelősségkorlátozó szabály sem, vagyis a vétőképes fiatalokú teljes kárral tartoznák, holott ha valamivel idősebb (tehát vétőképesebb is) volna, és a munkaszerződést érvényesen megkötötte volna, akkor már csak korlátozottan felelné. Ezt az eredményt — logikus volta ellenére, vagy még inkább a rendszeri következetessége ellenére — nem lehet elfogadni. A helyes eredményro — a korlátozó szabály alkalmazására — eljuthatunk azon a révén, ha a francia jogban ismert »tutele en fait«, a tényleges gyámság intézményes elismerésének analógiájára, a tényleges munkaviszonynak ugyanazt a hatást (természetesen nem a munkajogviszonyra adott teljes szabályvilágra kihatóan) tulajdonítjuk a felelősségkorlátozó szabály alkalmazása vonatkozásában, mintha érvényes munkajogviszony állana fenn.

Ami a szűkebb témánkat érdekli, a jegyzet az általunk felvetett problémát — a korlátozó szabály jogi minősítését — csak súrolja, amit nem hiányként rovnunk fel, hiszen a gondolat korábban talán fel sem volt vetve. A jegyzet kétféle szövegezésénél tartjuk hasznosíthatónak saját kifejtésünket. A jegyzet ugyanis egy helyen (156. old.) a »részleges anyagi felelősség«-ről (a jegyzet ezt a kifejezést használja) azt írja, hogy ez »eltérően minden más kárfelelősségtől, nem a kár összegéhez, hanem a dolgozó havi alapbéréhez igazodik«, majd azt írja, hogy »a kártérítési kötelezettség terjedelme... a kárösszegetől független« (157. old.).

Az a kijelentés, hogy a dolgozók felelősségkorlátozása »eltérő minden más kárfelelősségtől«, túlságosan kategorikus. A kárfelelősségnek egyéb korlátozásai is vannak (lásd Szladits: Magyar magánjog III. kötet. ötlemi jeg. Általános rész. Kártérítés. Írója: Marton Géza 384—385. old.). Ugyancsak kategorikusan éles az a megjegyzés, hogy a felelősség a kárösszegetől *független*. Még a kötbér sem független a kárösszegetől, noha a kötbér intézményi hivatása a megtérítésnek a kárösszegetől (főként annak bizonyításától) való elszakítása. Elég utalni a kötbérmérséklés jogára. A korlátozás kötelemapasztó, illetve fedezetapasztó jellegére a jegyzet érthetően ki se tér. De a megkülönböztetés értékesíthető lett volna a jegyzet nézetünk szerint is kétségtelen tételénél, hogy »a részleges anyagi felelősség mintegy havonként lezárja a dolgozó kárszámláját, s az egyik hónapban megállapított kárt nem lehet a másik hónapra átvinni« (159. old.). A jegyzetnek ez a tétele a korlátozó szabályt kötelemapasztóvá teszi. Viszont a korlátozó szabály fedezetapasztó jellege mutatkozik meg a jegyzet által nem tárgyalt kérdésben, hogy a vállalat a dolgozó egyéb vagyontárgyaival felel-e. A fedezetapasztó jelleg alapján tagadólag kell a kérdésre felelni, amit még megerősít a szabály intenciója, hogy a dolgozó egyéb vagyontárgyai ne legyenek igénybevehetőek. Külön kérdés, hogy kivételesen, ha a dolgozó a szolgálatból kilép és új alkalmazást nem vállal, helyt foghasson az egyéb vagyontárgyából való kielégítés keresése.

Emmanuel Bloch

Ez év január 30-án halt meg Emmanuel Bloch, a Rosenberg-házaspár védője. Howard Fast, a világhírű író írta róla, hogy a »bátor és önfeláldozó amerikai intellektueleknek ahhoz a generációjához tartozott, akik életüket az USA munkásosztályának, a demokratikus erőknél, a háború, a faszizmus és a gazdasági romlás szörnűy perspektívája elleni küzdelemnek szentelték«.

Bloch minden tisztességes ügyvéd szemében az ügyvédi hivatás legnemesebb ideáljait testesíti meg. Egyik barátja, George Wheeler így írta le: »nem volt nagytermetű ember, haja őszült, meleg szemei pedig lágy mosolyt küldtek barátai felé. Nagylelkű, becsületes és bekeszertő ember volt.« Ragyogó tehetsége, hatalmas szakmai tudása már aránylag fiatalon megnyitotta előtte az úgynevezett »amerikai karrier« lehetőségét. A nagy vállalatok elhalmozták megbízásaikkal és minden lehetősége megvolt arra, hogy mint az egyik legjobban kereső amerikai ügyvéd a monopoltőke kiszolgálóinak könnyű és kényelmes életét élje. Bloch azonban ehelyett az igazság és a béke ügyének szentelte tudását, tehetségét, sőt egészségét és életét is. Már ügyvédi gyakorlatának első éveiben igyekezett segítséget nyújtani a haladó tevékenységük miatt üldözött demokratáknak és szakszervezeti dolgozóknak. Ezekben a nehéz ügyekben jelentős védői sikereket könyvelhetett el. Nem csoda, hogy a nagytehetségű fiatal jogász magára vonta Rooseveltnél első figyelmeztetést, aki »a munkaügyek törvényes védelmére alakult bizottság tanácsosává nevezte ki. Feladatának ellátása során beutazta az országot. Tisztéből folyóan biztosítania kellett, hogy azok az üzemek is alkalmazzanak néger munkásokat, amelyek eddig arra nem voltak hajlandók. Munkáját lelkesen és becsületesen végezte, úgyhogy az elnyomottak, a dolgozók milliói mindinkább odaadó védőügyvédüket, hivatott szöszlőjüket ismerték fel benne«.

Emmanuel Bloch, aki megismerte azt a tiszta örömet, azt az igazi elégtelét, amit csak a békeharcosok és üldözött demokraták becsületesen ellátott védelme nyújthat a verbéli ügyvédnek, hovatovább egész ügyvédi tevékenységét a béke és a demokrácia ügyének szentelte. Számátlan polgárt részesített védelemben,

Kiadóhivatalunk
telefonszáma
120-243

Eeck Salamon
a jogi tudományok kandidátusa

akiket a kormány különböző vizsgálóbizottságai üldöztek és akiknek többnyire névtelen feljelentések alapján túlnyomórészt fantomok ellen kellett küzdeniök.

A Rosenberg-házaspár védelmét 1950-ben vállalta el. Ettől kezdve minden idejét, tudását e két ügyfelének, a békeharc e hatalmas mártírjainak szentelte. Az ügyvédi kapcsolatból közeli baráti, bizalmi viszony alakult ki napjaink békemozgalmának e három nagy alakja között. Emmanuel Blochnak felbecsülhetetlen szerepe volt abban, hogy a világ közvéleménye megismerte e per gyalázatos hátterét és hogy a háborús uszítók mesterkedései a Rosenberg-per során lelepleződtek és hajótörést szenvedtek. A Rosenberg-házaspár őt nevezte ki két kiskisfiának, a 11 éves Michaelnek és a 8 éves Robbynak gyámjaul. Bloch híven teljesítette a halhatatlan szülők utolsó akaratát és igyekezett óvni és védeni a Rosenberg-házaspár két szerencsétlen árváját.

A Rosenberg-perben két ügyvéd szerepelt. Az egyik O. John Rogge, a newyorki ügyészség volt tagja, a washingtoni jogoszláv követség jogtanácsosa, akit Paul Robeson a Békevilág tanácsban mint FBI-provokátort leplezett le. Rogge a perben Dávid Greenglassnak, Julius Rosenberg sógorának ügyvédje volt, akinek bebizonyítottan hamis vallomása az egyetlen »bizonyíték« volt a Rosenberg-házaspár bűnössége mellett. Greenglass és feleségét már közvetlenül a halálos ítélet és a kivégzés veszélye fenyegette, amikor az FBI börtönében azt a tanácsot kapták: irjanak alá ügyvédi meghatalmazást Rogge számára. Rogge volt azután az, aki megfogalmazta és aláírta védenivel a Rosenberg-házaspárt terhelő hamis vallomásukat.

Rogge az a védő, aki ma az Egyesült Államokban működési szabadságot élvez — ő és társai azok, akiket a hatóságok leplezetlenül támogatnak, akiknek számára nyitva állnak a védelem burzsoa szabadságának sajátosan értelmezett lehetőségei.

Rogge ellentéte a Rosenberg-drámában az ártatlan házaspár védője, Emanuel Bloch.

Ha a Rosenberg-házaspár védőjének szerepét megfelelően akarjuk értékelni, tisztában kell lennünk vele, milyen ma a védelem »szabadsága« az Egyesült Államokban.

A Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége abban a felhívásban, amelyet a bécsi nemzetközi értekezlet befejezése után 1954 februárjában intézett a világ ügyvédi kamaráihoz, megállapítja, hogy a rendes bíróságok előtt folyó perekben »a közvélemény egy részének hisztériás állapota nagyon nehezíti a politikai vádlottak számára, hogy védőt találjanak. A legtöbb ügyvéd ugyanis tisztában van vele, hogy ha elvállalják a vádlottak védelmét, ezzel többi klienseinek elvesztését kockáztatja. Azokba az ügyvédekbe, akik e veszély ellenére is védelmet vállalnak politikai ügyekben, minden eszközzel befojtják a szót«.

Megdőböntető és a jogászság történetének legerősebben lapjaira kívánczik, hogyan álltak bírói és ügyvédi testületek is a monopolkapitalistáknak és az őket kiszolgáló kormánynak a rendelkezésére. Ismeretesebbek azok a büntetőítéletek és más megtorló eljárások, amelyekkel az amerikai Kommunista Párt vezetőinek és a párt tagjainak védelme miatt sujtották a védőket. Sacher ügyvéd szavai, akit Medina bíró börtönbüntetésre ítél, élesen világítják meg a helyzetet: »A bíróság iránti minden tisztelettel állítom, hogy az olyan országban, amelyben megfélemlítik az ügyvédeket, veszélyben vannak a szabadságjogok. Mi itt Amerikában tudjuk, hogy az amerikai ügyvédség az élen jár, ha arról van szó, hogy ki kell vívni és meg kell védelmezni népünk jogait. És a bírói döntés iránt tartozó minden tisztelettel kimondom: aki az ügyvédség sérthetlenségét, függetlenségét és bátorságát fenyegeti, az a polgári szabadságjogokat fenyegeti. Hadd mondjam meg azt is, hogy amikor megfélemlítésről beszélnek, azt nem saját személyemre vonatkoztatom. Ha a szabadságnak az az ára, hogy hat hónapig börtönben üljek — ez az ár nem áll arányban azzal az ügyvel, amelyet védelmeznek.«

A legfelső bíróság többsége helybenhagyta az ügyvédekkel szemben kiszabott börtönbüntetéseket és a velük szemben hozott fegyelmi határozatokat és ezzel tapsokat aratott a McCarthyhoz közeálló sajtóban.

Az ügyvédi kamarák pedig, amelyeket az American Bar Association (az amerikai ügyvédi kamarák szövetsége)

irányít, nemcsak nem tiltakoztak a nyilvánvaló alkotmányellenes bírói határozatok ellen, hanem sok esetben (pl. a Medina által elítélt Sacher és Issermann ügyvédek esetében is) maguk javasolták tagjaik tőlését, illetve felfüggesztését.

Az American Bar Association egőszen addig ment, hogy azt javasolta, folytassanak vizsgálatot minden amerikai ügyvél »loyalitásának« megállapítására és kötelezzék őket olyan eskü letételére, hogy nem tagjai »felforgató« szervezeteknek és nem vallanak »felforgató« nézeteket.

Az American Bar Associationnak ez a javaslata egyértelműen a McCarthy-féle politika szolgálatában áll. Ez a politika »loyalitás« kíván az USA tisztviselőitől. Roger Pinto lille-i egyetemi tanár »Az állam valódsága az Egyesült Államokban« című művében megmagyarázza, mi ez a »loyalitás«. Idézi az USA legfelső bírósága egy tagjának, Edger-tonnak a Bailey-ügyben 1950-ben beterjesztett különvéleményét, amelyben megállapítja: »A loyális kötelezettsége, amint azt a kormány értelmezi, kötelességévé teszi a tisztviselőnek, hogy politikai kérdésekben a legortodoxabb felfogást vallják. A kormány tehát meghatározott szellemi magatartást követel meg a tisztviselőktől.«

Ugyancsak kívánja czentül tagjai: tól az amerikai ügyvédi kamarák szövetsége is. Ezt mutatja az a nagyszámú fegyelmi és büntetőeljárás, amelyet hivatásuk gyakorlásából kifolyóan indítanak amerikai ügyvédek ellen.

Élesen jellemzi a helyzetet a National Lawyer's Guild (Országos Jogász Egyesület) ügye. Ez a haladó felfogású egyesület 1950-ben hozott szabb jelentést tett közzé az FBI törvényellenes eszközeiről. Az Amerikai ellenes tevékenységet vizsgáló bizottság kijelentette, hogy az egyesület támadása az FBI ellen »ahhoz a kommunista hadjáratához tartozik, amely gyengíteni akarja védekezésünket a nemzetközi kommunista összeesküvés ellen« és felkérte az igazságügyminisztert: vegye fel a National Lawyer's Guildet a felforgató egyesületek jegyzékébe. A bizottság egyidejűleg felhívta az amerikai ügyvédi kamarák szövetségét: vizsgálja meg, nem összeférhetetlen-e a National Lawyer's Guild tagsága az ügyvédkedéssel.

A National Lawyer's Guild utóbb (1952-ben) beadványt intézett a

bírósághoz a Rosenberg-perben is: A beadványban a vád elemzése, a jegyzőkönyvek bírálata, a tárgyalás során elkövetett eljárási szabálysértések ismertetése alapján kimutatta, hogy a Rosenberg-házaspárt halálraítélő esküdtbíróság nyíltan megsértette az alkotmányt kiegészítő Bill of Rights 1. és 5. cikkét. Az USA igazságügyminisztere ez után az újabb «támadás» után teljesítette a McCarthy-bizottság parancsát és a National Lawyer's Guildet a felforgató egyesületek névjegyzékébe vette fel. Az amerikai ügyvédi kamarák szövetsége megelégedését fejezte ki ez intézkedés miatt és olyan határozatot hozott, amelyben minden kommunista ügyvéd törlését indítványozta.

A Demokratikus Jogászok Nemzetközi Szövetsége tehát jogosan állapította meg fentebb hivatkozott felhívásában: «A tények nem hagynak fenn semilyen kétséget sem. Két dolgról van szó. Egyrészt arról, hogy megfélemlítsék az ügyvédeket és rábírák őket, hogy ne vállaljanak védelmet politikai ügyekben — másrészt arról, hogy tisztviselőkké tegyék őket, akik, ha nem akarják, hogy töröljék őket, sem nyilvánosan, sem magánéletükben nem tehetnek olyan nyilatkozatot, amely ellenkezik a kormány felfogásával... A védelem szabadsága tehát veszélyben van. Nem véletlen, hogy e veszély akkor jelentkezik, amikor legnagyobb szükség volna a védelem szabadságára, mert veszély fenyegeti az összes szabadságjogokat.»

A védelem szabadságával szemben alkalmazott megszorítások következményei már szemelláthatóak. Az Egyesült Államokban a háború befejezésekor hivatalos statisztika szerint nem volt politikai fogoly; ma már százszámra töltik meg a börtönöket a politikai bűncselekmények címén elítélt ártatlan emberek és többszáz politikai vádlott ellen folyik bírói eljárás. Jellemzi e helyzetet — az amerikai viszonyok egy éles szemű megfigyelője szerint — milyen nagy a bíróság által elkövetett emberölések száma; e «legális» emberölések töltik be a terjeszkedő amerikai fasiszmusban azt a szerepet, amelyet a történelem régebbi korszakaiban a kinczókamarák és vesztőhelyek tölthettek be.

Ez annak a helyzetnek a képe, amelyben Emmanuel Bloch védői hivatását teljesítette.

Emmanuel Bloch nem hátrált meg

az előtt a szellem előtt, amelyben ügyvédi pályája és egyszerű megélhetése elé is minél sötétebb lehetőségek rajzolódtak, jogászai működésében és egész emberi magatartásában egyre határozottabban csatlakozott ahhoz a «másik Amerikához», amely nem nyugszik bele, hogy az Egyesült Államok a hazugság és a félelem világává változzék, hanem minden eszközzel harcol a fasiszmus terjeszkedése ellen.

Három adat Emmanuel Blochnak a háborút követő években kifejtett működéséből világosan mutatja ennek az egységes magatartásnak három különböző omlalát.

1946-ban Mississippi államban egy Bilbo nevű hírhedt fasisztát jelöltek szenátornak. Bloch a demokratikus választók felkérésére Mississippibe utazott és elhatározta, hogy jogi szempontból megtámadhatatlan formába fogja foglalni a demokratikus választók tiltakozását a fasiszta Bilbo jelölésével szemben. Íjszakánként házról házra, városról városra járt, hogy összegyűjtse és ellenőrizze a Bilbo ellen szóló adatokat. Nappal nem mutatkozott a nyilvánosság előtt, hogy elkerülje a Ku-Klux-Klan figyelmét. Néhány hét alatt elkészült a munka. A terhelő adatok tömegével és a jogászai pontossággal felépített, cáfolhatatlan érvekkel szemben a fájvédők jelöltnek vissza kellett vonulnia.

A 40-es években növekedett a Kongresszus Amerikaellenes tevékenységét vizsgáló bizottságának terrorja; a bizottság egyre szélesebb körökre igyekezett kiterjeszteni a kommunista-ellenes hisztériát. Emmanuel Bloch sokszor szerepelt a szenátusi vizsgáló-bizottság előtt mint védő olyan amerikai polgárok képviselőjében, akiket névtelen feljelentések alapján idéztek a bizottság elé. Bloch az első közt fejtette ki, hogy a bizottság eljárása alkotmányellenes és hogy megbízói az USA alkotmányának V-ik kiegészítése alapján jogosan tagadják meg a vallomástételt a bizottság előtt, ha a válaszadás hátrányos lehet rájuk. (Tudjuk, hogy újabban McCarthy szenátor dühe elsősorban azok ellen irányul, akik az amerikai alkotmánynak erre a rendelkezésére mernek hivatkozni.) «Ötödik kiegészítéses kommunistáknak» (fifth amendment communists) nevezi őket.

Ismeretes Emmanuel Bloch szerepe abban a perben is, amely az amerikai esküdtsízek lincsbírás-

kolásának történetében mint a hat trentoni néger ügyek szereplője. 1948-ban egy New Yorkhoz közel eső városkában, Trentonban egy William Horner nevű 73 éves asztalos meggyilkolásával vádoltak hat néger fiút. Nyilvánvaló volt, hogy a gyilkossági történet a lincselő bandák tipikus koholmánya. Emmanuel Bloch önként vállalkozott a néger fiúk védelmére. Fáraধানatlanul nyomozott az ügyben; a tárgyaláson kétségtelenül bebizonyította, hogy a vádlottak a cselekmény elkövetésének időpontjában távol tartózkodtak az elkövetés helyétől. Az esküdtbíróság ennek ellenére bűnösnek monodta ki és villamosszékben való kivégzésre ítélte a vádlottakat.

A tárgyalás befejezése után a newjerseyi ügyvédi kamara azt a javaslatot terjesztette a newyorki bíróság elé, hogy a perben tanúsított védői magatartása miatt fozszák meg Emmanuel Blochot az ügyvédkedés jogától. A bíróság nem látott törvényes alapot Bloch elmozdítására és elutasította az indítványt. A bátor és meg nem alkuvo ügyvéd azonban ettől az időtől fogva élesen szembenállt az amerikai ügyvédség reakciós hivatalos szerveivel.

Ez a három eset a negyvenes évek második feléből világosan mutatja annak a bátor egyéniségnek a körvonalait, akit a negyvenes évek végén már a «másik Amerika» egyik legnagyobb tiszteletet érdemlő jogásképviseelőjének tekinthetünk.

Bloch fejlődésének betetőzését azonban a Rosenberg-per jelenti. E megbízástól kezdve az ügyvéd története összefonódik és eggyé válik a Rosenberg-házaspár történetével. Julius és Ethel (így becézi őket az egész békeszerető világ) az egyszerű emberek hősiességének elmúlhatatlan példáiává váltak. Az ügyvédet minljárt az első beszélgetések után lenyűgözte a csendes, nyugodt, kedves házaspár emberi nagysága. «Három évvel ezelőtt, minljárt az ügy kezdete táján találkoztam Emmanuel Bloch-hal — írja Howard Fast, a nagy amerikai író. — Emlékszem, milyen tisztelettel, valószággal alázatosan beszélt arról, hogy Julius Rosenberg és felesége, akiket akkor még csak rövid ideje ismert, milyen nagyszerű emberek. Azt mon lotta: még sohasem látta, hogy ilyen kátrán, kiegyensúlyozottan, ilyen rendkívüli nyugalommal viselkedjék valaki az övékhez hasonló helyzetben.» A kiváló jogász látta, hogy élete nagy

ügyéhez érkezett el: a Rosenberg-perben a háború szörnyű erői ütköznek meg az egyszerű amerikai emberek békeakaratóival. Ez a felismerés meghatározta Emmanuel Blochnak amúgyis csodálatos munkanerjét és jogászai képességét. Nyomozása lerántotta a leplet az FBI bűnös mesterkedéseiről. Az esküdtszéki tárgyaláson nyugodt, bátor, éles volt; a tanúkhöz intézett kérdéseinek súlya alatt valósággal összeomlott a mesterségesen felépített vád. Irving Kaufmann bíró mindent elkövetett, hogy teljesítse az FBI akaratát és akadálya a védelmet, de tehetetlen volt Bloch-hal szemben; kénytelen volt elismerni, hogy a védő «kifogástalanul viselkedett».

Bloch fellebbezése a Rosenberg-házaspár halálos ítélete ellen jogászai remekmű és megindító emberi dokumentum.

Howard Fast így jellemzi Bloch jogászai tevékenységét: »Bloch napról napra látta, hogyan önt el mindent a hazugságok áradata. Napról napra látta, hogy közeledik a tragikus végéhez az egész borzalmas összeesküvés. Talán nem is lehet egészen megérteni és felmérni, mi mindent jelentett végül Emmanuel Bloch számára a Rosenberg-házaspár. A bátorságot jelentették számára, a megnemalkuvást, az embernek a jóságba és nagyságba vetett hitét.«

Amikor már minden fellebbezési lehetőség kimerült, az összes bíróságok kapui lezáródtak és az USA elnöke olvasatlanul visszautasította a Rosenberg-házaspár utolsó kérvényét is, Emmanuel Bloch egy órával a kivégzés előtt még egyszer kihallgatásra jelentkezett a Fehér Házban. Az elnök testőreivel dobatta ki az utcára...

Rosenbergék egyik utolsó levelükben »legkedvesebb barátjuknak« neveztek Emmanuel Blochot és rábizták legdrágább kincsüknek, két gyermeküknek gondozását, akiknek az ügyvéd szülei letartóztatása óta atyjává, bizalmasává, legjobb barátjává, tanácsadójává vált. Ez a néhány szó, ez a megbízás volt a nagy védő igazi jutalma.

Bloch beszédét mondott a meggyilkolt házaspár ravatalánál. »A náciizmus ölte meg őket — jajdulat fel. — Ez a két ember utolsó pillanatáig hitt abban az Amerikában, amelynek

eljövételt kívánjuk. Ha megfélekezünk róluk, ha megfélekezünk erről a lelkéről, minnyájunkat kényszeríteni fognak, hogy törlet, fejet hajtsunk a terror előtt. A Rosenberg-per azonban még csak most kezdődik.«

McCarthy Amerikája, amely azt hitte, hogy a Rosenberg-házaspár kivégzésével döntő csapást mért az amerikai békemozgalomra, felhőrdült e bátor hang hallatára. A megtorlás nem késlekedett. A kormány szolgálatában álló newyorki ügyvédi kamara azt javasolta a bíróságnak: mozdítsa el Emmanuel Blochot az ügyvédség gyakorlásától, a McCarthy-bizottság pedig közölte, hogy vizsgálatot indít Bloch ellen. Az ügyvédet éjjel-nappal nyomkövették az FBI kopói. A McCarthy-féle sajtó napról napra közölt olyan cikkeket, amelyek halállal fenyegették meg a védőt.

Az üldözés még élesebbé vált, amikor Bloch gyámi tisztéből kifolyóan gondoskodott a Rosenberg-házaspár árváinak neveléséről és szembehelyezkedett a fasiszta szervezeteknek azzal a kívánságával, hogy a gyermekeket rabolják el családjuktól és állami vagy felekezeti intézetben szülei emlékének megtagadására neveljék őket. Ettől kezdve az ügyvéd az amerikai reakció üldözésének egyik legfőbb cél-táblájává vált. Meg akarták semmisíteni, hogy eltűntessék a Rosenberg-házaspárral szemben elkövetett bűncselekmény egyik koronatanúját, a meggyilkolt házaspár legjobb barátját, végső akaratuk letéteményesét.

Emmanuel Bloch állta a harcot. Tervezett, dolgozott: készült a küzdelem következő szakaszára. Mindennap meglátogatta a két Rosenberg-gyermekeket is. Jelszavává vált, hogy »a Rosenberg-per tovább folyik«.

Éppen az ügyvédi kamara törlési határozata ellen benyújtott fellebbezésének tárgyalására készült, amikor 1954 január 30-án élettelenül találták lakásán. Kiszivárgott azonban, hogy közvetlenül halála előtt az FBI egyik ügynöke kereste fel. Ezzel magyarázható, hogy az FBI gyorsan lezáratta a lakását és gyanús sietséggel elrendelték a boncolást, amely szívszélhűdést állapított meg. Howard Fast erről azt írja, hogy Bloch esetében nem a szívszélhűdés a halál igazi oka, hanem az a

hírnévvesztő szörnyű hajtsza, amelyet az a nazi reakció folytatott ellene attól az időponttól kezdve, hogy elvállalta a Rosenberg-házaspár védelmét. Emmanuel Blochot ugyanaz az inkvizíció vizsgálta ki, amely a Rosenberg-házaspárral együtt oly sok derék és becsületes békemozgalom korai pusztulását okozta.

Emmanuel Blochnak életében többször szembre vetették, hogy még akkor is túlságosan ragaszkodik a jogszabályokhoz, amikor ellenfelei ezt már rég nem teszik. Mindent megkísérelt, hogy a tárgyalóterem belüli jogi eszközökkel nyerje meg a Rosenberg-házaspár életéért és igazságáért folyó csatát. A per során azonban, amint a maguk nyereségében került szembe a fasiszta hatalmakkal, egyre jobban felismerte a tömegmozgalom jelentőségét és egyre közelebb került a demokratikus jogászmozgalomhoz is. 1953. év végén aláírta azt a felhívást, amellyel a világ jogászait nemzetközi értekezletre hívták össze a demokratikus szabadságjogok védelmében. Meg is akart jelenni a bécsi nemzetközi jogászértekezleten, az USA hatóságai azonban az útlevel körüli huzavonákkal megakadályozták, hogy idejében induljon útnak. Az értekezlet minden résztvevőjének emlékeztetőben él, milyen szeretettel és lelkesedéssel fogadták a világ minden tájáról összegyűlt jogászok Emmanuel Blochnak az értekezlethez intézett üdvözlését.

Emmanuel Bloch halála a katona halála volt a csatatéren. Neve az amerikai ügyvédség büszkeségeinek, Joh Peter Altgelínek és Clarence Darrownak a neve mellett fog szerepelni azoknak a sorában, akik egész életüket beleadták az igazságért és a szabadságért folyó küzdelembe.

Azok a francia ügyvédek, akik halálhírére gyászruhában gyűltek össze a párizsi igazságügyi palotában és csokort helyeztek el emlékére az ügyvédség hősi halottainak emlékművén, azok a demokratikus jogászok, akik a világ minden táján szóban és írásban elismeréssel adóznak Bloch nevének, ezzel juttatták kifejezésre minden demokratikus jogásznak azt a meggyőződését, hogy Emmanuel Bloch a béke ügyének, a demokráciáért és a szabadságért folyó harc halottja. Kezéből a demokratikus jogászmozgalom veszi át az elejtett zászlót.

Kovács István

A KÖZPONTI DÖNTŐBIZOTTSÁG GYAKORLATÁBÓL

11. *Ha a mezőgazdasági termék minőségét a felek szabványra utalással ugyan, de anélkül határozzák meg, hogy az osztályozási arányokat is megjelöljék volna, a szerződést középminőségűnél jobb minőségű áru szállításával kell teljesíteni.*

A felek kajsziparack szállítására kötöttek szerződést, amelyben a minőséget csak oly módon határozták meg, hogy utaltak arra, hogy a szállítónak a szabványszerű minőségben kell teljesíteni. Nevezett túlnyomó részben II. és III. osztályú árut szállított, ami miatt a megrendelő minőségi kötbért érvényesített. A szállító azzal védekezett, hogy a leszállított áru megfelelt a szabványnak és mivel a szállítási szerződés osztályos arányt nem állapított meg, a szabvány keretében jogában állott bármely osztályba tartozó áruból teljesíteni.

A Központi Döntőbizottságnak az Elvi Határozatai és Közleményei II. kötetében 140. sorszám alatt közölt határozata kimondja, hogy ha a felek a szerződésben az árut csak fajlagosan, részletes minőségi osztályozás nélkül jelölik meg, úgy a szállító köteles az átlagosnál (középminőségűnél) jobb minőségű árut szállítani. A határozat indokolása megállapítja, hogy a vállalatok kötelesek harcolni az általuk forgalomba hozott árucikk minőségének állandó és fokozatos emeléséért. Ha tehát a fajlagosan meghatározott árunál a szerződés teljesítése különböző minőségben lehetséges, részletes minőségi osztály megjelölésének hiányában — feltéve, hogy erre a szerződésben meghatározott árból megnyugtató módon következtetni nem lehet — a szállító köteles a középminőségűnél jobb árut szolgáltatni.

Az előbb említett elvi határozatok ez a megállapítása változatlanul érvényben van jelenleg is, sőt gazdaságpolitikánknak a fogyasztók minél jobb minőségű termékkel való ellátására irányuló törekvése még fokozottabban kívánja meg ennek az álláspontnak a hatályosulását. Önmagában az a tény, hogy a felek az áru minőségét szabványra utalással határozták meg, a szállító által vitatott eltérést nem teszi lehetővé. Ha ugyanis a szabvány szerint a teljesítés különböző osztályokban lehetséges, a szóbanforgó elvi határozat-

ban kifejtett szempontok érvényesülése ugyanúgy szükséges, mintha a minőséget szabvány még meghatározott keretek között sem határozta volna meg. A kifejtettek alapján a Döntőbizottság a szállító felelősségét az átlagosnál jobb minőségű áruk szállításának elmulasztása miatt megállapította és minőségi kötbér fizetésére kötelezte. (1170/1951.)

12. *A termék szerződésszerű minőségének megállapításához szükséges kísérletezés ideje a kötbérigény elévülésének kezdetét csak az esetben késlelteti, ha a kísérletezés az átvétel után megkezdődik és folyamatosan történik.*

A szállítási szerződés alapján leszállított gépet a megrendelő több mint hat hónapig használat nélkül a raktárán tartotta, majd a használatbavétel után öt hónap múlva annak rejtett hibáját észlelve, minőségi kötbér iránt indított keresetet a szállító ellen. Az utóbbi elévülési kifogásával szemben a megrendelő arra hivatkozott, hogy a döntőbizottságok állandó gyakorlata szerint olyan esetben, amikor a termék szerződésszerű minőségéről csak hosszabb időn át való kísérletezés után lehet meggyőződni, a kötbérigény hat hónapos elévülési idejét csak annak az időnek az elteltével lehet számítani, amelyre az átvevőnek a kísérletezés végett szüksége volt. Minthogy pedig csak a gép használatbavétele után lehetett a rejtett hibát felfedezni, a kötbérigény elévülése sem kezdődhet meg hamarabb a kipróbáláshoz szükséges idő eltelténél. A megrendelő helyesen hivatkozott a Döntőbizottságoknak arra a gyakorlatára, amely a 101/1952. (XI. 10.) M. T. számú rendelet 7. §-ában a kötbér elévülésére megszabott hat hónapi határidőt olyan esetekben, amikor a termék szerződésszerű minőségéről csak hosszabb időn át tartó kísérletezés után lehet meggyőződni, csak annak az időnek a leteltétől számítja, amelyre a vevőnek a kísérletezés végett szüksége volt. Ennek az álláspontnak az indító oka az, hogy egyes termékeknel — azok természeténél fogva — az átvételtől számított hat hónap nem elegendő ahhoz, hogy a kikötött minőségben történt teljesítés megállapítható legyen. Ilyen esetekben nyilvánvalóan helytelen lenne a kötbérigény elévülését meg-

állapítani még az előtt az idő előtt, amely a minőséggel kapcsolatos tapasztalatok megszerzéséhez feltétlenül szükséges. Ebből viszont az is következik, hogy az elévülési határidő kezdetének a döntőbizottsági gyakorlatban megnyilvánuló jogelv szerinti eltolódása csak az esetben engedhető meg, ha a megrendelő az átadás-átvétel után a leszállított terméket használatba is veszi, a szerződésszerű minőség megállapításához szükséges kísérletezést megkezdí és folyamatosan el is végzi. Nem kerülhet azonban sor az említett gyakorlat alkalmazására olyankor, amikor a megrendelő a jogszabályokban előírt megvizsgálási kötelezettséget nem teljesíti, az átvett terméket hosszabb időn keresztül raktárában heverteti, illetőleg használatba nem veszi. Az ily módon eltelt idő tehát a kötbérigény elévülését nem akadályozza meg, illetőleg az elévülés megkezdődését nem függeszti fel. Sem az önálló gazdaságos elszámolás követelményeivel nem volna összeegyeztethető, sem a kötbér nevelő hatását nem érné el, ha a megrendelő által használatba nem vett terméknek emiatt indokolatlanul hosszú idő múlva jelentkező hibája folytán a szállító felelőssége a szükségessége által kívánt határidőn túl is meghosszabbodnék.

Az előadottak szerint tehát a szállító elévülési kifogása alapos és ezért a Döntőbizottság a megrendelő kötbér iránti keresetét elutasította. (3873/1954.)

13. *A külkereskedelmi vállalat a tervszámának megfelelően abban az esetben is köteles a szállítási szerződést megkötöni, ha a külföldi piacutatás szükségessége miatt a szerződéskötés időpontjában az export lehetőségét még nem ismeri.*

A szállító az egyező tervszámok alapján éves szerződés megkötésére kérte a megrendelő külkereskedelmi vállalatot kötelezni. A külkereskedelmi vállalat azzal érvelt, hogy a szerződés tárgyát képező áruk csak az elmúlt év óta kerülnek exportra és emiatt nem ismeri teljes mértékben, hogy milyen mennyiségű árut fog tudni az év folyamán külföldre kivinni; ezért éves szerződést nem, hanem csak negyedéves szerződést hajlandó kötni. A Döntőbizottság elfogadta a külkereskedelmi vállalatnak

a piackutatás nehézségeivel kapcsolatos érvelését és éves szerződés helyett negyedéves szerződés megkötésére kötelezte a megrendelőt.

A szállító vállalat felülvizsgálati kérelme folytán a Központi Döntőbizottság elnöke megállapította, hogy az alapeljárásban hozott határozat jogszabályt sért. A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 4. §-ának (1) bekezdésében kifejtett alapelv szerint a vállalatok tervük hiánytalan teljesítése céljából kötelesek szállítási szerződést kötni. Ugyanezen rendelet 6. §-ának (2) bekezdése pedig kimondja, hogy a szállítási szerződés alapja a jóváhagyott terv. Ebből következik, hogy ha a felek tervét az egész évi időszakra már jóváhagyták, úgy a szállítási szerződést is az egész tervére kötelesek megkötni. A 206/1951. M. T. számú rendelet 13. §-a kimondja, hogy a szállítási szerződések fő formája a közvetlen éves szerződés.

Az éves szerződés megkötésének kötelezettsége alól csak vagy a gazdálkodás alá vont termékekre vonatkozó különleges jogszabályok tesznek kivételt, vagy pedig az előbb említett rendelet felhatalmazása alapján az Országos Tervhivatal elnöke engedélyezheti az illetékes minisztérium javaslatára az egyes áruk tekintetében éves szerződések helyett a negyedéves szerződések megkötését.

A jelen esetben sem a gazdálkodási jogszabályok nem intézkednek a 206/1951. M. T. számú rendeletről eltérő módon, sem a megrendelő nem mutatta be az O. T. elnökének negyedéves szerződés megkötésére vonatkozó engedélyt és így nincs jogszabályi alapja a külkereskedelmi vállalat álláspontjának.

A KDB elnöke nem tartotta helyt-

állóknak az alperes azon érvelését sem, hogy a piackutatási nehézségek miatt részére az éves szerződéses kötelezettség vállalása lehetetlen. Nevezett vállalat már az elmúlt év második felében exportált hasonló cikkeket. Az ebben az időszakban lebonyolított export során jelentkezett szükségletek, valamint a kellő időben és terjedelemben végzett piackutatások lehetővé kell hogy tegyék a külkereskedelmi vállalat tervében megjelölt termék mennyiségének a külföldi piacon való elhelyezését. Az esetleges piackutatási nehézségek a külkereskedelmi vállalat megfelelő körülmények között és élenjáró vállalattól elvárható gondos eljárása mellett leküzdhetők. Emellett a gyártóvállalat tervszerű termeléséhez is szükséges annak előzetes ismerete, hogy a szállítási szerződésben meghatározott termékek gyártásához milyen anyagok szükségesek, hogy azok biztosítása végett a megfelelő intézkedéseket kellő időben megtehesse. Ez egyébként nemcsak a gyártó vállalat termelési érdeke, hanem az export kellő időben való teljesítésének követelménye is. Kétségtelen tehát, hogy a felülvizsgálati kérelemmel megtámadott határozat a jogszabályt és a népgazdaság érdekét is sérti, ezért a Központi Döntőbizottság elnöke annak megsemmisítésével a feleket az éves szerződés megkötésére kötelezte. (3509/1954.)

14. *Semmis az a megállapodás, amelyben a felek a szerződésszegés kötbérkövetkezményeit »egyezségileg« rendezik.*

A Döntőbizottság a szállítási póthatáridő meghosszabbítása iránti folyamatba tett eljárás során tud-

mást szerzett arról, hogy az építkezésre vonatkozó szerződésben megállapított határidő elmulasztása folytán az építető javára keletkezett kötbér tekintetében a felek akként rendelkeztek, hogy a kivitelező — póthatáridő megjelölése mellett — 47.950 Ft kötbér helyett 5000 Ft kötbért fog a másik félnek fizetni.

A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 22. §-a előírja, hogy a szállítási szerződésben kötbért kell kikötni a teljesítés biztosítására. A kötbérek mértékét ugyancsak előírja a jogszabály, így a konkrét esetben a magas- és mélyépítkezés tervezésére és kivitelezésére kötött szerződésekre vonatkozó külön az Országos Építészügyi Hivatal elnöke és az építésügyi miniszter által kiadott együttes utasítás. Változatlanul érvényesül az a rendelkezés is, amely szerint az előírt mértékű kötbéréknél alacsonyabb kötbérre vonatkozó megállapodás esetén is a törvényes kötbér mértékét kell alkalmazni. A hivatkozott rendelet 4. §-ának (4) bekezdése szerint pedig semmis az a megállapodás, illetőleg annak az a része, amely jogszabállyal ellentétben áll.

Nyilvánvaló, hogy a feleknek az a megállapodása, amely szerint a szerződésszegő fél a jogszabályban megállapított mértékű kötbérnek csak mintegy az 1/10 részét köteles megfizetni, ellentétben áll az ismertetett jogszabállyal és így azt semmisnek kell tekinteni.

A Központi Döntőbizottság ennek folytán a kivitelező szerződésszegését a hivatalból folyamatba tett eljárás folytán megállapította és nevezett a jogszabály szerint járó késedelmi kötbér megfizetésére kötelezte. (82.219/1953.)

BÍRÓSÁGI HATÁROZATOK

KÖZZÉTESZI A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG LEGFELSŐBB BÍRÓSÁGA

A folyóirat 1953 októberétől havonta jelenik meg.

Előfizetési díj negyedévre: 9.— Ft

Előfizetéseket felvesz a kiadóhivatal: Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, V., Szemere-u. 10. Telefon: 120-243.

Egyszámlaszám: 09,878.151-46

TARTALOM: *Keleti Ferenc*: A büntető perrendtartás novellája. — *Marton Géza*, akadémikus: Kártérítési jogur. k legújabb fejleményei. — *Herczeg István*: A kártérítési felelősség szocialista alapjai. — *Réczei László*: A Kamarai Választottbíróság új szabályzata. — *Nándori Pál*: A berlini értekezlet és a német kérdés. — *Szemenyei László*: A büntető és a polgári ítéletnek egymáshoz való viszonya. — *Szemle*: *Beck Salamon*, a jogi tudományok kandidátusa: A dolgozók felelősségkorlátozása. — *Kovács István*: Emmanuel Bloch. — A Központi Döntőbizottság gyakorlatából. — Mellékelve: Szovjetjogi Cikkgyűjtemény.

СОДЕРЖАНИЕ: *Ференч Келеми*: Новелла уголовно-процессуального кодекса. — Академик *Геца Мартон*: Новейшее развитие законодательства о возмещении убытков. — *Иштван Херцег*: Социалистические начала обязательства по возмещению убытков. — *Ласло Речеи*: Новый устав Арбитража Торговой Палаты. — *Пал Надори*: Берлинское совещание и германский вопрос. — *Ласло Семенееи*: Соотношение судебных приговоров и решений по гражданским делам. — *Обор*: кандидат юридических наук *Шаломон Бек*: Ограничение ответственности трудящихся. — *Иштван Ковач*: Эмануэл Блох. — Из практики Центральной Арбитражной Комиссии. — *Приложение*: Сборник статей по советскому праву.

SOMMAIRE: *Ferenc Keleti*: La loi modifiant le Code Pénal procedure. — *Géza Marton*, académicien: Les derniers développements de notre droit concernant les dommages-intérêts. — *István Herczeg*: Les fondements socialistes de l'obligation d'indemniser. — *László Récei*: Le nouveau règlement de la cour d'arbitrage de la Chambre de Commerce. — *Pál Nándori*: La conférence de Berlin et la question allemande. — *László Szemenyei*: Le rapport mutuel du jugement en matière pénale et de celui en matière civile. — *Revue*: *Salamon Beck*, candidat des sciences juridiques: La restriction de la responsabilité des travailleurs. — *István Kovács*: Emmanuel Bloch: — De la pratique du tribunal arbitral central. — Annexe: Recueil d'articles concernant le droit soviétique.

INHALT: *Ferenc Keleti*: Die Novelle der Strafprozessordnung. — *Géza Marton*, Akademiker: Neueste Entwicklungen in unserem Rechte betreffend die Schadenersatzfrage. — *István Herczeg*: Die sozialistischen Grundlagen der Schadenersatzpflicht. — *László Récei*: Das neue Regulativ des Schiedsgerichtes der Handelskammer. — *Pál Nándori*: Die Berliner Konferenz und die deutsche Frage. — *László Szemenyei*: Das Verhältnis des strafrechtlichen und des zivilrechtlichen Urteiles zueinander. — *Rundschau*: *Salamon Beck*, Kandidat der Rechtswissenschaften: Beschränkung der Verantwortung der Werktätigen. — *István Kovács*: Emanuel Bloch. — Aus der Praxis des Zentral-Schlichtungsausschusses. — Beilage: Miscellen aus sowjetischen juristischen Aufsätzen.

Megjelent!

JOGI ÉS ÁLLAMIGAZGATÁSI BIBLIOGRÁFIA 1952

Az Állam- és Jogtudományi Intézet Tudományos Könyvtárának 7. számaként megjelent a *Jogi és Államigazgatási Bibliográfia* — 1952. é. munka, amely az elméleti és gyakorlati dolgozóknak könnyen kezelhető formában állékinthető tájékoztatást ad az 1952. évi folyamán megjelent jogi vonatkozású anyagról. A mű részletes szerkesztéséről is tartalmaz.

Összeállította: Nagy Lajos, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkeszti: a szerkesztőbizottság. — Felelős szerkesztő: Kádár Miklós.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztőségi tel.: 312-795. Kiadóhivatali tel.: 120-243.
Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre: 18.— Ft. — Egyes szám ára: 8.— Ft.
Terjeszti: Posta Központi Hirlapiroda. Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 180-850 183-022. —
Csekk számszáma: 61.292. * Megjelent 3300 példányban.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

Az 1949. évi XX. törvény és a tanácsok

A Hazafias Népfrent országos előkészítő bizottsága alkotmányunk megszületésének ötödik évfordulóján hozta nyilvánosságra és széleskörű vitára bocsátotta az új tanácstörvény tervezetét. Az a körülmény, hogy az alkotmány ünnepe alkalmával vált ismeretessé az ország lakossága számára ez a tervezet, és e napon indult meg a vita, kifejezi és nyomatékosan aláhúzza azt a belső összefüggést, amely az új törvény és Népköztársaságunk egész életét átfogó alkotmányunk között van. A tanácsokról szóló törvénytervezet az alkotmány szellemében fejleszti tovább államhatalmunk alappilléreinek: a helyi tanácsoknak életét, szervezetét és munkáját. Ezzel lényegében a törvény az állami élet legfontosabb területén alkalmazza is az alkotmányt és az abban lefektetett alapelveket.

Mi tette szükségessé az új tanácstörvénytervezet elkészítését? A tanácsokra vonatkozó alapvető rendelkezéseket az 1949. augusztus 20-án életbeléptetett alkotmánnyal rögzítette le. Ennek alapján készült el 1950 májusában a tanácsok első hazai átfogó jogszabálya: az 1950. I. törvény. Ennek megfelelően választottuk meg 1950 október 22-én az első tanácsokat.

A tanácsok választása óta majdnem 4 esztendő telt el. Az alkotmány előírja, hogy a tanácstagok megbízatása 4 évre szól és így 4 év elteltével új választások kell tartani. Most tehát új tanácsválasztásokra készül az ország.

A Magyar Dolgozók Pártjának múlt év júniusában útnak indított új politikája és az ennek nyomán kidolgozott kormányprogram rendkívül fontos feladatokat ruházott államapparátusunk egészére, közöttük elsősorban a dolgozó néppel közvetlenül érintkező tanácsokra. Ez a körülmény sürgetően követelte, hogy megvizsgáljuk tanácsaink működésének az eddigi tanulságait.

A Magyar Dolgozók Pártjának III. kongresszusa sokoldalúan elemezte a tanácsok helyzetét, feladatait és továbbfejlesztésük módját. A pártkongresszusi határozat feltárta a tanácsok négy éves munkájának az eredményeit, de feltárta azokat a hiányosságokat is, amelyek a tanácsok jelenlegi szervezetében és irányításában mutatkoznak. Rávilágított a pártkongresszus tanácskozására arra, hogy a tanácsaink szervezetét, munkáját, irányítását szabályozó rendelkezésekben, a kialakult gyakorlatban számos olyan fogyatékosság található, amely fékezi tanácsaink egészséges fejlődését. A tanácsoknál háruló növekvő feladatok szétfeszítik az eddigi

tanácstörvény által megszabott kereteket. Késztelenné vált, hogy az állami élet törvényességének és demokratizmusának a párt által megszabott politikája a tanácsok viszonylatában is megkívánja ezeknek az új kérdéseknek a törvényes rendezését. A pártkongresszus határozata egyben utat mutatott az új törvény megalkotására.

Az állam legjellegzetesebb sajátossága annak osztálytartalma. A proletárdiktatúra osztálytartalma — így tanítják a klasszikusok — a dolgozó osztályok együttműködése, amelynek garanciája a munkásság és a dolgozó parasztság szilárd harcra egyesítése, amelyben a munkásosztály a vezető erő. A proletárdiktatúra erőjének forrása tehát olyan osztályszövetség, amely a munkásosztály vezetésével, a munkás- és parasztszövetség támogatásával átfogja az összes dolgozó osztályokat, a dolgozó parasztságot, az értelmiséget, a városi középrétegeket, a dolgozó kisembereket, mozgósítja őket a kapitalizmus ellen a szocializmus építésére. Ebből a tételből az is folyik, hogy a proletárdiktatúrát olyan szervezési formában kell létrehozni és továbbfejleszteni, amely alkalmas arra, hogy annak keretében a dolgozó osztályok összes rétegei állandóan és tevékenyen részt vegyenek az állami feladatok megoldásában. Amint Lenin mondja: »A proletariátus diktatúrájának államát csak a dolgozó emberek millióinak összehangolt együttműködése hozhatja létre, tarthatja fenn, erősítheti meg és fejlesztheti tovább.« Ennek megfelelően tanácsaink is csak úgy láthatják el feladataikat, ha megfelelően a feltételeknek: valóban a dolgozó tömegeket szervezik állami hatalommá és tevékenységük forrásá a nép ereje, a nép alkotó készsége.

Az új tanácstörvény előkészítői előtt az a feladat állott, hogy a tervezetben maradéktalanul biztosítsák a kongresszus útmutatását. A vitára bocsátott törvényt vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy helyesen érvényesíti ezeket a szempontokat.

A törvénytervezet szetemesen biztosítja, hogy a választók és a választottak közötti kapcsolat ne fejeződjék be a választással, hanem állandósuljon: folyamatos együttműködéssé erősödjék. Eddig is úgy intézkedett a törvény, hogy a megválasztott tanácstagoknak munkájukról be kell számolni a választók előtt és a választóknak joguk van a bizalmuk méltatlan tanácstagokat visszahívni. Az új tanácstörvény azonban ebben a vonatkozásban további nagy lépést tesz előre. Továbbépíti és személyes jellegűvé teszi a lakosság és

a tanácstagok közötti kapcsolatot: úgy szabályozza ugyanis a választást, hogy a lakosság területi egységeként (választókerületenként) személy szerint választja meg az egyes tanácstagokat. Ennek folytán szinte naponként meg-megújuló erővel növekszik meg az együttműködés tartalma, újabb és újabb formái születnek a kapcsolatnak.

Igy válik szinte kézzelfogható valósággá az alkotmányos tétel, hogy a város és a falu dolgozói a megválasztott és nekik felelős küldötteken keresztül gyakorolják a nép hatalmát.

A személy szerinti választás biztosítja, hogy a tanácstag megismerje a választókat, a terület összes hétköznapi problémáit. Az ily alapon megtartott beszámolókon a választók valóban ellenőrizhetik választottaik tevékenységét és a területi elv megvalósításával szervezeti alapot kap a visszahívási jog gyakorlása is.

A proletárdiktatúra mechanizmusában az ország vezető ereje: a marxista párt nem közvetlenül, hanem különböző társadalmi szervezetek — a lenini szóhasználat szerint — »emelők«, »hajtószíjak« útján valósítja meg a nép érdekeit szolgáló politikáját. E hajtószíjak között kiemelkedően fontos szerep van a tanácsoknak, amelyek a szocialista állam vonalán kötik össze a pártot az ország lakosságával. E szerep betöltésére a tanácsok csak akkor lesznek alkalmasak, ha valóban átfogják a dolgozók széles rétegeit, ha bírják a dolgozók bizalmát, és ez alapon mozgósítani is tudják őket a tanácsok munkájában való tevékeny részvételre. Az új tanácstörvény ebben a vonatkozásban is új lendületet ad a fejlődésnek. Úgy szabályozza ugyanis a tanácstagok feladatait és kötelességeit, hogy megvalósuljanak mindazok a feltételek, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a lakosság sajátjának érezze ezeket a szervezetet. Ilyen értelemben mondja a tanácstörvény tervezete, hogy a tanácstagoknak olyan magatartást kell tanúsítaniuk, amely méltóvá teszi őket a dolgozók bizalmára. Nemesak azt írja elő, hogy a tanácstagoknak állandó kapcsolatot kell tartaniuk választóikkal, hanem azt is, hogy teljesíteniük kell az általuk adott közérdekű megbízásokat, elő kell mozdítaniuk, hogy a dolgozók jogos panaszai megvizsgálást orvoslást nyerjenek. Az így dolgozó tanácstagok eredményes munkája nyomán élénkülni fog a tanácsi munka iránti érdeklődés, növekedni fog a tanácsok népszerűsége, az irántuk érzett bizalom. Ezek a körülmények alkalmassá teszik őket arra, hogy valóban »hajtószíjak« legyenek az új, magasabbrendű társadalom felépítésének nagy munkájában.

Tanácsaink eddigi munkájukban jelentős eredményeket értek el. Az elhunyt majd 4 esztendő tanulságai mégis azt mutatják, hogy még nem váltak a népi államhatalom igazi megtestesítőivé. Ennek egyik igen számottevő oka, hogy a tanácsüléseken nem hoztak a lakosság leglényegesebb problémáit érintő olyan határozatokat, amelyek megszabták volna az egész tanácsi apparátus munkáját, amelyek magukkal ragadták volna a lakosságot az állami feladatok megoldására. Az új tanácstörvény tervezete ezt a tapasztalatot felhasználva sok olyan intézkedést hoz, amely kiemeli a tanácsok üléseinek fontosságát, aláhúzza, hogy a tanácsülés a lakosság küldötteinek az a fóruma, amely megszabja a terület feladatait, a hivatali apparátus munkáját, amely tehát az egész tanácsi munka középpontjában áll.

A tanácsok megfelelő hatáskör nélkül nem lehetnek

felelősek a lakosság ügyeinek ellátásáért, növekvő szükségleteinek a maximális biztosításáért. Tanácsaink eddigi munkájában — mint a pártkongresszus határozatai kifejezik — fékező tényezőként érvényesült a túlzott állami centralizáció, tanácsaink gazdasági gazdaságkötöttsége. Tanácsaink csak úgy válhatnak munkaterületük igazi gazdáivá, ha az eddiginél lényegesen nagyobb gazdasági önállóságot kapnak, ha a népgazdasági terv és költségvetés országos keretein belül rájuk bízunk a helyi tervezés, a helyi gazdálkodás sokrétű problémáinak a megoldását. Az új tanácstörvény tervezete ezeket figyelembe véve határozza meg a tanácsok feladatait, bővíti felelősségüket és hatáskörüket.

Tanácsaink fejlődése új szakaszának az egyik legjelentősebb lépése, hogy az új tervezet következetesen érvényesíti a szocialista államszervezés tudományos követelményét s a tanácsok felső irányítását az Országgyűlésnek, illetőleg a Népköztársasági Elnöki Tanácsnak a jogkörébe utalja. Ez annak az alapelvnek a megvalósítása, hogy a nép által választott államhatalmi testületeket csak magasabb államhatalmi testületek irányíthatják. Az új megoldásnak fokozottabb jelentőséget ad az a következmény is, hogy ezáltal nagy mértékben bővülni fog az Országgyűlés és az Elnöki Tanács közvetlen tevékenysége az ország ügyeiben: az államhatalom legfelsőbb szervei a törvények, törvényerejű rendeletek meghozatalán túl az eddiginél sokkal közvetlenebbül fognak részt venni azok végrehajtásának a biztosításában és ellenőrzésében.

Az új tervezet megteremti a szervezeti alapjait annak is, hogy általában emelkedjék az államigazgatási munka színvonala, szakszerűsége.

A tanácstörvény tervezetének országos vitája, a törvényelőkészítésnek ez a lenyűgözően demokratikus módszere nyilvánvalóvá teszi, hogy Magyarországon valóban minden hatalom a dolgozó népé.

Az a körülmény, hogy készülő törvényünket a dolgozók nyilvánosan megvitatják, népi demokratikus államunk erejének az újabb megnyilvánulása. Együttal megmutatja az új tanácstörvény jelentőségét.

A tanácstörvény tervezetének nyilvános vitájában komoly eredménnyel vett részt a jogászság is. Elsősorban egyetemeink jogi tanszékei, munkaközösségei a budapesti és a szegedi egyetemeken megtárgyalták a tervezetet s számos gyakorlati észrevételt közöltek a tervezet készítőivel. A jogászoknak azonban nemesak az előkészítésnél vannak feladataik. A törvény, bármily gondos előkészítés előzi meg, önmagában nem oldhat meg minden problémát. Nem kevésbé fontos a végrehajtás módja, amelyben különösen jelentős feladatok hárulnak a tanácsoknál dolgozó jogászokra, akiknek munkája önt életet a törvény szakaszai által megszabott keretekbe.

A tanácstörvény a jogszabály erejével rendezi majd, hogy az ország lakossága mily módon vesz részt az ország ügyeinek a mindennapos vitélben. A nyilvános vita azt biztosítja, hogy az Országgyűlésnek úgy lesz módjában megtárgyalni ennek a törvénynek a végleges szövegét, hogy állásfoglalásában közvetlenül támaszkodhatik az egész lakosság bőséges tapasztalatára, véleményére. Így lesz a lakosság által megvitatott, s majd az Országgyűlés által elfogadásra kerülő tanácstörvény az alkotmány szerves kiegészítőjévé, népi demokratikus államrendünk egyik alapvető törvényévé.

A burzsoa objektivizmus megnyilvánulásai jogtudományunkban*

A marxizmus-leninizmus tanítása szerint, az osztálytársadalomban az emberek közötti viszonyok osztályjellegűek és amióta a társadalom osztályokra szakadt, azóta a társadalom fejlődésének hajtóereje az osztályharc. Marx és Engels a Kommunista Kiáltványban így írtak erről: »A társadalom osztályokra bomlásának pillanatától kezdve szabad és rabszolga, patricius és plebejus, földesúr és jobbász, céhmester és mesterlegény, röviden: elnyomó és elnyomott folytonosan ellentétben álltak egymással, szakadatlan, majd lappangó, majd nyílt harcot folytattak, olyan harcot, amely mindenkor az egész társadalom forradalmi átalakulásával, vagy a harcban álló osztályok együttes pusztulásával végződött.« (Marx—Engels: Válogatott Művek, I. 11. old.)

Marx és Engels kimutatta azt is, hogy az osztályok között dülő harc éppen a kapitalista társadalomban éri el legfelső fokát, amikor a társadalom mindinkább két nagy ellenséges osztályra szakad, kizsákmányolóra és kizsákmányoltlra s a kizsákmányolók és kizsákmányoltak közötti ellentétek áthatják az emberek közötti valamennyi viszonyt. Az ideológia minden megnyilvánulási formájában élesen megmutatkoznak ezek az ellentétek, s a társadalom »politikai, jogi, vallási, filozófiai és művészeti nézetei« világosan az antagonisztikus osztályok és politikai pártok harcának visszatükröződését és egyben ennek a harcnak egyik alkotórészét jelentik.

Éppen ezért a megoldhatatlan ellentétekkel átszótt és az osztályharc által feszített kapitalista társadalomban pártatlan, osztályokon felül álló elmélet, tudomány vagy filozófia különösképpen, elképzelhetetlen. Minden tudós vagy kutató tudatosan vagy nem tudatosan a saját meghatározott társadalmi osztályának álláspontját fejezi ki és viszi be az elméletbe, tehát az következésképpen pártossá lesz. A burzsoa tudósok szűk osztályérdekük megővése érdekében elferdítik az emberek közötti tényleges fennálló viszonyok magyarázatát, filozófiájuk tudományellenessé és reakcióssá válik.

»Pártatlan tudományra számítani a bérrabszolgaság társadalmában — mondotta Lenin — éppoly ostoba naivitás lenne, mint pártatlan gyárosokra várni abban a kérdésben, hogy nem kellene-e emelni a munkások fizetését a tőkehaszon rovására.« (Lenin Művei, XVI. 349. old.)

I. A marxizmus-leninizmus nagy tanítói sohasem tagadták a munkásosztály ideológiájának pártos jellegét. Ellenkezőleg, nyíltan kiálltak a pártosság alapelvei mellett, hangsúlyozva, hogy amíg a burzsoa eszmék és nézetek eszmei fegyverül szolgálnak az elnyomás megvalósításának érdekében, s ezzel segítik a burzsoázia osztályuralmának fentartását, addig a munkásosztály ideológiája, amelyet a munkásosztály gyakorlati forradalmi harcának szüksége hozott létre, elméleti fegyver lett a burzsoázia uralmának megdöntéséért, a tőkés rabszolgaság megsemmisítéséért, a kommunista társadalom megteremtéséért harcoló proletártömegek kezében. A marxizmus filozófiája tehát nemcsak a világ megismerésének eszköze és módszere, hanem a világ forradalmi átalakításának fegyvere is.

Lenin és Sztálin a filozófiai »pártatlansággal szembe-

állítják a dialektikus materializmus hajthatatlan, harcoss pártosságát, mint az idealizmus minden fajtája ellen folytatott engesztelhetetlen harc eszközét, és követelményként állították fel, hogy a dialektikus materializmusnak sola, semilyen körülmények között nem szabad lazítania pártosságán. A marxi filozófia pártossága megköveteli, hogy tárjuk fel a materializmus és idealizmus közötti ellentéteket, következetesen vigyük végig a közöttük folyó harcot, kimutatva a két világnézet közötti egyenes ellentétet, feltárva ennek az ellentétnek osztálygyökereit, harcoljunk minden olyan fajta kísérlet ellen, amely a materializmust és az idealizmust ki akarja egymással bekíteni.

Sztálin részletesen kifejtette, hogy ha a marxi-lenini elmélet alapján nem folytatunk könyörtelen harcot a polgári elméletek ellen, akkor lehetetlen legyőznünk osztályellenségeinket. Ennek az elvnek megfelelően a történelmi materializmus, mint a proletariátus egységes forradalmi világszemlélete, ellenségesen viseltetik minden a proletariátus nézettel, a valóság passzív szemléletével s a proletariátus osztályérdekei iránti közömbösséggel szemben.

A marxizmus-leninizmus filozófiája emellett a tudományosság legmagasabbrendű kifejezője is. Valóban tudományos, mivel az elmélet nem áll ellentétben a történelmi fejlődés objektív menetével, hanem egybeesik azzal, pártosságában csakúgy, mint az objektív igazságokhoz való viszonyában. Éppen ezért, mert a kapitalizmus ellentétes osztályérdekkel terhelt, valamennyi osztály közül csupán a proletariátus nézhet egyenesen szembe a valósággal és tárhatja fel nyíltan filozófiájának pártosságát.

Lenin a marxi elmélet erejét és nagyságát éppen abban látja, hogy »... a szigorú és legmagasabbrendű tudományosságot (mint a társadalomtudomány legfelsőbb foka) egyesíti a forradalmisággal, és pedig nem véletlenül egyesíti, nemcsak azért, mert a tanítás alapítója egyesítette a tudós és a forradalmár tulajdonságait, hanem mert magában az elméletben egyesíti bensőleg és elválaszthatatlanul.« (Lenin Művei, I. 344. old.)

A proletariátusnak, amely a társadalom leghaladottabb osztálya, éppen a tőkés társadalomban elfoglalt helyzeténél s nagy történelmi hivatásánál fogva, hogy a társadalom anyagi életfeltételeire befolyást gyakorolhasson s ennek fejlődését meggyorsíthassa, olyan társadalmi elméletre kell támaszkodnia, amelynek segítségével helyesen ismerheti meg a kapitalizmus valóságát és képessé válik annak tudományos bizonyítására, hogy a kapitalizmus a legutolsó kizsákmányolási forma, amelyet szükségszerűen a proletariátus diktatúrájának kell felváltania. Igy ideológiájában alapvető követelmény, hogy a legszigorúbb pártosság és tudományosság egymással elválaszthatatlanul egyesüljön. Ez az elmélet megköveteli, hogy szoros és elszakíthatatlan összefüggésben legyen a munkásosztály forradalmi mozgalmával, s a valóságos objektív törvényszerűségek történeti folyamatának feltárásával, azok segítségével s azokra támaszkodva vívja meg a maga harcát, bizonyítva, hogy a jövő elkerülhetetlenül és mindenütt a szocializmusé.

* Tanulmányrészlet

«A proletariátus pártjának — mondotta Sztálin — gyakorlati tevékenységét nem véletlen motívumok, hanem a társadalmi fejlődés törvényei, a belőlük levont gyakorlati következtetések kell hogy irányítsák. Tehát: a szocializmus az emberiség jobb jövőjéért való ábrándozásból tudománnyá válik. Tehát: a tudomány és a gyakorlati tevékenység kapcsolata, ezek egysége a proletariátus pártjának vezéresillaga.» (Sztálin: Dialektikus és történelmi materializmus, 18. old.)

II. A burzsoa társadalom eszméi és nézetei, amelyek a tőkés osztály uralmát vannak hivatva védeni és erősíteni, már a kapitalizmus fejlődésének kezdeti és felfelé haladó szakaszában is egyoldalon és hamisan ábrázolják a történelmi folyamatot. Hirdetik, hogy elnöcietek kidolgozásánál a «köz javát», «szabadságát», «egyenlőségét» tartják szem előtt, holott ezek mögött a hangzatos frázisok mögött csupán a burzsoázia «java», «szabadsága» és «egyenlősége» valósul meg és semmiesetre sem a kizsákmányoltaké.

A burzsoázia «tudósai» nem képesek rá, hogy feltárják a társadalmi-történelmi fejlődés objektív törvényszerűségeit, nem tudnak valóságos és objektív képet adni a társadalom fejlődésének megzatarlásáról, fejlődésének menetéről, mert ha ezt tennék, akkor éppen azokat a törvényszerűségeket kellene elsősorban feltárniok, amelyek a tőkésosztály pusztulását, a proletariátus forradalmának és győzelmének szükségességét bizonyítják.

Ennélfogva a burzsoázia eszméinek, nézeteinek a társadalom fejlődésére vonatkozóan éppen az a feladatuk, hogy a valóságos törvényszerűségeket leplezzék és elnéleteikkel a munkásosztály szellemi gúszbakötését, a tömegek öntudatának elhomályosítását és saját osztályuralmuk erősítését segítsék elő, hirdelve a tőkés társadalmi rendszer helyességét és annak öröklévalóságát.

Ámde, amint élesedik a két tábor közötti kiengesztelhetetlen ellentét és amilyen mértékben behatol a marxizmus ideológiája a tömegek tudatába, olyan mértékben nehezedik a burzsoa ideológusok helyzete is a hamis nézetek terjesztése területén, s ezért kénytelenek újabb és újabb elnéleteket kiagyalni. Tömegével jelennek meg az idealizmus alapján álló különböző filozófiai rendszerek és iskolák, hogy új céger alatt, még fokozottabban próbálják megvalósítani a tőkés rendszer gazdasági alapjainak védelmét és erősítését.

A burzsoa objektivizmus, mint az idealista filozófia egyik legfontosabb «szemléleti módszere», a korai burzsoa forradalmak szülötte volt. Abban az időben született, amikor a hűbériség elleni harc ideiglenesen egyesítette a különböző osztályokat, s a burzsoázia a maga osztályérdekeit az egész nép érdekeinek tüntethette fel. Születésétől kezdődően végigkíséri a burzsoáziát fejlődésének, majd hanyatlásának szakaszain és az ellentétek elmélyülésével — burzsoa szempontból — szükségszerűen egyre nagyobb tért hódít és válik uralkodóvá a burzsoa ideológiai élet minden területén. Tanításait úgy igyekszik beállítani, mintha elmélete «pártatlan» lenne, mentes minden osztályérdektől, közömbös az osztályok harcával szemben, szigorúan csak a «tisztá tudományt» tartaná szem előtt, s mintha «tudományos tételei» az általános emberi haladást szolgálnák, az egész nép ideológiájának felelnének meg. Azt az illúziót igyekeznek terjeszteni, hogy vannak osztályon felüli érdekek, s a tudománynak elsősorban az a feladata, hogy az

egyetemes emberi érdekeket tartsa szem előtt, ennek érdekében fejtsé ki munkálkodását.

Lenin és Sztálin a legkíméletlenebb harcot folytatta ez ellen a «pártatlanság» és objektivizmus ellen, kimutatva, hogy a burzsoa társadalomban pártatlannak lenni annyit jelent, mint közömbösnek lenni az osztályok és pártok harcával szemben. Ez a közömbösség valójában nem egyenlő a senlegességgel, mert az osztálytársadalmak időszakában senki sem maradhat közömbös, sem a politikai, sem pedig az ideológiai élet területén; ez a közömbösség a burzsoa társadalomban nem más, mint a kizsákmányolók haligatológos támogatása.

«A pártatlanság a burzsoa társadalomban csak képzetes, leplezett, passzív kifejezése annak, hogy valaki a jölköztett pártjához, az uralmon lévő pártjához tartozik. A pártatlanság eszméje a burzsoa eszme, a pártosság eszméje a szocializmus eszméje.» (Lenin Művei, 10. k. 61. old.)

Lenin már a XX. sz. elején kimutatta azt is, hogy a burzsoa tudósok hogyan mondtak le tudatosan a tudományról s a tudományos előrelátásról. A társadalom objektív törvényszerűségeinek kutatása helyett az egymástól elszigetelt, különálló jelenségek vulgáris, empirikus «leltását» ajánlották. Leleplezve Sztrove «tudományos» meghatározásainak és hírhedt «empirizmusának» osztálytartalmát, a következőket írta: «Ez az értelme a burzsoa reménytelenségnek és a «füttyölők rá» magatartásnak... Végző lemondás arról, hogy a valóságot tudományosan elemezni lehet, lemondás a tudományról, az a törekvés, hogy füttyüljenek minden általánosításra, hogy elrejtőzzenek a történelmi fejlődés bármilyen «törvényei» elől, hogy ne lássák a fáktól az erőt, — ez az osztályértelme annak a divatos burzsoa szkepticizmusnak, annak a holt és haldokló skolasztikának, amit Sztrove úrnál láttunk.» (Lenin Művei, 20. k. 179. old.)

Sztálin pedig a pártatlanságot, mint elvtelenséget, mint a kiengesztelhetetlen osztályellentétek elkenésére, a burzsoák és proletárok egy szövetségbe való egyesítésére irányuló törekvéseket jellemezte. «Mindegyik osztálynak megvan a maga pártja, külön programmal, külön aculattal. A pártok vezeték az osztályok harcát: párt nélkül nem harc volna, hanem káosz, sötétség, az érdekek összekeveredése. De a pártonkivüliség nem szereti a világosságot és határozottságot, többre becsüli a ködösséget és programnélküliséget.

Az osztályellentétek ellenére, az osztályharc elhallgatása, az aculat hiánya, harc a programmszerűség ellen, káoszra és az érdekek összekeverésére való törekvés — ez a pártonkivüliség.

Mire törekszik a pártonkivüliség? — Az egyesíthetetlen egyesítésére, a megvalósíthatatlan megvalósítására...» (Sztálin művei, II. k. 246. oldal.)

A burzsoa «objektivizmus» és pártatlanság tehát az ideológiai élet területén csak felszínes, külső máz — nem más, mint a minden objektív tudományos megállapítást nélkülözö szubjektivizmus, amit a burzsoázia és «tudósai» arra használnak fel, hogy ennek segítségével, ily módon elferdíthessék az «elátkozott» kérdések lényegét, s amely mögött valójában a burzsoázia pártosságának az osztályjellege búvik meg.

Az osztálytársadalomban a pártatlanság elmélete és az opportunizmus egymás mellett, nem egyszer együttesen jelentkezik és egymásnak édestestvérei. Nem tekint-

hetjük véletlen jelenségnek tehát, hogy a burzsoázia tudósaik mellett a jobboldali szociáldemokraták, valamint más megalkuvó pártok vagy csoportok ideológusai már a múlt század végétől kezdődően, saját ideológiájuk területén ugyancsak az objektivizmus igényével léptek fel. Szinte kivétel nélkül elfogultsággal vádolták a marxizmus-leninizmust, bizonyítgatva, hogy a tudomány nem fér össze a pártossággal és a politikával.

Ezen a területen különösen veszélyesek és károsak a jobboldali szociáldemokratáknak az elméletei, akik a munkáspárt jelmezében jelentkezve, a politikai demokráciát állították szembe a szocializmus demokráciájával, hangoztatva, hogy a politikai demokrácia az egész nép számára biztosítja a politikai jogokat, az állam az egész nép érdekét szolgálja és mivel az állam az osztályok fölött áll, biztosítani tudja az osztálybékét, majd levonták ebből azt a következtetést, hogy a polgároknak közös érdekük az osztályállam fenntartása és erősítése. A múlt század végén a német revizionizmus hatására a magyar szociáldemokrácia azt kezdte magyarázni, hogy a forradalom tulajdonképpen nem jelent forradalmat, hanem csak békés átalakulást, s Kunfi, a magyarországi szociáldemokraták ideológusa a marxizmus forradalmi lényegének elleplezése érdekében meghamisította Marx—Engels világtörténelmi munkáját, a Kommunista Kiáltványt is. A Kiáltvány 1910-es Kunfi-féle fordításában a minden ország proletariátusának természetesen legelső sorban saját burzsoáziájával kell leszámolnia szöveg helyett ez áll: «saját burzsoáziájával kell elintéznie a dolgát». Szociáldemokratáinknak a «leszámolás» semmiképpen nem illett be a «békés átalakulásról» vallott nézeteik tárgykörébe, egyszerűen meghamisították tehát a marxizmust, s álláspontjukat mindaddig fenntartották, amíg csak a Nagy Októberi Forradalom ágyúörgése ezt a hamisításukat véglegesen széjjel nem zúta.

A szociáldemokrata ideológusok emellett, hogy meghamisították a marxizmus-leninizmus tételeit, tagadják a szocializmus tudományos megalapozásának lehetőségét is, hangoztatva, hogy az igazi tudomány megszűnik létezni, ahol a megismerésbe osztályszubjektivizmus keveredik. Bernstein pl. ezzel a kérdéssel kapcsolatosan a következőket írta: «Szerintem a tudományt csak mint olyan tárgyat lehet kezelni, amely mindenfajta párton kívül áll.» Marx «Töke»-jével kapcsolatosan megállapítja, hogy ez a mű csak akkor lett volna igazán tudományos, ha az osztályharc és az osztályellentétek fölül tudott volna emelkedni. «A tudomány — mondotta 1901-ben a Lübecki pártnapon — nem lehet tendenciózus, mint a tények ismerője, nem tartozhat semmilyen osztályhoz vagy párthoz. Aki tudós módjára akar megoldani problémákat, előzőleg le kell hogy vesse pártkötöttségét.» Hogy azután a «pártatlanság» és a «pártkötöttség levetése» mire vezet s mi van az ilyen álláspont mögött, az kitűnik abból is, hogy ugyancsak Bernstein pl. nyíltan tagadja, hogy a történelmi materializmus alapján be lehet bizonyítani a szocializmus szükségességét és elkerülhetetlenségét. Tagadja a növekvő elnyomorodásnak, az elproletarizálódásnak és a kapitalista ellentmondások kifejlődésének a tényét: «Ez már juttatottnak nyilvánította a végső célnak» még a fogalmát is és feltétlenül elvetette a proletariátus diktatúrájának eszméjét, s ezeknek az elveknek alapján azt a végső következtetést vonja le, hogy a szociáldemokrácia, a

szocialista forradalom pártjából a szociális reformok pártjává kell hogy átalakuljon, s az osztályharc helyett javasolja az osztályegyetműködést.

Annakidején a szociáldemokraták másik fő ideológusa, Kautsky, ugyancsak Bernsteinhez hasonló nézeteket vallott. Kifejtette, hogy a tudós csak akkor értheti meg mélyebben a valóságot, ha eltér a proletár-osztály álláspontjáról. A pártszerűség akadályt jelent a környezet mély megértésének útjában. Egyenesen veszélyezteti az ismeretek tárgyilagosságát. «S természetesen nincs sem külön polgári, sem proletár tudomány». Napjainkban ezen a téren az angol Labour Party ugyanilyen «pártatlan» álláspontra helyezkedve odáig megy, illetőleg azt hirdeti, hogy Angliában nincs is osztályharc és békés reformokon keresztül el lehet jutni a szocializmusig: vagyis egyszerűen elhallgatják az imperializmus tényét és elkösdítik az osztályállam lényegét.

Az opportunistá szociáldemokraták tehát a tudományt és a pártszerűséget két ellentétes pólusnak igyekeznek beállítani és így nézeteikkel igazolást próbálnak adni a polgári tudomány kutatásainak «tárgyilagossághoz»; valójában tehát objektivizmusukkal maguk is a tökéletes társadalmi rendnek a védelmét szolgálják.

A jobboldali szociáldemokraták mellett az imperializmusnak más lakói is előszeretettel lépnek fel az objektivizmus álarcaiban és kelnek haragra az objektivizmus címszava alatt a dialektikus materializmus ellen. Így pl. az újkantiánusok ugyancsak azt bizonyítgatják, hogy a marxizmus pártossága ellentmond a tudomány követelményének. Rickert a «Történefilozófia» című munkájának előszavában kijelentette, hogy «éppen azért nem egyetértünk a marxizmussal, mert abban az elméleti és politikai gyakorlati elemek megengedhetlen módon összefonódnak». Hangsúlyozza, hogy saját műve független minden pártpolitikától, de ugyanakkor kifejti reakciós történelmi felfogását, amely a burzsoázia érdekének megfelelően tagadja a történelem objektív törvényszerűségét, s a szocialista forradalom elkerülhetetlenségét. Vagy pl. napjainkban az angliai hivatalos történelmi iskola vezetője, Trevelyan panaszkodik amiatt, hogy az emberi élet nem elég a társadalom történetére vonatkozó valamennyi tény megismeréséhez és minthogy nem ismerhetjük meg ezeket a tényeket, szerinte a történelem nem tekinthető tudományoknak. Úgy véli azonban, hogy ez nem is fontos, mert az objektív törvényszerűségek megismerése őt pl. rémülettel és bizonytalansággal tölti el. Ugyanez a rémület hatja át Karl Federnek, az angol újkantiánus szociológusnak. «A materialista történelmi felfogás» című könyvét is. Bánatosan írja: Ha fel tudnánk ölelni minden létező tényt és meg tudnánk érteni minden oksági összefüggést a jelenben és a múltban — ehhez ész kellene — akkor meg tudnánk magyarázni minden múltbeli eseményt és meg tudnánk jósolni a jövőt. Értelmünk azonban túlságosan fejletlen, eszünkkel csak korlátozott számú tényt tudunk befogadni és képtelenek vagyunk még a múlt megmagyarázására is.

Az agnoszticizmus, amely egyik legelterjedtebb irányzat az idealista filozófiában, Kant nyomdokain haladva azt hirdeti, hogy az emberi megismerésnek korlátai vannak és így vizsgálódása terén egyszerűen megáll az emberi érzeteknél. Kijelenti, hogy hitelt érdemlően nem tudhatunk meg semmit sem azokról a dolgokról, amelyek túl vannak az érzeteink határán.

tehát már eleve helyesen tesszük, ha lemondunk a világ jelenségeinek megismeréséről.

A pragmatizmus, az imperializmus idealista filozófiájának amerikai változata, amely a tőkésosztály számára hasznos és előnyös nézeteket igyekszik filozófiája középpontjába helyezni, igazságként fogadja el azt, ami számára gyakorlatilag hasznos és nyíltan tagadja az észnek, az észszerű gondolkodásnak, a tudománynak az igazság megismeréséhez való jogát, hirdetve az ösztön, a vak tudattalan erők elsőbbségét. A tudománnyal a gyakorlatot szegezi szembe, s odáig megy, hogy a vallási hiedelmeket éppen annyira igaznak, tapasztalatiilag létezőnek tartja, mint az elismert tudományos elméleteket.

A perszonalizmus, vagyis a »személyiség filozófiája« ugyancsak az objektivizmus köntösében — »a tiszta tudomány nevében« — jelentkezik. Szerinte a szellem, a tudat, a szubjektív az elsődleges, míg az anyag, a lét az másodlagos, és az anyag egy szakadatlan, egy célutódító, magasabb erő akaratából létezik, amely akarat hivatott megalkotni a létezők viszonyait, és a »személyiségeket« is. Követők könyilatkozatják, hogy a világon az ember »személyiségének« kérdése az egyetlen realitás és ez a legfontosabb, de közben tudománytalan elméletüket az a törekvés hatja át, hogy az egyéniség fölül állítsák az »isten akaratot«, mint a legmagasabbrendű »személyiséget«. Végkövetkeztetésük, hogy nem az új világért, hanem a »tökéletes lélcért« kell harcolni s érintetlenül kell hagyni a tőkés társadalmi berendezkedést, mert az a legmagasabbrendű »személyiség« akaratából létezik, amely akaratot az emberiség nem képes megváltoztatni és így ez nem is lehet a feladata.

Egyebek között a szemantizmus ugyanilyen objektivista elmélet, amely a materializmus és az idealizmus közötti ellentéteket csak szavak feletti vitának, »álvitanak« minősíti; szerinte a két világnézet között csupán nyelvi különbségek vannak, azaz olyan különbségek, melyek a nyelv használatának két ellentétes módja következtében állanak elő. A társadalmi ellentéteket egyszerűen a nyelv tökéletlenségére vezetik vissza.

Ezek az »elméletek« számtalan más idealista irányzattal együtt, kivétel nélkül a burzsoa »rendet« vannak hivatva védelmezni. Társadalmi gyökerük az a törekvés, hogy eltereljék a néptömegek figyelmét a társadalom objektiv törvényeinek megismeréséről; éppen ezért valamennyi irányzat a burzsoa objektivizmus köntösében jelentkezik, hogy ily módon reakciós nézeteknek legalább is »tudományos« színezetét fenn tudják tartani a tömegek előtt.

Nézeteikkel azonban a burzsoa ideológusok akaratlanul is maguk igazolják tudománytalanságukat és elméleteik elfogultságát, mert amíg lépten-nyomon a »tiszta tudomány« áldozó papjának magatartását öltik magukra, mint akik állítólag szabadok minden osztály-elítéllettől és »pártállásponttól«, közben eljutnak a tudománytól a misztika, az ördögösség birodalmába való meneküléshez, miközben már maguk is kénytelenek elismerni, hogy nekik mint »a társadalomtudományok kutatóinak igen kevés a tekintélyük vagy a társadalmi hitelük« (G. Sandberg: »A szociológusok és a béke« 144.)

Az Amerikai Egyesült Államokban és a nyugati tőkés országokban manapság különösen elterjedt a kozmopolitizmus ideológiája, amely ugyancsak az objek-

tivizmus köntösében jelentkezik. A kozmopolitizmus, csakúgy, mint a többi reakciós irányzat, hamis »elméleti téziseit« úgy igyekszik beállítani és propagálni, mintha azok a »tiszta tudomány« kutatásainak eredményei lennének és az egyetemes emberi haladás céljainak felelnének meg. Holott az amerikai imperialista burzsoázia, amely saját világaluralma megállapításának kalandorpolitikáját tűzte maga elé, valójában éppen a kozmopolitizmust használja fel legfontosabb fegyverként a népek nemzeti függetlensége ellen folytatott harcában. A hazafiakat, akik fellépnek nemzetük szabadsága és függetlensége érdekében, gúnyosan nemzeti bálványimádóknak nevezi. Elveti a nemzeti hagyományokat, igyekszik elhitetni a néptömegekkel, hogy a kis népek ideje már lejárt, s a nemzeti szuverenitásnak ma már semmi jelentősége nincsen.

Az amerikai és a nyugati országok burzsoáziája a kozmopolitizmus ideológiájának segítségével igyekszik elérni, hogy Európát és a gyarmati népeket eszmeileg lefegyverezzék. A népek nemzeti függetlenségét és szuverenitását időszerűtlennek, a régi idők maradványának jelentik ki. A »világállam«, a »világkormány« jelszavait dobják be a köztudatba, de valójában ezek a jelszavak a népeknek a nemzeti szuverenitástól való megfosztását és az amerikai imperializmus világalurmi törekvéseit vannak hivatva elősegíteni.

A kozmopolitizmus ideológiájának fő teoretikusai-ként Angliában Lasky, a Labour-párt ideológusa, Russel angol filozófus, Bevin, Churchill és még sokan mások — az Egyesült Államokban pedig a reakciós ideológusok egész tömege lép fel a kozmopolitizmus ideológiájának védelmében: ezek az »amerikai« teoretikusok még nagyobb előszeretettel hirdetik a »világállam«, a »világkormány« megteremtésének fontosságát, mint európai kollégáik, de természetesen elhallgatják, hogy ezt a »világállamot« az amerikai monopólió vezetné és a »világállam« összes népeit rabigába hajtáná, a legszélesebb önkényuralom alkalmazásához vezetne.

A burzsoa társadalomban tehát az idealizmus tanításai százféle formában jelentkeznek, de közös jellegzetességük, hogy ezek az irányzatok, amint már fentebb is mondtuk, *kivétel nélkül* igényt tartanak a »legmagasabbrendű tudomány« címére és az objektivizmus leplebe vannak burkolózva. Marx már »A filozófia nyomorá«-ban megjegyzi, hogy amíg az ember burzsoa marad, a polgári társadalmi »viszonyokban, amelyek az antagonizmusra épülnek«, feltétlenül »az összhang és az örök igazságosság birodalmát...« fogja látni.

»A német ideológia«-ban (Marx—Engels) a burzsoa társadalmat bírálva, ugyanebben a gondolatkörben ezt mondják: — »Minden új osztály ugyanis, amely egy előtte uralkodó osztály helyére lép, kénytelen, már csak azért is, hogy célját elérhesse, saját érdekét a társadalom valamennyi tagjának közös érdekeként fel-tüntetni, vagyis, eszmeileg kifejezve: kénytelen gondolatának az általánosság formáját adni, azokat úgy feltüntetni, mint amelyek egyedül észszerűek, általános érvényűek.« (I. m. 30. oldal.)

A marxizmus feladata tehát, hogy minden ellenségétől, aki a burzsoa objektivizmus bármely megnyilvánulási formájában lép fel, félelem nélkül tépjen le minden álarcot, s leplezze le a mögöttes meghúzódo imperialista osztályérdekeket, osztálypolitikát. Lep-

lezze az ilyen objektivisták elméletek tartalmai hamiságát és hazug, tudománytalan voltát.

III. A burzsoa objektivizmus régi keletű az állam és jogelmélet területén nálunk is. Ha ugyan majd egy évszázaddal később is jelentkezik mint a nyugati, gazdaságilag sokkal fejlettebb kapitalista államokban — a magyar uralkodó osztályoknak — éppen sajátos helyzetüknél fogva, különösképpen jól jött ez az irányzat, hogy ennek segítségével megszilárdítsák az ideológiájuk és jogaik osztályfölöttségéről vallott nézeteket, és nagy mértékben került felhasználásra, hogy a nép nevében, sa jogrend, a törvények tisztelte, az emberi haladás nevében« stb. még kiméletlenebbül nyomják el a népet és a feltörekvő proletariátust.

A magyar jogi élet területén ez az objektivizmus több nyugati iskola irányzatának tanításaiból táplálkozott: egyrészt az észjogi iskola és az újkantiánizmus, másrészt döntő módon a nyugati jogpozitivisták jogbölcselet közvetítette és bár csirái már előbb is megtalálhatók, elsősorban teljes terjedelemben Pulszky Ágost tanításaiban jelentkezik.

Pulszky már tanításának kezdetén, az 1878-ban kiadott »Észjogi jegyzetében« arra az álláspontra helyezkedik, hogy a jogbölcselet — stételeinek megállapításánál csak a szigorú tudománynak engedhetünk befolyást« — (i. m. 11. old.). Ebből az alapelvől kiindulva azután természettudományoskodó jogbölcseleti rendszerét a »tisztá tudomány« kutatásainak nevében alkotja meg, és ha meg is állapít tényeket a multra vonatkozóan, jogbölcseleti rendszerében túlteng az agnoszticizmus és így a jövőt már eleve megismerhetetlennek tartja, lemondva a tudományos előrelátás minden reményéről.

A jogot és társadalmat — így okoskodik Pulszky — az emberiség körében folyton változni látjuk; a bölcselet a tényekkel szemben nem bűnyhat szemet, de mivel az emberi ész a dolgok lényegét nem ismerheti meg, a társadalomnak sem kereshetjük a tudomány útján a lényegét, hanem csak a jelenségeit. »Mihelyt azonban a jogbölcselet ezen a határon túlmerészkedik és a jövőre is változatlan, zárt, feltétlen és korlátlan igazságot megállapító rendszer alkotásának igényével lép fel a jogtudomány, amelyben a jog és állam eszméi és eszmenyei egyszerre és mindenkorra lennének mint feltétlen érvényűek megállapítva: letér a lehető tapasztalat ösvényéről, kivetkőzik a tudomány jellegéből.« (Pulszky Ágost: A jog és állambölcselet alaptanai. 43. old.)

A jog- és állambölcseletnek feladata szerinte ennél fogva a jog, a társadalom változó tümenényeinek, a változó tümenények okainak kutatására irányulhat. E tümenényeket, változásaik egymásutánját megérthetjük, ekként a jogról, a társadalomról világosabb képzetet nyerhetünk azáltal, ha azt keressük, ami változó, mint azáltal, ha azt keressük benne, ami állandó és változatlan, mert ez meghaladja értelmünket.

Ily módon azonban meddig juthatunk el az embervilágban? — teszi fel a kérdést. Tenyekig, tények egymásutánjáig, ha ugyan tapasztalatuk helyes volt — ánde éppen ezek magyarázatát várjuk a bölcseletől. Ily magyarázatra Pulszky szerint hiába számítunk: szétszedhetünk bonyolult tényösszességeket egyszerű tényekre — ezekből magyarázhatjuk amazokat, de azt, hogy mi egy ilyen tény, van-e azon túl ok, el — azt nem tud-

hatjuk. Pulszky tehát nemcsak a külső világ, hanem az emberi élet útjának megismeréséről is oly módon mond le, hogy szerinte még a jövőben is csak sötétben való botorkálás lesz az emberiség útja.

Az állam keletkezésének magyarázatát már eleve megoldhatatlannak minősíti — »mert lehetetlen, hogy a történelem annak a keletkezését mutassa ki, amivel maga is együtt keletkezett«. Az állam szerepét úgy határozza meg, mint amelynek legfőbb célja — »mint a versengéseket kiegyenlítője, a belső békét és állandó nyugalmat biztosítóje, mint amely az uralmi köröknek végleges határt szab«. (I. m. 100. old.) A jog pedig, mint az állam akurata, szerinte arra szolgál, hogy az egyéni érdekeket a társadalmi érdekekkel összehangolja és így a társadalmi rendet fenntartsa. Az állam szerepét tehát egyenesen hasznosnak nyilvánítja a társadalom szempontjából, melynek legfőbb feladata, hogy a társadalom ellentétet kiegyenlítse.

Pulszky végső következtetése, hogy tapasztalatok alapján a társadalmi fejlődésről objektív törvényszerűségeket nem lehet megállapítani, a tapasztalatok csak részeredmények feltűrésére alkalmasak, s — »az emberi tudat véges volta következtében, teljes, egész tudomány, mely a világegyetem végtelen jelenségeit felelőlné és így valóban egységes volna, nem létezhet: miután a tümenényeknek nem összességét, hanem csak kisebb-nagyobb részét ismerhetjük, ennél fogva tudományunk is csak töredezett és hiányos lehet.« (Pulszky Ágost: i. m. 9. old.)

Ezen tétele alapján azután természetesen a fejlődést mozgató erőket nem is vizsgálja, azokat már eleve megismerhetetlennek tartja. Pikler Gyula, utódja és tanítványa azt írja róla, hogy: »Pulszky úgy kezdte vizsgálni az államot, mit a természet egy jelenségét, amelyeknek törvényeit egyszerű tudományos érdeklődéssel kell keresni, tette ezt pedig azért, nem mintha a tényekkel gyakorlati politikai törekvéseket akart volna igazolni, hanem csupán azért, mert azok tények.« (Pikler Gyula: Bevezető a jogbölcseletbe. Előszó. XI. o.) A Társadalomtudományi Társaság 1902. április 13-án rendezett Pulszky-emlékestren pedig ugyancsak Pikler, Pulszky munkásságát eklektikusnak, a monisztikus természettudományi felfogáshoz hűtlennek, a tudományban kételkedőnek, inkább leírónak, mint bölcseletnek minősítette.

Pulszky objektivizmusához tehát nem szükséges semmiféle külön kommentár, s elméletet nem ok nélkül jelölték meg később is »szürke és óvatos eklekticizmusként, amely a keszserű európai tudományos áramlatok zökkenőmentes hazai meghonosítására törekedett«. (Huszadik Század. 1910. I. félév. 3. old.)

Ez az újfajta tudományosság még szélesebb alapokon és világosabb formában jelentkezik Pulszky utódjánál és tanai legfőbb vonatkozásai terén követőjénél, Pikler Gyulánál. Pikler mindjárt tanítási kezdetén, a korábbi spekulatív jogbölcselettel szemben kijelenti, hogy az »igazi jogtudományt akarja megteremténi, amely olyan tudománya a jognak, mint a természet-tudomány a természetnek, vagy az élettan az életnek. (amely) valósággal a jog természettudománya.

Tudományos elvtelensége már első művében szembetűnő és tanításainak mindvégig jellegzetes vonása maradt. »Bevezetés a jogbölcseletbe« című munkájának előszavában azt írja: »En most is, mint 1855-ben,

hiszem, hogy a világ nagyobb egyenlőség és testvériség felé halad, most is vallom, hogy rokonszenvezem az ilyen törekvésekkel és hajlandó vagyok megvalósulásukat tölem telhetően előmozdítani, de most is tudományos kötelességemnek tartom azt tanítani, hogy a törekvések jogosságát a tudomány be nem bizonyíthatja.» (I. m. XX. old.)

Éppen azért — hangsúlyozza — a jogbölcselelnek egyforma szemmel kell tekinteni minden jogfelfogásra, jogi meggyőződésre, jogi nézetre, jogérzetre, akár személyileg rokonszenves az számára, akár nem.

Szerinte a jogbölcselet megállapíthat bizonyos közös jogmeggyőződéseket az emberek között, feltárhat ellentétes jogérzeteket, megállapíthatja, hogy egyes jogmeggyőzések helyes ismereten alapulnak, mások nem — de a lényeg megfejtéséhez, a »jogerzethez«, annak megbírálásához hozzá sem nyúlhat. »Tagadom azt, hogy minden jogi vitakérdésben egy egyedüli igaz, jogos döntést tudományosan megállapítani lehetséges volna. Tagadom ezt különösen azon eltérések tekintetében, amelyek különböző emberek között a végső célok és az egymással ellentétes igények megítélése tekintetében fennforognak. Tagadom, hogy azon nagy harcokban, amelyeket különböző jogfelfogások egymással vívnak, tudományosan dönteni lehetne, hogy pl. be lehetne bizonyítani, hogy a patriotizmus és kozmopolitizmus az uralmi, vagy a béke-eszmény közül az egyik jogos, a másik jogtalan.« (I. m. XIV. old.)

Bár Pikler hiszi, hogy a világ a nagyobb egyenlőség és testvériség felé halad és tudja azt is, hogy ez a haladás az osztályok harcán keresztül vezet előbbre, mégis úgy véli, hogy ebben a harcban a tudósnak nincs joga részt venni, mert a tudós ha csak »részigazságok« megállapítója is — hiszen a dolgok végső értelmét, csakúgy mint Pulszky, megismerhetetlennek tartja — mégis el kell hogy rejtsé saját politikájának álláspontját és »jogerzetét«, mert ennek bevitele az elméletbe a tudományosság rovására menne. »Áltudományt csinálni pedig — kiált fel — hogy látszólag bebizonyítsam, hogy az én eszményeim az egyetlen jogos eszmények, erre képtelen vagyok.« (Bevezetés a jogbölcseletbe, Előszó, XVIII. old.) Természetesen siet leszögezni, hogy csak a »tudomány« és nem egyéni eszményei terjesztője akar lenni. »Én arra igyekeztem, hogy könyvem ne legyen sem liberális, sem szocialisztikus, sem patriotikus, sem kozmopolitikus, sem arisztokratikus, sem demokratikus stb., mint ahogyan véleményem szerint a jogbölcselet nem lehet sem egyik, sem másik — és hogy belőle ki ne tűnjék, hogy én egyénileg milyen törekvéssel bírok, sőt a jogérzet erejét bizonyító példáimat többnyire úgy választottam, hogy az erkölcsi és jogi hitvallásomat elrejtse.« (I. m. XVII. o.)

Piklernek erről az objektívizmusról jegyezte meg Várnai Sándor az »Athenaeum«-ban írt bírálatában, hogy: »A tudományos elvtelenség, a tudományos nihilizmus ridegebben proklamálva alig is hangzott még el. Pikler — mondotta — bizonyára az első tudós, aki azért írt tudományos művet, hogy megtagadja azokat az elveket, amelyeket szubjektíve elfogadni kénytelen.« (Athenaeum, 1892.)

Nem téveszthetnek meg bennünket azok a vilárok sem, amelyeket annakidején Pikler tanításai kiváltottak, mert bár tanításainak voltak haladó vonásai — az »objektívizmussal« terhelt idealista filozófiájával mégis

csak a burzsoázia osztálypolitikájának megvalósulását segítette elő.

A jogi nézetek területén Pikler szereplésével a magyar jogpozitivizmus fő időszaka be is fejeződött. A század első néhány évében még Somló Bódog abban az időben nagyváradi jogakadémiai tanár fiatalkori tanításában lépett fel ennek az irányzatnak a követőjeként, de az uralkodó osztály, amelynek hatalmát erősen veszélyeztette a feltörekvő proletariátus, s amely már készült az első világháborúra, ideológiájából lázas sietséggel igyekezett kiirtani minden olyan nézetet, amely a tartalom kérdésével foglalkozott, s még a pozitivizmus »tudományoskodó« vitáit is veszélyesnek nyilvánította. Stammeler Rudolf az 1902-ben megjelent »Die Lehre von dem richtigen Rechte« című munkája alapján Somló Bódog arra a következtetésre jutott, hogy a jogbölcselet feladata »felderíteni azt, hogy milyen formális eljárásnak változatlan feltételei mellett, milyen általános érvényű módszer alapján illethetjük a jogot a helyesség vagy helytelenség jelzőjével.«

Ez az újkantianizmus alapján álló elmélet, amelynek hazai képviselőjévé elsősorban Somló Bódog szegődött el, azután teljesen mellőzte az állam- és jogtudomány területén a társadalmi kérdések kutatását és a »természet-tudományoskodó« jogpozitivizmus helyett egy filozófiai spekulatív módszert honosított meg.

Somló főleg arra törekedett, hogy Kant filozófiai gondolkodásának módszerét a jog filozófiai vizsgálatánál alkalmazza. Ahogyan Kant az apriorisztikus tiszta fogalmakat elválasztotta a tapasztalati fogalmaktól, úgy akarta Somló élesen elválasztani a pozitív jog változó tartalmától a jog aprioriáját, amely bármiféle jogi jelenséget, mint olyent egyáltalán lehetővé tesz, s amelynek minden történelmileg meghatározott változó jogi tartalomban — hogy azt egyáltalán jogként lehessen felismerni — benne kell lennie. Ezzel a tételével azután Somló más irányt honosított meg a jogfilozófiában, de a burzsoa objektívizmus területén ő sem maradt el elődeitől. Az »Állami beavatkozás és individualizmus« című munkájában kifejti, hogy: »A szociális intézmények létesítésére irányuló cselekvés legnagyobbrészt tudományosan éppoly megállapíthatatlan, mint mindennapos életünk egyéb ténykedései. Itt sem vagyunk képesek az érdekeink kielégítésére vezető utat egész határozottsággal és szabotossággal felismerni, hanem éppen úgy ismeretünk empirikus, rendezetlen tömege szerint kell eljárunk, mint azt magánéletünkben tesszük. Vagyis, olyan törvényeket hozunk, hogy olyan intézmények mellett küzdünk, melyeknek távolabb fekvő követelményeit már nem vagyunk képesek belátni.« (I. m. 42. old.)

Somló, Piklerhez hasonlóan, elismeri ugyan, hogy az államon belül a különböző osztályok harcban állnak egymással, de ezt a tételt is annak igazolására használja fel, hogy a »tiszta tudomány« csak szemlélője lehet ennek a harcnak, hiszen a tudomány nem tudhatja biztosan — amint ő maga mondja — hogy helyesek-e azok a közszemek, azok a jelszavak, amelyek a küzdő emberek zászlóit díszítik. »Az állami élet, a törvényhozás s a politika nemesek közös céljainknak, közös érdekeinknek eszköze, hanem egyszersmind ellenkező érdekeink küzdőtere. Ha tehát a tudomány képes is volna a társadalmi élet bonyolult szövevényét teljesen átpillantani, ha minden tényezőjével szemben képes is volna minden intézkedés összes követelményeit kiszámítani, még ha

képesek volnának szükségleteink kielégítésére a mindennapi életben szigorú tudományossággal eljárni, a közéletben a tudományosságnak újabb gátja emelkednek, az érdekek ellentéte voltából.» (I. m. 46. old.)

Elméletének tézisei tehát oda vezetnek, hogy a társadalomtudomány nem tud, vagy helyesebben nem tudhat semmit sem biztosan.

Somlónak fiatalkori tanításaiiban — amug a pozitivizmus hatása alatt állott — voltak haladó vonásai és a liberalizmus korszellemének megfelelően megengedhette magának azt a »tudományoskodást«, hogy részletkérdések területén, »részletigazságokat« tárjon fel a társadalmi élet területéről és ezekből bizonyos következtetéseket is levonjon. Ebben az időben az evolúciót hirdetve »A társadalmi fejlődés elméletéről és néhány gyakorlati alkalmazásáról« című munkájában pl. így ír: — »Az oktatás elég jelentékeny részben oly papok kezében van, akik minden új igazság fényét csak több-ezer éves tanítások prizmáján megtörve engedik tanítványaik szemébe jutni. Csaknem az egész államszervezet hasonlóan az elavult, vagyis az immár tévedésnek bizonyult eszmék mesterséges tenyésztésére van berendezve. Az államigazgatás csaknem minden részében szinte még nagyobb tervszerűséggel — mint a tanügynél — már korunk mögött elmaradt emberek jutnak vezérszerephez. Az emberek megválogatásánál pedig nem a kellő haladóképességre és a szellem eredetiségére, frissességére voltának tekintettel, hanem éppen ellenkezőleg, az ilyen, a kormányzásra, vezetésre termelt emberek érvényesülésének ezer akadályja van, úgyhogy éppen az ellenkező irányban történik tervszerű kiválasztás, vagyis egészen tervszerűen a legkevésbé hátrak, az újításra, a haladásra a legkevésbé tehetséggel és hajlandósággal bírók kerülnek a hivatalokba, ott megint csak rendszerint a legmegbízhatóbb elemek, vagyis a mi nézetünk szerint a legkevésbé használhatók érvényesülnek, de vezetőállásba, befolyáshoz, döntő szerephez még ezek is csak akkor jutnak, amikor konzervatív hajlandóságaik már fiziológia is oly keménnyé kövültek, hogy a bujítathóság lehetőségétől sem kell nálunk tartani.« (Somló Bódog: i. m. — megjelent a Huszadik Század 1903-as évfolyamában 407. old.)

Lényegében ezek az »igazságok« sem haladtak túl a liberalizmus ideológiai kereteit és a későbbi időszakban, amikor az osztályharc állása ezt már megkövetelte, akkor tanításaiiban nemcsak az állam keletkezését és lényegét igyekszik elködsíteni, s a jogra vonatkozóan csupán azt hajlandó figyelembe venni, ami a jog formájára és nem a tartalmára vonatkozik, hanem ennél még jóval tovább megy, s éppen az osztályellentétek rendkívüli kielégződése miatt Piklert is messze túlszárnyalva, nyíltan perbeszál a materializmussal, mint a munkásosztály pártos tudományával.

Mind az »Állami beavatkozás és individualizmus« c. munkája, mind a »Jogbölcséleti előadásai«-nak 1906-ban kiadott kéziratában hosszú oldalakat szán annak bizonyítására, hogy a materializmus egyoldalú tudomány, mert ez az »ismeretek« a mindenkori gazdasági viszonyok egyszerű visszaverődésének tekinti.

Szerinte ez hiba, mert a »szellemi (ideológus) erők és nevezetesen a mindenkori ismeretek a gazdasági viszonyok mellett külön számbejövő fontos tényezői a jog keletkezésének és fejlődésének.« (Jogbölcséleti előadásai: 56. old.)

Ugyancsak a materializmus ellen hadakozva — és ezen a téren nemcsak az újkantiánizmusra, hanem az opportunistá szociáldemokratá Bernsteinre is támaszkodva, tagadja a proletariátus végső céljainak még a lehetőségét is. Azt írja: »A tudomány nem tudja megmondani, hogy mi az embernek vagy mi a világrendnek a végső célja. Honnan vegyük tehát mi a végső mértékünket, amellyel a célok helyességét megmérjük, ha nem látjuk a végső célt? — s mindjárt meg is adja a választ. — Erre az a felelet, hogy nekünk a tudomány lehetőségeinek határain belül kell maradnunk.« (Jogbölcséleti előadásai: 110. old.)

Somlónak ez a tétele már nemcsak a jogászai világ, hanem a tömegek felé is szól, nyilvánvalóan azzal a céllal, hogy mondjanak le forradalmi harcukról, hiszen a tudomány szerint a »végső cél« ismeretlen és elérhetetlen. Ne fussanak tehát hiú ábiándok után, helyesen teszik, ha belenyugszanak a megváltoztathatatlanba, bízzák rá sorsuk irányítását a burzsoa államra és »tudományára«, amely Somló elmélete szerint osztályharc helyett osztálybékét, s megfelelő reformokat igényel, amígvis az ellentétek kiegyenlítésére törekszik.

Összegezve tehát tanításának értékelését — erre telán éppen a fenti tétélei a legalkalmasabbak — a materializmus lávei előt tisztán áll, hogy bármennyire is burkolta magát az »objektívizmus« leplebe, mégis csak a burzsoa társadalmi rendnek az ideológusa és védelmezője volt, akinek tanításaiiban sem találhatunk semmi eredetiséget, még az a harciaság is hiányzott nála, ami »tanítójának«, Piklernél megvalósuló; a materializmus szemben is csupán a nyugati iskoláktól átvett, szokásos érveket ismételve, s akinek az újkantiánizmuson alapuló tanításai éppen azért, mert az uralkodó osztály ideológiáját ez a legteljesebb mértékben kielégítette, a jogászai világban még sokáig maradtak uralkoló nézetek.

A következő évtizedekben ez a Stammertől kiinduló és Somló által meghonosított újkantiánus elmélet még csak erősödött. Somló tanításaiival egyidőben jelentkezett nálunk Kelsennek, a bécsi módszertani iskola megalapítójának elmélete, amely ugyancsak újkantiánus alapon felépülő tanításait a »normatív jurisprudentia« vagy »tisztá jogtana« eméln lejtette ki. Kelsen a »tisztá jogtana« alapjondolatában azt vallja, hogy a jog vizsgálatából ki kell kapcsolni minden szociológiai vizsgálatást, továbbá minden politikai és etikai elvet. Úgy véli, hogy ha a jogbölcséleti kutatás közben a szociológia vagy a pszichológiai tények mezejére téved, azáltal már kisiklik arról a pályáról, amelyet sajátos tárgyának, a jognak a természete kutatásai számára parancsolólag előír és így megzavarja a módszernek azt a tisztaságát, mely a Kelsen által megállapított kívánt »tisztá jogelméletnek« vezérlő principiuma.

Ennélfogva Kelsen nem marad más hátra, mint a normák funkcionális összefüggésének vizsgálata és így érthető, hogy az első világháborúban, majd az azt követő évtizedekben a reakció örömmel segítette elő jogelméletünk területén nézeteinek meghonosítását és elterjedését, hiszen Kelsen az a már elterjedt burzsoa eszméket, az állam és jog osztályfűlöttiségeinek és örökléviségének eszméit fejti ki, lépten-nyomon kérkedik a »tisztá tudomány« jelzavával és emellett minden alkalinnal megragad arra, hogy rugalmazza a marxizmus-leninizmus tudományát, de akiknek még a

fasizmus alatt sincs egyetlen szava sem, hogy fellépjen az embertelen önkényuralommal szemben.

A jogpozitívizmus lezárása óta Kunt és Hevel szelöme bőven áramlott át a magyar jogfilozófiába, s bár a jogi gondolkodásra Stammler, majd Kelsen tanításain keresztül kétségtelenül az újkantiánizmus gyakorolt nagyobb hatást, a Horváth-idők két ismert jogbölcselőjének, Moór Gyulának és Horváth Barnának elméletében már egyaránt megtalálható az újkantiánizmus és az újhegeliánizmus is. Moór Gyula maga írja 1943-ban a »Magyar Jogi Szemlé«-ben megjelent »Újkantiánizmus és újhegeliánizmus a jogfilozófiában« c. munkájában, ill. annak lábjegyzetében, hogy erre a két irányzatra igyekezett a maga jogfilozófiáját felépíteni.

Mindketten arra törekedtek, hogy ennek a két irányzatnak a keverékéből egy »sajátos« magyar iskolát alakítsanak ki, amely megfelel az ország »sajátos« politikai és ideológiai helyzetének, s amely elméleti rendszeren belül az uralkodó osztály érdekeit megfelelően tükrözik. Mégis Moór Gyulának elméletében inkább az újkantiánizmus volt az uralkodó, míg Horváth Barna tanításában inkább az újhegeliánizmus túlsúlya érvényesült.

Moór Gyula és Horváth Barna elméletük több »részkérdésére« vonatkozóan éles vitát folytattak egymással és ez annál is inkább éleszűrűnek látszott, mivel az idealizmus alapján álló filozófusok igyekeznek úgy feltüntetni saját tudománytalan elméletüket, mint az egyetlen valóságos és tudományos elméletet és így azt a látszatot keltik az újkantiánizmus és újhegeliánizmus elméletét illetően is, mintha ezek az elméletek kiengesztelhetetlen ellentétként állnának szemben egymással. Két »jogbölcselőnk« között ezek az ellentétek azonban közismerten inkább személyi jellegűek voltak, amire értelmetlen lenne kitérni, már csak azért is, mert tanításaik főbb tételeiben, de különösen az »objektívizmus« területén nagyon is megegyeztek egymással.

Moór Gyulának az 1923-ban megjelent »Bevezetés a jogfilozófiába«, valamint az 1945-ben megjelent »A jogbölcsélet problémái« c. munkái, Horváth Barnának pedig az 1932-ben megjelent »Jogbölcséleti jegyzetek« c. munkája tipikus példái a különböző időszakok és különböző jogbölcséleti irányzatok szenvtelen ismertetésének és az állásfoglalás abszolút hiányának.

Mindketten abból indulnak ki, »hogy a jogelmélet kérdéseire mi az abszolút helyes felelet, arra nézve a fel fogások igen különbözőek«. Mindkettőjük hitvallása, hogy a tudomány képtelen abszolút igazságok megállapítására, s nem tudja eldönteni bizonyosan, hogy az elméleteknek ebben a tengerében vajjon melyik álláspont a helyes.

Innen van azután, hogy Horváth Barna szerint: »A jognak a helyességét a tudomány nem asztorikusan, vagyis állítólagosan, hanem hipotetikusan, azaz feltételesen tudja garantálni. A helyes jognak a megállapítására irányuló kísérletek tulajdonképpen csak arra alkalmasak, hogy kétséget ébresszenek bennünk aziránt, hogy a jog helyességének megállapítása egyáltalán tudományos feladat-e. Erre a kérdésre a valószínű felelet az, hogy a tudomány nem képes garantálni azt a tételt, amely így hangzanék: ez az egyedüli helyes jog.« (Jogbölcséleti jegyzetek, 12. old.) Vagy mint Moór Gyula megállapítja: »Sajátos dolog, hogy a jog fogalma, amely pedig minden jogtudomány alapja, ma sincs még tisztázva.« (Bevezetés a jogfilozófiába, 159. old.)

S mivel a jog helyességét vagy a jog fogalmát szertintük nem is lehet megállapítani, Horváth Barna mindjárt ki is jelenti, hogy »A jognak végső okai nem esnek a jogelmélet körébe.« Ezzel a kérdéssel tehát a jogbölcsélet ne foglalkozzék, ha már egyszer a kérdés megoldhatatlanságát kimutatja. A filozófia az örök problémák tudománya — teszi hozzá ehhez a gondolatkörhöz Moór Gyula: »Valóban, a bölcsélet századok és századok óta ugyanazokkal az alapvető végső kérdésekkel birkózik, anélkül, hogy őket legyőzni, elintézni, végérvényes megoldáshoz juttatni tudná.« (Moór Gyula: Philosophia Perennis. Előszó.)

Ebből azután szinte természetesen következik az a nézet, hogy a jogbölcselő feladata ismertetni egyszerűen a különböző irányzatokat, de meg kell mondani, hogy ezeknek az abszolút igazságát a tudomány nem garantálhatja, mert holnap megjelenhet egy újabb bölcselő, aki ugyan a filozófiai évszázados problémákat nem fogja tudni megoldani, de ezekről a problémákról, vagy megközelítésük lehetőségéről esetleg más álláspontot fog elfoglalni, s mivel a tudomány területén hiányzik az abszolút értékmérő, így nem lehet meg-nyugtatóan eldönteni, hogy kinek van igaza.

»Igazság vagy igazságtalanság mindig csak relatív« — mondja Horváth Barna a »Jogbölcséleti jegyzeteiben« és hogy ez a kép teljes legyen, nem sokkal odébb hozzászéli, hogy »a tudományos elmélet úgyszólván mindig tervszerűen foglalkozik azzal, hogy a maga álláspontját kérdésessé tegye.« (U. o. 3. old.) És valóban két jogbölcselőnk mindent el is követett annak érdekében, hogy tudományos munkásságukban ezt a tételt igazolják. Horváth Barna az ő »szinoptikus« módszerében kifejti, hogy két különböző »tárgynak«, a természetnek és a normának állandó »összenézése« alapján jön maga a jog is létre és lényegében is azt nevezi jognak, amit éppen jónak lát. Moór Gyula szerint is hiába kísérlelnék meg a jog meghatározását, hiszen szerinte — »a jog olyan több szálból összeszőtt jelenség, amely részint az okozatos pszicho-fizikai valóság körébe, részint az értékek világába tartozó alkotóelemekből van összetéve.« (Moór Gyula: Szociológia és Jogbölcsélet, Athenaeum, 1934. 153. old.)

Az ilyen és ehhez hasonló téziseket mind a »tisztá tudomány« nevében alkotják meg, amely tudomány független az »osztályérdekektől« — és ezt Moór Gyula a Szociológia és Jogbölcsélet c. munkájában részletesen ki is fejti: — »távol áll tőlünk azt kívánni, hogy a tudomány politikai vagy külpolitikai érdekek szoi gátalában álljon.« (Moór Gyula, I. m. 180. old.) De, hogy téziseinek valóban mi volt az osztályháttere, azt ugyanebben a munkájában, néhány sorral lejjebb, Moór Gyula önkénytelenül is bevallja, amikor megvádolja Horváth Barnát, hogy olyan tételeket állít fel, amelyek sértik a fennálló burzsoa állam érdekét és elvárja tőle, hogy egyetemi tanár létére, aki a magyar állam kenyerét eszi, a jövőben tartózkodjék mindazoktól az elméleti kérdésektől, amelyek az állam érdekeivel ellentétben állnak. Elméletük és módszerük jellegzetesen idealista s antidialektikus. Az aprólékos, »leírásos« eljárásuk mellett a társadalmi kérdések megoldásainak területén mindvégig a felszínen maraduak. Nem vonnak párhuzamot az adott korszak társadalmának gazdasági berendezkedése és szellemi világa között, hanem ezeket egymástól elszakítva tárgyalják és ugyancsak »tudományos kutatásai« eredményeként

hirdetik, hogy az emberiség fejlődésének útját nem az anyagi élet feltételei, hanem a kor eszméi, ideáljai határozzák meg. A jogbölcselet címszava alatt végigvezetnek bennünket Plató és Aristoteles tanításaitól kezdődően a legújabb kor szabadjogi elméletéig, s azt a látszatot igyekeznek kelteni, mintha ezek a bölcseleti elvek valami megmagyarázhatatlan módon a szellemi világ tényezőinek behatása alatt keletkeztek volna, amelyeknek keletkezéséhez a gazdasági viszonyoknak legfeljebb csak részben lehet közük.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme és a marxizmus hallatlan mérvű előretörése nyomán számukra mindinkább lehetetlennek látszott, hogy egyszerűen elhallgassák a materializmus tudományát, így hát idealizmusukhoz megfelelően igyekeztek azt meghamisítani. Tanításaiknak, Somlóhoz hasonlóan, egyaránt alaptétele, hogy a marxizmus téved, amikor a töképeződésben ismeri fel a jelenlegi társadalom bajainak okát, amikor a termelési viszonyokból akarja levezetni az állam és jog keletkezését és lényegét, s bizonygatják, hogy a szellemi világ más tényezői, mint pl. az erkölcs, a vallás, a művészet, a tudomány legalább ugyanolyan mértékben játszanak szerepet az állam és jog kialakulásánál, annak működésében, mint maga a gazdálkodás. Nekik is csak oda irányultak törekvéseik, mint elődeiknek, hogy leleplezzék az állam és jog osztálytartalmát és az idealizmus segítségével, de az »objektívizmus« mögé hújva, újabb eszmei fegyvert kovácsoljanak a proletariátus ellen.

*

A burzsoa objektívizmus szempontjából tehát Pulszkytól Moór Gyuláig vázlatosan áttekintettük jogbölcseletünk tételait. Ebből a vázlatos képből is meg lehet állapítani a felszabadulás előtti jogtudományi életünk területén jelentkező objektívizmus megjelenési formájának néhány közös vonását.

a) Jogbölcseletünk, amely az idealizmus alapján állott és az »objektívizmus« formájában tudományos önigazolást keresett a maga számára, lényegében nem volt más, mint a legféltelenebb szubjektívizmus, amelytől bárminő objektív törvényszerűség megállapítása messze esett, amely mögött a burzsoázia pártosságának osztályjellege húzódott meg, s amelynek nem volt, osztálykötöttségénél fogva nem is leletett más célkitűzése, mint hogy elközdösítse az állam és jog szerepét és nézeteivel az uralkodó osztályt szolgálja.

b) Az objektívizmus »leírásos« módszerét alkalmazva, a történelmi fejlődés, a gazdasági és társadalmi viszonyok figyelembevétel nélkül magyarázta és hasonlította össze az egyes korszakok jogi nézeteit, s összehasonlításában tartózkodott minden állásfoglalástól.

c) A különböző idealista irányzatok iskoláinak »titélőszék«-e elé oltálták az állam és jog fogalmának ugyancsak tarka meghatározásait és a »tisztá tudomány« nevében végül is valamennyit elmarasztalták azzal az indokollással, hogy a tudomány nem képes ezeket a fogalmakat definiálni, de annak ellenére, hogy tudományuk alaptétele a »semmit sem tudunk biztosan« elmélet volt, mégis mindannyian hirdették az osztályállamnak és jogának »szükségességéről« szóló »tudományos téziseket«.

Ez az ellentmondás egyébként a burzsoa tudomány feloldhatatlan ellentmondása.

d) Ilyen vagy olyan formában tudománytalanak minősítették a dialektikus materializmust, s ha már elhallgatni egyáltalán nem lehetett, akkor meghamisítva, antidialektikusan magyarázták és az egyoldalúság vádjával illették. Számталanszor elszajkózták vádjaikat, hogy ez az elmélet éppen azért nem lehet tudományos, mert nem áll pártok és osztályok felett, hanem nyíltan hirdeti, hogy elmélete a proletariátus pártos tudománya. Ugyanakkor maguk, osztályküldöttségükénél és osztályfeladataiknál fogva tudománytalan tételeket hirdettek »objektív« tudományként.

e) Jelentéktelen részletkérdések felett »szenvedélyesnek« látszó »álvitákat« rendeztek egymás között, hogy ily módon a tömegek előtt valamelyes hitelt szerezzenek »tudományuknak«, de ezeknek a vitáknak akármelyik oldalra való eldöntése teljesen közömbös volt, semmivel sem vitte előbbre még a burzsoa tudományt sem. Lényegében egyhelyben topogtak és gondosan ügyeltek arra, nehogy az ilyen álvitákkal az államuk és joguk lényegét még csak véletlenül is érintsék.

Láttuk tehát, hogy attól az időtől kezdve, amikor a burzsoa értelemben vett »modern« jogbölcseletről beszélhetünk, azóta a jogbölcselelünk vallhattak különböző nézeteket, tartozhattak az idealizmus különböző irányzataihoz vagy iskoláihoz, állhattak szemben egymással és folytathattak személyeskedésig fajuló vitákat, de a tanításaikban jelentkező »objektívizmus« hirdetésében mindannyian egységesek voltak.

Elméletük természetesen mindvégig termékeny talajra talált a felszabadulás előtti jogi világunk gondolkodásmódjában, s többé-kevésbé még a haladó jogásznakat is megfertőzte.

Nyugodtan meg lehet állapítani, hogy az az objektívizmus nemcsak jogbölcseletünk területén, hanem jogi életünk más területein is — ha nem is ilyen éles formában — de mindvégig uralkodó nézet maradt.

Pulszkytól kezdve egészen a felszabadulásig (részben még azután is) jogásznak jórésze szinte kétkedett vele, hogy az »objektívizmus« alapján áll és csak a »tisztá tudományt« kívánja szolgálni, amely osztályok és pártok felett áll, hogy ez mennyire nem így volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy ugyancsak jórésztük még akkor is szolgált a magyar kizsákmányoló uralkodó osztályt — s nem is rosszul — amikor már az országban eszeveszetten dühöngött a fasizmus, amikor már az széles tömegek előtt is ismeretessé vált, hogy idegen érdekekért egy végzetes háborúba vitték a nemzetet, s amikor jogtudományunk képviselőinek már nem lehettek kétségei afelől, hogy az állam és jog milyen érdekeket szolgál.

Azt pedig, hogy jogi gondolkodásunk területén ez az objektívizmus milyen mély volt, talán a legjobban bizonyítja a közelmúltban lezajlott akadémiai vita, ahol nem egy jogtudósunk fejtette ki nagy részletességgel, hogy a jognak vannak ún. n. »változtatható« elemei; ez az álláspont nem más, mint a felszabadulás előtti jogbölcselelünk »szellemi hagyatéka«, illetve a burzsoa objektívizmus egyik megnyilvánulási formájának mai változata.

Nagy Andor
aspírius

Büntető perrendtartásunk novellája és az igazságügyi szervezet

I. A büntető perrendtartás módosításának indoka.

Nagyszabású szocialista jogalkotásaink sorában alig két és fél évvel ezelőtt lépett hatályba az 1951 : III. törvénybe foglalt büntető perrendtartásunk. Most, alig néhány héttel ezelőtt, június 19-én pedig elfogadta az országgyűlés ennek a büntető perrendtartásnak a módosításáról szóló törvényjavaslatot és 1954 : V. szám alatt¹ törvényeink sorába iktatta. Az a kódexek életében viszonylag igen rövid idő, amely a már új jogi szemléletünket tükröző 1951 : III. törvény hatálybalépése óta eltelt, kézenfekvő módon veti fel a kérdést: mi tette szükségessé a büntető eljárási jogunk módosítását, átalakítását — még hozzá eléggé gyökeres átalakítását?

A teljes joggal felvetődő kérdéssel akkor tudunk szembesülni, ha számba vesszük, hogy bíróságaink munkája és általában a büntető igazságszolgáltatásban részt vevő hatóságaink tevékenysége, valamint ezek eszközei, mennyiben feleltek meg, illetőleg mennyiben és miben nem feleltek meg az elmúlt évek során — a büntető eljárás gyakorlatát illetően — a szocializmus építéséből rájuk háruló feladatoknak.

Amikor a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségnek 1953. június 27—28-i határozata és az ezen nyugvó kormányprogramm — részletesen foglalkozva azokkal a hibákkal, amelyek a párt és az állami szervek munkájában felmerültek — különös súllyal emelte ki azokat a hiányosságokat, amelyek az igazságszolgáltatás területén adódtak elő és váltak az igazságszolgáltatási tevékenység helytelen és káros jelenségeivé, lényegében világosan megadta a feleletet arra a kérdésre, amelyet bíróságaink és egyéb hatóságaink működésével szemben tettünk fel. Ez a felelet erősen elmarasztaló volt, ugyanakkor azonban megmutatta a kijavítás útját is.

Az alapos és teljes mértékben megérdemelt kritika nyomán született határozatok ezeknek a káros jelenségeknek a megszüntetését elsődleges kötelességünké tették és mindenekelőtt megvalósítandó célként szabták eléink a szocialista törvényesség megerősítésének és beültetésének a programját. Az új kormányprogramm ennek érdekében elsősorban az igazságügyi kormányzatot, ezen túlmenően azonban, minden ebben közvetlenül érdekelt szervet az elé a feladat elő állított, hogy a szocialista törvényesség megszilárdításának és biztosításának jobb és hathatósabb eszközeit teremtsék meg — mindenekelőtt azon a területen, ahol ezek az eszközök eddig hiányoztak, nemkevésbé azonban ott is, ahol nem bizonyultak eléggé hatékonyaknak a törvényesség megvalósítására.

A kormányprogrammból az igazságügyi jogalkotásra háruló ezen kötelezettség teljesítésének az egyik — immáron nem az első, de igen nagyjelentőségű — eredménye és újabb bizonyítéka a büntető perrendtartás módosításáról szóló 1954 : V. törvény. Természetesen az eljárást emberek mozgadják, szabályait ők alkalmazzák; a törvényesség — és egyáltalán a szocialista jogalkalmazás — kérdése elsősorban nem a jogszabályon, főleg pedig nem az eljárási jogszabályon, hanem súllyal a jogalkalmazón dől el. Mégis egészen nyilvánvaló, hogy a párt és a kormányzat által feltárt

hibák gyökereinek kutatása nyomán, a fonákságok kiküszöbölése során el kellett jutni perrendtartásunk felülvizsgálásáig és — ennek megtörténte után — egyes szabályainak, intézményeinek kijavításáig, csiszolásáig is.

A büntető perrendtartás módosítását létrehozó általános szükségszerűségek élesen kifejezésre jutottak a pártunk és kormányzatunk 1953. júniusi határozataiban, amelyeknek, mint ismeretes, kritikai tanulsága közvetlenül, a törvényesség haldéktalan megszilárdításának parancsa volt. Perrendtartásunk novellájának szabályai tehát létrejöttük szükségességét tekintve végsőfokon a törvényesség megerősítésének kötelezettségéből erednek. Ezek a határozatok azonban közvetve, részletes kritikai anyaguk elemzése folytán, alapul, indítékul szolgáltak és döntő segítséggel voltak a konkrét módosítások megalkotásánál, illetőleg az ehhez szükséges szempontok kialakításánál is. Ilyen szempont három adódik.

1. Az első olyan konkrét indító ok, amely elvezetett a büntető perrend módosításához, sőt amely bizonyos mértékig már adottságokat teremtett, az *igazságügyi szervezetre vonatkozó jogalkotásaink születése, az ügyészségi szervezetről szóló törvényerejű rendelet és a bírósági szervezeti törvény megalkotása* volt. Ezeknek a jogszabályoknak elviekben, de számos konkrét rendelkezésükben is igen komoly kihatásuk van úgy a szorosan vett igazságügyi szervek, mint a nyomozhatóóságok működésére és munkájára, amit pedig elsősorban éppen a büntető perrendtartás, az 1951 : III. törvény szabályoz. Nyilvánvaló tehát, hogy a szervezeti törvények következtében szükségessé vált az összhang megteremtése a szervezet és az eljárás szabályai között. Eme összhang megteremtésének szolgáltatásban álló átalakítások képezik a novella szabályainak egyik, első csoportját. Ide azokat a szabályokat sorolhatjuk, amelyek az ügyészség szervezetről szóló törvényerejű rendeletről, illetőleg a bírósági szervezeti törvénynek megfelelően a bíróságok és nyomozhatóóságok szervezetében, hatáskörében és működésében hoznak létre változásokat, továbbá a büntető nyomozás és a bíróságok működésének törvényessége feletti ügyészi felügyelet lehetőségét és eljárási kereteit teremtik meg, végül az említett jogszabályoknak megfelelő jogokat biztosítják az eljárásban a legfőbb ügyésznek és a Legfelsőbb Bíróság elnökének.

2. A módosítás másik indoka magában a Bp.-ben jelentkezett. Az 1951 : III. törvény ugyan már új, szocialista jellegű jogalkotásaink egyike, amelynek gyakorlati, szakmai alkalmazhatóságát éppen úgy nem lehet tagadni, mint alapelveinek helyes, szocialista jellegét, sőt rendelkezései többségének helytálló voltát; jelentősége, érényei — hatálybalépése idején csak úgy, mint napjainkban, — sokkal közismertebbek, semhogy ezzel kimerítően, vagy akár csak utalólag is foglalkozni kellene. Köztudott tény, hogy büntető perrendtartásunk új, szocialista elvi alapokon álló jogalkotásunk egyik jelentős tette és eredménye volt. Mégis a gyakorlat úgy hozta, hogy a törvénynek minden kétségtelen értékei mellett bizonyultak bizonyos hiányosságai is. Egyes eljárási megoldásai minden garanciális alaposságuk mellett vagy annak ellenére is, túlságosan lazának mutatkoztak a

¹ A továbbiakban : Bpn.

szocialista törvényesség követelményeit illetően és igazságszolgáltatási szerveink munkájában nem egy esetben közvetve vagy közvetlenül lehetőséget nyújtottak érdemben a törvényességet sértő intézkedések foganatosisására. Perrendünknek ezek a lazán méretezett megoldásai ezzel ugyancsak alapot szolgáltatottak — többek között tárgyi oldalról — az igazságszolgáltatást ért kritikára.

A novella szabályainak elrendezésére alkalmas második szempont tehát az ilyen tüzetesítő, a *törvényességet még fokozottabb garanciákkal biztosító*, precízebben körülhatárolt rendelkezéseket fogja össze. Ezek a rendelkezések részint mindenekelőtt a terheltnek nyújtanak jelentősebb biztosítékokat a személyes szabadság védelme és az alaptalan zaklatások elkerülése érdekében, valamint — az eljáró hatóságok felé irányozva — az eljárás menetének gyorsításával az ügyeknek a törvényesség sérelmével járó húzás-halasztása ellen; — részint pedig az eljárásban részt vevő egyéb felek, illetőleg más érdekelték jogait részesítik az eddiginél erőteljesebb védelemben, illetőleg azok tágabb körben való érvényesítését mozdítják elő. A szabályoknak ez a csoportja tehát az eljárásban érdekelték jogainak fokozottabb védelmét szolgálja.

3. Végül a büntető perrendtartás módosításánál a harmadik alapvető felismerést az élet, a gyakorlat követelményei, főképpen pedig a *szovjet jog alaposabb, behatóbb, elmélyültebb tanulmányozása* szolgáltatta. Büntető eljárási gyakorlatunknak a törvényesség szempontjából való vizsgálata és összevetése a leghaladóbb jogrendszernek, a szovjet jognak eljárásjogi elméletével és szabályaival, perrendünk egyes rendelkezéseit, szabálycsoportjait, jogintézményeit felváltani, módosítani vagy újjászülni mutatott szükségessé. Perrendi törvényünk születése idején kétségtelenül sokat és alapvető dolgokat tanult a szovjet jog tapasztalataiból, mindenekelőtt az alapelveket illetően, — annak megoldásait mégsem elég következetesen és mélyrehatóan használta fel. Innen ered azután, hogy fejlődésünk és előrehaladásunk üteme, valamint a törvényesség megvalósítása terén szerzett további tapasztalatok viszonylag gyorsan túljutottak az 1951:III. törvény egyes rendelkezésein és jogintézményein. A korábbi tanulságok ilyen kisméretű hasznosításának kárát most kellett érezni; bíróságaink munkájában ezek a hibák is a felszínre kerültek és ezért mindezeket a fogyatékosokat az adódott alkalommal ugyancsak sürgősen pótolni volt feladatuk. Így születtek meg a novellának azok a rendelkezései, amelyeket a harmadik és utolsó csoportban foglalhatunk össze. Ide azok a rendelkezések sorolhatók, amelyek a perrend egyes főbb részei, átfogó jellegű, nagyobb jogintézményei tekintetében gyökeres, többnyire elvi jellegű alakítást tartalmaznak vagy éppen teljesen új eljárásjogi intézmények bevezetését jelentik.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy a novella rendelkezéseinek e három szempont köré csoportosítása nem elvi disztinkciókon nyugszik és nem érinti sem azok közös, egységes elvi alapját, sem pedig a büntető eljárás egészéhez való igazodását. Tisztán gyakorlati megfontolásból — az áttekintés és az elsajátítás megkönnyítése végett — vesszük alapul azokat az egyes szabálycsoportok belső, önálló tartalma szerinti közvetlen célkitűzéseket, amelyek az egyes módosításoknak felismerhetően irányító és meghatározó szempontjai voltak.

Nem szabad ugyanis feladni, hogy egy perrend vala-

mennyi szabálya szoros, zárt logikai és célszerűségi egységet alkot egymással, amelynek céljait egyöntetűen magának az eljárásnak, illetve az egész igazságszolgáltatásnak a célkitűzési határozzák meg. Az 1951:III. törvénynek az ilyen értelmű egységét a novella rendelkezései korántsem bontják meg. Nem érinti a novella perrendtartásunknak sem az I. fejezetébe foglalt alapvető elveit — szocialista jellegű büntető eljárásunknak az alkotmányban gyökerező elveit — sem pedig az eredeti világos, áttekinthető, logikus rendszert, amelyek továbbra is helyeseknek és megfelelőeknek bizonyultak, átalakításuknak tehát sem értelme, sem szükségése nem lett volna. Az 1954:V. törvény ennek az egységnek a megőrzésére olyan következetesen törekszik, hogy még technikailag is az ú. n. *incorporalis* megoldást választotta, azaz nem önálló rendszerrel szerkesztett jogszabály, hanem szakaszai — a Bp. egyes szakaszainak sorrendjét követve és a módosított szakaszok számozását viselve — beilleszkednek a Bp. megfelelő helyére. Az egybeillesztés már a kihirdetéssel egyidejűleg hivatalosan is megtörtént, úgyhogy a novella alkalmazása még formailag sem jelenthet nehézséget.

Így tehát a Bpn. szabályai tartalmilag éppen úgy, mint formailag a *legteljesebb egységet alkotják* korábbi perrendünkkel. Olyan egység ez, amely valamenyny, bár természetesen sajátos jelleggel is rendelkező részét illetően igazodik a perrendtartás I. §-ában lefektetett, alapvető tekintéllyel ható eljárásjogi célhoz; legmélyebb alapját, létének első indokát pedig a szocialista törvényesség fokozottabb, maradéktalan, a korábbinál hatóságosabb biztosításában találja fel.

A következő ismertetés is — amely ezúttal büntető perrendtartásunk novellájának és az igazságügyi szervezeti jogszabályoknak a kapcsolatát kívánja vizsgálni, illetőleg áttekintés tárgyává tenni — mindig ezt az egységet, főként pedig ezt a közös elvi alapot tartja szem előtt, amikor a már mondott praktikus okokból az új szabályok tartalmában adott közvetlen célkitűzéseket választja ugyan a tárgyalás alapjául, feladatának azonban elsősorban annak megmutatását tekintti, hogy az igazságszolgáltatásnak ez az eszköze egyfelől hogyan felel meg a létrehívását eredményező követelményeknek, másfelől hogyan működik, hogyan kell hogy működjék a gyakorlati alkalmazástavétele során.

II. Az igazságügyi szervezettel összefüggő rendelkezések.

1. Az ügyészégi szervezet a büntető eljárásban.

Alkotmányunk deklarativo már 1949-ben megteremtette a törvényesség védelmére szolgáló leghatóságosabb eszközt, az új típusú, egységes ügyészégi szervezetet, amelynek élén a Magyar Népköztársaság legfőbb ügyésze áll; elviekben pedig a következő feladatot szabta a szervezet elé: 1. ügyeljen arra, hogy az állami szervek, valamint a polgárok a törvényeket megtartsák, és 2. gondoskodjék arról, hogy a büntetőeljárás következőlegesen üldöztesenek. A törvényességnek ezt az igen fontos biztosítékát azonban ténylegesen csak a Magyar Népköztársaság ügyészségéről szóló 1953:13. törvényerejű rendelet realizálta, amely a párt és a kormányzat kritikája után az új, egységes ügyészséget felállította és kidolgozta azokat a konkrét eszközöket,

amelyekkel alkotmányos feladatait elláthatja. Ezek az eszközök az említett jogforrás 6. §-ának (2) bekezdése szerint: 1. az általános törvényességi felügyelet; 2. a nyomozás törvényessége feletti felügyelet; 3. a bíróságok tevékenységének törvényessége feletti felügyelet; végül 4. a letartóztató-intézetekben való fogvatartás törvényessége feletti felügyelet.

Annélkül, hogy itt helyünk lenne a törvényesség megtartása felett való örökölésnek e módozatait részletesebben elemezni, már az elnevezésekből kiviláglik, hogy az első, általános jellegű felügyeleti tevékenységgel szemben a további három speciális jellegű, azaz csak bizonyos körülhatárolt területen hat; ezek közül is a közepen említett kettő sajátosan az igazságszolgáltatás területét, közelebbről az igazságszolgáltatási tevékenységet érinti. Mivel pedig ennek a tevékenységnek a kerete és meghatározója az eljárás jog, a felügyelet ezen módjainak szükségképpen csupán elvi értékük lehetett mindaddig, amíg velük az eljárás szabályait összhangba nem hoztuk. Az elvek és általános tételek azáltal lettek teljesek, azáltal lettek gyakorlattá, hogy a büntető és a polgári eljárás szabályait velük összehangolva, megvalósulásukhoz a konkrét eszközöket megteremtettük. Amíg az ügyész tisztán a nyomozás és a vádképviselő szerve volt, felügyeleti jogai — legalább is a maguk teljességében, gyakorlatilag — alig érvényesülhettek.

A büntető perrendtartás novellája a fent elmondottakból már kitűnően, e vonatkozásban éppen ezt az immár kiáltó követelményt volt hivatva megoldani.

Az ügyészi tevékenység tehát a büntető igazságszolgáltatást illetően — ma már teljes gyakorlati megvalósultságában — kettős: 1. mindenekelőtt: a *törvényesség betartása feletti felügyelet* általában, azokon az igazságszolgáltatási területeken, amelyekre a speciális törvényességi felügyelet köre kiterjed, nevezetesen a nyomozás és a bíróságok tevékenysége felett; 2. másfelől: a *vádfunkció*, azaz legtágabb értelemben, »összegejteni a bizonyítékokat aranzéve, hogy a bűnselekményt egy bizonyos személy követte el, mind a vizsgálat során, mind pedig a tárgyaláson bizonyítani a terhelt bűnösségét és megindokolni, hogy mi az alapja a terhelt büntetőjogi felelősségrevonásának.«¹ Ez a két funkció ugyanazon jelenség két oldala, egymással tehát a legteljesebb összhangban áll, mégpedig oly módon, hogy abban — korábbi jogunkkal ellentétben — a törvényesség betartása feletti felügyelet az uralkoló.

A vádfunkció — nem elvileg, csupán az eljárás szakaszainak megfelelően — ismét két, tartalmilag elkülönülő tevékenységre bontható; úgy mint: a) a felderítés-rögzítés tenuivalóra, amit az jellemez, hogy gyakorlása során maga az ügyész is *egy a nyomozóhatóságok közül*, továbbá a b) bíróság elé állítás és büntetés kiszabása iránti igény előterjesztésének és fenntartásának tevékenységére, ami viszont azáltal valósul meg, hogy az ügyész *egyben a vádképviselő szerve is*.

Szükséges volt az ügyészi tevékenységnek ezt a szerkezetét itt előljáróban vázolni, mert ennek szem előtt tartása alapvető nemcsak a Bpn. rendelkezéseinek, hanem egyáltalán új ügyészségünk mivoltának és bün-

tető eljárási jogi szerepének, helyzetének a megértésénél. Ami ezután a novella idevonatkozó rendelkezéseit illeti, azokat két részben kell vizsgálnunk; úgy mint: 1. a nyomozás területén és 2. a bírósági tárgyalás szakaszában. Ezekhez járul majd kiegészítésül: 3. még egy területe az eljárásnak, majd végül 4. a legfőbb ügyész jogainak ismertetése.

1. Mint az ügyészség minden egyéb tevékenységére, úgy a *nyomozásban való részvételére* is alapvetően jellemző a törvényességi felügyelet gyakorlása, érvényesülése, sőt elsőrendű szerepe, amely a büntető eljárásban... az egyes állampolgárok magatartásának törvényessége felett különleges formát nyera.¹ A törvényességi felügyeletnek ez a speciális formája abban nyilvánul meg, hogy a nyomozás egyéb szervei az ügyészség irányítása és felügyelete alatt állanak, működnék. E mellett a tevékenység mellett, mint említettük, vádfunkciójából következőleg az ügyészség maga is nyomozóhatóság, amint eddig is volt, azzal a különbséggel, hogy eddig csak ez volt, vagy legalább is a másik, ma elsőrendű feladata elsikkadt emellett. A Bpn. jelentősége itt az, hogy ezt az új ügyészségi szervezet mivoltával járó »kettősége« (amely éppen most lett csak egység igazán!) — az ügyészségi szervezeti jogszabály rendelkezéseivel összhangban — a gyakorlatban is megteremtette.

A Bpn. mindenekelőtt az összes nyomozóhatóságokat beiktatta a büntető eljárás rendszerébe (89. §).² A nyomozóhatóságoknak taxatív felsorolással a büntető eljárás szereplőivé tétele, az egyéb államigazgatási szerveknek pedig — külön felhatalmazás hiányában — a nyomozásból való szabálykenti kizárása önmagában is jelentős megerősítése a törvényességnek azáltal, hogy a nyomozóhatóságok így kifejezetten is az általános eljárási és garanciális rendelkezések kötelezése alá kerültek, rajtuk kívül pedig más az állampolgárok személyét ilyen mélyen érintő intézkedéseket nem fogantatosíthat. Ugyanakkor azonban ez a nyomozóhatóságok jogainak lényeges bővülésével jár, amennyiben valamennyi nyomozóhatóság — néhány alább említendő kivétellel — minőségileg lényegében azonos jogokkal lett felruházva.³

A nyomozóhatóságok sorában említi a perrend az ügyészséget is; mégis jogállása a többivel szemben igen kiemelkedő. A törvény ugyanis az ügyészt az eljárási jogok olyan mennyiségi többlettel, sőt helyenként olyan, kizárólagosan őt illető jogokkal ruhazza fel, amely biztosítja számára a vádfunkció ellátása mellett, a nyomozás törvényessége feletti felügyelet ellátását a többi nyomozóhatóság közvetlen irányítása és felügyelete útján. Itt, ez utóbbi szempont alapvetésével a szabályok következő csoportjait különböztethetjük meg:

a) *Vannak olyan eljárási cselekmények, amelyeket más nyomozóhatóságok is fogantatosíthatnak, azok hatályához azonban vagy az ügyésznek az egyenes jóváhagyása szükséges vagy legalább is, felügyeleti okokból arról az ügyészt értesíteni kell.* Értesíteni kell — korábbi jogunkkal szemben — a nyomozás elrendeléséről (86. §

¹ J. n. 78. old.

² Minden közelebbi megjelölés nélkül az összedolgozott Bp. §-ait idézzük.

³ Megjegyezzük, hogy bizonyos illetékességi és hatásköri szabályok a nyomozóhatóságok tekintetében is érvényesülnek, amelyekre a büntető perrendtartás több helyütt utal. Az illetékességet a vonatkozó államigazgatási szabályok, illetőleg az ügyész tekintetében a Bp. 40. §-a, a hatásköri kérdéseket pedig az 1953: 13. tvr. 13-14. §-ai rendezik.

(3) bek.), valamint a nyomozóhatóság által megszüntetett előzetes letartóztatásról (103. § (3) bek.). Mindkét rendelkezés értelme világos; az előbbinél csak azt emeljük ki, hogy milyen óriási jelentősége van a terhelt szempontjából annak, hogy az ügyész minden nyomozásról azonnal tudomást szerez és módjában áll annak törvényességét, alaposágát már kezdetben revízió alá vonni. Az ügyész jóváhagyása szükséges viszont a nyomozás megtagadásához (90. § (3) bek.), valamint megszüntetéséhez (134. § (1) bek.), ha az eljárás olyan cselekmény miatt indult meg, vagy azt oly cselekmény miatt tagadták meg, amelyre a törvény egyévi börtönnél súlyosabb büntetést rendel. Korábban a rendőrség ilyen határozatokat csak főmagánvádra üldözendő bűncselekmények esetén hozhatott; most a nyomozóhatóságok joga szélesebb körre terjed ki, viszont köti őket az ügyészi jóváhagyás.

b) Más, az állampolgárok alaptalan zaklatásának elkerülése és személyes szabadságuk biztosítása szempontjából alapvetően fontos eljárási cselekmények tekintetében az ügyész joga a többi nyomozóhatósággal szemben még sokkal szélesebb körű, amennyiben bizonyos határozatokat egy határon túl már csak az ügyész, sőt esetleg csak a felettes ügyész hozhat meg. Ilyen mindenkéltől magának a nyomozásnak a meghosszabbítása, amelynek tekintetében az egyhónapos alaptartam letelte után a további egy hónapig való meghosszabbítás tárgyában a megyei ügyész, két hónap után pedig csak a legfőbb ügyész határozhat (91/A. § (1) és (3) bek.). Hasonló a helyzet az előzetes letartóztatást illetően is. A nyomozóhatóság önállóan esután őrizetben tarthat, azt is mindössze huszonnégy óráig, de már ennek a tartama alatt ügyészi jóváhagyást kell kérnie további negyvennyolc órára terjedő őrizet fenntartására (99. § (1) bek.); ha pedig ez is letelt, az előzetes letartóztatást csak ügyészi jóváhagyással rendelheti el.¹ Az ilyen módon vagy egyenesen az ügyész által elrendelt előzetes letartóztatás tartamára nézve a nyomozás tekintetében fennálló szabályokhoz hasonló rendelkezések irányadók (99. §). Korábbi jogunk szerint a rendőrség huszonnégy óra után — ügyész közbenjárta nélkül — további negyvennyolc órára előzetes letartóztatást rendelhetett el, amelyek letelte után fordult csak az ügyészhez; az ügyész egy hónapra, majd — kérelemre hozott — külön határozattal további két hónapra rendelhetett el letartóztatást: amiből látható, hogy a törvényességi felügyelet sokkal kevesebb biztosítékkal érvényesülhetett, mint ma.

Elfogatóparancsot szabályként szintén az ügyész bocsát ki, jóváhagyással azonban itt is helye van a nyomozóhatóság intézkedésének. Eddig a rendőrségnek ilyen jóváhagyásra szüksége nem volt (106. §).

c) Végül bizonyos eljárási jogok egyenesen és kizárólag csak az ügyészt illetik, vagyis bizonyos eljárási cselekményeket csak az ügyész végezhet el. Ezek között legelőször kell említenünk a nyomozás során használható jogorvoslat: a panasz elbírálását és az ezzel kapcsolatos új szabályozását (136. §). Az ügyészségnek a nyomozás felett gyakorolt felügyeleti jogából következik, hogy a panasz elbírálása egyedül az ügyészségi szervezeten belül történhet. Ez olyan természetes, hogy eddig is így volt, azaz az egy kivétellel, hogy az ügyész által

elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás miatt mégis a bíróságúoz volt fellebbezésnek helye (régi Pp. 99. § (2)–(3) bek.). Ha az említett evidenciához hozzávesszük még az előzetes letartóztatás tekintetében felállított törvényességi biztosítékokat is, alig lühető, hogy e kivétel eltűnésének indokoltsága kézenfekvő ne lenne.

A nyomozás során használható panasz egyébként kétféleképp nyert szabályozást; egyfelől mint általános panaszjog minden sérelmet szenvedett részére, minden nyomozási cselekménnyel elszenvedett sérelem miatt (136. §), másfelől egyes fontosabb sérelmek esetén, mint külön is kiemelt panaszjog (pl. 90. § (5) bek., 99. § (5) bek., 134. § (3) bek.). A kettő között minőségi különbség természetesen nincs.

A másik alapvetően fontos és elvi jelentőségű kizárólagos joga az ügyésznek, hogy a vádiratot ő nyújtja be a bírósághoz (137. § (3) bek.). Ezt a kizárólagosságot a vádfunkció éppen úgy indokolja, sőt követeli, mint a törvényességi felügyelet: az ügyész ugyanis az, aki a vádirat benyújtásával felelős az egész büntető eljárás törvényességéért, mindenkéltől felel az általa irányított előzetes eljárás törvényes voltáért, az általa felelősségre vont személyek elleni vád indokoltságáért...² Ez természetesen nem akadályozza meg, hogy magát a vádiratot a nyomozást lefolytató szerv készítse el; ilyenkor azonban ennek a bíróság elé tárható érvényes vádirattá lételehez az ügyész jóváhagyása kell (137. § (1)–(2) bek.); az 1953:13. tvr. 16. §-át is így kell helyesen értelmezni.

Itt kell beszélni arról az újonnan biztosított lehetőségről, hogy az ügyész a sértettet megillető polgári jogi igényt érvényesítheti (44. § (1) bek.). Messze vezetne a szakasz olyan kommentálása, amely az ilyen jogérvényesítés gyakorlati eseteire mutatna rá, ezért meg kell elégednünk, hogy e rendelkezésnek a törvényességet érintő jelentőségére felhívjuk a figyelmet. Ilyenkor a vádiratban az ügyésznek erre természetesen utalni kell (138. § (4) bek.).

2. A bírói eljárás, a tárgyalás előkészítésének és magának az (elsőfokú és fellebbezési) tárgyalásnak a szakaszában ugyanúgy fel kell fednünk az ügyészi tevékenység belső egységét, de két oldalát, mint előbb a nyomozásban. Ezen eljárási szakaszokban a törvényesség betartása feletti felügyelet specialisan mint a bíróság tevékenységének törvényessége feletti felügyelet jelentkezik, a vádfunkció pedig abban, hogy itt az ügyész félként, mint a vádképviselő, az állami vád szerve jelenik meg. Az uralkodó mozzanat természetesen itt is az első szempont. Az ügyész helyzetét a bírósági tárgyaláson nem fejezi ki tökéletesen az a megállapítás, hogy félként lép fel... Amikor a vádlottat vádolju, köteles egyfeljleg oltalmazni az eljárás minden résztvevőjének — ideértve a vádlottat is — jogait és törvényes érdekeit.³

Nemcsak az ügyészi munka, az eljárási jog lényege és feladata is e teren a kettőt szerves egységbe hangolni;⁴ törvényünkre is pont ez a feladat hárult itt. A megoldás elvileg az, hogy az állami vádnak a képviselője ugyan egyedül és kizárólag az ügyész, mint a vád-

¹ I. m. 78. old.

² I. m. 263. old.

³ V. ö. Csakó Kálmán: A szocialista törvényesség megszilárdítása. (Jogtudományi Közlöny 1953. szeptember hó. 260. old.)

képviselőt szerve, azonban mint a törvényesség őre korántsem kizárólag, sőt még csak nem is elsősorban (csupán a válnak a képviselője. Ezen a megfontoláson alapulnak azok a rendelkezések, amelyek egyfelől nem kötelezik az ügyészt feltétlenül és minden esetben a vád személyes képviselőre, másfelől viszont megválnak minden lehetőséget arra, hogy a bíróságok működésének törvényessége feletti felügyeletet a legteljesebb mértékben gyakorolhasson.

Az idevonatkozó konkrét rendelkezéseket — szintén csak az áttekintés megkönnyítéséül — az eljárás szakaszai szerint tárgyalhatjuk meg.

a) A tárgyalás előkészítését szolgáló ülésen az ügyész jelenléte természetesen szintén nem kötelező, mégis azzal, hogy az ülés idejéről minden esetben értesíteni kell (139/A. § (1) bek.), lehetőséget biztosít erre is a törvény számára. Ha az ügyész ezzel a jogával él, ott megjelenve az ügyet személyesen ismerteti (139/B. § (2) bek.), az ülés által vizsgált kérdések körében indítványokat tehet és az előkészítő ülés határozatai ellen fellebbezést jelenthet be (149. § (2) bek.). Ez utóbbi jogából folyik az a — ki nem mondott — szabály, hogy az ülés határozatait a jelen nem lévő ügyésszel mindig közölni kell.

b) A bírósági tárgyalás szakaszában továbbra is alapvető szabály az, hogy a vádat az ügyész képviseli (38. § (1) bek.), azt el is ejtheti, illetőleg módosíthatja. Ez a vádképviselőt azonban — és itt az ügyészi tevékenység másik oldala még élesebben lép előtérbe — nem feltétlenül és kötelezően személyes — a törvényben meghatározott esetektől eltekintve. Ennek oka az, hogy az ügyészt mint nem kizárólagosan vádképviselői szervet csak akkor lehet indokoltan a vád személyes képviselőre kötelezni, ha ezt éppen a törvényesség fokozottabb biztosításának szükségessége indokolja. Ilyen okok: az elsőfokú eljárásban részint az eljárás nagyobb súlya (a Legfelsőbb Bíróság, a megyei bíróság eljárása), részint pedig — a járásbíróságnál — egyes ügyek természete vagy az ügyész saját bejelentése, illetőleg a bíróságnak a szükségesség mérlegelésén alapuló kötelezése (154/A. §); a fellebbezési eljárásban azonban kizárólag az ügyész saját bejelentése (195. § (4) bek.).

Hogy az ismertett rendelkezés csak a törvényességet tartotta szem előtt, de egyáltalán nem a vádfunkció esorbítására irányul, azt beszédesen bizonyítja a novellának az a rendelkezése is, amelynek folytán a pótmagánvált megszűnt (Bpn. 11. §). A törvényességből következik, hogy ha az ügyész, mint a vádfunkció ellátásának állami kötelezettje és egyben a törvényesség őre valamely ügyben a vádat elejté, az a magánváltó által — a törvényesség sérelme nélkül — nem vehető fel; ha t. i. a vád törvényes alapja fennáll, az ügyész — miután jogunk nem ismeri a célszerűség (opportunitás) elvét! — a vádat nem ejtheti el, ha viszont elejtette, a magánváltóról sem tehető fel, hogy az a törvényesség megóvására fokozottabban alkalmas. Ugyanígy mutat, hogy az ügyész a magánváltat — amelyet a novella most nem érinthető okokból fenntartott — a jövőben is átveheti, sőt elhuz még különösebb közérdeknek sem kell fennforognia, mint eddig (43. § (2) bek.). Egyebek mellett ennek a jognak gyakorlati érvényesülését szolgálja az a rendelkezés, amely szerint

a bírósághoz tett feljelentést magánváltás ügyben is meg kell küldeni a nyomozhatóságnak (88. § (2) bek.; v. 8. 143. §).

Hasonlóképpen az ügyészi jogok gyakorlását kívánják biztosítani azok a rendelkezések is, amelyek szerint az ügyészt mind az elsőfokú, mind pedig a fellebbezési tárgyalásról értesíteni kell (146. § (1) bek., 195. § (2) bek.); mégpedig függetlenül attól, hogy az ügy közvádas-e vagy nem, illetőleg kötelező-e az ügyész megjelenése vagy sem.

Ha az ügyész a tárgyaláson nem volt jelen — a jelenlegi szabály értelemszerű kitégítésével — a törvény az ítélet kézbesítés útján rendeli vele közölni (172. § (2) bek.), amikor is az ellen a rendes határidőben természetesen fellebbezési óvással élhet. A terhelt javára bejelentett fellebbezési óvás a terhelt beleegyezése nélkül is visszavonható (193. § (2) bek.), ami elsősorban a felettes ügyészi szerv mérlegeléséhez nyújt lehetőséget.

3. A két fő eljárási terület mellett még egyet kell megemlíteni, ahol a novella új rendelkezésének indoka nem annyira a vádfunkcióval, mint túlnyomólag a törvényességi felügyelettel kapcsolatos. Ez az alaptalan perújítási kérelem végleges elutasításának az ügyészi szervezet körébe utalása (216. § (2) és (5) bek.).

A perújítási kérelem bíróság jogerős határozata ellen irányul, tehát lényeges mértékben a törvényesség kérdése. Ezért a novella az ilyen kérelmeknek az első megrostálását — amely azonban természetesen csak a tisztán és világosan alaptalan, a törvénynek nyilvánvalóan ellenére járó esetek elutasítására terjedhet ki — a törvényesség védelmére leghivatottabb szerv kezébe teszi le. Az ügyész a bíróságokat így már eleve megkíméli a nyilvánvalóan megalapozatlan perújítási kérelmek sorától, viszont — még oly kevésbé indokolt esetekben is — nem érinti a bíróságoknak sem a perújítás megengedése, mégkevésbé az új eljárás során az érdem kérdésében hozandó döntését. Azt ugyanis hangsúlyozni kell, hogy az ügyésznek ez a joga csak a tisztán megalapozatlan eseteket érinti, mert különben a bíróságoknak a perújítás elbírálása tekintetében fennálló mérlegelési jogait sértene, amit korántsem lehet e rendelkezés céljának tekinteni.

4. Az előbbi kérdéseket elvileg nem érinti, csak a képet teszi teljesebbé azoknak a jogoknak a rövid vázlat, amelyek a *legfőbb ügyészt* az eljárásban megilletik. Ezek kétfélek:

a) A legfőbb ügyész jogai mindenekelőtt olyanok, amelyek már minőségüket tekintve is *sajátképpen* csak a legfőbb ügyészt, mint a törvényesség legfőbb őreit illetik meg. Ezek a *sajátképpen* jogok természetesen ismét a törvényességgel vannak a legszorosabb összefüggésben. Ilyennek tekinthetjük: a törvényben külön meghatározott és egyben kiemelkedő jelentőségű ügyekben a Legfelsőbb Bíróság előtti védelmeletnek, ezek közül a kivételes esetekben a katonai kollégium előtti tárgyalás indítványozásának, valamint mindezekben az esetekben a vád képviselőténak a jogát (23/A. §), ilyenek az eljárás megindításának elrendelését a feljelentésre hivatott szerv feljelentése hiányában (87. § (2) bek.), törvényességi óvás esetén a határozat végrehajtásának felfüggesztését, félbeszakítását és az óvás tárgyalásán való megjelenés jogát, illetőleg kötelezettségét

(226. §), végül a kegyelem előterjesztésével kapcsolatos jogait (240. § (4) bek. és 241/A. §).

b) Mint az ügyészi szervezet vezetője gyakorol ellenben a legfőbb ügyész minden olyan jogot, amelynek alapján való döntése vagy perorvoslat vagy a döntés tárgyának fokozatos súlyemelkedése folytán nyílik lehetősége. Ilyenek: a nyomozás során, valamint a perújítási kérelem elutasítása miatt a megyei ügyész határozata ellen használt panasz felett való döntés, továbbá a nyomozásnak, illetőleg az előzetes letartóztatásnak két hónapon túli meghosszabbítása.

2. A bírósági szervezettel kapcsolatos rendelkezések.

Bírósági szervezetünk az alkotmány megszületése óta, mind főbb elvi kérdéseit, mind kereteit illetően — a különböző bíróságokat kivéven — megvalósultnak tekinthető, azonban e téren is hiányzott a tételek részletes kidolgozása és a főbb rendelkezések elvi szempontú összefoglalása. A kormányprogramm következtében ezt a hiányt a Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. II. törvény² tüntette el, amely tulajdonképpen három dolgot vitt végbe: a) mindenekelőtt a bírósági szervezetre vonatkozó elveket és főbb szervezési alapszabályokat egységes rendszerben részletesen összefoglalta; b) megteremtette a közlekedési bíróságot és a másik különböző bírósággal, a katonai bírósággal együtt az egységes bírósági szervezetbe iktatta be; végül c) a bíróságok belső szervezetét illetően is néhány új intézményt teremtett, egyes új jogokat konstruált és meglévőket terjesztett ki, valamint az egyes bíróságok feladatait elviekben ugyan, de mégis pontosan és átfogóan megállapította.

A Bpn.-re ezeketán itt is az eljárási szabályokkal való összhang megteremtése várt. Ez két módon meg is történt: 1. a novella elsősorban eljárási vonalon is megteremtette a bírósági szervezet egységét azáltal, hogy a különböző bíróságokat a perrendbe iktatta és így a gyakorlatba vitte azt a rendelkezést, hogy »a büntető... és eljárási törvények egyaránt kötelezők valamennyi bíróságra (Bsz. 4. § b) pontja); 2. másfelől a szervezeti törvény által alkotott új jogintézmények közül a büntető eljárást érintők számára megteremtette a megfelelő eljárási rendelkezéseket. Mind a szervezeti törvénynek, mind pedig a novellának³ alapcélkitűzése ezen feladatok megoldása során is csak az lehetett, hogy rendelkezéseikkel igazságszolgáltatásunk legfontosabb eszközét: a bírósági szervezetet hatékonyabb fegyverrel fogják dolgozó népiük kezében a törvényesség megővésére és biztosítására.

A Bpn. elővágó rendelkezéseit az érintett területek szerint a következőképp csoportosíthatjuk: 1. a bírósági szervezettel általában kapcsolatos rendelkezésekre; 2. a Legfelsőbb Bíróságot érintő szabályokra; végül 3. a Legfelsőbb Bíróság elnökének kibővült jogkörét meghatározó rendelkezésekre.

1. Az egységes bírósági szervezetet általában érintő eljárási rendelkezések három területtel találkoznak: a) a szűkebb értelemben vett szervezettel; b) a bíróságok összetételével és c) a hatáskörrel.

a) Mint ismeretes, a Bsz. és tehát a Bpn. is a rendes bíróságok *külső szervezetében* nem hozott változást. Csak az elnevezést érinti az a rendelkezés, amely a városokban, városi kerületekben és a fővárosban működő bíróságokat a területüknek megfelelő névvel látta el (10. §).

Sokkal fontosabb természetesen a két különböző bíróságnak az egységes eljárás rendjébe iktatása. A katonai bíróság eljárása némi eltérésekkel ugyan eddig is a büntető perrendtartás szabályai szerint folyt,¹ valószínűleg mégis »külön« bíróság maradt. A döntő változást itt az hozta meg, hogy a különböző bíróságoknak, mint elsőfokú eljáró bíróságoknak az új rendelkezések következtében a másodfokú, valamint egyáltalán az irányító felsőbb bírósága a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága lett (Bsz. 41., 42. § b) pontja); az azonos eljárási szabályok mellett elsőrendűen és döntően ez jelenti a rendes bíróságokkal alkotott valóságos egységét, illetve ebbe az egységbe való szerves beépítését.

b) A bíróságok *összetételét* a novella ugyancsak a Bsz. rendelkezéseinek megfelelően állapítja meg (11. §). Az elsőfokú eljáró bíróságok összetétele ennek megfelelően egységesen egy hivatásos bíróból és két népi ülnökből áll, ami az elsőfokú eljárásnak valamennyi bíróság tekintetében egységes karaktert ad. A törvény azonban előírhatja, hogy a tanács elsőfokon is három hivatásos bíróból álljon. Ilyen külön rendelkezés mindössze egy van: a Legfelsőbb Bíróság katonai kollégiuma a legfőbb ügyész indítványára a 23/A. § (1) bekezdésében felsorolt ügyek közül a katonai bíróság hatáskörébe tartozó különleges ügyekben három hivatásos bíróból álló tanácsban járhat el elsőfokon is, ha azt az állam érdeke szükségessé teszi (23/A. § (3) bek.). A másodfokú bíróságok tanácsában — már a Bsz. vonatkozó rendelkezésének korábbi hatálybalépése óta² — ülnök nem vesz részt és a tanács minden esetben három szakbíróból áll. Ez a rendelkezés a fellebbezési óvás azon szabályaival függ össze, amelyek szerint a másodfokú bíróság a ténykérdések felülbíráására és tényállás alkotására hivatott nem lévén, csupán a jogkérdésben határoz; ezért tehát az ülnökök közreműködését itt is meg kívánni célszerűtlen lenne.

Egészen természetesen azonban, hogy a népi ülnökök jogállását ez a változás nem érinti, amely tehát teljesen azonos maradt a hivatásos bíróval. Ez utóbbi azonban — a Bsz. 10. § (1) bekezdése folytán — a jogi képzettségére utaló »szakbíró« elnevezés helyett, a megválasztottság tényére utaló »hivatásos« bíró elnevezést kapta.

c) A *hatásköri szabályozás* elvi alapja változatlanul a járásbíró általános hatásköre maradt; nem áll ezzel ellentétben a Bsz. 20. §-a sem, amely kizárólag elvi, iustruktív okokból a felsorolást itt is, c) pontjában azonban maga is kimondja az általános elvet.

A novellának a járásbírói és megyei bírósági hatáskör vonatkozásában hozott módosításai kettős jelentőségű: egyfelől tovább szélesítette a járásbírói hatáskört és az ügyek újabb nagy körét vitte az ítélkező néphez és az elkövetés helyéhez közelebb álló »alapbíró« elé, másfelől ezzel — valamint a lényegesen kisebb jelentőségű ellenirányú tendenciával —

¹ Illetőleg az azt módosító 1950. IV. törvény folytán 1950. december hó 31. óta.

² A továbbiakban: Bsz.

³ A Bpé. 21. § (1) bekezdése folytán még a régi Bp. 248. §-a ellenére is, 4/1954. (V. 27.) I. M. sz. rendelet 1. § (1) bek.: 1954. június hó 1-től.

felszámolta a hatáskör megállapításánál irányadó, néhol bizonytalan határokat. A változások a következők: 1. a Népköztársaság ellen irányuló valamennyi büntett, így az igazgatásnak is minden esete a megyei bíróság elé kerül, kivéve továbbra is a BHÓ 6., 7., 25., 33., 34. és 48. pontjaiban, valamint az első részének egész III. fejezetében felvett rendelkezésekbe ütköző büntetteket, amelyek miatt tehát továbbra is a járásbíróság jár el; 2. az államtitok és hivatali titok megsértésével elkövetett büntettek büntetési tételre tekintet nélkül a megyei bíróság elé kerülnek; 3. a társadalmi tulajdon ellen irányuló és a tervgazdálkodás érdekeit sértő büntettek, kivéve csak a halállal büntetendő eseteket, a járásbíróság elé tartoznak; végül 4. a járásbíróság jár el valamennyi hivatali büntett miatt (23. §).

Különös hatásköri rendelkezés született — mint látni fogjuk — a Legfelsőbb Bíróságot illetően, valamint természetesen a különbíróságokra nézve. Az utóbbiakra vonatkozó rendelkezések szoros kapcsolatban vannak az illető különbíróság speciális rendeltetésével és feladatával (23/B—C §-ok); a hatáskör hiányának megállítására vonatkozó korábbi rendelkezések pedig a különbíróságok hatáskörének figyelembevételével kibővültek (32. §).

2. A *Legfelsőbb Bíróság* az egységes bírósági szervezet legfőbb bírói fóruma, amely — kollégiumai, adott esetben teljes ülése útján — mind a rendes, mind a különbíróságok másodfokú, illetőleg irányító bíróságaként működik (Bsz. 41—42. §). Ez a kiemelkedő szervezeti állása a Legfelsőbb Bíróságnak különleges szerepet biztosít a törvényesség szolgálatában is; gondoljunk pl. csak az egységes elvi irányításra. Ez kell hogy kifejezésre jusson az eljárás rávonatkozó rendelkezéseiben is.

a) Ezek közül *kivételes* jellegűek azok a hatásköri szabályok, amelyek bizonyos ügyek tekintetében a Legfelsőbb Bíróság elsőfokon való eljárására (23/A. § (1)—(3) bek.), illetőleg bármely bíróság bármely ügyének a Legfelsőbb Bíróság elnöke által történt hatáskörébe vonása esetén, folytatására vonatkoznak. E rendelkezések alkalmazására a gyakorlatban nyilvánvalóan ritkán és csak igen indokolt esetekben fog majd sor kerülni, mégis megteremtik a biztosítékot arra, hogy — ha annak szüksége felmerül — az általános szabályoktól eltérően a legmagasabb bírói hatóság vehesse kezébe valamely ügy elbírálását.

b) Új és igen jelentős feladat hárul a Legfelsőbb

Bíróságra a *perújítás megalapozottságának* elbírálása során is. A régi Bp. szerint a perújítás megengedhetőségét az elsőfokon eljáró bíróság bírálta el. A novella abból indul ki, hogy a perújítás — alapossága esetén — a jogerős bírói ítélet hatályon kívül helyezését eredményezi; a bírói ítélet tekintélye és a jogerő fenntartásához fűződő érdek pedig megkívánja, hogy megindokolt esetekben is csak a legfőbb bírói szervnek legyen joga arra, hogy valamely jogerős ítéletet megsemmisítsen. Ezért rendelkezik úgy, hogy a perújítás megalapozottsága kérdésében — az ügyész indítványára folytán — kizárólag a Legfelsőbb bíróság határoz.

c) A másik rendelkezés perorvoslat — a *törvényesség bíróis* — felett korábban is a Legfelsőbb Bíróság döntött. Itt a novellára csupán az a feladat hárul szervezeti vonatkozásokban, hogy az eljáró tanács összetételét a bírósági szervezeti törvénnyel összhangban állapítsa meg (226. §).

3. A bírósági szervezeti törvény rendelkezéseinek az eljárás gyakorlatába való átültetését jelentik végül a novellának azok a rendelkezései, amelyek a *Legfelsőbb Bíróság elnökének* a jogkörét bővítik ki. Ez a bővítés igen nagyjelentőségű és rendkívül komoly jogokat biztosít a legfőbb bírói fórum elnökének. Ezeken keresztül a Legfelsőbb Bíróság elnöke az eljárás területén is kiemelkedő tényezője lett a törvényesség fenntartásának.

A Legfelsőbb Bíróság elnöke — felülvizsgálat céljából — bármely bíróság bármely ügyét az eljárás bármely szakaszában magához követelheti, kivételes esetekben pedig az ügyet a Legfelsőbb Bíróság hatáskörébe vonhatja (23/A. §). Ezen igen nagy, de kétségtelenül kivételes jelentőségű jogok mellett a Legfelsőbb Bíróság elnökének még egy kiemelkedő és sokkal gyakoribb jogot biztosít a törvény, nevezetesen a törvényességi óvás emelésének a jogát (225. §), ami a Legfelsőbb Bíróság elnökének előbb elmondott szerepéből következik. Az ismertetett jogok súlya és jellege minden külön hozzáfűzés nélkül is jól mutatja azt a kibővült szerepkört, amelyet a Legfelsőbb Bíróság elnöke a bírósági szervezetben és eljárásban betölt.

Végül — a Legfelsőbb Bíróság helyett — a Legfelsőbb Bíróság elnöke nyilvánít véleményt, a legfőbb ügyész meghallgatása után, halálbüntetés kiszabása esetén a kegyelem kérdésében is (240. § (4) bek.).

Bényey Zoltán

Megjelenik:

KNAPP VIKTOR:

A TULAJDON A NÉPI DEMOKRÁCIÁBAN

A Csehszlovák Tudományos Akadémia levelező tagjának Állami Díjjal kitüntetett munkája a tulajdonjog általános elméleti kérdéseivel és a Csehszlovák Köztársaság tulajdonjogi rendszerével foglalkozik. Részletesen tárgyalja az állami, szövetkezeti, személyi és magántulajdon, valamint a földtulajdon jellegzetességeit, a csehszlovák nemzeti és kommunális vállalatokat, a termelőszövetkezetek négy típusát, továbbá a társadalmi tulajdon büntetőjogi és államigazgatási védelmét.

372 oldal

Ara: egészvázson kötésben 56.— Ft

A kötelem biztosítékai

Szabó Imre, Sztálin közgazdasági tanulmányának jogi visszaverődését magyar nyelven elsőként fejtegető előadásában (nyomatásban megjelent a Jogtudományi Közlöny 1953. januári számában), hangsúlyozottan említi ki konklúziószerűen, hogy »jogtudományi munkánkban kelletténél többet foglalkoztunk a tudomány-elméleti kérdésekkel«, és azzal a hasonlattal él, hogy »ha csak ezekkel (a tudományelméleti) kérdésekkel foglalkozunk, olyan katonához leszünk hasonlatosak, akiknek az ütközetben nincs más gondjuk, mint fegyvereik élesítése és ápolása«. A fegyvereket használni kell; az eleven gyakorlati élet időszerű szükségleteit kell jogtudományunknak kielégítenie, és ugyanezen cikkben azt is megállapítja, hogy a »jogtudományunkban előtérbe nyomul a kötelem jogi kérdések feldolgozásának feladata«.

Jogalkotási és jogtudományi téren egyaránt szükségünk van a mulasztások pótlására. A jogtudományi terén még nagyobb az elmaradottság.

Az elméleti alapokra, fogalmakra, nézőpontokra kell a figyelmet fordítani. Minden jogszabály — még a legjelentősebb is — csupán részletkérdés, amelynek helyes értelmét a maga elszigeteltségében fel sem fejthetjük; ki kell keresnünk a részletszabályokban is az összefoglaló vezető gondolatot, ki kell alakítanunk a szocialista rend követelményeit szolgáló szemléletmódot, azt, amit a burzsoa irodalom a »jog szelleme« ködösítő kifejezésével jelölt meg; nem szabad abba a hibába esnünk, hogy csak a fűt lássuk meg és a fáktól ne vegyük észre az erdőt.

I. A *pacta sunt servanda* római jogi közmondást a burzsoa jogok megtartották és a tétel a szocialista jogrendnek is nélkülözhetetlen elve. Sőt valódi jelentőségét az elv a szocialista gazdasági rendben éli ki. Egyelőre elég utalni arra, hogy a szocialista jogi irodalomban, tisztán ott elfogadott *communis opinio*, hogy a teljesítési kötelezettség csupán a másik féllel szemben áll fenn, hanem ez a kötelezettség az állammal szemben is terheli a kötelezettet. A burzsoa kötelem jog a két fél dolgának tekinti a kötelezettséget, amit élesen juttat kifejezésre a kötelem jog közismert relatív jellegére való utalás; a burzsoa jogban az állam csak mint felsőség, mint az ügyben magát leplezően érdektelennek valló bocsátja bírói apparátusát a jogosított rendelkezésére. A szocialista jog az állammal ezt az állítólagos érdektelenségét, közömbösségét feladja. A szocialista állam érdekeltnek tudja magát abban, hogy a kötelezettségek teljesítenek. Ez első pillanatra is kézenfekvő az állami vállalatok viszonylatában, de tisztán magánszemélyek ügyei sem maradnak meg »magánügyekként«, amelyek az államot ne érdekelnék. Elég itt utalnom a Pp. 2. §-ára, amely az ügyésznek, szakszervezetnek, társadalmi szervezetnek felhatalmazást ad magánszemélyek jogainak perbeli érvényesítésére, a teljesítési kötelezettség kikényszerítésére. Ami az állami vállalat javára vagy terhére fennálló kötelezettségnek az állam felé is fennállását illeti, csak példa gyanánt utalok a Genkin szerkesztésében megjelent »Szovjet polgári jog«-ra, amely a szerződésalkotói kötelezettségre és a megkötött szerződés teljesítésére egyformán hangsúlyozza, hogy a kötelezettség az állammal szemben is fennáll. (299., illetve 343. old.) Az állam közvetlen érdekeltje jelenik

meg abban is, hogy a kötelezettség teljesítése (ez az állami vállalatokat tartja szem előtt) egyúttal a terv teljesítése is. A tervgazdaság alakítja át a szerződés felekre korlátozott kapcsolat létesítését állami ügyvé. A szerződés megszűnik »magánügy« lenni. Az állami érdek, amely a kötelezettség teljesítéséhez fűződik, nem merül ki abban, hogy a jogosult vállalat az állam tulajdonában van. A vállalat javára történő teljesítés a vállalatot abba a helyzetbe hozza, hogy a saját kötelezettségeit teljesíteni tudja. Minden zavar, amely a nemteljesítés vagy nem kellő teljesítés folytán keletkezik, hullámgyűrűként továbbterjed. Ennek a zavarhullámgyűrűződésnek a megállítás a teljesítés fontosságát túlviszi az érdekelt jogosított vállalat — a teljesítés egyetemes gazdasági érdekké válik. A gazdasági élet zavartalan menete vállalati ügyből a népgazdaság ügyévé teszi a kötelezettség teljesítését. A teljesítés magánügy-karakterének ez a levetkőzése növelte meg a teljesítés, és ezen belül a teljesítés biztosítékainak a jelentőségét.

II. A kötelem biztosítékainak ez a jelentőség-növekedése a biztosíték témaszerű kibővítésével is jár.

A burzsoa gazdasági rend sem nélkülözhetette, hogy az egyesek az őket terhelő kötelezettségeket önkéntesen, állami beavatkozás, az állami kényszerapparátusnak ellenük való igénybevétele nélkül ne teljesítsék. De ha az önkéntes engedelmesség esetenként nem következett be, a kényszerapparátus csak az esetek kis számában tudta megteremteni azt a helyzetet, amit a felek önkéntes engedelmissége megvalósított. A burzsoa jogrend kénytelen volt a valóságos teljesítés helyett surrogatummal — rendszerint a természetbeni szolgáltatásnak pénzkötelemmé való átfordításával beérni. Ezt az átfordítást jellemezte a burzsoa jogrend azzal, hogy az *in natura* teljesítést a kötelem elsődleges pozíciójaként jelölte meg, és a pénzkötelemmé való átfordulást a kötelem másodlagos pozíciójának. Ezen rendelkezés mellett szükségszerű volt olyan nézet kialakulása, amely az *in natura* teljesítéssel egyenértékűnek tekintette a pénzben nyújtott kártérítést. Valójában ez az egyenértékűség nem állott fenn; a kártérítés — egyebek között — a bizonyítási nehézségek miatt is ritkán fedte a teljesítéshez fűződő érdeket. Nem volt meg az egyenértékűség az érdekelt felek egymásközötti viszonyában sem és még kevésbé fogadható el az egyenértékűség népgazdasági vonatkozásban. Ön-magam idézem: az *in natura* teljesítés úgy viszonylik a kártérítésbe átfordult kötelelemhez, mint a születés és örökbefogadás. A születés: népszaporodás, az örökbefogadás nem az, csak helyváltoztatás. Az *in natura* teljesítés új értéket hoz létre; a kártérítés nem ad új értéket, csak már meglévő érték helyeszerjét. A szocialista gazdasági rend szükséglete a termelékenység fokozása, és ennek megfelelően a szocialista jogrend feladata, hogy olyan szabályokat írjon elő, amelyek az új érték termelését előmozdítják, a kötelelem prima pozíciójában a teljesítésben menését szolgálják. A szocialista gazdasági rend ezen szükséglete az a tárgyilag, amely azt mondatta velem, hogy a kötelem biztosítékainak jelentősége a szocialista jogrendben megnőtt. Ez a jelentőség-növekedés nem abban állott, hogy a burzsoa jogban már szereplő biztosítékok száma, a biztosítéki eszközök száma, a biztosíték kate-

góriájának a bővülése, változása nélkül szaporodott, hanem abban, hogy a biztosíték kategóriái bővültek ki; olyan új, a teljesítés biztosítékát szolgáló szabályok alakultak ki, amelyek a burzsoa magánjog «kötelem biztosítékai» sorában nem szerepeltek.

Mielőtt rátérnék a biztosíték témájának a szocialista jogban bekövetkezett bővülésére, az ezirányú jogszabályokra, gazdasági alapvetésként rá kell mutatni arra az eltérésre, ami a kapitalista és a szocialista gazdasági rend terén a biztosíték vonalán, a biztosíték jogrendbeli hivatásának vonalán megmutatkozik, mert csak az eltérő gazdasági alap megismerése juttathat el hennünket a jogi szabályozás — a felépítmény — eltéréseinek helyes megismeréséhez, átértéséhez.

A kézen-közön való forgalom lebonyolítása mellett közömbös a biztosíték kérdése. Szerephez a kötelem biztosítóka az ügyletkötés és az ügyleti teljesítés időbeli elkülönülésénél — a tág értelemben vett hitelviszony-nál jut, amikor legalább az egyik fél oldalán a kötelem teljesítése csak egy későbbi időpont. Ez az időbeli elkülönülés, a teljesítésnek későbbi időpontra való vállalása felidéri azt a veszélyt, hogy a kötelem vállalása és a későbbre kitolt teljesítési idő közötti időszakban a kötelezett viszonyában olyan változások állhatnak be, amelyek a teljesítésre őt képtelenné teszik, vagy legalább is a teljesítésben zavarok keletkezhetnek. A kapitalista gazdasági rendben mindig fennálló veszélyt jellemezhetjük akként, hogy min len követelés elvileg dubiosus. A kötelem megvalósulásának ez az elvi dubiositása vezetett arra, hogy a jog igyekezett a követelés teljeseésbe menését a kötelezett személyen túlfekvő eszközökkel biztosítani. A burzsoa jog kötelmi biztosítékai tehát: behajtási biztosítékok, a követelésbehajtás elvi dubiositásának elhárítására. Így fejlődnek ki biztosítékként a burzsoa jogban: foglaló, kötbér, bánatpénz, zálog, kezesség. De még e körön belül sem volt őszinte a burzsoa magánjog tudománya. A kötelem biztosítékait nem tárgyalta együttesen; a biztosíték, mint az idevágó szabályok gyűjtőfogalma csak fogyatékosan érvényesült. Ennek egyik oka lehetett, hogy valamennyi, a kötelem biztosítékául szolgáló jogintézmény egybefoglalása, túlságosan kihangsúlyozta volna a jogszabály jellegét, a másik ok a rendszert nehézségekben, az egyes szabályok különleges természetében (például a zálogjog a dologi jogok közé tartozik, a kötelmi jogban «nehéz» lett volna az elhelyezés) mutatkozik. A szovjet jog és jogtudomány a gazdasági összefüggéseket veszi alapul a dialektikus materializmus tanítása alapján, nem a formai szerkezetet. Így a zálogjog — noha abszolút erejét a szovjet jog is vallja, a kötelmi jogban, nevezetesen éppen a kötelem biztosítékai témájába került át. Genkin ismert könyve «A kötelmek biztosítása» című fejezetében a szovjet jog négy biztosítéki formáját sorolja fel: kötbér, foglaló, kezesség, zálogjog. A továbbiakban látni fogjuk, hogy e körön túl is sok jogszabály van, amely a kötelem teljeseésbe menését, teljesítési zavarok mellőzését szolgálják.

Vizsgáljuk meg egyelőre, hogy mennyiben hatott a kapitalista termelési rendnek a szocialista termelési renddel való felváltása átalakítólag a jogi szabályozásra.

Fentebb már rámutattunk arra, hogy a kapitalista rendben a követelések elvileg dubiosusak, és hogy ennek következtében a burzsoa jogban a kötelem biztosítékai behajtási biztosítékként termelődtek ki. Ha ezzel szem-

ben a szocialista gazdasági rend struktúráját vesszük figyelembe, úgy a gazdasági élet számban és volumenben nagyobbik része az állami tulajdonban álló vállalatok között bonyolódik le.

A szovjet jog szerint az állam nem felel az állami vállalat kötelezettségéért, mégis ebben a helyzetben is azt lehet megállapítani, hogy az állami vállalat elleni követelésekre nem áll fenn az elvi dubiositás. Ennek következménye gyanánt eszik a behajtási biztosíték-nak a burzsoa jogra jellemző kiképzése. Áll ez a senyvedő folyamat a polgárok egymásközötti forgalmában is, ha ezen a területen jelentőségét nem is vesztette el oly mértékben, mint az állami vállalatok forgalmában. A polgárok ügyletei dimenziójukban, értékükben is kisebbek. A vagyoni romlás bekövetkezése és összecszerű terjedelme is szűkebbre szorul. Az egyéni vállalkozó típusának eltűnésével nincsenek milliós vagyonok, nincsen koldusbotra jutás. Nincs rendszeres időszakokban fellépő válság, amely nem kíméli a nagy vállalatokat sem és milliós vállalatok roppannak össze, milliót kitevő követelések válnak elveszetté. Az egy-egy polgár vagyoni helyzetében beálló kedvezőtlen változás nemcsak a vagyoni elvesztés nagyságára szorul össze, de a kötelezettségek, amelyek az egyes polgárt terbelik, szintén szűkebbre korlátozódnak. A hitelezés kérdése az egyes polgárok viszonyában is összezsugorodik. Ennek felel meg Genkin megállapítása, hogy «a zálogjog — bár első tekintetre az említett célok elérése szempontjából a leghatásosabb eszköz — a szovjet joggyakorlatban alig jut valamelyes szerephez». (A szovjet polgári jog I. kötet 378. old.) Majl a kezességre vonatkoztatva állapítja meg Genkin: «szintén nem tekinthető elterjedt jogi intézménynek» (u. o.). Egyedül: «leginkább a negyedik biztosítéki forma — a kötbér van elterjedve» (u. o.).

A kötbér nagy elterjedtsége, életbeli szerepének nagymérvű megnövekedése — ugyanakkor, amikor a másik három biztosítéki kategória erősen visszafjődik — éppen abban leli magyarázatát, hogy a kötbér egyáltalán nem behajtási biztosíték. A kötbért az adós csak ígéri — a jogosult a kötbért éppen úgy «hitelezé», mint az adóst terhelő szolgáltatást. Mi hát a kötbér szerepe, hogyan szolgál a kötbér a kötelem biztosítékául?

Vissza kell térnünk arra a korábbi megállapításra, hogy a szovjet szocialista jog a kötelmek elsődleges tartalma szerint, az in natura teljesítést kedvezményezi; ez az elv, amelyet a szovjet jogirodalom a kötelmek reális teljesítése elvének nevez. Genkin könyve írja: Polgári jogunk a reális teljesítést helyettesítő ténybeli kártalanítást, vagyis a nem teljesítés következtében keletkező készpénzbeli megtérítésnek a hitelező számára való megtérülését olyan végső eszköznek tekinti, amelyet a bíróság csak akkor vehet igénybe, amikor természetbeni teljesítés nem lehetséges (id. munka 355. l.).

A kötbér nem ad a behajtás tekintetében biztonságot; amennyiben a követelés behajtását kockázat fenyegeti, ez a kockázat a kötbérré is fennáll. A kötbér szerepe tehát nem is lehet a behajtás kockázatának kiküszöbölése vagy csökkentése. A kötbérnek — amit a római jog poena conventionalis-nak mondott — az a célja, hogy alkalmazására, igénybevételére, éppen úgy ne kerüljön sor, mint ahogyan a büntető jogszabályok is ezt célozzák. A büntető jogszabálynak is nem az a szem előtt tartott feladata, hogy adandó esetben a bün-

tetés kiszabásra kerüljön, hanem az, hogy a polgárokat arra szorítsák, hogy ne kövessenek el olyan magatartást, amely büntetőjogi megtorlást von maga után. A kötbér feladata is az, hogy rászorítsa a kötelezettet, hogy kötelezettségét in natura teljesítse és ne kerüljön kötbérfizetési kötelezettségbe. A kötbér tehát a kötelelem eredeti formájában való teljesítésének biztosítása — nem behajtási biztosíték. E vonatkozásban a kötbér a legszorosabb összefüggésben van a reális teljesítés hangsúlyozott elvével. A kötbér: a teljesítés biztosítója.

Ennek az írásnak nem célja a témára vonatkozó szovjet jogszabályok részletes elemzése, de még csak áttekintése sem. Egy részletszabályt a kötbér köréből ki akarok emelni, mert ez a szabály — hogy egy kissé fellelőg kifejezéssel éljek — világnézeti méretű.

A szállítási szerződésekről szóló 296/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 23. § (1) bekezdése a kötbér kikötését a vállalatokra kötelezővé teszi. Ezt a rendelkezést kiegészíti a § (4) bekezdésének egy további szabálya, hogy a rendeletben megszabott kötbér irányadó oly esetben is, ha a felek a szerződésben a kötbér kikötését mellőzték, vagy a Központi Döntőbizottság engedélye nélkül alacsonyabb mértékben állapították meg. Hasonló szabály áll fenn a szovjet jogban is. Így a kötbér, amelyre való jog a szerződés megkötésével adva még nem volt és amelynek megszületéséhez külön kikötés kellett — átalakult, és a szabályozás révén a kötbér külön kikötés híján is a szerződéssel velejáró következmény lett.

Mi ad alapot arra, hogy ebben az arányilag szerény szabályban világnézeti méretű jelét lássam?

A kapitalizmus a nagyobb gazdasági erő fölényét, érvényesülését kívánta szolgáltni. A kapitalizmus ebből folyólag az egyén erő kifejtése számára szabaddá teszi az utat és ezzel együtt az egyént a saját erejére utalja, hogy ő révén alakuljon ki, hogy az erősebb a maga akaratát érvényesíteni, a maga érdekét előmozdítani tudja, amikor a gyengébb fél éppen gyengesége folytán a maga érdekének védelméről nem, vagy csak kisebb mértékben tud gondoskodni. A burzsoa jogrend tehát oly elrendezést nyújt, hogy a jogszabály csak lehetőséget ad az egyeseknek a jogszerzésre, de a jog tényleges megszerzéséhez az egyes akarat kifejtése szükséges. Az egyes a jogokat a maga külön gondoskodásával szerzi meg, a jogrend ehhez a jogszerzéshez a külső keretet, a jogszerzésnek egyéni ténykedéssel való lehetőségét nyújtja csupán. A jogszerzésnek az egyéni akarat kifejtéssel való ez a kapcsolata: az egyén önmagáról való gondoskodása burzsoa jogi rendszerre nőtte ki magát, a provisio hominis, az öngondoskodás rendszerévé.

Ezzel az öngondoskodási rendszerrel áll szemben az a jogi elrendezés, amikor a jogrend nem éri be a jogszerzés lehetőségének megnyitásával, hanem már maga a szabály megadja a jogot, amikor tehát a jogszerzés nem függ az egyes akarat kifejtéstől, amikor az egyes készen kapja a maga jogát a jogszabályból. A provisio hominis rendszerét, az öngondoskodás rendszerét felváltja a provisio legis, a törvény gondoskodásának rendszerévé.

A provisio hominis és a provisio legis rendszerének szembeállítására már önmagában is szemlélteti a mögöttes álló társasálpolitikai elgondolást, szinte azt mondhatnók — hitvallást. A kapitalista osztálytársadalom nem kíván minden egyes számára jogot adni — az osztálykülönbség létezése, a jognak az osztályérdeket szolgáló hivatása

vezet oda, hogy a szabály csak a jogszerzés lehetőségét nyissa meg, hogy ezáltal csak az szerezen jogot, akinek a jog megszerzéséhez elegendő ereje van: ez az elegendő erő általában a gazdaságilag erősebbnek, általánosítva az uralkodó osztálynak van. Az osztálykülönbséget nem ismerő, a minden egyet valójában egyenlőnek tekintő szocialista társadalom már az egyes erő kifejtése nélkül közvetlenül megadja a jogokat.

Csak igen röviden kívánok utalni egy távolabbi gondolatomra, amelynek egyik mellékése a provisio legis, a törvény gondoskodása, a törvény közvetlen jogszerzést adó szabálya — hogy amíg a kapitalista burzsoa jogrend lehetőleg az egyesek erő kifejtésének nyomán nyújtott jogosultságra, tehát az egyéni akaratra épített, a ldig az akaratnak a jogok elosztásában észlelhető jelentősége a szocialista jogban egyre jobban tér veszít, még ha jelentősége egyes területeken továbbra is fennmarad. Az akarat jogi minőségisége, amely az erősebbnek, az uralkodó osztálynak kedvezett, kezd lefordozni, a mindenhatóság szűkebb területre szorul vissza. Az akarat jelentőségének ez a esőkkenése igen széles körben volna példákön kimutatható, de ez ennek a témának szánt külön előadást töltene meg.

A kötbér fentvázolt fejlődésén ment keresztül a szavatosság intézménye is. A jog kezleti szakában az eladót pusztán az a hásvétel megkötéséből a szavatossági kötelezettség még nem terhelte, és külön — a szavatosságot vállaló stipulációra volt szükség ahhoz, hogy az eladót a szavatossági kötelezettség terhelje. Ez az elrendezés megfelelt az akkori kezleti fogalmi viszonyoknak, amikor az adásvétel készvétel volt, az áru átadása velejáró az adásvételi ügylet megkötésével és a vevő nyomban megvizsgálhatta az árut, az áru ismerete birtokában szánta rá magát az ügylet megkötésére, vagy — ha a tárgyat nem találta megfelelőnek — eltekintett az ügylet megtekintésétől. Amikor a forgalom fejlődése eljutott ahhoz a fokhoz, hogy rendszerintive vált a csak a jövőben eszközendő átadásra kötelezettséget vállaló adásvételi szerződés, a forgalomra akadályozóul hatott a szavatosságnak külön stipulációjával való elvállalásának szüksége: a szavatosság külön stipuláció nélkül is, mint az adásvételi szerződéssel automatikusan velejáró kötelezettség terhelte az eladót.

Térjünk rá egy olyan témára, amelyet ren iszerileg nem szokásos a kötelelem biztosítékai között említeni, noha ugyanakkor azt az életbeli szerepét, hogy a kötelezettség teljesedése menését előmozdítja, nyíltan hangsúlyozták. Az adósságteljesítésre gondolunk. A burzsoa jogi rendszerzés idealista beállítottsága fordítik vissza a most említett tárgyalási módra, hogy a rendszerzés alapjául, a rendszerben való elhelyezés alapjául nem a téma gazdasági jelentősége szolgál, hanem alkati berendezése, a többlalányúság. A burzsoa jog és jogtudomány ezáltal leplezni sem akarta az adósságteljesítésnek a kapitalista gazdasági alap javára teljesített szolgálatát, hogy a több kötelezett révén inkább remélhető a követelés behajtása, mint egyetlen adós esetén. Különösen kiütözköz ez a hatványozottan a kapitalizmus védelmére kitépített kereskedelmi jogokban. Így például a mi kereskedelmi törvényünk 268. §-a — egyébként egyezően más kapitalista államok jogalkotásával — szabállyá teszi, hogy több adós esetén az adósok kötelezettsége elvileg egyetemleges. Az egyetemlegességnek ezt a kötelembiztosító vonását termé-

szetesen a szocialista jogtudomány is felismeri. Genkin írja: »Több adós egyetemlegességének gazdasági értelme és jelentősége abban áll, hogy a hitelező biztosabban várhatja kielégítését, mivel a kötelem teljesítését az egyetemleges adósok bármelyikétől követelheti. A kötelem biztosabba és gazdaságilag értékesebbé válik« (id. munka 333. old. Aláhúzás tölem B. S.) Viszont a szocialista gazdasági alapnak az a változása, hogy a szocialista gazdasági rendben a vállalatok elleni követelés elvileg indubiosus, tükröződik vissza azon, hogy a szocialista jogban — szemben a K. T. 268. §-ának említett szabályával — Genkin szavai szerint »az egyetemlegességet nem lehet feltételezni. A szocialista jogtudomány a vállalat elleni követeléseknek ezt az elvi indubiositását veszi kiinduló pontul, ténybeli alapul, amikor megint Genkint idézve, azt tanítja, hogy »az a helyzet, amikor a gazdasági szerv azért pontatlan, mert nem áll szabad hitel rendelkezésére és a pontatlanság a gazdasági szerv rossz munkájának eredménye, ritka kivételként fordul elő és csak időleges jellegű lehet; a gazdasági szerv tartozása mindig kiegyenlített nyers« (aláhúzás tölem, id. munka 376. old.). A vállalat elleni követeléseknek ez az elvi indubiositása csökkenti az adósegyetemlegességnek azt a fontosságát, hogy ezáltal a hitelező fedezeti alapja kiszélesedik, a behajtás biztosítottabbá válik, ami azonban a szovjet jogban sem teremt akadályt arra, hogy különböző jogszabályok a több adós kötelezettségét egyetemleges kötelezettséggé alakítsák ki.

Érdekes ezen vonatkozásban a kezességnek az egyetemlegességhez való viszonyát megvizsgálni. A burzsoa jogok a kezességnek két alapformáját különböztetik meg: az egyszerű és készfizetési kezességet. A kezességnek ez a két fajtája hogyan viszonylik az egyetemlegességhez? Az kétségtelen, hogy a készfizető kezesség esetén az adós és kezes kötelezettsége: egyetemleges. De már kérdéses, hogy az egyszerű kezes, akit a sortartás kifogása illet meg, egyetemleges adóstárs-e? Ha az egyetemlegesség tartalmát csupán azt tudjuk be, hogy hitelező mindegyik kötelezettből a teljes tartozást követelheti — amely felfogás az egyetemleges kötelezettséget az osztott kötelemmel fordítja szembe — akkor az egy-

szzerű kezességvállalással is egyetemleges kötelezettség létesül. Ha a teljes követelésnek minden a löstől osztatlanul való igényelhetősége az egyetemlegesség egyedüli tartalma, akkor az egyetemlegességnek fogalmi jelei közé nem tartozik az együtteség — az egyetemleges kötelezettség fogalmi körébe az együtteség nem tartozik. Az egyszerű kezes felelőssége a felfogás szerint egyetemleges, mert őt is teljes kötelezettség terheli, de még e felfogás mellett is másképpen terheli az egyetemlegesség az egyszerű kezeset, mint a készfizető kezeset. A készfizető kezes kötelezettsége nemcsak egyetemleges, de együttes is; az egyszerű kezes kötelezettsége csak egyetemleges, de nem együttes is. Ennek a különbségnek az élessége a magyar bírói gyakorlatban eltompult. Ugyanis gyakorlatunk kifejlesztette azt a tételt, hogy az egyszerű adós kötelezettségét a sorstársi kifogás subsidiariusra, másodlagos felelősségre gyöngíti, az egyenes adóssal együtt perelhető. A kötelezettségnek másodlagossága csak abban az itéleti rendelkezésben mutatkozik meg, hogy az egyszerű kezes ellen hozott itélet alapján a kezessel szemben a végrehajtás csak akkor lesz kérhető, ha a hitelező igazolja, hogy az egyes adós ellen a végrehajtást sikertelenül kísérte meg, amivel a sortartási kifogást csekély erejétől fosztja meg. Ennek a kérdésnek a perjog szempontjából való értéklésére — hogy itt a perjog azon alaptétele ellenére, amely csak a máresedékes követelés perlését engedi meg és így az egyszerű kezes együttes megperelhetősége tulajdonképpen az idő előtti perlés kivételes megengedettséget jelenti — ki nem térhetek. Be kell érnem azzal a szovjet jogra való utalással, hogy a szovjet törvénykönyv a kezességnek e két fajtára való osztását nem ismeri, a szovjet polgári törvénykönyv 241. §-a bár csak dispozitív szabállyal, tehát ellentétes szerződési rendelkezést megengedően, a főadós és kezes egyetemleges felelősségét állapítja meg. A szovjet jog tehát a kezesi kötelezettségnek e szigorúbb formáját ismeri csak. Ez némileg ellentétben állónak látszik a behajtási biztosíték jogrendi elsorvadásáról mondottakkal. Ez az ellentmondás csak látszólagos — feloldódik abban, hogy a kezesség életbeli leg a polgárok közötti forgalomban szerepel, ahol a követelés elvi dubiositása nem szűnt meg teljesen a szocialista társadalmi rendben sem.

Mint fontos szabályt említem meg, hogy a kezességről a szovjet polgári törvénykönyv 238. §-a azt a rendelkezést tartalmazza, hogy »kezesi kötelezettség csak írásbeli alakban vállalható«. A szovjet törvénykönyv fogalmazása szabatosabb, mint a tételnek Genkin könyvében való fogalmazása. Genkin könyve a hivatkozott §-ra való utalással azt írja, hogy »a kezességi szerződésre« (aláhúzás tölem) kötelezően írásbeli forma van előírva« (id. munka 288. l.). A szovjet törvénykönyv tehát kifejezetten a kezesi kötelezettség vállalására mondja ki a kötelező írásbeli formát, míg Genkin könyve a kezességi szerződés írásbafoglalásáról beszél. A törvény és a tankönyv fogalmazási eltérése azzal a gyakorlati következéssel jár, hogy a törvény szerint érvényes az egyedül a kezes által aláírott nyilatkozat, míg Genkin fogalmazása, a kezességi szerződés írásbafoglalásáról szól, mindkét fél aláírásának érvényességi feltételül tűzését jelenti.

Egy másik témára térek át, amelynek körében élesen kiütöközik az a megvilágítás, melyet fentebb akként jellemeztünk, hogy a burzsoa jogban a kötelem biztosí-

Sajtó alatt!

A polgári perrendtartás

Az igazságügyminisztérium közlése az a Népköztársaságnak az igazságszolgáltatást közvetlenül érintő törvénykönyveit és az egyes törvényekkel összefüggő egyéb jogszabályokat.

»A polgári perrendtartás« címmel sajtó alatt levő kiadvány tartalmazza a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvénynek az 1954. évi V. törvénnyel módosított és egységes szerkezetbe foglalt szövegét, valamint a többi polgári eljárási jogi szabályokat összefüggéseiknek jegyzetekkel való feltüntetésével.

A kiadvány használhatóságát jogszabály- és betűsoros tárgymutató segíti elő.

téka: behajtási biztosítékok, a szocialista jogban pedig: teljesítési biztosítékok. A visszatartási jogról van szó. A visszatartási jog a burzsoa magánjogban azt a célt szolgálja, hogy a kötelezett fél ne legyen köteles a maga kötelezettségét teljesíteni, amíg a másik fél a viszontszolgáltatást az ő javára nem eszközözi. Ez a szabály el akarja háritani a félről azt a kockázatot, hogy a neki járó követelést ő nem fogja megkapni. Ahogyan Groschmid konzervatív hajlamát érvényre juttató szándékos archaisztikus stílzálással írta: »a tőle járóra ne helyeztessék birtokon kívül, anélkül, hogy a neki járóra birtokon belül jutna.« (Fejezetek II. k. 651. old. második kiadás.)

Ilyeténkép kézenfekvő, hogy a visszatartási jog intézményi szerepe a hitelezési kockázat elhárítása — amely jelentőséghez az olyan gazdasági rendben jut, melyben a követelés behajtása az egyéni sors forgandósága okából elvileg kétséges. Hogy a visszatartási jog az ellenkövetelés behajtásának biztosítása, a legtisztábban kitűnik a burzsoa magánjognak a magyar magánjogi törvénykönyv tervezetének 1232. §-ában is szabályozott azon tételéből, hogy a visszatartási jog megszűnik, »ha a másik fél neki ellenkövetelésére dologi biztosítékot ad«. A kapitalista rendben a követelés behajthatóságára is áll a görög filozófusnak, Solonnak sokat emlegetett tétele: Nemo ante mortem beatus.

Ha most ezzel szemben a szocialista gazdasági rendnek az a Genkin fogalmazásában már idézett vonása, hogy »a gazdasági szerv tartozása mindig kiegyenlítést nyers és így a követelés elvileg nem dubiosus, érvényesül, akkor keresnünk kell, mint hat vissza a gazdasági alap megváltozása a jogi felöptményre, konkrétan, hogyan verőlik vissza a követelés nem dubiosus volta a visszatartási jog intézményének a szocialista gazdasági rendben való alakulására.

Nézzük meg ezt a kérdést közelebbről. A szovjet polgári törvénykönyv 139. §-a a következőképpen rendelkezik: »Kétoldalú szerződésnél mindegyik fél megtartja a teljesítést a másik fél részére mindaddig, amíg az ellenszolgáltatást meg nem kapja, ha csak nem következik a törvényből, szerződésből, vagy a jogviszony mibenlétéből, az egyik félnek az a kötelezettsége, hogy a másikat megelőzve teljesítse kötelezettségét.« Ez a szabály tehát első látásra úgy hat, mintha a gazdasági alap változása érintetlenül hagyta volna a visszatartási jogot, mintha a visszatartási jog szabályozása a kapitalista rend jogi szabályozásának egyik megmaradt és észrevétlenül maradó eseményével állnánk szemben. Valójában nem ez a helyzet. A hivatkozott 139. § a polgárok egymás közötti kapcsolatát tartja szem előtt, amely területen, mint említettük, ha nem is olyan erősségi fokon, de továbbra is él a követelés végrehajtásának elvi dubiositása. De ha a gazdasági szerv, az állami vállalat jogi helyzetét és ennek szabályozását vizsgáljuk, azonnal felüti fejét, hogy a gazdasági alap megváltozása — ezúttal az állami vállalat elleni követelés elvi non dubiositását érve a változás alatt — nem hagyja érintetlenül a jogi szabályozást sem. Genkin könyve a 139. § tárgyalása során nyomban utal arra, hogy a szocialista szervezetek közötti kétoldalú szerződéseknek »néhány lényeges sajátossága« van (id. munka 375. old.). Sajnos, Genkin könyve a visszatartási jognak szocialista szervezetek egymás közötti viszonyában való szabályozását nem fejt ki az általunk tárgyalt vonatkozásban, a kötele-

zítővel való összefüggésben a visszatartási jog szabályozásának alakulását. Különösen hiányzik a visszatartási jog időlegességére, átmenetiségére való utalás. Hogy ezt a vonatkozást tisztán láthassuk, előbb látnunk kell a szerződéstől való elállásnak a szovjet jogi szabályozását.

Fentebb már hangsúlyozást nyert a szocialista polgári jognak az az alapelve, amelyet a reális teljesítés elve cím alatt tárgyal a szovjet irodalom.

A reális teljesítési elv a tervezdálkodás érdekeit szolgálja, amely viszont a terv végrehajtását, teljesítését sürgeti. Amit a terv előír, annak létesülnie kell. A terv valóságba menésének tagudása volna a terv megvalósítása vonalán kötött szerződéstől való elállás. Ebből következik, hogy a szocialista jog nem nézi rokonszenvvel az elállást, a szerződés szabályának félretételét, mint a terv részleges meg nem valósulását. Ezért a szocialista jog az elállás jogának gyakorolhatóságát korlátokhoz köti. A magyar jogban is ez történt, amikor a 206/1951. (XII. 28.) M. T. sz. rendelet 43. §-a az elállás jogának gyakorolhatóságát a döntőbizottság engedélyétől teszi függővé. Hogy a döntőbizottság hozzájárulásának feltételül megszabása a terv végrehajtásával van összefüggésben, az a szabály ratiójából is következik, de világosan is kitűnik a rendelet következő 44. §-ából, amely a feleknek megengedi a szerződéstől kölcsönös megállapodással, döntőbizottsági hozzájárulás nélkül is a szerződéstől való elállást, »ha az elállás egyik fél tervének teljesítését sem akadályozza.« De a rendelet 45. §-a egyoldalú elállásra is jogot ad bizonyos esetekben, amihez nem kell döntőbizottsági hozzájárulás. Az elállás: a szerződés hatályának megszűnését jelenti, csupán a 45. § (2) bekezdésében a felbontott szerződés! kapcsolatos további szerződéstől való elállás nyert olyan szabályozást, hogy az itt érintett elállás a kártérítési igényt épségben hagyja, ami tehát annyit jelent, hogy a szerződés, mint a kártérítési igény alapja az elállás mellett is hatályban marad, vagyis, mint a kártérítési igény alapja, a szerződés hatályban marad. Ezzel a kérdéssel az elállás jogi jelentőségének, joghatási terjedelmének vizsgálatával témánk keretében nem foglalkozhatunk.

A visszatartási jog: a szerződés további hatályban maradását nem érinti; a szerződésből folyó kötelezettségek továbbra is fennmaradnak. A visszatartási jog a szerződés teljesítését nem oldja fel, csak a teljesítés idejére halasztó hatású. A kötelmi kapcsolatban álló felek alanyi szempontjából a visszatartási jog ténylegesen jól szolgálja azt az érdeket, hogy a kötelezett félről a neki járó ellenkövetelés behajtásának kockázatát elhárítja vagy legalább is csökkenti — ez az alanyi biztosítotttság tárgyilag azzal jár, hogy az egyébként már teljesíthető szolgáltatás fennakad, a kötelezett szolgáltatásának a másik fél nem jut birtokába és így fennakadást szenved az is, hogy a félhez a visszatartási jog gyakorlása okából el nem jutó szolgáltatás a maga funkciójában a másik fél gazdálkodásában fel nem használható: a másik fél a visszatartás alapján nem jutván a gép birtokába, ez a gép kihasználatlanul marad a visszatartás időszakára. A szocialista gazdasági rendben tehát a szembenálló vállalatok érdekmérlege akként alakul, hogy a vállalat ellen felmerülő követelés elvi non dubiositása alapján legalább is csökkön a kockázatelhárítási

feladatát vállaló visszatartási jog nagy fontossága, viszont a népgazdaság egyetemes érdeke vallja kárát annak, hogy a lehetséges teljesítés felüggesztése a felüggesztés tartamára kikapcsolja a másik fél gazdasági ügyvitelében a visszatartott szolgáltatásnak az üzem keretében való hasznosítását, a természetben való közreműködését. Ennek az érdekmérlegnek vonalán halálva az következik, hogy a visszatartási jog a vállalatok közötti viszonylatban teljesen elejtendő volna. E következés még a mai szovjet jogban sem vonatott le, majd látni fogjuk miért. Egyelőre a jogi szabályozás akként szól, hogy a szállító a vállalat oldalán fennáll a szállítás előre teljesítésének kötelezettsége, a szállító vállalat nem ragaszkodhat ahhoz, hogy csak a megrendelő vállalat egyidejű teljesítése ellenében szállítson, hogy a két kötelezettség a szokásos kifejezéssel élve, kézen-közön bonyolítottassék le. Ez a szállítót terhelő előre teljesítési kötelezettség a szocialista pénzgazdálkodás rendszerével van összefüggésben. Ugyanis, amint erre Genkin könyve rámutat »a szervezetek közötti fizetés nem készpénz átadása által megy végbe, hanem a pénzüsszegnek az adós bankszámlájáról a hitelező (szállító, vállalkozó) bankszámlájára való átutalás formájában« (i. l. munka 375. old.). Viszont a bank az átutalást csak a szállító által már eszközölt teljesítés okmányolt igazolása után fogafalozítja. A visszatartási jog tehát már tényleg nem érvényesül. De a visszatartás csökevényes formában tovább él. Nevezetesen az esetre, ha a vevő fizetési kötelezettségének a szállítás után és ellenére nem tesz eleget, úgy a szállító, ha még további áruszállítási kötelezettség terheli, jogosult a további áru szállítását megszüntetni, vagy pedig a vevőtől hittelvel kiállítását követelheti a szállítás megtörténte előtt, ami annyit jelent, hogy valamely a vevővel kapcsolatban álló pénzintézet a vevő megbízásából nyilatkozatot állít ki, amelyben a bank kötelezi magát, hogy a leszállítás megtörténtenek igazolása után a számlaösszeget ki fogja fizetni. Ezt a nyilatkozatot a mai magyar jogirodalom »belföldi akkreditív« néven ismeri. A hittelvel — belföldi akkreditív — megkívánása lényegileg visszatartási jog szovjetjogi átalakult formája. Hogy azonban a visszatartási jog a szocialista polgári jogban legalább is vállalatközi vonatkozásban az

elszűnyulás irányában halad, mutatja Genkin könyvének utalása, hogy »a kormány rendeletei különböző esetekben olyan rendelkezést tartalmaznak, hogy a vevő fizetési kötelelme nem szolgálhat alapul arra, hogy a további áruszállítást megszüntessék« (i. l. munka 377. old.). Ez a rendeleti szabály, amely egyelőre csak »különböző esetekben« érvényes, mutatja, hogy a jog fejlődésének vázolt alakulása tényleg igazolja, hogy a fenti kifejezések a fejlődés várható vonalába esnek.

Rátérünk annak az említett kérdésnek tárgyalására, hogy a szocialista polgári jogban a visszatartási jog elejlése miért nem történt meg teljesen. A magyarázat az önálló gazdasági elszámolás rendszerében található meg. Az önálló gazdasági elszámolás rendszere ugyanis azt a célt szolgálja, hogy az egyes vállalatok üzletvitelére ne záródjék veszteséggel. Maga Lenin is erőteljesen hangsúlyozta az önálló gazdasági számvetés tárgyalása során, hogy »minden egyes állami vállalat deficit nélkül dolgozzék és jövedelmet hozzon« (Lenin Válogatott művek »A szakszervezetek szerepe és feladata az új gazdasági politika viszonyai között«. II. k. 912. l.) A deficit elkerülése, a vállalat jövedelmezősége olyan szempont, amelyre való tekintettel érthetővé válik, hogy a visszatartási jog, mint kockázathárító eszköz vállalatközi viszonylatban nem tűnik el egyszerűen. Lenin a magatételt egyébként a fejlődés adott szakaszánál átmeneti jelenséggként hirdeti. Érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy Nizsalovszky igen helyesen bírálja azokat a nézeteket, amelyek a lenini tétel érvényességét a nép-korszakra korlátozzák, és rámutat arra, amint ezt a nép-korszak utáni események igazolják, hogy a tétel érvényesülési időtartamának átmenetisége a nép-korszakon túra is meghosszabbodott. Ami pedig a tételes törvényt illeti, úgy ezen kérdésben, mint általában ügyelni kell arra, hogy a szovjet polgári törvénykönyv megalkotásánál elért fejlődés nyomán sok változást szenvedett. A fejlődés nyilvánvalóan el fog jutni odáig, hogy a vállalatok, üzemek esetenkénti egységek lesznek és a vállalatoknak mai gazdasági egységként való szereplését fel fogja váltani az egyetlen gazdasági egység, a népgazdaság teljes hálózata, amelybe teljesen beolvad minden üzem. Ez a rendszer átmenetileg még fontosságához juttatja azt, hogy a vállalatok ne szenvedjenek veszteséget a nekik járó követelések nem teljesítése révén. Az önálló gazdasági elszámolás rendje az állami vállalatokat, noha azok egységükben a népgazdaságot teszik, mégis egyedi különálláshoz, szinte egyéni léthez juttatja. Ezzel az elszámolási renddel tehát velejár az olyan jogi szabályozás, amely az egyes vállalatoknak a másik fél nem teljesítéséből eredő veszteség megelőzését, elhárítását szolgálja és ennek az elhárításnak eszköze a visszatartási jognak a szocialista jogban még fennmaradt érvényesülése. A népgazdaság egységének a szocialista társadalomban várható teljes bekövetkezése, a vállalat elkülönített egyéni létének a népgazdaság egészébe való beolvasztása egyrészt azzal fog járni, hogy a vállalatok közötti szerződéses lebonyolítást valami más, szerződés nélküli rendszer váltja fel — amire Nizsalovszky Enlre hivatkozott tanulmányának a keretében meggyőzően rámutatott — másrészt éppen a szerződés és a felek között jogosultságokat, kötelezettségeket megteremtő kapcsolat elesése a visszatartási jogot tárgyalanná teszi.

A visszatartási joghoz — az ellenkövetelés biztosítási célzatát tekintve — igen közel áll a beszámítás

Sajtó alatt!

A büntető perrendtartás

Az igazságügyminisztérium közzéteszi a Népköztársaságnak az igazságszolgáltatást közvetlenül érintő törvénykönyveit és az egyes törvényekkel összefüggő egyéb jogszabályokat.

»A büntető perrendtartás« címmel sajtó alatt levő kiadvány tartalmazza a büntető perrendtartásról szóló 1951. évi III. törvénynek az 1954. évi V. törvénnyel módosított és egységes szerkezetbe foglalt szövegét, valamint a többi büntető eljárási jogi szabályokat összefüggéseiknek jegyzetekkel való feltüntetése mellett.

A kiadvány használhatóságát jogszabály- és betűsoros tárgymutató segíti elő.

intézménye, amelynél ugyancsak két követelés áll egymással szemben. Éppen ezért a visszatartási jognak a beszámításhoz való viszonya sokszor tárgyalt téma. A mi vonatkozásunkban kiemelendő, hogy a beszámítás az ellenkövetelés kielégítése terén erősebb eszköz, mint a visszatartási jog, amely nem ad kielégítést, csak ösztönzést a másik félnek a teljesítésre. Érinti-e gazdasági alap megváltozása, a szocialista gazdasági rend kialakulása a beszámítás intézményét?

Érinti. A mi témánk — a beszámításnak a bennünket illető ellenkövetelés biztosításával való összefüggése vonalán felüli a fejt a régi probléma: a beszámításra felhasználni kívánt ellenkövetelés liquidálásának kérdése. Tudjuk, hogy a burzsoa magánjog a beszámítási előfeltételek között a követelések egyenmőségének és lejátszágának kívánalma mellett a liquiditást is megkövetelte. Éppen a magyar jogban az 1911: I. tv.-ben foglalt — ma már régi — perrendtartásunknak a szabályozása, amely igen tág keretben ugyanazon per során tárgyalás alá vette a beszámítás gyakorolhatóságát a nem liquid ellenkövetelésnek a részítélettel történt megítélés után arra szorította magánjogszáinkat, hogy a liquiditást, mint a beszámítás előfeltételét ejtsék el. A liquiditás e különböző szerepe élesen kitűnik a magánjogi könyvekből, amíg az 1911-nél korábban írott könyvek a liquiditást mint a beszámítás egyéb feltételeit tanították, a későbbi könyvekben ez a tétel elesett. Ha most a liquiditás e kettős szerepét a gazdasági élettel kapcsolatban nézzük, úgy kézenfekvő, hogy az ellenkövetelés biztosítása szempontjából a liquiditás megkívánása lazító erejű, míg mindkét követelésnek egy perben való elintézése a beszámítás biztosítéki erejéből növelte, bár ezt az erőnövekedést a részítélet időben előbb megtörténhető meghozatala (és így a kereseti követelés korábbi végrehajtási megnyitásának lehetősége) visszazökkenthette. Ezt az elrendezést egybevetve a szocialista polgári jogi szabályozással, azt találjuk, hogy vállalatközi viszonylatban ugyanaz a gazdasági alapon bekövetkezett változás, vagyis a követelés elvi indubiositása éppúgy kihatott a beszámítás szabályozására, mint ahogyan ezt a kihatást a visszatartási jognál láttuk. A részletkérdések elhanyagolásával azt mondhatjuk, hogy általános szabály az, hogy vállalatközi vonatkozásban a beszámítás joga ki van zárva. Ezt olvashatjuk ki az incesso-rendelet szabályából és speciálisan a kötbérr vonatkoztatva a 206/1951. M. T. sz. rendelet 60. §-ából. Ez utóbbi idézett §-szal kapcsolatban érdemes megemlíteni, hogy a § szövegezése az érvényesített kötbérkövetelés elleni beszámításra helyezi a hangsúlyt, ezzel szemben eltiltja a beszámítást, vagyis nem a beszámításra felhasználni kívánt követelés oldaláról állítja fel a kérdést. Ez a keresetbe vett követelés felé fordulás és fellevés a gazdasági ratiót teljesen fedi a beszámítási tilalom egy másik esetében: a tartásköveteléssel szemben fennálló beszámítási tilalom szabályánál. Itt a súly valóban a keresetileg érvényesített tartás követelésén nyugszik. A jogszabály a tartási gondolat kedvezményezését tudatosan szolgálja kívánja a tartás folyamatosságát, biztosítottágu kedvéért. Más a helyzet a kötbér ellen a beszámítást kizáró szabály esetén. Itt nem a kötbérkövetelés valamely kedvezményezési célzato vezetett a szabály felállításához, hanem a kötbér-kötelezettre való tekintet. A kérdésben — érzésem szerint belejátszott az a megfontolás, hogy a kötbérkötelezett-

ség nem a valamely egyes ügyletben esetleg keletkező kötbérkötelezettség, hanem a vállalat kötbérkötelezettségeinek összefoglaló képe, a vállalat működésének egyik komoly ellenőrzési eszköze. Baj, vagy legalább is a tujnak alapos gyanúja forog ott fenn, ahol nagy vagy sok a kötbérkötelezettség. Ahogy a vállalati mérleg teljes képe, az önálló gazdaságo számvitel elve, a működés helyességének ellenőrzése, még jobban rámutat a vállalat működésének helyességére vagy helytelenségére a vállalat passzív kötbérpozíciójának képe. Hogy ennek a megmondolásnak tényleg jogformáló ereje volt, mutatja, hogy ugyancsak a 206/1951. M. T. sz. rendelet 60. § (1) bekezdése azt írja elő, hogy az állami vállalatok a szállítási szerződésekből eredő kötbérkövetéseiket, illetőleg tartozásaikat — gyűjtő számlán, tételeként kötelesek nyilvántartani. Főként a kötbértartozások gyűjtőszámlája ad betekintést a vállalat működésébe. Ugyanezt a célt szolgálja egyébként a rendelet 64. §-a is, amelynek értelmében a vállalat vezetője köteles negyedévenként a kifizetett kötbértartozások összegéről, okáról és a felelős személyekről részjelentést tenni.

Nem akarjuk említetlenül hagyni az elállásnak a jogi szerkezet szempontjából ugyancsak nem a biztosíték témája körében tárgyalás alá kerülő szabályozását. Az idevonatkozó szabályok az elállási jogot megszorítják, gyakorolhatását feltételekhez kötik. Ezek a szabályok főleg a szocialista jogi rendezés termeljei, a szerződésteljesítés biztosítékai. A szerződéstől való elállás a tervvel kerül szembe. Ahogyan a terv végrehajtása megteremtette a szerzőléskötési kötelezettséget, úgy ennek a szabálynak célja, hogy az elállás lehetőségét jogszabályaink korlátok közé szorítsák és ezzel a reális teljesítés elvét, annak eseti megvalósítását saanak hivatva szolgálják.

A magánjognak voltak egyéb oly szabályai is, melyek gazdaságilag a követelések biztosítottóságát előzták, de jogszervezeti okokból ezek a szabályok sem a törvénykönyvekben, sem a jogirodalomban nem a követelés biztosítékai témája során kerültek rendezés, illetőleg tárgyalás alá, hanem egyebütt. Elég utalni a megajándékozottnak az ajánlékozó hitelezőivel szemben fennálló kötelezettségre, vagy az ugyanezen gondolaton alapuló arra a szabályra, amely a köteles részre jogosultat védi az ajánlék ellen, vagy összesítően a pauliana actio gyűjtőnévvel jelölt igény esetére. Biztosítéki jelentőségű az engedmény tana körében az engedmény közlését rendelő szabály. Az engedmény közlése védelmet nyújt az engedményesnek arra vonatkozóan, hogy követelésének az adóssal szemben való érvényesítése ne fenekeljen meg azon, hogy az engedményezett adós őt az új hitelezővel szemben is mentesítően a régi hitelezőnek teljesítsen. Az itt érintett és hasonló szabályok összefüggése a kötelelem biztosítékaival már annyira távoli, hogy megemlítésükön felül témánk keretében további tárgyalni nem kívánjuk.

Célunk csak az volt, hogy érzékeltessük azt a változást, ami a kapitalista gazdasági alapokról a szocialista gazdasági alapra való áttérés, a kapitalizmusnak a szocializmussal való felváltása kötelemi jogunk tárgyalt témája területén milyen új, a kapitalista rendtől és szabályozástól alapvetően eltérő jogszabályvilág megeremeléséhez juthatott el.

Beck Salamón

a jogi tudományok kandidátusa

A családjogi törvény bírói gyakorlatának néhány kérdése

A kormányprogram célkitűzései közül a törvényesség megszilárdítása az, amelynek megvalósítása terén a jogászoknak a legnagyobb feladataik vannak. Elsősorban természetesen a gyakorlati jogalkalmazás során merülnek fel ezek a feladatok, de emellett megvanak a lehetőségei a jogelméletnek is. A törvényesség ugyanis nemcsak azt jelenti, hogy az állampolgároknak és az állami szerveknek egyaránt kötelessége a törvények és egyéb jogszabályok írott rendelkezéseit pontosan megtartani és végrehajtani, hanem egyszersmind azt is, hogy ez a törvények alapos ismeretére és céljuk helyes felfogására támaszkodjék. És ez az a terület, amelyen a jogelmélet a legértékesebb szolgáltatásokat teheti a jogalkalmazásnak.

A Jogtudományi Közlöny hasábjain nemrégiben érdekes vita folyt afelett a kérdés felett, hogy van-e ellentét a Családjogi törvény (a továbbiakban Csjt.) gyermektartásra vonatkozó rendelkezései és a 7/1953. (II. 8.) M. T. számú rendelet (a továbbiakban: R.) idevágó szabályozása között, illetőleg, hogy ott, ahol ilyen ellentét esetleg mutatkozik, a korábbi törvény vagy a későbbi kormányrendelet szabályait kell-e alkalmazni. Azóta ezt a kérdést eldöntötte a Legfelsőbb Bíróság VI. sz. polgári elvi döntése, amely a R. 1. §-ával kapcsolatban megállapította, hogy azt a Csjt. VII. fejezetében foglaltakkal összefüggésben és összhangban kell értelmezni. Ez az állásfoglalás egyébként magától értetődő, mert ez felel meg az alkotmány 25. §-ának, amely szerint a minisztertanács feladatának ellátása körében rendeletet bocsáthat ki, amelyek azonban a Népköztársaság törvényeivel... nem ellenkezhetnek.

Ezen az elvi alapon állva mondotta ki a Legfelsőbb Bíróság említett elvi döntése, hogy ha valamelyik szülő, saját szükséges tartásának számottevő megszorítása nélkül, tud olyan pótlást nyújtani a tartáshoz, amelynek segítségével a gyermek (gyermek) megfelelő ellátása teljesen biztosítva van, akkor az egyébként tartásra kötelezett másik szülő nem köteles keresetét saját szükséges tartásának rovására is gyermekével megosztani. Ebből pedig a továbbiakban azt a következtetést vonja le, hogy ilyen kivételes esetben a bíróság a R. 1. §-a szerinti legkisebb mértéktől eltérhet.

Ezzel a döntésével a Legfelsőbb Bíróság a Csjt. 63. és 67. §-a, valamint a R. közötti helyes összhangot állította helyre, ami által a gyermektartásdíj megállapításával kapcsolatos gyakorlat egyik legégetőbb kérdését oldotta meg. Van azonban a gyermektartásdíj megállapításával kapcsolatban ezenfelül még néhány olyan kérdés, amelyekben további legfelsőbb bírósági állásfoglalásra volna szükség, mert a Csjt. és a R. vagy pedig mindkettő és a bírói gyakorlat között további ellentét mutatkozik.

A Csjt. már a bevezetésül szolgáló — a törvény magasabb értelemben vett célját meghatározó — 1. §-ában a törvény egyik célkitűzéseként mondta ki, hogy biztosítja a házasságban és a családi életben a nők egyenjogúságát. A további rendelkezéseiben pedig ez a törvény szakított a korábbi jognak ezzel az elvvel is, amely szerint a gyermek feletti jogok és a rájuk vonatkozó kötelességek terén az apának kiemelkedő helyzete volt és a szülőket egyfelől a felügyeleti jogokban egyenlő mértékben részesíti, másfelől pedig a tartási kötelezettség-

gel is egyformán terheli meg, amidőn a 61. § (2) bekezdésében kimondja, hogy amennyiben a tartásra jogosultnak tartásra szorítható leszármazói nincsenek, eltartásra felmenő rokonait (tehát nem mint korábban az apát!) terheli. Ennek megfelelően a 63. § (1) bekezdése szerint: több egysorban kötelezett közt a tartási kötelezettség egyenlő arányban oszlik meg. A Csjt. szerint tehát a tartási jog, illetve kötelezettség terén az apa és az anya helyzete teljesen azonos.

Ezzel szemben a R. 1. §-ának (1) bekezdése értelmében a gyermektartás összegét megegyezés hiányában a bíróság az apa, illetőleg a tartásra kötelezett más személy kereseti (jövendelői, vagyoni) viszonyai alapján állapítja meg. Véleményem szerint ez a szövegezés, amely az apát kiemeli és az anyáról pedig külön nem szól, hanem csak hallgatólag a tartásra kötelezett más személy gyűjtőfogalmába foglalja be, nem áll összhangban a fentebb idézett törvényi rendelkezésekkel. Éspedig azért nem, mert megerősíti azt az egyébként is nehezen kitorrölhető közfelfogást, hogy az apának mind a jogok, mind a kötelezettségek terén kiemelkedő helyzete van az anyával szemben. Márpedig ettől a tévesnek tekinthető felfogástól még a bírói gyakorlat is csak igen nehezen tud eltávolodni. Megnyilvánul ez abban is, hogy olyan esetekben, amikor a bíróság a gyermeket az apánál helyezi el, még mindig gyakran elmarad az apának figyelmeztetése, hogy az önálló keresettel bíró anyával szemben igényt támaszthat a gyermek tartásához való hozzájárulás hiányában. A gyakorlat mentségéül felhozható, hogy a jelenlegi társadalmi fejlettségünk fokán, a nők általában kevesebbet keresnek, mint a férfiak s így gyakran kerülhet sor az anyák javára a VI. sz. polgári elvi döntés fenti elvi megállapítására. Véleményem szerint ez azonban nem teszi feleslegessé a gyermekét természetben eltartó apának a 1p. 5. §-a értelmében való figyelmeztetését, mert az esetek egy — ha nem is jelentős — részében sor kerülhet az anya kötelezésére.

A R. 1. §-ának rendelkezései más problémákat is vetnek fel. Az 1. § (1) bekezdése ugyanis a továbbiakban kimondja, hogy »tartásdíjként a tartásra kötelezettel szemben legalább olyan összeget kell megállapítani, amely eléri keresetének (jövendelőinek) 20%-át. Ezzel kapcsolatban elsősorban az a kérdés merülhet fel, hogy miként kell a kereset mellett zárójelben említett jövendelő fogalmát értelmezni. Nézetem szerint ezen a téren lényeges eltérés mutatkozik a jogszabály rendelkezése és a kialakult bírói gyakorlat között. Ennek a kérdésnek elemzése egyébként átvezet a házassági vagyonjog területére, ami jó példája annak, hogy milyen erős kölcsönhatás áll fenn a Csjt. egyes fejezetei között és annak is, hogy milyen fontos a törvények és rendeletek értelmezése közben azok társadalmi célját is szem előtt tartani. Így tekintve a kérdést, nézetem szerint ismét csak a Csjt. 1. §-ából kell kiindulni, amely a törvény egyik céljaként kiemeli a gyermekek érdekeinek védelmét, ami egyébként a kormányprogram által homlokterbe állított feladatok egyike is. Ez a legfontosabb cél, amelyet a törvényesség keretein belül a jog alkalmazásának és az azzal kapcsolatos jogszabályértelmezésnek szem előtt kell tartania és amelynek alá kell rendelni az egyéb — így különösen a vagyonjogi — szempontokat. Ebben a vonatkozásban hivatkozom a Jogtudományi Közlöny

mazásával a példa esetében az apa terhére csak 750 forintot lehetne alapul venni, míg ha az ő köteles keresetéből a Csjt. 27. §-a alapján feleségének 250 forintot rendelkezésre bocsátani. Ez az ellenvetés nem állana meg. A R. 1. §-a ugyanis elsősorban a keresetet említi a tartási kötelezettség alapjaként és csak másodszorban a jövedelmet. Ha tehát jövedelem nincs, a kereset azért teljes egészében felel a tartásért, még akkor is, ha a keresetet családjogi alapon más tartozás, a jelen esetben a feleség irányában fennálló vagyoni jogi tartozás terheli. Ez egyébként összhangban áll a Csjt. rendelkezéseivel is, amelyek szerint a gyermektartásra vonatkozó kötelezettség minden esetben, tehát a házastárs irányában fennálló kötelezettségeket is megelőzi. (Még azt is meg kell itt jegyezni, hogy bár a házastársnak a vagyoni létességre vonatkozó igénye jogilag jellegű jogalapról származik, maga a követelés — mint a tulajdonközösség folytán a tulajdoni társ ellen támasztott követelés egy különleges alakja — kötelmi jellegű. Tehát a keresetnek a házastárs tulajdoni létességet képező része nem válik ipso facto a házastárs tulajdonává, miért is az teljes egészében alapját képezi a tartási kötelezettségnek.)

3. Az anya hagyja el az apát és magával viszi gyermekét is, majd újból férjhez megy. Az apa 600 forintot keres, az anya nem dolgozik, de második férjének havonta 3000 forint keresete van. Az anya inlit az apa ellen gyermektartásdíj iránt keresetet. Ebben az esetben a fenti elv alapján az anya jövedelme 1500 forint lévén, az apa javára alkalmazást nyer a VI. sz. polgári elvi döntés, azaz megállapítható, hogy a gyermek tartását az anya jövedelme biztosítja, az apa viszont saját fenntartása veszélyeztetése nélkül nem tudná a tartást nyújtani, tehát az anya keresete elutasítandó. Ez a példa megmutatja, hogy a törvényes gyakorlat nem minden esetben pénzben nyújtandó tartási hozzájárulás növelését vonná maga után a jelenlegi helyzettel szemben, hanem azokban az esetekben, amelyekben a gyermek tartása amúgy is megnyugtatóan biztosítva van, kizárná a pénzéhes szülőnek azt a törekvését, hogy a jogszabályokkal visszaélve, indokolatlan anyagi előnyhöz jusson.

A fent kifejtett elv elfogadása esetében még egy nehéz problémát kellene megoldani, nevezetesen, hogy miképpen lehetne a szülőt családjogi alapon megillető jövedelemre, a megilleté tartásdíj behajtására elrendelt végrehajtást fogadtatósítani. Ez a probléma nem különlegesen a gyermektartásdíj behajtására nézve merül fel, hanem minden olyan követeléssel kapcsolatban, amelyért a Csjt. a 30. § (5) bekezdés alapján a közös vagyoni létesség felel. A gyermektartásdíj behajtásánál azért van azonban mégis nagyobb súlya, mert itt a gyors és hatós végrehajtás követelménye áll előtérben. Kétségtelen, hogy a jelenlegi végrehajtási jogunk semmiképpen sem ad módot arra, hogy magának a házastársnak munkabérlő követelését foglalják le a munkáltatójánál. A harmadadós ugyanis ebben az esetben nem a munkáltató, hanem maga a házastárs, amiért is csak a házastársnál lehet a tartásra kötelezettnek közös vagyoni létesség iránti követelését lefoglalni. Csak ha a harmadadós házastárs a letiltó rendelkezésnek nem tesz eleget, lehet ellene a behajtási pert megindítani, amelynek során azután már az ő keresete is lefoglalható. Kétségtelen, hogy ez az eljárás nehézkes és formalisztikus. Végrehajtási jogunk reformja azonban előkészítés alatt áll és meg van rá a lehetőség, hogy ez a kérdés is megoldást nyerjen.

A házassági vagyonjog rendelkezései — mint fentebb fejtettem ki — nemcsak a gyermektartás szabályozására, hanem a polgári jog majdnem minden ágára kihatnak. Ezek közé tartozik a lakásjog, pontosabban a lakással való rendelkezés joga is.

A lakással való rendelkezés joga, a mai gazdasági és jogi helyzetben, vagyoni értékkel bír, amit kétségtelenné tesz, hogy a helyi ingatlanforgalmi vállalatok a lakásokat, az államhatalom jóváhagyása mellett, pénzben meghatározott ellenértékért adják és veszik. Ebből pedig az következik, hogy a lakás tekintetében is alkalmazni kell a Csjt. 31. §-ának (2) bekezdését, amely szerint a házassági életközösség megszűnésekor a vagyoni közösség véget ér és bármelyik házastárs követelheti a közös vagyon megosztását, tehát a házastárs (vagy házastárs) a közös vagyon megosztásakor igényelheti, hogy a volt közös lakást vagy annak egy részét, mint az ő vagyoni létességét vegyék figyelembe. További kérdés azonban az, hogy miképpen lehet ennek a jognak érvényt szerezni, közelebbről, hogy ilyen igény alapján lehet-e módosítani a házastársnak lakbérleti jogban való részesedését és ha igen, melyik lakbérletet lehet azt meg.

Ennek a kérdésnek vizsgálatánál nem lehet egyedül a házassági vagyonjog nézőpontjából kimenni, de még a családi jogból sem. A lakáskérdés igen súlyos társadalmi és gazdasági problémákkal áll összefüggésben és ezért csak olyan megoldás fogadható el, amely összhangban áll az ezeket a szempontokat szem előtt tartó különleges lakásügyi szabályokkal.

A lakások és egyéb helyiségek bérleti jogviszonyának rendezéséről szóló 11/1953. (III. 24.) M. T. sz. rendelet 4. §-a értelmében a bérleti jogviszony megszűnik a) felmondás, b) a bérlő halála, c) ha a bérlő állami szerv vagy állami vállalat, annak megszűnése, d) a végrehajtó bizottság intézkedése folytán (9. §), e) bírói ítélet alapján.

Az a)–d) pontok tehát a bérleti jogviszony megszűnésének, meghatározott előfeltételtől függő, körülményeségeit tartalmazzák, míg az e) pont felhatalmazza a bíróságot, hogy a bérleti jogviszony megszűnését kimondja, anélkül, hogy erre nézve bármilyen anyagi jogi szabályt tartalmazzon. Ebből az következik, hogy a lakásügyi szabályokban meghatározott esetekben felül, a polgári jog általános szabályaiban meghatározott okból is megszűnhetik a bérleti jog, továbbá, hogy ilyen esetben a megszűnést a bíróság mondja ki; a bíróság tehát akkor, amikor a Csjt. 27., illetve 31. §-a alapján kimondja, hogy az egyik házastársnak a bérleti joga egészben vagy részben megszűnt, nem kerül ellenkezésbe a lakásrendelettel. További kérdés azonban, hogy az ítéleti rendelkezés másik része, amellyel az egyik házastárs megszűnt bérleti jogában a másik házastársat részesíti, nem tekintendő-e új bérleti jogviszony létrehozásának és mint ilyen nem ütközik-e a 11/1953. M. T. számú rendelet 2. §-ába, amely az új bérleti jogviszony keletkezésének előfeltételül a tanács kiutaló határozatát szabja meg. Erre megadja a választ az idézett rendelet végrehajtásáról szóló 2252/1953 (IX. 23.) Kip. számú rendelet 70. pontja, amely szerint a házastársak közös lakására nézve bérlőnek kell tekinteni azt a házastársat is, aki a szerződés megkötésében nem vett részt. Ebből ugyanis az következik, hogy a lakásrendelet, családjogunkkal összhangban, ezen a téren is elismeri a házastársak egyenjogúságát és ha a szerződés

— vagy az annak előfeltételét képező kiutaló határozat — bérilóként csak az egyik házastársat (többnyire a férjet) nevezi is meg, mindkettőt ilyennek rendeli tekinteni. A bíróság tehát akkor, amikor a már amúgy is bérilónek tekintendő házastárs bérleti jogát megállapítja, nem új bérilót jelöl ki, hanem a már eleve fennálló jogi helyzetet deklarálja.

További kérdés, hogy a bíróság valamely lakásra nézve mindkét házastárs bérleti jogát megállapítja, miként lehet ezt a jogot gyakorlatlan megosztani. Ebben a tekintetben megint összhang áll fenn a családjogi szabályok és a lakásgazdálkodási szempontok között, mert a Csjt. 31. §-ának (5) bekezdése szerint, a megosztásnak lehetőleg természetben kell történnie, ami pedig a lakásgazdálkodás célkitűzéseinek is megfelel. Erre azonban, sajnos, ritkán van lehetőség, mert a kisebb lakások természetbeni megosztásának gyakran leküzdhetetlen műszaki akadályai vannak. Ilyen esetben tehát a Csjt. fentidézett bekezdésének második mondata értelmében a bíróságnak kell a megosztás más módját megtalálnia. Ez pedig, véleményem szerint, az esetek legnagyobb részében nem lehet más, minthogy az egyik házastársnak kell juttatni az egész lakás feletti bérleti jogot, a másiknak javára pedig meg kell ítélni a bérleti jog pénzbeli ellenértékének felerészét. A döntésnél e tekintetben lehetőleg megállapodást kell a felek között létrehozni, ha pedig ez nem lehetséges, a felek személyi és családi körülményeinek figyelembevételével kell a döntést meghozni. Így például nyilván annak a házastársnak van erősebb igénye a lakás természetbeni megtartására, akinél a kiskorú gyermekek elhelyezését nyertek. (Meg kell jegyezni, hogy bár ebben az esetben a bíróság az egyik házastárs részére az eddig részleges bérleti jog helyett a lakás egész

szére vonatkozó bérleti jogot állapít meg, nem sérti meg a tanácsnak a lakások kiutalására vonatkozó jogkörét, mert ez a határozat nem új bérleti jogviszonyt hoz létre, hanem csupán a már előbb is fennállott bérleti jog terjedelmét állapítja meg újonnan és pedig nem a lakáskiutaló határozat felülvizsgálataként — mert ez a jog nem illetné meg — hanem új tényállás [a házassági életközösség megszűnése] folyamánaképpen.)

Végül különbséget kell tenni aközött, hogy a lakbérleti jog megosztásának szüksége csak az életközösség vagy egyúttal a házasság megszűnésével kapcsolatban merült-e fel. Az előbbi esetben ugyanis a Csjt. 31. § (1) bekezdésében említett vagyontársaság megszüntetése iránt indított perben, míg az utóbbiban, akár külön perben, akár pedig a Pp. 292. §-a alapján a bontóperrel kapcsolatban érvényesíthető ez a jog. Megjegyzendő, hogy a vagyontársaság megosztása iránti perben nem kell szükségképpen a lakásra vonatkozó igényvel együtt az összes közös vagyon megosztása tárgyában intézkedni, mert a megosztásra vonatkozó igény lehet részleges is.

Már fentebb rámutattam, hogy a lakbérleti jog tekintetében a Csjt. vagyonjogi rendelkezései csak annyiban nyerhetnek alkalmazást, amennyiben nem ellenkezőnek a különleges lakásügyi szabályokkal. Ebből folyik, hogy ha a házassági életközösség valamelyik házastárs halála folytán szűnik meg a bérleti jog további sorsa nem a Csjt. vagyonjogi rendelkezései értelmében, hanem a 11/1953. (II. 24.) M. T. számú rendelet 5. §-a szerint fog alakulni, tehát a meghalt házastárs örökösei család-jogi és öröklési jogi címen nem támaszthatnak igényt a lakásra azzal szemben, akinek az az idézett rendelkezéssel értelmében jutott.

Böszörményi-Nagy Emil

A mostohagyermek családi jogállásának és tartási igényének a kérdése

1954. április hó 14-én a Magyar Jogász Szövetség és a Fővárosi Bíróság több mint három óán át tartó, igen tanulságos ankéton vitatta meg, az elnöklő Nizsalovszky Endre egyetemi tanár vezetésével, a magyar családi jog főbb kérdései címmel e fejlődéslen lévő, fontos jogággaztat egyes kérdéseit, az idevágó legújabb könyvek anyagának és azok bírálatainak a tükrében.

Az elhangzottak során ismételten szóba került a gyermek érdekeinek a védelme, mint családi jogunk egyik alapköve; szó esett arról, hogy az emberrel való fokozottabb törődés kormányintézkedést formájában is kifejezésre került; hogy Családjogi Törvényünk — amelynek egy év előtti első vitája során az országos ankét sok hiányosságára mutatott rá — az azóta egyes kérdésekben kialakult helyes (és többször-kevesebbé egységes) gyakorlat folytán egyre jobban szolgálja a mindennapi élet követelményeit — ami tulajdonképpen rendeltetése. De szóba került az is, hogy bármilyen nagy előnye a Családjogi Törvénynek a kis terjedelme, s érdeme a törvényalkotónak a tömörség és a világos fogalmazás, az egyszerűségre törekvés nem fogadható el a hiányosság magyarázatául.

Sajnálattal kellett azonban megállapítanom, hogy szó sem esett egy olyan kérdésről, amely ennek az ankétnek keretébe tartozhat volna s amelyről nagyon szerettem volna a megjelent jogászok véleményét hallani,

mert a kérdés különféle bírósági fórumok előtt már többször felmerült, de egyező tényállás mellett ellentétes döntés született. E várakozásom azonban kielégítetlen maradt. A szóba sem került téma: a mostohagyermek tartási igényének kérdése.

Minthogy pedig ez gyakorló jogászoknak elég gyakran felmerülő peres anyaga, az e téren mutatkozó hézagosság minél előbbi megszüntetése érdekében a következőkben ismertetem az álláspontomat abban a reményben, hogy törvénykezésünk ezt a kérdést is egyáltalán megoldja.

Alkotmányunk attól a szocialista alapelvektől kiindulva, hogy legfőbb értékünk az ember, egész népünk közös ügyvévé teszi a házasság, a család, az anyaság és a gyermek fokozott védelmét. Dolgozóink tömegeiben egyre erősödik annak tudata, hogy a szocializmust építő a maguk, családjuk, gyermekeik boldog jövőjét építik. E meggyőződésükkel összhangban tokozódik bennük a családi élet és a gyermek szeretetteljes megbecsülése is. Ugyanez a Népkeletársaságunk minden téren támogatja és ösztönzi a polgárokat a család intézményének a megszilárdítására és elősegíti erre irányuló törekvéseik megvalósulását.

A Házasságról, Családról és a Gyámságról szóló 1952. IV. tv.-ünk 1. §-a világosan határozza meg a célt: a házasság és a család intézményének védelmét; a gyer-

mek érdekvédelmét az egész ifjúság fejlődésének és nevelésének előmozdítása érdekében.

Gyakorlati oldaláról szemlélve e kérdést, azt láthatjuk, hogy a legtöbb gyermek nevelésének a kérelme természetesen, a szülők szerető gondoskodása folytán oldódik meg megfelelően, anélkül, hogy abba a törvény szavával kellene beavatkozni. De vannak e jó megoldásoktól eltérő olyan esetek is, amikor a kiskorú gyermek érdekei megkövetelik a beavatkozást. Ilyenkor pedig szükség van a törvény félreérthetetlen és kikényszeríthető rendelkezéseire, hogy a kiskorú gyermek érdekében való alkalmazásuk a lex imperfecta elméleti síkjáról a való élet gyakorlati területére kerülhessen. Ezt a nagy feladatot, mint a szocializmus építésének egyik alapvető kérdését, utóbbi éveink családjogi törvényei, törvényerejű rendeletei és minisztertanácsi határozatai példamutató tömörséggel oldották meg — elvileg — megalapozva a jövő generációk szocialista nevelésének nélkülözhetetlen, általános keretfeltételeit.

Alkotmányunk, amely figyelemmel a már elért eredményeinkre, szabta meg fejlődésünk irányát, 51. §-ában csupán annyit mond, hogy »A Magyar Népköztársaság védi a házasság és a család intézményét.« Az 52. § pedig leszögezi: »A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és nevelésére; következetesen védelmezi az ifjúság érdekeit.«

Ebből az alkotmányunkban kifejezett államoérből, amely érthetően csak útmutatás — és ennek megfelelően terjedelmileg is alig 10—20 szóból áll — született meg a családjogi szempontból új korszakot jelentő 1952. IV. tv., az 1952. 23. tvr. és még számos minisztertanácsi rendelet és határozat. Ezek már bő, analitikus részletességgel foglalkoznak az említett társadalmi feladatok megoldásával. (Akárcsak a gazdasági élet operatív tényezői, amelyek az országos tervekben őket érintő szövegrészt lebontva, azokat a legkisebb részletekig kimunkálják, mert csak így valószínűsíthetik meg a maguk feladatait.)

Az alkotmányunkban ünnepélyesen, de tömören megfogalmazott jogászai »tervfeladat« lebontásánál a most analitikusan vizsgálni kívánt kérdés első megközelítése alkalmával azt látjuk, hogy a kiskorú gyermekek családon belüli jogállása nem egységes. Az egymástól eltérő kategóriákra jogszabályaink főleg három meghatározást alkalmaznak: 1. vérszerinti gyermek; 2. örökbefogadott gyermek; 3. mostohagyermek.

Az 1. és 2. esettel e tanulmány keretében nem kell foglalkoznom, mert jogszabályaink az ott megnevezettek családjogi helyzetét és tartásuk kérdését kielégítő részletességgel szabályozzák, annak a családi jogelvnek alapján, amely szerint az örökbefogadott gyermek a vérszerinti gyermek családjogi helyzetével megegyező jogállásba lép (azzal az eltéréssel, hogy egymás hozzátartozóival nem kerülnek rokonságra). Akár vérszerinti, akár örökbefogadott gyermekről van tehát szó, annak vagyontalansága esetén, kiskorúsága idejére (ha tanul, akkor tovább is), a kiskorú nevelésére hivatott személy tartási kötelezettsége sikeresen nem elkerülhető.

A 3. esetnek, a mostohagyermek tartásának azonban sem kötelező volta, sem terjedelme eddigi jogszabályainkban nincs kellőképp tisztázva. Ez teszi szükségessé, hogy a jogalkotók és jogalkalmazók figyelmét egyaránt rátereljük ezekre — a mindennapi életben és a bíróságok előtt igen gyakran felmerülő — problémákra.

Nem vitás, hogy a házastárs beleegyezése nélkül a közös háztartásba hozott kiskorú gyermekkel szemben a mostohaszülő semmiféle tartásra nem kötelezhető.

Nem csupán világos azonban a házastárs beleegyezésével a házasságba hozott kiskorú gyermek helyzete. (Családjogi törvényünk az ilyen esetekről csupán annyit mond, hogy »a házastárs köteles háztartásában eltartani a vele együtt élő házastársának olyan, tartásra szoruló kiskorú gyermekét (mostohagyermek), akít házastársa az ő beleegyezésével hozott a közös háztartásba. (Csjt. 62. §.) Ez a szövetség nem szabja meg a tartás vita esetére szóló időbeli terjedelmét s így sokak szerint lehetőséget nyújt arra, hogy a tartás szolgáltatása megfelelő alkakiságok esetén egyik napról a másikra önkényesen megtagadható legyen, minden jogkövetkezmény nélkül.

Természetes az igény, hogy az új, szocialista családi jogelvek — mutatis mutandis — a mostohagyermek családjogi kérdésének területére is átcsapjanak s azok részletkérdéseinek a kialakulásába éppúgy tört nyervejenek, mint ahogyan az az eddig már kimunkált jogterületeken meg is történt. Példa erre az 1951. 30. tvr. 19. §-a, amely vérszerinti gyermeket, az örökbefogadott gyermeket és a mostohagyermeket egyformán mondja ki árvaelátásra jogosultnak. Ugyanezt a törekvést fejezi ki a gyermektelenek adója ügyében megjelent 5/1954. M. T. sz. rendelet végrehajtásáról szóló 3420—5/1954. P. M. sz. utasítás 2. pontja, amely egyformán rendeli mentesíteni az adófizetés kötelezettsége alól a szülőt, akár vérszerinti, akár örökbefogadott, akár pedig mostohagyermekét tartja (vagyis a vérszerinti és az örökbefogadó szülőkre alkotott jogszabályt a mostohaszülőkre is alkalmazni rendeli).

Ilyen okok miatt a kiskorú gyermekek tartása kérdésének ez a változata fokozott figyelmet igényel.

Mostohagyermek tartására kötelezés kérdésessége esetén másként kell elbírálni az ügyet, ha él mind a két vér szerinti szülő, de külön-külön háztartásban és megint másképp kell megítélni azoknak a mostohagyermeknek a tartását, amelyekben már csak egyik vérszerinti szülő él (félárvák). Bonyolultabb lesz az előbb említett kiskorú gyermek esete, ha az élő, de elvált szülők közül az a szülő, akinek gondozására a házassági kötelezettség felbontása a kiskorú gyermeket bízza, vagy hagyta, új házasságot köt, amelybe magával viszi kiskorú gyermekét. Ha ezt a gyermeket az új házastárs közös gyermekként fogadja, tartási kötelezettsége a vérszerinti másik szülő kötelezettsége elé kerül. Ha azonban csak abba egyezik bele, hogy a kiskorút házastársa a közös háztartásba hozza, de a gyermeket nem fogadja örökbe, az előbbinek fordítottja lesz a helyzet, vagyis a mostohaszülő tartási kötelezettsége a vérszerinti másik szülőé mögé kerül, tehát csak akkor kell a kiskorút eltartania, ha az eltartáshoz a vérszerinti másik szülő a maga részéről hozzájárulni nem képes. Ebben a kérdésben — sajnos — mindmáig igen határozatlan és egymásnak ellentmondó ítéleteket hoznak a bíróságok.

A mostohagyermek családjogi helyzete — tartásának szempontjából nézve — tehát nem minden esetben egyforma. Különbség leginkább annak az előkérdésnek következtében merül fel, hogy a mostohagyermek vérszerinti szülője él-e vagy sem.

Ez a kérdés akkor is komoly anyagi jelentőséghez jut, ha a mostohagyermek kikerül a mostohaszülő gon-

dozásából, illetve tartásából. Ebben az esetben — ha él a vérszerinti szülő, annak tartási kötelezettsége feleled, az örökbefogadás ismert mintájára, amelynek szabályai így szólnak: ha az örökbefogadó meghal, vagy tartásra képtelenné válik, a vérszerinti szülők, illetve nagyszülők tartási kötelezettsége (mind a négyé egy sorban) éled fel.

Ugyanezek az elvek és szabályok kell hogy a mostohagyermekre nézve is érvényesüljenek a mostohaszülő halála vagy tartásra képtelenné válása esetén. De még e szabályozás érvényességének elfogadása esetén is tisztázatlanul és megoldatlanul jelentkezik e kis tanulmány tárgyát képező az a kérdés: mi a jogi helyzet, ha a mostohaszülő sem nem halt meg, sem nem vált képtelenné a tartásra: él és képes, de nem akar tartást nyújtani. Megoldásra vár a kérdés: ilyen esetekben mikor éled fel a vérszerinti szülők (nagyszülők) tartási kötelezettsége? Pontosán mely napon? A mostohaszülő akaratlan-határozása napján-e (ami leggyakrabban a házi közösségből elhagyás szándékával történő távozásban jut kifejezésre) vagy csak a mostohaszülők házassági köteleke megszűnését, illetve felbontását követően?

E jogbizonytalanság egyes vonatkozásainak vetett véget a következőkben kivonatossan idézett legfelsőbb bírósági VI. sz. polgári elvi döntés, amely kimondja:

1. A mostohaszülőnek az a kötelezettsége, hogy háztartásában eltartsa a vele együtt élő házastársának az ő beleegyezésével odahozott kiskorú gyermekét, a másik vérszerinti szülőt tartási kötelezettsége alól nem mentesíti.

2. Az ítélekedésben bizonyos ellentétek mutatkoznak a Csjt. 62. § (1) bekezdésének az alkalmazását illetően a tekintetben, hogy a mostohagyermek eltartására kizárólag a mostohaszülő és vele egy sorban házastársa köteles-e vagy pedig köteles-e tartásra a másik vérszerinti szülő is?

A Csjt. 62. §-ából nem lehet olyan következtetést levonni, hogy a mostohaszülő tartási kötelezettsége a másik vérszerinti szülő tartási kötelezettségét megszünteti, vagy akár csak másodlagossá tenné. A Csjt. 62 §-a a másik szülő tartásdíj fizetésére irányuló kötelezettségét nem érinti. A Csjt. 62. § (1) bekezdés második mondatának rendelkezését, amely szerint a tartási kötelezettség a mostohaszülőt és a házastársává lett vérszerinti szülőt egy sorban terheli, helyesen csakis akként lehet értelmezni, hogy a mostohaszülő azzal a kötelezettséggel tartozik a házastársává lett vérszerinti szülővel egy sorban, amely egyébként ez utóbb nevezett szülőt terhelné. Vagyis ha nincs tartásra kötelezhető másik szülő, akkor egy sorban felel az egész tartásért — de ha tartásra szerítható másik szülő is van, úgy a mostohaszülő említett egy sorban való felelőssége a tartásért csupán a házastársat terhelő részre terjed ki. Vagyis a Csjt. 62. § (1) bekezdésének a második mondata is a mostohaszülőnek és házastársának csupán egymásközti viszonyát érinti, de mit sem változtat a vérszerinti másik szülő tartási kötelezettségén.

E házjogi elvi döntés egyes esetekre megszünteti ugyan a jogbizonytalanságot, más eseteket azonban nem érint, noha azok gyakoriságuk folytán szükségessé tennék az egyöntetű jogi szabályozást. Ilyen gyakori példa: a házi közösségből elhagyás szándékával távozó mostohaszülő tartási kötelezettségének kérdése. Ezen is belül pedig annak a következménye, ha jogos okkal, s annak, ha jogos ok nélkül tette ezt.

A vétkességi kérdést, mint új családjogunknak nel-

lőzött szempontot, itt sem szándékozom messzebbmenő jelentőségűnek tekinteni, mint amennyire a tartás kérdésének eldöntése szempontjából arra szükség van. Ilyen mértékig azonban éppúgy bele kell bocsátkozni annak vizsgálatába, mint a házassági bontóperekben, amelyekben az ítéletnek a kötelekre vonatkozó részét e ténykörmények nem befolyásolhatják ugyan, de a különörlétek összegének a megállapítására döntő mértékben hatnak ki.

Ezirányú bírói gyakorlatunk sokszor helyezkedik arra az álláspontra, hogy az a mostohaszülő, aki elhagyási szándékkal távozott a közös otthonból, a mostohagyermek tartására nem kötelezhető. Nézetem szerint ez az álláspont nem helyes. Bár jogfejlődésünk még nem jutott el odáig, hogy az összes ilyen kérdésekre egyértelműen, jogszabály formájában adjon választ, tételek jogszabály hiánya esetén azt kell vizsgálnunk, vajjon a felmerült tartási igény eldöntése összhangban van-e Alkotmányunk parancsaival. Figyelemmel kell tehát lennünk új, szocialista jogfejlődésünknek a tartási kötelek terén megnyilvánuló általános irányára, amely mindig a legszigorúbban terheli a tartásra kötelezetteket; Ezeknek a haladó szellemű alapelveknek szem előtt tartásával nem lehet nehéz a helyes eredmény kimunkálása.

Nem vitás az, hogy a közös háztartásban élő szülők a gondozásukban lévő kiskorú gyermeket (akár vérszerinti, akár mostohagyermekről van szó), kötelesek eltartani, a házi közösség keretein belül nyújtandó természetbeni szolgáltatásokkal, valamint a szükségletei fedezéséhez tartozó dolgok beszerzésével és a nevelés szükséges költségeinek fedezésével. (Kivételt e szabály alól csak az olyan mostohagyermek esete képez, akit az egyik házastárs a másik tiltakozása ellenére hozott a házi közösségbe.) Míg tehát a vérszerinti kiskorú gyermek, valamint az örökbefogadott gyermek javára feltétlenül tartási kötelezettség áll fenn (a kiskorú gyermek 16 éves koráig; ha pedig tanul, még tovább is), a mostohagyermek eltartására csak a háztartásban kötelesek a szülők, ha a kiskorú gyermek beleegyezésükkel került a házassági közösségbe. (Csjt. 62. § 1. bek.)

Mint hogy a mostohagyermeknek családjogi és tartási kérdéseivel újabb jogszabályaink is eléggé tisztában bírtak, mert mindössze a 62. § négy sorában érintették azokat, e túlságosan laza szabályozás elkerülhetetlenül szükségessé teszi egyes alapvető jelentőségű részletkérdések tisztázását. Ilyen mindjárt az idézett törvényhely szövegében írt háztartás fogalmi meghatározása.

Jogi nyelvezetünk kérdését Bólya Lajos, Pap Tibor és más kartársak már ismételtelen felvetették s annak időszzerűségére tekintettel a Jogtudományi Közlöny «A jogi terminológia kérdéséhez» címmel 1950-ben megjelent (Új folyam V. 7—8. szám) tanulmány közreadása óta ismételtelen is visszatért e kérdésre, helyt adva a hozzászólók gondolataink és dolgozataink, amelyek e kérdést főleg abból a szempontból kívánulva közelítették meg, hogy a jogi nyelvezet ne legyen a köznap nyelvétől eltérő «magyarozatra szoruló magyar» nyelvet, mert az nemcsak helytelen, de sokszor félértésbe is vezet.

Hátrétegetve, hogy ezzel az érveléssel teljesen egyet értek, rá kell itt mutatnom arra, hogy a jogi nyelvezetnek a köznap nyelvvel való azonos szóhasználatu nem minden esetben szerencsés, mert éppen az elmi kívánt cél ellenkezőjére is vezethet — amint ezt tanulmányunk

analízisében a »háztartás« fogalmával kapcsolatban. annak köznapi jelentését jogi jelentésével szembeállítva megállapíthatjuk.

E mindennapi használatban sokat szereplő szó családjogi jelentésének vizsgálatánál nézetem szerint ott kell kezdenünk az értelmezést, hogy a »házasság«-ban az embereket ház nélküli is »házasok«-nak nevezzük.

Ugyanígy kell őket — akár konyha nélkül is — »háztartásosnak« mondanunk. Ahogy a *házasságban* a felek *ház nélkül* is *házasok*, ugyanúgy *háztartásosok* is, vagyis tartják a maguk nemlétező házát, akár főznek és mosnak otthon, akár nem, ha a szó jogi értelmét vesszük. Míg tehát a »háztartás« szó *köznapi értelmét* az otthoni házmunkák ténye határozza meg, a »háztartás« szó *jogi értelme* a házasság tényének függvénye s attól — nézetem szerint — el nem különíthető. Létrejön a házasság ténye által s mint annak járuléka — osztva a fő bolog sorsát — a »háztartás« jogi értelemben mindaddig fennáll, amíg a házasság (s járulékos természetűen a házasság megszűnésével együtt szűnik (csak meg). Annak a ténynek tehát, hogy egy fedél alatt élnek-e, vagy sem; hogy közös konyhát vezetnek-e, közös kasszát tartanak-e, vagy sem, döntő módon határozhatja meg a köznapi értelemben vett háztartás létének, vagy nemléteének kérdését, de nem befolyásolhatja a háztartás jogi értelemben vett fennállását. Igazolhatja ennek az eszmefuttatásnak a helyességét az szélsőséges, de nem ritka példa, amikor lakásügyi okok vagy egyéb külső tényezők miatt a feleség, mondjuk, szüleinél van, a férj is más helyen él, például egy vállalati legényszálláson, a gyermek pedig egy harmadik helyen van intézetben vagy országhatár-otthonban. E tények ellenére, a közös háztartást jogilag mégis feltétlenül fennállónak kell mondanunk ugyanakkor, amikor azt a szó köznapi értelmében ilyen határozottsággal nem tehetünk meg.

Más példa arra, hogy a köznapi értelemben vett »háztartás« megszűnése, annak jogi értelmű megszűnésével nem esik szükségszerűen egybe, kérdés formájában: van-e a házastársaknak háztartásuk abban az esetben, ha az együttelő család hajlékában nem sütnék-főznek, nem takarítanak és nem mosnak, mert — mondjuk — szállodában vagy penzióban élnek. Még élesebben mutatkozik a háztartás jogi és a háztartás köznapi értelme közötti különbség az egyik házastársnak az életközösség fenntartásának célzatával történő távolléte (küldetés stb.) esetében. Legtisztább képet pedig talán az olyan eset nyújt, amelyben a férj — feleség — gyermek három szobát laknak egy szállodában s a férj távolléte alatt is fenntartják a harmadik szobájukat; hogyan alakul ilyen esetben a mostohagyermek tartási kötelezettségének kérdése, figyelemmel a »háztartás« szóra?

Ha a távollévő elhagyás szándékával hagyta el a házassági közösséget — magánlakását — úgy a gyakorlat a háztartást legtöbb esetben jogilag is megszüntetnek mondja s ennek folytán tartási kötelezettséget a mostohagyermekkel szemben nem állapít meg:

ha ugyanez elhagyás szándékával akar családjától eltávolítani az a mostohaapa, aki három szállodaszobában él családjával, elég, ha távozzék a portásnak annyit szól, hogy ezentúl a három szobát ne számlázzák együtt; a maga szobájáról külön kéri a számlát s ezzel egyoldalúan már meg is szüntette az addig fennállott háztartást.

Legszembetűnőbbben e kérdés megnyugtató meg-

oldásának hiányát talán az a példa szemléltetheti, amely szerint, ha a távollévő — elhagyásra irányuló szándék nélkül távozza — távollétét 4—5 hónapján át rendszeren gondoskodik a tőle fölirajzi vagy egészségügyi okok miatt különélő családjáról, egyszer csak (minden jogos ok nélkül), szabaddal akarva, csupán annyit tesz, megtelefonálja, vagy megírja haza, hogy ezután nem fog többé gondoskodni rólok: megszünteti az életközösséget. Megszüntette-e ezzel együtt a jogi értelemben vett »háztartás«-t is? Egyoldalú és önkényes akaratelhatározással állunk ilyenkor szemben, amely — ha a házastársak között elfogadható is volna — a kiskorú mostohagyermek szempontjából semmiképp nem mondható annak, mert az ilyen magatartás egyik óráról a másikra a nyugodt megugapozottságból a legnagyobb bizonytalanságba, esetleg nélkülözésbe taszítaná a kiskorú gyermekeket.

E komoly, sokszor létfontosságú családjogi változások példánk szerint egy kelesforgatással, vagy akár csak egy levelezőlap bedobásával is felidézhető ma. Ilyen egyszerűen azonban a szocializmus építésének mai szakaszában, amely a családi életet és a gyermek érdekeinek fokozott védelmét a burzsoa jog gyakorlatától alapvetően eltérő elvek szerint bástyázza körül és rendeli jogsegélyben részesíteni, bizonyára nem lehet jogkövetkezmények felidézése nélkül kiskorú mostohagyermek elvált tartásától megszabadulni.

Ezzel az okfejtéssel arra kívánok rámutatni, mennyire nem mellőzhető a »háztartás« szó köznapi jelentése és jogi jelentésége közötti terület megkülönböztetés, minthogy a Csjt. 62. § 1. bek. alapján annak helyes értelmezésén dől el a mostohagyermek igényjogosultságának kérdése, ami legtöbbször a kiskorú léteire is, jövőjére is igen komoly kihatással bír.

Bírói gyakorlatunk még ma is gyakran helyezkedik arra az állásponton, hogy a mostohaszülő — ha elhagyási szándékkal van távol a közös otthonától — a mostohagyermek tartására nem kötelezhető. Ezért — figyelemmel új, szocialista irányt mutató jogfejlesztésünk családjogi vonatkozású, haladó alapelveire, fel kell vetnünk a kérdést, vajjon helyes-e az álláspont.

Nem tudok egyetérteni azokkal az okfejtésekkel, amelyek szerint a mostohaszülő tartási kötelezettségének nagyon könnyen, az általam javasoltnál is könnyebben kellene megszűnie. Igaz, hogy a mostohaszülő eggyel bővíti a gyermek tartására kötelezhetőket számát. E ténynek vizsgálata — első megközelítése — úgy tűnik fel, mintha ennek a többletnek elvesztése nem tenné a gyermek helyzetét rosszabbá az általános helyzetnél. Mélyebb-reható vizsgálódás esetében azonban nem téveszthetjük szem elől azt a tényt, hogy a tartásra kötelezhető ily módon történő eggyel megszaporo-lása inkább csak papíron megmutatózó és elméleti jelentőségű, de gyakorlati szempontból igen kevés pluszt jelent a gyermekre néve, mert a legtöbb esetben ez a többlet csak az alapkötelezettek számának esökkenése, a vérszerinti szülők egyikének kiesése után merül fel (plk.: amikor az a vérszerinti szülő, akit a mostohaszülő pótol, már nem él, vagy él ugyan, de vele szemben a tartási kötelezettség anyagi érvényesítése igen kilátástalan, sok esetben pedig teljesen reménytelen).

Azokat az ellenérveket sem tartom helytállónak, amelyek a mostohaszülő tartási kötelezésének hiányát azért nem tartják a mostohagyermek szempontjából sérelmezhetőnek, mert a mostohaszülő a tartás szem-

pontjából amúgy is egy plusz-személy a tartásra szoríthatók mellett s kilépése e körből úgy volna felfogható, mint ahogyan váratlan megszűnés más tartásra kötelezettek esetében is beállhat, hiszen bármelyik szülő váratlanul meg is halhat.

Ez az életteni változás nézetem szerint csak egyformán juthat kifejezésre mostoha- és nem mostoha- szülő esetében. Igaz ugyan, hogy a vérszerinti szülő ilyen okból történő kiesése tartási kötelezettségét megszünteti, de én erre figyelemmel sem tartanám helyesnek olyan tétel megállapítását, amely szerint a mostoha- szülő, a lazább családi kapcsolatát alapján életében azt igényelhetné, hogy őt a mostohagyermek tartásának szempontjából tekintsek elhalálozottknak, mert az ilyen praesumptio juris et de jure igen veszélyes jogi elkalandozásokra vezethetne s olyan helytelen és veszélyes ösvényt nyitna meg a családi jogi törvénykezés terén, amely a mostohagyermek tartási kötelezettség kérdését illetően Népköztársaságunk céljától eltérő irányba, és jogbizonytalanság felé vezetne bennünket.

Nézetem szerint a vérszerinti és a mostoha- szülő közötti tartási kötelezések különbözete a mostoha- szülő javára eléggé kifejezésre juthat az alábbi két pontban:

1. mostoha- szülő csak akkor köteles eltartani a mostohagyermeket, ha befogadta háztartásába;
2. a házassági kötelék megszűnésével ez a tartási kötelezettsége is megszűnik.

Tartási kötelezettsége a vérszerinti szülőéhez mérten abban is enyhébb, hogy — míg előzőbe a Csjt. 61. §-a alapján átszállhat annak felmenő rokonaira — a mostoha- szülő csak személyéhez tapadó kötelezettség, amely az ő kiesésekor nem biztosít törvényes lehetőséget az eltartásra jogosult mostohagyermeknek a mostoha- szülő felmenő rokonával szembeni tartási igényre.

Ennek a személyhez tapadó határvonalnak a meg- állapításával egyidejűleg azt is figyelembe kell vennünk, hogy amint házasságot csak egész életre lehet kötni, úgy mostohagyermeket is csak egész kiskorúsága idejére lehet befogadni a mostoha- szülő háztartásába. E legtöbb esetben tartós, tehát komoly súlyú kötelezettség azonban mégsem szükségképpen velejárója a mostoha- szülő állapotnak, mert annak ilyenbányú jogi következményei elháríthatók úgy — formailag a kizáró nyilatkozat mintájára — hogy a gyermek otléte a mostoha- szülővel szembeni kikényszeríthető tartási kötelezettséget ne idézzen fel.

Családi jogi törvényünknek a szülői gondviselésről szóló 75. § 1. bekezdése szerint a szülőknek kötelességük a gyermek nevelése, testi és szellemi fejlődésének elő- mozdítása; joguk és kötelességük mindent megtenni, ami a célok elérése érdekében szükséges és tartózkod- niok kell mindentől, ami azok elérését akadályozza vagy megnehezíti.

Felszabadulás utáni egyetemi irodalmunk is érintette már ezt a kérdést, megállapítván, hogy a mostoha- anya, vagyis az, aki a felesége gyermekét — bár anélkül, hogy örökbefogadás útján közös gyermekké tenné — a saját háztartásába befogadja, köteles a gyermeket sajátjából eltartani és neveltetni, ha a gyermek eltartására más kötelezettséget nem vállalt és annak nincs is olyan rokona, akit az eltartásra szorítani lehetne. (Nizsalovszky: Magyar Családi Jog, 1949., 269. old.) Ezen a meghatározáson túlnemően ugyan ez az egyetemi

tankönyv sem foglalkozik a kiskorú gyermek eltartásáról szóló fejezetében a mostohagyermek kérdésével, annyit azonban mégis leszögez, hogy a mostohagyermek tartásának kérdése a bíróság elé tartozik. (Idézet mű, 271. old.) Dövebben tárgyalja azonban a házasságon kívül született gyermek apjának tartási kötelezettségét, kihangsúlyozva azt, hogy a közös háztartásban élés egyoldalú megszüntetése csak a tartás természetbeni szolgáltatására vonatkozó kötelezettséget szüntetheti meg (ha a gyermek nem marad az apa gondozásában), de maga a kötelezettség változatlanul fennálló marad.

A Hgyt. 28. §-a külön szabályozza a tartásra vagy annak megváltására vonatkozó megegyezések hatályát is, amely kérdéssel foglalkozva az idézett tankönyv írója, Nizsalovszky professzor kifejti, hogy bár ez a szabályozás csak a házasságon kívül született gyermek esetére szól, alapelveiben a házasságból született gyermek tekintetében hatályban volt jogszabályokkal egyezik meg és ezért fellelhető, hogy a gyakorlatlan általános érvényesítéshez jutogni. (U. o. 272—273. old.) Ezeknek a határoló vezérelveknek érvényesítése teszi mellőzhetetlen feladatunkká, hogy a még nem minden részletkérdésig kimunkált család- jogunk helyes kifejlesztésére, a joggyakorlat során tel- merülő esetek kapcsán igyekezzünk alkotmányunk 51. és 52. §§-ainak minél előbbi megvalósulását elősegíteni.

Szenbehelyezkedve tehát a mostoha- apaként azon az alapon mentesítő jogi felfogással és bírói gyakor- lattal, amely szerint örökbefogadás nélkül tartási köte- lezettségük nem állapítható meg, szükségesnek mutat- kozik e kérdés megnyugtató szabályozása és jogi kere- teinek megállapítása, figyelemmel a szerintem nem mellőzhető fokozati megkülönböztetésekre is, mert a mai jogállapot szerint a gyermektartási kötelezettség maximuma szerint kiskorú gyermekét a szülő köteles (elsősorban) eltartani; minimuma szerint pedig az olyan mostohagyermeket, akit házastársa az ő bele- egyezése nélkül hozott a közös háztartásba, a mostoha- szülő nem köteles eltartani.

E két véglete vonatkozó határeset közé kíván- kozik annak a lépesővetes megoldást kialakító, közbe- eső fokozatnak beiktatása, amely szerint a mostoha- szülő, aki házassága kezdetén kiskorú gyermek tar- tását önként magára vállalta akkor, amikor annak a közös háztartásba hozásába beleegyezett (s nézetem szerint így módon a kiskorúval szemben is) magára vállalt tartási kötelezettségét — kíméleti célú közbeiktatása nélkül — nem szüntetheti meg. Különbösképp nem lehet ezt olyan öletszerűen, ahogyan azt a legtöbb példa mutatja, hogy a házastelek sokszor múló érzések vagy indulataik hatása alatt egyik napról a másikra — elhagyják egymást és a házi közösséget, s a közös ház- tartásban élés egyoldalú megszüntetésével kivonják magukat annak terhe alól. Azt, hogy a háztartás költ- ségeit elsősorban a házastársak keresményéből kell fedezni (különülésük esetén is), a Csjt. 32. § 1. bekezdése írja elő; azt pedig, hogy a másik házastárs bele- egyezése nélkül, alapos ok hiányában, önkényesen választott lakásba távozás jogellenes cselekedet, a Csjt. 25. §-a mondja ki. Az a mostoha- apa, aki mégis ilyen tiltott magatartást tanúsít, nemcsak hogy előnyt nem származtathat belőle magának és kötelezettségeit így módon meg nem szüntetheti, de az általa így — akár szán bekosan, akár gonatlanul — okozott

károkért is felelőssé tehető. A szülői gondviselésről szóló Csjt. 75. §-ának 1. bekezdése nem értelmezhető más kép, mint úgy, hogy a mostoha szülő is köteles a kiskorú gyermek fejlődésének elősegítésére, és neki is tartózkodnia kell mindentől, ami e cél elérését akadályozza, vagy megnehezíti. Minthogy pedig az említett mostoha szülői magatartás e célok elérését az esetek nagy többségében nem segíti elő, hanem akadályozza, vagy megnehezíti, az idézett törvényhely alapján attól a mostoha szülő is tartózkodni köteles.

A házasság a mi szocialista értelmezésünk szerint két független és szabad ember kölcsönös rokonszenven alapuló, érdektelen elhatározás folytán, egymás kölcsönös támogatására létrehozott, egész életre szóló szövetség. Ezt a szép gondolatot azokban az esetekben, amelyekben szükséges, természetesen összhangba kell hozni az érintett kiskorú gyermekek érdekeivel is. A háztartásába beleegyezésével behozott mostoha gyermekkel szemben a mostoha szülő nem maradhat olyan felelősség nélküli és szabad, mint a házasság megkötése előtt volt vele szemben, habár ez talán sokuk előtt így tűnik kívánatosnak. Éppen ezért a házasságok együttélésének a megszakadása esetén okvetlen vizsgálni kell azt a kérdést is, melyik házastárs magatartása folytán szűnt meg az együttélés a házastársak között. Ha annak róható fel az életközösség megszűnése, aki a kiskorú gyermeket a házasságba magával hozta, úgy a másik, nem hibáztható fél valóban mentesül a tartási kötelezettség alól éppúgy, mint a Csjt.-ben felsorolt egyéb esetekben. De ha a mostoha szülő az oka a házasságok együttélése megszakadásának s így a közös háztartás gyakorlati értelemben vett felbomlásának, úgy a házi közösség, vagyis a közös háztartás jogilag még fennállónak tekintendő s a mostoha gyermek tartás-díjának megfizetésére — az egykorban kötelezettség folytán — a mostoha szülő is kötelező lehet. (Csjt. 30. § 4. bek., 60. § 1. bek.) Az előzőekben kifejtettek bővebb magyarázata helyett bizonyára elég alkotmányunk és család jogi törvényeink gyermekvédelmet célzó szellemét idézni. Párbeszámlepek említenek meg itt a mostoha gyermekéhez legközelebb álló család jogi intézményt, az örökbe fogadás intézményét, amelyet a Csjt. 46. §-a „családi kapcsolat létesítése” és „nevelés biztosításának” céljából köthetnek. Mostoha gyermeknek család befogadása pedig nyilván ugyanezeknek a céloknak megvalósítása érdekében történik — azok biztosítottága nélkül. A kötelezettségben megnyilvánuló biztosíték elmaradása azonban nem jelenti a kötelezettségnek a szabadossággal való összetéveszthetőségét vagy felszerelhetőségét.

Abban úgy a laikusok, mint a jogászok nyilván egyetértenek, hogy kiskorú gyermekek mostoha szülőiségét senki nem köteles vállalni. De ha megteszi, s beleegyezik abba, hogy háztartásába hozzák a kiskorút az így vállalt kötelezettségtől jogkövetkezmények nélkül nem mentesülhet (Csjt. 60. §). Az előzőekben már kifejtett jogi nézetem szerint a közös háztartás terhei akkor is közősek maradnak, ha az egyik fél szabadulni igyekszik azoktól s ezen mitsem változtathat azzal, ha — jogos okkal vagy jogos ok nélkül — elhagyva a közös háztartást, akár egyszer sem tér vissza oda.

Döntő jelentőségű tehát annak a megállapítása, hogy a Csjt. 62. § 1. bekezdése szerinti háztartás jogilag mindaddig fennáll, amíg a házasság fennáll,

akkor is, ha a mostoha szülő azt fenntartani már nem akarja s annak megszüntetésére törekszik, mert jogellenes magatartásból anyagi előny nem származtatható s még kevésbé részesíthető a kiskorú terhére bírói jogsegélyben.

Okfejtésem lényege tehát talán e néhány szóban foglalható össze: a mostoha gyermeket (akinek a legtöbb esetben nincs saját megélhetési alapja) sem lehet egyik napról a másikra olyan befejezett tények elé állítani, amelyek számára hátrányosak.

Család jogi kódexünk a bontás terén a rendelkezési elvet háttérbe szorította, amikor a közös megegyezés alapján történő válást megszüntette s helyette az officialitás fokozottabb mértékben történő érvényesülését biztosította, illetve tette lehetővé, amikor — a felek akaratától függetlenül, sőt gyakran azzal ellentétben is — a bíróság a maga megállapításainak gondos és szorgos értékelésével mérlegeli az elért okokat s dönt abban a kérdésben, hogy azok mennyire komolyak és alaposak a házasság felbontására előterjesztett kérelem szempontjából.

Család jogunk ilyenirányú fejlődése, amely szerint a felek a saját házassági kötelekük fenntartása vagy megszüntetése felett nem rendelkezhetnek tetszésük szerint, alapul kínálkozik ama gondolatom korszerűségének és helyességének igazolására: tárgyilagos bírósági határozat kell, hogy a mostoha gyermek helyzetének lényeges megváltoztatását megelőzze (a mostoha szülő egyoldalú rendelkezése helyett).

Ha figyelembe vesszük, hogy egy albérleti lakást törvényes ok nélkül 6 hétnél rövidebb időre felmondani nem lehet, kézenfekvőnek tűnik, hogy a kiskorú tartásának terhé sem lehet váratlanul, egyik napról a másikra önkényesen elhárítani. Nézetem szerint az a kíméleti idő, amelyet a bontóper lefolyása biztosíthat az ilyen családi kötelekben élő kiskorú gyermeknek, arányítva nem több, mint amit a lakáskódex a mostoha szülő-mostoha gyermek kötelekénél lényegesen lazább kötelekben egymáshoz tartozó, illetve egymásra utalt bérleti és albérleti kapcsolatának megszakítása előtt szükségesnek tart a gyengébb fél érdekében jogszába iktatni. Szocialista irányú jogfejlődésünk és Csjt.-ünk szellemében a fokozott oltalmat igénylő kiskorúak számára is nyilvánvalóan biztosítani kell a kíméleti időt. Figyelembe véve, hogy a mi esetünkben egyik oldalon a gyámolításra szoruló kiskorú áll — éppen eltartójával szemben — az érdekelt helyett az illetékes bíróság határozatának igénylése nyilvánvalóan nem fog több biztosítéknak mutatkozni, mint amennyit szocialista irányú jogunk a kiskorúknak minimálisan nyújtani kíván. Azzal a mostoha szülővel szemben pedig, aki e biztosítékokat jelentő szabályozással ellentétben jár el, a tartási összeg megfizetésére kötelezés, illetve indokolt esetben az ideiglenes intézkedés formájában való soron kívüli bírói határozat lehetővé tételének kérdése is megfontolást érdemel. A gyermekek és az anyák fokozottabb bírói jogvédelméről szóló 7/1953. M. T. sz. rendelet által meghonosított ideiglenes intézkedés alkalmazása annak a gyakorlatban már e rövid idő alatt is igazolt élszerűsége és gyors végrehajthatósága miatt volna nézetem szerint szükséges. Így rá lehetne szorítani a mostoha szülőt — akár indított a házassági kötelek felbontására irányuló keresetet, akár nem — hogy a bírói döntést szorgalmazza, amelynek során a bíróság

az ideiglenes intézkedés helyett is végleges határozatot hozna, az erre irányuló kérelem, vagy ellenkérelem alapján. Ugyane rendelet 10. §-a kimondja, hogy »A családi kapcsolaton alapuló eltartási kötelezettség megszűnése esetére megállapított büntetőjogi szabályok alá esik s ennek megfelelően 2 évig terjedhető börtönnel büntetendő az a férfi, akit a bíróság, bár az apaság megállapítása nélkül gyermektartásra kötelezett (1952. évi XXIII. tvr. 43. §), eltartási köteleességét nem teljesíti és mulasztásával a gyermeket súlyos nélkülözésnek teszi ki.«

A tanulmány tárgyává tett esetekben a kiskorú gyermekek sorsa — megnevezésük köznapi jelentőségét gyakorlati értelemben is megvalósítva — igen sokszor fordul egyik napról a másikra olyan mostohára, hogy létalapjuk elvonása a fentebbi törvényhelyet idézi.

Miudebből azonban nem az következik, mintha a mostohaszülő és mostohagyermek között a keletkezett kötelelem felbonthatatlan volna, de jelenti azt, hogy a beleegyezése formájában, tehát megfontoltan vállalt családfői teherből, aki azt elvállalta, formátlanul és önkényesen meg nem szabadulhat. Családi jogállás tekintetében tehát azt kell megállapítanunk, hogy a mostohagyermek és mostohaszülő között létrejött családi kapcsolat az örökbefogadástól, vagy a teljes hatályú apai elismerő nyilatkozattól lényegileg abban különbözik,

hogy utóbbi esetekben a tartási kötelelem a kiskorú gyermekkel szemben a házasság felbontása után is fennáll, a mostohagyermekkel szemben azonban általában csak a házasság felbontásának jogerőre emelkedéséig.

Összefoglalva az eddigieket, azt az eredményt kell leszűniti, hogy a mostohagyermek érdekében is szükség van a tartási kötelelem megszűnése előtt valamiféle kíméleti időnek — ezt közvetlenül kimondó — jogszabályban való biztosítására. Ez talán a tartási kötelemeke rendszeresített ideiglenes intézkedés formájában és szabályai szerint nyerhetne a legelőszerűbben gyakorlati alkalmazást, de azzal a bővítéssel, hogy arra az esetre is tartalmazzon rendelkezést, ha az alapul szolgáló házassági kötelemeke nézve sem bírósági bontás, sem békés visszaállítás nem következik be.

Fentebbiekben felvázoltam a gyakran felmerülő családjogi kérdéssel kapcsolatban felmerült gondolataimat. Cikkmem sem terjedelménél, sem igényénél fogva nem terjedhetett ki a szeretőágazó kérdéskomplexum minden változatára. Mégis, vagy helyesebben éppen azért közreadom azt abban a reményben, hogy úgy a gyakorlati, mint az elméleti jogászok és a nem jogászok figyelmét a felvetett kérdés szabályozottságának hiányosságára felhívjam, ami talán termékeny vita kiindulópontja is lehet.

Dér Pál

A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás

I. A Pp. hatálybalépése óta eltelt másfél év alatt az előkészítő eljárás egyike volt azoknak az eljárásjogi kérdéseknek, amelyek felé a jogirodalom a legnagyobb érdeklődéssel fordult. A Jogtudományi Közlöny hasábjain már négy cikk foglalkozott az előkészítő eljárás kérdéseivel: Farkas József az 1953. évi 5—6. számban, Símor Antal az 1953. évi 7. számban, Mikos Ferenc az 1954. évi 1—2. számban, legutóbb pedig Okolicsányi István a lap ezévi 3. számában. Farkas József — Szilbereky Jenő: »A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás a gyakorlatban« című, 1954. év elején megjelent műve az előkészítő eljárással kapcsolatos kérdéseket rendszerezett feldolgozását adta.

A nagy érdeklődést egyrészt az magyarázza meg, hogy a házassági bontóper előkészítésének ez az újszerű megoldása — a bontóper bírósága helyett a járásbíróóság hatáskörébe utalása — a jogi szabályozás hiányos volta mellett számos problémát vetett fel a gyakorlatban. De másrészt az is egyre inkább ráterelte a figyelmet az előkészítő eljárásra, hogy mindjobban nyilvánvaló lett, hogy a járásbíróóságok az előkészítő eljárásban rájuk háruló feladatokat nem kielégítően teljesítik. »Az eddigi gyakorlat azt mutatja, hogy az előkészítő eljárás nem mindenben váltotta be a hozzáfűzött reményeket.« (Farkas — Szilbereky: i. l. m. 4. old.) Hasonló megállapítás mellett Okolicsányi felvetette azt a kérdést is: »Van-e gyakorlati jelentősége és haszna ez előkészítő eljárás bevezetésének?«

A járásbíróóságoknak a téren végzett eddigi munkájukat tárgyilagosan értékelve, el kell ismerni, hogy az idézett megállapítás egyáltalán nem túlzás. De ha így áll a dolog, akkor nyilván nem szabad kitérni az elől, hogy a felvetett kérdésre — a valóságos helyzettel, de

egyben a reális lehetőségekkel is számot vetve — a legteljesebb tárgyilagossággal igyekezzünk válaszolni.

II. A Pp. 280. §-a szerint, az előkészítő eljárás célja a házasság felbontására irányuló szándék okainak s az azzal kapcsolatos összes körülményeknek a tisztázása, valamint — ha ettől credmény remélhető — a házastársak kibékítésének megkísérlése.

A Pp. hatálybalépése óta eltelt idő tapasztalatai azonban azt mutatták, hogy a járásbíróóságok eddigi gyakorlatában az előkészítő eljárás a törvényben meghatározott célját a legtöbb esetben alig, vagy egyáltalán nem érte el.

Ugyanis a járásbíróóságok nagy részénél ezeknek az ügyeknek a tárgyalása, a felek személyes meghallgatása, a békítés megkísérlése mind csak formális, felszínes, tartalmatlan volt. Számos esetben előfordult, hogy a jelenlevő feleket még formálisan sem hallgatták meg, az pedig napirenden volt, hogy a felek személyes meghallgatása csupán annak jegyzőkönyvbavételéből állott, hogy a kérelmező kérelmét az írásbelivel egyezően feuntartja, a másik fél pedig beismeri vagy tagadja a kérelemben foglaltakat, esetleg kijelenti, hogy nem ellenzi a házasság felbontását, vagy hogy védekezni nem kíván. De még olyan esetekben is, amikor a felek nyilatkozatai túlháttarták a régi perrendtartásunk szerinti perfelvételi tárgyalás kereteit, a felek személyes meghallgatása még ilyenkor is csak nagyon ritkán terjedt túl az eljárás megindítására irányuló kérelemben előadottak kivonatolt vagy felhívított megismétlésén. Vagyis a bontóper bírósága az előkészítő eljárás eredményeként legtöbbször semmivel sem kapott többet, mint amennyi a kérvényben, illetve a keresetlevélben is előadva volt.

Míg a járásbíróóságok többsége csupán a két felet

hallgatta meg a fentírt módon — vagy még azokat sem — és bizonyítást rendszerint nem vett fel, addig egyes bíróságok az előkészítő eljárás keretében nem egyszer véget nem érő sorozatos tárgyalásokba, tömeges tanúkihallgatásokba benyolódtak, különböző járásbírókat kerestek meg tanúk kihallgatása iránt stb. Előfordult, hogy 5–6–8 tárgyalást tartottak egy ügyben és 15–20 tanút is kihallgattak.

Az eljárást befejezetté nyilvánító végzések is két véglet között a változatok egész sorát mutatták fel. Volt olyan, amelyik egy-két kurta mondatban az eljárás befejezetté nyilvánítására és a békítési kísérlet sikertelenségének megállapítására szorítkozott. De voltak olyan végzések is, amelyek több oldal terjedelemben a különböző bizonyítékok tüzetes mérlegelése alapján részletes tényállást állapítottak meg, sőt az ügy érdemére nézve is állástfoglaltak és álláspontjukat jogi okfejtésekkel is megindokolták, tehát valósággal a bontóperben eljáró bíróság szerepét kívánták átvenni.

A felek az előkészítő eljárást általában formálisnak tekintették, olyan alaki előfeltételnek, amely kellemetlenül elhúzza az eljárást, de elengedhetetlen a bontóper megindításához. Ezért igyekeztek elkerülni azt, hogy az előkészítő eljárás során feltárják a házasság felbontására irányuló szándékok valódi okait és többnyire csupán arra törekedtek, hogy az előkészítő eljárást befejezetté nyilvánító végzés olyan — csupán látszólagos — tényállást rögzítsen, amely kedvező kiindulási alapul szolgálhasson a bontókereset beadásához.

A feleknek ez a törekvése legtöbbször nem is ütközött akadályba, mert a tapasztalat szerint a bíróságok szemlélete sem sokban különbözött az érdekelt felek lefogatásától. A járásbírók ezt az eljárást legtöbbször csupán másodlagos feladatként kezelték egyéb feladataik mellett. Eljárásuk sokszor szinte azt a benyomást keltette, mintha a járásbírók arra gondolt volna, hogy amit ő elmulaszt, majd pótolja, ha éppen szükségesnek tartja, a perben dönteni hivatott megyei bíróság. A járásbíróknak ez a felületen eljárása általában azt tükrözte vissza, hogy lényegében feleslegesnek, céltalanak tartják ezt az eljárást.

A helyzet ilyen alakulásának okait kutatva, arra kell következtetni, hogy a Pp. módosítás előtti 280. §-ának egyes rendelkezései is hozzájárultak ahhoz, hogy a járásbíróknál az előkészítő eljárás formális, felületes kezelése elharapódzzon. Az eddigi jogi szabályozásnak az a rendelkezése, amely az előkészítő eljárást minden esetben kötelezővé tette, azt eredményezte, hogy számos esetben szükségszerűen formális előkészítő eljárást kellett lefolytatni — meggyőző cél nélkül. Így pl. amikor a másik házastárs elmebeteg volt, ismeretlen helyen vagy külföldön tartózkodott, az egyik fél egyoldalú meghallgatásának sem az előkészítés, sem a békítés szempontjából nyilván nem volt valóságos jelentősége.

A gyakorlat helytelen irányú fejlődését az is megkönnyítette, hogy semmi eljárásjogi biztosítéka nem volt az eljárás szabályszerű és megfelelő lefolytatásának. Bármilyen hiányos vagy szabálytalan volt is az eljárás, emiatt senki nem fellebbezett, hiszen a felek alig várták ennek az előzetes eljárásnak a befejezését. Egyébként elméletileg erősen vitás volt, hogy a befejező végzés ellen van-e helye egyáltalán fellebbezésnek. A törvény a bontóper bíróságát sem jogosította fel arra, hogy a hiányos vagy szabálytalan előkészítő eljárást az eljárást járás-

bírósággal kiegészíthetlesse vagy megismételhetlesse. Ennek következtében a járásbírók az elkövetett hibák kijavítására sem a megyei bíróság fellebbezési tanácsától, sem a bontóperben eljáró bíróságoktól elvi irányítást, útmutatást közvetlenül nem kaptak.

A törvény meglehetősen hiányos és szűkszavú szabályozása számos nyitott kérdést hagyott, ami sok vitára adott okot, és bár ezek a kérdések sem gyakorlati, sem elvi szempontból nem voltak különösen jelentősek, a körülöttük kialakult viták alkalmasak voltak arra, hogy részben elvonják a figyelmet a döntő kérdésekről, az előkészítő eljárás létjogosultságának, jogpolitikai indokoltságának kérdéséről. Miközben arról folyt a vita, hogy az eljárást befejezettnek nyilvánító végzés ellen van-e helye fellebbezésnek, hogy az előkészítő eljárás befejezése után mennyi időn belül lehet a keresetet beadni, s hogy az eljárási költségek előlegezésével és viselésével mi történjék stb., az alatt háttérbe szorult az a kérdés, hogy végeredményben mi is a célja és az értelme ennek az eljárásnak.

Úgy vélem, éppen ebben a körülményben kell keresni a fő okát annak, hogy a gyakorlat annyira nem kielégítően alakult. Ugyanis valamely felület meggyőző erejű, jó végrehajtása csak attól várható, aki maga is meg van győződve annak helyes és szükséges voltáról. A járásbírók nagy része pedig nem volt meggyőződve arról, hogy szükséges és hasznos, a társadalom érdekét szolgálja, ha a házassági bontóper megelőzően a járásbíróknál az előkészítő eljárást kell lefolytatni. Általában úgy vélekedtek erről, hogy a bontási szándék okait és az azzal kapcsolatos összes körülményeket a bontóper bírósága a teljes bizonyítás lefolytatása útján sokkal jobban tudja tisztázni, mint a többnyire csupán a felek előadására támaszkodó járásbírók és a felek békítését is a perbírók eredményesebben kísérrelheti meg, mint az ügy érdemével sokkal kevésbé és csak átmenetileg foglalkozó járásbírók.

III. Az előkészítő eljárásban mutatkozó hibák kijavítása érdekében mindazt, ami a jogi szabályozás módosítása és kiegészítése tekintetében szükségesnek mutatkozott, megvalósította a Pp.-novella. E törvénynek az előkészítő eljárásra vonatkozó rendelkezései a felmerült, vitás kérdéseket rendezték. Ki kell emelni azt, hogy a törvény értelmében bizonyos esetekben mellőzendő, illetve a bíróság megítélésétől függően mellőzhető az előkészítő eljárás. Ez megszünteti azt a helyzetet, hogy olyan esetekben is le kelljen folytatni az előkészítő eljárást, amikor ennek nincs is értelme.

A törvény azzal, hogy mellőzni rendeli az előkészítő eljárást mindazokban az esetekben, amikor ez úgyszólván csak formális lehetne, nemcsak azt juttatja kifejezésre, hogy felesleges eljárásokkal nem szabad a feleket és a bíróságokat szükségtelenül terhelni, hanem arra is figyelmeztet, hogy olyan esetekben, amikor előkészítő eljárásnak van helye, az előkészítő eljárásnak nem formálisnak kell lennie.

De mi hát a követelmény a tartalom tekintetében az előkészítő eljárással szemben?

Az előkészítő eljárást olyan tartalommal kell megtölteni, amely mellett célját, társadalmi rendeltetését valóban be tudja tölteni. Az előkészítő eljárás célját azonban nem szűkkörűen, valamiféle elszigetelt eljárásjogi öncélúsággal kell felfogni.

Az előkészítő eljárás nem önmagáért van, nem

valami önálló külön eljárás, hanem a házassági bontóperre kell előkészítenie. Világos, hogy társadalmi jelentőségét és rendeltetését nem csupán a Pp. 280. §-ában megjelölt közvetlen célja szabja meg, hanem az, hogy a bontóper előkészítésével végeredményben a törvénynek ugyanazt az alapvető célkitűzést kell szolgálnia, mint a bontóperekben való bírói eljárásnak általában: vagyis a házasság és a család intézményének védelmét (Csjt. I. §).

A házasság és a család védelme többek között annak hatékony előmozdítását is megkívánja, hogy lehetőleg minél kevesebb házasság felbontására kerüljön sor, ideértve természetesen annak elősegítését is, hogy minél kevesebb bontókeresetet nyújtsanak be az állampolgárok. Ez azonban magától értetődően nem jelenti a házasság felbonthatatlanságát, a helyrehozhatatlanságát feldúlt, üressé, tartalmatlanná vált kötelekeknek az erkölcs elveibe ütköző és a társadalom érdekével is ellentétes erőszakolt fenntartását. De mindenképpen megköveteli annak hatékony megátalását, hogy akár az egyik, akár mindkét fél felelőtlen könnyelműséggel, meggondolatlanul, valóban alapos és komoly ok nélkül bontathassa fel házasságát.

Számos tapasztalat mutatja azt, hogy sok esetben a felek könnyelműen, meggondolatlanul kérik a házasságuk felbontását és nem egyszer ahhoz, hogy a hirtelen elhatározást józanabb meggondolás váltsa fel, elég az eljárás valamely okból történt elhúzódnásából előálló néhány hónapi gondolkodási idő is. Ezt mutatják azok az esetek, amikor a per tárgyalása során, nem egyszer a fellebbezési eljárás során a felek bejelentik, hogy kibékültek, vagy egyszerűen csak nem jelennek meg a tárgyaláson és így idézik elő a per megszüntetését. Ugyanerre utalnak az utóbbi időben ismételt előfordult azok az esetek is, amikor az elvált házaspárok egyike újabb házasságot kötött, de rövid idő múlva utóbbi házassága felbontását kérte abból a célból, hogy korábbi házastársával köthessen ismét házasságot. Sőt olyan esetek is előfordultak, hogy a bontóítélet kihirdetése után a fellebbezési jogukról lemondott felek utóbb fellebbezést adtak be az ítélet ellen, amelyben bejelentették, hogy kibékültek és ez alapján a per megszüntetését kérték.

A bontóperek gyakran meggondolatlan megindítására utaltak azok a nem is kis számban előfordult esetek is, amikor olyan perekben, amelyekben mindkét fél kérte a bontást, az elutasító ítélet ellen egyik fél sem fellebbezett, vagy a beadott fellebbezést utóbb visszavonták annak bejelentésével, hogy kibékültek. Az ilyen esetek már nemcsak azt mutatják, hogy bizonyos gondolkodási idő kényszerű közbeiktatása sokszor újabb megfontolások forrása lehet, hanem azt is, hogy a bíróságok tevékenysége, állásfoglalásuk közlése is megindíthat a felekben olyan lélektani folyamatot, amely alaposabb meggondolásra és az esetleg elhamarkodott korábbi elhatározás megváltoztatására vezethet.

IV. Az elmondottak egyúttal megvilágítják az előkészítő eljárás jogpolitikai célját is. A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárásnak is, mint egyéb eljárás előkészítéseknek is, a szűrő szerepét kell betöltenie: azt kell biztosítani, hogy lehetőleg csak olyan ügyek kerüljenek a bontóper bírósága elé, amelyekben valóban indokoltan kérhető a házasság felbontása.

Mivel a házassági ügyekben a dolog természete szerint a keresetindítás tekintetében a legteljesebb

mértékben érvényesül a felek rendelkezési joga, az előkészítő eljárás ezt a szűrő szerepét csak egészen sajátos módon, különleges eljárási eszközök segítségével töltheti be. Ugyanis az alaptalan keresetek indítását hatalmi szóval — a keresetlevél visszautasításával, az eljárás megszüntetésével — nem akadályozhatja meg. De ha az előkészítést végző járásbíró a rendelkezésre álló eljárási eszközökkel helyesen tud banni, azt elérheti, hogy legalább is az esetek egy részében az előkészítés eredményeként az alaptalan kereset beadására ne kerüljön sor. Ha a kereset beadása nem is azért maradt el, mert a feleket a bíróság a tárgyaláson összehelyezte, hanem csak azért, mert az előkészítő eljárás helyes lefolytatásának eredményeként a bontást kérő fél, vagy mindkét fél gondolkodta esett, hogy helyes-e, a saját jól felfogott érdekének, a közösség érdekének megfelelő-e a házasság felbontása, egy ilyen pszichikai folyamat megindulása is egyes esetekben hosszabb-rövidebb idő múlva a megbéküléshez, a békés családi élet helyreállításához vezetheti a feleket.

Mivel az előkészítő eljárás a szűrő szerepét lényegében a meggyőzés segítségével töltheti csak be, világos, hogy az előkészítő eljárásnak olyan szabályozására volt szükség, amely alkalmas arra, hogy a meggyőzés lélektani feltételeit biztosítsa. A Pp. 280. §-ában foglalt szabályozás erre kétségtelenül alkalmas.

Az előkészítő eljárásnak — eltekintve azoktól a kivételes esetektől, amikor előkészítő eljárásnak nincs helye, illetve az nem kötelező — a bontóperre meg kell előznie. Lefolytatása kétségtelenül időbe kerül, tehát késlelteti a bontóper megindíthatóságát és ez kényszerű gondolkodási időt iktat közbe, mielőtt a fél a házasság felbontása iránti kérelmével a per bíróságához fordulhatna. Ezzel kapcsolatban különös jelentősége van annak is, hogy az előkészítő eljárást nem a per bírósága folytatja le, hanem más bíróság. Ugyanis ez az eljárást két különálló szakaszra tagolja. Mivel az előkészítő eljárás befejezte után a per bíróság előtti eljárásra csak akkor kerülhet sor, ha ezt a fél a keresetlevél benyújtásával kéri, a félnek ez az újabb elhatározás előállítására alkalmasat ad arra, hogy elhatározását újabb megfontolás tárgyává tegye.

Az előkészítő eljárás azonban nemcsak a felek részére adott gondolkodási idő, hanem egyúttal a bíróság tevékenysége is kell hogy legyen. Az előkészítést végző járásbírósnak a felek részére adott gondolkodási időbe eső tevékenységével részben éppen azt kell hatékonyan elősegítenie, hogy a felek ezt az időt valóban arra használják fel, hogy újabb megfontolás tárgyává tegyék, alaposan meggondolják elhatározásukat.

Ezek szerint az előkészítő eljárásnak célja részben éppen az, hogy a meggondolatlanul valóni akarókat szándékuktól eltérítse és az egyetértést köztük lehetőleg helyreállítsa. Az előkészítő eljárásnak tehát egyik alapvető célja — amennyiben erre lehetőség van — a felek kibékítése. A bírónak az eljárás során egész tevékenységével törekednie kell erre.

A békítésre törekvésnek azonban nem abban kell kimerülnie, hogy a bíróság a felekhez intézett ünnepélyes fellévásokkal, pusztán a bíróság tekintélyére támaszkodó vagy az erkölcsi és társadalmi szempontokra általánoságokban hivatkozó meggyőzési kísérletekkel, vagy éppen csupán az érzelmek pillanatnyi felkeltésére törekvő rábeszéléssel akarja a feleket közelebb hozni egymáshoz,

kibékíteni egyvínással. Ilyen mozzanatok is előmozdítják adott esetben a felek kibékülését, de csak akkor vezethetnek eredményre, ha az előkészítő eljárás már megteremtette a békítés reális alapját.

A törvény rendelkezése világos útmutatást ad arra, hogyan kell az előkészítő eljárásnak a felek kibékítését helyesen előkészítenie, elősegítenie, amikor az eljárás céljaként a házasság felbontására irányuló szándék okainak és az azzal kapcsolatos összes körülményeknek a tisztázását is kiemeli.

Kétségtelen, hogy a bíróság a leghatékonyabban azzal mozdíthatja elő azt, hogy a válni akaró feleket elősegítjes megfontolásra bírja, ha elsősorban a felek személyes meghallgatásával, de ha szükséges, egyéb bizonyítás felvételével is a házasság felbontására irányuló szándék valódi indító okait és az azzal kapcsolatos összes körülményeket kideríti és a felek elé tárja. A bíróság azzal, hogy a személyes meghallgatásuk során a feleket oda vezeti, hogy őszintén számot adjanak arról, miért akarják felbontani a házasságot és azzal, hogy az esetleges félrevezetési kísérleteket, a tudatos vagy öntudatlan szépítési törekvéseket leleplezi, hozzásegíti a feleket ahhoz, hogy objektív megvilágításban, élesen a maga valóságában láthassák egymáshoz való viszonyukat, magatartásukat és annak következményeit, nemcsak egymásra, hanem gyermekeikre és a tágabb közösségre való kihatásaival együtt.

A felek házasságával kapcsolatos viszonyoknak ilyen feltárása alkalmas lehet arra, hogy olyan esetekben, amikor valójában nincs alapos és komoly ok a házasság felbontására, ennek felismerésére és belátására indítsa a felelőtlen meg gondolatlanossággal a házasság felbontását kezdeményező felet, illetve feleket. Így a dolgok belső logikája vezeti oda a feleket, hogy újabb megfontolás tárgyává tegyék elhatározásukat.

Miután az előkészítő eljárás ily módon logikailag és pszichológiailag már megteremtette a békítés reális alapját, csak ekkor kísérhetők meg a siker reményével a felek kibékítése. A törvény értelmében a békítés megkísérlésének éppen ezért nem az előkészítő tárgyalás kezdetén, nem a felek személyes meghallgatása előtt kell történnie, hanem csak az után, »ha a bíróság a tárgyalás eredménye alapján úgy találja, hogy a házastársak kibékülése remélhető».

Ezért helytelen, sőt törvénytörő is az a minduntalan tapasztalt eljárási mód, hogy a járásbíró mindjárt a tárgyalás elején, a felek meghallgatása előtt kísérelte meg a békéltetést. Ez persze soha nem vezetett, de nem is vezethetett eredményre. A békítést csak később, a tárgyalás folyamán a lélektanilag alkalmas pillanatok helyén való megkísérlni.

Ha a tárgyalás eredménye alapján a békítés sikerének reális lehetősége meg van teremve, ez esetben a békítési kísérlet során esetleg érzelmi mozzanatok is eredményesen felhasználhatók, így különösen a közös gyermekok iránti szeretetre lehet támaszkodni.

Ha a tárgyalás eredménye szerint a bontási szándék kellően meg nem alapozottnak mutatkozik, helyes, ha a bíróság erre határozottan rámutat és felvilágosítja a feleket a felhozott indokok elégtelenségéről. Ez is elősegítheti a békítés eredményességét, még akkor is, ha ott a tárgyaláson nem is vezet a felek kibékülésére, de hatékonyan elősegítheti egy későbbi időpontban, bíróságon kívül bekövetkező kibékülésnek érlelődését.

A tapasztalat szerint ugyan az esetek többségében alapos és komoly okból kéri a házasság felbontását. Ez azonban nem teszi feleslegessé az előkészítő eljárást. Ugyanis nem szabad szem elől téveszteni azt, hogy az előkészítő eljárásnak nemcsak a felek kibékítésének előmozdítása a feladata, hanem egyidejűleg a bontópernek a perbíró előtt tárgyalását is elő kell készítenie. A bontási szándék okainak és az azzal kapcsolatos körülményeknek tisztázása nemcsak a békítési kísérlet reális feltételeinek a megteremtését szolgáló leghatékonyabb eszköz, hanem ugyanakkor a legcélravezetőbb mód is a per tárgyalásának az előkészítésére.

Ezért az előkészítő eljárásnak általában minden esetben biztosítania kell azt, hogy azokat az indító okokat és mindazokat a körülményeket, amelyeknek a bontási szándék kialakulására befolyásuk volt, és amelyek az ügy elbírálásánál bármilyen szempontból lényegesek lehetnek, oly módon tisztázza, hogy az előkészítés alapján a perbíró az ügyről alaposan tájékozódni tudjon és így már az első tárgyalásra megidézhesse a szükséges tanúkat, illetve beszerezhesse az egyéb bizonyítékokat is, úgy hogy a per lehetőleg egy tárgyaláson befejezhető legyen.

V. Az előkészítő eljárás vázolt feladataiból következő, hogy a járásbíró nem szorítkozhatik arra, hogy egyszerűen jegyzőkönyvbe veszi azt, amit a felek (esetleg összeheszelés alapján) jónak látnak előadni, hanem magának is tevékeny kezdeményezést kell kifejtítenie a házastársak között tényleg fennálló kölcsönös viszonyok felderítése és a bontás valószínű okainak megállapítása végett.

Az előkészítő eljárás során elsősorban a feleket kell személyesen meghallgatni. A meghallgatásnak, hogy az eljárás célját elérhesse, amint ezt Simor Antal, Mikos Ferenc tanulmányai helyesen kifejtették, ki kell terjednie a házasság egész történetére, a személyi és családi körülményekre, vagyoni, kereseti és jövedelmi viszonyokra, a gyermekekre vonatkozó lényeges körülményekre stb. A perbíró előtt tárgyalás előkészítése szempontjából igen fontos követelmény, hogy a bíróság a felek meghallgatásakor mindig rögzítse azt is, hogy a fél egyes állításait milyen bizonyítékokkal tudja igazolni. Az okirati bizonyítékokat, leveleket stb. lehetőleg be is kell csatoltatni. Ha a házasságból gyermek származott, vizsgálni kell, hogy a gyermek elhelyezése és tartása kérdésében nincs-e szükség intézkedésre és megfelelő esetben a felek részére a szükséges útbaigazításokat meg kell adni.

A szükséghez képest sor kerülhet tanúk kihallgatására vagy egyéb bizonyítás felvételére, ezt az eljárás fentvázolt céljának figyelembevételével kell megítélni. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy ennek az eljárásnak a célja csupán a felek lehető kibékítése és a perbíró előtt tárgyalás előkészítése, de nem feladata a tényállás minden részletre kiterjedő pontos megállapítása.

Úgy gondolom, hogy az a helyes, ha az eljárást befejezetté nyilvánító végzésben a házasság felbontására irányuló szándék megállapítható okait a bíróság röviden foglalja össze. Részletes tényállás megállapítása, a bizonyítékok mérlegelésének kifejtésére és jogi fejtegetésekre általában nincs szükség. Olyan esetekben azonban, amikor a bontási szándék okául felhozott körülményeket a bíróság nem látja megállapíthatónak, végzésében az ilyen okok hiányát meg kell állapítani (Pp. 280. § (8)).

hek.). A végzésben ennek megállapítása azért szükséges, mert a bontási kérelem megalapozatlanságára való figyelmeztetés is adott esetben alkalmas lehet arra, hogy a felet meggondolásra bírja. Hogy ezenfelül a befejező végzésnek még mit kell tartalmaznia, erre nézve a hivatkozott törvényhely rendelkezik. Ehhez a magam részéről semmit hozzáfűzni nem kívánok.

VI. A Pp. hatálybalépése óta eltelt másfél év tapasztalatai alapján a Pp.-novella számos kiegészítő és módosító rendelkezésével megadta a szilárd törvényi alapot ahhoz, hogy a házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás — társadalmi rendeltetését és jogpolitikai célját betöltve — a házasság és a család további megszilárdításának hatékony eszközévé váljék. Járásbíróságainknak komoly és alapos erőfeszítéseket kell tenniük annak érdekében, hogy ezt az eszközt céljának megfelelően használva, a helyes gyakorlatot kialakítsák. Ehhez nem elég a törvény rendelkezéseinek betűszerinti, formális

alkalmazása, hanem a törvény szellemében gyökeresen meg kell változtatni szemléletüket. A házasság és a család megerősítésének társadalmi jelentőségű feladatát tartva szemük előtt, e cél tövénny szolgálataiba kell állítani működésüket.

Az előkészítő eljárás jobbra, tartalmasabbá tételével kapcsolatosan a helyes gyakorlat kialakításában fontos feladat és nagy felelősség hárul a bontópereket tárgyaló megyei bíróságokra. Annak folytán, hogy a bontóper bírósága az előkészítő eljárás szabálytalan vagy hiányos volta esetén az ügyet az eljárás kiegészítésé végett visszadhatja az illetékes járásbírósnak, a megyei bíróságnak kötelessége a járásbíróságok működését e téren ellenőrizni és módja van a gyakorlatukat közvetlenül irányítani. Nagy mértékben a megyei bíróságokon fog múlni, hogy az előkészítő eljárás megmaradjon annak, ami eddig volt, vagy azvá válik-e, aminek a törvényalkotó szánta.

Szigligeti Viktor

A hozzátartozó mentességi jogának néhány kérdéséről

A büntetőeljárás feladata az elkövetett bűncselekmények felderítése, az elkövetés mikéntjének, módjának a megállapítása, az elkövető személyének a felfedezése és az elkövetőnek az anyagi jog szabályai szerinti megbüntetése. A büntető eljárás e feladatának megvalósítása szolgálja a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi és gazdasági rendjének, továbbá az állampolgárok személyének és jogainak a védelmét.

A bűncselekménynek, az elkövetőnek és az elkövetés módjának a felderítése az adott tényállás megállapítását, az elkövetőnek a tényállás szerinti, az anyagi jogi szabály alapján történő megbüntetése pedig a megfelelő jogi minősítést jelenti.

Valamely bűncselekmény tényállásának a megállapítása és annak elkövetőjére a törvényi tényállás szankciójának az alkalmazása (minősítés) az esetek döntő többségében, mint a büntető eljárás feladata, megvalósul. (A tényállás helyes megállapításán és a megfelelő jogi minősítésen eljárástudományunk művelői közül sokan az objektív igazságot értik. Minthogy az objektív igazság e fogalmazása jelenleg még vitás — egyesek csak a tényállás megállapítását értik e fogalmon — s minthogy e kérdés tárgyalása a téma kereteit meghaladja, szándékosan mellőztük az objektív igazsága kifejezés használatát.)

Vannak azonban olyan — a törvény által szabályozott — körülmények, amelyek a feladat megvalósulását kizárják vagy akadályozzák. A kizáró körülményeket az anyagi jog, az akadályozó körülményeket az eljárási jog szabályozza. Míg a kizáró körülmények az eljárás megindítását és magát a büntetőjogi felelősségrevonást zárják ki, az akadályozó körülmények csak a tényállás felderítést és a bizonyítást nehezítik meg.

A büntetőjogi felelősségrevonást kizáró körülmények: az elkövető halála, a kegyelem, az elévülés, továbbá — egyes bűncselekmények esetében — a magán-intévény, a felhagyalmazás és a kívánat hiánya.

A tényállás megállapítását nehezítő körülmények: az abszolút tanúzási tilalom, a relatív tanúzási tilalom és a tanúvallomás megtagadásának a joga.

Az abszolút tanúzási tilalom egyrészt a terhelt védőjére vonatkozik; nem hallgatható ki a védő a terhelt által

vele e minőségben közöltéről, másrészt pedig azokra a személyekre vonatkozik, akiktől testi vagy szellemi fogvatkozásuk folytán helyes vallomás nem várható. Relatív tanúzási tilalom terheli az állam-, hivatali és szolgálati titok birtokosát felmentéséig; a tanúvallomás megtagadásának a joga pedig a hozzátartozót és a hivatásának gyakorlásánál fogva titkot megtudó személyt illeti meg.

E helyütt csak a hozzátartozó mentességi jogával kívánunk foglalkozni. Az előbbi körleéseket csak azért érintettük, mert rá akartunk mutatni arra, hogy a büntető eljárás feladata megvalósulásának nem egyedüli és nem is a legnagyobb akadálya a mentességi jog.

A tanúvallomás megtagadásának a jogát a Bp. 57. §-a tartalmazza. A tanúvallomást megtagadhatja: a) a terheltnek a Bt. 29. §-ában megjelölt hozzátartozója; b) az, aki magát vagy a Bt. 29. §-ában megjelölt hozzátartozóját bűncselekmény elkövetésével vádolná, az ezzel kapcsolatos kérdésben... A mentességi jogra való kioktatás, illetve a kioktatás jegyzőkönyvi rögzítéső elmulasztásának, valamint a mentességi jogra hivatkozás ignorálásának szankcióját ugyancs § (1) bekezdése tartalmazza, amely szerint az így elhangzott tanúvallomás bizonyítékként figyelembe nem vehető.

Mi az inloka a hozzátartozó mentességi jogának?

1. Általában és etikailag megkívántan a házassági, illetve közelebbi vagy távolabbi rokonai kapcsolat az emberek között fokozott és az állan lóság jellegével bíró érzelmi kapcsolatot eredményez. Ennek az érzelmi kapcsolatnak az alapja a házassági, illetve a családi kötelék. A Bp. 57. §-a a mentességi jog megvalósulásánál azonban nem szorítkozik a házastársak és a közelebbi vérrokonok körére, hanem — hivatkozva a Bt. 29. §-ára — biztosítja ezt olyan személyek részére is, akik a terhelttel vérségi relációban nem állnak. Ezek közül az örökbefogadó és az örökbefogadott gyermek, a nevelőszülő és a nevelt gyermek közti — a vér szerinti szülő és a vérszerinti gyermek kapcsolatát utánzó — jogi eszközökkel létesített kötelék az említett érzelmi beállítottság felkeltésére alkalmas. Ugyancsak alkalmas erre az egyeseságheli rokon és a másik egyeseságheli rokon házastársa közti az a

kapcsolat, amelynek alapja a házközösségben élés és a nevelés. Ilyen kapcsolat keletkezik általában a mostoha-szülő és a mostohagyermek között.

Ilyen érzelmi kapcsolat azonban nem vélelmezhető a házastárs és a másik házastárs egyenységbeli rokona, valamint testvére közt egyfelől és a testvér testvérének házastársa közt másfelől. Ez esetben azonban a mentességi jog megadásának az in-loka a hozzátartozói viszonyt közvetítő személyhez fűződő érzelem.

Nem érintettük a jegyesség kérdését. A Btá. megalkotásának az idején a jegyesség még családi jogi intézmény volt, az 1952. évi IV. törvényünk azonban a jegyességet már nem szabályozza. Az a tény azonban, hogy a jegyesség megszűnt jogintézmény lenni, nem érinti azt, hogy az egymással házasságra lépni szándékozók — hisz ebbeli óhajuk épp ebből fakad — fokozott mértékben vonzódnak egymáshoz.

A Btá 29. §-a nem említi hozzátartozóként a házassági kötelék híján együttélő élettársat. A bírói gyakorlat azonban — helyesen — a közös háztartásban élő személyek részére biztosítja a mentességi jogot. Eltekintve attól, hogy ennek a kapcsolatnak a polgári jog területén számos — a házassághoz hasonló — relevanciája van, kétségtelen, hogy az ilyen személyek között a fentiekben tárgyalt érzelmi megvan. Így a Bp. hiányosságaként könyvelhetjük el, hogy a kérdést a mentesség vonatkozásában tételesen nem rendezte, s annak elbírálását továbbra is a bírói gyakorlatra bízta. A hozzátartozók körének további tágítása elvált házastárs, nagyszülő lennéne stb.) már nem lenne célszerű épp az érzelmi vonzalom hiányának okából.

A hozzátartozók közötti közvetlen vagy közvetett érzelmi kapcsolat a hozzátartozó tanúban elfogultság formájában fejeződik ki. Ez az elfogultság olyan fokú, hogy esetleg — a hozzátartozó megvádolt hozzátartozóját bármilyen, még hamis tanúzás árán is menteni óhajtja. A mentességi jog in-loka tehát — az állampolgári öntudat és az egyénekben kialakuló szocialista jogtudat fejlődésének, illetve fejlettségének mai fokánál — a hozzátartozó kímélete, megóvása azoktól a lelki konfliktusoktól, melyek egyfelől a törvénynek eleget tenni óhajásból, másfelől pedig az érzelmi elfogultsághól fakadnak, s amely konfliktusoknál az utóbbi erő győzelme esetén a hozzátartozó büntetést követhetne el.

Itt kívánjuk leszögezni, hogy a mentességi jog megadása — az egyes, különösen nagy fokban veszélyes bűncselekmények esetein kívül, ahol a társadalom érdeke *feltétlenül* megkívánja, hogy a társadalom egy tagja az egész társadalom érdekeit a legerősebb személyi vonzalmi ellenére is segítse érvényre jutni — a családi kapcsolatoknak a más jogágakban biztosított támogatásával és védelmével egy sorban indokolt.

Feltétlenül helyes az is, hogy a jog a hozzátartozót nem zárja el a vallomástétel lehetőségétől, hanem a vallomástétel megtagadásának a jogát biztosítja számára. Ez a szabályozás ugyanis lehetővé teszi, hogy a terhelt a hozzátartozó esetleges mentő vallomásától ne zárassék el, s ugyanakkor biztosítja a tanú részére is a vallomástétel lehetőségét arra az esetre, ha bármilyen oknál fogva, így különösen a kifejlődő egyéni szocialista jogtudata folytán — egyéni érzelmeit félretéve — vallani kívánna.

Ha a hozzátartozó nem él mentességi jogával és vallomást tesz, a bírónak különös gonddal kell mérlegelnie az ilyen vallomás értékét és nem szabad szem elől tévesz-

tenie, hogy míg a mentővallomás forrása inkább a személyes érzelem, mint az objektív megfigyelés lehet, ugyanakkor a terhelt vallomás családi viszályból fakadhat, s nélkülözhet minden realitást.

A mentességi jogról való lemondást sohasem szabad vélelmezni; arra nézve, hogy él-e a tanú e jogával vagy sem, kifejezett nyilatkozatot kell tennie. A lemondás vélelmezésére még akkor sincs mód, ha a hozzátartozó a feljelentő vagy a sértett; nem elképzelhetetlen ugyanis, hogy a sérelem ellenére a hozzátartozó a terheltnek meghosszát és ellene bizonyítékot szolgáltatni nem kíván.

Felmerülhet a kérdés, mi a helyzet akkor, ha a tanúvallomás megkezdése előtt, a figyelmeztetés alkalmával, a hozzátartozó lemond mentességi jogáról, de vallomása során, esetleg kérdésre, a választ mentességi jogára hivatkozva megtagadja. Nézetünk szerint a bírónak ez esetben is el kell tekintenie a hozzátartozó további kihallgatásától, illetve a feltett kérdés megválaszolatásától. A hozzátartozó álláspontja ugyanis lehet az, hogy a mentő, illetve enyhítő körülményekre vonatkozóan óhajt vallomást tenni, a terhelt, illetve súlyosító körülményekre vonatkozóan azonban nem (pl. vall arra vonatkozóan, hogy a gépkocsit vezető férje az országúton az autót milyen sebességgel vezette, hogy a szembejövő gépkocsi megpillantásakor fényzőróját kikapcsolta, megtagadja azonban a vallomást a tekintetben, hogy — Wiedmark-vizsgálat hiányában — a terhelt fogyasztott-e útközben alkoholt, vagy sem). Az ellenkező álláspont esetén ugyanis az a hozzátartozó, aki a mentő körülményekre vonatkozóan vallani kívánna, a terheltökre azonban nem, szükség-szerűen kénytelen lenne a vallomást kihallgatása előtt nyomban megtagadni, hogy a kihallgatás során (szándékatól eltérően) épp terhelt vallomást ne legyen kénytelen tenni. Ez pedig azt eredményezné, hogy a hozzátartozó mentességi joga — lényegében — kizárásá válna.

2. Az előbbieken a terhelt hozzátartozójának a mentességi jogáról szözlünk, most annak a hozzátartozónak a jogait tárgyaljuk, aki magát vagy hozzátartozóját vallomástétel esetén bűncselekmény elkövetésével vádolná. (Bp. 57. § (1) bek. b) pont.)

Ita indokolt a mentesség megadása az esetben, amikor a hozzátartozó ellen már eljárás indult, nyilvánvalóan helyes ennek megadása abban az esetben is, amikor ellene eljárás nincs folyamatban, de ilyen eljárás épp a vallomás folytatásán indul. A kérdés, ami felvetődhetik az, hogy joga van-e a hozzátartozónak a vallomást megtagadnia vagy sem abban az esetben, mikor hozzátartozójáról ugyan e vallomás kiderítésé, hogy bűncselekményt követett el, de a bűncselekmény már a hozzátartozó halála, vagy kegyelem, elévülés folytán, avagy magánindítvány, felhatalmazás, illetve kívánat hiánya folytán nem büntethető.

A törvény szövege a »bűncselekmény elkövetésével vádolná« kifejezést használja. A bűncselekménynek nem fogalmi ismérve, hogy elkövetője büntethető legyen. (A rablás akkor is bűncselekmény, ha annak elkövetőjét 20 év elteltével fedezik fel, s így elévülés folytán a rabló már nem büntethető.) Ilyen megfogalmazás szerint a hozzátartozó abban az esetben is megtagadhatja a vallomást, ha hozzátartozója ugyan követett el bűncselekményt, de a büntető eljárás megindítását kizáró valamely ok forog fenn.

Meggyőződésünk szerint a törvény e rendelkezése, illetve a rendelkezés ilyen megfogalmazása helytelen.

A mentességi jogot nem azért biztosítja a Bp., hogy valamely család vagy valaki jóhírneve ne kerüljön veszélybe, hanem kizárólag azért, hogy az egyik hozzátartozó a másik hozzátartozó ellen ne legyen kénytelen oly bizonyítékot szolgáltatni, amely a másikat «büntönbe juttatná». A büntető igénnyel fellépő állam realisan számol az emberek legbelsőbb érzelmeivel, s azokat tiszteletben tartja a bizonyítékok beszerzésénél, az igazság felderítését előző eljárás azonban nem hajolhat meg olyan másodrendű érdekek előtt, mint valamely család jóhírneve. (Például A. ellen gyilkosság büntette miatt eljárás indult. B-t tanúként megidézik. B. tudja, hogy öccse, a napokban elhunyt C. volt a gyilkos, s A. ártatlan. Nem tagadhatja meg a vallomást a Bp. 57. § (1) bek. b) pontja alapján, hanem a hamis tanúzás következménye mellett tisztáznia kell A.-t.)

Az előbb elmonlottaknál fogva a törvény szavait megszorítóan kell értelmeznünk, s a mentességi jogot csak akkor kell biztosítanunk, ha a hozzátartozó vallomással hozzátartozóját «büntethető» büncselekmény elkövetésével vádolná. Ehhez képest célszerűbb lett volna az 57. § (1) bek. b) pontját a következőképpen megfogalmazni: «... büncselekmény elkövetésével vádolná, feltéve, hogy büntethetőséget kizáró ok nem forog fenn...».

3. A mentességi jog nemcsak a tanúvallomás megtagadásának a jogát jelenti, hanem bizonyos körben kiterjed általában a bizonyítékszolgáltatásra kényszerítés alóli mentességre is.

A Bp. 117. § (1) és (2) bekezdése a következőként rendelkezik: 1. «Azokat a dolgokat, amelyek az ügyben tárgyi bizonyítékkul szolgálnak, továbbá azokat, amelyek a törvény értelmében elközbzás alá esnek, le kell foglalni.» — 2. «Az (1) bekezdés esetén kívül le kell foglalni az eljárás során előkerült olyan dolgokat, amelyek más büncselekmény tárgyi bizonyítékai, vagy amelyek birtoklása jogszabályba ütközik.» A Bp. 120. § (1) és (2) bekezdése így hangzik: «A birtokost, ha a lefoglalandó dolgot felhívásra nem szolgáltatja ki, 1000 forintig terjedhető pénzbírsággal lehet sújtani...» «A terhelten szemben az előbbi rendelkezés alapján pénzbírságnak helye nincs. Ugyanez áll a tárgy más birtokosára is abban a körben, amelyben a birtokost a tanúvallomás alól mentesség illeti...»

A törvény szerint tehát a Btá 37. §-ában felsorolt elközbzandó dolgok és a Bp. 65. § (2) bekezdésében felsorolt tárgyi bizonyítékok lefoglalandók. A lefoglalandó dolog birtokosa annak kiadására pénzbírsággal is kényszeríthető, a hozzátartozó azonban e vonatkozásban is mentességet élvez, bírságolással a dolog ki nem adása esetén nem lehet sújtani.

E rendelkezés összhangban van a Bp. 57. §-ával, in loka lényegében azonos az 57. §-sal kapcsolatban említett indokkal: a hozzátartozó nemcsak vallomástételre, hanem objektív bizonyíték szolgáltatására sem kényszeríthető bírságolás útján.

Azonban a jog az igazság kutatásánál nem torpanhat meg a mentességi jog akadályai előtt; ha a hozzátartozó nem szolgáltatja ki a dolgot, bírságotlani nem lehet, a bizonyíték azonban más módon tőle is beszerezhető. (Bp. 120. (3) bek.: «A birtokos által felhívásra ki nem szolgáltatott dolgot házkutatás, vagy személynotozás útján is meg lehet szerezni.»)

E szerint tehát a hatóságok a lefoglalási eljárás előtt fel kell szólítani a hozzátartozót a lefoglalandó dolog kiszolgáltatására. Ha e felhívásnak a hozzátartozó

nem tesz eleget, személynotozást vagy házkutatást kell elrendelni, s a dolgot tőle e kényszereselekmények útján kell beszerezni. E mód lon egyrészt tiszteletlen van tartva a hozzátartozónak a terhelthez fűződő személyes vonalma, a hozzátartozó önmagával nem kerül lelki konfliktusba, hiszen a bizonyítékot nem ő szolgáltatta, annak kiszolgáltatására bírságolással nem kényszerítették, más részt a hatóság is hozzájutott a szükséges bizonyítékokhoz.

Álláspontunk szerint a törvényben használt «kiszolgáltatás» szót szűken kell értelmeznünk, nem feltétlenül a dolognak a hatóság részére történő átadását, birtokbaválását kell ezen érteni, hanem előadását, nem látható — vagy rejtkehelyről történő előhozását. Így pl. ha a hatóság szemle alkalmával tárgyi bizonyítékot talál a helyszínen, annak kiszolgáltatására nem kell a birtokost felhívítani és eredménytelen felszólítás esetén házkutatással beszerezni azt, hanem nyomban le lehet foglalni.

4. A szemle fogatosítására, a személynotozásra és a házkutatásra a mentességi jog nem vonatkozik. E esekekmények eszközölése során a hozzátartozóval szemben ugyanazok a kényszerintézkedések fogatosíthatók, mint az idegenekkel szemben. Ahogy több ízben hangsúlyoztuk, a mentesség pusztán arra vonatkozik, hogy a hozzátartozó bizonyíték szolgáltatására nem kényszeríthető, nem pedig arra, hogy a hatóság tőle bizonyítékot nem szerezhet be. Nyilvánvaló, hogy a hozzátartozó lakása nem szolgálhat az elkövető rejtkehelyeül, az elkövetőnek vagy a tárgyi bizonyítékoknak a megtalálása reményében nála házkutatást lehet fogatosítani, az elkövető bűnösségére vonatkozó tárgyi bizonyítékok beszerzése végett személynotozásnak lehet álavetni; az eljárás sikere érdekében nála szemlet lehet fogatosítani.

A személynotozással és a házkutatással kapcsolatban nem vetődik fel kérdés, a szemlével kapcsolatban azonban igen.

Mindenekelőtt azt kell megvilágítanunk, miért kényszeríthető bírságolás útján a hozzátartozó a szemle tőrésére akkor, amikor a lefoglalandó dolog kiadására e módon nem szorítható.

A válasz az, hogy a szemle még nem szolgáltat feltétlenül bizonyítékot a terhelten ellen. Emellett a szemle sok esetben az egész eljárás alapját képezi, a «helyszínes» büncselekményeknél ez szolgáltatja az eljárás kiindulópontját. A szemle zavartalan fogatosításának a lehetőségét tehát minden eszközzel, a bírságolással is, biztosítani kell.

Mint már említettük, ha a szemle alkalmával a hozzátartozó birtokában lévő tárgyi bizonyítékot talál a helyszínen a hatóság, azt nyomban lefoglalhatja. Ha ilyen nem talál, de alapos gyanúja van arra, hogy a hozzátartozó lefoglalandó dolgot rejtget, fel kell szólítani őt a tárgy kiadására. Ha a felhívásnak nem tesz eleget, házkutatást vagy személynotozást kell fogatosítani. A szemle tárgyainak a körét a Bp. 65. § (1) bekezdése határozza meg: «Szemlének van helye, ha lényeges körülmény megállapításához vagy felderítéséhez személy, tárgy, tény vagy helyszíni közvetlen megfigyelése, illetőleg megvizsgálása szükséges». A szemle lefolytatásával kapcsolatos kérdéseket a 115. és 116. §§ szabályozzák. A 116. § (1) bekezdése szerint: «A birtokában lévő tárgyat felhívásra min lenki köteles szemle útján rendelkezésre borsítani. Ennek a kötelezésnek a megszegése ugyanazokkal a következményekkel jár, mint a tanúvallomás megtagadása.»

A törvény rendelkezése alapján tehát a *birtokában lévő tárgyat* kell mindenkinek — a hozzátartozónak is — a hatóság felhívására szemle céljára a hatóság rendelkezésére bocsátani és nem a szemle tárgyát, ami az elmondottak szerint lehet tárgyon kívül személy, tény és helyszín is.

Mi a helyzet akkor, ha a sértett személyt, mondjuk: combon szúrták, s nem hajlandó az eljárás során magát orvosszakértői vizsgálat alá vetni? Nem hozzátartozó esetén a sértettet esetleg bírságot lehet a vizsgálat tűrésére úgy mint tanút, a tanúvallomás jogtalan megtagadása alapján. Ha azonban a sértett hozzátartozó, mentességi jog illeti meg mint tanút és nem bírságható. Az emberi testet tárgyként felfogni (hiszen mindenki csak a *birtokában* lévő tárgyat köteles a szemle céljára rendelkezésre bocsátani) — ha csak nem a szájból kijáró hamis fogsorról vagy műlábáról van szó, enyhén szólva túlzás. Ilyenfajta törvényértelmezésre a legkiterjesztőbb törvénymagyarázat sem ad lehetőséget.

Álláspontunk szerint a hozzátartozó sértettet mégis kényszeríteni *kell* a szakértői szemle tűrésére, s a sértettet e vonatkozásban mentesség nem illeti meg. Egyrészt ugyanis a bíróság az ügyet a gyógytartam szakszerű meg nem állapításánál fogva nem bírálhatná el, másrészt pedig így kívánja ezt a terhelt érdeke is: előfordulhat ugyanis, hogy az egyébként rövid tartamú sérülést okozó ütésből azért keletkezett például húsz napon túl gyógyuló súlyos testi sérülés, mert a terhelt által előre nem láthatóan a sértett valamiféle kóros elváltozásban szenvedett, a bűnös magatartás és a gyógytartam okozati összefüggésére vonatkozóan pedig csak a szemlét tartó bírósági orvosszakértő tud megnyugtatóan nyilatkozni. — Következésképpen a szemle tárgyát képező személyre vagy a helyszínre mégis alkalmazni kell a 116. § (1) bekezdésének ismertetett rendelkezéseit; nem törvénymagyarázat segítségével, hanem analógia legis-ként. Mindenesetre célszerűbb lett volna a 116. § (1) bekezdését a következőképpen megfogalmazni: »A szemle tárgyát felhívásra mindenki köteles a szemle céljára rendelkezésre bocsátani, illetve szemlének alávetni«.

E megállapítások mellett is hangsúlyoztatnunk kell, hogy a hozzátartozó-sértett a szemle tűrésére kényszeríthető ugyan bírságotlanság útján, vallomástételre azonban nem.

5. Végezetül az államtitok és a hivatali titok büntetőjogi védelmével és a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmével kapcsolatban előírt — a hozzátartozóra is kiterjedő — feljelentési kötelezettség és a hozzátartozót megillető mentességi jog collisiójáról kell még szólni.

A BHÖ. a 114. pontjába foglalt rendelkezéssel a készülő és a befejezett, a 234. pont szerint pedig a készülő büntett feljelentését két, illetve egy évig terjedhető börtönbüntetés kilátásba helyezésével *mindenkire nézve* kötelezően előírja. A kérdés az, vajjon az államtitok és a hivatali titok, valamint a társadalmi tulajdon ellen irányuló büntettek miatt folyó eljárás során a hozzátartozó feljelentéskötelezettségétől mentesítendő, vagy a lefoglalási eljárás esetén mentességi jogára, vagy sem.

A Legfelsőbb Bíróság egy konkrét ügyben hozott ítéletében nemleges álláspontot foglalt el.

Nézetünk szerint ez az álláspont helyes. Vannak ugyanis az állam legfontosabb alapjait támadó olyan bűncselekmények, amelyeknek a felderítéséhez és elkövetői megbüntetéséhez az államnak, a társadalomnak létbevágóan fontos érdeke fűződik. E bűncselekmények

és elkövetőik üldözésénél az államnak mindenkitől el kell várnia, hogy egyéni érzelmeit félretéve a társadalom érdekeit helyezze előtérbe.

A jog mindezeknek a fokozott védelme érdekében a feljelentési kötelezettséget a hozzátartozóra nézve is előírja. Megköveteli tehát, hogy a hozzátartozó *magától indítsa meg* az eljárást. Ha elvárja az eljárás megindítását — mint többet — természetesen megkövetelheti az eljárásban való részvételt is — mint kevesebbet. Következésképpen, ha előírja, hogy a hozzátartozó jelentse fel hozzátartozóját, kényszerrel is követelheti, hogy elleno bizonyítékot is szolgáltatson az eljárás minden szakában. Ellenkező esetben a feljelentési kötelezettségnek nem lenne értelme, a büntető eljárásnak e cikk elején említett feladata nem valósulna meg. Előadódhatnék, hogy a bűnös terheltet bizonyítékok hiányában fel kellene menteni, s az állam újabb merényletei ellen csak azzal védekezhetnék, hogy fokozottabban ellenőrizni, esetleg más munkakörbe helyezni. Ezért a hozzátartozóra is kiterjedő feljelentési kötelezettséget ius specialis-nak kell tekintenünk és érvényesülését biztosítanunk kell az általános szabállyal, a Bp. 57. §-ában megfogalmazott mentességi joggal, a ius generalis-szal szemben.

Álláspontunk szerint azonban a mentességi jog ez esetekben sem vonható meg teljes egészében, hanem csak a tényállásra vonatkozóan. A hozzátartozó a súlyosító körülményeket illetően (többgyermekes a terhelt, de családjáról nem gondoskodik, minden pénzét ismeretlen személyek társaságában elmulatja) a vallomást megtagadhatja, legalább is a Bp. 57. §-ának jelenlegi megfogalmazását — amely tételesen a mentességi jogot minden esetben biztosítja — figyelembe véve.

Nézetünk szerint mindazonáltal célszerűbb lett volna a Bp. 57. §-át egy olyan negatív záradékkal ellátni, hogy a hozzátartozó nem hivatkozhatik mentességi jogára az olyan bűncselekmények miatt folyó eljárás során, amelyekre vonatkozóan a törvény a feljelentési kötelezettséget mindenkire nézve kötelezően előírja.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az állampolgári öntudat fejlettségének mai fokán az egyéni érdekek és érzelmeik félretételét e vonatkozásban csak a legfontosabb területeken lehet követelnünk és semmi szín alatt nem szabad túlzásba esnünk. Olyan áldozatot, mint a szülői vagy a hitvesi szeretet feláldozását, nem szabad a kisebb fontosságú területeken megkívánni sem a feljelentési kötelezettségnek mindenkire kiterjesztését, sem a hozzátartozó mentességi jogának a megvonását illetően. Ellenkező esetben a jog elszakad az embertől és elveszti reális tartalmát. Más kérdés az, hogy a szocialista jogtudat további fejlődése során az állam az állampolgárokkal szembeni igényét nem emelheti-e.

Kétségtelen, hogy társadalmi és gazdasági rendszerünk alapja a szocialista tulajdon. Való az, hogy épp e jellegénél fogva fokozott védelemben kell részesülnie. Jelenleg azonban álláspontunk szerint a BHÖ. 234. pontja túlzott kívánalmakkal lép fel a hozzátartozókkal szemben, amikor elvben megkívánja, hogy például egy 32 forint értékű társadalmi tulajdon elleni lopás esetén jelentse fel a hozzátartozó anyját, feleségét stb. Következésképpen helyesebb a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűncselekmények vonatkozásában a feljelentési kötelezettséget pusztán a minősített esetekre vonatkozóan mindenkire nézve kötelezően előírni.

SZEMLE

Egyetemleges vagy részarányos anyagi felelősség a munkajogban

Egy állami vállalat öt dolgozója együttesen — egymásközt egyenlő arányban — 20.000 forint kárt okoz a vállalatnak. Az öt közül négy kifizetésű és vagyontalan, az ötödik fizetése magas, ezenkívül keres családi háza és motorkerékpárja van. Kötelezheti-e az igazgató ezt az ötödiket a kár teljes megtérítésére azzal, hogy az általa okozott kárt meghaladó összeg erejéig társai ellen fordulhat, vagy pedig az igazgatónak csak arra van törvényes lehetősége, hogy a kártérítés összegét a kárt okozó öt dolgozó között vétkességük arányában megosztva rója ki.

A szándékosan hiányos tényállású példa azt a kérdést veti fel, hogy az anyagi felelősség egyetemleges vagy részarányos-e a munkajogban.

A Budapesti Rötvös Lőránd Tudományegyetem Munkajogi Tanszékének a munkaközössége 1954. május 13-án tartott ülésén számos kérdés között ezt is megvitatta. A vitában a munkaközösség nem foglalt állást, hanem megállapította, hogy a kérdés további vizsgálódást igényel.

Ehhez a munkához kívánok az alábbiakkal hozzájárulni.

1. A Munka Törvénykönyvének 121. §-a szerint a dolgozó a vállalatnak vétkesen okozott kárért anyagi felelősséggel tartozik. Nem szól azonban a törvény arról, hogy ha a kárt többben együttesen okozták, anyagiilag egyetemlegesen, vagy csak részarányosan felelnek-e.

Pelég ez a kérdés jogosan merül fel, már csak azért is, mivel a polgári jogban ilyen esetben az egyetemlegesség a szabály. A Magánjogi Törvénykönyv javaslatának 1722. §-a — amelyet a bírói gyakorlat ma is alkalmaz — így rendelkezik: »Ha többben közösen elkövetett tiltott cselekménnyel okoznak kárt, vagy ha nem lehet megállapítani, hogy a kár több személynek külön-külön elkövetett tiltott cselekménye közül melyikből, vagy az egyes cselekményekből milyen arányban származik: a sértett irányában a tettesek egyetemlegesen felelnek. Felbujtó és bűnségdíj tétesszámba megy.«

Munkajogunk tehát a vizsgált kérdés vonatkozásában hézagos. Mivel az elmélet, mivel pedig a gyar-

korlat azt kívánja meg, hogy ezt a hézagot töltsük be és a hézaggal járó bizonytalanságot szüntessük meg.

Ennek az érdekében mindenekelőtt vessünk egy pillantást az egyetemlegesség és a részarányosság fogalmára.

2. Az *egyetemlegesség* a polgári jog fogalomkörébe tartozik. Adósok egyetemlegessége esetén mindegyik adós közvetlenül az egész szolgáltatásért felel. Ilyen esetben a hitelező a Mt. J. 1187. §-a szerint akár egészen, akár felosztva érvényesítheti követelését az adósok, vagy bármelyikük ellen. Amíg a főkövetelést egészen nem teljesítették, valamennyi adós kötelezve marad.¹

Ha valamelyik adóstárs teljesítése folytán a kötelelem megszűnik, a teljesítőnek visszkérésre támad a többiekkel szemben. Ha az adóstársak tiltott cselekményt követtek el, egymás irányában felelőségük a vétkesség arányához igazodik. Ha ezt az arányt nem lehet megállapítani, egyenlő arányban felelnek.

A közösen előírt vétkes károkozás körében az egyetemlegesség alkalmazásának a célja az, hogy fokozott biztosítékot adjon a károsultnak a kár megtérítésére. Ilyenformán az egyetemleges adóstársak közül egy vagy egynehány az öt terhelő kárhánnyadon felül a károsult számára előlegezi a többiek okozta kár összegét is. A gyakorlatban az esetek többségében ez azt is jelenti, hogy az előnyösebb vagyoni vagy jövedelmi helyzetű károkozó ezt a többletet nemcsak előlegezi, hanem viseli is. Nem ritka eset ugyanis, hogy a többiek elleni igényét nem tudja behajtani.

Polgári jogi fogalom a *részarányos felelősség* is. A polgári jogban ez a követelések érvényesítésének az általános szabálya. Ha a kötelelem tárgya osztható szolgáltatás, ez kétség esetében egyenlő arányban oszlik meg az adóstársak között. A hitelező mindegyik adóstól az erre eső részt, de csakis ezt követelheti.

Mint említettük, a polgári jog a többiek együttesen okozta kár megtérítésével kapcsolatban nem a részarányos megoldást, hanem a kártérítési igény egyetemleges érvényesítését választja.

3. Joghézagunk kitöltése végett, látszólag, nem lehetünk egyebet, mint azt, hogy a polgári jognak ezt a megoldását alkalmazva megállapítsuk: az anyagi felelősségrevonás a munkajogban is egyetemleges, ha a vétkes-

sen okozott kárt többben együttesen ilézték elő.

A hézagot így törvény-hasonzerűség (analogia legis) segítségével töltöttük ki. A polgári jogi szabály céljának figyelembevételével az abban megállapított jogkövetkezményeket a polgári jog körébe tartozó károkozástól különböző (bizonyos vonatkozásban más tényállású) munkajogi károkozásra alkalmaztuk.

Mérjük le ezt a megoldást a bevezetőben ismertetett példán abban az esetben, ha az öt dolgozó a kárt együttesen elkövetett bűncselekménnyel, pl. lopással okozta. Nyilvánvaló, hogy erre az esetre a megoldás helyes. Elképzelhetetlen is lenne, hogy a tolvaj — a maga kártérítési hányadának megfizetése után — nyugodtan élvezhesse jövedelmét és vagyonát, ha tettestársai a maguk részét még nem térítették meg.

4. A gondolatmenet folytatása előtt természetesen egy korrigeiót kell alkalmaznunk.

A Mt. V. 191. §-ának (1) bekezdése szerint a dolgozó a teljes kárért felel, ha azt szándékos magatartása (cselekménye vagy mulasztása) idézte elő, vagy ha a károkozó magatartás egyébként is bűncselekménynek minősül és emiatt a bíróság a dolgozót jogerősen elítélte.

Ugyancsak a szakasznak a (2) bekezdése így rendelkezik: »Az (1) bekezdésben felsorolt eseteket kivéve a dolgozó kártérítés címén összesen legfeljebb egyhavi alaplőérének 15%-a erejéig felel akkor is, ha egy naptári hónapon belül több károkozó cselekményt követett el.«

Munkajogi szabályaink tehát — a munka jogviszonyainak sajátos jellegét mérlegelve — bizonyos esetekre bevezették a korlátozott anyagi felelősséget, megállapítva azt a felső határt, ameddig a kártérítés összegét a dolgozóra ki lehet róni. E szabályozás magyarázata az, hogy a károkozás enyhébb — s egyúttal leggyakoribb — eseteiben jogalkotásunk a dolgozók fokozott anyagi megterhelésének az elkerülése érdekében, főként a megelőzés és a nevelés szempontjait tartva szem előtt, az említett határon túl indokolatlannak tartotta a dolgozók anyagi megterhelését.

A korlátozott anyagi felelősség természetesen nem zárja ki a teljes anyagi felelősséget az olyan esetekben, amikor a kár összege a dolgozó havi alaplőérének 15 százalékánál

kevesebb. Akkor például, ha a 3000 Ft havi alapbérű dolgozó 400 Ft összegű kárt okoz, vele szemben ennek a teljes kárösszegnek a kiszabása nem ütközik akadályba, mert a kiszabás felső határa ebben az esetben 450 Ft. Ha azonban a dolgozó havi alapbére 1000 Ft, akkor a 400 Ft helyett csak 150 Ft összegű — tehát korlátozott kártérítést lehet alkalmazni.

Az anyagi felelősségnek ez a korlátozása megkívánja, hogy eddigi megállapításainkat vele összhangba hozzuk. Világos, hogy az egyetemlegesség alkalmazása nem sértheti meg azt a szabályt, hogy a nem szándékos, vagy nem büncselekmény útján együttesen okozott kárért az okozók min legyike csak havi alapbérenek 15 százaléka erejéig felelős. E határ alatt azonban az egyetemleges felelősségrevonásnak nem lenne akadály. Például ketten 400 Ft összegű kárt okoztak. Vétkeességük egyforma. Havi alapbérük 2000—2000 Ft. Az egyikkel szemben valami ok folytán a kártérítést nem lehet kíróni (pl. meghalt). Az ismertetett felfogás szerint az igazgató a másikkal szemben — a reá arányosan eső 200 Ft-on felül — további 100 Ft-ot róhatna ki, mert ez a korlátozott felelősség felső határát, 300 Ft-ot még nem haladja meg.

5. Itt azonban ahhoz a ponthoz érkeztünk, hogy tovább vizsgáljuk állapotaink helyességét.

Azt már megállapítottuk, hogy a büncselekménnyel előidézett károkozás esetén helyes a tettesek egyetemleges anyagi felelősségrevonása. Helyes-e azonban az egyetemleges anyagi felelősségrevonás akkor, ha a kárt — akár szándékosan, akár gondatlanságból — de büncselekmény elkövetése nélkül idézték elő? Vajjon nem indokolatlanul mereve ezekre az esetekre az a joghasonlóság, amellyel megkíséreltük a munkajog hézagos rendelkezéseinek a kitöltését?

Ennek a kérdésnek a megítélésénél mindennek előtt azt kell figyelembe vennünk, hogy egészen mások azok az életviszonyok, amelyeket a munkajog szabályoz és mások a polgári jog által szem előtt tartott életviszonyok.

Ennél is tovább mehetünk. A polgári jog területével kapcsolatos életviszonyokban is mélyreható változás következett be azzal a fejlődéssel, amelyen a szocializmus építése során országunk keresztülment és

keresztülment. Ez a fejlődés a polgári jog minden részletében észlelhető. Megmutatkozik ez a folyamat az együttes károkozás egyetemleges felelősségrevonásának a területén is. Jóllehet nem tárgyunkkal közvetlen kapcsolatban, de igen figyelemreméltó módon juttatja kifejezésre a polgári jogi életviszonyoknak ezt a változását a Legfelsőbb Bíróság egyik határozata. »A Legfelsőbb Bíróság a kárt a két alperes között 25—75%-os arányban megosztotta s az alpereseket a kár viselésére külön-külön kötelezte. A felperes által kért egyetemlegességet mellőzte. Egyetemleges marasztalás esetén a felperes azonnali beszédsi megbízás útján választásaszerint bármelyik egyszámítás alperes ellen érvényesíthetné az egész követelését. Ebben az esetben a fizető alperes a nemfizető alperes ellen lenne kénytelen fordulni a kifizetett összeg olyan részének a megtérítése iránt, amely a kármegosztás arányának megfelelő. Ez a perek lehető mellőzésének az elvével ellenkeznek, de az így történt fizetés lényegében hitelezés is volna és mint ilyen, tiltó rendelkezésekbe ütköznek. A szocialista szervezetekre kötelező pénzügyi feyelem szabályaira tekintettel egyik alperestől sem kívánható, hogy a kárnak a másik közreható magatartása miatt felmerült részét akár átmenetileg is viselje.« (Legfelsőbb Bíróság, Af. V. 22.993/1953. sz.)

6. Amennyire megnyugtató eredményre vezetett a polgári jogból vett analógia alkalmazása a büncselekmény útján okozott kár esetére, annyira indokoltnak látszik a továbbvizsgálódás az egyéb magatartások okozta károk megtérítésével kapcsolatban.

Az életviszonyok a polgári jog területén — a hivatkozott határozat esetében az állami szervek, vállalatok sajátos gazdasági és jogi helyzete folytán — olyan mértékben megváltoztak, hogy a bírói gyakorlat az adott esetben felretette az egyetemleges marasztalás szabályait és a részarányos megoldás mellett foglalt állást.

Ha pedig a jogalkalmazás az egyetemlegességtől a polgári jog területén is eltér, akkor helyes-e az egyetemlegesség következetes alkalmazása a munkajogi anyagi felelősség vonatkozásában, amikor a munkajog éppen az életviszonyok mélyreható változása következtében különült el a

polgári jogtól önálló jogterületté?

Továbbfolytatva ezt a gondolatmenetet, felvetődik az a kérdés, hogy analógiánk *egyáltalán* helyes volt-e. Jogunk volt-e a munkajogi hézag kitöltésére a teljesen önálló és jogrendszerünkben nem a munkajog fölé, hanem mellé rendelt polgári jog területéről vett joghasonlóságot alkalmazni?

7. Ezekből az aggályokból azt kell leszűrünk, hogy valamely önálló jogterület hézagát — esetünkben a munkajog hézagát — csak akkor lehet más önálló jogterület szabályainak a hasonlóságára kitölteni, ha a hézagos önálló jogterületen nincsenek olyan egyéb — akár különös — szabályok, amelyek céljának szem előtt tartásával a hézagot az illető jogterületről megfelelőbb módon tölthetjük be.

Vizsgáljuk meg tehát a munkajognak az anyagi felelősségről szóló különös szabályait.

A raktárakban és kereskedelmi üzletekben dolgozók felelősségéről szóló 98/1952. (X. 19.) M. T. sz. rendelet 5. §-ának (2) bekezdése így rendelkezik: »A keltárhány összegét, a megtérítés mértékét illetőleg az egyes dolgozókra eső megtérítési hányadot — az egyes dolgozók munkakörét, valamint a bekövetkezett kárért való felelősség mértékét figyelembe véve — a vállalat igazgatója állapítja meg és a hiány megállapításától számított 30 napon belül írásban közli az érdekelt dolgozókkal.«

Ez a rendelkezés tehát az anyagi felelősség érvényesítésével kapcsolatban nem az egyetemlegességet, hanem a részarányosságot (vétekarányosságot) írja elő.

Ugyancsak a részarányos anyagi felelősség érvényesítését teszi kötelezővé az Állami Ellenőrző Központ elnöke által alkalmazható kártérítési felelősségrevonásról szóló 51/1952 (VI. 26.) M. T. sz. rendelet is.

A módosított Munka Törvénykönyve, illetőleg annak végrehajtási utasítása mindkét rendeletet hatályban tartotta.

Nincs azonban egyetlen olyan munkajogi különös szabályunk sem, amely az anyagi felelősség egyetemleges érvényesítését írja elő.

Gondolatmenetünk tehát meglepő eredményre vezetett. A polgári jog hasonlóságára megállapítottuk eddig, hogy feltétlenül helyes az anyagi felelősség egyetemleges érvé-

nyesítése a bűnselekménnyel okozott károk megtérítésénél; aggályunk pusztán az volt, hogy helyese az egyetemlegesség alkalmazása egyéb korlátozás esetén. A munkajog különös szabályai viszont feltétlenül a részarányosság megoldását választják.

Nem vették volna figyelembe ezek a rendelkezések azt, hogy a bűnselekménnyel okozott kár előidézőit a részarányos felelősségrevonás esetleg az állam kárára indokolatlan előnyben részesíti?

8. Ez a kérdésünk is megoldódik, ha tovább vizsgáljuk az említett különös szabályokat.

A 98/1952. (X. 19.) M. T. sz. rendelet 7. §-ának (2) bekezdésében ezt olvassuk: «Ha a kártárhúnnal kapcsolatban a büntetőbírósg jogerős ítélete valakit a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűnselekmény miatt bűnösnek mondott ki, az ezzel kapcsolatos anyagi felelősségre nem ezt a rendelkezést, hanem a bűnselekménnyel kapcsolatos kártérítési felelősségre vonatkozó általános szabályokat kell alkalmazni.»

Ugyanezt az utat választja az 51/1952. (VI. 26.) M. T. sz. rendelet 4. §-ának (3) bekezdése is: «Ha a kár keletkezésében vétkes személy ellen az ügyből kifolyólag büntető eljárás indul, a kártérítő felelősség és a kártérítés mértékének megállapítása a bíróság feladatkörébe tartozik. Abban az esetben, ha az eljárás nem végződik a terhelt megbüntetésével, az ÁFK elnökének a kártérítés (részarányos) kivételére vonatkozó jogu felel.»

A munkajog különös szabályaiban tehát az az álláspont jut kifejezésre, hogy az együttesen előidézett kártól felelősségrevonásának a főszabálya a részarányosság, kivételes szabály pedig az egyetemleges felelősség érvényesítése akkor, ha a kárt bűnselekménnyel okozták.

Ha a Munka Törvénykönyvének hézagos rendelkezéseit ezeknek a különös munkajogi szabályoknak a hasonlatosságára töltjük be, akkor a polgári jogi egyetemlegesség fogalma csak mint kivételes szabály kerül alkalmazásra.

Az azonban kétségtelen, hogy ebben a kivételes körben az egyetemlegesség alkalmazása indokolt és szükséges, nemcsak azért, mert a politikai és gazdasági célkitűzéseknek megfelel, hanem azért is, mert maguk a különös munkajogi rendelkezések

utalnak a bűnselekménnyel előidézett kár megtérítésével kapcsolatban az általános szabályokra, tehát a polgári jogi egyetemlegesség alkalmazására.

9. A joghézag kitöltésével kapcsolatos gondolatmenetünk az volt, hogy ennek a hézagnak a kitöltésére alkalmas szabályozást elsősorban a házunk táján — a munkajogban — és ne a szomszédban — a polgári jogban — keressük. Az indokolja ezt, hogy a munkajog jogrendszerünkben sajátos életviszonyai folytán önálló jogterület. Nem volna tehát megnyugtató — és jogosult — a hasonlatosságot minden további nélkül a polgári jogból vevnünk. A polgári jog által szabályozott életviszonyok ugyanis a munka jogviszonyaitól jelentősen különböznek, emellett pedig magának a polgári jognak az életviszonyai is olyan mélyreható változáson mentek keresztül, hogy a bírói gyakorlat igen széles körben félretette az egyetemlegesség alkalmazását. Mint láttuk, ez a gondolatmenet a részarányosságnak mint fő szabálynak az elfogadása mellett egy kivételes vonatkozásban — de már jogosultan — mégis csak elvezetett a polgári jogi egyetemlegességhez.

Mielőtt azonban e megállapításaink mellett végleg helytállnánk, ellenőrzés céljából vizsgáljuk meg, hogy az az eljárás, amelyet követtünk, megfelel-e a joghézag kitöltésére, illetőleg az analógia alkalmazására vonatkozó szabályoknak.

Joghézagról akkor beszélünk, ha a jogalkalmazónak olyan kérdésben kell döntenie, amelyről a jogszabály nem rendelkezik (szorosabb értelemben vett joghézag). Előfordulhat azonban, hogy a jog éppen azért hézagos, mert a konkrét tényállás két vagy több elvont jogszabály tényállásába is beleillik (vagylagos joghézag).

Esetünkben ilyen vagylagos joghézaggal kerülünk szembe. A jogalkalmazónak azt kell eldöntenie, hogy a munkajogi természetű anyagi felelősség érvényesítése körében közös kártétel esetén a polgári jog egyetemlegességi szabályait, vagy a munkajog különös rendelkezéseinek a vétekarányossági rendszerét alkalmazza-e. A kérdés elől menekülni nem lehet, mert a jogvitákat — így vagy úgy — de el kell döntenie.

A joghézagok betöltését szolgálja a *joghasonlatosság* (analógia). Erről akkor beszélünk, ha a jogalkalmazó

valamely jogszabály *céljainak* a figyelembevételével az abban megállapított jogkövetkezményeket a jogszabálytól különböző tényállásra alkalmazza.

Esetünkben tehát az alkalmazott joghasonlatosság helyességét az dönti el, hogy az általános munkajogi anyagi felelősségrevonás céljához — természetesen a bűnselekmény okozta kárt most figyelmen kívül hagyva — melyik jogszabály célja esik közelebb: a polgári jogi egyetemlegesség célja-e, vagy pedig az ismertetett különös munkajogi szabályok célja. Vagylagos hézagunk kitöltésére azt kell alkalmazni, amelynek célkitűzései az általános munkajogi anyagi felelősség érvényesítésével kapcsolatos feladatoknak jobban megfelelnek.

10. Az egyetemlegesség célja — mint már említettük — kizárólag az, hogy a károsultat felmentse az elélegzés, vagy a kár egyrésztének viselése alól azzal, hogy ezt — visszakéret biztosítása mellett — az előnyösebb anyagi helyzeti károkozók kötelesegté teszi.

A hivatkozott különös szabályok célja a részarányosság alkalmazásával más. Ezek a szabályok — amint azt ugyancsak érintettük — a kár megtérítésének a szempontjai mellett a megelőzésre, a nevelésre, az arányos elbánás elvének a megvalósítására törekednek. A megelőzés szempontjainak az érvényesítéséhez elegendő annak a tudata, hogy a dolgozó saját magatartásával okozott kárt köteles megtéríteni; ebből a szempontból nincs külön szükség arra, hogy a kedvezőbb anyagi helyzetű dolgozót a mások által okozott kárhányadert is felelőssé tegyünk. Nem volna ez összeegyeztethető a munka jogviszonyai között annyira fontos nevelési, javítási szempontokkal sem. Igen helytelen és nem kívánatos eredményre vezetne, ha a vállalat az egész kár megtérítésére esetleg éppen azt a dolgozót köteleznék, akinek a kár előidézésében a legkisebb volt a szerepe, míg a munkukba nevetnének azok, akiknek a károkozásban orszátlánrészes volt. Ez nemcsak az egyenlő elbánás elvét sértené, de összeegyeztethetetlen volna a perek lehető megelőzésének az elvével is.

Nem tartjuk kétségesnek, hogy nem az egyetemlegesség, hanem a részarányosság céljai azok, amelyek a Munka Törvénykönyve szóbanlévő feladatait jobban előmozdítják

annál is inkább, mert a részarányosságot előíró különös munkajogi szabályozás kivételképpen magáévá teszi az egyetemlegesség célkítűzőseit is, de csak ott, ahol a munka jogviszonyai körében indokolt: bűncselekmény okozta kár esetén.

11. Ezekután megállapíthatjuk: együttes károkozás esetén a károkozók részarányosan felelnek, kivéve, ha a károkozó magatartás egyidejűleg bűncselekménynek minősül. Ez utóbbi esetben az egyetemleges felelősségrevonást kell alkalmazni.

Feljegyzéseink befejezése előtt azonban még egy kérést meg kell vizsgálnunk.

A részarányos felelősségrevonás — az ismertetett szempontok szerint — természetesen helyes az enyhébb esetekben, tehát akkor, ha a kárt nem bűncselekménnyel és nem is szándékosan okozták.

Helyes-e azonban és megfelel-e az ismertetett céloknak a részarányosság alkalmazása a szándékos károkozás esetén, amelyre a Mt. V. 191. §-ának (1) bekezdése teljes anyagi felelősséget mér ki még akkor is, ha a szándékosan kárt okozó cselekmény nem bűncselekmény.

Úgy véljük, hogy igen. A szándékos és a gondatlanság között igen gyakori az egymásba olvadó határeset.

A szándékos károkozás megítélése nem feltétlenül súlyosabb a gondatlan károkozásnál. Ez világos abból, hogy a büntetőjog igen sok gondatlan károkozást bűncselekménynek nyilvánít, viszont számos szándékos károkozást nem minősít annak. Így például a társadalmi tulajdon gondatlan, hanyag kezelése bűncselekmény, viszont jelentéktelenebb szándékosan kárt okozó cselekmények (pl. ha a dolgozó felindulásból földhöz csapja a vállalat tintatartóját) nem minősülnek bűncselekménynek.

A szándékosan kárt okozó magatartások közül azok viszont, ahol a károkozó célnak megállapítható — talán elenyésző kivétellel — mind büntető rendelkezések alá esnek.

Mindebből arra jutunk, hogy az olyan szándékos cselekmények, amelyek egyidejűleg nem tartoznak a bűncselekmények közé, nem súlyosak. A gondatlan cselekményekkel ellentétben — a bennük kifejezésre jutó tudatosság szem előtt tartásával, továbbá a fokozatosság alapján — helyes az ilyen szándékos károkozók-
kal szemben a teljes anyagi felelős-

ség alkalmazása, nem volna azonban megnyugtató reakció az egyetemleges felelősségrevonás szabályait is kiterjeszteni. Nem volna ez helyes azért, mert a munkajog ismertetett különös szabályozása sem a szándékoságot, hanem a büntető szabályok megszűnését tekinti annak a határnak, amelyen innen a részarányos, túl pedig az egyetemleges felelősségrevonást kell alkalmazni.

Ezt a felfogást támasztják alá a szovjet munkajog szabályai is. Ezek körében a teljes anyagi felelősségrevonás szempontjából csak az jön figyelembe, hogy a károkozó magatartás bűncselekmény-e vagy sem. A szovjet munkajogban tehát a szándékoság egymagában nem vonja maga után a teljes anyagi felelőséget.

Ezt mérlegelve úgy véljük, helyes az a megállapításunk, hogy a mi munkajogunkban — ha már ilyen esetben teljes anyagi felelősségrevonást alkalmazunk — ne súlyosbítsuk az anyagi felelőséget az egyetemlegesség érvényesítésével is.

Kertész István

»A jogtudat néhány jellegzetessége a büntetőjog elméletében és gyakorlatában« címen a Jogtudományi Köz-
löny 1954. évi 5. száma vitacikkét közölte. A cikk nem minden megállapításával értek egyet. Ezekre az alábbiakban rámutatok:

1. A cikk írója szerint »A szocialista jogtudat a szocialista társadalom hatalmas mozgató ereje.« Ez a megállapítás véleményem szerint el-
túlozza a szocialista jogtudat jelentőségét, amikor ezt a szocialista társadalom hatalmas mozgató erejének tekinti. Vajjon nem jelenti-e a szocialista jogtudat jelentőségének a lebecsülését, ha azt állítjuk, hogy a szocialista jogtudatot nem lehet a szocialista társadalom hatalmas mozgató erejének tekinteni? Semmiképpen sem.

A szocialista jogtudat a felépít-
ményhez tartozik és kiszolgálja az
alapot, mint általában a politikai,
jogi stb. nézetek és intézmények.
Ha a szocialista jogtudatot a szocia-
lista társadalom hatalmas mozgató-
erői közé lehetne sorolni, akkor
ugyanilyen alapon a felépítményhez
tartozó, a jogtudat körén kívül eső
nézeteket is a szocialista társadalom
mozgatóerőinek tekinthetnénk. A
szocialista társadalom mozgató erőt

Sztálin elvtárs határozta meg a
XVIII. Pártkongresszuson megtar-
tott beszámolójában. Konstantinov
»Történelmi materializmus« című
tanulmány is foglalkozik a szocialista
társadalom mozgató erőivel (XVII.
fejezet 3. pont). A szocialista jog-
tudatot azonban sem Sztálin elvtárs,
sem Konstantinov nem sorolja a
szocialista társadalom mozgató erői
közé. Szerintük a szocialista társa-
dalom mozgató erői az erkölesi-
politikai egység, a szovjet hazafiság,
a Szovjetunió népeinek a barátsága,
a bírálat és önbírálat.

A kapitalista társadalomban a fő
mozgató erő az osztályharc. A szo-
cialista társadalomban nincsenek an-
tagonisztikus osztályok és így ezek
nek az osztályoknak egymással való
harcra sem lehet a társadalom moz-
gató ereje. Kétségtelen, hogy a szo-
cialista társadalom említett mozgató
erői és a szocialista jogtudat között
van kapcsolat, amennyiben a szo-
cialista jogtudat része az általános
szocialista világnézetnek — amiként
ezt a cikkről is megállapítja Visin-
szkij idézve. Az általános szocialista
világnézet pedig, amelynek része a
szocialista jogtudat szoros kapoco-
latban van a szovjet nép erkölesi-
politikai egységével, a Szovjetunió
népeinek barátságával, a szovjet
hazafisággal, a bírálat és önbírálat-
tal. A szocialista jogtudatnak a szo-
cialista világnézetet keresztül a szo-
cialista társadalom említett mozgató
erőivel való kétségtelen kapcsolata
azonban semmiképpen sem jelent-
heti azt, hogy a szocialista jogtudatot
a szocialista társadalom önálló moz-
gató erejének, sőt »hatalmas« moz-
gató erejének tekintsük.

A szocialista jogtudat tehát nem
önálló jellegű mozgató ereje a szo-
cialista társadalomnak, hanem a
szocialista társadalom mozgató erői-
nek döntő befolyása, hatása, szerepe
van a szocialista jogtudat kialakítá-
sában. (A szocialista társadalom
mozgató erőire vonatkozóan lásd
Sztálin beszédét a XVIII. kongressz-
szuson és a Konstantinov »Törté-
nelmi materializmus« c. műve XVII.
pontját.)

2. A cikk foglalkozik a szocialista
jogtudat hazánkban való kialakulá-
sának, kifejlődésének néhány kérdé-
sével. Megállapítja, hogy »Népi de-
mokratikus jogrendünk számos ed-
digi alkotásában tükröződik a szo-
cializmust építő magyar társadalom
tagjainak... szocialista jogtudata...

Az új szocialista jogtudat kiváltképpen tükröződik a társadalom védelméről szóló 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendeletben. « A cikkírónak ezek a megállapításai helyesek. Véleményem szerint azonban, amikor a szocialista jogtudat hazánkban való kialakulásának a kérdését felvetjük, feltétlenül fel kell vetni azt a további kérdést, hogy milyen hibákat követünk el és milyen hibák vannak ezen a téren, vagyis más szóval mit tehetünk és mit kell tennünk, hogy szocialista jogtudat kifejlődését és megszilárdítását elősegítsük. Meg lehetünk-e elégedve a szocialista jogtudat kialakulásának a tempójával s ha nem, mit tehetünk, hogy a tempót meggyorsítsuk? — Ezeknek a kérdéseknek a felvetése egy vitacikk keretében — amilyen Barna elvtárs cikke — azt hiszem, elmélyítené az elmélet és a gyakorlat kapcsolatát.

E kérdésekkel kapcsolatban olyan vita alakulhatna ki, amely előmozdíthatná a szocialista jogtudat szélesebb és mélyebb kifejlődését. « A szocialista jogtudatnak része az ítélőbíró jogadata » állapítja meg helyesen Barna elvtárs. Minél több bírónak, ügyésznek, minél több jogalkalmazónak lesz minél mélyebben és átfogóbban szocialista jellegűvé a jogtudata, annál eredményesebbek lesznek a szocialista törvényesség megszilárdítására irányuló erőfeszítéseink.

A szocialista törvényesség megszilárdítása pedig — tudjuk — pártunk III. kongresszusa által kitűzött egyik fontos feladat és ennek a feladatnak a megvalósítására elsősorban az elméleti és gyakorlati jogászok hivatottak. Népi demokráciánk fejlődésének jelenlegi szakaszában véleményem szerint nem lehet a szocialista jogtudat kérdéséről beszélni anélkül, hogy ne beszéljünk a szocialista jogtudatnak a szocialista törvényességgel való összefüggéséről. És erről az összefüggésről a cikkíró nem beszél.

A szocialista jogtudat kifejlődésének kapcsolatában szeretnék arra rámutatni, hogy ebben a tekintetben igen nagy jelentősége van a szovjet jogi szakirodalom ismeretének. Kétségtelen, hogy olyan könyv, mint pl. a szovjet büntetőjog általános részéről szóló egyetemi tankönyv magyar nyelvű fordítása, rendkívül nagy mértékben előmozdította elméleti és gyakorlati büntető jogászaink szocialista jogtudatának a kialakul-

tását. Viszont az is kétségtelen, hogy ugyancsak igen nagy mértékben elősegítensz büntető jogászaink szocialista jogtudatának további elmélyítését és kiszélesítését a szovjet büntetőjog különös részéről szóló egyetemi tankönyv magyar nyelvű fordítása. Sajnos, ennek a tankönyvnek a magyar nyelvű fordítása mind a mai napig nem jelent meg. Annál is inkább sajnálatos ez, mert az új Btk. különös részének kodifikációs munkálatainál igen hasznos segéd-eszköz lehetne. Az említett könyv magyar nyelvű fordításának hiánya akadályozza, hogy a magyar jogásztársadalom a felépült szocializmus országainak az egyes büncselekményfajtákra vonatkozó nézeteit rendszerezve megismerhesse. Ugyanezt mondhatjuk a büntető eljárásjog vonatkozásában is. A szovjet büntető eljárást tárgyaló szovjet egyetemi tankönyv magyar nyelvű fordítása csak a napokban látott napvilágot. A büntetőperrendtartás módosításáról szóló törvénytervezetnek elkészítésénél hatalmas segítséget nyújthatott volna a büntető eljárásról szóló szovjet egyetemi tankönyv magyar nyelvű fordítása. Nem lehet kétséges, hogy a kodifikációs munkánál sem lehet figyelmen kívül hagyni a Szovjetunió tapasztalatait. Ezeknek a tapasztalatoknak a felhasználását igen nagy mértékben megnehezítette, hogy a büntetőperrendtartás módosításáról szóló törvény tervezetének elkészítésénél nem állt rendelkezésre a szovjet büntetőperrendtartást tárgyaló átfogó műnek a magyar nyelvű fordítása. Véleményem szerint sokkal nagyobb gondot kell fordítanunk — mint eddig — egyes jogterületeket átfogóan tárgyaló szovjet jogi könyvek magyar nyelvű fordításának a kialakására. Ezzel előmozdítjuk a szocialista jogtudatnak kifejlődését és általánosabbá tételét.

3. A cikkíró szerint « A szocialista büntetőjog alapvetőnek tekint a bűnösség kérdését. Ebből a fogalmazásból az következtethető, hogy a szocialista büntetőjognak éppen az a specifikuma, hogy a burzsoa joggal szemben a bűnösség kérdését alapvetőnek tekint. Szerintem ez az álláspont nem helyes. A bűnösség kérdését a burzsoa jog is alapvetőnek tartja, ha a felfelé ívelő és nem az imperialista kapitalizmus büntető jogára gondolunk.

rint büntettet csak szándékosan elkövetett cselekmény képez és ugyanez áll a vétségkre is, kivéve ha gondatlanságból elkövetett cselekményt a törvény különös része vétségnek nyilvánítja. Nyilvánvaló tehát, hogy a bűnösség kérdését a Btk. is alapvetőnek tekint, amikor a bűnösség két formája közül az egyiket feltétlenül megköveteli ahhoz, hogy valamely cselekmény büncselekménynek legyen minősíthető. Véleményem szerint nem a bűnösség, hanem a társadalmi veszélyesség kérdése az a kérdés, amelyet a szocialista büntetőjog a burzsoa büntetőjoggal szemben alapvetőnek tekint. A társadalmi veszélyesség fogalmát nem ismeri sem a Btk., sem más burzsoa büntetőjogi kódex. A burzsoa jogtudomány a társadalmi veszélyesség kérdését vagy egyáltalán nem ismeri, vagy ha ismeri is, de nem tekinti alapvető jelentőségűnek. A konkrét büncselekményeknek a társadalmi veszélyesség szempontjából való szemlélete a szocialista büntetőjogi szemléletnek alapvető jellemző vonása. A társadalmi veszélyesség megítélése, annak megállapítása, hogy a konkrét cselekmény az összes körülmények figyelembevételével veszélyes-e és milyen mértékben a társadalomra — függvénye a szocialista jogtudatnak. A bűnösség és a társadalmi veszélyesség között természetesen van összefüggés. Ha ugyanis a cselekmény nem társadalmi veszélyes, úgy ennek a cselekménynek a szándékos vagy gondatlan elkövetése nem lehet bűnös magatartás.

A szándékos vagy gondatlan cselekmény csak abban az esetben tekinthető egyúttal bűnös cselekménynek is, ha maga a cselekmény is a társadalomra veszélyes. A cselekmény társadalmi veszélyessége adja meg az alapot ahhoz, hogy a szándékos vagy gondatlan cselekmény bűnös cselekménynek legyen tekinthető. A szándékos vagy gondatlan magatartást ilyenképpen a szocialista jogtudat esetleg nem tekinti bűnösnek. A szocialista jogtudat szempontjából azonban véleményem szerint nem a bűnösség, hanem a társadalmi veszélyesség kérdése az elsőleges. A bűnösségnek osztálytartalma és a szocialista jogtudat szempontjából jelentősége csak a társadalmi veszélyeségen keresztül van. Barna elvtárs cikke nem mutat rá a bűnösség és a társadalmi veszélyesség

elválaszthatatlan kapcsolatára és arra, hogy a szocialista jogtudatnak jelentősége a bűnösség megítélés szempontjából csak a kapcsolathal fogva van.

Erdős László

Néhány megjegyzés egy kritikához

A Jogtudományi Közlöny 1954. május havi számában Pintér Jenő elvtárs tollából bírálatot közöl a Tanácsakadémia »Jogi alapismeretek« című tankönyvéről. A bírálat a könyv érdemét illetően — néhány elenyésző észrevételtől eltekintve — lényegében a tankönyv anyagának rövid és helyeslő ismertetése.

A szemleciikk végén szerkesztői munkámra vonatkozó néhány kritikai megjegyzésből azonban kiderül, hogy — a bíráló szerint — a tankönyv mégis súlyos hiányosságokban szenved. Mégpedig egyedül és kizárólag a szerkesztő hibájából, akinek »önkéntes« kihúzásai »megszakítják a tartalmi egységet, az egyes részeket érthetlenné teszik az olvasók számára«.

A bírálat az önkényes eljárást néhány kiragadott példával is igyekszik alátámasztani, megemlítve, hogy ehhez hasonló hiányok felsorolását még folytatni lehetne. A bíráló ennek okát arra vezeti vissza, hogy a szerkesztő már eredetileg is rosszul tervezte meg a könyv terjedelmét és utóbb ehhez mégis helytelenül ragaszkodott, a kéziratból egyes anyagrészeket önkényesen kihagyott, holott erre — szerinte — semmi szükség nem volt, mert a tankönyv végül is kisebb terjedelmű lett a megengedettnél, illetve tervezettnél.

Pintér elvtársat — állítása szerint — minderről a szerzőkkel (nyilván a büntetőjogi rész szerzőivel) való beszélgetés győzte meg. Hozzáteszi ugyan, hogy saját tapasztalatai is erre a megállapításra vezették. Ezt az állítást azonban maga se vehette komolyan, mert mint az alábbiak igazolják, saját tapasztalatai egyáltalán nem voltak és semmit sem tett annak érdekében, hogy azzal rendelkezzenek.

Mit mondanak ugyanis a bíráló megállapításával szemben a tények? Elsősorban azt, hogy a Tanácsakadémia tankönyveinek terjedelmét nem a szerkesztő szabta meg, hanem az illetékes szervek állítják Akadémia előkészítése érdekében összehívott tudományos bizottság. A meg-

állapított tankönyvterjedelem természetesen szoros összefüggésben volt a Tanácsakadémia tantervével. Ennek alapulvételével kellett előre megtervezni a tankönyvek kiadásához szükséges anyagi eszközöket is, többek között a papírigénylést.

A szóbanforgó tankönyvrész így módon megállapított eredeti terjedelme 5 ív (80 könyvoldal) volt. Lukács László elvtárs erre kapott annakidején írásbeli megbízást a helyi tanácsok fősztályának oktatási fősztályától. Tény, hogy szóbeli megbeszélés eredményeként még az anyag megírása előtt ezt a terjedelmet maximálisan 6 ívben (96 oldal) állapítottuk meg. E megállapodás betartásáért Lukács László elvtárs, mint a szerzői munkaközösség irányítója és a megállapodásban közvetlenül résztvevő fél személy szerint volt felelős. Tény, hogy a részre végülis átadott kézirat a megállapodással szemben kb. 10 ívre (160 könyvoldal) rúgott. Ebből az anyagból a tankönyvben ténylegesen 7 ív (112 oldal), tehát nem kevesebb, hanem az eredeti tervnél 2 ívvel, a végleges megállapodásnál 1 ívvel több jelent meg.

Felmerül ezek után a kérdés, hogyha a szavakat valódi értelmüknek megfelelően használjuk, kinek a tevékenysége tekinthető önkényesnek? A szerkesztőé, aki a felduzzasztott kézirati anyag egy részét valóban Lukács elvtárs tiltakozása ellenére volt kénytelen kihagyni; a szerzőké, akik a megállapodás ellenére (nyilván önkénytelenül) csaknem kétszeres terjedelmű kéziratot bocsátottak rendelkezésre; avagy a bírálócé, aki a könnyen ellenőrizhető tények mellőzésével egyoldalú szóbeli információ alapján jóhiszemű és objektív bírálóként lép fel.

A szerkesztői önkény illesztésére felhozott három konkrét példa közül csak a leglényegesebbre kívánok reflektálni, minthogy ez — ha burkolban is — lényegében kontárkodással vádolja a szerkesztőt, amikor megemlíti, hogy a »Levizagazdálkodás elleni bűnselekménynél egy teljes alcímet olvaszt be egy másikba, mégpedig az áruforgalommal kapcsolatos rendelkezések közé helyezi azoknak a nem odatartozó rendelkezéseknek az ismertetését is, amelyek a határszéli forgalomra vonatkoznak«.

Az eddig elmondtak alapján így nem véletlen és a bíráló aleksis-

retes alaposágát« dicséri az a tény, hogy a szerkesztés a kézirat e részének sem rendszerezésén, sem bővítésén semmiféle változtatást nem eszközölt. Vagyis magyarul: az eredeti kéziratban is a határszéli forgalomra vonatkozó említett rendelkezés az áruforgalommal kapcsolatos alcím alatt foglal helyet. Itt maradt azután is, mintán a szerzők korrigálták a nyomtatói levonatot.

Mindennek stóvédekei rendkívül könnyen elkerülhetőek lettek volna, ha Pintér elvtárs akár a szerkesztővel, akár a mű másik felének szerzőjével bármilyen módon érintkezésbe lép. Eörsi Gyula elvtárral — a polgári jogi rész szerzőjével — való megbeszélés már azért is szükségesnek mutatkozott, mert így nem lett volna a bíráló pusztán találgatásokra utalva atekintetben sem, hogy a polgári jogi részben kifogásolt kisebb hiányok ugyancsak nem a szerkesztői önkényből adódtak-e. Ily módon azonnal megállapítható volna, hogy a polgári jog eredeti kéziratából egyetlen szó sem hiányzik, azon egyszerű oknál fogva, mert Eörsi elvtárs pontosan megalkotott a megállapított terjedelemlhez.

A valóban meglevő hibák és hiányok megállapítása, segítségadás a megbíráltaknak a hibák kijavítására, hasonló hibák megelőzésére, ez lehet minden bírálat célja és értelme. Ezt a célt és értelmet — a »Jogi alapismeretek« szerkesztésében kétségtelenül meglevő hibák ellenére — Pintér elvtárs most tárgyalt bírálatában nehezen lehetne felfedezni.

Molnár Tibor

Észrevételek egy bírálat visszautasítására

Molnár Tibor elvtárs nyilatkozatában visszautasítja Pintér Jenő elvtársnak azt a bírálatát, amellyel őt a Jogtudományi Közlöny 1954. évi május havi számában a Tanácsakadémia »Jogi alapismeretek« című tankönyvének szerkesztési fogyatékoságai miatt illette. Molnár elvtárs cáfolja azt, hogy

1. ő a tankönyv terjedelmét önkényesen és rosszul tervezte meg,

2. a szerkesztői rövidítések a tankönyv jobb megérthetőségének a rovására történtek.

Pintér elvtárs a szerkesztő megbírálását — részben — a szerzők tájékoztatása alapján ejtette meg.

Éppen ezért a bírálathoz visszautasításához szerzői minőségemben egy-nemely észrevételt teszek:

Molnár elvtárs szerint a tankönyv terjedelmét a Tanácsakadémia előkészítése érdekében összehívott tudományos bizottság szabta meg. Nem említi azonban, hogy e bizottság nem annyira az adminisztratív szervek által tervezett terjedelem, mint inkább a tematika és a szerzői megbízás kérdésében döntött. E bizottság által megállapított tematika a Tanácsakadémia oktatásához szükséges tankönyv céljára nem volt alkalmas. Ez a tematika a következő volt:

1. Bevezetés. 2. Büntetőjogi alapfogalmak. 3. Politikai bűncselekmények. 4. A társadalmi tulajdon büntetőjogi védelme. 5. A terveződéskorlátság büntetőjogi védelme. 6. Hivatali bűncselekmények. 7. Gazdasági és valuta-bűncselekmények. 8. Kihágási jogi és büntető eljárási jogi alapfogalmak.

Amikor a tankönyv megírására megbízást kaptam, közöltem az illetékes megbízó szervekkel, hogy ez a tematika — véleményem szerint — tankönyv céljára nem alkalmas. Ehelyett más tematikát ajánlottam, amelyet a helyi tanácsok oktatási osztálya teljes helyesléssel fogadott el (többek között Molnár Tibor elvtárs is). Már pedig a tematika módosításának az elfogadása létvégtelenül kihatással volt a terjedelem kérdésére is.

Az új tematika alapján készítette el a Büntetőjogi Tanszék munkaközössége a kéziratot. Az írásbeli megbízás kelte 1953 március hó 21. napja volt. A Molnár elvtárs sajátkezű aláírásával ellátott elismerő nyilatkozata szerint ő a kész szerzői kéziratot 1953 július 30. napján vette át. A könyv imprimálása 1954 január 30-án történt. A tankönyv megírására tehát három hónap és 10 nap állott rendelkezésre. A szerkesztői rövidítésekre és a technikai munkálatokra pedig hat hónap. Tanulságos számok ezek!

Miután Molnár Tibor elvtárs a kéziratot rendelkezésemre bízta, 1953 július 30. napján az egyetlen gépelt példányban meglévő szerzői kéziratot átadtam neki, bízva abban a kifejezett ígérettel, hogy ő szerzőknek leírasi segítséget nyújt a gyorsaság kedvéért és aztán minél az eredeti kéziratot, minél egy leírt példányt nekem visszaküld. Azóta

is kérem e példányt, de még csak betekintésre sem kaptam vissza egyetlenegyszer sem. E könnyelműségem miatt úgy érzem magam, mint Orgon Molière Tartuffe című darabjában. Az eredeti kéziratot, amely a vitában corpus delicti lenne, többé vissza nem kaptam.

Molnár elvtárs már 1953 július 30-án tudta, hogy körülbelül 9—10 év terjedeleme volna szükséges ahhoz, hogy minél jobb tankönyvet a munkások és tanácsosok kezébe. Neia is zárkózott el akkor a terjedelem emelésének a lehetővé tételétől, amelyet egyfelől bizonyít az, hogy valamilyen emelés történt, másfelől pedig az, hogy félévvel el lehetett halasztani a tankönyv kiadását, s ez alatt az idő alatt megvolt a papírügynökség növelésének a lehetősége.

Mindezeknek az időközi eseményeknek a bíráló Pintér Jenő több esetben szem- és fültanúja volt, s így lehettek saját tapasztalatai is a terjedelem kérdésében.

Molnár Tibor elvtárs önkényes szerkesztői rövidítései közül Pintér elvtárs három példát ragasztott ki bírálataiban. Ezek közül Molnár Tibor elvtárs egyet tart legnyegesebbnek, s ezt az egyet cáfolja. Kettőt elismer.

Hogy a bírálóknak lehettek ilyen vonatkozásban saját tapasztalatai is, annak a megvilágítására megemlítek néhány első olvasásra tapasztalható szerkesztői rövidítést. A 181. oldal utolsó bekezdésében egy felsorolásban szerepel a zár alá vett termény (termék) elvonása az anyag-gazdálkodás köréből. A következő oldalon a felsorolás tételei részletezve vannak. Azonban a 183. lapon a BHÖ 269/c pontja után a 269/e pont magyarázata következik, tehát a rövidség kedvéért az említett felsorolásban szereplő tétel magyarázatát a szerkesztő kihúzta. Megemlítem egyébként, hogy a szerkesztő törölte az ártárgító visszaéléseknél és a közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekményeknél annak a megemlítését, vajjon minő előkészületi magatartások is büntetendők. Szembeötlő a 201. lapon történt szerkesztői rövidítés megváltozása, amelynek folytán kimaradtak a polgárok javai elleni bűncselekmények leggyakoribb tényállásai és az egész kérdésnek minélsoze két lap jutott. Emiatt említés nélkül maradt pl. egy olyan gyakori bűncselekmény, mint a betöréses lopás. A szerkesztői hi-

zások folytán hiányossá váltak némelykor az elkövetési magatartások leírásai. A gyakorlati példák kiritkítása a tankönyv szemléletességének a rovására megy stb.

Nem cáfolja Molnár elvtárs azt sem, hogy a szerzőkkel egyetlen kiadványt, egyetlen rövi litést sem beszélt meg. Szerzők ismételt kérésére sem volt hajlanló a félév alatt egyetlen szemléves megbeszélésre sem. Igaza van tehát Pintér Jenő elvtársnak abban is, hogy a szerkesztő a szerzőkkel való megbeszélés nélkül utólag és önkényesen rövi litette a tankönyv anyagát.

Összegezve: Molnár elvtárs a bírálathoz visszautasítása során három kérdésre nem felelt:

1. Igérete ellenére miért nem adta vissza az eredeti kéziratot?

2. Miért nem volt hajlanló feléven kereszttől összeülni a szerzőkkel?

3. Maradt-e felesleg a kiadónál a betervezett terjedelemből?

Lukács László

Kandidátusi disszertáció Balugyánszky Mihály munkásságáról

Április 20-án volt az Eötvös Loránd Tudományegyetem aulájában az első jogtudományi kandidátusi értekezés nyilvános megvitatása, illetve védelme. A disszertáció szerzője — akinek a TMB azóta már odaítélte a jogi tudományok kandidátusa tudományos fokozatát — Tarly Lajos, az OFEI igazgatója, munkájának címe pedig: „Balugyánszky Mihály”. A disszertáció opponensei Szabó Imre elnöki és Eekhart Ferenc, a jogi tudományok doktora voltak.

A munka Balugyánszky Mihály, XIX. században élt jogtörténész életéről és munkásságáról szól, aki a magyarországi nagyváradi jogakadémia tanárságtól olyan pályát futott be a határmás orosz birodalom államtanácsosi, illetve államtitkári pozíciójáig, amire az ifjkorunkban magyar jogtörténészek nem is gondolhattak. Tarly elejétől végig lekötő ártulással, mozgalmasan és elevenen megírt disszertációja ennek a kivételes egyéniségnek életútját kíséri nyomon a szülői otthonától, a diákkortól egészen az orosz birodalom egyik legmagasabb méltóságáig. A fiatal Balugyánszky, miután olvagazta a kassai jogakadémia tanulmányait, majd Bécsben Sonnenfels mellett két évig tanult az egyetemen,

eléri a magyvári jogakadémia tanári állását s később prodekanja, majd dékánja lesz az akadémiának. 1803-ban Oroszországba, Pétervárra kerül, a pedagógiai intézet politikai tanszékére, majd ő lesz a megalakult pétervári tudományegyetem első rektora. Utóbb az egyetemet elhagyva törvénykönyvszerkesztéssel foglalkozik. E munkájának eredménye az 1835-ben életbelépett 15 kötetes orosz törvénygyűjtemény, amely kisebb-nagyobb módosításokkal a cárizmus bukásáig érvényben maradt és véget vetett a bárói önkény legkirívóbb megnyilatkozásainak Oroszországban. E nagy művel és néhány egyéb tudományos munkájával tette emlékezetessé nevét Balugyánszky az orosz jogtörténeti irodalomban és jogosan lehetünk büszkéek arra, hogy a nagy törvénykönyvszerkesztő a ni kassai akadémiánkról indult el eredményekben gazdag életútjára.

A munka jelentőségét az opponensek és felszólalók bírálata alapján a következő fő pontokban foglalhatjuk össze: 1. értékes adatokat közöl a magyar jogtudomány történetével kapcsolatosan és feleleveníti, illetve az ismeretlenségből kiemeli haladó jogi hagyományainknak egyik legérdekesebbjét; 2. összefoglaló képet kap a munka kapcsán az olvasó a XVIII. századi magyarországi jogászképzésről és 3. az orosz-magyar kultúrkapcsolatoknak egyik eddig úgyszólván teljesen ismeretlen szakaszát világítja meg.

ad 1. Tardy munkája eléuk tárja az Oroszországba kikerülő magyar jakobinus-jogtudósok és jakobinus mozgalommal való kapcsolatát s e kapcsolatot kialakulását. Már kassai diákkorából származó kapcsolatai közel viszik a mozgalom egyes vezetőihez (Szentmarjay, Szolartsik), majd 1794-ben a Szabadság és Egyenlőség Társaságának tagja lesz, mint magyvári jogakadémiai tanár. Az összeesküvés felderítésére alakított udvari bizottság az összeesküvés leleplezése után őt is felvette az elfogatásra javasolt 45 személy közé, de miután az udvar célját — az elrettentést — elérte, Balugyánszkyt és számos társát már nem tartóztatták le, sőt állásában is meghagyta.

ad 2. A magyarországi jogászképzés a XVIII. században nagy lépéssel haladt előre. Nem elég már a jognak, mint valami »mesterségnek« gyakorlat útján való elsajátítása,

hanem a leendő ügyvédnek, hivatalnoknak elméletet is tanulnia, majd vizsgátnia kell. Bemutatja Tardy munkája a vizsgázás módját, ismerteti a vizsgatárgyakat, megismerjük belőle a jogakadémiai tanszéknek betöltésének módját stb. Amit eddig vagy egyáltalában nem közölt a jogi irodalom, vagy szétszórtan találunk reá adatokat, azt most összegyűjtve találjuk meg olyan renben, amint Balugyánszky sorjában végighaladt rajtuk.

ad 3. A munka egyik legfőbb érdeme a magyar-orosz kultúrkapcsolatok elmélyítése, illetőleg egy úgyszólván ismeretlen fejezetének feltárása. Amint a vita egyik opponense, Szabó Imre akadémiai levelezőtág kifejtette: a szovjet jogászok is új megvilágítást kapnak Balugyánszky magyarországi működéséről, viszont a magyar jogásztársadalom is megismerheti ennek a kiváló egyéniségnek oroszországi tudományos és törvénykönyvszerkesztő tevékenységét. Tardy mutat rá először arra, hogy a XIX. század elején milyen nagy számmal járnak hazai tudósok Pétervárt s működnek közre az orosz tudományos élet felvirágoztatásán. A pétervári egyetem első rektora Balugyánszky lesz 1819-ben; az egyetem elnöke volt kassai diáktársa, Kukolnyik Vaszil, a dékáni székben pedig szintén földije és jóbarátja, Lódy Péter követi Balugyánszkyt. De az orosz udvar venlégszeretét élvezti még több hazai eredetű tudós is, Orlay és mások. Van olyan, akit a magyarországi, illetőleg ausztriai vezető körök beszéltek le különböző ígéretekkel arról, hogy elfogadják az oroszországi meghívást.

Minikét opponens és úgyszólván az összes felszólaló kiemelte a munka jelentőségét e három pont valamelyike, vagy mindegyike tekintetében; mindenkinek egybehangzó megállapítása volt az, hogy a témaválasztás nagyszerű, a kidolgozása gördülékeny, lekötő és érdekes. Sok ismeretlen és fontos adattal bővítte ismereteinket és tudománytörténetünket. Az első jogi kandidátusi disszertáció az orosz-magyar jogi kapcsolatok történetével foglalkozik s annak egy új, ismeretlen területét tárja olvasói elé annak bizonyosságául, hogy a két nép kulturális kapcsolata másfél évszázaddal ezelőtt már igen komoly fokot ért el. Minikét opponens és a felszólalók egyaránt kiemelték Tardy nagy

érdemét, hogy rendkívüli szorgalommal, nagy felkészültséggel, pontos levéltári kutató munkával végezte az anyaggyűjtés e területen rendkívül sok nehézségbe ütköző munkáját és ilyen kerék egész munkával ajándékozta meg a magyar jogtörténeti tudományt.

Mind az opponensek, mind a felszólalók kitértek a munka egy-két vitatható fogyatékoságára. Szabó Imre professor főképpen azt kifogásolta, hogy a munka nem ad bővebb gazdaságtörténeti és társadalomtörténeti keretet sem a magyarországi, sem az oroszországi viszonyokról és stílusa helyenként terjedős, sokszor költőies. Eckhart Ferenc professor viszont azt nem látja kellőképpen bebizonyítva, hogy Balugyánszky valóban jakobinus volt.

Számos hozzászólás hangzott el a vita során. Felszólalt Révai Tibor, aki a magyar-orosz kapcsolatokat szempontjából elemezte a disszertációt. Csekey István ny. egyetemi tanár néhány érdekes adatot fűzött a disszertáció témájához. Benda Kálmán Balugyánszky forradalmiságát emelte ki, míg Degré Alajos ugyanerről bizonyos mértékben ellenkező véleményt alakított ki. Szász István akadémiai levelező tag Balugyánszkyról, a nemzetközi jogászról emlékezett meg, Révész László pedig a disszertációnak a magyar jogtörténeti tudomány szempontjából való fontosságát emelte ki.

Tardy Lajos tételeit megvédte, a felhozott érvek többségére meggyőző ellenérvekkel válaszolt. Szerinte ilyen terjedelmű mű keretei közé nem sorítható be Magyarország XVIII. század végi gazdasági- és társadalomtörténeti ismertetése, különösen azért, mert az kellően kidolgozva mai napig sincs. Másrészt ez túlságosan meg is nyújtaná a disszertáció kereteit és olyan részletekkel terhelné, melyek nem tartoznak szorosan a témához. Ami pedig Balugyánszky jakobinusmivoltát illeti, nem szabad a franciaországi jakobinus-mozgalomból kiindulni, hanem a magyarországi viszonyokat kell alapul vennünk. Ezek ismeretében pedig le kell szögeznünk kétséget kizáróan, hogy Balugyánszky forradalmár és jakobinus volt.

A TMB megállapította, hogy Tardy Lajos a disszertációt megvédte és őt a jogi tudományok kandidátusává nyilvánította.

Révész László

Helyesbítés

A Jogtudományi Közöny előző számában megjelent s »Kártérítési jogunk legújabb fejlődései«-ről írt cikkembe két helyen (223. lap 1. hasáb alulról 2. bek. végén és a 225. lap 2. hasáb felülről 2. bek. elején) ugyanazon pontra vonatkozó elvi jelentőségű (nem sajtó-, de fogalmazási) hiba csúszott be, mely a régebben írt cikknek a már betördelt levonatban történt gyors korrigálásánál is elkerülte figyelmemet. Mivel a hiba egy kritikus ponton, nevezetesen a cikkben tárgyalt két legújabb tárgyi felelősségi eset elhatárolásánál forog fenn, szükségesnek látom nyilvánosan korrigálni pontatlan fogalmazásomat.

Mindkét helyen a »kellő gondossággal« szavak törlendők. Az így megmaradó szöveg voltaképpen maga is kifejezés a helyes gondolatot, de a szöveg értelmének nagyobb világossága kedvéért jónak látom azt ekkép módosítani:

Az első helyen: »Nem terjed ki az őrizettel megbízott felelősségre arra a hiányra, melyről bebizonyítja, hogy erőhatalom okozta, vagy egyéb oly idegen (a raktár üzemén kívüleső) ok idézte elő, melyet az adott helyzetben saját képességeihez mérten nem tudott elhárítani.«

A második helyen: »Montesül a szerződő fél a kártérítő kötelezettség alól, ha bebizonyítja, hogy a kárt erőhatalom okozta, vagy egyéb olyan idegen (az ő üzemén kívüleső) ok (természeti csemény vagy emberi cselekmény) idézte elő, melyet ő az adott helyzetben a saját képességeihez mérten nem tudott elhárítani.«

A »kellő gondossággal« szavak törlésével ki akarom ugyanis zárni a mostani uralkodó tan által használt *tárgyi vétkesség* önellentmondó, ezért hamis fogalmát, ami lényegében tárgyi felelősséget fed, hisz tárgyi mértékkel van mérve. A mi esetünkben pedig az, aki a kívülről váratlanul jövő, rá nézve idegen behatás ellen védekezik, célszerűen csak a

szubjektív vétkességért, azaz az adott helyzetben saját képességei szerint lehetséges elhárítás elmulasztásáért tehető felelőssé. Ennek a kénytelenségből rászakadt feladatnak teljesítésében nem lehet őt voltaképpen más által (vagy természeti erő által) felidézett kár viselésével megterhelni, ami lényegében a rizikóviselés körébe tartozik. Őt csak az *elhárításban* elkövetett saját *vétkes* mulasztásáért lehet felelőssé tenni, amit logikusan és józanul csak az ő saját mértékével lehet mérni. Ami ezen túlmegegy, azt a kárt keresse a károsult a kár igazi okozóján, az idegen károsítón — ha van mit keresni rajta. Például a libapásztorleány őrizetere bizott libát vagy bárányt elvitte a róka vagy a farkas: mentesül. Ellenben ha a fejszével felfegyverzett hegyi pásztor nyájából viszi el, ott már keresni fogjuk, hogy nem terheli-e őt vétkesség a baj elhárításában. (Teszem: egy farkascsorda támadta meg.)

Persze a kényes bizonyítás terhe a mentekezőt illeti, de hisz ő tudja legjobban saját gyengéit maga mellett felhozni. Ha ezeket nem tudná igazolni, akkor a bíró a saját élettapasztalata szerint fogja az ő vétkességét megítélni valahol a szokásos objektív vétkességi típus körül, ami, ha a képességei a szokásoson alulmaradnak, esetleg csakugyan tárgyi felelősség lesz rá nézve, de még mindig nem a teljes tárgyi felelősség (a rizikóviselés).

A 206-os rendelet szempontjából felmerül itt egy kérdés: ha a fővállalkozó a saját szolgáltatásához szükséges teljesítmények egy részét alvállalkozónak adja tovább és ez nem, vagy nem kellően teljesít, ez rá nézve idegen ok lesz-e? — Azt hiszem, nem. Igaz, hogy a teljesítésnek ez a része az ő üzemén kívül megy végbe. De a jogi elbírálás szempontja nem a fizikai kívülről van: az alvállalkozó ténykedése a fővállalkozóra mégsem lesz »idegen« ügy. (Ezért ragaszkodom a Code civil terminusához: »cause étrangère«)

E vonatkozásban az alvállalkozó is az »ő embere«, mint a közvetlen alkalmazottai, csak lazább kapcsolatban. Ezért helyes a Rend. 59. §-ának az a szabálya, hogy a fővállalkozót nem mentesíti az alvállalkozó nem- vagy nem kellő teljesítése. Az *egész ügy* az ő ügye, az egésznek a rizikója őt terheli. Még az alvállalkozó elleni keresetének átengedésével sem menekülhet. Keresse ő a maga kárának megtérítését az alvállalkozón.

Ha már egyszer ennyire belemenem a dolog érdemi tárgyalásába, akkor kitérek még *Beck Salamonnak* ugyanabban a lapszámban megjelent érdekes cikkének arra a részére is, mely az én témámmal érintkezik, t. i. a raktár megbízott kárfelelősségének az ő egyhavi fizetésére való korlátozására a 98-as rendelet szerint. B. S. ezt a korlátozást úgy fogja fel, hogy annak ítélet előtt csak »fedezet-apasztó« (azaz a követelés érvényesítését mennyiségileg korlátozó), ítélet után pedig már »kötelemapasztó« (azaz magát a kárkövetelést is a jelzett összegre szorító) hatása van: A tétel első részét helybenhagyom: De vajjon a korlátozáson felüli rész is nem marad-e meg, mint természetes obligáció? Vajjon ha a raktáros az ítélet után a maga jószántából (pl. a felmondástól félve) megtérítette a teljes kárt, aztán később megbánva ezt (pl. mert mégis elbocsátották) visszakövetelné a túlfizetett részt, mint tartozatlan fizetést, győzni fog-e? — Alig hiszem. Szerintem a bírói marasztalásnak így kellett szólnia: Megállapítom, hogy az alperes a kár fejében ennyivel tartozik; a Rend. 4. §-a értelmében tehát marasztalom ennyiben (az esetkori egy havi fizetésének megfelelő összegben). Vajjon a tartozás többi része ezzel megszünt-e, illetőleg a túlfizetett összeg csakugyan tartozatlan fizetés volt-e? — Alig hiszem.

Marton Géza
akadémiai levelező tag

A KÖZPONTI DÖNTŐBIZOTTSÁG GYAKORLATÁBÓL

15. *Ha az építető a munkahelyet a szerződésben megállapított határnapon vagy határidő utolsó napján adja át, a kivitelező a munkahely szándékolt átadásának idejéről — külön megállapodás hiányában — vagy ha különleges körülmények nem indokolják — nem köteles értesíteni.*

Építető az építési szerződésben munkaterület átadására március hó 1. napjára, a kivitelező pedig ugyanarra a napra a munka megkezdésére vállalt kötelezettséget. A kikötött időpontban a kivitelező nem jelent meg a munkahely átvétele végett és nem kezdte meg az építési munkát. Emiatt az építető közbenső intézkedés késedelmes teljesítése címén kötbért érvényesített ellene.

A kivitelező ezzel szemben a munkahely késedelmes átadását vitatta és ezért viszontkeresetet emelt késedelmi kötbér iránt. Előadta, hogy az építető nem értesítette arról, hogy kész a munkahely átadására és emiatt ő nem is volt köteles felvonulni, tehát nem ő, hanem az építető eseti késedelembe.

Eldöntendő kérdés volt tehát, hogy az építető csak abban az esetben köteles-e értesíteni a kivitelezőt, ha a munkahelyet nem tudja átadni a szerződésben megállapított időben, vagy akkor is, ha szerződéses kötelezettségét pontosan teljesíti.

A 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet 47. §-a a szállításokkal kapcsolatosan az értesítési kötelezettséget akként szabályozza, hogy a szállító — ellenkező szakmai szállítási feltétel vagy megállapodás hiányában — köteles a megrendelőt a szándékolt szállítás vagy átadás idejéről legalább három nappal megelőzően értesíteni. Nincs szükség külön értesítésre, ha a szállító a szerződésben megállapított határnapon, vagy határidő utolsó napján teljesít. A jogszabály ezen rendelkezéséből az a jogelv állapítható meg, hogy az értesítési kötelezettség akkor következik be, ha a másik szerződő félnek nincs biztos tudomása a részére kikötött teljesítés pontos idejéről.

Ha valamely fél a szerződésben valamely kötelezettséget vállalt magára — álljon az akár munkahely átadásában, akár más intézkedés megtételében — az állami és a szer-

ződési fejek-mnek a szocialista vállalatokra kötelező-erejéből kiindulva természetesen kell találni, hogy a teljesítés meg is történik. Ha tehát az építető a munkaterület meghatározott napon történő átadására kötelezte magát, úgy a kivitelezőnek nem lehet arra az álláspontra helyezkednie, hogy a teljesítés nem következik be, illetőleg, hogy az építetőnek külön levélben is kifejezésre kell juttatnia azt, hogy a szerződésben meghatározott napon valóban teljesíteni is fog.

Természetesen fennforoghatnak bizonyos körülmények, amelyek a feleket mára a szerződés megkötésekor arra készítetik, hogy külön értesítésben is megállapodjanak, vagy az eset körülményei, a szerződés teljesítése során megelőzőleg felmerült események is indokoltá tehetik az ilyen értesítést. Ha azonban ilyen eset nem forog fenn, úgy a kivitelezőnek kötelessége az építető munkahelyátadási kötelezettségének teljesítését feltételezve a részére előírt időben az építési munkák megkezdésére felvonulni.

A kifejtettek alapján, minthogy a döntőbizottság a jelen jogvita ügyében semmi olyan körülményt nem észlelt, amely indokoltá tette volna a kivitelező vitatott álláspontját, annak szükségességét, hogy bevárja az építetőnek a munkahely átadására vonatkozó értesítését, ezért viszontkeresetének elutasítása mellett a kezdési késedelem miatt kötbérben marasztalta. (9484/1954.)

16. *Ha a ki nem jelölt tervező a beruházó szerződésköltésre irányuló felhívására a 7/1953. (Tg. É. XII. 24.) OÉH. számú utasítás 8. §-ában meghatározott időben nem válaszol, a tervezési munka hallgatlagos elvállalása nem állapítható meg és döntőbizottsági eljárásnak is csak a kijelölés megtörténte után van helye.*

A beruházó a limiten aluli beruházásnál — kijelölés kérése nélkül — közvetlenül a tervezőhöz fordult és szerzőléstervezet megküldésére hívta fel. A tervező a 7/1953. (Tg. É. XII. 24.) OÉH. sz. utasítás 3. §-ának (5) bekezdésében előírt öt napon belül a felhívásra nem válaszolt. Ennek következtében a beruházó kereset-

nyújtott be a döntőbizottsághoz, kérte annak megállapítását, hogy a tervező a nyilatkozattételre megállapított határidő elmulasztása, illetőleg annak eredménytelen eltelte következtében a tervezési munkát hallgatlagosan elvállalta és azt, hogy ennek folytán a döntőbizottság kötelezze nevezettet a szerződés megkötésére.

Az Országos Építésügyi Hivatal elnöke a tervezési szerződésekről szóló 7/1953. (Tg. É. XII. 24.) OÉH. sz. utasításának 2. §-a csak a limiten felüli beruházások tervezésére írta elő azt, hogy a tervezőt mindig a felügyeletét ellátó miniszter jelöli ki. A limiten aluli beruházásoknál a beruházó a tervezőhöz közvetlenül is fordulhat. Ugyanez a szakasz kimondja azt is, hogy amennyiben a tervezői megbízást a limiten aluli beruházásnál a tervező visszautasítja, vagy arra a megadott határidőn belül nem nyilatkozik, a beruházó a tervező felett felügyeletet gyakorló miniszterhez fordulhat tervező kijelölése végett. Ebből a rendelkezésből következik, hogy a tervezési feladat elvállalása a nyilatkozat elmulasztása esetén hallgatlagosan nem jöhet létre, tehát a beruházó keresetének az a része, amelyben a tervezői munka elvállalásának megállapítását kérte, alaptalan.

Az előbb említett rendelkezés nem teszi kötelezővé ugyan a beruházó részére, hogy a tervezési megbízásra előírt nyilatkozat elmaradása esetén a tervező felett felügyeletet gyakorló miniszterhez forduljon, hanem azt, mint jogot biztosítja számára, ebből azonban nem vonható le az a felperes által tett következtetés, hogy a beruházónak ilyen esetben jogában áll a döntőbizottsághoz is fordulni a tervező szerződésköltésre kötelezése iránt.

A döntőbizottság csupán azt a tervezőt kötelezheti a tervezési szerződés megkötésére, amelyet erre az illetékes hatóság kijelölt. Ha tehát limiten aluli beruházásnál kijelölés nem történt és a tervező elfogadó nyilatkozatának hiányában a felek között megállapodás sem jött létre, a beruházónak vagy más tervezőhöz kell fordulnia a tervezési munka elvállalása céljából, vagy ha ezt az

újabb eljárást igénybe venni nem kívánja, illetőleg az sikertelen marad, a tervfeladat végrehajtása céljából nem áll számára nyitva más út, mint hogy most már eljen azzal a joggal, melynél fogva az illetékes minisztériumtól tervező kijelölését kérheti. A döntőbizottság a minisztériumnak ezt a jogkörét nem gyakorolhatja, azaz a kijelölési eljárás döntőbizottsági eljárással nem helyettesíthető. Ebből folyik viszont az is, hogy a döntőbizottsági eljárásra csak azután kerülhet sor, ha a beruházó a tervező kijelölését kérte és ezen kérelmét teljesítették is.

A kifejtettek alapján tehát a felperes keresetének második része is alaptalannak bizonyult és ezért a döntőbizottság felperest keresetével teljes egészében elutasította. (7548/1954.)

17. *Belföldi szállító felelősségének terjedelme a külkereskedelmi vállalatnak külföldön kötött ügyleteiből folyó kötelezettsége tekintetében nem lehet nagyobb, mint amelyet a megrendelő és a külföldi vevő között létrejött szerződésére irányadó jogszabály megállapít.*

Alperes szállító által gyártott árukat 1952 május és június hónap folyamán exportálták. Az átvétel mind a külkereskedelmi vállalat, mind a belföldi megrendelő részéről folyamatosan megtörtént. A külföldi vevő egyes árukat kifogásolt és az erről szóló jegyzőkönyvet még 1952 szeptemberében felvette, azonban kifogásait csak 1954 januárjában továbbította felperesnek. Felperes külkereskedelmi vállalat a külföldi kifogás alapján az alperes szállító ellen az igény beérkezését követő negyedik hónapban a kötbér iránti keresetet benyújtotta.

Alperes elévülési kifogásával szemben a külkereskedelmi vállalat felperes az általános export szakmai szállítási feltételeknek arra a rendelkezésére hivatkozott, amely szerint a belföldi iparvállalat az exportáru minőségéért mindaddig felel, amíg a külkereskedelmi vállalat a külföldi vevővel szemben felelősséggel tartozik.

Tény, hogy a 28/1951. KKM. sz. rendelet mellékleteként közölt általános exportszállítási feltételek szerint a szállító az exportáru minőségéért minivégig — vagyis az átvétel után is — mindaddig felel,

amíg a külföldi vevő irányában a megrendelő külkereskedelmi vállalat felelősségben áll, azonban a döntőbizottság álláspontja szerint ezt a jogszabályt nem lehet akként értelmezni, hogy a belföldi szállító felelőssége a külkereskedelmi vállalat által kötött szerződés tartalma szerint korlátozás nélkül meghosszabbodik. Ennek a belföldi szállítóval szemben kiterjesztett felelősségnek a határát a megrendelőnek a külföldi vevővel kötött szerződésére illetékes jogszabályok vonják meg. Tehát a belföldi szállító felelőssége addig terjed, ameddig az illetékes (esetleg külföldi) jog rendelkezései szerint a külkereskedelmi vállalat is felelősséget vállalni köteles. Ha azonban a külkereskedelmi vállalat a külföldi vevő javára, annak hazai jogszabályaiban foglalt kötelezettségeket meghaladó mértékben vállal felelősséget, úgy ezt már a saját terhére teszi és a többletfelelősséget a belföldi szállítóra át nem háríthatja.

A megállapított tényállás szerint a szóbanforgó árukat a kereset beadását több mint két évvel megelőzően exportálták, a külföldi vevő pedig a minőségi hibákat a kereset beadása előtt több mint 18 hónappal megelőzőleg megállapította, úgyhogy a külkereskedelmi vállalat a külföldi jogszabályok szerint sem volt felelős az elkésztetten kifogásoló vevőjével szemben. Ilyen körülmények között belföldi szállító ellen sem volt már jogosult fellépni, s így keresetét elévülés okából el kellett utasítani. (5926/1954.)

18. *A beruházó tervfelülvizsgálási kötelezettségének elmulasztása esetén vétlenségére nem hivatkozhatik azon az alapon, hogy a hibás terveket nem ő, hanem a tervező készítette.*

A beruházó által a kivitelezőnek átadott alapozási és vasszerkezeti tervek nem voltak megfelelő módon összehangolva és emiatt a kivitelezés során műszaki tervmódosítás szükségessége következett be. Ezért a kivitelezés az előirt határidőben nem történt meg. A szerelést végző vállalat kötbérigényével szemben a beruházó azzal védekezett, hogy a hibás terveket nem ő, hanem a tervező vállalat készítette, tehát a rossz tervek miatt szükségessé vált tervmódosítás következményeiért és az új tervek késedelmes szolgáltatásáért a beruházó felelőssé nem tehető.

A döntőbizottság felperes keresetnek helyt adott és a beruházót késszelmi kötbér fizetésére kötelezte. Megállapította, hogy a beruházó elmulasztotta a 7/1953. (Tg. É. XII. 24.) OÉH számú utasításban előirt tervátvizsgálási kötelezettségét. Ezzel kapcsolatban a beruházó vétlenségére amél kevésbé hivatkozhat, mert a terveknek olyan durva hibái voltak, amelyeket a beruházásnak még felületes vizsgálat esetén is észlelnie kellett volna. A beruházó tehát a jogszabályban előirt felülvizsgálási kötelezettségét megszegte, a hibás tervek szolgáltatásából eredő következményekért tehát a saját vétkessége alapján felel. (1792/1954.)

19. *A felék között kialakult jogszabályellenes gyakorlat a követelés érvényesítésére megállapított határidőt nem hosszabbíthatja meg.*

A felperes szállító vállalat export-csomagolással felmerült külön költségek megtérítése iránt indított keresetet a külkereskedelmi vállalat alperes ellen. Alperes a vélekezésében hivatkozott a 28/1951. (Tg. É. VIII. 24.) KKM. számú rendelethez csatolt exportszállítási feltételek 4. §-ára, amelynek értelmében a szállító az árban nem foglalt, de a megrendelőre áthárítható költségeket az áruk átadásától számított 20 napnál későbbi időpontban nem igényelheti. A jogvitás ügyben azonban felperes igényével az előirt 20 napot meghaladó időben lépett fel és így követelése érvényesíthetetlenülé vált.

Felperes az alperes vélekezésével szemben azzal érvelt, hogy közöttük hosszabb időn át az a gyakorlat alakult ki, hogy az ilyen költségeket az alperes külkereskedelmi vállalat abban az esetben is kiegyenlítette, ha azokat felperes a rendeletben megállapított határidő letelte után számította fel.

A döntőbizottság felperes érvélessét elfogadta és alperest a költségek megfizetésére kötelezte. A határozat inlokokációja szerint felperes mindaddig, amíg az alperes nem értesítette őt arról, hogy a szóbanforgó gyakorlatot meg kívánja szüntetni, joggal volt abban a feltevésben, hogy alperes a különleges export-csomagolás többletköltségeit az érvényesítésre megállapított 20 nap után továbbra is kifizeti.

A Központi Döntőbizottság eluoké alperes felülvizsgálási kérelme foly-

tán a határozatot megsemmisítette és felperest keresetével elutasította. A megsemmisítő határozat indoklása szerint a jogszabály tiltó rendelkezésébe ütköző magatartás esetén a tilalmat áthágó vállalat a jóhiszeműségére abban az esetben sem hivatkozhatik, ha a másik szerződő fél a tilalom megszegéséhez hosszabb időn át hozzájárult. Az elévült követelés sem válik bírói úton érvé-

nyesíthetővé azon az alapon, hogy az adós korábban más elévült tartozásait önként kifizette. Az ellenkező álláspont nemcsak a jogszabály rendelkezésébe ütköznék, hanem egyúttal — természetesen — a népgazdaság érdekeit is sértené. A jogszabály rendelkezése ugyanis a pénzforgási sebességének fokozását is előmozdítja az érvényesítés rövid határidőn belül való előírása által.

Igy a rendelkezés megszegése a pénzforgási sebességének csökkenését is maga után vonja. Felperes követelése tehát a szóbanforgó jogszabályban előírt határidő elmulasztása következtében érvényesíthetetlené vált, ezért a felülvizsgálati kérelemmel megtámadott határozatot, mint jogszabályba ütközőt, meg kellett semmisíteni, s felperes keresetét el kellett utasítani. (79.176/1953.)

JOGIRODALOM

»Nemzetközi jogi tanulmányok.« Szerkesztette: Hajdu Gyula. *Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóirat-kiadó. Budapest, 1953.*

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem nemzetközi jogi tanszéke mellett Hajdu Gyula professzor kezdeményezésére két évvel ezelőtt megalakult munkaközösség kéthetenként rendezett vitaelőadásaival a nemzetközi jog hazai művelésének fontos tényezőjévé nőtte ki magát. Az 1952/53. tanévben ellangzott nyolc vitaelőadást tartalmazó kötet a munkát kifelé is dokumentálja, és viszonylag gyér nemzetközi jogi irodalmunk értékes gyarapodását jelenti.

É nyolc tanulmány közül kettő nem nemzetközi közjogi, hanem nemzetközi magán-, illetve perjogi tartalmú. A nemzetközi magánjog és a nemzetközi perjog tudvalevően nem igazi nemzetközi jog, mivel nem az államok közti kapcsolatokat szabályozza, hanem az államok polgári jogának, illetve polgári perjogának része. Ennek ellenére nem merülhet fel komoly kifogás az ellen, hogy a két tárgykörbe és a nemzetközi közjog körébe vágó tanulmányokat egy kötetben publikáljanak. A nemzetközi magán-, illetve perjogi normák ugyanis nemzetközi érdekek, és szabályozásuk tárgya néha ugyanaz, mint a nemzetközi jogszabályoké. Elhöz még az a szempont is járul, hogy országunkban a nemzetközi közjog, és még inkább a nemzetközi magán-, illetve perjog művelőinek száma esekély, és így együttműködésük mellett a célszerűség is szól.

A rendelkezésemre álló hely igen szűk volta, sajnos, nem engedti meg, hogy a nyolc tanulmánnyal oly részletesen foglalkozzam, amint azt mind egyiküknek a tárgya szükség-

gessé tevé. Ezért tartalmukból inkább azt ragadom ki, amivel nem értek egyet, nem pedig azt, amiben véleményem a szerzővel egyezik. Az egyes tanulmányok bírálatainál először a nemzetközi közjogi tartalmú dolgozatokról fogok írni, a nemzetközi közjog rendszerének megfelelő sorrendben, és azután a nemzetközi magán-, illetve perjogi tartalmúakról.

Hajdu Gyula »Külpolitika és nemzetközi jog« című tanulmánya lényegében annak az alapvető tételnek kifejtése és bizonyítása, hogy a nemzetközi jog fejlődése a külpolitikától függ. A szerző a töle megszokott élvezetes előadásban és harcos pártossággal cáfolja meg a polgári nemzetközi jogászoknak azt az idealista felfogását, hogy a nemzetközi jogot bizonyos erkölcsi elvek állandósága jellemzi, és küzd a második világháború után a Szovjetunió tevékeny közreműködésével kialakult nemzetközi jog érvényesüléséért. Túlságosan leegyszerűsíti azonban a nemzetközi jog fejlődését, amidőn azt a nagy háborúkat befejező szerződések változásában látja, nem számolva sem a nemzetközi szokásjognak, sem pedig más szerződéseknek a nemzetközi jog fejlődésében betöltött fontos szerepével. Az érem másik oldalát: a nemzetközi jog és a külpolitika közti különbséget a szerző jól látja, és helyteleníti a kettő azonosítását. Nem fejt ki azonban eléggé a különbségeket, különösen nem domborítja ki azt, hogy a külpolitika az állam külső funkciója gyakorlásának egyik módja, a nemzetközi jog ellenben az államok közti kapcsolatokat szabályozza.

Szabó Imre »Az emberi jogok nemzetközi vonatkozásai« című tanulmánya a szerző hét évvel ezelőtt »Az emberi jogok mai értelme« címmel megjelent szép művének nagy érdeklődéssel várt továbbfolytatása,

amelyben az emberi jogok védelme tekintetében az 1948—1953. években nemzetközi jogi téren végbement fejlődést vizsgálja meg kritikailag. Különösen érdekesen és újszerű érvekkel foglal állást az emberi jogok garantálása céljából burzsoa körökben javasolt nemzetközi bírászkodás, illetve nemzetközi büntetőbíróóság ez idő szerinti létesítése ellen. Ehelyett a megoldást a kommunista és demokratikus pártok vezetése alatt az emberi szabadságjogokért folyó, nemzetközi méreteket öltő küzdelemtől várja. Az ENSZ Alapokmányának az emberi jogokról szóló cikkeivel, valamint az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával kapcsolatban felmerülő, s a konkrét esetek tételesjogi megítélése szempontjából döntő jelentőségűt az a kérdést, hogy ezek a dokumentumok az ENSZ ama tagjait, amelyek a Deklarációt elfogadták, jogilag kötelezik-e, két helyen is érinti. Az egyik helyen (62. old.) nyitva hagyja azt a kérdést, hogy jogi vagy csupán erkölcsi jellegű kötelezettségről van szó. E kérdésre a másik helyen (71. old.) sem ad kifejezett választ. Szövegezéső ugyan arra enged következtetni, hogy a szerző jogilag kötelezőt erőre gondol, de a burzsoa irodalomban uralkodó ellenkező nézet miatt kívánatos lett volna ezt határozottabban megmondani.

Miként az emberi jogokat, úgy a külföldiek jogi helyzetét is a nemzetközi közjog az állam lakosságáról szóló fejezetében szokás tárgyalni! Ustor Endre »Államosítás és kártalanítás« című tanulmánya azonban, e kérdésnek azzal az oldalával foglalkozva, amikor külföldi állampolgároknak belföldi vagyonát államosítják, annak az idegenek jogállásától független feldolgozása mellett foglal állást (131. old.). Ezt főleg azért nem helyesljük, mivel az általános nemzetközi jognak a külföldiek helyzetére

vonatkozó elvei a külföldiek belföldi vagyonának államosításával kapcsolatos kérdések megoldásánál is jól alkalmazhatók. A tanulmány egyébként szépen mutatja ki, hogy a külföldieknek az államosításért jogigénye nem a nemzetközi, hanem csak az állami jog alapján keletkezhetik. Ami a részleteket illeti, azt az állítását, hogy a burzsoa tudósok többsége ma megelégszik a mérsékelt kértalanítással, Kelsen, Sibert, Verdross, Redtslob, Delbez és másoknak az utóbbi években megjelent kézikönyvei nem igazolják. Közülük többen megállapítják, hogy a nemzetközi standard elve híveinek száma nőttön nő. Ezt az elvet a szerző is említi, de nem tűnik ki eléggé, hogy az valósággal ellentéte a „nemzeti elbánás” (traitement national), vagyis a külföldiek az állampolgárokkal való egyenlő elbánás elvének. Hiányolja, hogy a tanulmány a kapitalista államok bíróságainak Magyarország és más népi demokráciák államosítási törvényeivel kapcsolatban hozott ítéleteit meg sem említi, noha hazánkat a kérdés gyakorlati oldala feletti érdekli.

A többi három nemzetközi jogi tanulmány az ENSZ jogának körébe vág. »A tagfelvétel kérdése az ENSZ-ben« cím alatt *Pulay Gábor* azokat a jogi elveket foglalja össze, amelyek hazánk felvételi igényét igazolják, illetve a Nemzetközi Bíróság 1948 május 28-án kelt tanácsadó véleménye ellen hozhatók fel. Konklúzióival egyetértünk, de nem hagyhatjuk szó nélkül fogalmazásának szembeötlő fogyatékosságait. Ilyen például az, hogy a felvételi szöveggel körülbírtatva eljárásnak mondja. Majd azt írja: »nem lehetséges az eljáró államoknak, illetőleg ENSZ főszerveknek valamilyen gépies alkalmazást tulajdonítani (38. old.), ahelyett, hogy előírnia, vagy tőlük elvárnia. A békeszerződés minősültsége kifejezést ismételtelen használja. Erdemben is helytelen az a vélemény, hogy a Nemzetközi Bíróság tanácsadó véleményeinek »korántsem lehet a nemzetközi jog forrásainak körében oly jelentőséget tulajdonítani, mint a nemzetközi jog főforrásainak, a nemzetközi szerződéseknek« (40. old.). A tanácsadó vélemény ugyan egyáltalán nem jogforrás. »Együttes tagfelvétel elvével« (44. old.) sem lehet szó, hanem igenis arról, hogy az Alapokmány 4. cikke

helyesen értelmezve nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a Biztonsági Tanács vagy a közgyűlés tagjai valamely állam felvételének megszavazását egy vagy több más állam felvételétől tegyék függővé. A nemzetközi jog eredményes művelésének különböző előfeltételeivel rendelkező szerzőnek tudományos fejlődését velük szolgálni, amidőn okfejtésében több koncentrációt, stílusának csiszolását, a bizonyos módorosságok (például a nagy betűk túlságosan gyakori használatának elhagyását) ajánljuk neki.

A Nemzetközi Bíróság az 1947. évi békeszerződések úgynevezett értelmezése tárgyában 1950 március 30-án kelt tanácsadó véleménye, és ennek is különösen az a része, amely az ügyben a N. B. és ezen túl az ENSZ hatáskörét megállapította, áll a középpontjában *Haraszti György*: »A Nemzetközi Bíróság és Magyarország« című tanulmányának. A döntő kérdésekben osztjuk a szerző véleményét. Így egyetértünk vele abban is, hogy a Nemzetközi Bíróság nem adhat tanácsadó véleményt oly kérdésekben, amelyek az államok között felmerült jogvitákra vonatkoznak. E véleményének megokolása végett azonban nézetünk szerint nem volt szükség arra a nagyon is vitatható érvre, hogy az ilyen jogvitákra a Bíróság statutumának 68. cikke értelmében a 36. cikknek a N. B. hatáskörét — a peres ügyekben — megszabó rendelkezései is alkalmazandók (84. old.). Egyszerűbb és meggyőzőbb az általános nemzetközi jognak arra az alapvető elvére hivatkozni, amelyet az úgynevezett keletkariéiai világban az Állandó Nemzetközi Bíróság is alkalmazott, és amely úgy szól, hogy az állam nem köteles más államokkal való jogvitáit beleegyezése nélkül akár közvetítés, akár választott bírósoklás, akár a békés megoldásra irányuló más eljárás alá bocsátani. Ahhoz a véleményhez, hogy a N. B. határozatai és véleményei között csak formai, nem pedig lényegi különbség van, mivel a peres ügyekben hozott érdemi döntések sem hajthatók végre közvetlenül kényszereszközökkel és így miniketőknek magyarázat csak erkölcsi súlya van (85. old.), megjegyezzük, hogy az ENSZ Alapokmányának 94. és 39. cikkei értelmében, a Biztonsági Tanács részéről kényszerítő intézkedésnek is helye lehet, ha a N. B. határozatának végre

nem hajtása a béke veszélyeztetését vagy megszegését jelenti.

Herczegh Géza: »A nemzetközi gyámügyi rendszer kérdése« című dolgozata szintén az ENSZ jogának körébe vág ugyan, de nem hazánk és az ENSZ közti kapcsolatra vonatkozik. A Szovjetunió a gyámügyi rendszer felszámolása végett vívott világtörténelmi jelentőségű küzdelme szükségessé teszi azonban, hogy a gyámügyi rendszerrel a magyar nemzetközi jogszok is foglalkozzunk. A tanulmány legfontosabb tétele az, hogy a gyámügyi területek feletti szuverenitás, a területek feletti legfőbb jog a rajta lakó népeket illeti meg (200. old.). Fenntartjuk magunknak, hogy e nagyon vitás kérdésben eltérő véleményünket részletesen más alkalommal okoljuk meg. Itt csak azt jegyezzük meg, hogy a Szovjetunió vonatkozó gyámügyi egyezményhez csatolt nyilatkozat 1. cikkéből a gyámügy alá helyezett többi területre vonatkozólag ily következtetés nem vonható le. Ez az egyezmény, illetőleg nyilatkozat különben egyáltalán nem biztosítja a szomálik népet a politikai, gazdasági, szociális és nevelésügyi igazgatásán, tehát a szuverenitásról szóló frázis csak porhintés a világ szemébe. Az az állítás, hogy a gyámügyi területek feletti szuverenitás körül folyó vita máris népek javára dönt el, az önmegvédelmi jog kivívásáért folyó harcokra lankasztóan hathat.

Nemzetközi jogán jogi kérdést dolgozott fel *Rézei László*: »A minősítés problémája« című értekezésében. Új minősítési elmélete a kapitalista államoknak önön jogukat minél szélesebb területen érvényesíteni törekvő bírói gyakorlata, és ebből folyólag a minősítés elleni küzdelem jegyében keletkezett. Míg L. A. Lunc a lex fori és a lex causae szerinti minősítés közti választást a kollíziós norma értelmezésétől teszi függővé, a Higg szerzőnk tagadja, hogy a minősítés értelmezési kérdés, hanem szerinte a kollíziós szabály interpretációjának kérdése nem választható el az úgy érteni elköltésének kérdéséről, a minősítés problémája az értelemi féltelhetőség problémájától. Az új elmélet nem oldja meg szocialista szempontból a minősítés kérdését, hanem új problémákat vet fel és újabb viták magvát hinti el. Ez már abból is kitűnik, hogy ugyanabban a kötetben *Füvényi* a minősítésről (e szót az úgynevezett első fokú minősítés

sítés értelmében használva) a lex fori-t tartja irányalónak (122. old.), míg *Récsei* szerint a nemzetközi magánjogi tudomány haladó művelőinek a lege fori minősítés ellen kell küzdeniök, a primér és szekundér minősítést megkülönböztető jogszokot pedig a harc közeputasainak nevezi (175. old.). Az új elmélet Lunc felfogásának elvetését is magában rejti, ha ezt nem is mondja kifejezetten. Lunc mellett szól, hogy az, vajjon az állam a külföldi jog alkalmazását, ideértve valamely jogviszony minősítése tekintetében is, a bírónak mily mértékig engedi meg, kétség esetében a kollíziós forma értelmezését feltétlenül szükségessé teszi.

Nem nemzetközi közjogi, hanem nemzetközi perjogi kérdést tárgyal *Vitányi Béla* »A joghatóság fogalmáról« című tanulmánya, amely — elsősül a magyar jogi irodalomban — a szűkebb (igazságszolgáltatási) joghatóság fogalmának feltárására törekszik. Mivel szerzőnk a joghatóság kérdését nemzetközi, nem pedig perjogi kérdésnek tekinti, és perjogi kérdésként való felfogásának magyarázatát a joghatóság elméleti kidolgozottságának hiányában keresni látszik (98. old.), szükségesnek tartjuk a következőket megjegyezni. A szovjet jogászok a kérdést a nemzetközi polgári perjog keretében tárgyalják, melyet csak didaktikai okokból csatolnak külön részként a nemzetközi magánjoghoz. Maga a szerző is azt írja, hogy a joghatóság tartalmát általában az államok belső jogszabályai állapítják meg (107. old.). Ebből is következik, hogy a kérdés nem nemzetközi közjogi, hanem belső állami jogba tartozó bár nemzetközi érdekű kérdés. Abból pedig, hogy a szerző a joghatóság igazságszolgáltatási értelemben vett fogalmát tartja szem előtt (98. old.), az következik, hogy nemzetközi perjogi kérdéssel állunk szemben, mely kifejezésben a »nemzetközi« szó csupán arra utal, hogy a kérdés nemzetközi érdekű. Csak ha a szerző nyelvtanilag nevezi a joghatóság kérdését nemzetközi kérdésnek, érthetünk vele egyet. Kitérített célját: az igazságszolgáltatási joghatóság fogalmának tisztázását a tanulmány elérte. Hiányoljuk azonban, hogy tételeinek illusztrálására újabb, különösen polgári perjogi jogszabályainkat nem vette igénybe.

A tanulmánygyűjtemény kiadása hasznos volt, mivel jogás- olvasó-

közönségünk egy kötetben kapta meg a budapesti nemzetközi jogi munkaközösség műhelyében készült reprezentatív dolgozatokat. A munkaközösség vezetőjének előszava arra enged következtetni, hogy a munkaközösség a jövőben megjelenő kötetei a nemzetközi jog valamely egységes területét feldolgozó tanulmányokból fognak állni. Emellett erős elméleti érvek szólnak, de a nemzetközi joggal és a többi nemzetközi érdekű kollíziós jogokkal foglalkozó jogászaink viszonylag csekély száma miatt hátrányos gyakorlati következményei is lehetnek.

Tagadhatatlan, hogy a közölt tanulmányok munkegyike tudományos szempontból fontos problémát tárgyal. E problémák általában gyakorlati szempontból is időszerűek. Mégis úgy véljük, hogy helyes lett volna a munkaközösségben való megvitatás után a kötetbe oly tanulmányokat is felvenni, amelyek egy-egy időszerű nemzetközi jogesetet elemeznek és jogilag értékelnek. Ilyen eseteket a világpolitika minduntalan felvet, és tárgyalásuk az elmélet és gyakorlat egységét is szolgálja.

Az előszó szerint a kötetben található tanulmányok végleges megfogalmazása az előadásokat követő vita során kialakult nézetek tekintetbevételével készült. Ennek ellenére olykor egyes tanulmányok lényeges kérdésekben egymástól eltérő, sőt — amint ezt Vitányi és Récsei dolgozatainál láttuk — egymásnak ellentmondó álláspontot foglalnak el. Ezt egy ilyen heterogén tartalmú tanulmányokból álló kötetnél nem hibáztatjuk, mivel ily módon az ellentétes felfogások nyilvánosságra kerülnek és teretkény vitára adhatnak alkalmat. Kívánatos lett volna azonban, ha a szerkesztő megfelelő formában felhívta volna a figyelmet a vitás pontokra.

A némely tanulmányban található fogalmazási és stilisztikai hiányosságokat nemcsak az illető szerző, hanem a szerkesztő rovására is kell írniunk. Az ő feladata, hogy nyomdába adás előtt a kézirat kijavításáról gondoskodjék. Ugyanez vonatkozik arra a fogvatartósságra is, hogy az idézett művek megjelenési helye, ideje, vagy mindektő, avagy a használt oldalak száma gyakran nincs megjelölve, ami az ellenőrzést megnehezíti.

Egybevetve a monlottakat, a kö-

tetet jogi irodalmunk határozott nyereségének tekintjük, és reméljük, hogy azt hamarosan az Eötvös Loránai Tudományegyetem nemzetközi jogi munkaközösségének újabb kiadványa fogja követni.

Flachbart Ernő

a jogi tudományok kandidátusa

»A Rosenberg-per tovább folyik.«

(Összeállította a Magyar Jogász Szövetség. Szerkesztette Kovács István. *Jogi és Allamigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1951.*)

Csaknem egy év telt el a Rosenberg-házaspár meggyilkolása és a fenti címen közzétett munka megjelenése között. E tény azonban korántsem teszi időszerűtlenné, hogy újra és újra emlékezzünk. A Rosenberg-per, az USA vezető köreinek szégyenletes gyilkossága több mint két becsületes ember elleni merénylet. Rosenbergék szomorú ügye olyan figyelmeztetés az egész emberiség számára, amelyről eleget beszélni aligha lehet. Nem csupán az emberi humánusmot csúfolta meg az amerikai »demokrácia«, hanem bizonyítványt állított ki brutalitásáról és ezzel együtt figyelmeztetett arra, hogy a gyilkosság mögött olyan erőök működnek, amelyek az elhallgattatása mindnyájunk ügye; olyan akcióról van itt szó, amely nem két ember elleni elszigetelt merénylet. E gaztett csupán különösen jellemző megnyilvánulása annak a veszélynek, amely minden becsületes embert fenyeget a fennen hirdetett demokrácia országában. Ez a gyilkosság frappáns bizonyítéka annak, hogy az amerikai vezető körök Hitler útjára, a jogtalanság és a törvénytlenység útjára léptek. A Rosenbergék ellen koholt vádak hasonlóak a Reichstag felgyújtásakor a német kommunisták ellen koholt vádakhhoz. Valóságos gyilkosság, és ami mögötte van: fasizmus. A fasizmus pedig nem áll meg két embernél. A buchenwaldi, dachau-i és a többi haláltáborok füstjét nem feledheti el a haladó emberiség és nem hagyhatja figyelmen kívül azt sem, hogy Amerika mai urai nem a Rosenberg-per folyamatba tétele napján léptek Hitler útjára. A kommunisták elleni, a négerék elleni hajsza, az FBI működése nem tegnapi újdonság. A második világháborúban Amerika becsületes fia még azt hitték, hogy valóban szebb, emberibb világért küzdenek igaz-

ságos háborúban a barbárság, a kultúra letiprói ellen. Alig fejező lőtt be azonban a háború, máris nyíltan porondra léptek Hitler tengerentúli örökösai. A hitleri szólamok, harc a kommunizmus ellen, a szabad világot propagáló, felsőbbrendű embert hirdető újfasiszták a gazdasági ellenfél letérése után ugyanott folytatták, ahol gyászos véget ért elől-jeik abbahagyták. A fasizmus ideológiájának a kiirtása helyett a volt ellenség délelgetőivé váltak, ahelyett, hogy leszámoltak volna száz- ezrek és milliók gyilkosaival, a kultúra meggyalázóival, tanítómesterekké tették a régi ellenfelet. A náciitanítás visszajára sült el a nyugati világban. Amerika arculata ma olyan, mintha Hitler győzött volna, legfeljebb egyik tőkés érdekelttség kezéből a másikba ment át a hatalom, de az ideológiai köntös ugyanaz.

Ezek a tények teszik tehát inlokolttá, hogy a Rosenberg-ügyet ne vegye le a napirendről a békeszerető emberiség. Az ügy ugyanis nem elszigetelt, kivételes jelenség és körülményeinél fogva leginkább alkalmas arra, hogy kivétel nélkül mindenkit felházzon a spekulációból. Nemesak a kommunisták ügye a két párton kívüli ember ellen elkövetett merénylet, hanem a világ valamennyi haladó emberének az ügye. A két Rosenberg-árva könnyes szemének láttán nemesak a proletariatus ügyének harcossai szorítják ököibe kezüket, hanem együttérez velük mindenki, akinek drága az élet, a szabadság és aki híve az igazi demokráciának. Azok pedig, akiknek a számúra nemesak a humánumban esett esorba ez az ügy, azok, akik a Rosenberg-ügy mögött meglátják az összefüggéseket — tudják, hogy a Rosenberg-árvák könnye arra kötelez, hogy megóvjuk az emberiséget további könnyektől. Nemesak — és főként nem — érzelmi kérdés ez a gyilkosság, hanem lelkiismereti kérdés is minden békeszerető ember számára, amely harcra szólít a béke védelmezésére. Nem a mindenáron való békéért küzdünk, hanem erőnknek a többség hatalmas erejének a biztos tudatával kiáltjuk Amerika fasiszta vezetői felé: El a kezekkel a bersületes emberektől, legyen vége a haladó emberek üldözésének!

Ezeket a gondolatokat ébresztette bennem a Jogász Szövetség e kiadványa. Ez az 56 oldalt számláló füzet harsányan szólít tartalmi igazságá-

nál fogva. Igaza van a címnek. A per nem fejező lőtt be — tovább folyik. Foglalkozzunk tehát minél többet ezzel az ügyvel, foglalkozzanak a politikusok és nem politikusok, foglalkozzon minden ember, aki való- jában békét akar.

A jogásznak egyenesen kötelessége az ügyvel való részletes és beható foglalkozás. Nyilvánvalóan ezt a szempontot tartotta szem előtt a Magyar Jogász Szövetség is, amikor sajtó alá rendelte a szóbanforgó munkát. Bár a nagyközönség számára tökéletesen érthető, mégis kiemeli a munka a per jogi vonatkozásait, a törvénytelen ségek sorozatát. Bemutatja McCarthy-nak, az FBI-nek a módszereit, az amerikai bírásoknak, a jognak a csőljét.

Bevezetőben idézi Ethel Rosenberg levelének egy mondatát, amelyben gyermekeihez és egyben az egész világhoz szólva kijelenti: »A mi halálunknak egy értelme van, az, hogy feluyissa az emberek szemét és rá- döbbsentse őket a háború veszedelmére.« S valóban ez az a fő szempont, amely szerte a világon felejt- hetetlenné teszi az amerikai fasizmus emó áldozatait. Ők maguk meghal- tak, de az ügy, amelyért életüket adták, biztosan reméljük, győzedel- meskedni fog. Ez adott nekik is erőt, ezért tudtak halálmegvetéssel, egy percet sem csüggedve, soha meg nem alkudva harcolni. Nagy dolog ez két fiatal embertől. Rosenbergék soha nem voltak forradalmárok, politikusok, lényegében azzá lettek halálukkal, mert meghalni csak forradalmárok tudnak így. A továbbiakban a munka végigvisz benün- ket azon a harcra, amelyet Rosen- bergék, s velük az egész haladó embe- riség vívott az alatt a három év alatt, amíg a börtönben voltak.

Az első fejezet »Az amerikai fasiz- mus áldozatait« címmel elmonlja, amiről már előljáróban szóltam, azt, hogy nem elszigetelt gyilkosságról van szó, hanem olyan gaztettről, amely az amerikai fasizmus lényegéből folyik. A gyilkosság hírére örö- m- ujjongó »elkelő közönség« hisztériás antiszemita ültrivalgása, az egy- időben lejátszó- ló négergyilkosságok és azoknak szalista »közönsége« azt bizonyítja, hogy az amerikai élet- forma nem egyéb, mint maga a fasiz- mus. De amint a fasizmus ellen az egész világ kelt haragra, ugyanúgy a gyász Rosenbergék halálán — mil- liók ügye, a béke ügye. Nemesak a

békétábor országai, de a kapitalista országok dolgozói is együttéreznek a Rosenberg-árvákkal. A gyász, a részvét azonban ez esetben túlnó a szokásos kereteken, mert ez a részvét harc és békétüntetetés jelleget dlti.

A következő fejezetben a per elő- ző nyeiről van szó. A Rosenberg-ügy atomkémkedés címmel indul el, kom- munisták összeesküvésnek tüntették fel. Az amerikai hírverés szolgálá- tába kívánta állítani a pert oly mó- don, hogy vörös háborús veszélyt kiabált, azt akarta elhitetni a köz- vélemény nyel, hogy miután nyilván- valóvá vált az a tény, hogy a Szov- jeticunak is van atombomlájja, amelyhez az oroszok kemkedés után jutottak és hogy a Szovjetunió elleni háborús készülődés in lokott. Mind- ezt a Rosenberg házaspár számlájára írták. Innó: gyilkosságtól sem riad- nak vissza McCarthyék, ha arról van szó, hogy a békétábor vezető ere- jét bemocskolják, a háborút elő- kelésztik. »Nemzeti önvédelmi harc- nak« tüntetik fel ezt a gyilkosságot.

Ezután következik maga a per. Az FBI módszereivel elérte, hogy hamis bizonyítékok alapján a két ártatlan ember a bíróság elé került. Sorsuk ekkor már meg volt pecsételve. A bíróság összetétele, továbbá az a tény, hogy a vádlottakat kommunis- táknak bélyegezték, előre meghatá- rozta sorsukat. Ez a fejezet kimu- tatja a jogtalanságok sorozatát, a tárgyalás vezetésének a törvénytelen- ségét. Az amerikai urak fasizmusára jellemző az a tény is, hogy az Anti- fasiszta Menekültek Gyermekait Seg- gélyező Bizottság felforgató szerve- zetként van elkönyvelve. Kiténik a tárgyalás lefolytatásából az is, hogy az amerikai bíróság nyilvánvaló va- lótlanságokat sorozatosan tények- ként fogadott el.

Ezután a »Minlen jog megeseő- lása« című fejezetben a kiadvány fel- sorakoztatja azokat a bizonyítéko- kat, amelyek nyilvánvalóvá teszik a bírósági komédiát. A koholt »bizonyítékokat«, a hamis tanuvallo- másokat, az atomtitok meséjét sorra eafolja ez a fejezet. Bebizonyítja azt, hogy a vádlottak egyáltalán soha bűnselekm nyt nem követtek el. Természetesen mindezek a tények nem gátolták meg a szabad világ független bíróságát abban, hogy minlen jog megeseő lésével halálra ítéljen ártatlan embereket. Tudtuk e llig is, hogy a fasizmus nem való- gátos a módszereiben.

A világ minden tisztességes embere harcba szállt a két ember életéért — monlja el a következő fejezet. Felsorolja azokat a tekintélyeket, akik politikai állásfoglalásukra tekintet nélkül nyilatkoztak ebben a botrányos ügyben. Akik között nemesak politikusok, jogászok, hanem «csupán» érző emberek is voltak. Nem céloz a nyilatkozatok felsorolása, de a «Le Monde» francia burzsoa lap véleményét idéltatam. Micsoda demokrácia lehet Amerikában, ha ez a lap is így ír: «Az amerikai lapok csak azért nem mernek állásfoglalni az ítélettel szemben, mert attól kell tartaniok, hogy McCarthy azzal fogja vádolni őket, hogy rokonszenveznek a kommunistákkal». A vélemények és tiltakozások azonban hatástalannak maradtak. A fejezet utolsó bekezdése megállapítja: «... süket maradt az Egyesült Államok elnöke a két Rosenberg gyermek néhány szavas táviratára is: „Elnök úr, küldje haza mamát és papát!”» Az imperializmus, a tőke, különösen ha a fasizmusig jut el, nem ismer könyörületet. Mint ahogy nem ismert a Rosenberg-házaspár esetében sem.

A következő fejezet a fellebbezés kudarcáról szól, jogi dokumentumokkal mutat rá, hogy az amerikai Legfelsőbb Bíróság sem jobb, lényegét tekintve nem egyéb, mint eszköz a fasiszta vezetők kezében. A periratokat el sem olvasták. Az olvasó előtt nyilvánvalóan bebizonyosodik, hogy Rosenbergék ügye nem az USA Legfelsőbb Szövetségi Bíróságán dőlt el. Eldőlt már akkor, amikor Amerika uralkodó körei elhatározták, hogy háborús politikájuk érdekében példát statuálnak. Ez lényegében az amerikai igazságszolgáltatás igazi arca. Az FBI ítél: a bíróság teljesíti a parancsot.

Az olvasó meggyőződhet arról a jogi abszurdumról is, hogy a Rosenberg házaspárt hatályban nem lévő törvény alapján ítélték halálra, amire bizonyíték, hogy a szenátus a kivégzés után hosszabbította meg mély esendben a kérdéses törvény hatályát. Így hát nem kell messzire mennünk a bizonyítékok keresésében. Hiszen maga az USA szenátusa ütötte rá a pecsétet az emberiség ítéletére — végződik a fejezet — a Rosenberg-házaspár kivégzése közönséges gyilkosság volt.

Azért kellett meghalniok Rosenbergéknek, mert nem voltak hajlan-

dók egy percig sem a háborús uszítás szolgálatába állni, nem ismerték be azt, amit soha el nem követtek, nem voltak hajlandók «büntéseiket» kiszolgáltatni. Hazugság árán, ha a háborús propagandá szolgálatába álltak volna, menthették volna fiatal életüket. Nem tették. Ebben van halhatatlan érdemük. Ez a tény teszi őket a béke mártírjaivá. Bár a legdrágábbárat kellett fizetniök, minden zsarolásnak ellenálltak, mert tudták, hogy ha a zsarolásnak engednek, megtagadják saját magukat, megtagadják az emberiséget. Meghaltak, de öt világrész gyásza a békét követeli.

Vázlatosan ismertettem csak a füzet tartalmát. Nem mondtam el részleteket, hanem csak a figyelmet kívántam felhívni arra, hogy érdelem elolvasni, sőt el kell olvasni. Rosenbergék később halálba üldözött ügyvédje temetésükön a náciizmus áldozatainak nevezte Ethelt és Juliust.

Az ismertetett munka érdeme, hogy dokumentál. El kell olvasni, mert vannak, akik hajlamosak a jóindulatra a mai amerikai vezetőkörök iránt. Pedig nem érdemlik meg. A füzet nem frázisokat tartalmaz, hanem bizonyít. Felhívja egyúttal a figyelmet a tömegek meggyőzésének igazi és egyedül helyes módjára. A Rosenberg-ügy pedig éppen tipikusan olyan téma, ahol fontosak a bizonyítékok, ahol csak a tények győznek meg, frázisok soha.

Azt gondolom, hogy a Magyar Jogász Szövetségnek meg kell találnia a módot egy bővebb, és részletesebb dokumentációs könyv kiadására a Rosenberg-ügyben, mert igaz, hogy jó ez a füzet, igaz, hogy nem frázisokkal teli, de az ügy, amelynek érdekében íródott, többet követel. Azon a tényen kívül, hogy a munka most, egy évvel a Rosenberg-gyilkosság után jelent meg, keveset szól arról, hogy a per tényleg tovább folyik.

Igen. Követelmény, hogy bőven kitérve Rosenbergék ügyének tényleges folytatására, szerte a világon felhívja a figyelmet minden becsületes ember ellenségére, a fasiszmusra.

Mindezeknek ellenére hiba lenne a negatívumok túlzott kiemelése különösen akkor, amikor tulajdonképpen nem is hiányosságról van szó, hanem arról a követelményről, hogy írjunk többet erről a kérdéstről. A füzetnek kiemelkedő érdeme, hogy mozgó-

sít. Mozgósítja a jogászokat, akik a per jogi vonatkozásait is értik, de mozgósítja az egész dolgozó népet, hogy soha ne szünjön meg harcolni a béke ügye mellett. Szakmánk dicsősége lesz, ha a jogász szemével, politikussal észsel, emberi békéért küzdő szívvel azon leszünk: ne felejtse el soha népünk a két Rosenberget. A Kis Jánosokért, Molnár Pistákért, önmagunkért, gyermekeinkért nem szabad felejtenuk — Ethelt és Juliust és a két kis árvát.

Pimér Jenő

Fórolov: Ügykezelés a szovjet hivatalokban (Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1954. 119 oldal).

A Jogi- és Államigazgatási Kiadó a könyv kiadásával fontos feladatot teljesített, mivel a felszabadulás óta, hazánkban a szocialista ügykezelés studiumának köréből ez az egyetlen számbajöhető irodalmi megnyilvánulás. A könyv kiadásának jelentőségét aláhúzza az a tény is, hogy a szovjet ügykezelést ismerhetik meg államapparátusunk dolgozói és nemcsak az ügykezelési munkát betöltők többszerez tábora, hanem az állami intézmények (hivatalok, vállalatok adminisztratív apparátusa stb.) minden dolgozója és a tárgykör tudományos művelői is. Az ügykezelés nálunk mind irodalmi művelésében, mind gyakorlati vonatkozásában, egyike a legelhanyagoltabb területeknek. A helyes szocialista ügykezelés kialakulában van még és az eddig csak kielégítő szabályozás kísérleti stádiumban van; a megnyugtató megoldás eddig nem történt meg. Az ügykezelésben dolgozók kezdeményezésére sok részletkérdésben már előrehaladtunk, mind a bürokratizmus leküzdésében, mind az ügykezelési költségek csökkentésében.

A munka zöme még előttünk van. Az ügykezelés irodalmi művelésének felélénkítésében is, reméljük, a könyv szerepet fog játszani. A könyv magyar kiadásához írt bevezetés helyesen mutatott rá arra, hogy nálunk a szocialista ügykezelés kiépítésének egyik akadálya az ügykezelés nagyfokú lebecsülése, az a nézet, hogy ez csak a «gyakorlat», a «szokás dolga» és az, amelyik a bürokratizmust az ügykezeléssel azonosítja. Az ügykezelés tanulmányozása, irodalmi művelése szükséges és tudományos módszereket követel meg. Az ügykezelés

és a bürokrácia azonosítása politikailag is veszélyes nézet, mert nálunk a bürokratizmus elleni harcot sokan az ügykezelés elleni harccá változtatják.

A bürokratizmus főleg nem az ügykezelés területén jelentkezik, ennél sokkal szélesebb terület, és sokkal veszélyesebb területei vannak, másrészt a helyes ügykezelés elősegíti a bürokratizmus elleni harcot is. A könyv kiadása hozzájárul az ügykezelés lebecsülésének a felszámolásához is.

Az ügykezelés az írásbeliséggel együtt jelentkezik az államigazgatásban. Az iratok nyilvántartása, másolása, megőrzése a hivatali munka technikai, de jelentős eszékmenyeit foglalja magában.

A könyv helyesen mutat rá arra, hogy a burzsoa ügykezelés hogyan segítette elő annak a bürokráciának a fenntartását, amelyik az uralkodó osztály egyik kormányzási eszköze. Az ügykezelési bürokráciára a magyar burzsoa közigazgatásban jellemző, hogy pl. egy útiszám-ügy elintézése a kereskedelmi minisztériumban 29 mozzanattól állott és ebből 16 ügykezelési eszékmeny, vagy pl. a községi lakos pótlásra szoruló névváltoztatási ügyében 48 mozzanat szerepelt és ebből 30 ügykezelési jelleggel bírt.

Az ügykezelés burzsoa irodalma a könyvtárak egész sorát töltötte meg, részleteiben sok hasznos anyag is található, a burzsoa társadalmi viszonyok között azonban a racionalizálási kísérletek sem jártak eredménnyel, mert maga a rendszer termelte ki az ügykezelési bürokráciát.

A szocialista ügykezelés jelentőségére már maga a nagy Lenin, a szovjet állam megteremtője is rámutatott és hangsúlyozta a nyilvántartás szerepét az igazgatás megszervezésében a bürokratizmus elleni küzdelemben. A jó ügykezelés elősegíti a személyes felelősség megszilárdulását, megkönnyíti az ellenőrzést, meggyorsítja az ügyek elintézését. Az ügykezelés területén nálunk számos tennivaló szerepel, az ügykezelés racionalizálása elengedhetetlenül szükséges.

Az ügykezelés egyszerűsítésének hozzá kell járulnia ahhoz, hogy megszilárduljon a személyes felelősség, meggyorsuljon az ügyek elintézése és olcsóbb legyen az igazgatás. A takarékosságra számos lehetőség nyílik racionalizálás esetén úgy az idővel,

az anyaggal, mint a munkacrével. A könyv mindezek megvalósítására is számos lehetőséget tartalmaz.

Frolov munkájának olvasásánál a tanulságok felhasználásával tekintetbe kell venni azt, hogy ezeket a módszereket lemásolni nálunk nem lehet. Figyelembe kell venni azt, hogy a mi apparátusunk méretei mások, mint a Szovjetunióban, az apparátusunk színvonala, kulturáltsága távolról sem közelíti meg még a szovjet apparátus színvonalát, pedig ezek a körülmények az ügykezelés rendjére, módszereire minél hatással vannak.

Frolov: »Ügykezelés a szovjet hivatalokban« című munkája gazdag tárháza azoknak a tapasztalatoknak, amelyeket a szovjet igazgatás az ügykezelés területén már elért és megvalósított. A szovjet ügykezelés mai rendje nem nélkülszi azokat a hasznos irodatechnikai eredményeket sem, amelyeket az ügykezelés burzsoa művelői kidolgoztak. Így pl. a centralizált és decentralizált ügykezelési szervezet ismeretes volt a burzsoa irodalomban is. A szovjet ügykezelés mégis gyökerében új és jobb a burzsoa ügykezelésnél, sőt a régebbi jó ügykezelési módszerek többségének megvalósítása is csak a szocialista államigazgatásban lehetséges. A Frolov könyve átfogó, mindenre kiterjedő munka, így az ügykezelés szinte valamennyi problémájával megismerkedhetik az olvasók. A könyv biztos elvi alapot ad az ügykezelés területén, és ezek nagy segítségét jelentenek számunkra a szocialista ügykezelés megteremtésében. Leleplezi az ügykezeléssel kapcsolatos helytelen nézeteket, megmutatja az ügykezelés szerepét, jelentőségét, azokat a magasfokú követelményeket, amelyek a szovjet apparátus minden dolgozójával szemben fennállanak. A szerző érdemének kell tekintenünk azt is, hogy nem határoz meg kizárólagos módszereket, hanem ismerteti az iktatás, az iktározás stb. szinte összes lehetséges változatait a hivatali jellegtől, nagyságtól, szervezettől, ügyforgalmától stb. függően és így útmutatást ad szinte minden intézmény számára a helyes ügykezelési rendszer kiépítésében.

Az elvi szempontok, problémák tárgyalása az egyes fejezetekben elmarad (2., 3., 4. fejezet). Ez az olvasónak nehézséget okoz az anyag megértésében. Kifogásolható egyes fejezetekben a magyarázat hiánya is,

ami az anyag felhasználásában jelent nehézséget. A dolgozók leveleinek, panaszainak és kéréseinek kezelése című fejezetben nem tartható helyesnek, az egész államot érintő és személyes jellegű panasz megkülönböztetése. Ez a megkülönböztetés veszélyes, mert minden személyes jellegű panasz a szocialista állam számára állami ügy, közügy és ezeknek a személyes jellegű panaszoknak az elintézése erősíti a szocialista állam népi bázisát. A személyes jellegű panaszok nagy jelentőségű következtetések levonására adhatnak lehetőséget az állami vezetők számára. A szerző érdeme, hogy nem von le későbbi fejtegetései során a megkülönböztetéstől helytelen következtetéseket.

Az előszó vázolja az ügykezelés történelmi kialakulását, a hivatali írásbeliség szerepét, történelmi jelentőségét, élesen bírálja a burzsoa ügykezelést, mint az elnyomás egyik eszközét, jellemző példával világítja meg a cári Oroszország ügykezelési módszereit.

A szerző rámutat az ügykezelés szerepére a szocialista államapparátusban, amely a jó nyilvántartással, az iratforgalom pontos megszervezésével, az igazgatási költségek csökkentésével segíti elő az államigazgatás színvonalának az állandó emelését.

Az ügykezeléssel szemben támasztott követelmények is ebből folynak; az átvétel, az iratok iktatása, elküldése terén; a technikai műveletek gyors, pontos ellátása, az iktatás alapján a gyors tájékozódás lehetősége, az ügykezelés egyszerűsítésével az igazgatási költségek csökkentése stb.

Az 1. fejezet az ügykezelés szervezetével és feladatával foglalkozik: A szerző ismerteti az ügykezelés felépítésének három alapvető formáját — a szerv körülményeitől függően — a centralizált, decentralizált és vegyes ügykezelést.

Figyelemreméltóak a szerző fejtegetései az ügykezelési apparátus feladatairól:

1. az iratok elintézésének rendszeres és határozott ellenőrzését (felülvizsgálatát) az elvégzendő munka ellenőrzésére szolgáló módszerek maximális egyszerűsítése mellett, figyelembevéve még azt, hogy az elintézés ellenőrzése — az ügyintézés alapvető kérdése;

2. a hivatal által elvégzendő és az

...ban tükröződő munkának a... általános számbavételét;

...a posta átvételével, iktatásával és továbbításával kapcsolatos technikai műveletek pontoságát és gyorsaságát, a munka mennyiségének maximális csökkentése és olyan iktatási formák bevezetése mellett, amelyek az elintézt iratok őrzési rendjét a legjobban biztosítják;

4. a folyó ügyekben és az irattárban történő iktatás adatai alapján a számbavett iratanyagra vonatkozó minden szükséges felvilágosítás gyors és könnyű megadását;

5. az ügykezelési műveletek megvalósítása során a munkaerő- és az anyagtakarékosságot.

Az ügykezelés megjavítása egyik eszöze hivatalainkban a bürokratikus csökevények leküzdésének.

Annak a dolgozónak, aki ügykezeléssel foglalkozik, politikailag képzett embernek kell lennie, aki nap mint nap emeli ideológiai-politikai színvonalát; nevelnie kell magában a politikai éberséget; rendelkeznie a szükséges általános műveltséget nyújtó képzettséggel; a munkában kifogástalanul gondosnak és pontosnak kell lennie és részletesen ismernie az egész ügykezelési technikát.¹

Tanulmányosok a titkár szerepéről szóló megállapításai is, ennek a funkciónak következetes kiépítése nálunk is eredményre vezetne.

A 2. fejezet a *posta iktatásával* kapcsolatos kérdéseket tárgyalja. Megismerhetjük e fejezetben a különböző iktatási rendszereket (naplórendszer, iktatólaprendszer, egyszerűsített naplórendszer), ezek előnyeit, alkalmazásuk lehetőségeit.

A 3. fejezet az *érkező posta* feldolgozásának a kérdéseit mutatja be. A posta átvételével, szétosztásával, továbbításával kapcsolatos tennivalókat ismereti, részleteiben is foglalkozik az iktatás kérdéseivel.

A *kimenő posta* kéréseit tárgyalja a 4. fejezetben; így a hivatalos irat összetételét, másolását, az aláírás lenyújtását, a hivatalos táviratokat, a kimenő posta iktatását, a kimenő irat tárgyának a meghatározását, a posta elküldésének a rendjét stb.

Az *elintézés ellenőrzése* című 5. fejezetben kifejti a hivatalon belüli ellenőrzés és a külső (az iratváltás során történő) ellenőrzés módjait. Megia-

merkelünk az ellenőrző laprendszerrel, a kimenő iratok megválaszolásának a módszerével.

Különösen figyelemreméltó számunkra a dolgozók leveleivel, panaszával foglalkozó 6. fejezet. Az 1954. évi I. tv. az állampolgárok jogainak fokozottabb védelme, a tömegekkel való szorosabb kapcsolat kiépítésének az érdekében jogszabály erejével biztosítja a dolgozók bírálatának az érvényesülését, panaszainak elintézését. A helyes ügykezelés nagyban elősegíti a törvény megvalósulását, így figyelmesen kell tanulmányoznunk a szerzőnek azokat a megjegyzéseit, hogy pl. a lakosság leveleit elkülönítve tartják nyilván a többi ügyiratoktól, azokat a módszereket, amelyek biztosítják a gyors tájékozódás lehetőségét az ügy elintézésének a menetéről stb. Érdekes és tanulságos is egyben, a *rendelkező iratok nyilvántartásáról* és *szétküldéséről* szóló 7. fejezet. A *rendelkező iratokat* a szovjet hivatalokban a többi iratoktól elkülönítve tartják nyilván, a nyilvántartás technikája biztosítja a jogi anyagban való gyors tájékozódást és hozzájárul a törvényesség megtartásához is. Megszívlelendő azoknak az ügyviteli szabályoknak a felhasználása, amelyek elősegítik a nagyobb mérvű gondosságot a rendelkezések kiadásánál. A folyamatos ügykezelés iratcsomói című 8. fejezetben az irattári munkát, a selejtczést stb. ismerhetjük meg. A gyors és alapos tájékozódás lehetősége mellett a szerző megmutatja azt is, hogy milyen különös gondosság jellemzi a szovjet ügykezelést a becses értékű iratok hosszabb időre való megőrzésében. Az ügykezelés nemcsak az ügykezelő személyzet munkájától függ, hanem az ügyintézők gondosságától, pontosságától és ügykezelési tájékozottságától is, a mű 9. fejezete az ügyintézők ügykezelési kötelezettségeit foglalja magában.

A könyv utolsó fejezete az ügykezelés egy-egy olyan fontos kérdését tartalmazza, mint: az iktatást nem igénylő iratok, a hivatalon belüli iratváltás (mint a bürokrácia megnyilvánulása), a döntést tartalmazó iratok megadása az érdekelteknek, az iratok összehalmozása stb. A szerző hevesen fejti ki azt, hogy a jó ügykezelési szervezet és ügykezelési szabályok kialakítása és azok megtartása hogyan járul hozzá az idővel növekvő iratanyaghoz, a létszámok

csökkentéséhez, a vezetés színvonalának az emeléséhez.

A könyv magyar kiadásához írt bevezetés Katona Zoltán tanulmánya. A bevezetés a hazai ügykezelés helyzetét is elemzi történelmi látterével, helyesen mutat rá azokra a feladatokra, amelyek még a megvalósítás szakaszában vannak nálunk az ügykezelés területén. A bevezető tanulmány segítséget ad a mű tanulmányozásához és egyes kérdésekben kiindulási alap lehet az ügykezelés megjavításában mutatkozó feladatok felvázolásához. A tanulmányban a Frolov-könyv egyes fejezeteit ismeretető részét nyugodtan mellőzni lehetett volna, ehelyett az elvi problémák részletes tárgyalását kellett volna előtérbe helyezni.

Frolov: »Ügykezelés a szovjet hivatalokban« című művének magyar kiadása gazdagítja a jogi és államigazgatási irodalmat.

Berényi Sándor

»A magyar államigazgatási jog alapjai (különös rész), Pénzügyi alapismeretek« c. tankönyv bírálatá.

I. A szóbanlévő munka a Tanácsakadémia tankönyveinek a sorozatában a Jogi és Államigazgatási Könyv-és Folyóiratkiadó kiadásaként 1954-ben jelent meg.

A tankönyvről adott vélemény nem lehetne helyes, ha pillantást nem vetnénk arra, hogy a könyv készítőinek mely követelményekre kellett figyelemmel lenniük, s úgyszintén, ha rá nem mutatnánk a tankönyv és a sorozatban előtte megjelent tankönyvek összefüggésire.

A szerzők a Tanácsakadémia hallgatói számára készítették a könyvet. A Tanácsakadémia felállítását a Minisztertanács 1047/1952. (XI. 21.) számú határozata a helyi tanácsoknál szolgálatot teljesítő dolgozók szakmai felkészültségének az emelése érdekében rendelte el. Az Akadémiának biztosítania kell, hogy hallgatói a munkakörük betöltéséhez szükséges színvonalon politikai és szakmai, ezen belül gazdasági ismereteket szerezzenek. A Tanácsakadémian szervezett oktatási és levelező tagozatot kellett felállítani. A szervezett oktatási tagozaton a tanulmányi idő egy év (félévenkénti vizsgával), a levelező tagozaton pedig két év. A Tanácsakadémia eredményes elvégzéséről kiállított oklevél a tudományegyetemek állam- és

¹ 1954. évi I. tv. 10. §-ban: Fluck András: A közlekedési ügyintézés racionalizálása. Budapest, 1933.

jogtudományi karainak második év-folyamára való beiratkozásra jogosít.

Az Akadémia tankönyveinek a sorozatában eddig a következő kiadványok jelentek meg:

1. *Jogi alapismeretek* (224. old.). Ez a polgári jogi, családjogi és polgári eljárási jogi, valamint a büntető anyagi jogi és a büntető eljárási jogi alapismereteket öleli fel.

2. A tankönyvsorozat következő kiadványa a *Magyar államjog alapjai* című könyv (223 old.).

3. A magyar államigazgatási jog alapjai című tankönyvnek eddig három része jelent meg, és pedig:

- a) az *Általános rész* (264 old.),
- b) a különös részből a *Tervgazdálkodási és Statisztikai alapismeretek* (104 old.) és a *megtárgyalandó*
- c) *Pénzügyi alapismeretek* (107 old.).

II. Az összefüggésből látható, hogy a *Pénzügyi alapismeretek* címet viselő tankönyv rendszertanilag a magyar államigazgatási jog különös részének egyik témakörként (részeként) jelent meg. A szerzők azonban többet kívántak adni, mint ami a pénzügyi ismeretekből az államigazgatási jogba, mint jogágba tartozik. Az államigazgatási jog különös része: »A pénzügyi igazgatás« elnevezés alatt csupán azokat a jogszabályokat tárgyalja, amelyek a pénzügyi igazgatás, mint szakigazgatási ág szervezetét szabályozzák. A *Pénzügyi alapismeretek* címet viselő kiadvány azonban felöleli a pénzügyi jog, mint a szocialista jogrendszer önállóult jogága alapvető anyagát, s így — fejezetenként haladva — a következő témaköröket foglalja magában.

I. fejezet: A pénzügyi rendszer. II. fejezet: A költségvetés lényege és jelentősége. III. fejezet: Állami bevételek. IV. fejezet: Adóbevételek. V. fejezet: Állami költségvetés elkészítése és végrehajtása. VI. fejezet: Létszám és béralap. VII. fejezet: Pénzforgalom és hitelügyek.

A túlnyomórészt pénzügyi jogba vágó pénzügyi alapismeretnek az államigazgatási jog különös részébe építése azt mutatja, hogy a szerzők — akárcsak a tervgazdálkodási és statisztikai alapismeretek című előző kiadvány írói — nem a jogág szerinti elhatároláshoz igazodtak, hanem az egyes államigazgatási szervek által alkalmazott jogszabályokat

és munkájukhoz szükséges egyéb szakismereteket kívánták egységbe foglalni s ezáltal kompendiumszerű »diszciplínát« teremtettek. Ez a módszer arra enged következtetni, hogy az államigazgatási jog különös részének többi szakigazgatási ágait ismerető — később megjelenő — tankönyveibe is be kívánják vonni az illető igazgatási ágazat alkalmazta egyéb jogágba tartozó jogszabályokat (pl. a szövetkezeti jog alapjainak ismertetését a mezőgazdasági igazgatásba, a munkajogi alapismereteket a munkaügyi igazgatásba stb.). Ez az eljárás ugyan ellentétben áll a jogágak elhatárolásával (és a gazdasági jog konstrukciójára emlékeztet), azonban a didaktikai szempont, a Tanácsakadémián folyó képzés speciális jellege, mégis helyet enged ennek a rendszerezésnek.

A tankönyv a *szükséges ismeretek* közlésében a helyi tanácsok dolgozó munkájának a követelményeihez igazodik, s ezért a pénzügyi tevékenységet a helyi tanácsok dolgozóinak szemszögéből mutatja be. A munka — mint vezérfonal — a pénzügyi jog és az államigazgatás pénzügyi szakigazgatási jogának lényeges szabályait foglalja magában, tehát nem más, mint a legfontosabb *tételek szabályok rendezett összállítása* (lezárva: 1954. február 15-én). Az anyag rendszerezése jó. Az adórendszer áttekintését megkönnyíti, hogy az egyes adócímeket az állami vállalatok, a kisipari szövetkezetek, a földművelésszövetkezetek és a lakosság adói szerint csoportosítja.

A tankönyv néhány *elméleti* ízű fejtegetése szervesen illeszkedik a tételre jogi anyagba. A fogalom meghatározások általában tömörek, a lényeges elemeket helyesen ragadják meg. Például bemutatva: »Az állami költségvetés olyan számszerű kimutatás, amely az államháztartás meghatározott időre tervezett bevételeit és kiadásait foglalja magába« (6. old.) »A pénzügyi jog azoknak a törvényeknek, törvényerejű rendeleteknek, minisztertanácsi határozatoknak és rendeleteknek, valamint miniszteri rendeleteknek és utasításoknak az összessége, amelyek az állami bevételek biztosítását, a kiadások teljesítését, a pénzforgalmat, a hitelrendszert, az állami biztosítást és a pénzügyi ellenőrzést szabályozzák« (3. old.).

A szerzők igyekeztek a *tanulható-odagra* is gondot fordítani. Csaknem

mindegyik fejezet jól tagolt, a gondolatmenet logikus, s mondanivalója a lényegre ragadja meg. Egyelőül az V., az állami költségvetés elkészítése és végrehajtása című fejezet fejtegetései nehezkesek.

A tankönyvet a *pénzügyminisztérium munkaközösségének* tagjai írték. Az I., II., III. és IV. fejezetet *Lőrinc József*, az V., VI. fejezetet *Lőrinc Dániel* és a VII. fejezetet *Riesz Miklós* írta. A könyv lektora és szerkesztője *Toldi Ferenc*, az Állam- és Jogtudományi Intézet munkatársa. A szerkesztés javára kell tenni, hogy az egyes fejezetek harmónikusan illeszkednek egybe és a stílusi egységet — az V. fejezet kis zökkenőjétől eltekintve — megőrizték.

Az észlelhető fogyatékoságokra fel kell hívni a figyelmet.

Előfordul, hogy találkoznak magyarázat nélkül hagyott, vagy legalább is kellőképpen meg nem magyarázott fogalmakkal. Így pl. nem találunk feleletet az államháztartás fogalmára (5. old.); nem kapunk magyarázatot arra sem, hogy rendszerint miért deficités a kapitalista államok költségvetése. (7. old.); ugyiszmén hiányzik a klíngkör fogalmának a körülírása. (93. old.)

A könyvben tárgyalt tevékenységek is fellelhetők. Pl. a IV. fejezet Adóbevételek, 1. §. Adójogi alapfogalmak címszó alatt a következőket olvashatjuk: »Az adóztatás célját az állam pénzügyi politikája határozza meg. Az adóztatás célja ennek megfelelően nemcsak az, hogy az állami kiadások felezését biztosítsa, hanem ezen túlmenően az államhatalmat gyakorló osztály hatalmi érdekeinek a biztosítása is.« Úgy véljük, hogy a szóbanlévő tételt éppen fordítva kell megfogalmazni. Ugyanis az adóztatás célját elsősorban az államhatalmat gyakorló osztály hatalmi érdekeinek a biztosítása határozza meg, amely — ezen a síkon — az adott állam pénzügyi politikájában nyer kifejezést.

A beszámolójelentések és a zárszámlák elkészítéséről szóló számszám (78. old.) azzal fejeződik be, hogy a költségvetés végrehajtásáról szóló zárszámlást az Országgyűlés törvényel hagyja jóvá. Ez nem felel meg sem a gyakorlatnak és tényleges jogi rendelkezés sem található rá. A költségvetés végrehajtásáról szóló jelentést az Országgyűlés, illetve maga az Országgyűlés a jelentés előter-

jesztése idején nem gyűlésezik, a Népköztársaság Elnöki Tanácsa határozattal veszi tudomásul.

A könyv egyes helyein államjogi és államigazgatási jogi ismeretek hiánya lelhető fel. Így pl. az állami költségvetést a »szervezeti formák« közé sorolja a pénzügyi rendszerről szóló szakasz utolsó bekezdése (4. old.). Helytelen az államigazgatási bevételek oly megfogalmazása is, hogy ez adó, illeték és vám fizetése »államhatalmi« intézkedésen alapul. Ehelyett szabatosan az államhatalmi és államigazgatási szervek szabályozó és egyedi pénzügyi aktusairól kellett volna szólni, s ebből kiindulva magyarázni az államigazgatási bevétel ismervét. (8. old.) Nem felel meg a tételes szabályoknak, s az államigazgatási jog tudományának a szervezeti elvekre vonatkozó tételeivel is ellentétes az a megjelölés, amely az állami szervek fogalmkörét az ú. n. szűkebb értelemben vett államigazgatási szervekre szorítja. Ez olvasható ugyanis a következő fejtegetésekben: »A számlák egy másik csoportja az ú. n. előirányozatos folyó számlák. Ezeket a Bank olyan nem állami szervek részére vezeti, amelyek

közintézmény jellegűek és lényegében állami feladatkört látnak el. (Társadalmi egyesületek, tudományos intézmények, színházak stb.)« (93. old.)

E megfogalmazás szerint a tudományos intézetek, színházak stb. nem állami szervek. Vajon ezeket mely kategóriába sorolná a szerző?

Több helyütt a *szabátosság*, a terminológia pontossága ellen vétnek a szerzők. Így a pénzügyi gazdálkodást és pénzgazdálkodást változtatva használják. (3. old.) Vajon ezek más jelentenek? Egyszer vállalati bevételről, máskor üzemi gazdasági bevételről van szó. (8. old.) Másutt a »jogerős adó« fogalmával találkozunk. (25. old.) Egyik helyen állandó pénzügyi bizottságról, másról pénzügyi állandó bizottságról olvasunk. (45. old.) Helytelen a gyakorlatban ugyan meghonosodott, de a tételes jogban és főleg a jogi szakmunkákban nem használható »tanácselnök« kifejezés. A könyv végig a helyi tanácsok »szakosztályairól« beszél. (Vannak nem szakosztályok is?)

Helyenként fellelhetők *magyartalan* kifejezések (pl. kitárgyalás) és magyartalan mondatfüzések.

A könyv hiányosságai közé tartozik az is, hogy az egyes kérdések (fogalmak) *nincsenek alaposan feldolgozva*; ezáltal az olvasóban bizonytalanságot kelthetnek, nem mozdítják elő a megértés könnyebbését. Így nincs gondosan magyarázva a központi szervek és a helyi tanácsok költségvetése közti különbség (10. old.); nem elég alapos az árkiegyenlítési forgalmi adó (31. old.), valamint a szolgáltatások és munkateljesítések forgalmi adója (32. old.) fogalmának a körülírása.

Nem jelentene a hallgatónak megterhelést (hiszen egyetemi szinten lehet követelmény), ha a szerkesztő és a szerzők a tankönyv tanulásra és vizsgára készülésre szánt célját kissé túllépték volna azzal, hogy az amúgyis tételesjogot közlő szövegben a *jogforrásokra* (esetleg irodalomra) hivatkoztak volna. Ez egyrészt a fokozottabb érdeklődést felmutató hallgatókat nagyobb elhelyültségre ösztönöznék, másrészt a gyakorlati használhatóság követelményét is jobban kielégítenék, mivel a jogalkalmazónak a forráshelyek felleléséhez segítséget adna.

Szatmári Lajos

**MAGYAR JOGÁSZ
SZÖVETSÉG**
hivatalos közleményei

**A Magyar Jogász Szövetség
1954/1955. évi pályázata**

A Magyar Jogász Szövetség az 1954/1955. tanulmányi évre pályázatot hirdet az alábbi témakörökben készítenő tanulmányokra:

I. Fejlődésünk új szakaszának jelentősége az állampolgári jogok biztosításában.

(A tanulmány az egyes állampolgári jogok tekintetében is feldolgozható.)

Ajánlott témakörök:

1. Az állampolgári jogok és kötelességek jelentősége népi demokratikus fejlődésünk új szakaszában. 2. A dolgozók fokozott védelmét szolgáló munkajogi szabályok. 3. A bírói függetlenség és a védelem szabadsága.

II. A mezőgazdaság fejlesztésének jogi problémáit tárgyaló tanulmány.
(Szabadon választott téma.)

Ajánlott témakörök:

1. A mezőgazdasági termelőszövetkezetek állami irányítása. 2. Az állami befolyásolás jogi eszközei a mezőgazdasági termelésben. 3. A mezőgazdasági termelőszövetkezeti tag utáni öröklés.

III. Tanulmány a polgári igazságszolgáltatás köréből.

(Kötetlen téma a polgári jog, családjog és a polgári eljárási jog köréből.)

Ajánlott témakörök:

1. Az állami alkalmazottak felelősége az általuk okozott károkért. 2. Az ügyész részvétele a polgári perren tartás novellájára. 3. A házassági perek gyakorlati kérdései.

IV. Tanulmány a büntető igazságszolgáltatás köréből.

(Kötetlen téma a büntető anyagi jog és a büntető eljárási jog köréből.)

Ajánlott témakörök:

1. Társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények és a közellátás érdekeit veszélyeztető bűncselekmények tárgya és jelentőségük. 2. Hivatalos személy fokozott büntetőjogi védelme

és fokozott büntetőjogi felelősége. 3. Az állampolgári fegyelem megerősítésének büntetőjogi biztosítékai. 4. Az állampolgárok személyes szabadságának büntető eljárásjogi biztosítékai az új büntetőperrendtartási törvényben. 5. Az alkotmány VIII. fejezetében szabályozott állampolgári jogok és kötelezettségek büntetőjogi biztosítékai. 6. Az állampolgárok életének s testi épségének fokozott védelme új büntető jogalkotásunkban.

V. Tanulmány a helyi tanácsok munkája köréből.

(Szabadon választott téma.)

Ajánlott témakörök:

1. A járási tanácsok apparátusa, szervezetük megerősítése. 2. A törvényesség biztosításának problémái államigazgatási eljárásunkban. 3. A tanácsok államhatalmi jellege és e jellegük megerősítése. 4. A tanácsok állanló bizottságainak jelentősége a tanácsdemokrácia megszilárdítása szempontjából. 5. A tanácsai vállalatok irányításának szervezeti kérdései. 6. A helyi tanácsok feladatai a mezőgazdasági termelés szervezése és állami irányítása terén.

VI. A Magyar Jogász Szövetség tömegszervezeti kapcsolatainak és tevékenységének megjavítását célzó tanulmány.

(A M. J. SZ. fennállása 5 évének eddigi tapasztalatai és az ezekből adódó soronkövetkező feladatok.)

*

A megjelölt témakörökben szabadon választott címmel és tárgykörrel készíthetők tanulmányok.

Az egyes tanulmányok általában 60 normál gépelt oldal terjedelműek legyenek.

Felhívjuk a pályázók figyelmét arra, hogy a tanulmányok kitolgozásakor különösen vegyék figyelembe pártunk III. kongresszusának iránymutatásait.

A pályázatokon a jogi tudományok kanlidátusai és ennél nagyobb tudományos képesítésű személyek, egyetemek és főiskolák tanszékvezetői nem vehetnek részt.

Minden csoportban egy-egy 1.500 Ft-os első és egy-egy 800 Ft-os második díj kerül kiosztásra. A díjak nem oszthatók meg. Ezen felül a pályadíjban nem részesíthető, de szorgalmas munkáról tanúskodó dolgozatok 2.000 Ft erejéig 200—200 Ft-os szorgalmi díjban részesülnek. Ha valamely csoportban pályadíj odaítélésére alkalmas dolgozatot a bíráló bizottság nem talál, az így megmaradó pályadíj összege a szorgalmi díj összegét növeli.

Pályázati határidő: 1954. december 31.

A határidő nem hosszabbítható meg. A pályadíjak kiosztására hazánk felszabadításával kapcsolatos ünnepségen, 1955. április 4-én kerül sor. A pályázatokat jelíggel ellátva a Magyar Jogász Szövetség oktatási osztályára kell beküldeni.

Jutalmazások

Az 1953-1954. év során végzett kiemegeső munkájának elismeréseképp a Magyar Jogász Szövetség a következő elvtársakat részesítette könyvjutalomban:

I. Vállalati ügyvézi tanfolyamon: Julesz Jenő elvtársat, aki a Fővárosi Tanácsnál szervezett konzultációs csoportok vezetője volt. Julesz elvtárs értékes javaslataival, éles kritikájával, céltudatos csoportvezetői tevékenységével kiérdemelte konzultációs csoportja tagjainak megbecsülését és szeretetét. Az előadások megvitatásának helyes módszertanát minden alkalmammal lelkiismeretesen kimunkálta és széleskörű szakismeretével erőtlenyesen vezette a csoportot. Az évtelen végzett fáradsághatatlán, lelkes munkájáért az oktatási osztály nevében is köszönetet mondunk.

Junger Mihály elvtárs a VIII. illetve IX. csoport tanulmányi vezetője. Biztos kézzel irányította a csoport munkáját. Az általa vezetett konzultációk valóban színvonalas vitákat eredményező, aktív és a felmerült vitás kérdéseket tisztázó, hasznos összejövetelek voltak.

Kálmán István elvtárs a vállalati jogász tanfolyam IV. csoportjának a tanulmányi vezetője. Különös érdeme Kálmán elvtársnak, hogy csoportjában erős munkafegyelmet tudott megvalósítani és eredményesen aktivizálta a kartársakat az egyes tárgykörök megvitatása terén. Oktatási osztályunknak sok hasznos javaslatot adott, amely alkalmas volt arra, hogy a munkában menetközben adódó hibákat kijavíthassuk.

Faludi Ferenc elvtárs a vállalati jogász tanfolyam I. és II. csoportjainak a vezetője. Konzultációit a legapróbb részletekig sikeres és eredményes vita jellemzi. Konzultáció-vezetői jelentéseit mindenkor pontosan bealta oktatási osztá-

lyunknak. Csoportjának szakmai fejlődése Faludi elvtárs jó munkáját bizonyítja.

Lengvári Anna elvtársnő a vállalati jogász tanfolyam I. és II. csoportjának konzultációvezetője. Megbízásának mindenkor lelkiismeretes felkészültséggel tett eleget. Csoportjának vitakészsége, tárgyi ismerete kemoly fejlődést mutat.

A vállalati ügyvézi tanfolyam hallgatói közül: Kőrössi László elvtársnő, Csónka Lajos, Boda András, Pozsgai Andor, Stark Endre, Pers Kálmán, Sós Zoltán, Csillag József, Faluhelyi István, Török Sándor és Balás Gábor elvtársak, a vállalati jogász tanfolyam speciális tagozatán tanúsított kiváló eredményeik elismeréseképpen Kirschner József elvtárs részesült könyvjutalomban.

A szovjet jogi tanfolyam konzultációvezetői közül ki kell emelnünk Zölly Miklós elvtársat. Nagyban hozzájárult a szovjet jogi tanfolyam büntetőjogi tagozata konzultációs csoportjai szakmai fejlődésének és a szovjet jog színvonalas népszerűtésének a sikeréhez. Észrevételei mindenkor pontosak, kimerítőek és hasznosak voltak.

Ugyancsak ki kell emelnünk Weisz Emília elvtársnő munkásságát a szovjet jogi tanfolyam polgári jogi tagozatán. Az A. jelű konzultációs csoport munkáját irányította sikeresen.

Vásárhelyi Ferenc elvtárs a szovjet büntetőjogi tanfolyam részvevője az előadások megvitatására mindenkor lelkiismeretesen készült fel. Az előadásról is jegyzeteket készített, amelyeket több kartárs ren lelkeszésre bocsátott.

A szovjet jogi tanfolyamon részt vevő elvtársak közül jutalomban részesítettük kiváló munkájuk elismeréseképpen az előbbieken felül An Irás Ernő, Dánólký Ferenc, Szegő Sándor és Vári Rezső elvtársakat.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkeszti: a szerkesztőbizottság — Felső szerkesztő: Kádár Miklós.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztéségi tel.: 312-795. Kiadóhiv. tel.: 129-243. Megjelenik havonta — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negye lővre: 18. — Ft. — Egyes szám ára: 8. — Ft. Terjeszti: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 180-850 183-022. — Csekkszámolásám; 61.292. Megjelent 3150 példányban.

TARTALOM: Az 1949. évi XX. törvény. — *Nagy Andor*, aspiráns: A burzsoa objektivizmus megnyilvánulási jogtudományunkban. — *Bényey Zoltán*: Büntető perrendtartásunk novellája és az igazságügyi szervezet. — *Beck Salamon*, a jogi tudományok kandidátusa: A kötelelem biztosítékai. — *Böszörményi-Nagy Emil*: A családjogi törvény bírói gyakorlatának néhány kérdése. — *Dér Pál*: A mostohagyermek családi jogállásának és tartási igényének a kérdése. — *Szigligeti Viktor*: A házassági bontóper megelőző előkészítő eljárás. — *Békés Imre*: A hozzátartozó mentességi jogának néhány kérdéséről. — *Szemle*: *Kertész István*: Egyetemleges vagy részarányos anyagi felelősség a munkajogban. — *Erdész László*: »A jogtudat néhány jellegzetessége a büntetőjog elméletében és gyakorlatában.« — *Molnár Tibor*: Néhány megjegyzés a kritikához. — *Lukács László*: Észrevételek egy bírálat visszautasítására. — *Révész László*: Kandidátusi disszertáció Balugyánszky Mihály munkásságáról. — *Marton Géza* akadémiai levezetőtag: Helyesbítés. — A Központi Döntőbizottság gyakorlatából. — *Jogirodalom*: *Flachbart Ernő*, a jogi tudományok kandidátusa: »Nemzetközi jogi tanulmányok.« Szerkesztette: Hajdu Gyula. — *Pintér Jenő*: »A Rosenberg-per tovább folyik.« — *Berényi Sándor*: Frolov: Ügykezelés a szovjet hivatalokban. — *Szatmári Lajos*: A magyar államigazgatási jog alapjai (különös rész), Pénzügyi alapismeretek című tankönyv bírálat. — *A Magyar Jogász Szövetség hivatalos közleményei*. — *Melléklet*: »Vita a magyar állam-és jogtudományok helyzetéről és feladatairól.« és Szovjetjogi Cikkyűjtemény.

СОДЕРЖАНИЕ: Закон XX, с 1949 г. — Аспирант *Андор Надь*: Проявление буржуазного объективизма в наших юридических науках. — Золтан *Беньей*: Новый кодекс нашего уголовного судопроизводства и организация службы юстиции. — Кандидат юридических наук *Шаламон Бек*: Гарантии обязанности. — *Эмил Бесерменьи-Надь*: Несколько вопросов судейской практики по закону о семье. — *Пал Дёр*: Вопросы семейного права и требования содержания не родного ребенка. — *Виктор Сиглигети*: Подготовительное производство, предшествующее судопроизводству по расторжению брака. — *Имре Бекеш*: О нескольких вопросах права свободы родственника. — *Обзор*: *Иштван Кертеш*: Солидарная или частичная материальная ответственность в трудовом праве. — *Ласло Эрдеш*: «Несколько характеристик знания права в теории и практике уголовного права». — *Тибор Молнар*: Несколько замечаний и критики. — *Ласло Лукач*: Замечания по откровенно одной критике. — *Ласло Ревеш*: Кандидатская диссертация о деятельности Михал Балугянскы. — *Академик Геза Мартон*: Поправки. — Из практики Центральной Арбитражной Комиссии. — *Юридическая литература*: Кандидат юридических наук *Эрне Флачбарт*: «Научные статьи по международному праву». Редактировал: Дьюла Хайду. — *Пене Шилтер*: «Процесс сурруг Розенберг продолжается». — *Шандор Береньи*: Фролов: Делопроизводств в тво в советских учреждениях. — *Лайош Сатмари*: Основы венгерского государственного права (часть особая). Критика учебника «Основы финансового дела». *Официальные сообщения Ассоциации Венгерских Юристов*. — *Прили жети*: Диспут о положении и о задачах венгерских политических и юридических наук.» и Сборник статей по советскому праву.

SOMMAIRE: La loi 1949: XX. — *Andor Nagy* aspirant: Manifestations de l'objectivisme bourgeois dans notre science de droit. — *Zoltán Bényey*: La loi modifiant notre procédure criminelle et l'organisation de la juridiction. — *Salamon Beck*, candidat des sciences juridiques: Les garanties des obligations. — *Emil Böszörményi-Nagy*: Quelques questions de la pratique judiciaire concernant la loi sur la famille. — *Pál Dér*: La question de l'état de droit du beau-fils et de son droit aux aliments. — *Viktor Szigligeti*: La procédure préparatoire précédant le procès en divorce. — *Imre Békés*: Quelques questions concernant le droit d'exemption des proches. — *Revue*: *István Kertész*: La responsabilité matérielle solidaire ou proportionnelle dans le droit du travail. — *László Erdész*: « Quelques aspects de la conscience de droit dans la théorie et la pratique du droit pénal. » — *Tibor Molnár*: Quelques remarques sur la critique. — *László Lukács*: Remarques concernant le refus d'une critique. — *László Révész*: Dissertation de candidat sur l'activité de Michel Balugyánszky. — *Géza Marton*, académicien: Amélioration. — De la pratique du tribunal arbitral central. — *Littérature juridique*: *Ernő Flachbart*, candidat des sciences juridiques: « Études de droit international. » Rédigées par Gyula Hajdu. — *Jenő Pintér*: « Le procès Rosenberg n'est pas terminé. » — *Sándor Berényi*: Frolov: L'administration dans les bureaux soviétiques. — *Lajos Szatmári*: Critique du manuel d'enseignement intitulé: Les fondements du droit administratif hongrois (partie particulière), Les notions fondamentales du droit fiscal. — *Communiqués officiels de l'Association Hongroise des Juristes*. — *Annexes*. —

INHALT: Das Gesetz 1949: XX. — *Andor Nagy*, Aspirant: Erscheinungen des Bourgeois-Objektivismus in unserer Rechtswissenschaft. — *Zoltán Bényey*: Die Novelle unserer Strafprozessordnung und die Justizorganisation. — *Salamon Beck*: Kand. der Rechtswissenschaften: Die Sicherheiten der Obligation. — *Emil Böszörményi-Nagy*: Einige Fragen der Gerichtspraxis in bezug auf das Familiengesetz. — *Pál Dér*: Die Frage des Familienstandes des Stiefkindes und seines Unterhaltsanspruches. — *Viktor Szigligeti*: Das vorbereitende Verfahren vor dem Ehescheidungsprozess. — *Imre Békés*: Das Recht zur Verweigerung des Zeugnisses der Angehörigen. — *Rundschau*: *István Kertész*: Die solidarische, oder anteilmässige materielle Haftung im Arbeitsrecht. — *László Erdész*: »Einige charakteristische Merkmale des Rechtsbewusstseins in der Theorie und Praxis des Strafrechtes.« — *Tibor Molnár*: Einige Bemerkungen über die Kritik. — *László Lukács*: Bemerkungen zur Zurückweisung einer Kritik. — *László Révész*: Kandidatur-Dissertation über das Lebenswerk von Michael Balugyánszky. — *Géza Marton*, Akademiker: Richtigstellung. — Aus der Praxis des Zentral-Schlichtungsausschusses. — *Rechtsliteratur*: *Ernő Flachbart*: Kand. der Rechtswissenschaften: »Völkerrechtliche Studien«, in der Redaktion von Gyula Hajdu. — *Jenő Pintér*: »Der Prozess Rosenberg ist noch nicht beendet.« — *Sándor Berényi*: Frolov: Administration in den sowjetischen Ämtern. — *Lajos Szatmári*: Kritik des Lehrbuches »Grundlagen des ungarischen Staatsverwaltungsrechtes (besonderer Teil), Grundriss des Finanzrechtes.« — *Ämliche Mitteilungen des Ungarischen Juristenverbandes*. — *Beilagen*. —

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

Jogtudományunk feladatai a Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa után

A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusa igen behatóan foglalkozott a népi demokratikus állam és jog kérdéseivel. A kongresszus természetesen nem terjedhetett ki az állam és jog lényegét érintő valamennyi problémára, inkább a társadalomépítés és államvezetés szempontjából foglalkozott a döntő kérdésekkel. A referátumok és a határozatok azonban olyan elvi állásfoglalást jelentenek, melyeknek alapján a jogtudomány dolgozóinak is hozzá kell járulniuk az egész magyar dolgozó nép előtt álló feladatok megoldásához. A referátumok elméleti és módszertani útmutatást jelentenek a jogtudomány dolgozói számára is. Megmutatják, hogyan kell a sajátos hazai viszonyokra alkalmazni a marxizmus-leninizmus általános tanításait és bátran, alkotó módon felhasználni klasszikusaink idevonatkozó megállapításait és általánosítani a magyar népi demokrácia közel 10 éve alatt szerzett tapasztalatait.

A kongresszus behatóan foglalkozott népi demokráciánk fejlődésével. Leszögezte, hogy népi demokráciánk fejlődésének első szakaszában a munkások, parasztok demokratikus diktatúrája volt, a forradalom jellege e szakaszban burzsoa-demokratikus, amelynek fő hajtóereje a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetsége a munkásosztály vezetésével. Már ebben a szakaszban meg tudtunk oldani néhány, valójában a proletárdiktatúra szakaszába tartozó feladatot, minthogy a munkásosztály már e szakaszban is részese volt a hatalomnak és a hatalom gyakorlásában vezető szerepet játszott. Másrészt viszont adódtak olyan polgári demokratikus feladatok, amelyek megoldására csak a forradalom második szakaszában, a szocialista forradalomban kerülhetett sor. (Ilyen volt például az állam és az egyház szétválásztása.)

Teljesen világossá vált a jogtudomány dolgozói előtt a népi demokratikus forradalom két szakasza (burzsoa demokratikus és szocialista), a népi demokratikus államhatalom jellege az első és második szakaszban, valamint az a körülmény, hogy már az első szakaszban is megtaláljuk a szocialista forradalom, illetve proletárdiktatúra elemait. A jogtudomány dolgozóira vár az a feladat,

hogy teljes részletességgel kifejtsék és feltárják — az azonosság hangsúlyozása mellett — a Szovjetunió és az egyes népi demokráciák fejlődése közti különbségeket. A népi demokratikus állam jellegének meghatározásából természetesen elméleti alapot kapunk a népi demokratikus állam funkcióinak és e funkciókból eredő feladatok tárgyalására, tehát elvi alapon nyúlhatunk e feladatok megoldásának kérdéséhez is. Világossá vált előttünk az új szakasz értelme, amely a népi demokratikus állam második fejlődési fázisában belül jelentkezik. Rákosi elvtárs az új szakasz lényegét a következőkben foglalja össze: »A szocializmus építésének új szakaszában egész politikánk és így gazdaságpolitikánk is központi kérdése a munkásosztály államhatalmának és e hatalom alapjának, a munkás-paraszt szövetségnek további következetes megszilárdítása, a munkás-paraszt szövetség gazdasági bázisának kiszélesítése és megerősítése és ennek megfelelően a népjólét állandó emelése, a mezőgazdasági termelés gyors fellendítése és a fogyasztási javak termelésének fokozása.«¹

E megállapításokból kitűnik, hogy az új szakasz lényegéhez tartozik az államhatalomnak és e hatalom alapjának, a munkás-paraszt szövetségnek további megszilárdítása. A jogtudomány dolgozóinak is ki kell venniük a részüket. Munkájukban felhasználhatják a Szovjetunió gazdag tapasztalatait, a népi demokráciák és saját fejlődésünk konkrét anyagát. Ennek során meg kell vizsgálniuk a népi demokratikus állam szervezésének felépítését, a szervezet működése megjavításának lehetőségét, meg kell keresni azokat a jogi formákat, amelyek e feladat megoldását előbbre viszik. A népi demokratikus állam formájának elemzése, a munkás-, parasztság és a dolgozók osztályszövetsége állami és jogi vonatkozásainak feltárása, a tanácsok jellegének és

¹ A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének beszámolója és a MDP feladatai. Rákosi Mátyás előadói beszéde a MDP III. kongresszusán. Szikra, 1964. 31-32. old.

működésének vizsgálata az itt jelentkező legfontosabb feladatok.

Behatóan elemezte a kongresszus a népi demokráciának mint proletárdiktatúrának osztálytartalmát és megvizsgálta azokat a változásokat, amelyek fejlődésünk során e tekintetben végbementek. Munkásosztályunk száma az iparosodás folytán, öntudata a párt nevelő szerepének hatásaként megnövekedett, és ez az osztály valóban népi demokráciánk vezető erejévé vált. Megváltozott dolgozó parasztságunk összetétele. Dolgozó parasztságunk munkásosztályunk szövetségessévé, népi demokráciánk szilárd támaszává vált és kialakulóban van a termelőszövetkezeti parasztság. A népi demokrácia osztálytartalmának vizsgálatánál rá kell mutatni arra is, hogy a proletárdiktatúra a munkásosztály-vezette munkás-paraszt szövetségen túlmenő széles osztályszövetség. Ebben az osztályszövetségben helyet kapnak a szocializmus építésében részvevő értelmiség és a dolgozó kispolgári, nemproletár rétegek is. Ez tette időszzerűvé, hogy a kongresszus újból megvizsgálta a népi egység kérdését és rámutatott olyan szervezetre szükségességre, amely aktívan fogja össze a dolgozó népet és megfelelő szervezeti formában juttatja kifejezésre ezt az egységet. Új népfront, a Hazafias Népfront kialakítása vált szükségessé és a kongresszus idevonatkozó határozata nyomán már meg is indult az új Hazafias Népfront megszervezése. »Az új népfrontnak nemcsak építő, de harcosszervezetnek kell lennie, valóban frontot kell alkotnia népi demokratikus vívmányaink, szabadságunk, függetlenségünk és nemzeti szuverenitásunk védelmére, a belső és külső reakciós, imperialista ellenséges törekvések és aknamunka ellen, a béke védelmére, a háború ellen.«¹ Megvizsgálta a kongresszus a tanácsok kérdését, a tanácsok és a Hazafias Népfront viszonyát, aláhúzta, hogy a tanács államhatalmi szerv és tömegszervezet, az államhatalom helyi szerve, amely bekapcsolja a dolgozókat az államhatalom gyakorlásába. Az állam politikai alapja a Hazafias Népfront, amely a dolgozók széles körét aktivizálja, mozgósítja és a tanácsok működését elősegíti. Tanácsaink mint új szervek is lényegében ellátták a rájuk háruló feladatokat és megszerezték a további fejlődéshez szükséges tapasztalatokat. Nem sikerült azonban elérnünk, hogy a tanácsok valóban a lakosság legszélesebb tömegszervezetei legyenek, másrészt nem váltak minden tekintetben helyi hatalmi szervekké.

A kongresszus részletesen foglalkozott a tanácsok munkájával. Elemezte az elkövetett hibákat és kitézte a tanácsok előtt álló feladatokat. A kongresszus határozata alapján világossá vált, hogy az 1950: I. törvénybe foglalt tanácstörvényt módosítani kell és a módosítás nem történhet egyszerű novellizálással, a tanácstörvény toldozgató-foltozgató kijavításával, hanem új, átfogó tanácstörvényt kell alkotni. A jogtudomány feladata nem

merül ki abban, hogy megfelelően segíti párt- és állami szerveinket az új tanácstörvény tervezetének kidolgozásában, hiszen a törvény önmagában még nem javítja meg tanácsaink munkáját: Szükséges, hogy dolgozó népünk és ezen belül munkásosztályunk a magáénak érezze és tekintse a tanácsokat, hogy aktivizálódjék és önzetlenül, teljes odaadással vegyen részt a tanácsok munkájában. Erre azonban dolgozó népünket rá kell nevelni, és ebben a nevelő munkában a jogtudományunk is részt kell vállalnia. Közelebb kell hoznunk az állam és jog kérdéseit dolgozó népünkhöz, be kell vonnunk a dolgozók széles rétegeit az államügyek vezetésébe. Ezért fontos feladata az állam- és jogtudomány dolgozóinak az elméleti kérdések népszerű megvilágítása, a tudományos színvonal megőrzése mellett. Nemcsak a tanácsok dolgozóit kell megfelelően felvértezni az állam és jog elméleti kérdéseivel, hanem a tanácsok állandó bizottságainak tagjait, aktívait is.

Kétségtelen fogyatékosága volt tanácsainknak az is, hogy megsértették a tanácsdemokrácia elvét, nem váltak igazi tömegszervezetté, nem mindenhol építették ki kapcsolataikat a tömegszervezetekkel. A Hazafias Népfront megszervezése, a tanácshoz való viszonyának szabályozása, új tanácstörvényünk megalkotása ezeket a hiányosságokat remélhetőleg ki fogja küszöbölni. Az új tanácstörvény megoldja a tanácsnak, mint államhatalmi szervnek és a végrehajtó bizottságnak, mint államigazgatási szervnek egymáshoz való viszonyát. A tanácstagok megválasztásánál érvényesíti a területi elvet, amely elmélyíti a tanácstagok és a választók kapcsolatát. Az új törvény megoldja a felsőbb irányítás kérdését is: Mindezek természetesen a jogtudomány dolgozóira e kérdések elméleti kifejtésének kötelezettségét róják. Foglalkozniok kell az államvezetés és az államigazgatás munkamódszereivel és ennek kapcsán meg kell vizsgálniok a tömegkapcsolatok kérdését és az e téren elkövetett hibák orvoslásának lehetőségét.

Az államhatalmi és államigazgatási szervek működésével kapcsolatban foglalkozott a kongresszus a szocialista törvényesség kérdésével is: A szocialista törvényesség azt jelenti, hogy a bíróságok, államhatalmi és államigazgatási szervek, valamint az állampolgárok megtartják a népi demokrácia jogszabályait. Ez fontos államvezetési módszer a szocialista államban, amely biztosítja, hogy a polgárok gyakorolhassák jogaikat, másrészt előírja a köteleességek maradéktalan teljesítését is. A szocialista törvényesség megtartásának vannak szervezeti biztosítékai, ezen túlmenően a jogtudat és a szocialista erkölcs is elősegítik a szocialista törvényesség megtartását. A szocialista törvényességnek fontos szerepe van a népi egység megeremtésében, a dolgozók erkölcsi és politikai egységének megszilárdulásában, erősíti a dolgozók osztályszövetségét. Az új szakaszban pártunk határozata alapján központi helyet foglal el a szocialista törvényesség biztosítása. Ezért fontos a jog megismertetése és népszerűsítése. A

¹ Nagy Imre beszámolója az MDP III. kongresszusán. Az MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. Szikra, 1954. 228. old.

szocialista törvényesség időszerűvé tette az új kódexek megalkotását, azok elvi feldolgozását. Mindez arra kötelezi a jogtudomány dolgozóit, hogy a szocialista törvényesség kérdésével behatóan foglalkozzanak. A szocialista jogszabályok megtartása elősegíti az önköltségsökkentést, a takarékosságot és a munkafegyelem megszilárdítását is. Ezekkel a kérdésekkel a munkajog és a pénzügyi jog foglalkozik és e területeken is számtalan tudományos probléma vetődik fel.

A kongresszus beszámolóiban fontos helyet foglalt el gazdasági rendünk kérdésének vizsgálata. Ezzel kapcsolatban állapította meg Rákosi elvtárs: »Alig egy évtized folyamán gyökeresen megváltozott hazánk gazdasági rendje, alapjában változott meg gazdaságunk szerkezete, megváltozott országunkban a termelési mód, megváltoztak a termelési viszonyok. Az iparban, a közlekedésben, a kereskedelemben, a bankszervezetben egyeduralkodóvá lett a szocialista gazdaság rendje. Az ipari üzemek, a közlekedés szervei, a bankok köztulajdonba, a munkásosztály államának tulajdonába kerültek. Állami vagy szövetkezeti lett a kereskedelem zönc. A munkásosztály alapjában megvalósította a kisajátítók kisajátítását. Jelentős szocialista szektor keletkezett a mezőgazdaságban, amely az egész mezőgazdasági termelés egyharmadát öleli fel.

Alapjában változott meg országunk társadalmának szerkezete is. Megváltoztak maguk az osztályok, megváltozott az osztályok egymáshoz való viszonya.«¹

A szocialista tulajdon kialakulása tükröződik a jogban is. Társadalmi rendünk alapja a szocialista tulajdon, amely kihat az egész jogrendszerre. Ennek következményeit nemcsak a polgári jogban és a büntetőjogban, hanem a jog minden ágában látni kell vonni és a jogtudomány dolgozóit előtt áll az a feladat, hogy e kérdések elemzésével vigyék előbbre a szocialista jogtudományt. Így különösen fontos feladat a társadalmi tulajdon védelme, e védelem büntetőjogi és egyéb eszközeinek feltárása. A dolgozók jogtudatának erősítése egyik fontos eszköze lehet a társadalmi tulajdon védelmének. Az adott szakaszban a termelés biztonsága, a spekuláció elleni harc jogi eszközeinek megtalálása is soronlévő feladat. Az úru minőségének biztosítása, a felelősség kérdése; a tervek teljesítésének jogi problémái is gazdag anyagot adnak a jogtudomány dolgozóira számára.

A kongresszus több oldalról világított rá arra, hogy a proletárdiktatúra milyen széles osztályszövetséget jelent a munkásosztály vezetése mellett. Az osztályszövetség létrehozása és megszilárdítása terén a jogtudomány dolgozóira is komoly feladatok hárulnak. Így következetesen alkalmaznunk kell a lenini tanítást arról, hogy a dolgozókat anyagilag is érdekeltté kell tennünk a szocializmus építésében. Ez megköveteli, hogy jogszabályban rendezzük a gép és traktorá-

mások, a munkabér stb. fontos kérdéseit, s e téren különösen a földjog és a termelőszövetkezeti jog kialakítása és intenzív művelése látszik szükségesnek. Behatóan kell vizsgálnunk a gépálmások jogi kérdéseit, foglalkoznunk kell a gépálmások és állami gazdaságok, termelőszövetkezetek és egyénileg dolgozó parasztok viszonyával, tovább kell elemeznünk azokat a határozatokat, amelyeket pártunk és kormányunk a mezőgazdaság terén az új szakaszban hozott, meg kell keresnünk azokat a jogi formákat, amelyekben kifejezésre juthat a munkásosztálynak és a dolgozó parasztságnak egymáshoz való anyagi érdekeltisége. Mind a mezőgazdaság, mind az ipar, valamint a kereskedelem és az állami szervek dolgozóinak a legszigorúbb fegyelmet kell tanúsítaniuk, fel kell számolniuk a pazarlást, a lazaságot és ezen a téren a munkajognak, államigazgatási jognak devonatközi rendelkezéseit is igénybe kell vennünk. A szállítási szerződés is alkalmas arra, hogy a tervfegyelmet szilárdítsa. Mindezen kérdések elvi vonatkozásainak kifejtése a jogtudomány feladata.

Az új szakasz lényegéhez tartozik a szocializmus gazdasági alaptörvénye fokozottabb érvényesülésének előmozdítása. A dolgozók gazdasági és kulturális igényeinek maximális kielégítésében és e törvény érvényesítésében az államra és jogra is komoly szerep vár. A kongresszus természetesen nem dolgozta és nem dolgozhatta ki a részletkérdéseket. Ezek jogi vonatkozásainak kidolgozása az állam- és jogtudomány dolgozóira maradt. A kongresszusi anyag alapján érvényesítenünk kell azt a szótálat, mely a szocializmus gazdasági törvényeit, így a tervszerű, arányos fejlődés törvényét is, a szocializmus gazdasági alaptörvényének rendeli alá. Új szakaszunk előtt szem előtt tévesztettük a szocializmus gazdasági alaptörvényét és nem érvényesítettük kellőképpen a népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése törvényét. Ez természetszerűleg kihatott a népgazdasági tervek készítésére is. A közszükségleti cikkek gyártásának emelésére, a mezőgazdaság fejlesztésére, a dolgozók aktivitásának fokozására a párt és a tömegszervezetek különféle módszereket alkalmaznak. Jogtudományunknak minden eszközzel hozzá kell járulnia ahhoz, hogy ezen a téren további sikereket érjünk el.

A marxizmus-leninizmus egyik legfontosabb tanítása az elmélet és gyakorlat egysége, amelynek a jogtudomány területén szinte felmérhetetlen jelentősége van. Az elmélet és gyakorlat egységének olyan módon kell megvalósulnia, amely egyrészt elkerüli a szűk praktizizmust, másfelől viszont megakadályozza a való élettől való elszakadást, a skolasztikus, dogmatikus fejtegetéseket. Az elmélet és gyakorlat egységének már a téma választásában meg kell nyilvánulnia. A téma választás a jogtudomány dolgozóinak egyik legfontosabb problémája, s csak a jogpolitikai kérdésekben való helyes tájékozódás ad biztos irányt kezükbe a témaválasztás tekintetében. Az elmélet és gyakorlat egysége azért is fontos, mert módszertani és elméleti alapot nyújt a felmerülő

¹ Rákosi Mútyás beszámolója az MDP III. Kongresszusán. Az MDP III. kongresszusának rögzített jegyzőkönyve (Szikra 1954. 13-14. old.)

problémák megoldásához. A Központi Vezetőség határozatai adják meg a lehetőséget a feladatok kitűzésére és megoldására. Az új törvények, a kodifikáció munkájának elméleti sikon való elősegítése, előremutató tanulmányok megírása csak ezeknek az elvi szempontoknak figyelembevételével eszközölhető. Az új jogszabályoknak a fejlődés irányában kell befolyásolniuk a társadalmi viszonyokat, elő kell segíteniük a szocialista gazdasági rendszer kialakítását és megszilárdítását. Jogszabályainknak helyesen kell tükrözniük a társadalmi fejlődés objektív törvényeit; egyúttal ki kell fejezniük a magyar dolgozó nép akaratát is.

A szocialista állam vezető ereje a párt. A jogszabályok a párt politikáját fejezik ki, a párt politikája viszont a marxizmus-leninizmus tudományos tételein alapszik és elősegíti az objektív gazdasági törvények érvényesítését. A jogszabályok végrehajtása során kiadott államigazgatási aktusoknak is a párt politikáját kell előmozdítaniuk. A párt politikája alakítja a dolgozó nép öntudatát, elősegíti a dolgozó nép akaratának kialakítását, így összhangba hozza az objektív törvények érvényesítését és a dolgozó nép akaratát.

A kritika és önkritika szintén fontos tétele a marxizmus-leninizmusnak. A kongresszus ezen a téren is értékes útmutatást adott. A kongresszusi anyag tanulmányozása megmutatja, hogyan kell elvi alapossággal, mélyen, bátran hozzájárulni valamely kérdés megbírálásához, hogy emellett kiérződjék a kritikából a szeretet, a megbecsülés, a segíteniakarás és a bátorítás. Sugározzék a kritikából, hogy magunkénak érezzük azt a szeretetet, azt az intézményt, amelyet a kritika fegyverével vizsgálunk. Rákosi elvtárs a tanácsok hibáinak elemzése közben rámutatott arra a hatalmas eredményre, melyet a tanácsok megalkotása jelentett a magyar népi demokratikus állam-szervezet szocialista apparátusának kiépítésében. Elemzése tanulmányok számunkra a kritika és önkritika fegyverének helyes alkalmazására.

Rákosi elvtárs beszámolójában a tudományok helyzetével is foglalkozott. Rámutatott arra, hogy népi demokratikus államunk új szakaszában a tudományoknak jelentős szerepet kell játszaniuk. Megállapította, hogy a társadalomtudomány terén — s közte a jogtudomány terén is — megindult viták jelentősen hozzájárultak e tudományok fejlődéséhez, de ezen a téren még nagyon sok a tennivaló. A jogtudományi dolgozóknak olyan munkát kell végezniük, amely a jog gyakorlati dolgozóit nemcsak napi munkájukban, hanem perspektivikus tevékenységükben is segítik. A jogtudomány területén rendezett ankétok kétségtelenül némi haladást jelentettek. Megmutatták, hogy a jogtudomány terén javul a kritika és önkritika, fejlődik a vélemények szabad harca. Fontos volna azonban, ha a tudományos kritika további megélénkítésében újabb és újabb viták folynának, melyek során feltárulna jogtudományunk minden gyenge oldala és megtalálhatnánk a hibák kiküszöbölésének módját.

Az ideológiai osztályharc fontos fegyvere a

marxizmus-leninizmus alapján álló kritika. Fejlődésünk során elértünk odáig, hogy marxista műveket várjunk el a jogtudomány dolgozóitól, amelyekben a marxizmus-leninizmus már nemcsak vörös sarokként jelentkezik, hanem a marxista tanítás végigvonul az egész mű gondolatmenetén. Ebben az ideológiai osztályharcban erősíteniük kell a tudomány vonalán is a népi egységet. A bírálóknak és önbírálóknak ennek kibontakozását kell elősegíteniük, oly módon azonban, hogy alapvető elvi kérdésekben nem ismerjük kompromisszumot. A bíráló hangja, módszere ne akadályozója, hanem előmozdítója legyen a tudományos munkának.

A jogtudományok terén előttünk álló feladatok megoldásához minden előfeltétel adva van. Értelmiségünk zöme — s köztük a magyar jogászság is — ma már népi demokráciánál mellett áll, támogatja azt és részt vállal a feladatok végrehajtásában. A jogtudománynak ezt a kedvező légkört kell kihasználnia ahhoz, hogy a meglévő kádereket munkára serkentse, mozgósítsa a kongresszusi feladatok végrehajtására. Míg a burzsoa tudomány éket vert a nép és az értelmiség közé, addig a szocializmusban a tudomány az egész dolgozó népet szolgálja. Különösen áll ez a megállapítás a jogtudomány dolgozóira, akik a kapitalizmusban többségükben szembekerülnek a dolgozók széles tömegeivel és csekély az olyan harcos jogászok száma, akik szembehelyezkedtek a burzsoa joggal, a fennálló állambatalommal és a dolgozó nép mellé állottak. Pártunk útmutatása alapján a jogtudomány dolgozóinak megítélésében is elsősorban annak van jelentősége, hogy a felszabadulás óta milyen munkát végeznek, hogyan segítik elő a szocialista állam- és jogtudomány fejlődését.

A jogász számára a szocialista forradalom új korszakot nyit meg. A jog szolgálata, az állami szervek támogatása egyúttal a dolgozó nép támogatását is jelenti, hiszen az állam az uralkodó osztállyá vált dolgozók érdekeit képviseli, azok akaratát fejezi ki, a dolgozók államának és jogának szolgálata pedig a legmegtisztelőbb feladat. Rá kell mutatni arra, hogy a jogszabályok hogyan fejezik ki és erősítik a dolgozó nép erkölcsi és politikai egységét és hogyan szolgálják a dolgozó nép érdekeit. Ma már eltűnőben vannak azok az ellenséges nézetek, melyeket jogászi nihilizmus néven foglalthatunk össze és amelyek az állam és jog lebecsülésével, valamint a jogtudomány háttérbe szorításával bizonyos pangást idéztek elő a jogtudományban. Im már egy éve annak, hogy pártunk Központi Vezetőségének határozata alapján kormányunk az új programot kidolgozta és államunk fejlődésének új szakaszáról beszélhetünk. Ennek ellenére a jogtudomány dolgozói nem elég intenzíven dolgozták fel az új szakasz elméleti kérdéseit. A kongresszus azonban most már olyan gazdag anyagot szolgáltat, hogy a jogtudomány dolgozóinak is fel kell számolniuk az e téren mutatott lemaradást.

Lényeges mozzanat az új szakaszban a nem-

zetközi együttműködés problémája. Ezt a nemzetközi együttműködést azonban nem szabad gazdasági térre leszűkíteni. Épp a Szovjetunió és a népi demokráciák keletkezése és fejlődése közti hasonlóság teszi indokolttá a tudomány területén való együttműködést is. A Szovjetunió-vezette béketábor hatalmas sikereket ért el a nemzetközi feszültség enyhítése terén. Az a harc, mely a diplomáciai fórumokon folyik, előtérbe állítja azt a követelményt, hogy a nemzetközi jogot hatáskor fegyverként tudjuk alkalmazni a béke megvédése érdekében. A kongresszusi útmutatás nyomán a béketábor országaival való gazdasági együttműködés, valamint a tőkés államokkal egyre fokozódó gazdasági kapcsolataink a nemzetközi magánjog fokozott művelését indokolják. Hazánk a nemzetközi feszültség enyhülése során egyre több nemzetközi szervezetben hallatja szavát, ami a Magyarország és a nemzetközi szervezetek közti viszony megvizsgálását teszi szükségessé. Vannak feladataink a kollektív biztonság nemzetközi jogi vizsgálata és az agressziós tervek leleplezése terén is.

A jogtudomány jelentős mértékben a folyóiratok hasábjain nyilatkozik meg. Kétségtelen, hogy azok a megállapítások, melyeket Lenin a sajtó szerepére vonatkozóan tett, a jogtudományi folyóiratokra is vonatkoznak. A folyóiratnak valóban kollektív szervezőnek, propagandistának és agitátornak kell lennie és hozzá kell járulnia ahhoz, hogy egyrészt a jogtudomány elméleti kérdései felé irányítsa a jogászok széles rétegeit, másrészt még szélesebb tömegeket ismertessen meg a jog aktuális kérdéseivel. A folyóiratok elméletileg vizsgálják a napi eseményeket, de feladatuk az elvi, általános kérdések tudományos feldolgozása is. Le kell lepleznünk a reakciós burzsoa nézeteket, ki kell küszöbölnünk a dogmatizmust, a paragrafusokon való nyargalást, a skolasztikus fejtegetéseket, nem szabad megtűrnünk a voluntarizmus hibáit, mely az állam és jog szerepét túlbecsüli, meg kell semmisítenünk a nacionalizmus és kozmopolitizmus maradványait, továbbá haladó hagyományaink feltérszával és ápolásával hozzá kell járulnunk jogtudományunk színvonalának emeléséhez. A pártnak az ideológiai kérdésekben hozott határozata ráirányította a figyelmet a tudományos folyóiratokra, köztük a jogtudományi folyóiratokra is. A párt elméleti folyóirata, a Társadalmi Szemle — a Szovjetunióban a Szovjet-szkoje Goszudarsztvo i Pravo — is foglalkozott a jogtudományi folyóiratok kérdésével. A Szovjetunióban külön párhatározat (1946. okt. 5.) foglalkozik a jogtudomány helyzetével és megjelöli a hibák kijavításának útját. Ha nálunk ilyen határozatra nem is került még sor, mégis az állam és jog jelentőségének fokozódását mutatja az a körülmény, hogy a Társadalmi Szemle egyre nagyobb teret ad a jogi kérdéseknek. A jogtudomány fejlesztését célozza a jogtudományi folyóiratok profilozása is. Ezért indul meg a gyakorlati jogászok közvetlen igényeit kielégítő Magyar Jog, míg a Jogtudományi Közöny a gyakorlat segítségét

elméletileg megalapozott, tudományos jellegű tanulmányokkal kívánja szolgálni. A folyóiratok profiljának meghatározása természetesen egymagában nem jelenti merev határok felállítását. Noha igyekezni kell követni a megszabott irányvonalat, mégis felvetődhetnek azonos problémák mindkét folyóirat területén. A Jogtudományi Közöny hasábjain behatóan kell foglalkozni az állam- és jogelmélet, valamint a tételes jogtudományok: az államjog, államigazgatási jog stb. kérdéseivel is. Az államjog s államigazgatási jog művelésénél nem mentesíti a Jogtudományi Közönyt az sem, hogy e kérdésekkel az Állam és Igazgatás is foglalkozik. A Jogtudományi Közöny hasábjain több helyet kell biztosítani a nemzetközi jog problémáinak.

A folyóiratnak meg kell tennie az első lépéseket a magyar jogtudomány és jogfejlődés külföldi népszerűsítése terén is. A Szovjetunió, a népi demokráciák, de a nyugati államok haladó jogászai is komoly érdeklődést mutatnak a magyar jogfejlődés és jogtudomány iránt és részben a tanulmányok rövid, idegen nyelvű ismertetésével, esetleg egyes tanulmányoknak idegen nyelven való megjelentetésével a szerkesztőbizottság hozzájárulhat ezeknek az igényeknek a kielégítéséhez.

A folyóiratok megkönnyíthetik a helyes téma választást és a problémák megfelelő színvonalú kidolgozását. Ehhez természetesen az is szükséges, hogy a munkatársak szélesebb körét mozgósítsuk, mind több és több új fiatal szerzőt kapcsoljunk be a folyóirat munkájába. Ez a körülmény fokozza a szerkesztőbizottság felelősségét is. A szerkesztőbizottságnak biztosítania kell a tervszerűséget, foglalkoznia kell a szerzőkkel, ellenőriznie kell a témaválasztást és a témák kidolgozását. A közvetlen munkatársakon kívül azonban minden tudományos dolgozónak és mindenkinek, aki kötelességének érzi a jogtudomány fejlesztését, részt kell vállalnia a jogi folyóiratok munkájában. A kodifikációs munka megindulását fel kell használnunk arra, hogy a folyóiratokat vitafórummá alakítsuk, ahol a kritika és önkritika a maga teljességében bontakozhat ki. A folyóiratoknak a marxizmus-leninizmus tanításait kell közvetítenük az olvasók széles tábora felé. A folyóiratnak meg kell hallgatnia az olvasók véleményét, figyelembe kell vennie az olvasók leveleit. Időnként olvasóankétot kell rendezni, hogy a folyóirat és az olvasók között szoros kapcsolatot fejlessék ki. Legyen a folyóirat olyan központi szerv kialakításának szószólója, mely elsősorban hivatott az államunk megszilárdítása, az államapparátus működésének megjavítása, a szocialista törvényesség maradványainak érvényesítése terén előtűnő jogászok előtt — álló feladatok megvalósításának előmozdítására. A kongresszus által kitűzött feladatok végrehajtásában kell a most újjászervezett jogi folyóiratoknak is részt vállalniuk, és szervező, agitátor és propagandista munkájukat elvégeznük.

A polgári törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése

1. A polgári törvénykönyv előszerűsége

Folytak Magyarország Polgári Törvénykönyvének előkészületei. A Központi Vezetőség 1953. júniusi határozataival megindult átalakulás és fejlődés napirendre tűzte megalkotását. Az igazságügyminisztérium, a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottsága, a budapesti, a szegedi és a pécsi jogi kar, az Állam- és Jogtudományi Intézet, a Legfelsőbb Bíróság, a gazdasági minisztériumok jogi osztályai, — professorok és az államigazgatásban működő jogászok, tudósok és a gazdasági élet gyakorlati jogászaik működnek közre létrehozatalában. Az első résztervezeteket az összes jogászszervezetek megkapták észrevételezésre; az előkészületek az ország polgári jogászainak igen széles rétegét mozgatták meg. A törvénykönyv tervezete a szakemberek lelkes kollektív munkájával készül.

A munka iránti lelkesedést kétségkívül fűti az, hogy a polgári törvénykönyv megalkotása több mint százéves demokratikus program volt, amelynek valórváltását annyi erőfeszítés ellenére a népellenes hatalom és tudós-lakájai meggátolták.

Kétségtelen, hogy a felszabadulás előtti évtizedek munkája során létrejött tervezetek korántsem voltak kielégítőek, és pedig nemcsak burzsoa jellegük miatt, de azért sem, mert hol a feudális konzerváló, hol az imperialista rothasztó hatás volt rajtuk erősen érezhető. Mégis állíthatjuk, hogy az egész munka, az egész törekvés viszonylag haladó volt: a feudális jogbizonytalanság, a feudális maradványok ellen irányult és célja egy burzsoa nemzeti magánjogi rendszer irásba foglalása, lerögzítése volt. Jogbiztonság! Ezt a jelszót tűzte ki a liberális burzsoázia feudális ellenes korszakában, ez mozgatta a magyar kodifikációs törekvéseket is, mert noha a burzsoa osztály nálunk egyre kevésbé volt feudalizmusellenes, folytak harcok bizonyos feudális maradványok ellen: a burzsoa-feudális érdekházasság nem volt viharoktól mentes.¹ Nálunk azonban éppen az érdeklázasság miatt e jelszó szolgálatában csak kereskedelmi törvényre futotta, de magánjogi törvénykönyvre nem. A visszahúzó erők fetiszizálták az ősi szokásjog méltóságát teljesen poros, de minden aljasságra hajlékony elvét. Ezek az erők az elmaradottságot érénynek kiáltották ki, amikor

sajátosan nemzetinek vagy kozmopolita módon az »előkelő« angolszász joggal rokoninak nevezték azt az állapotot, amely a jogkereső közönséget évtizedek összefonódott bírói gyakorlatának dzsungelébe vezette, amelynek süppedékes talaja az Országbírói Értekezleten túl Werbőczy »rendéjéig« vezetett vissza s amely modernebb gyökereivel a BGB nehézkés, spekulatív elvont, az embertől idegen anyagába kapaszkodott. És mivel az uralkodó osztályok közötti kompromisszum úgy hozta magával, az írott nemzeti jog — amely csak fenntartásokkal, inkább jogforrástanilag, de nem megoldásait tekintve volt nemzetinek nevezhető — a kereskedelmi jog határainál megállt, vagy egy-két részletkérdésben szigeteket alkotott a magánjog tengerében. Így a népi demokrácia nem örökölt burzsoa törvénykönyvet, hanem egyes részlet-szabályokon kívül a bírói ítéletek áttekinthetetlen, egymásra rétegződött halmazát, amelynek kötelező ereje teljes mértékben tisztázatlan volt, amelynek anyaga áttekinthetetlennek látszott.

Az erőfeszítések mégsem voltak teljesen hiábavalóak. Az előkészületek során felmerült egy-két hasznos gondolat illegális úton, a szokásjog útvesztőjén keresztül beszivároghatott a fasiszmus előretörésével egyre gyengülő magánjogba. Ezen túlmenően is, mióta 1848. kitűzte a polgári törvénykönyv megalkotásának célját, e cél szervező, mozgósító ereje volt a fiatal magyar magánjogi tudományok. A készülő tervezetek körüli vitákban csaptak össze a liberálisok a feudális maradványokkal kapaszkodókkal, a „szociális jog” szociáldemokrata vagy imperializmust építő burzsoa hívei a klasszikus kapitalizmus individualista jogászaival, később a liberalizmus védelmezői a fasiszta prédikátorokkal; itt vívta meg nem egy ütközést a földbirtokos és a tőkés érdekeltségek egy-egy bajvívója. A magánjogi törvénykönyv munkálatainak nagy szerepük volt abban, hogy a méltóságteljes pangás évtizedei után pezsgő jogtudományi élet fejlődött ki és ebben megerősült az az irányzat, amely Szász-Schwarz Gusztávval, Grosschmid Bénivel, Szladits Károlyval az élen legalábbis a vagyonjog területén — kiváltképpen pedig a kötelmi jogban — sikerrel szállott szembe a díszmagyarba öltöztetett feudális megkövesedéssel és viszonylag gazdag, sokeszközű burzsoa magánjogot hozott létre. E magánjognak eltétó eszméi ma már nincsenek, de megoldásai közül nem egy ma is szolgálatunkba állítható, jogi kultúránk értékei közé tartozik.

Ezek az előzmények érthetővé teszik, hogy a polgári törvénykönyv jelenlegi munkái különösen alkalmasak arra, hogy a népi demokráciához hű jogászok nemzedékeit közös erőfeszítésekre lelkesítsék. Ezek a munkálatok a régi magánjogi haladó törekvéseknek új, magasabb szinten való folytatását és ami mindennél több, *megvalósítását* jelentik. Már az eddigi munkálatok is szorosabban fonták jogtudományunk egységét. A munka körül-

¹... a néplelek — ha ugyan ezzel mint reális és állandó tartalmú fogalommal számolunk — maga is többre becsülte a törvénykönyvet, a jogbiztonságot védő írott jogot, mint a bizonytalan, változó és nehezen megismerhető szokásjogot, mondja az 1928. évi javaslat hivatalos indoklása a maga sajátos módján, amelyben vegyül a »néplelek« azonosítása a burzsoa kereskedői »lélek«-kel, a kétely a történelmi iskola misztifikációjára iránt és a félelem attól, hogy valami — bármilyen absztrakt — »népi«-vel mint reális és állandó tartalmú »fogalom«-mal számolni kelljen. (Indoklás Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének... törvényjavaslatához, Budapest 1929., az igazságügy-minisztérium kiadása, 11. old.)

ményei összehasonlíthatatlanul kedvezőbbek — hála társadalmunk magasabbrendűségének. A magántulajdon anarchiát »szervező« ereje elenyészett és a tervezet kidolgozóinak nem kell tekintettel lenniük a földbirtokos tőkés érdekeltekre, nem érvényesül a különböző üzleti érdekeltségek befolyása, ami egy-egy szelidebb reform, egy-egy tisztább jogi konstrukció megvalósítását annyiszor gátolta meg a régen hitelét vesztett történelmi iskola hanyagul összetákolt érveivel — érvekkel, amelyeknek nem tudományos tartalmuk adott súlyt, hanem az, hogy mögöttük ott dörzsölgette kezeit a maximális profitot védelmező magabiztos hatalom. A munkát nem kíséri azoknak a kincstári beavatottaknak jóindulatú lenézése, akik tudják, hogy az egészről úgyszem lesz semmi és akik ezen kívül is »hivatalból« vetik meg a tudományos munkát. A több évtizedes keserű tapasztalat a visszájára fordul és mellettünk szavaz: a tervezetek híveinek és ellenzőinek akaratan túl történelmi erők gáncsolják el a törekvéseket a múltban¹ és történelmi erők a biztosítékai annak, hogy a százéves program — valóság lesz, és pedig nem is az akkor áhított tökéletlen burzsoa megvalósulás, hanem szocialista megvalósulás következik be, amely felhasználja a múlt erőfeszítéseinek hasznos termékeit és egyesítve azokat a szocialista tapasztalat — elsősorban a szovjet példa — tanulságaival, a törvénykönyvet az egész dolgozó nép szolgálatába állítja.

A munkálatokban megnyilvánuló lelkesedést tehát korántsem csak holmi történelmi reminiscenciák táplálják, hanem a polgári törvénykönyv egyre érezhetőbb hiánya is. A százéves program valóráváltása ma égető szükségszerűség. Nem történelmi elégtételadás lesz a polgári törvénykönyv, hanem hajtóereje társadalmunk és gazdasági berendezkedésünk szocialista átalakításának. A burzsoa jogbiztonság követelményét, amely mögött akkoriban ráadásul kellő erő sem volt sorompóba állítható, a Népköztársaság teljes hatalmával érvényesített szocialista törvényesség váltotta fel, amely azzal az igénnyel lép fel, hogy az állami és gazdasági élet minden fontos területét átfogó törvények szabályozzák.

Sajátos dialektikája van a fejlődésnek! Az, hogy nem volt burzsoa magánjogi törvénykönyvünk, kezdetben elodázhatóvá tette a polgári törvénykönyv megalkotását. Nem volt olyan törvény, amelynek túlhaladott, merev keretei akadályoztak volna mozgásunkban, amivel le kellett volna számolnunk.² Idővel azonban ez a visszájára fordult. A tapasztalat megmutatta, hogy ahogyan ingoványos talajra nagy ipari létesítményeket nem lehet emelni, úgy nem

lehet bizonytalan és elavult jogi alapokra hatalmas szocialista jogintézményeket építeni.

A tulajdonjog, a kötelmi jog és az öröklési jog széles területein egyszerűen nincsenek meg azok a jogszabályok, nincs meg a jogszabályoknak az a rendszere, amire a lakosság és a jogalkalmazók támaszkodhatnak. Tulajdoni viszonyaink szabályozására alig történt valami: az Alkotmány általános tételeit kell alkalmaznunk, egybevetve az itt-ott modernizált régi bírói gyakorlatban kialakult tételekkel. A kötelmi jog általános részében úgyszólván nincs teljesen szilárd pont és a kereskedelmi jogi anyag a jogalkalmazásban keveredik a régi magánjogi bírói gyakorlat-kialakította joganyaggal. Az öröklési jogban az ági öröklés, özvegyi jog, a betudás és redintegráció stb. területén nagy a bizonytalanság. Polgári jogunkban hiányoznak azok az alapelvek, amelyeknek aroncsai az egészet eszmei-politikai egységbe foglalják és amelyek a részletszabályok alkalmazásának vezéresillagai lennének. És mindez csak néhány kiragadott példa a *jogbizonytalanságra*; arról nem is szoltunk, hogy a meglévő ellentmondó, hézagos és bizonytalan hatályú joganyag tekintélyes része *elavult*. Mindez mérhetetlenül megnehezíti a bírák, ügyvédek, vállalati jogászok munkáját és csökkenti a lakosság vagyoni biztonságérzetét.

A fejlődés során hatalmas új szocialista polgári jogi intézmények alakultak ki, mint pl. a szocialista állami és szövetkezeti tulajdon, a szállítási szerződések, a termelési szerződések; a jogi személyiség kérdését új módon veti fel az állami vállalatok rendszere stb. Mindezeknek rohamosan fejlődniök kellett és fejlődtek is, anélkül, hogy a polgári jog egésze fejlődött volna, megfelelő jogi megalapozást nyújtott volna az új jogintézményeknek. Ez arra vezetett, hogy ezek az új jogintézmények részben megalapozás nélkül maradtak, a bizonytalanságra épültek rá és ez sok kérdésben bizonytalanná tette, nem egy ponton aláasta az új vívmányokat. A polgári jogi felelősség szilárd rendszerének hiánya például sok kapcsolásra és következtetésre vezetett a szállítási szerződések megszégéséért való felelősség tételesjogi alapjainak kidolgozása és szabályainak alkalmazása területén.¹ A jognyilatkozat lehetlenségére vonatkozó szabályok hiánya hozzájárult ahhoz a bizonytalansághoz, amely akkor áll fenn, ha a vállalat jóváhagyott terve alapján lehetetlen szolgáltatásra köteles szerződni, bizonytalanság áll fenn a lehetetlenülés, meghiúsulás kérdésében stb. Másfelől a polgári jog általános fejlesztésének elmaradása arra vezetett, hogy ezek az új jogintézmények igyekeztek saját jogi alapjaikat megteremtteni és ezzel eltávolodtak a polgári jog egészétől, különálló jogterületekké igyekeztek válni. Az általános szabályok hiánya

¹ V. ö. Világhy Miklós előadását a Magyar Tudományos Akadémia 1954. évi Nagygyűlésén a kodifikáció elméleti kérdéseiről.

² Éppen ellenkező volt a helyzet pl. Csehszlovákiában, ahol a cseh és a szlovák jog egységesítése megkívánta, hogy az Optk.-n alapuló cseh és a magyar jogon alapuló szlovák polgári jogot mielőbb egységes csehszlovák jog váltsa fel.

¹ Kezdetben a kötbér objektív volt, a kártérítés vétkességi alapon járt, a jelenlegi szabályok szerint megfordítva van, noha aligha védelmezhető az az álláspont, amely különböző alapokra helyezi a kötbérfelelősséget és a kártérítési felelősséget.

folytán szükségtelenül nagy eltérések keletkeztek a részletszabályokban, pl. a szállítási szerződésnek megkötésének folyamata, a felelősségi rendszer stb. területén. Az a meggyőződésünk, hogy ennek az eltávolodásnak is nagy szerepe volt abban, hogy a »gazdasági jog« elmélete olyan sikereket érhetett el az 1950–51. évekig, sőt, úgy véljük, a polgári jog kodifikátlansága nagyban hozzájárul ahhoz, hogy bár ma nyíltan nem ütik fel a fejüket »gazdasági jogi« nézetek, nagy a bizonytalanság abban a kérdésben, hogy mi a viszony a szocialista szektor szerződési és a polgári jog egésze között.

A kodifikáció hiánya nyilván hozzájárult az 1953. júniusi határozatokkal feltárt hibák elkövetéséhez is: ahol nincs szilárd jogterület, ott a túlkapásoknak, önkényeskedéseknek tág tere van. Másfelől az új szakaszban a kodifikátlanság hátráltatja építő munkánkat. Említettük, hogy a polgári jog egyes területei eltávolodnak a polgári jog egészétől. Ez a jelenség aggasztó méreteket kezd ölteni. Az átfogó alapelvek hiánya, a hatálybanlét vagy nemlét problémája arra vezetett, hogy a polgári jog egysége meglazult és közel van ahhoz, hogy intézményeire essen szét a mindennapi joggyakorlatban. A gazdasági jog veszélyét a jogtudományban megszüntettük, de a jogalkalmazásban kialakul a »lakás-jog«, »kártérítési jog« stb. mint megannyi fallal körülvett szomszédvár — és ugyancsak különálló terület marad a »közületi jog«, ahogyan időnként a gyakorlat egyes dolgozói azt a jogterületet nevezik, amely gazdasági jog néven nyert hajdan tudományos »rangot«. Az egységes polgári jognak ez a partikularizálódása nagy részben szintén visszavezethető a kodifikáció hiányára vagy legalábbis könnyebben lesz felszámolható a polgári törvénykönyvvel. Jelenleg azonban fennáll és *polgári jogi kultúránk* általános színvonalának aggasztó süllyedésére vall.

Aki pl. *lakásbérleti* kérdésekkel foglalkozik, annak számára gyakran nem létezik az egész polgári jog. Az csak a vonatkozó rendelet néhány szakaszát és a végrehajtási utasítás (nem is olyan kevés) pontját tartja szem előtt. Ennek azután az a következménye, hogy az állam elesik egy sor jogi eszköztől, amit a »lakás-jogász« nem vesz igénybe, mert számára nem létezik a lakásbérleti szabályokat is szervesen magába foglaló polgári jog. Pl. olyan esetben, amikor valaki saját családi házába kíván költözni és a bérelőnek valóban egyenértékű lakást és összes költségei fedezését felajánlja, de a bérelő bosszantási céllal vagy lelépési díj zsarolásának reményében nem hajlandó a felmondást tudomásul venni, a bíróság »tehetetlen«. Vérző szívvel elutasít és esetleg még a lakásrendeletet is szidja, mert e rendeleteknek csak azt a szakaszát látja, amely szerint a bérbeadó csak a rendeletben felsorolt okokból mondhat fel. Nem veszi azonban figyelembe pl. a joggal való visszaélés tilalmát és a személyi tulajdon védelmének kötelezettségét. Nem veszi figyelembe, hogy a polgári jog alapelvei értelmében a bérelő a felmondás tilalmával sem élhet vissza, mert e tilalom nem a zsarolás és személyi bosszú szankcionálására létezik. A *clausula peius* sic

stantibus korszerű »szabályozása« (helyesebben — véleményünk szerint — egy-két kivételes, körülírandó területől eltekintve, ellagysa) útbaigazítaná a bíróságot olyan kérdésekben, mint pl. az, hogy fel lehet-e mondani az albérelőnek azon a címen, hogy amikor az albérletbeadás történt, akkor rászorult volt az albérbeadó, de időközben vagyoni viszonyai kedvezőbbre fordultak. Aligha lehet kétséges, hogy ilyen esetben az albérelőnek legfeljebb akkor lehetne felmondani, ha szereznek neki hasonló feltételek mellett albérleti szobát. A *munkajogi* ítélezés körében is rendkívüli módon hiányzik a polgári jogi segítség és ez is leszűkíti a szemléletet a munkajog szabályaira, mintha a jogrendszer egyes részei nem függenek össze. A Munka Törvénykönyve végrehajtási utasítása 191. §-ának (1) bekezdése szerint »a dolgozó a teljes kárért felel« szándékos károkozásáért, vagy ha magatartása egyébként is büncselekménynek minősül. Sok bíróság ezt úgy értelmezi, hogy ha az alkalmazott pl. többszázezer forintos kárt okoz, akkor többszázezer forint kártérítésben kell őt marasztalni, tekintet nélkül, hogy az egész életére terhelő kártérítési kötelezettség munkakedvét károsan befolyásolja, mert a »teljes« kárért felel. Figyelmen kívül marad emellett az, hogy e szabály a felelősség *keretét* szabja meg szemben az alkalmazott más károkozásainak eseteivel, ahol e keret általában az egyhavi bér 15%-a és hogy a bíróságot megilleti a polgári jogi felelősségre irányadó szabályok szerint a kártérítés mérséklésének joga. A Munka Törvénykönyvének 35. §-a kimondja, hogy ha a dolgozó munkaviszonyát jogtalanul szüntették meg, meg kell téríteni átlagkeresetét, levonva belőle azt a munkabért, amelyet ezalatt másutt keresett. A bíróságok többször derítenek fel olyan tényállást, hogy az elbocsátott dolgozó helyben könnyűszerrel és megfelelően elhelyezkedhetett volna, de ehelyett dologtalanul várta ügye elintézését. Ha ilyen eset valóban bizonyítható, a bíróságok egységesen támaszkodhatnak a kárenyhítési kötelezettségre; erről azonban a Munka Törvénykönyve nem szól és így ez egyes bíróságok számára nem létezik. Bizonytalanság van a munkaügyekkel foglalkozó alkalmazottak és vállalati jogászok körében abban a kérdésben, hogy az államnak okozott vagyoni kár címén a Munka Törvénykönyvének XII. fejezete alapján felelősségre lehet-e vonni azt a felelős személyt, aki az államnak kárt okozó személy felelősségrevonását elmulasztotta. Véleményünk szerint ezt csak azok vitathatják, akik a részletszabályokban elvesztek.

Ezek a kiragadott példák azt mutatják, hogy a kódex hiánya és különösen a szilárd szocialista alapelvek hiánya a polgári jog szétesésének, más rokon jogterületekre gyakorolt hatása meggyengülésének a veszélyével jár és a jogászok kultúránk erősítésére vezet. A kodifikáció és ennek keretében az átfogó, szilárd alapelvek megalkotása tehát nemcsak a *törvényesség* követelménye, de a szocialista *polgári jogi kultúra* színvonala is nagymértékben függ tőle. Márpedig jogászok kultúra nélkül a jogszabályok a végrehajtás során gyakran válnak merev és bürokratikus kötöttségek és kibúvók rendszerévé, ez pedig a törvényességre sérelmes.

Az új kódex azonban természetesen nemcsak

a bizonytalanságokat szünteti meg. A döntő kérdés az, hogy *hogyan* szünteti megezeket, milyen *tartalom* fog benne testet ölteni. A kodifikációra a polgári jog területén nemesak a formális biztonság érdekében van szükség, hanem a dolgozó nép minden irányú biztonsága érdekében. A polgári törvénykönyvre szükség van, hogy a tulajdonjog, a szerződések, a felelősség és az öröklési jog szabályai fokozzák az állam, a szövetkezetek és az egyénileg termelők termelési biztonságát. Mindezekelőtt szilárdítsák a társadalmi tulajdont és bocsássanak szilárd jogi eszközöket az egyénileg dolgozó parasztok és kisiparosok rendelkezésére termelésük színvonalának emelésére. Tegyük biztonságossá a társadalmunkban kialakuló személyi tulajdont és állítsanak szolgálatába változatos, sokoldalú eszközöket, hogy felhasználása során a gazdasági és kulturális szükségletek minél teljesebben kielégíthetők legyenek.

A törvény előkészítése során a polgári jognak úgyszólván minden követ meg kell mozgatni. Fel kell vetni minden elméleti és gyakorlati kérdést és állást kell foglalni bennük. E cikkben még a legfontosabbakra sem térhetünk ki. Mégis néhány szerkezeti, és ezekkel összefüggő törvény-szerkesztési érdemi kérdés rövid vázolatát megkíséreljük.

II. A: általános rész problémája

1. A polgári törvénykönyv előkészítése során mindent alá kell rendelni annak a szempontnak, hogy a törvény a fejlődés adott szakaszában minél inkább elreteszele a régi rendszer maradványainak lehetőségeit és minél szélesebbre tárja a fejlődő erők előtt a kapukat. A törvényt forradalmivá nem újításainak száma teszi, hanem képessége viszonyaink fejlesztő-védő támogatóására.¹ Senki sem tagadhatja, hogy ez sok új megoldást is szükségessé tesz. Ugyanakkor azonban figyelemmel kell lenni arra is, hogy átmeneti szakaszban élünk, az átmeneti szakaszra kell törvényt alkotnunk és ilyen körülmények között pl. az e vonatkozásban ma is tekintélyes magántulajdonon alapuló mezőgazdasági termelés biztonsága érdekében a magántulajdonból folyó, megszokott és *kiszákmányolás veszélyével nem járó* régi intézmények megváltoztatását alaposan meg kell gondolnunk. Utalunk itt pl. egyes öröklési jogi intézményekre. Figyelemmel kell lennünk arra is, hogy népgazdaságunk nagymértékben támaszkodik az árutermelésre és az árutertermelés körén kívül is nagymértékben használja fel az áruformát. Ez pedig azt jelenti, hogy az árutertermelő társadalmak magánjoga — elsősorban természetesen a nálunk gyökeret vert magánjog — tartalmaz olyan részletmegoldásokat, amelyekből bátran meríthetünk. Sok bevált részletmegoldást kell gyökeresen új tulajdoni viszonyaink szabályozása során fel-

használnunk, új tartalommal töltve meg ezeket a formákat.

Nem loboghatunk tehát a »mindenárone, »szakazértis« mindent-megújítás troglodita-avangardista dühében. A szükségtelen kirakatújítások mellőngetően hatnak és elvonják a figyelmet a lényegtől: az alap szolgálatától, ahol kell, új, ahol kell, már ismert eszközökkel. Ugyanakkor azonban kényeseknek kell lennünk megoldásaink jogászai színvonalára és a törvény rendszerének szerkezetében akkor is változtatásokat kell végzevinnünk, ha abból közvetlen gyakorlati haszon nem származik — feltéve, hogy az új konstrukció szilárdabb, világosabb, áttekinthetőbb, társadalmi viszonyainknak jobban megfelel, vagyis: tudományosabb.

Ezeket azért kellett előrebocsátanunk, mert az eddigi előkészületek során elhangzottak olyan javaslatok, amelyek eddig a többség egyetértésével találkoztak, amelyekkel magunk is egyetértünk és amelyek lényeges kérdéseken érintik a polgári jog rendszerét anélkül, hogy első látásra érdemi, tartalmi változások kívánják megvalósításukat.

2. Az első ilyen javaslat az 1928. évi magánjogi törvénykönyvjavaslatnál nem áll ellentétben és így voltaképpen csak a magánjogi törvénykönyvek általában elfogadott rendszerétől tér el, de ami a korábbi *magyar* próbálkozásokat illeti, azoknak következetes és magasabb, szocialista síkon való betetőzése. Ez pedig az *általános rész mellőzése*.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara a polgári törvénykönyv rendszerére vonatkozó előterjesztésében¹ javasolta hogy a törvénykönyv az alapelvek, majd a személyekre vonatkozó rendelkezések után térjen rá a tulajdonjogra és az általános rész többi »hagyományos« tartalmát ossza szét a tulajdonjogi és főleg a kötelmi jogi részben. Ez a javaslat végeredményben abból fakadt, hogy a törvénykönyv ne tartalmazzon helytelen, a társadalmi viszonyoktól elszakadt absztrakciókat. »Az általános rész kifejlődésének története« — fejti ki az említett előterjesztés — »világosan bizonyítja, hogy ez a rész a polgári törvénykönyvekben a burzsoa természetjogi gondolkodás hatására fejlődött ki. Ez amellet szél, hogy az általános rész nem lehet a rendszer szerves alkotó eleme olyan törvénykönyvben, amely a polgári jog rendszerének megalkotásánál a valóságos társadalmi viszonyokból kíván kiindulni«.

Az általános rész mellőzésével a kötelmi jogra hárul az a feladat, hogy az ú. n. »jogügyleti tan«-t magába olvassza, és pedig úgy, hogy az idevágó szabályok ne alkossanak idegen testet, az általános rész egy kikülönített szigetét a kötelmi jogban. Ennek a megoldásnak szembe-tűnő előnyei vannak, de jár bizonyos szerkesztési nehézségekkel is.

Előnye mindezekelőtt, hogy felszámol egy

¹ A kérdés olyan módon való felvetését, hogy a kódex megújítása a fennálló jogot, vagy csak a már meglévő jogot foglalja-e rendszerbe, formális, a burzsoa körből visszamaradt kérdésfelvetésnek tekintjük.

¹ Készítette Világhy Miklós.

olyan absztrakciót, amely az élettől idegen, amely megnehezíti a polgári törvénykönyv áttekintését és azt, hogy a törvényt szélesebb nem-jogászi körök is nagyobb nehézség nélkül megértsék. Megszünteti az *akaratnyilatkozat* kiemelését, az egész törvény mozzgóerejévé aratását, amelyre a burzsoázianak szüksége volt, de amelyet a szocialista polgári jog rendszerében az általános részbe csak komoly fenntartásokkal lehetne az akarat *Marx* által is többször kigúnyolt metafizikus fetiszizálásának veszélye nélkül felvenni. A burzsoázia ugyanis magánjogi rendszerének középpontjába az akarat szabadságon alapuló *magánautonómiát* helyezte: ez részben megfelelt az anarchia és konkurrenczia viszonyainak és különösen a hozzáfűződő illúzióknak, másrészt alkalmas volt kezdetben a feudalizmus, a rendi különbségek elleni harcra, később pedig olyan látszat fenntartására, hogy mindenki — a munkás is, a tőkés is — egyenlő a »beléhelyezett« egyenlő akarat révén. *A. V. Venediktov* helyesen mutat rá *Agarkov* nyomán, hogy a polgári jognak nem az autonómia, hanem a felek egyenjogúsága a legjellegzetesebb ismérve.¹

A jogügyleti tan feladása továbbá — amint ezt az említett kari előterjesztés részletesen kifejti — a valóságnak a formálogika üres konstrukciója érdekében való feje tetejére állítását is megszünteti: visszahelyezi a szerződést a súlyánál fogva őt megillető »jogokba«. A polgári jogi dogmatikában a szerződés mint a »jogügylet« egyik alessze szerepelt: a »jogügylet« magában foglalta az »egyoldalú jogügyleteket« és a »kétoldalú jogügyleteket«, azaz szerződések csoportját. Márpedig ha az egyoldalú jogügylet és a szerződés viszonyát vizsgáljuk, szembetűnik, hogy a szerződés az általános, a tipikus, az egyoldalú jogügylet pedig a kivételes, atipikus. Ebből az következik, hogy nem közös főfogalmat kell nekik találni, hanem a főesetből, a szerződésből kell kiindulni, azt kell szabályozni, az egyoldalú jognyilatkozatot pedig általában a szerződés szükséges elemének kell tekinteni, továbbá utalni kell azokra az esetekre, amelyekben kivételesen egyoldalú jognyilatkozatokból is fakad joghatás. Ez következik abból is, hogy a polgári jog mellérendelt felek viszonyait szabályozza, márpedig a mellérendeltséggel általában együttjár az, hogy a joghatáshoz kölesönös egybevágó nyilatkozat szükséges. Ehelyett azonban a jogügyleti tan úgy okoskodott, hogy a szerződés két jognyilatkozat találkozása, tehát először kell szabályozni az egyoldalú jognyilatkozatokat, azután a kétoldalúakat: az egyszerűbbtől kell haladni a bonyolult felé. A »egyszerű« jognyilatkozatok így önálló jogtudományi életre keltek, egyenrangúakká lettek a szerződésekkel és kialakult átfogó fogalomként a valóságban nem létező »jogügylet«, amely ráadásul *alapesként* tartal-

mazta a *kivételes* egyoldalú jogügyletet és ennek derivátumaként az *általános* szerződést. Ebben a formális logika kudarcát kell látnunk és le kell vonnunk a következtetést: fel kell adni a jogügyleti tant és a szabályozás középpontjába a szerződést kell helyezni.

Ez a megoldás továbbá a törvénykönyvben és az oktatásban is feleslegessé tesz olyan ismétléseket, amelyeknek értelmét a jogdogmatikában nem járatos emberekkel méltán nehéz megérteni. A jogügylet keletkezése és a szerződés létrejötte, a jogügylet érvénytelensége, a jogellenes cselekmény mint jogi tény és a jogellenes cselekmény a kötelmi jog körében. A javasolt megoldás továbbá megszüntet százszakasznyi szakadékat összetartozó jogintézmények tárgyalása közt. A jogügyleti tan tartalmazza pl. a képviseletet, noha annak alkalmazására a leginkább a szerződések körében kerülhet sor stb.

3. Az általános rész mellőzésével tehát a kötelmi jog szívja fel azt, amire a jogügyleti tanból szükség van. Ez természetesen azzal a következménnyel jár, hogy a kötelmi jogi rész olyan szabályokat is tartalmazni fog, amelyek az *egész* polgári jogra érvényesek, nem csupán a kötelmekre. Ennek legkiemelkedőbb példája az elévülés, amit máshol, mint a szerződések megszűnése körében szabályozni nem lehet, ha nincs a törvénykönyvnek általános része. Úgy gondoljuk azonban, hogy ez nem döntő, minőségi változás a múlttal szemben. Közismert, hogy szerződések a polgári jog más részében, sőt a családjogban is voltak és vannak, és szerződésekre — ha a törvény mást nem mond — a kötelmi jogi szabályokat kell alkalmazni. Az tehát, hogy pl. a tévedés miatti megtámadás szabályait nem az általános részben, hanem a kötelmi jogban lehet megtalálni, nem akadályozza annak, hogy e szabályokat — pl. az indokban való tévedés figyelembevétele kizárásának kivételével — a végrendelező tévedéseire is lehessen alkalmazni. Ha csak az állna az egész polgári jogra, amit az általános rész mond ki, akkor a tulajdonjog tetemes részét is az általános részbe kellene átvinni.

4. Mégis ezzel kapcsolatosan részproblémák felmerülnek; ezek közül egyet kiemelünk. A polgári törvénykönyv az eddigi tervek szerint később kifejtendő okokból nem veti el az *egész* általános részt, hanem az alapvető rendelkezések után tartalmazni fogja a személyi jogot: az embereknek és szervezeteknek a polgári jogi forgalomban való részvételére vonatkozó alapvető kérdéseket. Nem vitás, hogy ide tartozik a *jogképesség* szabályozása. Vitás lehet azonban a *cselekvőképesség* elhelyezésének kérdése. A cselekvőképesség szabályai arra vonatkoznak, hogy ki teheti magát jogosulttá, illetőleg kötelezetté a *saját* jogcselekményeivel. Ez a régi terminológiával élve »*jogügyleti*« kérdés: az ügyletkötési képesség kérdése, szemben a vétőképességgel. Hol a helye? A szerződések körében-e, a szerződési akarat és kinyilvánítása, a képviselet, a

¹ *A. V. Venediktov*: A Szovjetunió polgári törvénykönyvének rendszeréről. Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Pravo, 1954. 2. sz. Szovjetjogi Cikkyűjtemény 1954. 7—8. sz.

szerződés érvénytelensége körében vagy a jogképeség mellett a személyekről szóló részben?

A kérdést véleményünk szerint elsősorban az dönti el, hogy mi a célunk a személyi jogi résszel és hogyan érhetjük el ezt a célt. A cél az, hogy a polgároknak és a jogi személyeknek a polgári jogban való részvételével kapcsolatos döntően fontos jogi rendelkezéseket előrebocsássuk és ezzel is hangsúlyozzuk, hogy a törvény a vagyoni viszonyokat az ember és a közösség érdekében szabályozza. E szabályok előrehozatalában parancsolóan nyilvánul meg az a tény, hogy a törvény nem a politikai gazdaságtan rendszerére épül, ha alapul is vesz tételeit. Nem volna helyes a törvényt az alappal a legközvetlenebb kapcsolatban levő tulajdonjoggal kezdeni: a polgári jog a polgárok magatartását szabályozza és így előrekívánkoznak azok a szabályok, amelyek a polgároknak és bizonyos szervezeteiknek »polgárjogot« adnak a polgári jog birodalmában.¹ A jogügyleti tant tehát mint nemlétező fogalmat takarót, az akarat fetiszizálásán alapuló és a szerződés súlyát csökkentő absztrakcióit el kell vetni, de a személyi jogot az általános részből meg kell tartani, mert ez kellő súllyal mutat rá arra a valóságra, hogy végsőfokon a polgári jognak is alfája és omegája a társadalmunkban dolgozó ember, akinek egyre aktívabb, tudatosabb és tervszerűbb magatartása mozgítja a viszonyokat és akinek boldogulását e viszonyoknak szolgálniuk kell.

Ebből az elvi alaphoz véleményünk szerint az következik, hogy a személyi jogi rész tartalmazza a jogképeség mellett a cselekvőképességet is. Amikor a fokozódó tudatosság és tervszerűség korát éljük, akkor amellett, hogy kinek lehetnek jogai és kötelezettségei, egyenrangúan fontos az is, hogy ki az, aki a saját jogcselekményével vehet részt a polgári jogi viszonyok alakításában és ki az, aki másnak intézményesen segítségére szorul. A tevékenység elvont és konkrét lehetősége együvértartozik. A polgári jogalanyiség és az önálló cselekvés lehetősége véleményünk szerint elválaszthatatlan az ember polgári jogi státuszától.

¹ A. V. Vene liktov, akinek tanulmánya az említett előterjesztés kidolgozásakor és megvitatásakor még nem állt rendelkezésre, hasonló következtetésekre jutott. A régi értelemben vett »általános rész«-t ő is javasolja elvetni, az egyoldalú jogügyletet kivételként, utaló szabállyal javasolja szabályozni és így ír: »A szocialista társadalom alapvető vagyoni viszonyait elsősorban a szocialista tulajdon joga és az ebből származó személyi tulajdon, valamint a polgári jogi szerződés intézménye szabályozza. Helytelen lenne azonban közvetlenül a 10—12 szakaszból álló »alapvető rendelkezések« után... a tulajdonjogról szóló részt helyezni... A szovjet emberek akár mint a szocialista társadalom tagjai, akár pedig különböző egyesületekben... első helyen kell hogy szerepeljenek a Szovjetunió polgári törvénykönyvében. Ezért az »alapvető rendelkezéseket« a polgári jog alanyairól... szóló résznek kell követnie.« (i. m.) Megjegyezzük, hogy A. N. Jolkovszkij kandidátus a Szovjetszkoje Goszudarsztvo i Právo 1951. évi 4. számában vitába száll Venediktovval és az általános rész fenntartása mellett foglal állást. Álláspontja szerint éppen a szükségletlen ismétlések elkövetése indokolja az általános rész fenntartását.

5. Ebből azonban további problémák fakadnak. A cselekvőképességre vonatkozó szabályok háromféle témára bonthatók:

a) ki a cselekvőképés, a korlátoltan cselekvőképés és a cselekvőképtelen,

b) hogyan jár el a polgári jogi forgalomban a cselekvőképés, a korlátoltan cselekvőképés és a cselekvőképtelen,

c) mi a következménye annak, ha a b) alatti szabályokat megszegik.

Két véglet képzelhető:

aa) mindhárom kérdést a személyi jog tartalmazza,

bb) az a) alatti kerüljön a személyi jogba, a b) alatti a szerződéskötésről, esetleg a képviselőről szóló fejezethez, a c) alatti pedig a szerződések érvénytelenségéről szóló fejezetbe.

A két véglet a kódex szerkesztésének egyik nagyon fontos elvi kérdését veti fel. Mennyire lehet a tényállást (a) alatti), a rendelkezést (b, alatti) és a szankciót (c) alatti) elválasztani? Konkrétan: helyes-e az, ha a cselekvőképességet a törvény három helyen szabályozza azért, mert a törvényszerkesztő mindent szigorúan a logikai helyére akar tenni? Világos számunkra, hogy ebben az esetben — a summum ius, summa iniuria mintájára — a logika teljessége: teljes logikátlanság. A logikus elhelyezésre irányuló törekvés az ellentétbe csap át: szétválasztja azt, amit egységesnek érzünk. A cselekvőképességről nem volna célszerű három helyen rendelkezni.

Vizsgáljuk meg a kérdést a szankció oldaláról. Gyűjtsük-e össze a szerződés érvénytelenségéről szóló részben mindazokat az eseteket, amelyekben semmisségről és megtámadhatóságról van szó — mondjuk-e itt meg, hogy a tilos, a lehetetlen, a szünetelt, a nem megfelelő formában kötött szerződés, esetleg a kamatos kamat kikötése, a bíróilag nem érvényesíthető tartozásért vállalt jogesség stb. semmis, a tévedés, megtévesztés, jogellenes fenyegetés pedig megtámadható? Vagy a szerződés általános szabályairól vagy tartalmáról szóló részben mondjuk meg, hogy az uszolás, tilos, lehetetlen stb. szerződés semmis, a szerződések alakjáról szóló részben rendelkezünk a formák mellőzésének szankcióiról, a szerződési nyilatkozatról szóló szabályok keretében mondjuk ki a szünetelés, tévedés stb. jogkövetkezményeit, a kezesség körében zárjuk ki a bíróilag nem érvényesíthető tartozásért való kezességvállalás érvényességét és a szerződések érvénytelenségéről szóló rész csupán a semmisség és megtámadhatóság érvényesítésének általános jogkövetkezményeit tartalmazza? Véleményünk szerint törvényszerkesztési szempontból a második megoldás a helyes. Ne szakítsuk el az uszolás szerződés fogalmát és tilalmát semmisség nyilvánításától és e semmisség különleges, a semmisség többi esetétől való eltéréseinek — az egyoldalú semmisségnek — kimondásától. A szerződések érvénytelenségéről szóló rész ne legyen katar-

lógusa a semmis és megtámadható szerződéseknek. Ilyen katalógusra szükség lehet tankönyvekben, de nincs szükség a törvényben. A gyakorlatban a kérdés nem úgy merül fel, hogy »lássuk csak, mely szerződések semmiek«, hanem úgy, hogy »ennek vagy annak a magatartásnak mi a jogi következmények«. A törvénynek a magatartásokat és következményeiket kell szabályoznia.

Ebből a törvényszerkesztési elvi álláspontból az következik, hogy a szerződések érvénytelensége körében nem kell a cselekvőképtelenek törvényes képviselő nélkül kötött szerződéseit külön említeni. Két lehetőség marad tehát:

a) a személyi jog határozza meg, kik, milyen fokban cselekvőképesek, a kötelmi jog pedig azt, hogy hogyan járhatnak el a különböző fokozatokba tartozók és mi lesz e szabályok szankciója;

b) a személyi jog tartalmazza a cselekvő-képesség fokozatait, a fogyatékos cselekvőképesek szerződéskötésének módját és e szabályok megszegésének szankcióját.

A kérdés megvitatása alkalmával a többség az első megoldás mellett foglalt állást. E többségi vélemény szerint a cselekvőképtelenek stb. körének meghatározása kompromisszum folytán került a személyi jogba, odautalása tehát megszorítóan kezelendő. Az, hogy pl. a korlátoltan cselekvőképes *hogyan* jár el szerződéskötéskor, egyáltalán nem a személyi jog kérdése, hanem a szerződéskötésé. A második megoldás e vélemények szerint megduzzasztaná a személyi jogot és a jogügyleti tan egy részének visszacsempészését jelentené.

A mi véleményünk szerint a második megoldás a helyes, mert nem szakítja szét a cselekvőképeség egységes jogintézményét. Az a néhány szakasz, amellyel a személyi jogot növelné, nem torzítaná el a személyi jog arányát, sőt, valamit javítana azon a kedvezőtlen arányon, ami abból áll elő, hogy az emberről viszonylag sokkal kevesebb szabály rendelkezik, mint a jogi személyekről. Ezenkívül is sokkal inkább tartunk valamiféle »általános rész« visszacsempészésétől, ha a cselekvőképeség jogintézményét kettévágva a fogalomkörök elhatárolását előrehozzuk, a rendelkezést és szankciót pedig a kötelmi jogban hagyjuk. A jogintézménynek ez a kettévágása az, ami az »általános rész« helytelen oldalait domborítja ki; gondoljunk csak a jogügyleti tannak a szerződések köréből való kihasítására és az »általános rész«-be helyezésére.¹

III. Szerződés és szerződésen kívüli jogsértés

1. A második rendszermódosító javaslat a kötelmi jogra vonatkozik. Amint azt az említett kari előterjesztés kifejti, »a kötelmi jog körébe tartozó társadalmi viszonyok lényegében két csoportba sorolhatók. Az egyik csoportba azok a társadalmi viszonyok tartoznak, amelyek útján a javak elosztása... bonyolódik le a szocialista társadalomban. E csoportnak jogi szempontból az a jellegzetessége, hogy döntően a szerződési formára támaszkodik... A kötelmi jog szabályozása alá tartozó társadalmi viszonyok második csoportja olyan viszonyokból adódik, amelyek a szerződések körén kívüleső jogsértések nyomán keletkeznek... Ezeket a viszonyokat közös néven a »felelősség« gyűjtőneve alatt lehet összefoglalni. Kétségtelen, hogy ezek a felelősségi jogviszonyok egész jellegükben, alapvető sajátosságaira nézve különböznek a szerződéses típusú jogviszonyoktól. Első esetben meghatározott gazdasági cél eléréséről (tehát pozitív eredményről), második esetben meghatározott jogellenes vagy a jog által el nem ismert állapot kiküszöböléséről (tehát negatív eredményről) van szó.« A különbség tehát a gazdasági viszonyok tudatos, előre látó, egyre átfogóbb és tervszerűbb alakítása a jog támogatásával a szükséglet-kielégítés érdekében egyfelől, másfelől jogvéde érdekében egyáltalán nem tervezett megsértése és az ezekből eredő károk elosztása. E különbség mellett azonban az is szembe tűnik, hogy a kétféle társadalmi viszony szabályozásának jogi konstrukciója lényegében azonos és ez megfontolásra készteti a törvényszerkesztőt.

Ebben az esetben úgy tűnik, hogy azonos jogi konstrukció eltérő, bizonyos lényeges szempontból éppenséggel *ellentétes társadalmi viszonyok szabályozására* alkalmas. Ezt az azonos jogi konstrukciót fejezi ki a »kötelelem« kifejezés. A kötelelem jogi alapkoncepciója szabályozza mind a szerződés, mind a szerződésen kívüli jogsértés körét. A probléma, úgy látszik az, hogy a polgári jogi rendszer továbbra is a jogi konstrukció azonoságára épüljön-e, vagy a szabályozott valóságos társadalmi viszonyokra. Ez a kérdésselvetés igen kérdésesnek tűnik; látni fogjuk, megállja-e a helyét. Lássuk azonban először az érveket és ellenérveket.

2. A kérdést magyar vonatkozásban bizonyos fokig élezi az, hogy a mi jogi műnyelvünkben külön kifejezés van a »kötelezettség«-re és a »kötelelem«-re. Sem az orosz, sem a német, sem az angol vagy francia ezt a megkülönböztetést nem ismeri. Az »objazatyelstvó«, a »Schuldverhältniss« vagy »Obligation«, a francia és angol »obligation« egyaránt jelent kötelmet és kötelezettséget és meghonosodott mind a köznyelvben, mind pedig a jogi műnyelvben. A »kötelelem« kifejezésről azonban nem lehet azt állítani, hogy az a köznyelvben akár csak egy kissé is meghonosodott volna. A »kötelezettség« közérthető, ezt azonban a jogászok nem fogadhatják el »kötelelem« helyett, mert a »kötelezettség« éppen

¹ A. V. Venediktovt az javasolja, hogy a törvényes képviselőt és a szervezeti képviselőt a személyi jog szabályozza, a szerződési képviselőt pedig a megbízásról és meghatalmazásról szóló fejezet. (i. m.). A törvényes képviselőre vonatkozó javaslat egyezik a mi javaslatunkkal, a szervezeti képviselő kérdésében eddig egyöntetűen Venediktovtval azonosan foglalnunk állást, a szerződéses képviselő kérdésében azonban nem értünk vele egyet. A meghatalmazás bizonyos kivételektől eltekintve *mindenféle szerződés* megkötésére szólhat és ezért véleményünk szerint a szerződés közös szabályai körébe tartozik.

a »kötelem« kifejezés létezése miatt külön értelmet kapott. »Kötelezettségi jog«-ról nem beszélhetünk kötelmi jog helyett.

Természetes, hogy a polgári törvénykönyv létrehozásánál ügyelni kell a közérthetőségre. Tegyük azonban hozzá, hogy ezt a törekvést nem elsősorban a jogi szak kifejezések kiirtásával kell szolgálnunk. Minden tudománynak és szakmának megvannak a maga szakkifejezései, amelyekről nem mondhat le, ha nem akar minduntalan hosszú körülírásokba és ismétlésekbe bonyolódni. A törvényt érthetővé elsősorban a világos, áttekinthető rendszer, a rövid, érthető mondat-szerkezet teszi, a konyhalatínon, germanizmusokon elrontott, körülményes és tekervényes mondatok és bürokratikus kifejezések elkerülése. Mégis arra *riggázní kell*, hogy ne legyenek olyan külön jogi műszavaink, amelyek a jogban mást jelentenek, mint pl. a filozófiában, vagy a politikai gazdaságtanban. Arra is törekedni kell, hogy ahol lehetséges, elkerüljük az *érthetetlen* műszavakat. Ebből a szempontból jó megoldásnak látszanék a kötelem »eltüntetése«: szerepeljen helyette egyfelől a szerződések joga, másfelől a felelősség joga.

Tegyük mindjárt hozzá: ez a szempont nem lehet döntő.

A kötelmi jog fenntartásának hívei, amint arra a kari előterjesztés is rámutat, azzal érvelhetnek, hogy minden szocialista és burzsoa törvénykönyv valamilyen formában ismeri a kötelmi jogot. A szocialista jogtudomány a kötelmi jog likvidálását még egyáltalán nem dolgozta ki, márpedig nem a törvénykönyv az, ahol az új elméleti megoldásokkal kísérletezni kell. Ha minden szocialista és burzsoa törvénykönyv ismeri a kötelmi jogot, akkor már a nemzetközi gazdasági és jogtudományi kapcsolatokra tekintettel sem helyes az ilyen lépés. A rendszer megújítása, mint már említettük, önmagában, ha nincs mögötte új elvi alap vagy új rendszert kívánó új tartalom, könnyen vezet avangardizmusra.

Súlyos érvek ezek. A kötelmi jog ellenzői azonban érveket kovácsolhatnak maguknak éppen a legalapvetőbb kötelmi-párti érvből. Igaz — mondhatják — hogy valamennyi szocialista és burzsoa törvénykönyv ismeri a kötelmi jogot, de ahány törvény, annyiféle megoldása a szerződés és a szerződésen kívüli jogsértés viszonyának! Nem annak bizonyítéka-e ez, hogy a kötelmi jog üres absztrakció, amit a tehetetlenségi erőnél fogva vonszol magával a viszonylag új, szocialista jogtudomány, amelynek még nem volt ideje minden területet kritika alá venni és feldolgozni?

A francia *code civil* a szerződésen kívüli kötelezettségekről a szerződések egyes fajtái között szól. Az *oszták ptk.* a kártérítés és elégtétel jogát az egyes szerződések után, a házassági egyezményeket követően szabályozza. A német *BGB.* a kötelmi jog különös részében az egyes szerződéstípusokról szóló címek után tartalmaz egy-egy címet a jogalap nélküli gazdagodásról és a tiltott cselekményről. A aráji *kötelmi jogi*

törvény a kötelmi jog általános részében, a kötelemekeletkezéséről szóló címben szól a szerződésről, a jogellenes cselekményről és az alaptalan gazdagodásról. A magyar 1928. évi *Mtj.* két helyen foglalkozik a szerződések kivüli jogsértéssel: először a szerződésekéről szóló címet követő »A kötelek tartalma« c. cím keretében, a szolgáltatás tárgyáról szóló fejezetben rendelkezik a kártérítésről, másodsor a kötelmi jogi rész utolsó előtti címeként tartalmazza a tiltott cselekményt és a véletlen kártételt. A szocialista törvénykönyvek közül az *OSzFSzK* 1923-ban hatályba lépett polgári törvénykönyve, miután a kötelmi jogban külön fejezetekben foglalkozott az általános szabályokkal, a szerződés általános szabályaival, egyes szerződésekkel szabályozza egy fejezetben az alaptalan gazdagodást, egyben pedig a kártérítést. A *caeszlavik ptk.* a kötelem megszűnéséről szóló fejezet és az egyes szerződések sorát megnyitó adásvétel között foglalkozik egy fejezetben a kártérítéssel és egyben az alaptalan gazdagodással. A bolgár *kötelmi jogi törvény* pedig a kötelek forrásai között tárgyalja pl. az egyoldalú akaratnyilvánítással egyenlő rendszeri »rang«-ban a jogellenes károkozást, majd az alaptalan gazdagodást. Mindezeket a megoldásokat az jellemzi, hogy az *elvont kötelek»* szabályozzák, éspedig elsősorban a szerződésre tekintettel, a szerződésen kívüli jogsértésért való felelősséget pedig a legkülönbözőbb helyeken helyezik el. E témakörhol a kötelem keletkezése körében jelentkezik, hol pedig a kötelmi jog legvégén, a szerződések után, hol pedig ott, ahol a kötelmi jog általános szabályai végződnek és az egyes szerződések kezdődnek.

A kötelmi jog hívei érvelhetnek azzal, hogy a szerződés és felelősség sem választható szét, mert a szerződés körében is van felelősség és a felelősség körében is van szerződés (pl. biztosítás), a szerződés és a szerződésen kívüli jogsértésért való felelősség sok közös szabályt is tartalmaz (pl. a teljesítés, beszámítás, többalanyúság, engedmény stb. területén). Ez pedig sok ismétlést vagy utalást tesz szükségessé, ha a kötelmi jogot a maga közös szabályaival felszámoljuk.

Az, hogy a szerződés körében is van felelősség és a felelősség körében szerződés, igaz, de nem döntő érv. Egyfelől nem a szerződést és a felelősséget állítottuk szembe, hanem a szerződést és a szerződésen kívüli jogsértést. A szerződések körében rendelkezne a törvény a szerződésszegésről és következményeiről — vagyis a szerződés teljesítéséért való felelősségről — és a szerződésen kívüli jogsértések körében az ezekért való felelősségről. Természetesen emellett bizonyos utalásokra is sor kellene, hogy kerüljön, mert hiszen a kétféle felelősségnek közös vonásai vannak. Másfelől ha ezzel az egyszerűséggel érvelni lehetne, akkor a tulajdonjogot sem lehetne a kötelmi jogtól rendszerileg elválasztani, mert a rendelkezési jog gyakorlása szerződéshez vezet, a tulajdonjog védelme során pedig kártérítési kötelek keletkeznek. Ami pedig az ismétlést és utalást illeti, hevesebb vitázók azt mondhatnák, hogy akasztott ember házában nem illik kitérővel beszélni. A fenti áttekintés, de különösen a *Mtj.* példája mutatja, hogy a szétválasztás hiánya

bonyolultságra, áttekinthetlenségre vezet, ismétléseket okoz és utalásokat tesz szükségessé. A Mtj. 1111—1116. §-a pl. — a szolgáltatás tárgyaként — a kártérítésről lényegében mint szankció-ról beszél; a tiltott cselekmény és vétkes kártétel hozzátartozó tényállásait pedig az 1709—1745. § tartalmazza: a szankció 600 §-al megelőzi a tényállást, amelyre vonatkozik.

A kötelmi jog ellenzői továbbá nem ismerik el azt, hogy a kötelmi jog felszámolása csupán avangardista *formai* »újítás« volna. Szerintük emögött az alaphoz végbement valóságos és a rendszerre kiható változások vannak. Azelőtt a szerződés is és a károkozás is eseti jelenség volt, mert a szerződéseket az anarchia és konkurrenca uralta. Most azonban, a proletárdiktatúra viszonyai között, az anarchiát felszámoljuk és a szerződés társadalmi méretekben lesz a gazdasági viszonyok tudatos alakításának eszköze, ugyanakkor, amikor a károkozás természetesen megmarad eseti jelenségnek. Ez a változás *növeli a távolságot szerződés és szerződésen kívüli jogsértés között és ennek meg kell nyilvánulnia a rendszerben is.*

A kötelmi jog ellenzői mindebből arra a következtetésre jutnak, hogy a kötelem fogalma *üres absztrakció*, amely két egészen különböző intézményt takar és a valóságos társadalmi viszonyoktól való eltávolodást jelent. Hogy e két intézmény érintkezik, az nem gátolhatja rendszeri szétválasztásukat. Igaz, hogy bizonyos utalások így elkerülhetetlenekké válnak, de a szétválasztás teljesen tiszta helyzetet teremt. A kötelmi jog hívei tehát csak arra hivatkozhatnak, hogy a magyar polgári törvénykönyv volna az első, amely a kötelmi jog felszámolásának útjára lép.

Úgy véljük, ez az okoskodás sok igazat tartalmaz ugyan, de alapjában hibás. *A kötelem nem üres absztrakció, de valóságos, létező polgári jogi konstrukció.* Igaz, hogy nagy az eltérés a szerződéses viszonyok és a szerződésen kívüli jogsértések viszonyai között. Mégis tény, hogy lényegében azonos jogi szerkezet és módszer alkalmas szabályozásukra, az a módszer, amely a kötelmi jogot jellemzi. A társadalmi viszonyok oldaláról szemlélve valóban furcsának tűnik, hogy miért van a jogászoknak egységes fogalmuk az áruviszony és a jogsértés szabályozására, a szerződésre és a jogsértés reparációjára. Megvan azonban ennek is a magyarázata. A polgári jog a jogsértésekkel *polgári jogi módra*, nem pedig büntetőjogi, avagy államigazgatási módon foglalkozik. Vagyis: a *reparáció* oldaláról fogja meg a kérdést — a reparáció oldaláról akkor is, ha egyben a prevenciót is kívánja szolgálni. A jogsértést nem elsősorban a károkozó megbüntetésével kívánja megtorolni, hanem *annyi értéket kíván juttatni a károsultnak, amennyit az elvesztett.* A polgári jog eszköze tehát a jogsértésektől való elriasztás terén a jogsértések következményeinek lehető megszüntetése: a teljes kártalanítás kikényszerítése. Ez a módszer a jogsértőt nem az ilyen magatartást tiltó állam-

mal bozza jogviszonyba, hanem a károsulttal, akivel nincs fölé- vagy alárendeltségi viszonyban: *mellérendelt* személyek viszonya jön létre. E viszony tartalma pedig: az okozott kárt kell megtéríteni. A mellérendelt személyek viszonyának tartalma tehát: meghatározott *szolgáltatás*. E szolgáltatás mértékét pedig lényegében a károsult által szenvedett kár szabja meg: a mérték az egyenértéken alapul. Nem nehéz a konstrukcióban felfedezni az áruviszonyok-szülte polgári jogi eszközöket, a szerződések pozitív és relatív szerkezetét. A szerződés és a szerződésen kívüli jogsértés esetében egyaránt mellérendelt személyek meghatározott egyenértékű szolgáltatást tartalmazó viszonyáról van szó. Szerződés esetén a kötelezett annak egyenértékét szolgáltatja, amit ő a másiktól kapott, a szerződésen kívüli jogsértés esetén pedig annak egyenértékét, amit a másik fél elvesztett, de mindkét esetben az egyenérték az, ami végsőfokon a szolgáltatás mértékét megszabja. Az a különbség ebből a szempontból közömbös, hogy szerződés esetében az állam azt az ellenértéket kényszeríti ki, amit a kötelezett *vállalt*, szerződésen kívüli jogsértés esetében pedig azt az ellenértéket, amit *a törvény szab ki rá* a károsult kárpótlására. Az tehát, hogy a polgári jog *alapvető* módszerhez híven a szerződésen kívüli jogsértést úgy tekinti, mint ami egyenérték szolgáltatását teszi szükségessé, tehát, hogy úgy mondjuk, mint a sérelmet szenvedett személynek ellenértékét kívánó »szolgáltatását«, *a szerződést és a szerződésen kívüli jogsértést lényegében azonos jogi konstrukcióban, a kötelem konstrukciójában egyesíti*: a szerződésen kívüli jogsértés polgári jogi szankcionálása a polgári jogon belül kifejezetten a szerződésekkel és nem általában a polgári joggal azonos konstrukciót hoz létre. Ez nagyszámú közös szabálycsoportban (többalanyúság, alanyváltozás, teljesítés stb.) is megnyilvánul. Ha tehát a szerződés nem is hasonlít a szerződésen kívüli jogsértéshez, a szerződésből *eredő társadalmi — polgári jogi viszony már sokban hasonlít a szerződésen kívüli jogsértésből eredő polgári jogilag szabályozott viszonyhoz. Kötelem, mint társadalmi viszony nem létezik, de mint jogi konstrukció létezik.*

Az eltérő, sőt, mint említettük, bizonyos szempontból éppenséggel ellentétes társadalmi viszonyok tehát ilyen módon lényegében azonos jogi konstrukciót kaphatnak. Márpedig a kodifikáció szempontjából a jogi megoldások, a jogi szerkezet, a sajátos jogi eszközök és módszerek döntő súllyal esnek latba. Döntőek is lehetnek, mert mint azt a példán láthattuk, ezek az eszközök és módszerek nem véletlenül kerültek a társadalmi viszonyok szabályozása során alkalmazásra. Ahhoz, hogy a jog szolgálati szerepét betölthesse, az kell, hogy a jogi szabályozás szempontjából különböző társadalmi viszonyokra különböző, egyező viszonyokra pedig egyező jogi eszközök hassanak; ez van a mélyén a szocialista jogrendszer tagozódásának alapjairól szóló közismert tételnek.

A társadalmi viszonyok azonosságát és külön-

bőzségét nem a jogtól elvonatkoztatva tekintjük rendszeralkotó erőnek, mert hiszen a társadalmi viszonyok sokoldalúságuknál fogva bizonyos szempontból gyakran egyezők és más szempontból gyakran eltérők — hanem jogi szabályzásukkal, a rájuk illő jogi ruhával kölcsönhatásban. Egyezősüket vagy különbözőségeiket abból a szempontból kell vizsgálni, hogy milyen jogi eszközökkel befolyásolhatók.¹

Ezért a jogi konstrukció azonossága, ami mögött az van, hogy eltérő társadalmi viszonyokhoz *egyformán* az áruviszonyokra szabott módszerekkel nyúl a polgári jog, döntő kell, hogy legyen. *A kötelmi jogi burok fenntartása mellett foglalnunk állást.*

3. A kötelmi jogon belül azonban véleményünk szerint már *élesen szét kell válnia* a szerződésnek és a szerződésen kívüli jogsértéseknek. Másképpen a valóban fennálló különbségek nem domborodhatnak ki élesen és a jogi konstrukció azonossága absztrakt, az élettől idegen megoldásokra vezetne. Ha a szabályozás egy elvont »kötelmet« kísérne végig fejlődésén és akár a kötelelem keletkezése körében, akár a fejlődés végigkísérése után rendelkeznek a szerződés és szerződésen kívüli jogsértés külön szabályairól, ezzel a szabályozást részben áttekinthetetlené, nem-jogászok számára nehezen érthetővé tenné, részben pedig óhatatlanul elmosná a kétféle társadalmi viszony nagyjelentőségű eltérését. Erre a következtetésre jutott — eltérő indokolással — a többször említett kari előterjesztés is.

Eserint tehát a kötelmi jog három részből állna: *a szerződések közös szabályaiból, a szerződésen kívüli jogsértésért való felelősség szabályaiból és az egyes szerződések szabályaiból.* Helyileg tehát a szerződésen kívüli jogsértésekre vonatkozó szabályok úgy helyezkednének el, mint a csehszlovák polgári törvénykönyvben, de azzal az igen fontos eltéréssel, hogy a szerződések közös szabályaival és az egyes szerződések összességével egyenlő rendszeri »ranga«-ban szereplnének, míg a csehszlovák törvényben e kérdéssel két olyan fejezet foglalkozik, mint amelyek a különböző szerződéstípusokat szabályozzák.

Ezzel a megoldással a szerződés és a szerződésen kívüli jogsértés alapján mint két *különböző társadalmi viszony*, mégis az azonos jogi konstrukció következtében, mint két *közel polgári jogi rokon* kerülne szabályozásra. Nem olvadnak össze az elvont kötelemben, mint a korábbi megoldásokban, de nem is feszítik szét azt a keretet, amelyet az áruviszonyokra szabott módszerek ácsoltak számukra. Ezzel a megoldással lehetővé válik, hogy a törvény a kötelemelek főeseteiként először végigkísérje a szerződés lét-

szakait, majd — ahol kell, utalással élve — végigkísérje a kötelemelek második, alárendeltebb jelentőségű csoportjának, a szerződésen kívüli jogsértéseknek viszonyait. A többnyire utalásokkal kifejezett azonos szabályokban nyilvánul meg az egységes kötelmi konstrukció létezése — ezekre az azonos szabályokra vagy utalásokra akkor is sor kerülne, ha a kötelelem címszó elmaradna és a törvénykönyv külön fejezetet tartalmazna a szerződésről és a szerződésen kívüli jogsértésről, éppen mert a jogi konstrukció »kötelmi« mindkét esetben — a külön tárgyalásban a társadalmi viszonyok eltérése fejeződik ki. E megoldással továbbá, ahogy az említett kari előterjesztés kifejti, »a hártérítési szabályok közelebb kerülnek a szerződéses szabályaihoz s értékesíthetők az egyes szerződések típusok szabályai körében is«.

IV. *A szerződések szabályozása és a szocialista szervezetek szerződési*

1. A szerződések szabályozásának legnehezebb kérdése a szocialista szervezetek szerződési szabályozása. A törvénynek ugyanis tükröznie kell azt, hogy a szerződések áruviszonyokat szabályoznak, vagyis különböző tulajdonosok viszonyait, és szabályozzák az áruformában jelentkező olyan elosztási viszonyokat is, amelyek nem áruviszonyok. Tükröznie kell azt, hogy más feltételek között léteznek és hatnak azok a szerződések, amelyek mögött szorosan ott van a terv parancsa, amelyek közvetlenül a tervhez igazodnak és azok, amelyek mögött ott van ugyan az anarchiát felszámoló proletárdiktatúra piacot engedő és ellenőrző tevékenysége, vagy ott van az egyik fél tevékenységében a terv parancsa, de amelyek e keretek között elsődlegesen és nem közvetlenül a tervet konkretizálva szervezik az elosztási viszonyokat. Különbség van tehát a közvetlenül a terven alapuló szerződések és a többi szerződés között. Mit jelent az, hogy mindezeket a tényeket a kötelmi jognak tükröznie kell? Röviden azt, hogy ki kell fejeznie együvértartozásukat és különbségeiket, mégpedig helyes arányban kell ezt kifejeznie.

Együvértartozásuk abból fakad, hogy a szerződés jogintézménye egységesen az áruforma jogi ruhája. Ugyanez a jogi szerkezete az összes szerződéseknek és megegyezik a rájuk vonatkozó általános szabályozás meglehetősen nagy része is. Együvértartozásukat fokozza a népgazdaság egysége: egységes a láncolat a nyersanyagtermeléstől a készárunknak a lakosság részére való eladásáig.

Különbségeik abból fakadnak, hogy a terven alapuló szerződések mögött ott a népgazdasági terv a maga államigazgatási jogi parancsaival, amely végeredményben jogi mozgatója a szerződéseknek is. Tulajdonváltás vagy nincs, vagy jogi jelentősége — a mindkét félre tervfeladatként kirótt szolgáltatások esetében — csekély és inkább részletkérdésekre korlátozódik.

Ha az együvértartozás nem eléggé mélyre-

¹ A. V. Venelikov írja: »A szabályozás ismérvének, mint a jogáztatok elhatárolási ismérvének igénybevétele az teszi szükségessé, hogy az egyes szabályozási módszereknek meghatározott vagyoni viszonyokra való alkalmazásában a jogi felépítmény szolgálati szerepe nyilvánul meg a szocialista alap szolgálatában, tevékeny alkotó behatás mutatkozik meg a társadalmi termelőviszonyokra.« (I. m.)

hatóan tűnik ki a törvényből, a szakadás veszélye, valamiféle új »gazdasági jog« veszélye fenyeget. A polgári joggal való kapcsolatok meglazulnak, a polgári jogi alapok e téren bizonytalanokká válnak és ez megnyitja az államigazgatási jogi eszközök behatolásának olyan kapuit is, amelyekkel belül a polgári jogi jellegű tevékenység a kívánatos, vagyis elősegíti azt, hogy a gazdálkodást, kereskedést, öntevékeny kezdeményezést az igazgatás helyettesítse. Ha viszont a különállás nem kap elég teret, akkor vagy elégtelen lesz a terven alapuló szerződések szabályozása, vagy a polgári törvénykönyv keretein és elvein teljesen kívülálló külön szabályozást fog a gyakorlat kikényszeríteni és ez még inkább vezet a jogterületnek a polgári jogtól való elszakadására.

Meg kell tehát találni azt a módot, amelyben a szerződés egységes jogintézményként szerepel, de kellő határozottsággal kitűnnek a terven alapuló szerződések fontos eltérései is.

2. A most felvázolt főprobléma megoldásánál más körülményekre is figyelemmel kell lenni.

a) A szocialista szervezetek szerződéseinek szabályozásánál figyelembe kell venni, hogy bizonyos szabályok a szocialista szervezetek minden szerződésére vonatkoznak, más szabályok a szocialista szervezeteknek csak a terven közvetlenül alapuló szerződéseire és ismét mások csak az állami vállalatok egymásközötti szerződéseire. Így pl. a készpénzforgalom korlátozása, a kötelező inkasszó az egyszámlarendszerbe bevont szervezetek minden szerződésére vonatkozik: alkalmi vételekre éppen úgy, mint a terven alapuló szerződésekre. A szerződéskötési kötelezettség, a kötbérikötésre irányuló kötelezettség stb. csak a terven alapuló szerződésekre vonatkozik. A szerződéskötés elmulasztása ellenére a terven alapuló szolgáltatás elmaradásáért a jelenlegi gyakorlat az állami vállalatok viszonyában megállapítja a szerződésszegés szankcióit, a szövetkezetekkel fennálló viszonyokban azonban nem.¹

b) A terven alapuló szerződések körében vitás lehet, hogy mit vonjunk e körbe. Csak azokat a szerződések-et, amelyek mindkét fél részéről tervfeladat megvalósítására irányulnak (szállítási, építési, tervezési szerződés) vagy azokat is, amelyek csak az egyik fél részéről irányulnak kötelező tervfeladat megvalósítására. Ilyen pl. a termelési szerződés, amely a dolgozó parasztnak és a szövetkezetek részéről önkéntesen, a termelő vállalatok részéről tervükből folyóan jön létre. Véleményünk szerint e szerződéseket nem vonhatjuk a terven közvetlenül alapuló szerződések körébe. Megkötésükre az önkéntesség nyomjára a bélyegét, Bár a vállalat részéről fennáll a szerződéskötési kötelezettség, az ebben az esetben csupán belső államigazgatási kötelezettség-

ként jelentkeznek, de nem lépi túl a vállalat körét, hogy szerződés létrejöttére vezessen. E téren szerződéskötési viták nincsenek, a szerződés a másik fél beleegyezése nélkül nem jöhet létre. A viták nem tartoznak döntőbizottsági útra, hanem általában más szerződésekhez hasonlóan kerülnek bírói eldöntésre. E szerződések nem a tervteljesítés szervezésének, hanem a tervszerű befolyásolásnak eszközei.

c) A közvetlenül terven alapuló szerződések kétfélek. Vannak olyan *sui generis* szerződéstípusok, amelyek azért alakultak ki, hogy kizárólag a tervet konkretizálják, végrehajtását szervezzék és ellenőrizzék. Ilyenek a szállítási szerződések, az építési szerződések, a tervezési szerződések. Vannak továbbá olyan szerződéstípusok, amelyek közvetlenül a terven alapulnak, ha az alanyaik bizonyos szocialista szervezetek, de nem ilyenek, ha az alanyok mások. Ilyenek különösen a fuvarozási, a szállítmányozási, a gépállomási szerződések, de ilyenek lehetnek a vállalkozási szerződések is. Ezek általános szerződésfajták, amelyek bizonyos esetekben a tervteljesítés közvetlen eszközei. Létezésük arra figyelmeztet, hogy a terven alapuló szerződéseknek valamilyen módon a szerződésekről szóló közös szabályokban is helyet kell kapniuk és nem szoríthatók bele az egyes szerződések közé, mint zárt szerződésfajták.

d) A *sui generis* terven alapuló szerződések jelenleg a szállítási szerződés, az építési szerződés és a tervezési szerződés. Ezeknek szabályozásával kapcsolatosan először az merül fel, hogy belekiváncskoznak-e egyáltalán a polgári törvénykönyvbe, vagy csupán jelentősebb alapvető eltéréseiket kell a szerződés közös szabályainak soraiban leszűgezni. A szocialista törvénykönyvek nem tartalmazták őket. Ami az OSzFSzK törvénykönyvét illeti, ennek az a magyarázata, hogy e törvény 1923. január 1. napján lépett hatályba, a terven alapuló szerződések rendszerének kidolgozása pedig nagyjából mintegy tíz évvel később fejeződött be. Ezt a példát követte a csehszlovák és a bolgár jogalkotás is, olyan időkben, amikor a sztálini közgazdasági mű még nem tisztázta, hogy a szállítási szerződésnek nincs helye az adásvétel körében és amikor még a »gazdasági szerződések« szilárd szabályai alig alakultak ki. A szovjet és a népi demokratikus jogtudomány azonban nem hagy kétséget afelől, hogy a »gazdasági szerződés« a polgári jog önálló szerződéstípusa, amiből legalábbis elvileg feltétlenül az következnek, hogy ott a helye a törvényben az egyes szerződések között.

Ez ellen felvetik, hogy ezen a téren rendkívül változó joganyaggal van dolgunk. Ez bizonyos mértékig igaz — különösen igaz ma, amikor tervezési, anyaggazdálkodási, beruházási stb. rendszerünkben mélyreható változások mennek végbe — és amennyiben igaz, annyiban valóban akadályozza is a polgári törvénykönyvbe való felvételt. E szerződéseknek azonban vannak kialakult, szilárd jogi jellegzetességeik. A jellegzetességek abból következnek, hogy a szerződésekben a terv egy-

¹ V. ö. a Központi Döntőbizottság XXXIII. teljesülési határozatát és 78.805/1953. sz. közleményét. E különbségtétel helyes, ha egyáltalán elismerjük, hogy a törvény külön rendelkezése hiányában a tervfeladat teljesítésének elmaradásából a szerződéskötés elmaradása esetében is származnak polgári jogi szankciók.

meghatározott része jut polgári jogi kifejeződéshez. E jellegzetességek bizonyos fókig függetlenek a tervezési, anyaggyártózkodási módszerek változásaitól. Az ilyen szabályoknak ott a helyük a polgári törvénykönyvben.¹ Kérdés, hogy a szerződések közös szabályai között, vagy külön szerződés-típus keretében. Sui generis voltak amellet szavaz, hogy külön szerződésfajta keretében, viszont kérdéses, hogy futja-e belőlük arra, hogy a szocialista szervezetek nem sui generis tervszerződéseire tekintettel a közös szabályok közé felvett rendelkezéseken kívül érdemes legyen belőlük külön szerződésfajta is szerkeszteni.

e) A most felvetett kérdés megválaszolásához szükséges annak megválaszolása, hogy ha külön szerződésfajta szabályozza ezeket a szilárd és átfogó szabályokat, hogyan történik ez. Három lehetőséget látunk:

aa) Legyen egy fejezet a szállítási szerződésről, egy az építési szerződésről s egy a tervezési szerződésről.

bb) Csak a szállítási szerződést szabályozzuk és mondjuk ki, hogy eltérő jogszabály hiányában e szabályokat kell alkalmazni az építési és tervezési szerződésekre is.

cc) A szovjet példát követve vezessünk be egy olyan szerződésfajta, amely magában foglalná a szállítási, építési és tervezési szerződést.

Az aa) alattinak szembetűnő hátránya, hogy szükségleten ismétlésekre vezetne és kevés eltérő szabályt tartalmazna, mert a szilárdan kialakult, átfogó szabályok tekintélyes része lényegében mindhárom szerződéstípusra egyformán áll. E megoldás továbbá nem egy, de három olyan szerződésfajta vezetne be a polgári törvénykönyvbe, amelynek csak átfogó szabályait tartalmazhatná a törvény.

Felmerül azonban a kérdés, hogy helyesebb a háromféle szerződést összevenni, amikor voltaképpen még a háromfajta szerződés is kevés: az egyes gazdasági ágak eltérései sokkal mélyrehatóbb differenciálást kívánnak.

Ez igaz, csak hogy e szerződések összevonása ennek a helyzetnek a megszüntetését nem gátolná, hanem inkább előmozdítaná: éppen ez tenné lehetővé a sokkal mélyrehatóbb, finomabb differenciálást. Jelenleg ugyanis az a helyzet — és ebben a gyakorlati szakemberek is egyetértenek — hogy a szerződéses rendszer a háromféle szerződéstípussal rendkívül merev. Az e szerződésekre vonatkozó szabályozás — részben bizonyára a szerződésekre általában vonatkozó közös szabályok hiánya miatt, részben e jogintézmények újszerűsége miatt, de részben az 1953. júniusi párthatározatokat megelőző időre jellemző bizonyos hibák: a gazdálkodó szervek iránti bizal-

matlanság, az adminisztratív eszközök túltengése, a mindent előre kötelezően és központilag szabályozni kívánó bürokratikus szemlélet miatt is — túlságosan részletekbemenően tartalmaz merev, kogens szabályokat. Ezek a kogens szabályok nem engedik a viszonyok megkívánta eltéréseket az ipar különböző ágaiban, a bel- és külkereskedelemben, nagy- és kiskereskedelemben, a bányászatban, az energiatermelésben stb. Ma lényegében minden, közvetlenül a terven alapuló szerződést a szállítási szerződés, a tervezési szerződés és az építési szerződés három skatulyájának valamelyikébe kell beleszorítani — figyelmen kívül hagyva most az anyaggyártózkodásba bevont termékekre vonatkozó szerződések eltéréseit. A gyakorlati szakemberek — így a Központi Döntőbizottság vezetői is — egyre inkább hangoztatják, hogy a szovjet megoldáshoz hasonlóan csak az alapvető szabályokat kellene megállapítani és a részleteket szakmai szállítási feltételekben kellene szabályozni. Ezzel egyetértünk. Véleményünk szerint azonban ez azt indokolja, hogy a polgári törvénykönyv ne három, hanem egy fejezetben foglalja közre az átfogó, megszilárdult és az egész területre érvényes kérdésekkel: a három egybeolvasással teremtse meg a differenciális lehetőséget.

Ebből következik, hogy nem tartanánk szerencsés megoldásnak azt sem, ha egy fejezet foglalkoznék a szállítási szerződésekkel és e fejezet kimondaná, hogy eltérő rendelkezés hiányában a szállítási szerződés szabályait kell alkalmazni az építési és tervezési szerződésekre is. Ez azt jelentené, hogy az építési és tervezési szerződéseknek a szállítási szerződés volna az általános része, a szállítási szerződés mögött pedig a kétféle jog közös szabályai állnának. Ehhez járulnának főleg a szállítási szerződésekhez kapcsolódva a szakmai szállítási feltételek, amelyek a szállítási szerződéstől nem eltérő szabályokat tartalmaznának, hanem azt kiegészítő, tüzetesítő szabályokat. Ez véleményünk szerint igen bonyolult szerkezeti megoldás volna.

A harmadik javaslattal szemben kétségtelenül fel lehet hozni azt, hogy a három létező szerződésből egy negyedik nemlétező szerződést absztra-

¹ A. V. Venediktov álláspontja szerint is a jellemző, legfőbb elemeket, az alapvető elemeket, amelyek kellően kifejezettek, a polgári törvénykönyvben kell szabályozni (i. m.) Venediktov véleményének mérlegelésénél figyelembe kell venni, hogy a Szovjetunióban e szabályok összehasonlíthatatlanul szilárdabbak és kipróbáltabbak, mint nálunk és a tervezés is sokkalta szilárdabb és megbízhatóbb.

² Ebben az esetben természetesen ügyelni kellene arra, hogy az eltérő viszonyok megkívánta eltérések nem kívül indokolatlan, szeszélyes eltérések ne legyenek. A. V. Venediktov írja, hogy aktuális feladattá vált, hogy a szocialista gazdaság egyes ágazatainak sajátosságaira figyelemmel biztosítsák pl. a felelősség szabályainak messzemenő egyöntetűségét. (I. m.) G. Sz. Amerhanov szerint a különböző szállítási alapfeltételekben található határlóeltérések aligha mindig megulpoztak. Az ilyen eltérések csak megteveszthetik a fogyasztókat, teljes mértékben lehetséges és célszerű is egyes szerződések kivételével az egységes határidők bevezetése. (A gazdasági szerződések megkötésének rendje, Szovjetjogi Cikkgyűjtemény, 1954. 6. sz. 338--339. old.) Ha tehát végrehajtjuk e szerződések decentralizálását, tanulnunk kell abból, hogy a Szovjetunióban e decentralizálásnak bizonyos hátrányait is kimutatták és ügyelnünk kell az egyöntetűség megőrzésére ott, ahol az eltérés nem szükséges.

hál. Szállítási szerződés van, de »tervszerződés« vagy »gazdasági szerződés« nincs. Nézetünk szerint azonban ez az érvelés vitatható. A szállítási szerződés is csak absztrakció, és pedig a Szovjetunióban az orosz burzsoa Szvod Zakonov nagykereskedőkre szabott szállítási szerződési formájának, nálunk az 1875. évi kereskedelmi törvény 258. §-a 1. és 2. pontjában szabályozott kereskedelmi vétel formájának felhasználásával létrehívott absztrakció. Vannak nagykereskedelmi, kiskereskedelmi szerződések, gépek, turbinák, textilárak stb. szállítására irányuló szerződések és ezeknek közös vonásait fogja össze a szállítási szerződés jogi fogalma. Lépünk még egyet az absztrakció útján, addig, ahol a terven közvetlenül alapuló, kizárólag e célra alakult szerződések mind együtt vannak. Erről a magaslatról fogjuk össze a közös, átfogó, szilárd tételeket és ezen belül utalunk a szerződések sokféleségére. Ez véleményünk szerint általában sokkal helyesebb, mint az egyik típust — a szállítási szerződést — kiragadni és arra utalni, hogy azon kívül is vannak hasonló szerződések. Ez az utóbbi eljárás az egész kötelmi jogra átvive olyan, mintha a szerződések közös szabályait bevinnék az adásvételről szóló fejezetbe és kimondanánk, hogy az összes szerződésekre az adásvétel szabályait kell alkalmazni, ha a törvény eltérően nem rendelkezik.¹

Véleményünk szerint tehát meg kellene fontolni a »tervszerződések« vagy »gazdasági szerződések« bevezetését. Ki kellene mondani, hogy e szerződések *mindkét fél részére kötelező, egybevágó tervfeladat* teljesítésére irányulnak. Közlebről irányulhatnak termékeknek meghatározott időn belül való *előállítására, illetőleg beszerzésére és szolgáltatására* (szállítási szerződés), *beruházások és egyébként építkezések lebonyolítására, végül tervezési feladatok megoldására*. Ezt követhetnék e szerződések közös átfogó szabályai (a kötelező jogérvényesítés abban a formában, hogy az felesleges, eleve vesztett perek indítására ne kötelezzen, a szolgáltatásért való felelősség rendszerének alapvető eltérései stb.)

E megoldással még egy érvet lehet szembevetni: jogunkban szokatlan a »tervszerződés« vagy »gazdasági szerződés« kifejezés, a szállítási szerződést, mint a terven alapuló szerződések alapformáját viszont megszoktuk. Elismerjük, hogy ez az érv fontos: számolni kell vele. Nem döntő azonban, mert a javasolt megoldás sem szüntetné meg a szállítási szerződés fogalmát, hanem csak az őt megillető helyre utalná.

3. Mindezek után visszatérünk a főkérdéshez: hogyan oldható meg az, hogy a polgári törvénykönyv tükrözze a szerződés intézményé-

nek *egységét* és a szocialista szervezetek szerződéseinek *eltéréseit*. Elvileg kétféle megoldás képzelhető:

a) A törvény kezelje a szocialista szervezetek szerződéseit egy vagy több tipizált szerződésfajtaként az *egyes szerződések* között. Az egyes szerződésekre ugyanis csak annyiban állnak a közös szabályok, amennyiben az illető fejezet eltérően nem rendelkezik.

b) *Vonuljon végig* a szerződésekről szóló *közös szabályokon* a kettősség: a szerződés megkötésének, biztosításának, teljesítésének stb. szabályainál mondja ki a törvény a szocialista szektor szerződéseire vonatkozó eltéréseket.

A bolgár és a csehszlovák törvénykönyv az utóbbi utat választotta. E törvénykönyvekben az egyes fejezetek vagy tartalmazzák a szocialista szervezetekre vonatkozó eltérő szabályt, vagy utalást tartalmaznak arra nézve, hogy szocialista szervezetekre az illető kérdésben külön szabályok is vonatkoznak. A bolgár törvény egyébként sokkal többet foglalozik a szocialista szervezetek szerződéseivel, mint a csehszlovák és gyakrabban is tartalmazza külön szabályra utalás helyett az eltérő rendelkezést.

Az a) alatti megoldást *önmagában* kivihetetlennek tartjuk. Mint említettük, vannak a szocialista szervezetek szerződéseinek olyan közös szabályai, amelyek a szerződéstípustól függetlenül állnak fenn és ezért az »egyes szerződések« körében nem szabályozhatók (pl. a készpénzfizetés korlátozása). Vannak továbbá az egyes szerződések körében olyanok, amelyekre bizonyos fokig eltérő szabályok vonatkoznak, ha általuk szocialista szervezetek tervteljesítésüket végzik (pl. fuvarozás, szállítmányozás). Az eltérések olyan mérvűek, hogy a szocialista szerződésekről szóló külön *fejezet* szinte külön *kódexé* terebélyesedne: előről kezdve végig kellene mennie az egész folyamaton. Ezzel pedig azt érnénk el, amit el akarunk kerülni: idegen testként, aránytalan terjedelemmel szerepelniének az egyes szerződések körében a szocialista szervezetek szerződéseit.

A b) alatti megoldás elvileg helyes, de nagy arányérzékét kíván. Ha szinte minden egyes szabálynak meglesz a »szocialista szervezetek közti« párdarabja, *szimultán* kötelmi jogot kapnánk, amely minden kérdésre két választ adna: egy »általános«-t és egy »szocialista szervezetek közötti«-t. Ezt el kell kerülni, ha nem is kell olyan mérsékletet tanúsítani, mint amelyet a korábban, tehát még kialakulatlanabb viszonyok közepette létrejött csehszlovák és bolgár törvény tanúsított.

Ha tehát a kérdés pontról pontra menő konkrét vizsgálata azzal az eredménnyel járna, hogy nem túlságosan nagyszámúak és részletekbemenők a szocialista szervezetek szerződéseire vonatkozó már kialakult, szilárd, átfogó szabályok, akkor e szabályokat a *szerződések közös szabályai teljes egészükben tartalmazhatnák*. Ha e vizsgálat olyan eredménnyel járna, hogy e szabályok nagyszámúak és valósággal »megkettőznék« a szerző-

¹ Megjegyezzük, hogy e módszer is helyes lehet, ha nem két olyan *egyenrangú jelentőségű* szerződésről van szó, mint a szállítási szerződés és az építési szerződés. Helyes pl. a cserére kimondani, hogy *arra* általában az adásvétel szabályait kell alkalmazni, vagy — mint e cikkben kifejtettük — az egyoldalú jogügyletet a szerződés szabályára utalással alárendelt jelentőségű intézményként szabályozni.

dések közös szabályait, akkor a két megoldást kombinálni kellene: a legfontosabbakat, legátfogóbbakat, mindenesetre azokat, amelyek a szocialista szervezetek minden szerződésére és nemcsak a közvetlenül a terven alapuló szerződéseire vonatkoznak, a szerződések közös szabályai körében kellene tárgyalni és a többit külön fejezet keretében, az egyes szerződések között. E fejezet

viselhetné a szállítási szerződés megszokott nevét és utalhatna a rajta kívül fekvő hasonló szerződésekre vagy viselhetné a *streszerződés*, esetleg a *»gazdasági szerződés«* nevet és felsorolhatná a beletartozó szerződéseket. Már kifejtettük, hogy az utóbbi megoldást következetesebbnek tartanánk.

Eörsi Gyula

Új tanácestörvényünk

A helyi tanácsi szervezetet 1950-ben hoztuk létre. E szervezet felépítésével területi vonatkozásban megalkottuk azt az új állami szervezeti formát, amely leginkább megfelel viszonyaink között a proletárdiktatúra feladatai megvalósításához és e feladatok megvalósítása érdekében a dolgozó tömegek mozgósítására. A munkásosztály ugyanis a helyi tanácsi szerveken keresztül vonja be a széles néptömegeket az állami feladatok megvalósításában való szervezett, állandó és közvetlen részvételre.

A helyi tanácsok létrehozásával a dolgozó tömegek közvetlenül is az államhatalom gyakorlóivá váltak. A dolgozó tömegek nemcsak létrehozzák a helyi tanácsokat, hanem azokban mint választott küldöttek is működnek. Államunk a régi államgépezet maradványait a helyi tanácsok létrehozásával számolta fel. A helyi tanácsok létrehozása és fennállásuk puszta ténye — amint azt pártunk III. kongresszusán Nagy Imre elvtárs megállapította — hatalmas sikere pártunk és munkásosztályunk államszervező munkájának. A helyi tanácsok létrehozása nagy lépés volt az államszervezet demokratizálása, a népi állam kifejlésének útján.

Tanácsaink 4 éves fennállásuk, illetőleg működésük során nagy és sokrétű feladatokat oldottak meg. Nagyrészt tevékenységük eredményeként valósultak meg azok az állami intézkedések, amelyek hazánk iparosításával, a mezőgazdaság szocialista átszervezésével, és bizonyos mértékben a szociális és kulturális feladatok megvalósításával voltak kapcsolatosak. Tanácsaink alkotó módon vettek részt hazánkban a szocializmus alapjai lerakásában. A helyi tanácsok fennállása és működésük tapasztalatai azt mutatják, hogy a helyi tanácsokkal olyan államszervezetet hoztunk létre, amely alkalmas az állami feladatainak megvalósítására.

A szocialista építésben az államhatalom gyakorlásának, az államszervezet jó működésének alapvető, meghatározó szerepe van. Az államhatalomnak e rendkívüli jelentősége készítette pártunkat arra, hogy III. kongresszusán napi rendre tűzze a helyi tanácsok és az államigazgatási szervek szervezeti és működési kérdéseinek megvizsgálását, hogy adott történelmi és társadalmi viszonyaink között értékelje működésük eredményeit, feltárja hiányosságaikat, s a hiányosságok felszámolására meghatározza feladatainkat.

A helyi tanácsi szervek szervezetének és működésének megvizsgálása során a kongresszus megállapította, hogy a helyi tanácsok létrehozásánál nem jártunk el kellő elvi alaposítással és körültekintéssel. Nem hasznosítottuk kellő mértékben a szovjetek és a népi demokráciák hasonló szerveinek tapasztalatait.

A kongresszus megállapította továbbá, hogy a helyi tanácsi szerveknek feladataik fokozottabb ellátásához nem biztosítottunk megfelelő önállóságot és hatáskört. Tanácsi szerveink működésében nem érvényesültek megfelelően a kulturális és szociális feladatok; tanácsi szerveink tevékenysége túlnyomórészt gazdasági, ezen belül elsősorban a mezőgazdaság tervszerű befolyásolásával, szocialista átszervezésével és a begyűjtéssel kapcsolatos feladatok megoldására irányult. Nem használtuk ki eléggé a tanácsok tömegszervezeti lehetőségeit. Tanácsi szerveink működésében nem jutott megfelelően kifejezésre a munkás-paraszt szövetség és általában a dolgozók szerepe a politikai életben. Ezek a hiányosságok tanácsaink munkáját bürokratikus irányba terelték és azzal a súlyos következménnyel jártak, hogy a munkásosztály, a proletárdiktatúra vezető erje, a hatalom gyakorlásában, a helyi tanácsok munkájában nem fejtett ki hivatottságának, súlyának és felelősségének megfelelő munkát.

A kongresszus megállapította, hogy bár helyi tanácsaink ismertették hiányosságaik ellenére is eredményesen működtek közre az állami feladatok megvalósításában, az állami feladatok fokozottabb és eredményesebb ellátásához, az új szakasz célkitűzései megvalósításához feltétlenül szükséges a tanácsi szervezetben és a tanácsok működésében tapasztalható hiányosságok felszámolása. A kongresszus meghatározta azokat az irányelveket is, amelyek alapulvételével tanácsainkat mind szervezeti, mind működési vonatkozásban meg lehet és meg kell erősíteniünk.

A kongresszus által elfogadott irányelvek a tanácsi szervezet és a tanácsi munka egészének elemzéséből alakultak ki és részleteiben is meghatározzák a tanácsi szervezet megjavításának és a tanácsi munkában tapasztalt hiányosságok felszámolásának módját. A kongresszusi irányelvek megvalósítása a tanácsok egész szervezetét és működését érintik. Az irányelvek megvalósítása ezért nem szorítkozhatott csupán a tanácsi szervezet egyes kérdéseinek rendezésére, hanem

szükségessé tette az egész tanácsi szervezet újból történő, átfogó rendezését.

Az új tanácestörvény részletes elemzése és feldolgozása hatalmas munkát igényel. Az állam- jog és államigazgatási jog művelőinek hosszú időre legfontosabb feladatát jelenti. Ez alkalommal a tanácestörvénynek új, a régi törvénytől lényegesen eltérő legfontosabb rendelkezéseit kívánjuk bemutatni.

I. A tanácsok az államhatalom helyi szervei

I. A helyi tanácsok kettős jellegű szervek:
A tanácsok működési területükön egyfelől mint államhatalmi, másfelől pedig mint működési területük legszélesebb tömegszervezetei működnek.

A tanácsok államhatalmi jellege a tanácsok jogi helyzetében, létrejöttük rendjében és feladatkörükben jut elsősorban kifejezésre.

A tanácsok az országgyűlésnek, a legfelsőbb államhatalmi szervnek a helyi szervei. Ezért a helyi szervek rendszerében a legmagasabb típusú állami szervek is.

A tanácsok mint államhatalmi szervek, csak felsőbb államhatalmi szervnek vannak, illetőleg lehetnek alárendelve. Utasítást részükre csak felsőbb államhatalmi szervek adhatnak. Államigazgatási, bírói és ügyészi szerveket ez a jog nem illeti meg. Az utasítási jog ily értelmű rendezése nem jelenti azonban azt, hogy a tanács és szervei nem lennének kötelesek a más szervektől származó jogszabályokat megtartani. A jogszabályok megtartása általánosan kötelező.

A tanácsok az államhatalom birtokosainak, a dolgozóknak akaratelhatározásától közvetlenül függenek. A tanácsokat ugyanis a dolgozók választják, ellenőrzik és szükség esetén a küldötteket visszahívják. A tanácsi szerveket a dolgozók irányítják. A tanácsok az általuk gyakorolt hatalmat közvetlenül a dolgozóktól kapják, a hatalom gyakorlásának körét azonban a legfelsőbb államhatalmi szerv, az országgyűlés határozza meg, amely a népszuverenitásból folyó összes jogokat gyakorolja.

Az állam központi szervei az állami feladatok nagy részét helyi vonatkozásban a tanácsokra támaszkodva, azok irányításával, ellenőrzésével oldják meg. A tanácsi szervek emellett azonban megoldják a területükön felmerülő, felsőbb vagy más jellegű (bírói, ügyészi) szervek hatáskörébe nem tartozó problémákat is. A tanácsok államhatalmi jellegéből folyik, hogy működési területükre irányadó, általánosan kötelező magatartási szabályokat alkothatnak. A tanács ugyanis a feladatkörébe tartozó kérdésekben a más jogszabályokkal részleteiben nem rendezett életviszonyokat, amennyiben az szükséges, általánosan kötelező magatartási szabályokban szabályozhatja. A tanács azonban általános magatartást rendező szabályt alkothat olyan esetben is, amikor arra felsőbb államhatalmi szerv utasítja, vagy jogszabály felhatalmazza. Ez esetben a meghatározott problémát az utasítás alapján vagy a rendelkező jogszabály korlátai között a helyi

konkrét viszonyok figyelembevételével rendezi. A tanácsok e rendelkezései jogszabályok.

A tanács államhatalmi jellegéből következik, hogy a részéről és a felsőbb szervek által meghatározott feladatok megvalósítására végrehajtó és rendelkező szervekkel rendelkezik. E szervek a tanácsnak alá vannak rendelve, azokat a tanács felügyeli, irányítja és ellenőrzi.

A helyi államhatalmi szervek feladataik ellátásához megfelelő hatáskörrel rendelkeznek. Hatáskörük gyakorlásával valósul meg helyileg a dolgozók államhatalma. A tanácsok államhatalmi jellege gyakorlatilag nem érvényesülő, önálló hatáskör nélkül csak formális lehet. Éppen ezért a tanácsok hatáskörét államigazgatási, bírói és ügyészi szervek nem vonhatják el, illetőleg a tanács hatáskörébe tartozó kérdésekben nem dönthetnek. Ennek kizárása nélkül a tanácsok államhatalmi jellege megfelelően nem érvényesülhetne, hiszen más jellegű szervek hatáskörét elvonhatnák és a tanácsok azoktól függő helyzetbe kerülhetnének.

A tanácsnak mint államhatalmi szervnek olyan feladatkörrel kell rendelkeznie, amely mind gazdasági, mind szociális és kulturális téren lehetővé teszi számára, hogy működési területének gazdája lehessen, hogy az államhatalom helyi érvényesülését gyakorlatilag biztosíthassa. E kiterjedt feladatkör erősíti a tanácsok államhatalmi jellegét.

A tanácsok működési területük legszélesebb tömegszervezetei. Ez egyrészt abban jut kifejezésre, hogy a tanács mint testületi szerv, jelentős számú tagból áll, de főként abban, hogy az állami feladatok megoldásába a tanácstagokon kívül más dolgozókat és a területén működő társadalmi szervezeteket is bevonja. A tanács tömegszervezeti jellege, jól kiépített tömegkapcsolata a tanács eredményes működésének legfontosabb biztosítéka. Ezek teszik lehetővé, hogy az államhatalmi szervek feladataikat a dolgozók érdekében helyesen, határozzák meg és hogy e feladatok a dolgozók közreműködésével legteljesebb mértékben megvalósulhassanak. A tanácsi szervek működésének eredményessége éppen e kapcsolatokon keresztül érzékelhető és ellenőrizhető legjobban:

A tanács államhatalmi és tömegszervezeti jellege elválaszthatatlan egységben jelentkezik: Sem az államhatalmi, sem a tömegszervezeti jelleg nem érvényesülhet megfelelően a másik jelleg megfelelő érvényesülése nélkül. A dolgozók államhatalma gyakorlásának feltétele a dolgozók tevékeny részvétele az állami munkában.

Az 1950 : I. törvénnyel létrehozott tanácsi szervezetünkben nem érvényesült megfelelően tanácsaink államhatalmi jellege.

Tanácsaink legfelső irányítását és ellenőrzését az országgyűlés, illetőleg a Népköztársaság Elnöki Tanácsa helyett a minisztertanács, az új kormányprogram előtti időben pedig a minisztertanács által átruházott hatáskörben a belügyminiszter gyakorolta. A legfelső irányításnak és ellenőrzésnek ez a módja az államhatalom helyi

szercit az államigazgatási szervektől tette függővé. Ebből is eredt az, hogy tanácsaink működésében nem domborodott ki sem azok államhatalmi, sem tömegszervezeti jellege. Hasonló volt a helyzet a tanácsok és a végrehajtóbizottságok egymásközi viszonyában is. Ehhez járult hozzá az is, hogy a végrehajtóbizottság néhány kifejezetten fenntartott ügy kivételével a tanács hatáskörébe utalt kérdésekben érdemben eljárhatott. Így pl. a végrehajtóbizottság a tanács nevében és a tanács helyett szabályrendeleteket alkothatott. Az így alkotott szabályrendeletet csupán a tanácsnak be kellett mutatni. Ezért a tanácsok működése formálissá vált. A minisztertanács (előbb a belügyminiszter) és a végrehajtóbizottság, az utóbbi származékos hatáskörben, az alsóbb területi szinten működő államhatalmi szervek aktusait nemcsak felfüggeszthette, hanem hatályon kívül is helyezhette és meg is változathatta. Régi tanácsi szervezeteinkben mindez azt eredményezte, hogy a tanácsok nem tudtak államhatalmi és tömegszervezeti jellegüknek maradéktalanul megfelelni. Nem volt módjuk az alájuk rendelt végrehajtóbizottságok és szakigazgatási szervek megfelelő irányítására és ellenőrzésére. A helyi tanács függő helyzetbe került saját alárendelt szerveivel szemben.

Az új tanácstörvény a tanácsok szervezetében és működésében megnyilvánuló ezeket a hiányosságokat gyökeresen felszámolja. A törvény kiveszi a tanácsok legfelső irányítását a minisztertanács hatásköréből és az országgyűlés, illetőleg az Elnöki Tanács hatáskörébe utalja. Az új törvény pontosan megállapítja és elhatárolja a tanács és a végrehajtóbizottság feladatait. A törvény tehát megszünteti az államhatalmi szerveknek államigazgatási szervektől való függését.

Az államhatalom helyi szervei alárendeltségének rendezésével, továbbá a Népköztársaság Elnöki Tanácsa részére a tanácsok irányítására biztosított jogkörrel az új törvény kiterjedt lehetőséget biztosít arra, hogy a tanács államhatalmi és tömegszervezeti jellege kiszélesedjék és elmélyüljön.

Az új tanácstörvény a helyi tanácsok feladatkörét az előző tanácstörvénnyel szemben lényegesen kiterjeszti. A tanács az új törvénnyel a helyi gazdasági, társadalmi és kulturális tevékenység tényleges vezetőjévé válik.

A tanács kiterjedt jogokat kap az országos jelentőségű gazdasági, társadalmi és kulturális intézmények helyi tevékenységével kapcsolatban is. A tanácsnak módjában áll a tanács alá nem rendelt gazdasági és egyéb szervek működésével kapcsolatos beszámolókat megvitatni és azok fejlesztésére, hiányosságai felszámolására javaslatokat tenni. A tanács feladatai és az ezek megvalósításához szükséges jogosítványok lehetővé teszik, hogy a tanács valóban működési területének gazdája lehessen.

A tömegkapcsolatok vonatkozásában az új törvény megállapítja, hogy a tanácsok a Hazafias Népfontra támaszkodva, a dolgozók tömegszer-

vezeteivel szorosan együttműködve szervezik a lakosságot a gazdasági, társadalmi, kulturális tevékenységben való részvételre.

A törvény a tanácsok tömegbázisát, amelyekre azoknak működésükben támaszkodniuk kell, pártunk III. kongresszusa határozatának megfelelően kiszélesíti és a Hazafias Népfontra, mint a dolgozók legszélesebb körét felölelő mozgalomra támaszkodva biztosítja. A tanácstörvénynek ez a követelménye a munkás-paraszt szövetség megszilárdítását és elmélyítését, továbbá a közép- és rétegekre való fokozottabb támaszkodást teszi szükségessé. A tanácstörvény e követelményének megvalósítása a dolgozók legszélesebb körének mozgósítását jelenti állami feladataink megvalósítására.

A tanácstörvénynek a helyi tanácsok államhatalmi és tömegszervezeti jellegének kiszélesítésére és elmélyítésére irányuló rendelkezései végrehajtásával növeljük tanácsaink tekintélyét és biztosítjuk fokozottabb eredményességét.

2. A tanácsok államhatalmi és tömegszervezeti jellegének érvényesülését segítik elő az állandó bizottságok. Államhatalmi vonatkozásban az állandó bizottságok a tanácsnak ún. garanciális szervei. Az állandó bizottságok ebben a vonatkozásban ellenőrzik és segítik a tanács végrehajtó és rendelkező szerveinek, továbbá az ezek alá rendelt szerveknek működését. Az állandó bizottság a tanács segítő szerve. A tanács közvetlen megbízása alapján folyamatosan végzi feladatát. Az állandó bizottságok feladataikat a dolgozókkal és azok szervezeteivel szorosan együttműködve, azokat tevékenységükbe bekapcsolva látják el. Az állandó bizottságok ilymódon a dolgozók mozgósítására is rendelt szervek. Az állandó bizottságok a tevékenységükbe bevont dolgozók közreműködésével figyelik, segítik és ellenőrzik a tanácsi szervek működését, gondoskodnak a lakosság kezdeményezéseinek és jogos igényeinek a tanácsi szervekhez való továbbításáról és elintézéséről.

A régi tanácstörvény értelmében a tanács végrehajtó bizottságának valamennyi szakigazgatási szerve mellett állandó bizottságot szerveztünk. Ez azt eredményezte, hogy az állandó bizottságok száma rendkívül sok volt, ami azzal a következménnyel járt, hogy a tanács gyakran nem tudott a legfontosabb állandó bizottságaiba megfelelő erőt biztosítani. A régi tanácstörvénynek hiányossága volt az is, hogy nem nyújtott az állandó bizottságok kezdeményezési elintézésére megfelelő biztosítékot.

Az új tanácstörvény arra az álláspontra helyezkedik, hogy az állandó bizottságokat nem a végrehajtóbizottság szakigazgatási szervei számának megfelelően, hanem a tanácsi szervek által végzett legfontosabb feladatok figyelembevételével kell megszervezni. A helyi bizottságokhoz képest az állandó bizottság akár külön-külön, akár össz-vontan is szervezhető. A törvény kimondja, hogy a pénzügyi, a város- és községfejlesztési, az oktatási, népművelési, egészségügyi,

szociális, ipari, kereskedelmi, mezőgazdasági és begyűjtési feladatok elősegítésére összevontan, vagy a feladatoknak megfelelően külön-külön, de feltétlenül kötelezően állandó bizottságot kell szervezni. E feladatokon kívül a helyi sajátosságok figyelembevételével a törvény lehetővé teszi a tanács számára, hogy egyéb állandó bizottságokat is alakíthasson.

A törvény az állandó bizottságok kezdeményezési feladatára garanciát létesít. A törvény ugyanis megállapítja, hogy a végrehajtóbizottság az állandó bizottságok javaslatát a javaslat beterjesztésétől számított 30 napon belül köteles megtárgyalni. Az állandó bizottságnak azonban ezen kívül javaslatai megtárgyalására vagy javaslataik kielégítő elintézésére más eszközei is vannak. Így pl. az állandó bizottság a saját tanácsához, felsőbb államhatalmi és államigazgatási szervekhez is fordulhat.

Az új tanácstörvény a régivel szemben lehetővé teszi az állandó bizottságok részére, hogy a tanács hatáskörébe tartozó kérdésekben a tanácsnak alá nem rendelt szerveket is ellenőrizhesse.

Az új tanácstörvénynek az állandó bizottságok szervezetére és működésére vonatkozó rendelkezései széleskörű lehetőséget nyújtanak arra, hogy a tanács ülései, illetőleg ülészsakai közötti időben a tanács alá rendelt szervek vonatkozásában az állandó bizottságok működésével a helyi államhatalom jelenléte és folyamatossága biztosítva legyen.

3. A végrehajtóbizottságnak a tanáccsal szemben elfoglalt alárendelt helyzete megkívánja, hogy a tanács ülésein ne a végrehajtóbizottság elnöke, hanem az ülés tartamára választott személy elnököljön. A végrehajtóbizottság elnökének a főléje rendelt, irányítását és ellenőrzését megvalósító államhatalmi szerv ülésein való elnöklése ugyanis aggályos. A végrehajtóbizottság, de a végrehajtóbizottság elnöke is köteles a tanácsnak munkájáról számot adni. A végrehajtóbizottság munkájáért elsősorban a végrehajtóbizottság elnöke felelős. Nyilvánvaló, a végrehajtóbizottság elnöke nem elnökölhet annak a hatalmi szervnek az ülésén, amelynek felelőséggel tartozik. A két elnöki funkció egy személlyel történő betöltése a tanács államhatalmi jellegének esorbítását is jelenti, mert akadályozza a tanácsot saját végrehajtóbizottságát illetően a helyes állásfoglalások kialakításában. Különös élességgel jelentkezik ez a probléma akkor, amidőn a tanácsülésen a szavazatok egyenlő arányban megoszlanak és az elnök szavazata dönti el az ügyet.

A régi tanácstörvény a tanácsülés elnökévé a végrehajtóbizottság elnökét tette meg. Ez a helyzet nem felelt meg a követelményeknek. Ezért tanácsaink működése során számos tanácsnál az a gyakorlat alakult ki, hogy a tanácsok részére üléseik tartamára a tanács tagjai sorából elnököt választottak. Ezt a gyakorlat által kialakított, elvileg helyes rendszert rögzíti tanácstörvényünk, amidőn megállapítja, hogy a tanács

ülésszakai, illetőleg ülései tartamára a tanács saját tagjai sorából elnököt választ.

4. A tanácsnak, hogy feladatait megfelelően el tudja látni, meghatározott időnként hosszabb időtartamra össze kell jönnie. A tanácsnak ülésein foglalkoznia kell az alája rendelt apparátus munkájával, időnként meg kell hallgatnia és meg kell vitatnia ezek, továbbá a tanácsnak alá nem rendelt, de beszámolásra kötelezett szervek beszámolóit. Meg kell szabnia az alárendelt szervek részére feladataikat, foglalkoznia kell a tanács tagoknak tanácstagságukból folyó munkájával. meg kell tárgyalnia a felsőbb szervek helyi vagy országos jelentőségű rendelkezéseit és a tanács plénuma elé tartozó helyi kezdeményezéseket, valamint a tanács tagok előterjesztéseit. A tanácsnak a kötelezettségi államhatalmi jellegéből folynak. E kötelezettségek megfelelő ellátásához hosszabb időre van szükség.

A régi tanácstörvény nem rendelkezett ülészsakok tartásáról. A tanácsülések tartására a gyakorlatban rendkívül szűk időkeret alakult ki: A tanácsülések megyei és járási szinten rendszerint a tanácsülés helyére, a reggeli vonatok beérkezése és az onnan délután induló vonatok közötti időre szorítkoztak. Ezt az időt terhelte a tanács tagok részére szükséges ebédszünet is! A tanácsok az idő hiánya miatt sem voltak képesek feladataikat megfelelően ellátni. A tanácsülések rövid időtartama is hozzájárult a tanácsok munkájának formálissá válásához, de formálissá tette a tanácsülések előkészítését is. Így a tanácsüléseknek különösen a politikai előkészítése elsikkadt és nem nyújtott a tanács tagoknak megfelelő segítséget arra, hogy a tanácsülés jelentőségét és eredményességét elősegíthessék.

A régi tanácstörvény alapján kialakult gyakorlatot az új tanácstörvény azzal kívánja fel számolni, hogy szükség esetére lehetővé teszi ülészsak tartását is. A tanácstörvény biztosítani kívánja, hogy a tanács annyi ideig ülésezhessen — ha kell több napig is — amennyi államhatalmi jellegéből folyó feladatai ellátásához szükséges: A tanácstörvény ilyen vonatkozó rendelkezésének ilyen értelemben történő végrehajtása növeli a tanács jelentőségét, emeli a tanács tagok felelőséget, lehetőséget biztosít számukra, hogy a tanács alá rendelt apparátus működését a beszámolón túlmenően is megvizsgálhassa, hogy területük problémáival a tanács előtt mint erre legilletékesebb fórum előtt, megfelelően foglalkozhassanak. Az ülészsakok előkészítése növeli a végrehajtóbizottságok felelőségét is. Az ülészsakok előkészítése a tanácsok végrehajtóbizottságaitól fokozottabb politikai munkát igényel.

5. A tanácsok eredményes munkájának alapja a tanács tagok jó munkája.

A régi tanácstörvényben nem voltak eléggé körülhatárolva a tanács tagok jó munkájának feltételei. A tanács tag a dolgozók választott küldötte és mint ilyen az államhatalmi szerv alkotó eleme. A tanács tagnak nagy jelentősége van a tanács alá tartozó szervezet feladatai meghatá-

rozásában, a szervek ellenőrzésében, a dolgozókkal való kapcsolat kiépítésében, a dolgozók javaslatainak, észrevételeinek a tanácsi szervek elé való továbbításában stb.

A múltban a tanácstagokat lajstromosan választottuk. A választásnak ez a módja nehezítette a tanácstag és a választók közötti kapcsolat közvetlenségét. Amellett a tanácstagok megállapított számarányához képest egyetűd arányban lehetővé vált választás nélkül is tanácstag kooptálása.¹ A kooptálás intézménye nagyban hozzájárult a tanácstagok, de különösen a végrehajtóbizottsági tagok fluktuációjához. A régi törvény a tanácstagok jogait és kötelességeit is hézagosan rendezte. Régi választási rendszer folytán számos hiányosság állott elő. Így pl. a választók nem ellenőrizhették közvetlenül a tanácstagokat. A tanács-tagok nem érezték a választóik felé tanácsügyi megbízatásukból folyóan felelősséget, de nem érezték felelősséget az apparátus ellenőrzéséért sem. A tanácstagok általában nem keresték a dolgozók javaslatait és észrevételeit és azokat nem is közvetítették az állami szervek felé. Mindebből a szocialista demokratizmusnak komoly sérelme származott. Ez elsősorban abban jutott kifejezésre, hogy a tanácstag nem a választók küldötte, hanem a végrehajtóbizottság eszköze volt. A tanácstagok munkájukról gyakran nem számoltak be, vagy ha beszámoltak is, előfordult, hogy más-más területen lakók előtt. A tanácstag és a választók közötti közvetlen kapcsolat hiánya nem tette lehetővé a meg nem felelő küldöttek visszahívását sem.

Az új tanács törvény a régi tanács törvényből származott hiányosságokat felszámolja és a tanács tagok választásában is a szocialista demokratizmust rendkívül nagy mértékben kiszélesíti.

Az új tanács törvény a tanács tagok megválasztását a területi elv és az egyéni választás következetes érvényesítésével biztosítja. A választásnak ezzel a rendszerével élővé válik a tanács tag és a választók kapcsolata, lehetővé válik, hogy a választók választottaikat ellenőrizhessék és hogy szükség esetén vissza is hívhassák. A választásnak ez a módja a tanács tagoknak lehetőséget nyújt arra, hogy területük problémáit megismerhessék, hogy jól tájékozódjanak választóik helyzetéről és szükségleteiről. A tanács tag részére biztosítja, hogy megbízatásának ideje alatt ugyanazon a területen működjenek, s ezzel megadja részére a jó munka alapfeltételét. A választóknak pedig a törvény biztosítja, hogy képviselükre személy szerint meghatározott személyt válasszanak.

Az új tanács törvény a tanács tagok megválasztásánál a területi elv és a személy szerinti választás érvényesítésén túl a tanács tagok jó munkája feltételeként meghatározza azok jogait és kötelességeit is.

Az új törvény kötelezi a tanács tagot, hogy a tanács munkájában tevékenyen vegyen részt

és hogy a reá bízott állami feladatokat elvégezze. A tanács tag köteles választói közérdekű megbízatását teljesíteni és állandó kapcsolatot tartani választóival. Köteles továbbá a tanács és a saját működéséről évente legalább kétszer beszámolni. A tanács tag kötelességei teljesítéséhez megfelelő jogokkal is rendelkezik. A tanács törvény ugyanis biztosítja számára, hogy a választói bizalmából reá háruló feladatokat a társadalom érdekeinek megfelelően maradék nélkül teljesíthesse.

II. A tanács végrehajtóbizottsága

I. A végrehajtóbizottság a tanács által választott általános hatáskörű államigazgatási szerv. A végrehajtóbizottság a tanácsnak, a felsőbb végrehajtóbizottságnak, illetőleg legfelső fokon a minisztertanácsnak van alárendelve. A végrehajtóbizottságot csak a felsőbb államhatalmi szervek, továbbá a felsőbb végrehajtóbizottságok és a minisztertanács utasíthatja. Aktusait is csak azok semmisíthetik vagy változtathatják meg. A végrehajtóbizottságnak az a rendeltetése, hogy a helyi tanács és a felsőbb szervek rendelkezésének végrehajtásáról és a végrehajtás ellenőrzéséről gondoskodjék. A végrehajtóbizottság rendelkezéseit általában neki alárendelt szakigazgatási szervek útján hajtja végre.

A végrehajtóbizottság területi szerv. Tevékenységét a kollektív vezetés elvei szerint valósítja meg. A végrehajtóbizottság tagjai a végrehajtóbizottság működéséért egyénileg, de egyetemlegesen is felelősek. Felelősek mind az őket megválasztó államhatalmi szervnek, mind pedig a felsőbb végrehajtóbizottságnak, illetőleg minisztertanácsnak. A végrehajtóbizottság tagjainak a kettős felelőssége biztosítja arra, hogy a végrehajtóbizottság működésében mind a felsőbb, mind a helyi államhatalmi szerv rendelkezéseit megfelelően érvényesítsék. A kettős alárendeltség és a kettős felelősség az államigazgatási szervek megfelelő központosítottágának és a helyi államhatalmi szervek feladatai érvényesülésének biztosítója.

A végrehajtóbizottságokat közvetlenül alárendeltségüknek megfelelően a felsőbb általános hatáskörű államigazgatási szerv és a végrehajtóbizottságot megválasztó helyi államhatalmi szerv irányítja.

A végrehajtóbizottság rendeltetéséből folyik, hogy kisebb jelentőségű konkrét ügyekkel általában nem foglalkozik. Ez szabályként szakigazgatási szerveinek a feladata. A konkrét kisebb ügyekkel való foglalkozás veszélyezteti a végrehajtóbizottság általános szervező, irányító és ellenőrző tevékenységét. A végrehajtóbizottság a felsőbb rendelkezések és saját elhatározásai alapján megállapítja a legfontosabb feladatokat, meghatározza azok megoldásának szempontjait, gondoskodik arról, hogy az alárendelt apparátus a feladatokat időben és jól hajtja végre.

Különös jelentősége és felelőssége van a

¹ 1951. évi 23. tvr.

végrehajtóbizottság elnökének. A végrehajtóbizottsági ülés előkészítéséért, az ülések eredményességéért, a végrehajtóbizottság és a felsőbb állami szervek rendelkezéseinek megfelelő végrehajtásáért elsősorban a végrehajtóbizottság elnöke felelős. Ezért a végrehajtóbizottság elnökét a végrehajtóbizottságnak alárendelt szervek felé ellenőrzési és utasítási jog illeti meg. A végrehajtóbizottság elnökének munkája meghatározza a végrehajtóbizottság eredményes munkáját is. A végrehajtóbizottság elnöke biztosítja azt, hogy a végrehajtóbizottság és az alárendelt szervezet időben és jól tudja megoldani feladatait, ügyel arra, hogy sem őt, sem a végrehajtóbizottságot feladataik elvégzésében semmi sem gátolja.

A régi tanácstörvény nem határozta meg megfelelően sem a végrehajtóbizottság, sem a végrehajtóbizottság elnökének helyét és szerepét a tanács szervezetben. A régi tanácstörvény nem határozta el a tanácsapparátus szerveit egymástól. Amint már rámutattunk, a végrehajtóbizottság a helyi tanács ülései között annak hatáskörét néhány ügy kivételével gyakorolhatta. A végrehajtóbizottság tehát a tanács államhatalmi jogosítványaival is rendelkezett. A régi tanácstörvény ugyanakkor a végrehajtóbizottság részére az önálló hatáskörű szakigazgatási szervek helyett szakágazatonként ugyan, de csak hivatali szerveket létesített. Ebből az következett, hogy ezek ügyeiben is a végrehajtóbizottság volt a hatóság. Osztályai és igazgatóságai jogilag legfeljebb mint előkészítő, a végrehajtóbizottságot munkájában csupán segítő szervek járhattak el. Ily módon tehát a végrehajtóbizottságban összeolvadt a tanácsot, a végrehajtóbizottságot és a szakigazgatási szerveit megillető hatáskör. Kézenfekvő, hogy a végrehajtóbizottság ilyen feltételek mellett rendeltetésének nem felelhetett meg.

A régi tanácstörvény a végrehajtóbizottság elnökének sem biztosított feladatai eredményes ellátásához megfelelő jogosítványokat.

Az új tanácstörvény felismerve a végrehajtóbizottság elnökének a végrehajtóbizottság munkájával kapcsolatos meghatározó szerepét, részére kiterjedt jogokat biztosít. A törvény lehetővé teszi, hogy a végrehajtóbizottság elnökét felsőbb államhatalmi és államigazgatási szervek különböző feladatok elvégzésével megbízzák és ehhez a szükséges jogokkal felruhazzák. A végrehajtóbizottság elnökének tehát széleskörű személyi jogosítványai is lehetnek. E jogosítványok körében mint egyéni szerv jár el. Így pl. máris bizonyos feltételek fennállása esetén a megyei tanács végrehajtóbizottságának elnöke 500.000 Ft-ig, a járási bizottság elnöke pedig 50.000 Ft-ig terjedő összegben póthitelt állapíthat meg.¹

A végrehajtóbizottság elnöke részére külön jogosítványok biztosítása, különösen a községi végrehajtóbizottságok, illetőleg a községi igazgatás vonatkozásában nagy jelentőségű. A községnek ugyanis általában önálló szakigazgatási

szervei nincsenek. A községekben ez ideig a szakigazgatási feladatok a végrehajtóbizottságra hárultak. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy a községi végrehajtóbizottságoknak gyakran kellett ülésezniük és ülései indokolatlanul kisebb jelentőségű kérdések megtárgyalásával túl voltak terhelve. Az új tanácstörvény módot nyújt arra, hogy községi szinten a közigazgatási feladatokat, amennyiben azok nem igényelnek testületi elbírálást, külön felhatalmazás alapján a végrehajtóbizottság elnöke láthassa el. Ilyen gyakorlat kialakítása lehetővé teszi a községi végrehajtóbizottság részére, hogy a község nagyobb jelentőségű, a lakosságot általánosan érdeklő ügyeivel, községpolitikai kérdésekkel foglalkozhasson s hogy az eddigieknél e téren lényegesen nagyobb eredményeket érhesse el.

2. A végrehajtóbizottság és a végrehajtóbizottság elnökének tevékenységéhez kapcsolódó feladatok elvégzéséhez megfelelő hivatali szervezet szükséges. E hivatali szervezetnek kell gondoskodnia a tanács, a végrehajtóbizottság, a végrehajtóbizottság elnöke által kiadott rendelkezések megfelelő végrehajtásáról. E célból azok figyelemmel kísérik és segítik a végrehajtóbizottságnak és a tanácsnak alárendelt szervek működését.

A végrehajtóbizottság elnöke saját személyében, közvetlenül is lát el államigazgatási feladatokat. (Utasításokat ad ki, panaszokat vizsgál meg stb.) Ez megkívánja, hogy az elnök felügyelete mellett megfelelő szakemberekből álló részleg működjék, amely az elnököt és a végrehajtóbizottságot munkájában segíti. Ilyen hivatali szerv nélkül sem a végrehajtóbizottság, sem az elnök végrehajtó munkája nem érvényesülhet megfelelően. A hivatali szervek nélkül a végrehajtóbizottság és a végrehajtóbizottság elnöke számos kérdésben függő helyzetbe kerülhet a szakigazgatási szervektől, amelyeknek közvetlen irányítása és ellenőrzése elsősorban éppen az ő feladata.

Az új tanácstörvény a végrehajtóbizottság és az elnök munkájának segítésére titkárságot létesít. A végrehajtóbizottság titkársága csak a végrehajtóbizottságnak, illetőleg a végrehajtóbizottság elnökének van alárendelve. Felelős vezetője a végrehajtóbizottság elnöke. A végrehajtóbizottság titkársága a reá háruló feladatoknak megfelelően osztályokra, csoportokra tagozódhat. A titkárság szervezetének kialakításáról a minisztertanács gondoskodik. A titkárságok működése nagyban emelni fogja a végrehajtóbizottság szervező, irányító és ellenőrző munkájának színvonalát. A végrehajtóbizottság munkája színvonalának emelése pedig közvetlenül kihat az egész tanácsapparátus működésére. E munkában tehát a végrehajtóbizottság titkárságára jelentős feladatok hárulnak.

3. Az új tanácstörvény úgy rendelkezik, hogy a végrehajtóbizottság elnöke a végrehajtóbizottság két ülése között — sürgős esetben — utasítást adhat, indokolt esetben pedig döntést

¹ 1.070/1954. (VIII. 29.) M. T. sz. határozat.

hozhat. Erről azonban köteles a végrehajtóbizottság legközelebbi ülésén beszámolni. A tanácstörvénynek ez a rendelkezése helyes megfontolásokból keletkezett ugyan, de gyakorlati alkalmazása során jelentős hibák keletkezhetnek.

Helyes az a célkitűzés, hogy sürgős halasztást nem tűrő esetben a végrehajtóbizottság elnöke állást foglaljon, illetőleg döntsön az egyes, egyébként a végrehajtóbizottság hatáskörébe tartozó kérdésekben. A végrehajtóbizottság ülésének összehívása, napirendjének előkészítése általában hosszabb időt vesz igénybe. Az előkészítéshez szükséges idő miatt előfordulhat, hogy helyrehozhatatlan károk keletkezzenek. A törvény idevonatkozó rendelkezését azonban nem szabad úgy értelmezni, hogy a végrehajtóbizottság elnöke mintegy „származékos hatáskörben” elvonhatja a végrehajtóbizottság hatáskörét. Így a végrehajtóbizottságot jelentős kérdésekben is csupán formális állásfoglalásra korlátozhatná. Ez merőben sértené a szocialista demokratizmust, a tanácstörvény szellemét, a végrehajtóbizottság testületi jellegét és a kollektív vezetés elvét. A törvény végrehajtási utasításában és a végrehajtóbizottságok ellenőrzése során tehát különös gondot kell fordítani a megfelelő, elvileg helyes gyakorlat kialakítására. A végrehajtási utasításban körül kell határolni azokat az ügyeket és azokat az eseteket, amelyekben a végrehajtóbizottság elnöke a végrehajtóbizottság két ülése közötti időben dönthet.

III. A végrehajtóbizottság szakigazgatási szervei

1. Az államigazgatási feladatok ágazatokra tagozódnak. Az államigazgatás egyes ágazatait országosan a minisztériumok fogják össze és irányítják. A minisztériumok az egyes ágazatok legfelsőbb szervei, felelősek az egész ágazatért. Felelősek tehát az ágazat körébe tartozó valamennyi kérdés kielégítő megoldásáért.

A minisztériumok az igazgatási ágazat körébe tartozó feladatokat az esetek túlnyomó többségében nem közvetlenül, hanem területi szervek útján oldják meg. Ilyen területi ágazati igazgatási szervek a végrehajtóbizottság szakigazgatási szervei, az osztályok, igazgatóságok, bizottságok stb. Ezek a szakigazgatási szervek az államigazgatás adott ágazata egységes szervezetének alkotó részei, attól nem különíthetők el anélkül, hogy az igazgatási ágazat felső vezetése, egyben az ágazat egysége, a szervek eredményessége törést ne szenvedjen. Az elkülönítés elmosza a miniszter felelősségét, akadályozza a minisztertanács működését. Az ágazat egységéből, a miniszter felelősségéből folyik, hogy biztosítani kell a felsőbb ágazati igazgatási szerv részére az alsóbb szervek felé a megfelelő rendelkezési jogot. Ennek hiányában a miniszter és a felsőbb ágazati szervek felelőségének nincs tartalma, enélkül nem lehetnek az általuk vezetett igazgatási ágazat felelős szervezői és irányítói.

A végrehajtóbizottság szakigazgatási szervei

feladataikat a tanács működési területén való-sítják meg. A tanács és a végrehajtóbizottság az adott terület dolgozóinak szerve. Nem közömbös számukra, hogy az államigazgatás feladatait a felsőbb szervek rendelkezései alapján területükön miként oldják meg, de ezenkívül a tanács és végrehajtóbizottsága is állapít meg a szakigazgatás körébe tartozó feladatokat. Ezért a végrehajtóbizottság szakigazgatási szerve az adott ágazat felsőbb szervének helyi szerve is. A végrehajtóbizottság szakigazgatási szerveinek e helyzetéből folyik, hogy kettős alárendeltségben állnak. Alá vannak rendelve ágazatuk felsőbb szervének és a végrehajtóbizottságnak is. A szocialista államigazgatásban a kettős alárendeltség minden olyan területen kötelező szervezési elv, ahol a helyi életkörülmények figyelembevételéül különösképpen szükséges. Az alárendeltségnek ez a formája biztosítja a dolgozók által választott helyi tanácsok hatalmának érvényesülését és az országos jelentőségű feladatok teljesítéséhez az államigazgatás szükséges központosítottóságát. A kettős alárendeltség összhangba hozza az államigazgatás központosítottóságát a szocialista demokratizmus legteljesebb érvényesülésével. A kettős alárendeltség államigazgatásunkban a demokratikus centralizmus kifejezője.

A régi tanácsi szervezetben a végrehajtóbizottságok szakigazgatási szervei a végrehajtóbizottság hivatalai szerveiként működtek. Önállóságuk és feladataik elvégzéséhez külön felelőségük nem volt, hatáskörileg összeolvadtak a végrehajtóbizottsággal. Erre a hiányosságra vezethető vissza, hogy tanácsi apparátusunk nem tudta biztosítani az összes rábizott feladatok egyidejű megoldását. Nagyrészt ez a helyzet eredményezte azt is, hogy tanácsi helyi szerveink munkájában az adószedési, begyűjtési és mezőgazdasági feladatok mellett háttérbe szorultak a lakosság ellátását közvetlenül szolgáló kulturális, szociális és egészségügyi feladatok. Az osztály önállóságának hiánya szolgált alapul arra is, hogy a minisztériumok az ágazatukhoz tartozó feladatokat jelentős mértékben elvonták a tanácsi szervektől, s azok megoldására vagy külön területi szerveket hoztak létre, vagy pedig központilag kívánták megoldani.

2. Az új tanácstörvény a végrehajtóbizottságok szakigazgatási szerveivel kapcsolatosan említett hiányosságokat teljesen felszámolja. Megállapítja, hogy a szakigazgatási szervek a végrehajtóbizottság és a felettes szakigazgatási szervek alárendeltsége alatt állnak. Kimondja, hogy a szervek önállóak, hatósági jogkörrel vannak felruházva. A szakigazgatási szervek vezetői egyéni felelős vezetők. Felelnek tehát mind a miniszter, mind a végrehajtóbizottság felé. Az osztályoknak ez a jogállása biztosítja a tanács és a szakigazgatási szerv működése ne legyen kampány-jellegű, hogy más feladatok miatt ne sikkadjon el. A kettős alárendeltségből és az ágazati elv következetes alkalmazásából folyik, hogy

a felsőbb szerv az alsóbb szervnek irányító, ellenőrző hatósága. Az új tanácstörvény ezt a követelményt a régivel szemben helyesen érvényesíti.

A szakigazgatási szerv eredményesebb működése érdekében a törvénytervezet rendezi a szakigazgatási szervek dolgozóival kapcsolatos kinevezési és fegyelmi jogkört is. A szakigazgatási szervek vezetőit a végrehajtóbizottság nevezi ki a feleltes szakigazgatási szerv javaslata alapján. A vezető kinevezésének e rendszere, a vezető jobb kiválasztását és nagyobb stabilitását kívánja biztosítani. A törvény a szakigazgatási szerv vezetőjét a hozzá beosztott dolgozók tekintetében is kinevező hatósággá teszi. E jogkör lehetővé teszi a szakigazgatási szerv vezetője számára, hogy az általa vezetett szervhez megfelelő képességű dolgozók kerüljenek. Ezzel a törvény megadja az alapot arra, hogy a vezető teljes jogkörrel vezethesse a közigazgatási szervet és hogy a vezetőt a vezetése alatt álló igazgatási szerv működéséért teljes mértékben felelőssé is tethessük.

*

Az új tanácstörvény a szocialista demokracizmus elmélyítését célozza és egyben arra irányul, hogy a helyi tanácsok és szerveik az egységes államszervezet szilárd részei legyenek. Ez a célkitűzés hatja át a törvény minden rendelkezését. Ezt szolgálja a tanácsi szervezetnek következetesen elvi alapon történő kiépítése. Ezeknek az elvi alapoknak a következetes kiépítése folytán állami szerveink működése teljesebbé válik és szakszerűbb lesz. Nem lesz egyetlen olyan helyi állami szervünk sem, amelynek ne lenne jellegének megfelelő irányító szerve.

A tanácstörvény a tanácsok szervezetének és működésének legfontosabb kérdéseit rendezi. A tanácsok és szerveik szervezeti és működési szabályait részleteikben a törvény alapján elkészülő több más jogszabály teszi teljessé. A tanácstörvény alapján egyebek között el kell készíteni a tanács és a végrehajtóbizottság ügyrendjét, a titkárság és a végrehajtóbizottság szakigazgatási szerveinek szervezeti szabályzatát stb. E jogszabályok elkészítése során különös gondot kell fordítanunk arra, hogy azok ne csak híven tükrözzék a törvényben foglalt alapelveket, hogy a tanácsi szervek hatáskörét és szervezetét részleteiben is pontosan határozzák meg, hanem arra is, hogy a tanácsi szervek eredményes működésére további garanciákat biztosítsanak. A tanácstörvény végrehajtását szolgáló jogszabályoknak további tartalmat kell adniuk a tanácstörvény rendelkezéseinek. E szabályok a tanácsi szervek hatékonyságának további feltételeit és működésük törvényességének ugyancsak további biztosítékait állapítják meg.

A törvény végrehajtásával tanácsi szerveink állami szervezetünknek az eddiginél sokkal erősebb láncszemeivé válnak. Tanácsaink az új törvény alapján és annak megfelelően nagymértékben tudják államunk biztonságát, társadalmi rendünk védelmét szolgálni és a dolgozók gazdasági, kulturális és szociális jólétét fokozni.

Az új tanácstörvény nagy vívmánya fejlődésünknek. Ránk, dolgozókra vár a feladat, hogy e törvény segítségével további nagy eredményekkel szolgáljuk hazánkat.

Toldi Ferenc

A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének eltérő szabályozása a szovjet és a magyar jogban

I. A kérdés vizsgálatának időszerűsége és jelentősége

1. A Szocialista Szovjet Köztársaságok Szövetsége Legfelső Szovjetje elnökségének 1947. június 4-i törvényerejű rendelete »Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« szabályozza ma a Szovjetunióban a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét. Magyarországon e védelemről a Népköztársaság Elnöki Tanácsának »A társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről« szóló 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendelete intézkedik.

Bár az azonos jogi tárgyat — a szocialista tulajdont — hathatós büntetőjogi védelemben részesíteni kívánó két állam említett jogszabályai egymáshoz időben igen közel — alig 3 évi időközben — láttak napvilágot, mégis a két jogi szabályozás egymástól több tekintetben is lényeges eltérést mutat. A szocialista tulajdon büntetőjogi védelme e két egymástól eltérő rendszernek vizsgálata a magyar büntetőjog tudománya számára mindenkor igen gyümölcsöző feladat.

Különösen időszerűvé válik azonban e feladat napjainkban, amikor az új, szocialista alapokra épült magyar Büntetőtörvénykönyv Általános Részének (Btá.) az életbeléptetése és azután, hogy az a gyakorlatban kitűnően bevált, a leg sürgetőbb szerkesztő jogász feladattá emelkedett a *Büntetőtörvénykönyv különös részének a megalkotása*.

2. Fejlődésünk mai szakaszán népi demokratikus államunk egyik alapvető feladata a *szocialista tulajdon megvédelmezése* és szüntelen gyarapítása. A védelmi feladat teljesítésében nem kis szerep jut a büntetőjognak. A hathatós büntetőjogi védelemnek egyik feltétele a fejlődési viszonyoknak megfelelő büntető jogszabály: Bármelyik oltalomban részesítendő jogi tárgy büntetőjogi védelme hatásosságának feltétele a viszonyoknak megfelelő büntetőjogszabály. Azonban a szocialista tulajdonnak — mint népi demokratikus rendszerünk gazdasági alapjának — a társadalmi, politikai jelentősége e jogi tárgyat

kiemeli a védelemben részesítendő jogi tárgyak tömegéből. Ennek következtében megalkotandó új Büntetőtörvénykönyvrünk egyik legjelentősebb fejezete a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szabályozó rész kell, hogy legyen. A szocialista tulajdon kiemelkedő politikai, gazdasági és társadalmi jelentősége e jogi tárgy megfelelő büntetőjogi védelme törvényi biztosításának előkészítésénél indokolja, hogy különös gondossággal elemezzük fejlődési viszonyaink sajátosságait és alaposan tanulmányozzuk a szovjet büntetőjog e területén elért eredményeit. Így nyilvánvaló, hogy a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének magyar szabályozásánál szükségszerűen fel kell hogy vetődjék és a legbehatóbb elemzést igényli az alábbi négy alapvető kérdés:

1. Milyen eltérések vannak a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szabályozó hatályos *szovjet* és *magyar* büntetőjog között?

2. Mi volt az oka az eltérő szabályozásnak?

3. *Fennállnak-e* még ezek az eltérő szabályozást indokoló okok?

4. A szocialista tulajdon büntetőjogi védelme során eddig szerzett *hazai tapasztalatok* indokolnak-e valamilyen *eltérést*?

3. A szovjet szocialista büntetőjogi jogszabályszerkesztés három évtizedes tapasztalatának a felhasználásával megalkotott és ma is hatályban levő jogszabály — az 1947. június 4-i törvényerejű rendelet — s a szovjet büntetőjogtudomány idevonatkozó eredményei nyilvánvalóan *iránymutatók* lesznek a jogterület magyar kodifikálásánál is. Viszont a Szovjetunió a *megvalósult szocializmus* országa, a mi hazánk pedig még csak az épülő szocializmus országa. Ezen túlmenően is fennforoghat nem egy olyan, a szovjet viszonyoktól *eltérő adottság*, amely nálunk *eltérő szabályozást* indokolhat.

E kérdések *feleletésével* és *elemzésével* is hozzá kívánok járulni a megalkotandó új *magyar, szocialista Büntetőtörvénykönyve* egyik legjelentősebb fejezetének, a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szabályozó résznek az *előkészítéséhez*.

II. *Eltérések a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szabályozó szovjet és magyar jogban*

1. §. *A szocialista tulajdon elleni bűntettek szabályozási köre.*

1. *A szocialista tulajdon* (állami, kolhozszövetkezeti, vagy egyéb társadalmi vagyoni) *elleni bűncselekmények* a szovjet jogban — egymástól eltérő alanyi oldaluk alapján — jogilag különbözően minősülő és egymástól eltérő politikai tartalmú négy csoportba sorolhatók:

1. *Z. A. Visinszkaja* idevágóan azt írja, hogy a szocialista tulajdon elleni bűncselekmények *kettős jellegűek* lehetnek. E bűncselekmények közül egyesek a szocialista vagyoni fosztogatását, mások viszont a szocialista vagyoni elpusztítását, vagy megrongálását célozzák. *Visinszkaja* a szocialista tulajdon elpusztítását vagy megrongálását büntették a kategorizációján belül

1. a szocialista tulajdon ellen *fosztogatással* elkövetett bűntettek;

2. a szocialista tulajdon *megsemmisítésének*, vagy *megrongálásának* a bűntette;

3. a szocialista tulajdon *ellenforradalmi céllal* való *megsemmisítésének* vagy *megrongálásának* a bűntette.

4. a szocialista tulajdon elleni minősített bűntettek *feljelentési kötelessége elmulasztásának* a bűntette.

A *szocialista tulajdon fosztogatása* büntettének az a megkülönböztető sajátossága, hogy az állami, kolhoz, szövetkezeti, vagy más társadalmi vagyontárgy *szándékos, jogellenes eltulajdonításából* áll. A fosztogatási bűncselekmények elkövetője mindig *nyereségvágyból* cselekszik. A fosztogatás büntette gondatlanságból nem követhető el. A szocialista tulajdon elleni fosztogatási bűntettek mind az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről szóló 1947. június 4-i törvényerejű rendelet alapján minősülnek.

A *szocialista tulajdon megsemmisítése* vagy *megrongálása* büntettének az elkövetője szándékosan vagy gondatlanságból kárt okoz a szocialista vagyoni. Szándékos megsemmisítés vagy megrongálás esetén az elkövetőt az ellenforradalmi célzat vagy bármely más célzat is vezetheti, a lényeg csupán az, hogy a cselekmény elkövetése által ő maga, vagy érdekköréhez tartozó más személy, anyagi előnyre ne tegyen szert, mert ez esetben a cselekmény anyagi halmazatban fosztogatás büntettének is minősül (a szocialista tulajdon megrongálása a szocialista tulajdon fosztogatása).

Így például a Szovjetunió Legfelső Bíróságának vasútiügyi tanácsa 1950. szeptember 27-i. Cs. és K. vádlottak ügyében hozott határozatában rámutatott, hogy Cs. és K. vádlottakat az Ukrán SzSzk Btk. 75. § (1) bekezdése alapján ítélték el a szocialista tulajdon szándékos megsemmisítése és megrongálása miatt.

Cs. és K. vádlottakat bűnösnek ítélték abban, hogy egymással összebeszélve, Palmira állomás vágányai mentén, a működő távközlő-biztosító földalatti kábeljéből 4.5 méter hosszú huzalt, valamint 8 m hosszú huzalt kivágtak, amelyet tőlük utóbb elvettek.

Az ügy anyagából és a vád szövegezéséből következik — mutat rá a határozat — hogy Cs. és K. szándéka nem híradási eszközök megrongálásának vagy megsemmisítésének az Ukrán SzSzk Btk. 75. §-a által meghatározott cselekményének az elkövetésére irányult, hanem a kábel ellopására, amelyet azután el is vettek tőlük. Éppen ezért Cs. és K. vádlottak cselekményei megvalósítják a Szovjetunió Legfelső Szovjetje Elnökségének 1947. június 4-i. Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával

nem tesz további megkülönböztetést. A *tettek törvény* azonban különbséget tesz az elkövető személy szándéka alapján. (*Szovjet büntetőjog Különös rész*, Moszkva, 1951. 112. old. oroszul.)

kapcsolatos büntetőjogi felelősségről» szóló törvényerejű rendelete 2. pontjában szabályozott bűncselekményi törvényi tényállást.¹

A szovjet büntetőjogban a szocialista tulajdon megsemmisítése vagy megrongálása a Btk. különböző rendelkezései szerint minősül. Így pl. az állam vagy társadalmi (szövetkezeti, szakszervezeti stb.) szervezet tulajdonának szándékos megsemmisítése vagy megrongálása — ha az nem ellenforradalmi célzattól történt — a Btk. 79. §-a alapján minősítendő.² Ha ezt a cselekményt ismételen követik el, vagy, ha annak következtében a termelésben szünet vagy fennakadás áll be, vagy ha a cselekmény az államnak egyéb súlyos kárt okoz, szintén nem az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről intézkedő 1947. június 4-i törvényerejű rendelet, hanem csupán a Btk. 79. §. (2) bek. szerint minősül. A traktorok és mezőgazdasági gépek gondatlanságból okozott rongálása is csupán a Btk. 1931. március 20-án hatálybalépett 79². §-a alapján minősül³, miként a szovhozok, kolhozok, gépállomások valamint a társadalmasított szektor egyéb intézményének a tulajdonában levő lovak hanyag kezelése által okozott károsodásért sem az 1947. június 4-i tvr., hanem a Btk. 79⁴. §-a alapján kell a büntetőjogi felelősséget megállapítani.⁴ A tengeralatti kábel gondatlanságból elkövetett károkozást pedig az 1932. ápr. 20-án életbelépett Btk. 80. §. alapján kell elbírálni.⁵

¹ Z. A. Finsz-kaja : i. m. 168—169. old.

² Az OSzFSzK Btk. 79. §-a így rendelkezik: »Állami intézmény, vállalat vagy társadalmi (szövetkezeti, szakszervezeti stb.) szervezet tulajdonának (például villanyvezeték, táviróláberendezés stb.) szándékos megsemmisítése vagy megrongálása — egy évig terjedhető szabadságvesztéssel vagy javító munkára utalással büntetendő.

Ha ezt a cselekményt ismételen követik el, vagy ha ennek következtében a termelésben szünet vagy fennakadás áll be, vagy ha a cselekmény az államnak egyéb súlyos kárt okoz — öt évig terjedhető szabadságvesztést kell alkalmazni vagyonekhozással vagy enélkül.

³ Az OSzFSzK Btk. 79². § rendelkezése szerint: »Szovhozok, gép- és traktorállomások, valamint kolhozok traktorának vagy mezőgazdasági gépének rongálása vagy eltörése — ha a rongálást vagy törést a traktor vagy a gép bűnösen hanyag kezelése idézte elő — hathónapig terjedhető javító munkára utalással büntetendő.

Ugyanezeket a cselekményeket ismételt elkövetés esetén vagy, ha súlyos kárt okoztak — három évig terjedhető szabadságvesztéssel kell büntetni.

⁴ Az OSzFSzK Btk. 79⁴. §-a szerint: Kolhoz-, szovhoz-, gép- vagy lövontatási állomások, valamint a társadalmasított szektor egyéb intézménye vagy vállalata lovanak, különösen tenyész-kancájának bűnösen hanyag kezelése, ha ennek következtében a ló elpusztult, vagy használhatatlanná vált — hat hónapig terjedhető javító munkára utalással büntetendő.

Ha ily cselekmény rendszeres jellegű vagy nagyobb számú ló elpusztulásával járt — három évig terjedhető szabadságvesztéssel büntetendő.

⁵ Az OSzFSzK Btk. 80 §-a szerint: »Tengeralatti kábel gondatlanságból elkövetett károkozás, ha a cselekmény a táviróösszeköttetés megszakítását eredményezhette volna — három hónapig terjedhető javító munkára utalással vagy háromszáz rubelig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A szocialista tulajdonnak *ellenforradalmi célzattól* való elpusztítása vagy megrongálása szintén nem az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről intézkedő 1947. június 4-i törvényerejű rendelet, hanem a Btk. 1927. június 6-án életbelépett súlyosabb büntetőjogi felelősséget megállapító 58⁹. §-a alapján minősül.¹

Mindhárom bűncselekmény-fajta közös jellemvonása, hogy a) azonos jogi tárgy, a szocialista vagy ellen irányulnak. b) az elkövetési tárgyak szocialista tulajdonban vagy birtokban állanak és c) egyaránt kárt okoznak a szocialista vagy ellen. Viszont éles határvonalat húz e bűncselekmények közé elkövetőjük cselekvési szándékának a tartalma, e cselekmények egymástól eltérő alanyi oldala: a) a haszonszerzési célzat; b) az ellenforradalmi célzat és c) egyéb célzat.

Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről intézkedő 1947. június 4-i törvényerejű rendelet a szocialista tulajdon elleni minősített bűntettek feljelentési kötelezettsége elmulasztásának a büntettét is szabályozza. E bűncselekmény-fajta az előző három büntetési kategória egyikébe se sorolható be, ez másfajta, sajátképi (sui generis) bűncselekmény.

A szocialista tulajdon a szocialista állam gazdasági alapja. Ezért a szocialista államban élő minden polgárnak törvényben írt kötelessége, hogy mindazokat a személyeket, akik a szocialista rendszer gazdasági alapja, a szocialista tulajdon ellen törni készülnek, vagy reá törtek — a hatóságoknál feljelentse. Aki e kötelességének nem tesz eleget, a feljelentési kötelezettség elmulasztásának a büntettét követi el. Ez a sajátosság bűncselekmény-fajta nem tör közvetlenül a szocialista tulajdon ellen. Elkövetője szándékának a legkülönbözőbb tartalma lehet. Például nem jelenti fel az elkövetőt, mert kímélni kívánja azt, vagy azért nem jelenti fel, mert nem tulajdonít a szocialista tulajdon károsításának akkora jelentőséget, hogy azért a feljelentéssel fáradozzék. Lehet azonban az is, hogy a szocialista rendszer elleni ellenszenv miatt nem tesz jelentést a büntett elkövetője ellen. A szándék különböző tartalma nem eredményez itt eltérő minősítést — mint a szocialista tulajdon ellen közvetlenül támadó bűntetteknel. A feljelentési kötelezettség elmulasztása büntetténél a nagyobb rosszallást érdemlő szándék (pl. ellenforradalmi indók) esetén a törvényi büntetési maximum alkalmazható vagy megközelítendő, a mulasztó magatartás azonban más büntetté át nem minősíthető.

2. Ha az elmondottak alapján összehasonlítjuk

¹ Az OSzFSzK Btk. 58⁹. §-a szerint: »Ellenforradalmi célból vasútnak, útnak közlekedési és hírközlési eszköznek, vízvezeték csőhálózatnak, közraktárnak, egyéb berendezésnek vagy egyéb állami vagy társadalmi tulajdonban lévő vagyontárgynak robbantás, gyújtogatás vagy egyéb módon elkövetett elpusztítása, illetőleg megrongálása — a társadalmi védekezésnek e törvénykönyv 58². §-ában felsorolt intézkedéseivel büntetendő.»

az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről intézkedő 1947. június 4-i szovjet törvényerejű rendeletet és az 1950. július 14-én életbelépett, a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló 1950. évi 24. sz. magyar törvényerejű rendeletet, akkor az azokban meghatározott bűncselekmények törvényi tényállásaiban az *alanyi oldalt* illetően jelentős eltérést találunk.

Az SzSzKSz Legfelső Szovjetje Elnökségének 1947. június 4-i törvényerejű rendelete egyetlen kivételtől (a tvr. 5. pontjában meghatározott feljelentési kötelezettség elmulasztásának büntetettől) eltekintve csupán olyan a szocialista tulajdon ellen irányuló cselekményeket rendelni lehet, amelyek elkövetője *nyereségvágyból, jogtalan eltulajdonítási célzattal* támadt a szocialista tulajdon ellen. Ez a tvr. címéből is kitűnik: »Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« szól. A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét megvalósítani hivatott e külön jogszabály tehát nem vonta a nem nyereszkesedési célból, illetve a gondatlanságból elkövetett bármely más cselekményt különösen szigorú szabályozása körébe, hanem meghagyta az egyéb cselekmények elleni védelmet a Btk. különös részének szembevetőn enyhébb szabályozásában.

Ezzel szemben a magyar 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendelet nemcsak a nyereségvágyból, jogtalan eltulajdonítási célzattal elkövetett, hanem *bármilyen szándékkal, sőt a gondatlanságból elkövetett* társadalmi tulajdon elleni cselekményekkel szemben is a kiemelten szigorúbb külön szabályozást alkalmazza.

3. *Miért e szembevető eltérés.* A Szovjetunió, a megvalósult szocializmus országa, 1947 júniusában a fejlődésnek már azon a magasabb fokán állott, amikor — különös tekintettel a szovjet társadalom erkölcsi-politikai egységére, az ellentétes érdekű osztályok megsemmisülésére — a *szocialista tulajdon szándékos megsemmisítése vagy megrongálása* már gyakorlatilag aligha előforduló bűnözési alakzat. A kapitalizmusból még fennmaradt csökevények leginkább a *nyereségvágy, a jogtalan eltulajdonítás* képében jelentkeznek. Ezért a Szovjetunióban a szocialista tulajdon büntetőjogi megvédelmezésének a súlypontját a nyereségvágyból elkövetett cselekményekre kellett helyezni.

A szocialista tulajdon ellen *gondatlanságból elkövetett bűncselekményekkel* szemben — a fejlődésnek ezen a szakaszán — már szintén nem szükséges a külön, kiemelt súlyosabb minősítés — elegendők a Btk.-ban írt, idevágó enyhébb rendelkezések is.

Ezzel szemben a mi országunkban még létezik ellentétes érdekű osztályok, az emberek tudatában és egyéniségében a nyereszkesedési, a jogtalan eltulajdonítási vágyon kívül él még sok olyan, a kapitalizmusból származó tudatbeli és jellembeli csökevény, amely egyaránt állandóan veszélyt jelent a társadalmi tulajdonra. Ezen

túlmenően az emberek öntudata még távolról sem érte el a szovjet emberek öntudatosságát. Ezért helyes és szükséges, hogy nálunk — fejlődésünk jelen szakaszán — a *társadalmi tulajdon különleges, kiemelt védelme az ellene irányuló cselekmények sokkal szélesebb köre esetében érvényesülhessen.* A mi fejlődési fokunkon még gyakorlatilag számottevően előfordulhat pl. a társadalmi tulajdon hanyag kezeléséből előálló jelentős károsodás vagy pedig a társadalmi tulajdon bosszúból, más személyeknek (pl. a raktárnoknak, vállalatvezetőnek stb.) okozandó kellemetlenség céljából való megrongálásának vagy megsemmisítésének büntette stb., és ilyenekkel számolnunk is kell. Ezért vonja szabályozása körébe a mi idevágó jogszabályunk a cselekmények szélesebb körét, mint a vonatkozó szovjet jogszabály!

Természetesen a mi fejlődési viszonyaink között is eltörpülnek előfordulási számukat tekintve a szocialista tulajdon nem nyereszkesedési célból megsemmisítő vagy megrongáló cselekmények. Mégis a jogalkotónak, fejlődésünk mai szakaszán, a megalkotandó új Btk.-ban a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szabályozó fejezetben ez elkövetési módokat is szabályozni kell.

Még nagyobb jelentőségű a szocialista tulajdon *hanyag kezelésének* az e fejezetben való megfelelő szabályozása. A bírói gyakorlat gyakran tapasztalhatta, hogy a védett jogi tárgy — a szocialista tulajdon — a bűnös, hanyag kezelés folytán sokkal súlyosabb károsodást szenvedett, mint pl. sok nyereszkesedési célzattal elkövetett, fosztogatási jellegű cselekmény nyomán.

Mindez arról kell hogy meggyőzőn bennünket, hogy a szocialista tulajdon hatásos büntetőjogi védelmének törvényi szabályozása során — a mi sajátos fejlődési viszonyainkra tekintettel — el kell térnünk az idevágó szovjet szabályozás módszerétől és nem elégedhetünk meg azzal, hogy csupán a nyereszkesedési célzattal elkövetett fosztogatási cselekményekkel szemben biztosítsuk a szocialista tulajdon külön, kiemelt védelmét.

4. Bár szükségesnek tartom, hogy a mi 1950. évi 24. tvr.-ünk szélesebb szabályozási körét és ne az 1947. június 4-i szovjet tvr. szűkebb szabályozási körét kövessük, még sem lenne helyes, ha az új Btk.-ban a *hanyag kezelés*, illetve a szocialista tulajdon *megsemmisítésének* vagy *megrongálásának* a pönalizálásánál a *csekély súlyú* eseteket nem emelnék ki törvényi rendelkezéssel a *büntetési* kategóriából. Bár a szovjet jogalkotó — mint láttuk — a szocialista tulajdon hanyag kezelését, megsemmisítését vagy megrongálását nem tartotta szükségesnek az 1947. június 4-i külön, szigorúbb szabályozás körébe vonni, hanem megelégedett a Btk. sokkal enyhébb büntetéseket tartalmazó rendelkezéseivel is, még ez enyhébb szabályozás köréből is *törvényi kitételeket* tett. Így például a Btk. már idézett 79. §-ához fűzött és 1931. március 20-án életbelépett »Hivatalos megjegyzés« szerint: »Amennyiben a *rongálás* vagy *törés* jelentéktelen, bírói felelősségrevonás

helyett az okozott kár összege a *belső üzemi fegyelmi szabályok* szerint hajtható be vagy a járandóságból vonható le.⁴

A Btk. 79.⁴ §-ához fűzött és 1932. április 20-án hatálybalépett »Hivatalos megjegyzés« szerint pedig: »Ha a anyag kezelés a jelen szakaszban foglalt károkat nem *ülte elő*, úgy bírói felelősségrevonás helyett, a *belső üzemi fegyelmi szabályoknak* megfelelően *fegyelmi büntetéseket* lehet alkalmazni, az okozott kár megtérítésére kötelezéssel.«

A szocialista tulajdon *ellenforradalmi célzattól* való megsemmisítését vagy megrongálását az új magyar Btk. rendszerében is az ellenforradalmi büntettekről rendelkező fejezetben kell szabályozni, úgy, amiként a szovjet jog is oda sorolja őket. E büntetteket ugyanis alanyi oldaluk — az ellenforradalmi célzat — kiemeli a szocialista tulajdon elleni bűncselekmények közül.

Ma nálunk a társadalmi tulajdon ellenforradalmi célzattól történő megsemmisítését vagy megrongálását a BHÖ. 1. pontjának (1) bekezdése szerint lehet minősíteni — feltéve, hogy az ellenforradalmi célzatú támadás jelentősebb értéket pusztított el vagy veszélyeztetett. Az ily cselekmény ugyanis a népi demokratikus államrend vagy a népköztársaság megdöntésére irányuló cselekménynek tekintendő.

5. Az 1947. június 4-i szovjet tvr. a szocialista tulajdon elleni bűncselekmények *feljelentési kötelezettsége elmulasztásának* a büntetőjogi üldözését a vonatkozó magyar jogszabálytól több tekintetben is *eltérően szabályozza*. Az 1947. június 4-i szovjet tvr. 5. pontja szerint: »Ha valaki hiteltérdemlő módon tudomást szerez arról, hogy állami vagy társadalmi tulajdon — jelen tvr. 2. és 4. pontjaiba ütköző fosztogatásának *előkészítése* van folyamatban, vagy azt *elkövették* és ezt a hatósági szerveknek nem jelenti fel — kettőtől három évig terjedhető szabadságvesztéssel vagy pedig öttől hét évig terjedhető kiutasítással büntetendő.«

Ezzel szemben az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. 7. §-a (BHÖ. 234. pont) szerint: »Azt, aki hiteltérdemlő tudomást szerez arról, hogy az előző rendelkezések szerint büntetendő büntett elkövetése *készül* és erről a hatóságnak, mihelyt teheti, jelentést nem tesz, büntett miatt egy évig terjedhető börtönnel kell büntetni.«

Ha e két azonos kérdést rendező jogszabályt összehasonlítjuk, szembetűnik, hogy a szovjet rendelkezés bizonyos vonatkozásban *szűkebb*, más vonatkozásban viszont *tágabb*, mint a magyar szabályozás.

A szocialista tulajdon elleni bűncselekmények feljelentési kötelezettségének elmulasztása büntetőnének a fogalmát a *szovjet jog* annyiban vonja meg *szűkebben*, amennyiben *nem* minősíti büntetettnek *bármely*, a szocialista tulajdon ellen irányuló büntett feljelentésének az elmulasztását. A szocialista erkölcs, a szocialista öntudat és a szocialista együttélési szabályok nyilvánvalóan a szocialista állam minden polgárát arra kötelezik,

hogy a szocialista tulajdon elleni bármilyen bűncselekményt — amelyről tudomást szereznek — feljelentsék. Azonban e köteletség elmulasztását a szovjet jogalkotó reálisan csakis akkor rendeli büntetőjogilag üldözni, ha a szocialista tulajdon elleni támadás *ismétellen* vagy *szervezett csoport (banda) által*, vagy *nagy mennyiségben* elkövetett fosztogatás alakjában jelentkezett.

Például a Szovjetunió Legfelső Bíróságának büntetőtanácsa 1949. április 13-i határozatában kimondotta, hogy T. vádlottat helytelenül ítélték el az 1947. június 4-i tvr. 5. pontjában meg határozott feljelentési kötelezettség elmulasztásáért. Ugyanis T. vádlottnak az 1947. június 4-i »Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« szóló tvr. 5. pontja alapján történő elítéléséhez meg kellett volna állapítani, hogy T. vádlott hiteltérdemlően tudott arról, miszerint N. *nagy mennyiségben* fosztogatott állami tulajdont. Azonban az ügy adataiból megállapítást nyert, hogy T. vádlott ezt *nem tudhatta* hiteltérdemlően. Éppen ezért — mutat rá a határozat — meg kell állapítani, hogy T. vádlott cselekményeiben nem forognak fenn azok az ismérvek, amelyek az 1947. június 4-i »Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« szóló tvr. 5. §-a értelmében szükségesek ahhoz, hogy valakit az állami és társadalmi tulajdon fosztogatása feljelentési kötelezettségének a megszegéséért büntetőjogi felelősségre lehessen vonni.¹

E példából is láthatjuk, hogy a szovjet bírói gyakorlatban is felütötte a fejét bizonyos, a törvényben írt kereten túllépni akaró, maximalista törekvés, azonban a Szovjetunió Legfelső Bírósága e törekvéseknek gátat vetett.

A szocialista tulajdon elleni bármely bűncselekmény feljelentésének az elmulasztása a szovjet büntetőjogban *nem bűncselekmény*, kivéve a szocialista tulajdon ellen *ellenforradalmi célzattal* elkövetett büntetteket, amelyek a Btk. 58.² §-a szerint szintén mind feljelentési kötelezettség alá esnek. Más szóval *bármely*, a szocialista tulajdon elleni bűncselekményt fel kell jelenteni, ha ezt *ellenforradalmi célzattal* követték el,² de a szocialista tulajdon ellen irányuló egyéb büntettek közül csak a fosztogatási büntettek törvényi minősített esetei esnek feljelentési kötelezettség alá.

Ezzel szemben a magyar büntetőjog rendelkezése szerint a társadalmi tulajdon elleni *minden büntett* elkövetésére való *készülés* feljelentésének az elmulasztása büntett. A társadalmi tulajdon elleni *büntett* elkövetése készül törvényi szövege zésből azonban félreérthetetlenül kiolvasható, hogy a magyar jogszabály is csak a *szándékos* társadalmi tulajdon elleni büntettek feljelentési kötelezett-

¹ Z. A. *Visinszkaja*: i. m. 165-166. old.

² Az OSzFSzK Btk. 58. 12. §-a szerint: »Azzal szemben, aki hiteltérdemlő forrásból tudomást szerez valamely készülő vagy már elkövetett ellenforradalmi bűncselekményről és annak feljelentését elmulasztja — legalább hat havi szabadságvesztést kell kiszabni.«

ségének az elmulasztását kívánja megbüntetni, mert a *gondatlan* elkövetésre »készülni« fogalmilag kizárt.

Viszont *tágabb* az idevágó szovjet bűncselekményfogalom annyiban, amennyiben a szovjet jogban nemcsak a szocialista tulajdon elleni büntettek *előkészületét*, hanem a vonatkozó *befejezett* büntettek feljelentési kötelezettségének az elmulasztását is büntetik.

Meg kell itt említenünk, hogy a magyar bírói gyakorlat az 1950: 24 tvr. 7. §-ában nyújtott büntetőjogi védelmet nem tekintette elégségesnek s »a többről a kevesebbre« következtetés útján kiterjesztő értelmezéssel a 7. §-t ma már úgy alkalmazza, hogy a társadalmi tulajdon elleni *befejezett büntettek feljelentésének az elmulasztása is e § alapján büntetendő*.

A Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága például kimondotta, hogy a feljelentés elmulasztásának a büntettét követi el, aki nem jelenti a hatóságnak — bár erre módja volt — a tüz esetet, amelyet az általa tettesként vélt személy okozott, hanem közönyösen eltűri, hogy a társadalmi tulajdonban — mintegy 8 órán keresztül — nagymérvű károsodás következék be (B. V. 5083/1952).

Felfogásom szerint a mi büntetőjogunk rendszerében — amely az analógiát nem vette fel törvényi intézményei közé — egyetlen bűncselekményi törvényi tényállás fogalomkőre sem terjeszthető így ki, mert akkor a bírói értelmezés jogalkotássá válnék, hanem a gyorsan fejlődő életviszonyaink szükségleteinek megfelelően a büntetőjogszabály-alkotást kell mozgékonyabbá tennünk.

Ha a szovjet és a magyar jogszabály közt mutatkozó e lényeges eltéréseket vizsgáljuk, azok okát a két államnak a jogszabályalkotás idején fennálló, lényegesen eltérő fejlődési viszonyaiban kell látnunk. A magyar jogalkotónak egyrészt még gyakorlatilag számolnia kellett a fosztogatási cselekményeken kívül is a társadalmi tulajdon elleni egyéb jelentős támadásokkal, s ezért azok feljelentésének a törvényi kötelezését is jónak látta, másrészt tekintetbe vette, hogy a fejlődésnek korábbi szakaszát járó magyar társadalom *kevésbé öntudatos tagjaitól* e kötelezés terén reálsan nyilván csak *kevésbé várhatunk*, tehát meg kell elégedni, ha egyelőre a *társadalmi segítő közreműködésnek csak kisebb követelményét támasztjuk*, vagyis megelégszünk azzal, hogy büntetőjogszabállyal csak a társadalmi tulajdon elleni büntettek folyamatba tett *előkészületi cselekményeit* kötelezzük feljelenteni.

A *társadalmi védekezés szempontjából* ugyanis a bűncselekményre való előkészület több, nagyobb jelentőségű, mint a *befejezett büntett*, mert ami még csak *előkészületben van*, annak elhárítására még *tehető valami*, ami azonban már *megtörtént, befejezést nyert*, az el nem hárítható és általában a teljes kár bekövetkezése sem kizárható ki. Ezért helytelen az az okoskodás, amelyik az *előkészületet* feltétlenül és minden vonatkozásban

kevesebbnek tekinti, mint a *befejezetet*. — Viszont az *előkészületi* és a *befejezett* cselekmények *együttes* feljelentési kötelezettsége nyilvánvalóan *nagyobb követelmény*, mint csupán csak az *egyiknek* (az előkészületinek) a feljelentési kötelezése.

Azokban a bírói gyakorlat — mint látjuk — időközben olyan jogszabályértelmezéshez jutott, hogy ma már nálunk az a helyzet állott elő, hogy a szovjet társadalomnál a szocialista tudat síkján nyilván *alacsonyabb fejlődési fokon álló* magyar társadalom tagjaitól — a társadalmi tulajdon elleni bűncselekményekkel szemben vívott harcban — *sokkal többet követelünk meg*, mint amennyit *fejlettebb tudatú szovjet emberektől a szovjet jog megkövetelhetőknek tart*.

Ezt a kérdést új Büntetőtörvénykönyvünkben sürgősen rendeznünk kell. Álláspontom szerint közelítenünk kell a *szovjet megoldás felé*, mégpedig oly módon, hogy csupán az *ismélt elkövetést*, a *bűnszövetkezetben való elkövetést* és a *kü önösen nagy kárt okozó elkövetést* — illetve azok *előkészületét* — kell feljelentésre kötelezni. Szükségesnek látom azonban, hogy ne csak a fosztogatási, hanem az *egyéb társadalmi tulajdon elleni, ilyen minősített büntettek* előkészületét, illetve elkövetését is vonjuk a feljelentési kötelezettség körébe. Nálunk ugyanis egyelőre gyakorlatilag még ilyen fajta támadásokkal is számolnunk kell.

2. §. A szocialista tulajdon elleni büntettekhez hasonló bűncselekmények rendszerbeli elhelyezése

1. A szocialista tulajdon hatékony büntetőjogi védelmének a biztosítása minden szocialista típusú állam büntetőtörvénykönyvének egyik élenjáró feladata. Ez más szóval jelenti, hogy a szocialista tulajdon elleni bűncselekmények politikai és társadalmi jelentőségükre tekintettel kiemelkednek a büntetőtörvénykönyvben meghatározott, egyéb bűncselekményfajták tömegéből.

A szocialista tulajdon elleni büntetteknek ez a *különleges jelentősége* viszont azt kell hogy eredményezze, hogy mindenki számára világosan és érthetően *elhatároljuk* a szocialista tulajdon elleni büntetteket a hozzájuk *hasonló*, de mégis *másfajta* bűncselekményektől. Ha egy állam büntetőjogszabályszerkesztői vagy elméleti és gyakorlati jogásza nem fektetnének súlyt arra, hogy a kiemelten, különlegesen értékelendő szocialista tulajdon elleni büntetteket élesen elválasszák a még oly hasonló, de másfajta bűncselekményektől, akkor az illető jogrendszerben *almosodának* a szocialista tulajdon elleni büntettek *különös jelentőségének a közérthetősége és nyilvánossága*. Ezért részünkre is különösen tanulságosak azok az erőfeszítések és eredmények, amelyekkel a szovjet jogászok igyekeztek e kategóriából minden, még oly hasonló, de természetükénél fogva oda nem való bűncselekményeket kirekeszteni.

2. A szocialista tulajdon elleni valamennyi bűncselekmény *jogi tárgya* a szocialista tulajdon, a *szocialista vagyon általában*. A szocialista tulajdon elleni bűncselekmények *közvetlen, elkövetési*

tárgya valamely szocialista tulajdonban levő konkrét vagyontárgy — vagyis: az állami, kolhoz-, szövetkezeti, vagy más társadalmi (pl. szakszervezeti) szervezetek tulajdonában, birtokában, vagy rendelkezése alatt álló vagyoni értékkel bíró konkrét javak (nyersanyagok, áruk, pénz, munkaeszközök, élelmiszerek stb.) Ilyen tulajdon többek között az állami, kolhoz-, szövetkezeti és egyéb társadalmi szervezetek tulajdonát képező, vagy azok birtokában, illetve rendelkezése alatt álló összes pénzürtékkel bíró élő és holt javak (gépek, élőállatok, termékek stb.). Jóság — többes számban: *javak* alatt — olyan eszközöket értünk, amelyek alkalmasak az egyének vagy a társadalom szükségleteinek a kielégítésére. A pénzürtékkel bíró javak közé kell sorolnunk továbbá mindazokat az *értékpapírokat* és bármilyen *okmányt* is, amelynek alapján a szocialista vagyon esökkenésén keresztül állami vagy társadalmi intézménynél vagy kolhoznál, szövetkezethél *anyag* előny szereshető. Z. A. Visinszkaja kiemeli, hogy ha valamely vagyontárgynak (tulajdonnak) objektív szemszöghől nincsen gazdasági, vagy egyéb értéke, akkor annak eltulajdonítása nem tekinthető a szocialista tulajdon elleni büntetettnek.¹

Nem tekintí sem a szovjet büntetőjogtudomány, sem a bírói gyakorlat a szocialista tulajdon elleni büncselekmények tárgyának, tehát szocialista tulajdonnak, társadalmi vagyonnak az olyan tárgyakat, amelyeknek *anyag* értékük *nincsen*. Z. A. Visinszkaja kiemeli: »... a bírói és a nyomozószervek — igen helyesen — nem tekintik fosztogatásnak az olyan cselekményeket, mint aminők valamely termék előállításá során keletkező hulladékok eltulajdonítása, amelyeket rendszerint a szeméttbe dobnak, mivel nem bírnak *semilyen objektív gazdasági értékkel*.²

Felmerült a szovjet jogi irodalomban és a bírói gyakorlatban is a szocialista vagyon fogalmának a tartalmával kapcsolatban az a kérdés is, hogy vagyonnak tekinthetők-e az 1947. június 4-i rendelet alkalmazásának a szempontjából a *ki nem vágott fák, erdők, a föld méhében levő ásványi kincsek*, a folyókban és tavakban levő halak és a szabadban élő vadak? A. N. Vasziljev³ szerint nyilvánvaló, hogy a feltett kérdésre *tagadólag* kell válaszolnunk. E következtetés helyességét — az igazolja, hogy a Btk.-nak azok a megfelelő szakaszai, amelyek az *erdőkivágásokat* (85. §)⁴ a

jogosulatlan vadászatot és halászatot (86. § 86¹. §)¹ a *föld méhének jogosulatlan bányászását* (87. §)² rendelik büntetni, az 1947. június 4-i rendelet életbelépése után is érvényben maradtak.

Ha azonban a fákat már kidöntötték, az erdő kitermelték, s a *kitermelt fát* az erdőben elszállításra készen tárolják, a *halakat kifogták*, az ásványi kincseket pedig *kibányászták*, vagy a *vadat elejtették*, a *fűvet lekaszállták* stb., akkor ezek az anyagi értékek *vagyonnak*, s ha szocialista tulajdonban vannak, szocialista vagyonnak minősülnek, és vitathatatlanul a szocialista tulajdon elleni büncselekmények elkövetési tárgyait képez-

adott erdővédelmi szabályok megsértése, amennyiben a cselekményt városi, elővárosi erdőben, parkban, üdülőhelyen árvíz elleni védőültetésen, partvédő erdőn, talajkötő ültetésen, vagy a Moszkva várost ötven kilométernyire körülvevő övezetben követik el és a jogtalan kitermelt fa vagy az erdőgazdaságnak okozott kár értéke a helybeli hatósági faértékesítési árszabály szerint meghaladja a száz rubelt,

egy évig terjedhető javító munkára utalással vagy a jogtalanul szerzett vagy a jogtalanul kitermelt, megrongált vagy kiirtott famennyiség értékeinek tízszereséig terjedhető pénzbüntetéssel és a jogtalanul szerzett fa kötelező elkobzásával büntetendő.

Ugyanezek a cselekmények, ha iparszerűen követik el azokat — tekintet nélkül a jogtalan fakitermelés értékre vagy az erdőgazdaságnak okozott kárra — egy évig terjedhető javító munkára utalással és a jogtalanul szerzett fa kötelező elkobzásával büntetendők;

a jelen szakasz második bekezdésében felsorolt valamely erdőben elkövetett ilyen cselekmények pedig két évig terjedhető szabadságvesztéssel és a jogtalanul szerzett fa kötelező elkobzásával büntetendők.

Favágás a vízvédelmi övezethez tartozó tilos zónában

két évig terjedhető szabadságvesztéssel és a jogtalanul szerzett fa kötelező elkobzásával büntetendő.

¹ Az OSzFSzK Btk. 86. §-a szerint: Halászatnak, vadászatnak és egyéb vízi őstermelőiparnak tengerben, folyóban vagy országos jelentőségű tóban hatósági engedély nélkül, tilalmi időben vagy tiltott helyen, vagy meg nem engedett eszközzel, niódon, illetve eljárással való üzése,

egy évig terjedhető szabadságvesztéssel vagy javító munkára utalással, vagy ötszáz rubelig terjedhető pénzbüntetéssel és a jogtalanul szerzett halászati vagy vadászati eszközök kötelező elkobzásával büntetendő, a jogtalanul vadászatra, illetve halászatra szolgáló hajó, vadász- és halászeszköz elkobzásával vagy enélkül.

Sealfóka és tengeri hód iparszerű fogása a nyílt tengeren, előbbi három mérföldes parti sávon belül is, valamint sealfóka és tengeri hód engedély nélküli iparszerű fogása a szárazföldön, az utóbbi három mérföldes partmenti sávon belül is, a társadalmi védekezés ugyanezen intézkedéseivel büntetendő azzal, hogy ilyen esetben a hajó, vadász- és halászeszköz elkobzása kötelező.

86. §-a szerint: Vadászat tilos helyen vagy tilalmi időben, vagy tiltott eszközzel

hat hónapig terjedhető szabadságvesztéssel vagy javító munkára utalással, illetőleg háromszáz rubelig terjedhető pénzbüntetéssel, a vadászszókmány kötelező elkobzásával büntetendő, a vadászeszköz elkobzásával vagy enélkül.

² Az OSzFSzK Btk. 87. §-a szerint: A föld méhének kiaknázása a fennálló rendelkezések megszegésével hat hónapig terjedhető szabadságvesztéssel vagy javító munkára utalással, vagy ötszáz rubelig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

¹ Z. A. Visinszkaja: i. m. 147. old.

² Z. A. Visinszkaja: i. m. 147. old.

³ A. N. Vasziljev: A szocialista tulajdon fosztogatásának a fogalmáról. Jogtudományi Közlöny 1951. G. sz. 329. old.

⁴ Az OSzFSzK Btk. 85. §-a szerint: A lopás és irtás megrka lályozása érdekében kialakított erdővédelmi szabályok megsértése, ha az eltulajdonítással vagy pusztítással az erdőgazdaságnak okozott kár értéke a helybeli hatósági faértékesítési árszabály szerint meghaladja az ötven rubelt,

hat hónapig terjedhető javító munkára utalással, vagy a jogtalanul eltulajdonított, elpusztított vagy kitermelt fa árának háromszorosáig terjedhető pénzbüntetéssel és a jogtalanul szerzett fa kötelező elkobzásával büntetendő.

A lopás és irtás megakadályozása érdekében ki-

hetik. A szovjet büntetőjogi elmélet és a bírói gyakorlat szerint *a ki nem vágott fa az erdőben, a vízben levő hal, a föld méhében levő arany még nem vízgyon.* Ezért ezeknek jogtalan birtokbavétel útján való megszerzését nem lehet állami vagy társadalmi vagyon fosztogatásának tekinteni — az a természeti kincsek jogellenes használatának minősül.¹

Ki kell azonban itt emelnünk, hogy a mestersegesen létesített állami, kolhoz-, vagy szövetkezeti halastavakban, haltenyészetekben, vadaskertekben élő állatállomány szocialista vagyonnak tekintendő, éppen úgy, miként a gyümölcsös kert gyümölcsének, a fajscola facsemetéinek a fosztogatása már az 1947. június 4-i rendelet hatálya alá esik, mert a földek, gyümölcsösök, veteményesek fajscolák stb. létesítése és megművelése során sok munkára és anyagi eszköz beruházására volt szükség és minden, ami azokon termelt, a megfelelő állami vagy társadalmi szervek tulajdona.²

A magyar jogfejlődés e kérdésekben más úton halad. A társadalmi tulajdonban levő erdőben kivágott 30 Ft-nál nagyobb értékű fa jogtalan eltulajdonítását a társadalmi tulajdon elleni lopásnak minősíti. Hasonlóképpen a folyóból és természetes vizekből jogosulatlanul kifogott, 30 Ft-nál nagyobb értékű halak eltulajdonítását is ilyen lopásnak minősíti. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság a törvényesség érdekében hozott B 2408/1953. sz. határozatában az 1952/53. év telén a d...i állami erdőből 10 db. fiatal akácát kivágó és ezt 5 db. száraz szilvával együtt eltulajdonító vádlottat a *társadalmi tulajdon elleni lopás* büntetében nyilvánította bűnösnek.³ A magyar bírói gyakorlat a jogosulatlan vadlás esetén 30 Ft-nál nagyobb értékű vad elejtését és eltulajdonítását szintén a társadalmi tulajdon elleni lopás büntetétének minősíti.

Igy pl. a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága kimondotta, hogy nem lehet vadásztársaság tagja, akinek nincs érvényes vadászléjyc, valamint fegyvertartási és lőszervásárlási engedélye. Aki ezek né kívül és tilalmi időben — bár a vadásztársaság szabad területén — szarvast lő és azt eltulajdonítja: nem vadászati kihágást, hanem a társadalmi tulajdon sérelmére lopással elkövetett büntetést követ el (B. I. 2106/1952).

A. N. Vasziljev rámutat, hogy a szovjet jogban ugyanez a kérdés a *villamosenergia*val kapcsolatban is felmerült. A szovjet elmélet és a bírói gyakorlat szerint, minthogy a *villamosáram lopását* büntető Btk. 163. §-a⁴ továbbra is hatályban maradt, az 1947. június 4-i rendelet erre a bűncselekményre sem alkalmazható.

3. A magyar bírói gyakorlat a társadalmi

¹ A. N. Vasziljev: i. m. 320. old.

² Bírósági Határozatok I. évf. I. sz. 9. old.

³ Az OSzFSzK Btk-ének 163. §-a szerint: Villanyáram lopása

egy hónapig terjedhető szabadságvesztéssel büntetendő az okozott kár megtérítésének kötelezettsége mellett.

⁴ A. N. Vasziljev: i. m. 320. old.

tulajdonban levő áramfejlesztő üzem által termelt villanyáram ellopását is a társadalmi tulajdon elleni büntettnék minősíti és az 1950. évi 24. tvr. alapján bírálja el.

Meg kell említenünk, hogy a magyar szocialista büntetőjogtudomány e kérdéseket hazai vonatkozásban elméletileg még nem tisztázta és a magyar bírói gyakorlat — inint látjuk — e kérdésekben a szovjet bírói gyakorlattól eltérő gyakorlatot folytat. E más utat egyrészt a tételes büntetőjogbeli, részben pedig a fejlődésbeli eltérés magyarázza.

Mindenesetre kívánatosnak látszik, hogy új szocialista Btk-ünk megalkotása során kérdésekre is tekintettel legyünk és használjuk fel a szovjet jogtudomány és bírói gyakorlat idevágó eredményeit. A szocialista tulajdon elleni bűncselekmények körének a túlságos tágan való megvonása csökkeníti e bűncselekményfajta különleges társadalomra veszélyességének a felismerhetőségét: Ezért kívánatosnak tartom, hogy azokat a *kisebb jelentőségű támadásokat*, amelyek csak közvetve sértik, vagy veszélyeztetik a társadalmi vagyont — a szovjet példa nyomán — ne a társadalmi tulajdon elleni büntettek körében, hanem a *Btk. más, megfelelő fejezetében* szabályozzuk.

4. A szocializmus építése során, a fejlődés különböző szakaszain, hosszú ideig előfordul még, hogy egyes, harácsolásra hajlamos egyének, a szocialista gazdaságban elhelyezkedve, az ott feltáruló termelési lehetőségek, a gondjaikra bízott munkaeszközök, nyersanyagok, elektromos áram, munkaerő felhasználásával, magánmegrendelőik vagy szocialista üzemek részére *privát munkákat vállalnak* s az ellenszolgáltatást zsebrevágják. Az ilyen magatartások úgy a szovjet, mint a magyar jogban vitathatatlanul a szocialista tulajdon ellen irányuló büntettek. Pl. az egyik mozdonyjavító üzem néhány mérnöki-műszaki dolgozója magánmunkában elvállalta egy gyár mozdonyának a megjavítását. A munkához a gyár üzemanyagát, az üzemi munkaerőt és az üzemi villanyáramot használták fel. Az elvégzett javítást kapott ellenértékét viszont maguknak tartották meg. A moszkva-rjazanszkiji vasúti vonalbíróóság cselekményüket a *Btk. 109. §-a* szerint minősítette. A Szovjetunió ügyvétségének óvására a Szovjetunió Legfelsőbb Bíróságának teljes ülése megváltoz-

¹ Az OSzFSzK Btk-ének 109. §-a szerint: Hivatalos hatalommal vagy szolgálati helyzettel való visszaélés, vagyis valamely hivatali személynek olyan cselekménye, amelyet csak szolgálati helyzete révén tudott végrehajtani és amelyet nem az váltott ki, hogy a cselekményt a szolgálat érdeke megkívánja, ha ez nyilvánvalóan valamely hivatal vagy vállalat szabályszerű munkájának megzavarását, vagy anyagi károsodását idézte elő, vagy a közrendet, vagy egyes polgárokak a törvény által biztosított jogait, illetőleg érdekeit sértette, feltéve hogy a hivatali személy a cselekményt rendszeresen vagy nyereségvágyból vagy más személyes érdektől vezette el, valamint, ha a cselekmény nem vont ugyan súlyos következményeket maga után, de a hivatali személy által is előreláthatóan súlyos következményeket vonhatott volna maga után.

legalább hat évi szabadságvesztéssel büntetendő.

tatta az ítéletet és kimondotta, hogy a vádlottak cselekményét az 1947. június 4-i rendelet szerint kell minősíteni, mert a mozdony javítását az üzem anyagának, villanyáramának és munkerejének a felhasználásával végezték el.¹

A magyar bírói gyakorlat egyöntetűen a társadalmi tulajdon elleni büntetést állapít meg, ha valaki az üzem teherautóval jogosulatlanul és térítés nélkül saját hasznárára fuvarozást végez.

Kimondotta például a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága, hogy társadalmi tulajdonban levő gépkocsinak magáncélra használása — a jogszabályban megengedett kivételtől eltekintve — a társadalmi tulajdon elleni sékasszával elkövetett büntetést valósít meg. De megvalósul ez a sékasszás akkor is — mutat rá a Legfelsőbb Bíróság — ha a gépkocsinak ilyen használata nem az üzem (vállalat), hanem a terület vagy más személy saját üzemanyagával történt.²

Hasonlóan a társadalmi tulajdon elleni büntetést lát fennforogni a Legfelsőbb Bíróság egy másik ítélete is, kimondván, hogy állami gépkocsinak jogtalanul magáncélokra használása — az üzemanyag jogtalan fogyasztásával együtt — a társadalmi tulajdonban károkozás előidézésének büntetést valósítja meg.³

Érdekes rámutatnunk, hogy a szovjet bírói gyakorlat e kérdés tekintetében eltérést mutat. Ha például a védett jogtárgyak közül az elbírálásra kerülő esetben a szocialista tulajdonon esett sérelem kisebb súlyú, viszont más jogtárgyon (pl. a szocialista hivatalos hatalommal vagy szolgálati helyzettel való közérdekű működés érdeken) a cselekmény folytán súlyosabb csorba esett, akkor nem állapítják meg a szocialista tulajdon elleni büntetést. Például: Az egyik üzem helyettes igazgatóját a Btk. 109. §-a alapján vonta felelőségre a Moszkvai Városi Bíróság azért, mert bár térítés ellenében, de jogosulatlanul vett igénybe kedvezményes árú építkezési anyagokat nyaralójának az építéséhez és az anyagok elszállításához térítés nélkül vette igénybe a gyár teherautóját. A bíróság — a szovjetországi Bp. megfelelő rendelkezése alapján — a vádnak az 1947. június 4-i rendelet szerinti átminősítését indítványozta — mert szocialista tulajdon elleni büncselekményt látott fennforogni. Az ügyészség az ügyet álmínósított vádirattal terjesztette a Moszkvai Városi Bíróság elé. Ez a bíróság azonban a cselekményt nem tekintette a szocialista tulajdon elleni büntetnek, hanem a Btk. 109. §-ában meghatározott hivatali visszaélés büntetéknek minősítette. Az OSzFSzK Legfelső Bírósága pedig magáévá tette ezt a jogi állásfoglalást és az ítéletet helybenhagyta.⁴

5. A szovjet büntetőjogi elnélet nyomaték.

¹ Ld.: »A Szovjetunió Legfelső Bíróságának bírói gyakorlata.« 1949. évi 9. sz. 5. old.; idézi A. N. Vasziljev i. m. 319. old.

² V. ö. a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának B. III. 11.600/1951—13. sz. ítéletét.

³ V. ö. a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának B. II. 58/1953. sz. ítéletét.

⁴ A. N. Vasziljev: i. m. 320. old.

kal hangsúlyozza, hogy a helyes jogi minősítéshez nélkülözhetetlen a büncselekmény jogi tárgyának a világos ismerete, elméletileg pontos körülhatárolása és gyakorlatilag e határok szabatos, szilárd megállapítása. Ha elvileg nem látjuk tisztán, mi a szocialista tulajdon s mi a személyi tulajdon, elképzelhetetlen a helyes jogi minősítés. Hasonlóképpen, ha az elbírálásra kerülő esetben a tényállás megállapítása során nem tisztázzuk a valóságnak megfelelően a büncselekmény elkövetési tárgyának a tulajdonjogi minőségét (jogi helyzetét), szintén elképzelhetetlen a helyes jogi minősítés. Például, ha valamely gépkocsivezető az óra által mutatott távolságot, vagy összegzett kisebbnek tünteti fel, vagy pedig óra nélkül teljesít fuvarokat s azokat nem számolja el, vagy nem teljes egészében számolja el a szocialista tulajdonban levő vállalatával s az így nyert összeget eltulajdonítja — nem kétséges, hogy az elkövető szándéka az állami vagyon fosztogatására irányult és e vagyon károsodott — a cselekményt tehát az 1947. június 4-i rendelet alapján kell elbírálni. Ezzel szemben, ha a gépkocsivezető a szabályos és a valóságban törvényesen járó gépkocsiterítésnél magasabb összeget szed be a magánfuvarozótól, és csupán e csalárd úton szerzett különbözetet vágja zsebre, magatartása már nem a szocialista, hanem a személyi tulajdon ellen irányult és cselekményét magánszemély kárára elkövetett csalásnak kell minősíteni, s ő a Btk. 169. §-ának (1) bekezdése szerint büntetendő.

6. A szocialista tulajdon elleni büncselekmények elkövetési tárgya lehet azonban olyan vagyontárgy is, amelyik ugyan nincsen szocialista tulajdonban, de állami, társadalmi, vagy kolhoz, illetve szövetkezeti kezelésben van, miért is ez utóbbiakat kárterítési felelőség terheli a birtokukban levő személyi tulajdon képező tárgyakért. Pl. aki a vasúton szállított vagy a postán feladott, vagy az állami szállodában elhelyezett, személyi tulajdonban levő értéktárgyakat ellopja, elsikkasztja, vagy megrongálja, a szocialista tulajdon elleni büncselekményt követ el, mert cselekménye a szocialista vagyon megrongosodását eredményezi. Tehát bár a szocialista tulajdon jogi tárgya — a büntetőjogszabállyal védett érdek — mindig a szocialista tulajdon — a közvetlen elkövetési tárgy adott esetben lehetséges, hogy nincsen szocialista tulajdonban, csupán az állami, társadalmi, kolhoz vagy szövetkezeti szervek birtokában, kezelésében, őrzés alatt van. Azonban — mint a példákban is látjuk — ily esetekben is a szocialista tulajdon — a szocialista vagyon szenved csorbát.

Ha az elkövetési tárgy nincsen szocialista tulajdonban vagy szocialista szervezet kezelése alatt, ha a szocialista szerv nem felel azért,

¹ Az OSzFSzK Btk. 169. §-ának (1) bekezdése szerint: Bizalommal való visszaélés vagy megtévesztés valamely vagyontárgy, vagy valamely vagyontárgyhoz való jog, avagy más egyéni haszon megszerzése céljából (szelthamosság),

két évig terjedhető szabadságvesztéssel büntetendő.

akkor az ilyen tárgy elleni bűncselekmény még akkor sem minősíthető a szocialista tulajdon elleni büntettnéki, ha azt szocialista intézmény keretében is követték el.

Például: A területi bíróság P. vádlott bűnygyében a semmiségi felülvizsgálat során helyesnek találta az elsőbíróság minősítését, mely szerint vádlott *a szocialista tulajdon fosztogatásának a büntetést* követte el. E büntetést vádlott azzal valósította meg, hogy mint színházi tűzoltó bement a színházi fodrászat helyiségébe és a fodrászműhely dolgozóinak a távollétét felhasználva, a dolgozók kalapjait és kabátjait ellopta. A Szovjetunió Legfelső Bíróságának Büntetőtanácsa 1948. május 14-i határozatában rámutatott arra, hogy a területi bíróság *minősítése helytelen*. Ugyanis megállapítást nyert, hogy azokat a személyi tárgyakat, amelyeket P. vádlott ellopott, nem adták volt át megőrzés céljából a színházi ruhatárnak és ezért a színházat mint szocialista intézmény, nem terheli felelősség a személyi tulajdon sérelméért.¹

A szovjet bírói gyakorlatnak ezt az elmélettel való teljes összhangját nem mutatja a magyar Legfelsőbb Bíróságnak az az ítélete, amelyik kimondotta, hogy a postára feladott küldemények a posta kezelésébe kerülnek... Vonatkozik ez az egyszerű levelekre is és azok valóságos tartalmára is... Az a körülmény viszont, hogy *egyszerű levélben szabálytalanul pénzt küldenek*: nem függeszti fel a levél tartalmának megőrzésére vonatkozó büntetőszabály hatályát, hanem csak a kezelés módjára és a posta felelősségére nézve hatályosul. *Az így feladott pénz vagy egyéb érték tehát nem válik ugyan társadalmi tulajdonná, mégis azt — a fokozott büntetőjogi védelem szempontjából — társadalmi tulajdonban lévő vagyonnak kell tekinteni*. Ennélfogva a postahivataloknak egyszerű levélben postára adott érték (pénz) jogtalan eltulajdonításával elkövetett cselekményét *a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett büntetésekre vonatkozó szabályok szerint kell megítélni*.²

De *hol szenvedett itt sérelmet a társadalmi tulajdon?* Az elsikkasztott pénz személyi tulajdonban volt. A feladó magánszemély károsodott a cselekmény folytán, mert a postát az ilyen módon feladott értékekért kártérítő felelősség nem terheli. Felfogásom szerint e kérdésben is a szovjet állásfoglalás a helyes, mert az tükrözi az objektív valóságot. Ha a társadalmi tulajdon egy egyéb-ként büntetendő cselekmény folytán *ténylegesen nem szenved sérelmet*, akkor a rávonatkozó jogi állásfoglalás, elméleti megoldás sem szólhat *a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett büntettrőle*. Még akkor sem, ha a felháborodott bírói lelkiismeret csupán ily minősítés mellett tudná kiszabni a konkrét ügyben a kívánatosnak látszó büntetést.

A gyakorlatban az esetek döntő többségében a szocialista tulajdon elleni bűncselekményeknél nemcsak a *jogi tárgy*, hanem a közvetlen *elkövetési tárgy* is szocialista tulajdonban van. Mivel azonban a két tárgy tulajdoni minősége olykor egymástól eltérő, a két tárgy különbségét világosan kell látnunk és az elkövetési tárgy tulajdoni minőségét különös gonddal kell minden egyes esetben megvizsgálnunk, mert máskülönben nem állapítható meg, hogy a *védett jogi tárgy*, a *szocialista tulajdon szenvedett-e valami sérelmet*.

7. A szocialista tulajdon elleni bűncselekmények *jogi tárgya*: a szocialista vagyon, *elkövetési tárgya* pedig valamely állami, társadalmi szerv, kolhoz, vagy szövetkezet *tulajdonában vagy birtokában lévő* vagyoni értékkel bíró jószág, dolog. Az 1947. évi június 4-i tvr. is az *állami és társadalmi vagyon fosztogatásáról* beszél. A. N. Vasziljev³ szerint így nyilvánvaló, hogy a törvényhozó olyan vagyona gondolt, amely *a cselekmény elkövetésekor*, a fosztogatás pillanatában *már állami vagy társadalmi tulajdonban volt*. E tétel csupán annyiban szorul kiegészítésre, hogy a törvényhozó arra az esetre is gondolt, amikor az elkövetés tárgya nem volt ugyan az elkövetéskor szocialista tulajdonban, de állami, társadalmi, kolhoz, vagy szövetkezeti szerv *birtokában, kezelésében* állott, tehát az elkövetéssel a *szocialista vagyonban körbekezdett be károsodás*. Ez más szóval azt jelenti, hogy nem követhető el a szocialista tulajdon elleni büntetést, ha az elkövetési tárgy *a cselekmény elkövetésekor* nem volt sem szocialista tulajdonban, sem pedig *szocialista szerv birtokában vagy rendelkezése alatt*.

Igy pl., ha X. kolhoz megkívánja vásárolni az egyik kolhozparaszt háztáji gazdaságában nevelt anyakocát, de azt mielőtt az adásvételt megkötötték volna, T. személy ellopja — nem a szocialista tulajdon elleni, hanem személyi tulajdon elleni lopás büntetést követi el. Miért? Mert a *cselekmény elkövetésekor* az elkövetés tárgya még nem volt társadalmi tulajdonban.

Ezzel szemben, ha a kolhoz megvásárolta a szobánforgó anyakocát, de egyelőre még nem szállította el a háztáji gazdasághól, s az elszállítás előtt T. személy, tudva a kolhoz vásárlásáról, ellopja azt — a szocialista tulajdon elleni lopás büntetést követi el, bár az elkövetés tárgya még nem volt a kolhoz birtokában, csupán a tulajdonában.

Végül, ha a kolhozparaszt — mondjuk — kölesönadja a háztáji gazdasághól a kolhoznak említett jószágát, s a kolhozból azt T. személy ellopja, akkor T. a kolhoztulajdon elleni lopás büntetést követi el, mert bár a cselekmény elkövetési tárgya az elkövetés pillanatában *nem volt kolhoztulajdonban*, csupán a *kolhoz birtokában, kezelésében*, de a lopással a *kolhoztulajdon, a kolhozvagyon szenvedett csorbát*, mert a kolhoz kártérítő felelősséggel tartozik a kölesönvett jószágerért.

Homlokegyenest ellenkező jogi állásfoglalást tükröz és a *filius aute patrem* esetére emlé-

¹ M. M. Iszovej: «A polgárok személyi tulajdona elleni bűncselekmények». Visinszkaja: i. m. 243. old.

² V. ö. a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bíróságának Bf. II. 835/1963. sz. ítéletét.

³ A. N. Vasziljev: i. m. 317. old.

kezet a Budapesti Megyei Bíróság B. 2176/1953—21. sz. ítélete, amelyik a Pénzügyi Központ felszámolása előtt kb. egy esztendővel a magántulajdonban lévő könyvkereskedés raktárából elszállított, más helyen tárolt és a felszámolóknak be nem jelentett könyveknek, vagyis a felszámolás előtt is elvont tárgyaknak a harmadik személyek által történő későbbi jogtalan birtokbavételét az 1950. évi 24. tvr. 3. §-a alapján elbírálandó, társadalmi tulajdon elleni lopás büntetettének minősítette, megfelelkezvén arról, hogy az ugyanabban az ítéletben elbírált I. r. vádlottat — aki a könyveket még akkor, amikor a felszámolásról szó sem volt, a raktárból helyszűke miatt elszállította, de az elszállított könyveket egy évvel később a felszámolóknak be nem jelentette — csupán »a felszámolás előtt vagyontárgy elvonásával elkövetett büntetben« mondotta ki bűnösnek. Az ítélet indoklása szerint bár: »A védelem tagadta, hogy a vádlottak által ellopott könyvek a cselekmény elkövetése idején (1951—1953) társadalmi tulajdont képeztek volna, azzal érvelve, hogy e vagyontárgyak éppen az I. r. V. E. vádlott magatartása folytán nem kerültek a felszámolás s így állami tulajdonbavétel alá, következésképp nem lehet a társadalmi tulajdonból ellopni azt, ami nem is volt a társadalom tulajdonában... A bíróság jogi megítélése szerint a vázolt s a védelem által elfoglalt jogi álláspont a burzsoa formális törvényértelmezés eredménye, mert jogi alapfogalmak alapvetően téves felfogásából indul ki — ezért a szocialista bíróság szempontjából elfogadhatatlan...«

Persze, ha ez állásfoglalás kialakítói az objektív valóságból indultak volna ki — amelyből minden marxista elméletnek ki kell indulnia — akkor nem kerülhettek volna az objektív valósággal szöges ellentétbe s ugyanarra az eredményre jutottak volna, mint a szovjet büntetőjog: szocialista tulajdon elleni büntetett képes a szocialista tulajdonban lévő tárggyal kapcsolatban, a szocialista vagyon sérelmére lehet elkövetni.

Az elmondottak után nyilván nem szükséges még külön bizonygatni, hogy a büntető eljárás gyakorlati munkája — a nyomozás, a vádemelés, a tárgyalásvezetés — során a tényállás alapos, hiteltérdemlő, szabatos megállapítása érdekében mennyire alapvető kérdés a helyes jogi minősítéshez annak eldöntése, hogy:

1. a cselekmény elkövetése pillanatában az elkövetési tárgy szocialista tulajdonban vagy szocialista szervezet birtokában, illetve rendelkezés alatt állott-e,

2. károsította-e vagy veszélyeztette-e a cselekmény a szocialista tulajdont (vagyont), a jogi tárgyat.

E két feltétel együttes fennforgásának a hiánya esetén nem beszélhetünk szocialista tulajdon elleni bűncselekményről.

A szocialista tulajdon elleni bűncselekmények első csoportját az 1947. június 4-i szovjet tvr. közös gyűjtőnéven fosztogatásnak nevezi. E bűncselekmények közös jellemvonása: a) a szocia-

lista tulajdon (vagyon) ellen irányulnak; b) károsodást okoznak a szocialista vagyonban és c) elkövetőjük haszonszerzési célzattal cselekszik. Ha e három fogalmi elem közül bármelyik is hiányzik, nem szólhatunk a szocialista tulajdon elleni fosztogatásról.

Viszont e három fogalom-jegy valamennyiének a fennforgása esetén sem minősíthetjük az elkövető bűnös cselekményét a szocialista tulajdon elleni büntetettnek, ha az elkövetési tárgy a cselekmény elkövetése pillanatában még nem volt szocialista tulajdonban, vagy szocialista szerv (állami, társadalmi, kolhoz- vagy szervezetkezeti szerv) birtokában, illetve rendelkezése alatt.

Azokat a bűnös magatartásokat, amelyek, bár: a) a szocialista vagyon ellen irányulnak; b) károsodást okoznak a szocialista vagyonban és c) az elkövető e magatartását vagyoni haszonszerzési célzattal követi el — bármennyire is hasonlatosak a fosztogatás büntetettének a fogalmához — a szovjet büntetőjogi irodalom és a szovjet bírói gyakorlat nem minősíti az 1947. június 4-i tvr. szerint, abban az esetben, ha az elkövetési tárgy az elkövetés pillanatában nem állott sem szocialista tulajdonban, sem pedig szocialista szervezet birtokában vagy rendelkezése alatt. Így pl. A. N. Vasziljev¹ kiemeli, hogy a szocialista tulajdonnal szembeni bűnös anyagi károkozás egyes fajtai nemesak azért állnak közel a fosztogatáshoz, mert a károkozás őket is jellemzi, hanem azért is, mert az elkövető számára anyagi előnyt is eredményeznek. Ilyen például említi az állammal szembeni kötelezettségek teljesítésének rosszhiszemű elmulasztását, a szerződések be nem tartását, az államnak járó pénzbeli fizetések és természetbeni járandóságok teljesítése alóli kibúvást. »Ezek a cselekmények sem valósítják meg azonban a fosztogatás törvényi tényállását — emeli ki A. N. Vasziljev — mert a meg nem fizetett pénztartozások, vagy be nem szolgáltatott termények még nincsenek állami tulajdonban és így nem minősíthető fosztogatásnak az, ha a fizetésre kötelezett a beszolgáltatandó pénz vagy terményt a saját tulajdonában visszatartja.«²

Az ily magatartásokat a szovjet büntetőjog tudománya és a bírói gyakorlat az állam igazgatási rendje elleni bűncselekmények közé sorolja és adófizetés elmulasztása (Btk. 60. §),³ kötelezett-

¹ A. N. Vasziljev : u. o.

² A. N. Vasziljev : u. o.

³ Az OSzFSzK Btk-ének 60. §-a: Azzal szemben, aki az adót és az adóval együtt kirótt kötelező biztosítási díjat az előírt határidőre nem fizeti be, noha ez módjában van és ellene behajtási intézkedésként a folyó vagy ezt megelőző adóévben legalább egy alkalommal végrehajtást vagy árverést foganatosítottak; első ízben — a fizendő összeg erejéig kiszabható pénzbüntetés, másodízben — hat hónapig terjedhető javító munkára utalás vagy a fizendő összeg kétszeresét kitevő pénzbüntetés alkalmazandó.

Ha ezeket a cselekményeket összebeszélés alapján csoportban vagy bár összebeszélés nélkül, de a gazdasági élet (a mezőgazdasági adókra vonatkozó szabályozás alapján kiadott) különleges törvényének hatálya alá eső kulákgazdaság kötelekébe tartozó személy, vagy

ségteljesítés megtagadása (Btk. 61. §),¹ adótárgy eltitkolása (Btk. 62. §),² hagyatéki vagyon eltitkolása (Btk. 63. §),³ adóbeszolgáltatás vagy kötelezettség teljesítése háború idején való elmulasztása (Btk. 59. § 6. p),⁴ avagy állami vagy társadalmi szervezettel kötött szerződés rosszhiszemű nem teljesítése (Btk. 131. §)⁵ büntetettének minősíti.

a 3. számú lajstrom szerint jövedelmiadót fizető személy követi el,

egy évig terjedhető szabadságvesztés vagy javító-munkára utalása vagy a kiszabott összegnek legfeljebb tizszere, mint pénzbüntetés alkalmazandó.

¹ Az OSzFSzK Büntetőtörvénykönyvének 61. §-a: Országos jelentőségű kötelezettségek, állami megbízások vagy munkák teljesítésének megtagadása esetén első ízben az illetékes hatósági szerv által kiszabott és a teljesítendő kötelezettség, megbízás vagy munka pénzbeli értékének ötszörösét meg nem haladó összegű pénzbüntetést, ismétlődés esetén pedig egy évig terjedhető szabadságvesztést vagy javító munkára utalást kell alkalmazni.

Ha ugyanezeket a cselekményeket — akár első ízben — kulákok követik el, vagy más személyek, de súlyosító körülmények fennforgása mellett, mint például a cselekmény elkövetésére szövetkezés, hatósági közegek elleni tevékeny szembeszállás, amikor ezek a kötelezettség, megbízás vagy munka elvégzését szorgalmazták,

két évig terjedhető szabadságvesztést kell alkalmazni, teljes vagy részleges vagyonelkobzással és kiutasítással, vagy enélkül.

² Az OSzFSzK Büntetőtörvénykönyvének 62. §-a: Adó vagy lajstromozás alá eső tárgyak összeheszeléssel megszervezett eltitkolása, vagy a tárgyak mennyiségének valótlon levallása esetén

a szervezőkre és vezetőkre két évig terjedhető szabadságvesztést vagy egy évig terjedhető javító munkára utalást kell alkalmazni, részleges vagyonelkobzással vagy enélkül,

a többi résztvevőre pedig az eredetileg fizetendő összeg ötszöröséig terjedhető pénzbüntetést kell kiszabni.

Ismételt eltitkolás esetén, ha a fizetendő kötelezettség nem is beszéltek össze,

a társadalmi védekezésnek a szervezett adóeltitkolás esetén a szervezőkre és vezetőkre megállapított intézkedéseit kell alkalmazni.

Első alkalommal elkövetett adóeltitkolás

a fizetendő összeg ötszöröséig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

³ Az OSzFSzK Büntetőtörvénykönyvének 63. §-a: Örökös vagy ajándékozás útján szerzett vagyon teljes vagy részleges eltitkolása, valamint valamely vagyontárgynak család módon, eszökcentett értékben való bevallása az örökösödésről és ajándékozásról, valamint a hagyatékok és ajándékok terhelő adókieljárásról törvények kijátszása céljából

a hagyatékok vagy ajándék teljes vagy részbeni elkobzással büntetendő.

⁴ Az OSzFSzK Btk. 59. §-a: »Aki háború idején az adófizetést, vagy egyéb közkötelezettség (különösen a hadi-gépkocsiszállítás, léfuvvarozási, székfuvvarozási, hajófuvvarozási kötelezettség) teljesítését megtagadja, vagy magát ilyen kötelezettség teljesítése alól kivonja,

legalább hat havi szabadságvesztéssel, különösen súlyosító körülmények fennforgása esetén a társadalmi védekezés leg súlyosabb intézkedésével: felfüggyteléssel és vagyonelkobzással büntetendő.

⁵ Az OSzFSzK Btk. 131. §-a: »Állami vagy társadalmi szervvel vagy intézménnyel kötött megállapodásból származó kötelezettség nemteljesítése, ha az ügynek polgári peres eljárásban történt megvizsgálása során megállapítás nyert a nemteljesítés rosszhiszeműsége,

legalább hat havi szabadságvesztéssel és teljes vagy részleges vagyonelkobzással büntetendő.

A. N. Vasziljev rámutat, hogy hibás állásfoglalás lenne az ilyen cselekményeket *csalásnak* minősíteni és elkövetőikkel szemben ezen az alapon — a Szovjetunió Legfelső Bírósága 1942. augusztus 22-i teljes ülési határozatának az iránymutatásánál fogva — az 1947. június 4-i rendeletet alkalmazni. E cselekményeknek a csalás büntette fogalmától való egyes fogalomjegyekben különbözősége már eleve kizárja, hogy e magatartásokat a csaláshoz igen sok tekintetben hasonló jellemvonások dacára is, csalásnak minősíthessük. Ez általános érvényű megfontolás mellett — mely fogalmilag zárja ki, hogy adók vagy egyéb pénzbeli tartozások meg nem fizetését csalásnak minősítsük — arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a Szovjetunió Legfelső Bíróságának teljes ülése által 1938. december 27-én hozott határozata egyenes utasítást tartalmaz tekintetben, hogy az *adóköteles jövedelem eltitkolása* — amiről a Büntetőtörvénykönyv külön szakasza rendelkezik — *nem minősíthető csalásnak*.¹

A szovjet büntetőjogi elméletben és a bírói gyakorlatban — a magyar tételek joghelyzettől és ennek következtében ezzel összefüggésben az elmélettől és a bírói gyakorlattól is eltérően — töretlenül érvényesül az az elv, hogy az 1947. június 4-i tvr. alapján minősülő szocialista tulajdon elleni csalás büntette csupán akkor állapítható meg, ha az *elkövetési tárgy a cselekmény elkövetése pillanatában már szocialista tulajdonban, vagy szocialista szervezet birtokában, illetve rendelkezés alatt állott*. Így A. N. Vasziljev hangsúlyozza: »Nyilvánvaló... hogy, ha az állammal szembeni kötelezettségek teljesítésének elmulasztásához ezenfelül még hamis okiratok készítése vagy felhasználása is járul, akkor a tettes a Btk. 72. §-a alapján felel tetteért.»²

Ki kell azonban emelnünk, hogy állami vagy társadalmi intézmény által kiállított olyan igazolvány, vagy egyéb jogot nyújtó okirat hamisítása — akár a hamisító, akár más személy használja is fel — s e felhasználás során a szocialista vagyonban károsodás áll elő, az elkövető pedig vagyoni előnyhöz jut — már *nem a Btk. 72. §-a*, hanem az 1947. évi június 4-i tvr. szerint minősül, mert ez már a szocialista tulajdon elleni csalás. Miért? Azért, mert az elkövetés pillanatában az elkövetési tárgy szocialista tulajdonban volt.

Ezzel szemben az alábbi eset csupán a Btk. 72. §-a alapján minősül:

¹ A. N. Vasziljev: i. m. 317. old.

² Az OSzFSzK Btk. 72. §-a: »Állami vagy társadalmi intézmény által kiállított olyan igazolvány, vagy egyéb okirat hamisítása, amely jogot nyújt vagy kötelezettség alól felmentést ad — akár a hamisító, akár más személy használja fel —

három évig terjedhető szabadságvesztéssel vagy egy évig terjedhető javító munkára utalással büntetendő.

Hamis okirat szándékos felhasználása hat hónapig terjedhető szabadságvesztéssel vagy javító munkára utalással vagy száz napig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

A. N. Vasziljev: i. m. 317. old.

B. rendszeresen hamis bizonylatot mutatott be munkahelyén arról, hogy két gyermek tartásáról gondoskodik. Ezért a Balti Medence Vonalbíróháza őt az 1947. június 4-i tvr. alapján bűnösnek nyilvánította. A Szovjetunió Legfelső Bírósága elnökének óvására a Szovjetunió Legfelső Bíróságának teljes ülése azonban megváltoztatta ezt a minősítést, mert B. »... nem követte el az állami vagyon fosztogatásának a bűntettét, amennyiben a cselekménye — amely az adófizetés alóli mentesülés céljából elkövetett okirathamisításból állott — az OSzFSzK Btk-ének I. rész 72. §-ába ütközik.«¹

Látjuk e példából is, hogy az elkövető cselekménye:

a) a szocialista tulajdon (vagyon), mint jogi tárgy ellen irányult;

b) a szocialista tulajdonban (vagyonban) a cselekmény folytán károsodás állott be (nem folyt be a törvényesen járó adóösszeg);

c) az elkövető bűnös magatartása folytán vagyoni előnyhöz jutott.

Mindezek a fogalmi alkotóelemek megtalálhatók a szocialista tulajdon elleni fosztogatás büntetvényében is, mégsem valósítja meg — a szovjet felfogás szerint — a leírt magatartás a szocialista tulajdon elleni fosztogatás büntetvényét, mert hiányzik a negyedik fogalmi alkatelem: az *elkövetési tárgy* (a be nem fizetett adóösszeg) *nincsen sem szocialista tulajdonban, sem pedig szocialista szervezet birtokában, vagy rendelkezése alatt.* Az elkövetési tárgy (a befizetendő adóösszeg) a cselekmény elkövetése pillanatában az elkövető *személyi tulajdonában volt.* Ezért fogalmilag kizárt a cselekményt az 1947. június 4-i tvr. alapján minősíteni.

Új, szocialista büntetőtörvénykönyvünk megalkotása során ezeket a szocialista tulajdon elleni büntettekhez hasonló tényállásokat a szocialista tulajdon elleni büntettektől élesen és határozottan el kell választanunk és külön fejezetben szabályoznunk.

3. §. A törvényi minősítő körülmények és büntetési tételek a szocialista tulajdon elleni büntettek szabályozásánál²

1. Az SzSzKSz Legfelső Szovjetje Elnökségének 1947. június 4-i törvényerejű rendelete »Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« három törvényi minősítő körülményt ismer:

a) az ismétletlen elkövetést;

b) a szervezett csoport (banda) általi elkövetést;

c) a nagy mennyiségben elkövetést.

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendelete »A tár-

¹ »A Szovjetunió Legfelső Bíróságának bírói gyűlésekorlat« 1950. évi 4. sz. 4. old.

² A jelen § fejtegetései az 1947. június 4-i szovjet tvr. rendelkezéseivel vetik egybe az 1950. évi 24. sz. törvényerejű rendeletünket, miután az előzőekben már összehasonlítottuk a Szovjetország Btk. vonatkozó rendelkezéseit a magyar büntetőjogi megfelelő szabályaival.

sadalmi tulajdon védelméről« négy törvényi súlyosító körülményt és egy törvényi enyhítő körülményt ismer, és pedig:

1.) *törvényi súlyosabbra minősítő körülmények:*

a különösen nagy kár okozása,

b) az ismétletlen elkövetés;

c) a bünszövetkezetben elkövetés;

d) az ismétletlen vagy bünszövetkezetben való különösen nagy kárt okozó elkövetés (a+b vagy a+c)

2.) *törvényi enyhébbre minősítő körülmény:*

a harminc forintot meg nem haladó érték.

Az SzSzKSz Legfelső Bíróságának 1948. március 19-i 6/4/26. számú teljes ülési határozata az 1947. június 4-i törvényerejű rendeletek alkalmazásáról, rámutat arra, hogy az SzSzKSz Legfelső Bírósága által felügyeleti hatáskörben elbírált, az 1947. június 4-i törvényerejű rendeletek alapján büntetendő bűncselekményekkel kapcsolatos büntetőügyekből kitűnik, hogy a bíróságok az esetek egész sorában helytelenül határozták meg a szervezett csoport (bünszövetkezet) — valamint az ismételtség, mint »Az állami és társadalmi tulajdon fosztogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« szóló 1947. június 4-i tvr. 2. és 4. pontjaiban megállapított minősítő körülmények fogalmait. Hasonlóképpen — mutat rá a teljes ülési határozat — egyes esetekben helytelen minősítések fordulnak elő a rablással kapcsolatos bűnügyekben is.

Az elmondottakhoz képest az SzSzKSz Legfelső Bíróságának a teljes ülése az alábbi irányító útmutatást adta a bíróságoknak:

1. *Szervezett csoporton vagy bünszövetkezetben két vagy több személyből álló csoportot kell érteni, akik előzetesen szervezkedtek egy vagy több fosztogatás elkövetésére.* Emellett az 1947. június 4-i tvr. vonatkozó pontjai alapján nemcsak a szervezők, hanem a szervezett csoport (bünszövetkezet) résztvevői is büntetőjogi felelősséggel tartoznak.

Mint hogy az 1947. június 4-i tvr. nem a szervezett csoportban (bünszövetkezetben) való részvétellel, hanem az ilyen csoportok által elkövetett fosztogatással kapcsolatban állapít meg büntetőjogi felelősséget, a bíróságoknak szem előtt kell tartaniok, hogy azokban az esetekben, amikor a csoport nem valósította meg azokat a célokat, amelyeknek a megvalósítására alakult, az OSzFSzK Btk. 19. §-át — vagyis az *előkészület és a kísérlet* eseteit tárgyaló szabályokat — kell alkalmazni.

2. Az *ismételtséget*, mint minősítő körülményt figyelembe kell venni — mutat rá a teljes ülési határozat — mindazokban az esetekben, amikor a vádlott korábban elkövetett fosztogatás miatt már büntetve volt, mind pedig azokban az esetekben, amikor a bíróság megállapítja, hogy a vádlott két vagy több fosztogatást követett el, bár korábban a fosztogatások egyikéért sem volt büntetve. Emellett *ismételtség* írogo fenn azokban az esetekben is, ha a korábban elkövetett fosztogatás az 1947. június 4-i törvényerejű rendelet

kiadása előtt is történt. A korábban elkövetett fosztogatás csak akkor nem vehető számításba minősítő körülményként, ha a bűncselekmény kapesán már kimondták a *rehabilitációt*, vagy *törölték a büntetett előéletet*, vagy az *elévülési idő lejárt* (OSzFSzK Btk. 14., 15. és 55. §-ai).¹

Az 1948. március 19-i teljes ülési határozat nem értelmezi a harmadik törvényi minősítő körülményt, a *nagy mennyiségben elkövetést*.

2. Ha a szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szabályozó szovjet és magyar jogszabályokban írt törvényi minősítő körülményeket összehasonlítjuk, látnunk kell, hogy azok lényegében azonos körülmények, ha szóhangzatuk esetleg némileg el is tér egymástól. Például a szovjet fogalmazás szerint *ismételt» elkövetés»* még szóhangzatában is azonos a magyar *»ismételten elkövetés»* megjelöléssel. A szovjet *»szervezett csoport (banda)»* megjelölés is teljesen fedi a magyar *»bűnszövetkezetben elkövetés»* fogalmát. Ugyanazt kell megállapítanom a szovjet *»nagy mennyiségben elkövetés»* és a magyar *»különösen nagy kár okozása»* törvényi minősítő körülmények egybevetésénél is.

E fogalmak közül az *ismételten elkövetés* új fogalomként vonult be a magyar büntetőjogba. A szovjet szocialista büntetőjog már évtizedek óta, más bűncselekmények területén is, alkalmazta ezt a fontos törvényi minősítő körülményt, amely tömören, de mindenki által érthetően kifejezésre juttatja az *először* bűnöző és a *többször* bűnöző elkövető személyében rejlő társadalomra veszélyesség lényeges különbségét.

A *»bűnszövetkezetben elkövetés»* fogalmát már a múlt század folyamán kidolgozta a büntetőjog tudományosa az 1878. V. tv.-ben foglalt magyar Btk. is több bűncselekménnyel kapcsolatban említi, vagy mint *delictum sui generis* (pl. a hatóság elleni erőszaknál, a gyilkosságnál, a gyújtogatásnál, a pénzhamisításnál stb.), vagy pedig mint *törvényi minősítő körülményt* (pl. gyújtogatásnál, magánlaksértésnél) a bűnszövetkezetet.

A szocializmus építésének történelmi viszonyai közepette még csak jobban előtérbe került a *»bűnszövetkezetben»* egyesült bűnöző erők elleni hatékony küzdelem jelentősége. Már *Sztálin* rámutatott *»Az első öt éves terv eredményei»* című előadásában arra, hogy a szocialista győzelmek által az életből kivert kizsákmányoló osztályok maradványai azért feszítik meg erőiket, hogy aláássák a szocialista társadalmi tulajdont, az egész szovjet rendszer alapjait.²

Sztálin hangsúlyozta, hogy a megdöntött múlt emberei kártevést szerveznek, a szovjet gazdaság aláadását szervezik, arra egyesülnek, hogy bepiszkolják a szocializmus ügyét és kárt okoznak. *Sztálin* külön kiemelte, hogy a népnek

a szocialista társadalmi tulajdon fosztogató ellen-ségei *szervezetten működnek*. A külföldi kémszolgálatok is a *szervezett bűnözés* útjára léptek. Ezért emelte már ki A. J. *Vaisinszkij* a szovjet állam- és jogtudomány kérdéseiről rendezett első szövetségi értekezleten 1938. július 16-án tartott előadásában: *»Mindez hangsúlyozza annak a jelentőségét, hogy kidolgozzuk a szovjet büntetőjogban a bűnözők szervezett tevékenységének a leleplezésével kapcsolatos kérdéseket... A feladat az, hogy a szovjet büntetőjogi elmélet útmutatásaira támaszkodva, fel tudjuk fedni a Szovjetunió érdekei ellen irányuló ilyen vagy olyan bűnös tevékenység egyes részvevői között fennálló szervezett, kölcsönös kapcsolatát. A feladat az... hogy ne csak a ténykérdéseket (questio facti) oldjuk meg, hanem... hogy helyesen is elemezzük ezeket a viszonyokat a jogi doktrína szempontjából, jogilag helyesen minősítsük a bűnös tevékenységet, azaz megfelelő módon oldjuk meg a jogi kérdéseket is (questio juris).«*

Látjuk tehát, hogy a szocializmus építésének a korszakában a *bűnszövetkezetben elkövetés* helyes jogi és politikai értékelésének a jelentősége nem-hogy esökkent volna, hanem éppen ellenkezőleg — megnőtt.

Bár mind az *ismételt elkövetés*, mind a *bűnszövetkezetben elkövetés* a magyar 1950. évi 24. tvr.-be éppen az 1947. június 4-i szovjet tvr. útmutatása nyomán került be, mint törvényi minősítő körülmény, és bár a fogalom-megjelölések sem mutatnak semmi lényeges eltérést, mégis a magyar bírói gyakorlat — a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények területén — e két törvényi minősítő körülménynek a *szovjet jogtól lényegesen eltérő tartalmat adott*.

Mi az oka ez eltérő fogalom-megjelölésnek? Miért jelent Moszkvában mást az *ismételt elkövetés»* vagy a *»bűnszövetkezetben elkövetés»*, mint Budapesten? Sőt miért jelent a *bűnszövetkezet* Budapesten is mást, ha a *társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények területén* beszélünk róla és miért mást a *gyilkosság, a pénzhamisítás, a magánlaksértés* stb. bűntetteinek a területén?

Egyszerűen azért, mert az 1951. évi III. tv. (a Bp.) hatásköréről rendelkező 23. § g) pontjának a megszövegezésénél a jogszabályszerkesztő jogászok *nem gondoltak arra*, hogy a 23. § g) pontjában írt az a rendelkezés, mely szerint: *»A megyei bíróság hatáskörébe tartozik az eljárás az alábbi bűntettek esetében: ... g) abban az esetben, ha a cselekményre a törvény öt évig terjedhető börtönnel súlyosabb büntetést állapít meg: ... a társadalmi tulajdon ellen irányuló bűntettek miatt, azt eredményezi, hogy az 1950. évi 24. tvr. 5. §-ában meghatározott, valamennyi »ismételtens», illetve »bűnszövetkezetben» elkövetett társadalmi tulajdon elleni büntett a megyei bírósághoz fog zúdulni.*

Az 1951. évi III. tv. 23. § g) pontja és az 1950. évi 24. tvr. 5. § (2) bekezdése közötti hibés

¹ V. ö. Az OSzFSzK Büntetőtörvénykönyve. Fordította: Tarjány Lajos és Olti Vilmos. Budapest 1951. 114—115. old.

² I. A.: *Sztálin*: A leninizmus kérdései. Budapest, 1950. 269. old.

³ A. J. *Vaisinszkij*: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. 1950. 74—75. oldal.

jogpolitikai viszony kiküszöbölését azután nem újabb, módosító jogszabályalkotással eszközölték, hanem a bírói gyakorlatól várták el, hogy a káros jogpolitikai következményeket az »ismételtség« és a »bűnszövegetek« mesterségesen kiagyalt, az élet valóságával és a dolgozó emberek természetes észjárásával, de ugyanekkor a szovjet büntetőjog azonos fogalmával össze nem egyeztethető, új fogalmával küszöbölje ki. A bírói gyakorlat áldozatosan vállalkozott is erre és így születtek meg, mint »szükségmegoldások« a magyar büntetőjogban, a társadalmi tulajdon elleni bűncselekmények területén, az alább ismertett sajátos tartalmú fogalmak.

3. A magyar bírói gyakorlat a fejlődésnek ezen a szakaszán — a már kifejtett okból — *ismételt* elkövetés alatt — szemben a szovjet felfogással — nem az *egynél többszöri elkövetést* érti, hanem ehhez még megköveteli a »társadalomra veszélyesség olyan magasabb fokát, amely megfelel a különösen nagy károkozásból adódó társadalomra veszélyességnek«. Pl. a Legfelsőbb Bíróság rámutatott, hogy: »Abban az esetben, ha a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűntett miatt *elítélt* ugyancsak a társadalmi tulajdon sérelmére újabb bűntettet követ el, azt kell vizsgálni, hogy az eset összes körülményei — ideértve a korábbi elítélés tényét és az annak alapjául szolgáló bűncselekmény körülményeit is — megvalósítják-e a társadalomra veszélyességnek olyan fokát, amely az ismételt elkövetés megállapításához szükséges. L. K. vádlott a korábbi elítélése alapjául szolgáló társadalmi tulajdon elleni bűntettet azáltal követte el, hogy 400 Ft-ot, továbbá munkaruhát és bakancsot elsikkasztott. Ugyanakkor megsértette a munkafegyelmet is, mert önkényesen elhagyta a munkahelyét. A jelen (az újabb elbírálás tárgyául szolgáló — O. V.) bűnyűgyben több alkalommal, összesen mintegy 20 kg szesz ellopásánál működött közre. Ez a közreműködése azonban egyúttal kezdeményező jellegű is volt. Mindezeket felül figyelembe véve azt is, hogy L. K. munkafegyvelemértés miatt javító-nevelő munkára lett ítélve és így ez, mint a társadalmi tulajdon elleni bűntett miatt történt korábbi elítélése nem váltott ki nála kedvező hatást, *fennáll a társadalomra veszélyességnek olyan foka, ami az ismételt elkövetés szerinti minősítéshez szükséges.*« (Legf. Bír. Bf. II. 1342/1953. sz.)¹

Látjuk, e felfogás szerint az *ismételt elkövetés* megállapításához egyszóval nem elégséges, hogy: 1. az elkövetőt a társadalmi tulajdon elleni bűntettért *egyszer már elítélték* és most *megint bűntettet követett el* ellene; 2. hogy e másodszori bűnözését is *több alkalommal* közreműködve hajtott végre...! Vizsgálni kell még az »*eset összes körülményeit*« is.

Egy másik ítéletében a Legfelsőbb Bíróság rámutatott, hogy a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett bűntett miatt történt *előző elítélés*, újabb ilyen bűncselekmény elkövetése esetén,

általában alapul szolgál az »*ismételten elkövetés*« súlyosabb minősítésének a megállapítására. Egyes esetekben mégis előfordulhat, hogy mind a régebbi, mind az újabb cselekmény csekély jelentőségű és ebből a bíróság olyan következtetésre juthat, hogy az *ismételtséghez megkívánt, fokozott társadalomra veszélyesség*: mind a cselekmény tárgyi oldalán, mind az elkövető személyében *hiányzik* (Bf. IV. 26/1953).

E szemlélet szerint még a *sorozatos* sikkasztások sem tekinthetők minden további nélkül *ismételten* elkövetett sikkasztásoknak. A Legfelsőbb Bíróság ítélete szerint a sorozatos sikkasztások tárgya hiányosok és az így okozott kárnak együttes összege 1500 Ft volt. Emellett a rész-cselekmények nagy száma, úgyszintén a terhelt személyében felismerhető társadalomra veszélyességnek jelentős mérvű: olyan körülmények, amelyek együtthatásukban — *a különösen nagy kár által előidézett veszélyességgel azonosítható* — »*ismételten elkövetés*« minősítését teszik indokoltá: (Legf. Bíróság B. III. 3149/1952).

Mennyivel világosabb, vitathatatlan és az objektív valósággal is egybevágó a szovjet álláspont. *Ismételt fosztogatásnak* tekintendő a *másodízben, harmadízben* stb. elkövetett fosztogatás.² Nyilvánvaló, hogy ma már, miután a Bpn. által eszközölt megfelelő módosítás lehetővé teszi, a mi bírói gyakorlatunknak is vissza kell térnie az ismételtség egyedül elfogadható s a szovjet jogban is alkalmazott fogalom meghatározásához.

A szovjet bírói gyakorlat és a büntetőjogi elmélet is — mint minden marxista elmélet — az objektív valóságot tükrözi és sohasem kerülhet szembe a tényleges valósággal. Így kiemeli Z. A. Visinszkaja »Ha a szocialista tulajdon fosztogatását a hűnös elsőízben az 1947. június 4-i tvr. hatálybalépése előtt követte el, a másodikat pedig annak hatálybalépése után, akkor az ilyen fosztogatást *ismételtnek* kell tekinteni, mert ténylegesen nem elsőízben követték el.«²

Ugyanez az álláspont kifejtést nyert a magyar büntetőjogi irodalomban³ is, azonban a magyar bírói gyakorlat e kérdésben is a szovjet bírói gyakorlattal ellentétes utat választott. Bár senki sem állíthatja, hogy hazánkban a társadalmi tulajdon intézményét az 1950. július 14-én életbe lépett 1950. évi 24. sz. tvr. hozta volna létre, sem pedig azt, hogy a már előbb is létező társadalmi tulajdon ellen ez időpont előtt sem követtek el egyesek bűntetteket, tehát előfordulhat, hogy ugyanaz a személy 1950. július hó 14-e előtt is és után is követ el bűntettet a társadalmi tulajdon ellen. Ez esetben pedig az objektív valóságban

- a) ugyanaz a személy,
- b) másodszor is, tehát ismételten,
- c) a társadalmi tulajdon ellen irányuló,
- d) bűntettet követett el.

Bár az ilyen esetek igen ritkán fordultak elő

¹ Z. A. Visinszkaja: i. m. 158. old.

² Z. A. Visinszkaja: i. m. u. o.

³ V. ö. Olti Vilmos: Az 1950. évi 24. sz. tvr. hatályáról. Jogtudományi Közlöny, 1952. 7. sz. 310-314. old.

— tehát a hatásköri túlzásfoltosság problémája itt fel se merülhetett — a magyar bírói gyakorlat e kérdésben az objektív valósággal szöges ellentétben álló álláspontot alakított ki. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság kimondotta, hogy a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló tvr. szabályait: azok életbelépését megelőző időben *elkövetett* cselekmények miatt még akkor sem lehet alkalmazni, ha a sértett olyan állami közület, társadalmi szervezet vagy más intézmény, amelyre vonatkozóan e büntetőszabályok rendelkezései az életbelépés óta egyébként kiterjednek. Ehhez képest az ilyen — a tvr. életbelépése előtt *elkövetett cselekmény* miatt történt korábbi elítélés alapján nem lehet később sem az »ismételten« elkövetés minősítését megállapítani (Legf. Bíróság Bf. V. 1580/—1953).

Ellenkező álláspontot foglalt el a Szovjetunió Legfelső Bíróságának büntetőtanácsa B. vádlott ügyében. A tanács 1949. június 8-án hozott határozatában kimondotta, hogy B-t, akit termékek rendszeres (1947. januárjától 1948. januárjáig) eszközölt fosztogatásában ítélte bűnösnek, helytelenül ítélték el az 1947. június 4-i tvr. 1. pontja alapján. A Szovjetunió Legfelső Bíróságának büntetőtanácsa e határozatában, amikor megállapítja, hogy B. bűnös cselekményeit *ismételt* cselekményekként kell minősíteni, kiemeli, hogy: »... az *ismételt*ség megállapítandó azokban az esetekben is, amikor a korábban elkövetett fosztogatást az 1947. június 4-i tvr. *hatályba lépése előtt* követték el.«¹

Szembetűnő eltérést mutat a szovjet és a magyar bírói gyakorlat az *ismételt elkövetés* síkján a *bűncselekményi egység* és *többség* tekintetében is. Például a szovjet bírói gyakorlat és elmélet szerint, ha az elkövető az első esetben pénzt lop az állami bankból, a második esetben pedig árut lop a szövetkezeti vállalattól vagy élelmiszerterméket a kolhoz raktárából és e fosztogatások egyikéért sem ítélték még el, akkor ezek a fosztogatások az 1947. június 4-i tvr. 1. pontja (az első fosztogatás) és a tvr.-nek a társadalmi tulajdon *ismételt fosztogatását* szabályozó 4. pontja (második fosztogatás) *halmozataként* minősítendők.² Ugyanezt a tényállást a magyar bírói gyakorlat a társadalmi tulajdon ellen vagy *folytatólagosan*, vagy pedig *ismételten* elkövetett lopásnak minősítendő, tehát a két cselekményt egységbe foglalná.

4. A *bűnszövetkezésben* való elkövetés fogalmát alatt is mást ért a szovjet és mást a magyar bírói gyakorlat. A szovjet felfogást világosan képviseli a Szovjetunió Legfelső Bíróságának már ismertetett iránymutatása, mely szerint »*szervezett csoporton* vagy *bűnszövetkezésen* két vagy több személyből álló csoportot kell érteni, akik előzetesen szervezkedtek egy vagy több fosztogatás elkövetésére«.

A szocialista tulajdon szervezett csoport (banda) által elkövetett fosztogatásának a büntette befejezettnek csak akkor tekinthető, ha ez a bűnszövetkezet legalább egy fosztogatási cselek-

ményt elkövetett. Ha a bűnszövetkezet a fosztogatások elkövetése céljából megalakult ugyan, azonban még egyetlen fosztogatást sem követett el, akkor annak részvevőit a szovjet jog a Btk. 19. §-a és az 1947. június 4-i tvr. 2. és 4. pontja alapján vonja felelősségre, mégpedig a szocialista tulajdon szervezett csoport által elkövetni szándékolt fosztogatásának az *előkészületi cselekmény*ért.

Ettől a világos és az egész büntetőjog területén uralkodó bűnszövetkezet fogalomtól eltérő sajátképi (sui generis) bűnszövetkezet-fogalmat alakított ki a magyar bírói gyakorlat a társadalmi tulajdon elleni büntettek területén. Így pl. a Legfelsőbb Bíróság kimondotta, hogy a »*bűnszövetkezésben*« elkövetés minősített esete nem állapítható meg, ha a társadalmi tulajdonban *keletkezett kár csekély*, mert a társadalomra veszélyességnek magasabb foka, valamint az ehhez tartozó súlyosabb büntetés alkalmazásának szükséges volta sem ismerhető fel adott esetben. (Legf. Bíróság B. V. 2662/1952.)

Így másik állásfoglalásában a Legfelsőbb Bíróság itt is kifejezésre juttatja ama (az *ismételt*ség fogalmánál már megismert) álláspontját, mely szerint a *bűnszövetkezet* megállapítása esetében is a *társadalomra veszélyességnek lényegileg olyan fokúnak kell lennie, amely megfelel a különösen nagy kárt okozó ilyen bűncselekménnyel együttjáró társadalomra veszélyesség általános mérvének.* (Legf. Bíróság 1952. március 19-i osztályértekezlete.)

Ugyanezt az álláspontot tükrözik más ítéletek is, kimondván, hogy a társadalmi tulajdon sérelmére *bűnszövetkezésben* elkövetett büntett esetben, ha a társadalmi tulajdonban okozott kár mérvére figyelemmel az elbírálásra kerülő cselekmény *nem mutat olyan jelentőséget*, amely lényegileg megfelelné az 1950. évi 24. tvr. 5. § (1) bek.-ben említett különös nagy kárt okozó cselekménnyel együttjáró társadalomra veszélyesség általános mérvének, úgy az 5. § (2) bek. szerinti minősítést mellőzni kell. (Legf. Bíróság B. III. 3983/1952. és B. III. 10153/1951.)¹

Nem lehet vitás, hogy a bűnszövetkezet fogalmának ez a dualizmusa ugyancsak a legsürgősebben megszüntetendő, mert tarthatatlan állapot, hogy ugyanez a büntetőjogi fogalom a büntetőjog különböző területein mást és mást jelentsen. A szovjet elmélet és bírói gyakorlat itt is világosan mutatja a helyes utat.

5. A harmadik törvényi minősítő körülmény értelmezése és alkalmazása tekintetében lényegileg azonos úton halad a szovjet és a magyar bírói gyakorlat. Például sem a szovjet, sem a magyar bírói gyakorlat nem méri a »*nagy mennyiség*«, illetve a »*különösen nagy kár*« mértékét elvontan, valamely abszolút számmal kifejezhető pénzértékkel, hanem az *cselekmény összes körülményeinek az együttes értékelésével.*

Így pl. a szovjet bírói gyakorlat a *nagy mennyiségben elkövetett fosztogatáshoz* sorolja az olyan állami vagy társadalmi vagyontárgyak fosztoga-

¹ Z. A. *Vinszkaja*: i. m. 158. old.

² Z. A. *Vinszkaja*: i. m. 160. old.

¹ Igazságügyi Közlöny 1951. évf. 13. sz. 398. old.

tásának az eseteit is, amelyek bizonyos körülmények folytán *kivételes értékkel* bírnak (pl. üzemi anyag akár csak kis mennyiségben való fosztogatása a vetési és betakarítási kampányok idején, vagy a vetőmagkészletnek akár csak kis mennyiségben elkövetett fosztogatása stb.)¹

A magyar bírói gyakorlat is leszögezte a helyes utat járva, hogy a társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett büntetést okozott »különösen nagy kár« pénzbeli értékét a jogszabály nem határozza meg. E minősítés elhatárolása szempontjából pusztán a kár összegszerű értéke esetleg nem is kielégítő. A közvetlen káron túlmenően a bíróságnak a *közvetett kár*ra — vagyis a társadalmi tulajdon ellen irányuló büntetéstől származó *valamennyi hátrány*ra is figyelmet kell fordítania, így lehet ugyanis a »különösen nagy kár« mértékét csak helyesen megállapítani. (Legf. Bíróság B. V. 10.619/1951.)

Hasonlóképpen kiemelte a Legfelsőbb Bíróság, hogy a »különösen nagy kár« megállapításánál nemcsak a társadalmi tulajdonban közvetlenül okozott — pénzben kifejezett — kárösszeg az irányadó, hanem a bűncselekmény eredményeként a társadalmi tulajdonban akár közvetve is előidéztetett mindennemű vagyoni hátrány. (Legf. Bíróság 1952. jan. 10. Oszt. értek.)

Végül ezt az egységes gyakorlatot tükrözi a Legfelsőbb Bíróságnak az az állásfoglalása is, amely szerint azt a minősítő tény, hogy terhelt cselekménye a társadalmi tulajdonban *különösen nagy kárt* okozott, nem csupán a kár összegéből, hanem az *eset összes körülményeiből* kell megállapítani. (Legf. Bíróság Bf. IV. 23/1953.)

6. A törvényi minősítő körülmények síkján eltérést mutat a magyar jogszabály, amennyiben ismeri az *ismételten elkövetés és a különösen nagy kár együttes fennforgását* is és ez esetben *halálbüntetést* fűz a törvényi tényálláshoz. Megítélesem szerint fejlődésünk mostani szakaszán nálunk még fenntartandó a társadalmi tulajdon elleni legsúlyosabb büntettek esetére a halálbüntetés és ez esetre igen alkalmasnak tartom az említett törvényi minősítő körülmények együttes fennforgásának a követelményét.

Hasonlóképpen fenntartandónak vélem azt a törvényi minősítő körülményt is, amelyik a *30 Ft-ot meg nem haladó csekély értékű* elkövetési tárgyat érintő cselekményeket kiveszi a társadalmi tulajdon elleni büntettek kategóriájából. E kissúlyú cselekményeket — helyesen — *fegyelmi úton* kellene elbírálni és megbüntetni.

7. Szembetűnő eltérést mutat az 1947. évi június 4-i szovjet tvr. és az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. a védett jogi tárgyak értékelése tekintetében. Így a szovjet jogszabály jelentősebb védendő érdekeknek tekinti az *állami tulajdont*, mint a *kolhoz-, szövetkezeti vagy más társadalmi tulajdont*. Ez abban jut kifejezésre, hogy az állami tulajdon elleni egyszerű és minősített támadásokat egyrészt *külön szabályozza* a társadalmi tulajdon elleni támadásoktól, másrészt pedig az állami tulajdon

elleni büntetteket *szigorúbban rendeli büntetni*, mint a kolhoz-, szövetkezeti vagy más társadalmi tulajdon elleni büntetteket.

Az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. nem ismeri a megkülönböztetést, hanem az említett jogi tárgyakat *egyforma súlyú büntetésekkel* védelmezi.

Ha az eltérés okát keressük, itt is a két állam *fejlődésbeli különbségében* kell azt megtalálnunk. A fejlődés korábbi szakaszán — amikor még a Szovjetunióban is kevésbé volt szilárd és kifejldött a kolhoz-szövetkezeti és egyéb társadalmi tulajdon — akkor még ott sem tettek különbséget a két jogi tárgy — az állami és a társadalmi tulajdon között. Így pl. az SzSzKSz Központi Végrehajtó Bizottságának és Népbiztosai Tanácsának 1932. augusztus 7-i rendelete »Az állami vállalatok, kolhozok és szövetkezetek tulajdonának a védelméről és a társadalmi (szocialista) tulajdon megszilárdításáról« egyáltalán semmiféle megkülönböztetést sem tesz az állami és az egyéb társadalmi tulajdonfajták között. Egy helyen és egyformán szabályozza a büntetőjogi védelmüket.

1947-ben azonban a Szovjetunióban már egyaránt megszilárdult az állami és a kolhoz-szövetkezeti és egyéb társadalmi tulajdon. Nem látszott többé szükségesnek a kolhoz-, szövetkezeti és egyéb társadalmi tulajdon különleges védelemzése. A fejlődésnek ezen a szakán a büntetőjogszabályokban is kifejezésre kell jutnia az *állami tulajdon, az öszenépi tulajdon magasabb színvonalának, a szocialista tulajdonformák közti vezető szerepének*. Ezt juttatja kifejezésre az 1947. június 4-i tvr., amikor külön, kiemelten védelmezi az állami, öszenépi tulajdont.

Fel kell vetődjenek itt a kérdések, hogy új büntető-törvénykönyvünkben melyik szabályozási utat válasszuk? Elérkeztünk-e már a fejlődésnek arra a fokára, amelyik lehetővé teszi az utóbbi szabályozást? Felfogásom szerint még nem. A termelő-szövetkezeti csoport-tulajdon, a szövetkezeti és egyéb társadalmi tulajdon a mi országunkban *még nem fejlődött ki teljes mértékben*, még zsege és további növekedésre és *megszilárdulásra szorul*. Nem lenne helyes jogpolitikai eszköz, ha a szovjet jogszabályban már indokolt megkülönböztetést új szabályozásunkban szintén alkalmaznánk, mert a mi kevésbé fejlett viszonyaink között az eltérő törvényi értékelés a társadalomban esetleg ferde nézeteket szülne. Ezért a termelőszövetkezeti csoport-tulajdon, a szövetkezeti és más társadalmi tulajdon a fejlődés jelen szakaszán még ugyanolyan hatékonyságú védelmet igényel, mint a bár nagyobb jelentőséggel bíró, de már jobban megszilárdult és erősebben kifejldött állami tulajdon.

Összegezve az elmondottakat, álláspontom szerint, amíg országunkban nem épül fel a szocializmus, nem lenne helyes az említett jogi tárgyak egymástól eltérő büntetőjogi értékelése, más szóval az állami tulajdon elleni büntetteket a csoport-tulajdon elleni büntetteknél szigorúbb törvényi büntetési tételekkel büntetni.

8. Az egyes bűncselekményi törvényi tényállásokhoz fűzött *törvényi büntetési nemeket és*

¹ Z. A. Fiszinszkaja : i. m. 163. old.

tételeket összehasonlítva, úgy találjuk, hogy az 1947. évi június 4-i szovjet tvr. lényegesen szigorúbb törvényi szankciókat írt elő, mint az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. Igaz ugyan, hogy a szovjet tvr. nem rendel halálbüntetést egyetlen, a szocialista tulajdon elleni büntetettre sem, de ez csupán azzal magyarázható, hogy 1947. júniusában megjelenve, nem is tartalmazhatott ilyen büntetési nemet, mert az SzSzkSz Legfelső Szovjetje Elnökségének 1947. május 26-i törvényerejű rendelete »A halálbüntetés eltörléséről« rendelkezett a Szovjetunióban. Viszont, hogy a szocialista tulajdon elleni legsúlyosabb büntetésekre az alkalmazható legsúlyosabb büntetést kívánta alkalmazni, azt mutatja a tvr. 2. pontjában írt minősített büntetésekre alkalmazni rendelt 25 évig terjedhető javító munkatáborokba zárás büntetési tétele.

Az 1947. június 4-i szovjet tvr., az állami tulajdon elleni alaphüntetteket *hétől-tíz* évig terjedhető javító munkatáborba zárással (1. pont);

a kolhoz-, szövetkezeti vagy más társadalmi tulajdon elleni alaphüntetteket pedig *ötől nyolc évig* terjedhető javító munkatáborba zárással rendeli büntetni (3. pont).

Ezzel szemben az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. a társadalmi tulajdon elleni alaphüntetteket csupán *öt évig terjedhető* börtönnel rendeli büntetni (3. §).

Az 1947. június 4-i szovjet tvr. az állami tulajdon elleni minősített büntetteket *tíz-től-huszonöt évig* terjedhető javító munkatáborokba zárással; a kolhoz-, szövetkezeti vagy más társadalmi tulajdon elleni minősített büntetteket pedig *nyolctól-húsz évig* terjedhető javító munkatáborba zárással rendeli büntetni.

Ezzel szemben az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. a társadalmi tulajdon elleni minősített büntetteket általában *tíz évig* terjedhető börtönnel rendeli büntetni. Kivételesen a legsúlyosabb társadalmi tulajdon elleni büntetésekre a halálbüntetést rendeli (5. § (1) és (2) bek.).

Miként az előzőekben már kifejtettük, a szovjet jogszabály nem vonta külön, kiemelt szabályozási körébe a szocialista tulajdon *felgyújtásának* vagy *felrobbantásának*, vagy a *különösen nagy kárt okozó rablásnak cseleit*, mert a megvalósult szocializmus országában gyakorlatilag ilyen támadások ma már nem várhatók a szocialista tulajdon ellen. Az 1950. évi 24. sz. magyar tvr. azonban tekintettel a mi eltérő, sajátos fejlődési viszonyainkra, még kénytelen volt számolni a társadalmi tulajdon ellen irányuló legsúlyosabb támadásokkal is és ezekre is a halálbüntetést rendeli alkalmazni.

Nem szorul itt külön bizonyításra, hogy fejlődésünk mai szakaszán is szükséges még, hogy a társadalmi tulajdon elleni e legveszedelmesebb támadásokat a legsúlyosabb büntetési nemmel fenyegetjük.

Nem tudok azonban egyetérteni olyan állásfoglalással, amely a szovjet és a magyar jogszabályokban írt törvényi büntetési tételekből arra

a következtetésre jutna, hogy szigorítsuk az új rendezésnél a társadalmi tulajdon elleni büntetésekre fűzött törvényi büntetési tételeket. Erre semmi szükség nincs. A bírói gyakorlat kellő rugalmassággal tudja évek óta alkalmazni a konkrét esetre éppen leginkább szükséges büntetéseket a mai elég tág büntetési keretekben. A Szovjetunióban is ismételtelen elhangzottak olyan kívánások, hogy a megalkotandó összfűzött törvénykönyvben az egyes büntetésekre fűzött túlmagas törvényi büntetési maximumokat megfelelően csökkenteni kell. Álláspontom szerint az 1950. évi 24. sz. tvr. törvényi büntetési tételei *teljesen megfelelőek* és kellő lehetőséget nyújtanak a védett jogi tárgy, a társadalmi tulajdon kellő védelmezéséhez.

III. A szocialista tulajdon büntetőjogi védelme szovjet szabályozásának tanulmányozásából levonható néhány alapvető, általános tanulság

I. Az SzSzkSz Legfelső Szovjetje Elnökségének 1947. június 4-i törvényerejű rendelete »Az állami és társadalmi tulajdon foszogatásával kapcsolatos büntetőjogi felelősségről« szemléltető példája a szovjet szocialista jogszabályalkotásnak. Tömör, áttekinthető, világos. Jogász és nem-jogász minden vita, kétely nélkül megérti. E sajátosságokhoz még hozzávehetjük a szovjet szocialista jogalkotásnak azt az OSZESZK Büntető-törvénykönyvének a lapjairól elénk táruló gyakorlatát, mely szerint, ha egy-egy újonnan megalkotott jogszabály nem válik be, nem haboznak nyomban új, módosító jogszabályokat megalkotni.

Ez azt jelenti, hogy a szovjet jogi kultúrában — a mindenütt adódó — hibás jogszabályszerkesztésből támadó ellentmondások, zavarok kiküszöbölésének a terhére nem hárítják a bírói gyakorlatra — amelyiknek hivatásán kívül esvén a jogszabályalkotás — legfeljebb csak esúréssel-csavarrással tudhatja a helytelenül megalkotott jogszabályba a kívánatos helyes értelmet beleygőmőszölni. Viszont ezúton nem egyszer a jogszabály mindenki által világosan és csupán egyféleképpen érthető tartalma éppen az ellenkezőjére fordul, amely nem alkalmas arra, hogy a jogászai módszerek és általában a jogi kultúra tekintélyét és a tömegek beléje vetett bizalmát növelje.

2. Ha ebből a szempontból egybevetjük az 1947. június 4-i szovjet tvr-t és az 1950. évi 24. sz. magyar tvr-t, valamint a nyomukban kialakult bírói gyakorlatot, akkor lehetetlen fel nem ismerünk azt az igen felemelő és tanulságos példát, amelyet ez a szovjet szocialista jogszabály és a nyomában egységesen, áttekinthetően kialakult bírói gyakorlat mutat. A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmét szolgáló szovjet bíróságok mindenütt híven követték a törvényerejű rendelet rendelkezéseit. Ha itt-ott jószándékkal fel is ütötték a fejüket bizonyos maximalista törekvések, a Szovjetunió Legfelső Bírósága rendre kiküszöbölte őket. A szovjet büntetőjogi irodalomban idevágóan feldolgozott egyetlen olyan jogerős

bírói határozattal nem találkoztam, amelyik bármerre is elhajtott volna a tvr. tömör, de világos szabályozásától.

Nékünk is meg kell tanulnunk a szovjet példa nyomán úgy *szerkeszteniünk* büntetőjogszabályainkat és úgy *értelmeznünk, alkalmazniunk* azokat, hogy a jogszabályok világos tartalma a gyakorlati alkalmazás során ne torzuljon el, ne módosuljon,

még kevésbé forduljon annak az ellenkezőjére, mint amit a jogszabály minden állampolgár részére mond. A szovjet szocialista törvényesség megvalósításának felemelő példája az 1947. június 4-i törvényerejű rendelet, a nyomában kialakult szovjet bírói gyakorlat és a mindkettőt megvilágító szovjet büntetőjogtudomány egysége.

Olti Vilmos

A törvénykezési jog problémája*

1.

1. *A probléma mibenléte.* A szocialista magyar jogtudomány a »törvénykezési jog« kifejezést a szovjet szocialista jogtudományban »szugybnoje pravo« (szó szerint: bírósági jog) elnevezéssel jelzett jogág megjelölésére alkalmazza. Ez a jogág a törvénykezési szervezet (bíróság, ügyészség, ügyvédség, igazságügyi igazgatás stb.) a polgári eljárás és a büntető eljárás anyagát foglalja magába. Jogtudományunkban vitás kérdés: vajjon tényleg önálló egységes ágazata-e a szocialista jognak az ilyen értelemben felfogott törvénykezési jog?; megvan-e az indokoltsága annak, hogy a törvénykezési szervezet és a polgári, valamint büntető eljárás jogterületeit az egységes szocialista jogrendszeren belül — alsóbb egységként — külön összefoglaljuk a törvénykezési jogban?

Lényegileg tehát a törvénykezési szervezet, polgári és büntető eljárásjog egymáshoz (valamint egyéb jogterületekhez) való viszonyának jellegéről van szó. Ebben a keretben viszonylag elkülöníthető kérdés: a törvénykezési szervezeti jogszabályanyag jogrendszerbeli együtvértartozása és a vele foglalkozó diszciplína elismerésének követelménye.

A törvénykezési jog kérdése csupán *egyik* problémája a szocialista magyar jog fejlődésének és rendszere kialakulásának. Van ezen a téren számos egyéb kérdés is, melyek némelyike (pl. a mezőgazdasági, föld- és termelészövetkezeti jog kérdése) kétségtől nagyobb jelentőségű a most megvitatásra kerülő témánál. E körülmény mindamellett nem teszi elvitathatóvá a törvénykezési jogi probléma tisztázásának sem szükségességét, sem időszerűségét.

2. *A kérdés időszerűsége.* A törvénykezési jog problémáját társadalmi viszonyaink, szocialista államszervezetünk és jogunk fejlődése veti fel; megoldása jogtudományunk, soron levő feladatainak egyike. Ebben a szemléletben a törvénykezési jog problémája jelenleg a szocialista magyar jog rendszer-problémájának részeként jelentkezik. A magyar népi demokrácia jogának fejlődéséhez képest sorra vetődtek fel előttünk

a jogrendszer tagozódásának legkülönfélébb kérdései: a közjog-magánjog dualizmusa, egyes jogágak, jogterületek elhalása, megszüntetése, átalakítása, szétválasztása, önállósulása, megteremtése (pl. kereskedelmi és váltójog, gazdasági jog, családjog, mezőgazdasági jog, földjog, termelészövetkezeti jog), a jogágak lényegbeli változásaival is összefüggő elnevezés-módosulások (pl. államjog, államigazgatási jog, polgári eljárásjog) stb. A szocialista magyar jog rendszere kialakulóban van. E fejlődés egyik, megoldásra megérett problémája: a törvénykezési jog kérdése.

A probléma tisztázatlansága, nemkülönben a vele kapcsolatos félreértések és a burzsoa felfogás, nyomasztó maradványai zavarólag hatnak mind a tudományos, mind a gyakorlati munkára.

A törvénykezési jog problémája: egyik *előkérdése*, megoldása pedig egyik *előfeltétele* a szocialista magyar jog szisztematikai problémája tisztázásának, egyben az igazságszolgáltatás joganyagával kapcsolatos tudományos munka fejlesztésének.

3. *Gyakorlati jelentősége.* A tudományos felfogás ingadozása már magábanvéve is hátrányos a gyakorlati munkára. Ezen túlmenően azonban népi demokratikus államunk fejlődésének *új szakaszán* nyomatékosan lép előtérbe a *szocialista törvényesség* megszilárdításának feladata. Ebből a szempontból a törvénykezési jognak kiemelkedő szerepe van: a szocialista törvényesség kérdésének elméleti és történeti vonatkozásaitól eltekintve (amelyek elsősorban az állam- és jogelmélet és a jogtörténet körébe tartoznak), a szocialista törvényesség védelmének és biztosításának gyakorlati igazságszolgáltatási *szervetivel, eszközeivel és útjával* közelebről éppen a törvénykezési jog szakterületei foglalkoznak.

A törvénykezési jog problémájának eldöntése és ezzel összefüggésben eljárási kódexeink, ügyészségi és bírósági szervezeti jogszabályaink intenzívebb tudományos feldolgozása, egyben az új szakasz teendőinek valóságos megértése, igazságszolgáltatási szerveink előtt annak a szerepnek a tudatosítása, melyet a szocialista építés támogatása, az emberről való fokozott gondoskodás és az osztályellenség támadásainak visszaverése terén kell betölteniök: elő fogja mozdítani az igazságszolgáltatással kapcsolatos kodifikáció

* A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottságának és a Magyar-Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztályának 1954. május 22-i ankétján tartott előadás tézisei.

továbbfejlesztését, új szocialista ügyészségünk, bíróságaink gyakorlati munkája, nemkülönben a főiskolai eljárásjogi oktatás színvonalának emelését, a bírósági és ügyészségi apparátus részére való káderképzés feltételeinek megjavítását.

4. *A szovjet jogtudomány álláspontja.* A törvénykezési szervezet, polgári eljárás s büntető eljárás területeinek a »törvénykezési jog« közös elnevezés alatt való egybefoglalására és a tudományos munka ennek megfelelő megszervezésére A. J. *Visinszkij* tett elsőként javaslatot a szovjet állam- és jogtudomány kérdéseiről rendezett első összszövetségi tanácskozáson 1938. július 16-án. (Megjegyzendő, hogy a törvénykezési szervezet, mint jogág és ennek megfelelő tudományág már néhány évvel előbb kialakult a Szovjetunióban.)

Visinszkij leszögezte, hogy a szovjet szocialista jog rendszerének kiépítése a szovjet jogászok legaktuálisabb feladata (1938-ban). Ennek megvannak a szükséges előfeltételei és szilárd alapja: a proletariátus diktatúrája és a Sztálini Alkotmány. Az egyes jogágak problémáinak vizsgálata során *Visinszkij* a törvénykezési joggal kapcsolatban természetellenesnek tartotta azt a helyzetet, hogy az eljárásjogászok a büntető eljárás kérdéseit a polgári eljárás kérdéseitől elszakítva, minden, azokkal való kapcsolat nélkül tanulmányozzák. A büntető és polgári eljárás elszakításának »ártalmasságára« a bizonyítékok elméletének kidolgozása terén fennállott helyzet hozta fel példaképpen. Arra a következtetésre jutott, hogy »helyesen és jobban biztosítja az eredményességet, ha a tudományos munkát úgy szervezzük meg, hogy a polgári és büntető eljárás kérdéseit egyetlen tudomány: a törvénykezési jog tudományának keretei között egyesítjük.«

Visinszkij ezt az álláspontot azóta következetesen képviseli; »A perbeli bizonyítás elmélete a szovjet jogban« c. Sztálin-díjas főpuncájának is egyik alapvető gondolata ez.

Néhány szovjet jogász nem ért egyet ezzel a konstrukcióval. M. A. *Cselcov* büntető eljárási tankönyvének legutóbbi kiadásában (1951.) nem foglalkozik ugyan kifejezetten a törvénykezési jog kérdésével, de a büntető eljárásjognak a szovjet jogrendszerben elfoglalt helyével kapcsolatos fejtegetéseiből következtetni lehet negatív állásfoglalására. A törvénykezési szervezetet a »tágabb értelemben vett büntető eljárás« részének tartja, de tárgyalását mellőzi, mert önálló jogággá és tantárggyá alakult. — Sz. N. *Abramov* polgári eljárási tankönyveiben nem tesz említést tárgyának a törvénykezési joghoz tartozásáról (amiért a bírálat meg is róttá), állásfoglalása tehát szintén negatívnak fogható fel; a törvénykezési szervezetet azonban önálló jogágzatnak tekinti. — Más szovjet processualisták részéről való esetleges elutasító állásfoglalásnak nem akadtam nyomára a nálunk hozzáférhető irodalomban.

A kérdés tehát vitás volt. Mindazonáltal

megállapítható, hogy a szovjet jogászok többsége helyesli a törvénykezési jog *Visinszkij*-javasolta konstrukcióját. Így többek között osztja ezt a nézetet a büntetőeljárásjogászok közül M. Sz. *Sztrogovics*, A. N. *Poljunszkij*, a polgári eljárásjogászok közül A. E. *Klejman*, K. Sz. *Jugyelszon*, a törvénykezési szervezet szakemberei közül Sz. A. *Golunszkij*, D. Sz. *Karev* stb. Ezen az állásponton van az 1949. évi állam- és jogelméleti, az 1950. évi (jogi iskolai) államjogi és az 1951. évi törvénykezési szervezeti tankönyv, a Nagy Szovjet Enciklopédia I. kiadása 1948. évi utolsó kötetének a Szovjetunió jogrendszeréről szóló tanulmánya (M. P. *Kareva* tollából) és az 1953. évi Jogi Lexikonnak (*Juridiceszkij Szlovarj*) a szocialista jog rendszeréről szóló cikke.

A törvénykezési jog problematikájának ki-fejtését és a mellette szóló érveket — *Visinszkij* említett előadásán¹ és a perbeli bizonyításról szóló monografiáján kívül — több-kevesebb részletességgel tartalmazza (a nálunk is hozzáférhető munkák közül) *Karev* és *Golunszkij* 1948. évi, valamint *Karev* 1951. évi törvénykezési szervezeti tankönyve és *Jugyelszon*nak A bizonyítás problémája a szovjet polgári eljárásban c. könyve (1951.) A törvénykezési szervezetről figyelemre méltó fejtegetéseket találunk dr. Hilde *Benjamin*-nak Bemerkungen zu der Lehre von der Gerichtsverfassung und ihrer Bedeutung für Theorie und Praxis c. tanulmányában.²

5. *A törvénykezési jog kérdése a magyar jogtudományban.* A magyar jogirodalomban a szocialista törvénykezési jog kérdését *Móra Mihály* vetette fel 1951-ben.³ Egyetemi jegyzeteiben, majd *Cselcov* büntető eljárási tankönyvéről írott ismertetésében (Szovjet jogi Cikkgyűjtemény 1953. évi 12. szám, 693—694. old.) ismét foglalkozik vele. Az uralkodó szovjet álláspont helyességét nem vitatja, de nehéznék tartja az állásfoglalást. — *Vas Tibor* A magyar polgári perjog főbb kérdései c. kötetéhez (1953.) írt bevezető cikkében (7—8. old.) sürgeti a probléma beható megvizsgálását. A dialektikus logika alapján nem lát ellenmondást a törvénykezési jog léte és az eljárásjogoknak anyagi jogukkal való összefüggése között. Az egységes törvénykezési jog kialakítását lehetségesnek tartja. — *Nizsalovszky* Endre a kötetéről írott bírálatában,⁴ továbbmegy *Vas Tibornál*: a jogrendszer tagozódásában nem lát ugyan objektív törvényszerűséget, de a két eljárási jog egy jogágba foglalását sikerrel megoldható tudományos feladatnak tekinti. — A törvénykezési jog problémáját a szovjet polgári eljárás tükrében vizsgálja az OSzESzK Polgári eljárási törvénykönyvének magyar kiadásához (1952.) írt bevezető tanulmányom (12., 14—15. old.) foglalkozik vele a büntető és polgári eljárás

¹ L. l.: A szovjet állam- és jogtudomány k. lésése. Budapest, 1950. 82—84. old.

² Staat und Recht. 1953 februári sz., 25—48. old.

³ Jogtudományi Közöny. 1951. 6. sz., 327. old.

⁴ Állam és Jog. 1953. decemberi sz., 59. old.

alapelveinek kapcsán a magyar polgári perjog alapelveiről írott dolgozatom,¹ legutóbb pedig — saját jogrendszerünk szemszögéből — a Magyar Népköztársaság Bírósági szervezeti törvényéről írott cikkem.²

II.

6. *A törvénykezési jog és a jogrendszer tagozódásának problémája.* A szocialista jogtudomány a jogrendszer ágazatokra osztásának alapjául mindenekelőtt a jogi szabályozás tárgyát, vagyis a jogilag szabályozott különféle társadalmi viszonyok tartalmát tekinti. Emellett egyes jogágazatok elhatárolásának kiegészítő ismérvéül figyelembe veszi a társadalmi viszonyok jogi szabályozásának *módszereiben* mutatkozó eltéréseket is. A társadalmi viszonyok alapvető csoportját a termelési viszonyok teszik, amelyek összessége alkotja a társadalom gazdasági alapját.

A szocialista jog egyes ágazatainak tárgyát túlnyomórészt ezek az *»anyagi társadalmi viszonyok«* (termelési viszonyok) teszik (pl. polgári jog, földjog, termelőszövetkezeti jog, munkajog). A társadalmi viszonyok másik csoportja a felépítmény szférájába tartozik. Ezek az *ideológiai* (politikai, jogi stb.) *társadalmi viszonyok*, melyeknek jellegét a termelési viszonyok határozzák meg. A szocialista jog némely ágazata túlnyomórészt felépítményi társadalmi viszonyokat szabályoz (pl. államjog, államigazgatási jog).

A felépítmény körébe tartozó társadalmi viszonyok sajátos köret alkotják az *igazságszolgáltatás gyakorlása során létrejövő társadalmi viszonyok*. Ezek a társadalmi viszonyok, melyek az igazságszolgáltatás *szervezetével* és annak *funkcionálásával* kapcsolatosak, világosan elhatárolódnak egyfelől a termelési viszonyoktól, melyek megszabják jellegüket, másfelől a felépítmény egyéb ideológiai társadalmi viszonyaitól, melyekkel megfelelő kölcsönhatásban vannak. Az igazságszolgáltatás gyakorlásával kapcsolatos e társadalmi viszonyok *sajátos természete, viszonylagos elkülönülésük és egymásközötti összefüggésük*, belső egységük határozza meg a törvénykezési jog *létezését*, jogágazati jellegét a szocialista jogrendszerben.

A törvénykezési jog azokat a társadalmi viszonyokat szabályozza, amelyek az igazságszolgáltatás gyakorlása során keletkeznek állami szervek, szocialista szervezetek és állampolgárok között. E társadalmi viszonyok — minden viszonylagos elkülönülésük ellenére is — természetesen nincsenek elszigetelve a jogilag szabályozott egyéb társadalmi viszonyoktól. Ez utóbbiakkal való kapcsolatuk szabja meg a törvénykezési jog *helyét*, más jogágazatokhoz (anyagi jogokhoz, államjoghoz stb.) való viszonyát a szocialista jogrendszerben. Továbbmenően pedig: az igazságszolgáltatás gyakorlása során keletkező társa-

dalmi viszonyok körében a közös vonás mellett jelentkező egyes sajátosságok határozzák meg a törvénykezési jog *belső tagolását* a törvénykezési szervezeti jogra, polgári eljárásjogra és büntető eljárásjogra.

7. *A törvénykezési jog, mint a szocialista jog ágazata.* A törvénykezési jog egységes, önálló jogágazatként *csak a szocialista jogrendszerben alakulhat ki.* A következő mozzanatokat lehetne megjelölni annak legfőbb okaiként, hogy a kapitalizmus jogrendszerében nem jöhet létre az egységes törvénykezési jog: a burzsoa jog közjog-magánjog rendszere, a polgári és büntető per praekapitalista egyoldalú anyagi jogi szemléletének maradványai, a büntető és polgári eljárás elvi szembehelyezése és egymástól való elszigetelése, a polgári, büntető stb. bíraskodás szervezeti elkülönítése, az igazságszolgáltatás egységének hiánya. Nem téveszthet meg bennünket az uralkodó burzsoa nézetek perifériáján elhelyezkedő *»általános perjog«, »egységes eljárásjog«* reakciós, az imperializmus időszakára jellemző, de nagyobb hatást el nem ért felfogása (W. Sauer), mely a tőkés *»állami érdek«* jegyében a személyiség fasiszta elnyomásának útját egyengette. E konstrukciónak semmi köze a szocialista törvénykezési joghoz, mely nem szünteti meg a büntető és polgári eljárás különállását, nem olvasztja őket egybe, hanem csupán egységbe foglalja őket. A szocialista törvénykezési jog szemléletében *»a nem szerinti ismérvek közösége és a specifikus (fajlagos) vonások eltérése jellemzi a büntető és polgári eljárás valóságos viszonyát«* (Sztrogovics).

A szocialista jogban létrejönnek azok a legfőbb feltételek, melyek lehetővé teszik az egységes törvénykezési jog kialakulását:

a) a szocialista jogrendszer egysége, a közjog-magánjog szemlélet felszámolása;

b) az eljárás és az anyagi jog viszonyának helyes, marxista szemlélete, amely e kapcsolat mellett meglátja a büntető és polgári eljárás *egymásközötti összefüggéseit* is;

c) a bírósági szervezet egységessége;

d) a szocialista igazságszolgáltatás egységes feladatai és alapelvei;

e) a szocialista kodifikáció és jogtudomány előrehaladása.

A törvénykezési jog létrejöttének feltételei *fokozatosan* teremődnek meg a szocialista állam és jog fejlődése során. A Szovjetunióban a törvénykezési jog az 1936. évi Alkotmány megjelenése után és az 1938. évi Bírósági szervezeti törvény kidolgozása folyamán alakult ki. Az 1936. évi Alkotmány IX. fejezete első ízben szabályozta alaptörvény szintjén a bíróság és az ügyészség legfőbb szervezési és működési elveit. Az 1918. és 1924. évi szovjet alkotmányok még nem tartalmaztak ilyen rende kezeseket; a csak igazságszolgáltatási feladatokat betöltő (igazgatási teendőktől mentesített) egységes szovjet bíróságot pedig az 1938. évi első összszövetségi bírósági szervezeti törvény hozta létre. E fel-

¹ A magyar polgári perjog főbb kérdései. Budapest, 1953. 12—13. old.

² Jogtudományi Közlemény, 1954. 1—2. sz.

tételek kialakulása megelőzte a szovjet szocialista törvénykezési jog létrejöttét.

8. *Kialakultak-e a magyar törvénykezési jog létrejöttének feltételei?* E kérdésre — véleményem szerint — igennel kell válaszolni.

a) a burzsoa közjog-magánjog szemléletet felszámoltuk, a szocialista magyar jog egysége nem tehető vitássá;

b) Alkotmányunk és Bírósági szervezeti törvényünk megteremtette egységes szocialista igazságszolgáltatásunkat, megjelölte egységes feladatait és alapelveit;

c) létrejött új, szocialista bírósági és ügyészségi szervezetünk;

d) megalkottuk szocialista büntető és polgári eljárási törvénykönyveinket;

e) a büntető és polgári bírósági szervezeti különállása, sőt az ítélkező bíróság személyi összetételében néhány éven át fennállott különbség (népi ülnökök hiánya a polgári eljárásban) megszűnt.

El kell viszont ismerni, hogy a burzsoa, sőt még régebbi jogszemlélet egyes maradványai (pl. egyoldalú anyagi jogi szemlélet) mindeideig útját állták a törvénykezési jogot illetően egységes nézet kialakulásának.

Avégből, hogy igazságszolgáltatásunk fokozottabban tudja betölteni felépítmenyi, aktív szolgálati szerepét, hogy erőteljesebben járuljon hozzá a szocialista törvényesség megszilárdításához, hogy a jogtudomány nagyobb segítséget adhasson a törvénykezési jogalkotás továbbfejlesztésének és a bírósági-ügyészségi gyakorlatnak, hogy a jogászképzés eredményesebben és magasabb színvonalon tudja kielégíteni a bíróság és ügyészség káderigényeit, végül pedig — de nem utolsónak — azért, hogy megoldjuk jogunk egyik rendszerproblémáját, soronlévőnek kell tekintelnünk a magyar törvénykezési jog megteremtésének feladatát.

Ugyanakkor azonban tisztában kell lennünk azzal is, hogy a törvénykezési jog megteremtése és a tudományos munka megfelelő megszervezése egymagában még távolról sem lesz elégséges az említett feladatok valóságos végrehajtásához. A törvénykezési jog problémájának megvitatásakor csupán egy tudományos előkérdés tisztázásáról, az erők összefogásának egyik első lépéséről van szó, amelyet a marxizmus-leninizmus tanításainak, a szovjet államépítés, jogalkotás és tudománytanulmányainak ismeretén és alkotó felhasználásán alapuló, elmélyült hazai kutatómunkának kell követnie a tudomány és a gyakorlat konkrét törvénykezési jogi kérdéseinek megoldása érdekében.

9. *A törvénykezési jog rendszere.* A törvénykezési jogba sorolt joganyag együtvértartozása a szabályozás tárgyának, az igazságszolgáltatás gyakorlása során keletkező társadalmi viszonyoknak viszonylagos egységén, erős összefüggésén nyugszik, többek között azon a tényen, hogy valamennyi a bíróság szervezetével, illetve működésével kapcsolatos. Az *egységességnek* ez a jelensége azonban már eleve magában hordja a *különülést*

különülést mozzanatait is: nem azonosságról, hanem szoros összefüggésről van szó az illetartozó jogszabályok csoportjai között. A törvénykezési jogon belül ezek a csoportok maguk is megfelelő egységet mutatnak, s ehhez képest el is különülnek egymástól részint a szabályozás tárgyainál, részint módszereinél fogva. Ilyen módon tagolódik a törvénykezési jog a törvénykezési szervezet, a polgári eljárás és a büntető eljárás joganyagára.

Ezek a törvénykezési jog önálló területei, éppúgy, mint a törvénykezési jog önálló ágazata az egységes szocialista jogrendszernek. Ez a tagolódás azt a tényt tükrözi, hogy a jogi szabályozás az első esetben a törvénykezés *szervezetére*, ezzel kapcsolatban *feladataira* és *alapelveire*, a második és harmadik esetben pedig a törvénykezés *megvalósulására*, *működésére* irányul. Az utóbbi két kör azonban egymásközött is mutat fel eltéréseket: más és más a *tárgya* a polgári és büntető eljárásnak, egyben különbségek állnak fenn közöttük a szabályozás egyes *módszereiben* is.

A törvénykezési szervezeti jog bizonyos értelemben *alapanyaga* az egész törvénykezési jognak, ugyanúgy, miként a Bírósági szervezeti törvény *alaptörvénye* bíróságainknak, igazságszolgáltatásunknak.¹ Az alaptörvényjelleg ez esetben (is) ugyan *tartalmilag* értendő, *alaki* vonatkozása (a jogszabály meghozatalának és módosításának külön rendje) nincs.

A törvénykezési jogon belül az anyag felosztását és a határhárdések eldöntését (pl. alapelvek, hatáskör stb.) célszerű a törvényi szabályozás alapulvétele mellett elvégezni.

10. *A törvénykezési jog helye a szocialista jogrendszerben.* A magyar törvénykezési jog az egységes szocialista magyar jogrendszer egyik önálló ágazata. Az *államjoghoz* való viszonyát az államjog alapágazati jellege, az igazságszolgáltatás állami funkció mivolta, szerveinek az állami mechanizmushoz tartozása szabja meg. Az a téves felfogás, mely a törvénykezési jogot valaminek, ú. n. »tágabb értelemben vett államjog« részének tekintette, a közjog-magánjog szemlélet maradványa volt (*Venediktov*). A törvénykezési jog és az *államigazgatási jog* kapcsolatát elsősorban a törvénykezési és az államigazgatási szerveknek az államszervezetben belüli helyük és jellegük eltéréseiből, eljárási hatáskörük és módszertük egybevetéséből, valamint az igazságügyi igazgatásnak egyfelől a törvénykezési jogban, másfelől az államigazgatási jogban való szemléletéből kiindulva kell tisztázni. Ebben a körben megvizsgálásra tart számot a »mozgáhatárok« (bizonyos ügyeknek államigazgatási, illetőleg bírósági útra való terelése) és a döntőbíráskodás kérdése is. A törvénykezési jog és az *anyagi jogok* kapcsolatát a tartalom és forma viszonyának marxi jellemzése alapján kell megítélni. »Anyagi jogokként« vonatkozásban nem csupán a büntető és polgári jog, hanem a családjog, munkajog, földjog stb., sőt bizonyos esetekben (pl. a szovjet jogban) az államjog, államigazgatási jog és pénzügyi jog is szere-

pelnek. A törvénykezési jog és más jogágak kapcsolatának vizsgálatánál figyelemmel kell lenni arra, hogy az előbbinek a tárgyát tevő társadalmi viszonyok kizárólag a felépítmény köréből valók, míg az utóbbiak részben az alap, részben a felépítmény körébe eső társadalmi viszonyokat szabályoznak. Egyes határkérdések eldöntése (pl. az ügyészi általános felügyelet témájának hová — a törvénykezési szervezetbe, az államjogba vagy az államigazgatási jogba — tartozása) külön megvitatást igényel.

11. *Jogág és tudományág.* Ha elismerjük a törvénykezési jog önálló jogág-mivoltát az egységes szocialista magyar jogrendszerben, akkor a törvénykezési jog tudományág-jellegét is el kell ismernünk a szocialista magyar jogtudományban. Ennek nagy gyakorlati jelentősége van jogtudományunk fejlesztése és állami szerveink munkájának előmozdítása szempontjából. A törvénykezési jogászoknak az eddigienél sokkal jobban kell összehangolniuk kutatásaikat. A büntető és polgári eljárás művelőinek a még sok tekintetben fennálló elszigeteltségből ki kell lépniük. Nem helyes, ha csupán a területeik között fennforgó eltérések szabják meg tudományos szemléletüket (az eltéréseknek természetesen igen nagy jelentősége van), hanem ugyanakkor át kell hasna munkásságukat a szocialista magyar igazságszolgáltatás egységének felismerése is. Szervezett módon kell biztosítanunk a magyar jogtudomány második öt éves terve törvénykezési jogi részének végrehajtását.

A gyakorlat vonalán a tudományos munka ilyenirányú koncentrálásának és egybehangolásának elsősorban a bíróság és ügyészség tevékenységének megsegítésére kell irányulnia. Különösen sok támogatást követelhet a törvénykezési jog művelőitől fiatal ügyészségi szervezetünk. Szükség van arra, hogy a gyakorlat dolgozói maguk is vessék fel a tudomány előtt megoldást igénylő problémáikat.

III.

12. *Néhány ellenvetés vizsgálata.* A törvénykezési jog egységének konstrukciójával szembeni főbb kifogások a következők: *a)* a törvénykezési jogi szemlélet az eljárásjogokat elszakítja anyagi joguktól; *b)* a törvénykezési jog egybeolvasztja és ezáltal eltorzítja a büntető és polgári eljárást; *c)* a törvénykezési szervezet nem választható el az eljárástól; *d)* a törvénykezési szervezeti jog bevezetése »átfedéseket« eredményez az oktatásban; *e)* nehéz elkülöníteni egymástól a törvénykezési szervezet és az eljárásjogok anyagát.

ad *a)* Ez egyoldalú anyagi jogi szemlélet, mely nem vesz tudomást arról, hogy az eljárásjogok már a burzsoa jog fejlődése során is önálló jogágakká váltak. Valójában a kapitalizmus előtti időre nyúl vissza e felfogás, amidőn az eljárásjog még része volt az anyagi jognak. Az anyagi és eljárási jogok összefüggésének a tartalom és forma viszonyaként való marxai szemlélete nem az anyagi és eljárási jog azonosságát, hanem dialektikus

egységüket jelenti. A jogi szabályozás tárgyát tevő társadalmi viszonyok sajátosságai azonban már a burzsoa jogban is szükségessé tették az anyagi és eljárási jogok rendszerbeli elkülönülését. A szocialista törvénykezési jog nem távolítja el egymástól az anyagi és eljárási jogokat, sőt — a közjog-magánjog szemlélet felszámolása és a szocialista jogrendszer egysége alapján — kapcsolatukat még erősebben kiemeli, de egyben rámutat a polgári és büntető eljárásnak a szocialista igazságszolgáltatás egységéből folyó közös vonásaira, azonosságaira és hasonlóságaira is. Az a körülmény, hogy a polgári eljárás »anyagi« jogát több önálló jogág adja, már magábanvéve is cáfol mindenféle egyoldalú anyagi jogias felfogást. A polgári eljárás a szocialista jogban nem csupán a polgári jog bírósági érvényesülését szolgálja: különböző »anyagi« jogok valósulnak meg a polgári eljárás rendjén.

ad *b)* Ez téves felfogás, mely a szocialista törvénykezési jog konstrukciójának félreértéséből és a burzsoa jogtudománybeli egybeolvasztási kísérletekkel való felületes azonosításból származik. A szocialista törvénykezési jogban a büntető és polgári eljárás megtartja önállóságát, külön kodifikáltságát, külön tudományterület jellegét. A hangsúly azon van, hogy nem művelhető eredményesen egyik eljárásjog sem, és menthetetlenül formalizmusba, praktikizmusba esünk, ha elszigetelten, csak a specifikus eltérésekből kiindulva vizsgáljuk őket és nem irányítjuk figyelmünket egyidejűleg a közös vonásokra, feladatokra, alapelvekre, a szocialista igazságszolgáltatás egységének tényére is.

ad *c)* Nincs szó »elválasztás«-ról nagyobb mértékben, mint ahogy a jogszabályanyag is tagolódik egyfelől *elsősorban* szervezetei, másfelől *elsősorban* eljárási jellegű törvényekre. A szervezet és a működés egységben való szemlélete egyáltalán nem zárja ki, sőt feltételezi és szükségessé teszi külön-külön való vizsgálatukat is. Különösen áll ez a törvénykezési jogban, ahol az egységes szervezet mellett maga az eljárás *fővonalaiban* kétirányú: büntető és »polgári« (ez utóbbi — tárgyaihoz képest — maga is többféle eljárásra tagolódik): A burzsoa jogban egyébként a törvénykezési szervezet és eljárás de facto szétszakadt és a szervezet azonfelül felbomlott még az eljárás tárgya, sőt az állampolgárok osztályai, rétegei stb. szerint is: A törvénykezési szervezet a burzsoa jogtudományban merőben empirikus, a politikai vonatkozásokat elrejtő formában tárgyalt, öncélú anyagként jelentkezik, a polgári és büntető eljárás pedig tisztára technikai jellegű szabályok sorozataként. A törvénykezési jog szocialista koncepciója kiemeli az egész igazságszolgáltatásnak — szervezetében, feladataiban és alapelveiben megmutatkozó — egységét, egyben rámutat az igazságszolgáltatásnak a szocialista törvényesség biztosítása, a szocialista állam és polgárai jogainak és törvényes érdekeinek védelme, a dolgozók nevelése, az egész szocialista építés előmozdítása terén betöltött szerepre.

ad *d)* Ennek pontosan az ellenkezője igaz. A

törvénykezési szervezet joganyagával nálunk »...a polgári eljárási jog és a büntető eljárási jog diszciplinája egyaránt foglalkozik, ami bizonyos ú. n. „átfedésekre” szolgáltat alapot» (Móra). Nyilvánvaló, hogy a törvénykezési szervezeti jog révén csupán *egy helyen* fogunk foglalkozni olyan kérdésekkel, mint pl. a szocialista igazságszolgáltatás fogalma, feladatai, szervezeti alapelvei, a bíróságok szervezete stb., amelyekkel eddig mindkét eljárásjog foglalkozott. Az *államjoggal* — annak alapágazati jellegénél fogva — feltétlenül lesz érintkezési felülete a törvénykezési szervezetnek, de — eltekintve attól, hogy vizsgálati szemléletük nem azonos — 1. az érintkezés nem lesz nagyobb, mint az államjog és egyes egyéb jogágak (pl. államigazgatási jog, polgári jog) között, és 2. ez az érintkezés is csupán *egyszer* fog megmutatkozni, nem pedig kétszer, mint az eddigi rendszerben, ahol a törvénykezési szervezet anyagának egy részét kétszeresen tárgyalták (t. i. a polgári és büntető eljárásban). A törvénykezési szervezet az államjog és az eljárásjogok között »összekötő tag» szerepét játssza: az államjogban statikus jelleggel, az államgépezeten belül elfoglalt helyükhöz képest leírt szerveknek az egyes ügyekben való konkrét működését az eljárásjogok ismertetik. A törvénykezési szervezet közöttük áll: az államjogban tárgyalt szervek »funkcióját, mint olyant, és mint

az eljárási tevékenység előfeltételét» (H. Benjamin) vizsgálja.

ad e) Ha a »nehézségre» való hivatkozás egyáltalán tekinthető tudományos érveknek, akkor azt lehet rá válaszolni, hogy a törvénykezési jog viszonylag legkönnyebben megoldható problémái közé fog tartozni a törvénykezési szervezet és az eljárásjogok anyagának elkülönítése. A megoldást nem csupán e diszciplinák külön kezelésének kb. 20 éves szovjet gyakorlata könnyíti meg, hanem mindenekelőtt maguk az alapul fekvő jogszabályok (Bsz., Ügyészégi tvr., Pp., Bp. stb.): Határkérdések természetesen lesznek. Ezeket a programvitákon lesz célszerű eldönteni.

*

A törvénykezési jog problémája képében jelentkező tudományos előkérdés tisztázása, a helyes álláspont tudatosítása törvénykezési jogászaink körében, az erők megfelelő *egyesítése* avégből, hogy utána a szakfeladatokhoz képest észszerűen *el is különíthessük* őket: a munka célszerű megszervezése esetén jó alapokon indíthatja el az Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottsága Törvénykezési jogi szekciójának működését, előmozdíthatja a jogalkotás, jogalkalmazás és oktatás segítése terén a törvénykezési jogászok előtt álló feladatok megoldását.

Névai István

Az állami szervek néhány polgári jogi problémája a magyar jogban

I.

1. Az állami szocialista szervezetek -- az állami vállalatok és a költségvetési szervek -- jogi személyisége és az ezzel kapcsolatban felvetődő kérdések a szocialista polgári jog legérdekesebb problémái közé tartoznak; a szovjet polgári jog irodalmában is e kérdések körül zajlottak le a leghevesebb viták.

A burzsoa jogtól örökölt formák felhasználása a szocialista lényegnek megfelelően -- ez okozza a nehézségeket az állami szervek jogi személyiségénél éppen úgy, mint a kötelmi jogban. A szocialista kötelmi jogban a burzsoa jog formáinak és megoldásainak felhasználását az vonja maga után, hogy a szocializmusban is van árutermelés és a termékek egy oly része is megtartja az áru külső burkát, ami a valóságban nem áru.

A szocialista állami szervek jogi személyisége sokkal távolabb áll a burzsoa jogi formák felhasználásától, mint a kötelmi jog, hiszen itt éppen az össznépi tulajdon szervezeti egységeinek létrehozásáról és megerősítéséről van szó; azonban az állami szerv a szocialista forgalomban működik, amely a burzsoa formákat felhasználja és így elkerülhetetlen olyan megoldások igénybevétele, amelyek a burzsoa jogra emlékeztetnek.

Mindenesetre: a kötelmi jogban a hasonlóságok sokkal nagyobbak a burzsoa és a szocialista jog között és a lényegbeli eltérést néha alapos elemzéssel kell feltárniunk; ezzel szemben az állami szervek jogi személyiségénél szembeötlő a gyökeres különbség és a formai hasonlóság csak másodsorban jelentkezik, hiszen a szocialista állami szervek funkciójának csak egyik oldala a forgalomban való részvétel és ez az oldal csak a vállalatoknál lényeges.

2. A kapitalista jog állásfoglalása a polgárok szervezeteivel szemben attól függ, mennyire lát bennük veszélyforrást az uralkodó osztály számára. A nem-vagyoni célú szervezetekkel szemben a legtöbb kapitalista állam erős megkötéseket alkalmazott, alakulásukat hatósági közreműködéshez kötötte és egyes burzsoa jogrendszernek ismerték a megengedett, de polgári jogképességgel nem rendelkező egyesületeket is (pl. a német és francia jog).

A nyereszkedési célból alakult szervezetek: a kereskedelmi társaságok viszont a burzsoa állam és jog kedvezésében részesülnek. E társaságok fejlettebb típusainak (rt., kft.) elengedhetetlen velejárója, hogy jogi személyként ismeretessenek el, és ezek a kereskedelmi társaságok a kapitalista jog legjellegzetesebb jogi személyei. E kereskedelmi társaságok mögött több tu-

lajdonos áll, akik tőkéjüket bizonyos vonatkozásban egyesítik és az egyesített tőke tulajdonosául hozzák létre a társaságot, mint jogi személyt. A burzsoa jog számára megfoghatatlan az olyan szervezet, amelynek polgári jogképessége van, de nem lehet tulajdonos; a magánjog számára az ember elsősorban mint tulajdonos létezik és ugyanezt viszi át a jogi személyekre is.

Ezzel szemben a szocialista állami szervezetek jogi személyiségének sajátos vonása éppen az, hogy itt az emberek, mint az egyes szervek dolgozói lépnek előtérbe. Az állami szerv nem különböző tulajdonosok szintéziséből adódik, hanem az állam osztja el kezelésre az állami vagyont egyes szervei között. Az állami szervek léte nem bontja meg az állami szocialista tulajdon egységes alapját, a szervek nem tulajdonosok, hanem csak kezelők; jogképességük az állami tulajdon kezelésükbe utalt tárgyai felett olyan jogokra terjed ki, amelyek *működésükhöz* szükségesek, vagyis az operatív igazgatás jogára és kötelmi jogokra. E szervek önálló jogi személyisége nem azért merül fel, hogy az államtól független tulajdonosok lehessenek, hanem hogy a szervek vezetőinek és dolgozóinak munkáját ezzel elősegítsük, fokozódjék felelősségük munkájukért és célszerűen valósuljon meg ellenőrzésük.¹ Az állami szervek jogi személyiségében is kifejezésre jut a szocialista jog humanizmusa; középpontjában az állami szerv dolgozóinak kollektívája, ezeknek munkára serkentése, ellenőrzése áll.

¹ Ezért helyesnek tartom Venediktov álláspontját, amit egyébként a szovjet polgári jog egyetemi tankönyvében (fordításban: Budapest, 1952., I. köt. 123—124. old.) Bratusz is támogat, amely az állami szervek jogi személyiségének személyi szubsztrátumát részesíti különleges figyelemben és ezt a dolgozók kollektívájában találja meg. Legfeljebb nem világos, hogy miért kell úgy felvetni a kérdést (ami számos támasznak alapul szolgált), hogy a vállalat jogi személyiségének szubsztrátumát keresi? Világos, hogy a jogi személyiség a vállalat polgári jogi tulajdonsága, az pedig nem lehet kétséges, hogy a vállalat személyi szubsztrátuma a dolgozók kollektívája.

Arra pedig, hogy Venediktov nem korlátozza kollektíva-elméletét az állami vállalatokra, hanem ugyanígy tekinti a költségvetési szervek jogi személyisége személyi szubsztrátumának a szerv dolgozóinak kollektíváját, hadd álljon itt az idézet: Venediktov szerint a szovjet jogi személy »jogi alakja egy meghatározott kollektíva részvételének a polgári forgalomban« (Venediktov: A Szovjetunió vállalatainak szervezete és jogi helyzete, Budapest 1950., 125. old. A könyv egy rész a szerzőnek a szocialista állami tulajdonról írt Sztálin-díjas művéből). Megjegyzendő, hogy Venediktov e kijelentését éppen a költségvetési szervek jogi személyiségének megindokolása kapcsán teszi.

Nem áll egyébként nézetem szerint ellentétben Venediktov álláspontjával az sem, hogy Sztálin elvtárs utolsó művében (A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban, Budapest, 1953., 52—53. old.) azt írja, hogy »a vállalatok igazgatói, akik termelési eszközöket kapnak az államtól, nem válnak azok tulajdonosává, hanem ellenkezőleg, őket a szovjet állam, mint meghatalmazottait erősíti meg.« Alig hiszem, hogy ebből azt a következtetést kellene levonni, hogy a vállalat jogi személyiségének személyi szubsztrátuma az igazgató. Az igazgató fogalmához hozzátartozik a kollektíva, amit vezet.

II. Az állam felelőssége a vállalat tartozásaiért

1. A kapitalista kereskedelmi társaságok fejlődésének egyik jellemző vonása a *korlátolt felelősség* kibontakozása. A korlátolt felelősség élesen különválasztja a valóságos tulajdonosok — a tagok — vagyonától azt a vagyont, amely a jogi személy tartozásaiért helytáll; a tagok kockázatának csökkentését eredményezi.

Ha a társaság fizetéseképtelenné válik, a hitelezők nem léphetnek fel igényekkel a tagok ellen — illetőleg csak annak az összegnek határai között léphetnek fel, amelyre korlátozottan a tagok a társaság tartozásaiért a felelősséget elvállalták. Ez a korlátolt felelősség lényegéből azonnal levezethető *jogi szabály*. De ugyanígy folyik a korlátolt felelősség *gazdasági* lényegéből az is, hogy a tagok a társasággal való intern viszonyukban sem gondoskodnak arról, hogy a fizetéseképtelen társaságot olyan helyzetbe hozzák, hogy tartozásainak eleget tudjon tenni. A korlátolt felelősség a kereskedelmi társaságoknál mindig a csőd lehetőségére kacsingat és erre az esetre védi a tagoknak a vállalkozásba bele nem bocsátott vagyonát.

Persze, a hitelezők is tőkések. A korlátolt felelősség részükre azáltal válik elfogadhatóvá, hogy a társasági vagyonnak a magánvagyontól való elválasztása javukra is érvényesül: a társasági vagyon a magánhitelezőkkel szemben első sorban vagy kizárólag az ő javukra van lekötve és korlátozva van a tagoknak az a joga, hogy a társasági vagyont a hitelezők hozzájárulása nélkül a társaságból kivonják (részvénytársaság alaptőkeleszállítási szabályai stb.).

2. Egészen más a helyzet akkor, amikor a szocialista állam gazdagítja tulajdonjogának tartalmát azzal, hogy kezelését önálló gazdasági elszámolásban működő és egyben jogi személyiséggel felruházott vállalatokra bizza. Az állam a vállalatnak meghatározott forgó vagyont bocsát rendelkezésére azzal a rendeltetéssel, hogy a vállalat azzal gazdálkodjék: abból fedezze kiadásait, abba folyjanak bele bevételei és teljesítsen nyereségbefizetést is az államnak. Az önálló gazdasági elszámolás lényegéből következik tehát, hogy a vállalat tartozásaiért *elsősorban* a forgóvagyonnak kell helytállnia, vagyis a vállalatnak jogképesnek kell lennie. A vállalati forgóvagyonnak ez az éles különválasztása az állami vagyon egyéb részeitől nem az állam felelősségének valamiféle csökkentése érdekében történik, hanem azért, hogy a vállalat igazgatójának és a dolgozók egész kollektívájának felelősségét fokozza, ellenőrzését megkönnyítse, érdekeltté tegye őket a rentábilis működésben. Az örülő gazdasági elszámolás elsősorban az állam és a vállalat, nem pedig az állam és a vállalat hitelezői kapcsolatában jelenti a vállalati vagyon körülhatárolását és *lényegéből egyáltalán nem következik az*, hogy az állam a vállalat hitelezői felé ne álljon helyt, ha a forgóvagyon a tartozások kifizetésére nem nyújt fedezetet. Az állami felelősség korlátozása

a vállalat hitelezői irányában csak annak érdekében történhet, hogy ez is a vállalat felelősségét, ne pedig a hitelezők kockázatát fokozza. Sőt, leszögezhetjük, hogy az államnak *végző soron* mindenestre gondoskodnia kell arról, hogy a vállalat tartozásai ne maradjanak kiegyenlítetlenül; a pénzügyi feyelem fokozása nem mehet odáig, hogy az egyik vállalat rossz munkája *véglegesen* a másik vállalat eredményének romlását eredményezze, vagy hogy a vállalattal szemben álló szövetkezeti szervek vagy polgárok károsodjanak. A szocialista gazdálkodás politikai követelménye, hogy az állam valamilyen formában helytálljon a vállalatért; éppen ezért a szocialista állami vállalatoknál nincs is jelentősége annak, hogy a forgóvagyonot oly mereven rögzítsék le, mint a kapitalista jogi személyeknek a tagoktól különválasztott vagyonát, sőt ez ellentétben is állana a szocialista gazdaság pénzügyi rendszerével, mely a vállalatok forgóeszközeinek csökkentésére törekszik.

Más kérdés, hogy ez a gondoskodás hogyan valósul meg. Lehetséges, hogy az állam *azonnal* gondoskodik a kiegyenlítetlen vállalati tartozások kifizetéséről; ebben az esetben nincs különös jelentősége annak, hogy ez azáltal történik-e, hogy az állam a vállalat rendelkezésére bocsátja a tartozás kiegyenlítéséhez szükséges összeget, vagy, hogy ilyen esetekre a jogszabályok a hitelezőnek polgári jogi igényt adnak-e arra, hogy az állam ellen követelésével felléphessen (hiszen erre azonnali fizetés folytán nem kerülhet sor). Az állami helytállásnak ilyen megoldása igen kedvező a vállalat hitelezői számára, de a vállalat felelősségét csökkenti, nem aknázza ki az önálló gazdasági elszámolásban rejlő mozgósító lehetőségeket és így primitívebb fokot jelent.

Másik megoldás: az állam nem fizet automatikusan a vállalat helyett, illetve nem bocsátja automatikusan rendelkezésére a fizetéshez szükséges eszközöket. A vállalat hitelezőire ez mindenestre kellemtelen és tervszerű működésüket megzavarhatja. A proletárdiktatúra azonban bonyolult mechanizmus. Nyilvánvaló, hogy a vállalatot elsősorban felettes szervei hivatottak a terv- és pénzügyi feyelem betartására szorítani, nem pedig szerződési partnerei. A pénzügyi feyelem megerősítése azonban elválaszthatatlan attól, hogy a vállalatok közötti kapcsolatokban az áruforgalom formáit használjuk fel, így a rosszul gazdálkodó vállalatok ellen alkalmazott megszorítások szükségképpen kihatnak a vállalatok hitelezőire is. Igaz, hogy ez megzavarhatja a hitelező vállalat tervszerű működését; de a pénzügyi feyelem megerősítése nem vizsgálható csak egy konkrét eset szemszögéből. Sztálin elvtárs (i. m. 56. old.) mutatott rá, hogy a rentabilitásért folytatott harc nem áll ellentétben azzal, hogy a szocialista állam nem-rentabilis vállalatokat, sőt iparágakat is fenntartson mert ezt annak a magasabbrendű rentabilitásnak szempontjából kell vizsgálni, amit a szocialista termelés nyújt azzal, hogy megszabadít a válságoktól és biztosítja a termelés

szakadatlan növekedését. Ugyanígy, a pénzügyi feyelem megerősítése, az önálló gazdasági elszámolásban rejlő lehetőségek kiaknázása érdekében célszerűnek mutatkozhat, hogy az állam ne gondoskodjék automatikusan a fedezetlen esedékes tartozások kifizetéséről, hanem szorítsa a vállalatokat arra, hogy tartozásaiknak kiegyenlítéséről elsősorban maguk gondoskodjanak. Mindez a vállalat hitelezőire kockázatot hárít, de ez létjogosult akkor, ha a hitelezők kezébe megfelelő eszközöket adunk, amelyek útján védekezni tudnak feyelmzetlen partnerükkel szemben és ezzel is fokozni tudják a nyomást a rosszul gazdálkodó vállalatra.¹

Az önálló gazdasági elszámolásnak ilyen foka mellett is világos, hogy az államnak *végző soron gondoskodnia kell* a fedezetlen tartozások kiegyenlítéséről. Itt azonban már gyakorlati jelentősége van annak, hogy ez tisztán az állam és a vállalat közötti intern viszonyban oldódik-e meg — vagy hogy a jogszabályok bizonyos súlyosabb, hosszabb fizetési zavarok esetére polgári jogi igényt biztosítanak-e a hitelezőnek arra, hogy az állam ellen követelésével felléphessen?

3. A szovjet polgári jogban kezdettől fogva nem volt kétséges, hogy az állam az önálló gazdasági elszámolásban működő szervezetek tartozásaiért a rendelkezésre bocsátott forgóvagyonon túl felelősséggel nem tartozik (Ptk. 19. §). A törvény meghozatalakor ez gyakorlatilag az államnak a tröszt tartozásaiért való felelősségét korlátozta, hiszen a vállalatok túlnyomó része ekkor még a trösztök alá tartozott, sőt a tröszt kebelén belül még nem is volt jogi különállásuk. Az ötéves tervek idején a gazdasági igazgatás kétfokú rendszere kiterjedt és a vállalatok mind nagyobb része került közvetlenül a népbiztoságok (ma minisztériumok) főigazgatóságainak irányítása alá; így a szovjetország Ptk. 19. §-a ma sokkal szélesebb területen érvényesül. A trösztkötelekben maradt vállalatoknál az állam közvetlen felelősségének kérdése nem merül fel, hanem csak az, vajjon a tröszt mennyiben felel a vállalat tartozásaiért? Ez utóbbi kérdésre alább, a III. részben visszatérünk.

4. Magyarországon a felszabaddulás után az államosított vállalatok első szervezeti formái kapitalista formák voltak: részvénytársaság vagy egyéni cég. Az előbbinél² az állam korlátolt felelőssége vitán felül állt, az utóbbinál³ pedig nem volt kétséges az állam korlátlan felelőssége.

¹ Valóban, a hitelező vállalatok számára is megfelelő lehetőség áll rendelkezésre, hogy a rosszul fizető vállalatok feyelmzetlenségével szemben védekezzenek (akkreditív); azonban az a kérést önmagában nem oldja meg, mint arra alább rá fogunk mutatni.

² Ilyenek voltak a Magyar Állami Szénbányák Rt. (23.500/1946. M. E. rendelet), Állami Villamosművek Rt. (1650/1948. Korm. rendelet) stb.

³ Ilyenek voltak a felszabaddulás előtt is megvolt állami üzemeken kívül a Magyar Állami Szénbányák első szervezeti formája (62.400/1946. Ip. M. rendelet), a Nehézipari Központ második szervezeti formája (620/1948. Korm. rendelet), sőt az ipari központok is az állam egyéni cége gyanánt alakultak meg (7210/1948. Korm. rendelet).

Az 1948 márciusi, ú. n. nagypénteki államosítás után az 1948 : XXXVII. tv. hozta létre a szocialista gazdálkodás igényeinek megfelelő állami vállalati szervezetet, a nemzeti vállalatot. A törvény 2. § (2) bek.-e értelmében a nemzeti vállalat normális típusának, a korlátlan felelősséggel alakult nemzeti vállalatnak tartozásaiért az állam korlátlanul felel. Nem érintette ezt az egyes vállalatoknak ipari központok alá rendelése sem; az ipari központ nem fogta a vállalatokat vagyoni egységbe, csupán kiegészítő igazgatási szerve volt a minisztériumnak és az ipari központokról szóló 7.210/1948. korm. rendelet nem is beszél arról, hogy a központ a vállalatok tartozásaiért valamiféle felelősséggel tartozna. Az állam felelősségét tehát a központ alá rendelt vállalatra sem lehetett vitatni.

A nemzeti vállalati törvénnyel azonos szóhasználatú a községi vállalatról szóló 1949 : X. tv. 2. §-a, természetesen nem az állam, hanem az önkormányzat korlátlan felelősségét állapítva meg. Végül az egyesületekről szóló 102/1950. (IV. 4.) M. T. rendelet utolsó jogszabályunk, amely az államnak a gazdasági szervezetekért való felelősségét ilyen módon szabályozza.

Ezzel szemben az 1950. évi 32. tvr. létrehozta az állami vállalat egységes típusát és az állami felelősség kérdését az eddigiektől eltérően szabályozta. A tvr. 2. § (2) bek.-e szerint az állam a vállalat kötelezettségeiért *egyszerű kezesként* korlátlanul felel. Ugyanígy szabályozza az állam felelősségét a tröszt tartozásaiért a 122/1951. (VI. 17.) M. T. rendelet 1. § (3) bekezdése.

Ezzel párhuzamosan hasonló változás ment végbe annak szabályozásában is, hogy a közép-fokú szervek mennyiben felelnek az alájuk rendelt vállalatok tartozásaiért. Ezzel a kérdéssel a III. részben foglalkozunk; először vizsgáljuk meg az állam felelősségét azoknak a vállalatoknak tartozásaiért, amelyek közvetlenül a minisztériumok vagy a tanács alá vannak rendelve és vegyük az egyszerűség kedvéért alapul a minisztérium alá rendelt vállalatot.

5. Korábban utaltunk arra, hogy az államnak a vállalat tartozásaiért való felelőssége mindenekelőtt *intern kérdés* a vállalat és a felső állami szervek között; és igyekeztünk kifejtetni azt is, hogy a szocialista jogban elképzelhetetlen az olyan megoldás, hogy az állam ebben az intern viszonyban ne gondoskodik a vállalat tartozásainak fedezéséről. Ez ugyan nem »polgári jogi kérdés«, hiszen *önmagában* nem biztosít követelési jogot az állammal szemben a vállalat hitelezője részére, de nincs okunk a szocialista polgári jogban túlélezni az egyes jogágak elhatárolását. Az állami vállalat tartozásainak rendezése szempontjából nagyjelentőségű kérdés, hogy az állam köteles-e gondoskodni és ha igen, milyen módon a vállalat tartozásainak kiegyenlítéséről. Mindenesetre, ha a jogszabály csak az állam és a vállalat közötti intern viszonyt kívánja szabályozni, a jogszabály szövegében kifejezésre kell juttatni,

hogy nem az államnak bírói úton érvényesíthető vagyoni felelősségét állapítja meg.

Más kérdés, hogy az állammal szemben fennáll-e a hitelezők *polgári jogi igénye* a vállalati tartozás kifizetésére és érvényesíthetik-e azt bírói úton?

Az a szóhasználat, amit az 1950. évi 32. tvr. megjelenéséig jogszabályaink alkalmaztak, valamint a vállalatok fizetési rendszere és a végrehajtási szabályok ebben az időszakban arra mutattak, hogy az állam korlátlan felelőssége elsősorban a kérdés intern oldalát jelenti. Az állam ebben az időszakban a vállalatok kiegyenlítésen tartozásainak rendezéséről *automatikusan* gondoskodott és így egyszerűen fel sem merülhetett az a kérdés (legalább is a működésben levő vállalatoknál nem), hogy az állami felelősség alapján támasztható-e az állammal szemben polgári jogigény? Az állam másodlagos felelősségére egyáltalában nem kerülhetett sor, mert a vállalat (illetve az állam a vállalaton keresztül) mindig fizetett.

Ebben az időben ugyanis az egyszerűsített szervezetre a magyar pénzügyi fejlődés sajátos intézménye, a kényszerhitel volt hatályban. A Nemzeti Bank az állami vállalatok ellen beérkezett inkasszókat automatikusan azonnal kiegyenlítette, függetlenül attól, hogy a vállalat egyszerűsített volt-e fedezet vagy sem¹ és a kényszerhitel magas kamatlábával szorította a vállalatot arra, hogy megtakarításai útján a kényszerhitelt fizesse vissza. Azoknak a követeléseknek körében tehát, amelyeknek érvényesítése az egyszerűsítésre benyújtással történt (lényegében az inkasszó-követelések), a vállalat tartozásai haladéktalan rendezést nyertek; az állam korlátlan felelőssége abban realizálódott, hogy az állam a vállalat útján azonnal gondoskodott a fizetésről.

Ebben az időszakban a követeléseknek csak egy része volt az egyszerűsítésre benyújtható; mindenekelőtt kívül estek a benyújtás körén a döntőbizottsági és bírói ítéletek. Az állami vállalatok ellen megítélt követelések végrehajtásának módjáról intézkedő jogszabályok is azt juttatják kifejezésre, hogy a hitelező forduljon az államhoz és az állam majd a vállalat útján gondoskodik a kiegyenlítésről. A 2.850/1949. (III. 29.) korm. rendelet 15. § (1) bek. a pénzfizetésre kötelező döntőbizottsági határozatok végrehajtásának módjával azt jelölte meg, hogy a határozatot a pénzügyminisztérium megfelelő szervének (ebben az időben a Vállalati Pénzügyi Bizottságnak) kell megküldeni, amely gondoskodik arról, hogy a vállalat eleget tegyen tartozásának; hasonlóképpen rendezte a bírói ítéletek végrehajtását a 110/1950. (IV. 15.) M. T. rendelet is.² Minthogy

¹ A vállalatnak nem kellett hitelt kérnie, sőt ha tiltakozott volna a hitel rendelkezésre bocsátása ellen, akkor is kényszerhitelbe vitte a bank.

² Röviddel e rendelet megjelenése előtt a 94/1950. (III. 31.) M. T. rendelet a döntőbizottsági határozatok foganatosítására a Nemzeti Bankot utasította. Ez első látásra nem jelentett mást, minthogy a Bank, mint a pénzügyminisztérium szerve gondoskodott arról,

ebben az időszakban a kényszerhitel rendszere volt érvényben, nyilvánvaló, hogy a pénzügyi szerveknek úgy kellett gondolkodniuk a döntőbizottsági, bírói határozatok végrehajtásáról, hogy a jogerősen megítélt követelés haladéktalanul kielégítést nyerjen; közelebről határozta ezt meg az utóbb említett rendelet, amely szerint a tartozás kiegyenlítéséhez szükséges összeget a vállalat következő negyedévi pénzügyi tervébe kellett beállítani. A végrehajtásnak ez a módja biztosította a hitelezőt, hogy megítélt követeléséhez rövid időn belül hozzájutt, a vállalat fizetése útján.

Az a kérdés tehát, hogy felléphet-e a hitelező a jogszabályok rendelkezései alapján az állam ellen, vagyis, hogy az állam korlátlan felelőssége ad-e a hitelezőnek polgári jogi igényt, a működő vállalatoknál egyszerűen nem merülhetett fel. Egyedül olyankor léphetett előtérbe az állam másodlagos felelőssége, ha a vállalat felszámolásra került. A kezdeti jogszabályok az állami vállalat megszűnésének normális módjával a felszámolást jelölték meg;² a nagy államosítás utáni első években a népgazdaságban sok átszervezés történt, az államosított tőkés vállalatok sok kötelezettségét az állami tulajdonbavétel során átvettük és a teljesen új profil szerint kialakított állami vállalatokat helytelen lett volna azzal terhelni, hogy a korábbi jogviszonyok terheit a vállakra vegyék. 1948 után tehát meglehetősen sok felszámolás történt a Pénzügyi Központ útján, és ilyen esetekben valóban felmerült a rendezetlen tartozások állami kiegyenlítésének kérdése. A nem állami szervekkel szemben ilyenkor a tartozásokat mindenesetre kifizette az állam; ha azonban a hitelező állami vállalat volt, előfordult az is, hogy a hitelező utasítást kapott a követelés leírására.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy az 1950 : 32. tvr. megjelenéséig a pénzügyi rendszer és a végrehajtási eljárás megfelelt azoknak a követelményeknek, amiket a jogszabályok az állam korlátlan felelősségének elvi kimondásával leszögeztek.

6. Megváltozott a helyzet az 1950 : 32. tvr. megjelenésével és különösen akkor, amikor a vállalatok pénzgazdálkodásának rendszerében 1951. végén fontos változások következtek be.

a) Az említett tvr. I. § (3) bek. szerint az állam a vállalat kötelezettségeiért egyszerű kezesként korlátlanul felel. Az a tény, hogy a jogszabály az egyszerű kezeseknek mint a polgári jog intézményének kifejezését használja, világosan mutatja, hogy itt az állam polgári jogi fele-

lősségéről van szó, vagyis a jogszabály biztosítja azt, hogy amennyiben a kezesi felelősség eléfelleltétele — a főadós fizetéseképtelensége — beáll, a hitelező az állammal szemben léphet fel és igényelheti a tartozás kifizetését. Ugyanezzel a szóhasználattal él a 122/1951. (VI. 17.) M. T. rendelet is, amikor az államnak a tröszt tartozásaiért való felelősségét szabályozza.

Ugyanakkor a tvr. megszünteti az állami vállalatok felszámolását és a vállalatok megszüntetése esetére általános jogutód kijelölését rendeli el (18. §).¹ Ez már eleve kirekeszti a vizsgálat köréből azt a kérdést, hogy van-e a kezesi felelősségnek valamiféle tartalma akkor, ha a vállalat megszűnése után kiegyenlítetlen tartozás marad fenn; figyelmünket tehát teljesen a működő vállalatokért való felelősségre fordíthatjuk.

1951. végéig a jogszabály rendelkezésének módosulása nem okozhatott semmiféle zavart. A tvr. csak az állam egyszerű kezesi felelősségéről szolt, ezzel szemben a pénzügyi rendszer ténylegesen az azonnali fizetést biztosította a vállalat hitelezőjének, az állam tehát lényegében készfizető kezesként létesített.

b) A kényszerhitel rendszere 1951. végén fokozatosan megszűnt.² Megszűnésének okait kifejtteni nem feladata a cikknek; mindenesetre utalni kell arra, hogy a vállalati tartozások automatikus kiegyenlítése a bank útján nagymértékben csökkentette a vállalatok vezetőinek felelősségét. Amennyire kedvező és egyszerű megoldás volt ez a vállalat hitelezői számára, ugyanúgy a vállalatok vezetői is érezték, hogy kötelezettségeik teljesítéséről az állam azonnal gondoskodik; a rossz pénzgazdálkodás nem okozhatott a vállalat működésében olyan zavart, amely a vállalat beszerzésének fennakadását vonhatta maga után.

A kényszerhitel megszűnésével azonban véget ért az idilli állapot és a bank a vállalat egyszerűsítésére álló fedezet erejéig teljesíti. A rosszul fizető vállalatoknál megkezdődött a hitelezők sorbanállása és életbe léptek azok a retorziók, amiket a hitelezők a fegyelmezetlen vállalattal szemben jogosultak alkalmazni (akkreditív, visszatartási jog).

Ezzel párhuzamosan a vállalat elleni döntőbizottsági és bírói határozatok végrehajtása is bekapcsolódott az egyszerűsítés mechanizmusába. A sort a 207/1951. (XII. 8.) M. T. rendelet 41. §-a nyitotta meg, amely szerint a pénzfizetésre kötelező döntőbizottsági határozatokat azonnali beszédési megbízással kell az egyszerűsítésre benyújtani, majd a 60/1952. (VII. 6.) M. T. rendelet ugyanezt írta elő a bírói ítéletek végrehajtására is.³ A számla-

¹ Ezt az okos megoldást egyébként először az egyesülésről szóló 102/1950. (IV. 1.) M. T. rendeletben találjuk meg; ugyanígy intézkedett a trösztéről szóló rendelet is.

² 6130—E/5/1951. (VIII. 17.) P. M. rendelettel.

³ Egyébként a 10/1954. (II. 7.) M. T. rendelet 9. §-a értelmében a döntőbizottsági határozatok végrehajtása ugyanilyen módon történik akkor is, ha a megszüntetett felkötésügyi szervezet. Viszont a költségvetési szervek elleni bírói végrehajtásnak hasonló szabályozási megvalósulást magán. Nyilván inakolt ugyanazt a végre-

¹ Mindenesetre a normális bírói végrehajtás időtartamánál jóval rövidebb időn belül.

² Így a nemzeti vállalatra az 1948 : XXXVII. tv. 25. §, a községi vállalatra az 1949 : X. tv. 24. §, az állami telepre az 1949 : 21. tvr. 11. §.

vezető pénzügyintézet a jogerős határozatot a sorolás ötödik rangsorában, a munkabért, az állami költségvetés követeléseit, az amortizációs hányadokat és a bank követeléseit követő sorrendben köteles kiegyenlíteni.¹

c) Az állam a vállalatnak nemcsak forgó vagyont, hanem álló vagyont is rendelkezésére bocsát. Olyan anyagi jogszabály, amely kimondaná, hogy a vállalat tartozásaiért az álló vagyon nem felel, nincsen — de következik ez az önálló gazdasági elszámolás egész rendszeréből és az álló vagyon rendeltetéséből. Az eljárási jogszabályok, amelyekről fentebb tettünk említést, már világosan kimondják az álló vagyon végrehajtás-mentességét azzal, hogy a pénzkövetelések behajtására indított végrehajtást kizárólagosan az egyszerű számlára terelik. Az állam másodlagos felelősségét tehát jogosan vehetjük fel akkor, ha a tartozás a *forgó vagyonból* nem fedezhető.

7. A vállalat felelősségének fokozása nem jelentheti azt, hogy az állam továbbra is ne gondoskodik a vállalat tartozásainak rendezéséről — arról, hogy a vállalatot fizetőképes helyzetbe hozza. Nem is szólva a külföldi kapcsolatokról, ahol a szocialista állam éberem őrökdi kötelezettségeink prompt teljesítéséről, belföldi viszonylatban is fennmaradt az állam kötelezettsége, hogy vállalatának tartozásait ne hagyja kiegyenlíthetetlenül. Az intern kapcsolatban ez jelenleg abban nyilvánul meg, hogy a vállalat a tervidőszak folyamán a terv szerinti nyereséget köteles befizetni az államnak, illetőleg a terv szerinti veszteség térítésben részesül; de a tervidőszak befejeztével, a beszámolójelentés alapján, a tényt számok tükrében elszámolnak és az állam visszatéríti azt a többletet, amivel a befizetett nyereség a tényleges nyereséget meghaladta, illetőleg amennyivel a veszteségtérítés alatta maradt a tényleges veszteségnél. Ez az elszámolás azonban nem jelenti a vállalat fizetőképességének olyan

hajtási módot a bírói ítéletekre is kiterjeszteni, hiszen 1954. január 1-től kezdve a költségvetési szervek egyszerű számla-rendszere igen nagy hasonlóságot mutat a kifizetések szempontjából a vállalati egyszerű számlával.

¹ Itt kell rámutatni egy sajátos következtetésre. Az inkasszó-megbízások sorbanállás esetén a 9. helyen sorolnak, a döntőbizottsági és bírói határozaton alapuló követelések az 5. helyen; és pedig ez utóbbiak az ú. n. előnyös követelések közé tartoznak. Tény, hogy a döntőbizottsági és bírói eljárás időtartama amúgy is eltolja a fizetés időpontját és ezért a hitelezőt kárpótolni kell. A megoldás ennek ellenére nem fogadható el. A döntőbizottsági vagy bírói eljárásnak célja a jogvita tisztázása, nem pedig a behajtás könnyítése. Ha az adós kötbér-kötelezettségét nem tette vitássá és az elismerés alapján a hitelező benyújtja a prompt-inkasszót, miért soroljon ez hátrább, mint a másik hitelező követelése, aki néhány napos, tárgyalás nélküli, döntőbizottsági eljárás alapján jutott határozathoz? A jelenlegi megoldás nem juttatja kifejezésre a döntőbizottsági vagy bírói eljárás tartamát sem. A helyes megoldás az lenne, ha a határozatok alapján a prompt-inkasszó a rendes inkasszókkal együtt sorolna; azonban a Döntőbizottság, illetve a bírósági határozatban megállapítaná azt a napot, amivel a prompt-inkasszót sorolni kell (ez általában az a nap lehetne, amikor a hitelező az adós elismerése esetén az azonnali inkasszót benyújthatta volna).

automatikus biztosítását, mint a kényszerhitel rendszere volt; lehetséges, hogy a tervnegyedév elején benyújtott inkasszó csak a tervidőszak után 2—3 hónappal kerül kiegyenlítésre, amikor az elszámolás a tényt számok alapján megtörtént.¹

A pénzügyi rendszernek és a végrehajtási szabályoknak ez a megváltozása fel kell hogy vesse azt a kérdést: érvényesül-e az állam kezesi felelőssége, illetve van-e értelme annak, hogy de lege ferenda az állam felelősségének ezt a fokozatát tartsuk fenn?

Mindenekelőtt tegyük fel a kérdést: kerülhet-e sor arra, hogy az állam kezesi felelőssége bekövetkezzék? A tvr. egyszerű kezesről beszél, tehát kötelesek vagyunk a polgári jognak a kezességre vonatkozó szabályait alkalmazni. Minthogy állami vállalatok felszámolással nem szűnhetnek meg, másrészt a vállalat elleni végrehajtás módja az egyszerű számlára való benyújtás, az egyszerű számlán pedig előbb-utóbb sor kerül a fizetésre — egyszerűen nem állhat be az az eset, hogy a vállalat elleni végrehajtás sikertelenné bizonyuljon, vagyis nem kerülhet sor az egyszerű kezes felelősségére. Valójában tehát a kezesi felelősséget kimondó jogszabály *lex imperfecta* legalább is a belföldi hitelezővel szemben. Ha csupán az állami gondoskodás elvi leszögezését kívánta jelenteni, azt a jogszabályok korábbi szóhasználata sokkal sikeresebben fejezte ki.² A kezesi felelősség így üres; legfeljebb apró kellemetlenkedéseket okozhat. Egy-két esetben sor is került arra, hogy a vál-

¹ Sőt, bonyolítja a helyzetet a kölcsönös elszámolásoknak újonnan bevezetett rendszere. A bank a Kölcsönös Elszámolási Iroda (KEI) elszámolási köreiből ugyan csak olyan vállalatokat von be, amelyeknek a sorbanállásban van a szénájuk, mégis lehetséges, hogy az elszámolásba bevont vállalatnál több zavarok következnek be és egy nagyobb, esetleg 50—60 vállalatot felölölő elszámolási kör nem bontható meg könnyen. Ha az elszámolási körbe a vállalat legnagyobb szállítói és megrendelői be vannak vonva, ez igen kedvezőtlenül érinti az egyéb hitelezőket, amennyiben a vállalat egyszerű számláján sorbanállásra kerül sor. Az egyszerű számlára ugyanis csak az elszámolások egyenlege kerül rá, így a vállalat legnagyobb anyagszerzése (ami egyébként, mint inkasszó, csak a 9. helyen sorolna) az elszámolási körön belül folyamatosan kiegyenlített nyer. A kölcsönös elszámolás tehát ténylegesen újabb előnyös követeléseként kezeli azokat a tartozásokat, amelyek az elszámolási körbe vont vállalatnál szemben állanak fenn, és ez az egyéb hitelezők sorbanállási idejét alaposan megnyújthatja, hiszen az elszámolás alapján az egyszerű számlára kerülő egyenleget elsősorban a szorosan vett előnyös követelések foglalják le.

² Lényegileg így értékeli az állam kezesi felelősségét a jogi karok egységes polgári jogi jegyzete (1953), anélkül azonban, hogy a kezesi felelősség bírálatába belemeune. Nincs értelme olyan szakkifejezést használni az állam elvi felelősségének kifejezésére, ami a tudományos szóhasználat szerint a polgári jogi felelősségnek terminus technikus. Egyébként, jogi jogszabályaink sem tulajdonítanak a tvr. rendelkezésének többet, mint mi, mutatja, hogy a takarékbetétéről szóló 1952. évi 9. tvr. 2. §-a is kimondja, hogy az állam a takarékbetétek visszafizetéséért szavatol. Természetesen egy ilyen jogszabályban, amely a dolgozók takarékoskodását hivatott elősegíteni, ez a megállapítás nem felesleges; de mindenesetre mutatja, hogy a köztudatban nem ment át az állami felelősség hatásosságának gondolata.

lat mellett az államot is beperelték kezességként (feltételes marasztalást kérve), ami persze ismét üres forma volt.

A kezesi felelősséget tehát mai formájában új kodifikációnknak el kell vetni.

8. De lege ferenda vizsgálva a kérdést, először is azt kell eldöntenünk, szükséges-e az állam felelősségét a polgári jogi szabályoknak elvileg kimondaniuk — és ha ezt igenlően válaszoltuk meg, meg kell határoznunk azt is, hogy milyen legyen az állami felelősség formája.

a) Nézetünk szerint azt, hogy az állam gondoskodik a vállalatok kiegyenlítésen tartozásainak rendezéséről, a jogszabályoknak határozottan ki kell mondanunk mindazokra az esetekre, mikor a hitelező nem állami szerv.

Ma a pénzügyi rendszernek többnyire pénzügyminiszteri utasításokban foglalt szabályai döntik el, hogy mennyi idő alatt, milyen feltételek mellett juttatja az állam vállalatát fizetőképessé helyzetbe. Az állami szektoron belül ezt kielégítőnek is tartjuk. A kényszerhitel megszüntetése fontos kormányzati intézkedés volt és ennek az intézkedésnek helyes céljait a polgári jogszabályoknak támogatniuk kell. Azt persze az állami szektoron belül sem helyeselhettük, hogy az egyik vállalat rossz munkájának következményeit véglegesen vagy igen hosszú időre egy másik vállalat viselje; azonban az egymással többnyire rendszeres kapcsolatban álló állami vállalatoknak vannak oly eszközeik, amikkel a rosszul fizető partnereket maguk is szoríthatják a pénzügyi fegyelem betartására, bár ezeket az eszközöket túlértékelniük nem szabad.¹ Ha pedig ettől a védelmi lehetőségtől eltekintünk is, végeredményben az állami tulajdon körén belül lebonyolódó mozgásról van szó. Nem mondhatjuk cleve kizártnak, hogy adódhat olyan helyzet, mikor az állami vállalatok pénzügyi fegyelmének megerősítése drasztikus eszközöket követel meg; és ilyen eszköz lehet az is, hogy az állam — nyilván szórványosan — teljesen elhárítja magától a forgó vagyontól nem fedezhető tartozás terhét, illetőleg a veszteséges vállalatot nem szánálja. A gyászoló hitelezők maguk is állami szervek és igazolhatják, hogy követeléseik önhibájukon kívül maradtak behajthatlanok.

Más a helyzet akkor, ha a hitelező nem állami

szerv. A hitelező, aki a vállalattal szemben áll, valamely szervezet vagy polgár — esetleg társadalmi szervezet; mindenesetre az államtól különálló tulajdonos. Nyilvánvaló, hogy ilyenkor az államnak feltétlenül gondoskodnia kell arról, hogy a hitelező követelése kielégítést nyerjen. A pénzügyi fegyelem követelményeinek növekedése sohasem juthat el odáig, hogy ezt az elvet megtagadjuk; a szocialista törvényesség súlyos sérelme lenne, ha éppen állami szervek mulasztanak el kötelezettségeik teljesítését. Nem feledkezhetünk meg arról, hogy az állami vállalatnál a korlátolt felelősségnek mint formának felhasználásáról van szó, nem pedig az állam felelősségének csökkentéséről.

b) Szükséges-e polgári jogi kötelezettségként kimondani az államnak azt a köteleességét, hogy a vállalatok nem-állami hitelezői kielégítéséről gondoskodjék? Más szóval, szükséges-e fenntartani az állami kezeséget, korrigálva a jelenlegi szabályozás hiányait (pl. úgy, hogy a kezes kötelezettsége az esedékességtől számított bizonyos idő leteltével álljon be)?

Nézetünk szerint erre nincs szükség, sőt értelmetlen is lenne. Nincs rá szükség azért, mert az ügyészség közbelépése elegendő ahhoz, hogy érvényesülést szerezzen az állammal szembeni igénynek; és értelmetlen lenne, mert közvetlenül az állami költségvetés ellen nyilván nem lehet végrehajtást vezetni.¹

Elegendő elvi szabályként kimondani, hogy az állam gondoskodik a nem-állami hitelezők követeléseinek kielégítéséről, ez a felsőbb állami szervek számára államigazgatási jogi kötelezettséget állapít meg. Ezt a szabályt mégis a polgári törvénykönyvben mondanánk ki, mert a vállalatokért való állami vagyoni felelősség lényegét lejezi ki, és a végső biztosíték a vállalatok hitelezői számára.

Az elvi szabályt azonban konkretizálni kell, hogy a hitelezők jogos igényeit a bürokratikus megnyilvánulásokkal szemben megvéddhessük. Nem helyezkedhetünk a burzsoa stókebbőségi vélelem alapjára; a hitelezőt nem kárpótolja a magas késedelmi kamat sem. A felsőbb állami szervek gondoskodása a kiegyenlítésen tartozások rendezéséről akkor biztosítható, ha erre határidőt szabunk és ugyanez a feltétele az ügyészség hatásos közbelépésének is.

Ezért javaslatunk az, hogy a készülő polgári törvénykönyv monlja ki, hogy amennyiben a vállalat hitelezője nem-állami szerv, az állam gondoskodik a követelés kiegyenlítéséről, amennyiben a vállalat a követelés elismerésének, illetve az ítélet jogerőre emelkedése kelteinek napjától számított 3 hónap alatt tartozásának nem tenne eleget. Ugyanezeket a szabályokat kellene alkalmazni arra a kérdésre is: mennyiben

¹ Az állami vállalatok a Nemzeti Bank körleveleiből (Meghitelezési Értesítések) tudomást szereznek arról, hogy a Bank mikor köteles valamely vállalatot akkreditív nyújtására. Ha pedig valamely megrendelő vállalat még nem is szerepel a fekete listán, viszont valamely szállítójának már rendetlenül fizetett, a szállító eseti akkreditív nyújtására kérheti kötelezni a megrendelőt a további szállításoknál; ha a Bank a szállító kérését elutasítja és a megrendelő nem tud fizetni, a Bank a szállító követelésére hitelt nyújt. Ez az akkreditív napfényes oldal. Viszont a fizetési zavarok előbb kezdődnek és csak aztán kerül egy vállalat fekete listára; a hitelezők első csoportját ez mindenesetre kellenetlenül érinti. Ugyanakkor a Bank a kiegyenlítésben inkasszó-követelésekre ez idő szerint 18 napi hitelt ad (hosszasabbat csak akkor, ha a szállító eseti akkreditívot kért) és így nem ritka az az eset, hogy valamely vállalat egy számláján azért következik be a sorbanállás, mert maga is kénytelen egy másik vállalatnál sorbanállni.

felelős az állam egyéb, önálló gazdasági elszámolásban működő szervezetek tartozásaiért (tröszt, egyesülés).¹

III. A középfokú szervek felelőssége a vállalat tartozásaiért

7. A trösztkötelékbe vont vállalatok a szovjet polgári jogban hosszú fejlődésen keresztül érték el az önálló jogi személyiséget; jogi személyiségüket nem mondta ki kifejezetten egyetlen jogszabály sem, hanem ezt a gyakorlat és a jogtudomány ismerte el azon az alapon, hogy a Munka és Honvédelem Tanácsának 1931. július 23-i rendelete elrendelte a vállalatok ellátását saját forgóeszközökkel.² A vállalatok így saját nevükben szerezhettek jogokat és kötelezettségeket; de semmiféle jogszabály nem adott arra általános útmutatást, hogy a tröszt kebelén belül jogi önállóságot nyert vállalat tartozásaiért felel-e a tröszt vagy sem. A tudomány és a joggyakorlat a kérdést úgy döntötte el, hogy bizonyos privilegizált követelések-től (adó) eltekintve, a tröszt csak akkor felel, ha a vállalat forgóeszközeit jogtalanul elvonja.³

2. Népi demokráciánk fejlődése során a vállalatok kezdettől fogva jogi személyekként jöttek létre, így a középfokú szervek felelőssége az alájuk rendelt vállalatok tartozásaiért korán felmerült. Első középfokú szervünk, az ipari központ még nem volt felelős a vállalatok tartozásaiért; nemcsak, hogy jogszabály nem mondta ki ezt, hanem a vállalat és a központ közötti intern viszonyban sem volt ilyen felelősségnek semmiféle eleme. A vállalatokat a központ nem foglalta a felsőbb szervek felé vagyoni egységbe, az állós és forgóeszközöket a vállalat nem a központon keresztül, hanem közvetlenül kapta.

Az egyesülésről szóló rendelet ugyancsak nem beszél arról, hogy az egyesülés vállalatai tartozásaiért felelős lenne. Ezzel szemben az egyesülés és a vállalat közötti intern viszonyban már ez egyesülésnek kellett gondoskodnia a vállalat fizetőképességének biztosításáról az egyesülés egyes gazdasági előirányzatának keretében; sőt, ha nem is kifogástalan jogszabályszerkesztéssel, de kifejezésre jutott az egyesülés kifelé ható felelőssége is. Egyesülések alatt ugyanis túlnyomórészt állami telepek állottak; az állami telepekről szóló 1949. évi 21. tvr. 3. §-a értelmében pedig a telep tartozásaiért az irányító szerv korlátlanul felel, sőt, az állami telep ellen hozott

ítélet jogereje az irányító szervre is kiterjed. Világos, hogy a jogszabályok az egyesülés alatt álló vállalatokat azonosították az állami telepekkel.⁴

A trösztéről szóló rendelet 16. §-a értelmében a tröszt az alá tartozó vállalatok kötelezettségeiért egyszerű kezsként korlátlanul felel, tehát ugyanúgy, mint ahogy az állam a tárcaközvetlen vállalatért vagy a trösztért felel.

3. Az egyesülés ma már fokozatosan kiszoruló szervezet (1952 óta újabb egyesülés nem alakult). Úgy, hogy elegendő figyelmünket a tröszt és vállalat kapcsolatára fordítani.

A tröszt és a vállalat között a kapcsolat sokkal intenzívebb, mint a minisztérium igazgatósága és az alá rendelt vállalat között. A tröszt az alá rendelt vállalat tervehatósága, felfelé vagyoni egységbe foglalja a vállalatokat, átcsoportosíthatja az eszközöket vállalatok között; a tröszt kis területet fog át, irányítása sokkal közvetlenebb, mint a minisztériumi szerveké; a tröszt maga is nyereségvisszatérítésben részesül vállalatai működése alapján.

Indokolt tehát a tröszt felelősségét az állami felelősségnél *szigorúbban* megállapítani. A nagyobb szigor abban juthatna kifejezésre, hogy a tröszt nem 3, hanem esetleg 1—2 hónap múlva válnék felelőssé a tartozás kiegyenlítéséért. — Ilyen határidőrövidítés azért is szükséges, mert a tröszt felelőssége nem érinti az államnak azt a kötelezettségét, hogy a tröszt alatt álló vállalat tartozásának kiegyenlítéséről is gondoskodjék 3 hónap alatt és a két fokozat időben nem eshet egybe.

A tröszt esetében azonban a szabály elvi kimondása közel sem jelent oly garanciát, mint az állami felelősség deklarálása; ezért a hitelező kezébe letett kényszerintézkedéseket fenn kell tartanunk. A jogszabályok tehát tartsák fenn a tröszt *kezesi felelősségét* a vállalat tartozásaiért, — tüzetesbítve azzal, hogy az elismeréstől, illetve jogerőtől számított 1—2 hónap alatt a kezesi felelősség beáll.

Félreértések elkerülése végett, itt is csak a nem-állami hitelezők követeléseiről beszélünk. Nézetünk szerint ugyan nem lenne akadály a annak, hogy a trösztök felelősségét az állami hitele-

¹ A valóságban persze a kényszerhitel rendszere feleslegessé tette, hogy a hitelező az egyesülés másodlagos felelősségéhez nyúljon. Egyébként a kényszerhitel bevezetése a vállalatok ú. n. kitélepített egyszámúja nem volt önálló egyszámú, a kényszerhitel az egyesülés egyszámújára futott be. 1951 végétől viszont az egyesülés vállalatainak egyszámúján önálló sorbanállás van.

² Egyébként nyilvánvalóan így kapcsolta össze az egyesülést az állami teleppel az 1950. évi 32. tvr. is. A tvr. 2. § (2) bek. szerint az egyesülésről szóló jogszabályok irányadók arra vonatkozólag, hogy az egyesülés hozzájárulása mennyiben szükséges az alá tartozó vállalatok ügyleteinek érvényességéhez. Az egyesülésről szóló rendelet arról egyáltalán nem beszél, csupán az állami telepről szóló tvr. 4. §-a, amely az állami telep ügyleteit bizonyos esetekben az irányító szerv jóváhagyásához köti, és pedig lényegében olyankor, mikor a rendes folyó forgalmon túlmenő szerződésekről van szó.

¹ Kielégítő lenne ez külkereskedelmi szempontból is. Itt elsősorban az a garancia a külföldi partner számára, hogy a magyar állami vállalatok mindig kifogástalanul kifizetik kötelezettségeiket és ez a szocialista tábor külkereskedelmi szervezeteire vonatkozólag közzismert. Különleges esetben pedig nyitva áll a lehetőség, hogy a bizalmatlan partner Nemzeti Bank garanciát kérjen.

² Jászi erről Venediktov: i. m. 6. §.

³ Ellenben vitás, hogy felel-e a tröszt a vállalat elszámolása esetén, ld.: a szovjet polgári jog egyetemi tankönyvét (magyarul: Budapest, 1952.) I. köt. 343. old. (szerzője Bentusz).

zőkkel szemben is hasonlóan szabályozzuk, de középfokú szerveink rendszere nem eléggé szilárd ahhoz, hogy e kérdést a polgári törvénykönyvben szerektől le, és helyesebb szabad teret adni a rugalmasabb rendeleti szabályozásnak.

IV. Néhány megjegyzés a költségvetésben működő szervek jogi személyiségének kérdéséhez

1. Az önálló gazdasági elszámolásban működő szervek lényegéhez hozzátartozik a polgári jogképesség. Ha a jogszabályok valamely állami szervet az önálló gazdasági elszámolás rendszerében szerveznek meg, jogi személyisége akkor sem vitatható, ha a jogszabály a jogi személyiségről kifejezetten nem is tesz említést (mint ahogy ez a trösztösített vállalatok esetében történt a szovjet jogban).

Ezzel szemben a költségvetésben működő állami szervek gazdálkodása *nem teszi szükségessé* a jogi személyiség elismerését. A költségvetési előirányzat alapján működő szervek az állam nem bocsát rendelkezésére állandó jelleggel forgóeszközöket, nem hasít ki számára tartósan egy külön részt az állami vagyon egészéből, hanem a kiadásainak fedezéséhez szükséges eszközöket az előirányzat alapján időről időre rendelkezésére bocsátja. Nincs meg a kiadások és bevételek között az a szerves kapcsolat, mint a vállalati gazdálkodás esetén; a bevételek az állami költségvetésbe folynak be;¹ a bevételek emelkedése nem ad jogot (felettes engedély nélkül) a kiadások növelésére, viszont az előirányzott bevételek elmaradása nem akadályozza az előirányzott kiadások teljesítésének.²

2. Második kérdés, hogy egyáltalán helyes-e a költségvetési szerveket önálló jogi személyiséggel felruházni? Ez tudományos kérdésként elsősorban akkor merül fel, ha a jogszabályok a jogi személyiségről hallgatnak: az igenlő álláspont megállapíthatja tételes rendelkezés nélkül is, hogy az önálló utalványozási jog magával vonja a jogi személyiséget, vagy tartalmazhat javaslatot a jogalkotás felé a jogképesség kifejezett deklarálására.³

De nem felesleges e kérdés megvizsgálása akkor sem, ha a jogszabályok a költségvetési szervek jogi személyiségét általában, vagy egyes szervekre elismerik. Az elméleti kifejtés megvilágíthatja ilyenkor a jogszabályi rendelkezésének értelmét — vagy kritikai álláspontot foglalhat el azzal szemben, kimutatva, hogy a jogi személyiség kimondása üres. Annak, hogy a jogi személyiséget

a jogszabályok elismerjék, a reális önállóság bizonyos minimumára kell támaszkodnia a jogi személyiség gazdálkodásában és szervezetében.

3. A költségvetési szerv *ragyoni különállása* az állami vagyon egészétől *csekély*. Különösen szembeötlő ez, ha a *felelősség* kérdésre fordítjuk figyelmünket. Bizonyos, hogy a jogi személyiség kérdését a polgári jogban elsősorban úgy szoktuk feltenni: kinek a vagyona, helyesebben milyen vagyon fog helyállni a tartozásokért? Ebben az értelemben pedig a költségvetési szervnél az önálló jogalanyiség igen üres. Állandó forgó vagyona nincs, kiadásait nem a bevételekből utánpótolja, hanem folyamatos költségvetési juttatásokból fedezi; ha tehát azt keressük, hogy mi az a vagyon, ami a szerv tartozásaira fedezetet nyújt, ez az okoskodás a költségvetési vagyonhoz vezet vissza. Ha a költségvetési szervnél rendkívüli kiadás merül fel, ezt máshonnan, mint póthitelből alig fedezheti, hiszen a nem-gazdálkodó szerveknél a megtakarítások lehetőségei korlátozottak. A vagyoni felelősség szempontjából nézve tehát a kérdést, nincs értelme a költségvetési szerveket önálló jogi személyekké minősíteni, hanem helyesebb az állam közvetlen képviselő szerveinek tekinteni.

A fenti álláspont azonban egyoldalú.² A jogi személyiség kérdése felvethető úgy is, hogy *kinek a nevében kötik a szerződéseket?* Ha a szervek folyó működésére fordítjuk a figyelmet — vagyis hogy mely szerv használja az állami vagyon egy adott részét, létjogosultsága lehet a költségvetési szerv jogi személyisége elismerésének is. Nem véletlen, hogy éppen Venediktov harcolt ezért a leghatározottabban, aki figyelmét a dolgozók adott kollektívájára összpontosítja.

4. A jogi személyiség elismerése azonban a költségvetési szerveknél *igen csekély jelentőségű* és ezt nem mérhetjük össze azzal a szerves összefüggéssel, ami a jogképességet az önálló gazdasági elszámolással fűzi össze. Nem téveszthetjük szem elől, hogy végül is vagyoni jogképességről van szó.

A jogi személyiség elismerése itt csak egyetlen komoly gyakorlati értelemmel bír: megkönnyíti a szerződéskötést, ha két költségvetési szerv között jön létre a jogügylet és bizonyos előnyöket jelent a perlésnél. Ritka eset, hogy költségvetési szervek szerződjenek egymással, de mégis előfordulhat és a jogképesség megtagadása ilyenkor ahhoz az abszurdumhoz vezet, hogy az állam önmagával szerződik. Ez a jogi személyiség mellett felhozható legfontosabb gyakorlati érv és ez egyben mutatja azt is, hogy nem céltalan egymástól elhatárolni a polgári jog körében is azokat a vagyonszerveket, amiket az állam más-más költségvetési szerv dolgozóinak kollektívájára bíz.

¹ A költségvetési szerv n. n. bevétel számlájára befolyt összegek az osztályon költségvetési vagyonba tartoznak.

² Nem egészen ez a helyzet az n. n. előirányzatos folyószámlában gazdálkodó szerveknél. Itt a kiadások csak akkor teljesíthetők, ha az előirányzott bevételek befolyannak; a költségvetésből csak a különbözetest bocsátják a szerv rendelkezésére. Egyébként azonban a költségvetési gazdálkodás szabályai irányadók.

³ Így történt ez a szovjet polgári jogban is. Ld. Venediktov: i. m. második részlet.

¹ Aki a boltban vásárol, nem is gondol arra, hogy mivel kötötte a szerződést; a jogi személyiséget akkor fogja vizsgálni, ha minőségi hiba miatt esetleg perelni kell.

² Ezt az egyoldalú álláspontot foglalta el egyébként e sorok írója is (Marx Károlyi Közgazdaságtudományi Egyetem Jogi Ismeretek II., 1952. 53. tanévi jegyzet).

A jogképeség elismerése az önálló gazdasági elszámolásban működő szerveknél éppen azért értékes, mert a vállalat önálló vagyoni felelősségének kidomborításán keresztül az igazgató és a dolgozók felelősségét fokozza. A költségvetési szerveknél a jogi személyiségnek éppen ez a mozgósító hatása hiányzik.

Igaza van tehát Venediktovnak,¹ mikor azt mondja, hogy ne fetisizáljuk a szovjet jogi személy fogalmát és túl magas követelmények megszabásával ne rekesszük ki a költségvetési szerveket abból a lehetőségéből, hogy a polgári forgalomban önállóan résztvehesenek; viszont rá kell mutatnunk arra is, hogy a jogi személyiség itt nagyon csekély értékű a szocializmus építése szempontjából. A vállalatoknál az a helyzet, hogy az áruforgalommal és az *áruforgalom formáinak* felhasználásával jár együtt a szocialista polgári jogi személyiség elismerése; itt pedig alapjában véve a szocialista *jogi személy formáját* használjuk fel, annak leglényegesebb tartalma, az önálló vagyoni felelősség nélkül.

5. A magyar jog egyes kivételektől eltekintve (pl. egyetemek) a költségvetési szervek jogi személyiségéről nem tartalmazott tételes rendelkezést és ezt a joggyakorlat úgy értelmezte, hogy nem is rendelkeznek jogképeségekkel, hanem jogokat és kötelezettségeket az állam nevében szereznek.

Az 50/1953. (X. 23.) M. T. sz. rendelet² 1. §-a ezzel szemben a költségvetési előirányzat alapján gazdálkodó állami szerveket önálló jogi személyekké nyilvánítja.³

A rendelet »az állami szervek jogi képviselőtérő» szerény címet viseli, de hivatkozott szakasza nem arról beszél, hogy ki képviseli a szervet, hanem arról, hogy ki az, akit képviselni kell. Nyilvánvaló, hogy a rendelet »saját nevükben jogokat szerezhetnek, kötelezéseket vállalhatnak és perben állhatnak« — a költségvetési szervek önálló jogi személyiségét mondotta ki, habár szövegezése ellen támaszthatók kifogások.⁴

¹ I. m. 124. old.

² Megjegyzendő, hogy helyes lett volna a rendelet megjelenése előtt a kérdést tudományos vitára bocsátani.

³ 1. § (1) A költségvetési előirányzat alapján gazdálkodó állami szervek, intézetek és intézmények (a továbbiakban: állami szervek) a feladatuk körébe utalt és a kezelésükbe adott állami vagyon (állószerkezetek, készletek, pénzeszközök stb.) rendeltetése által meghatározott körben a saját nevükben jogokat szerezhetnek, kötelezettséget vállalhatnak és perben állhatnak.

(2) Az állami szerv által okozott kár megállapításával kapcsolatos eljárásban az állami szerv a saját nevében jár el; képviselőtével azonban a pénzügyminiszter más szervet is megbízhat. A megállapított kártérítés utalványozásáról a pénzügyminiszter a korábbi jogszabályok szerint gondoskodik.

⁴ Így az 1. § (2) bekezdésében szereplő »kár« feltételezhetően szerződésen kívüli kárra vonatkozik; nem világos, hogy ugyanitt miért volt szükség a pénzügyminiszternek azt a jogot biztosítani, hogy a szerv képviselőtével más szervet (nyilván az Állami Biztosítót) bízasson meg, mikor a 2. § ezt lényegében tartalmazza.

Nézetünk szerint ez a jogszabály az összes, költségvetési előirányzat alapján működő állami szervekre kiterjeszti a jogképeséget. Ezzel szemben van olyan felfogás is, amely szerint a jogképeség csak azokat a költségvetési szerveket illeti meg, amelyek »gazdálkodnak«, vagyis díjazás ellenében végeznek gazdasági jellegű szolgáltatásokat. Ez a nézet ugyan az irodalomban még nem adott hangot, de tekintélyes képviselői vannak.

Úgy hisszük, hogy ilyen megszorítás nem helyénvaló és sem a szóbanforgó rendelet szövegéből, sem intenciójából nem vezethető le. Minden költségvetési szerv gazdálkodik abban az értelemben, hogy a rendelkezésére bocsátott hitelből fedezi kiadásait és e kiadások közt mindenütt helyet foglalnak a munkabér-jellegű költségek közt az anyagbeszerzésekre stb. fordított költségek is. Ezen a nyelvtani rendeletértelmezésen túl: nem tételezhetjük fel, hogy a rendelet csak a gazdasági tevékenységet folytató szervek jogi személyiségét kívánta volna elismerni. Hiszen ha ez lett volna a jogszabály-alkotó szándéka, közelebbről meg kellett volna jelölnie azokat az ismérveket, amelyek alapján valamely költségvetési szervet »gazdálkodónak« minősít; enélkül bizonytalanságba hozta volna mind maguknak e szerveknek dolgozóit, mind a velük szerződő személyeket. Végül, ilyen megkülönböztetésnek nem is lenne értelme. Azok a költségvetési szervek, amelyek a szó szorosabb értelmében »gazdálkodnak« — pl. a kórházak — ezt a tevékenységüket éppen olyan kapcsolatban végzik, ahol a jogi személyiségnek semmi gyakorlati jelentősége nincs (beszedik a díjakat az ápolottaktól stb.); jogképeségüknek éppen abban az összefüggésben van jelentősége, amikor más állami szervekkel, vállalatokkal szerződéseket kötnek anyagi szükségleteik fedezésére, ez pedig ugyanígy áll a nem-gazdálkodó hivataloknál is.

6. A költségvetési szervek jogképeségének elismerése ismét felveti a kérdést: szükséges-e valamilyen formában kimondani az állam felelősségét e szervek tartozásaiért, a rendelkezésre bocsátott költségvetési hiteleken túl?

Elvileg kimondani, hogy az állam feladata-e szervek tartozásainak kiegyenlítéséről gondoskodni, nem jelent többet, mint ami e szervek lényegéből szükségszerűen folyik, hiszen a költségvetési intézményeket az állam folyamatosan dotálja.

Az állam polgári jogi kötelezettségét kimondani éppen úgy szükségtelen és értelmetlen lenne, mint a vállalatok tartozásai esetében. Viszont itt is célszerű lenne bizonyos időhöz, javaslatunk szerint 3 hónaphoz, kötni azt a határidőt, amelyen belül az állam a költségvetési szerv elismert vagy jogerősen megítélt tartozásának rendezéséről gondoskodik — feltéve, hogy a hitelező nem állami szerv.

A társtettség a Btá. vonatkozó rendelkezéseinek tükrében

1.) A társtettség részesi alakzatának kifejlődése a régi, feudális jellegű tettség, illetőleg részességi elmélet és gyakorlat válságának volt a következménye. A burzsoa büntetőjog kialakulását megelőző időben ugyanis lényegében a »komplott« intézménye töltötte be a feudális büntetőjogi elméletben és gyakorlatban azt a szerepet, amelyet a burzsoa büntetőjogban a különböző tetsségi, részességi, bűnpártolói stb. alakzatok vettek át. A komplott — amint az köztudomású — több személy kölcsönös megegyezése egy vagy több bűncselekmény elkövetésére, illetőleg ezeknek a bűncselekményeknek társas megvalósítása a megegyezésnek megfelelően.¹ Az idők folyamán a feudális elmélet és gyakorlat oly módon alakította ki a komplott intézményét, hogy ez a társas bűnelkövetési módok úgyszólván összes alakzatait magában foglalta, s hogy a komplott valamennyi részvevőjét, részvételük módjára, jellegére tekintet nélkül, a tettesre megállapított büntetéssel büntethette a bíróság. Ez a gyakorlatban annyit jelentett, hogy az őrállót, a pszichikai bűnsegédet, a felbujtót, az utólagos bűnpártolót lényegében tettesnek tekintették és tettesként büntették. Nem véletlen, hogy a parifikációnak ez a legkegyetlenebb rendszere éppen a feudalizmus hanyatlásának, a burzsoázia feltörésének átmeneti korszakában teljesedett ki, nyilvánvalóan azért, hogy a leghatásosabban és legkegyetlenebbül, a tettesre megállapított büntetéssel sújthassák a társas bűnözési alakzatok legtávolabbi részvevőit is, mert a társas bűnözés az egyedülinél sokkal súlyosabban veszélyeztette a feudális osztálytársadalmat és osztályuralmat. A felvilágosodás korában, az individualizmus eszmeáramlatának hatása alatt, s különösen a polgári gondolat teljes győzelme után azonban miután több ellensége támadt a komplott kegyetlen intézményének, s a XIX. század elején a komplott részvételi alakzata felbomlott, s kijegecesedtek belőle, mint a bűnrészesség tipikus alakzatai, a társtettség, a felbujtás és a bűnsegély. Maga a komplott pedig, mint valamely büntett elkövetésére létrejött szövetség, a legsúlyosabb bűnösségi formából előkészületi eszelekménnyé zsugorodott, amelyre a modernebb büntetőtörvénykönyvek már csak a legsúlyosabb büntetésekkel kapcsolatban határoztak meg a tettesnél lényegesen enyhébb és nem is ahhoz arányított, hanem határozott tartamú büntetést.

Tehát a komplott intézményének a felbomlása következtében vált szükségessé a különböző tetsségi és részességi bűnelkövetési módok önálló jellegű elkövetői alakzatok formájában

történi meghatározása. Ezek között a társtettesi alakzat kialakítására az a tapasztalat indította a burzsoa büntetőjogtudomány művelőit, hogy gyakran vesz részt több személy a bűncselekmény elkövetésében s az ilyen közös, együttes elkövetés során egyik-másik részvevő nem az egész tényálladékot, hanem esetleg annak csak egyik elemét valósítja meg. A bűncselekmény elkövetésében ilyen módon közreműködő részvevőket a burzsoa elmélet művelői tettestársaknak, *társtetteseknek* nevezték el, s emellett nem *tetteseknek*, hanem *részesseknek* tekintették őket.

A társtettségre vonatkozóan a XIX. század burzsoa német büntetőjogi irodalmában az a nézet volt uralkodó, hogy az a részesség egyik alakzata. Az a körülmény, hogy az 1871. évi német birodalmi Btk. részességi alakzatként szabályozta a társtettséget, részint következménye volt a korábbi burzsoa jogtudósok felfogásának, részint alapjává vált a később működők állásfoglalásának. A nevesebb XIX. századbeli német büntetőjogászok között csak *Finger* és *Liszt* álltak határozottan szemben az általános véleménnyel és hangsúlyozták, hogy a társtettség nem részességi alakzat, hanem a tettség egyik alakja.¹ *Bar* épúgy, mint az újabbak közül *Mezger*, bizonytalanul foglalnak állást ebben a kérdésben, mert akként nyilatkoznak, hogy a társtettség »nem igazi értelemben vett részesség.«²

A XX. sz.-ban működött német büntetőjogászok közül *Birkmeyer* (régebbi álláspontot revideálva), *M. E. Mayer* és *Eb. Schmidt* emelhetők ki azok közül, akik szerint a társtettség nem részesi, hanem tettesi alakzat.³

A társtettség részesi jellege mellett azonban a burzsoa jogtudósok nem tudtak helytálló érvet felhozni. Az ilyen és hasonló állítások ugyanis, hogy az egyedüli tettes *okozza*, a társtettes pedig csak *együtt okozza* (a többivel, illetőleg a tettes-sel) a büntetést⁴, vagy, hogy a tettség *önálló*, a társtettség pedig *járvulékos*, s ebből következően részességi jellegű bűnelkövetési mód: dogmatikus eredetű, mondvcsinált nehézségeknél bizonyultak, amelyek nem gyökerestek a társtettség lényegében. E felfogás hívei azonban annak

¹ *L. Finger*: Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 1904. 343. old.; *Liszt*: Lehrbuch, 337. old.

² *L. Bar*: i. m. 577—616. old., továbbá 707—708. old.; *Mezger*: Strafrecht. 1933. 421—422. old.

³ *L. Birkmeyer*: i. m. 145—146. old.; *M. E. Mayer*: Der allgemeine Teil des deutschen Strafrechts, 1923. 380. old.; *Liszt—Schmidt*: Lehrbuch, 337. old.; *Erk Albert* is ezen az állásponton van »Tettség és részesség az előadói tervezetekben« című dolgozatában (267. és köv. old.). Hasonlóképpen *Schultheiss*: »A bűncselekmény tanácsa« című művében (110. old.). Erlekes, hogy a svájci *Clerk* részesi alakzatnak tekinti a társtettséget, 1943-ban írt művében, holott az 1937. évi svájci Btk. ehhez nem nyújt alapot. *L. Clerk*: Grundzüge des schweizerischen Strafrechts, 1943. 61. old.

⁴ *L. Wlassics*: i. m. 177. és köv., 438. és köv.; *Finkef*: Tankönyv, IV. kiad., 332. old.

¹ V. ö. pl. *Bar*, I.: Die Schuld nach dem Strafrecht. 1907. 705—707. old.; *Birkmeyer*: Teilnahme am Verbrechen. Vergleichende Darstellung, Allg. Teil, Bd. II. 29—31. l.; *Liszt—Schmidt*: Lehrbuch, 324. old.; szövepen vázolja a kialakulás folyamatát *Wlassics* Gyula: A tettség és részesség tana. 1893. 618—622. old.

ellenére, hogy a társtettségét *részességi* alakzatnak tartották, a társtettest az egyedüli tettesre megállapított büntetéssel kívánták sújtani,¹ a fizikai bűnsegédet pedig, aki a társtettséghez nagyon közel álló tevékenységet fejt ki, a társtettségénél, illetőleg a tettesnél enyhébben kívánták büntetni. Egyfelől meg kellett tehát jelölni az elvi alapját annak a felfogásnak, hogy a tényálladékok csak részben megvalósító társtettest, mint részt, a tényálladékok teljes egészében megvalósító egyedüli, önálló tettesre megállapított büntetéssel kell sújtani. Másfelől el kellett határozni a társtettestől a fizikai bűnsegédet és meg kellett jelölni az elvi alapját annak a felfogásnak, hogy a bűnsegédet a tettesre, illetőleg a társtettségre megállapítottnál enyhébb büntetéssel kell büntetni.

S itt kezdődtek a társtettség fogalmi meghatározásának és részesi alakzatok megkonstruálásának nehézségei. Ezek a nehézségek az idők folyamán és az egyre hevesebb viták során egyre szaporodtak, s végül azt eredményezték, hogy sok burzsoa jogtudós meddő és fölösleges erőfeszítésnek bélyegezte a tettség és társtettség fogalmi elhatárolását, illetőleg a társtettségnek önálló részességi alakzatként történő megkonstruálását. E nehézségek közül csak a leglényegesebbeket említjük meg.

1. A tettség és társtettség fogalma elvi alapon nem választható szét egymástól. Szubjektív szempontból azért nem választható szét, mert a társtettest magatartásának lelki háttere — bűnösség, érdek, akarat jellege és súlya — azonos a tettesével. Objektív szempont alkalmazása esetén pedig a következő nehézség áll elő. Ha a tettség feltétlen ismérve az, hogy egy személy teljes egészében valósítsa meg a tényálladékokat, úgy egyáltalában nincs a cselekménynek tettese abban az esetben, ha mindegyik társtettest csak egyik részeseleményét valósítja meg a bűncselekménynek. Így pl. az egyik lefogja az áldozatot, a másik pedig elveszi tőle értéktárgyait. Erre az esetre mondja találóan az egyik kritikus (*Birkmeyer*), hogy a tettes saját cselekményének részeseként jelentkezik.¹ Abban az esetben pedig,

¹ Így pl. *Wlassics*, aki szerint »a társtettesek egymáshoz állnak járulékos viszonyban« (i. m. 633. old.). Felfogásának megerősítésére *Wlassics* műve 639. oldalán megállapítja, hogy nézete szerint lényesen sikerült *Birkmeyer*nek is a társtettség járulékos természetét bizonyítani. Csak az a kár, hogy *Birkmeyer* a *Wlassics* által hivatkozott felfogását, mint helytelen, teljes egészében visszavonta későbbi, idézett műve 145. oldalán. Maga *Wlassics* pedig teljesen eltorzítja álláspontjának védelmében a járulékos fogalmát. A járulékos ugyanis mindig feltételez egy fődolgot, amelyhez viszonyítva járulékos. Ez a fődolog a részesi alakzatoknál mindig a tettesi bűncselekmény. Ha azonban minden társtettesi magatartás járulékos, úgy nincs »fődolog«, azaz olyan tettesi magatartás, amelyhez a társtettesi magatartások járulhatnak. Ha pedig a társtettesi magatartások »fődolgok«, úgy nem járulékosak! (V. ö. *Buri* bár más szempontból tett, de hasonló ellenvetését a »Beiträge zur Theorie des Strafrechts und zum Strafrechtswesen. 1894« című értekezés-gyűjteménye 407. oldalán.) A társtettség járulékosága egyébként annyira nem volt bizonyítható, hogy azt még azok a burzsoa jogtudósok

ha ketten — egymástól függetlenül — egyszerre mérnek halálos ütést az áldozatra, ezek a bűntársak nem tekinthetők társtetteseknek, hanem csak önálló tetteseknek.¹ Mind a magyar, mind a külföldi burzsoa bírói gyakorlat nehézségei pedig azt bizonyítják, hogy a tettség és társtettség a büntetőbíráskodásban még kevésbé választható szét kielégítően és elvi éll.

2. De megoldhatatlan feladatnak bizonyult a burzsoa büntetőjogászok számára a társtettségnek a bűnsegélytől való elvi elhatárolása is, amint ezt az ezirányú elméleti erőfeszítések sikertelensége és ugyancsak a gyakorlat nehézségei bizonyítják.

Egyesek objektív szempontból akarták elhatározni a bűnsegélyt a társtettségétől, s azt bizonygatták, hogy a társtettest az eredmény okát, a bűnsegéd csupán egyik feltételét valósítja meg.² Az ok és feltétel között azonban ilyen szempontból sem tehetünk a mai tisztultabb okfelfogás szerint különbséget. Mások az »elkövetési cselekmény« fogalmának segítségével igyekeztek objektíve elhatározni a társtettségét a bűnsegélytől. Eszerint a társtettest részt vesz az elkövetési cselekmény megvalósításában, a bűnsegéd pedig tartózkodik ettől, s csupán *elmozdítja* azt. Ez az egyébként helyes irányba mutató kísérlet azonban szintén nem vezetett sem elméleti, sem gyakorlati szempontból kielégítő eredményhez, minthogy egyfelől helytelenül határozta meg a társtettség fogalmát, valamint a tettséghez és a részességhez való viszonyát, másfelől fenntartotta a bűnsegédi büntetés kötelező enyhítésének elvét. Az *elméleti*, elvi megalkotás legnagyobb hibáját alább, 5. alatt tárjuk fel. A hibás elvi megalapozás következtében azután nemcsak a burzsoa elmélet, hanem a *gyakorlat* is ingadozó volt pl. abban a tekintetben, vajjon az őrtálló, a tetteseket a helyszínre fuvarozó, az erőszakos nemi közönsélnél pusztán az erőszakot kifejtő, de nem közönsélnő részes társtettest-e vagy bűnsegéd.³

Ennek a megkülönböztetési módnak a legnagyobb híve, *Wlassics* pedig egyenesen azt mondja, hogy gyakran ennek az elvnek a segítségével sem lehet megnyugtató módon elhatározni egymástól a társtettesi és bűnsegédi tevékeny-

is kétségbevonták, akik — mint pl. *Bar*, *Binding* — bizonyos szempontból részességi alakzatnak tartották a társtettségét, holott a járulékoság másfelől szerintük, a részesség egyik szükségszerű ismérve (v. ö. *Bar*: i. m. 591. old.; *Binding*: *Abhandlungen*, 1915. 345. és köv. old.) Érdekes, hogy *Finkey* — *Wlassics* okfejtésére hivatkozással — továbbra is kitart a társtettség járulékos jellege mellett. Id. *Tankönyv*, IV. kiad. 332. old. Ezzel szemben *Schultheisz* tagadja a társtettség járulékos jellegét. Ld. i. m. 109—110. old.

¹ Így pl. *Wlassics*: i. m. 633. old., továbbá — feltehetően az ő nyomán — úgyszólván az összes magyar burzsoa büntetőjogtudósok.

² Ld. az 5. sz. jegyzetet.

³ Ld. a burzsoa német büntetőbírói gyakorlatot, pl. *Wlassics*-nál, i. m. 618. old. De ezekre az ellentétes döntésekre úgyszólván minden nevesebb burzsoa német büntetőjogi tankönyv szerzője hivatkozik.

séget. Sőt hozzáteszi, hogy gyakran olyan esetben is kívánatosnak mutatkozik az objektív szempontból nyilvánvalóan fizikai bűnségének minősülő részlet a tettesre megállapított büntetéssel büntetni, ha a két tevékenységet sikerül adott esetben elvi élel megkülönböztetni.¹

Szubjektív szempontból még kevésbé lehet a két részességi alakzatot elhatárolni egymástól. Kivétel nélkül csődöt mondtak ugyanis azok a kísérletek, amelyek a *motivum*, az *érdek* különbözősége alapján, vagy azon az alapon kívánták szétválasztani a társtettségét és a fizikai bűnségélyt, hogy a társtettes *saját* cselekményeként követi el a bűncselekményt, míg abban a segéd mint neki *idegen* cselekményben vesz részt. Ezek a szubjektív elemek ugyanis részben nehezen állapíthatók meg, részben pedig sok esetben mind a tettesek, illetőleg a társtettesek, mind a fizikai bűnségédek tudatában azonosak. A bűnségéd nagyon gyakran ugyanazon *motivum*, *érdek* alapján vesz részt a bűncselekményben, illetőleg a bűncselekmény megvalósulásának ügyét teljesen a magáénak érzi.

3. A két ismertetett nehézségből önként következik a harmadik: lehetetlen volt a burzsoa jogtudományban a társtettség *önálló* fogalmát elvi alapon meghatározni.

4. Nem fogható fel a társtettség részességi alakzatként sem. Ugyanis a részesi tevékenység szükséges feltétele a burzsoa tudósok többségének felfogása szerint egy tettesi alapcselekmény megléte, amelyhez a részesi tevékenység hozzájárul. A részesség *jámulékos* természetű elkövetési mód. Társtettség esetében pedig nem beszélhetünk »alapcselekményről«, csak közösen elkövetett büntetről. Ugyancsak nem beszélhetünk a társtettség járulékos jellegéről sem, mert az a nyakatekert fogalmazás, hogy »a társtettesek egymáshoz állnak járulékos viszonyban«, sem a tényeket nem fedi, sem a járulékos fogalmát nem meríti ki, amint ezt a 6. sz. jegyzetben megállapítottuk.

5. Végképpen adósak maradtak a burzsoa jogtudósok annak az álláspontnak elvi megalapozásával, hogy a tényálladéknak csak egy részét megvalósító társtettest miért kell a büntetést érdemlőség szempontjából tettesnek tekinteni. Ezek a jogtudósok ugyanis nem hivatkozhatnak arra a körülményre, hogy a társtettes megkezdí a tényálladék megvalósítását, s ezért büntethető a tettesre megállapított büntetéssel, mert hiszen a kísérlet alanya is megkezdí a tényálladék megvalósítását és ebben a vonatkozásban ezek a jogtudósok nagyobb részt mégis a kísérlet büntetésének kötelező enyhítése mellett foglalnak állást! A kísérlet kérdésében elfoglalt álláspontjuk tehát ellentétbe került a részesség tanában kifejtett álláspontjukkal. Az ellentét még jobban kiviláglik, ha arra gondolunk, hogy ugyanaz a jogtudós — mint pl. *Birkmeyer*, *Wlassics* — aki a kísérlet és a társtettség ismér-

vének a tényálladék részleges megvalósítását tekinti, viszont a bűnségély ismérvének a tartózkodást tekinti a tényálladék részleges megvalósításától is: a kísérlet és a bűnségély büntetési tételének kötelező enyhítése mellett szállt síkra, ahelyett, hogy — következetesen — a tetteség, a társtettség és a kísérlet büntetési tételének parifikálása mellett foglalna állást.

Ennek a kétszeres önellentmondásnak az eredete nyilvánvaló. A burzsoa tudósok csak az elkövetési cselekmény ismérvét vették át az 1810-es Code-ból, de elfelejtették onnan átvenni — a következetességet is. A Code alkotói ugyanis következetesek voltak ennek az ismérvének az értékelés terén, amennyiben a kísérlet alanyára is a teljes tettesi büntetést rendelték kiszabni, akár a társtettesre, minthogy mind a kettő részlegesen megvalósította az elkövetési cselekményt, azaz a »commencement d'exécution« mind a társtettes, mind a kísérlet alanya részén megvan. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a Code szerint a bűnségédet is, akinek a magatartását lehetetlen határozottan elválasztani társtettesétől, általában a tettesre meghatározott büntetéssel kell sújtani: akkor teljes világosságában és következetességében áll előttünk a Code alkotóinak felfogása a befejezett cselekmény, a kísérlet és a részesség büntetésének jogalapjáról. A Code rendszerét azonban a XIX. sz. második harmadától kezdve általában túl szigorúnak tartották, ezért azt a lényegtelennek látszó változtatással vették azt át, hogy a kísérlet és a bűnségély büntetését kötelezően enyhítették a tettesi, illetőleg társtettesi büntetéssel szemben. S tették mindezt a burzsoáziára jellemző álhumanitás jegyében, mert hiszen jól tudjuk, mit jelentett a gyakorlatban ez a kötelező enyhítés: az esetek túlnyomó részében kiszabásra kerülő, határozott időtartamú fogház, államfogház, börtön és fegyház esetében egy nap különbséget a kísérlet alanya, illetőleg a segéd javára a tettesi büntetéssel szemben. S ezért az egy napi különbségerőnt rontották meg a fogalmi és büntetési rendszer összhangját és következetességét, s alkottak egy következetlen fogalom- és büntetésrendszert.

B) Az OSzFSzK büntetőtörvénykönyve nem rendelkezik a társtettségéről; azt sem tettesi, sem részesi alakzatként nem szabályozza.

Az élenjáró szovjet büntetőjogtudomány művelői sem tartják indokoltnak a társtettségnek, mint önálló tettesi, illetőleg részesi alakzatnak a fenntartását. A szovjet büntetőjog Egyetemi Tankönyvében erre vonatkozóan a következőket olvashatjuk: »A részesség elsősorban abban jut kifejezésre, hogy minden egyes személy egyaránt részt vesz annak a tevékenységnek a közvetlen végrehajtásában, amely a kérdéses bűncselekmény tényálladékát valósítja meg. Ez az úgynevezett társtettség. Például, három személy az utcán megtámad egy járőkelőt és a késével mindegyikük súlyos testisértést okoz neki, aminek eredményeképpen a sértett olyan egészségromlást szenved, amely munkaképességének jelen-

¹ Ld. *Wlassics*: i. m. 618—622. old.

tős mértékben való elvesztésével jár. Ilyen részesség esetén a bűnvádi felelősség kérdésének megoldása nem okoz nehézséget: minden egyes részesre nézve az általános, közös elvek alapján kell megoldani, anélkül, hogy a vádiratban hivatkozás történne a büntetőtörvénykönyvnek arra a szakaszára, amely a részességért való felelősségrevonást határozza meg (az OSzFSzK Btk-ének 17. §-a).¹ Ugyancsak tettesnek kell tekinteni a bűncselekmény elkövetésében különböző magatartásokkal közvetlenül közreműködő azokat az elkövetőket is, akik csak részben valószínűsítik meg a büntett törvényi tényállását. »Ezért a szándékos emberölés bűncselekményének tettese mindenki, aki az emberölést közvetlenül követi el, az is, aki csupán az áldozat kezét fogja akkor, amikor a másik halálos csapást mér rá, továbbá az is, aki a bűncselekmény végrehajtása idején csupán a többiek cselekedetét irányítja« — olvashatjuk a Tankönyv 320. oldalán. Ezekből az idézetekből nyilvánvaló, hogy a szovjet elmélet és gyakorlat lényegében nem használja a társtettesesség fogalmát, hanem egyszerűen tetteseknek tekinti mindazokat — akik másokkal együttműködve — akár egészben, akár részben, de közvetlenül vettek részt a bűncselekmény elkövetési magatartásának megvalósításában.

Az új csehszlovák Btk. 6. §-ában kifejezetten meghatározza ugyan a társtettesesség fogalmát, de a társtetteseket tettesekként — és nem részesekként — értékeli.² A népi Lengyelország büntetőjogában pedig a társtetteseket teljesen önálló tettesekként értékeli és büntetnek.

C) A burzsoa elmélet bennünket érdeklő vonatkozásainak, illetőleg a haladó szocialista büntetőjogtudomány állásfoglalásának rövid ismertetése után vizsgáljuk most azt, milyen tanulságokat vonhatunk le a burzsoa elméletek csődjéből és hogyan kell értékelnünk a kérdés lényegét a dialektikus materializmus, a marxizmus-leninizmus alapján álló szocialista büntetőjogtudomány szempontjából.

A negatívumokat a következőkben összegezhethetjük.

A társtettesesség elvi éllel és következetesen nem határozható el sem a tetteségtől, sem a bűnsegélytől. Minthogy ez az elhatárolás a gyakorlatban még kevésbé vihető kielégítően keresztül, helytelen a bíróságok helyzetét e kérdéssel kapcsolatban olyan törvényi rendelkezéssel nehezíteni, amelynek értelmében a bűnsegéd büntetését a tettes és társtettes büntetéséhez képest kötelezően enyhíteni kell. Elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt tarthatatlan a társtettesességnek mint bűnelkövetési módnak szorosabb értelemben vett részességi alakzatként való megkonstruálása:

Ha most a kérdést pozitíve, a szocialista

büntetőjog szemszögéből vizsgáljuk és értékeljük a következő eredményekre jutunk.

Kiindulópontunk az a tapasztalati tény, hogy egy bűncselekmény törvényi tényállásának megvalósításában gyakran többen működnek közre; hogy az együttes, társas bűnelkövetés gyakran kerül büntetőbírói megítélés alá. Ez a tény azonban nem a társtettesesség alaptalan és tarthatatlan fogalmának megkonstruálására indítja a haladó szocialista jogtudóst, hanem annak a kérdésnek a megvizsgálására, hogy milyen jellegű és fokú a tettestársaság tagjainak társadalmi veszélyessége, bűnössége s ehhez képest az állami, társadalmi, gazdasági rend hatásos megvédése, illetőleg az elkövetők megjavítása, nevelése érdekében milyen módon kell büntetni a társaságban bűnözőket.

A társtettesek társadalmi veszélyességének helyes elbírálása érdekében abból indulunk ki, hogy társtettesesség megvalósulása esetén lényegében egy *működésben levő bűnszövetséggel* állunk szemben. Működő bűnszövetség — esetleg bűnszervezet — a társtettesesség a szónak abban a legtágabb értelmében, amelyben a megjelölést a szovjet büntetőjogtudósok használják. A működő bűnszövetségekről, bűnszervezetekről viszont a Szovjetunióban, hazánkban és a többi népi demokráciákban lefolytatott nagy ellenforradalmi, hazaárulási és politikai bűnpercek folyamán kiderült, hogy azok a bűnözésnek a társadalomra sokkal veszélyesebb formái, mint az egyedüli bűnözés. Ebből pedig önként következik, hogy a tettestársaságban történő bűnelkövetés objektív és szubjektív társadalmi veszélyessége lényegéből következően meghaladhatja az egyedüli tettesét, hogy a tettestársaság a társadalmi veszélyesség terén az egyedüli tettesesség és a szorosabb értelemben vett működő bűnszövetség, bűnszervezet között foglal helyet, s az adott eset körülményeihez képest esetleg az egyedüli tettesesség, esetleg a bűnszervezetet társadalmi veszélyességéhez áll közel. Ezért tehát nemcsak annak az eljárásnak van jogalapja a szocialista jogszemlélet szerint, ha a társtetteseket — természetesen bűnösségük, egyéni körülményeik egyedi elbírálása mellett — általában a tettesre megállapított büntetéssel büntetjük, hanem ezen felül indokolt a társaságban történt bűnelkövetés tényét általában súlyosító körülményként is értékelni. Tudatosan szembe kell tehát helyezkedni e kérdéssel kapcsolatban is azzal a burzsoa idealista állásponttal, amely szerint a társaságban, csoportban való bűnözés esetén, csökkenvén a tagok egyéni felelősségérzete, csökkenik bűnösségük, s ennek folytán büntetéstérdemlőségük is. A szocialista jogász ugyanis nem ezt az individualista szempontot tartja elsődleges fontoságúnak a büntetéstérdemlőség elbírálása folyamán, hanem a társadalmi veszélyesség mértékét. S ez kétségtől nagyobb, nemcsak a társaságban elkövetett büntetett, hanem a társaságot alkotó egyedeket tekintve is, mert nagyobb veszélyt jelentenek a társadalomra az olyan egyedek.

¹ »Szovjet büntetőjog egyetemi tankönyve«, 1949. évi kiadás Budapest, 1951. 315. old.

² Ld. Solnar cikkének ismertetését: »Külföldi folyóiratok cikk-kivonatai.« 1952. évi I. szám. Állam- és Jogtudományi Intézet kiadványa. 24. old.

akik hajlanak az egyedinel kétségkívül magasabb társadalmi veszélyességű társaságban, csoportban, szövetségben való bűnelkövetésre.

Egyébként a törvényhozó is veszélyesebbnek tartja a társadalomra a tetttestársaságban való bűnözést az egyedüli bűnelkövetésnél. Erre kell következtetni abból a körülményből is, hogy a szervezkedést, az erre irányuló kísérletet, szövetekezést, összebeszélést a társadalomra nagyobb veszélyt jelentő büntettekkel kapcsolatban részint delictum sui generisként önállóan rendeli büntetni, részint a büntett konstitutív elemeként, illetőleg súlyosabban minősítő körülményként értékeli és határozza meg. Azt pedig már megállapítottuk, hogy ezek az előkészületi cselekmények különösképpen a társas bűnözésnek, nagyon gyakran éppen a társtettesi bűnelkövetésnek sajátos előkészületi cselekményei. Ha tehát a törvényhozó az előkészületi cselekmények közül főképpen a társtettesi bűnelkövetésre utaló szövetekezést, összebeszélést emeli ki és rendeli büntetni delictum sui generisként, illetőleg határozza meg a büntettet súlyosító körülményként, ebből arra is lehet következtetni, hogy a törvényhozó a társtetességet, mint bűnelkövetési módot a társadalomra veszélyesebb bűnözési alakzatként értékeli az egyedüli tetteségnél.

Ennek az állásfoglalásnak a helyességét támasztja alá a dialektikus materializmus általános szemléletmódja is, amely szerint a jelenségeket és a: őket tükröző fogalmakat nem izolálvan, hanem folytonos jellegű sorok egymásba olvadó tagjaiként kell felfognunk és megismernünk.¹ Fenti szemléletmódunk pedig ennek a követelménynek felel meg. Annak alapja ugyanis az a felismerés, hogy az egyedüli tettestől kiindulva, a közvetett tettesen, a társtettesen, a kettőnél több személyből álló tetttestársaságon keresztül a bűnöző csoporthoz s a nagy taglétszámú bűnszervezethez vezet a kontinuum. S e kontinuum tagjainak az a jellegzetessége — amint már megállapítottuk — hogy a bűnszövetkezet felé egyre nő a társadalmi veszélyességük, amely tetőfokát kétségkívül a szervezett bűnözés esetén éri el. E szemléletmód alkalmazásával tehát ismét ahhoz a felismeréshez jutunk, hogy a társtettesek társadalmi veszélyessége az elkövetési mód természetéből következően meghaladja az egyedi tettesét, s ezért indokolt a társtettesi minőséget általában súlyosító körülményként értékelni.

Végül megjegyezzük, hogy helyes lett volna, ha — a szovjet példa nyomán — a Btá. alkotói is meghatározták volna a büntetést enyhítő és súlyosító körülményeket, s az utóbbiak közé kifejezetten felvették volna a büntettnek társaságban, csoportban, bűnszövetkezetben való elkövetését. Ennek hiányában a gyakorlat irányítóira vár a feladat, hogy a büntetőbírói gyakorlatot kérdésünk tekintetében is megfelelő irányba tereljék.

D) A társtetesség lényegére vonatkozó

általános megállapítások után áttérhetünk a Btá. vonatkozó rendelkezésének elemzésére.

»A tetttestárs fogalmát — mint szükségtelent — a Btá. elejti* — állapítja meg a Btá. 20. §-ának indokolása. A Btá. alkotóinak ez az eljárása az eddig kifejtettek szerint feltétlenül helyes. A társtetesség fogalmának törvényi meghatározása az eddigi tapasztalatok szerint csak zavart okozott elméletben és gyakorlatban egyaránt. Ilyen fogalommeghatározásra tehát nincs szükség a Btá.-ban. A társas bűnözés ténye azonban a társtetesség fogalmának elejtése ellenére is jelentkezni fog és nap mint nap, jelentkezik is. A társas bűnelkövetés különböző formái minduntalan bíróságaink elé fognak kerülni, s azokat sajátos természetüknek megfelelően kell bíróságainknak elbírálniok. A gyakorlatban tehát kétségkívül jelentkezik a társtetesség és jelentkezik az azzal kapcsolatos elméleti és gyakorlati problémák is. Ez a körülmény is indokoltá teszi, hogy a társtetességgel annak ellenére is foglalkozzunk, hogy a Btá. annak fogalmát nem határozza meg. De ha a társtetesség fogalmát a Btá. nem is határozza meg, a 20. § (1) bekezdése felfogásunk szerint tartalmaz utalást a társas bűnelkövetésre, illetőleg a tetttestársak minősítésének módjára vonatkozóan. Ezért az alábbiakban a Btá. 20. §-a (1) bekezdésének elemzése útján először azt vizsgáljuk meg, valóban utal-e, s ha igen, milyen módon utal a Btá. a társtetességre s ezt követően összevetjük elemzésünk eredményeit a társtetességre vonatkozóan kifejtett felfogásunkkal.

1. A Btá. 20. §-ának (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik: »Tettes az, aki a büntettnek a törvényben meghatározott tényállását egészben vagy részben megvalósítja.« E szakasz egyébként határozott és világos rendelkezése behatóbb elemzést kíván, mert nem nyilvánvaló, hogy a »vagy részben« kifejezés mire vonatkozik. Ez a kifejezés ugyanis vonatkozhatik

1) arra az esetre, amikor valamely bűncselekmény tényálladékát többen valósítják meg, azaz a társtetességre;

2) a bűncselekmény létesülésének stádiumaira (előkészület-kísérlet);

3) vonatkozhatik mind a kettőre egyaránt. Vizsgáljuk meg ezeket a lehetőségeket közelebbről.

ad 1) Az 1) alatti változat mellett szólnak a következő körülmények.

a) A 20. § (1) bekezdése indokolásának első mondata szerint »a büntett tettese az, aki a büntettnek a törvényben meghatározott tényállását egészben vagy részben valósítja meg, vagyis az, aki a büntett fogalmi elemül szolgáló elkövetési cselekmény végrehajtásában részt vesz«. (Kiemelés tőlem — *L. I.*) E mondat második része — a »vagyis az« mondatkötési módból következően — közelebbről értelmezi a mondat első részét. A mondat e második részében használt »részt vesz« kifejezés értelméből pedig arra kell következtetni, hogy a törvényhozó a »vagy részben« kitétellel arra az esetre kíván utalni, amikor

¹ V. ö. Faggarasi Béla: Logika, II. kiad., 130. old.

több személy vesz részt valamely büntett végrehajtási cselekményében — vagyis a társtetteségre — nem pedig arra az esetre, amikor az egyedi tettes »megkezdje, de be nem fejezi» a végrehajtási cselekményt, azaz — a kísérletre.

b) A 20. §. a tettség eseteit szabályozza, azaz a bűncselekmény alanyaival abból a szempontból foglalkozik, hogy hány — egy vagy több — személy és milyen módon vesz részt a büntett fogalmi elemül szolgáló elkövetési cselekmény végrehajtásában. Ebbe a fogalomkörbe nem illik bele a kísérlet alanyának elnevezéséről való rendelkezés, mert a kísérlet a bűncselekmény kifejlődési stádiumainak fogalomkörébe tartozik.

c) A magyar bírói gyakorlatban is gyakran fordult elő az az eset, hogy több elemet tartalmazó, összetett tényálladékokat társtettesek akként valószínűsítették meg, hogy mindegyik magatartása csak egy tényálladéki elemet merített ki. Így például az egyik elkövető csak az erőszakot fejtette ki, a másik pedig közöszl, vagy elvette az áldozattól értéktárgyait stb. Ezek magatartása büntetőjogilag nem minősíthető, ha a szóbanlevő kifejezést nem a társtettesekre vonatkoztatjuk. Az elkövetők magatartása ugyanis ilyen és hasonló esetekben sem kísérletnek, sem bűnszegélynek nem minősíthető. Kísérletnek azért nem, mert hiszen a bűncselekmény befejezést nyert. Bűnszegélynek azért nem, mert a bűnszegéd nem vehet részt a bűncselekményt megvalósító tevékenységben, csupán előmozdíthatja azt. Tettesnek még kevésbé minősíthető ilyen esetben az elkövetők, mert nem »egészben«, hanem csak »részben« valósítja meg mindegyik a bűncselekmény törvényi tényállását — hacsak nem vonatkoztatjuk a »vagy részben« kifejezést az ilyen és hasonló esetekre, amikor a bűncselekményt közösen megvalósítók mindegyike tettesnek minősíthető. Tehát gyakorlati szempontból is helyes és célszerű a szóbanlevő kifejezést arra az esetre vonatkoztatni, amikor valamely bűncselekmény tényálladékát többben valósítják meg.

Ezzel az értelmezéssel szemben viszont azt az ellenvetést lehet tenni, hogy ebben az esetben a rendelkezés hiányos, mert nem utal a törvényhozó arra, hogy a részeselekményeknek összességükben ki kell meríteniük az egész törvényi tényállást. Erre azonban felesleges lett volna utalni a törvényhozónak. Ha ugyanis a részeselekmények nem merítik ki a teljes tényálladékot: akkor kísérletről van szó, s erről a törvényhozó a 17. §-ban már rendelkezett.

ad 2) A kifejezésnek a bűncselekmény létesülési stádiumaira vonatkoztatása mellett azt az érvelt lehet felhozni, hogy a kísérlet alanya is csak részben valósítja meg a bűncselekmény végrehajtási tevékenységét. Ez ellen az értelmezés ellen viszont a következő érvek hozhatók fel.

a) A kísérletről és előkészületről — tehát a bűncselekmény kifejlődési stádiumairól — a törvény megelőző, 17—19. §-ai rendelkeznek. E szakaszok meghatározzák a kísérleti és előkészületi cselekmény fogalmát és büntetésének feltételeit.

A 17. § (1) bekezdése a következőképpen rendelkezik: »Kísérlet az a cselekmény, amellyel a tettes a szándékos büntett végrehajtását megkezdte, de azt be nem fejezte.« Ez a rendelkezés a kísérlet lényegét a tényálladékszerű elkövetési cselekmény megkezdésében — tehát részleges megvalósításában — határozza meg, s ezenfelül azt is kifejezi, hogy a kísérlet alanya »tettes«. Ha tehát a »vagy részben« kifejezést a kísérlet esetére vonatkoztatjuk, úgy feltesszük, hogy a törvényhozó egy korábbi, részletes rendelkezését egy későbbi, más tárgyú szakaszban, félreértésre okot adó módon megismétli.

b) Nem vonatkoztatható a szóban levő kifejezés a bűncselekmény kifejlődésének a stádiumaira általában, mert az előkészület alanyának magatartása — a Btá. 19. §-ában foglalt meghatározás értelmében — törvényi tényálláshoz tartozó elemet nem valósíthat meg, azaz előkészület esetén részben sem valósul meg a büntettnék a törvényben meghatározott tényállása. Ha tehát a kísérleti stádium alanya csak azért minősíthető a bűncselekmény tettesének, mert rá vonatkozik a Btá. 20. §-ának szóbanlevő rendelkezése, úgy — az argumentum a contrario értelmében — az előkészületi cselekmény alanya nem tekinthető tettesnek, mert hiszen az részben sem valósítja meg a büntett törvényi tényállását. A szóbanlevő kifejezést tehát már azért sem helyes általában a bűncselekmény kifejlődési stádiumaira vonatkoztatni, mert ez az értelmezés szükségszerűen ilyen következtetésekhez vezet. De egyébként sem indokolható, hogy a törvényhozó a bűncselekmény kifejlődési stádiumainak miért csak az egyik esetére — a kísérletre — kívánt utalni, illetőleg miért nem kívánta az egyes bűncselekményekkel kapcsolatban büntetni rendelt előkészület alanyát is kifejezetten a bűncselekmény tettesének minősíteni.

c) Ellenő szólnak ennek az értelmezésnek az első értelmezés mellett felhozott érvek.

ad 3) Az ad 1. alatt kifejtettek értelmében tehát a »vagy részben« kifejezés a társtettesi jellegű tényálladék megvalósítására feltétlenül és elsősorban vonatkoztatható. Ezt a kifejezést a magunk részéről is így értelmezzük. A kísérletre pedig e kifejezést csak másodsorban, s az ad 2) alatt felhozott érvek figyelembevételével lehet vonatkoztatni.¹

A Btá. 20. § (1) bekezdésének elemzése tehát arra a felismerésre vezetett, hogy az tartalmaz

¹ Dr. Kádár Miklós álláspontja szerint »A Btá. a kísérlet tettesét érti, amikor a tettes fogalmának meghatározásánál a »vagy részben« kifejezést használja, mert a tettes, ha a törvényes tényállást nem egészben valósítja meg, kísérletet követ el.« (Ld. a szerzőnek »A büntetőtörvénykönyv általános része« című magyarázatokkal ellátott törvényismertetését. Budapest, 1951. 70—71. old.). Fenntartja ezt az álláspontját a »Magyar anyagi büntetőjog. Általános rész« című egyetemi tankönyvében is. (Ld. 220—221. old.) Tankönyvének utánpótlásában álláspontját akként módosítja, hogy a kifejezés a társtetteségre is vonatkozik.

utalást a tényálladékok társas elkövetése útján történő részleges megvalósításának lehetőségére, azaz a társtetteség tettesi alakzatára is.

Vizsgáljuk most azt, mik ennek az utalásnak a következményei a társtetteséggel kapcsolatban általunk eddig kifejtettekre?

2. Természetesen nem állítjuk azt, hogy a Btá. alkotói a 20. §-ban használt »vagy részben« kifejezéssel kizárólag a szűkebb értelemben vett társtetteségre kívántak utalni. A kifejezés használatával nyilvánvalóan az volt a célja a törvényhozónak, hogy a tényálladékok teljes egészében megvalósító személyen felül tettesként lehessen azt a személyt is büntetni, aki az elkövetési cselekménynek csak egyik részét valósította meg, függetlenül attól, vajjon a részleges megvalósítás szoros értelemben vett társtetteségben történt-e, vagy többes tetteségben. A szóbanlevő kifejezés helyes értékelésével tettesként lehet tehát büntetni nemcsak az előzetes egyetértés alapján a bűncselekmény tényálladékát együttes, közös elkövetés útján megvalósító, szoros értelemben vett társtetteseket, hanem a többes tetteségek összes lehetséges eseteit, illetőleg részvevőit is. A törvényhozó a szóbanlevő és a fenti módon értelmezhető utalással kitűnően oldotta meg a feladatot: a társas bűnelkövetési módok részvevőinek tettesként — nem pedig részesként — történő büntetőjogi felelősségre vonásának lehetővé tételét, a társtetteség fogalmának meghatározása, vagy akár a »társtetteség« kifejezés használata nélkül. Ezzel egyúttal elejét vette annak, hogy a bírói gyakorlat a társas bűnözés részvevőinek megítélése terén bizonytalanává váljék. Ebben mutatkozik meg a Btá.-ban alkalmazott tettes-meghatározás fölüene, elméleti helyessége és gyakorlat használhatósága a burzsoa büntető-törvénykönyvek külön tettes- és társtettes-meghatározásaival szemben.

3. Nem vitatható, hogy a Btá. 20. § (1) bekezdésében foglalt rendelkezés értelméből következően a társtetteséget nem részesi, hanem tettesi bűnelkövetési alakzatnak kell tekinteni. A társtetteseket, a többes tetteseket tehát tettesekként, nem pedig részesekként kell értékelni és büntetni a Btá. rendszere szerint.

4. Mind az elmélet, mind a gyakorlat szempontjából fontos és nagyszerűen értékesíthető következményei vannak a Btá. 20. § (1) bekezdésében foglalt ama rendelkezésnek is, amely szerint tettes — tettestárs — csak az a személy minősíthető, aki — akár egészben, akár részben, de — a tényálladékokat valósította meg. Ilyen rendelkezés mellett ugyanis nem lehet vitatkozni arról, vajjon az őrállót, a fuvarost stb. tettesként vagy segédként kell-e büntetni? Ezek — és az ezekhez hasonló, csupán előmozdító jellegű magatartásokat tanúsító személyek — nyilvánvalóan nem tettesek, hanem bűnszegédek. Nem tettesek, mert a bűncselekmény tényálladékát részben sem valósítják meg, de segédek, mert a bűnszegédnek a Btá. 20. § (3) bekezdésében meghatározott fogalma alá

esnek, amely szerint bűnszegéd, »aki másnak szándékosan segítséget nyújt a büntett elkövetéséhez«, azaz — e rendelkezés értelméből következően — aki magában a bűncselekményben, annak kivételében nem vesz részt. Ezt a világos és határozott állásfoglalást azért engedhette meg magának a Btá. alkotója, mert a bűnszegéd meghatározását követő rendelkezése értelmében a bűnszegédet is a tettesre megállapított büntetéssel kell büntetni. A szocialista magyar bíró nem kényyszerül tehát arra, amire a burzsoa bíró kényyszerül, hogy akár objektív, akár szubjektív szempontok segítségével addig torzítsa a tényeket, amíg a segédből tettest, a tettesből segédet tud alakítani, aszerint, amint »ogérazta«, valójában osztályszempontokat kifejező értékelése alapján a büntett részvevőjére enyhébb vagy súlyosabb, azaz segédi vagy tettesi büntetést tart helyesnek kiszabni. A szocialista magyar bíró a tényeknek, az objektív igazságnak megfelelően állapíthatja meg azt, vajjon tettesként vagy bűnszegédként vett-e részt va amely személy a bűncselekményhez vezető folyamatban, s miután ezt megállapította, a Btá. 50. §-ában foglalt általános iránymutató rendelkezéseknek megfelelően szabja ki az elkövetőre a szocialista törvényesség szigorú megtartásával a megfelelő büntetést.¹

E) Semmi haszonnal nem járna, ha részletesebben foglalkoznánk a Btk. már hatályon kívül helyezett általános részének 70. §-ában a társtetteségről adott fogalom meghatározással, a magyar burzsoa büntetőjogászoknak e szakasszal kapcsolatban keletkezett tanításaival, vagy az e szakasz nyomán kialakult magyar büntetőbírói gyakorlattal, minthogy a Btá. egészen más elvi alapon, a szocialista büntetőjogi felfogásnak megfelelően, és mind elméleti, mind gyakorlati szempontból kitűnően rendezte a társtetteséggel kapcsolatos kérdéseket. Ezért, egészen röviden, csak a következőkben utalunk a régi helyzetre.

A Btk. 70. §-a értelmében »tetteseknek tekintendők mindazok, akik a büntetést vagy vétséget együtt, vagy közösen követik el«. Ha e rendelkezést önállóan vizsgáljuk, azt hihetnénk, hogy az akkori törvényhozók nem részeseknek, hanem tetteseknek kívánták tekinteni a társtetteseket. A szakasz miniszteri indokolásából, országgyűlési tárgyalási anyagából sem állapítható meg teljes világossággal, hogy a társtetteséget a törvényhozók nem tetteségi, hanem részeségi alakzatnak tekintették. Ezzel szemben a törvénykönyv megjelenését követően kialakult magyar tudományos büntetőjogi irodalom művelői közöttük a már fent idézett, a részeség kérdését nagyhatású monográfiában feldolgozó *Wlassics Gyula* is a társtetteséget, mint a részeség egyik — még pedig első — alakzatát értékelte, és a Btk. 70. §-át ilyen értelemben kommentálták.

¹ V. ö. *Solnar Vladimir*: A társtetteség és büntetése az új büntetőtörvénykönyvben című cikknek 2. pont (1) bekezdésében kifejtett állásponttal. *J. L. Právník*, 1952. 2. sz.

amint ezt Irk Albert is megállapítja.¹ Az így keletkezett zavart fokozta az a körülmény, hogy bár a Btk. alkotói a társtettség kérdését az objektív felfogás alapján kívánták rendezni, a magyar bírói gyakorlat állandóan ingadozott a szubjektív és az objektív felfogás között, s ennek következtében ugyanazt a közreműködési módot egyszer bűnsegélynek, másszor társtettségnek minősítette (a gyakorlat ingadozására kitűnő példákat hoz fel a már idézett *Wlassics*on felül *Irk* Albert is, most idézett dolgozatának 28—34. lapjain). Jámbor, és a magyar büntetőbíráskodás által be nem váltott óhajnak minősíthető csupán ezek szerint a Btk. miniszteri indokolásának következő része: »Azon kifejezés: „a büntettet együtt követték el”, egy részről kizárja azt, hogy oly egyének is foglaltassanak a tettesek közé, akik segédek lévén, a büntettnék véghezvitelében nem vettek részt; s más részről elejét veszi azon veszélynek, hogy kizárattassanak a tettesek közül, s más elbánás alá essenek azok, akik habár nem *egyedül* tevék azon *egész* cselekményt, s annak valamennyi *alkutrészét*, mely a büntettet képezi, hanem annak egyik részét fogatosítván, szándékuk az egész büntetést foglalta át, s e célból mások közreműködését is igénybe vette.«² A nehézségek fő okozója magyar viszonylatban is természetesen az a körülmény volt, hogy a Btk. 72. §-a a bűnsegéd büntetését a tettesi büntetéshez viszonyítva kötelezően enyhíteni rendelte.

F) A társtettségre vonatkozóan a fentikben kifejtett álláspontomat de *lego ferenda* röviden a következőkben foglalom össze:

1. A társtettség fogalmának meghatározását, vagy akár a »társtettség« kifejezést új büntető-törvénykönyvünk általános részébe is felesleges volna felvenni.

2. Kívánatos volna egy olyan szakasz felvétele új büntető-törvénykönyvünk általános részébe, amely példaszerű felsorolásban tartalmazná az enyhítő és súlyosító körülményeket, s az utóbbiak között a bűncselekménynek tettestársaságban történő elkövetését is.

3. Figyelemmel a C) alatt kifejtettekre, meg kellene fontolni, nem volna-e helyes új büntető-törvénykönyvünk általános részében a bandában, szervezetben, szövetkezetben történő bűnözést önálló társas bűnelkövetési alakzatként meghatározni, annak összes részvevőit — részvételük módjára tekintet nélkül — tettesekké minősíteni, s rájuk általános érvénnyel az alapbűncselekmény mellett meghatározott büntetés-

nél lényegesen súlyosabb, minősített büntetést megállapítani.

Ez a bűnelkövetési mód ugyanis nem fér el sem a tettség, sem a részesség fogalmi kereteiben, azt tehát már ezért is önálló társas elkövetési alakzatként kell szabályozni. Ebben a tekintetben is felbecsülhetetlen értékű segítséget jelentenek törvényhozásunk számára a Szovjetunió büntetőjogászai által a bandában, szervezetben történő bűnözés ellen folytatott harc folyamán kialakult gyakorlati tapasztalatok és elméleti felismerések. Különösen gondolok itt *Visinszkij* munkásságára, akinek a legnagyobb politikai és gazdasági bűnszervezetek leleplezésében, szervezeteik felgöngyölítésében kimagaoló szerepe volt, s aki a bűnszervezetek bűnpereiben ragyogó eredménnyel képviselte a közvádat és éles jogász-logikával tisztázta a bűnszervezet fogalmát, részvevőinek elkövetői minőségét, magatartásuk helyes jogász-értékelésének és minősítésének módját, büntetéstérdeklőségük mértékét és az e bűnelkövetési alakzattal kapcsolatos többi fontos kérdéseket.¹

A bűnszövetkezetek fogalmának új büntető-törvényünk általános részében történő törvényi meghatározására annál is inkább szükség volna, mert hatályos büntetőjogunk a társadalmi tulajdon ellen irányuló büntettekkel kapcsolatban már értékesíti, mégpedig súlyosabban minősítő körülményként, a bűnszövetkezetben történő elkövetést, anélkül, hogy a bűnszövetkezet fogalma megfelelő tisztázást nyert volna. A bűnszövetkezet törvényes meghatározásának hiánya már eddig is hátrányosan érezte hatását büntető igazságszolgáltatásunkban. Ha új büntető-törvénykönyvünk különös része a társadalomra különösen veszélyes más büntettekkel kapcsolatban is súlyosabban minősítő körülményként fogja értékelni a bűnszövetkezetben történő bűnözést, a bűnszövetkezet törvényes meghatározásának hiánya következtében fokozódni fognak a bűnszövetkezet fogalmának gyakorlati értékesítésével kapcsolatos nehézségek. Ez a körülmény is amellettszól, hogy új büntető-törvénykönyvünk általános részében, általános érvénnyel kellene szabályozni a bűnszövetkezet törvényes fogalmát. Ez egyébként is könnyen megoldható, mert a szovjet elmélet és tapasztalatok mellett már bőségesen állnak rendelkezésre saját büntető igazságszolgáltatási szerveink tapasztalatai is, s ezen felül a különböző vonatkozó döntésekben és határozatokban már kezdenek kialakulni a bűnszövetkezet fogalmának körvonalai.

Losonczy István

¹ Ld. *Irk* Albert: i. m. 266. old.; »A bűnsegély és társtettség fogalmi elhatárolása«. 1913. 27. old.

² Ld. *Löw*: A magyar büntető-törvénykönyv stb., 487. old.

¹ Ld. különösen *Visinszkij*: *Gerichtsreden*, 715—716. old.; továbbá *Visinszkij*: »Két tanulmány«, 75—82. old.

SZEMLE

A hidegháború nemzetközi joga

A nemzetközi jog alanyai, az államok, megállapodásokat létesítettek — akár bizonyos szokások elfogadásával, akár szerződésekben lezögeztetve egyetértéssel — a kapcsolataikat rendező szabályok tárgyában. E szabályok alkotják a nemzetközi jogot. Ennek feladata és célja tehát nyilvánvalólag nem lehet más, minthogy elősegítse a kapcsolatok fejlesztését, hogy biztosítsa az államok békés együttélésének fenn tartását. Minő nyíltan be nem vallható szándékokat kell tehát az olyan törekvésnek tartani, mely »nemzetközi jogot« akar teremteni, de nem az államok békés együttélésének fenn tartására, hanem ellenkezőleg abból a célból, hogy valamely kialakult vagy kiprovokált feszültséget állandósítson. Hogy segítséget nyújtson azoknak, akik a támadt viszályok megoldása és a békés kapcsolatok helyreállítása helyett azon mesterkednek, hogy azokat elnyujtsák és kiclezzék. Csak a jog fogalmával való cinikus visszaélés létesíthet olyan elgondolást, mely a jogot: a kapcsolatok rendezőjét a kapcsolatok anarchiájának eszközévé igyekszik torzítani.

Ilyen feladatra vállalkozott az amerikai külpolitika egyik legnotóriusabb szóvivője Philip C. Jessup, aki nem először igyekszik a tudományos érvek álarcával vértézve a nemzetközi jog legelemibb szabályait, legszárkább elveit valódi tartalmaikból kiforgatni. Ez az igyekezet hű kifejezője a monopolkapitalista törekvésnek, hogy a háborús uszítást, a harckeverő akciókat elméleti síkon is alátámasszák. Abban bíznak, hogy ekként felsorakoztatott érvekkel tudományos igazolással minősítik a jogelvekkel szemben elkövetett erőszakot az erőpolitika érdekében.

Nemrégiben egy nagy propagandával terjesztett könyvben¹ Jessup szellemeskedő logikai bukfeneket produkált és így próbálta a nemzeti szuverenitás elvét kijáratolni és kiküszöbölni. Ez elméleti úttörőnek volt szánva, ahhoz az amerikai merénylőhöz, melyet az államok

függetlensége ellen intéztek és intéztek és melyet a francia nemzetgyűlés csak legutóbb zökkenett ki a korrupció és fenyegetés cementjével gondosan kiépített medréből. Most egy rövid, talán csak előkészítőnek szánt cikkkel lepte meg a világot,¹ mely olyan nemzetközi jogi szabályozást kezdeményez, mellyel igazolni és legalizálni kívánja a nemzetközi feszültség állandósítására, tehát végeredményben a háború ki-robbantására irányuló politikát.

Elnagyarazza Jessup azoknak, akik más nézetet lennének, hogy a nemzetközi jog nem megevedhetik meg, hanem alkalmazkodnia kell az eseményekhez és a tényleges helyzetekben beállott változással változania és fejlődnie kell. Ebből kiindulva azt kívánja, hogy a nemzetközi jog alkalmazkodjék ahhoz a mai helyzethez, melyben az államok nem háborúskodnak egymással, de magatartásuk mégis ellentétben áll a béke állapotával. Nem lehet e szerint többé fenn tartani a Grotius hirdette elhatárolást, mely szerint az államok vagy békés kapcsolatokat tartanak fenn, vagy háborút viselnek, hanem el kell ismerni egy közbenső állapotot, melyben az állam nem ütközik össze a másikkal fegyveresen, de azért elkövet mindent annak gyengítése, sőt megsemmisítése érdekében. Ennek a közbenső állapotnak (»intermediate status«) nemzetközi jogi elismerése szabályozást követelne arra vonatkozólag, hogy melyik állami szerv deklaráhatja ennek az állapotnak beálltát. Jessup ezt nagy kegyesen az államok alkotmányára kívánja bízni, az USA-ban pl. a Kongresszus határozhatná azt el és ez az elhatározás aztán bizonyos jogkövetkezményeket vonna maga után, melyekre nézve a cikk nem tesz ugyan javaslatot, de amelyek tartalmát illetőleg alig lehet kétség. Önként előadnak egyébként a jogkövetkezmények a közbenső állapotnak azokból az ismérveiből, melyeket Jessup három pontban összegez:

Először is a felek alapjában ellentétes és feszült viszonyban állanak egymással. Ez alatt nem olyanféle nemzeti ellentétet kell érteni, mint aminő pl. a francia-német kapcsolatokat a modern időkben elnérgesí-

tette. Ellenben ilyen viszony állott fenn a korábbi századokban a keresztény népek és a szaracének vagy muzulmánok és az általuk hitetlennek minősített másvallásúak között. Ellenségesen álltak egymással szemben ezek akkor is, amikor történetesen nem viseltek háborút. A békeszerző léseket a török gyakorlat csak fegyverszünetnek tekintette, hisz a Korán tiltja, hogy hitetlenekkel békét kössenek. »Megfelelő alkalmassal ugyanez áll a kommunista ideológia és a kapitalista világ vonatkozására.«¹

A közbenső állapot második ismérve, hogy az érintett államok közötti ellentétek oly alapvetőek és annyira mélyen gyökereznek, hogy valamely tárgyakban felmerült viszályuk sikeres megoldása sem szüntetheti meg azokat. Ne gondoljunk itt olyan viszályokra, mint aminő Olaszország és Jugoszlávia ellentéte Trieszt, Anglia és Egyiptom vitája a Szuzei-csatorna, Pakisztán és India konfliktusa a Kasmir kérdésében. Bármilyen elmérgesedettek is ezek, kétoldalú meg egyezéssel megoldhatók. Ellenben nagyon jó példája ennek a második ismérvnek az Egyesült Államok jelenlegi viszonya a Szovjetunióhoz. Magában véve nagyon jó, hogy fegyverszünet jött létre Koreában és nagyon jó lenne, ha megoldanák, mondjuk az osztrák államszerző lészt, vagy Németország kérdését, de ezzel nem változott és nem változik — állítja Jessup — az USA—szovjet viszony. Bármennyire a két hatalom közti kapcsolat próbakövésnek tekintik is e kérdéselt tisztázását, nem lehet egyes kétoldali egyezményekkel azokat a kapcsolatokat normálissá tenni, mert azok tisztázása az egész világhelyzet nagy kérdéseinek rendelkezésétől függ.

A harmadik ismérv pedig az, hogy a felek nem kívánják viszályuknak háború útján történő elintézését. Elismeri a szerző, hogy nehéz megállapítani a szándékot, de az adott korszak sajátosságainak elemzése lehetővé teszi ezt.

Megismerve ekként a »közbenső állapot« deklarálásának előfeltételeit, arról is felvilágosít bennünket a cikk, hogy az érvényben lévő tényleges nemzetközi joggal nem fér össze az ilyen deklarálás, nem férnek össze a jogkövetkezmények, melyeket

¹ A modern law of nations. New-York 1952. Ismereti Péteri Zoltán a Jogtudományi Közlöny 1952. évi 12. sz.-ának 362. oldalán.

¹ El kell ismerni a nemzetközi jognak egy közbenső állapotot a háború és a béke között? American Journal of International Law, 48. köt. 1. sz.

ahhoz fűzni kíván, tehát — meg kell változtatni azt a nemzetközi jogot. Elsősorban pedig revízió alá kell venni az Egyesült Nemzetek Alapokmányát, mert ez mai formájában alaposan akadályozná a nagy gondolat megvalósítását. Ámde érdekes-e, indokolt-e ilyen mezzemenű intézkedéseket fogantatni? Szerzőnk felvilágosít bennünket, hogy nagyon is érdemes, nagyon is indokolt. Megállapítja, hogy az az állapot, melyben élünk, semmiesetre sem minősíthető békének. A nemzetközi jog mai felfogása mellett — úgy véli — nem tudván szabadulni a béke vagy háború alternatívájától, nem látnak a népek más kiutat, mint a preventív háborút. Ha ellenben megtörténik a »közbenső állapot« elismerése, úgy tisztulnak a nézetek. A reális helyzet megtanítja az embereket arra, hogy ne várják egyes részleges megegyezésektől az ellentétek kiküszöbölését. Nem lesznek a balga hitnek áldozatai, hogy az ilyen megegyezés mindent rendbehozott, de viszont nem vesz rajtuk csüggedés crót, midőn ráeszmélnek, hogy a »feszültség«, a »hidegháború« továbbtart. Megtanulnák, hogy a közbenső állapot nem szüntethető meg egy egyszerű megállapodással, hanem annak szomoró légkörében kell huzamos ideig élniök. Világosabban látnák tehát, hogy a védelem érdekében kifejtett és kifejtendő erőfeszítések mennyire szükségeselek! És miután így bebizonyítja az amerikaiaknak és a többieknek, mennyire szükséges a védelem, vagyis a fegyverkezés, megnyugtatja olvasóit, hogy a végső cél változatlanul az igazságos béke. Ennek útjában azonban nagy akadályok tornyosulnak, és ezek az akadályok még súlyosabbakká válnak, ha ragaszkodunk olyan elavult jogi elvekhez, »melyek a maguk idejében a történelmi események termékei voltak, de amelyek ma már értékteleenkké váltak«.

Ekként érvel a cikk. Nem alkalmas kiépített gondolatmenetet tartalmaz az, hanem jól megfontolt rendszeres terv keretében tartozik. Erre mutat, hogy szerzője már korábban is kifejtette ugyanazt, egy előadásában, melyet az oslói egyetemen tartott. Jessup az amerikai diplomácia egyik notórius alakja. Számottevő személyiség nemzetközi jogi irodalmukban is. Mégsem foglalkoznánk ezzel az elnevezéssel,

ha nem lenne jellegzetes megnyilatkozása annak a tudományos kalózkodásnak, mellyel a világhatalmi politikát szolgáló nézeteket igyekeznek a köztudatba becsempészni.

Még a történelmi hivatkozás sem hiányzik az argumentumok közül. A krími háborúban, 1853-ban az angol és francia flották a törökök támogatása céljából befutottak a Fekete-tengerre, támadták az orosz partokat és erődöket anélkül, hogy formálisan hadviselők lettek volna. Az angol külügyminiszter pedig a parlamentben kijelentette, hogy »nem vagyunk hadállapotban, mert nem üzentünk háborút, de kapcsolataink Oroszországgal szorosán véve nem is békések... Úgy vélem, hogy közbenső állapotban vagyunk«. Vagy 1931-ben Japán megtámadta és elfoglalta Mandzsúriát, később pedig kiterjesztette hódításait, birtokba vette a legfontosabb kínai kikötőket, többmillió katona és polgári személy pusztult el az összeütközések során, de az egész akciót »kínai incidens«-nek tekintette, sohasem minősítette azt háborúnak. Nem hívta fel a hatalmakat semlegességi nyilatkozatok tételére és sem a Népszövetség nem nevezte a konfliktust háborúnak, sem az USA-kormány nem alkalmazta a »Neutrality Act« előírásait, melyeket háború esetén alkalmaznia kellett volna. Mit bizonyít mindez? Jessup szerint azt, hogy nemcsak béke és háború állapota létezhetik az államok között, hanem van egy közbenső állapot is, mely már a múltban is számos ízben bekövetkezett és a nemzetközi jog hiányossága, hogy azt el nem ismerte és nem rendezte. Ezt a hiányt tehát pótolni kell!

Csakugyan ezt bizonyítják ezek a történelmi példák? És nem inkább azt, hogy a múltban is voltak államok, melyek túltették magukat nemzetközi kötelezettségükön és hadüzenet nélkül háborút kezdtek, mert még a háború esetére lerögzített szabályokat sem voltak hajlandók tiszteletben tartani, miéртis óvakodtak fegyveres támadásukat háborúnak nyilvánítani. Különösen világosan beszél a mandzsúriai példa. Japán felrúgva a Népszövetségbe történő belépésével vállalt kötelezettségét, megtámadott és elfoglalt kínai területeket és kikötőket, halomra ölt kínai katonákat; ez nem volt háború? Azért, mert incidens-

nek hirdette a vérengzést és erőszakot és mert a Népszövetség, melynek irányítói a fasiszta agresszorokat bátorítani és erősíteni igyekeztek, nem nevezte nevén a gyermekeket, nehogy a fegyveres támadás, vagyis háború indítása esetére előírt szankciókat kelljen alkalmaznia.

Csakugyan az elnevezés, a forma lenne a döntő és nem az erőszak ténye, mellyel az »erőpolitikát« üző agresszor a békét felborítja? Persze, ez nagyon megfelelne a Wall Street urainak és az atomdiplomácia kormányának. Ugyanazt teszik, mint a Japánok: támadásokat kezdenek a béke akaratának hangoztatásával, de ez nem háború, hanem »konfliktus«, »incidens«, sőt »védekezés«, hát hogyan lehetne ezeket az ártatlanokat jogtipróknak bélyegezni.

Ám Jessup úr érzi, hogy ennek az okoskodásnak alig ül fel már bárki is, ezért kiutat keres. Igaz, hogy azok az incidensek, konfliktusok, a »védekezésnek« általuk gyakorolt módja ellentétben áll a békés kapcsolatok rendjével, de mivel nem üzentek háborút és kijelentik, hogy nem is akarnak háborút vinni, hát ismerjük el ezt a hidegháborút, mint »közbenső állapotot« jogszerűnek és ne szörnyűködjenek a békéért harcoló népek, hogy ők ilyen intézkedéseket tesznek, olyan támadó eszekekedeteket végeznek és készítenek elő, melyekkel a legsúlyosabban megsértik az érvényben levő, az ő törvényeik szerint is elfogadott és megerősített nemzetközi jogot.

Javaslat (ami az amerikai szótárban követelést jelent) tehát az, hogy ne engedjék magmerevedni a nemzetközi jogot, hanem alkalmazkodva az események alakulásához, tegyék joggá azt, amit Amerika — a Jessup felállította ismérvek szerint az ellenségesség és feszültség állapotában lévén — tényleg elkövet. Tegyük tehát joggá azt, hogy egy békés állam, a Szovjetunió körül támaszpontokat épít ki idegen államok területén, előkészítve ekként az általános katonai támadást. Frös hajórajjjal megszállja egy nagy sziget körülí tengereket és igyekeznek ekként megakadályozni, hogy Kína 600 millió lakójától elismert kormánya ezt a vitathatatlanul kínai területet — amelyre vonatkozó amerikai igény semmiféle jogra nem támaszkodhatik — birtokba vegye. Megakadályozza és a gazdasági függésében álló

államokkal megakadályoztatja, hogy kereskedelmet folytassanak azokkal a népekkel, melyek nem vetik magukat alá az ő külpolitikája kívánta rendelkezéseknek. Megvásárol és felfegyverez korrupt tábornokokat és ezeket szomszéd államok területéről elindítja saját hazájuk ellen, mert ennek alkotmányos szervei olyan törvényeket hoztak, melyek veszélyeztetik egyes amerikai monopólisták vállalatok haragoslásának szabadságát és korlátlanosságát. Érvényben levő nemzetközi kötelezettségeinek megsértésével államcsoportszerű szervez és fegyverez fel, a háborúban és a háborút követőleg létrejött megállapodások felrúgásával feltámasztja a világ békéjét veszélyeztető német militarizmust, hogy egy kirobbantandó új háború erőszakjával megdöntse azoknak az államoknak rendszerét, melyek világszerte vágya teljesítésének útjában állnak. Féktelen propagandával, kémhálózatok, nyugtalanság és zendülések hivatalos szervezésével beavatkozik államok belső ügyeibe, mivel ezek olyan társadalmi berendezést építenek ki, melynek példája veszélyezteti az ő kormányai támogatta kizsákmányolást, más népek elnyomását.

Mind ezek a nemzetközi jog legelémibb elveivel és szabályaival ellentétben álló cselekedetek, de az intermedieate status-, a közbenső állapot deklarálása folytán jogossá lesznek, ha a nemzetközi jog megteremtői — az államok — eleget tesznek Jessup úr követeléseinek, nem engedik a jogot megmerevedni, hanem számolva a helyzet tényleges változásával, odafejlesztik azt, ahova ő kívánja, illetőleg monopolkapitalista patrónusai kívánják.

Csakugyan: a nemzetközi jog szabályai nem dogmák és nem szabadjáznak megmerevedni. Úgy, amint a jog általában nem változatlan, nem örökéletű, hanem követnie kell a gazdasági rend változásaitól létrehozott társadalmi fejlődést. Ámde a tényleges helyzet csakugyan olyan változást követel, mint amintőre az amerikai diplomácia szószólójának elmékedése jut? Ha egy rablógyilkos elhatározza gyászos tervét, de annak végrehajtásával várnia kell, amíg néhány cimbort megnyeri az együttműködéshez, beszerzi azonban már a gyilkoló fegyvereket, elhelyezi azokat a kiszemelt áldozat-

tok háza körül, elállja a házhoz vezető utakat, megakadályozza az oldalirányuló szállításokat, hogy kiéheztesse, elgyöngítse a ház lakóit, nehogy ezek védekezni tudjanak — vajjon a büntetőjog helyes fejlődésének tekinthetné-e valaki, ha ezeket az előkészületi cselekményeket «közbenső állapotnak» minősítve, egy új paragrafussal büntetlenséget biztosítanak a tettesnek. Nem sokkal inkább az felel-e meg a tényleges állapot kívánta jogfejlődésnek, hogy megfelelő intézkedésekkel lehetetlenné tegyék az ilyen előkészületeket és ezzel fokozzák a rablótámadásokkal fenyegetettek biztonságát? Mert mi is az a tényleges helyzet, amellyel való számolás alapján Jessup jogi szankeiót kíván szerezni kormányának jogellenes cselekedeteihez? E cselekedetek megtörtént elkövetése. Nemzetközi szerződések be nem tartása, háborút előkészítő tiltott államszervezetek szervezése, más államok belső ügyeibe való illetéktelen beavatkozás, a nemzeti szuverenitás lábbal tiprása, a nemzetközi jog általánosán elfogadott elveit sértő gazdasági blokádnak, háborúra uszító agitáció, háború kirobbantását célzó összeütközések provokálása. A fejlődés azonban nem azt kívánja, hogy mindezek egy «közbenső» állapot elismerésével és deklarálásával jogos tényekké váljanak, hanem azt, hogy okulva a tételes szabályok kijátszásának, megkerülésének, az erőszak módszereinek tapasztalatain, újabb szabályok jöjjenek létre, melyek az ilyen «közbenső» cselekmények elkövetését lehetetlenné tegyék.

A nemzetközi jog feladata nem lehet más, mint hogy a nemzetek közötti kapcsolatokat szabályozza és fejlessze. A kapcsolatokat, és pedig a békés kapcsolatokat. Az a «közbenső állapot», melyben még nem fog fegyvert a támadó, de elkövet mindent, hogy kiszemelt áldozatainak létezését megnehezítse és előkészít mindent, hogy egy kedvezőnek vélt időpontban aztán fegyverrel kísérje meg akarata érvényesítésének kikényszerítését, nem a békét szolgálja, hanem a háború biztos útja. Annak szankeionálása tehát nem fejlődést jelentene a nemzetközi jogban, hanem nyíltgyones visszajelődést az ököljog rendjébe.

A nemzetközi jog eddigi fejlő-

désének nagy eredménye, hogy megteremtette a módját, miként küszöböljék ki a felmerülő viszályok folytán beálló feszültséget. Ha az államok jóhiszeműen teljesítik megkötött szerződéseikben vállalt nemzetközi kötelezettségeiket, ez nem biztosítja ugyan, hogy viták, sőt viszályok ne merüljenek fel, de biztosítja azt, hogy ezeket megoldhatják anélkül, hogy erőszak alkalmazásához folyamodnának. A béke és nemzetközi biztonság fenntartásának érdeke azt követeli, hogy a viszályokat minél gyorsabban elintézzék, a feszült helyzeteket minél hamarabb és határozottabban megszüntessék. A nemzetközi jogot tehát abban az irányban kell fejleszteni, hogy ezt a célt előmozdítsa. A Jessup-féle elgondolás azonban éppen az ellenkező irányban keresi a «fejlődést». Állandósítani akarja a feszültséget azért, hogy jogosnak kívánja kimondatni az annak fenntartására és fokozására szolgáló magatartást, az ebből a magatartásból folyó cselekedeteket és akciókat, mint egy nemzetközi jogilag elismert „közbenső” állapot velejáróit, illetőleg következményeit. És meddig is tartson ez a közbenső állapot? Nyilvánvalólag addig, amíg célt ér az az állam, amely azt deklarálta, vagyis addig, amíg ennek a hidegháborúnak nyomásával ráerőszakolja akarata a másikat, vagy — ha ez nem sikerül — amíg alkalmasnak nem véli az időt arra, hogy most már meglegháborúval kísérje meg. Nemzetközi jogi elismerést követel tehát a háború előkészítése, az agresszív politika sikerét biztosító felkészülés számára. Persze, úgy képzei, hogy ebben az állapotban az agresszor fel van mentve minden szerződéses kötelezettsége alól, hogy ilyenektől nem feszélyezve készítse elő a talajt, a következő állapotához — a háborúhoz.

Ámde a nemzetközi jog fejlődése nem ezt a vonalat követi és két világháború szenvedései megpecsételték az ellenkező irányú fejlődés útját. Jessup úr fejtegetései arra mutatnak, hogy nem akar erről tudomást venni. Nem áll ugyanis az, hogy az érvényben levő nemzetközi jog az államok kapcsolataiban két állapotot ismer: a békét és a háborút. Így tanította ezt az általa idézett Grotius és így volt ez, amíg a nemzetközi jog, számotvetve a megváltozott tényekkel, vagyis azok-

kal a szörnyű pusztításokkal, melyeket a modern fegyverekkel vívott háború legyőzöttünk és győzünk egyaránt okoz, a fejlődésnek egy magasabb fokára nem jutott. A mai nemzetközi jog az államok kapcsolatában nem ismeri el a háborút, mint a viszályok megoldásának módját. A béke megzavarására, vagy a megzavarást célzó szövetkezések, előkészületek, a nemzetközi jog szabályaiba ütköző cselekedetek. A fegyveres támadás, a háború — a Jessup említette második állapot — pedig nemzetközi jogi bűncselekmény, melynek megakadályozásáról, megfékezéséről, illetőleg az azt elkövetők megbüntetéséről egy közös megállapodással létesített nemzetközi szerv köteles gondoskodni.

Ha Jessup egy kissé szorgalmasabban kutat külügyminisztériumának levéltárában, meg fogja ott találni azt az ő külügyminiszterük kezdeményezte Kellog-paktumot, melyben az ő állama is kötelezte magát arra, hogy lemond a háborúról, mint politikájának eszközéről és meg fogja találni az Egyesült Nemzetek Alapokmányát, melynek az USA volt egyik szerkesztője és melynek elfogadásával annak biztosítását vállalta, »hogy fegyveres erő alkalmazására sor többé ne kerüljön«. És vállalta azt, hogy nemzetközi viszályait »békés eszközökkel és oly módon rendezze el, hogy a nemzetközi béke és biztonság, valamint az igazságosság veszélyeztetve ne legyen«, ennek megfelelően »tartózkodnia kell más állam területi épsége vagy politikai függetlensége ellen irányuló vagy . . . bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől vagy erőszak alkalmazásától«.

Abban az irattárban bizonyára por lepi ezeket az okmányokat, mert szeretnék azok tartalmát elfeledni, de ez nem változtat a tényen, hogy azok a mai nemzetközi jog pilléreit rögzítik le és azt tartalmazzák, hogy a háború állapota nem jogos többé. Fegyveres fellépést csak a Biztonsági Tanács határozhat el, de ez a fellépés nem háború, hanem kollektív erővel történő megakadályozása éppen annak, hogy valamely agresszív szellemű állam háború fenyegetésével vagy indításával veszélyeztessen, illetőleg megbontsa a nemzetközi békét. Nincs tehát második jogszervi állapot és éppen a

fejlődés nagy diadalakul jegyezhetjük fel, hogy ez megszűnt. Micsoda visszafordítása lenne a fejlődésnek, ha egy harmadik, »közbenső« állapot nyerne elismerést, mint átmenet a háborúhoz, melyet a jog már — »a tényleges helyzetekben beállott változással változva és fejlődve« — kiküszöbölt.

A fejlődés nem azt követeli tehát, hogy nemzetközi jogilag legalizáljuk a közbenső állapot, a hidegháború jogtíprásait, hanem azt, hogy a rendelkezésre álló minden jogos eszközzel a nemzetek kollektív fellépése vessen véget azoknak, torolja meg azok elkövetését és gondoskodik alkalmas rendelkezésekről, melyek megakadályozzák, hogy újból hasonló »közbenső« állapot veszélyeztessen az államok biztonságát.

A nemzetközi jog tételes szabályaivá tett egyezmények azt írják elő, hogy a különböző rendszerű nagyhatalmak egyetértése alapján rendezzék a felmerülő ellentéteket és küszöböljék ki az államok a közöttük támadó feszültséget. Jessup tervezete azonban állandó, legális állapottá kívánja nyilvánítani a feszült helyzetet. Azt követeli, hogy szabják meg az ilyen helyzet bekövetkeztét kinyilvánító deklaráció jogi következményeit. Nem a feszültség megoldását, hanem annak fenntartását kívánja szabályozni, jogi biztosítókkal körülvenni és hozzá még azzal érvel, hogy mindez a béke megővésének érdekét szolgálja. Mert hisz béke alatt ők az amerikai világuralmi politikát szolgáló engedelmség állapotát értik és úgy vélik, hogy még mindig előnyösebb az engedetlenségre nézve, ha ezt az engedelmséget »közbensőleg« hidegháborúval igyekeznek rájuk erőszakolni, mintha mindjárt az atomfegyverek pusztításával tennék azt.

Az pedig világosan kiténik az amerikai diplomácia illetékes szószólója, Philip C. Jessup cikkéből, hogy ők el vannak tőkévelve arra, hogy ezt az engedelmséget, a nekik nemetsző rendszerű államok megsemmisítését, a világ uralmuk alá helyezését megvalósítsák. Ha lehet, a közbenső állapot erőszakával, ha pedig az nem sikerül, úgy ennek az erőszaknak véres háborúvá történő fokozásával. Miként a keresztények és a szaracének, a törökök és a hitetlenek között alapvető ellen-

ségesség és feszültség állott fenn, hasonló a helyzet a kommunista ideológia és a kapitalista világ között. Itt tehát az ő okfejtése szerint békés állapotról nem lehet szó, a feszültség megszüntetésére gondolni nem lehet. Nem feszélyezi őt az a tény, hogy annak a kommunista ideológiának és annak a kapitalista világnak meghatalmazottai ünnepélyes szerződésekben kötelezték magukat az együttműködésre és megegyeztek a feszültség nélküli állapot megővésére nézve, hogy tehát amit megállapít, az a tételes nemzetközi jog semmibevételenek a megállapítása. De hisz ha maga a semmibe vétel nem feszélyezi a külpolitika intézőjét, miért hozná ez zavarba azt, aki a semmibe vételt jogpolitikai okoskodással legalizálni akarja.

Mivel pedig megállapítja, hogy a kommunisták államai és a kapitalista világ között béke nem lehetséges, tanúinak megfelelően kifejti az ő »közbenső állapota« második ismérvének fennforgását is. Azt, hogy egyes incidensek vagy kérdések megoldása semmiképpen sem jelenti a feszültség megoldását. »Koreában békét kötöttek — írja — ez ön-magában nagyon jó, de ez nem vehet véget az ellenséges helyzetnek az Egyesült Államok és a Szovjetunió között és nem oldhatja meg az alapvető ellentéteket.« Ugyanígy megmagyarázza, hogy nem hozhatja a megoldást az osztály államszerződés vagy Németország kérdése tárgyában esetleg létrejövő megegyezés sem. Nem hozhatja, mert hisz tovább is fennmarad az alapvető ellentét, melyet Jessup nem jelöl meg világosan, de amely eszmefuttatásából világosan következik: a Szovjetunió állami rendszere. Ezt a rendszert, a szocialista társadalmi megszilárdulását nem akarják Amerika monopolkapitalistái túrni. Nem egyes napfényre került kérdések és nézeteltérések kiküszöböléséről van tehát szó, hanem arról, hogy az USA kormányai nem hajlandók a béke állapotát a Szovjetunió és a szocialista államok vonatkozásában elismerni, amíg ezek el nem fogadják azt a rendszert, melynek előírására a monopolkapitalisták magukat illetékesnek tartják. A beavatkozást, más államok belső rendszere meg szabásának jogát követelik tehát és ennek kikényszerítése céljából

folytatják a hidegháborút, és készülnek kirobbantani az atomfegyverekkel vívandó véres összeütközéseket.

Jessup úrnak ezek az okfejtései élénk világot vetnek a háborús propaganda módszereire és csalásaira. Nem igaz — ezt hirdették — hogy a Szovjetunió békés politikát kíván folytatni, mert ha ezt kívánna, úgy odahatna, hogy szűnjék meg a koreai háború. Ám a szovjet diplomácia tényleg odahatott és közbenjött véget vetett az amerikai agresszióval kiprovokált koreai háborúnak.

Az imperialista propaganda nem csüggedt. Nem igaz — hirdették — hogy a Szovjetunió a béke fenntartásának a híve, mert ha tényleg békét akarna, ennek bizonyosságát adná azzal, hogy közbenjárna a vietnami háború befejezése érdekében. Ám a szovjet diplomácia tényleg kieroszakolta a béketárgyalásokat a vietnami vérengzés megszüntetése érdekében és a szovjet, a kínai, a vietnami küldöttek minden amerikai mesterkedés dacára ki is harcolták a megállapodást, a béke létrejöttét.

Újból hangzik a Wall Street irányította propaganda: nincs értelme annak, hogy tárgyalásokat kezdjenek a Szovjetunióval, amíg ez nem adja bizonyosságát, hogy csakugyan békét akar. Irja alá az osztrák államszerződést, fogadja el a német kérdésre rendezésre tett javaslatokat — igazolja ezzel békeakarát. Jessup cikke azonban leleplezi az igazi szándékokat. Nem Korea, nem Vietnam, nem Ausztria és nem Németország békeje nyugtalanítja a monopolkapitalisták kormányait. Ha mindezeknek az országoknak kérdésében létrejönne a megállapodás — ez még minlíg nem jelentené a feszültség, a közbensőleg folytatott hidegháború végét. Nekik nem az egyes problémák és ellentétek megoldása kell, hanem az alapvető cél megvalósítása: a szocialista államok megdöntése, a világuralom kieroszakolása.

A Szovjetunió azonban minden Jessup-féle okoskodást figyelmen kívül hagyva tovább folytatja erőfeszítéseit, hogy Ausztria és Németország kérdésében megegyezés jöjjön létre, hogy a béke politikája ezen a téren is diadalmaskodjék. Folytatja ezt az utat, mert tudja, hogy nincsen ma egyetlen olyan

nemzetközi kérdés, mely kölcsönös egyetértéssel rendezhető lenne és mert tudja, hogy minden imperialista eselszövással és spekulációval szemben győzni kell a népek békeakarátának és annak az igazságnak, hogy minden nemzetnek joga van saját országát akként be rendezni, amint ezt boldogulása érdekében a legjobbnak látja.

A Jessup-cikk valódi célja, hogy ezt tagadva, segítséget nyújtson azoknak az imperialista köröknek, melyek a saját akaratukat igyekeznek a függetlenségüket és a haladást védő nemzetekre ráerőszakolni. Nem a nemzetközi feszültség állandósítása, jogi körülbástyázása óvja meg az államok biztonságát, hanem ellenkezőleg, a nemzetek olyan kapcsolatainak megszilárdítása és továbbfejlesztése, melyeket rendszerükre tekintet nélkül az összes államok együttműködése épít ki. Ilyen kapcsolatokat ír elő az érvényes nemzetközi jog, ezt a jogot védi a békeszerző emberiség.

Hajdu Gyula

A fiatalok büntetőjogának elvei

1954. augusztus 6-án jelent meg a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosításáról szóló 1954. évi 23. tvr. (A továbbiakban Fn.) A fordulat éve után alkotott büntetőjogi és különösen büntető eljárásjogi jogszabályaink a kormányprogram után sok vonatkozásban jelentősen módosultak. Ez a módosulás azon a gazdag gyakorlati tapasztalaton nyugszik, amelyet joggyakorlatunk szerzett ezeknek a jogszabályoknak a hatálybalépése óta. Egyúttal pedig a kormányprogram útmutatásainak jogi értékesítését jelenti a büntetőjog és büntető eljárásjog területén. A fiatalokra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések módosítása szervesen illeszkedik be ebbe a folyamatba. A fiatalok büntetőjogának és a gyermekről és az ifjúságról való fokozott állami gondoskodásnak a családjogi és államigazgatási jogi szabályaival való szoros kapcsolatát mutatja az, hogy az Fn. egy napon jelent meg a kiskorú gyermek tartásának és nevelésének biztosításáról, valamint az állami gondozásbavétel feltételeiről szóló 51/1954. (VIII. 6.) M. T. sz. rendelettel.

Az Fn. nem jelenti az 1951. évi 34. tvr.-rel (továbbiakban Fr.) terem-

tett jogállapot gyökeres átforgatását. Az Fr. rendelkezései időtállóaknak bizonyultak. Az Fn. az alaprendeletben foglalt elveknek következetesebb keresztülvitelét hozta. Jelleget tekintve tehát továbbépítő jogszabály. Abból a felismerésből kiindulva, hogy az Fn. az Fr. elveinek továbbépítését és következetesebb keresztülvitelét jelenti — az Fn.-ről szólva vissza kell nyúlnunk az alaprendelettel teremtett jogállapothoz is.

I. A fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályok jellege

A fiatal kor jellemző sajátosságai, az ifjúságnak a társadalmi rendünkben elfoglalt helyzete és szerepe határozzák meg a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályok tartalmát és jellegét. A fiatalok különleges helyzetét törvényhazánk különleges szabályok felállításával értékeli. Még ma sem mondhatjuk el, hogy a fiatalok büntetésének kérdése már nyugvópontra jutott. Ifjúságunk arculatán még ott éktelenkedik a züllött, a bűnöző fiatalok csúnya foltja is. A fiatalokra vonatkozó különleges büntetőjogi szabályok felállításával még nem lehet sikeresen harcolni a fiatalok bűnözése ellen. A mi társadalmi rendünkben ezek a szabályok nem is állanak önmagukban, elszigetelten. Az a széleskörű szervezett társadalmi és állami gondoskodás, amely ifjúságunkat körülvéveszi, megteremt a sikeres harc feltételeit.¹

Az ifjúságról való fokozott gondoskodás és érdekeinek következetes védelme alkotmányos alapelv. Az Alkotmány 52. §-ában foglalt alapelvnek érvényesülnie kell az

¹ Az ifjúságról való fokozott és szervezett gondoskodásnak hű tükre az a jogszabály, amely ebben a kérdéskörben eddig megjelent. (Csak a legjelentősebbeket sorolom fel: 1952. IV. tv. (Csjt.); 1951. 7. tvr. (a Munka Törvénykönyve és az 53/1953. M. T. sz. rendelet); 1004/1953. (II. 9.) M. h. az anyák és gyermekek védelme továbbfejlesztéséről; 13/1952. (II. 9.) M. T. sz. r. a kiskorú gyermekek állami gondozásba vételéről; 7/1953. M. T. sz. r. az anyák és gyermekek fokozott bírói jogvédelméről; 1951. 15. tvr. az általános tankötelezettségről; 51/1954. (VIII. 6.) M. T. sz. r. a kiskorú gyermekek tartásának és nevelésének biztosításáról, valamint az állami gondozásbavétel feltételeiről; 283/1950. (XII. 10.) M. T. sz. r. az állami gyermekvédelem átszervezéséről; 2/1952. (I. 20.) B. M. sz. r. a helyi tanácsok végrehajtóbizottságának a gyermek és fiatalok érdekében teljesítendő feladatairól; 8190-3/1952. B. M. sz. r. az állami gondozásba vett gyermekek örökbe fogadásának előmozdításáról; 3.365/79/1951. (III. 17.) Eü. M. sz. r. az állami gyermekvédelem egyes kérdéseinek szabályozásáról; 852-063/1952. K. M. sz. r. a gyógykezelőegységek foglalkoztatási intézetek működéséről; 2.111/1954. (IX. 15.) M. h. a gyermek- és ifjúságvédelem egyes szervezési kérdéseiről.

állami és társadalmi élet minden területén. Az ifjúság különleges szerepét értékelő rendelkezéseinek így érvényesülniük kell a büntetőjogban is. Az Fr. praebambuluma a büntetőjogi szabályok irányát és tartalmát ennek megfelelően így határozza meg: »A Magyar Népköztársaság különös gondot fordít az ifjúság fejlődésére és nevelésére (Alkotmány 52. §) s ezt a gondoskodást érvényesíti a fiatalok számára vonatkozó büntetőjogi és büntető eljárás szabályok megállapításánál is. Evégből a fiatalokkal szemben *nem alkalmaz* olyan rendelkezéseket, amelyek azoknak fejlődését gátolhatnák és a szabályozásnál olyan intézkedésekre törekszik, amelyek alkalmasak arra, hogy a fiatalok helyes irányba való fejlődését előmozdítsák és őket a társadalom hasznos tagjaivá neveljék.« (Kiemelés tőlem. — Sz. A.)

Ezek szerint a fiatalok sajátos helyzetét és szerepét büntetőjogunk a következő módon értékeli:

a) az általános büntetőjog olyan rendelkezéseinek alkalmazását, amelyek a fiatalok fejlődését gátolják, nem engedi meg;

b) az általános büntetőjog alkalmazható rendelkezései mellett különös intézkedések rendszerét teremti meg;

c) a büntető eljárás során a fiatalok érdekének védelmére az általánosan ismert garanciák mellett külön biztosítékokat statuál.

II. A fiatalok büntetőjogának önállósága

Kérdés, hogy a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályokat tekinthetjük-e olyanoknak, amelyek a büntetőjog önálló részét alkotják? Beszélhetünk-e a fiatalok büntetőjogáról vagy pedig csak a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályokról?

A fiatalokra vonatkozó büntetőjogi rendelkezések zárt szabályrendszert alkotnak. Zárt szabályrendszert olyan értelemben, hogy az egyes szabályok egymásra utalnak, egymástól kölcsönösen függenek. Ezek a szabályok az általános büntetőjognak nem kivételes és kiegészítő rendelkezései. A kivételes és kiegészítő jelleg ugyanis arra utalna, hogy csak átmenetileg, alkalmilag kerülhetnek alkalmazásra és csak akkor, ha az

általános büntetőjog szabályai nem alkalmazhatók. Valójában itt arról van szó, hogy egy meghatározott körben, a büncselekmény elkövetőinek egy jelentős körében ezek a büntetőjogi szabályok tekintendők általános érvényűnek.

Sajátos rendelkezések rendszerét alkotják a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályok nemcsak azért, mert összefüggnek, egymásra utalnak, egymásból következnek és egy meghatározott körben általános érvényűnek tekintendők, hanem azért is, mert ezek mögött a rendelkezések mögött elvek állnak. Ezek az elvek olyanok, amelyek az általános büntetőjogban nincsenek meg. Vagy teljesen új elvek, vagy pedig az általános büntetőjog elveinek módosult változatai.

Miből következik az, hogy zárt szabályrendszert alkotnak a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályok? Abból, hogy a fiatalokkal szemben a büntetőjog elsősorban nem a büntetés, hanem a helyes irányba való nevelés igényével lép fel. Az a körülmény, hogy a fiatalokkal szemben *elsősorban* nem büntetések, hanem egyéb intézkedések alkalmazandók és a különös részben meghatározott büntetési tételek ha alkalmazásra is kerülnek, de lényegesen módosultan — arra mutat, hogy a fiatalok büntetőjogában más jogviszonyokkal van dolgunk, mint az általános büntetőjogban. (Nem új életviszonyokról, hanem jogviszonyokról van itt szó, amelyeknek döntő eleme nem a büntetés, hanem a javító, nevelő igény.) Erre mutat az a körülmény, hogy a fiatalok büntetőjoga a büntetőjogi felelősség legfontosabb kérdésében hoz elsősorban új, az általános büntetőjogtól lényegesen különböző szabályokat a büntetések, illetve a jogkövetkezmények tekintetében.

A büntetőjog általánosan elfogadott tagolásán belül (általános és különös rész, anyagi és eljárási jog) szükség van egy olyan tagolásra is, amely a fiatalokra vonatkozó szabályoknak megadja az egészben belüli rész rangját és viszonylagos önállóságát. Az általános részt és a különös részt, ha lehet a büntetőjog hosszanti felosztásának nevezni, úgy a fiatalok büntetőjoga önállóságának elismerése a büntetőjog mélyégi felosztását is ered-

ményezné. A polgári jogon belül ehhez hasonló önállóságot élvez a szerzői és a feltalálói jog.

A fiatalok számára vonatkozó büntetőjogi szabályok rendszere, mint zárt szabályrendszer, az elmondottak ellenére is csak viszonylagos önállóságot biztosít a fiatalok büntetőjogának. Viszonylagos önállóságot azért, mert az általános büntetőjog talaján áll és a büntetőjog általános elvei a fiatalok büntetőjogán belül is érvényesülnek. Azonban nem minden szabály érvényesül. Az összbüntetés szabályai, a halálbüntetésre és az életfogytiglani börtönbüntetésre vonatkozó szabályok pl. tárgyaltalanok. Azok a szabályok, amelyek csak a fiatalok büntetőjogában érvényesülnek (és azok az elvek, amelyek ezek mögött állnak) a rész önállóságát, a rész rangját adják, azok az általános büntetőjogi szabályok és elvek pedig, amelyek érvényesülnek, ezt az önállóságot viszonylagossá teszik.

Összegezve: a fiatalok számára vonatkozó büntetőjogi szabályok tartalmát jobban kifejezi, pontosabban fedi a *fiatalok büntetőjogának* fogalma, mint az Fr. szóhasználat, amely csak a fiatalokra vonatkozó büntetőjogi szabályokról beszél.¹

III. A fiatalok büntetőjogának elvei

Annak szem előtt tartásával, hogy a fiatalok büntetőjoga az általános büntetőjog talaján állva képezi viszonylag önálló részét büntetőjogunknak és hogy ez az önállóság az általános elveket kiegészítő sajátos elvek alapján nyer tartalmat, nézzük meg ezeket az elveket.

1. *A fiatal korban elkövetett büncselekményért való felelősség a büntetőjogi felelősség speciális esete.* A büntetőjogi felelősség általános tételei érvényesek a fiatalok büntetőjogának felelőségénél is. A büntetőjogi felelősség általános tételei szerint ez a felelőség elkövetett cselekményért való egyéni felelőséget, törvényi rendelkezések alapján fennálló büncselekményért, továbbá állami szervek meghatározott eljárása során megállapított felelőséget jelent.

E mellett az általános szabály

¹ A fiatalok büntetőjogának önállóságát több felszabadulás előtti szerző elismerte. Így pl. Heller Erik és Fayer László. Ezekkel a nézetekkel azonban a szemlekiértékben nem foglalkozom.

mellett azonban az Fr. 22. §-a a büntetőjogi felelősség tartalmára kiható rendelkezést tartalmaz: »Fiatalkorúval szemben a nyomozás megtagadásának (Bp. 90. §), illetőleg megszüntetésének (Bp. 133. §), úgyszintén a bírói eljárás megszüntetésének (Bp. 145. §), illetőleg felmentő ítélet hozatalának (Bp. 180. §) a törvényben egyébként meghatározott esetekben felül akkor is helye lehet, ha a fiatalkorú

a) értelmének fejletlenségénél fogva a cselekmény társadalomra veszélyes voltát *kellőképpen* nem ismerhette fel;

b) az egyébként csekélyebb súlyú cselekményt túlnyomóan más személy befolyása alatt követte el és vele szemben nevelő jellegű intézkedésre szükség nincs.« (Az én kiemelésem.)

Az Fr. eme rendelkezései a büntetőjogi felelősség általános tételeinek a *bűnfelelősségre*, valamint az *egyéni felelősségre* vonatkozó szabályait módosítják.

A bűnösségnek a Btá. 12. §-ában meghatározott eseteiben az elkövető a cselekményt egyrészt úgy hajtja végre, hogy annak eredményét kívánja vagy abba belenyugszik (a cselekmény társadalomra veszélyes jellegének tudatában cselekszik), másrészt úgy idézi elő a káros következményeket, hogy elmulasztja a megfelelő körülményt, elővigyázatosságot (felismerhetné cselekménye társadalomra veszélyes jellegét). A büntethetőséget kizáró körülményekre vonatkozó törvényi rendelkezések (tévedés, elmebetegség, öntudatzavar stb.) nem követelik meg a szándékosan végrehajtott cselekmény társadalomra veszélyes jellegének ogvértelmű, teljes, határozott felismerését, illetőleg a gondatlan végrehajtott cselekménynél az ugyanilyen felismerés kötelezettségét, elvárhatóságát. (A tévedésre vonatkozó szabályok szerint pl. a társadalomra veszélyességben való tévedés, ha azt csak méltányolható körülmény idézte elő, nem biztosít büntetleniséget, mert a teljes és határozott felismerési kötelezettség nem áll ugyan fenn, de az ilyen felismerés *minimális* kötelezettsége igen. Ugyanúgy a Btá. 13. § (2) bekezdése is.)

Annak a esetében, hogy a cselekmény társadalomra veszélyes, vagy az ilyen séjtés elvárhatósága, mar

megalapozza a büntetőjogi felelősséget. Ezzel szemben az Fr. 22. §-ának a) alpontja a büntetőjogi felelősség alól való mentesülést biztosítja, ha a fiatalkorú a cselekmény társadalomra veszélyes jellegét *kellőképpen* nem ismerte fel. Míg az általános szabályok szerint a nem kellő felismerés is megalapozza a büntetőjogi felelősséget, addig a fiatalkorú elkövetőnél az ilyen felismerés büntetlenséget biztosít.

Az Fr. 22. §-a a) alpontja folytán a fiatalkorúak *bűnfelelősségének* szabálya a fiatalkorúak meghatározott körében úgy állítható fel, hogy a bűnösség megállapításához a cselekmény társadalomra veszélyes jellegének határozott, teljes felismerése vagy az ilyen felismerés lehetősége szükséges. Amennyiben ilyen felismerés nincs, akkor felelősségrevonásnak helye sem lehet. Az ilyen felismerés hiánya azonban *csak akkor* eredményezhet büntetlenséget, ha nem más körülményre, mint a fiatalkorú értelmi fejlettségére vezethető vissza. A bűnfelelősségnek ez a szabálya csak azokra a fiatalkorúakra vonatkozik ugyanis, akik épelméjük ugyan, de ismereteik hiányosak, korlátozottak. Az Fr. 22. §. a) alpontjában szereplő értelmi fejletlenség fogalma alá nem vonható ugyanis a kóros elmeelváltozások, továbbá az értelmi fejletlenséget eredményező hiányos értelmi működés (oligofrenia, nehezen befolyásolhatóság) esetei.

Elmebetegség esetén a fiatalkorúval szemben is alkalmazni kell a biztonsági őrizetbe helyezés szabályait és az eljárást ilyen esetben megszüntetni nem lehet. (Bp. 145. §. (2) bek.) Ha pedig a biztonsági őrizetbe helyezés feltételei nincsenek meg, akkor elmebetegség okából büntetőjogi felelősség egyáltalán nincsen. (A büntetőjogi felelősség alól való mentesülés szabályait ebben az esetben nem az Fr., hanem a Btá. 10. §-a tartalmazza.)

A hiányos értelmi működés esetei ugyanezek nem vonhatók az értelmi fejletlenség fogalmi körébe, mert éppen ilyenkor van szükség gyógypedagógiai nevelés lehetőségére. Ha pedig a hiányos értelmi működésű fiatalkorúakkal szemben a büntetőeljárást meg lehetne szüntetni azon az alapon, hogy értelmileg fejletlenek, akkor az Fr.-nek,

illetve az Fn.-nek a gyógypedagógiai nevelésre vonatkozó rendelkezései tárgyaltalanok volnának. Minden oligofren egyénell ugyanis arról van szó, hogy hiányosan, nem kellőképpen tudja értékelni magatartását és még kevésbé magatartásának következményeit.

A 22. §. a) alpontjában szereplő értelmi fejletlenség tehát csak az olyan épelméjű fiatalkorúra vonatkozhatik, akinek ismeretei korlátozottak, nem kielégítőek. Az ilyen fiatalkorúnál csak abban az esetben van helye büntetőjogi felelősségrevonásnak, ha cselekményének társadalomra veszélyességét *kellőképpen*, azaz határozottan, teljesen felismerte. Ha a nem kellő felismerés értelmi fejletlenségre vezethető vissza, akkor a büntetőjogi felelősségrevonást semmi sem indokolja. Tárgyaltalan ugyanis vele szemben min len büntetőjogi intézkedés, mert csak a büntetőjogi eszközökön kívüli nevelési eszközök képesek megszüntetni azt az ismerethiányt, értelmi fejletlenséget, amelyre a bűncselekmény elkövetése visszavezethető, vagy amelyik a bűncselekmény elkövetésében jelentősen közrejátszott. Abban az esetben azonban, amikor az értelmileg fejletlen fiatalkorú a cselekmény társadalomra veszélyes jellegét *kellőképpen* felismerte, már nem tárgyaltalan a büntetőjogi intézkedés, akkor van alapja büntetés kiszabásának vagy egyéb intézkedések alkalmazásának. Ilyen esetben ugyanis nem az értelmi fejletlenség játszott közre a bűncselekmény elkövetésében, emel fogva most már éppen a büntetőjogi eszközökön kívüli nevelési eszközök válnak tárgyaltanná.

A fiatalkorúak bűnfelelősségének kifejtett szabálya, amint mondtam, a fiatalkorúak meghatározott körén belül érvényesül. Ez a kör pedig, amint a törvény értelmi fejletlenség fogalmának vizsgálata-ból kiderült: az épelméjű, de ismereteiben korlátozott fiatalkorúak csoportja. Az értelmileg fejlett fiatalkorúakra nézve a büntetőjogi felelősség általános szabályai irányadóak.

A büntetőjogi felelősség általános szabályának módosulását eredményezte az Fr. 22. §. b) alpontja az *egyéni felelősség* tekintetében. A Btá. általános szabályai felbontottság és más által befolyásoltság esetére büntetlenséget nem biztosítanak. A

Fr. rendelkezései a szándékosan végrehajtott csekélyebb súlyú bűntettek esetében a részesség új szabályát alapozzák meg. A részesek felelősségvonnásának fenntartása mellett a fiatalkorú tettes büntetlenségét biztosítják. Az akaratelhatározás kialakításában a befolyásoltságnak természetesen túlnyomónak kell lennie és egyúttal a társadalomra veszélyesség határozott felismerése is fennállhat. (Ugyanúgy, mint a kényszernél, vagy fenyegetésnél.)

A nevelő jellegű intézkedések szükségletlensége mintegy következménye a büntetlenségi feltételként megkívánt csekélyebb súlyú bűncselekménynek, de egyúttal arra is utal, hogy a kényszer különleges esete is fennforoghat a túlnyomó befolyásoltság esetében. Ez a befolyásoltság korlátozhatja a cselekmény társadalomra veszélyes jellegének határozott felismerését. Ebben az esetben a Btá.-nak az enyhítésre vonatkozó szabályai alkalmazandók a korlátozott beszámításra tekintettel, ha a nevelő jellegű intézkedések szükségletlensége meg nem állapítható.

Az Fr.-ben fellelhető azt az elvet, mely a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségét a büntetőjogi felelősség különleges esetének tekinti és ennek megfelelően a bűnfelelősség és az egyéni felelősség vonatkozásában megváltoztatja az általános szabályokat, az Fn. megerősíti, abból messzebbmenő következményeket von le. Az Fr. 3. §-át módosító Fn. 1. §-a 12—14 éves fiatalkorúra felállítja a büntetés-kiszabás tilalmát. Az ilyen korú fiatalkorúakkal szemben alkalmazható jogkövetkezményeket csak egyéb intézkedésekre korlátozza. A Btá. 9. §-a lényegében módosultnak tekinthető, amennyiben most már nemcsak a 12 éven aluliak, hanem a 14 éven aluliak sem *büntethetők*. (Nem egyéb jogkövetkezmények, hanem *büntetés* elviselésének kényszeréről van szó).

A 14. életév az az életkor, amikor a fiatalkorúak az általános iskola 8 osztályát elvégzik. Az általános tankötelezettséget szabályozó törvényerejű rendeletünk alapján a 8 osztály elvégzése kötelező. Az általános iskola 8 osztályának elvégzése már biztosítja azt az ismertetanyagot, amelyik általában szükséges a társadalomra veszélyes cselekmények felismeréséhez, illetőleg a bűncselek-

mény társadalomra veszélyes jellegének kellő felismeréséhez. Az Fn. 1. §-ában foglalt rendelkezésben azt kell látnunk, hogy az Fn. következtetésben vitte keresztül az alaprendeletben fellelhető — fiatalkorúak különleges büntetőjogi felelősségére vonatkozó — büntetőjogi elvet.

2. A büntetőjogi felelősség kérdéssel függ szorosan össze a büntetési rendszer kérdése. (A büntetési rendszerről a 4. pont alatt szölok.) A büntetőjogi felelősség ugyanis a bűncselekmény elkövetésért alkalmazható jogkövetkezmények elviselésének kötelezettségét jelenti. Lényeges különbséget jelent azonban a jogkövetkezmények közül a büntetésnek vagy más intézkedésnek elviselési kötelezettsége. A fiatalkorúak büntetőjogi felelősségének sajátosságaival függ össze a fiatalkorúak büntetőjoga második lényeges elve: *elsősorban a büntetést helyettesítő intézkedések alkalmazásának kötelezettsége*. Ezeket az intézkedéseket az Fr. 3. §-a, illetőleg az ezt módosító Fn. 1. §-a határozza meg.

A Btá. 50. §-ában találhatjuk a jogkövetkezmények alkalmazásánál figyelembe jövő szempontokat. Ezeket a szempontokat a fiatalkorúak büntetőjogában egy alkotmányban foglalt alapelv egészíti ki, illetőleg előzi meg: a fiatalkorúak neveléséről s fejlődéséről való különös gondoskodás elve. Ennek az elvnek hatásként az Fn. 1. §-ában meghatározott jogkövetkezmények azok, melyek a fiatalkorú fejlődését és nevelését *elsősorban* szolgálják.

A fiatalkorúakról való különös gondoskodás alkotmányos elve a büntetőjogban is érvényes. Az Fr. már idézett praecambuluma már utalt erre, majd 3. §-a is, amely így szól: »(1) A bíróság, ha az eset körülményeit mérlegelve a fiatalkorú nevelése érdekében célszerűnek látja, az elkövetett bűncselekményre megállapított szabadságvesztés-büntetés, illetőleg pénzbüntetés helyett

a) a fiatalkorúval szemben javítónevelést rendel el, vagy öt gyógy-pedagógiai intézetbe utalja,

b) a fiatalkorút próbára bocsátja, vagy

c) bírói megróvásban részesíti.«

Az Fr. 3. §-a az elsősorban büntetést helyettesítő intézkedések alkalmazásának elvét juttatja kifejezésre azzal, hogy minden esetben bírói *mérlegelési kötelezettségé* teszi a bün-

tetést helyettesítő intézkedések alkalmazhatóságának, célszerűségének kérdését. Az Fr.-ben kifejezésre jutó eme álláspontot erősíti és határozottabbá teszi az Fn. 1. §-a, amely így szól: »A bíróság azzal a fiatalkorúval szemben, aki a bűncselekmény elkövetésekor 14. életévét még nem töltötte be, *csak az alábbi* intézkedéseket alkalmazhatja:

a) a fiatalkorút bírói megróvásban részesíti,

b) a fiatalkorút próbára bocsátja,

c) a fiatalkorúval szemben javítónevelést, vagy gyógy-pedagógiai nevelést rendel el.« (Kiemelés tőlem. Sz. A.)

Az Fn. 1. §-ának (2) bekezdése a 15. életévét betöltött fiatalkorúval szemben alkalmazható intézkedések tekintetében a kötelező bírói mérlegelés elvét az Fr.-hez hasonlóan megismétli.

Az Fn. tehát azzal erősítette meg az elsősorban büntetést helyettesítő intézkedések alkalmazásának elvét, hogy:

a) Továbbra is kötelező bírói mérlegelési kérdésként szabályozta a büntetést helyettesítő intézkedések alkalmazásának lehetőségét, célszerűségét,

b) Kizárta az alaprendeletben megengedett ama törvényi feltevést, azt a számbajöhető lehetőséget a jogkövetkezmények megállapításánál, hogy 12—14 éves fiatalkorúak esetében a büntetés (habár esetenként is) célszerűbb, mint az azt helyettesítő intézkedések.

c) Az Fn. *valamennyi* fiatalkorúra nézve növelte a büntetést helyettesítő intézkedések súlyát azzal, hogy 12—14 éves korig kizárta a büntetések célravezetőségének lehetőségét, ezzel tehát valamennyi fiatalkorúra nézve a büntetést helyettesítő intézkedések alkalmazásának elvét vitte következetesen végig.

A jogkövetkezmények alkalmazásánál a legmesszebbmenő egyénielés követelményét hangsúlyozva, a Legfelsőbb Bíróság lényegében álláspontomhoz hasonló nézetet vall:

»A fiatal koraal együtt jár a fokozott befolyásolhatóság, a fiatal korban a *nevelés* helyesen megválasztott eszközei *fokozott eredményt* ígérnek. Ezzel kapcsolatos az, hogy a fiatalkorúakkal szemben *kiseb hátrányt jelentő nevelési eszközök* is eredményesek lehetnek. Ennek megfelelően viszont az indokolatlan szigor a fiatalkorúakban olyan visszahatást

válthat ki, amely a nevelés eredményességét veszélyeztetheti.¹ (Kiemelés tőlem. — Sz. A.)

Egy másik ítéletében pedig erre vonatkozóan a következőket találhatjuk: „Gyakran észlelhető a fiatalkorúakra vonatkozó anyagi jogi rendelkezések figyelmen kívül hagyása, illetve nem megfelelő alkalmazása is. Pedig a fiatalkorúakra általában fokozottan hatnak a nevelésnek eszközei, másrészt fokozottan érzéketlen káros behatását minden helytelen eljárás.”² (Kiemelés tőlem. — Sz. A.)

3. Lenin a fiatalkorúak bíróságáról szóló rendelettervezethez fűzött megjegyzéseiben³ kiemeli a büntetőjogi felelősségrovonás rendjének, az eljárás módozatainak fontosságát és azt a kérdést teszi fel, hogy a bíró vagy pedig a szakértő érti-e a gyermek pszichológiáját. Majd így folytatja: „Meg kell bízni az igazságügyi népbiztosságot, hogy szigorúbb felügyeletet gyakoroljon a fiatalkorúakkal foglalkozó bizottságok tagjai, továbbá a végrehajtás jellegű és a mód felett, ahogyan kötelezettségüket teljesítik.”

Lenin megjegyzései többek között egy lényeges kérdésre hívják fel a figyelmet: az igazságügyi pedagógia jelentőségére. A bíróságok mint hatóságok természetesen nem válhatnak az elvont moralizálás fórumaivá.

A fiatalkorúak büntetőjogában anyagi jogi elvül válik a jogkövetkezmények megállapításánál a szocialista büntetőeljárásnak az a követelménye, hogy a bíróságok neveljék az állampolgárokat a társadalmi együttélés szabályaira. Ezt az elvet láttuk már az előző pontban is. Érvényesülését különleges eljárási biztosítékok káptázzák körül. Mind ezek együttesen alapozzák meg azt az elvet a fiatalkorúak büntetőjogában, melyet a bíróságok igazság-

ügyi — pedagógiai ráhatási kötelezettségének nevezhetünk.

Ezt az elvet tartalmazták az Fr. rendelkezései és az annak tárgyában kiadott végrehajtási utasítások. Nézzünk meg egy néhány idevágó rendelkezést.

a) Fiatalkorúak ügyében járásbírósi hatáskörben csak erre kijelölt bíróság járhat el fiatalkorúak bíróságaként. (Fr. 15. §. (2) bek.) A bíróságok külön kijelölése fokozza a fiatalkorúak ügyében eljáró bíróságok felelősségét. A bíróságok kijelölése mellett az igazságügyminiszter nevezi ki az eljáró tanácsok hivatalos bíráit is.

b) Az eljáró tanácsokban ülnekként a pedagógus szakszervezetnek és az MND Sz.-nek a tagjai vesznek részt. (Fr. 18. §. és a 4/1952./I. 18.) J. M. sz. rendelet.)

c) Előzetes letartóztatásnak csak különösen súlyos esetben és csak akkor van helye, ha a fiatalkorú eddigi környezetben való meghagyása káros következménnyel járhat. Az előzetes letartóztatást csak elkülönítetten lehet végrehajtani. Az előzetes letartóztatás végrehajtására külön intézmény szolgál (Budapesti Igazságügyi Átmeneti Fiú- és Lánynevelő Intézet), amelyik alkalmas arra, hogy már az előzetes letartóztatás alatt is kedvező befolyást gyakoroljon a fiatalkorúra. A jogerős ítélet meghozataláig a fiatalkorút átmeneti intézetbe kell betartatni. (Fr. 21. §. és a 11/1954./IX. 22) J. M. sz. r. 8. és 14. §-ai.)

d) A tárgyalást a fiatalkorú terhelt jelenlété nélkül megtartani nem lehet, még azokban az ügyekben sem, amelyekben a vád tárgya kihágás, vagy kizárólag pénzbüntetéssel büntetendő bűntett. Távolítottában ugyanis nem érvényesülhet semmiféle kedvező ráhatás az eljáró igazságügyi szervek részéről. (Fr. 24. §.)

e) A tárgyalást abban a részében, amely a fiatalkorú terhelt erkölcsi fejlődésére káros hatással lehet, a fiatalkorú távollétében kell megtartani. (Fr. 24. §. (2) bek.)

f) A tárgyalás előtt környezet-tanulmányt kell beszerezni a fiatalkorúról. Meg kell ismerni a tárgyalásra a gonoszot (szülőt, törvényes képviselőt), értesíteni kell a fiatalkorú iskolai hatóságát és ekként kell felderíteni azokat az adatokat, amelyek a fiatalkorú egyéniségére, ér-

telmi fejlettségére és életviszonyaira fényt vetnek. (Fr. 24. §. (3) és (4) bek., valamint a 25. §. (1) bek.)

g) Szakértőként szakképzett pedagógust kell kihallgatni, vagy a helyi tanács oktatási osztályának véleményét kell beszerezni. (Fr. 25. §. (3) bek.)

A nyomozás és bírói eljárás szabályozásában érvényesülő szabályok, amelyek a fokozott igazságügyi pedagógiai ráhatás célját szolgálják, kiemegszülnék azzal, hogy a fiatalkorúakkal szemben alkalmazott büntetések és egyéb intézkedések végrehajtásának szabályait külön kell kialakítani. A kényszerintézkedések alkalmazásának és a végrehajtásnak a szakaszában pedig — a fokozott igazságügyi pedagógiai ráhatás minél nagyobb sikere érdekében — elkülönítést kell szigorúan alkalmazni. (T. i. az ellenkező irányú befolyások kiküszöbölése és megelőzése érdekében.) Erre nézve intézkedett az Fr. 33., 34. és 35. §-a, valamint a 11/1954. (IX. 22.) J. M. sz. rendelet.

Az Fn. a bíróságok szerepét az igazságügyi pedagógiai ráhatás tekintetében jelentősen megnövelte azzal, hogy az elrendelt javító intézkedések sikertelensége esetén nem egyéb szervek (a javítóintézeti tanácsok), hanem újból bírói fórum hoz megfelelő határozatot, illetve rendeli el az ideiglenesen megszültetett javító nevelés folytatását. Ennek az intézkedésnek bírói hatáskörbe utalása a bíróságok szerepét növeli és fokozza az igazságügyi pedagógiai ráhatás komolyságát, méltóságát.

Az itt kifejtett elvi álláspontot juttatja kifejezésre a Legfelsőbb Bíróság néhány idevágó határozata is. A Bf. V. 426/1954. sz. ítélet a különleges eljárási jogi szabályok megsértésében anyagi jogi elv megsértést látja.⁴

A fokozott igazságügyi-pedagógiai ráhatás anyagi jogi elvvel erősítő eljárási szabályok megsértésének következményeire és eme szabályok jelentőségére még határo-

¹ A Legfelsőbb Bíróság XI. sz. büntető elvi döntésének indoklásából.

² Bírósági Határozatok 1954. 4. számában 201. sorszám alatt közölt I.F.B. ítélet.

³ J. M. sz. r. 2. rendelkezéseihez... 2. Bíróságok és börtönök rontanak. 3. Ki érti a gyerek pszichológiáját? A bíró, vagy a szakértő?... Javítások a tervezet 4. pontjához. 1. Meg kell bízni az igazságügyi Népbiztosságot, hogy a Népbiztossági Népbiztossággal, az Igazságügyi Népbiztossággal és a Körponti Statisztikai Hivattalal egyetértésben dolgozza ki a fiatalkorúak felelősségrovonásának és az ilyen fajta ügyek vizsgálatával kapcsolatos esetenkénti eljárások módozatait. 2. Meg kell bízni a Népbiztossági Népbiztosságot, hogy fokozza a fogyatékos képességű gyermekek részére felállítottó gyermekpedagógiai intézetek megszervezésére (berendezésére) irányuló tevékenységét. (Lenin Szótlán: Az Igazságügyi Bíróság, 1950. 276-277. old.)

⁴ A Legfelsőbb Bíróság a fiatalkorú válást életkörülményeit egyáltalán nem derítette fel. A I.F.B. rámutat arra, hogy a megállapított tényállásbeli hiányosság nyilvános bírói szocialista törvényesség konkrét érvényesülését. Az 1951. 34. tvr.-ben kifejezést nyújtott elv, hogy a fiatalkorúakkal szemben fejlődésüket helyes irányba előmozdító és nevelő jellegű büntetést, illetőleg intézkedést a fiatalkorú életviszonyainak, egyéniségének és fejlődésének alapos felderítése alapján kell kiválasztani. Ez pedig csupán a fiatalkorú életkörülményeire kiterjedő tényállás alapján történhetik meg. (Bírósági Határozatok 1952. 5. sz. 310. sor- számú ítélet)

zortabban mutat rá a Legfelsőbb Bíróság következő ítélete: »A fiatalokúakra vonatkozó eljárási rendelkezések azoknak a különleges szempontoknak a megvalósulását segítik elő, melyek a fiatalokúak ügyében a helyes ítélkezés érdekében irányadók. Az ok hiányos kiderítése, téves intézkedés vagy büntetés nem csupán célt téveszthet, hanem még erősítheti a fiatalokú nemkívánatos irányban történő fejlődését előidéző okok hatását. A fiatal korban történő megjavulás vagy helytelen irányban történő fejlődés az életnek hosszú szakaszán, olykor az egész életen át érezteti hatását.«¹

4. A fiatalokúak büntetőjogi felelősségének sajátosságaival, elsősorban büntetés helyettesítő intézkedések alkalmazásának elvével és a fokozott igazságügyi-pedagógiai ráhatás kötelezettségével függ össze a fiatalokúak büntetőjogának következő elve: *a súlyos jogkövetkezmények elhárításának és a joghátrányok enyhítésének elve.*

Ez az elv két irányban módosítja, illetve egészíti ki az általános büntetőjog rendelkezéseit. Egyrészt enyhíti a jogkövetkezmények súlyát és mértékét, másrészt enyhíti a jogkövetkezmények kiállításához fűződő joghátrányokat.

Már magában a Btá-ban találunk erre nézve rendelkezéseket a 66. § (1) bekezdésében és a 68. § (4) bekezdésében. Az Fr. 8. 9. és 10. §-ai tartalmazzák azokat a rendelkezéseket, melyek a kiszabható jogkövetkezmények súlyát és mértékét enyhítik.² Az Fr. 8. §-ában meghatározott törvényi maximumokat kell irányadóknak tekinteni az elévülési idő kiszámításánál.

A pénzbüntetés tekintetében az Fr. 9. §-a úgy rendelkezik, hogy kiszabásának feltétele a fiatalokú önálló jövedelme, keresete vagy vagyona. Együttal felállítja a pénzbüntetés behajthatatlansága esetére az átváltoztatás tilalmát.

A 10. § a közügyektől és foglalkozástól eltöltés kiszabásának feltételeit szigorítja. A szigorúbb feltételek fennforgása esetén sem kötelező ezeknek a mellékbüntetéseknek a kiszabása, hanem a bíró belátásától függ.

A kiszabható jogkövetkezmények súlyát enyhíti a behajthatatlan pénzbüntetés átváltoztatásának tilalma, valamint a feltételes szabadságra bocsátás feltételeinek kedvező megállapítása. Az Fr. 32. §-a így rendelkezett: »Egy évet meghaladó határozott tartamú börtönbüntetés esetén a fiatalokút már a büntetés kétharmad részének kitöltése után feltételes szabadságra lehet bocsátani.« Az általános büntetőjogi szabályoknál enyhébb rendelkezést tovább enyhítette az 1952:12. tvr., amely úgy intézkedett, hogy már három hónapot meghaladó börtönbüntetés esetén is helye van feltételes szabadságra bocsátásnak, ha a fiatalokú a börtönbüntetés kétharmad részét kitöltötte, illetve már akkor is, ha annak fele eltelt.

A kiszabható jogkövetkezmények súlyának enyhítése mellett a kiállott jogkövetkezményekhez fűződő joghátrányok enyhítéséről maga a Btá. rendelkezett. A Btá. 66. § (1) bekezdése úgy intézkedik, hogy a törvényi rehabilitáció beáll már az 1 évet meg nem haladó börtönbüntetés kiszabó ítélet jogerőre emelkedésével. A 68. § pedig a bírói rehabilitáció enyhébb feltételeit szabja meg az 1 évet meghaladó börtönbüntetésre ítélt fiatalokúval szemben, amikor úgy intézkedik, hogy a rehabilitáció közvetlenül az ítélet kiállása után kérhető, illetőleg közvetlenül a feltételes szabadságra bocsátás után és nem annak eredményes elteltét követően.

A súlyos jogkövetkezmények elhárításának elve érvényesül az összegbüntetés helyett bevezetett egységes büntetés intézményében. Az ebben az intézményben rejlő enyhítési szabályt fedi fel a Legfelsőbb Bíróság Bf. I. 34/1954. sz. ítélete: »Az 1951:34. tvr. 12. §-a esetében a bíróság az újabb büncselekmény miatt nem szab ki külön, önálló büntetést, hanem az előző, még végre nem hajtott ítéletekkel elbírált és az újabb elbírálandó büncselekményekért egy egységes büntetést (vagy intézkedést) alkalmaz.«¹

A súlyos jogkövetkezmények elhárításának és a joghátrányok enyhítésének elve az elmondottak szerint az alábbi rendelkezésekben gyökerezik:

- a) a kiszabható főbüntetések mértékének enyhítése;
- b) a kogens mellékbüntetési szabályok belátásossá enyhítése;
- c) elévülési kedvezmény;
- d) behajthatatlanság esetére átváltoztatás tilalma;
- e) egységes büntetés intézményével külön új büntetés kiszabásának kizárása;
- f) automatikus törvényi rehabilitáció és azonnal kérhető bírói rehabilitáció;
- g) feltételes szabadságra bocsátás elfelül túlia kedvezménye.

Ennek az elvnek a megnyilvánulása az — a következő pontban tárgyalandó — intézmény, amelyik lehetővé teszi a büntetések kategóriájáról az egyéb intézkedésekre történő áttérést. Ennek gyökerére utal helyesen a Legfelsőbb Bíróság már idézett két ítélete, amelyben a büntetést helyettesítő intézkedések alkalmazásának jótékony következményeire mutat rá.

5. A fiatalokúakról való fokozott gondoskodás alkotmányos alapelveinek hatásaként a büntetőjogban a speciális büntetőjogi elveken kívül egyéb intézmények is meghonosodtak. A fiatalokúak büntetőjogi felelősségével függ össze annak szükségessége, hogy az igazságügyi szervek szorgalmazzanak büntetőeljáráson kívül alkalmazható intézkedéseket akkor, amikor a büntetőeljárás lefolytatása szükségtelen. Ezek az intézkedések államigazgatási úton foganatosítandó védő- és óvóintézkedések. Az igazságügyi szervek és az államigazgatási szervek együttműködésének kötelezettsége a fiatalokúak bűnözése elleni harcban logikus következménye annak, hogy a fiatalokúak büntetőjoga a fiatalokúak fejlődését gátló intézmények és intézkedések megszüntetésével egyidőben olyan intézkedéseket kíván meghonosítani, amelyek biztosítják a fiatalokúra való helyes irányú befolyást, nevelést. A speciális büntetőjogi intézkedések mellett ezt a célt szolgálják az államigazgatási intézkedések is.

Ezek az intézkedések kifejezetten kriminálpolitikai célt szolgálnak és

¹ Bírósági Határozatok 1954. 4. sz. 100. old.
² 8. §. (1) Fiatalokúra halálbüntetést vagy életfogytig tartó börtönt kiszabni nem lehet, kivéve, ha ezt a törvény külön rendel; azok helyett a fiatalokúval szemben határozott tartamú börtönbüntetést kell megállapítani.

(2) A fiatalokúra kiszabható börtönbüntetés leghosszabb tartama 15 év, ha a törvényben egyébként megállapított büntetés halál, vagy életfogytig tartó börtön — 10 év, ha a törvény egyébként 10 évnél hosszabb tartamú börtönbüntetést rendel, feltéve mindkét esetben, hogy a fiatalokú a cselekmény elkövetésekor 15. életévét már betöltötte. Ezeken az eseteken kívül a börtönbüntetés leghosszabb tartama is ugyanaz, mint amelyet a törvény a cselekmény elkövetőjére egyébként megállapít, de legfeljebb 5 év.

¹ Bírósági Határozatok 1954. 4. sz. 108. old.

a bűnözés megelőzése érdekében fogantatott intézkedések. Ezekről mondja az Fr. 38. §-a: »Ha valamely védő- vagy övintézkedés a fiatalok erkölcsi fejlődése, nevelése és gondozása vagy környezetének megváltoztatása végett büntető-eljárás körén kívül mutatkozik szükségesnek, ennek megtétele a járási tanács, a városi, a városi kerületi tanács végrehajtóbizottságainak hatáskörébe tartozik. Ugyancsak hatáskörébe tartozik az intézkedés, ha arra 12 éven aluli személlyel (gyermekkel) szemben van szükség, akár büncselekmény elkövetése miatt, akár azért, mert a környezetben erkölcsi züllésnek van kitéve vagy mert a züllés útjára lépett.«

Ugyancsak a tanácsok feladata a fiatalokkal szemben fogantatott javítóintézkedések ellenőrzése, illetőleg a fiatalok ellenőrzése a javító nevelésből történő időleges elbocsátás vagy feltételes szabadlábra bocsátás esetén. Mind az óvó, mind az ellenőrzési feladatok fogantatása érdekében az igazságügyi szervek hivatalból kötelesek megkezelni az államigazgatási szerveket. (Fr. 38. § (2) és (3) bekezdése.)

Ezekből az intézkedésekből tűnik ki a fiatalok büntetőjogának egyik nem kifejezetten büntetőjogi elve: az igazságügyi és az államigazgatási szervek együttműködésének kötelezettsége a fiatalok bűnözése elleni harcban.

Az Fr. által megalapozott ezt az elvet az Fn. csak megerősítette azzal, hogy a 10. § (1) és (2) bekezdésében foglalt rendelkezésekkel kibővítette az államigazgatási szervek feladatait és e feladatok ellátására módszertani intézkedéseket hozott. (Munkáltatás és munkabá-állítási elősegítése, a végrehajtóbizottságok állandó bizottságai aktívabálózatának bevonása a feladatok ellátásába.)

A Legfelsőbb Bíróság ennek az elvnek jelentőségét felismerve mondtotta egyik ítéletének indokolásában: »A büntetőbíró az eljárásnak kegyelemből való megszüntetésével komántsem tekintheti az ügyet befejezettnek. Ez bürokratikus eljárás volna, amely figyelmen kívül hagyná a fiatalok megmentéséhez, erkölcsi fejlődésének jó irányba való tereléséhez fűződő nagy jelentőségű egyéni és társadalmi érdekeket. Ilyen esetekben a bíróságra hárul

az a feladat, hogy a fiatalok környezetére vonatkozó, a fiatalok züllesének veszélyét mutató adatokat részletesen feltárja az illetékes tanács szociálpolitikai osztálya előtt annak érdekében, hogy ott igazgatási úton megtehessek a fiatalok erkölcsi fejlődésének biztosítása céljából a büntetőjog eszközein kívül is a rendelkezésre álló más megfelelő intézkedéseket.¹

Büntető eljárási jogunkban ismeretes a hivatalból teendő intézkedések intézménye. A fiatalok büntetőjogában az együttműködés elve ezt az intézményt egészítette ki új elemekkel.

6. Azok az elvek, amelyek az Fr.-ben fellelhetők és amelyeket az Fn. megerősített, a fiatalokkal szemben alkalmazható jogkövetkezmények önálló intézményrendszerét indokolják és a fiatalok büntetőjogában valóban van is ilyen. Az Fn. 1. §-ában felsorolt intézkedések büntetést helyettesítő intézkedések. Büntetést helyettesítő jellegük azt jelenti, hogy teljes egészében pótolják a büntetéseket és alkalmasak a büntetés általános céljának betöltésére.

A büntetést helyettesítő intézkedések áttörnek büntetőjogunk különös részében érvényesülő relative meghatározott büntetési rendszerrel és azt keretbüntetési rendszerrel egészítik ki.² Ez azt jelenti, hogy a büntetőjog különös részében meghatározott büntetési nem helyett az Fn. 1. §-ában foglalt intézkedések bármelyike alkalmazható. Egyedileg meghatározott büntetési nem helyett tehát több meghatározott jogkövetkezmény alkalmazható. Ez a keretbüntetési rendszer a fiatalok büntetőjogában az egyéniesítés legmesszebbmenő érvényesítését segíti elő.

Az Fn. bevezette a gyógypedagógiai nevelés elrendelésének intézményét. Ez az intézmény a gyógypedagógiai intézetbe utalással szemben elvi eltérést tartalmaz. A gyógypedagógiai nevelés elrendelésnek bevezetésével szükségszerűen ki kell épülnie olyan gyógypedagógiai nevelőintézet-hálózatnak, amely bűnöző gyerekek, illetve fiatalok

gyógypedagógiai nevelését látja el.³ A gyógypedagógiai nevelés intézményével a fiatalok büntetőjoga tovább gazdagodott. Ez az intézmény különleges eszközökkel segíti majd helyes irányba befolyásolni a fiatalok bűnözők igen jelentős százalékát.

A keretbüntetési rendszerrel kapcsolatban elmondhatjuk, hogy ez lehetőséget ad a különös részben meghatározott büntetési nemekről a fiatalok büntetőjogában meghatározott egyéb jogkövetkezményekre való áttérésre. Ily módon a keretbüntetési rendszeren belül lényegében párhuzamos büntetési rendszer érvényesül, mely párhuzamoság azonban az alkalmazható jogkövetkezmények vaglyagosságát jelenti. Ezen a büntetési rendszeren belül a 2. pont alatt kifejtett elv döntő szerepet játszik.

A fiatalokkal szemben alkalmazható jogkövetkezmények szempontjából jelentős korhatárokat érdemes összefoglalóan áttekinteni, figyelembe véve az Fn. módosító rendelkezéseit.

A fiataloknak (12—18 évesek) kategóriáján belül a jogkövetkezmények alkalmazása szempontjából jelentősek a következő életévek: 12—14 éves életkorig büntetés kiszabásának nincs helye. (Fn. 1. §.)

15. életév betöltése a feltétele annak, hogy a törvény különös részében meghatározott büntetési tételektől függően 15 évi, illetve 10 évi börtön kiszabható legyen. (Fr. 8. § (2) bekezdés.)

14—15 éves életkorig a kiszabható börtönbüntetés maximuma 5 év. (Fn. 1. § (1) bekezdés és Fr. 8. §. (2) bekezdés.)

14. életévét be nem töltött fiatalokkal szemben a próbárbocsátás eredménytelensége esetén sincs helye börtönbüntetés kiszabásának az új bírói határozat meghozatalakor. (Fn. 4. § (1) bek.)

16. életév betöltése a feltétele annak, hogy a háborús és népellenes bűntettek elkövetése esetén halálbüntetés kiszabható legyen a fiatalokra. (BtÖ 94. pont)

12—17 éves életkorig: bírói megrovás, próbárbocsátás, javító-nevelés, vagy gyógypedagógiai nevelés alkalmazható.

¹ Bírósági Határozatok 1933. 2. sz. 60. sor-szám alatt felvett, a törvényesség érdekében hozott határozat.

² Büntetési rendszer alatt itten a büncselekményre alkalmazható jogkövetkezmények valamenyaji fajtáját értem.

³ A gyógypedagógiai intézetbe utalás és a gyógypedagógiai nevelés elrendelése közötti elvi különbség kifejtése külön tanulmányba kívánkozik.

17. életév betöltése után fenti intézkedések elrendelésének nincs helye.

17. életév betöltése után bármilyen büntetési nem alkalmazható.

17—18 éves életkorig már kimondott javító-nevelés és gyógypedagógiai nevelés még végrehajtható. (Fn. 2. § (4) bek. és a 3. § (3) bek.)

14—18 éves életkorig ki lehet szabni a közügyektől eltiltást (illetőleg az 1954:19. tvr. óta egyes jogoktól megfosztást) és foglalkozástól eltiltást.

18. életév betöltése előtt szabadságvesztés büntetést csak elkülönítetten lehet végrehajtani, a 18. életév betöltése után pedig feltételes szabadságabocsátást lehet elrendelni, illetve a szabadságvesztésbüntetést a felnőttkorúak börtönében lehet végrehajtani. (Fn. 7. §.)

A Legfelsőbb Bíróság XI. sz. büntető elvi döntésében a következő álláspontot foglalta el: »Fiatalkorúval szemben javító-nevelő munkát kiszabni csak olyan esetben lehet, amikor a fiatalkorú az ítélet meghozatalakor 18. életévét már betöltötte. Egyéb esetekben a javító-nevelő munkát a fiatalkorúnál a próbárabocsátás pótolja.«

A Legfelsőbb Bíróság elvi döntése az Fn. megjelenése előtt látott napvilágot és érdemét tekintve helyes

álláspontot tükröz. Az Fn. megjelenése után azonban a javító-nevelő munka alkalmazásának feltételül megjelölt 18. életév betöltése már nem tekinthető helytállóknak, mivel a 17. életév betöltése után próbárabocsátásnak helye nincs. Ez pedig azt jelenti, hogy 14—17 éves életkorig javító-nevelő munkát sem lehet kiszabni, hanem csak próbárabocsátást, viszont a 17. életév betöltése után ki lehet szabni javító-nevelő munkát azért, mert a próbárabocsátást, mint a javító-nevelő munkát helyettesítő intézkedést a 17. életév betöltése után alkalmazni már nem lehet.

IV. A fiatalkorúakért való felelősség

Az Fn.-nek a fiatalkorúakért való büntetőjogi felelősségre vonatkozó rendelkezései szervesen egészítik ki a fiatalkorúak büntetőjogi felelősségére alapozott intézményeket. Az Fn. ebben a vonatkozásban az alábbi változásokat hozta:

a) A gyermekért és a fiatalkorúért büntetőjogi felelősséggel tartozó személyek köre kibővült a tartásra kötelezettekkel (a nevelő, gondozó mellett).

b) A kötelezettségek gondatlan elhanyagolása is büntetendővé vált,

de csak a gyermek érdekeit súlyosan sértő következmények esetében.

c) Új elkövetési magatartás a kötelességszegéssel, a kötelességek elhanyagolásával a fiatalkorú életének, egészségének, testi vagy szellemi fejlődésének veszélyeztetése, valamint a súlyos nélkülözésnek kitétel. (A BHÖ 324. pontjában foglalt c) alponban meghatározott bűncselekmény ennek megfelelően módosultnak tekintendő, illetőleg hatályon kívül helyezettek a fiatalkorú vonatkozásában. Ugyanígy a 7/1953. (II. 8.) M. T. sz. rendelet 10. §-ában foglalt bűncselekmény is.)

Ezek a fejtegetések azt a célt szolgálták, hogy a fiatalkorúak büntetőjogának viszonylagos önállóságát az általános büntetőjog rendszerén belül megalapozzák azoknak a sajátos elveknek alapján, melyek a fiatalkorúak büntetőjogában érvényesülnek. Ezeket az elveket az Fn. rendelkezései megerősítették úgy, hogy egyes rendelkezések (pl. Fn. 1. § (1) és (2) bek.) több elvet is érintő jelentős változást eredményeztek. A változások azonban csak az Fn.-ben foglalt elvek betetőzését jelentik, amint ezt fejtegetéseimben bemutatni kívántam.

Szabó András

T U D O M Á N Y O S É L E T É S I R O D A L O M

A Jogtudományi Kongresszus elé

December 1-én nyílt meg a Magyar Tudományos Akadémián a magyar jogtudomány nagy sereg-szemléje, a Jogtudományi Kongresszus. Öt évvel ezelőtt a Jogász Szövetség rendezésében lezajlott hévízi megbeszéléseken tárgyalták a marxista-leninista jogtudomány kérdéseit is. Ez alkalommal hozták el a szovjet jogtudomány képviselői a szovjet jogtudósok üdvözlét és nyújtottak hathatós segítséget kibontakozó új jogtudományunk kezdő lépéseinek megtételére.

Az elmúlt öt év hazánk, jogalkotásunk, jogalkalmazásunk s a jogtudomány életében mélyreható változások, hatalmas fejlődés időszaka volt. Mint ezt pártunk III. kongresszusán a Központi Vezetőség beszámolójában Rákosi Mátyás elvtárs megállapította: »Nyökeresen megváltozott hazánk gazdasági rendje,

alapjaitan változott meg gazdaságunk szerkezete, megváltozott országunkban a termelési módj, megváltoztak a termelési viszonyok... megváltoztak maguk az osztályok, megváltozott az osztályok egymáshoz való viszonya.«¹ Az iparban egyeduralmódóvá vált a szocialista szektor, a mezőgazdaságban rálép-tünk a szocialista átalakulás útjára, a kultúrforradalom, a kultúra demokratizálása egész népünket átfogó mozgalomná terebélyesedett s az alkotó tudomány előtt soha nem látott távlatok nyíltak meg. A társadalomtudományok művelői számára az elmúlt öt év gazdag tapasztalatokat nyújt, melyeket kötelességünk rendszerezni és általánosítani.

Népi demokratikus államunk s szocializmust építő társadalmunk meg-

szilárdulását a jogalkotás is tevékenyen előmozdította. Alkotmányunk tételei részletes jogszabályokban nyertek megfogalmazást, elősegítik a szocialista termelési viszonyok megszilárdítását s hatékony fegyvert jelentenek a kizsákmányolás megszüntetéséért folytatott harcban. Hogy csak néhány legfontosabb jogalkotásunkat említsük: létrejötték a helyi tanácsok, megalkottuk a Bt-t, az új büntető perrendtartást és novelláját, az új polgári perrendtartást és novelláját, új családjogi törvényt hoztunk létre, létrejött a Munka Törvénykönyve s annak módosítása stb. A nagy jelentőségű új jogalkotások sora is meggyőzően bizonyítja, hogy népi államunk betölti a léleptémény jellegéből folyó szolgálati szerepét, s ennek további tökéletesítése nem utolsó sorban azon múlik, hogy a tudomány dolgozói felismerik-e az előttük álló legfonto-

¹ A Magyar Dolgozók Pártja III. Kongresszusának Rövidített Jegyzőkönyve. Budapest, 1954. II. old.

sabb feladatokat s tevékenyen közreműködnek-e azok megoldásában.

Pártunk 1953 júniusi, októberi és decemberi határozatai rámutattak a szocializmus építése során elkövetett hibákra; e határozatok s különösen pártunk III. kongresszusa megjelölték az új szakasz fő feladatait. E feladatok lényege az, hogy a szocializmus építése és a dolgozók élet-színvonalának állandó emelése egymástól elválaszthatatlan s a nép-gazdasági tervezés, valamint a tervek végrehajtása a szocializmus gazdasági alaptörvényének egyre fokozottabb érvényesülését kell hogy szolgálja.

Jogalkotásunk célja az, hogy ennek a legfőbb célkitűzésnek szolgálatában állva, előmozdítsa a szocializmus építését s a dolgozó tömegek életszínvonalának egyidejű emelését, hathatósan erősítse népi demokratikus államunkat, a szocialista törvényességet. Ennek megfelelően már eddig is több jogszabály intézkedett a mezőgazdaság fejlesztésünk előmozdításáról, a munkás-paraszt szövetség elmélyítését szolgáló gazdasági intézkedésekről, a dolgozók jogainak védelméről. Megalkottuk a törvényesség biztosítására hivatott szervezetet, a Legfőbb Ügyészséget. Átalakítottuk a bírói szervezetet, intézkedtünk a lakosság bejelentésinek megvizsgálásáról stb.

Lépcét tartott-e, tevékenyen közreműködött-e a tudomány, s elsősorban a jogtudomány ezeknek az eredményeknek az elérésében, megszilárdításában és továbbfejlesztésében? Pártunk III. kongresszusán Rákosi elvtárs rámutatott arra, hogy a társadalomtudományok nem mindenben tartottak lépést a fejlődéssel, nem bírkóztak meg az élet által eléjük állított feladatokkal.

Ebből a szempontból vizsgálva jogtudományunkat s hosszabb időszakra visszatekintve, meg kell állapítani azt, hogy vannak eredmények a jogtudomány művelése terén. Ezek közül a legfontosabb az, hogy a jogtudomány művelői tudományágukat a marxista-leninista világnézet talaján művelik, komoly erőfeszítéseket tesznek a marxizmus-leninizmus tanításainak elsajátítására. Nem lebecsülendő ez az eredmény olyan országban, ahol a burzsoa jogtudomány idealista szemléletében évtizedeken keresztül felnőtt jogászgenerációk a jogot a társadalmi jelensé-

gektől elszakítva, az uralkodó osztály érdekében művelték. Sokat tettek jogászaink a szovjet jogtudomány megismerése és eredményeinek alkalmazása terén. Nagy számban jelentek meg szovjet jogi művek fordításai, szovjet jogi folyóiratok cikkeinek ismertetései, melyek igen megtermékenyítően hatottak régebbi jogászaink felfogásának átalakításában s az ifjabb jogásznemzedék nevelésében. Lépéseket tett jogtudományunk a burzsoa nézetek felszámolására s haladó hagyományaink feltárására. Figyelembe kell venni továbbá azt is, hogy a megváltozott egyetemi oktatás és az újrendszerű tudományos fokozatok bevezetése eredményeként növekszik azoknak a fiatal kádereknek a száma, akik a marxista-leninista jogtudomány művelésében már megtették a kezdő lépéseket. Az elmúlt időszakra esik a magyar tudományos élet legfőbb irányító és szervező fórumának, a Tudományos Akadémiának átszervezése s a szocialista tudomány szolgálatába való állítása. Az Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottsága egyre inkább a jogtudományi tervezés és tudományos élet irányítójává válik. Ennek tulajdonítható, hogy erősödött a jogtudományban a vitaszellem s az igény a színvonalas tudományos művek iránt.

Pártunk III. kongresszusán a tudományos élet hiányosságait elemezve Rákosi elvtárs rámutatott arra, hogy az erőteljesen fejlesztett műszaki kutatás mellett... fokozatosan fejleszteni kell a mezőgazdasági tudományokat és a társadalmi tudományokat.¹ Rákosi elvtárs aláírta azt is, hogy a társadalomtudományokban a múlt év óta megindult viták a tudomány felélnküléséhez vezettek s feltárták az egyes tudományágak hiányosságait is. Ez vonatkozik a jogtudomány helyzetéről a múlt év végén rendezett vitára is. E vitán megtárgyalt hibák közül elsősorban azt kell említeni, hogy a jogtudomány művelői nem látták tisztán az állam- és jogtudomány előtt álló feladatokat. Ez a komoly hiányosság onnan ered, hogy nem tanulmányozták eléggé azokat a társadalmi viszonyokat, azok összefüggéseit s a belőlük származó problémákat, melyek kimunkálása a jogtudomány feladata. Ily módon következhetett be a gyakorlat igényeitől való el-

szakadás, a szocializmus építése közben felmerülő problémáktól való tartózkodás. Ez a tény ismét viaszhatott arra, hogy sok esetben a marxizmus-leninizmus és a szovjet tudomány tanításait mechanikusan alkalmaztuk. Minthogy a jogtudomány nem tárta fel kellőképpen az életben jelentkező problémákat, azok megoldására sem vállalkozhatott.

A jogtudomány helyzetéről folytatott vita megállapította azt is, hogy nem egy esetben a megjelent művek tudományos színvonala nem kielégítő, a problémák bátor megragadása és mély elemzése helyett nem egyszer regisztráló jellegű összefoglalásokkal találkozunk. A vita résztvevői hangsúlyozták, hogy mindezeknek a hiányosságoknak felmerülésében döntő szerepe volt annak, hogy a kritika és önkritika alkalmazása nem volt harcoss, nem volt elég konkrét, hanem sok esetben a felületen mozogva, általánoságokkal elégedett meg.

Mit várunk ezek után a Jogtudományi Kongresszustól? Azt várjuk, hogy pártunk kongresszusának útmutatásai s a jogtudomány helyzetéről folytatott vita tanulságai alapján nagy lépéssel viszi előre a jogtudományt a hibák megszüntetésének útján.

Pártunk III. kongresszusa nagyjelentőségű útmutatást s egyben feladatokat adott az állam- és jogtudomány számára az új szakasz problémáinak megoldásával kapcsolatban. Úgyiszlóvan nincs jogág, melyre ne várnának megoldandó problémák. A munkás-paraszt szövetség további elmélyítése, a tanácsok tömegszervezeti jellegének hathatósabb biztosítása, a dolgozók széles osztályszövetségén felépülő Hazafias Népfrent stb., az állam- és jogelmélet, az államjog, államigazgatási jog számára vet fel rendkívül fontos s mielőbb megoldandó kérdéseket. Kimerítően kell foglalkozniok jogászainknak a szocialista törvényesség elemzésével. Azok a torzítások, melyek a törvényességnél hol csak egyik, hol csak másik oldalt helyezték előtérbe, nem utolsósorban abból adódtak, hogy a jogtudomány nem tudatosította idejekorán kellő nyomatékkal azt, hogy a szocialista törvényesség az népi állam megszülődésének módszere, mely tehát cleve kizárja, hogy a szocialista törvényesség egyik olda-

¹ I. m. 75. old.

lának érvényesítése a másik oldal rovására történhessék. Az a széleskörű megvitatás, melyben új tanács-törvényünk tervezete részeseül, arra mutat, hogy a dolgozók körében nagy az érdeklődés ilyen jelentős jogszabályalkotás iránt, ami további figyelmeztetés az elmélyült jogászai munka és felelősség irányában. Jogtudományunk egyik feladata az, hogy ezt az érdeklődést ébrentartsa, tovább fokozza, a vita tapasztalatait összegezze és általánosítsa. Jogszabályaink a dolgozók törvényerejűre emelt akaratát juttatják kifejezésre; a jogtudományunk az a kötelessége, hogy a szocializmus építése során szerzett tapasztalatokat összegezve felhasználja azokat a további fejlődés során.

Nagy jelentőségű feladat jogászaink számára az átfogó szocialista kódexek kidolgozása, tudományos magyarázata, az azokban foglalt elvek lifejtése. A büntetőjog és polgári jog művelői előtt régóta nem állt olyan nagyszabású feladat, mint az elkövetkező időszakban. Az új kódexek megalkotása mérföldkő a szocialista állam és jog fejlődésében, a múlt maradványainak felszámolásában, államunk gazdasági alapjainak megszilárdításában. Az elmélet és gyakorlat egységének legfőbb követelményéből kiindulva kell új kódexeink alapjait feltárni, rendszerezni s a gyakorlat emberei számára megfelelő módon hozzáférhetővé tenni. Az előttünk álló feladatok közül kiemelkedik továbbá a jog és a béke megőrzéséért folytatott harc összefüggésének színvonalas megvilágítása iránti igény. Amikor a Szovjetunió nagy sikereket ér el a nemzetközi feszültség általános enyhítése terén s amikor a Kínai Népköztársaság és a béketábor többi állama nemzetközi fórumokon egyre hatékonyabban lép fel a vitás kérdések tárgyalások útján történő megoldása érdekében, jogászainkra az a feladat vár, hogy megvilágítsák és tudatosítsák, hogy az eddig elért és a további eredmények nem utolsó sorban azért jöhettek létre, mert az igazság és jog fejezerei a béketábor álláspontját erősítik. Az általánosan elfogadott nemzetközi jogi szabályok és intézmények sorából csak az államok szuverenitására, egyenlőségére, valamint a be nemavatkozás elvére uta-

lunk. Részletes és mély elemzést kell adnunk arról a kérdésről, hogy miért segíti elő ezeknek az elveknek az érvényesítése a béketábor államainak harcát s miért káros a világbéke ügyére az imperialista politikának s az azt támogató »tudományos« nézeteknek az az álláspontja, mely a szuverenitás felszámolását, az államok egyenlőségét, több állam »integrációját« stb. hirdeti.

Ha az így, röviden vázolt szempontok szerint vizsgáljuk a Jogtudományi Kongresszuson elhangzó előadásokat, azt látjuk, hogy a témák megválasztása az elmélet és gyakorlat egységének elvéből kiindulva történt s a problémák helyes felvetése után azokat helyes megoldása komoly hozzájárulást jelenthet az új szakasz politikájának megvalósításában.

Az állam- és jogelmélet körében elhangzó előadás a népi demokratikus állam jelenlegi fejlődésének szakaszával összefüggő problémákat tárgyalja. Ez az előadás az első átfogó kísérlet arra, hogy pártunk kongresszusának útmutatásait a jogtudomány területére alkalmazza, elmezze jelenlegi fejlődésünk problémáit s felvetése a további fejlődés távlatait. Egy másik előadás a szocialista törvényesség fogalmának beható elemzésével és alkalmazásával foglalkozik. Az államjog az államhatalmi és államigazgatási szervek egymásközi viszonyát s működését tárgyaló előadás során veti fel államunk jelenlegi fejlődési szakaszának egyik legfontosabb kérdését. Azok a gazdasági tapasztalatok, amelyeket a helyi tanácsok létrehozása óta, s különösen az új szakaszban szerztünk, megtermékenyítően hatottak a tudományra s remélhető, hogy az ezeket összegezõ fejtegetések további kutatásokra serkentik az államjog és államigazgatási jog művelőit.

A polgári jog az új szakasz, az új gazdasági politika magyarországi alkalmazásának egyik legidősebb problémájával, a szerződési rendszer kérdéseivel foglalkozó előadással szerepel. További fontosságát ennek a témának az előkészületben lévő polgári törvénykönyv adja. Ugyanez vonatkozik a büntetőjogra, melynek köréből a gazdasági rend elleni bűncselekmények problémájával foglalkozó előadás fog elhangzani a Kon-

gresszuson. A béketábor jogi vonatkozásait tárgyalja a jog a béke és demokrácia szolgálatában című előadás, mely mind a jogászság, mind a szélesebb közvélemény számára bemutatja a béketábor nemzetközi jogi alapjait.

Amint a tudomány művelése sem lehet öncél, ugyanúgy nem lehet öncélúnak tekinteni egy tudományág kongresszusát sem. Előve elhibáznánk a Kongresszusra történő felkészülést, ha a Kongresszus hatását csak az azo szereplő vagy megjelent jogászok körére korlátoznánk. A Kongresszuson üdvözölhetjük majd a Szovjetunió és népi demokratikus államok jogtudományának képviselőit. Biztos az, hogy a Kongresszuson való személyes részvételük jogtudományunk számára is olyan hatalmas segítséget és ösztönzést fog jelenteni, mint a múltban rendezett más kongresszusok nyomán is tapasztalható volt.

A Kongresszus rendezősége arra törekszik, hogy a jogászság, a jogtudomány művelőinek minél szélesebb körét mozgassa meg s vonja be a Kongresszus munkájába. Mindhárom egyetemünk erőtlen részvételétől azt várjuk, hogy komoly lépést tesznek előre a vidéki és budapesti egyetemek, tanszékek közötti állandó, szervezett kapcsolat megteremtésének útján. Gondoskodik a rendezőség arról, hogy a tudomány művelői mellett a gyakorlat emberei is megfelelő tevékenységet fejtsenek ki a Kongresszuson. A Kongresszus előkészítése során nagy gondot fordít a rendezőség arra, hogy a különböző területeken működő vidéki jogászok is részt vehessenek a Kongresszus munkájában. A Kongresszuson résztvesznek olyan jogászok, akik a jogtudomány művelését a felszabadulás előtt kezdték meg s olyanok, akik már kezdő lépéseiket is a marxizmus-leninizmus talaján tették meg; a Kongresszustól azt várjuk, hogy a jogtudomány művelőinek ideológiai egysége tovább fog szilárdulni s a marxizmus-leninizmus alkotó felhasználásával jogtudományunkat előrelendíti annak érdekében, hogy jogalkotásunk és jogalkalmazásunk betöltsék szerepét a szocialista társadalom felépítésében, népi demokratikus államunk további megerősítésében.

Pulay Gábor

Ankét a »törvénykezési jog«-ról

Pártunk III. Kongresszusa megállapította: »A marxizmus világnézete és kutatómódszere terjed tudósaink körében... Egyes társadalomtudományokban (történelem, filozófia, közgazdaság, irodalomtudomány, jog) a múlt év végén lezajlott viták a tudományos élet ideológiai fejlődését tanúsítják.« Ehhez még hozzátehetjük: azóta is sok új tudományos kérdés felvetése mutatta a továbbhaladást ezen az úton.

A sokszor igen termékeny és magasszintű — gazdasági, társadalmi és kulturális életünk egyes kérdéseit érintő és a tudomány és gyakorlat munkáit egyaránt foglalkoztató viták kezdeményezője, szervezője és vezetője legtöbbször a Magyar Tudományos Akadémia, szocialista kultúránk egyre tekintélyesebb letéteményese. Igen örömdetes, hogy ezen a téren az Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottsága is egyre tevékenyebben vesz részt jogtudományi életünk fejlesztésében. Különösen eredményesnek bizonyultak az egyes elvi kérdéseket vitára bocsátó ankétok. Ennek bizonyosságul ezúttal »A törvénykezési jog problémájáról« tárgyú ankét igen tanulságos anyagát szeretném ismertetni.

Az ankétot, amelynek megrendezésében a Magyar-Szovjet Társaság Jogtudományi Szakosztálya és az Állam- és Jogtudományi Intézet is résztvett, Szabó Imre, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja nyitotta meg. Ezután Névai László egyetemi tanár egészítette ki téziseit néhány alapvető kérdés (társadalmi viszonyok, közjog — magánjog szemlélet, a törvénykezési szervezeti jog és az eljárásjogok viszonya, a büntető és polgári eljárásjog viszonya stb.) részletes elemzésével. Alapos, a kérdés csaknem minden részletére kiterjedő téziseit a lap más helyütt hozza.

A széküklött téziseket elmélyítő felszólalást széleskörű és élénk vita követte.

Habermann Gusztáv ügyvéd (Szeged) a tézisekben foglaltakkal általában egyetért. Különösen helyesli a jogág megjelölésére használt törvénykezési jog elnevezést, mert ez a kifejezés mélyen gyökerezik a nép egészséges jogérzetében s a vidéki lakosság, ha jogot érvényesít, ma is

sok helyütt azt mondja: »törvényke megyek«. Az egyes alágaknak azonban a javaslatl szemben a) *igazságtügyi szervezet*, b) *polgári törvénykezési és c) büntető törvénykezési eljárás* neveket adná.

A kérdés felvetését még azért is időszerűnek tartja, mert a polgári és büntető eljárás viszonylatában a rendelkezési elv új felfogása — szerinte — a kereseti és a vádely közti távolságot jelentősen csökkentette. (Ez az érvelés elvileg kifogásolható, mert arra mutat, mintha a szocialista jogfejlődés a polgári eljárásra annyira jellemző rendelkezési elv elorvasztása irányába tartana.) Viszont korainak tartja még az önállósulást annyiban, hogy egyes előkérdések, pl. az ügyvédség kérdése, mincseuk szabályozva.

A gyakorlati élet szempontjából is sokat vár a törvénykezési jogtól, pl. az egységes szakértői és tolmácsjog, valamint az egységes nem-peres és perenkívüli eljárási kódex, valamint az új szervezeti törvény megalkotását.

Önálló tanulmánynak is megfelelő, több mint egyórás hozzászólásban fejtette ki ezután *Móva Mihály* egyetemi tanár Névai téziseivel ellentétes állásfoglalását. Részletesen elemzte a szovjet jogtudomány egyes képviselőinek álláspontját a törvénykezési jog kérdésében. Kiemelte Cselcovnak s Abramovnak a törvénykezési joggal szemben táplált ismert aggályait. Visinszkijnek: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései c. munkájában felvetett és a vitaanyag egyik sarkpontját képező javaslatát ő úgy értelmezi, hogy Visinszkij figyelmét csak a bizonyítás körében elkövetett hibáru kívánta összpontosítani. A törvénykezési jogra vonatkozó megállapításaiival Visinszkij »csupán a tudományos munka jobb megszervezését kívánta elősegíteni, ez pedig — szerinte — másként is elképzelhető«. Kívételmentlenségnek látja, hogy nem szerepel Névai javaslatában a törvénykezési jog egyik ágaként a kriminalisztika, mint a törvénykezési jogtudománynak Visinszkij szerint is egyik ága.

A szovjet jogirodalomról ő azt látja, hogy a Szovjetunióban megma sem lezárt kérdés a törvénykezési jog problémája.

Igen komoly és terjedelmes helyet szentelt *Móra* felszólalása második

részében a törvénykezési jogviszony, az anyagi jog és az eljárási jog, valamint a büntető és a polgári eljárási jog kapcsolatának. Mindezekelőtt kifogásolja, hogy a tézisek nem foglalkoztak elég behatóan az imperialista »általános eljárásjog« külföldi és hazai képviselőivel. Úgy látja, hogy nem sikerült a törvénykezési jog új jogágának tárgyát megtalálni, mivel ú. n. egységes »törvénykezési jogviszonyok«-ról csak »egységes törvénykezési eljárás esetén lehetne szó«. A törvénykezési jogviszonyok éppen a külön törvénykönyvekben történt szabályozás miatt nyomban a keletkezésük után szétesnek büntető és polgári eljárási jogviszonyokra. Ugyanez áll a jogviszony elemüt tevő jogokra és kötelezettségekre is.

A másik hiba — szerinte — hogy vannak olyan büntető és polgári eljárási jogviszonyok (a nyomozás és a végrehajtás jelentős szakaszai-ban), amelyek kivülesnek a törvénykezési jogviszonyok körén.

Ő is felveti, hogy nem tisztázott a »jogág« fogalma. Elismeri, hogy a jelentős számú különbségek mellett is a büntető és polgári eljárásjog között szoros kapcsolat áll fenn, »a szocialista jogban viszonylag közelebb kerül egymáshoz, anélkül, hogy törvénykezési jogga válása szükségsszerű volna«. Ezen a téren tagajlja az egyes nagyobb jogszabályoknak (kólexeknek) »jogág-keletkeztető« hatását, amely felé — szerinte — a tézisek hajlanak.

Marxnak a forma és a tartalom dialektikus egységéről szóló tanításával érvelve minenképpen a két eljárásjog önálló jogági mivoltát vallja és erősen hangsúlyozza az eljárásjogoknak anyagi jogaikkal való összefüggését.

Annak nem látja akadályát, hogy kizárólag *gyakorlati* okokból egy disciplina keletkezzék *törvénykezési szervezeti jog* címen a *puszta összejoglató* névként végül a törvénykezési jog elnevezése is bevezethető.

Beér János egyetemi tanár indokoltnak tartja a korlét felvetését. A törvénykezési jogot taláiban össze foglaló jogágnak nevezi. Kiemeli, hogy mind a közös vonások, mind pedig az eltérések egyaránt a két eljárásjog egységes szempontú vizsgálata mellett szólnak.

Ő is az államés jogelmélet művelőitől várja viszont onnakh a pontos

meghatározását, mi a jogág, van-e olyan jogág, amelyen belül még elkülöníthető jogágak vannak stb. és csak ekkor tudna a tézisekben felvetett problémákat tudományos igényességgel megválaszolni.

Általában egyetért a tézisekkel. Nem tudták azonban meggyőzni a felhozott érvek arról, hogy a törvénykezési jogon belül helyesebb-e a hármas felosztás; nem látja a szervezethez kapcsolódó joganyagot olyan terjedelműnek, hogy az önálló részt képezzen. Ehelyett a törvénykezési jog keretében egy általános részt és a két eljárásjogból álló különös részt javasol. Az általános rész foglalkoznék a szervezettel, az alapelvekkel és a két eljárásjog közös vonásaival. Az ügyészség szervezetét kivénné a törvénykezési jog anyagából.

A tézisek megszővegezését egyhelyütt kifogásolja, mert az államjogot «statikus jellegű»-nek mondja. Hangsúlyozza, hogy az elvileg téves, mert nincs olyan szocialista jogág vagy jogtudományi ág, amely megelégedhet a statikus ábrázolással. Kifogásolta azt is, hogy Móra Mihály terjedelmes felszólalását a meghívottak nem kaphatták meg előre és így nem tudták kellő alaposággal az ellentétes álláspontot képviselő nézeteket tanulmányozni.

Vas Tibor az Állam- és Jogtudományi Intézet igazgatója felszólalásában Móra Mihállyal vitázva hangsúlyozta, hogy a dialektikus és történelmi materializmus a forma és tartalom dialektikus egységében mindenekelött egy konkrét összefüggést lát. A jogon belül az anyagi jog és eljárási jog kapcsolatában természetesen az anyagi jog a tartalom és az eljárási jog a forma. Ha azonban az eljárási jogokat nem az anyagi jogokkal való kapcsolatukban nézzük, akkor módosul ez a viszony. Annál is inkább, mert a dolgok összefüggése igen sokoldalú lehet. Nekünk mindig az adott helyzetben a legsajátosabb összefüggést kell megragadnunk, a fő ellentmondást. Ha például a jellegzetes életviszonyok egységéből indulunk ki, akkor az eljárási jogok és a szervezeti jog közti összefüggést kell jellegzetesnek tekintenünk, sőt ezt kell főösszefüggésnek tekintenünk, nem pedig az eljárási jognak az anyagi joggal való összefüggését, hiszen ilyen alapon a polgári perjog nemcsak a polgári

joggal, hanem a munkajoggal, családjoggal, földjoggal és termelőszövetkezeti joggal is összefügg.

Azt a vélt ellenvetést, hogy a törvénykezési jogág a két perjog összeolvasztását eredményezné, azzal hárítja el, hogy a jogág egysége nem zárja ki a jogágon belüli differenciálódást.

Kocsis Mihály, a pécsi jogi kar dékánja általában egyetért a tézisekben foglaltakkal, vitába száll azonban Névainak a társadalmi viszonyokat elemző egyes megállapításaiival. Úgy látja legfeljebb olyan megkülönböztetés tehető a jogok között, hogy az általuk szabályozott egyes cselekmények, magatartások túlnyomórésztben a *termelésre vonatkozó*, vagy a termeléshez közel álló termelési viszonyok elemei; más részük viszont a jog *érvényesítésével* áll elválaszthatatlan kapcsolatban olyképpen, hogy azt ellenőrzi és a címzeteket felelőssé teszi. Ez az ellenőrző, felelőssétevő vonatkozás *másodlagosság* az elsődleges jogi szabályokkal szemben. Fejtegetése végén megállapítja, hogy a törvénykezési jog elhatárolása csak így válik világossá, mert az utóbbi jogszabályok adják a törvénykezési jog anyagát és egyben elég élesen el is ütnek a többitől. Ennyiben lehet csak ezeknek a jogszabályoknak önálló léte és jogágazati jellege.

Hasonló gondolatot vetett fel rövid felszólalásában Vinkler János egyetemi tanár is. A törvénykezési jog felvetésében «a jogvédelem centrális értékének» kihangsúlyozását látja. A leghatározottabb igénnel felel arra a kérdésre, hogy a törvénykezési jog az egységes szocialista jogrendszeren belül alsóbb egységként összefoglalható-e. A polgári és büntető eljárásjog egymáshoz való viszonyát — véleménye szerint — gonjos, módszertani kritikával végzendő kutatás alapján kell tisztáznunk.

Bólya Lajos tanszékvezető helyesebbnek látná, ha az új jogágot *bírósági jog*nak hívnánk. Legtöbb kérdésben egyetért, azonban ő is észrevételeket tesz a téziseknek a társadalmi viszonyokról tett megállapításaira. Hangsúlyozza, hogy a bírósági eljárásba ezek a jogviszonyok az anyagi jogviszonyokon keresztül jutnak be. (Pl. az államjogon keresztül.) Nem helyeselné a

kriminalisztika különtartását, mert ez az eljárásjogba tartozik.

Írásban küldötte be állásfoglalását Schönvitzky Bertalan ny. jogakadémiai tanár. Az anketon felolvasott hozzászólásából kitűnt, hogy a törvénykezési jog művelésének, különösen a jog ismertetése (népszerűsítése) körében tulajdonít nagy jelentőséget. Az előadó meghatározását azonban szűknek tartja, mivel a törvénykezési jog fogalma, az adott szövegezésben, csak az eljárási viszonyokra terjedne ki, tehát csupán azokra, amelyek az igazságszolgáltatás gyakorlása során keletkeznek. Pedig azokat is magában kellene foglalnia a meghatározásnak, amelyek az igazságszolgáltatás szervezetével és annak funkcionálásával kapcsolatosak. Végül megjegyzi, hogy véleménye szerint a döntőbíráskodással kapcsolatos szabályozás is a törvénykezési jog körébe kell tartozni.

Farkas József az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa időszerűnek tartja a törvénykezési jognak, mint jogágnak összefogását. Ettől várja a szervezeti jog önállósulását és ezen keresztül e tudományág megfelelő kifejlődését: a tudománynak követnie kell a tételes jog fejlődését.

Hangsúlyozza, hogy nincs szó a két eljárásjog összeolvasztásáról vagy akár együttes művelésének szükségességéről. Ez is — mint Névai mondja — teljes félreértés volna a törvénykezési jog lényegének. Egyébként is a differenciálódás a fejlődés iránya. A Szovjetunióban is egyenesen ellenségesnek és károsnak minősítettek minden ilyen kísérletet, sőt helytelenítik azt a fel fogást is, mintha a rendelkezési elv a polgári perben elhalóban volna.

A törvénykezési jogon belül önálló jogágak művelőinek szorosan össze kell fogniok. Különösen az oktatás vonalán lát gyakorlati hasznót: be kell vezetni önálló studiumként a törvénykezési szervezeti jogot az egyetemi oktatásba.

A szervezeti jog területének elhatárolását gondosan kell kimunkálni, jól megvonva a határt az eljárásjogok, az államjog és az államigazgatási jog terén. Véleménye szerint (Beérrel szemben) az ügyészség szervezetét a törvénykezési szervezeti jog keretében kell oktatni. Az általános ügyészi felügyelet kérdései viszont

az államigazgatási jogba valók. Egyébként az anket után kell megtörténni a kérdések részletekben való megvitatásának.

Nagy Lajos, az Állam- és Jogtudományi Intézet tudományos munkatársa az ankétot az állanló differenciálódás követelte rendszerezési kísérletnek tekinti, amikor törvénykezési jog megjelölés alatt egységbe foglaljuk az igazságszolgáltatásra vonatkozó ismereteket. — Nem lát különösebb aggályt ő sem az eljárásjogok önállóságának veszélye miatt. Kifejezőbbnek találná a törvénykezési szervezet helyett az eddigi „igazságügyi szervezet” megjelölést, mivel a „törvénykezés” fogalom megjelölés, nem foglalja magában a törvénykezési feladatokat csak részben ellátó szervezeteket, példaként hozta fel a közjegyzői és az ügyvédi szervezetet.

Örvenletes tényként kell megállapítani, hogy a vitában több fiatal jogász is felszólalt és határozott állásfoglalással tünt ki. *Barát Lajos* tanársegéd egyetértett a tézisekkel és a társadalmi viszonyok keletkezését fejtegette. *Szabó András* (Állam- és Jogtudományi Intézet) és *Bényei Zoltán* (igazságügyminisztériumi főelőadó) felszólalásukban a tézisekkel szemben foglaltak állást és gyakorlati megfontolások alapján arra az eredményre jutottak, hogy a törvénykezési jog különböző, egyébként önálló anyagot ölelne fel, saját jogági tudományos problémája nincs is. Az új jogág nem jelentene mást, mint formális egységbe foglalását az egyébként önálló területeknek, azzal az egyedüli eshetőséggel, hogy mozgósítana bizonyos kérdések intenzívebb művelésére. *Bényei* elvileg azt sem látná helyesnek, ha a törvénykezési szervezet anyagát, az ú. n. statikus anyagot, amely egyedül volna alkalmas arra, hogy a különböző eljárásjogok alapelveit egységesen összefoglalja, kizárjuk magából a dinamikus részből (az eljárásjogból) azzal, hogy önálló aljogággá tesszük.

E sorok írója is felszólalt az ankéton. A legnagyobb nehézség a „jogág” elnevezés miatt támad. Legalább is szokatlan, hogy ú. n. aljogágként foglaljunk össze közös, valamiféle főjogág alatt egyébként önálló jogterületeket. Az állam- és jogelmélet művelőinek válasza is mulik az, hogy ezt megtehetjük-e.

Annai bizonyos, hogy helyes és szükséges az igazságszolgáltatás munkájának jobbátétele érdekében ennek a három jogterületnek számtalanközös, nagy problémájára élesen ráirányítani a figyelmet. Ha ez az ankéta törvénykezési jog felvetésével mozgósítani, akció-programot, akar adni a jogtudomány művelőin keresztül a gyakorlat, az igazságszolgáltatás számára, akkor a kérdés felvetése helyes és elfogadható.

A tézisek úgy beszélnek a törvénykezési szervezetről, mint valami egészen új, eddig fel nem dolgozott, az egyetemi oktatásban sem szereplő jogterületről. Valójában nem ez a helyzet, mert azt az anyagot, amelyet *Névai* törvénykezési szervezet címén megteremtteni javasol, már két éve önálló kollégiumként, legutóbb már kötelezően is előadják az egyetemen.

Még részletesebben meg kellene vizsgálnunk, mennyiben indokolt a szervezeti jog különartása — tekintettel az eljárásjoggal való igen szoros kapcsolatára — valamint területének lehető pontos körülhatárolását, hogy megszűnjék végre ezen a téren a többszörös átfedés.

Az ankétra meghívottak közül többen utólag írásban fejtették ki a tézisekben foglaltakra vonatkozó álláspontjukat. Röviden ezeket is ismertetni kívánom, hogy széles nyilvánosságot kapjanak ezek az állásfoglalások is. Ezeket a véleményeket itt a felszólalások rövid ismertetése után közlöm, mivel az ankét résztvevői nem hallhatták és így észrevételt sem tehettek rájuk.

Lényegében negatív állásfoglalást közöl és közeljár Móra álláspontjához *Beck Salamon* egyetemi tanár is. Kifogásolja, hogy *Névai* tényleges helyzetként tünteti fel, hogy a törvénykezési jog elnevezés az új jogág megjelölésére nyer alkalmazást; tehát onnan indul ki, ahová el kellene jutnia: már eldöntött ügyként kezeli a kérdést. Szerinte a jogág ismérveiből kellene kiindulni. Ezt viszont a tézisek nem vizsgálják. *Beck* maga vizsgálja a jogág meghatározását; azt említi, hogy a különböző joganyagok csoportba foglalása mikor válik jogággá. E téren szerencsésnek tartja *Névainak* a társadalmi viszonyok azonosságára utaló megállapítását és értékesnek az anyagi társadalmi viszonyok és az ideológiai társadalmi

viszonyok közti megkülönböztetést. A társadalmi viszonyok azonossága azonban, véleménye szerint, mégsem rajzolja ki élesen a jogágak vonulását. Ezt érzi *Névai* is, aki a társadalmi viszonyok mellett még másik tényezőt is keres és ezt a jogi szabályozás módszereiben, az azokban mutatkozó eltérésekben véli megtalálni.

Beck is úgy látja, hogy mindez, amit *Visinszkij* a törvénykezési jogról mond, nem több, mint közös elnevezés, egy olyan épület, amely szállást ad a három különböző disziplínának. Ilyen körülmények között kétségbe vonja, hogy a törvénykezési jog külön sajátos területtel rendelkezne, olyanal, amely a három disziplína egyikébe sem tartozik, vagy éppen mindháromnak alapkérdése volna.

Végezetül ahhoz a negatív megállapításhoz jut, hogy nincs célja az olyan egyszerűsítésnek, amelyet nyomon követ az intézményes elkülönítés.

Vas Tibor fejtegetéséhez csatlakozik írásban beadott hozzászólásában *Varga László* adjunktus is. A büntető és polgári eljárás közötti jellegzetességeket vizsgálja. Ezeket az alábbiakban látja: a) mindkettő tényállás kiderítésére és jogi értékelésére szolgál; b) a két eljárás rendjén határozatok, ítéletek és végzések formájában kerül sor a döntésre és végül c) ezek a döntések végrehajthatóvá válhatnak és jogerőre emelkedhetnek.

Molnár János megyei bíróségi tanácsvezető úgy látja, hogy a tudományos munka művelőinek kell megtenniük az első lépést, csak ezután jöhetnek a gyakorlati élet dolgozói esetleges kérésekkel. Nincs meggyőződve arról, hogy a szocialista jogrendszernek szükségszerűen magába kellene foglalnia önálló jogágként a törvénykezési jogot, amikor ez az alakzat elég heterogén lépletet mutat.

A tézisekben foglalt fejtegetést egyébként elfogadja, azzal a hozzáállással, hogy a törvénykezési jog létrejöttének feltételei közé vennő a területi bírósoklás bevezetését is.

Az ankéton elhangzott felszólalásokra először *Névai László* előadó válaszolt. A kialakult vitát sokoldalúnak és értékesnek tartja. Megállapítja, hogy a vélemények nagyobb része helyeslő: a törvénykezési jog

mellett van. Bólya javaslatával szemben a törvénykezési jog elnevezést tartja jobbnak, mert kifejezőbb és szélesebb körű. Az egyoldalúan, csak a gyakorlatiasság jegyében tett néhány kifogással szemben kifejti, hogy szükség van absztrakcióra is a tudományban. Nem látja megcáfolva az »igazságszolgáltatási társadalmi viszonyok«-kal kapcsolatban kifejtett tézisét. Minde mellett ezek kétség kívül még részletesebb megvilágítást kívánnak.

Mórával, Bényivel és Szabó Andrással szemben fenntartja a többség által is helyezett álláspontját. Különösen Móra aggályait látja alapatlannak, amikor az eljárásjogok önállóságának elvesztésétől és anyagi joguktól való elszakításától fel.

Kiemeli a törvénykezési jog művelésének sokoldalú fejlesztő hatását, akár elvi, tudományos vagy »csak« módszerbeli segítségnyújtásról legyen szó. »A processzualisták elleni »apolitizmus« vádjá — mondotta Névai — végleg megdőlhét a törvénykezési jog marxista-leninista szellemű művelése révén.«

Befejzésül foglalkozott egynéhány olyan kérdéssel, amelynek kidolgozására — nézete szerint — a három jogterület művelőinek sürgősen együttes erőfeszítéseket kell tenniük (pl. a tárgyalási elv szerepe a büntető és a polgári eljárásban, a bizonyítás problémái, a kasszációs-revizíós perorvoslati eljárás, a törvényességi óvás stb.)

Végül Szabó Imre fejtette ki álláspontját és foglalta össze az ankét eredményeit. Mindenekelőtt a probléma felvetését nagyon időszerűnek tartja: a bírósági és ügyészégi szervezeti törvény, a szocialista törvényesség fokozottabb védelme érdekében a párt és állam által támasztott követelmények egyaránt szükségessé teszik a törvénykezési jog körébe tartozó anyag behatóbb, egységes szempontú clemzését, tudományos feldolgozását és továbbfejlesztését.

Az ankét behozonyította, hogy a jog tudományos és gyakorlati művelői nagy többségben a törvénykezési jog elismerése mellett vannak. Az ellenzők véleménye pedig legnagyobb részben egyes sarkalatos előkérdések tisztázatlansága miatt részben érthető is. Ilyen kérdések mindenekelőtt a »jog« fogalom beható elemzése, a jogrendszer tagozódásá-

nak tisztázása, az anyagi és az eljárásjog viszonyának elvi felvetése, az eljárásjog jellege, a szervezeti jog elhatárolása stb., amelyekkel a jogtudománynak foglalkoznia kell.

Az ankét tehát — mondotta Szabó Imre — felszínre hozta ezeket a fontos kérdéseket, megjelölte a feladatokat és ugyanakkor máris sok értékes gondolatot adott a további vizsgálódáshoz.

Megmutatta, hogy nem számolunk fel semmit, csupán előítéleteket. A politikai felépítmény társadalmi viszonyai közötti összefüggés alapvető jellegénél fogva olyan fő közös vonások (feladatok, alapelvek stb.) mutatkoznak a törvénykezési szervezet, büntető és polgári eljárás között, amelyek a törvénykezési jog elismerésére kell vezessenek. Ennek ellenkezője a burzsoa szemlélet uralmának veszélyét idézi, pl. a törvénykezési szervezeti jogra is feltétlenül szükség van, de ennek nem szabad szeparálódnia az eljárási jogoktól.

A vita egészséges kritikai szellemben, széles személyi és tárgyi alapon folyt és ilyen irányban kell ezt a munkát továbbfejlesztetni: az elmélet és gyakorlat művelőinek, a fővárosban és a vidéken dolgozó jogászok legjobbainak bevonásával — fejezte be Szabó Imre.

Az ankét anyagát és egész lefolyását értékelve meg kell állapítani:

a) A törvénykezési jog problémája — egy-két jogirodalmi felvetés után — a tézisekben adott első átfogó feldolgozással került vitára. A vita résztvevőinek többsége a törvénykezési jog elismerése mellett foglalt állást. Az ellenző álláspont hívei — olykor bizonyos engedményekkel — azonban kitartottak nézetük mellett. A rendszerbeli tudományos vita tehát — véleményem szerint — lezártnak nem tekinthető.

b) A vita tudományos és szervezeti előkészítése széleskörű volt. Helyes lett volna azonban, ha Móra Mihály előre rendelkezésre bocsátotta volna nagyterjedelmű hozzászólásának anyagát, hogy azt előre szét lehetett volna küldeni az ankét résztvevőinek. Ez módot adott volna az ellentétes álláspontok elmélyült összevetésére és ugyanakkor nem vett volna el a vita idejéből aránytalanul hosszú időt, s így nem került volna sor a többi hozzászólások

síttetésére, vagy egyenesen elhagyására.

c) Erős pozitívuma volt az ankétnek a meghívottak helyes személyi összetétele és ennek állásos eredményeként az a sokoldalúság is, amelyet a felvetett kérdések megtárgyalása mutatott. Különösen öröndetes a fiatal jogászok bátor állásfoglalása.

b) Végeredményben az ankét pozitíven értékelendő: sok szempontot és megoldandó feladatot vetett fel, egészséges erjesztő hatással volt, rávilágított arra, hogy fokozni és szocialista irányban tovább kell fejleszteni a törvénykezési szervezet és a polgári, valamint a büntető eljárás kérdéseinek tudományos feldolgozására irányuló munkát. Most már a jogtudomány továbbfejlesztésére ügyelni hivatott szervek feladata, hogy ezt a felkeltett érdeklődést táplálják, a további tudományos vitáknak teret biztosítsanak és előmozdítsák a tudományos munkát.

e) Eredménye az ankétnek az is, hogy rámutatott az állam- és jogelmélet körében egynéhány alapkérdés (a jogrendszer tagozódása, a »jog« fogalma, az anyagi és eljárási jog viszonya) tisztázatlanságára, s ezzel a gyakorlat szempontjából is igen értékes feladatokat adott a jogelmélet művelőinek.

A törvénykezési jog problémája igen sokrétű, elvileg és gyakorlatilag, a tudomány és a joggyakorlat művelői számára egyaránt nehéz kérdés, ezt mi sem mutatja jobban, mint a vita során is feltárt helyzet. A probléma felvetéséből máris sok haszon származott és még több fog származni akkor, ha a törvénykezési jog hívei és ellenzői — marxista-leninista szellemben fogják feldolgozni tudományozzuk időszerű kérdéseit. A törvénykezési szervezet és a két eljárásjog tudományának — tehát az ankét résztvevőinek többsége által a törvénykezési jog fogalomkörébe vonható jogterületek művelőinek tehát szorosán együtt kell munkálkodniuk, annak az egyaránt szolgálmi szánlelkolt nagy célnak az érdekében, hogy az új szakaszban, a III. kongresszus megjelölte úton az igazságszolgáltatás munkája is egyre jobbra váljék, egyre jobban szolgálja a szocialista törvényesség biztosítását.

Skorka György

Megjegyzések Kovács István: A burzsoa alkotmányosság válságának című könyvéről*

A burzsoa alkotmányosság és annak válsága olyan téma, melynek tudományos igényű feldolgozása napjainkban különös jelentőségű. Ma, amikor a háborús célok előkészítése érdekében sok burzsoa ország a militarizálás és a faszálás útjára lépett, hogy a dolgozó tömegek fokozódó ellenállását megtörje, amikor a burzsoázia végkép elvetette a demokratikus szabadságjogok zászlaját s behódolt az amerikai imperializmusnak, lemondva az önálló nemzeti politikáról, elsősorntól tudományos szabadságjogok és a nemzeti függetlenség védelme. Emellett és ezzel összefüggésben olyan, a burzsoázia ideológusai által megfogalmazott alapelvért való küzdelem is nagyjelentőségű, mint éppen a burzsoa alkotmányosság, amely a múltban azt jelentette, hogy az államhatalom fő szerveinek megalkotását és hatáskörét az állampolgárok emberi és politikai alkotmányba foglalták. Éppen ezért a téma átfogó jogi és ideológiai tudást követel meg. Kovács István monografikus feldolgozása e téren első lépés a marxista irodalomban.

Kovács István monográfiája olyan tudományos és egyben népszerűsítő munka, amelynek megjelenését örömmel kell üdvözlölnünk. (Itt jegyezzük meg, hogy egy munka tudományos jellege és népszerűsítő volta nem zárják ki egymást. A marxista tudományt, s így a jogtudományt is a néppel való összeforrottság mellett az is jellemzi, hogy nem ködösít és éppen ezért olyan közérthető formában fejezi ki a legkomplikáltabb összefüggéseket is, hogy azok mindenki számára érthetők. Találónan jegyezte meg egyik kiváló tudosunk, amikor egy alkalommal nehezen ment számára népszerűsítő formában kifejezni kutatásainak egyik tételét, akkor jött rá arra, hogy a »kutatásokkal« van a baj.)

Kovács István munkája méltán sorakozik fel mint első jogi mű azon történelmi tárgyú, ugyancsak Szikra kiadású munkák mellé, mint pl. Nemes Dezsőnek »Az általános munkásegylet történetéről« és Molnár Eriknek »A magyar történet-

ről« írott hasonló jelentőségű munkái. Remélhető, hogy a Szikra Könyvkiadó a jogtudomány területéről ezen első könyv után újabb, jogász szerzők által írott műveket is kiad.

Ha a könyv rövid értékelését akarjuk nyújtani, akkor azzal szemben vélelünk szerint két oldalról kell követelményt felállítanunk. Egyrészt: meg kell vizsgálnunk, hogy a munka a tudomány szintjén nyújt-e az anyagról megfelelő összefoglalást, kellő tudományos apparátussal mutatja-e be, tárja-e fel a vizsgálandó jelenségeket, másrészt azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a könyv tovább fejleszti-e a tudományt, jelen esetben az alkotmányjog tudományát.

Kovács István könyve mindeket követelménynek eleget tesz.

A marxista klasszikusoknak idevágó művein kívül áttekintést nyújt korunk és a burzsoa alkotmányok kialakulása korának valamennyi tipikus alkotmányjogász képviselőjéről, bemutatja és egyben értékeli is a magyar burzsoa alkotmányjogtudomány művelőit. (E munka népszerűsítő jellegéből következik, hogy szerző állításai igazolására főleg csak a tipikus képviselőit vonlatta fel a burzsoa jogtudománynak, de az a tény, hogy a könyv valamennyi részében olyan nevekkal találkozunk csak, akik messzemenően »fémjelzik« a korok tudományos állásfoglalását, mutatja: Kovács István gonlos kutatás után válogatta ki a legmegfelelőbb neveket erre a célra. A népszerűsítő jellegből következik ugyancsak az, hogy ez alkalommal az olvasó nem lát be a szerző »műhelytitkaiba«, nem mindig a szerzővel együtt jut el az eredményhez. Az elméleti munkák mellett felsorakoztatja úgy a régi, mint a jelenleg hatályban levő tételes joganyagot is — elért eredményei bizonyítására).

A könyv négy fejezetből áll. A fejezetek címei mutatják, hogy milyen főkérdéseket tárgyal — alapos részletességgel — a szerző. Az első fejezetben a burzsoa alkotmányt, mint a burzsoázia diktatúrájának eszközt, a második fejezetben mint a nemzeti elnyomás eszközt vizsgálja. A harmadik fejezetben a burzsoa alkotmány és a burzsoa demokrácia viszonyát taglalja. A negyedik fejezetben az állampolgári jogok problémáját vetíti elének a burzsoa alkotmányokon keresztül.

Az alábbiakban inkább csak arra teszünk kísérletet, hogy felhívjuk a figyelmet azokra a nézetünk szerint nagyjelentőségű kérdésekre, amelyek tekintetében a szerző kétségkívül alkotó módon tovább is fejleszti a marxista jogtudományt.

Ilyen kérdésnek kell tekinteni mindenekelőtt az államforma problémáját. (143—146. old.)¹ Az állam-típus fogalmát szerinte is »határozza meg, hogy melyik osztály az államhatalom birtokosa, melyik osztály gyakorolja az adott államon belül a diktatúrát«. Az államforma vizsgálatánál pedig azt állapítja meg, hogy annak vizsgálata arra ad választ: az uralkodó osztály hogyan gyakorolja ezt a hatalmat. Kovács István az államforma problémájánál három kérdést tesz fel:

a) *milyen a hatalom gyakorlásának módszere*, megtartják-e az állami szervek az állam törvényeit vagy önkényesen járnak el, azaz a nyílt terror vagy más módszer jellemzi-e az állami szervek munkáját;

b) *milyen az állam kormányformája*: az államfő választott köztársasági elnök vagy örökletes uralkodó-e, ennek megfelelően beszélünk köztársasági vagy királysági uralkodó formáról;

c) *milyen az állam szervezeti felépítése*, részt vesznek-e az állam polgárai a különböző központi és helyi szervek létrehozásában és ha igen, milyen mértékben és módon?

E kérdések vizsgálata alapján állapíthatjuk meg szerint a burzsoa állam viszonyai között, hogy milyen államformával állunk szemben, burzsoa demokráciával vagy fasizta diktatúrával. Ezek között is különösen az elsőre, a hatalom gyakorlásának módjára hívja fel a figyelmet, ami egyáltalában nem jelenti azt, hogy a másik két kérdés elhanyagolható volna.

Ismeretes, hogy a burzsoa tudomány nem tesz különbséget az állam-típus és az államforma között és azok a burzsoa jogászok is, akik megkíséreltek, hogy a különböző államokat nagyobb egységekbe csoportosítsák, tudatosan nélkülözik a csoportosításhoz szükséges alapvető jelet: az osztályviszonyokat és ennél fogva csoportosításaik önkényesek, tudománytalanok és mégis csak osztályjellegűek. Így pl. a híres Jellinek

¹ A zárójelben foglalt oldalszámok Kovács István monográfiájának vonatkozó részére utalnak.

* Szikra, Budapest, 1953. 243. old.

beszél az ókori keleti, a görög, a római államról, a középkori államról és a modern államról. A burzso tudomány általában az állam formáját emeli ki, holott az államforma másodlagos az államtípushoz képest.

Kovács érdeme: kimutatja az államtípus és az államforma viszonya tekintetében, hogy azok a tartalom és a forma viszonyában állnak egymással. Valóban igaz van a szerzőnek abban a tekintetben, hogy egy adott államtípusnak milyen államformák felelnek meg, azt csak az államhatalom gyakorlásának összes külső jeleit elemezve lehet és kell eldönteni. (Szerző fejtegetéseiből következik, hogy az általa felsorolt ismérvek együttes és mindenoldalú vizsgálata alapján állapítható meg egy adott konkrét állam konkrét formája, az adott esetben államformája.) A szerző által alkalmazott dialektikus módszer alapján kinunckált államforma fogalom, mint absztrakció természetesen szűkebb, mint az egyes konkrét jelenség, mégis tartalmazza a konkrétnek azokat a leglényegesebb elemeit, amelyek annak sajátosságait részleteiben is meghatározzák. Kovács ilyenirányú vizsgálódásai eredményeként állapítja meg, hogy a fasizmus államforma. A fasizmus egyes marxista szerzők szerint sem alkot maga külön államformát, hanem mint az államforma összetevőinek egyike: politikai rendszer, mely az uralkodó osztály részéről történő hatalom gyakorlásának a módszerét jelenti. E felfogás szerint a fasizmus politikai rendszernek kialakulása és működése azt jelenti, hogy a burzsoázia nem lévén képes a régi burzso demokratikus módszerrel, látszólagos szabadságjogok hangsúlyozásával kormányozni, félredobja a polgári demokráciában, mint politikai rendszerben hirdetett szabadságjogokat, a leplezett diktatúrát a diktatúra gyakorlásának nyílt, terrorista módszerére tér át. Ez álláspont igazolása érdekében konkrét történelmi példákra is hivatkoznak, azt állítván, hogy a fasizmus különböző államformák fennforgása mellett jutott uralomra, érintetlenül hagyva az állam formáját. Németország, Japán, Olaszország a második világháború előtt fasiszta államok voltak, azonban a fasizmus ezekben az országokban nem hozott

létre új államformát. Ez elmélet hívei arra is hivatkoznak, hogy a fasizmusnak új államformaként való elismerése azt a helytelen és Dimitrov által már 1935-ben élesen elítélt következtetést vonja maga után, hogy ezek szerint minden burzso államnak el kell jutnia ehhez a formához. Holott Dimitrov a Komintern VII. kongresszusán rámutatott, hogy a fasizmus bekövetkezése vagy be nem következése mindig az adott állam osztályerőviszonyaitól függ.

Meg kell jegyeznünk, hogy a fasizmust külön államformaként felfogó tudósok is Dimitrov megállapítására hivatkoznak, aki szerint »a fasizmus nem olyan államforma, amely mindkét osztály: a proletariátus és a burzsoázia felett áll«, mint ezt pl. Bauer Ottó állította.¹ Téves lenne a felfogás szerint a fasizmust politikai rendszernek tekinteni, mert ezzel nem lenne megállapítható a fasiszta és a fasiszálódó állam közötti különbség. A fasizmusnak politikai rendszerként való kezelése veszélyt rejt magában egyesek szerint a fasizmus elleni harc szempontjából, mivel a burzso demokrácia és a fasizmus közötti különbség elmosása következtében szűkülne a fasizmus elleni harc tömegbázisa, csökkenne a népfront politikában rejlő lehetőségek felhasználása.² A vita még nem ért véget, a szovjet jogtudomány művelői is megoszlanak a két álláspont között.

A másik ilyen nagyjelentőségű kérdés a demokrácia és a diktatúra viszonyának kérdése (152–155. old.). Bátran szembefordul azokkal a nálunk is elterjedt hamis és gyakran marxista köntösben jelentkező nézetekkel, melyek szerint: »minden állam diktatúra és demokrácia egyben, minden állam diktatúra az elnyomott osztályok felé, ugyanakkor demokrácia az uralkodó osztály számára.« Szerző a kérdésnek ezt a megfogalmazását velünk együtt a lenini tanítások vulgarizálásának és meghamisításának tartja, s éles különbséget tesz a két fogalom között. Kimutatja, hogy a minden államon belül szükségszerűen fennálló dik-

tatúra egyáltalán nem zárja ki a demokráciát mint a diktatúrának az uralkodó osztály hatalma gyakorlásának egyik formáját. Elemzése során Leninre utal, aki e problémánál is konkrét formában tette fel a kérdést akkor, amikor azt mondta, hogy lehetséges a burzsoázia osztályuralmának az a formája, mely a demokrácia megsemmisítését jelenti, esetleg az uralkodó osztályok bizonyos csoportja irányában is, éppen az uralkodó osztályok hatalmának fenntartása érdekében.

Azok közül a kérdések közül, amelyekben szerző figyelemreméltó újat mond, ugyancsak kiemelkedik a grammatikai alkotmányok értékelése (123–140. old.). Saját célkitűzésén túlmenően nemcsak bemutatja a grammatikai elnyomás politikai formáinak jelentkezősét a burzso alkotmányokban, hanem egyben a jogi és politikai irodalomban eddig nem, vagy kevésbé érintett értékelést adja a lenini tételnek. A belga, portugál, francia, a Fülöp-szigeti, az Indiai Unió és a burmai alkotmányon keresztül értékeli ezek szerepét és jelentőségét a nemzeti felszabadító mozgalom szempontjából. Vitatható kérdés, hogy az adott nemzetközi helyzetben nem túl szűkre szabott-e az az értékelés, amelyet éppen a külön tárgyalat indiai alkotmánnyal kapcsolatosan nyújt a szerző. (A burmai alkotmány értékelése is vitatható.)

A termelőerők és a termelési viszonyok mélyebb, sokoldalúbb vizsgálatának Indiában más eredményt kellett volna hoznia. Ezek alapján elsősorban azt kellett volna figyelembe venni az indiai alkotmány értékelésénél, amiből India Kommunista Pártjának Politikai Irodája 1951 áprilisában nyilvánosságra hozott programtervezete is kiindul, hogy az indiai nép közvetlen feladata nem a szocializmus megteremtése, hanem »a jelenlegi antidemokratikus és népellenes kormányznak, az összes demokratikus és anti-feudális, valamint imperialistaellenes erők koalíciója alapján létrehozott népi demokratikus kormánnyal való felváltása«. Világos az is, hogy a termelőerők és termelési viszonyok vizsgálata -- Indiában -- azt mutatja, hogy ott egyrészt az indiai gazdaságnak a brit gazdaságtól való grammatikai függésnek viszonyai, valamint a jobbágyi és féljobbágyi jellegű vi-

¹ Dimitrov: »A munkásosztály a fasizmus ellen.« Budapest, 1949. 8. old.

² Id.: Vas Tibornak Kovács könyvéről írott recenzióját a Társadalmi Szemle 1954. VI. számában, 172–173. old. — Id.: a »Szovjet állam és jogelmélet« című tankönyv kéziratainak vitáját a »Szovjetszkoje Goszudaisztvo i Pravo« 1954. I. számában.

szonyok azok, melyek jellemzők az országra és amelyek gátolják a termelőerők fejlődését. Másrészt Indiában az iparban és mezőgazdaságban más kapitalista jellegű termelési viszonyokat is figyelembe kell venni. Ha ezek a viszonyok megsabadulnak a gyarmati és feudális termelési viszonyoktól, amelyekhez ma hozzá vannak kötve, akkor valóban előmozdíthatják a termelőerők fejlődését. Végül figyelembe kellett volna venni azt is, hogy Indiának Angliától való függésén kívül kezd kibontakozni Amerikától való függése is.

Amit szintén kiemelkedőnek találunk: az az egész könyvön végigvonuló tenetlenség, amely a munkásmozgalom nemzetközi célkitűzéseit és a burzsoa alkotmányosságért folyó küzdelmet egybekapcsolja. Itt csak azt emeljük ki, hogy szerző a népfront politikáját és a nemzetközi békemozgalom célkitűzéseit az egyes kérdések részletes tárgyalásánál sikeresen tudja egybekapcsolni azzal a harcral, amely napjainkban a burzsoa alkotmányosság megtartásáért, a bennük foglalt demokratikus szabadságjogok védelméért folyik.

Sikerrel használja fel Sztálin zárószavát, amelyet a Szovjetunió Kommunista Pártja XIX. Kongresszusán mondott: bemutatja, hogy a burzsoa országok kommunista és demokratikus pártjai ezen tanítások alapján is milyen erőteljesen harcolnak a béke, a szabadság és a nemzeti függetlenség védelmében. A könyv olvasása közben érezzük annak minden sorából, hogy a mai nemzetközi helyzetben két perspektíva van: a) egy új, pusztító világháború perspektívája és b) a háború elhárításának, a népek közti béke fenntartásának a perspektívája.

Ha azonban az imperialistáknak sikerül kirobbantaniuk az új világháborút, akkor az a kapitalista világrendszer pusztulását fogja maga után vonni. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok a fent említett második perspektívának a győzelmeért harcolnak együtt a burzsoa országok dolgozó tömegeivel,

akik többek között az alkotmányosságért küzdve egyúttal a békét is védelmezik. A magunk részéről éppen ezért helyeseljük azt a módszert, amelynek segítségével az egyes burzsoa intézmények tárgyalásánál Kovács elvtárs szembeállítja azokat a megfelelő szocialista jogintézményekkel, rámutatva ezek magasabbrendűségére, és megvaósításuk materiális feltételeire. Nem tulunk egyetérteni Vas Tibor idevonatkozó felfogásával, aki külön fejezet beiktatását kívánta meg a szerzőtől a szocialista alkotmányokról. Azt mindenesetre meg lehet követelni, hogy az adott rendszeren belül még élesebben, és alaposabban tárgyalta volna a szerző az ellentetes jogintézményeket, de sem könyvének célkitűzéséhez, sem annak címéhez és főleg rendszeréhez nem kapcsolható volna külön fejezet beiktatása.¹

Szerző úgy a kiemelt kérdések tárgyalása során, mint a többi probléma kapcsán rámutat az alkotmányjogi intézmények jelenlegi, és a munkásmozgalom szempontjából egyáltalán nem lebecsülendő szerepére. Bátorságát mutatja az is, hogy szakít a marxista alkotmányjogi irodalmunkban elterjedt nézettel, amely a burzsoa alkotmányok csak negatív oldalait látja és nem úgy mutatja be azokat, mint a nemzeti függetlenség egyik biztosítékát, mint olyan harci terepet, ahol szembe kell szállni az idegen zsoldban álló kormányokkal és fizetett bértollnokokkal.

Ami a könyv rendszerét illeti: témáját Sztálinnak a burzsoa alkotmányok értékeléséről adott tézisei köré építi fel.

Felvetődik a kérdés, helyes-e könyvének ez a felépítése. Az alkotmányjogi egyetemi tankönyv vitája során felmerült már e rendszeri kérdés. E tételek módot adnak a burzsoa alkotmányosság válságával kapcsolatos valamennyi fontos kérdés kimerítő megtárgyalására. A mű legjobb bizonyíték arra, hogy helyes volt a sztálini dialektikus elemzés alapjára építeni a kérdés részletes, tudományos kifejtését.

¹ V. ö. Vas Tibor recenzióját.

E rendszeren belül a munka történeti részében is új megoldást nyújt, amikor az alkotmányjog tudomány vonalán a Sztálin-Zsdanov-Kirov periodizációt elfogalva az alkotmányfejlődés jellegzetességeit e korszakbeosztáson keresztül tárja eléünk. Ez a periodizáció alkalmas arra, hogy az osztályharc síkján keresztül lássuk meg a burzsoa alkotmány kialakulása mellett a burzsoa alkotmányfejlődés jellegzetességeit, a jakobinus diktatura bukásától a francia kommünig, a francia kommüntől a Nagy Októberi Szocialista Forradalomig, végül a kapitalizmus általános válságának első és második szakaszában. Az alkotmányfejlődés síkján a mű azt is mutatja, hogy a formális jogkiterjesztés mellett a jogok gyakorlati szűkítését minden esetben hogyan vittek végbe.

A könyv arányait nevezve: az első fejezet első történeti alegeihez viszonyítottan aránylag kisebb terjedelemben foglalkozik a burzsoa alkotmányfejlődés jellegzetességeivel, konkrétan a második világháború utáni fejlődéssel, míg a második fejezetben, ahol a burzsoa alkotmányról, mint a nemzeti elnyomás eszközeéről van szó, a kérdés történeti feldolgozását tartjuk bezagossnak. A könyv legtöbbet nyújtó fejezetének a burzsoa alkotmány és burzsoa demokrácia című harmadik fejezetet látjuk, amely mondanivalójában a legszinvalensabb, arányaiban is a legmegfelelőbb. A negyedik fejezetben tárgyalt állampolgári jogok jogi jellegének kérdése olyan témát érint, melynek részletesebb kifejtése egyenesen monografikus megoldást is igényel a szerző által helyesen megvalóított új elvi alapokon.

Összefoglalva: a munkát teljes egészében olyan tudományos igényű és az igényeket kielégítő hézagpótló, újat monoló, nem egy fontos államjogi és államelméleti problémát is továbbvivő marxista műnek tartjuk, melynek idegen nyelvre való lefordítása is hasznos lenne.

Antalfy György

TARTALOM: *Tanulmányok: Vas Tibor*: Jogtudományunk feladatai a MDP III. Kongresszusa után. — *Eörsi Gyula*: A polgári törvénykönyv kodifikációjának néhány kérdése. — *Toldi Ferenc*: Új tanácestörvényünk. — *Olti Vilmos*: A szocialista tulajdon büntetőjogi védelmének eltérő szabályozása a szovjet és a magyar jogban. — *Névai László*: A törvénykezési jog problémája. — *Csanádi György*: Az állami szervek néhány polgári jogi problémája a magyar jogban. — *Losonczy István*: A társtettség a Btá. vonatkozó rendelkezéseinek tükrében. — *Szemle*: Hajdu Gyula: A hidegháború nemzetközi joga. — *Szabó András*: A fiatalkorúak büntetőjogának elvei. — *Tudományos élet és irodalom: Pulay Gábor*: A Jogtudományi Kongresszus elé. — *Skorka György*: Anket a törvénykezési jogról. — *Antalfy György*: Megjegyzések Kovács István: »A burzsoa alkotmányosság válsága« c. művéhez. — Mellékelve: Cikkgyűjtemény a külföldi jogi irodalom köréből.

СОДЕРЖАНИЕ: *Тибор Вай*: Задачи нашей юридической науки в связи с III. Съездом ВПТ. — *Дюла Эрши*: Некоторые вопросы во связи с разработкой Гражданского Кодекса. — *Ференц Толди*: Новый закон о народных советах. — *Вилмош Олти*: Разницы в регулировании уголовно-правовой охраны социалистической собственности в советском и венгерском праве. — *Ласло Невай*: Проблема судебного права. — *Дьердь Чанади*: Некоторые гражданско-правовые проблемы государственных органов в венгерском праве. — *Иштван Лошонци*: Соучастие в свете положений Общей части Уголовного Кодекса. — *Обзор: Дюла Хайду*: Международное право холодной войны. — *Андрас Сабо*: Начала уголовного права несовершеннолетних. — *Научная жизнь и литература: Габор Пулай*: Перед съездом научных работников по вопросам государства и права. — *Дердь Шкорка*: Обсуждение вопроса о судебном праве. — *Дердь Анталфи*: Заметки к книге Иштвана Ковач: «Кризис буржуазных конституций». — Приложение: Сборник статей по иностранной юридической литературе.

SOMMAIRE: *Tibor Vas*: Les tâches de notre science juridique après le III. Congrès du Parti des Travailleurs Hongrois. — *Gyula Eörsi*: Quelques problèmes de la codification du droit civil. — *Ferenc Toldi*: Notre nouvelle loi sur les conseils populaires. — *Vilmos Olti*: La différence du règlement de la protection de la propriété socialiste dans le droit soviétique et dans le droit hongrois. — *László Névai*: Le problème du droit de l'organisation et des procédures judiciaires. — *György Csanádi*: Certains problèmes de droit civil des organismes de l'Etat dans le droit hongrois. — *István Losonczy*: Le co-auteur selon les dispositions du code pénal hongrois. — *Gyula Hajdu*: Le droit international de la guerre froide. — *András Szabó*: Les principes du droit pénal des mineurs. — *Gábor Pulay*: A propos du Congrès des Sciences Juridiques. — *György Skorka*: Une enquête au sujet des questions de l'organisation et des procédures judiciaires. — *György Antalfy*: Remarques sur le livre de István Kovács intitulé «La crise de la constitutionnalité bourgeoise». — Annexe: Recueil d'articles de la littérature juridique étrangère.

INHALT: *Tibor Vas*: Die Aufgaben unserer Rechtswissenschaft nach dem III. Kongress der Partei der Ungarischen Werktätigen. — *Gyula Eörsi*: Einige Probleme der Kodifikation des Bürgerlichen Gesetzbuches. — *Ferenc Toldi*: Unser neues Gesetz über die Volksräte. — *Vilmos Olti*: Die Verschiedenartigkeit der Regelung des Schutzes vom Volkseigentum im sowjetischen und im ungarischen Recht. — *László Névai*: Das Problem des Gerichtsrechts. — *György Csanádi*: Einige zivilrechtliche Probleme der staatlichen Organe im ungarischen Recht. — *István Losonczy*: Die Mittäterschaft im Lichte der Bestimmungen des allgemeinen Teiles des Strafgesetzbuches. — *Gyula Hajdu*: Das Völkerrecht des kalten Krieges. — *András Szabó*: Grundsätze des Jugendstrafrechts. — *Gábor Pulay*: Vor dem Rechtswissenschaftlichen Kongress. — *György Skorka*: Aussprache über das Gerichtsrechts. — *György Antalfy*: Bemerkungen über das Werk »Krise der Verfassungsmässigkeit der Bourgeoisie« von István Kovács. — Beilage: Sammlung ausländischer rechtswissenschaftlicher Abhandlungen.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkeszti a szerkesztőbizottság. Tagjai: *Beér János, Eörsi Gyula, Hajdu Gyula, Kádár Miklós, Kovács István, Medve Zsigmond, Névai László, Nizsalovszky Endre, Schultheisz Emil, Vas Tibor, Vildághy Miklós*. Felelős szerkesztő: *Vas Tibor*. Szerkesztőségi munkatársak: *Pap Tibor, Márkus Ferenc*.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztőségi tel.: 115-443. Kiadóhivatali tel.: 120-243. Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre 18.— Ft. — Egyes szám ára: 8.— Ft. Terjeszti: Posta Központi Hirlapiroda. Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 180-850 183-022. — Csekkszámilaszám: 61.292

Megjelent 3150 példányban.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Tudományos folyóirat mellékletekkel

Andrej Januarjevics Visinszkij

1883—1954

1954. november 23-án elhunyt A. J. Visinszkij. Visinszkij elvtárs a Szovjetunió egyik legkiválóbb államférfia, a szovjet tudományos élet vezető egyénisége, a szocialista állam- és jogtudomány legkiemelkedőbb alakja volt. Halála súlyos veszteség a nemzetközi munkásmozgalom, a béke fenntartásáért világméretűben folyó küzdelem, a szocialista államépítés és jogalkotás fejlődése szempontjából.

A. J. Visinszkij a kieri egyetem jogi karán végezte tanulmányait. 1921-ben a Moszkvai Állami Egyetem előadója és a Plehanovról elnevezett Nép gazdasági Főiskola közgazdasági karának dékánja lett. Az 1923—25. években a Szovjetunió Legfelső Bírósága büntető kollégiumának ügyészi tisztjét töltötte be. 1925-től 1928-ig rektora volt a Moszkvai Állami Egyetemnek. 1931-ben az OSZESZK ügyésze lett. 1933-ban a Szovjetunió ügyészenek helyettesévé nevezték ki. 1905-től 1939-ig a Szovjetunió ügyésze, majd 1939-től 1944-ig a Szovjetunió Népbiztosai Tanácsának elnökhelyettese volt. 1940-től kezdve Visinszkij elvtárs legfőként a szovjet diplomácia területén fejtett ki tevékenységet: a külügyi népbiztos első helyetteseként, majd a Szovjetunió külügyminisztereként, 1953-tól pedig a Szovjetunió állandó ENSZ képviselőjeként és első külügyminiszterhelyettesként működött.

A. J. Visinszkij 1902. óta vett részt a forradalmi mozgalomban. 1905-ben a bakui munkásküldöttek tanácsának titkára volt és a decemberi csatássztrájkjal kapcsolatban a cári bíróság egy évi börtönrre ítélte. A Bolsevik Pártba 1920-ban lépett be. 1930-ban a XVIII. pártkongresszuson a Központi Bizottság tagjává választották. A XIX. kongresszuson, 1952-ben ismét beválasztották az SZKP Központi Bizottságának tagjai közé.

A tudományok doktora fokozatot Visinszkij elvtárs 1935-ben nyerte el. A Szovjetunió Tudo-

mányos Akadémiájának 1939. óta volt rendes tagja. Az 1937—1941. években a Tudományos Akadémia Jogi Intézetének igazgatói tisztjét töltötte be és egyidejűleg szerkesztette a Szovjet-szkoje Goszudarsztvo i Pravo c. folyóiratot.

A. J. Visinszkij államférfiúi tevékenységének legfontosabb szakasza a második világháború éveire és az azóta eltelt időre esik. Tagja volt Visinszkij elvtárs a három nagyhatalom krimi, berlini és moszkvai értekezletein résztvevő szovjet küldöttségnek; képviselte a szovjet kormányt az Olaszország ügyeire létesített Konzultatív Tanácsban; több ízben volt tagja és vezetője a Szovjetunió ENSZ-küldöttségének; résztvevő a párizsi békekonferencián, a külügyminiszterek tanácsának newyorki értekezletén, a négy nagyhatalom külügyminisztereinek moszkvai tanácskozásán stb. Visinszkij elvtárs fáradhatatlan harcosa volt a béke ügyének, a különböző társadalmi rendszerek békés egymás mellett élése gondolatának, a nemzetközi jog általánosan elismert demokratikus elveiért folytatott küzdelemnek.

A nemzetközi porondon vívott harcain során Visinszkij elvtárs következetesen sikraszállt a nemzeti szuverenitás sérthetlenségéért, a kis és nagy államok egyenjogúságáért, az agresszió minden formája ellen. Hazánk nemzetközi érdekeinek és jogainak is védelmezője, szószólója volt A. J. Visinszkij. Az ENSZ közgyűlésein és bizottságaiban állhatatosan követelte Magyarország felvételét a Szervezet tagjai közé, megalapította és visszautasította az imperialista hatalmak rákényszerített rágalmaikat és leleplezte ellenünk irányuló agresszív eszelekményeiket.

A szocialista jogtudomány legnagyobb tekintélyű, legkiválóbb képviselőjét vesztette el A. J. Visinszkijben. Munkássága kiterjedt a jognak csaknem valamennyi ágazatára. Visinszkij elvtárs átfogó szellem volt; nem húzódlott meg a szaktudomány egy szögletében; elmélyülten tanul-

mányozta a jog egészét és az állam- és jogtudomány számos területén alkotott maradandó értékű munkákat.

A szerkesztésében megjelent és jórészt az ő tollából származó szovjet államjogi egyetemi tankönyv (1938) e nembem még ma is a legkiválóbb munkának számít. Állam- és jogelméleti tanulmányai: mintaképei a marxizmus-leninizmus mesteri alkalmazásának egy szaktudomány területén. A szovjet jogtudomány helyzetét, feladatait és problémáit vizsgáló, a fejlődés során felbukkant káros vagy téves irányzatokat leleplező és bíráló előadásai ma is iránymutatóak a népi demokratikus államok jogászai számára.

Visinszkij elvtárs jogtudományi munkásságának fő területe a törvénykezési jog és a nemzetközi jog volt. Ő írta az első szovjet törvénykezési szervezeti és büntető eljárásjogi tankönyveket. A perbeli bizonyítékok problémájáról írott nagy monográfiája, mely a legnagyobb elismerésben, a Sztálin-díjjal való kitüntetésben részesült, igen nagy ösztönző hatást gyakorolt a szocialista törvénykezési jogi tudomány egészének, különösképpen pedig a büntető és a polgári eljárásjognak a fejlődésére. A népi demokratikus államok szocialista igazságszolgáltatásának kialakulása és a vele kapcsolatos tudományos munka kibontakozása szempontjából egyenesen felbecsülhetetlen jelentőségű Visinszkijnek ez a munkája.

Rendkívül sokat köszönhet Visinszkijnek a nemzetközi jog szocialista tudománya is. Munkáival alapvető módon járult hozzá a nemzetközi jogi tudomány vitás kérdéseinek tisztázásához, a nemzetközi jog demokratikus elveinek megvalósulásáért vívott harchoz, a szocialista és kapitalista államok békés együttélése lenini és sztálini gondolatárak érvényesüléséhez. A nemzetközi jog és a nemzetközi politika kérdéseiről 1949 óta immár hat kötetben kiadott előadásai, tanulmányai és beszédei összefoglalóan mutatják be A. J. Visinszkijnek a békéért, a demokráciáért,

a nemzetek közötti együttműködésért és a szocializmusért a nemzetközi fórumokon vívott küzdelmét.

Visinszkij életműve megtestesíti magában a tudomány és a gyakorlat marxista egységét: Visinszkijnél ez nem csupán abban jelentkezett, hogy a szovjet állam különböző fontos őrhelyein végzett gyakorlati munka mellett állandóan foglalkozott tudományos munkával is, hanem — és ez a legfontosabb — mindenekelőtt abban, hogy gyakorlati munkáját tudományos módszerekkel és tudományos színvonalon, elméleti munkáját pedig mindig a gyakorlatra függesztett szemmel, a szocialista államépítés, jogalkotás és jogalkalmazás fejlesztése érdekében megfelelően végezte. A szovjet állam trockista, zinovjevista és bucharinista ellenségei ellen tartott emlékezetes ügyészi vádbeszédekben megoldott számos nagyjelentőségű tudományos problémát is (pl. a részesség egyes kérdéseit), elméleti jellegű munkáiban pedig mindenkor a gyakorlat szükségleteiből indult ki: megoldási javaslatai megvalósultak a Szovjetunió törvényeiben és alkalmazásra találtak a Legfelső Bíróság irányelveiben, gyakorlatában.

Visinszkij műveit és munkamódszerét kommunista harcosság és pártosság jellemzi. A burzsoa tételes jog és jogtudomány igen alapos ismeretével felvértezve, mélyrehatóan és eredményesen, minden szólamszerűségtől mentesen tudta feltárni a kapitalista jog kizsákmányoló jellegét, a burzsoa jogtudomány reakciós lényegét, egyben a szocialista állam és jog magasabbrendűségét, valódi demokratizmusát és progresszív mivoltát. Miként felszólalásai az Egyesült Nemzetek Szervezetében, akként elméleti munkái is mindenkor a nemzetközi tudományos élet érdeklődésének homlokterében állottak.

Visinszkij elvtársnak, a nagy államférfinak és kiemelkedő tudósnek harcos élete és munkássága példakép marad a szocialista magyar jogászok számára:

Az Állam- és Jogtudományi Kongresszus után

A marx-lenini alapokon nyugvó állam- és jogtudomány fejlődésében az utóbbi időkben komoly előrehaladás volt tapasztalható. Ennek a szeregszemléje a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Kongresszusa. Ez volt az első állam- és jogtudományi kongresszus, amelyen a Szovjetunió és a népi demokráciák Tudományos Akadémiáinak külföldi tagjai is részt vettek. Valójában ez volt az első állam- és jogtudományi kongresszus a szocialista államokban, amelyen ilyen nagy számban és aktívan vettek részt a baráti államok küldöttei.

A kongresszuson megjelentek: I. V. Pavlov professzor, a jogi tudományok doktora, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Jogtudományi Intézetének helyettes igazgatója, V. Sz. Tadevoszjan, a jogi tudományok kandidátusa, a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Jogtudományi Intézetének főmunkatársa, Stefan Rozmaryn, a varsói egyetem tanára, a Lengyel Tudományos Akadémia levelező tagja, Sylvester Zawadzky, a Társadalomtudományi Akadémia állam- és jogelméleti tanszékének vezetője, Victor Knapp, a prágai egyetem tanára, a Csehszlovák Tudományos Akadémia levelező tagja, Ljubomir Pankov Radolszkij, a Bolgár Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének osztályvezetője, Lőrincz László, a Román Tudományos Akadémia titkára, a Román Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetének munkatársa és Karl Polak egyiptemi tanár. (NDK)

A kongresszuson 6 előadás hangzott el. Az elhangzott előadásokat vita követte, amelyben a külföldi delegátusok is részt vettek.

Milánr Berk akadémikus megnyitó beszédében rámutatott arra, hogy az 1953. júniusi Központi Vezetőségi határozat alapján kidolgozott kormányprogram az állam- és jogtudomány dolgozói elé komoly feladatokat állított és ezért időszerűnek tekintette a kongresszus megtartását. Véleménye szerint a jogtudomány dolgozóinak két hiányosságot kell leküzdeniük: az elméleti dolgozók és a gyakorlati jogászok, valamint a jogászok és a nemjogászok közötti szakadék áthidalását.

A kongresszus az első hiányosság felszámolása terén komoly lépést tett előre. Az elmélet és gyakorlat egysége a kongresszuson eredményesen bontakozott ki. Az előadások témaválasztása főnek bizonyult, amit igazolt az, hogy minden előadás zsűfölt terem előtt folyt le. Az előadások

hallgatósága a témákban való érdekelttség szerint változott. A hozzászólók az elméleti jogászok mellett a gyakorlati jogászok legkülönbözőbb rétegéből kerültek ki. Bírák, ügyészek, ügyvédek szóltak hozzá az előadásokhoz. Felvetették saját munkaterületük problémáit, a kérdések körül komoly viták alakultak ki.

A külföldi delegátusok hozzászólásai gazdagították a kongresszus anyagát. Saját hazájuk szempontjából vizsgálták meg a kongresszuson felvetett kérdéseket, ismertették saját tapasztalataikat, hogy ezeket hasznosítva, a kongresszus résztvevői sikeresebben folytathassák kutatásaikat.

Jelentős eseménye volt a kongresszusnak I. V. Pavlov professzor, „A szovjet jogtudomány egyes problémái a jelenlegi szakaszban” című előadása. Ebből az előadásból megismerhetjük, hogy melyek azok a kérdések, amelyekkel az élenjáró szovjet szocialista jogtudomány foglalkozik. Az előadásban Pavlov professzor előterjesztést tett a szocialista jogtudomány dolgozói közötti nemzetközi együttműködésre. Ezek a konkrét javaslatok azt célozzák, hogy közelebb hozzák egymáshoz a Szovjetunió és a népi demokráciák jogászainak munkáját, hogy megteremtse azokat az előfeltételeket, amelyek között a szocialista tábor jogászainak együttműködése eredményesen kifejlődhet. Ezek az előterjesztések is dokumentálták azt az őszinte segítő szándékot, amely a Szovjetunió állam- és jogtudományának művelőit a népi demokráciák irányában áthatja.

A kongresszus előadásai és a hozzászólások mindenkit meggyőztek arról, hogy ennek az együttműködésnek reális szükségessége és objektív előfeltételei fennfornak. Különösen a hozzászólásokból tapasztalhattuk, hogy Közép- és Délkelet-Európa népi demokratikus országában a nemzeti sajátosságok mellett milyen sok a közös probléma, a közös megoldási lehetőség és valamennyiünk számára milyen nagyjelentőségű a szovjet gyakorlat és tudomány megismerése és felhasználása. Az állam- és jogtudomány terén a kongresszuson bontakozó együttműködés szikérdítja a Szovjetunió és a népi demokratikus államok testvéri kapcsolatát. Meggyőződöttünk a kongresszuson arról, hogy a személyes érintkezés fontos előfeltétele ennek az együttműködésnek. A külföldi delegátusok egyhangzó véleménye is az volt, hogy az állam- és jogtudományi kongresszus megrendezése a Magyar Tudományos Akadémia helyes kezdeményezése volt: helyesen választották ki a témákat és mindez két eredményezhett, hogy a magyar kongresszus valójában nemzetközi kongresszussá fejlődött.

Fogorasi Béla akadémikus, a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztályának elnöke a kongresszust berekesztő szavaiban szintén pozitívan értékelt a kongresszust. Ő is intett azonban ugyanakkorattól, hogy az eredmények önelégültség legyenek bennünk. Rámutatott arra, hogy a kongresszus sikere mellett egyben a magyar szoc-

1. Szabó Imre: A népi demokratikus állam kérdései az új szakaszban. 2. László Tibor: A szocialista törvényesség néhány kérdése az új szakaszban. 3. Berk Milánr: Az államhatárolás és államigazgatás helyi szerveinek kapcsolata tanácsunk tevékenységében. 4. Nizsarovszkij László: Az új szakasz és a szervezési rendszer egyes elvi kérdései. 5. Kádár Mihály: A gazdálkodás rendjének büntetőjogi védelme. 6. Hajdu Gyula: A jogtudomány a népi demokrácia szolgálatában. Az előadások téziseit a Jogtudományi Közlemény melléklet tartalmazza.

cialista állam- és jogtudomány fogatékosságait is tükrözte. Az elmélet és gyakorlat egysége vonatkozásában a kongresszus fejlődést mutat, de ez az egység nem minden előadásban és felszólalásban érvényesült egyformán. A bírálat az új kormányprogram óta fokozódott az állam- és jogtudomány területén is, a kongresszus vitáin ez a bírálat tárgyilagos, építő jellegű, marxista-leninista bírálat volt az esetek döntő többségében. Egészséges viták fejlődtek ki. Előfordult, hogy a vitáknak nem jutott szóhoz valamilyen jelentkező. Ezért meg kell fontolnunk Fogarasi akadémikusnak azt a javaslatát — amelyet a külföldi delegátusok is támogattak — hogy a jövőben az általános jellegű előadások után a szakelőadásokat szekciókban kell megrendezni. Gyakorlati jogászaink bátran feltárták a jogalkotás problémáit és élesen mutattak rá a jogalkalmazás vitás kérdéseire. A gyakorlati jogászok felszólalásaiól kiderült, hogy várják az elmélet segítségét, az elméleti megnyilatkozások viszont arra mutatnak rá, hogy az elmélet igényli a gyakorlat problémáit, a gyakorlati anyagot, amely elméleti feldolgozásával segítheti a jövő gyakorlatát.

Kétségtelen ugyanakkor annak a megállapításnak a helyessége, hogy egyes vitakérdések nem nyertek végleges megoldást a kongresszuson. Ezért meg kell szívlelnünk Fogarasi akadémikus javaslatát, aki több kérdés további megvitatását indítványozta. Ezek a kérdések: *a)* a népi demokrácia első szakasza államának és jogának története és jellege, *b)* a szocialista állam formáinak kérdése, *c)* a szocialista törvényesség és a jogalkalmazás kérdései, *d)* a tanácsok és a Hazafias Népfront kapcsolatának formái, *e)* a falu és a város szerződéses kapcsolatainak kérdése, *f)* a népgazdasági terv végrehajtását biztosító jogviszonyok formái, *g)* a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelmének kérdései.

E viták a jogi főbizottság szekcióinak keretében bonyolíthatók le.

A kongresszus anyagát — szögezte le Fogarasi elvtárs — jegyzőkönyv formájában közzé kell tenni, hogy az hozzáférhetővé váljék azok számára is, akik a kongresszuson nem vettek részt. A kiadásban azok a felszólalások is helyet kapnak, amelyek a kongresszuson az idő előrehaladottsága miatt nem kerülhettek előadásra, illetve

amelyeket a felszólalók nem tudtak teljes egészében elmondani.

Meg kell fontolnunk, nem lenne-e helyes a kongresszusi témáknak egy-egy nagyobb vidéki városban való előadása, amellyel a vidéki gyakorlati jogászokat lehetne mozgósítani, az elmélet iránt érdeklődőket munkára serkenteni.

Feltétlen pozitívuma volt minden előadásnak, hogy a marxizmus-leninizmus tanítása nem »vörös sarok« volt az előadásokban, hanem szervesen hatotta át az egész előadást. Természetesen ezzel nem állítom azt, hogy minden előadás a maga egészében vitathatatlan lett volna, de kétségtelen, hogy ebben a vonatkozásban az előadások komoly fejlődést mutatnak.

Igen hasznos lehet az állam- és jogtudomány számára, ha sikerül megteremtene Fogarasi Béla osztályelnök javaslata alapján a filozófia, a történettudomány, a politikai gazdaságtudomány-akkal való kapcsolatot és együttműködést. Az állam- és jogtudomány kész ebben az együttműködésben résztvenni.

Nyilvánvaló, hogy ez az együttműködés, valamint a nemzetközi együttműködés fokozza az állam- és jogtudomány dolgozóinak feladatait.

Az állam és jog fontos szerepet tölt be a szocializmus építésében. Pártunk III. kongresszusának útmutatásai alapján egész dolgozó népünk egységesen küzd az 1953 júniusi célkitűzések megvalósításáért. Az 1954. november 28-i tanácsválasztás eredménye bizonyítja, hogy dolgozó népünk követi pártunkat, aktívan támogatja államunkat, harcol az új kormányprogram megvalósításáért. Az állam- és jogtudomány dolgozói és a gyakorlati jogászok a most lezajlott kongresszuson bebizonyították, hogy egyre jobban felismerik feladataikat, teendőiket, amellyel elősegíthetik a párttársaikat és az új kormányprogram megvalósítását. Az Állam- és Jogtudományi Kongresszus a magyar szocialista állam- és jogtudomány fejlődésében jelentős állomás, amely további munkára serkenti mind az elmélet, mind a gyakorlat dolgozóit. Egyöntetű volt az a megállapítás, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Főbizottsága és az Állam- és Jogtudományi Intézet a kongresszus megrendezésében derekas munkát végzett.

1848—1849 állam- és jogbölcsélete*

A marxista történetírás kimutatta, hogy az 1848-as magyar forradalom a sajátos magyar osztályviszonyok és az Ausztriától való függés által meghatározott s bizonyos fokig eltorzult formában jelentkezett burzsoa forradalom volt. Mint Révai József kifejti, Magyarországon 1848-ban a burzsoázia ugyan még rendkívül gyenge volt, de mégiscsak *volt* és fejlődött; s ha a polgári átalakulást vezetni nem tudta még, de a maga érdekeit a nemesi politika *révén* már tudta érvényesíteni.¹ Az osztrák gyarmati politika minden elnyomó, fékező s különösen az ipari fejlődés visszaszorítására irányuló törekvése ellenére bomlásnak indultak a gazdasági feudális formái és ha lassan is, de kialakultak a kapitalista termelés formái. A kereskedelmi tőke megizmosodott; a régi céh-formák széthullottak, a gyáripar fejlődésnek indult, a városokban s különösen a fővárosban megjelentek a szabad bér munkások; a mezőgazdaság kapitalizálódott; megalakultak az első bankok, felépültek az első vasútvonalak; az országgyűlés megalkotta az első gyártörvényt, megindult a hazai ipar pártolását célzó nemzeti mozgalom, erősödött a küzdelem az osztrák vámpolitika ellen. Az 1848-as eseményeket megelőző gazdasági átalakulás, a kapitalizálódás, az osztrák gyarmati politikával való szembefordulás, a feudális politikai forma és a kapitalizmus felé fejlődő gazdasági alap közötti ellentmondás, a kapitalista gazdasági és az ezeknek megfelelő politikai követelmények szükségserűen kifejezésre jutottak az ideológiában is, a gazdasági-társadalmi változásokra törekvők világnézetében, felfogásában, a társadalomszemléletben, az állam- és jogbölcséletben is. Amikor az 1848—1849-es évek állam- és jogbölcséletéről beszélünk, ez alatt azokat az államra és jogra vonatkozó gondolatokat, azt a felfogást értjük, amely az 1848—1849-es forradalmat akarva-akaratlanul előkészítő és e forradalomban annak sikeréért küzdő középnemesség, értelmiség, radikális ifjúság tudatát a forradalmat megelőző évtizedekben és években, illetőleg a forradalom alatt eltöltötte.

Világos, hogy az 1848-as forradalomra jellemző állam- és jogbölcséleti felfogás csak része volt a forradalomban résztvevő liberális nemesség és márciusi ifjak általános társadalom-, gazdaság- és történetiszemléletének — hozzá kell azonban ehhez tenni, hogy távolról sem lebecsülhető része. A magyar viszonyok vizsgálatánál sem árt emlékeztetnünkbe idézni Engels-nek a »Jogi szocializmusa« című cikkében kifejtett tételét arról, hogy a burzsoázia klasszikus világnézete a jogi világnézet s hogy a kifejlődő kapitalista termelési viszonyok bonyolult szerződéses viszonyokat hívnak létre különösen a kölcsön- és hitelrendszer

területén; ezek szabályozására általános jellegű, olyan jogszabályokra van szükség, amelyek a jogi kifejeződés folyamatában elszakadni látszanak alapjuktól, elrejtik burzsoa osztályjellegüket, általános követelményekké és szabályokká válnak s a feltörő burzsoázia alapvető jogaiként egyetemes emberi jogok formájában nyernek megfogalmazást. Ezek az általános emberi jogok, a polgári törekvéseknek idealizált formája. A polgári forradalom így a jogokért vívott küzdelem látszatát kelti, ami annyiban valóságos is, hogy a kapitalizmusnak kialakulása kezdetén elengedhetetlenül új törvényekre és jogrendre van szüksége, de hamis annyiban, hogy a burzsoázia ideológusai a feltörő polgárság jogi követelményeit minden ember követelményeként fogják fel és ennek során a jogi követelmények olyan öncélú követelményekként tűnnek fel, amelyeknek a polgári gondolkodók érveléseiben elvész társadalmi gyökerük és indokuk. Mindez természetesen áll az 1848—49-es magyar forradalomra is; a polgári haladás és fejlődés követelményei a reformkor gondolkodóinál is a jogi fejlődés követelményeinek formáját öltötték magukra és a polgári fejlődés céljaként az emberi jogok megvalósítása került előtérbe. Minthogy pedig az általános emberi jogok, a szabadság, a tulajdon korlátlanságának biztosítása a burzsoa állam kellett hogy legyen, minthogy a küzdelem közvetlenül a politikai hatalomért folyt — a jogi követelmények egyben állami és államjogi követelményekkel fonódtak szorosan egybe. A társadalmi és politikai gondolkodás ilyen eljogásziasodását csak fokozta az, hogy az osztrák elnyomás elleni harc során a fennálló és a régi törvényekre való hivatkozás sokszor használható fegyvernek bizonyult s az úgynevezett magyar alkotmány törvényes tételeiből olyan következtetést s egyben igényt lehetett levonni, hogy Magyarország államformája a király és a nemzet (azaz a rendek) közötti megegyezésen alapuló alkotmányos monarchia. Meg kell végül jegyezni még azt is, hogy a régi törvényekre való hivatkozás szokványos formája volt egyben a fennálló megtartására, a rendi előjogok további biztosítására irányuló maradi törekvéseknek is.

Minthogy ilyenképpen a polgári forradalom úgyszólván minden célkitűzése végső fokon jogi követelmények formájában, alkotmányos törekvések formájában fejeződik ki, amelyek mögött a gazdasági-társadalmi tartalom és az alkotmányjogi, magánjogi vagy büntetőjogi megjelenési forma közé iktatva ott van a megfelelő burzsoa állam- és jogbölcséleti felfogás is, könnyen magunk is foglyaivá vállaltunk 1848—1849 megítélésében a jogi világnézetnek s ennek folytán az 1848—49-es forradalmat jellemző minden követelményt állam- és jogbölcséleti követelményként fogunk fel, azaz az egész forradalmat valamiféle jogi forradalomként értelmezzük; ez annál könnyebb lenne, mert az 1848—49-es for-

* Ez a tanulmány a magyar burzsoa állam- és jogbölcsélet kialakulásáról szóló, Loszilló könyv egyik fejezete.
¹ Marxizmus, népiesség, magyarság, Bp. 1949. 114. old.

radalom osztályajátosságainak egyik jellegzetes következménye éppen az volt, hogy a polgári követelményeket gyakran a régi nemesi alkotmányok folytatásaként tüntették fel s a forradalmat a jogfolytonosságra igyekeztek alapítani. Az ilyen hibás felfogás egyebek között oda vezetne, hogy az 1848–49-es forradalom minden jelentősebb szereplőjének felfogásával foglalkoznunk kellene, hiszen valamilyen módon a gazdasági, politikai vagy társadalmi kérdéseket elemző minden gondolkodó és politikus jogi követelmények formájában is kifejezte véleményét s nyilván mindegyiknek felfogására hatott valamilyen módon a korszak uralkodó állam- és jogbölcselete. Az 1848–49-es forradalom politikai gondolkodásának részletes leírása és az állam- és jogbölcseleti elveknek ennek kereteibe iktatása azonban messzire vezetne; meg kell elégednünk a szorosan vett állam- és jogbölcseleti vonatkozásokkal. Ezeknél is hatalmas nehézséget okoz azonban a határok megvonása. E kor politikai szereplői rendkívüli buzgalommal tanulmányozták a korukbeli bölcseleti, de különösen az állambölcseleti és politikai irodalmat. Beksics azt írta a doktrinerekről, hogy Montesquieu-tól és Blackstone-tól Benthamon át egész Tocqueville-ig, Thiers-ig, Guizot-ig, Maclay-ig »minden államtudományi, történelmi és jogtudományi korifeus tanába behatoltak«; bár lényegesen kevesebb elmélyüléssel, ezt tette mindegyik politikus is. A radikálisok szenvedélyesen tanulmányozták a francia forradalom történetét s az utópista szocialistákat, a történetírókat — Michelet, Miguet történeti írásait; ismerték és idézték a XVIII. század filozófusait, Rousseau-t, Voltaire-t, Volney-t, az angol közgazdasági írókat csakúgy, mint a német liberális szobatudósokat, Rottecket, Welckert s másokat. Mindez oda vezetett, hogy a 48-as politikai küzdelmek alatt, de még inkább a megelőző, 40-es években a különböző állam- és jogbölcseleti eszmék és elvek csak úgy röpködtek az országgyűlési beszédekben és hírlapi cikkekből. Ezek az eszmék azonban — s ez általános jellegzetesség — egyrészt csak igen fellángított formában kerültek közforgalomba, másrészt a jelszavak hangoztatói a legritkábban fordultak a bölcseleti alapok, a filozófiai források, a korszakot még mindig jellemző kantit vagy hegeli állam- és jogfilozófiához. A kor politikusai a XVIII. és a XIX. század filozófusait és gondolkodóit általában másodkézből ismerték meg, az észjogi érvek, a hegeli filozófia egyik-másik gondolata vagy a francia forradalom eszméi a XIX. század liberális kommentárjainak prizmáján megtörve jutottak el hozzájuk. Szalay László szerint a publicisták az eredeti művek forgatása helyett nagy részben Rotteck és Welckernek akkoriban nagyon elterjedt »Staatslexikon«-jából tanultak s Szalay hozzátette: »... elveket talán mégsem kellene encyklopédiákból meríteni.«¹ Eötvös József e lexikont

státusfériainak bibliájának nevezte. A mi vizsgálódásainknál fölösleges lenne mindazokat felkutatni, akik ilyesfajta módon, a Rotteck—Welcker-féle lexikon közvetítésével kerültek kapcsolatba az állam- és jogbölcselettel; az állam- és jogbölcselet története szempontjából azokat kell közelebről megnéznünk, akik az 1848–49-es forradalom irányában haladva, több-kevesebb önállósággal az állam- és jogbölcseletet, mint önálló tudományt művelték, vagy ennek műveléséhez a legközelebb kerültek. Ez viszont odavezet, hogy a megvizsgált szerzők és művek bemutatása nem adhat teljes képet a negyvennyolcas forradalom különböző irányairól, sem a korszak politikai-jogi gondolkodásáról. Másrészt mind-elsősorban a centralisták, a magyar doktrinerek felé kell fordítanunk; nem azért, mintha Pulszky Ferenc szavaival szólva — ők írták volna meg a jövő zenéjének, azaz 1843-nak a partitúrját, hanem azért, mert ők voltak azok, akiknek csoportja »a polgári ideológia következetes végig gondolásában a reformkorszak idején legtovább ment«² s a társadalmi, állami és jogi kérdéseket ők vetették fel a leginkább tudományos alapon. Az állam- és jogbölcselet művelése szempontjából közülük is, de a reformkor többi jogászai közül is egyebek között emelkedik ki Szalay László. Csengery Antalnak nagyrészt igaza van, amikor Szalayról megállapítja, hogy előtte nem volt valódi jogfilozófiánk: tényleg Szalay egyike volt az elsőnek s a reformkorban ő volt az egyedüli, aki önállóan, több-kevesebb következetességgel és önállósággal felvetette nálunk a burzsoa állam- és jogbölcselet minden alapvető kérdését s megindította a leszámolást a reakciós jogtörténeti iskolával.

Az 1848-as korszak állam- és jogbölcseletére jellemző, hogy benne az állambölcseleti kérdések álltak az érdeklődés előterében. Ez érthető is: a polgári forradalom sajátja, hogy a politikai formákat, az államrendszert, az államtípust összhangba kívánja hozni a tőkés termelési viszonyokkal. Mint Sztálin tanítja, »a polgári forradalom rendszeresen akkor kezdődik, amikor már megvannak a kapitalista rend többé-kevésbé kész formái, melyek még a nyílt forradalom előtt nőttek és értek meg a feudális társadalom ölében...«; »a polgári forradalom fő feladata az, hogy megragadja a hatalmat és összhangba hozza a már meglévő burzsoa gazdasági viszonyokkal.«³ Ez a tétel áll a magyar fejlődésre is, még akkor is, ha a kapitalista rend formái viszonylag csekélyebb mértékben alakultak is ki a feudalizmus ölében. Hozzájárult a politikai hatalom kérdésének felvetődéséhez és az új módon való megoldani akarásához az a gyarmati viszony, amely Magyarország és Ausztria között fennállt s amely éppen egyik jelentős akadálya volt a magyarországi kapitalista fejlődésnek. Természetesen a parasztság és a földtulajdon kérdése is csak látszólag

¹ A büntető eljárásról különös tekintettel az esküdtszékre, 1841. 8–9. old.

² Révai József, i. m. 139. old.

³ A leninizmus kérdései, Bp. 1949. 141–142. old.

vetődött fel magánjogi kérdésként, mert az valójában politikai, a társadalmi rendszer alapjait érintő s ennek folytán az egész államrendszert érintő kérdés. Kossuth erről kitűnő éleslátással írta Wesselényinek 1847-ben: »A magyar törvényhozás az úrbéri viszonyokat mindig fonák szempontból fogta fel; t. i. *juris privati* kérdésnek tekintette, holott az... főképpen *juris publici* kérdés.«¹ Az a tudományág, amely viszonylag a leginkább megközelítette a politikai kérdéseket, nem az állam- és jogbölcsélet volt, hanem a »politikai tudomány«, a »státustudomány«, az államtudomány. Ez a tudományág a tudományok kanti rendszerében az alkalmazott tudományok közé tartozik s alapjául, egyben legfőbb segédtudományául a nyilvános észjog, azaz az állambölcsélet, a természetjogi felfogásnak államjogi része szolgál, melynek törvényeit a politika »létesíteni törekszik«. A politikai tudomány, tehát az észjogi elvek gyakorlati megvalósításának tudománya.² Magyarországon e tudományág területén is az osztrák tudomány, mégpedig a Mária Terézia korabeli osztrák tudomány uralkodott még a XIX. század első felében is. Az egyetemen Sonnenfelsnek az abszolút monarchia rendészeti tevékenységével foglalkozó könyve volt használatos; ebben természetesen az állam kérdései közül csak az állami feladatok ellátásának módszerei, a közigazgatás és a közigazgatási politika kérdései szerepeltek, nem pedig az alkotmány kérdései. Karvasy Ágoston győri jogakadémiai tanárnak előbb említett és 1845-ben megjelent könyve nemcsak az első Magyarországon megjelent olyan könyv, amely a politikát illetően szakít Sonnenfels-szel és az európai államtudományi eszméket legalább ismertetni igyekszik, de az első, e tárgyról írt magyar nyelvű könyv is. Karvasy, kinck volt bizonyos szerepe 1848-ban a győri diákság hazafias megmozdulásában, de végül is elfordult a forradalomtól, hiszen éppen az abszolutizmus hívta meg 1849-ben a budapesti egyetemre — főleg arra törekedett, hogy megismertesse Magyarországgal az államra vonatkozó korabeli eszméket s — mint írja — ezzel megkönnyítse a hazai ifjúságnak a politikai pályára lépését. A politikai tudomány általános feladatának azt tekinti, hogy vizsgálja, miként és milyen eszközökkel lehet az állam célját, tehát a közrend és a jogi állapot fenntartását biztosítani; ezen belül elsősorban az alkotmányi politikával, vagyis a legjobb alkotmány kérdésével foglalkozik s azután tárgyalja az egyes igazgatási ágakat, majd külön kötetben foglalkozik a »státuszgazdasági tudománnyal«, azaz »nemzetgazdaságtannal, amely az egyetemi oktatásban még sokáig az államtudomány körében maradt, végül a »finánc tudománnyal«. Ami az alkotmányi politikát illeti, Karvasy ezzel kapcsolatban kétségtelenül azokat a kérdéseket érinti, amely az akkori

magyar közvéleményt, a liberális nemességet csakúgy, mint a konzervatívokat és a radikális értelmiséget elsősorban érdekelte: azt tehát, hogy az európai országok tanulságai alapján milyen irányt kell adni a belső viszonyok által megérlelt magyar változásoknak az állam, az alkotmány területén. Ennek elméleti előkérdéseit viszont, az állam lényegét és célját illető kérdéseket már az állambölcsélet, a nyilvános — észjog tárgyalta. Az 1848-as politikai gondolkodást az állambölcséletből főleg ez a kérdés: az államecélok kérdése érdekelte — ehhez jutott el a politikai tudomány gyakorlati követelményeinek és alkotmánymódosító javaslatainak elméleti alapjait keresve. Az állam- és jogbölcsélet jogbölcséleti ágához elsősorban akkor ért el a politikai gondolkodás, amikor azt vizsgálta, hogy milyen törvényekre van szükség az esedékes változásokhoz, milyen legyen hát a kodifikáció s ezen belül milyen módon lehet és kell biztosítani az ember, az állampolgári jogokat. Alkotmány és kodifikáció: e két követelmény körül összpontosult az 1840-es évek nemhivatalos állam- és jogbölcsélete s természetes, hogy ezek közül is az alkotmány kérdései álltak az érdeklődés előterében. Hogy egyébként az állam- és jogbölcséleti kérdések egyáltalán szerepeltek — s természetesen nem önálló és rendszeres okfejtések formájában szerepeltek — egyes írók, publicisták és politikusok műveiben, annak az az oka, hogy a hivatalos állam- és jogbölcsélet művelői nem adtak elméleti alapot a haladó gondolatokhoz és így a publicistáknak és politikusoknak maguknak kellett politikai és jogi követelmények elméleti alapjait meghatározniuk, vagy legalább is körvonalazniuk. Ehhez egyelőre a meginduló politikai tudomány is csak csekély segítséget nyújtott.

Az 1840-es évek állam- és jogbölcséleti eszmekörének alapvető gondolata még mindig az észjog — ugyanaz az észjog, amelyből a hivatásos jogbölcsélelők egészen más következtetéseket vontak le. Az észjog azonban itt nem a kanti pontos filozófiai megvilágításban, hanem általános jelzőként jelentkezik; különböző irányok az észjoggal indokolják követelményeiket, észjogi érvekkel igyekeznek túljutni a történeti-feudális jogintézmények és állami intézmények akadályain, az észjogból következtetik ki a reformjavaslatokat. Felmerül még itt-ott az észjog helyett a természeti törvényre, a természetjogra, az isten által belénk oltott jogra való hivatkozás is; így a korabeli bölcséleti irodalomtól magát meglehetősen függetlenítő és régies érvelést használó Deák Ferenc fiatalkori beszédeiben, majd pedig a 48-as forradalmi harcok közepette az ifjú forradalmárok szavaiban. »Van egy törvény — mondotta 1833-ban Deák — mely minden polgári törvények felett örök és változhatatlan, melyet a világ kezdetétől annyi századokon keresztül semmi álokoskodás sarkaiból ki nem forgatott, semmi hatalom és erőszak el nem nyomlathatott; egy oly törvény, melynek legkisebb sértését keserű bosszúállás követi mindenkor

¹ Idézi Szabó Ervin: Társadalmi és pártharcok a 48—49-es magyar forradalomban, Bp. 1949. 59. old.

² Ld. Karvasy Ágoston: A politikai tudományok, Győr. 1845. 8—10. old.

egy oly törvény, melyet az alkotó minden jobb embernek szívébe vésott, mely nélkül polgári alkotmány erősen nem állhat, mely nélkül írott törvény igazságos és boldogító nem lehet és ez: a természetnek szeghetetlen törvénye.¹ Hogy Deák előtt a természeti törvénynek régi elképzelése lobogott, az kitűnik a földesurak büntőhatalma ellen intézett, 1836. március 17-én mondott beszédéből is: »Én nem tudom — mondta — melyik kiadását bírják a főrendek a természeti törvénynek, az ő kiadásukban ez is és még sok egyéb is írva lehet, amint ezt hosszú századok véres tapasztalatai borzasztóan bizonygatják, de azon természeti törvényből, melyet Isten eltoronthetetlen örök betűkkel vésott az embernek szívébe, ama bitorlott hatalom bizonyval nem következik...« Az ilyen, a jogi reformok szükségességével kapcsolatban felvetett vallásos-természetjogi indokolás azonban már csak kivételesen és inkább csak szónoki fogásként található; ezt az érvelést a negyvenes években általában már nem tartják elegendőnek s különösen nem az alkotmány kérdéseivel kapcsolatban. Deáknál egyébként a természeti törvény egyáltalán nem forradalmi jelszóként jelentkezik: nála az ember természetes és elidegeníthetetlen jogainak sora igen szűkre van szabva s valójában csak egyetlen ilyen jogot ismer: »bírhatalmi juss«, a tulajdonhoz való jogot: egyedül ezt jelöli meg »minden embernek veleszületett, sérthetetlen természeti jussaként.«² Más a jellege a természetjogra való hivatkozásnak a forradalmi események közepette. A forradalom idején megjelent forradalmi röpiratokban a márciusi fiatalok a természeti törvényt az észjogi érvek mellé azért hívják segítségül, hogy annál élesebben léphessenek fel az állam mindenhatóságával s az abszolút rendszerrel szemben, hogy nyomatékosabb érvelést adjanak az emberi jogok s köztük a politikai jogok követelményének s hogy a szélesebb néptömegek által is elhíhetők, egyszerű indokolást teremtsenek a forradalmi célkitűzésekhez. »Valamint a társasélet által az ember — írja Kornis Károly — emberi jogait el nem vehetheti; éppen úgy: az egész nép, a polgári/társaság kormányrendszere által el nem vehetheti azon jogokat és hatalmat: melyek az ő természetével együtt járnak s amelyek léle annál fogva el nem idegeníthetők...«³ Ezek azonban kivételes esetek; általában a kantói észjog az, amelyet a politikai okfejtések mögött felhasználnak. Ennek nyomait láthatni Kossuth Lajosnál is; a szabadság fogalmának meghatározásánál ő is a kantói jogfogalomból indul ki s megállapítja, hogy »a szabadság fogalma polgári társaságban (tehát a jogmezőjén) nem más: mint lehetőség akint cselekedheti, mikint ha mindenki cselekszik, egyiknek cselekvési joga másíknak cselekvési jogát lehetetlenül nem teszi.«⁴ Kantról azonban nincs

szó, sőt gyakran a Kant-követő filozófus professzorokról sem; a különböző politikai követelmények indokolásaként felmerülő, Kantból eredő észjog a liberális Rotteck észjoga. Benezur János például, az 1845-ben akadémiai pályadíjat nyert, de csak 1848-ban kiadott művében¹ egy-nemen elutasítja a filozófusokat és Schelling, Kant, Hegel »finom fessegetéseivel« szemben nyíltan előnyben részesíti Rottecket, sőt Zschokket, mert — mint írja »ezt értjük«. Rottecktól visszhangzott a politikai élet; mellette legfeljebb Bentham utilitarizmusa, a francia állambürokraták, a francia forradalom mérsékelt alakjai, illetőleg a harmincas években tett Guizot-féle megállapítások jellemezték az országgyűlési felszólalások legjavát is; ehhez járultak a régi magyar magánjogászoktól vett érvek. A képviselők — írta Tóth Lőrinc — az országgyűlésben nem tettek sokkal többet, mint »elmondták, ki mit tanult Kelemenről, Kövytről, Rotteckről és Benthamtól«.

A Kelemenre, Kövyre és a többi magyar jogászra való hivatkozásnak és a Corpus juris-ra való hivatkozásnak alapja az az 1840-es években elterjedt érvelés és felfogás volt, amely az esedékes változásokat a régi magyar jog organikus folytatásaként igyekezett elképzelni és feltüntetni; a követelmények nem forradalmi, hanem reformkövetelményeként vetődtek fel, amelyeknek gyökerét a fennálló magyar jogban vélték felfedezni, mégpedig nemcsak a magyar magánjogban, hanem a közjogban is: A forradalom nemzeti vezetéséből következett, hogy az államra és a jogra vonatkozó új gondolatokban nem annyira a követelmények újszerűségét és a régi közjogi és magánjogi törvényekkel való szembenállását hangoztatták, hanem éppen a régivel való rokonságot, mint a réginek helyes értelmezését vagy legfeljebb, mint a réginek zökkenőmentes továbbfejlesztését. Ebben természetesen tudatos elem is volt: az ilyen érvelés meggyőzőbb lehetett a köznemesség irányában. Így például Eötvös József, aki pedig határozottan szembeszállt a jogtörténeti iskolával és a történelmi szemlélettel, nyilván szintén azért, hogy érvelését elfogadhatóvá tegye a Corpus juris gondolatvilágában élők számára, »Reforma«-jában egy időre elhagyja az észjogi érvelést s a régi törvények alapján bizonyítja a nemzeti adómentesség tarthatatlanságát s szinte esatásorba állítja a régi törvények fantómiáját. Még az említett Kornis Károly is, aki pedig a forradalom alatt a legélesebben szembeszállt minden régivel, a királyság tarthatatlanságának bizonyítása során forradalmi röpiratában a régi törvényeken mutatja be, hogy a nép mindig csak bizonyos feltételekkel fogadta el uralkodóját, aki esküt tett a nemzet jogainak megtartására. A történeti érvelés lényegében nem volt más, mint a követelmények és változások legális színben való feltüntetésének akarása, a követelményeknek reformkövetelményekként való beállítása. Eötvös ugyan tisztában volt

¹ 1833. június 15-i beszéde.

² 1833. szeptember 4-i beszéde.

³ A kormányrendszerrel szót az néphez. I. füzet, Vác, 1848. 20. o. 11. l.

⁴ Posti Hirdet, 1844. évi 322. szám.

¹ A szabadság és társadalmi rend elmélete, Pest 1848.

azzal, hogy a régi törvényekre hivatkozás üres szó: »Törvénykönyvünk — írta — annyiban hasonlít a bibliához, hogy belőle mindenki azt szokta kiolvasni, mit leginkább keresi;¹ mégis a politikai jogok kérdését Hajnóczyék módjára, a nemesi jogokból kiindulva vetette fel s egyes vonatkozásokban azok kiterjesztését, más vonatkozásokban pedig azoknak a nemeseket illetően megfelelő mértékre való korlátozását követelte; elmondható, hogy nem állt egyedül a polgári jogok követelményének Verbóczy primae nonus-ából kiinduló megfogalmazásával. Úgyiszlán általánosnak lehet tekinteni az alkotmányról Kölessey által adott megfogalmazást, amely szerint az »körülírása a fejedelem és nemzet jogainak; hogy mind a fejedelem tudja: mi szabad a nemzetnek; mind a nemzet lássa: mit lehet és kell a fejedelemnek tennie.«² Ezt a tételt, az alkotmányt az »szerepléséről felfogását hirdette a politikai tudomány, többek között Karvasy Agoston könyve is. Az alkotmányt nem a szuverén nemzet alaptörvényeként, valójában nem állami alaptörvényként, hanem az uralkodó és a nemzet között kötött szerződésnek való felfogása az 1790-es években elterjedt nemzeti természetjog érvelésének átvételét, megtartását jelentette az abszolút monarchiával szemben. Az aranybullára s a különböző királyi eskükre utaló e nézet szerint Magyarországnak, ahol a király a multban koronázási esküjében mindig kinyilvánította a nemesség jogait, ősrégi alkotmánya van — Magyarország tehát bizonyos régi értelemben vett alkotmányos monarchia, szemben Ausztriával, amely abszolút monarchia, mert az uralkodó és a nemzet jogait ilyen alapszerződés vagy szerződések nem szabályozzák. E tételnek felelevenítése az 1830-as évek elején bátor tett volt az abszolutisztikus udvari törekvésekkel szemben — a negyvenes években azonban túl kellett volna jutni rajta, mert ekkor már gyengítette azt a gondolatot, hogy a nemzet képviselőiből álló országgyűlésnek új, polgári alkotmányt kell alkotnia; ez a felfogás a negyvenes években inkább elmosta, semmint kiélezte a fennálló feudális politikai rend és a megteremtendő polgári rendszer közti különbséget.

Mondottuk, hogy a kor állam- és jogbölcséletének kiindulópontja és végső ére: az ész. »Az ész lép fel eszelekvőleg minden korban és minden népnél s tettét azoknak belátása és ereje, mint organumok által hajtja végre« — mondotta Szalay László.³ Az észnek ezt a eszelekvő fellépését azonban nem nézték annyira elvont és spekulatív módon, mint az észjogi bölcséletnek európai tudós művelői; az ész ebben a jogbölcséletben nem formális logikai következtetések kezdőtétele, hanem gyakorlati következtetések és követelmények kiindulópontja. Ennek az állam- és jogbölcséletnek mozgatója az az Eötvös által kifejezett tétel volt, amivel »Reformáját kezdte: »Hazaük

nem maradhat jelen helyzetében.« Az állam- és jogbölcsélet segítségével is az utat igyekeztek kijelölni, amelyen a magyar társadalmi fejlődésnek haladnia kell. Az észjogi indítással, de elsősorban gyakorlati célokat követő okfejtés az észjogi irányokhoz képest sokat változott. Így a társadalmi szerződés fikcióját, amely már az észjog korábbi követőinél is lassanként köldé foszlott — egyre inkább az elhasznált évek kontárába tesszik. Ha Benczur János meg is ismétli az észjogi tételt, amely szerint »kerültem a valahai történetbe helyezük ezen szerződés lényegét« — mindjárt hozzá is teszi, hogy a vitatott és feltett társadalmi szerződés helyébe az állam keletkezésének magyarázataként »a társadalomnak az emberi természettől föllengő tiszta eszméjé« kell helyezni: az állam kialakulásánál és fejlődésénél többé nem az esetleges szerződéses forma a lényeges, hanem az állam keletkezéséhez és változásához vezető értelmes közakarati.⁴ Az észből, az értelmes közakarathól következnek a különböző politikai, állami és jogi követelmények az alkotmány, a kodifikáció, a közigazgatás terén. Az ész tevékenysége, az értelmes közakarati azonban nem a legjobb államforma és a legjobb törvény spekulatív úton, absztrakt módon való feltűtése iránnyul, mint a szorosán vett kanti jogbölcsélet követőinél; a kor haladó magyar jogbölcselői jól látják s e téren vitába szállnak Rotteckkel: hogy a jog és a jogi tevékenység nem merő logika: »az erő eszméje járul a jog eszméjéhez, mely azt gyámolítja«. A gyakorlati ész tevékenysége itt elsősorban arra irányul, hogy az európai államok és jogrendszerek példájából vonjon le tanulságot az állam és a jog hazai kérdéseinek megoldásáról. Az állam- és jogbölcséleti vizsgálódás nagyrészt egy összehasonlító állam- és jogtudományi tevékenységbe megy át. Csengery Antal azt írta, hogy nálunk az összehasonlító jogtan hazai méltányolása ott kezdődik, ahol Szalay a haladás ügyében a nemzetek szolidaritására figyelmeztetette.⁵ Ez azonban nem egyedül Szalay álláspontja volt, mert az összehasonlító jogtudományt számos művelője és hirdetője akadt. Kemény Zsigmond írta: »Az összehasonlító jogtudományt mindig barátja voltam...« Sőt, Kemény az összehasonlítás eredményeiből messze- menő következtetéseket vont le a magyar jog jellegét illetően. A magyar jog eredetiségét hirdetőkkkel szemben leszögezte, hogy »lelki fogva kölcsönző nép voltunk törvényeinket illetően«; egyik-másik jogintézményünket, intézményünket gyakran csak azért látjuk eredetieknek: »mert róluk az európai polgárisodás, mint régi halottjaink már rég elfeledkezett.« Ez az összehasonlító állam- és jogbölcsélet a külföldi politikai és jogintézmények példái után nyomán kereste a magyar fejlődés útját. Természetesen a külföldi utazásokról szóló lelkes beszámolók és a külföldi

¹ Reform, 1846. 208. old.

² A vallástól vallásról szabad átmenetel tárgyában tartott beszéde.

³ Publicistai dolgozatok Ep. 1847. I. köv. 44. old.

⁴ Benczur, i. m. 34. old.

⁵ Magyar eszokok és státusfértek, Pest 1851. 560. old.

⁶ Pesti Hirdet 1847. május 9.

vett példák hazai meghirdetése, a francia vagy az angol burzsoa alkotmányok példaként állítása kiváltották a konzervatív elemek gúnyolódását, ellenzését, sőt vádaskodását is. E vádakra az általuk elsősorban érintett centralisták válaszoltak. Szalay kifejtette, hogy ha a magyarságnak nincs is természetes rokona Európában, vannak választott rokonai, »mert hiszen vannak szimpátiái és antipátiái«; ezektől a rokonoktól tanulni kell és át kell tőlük venni minden észszerű intézményt. »Mi mások tapasztalásain — írta Trefort Agoston — okulni akarunk; mi nem akarjuk eltávolítani magunktól, amit az emberiség ötven év óta tett és gondolt.«¹

»A nemzet — írta Szalay — oly kornak küszöbére ért, hol a régi eszközök hasznavetetlenekké válnak s hol újakhoz kell nyúlnunk, hogy valahára felnyílják a nemzet jövődjének frigyládája.«² Az észjognak, a józan észnek most azt kellett keresnie, melyek a felhasználható és felhasználandó új eszközök a nemzeti jövődjé frigyládájának felnyitásához. Az eszközök feltárására a tudományok közül elsősorban a státustudományt, azaz a politikai tudományt tartották hivatottnak; ennek kellett választ adnia arra, melyik a legjobb »kormányalak«, azaz államforma — hogyan kell a főhatalomnak megoszlania, mi is az az alkotmány s ezen belül hogyan rendeződjenek a fölkérdések: milyen legyen az országgyűlés összetétele, a képviselő, milyen a törvényalkotási munka, a kodifikáció. A hivatalos politikai tudomány még meglehetősen óvatos volt mindezeket a kérdéseket illetően, de mégis tagadhatatlanul messzebb ment, mint Virozsil vagy Csatsók állam- és jogbölcselete. Karvasy említett könyvében látszólagos tárgyilagossággal sorolja fel a monarchia, az arisztokrácia előnyeit és hátrányait s végül is megállapítja, hogy nem létezik egy feltétlenül tökéletes és szükséges államforma, hanem az ész azt kívánja, hogy az adott államforma mindig a jog uralkodását biztosítsa. Az ész ez esetben azonban már nem üres logikai előfeltételekkel operál, mert a legjobb államforma meghatározásánál az észnek Karvasy szerint már külső körülményeket, az éghajlatot, az életet, az életmódot, a munkának s tulajdonnak felosztását, a néptörzsek jellemét, a vallás, a művészetek, a tudomány és a kereskedés állását kell figyelembe vennie. Ha ebben a »néptörzsek jelleme« még valamelyest a jogtörténeti iskola népszellemére utal, nyilvánvalóan derengeni kezdett egyben az a felismerés is, hogy az államformát objektív körülmények határozzák meg. Karvasy is kifejezésre juttatja, hogy az abszolút monarchia korát befejezetnek tartja s a nemzetek részvételét a főhatalom, különösen a törvényhozás gyakorlásában a fejlődés természetes útjaként tünteti fel. A korlátozott monarchia, azaz az úgynevezett alkotmányos monarchia, melyben a hatalom megoszlik a király és a — közelebbről meg nem határozott — »nemzet« között,

általánosan elfogadott, de egyben a legmesszebbmenő követelménynek is bizonyult, mert a 48-as események előtt a köztársaság gondolata fel sem merült. Alkotmányos monarchiát a senkinek sem felelős királlyal — ezt hirdette Rotteck s ez látszott megfelelő államformának a negyvenes évek elején; ezért fordultak előszeretettel a francia forradalom 1789-es ideológusaihoz, akik a burzsoa forradalom után megálltak volna az alkotmányos királyságnál, mert a burzsoázia uralmát mérsékelt monarchiával látták a legjobban biztosítottnak: A követendő példakép Sieyès, a brumaire 18-i államcsíny inspirálója, kinek alkotmányossága az aktív és passzív polgárok megkülönböztetésén alapszik s aki aktív polgároknak csak »a nagy társadalmi vállalkozás igazdi részvényeseit«, a pénz új arisztokráciáját hajlandó elismerni. A példakép a harmincas évek Royer-Collard-ja, sőt még inkább Guizot-ja — az az irány, amely a burzsoa forradalom és a legitimitás között keresi a »juste milieu«-t, a középutat, az a szintén doktrinérnek nevezett irány, amely meg akarta »tisztítani« a francia forradalom eszméit a »szenvédélytől és önkénytől« (et quod nunc ratio est, impetus ante fuit) — ez volt a mottója az 1827-ben Guizot által alapított Revue française-nek) — az az irány, mely nem népképviselőket követelt, hanem csak a vagyonosok jogát ismerte el a képviselőre (»gazdagodjatok meg és választók lesztek« — volt Guizot jelszava) — az az irány, amely Benjamin Constant-tal egyezően a királyságot a »népszuverenitással« akarja összeegyeztetni.

Az említett példaképek felfogása nyomán általában az államhatalmi ágak montesquieu-i hármass felosztását már nálunk is elavultnak tartják s vagy Constant nyomán kiegészítik egy negyedikkel, a királyi hatalommal, amely állítólag korlátozott hatalom (le roi règne mais il ne gouverne pas, hangzott Constant megfogalmazása), vagy még inkább Rotteck nyomán felcserelik a hatalomnak kettéosztásával, amelynél a törvényhozó és az igazgatási hatalom mellett elsikkad az eredetileg önállóan és függetlenül hirdetett bírói hatalom. Az elsőbbséget kétségtelenül a törvényhozó hatalomnak juttatják; ebben kell megnyilatkoznia a nemzetnek, a hatalom gyakorlásában vesz részt a nép, már tudnillik a képviselői rendszer sajátosságainak megfelelő korlátok között. A törvényhozó hatalom elsődlegességében különböző megfontolások s vallott indokok játszottak szerepet. Eötvös József, aki az általános véleményt fejezte ki azzal, hogy »Magyarország újjászületése nem forradalom, hanem békés reform által előztatik«, a reform egyetlen eszközét, a veszélytelen és zökkenőmentes átmenet biztosítékát látja a törvényhozásban: »e haza kifejlődését — írja — csak törvényhozásától várhatja.«¹ Eötvös a politikai reformok megvalósítását, az alkotmány újjászületését várta a törvényhozó hatalom új megszervezésétől. Szalay viszont a közjogi törekvések

¹ Idézi *Beksis*: A magyar doctinairek, Bp. 1882. 95—96. old.

² Szalay: Publicistai dolgozatok, II. köt. 61. old.

³ Reform, 232—235. old.

helyett a polgári és a büntető törvényhozás jelentőségét állította előtérbe s a törvényhozó hatalom alapvető feladatának a kodifikációs feladatokat megoldását tartotta. Szalay tisztában volt a törvénykönyvek nagy szerepével s azokban látta a polgári vívmányok legfőbb kifejeződését és biztosítékát; ezek között is a polgári törvénykönyvet tartotta fontosnak; felismerte többek között a francia polgári törvénykönyv jelentőségét is, amikor megállapította, hogy ez a kódex «az első, melyben a hűbéri rendszernek végnyoma is eltöröltetett». Ha a törvényhozó hatalom az első, akkor a többi hatalmi ág megfelelően háttérbe szorítható s korlátozható a királyi hatalom is, amely a végrehajtó hatalom körébe kerül; a törvényhozó hatalom lesz az, amely képes majd új formában kifejezést adni a gazdasági-társadalmi változásoknak; az újjászervezendő törvényhozó szerv biztosítja a feltörő új osztály, a burzsoázia, a városi lakosság képviselőit: ezekben látták a törvényhozó hatalom elsőségének alapvető okait a kor gondolkodói. Más kérdés, hogy a törvényhozó hatalom gyakorlásában milyen mértékben látták bevonhatónak az onnan addig kiszorított osztályokat, elsősorban a polgárságot. A liberális nemesség álláspontja e kérdésben meglehetősen mérsékelt volt s ha a törvényhozó hatalom jelentőségét illetően a francia forradalom álláspontjához állott közelebb, a képviselőket illetően messzeemenően figyelembevetve a választójogi korlátozásoknak a XIX. században kialakult azt a rendszerét, amely a polgárság egy részét, továbbá a vagyontalanokat, a parasztságot és a kialakuló munkásosztályt kizárta nemcsak az országgyűlésből, de még a választójogból is. Szalay és Eötvös ugyan céloznak a távoli jövőre, melyben széles népképviselőlet valósul meg; a 40-es években azonban megelégszenek a városok képviselőit, a kereskedési és műipari érdekek képviselőit (Eötvös), az alapjában lenézett boltosok, a «rőf és mérősorpenyő» (Szalay) képviselőit, továbbá az értelmiség képviselőit, mint a nép politikai életre képes osztályai képviselőit követelésével. Ez a felfogás, mint Szabó Ervin megállapítja, elsősorban a centralistákat, a «doktrínéket jellemzi, akik a polgárság érdekeit törvényes keretekben védve, saját osztályérdekeiken túlmenő célokért küzdöttek, de ugyanakkor nemesak a «nemesi proletariátus» politikai befolyása elleni, hanem általában a proletariátussal szemben elfoglalt ellenséges álláspontjuknak is kifejezést adtak.¹ A Guizot-féle álláspontnak és a német iskolamesterek liberalizmusának megfelelő, erősen korlátozott és sokat támadott választójogi rendszer lett azután lényegében törvény 1848-ban, vagyoni cenzussal, a kézművesek, kereskedők, gyárosok, illetőleg az értelmiség választójogával — tehát a XIX. század burzsoa államainak minden tapasztalata és bevezetett korlátozása felhasználásával — de mégis csak a nemesi képviselő kizárólagosságá-

nak megszüntetésével s a burzsoáziának az alkotmány sáncain közlő bevetelével.

A törvényhozó hatalom mellett, a montesquieu-i másik két hatalmi ág elismerése már távolról sem volt ilyen egységes, sőt a többi hatalmi ágat illető megfontolások visszahatóttak magának a törvényhozó hatalomnak megítélésére is. Szalay talán egyedül maradt meg a hatalom három ágának klasszikus montesquieu-i felfogása mellett: «a montesquieu-i tan a három hatalomról a miénk is egyszermindé — mondotta.² Mások azonban — s ez lett az általánosabb felfogás a doktrínékkal szemben — már szélesen felhasználták az államtudomány újabb megállapításait és beiktatták az igazgató vagy kormányzó hatalom fogalmát, amely nem azonos a végrehajtó hatalommal, hanem saját rendelvényei által is intézkedik. Ez a törvényhozó hatalomnak, a nemzet szuverén képviselőinek jogkörét esorítja. Nem helyes, fejtekte ki e felfogás indoklásaként Benczur, ha a kormányt nagyon is speciális határozatok által megkötjük; számára «szabadabb mozoghatást» kell engedni.³ Míg Eötvös nyomatékosan hangsúlyozza Reformjában a végrehajtó hatalom alárendeltségét, a kormány felelőségét a törvényhozó hatalommal szemben, addig a mérsékeltberek a kormányzó hatalomról úgy beszéltek, mint a törvényhozó hatalom mellett a hatalomról s azt mondták, hogy a nemzet képviselői a főhatalmat megosztják a kormánnyal.⁴ Ez persze még a burzsoa értelemben vett népszuverenitást is félre teszi s ugyanakkor, amikor a régi felfogást tükrözi, egyben már előrevetíti az árnyékát annak a kifejlődött s önmagát leleplező burzsoa rendszernek, melyben a parlament semmi s a kormány minden.⁵ Az igazgató vagy kormányzó hatalom belül az uralkodó jogaival viszonylag kevesebbet foglalkoznak; ha azonban a királyi hatalomról nem is szólnak sokat, kétségtelen, hogy azt külön hatalomként értékelik s mind a törvényhozó, mind pedig a kormányzó hatalom belül az uralkodó számára valamiféle jogok és köteleességek feletti különállást és előjogokat (vétőjog, felelőtlenség stb.) kívánnak. A «fejedelmi uralkodás» sajátos jellegre tesz szert; az uralkodó nem felelős, legfeljebb minisztere az, aki az alkotmányos rendszer mellett ellenjegyezte a királyi intézkedést. «Két egyiránt erős sarka legyen az alkotmánynak»: az örökletes uralkodó és a nemzet, mondja a kor felfogását jól összegező Benczur.⁶ Ez arra mutat, hogy az alkotmányt illető álláspont a nemesek egy részénél még e tekintetben feudális jellegű volt.

A 48-as események közepette fellépő fiatal Kormis Károly, aki a márciusi fiatalokhoz tartozott, röpirataiban leleplezi ennek a felfogásnak ellentmondásait s annak a tételnek a tarthatat-

¹ A büntető eljárásról stb. 9. old.

² i. m. 48. old.

³ Károlyi, 22-23. old.

⁴ «A kormány fogalma széles értelemben az egész államtudományt átfogja» írja Benczur, i. m. 152. old.

⁵ i. m. 162. old.

¹ Budapesti Szemle, 1840. I. köt. 246. old.

² Ld. Társadalmi és párt harcok stb. 67. old. 72. old.

lanságát, mintha az alkotmány szerződés lenne az uralkodó és a nemzet között a jogok és kötelességek kölcsönös meghatározására. Először is, fejtegeti, nem lehet elismerni a végrehajtó hatalom helyett, illetőleg mellett uralkodói hatalmat; nincs olyan hatalom, amely a társaságon és annak törvényei felett áll s aki ezen hatalmát magának bármily gaz rablási módon szerezte is meg, ura az egésznek és mint ilyen, szent és sértethetetlen; ilyesmit csak a fejedelmek kedvéért gondoltak ki »a tudósok vagy inkább a népmítók.«¹ Az alkotmányos kormányrendszer nem valamiféle egyezség a nép és az uralkodók között, ez legfeljebb az alkotmányos *fejedelmi* kormányrendszerre állhatna, amely azonban csak valamiféle »egyveleg szerkezet, mely által az uralkodói zsarnok hatalom a népkormányzattal egyesíteni céloztatik.«² A kettő, az uralkodói hatalom és a népkormányzat egymással homlokegyenest ellentétes, egyesítésük lehetetlen, mert ez örökös sűrűdásra vezet az uralkodó és a nép körmánya között. Hiába vezetik be a felelős kormány rendszerét az uralkodói hatalom mellett — az uralkodói hatalmat az sem korlátozza; az a francia mondat, amely szerint a király csak »országola, értelmetlen s azt úgy látszik némely jezsuiták azért gondolták ki, miszerint a nép azon érthetetlen mondatban valami nagyszerűséget rejteni hívén — az ilyen fejedelmet olyasmi szentnek tekintse: ki csakugyan a látatlan szentek módjára, ha jót nem — de bizonyára rosszat tenni sem tud s éppen kárt, sérelmet nem okozhat.«³ A királyság mellett a miniszteri felelősség mit sem jelent: »azon miniszterre, kit netán a nép szemügyre vesz, van a hűséges szolgálatokért mindig annyi gondja a szent fejedelemnek, hogy kora idején tova állítsa, de nem ám Szibériába: hanem oda, hova Metternichet, Guizot-t s több másokat.«⁴ A királyi hatalomnak ez a valóban forradalmi bírálata azonban csak Petőfié, a márciusi ifjúság királyellenes, republikánus hangja; a liberális nemesség s különösen annak elméleti emberei ezt a felfogást nem teszik magukévá. Ezeknek egyik csoportja a maga konzervativizmusában a végrehajtó hatalom jogainak tagadásán túl odáig ment, hogy az országgyűlésnek össz-állami hatalmát is kétségbe vonta. Kossuthra hivatkoztak, valójában azonban alapvetően mást akartak, mint Kossuth. A Kossuth-féle ismeretes, gyakorlati-politikai okokon nyugvó, megye-melletti álláspont köré egész hamis elméletet kerékítettek. Kossuth a centralizáció ellen szólva, határozottan kijelentette, hogy nem akar új státusteóriákat felállítani, viszont hozzáfűzte: nem is elég oktan ahhoz, hogy magukat lejárt elméleteket minden további nélkül elfogadjon csak azért, mert más nemzeteknél azok érvényben vannak. A reá hivatkozó elméletieskedők azonban Kossuth álláspontjára hivatkozva s azt eltorzítva, mégis csak új státusteóriát csináltak, amelynek lényege szinte

a rendi széttagoltságra emlékeztetett. Szerintük a »megyei közönség egyedüli bírása a megyei érdekeknek«; a megye a törvények közvetlen végrehajtója s a kormány »minden lépteni ellenőrzője«; a megyének nemcsak a közigazgatásban kell nagy szerepet játszania, de fontos alkotmányos tényezővé kell válnia a parlament mellett. Míg egyrésztől Eötvösök a megverendszer fenntartásában a »népképviselet« egyik legfőbb akadályát látták, addig ezek a Rotteck—Welcker-féle Staatslexikonból merített érvekkel a municipiumok jelentőségét messzemenően hangsúlyozva s a megyék jogainak, sőt a régi jogokat meghaladó jogoknak törvénybe iktatását követelve, messze túlméntek a Staatslexikon állásponjtján s valójában az országgyűlés szerepét és jelentőségét igyekeztek csökkenteni, ami Kossuthnak egyáltalán nem volt szándéka. Benczur János, aki a sajátos megyei elmélet kidolgozása során egészen szélsőséges, látszólag roppant demokratikus álláspontot foglalt el, könyvében hevesen kikel a népképviseleti országgyűlési rendszer követelménye ellen, mert — mint mondja — az országgyűlés »nem a nemzet akarátának tolmácsa, hanem egyedül önmagáénak előterjesztője.«¹ A nép nem ruházhatja jogait egy szervre, amely helyette »gondolkodik, tanácskozik és akarjon«. Ezért a törvényhozásban a szavazat ne a követeket, hanem a megyéket illesse, maradjon meg továbbá a követek utasításának rendszere: ez lenne a »népi törvényhozás megvalósításának igazi módja; a követ ne legyen képviselő a polgári államok alkotmányos rendje értelmében. Azt a megyei közönséget viszont, amelyet a megyék népe választ, olyan szigorú választási cenzusok mellett kell megválasztani, amelyek túlmennek az országgyűlési követek megválasztására javasolt cenzuson is. A megye képviseletét a megye lakosai közül — fejt ki Benczur — ne helységenként válasszák, hanem kvalifikációjuk alapján emeljék ki, »nehogy a legalsó néposztály a neki inkább ártalmas, mint üdvös választási jog által felzaklatfássék nyugalmából s elvonassék munkájától és a magasztos hazafiság és értelmiség a nép kedélyének játékává tétessék!«² A szűk és maradi nemesi látókörben fogant és ugyanakkor magát még a népképviseleti rendszerrel is demokratikusabbnak valló álláspont tehát a nemesség és a honorációrok tényleges előjogainak messzemenő megyei fenntartásáért és a polgári jellegű országgyűlés létrejöttének megakadályozásáért szállott síkra. Ez a kísérlet érdekes módon egyes feudális állami maradványoknak a burzsoa reakció XIX. századbeli tapasztalataival való elméleti összekapcsolását jelentette.

E kor haladó állam- és jogbölcseletének, de inkább jogbölcseletének s hozzátehetjük: a reformkornak inkább, mint 1848-nak — központi alakja Szalay László. Szalay a centralistákhoz tartozott s azok polgári ideológiájának elméleti kidolgozásában alapvető szerepe volt. Bizonyára

¹ i. m. I. köf. 12.—13. old. 15. old.

² i. m. II. köf. 4. old.

³ i. m. II. köf. 6. old.

⁴ i. m. 8. old.

¹ i. m. 173. old.

² i. m. 203. old.

túlzás az, amit a centralisták magukról hittek -- hogy ugyanis a 48-as törvényekben tulajdonképpen az ő elveiknek megvalósulását kell látni, -- ugyanakkor azonban igazságtalan lenne tagadni, hogy jelentős mértékben hozzájárultak az eszmék, a követelmények tisztázásához és a negyvennyolcas törvények elméleti alapjainak lerakásához -- de nem azok forradalmi megvalósításához. Nem kevésbé jellemző elvi tételeik kidolgozottságára, mint a kiegyezés utáni magyar viszonyokra, hogy Beksics, aki szerepüket nagyon is eltúlozza (soha nem létezett politikai iskola, melynek nagyobb hatása lett volna az eszmékre úgy, mint a gyakorlati viszonyok alakulására), még 1882-ben is úgy láthatja, mintha a szabadelvűek, a Deák-pártiak még mindig a centralisták eszméiért harcolnának.¹ Ezeknek az eszméknek megfogalmazásában s a többé-kevésbé következetes polgári állam- és jogelméleti álláspont kidolgozásában kétségtelenül Szalay volt a centralisták között az élenjáró. Ő volt a »jövő zenészei« között -- amint Pulszky Ferenc gúnyolta őket -- az, aki a legkövetkezetesebben kereste gyakorlati követelményeinek böleseleti gyökereit, aki szinte szenvedélyesen küzdött azért, hogy megtisztítsa az eszméket: »megmenteni az országot az eszmezavartól, melyben mind mélyebbre süllyed, hoc opus, hic labor est« -- írta.² Ezért arra törekedett, hogy az állam- és jogelméleti gondolkodást visszavezesse a filozófiai alapokig, mint ősforrásig s megszabadítsa a magyar politikai gondolkodást a német liberalizmus »tudósainak« laposságaitól, ez utóbbiakat téve felelőssé a szellemi zűrzavarért, amely a magyar közéletben uralkodott. »Hiszem és vallom -- írta -- hogy a német publicisták mindegyre növelik közöttünk az eszmezavart; »Wittenbergában és Göttingában -- írta más helyütt -- az »alapos« mindig »homályos« egyszerűsmindé.³ Magyarozatát is adta mindjárt annak, miért nem szereti a német másodfilozófusokat, s miért vallja, hogy »aj nekünk, ha sokan vannak közöttünk, kik ismereteiket kizárólag német kűfökből merítették«. A német kűfökből, a Rotteckek, Welckerek és a hozzájuk hasonlók műveiből nem lehet az államra és a jogra, az alkotmányra, az esküdtszékre nézve »egészséges, testté és vérré válható fogalmakat meríteni«. Ezért elveti azt a »pogány ideológiát, amelyben »az axiómák és correlariumok segítségével összeferecelt theóriára rászegzetetik a konkrét álladalom, mint feszületre a teste«;⁴ elutasítja a német teoretikusokat, akik »a legszebb logikai következetességgel építették a státust a semmiből a levegőbe«, akik »tudják, mi az absztrakt szabadság, mely sehoh sem létezhetik, éppen mert absztrakt«.⁵ Nem a német állam- és jogböleselet ellen általában, hanem az absztrakt böleselet, a reakciós böleselet ellen küzd. Kantot is azért veti el s állítja Wolffal egy sorba, mert olyan apriorisztikus jogi kategóriákat állít

fel, amelyeket szakadék választ el a pozitív jogtól -- mert nála szakadék van az eszme és a pozitivum között. Elutasítja a XIX. század eleji Németországot, amelyben a fejedelmek új alkotmányokat ígértek, de azokhoz az alap-eszmék nem a forradalom vészeiből kivált intézményekben, hanem a nagy német középkor, a gótépület ogivái között nyomoztattak.¹ Szalay ennél pozitívabb, kézzelfoghatóbb s mindenképpen haladóbb filozófiát, állam- és jogböleseletet keres. A kanti filozófiát nem tartja alkalmasnak, hogy gyakorlati következtetések alapja legyen; e filozófiára politikai, állami és jogi követelményeket nem lehet építeni s belőle épkezés-láb gyakorlati következtetéseket nem lehet levonni. Kant filozófiája nem lehet kiindulópontja a kodifikációnak sem: »melyik nemzet olyan örült, hogy büntető kódexét Kantnak abszolút igazságteóriája szerint szerkesztette volna!« -- kérdi. A jogtörténeti iskola, a német állam- és jogböleselet akkor divatozó másik iránya alkalmasabb lehetett ugyan arra, hogy gyakorlati követelmények alapjául szolgáljon; ezt azonban, mint reakciós elméletet -- mint olyan elméletet, amely elrugaszkolódik az észtlől, Szalay egyértelműen elvetette. Ő volt az első, aki korán figyelmeztetett arra, hogy a XIX. század e »találmánya« már Magyarországon is kezdi felütni fejét s erre az iskolára hivatkozva vagy erre támaszkodva puszkáznak egyesek a »historiai jog sáncából«. Szalay a kodifikáció kérdését használatra fel arra, hogy leszámoljon Savignyvel és Hugoval, a reakciós jogtörténeti iskola képviselőivel, akiknek állam- és jogböleseletét a természetfilozófiában látta gyökerezni; a kodifikációval kapcsolatban mutatta ki, mennyire helytelen az a »magas szemöldökű elmellőzés«, amellyel a jogtörténeti iskola egy reális jogböleselettel szemben viselkedett. Az, hogy Szalay Savignyék nagyrészt a Hegel-tanítvány Eduard Gans művéből vett tételek alapján cáfolta, egyben megmutatta azt is, hol látja Szalay a helyes, a haladó állam- és jogböleselet alapjait, melyet állam- és jogpolitikai célkitűzéseinek filozófiai kiinduló pontjául s különösen kodifikációs törekvéseinek böleseleti indokolásául választhat. Ez pedig a hegeli filozófia volt.

Szalay, mint a burzsoa állam- és jogböleselet egyik kimagasló hazai művelője, abban is egyike az első haladó magyar jogböleselelőknek, hogy nála a polgári állam- és jogböleselettel szemben támasztott igény még megőrizte az általa annyira becsült XVIII. századbeli felvilágosodásnak azt a hagyományát, amely szerint a böleseletet gyakorlati végkövetkeztetésekig kell vezetni. Szalay szenvedélyesen kereste azt a filozófiát, amelyben a politikai változásokért küzdő gondolkodó iránytűt találhat, amely a gondolkodót az eszmétől elvezeti a tétlig. Szalay olyan állam- és jogböleseletet keres, melyben a jogtudomány és a politika találkozhatnak; e két tudomány fonalai, mondotta, a végcélnál szükségképpen összeérnek.

¹ A magyar doktrinerek, 165. old.

² Publicistai dolgozatok, I. köt. 197. old.

³ Publicistai dolgozatok, II. köt. 135. old. 166. old.

⁴ i. m. II. köt. 70. old.

⁵ i. m. I. köt. 230. old.

¹ Budapesti Szemle, I. köt. 247. old.

Ha Szalaynak ilyen, magas eszmeiségre való törekvése vonzó vonás is egyéniségében s mindenestre olyan törekvés, amely önmagában is kiemelné Szalayt a kor állam- és jogbölcselei közül — hozzá kell mindehhez tenni, hogy Szalaynak ez az igérvény két irányban is korlátozott volt. Egyrészt az az állam- és jogbölcselet, amelyből Szalay táplálkozott, nem lehetett alkalmas ilyen igény kielégítésére. Szalay lelkes keresése során csak olyan tudományra találhatott, amely ugyanúgy korlátozott volt, mint saját gondolkodása s csak olyan tudományos elméleteket láthatott maga előtt, amelyek adások maradtak az összefüggések következetes feltárásával; a burzsoa állam- és jogtudomány még a burzsoázia politikai követelményei számára sem adhatja meg a valóban tudományos alapot s a politikai követelmények számára legfeljebb csak leleplezésre alkalmas, a célkitűzések valóságos tartalmát, osztálylényegét idealizált formában kifejező eszméket adhat. Másrészt pedig, ha Szalayban meg is volt a törekvés arra, hogy »feljusson az elvek magasságára, Szalayt, a jogbölcselet nem egyszer meghátrálásra kényszerítette Szalay, a politikus s nem egyszer még a haladó polgári állam- és jogelmélet követelményeitől is visszariadt. Így volt ez az állam és egyház szétválasztására irányuló követelményének feladásánál, így a büntetőjog számos kérdésében, így a városok szavazati jogánál s még jónéhány alkalommal. Nyilvánvaló, hogy ellentmondás volt magas eszmeiségre törekvése és realpolitikai megfontolásai között. Szalay állam- és jogfilozófiai felfogásának alapvető ellentmondása azonban mélyebben rejlik. Egyrésztől átvette a francia forradalom leglényegesebb követelményeinek jónéhányát — de nem mindegyikét (nem véletlen, hogy az 1813-as magyar viszonyokat a francia 1789-es esztendőkhöz hasonlította s hangsúlyozta, hogy semmiképpen sem hasonlíthatók a francia 1791-es viszonyokhoz); — másrésztől — átvéve a burzsoa állam- és jogbölcseletnek az elveit és célkitűzéseit — a forradalmi jellegű változásnak és változtatásnak éppen forradalmi élet szerető volna elvenni és megvalósulásuk forradalmi útját kívánta volna kiküszöbölni. A forradalmi célkitűzések ellentétben állottak a megvalósulásuk útjaként megjelölt reform-iránnyal. Szalay úgy vélte, hogy a követelmények felülről, törvényhozás útján megvalósíthatók. Éppen a francia tapasztalatok alapján szembenállt a forradalommal s remélte, hogy reformok útján a forradalmi vívmányoknak első lépése megtehető anélkül, hogy sor kerülne az általa elutasított további lépésekre; más szóval a reformban biztosítékát látta annak, hogy a forradalmi jellegű változásoknak nem csak a kezdete, de végső határa is felülről meghatározható. A burzsoázia által a francia forradalomban és azt követően szerzett tapasztalatok alapján olyan kodifikációt, olyan társadalmi változásokat akart, amelyeknek a francia forradalomtól tanult jelszava a jogoknak általános biztosítása volt *mindenképp* számára, amely azonban ugyanakkor nagyon is meghatározza,

hogy a »mindenképp alatt kit kell érteni. A városi ügyéről szólva, 1844-ben nyomatékosan figyelemztet arra, hogy a városok szavazati jogára vonatkozó javaslat csak a polgárságnak ad jogokat, nem a proletariátusnak s egyben felfedelezi, hogy a polgárság nem lesz veszélyes forradalmi elem: »a kor követeléseivel idomított alkotmány mindig a rend, tehát a józanul értelmezett stabilitás legbuzgóbb védői között látja már foglalkozásánál fogva is a polgárságot« — írja.¹ Szabadság az egyik oldalon és rend a másikon, — jogok kivívása, de nem mindenkinek, — az osztályviszonyoknak (»a társulat osztályozásainak») megváltoztatása, de nem »selforgatása«, — a francia forradalom eszméi, de Guizot, Benjamin Constant megkötéseivel, — észjog, de józan korlátokkal: ezek az ellentmondások jellemezték a burzsoa állam- és jogbölcseletnek magyarországi viszonyok között még mindig haladó, de már a különböző, másutt uralomra jutott burzsoázia aggodalmaival terhelt, Szalayék által képviselt és Szalay által a legteljesebben kifejtett hazai irányát. Ennek az ellentmondásnak osztálygyökerei nyilvánvalóan abban találhatók, hogy Szalay és Szalayék ugyanakkor, amikor burzsoa politikai formákért küzdenek, egyben — Révai József szavaival — a burzsoáziának nemesi képviselői. Ennek következményei Szalaynál igen sok vonatkozásban megmutatkoznak; többek között abban, hogy a »monarchiai hév« párosult benne a demokratikus liberalizmus szeretetével (Beksics), hogy »a legnagyobb loyaltással viseltette« a fejedelem iránt, hogy az egész alkotmány megreformálására irányuló törekvései egyedül a fejedelmet, a királyság intézményét hagyják érintetlenül s hogy a monarchiához való viszonyt olyan érdekházással hasonlítja össze, amelyből felvirágozhatik a szerelem. Meglátszik ez azon is, hogy bár küzd a múlt ellen s kimondja, hogy a mult törtérvé kell végre tenni s az országot ki kell göngyölgetni feudális pólyáiból — bár szembe száll a történeti jogokkal, melyek helyett új intézményeket igyekeznek keresni — s bár végül leléjtóan szól a »Werböczy-féle alkotmányosság-ról«, végeredményben mégis csak úgy fogalmazza meg és nyilván úgy is gondolja el az eszedékes magyarországi változást, hogy az aranybullában foglalt szabadsági biztosítékokat nemessel, nememessel közössé kell tenni,² a nemesi jogokat kell kiterjeszteni mindenkire. A polgári követelményeknek bizonyos fokig feudális intézmények átvételével történő ez a megoldani akarása, a polgárok jogaiért való küzdelem s egyben a kereskedőknek, a burzsoáziának már említett lenézése — mindez jelzi annak a középemességnek kötöttségeit, amelyet ő is — helyesen — »Magyarország valóságos tiers état«-jeként jellemzett.

Ami Szalay jogbölcseletének filozófiai gyökereit illeti, azok — mint említettük — Hegelig nyúlnak vissza. Maga ugyan szerénységből tiltakozik az ellen, mintha Hegel tanítványa lett volna:

¹ Publicistai dolgozatok, I. köt. 226. old.

² Id. Publicistai dolgozatok, II. köt. 176. old.

»non sum dignus tanto honore« — írja: magát csak Hegel tanítványa, Gans Eduárd tanítványának vallja, akitől valóban sokat tanult s akivel egy ideig levelezett is. Legnagyobb tudományos igényű munkáján, a »Codificatio« című nagyobb tanulmányán azonban kétségtelenül látszik, hogy közvetlenül Hegelből is merített. Szalay itt mindenekelőtt megvédi Hegelt azokkal szemben, akik Hegelt »egy rosszul értett tételnél fogva, a veszteglés pártolójának« hirdették.¹ Ez a tétel a valóság és észszerű egymáshoz való viszonyára vonatkozó hegeli tétel. »Nincs mondás állapította meg erről Engels — amely annyira magára vonta volna korlátolt kormányok háláját és éppoly korlátolt liberálisok haragját, mint Hegel híres mondása: „Minden, ami valóságos, észszerű és minden, ami észszerű, valóságos.“² Mint ismeretes, Marx és Engels e vitatott hegeli tételnek nem azt a reakciós értelmet tulajdonították, mintha Hegel ezzel szentesítene mindent, ami van; e tételt nem úgy fogták fel, mintha Hegel ezzel »filozófiai áldást« szórna a rendőrállamra, az önkényuralomra és az önkényuralom igazságszolgáltatására. De nem így fogta fel a hegeli tételt Szalay sem. Szalay szerint e tétel annyit jelent, hogy a belőle kiindulók ne alkalmazzák saját eszméik mértékét rég lefolyt századokra; annyit jelent, hogy az eszmét nem szabad előrehaladás nélküli körforgásban látni; annyit jelent, hogy a valóságos nem más, mint az eszme megvalósulása s a hegelianusok minden eszmét, minden gondolatot, amely milliók agyában megfogamzott, mindaddig nem engedik az emberiség könyvéből kitorölni, míg az le nem rakta eredményeit s meg nem termékenyítette a századot, melynek terméke.³ Látható, hogy Szalay felfogta a hegeli tannak a történelmi fejlődésre vonatkozó lényegét; ezt csakúgy magáévé tette, mint a hegeli idealizmust. Szalay a történelemben az emberi eszme, az eszme megnyilatkozását látja, »nem sőtét fatalizmus láncsorát, nem mozaikféle töredékeket.«⁴ Megkísérli azt is, hogy a maga módján felvázolja az eszme fejlődésének hegeli dialektikus hármasságát és az eszme megjelenésével szembeállítsa a vele ellentétes eszmét, majd pedig a kettőnek a dialektikus egységét. Így, ennek megfelelően dolgozza fel a modern kodifikáció eszméjének elméleti és gyakorlati fejlődéstörténetét is, amikor a francia forradalom kodifikációjának, mint tézisnek ellentétéként a jogtörténeti iskola tagadó álláspontját ismerteti, hogy végül is Hegelben találja meg a kodifikációs eszmék teljes kifejtésének szintézisét. Ilyen idealista dialektikára törekvő beállítást viszont későbbi jogi műveiben és jogi cikkeiben — s mi itt csak Szalayt, a jogászt, tehát az 1850 előtti Szalayt vizsgáljuk — nem találhatni, legalábbis ilyen kifejezett formában nem. Szalay a hegeli jogbölcseletnek egy másik elemét értékeli nagyra s

ahhoz azután később is visszatér és annyira magáévé teszi, hogy úgyszólván minden jogi művére ez a gondolat üti rá a bélyegét. Ez pedig a hegeli jogbölcseletnek az a sajátága, hogy benne Hegel a maga módján feloldotta az eszme és a valóság, az eszme és a pozitívum közti ellentétet, megteremtette azok egységét. Ebben áll Szalay szerint is a jogfilozófia főfeladata: a pozitívum és az eszme végső fokon való rokonságának, nem pedig ellentétének kimutatásában.⁵ A jogfilozófiának ennél fogva Szalay szerint az a feladata, hogy az intézményeket mindig a kifejlődött eszmék színvonalára emelje és ugyanolyan viszonyt teremtsen az új eszmék és új intézmények között, mint a fejletlenebb eszmék és intézmények között volt. »S ez által ki van mondva a haladás elve, a szakadatlan haladása, mely csak az eszme tisztán formális határai által korlátozható.«⁶ Így jelentkezik a haladás gondolata a magyar jogbölcseletben idealista formában, Hegel nyomán, mint olyan gondolat, amely — amint ez Szalay konkrét, részletesebb elméleti fejtegetéseiből kiténik — nem a fennállót tünteti fel az eszme megtestesüléseként s az eszme fejlődésének tételét nem a feudális Habsburg-állam és jogrendszer igazolására, hanem a jövőben megvalósítandó reformok eszmei indokolására használja. Ebben a jogfilozófiában az eszme még csak küzd a kifejlődéséért, küzd olyan intézmények létrehozásáért, melyben teljesebb mértékben kifejeződhessék. Az eszme és a pozitívum rokonságának jelszavával és egységük létrehozatala érdekében Szalay az intézmények esedékes, az eszmének megfelelő megváltoztatásáért száll síkra. Szalay — mint látható — e gondolatmenetében a maga jogbölcselete számára inkább használta Hegel filozófiáját, annak a fejlődésre vonatkozó alapgondolatát és részben módszerét, semmint Hegel rendszerét s abban a szorosán vett állam- és jogbölcseletét; különösen nem használta fel a hegeli állam- és jogbölcselet zárótételét, a fennálló reakciós állam dicsőítését. Ez pedig e vonatkozásban kétségtelenül Szalay jogfilozófiájának haladó vonására vet fényt: Szalay jogfilozófiájának azok az elemei, amelyekben átvette Hegeltől a fejlődés gondolatát s felhasználta a hegeli filozófiát politikai követelményeinek filozófiai alátámasztására, a baloldali hegelianusokhoz hozták közel Szalayt, még akkor is, ha az eszme megvalósításaként szükségszerűeknek hirdetett követelményei nem voltak messze menő polgári radikális követelmények.

Hegellel támasztotta alá Szalay a kodifikációval kapcsolatos álláspontját is, amely egyébként egész reformkorszaki tevékenységének központi követelménye volt. Szalay egyike volt azoknak, akik a legtöbbet tették a kodifikáció szükségességének elismeréséért; mindenesetre elméletileg ő tett a legtöbbet e követelmény szükségességének általános és részletes, egyes törvényekre kiterjedő indokolása terén. S ez nem volt csakoly feladat, hiszen a magyar viszonyok sajátoságaiból adó-

¹ Budapesti Szemle, I. köt. 239. old.

² *Mara Engels*: Válogatott művek, II. köt. 356. old.

³ *I. d. i. m.* 240. old.

⁴ *Publicistai dolgozatok*, II. köt. 24. old.

⁵ *I. d. A büntető eljárásról stb.* 16. olt.

⁶ *Budapesti Szemle*, I. köt. 257. old.

dóan még a viszonylag haladóbbak is szívesebben adtak a haladó követelményeknek olyan értelmezést, amely szerint a követelmények — legálább is lényegükben — tulajdonképpen benne foglaltatnak a fennálló törvényekben s legfeljebb a régi törvények megvalósításáért és következetes alkalmazásáért, nem pedig a követelményeknek új törvényekbe való foglalásáért kell küzdeni. Szalay a kodifikáció, az alapvető, átfogó, új törvénykönyvek követelésének legkövetkezetesebb képviselője volt; a francia forradalom törvényhozóinak, Dupont-nak s társainak példája lebegett szeme előtt. Felismerte, hogy a Corpus juris »sivatag lapjai« helyett új, polgári törvényeket kell alkotni, mert a nemzet kifejlődése egyedül csak törvényhozásunk működésétől várható; ez az az út, mondotta, amelyen haladva »mi is fogjuk sajátóságainkból gazdagítani az európai eszmefőkért.« Ez a központi gondolat jellemzi Szalay egész felfogását. A kodifikáció nagy eszméje abban áll, hogy »kimondatuk a gyökeres revízió-nak szüksége és hogy az s az igazság szövetségével le akarunk világítani a bírói tapogatózás s a rabulizmus ostályát.« A kodifikáció kérdéseinél szívesen nyúl vissza a XVIII. század utolsó éveinek filozófusaihoz, akik úttörők voltak a szellemi és polgári szabadság terén; a magyar jog elmaradottságát látva, különösképpen a francia felvilágosodás gondolkodóitól és a francia törvényhozás példáiból merít — de talán inkább erőt és biztatást, semmint konkrét útmutatást: ez utóbbit illetően már a XIX. század elméleteit és gyakorlati megoldásait követi. Különösen áll ez a büntetőjogra és eljárásra, amellyel közvetlenül és elmélyülten foglalkozott; e kérdésről írt munkáiban a büleleteti elem bizonyos fokig háttérbe szorul a konkrét gyakorlati megfontolások és nem egyszer óvatos megfontolások mögött; e munkásságára fokozott mértékben áll az, amit életrajzírója, Flegler mondott róla, hogy ugyanis »a mérsékelt és szervező haladás elveit képviselte«. Szalay nemcsak a kodifikáció rendjén, de a polgári átalakulás szempontjából is elsődlegesnek tartotta a büntető kodifikációt; enélkül — mondotta — lényeges politikai változások nem lehetségesek: »minden politikai átalakulás vagy kezdetét vette a büntető reformmal, vagy bevégeztetett általa«. A büntető törvények reformja által elérjük, hogy »a státuspolgárság keresztje alá . . . tartottuk a hazának megannyi lakosait s vele egyben kimondjuk a polgárok törvény előtti egyenlőségét.«¹ S ha éppen a büntetőjog gyakorlati kérdéseinél kénytelen feladni azt a tételt, amely szerint a jogeszmé mindenekfelett áll s megállapítani, hogy »a jog ugyan fő valami a státuséletben, de mégis nem a legfőbb, legalább nem az egyetlen legfőbb«,² ha ennek folytán számos engedelményt kénytelen is tenni az »észjogi« követelményekkel szemben a »józan« politikai követelményeknek — mégis ő az első, aki Magyarországon következetesen és rendszeresen kifejtette a büntető

eljárás új, polgári alapelveit a feudális büntetőjogi felfogással szemben; ő az első, aki elvi alapokon síkaszáll az anyagi igazság mellett a büntetőperben, elsőnek hirdeti meg és fejt ki a demokratikus eljárási elveket, a szabad bizonyítás, a közvetlenség és szóbeliség elvét. Szalay küzd az esküdtészekért, amelyek bevezetésével szerinte a bűnösség kérdésének elöntése megszűnik »játéka lenni elnyűzött jogi dialektikának«; az esküdtészek, mondotta, »a nép nevelésének egyik leghathatósabb eszközei.« Ugyanakkor viszont az esküdték megengedését szigorú vagyoni és értelmiségi cenzusoz kívánta kötni; így valójában olyan esküdtészekért harcolt, amelyről a gyakorlatban kitűnt, hogy az nem lehet más, mint a burzsoázia osztálybírósága, amely arra hivatott, hogy — Marx szavaival szólva — a törvény házait a polgári lelkiismeret szélességével hidalja át.³ Tagadhatatlan azonban, hogy a magyar viszonyok között ez az erősen cenzusos esküdtészek is alapvető változást és haladást jelentett volna azzal a bírói rendszerrel szemben, amelynek táblabírója, Bötvös szerint, akár szobájában »Corpus juris«-t, akár a debreceni kalendáriumot forgatja, akár pipázva ül kandallójánál, akár a törvények áltása felől ábrándozik, mindenképpen csak a nemesi rendszert, a feudalizmust képviseli és védi. Végeredményben abban, hogy az 1843-as büntetőjogi javaslatok viszonylag szilárd elvi alapon állottak és haladó polgári követelményeket foglaltak törvénytörvénybe, Szalaynak igen nagy tudományos érdemei vannak.

Ha Szalay fel is ismerte, hogy a politikai hatalom biztosítása szempontjából mekkora jelentősége van a büntetőtörvénynek és a büntető eljárásnak s tevékenységét főleg az úzelkel összefüggő kérdésekre irányította, nem felejtette el, hogy a polgári rend tulajdonviszonyait a magánjogi kodifikálással kell törvénybe iktatni. Már az 1839-es akadémiai székfoglalója alkalmával felpanaszolta a magyar magánjog elmaradottságát, XVIII. századbeli fokan való megrekedését. A büntetőtörvények mellett elengedhetetlennek tartja a magánjog kodifikálását, sőt ennek talán még nagyobb jelentőséget tulajdonít; úgy ír »a távolban már felmagasló polgári törvénykönyvről«, mint amely »zárköve az összes épületnek, . . . valóságos deus terminusa a pusztai életnek, . . . elutasíthatatlan vállalat, mihelyt az ősiség, a birtokviszonyok ügye elintéztetik.«³ Az avítítás eltörlését feltétlenül követeli; óva int attól, nehogy majorátusok vagy hitbizományok bevezetésével új arisztokráciának vessék meg az alapjait. Az ideális polgári törvénykönyv mintaképe a francia polgári törvénykönyvet tartja; erről szólva, de általános érvénytel javasolja, hogy revideálják a francia intézmények lebecsülésére, illetőleg az angol intézmények túlbecsülésére vonatkozó elterjedt álláspontot. A francia polgári törvénykönyvnek, amelyet Engels a burzsoa

¹ A büntető eljárásról stb. 88. old.

² Ld. Marx: Enthüllungen über den Kommunistentprozess zu Köln, Berlin 1952. 107. old.

³ Publicistai dolgozatok, II. köt. 81. old.

¹ Publicistai dolgozatok, II. köt. 80. old.

² U. o. 168. old.

³ Publicistai dolgozatok, I. köt. 233. old.

társadalom klasszikus törvénykönyvének nevezett. Szalay szerint is az a legfőbb érdeme, hogy »tisz-
tán minden feudális vegyülettől, típusa, vagy ha
úgy tetszik, mintaképe a polgári haladás eszmé-
nek, szükségeinek, irányának, ... úgyszólván tör-
vényes formulázása az újabb polgárisodásnak«. Szalay észreveszi, hogy a francia törvény »egy
századdal áll előtte a történelmi vegyületekre
oltott egyéb ilyenmű gyűjteményeknek« — s ez
utóbbiak között nyilvánvalóan elsősorban az
1811-es osztrák polgári törvénykönyvre gondolt,
amely éppen tulajdoni vonatkozásban meghagyta
a feudális maradványokat. Szalay észlelésére
jellemző, hogy pontosan tudta, melyik a polgári
törvénykönyvnek legjelentősebb része s mekkora
jelentősége van a tulajdoni viszonyok jogi szabályo-
zásának; ez kitűnik abból a megállapításából,
amely szerint a törvénykönyvnek azoktól a
részeitől, amelyek a birtokjogokat szabályozzák,
vajmi sok, *magának az alkotmánynak demokráciái
vagy arisztokráciái természete függ»*.¹ Amikor 1848-
ban, az általa nem kívánt forradalmi események
közepette, feladatát a »rend« megteremtésében,
közélebből a jogrend megszilárdításában látva,
felajánlotta közremunkálását az »összetört rész-
letek helyébe létesítendő új részletek kidolgozá-
sához, amelyek majd partot szabnak az árnak.
Deák igazságügyminisztériumában éppen a pol-
gári törvények kodifikációját készítette elő,² a ma-
gyar magánjogi törvénykönyv megalkotásában
azonlan, amely a törvényi ígéret ellenére sem jött
létre, nem működhetett közre. Ha Magyarorszá-
gon nem is lehetett szerepe a polgári törvénykönyv
kodifikálásában, az emigráció éveiben mégis csak
részt vett egy magánjogi kódex elkészítésében:
1851-ben Svájcban megbízást kapott a Valais
kanton polgári törvénykönyve tervezetének át-
vizsgálására és kijavítására.³ Bár a polgári jogi
kodifikációról összefüggő tudományos munkát
vagy értékelést nem írt, annyi bizonyos, hogy
jogbölcséletében a magánjogi viszonyok szabályo-
zásának — a polgári felfogásnak megfelelően —
alapvető jelentőségét tulajdonított s e téren
különösen a tulajdonjog biztosítását, a magán-
tulajdon korlátoktól mentességét tartotta első
rendű szükségnek.

Szalay művében az állambölcséletet mind-
végig csak publicisztikai szinten művelte — igaz,
hogy magas színvonalon; egyetlen művében
sem foglalkozott átfogóan az államtudomány kér-
déseivel. Cikkeiben feltétlenül a centralizációt
állította előtérbe s a municipális rendszer ellen,
a megyék jogai ellen küzdött; »van valami —
írta — ami több a megyénél s ezen valami: az
ország».⁴ Ennek az eszmének, mondotta, a másik
alapvető eszmével, a felelős kormány eszméjé-
vel együtt egyetlenül bele kell kerülnie a haladás
embereinek breváriumába. E kérdést illetően
heves vitába szállt a konzervatívokkal, akik

mint írja — tulajdonképpen csúcsára állított
piramist védenek s akik szerinte csak úgy vállal-
ják a központosítást, ha azt a török »harás képé-
ben« nyakukra rója. A Budapesti Híradóval
folytatott vitájában így érvelt: »Önök a kivált-
ságos osztályok jogai mellett ügyvédkednek, tehát
municipalisták; mi az összes nemzet érdekeinek
egységét vettük célba, s azért jelszavunk: contra-
lizáció».⁵ A központosítás azonban, amely nála
nem állt ellentétben az országgyűlés elsőbbségé-
nek fenntartása mellett bizonyosfokú önkor-
mányzattal — Szalay felfogásában csak egy részo-
volt egy demokratikus alkotmányos rendszernek,
amely képviselői alapon — viszont erősen korlá-
tozott vagyoni és értelmiségi cenzuson — nyugodt
volna; ez a központi kérdés, a lényeg: a
képviselet, nem pedig maga a parlament; az
utasítások megszüntetésével a követeknek a nem-
zet képviselőivé kell válniuk, az országgyűlés-
nek pedig elköpzelése szerint »intézkedő hatalom-
má« kellett átalakulnia, — igaz, hogy olyan
hatalmi szervvé, amelyben a hatalom megoszlik
s nemzet és az uralkodó között. A demokratikus
alkotmány rendjében Szalay elengedhetetlenek
tartotta az emberi jogok biztosítását; ki a cikk
ellen van, az ismen fuvallatát akarja kitörölni az
ember lelkéből, az a jog ésszelméjét tagadja. Az
emberi jogokat a francia forradalom eszméinek
megfelelően a legfejlettebb elvontságban és éltá-
lanságban, az állami sajátosságoktól függetlenül
biztosítandó jogokként, nem »mecenburgi és
schwerini jogok alapításában« látja; metafizikus
módon úgy fogja fel tehát a jogokat, mint amelyek
felül és országon, társadalmi viszonyokon felül
állanak. Biztosításukhoz azonban nem tartja
elegendőnek francia módra egyszerű deklaráci-
ókat. Először is a jogok kinyilatkoztatását
szerinte össze kell kapcsolni a köteleességekkel;
azután pedig ügyelni kell, hogy a jogok biztosítása
ne az alkotmány elé ragasztott »sarnok« legyen,
hanem a rendszernek szerves része.⁶ Különösen
sikraszáll a sajtószaladságért; a cenzúra eltör-
lése szerinte az alfája és az omegája az alkot-
mányos életnek. De túl is megy a francia deklará-
ciónak az emberi jogokat illető katalógusán,
amikor 1847-ben egyik cikksorozatában bebizo-
nyítja, hogy az egyesülési jog, mégpedig minden
rendű korlátozás nélküli egyesülési jog egyike a
legszentebb jogoknak (ismertes, hogy a francia
deklaráció nem ismerte az egyesülési jogot, sőt
törvényt is hoztak a forradalom idején ellene).
Ha a politikai jogok körében erős cenzusos
megszorításokat követel is, a jogegyenlőséget
széles körben kívánja: »a törvénynek ezentúl
nem szabad olyan magyarokat ismernie, kik csak
szellérei, nem polgárai a hazának, azaz: kik
polgári jogokkal nem bírnak; a személyes szabad-
ság mindenkit megillet s azt éppen a büntető-
jognak kell biztosítania; a bírák ne kezeljék
lelkiismeretlenül az ügyet akkor sem, ha aba-

¹ Publicistai dolgozatok, II. köt. 68. old.; *aláhúzás*
idem Sz. I.

² *I. d. Eötvös: Beszédok*, I. köt. Bp. 1898. 201. old.

³ *I. d. Szalay László levelei*, Bp. 1913. 24. old.

⁴ Publicistai dolgozatok, I. köt. 224. old.

⁵ Publicistai dolgozatok, I. köt. 201. old.

⁶ *I. d. Publicistai dolgozatok*, II. köt. 70—71. old.

⁷ Publicistai dolgozatok, II. köt. 196. old.

posztóban öltözködött egyénül a vádlott székén.¹ Mindezek nyilvánvalóan arra mutatnak, hogy Szalaynak a jogokat illetően meglehetősen széleskörű demokratikus alkotmány lebegett a szeme előtt s olyan állam- és jogböleleletet vallott és fejtett ki, amely észjogi érvelésével, a jog őszmésjéből származtatott emberi jogokkal együtt megfelelt a haladó polgári követelményeknek. Az ilyen alkotmány valóban messze áll a régi nemesi Werbőczy-féle alkotmányosságtól; érthető, hogy Szalay nem lelkesedik Werbőczyért. 1857-ben, mint történétíró is szembeszáll Werbőczy pozitív értékelésével és eloszlatni igyekszik azt a felfogást, mintha Werbőczyben »a cicerói vir bonus, dicendi peritus» mintapéldányát vélhetnők magunk előtt látni. Werbőczy államférfiúi működésében — írja — »minden lépten-nyomon a rövidlátás és nyegleség megdöbentő jeleivel találkozunk, a gyászok, mely az ország fölébe volt jöendő, első rendbeli tényezőivel».² Bizonyos, hogy nem Szalaynál, hanem néhány évvel vagy évtizeddel később, a pozitivistá jogtudományban és jogtörténetben vette kezdetét, vagy helyesebben folytatódott és emelkedett mind magasabbra Werbőczy személyének csúf és hamis dicsőítése.

Szalayval a magyar jogtudományban új irány, új hang jelent meg. Ez az új irány olyan idealista állam- és jogböleleletet képviselt, amely az észre hivatkozva, a történelem valóságos mozgatóit fel nem ismerve követelte a fennálló feudális intézmények és jog megváltoztatását; a figyelmet idealista beállítottsága ellenére a leggyakorlatibb kérdések felé fordította s a kérdések megoldása érdekében állította csatasorba az állam- és jogböleleletet. Szalay már Kollárról tartott akadémiai székfoglalójában sikra szállt egy olyan filozófia mellett, amely választ képes adni a kor időszerű kérdéseire; egész működése során minduntalan rámutatott jogtudományunk elmaradottságára az európai jogtudomány állásához képest; tevékenységével, többek között az első magyar jogi folyóirat, a Themis megindításával — amely egyébként három szám után csakúgy abbamaradt, mint a centralisták 1840-es folyóirata, a Budapesti Szemle, — ablakot igyekezett vágni az európai burzsoa jogtudomány felé a magyar jogtudomány lényegében feudális, zárt épületében. Szerepe ebben a tekintetben egyben igen jelentős tudományszervező szerep is volt s nem csekély mértékben Szalaynak tulajdonítható, hogy a Magyar Tudományos Akadémia inkább a reformért küzdő jogtudósoknak vált otthonává az egyetemeken nagyon is konzervatív irányával szemben. Azok a tudományos igények, amelyeket Szalay az állam- és jogbölelelet s különösen az összehasonlító jogtudomány terén támasztott, közrejátszottak abban, hogy bizonyos fokig egész jogtudományunkban az addigi alacsony színvonalal, tényismeretbeli fogyatékossgal szemben a vizsgált anyag alapos ismerete, a kellő

szakmai felkészültség, a jogintézmények belső logikájának megértése szinte általános követelménnyé vált. E tekintetben elmondható, hogy Szalay jogtudományi — s talán inkább összehasonlító jogtudományi, semmint bölcséleti — tevékenységével annak a burzsoa jogtudományi iránynak útját egyengette elsőként nálunk, amely a kiegyezés után pozitivistá irányként jelent meg; ez a pozitivistá irány azonban már nélkülözte azt a szenvedélyes állásfoglalást a haladás mellett, amely Szalaynál az összehasonlítások eredményeként konkrét jogpolitikai és társadalmi követelmények formájában jelent meg. Ebben a korban a polgári állam- és jogbölelelet, amelynek Szalay egyik legkiválóbb magyar képviselője volt, még nem azt jelentette, hogy objektivistá módon összevet, összehasonlít s éppen a határozott állásfoglalás elhagyásával valójában állást foglal a fennálló mellett; a polgári állam- és jogbölelelet Szalaynál még nem mondott le arról, hogy — ugyan idealista jelszavak zászlaja alatt — sikraszálljon a társadalmi haladás, a polgári viszonyok megteremtése mellett a feudális intézményekkel szemben. Szalay tolla harcoss toll, amellyel a reakciós konzervatív felfogás ellen küzd. Erdemes harcossága és Szalay tudományos felkészültsége szempontjából elolvasni az egyesülési jogról írt vitacikkeit, amelyekben a tények abszolút ismeretében minduntalan rápirít a Budapesti Híradó tudatlan vagy tudálatos íróira, hogy kimutassa az egyesülési jog legszélesebb biztosításának szükségességét. Mindez a haladó törekvés azonban Szalaynál már együttjár azzal is, hogy ugyanakkor, amikor életének e szakaszában, mint jogász, az egyik oldalon a polgári követelményekért harcol, egyben a másik oldalon védekezik a szocializmus ellen s elhatárolja magát az akkori, nálunk ismert szocialistáktól. Victor Considérant-hoz intézett egyik nyílt levelében megállapítja, hogy rokonszenve iránta inkább csak annak tulajdonítható, hogy megveti a konzervatívok türelmetlenségét; egyben határozottan el is veti a Considérant-, vagy Louis Blanc-féle szocialista tanokat. S ha Guizot-t magával, a reformmerral szemben, konzervatívnek is nevezi, megjegyzi, hogy szívesebben látná az új nemzedék kezében Benjamin Constant műveit Louis Blanc és Proudhon könyvei helyett,¹ minthogy nézete szerint ez utóbbiaknak az adott viszonyok között csak igen parányi hasznát vehetni Magyarországon: Felfogásának a jövőt illető korlátozottsága kitűnt különösképpen abban, hogy maga is, mint a centralisták általában, csakis törvényhozási úton, bár gyökeres, de mégis csak reformok, meggyőzés, az észjogi érvek terjesztése útján látta megvalósíthatóknak a polgári törekvéseket s ezeket is természetesen — a körül nem volt bizonytalanság nála — csak a monarchia keretein belül: A szabadságért folytatott küzdelemnek elsőrendű elemként párosulnia kell a renddel — ez volt az ő tétele is. Eötvös, Szalay legbensőbb barátja, azt írja megemlékezésében, hogy Szalayt az 1848-as

¹ Publicistai dolgozatok, II. köt. 143. old.

² Werbőczy István és Verancsics Antal, Bp. Szemle, 1857. első kötet, második füzet, 163—164. old.

¹ Publicistai dolgozatok, II. köt. 272. old.

események megdöbentették s az volt a véleménye, hogy az események a nemzetet készületlenül találták. Mint említettük, e kételyek ellenére is felajánlotta azonban szolgálatait, s mikor rövidesen állami megbizatással külföldre került, e 48—49-es években nem maradt hűlen a magyar forradalom ügyéhez. Az Augsburger Allgemeine Zeitung szerkesztőjéhez 1848 szeptemberében írt levelében azt írja, hogy honfitársai az adott viszonyok között a kardot alkalmasabbnak tartják hazájuk jogainak és érdekeinek védelmében, mint a tollat; ő azonban, távol hazájától, csak a tollal tudja Magyarországot szolgálni. Az 1848 decemberi, Palmerstonhoz intézett leveleiben azt bizonyítja, hogy a Magyarország és Ausztria közti viszony mindig a nemzetközi jog keretébe tartozó kérdés volt; tiltakozik az ellen, hogy Ausztriának követe képviselje Magyarországot — annak az országnak követe, amely nyílt háborúban van Magyarországgal és amelynek miniszteriuma az uralkodónak a magyar alkotmány szétzúzását javasolta. Az elyonmásról és hódításról álnodozó osztrák kormányral szemben lesegezi, hogy vannak országok, amelyeket nem lehet meghódítani: Magyarország is egyike ezeknek. Arról, hogy itthonmaradása esetén meddig tudta volna követni a magyar forradalmat s állami és jogbőleleti álláspontja alapján mennyire lépett volna be a közvetlen küzdelembe a magyar függetlenségért és szabadságért, felőlesleges elmélkedni. Egy másik magyar jogbőleselő, Kornis Károly példája azt mutatja, hogy az észjogi érvekre hivatkozva a legvégső következményekig ki lehetett állni az 1848—1849-es események mellett és azoknak cselekvő részesevé is lehetett válni.

Szalay és az Akadémia köré csoportosuló reformista jogtudósokkal szemben az egyetem tanári testülete ügyszólván teljesen mentes maradt 1848-ig a haladó eszméktől. Az egyetem tanári messzemenően konzervatív nézeteket vallottak s minden törekvésük arra irányult, hogy a fiatalokat visszatartsák azoktól a gróf Oziráký, az egyetemi tanács elnöke által szerencsétlenné nevezett elméletektől, amelyek — mint Oziráký mondotta — egész életükre elfordíthatják a hallgatókat az ősök intézményeitől, a törvényes főhatalomtól, a tekintélytiszteltétől, de főleg a vallástól. Henfner János, a büntetőjognak magyarul keréssé tudó tanára, egyetemi előadásaiiban óvta a fiatalágot az idegenből jött semmisszáritásokkal szemben, egyik a szabadság eléjük füstelt leple alatt lélevezeték az ifjúságot és akik igazán méltók az akasztófára; óva intette az ifjúságot, nehogy Kossuth mellett foglaljanak állást. E tevékenységét Henfner a kormányzattól külön elismerést kapott. Az egyetemi ifjúság azonban nem sokat hallgatott a rektoris tanácsától, sőt nyíltan fel is lépett ellenük; a fiatalok körök természetesen a tanárok pártján állottak s Gerove Istvánt, aki Henfner Kossuth-ellenes kijelentései miatt le-

panaszolta, felilágosították, hogy Henfner szavai üdvös utjai gondoskodásból fakadtak. Nem esoda azután, hogy 1848 márciusában az egyetem legreakciósabb tanáraival együtt Henfner is azonnal felmentették; helyette Kornis Károlyt bízták meg a büntetőjog tanításával, illetőleg később őt nevezték ki. A Karnak a március követően lakövetkezett bizonyos fokú felrissítése azonban nem tudta az egyetem egész szellemét megváltoztatni. Frank Ignác vezetésével ugyan kibújtak a tanárok az alól, hogy Ferenc Józsefnek hűségesküti tegyenek 1849 januárját követően, amikor Pestet az osztrák seregek elfoglalták, de Pest felszabadulása után a magyar kormányhoz ugyancsak Frank olyan osztrák modorú feliratot szerkesztett, amely a Pesti Hírlap szerint a következésképpen hangzott: »... odautasítatván és meghagyatván nekünk, hogy hódoljunk, ezen meghagyás folytán ezennel hódolunk...». E gyáva javaslat ellen a Karnak csak két tagja, a haladó szellemű Tipula Péter és a radikális Kornis Károly szólalt fel. Eltekintve Tipula jelentéktelen szerepétől, elmondható, hogy a fiatal Kornis Károly volt egyedül az, aki az egyetem becsületét 1848—49-ben megmentette s aki mindenben és teljes határozottsággal a forradalom mellé állt, nagyszerű példát szolgáltatva ezzel az ifjúságnak. Kornis Károly megmutatta, hogy a haladó polgári állam- és jogbőleleti eszmék teljes vállalása cselekedeteket is kíván; bebizonyította, hogy a haladó jogtudósoknak lehetett és kellett is, hogy legyen szerepe a forradalomban; megmutatta, hogy a demokratikus államjogi és jogi eszméknek megmagyarázása a nép számára — olyan feladat, a tudomány népszerűsítésének olyan munkája, amely a jogtudóst a forradalmi események magaslatára emeli. Érthető, hogy a reakciós jogtudomány későbbi művelői agyonhallgatták Kornist, a néphez szóló értékes rőpíratait száműzték a tudományból s ha szűltak is róla, forrófejű, fiatalos hővtők megtővésztett ifjúként jellemzik. Itt az ideje, hogy a magyar jogtudomány felfigyeljen e valóban haladó képviselőjére, a népet szolgáló és a népek író jogtudósra, a budapesti egyetemnek egyetlen olyan tanárára, aki résztvett az 1848—49-es forradalomban s aki az állam- és jogelméletet, radikális eszméit messzemenően összekapcsolta a forradalmi gyakorlattal.

Kornis Károly fiatalon, 26 éves korában került az egyetemre, mint a büntetőjog előadója, majd tanára; tájékozottsága és jogtudományi működése azonban a jog ügyszólván egész területét átfogta. Foglalkozott a forradalom előtt váltójoggal, a forradalom alatti állam- és jogbőlelettel, államjoggal, elméletileg és gyakorlatilag is büntetőjoggal, a forradalom után házassági joggal is. A forradalom hevében a radikális fiatal tanár nem igen foglalkozhatott elmélyültebb kutatásokkal, bár megírta a büntetőjogi tankönyvet hallgatói számára; írt ebben magyarázatot a

rögtönítelő bíróságok eljárásához s írt röpiratokat, melyekben radikális hitének megfelelően a nép meggyőzésének szolgálatába állította tudását. Egész forradalom alatti tevékenységét a szabadságért való lelkesedés és eltökélt küzdelem jellemzi; szóban és írásban — valóban — izgatott a Habsburgok ellen, küzdött a köztársaságért, a nemzet, a nép szabadságáért, küzdött az ellenség ellen. Forradalmi s különösen a budapesti vésztörvényszék melletti köztársasági tevékenységét később az abszolútizmus igen súlyosan ítélte meg, de a reakciós tanárok is gondoskodtak arról, hogy az osztrákok figyelme feléje forduljon, mint aki feledte »a tanári helyzet nagyszerűségét«, sőt »a forradalmi vésztörvényszéknél köztársasági szerepet elvállalni... nem átalta...« A forradalom leverése után az ő neve is abba a vádiratba került, amelyben a szabadságharc harminchat vezetője, Kossuth, Táncsics, Madarász, Szemere, Perczel s a többiek szerepeltek. Bűnűl azt rótták fel, hogy mint a vésztörvényszék ügyésze, többek ellen, akik a »törvényes kormányhoz« ragaszkodtak, golyó és löpor általi halálbüntetést kért; egy esetben — amint erről a »Március Tizenötödike« olvasóinak maga Kornis beszámolt — az ítéletet végre is hajtották az új alkotmány ellen izgató és az ellenséggel cimboráló vádlotton. 1851. szeptember 22-én távollétében Kornis Károlyt is halálra ítélték és jelképesen — »in officio« — ki is végezték: a nevét feltüntetett táblát kiszögezték a bitófára.¹ Kornis természetesen nem várta be az ítéletet, hanem hazai bujdosás után külföldre menekült s csak 1862 végén került végre haza kalandos és tudományos szempontból sem érdektelen emigrációjából, be sem várva a hazatérési engedélyt; itthon néhány hónap múlva külföldön szerzett tüdőbajába belehalt.

Ez a regényes életrajzi keret még keveset mond a radikális ifjúról, aki — mint a »Március Tizenötödike«-be írt cikke és különösen röpiratai mutatják — a márciusi ifjakhoz tartozott. Állam- és jogbölcseleti szempontból kétségtelenül röpiratai vetnek határozott fényt jogi gondolkodására és politikai felfogására. E néhány oldalas röpiratokból egy következetes, szilárd meggyőződésű, olyan radikális polgári jogtudós képe tűnik elő, akinek gondolatai már túl is mutatnak 1848-on s mindenestre messzebbre mennek, mint Szalaynak megfontoltan lefekezett és a változásoknak határt szabni kívánó gondolatai; ha Szalay az 1848-as s ezt megelőző reformeszméket képviselte, Kornis álláspontja joggal nevezhető 1849 állam- és jogbölcseletének s erre szolgál kifejező például. Ami jelentősebb röpiratainak² stílusát illeti, Szabó Ervin szerint ezekben Lammenais prófétai stílusát igyekszik utánozni.³ Ha bizonyos patetikus

hang érezhető is e röpiratokban — ha észrevehető is — különösen az utójára említett röpiratán — hogy keresi a hangot, amelyen a néphez meggyőzően szóljon s ennek során az összeresztényiségre való utalásokat is felhasznál — füzeteinek mégsem ez a legfőbb jellemzője. E mögött a hang mögött a királyság gyűlölete, a népek szabadságának és jogainak, a népnek szenvedélyes szeretete s a szabadságeszmékért, a népkormányzatért való küzdeniakarás eltökéltsége izzik. Állam- és jogbölcseleti feladatként az államtudomány vonalán a királyság intézményének történelmi kötöttségét és káros voltát, a köztársasági forma helyességét igyekszik kimutatni; ezzel összefüggésben pedig jogi síkon az igazságért, az emberi jogokért való küzdelem középpontjába a szegények jogaiért való harcot állítja.

Kornis a köztársaság lelkes híve; észjogi érvekkel és történelmi ténybeli bizonyítékokkal igyekszik kimutatni, hogy a királyság tarthatatlan, ellenkezik az észjoggal. A hatalmi ágak montesquieu-i hármasság megosztása helyett csak két államhatalmi ágat: a törvényhozói és a végrehajtó hatalmat ismeri; a szerint, hogy az uralkodó illeti-e mindkét hatalom, vagy azt megosztva gyakorolják, illetőleg megtartja-e a törvényhozói hatalmat a nép s a végrehajtói hatalmat felelősség mellett többekre bizza, megkülönböztet helyes és helytelen kormányrendszereket. Egyedül az utolsót, a »néplemi kormányrendszert«, vagyis a polgári köztársaságot tartja helyesnek; minden olyan kormányforma, amelyben a nép megosztja a hatalmát az uralkodóval, helytelen; »az ilyen hódolatot vagy meghódítást tartalmazó kötés, mint természetelleni és erkölcstelen, s az el nem idegeníthető emberi jogokat megsemmisítő szerződés, magában semmis és erónélküli...«⁴ Elveti az alkotmányos királyság formáját is és rögeszmének nevezi azt a tételt, hogy a polgári társaság uralkodó nélkül nem lehet meg. Az alkotmányos királyság — írja — »oly egyveleg szerkezet, mely által az uralkodói zsarnok hatalom a népkormányzattal egyesíteni céloztatik; mivel azonban a kettő egymással homlokegyenest összeütközésben áll és annak egyesítése lehetetlen; ugyan ezért a kormányrendszer nem egyéb, mint örökös súrlódása az uralkodói hatalomnak a népkormányzattal.«⁵ Elveti — amint arról szó volt — az akkor divatozó francia, Constant-féle felfogást egy negyedik, az uralkodói hatalomról; ez is csak olyan tudósok kitalálása, akiket Kornis a papokkal együtt népámítóknak nevez. A miniszteri felelősség királyság mellett mit sem ér, mert a király mindenképpen megvédi miniszterét. A felelősségnek és felelőtlenségnek ez a keveréke a komédiánál nem egyéb. Köztársaságra van szükség: mi mindent képes az építeni! A köztársaság mellett »az uralkodói fejedelmi és a hatalmas papi kormányzat örökre porba hull.«⁶ Miután kimutatta a királyság intézményének az alkotmányos

¹ Ld. minderre *Bisztrai Gyula*: Kossuth, Táncsics és forradalmártársaik halálának ítélete, Irodalomtörténet 1951. 4. szám, 480. s köv. old.

² A kormány rendszerről szózat a néphez I. füzet 1848. szeptember, Vác, II. füzet: Az alkotmányos fejedelmi kormányrendszerről, Pest-Buda 1848. A szabadságról szózat a néphez, Szeged, 1849. január.

³ Társadalmi és párt harcok stb. 76. old.

⁴ A kormány rendszerről, I. köt. 19. old.

⁵ A kormány rendszerről, II. füzet, 4. old.;
31. m. 12. old.

rendszerrel való összeférhetetlenségét, az ilyen rendszer következetlenségét, felemáságát s kifejtette, hogy egyedül a népkormányzat a helyes, külön is támadás alá veszi a királyság intézményét, a királyokat, majd pedig külön a Habsburgokat s megbélyegzi 1848-as szerepüket. »Az uralkodói trón az ármány zsámolya« — így kezdi első röpiratát s ezt bizonyítja be sokoldalúan. Az uralkodók az ököljogot képviselik: »átok tehát fejükre azoknak, kik az igazság helyett az erőszakban s ököljogban helyezik hatalmukat. A királyok nem a nép érdekeit képviselik; gúnyosan kérli: »hol azon fejedelem, ki hivatalának megfelelően, csak trónjáról is lélegett volna akkor, midőn a nép java azt kíváná? Ily fejedelmet a történet igen keveset fog tudni előmutatni. A királyság egész története a gyalázatok, rablások, pusztítások, erőszakoskodások története; »bitor veres a királyok trónja és palástja, jelöl annak, hogy mennyi vérbe került annak felállítása és megtartása. E világnak nagy tengerei sem lennének már képesek befogadni s helyt adni azon vérözönnek, mely a királyságokért és a trónokért kívántatott...«¹ S mindez a gyalázat kétszeresen áll a Habsburg-uralkodóra, kinek kormányrendszere 1848-ban megbukott s ki most milliók vére árán, erőszakkal igyekszik azt visszaállítani. Vannak, akik nem merik kimondani, hogy mindez az uralkodó műve; ő nem fél ezt tenni. »Kimondom — írja — hogy ez az ő műve... Ily alávaló árulás nemzetén, nem e felvilágosodott újabb korban, de még a legvadabb időkben sem követtetett el, ily szörnyeteget a történetkönyv felmutatni nem képes.«² Részletesen leírja a különböző királyi esküket; kimutatja, hogy hiába esküdött V. Ferdinánd, mert uralkodása alatt nem volt egyetlen év, melyben »törvénytagadást«³ ne követett volna el; az eskü a királyoknál csak eszköz a népek megcsalására. Az 1848-as osztrák politikát vakmerő és gyalázatos politikának nevezi, aminőt még a török szultán sem követett. A szabadságról írt röpiratában egyenesen pokoli képet rajzol a királyokról és különösen a trónkövetelő Ferenc Józseféről.

A heves hangú röpiratból az izzó királygyűlölet mellett az igazságnak, a népnek szenvedélyes szeretete, a népjogokért való lángolás tűnik ki. Kornis a polgári társaság célját a francia forradalom némileg diszkreditált jelszavai helyett az igazságban jelöli meg, amelynek védelme által a jólétet elő lehet és kell mozdítani; a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméi az igazság eszméjében egybeolvadnak. Az igazságot felismereteni a néppel, helyes gondolkodásra bírni a népet, felvilágosítani a népet a királyság gyalázatoságairól: ez a legfőbb kötelesség Kornis szerint; ehhez pedig az eszét kell megmozgatni. »Legfőbb feladatnak tekintem...«⁴ a népben az ész munkálkodásának felébresztésére törekedni; az ész működését a népben nem lehet soká megakasztani,

mondja. A királyok nem engedik, hogy a népek isten-adta eszköket használják s magokat kiművelhessék; a királyok elnyomják a tudományokat: »Benneteket — szól a néphez — nem műveltettek, hanem csak a vak engedelmességre és butaságra tanítottak; aki a népet tanítani akarta, mint Kossuth, Lovassy, Wesselényi — akik a nép mellett léptek fel már 16 évvel a forradalom előtt — azokat tömlőbe huroolták, sanyargatták. »Így tett a lemondott király is Táncsicsal s így tenne Vas Gerebennel, velem és több másokkal — pedig látjátok: az egész tettem abból áll, hogy a ti felvilágosítástokra a nép-szeretet és igazság hangján felszólaltam és veletek — mint jelenleg — gondolataimat közlöm.«⁵ Észnélküli emberekkel, mondja, könnyű elbánni; az ész viszont az, melynek működésén Windischgrätz fegyvere is megtörik. Az ész segítségével lehet az igazság elveit, minden ember jólétének feltételeit, az elidegeníthetetlen emberi jogokat megállapítani; az ész mondatja az »önteletlen tömkeleges törvénykönyvvel«, a Corpus juris-sal szemben, hogy a királyi hitszegés feloldozta a népet az uralkodó iránti kötelességei alól, az ész adja vissza a népet ömagának s tanítja meg más népek becsülésére. Az ész tárja fel, hogy az emberek »egyenlő jussal és tehetséggel«⁶ vannak felruházva s egyformán megilleti mindenkit, minden embert és minden népet a szabadság. Kornis heves szavakkal kel ki a kormányok és a papok ellen, mert a népeket, a románokat, rácokat, németeket, szlovákokat és magyarokat egymás ellen uszítják s a nemzetiségeknek »azt verték a fejükbe, hogy a magyar őket magyarokká akarja tenni. Pedig hát, fejt ki Kornis, nem az teszi az embert, hogy milyen nyelven beszél, hanem az, hogy szabad-e? »Beszéljek én bármi nyelven, azért ha szabadságom van: szabad ember maradok; ellenben megengedhetik nekem, hogy bármi nyelven szólhassak: de ha szabadságomat elveszik, nem ember, hanem csak rab-szolga leendek.«⁷ A szabadság és a nyelv összefüggésében, mondja Kornis, a szabadság az a fő dolog, amely egyben a nyelvet is biztosítja: »Szabadság által a saját nyelv is biztosítva van.«⁸ Ezért a röpiratait annyira jellemző látosszal fordul a haza népeihez: »Gondolkozzatok külön-féle ajkú népei e földnek! Ne áldozzatok fel nyelvetekért szabadságotokat, hanem egyesüljetek a szabadságért: hogy szabad ország és nemzet tagjai lehessetek! Tekintsétek a magyar hadsereget, mikép küzd ott lengyel, francia, német, magyar, oláh és isten tudná mi ajkon lévő csapat, a szabadságért, mindannyi tudván: hogy nem nyelvért van ő teremtvé — hanem a nyelv van ő érette, hogy általa a szabadság szavát megérthesse.«⁹ Ezek valóban világos, elméletileg tiszta szavak a szabadságukért küzdő népek szolidaritásáról. A királyság intézményének elméleti elvetése, a királynak, a Habsburg-uralkodónak szenvedélyes gyűlölete, az ország független-

¹ i. m. 15-16. old.² i. m. 21. old.³ A szabadságról, 8. old. 12. old.⁴ A szabadságról, 12. old.

ségéért, a szabadságért, a népért való küzdelem, az ész felmagasztosítása, prédikátori pátoosz, meggyőzőni, felvilágosítani akarás, őskeresztényi, természetjogi jelszavak — mindez együtt található a forradalom hevében az érveket sokfelől gyűjtő Kornis izzó röpirataiban. Érti, az alkalom kedvez a szabadságnak; »most, midőn még alkalom van, midőn még csak mindent nyerni lehet« — írja 1849 januárjában — most kell megfeszíteni az öröket, most kell áldozatvállalásra biztatni, most kell katonákat toborozni, kitartásra buzdítani; »ha — szól a néphez — nem gyermekként kezdél a katonásdít, általa (t. i. a küzdelem által) célt okvetlenül érned kell, e cél: Magyarország tökéletesen biztosított önállása és függetlensége«. E cél elérésének eszköze a népkormányzat, a magyar köztársaság — e szavakkal fejezi be első röpiratát. Ezért harcolni kell; harera hát, »harera: az erőszak ellen, a szabadság mellett, megvédeni a gyengéket, kiket a zsarnok letiporni akar! ... Harera: a szegények mellett, hogy elrablott emberi jogait és vagyonát ne legyen többé kénytelen siratni! ... Harera: hogy a gondolat, szó és lelki-esmeret többé el ne nyomathassék! Harera... hogy törvény csak az legyen, mely a nép köz-akaratából emelkedik!!!« Így lesz Kornis Károly a szegény emberek emberi jogainak hirdetője és harcosa.

Kétségtelen, hogy Kornis Károlynak a forradalom napjaiban kelt irataiban a jogbőleleti érvelést s bizonyítást gyakran elsodorja a forradalmi hív; az is bizonyos, hogy érvelésében és szavaiban a naiv természetjogi következtetések XIX. századbeli őszjogi érveléssel, a kormányforma körüli polémiával keverednek; de mindezeket a következtelenségeket egybefoglalja és áthidalja a lelkesedés, a lendület, amellyel beleveti magát a szabadságért folyó küzdelembe; a gondolkodásbeli ellentmondásokat kijavítja az állásfoglalás egyértelműsége, amely a forradalmi pillanatban feltétlenül a nép mellé állítja. Kornis nem egyedül jogbőlelő, nem is csak olyan jogász, aki jobban látja a Habsburg-hitszegés jogi gyalázatosságát és Magyarország függetlenségének közjogi megalapozottságát; Kornis a ninestelen, nemesi származású radikális értelmiségi, a sóházi hivatalnok fia, egyben a szabadságharc katonája is, aki érzi, hol az igazság és hol az ő helye. E forradalmi helyzetben neveltséges lenne tőle elméletibb okfejtést és érvelést várni a nép igaza mellett; állásfoglalásának, ha olykor botladozva is, tettekkel igyekezett súlyt, nyomatékat adni. Gondolataihoz, eszméihez később sem lett hűtlen, bár nem sokkal halála előtt írt egyik értekezésében szinte már maga is beletörődnilátszik az Ausztriával való kapcsolatba s legfeljebb bizonyos belső függetlenség biztosítását reméli. Egész életének és életművének értékelése abban foglalható össze, hogy jogászként, »egyetemi jogtanárként ő adott hangot a radikális jogászok jogi gondolatainak s ő mutatóit legmesszebbmenő példát a forradalom ügye, a nép ügye melletti kitartásra. Jellemének és tevékenységének e vonásai teszik őt alkalmassá arra, hogy mind a radikális polgári jogtudomány,

mind pedig a radikális polgári jogászai magatartás jellemzősére éppen őt, az elfeledett jogászt emeljük ki.

1849—49-ben természetesen nem egyedül az említett jogászok, Szalay vagy Kornis voltak azok, akik államböleleti és jogböleleti gondolatokat fejeztek ki, hiszen minden magyar gondolkodó fő az államtudomány érvelését igyekezett álláspontjának alátámasztására segítéggül venni s mindegyik fontolgatta a megfelelő állam- és jogrendszer nagyon is esedékes kérdéseit. Mégis, o rengeteg, állam- és jogböleletileg is értelmezhető megnyilatkozás közül előnek látszik az egy-néhány tipikus irányt jelző jogász működéséről utalni. A szintelen és meglehetősen alacsony színvonalú Benczur János könyve meguntatja azt a konzervatív eklekticizmust, amelynek felhasználásával az 1848-as események folytán a reformokhoz félig-méldig csatlakozók göresösen vélték a rend fikcióját s kelően meg nem emésztett német iskolamesterok vagy francia konzervatívok érveivel igyekeztek bizonygatni, hogy az utasítások rendszere demokratikus intézmény, hogy a megyének jóval nagyobb a jelentősége, mint aminő akár Kossuth is tulajdonított neki s hogy a cenzussal igen szűkre méretezett megyei képviselőnek valóságos központként kell megmaradnia az országgyűlés mellett, sőt előtt; e fontolgatásokban a szabadságnak csak üres szava maradt meg a rend, mégpedig a többé-kevésbé nemesi rend mögött. Szalay László 1849-ig terjedő működése mutatja azt a színvonalat, amelyre a haladó magyar állam- és jogbölelet felemelkedett, de mutatja az ellentmondást is, amely lefékezte e gondolkodást a burzsoa legalitás nem túl szélesre szabott kereteinek határainál, mutatja a burzsoa eszmék nemesi korlátozottságát és mindenekfelett a polgári rend megőrizni akarását a proletariátussal szemben. Ez a polgári állam- és jogbölelet, amely maga egészében mégis csak messzemenően haladó volt a feudális gondolkodással szemben, ha a felmerült kételyek folytán vissza is fogta művelőjének kezét, egyben már előre vetítette a pozitívizmus árnyékát is, minthogy egyedül a nyílt állásfoglalást kellett az állam- és jogtudományi rendszerből száműzni, hogy felvegye későbbi objektívisztikus, 1867 utáni formáját. Végül Kornis Károly a polgári jogi gondolkodásnak azt a radikális irányát példázza, amely magasra emelte a függetlenség, a népjogok zászlaját, amely együtt nőtt a forradalommal s amely olykor a küzdelem erejénél fogva túl is vitte a radikális jogászokat a hideg megfontolással számukra elfogadható határokon.

A polgári állam- és jogbölelet a reformkorban — a hivatalos katedratudományon kívül ugyan, de mégis csak megjelent Magyarországon s az 1848-as eseményeknek elméleti előkészítőjévé vált, sőt Kornis példáját tekintve, szinte meg is haladta önmagát. Ezzel a burzsoa állam- és jogbölelet be is vonult végérvényesen jogtudományunkba; nem maradt más hátra, mint teljes mértékben hivatalossá tenni, ekkor még megvolt haladó jellegétől megfosztani, megzabolázni —

ügy beállítani, mintha ez lett volna alapja a kiegyezés utáni időknek, a Deák-féle szabadelvű pártnak; száműzni kellett belőle mindent, ami zavarná a földesurak és a burzsoázia nyugalmát, életet a társadalmi viszonyok felől el kellett fordítani és a fejlettebb burzsoa államok jogbölcséleti irányainak példája nyomán, az ott adódó elemek felhasználásával spekulatívvá, egyszóval az ural-

kodó osztályok és az uralkodó rendszer számára ártalmatlanná kellett tenni. Ez a feladat a következő évtizedekben várt megoldásra s a Magyarországon a kiegyezés után megvolt feudális erők és a feltörő burzsoa erők közötti súrlódások folytán nem játszódott le minden küzdelem, illetőleg részben talán minden, küzdelmet mutató látszat nélkül.

Szabó Imre

A bűnsegély és a társtettség elhatárolása

Bevezetés

A Jogtudományi Közlöny 1952. évi 6. számában a 278. oldalon a Legfelsőbb Bíróság egyik ítéletének következő megállapításait olvashatjuk:

„A férj megölésének gondolatát a feleség vetette fel — ő vette rá a fiatalkorút, hogy a cselekményt végrehajtsa — ő tervezte ki a részleteket is — azonban ő maga közvetlenül az ölési cselekményben nem vett részt. Ennek ellenére azzal a magatartásával, hogy a tett helyén egyrészt lekötötte férje figyelmét, másrészt biztosságot és hátorságot nyújtott a fiatalkorúnak férje megölésénél, a cselekmény elkövetéséhez az előfeltételeket is megteremtette azáltal, hogy — a fogatot, amelyen férjével utazott, megállította — segédkezett a már eszméletlen, de még élő férjének elvonszolásában — a tett elkövetése után résztvett a helyszín álcázásában: (többet tett, mint amit a bűncselekmény végrehajtásának előmozdítása, könnyítése fogalma alá lehet vonni — de túlmegy a szándékos reábiráson is — tehát a gyilkosságban mint tettes vett részt.

Az idézett fejtegetéseknek az ad különös jelentőséget, hogy azokból kitűnőleg Legfelsőbb Bíróságunk gyökeresen szakít a tettség, helyesebben társtettség tekintetében addig követett bírósági gyakorlattal és a társtettség fogalmának határait lényegesen tágabban vonja meg, mint ahogyan az a múltban történt. Új álláspontjának kellő indokolásával azonban adós maradt. Maga az a kijelentés — és mindössze ebben áll a megokolás, — hogy a feleség a határozatban részletezett cselekvésével többet tett, mint amit a bűncselekmény végrehajtásának előmozdítása, könnyítése fogalma alá lehet vonni, voltaképpen csak petitio principii, amely tüzetes magyarázatot igényelt volna. Mindenki, aki ismeri az addigi bírói gyakorlatot, a határozat elolvasása után önként felmerül a kérdés, hogy miért és mennyiben lépték túl a feleségnek a reábirás, tehát a felbujtás körén kívülálló cselekvésége a bűnsegély kereteit és váltak társtettesi magatartásokká? És ezalatt egyszerűen előttünk áll a társtettség és a bűnsegély elhatárolásának a jogirodalomban oly sok kontroverziára okot adó problémája. A szóbanforgó határozat éppen indokolásának hiányossá-

gánál fogva egy kérdőjelet foglal magában, amely a tudomány művelőinek szól, akiktől bíróságaink elméleti kifejtést, elvi útmutatást várnak a közreműködés említett két formájának egymástól való elhatárolására nézve.

De — így érvelhetnének egyesek — van-e még értelme annak, hogy egy olyan jogrendszer mellett, amely mint a miénk is, a bűnsegélyt immár a tettes cselekményére megállapított büntetéssel rendeli büntetni, tüzetes vizsgálódásnak vessük alá a társtettség és bűnsegély elhatárolásának kérdését? Nem időfecsérlő skolasztika ez most már?

Az aggályoskodóknak Piontkovszkij szovjet professzor szavaival adjuk meg a választ, aki erről a következőket mondja:

„Bár a szovjet büntetőjog általános szabály minőségében nem ismeri a bűnrészes büntetésének kötelező enyhítésére vonatkozó tételt, mégis minden egyes részes büntetésének megállapításakor a bíróság köteles figyelembe venni a részes részvételének fokát a kérdéses bűncselekmény elkövetésében. Ennélfogva a bűncselekmény részeségi fajtai között tett elvi megkülönböztetésnek egyenesen gyakorlati jelentősége van. A bíróság a jelentéktlenebb szerepet játszott részeset rendszerint kisebb büntetéssel sújtja.¹

A felvetett probléma megoldásának tétéles jogi alapját a Bt. 20. §-ának (1) bekezdése szolgáltatja. Mielőtt az e bekezdésben foglalt rendelkezést értelmeznők, röviden ismertetni fogjuk a határvonal tekintetében kialakult főbb burzsoa elméleteket.

Az okozatosság tanát értékesítő elmélet

Az első burzsoa elmélet, amely a bennünket foglalkoztató kérdésre vonatkozott, az okozati összefüggésről szóló tan tétéleire alapozta a társtettség és bűnsegély közti határvonal megvonását. Ez az elmélet, amelynek legplasztikusabb kidolgozását Anselm Feuerbach adta 1799-ben megjelent művében,² a causa efficiens és a causa secundaria szerinti megkülönböztetésnek meg-

¹ Szovjet büntetőjog. Általános rész. Tankönyv-kiadó. Budapest, 1951. 319. old. (Kiemelés tőlünk.)

² Feuerbach: Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts. Erfurt, 1799.

¹ Tehát a bűnsegély.

felelően, bünszerzőnek (a mai terminológia szerint tettesnek) azt tekintette, aki a jogsértés közvetlen okát képező magatartást, bűnségédnek pedig azt, aki a közvetett okot jelentő cselekvőséget fejtette ki.

A múlt század első három évtizedében a szóbanforgó elmélet volt az uralkodó az irodalomban.

A kapitalizmus békés fejlődésének szakaszára eső elmélet kétségtelenül haladó volt, aminthogy annak kell tekinteni legnevezetesebb hirdetőjét, Feuerbachot is. Haladó jellege e tannak abban állott, hogy a hűbéri korszak bíróságainak azzal a gyakori eljárásával ellentétben, hogy az önkényre és nyílt erőszakra alapul szolgáló szubjektív szempontok szerint, azaz az elkövetőknek nehezen ellenőrizhető érzülete szerint tettek különbséget a bünszerzők és bűnségédek közt,¹ a kétféle közreműködés közti határt objektív alapon vont meg. A súlyt tehát ez a tan a külső magatartásra, annak jelentőségére helyezte, arra a hatásra, amelyet a cselekmény az eredmény létrehozásában gyakorolt. Törekvése az volt, hogy minél szilárdabb, minél félreérthetlenebb határt állítson fel a tettség és a bűnségély között. Erre pedig valóban a tevékenység mennyisége és minősége szerinti különbségtétel² látszott akkor a legalkalmasabbnak.

Ideológiai alapja a bemutatott elméletnek a forradalmi burzsoázia eszmevilága volt. Az az eszmevilág, amelyből a nullum crimen sine lege és a nulla poena sine lege elve, valamint mindazok az egyéb burzsoa büntetőjogi principiumok fakadtak, amelyek arra voltak hivatva, hogy biztonságot és védelmet nyújtsanak a bírói visszaélésekkel szemben.³

Ennek az elméletnek is volt azonban árnyoldala és ez formális jellege, továbbá az volt, hogy a biztos határ megvonására irányuló elismerésre méltó törekvése ellenére sem volt mindig a gyakorlatban eldönthető, hogy egy-egy közreműködő tevékenysége az eredmény közvetlen vagy közvetett okát szolgálhatta-e.

A formálobjektív elmélet

Amikor az okozati összefüggés kérdésében a *conditio sine qua non* elmélet, a feltételek egyenértékűségének reakciós és tulajománytalan tana jutott uralomra, ledőlt az előbb ismertetett részesség tan tartóoszlopa is.

A feltételek egyenértékűségének tana szerint ok az eredménynek minden olyan előzménye, amelyet, ha gondolatban elvonunk, az eredmény nem következett volna be úgy és akkor, mint

¹ Lásd többek között *Heimberger*: Die Teilnahme am Verbrechen von Schwartzberg bis Feuerbach 1896. 23. old.

² *Wlassics*: A tettség és a részesség tana. Budapest, 1893. 195. old.

³ Pozitíven értékeli Feuerbach elvonatkozó tanítását *Gerats* professor is: Die strafrechtliche Verantwortlichkeit in der Deutschen Demokratischen Republik u. a. művében, Berlin, 1952. 63. old.

⁴ *Gerats*: i. h.

ahogyan és amikor bekövetkezett. Az ily előzmények pedig bármilyen cselekvésben vagy egyéb jelenségben álljanak is, az általuk előidézett eredmény szempontjából teljessen egyforma fontosságúak, egyenlő értékűek.

Ez az elmélet határozottan elutasítja mindennemű különbségtétel lehetőségét az okok hatásfoka, jelentősége tekintetében és így elveti a *causa efficiens* és a *causa secundaria* szerinti megkülönböztetés létjogosultságát is.

A feltételek egyenértékűségét hirdető tannak reakciós jellege — amint erre *Trajnyin* professor is helyesen rávilágított — éppen abban van, hogy az okozat valamennyi okát egyenlősíti, egyforma jelentőségűnek tekinti.¹

Kézenfekvő ezek után, hogy bármily fejlődést jelentett is a multhoz viszonyítva a Feuerbach és társai által képviselt részességi elmélet, a *conditio sine qua non* teoria térfoglalása következtében helyet kellett engednie olyan tannak, amely már nem az okozatosság elméletének tétéleire építette fel a társtettség és bűnségély egymástól való elhatárolását, amely tehát már nem az okok közti súlykülönbségnek megfelelően különítette el egymástól a közreműködés kétféle változatát.

A talajt, amelyből az új részességi elmélet sarjadt, *Wlassics* Gyula meggyőző okfejtése szerint a francia Code Pénal-nak a kísérletről intézkedő 2. §-a szolgálhatta.² Az e §-ban előforduló „commencement d'exécution” (véghezvitel megkezdése) kitétel adott útmutatást a társtettség és bűnségély új szempontok szerinti megkülönböztetésére nézve. Maki a közreműködés alkalmával — hirdették immár a büntetőjogászok — oly cselekményt hajtott végre, ami kísérlet fogalmait szerint legalább is kísérleti cselekményt képez, az a társtettes, aki pedig oly cselekménnyel vesz részt, amely addig a fokig nem haladt, az segéd.³

Az új, n. formálobjektív elmélet tehát a bűncselekmények törvényi tényállásaiban szereplő elkövetési magatartásban ismerte fel azt a mozzanatot, amelynek segítségével a társtettség és a bűnségély egymástól élesen elhatárolható. Amint látjuk, társtettesek csak azok, akik közös egyetértéssel kifejtik a bűncselekmény elkövetési magatartását. Ahhoz tehát, hogy valamely közreműködő társtettesként felelősségrevonható legyen, az szükséges, hogy a bűncselekmény elkövetési magatartásának egy töredékét, egy mozzanatát létrehozza.

A most megbeszélés tárgyává tett elmélet is megfelelt azoknak az ideológiai nézeteknek, amelyek az okozatosság tanát értékesítő részességi teoriát életre hívták. Megfelelt pedig azért, mert ez az elmélet is a külső magatartásra helyezte a súlyt a társtettség és a bűnségély közti megkülönböztetésnél és a határt világosan s élesen vont meg.

¹ *Trajnyin*: Az okozati összefüggés kérdése a szocialista büntetőjogban. Szovjetjogi Közgyűjtemény, 1951. II. évf. 9--10. sz. 16. old.

² *Wlassics*: i. m. 617. old.

³ *Wlassics*: i. m. 617. old.

A múlt századbeli európai büntetőtörvénykönyvek többsége az 1840-es évektől kezdve a formálobjektív elmélet szem előtt tartásával írta körül a társtettség fogalmát. A Csemegi-kódex is ezen az úton haladt; 70. §-ában így határozza meg a társtettséget: „Tetteseknek tekintetnek mindazok, kik a büntettet vagy vétséget együtt vagy közösen követik el.”

Fő fogyatékosága ennek az elméletnek az, hogy még formálisabb, mint az okozatosság tanán felépülő teória, ami a határvonalnak az utóbbi elméletben megállapított elhatárolásánál is élesebb megvonásából következik. Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy a formális jellegre való utalást maguk a burzsoa büntetőjogi írók is belefoglalták az elmélet elnevezésébe. A formális jelleg folytán nem ritkán olyan közreműködés is csak bűnsegélynek minősülhet, amely büntetést érdemlőségét tekintve semmivel sem áll az elkövetési magatartást részben megvalósító társtettesi cselekmény mögött.

Az alanyi elmélet

Mint tudjuk, a burzsoázia számára saját törvényessége mind kényelmetlenebbé vált és ezért a proletariátus szervezetségének, harciaságának fokozódásával, a kapitalizmus ellentmondásainak kiéleződésével mindinkább szembefordult saját törvényeivel.¹ Amit Engels 1895-ben kijelentett, hogy t. i. az osztályharc élesedésével a tökések számára nem marad más hátra, minthogy saját maguk szegjék meg ezt a számukra oly végzetes törvényességet,² a részesség területén is bekövetkezett. A burzsoa büntetőjognak a kizsákmányolás kiszolgálója szerepét betöltő művelői figyelmen kívül hagyva a hatályos büntetőtörvénykönyveknek a társtettséget a formálobjektív elmélet alapján szabályozó rendelkezését, egyre erősebben szálltak síkra olyan szempontoknak a bírósági gyakorlatban való érvényrejuttatása mellett, amelyek éppúgy mint a feudalizmus korában, végső soron ismét a bíró öbölse belátásától tennék függővé annak eldöntését, hogy a közreműködő társtettesként vonassék-e felelősségre vagy pedig bűnsegédként. A most említett szempontoknak valóra váltása céljából alakult ki az alanyi elmélet. Ez az elmélet a társtettes és a bűnsegéd közti megkülönböztetés lényegét az elkövető érületében, akaratában, animusában látja. A társtettes jellegzetessége az animus auctoris, a bűnsegédé az animus socii. Animus auctoris-szal jár el az, aki a bűncselekményt saját ügyének tekintí, animus socii-val pedig az, aki a bűncselekményben, mint reá nézve idegen ügyben működik közre. Az egyik mondja egy másik változata ennek az elméletnek — saját érdekében jár el, a másik idegen érdekből.

A külföldi magatartásnak a megkülönböztetés-

nél nincsen tehát többé jelentősége, minden a közreműködők érületében, vágyaiban, törekvésein fordul meg.

De hogy mi alapon állapítható meg a gyakorlatban, hogy valaki az ügyet sajátjának tekintette-e vagy sem, saját érdekében jár-e el vagy sem, arra nézve az idevágó irodalomban semmi támpontot nem találunk és valljuk be: ilyen támpont nem is nyújtható. Hiszen minden közreműködő voltaképpen valamiféle saját érdekből lép a cselekvés útjára.

Nem érdektelen, hogy még a burzsoa írók között is akad olyan, aki az animus auctoris-t és az animus socii-t csupán homályos jelszavaknak tekintette.³

A legtöbb burzsoa állam bírósági gyakorlatában a múlt század vége óta ennek az elméletnek az alapján történik a társtettes és a bűnsegéd közti megkülönböztetés. Így történik a mai Nyugat-Németország és Svájc bírói gyakorlatában is, amint Schönke német professzor egy dolgozatában olvassuk.⁴

Az alanyi elmélet szemponyjából, mint mondtuk — a cselekmény, a külső magatartás elvesztette minden jelentőségét. A bűncselekmény tényállásszerű elkövetési magatartásának a kifejtője is lehet bűnsegéd, ha a bíróság megállapítja, helyesebben ráfogja azt, hogy a cselekményt nem sajátjaként akarta és megfordítva: az egészen alárendelt előmozdítás is minősülhet társtettségnek, ha az elkövetőről skiderüle, hogy a bűncselekményt, amelynek előmozdításában résztvett, saját ügyének tekintette.

Schönke is egy nemrég elbírált olyan bűnügyről számol be előbb említett cikkében, amelyben a bíróság egy asszonyt, aki nővére újszülött gyermekét az utóbbi nő kívánságára és érdekeiben ölte meg, csupán bűnsegélyért ítélte el.

Az alanyi elmélet a jogbiztonság teljes feladását jelenti és tág kaput nyit a fektelen bírói önkény számára. A burzsoa bíróságok ennek az elméletnek segítségével egészen nyíltan szembe helyezkedve a tettségéről és részességről szóló hatályban lévő törvényi rendelkezésekkel, a vádlottak tényleges cselekvőségére tekintet nélkül, egyszerűen társtettesnek nyilvánítanak mindenkit, akinek szigorúbb megbüntetését az uralkodó osztályok érdekei az adott esetben megkívánják.

Álláspontunk

(A Bt. 20. §-a (1) bekezdésének értelmezési)

Amint arról már fentebb szó volt, a Csemegi-kódex 70. §-a a formálobjektív elméletnek megfelelően szabályozta a társtettség kérdését. És ez az elmélet volt az uralkodó a legutóbbi időkig is a magyar büntetőjogi irodalomban. A századforduló óta azonban a magyar bírósági

¹ Wetzell: Der Allgemeine Teil des deutschen Strafrechts in seinen Grundzügen. 1940. 72. old.

² Schönke: Die Entwicklung des Strafrechts und Strafprozessrechts in Deutschland seit dem Jahre 1945. Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht. 66. övf. (1951.) 4. füzet, 474. és köv. old.

³ Szabó Imre: A szocialista törvényesség. Tiszadalmi Szemle. 1953. (VIII.) övf. 9. sz. 798. old.

⁴ Marx-Engels: Válogatott művek. I. kötet. Budapest, 1949. 113. old.

gyakorlat egyre többször törte át a formálobjektív elmélet korlátait, a Horthy-rendszer bíróságai pedig már, különösen politikai cselekmények elbírálása esetén, az elnyomó funkció minél hatékonyabb érvényesítése érdekében igen gyakran merőben önkényesen vontak határt a társtettség és bűnsegély között. Ezek a bíróságok olyankor, amikor kizsákmányoltak kerültek a vádlottak padjára és ez volt, mint tudjuk, az általános jelenség, sokszor társtettségnek minősítették a bűncselekmény elkövetési magatartása részbeni megvalósításának nem tekinthető legkülönbözőbb cselekvéseket is, anélkül, hogy törvénysértő határozataiknak elvi megokolását akárcsak megkísérelték volna.

A tettség kérdésre nézve teljesen újszerű rendelkezést tartalmaz a Btá. 20. §-ának (1) bekezdése, amely a következőképpen szól: »*Tettes az, aki a bűntettnek a törvényben meghatározott tényállását egészben vagy részben megvalósítja.*»

Ha most már az imént idézett rendelkezést egybevetjük a Btá. 20. §-ának a bűnsegélyről intézkedő (3) bekezdésével, amely szerint bűnsegéd az, »aki másnak szándékosan segítségét nyújt a bűntett elkövetéséhez, nyilvánvalóvá válik, hogy a Btá. értelmében a törvényi tényállás részbeni megvalósítása az a mozzanat, amely a társtettséget (a közreműködők közti egyetértéstől, mint a társtettséghez feltétlenül megkívánt és magától értendő belső kapcsolattól eltekintve) a bűnsegélytől megkülönbözteti. Aki többes elkövetés esetén a törvényi tényállás egyik részét realizálta, az társtettes, aki pedig más magatartással járult hozzá a bűncselekmény létrehozásához, az bűnsegéd.

Mindez, amit eddig leírtunk, igen egyszerű. A bonyodalom csak akkor kezdődik, amikor az elmondottak logikus folytatásaképpen arra a kérdésre keresünk feleletet, hogy *mely magatartások tekinthetők a törvényi tényállás részbeni megvalósításának, améhez azt is tudnunk kell, hogy melyek azok a momentumok, amelyekből mint részlelből a törvényi tényállás egésze összehajlik?*

Hogy ez a kérdés mennyire nehéz, akkor válik igazán szembeütővé, ha a reá vonatkozó kézenfekvőnek látszó válasz tarthatatlanságát kimutatjuk. Ez a válasz, amely különben első tekintetre megdönhetetlennek tűnik, az, hogy a felvetett kérdés megoldását maguknak a törvényi tényállásoknak a szövege nyújtja, mert hiszen azok a részek, amelyek a maguk együttes fennforgása esetén a törvényi tényállást alkotják, nem lehetnek mások, mint a tényállási elemek. Ebből pedig magától értetődően következik, hogy a törvényi tényállást egyedül és kizárólag az a magatartás valósíthatja meg részben, amely a törvényi tényállásban leírt véghezviteli tevékenységnek egy töredékét realizálta.

A talány ily egyszerű megfejtése azonban azt jelentené, hogy szocialista büntetőjogunkban továbbra is a formálobjektív burzsoa elmélet elvei érvényesülnének, tehát egy olyan elmélet, amelylyel gyakran járó visszas következményekre, az e tanra vonatkozó bíráló megjegyzéseinkben

fentebb már rámutattunk. Így tehát már ez okból is el kell vetnünk a kézenfekvőnek látszó megoldást. De el kell vetnünk azért is, mert ha a Btá.-nak esakugyan az lett volna az intenciója, hogy a társtettség szabályozását a szóbanforgó elméletre alapozza, ezt — hasonlóan számos burzsoa kódexhez — az elkövetési magatartásra való utalással félreérthetetlenül kifejezésre juttatta volna.

A különböző részességi elméletek áttanulmányozása után meg kell állapítanunk, hogy vizsgálódásainkhoz a büntetőjogi irodalomban semmiféle támpontot nem találunk. Abból azonban, amit az imént mondtunk, hogy t. i. a Btá. nyilvánvalóan nem a formálobjektív elmélet szerint rendezte a társtettség kérdését, azt a következtetést mindenesetre levonhatjuk, hogy a törvényi tényállás részei *nem merülhetnek ki* a tényállási elemekben. És ez a negatív körülmény máris kellő kiindulási alap további kutatásainkhoz, mert most már azt kell vizsgálnunk, hogy miben állnak azok a jelenségek, mozzanatok, amelyek anélkül, hogy a törvényi tényállás elemei lennének, anélkül, hogy róluk a jogszabály említést tenne, mégis a törvényi tényállás határain belül helyezkednek el, annak szerves részei, mégpedig olyan szerves részei, amelyeket emberi magatartás hozhat létre.

Annyi bizonyos, hogy ezek a még ismeretlen részek csakis olyan mozzanatok lehetnek, amelyek szervesen hozzátartoznak a tényállás elemeihez, és csak így annak folytán és általa válhatnak a tényállás részeivé, hogy a kérdéses tényállási elemeket megvalósítsák. Ha az, amit most mondtunk, helyes, akkor az is bizonyos, hogy többes közreműködés esetén mindaddig, amíg valaki az elkövetők közül a bűncselekmény elkövetési magatartását legalább részben nem realizálta, más tevékenység semmi körülmények között sem jelentheti a tényállás részbeni megvalósítását. Még világosabban kifejezve: a felkutatandó jelenségeket a tényállási elemek vonszolják magukkal és teszik a tényállás részeivé.

A bűncselekmény az emberi cselekvések kategóriájába tartozván, az emberi cselekvés alkatelemei minden bűncselekményben megtalálhatók. Ezért talán nem járunk téves úton, ha a bűncselekmények leírását tartalmazó törvényi tényállások ismeretlen részeinek felkutatásához az általános pszichológia segítségét vesszük igénybe.

Tyeplov szovjet professzor tankönyvében igen finom elemzést adja az emberi cselekvésnek.

»Az akarati cselekvést — mondja — két főszakaszra oszthatjuk: 1. az előkészítő szakaszra — »gondolatbani cselekvés' — amely az *elhatározással* fejeződik be és 2. a befejező szakaszra — »tényleges cselekvés' — amely az *elhatározás végrehajtásával* végződik. (Az elhatározás vezet a szándék kialakulásához. A szándék pedig a belső készséget jelenti arra nézve, hogy a jövőben a meghatározott irányban és módon cselekedjünk.)

Az akarati cselekvés előkészítő szakasza különböző jellegű attól függően, hogy az akadály, amelyet le kell győzni, belső-e vagy külső. Ha

belső akadályok merülnek fel, akkor az akarati cselekvés előkészítő szakasza az indító okok harcának jellegét öltik, ha *külső akadályok*, akkor mint a cselekvési módok kiválasztásának folyamata jelenik meg.

Az indító okok harca a cselekvés céljára, nem pedig a végrehajtás módjára vonatkozik. Itt az elhatározás nem arra vonatkozik, hogy *hogyan*, hanem arra, hogy *mit* cselekedjünk.

Más a helyzet azokban az esetekben, amikor nem belső, hanem külső akadályokat kell leküzdeni. Ilyenkor nincs harc az indító okok között, a cselekvés célja világos, csak azt nem tudjuk, milyen módon lehet a célt elérni és az akadályokat leküzdeni. Ezekben az esetekben választani kell a különféle cselekvési módok között, vagyis *össze kell állítani a tervet*. Itt az elhatározás nem a célra, hanem a cél eléréséhez szükséges utakra és módokra vonatkozik.

A cselekvési módszerek megválasztása néha a gondolatok bonyolult munkáját igényli. De annak a tervnek az összeállítását, amelyet az akarati cselekvés megvalósít, nemcsak gondolati, hanem maga is akarati folyamat, minthogy azt a tervet nem csupán mint „általánosat”, ami az adott helyzetnek éppen teoretikusan megfelel, állítjuk össze, hanem, mint a reális cselekvés gondolatbeli megelőzését, amit végrehajtani kötelező.¹

Tyeplov fejtegetéseiből a terv összeállítása az, ami az akarati cselekvés elemei közül ezúttal a legközelebbiről érdekel bennünket.

A szándékos bűncselekményeknél és a társ-tetteség szempontjából csak az ilyen deliktumok jöhetnek figyelembe, a tettes mindig valamiféle terv alapján viszi véghez cselekményét. E tekintetben merőben közömbös, hogy kellő megfontolás előzte-e meg a véghezvitelt, vagy sem. Ha az elkövető nem beszámíthatatlan, abban az esetben is valamiféle terv alapján jár el, ha elhatározása indulat hevében, pillanatok alatt keletkezik és nyomban végrehajtásra kerül.

A lélektani magyarázat ismeretében most már hiba nélkül állapíthatjuk meg azt is, hogy *minden* szándékos bűncselekménynél a büntetett külső magatartása és eredménybűncselekményeknél az e magatartás okozataként előállott eredmény is, a bűncselekmény *tervének a végrehajtása*. A dolósus bűncselekményeknek alanyi oldalát tehát a szándék egymaga nem tölti ki,² amint ezt eddig tanítottuk, hanem ahhoz tartozik a bűncselekmény terve is. Ennek pedig az a nagyjelentőségű konklúziója, hogy a *terv* is, éppúgy, mint a szándék, részévé válik a törvényi tényállásnak.

Csupán a félreértések elkerülése végett ismételjük itt meg azt, amit a tényállásnak a törvény szempontjából névtelen részéről már korábban általánosságban hangsúlyoztunk, hogy a terv csak akkor válik a törvényi tényállás részévé, ha az elkövetési magatartás már legalább részben meg-

valósult. E tekintetben is rokonságban van tehát a terv a szándékkal, mert ez utóbbi is mindaddig kívül esik a törvényi tényállás keretein, amíg végrehajtását meg nem kezdtek.

A törvényi tényállás eddig ismeretlen részei közül tehát az egyiket immár feltártuk.

Egy további eddig ismeretlen tényállási rész felkutatásához is bizonyos tekintetben fáziszkodhatunk Tyeplov professzor fejtegetéseire.

Minden akarati cselekvés — ezt is kiolvashatjuk az idézett fejtegetésekből — csak valamiféle módon hajtható végre. A bűncselekmények elkövetési magatartása is tehát csak valamilyen módon fejthető ki. Ezt a módot a büntetőjogban az elkövetés módjának nevezzük. Az elkövetési magatartás a „mit tett”, az elkövetési mód pedig a „hogyan tette?” kérdésre ad választ. Ha azonban az elkövetési magatartás elkövetési mód nélkül nem realizálható, ha ahhoz, hogy az elkövetési magatartást kifejtessük, azt valamiféleképpen, valami módon kell megtennünk, egészen bizonyos, hogy az *elkövetési mód* is szorosan hozzátapad az elkövetési magatartáshoz és akkor *is része a törvényi tényállásnak*, ha abban elemként nem fordul elő.

Az elkövetési módok közül a társ-tetteség szempontjából magától értetődően csak azok érdekelnek minket, amelyeket az elkövetési magatartás alanyától különálló személy is alkalmazhat. Éppen ez okból nem érdemel figyelmet tárgyunk szempontjából pl. az elkövetési magatartásnak titkon, orozva vagy nyíltan történt véghezvitele. Olyan elkövetési mód, amelyet az elkövetési magatartás kifejtőjétől különálló személy tevékenysége valósíthat meg, kizárólag az *a cselekvőség, amellyel a véghezvitelt tényleges vagy várható akadályait a véghezvitellel egyidejűleg vagy azt közvetlenül megelőzően leküzdik*.¹

Mindezek után azt is meg kell állapítanunk, hogy a terven és az elkövetési módon kívül a törvényi tényállásnak a társ-tetteség szempontjából jelentős és tényállási elemet nem képező egyéb részei nincsenek.

Összegezve most már az elmondottakat: A Bt. 20. §-ának (1) bekezdése értelmében *társ-tettes nemcsak az, aki mással együtt az elkövetési magatartást a maga egészében vagy töredékében kifejtette, hanem az is, aki (csupán) a bűncselekmény tervét alkotta meg, vagy a tervet döntő mértékben alakította, avagy az elkövetési módot jelentő cselekvőséget egészen vagy részben véghezvitte, feltéve, hogy a vele egyetértésben levő társa az elkövetési magatartást legalább részlegesen végrehajtotta*.²

Alkalmazzuk ezek után tételünket egy két

¹ Ha az elkövetési módot alkotó cselekvőség a törvényi tényállás eleme (mint pl. az erőszak vagy fenyegetés a rablásnál), az elkövetési mód mindenben az elkövetési magatartás jogi sorsát osztja. Amiből az folyik, hogy az ilyen esetekben az elkövetési mód részleges vagy teljes megvalósítása már akkor is tettség megállapításához vezet, ha az elkövetési magatartást még részben sem realizálták.

² A szovjet büntetőjog általános részének egyetlen tankönyvében is kifejtésre jut az az álláspont, hogy a törvényi tényállás megvalósításában nemcsak az elkövetési magatartás kifejtésével lehet közreműködni,

¹ Tyeplov: Pszichológia. Tankönyvkiadó, Budapest, 1950. 126., 127., 128. old.

² A tényállási elemként csak szórványosan előforduló motívumot és célzatot itt figyelmen kívül hagyhatjuk.

gyakorlati esetre. Ezt a műveletet azonban csak az elkövetési móddal kapcsolatban fogjuk elvégezni, mert a tervre nézve, úgy véljük, a bemutatás felesleges.

Aki a lopás kiszemelt áldozatát szóval tartja avégett, hogy társa a zsebtolvajlást nyugodtan végrehajthassa, a lopásban társtettesé válik, ha az elvételt társa megkezdte vagy befejezte.

A testi sértés társtettese az is, aki a sérülést szenvedett egyént ellenállásra képtelenné tette, mielőtt a vele egyetértésben levő másik büntetett a sérülést okozó szúrást eszközölte.

Társtettesi közreműködést fejt ki az, aki bármely bűncselekménynél megakadályozza azt, hogy mások a bűntársa által megtámadott személynek segítséget nyújtsanak.

ha mindjárt a tettesi cselekményeknek az elkövetési magatartás körén kívüleső változatait a tankönyv másként is körvonalazza, mint mi. Az említett műben a szóbanforgó kérdésről a következőket olvashatjuk: »A tettes fogalma alá esik mindenki, aki közvetlenül részt vett annak a tevékenységnek a véghezvitelében, amely, mint ilyen — a kérdéses bűncselekmény tényálladékát megvalósítja. Ezért a szándékos emberölés bűncselekményének tettese mindenki, aki az emberölést közvetlenül követi el, az is, aki csupán az áldozat kezét fogja akkor, amikor a másik halálos csapást mér rá, továbbá az is, aki a bűncselekmény véghezvitele idején csupán a többiek cselekedeteit irányítja.« (Szovjet büntetőjog. Általános rész. Tankönyvkiadó, Budapest, 1951. 320. old.)

Losonczy István: »A társtetteség a Btá. vonatkozó rendelkezéseinek tükrében« című és a Jogtudományi Közlöny előző számában megjelent tanulmányában a Btá. 20. §-a (1) bekezdésének értelmezésénél álláspontunktól gyökeresen eltérő nézetet vall, amennyiben továbbra is azt vitatja, hogy társtettes csak az lehet, aki a törvényi tényállás elkövetési cselekményét részben megvalósította.

Ezek után tekintsünk vissza arra a jogesetre, amely a jelen tanulmányunk megírására indított és nézzük meg, hogy a feleségnek reábirást nem képező tevékenységei között vannak-e olyanok, amelyek csakugyan túlmennek a bűnsegély határain és álláspontunk szerint is társtettesi cselekménynek tekinthetők. Ez a szemügyre vétel azt eredményezi, hogy a feleség azzal, hogy kitervezte a gyilkosság részleteit, továbbá, hogy a tett helyén lekötötte férje figyelmét és végül hogy a fogatot, amelyen férjével utazott, megállította, valóban társtettesi közreműködést fejtett ki. A terv összeállításán felül — mint látjuk — még két olyan tevékenységet is végzett, amely a véghezvitel várható akadályainak elhárítására szolgált.

Befejezésül nyomatékosan hangsúlyoznunk kell azonban, hogy a más alkalmakkor már ismételtelen kifejtett azt az álláspontunkat továbbra is fenn tartjuk, hogy az extraneus, vagyis az, akinél nincsen meg a tettestől a jogszabályban megkívánt személyes tulajdonság vagy körülmény, a törvényi tényállás valamely »részének« megvalósítása ellenére is csak bűnsegélyért vonható felelősségre. Ezen a tételen nem változtatott a Btá. 20 §-ának (1) bekezdése sem. E bekezdés helyes értelmezése szerint voltaképpen a tényállás részét más nem is realizálhatja, mint akit a különös büntetőjogi rendelkezés személyes tulajdonságainál vagy körülményeinél fogva tettesnek nyilvánított, mert azt, hogy e tulajdonságoknál vagy körülményeknél fogva ki lehet csak tettes, más hely, mint a különös rész nem is mondhatja meg.

Schultheisz Emil

A jogforrásokról és közzétételükről

A »lex non promulgata non obligata« római jogi elve, mint igen fontos alkotmányos elv újra és újra felbukkan s a gyakorlattal való összefüggései indítékot adnak jogszabályi rendezésére, illetve újrendezésére, valamint arra, hogy a jogtudomány a vele összefüggő kérdések boncolgatásába és megvilágításába bocsátkozzék.

A felszabadulás előtt nálunk soha nem sikerült a jogszabályok közzétételének rendjét kielégítően szabályozni, aminek oka persze elsősorban az volt, hogy az alkotmányosság törekedtek az ismert okoknál fogva cseppfolyós állapotban tartani és nem is iparkodtak ennek a nagyfontosságú problémának a megnyugtató rendezésére. Pedig még a rendszert jobb felől támadó jogtudomány is olykor kifogásolta ezt a rendezetlenséget. Így Molnár Kálmán rámutatott arra, hogy szembe tűnő jelenség a kormányrendeleteknek jogforrási rendszerünk központjában való elhelyezése, a kormány rendeleti hatáskörének abnormis kiterjedése és a rendeleti joganyag óriási megduzzadása. Ezt különösen abból a szempontból kifogásolta,

hogy a hatóságokhoz címezve szolgálati rendeletek formájában adnak ki olyan rendeleteket, amelyek tartalmuknál fogva nem lehetnek mások, mint az összes állampolgárokhoz címzett, az összes állampolgárokat jogosító, vagy kötelező rendeletek.¹

A felszabadulás után többrendbeli kísérlet is történt a jogszabályok közzétételének rendezésére.² Legújabbán az 1954:26. tvr. és az ennek kapcsán kiadott 1072/1954. (IX. 4.) számú minisztertanácsi határozat a korábbiakhoz képest általában jelentősen előremutató módon iparkodik ezt a problémát megoldani. A tvr.-nek és a határozatnak a fontosságát aláhúzza az a tény, hogy a közzététellel kapcsolatos rendelkezések implicite

¹ V. ö. Molnár Kálmán: A kormányrendeleti jogalkotás technikája. Összegyűjtött kisebb tanulmányai és cikkei. Pécs, 1932. 22—23. old.

² Legutóbb idevágó szabályozás történt az 1950:22. tvr.-ben a 4217/1949. (IX. 6.) és a 14/1951. (I. 13.) M. T. sz. rendeletben, valamint az 1009/1951. (V. 6.) és az 1038/1951. (XII. 19.) M. T. sz. határozatban. Mindezeket az alább tárgyalandó új jogszabályok hatályon kívül helyezték.

magukban foglalják — az alkotmány alapulvételeivel — jogunk forrásait is.

Ezért azt a célt tűztük magunk elé, hogy a tvr.-nek és a minisztertanácsi határozatnak a rendelkezéseit egymásközötti és más jogszabályokkal való összefüggésükben vizsgáljuk és néhány jelentősnek vélt elvi következtetést vonjunk le, amelyek egyfelől rámutatnak bizonyos fogyatékoságokra, másfelől pedig a helyes gyakorlat kialakulását elősegíthetik.

1. Mind a jogtudomány, mind pedig a gyakorlat az utóbbi években egyre sürgetőbben kezdte feszegetni az utasítás formájában kiadott jogszabályok problémáját, amelyek sok nehézséget okoztak a bíróságok, az ügyészségek és az államigazgatási szervek munkájában és főképpen számos esetben lehetetlenné tették, hogy az állampolgárok megismerhessenek olyan jogszabályokat, amelyek számukra jogot állapítanak meg, vagy kötelezik őket. Márpedig azzal az elvvel nem szakíthatunk, hogy meg nem ismerhető jogszabály nem kötelezhet.

A tvr. rendelkezései között kiemelkedő jelentőségű az, hogy az állampolgárokat érdeklő jogszabályokat a hivatalos lapban, a Magyar Közlönyben közzé kell tenni. Ugyanakkor leszögezi, hogy miniszteri utasításban az állampolgárokra közvetlenül jogokat származtató, rájuk kötelezettségeket róvó, jogviszonyaikra egyébként széles körben közvetlen befolyást gyakorló, vagy jogaik és jogos érdekeik védelme szempontjából jelentős rendelkezéseket utasításban kimondani nem lehet. Éppen ezért előírja, hogy miniszteri utasítást a Magyar Közlönyben nem szabad közzétenni, hanem az egyes miniszterek és országos hatáskörű hivatalok hivatalos lapjaiban kell azokat az érdekeltek tudomására hozni.

Ez a probléma nem újkeletű. Forrása ott van, hogy amióta a burzsoázia nem képes a parlamentarizmus eszközeivel uralmát fenntartani és kialakult a végrehajtó szervek szupremáciája a törvényalkotó szervvel szemben, a törvényi jogalkotás rovására előtérbe nyomult a rendeleti jogalkotás. Innen egy lépés volt odáig, hogy a rendeleteket ne mindenki számára hozzáférhetően tegyék közzé, hanem olyan hivatalos lapokban közöljék, amelyek az állampolgároknak nem állanak rendelkezésre. Nálunk az utasításos jogalkotás elferdüléseinek egészen más természetű, de szintén nem helyes okai voltak, mint amilyen például a nem bizalmas természetű rendelkezéseknek bizalmassá minősítése és nem utolsósorban a jogszabályszerkesztés gondatlansága.

A burzsoa jogtudomány a jogszabályok közzé nem tétele és kötelező ereje közötti felokldhatatlan ellentétet oly módon próbálta kiküszöbölni, hogy a hivatalos lapban közzé nem tett normatív rendelkezések jogszabályvoltát kétségbe vonta. Az első világháború előtti német jogirodalomban az uralkodó felfogás különböztetett jogi és közigazgatási rendeletek között. Az előbbieket ismerveül azt vették fel, hogy normatív tartalmúnak, vagyis az alátvalók jogállásába, szabadságába,

tulajdonába parancsal, vagy tilalommal nyúlnak bele. Az utóbbiak pedig e felfogás szerint közigazgatási előírásokat foglalnak magukban az alárendelt szervek, közegek számára.¹ Lényegében ugyanezen alapult a jogalkotó és a szolgálati rendeletek megkülönböztetése is. Jogalkotó rendeleteknek minősítették azokat, amelyek általános kötelező erővel bírnak, amelyekhez mindenki alkalmazkodni köteles. Szolgálati rendeleteknek pedig azokat tekintették, amelyeknek céljuk a közzolgálat körén belüli intern rend biztosítása, amelyek tehát csak a közzolgálati szervek magatartását vannak hivatva irányítani. E szolgálati rendeletek a polgárokat általában csak annyiban érdeklik, amennyiben a közzolgálat rendjének biztosítása és fenntartása minden polgárnak érdeke.²

Ezeknek a felfogásoknak a hibás volta szembezőkő. Igaz ugyan, hogy az utasítás, amely az itt említett »közigazgatási, vagy szolgálati rendelettel« egybecső fogalom, nem lépheti túl az állampolgárok jogait és kötelezéseit illetően annak a jogszabálynak a kereteit, melynek végrehajtása érdekében az államigazgatási szervek felé rendelkezik. De ugyanakkor az államigazgatási szervek számára jogokat és kötelezettségeket állapít meg, tehát vitán felül jogforrás, tartalma kétségtelenül jogszabály.

Rá kell mutatnunk arra, hogy nem minden utasítás jogforrás, csak azok, amelyek a törvények, normatív határozatok és rendeletek végrehajtása érdekében az államigazgatási szervek részére magatartási szabályokat írnak elő. Ezt azért kell hangsúlyoznunk, mert terminológiai fogyatékoság miatt nálunk utasítás a neve a konkrét ügyben kiadott rendelkezésnek is, amely felsőbb államigazgatási szervtől az alsóbb felé irányul. Erre figyelemmel helyesnek tartanánk, ha a normatív utasítást a közhasználatra is alkalmas *belső rendelet* elnevezéssel jelölnék meg. Ebben kifejeződné, hogy olyan jogszabályról van szó, mely az állampolgárokat nem kötelezi, melyet tehát a bíróságok sem alkalmazhatnak, csak ha az utasított szervek valamelyikénél a szolgálattal kapcsolatban felmerült ügyben döntenek.

A tvr. és a vele együtt kibocsátott említett minisztertanácsi határozat az elvi magot illetően ezt a problémát megnyugtató megoldáshoz vitte. A helyes elv gyakorlati érvényesüléséről pedig azáltal is gondoskodik, hogy a M. T. Titkárságának köteletségévé tette annak megakadályozását, illetve ellenőrzését, hogy a minisztériumok és az országos hatáskörű hivatalok hivatalos lapjaiban az állampolgárok szélesebb körét érintő kérdésekről utasítások jelenjenek meg.

2. A közelmúltban jogtudományunk érdeklődése a probléma jelentőségét felismerve kezd a

¹ V. ö. Csekey István: A rendeletalkotási jog új irányai. Fejezetek a közjog és a közigazgatási jog köréből. Némethy Károly emlékkönyv. Szerkesztette Mártonffy Károly. Budapest. 1932. 42. old.

² Molnár Kálmán: i. h.

jogszabályalkotás törvényessége felé fordulni,¹ s kiindulásképpen — helyesen — leszögezést nyert az, hogy a jogszabályalkotás törvényességének elismerése nem csupán spekulatív úton, elméletileg kiagyalt kérdésben való elmélyedést jelent, mert ez a kérdés a hatályos jog megállapításának vonatkozásában »bírói gyakorlatunk egyik olyan fontos problémájává vált, amely a Legfelsőbb Bíróság elvi döntéseiben is jelentkezik, anélkül azonban, hogy a Legfelsőbb Bíróság felismerte volna a kérdésben rejlő elvi magot.«² Az e körbe tartozó nagy számú és igen lényeges kérdés közül e helyütt kettőt kívánunk kiemelni, amelyeket szoros értelemben vett aktualitásuk helyez előtérbe, s amelyeknek szoros összefüggésük van az 1954 : 26. tvr.-el.

a) A tvr. célja — mint eiméből és tartalmából egyaránt kitűnik, a »jogszabályok közzétételéről és hatálybaléptetéséről« való rendelkezés. Ebben két gondolat foglaltatik. Az egyik az, hogy mindazokat az aktusokat, amelyeknek közzétételéről a tvr. intézkedik, jogszabályoknak kívánja a jogszabályalkotó minősíteni. A másik pedig az, hogy minden jogszabályról rendelkezni kívánt, amire alálhúzottan következtethetünk abból, hogy a tvr. 7. §-a megemlíti: »A helyi tanácsok szabályrendeleteiről külön jogszabály intézkedik.«

A fentiekből kiindulva elsőnek az *Elnöki Tanács határozataival* kívánunk foglalkozni. A tvr. a minisztertanácsi határozatot illetően már korábban jogszabályba foglalt terminológiát kiterjeszti s lehetővé teszi, hogy az Elnöki Tanács is határozatban rendelkezék, ha az állami vezetés irányvonalát sokoldalúan, hosszabb időre kívánja meghatározni. E tanulmány előbbi bekezdésében rögzítettek túl az ilyen tartalmú elnöki tanácsi határozatok jogforrássá minősítésének célját megerősítve látjuk azáltal is, hogy az 1072/1954. (IX. 4.) számú minisztertanácsi határozat a minisztertanácsi határozatok jogforrási jellegét illetően nem hagy kétséget³ s a tvr. a szóbanforgó elnöki tanácsi határozatokat — a kibocsátó szervek különbözőségétől eltekintve — egy tekintet alá veszi a minisztertanács normatív határozataival. De megerősíti felfogásunkat maga a tvr. is, mikor az említett — vagyis normatív — tartalmú határozatok és az olyan egyéb határozatok között

különböztet, amelyeket nem jogszabályi tartalmuk, hanem a kibocsátó szerv idevágó rendelkezése miatt kell közzétenni.⁴

Ha ezekkel igazoltnak vesszük, hogy az Elnöki Tanács tárgyalat határozatai tétéles jogilag is jogszabályok, — jogelvíleg ezt vitatni sem lehet — akkor a tvr. vonatkozó rendelkezései ellen kifogást kell emelnünk. Az alkotmány 20. § (5) bekezdése ugyanis — szeríntünk minden mást kizáró imperatív rendelkezéskép — azt mondja: »A Népköztársaság Elnöki Tanácsa által alkotott jogszabályok törvényerejű rendeletek, amelyeket az országgyűlés legközelebbi ülésén be kell mutatni.« Az alkotmány szerínt tehát az *Elnöki Tanács jogszabályt csakis törvényerejű rendelet formájában bocsáthat ki*, a NET egyéb aktusai pedig az alkotmány 20. § (6) bekezdése értelmében határozatok, vagy intézkedések lehetnek, de ezek nem tartalmazhatnak normatív előírást.

A magunk részéről a jogszabályok megjelenési formáinak gyarapítását elvíleg nem látjuk elvetendőnek. Azonban az újabb formák beiktatását az alkotmánnyal összhangba kell hozni: Az adott esetben ennek nemesak alakai jelentősége van, hiszen az alkotmány a törvényerejű rendeleteknek az országgyűlés legközelebbi ülésén való bemutatását kötelezően előírja, a határozatokét azonban nem, s így a jogszabályi tartalmú határozatok kivonhatók az országgyűlés ellenőrzése alól. Már pedig az alkotmány nyilvánvalóan minden, a NET által kibocsátott jogszabály országgyűlés által való tudomásulvételének, illetve a tudomásulvétel megtagadásának szervezett kéréteit kívánja megteremteni. Ha tehát ilyen határozatokat a NET kiad, azokat az országgyűlésen be kell mutatnia.

b) Mivel — mint igazoltuk — a tvr. az összes jogszabályok közzétételéről rendelkezik, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy egyéb formájú jogszabály kibocsátásának a tvr. hatálybalépése után nineshelye. Ebből folyik az is, hogy jogszabályt csak azok a szervek bocsáthatnak ki, amelyek a tvr.-ben meghatározott jogszabályok kiadására jogosultak. Éza kérdés ma azért érdemel figyelmet, mert főleg budapesti viszonylatban és a közlekedésrendészet terén — a *belügyminisztérium területi főosztályainak rendeleteivel* találkozunk: Határozottan tagadjuk a kialakult gyakorlattal szemben, hogy a belügyminisztérium területi főosztályainak ilyen joguk lenne.

Egyes vélemények szerínt a szóbanforgó szervek rendeleteik kibocsátását az 1950:II. tv. (Btá) 72. §-ára alapozzák, amely szerínt kihágás »az a társadalomra veszélyes tevékenység, vagy mulasztás, amelyet jogszabály, rendőrségi rendelkezés... kihágássá nyilvánít.« Szeríntünk ebből a törvényhelyből ilyesmit kiolvasni nem lehet, hiszen az szembeszökően határt von a »jogszabály« és a »rendőrségi rendelkezés« között. Dozentül az idézett törvényhely vonatkozó rendelkezése éppen az 1954:26. tvr. hatálybalépése óta — nem is hatályos, mert annak 3. § (2) bekez-

¹ Ld. különösen: Világhy Miklós: Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései. Az 1953. évi Akadémiai Nagyhéten tartott előadás (kéziratban).

Csizmadia Andor: A törvény és a törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaságban. Állam és Igazgatás. 1954. 3. sz.

Kovács István hozzászólása az 1953. évi Akadémiai Nagyhéten Világhy Miklós előadásához (kéziratban).

Szemenyei László: Minisztertanácsi rendelet — miniszteri utasítás. Állam és Igazgatás. 1954. 6—7. sz., valamint

Szerzőtől: Feladataink a hatályos jog megismerése egyes tárgyi akadályainak elhárításában. Jogtudományi Közlöny. 1953. 12. sz.

² Kovács István i. h.

³ Kiemelés a szerzőtől.

⁴ Ld. különösen az idézett számú határozat I/3. pontját, mely szerínt minisztertanácsi határozattal minisztertanácsi vagy miniszteri rendelet módosítható, ha a módosító határozat a Magyar Közlönyben közzétételre kerül.

dése a kihágásoknál csekélyebb súlyú szabálysértések megállapításának jogát is fenntartja törvénynek, törvényerejű rendeletnek, vagy minisztertanácsi rendeletnek.

Állításunk más megfontolásokkal is igazolható. A belügyminisztérium szervei nem kettős alárendeltségűek, hanem egyedül csak centrális alárendeltségben állanak. Annak ugyan nincs akadálya, hogy az ilyen dekoncentrált szervek a maguk működési területére kiterjedően — jogszabállyal — hatósági jogkört kapjanak. Az is elképzelhető, hogy ez a hatósági jogkör jogszabály kibocsátására is kiterjedjen. Ha azonban ilyen jogszabály nincs, úgy csak az ilyen hatóságok legfelsőbb irányító szerve — vagyis a minisztérium, vagy más országos főhatóság vezetője — rendelkezhet jogszabályban. Az adott esetben tehát a belügyminiszter. Mivel pedig általános jogely, hogy a hatósági jogkör nem ruházható át, a szóbanlevő szervek rendeltetkibocsátási gyakorlata nem alapulhat azon sem, hogy a belügyminiszter rendeltetkibocsátási jogkörének egy részét rájuk testálta.

Ami a kérdést a célszerűség oldaláról nézve illeti, úgy gondoljuk, hogy a közlekedésrendészeti szabályok megállapításánál számos olyan megfontolásnak is kell érvényesülnie, amelyek túlmennek a rendészet körén. Mivel pedig e sokféle szempont koordinálása helyi viszonylatban a tanács végrehajtóbizottságának feladata, a helyi közlekedésrendészeti szabályok kibocsátását célszerűen a tanács feladatkörébe tartozónak véljük, amelynek természetesen a közlekedésrendészeti követelmények figyelembevételével és a rendészeti szervek szakvéleményének messzemenő szem előtt tartásával kellene az idevágó szabályozást végeznie.

Végül csak érintőleg említjük meg, hogy alkotmányos megfontolások is amellet szólnak, hogy a kifejezetten végrehajtó rendészeti szervek egyéb funkciót — így szabályozást se — végezzenek. Ebből a megfontolásból eredt az a rendelkezés, mely a kormányprogram jogyében a rendészeti szervek kihágási bírósági jogkörét elvonta.¹

3. A tv. 7. §-a — mint említettük — azt mondja ki, hogy a tanácsok szabályrendeleteiről külön jogszabály intézkedik. A jogforrásokról arandó kép teljessége önmagában is megköveteli, hogy ezzel foglalkozzunk. De szükségesnek véljük azért is, mert ez a szakasz bizonyos értelemben és örvendetesen máris tárgyaltanná vált. Az 1954 : X. tv. ugyanis — szemben az 1950 : I. tv. 28. §-ával — nem szabályrendeletalkotási jogról beszél, hanem a tanács rendeltetalkotási jogáról.²

Az 1954 : X. tv. 8. § értelmében tanácsaink kétféle formában rendelkezhetnek jogszabályi tartalommal.

¹ 1953 : 16. tvr.

² Helyesen állapítja meg Kovács István, hogy bár az önkormányzati szabályrendelet elnevezés átvételéből önmagában még nem folyt volna szükségképpen a helyi rendelet elborvulása, azonban a jogtudomány művelésének miatt is — az apparátus a régi elnevezés mögött régi korait is látott (i. m. 5. old.). A miénk részéről ehhez ezt tesszük hozzá, hogy a túlzott centralizáció is nagymértékben hátráltatta a tanácsok rendeltetalkotási jogának kibontakozását.

lomal. A lakosság jogait és kötelességeit érintő magatartási szabályokat csak rendeletben állapíthatnak meg, egyéb szabályokat pedig határozatban. Ehhez az alábbi megjegyzéseket látjuk szükségesnek hozzáfűzni:

a) Abban a tekintetben, hogy a jogszabály mikor érinti a lakosság jogait és kötelességeit, tanácsainkat is eligazítja az 1954 : 26. tvr. 1. §-a, amely szerint nemcsak az állampolgárokat közvetlenül jogosító, illetve kötelező jogszabályokat kell mindenki számára hozzáférhető módon közzétenni, hanem azokat is, amelyek egyébként széles körben közvetlen befolyással vannak az állampolgárok jogviszonyaira, vagy amelyeknek széles körben való ismerete az állampolgárok jogai és jogos érdekei védelme szempontjából jelentős. Szerintünk e rendelkezés megvilágítása érdekében helyes lett volna exemplifikatív felsorolást nyújtani, de ez így is minden esetre szilárdabb alapot ad a tájékozódás alá, mint amit az 1038 1951. (XII. 19.) sz. M. T. határozat 1.2. és 1.4. pontja adott.¹

b) A tanács jogszabályt tartalmazó határozata és rendelet között — bizonyos tekintetben — a különbség ugyanaz, mint a törvényerejű rendelet és a Népköztársaság Elnöki Tanácsa jogszabályt tartalmazó határozata, illetve a minisztertanácsi rendelet és határozat között. Nevezetesen, hogy a határozat rendszerint csak az alárendelt apparátus, az állami szervek felé való normatív rendelkezés formája.² A minisztertanács határozatainak egy kis része ettől eltérő. A mi véleményünk az, hogy határozat az állampolgárok felé kötelező rendelkezést ne tartalmazzon, azt foglalják rendeletbe. Gyakorlatilag többnyire úgyis szükség van erre, mert sem minisztertanácsi, sem tanácsi határozat nem állapíthat meg új büntetést, vagy szabálysértést, amire a kötelező rendelkezés szankcionálása végett rendszerint szükség van.

c) A tanácsi határozatoknak nem mindegyike normatív határozat. De viszont azt sem mondhatjuk, hogy a nem normatív tanácsi határozatok kivétel nélkül konkrét ügyről öntök aktusok lennének.³ A tanácsi

¹ E felsoroláshoz elvi szempontokat nélni megkíséreltük. Feladataink a hatályos jog megismerése egyes tárgyi szabályainak elhárításában e munkánkban (Jogtud. Közl. 1953. 12. sz.), ahol különösen azt emeltük ki, hogy az állampolgárok jogai és kötelességei alatt nemcsak az alkotmányban felvett alapjogokat és kötelességeket kell érteni.

² Bár az 1954 : 26. tvr. hatálybalépése előtt, de lényegileg ugyan ezen a véleményen van Pildler Kornél, mikor azt írja, hogy a M. T. általában akkor bocsát ki rendeletet, ha a tervezett rendelkezés nemcsak az állami szervekre és vállalatokra vonatkozik, s hogy a minisztertanácsi határozat az állampolgárokhoz felhívást, viszont az állami szervekhez parancsot tartalmazhat. (V. ö. Pildler Kornél: A legfelsőbb állami szervek rendelkezéseinek közzététele. Állam és Igazgatás, 1953. 9. sz. 70—71. old.)

³ Az önkormányzati szabályrendeleteket illetően általánosnak volt mondható az a felfogás, hogy a szabályrendelet jogszabályokat állapít meg, amelyek bizonyos területeken a hasonló jogviszonyok min legyiköré irányadók, míg a határozat nem egyéb, mint egyes jogesetek elintézése, vagy elbírálása a jogszabályok alapján. (V. ö. Laik Gusztáv: A szabályrendeletek. Budapest, 1912. 6. old.)

határozatoknak a konkrét ügydöntés viszonylag a legszűkebb területe és számottevő mértékben ez csak akkor szélesedhet ki, ha bizonyos ügyekben a tanács fellebbezési fórum lesz.¹ Ehhez a kategóriához közel állanak, de nem azonosak vele azok a tanácsi határozatok, amelyek a tanácsnak mint testületnek működésével függenek össze, s amelyeket joggal nevezhetünk ügyrendi határozatoknak.² Mindezekről lényegbevágóan különböznek azok a tanácsi határozatok, amelyeket a tanács, mint az államhatalom helyi szerve, irányító-felügyeleti jogkörében hoz meg, például az új választás kitérésével, a V. B. tagjainak megválasztásával. Ezek szintén nem jogszabályt tartalmazó határozatok, de nem is konkrét ügydöntő aktusok. Végül külön csoportba tartoznak azok a tanácsi határozatok is, amelyek a lakosságot felhívják, de nem kötelezik bizonyos célok megvalósítása érdekében. Ila például minisztertanácsi rendelet szerint egy növény vetésével okt. 15-ig kell végezni, a tanács a helyi adottságokra figyelemmel felhívhatja a lakosságot a munka határidő előtt való teljesítésére, de nem kötelezheti rá. A felhívásnak lehet formája a határozat, a kötelezőnek csak rendelet.

d) Kétségtelen, hogy az új kormányprogram és a tanácestörvény nyomán a tanácsok rendelet és normatív határozat kibocsátási joga realisabb tartalmat fog kapni. Hangsúlyoznunk kell, hogy e tekintetben az 1950: I. tv. is helyes utat mutatott, leszögezve: »szabályrendelet alkotásának különösen a törvények és a felsőbb rendeletek végrehajtása körében van helye».³ Azonban a tanácsok jellegének és jelentőségének Nagy Imre elvtárs kongresszusi beszédében feltárt okokból való elhomályosodása a jogszabályalkotás terén is éreztette káros hatását. A tanácsi jogkör bővülése, a túlzott centralizáció felszámolása, a tanácsok hatalmi szerv jellegének aláhúzása után, most adóttak a feltételek ahhoz, hogy a tanács normatív aktusai útján is a terület tényleges gazdája, irányítója legyen. A hangsúly azon van, hogy a tanácsok *ne csupán az önkormányzati szabályrendeletek világában keressék jogszabályalkotási területüket*, hanem főleg abban, hogy a felsőbb jogszabályok nem vehetik figyelembe az összes helyi sajátosságokat, melyek nemesak területenként, de többnyire községenként is különbözőek. Ez az útja annak, hogy a tanácsai ünnepélyes deklarációkat felváltsák a megfogható és végrehajtható rendeletek és határozatok.

e) A tanácsi normatív aktusok közül a rendeleteket ki kell hirdetni, míg a határozatokat

illetően ezt előíró kötelező rendelkezés nincs. Úgy gondoljuk azonban, hogy nincs akadály, sőt számos esetben *helyes, ha a csak az alárendelt szerveket kötelező határozatokat is a lakosság tudomására hozzák*, s ezzel egyfelől megteremtik végrehajtásuk alulról jövő ellenőrzésének feltételeit, másfelől pedig a tanács munkáját dokumentálják a választók előtt olyan viszonylatokban is, amelyek közvetlenül nem, de kihatásaikban érdeklik a lakosságot.

A kihirdetés rendjét illetően az 1951: X. tv. a helyben szokásos kihirdetési módot írja elő, ami lényegében helyes is. Idevonatkozóan azt az egy kívánalmat emeljük meg, hogy a megyei, járási, városi és városi kerületi rendeletnél kihirdetési módnak a helyi sajtóban való közzétételt vagy a kiaplakóztatást tartanánk helyesnek, a községeknek pedig a hirdető táblán való kifüggesztést. Azok az egyéb módok, amelyekkel eddig találkozunk (dobszó, hangosbeszélő stb.) nem alkalmasak arra, hogy a helyi rendelet kihirdetettnek legyen tekintendő.⁴ Ezek csak arra szolgálhatnak — s erre szükség is van — hogy a lakosság figyelmét a rendeletre felhívják, tehát nem kihirdetési eszközök, hanem a jogpropaganda eszközei.

f) A tanács jogszabályalkotási joga mellett a végrehajtó bizottság is bocsáthat ki a lakosságot kötelező normatív határozatot és az alája rendelt szervekhez szóló normatív utasítást. Azonban a V. B.-nek nincs joga ahhoz, hogy a tanács ülésai (ülésszakai) közti időben a tanács helyett bocsásson ki rendeletet, mint azt az 1950: I. tv. szerint tehetette. Felfogásunk szerint a *V. B. normatív határozatainak területe egészen szűk lesz, s azokban új jogot, vagy kötelezettséget megállapítani nem lehet*. Ezeknek a határozatoknak tehát mindig hierarchikusan felsőbb jogszabályon — ideértve a tanácsi rendeletet is — kell alapulnia, amit egyébként a tv. 37. §-a is leszögez, kimondva, hogy a V. B. általánosan kötelező rendelkezéseket tartalmazó határozatot a jogszabályok végrehajtásaként ad ki. *A V. B. számára szélesebb szabályozási terület a normatív utasítások kiadása*, amelyekkel főleg a magasabb fokú V. B.-ok — az alájuk rendelt szerveket és vállalatokat irányítják.

4. Örömmel üdvözljük a minisztertanácsnak a jogszabályszerkesztés megjavítása érdekében kiadott rendelkezéseit. Ezek között is különösen azt, hogy a jogszabályok lehetőleg kimerítően és szakaszok szerint sorolják fel azokat a jogszabályokat, amelyek az új jogszabály következtében módosulnak, vagy hatályukat veszítik.² Egy néhány — úgy gondoljuk — a megoldást előbbrevivő megjegyzést e rendelkezéshez — az élvhességének hangsúlyozása mellett — hozzá kell fűznünk.

¹ E módok mellett a hatálybalépés időpontjának meghatározása körülményes. Ezért kellett a 143/1950. (V. 18.) M. T. sz. rendelet 19. § (3) bekezdésében kimondani, hogy a szabályrendelet kihirdetése napján lép hatályba, s e napot az elnök a szabályrendelet függelékében naptárral megállapítja.

² 1972. 1954. (IX. 4.) M. T. sz. határozat II/23. pont.

¹ Idevonatkozólag ld. a szerzőtől: Az államigazgatási jogviszonnyal kapcsolatos néhány probléma. Állam és Jog. 1953. 2. sz. 52. old.

² Például mikor a tanács a napirendről határoz, vagy megválasztja az ülés elnökét. (1954: X. tv. 12. § és 14. §)

³ 1950: I. tv. 28. §. Az ebben foglalt rendelkezés lényegére helyesen mutat rá Kovács István, mikor úgy véli, hogy a tanácsoknak minden olyan kérdésben joguk van helyi rendelet alkotására, melyben szükséges a felsőbb szervek rendelkezésének végrehajtása érdekében azok helyi konkrétizálása. (Kovács István: i. m.)

a) Nyilvánvaló, hogy számos esetben taxative felsorolhatók a hatályon kívül kerülő vagy módosuló jogszabályok.¹ Nevezetesen nem jelent ez különösebb feladatot akkor, ha olyan életviszonyok újrendezéséről van szó, amelyek első ízben az alkotmány után kerültek szabályozásra. Nincs probléma akkor sem, ha adott tárgykörben kódexünk van, s ennek módosítása válik szükségessé. Egyszerű a feladat akkor is, ha ugyan adott körben szerteágazó a szabályozás, de annak anyagát összegyűjtötték s az illetékes főhatóság a változásokat folyamatosan keresztülvezette nyilvántartásában.² Altalában azonban ma is azt kell vallanunk, amit erről a kérdésről korábban már mondtunk: ...mindaddig, amíg a hatályos jogszabályok kiválogatása egyszer az egész joganyagot illetően nem történik meg, a jogszabályszerkesztők csak kivételesen kötelezhetők arra, hogy az új jogszabályok zárórendelkezéseiben ne negatív megállapításokat tegyenek, hanem a hatályban maradó jogszabályokat sorakoztassák fel és ne legyenek kénytelenek biztonsági záradékot alkalmazni...³ Ebben a véleményünkben egyébként benne van az a felfogásunk, hogy a teljes megoldás nemcsak a hatályon kívül helyezett, hanem az adott tárgyban hatályban maradó jogszabályok egyidejű felsorakoztatása.

A minisztertanácsnak itt tárgyalt rendelkezésében foglalt célon túl — sőt azt jelentőségében megelőzve — a hatályos joganyag összegyűjtése s tárgyszerűségi mutatókban való felfeljegyzése s nyilvános igény mint az apparátus, mind pedig a jogkeresők részéről. Azt, hogy erre irányuló munkálatok folynak-e, nem tudjuk. De hogy gigászi feladatról van szó, az bizonyos. Éspedig nemcsak a méretekkel fogva, hanem azért is, mert a munkálatok elvégzésre egy sor elvi kérdés tisztázását és számos — a fejlődésünk sajátosságaiból előálló — tény figyelembevételét igényli, ami miatt ez a munka roppant sokirányú körültként kíván. Ezek közül egyelőnyre az alábbiakban mutatunk rá.

ca) A rendezést igénylő új társadalmi viszonyok felmerülése és a régiék elavulása miatt időszakonként a jogszabályok tömkelegében rendet kell teremteni. Ez a probléma sok évszázados múltra tekint vissza. Már Justinianus arról beszél az *Institutiók* bevezetésében, hogy az azelőtt rendezetlen szent konstitúciók magyogó összhangba hozása után a régi jogtudomány megzámkláhtalan kötetekre kellett kiterjesztenie figyelmeét, s ezt a kétségbeesítő nagy művét is, mintegy a mélységek fölött járva, isteni segítséggel sikerült

befejezni.⁴ S azóta is valósággal a mélységek fölött jár az, aki ehhez a feladathoz hozzáfér. Erre mutat a jogszabályrendezés története.⁵ S nyilván e nehézségektől megriadva vállották egyesek nálunk is, hogy a hatályban levő jogszabályok hivatalos összeállítása úgy, hogy az legyen hatályos jogszabályainknak egyedüli gyűjteménye, leküzdhetetlen akadályokba ütközik.⁶ Az ilyen nézetekkel szemben mi azoknak adunk igazat, akiket a feladat kétségtelen monumentalitása nem elijeszt, hanem kellő erőgyűjtésre serkent, s akik látják annak a két évtizeddel ezelőtt csakúgy, mint ma érvényes tételnek az igazságát, hogy a jogszabályok rendezésének követelménye a gazdasági, jogi, társadalmi élet és a közszolgálat segítségkiáltása az életet gyakran gúzsbakötő, túlnyomórészt elavult vagy tárgytalanná vált jogszabályok ellen.⁷

A jogszabályalkotás méreteire nálunk jellemző, hogy az 1945 óta megjelent jogszabályok több mint egy tucat hatalmas kötetet fessnek ki, s e kötetek számos jogszabálynak csak számát és címét közlik, a szinte mérhetetlen utasítás anyaguk pedig kevés kivétellel a számát és címét sem:

A felszabadulás utáni anyagot illetően a helyzetet számottevő mértékben könnyíti az alkotmány létrehozatala. Abból ugyanis, hogy az alkotmány nemcsak alak, de anyagi értelemben véve is alaptörvény, következik, hogy mindazok a jogszabályok, amelyek az alkotmány betűjén túl, annak szellemével ellentétesek, hatálytalanok. Ennek eldöntését azonban, hogy mely jogszabályok kerültek az alkotmánnyal ellentétbe, nem bízhatjuk a jogalkalmazó bírósági és államigazgatási szervekre. Ebben a kérdésben a jogalkotónak kell döntenie éspedig mivel törvényekről is szó van, az országgyűlésnek, vagy az Elnöki Tanácsnak. E döntés előkészítése során a munkát pozitív irányban is el kell végezni és közzétenni a hatályosnak tekintendő joganyag szám- és tárgymutatóját. Minden esetre ez kell az idevágó munkálatok első üteme legyen. De látnunk kell, hogy ez távolról sem teljes, befejezett megoldás.

ab) A hatályos jogszabályoknak az a mutatója, amit az igazságügy minisztérium 1951. április 4-vel zárt le, csak a felszabadulás utáni joganyagot dolgozza fel. Kézenfekvően azért, mert a felszabadulás előtti joganyag kiválogatásához nem volt elég erő és idő. Ezt a munkát azonban el kell végezni, mert mind a bíróságok, mind pedig az államigazgatási szervek kénytelenek számos felszabadulás előtt keletkezett jogszabályt alkalmazni. Mivel pedig nincs biztos iránytű a kezükben, hogy a jogszabályok közül melyek minőségileg alkalmazhatónak, szerteágazó gyakorlat ki-

¹ Példamutatóan eldótták meg ezt a feladatot a Munka Törvénykönyvével kapcsolatosan. Viszont hibáztatunk kell, hogy az 1951. X. tv. csak az 1950. I. tv.-t bevezette hatályon kívül, holott nyilvánvaló, hogy az új tanácsotörvény hatálybalépésével (példakép) az 1950. I. tv. végrehajtása érdekében kibocsátott rendeletek is hatályukat veszítették.

² Például az új anyakönyvi tv. hatálybalépése előtt a nagyszámú anyakönyvi jogszabályról a B. M. anyakönyvi osztálya pontos nyilvántartást vezetett.

³ L. Szerzőtől: Feladataink a hatályos jog megismerése egyes tárgyi akadályainak elhárításában. *Jogtudományi Közlemények*, 1953. 12. sz.

⁴ Justinianus *Institutiók*. Budapest, 1939. 5. olt.

⁵ Ennek kiváló feldolgozását nyújtja Mártonffy Károly: *A szabatos törvény. A jogszabályok szerkesztése és közzététele*. Budapest, 1932. 15—44. olt.

⁶ Vlachár Gábor: A hatályos jogszabályok hivatalos összegyűjtése. *Kodifikációs törekvések e. kötetben*. Budapest, 1933. 32. olt.

⁷ Mártonffy Károly: *A jogismerés módszere (Kodifikációs törekvések)* 211. 80. olt.

alakulása előtt nyílt meg az út, s ilyen jelenség tapasztalható is.¹

Szándékosan kerültük a felszabadulás előtt keletkezett jogszabályokkal kapcsolatban a »hatályosság« kifejezést, mert ez arra utalna, mintha ilyen jogszabályokat hatályosaknak ismernék el, mivel a megdöntött államhatalom szervei azokat érvényesen létrehozták és kifejezett hatályon kívül helyezésük nem történt meg. E jogszabályok hatályosnak elfogadása ez alapon egyet jelentene a jogfolytonosság akceptálásával, már pedig szocialista forradalom és jogfolytonosság a megdöntött rendszerhez viszonyítva — éppen a szocialista forradalom sajátosságaiból folyóan — egymást kizárja. Felmerülhet az a gondolat, hogy a jogszabályok közül egyeseknek az alkalmazását szokásjog (joggyakorlat) érvényességének kell tekinteni.²

Nézetünk szerint e felfogás — az elemzést államigazgatási térre szűkítve — azt a problémát veti fel, hogy minden államigazgatási szerv jogalkotóvá válik, s nemcsak azok, amelyeket ezzel a joggal az alkotmány, vagy alkotmányos jogszabályok felruháztak, s ez tágra nyitja a kaput a partikularizmus előtt. Ezeket a veszélyeket a burzsza jogtudomány is érzékelté, s ezért mondja Otto Mayer, hogyha a törvényhozás valamely kérdésben nem intézkedik, ez nem szolgálhat indokul szokásjog kialakítására, hanem csak arra mutat, hogy a közigazgatási hatóságoknak az ilyen ügyekben diszkrécionárius hatáskört óhajt biztosítani.³ Ha ezt a gondolatot tovább visszük, odajutunk, hogy a diszkrécionális aktusok sorozatából előáll joggyakorlat szüli a törvénytől való kiegészítő szokásjogot.

Szerintünk a probléma megoldását más úton kell keresni. Az 1929: XXX. tv.-t példának véve azt látjuk, hogy annak egyes rendelkezéseit jogalkotó szerveink kifejezetten hatályon kívül helyezték, másokat viszont nem, s a jogalkotó szervek nem tiltották el ezeknek a rendelkezéseknek az alkalmazását az alkotmány után sem. Sőt jogszabályok is hivatkoztak rájuk, mint például a 3/1952. (III. 4.) B. M. sz. rendelet. Nem joggyakorlatról, hanem jogalkotó szervek részéről való részben kifejezett,⁴ részben hallgatóságos elfogadásról van tehát szó. A megoldás kulcsát tehát ott kell keresni, hogy az államigazgatási szervek által történő alkalmazás esetén — ha kifejezett elfogadás nincs — fel kell tételeznünk a

szóbanforgó jogszabályoknak a jogalkotó által hallgatóságos történt elfogadását.

Bármelyik elméleti megfontolás mellett törünk is lándzsát, biztos eligazítást a jogkeresőknek és jogalkalmazóknak csak az nyújt, ha a jogalkotó kifejezetten állást foglal abban a kérdésben, hogy mely felszabadulás előtti jogszabályok alkalmazhatók. Ennek az állásfoglalásnak pedig előfeltétele annak a joganyagnak az összegyűjtése, amelynek alkalmazására szükség van. Kodifikációnk előrehaladásával ez a munka — főleg ha az új polgári törvénykönyv és a büntető törvénykönyv különös része kiadásra kerül — nem jelent mennyiségileg elképesztő feladatot.¹ A legszélesebb területet szerintünk az államigazgatási szervek által alkalmazott jogszabályok jelentik. A feldolgozás módszere ezzel adva is van. Nem kell ugyanis a hivatalos lapok elképesztő tömegén végigmenni, hanem azt kell vizsgálni, hogy az államigazgatási gyakorlatban, hol találkozunk felszabadulás előtti jogszabályokkal, ezeket kell elemezni abból a szempontból, hogy továbbra is indokolt-e alkalmazásuk. Ez a munka már csak azért is kifizetődőnek látszik, mert feltárulna, hogy mely területeken indokolt átfogó, új szabályozásról gondoskodni.

ac) Az egész terület felmérése után felmerül az a kérdés, vajjon szükséges-e az így kirostált hatályos jogszabályoknak »hivatalos gyűjteményben« való közzététele. Az bizonyos, hogy sem kronologikus sorrendben, sem valamiféle szakrendszerezésben való közzétételtől nem sok várható. Tény, hogy a joganyagnak bizonyos szisztéma szerint rendezett közreadása valamelyest könnyíti a benne való eligazodást. Nálunk az ilyen gyűjtemény kiadása mellett szólna az is, hogy főleg az alsóbb szintű államigazgatási szerveknél még a felszabadulás utáni joganyag sem található meg hiánytalanul. Az ilyen hivatalos gyűjtemény ellen nagy érvelni szolgálna azonban az, hogy — mint azt egy korábbi ellenzője találóan mondotta — konglomerátum lesz,² melyre ráillik Ovidius mondása: »Non bene iunctarum discordia semina rerum.« Helyesen mutatott rá a hivatkozott szerző arra is, hogy hibás az az elképzelés, amely a hatályban levő jogszabályok pusztán egymásmellé helyezésével akarja rekonstruálni a hatályban levő jogot, mert a jog nem tűr el ilyen túlságosan technikai elbánást.³ Ennek elkerülésére szolgálhat a kompiláció, mint az összegyűjtött hatályos joganyag rendszerbe foglalása.⁴

¹ Az államigazgatási szervek egy része például, rendszeresen hivatkozik az 1929: XXX. tv. 56. §-ára, s kimondja határozatának azonnali végrehajthatóságát, mások viszont az 1929: XXX. tv.-t egészében hatálytalanak tartják.

² E felfogás felé látszik hajlani Beér János, a szerző: »Az államigazgatási jogorvoslatok« c. disszertációjára adott opponensi véleményében (kéziratban) és Világhy Miklós: Polgári jog. Egyetemi Jegyzet. 93. old.

³ Otto Mayer: Deutsches Verwaltungsrecht. München und Leipzig. 1914. 90. old.

⁴ Ilyet tartalmazott például a 8490/1945. M. E. sz. rendelet is, kimondva, hogy: »A volt m. kir. rendőrségre vonatkozó azok a jogszabályok, amelyek az ideiglenes nemzeti kormány rendelkezéseivel nem ellentétesek, továbbra is hatályban maradnak.«

¹ A mennyiségi problémákat illetően tanulmányos összevetésül szolgálnak az alábbiak: 1867—1930 között összesen 2559 tv. került az Országos Törvénytárba: Ezekből több mint 2000 közigazgatási vonatkozású volt: 1939-ben e több mint 2000 törvényből legfeljebb 400 volt hatályos. (V. ö.: Magyar Zoltán: A magyar közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének biztosítása. Budapest. 1931. 9. old.)

² Vladár: i. m. 24. old.

³ Vladár: i. m. 24. old.

⁴ V. ö.: Magyar Zoltán: »A magyar közigazgatás racionalizálásának programja. Budapest. 1932. 15. old.; és Magyar Zoltán: Kodifikációs törekvések a jogpolitika tükrében c. előadása. (Ld. Kodifikációs törekvések. Budapest. 1933. 45. old.)

Ez a megoldás kétségtelenül tetszetős, a pusztá gyűjteményhez képest előbbre vivő. A mi viszonylatunkban azonban nem helyeslehetnének, mert olyan heterogén anyag rendszerezéséről lenne szó, amelyben rejlő ellentétek feloldása, az anyag egyszerűsítése nem kompilációt, hanem az egyes területek kodifikálását igényli. Sőt megkockáztatjuk azt az állítást, hogy a kodifikálás, melyre nem a kiigazítások, hanem a szocialista alapnak megfelelő teljes szabályozás jellemző, kisebb feladat, mint a kompiláció készítése.

Tehát: érjük be a hatályos jogszabályok mutatókban való közzétételével és e munkálatok képesen eszközölt felmérések felhasználásával *együnk iránt az egyes területek kodifikálására*. Ez a helyes törekvés jellemzi jogalkotásunkat főleg az alkotmány óta, ezt az utat kell járunk a továbbiakban is. Minden más megoldás csak provizorikus lehet s nem szolgálja kielégítően a szocialista jogrend minél teljesebb kiépítésének követelményét.

Felfogásunkkal szemben igen alaposnak látszik az a kifogás, hogy az államigazgatási jogra nézve a teljes, vagy lényegében teljes kodifikációt lehetetlennek kell tartani.¹ Ez a tétel feltétel nélkül igaz akkor, ha kodifikáció alatt egy jogággaztat egész anyagának egy jogforrásba való összefoglalását értjük. Ha azonban kodifikációnak nevezzük egy adott jogággaztat egyes területeinek, részeinek egy jogforrásban való rendezését,² akkor az *államigazgatási jog anyaga is kodifikálható, nem egyetlen kötetben ugyan, hanem részterületeket felölő kötetekben és nem is a teljes anyag*. Csak példaképpen említjük meg, hogy szerintünk -- ha szabad ezt a kifejezést használni -- ilyen részleges kódexekbe foglalható az államigazgatási eljárás -- ideértve a jogorvoslati eljárást is -- kívül az államigazgatási végrehajtás, az ügyvitel -- mint az eljárás speciális része, -- a közszolgálat, továbbá egyes igazgatási ágazatok szervezete, feladatai és működése. Ugy véljük, nincs akadály, sőt szükséges lenne egyes kifejezetten rendészeti szervek felépítésének és tevékenységének kodifikálása, így a rendőrség és a tűzoltóság. Ezen felül kodifikálhatók -- s erre van is példa -- az államigazgatás egyes ágazatai bizonyos részterületeinek joganyaga (például az anyakönyvi igazgatás). Csak ahol a feladatok

sokrétűsége a kodifikációt nem teszi célszerűvé, helyes a kodifikáció előnyeit időről időre kiadott jogszabálygyűjtemények útján biztosítani.¹

ad) E -- rész befejezésül még azt kívánjuk leszögezni, hogy a kétségtelenül fennálló tárgyi nehézségeken túl *jogszabályszerkesztőink is nem kis mértékben felőltek azért, hogy a hatályos jog megállapítása rendkívüli nehézségekkel jár*. Különösen a pénzügyi igazgatás terén harapódzott el az a gyakorlat, hogy az időnként szükségessé váló kiegészítéseket és módosításokat nem úgy végzik el, hogy a kiegészítő vagy módosító új szöveget az alapszabályba -- technikailag is -- minden érdekelt beilleszthesse. Ehelyett olyan formulákat vesznek fel, hogy az adott jogszabály az alábbi módosításokkal és kiegészítésekkel alkalmazandó.² Vagyis mindazokra, akik a jogszabállyal dolgoznak, ráhárítják a munkaterhet, hogy maguk állapítsák meg, vajjon a módosítások és kiegészítések az alapszabály mely rendelkezéseit érintik. Tehát a saját munkaterhüket minden alkalmazó szervnek átadják, holott azoknál sokszor hiányzik e feladat elvégzéséhez szükséges felkészültség.

b) Ugyanakkor, amikor az 1954:26. tvr. egyes vonatkozásokban előbbreviszi a jogszabályok helyes szerkesztésének ügyét, más tekintetben sajnálatosan inkább visszafelé tesz lépést. A már kifejtetteken túl előremutatónak tartjuk, hogy a Minisztertanács Titkársága az 1072/1954. (IX. 4.) számú minisztertanácsai határozat 25. és 26. pontja alapján a jogszabályok szerkesztését, főleg annak a közzététellel érintkező felületeit illetően ellenőrzési jogot kapott. Ugyanakkor azonban 1038/1951. (XII. 19.) sz. M. T. határozat hatályon kívül helyezésével megszűnt az igazságügy-minisztérium felelőssége azért, hogy az állami határozatok szerkesztésében és szövegezésében egységes és helyes irányelvek érvényesüljenek. Igaz ugyan, hogy az igazságügyminisztérium ezt a feladatot elláthatja és feltehetően el is látja ilyen kötelező rendelkezés nélkül is. Mégis az 1038-as határozat 3. fejezetében foglalt rendelkezéseket nem hatálytalanítani, hanem továbbfejlesztetni láttuk volna szükségesnek egészen addig, hogy kiformalódjék -- legalábbis a legfelsőbb szinteken -- a jogszabályszerkesztésért felelős szerv, ahol ehhez a munkához nélkülözhetetlen magas képzettség, szakértelem megvan. Az Állam- és Jogtudományi Intézet és az egyetemi tanszékek bevonása a jogszabályszerkesztésbe igen helyes irányzat s öröndetes, hogy efelé erős törekvések tapasztalhatók is. Mivel azonban e szervek csak néhány különlegesen nagyfontosságú jogszabály kiolgozásába vonhatók be, a jogszabályszerkesztéssel kapcsolatban felmerülő problémákat közreműködésük nem oldja meg.

Véleményünk szerint a jogszabályszerkesztés-

¹ Világhy Miklós: Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései (kézirat) 32. old.

² Nyilván Világhy ez utóbbit is érti kodifikáció alatt, mert azt írja, hogy nálunk pl. a felelős maradványok kiirtása és néhány sajátos büntetőjogi feladat adott okot nagyobb jelentőségű kodifikációra. Ugyan így Szladits Károly, aki szerint a kódex oly irrt jogforrás, mely valamely jogintézménynek vagy a jog valamely önálló főrészenek egységes, teljes és rendszeres szabályozását tartalmazza s mint ilyen az illető jogintézményre nézve a központi jogforrás jellegét viseli (ld. Jogi lexikon. Budapest. 1899. 545-546. old.). Viszont Mártonffy a tételes jog tudományos módszerrel készített rendszeres felolgozását érti alatta, melyet törvényerővel ruháznak fel s úgy látszik -- az egész jog ilyen felolgozását minősíti kodifikációnak. (A szabatos törvény. 17. old.)

¹ Világhy: Az új szakasz és a törvényalkotás elvi kérdései (kézirat) 33. old.

² Legutóbbi példája ennek a 40/1954. (VII. 16.) M. T. sz. rendelet, mely egyébként az általános jogvédelemről tárgyában kiadott 13.800/1948. (1949. I. 7.) Korm. sz. rendeletnek 63-ik módosítása, illetve kiegészítése.

15k felügyeletét akár a M. T. Titkársága, akár az igazságügyi minisztérium elláthatja. Ez elsősorban nem az államigazgatási szervezeten belüli elhelyezés, hanem hozzáértés kérdése. Elképzelhető ilyen szerv az Elnöki Tanács titkársága keretében is. E megoldás mellett szólna az, hogy az Elnöki Tanácsot ez a részleg támogathatja az alkotmány 20. § (2) bekezdésében foglalt joga gyakorlásában, amely abban áll, hogy megsemmisíthet vagy megváltoztathat minden olyan jogszabályt, amely az alkotmányba ütközik, vagy sérti a dolgozó nép érdekeit. Ez a részleg készíthetné elő az Elnöki Tanács döntéseit olyan esetekben, mikor a törvények és a törvényerejű rendeletek, vagy normatív elnöki tanácsi határozatok hiteles magyarázatának szükségessége felmerül. Semmiképpen sem tartanánk persze helyesnek, ha egy ilyen szerv »kodifikációs hatóság« lenne. Az idevágó hatáskört a NET gyakorolná, a szóbanforgó szerv csak előkészítő szerepet töltené be.

5. Befejezésül a tvr.-nek azt a rendelkezését emeljük ki, amely szerint valamely jogszabály végrehajtásához szükséges rendelkezéseket a jogszabály hatálybaléptetésével együtt hatályba kell léptetni s a végrehajtási rendelkezéseket legkésőbb

a jogszabály kihirdetésétől számított tizenöt napon belül ki kell bocsátani, amennyiben ezen előírás alól a Minisztartanács nem tett alott esetben kivételt. E rendelkezés nyomán feltehetően elkerülhető lesz, hogy egyes jogszabályok végrehajtási rendelet hiányában végrehajthatatlanok maradjanak, mint az 1950. I. tv. több rendelkezésével az megtörtént. Kivétel megállapítására pedig szerintünk helyesen akkor kerülhet majd sor, ha a kihirdetett jogszabály előzetes tanulmányozása szükséges még a végrehajtási rendelkezések megjelenése előtt, illetve ha a végrehajtáshoz való felkészülés szükségessé teszi a jogszabálynak a végrehajtási rendelkezés kibocsátását több mint tizenöt nappal megelőző kihirdetését.

*

Összefoglalva: a tárgyalt törvényerejű rendelet a jogforrásokkal kapcsolatos számos problémát sikeresen old meg s jelentős lépés a szocialista törvényesség megszilárdítására irányuló erőfeszítéseink sorában. A belőle fakadó számos elméleti kérdés a jogtudomány részéről további figyelmet érdemel s ezeket jogtudományunknak a gyakorlat igényeire figyelemmel meg is kell oldania.

Szamel Lajo

A jogtudomány kérdései a mezőgazdasági termelés fejlesztésével kapcsolatos határozatok tükrében

I. Népi demokratikus fejlődésünk első szakaszának egyik legfontosabb mozzanata a földreform végrehajtása volt. E reform megvalósításával felszámoltuk a három millió koldus-paraszt Magyarországot, s mindazokat a feudális maradványokat, amelyek mezőgazdaságunkat 1945-ig még nyomorították. A magyar parasztság forradalma volt ez, méltó betetőzése annak a harcnak, amelyet jussáért folytatott. A földért való harc végigkíséri történelmünk minden szakaszát, és legdiesőbb állomásai közé tartoznak azok a forradalmi megmozdulások, amelyek parasztságunk nagy tömegeit mozgósították a földesurak ellen: A feudális és burzsoa osztályok mindenkor erősebbnek mutatkoztak a földért küzdő parasztságnál. Csak a második világháború végén bekövetkezett felszabadulás, melyet a Szovjetunió hadseregének köszönhetünk, adott alkalmat és lehetőséget arra, hogy a magyar paraszt a munkásosztály segítségével tulajdonába vegye azt a földet, amelyért annyi verejtéket és vért hullatott.

A földreform mélyreható politikai, gazdasági és kulturális változásokat idézett elő a parasztság életében. Megváltozott a munkásosztályhoz való viszonya, megerősödött gazdaságilag, s kialakult a munkásságnak és a dolgozó parasztságnak az a szövetsége, mely a munkásosztály vezetésével a proletárdiktatúra talpkövévé vált:

Az elért eredmények lehetővé tették, hogy már 1948-ban napirendre tűzhettük a falu szo-

cialista átalakítását. A feltételek megléte biztosította, hogy a parasztság egy része a termelőszövetkezetek felé fordult, lerakhattuk a szocialista mezőgazdaság megteremtésének alapjait.

A termelőszövetkezeti mozgalom mély gyökeret vert a faluban. A földreform után ez a második mozzanat a parasztság történetében, amely teljesen átalakítja a falut, megváltoztatja az emberek életmódját és gondolkodását egyaránt.

A termelőszövetkezetbe tömörült parasztság azonban csak egyik része a falu lakosságának: A számban és gazdasági szempontból egyaránt jelentős szegényparasztság mellett ott van a középparasztság. Ez a réteg a felszabadulás után nem hogy fogyott volna, mint azelőtt, hanem inkább még nőtt, mert a földreform következtében megindult a középparasztsodás. A dolgozó parasztság anyagilag jobb helyzetbe került, mint amilyenben a felszabadulás előtt élt, további felemelkedésének és az ország teljes szocialista átszervezésének azonban korlátokat szab a kisáru-termelő gazdálkodás. A paraszt csak akkor lép a közös gazdálkodás útjára, ha sikerül őt meggyőzni annak előnyeiről, illetve, ha ő maga győződik meg arról, hogy a közös gazdálkodás könnyebb és jobb életet biztosít, mint az egyéni termelés. Elősegíteni ennek a meggyőződésnek a kialakítását természetesen lehet is, kell is, de csak az önkéntesség elvének határain belül. Nem hiába hangoztatta annyiszor Lenin, hogy nem lehet

ezt az elvet káros következmények nélkül figyelmen kívül hagyni. Az önkéntesség a termelősövetkezeti mozgalom sikerének egyik titka. Addig azonban, amíg a parasztság többsége nem tér át a szövetkezeti gazdálkodásra, a termékek zöme a kis- és középparaszti gazdaságokból kerül ki.

A kisárutermelés a középparaszt vonatkozásában a legszélesebb. Ahhoz tehát, hogy a lakosság élelmiszerral való ellátásán javítsunk, nemcsak a termelősövetkezetbe tömörült parasztság árutermelését kell fokoznunk, hanem a termelősövetkezeten kívüli parasztságot is, főképpen a középparasztságot segítenünk kell a többtermelésre.

Pártunk II. kongresszusának központi kérdése az ipari termelés, ezen belül a nehézipar, illetve a termelési eszközöket gyártó ipar termelése volt. A mezőgazdasági termelés növelésére nem fordítottunk annyi gondot, mint amennyit a növekvő szükségletek kielégítése megkövetelt volna. A mezőgazdaság nem kapta meg azt a segítséget, amelyre a termelés fejlesztése érdekében szüksége lett volna. A felemelt öt éves terv a szükségesnél kevesebbet juttatott a mezőgazdaságnak. Az iparosításnak ez a túlzott előtérbe helyezése népgazdaságunkban aránytalanságokra vezetett. Az ellátás biztosítása érdekében alkalmazott adminisztratív módszerek hátráltatták az új gazdaságpolitika kibontakozását, aminek viszont végső fokon az lett a következménye, hogy nem tudtuk a paraszti gazdaságok árutermelését céljainknak megfelelően felhasználni, holott a mezőgazdasági árutermelésnek több mint kétharmadát az egyénileg gazdálkodó parasztság termékei alkotják.¹ A szocialista szektor árutermelése még távol áll attól, hogy kielégítse a lakosság növekvő élelmiszerszükségleteit és kellőképpen ellássa az ipart nyersanyaggal. Ezért indokolt erőteljesen a kisárutermelő paraszti gazdaságokra támaszkodni és igényeik kielégítésével biztosítani azt, hogy minél többet termeljenek. »Fejlődésünk jelenlegi szakaszán, amikor még a kisárutermelő egyéni gazdaságok teszik ki a parasztság zömét, a mezőgazdaság fejlesztésének, a munkás paraszt szövetség megszilárdításának fő eszköze a piaci kapcsolatok kiszélesítése.«² Közben persze továbbra is rajta vagyunk, hogy helyes módszerek alkalmazásával közelebb vigyük őket a társas gazdálkodáshoz.

II. Azokat a hibákat, amelyeket gazdasági politikánkban elkövettünk, a párt Központi Vezetőségének 1953. évi júniusi határozata tárta fel és mutatott rá egyben kiküszöbölésük módjára is. A júniusi határozatot olyan intézkedések követték, amelyek új szakaszt jelentenek egész eddigi gazdaságpolitikánkban. A mezőgazdasági termelés fejlesztésével a júniusi határozaton kívül a Központi Vezetőségnek 1953. októberi és decem-

beri határozatait, pártunk III. kongresszusa és a Központi Vezetőség 1954. októberi határozatait foglalkoznak.

I. Mindjárt a júniusi határozat után megkezdődött a népgazdaság erőinek átcsoportosítása: Csökkent az iparosítás üteme, javult a kulturális, szociális és anyagi ellátottság. Csökkent a felhalmozás, a nemzeti jövedelemből nagyobb rész jutott a fogyasztásra. Az iparosítás lassításával felszabadult anyagi eszközök jórészt a mezőgazdaság fejlesztésére fordítottuk. Bár mint később megállapítást nyert, az átcsoportosítás a kívántnál lassabban haladt és így hátrányosan hatott az új szakasz politikájának érvényrejtetésére, nem kétséges, hogy a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez megtettük az első lépést és a napvilágot látott egyéb rendelkezések útján is felébredtünk a parasztság termelési kedvét.

A júniusi párthatározat hatása a parasztság felé azonnal megnyilvánult, mert feloldotta a piaci értékesítés 1951. decemberében megvont korlátait és módot nyújtott, hogy a paraszt a begyűjtés után fennmaradt termékfeleslegét a piacon értékesíthesse. A paraszt jövedelme emelkedik, ez az emelkedés a termelésre is ösztönzően hat, végeredményben fokozza a piacon értékesített áru mennyiségét. Az állam beavatkozó szerepe abban nyilvánul meg, hogy nem enged ebbe a kereskedelembé spekulációs elemeket bekapcsolódni, mert az árufelhalmozásra és az árak felverésére vezetne. Az állam biztosítja az új gazdaságpolitika előnyeit a parasztságnak, de ugyanakkor teljesíti szabályozó szerepét a szocializmus építése érdekében. Az új gazdaságpolitika következetes megvalósítására térünk át a város és a falu összefogásának erősítése érdekében, a piaci kapcsolatok kiszélesítése útján. A szocializmusnak ilyen módon való építése a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényrejtetése érdekében történik.

A párt határozatai jogszabályokban is kifejezést nyertek, alkalmazkodva azokhoz a viszonyokhoz és követelményekhez, amelyek az új szakasz jellegéből fakadtak.

A jogszabályok három csoportba sorolhatók: a) azok a rendeletek és határozatok, amelyek a parasztságnak különféle kedvezményeket biztosítanak, s a termelési kedvet növelik; b) azok a jogszabályok, amelyek a föld hasznosítását, illetőleg megművelését segítik elő, természetesen úgy, hogy fokozzák a parasztság érdekltségét a többtermelésben; c) azok a rendelkezések, amelyek a törvényességet biztosítják, s elejét veszik, illetőleg megakadályozzák, hogy a termelés biztonságát egyes szervek, vagy személyek veszélyeztessék:

a) A júniusi párthatározat és a kormányprogram kihirdetése után jelent meg a Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1953. évi 10. számú törvényerejű rendelete a beadás elmulasztása miatt kivetett kártérítések törléséről, a beadási hátralékok elengedéséről, valamint a termelősövetkezetek beadási kötelezettségének 10 %-os csökkentéséről. Hatálya termelősövetkezetekre, termelősövetkezeti csoportokra és

¹ Szabó Kálmán, Társasalmi Szemle 1954. 8—9. sz. 37. old.

² A MDP Központi Vezetőségének határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról. Szabad Nép, 1954. október 22.

egyéni termelőkre egyaránt kiterjedt. Törölt mindazokat a tartozásokat, amelyek az utóbbi évek mulasztásaiból származtak. Termelőszövetkezeteknél a kedvezmény kenyérgabona-termésüknek 5,7%-át, takarmánygabona-termésüknek 2,6%-át, kukorica- és burgonya-termésüknek 9,3%-át jelentette. Ennyit tett ki a kártérítési kötelezettség és a beadási hátralék, valamint a beadásnak 10%-os csökkentése együttvéve. Megjegyzendő, hogy a fenti összeg csak hat termékre — búzára, rozsra, árpára, zabra, kukoricára és burgonyára — vonatkozik. Az egyéni termelők részére a rendelet minden parasztagazdaságra átlagosan több mint 500 forint kedvezményt jelentett.

Az egyénileg gazdálkodó parasztoknak nyújtott kedvezmények között megemlítendő az 1953. évi 18. számú törvényerejű rendelet, amely az őszi termésű kapásnövényekből fennálló beadási kötelezettség 10%-os csökkentéséről, valamint a gabonafélék és az őszi termésű kapásnövények forgalmi korlátozásának megszüntetéséről szól. Ennek a rendeletnek hatálya azokra az egyénileg gazdálkodó parasztokra is kiterjed, akik önhibájukon kívül nem tudtak kenyér és takarmánygabona beadási kötelezettségüknek eleget tenni. A kedvezményeken kívül jelentős még, hogy hét termék vonatkozásában 1953. augusztus 30-tól megszüntették az érvényben volt forgalmi korlátozásokat.

A parasztságnak nyújtott kedvezmények szempontjából — a párt júniusi határozatának megfelelően — különös jelentősége van a 35/1953. (VII. 12.) M. T. számú rendeletnek, amely az állatorvosi szolgáltatások kiterjesztéséről és az állategészségügyi szolgálat fejlesztéséről intézkedik. Ez az első eset, hogy a kormányzat teljes egészében felkarolja az állategészségügyet és megadja hozzá a szükséges anyagi támogatást. Összhangban van ez a rendelet a párt idevágó határozatával abban a tekintetben is, hogy a lakosságnak hússal, tejfel stb.-vel való jobb ellátása hozzátartozik az új szakasz, a szocializmus építésének követelményeihez. Ennek a követelménynek ugyanis csak az állategészségügy és az állattenyésztés intézményes fejlesztésével, a legkedvezőbb feltételek biztosításával tehetünk eleget. A rendelet alapján ingyenes állati gyógykezelésre az egyénileg gazdálkodó parasztságnak 42 millió forint, az egyénileg gazdálkodó parasztság és a termelőszövetkezetek részére együttesen 48 millió forint jutott. Oltóanyagjuttatás 11,7 millió, ezen belül a termelőszövetkezetek részére 8 millió forintot tett ki.

A mezőgazdasági termelés fejlesztését kívánják elősegíteni azok a rendeletek is, amelyek a különféle mezőgazdasági építkezések előmozdításáról intézkednek. Ezeknek a júniusi párthatározatot követő rendeleteknek sorából jelentőségre kiemelkedik az 1036/1953. (VII. 30.) M. T. számú határozat, mely a termelőszövetkezet és egyénileg dolgozó parasztok silóépítkezésének támogatásáról szól. Ennek alapján 67,5 millió összegű kölcsönöt bocsátott a kormány a termelőszövet-

kezetek és az egyénileg gazdálkodók rendelkezésére.

Nem kisebb jelentőségű jogszabály az 1033/1953. (VII. 26.) M. T. számú határozat sem, amely a mezőgazdasági lakosságnak nyújtandó adókedvezményekről szól. A határozat nemcsak a parasztság anyagi terheit könnyíti, jelentős mértékben elengedvén a termelőszövetkezetek, termelőszövetkezeti csoportok és egyénileg gazdálkodó parasztok adóhátralékát, hanem egyben a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztését is szolgálja. Kimondja, hogy termelőszövetkezeti tagok a kedvezményben csak akkor részesíthetők, ha a termelési év befejezése után is tagjai maradnak a termelőszövetkezetnek. A határozat minden paraszti családnál átlagosan mintegy 570 forint adóhátralék elengedését jelentette. Ebből az összegből 27,7% a termelőszövetkezetekre és 22,8% az egyéni gazdaságokra, a többi a jövedelemadó 15%-os csökkentésére maradt.

Mindezek a jogszabályok, melyeket példaképpen említettem, azt bizonyítják, hogy bennük a júniusi párthatározatok öltöttek testet, mert a mezőgazdasági termelés fejlesztését, s a dolgozók életszínvonalának emelését szolgálták.

b) A föld hasznosítását és megművelését biztosító jogszabályok kiadását az tette szükségessé, hogy az utóbbi évek során viszonylag sok föld maradt parlagon. A 42/1953. (VIII. 2.) M. T. számú rendelet a mezőgazdasági termelés fejlesztése érdekében előírja, hogy az állami tartalékföldeket még az őszi vetés megkezdése előtt használatba kell adni.

Annak érdekében, hogy ez eredményesen megtörténhessen, mindazokat a földeket, amelyeket az egyénileg dolgozó parasztok 1951. augusztus 1-e után ajánlottak fel, vagy hagytak el, kérelmére vissza kell adni a régi tulajdonosnak, kivéve, ha a földet tagosították, vagy ha állami gazdaság, vagy termelőszövetkezet vette használatba. A már tagosított, vagy állami gazdaság, illetve termelőszövetkezet birtokába került földterület helyett másutt kell az állami tartalékterületekből részükre földet tulajdonba adni. Lehetővé teszi ez a rendelet a tartalékföldök hasznosítását is, mégpedig nagyon kedvező feltételek mellett, amennyiben kimondja, hogy a hasznosítónak nem kell földadót fizetnie, csak a föld után járó beadási kötelezettségének tartozik eleget tenni. A föld hasznosításának és megművelésének új formáját intézményesíti a rendelet azzal, hogy megengedi, hogy a földdel nem rendelkező dolgozók a tartalékterületekből veteményeskert céljára családokként egy kat. holdat hasznosításra vehessenek. A hasznosítást engedélyezésnek és a magántulajdonban levő föld részes művelésbe adhatóságának köszönhető, hogy hasznosítottak és megműveltek olyan földeket is, amelyek addig családi okok (betegség stb.) miatt parlagon heverték. A minisztertanácsi rendelet végrehajtásáról a 3/1953. (IX. 9.) F. M. számú rendelet intézkedik. A föld hasznosítását biztosító mindezen rendeletek nyomán — ideszámítva az 1052/1953. (IX. 10.) M. T. számú határozatot és a

pénzügyminiszter és a földművelésügyi miniszter. 35.573—84/2/1953. P. M. számú együttes utasítását is — a tartalékföldek megművelésével jelentős mértékben bővült a termelési bázis, s emelkedett a fogyasztási termékek mennyisége. Hogy mennyire megnövekedett az egyénileg dolgozó parasztek termelési kedve, bizonyítja az, hogy több mint 200.000 egyénileg dolgozó paraszt vett haszonbérbe tartalékföldet.

c) Az adminisztratív módszerek alkalmazása egyáltalán nem segítette elő sem a többtermelés, sem a termelőszövetkezeti mozgalom megszilárdítását és továbbfejlődését. Regresszíve hatott a paraszt termelési kedvére, csökkentette a termelésben való érdekelttségét, végső soron akadályozta tehát a mezőgazdasági termelés fejlesztését és hátráltatta a mezőgazdaság szocialista átszervezését. Különösen az adó mértékének túlzott emelése és a begyűjtésben voltak észlelhetők olyan jelenségek, amelyek — a termelés fokozott biztosítása érdekében — a szocialista törvényesség megszilárdítását követelték. Ennek tett eleget az 1953. évi 27. számú törvényerejű rendelet az állami begyűjtés többéves rendszerének elrendelésével. E rendszer lehetővé teszi, hogy a paraszt perspektivikus termelést folytasson, mert évekre előre ismeri az állammal szemben fennálló köteleseit, s így olyan módszerekkel gazdálkodhat, hogy gazdasága jövedelmező legyen és saját jószántából állampolgári köteleseinek érzetétől áthatva szolgáltatthassa be a ráeső termékmennyiséget. A törvényesség megszilárdítását és vele együtt a termelés fokozását és biztosítását van hivatva elősegíteni a termelési szerződés kötés teljes önkéntessége is. Kormányzatunk e téren odáig megy, hogy a megyei tanács mezőgazdasági osztálya az önkéntesség megsértésével történt szerződéseket érvénytelennek nyilvánítja, s intézkedik a vétkes személyek felelősségrevonásáról.

A termelés biztonságának megóvása tette szükségessé a múlt ősszel a tagosítás megtiltását. A sok esetben önkényes földcserék ugyanis gyakran megghiúsították a föld gondos megművelését, s hátrányosan befolyásolták a parasztek termelő munkáját. Külön tiltó jogszabály erre vonatkozólag nem jelent meg, de azért a kormányprogram e tekintetben is mindenütt érvényesült.

A törvényességet biztosítja — az új szakasz követelményeinek megfelelően — az a jogszabály is, amely a termelőszövetkezetből való szabad kilépést lehetővé teszi. Ennek a rendeletnek (4/1953. (IX. 25.) F. M.) is az a célja, hogy az önkéntességet juttassa érvényre a termelőszövetkezetek megszilárdítása, a termelőszövetkezeti mozgalom fejlesztése érdekében.

Foglalkozik a mezőgazdasági termelés fejlesztésére vonatkozó júniusi párthatározat a munkaerőproblémával is. Népgazdaságunkban e téren a legutóbbi évek folyamán aránytalanságok mutatkoztak: a falusi lakosság nagy számban keresett munkát az iparban, a termelőszövetkezetek egy részében viszont — ideértve az állami gazdasá-

gokat is — ugyanakkor munkaerőhiány keletkezett. A munkaerő-elszívó hatást a túlzott iparosítás váltotta ki és ennek lett a következménye, hogy 1949 és 1953 között mintegy 360.000 dolgozó hagyta el a falut.¹ A júniusi határozat felismeri a veszélyt, mely ebben a munkaerővándorlásban rejlik, s intézményesen gondoskodik a mezőgazdasági termelés fejlesztését, illetve a termelőszövetkezetek megszilárdítását gátló munkaerőhiány megszüntetéséről. A Minisztertanács 1050/1953. (IX. 19.) számú határozata arra kötelezi bizonyos iparágak vezetőit, hogy a termelőszövetkezeti gazdálkodás fellendítése érdekében engedjék vissza a faluba üzemüknek azokat a nem szakmunkás dolgozóit, akik termelőszövetkezeti tagok. A visszatérőknek a rendelet természetbeni és pénzbeli előleget biztosít. A termelőszövetkezetek erre a célra — készpénzfelőleg folyósítására — 50 millió forintot kaptak. Az intézkedés eredményeként nagyszámban tértek vissza a dolgozók a mezőgazdaságba.

Az 1953 júniusi párthatározat végrehajtását szolgálják azok a rendelkezések is, amelyek a Mezőgazdasági Tudományos Tanács (1056/1953. [IX.] 23. M. T. számú határozat), a Debreceni Mezőgazdasági Akadémia (1953. évi 9. sz. tvr.) és a Kertészeti és Erdészeti Főiskola (1953. évi 17. sz. tvr.) létesítéséről szólnak. A mezőgazdasági termelés fejlesztésének tudományos alapjait kívánja ezzel kormányzatunk kiszélesíteni, az agrárkérdésképzést bővíteni, hogy minél több és jobb szakember vigye előbbre a mezőgazdasági fellendítésének ügyét. A mezőgazdasági termelés tudományos alapjainak elmélyítése ugyanis éppen olyan elengedhetetlen feltétele a sikernek, mint a megfelelő anyagi-technikai feltételek megteremtése.

A párt és a kormány politikájának hatására a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló jogalkotás a múlt év júniusa óta erősen fellendült. A fentiekben ennek a fellendülésnek csak a legfontosabb, legjellemzőbb mozzanataira, azokra a rendeletekre utaltam, amelyek jellemzően mutatják a termelés fejlesztésével kapcsolatos jogalkotás irányvonalát. A jog aktív szerepet tudott játszani mezőgazdaságunk fellendítésére irányuló szocialista építésben. A jogszabályok döntő többsége hathatósan mozdította elő a kitűzött célok megvalósítását. Hiányosságnak tekinthető, hogy egyikben-másikban, így például a Mezőgazdasági Terme őszvetkezetek Mintaalapszabályában, zavartkeltő fogyatékosságok vannak. Ilyen a Mintaalapszabály 6. §-a, mely szerint a háztáji gazdaság céljaira szolgáló területet a család tulajdonában tarthatja, holott tulajdonról itt nem mindig lehet szó. Egészen más ugyanis a helyzet, ha a termelőszövetkezeti tag földdel, s más, ha föld nélkül lépett be a termelőszövetkezetbe, vagy ha földdel lépett is be, de nem a bevitt földből kapott területet háztáji gazdaság céljára. E két utóbbi esetben tulajdonról egyáltalán nem beszélhetünk. Feltűnő ez a tévedés és

¹ Csatár György, Társadalmi Szemle, 1954. 8—9. évf. 61. old.

mielőbb helyesbíteni kell, mert zavarhatja a gyakorlati munkát is. Alaposabb és gondosabb munkával el lehetett volna ezt kerülni. Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozása és a termelőszövetkezetek megszilárdítása szempontjából a Mintaalapszabály egyike a legfontosabb alkotásnak, mely az új szakasz idején jött létre.

Az 1953 júniusi határozatot és az abból folyó feladatokat a jogtudomány még nem dolgozta fel. Tennivalók várnak még e téren reánk, mulasztásokat kell pótolnunk. Az új szakasz legfontosabb kérdésével mindazoknak a jogtudományi ágaknak foglalkozniuk kell, amelyek vele bármely formában kapcsolatosak. A párthatározat végrehajtásának sikere nem utolsó sorban attól függ, hogyan értelmezi a jogalkotás és a jogalkalmazás a mezőgazdasági termelés fejlesztésével kapcsolatos feladatokat. Ennek a munkának az elmélet és a gyakorlat egységének jegyében kell végbemennie, úgy, hogy belőle a gyakorlati jogászok is megtanulják, hogyan kell helyesen alkalmazni a jogszabályokat a párt és a kormány politikájának megvalósítása érdekében.

Ez most az a láncszem, amelyet a jogtudománynak teljes egészében meg kell ragadnia, mert csak így segítheti elő a szocializmus gazdasági alaptörvényének érvényre jutását. »Nem elég forradalmárnak, a szocializmus hívének vagy általában kommunistának lenni. Értetni kell ahhoz, hogy minden egyes pillanatban megtaláljuk azt a bizonyos láncszemet, amelyet minden erőnkkel meg kell ragadnunk, hogy az egész láncot kezünkben tarthassuk és jól előkészíthessük az átmenetet a következő láncszemre...«¹ A láncszemet a párt helyesen ragadta meg. Ugyanezt kell tennünk nekünk is, hogy minden erőnkkel segíthessük a feladat megvalósításában.

Az új szakaszt megnyitó 1953 júniusi határozaton alapuló mezőgazdasággal kapcsolatos jogszabályok ismertetését ezzel befejezem. Azért foglalkoztam velük bővebben, mert a júniusi párthatározat jelentős állomás hazánk életében, a szocializmus építésének útján.

2. A Központi Vezetőség 1953 októberi ülése részletesen foglalkozott a júniusi határozat végrehajtásával. Megállapította az elért eredményeket, rávilágított azokra a gátló körülményekre — többek között az átosportolás lassú voltára — amelyek a párt politikájának útjában állanak, s kitérte a népgazdaság egész területén előttünk álló újabb feladatokat. A mezőgazdaság vonatkozásában ezek a következők: a gabonakérdés megoldása, a terméshozam növelése, az állattenyésztés hozamának emelése, a lakosság burgonyával és zöldséggel való bőséges ellátásának biztosítása, a világhírű magyar bor- és gyümölcs-termelés feljavítása, a gépállomások további fejlesztése és munkájuk minőségének javítása.

A Központi Vezetőség ugyanekkor elhatározta, hogy ezen alapvető kérdések megoldása

végéig még 1953 folyamán megtárgyalja a mezőgazdasági termelés további fellendítése érdekében szükséges rendszabályokat. Erre a tárgyalásra, mely a júniusi és az októberi határozatokból indult ki, decemberben került sor.

Az októberi párthatározat nyomán jelent meg a Minisztertanács Elnökének 61—10/1953. számú utasítása a nem hasznosított állami tartaléktalajok kötelező megműveléséről. Ez az intézkedés a gabonakérdés megoldásához kívánt hozzájárulni azzal, hogy minden föld megművelését kötelezővé tette. Egy másik jogszabály — a Minisztertanács 1074/1953. (XII. 10.) számú határozata az iparba eltávozott volt traktorosok visszacsendéséről — a mezőgazdasági munkaerőhiányon iparkodott enyhíteni.

1953 októbertől decemberig inkább csak részletkérdésekre vonatkozó rendelkezések születtek, a többtermelés előmozdítására szolgáló, átfogóbb jogszabályok a decemberi határozat után jelentek meg. Ez azzal magyarázható, hogy az októberi határozat a mezőgazdaság fejlesztésének célkitűzéseit foglalta össze.

3. A párt Központi Vezetősége, októberi határozatához híven, 1953. december 19-én megtárgyalta a mezőgazdasági termelés általános, nagyarányú fejlesztésének programját, s elhatározta, hogy a program végrehajtásával »fokozatosan megteremtí a jómódú életet, a virágzó mezőgazdaságot, a város és a falu bőséges élelmiszerellátását, továbbá megszilárdítja a munkásparaszt szövetséget.«¹ A határozat a mezőgazdaság azon ágainak fejlesztését helyezte előtérbe, amelyek az októberi határozat és a fenti program szerint a legfontosabbak.

Az 1953 decemberi határozat a legnagyobb jelentőségű program, amelyet a mezőgazdasági termelés fejlesztésére valaha is alkottak Magyarországon. Jellegzetes vonása, hogy megvalósításában az ipari munkásságra és a fejlett szocialista nagyiparra támaszkodunk. Végrehajtásával megszűnik a népgazdaságban mutatkozó aránytalanság és a mezőgazdasági termelés fejlesztése a szocializmus építésének fontos elemévé válik.

A mezőgazdasági termelés fejlesztése az 1953 júniusi, októberi és decemberi párthatározatok nyomán egész népünk ügyévé vált. Nem valamiféle »parasztpolitikáról« van itt szó. A mezőgazdasági termelés fejlesztése az egész népet közvetlenül érintő ügy, hiszen az általános jólétet kívánja biztosítani, az életszínvonalat emelni. E tekintetben nem lehet véleménykülönbség, mert olyan gazdasági törvényt juttat érvényre, amely a jómódot teremti meg... az 1953 júniusi és azt követő párthatározatok hosszú időre megmutatták az egyetlen járható utat, amely népünk jólétének következetes emeléséhez, a népgazdaság egész fejlődéséhez, a szocializmus eredményes építéséhez vezet. Csak az új szakasz politikájának

¹ A MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági fejlesztésről, Szikra, 1954. 72. olt.

következetes és hiánytalan, minden elferdítéstől mentes végrehajtása biztosíthatja a nehézségek leküzdését, népünk anyagi és kulturális felemelkedése további feltételeinek megteremtését.¹

A decemberi határozat alapján jelent meg az MDP Központi Vezetőségének és a Minisztertanácsnak 1080/1953. (XII. 23.) számú határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. Ez a határozat az első olyan jogszabály, amely a mezőgazdasági termelés fejlesztését teljes egészében átfogja és konkrét útmutatásokat ad a talaj termőerejének fokozására és a talajvédelemre; a gabonafélék, különösen a búza és a rozs termelésének fejlesztésére, a takarmánytermelés felforrósítására, az ipari és olajos növények termésének fokozására, az élelmiszeripar és a könnyűipar nyersanyag-alapjainak növelésére, a burgonya- és zöldségtermelés növelésére, valamint a dolgozók burgonyával és zöldséggel való ellátásának megjavítására, a gyümölcs- és szőlőtermelés fejlesztésére, s a lakosság gyümölcsrel és borral való jobb ellátására, az állattenyésztés fejlesztésére, a lakosság hússal és zsírral való jobb ellátására, a szarvasmarhatenyésztésre, a ló-, a sertés-, a juh-, a baromfi-, a haltenyésztésre és méhészetre, a mezőgazdasági termelés gépesítésének fokozására, és a gépállomások munkájának megjavítására, a mezőgazdasági szakembereknek a termelés közvetlen irányításába való bevonására, a mezőgazdasági szervek irányításának megjavítására, a szakoktatás és a tudományos munka fejlesztésére, s végül a falusi pártpolitikai munka végzésére. Mindezeknek a feladatoknak megoldásához népünk teljes erejének mozgósítása, a mezőgazdasági termelés irányításának tökéletesítése és minden tudománynak hathatós közreműködése szükséges, mert csak a különféle tudományágak komplex együttműködésével lehet e célok megvalósítását elősegíteni.

4. Az MDP III. kongresszusa a Központi Vezetőségnek a mezőgazdasági termelés fejlesztése érdekében hozott 1953 júniusi, októberi és decemberi határozatait alapján megjelölta a mezőgazdasági termelés fejlesztésének további módzatait.

A kongresszus meghatározta második ötéves tervünk irányelveit is. Az alapvető feladat: a munkásosztály, a dolgozó parasztság, az értelmiség, az egész nép jólétének és műveltségi színvonalának további emelése, a fogyasztásra kerülő áruk mennyiségének növelése, minőségének megjavítása, az áruválaszték bővítése, a lakosság szociális ellátottságának, egészségvédelmének, lakáskörülményeinek, kulturális igényeinek fokozott kielégítése útján.² Hogy ezt a feladatot meg tudjuk oldani, az jórészt mezőgazdasági termelésünk fokozásától függ. Így válik a mezőgazdaság termelés a második ötéves terv központi kérdésévé. Mindebből azt kell megállapítani, hogy a szocialista

építés elkövetkező időszakában a mezőgazdaság áll előtérben.

5. A párt Központi Vezetőségének legutóbbi határozata (A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról, Szabad Nép, 1954. október 22.) ismét rámutatott az átesoportosítás vonatottságára, az ellenállásra és ingadozásra, amely az új szakasz politikájának végrehajtásában megmutatkozik, valamint az ebből származó következményekre, s egyben megjelölte tennivalóinkat a népgazdaság egész területén.

A határozat leszögezte, hogy egész gazdaságpolitikánkat az 1953 júniusi és az azt követő határozatok elvi alapjaira kell helyezni, minden gazdaságpolitikai feladatot és intézkedést az új szakasz politikájának kell alárendelni. »Az új szakasz gazdaságpolitikája a nép növekvő anyagi és kulturális igényeinek minél teljesebb kielégítését, a dolgozók életszínvonalának és kulturális színvonalának következetes emelését és ennek biztosítása végett a termelők fejlesztését, a mezőgazdasági és ipari termelés fokozását tűzi ki célul.« Egyben megállapította, hogy az életszínvonal emelésének elsőrendű feltétele — mint azt az 1953 júniusi és decemberi párthatározatok megállapították — a mezőgazdasági termelés gyors növelése. Ezért következetesen végro kell hajtani a mezőgazdaság fejlesztésére vonatkozó határozatokat és gondoskodni kell arról, hogy az ilyenirányú erőfeszítések valóban a párt- és állami munka homlokterébe kerüljenek.« Hozzátehetjük: a tudományos munka — a jogtudomány homlokterébe is azoknak kell kerülniök.

A kiadásra kerülő újabb jogszabályok alkotásának irányvonalát a júniusi és az azt követő határozatok teljes és következetes végrehajtásának elve határozza meg.

III. Népi demokráciánk fejlődésének jelenlegi szakaszában a mezőgazdasági termelés fejlesztése — az idevonatkozó Központi Vezetőségi és a III. pártkongresszus határozataiból megállapíthatóan — elsősorban a munkás-paraszt szövetség megszilárdításától, a törvénytesség biztosításától, az egyéni és a társadalmi érdekek összehangjának megteremtésétől, az anyagi érdekesség növelésétől és a gépállomások jó munkájától függ. A következőkben sorra veszem e kérdéseket, rámutatva, milyen szerepet játszik bennük a jogtudomány, megvizsgálom az egyes jogágak szerepét e kérdésekkel kapcsolatban, s végül a mezőgazdasági jog jelenlegi anyagának a jogrendszerben való elhelyezésével foglalkozom.

I. »Az új társadalom, amely a munkások és a parasztek szövetségén fog alapulni, elkerülhetetlenül el fog érkezni. Előbb vagy utóbb, húsz évvel előbb vagy húsz évvel később, de el fog érkezn, és mi e társadalom részére segítünk kidolgozni a munkások és a parasztek szövetségének formáit, amikor új gazdasági politikánk megoldásán fáradozunk. Ezt a feladatot meg kell oldani, s megteremtjük a munkások és a parasztek

¹A MDP Központi Vezetőségének határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatainkról, Szabad Nép, 1954. október 22.

²A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve, 59—60. old.

olyan szilárd szövetséget, amelyet a világon semmiféle erő sem lesz képes megdönteni.¹ Ezeket a szavakat Lenin mondotta 1921-ben a IX. Oroszországi Szovjetkongresszuson. Lenin szavai nekünk, a máának is szólnak.

A munkás-paraszt szövetség kérelése akkor vetődött fel, amikor a munkásosztály szövetségeseinek meghatározására került sor a forradalmi harcban. Marx és Engels azt tanította, hogy a proletariátusnak a parasztság nagy tömegeit a maga oldalára kell állítania. Ezt a tanítást a II. Internacionale opportunistaí tagadták, Lenin azonban megvédte és továbbfejlesztette. Az ő eszméitől vezérelve, sikerült a pártnak megszervezni a munkásosztály és a parasztság harci szövetségét, a proletariátus köré tömöríteni a tömegeket és megteremteni a forradalom politikai hadseregét. Lenin ebben a szövetségben látta a proletárdiktatúra legfőbb elvét, a szocializmus győzelmének zálogát. »A diktatúra legfőbb elve — mondotta — a proletariátus és a parasztság szövetségének fenntartása, hogy a proletariátus megtarthassa a vezetés szerepét és az államhatalmat.«²

A munkás-paraszt szövetség a proletárdiktatúra idején a munkásosztály és a dolgozó parasztság harci szövetsége. Ilyen szövetség nem jöhet létre a kulákság ellen közösen vívott harc, s nem lehet tartós a szegényparasztságnak megszervezése nélkül. Parasztpolitikánk a lenini jelszóra épül: a) támaszkodj a szegényparasztságra, b) egyezz meg a középparaszttal, c) egy pillanatra se hagyd abba a kulák elleni harcot. Egységes és oszthatatlan feladatról van itt szó: tevékenységünk középpontjában — a proletárdiktatúra alapjának biztosítása érdekében — a szegényparasztságra való támaszkodás áll, a középparasztsággal való szoros szövetség megvalósítása, közben azonban egy pillanatra sem adhatjuk fel a kulákság elleni harcot. Ennek a jelszónak valóráváltása, a feladatnak teljes egészében való végrehajtása, pártunk politikai követelménye. A proletárdiktatúra megszilárdításának, népi demokráciánk megerősítésének ez a legfőbb biztosítéka, de egyben feltétele a mezőgazdaság fejlesztéséért vívott harcunk sikerének is.

A munkás-paraszt szövetség a felszabadulás óta eltelt harcokban fejlődött ki és szilárdult meg. Az a harc, amely a földesurak és a tőkés ellen folyt a földért, a szétosztott föld megtartásáért, az ország helyreállításáért, a szocializmus alapjainak lerakásáért, a hatalom megszilárdításáért, megbonthatatlan egységbe kovácsolta a munkásosztályt és a dolgozó parasztságot. Ez a szövetség tette lehetővé, hogy államunk megszilárdult, népünk egységesebb lett és sikeresen fel tudtuk venni a belső ellenség ellen. A multban egymástól mesterségesen elszakított munkásosztály és parasztság egymásra talált, felismerte érdekei azonosságát, s harci szövetségre léptek a kizsákmányolás teljes megszüntetéséért, az osztály nélküli társadalom fel-

építéséért. A vezető szerep ebben a szövetségben a munkásosztályé, mert ez a leghaladóbb osztály, mely bátor helytállásával és határozottságával példát mutat egész dolgozó népünknek.

Pártunk elkövetett mindent, hogy a munkás-paraszt szövetséget erősítse. Törekvéseit hátrányosan befolyásolták azok a hibák, amelyeket gazdasági politikánkban elkövettünk. Az új szakasznak egyik központi kérdése a munkás-paraszt szövetség teljes megszilárdítása, mert államunk hatalmának ez az alapja. Egész gazdaságpolitikánk sikere attól függ, mennyiben tudjuk ezt a szövetséget még erősebbé, még szilárdabbá kovácsolni. Az új szakasz a maga teljességében kibontakoztatja a »nepe« politikát, nálunk is időszerűvé válnak Leninnek azok a szavai, hogy az új gazdaságpolitikának egyik legfontosabb feladata elmélyíteni a munkások és a parasztszövetségét. A szövetség szorosabbra fűzésének egyik módja a mezőgazdaság termelésének fokozása, a mezőgazdaság elmaradottságának megszüntetése, a mezőgazdaság szocialista és kisárutermelő szektorának gyors fejlesztése. A város és a falu közötti termelési, áruforgalmi és kulturális kapcsolatok egyidejű kiszélesítése és elmélyítése a munkás-paraszt szövetség további erősödésének legfőbb biztosítéka. A mezőgazdasági termelés fejlesztésével együttjár a munkásság életszínvonalának emelkedése. Ugyanakkor a falu egyre több gépet, műtrágyát stb. kap a várostól. A munkás-paraszt szövetségnek gazdasági alapját teremtjük meg ezzel, azt az alapot, amely egybe forrasztja őket a hatalom gyakorlásában, az új szakasz politikájának megvalósításában. »Mindezek alapján magasabb színvonalon valósul meg a munkásosztály szövetsége a dolgozó parasztsággal. Magasabb fokon valósul meg a munkásosztály vezetése a munkás-paraszt szövetségben. Megszilárdul a dolgozó parasztsággal szövetséges munkásosztály államhatalma.«¹

A munkás-paraszt szövetség még szorosabbra fűzése egyik döntő feltétele tehát a mezőgazdasági termelés fokozásának. Az árutermelés kiszélesítéséről van itt szó, mert — mint Sztálin mondja — »a város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság összefogása érdekében . . . bizonyos ideig fenn kell tartani az árutermelést (az adás-vétel útján történő cserét), mint a várossal való gazdasági kapcsolatoknak a parasztszámára egyedül elfogadható formáját, és teljes erővel ki kell fejleszteni a szovjet kereskedelmet, az állami és szövetkezeti — kolhozkereskedelmet, kizsoritva az áruforgalomból minden rendű és rangú kapitalistát.«² Ez az út számunkra is érvényes.

A város és a falu, az ipar és a mezőgazdaság között szélesedő gazdasági kapcsolatoknak számos jogi vonatkozásuk van. Mindegyikük közrejátszik a mezőgazdasági többtermelésben, a munkás-paraszt szövetség erősítésében. Ilyen például a mezőgazdasági szerződések kérdése, melynek tudó-

¹ A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve. Szikra, 1954. 42. old.

² Sztálin, A szocializmus kögazdasági problémái a Szovjetunióban, 16. old.

¹ Lenin Művei, 33. köt. 166. old.

² Lenin, Művei 32. köt. 526. old.

mányos feldolgozása a munkás-paraszt szövetség megszilárdítása szempontjából időszerű feladat.

Foglalkoznia kell az állam- és jogtudománynak a munkás-paraszt szövetség kérdésével, ezenfelül úgy is, mint az államhatalom, a proletárdiktatúra alapjával. Ezen a szövetségen nyugszik népi demokráciánk, ez a szocializmus felépítésének és a szocialista vívmányok megvédésének leghatásosabb eszköze, nem hanyagolhatjuk tehát el a vele kapcsolatos problémák elméleti kidolgozását. Az állam- és jogtudománynak a munkás-paraszt szövetség megerősítése érdekében tüzetesen ki kell dolgoznia az összes politikai és gazdasági kapcsolatok jogi formáit. Nem elégedhetünk meg e téren a tények egyszerű leírásával, sem a marxizmus-leninizmusból levonható általános elméleti tételek megállapításával, elcmeznie kell az élet minden jelenségét, meg kell vizsgálnia a felmerült nehézségeket, s olyan megoldásokat kell találnia, melyekkel gyakorlati segítséget nyújt a mezőgazdasági termelés fokozásához, s ezzel egyben a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségének elmélyítéséhez.

A mezőgazdasági termelés ki nem elégítő színvonalának vizsgálatában az állam- és jogtudománynak azokból az objektív és szubjektív okokból kell kiindulnia, amelyek a többtermelést hátráltatják. Az 1953 júniusi, októberi és decemberi párthatározat és a III. kongresszus, valamint az 1954 októberi határozat részletesen feltárta ezeket az okokat, s megmondta, mint lehet azokat megszüntetni. E határozatok végrehajtásához kell most nekünk a szükséges jogi eszközöket és módokat kidolgoznunk.

A munkás-paraszt szövetség megszilárdításának, s a mezőgazdasági termelés növelésének különösen fontos kérdése a középparasztsággal való szövetség megerősítése. A középparaszt ma a falu társadalmának központi alakja. Az áruteremelés fokozása jórészt rajta múlik, munkaszereztetét, termelési kedvét tovább kell növelni. A termelőszövetkezetek erősödése és a gazdálkodás színvonalának emelkedése, más szóval a falu szocialista átalakulásának üteme és mértéke nem utolsó sorban attól függ, hogyan bánunk a középparaszttal. A jogalkotónak azon kell lennie, hogy a párt politikájának megfelelően kidolgozott jogszabályokkal helyesen elhatárolja őt a kuláktól, biztosítsa számára termékeinek szabad értékesítését a törvény szabta határok között, s maga védje őt a helyi szervek sokszor helytelen magatartásból fakadó önkényeskedéseitől, de ugyanakkor rá is szorítsa állampolgári kötelességeinek teljesítésére, s az állampolgári fegyelem megtartására.

Nem szabad azonban megfeleledkeznünk arról sem, hogy »a középparasztságot :::: nem lehet meggyőzni elméleti érvekkel vagy agitációs beszédekkel — erre mi nem is számítunk —, de meggyőzi őt a dolgozó parasztság példamutatása és egybeforrottsága; meggyőzi ennek a dolgozó parasztságnak szövetsége a proletariátussal, és itt hosszas, fokozatos meggyőzésre, számos intézkedésre számítunk, amelyek során a

lakosság proletár, szocialista része megegyezik, a tőke minden formája ellen elszánt harcban álló kommunisták megegyeznek a középparasztsággal.«¹ Lenin e szavai elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt világosan mutatják, hogyan kell a középparaszttal való szövetséget biztosítani. Kiténik belőlük, hogy elsősorban a szövetség gazdasági alapjainak megteremtésén múlik a megbont-hatalom egység. Tanulmányoznunk kell és fel kell dolgoznunk e szövetség tartalmát a szocializmus építésének minden szakaszában. Csak így győzhetünk meg mindenkit, hogy a mezőgazdaság fejlesztését elősegítő jogszabályok a munkás-paraszt szövetség megszilárdítására és a termelés fokozására szolgálnak.

2. A szocializmus építésének egyik legfontosabb követelménye a törvényesség biztosítása: Az 1953 júniusi határozatnak ez egyik legfőbb része volt, mint az új szakasz politikájá megvalósításának elengedhetetlen feltétele. A törvényességnek az állampolgári jogok biztosításában, az állami fegyelem megtartásában, s az állampolgári kötelességek teljesítésében egyaránt meg kell nyilvánulnia. Ahhoz, hogy a dolgozók zavartalanul végezhesék munkájukat, szükséges, hogy a jogszabályokban biztosított jogaikat minden illetékes szerv és személy feltétlenül elismerje és felelősségre vonja mindazokat, akik őket e jogaikban megsértik. A szocialista építés azonban azt is megköveteli, hogy a dolgozók a köz érdekében munkahelyükön és mindennapi életükben egyaránt megtartsák az állami fegyelmet, pontosan és lelkiismeretesen eleget tgyenek minden állampolgári kötelességüknek. Szocialista együttélés, mindenki jólétének biztosítása, enélkül lehetetlen. »A szocialista törvényességnek abban kell kifejezésre jutnia, hogy minden állami és társadalmi szerv, hivatalos személy és állampolgár feltétlenül és pontosan megtartja és megtartatja a népi demokratikus állam törvényeit és egyéb jogszabályait.«²

A törvényesség biztosítása azt is magában foglalja, hogy megvédjük a dolgozókat minden olyan zaklatástól, amely zavarja, vagy éppen hátráltatja a termelő munkát.

A szocialista törvényesség érvényesítése a munkás-paraszt szövetség megszilárdításának elengedhetetlen követelménye, de megfordítva, a munkás-paraszt szövetség sem szilárdítható meg a szocialista törvényesség biztosítása nélkül: A kettő elválaszthatatlan kapcsolatban van egymással.

Az 1953 júniusi határozatot megelőző időben a szocialista törvényesség még sok kívánnivalót hagyott hátra, s ez akadályozta az építés ütemét. Nem ismertük fel, mily szoros kapcsolatban van a szocialista törvényesség biztosítása és a munkás-paraszt szövetség megszilárdítása egymással. Csak az új szakasz célkitűzéseinek fényénél derült ki, hogy a szocializmus további építésének sikere a mezőgazdasági termelés fej-

¹ Lenin, Művei 28. köt. 357. olt.

² A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának jóváhagyott jegyzőkönyve. Szikra, 1954. 266-267. olt.

lesztésétől függ, ennek viszont a munkás-paraszt szövetség megszilárdítása és a szocialista törvényesség érvényesítése egyik alapfeltétele. Akkor tehát, mikor a szocialista törvényesség megvalósításán fáradozunk, ezzel egyben gazdaságpolitikánk fő célját, a mezőgazdasági termelés fejlesztését is szolgáljuk.

Nem kevésbé hatékony eszköze a szocialista törvényesség érvényesülése a termelőszövetkezetek megszilárdításának is. Fontos szerep vár e téren a mezőgazdasági termelőszövetkezetek Alapszabályára, amelynek jogi erejét korántsem aknáztuk még ki teljesen. Az Alapszabály a termelőszövetkezeti élet egészét felöleli. Azért van, hogy a falu szocialista átalakulását előbbrevigye, a termelőszövetkezeti gazdálkodást, a termelést, ezzel a termelőszövetkezeti tagok jólétét növelje. Az Alapszabály — nézetem szerint — a törvény erejével kötelezi a tagokat a benne foglaltak megtartására. De nemcsak a termelőszövetkezetek tagjaira kötelező erejük az Alapszabályban foglalt rendelkezések. Ezekhez tartoznak igazodni a termelőszövetkezettel való kölcsönös viszonyaitak illetőleg az államigazgatás szervei, az államhatalmi szervek, a társadalmi és szövetkezeti szervezetek és az egyes polgárok is.

A Legfelsőbb Bíróságnak azonban más az álláspontja. Egyik határozata (B 3197/1953. sz.), amelyet egy konkrét eset kapcsán a törvényesség érdekében hozott, ezt mondja: »A termék vagy termény előállítására vonatkozó köteletség szándékos megszegésével — egyéb előfeltételekről itt nem beszélve — csak az követhet el tervbüntettet, akinek ez a kötelessége *jogszabályon* vagy *jogszabály* értelmében kiadott hatósági intézkedésen *alapszik*. A termelőszövetkezet tagjának termények termelésére vonatkozó kötelessége azonban nem *jogszabályon* vagy ennek értelmében kiadott hatósági intézkedésen, hanem a szövetkezeti társuláson *alapszik*.«¹

Nézetem szerint ez a határozat helytelen bírói gyakorlatot alakíthat ki. Ha ugyanis az Alapszabály nem tekintendő *jogszabálynak*, s a termelőszövetkezeti tagnak »termények termelésére vonatkozó kötelessége« nem *jogszabályon* alapuló kötelessége, akkor a Legfelsőbb Bíróság határozatának alapjául szolgáló tényállással azonos körülményekben bárki ürügyet kereshet és találhat a munka megtagadására.

A Mintaalapszabályban ez áll: »Ezt az alapszabályt társasgazdálkodásunk és egész szövetkezeti életünk alaptörvényének tekintjük.« (A Minisztertanács és az MDP Központi Vezetőségének 1070/1953. (XI. 12.) számú határozata.) Az Alapszabály a termelőszövetkezet minden tagjára kötelező, »hatályba azonban csak akkor lép, ha a földművelésügyi miniszter a mezőgazdasági termelőszövetkezet részére működési engedélyt adott«. A működési engedély megadása jogi aktus. A termelőszövetkezet mint jogi személy, jogok és kötelezettségek alanya lehet, tag-

jaira pedig mindazok a szabályok kötelezők, amelyek az alapszabályban foglaltatnak.

A termelőszövetkezeti tag, amikor a termelőszövetkezetbe belép, az Alapszabály értelmében kötelezettséget vállal, hogy munkát végez, ez a köteleesség tehát a Minisztertanács határozatával megerősített forrásból ered. A termelőszövetkezeti tag a belépéskor írásban kötelezi magát az alapszabály megtartására, tehát termények termelésére, s így ezzel közte és a termelőszövetkezet között olyan jogviszony keletkezik, amely — egyebek közt — abban különbözik a Munkatörvény 14. §-ában meghatározott munkaviszonytól, hogy ott a munkavállaló már munkaszerződés keletkezéséskor tudja, hogy mit kell végeznie, a termelőszövetkezetben azonban csak akkor tudja meg, mikor valamelyik brigádba, vagy munkacsoportba beosztják. Nézetem szerint ennek a munkaviszonynak is következménye lehet mindaz, amit a Legfelsőbb Bíróság VI. számú büntető elvi döntése tartalmaz, s a fegyelem megszilárdítása, a termelőszövetkezeti mozgalom megerősítése és a termelés fejlesztése érdekében egyaránt helyes lenne, ha ennek a büntető elvi döntésnek alkalmazását az ilyen esetekre is kiterjesztenénk. Végül pedig megjegyzem, hogy az 1045/1953. (VIII. 28.) M. T. számú határozat »Az őszi talajelőkészítési és vetési munkák« című fejezetének 2. pontja így rendelkezik: »A Minisztertanács a kenyérgabona-vetésterület biztosítása érdekében a kenyérgabona *kötelező termelését* az alábbiak szerint rendeli el az 1953/54. évre: a) állami gazdaságok :: b) a termelőszövetkezetek :: szántóterületükön megyéenként az alábbi százalékban *kötelesek* kenyérgabonát termelni« . . . Véleményem szerint *ez a jogszabály a termelőszövetkezetekre a kenyérgabona termelésében termelési kötelezettséget állapít meg. A termelőszövetkezeteknek tehát tervkötelezettsége van*, ezt pedig csak úgy tudja teljesíteni, ha ahhoz a feltételeket biztosítják:

A Szovjetunióban a kolhozok alapszabályát jogszabálynak tekintik. Az Alapszabály megszegése a szocialista törvényesség megszegésének számít, s ezzel azonos jogkövetkezményekkel jár. A mezőgazdasági artelek Alapszabály a kolhozépítés állami alaptörvénye. Jelentőségét a Szovjetunió Minisztertanácsának és az SZK(b)P Központi Bizottságának 1946. szeptember 19-i Intézkedések a mezőgazdasági artelek Mintaalapszabályába ütköző magatartás megszüntetésére« című határozata külön hangsúlyozza. Az Alapszabály megsértése a határozat szerint kolhozellenes és államellenes cselekmény, s aki ilyen cselekményt követ el, azt bíróság előtt kell tettéért felelősségre vonni.

A szocialista törvényesség érvényesítése egyik feltétele a mezőgazdasági termelés fejlesztésének: Ennek a törvényességnek a termelőszövetkezetek alapszabály a éppen olyan szerves része, mint minden, a mezőgazdaság termelésével kapcsolatos egyéb jogszabály. Azok az adminisztratív módszerek, amelyeket a közelmúltban alkalmaztak, nem egyszer sértették a szocialista törvényességet, főként az adó és a begyűjtés terén, de nem ritkán a tagosításokkal is.

¹ Bírósági határozatok, 1954. február, 45—46. olt.

A begyűjtésre vonatkozó új jogszabályok elegendők ahhoz, hogy a zavartalan termeléshez szükséges törvényességet biztosítsák. Államigazgatási és igazságügyi szerveinknek csak arra kell ügyelniük, hogy ezek a jogszabályok a törvény rendelkezéseinek megfelelően érvényesüljenek.

Népi demokráciánk állandó fejlődése, a viszonyoknak az építéssel együtt járó változásai újabb és újabb jogszabályokat tesznek szükségessé. A jogtudománynak a szocialista törvényesség biztosítása és az előttünk álló célok megvalósítása érdekében éber figyelemmel kell kísérnie ezeket a jogszabályokat, hogy az élet, a valóság követelményeivel egybevetve, idejekorán megállapíthassa fogyatékosságait és ha kell, tudományosan megalapozott javaslatot tehesen a jogalkotó szerveknek új jogszabályok alkotására, illetve a meglévők módosítására.

Alátámasztja ennek szükségét például a földművelésügyi miniszter 10/1954 (IX. 9.) F. M. számú rendelete a baromfi forgalmának szabályozásáról, melynek 1. §-a a következőket mondja: »Élő baromfit — a vizisárnyasok kivételével — tartási helyéről más község (város) területére szállítani csak az illetékes állatorvosnak vagy állategészségügyi felcsérnek... igazolásával szabad.« Véleményem szerint a gyakorlatban megvalósíthatatlan, hogy minden igazolvány kiállításánál az orvos minden baromfit ellenőrizzen, illetve megvizsgáljon. Márpedig a rendeletből megállapíthatóan erre van szükség, különben a jogalkotó nem éri el a célját. De nem érheti el célját a rendelet azért sem, mert az 1. § az Élelmiszeripari Minisztérium vállalataira és a földművelés-szövetkezetek baromfiszállítványaira nem vonatkozik, vagyis, ezek beteg baromfi szállítással megfertőzhetik útközben az egészségeseket. A pestis elleni védekezés formálissá válik ilyenképpen. Nézetem szerint helyesebb lett volna — vérs esetében — zárt területeket megállapítani, megjelölni a községeket, amelyekben baromfi-pestis dül azzal, hogy azokból a helységekből átmenetileg baromfit szállítani nem lehet. Azért is éppen a szocialista törvényességről szóló részről említettem ezt, mert a rendelet végrehajtásánál megvan a lehetőség arra, hogy az állatorvos vagy a felcsér a körülményeknél fogva kerülhet abba a helyzetbe, hogy az egészségügyi vizsgálat egyenkénti elvégzése nélkül ad ki igazolást s ebben az esetben már a törvényesség megsértéséről van szó. Vajon nem akadályozza ez felcséresen az áruforgalmat a város és a falu között? Úgy gondolom, hogy igen és ezért is inkább előbbi javaslatom mellett vagyok.

A szocialista törvényesség érvényesülésének egyik biztosítója a dolgozó tömegek széleskörű részvétele az állami munkában, a hatalom gyakorlása és a közigazgatás terén egyaránt. A másik biztosítója az, hogy nálunk és általában a népi demokratikus országokban, a törvények és egyéb jogszabályok nem a lakosságra kívülről rákényszerített szabályok, hanem a lakosság túlnyomó többségének akaratát fejezik ki és megfelelnek a

dolgozók érdekeinek.¹ A szocialista törvényesség hatékonysága — eme biztosítékok mellett — nagy mértékben függ attól, hogy mennyire ismerik, értik és helyeslik a tömegek a jogszabályokat, s a törvényekbe és rendeletekbe foglalt jogukat és köteleességeiket.

Itt van például a begyűjtési miniszter 727.100/1954. számú utasítása a rizs cséplésének, begyűjtésének és forgalmának szabályozásáról, amely a termelők nem elhanyagolható hányadát érinti. Az utasításban foglaltak, nagyon komoly jogokat és köteleességeket állapítanak meg a termelők és a begyűjtő szervek vonatkozásában egyaránt. Ezek azonban már a jogszabály megjelenési formájából folyóan sem kerülnek a széles nyilvánosság elé, holott az érdekelt szervek és személyek jogainak és köteleességeinek biztosítása azt szükségesé tenné.

A 113.100/1948. Korm. számú rendelet 2. kat. holdig engedélyezi az ingatlanforgalmat: A rendeletben nincs olyan megkötés, hogy az eladó a beszolgáltatást és az adót előzőleg rendezni tartozik. A gyakorlat mégis ahhoz köti az eladást: Helycsnek is tartom, de érdemes lenne ezt a jogszabályban rögzíteni, mivel a kérdés szélesebb körben érdekes. Utána pedig ismertetni a parasztsággal, mert ezzel a beszolgáltatási és a pénzügyi fevelmet is szilárdítjuk.

A szocialista törvényesség biztosításáért folytatott harcban éppen ezért nagy jelentősége van a jogi ismeretek terjesztésének, a törvények, rendeletek stb. népszerűsítésének. A munkafegyelemre, a társadalmi tulajdon védelmére, az állampolgári fegyelemre, az egyéni érdekek tiszteletben tartására, a törvénytiszteletre való nevelés egyik leghatásosabb eszköze a jogpropaganda.

A jog népszerűsítésének jelentőségére már Lenin rámutatott, s az új gazdaságpolitikára való áttéréskor külön is felhívta erre a figyelmet. A szocialista törvényesség és a termelés növelése közötti összefüggések fényénél mi is egyre tisztábban látjuk a felvilágosító munka fontosságát. A bíróságoknak, az ügyvédeknek, a tanácsi szervezeteknek és a szakszervezeteknek kell ebben jó példával elől járniuk, de ki kell belőle vennie a részét a jogtudománynak is azzal, hogy a széles tömegekhez szóló könnyed, világos stílusú, népszerűsítő művek, könyvek és brosrák közreadásával a törvények ismeretére, az állampolgári jogok és köteleességek tiszteletére tanítja és nevei a dolgozó népet. Ha ezt a munkát úgy végezzük, hogy figyelmünket a mezőgazdasággal kapcsolatos kérdésekre összpontosítjuk, nagyban hozzájárulunk ezzel a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez is.

3. Nagy jelentőségűek a mezőgazdaság fellendítésére vonatkozó párttárszatok a társadalmi és az egyéni érdekek összehangolása szempontjából is. Az érdekek összehangjának megteremtésével hozzá tudunk járulni a mezőgazdasági termelés fejlesztéséhez, az összhang megteremtése tehát elsőrendű feladatunk.

¹A Magyar Dolgozók Pártja III. kongresszusának rövküött jegyzőkönyve. Szikra, 1954. 267. old.

A párt a lehető legteljesebb mértékben figyelembe veszi a dolgozók egyéni érdekeit és minden tekintetben számol azokkal, de mindig a közérdek elsősorban elismeréséből indul ki. A szocializmus építése megköveteli, hogy az egyéni érdeket alárendeljük az országnak, az egész társadalom érdekeinek, mert a társadalom minden tagjának egyéni érdekét így lehet a leginkább kielégíteni.

Az egyéni és a társadalmi érdekek helyes összecyegyzetésének módját az új társadalom fejlődésének objektív feltételei, a társadalom gazdasági és politikai rendszere határozza meg. A parasztok egyéni érdekeinek és a közérdeknek kellő összhangját a termelőszövetkezetek biztosítják. A termelőszövetkezet olyan társulás, melyben a parasztok egyéni érdekei úgy elégűlnék ki, hogy ez a kielégülés nem ütközik a társadalom egészének érdekeibe. A termelőszövetkezet még korántsem merítette ki a benne rejlő s a termelés fejlesztésére kiaknázható lehetőségeket. Azt azonban máris bebizonyította, hogy a legjobb forma a parasztok egyéni érdekeinek és a társadalmi érdekeknek összecyegyzetésére. Hogy miért a szövetkezet a legjobb forma, azt Lenin és Sztálin úgy magyarázza, hogy »ebben megtaláltuk a magánérdeknek, a magánkereskedelmi érdeknek, s ez utóbbi állami felügyeletének és ellenőrzésének azt az egyesítését, a magánérdeknek, a magánkereskedelmi érdeknek azt az alárendelését a közérdeknek,¹ amely »elfogadható és előnyös a parasztság számára, és amely lehetővé teszi a proletariátusnak, hogy a parasztság zömét a szocialista építésbe bevonja.«²

A termelőszövetkezetnek olyan a szervezeti felépítése, olyanok működésének alapelvei, olyan gazdasági lehetőségeket biztosít a tagok számára, hogy a tagok egyéni érdekei politikai és gazdasági szempontból egyaránt egybeesnek a társadalom egészének érdekeivel. Az érdekek összekapcsolásának különleges formája a termelőszövetkezetben, hogy a parasztok személyi tulajdona nemcsak a szükségleti cikkekre, hanem a termelési eszközök egy részére: haszonállatokra, kisebb mezőgazdasági szerszámokra stb. is kiterjed. Az egyéni és a társadalmi érdek összehangolásának ez a formája felel meg a legjobban a termelőszövetkezeti parasztság tömegeinek. Az egyén és a közösség érdekei összehangolásának egyik formája a termelőszövetkezetben belül a háztáji gazdaság. A háztáji gazdaságra nagyon hosszú ideig, mindaddig szükség lesz, amíg a közös gazdaság annyira nem fejlődik, hogy teljes mértékben kielégítheti a parasztok mindennapi személyi szükségleteit. A szocialista mezőgazdaság megteremtésének még csak az elején járunk, a háztáji gazdaságot tehát — mint az érdekek összehangolásának igen szerencsés formáját — tovább kell fejlesztenünk, hogy segítségünkre legyen egyrészt a termelőszövetkezeti mozgalom kiszélesítésében és megszilárdításában, másrészt a termelés fokozásában és a tagok szükségleteinek kielégítésében.

A háztáji gazdálkodás jelentősége miatt mindinkább szükség van a háztáji gazdaság jogi kérdéseinek rendezésére. Az élet sürgeti ezt, a termelőszövetkezeti mozgalom kibontakozása, a termelőszövetkezetek megszilárdítása.

Legutóbb Erdei Ferenc elvtárs »A háztáji gazdaság kérdése« címmel megjelent tanulmányában³ foglalkozott részletesebben a háztáji gazdaság jogi kérdéseivel. Jelentőségteljesen hangsúlyozza, hogy a háztáji gazdálkodással kapcsolatos jogi kérdéseket mielőbb rendezni kell. Megállapítja, hogy a kérdésnek milyen vonatkozásai jelentősek és egyben ezekre nézve megoldást javasol.

A tanulmány kiemeli, hogy a háztáji gazdaság szigorúan a családot illeti meg, a család jogi kereteit a termelőszövetkezetben meg kell erősíteni, a vagyontársaság megteremtésének különleges formáját javasolja, bizonyos jogokat családi jogokká kell tenni, a háztáji gazdaság a családhoz mint különleges vagyontársasághoz tartozik, s hangsúlyozza, hogy el kell ismerni: az egyszemélyi vezetés és a képviselő joga a családban a családfeje, noha ez családjogunk mostani szabályaival ellenkezik, sürgeti a háztáji gazdaság vagyontárgyai öröklésének, illetve élők között történő adásvételi kérdéseknek rendezését. A megoldási javaslatokat helyesnek vélem,⁴ de természetesen és szükségesnek tartom, hogy a kellő következtetéseket a javaslatokból a részletkérdések megoldásánál levonjuk (például az önálló háztartásban élő család teljes jogi helyzetének meghatározásánál). Való igaz, hogy ezeket a problémákat mielőbb rendezniök kell a jogszabályoknak, mert a jog nem válhat a fejlődő élet kerékkötőjévé.

A családi jelleg kidomborítása kapcsán veti fel Erdei Ferenc elvtárs »vajjon nem kellene nekünk is meghonosítanunk azt a külön jogintézményt, amely okvetlenül és szigorú szabályok keretei közt biztosítja a háztáji gazdaság jellegét, tudniillik a Szovjetunióban fennálló kolhozporta intézményét«. Arra a megállapításra jut, hogy nem kell átvennünk, mert »a lényeg, a parancsoló elvi követelmény nem a kolhozporta bizonyos jogi formája, hanem a háztáji gazdaság családi jellegének érvényesítése.« Nem kétséges, hogy a háztáji gazdaság jogi helyzetének szabályozásánál a szovjet jogból azokat az elveket kell figyelembe vennünk, amelyek sajátosságainkkal és követelményeinkkel nem állanak ellentétben, hogy a szovjet jog tanulságait dialektikusan használhassuk fel. Nem kétséges az sem, hogy a háztáji gazdaság jogi kérdéseinek rendezésénél a család jogi helyzetét kell alapul venni azzal, hogy olyan családokról van szó, amelynek tagjai a termelőszövetkezetben dolgoznak, háztáji telkük van és azon közösen gazdálkodnak. Erre vonatkozólag a szovjet jogban találunk olyan szabályokat,

¹ Magyar-Szovjet Közgazdasági Szemle, 1954. 8—9. szám.

² Ld. a Jogtudományi Közlöny 1954. évi 5. sz. »A háztáji gazdaság jogi kérdése« címmel megjelent cikkét.

³ Lenin, Művei 33. köt. 493. old.

⁴ Sztálin, Művei 8. köt. 87—88. old.

amelyek iránymutatások lehetnek a hazai problémák megoldásánál. Erdei Ferenc elvtárs tanulmánya erre támaszkodva kiemeli a leglényesebbeket, a továbbiak a részkérdések megoldásához tartoznak.

A háztáji gazdaság jogi kérdéseinek rendezésével kapcsolatban nem értek egyet Erdei Ferenc elvtársnak azzal az álláspontjával, hogy a visszatartott földre a termelészövetkezetnek elővételi joga legyen, ha a tag a termelészövetkezetből kilép. Ezzel termelészövetkezeti földtulajdoni konstruálunk, amiről azt gondolom: fejlődésünk útja, nem követeli meg, hogy a földöt akár csak részben is a termelészövetkezetek tulajdonába adjuk. A problematikus kettősséget egyébként sem oldanánk meg vele.

A háztáji gazdaság jogi kérdéseinek rendezése a Román Népköztársaságban is előtérbe került. Gh. Nedelschi: »A személyi tulajdonjog a Román Népköztársaságban« a Justitia Noua 1951. évi 2. számában megjelent tanulmányában abból a ténnyel, hogy a háztáji gazdaság a családot illeti meg, amelynek tagjai a termelészövetkezetben dolgoznak, és háztáji telkük van, amelyen közösen gazdálkodnak, levonja a következtetéseket és megállapítja, hogy a kollektivisták személyes gazdasága tulajdonjogának az alanya: a gazdaság mint olyan, a jog által megkülönböztetett alany. Megállapítja továbbá, hogy a személyes gazdaság nem jogi személy, de a román polgári jog szerint úgy kell tekinteni, mint egy különleges jogalanyt. A termelészövetkezeti »parasztok személyes gazdasága közös vagyona« sajátosságának ismertetésénél is a szovjet jog idevonatkozó szabályait veszi alapul, éppúgy, mint az örökjogi kérdések rendezésénél.

Összegezve: a háztáji gazdaság jogi kérdéseit mielőbb szabályozni kell — a család és a vagyon jogi helyzetének rendezésével.

Kifejezésre jut a szocialista társadalomnak az egyén érdekeiről a társadalmi érdekekkel összhangban való gondoskodása abban is, hogy a szocializmus védi a dolgozók használati tárgyainak személyi tulajdonát. Ezt a tulajdoni alkotmányunk biztosítja, gazdaságpolitikánk pedig még ösztönzi is a dolgozókat, hogy a személyi tulajdonukat a maguk hasznárá és a köz javára gyarapítsák.

Az egyén és a társadalom érdekeinek helyes egybekapcsolását szolgálja a Népköztársaság Minisztertanácsának 1053/1953. (IX. 19.) számú határozata, a termelészövetkezetek megszilárdítása és a termelészövetkezeti tagok anyagi jólétének növelése érdekében nyújtandó újabb kedvezményekről. Elemeztük e határozat bármelyik szakaszát, mindegyikből az derül ki, hogy pártunk és kormányunk az egyén és a társadalom érdekeinek legteljesebb összehangolására törekszik — gazdasági és egyéb vonatkozásokban egyaránt. Intézkedik e határozat egyebek közt még arról is, hogy a termelészövetkezeti tagot 1953. október 1-től megbetegedés esetén ingyen kórházba kell szállítani. Vagyis: a társadalom

őrvi az egyén egészségét és biztosítja annak anyagi feltételeit.

Az egyén és a társadalom érdekeinek összehangolását szolgálja az 1.1953. (VIII. 20.) E. M. számú rendelet is, amely az állami tartálföldök hasznosításáról és a dolgozó parasztoknak ezzel kapcsolatban juttatott kedvezményekről intézkedik. A rendeletnek azonban van egy hiányossága is, és példig az, hogy a hasznosított földről nem rendelkezik. Ebből kifolyólag előfordultak esetek, hogy a rendelet 2. §-a alapján igényel fölépő tulajdonos nem kaphatja vissza földjét, esetleg a tanács éppen a szóbanlévő rendelet alapján adta ki hasznosításra. Nézetem szerint a termelés érdekeiben a bérlőt kell védeni, ha a bérlő azt megelőzően keletkezett, de felemás helyzet keletkezik, ha a jogszabály hiányossága folytán az egyén érdekei háttérbe szorulnak.

Az cél az egyén és a társadalom érdekeinek harmonikus összeegyeztetése és ez mint elv, igen nagy jelentőségű mind a népgazdaság különböző ágainak fejlődése, mind a termelés és a fogyasztás egyensúlya, mind pedig a dolgozók különböző rétegei szükségleteinek kielégítése terén mutatkozó aránytalanságok megszüntetése szempontjából.

A jogtudomány az egyén és a társadalom érdekei helyes összehangolásának jogi megnyilvánulásait, kapcsolataival eddig keveset foglalkozott. J. B. Novickij: »Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban« című könyvének magyar nyelven való megjelenése és a vitaülés feltétlenül pozitív megnyilvánulás volt, de sokkal több ilyen jellegű vitaülésre lenne szükség, mert az egyén és a társadalom érdekei összehangolásának sok jogi vonatkozása van, s éppen a mezőgazdasági termelés fejlesztése vet ilyeneket felszínre lépten-nyomon.

Vegyük sorra ezeket a kapcsolatokat.

A termelészövetkezeti mozgalom megszilárdítása érdekében okvetlenül ki kell dolgozni a közös és a háztáji gazdaság fejlesztésével kapcsolatos összes kérdések jogi vonatkozásait, mert ezek mindegyike összefügg az egyén és a társadalom érdekei helyes összehangolásával. Ugyan csak ki kell dolgozni a termelészövetkezeti tulajdon védelmével, a munkafegyelem megszilárdításával, a termelészövetkezeti alapok felhasználásával és fejlesztésével, a munka megszervezésével stb. kapcsolatos jogi kérdéseket is. A földtulajdon és földhasználat még az átmeneti időszakot tükrözi. Jogi vonatkozásúinak elemzése nagy haszonnal jár a gyakorlat számára. Nem kevésbé fontos a föld igazgatási szervezetének vizsgálata, ugyanígy az erdő és legelőhasználat jogi problémáinak felvetése.

Az anyagi érdekeltség növelését a mezőgazdasági termelés fejlesztésében az 1953. júniusi, októberi és decemberi párthatározat, a III. kongresszus, valamint a Központi Vezetőség 1951. októberi határozata egyaránt erősen hangsúlyozta. A szocialista társadalom építésében az anyagi érdekeltség fokozása a mezőgazdasági termelés növelése szempontjából rendkívül fontos.

Az anyagi érdekltség kedvet ébreszt a termeléshez, kedvet a munkához, egyben fokozza a munka termelékenységét is, ami pedig az egyik alapfeltétele az új társadalom győzelmének.

Az anyagi érdekltség elvének megsértése azok közé a tényezők közé tartozik, amelyek jelentősen hátráltatják a mezőgazdasági termelés növelését. A dolgozók anyagi érdekltségének elve a szocialista gazdálkodás egyik legfontosabb alapelve. Lenin nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a kommunizmusba való átmenet-höz hosszú évekre van szükség, lelkünkre köti, hogy ez alatt az idő alatt »ne közvetlenül a lelkesedésre építsünk, hanem a nagy forradalom szülte lelkesedés segítségével a személyes érdekre, a személyi érdekltségre, a gazdasági meggondolásokra... kis hidakat építsünk, ... másokép nem tudjuk elvezetni a kommunizmushoz az emberek tízmillióit. Ezt mondta nekünk az élet. Ezt mondta nekünk a forradalom fejlődésének objektív menete.«¹ Annyit jelent ez, hogy amíg a munka nem válik a társadalom valamennyi tagjának elsődrendű életszükségletévé, addig megfelelő anyagi érdekltségre van szükség a termelés előmozdításához. Az eszmei ösztönzéseket a dolgozóknak munkájuk eredményében való személyes anyagi érdekltsége teszi hatékonyabbá. Gondoljuk csak meg, mit mondott erre vonatkozólag Lenin. »Ha nem akarunk utópizmusba esni, nem szabad azt képzelnünk, hogy az emberek, miután megdöntötték a kapitalizmust, egyesapásra megtanulnak a társadalom érdekében dolgozni minden jogszabály nélkül, azonfelül a kapitalizmus megszüntetése az ilyen változás gazdasági előfeltételeit sem teremti meg egycsapásra.«²

Az egyéni és a társadalmi érdekek összehangolása nem utolsó sorban attól is függ, mennyire tudjuk a dolgozókat a termelésben anyagilag érdekltté tenni. Az anyagi érdekltség fokozza a munkához való kedvet, növeli a termékek mennyiségét, ez viszont befolyásolja a társadalom egészének a termelt javakban való részesedését, végső fokon tehát az egyén és a közösség érdekei kapcsolódnak egybe az anyagi érdekltség elvének megvalósításában. »A mezőgazdasági termelés növelését lehetetlen megvalósítani a mezőgazdasági termelők anyagi érdekltségének fokozása és anyagi jólétük növelése nélkül. Márpedig a mezőgazdasági termékek bősége teszi csak lehetővé, hogy a városok dolgozóit, a munkásosztályt elláthassuk elegendő és olcsó élelmiszerekkel, és hogy az ipar egyre több hazai mezőgazdasági eredetű nyersanyaghoz jusson. A mezőgazdasági termelés növelése ezért elsődrendű érdeke a munkásosztálynak és a parasztság jólétének ezzel járó emelése a munkásosztály érdekeinek megfelelő politika.« (A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének határozata népgazdaságunk helyzetéről és gazdaságpolitikai feladatairól. Szabad Nép, 1954. október 22.)

Az új szakasz időszakában hozott jogszabá-

lyok azt mutatják, hogy a párt és a kormány egyik legfőbb gondja az anyagi érdekltség fokozása. Az 1048/1953. (IX. 16.) sz. határozat 500 Ft-ban állapította meg a dohány szerzőlétes termelési árát; az 1085/1954. (X. 10.) Mt. határozat ezt a termelési árát 820 forintra emelte, s hasonló áremelést rendelt el a növényeknek egész sorára: Szerzőléskötési jutalék címén a rendelet külön összeget állapít meg, végül pedig kimondja, hogy a szerzőlétes termelés jövedelmezőbbé tétele érdekében, s az aránytalanságok megszüntetése végett a dohány, a fajtaborsó stb. termelői árát mintegy 101.8 millió forinttal fel kell emelni.

Hasonló rendelkezéseket tartalmaznak a földművelésügyi és a begyűjtési miniszter különféle, az anyagi érdekltség elnölyítésére irányuló utasításai.

A termelőszövetkezetben az anyagi érdekltség kielégítésének legfőbb forrása a termelőszövetkezetek közös gazdasága. A termelőszövetkezetben a dolgozó parasztok csak úgy tehetnek szert állandóan növekvő szükségleteik kielégítését biztosító nagyobb jövedelemre, ha teljes erejükkel részt vesznek a közös munkában. A jövedelemelosztás a termelőszövetkezetben munkaegységek szerint megy végbe, úgy kell tehát a munkaegységek megállapítani, hogy a részesedés ösztönzőleg hasson a termelésre. Ennek legjobb módja a »mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint« szocialista elv lelkiismeretes keresztülvitele.

Érvényt kell azonban szerezni az anyagi érdekltség elvének a háztáji gazdaságot illetőleg is. Említettük már, hogy a közös gazdaság egyelőre még nem képes kielégíteni a termelőszövetkezeti parasztok minden szükségletét, a háztáji gazdaság termékeivel kell tehát a hiányt pótolni: A háztáji gazdaságnak kell ezenkívül mentesíteni a közös gazdaságot olyan termékek termelésétől is, amelyek ott nehezebben volnának termelhetők: Mindehhez természetesen az szükséges, hogy helyes begyűjtési és adópolitikával és kellő anyagi támogatással ösztönözzük a parasztot a háztáji gazdaság fejlesztésére.

A felszabadulás meghozta számunkra a szabadságot, de ez kevés a dolgozó nép jólétének megvalósításához. »Sajnos — írja Sztálin — a szabadság egymagában még korántsem elegendő: Ha kevés a kenyér, kevés a vaj és a zsír, kevés a ruhakelme, rosszak a lakások, magával a szabadsággal nem sokra lehet menni. Magával a szabadsággal, elvtársak, jóllakni vajmi bajos. Ahhoz, hogy jól és vidáman lehessen élni, az kell, hogy a politikai szabadság áldásait anyagi jólét tetőzze be.«¹ Pártunk Központi Vezetőségének 1954. októberi határozata azt mondja, hogy »a szocializmus építése csak úgy valósítható meg, ha a dolgozóknak nemcsak több jog és szabadság, hanem növekvő anyagi jólét is osztályrészüll jut.«² A dolgozók boldogulásának a szabadságon

¹ Lenin, Művei 33. köt. 40—41. old.

² Lenin, Művei 25. köt. 501. old.

¹ Sztálin, A leninizmus kérdései, 1953. Szikra, 601. old.

² Szabad Nép, 1954. október 22.

kívül az anyagi jólét lényeges kelléke, s ezt nem utolsósorban a dolgozók fokozott anyagi érdekelttségének megvalósításával mozdíthatjuk elő. A jogtudománynak szüntelenül vizsgálnia kell az élet legkülönbözőbb területeit, figyelnie a termelés valamennyi ágát és megtenni javaslatait az anyagi érdekeltséget elmélyítő jogszabályok megalkotására. Ilyen többek között az állami gazdaságok és a gépállomások bézésési rendszerének átdolgozása, sokkal egyszerűbbé és áttekinthetőbbé kell tenni, mert a dolgozók nem látják belőle megfelelően anyagi érdekeik kellő számbavételét és kidomborítását, a begyűjtési jogszabályok bonyolult kötöttségeit fel kell oldani stb. Nem vitás, hogy ezzel a jogtudomány a termelés fejlesztését szolgálja.

5. A mezőgazdasággal kapcsolatos párthatározatok és a III. kongresszus erősen hangsúlyozták, milyen fontos szerepet játszanak a gépállomások a termelőszövetkezetek megszilárdításában, a termelés növelésében és a falu szocialista átalakításában. Az 1953 decemberi párthatározat a mezőgazdaság gépesítésének eredményeit ismeretve azt mondja, hogy »mintegy 14.000 traktor, 1400 haza gyártású kombajn, 3000 kéveköő-aratógép és többtízezer egyéb munkagép — közöttük számos teljesen új — van már használatban. Ezekkel a folyó évben mintegy másfél-millió kat. hold mélyszántási és 550.000 kat. hold kalászos gépi aratását végezték el az egyéb munkák mellett.¹ A párthatározatok és a kongresszus egyaránt feltárják a mezőgazdasági gépesítés terén meglévő hiányosságokat, egyben megjelölik a hibák kiküszöbölésének útját, olyan határozatokat tartalmaznak, amelyek végrehajtása a gépállomások a termelés fejlesztésének, a falu átalakításának bázisává teszik. Nem feledkeznek meg a határozatok az egyénileg gazdálkodókról sem. A párt és a kormány az ő termelésüket is számos intézkedéssel segíti.

A gépállomás mezőgazdasági munkáknak gépi erővel való elvégzésére és egyéb szolgáltatásokra szerződést köt a termelőszövetkezetekkel, a termelőszövetkezeti csoportokkal és az egyénileg gazdálkodó parasztokkal. A szerződés értelmében a gépállomásnak kell a termelést irányítania, szerveznie, annak fellendítése tehát nem kis mértékben az ő jó munkáján múlik. Az idevágó 2/1954. (III. 4.) F. M. számú rendelet szerint a gépállomás kötelessége: »segítséget nyújtani a termelőszövetkezet szervezeti és gazdasági megszilárdításában, a fejlett és legmegfelelőbb agrosz. zootechnikai módszerek bevezetésében és a termelési tervek túlteljesítésében.« Mindez benne foglaltatik a szerződésben. Ugyanúgy benne foglaltatik az egyénileg gazdálkodó paraszttal kötött szerződésben a gépállomásnak az a kötelessége, hogy a termelés fejlesztését elősegítse, a parasztok munkáját a technika fokozott alkalmazásával könnyítse, gazdaságukat jövedelmezőbbé tegye,

őket a példás munkával és az elért eredményekkel a társas gazdálkodás felé irányítsa.

A termelőszövetkezetekkel kötött szerződésből világosan kitűnik, hogy itt nem közönséges vállalkozásról van szó. A gépállomás nemcsak arra vállalkozik, hogy a szóbanforgó munkát gépi erővel elvégzi, hanem arra is, hogy agronómiai segítséget nyújt a termelőszövetkezeteknek, sőt mi több, hogy egyébként is közreműködik annak szervezeti és gazdasági megerősítésében. Ez adja meg ennek a szerződésnek sajátos jellegét.

Gépállomásaink munkáját a közelmúltban hátrányosan befolyásolta a munkaerőválság, a munkaerővándorlás, a dolgozók nem megfelelő szociális helyzete, és kulturális igényeik nem megfelelő kielégítése. Ez a rendszer nem hatott ösztönzőleg a termelés növelésére. Az 1953 decemberi párthatározat éppen ezért alapvető változásokat rendelt el, és az ennek nyomán kiadott jogszabályok máris javulást eredményeztek. A határozat jogi szempontból azért is figyelemreméltó, mert a benne foglalt részletes útmutatások a gépállomások munkájának megjavítására jórészt jogi vonatkozásúak.

A jogtudománynak — szem előtt tartva az 1953 decemberi párthatározatnak azt a megállapítását, hogy a gépesítés fokozása mezőgazdaságunk fejlődésének kulcskérdése — sokkal többet kell foglalkoznia a gépállomások jogi kérdéseivel, mint amennyit eddig foglalkozott. Ilyen kérdések: a gépállomás és a termelőszövetkezetek közötti szerződés jogi természete, a gépállomás dolgozóinak jogi helyzete, munkájuk, díjazásuk kérdései stb. A jogtudománynak jól átgondolt javaslatokat nagy segítségére lehetnek a jogalkotónak a gépállomások munkájának megjavítására irányuló törekvéseiben.

Itt említem meg a termelőszövetkezetek és az egyénileg gazdálkodó parasztook termelési szerződésének kérdését. Ezzel sem foglalkozott még jogtudományunk kellő mértékben, holott a kérdés a mezőgazdasági termelés fejlesztése és a falu szocialista átalakítása szempontjából rendkívül jelentős. A termelési szerződések a Szovjetunióban kezdetől fogva nagymértékben hozzájárultak a mezőgazdaság fejlesztéséhez. Szálin sokszor kiemeli ennek fontosságát, az áruforgalomnak azt a módszerét, amely új tömegformát öltött. Azt mondja a termelési szerződésről, hogy az »az állandóság elemét viszi be az állam és a parasztság kölcsönös viszonyába, tehát erősíti a város és a falu összefogását.«² A termelési szerződések nálunk sem töltenek be kisebb szerepet. Politikai és gazdasági jelentőségük éppen napjainkban válik mind nyilvánvalóbbá.

A termelési szerződések számos jogi vonatkozást vetnek fel. A jogviszony keletkezésétől kezdve a szerződésből eredő vitáig sok olyan mozzanat merül fel, amely feloldozást igényel. Ha másért nem, már csak a jogalkalmazás meg-

¹ Az MDP Központi Vezetősége és a Miniszttertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről, Szikra, 1954. 110. old.

² Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és a Központi Bizottság plenumainak határozatai és döntései. 2. rész. 252. old. (oroszul)

könnyítése érdekében is fel kell dolgozni ezeknek a szerződéseknél általános és különös kérdéseit.

IV. Az eddigiek során azt hangsúlyoztam, hogy a jogtudománynak ez idő szerint az a feladata, hogy minden erejével segítse az új szakasz politikájának megvalósítását. A párt és a kormány minden intézkedésével és erőfeszítésével azon van, hogy érvényre juttassa a szocializmus gazdasági alaptörvényét. A párt és a kormány politikája mozgósítja az elmélet és a gyakorlat embereit, az összes tudományágakat, az egész ipart és az egész dolgozó népet a kitűzött feladat megoldására. Soha nem volt még ilyen szükség a cél érdekében való összefogásra, mint napjainkban.

A jogtudomány egészének is bele kell kapcsolódnia ebbe a nagy munkába. Jogtudományi munkánk legfőbb hiányossága jelenleg, hogy nem állítottuk az új szakasz politikáját — és kulcskérdését, a mezőgazdasági termelés fejlesztését, annak mindenképpen való hathatós előmozdítását eléggé tevékenységünk középpontjába. Az új szakasz megvalósítása érdekében revízió alá kell venni a jogtudománynak a korábbi jogalkotást is, s megnézni, hogy mennyire képesek azok az új célkitűzések megvalósítását előmozdítani. Hataládkéntalanul meg kell ezt most tennünk, mert minden késlekedés veszélyt rejt magában.

A jogtudomány majd minden ága egyformán részt vehet a feladatok megoldásának elősegítésében. Többségük szinte közvetlen közlőrelel érdekelte, ezekre a kérdésekre kell tehát erejét összpontosítani.

Legelőször a *mezőgazdasági jogot* említem, mint amelynek leginkább feladata az állandó aktív közreműködés: a gyakorlat szüntelen tanulmányozása és megfelelő javaslatok kidolgozása. Az ő kötelessége, hogy a lényeges összefüggésekre felhívja a figyelmet. Tartsa kezét a szó szoros értelmében az élet ütőerén, hogy olyan megoldásokat javasolhasson, amelyek előbbre viszik a mezőgazdasági termelést. Mutasson rá például az Alapszabály hiányosságaira, sürgesse más jogággazsagokkal együtt olyan kérdések megoldását, mint amilyen a háztáji gazdaság jogi kérdéseinek rendezése, a vezetés, az irányítás, a termelőszövetkezeti demokrácia, a termelőszövetkezeti vezetők jogállása stb. Csupa olyan kérdés, mely a folyton alakuló és változó viszonyok között jogász tevékenységet és jogi tudományos földolgozást kíván: Féltreértések elkerülése végett hozzáteszem, hogy a mezőgazdasági jogot nem tekintem a jogtudomány önálló ágának, de mert az anyag jelenleg ennek a tantárgynak a keretébe tartozik, a maga egészében ezért itt említem meg. Ezzel a problémával azonban még foglalkozni kívánok.

Számos vonatkozásban találkozik a mezőgazdasági termeléssel — nem utolsósorban a kisparaszti gazdaság sokasága miatt — a *polgári jog* is. A jogtudománynak ez az ága vizsgálja a termelőszövetkezetnek, mint a jogi személyek egyik fajtájának jogi helyzetét, a termelőszövetkezeti tulajdont, mint a szocialista tulajdonjog egyik formáját, a háztáji gazdaság tulajdonát,

mint a személyi tulajdonjog egyik megjelenési formáját stb.

Nem kevesebb feladat hárul a mezőgazdasági termelés fejlesztésével kapcsolatban az *államigazgatási jogra*. Az irányítást központi és helyi szervek, főként a tanácsok végzik. Az 1953 decemberi határozat szerint »a mezőgazdasági termelés állami irányítása és annak szervezete nem felelt meg a követelményeknek.«¹ Odáig fajult a központosítás, hogy a helyi tanácsok hatásköre végül is »az utasítások továbbítására és végrehajtásának ellenőrzésére«² zsugorodott. Ez természetesen hátráltatta a termelést és ezért a párt úgy határozott, hogy »a túlzott központosítást meg kell szüntetni. A földművelésügyi miniszter a termelés közvetlen irányításával kapcsolatos feladatok zömét adja át a helyi tanács- és mezőgazdasági szervezeteknek, ugyanakkor fordítson nagyobb gondot ezek munkájának megjavítására: A mezőgazdasági termelés fejlesztésére irányuló feladatok végrehajtását a helyi viszonyok figyelembevételével a megyei, a járási és a községi tanácsok szervezzék meg, elsősorban a mezőgazdaság dolgozói körében végzett felvilágosító, mozgósító tevékenységük gyökeres megjavításával.«² Ez azt jelenti, hogy a helyi tanácsok munkáját, az eddiginél nagyobb mértékben, a mezőgazdasági termelés fejlesztésére kell összpontosítani. Operatív, kezdeményező szervvé kell tenni a tanács mezőgazdasági osztályát és úgy kell munkáját megszervezni, hogy szervező és mozgósító apparátussá válhasson a termelőszövetkezet és az egyéni gazdálkodás vonalán egyaránt.

Jogsabályaink eddig igen sok feladatot bíztak a mezőgazdasági termeléssel kapcsolatban a helyi tanácsokra. Ezt mutatja a földművelésügyi miniszter 294/1953. számú utasításának 6. §-a, amely a termelés biztonsága érdekében a termelési szerződéssel kapcsolatban a törvényesség felett való örködést a helyi tanácsok feladatának tekinti: Az államigazgatási jog tudományának azon kell lennie, hogy a helyi tanácsok munkájának javítására irányuló tudomány munkáját a párt-határozatoknak és a III. kongresszus határozatának megfelelően szervezeti és tartalmi síkon egyaránt a mezőgazdasági termelés fejlesztésének szolgálatába állítsa.

Az *államjog* számos olyan jogelvet foglal magában, amelyek közvetlenül kapcsolatban állnak a földdel, a termelőszövetkezeti gazdálkodással, a mezőgazdasági termelés fejlesztésével. Ilyenek: a) a polgárok joga az egyesülésre, ideértve a termelőszövetkezetekbe való egyesülés jogát (Alkotmány 7. §-a és 56. §-a), b) a termelőszövetkezeti tulajdonnak, mint a szocialista tulajdon egyik formájának tételes rögzítése (Alkotmány 4. §-a), c), a dolgozó parasztnak földhöz való jogának rögzítése stb. Mindezek az államjog tudományához állanak közel és földolgozásuk — az

¹ Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata... Szikra, 1954. 130. old.

² Az MDP Központi Vezetősége és a Minisztertanács határozata a mezőgazdasági termelés fejlesztéséről. Szikra, 1954. 131—132. old.

Alkotmány biztosította jogok megvilágításában — nemcsak jogi irodalmunkat gyarapítja, hanem egyben a mezőgazdaság fejlesztéséhez is hathatósan hozzájárul.

Az Alkotmány biztosítja az állam polgárainak a munkához való jogot, valamint a munka megfelelő díjazását. A mezőgazdaság szocialista szektorában a munka jellegét a termelőszövetkezeti gazdálkodás lényegesen megváltoztatta. A munka itt nemcsak jog, hanem kötelesség is, mert a közös gazdálkodás sikere a termelőszövetkezet valamennyi tagjának együttes munkáján múlik. A termelőszövetkezetek munkaügyi viszonyai nem teljesen azonosak az állami vállalatok munkaviszonyaival. A munkaügyi viszonyokra vonatkozó elvek azonossága ellenére más a jogi szabályozás, mert más jellegű az állami vállalat és más a szövetkezet. A *munkajog* tudományának az eltérések és azonosságok feltárásával kell segítenie a termelőszövetkezeti munkaviszonyok tisztázását, aminek a jogalkalmazás szempontjából különösen nagy a jelentősége.

A *pénzügyi jog* tudományának feladata lenne, hogy a mezőgazdasági adórendszer kidolgozásában segítséget nyújtson pártunknak és kormányunknak. A mostani meglehetősen bonyolult adórendszert áttekinthetőbbé kellene tenni és kidolgozni olyan eljárást, amely megszünteti a kivetés és a behajtás bürokratizmusát.

Összegezve: a jogtudomány egyes ágainak a részletfeladatok megoldásával kell közreműködnie a mezőgazdasági termelés fejlesztésében.

Befejezésül néhány szót a földjog és a termelőszövetkezeti jog problémáiról.¹ A kérdés ez: fel lehet-e bontani a mezőgazdasági jog anyagát földjogra és termelőszövetkezeti jogra, vagy hagyjuk meg a jelenlegi helyzetet?

Az új társadalom építésének útján eljutottunk odáig, hogy népgazdaságunkban az ipar szocialista alapokon nyugszik, a mezőgazdaság pedig megtette a lépéseket a szocialista falu megteremtése felé. A mezőgazdaság szántóterületének 18%-át, több mint 1.7 millió kat. holdat a termelőszövetkezetek használják, az állami gazdaságok az ország szántóterületének 12.5%-át művelik. A termelőszövetkezetekben mintegy 200.000 család egyesült, a taglétszám több mint negyedmillió. Kiemelendő, hogy a tagságnak mintegy 30%-a középparaszt.² A szocialista mezőgazdaság megteremtésének alapjait ezzel leraktuk. Jelentős változások mentek végbe a falu társadalmában, és — bár az árutermeles zöme még az egyéni gazdaságokban folyik — a szocialista szektor is jelentős mértékben részt vesz már ebben.

A mezőgazdaság szocialista szektorához tartozó joganyag elhelyezése nem okoz fejtörést, ha a mezőgazdasági jog helyett rátérünk a földjog és termelőszövetkezeti jog megteremtésének útjára. Az teljes egészében beletartozik a jogrendszer

kialakuló új ágaiba. Vitatható azonban, hogy a földjog és a termelőszövetkezeti jog körébe kell-e venni az egyéni gazdálkodásra vonatkozó joganyagot, a kisparaszti árutermelemből keletkező jogviszonyokat, vagy tekintjük ezeket a polgári jog körébe tartozónak. Álláspontom kialakításához abból a politikai és gazdasági helyzetből indulok ki, amelyet mind a jelenlegi állapot megítélése, mind a jövő fejlődése szempontjából okvetlenül figyelembe kell venni. A szocialista szektor több mint 30%-át teszi ki az ország szántóterületének, s egyre nagyobb szerephez jut az áruforgalom növelésében, az árugabona-kérdés megoldásában. Ezt a folyamatot az állam, az anyagi-technikai eszközök biztosításával, nem utolsósorban a termelőszövetkezetek megszilárdításával igyekszik elősegíteni. A második ötéves tervben számszerűen is tovább kell fejleszteni a termelőszövetkezeteket, hogy a most még „elmaradt mezőgazdaság felzárkózzék a szocialista iparhoz». Ha csak a jelenlegi állapotot vennénk alapul, és nem volnánk tekintettel arra, hogy a mezőgazdaság szocialista szektora fokozatosan bővül és egyre nagyobb teret foglal el az áruforgalomban, azt mondhatnánk esetleg, hogy a jelenlegi helyzetet kár változtatni. De ha figyelembe vesszük a fejlődés irányát, a jövő útját, s meggondoljuk, hogy a jog eszközeivel is jobban siettetjük azt, ha a kialakuló gazdasági rendnek megfelelők a jogágak, akkor arra az álláspontra kell jutnunk, hogy a mezőgazdasági jog anyagát a gazdasági alap fejlődési irányának megfelelően két ágra: földjogra és termelőszövetkezeti jogra kell bontani.

Mi történjék ezekután a vitatott, az egyéni gazdálkodásra vonatkozó joganyaggal? Annyi bizonyos, hogy az anyag tartalma sok vonatkozásban a polgári joghoz kapcsolódik, de én a hovatartozás kérdését leginkább oktatási szempontból tartom érdekesnek; itt pedig az a nézetem, hogy a termelőszövetkezeti jog keretében — külön, önálló fejezetben — kell azt előadni. Azért hangsúlyozom az oktatási szempontot, mert egyébként a kisárutermelemből keletkező jogviszonyok feldolgozását, az egész joganyag tudományos feldolgozását a termelőszövetkezeti jognak és a polgári jognak együttesen kell megoldania.

Ezekután a két joganyag tárgyának és rendszerének kérdése vetődik fel. Ennek meghatározása és kidolgozása egyike legközelebbi feladatainknak.

A jogtudomány előtt álló feladatok a párt-határozatokból és a III. kongresszus határozatából következnek. Tudományos, oktató, nevelő és jognépszerűsítő munkánknak arra kell irányulnia, hogy teljes erővel részt vegyünk a felmerült problémák tudományos feldolgozásában, kiterjesszük oktató munkánkat egész jövő fejlődésünknek a kulcskérdéseire, neveljük és mozgósítsuk megoldására a fiatalokat is.

A mezőgazdasági termelés fejlesztésével kapcsolatos jogi tudományos munkát nagy mértékben el lehet mélyíteni azzal, ha minél több monográfia

¹ V. S. Halász Pál: A mezőgazdasági társasgazdálkodás joga és a földjog kérdése nálunk. Jogtudományi Közlöny 1953 október—november.

² MDP III. kongresszusának rövidített jegyzőkönyve, Szikra, 1954. 53. okl.

készül ebből a tárgykörből. A monográfiákba foglalt javaslatok hasznosak lehetnek a jogalkotás szempontjából, s nagyban hozzájárulhatnak a párt és a kormány előtt álló feladatok megoldásához.

Tudományújszerűsítő tevékenységünket a közeljövőben leginkább a Mintaalapszabály kommentálására kell fordítanunk. Ezzel előmozdíthatjuk a termelőszövetkezetek megszilárdítását és a szocialista törvényesség érvényesülését.

Nagy mértékben elősegíthetné a jogtudomány fejlődését, ha külön csoport (osztály) foglalkozna

a földjog és a termelőszövetkezeti jog kérdéseivel az Allami és Jogtudományi Intézetben, vagy ha az Akadémia Jogi Főbizottságán belül alakulna külön albizottság a földjogi és a termelőszövetkezeti jog kutatására.

Pártunk és kormányunk mindent megtesz annak érdekében, hogy az új szakasz politikáját sikerre vigye. A mezőgazdasági termelés nagymérvű és gyorsütemű fellendítése a kulcskérdés. Egész népünk érdekeit szolgáljuk, ha a cél szolgáltatásába állítjuk a jogtudományt is.

Médec Zsigmond

A beruházások megvalósítását célzó szerződésekről szóló egyes jogszabályokhoz

1. A Beruházási Szabályzat viszonya az előtte és utána kiadott jogszabályokhoz

Amikor a Beruházási Szabályzat 1952. június hó 17-én megjelent, 120 korábbi jogszabály anyagát ölelte fel. A viszonylag szűk jogterületet szabályozó, egymásra nem mindig tekintettel levő, összehangolatlan, nagyszámú jogszabály között nem csupán azoknak a szervezeteknek és dolgozóknak volt nehéz eligazodniuk, akiknek mindennapos munkájukban a jogszabályokhoz kellett magukat tartaniuk, hanem azoknak is, akik a jogszabályokat kidolgozták és gondoskodniuk kellett alkalmazásukról. A Beruházási Szabályzat az egységes szerkezetbe foglalt jogszabályok számos ellentmondását kiküszöbölte, de mégis sok ellentmondást tartalmaz. Példaképpen a 3. rész II. fejezet 5. cikkének (4) bekezdésére, ugyanezen fejezet 12. cikkének (3) bekezdésére és a 4. rész III. fejezet 3. cikkének (4) bekezdésére utalunk, amelyek azonos kérdést nem azonosan szabályoznak. Az első rendelkezés a szerződés előjegyzéséről szóló értesítés nélkül teljesített szállítást hibás, vétkes magatartásnak jelöli meg, a második és harmadik rendelkezés viszont jogot ad a szállítónak arra, hogy a szerződés teljesítését saját elhatározása szerint megkezdhesse vagy mellőzhesse. A Beruházási Szabályzat hibái mindazonáltal jelentéktelennek mondhatók az előnyök mellett, amelyeket az ellentmondások zömének kiküszöbölésével és az anyag áttekinthető összefoglalásával nyújtott.

Jogszabály-e a Beruházási Szabályzat?

A Beruházási Szabályzatnak sajátos helye van a jogszabályok között. A kódex-be foglalt jogszabályok egy részét az Országos Tervhivatal elnöke adta ki kizárólagos hatáskörében. Ezek a jogszabályok a Beruházási Szabályzat megjelenésekor hatályukat veszítették. A többi jogszabályt helyenként változatlan, de többnyire módosított, megrövidített szöveggel vette fel a kódex anélkül, hogy jogforrása ereje lett volna e jogszabályok módosítására vagy hatályon kívül helyezésére.

Igy a Beruházási Szabályzatnak nem minden rendelkezése kötelező érvényű, azok a részei, amelyek hatályon kívül nem helyezett korábbi jogszabállyal ellenkeznek, csak javaslat jellegűek.

A Beruházási Szabályzat egyes rendelkezései (más hivatalos és nemhivatalos összeállításoktól eltérőleg) nem hivatkoznak azokra a jogszabályokra, amelyeknek szövegét hűen vagy módosított tartalommal átvették. Ezért igen nehéz megállapítani, hogy melyek a kötelező érvényű rendelkezések és melyek nem azok, mivel hatályon kívül nem helyezett jogszabállyal ellenkeznek. A vállalatok és más beruházó szervezetek dolgozói, akik a Beruházási Szabályzat jogszabályi erejéről folytatott vitát nem ismerték, a szabályzatot minden vonatkozásában alkalmazni kívánták (annál is inkább, mert a korábbi jogszabályok egymásnak ellentmondó rendelkezéseit nem is volt lehetséges alkalmazni).

Ezre komoly alapot szolgáltatott az a körülmény, hogy a Beruházási Szabályzat formája jogszabály: az Országos Tervhivatal elnökének 2300—63/1952. (Tg. É. VI. 17.) O. T. sz. utasítása.

A kódex egyes rendelkezéseinek nem kötelező érvénye és ennek ellenére jogszabályi formája között tapasztalt ellentmondás a törvényesség követelményének mellőzésére utal.

A Beruházási Szabályzat megjelenését követő időkből hozott jogszabályok alkotói tudták, hogy a szabályzat jelentős részének nincsen jogszabályi ereje és ezért nem léteznek tekintették. Egyes jogszabályok — különös módon — a Beruházási Szabályzatot még abban a részében sem tekintették jogszabálynak, amely részében kétségkívül az: tehát amely részei az O. T. elnökének kizárólagos hatáskörében kiadott és hatályon kívül helyezett korábbi jogszabályok helyébe léptek. Így a tervezési szerződésekről szóló 7/1953. (Tg. É. XII. 24.) OÉH. számú utasítás hatályon kívül helyezi az O. T. elnökének kizárólagos hatáskörében kiadott 12.170/1951. (Tg. É. X. 9.) O. T. sz. és a 11.250/1951. (Tg. É. V. 23.) O. T. sz. utasítást (a tervezési szerződésekről szóló utasításnak a hatályon kívül helyezést tartalmazó

19. §-a az O. T. utasításait a megjelenési hely és idő megjelölése nélkül nevezi meg), amelyeket pedig a Beruházási Szabályzatot tartalmazó 2300—63/1952. (Tg. É. VI. 17.) O. T. sz. utasítás már törvényesen hatályon kívül helyezett és saját rendelkezéseivel pótolta. A beruházási szerződésekre vonatkozó újabb jogszabályok a korábbi jogszabályok hatályon kívül helyezésében egyébként is igen különös és a jogszabályalkotás terén szokatlan gyakorlatot folytattak. Így az építési szerződésekről szóló 1/1954. (Tg. É. I. 13.) OÉH.—ÉM. sz. utasítás hatályon kívül helyezi a közületi magasépítkezések intézéséről szóló 4197/1949. (VIII. 12.) Korm. sz. rendeletet, *kivéve a 28. §-át*, továbbá a közületi mélyépítkezések intézéséről és a közületi magasépítkezésekre vonatkozó egyes rendelkezések módosításáról szóló 4326/1949. (XI. 16.) Korm. sz. rendeletet, *kivéve a 28. §-át*. Ebben a rendelkezésben az a különös, hogy a kifejezetten hatályban tartott §-ok szövege *majdnem* teljesen megegyezik a hatálybantartó utasítás 41. §-ával. Vajon mi lehetett ezzel a rendelkezéssel a jogszabály célja? A jogszabályszövegek egymással megegyező részének érvényét két párhuzamosan hatályban levő jogszabály ereje nem teszi biztosabbá, a jogszabályszövegek egymással ellenkező részének felváltott alkalmazása pedig jogbizonytalanságra vezet és így a törvényességet sérti. A kérdésre ugyanolyan nehéz megadni a választ, mint arra a korábbi kérdésre: mi volt a célja a tervezési szerződésekről szóló jogszabálynak azzal, hogy már egyszer hatályon kívül helyezett jogszabályokat helyezett újból hatályon kívül, de nem érintette a Beruházási Szabályzatnak azt a részét, amelyik a kétszeresen hatályon kívül helyezett korábbi jogszabályok szövegét átvette és amely forma szerint ennek következtében jelenleg is hatályban van. Talán mind a két jogszabályt az az egységes szempont vezette, amely a Beruházási Szabályzat létét teljesen figyelmen kívül hagyja és pedig nem csupán azokat a részeit, amelyekbe a korábbi jogszabályoktól eltérő szöveget vettek fel — hogy a jogszabályok közötti korábbi ellentmondásokat megszüntessék, bár a jogszabályok megváltoztatására, illetőleg hatályon kívül helyezésére a Beruházási Szabályzatnak nem volt meg a kellő jogforrási ereje — hanem azokat a részeit is, amelyek a könnyű áttekinthetőség és alkalmazhatóság érdekében szó szerinti hűséggel foglalják egységes szerkezetbe a korábbi jogszabályokat (ilyen pl. a közületi magas- és mélyépítkezésekről szóló jogszabályok 28. §-a), sőt végül azokat a rendelkezéseit is, amelyek a jogszabályalkotó hatáskörében törvényesen kerültek kiadásra.

Előterjedés a kódex megszüntetése?

A Beruházási Szabályzat után kiadott újabb, a beruházásokra vonatkozó jogszabályok nem ölelik fel egységesen és összefüggően az egész jogterületet, hanem csak egyes részeit szabályozzák. Ez bizonyos visszafelé fordítást jelent a korábbi helyzettel szemben, amikor a jogalkalmazóknak kódex állt rendelkezésére, bármennyire vitatható

volt is a kódex egyes részeinek jogszabályi ereje. A kódex hiánya egymagában nagy hátrányt nem jelent, ha a helyébe lépő több jogszabály megőrzi a rendszer egységét, nem tartalmaz ellentmondásokat, könnyen megérthető, világos és a szabályozott kérdéseket minden vonatkozásukban kielégítően rendezi. Az újabb jogszabályok vizsgálata alapján azonban arról kellett meggyőződni, hogy nem mindegyikük felel meg az elmondott követelményeknek. A beruházások megvalósítására irányuló tevékenységet kezdeti szakaszában államigazgatási (a népgazdaság tervezésére vonatkozó) szabályok rendezik. Az általunk vizsgált polgári jogi szabályok alá tartozó első lépés a tervezési szerződések megkötése (amennyiben a beruházás egyedi tervezést igényel: de a népgazdaság szempontjából mind összegszerűsége, mind pedig jelentőségre tekintettel legfontosabb beruházások egyedi tervezést igényelnek). Ezért az újabb jogszabályok vizsgálatánál helyesen járunk el, ha elsősorban a tervezési szerződések-ről szóló 7/1953. (Tg. É. XII. 24.) OÉH. sz. utasításra fordítunk figyelmet.

Nem célunk, hogy a vizsgált jogszabályt részletes elemzésnek vessük alá, mert ez igen nagy teret igényelne. Mivel a szerződésről szóló jogszabály leglényegesebb része a szerződés tartalmára és a szerződés biztosítékaira vonatkozó rendelkezése, a jogszabálynak ezt a két fontos kérdésre vonatkozó részét fogjuk csupán behatóbb vizsgálat alá venni. Azok a megállapítások, amelyeket a jogszabály e két elsőrendű fontosságú részével kapcsolatban lezűrhetünk, jellemzőek többi részére is.

II. A szerződés tartalma a tervezési szerződésekről szóló utasításban

Jelenlegi jogunk szerint a tervezési szerződés: szállítási szerződés. A jogszabály interpretatio authenticája: az OÉH. 8. sz. közleménye a tervezési szerződéseket szabályozó utasítás egyes rendelkezéseiről (megjelent a Tg. É. 1954. V. 15-i számában) ugyan azon az állásponton van, hogy a tervezési szerződés a szállítási szerződés mellett önálló szerződéstípus, mégis kimondja, hogy a szállítási szerződésekről szóló jogszabályokat a tervezési szerződéssel kapcsolatban is alkalmazni kell, amennyiben az utóbbi szerződésre vonatkozó utasításból más nem következik. E-magyarozat szerint a szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabály a tervezési szerződéseket szabályozó utasítás mellett csak mint mögöttes jogterület vehető figyelembe. Kétségtelen, hogy ilyen felfogás mellett is közeli rokonság állapítható meg a két jogviszony és a két jogi szabályozás között, alaptípusnak pedig a szállítási szerződést kell tekinteni. Éppen ezért közzelfekvő az a gondolat, hogy a tervezési szerződést átfogóan első ízben szabályozó egységes jogszabályhoz mintául a szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabályt lett volna célszerű venni.

Jogszabályszerkezet

A szállítási szerződésekről szóló 206/1951. (XII. 8.) M. T. számú rendelet az általános ren-

dekezesek előrebocsátása után a szállítási szerződés tartalmával kapcsolatos kérdéseket az alábbi fejtegetések sorrendjében tárgyalja:

- a szállítási szerződések fajai,
- a szállítási szerződés tartalma,
- a szállítási szerződések megkötése, szerződési viták,
- a szállítási szerződés módosítása.

A kérdések tárgyalásának ez a sorrendje logikus. Főbb vonásaiban előbb szabályozza az anyagi és utóbb a technikai (eljárási) kérdéseket, előbb a szerződések fajait, és utóbb a szerződés tartalmát, mert csak a szerződések fajainak ismeretében tárgyalhatók a szerződések fajták szerint eltérő tartalmi kellékei.

A tervezési szerződésekről szóló utasítás ezt a sorrendet figyelmen kívül hagyta. Az általános rendelkezések után nyomban a tervezési szerződés megkötését szabályozza, utána tér rá a tervezési szerződések fajaira s végül a szerződés módosítására.

Az a tárgyalási sorrend az előbb elmondottak értelmében felfordítottak és hiányosnak mutatkozik. Felfordított a sorrend, mert eljárási szabályt — a szerződések megkötésére vonatkozó szabályt — bocsátja a szerződések fajaira vonatkozó anyagi szabály elé. E fordított sorrendből eredő nehézségek nyomban kitűnnek a jogszabály szövegéből. A szerződés megkötését szabályozó 3. § ugyanis magyarázatképpen, zárójelbe téve, kénytelen előrebocsátani azokat a szerződésfajtákat, amelyekre vonatkozólag szabályozást csak a szerződések fajairól rendelkező 4—7. §-ban ad. Ennél a jogszabályszerkesztési módnál sokkal jelentősebb az a hiány, hogy az utasítás egyes — és éppen a legjelentősebb — kérdéseket nem szabályozza. A tervezési szerződésekről szóló jogszabály nem szentelt külön részt a szerződés tartalmi kellékei megállapításának! A tartalmi kellékekre némi következtetést csupán a szerződés megkötésére irányuló szabályozásból és az utasításhoz csatolt kötelező szerződésmintából vonhatunk le, de mint az alábbiakban ki fogjuk mutatni, a jogszabály egyéb sajátosságai miatt ezek a következtetések sok esetben ellentmondóak, vagy pedig csupán mellékes körülményekre vonatkozathatók. Ha a jogszabályalkotó hivatalos magyarázatában nem helyezkedett volna arra az álláspontra, hogy a tervezési szerződés a szállítási szerződés mellett önálló szerződéstípus, hanem elfogadta volna a 206/1951. (XII. 8.) M. T. sz. rendelet 1. §-án nyugvó azt az álláspontot, hogy a tervezési szerződés a szállítási szerződés különlegesen szabályozott fajtája: a jogszabály szóbanforgó hiányát úgy lehetne magyarázni, hogy ebben a kérdésben nem kívánt eltérni a szállítási szerződésekre irányadó szabályozástól. Az utasítást még ebben az esetben is hiányosnak kellene tartanunk, mert a tervezési szerződés tartalmi kellékei — mint alább bővebben kifejtjük — a szállítási szerződés tartalmi kellékeitől részben szükségszerűen eltérnek, részben pedig bővebbeknek is kell lenniök. A hiányosság jelentősége annál is

inkább feltűnő, mert az utasítás a szállítási szerződésekre vonatkozó jogszabályokra, mint mögöttes jogterületre sem hivatkozik. A hivatkozás csak az 5 hónappal később megjelent magyarító közleményben történt meg. Ugyan-ebben a megvilágításban kell értékelnünk azt a hiányt, hogy az utasítás a szerződési vitákra vonatkozólag sem közvetlen szabályozást, sem pedig a viták rendezésének módjára utalást nem tartalmaz. Az utasítás 3. §-ának (1) bekezdése szerint »a beruházó a tervezőhöz a tervezési munka elvégzése céljából felhívással fordul. A felhívás a teljes tervezési műveletre (a tervezési feladat, műszaki tervdokumentáció és kivitelezési rajzok elkészítésére is) kiterjedhet». A következőkben a § a felhívás kellékeit írja elő. Ezek azok a kellékek, amelyekből a tervezési szerződés tartalmi kellékeire is lehet némi következtetést levonni. Az utasítás imént idézett szövege nem szabatos, mert tervezési munkát szerződés nélkül tilos végezni; nyilvánvaló, hogy a felhívás nem is a munka elvégzésére, hanem a szerződéstervezet elkészítésére irányul. A felhívás tartalmi kellékeinek előírásánál az utasítás 1. — ellentmondásba keveredik; 2. — hiányos.

Az említett két körülményt az alábbiakban külön-külön tárgyaljuk.

1. Ellentmondások

Az utasítás 3. §-ának a tartalmi kellékeket előíró bekezdései a következőképpen rendelkeznek:

»(2) a felhívásnak a következőket kell tartalmaznia:

a) a megbízás tárgyának pontos körülírását, annak megjelölésével, hogy a megbízás a beruházás előkészítésének melyik ütemére vonatkozik (előkészítő tervezés, tervezési feladat, műszaki tervdokumentáció stb.),

b) a beruházás rendeltetését és a telepítés helyét, a jóváhagyott helykijelölési határozatot,

c) a főbb létesítmények felsorolását,

d) a beruházás megkezdésének határidejét, az esetleg szükséges részhatáridőkkel együtt,

e) a beruházás költségvetésének összegét,

f) a tervezési díjak fedezetének igazolását.

(3) a tervezési feladat elkészítésére vonatkozó felhíváshoz a jóváhagyott beruházási programot és helykijelölési határozatot (2300—39) 1953. (Tg. É. IX. 30.) O. T. sz. utasítás); a műszaki tervdokumentáció elkészítésére vonatkozó felhíváshoz a tervezési feladat jóváhagyási határozatának másolatát 3/1953. (Tg. É. IX. 30.) OÉH. sz. utasítás), a kivitelezési rajzok elkészítésére vonatkozó felhíváshoz a műszaki tervdokumentáció jóváhagyási okmányát kell csatolni.

Figyelemreméltó az a) pont szövege. A »megbízás«-t és a beruházás előkészítésének »ütemét«-t említi. Ezekkel a szavakkal olyan fogalmakat fejez ki, mint amelyekre korábban vagy a továbbiak során más szavakat, más műkifejezéseket alkalmaz, és így — elkerülhető módon — bonyolítja a jogszabály terminológiáját. A »megbízás tárgya« nyilván a megkötendő szerződés tárggyá-val, a »beruházás előkészítésének üteme« — amint az

a tervezési szerződés fajtait felsoroló 4. §-ból kitűnik — a megkötendő szerződés-fajttal azonos, s ennek a szerződés-fajttának a megkötése végett nem meghívás-sal, hanem felhívással fordul a megrendelő a tervezőhöz. A műkifejezések következtetéses használata esetében az a) pont helyesen így hangzanék: *„a szerződés tárgyának pontos körülírását, annak megjelölésével, hogy a felhívás milyen tervezési szerződés-fajta (lásd 1. §) megkötésére vonatkozik.»*

A felhívás kellékeit előíró bekezdések tanulmányozásánál önként merül fel a kérdés: miért tagolta az utasítás a kellékek felsorolását két részre, milyen viszony van a két bekezdés között?

A második bekezdés szövege szerint az ott felsorolt kellékeket a felhívásnak tartalmaznia kell, a harmadik bek. pedig a benne felsoroltakat csatolni rendeli. Ha azonban a bekezdések tagolásának értelmét így fogjuk fel, ellentmondásra bukkanunk, mert a második bek. a jóváhagyott helykijelölési határozatot is felsorolja, holott ez az okirat csak melléklet lehet és így a harmadik bekezdésbe tartoznék.

Más úton kell tehát keresnünk a két bekezdésre tagolás értelmét és célját. További vizsgálat során feltűnik, hogy a harmadik bek. külön-külön sorolja fel az egyes szerződés-fajtákra vonatkozó felhívások kellékeit, a második bek. pedig nem tesz ilyen megkülönböztetést. Ebből arra következtethetünk, hogy a második bek. azokat a közös kellékeket írja elő, amelyek valamennyi szerződés-fajta megkötésére irányuló felhívásra kötelezőek a harmadik bek. pedig csak az egyes szerződés-fajtánként szükséges többlet-kellékeket. Amde ez a következtetési kísérlet is hiábavaló, mert — példaképpen ismét a jóváhagyott helykijelölési határozatot véve — ezt a kelléket mind a két bekezdés felsorolja. Így ismét ellentmondásra bukkanunk, mert a helykijelölési határozatot nem tekinthetjük a második bek. alapján az összes szerződésfajtták megkötésére irányuló felhívások közös kellékének, a harmadik bek. alapján pedig kizárólag a tervezési feladat elkészítésére irányuló felhívás külön kellékének. De nem tekinthetjük a második bekezdést a valamennyi szerződés-fajttánál szükséges közös kellékek felsorolásának azért sem, mert nyilvánvaló, hogy pl. a műszaki tervdokumentáció szolgáltatására irányuló szerződés megkötésekor felesleges a beruházás rendelkezésének és a telepítés helyének közlése, hiszen ezeket már tartalmazza a tervezési feladat, s ez utóbbi jóváhagyó határozatának másolatát a harmadik bek. rendelkezése szerint csatolni kell a felhíváshoz.

A szövegek tanulmányozása azt a benyomást kelti, hogy a második bek. fel akarta sorolni az összes felhívások valamennyi lehetséges közös és külön kellékét, majd látva, hogy a külön kellékek szerződésfajtankénti előírása szükséges, ezeket foglalta össze a harmadik bek. Utóbb a két bekezdés — szövegezésük szempontjainak egyeztetése nélkül — egymás mellé került.

A 3. §-ban található még egy jelentős ellentmondás. Az első bekezdésből arra lehetne következtetni,

hogy a tervezési szerződést meg lehet kötni nemcsak az előkészítő tervezésre, tervezési feladatra, műszaki tervdokumentációra stb., hanem a mindezeket magában foglaló teljes tervezési műveletre is — és így az utasításban felsorolt szerződés-fajták mellett van egy olyan további szerződés-fajta is, amelyet taláiban összefoglaló tervezési szerződés-nek lehetne nevezni. Az első bek. rendelkezése azonban nyilvánvaló ellentmondásban van a harmadik bekezdésnek azokkal a rendelkezéseivel, amelyek olyan okmányok csatolását rendelik el a műszaki tervdokumentáció, valamint a kivitelezési rajzok szolgáltatására vonatkozó tervezési szerződések megkötésére irányuló felhíváshoz, amelyek a tervezési feladat, illetőleg a műszaki tervdokumentáció elkészülése és jóváhagyása előtt nem lehetnek meg, lévén az utóbbiak az előbbi előfeltétele. Ezért bár kétségtelen, hogy a 3. § (1) bekezdése alapján felmerül az összefoglaló tervezési szerződés kötésének lehetősége, az ellentmondások miatt nem állítható teljes biztonsággal: enged-e az utasítás ilyen szerződést kötni, vagy nem enged. Ha mégis arra következtethetnénk, hogy igen, megoldatlan kérdés marad: milyen módon határozzák meg a felek ilyen esetben a teljesítési és részletjesítési határidőket. A szerződésben a határidőket nap társzerint kell megállapítani, a tervezési feladat és a műszaki tervdokumentáció jóváhagyásának és ehhez képest a következő tervezési művelet megkezdésének időpontja pedig nem, illetőleg nem kizárólag a szerződő felektől, hanem a jóváhagyó hatóságnak a felek befolyása alatt nem álló eljárástól is függ. Figyelembe véve, hogy a 3. § (3) bekezdése a szerződéskötésre vonatkozó felhíváshoz olyan okiratok csatolását rendeli el, amelyek a műszaki tervdokumentáció jóváhagyása előtt még nincsenek meg és hogy a 4. § a szerződések fajtái között felsorolja a tervezési feladatra, műszaki tervdokumentációra stb.-re vonatkozó szerződésfajtlakat, de nem tesz említést az összes ütemeket összefoglaló szerződésről, mint külön fajtaról, inkább arra kell következtetnünk, hogy ilyen szerződést kötni nem lehet. Így a 3. § (1) bekezdésének célját sem lehet felderíteni.

Végeredményben a felvetett kérdést nem sikerült megoldani a minduntalan kitűnő ellentmondások miatt. Ez a körülmény sajnálatosan világít rá a szerződés tartalmának szabályozatlanságára, mert — amint kiindulóban említettük — a szerződés tartalmára elsősorban a felhívás kellékeinek szabályozásából lehetne következtetni.

Meg kell említenünk, hogy a Beruházási Szabályzat az utóbb tárgyalt kérdésben az itt észlelt ellentmondások és értelmezési nehézségek nélkül világosan rendelkezett: *„A műszaki tervdokumentációra csak a tervezési feladat jóváhagyása után lehet szerződést kötni.»* (3. rész IV. fejelet 3. cikk. (6) bek.)

2. Hírdnyosságok

Előkészítő tervezési szerződés

A tervezési szerződések fajtajáról rendelkez-

4. § mint külön szerződés-fajta jelöli meg az előkészítő tervezési szerződést; hogy közelebbről mit kell érteni az előkészítő tervezési szerződésen, mint különös szerződés-fajtan, szokatlan helyen, az utasítás általános rendelkezései között, az 1. § (2) bekezdésében található meg. Eszerint: »*Előkészítő tervezési szerződést lehet kötni, ha a beruházó a műszaki tervezést megelőző eljárásokban (tanulmánytervek, beruházási program, helykijelölés és kiindulási adatok kidolgozása) a tervező közreműködését kívánja igénybe venni.*» Ezzel ki is mérítettük az utasításnak az előkészítő tervezési szerződésre vonatkozó rendelkezéseit. E szerződés-fajta nem alkalmazható a szerződéskötésre irányuló felhívás tartalmi kellekeit szabályozó 3. §, mert az utóbbi több olyan kelleket kíván meg, amelyek az előkészítő tervezés szakában még nincsenek meg.

Az előkészítő tervezési szerződésre vonatkozó összes rendelkezések ismeretében több olyan lényeges kérdést tehetünk fel, amelyre az utasítás egyáltalában nem ad választ. Így pl.: elnevezésen kívül miben különbözik az előkészítő tervezési szerződés a tervezési szerződések többi nevesített fajtájától? Mik az előkészítő tervezési szerződés tartalmi kellekei? Hogyan kell meghatározni az előkészítő tervezési szerződésben a tervező szolgáltatásának tárgyát és a beruházó ellenszolgáltatásának összegét?

Ezeket a kérdéseket az utasításban szabályozott többi szerződésfajtaival kapcsolatban is fel lehet tenni és azok többé-kevésbé ugyancsak megválaszolatlanok maradnak, de mégis a szerződéskötésre irányuló felhívás tartalmi kellekeit szabályozó 3. §, a kötelező szerződésminta és az utasítás egyéb rendelkezései legalább további vizsgálódásokra adnak alkalmat, az előkészítő tervezési szerződéssel kapcsolatos vizsgálatok azonban még csak meg sem kezdhetők a jogszabály alapján. Ehhez arra van szükség, hogy megismerjük a Beruházási Szabályzatnak az előkészítő tervezési szerződésre vonatkozó rendelkezéseit, ámbar a tervezési szerződésekről szóló utasítás teljes egészében hatályon kívül helyezte őket. A Beruházási Szabályzat 3. rész IV. fejezetének hatályon kívül helyezett 7. cikke az előkészítő tervezési szerződésekre vonatkozólag hat bekezdésben, eléggé részletesen rendelkezett. Így többek között előírta, hogy a tervezői szakértelmet igénylő előkészítő munkálatokra akkor kell előkészítő tervezési szerződést kötni, ha a megállapodás nem foglalható a tervezési feladat elkészítésére vonatkozó szerződésbe; ilyen esetben a felek kötelesek pontosan megjelölni azokat a tervezői szakértelmet igénylő munkákat, amelyeknek elvégzésére a tervező a szerződésben kötelezettséget vállal; ha a tervezői munka terjedelmét és minőségét előre meghatározni nem lehet (ez a munkálatok előkészítő, kutató jellege miatt gyakori), a szerződésben kikötött munkák díjazása keretösszegben is megállapítható, a tervezői díjat azonban csak a ténylegesen elvégzett munkával kapcsolatban lehet felszámítani stb. Igen valószínű, hogy amikor a tervezési szerződésekről szóló utasítás az előkészítő tervezési

szerződést külön nevesített fajtaként szabályozta, a Beruházási Szabályzatban foglalt tartalmi rendelkezések lebegtek a szeme előtt, de elmulasztotta, hogy akár a Beruházási Szabályzat vonatkozó rendelkezését hatályában tartsa, akár hogy rendelkezéseit átvegye és megismételje, akár hogy helyette más, új érdemi szabályozást adjon. Így történt, hogy a jogszabály csupán egy tartalmatlan jogviszony üres elnevezését határozta meg.

Altervezési szerződés

A fentiek mellett több más olyan hiányosságot is észlelhetünk, amelyek magából az utasítás szövegéből kitűnnek. Nincsen pl. szabályozva az altervezési szerződés megkötésére irányuló felhívás tartalma. Így az alvállalkozói szerződés kellekeire sem lehet következtetést levonni. Ezért kérdéses, hogy kelleke-e az altervezési szerződésnek pl. a tervezési díjak fedezetének igazolása. Ezt a példát azért említettük, mert a 3. § (2) bekezdésében előírt kellekek közül egyedül erről nem kétséges, hogy a beruházó szerződéskötési felhívásának minden esetben tartalmaznia kell. Az altervezési szerződés megkötésénél azonban ennek a kelleknek kötelező volta is kétséges, annál is inkább, mert nincsen olyan rendelkezés, amely előírná, mi módon lehet az altervezővel szemben a hitelfedezet rendelkezésre állását igazolni.

A beruházási összeg meghatározásának jogi hatása

Az utasítás szövegéből is megállapítható hiányosság, hogy míg a beruházó a felhívásban a *beruházás* megkezdésének határidejét az esetleg szükséges részhatáridőkkel együtt közölni tartozik a tervezővel, nem tartozik közölni a *tervezés* kívánt határidejét és részhatáridőit, továbbá, hogy bár közölni köteles a beruházás hozzávetőleges összegét, az utasításból egyáltalán nem tűnik ki ennek a közlésnek jogi jelentősége. A Beruházási Szabályzat a gazdasági viszony természetének és a népgazdaság érdekének megfelelően rendelkezett: »*A tervező köteles a megadott programot és előirányzott költségkeretet betartani. Amennyiben a tervezés során megállapítja, hogy az előirányzott költségkeretet a program végrehajtásával át kell lépnie, azonnal köteles ezt a körülményt a beruházóval írásban közölni és a többletköltségekről tájékoztatni. A beruházó írásbeli hozzájárulása nélkül a tervezői munka tovább nem folytatható, ezért ellenérték (ki nem köthető).*» (A zárójelbe tett szavak elírásnak tetszenek. A rendelkezés helyes értelmet kap, ha e szavak helyett a »nem kötelehető« szavakat írjuk be. — 3. rész IV. fej. 9. cikk (2) bek.) A Beruházási Szabályzatnak ezt a rendelkezését azonban az utasítás hatályon kívül helyezte.

A jogi szabályozás hiányossága a korábbi helyzethez képest csökkenti a tervező felelősségét és így — mint az alább példaképpen említett esetben — népgazdasági károkat vezethet. Az egyik megyei döntőbizottság előtt folyó eljárásban

a tervező díjkövetelését kívánta behajtani, míg a beruházó földművesszövetkezet tagadta, hogy a tervező szerződés szerűen teljesített, s ezért a szolgáltatott tervkért egy fillért sem volt hajlandó fizetni. A megállapított tényállás szerint a felek épületátalakítással és toldaléképítkezéssel létesülő üzletház tervezésére kötöttek szerződést. A szövetkezet a beruházás hozzávetőleges összegét 200.000 forintban jelölte meg. A szerződés megkötése után a szövetkezet a szerződés tárgyát úgy kívánta módosítani, hogy az üzletház helyett szaküzletet tervezzenek. Kívánságához a tervező hozzájárult. A tárgyalások során a módosított tárgyú beruházásra fordítható hitel összegéről nem esett szó, de a szövetkezet ezidőtájt írt levélben azt közölte a tervezővel, hogy a beruházási hitel összege előreláthatólag változni fog. A vitás ügy során a szövetkezet előadta, hogy hitelkeretének *csökkentését* helyezték kilátásba, de összegében végül is nem történt változás. Az elkészült tervek a szaküzlet kivitelezéséhez 500.000 forintot igényeltek. Mivel az engedélyezett beruházási hitel megemeléséről szó sem lehet, a költséges kivitelezési módra készített tervek használhatatlanok. A tervező a vitában azt állította, hogy szerződés szerűen teljesített, s ennek érdekében a következő érveket adta elő:

1. A program, amelynek megoldását a beruházó a módosított szerződés szerint kívánta — szaktudás nélkül is első pillantásra megállapítható módon — kb. kétszeres költséget kívánt az eredeti megoldáshoz képest. Mivel a beruházó az új megoldás felvetésével párhuzamosan közölte a költségkeret várható módosulását, a tervező joggal felemlésére számított.

2. A tervezési szerződésről szóló utasítás hatályon kívül helyezte a Beruházási Szabályzat idézett rendelkezését, amely szerint a tervező köteles az előirányzott költségkereten belül maradni, s helyette úgy rendelkezik, hogy a beruházó a tervezővel a beruházás hozzávetőleges összegét köteles közölni. A *hozzávetőleges* összeget a tervező természetesen csak mint ilyent tartozik a tervezésnél figyelembe venni, Jogszabályszerűen járt el tehát akkor, amikor a beruházás hozzávetőleges összegéként 300—500 ezer forintot vett figyelembe és ennek megfelelően tervezett.

A közölt példában a döntésnek a felvetett tárgy szempontjából nincsen jelentősége, ezért nem is közöljük. A tényállás és a tervező jogi érvelése az, ami figyelmet érdemel. Élesen mutat rá arra, hogy az újabb jogi szabályozás a régebbit nem csupán a „hozzávetőleges” mérték bevezetésével lazítja, hanem azzal is, hogy különösen nem eléggé szabatos szerződési nyilatkozatok esetében — a szerződési feltételek tág értelmezésére ad lehetőséget. Anélkül, hogy a tervező vállalat érvelését helyesnek fogadnánk el, el kell ismernünk, hogy az új jogi szabályozás bizonyos mértékben anyagot ad hozzá, míg a régi minden hasonló magyarázatot kizárt. A használhatatlan tervre eső költséget, mint a népgazdaságot érintő kárt, jórészt az új jogi szabályozás terhére kell írni.

Kivitelezési rajzok szolgáltatása

Röviden meg kell jegyeznünk, hogy a fentiekben vizsgált utasításnak a tervezési szerződés tartalmára vonatkozó rendelkezéseit csak annyiban vizsgáltuk, amennyiben e rendelkezések ellentmondóaknak vagy egyébként kifogásolhatóaknak mutatkoznak, avagy hiányosságuk magából az utasítás szövegéből kitűnik. Nem lehetne az utasítást jónak és az eljárásban említett követelményeket kielégítőnek minősíteni abban az esetben sem, ha ezekre a kisebb-nagyobb észrevételekre nem szolgáltatott volna alapot. Sokkal lényegesebbek ugyanis azok a hiányosságok, amelyek egymagából a szövegből nem tűnnek ugyan ki, de a szabályozott gazdasági viszony ismeretében nyilvánvalóak. Eldégi tapasztalataink szerint éppen a tervezési szerződések voltak azok, amelyek a felek kölesönös jogait és kötelezettségeit a legbizonytalanabban és a gazdasági szükségességnek meg nem felelő módon szabályozták.

A tervezési szerződések jelentős részét még ma is úgy kötik meg, hogy a szerződésből a tervező szolgáltatására irányadó teljesítési határidők naptár szerint nem állapíthatók meg! A szerződések értelmezése során számos esetben kell igénybe venni a Beruházási Szabályzatnak azt a kiegészítő rendelkezését, hogy a kivitelezési rajzokat általában 60 (egy esetben 45) nappal a vonatkozó munkaszakasz megkezdése előtt kell szolgáltatni. A Beruházási Szabályzatnak ez a rendelkezése még ma sem tekinthető hatályon kívül helyezettnek, mert bár a tervezési szerződésekéről szóló utasítás a Beruházási Szabályzatnak a tervezői szerződésre és művezetésre vonatkozó részét hatályon kívül helyezte, az említett rendelkezés nem kifejezetten a tervezési szerződésekre, de nem is kifejezetten az építési szerződésekre, hanem — a Beruházási Szabályzat sajátos (de nem kívánatos) szemlélete szerint — általában a beruházások lebonyolítására vonatkozik. A Beruházási Szabályzat számos esetben nincsen tekintettel arra, hogy az egyedi tervezést igénylő beruházások lebonyolítása 3 szerv, a tervező, a beruházó és a kivitelező közreműködésével történik, s hogy e szervek közül csak 2—2 áll egymással szerződéses viszonyban, míg a tervező és a kivitelező nem szerződik egymással. A Beruházási Szabályzatnak éppen az volt a fő hibája, hogy nem rendelkezett és nem adott útmutatást arra, miként kell egyrészt a tervezési, másrészt pedig a kivitelezési szerződést úgy megkötöni és összehangolni, hogy a beruházás zökkenésmentes lebonyolítását lehetővé tegye. Mégis a Beruházási Szabályzat említett rendelkezése módosított arra, hogy a kiegészítő szabályt mind az építési, mind pedig a tervezési szerződés értelmezésére fel lehessen használni. A tervezési szerződésekéről szóló utasítás a felvetett kérdéssel kapcsolatban nem hozott előrehaladást a Beruházási Szabályzattal szemben. Az utasítás mellett közölt kötelező szerződésminta ugyan utal arra, hogy a kivitelezési rajzok szolgáltatásának naptári ütemezését tartalmazó tervjegyzék kell a szerződéshez

mellékelni, de nem rendelkezik az utasítás arról, hogyan jön létre ez a tervjegyzék és milyennek kell lennie. A tervjegyzékre vonatkozólag egyetlen tételes rendelkezés van, és pedig az É. M. Tervezési Igazgatóságának 20/1953. számú utasításában (Ép. É. X. 10.). De ez a rendelkezés is csupán az É. M. felügyelte alá tartozó tervezőintézetekre és csak egyes tervezési munkálatokra vonatkozik. A tervezőintézetek jelentős része következetesen azt a nézetét hangoztatja, hogy a kivitelezési rajzok elkészítése előtt lehetetlennek tartja a később készülő rajzok tervjegyzékéncik elkészítését.

Ilyen körülmények mellett meg kell állapítani, hogy a tervezési szerződésekről szóló utasítás nem oldotta meg azt a feladatot, hogy a kivitelezési rajzok szolgáltatására vonatkozó szerződéses megállapodás szabályszerűségét, tehát a szolgáltatás pontos tárgyának és határidejének meghatározását lehetővé tegye, mert csupán a kötelezővé tett szerződésmintában említi meg a tervjegyzéket, anélkül azonban, hogy a tervjegyzékre akár az utasításban, akár más jogszabályban érdemi, tételes szabályozás lenne. A kérdés még azoknak a szerződéseknek esetében sincsen megoldva, amelyek az É. M. Tervezési Igazgatósága előbb hivatkozott utasításának hatálya alá esnek. A kivitelezési rajzok szolgáltatásának határidejét egyezően és párhuzamosan kell megállapítani a kivitelezési és a tervezési szerződésben, és pedig olyan időpontban, amikor a kivitelezési szerződést még nem kötötték meg (hanem éppen megkötéséről tárgyalnak és a kivitelező igényének kielégítése a legfőbb követelmény), a tervezési szerződést viszont már rendszerint korábban megkötötték és így a két szerződés összehangolása — szükség esetén — csak a tervezési szerződés módosításával, illetve kiegészítésével oldható meg. Ennek a kényes koordinációs eljárásnak lebonyolítására az utasítás szabályozást nem ad.

A tervezési és építési szerződések kapcsolata

Az utasítás utal arra, hogy a tervezési szerződés alapján szolgáltatott tervrajzokat és költségvetéseket gyakran módosítani kell anélkül, hogy a tervezésben hiba történt volna. A tervezési munka eredményét ugyanis a tervező a szerződés alapján a beruházó részére szolgáltatja, de a terveket ténylegesen — a beruházóval kötött építési szerződés alapján — a kivitelező használja fel. Elkerülhetetlen, hogy a beruházó elmeletileg helyes tervrajzok és költségvetések esetében is köteles legyen eleget tenni a kivitelező szervezeti sajátosságaival indokolt módosítási igényeknek. (Pl.: a cölöpalapozáshoz a kivitelezőnek nincsen gépi felszerelése, de az ugyancsak kielégítő kút-alapozást el tudja végezni; egyes előregyártott szerkezetű elemek beemeléséhez a kivitelezőnek nincsen daruja, s így csak monolitikus kivitelezésre képes; a tervezett anyag beszerzési lehetősége, a közlekedési lehetőségek megváltoztak stb.). Ebben a vonatkozásban mind az építési szerződésekről, mind pedig a tervezési szerződés-

ekről szóló utasítás hiányos. Az építési szerződésekről szóló 1/1954. (Tg. É. I. 13.) OÉH-É.M. számú utasítás 13. §-a 30 napos határidőt szab a kivitelező részére arra, hogy a költségvetés egységeire vonatkozó észrevételeit jogvesztés terhe alatt közölje a beruházóval. A beruházót kötelezi, hogy a kivitelező észrevételeit saját megjegyzéseivel együtt haladéktalanul továbbítsa a tervezőnek és a helyesbített tervdokumentációt nyomban küldje vissza a kivitelezőnek. Ugyanekkor határidőt szab a kivitelező részére arra vonatkozólag, hogy ha ezután sem egyezik meg a beruházóval az egységekben, 15 nap alatt köteles a vitát döntés végett az illetékes minisztériumhoz felterjeszteni. Nem szab azonban az utasítás határidőt arra, hogy a beruházó milyen idő alatt köteles a kivitelező észrevételeire vonatkozó tervezői állásfoglalást beszerezni. Ez a hiányosság lehetővé teszi a vita elhúzását. Gyakran tapasztalható, hogy az építkezések észrevételezett, tehát véglegesen meg nem állapított költségvetés alapján folynak és befejeződnek anélkül, hogy az egységekre vonatkozó vita eldőlt és így az építési szerződés tartalma határozottá vált volna. A tervezési szerződésekről szóló utasításban egyáltalán nincsen rendelkezés arra vonatkozólag, hogy a tervező a szerződés alapján köteles-e a kivitelezőnek a beruházó által eléje terjesztett észrevételeivel foglalkozni, hogy a kívánt tervezési munkára szerződést kell-e kötni, nem szólva arról, hogy a megfelelő határidő kérdését ez az utasítás sem rendezzi.

Az építési szerződésekről szóló utasítás 20. §-a elrendeli, hogy ha a munka során a tervektől lényegbeli eltérés szükséges, az építendő a kivitelező értesítése alapján 5 nap alatt köteles a kivitelezőt a folyamatba tett intézkedésekről értesíteni és 8 nap alatt a tervváltoztatás kérdésében állásfoglalni, a tervet és a költségvetést módosítani. Ellenkező esetben a kivitelező a részmunkát leállíthatja és költségeit kártérítésként érvényesítheti az építendővel szemben. A tervezési szerződés ezzel a kérdéssel kapcsolatban kielégítő párhuzamos rendelkezést nem tartalmaz. 8. §-ának (7) bekezdéséből az tűnik ki, hogy ilyen esetben pótszerződést kell az átdolgozásra kötni. A szerződéskötési eljárásra megállapított határidők azonban hosszabbak a módosított tervek és költségvetések szolgáltatására megállapított határidőknél és így az alatt az idő alatt, amelyben a beruházónak a módosított terveket már át is kellene adnia a kivitelezőnek, még arra nincsen igénye, hogy a generáltervező a tervmódosításra vonatkozó szerződés tervezetét elkészítse. A két jogszabály tehát a beruházás megvalósításában közreműködő felek közötti kooperációt olyan hiányosan rendezzi, hogy ha a felek nem vállalkoznak önként több és gyorsabb munkára, mint amit a jogszabály és a szerződés terükre megszab, szükségszerűen sor kerül a részmunkák leállítására, ez pedig elsősorban a népgazdaság terhére csú súlyos kárt okozhat.

A két jogszabály összehangolt és gondos megalkotása esetén mód lett volna arra, hogy

a tervdokumentáció kijavítására, illetve módosítására mind az építető, mind pedig a tervező terhére diszpozitív jogszabályi határidőket állapítsanak meg, amelyekről a felek eltérően is megállapodhatnak, ha ezt műszaki vagy gazdasági szempontok elkerülhetetlenül teszik.

A fentiekben a tervezési szerződésekről szóló utasításnak a szerződés tartalmi előírásával kapcsolatos hiányosságaival csak nagy vonalakban foglalkoztunk, a még bőven felemlíthető észrevételeket azonban mellőznünk kell, hogy az utasításnak a vizsgálatra szánt másik rendelkezésével, a szerződés biztosítékaira vonatkozó részével is foglalkozhassunk.

III. A szerződés biztosítékai a tervezési szerződésekről szóló utasításban

A Beruházási Szabályzat alapján megkötött tervezési szerződések a tervező felelősségét nem szabályozták kielégítő módon. A Minisztertanács határozata alapján éppen azért kellett a tervezési szerződésekre vonatkozó új jogszabályt kiadni, hogy vele a tervező felelősségének kérdését — a népgazdaság érdekét kielégítő módon — szigorú szabályokkal állapítsák meg. A tervezési szerződésekről szóló utasítás 12. §-a négy bekezdést szentelt annak felsorolására, hogy mi az, amiért a tervező felelős. A tervező felelősségének megszűrésére azonban nem ebből a szabályozásból, hanem a szerződés biztosítékaira vonatkozó részből vonhatunk le következtetéseket. Van azonban a tervező felelősségét megállapító §-nak is egy rendelkezése, amely nem szabatos. Ezek szerint *„a tervező nem felel azokért a következményekért, amelyek... a tervektől eltérő kivitelezés folytán keletkeznek*». Az utasítás 14. §-ában viszont akként rendelkezik, hogy a tervezői művezettséget keretén belül a tervező ellenőrizni köteles, *hogy a kivitelezés a tervek lényegének megfelelően történjen*. Az előbbi rendelkezés nem eléggé szabatos szövegezése miatt ellentmond az utóbbinak és gyengíti a tervező felelősségét, mert a jogszabály-szöveg szó szerinti alkalmazása mellett a tervező semmilyen felelősséggel sem tartozik akkor, ha a tervek lényegének megfelelő kivitelezés ellenőrzésére vonatkozó művezetői kötelezettségét elmulasztja vagy rosszul teljesíti. A gyakorlat természetesen nem fogadhat el ilyen káros következményekre vezető szó szerinti értelmezést.

Kötbérvényesítés határideje

Az előbbiekkel sokkal súlyosabb következtetésekre ad alkalmat a szerződés biztosítékait szabályozó 15-17. §. A 15. § (5) bekezdése szerint *„a beruházó a tervek késedelmes szolgáltatása miatt kötbér iránti igényét legkésőbb az átvételtől számított 15 napon belül, minőségi kötbérgérgényét pedig legkésőbb a tervjóváhagyó eljárás eredményének kézhezvételétől számított 30 napon belül jogvesztés terhe mellett köteles érvényesíteni*». Vessük össze ezt a rendelkezést a szállítási szerződésekről szóló M. T. rendelkezéssel a kötbérgérgény érvényesítésére vonatkozó szabályával. E szerint a kötbérgérgényről

a fizetésre kötelezett felet 8 nap alatt kell értesíteni, és pedig késedelem esetében a teljesítésre megszabott határnap vagy határidő lejártától, egyéb nem szerződés szerű teljesítés esetében pedig az átadás, illetve átvételtől, ha pedig a minőségi átvétel huzamosabb idő veszigénybe, a folyamatos átvételre szükséges idő eltelésétől, rejtett hiba esetében pedig annak felfedezésétől, legkésőbb azonban attól az időponttól számítva, amikor a rejtett hiba rendeltetés szerű használat mellett felfedezhető volt. A kötbérgérgények érvényesítésére megszabott határidő elmulasztásának jogvesztő hatálya nincs, de a kötbért az esedékességtől számított 6 hónap után érvényesíteni nem lehet. Ha az átvételtől számítva 6 hónap telt el anélkül (szavatossági határidő), hogy az átvető az árut kifogásolta volna, rejtett hiba miatt sem lehet a szállítóval szemben igényt érvényesíteni. Ennek a 6 hónapos határidőnek a kezdete az állandó gyakorlat szerint (K. 849. EH. és KDB. 51. sorszámú EH.) csak az átvétel utáni későbbi időponttól számítható abban az esetben, ha a vevő az átvett termék szerződés szerű minőségéről csak hosszabb időn át tartó kísérletezés után győződhetik meg. Ebben az esetben a 6 hónapos szavatossági idő eltelte a kísérletezés megejtése céljából szükséges időtartam végétől számítható. Ha tehát a szállító minőség hibás terméket ad át a megrendelő részére és ez a hiba csak később volt felfedezhető, de a megrendelő a hibát a szavatossági idő alatt (amely a szállítási szerződésekben 6 hónap — egyes esetekben pedig a kísérletezéshez szükséges időtartammal meghosszabbított 6 hónap) felfedezi és a szállító felé kifogását megteszi, úgy kötbérgérgényét a hiba felfedezésétől számított 6 hónapi elévülési idő alatt a szállítóval szemben még érvényesítheti.

Vizsgáljuk meg, hogyan kellett volna — véleményünk szerint — ezt a szabályt a tervezési szerződésekre, mint különlegesen szabályozott szerződésfajta számára alkalmazni.

Szavatosság a szállítási, építési és tervezési szerződésekben

Az egyedi tervezést igénylő beruházások a beruházó tervező és ellenőrző tevékenysége mellett két szervnek, a tervező és kivitelező szervnek együttes alkotó tevékenysége útján jönnek létre. Ezért, ha pl. valamely építmény minőségileg hibásnak bizonyul, ebből a körülményből rendszerint vagy a tervező, vagy a kivitelező, vagy mindkettő hibájára, szerződésszegésére lehet következtetni. Tüzetes szakértői vizsgálat után gyakran derül ki, hogy a kivitelező hibájának tulajdonított meghibásodás gyökere voltaképpen a tervek rejtett hibájában van, de fordított esetek is adódnak. A kivitelező a jogszabály szerint az építmény műszaki átadásától számított egy évig tartozik szavatossággal az építmény hibátlanságáért. Véleményünk szerint gazdasági szükségesség kívánja meg, illetve teszi indokolttá, hogy a tervező se mentesüljön a felelősség alól mindaddig, amíg a kivitelező felelőssége tart,

hiszen a kivitelező az ellene érvényesített igényt gyakran sikerrel hárítja el annak bizonyításával, hogy a meghibásodás nem kivitelezési, hanem tervezési mulasztások következménye. Ezekben az esetekben a beruházó a szavatossági idő alatt nyomban azután érvényesítette igényét, hogy a rejtett hiba felismerhető volt, indokolatlan, hogy azok közül a szervezetek közül, amelyeket egyenlő valószínűséggel terhelhet felelősség a hibáért, csupán az egyik legyen felelősre vonható, míg a másik, amelynek hibája korábban nem volt felismerhető, minden felelősség alól mentesüljön.

Szükségesnek mutatkozik tehát, hogy a tervezőt kötelező szavatosság időtartama a kivitelező szavatosságának időtartamával azonos legyen. A gyakorlat évek óta olyan irányban haladt, hogy ezt a lehetőség szerint elérje. Ez többek között sikerült is a gazdasági szükségességnek megfelelő — két különböző utat követő — jogszabálymagyarázattal. Az egyik magyarázat a tervezői szolgáltatás tárgyának eszkatlan egységén alapult. E szerint az álláspont szerint a tervező szerződését csupán akkor teljesítette, amikor a tervezési feladatot, a műszaki tervek dokumentációt és a kivitelezési rajzokat szolgáltatatta és a tervezői művezetést is ellátta. A művezetés utolsó tevékenysége: részvétel a műszaki átadás-átvételi eljárásban. E szerint tehát a kivitelező és a tervező szerződésteljesítésének időpontja minden esetben, de legalább is az esetek túlnyomó részében egybeesik és így tehát a kivitelező és a tervező szavatossági kötelezettségének kezdő időpontja is azonos. Nem tudott segíteni ez a gyakorlat azon a tényen, hogy a szavatossági időtartamoknak csupán kezdési időpontja, lejáratá azonban már nem azonos. A kivitelezőt terhelő egy éves szavatossággal szemben ugyanis a tervező terhére — külön jogi szabályozás híján — a szállítási szerződésekre általánosan megállapított 6 hónapos határidő irányadó.

A tervezési szerződésekről szóló utasítás ez alól a jogmagyarázat alól elvonta az alapot azzal a határozattal — és a fentiekben vázolt általánosan ismeretes joggyakorlatra tekintettel határozott tendenciájú — rendelkezésével, hogy a tervező a tervezési szerződést a tervek átadásával teljesíti.

A másik jogszabálymagyarázat a szavatossági határidő kezdő pontjának megállapítására vonatkozó és fentebb ismertett bírói, valamint döntőbizottsági gyakorlatból indult ki. Elgondolása szerint a tervezési szerződés alapján átadott terveket a gazdálkodás rendszeres menetében valamely mű kivitelezéséhez használják fel, de a tervek készítésével szolgált tényleges gazdasági eredmény csak az elkészült mű rendelkezésszerű használatbavétele után mutatkozik. A tervek e különleges felhasználási módja miatt a kivitelezési művelet és a kivitelezett mű használatbavétele előtt a tervek rejtett hibái rendszerint nem ismerhetők fel. Ez a viszony hasonló ahhoz a viszonyhoz, amelyben a megrendelő csak hosszabb időn át tartó kísérletezés után győződhetik

meg a termék szerződésszerű minőségéről és amelyben a szavatossági határidő csak a hosszabb kísérletezéshez szükséges idő elteltétől számítható. A viszonyok hasoulósága miatt indokolt kiterjesztő magyarázat a tervező szavatossági ilojának kezdő pontját annak az időszaknak lelteltétől számítja, amely időszakban a terveket a mű kivitelezéséhez használják fel és így a kivitelező és tervező szavatossági felelősségének kezdő időpontja gyakorlatilag ugyancsak egybeesik. Ez a jogmagyarázat sem tudta kiküszöbölni azt az előbb említett hátrányos helyzetet, hogy a tervező szavatossági kötelezettségének tartama csupán fél év a kivitelező egész éves kötelezettségével szemben.

Konkrét ügyekben a tényállás módot adott arra, hogy a tervező szavatosságának kezdő időpontját ne az építkezés befejezésétől, hanem későbbi időponttól számítsák, mert az építmény használatbavétele kísérletezés jellegű volt és így szerződésszerű minőségéről csak hosszabb idő után volt lehetséges meggyőződni. Ezekben az esetekben meg lehetett ugyan állapítani a tervező szavatossági felelősségét annak ellenére, hogy az építkezés befejezésétől számítva 6 hónap már eltelt, a tervező és kivitelező szavatossági felelőssége mégis eltérő időpontban ért véget, mert a kivitelező felelőssége a kísérletezés jellegű használat időtartamával arányosan ugyancsak meghosszabbodott.

Véleményünk szerint a tervezési szerződésekről szóló utasításnak — az ismertett gyakorlat helyes célkitűzéseinek megvalósításaként ki kellett volna mondania, hogy a tervező szavatossági kötelezettségének lejártá azonos a kivitelező szavatossági kötelezettségének lejártával. Ezzel szolgált volna azt a feladatot, hogy a tervező felelősségét a népgazdaság érdekét kielégítő módon szigorítsa. Kivétel csupán abban az esetben indokolt, ha a tervezési szerződés alapján a szolgáltatott terveket meghatározott idő alatt nem használják fel a kivitelezés céljára. Ilyen esetre ki kellett volna mondani, hogy a beruházó a régebben szolgáltatott terveket csak akkor használhatja fel a kivitelezéshez, ha a tervezővel kötött újabb szerződés alapján a terveket korszerűsítetté.

A fentiekben vázolt és a népgazdaság, valamint a felek önálló gazdaságos elszámolásának megerősítéséhez fűződő érdekekkel alaposan indokolható követelménnyel szemben az utasítás egyáltalán nem állapítja meg a tervező szavatossági idejét. A kötbérgények érvényesítésére vonatkozólag olyan kirívóan rövid jogvesztő határidőt szab (a szokásos elévülési határidő helyett jogvesztő határidő megállapítása már magában is meghontja polgári jogunk egységét), amely a Szovjetunió és a népi demokráciák jogszabályiban példa nélkül áll és gyakorlatilag azt eredményezi, hogy a tervező a tervezés során elkövetett minőségi hibák miatt kötbéres eljárásban az esetek túlnyomó részében nem — rejtett hibáért pedig gyakorlatilag egyáltalán nem — vonható felelősségre: »A Beruházó a tervek késedelmes szolgál-

latása miatt kötbér iránti igényét legkésőbb az átvételtől számított 15 napon belül, minőség: kötbérigényét pedig legkésőbb a tervjövahagyás eljárás eredményének kézhezvételétől számított 30 napon belül jogvesztés terhe mellett köteles érvényesíteni. (15. § (5) bek.) A gyakorlat azt mutatja, hogy a beruházó az átvétel (és a tervjövahagyó hatóság a jóváhagyás) során nem tudja a tervek összes hibáinak felderítéséhez szükséges valamennyi számítást elvégezni, mert ez úgyszólván a teljes tervezési művelet megismétlését jelentené és így a tervezési hibák zöme csak a kivitelezés közben, sőt a kivitelezett létesítmény használatbavétele után kerül napvilágra. Az alatt a rövid 30 nap alatt, amelyben a tervek jóváhagyásától számítva a beruházó jogvesztés terhe alatt köteles kötbérigényét a tervezővel szemben érvényesíteni, a kivitelezés meg sem kezdődhetik, de még a kivitelezőnek a tervek átvizsgálására és észrevételezésére adott törvényes határidő sem telik el. Már pedig kétségtelen, hogy a tervező után leginkább a kivitelezőnek van szakértelme hozzá, hogy a tervek hibáit fellelkezesse.

A tervező felelőségének a korábbi állapothoz képest mutatkozó ezt a nagymértékű korlátozását csak részben egyenlíti ki (de egyben rámutat az utasítás főbb hibáira is) az 5 hónappal később közzétett magyarázó közlemény azzal a megállapítással, hogy a minőségi kötbér érvényesítésére megszabott rövid jogvesztő határidő nem érinti az esotleges rejtett hibákból eredő igények érvényesítését. Ugyancsak nem változtat a magyarázó közlemény azon a tényen, hogy az utasítás a minőségi követelmények megszigorítása helyett minőségi kötbért nem a hibás, hanem csak a használhatatlan tervek alapján rendelt alkalmazni. (A magyarázó közlemény szerint a használhatatlan szolgáltatásra előírt kötbér a hibás vagy hiányos szolgáltatásokra is alkalmazható.)

Késedelemi kötbérigény érvényesítése

Az utasításnak a kötbérigény érvényesítésére vonatkozó idézett rendelkezése nemcsak a rövid jogvesztő határidők megállapításával szolgáltatót okot bírálatra, hanem a határidők számítására vonatkozó rendelkezésével is. A szállítási szerződésekről szóló rendelet az igény elévülését — a logikus gondolkodásnak megfelelően kialakult jogszabályszerkesztési elvek alapján — az igény megnyitásától kezdődőleg számítja. Ezzel szemben az utasítás az igényérvényesítés jogvesztő határidejét a késedelemes teljesítés időpontjához fűzi. Így a jogszabály szó szerinti alkalmazása esetén csupán akkor lenne lehetséges a tervezővel szemben késedelemes tervszolgáltatás miatt igényt érvényesíteni, ha a tervező, bár késedelemesen, de teljesít, hiszen az idézett rendelkezés szerint kötbérigényt csak az átvétel után lehet érvényesíteni. Ha a tervező a szerződéshez képest utólag sem igyekszik orvosolni és azokat a terveket, amelyek szolgáltatásával késedelembe esett, egyáltalán nem szolgáltatja, nincs átvétel és így a jogszabály szövege szerint a késedelemből eredő

kötbérigény nem is érvényesíthető. Ebben az esetben a késedelemi kötbérigény az általános szabályok szerint a szolgáltatásra kilötött határidő utolsó napján megnyílik, de 6 hónap alatt nem — vagy legalább is nem végleg — évül el, hanem ha a tervező a 6. hónapot követő időpontban mégis teljesít, újból felel és az átvételtől számított 15 napos jogvesztő határidő alatt még érvényesíthető.

A gyakorlat természetesen nem alkalmaz ilyen észszerűtlen jogmagyarázatokat, de sajnálatos körülmény, hogy a jogszabályszerkesztés szokatlan módja alapot a hasonló következtetésekre.

A kötbér gazdasági és jogi természete

A tervezési szerződés biztosítékait tartalmazó 17. §-nak van egy olyan rendelkezése, amelynek következményei nem olyan súlyosak, amelynek következményei nem olyan súlyosak, mint az előbbieken tárgyalt rendelkezés, nem gyengíti a tervfegyelmet, nem korlátozza a tervező felelőségét és mégis jogelméleti szempontból súlyosan kifogásolható. Ez a rendelkezés a 17. § (8) bekezdése, amely szerint: *„A szerződő felek a szerződésben vállalt kötelezettségük nemteljesítéséből vagy nemszerzőlésszerű teljesítéséből származó károkat a kötbéren felül kötelesek egymásnak kölcsönösen megtéríteni.»* Minthogy ezek szerint a kötbér nem szolgál a szerződésszegéssel okozott károk teljes vagy részleges átalány szerű megtérítésére — hiszen a szenvedett kár megtérítése a kötbéren felül követelhető abban az esetben is, ha a fizetett kötbér a kártérítési igényt meghaladja vagy vele egyenlő — önként adódik a kérdés: voltaképpen mi a kötbér jogi természete.

A kérdés megvilágítása végett át kell tekintünk a szállítási szerződésekről szóló jogi szabályozásnak a kérdésre vonatkozó részét és a jogtudományuk vele kapcsolatos állástoglalását.

A 4226/1949. (IX. 6.) M. T. sz. rendelet 3. §-a akként rendelkezett, hogy: *„A kötbér kikötése nem érinti a nemteljesítésből, illetve nem szerzőlésszerű teljesítésből eredő kártérítési kötelezettséget.»* Ez a jogszabályi rendelkezés lényegében azonos a tervezési szerződésekről szóló utasítás észrevételezett rendelkezésével. A joggyakorlat és a jogtudomány ennek alapján következetesen tagadta is a szállítási szerződésekre előírt kötbér kártérítési jellegét: *„A kötbér célja a szerződési fegyelem előmozdítása. A rendelet feljogosítja, sőt kötelezi a feleket arra, hogy a szerzőlésszegő féllel szemben — esotleges kártérítési igény mellett — kötbérigényét érvényesítse. Így serkenti a kötbér kijelölésbályozása a szerződő feleket vállalt kötelezettségeik pontos teljesítésére.»* (A Közületi Döntőbizottság „Szállítási szerződés és döntőbizottsági eljárás” címmel kiadott kiadványának 15. oldaláról — Tudományos Könyvtár N. V. Budapest, 1950.) Kétségtelen, hogy a kötbérnek ez a jogi minősítése éles ellentétben áll a kötbérnek a polgári jogban kialakult és az állampolgárok

közötti jogviszonyokra jelenleg is érvényes korábbi fogalmával. Az eltérő jogi tartalommal használt, tenát kettős értelmű fogalom belső ellentmondásának feloldására a gazdasági élet és a jogtudomány ekeres harcot folytatott és végül is a 206/1951. (XII. 3.) M. T. sz. rendelet 62. §-ának (2) bekezdése a kötbér kizárólagos szerződési bírság jellegét megszüntetve, kiemelte a kötbér kártérítési átalányjellegét: »A nemszerződészerű teljesítés folytán kárt szenvedett fél kártérítés címén a kár összegének csak azt a részét igényelheti, amely a másik féltől kapott kötbér összegét meghaladja.« Ez idő szerint tehát a polgári jogunk alapján kötött szerződések biztosítékeként megállapított kötbérek jogi jellege lényegében azonos: kártérítési átalány. Különbség az állampolgárok közötti és a szállítási szerződéseket megerősítő kötbér alkalmazása között általában csak a megkívánt gondosság mértékében, a szolgáltatás jogfenntartás nélküli elfogadásának következményeiben, a beszámíthatóságban és az elévülési időben van.

A kötbér jogi természetének ez a jogszabályok szövegével mindenben alátámasztott minősítése legfeljebb csak *de lege ferenda* vitatható. A kérdésnek ezzel a részével nem kívánunk foglalkozni, de feltétlen követelménynek tartjuk, hogy a szabályozás az állami vállalatok és állami szervek közötti összes szerződésekre egységes legyen, mert nincsen olyan gazdasági vagy jogpolitikai indok, amely egyes jogszabályoknál eltérést tesz szükségessé. A tervezési szerződésekre vonatkozó jogszabály a kötbér jogi minősítésében az általános szabályozástól kétségtelül eltér, visszakanyarodott a már évek óta hatályon kívül helyezett korábbi jogi szabályozáshoz. Igen kérdéses, hogy ez a visszatérés szándékosan történt-e vagy pedig amiatt, mert a kötbér jogi természetével kapcsolatos kérdés fel sem merült és a már régen hatályon kívül helyezett jogszabályt tévedésből vették mintaként igénybe a jogszabály szerkesztésénél. A kötbér kártálatány jellegének megszüntetése talán az összes szállítási szerződések közül a tervezési szerződésekénél a legkevésbé indokolható. A tervezési szerződés alapján igényelhető kötbér alapja a tervezési díj, ez a beruházás megvalósítási összegének csupán 1—2%-a. A tervező szerződésszegése az esetek túlnyomó részében olyan kárt okoz, amely a kivitelezés során jelentkezik, összehasonlítva tehát a tervezési díjakat 50—100-szorosan meghaladó kivitelezési összeghez kapcsolódik. Ha a tervező szerződésszegése kárt okoz, az érvényesíthető kötbér rendszerint a kárösszeg néhány ezrelékére vagy százalékára rúg, a felek önálló gazdaságos elszámolása szempontjából tehát elhanyagolható kérdés, hogy a kötbér összegét a kár összegébe be kell vagy nem kell-e beszámítani. Az a körülmény, hogy az utasítás az általános rendelkezéstől mégis eltért, a kötbér jogi természetének minősítését bonyolítja, a jogtudományt arra kényszeríti, hogy elméletileg megalapozott jogintézmények ismertetése helyett a jogszabályok gazdasági vagy egyéb szükségés-

séggel meg nem indokolható ötletszerű elérései-nek kimutatásával foglalkozzék és ezzel megnehezíti a jog megismerését a jogalkalmazó dolgozók részére.

Összefoglaló

Bevezetőben említettük, hogy a Beruházási Szabályzat egységes szabályozásának meghozatala abban az esetben nem jelent hátrányt, hanem előrehaladást, ha a kódex helyébe lépő számos jogszabály megőrzi a rendszer egységét, nem tartalmaz ellentmondásokat, könnyen megérthető, világos és a szabályozott kérdéseket minden vonatkozásukban kielégítően rendezi.

A tervezési szerződésekről szóló jogszabály két jelentős részének vizsgálata során láttuk, hogy a jogszabály szerkesztési módja sajátos, nem követi a jogalkotásban kialakult szokásos logikus felépítést;

a jogtudomány alapfogalmait és intézményeit a szokásostól eltérő, nehezen értelmezhető módon alkalmazza;

több alig feloldható ellentmondás van benne; a rokontípusú gazdasági és jogi viszonyokról szóló jogszabályoktól indokolatlanul eltér olyan esetekben, amelyekben az eltérést a szabályozott viszony természete nem kívánja meg, s ezzel feleslegesen növeli a gazdasági élet dolgozói részére mind a jog megismerésének, mind pedig alkalmazásának nehézségeit;

a jogi viszonyok több olyan jelenségére nem terjeszkedik ki, amelyeknek szabályozására már régebbi idő óta sürgős szükség jelentkezik, sőt egyes esetekben a viszonyok szűkebb területét szabályozza, mint a Beruházási Szabályzat;

a tervező vagyoni felelősségét a korábbi, több vonatkozásban enyhe szabályozással szemben is lazítja, a minőségi követelmények megszegésével elkövetett szerződésszegések polgári jogi következményeinek alkalmazását a minimálisra korlátozza.

Megjegyzéseink időszzerűségét abban látjuk, hogy a szinte áttekinthetetlenül megsaporodott beruházási jogszabályok egységes kódexbe foglalásának első kísérletét, a Beruházási Szabályzat megalkotását követő, a kódexet szétszabdaltó és megsemmisítő jogalkotás után ismét a jogszabályok egységesítése, törvénykönyvbe foglalása várható. Rá kívánunk mutatni, hogy ennél a munkánál nagyobb erőfeszítést kell tenni a szabályozást igénylő gazdasági viszonyok sajátosságainak feltárására, a jogszabályok útvesztője helyett egységes szempontokat követő és egyszerűbb rendszerbe illeszkedő szabályozást kell alkotni — s ami nagyon fontos — ennél a munkánál fel kell használni a socialista polgári jogtanítását, mert csak így érhető el, hogy a jogszabály a gazdasági viszonyok legrészletesebb szabályozása mellett is világos, könnyen érthető és alkalmazható legyen, közel álljon a való élet követelményeinek és elősegítse gazdasági célkitűzéseink megvalósítását.

SZEMLE

A polgári perbeli jogok és kötelességek elméleti alapjához

I. A szocialista társadalmi rend a jogok és kötelességek harmóniáját hirdeti. A jog szolgálati szerepének betöltése során az állami és a társadalmi szervek, valamint a polgárok jogait és kötelességeit rendezi a gondot fordít arra, hogy ezek ne csak látszatként jelentkezzenek, hanem a valóságban is érvényesüljenek. Ezt a szocialista törvényesség is megkívánja, amelynek megszilárdítását kormányzatunk egyik legsürgősebb feladatának tekinti.

A polgári per is a szocialista törvényesség megszilárdításának a szolgálatában áll s ma fokozottan kell ügyelnünk arra, hogy a polgári perben eljáró bíróságok ezt a feladatot maradéktalanul teljesítsék. Ennek érdekében fejlődésünk adott szakaszán a bíróság, az ügyész, a felek gyakorlatilag igen fontos jogai és kötelességei kellő figyelmet kell hogy nyerjenek. Ki kell domborítani, hogy polgári perünkben a felek kellően körülbástyázott perbeli jogosultságokkal rendelkezzenek, a polgári perben résztvevők jogai gyakorlatilag és elméletileg kellő megbecsülésben részesülnek. A legnagyobb mértékben gyakorlati jelentőségű, hogy polgári perünkben a jogok és kötelességek kellő egyensúlyban vannak, ennek konkrét jelentkezőjét a fényes lebonnyoló polgári perekben nap mint nap szemlélhetjük.

A polgári perbeli jogok és kötelességek fontosságának processzuális elméleti alapja abban gyökeredzik, hogy a polgári per nem csupán eseteleményösszességnek, hanem a polgári perbeli jogokat és kötelességeket magukban foglaló jogviszonyok foglalatának is tekintjük.¹

Az a kérdés, vajon helyese-e a szocialista jogban a per jogviszonyok foglalatának felfogni, a szovjet jogban élesen a büntető eljárásjogászok előtt vetődött fel. *Cselon* 1917-ben megjelent munkájában a büntető eljárás lényegét az Államszervezetnek a büntető üldözést megvalósító eseteleményeiben látta és az eljárási jogviszonyokkal szemben tagadó álláspontot foglalt el, amelyet tanácskönyvben ugyan mólosított, de

úgy, hogy azért az eljárási jogviszonyok mellékes, másodlagos ismérvei a szovjet büntető eljárásnak. Ezzel szemben *Szragovic* meggyőzően mutatta ki, hogy az eljárási jogviszonyok a szovjet büntető eljárás szükség-szerű elemei és ez következik az eljárásnak demokratikus alapelveiből, abból a helyzetből, amelyet a szovjet állampolgárok, mint jogalanyok, mint jogok és kötelezettségek hordozói foglalnak el. Az viszont, ha valaki az eljárási viszonyokat tagadja, azokat másodrendűeknek, mellékeseknek minősíti, helytelen elképzelést jelent a szovjet büntető eljárásról, mert a szovjet büntető eljárásban résztvevők eljárási jogainak és kötelezettségeinek lebecsülését jelenti. *Livsic* is azt a nézetet képviselte, hogy nem szabad a büntető eljárást egyedül az eljárási tevékenységre visszavezetni és a büntető eljárás fogalmából kizárni az eljárási viszonyokat, holott utóbbiak a törvényességnek és a demokraciának a szovjet eljárásban meg-lévő alapjait juttatják kifejezésre.

Kérdés, hogy ha mindez áll a szocialista polgári perre is, a polgári per fentiekben kifejtett jogviszony jellegének, azaz annak elismerése, hogy a polgári per perbeli jogviszonyok foglalatú, egyjelentőségű-e azaz, hogy burzsoa perjogászaink jogviszonyelméletének puszta átvételéről van szó. A felelet egyben választ ad arra a további kérdésre, hogy ha a szocialista felfogás nem azonos e kérdésben sem a burzsoa perjogászaink felfogásával, mi különbözteti meg attól?

A külföldi eredetű jogviszonyelmélet az addig ismeret sokféle jogviszony, mint pl. magánjogi, büntetőjogi jogviszony mellé egy újabb jogviszonyt léptetett: *Bülow* kimutatta, hogy van polgári perjogi jogviszony is és maga a polgári per jogi természete szerint nem egyéb, mint jogviszony. *Bülowot* a római pernek szerződéses jellege, az tehát, hogy az alperes hozzájárulása nél-

kül nem lehetett perrel szó, vezette el a pernek jogviszonyként való felfogásához. A római perben a feleknek meg kellett egyezniük abban, hogy a közöttük fennálló ellentét bírói ítélet döntse el.

A római jogban tehát szerződés hozta létre a per. Hogy a római jogi pernek szerződés volt az alapja, ez azt jelentette, hogy itt a szerződésből jogok és kötelezettségek keletkeztek. Ahol pedig személyek jogok és kötelezettségek viszonyában állanak egymással, ott jogviszony keletkezik. A jogviszony keletkezéséhez azonban szükségesek bizonyos nélkülözhetetlen előfeltételek. Ha már most a per jogviszony, akkor ennek is vannak nélkülözhetetlen előfeltételei és ezek a perelőfeltételek. Ez a *Bülow*-féle jogviszonyelmélet gondolatmenetének a magja.

A jogviszonyelméletet valló perjogászok a perben első sorban jogviszonyt láttak, a pernek jogviszonyként felfogása volt rendszerük centrálisnak tartott kördéje. A jogviszonyelmélet követői egységesek voltak abban, hogy a polgári per közjogi jogviszony. A további kérdésekben végnélküli esatározások folytak közöttük, így pl. abban a különben korántsem jelentéktelen kérdésben, hogy kit tekintsenek a perjogviszony alanyának. Abban is eltértek a nézetek, hogy mikor keletkezik a perjogviszony. A perbeli jogok és kötelességek tanában is szétárgaztak a vélemények.

Ha a pernek jogviszonyként felfogása a korábbi nézettel szemben tisztán perjogilag haladás is és ha egyes képviselői a mérsékelt burzsoa liberáliszmus szellemében nem hajlottak a reakciós politika szélsőségei felé, mégis ez a felfogás távol állott attól, hogy a burzsoa polgári per valódi osztálylényegét ábrázolja. Ellenkezőleg, alkalmas volt arra, hogy a burzsoa polgári per olyanunk mutasson, amely kívüláll a politikán. A szocialista jogászok kimutatták, hogy a *Bülow*-féle jogviszonyelmélet korának gazdasági és politikai alapjaiban gyökeredzik. Ez az elmélet eredetileg a liberális burzsoa államra volt méretezve és látszólag az önkényes, ú. n. kádi igazságszolgáltatás ellen irányulva, a népnek a kapitalista állam polgári jogszolgáltatásába vetett bizalmát volt hivatva megerősíteni. Szükség szerinti és nem véletlenül jött létre, mert ez

¹ V. ö. *Mósa Mihály: A polgári per lényegének kérdéséhez.* *Állam és Jog.* 1951. 6. é. 37-38. old.

Cselon, M. A.: A szovjet büntető eljárás alapelveinek rendszere. A Szovjetunió Jogtudományi Intézetének tudományos jegyzetei. 1947. VI. kötet. 117. old. *Cselon, M. A.: Szovjet büntető eljárás.* Moszkva, 1944. 1051. (10. old.) (Magyarul: Bp. 1951. *Cselon* tanácskönyvnek ismertetése: *Szovjetjogi Közgyűlési* (1953. (III.) 12. sz. 692-698. old.) *Szragovic M. Sz.: A büntető üldözés a szovjet büntető eljárásban.* Moszkva, 1951. (magyar nyelvfordítás) és az ott adott fordalom J. f. 4. p. *Livsic, V. J.: A jogviszonyok és az eljárási tevékenység a szovjet büntető eljárásban.* *Szovjet Állam és Jog.* 1949. 11. sz. 53-54. old.

ez az elmélet eredményesen és lávén szolgálta az uralomra került burzsoázia érdekeit.

A burzsoa jogviszonyelméletnek kidolgozására és széles körben való elterjedésére akkor került sor, amikor a német lírodalom már kialakult Poroszország hegemóniája alatt, bár a bismarcki Németország sok feudális csökevényt megőrzött a multból. Az állami szervezetben, mint ismeretes, a nagybirtokos nemesség volt a túlnyomó, a parasztok függöttek a földesuraktól. A kifejlődő német iparban a munkásosztály fokozott kizsákmányolására került sor avégből, hogy sikerrel felvegye a versenyt más országok fejlettebb iparával. Ilyen viszonyok között ez az elmélet határozott politikai tartalommal bír és azt akarta elhittetni, hogy a burzsoa jog és ennek keretében a polgári per jog nem jelent erőszakot és kényszert a mindenható állam részéről, hogy ez a per semmi egyéb, mint egyenjogúak jogviszonya. A jogviszonyelmélet keletkezésében, tiltakozásul a porosz rendőrállam önkénye és gyámkodása ellen, a fiatal német polgárság megerősödött öntudatának, gazdasági és politikai helyzetének, jogainak és követeleéseinek volt a kifejezése. Történeti fejlődésében ez az elmélet is abban a mértékben, amint a burzsoázia kívirta az uralkodó osztály helyzetét, a polgári bírósággal együtt a hatalom megvalósításának eszközévé vált. A polgári per jogviszonyként felfogó elmélet ekkor már elvesztette haladó jelentőségét. A per mint egyenlő és egymás mellé rendelt alanyok jogviszonyának felfogása, miként a formális egyenlőség többi burzsoa szimbólumai, a reális lehetőségek egyenlőtlensége maszkírozásának a szerepét kezdte betölteni.¹ Mindez vonatkozik a hazai jogviszonyelméletre is.

Amint a burzsoázia uralkodó osztállyá vált és a jogszolgáltatásra nagyobb befolyást nyert, számára vesztett jelentőségéből ez az elmélet is. Világosan látszik ez abból, hogy a jogviszonyelméletet egyes burzsoa perjogászok az imperializmus korában már *egyenesen tagadásba vesztik*. Goldschmidt, aki a legerősebb támadást intézte a jogviszonyelmélet ellen, egyenesen elejtette a perbeli jogok és köteleességek lehetőségét

és ezzel elvetette magát a jogviszonyelméletet is. Éles támadása azt állította, hogy a per csupán jogi helyzet, amelyből nem jogok, hanem csak lehetőségek, kilátások, cselekvési alkalmak — és nem köteleességek, hanem csupán cselekvési terhek keletkeznek — és ennyiben nyitabb, őszintébb volt. A jogi helyzet »egyenlőségének« látszata amellettt alkalmas volt leplezni a gazdasági helyzet egyenlőtlenségét és azt, hogy az uralkodó osztályhoz tartozóknak jóval nagyobb kilátása, lehetősége volt a pernyertességre, mint az elnyomottaknak, mert valójában gazdaságilag az utóbbiak számára léteztek a perbeli terhek. A Goldschmidt-féle elmélet, ez a perbeli fortélyok ravasz alkalmazásának értelmében vett tan, az állampolgárok perbeli jogainak tagadásával reakciós jellegű és ez még fokozódik azzal, hogy szerinte a bíró nincs alávetve a tárgyi jognak, hanem a tárgyi jog van alávetve a bírónak: a jog felett álló bírótól függ minden a perben.¹ Az ilyenként beállított bíróban nem nehéz felismerni az erősebbek osztályérdekeinek idealista módon megalapozott képviselőjét.

Nem hiányoznak, akik Goldschmidtet a perjogi liberalizmus képviselőjének tekintik.² A valóság az, hogy a processuális macchiavellizmusa abba a káplba illeszkedik bele, amelyet a marxizmus-leninizmus az imperializmusról általában alkot; Goldschmidt a per az erősebb fél határtalanul önző törekvéseinek privilegizált vadászterületévé teszi. Amikor a korábbi burzsoa perjogi teóriát szellemességet nem nélkülöző módon kritizálja, elmélete a szkeptikus vonásoktól sem mentes. Hatását nemcsak azért nem lehet lebecsülni, mert könyvét jellemzően még spanyolra is lefordították és a latinamerikai államokban elterjedtségnek örvend, de azért sem, mert a mai imperialista perjogászok közül nem egy kísérletet tett arra,

¹ Der Prozess als Rechtslage. Berlin, 1925. Zivilprozessrecht, II. kiadás, Berlin, 1932. 5. old. Szelleni elődjeként Kohler mellett nem alap nélkül szokták tartani Hold-Verneket, aki szerint minden jog csupán jogi helyzet (Situationsrecht) Die Rechtswidrigkeit, Jena, 1903. Goldschmidt fogalom-hajhászásával szemben Wilhelm Sauer is állást foglalt (Allgemeine Prozessrechtslehre, zugleich eine systematische Schulung der zivilistischen und kriminalistischen Praxis, Berlin-München 1951. 141. old.)
² Erre Goldschmidt 1925-ben írt könyvének előszavában foglalt kijelentése szolgáltatott alapot: das Prozessrecht kann nur auf dem Boden des Liberalismus oder es kann gar nicht gedeihen.

hogy a jogviszonyelmélet elejtése nélkül hű maradjon a jogi helyzet teóriájához.¹ Egyik oldalról a perjogászok némelyike arra tesz kísérletet, hogy a per atomisztikus és monisztikus felfogásával szemben a bécsi iskola terminológiájának felhasználásával a per jogviszony és jogi helyzet jellegét eklektikus módon összeolvassza, mint ugyanazon jogi realitásnak csupán két oldalát, amely szerint a polgári per mint normatív-absztrakt realitás-jogviszony és egyszerűsített mint statikus-konkrét valóság-jogi helyzet.² Másfelől mások viszont az állami beavatkozás fokozódásával párhuzamosan már nyíltabban küszöbölik ki a pernek jogviszonyként felfogását, ezt a — támadói szerint — »csont és hús nélküli szellemet«, és Thiering vizsnyalva, aki a perben a különböző érdekű és célú tevkeny felek újabb és újabb cselekményeiben megnyílt vúnuló szívós, makacs küzdelméltta, csupán a perbeli cselekményeket állítják előtérbe és a perjogviszonyt legfeljebb azzal a válleregető megjelöléssel intézik el két sorban, hogy annak dogmatikus értéke alig van.³ Itt is az látszik az imperializmus szakaszára való áttéréssel a burzsoa polgári perjogra jellemzőnek, hogy a régi burzsoa liberális eljárási intézménytől elfordul.

Ákárminnyire jellemzőek is a fentebb kifejtettek, vulgarizálás veszélye nélkül nem lehet állítani, hogy a német és olasz perjogászok zöme magáévá tette a jogi helyzet teóriát. Az ellen számos állásfoglalás történt. De az imperialista pol-

¹ Calamandrei. Piero: Un maestro di liberalismo processuale, Rivista di dir. proc. VI. (1951.) 3-8. old. Couture, Eduardo J.: Rassegna di letteratura e legislazioni straniere, America latina, Rivista di dir. proc. civile, XVI. (1939.) 72. old. Carnelutti: Congresso argentino di dir. proc., Rivista di dir. proc. III. (1948.) 257. és köv. old.

² Foschini, Gaetano: Natura giuridica del processo. Rivista di dir. proc. III. (1948.) 110. és köv. old. 115. old. Il rapporto giuridico è niente altro che la stessa situazione giuridica nel suo dover (werden) essere. Foschini: La composizione del processo, Rivista di dir. proc. IV. (1949.) 15. és köv. old.

³ Gudener: 1947-ben megjelent polgári perjogi könyvében lényegileg azt vallja, i. m. 42. old. amit mások élesebben fejeznek ki, pl. Calamandrei: susseguirsi di una serie di operazioni svariate ricollegate dall'unità del fine (Istituzioni di dir. proc. civile, Padova, 1943. I. köt. 156. old.) Carnelutti: Complesso di atti rivolto alla formazione e all'attuazione di comandi giuridici (Istituzione del nuovo processo civile italiano, Roma 1942. 3. old.) Thiering: Das Wesen des Rechts ist... die That. Der Kampf um's Recht, Wien, 1872. (1904.) 21. old. 74. old. A büntető eljárásjogra Belling: Der Prozess ist Tätigkeit und kein Verhältnis. (Deutsches Reichsstrafprozessrecht, Berlin-Leipzig, 1928. 102. old.) Ellenközben Karl Peters: Strafprozess, Karlsruhe. 1952. 79. és köv. old.

¹ Ld. Gurvics M. A.: A kereseti jog. Moszkva-Leningrád, 1949. 95. old. Cselcov: Szovjet büntető eljárás, I. f. 10. p.

gári perjogra a jogviszony kérdésén kívül más kérdésekben való állásfoglalás is jellegzetes, amely összefügg a perbeli jogok és kötelességek lebecsülésével. A perbeli jóhiszeműség elve a monopóliumok kíméletlen »pertaktikájával« szemben mégis csak véd, a szóbeliség elve is a nem jogtudó dolgozó érdekében áll.

Nem véletlen, hogy az egyik nyugatnémet perjogász szerint a felek igazmondási kötelessége a »processzualis térben« idegen, a másik szerint meg nem baj, hogy a szóbeliség csak mint a törvény kifejezése él, a szóbeliség sokszor teljesen felesleges. Nem véletlen, hogy az olasz perjogi novella (581/1950. sz. tv. 857/1950. sz. tv.) a szóbeliségre nézve kifejezetten hátrafelé tesz lépést és ezt *Allorio* a német processzualisták 1951 áprilisában Weinheimben megtartott ülésén a kedvezőtlen gazdasági helyzettel hozza összefüggésbe. Az sem véletlen, hogy egyes perjogászok nyíltan írják arról a pertaktikáról, amely az ellenfél gazdasági-pénzügyi erejének kimerítésére irányul a per során. Mindez annál súlyosabb, ha ennek az anyagi jogi kihatását is figyelembe vesszük. Az alanyi jog irreális marad, ha a polgári per kellő segítséget nem ad.¹

Az angol, amerikai és jórészt francia szerzők számára a polgári perjogviszony fogalma általában idegen. Ebben része van a pusztán gyakorlatias beállítottságú, prakticista irányzatoknak is. Az azonban, hogy a perjogviszony kifejtése műveikből hiányzik, arra is mutat, hogy a polgári pert csak a hatalom megvalósulása eszközének tekintik. Ezek a szerzők az eljárást csupán formális oldaláról nézik. Egyesek

az eljárást általában csupán a bírói tevékenységi formákra szorították, abban csak a bírói tevékenység rendjét látják. Az angol, amerikai és jórészt a francia imperialista perjogászok számúzik vizsgálódásaik területéről a per lényegének kérdését, azt, hogy mi is tulajdonképpen a polgári per és csupán az eljárási intézmények tapasztalati leírására szorítkoznak, nem érdekelnék őket a per mibenléte, lényege, jogi természete. Ezek a szerzők ezzel a nemtörődomséggel elősegítik, hogy a burzsoa igazságszolgáltatás minél alkalmasabb legyen az osztálycélok elérésére és ezzel szemben az eljárási jogosultság ne legyen gát.²

A külföldi burzsoa irodalom áttekintése arról győz meg, hogy az *imperializmus perjogászai a pernek jogviszonyként felfogásától mindjobban eltávolodnak*. A hazai burzsoa polgári perjogászok javára irándó, hogy ezt az irányzatot nem követték, hanem lényegileg hívek maradtak a régebbi koncepcióhoz. Ám az sem vált tudatossá bennük, hogy a perjogviszonynak nincs meg az a nagy rendszerbeli jelentősége, mint amelyet neki annakidején tulajdonítottak, sem pedig az, hogy a »perelőfeltételek« nem a per előfeltételei, hanem már maguk is tárgyai a pernek, hiszen a perbeli jogviszony fennállt már akkor is, amikor sok-sok évig azért folyt a per, hogy vajjon megvan-e a perelőfeltétel.³ Ami az előbbi kérdést illeti, a burzsoa jogviszony-

elmélet több hazai bívének könyve elején szerepelt ugyan bevezető fejezetként a jogviszonyelmélet kifejtése, ez azonban inkább olyan volt, mint némely ház homlokzatán a díszítés: ebből a ház szerkezetére, anyagára következtetni nem lehetett, hanem sokszor arra való volt, hogy a díszes gipsz-ornamentika elrejtse a ház belsejének valóságát. Arra, hogy burzsoa perjogtudásaink könyvük többi részében az általuk vallott jogviszonyelmélettől ugyszólván teljesen függetlenül fejtették ki nézeteiket, például egy kiváló perjogásznak lehet felhozni, aki a régebbi polgári perjogtudományunkra a legnagyobb hatást gyakorolta. *Magyary Géza* három kiadást megért, elterjedt tankönyve elején ugyan találunk egy fejezetet a pernek jogviszonyként való felfogásáról, anélkül azonban, hogy ebből különösebb rendszerbeli következtetést vont volna le. Rendszerének ezzel az elmélettel vajmi kevés a kapcsolata, bár mások, mint pl. a burzsoa perjogunk másik oszlopa, *Plósz Sándor* erre kívánták felépíteni, vagy mint *Tóth Károly*, erre építették fel rendszerüket.

II. A szocialista jogtudomány az előző társadalom jogi kultúrájának értékeit kritikailag felhasználja. Troglodita túlzás lenne, ha a szocialista jogász a polgári per jogviszonyjellegét is elvetné. (Mellesleg, hasonló gondolatmenet mellett egyébként nemcsak a pert, mint eselekmény-összességet, hanem a jogviszonyt általában is el kellene vetni.) Nem azonos terminológiáról van csak szó, amelyet egyaránt használ a burzsoa jogtudomány és a szocialista jogtudomány, hanem a lényegről, amelyhez ez az elnevezés fűződik az elvileg ellentétes jogrendszerben: a kizsákmányoló burzsoa polgári perjogban és a szocialista polgári perjogban. A továbbiakban éppen erről lesz szó.

Alkotmányunk biztosítja az állampolgárok jogait, megszabja kötelezettségeiket és bár természetesen nem eljárásjogi kódex, a felek polgári perbeli jogai és kötelességei az Alkotmányból is levezethetők. Végző fokon az Alkotmány biztosítja az állampolgárok perbeli jogait és szabja meg perbeli kötelezettségeiket. A szocialista törvényesség keretében ez Alkotmány értelmében a bíróságok

¹ V. ö. az igazmondási kötelességre Werner *Niese*: Doppelfunktionelle Prozesshandlungen, Jurisprudenz in Einzeldarstellungen, 9. k. Göttingen 1950. 69. old., a szóbeliséggel kapcsolatban Walter *Fischer*: Die Entwicklung der Zivilprozess-Praxis seit 1945. ZfP. (Zeitschrift f. Zivilprozess), LXV. (1952.) 360–364. old. *Schulte* nyíltan ír az ellenfél gazdasági-pénzügyi erejének kimerítéséről vizionkereset által, a költészet kockázat emeléséről a szegény ellenfél perbeli ellenállásának megtörése céljából, a mulasztást illető tudatos kizsákmányolásról. Archiv f. civ. Praxis. CLII. (1953.) 4. f. 343–348. old. Az előbbi ízel és bírálja Paul *Alagna*: Einige charakteristische Züge des westdeutschen Zivilverfahrens, Staat und Recht, III. 1951. 2. 1. 232. f. köv. old. Az olasz perjogra *Allorio Enrico*: Die internationalen Zusammenhänge auf dem Gebiete des Zivilprozessrechts, ZfP. LXV. (1952.) 1. f. 86. old. Az olasz perjogászok »dogmatikailag« reakcióból és sznobizmusból származó jogi existencializmusáról azírók *Carrelotti*, bár ennek jelentőségét csak kontextuálisan vizsgálják. (Recht und Prozess in den neuen Strömungen der italienischen Rechtslehre, ZfP. LXIV. (1951.) 1. f. 42. old.

² *Sztrogovics*, I. m. l. f. 5. p. — Azt, hogy a pusztán prakticista irányzat a polgári perjogi tudomány alálértékelése mellett más bírósági jelenségekre is vezet, egyes nyugati processzualisták is észreveszték. A perjogi elmélet lebecsüléséről panaszkodott H. Schima az 1953. október 5–8-ig Bécsben megrendezett nemzetközi polgári perjogi kongresszuson tartott előadásában. Nyugatra vonatkozó megállapításában abból indult ki, hogy a polgári perjogtudomány helyzete bizonyos vonatkozásban nehezebb, mint az anyagi jogtudomány helyzete, az előbbit csak másodsorban veszik figyelembe, szekundér jelenségnek tekintik. Ez a törekvés odáig megy, hogy egyesek főként magát a perjogi elmélet létjogosultságát tagadják, úgy vélik, hogy a pert csak a gyakorlatból lehet megismerni. Ez perzse lényegileg egy jelentőségű azzal, hogy a per pusztán gyakorlati jelenség, amelynek *»műletre«* nincs szükség, a *»polgári perjogi létezés«* pedig nem más, mint *»prakticista ismeretek«*. Az ilyenféle felfogás lékeltelen, ellaposított eljárásba vezetett, amelyben a formalizmus az állampolgárok jogába meg nem engedett behatolás veszélye uralkodik. *Schima* megállapítja, hogy valójában végzetes circulus vitiosus alakul ki: »Weil diese Anschauungen herrschen, beschließen man sich nicht mit der Prozess-theorie und, weil man sich nicht mit der Prozess-theorie beschäftigen, drohen die geschilderten Vorfälle sich zu erneuern...« Juristische Blätter, LXXVI. (1954.) 1. sz.

³ V. ö. *Mátya Mihály*: A per létrejöttének kérdése a burzsoa polgári perrendtartás keretében, a Magyar Tudományos Akadémia és Jogtudományi Karának Évkönyve, Budapest, 1953. 95. old.

kötelesek a polgári perjog szabályait is megfelelően megtartani és megtartatni. A Pp. részletesen szabályozza a bíróság és a felek, valamint a többi perbeli személy perbeli jogait és kötelességeit.

A szocialista jogviszonyelmélet azonban tartalmában és céljában más, mint a burzsoa jogviszonyelmélet. A marxista-leninista jogtudomány szerint a szocialista polgári per alapvetően különbözik a burzsoa polgári pertől, más az osztályjellege, mások a céljai, jelentős mértékben mások az eszközei. Az új állam új törvényességet jelent, polgári pere is alapvetően más: a szocialista polgári jogrendet védeve, a maga sajátos eszközeivel a dolgozó osztályok védelmét szolgálja, a szocialista törvényesség megszilárdítását valósítja meg. A szocialista polgári perbeli jogviszony tehát jelentős mértékben különbözik a burzsoa polgári perbeli jogviszonytól. A szocialista perjogviszony felépítésményi jellege folytán, amelyet csak a marxista-leninista jogtudomány hirdet, a szocialista alapot tükrözi és azt szolgálja, ez a segítség pedig végső fokon arra irányul, hogy a szocializmus gazdasági alaptörvénye minél jobban megvalósuljon. A burzsoa jogviszonyelmélet, amely finomabb, mint az az elmélet, amely szerint az eljárás csupán cselekmények összessége, de amelynek ugyanaz az osztálylényege (mind a kettő a kapitalista magántulajdon, a burzsoa gazdasági rend megerősítését, a kizsákmányolást szolgálja), a perbeli jogviszonyt nem fogja fel sajátos társadalmi viszonyként, a jogszabály által szabályozott társadalmi viszonyként, hanem pusztán csak a jogok és köteleességek formális kapcsolatának tekintti, s ily módon a perbeli jogviszony lényegét ez az elmélet sem tárta fel.

Nem szükséges ma már azt a különbséget bővebben kifejteni, hogy a szocialista jogtudomány, amely a közjog — magánjog felosztását ismert okokból elveti, a polgári perbeli jogviszonyokat nem közjogi viszonyokként fogja fel. De a szocialista polgári jogtudomány nézete abban is különbözik a burzsoa jogviszonyelmélettől, hogy előbbi nem egyoldalúan a perbeli jogviszonyokat állítja előtérbe, hanem a perbeli cselekmények jelentőségét is hangsúlyozza és a két jelenség kö-

zött fennálló szoros kapcsolatot aláhúzza, valamint azt is, hogy a polgári per alanyait köleszősen jogok és köteleességek illetik meg. Véleményem szerint a perbeli jogviszonynak *túlcsúszó* rendszerbeli jelentőséget ma már nem lehet tulajdonítani. A per szerződéses jellege is régebb túlhaladott. Míg a burzsoa polgári perjogtudományunkban uralkodó volt az a felfogás, hogy a polgári per egyetlen, fokozatosan előrehaladó jogviszony, addig nézetem szerint sem ezt nem lehet követni, sem azok nézetét, akik különféle variációkban kétágú, háromoldalú, kettős, hármas, sokszögű jogviszonynak tekintették a polgári perbeli jogviszonyt, hanem a polgári pert több és előre pontosan meg nem határozható jogviszony összefoglalójának kell minősíteni, amiben egyébként annyiban nincs valami perjogi specialitás, amennyiben az anyagi polgári jog is ismer összefoglaló, összetett, keretjogviszonyt.¹

III. A szovjet polgári perjogászok is, bár eddigi ismereteim alapján nem állíthatom, hogy a kérdést a maga egészében monografikusan feldolgozták volna, a polgári per jogviszonyjellegét nem tagadják, hanem ellenkezőleg, inkább mellette foglalnak állást. Legalább is erre lehet következtetni az eddig ismert irodalmi nézetekből.

A legelterjedtebb szovjet polgári perjogi tankönyv így ír: A bíróság, a bírói ítélet végrehajtó szervei, a felek és egyéb, a perben résztvevő személyek között az igazságszolgáltatás megvalósítására irányuló tevékenységükkel kapcsolatban meghatározott viszonyok keletkeznek. Ezek a viszonyok társadalmi viszonyok, amelyeket processzualis normák szabályoznak és ezért perjogi viszonyok. Ilyképpen a per az alanyainak tevékenysége és a köztük keletkező viszonyok.² A tankönyv azzal az indokollással határolja el magát élesen a burzsoa jogviszonyelmélettől, hogy a perbeli jogviszonyt Bülow közjogi jogviszonynak vélte, noha úgy konstruálta, mint tipikusan polgári jogi karakterű kötelmi viszonyt, amelyben a felek-

nek csak jogai, a bíróságnak csak kötelességei vannak.¹

Gurvics az összes perbeli jogok alapjául a feleket a bírósághoz való fordulás jogát tekinti. Az ú. n. perbeli jogok, amelyeken rendszerint a feleknek és a már megindult perben résztvevőknek jogait szokták érteni, úgymond, a polgári ügyben a bírósághoz fordulás jogának fokozatosan keletkező és egymást váltogató formái közé tartoznak. A felperes keresetjogának az alperes ellenkező joga felel meg, hogy őt a perbe bevonják, a kereset feletti nyilatkozás joga.² Az igazságszolgáltatás a cselekmények különleges perbeli eszközeinek és perbeli formáinak alkalmazása útján történik, amelyek a perbeli jogok és köteleességek lényegét meghatározzák. Az igazságszolgáltatásnak az adott konkrét ügyre vonatkozó kötelezettségével összefüggnek és azzal egyesülnek az egyes perbeli jogok és köteleességek. Az igazságszolgáltatás fogalma lehetségessé teszi, hogy a pert ne csak a cél és tárgy szerinti egységben fogjuk fel, hanem jogi egészében és lényegében is, mint összefüggő és kifojlóddó jogi egészet. Az igazságszolgáltatásnak ez a fogalma magyarázza a per alanyainak jogi helyzetét, mint olyan személyeket, akik cselekményeikkel életre keltilik a pert és annak fejlődésében a perbeli jogok és köteleességek hordozói minőségében vesznek részt.³ Nézetét ugyan a perbeli jogviszony kérdésében nem fejti ki részletesen, mégis úgy látszik, hogy a szocialista jogviszonyelmélet alapján áll. Gurvics ugyanis felveti azt a kérdést, hogy a polgári perrel a jogviszonyelmélet által adott fogalom a szovjet polgári perjog elmélete számára használható-e. Golunskij fogalmát elfogadva, amely szerint az igazságszolgáltatás konkrét jogi kérdéseknek az eldöntésében és a bírósági eljárás rendjén a hatályos jog és a bírák jogtudata alapján az állami kényszer alkalmazásában áll az egyes személyek ellen, akik jogellenes cselekményeket hajtottak végre, vagy akik jogellenes mulaszt-

¹ Szladits Károly: Magyar magánjog, I. köt. Budapest, 1941. 237. old.

² Polgári eljárás. (Tankönyv, szerk. Abramov) 6. old. (Ld. köv. lábjegyzetet).

³ I. m. 48. old.

⁴ I. m. 98. old.

tást követtek el, *Gurries* határozatlan elutasítja annak a lehetőségét, hogy az igazságszolgáltatás megvalósításának formáját úgy tekintsük, mint egyenlő, egymás mellé rendelt alanyok közötti jogviszonyt. Ez azonban egyáltalában nem jelenti azt, mondja, hogy a per, mint bizonyos tényleges tevékenység, nem nyugszik egységes jogi alapon, hogy ez a tevékenység, mint azt olykor feltételezik, egyes cselekményeknek az összessége, amelyekben egyes elszigetelt, önálló perbeli jogok és köteleességek valósulnak meg.¹ Amikor azt mondja, hogyha a nem kellően legitimált felet nem lehetne felperesnek tekinteni, az annak következtében egyáltalán nem lenne ügyfél a perben, hozzáteszi, hogy az ilyen felperes részvételével folyó per jogviszony lenne a szükséges alanyok egyike nélkül, azaz nem lenne valóságos per.²

IV. Mindazok a vizsgálódások, amelyek polgári perünk felépítmenyi jellegét, cselekmény- és jogviszony-összesség minőségét igyekeztek feltárni, elsősorban arra a kérdésre kerestek feleletet, hogy mi a polgári pernek, ennek az összetett jelenségnek a sajátos belső világa, mi minden az, ami valamennyi polgári perben megvan, szinte tekintet nélkül arra, mi különbözteti meg a polgári pert más, hasonló jelenségtől. A felelet, amely szerint a polgári per mint jogintézmény felépítmenyi jelenség, cselekmények és jogviszonyok egymással összefüggő rendje, a polgári per jogi természetének, mibenlétének, lényegének a kérdését kívánta megvilágítani, tehát azt a kérdést, amelyre adott felelet Grosschmid szerint a feltáró, substantiális fogalomhoz vezet el.³ Ilyen értelemben foglalkoztam a polgári per objektív társadalmi jelenségét visszafüggő fogalmának⁴ a kérdésével, de csak ilyen értelemben.

Ez azonban korántsem elegendős. A polgári per meghatározásának a polgári per objektív társadalmi jelenségének teljes tartalmát magában kell foglalnia. A polgári pernek az a fogalma, amely más jogi jelenségtől eltérő karaktert, sajátját, minden lényeges elemét adja, amely-

nek segítségével meg tudjuk különböztetni minden más, főleg rokonszomszágától, a polgári per megkülönböztető fogalma, amelyet egyszerűen a polgári per fogalmának szoktak hívni. S nem kell feltétlenül osztani Grosschmidnek azt az analitikus hajlamot eláruló nézetét, hogy az egymással szembevetett két kérdésre egy füst alatt megfelelni nem is lehetséges, de az már feltétlenül igaz, hogy a kérdés egyikre megfelelni is már nem elegendő feladat.

A felszabványulás utáni válaszkérések ezt a két kérdést nem tartották külön, pedig nézetem szerint ez a metodikailag tiszta eredmények elérése céljából szükséges és pedig legalább is időbelileg úgy, hogy először a lényeg, a jogi természet, a mibenlét kérdését vizsgáljuk. Egészen más dologról van ugyanis szó az egyik kérdés és a másik kérdés megválaszolásánál, bár mind a kettő ugyanarra az objektív társadalmi jelenségre, a polgári perre vonatkozik. Az első kérdés nézetem szerint a polgári per mibenlétének, lényegének a kérdése, amely így a polgári per (megkülönböztető) fogalmának a legfontosabb előkérdése. A polgári per lényegét a polgári per fogalmából nem tartanám indokoltnak kihagyni, ellenkezőleg a lényeg, ha azt már megtaláltuk, a fogalomba való. Furcsa fogalom lenne az, amelyből éppen a lényeg, a mibenlét hiányozna. Polgári perünk (megkülönböztető) fogalmának meghatározása előbb polgári perünk lényege, jogi természete, mibenléte kérdésének megismerését teszi szükségessé. Ennek az előkérdésnek a tisztázása vezet el a (megkülönböztető) fogalom genus proximáéhoz, mondjuk ilyenformán: polgári perünk olyan cselekmények és jogviszonyok meghatározott, egymással összefüggő rendje, amely...

De viszont ez nem elég. Aki a két kérdés izolált külön tartása mellett szállna síkra, annak is el kellene ismernie, hogy a polgári per (megkülönböztető) fogalmának körülhatárolása anélkül, hogy előbb tisztában ne lenne a polgári per mibenlétének, lényegének kérdésével, könnyen vezethet téves eredményekhez. S ezek a sorok, amelyek számot álltak a szélesebb jogi körök felé a szűlebb körben a polgári per fogalmára nézve elhangzott nézetek-

ről is,¹ ezt részben azért tették, hogy a kérdés állásáról, amely a per mibenlétének, lényegének, valamint fogalmának kérdését együtt nézte, hűlen beszámoljanak, részben azért, hogy az állásfoglalás a szélesebb körök részéről ezekre nézve is lehetségessé váljék. S ilyenformán bár indirekte, a szerző szándéka arra is irányult, hogy a polgári per fogalmának a tisztázásához hozzájáruljon, ha mással nem, azzal, hogy — akár helytelen eredményeivel a vitát az irodalmai síkon is elindítsa. Ezek a vizsgálódások nem feleslegesek azok számára sem, akik a polgári eljárás tágabb fogalmát keresik, mert ezen belül a polgári per kiemelkedő fontosságú, le nem tagadható realitás, amelynek a perenkívüli eljárástól elhatárolása nem mellőzhető feladat marad továbbra is. Az a megoldás, amely a polgári eljárás fogalmánál megállna anélkül, hogy kellő figyelmet szentelne a polgári per fogalmának is, kielégítő eredményhez nem vezethet.

Mindaz azonban korántsem pusztán elméleti jelentőségű, hanem igen fontos gyakorlati kihatással rendelkezik. A polgári perbeli jogviszonyok előtérbeállítása *kiemeli a perbeli jogokat és köteleességeket*. Kifejezésre juttatja azt is, hogy jogunk mennyire *megbecsüli* ezeket a jogokat és köteleességeket, hogy azokat a polgári per lényegének, mibenlétének *elengedhetetlen elemeire teszi és nem mellékkérdésként kezeli*, amely valahol a polgári per jog rendszerének eldugott helyén szerénykedik. A polgári per belső törvényszerűsége, hogy nemcsak cselekmények sorozata, hanem a bíróság, az ügyész és a felek között, másrészt a feleknek egymás között, valamint a per egyéb személyei és a bíróság meg a felek között fennálló, perjogilag szakályozott kapcsolatok foglalatja is, amelyeknek tartalmát éppen a polgári perbeli jogok és köteleességek alkotják. A polgári per lényegéhez hozzátartozik az is, hogy az a perben résztvevő személyek között fennálló jogviszonyok összessége. Alkotmányunk biztosítja az állampolgárok jogait, megszabja kötelezettségeit, a bíróságok a szocialista törvényesség keretében kötelesek a polgári per jog szabályait is maradéktalanul megtartani és megtartatni. A Pp.

¹ *Alam és Jog*, 1953. 4. sz. 42. és 43. old.

¹ I. m. 96. old.

² I. m. 108. old.

³ *Fejezetek belső jogunk köréből*, II. k. Budapest, 1900. 1235-1237. old.

⁴ *Polgári Belső Jogika*, Budapest, 1951. 130. old.

rendelkezéseit, amelyek részletesen szabályozzák a bíróság, az ügyész, a felek, valamint a per egyéb személynének jogait és kötelességeit, szigorúan meg kell tartani.

Abban, hogy a polgári per jogviszonyok összessége is, élesen kifejezésre jut a perbeli jogok és kötelességek megbeszülése.

Móra Mihály

A bíróság bizonyítási tevékenysége a szovjet kereseti eljárásban és annak tanulságai*

I. A szocialista tárgyalási elv és a perbeli bizonyítás

1. A szocialista polgári pernek egy a szovjet kereseti eljárásnak is¹ — egyik igen fontos alapelve, sőt szorosabb értelemben vett eljárási vagy másképpen működési alapelvek közül a rendelkezési elv mellett legfontosabb alapelve a tárgyalási elv. Abramov többször idézendő munkájában írja: »A szovjet polgári eljárás a tárgyalás elvére épül fel, amely azonban lényegére nézve különbözik a burzsoa per tárgyalási elvétől.«² A tárgyalási elv szocialista értelmezése azt jelenti, hogy a felek öntevékenysége és kezdeményezése a bíróság hivatalból tevékenységével harmonikusan összefonódik azonos cél — a szocialista igazságszolgáltatás feladatának szolgálatában. A bíróság, a felek és egyéb résztvevők harmonikusan összefonódó cselekményeiként tárul fel a bíróság előtt a bizonyítási anyag. A tárgyalási elv tehát a bíróság, a felek és a per egyéb

résztvevők³ összműködését feltételezi és lényeges tartalma, hogy a felek szerint feltűrtülő bizonyítási anyagot a bíróság a tárgyaláson tárgyalja meg a felekkel és a bíróságtól közreműködésükkel minősíti azt.

2. A szocialista tárgyalási elv lényegére nézve, alapvető vonásaira nézve más, mint a burzsoa tárgyalási elv. A burzsoa tárgyalási elv a felek teljes uralmi helyzetét biztosítja, a per ténybeli anyagának bíróság elé való tárásában, a bíróság a felek által szolgáltatott bizonyítási anyaghoz van kötve a perben. Plósz Sándor, burzsoa perrendtartásunk megalkotója fogalmazta meg legtömörebben a burzsoa tárgyalási elv tartalmát, azt írva, hogy »A tárgyalási elv, melynek körét én szűkebbre fogom, mint rendszerint szokták, szerintem a perbeli cselekmények megosztásának elve és lényege abban áll, hogy a tényállásszolgáltatást, ideértve a bizonyító anyag szolgáltatását is, a felek feladatává, éspedig kizárólagos feladatává teszi. (Kiemelés tőlünk. — F.)

Magyarázatát abban találja, hogy a felek legjobban ismerik magánviszonyaik tényleges alapjait, míg ellenben a bíró rendszerint nem ismeri azokat és nem is ismerheti meg azokat kellően saját erejéből... A tényalap beszerzése körüli tevékenység súlypontja tehát már a dolog természete szerint a feleken nyugszik.⁴

Látjuk tehát, hogy a burzsoa tárgyalási elv azon az alapon áll, ami végeredményben egyenes folytatása a burzsoa értelmű rendelkezési elvnek, hogy a felek a tárgyaláson csak olyan tényeket tárnak a bíró elé, amelyet akarnak és a bíró csak a felek által feltárt bizonyítékokat mérlegeli és ezek alapján dönt. Ezt jelenti a perbeli cselekmények megosztása.

A tárgyalási elv burzsoa felfogása azonos alaphól ered, mint a burzsoa rendelkezési elv. A felek magán-autonómiáját, ezen keresztül az erősebb fél érdekeit, végeredményben a burzsoázia érdekeit szolgálja. Hiszen a felek saját érdektükben nem

egyformán tudnak mindent felhozni, a gyáros ügyvéte ebben sokkal nagyobb jártasságú, mint az egyszerű munkás, s. i. t.

3. A történelem folyamán a tárgyalási elv az officialitás elvével állt közdelemben. Az officialitás, a hivatalból való eljárás elve azt jelenti, hogy a fél nem alanya az eljárásnak, hanem egyszerű bizonyító eszköz és a bíróság egyedüli és kizárólagos feladata a tényállás kiderítése is. A római formuláris pert és az ezen az alapon felépülő vádelves pert a rendiség korában, különösen az abszolút monarchiák korában a nyomozás elvére felépülő inquisitorius per váltja fel. Ennek gazdasági, társadalmi-politikai oka az volt, hogy a központi hatalom a hűbérurak kezéből a bírói hatalmat is ki akarta venni: »Az inquisitorius eljárás nagy szerepet játszott az abszolutizmusnak a feudalizmus elleni harcában. A központosított államhatalom, mely történe a hűbérurak önkényeskedését és arra törekedett, hogy a hűbérurakat teljesen a maga befolyásának rendelje alá, ügyesen használta ki az inquisitorius eljárási formákat a hűbéri igazságszolgáltatás elkülönítettségének felszámolására és arra, hogy a hűbéri igazságszolgáltatás politikájának egyik eszközüvé tegye« — írja Visinszkij.⁵

A polgári forradalom a burzsoázia érdekeinek megfelelően szorítja hátába a nyomozó elvet és érvényesül a fentebb vázolt tárgyalási elv.

A burzsoa tárgyalási elv győzelme a nyomozó elv felett: a tőkés magántulajdon megszilárdulásához fűződik. Lenin »A narodnikság gazdasági tartalma és bírálata Struve úr könyvében« c. művében ezeket állapítja meg: »Az a 'haladás' és az a 'kultúra', amelyet a reform utáni Oroszország magával hozott, kétség-telenül a magántulajdon intézményével függ össze — ezt az intézményt nemcsak, hogy első ízben vitték teljesen keresztül az új, kontraktárikus⁶ polgári perrendtartás megalkotásával, amellyel ugyanolyan 'egyenlőséget' biztosít a bíróság előtt, amilyen a 'szabad munka' és a tőkésnek való eladás révén az életben testet öltött.«⁷

Már a klasszikus kapitalizmus korában is beavatkozik azonban az

* Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szovjetjogi Tanszéke munkaközösségében tartott előadásnak a Ppn. figyelembevételével átdolgozott szövege.

¹ A mi peres eljárás fogalmunknak tudvalevően a szovjet kereseti eljárás fogalma felel meg. Ide vonatkozóan ld. a »Szovjet polgári eljárás« c. könyvhöz Néhai László által írt »Bevezetés«-t. Tanulmányunkban — a címből is kitűnően a kereseti eljárásban tesszük vizsgálat tárgyává a bíróság bizonyítási tevékenységét. Természetesen a bíróság ugyanilyen aktív tevékenységet folytat a különleges eljárásokban is (a mi nemperes eljárásainknak felelnek meg a szovjet polgári eljárásban a különleges eljárások), de ezekre való kitérést tanulmányunk szövege szabott kerete nem engedi meg. Ezért korlátozzuk vizsgálódásainkat csupán a kereseti eljárásra; ez az eljárás bír egyébként is a legnagyobb jelentőséggel.

² Abramov szerkesztésében készült Abramov — Csavarszkij — Szerogyin: »Polgári eljárás« c. jogi főkötői tankönyv, Moszkva, 1948. II. fejezet, 13. §. (A magyar nyersfordítást használjuk, amely kéziratban található az Állami és Jogtudományi Intézetben, továbbá a tudományegyetemek polgári eljárásjogi tanszékein, lízért nem oldalszám szerint, hanem a fejezet és § megjelölésével idézzük.) A továbbiakban Abramov, I. m. jelzést használjuk a könyvre vonatkozóan, bárniclyk szerzőtől származókat is a hivatkozott rész.

³ A per egyéb résztvevői alatt a beavatkozói és a perben fellépő ügyész (szemben a perben fellépő résztvevő ügyessel) értjük, megkülönböztetve ezeket egyrészt a felektől, másrészt a perben szereplő egyéb személyektől (tanú, szakértő, tolmács).

⁴ Plósz Sándor: »A bizonyítási t. Ferrelé Jogi dolgozatok a Jogtudományi Közlöny 50 éves fennállása alkalmából. 1910. Összegyűjtött dolgozatai, 266. old.

⁵ Visinszkij A. J.: »A perbeli bizonyítás« c. előllete a szovjet jogban. Bp., 1952. 85. old. — ld. Lenin Művei I. köt., Bp., 1951. 459. old.

állam a magánérdekszférába ott, ahol a burzsoázia érdeke megkívánja, mint ahogy fentebb a státusperpek kapcsán arra rámutattunk. Az imperialista állam, de főleg a fasiszta állam a tárgyalási elvet újra háttérbe szorítja s mindjobban érvényesíti a nyomozóelvet, mint ahogy a magánjogot is a kogens jogszakályok uralják.

4. A szocialista per az előjáróban vázolt *szocialista felfogású tárgyalási elv* alapján épül fel, amely a bíróság, a felek és egyéb résztvevők összműködését kívánja meg a tárgyaláson. Ennek alapja a szocialista gazdasági és társadalmi rend, amelyben a közérdek és magánérdek szembeállított-sága megszűnik, a közösség és az egyén érdeke egy síkra esik.

Döntően különbözik tehát a *szocialista felfogású tárgyalási elv* — mint ahogy már mondtuk — a burzsoa tárgyalási elvtől, de ugyanígy *döntően különbözik az officialitás-tól is.*

A szocialista perben a törvény korlátai között a felek saját kezelnéyvezésük alapján és saját maguk határoznak a bíróság előtt és alakítják ki a peranyagot, és ha a bíróság hivatalból szerez be valamely anyagot vagy bizonyítékot, nem használhatja fel azokat a határozatnál, ha előzetesen nem tárgyalta meg azokat a felekkel s így a felek nem válnak bizonyítási eszközökké, hanem a per alanyai maradnak, aktíván részt vesznek a bíróság által bekért bizonyítékok elbírálásában. Ennek folytán a nyomozási elvnek itt nyoma sincs, a tárgyalási elv teljes mértékben érvényesül — írja Abramov.¹ A szocialista perben ezzel nem merül ki a tárgyalási elv érvényrejtetése, ez az elv nemcsak azt jelenti, hogy a tényállás kiderítésének aktív résztvevői a felek, hanem jogvitát is folytatnak a bíróság előtt és a bíróság elé terjesztve véleményüket — ilyen vélemény vonatkozhat természetesen a bizonyítékokra is — és okfejtéseiket.

A szovjet igazságszolgáltatás és a szovjet jog elmélete terén mesterkedő kártevő elemek kétségbevonatát, hogy a szovjet per a tárgyalási elvre épül. Azt állították, hogy a tárgyalási elv csak a burzsoa pernek alapelve. Ez az irányzat nem volt más, mint kísérlet arra, hogy a szovjet bíróságokat a nyomozó eljárás út-

jára térítsék, azaz lemondás a szocialista demokratizmusról és kísérlet arra, hogy a szovjet bíróságokba a bürokratizmus és önkény vonuljon be.

5. A szocialista tárgyalási elvet — a fentiekben — fő jellemvonásában próbáltuk röviden bemutatni, ezután nézzük meg a kérdést a bizonyítás, nevezetesen a bíróság bizonyítási tevékenysége szempontjából.

A szocialista tárgyalási elv tartalma — mint láthattuk — magában foglalja — többek között — egyfelől a felek és a perben résztvevő harmadik személyek arra irányuló jogát és kötelezettségét, hogy az ügy előléte szempontjából lényeges bizonyítékokat a bíróság elé tárják; másrészt a bíróságnak aktív közreműködési jogát és egyben kötelezettségét az ügyre vonatkozó lényeges tények kiderítésére.

Éppen ebben a kérdésben a bíróság bizonyítási tevékenysége, azaz az ügyre vonatkozó lényeges tények kiderítésére vonatkozó aktív közreműködése mutatja a lényeges eltérést a burzsoa és a szocialista per bíróságának alapvető joga és kötelezettsége között.

A szocialista polgári eljárás magasabban léte az eljárás előjából adódik. A szocialista polgári eljárás célja elérésének első alapfeltétele az, hogy a bíróság a valóságos tényállást derítse fel. A valóságos tényállás, az igazság felderítését biztosítja éppen a bíróság aktív bizonyítási tevékenysége. E kérdéssel tehát a szocialista jogtudományunk behatóan kell foglalkoznia, mert ezen fordul meg főleg a szocialista polgári per gyakorlati megvalósulása.

II. A szovjet bíróság bizonyítási tevékenysége

1. A tárgyalási elv és a bíróság bizonyítási tevékenységének ilyen megvilágítása után nézzük részletesen a bíróság ezen tevékenységét. Mielőtt ennek taglakásába belemer-nénk, nem melletünk túl egy önként adódó alapkérdésen, a bizonyítás fogalmán. Látszólag szükséges lenne a bizonyítás fogalmának tisztázása ahhoz, hogy felvevett kérdésünkkel tényleg tudományosan foglalkozunk. Valna is e téren lehetőség a különböző álláspontokkal foglalkozni, mert hiszen köztudomású, hogy a bizonyítás fogalma terén az

irodalomban, mint a szovjet irodalomban, mint nálunk, jelenleg és burzsoa irodalmunkban egyaránt viták találhatók. Viták állnak fenn abban a tekintetben is, hogy a bizonyítás einek a tevékenysége, de abban a tekintetben is, hogy mi annak lényege: logikai művelet, amit a bíróság az értékeléskor végez, amikor a bizonyító tényről a bizonyítandó tényre következtet, vagy pedig az a tevékenység, amelynek eredményeként a bíróság elé kerül az ügyben jelentős tényekre vonatkozó bizonyító anyag, azaz a bizonyító eszközök beszerzése és előállítás, azok észlelése, a bizonyítás felvétele.

A magunk részéről nem tartjuk szükségesnek, hogy jelen tanulmány keretében ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozzunk. Témánk szempontjából ez nem is szükséges. Először is azért nem, mert hármilyen felfogást is vallunk tanulmányunkban a bíróság bizonyítási tevékenységével kapcsolatban, a bíróságnak a bizonyítást mérlegelő, értékelő tevékenységével szembevetve sem kell foglalkoznunk. Hiszen a bizonyítás mérlegelése minden szabad mérlegelés elve alapján álló perjogban megvan és az mindenütt bírósági feladat, természetesen azonban, hogy lényegében más ez a mérlegelés a szocialista és a burzsoa jogban, mert hiszen nálunk a mérlegelés alapja a bírósági szocialista jogtudata. A döntő szempont, ahol eltérés van — nemcsak úgy, mint a mérlegelésnél, tehát hogy tartalmában más az ugyanazon perjogi intézmény, hanem oly mértékben, hogy a két perjogi intézmény: a burzsoa és a szocialista, szöges ellentétben áll egymással — éppen a mérlegelésen kívüli bizonyítási tevékenység, tehát a bizonyítékok feltárása, beszerzése, előállítás és a bizonyítás felvétele körüli tevékenység. Tanulmányunkban tehát erről a tevékenységről beszélünk a bíróság bizonyítási tevékenysége címszó alatt.

Másrészt azért sem kívánunk kitérni a bizonyítás fogalma körüli vitára és állást foglalni jelen tanulmány keretében a kérdéssel kapcsolatban, mert ez olyan természetű problémákat vetne fel, amelyek külön tanulmányt igényelnének. E kérdésről a bizonyításról jelenleg közzétett nagyobb munkánk megfelelő fejezetében — különös tekintettel Móra professzor és közlünk e téren

fennálló ellentétes nézetre — bőven foglalkozunk.¹

A bizonyítás fogalmával kapcsolatos vitának mégis van egy része, amely témánk szempontjából bennünket itt is érdekelt, ez pedig a bizonyítás alanyaival kapcsolatos vita, amelyet a későbbiekben saját álláspontunk kifejtésével együtt ismertetünk.

2. Ezekután térjünk vissza a *szovjet bíróság bizonyítási tevékenységének tárgyalásához*. A fentiekben már többször kifejtettük, hogy a bizonyítás a szovjet jogban a bíróság, az ügyész, a felek és harmadik személyek azonos célú tevékenysége. E mondat kétségtelenül helyes, azonban ki kell emelnünk, hogy a bizonyítás mégis elsősorban a felek tevékenysége.

A bizonyítás elsősorban a feleket terheli, éppen ezért beszélünk bizonyítási teherrel. Az CSZFSZK Pe. 118. §-a az állítás és bizonyítás terhének szabályait állítja fel, amikor kimondja, hogy mindegyik fél tartozik bizonyítani azokat a körülményeket, amelyekre, mint követeléseinek és kifogásainak alapjára hivatkozik.

A bizonyítási teher megoszlási szabályait kimondó § arra a kérdésre ad szövege szerint feleletet, hogy kinek kell bizonyítania a bizonyítandó tényeket.

A bizonyítási teher lényegéhez azonban nem az tartozik hozzá, hogy kinek kötelessége bizonyos tények bizonyítása (a kötelesség szó értelmére később visszatérünk), hanem a kérdést a másik oldalról, *negatív irányból* is meg kell világítanunk.² A bizonyítási teher kérdésénél a fő kérdés szabatos megszövegezése nem is abban áll, hogy kinek kell bizonyítania a releváns tényeket, hanem abban — mint ezt irodalmunkban először Plósz Sándor fejt ki a bizonyítási teherről írt tanulmányában — hogy *melyik fél viseli a nembizonyítás következményeit*. Erre az álláspontra már Plósz is azért helyezkedik, mert a — régi Pp.-ben bár elég ritkán előforduló — hivatalból való bizonyítás eseteiben felmerül a kérdés ebben a megfogalmazásban. Ugyanis, ha sem a fél nem bizonyít,

sem a bíróság nem tud valamely tényt kideríteni, akkor mégis csak felelni kell arra a kérdésre, hogy ki viseli a bizonyítatlanság következményeit.

A szocialista perjogban ennek a negatív oldalnak kihangsúlyozása a leglényegesebb.

A szocialista perben nem egyedül a fél kötelessége a bizonyítás, bár elsősorban — mint fentebb mondtuk — a bizonyítás a felet terheli, de ezenfelül a bíróságnak is kötelessége a fél által produkált bizonyításon felül a szükséges bizonyítást hivatalból elrendelni. A bizonyítási teher szabályainak azonban a szocialista perben a bíróság ilyen aktív tevékenysége mellett is lényeges szerepe van, mert azt állapítják meg, hogy ki viselje a nembizonyítással járó hátrányt.

Hűbás lenne tagadni a bizonyítási teher meglétét vagy szükségességét, vagy azt állítani, hogy a bizonyítási teher szabályai a szocialista jogban nem lényegesek, elhanyagolhatók. Az állítási és bizonyítási teher problémáinak tagadása a szovjet jogban nemcsak ellentétben áll a hatályos szovjet törvénnyel, hanem káros kísérlet arra, hogy a szovjet polgári per lényegét kiforgassák és hogy annak valóban demokratikus alapjait tagadásba vegyék — írja Abramov.¹ Természetesen lényeges a bizonyítási teher kérdése a szocialista perben is, különösen azonban fenti megfogalmazásában, tehát negatív alakjában, ahogy mi adtuk. *A bizonyítási teher tehát azt szabályozza, hogy ha a fél az őt terhelő bizonyítási kötelezettségnek nem tudott eleget tenni és a bíróság nem tudta hivatalból az állított tény valóságát kideríteni, úgy ennek következtében ki viselje a bizonyítatlanság következményét.*

A bizonyítási teher megoszlási szabálya mégsem a bizonyítási kötelezettség nemteljesítésének szankciója, mint ahogy már erre az előzőkben rámutattunk. A bizonyítás nemteljesítésének szankciója csak akkor van, ha az nem jóhiszemű és a szankció a mi perjogunkban bíróságolásban áll. Ezzel szemben a bizonyítási teher nem a kötelesség nemteljesítését szankcionálja, hanem egyszerűen a bizonyítatlanság következményét hárítja valamely félre. E tétel igazolására azt hisszük

elég, ha felhozzuk azt a példát, amikor a fél nem tesz eleget akár jó-, akár rosszhiszeműen a bizonyítási kötelezettségnek, de a bíróság hivatalból elrendelt bizonyítással a valóságos tényállást mégis ki tudta deríteni. Ebben az esetben a bizonyítási teher megoszlási szabálya nem kerül alkalmazásra, holott kötelesség megsértéséről, sőt esetleg rosszhiszemű megsértéséről lehet beszélni.

Az előzőkben már említettük, hogy megemlítést érdemel az a probléma is, hogy a fél köteles-e bizonyítani vagy sem, tehát *terheli-e a felet bizonyítási kötelezettség*.

Mint ahogy közismert a régi magyar irodalomban erre vonatkozó vita, szükséges, hogy röviden mi is állást foglaljunk. Zlinszky még kötelességének tartotta a bizonyítást, amit azzal indokolt, hogy ha a felek állítása az ellenfél által tagadtatik, bizonyítani tartoznak azt, mert ellen esetben ezen állítás a bíró által valóban nem tartható.¹

Az újabb magyar burzsoa irodalomban az ellenkező nézet uralkodott. Magyary kezdetől fogva nem tekintti kötelességnek a bizonyítást terhet, hanem azt vallja, hogy az semmi egyéb, mint a pernyertesség előfeltétele.² (Meg kell jegyeznünk, hogy Magyary érvelését az akkori tételes jog szempontjából helyesnek tartjuk.)

A szocialista jogban véleményünk szerint a feleket, sőt amint később ki fogjuk fejteni, a bíróságot is bizonyítási kötelezettség terheli. A bizonyítási teher szabályai tehát kötelességet állapítanak meg. Ez a már többször idézett szovjet Pe. 118. és 5. §-ának összetételéből önként adódik, hazai viszonylatban pedig a Pp. 5. §-ára támaszkodva kell ezt állítanunk. Pp.-nk 5. §-a *a feleknek a jogok jóhiszemű gyakorlását írja elő* és ennek a jóhiszemű pervitelnek ellenkezőjét, annak is egy minősített esetét: a bíróságolás alá eső rosszhiszemű pervitelt állapítja meg, ha olyan tényt, amelyről a félnek tudnia kellett, hogy a per eldöntése szempontjából jelentős, elhallgatott. (2. § (5) bek. d) pont.)

¹ Zlinszky Imre: *A bizonyítás elmélete a polgári peres eljárásban*, tekintettel a jogfeloldásra és a különböző törvényhozásokra. Bp., 1875.

² Így az *Alaptanok* 231. oldalán, tankegyenek valamennyi kiadásában, legutóbbi (3.), Nizsalovszky által átdolgozott és kiegészített kiadása 339. oldalán.

¹ Abramov I. m. XI. fejezet, 6. §.

¹ Ugyanúgy nem foglalkozunk e helyütt a fél előadásának bizonyító eszközként való felfogásával, illetőleg e felfogás helytelenítésével sem.

² A bizonyítási kötelezettség és a bizonyítási teher nem azonos fogalmak. Elég csak arra rámutatnunk, hogy a bíróság bizonyítási kötelezettség alanya ugyan, de a bizonyítási tehernek nem.

Márpedig valamely bizonyító eszköz meg nem nevezése -- amennyiben ez a bizonyító eszköz a bizonyítandó tényre releváns, feltétlenül ezen pont alá esik, tehát a jóhiszemű perrivel kötelezettségünk megszegése. Ezen az alapon állhatjuk, hogy a jóhiszemű perrivel kötelezettsége magában foglalja a bizonyítási kötelezettséget is. (Érdekes lenne a kötelezettség és általában a perbeli kötelezettségekről is beszélni, amelyek eltérőek a polgári jogi kötelezettségtől, erre való kitérés azonban túl messze vinne témánktól.)

3. Az eddig mondottak azonban az OSZFSZK Per. bizonyítási szabályainak csak egyik vonását mutatják be s így csak egyoldalú képet adnának arról. A Per. 118. §-a kimondja ugyan -- a font márismertettekénkívül -- hogy a bizonyítékokat a felek terjesztik be, de azt is kimondja, hogy a bíróság hivatalból is beszerezheti azokat. Ha a beterjesztett bizonyítékok nem elegendők, a bíróság a feleknek kiegészítő bizonyítékok bemutatását hagyhatja meg. A Per. 5. §-a pedig többek között a következőket mondja: »A bíróság köteles mindent elkövetni, hogy felleltesse a felek valódi jogait és egymáshoz való viszonyát; aminél fogva nem szorítkozhatik az elője terjesztett előadásokra és ügyanyagra, hanem köteles a felekhez intézett kérdések útján az ügy eldöntése szempontjából lényeges körülményeknek felderítését s ezek bizonyítékokkal való elátalmaztatását elősegíteni.«

A bíróságot tehát a felek mellett igen lényeges szerep illeti meg a bizonyítás, a bizonyítékok felderítése, beszerzése terén. *Hiba volna, ha a fenti, másik oldalról való megvilágításból a következtetésre jutnánk, hogy a bíróság bizonyítási tevékenysége subsidiarius, tehát csak akkor lenne köteles a bíróság aktív tevékenységével bizonyítást hivatalból fogantatítani, ha a felek által előterjesztett bizonyítékok nem elégségesek, hiányosak. Ez helytelen és szemben állna az OSZFSZK Per. 5. §-ával, amely a bíróságot nem szorítja másodlagos, subsidiarius szerepre ezen a téren. A bíróság és a felek bizonyítási tevékenysége azonban cél irányban harmónikus egységet képez: és nem lehet a bíróság tevékenységét subsidiariusnak tekinteni annak ellenére sem, hogy ezért elsősorban a felek a bizonyítás alanyai.*

Ugyanilyen hiba lenne, ha az OSZFSZK Per. 5. §-a alapján az ellentétes, szélsőséges nézetet vallanánk és a felek bizonyítási tevékenységét lebecsülnénk vagy aközvetett jellegűnek tartanánk a bíróság bizonyítási tevékenységével szemben. Ez szemben állna a szocialista perben uralkodó tárgyalási elvvel és az officialitás megvalósulása lenne, mely mint tudjuk, nem lenne más, mint a szocialista per lényegének kiforgatása.

4. A szovjet polgári eljárásban a bíróság bizonyítási tevékenységének jelentős része a tárgyalás előkészítése során zajlik le s ennek közelebbi megismerése, a tárgyalás előkészítése lényegének megértése igen nagy jelentőségű lehet a mi számunkra is. Ezért szükséges ezt az előkészítő tevékenységet bővebben áttekintenünk. A tárgyalás előkészítésének célja az, hogy a lehetőség szerint egy tárgyalás alkalmával befejezhető legyen az eljárás. Ennek a megvalósítása és a hazsua perben általános elnapolások, elhalasztások és a tárgyalás különböző útonmódon való elhúzásának megakadályozása csak akkor lehetséges, ha a bíróság az ügyet megfelelően előkészíti. Az ügynek ilyen előkészítése a szovjet polgári eljárási jog szerint a népbíróságnak, mint egyesbíróknak a feladata, melynek során a bírónak joga van olyan intézkedéseket megtenni, amelyekkel a szükséges bizonyítékok beszerezhetők és a szükséges felvilágosítások megkaphatók. Az ügy előzetes előkészítésének a szovjet polgári eljárásban igen nagy jelentősége van. Ez teszi lehetővé az ügyek gyors és lehetőleg egy tárgyalással való alapos elintézését.

Mi-lőtt az ügy előzetes előkészítését részletesen ismertenünk, szükségesnek mutatkozik röviden megemlíteni, hogy az előzetes előkészítés a szovjet polgári eljárásban történelmi fejlődésnek az eredményeként nyerte el mai formáját. Az OSZFSZK polgári eljárási törvénykönyve 80. §-ának eredeti szövege a bírót aktív közreműködését az ügy tárgyaláson való előkészítésre tekintetében nem fejtette ki olyan részletesen és világosan, mint a jelenlegi novellizált szöveg, a szakasz csupán feljogosította a bírót arra, hogy az elperes kérelmére az alperes megidézése előtt helyt adjon külön előterjesztésének, melyek tanúk megjelölésére, okira

tok vagy bizonyítékok beszerzését célzó tanúsítványok kiadására vonatkoznak vagy bekövetelnek ilyeneket stb., ha jellegükre nézve ezek nem hívhatták ki az alperes ellenkezését és szükségesek az ügy eldöntése szempontjából. Ezekkel a jogokkal a bíróság nem élhetett tehát, ha lehetségesnek tartotta az alperes indokolt kifogását.

Ennek ellenére a Per. 50. § eredeti szövege is már az ügy előzetes előkészítését írja elő a bírót részére és a Per. már fejt ismertetett 5. §-a akkor is hatályban volt. A szovjet bíróságok azonban ezek alapján nem alakították ki a helyes gyakorlatot és amint az OSZFSZK Legfelső Bírósága teljesülésének 1929. április 1-én kelt 20. ügy tárgyalására való előzetes előkészítése rendjén bekövetendő az ügy eldöntéséhez szükséges bizonyítékokra című magyarázatban kimondja: »A bíróságok gyakorlata azt mutatja, hogy az ügy tárgyalásának többszöri elhalasztása és ennek következtében az ügyek elhúzódnak a bíróságokon igen gyakran annak következtében megy végbe, hogy a felek nem terjesztik elő az első tárgyaláson a szükséges bizonyítékokat. Az elhalasztás azért következik be, mivel a felek igen gyakran úgy jelennek meg a tárgyaláson, hogy nem tudják előre, milyen bizonyítékokra lesz szükség... A Legfelső Bíróság kimondja az ügyek többszöri elhalasztása elleni harcban, hogy az előbb a bíróság, midőn átveszi a keresetlevelet, az ügy jellegéhez képest köteles felhívni a felperest, hogy az ügy tárgyalási határméjé előtt terjessze elő a vita eldöntéséhez szükséges bizonyítékokat.«

Igy mélyült el a bíróságnak a kötelessége, hogy aktív tevékenységgel fejtsen ki az ügyek előzetes előkészítésében. E kötelezettségekkel azután a huszas évek végén, a harmincas évek elején a különböző szövetséges köztársaságok törvényhozásai is megállapították. Így az OSZFSZK 1929. november 20-án novellizálta az említett 50. §-t és megállapította az ügy előkészítésének mai rendjét. Mind az OSZFSZK, mind a Szovjetunió Legfelső Bírósága azóta is

Jugyelszov, K. Sz.: A bíróságok problémái a szovjet polgári eljárásban Moszkva, 1951. (Magyar fordítása kéziratban) 14-15. és VI. fejezet.
Ezútvég hivatko: Jugyelszov K. Sz. Munkái, 1951. VI. fejezet.

több irányelvet és elvi döntést hozott e téren az ügy előkészítésének mind jobbra tétele céljából.

Igy alakult ki az előkészítés mai rendje, ami abból áll, hogy az egyesbíró a keresetlevél elfogadása esetén végzéssel köteles megállapítani az előkészítés tartalmát, azaz, hogy milyen cselekményeket kell teljesítenie. Ez a végzés természetesen őt nem köti a továbbiakban, ezt bármikor módosíthatja az ügy összes körülményeinek mérlegelése alapján. A legegyszerűbb ügyekben természetesen nincs szükség előkészítésre, ilyenkor az előkészítés szükségtelenségét állapítja meg végzésében a bírósági elnök. Ez azonban ritka eset. A legtöbb esetben szükséges az előkészítés, amikor is a következő tevékenységeket kell a bírónak megtennie:

a) Dönt a tanúk megidézésének a kérdésében.

b) Alperestől vagy harmadik személyektől írásbeli bizonyítékokat kér be vagy tanúsítványt ad a félnek, amely jogot ad neki az írásbeli bizonyítékok beszerzésére.

c) Már a keresetlevél benyújtása alkalmával felperes megkérdezése útján tisztázza, hogy alperes milyen kifogásokat tehet és meghagyja felperesnek, hogy az így előrelátható szükséges bizonyítékokat terjessze elő.

d) Különösen bonyolult ügyekben megidézheti az alperest is. Ilyenkor alperest az ügyre vonatkozólag meghallgatja előzetesen és e meghallgatással egyidőben kézbesíti neki a bíróság a keresetet a szükséges másolatokkal együtt.

e) Ha szükséges, a felek megidézésével együtt még a tárgyalás előtt szakértői tárgyalást és helyszíni tárgyalást rendelhet el.

f) Kivételes esetekben, de csak mindkét fél hozzájárulásával, beszeresetheti azoknak a tanúknak az írásbeli vallomását, akik bármely okból kifolyólag előreláthatólag nem jelenhetnek majd meg a tárgyaláson.

g) Végül, ha megállapítja, hogy az ügyben állami vagy társadalmisított intézmény, vállalat vagy szervezet érdekelt, amely nem vesz részt a perben, értesíti azt, valamint ilyenkor az ügyészt is, az ügy folyamatbanlétéről és a tárgyalás napjáról.

Az ügy előkészítésével kapcsolat-

ban az egyesbíró még egyéb kérdésekben is dönt és arra kell törekednie, hogy lehetőség szerint az összes bizonyítékokat biztosítsa.

Láthatjuk tehát, hogy a bizonyítékok beszerzésére, biztosítására, előállítására irányuló bírói aktív tevékenységnek nagy része az előkészítő szakaszban valósul meg.

Az ügy előkészítése azonban — mint az a tárgyalási elvből természetesen következik — nem fosztja meg a feleket attól, hogy a tárgyalás során újabb bizonyítékokat terjesszenek elő, olyanokat, amelyeket az előkészítés során bármely okból nem terjesztettek elő. Ugyanígy a bíróság is észlelheti a tárgyaláson, hogy az előkészítéskor elegendőnek tartott bizonyítás nem elegendő, vagy a bizonyítás még más irányban is kiegészítendő. A bíróság tehát a bizonyítás kiegészítése tekintetében is aktív közreműködésre jogosult és kötelezett, amelyet a tárgyalás során, illetőleg rendszerint a tárgyalás elhalasztásával teljesít.

5. A fentiekben azt mondtuk, hogy a szovjet polgári eljárásban a bíróság bizonyítási tevékenységének jelentős része a tárgyalás előkészítése során zajlik le. Ez a tételünk azonban korántsem jelenti azt, hogy a bíróság magán a tárgyaláson nem folytatna aktív bizonyítási tevékenységet.

A bíróság bizonyítási tevékenysége nem áll meg az előkészítésnél. A tárgyalás során kifejtett aktív tevékenység legalább ugyanolyan jelentőségű — ha nem nagyobb — mint az előkészítő tevékenység. Annak, hogy mi az előkészítés ismertetésénél aránylag többet időztünk, az az oka, hogy hazai viszonylatunkra perjogunk fejlődésének mostani szakaszán az előkészítés tanulmányozását igen jelentősnek tartjuk. Erről a IV. fejezetben még bővebben beszélünk.

A bíróság a bizonyítás felvétele alkalmával köteles főleg aktív tevékenységet kifejteni, bármilyen bizonyító eszköz észleléséről van szó. Így a tanúbizonyításnál a bíróság a megidézett tanút nemcsak olyan tényekre vonatkozóan hallgatja ki, amelyekre a fél tanúkénti kihallgatását kérte, hanem bármire, ami a bíróság belátása szerint az ügyre jelentős. Ugyanígy a szakértő meghallgatásánál is. A bírói szemle megejtésékor kézenfekvő a bíróság

aktív tevékenységének sokféle lehetősége. De így sorolhatnánk tovább az egyéb tárgyi bizonyítékokat, a közvetett bizonyítást és ezzel összefüggésben a természetes vagy bírói vélelmek (praesumptio naturalis vagy facti) alkalmazását s. i. t.

A bíróság — mint már fentebb említettük — a bizonyítás kiegészítése során is kifejti aktív tevékenységét. Ha úgy találja, hogy a lefolytatott bizonyítás nem elegendő az igazság kiderítésére, a feleknek meghagyhatja újabb bizonyítékok beszerzését, beterjesztését és e kérdésben a bíróság segíti, felvilágosítja, kitanítja a feleket. A bíróság azonban hivatalból maga is beszeresethet bizonyítékokat, elrendelhet bizonyítást. Ez különösen jelentős a hatóságoktól beszerzendő okiratok, bizonyítványok, nyilatkozatok, környezettanulmányok stb. vonatkozásában. De igen jelentős a hivatalból elrendelt tanúkihallgatás, szakértő meghallgatása, bírói szemle, vércsoportvizsgálat stb. is.

A bíróság előtt mindig az igazság kiderítésének kell a bizonyításban célként lebegnie és ennek szolgáltatásban kell a maga bizonyítási tevékenységét a felek és egyéb résztvevők bizonyítási tevékenységével összehangban kifejtenie.

III. A bíróság a bizonyítás alanya

1. A fenti fejtegetésekből egyenesen következik az a tudományos probléma, hogy a szocialista polgári eljárásban kik tekintendők a bizonyítás alanyainak.

Erre vonatkozóan a szovjet irodalomban is vitát találunk. *Jugyelszon* »A bizonyítás alanyai a szovjet polgári eljárásban« (1947.) című munkájában fejti ki azt a tételt, hogy a bizonyítás alanyait illetően elvi különbség áll fenn a szovjet szocialista és a burzsoa polgári eljárás között. »Az elvi különbség abban áll, hogy a bizonyítás alanyainak köre a burzsoa polgári eljárásban csak a felekre (valamint olykor képviselőkre és a harmadik személyekre) korlátozódik, a bíróságnak pedig nincs joga kiszélesíteni az ügyet új tényekkel, kikutatni és megtalálni a különféle bizonyítékokat. A bíróságnak ez a helyzete biztosítja a burzsoázist az anyagi igazság (a kizsákmányolás ténye) megállapításával szemben, ami megfelel osztályérdekeinek.

Felvilág eltérő a bizonyítási tevé-

kenység alanyainak köre a szovjet polgári eljárásban: a bizonyítékokat nem csupán a felek, harmadik személyek és képviselőik gyűjthetik össze és terjeszthetik elő, hanem az ügyben részvevő ügyész, sőt maga a bíróság is. Ez biztosítja, hogy a bíróság az eljárás más alanyainak együttes erőfeszítésével meg fogja állapítani az anyagi igazságot.¹

Jugyelszon tehát a bíróságot a bizonyítás alanyának tekinti.

Ellentétes álláspontot vall *Klejnman* egy 1950-ben megjelent művében² és kifejti vele szemben, hogy a bíróság nem bizonyít, a bíróság dönt, tehát nem alanya a bizonyításnak. *Jugyelszon* álláspontját több szempontból helytelennek minősíti.

Fő érvei a következők: a bizonyítási kötelezettségnek szünni csetre sem lehet alanya a bíróság, mert hiszen a bíróságot e tekintetben jogi kötelezettség nem terheli. Ezért nem is beszélhetünk a bíróságra háruló bizonyítási teherrel. A bíróságnak joga van beszerezni a bizonyítékokat, ebből azonban nem szabad olyan következtetést levonni, hogy a bíróságot valamiféle bizonyítási teher terhelné, hogy a bíróság a bizonyítás tekintetében jogi kötelezettség alanya lenne. *Klejnman* a bíróság szerepének lealacsonyítását is látja *Jugyelszon* álláspontjában.

Jugyelszon fejtegetéseire vonatkozóan azt állítja, hogy az a szovjet bíróság szerepének és a szovjet polgári eljárásnak leegyszerűsített, helytelen felfogása. E mellett formális jogász konstrukció is, mely elszakad a szocialista igazságszolgáltatás lényegétől és feladataitól és alkalmassá válik, hogy az eljárásnak formalisztikus tárgyalására vezessen — *Dilov*-féle tárgyalására — csak jogviszonyként való tárgyalására, a bíróság és a felek eljárási helyzetének helytelen azonosítására.³

Klejnman végül azzal fejezi be *Jugyelszon* álláspontjának bírálatát, hogy szerinte *Jugyelszon* összekeveri a logikai értelemben vett bizonyítást az eljárási értelemben vett bizonyítással, holott a kettő nem azonos. Az eljárásjogi értelemben vett bizonyítás szerinte azoknak az eljárási eseményeknek az össz-

szessége, melyek a bíróság meggyőzésére irányulnak valamilyen tény fennállására vagy valóságára vonatkozóan.

Jugyelszon egy 1951-ben megjelent munkájában⁴ válaszol *Klejnman* megjegyzéseire és véleménye szerint a helyes utat találja meg. Visszautasítja *Klejnman* érveit és kifejti, hogy a bíróságot igenis terheli bizonyítási kötelezettség. Ezt alapítja nemcsak a szövetséges köztársaságok polgári eljárásjogi törvényeire, hanem az általa bőven feldolgozott állandó bírói gyakorlatra is. Fejtegetéseit abban összegezi, hogy a bíróság a bizonyítási tevékenység területén nem csupán jogok alanya, hanem kötelezettségeké is.

E kérdés kapcsán kifejti, hogy a tudományos vita itt már szavak feletti vitává változik át.

Azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a bíróságnak bizonyítási alanyként való felfogása a bíróság szerepének lealacsonyítása lenne, kifejti, hogy a helyzet éppen ellenkezőleg áll: *Klejnmannak* azon állítására vonatkozólag, mely szerint a bíróság nem bizonyít, hanem dönt, kifejti *Jugyelszon*, hogy ez feltétlenül helyes a burzson eljárás vonatkozásában, azonban éppen az a különbség a burzsoa és a szocialista bírósági eljárás között, hogy a szocialista bíróság a bizonyításnak is aktív tényezője, alanya. Végül *Jugyelszon* utolsó megjegyzésként a következőket írja: »Nekem nincs jogom magamnak tulajdonítani ama helyes tétel szerzőségét, mely szerint a bíróság a bizonyítási tevékenység alanya, hanem csupán továbbfejlesztettem A. J. *Vissinszkij* gondolatait: »A szovjet bizonyítási rendszer sajátossága, hogy nem csupán a felek: a felperes, az alperes, az ügyke beavatkozó ügyész vagy perbe hívott u. n. harmadik személy köteles a maga követelésének alátámasztására a bizonyítékokat a bíróság elé terjeszteni, hanem ezek beszerzésének kötelezettsége bizonyos esetekben magát a bíróságot is terheli. (Alahúzás fölény. K. J.)»⁵ Fejtegetéseit azzal fejezi be, hogy *Klejnman*, amikor az ő tételét vizsgálat alá vette, érveivel még egyszer arra a következtetésre vezetett, hogy a burzson eljárástól eltérően a szocialista bíróság, amely kezdeményező, aktív és

valóban demokratikus, a bizonyítási tevékenység területén különböző jogoknak és kötelezettségeknek az alanya.

Abramov e vita kapcsán felmerülő problémával, tehát azzal, hogy a bíróság alanya-e a bizonyításnak vagy sem, kifejezetten nem foglalkozik. Mégis bizonyos megállapításából következtetéseket vonhatunk le. Ebből a szempontból elsősorban *Abramov fogalom meghatározásául* kell figyelembe vennünk, amelyet legújabb tankönyvének⁶ XI. fejezete a perbeli bizonyítás első pontjában ad. Illyenkép a perbeli bizonyítás a szovjet polgári eljárásban a bíróságnak és az eljárás többi alanyainak a törvényben megjelölt eszközök és az eljárás segítségével az ügyben jelentős tények kiderítésére és megállapítására irányuló tevékenysége.⁷

Ebből a fogalom meghatározásból eleve kitűnik, hogy *Abramov* a bíróságot kétségtelenül a bizonyítás alanyának tartja, hiszen a bíróság és a per többi alanyairól beszél és ezek tevékenységében látja a bizonyítás lényegét.

Tankönyvének ugyancsak ebben a fejezetében foglalkozik *Abramov* a bizonyítási teher kérdésével, amelyben kifejti, hogy bár a bizonyítási teher a feleket kötelezi bizonyításra, a bíróság is köteles aktív tevékenységével abban résztvenni. A következőket írja: »Ezért a törvény arra kötelezi a bíróságot, hogy ne szorítkozzék a felek állításaira, hanem a felekhez intézett kérdések útján tegye lehetővé az ügy elköntése szempontjából lényeges körülmények tisztázását és bizonyítékokkal való igazolását (Pe. 5. §) a hagyja meg a feleknek, hogy kiegészítő bizonyítékokat terjesszenek elő vagy hivatalból szerezzék be a szükséges bizonyítékokat (Pe. 118. §).»⁸

E részben *Abramov* maga emeli ki a kötelezés szót, amellyel már állást foglal a kérdésben, hogy a bíróság a bizonyításnál nemcsak jogok, hanem kötelezettségek alanya is.

2. A magunk részéről után felül állónak tekintjük, hogy a bíróság a bizonyítás alanya. Úgy gondoljuk, hogy az előbbi álláspontok részletes ismertetése után nem szükséges hozzá-

¹ *Jugyelszon* l. m. Második kötet VI. fejezet.
² *Klejnman*, A. P.: A bizonyítékok elhárításának alapjairól a szovjet polgári eljárásban. Moszkva, 1950. 40. old. (Országul.) Magyar Szovjet *Jugyelszon* l. m. forrásából.
³ *Klejnman* l. m. 40. old.

⁴ *Jugyelszon* l. m.
⁵ *Jugyelszon* l. m. Második kötet VI. fejezet.

⁶ *Abramov* Sz. N.: Szovjet polgári eljárás. Tankönyv jogi iskolák számára. Moszkva, 1952.

⁷ *Abramov* előbbi fejezetben hivatkozott műve. XI. fejezet 3. §.

⁸ *Abramov* előbbi fejezetben hivatkozott műve. XI. fejezet 3. §.

szan fejtegetniünk álláspontunk helyességét. Mégis röviden összefoglaljuk véleményünket.

Az első eldöntendő kérdés, hogy *kit nevezünk bizonyítási alanyoknak*. Véleményünk szerint a bizonyítás alanyai azok, akiknek tevékenysége a bizonyítékok megnevezésére, előállítására és a bizonyító eszközökben rejlő bizonyító tények regisztrálására vonatkozik, minthogy a most említett tevékenységeket tartjuk a magunk részéről bizonyítási tevékenységnek. Amint már bevezetőben említettük, a bizonyítás fogalma körül irodalmunkban is vita van. Azok, akik a bizonyításhoz hozzáértik a bizonyítás mérlegelését, értékét is, azok még ide sorolhatják a bizonyítási tevékenységekhez az értékelést is. Akarmelyik álláspontot valljuk, a tevékenység résztvevői, alanyai: a bíróság, a felek, az ügyész és a perben résztvevő egyéb harmadik személyek.¹

A bizonyítás alanyainak joguk van a bizonyítási tevékenységek végzésére és egyben kötelezés is terheli e tekintetben őket. A bíróságnak pedig vitán felül jogában áll a szocialista polgári eljárásban bizonyítási tevékenységek végzése, de a bíróságot ilyen kötelezettség is terheli. Ez a kötelezettség abban is realizálódhat, hogy ha a bíróság a kötelezettséget megszegi, a másodbíróság az elsőfokú ítélet hatályán kívül helyezéseivel meghagyhatja ilyen tevékenység pótlólagos elvégzését az elsőfokú bíróságnak.

Azok az érvek, amelyeket Klejzman felhoz a bíróság bizonyítási alanyként való felfogásánál, nem helytállóak és azt hisszük, hogy Jugszlavon ezeket teljes mértékben megcáfolta. Klejzmanok azt a megjegyzését, mely szerint a bíróság bizonyítási alanyként való felfogása formális jogászai konstrukció, mely az eljárásnak formalisztikus tárgyalására

Bülow-féle tárgyalására — vezet, a magunk részéről mi sem értjük, hogy erre válaszolni sem tudunk. Ezzel szemben a Klejzman-féle álláspont elfogadása elhárítványosítaná a bíróságnak a bizonyítás terén fennálló aktív tevékenységi jogát, de főleg erre vonatkozó kötelezettségét, márpedig úgy gondoljuk, a cél éppen ennek a kidomlórítása, nem pedig eltérőzése.

¹ Felvetődik a kérdés, hogy nem azonos-e a bizonyítás alanyainak köre a peresanyag előrelépés. E kérdést érdemes lesz beható vizsgálat tárgyává tenni. A magunk részéről első látásra az azonosítást véljük felvetni.

Végül Klejzmannak az az érvelése, hogy nem beszélhetünk a bíróságot terhelő bizonyítási teheréről, tehát nem lehet szó a bíróság bizonyítási kötelezettségéről sem, a bizonyítási teher lényegének félreértésén alapszik.

A bizonyítási teher és a bizonyítási kötelezettség szerintünk nem azonos fogalmak. A bizonyítási teher szubjektív a nembizonyítás következményét rendezik — amint erre fentebb rámutattunk — és azt gondoljuk, ott felhozott példánk és érveink elég meggyőzőek a ismétlésük e helyütt felesleges lenne.

II. A szovjet bíróság bizonyítási tevékenységének tanulságai

I. Végül rátérünk annak a kérdésnek a tárgyalására, hogy a szovjet bíróság bizonyítási tevékenységének tanulmányozása milyen jelentőséggel bír hazai polgári eljárási jogunk szempontjából.

Két fő kérdés igényel elől a szempontból bővebb tárgyalást: az előkészítés kérdése és a hivatalból lefolytatható bizonyítás kérdése.

A tárgyalás előkészítésének intézményes biztosítására, a külön előkészítő szak meghonosítására a Pp. novellizálásakor került sor. A Pp. új szövegű 124. §-a vezette be jogunkba ezt az intézményt.

A Pp. újítása szükséges, a fejlődést elősegítő rendelkezés.

Pp.-nk — mint ismeretes — a pervezúra eljövélével kívánta elérni, hogy a per lehetőleg egy tárgyalási látáson véget érhesse. A kérdéssel a magunk részéről a perbeli mulasztás c. tanulmányunkban foglalkoztunk, amely a magyar polgári perjog főbb kérdéseire c. tanulmánygyűjteményben jelent meg. E tanulmányunkban is ezen a névzetu voltunk, hogy a pervezúra eljövélére való törekvés nem járt teljes sikerrel. A pervezetés, ha nem is perfelvételi és érdemleges tárgyalásra osztással, hanem inkább első és bizonyítást lefolytató (tovább egy vagy több) tárgyalásra osztással a Pp. életbe lépése után is megvolt. A Pp. 121. §-a ugyan nagy újítást vezetett be ezzel, hogy a per megindításához szubstantializált keresetet követelt meg, azaz megkövetelte e § (1) bekezdés e) pontja értelmében, hogy a keresetben érvényesíteni kívánt jog individualizálásán kívül annak alapjául szolgáló tényeket és bizo-

nyítékokat is elő kell felperesnek adnia. Ha felperes ezt nem teszi meg, elvileg a Pp. 124. és 95. §-ának alkalmazásával hiánypótlásra való visszatérésnek van helye.

Ezzel az intézkedéssel nem lehetett azonban a pervezetés kiküszöbölni. Elsősorban azért nem, mert felperes elvileg ugyan teljesen előkészített keresettel lép fel, alperes ezzel szemben legkésőbb a tárgyaláson nyilatkozhat a keresetle és terjesztheti elő védekezése alapjául szolgáló tényeit és bizonyítékait. Ezért az esetek nagy többségében az első tárgyalás nem állt másban, mint a régi (Te. utáni) perfelvételi tárgyaláson elintézhető kérdések megtárgyalásában és rendszerint egy másik, bizonyítást fogaantostó tárgyalás követte azt. Felperes ugyanis hiába nevezi meg bizonyítékait már a keresetlelben, amíg a bíróság nem tudja, hogy alperes ezzel szemben védekezik vagy elismer stb., gazdaságossági szempontból sem idézheti meg nagyobb számban a tanúkat, nem szerezheti be a bizonyítékokat s. i. t.

Ezen a helyzeten kívánt a Pp.-t változtatni, amikor a Pp. új szövegű 124. §-ával meghonosította a tárgyalás előkészítésének intézményét. Ilyen megoldás sem biztosítja természetesen a perek egy tárgyaláson való elintézését — mint ahogy ez a szovjet eljárásban sem történik meg mindig — de megadja ennek a lehetőségét.

A pervezúra tényleges eltörlése, az ügyek jelentős részének egy tárgyaláson való elintézése azonban csak akkor valósul meg, ha kialakul a tárgyalás előkészítésének kérdésében a helyes bírói gyakorlat.

E téren két fő veszélyt kell elkerülni. Az egyik veszély az előkészítés formálissá válása, a Pp. 124. §-ának az ügyek többségében való negligálása lehet. A másik — és nem kisebb — veszély az előkészítő tevékenység eltűlése, amely oda vezethet, hogy visszahozzuk a pervezurát, most már a tárgyalást nem perfelvételi és érdemleges tárgyalásra, hanem előkészítő tárgyalásra és a per során tartott tárgyalásra osztva.

E két veszély elkerülése és a Pp. 124. §-ának kellő mértékű alkalmazása, olyan gyakorlat kialakítása, amely egyszerűsít, gyorsít és elősegíti az alaposág követelményének megvalósítását; ez a legfőbb feladat.

e téren, amelyet bíróságainknak meg kell oldaniuk.

E cseppet sem könnyű feladat megoldásában jelenthet fontos segítséget a szovjet bírói gyakorlat alapos tanulmányozása. Valamely új perjogi intézmény meghonosításához nem elég ugyanis az, ha a jogszabályalkotó szervek tanulmányozzák a kérdés szovjet jogszabályi rendezését, hanem igen lényeges a kérdés bírói gyakorlatának tanulmányozása. Ezen a téren komoly feladat vár a jogtudományra; a szovjet bírói gyakorlatot feldolgozó munkák felkutatása és a magyar jogászközösség előtt való ismertetése, feldolgozása terén.

2. A másik kérdés, amely terén a szovjet példa tanulmányozása feltétlenül szükséges, a hivatalból lefolytatott bizonyítás kérdése.

A Pp. 164. §-a adja meg itt az igen tág keretszabályozást, amikor a bizonyítási teher szabályának rögzítése után kimondja, hogy a bíróság ettől függetlenül az általa cél szerűnek talált bizonyítást hivatalból elrendelheti.

Véleményünk szerint polgári törvénykezésünk egyik legfontosabb soronkövetkező feladata az, hogy Pp.-nk rendelkezéseit a szocialista felfogású tárgyalási elvnek megfelelően a bíróság aktív bizonyítási tevékenységével kapcsolatban az életben is valóra váltsa. A Pp. 164. §-ának szabályát konkrét tartalommal a bírói gyakorlatnak kell megtöltenie, amelyben nem kis segítséget jelenthet a szovjet bírói gyakorlat tanulmányozása.

Farkas József

Hozzászólás Marton Géza és Herczeg Istvánnak a kártérítési felelősségről szóló tanulmányaihoz

A jog felépítmenyi volta meghatározza valamely jogintézmény alapvető szabályának vizsgálatánál követendő munkamódszert. Amikor valamely jogintézmény alapvető szabályát akarjuk helyesen kialakítani, a marxista elmélet mértékével mérve nem helyes módszer a dedukció, vagyis az általánosból a különös felhaladás, hanem induktív bizonyítással kell a termelési viszonyok állapotának vizsgálatából eljutni a jogintézmény alapvető szabályához. Ahhoz, hogy megértsünk, empirikusan kell kezdeni a megértést, a

tanulmányozást, az empiriából kiindulva kell felemelkedni az általánoshoz. Hogy megtanuljunk úszni, be kell menni a vízbe.¹ Ellenésében a vizsgálódás módszere ellentétben áll azzal az alapigazsággal, hogy a jog, tehát az egyes jogintézmény és annak alapvető szabályai is a termelési viszonyoknak, a gazdasági alapnak függvénye.

Ezzel a módszerrel kutatva a kártérítés alapvető szabályát, vagy ahogy Herczeg István mondja, a kártérítési felelősség jogi alaptételét² a helyes kiindulási alap: azok a termelési viszonyok és azok a körülmények, amelyek ma, itt nálunk találhatók. Ha ezzel az induktív, bizonyos értelemben mondhatni empirikus eljárással eljutottunk az alapvető szabályhoz: a részletes szabályok, helyesebben az azokkal szemben támasztott követelmények tekintetében már alkalmazhatunk deduktív módszert.

A kártérítés alapvető jogtételének a szempontjából alapul szolgálhat az adott termelési viszonyaink mellett bekövetkező káresetek tömege. Ebből a jogász megfigyelési körébe csak az az esettömeg kerül, amelyben az érintett károsultak a) kárigényt érvényesítenek, vagy b) vélnék érvényesíthetni, vagy végül c) amelynél kárigény érvényesíthetése valamilyen szempontból (nem is mindig a károsult szempontjából) kívánatosnak látszik. A két utóbbi a kártérítési jog körében, vagy azt is érintve, a már fennálló általános érvényű jogszabályi rendelkezéseken kívül olyan speciális jogszabályok meghozatalához vezetett, amelyek mintegy sürítve tartalmazznak olyan tényállásdétokat, amelyekkel kapcsolatosan a kártérítés eddigi általános szabályai nem mutatkoztak kielégítőeknek. Ilyenek pl. a Marton Géza által említett³ 98/1952. M. T. sz. rendelet, a 206/1951 M. T. sz. rendelet, a Munka Törvénykönyve egységes szerkezetben közzétett szövegének 121. §-a és a végrehajtása tárgyában kiadott 53/1953. M. T. sz. rendelet 191. §-a, de még mások is, mint pl. az 51/1952 (VI. 26.) M. T. sz. r. sz. kártérítési felelősségnek az ÁEK által való megállapításáról.⁴

¹ Lenin: Filozófiai füzetek. Szikra, Budapest 1954. 181. old.

² Herczeg István: A kártérítési felelősség szocialista alapjai. Jogtudományi Közöny 1954. 6. sz. 231. old.

³ Marton Géza: Kártérítési jogunk legújabb fejleményei. Jogtudományi Közöny 1954. 6. sz. 221. old.

Nagy tévedés volna a jogszabályalkotót idealizálni és azt képzelni, hogy egy-egy ilyen, szűkebb tényállásoportha szabott rendelkezés mindenkor annak gondos mérlegelésével jön létre, hogy a meghozni kívánt jogszabály megegyezék valamely általános jogelméleti eredménnyel. Kisebbségi tényállásoportha tekintetében kiadott jogszabályok sokszor a gyakorlat köréből felmerült legszükségesebb kívánások gyakorlati célú teljesítését kívánják elérni, vagy — mint pl. a Munka Törvénykönyvének új szövegezése — a Minisztertanács által lefektetett politikai irányelvek konkrét intézkedésekre való váltásaképp születtek meg. Éppen ebben áll fokozott értékük az elmélet számára; de helytelen és félrevezető volna szövegezésüket elméleti állásfoglalásként felicgni. Ellenkezőleg: nem elméleti állásfoglalás, hanem mindkét esetben termelési viszonyaink által meghatározott szükségesség hozza őket létre. Az elmélet szempontjából az ilyen jogszabályokat a gyakorlatban előforduló tényállások és a gyakorlat és politikai állásfoglalás által megkívánt szankciók súított megfogalmazásának kell tekinteni. Intézkedéseik összességéből kell az elmélet emberének megállapítani azokat a tendenciákat, amelyek felhasználásával elméletileg is meg tudja határozni azokat az elveket, amelyek bennük közösek. Amikor azután idáig elért, akkor lehet a marxista-leninista elmélet klasszikusainak mértékével mérlegre tenni az eredményeket. Ezt a módszert követeli meg éppen a jogtudomány alapvető tételcinek megállapítása terén a kutatásnak marxista követelménye és az a szabadság, amelyet államunk számunkra biztosít. Ettől a módszertől nem kell félnünk, helyességét éppen az mutatja, hogy ha jól alkalmazzuk: a vele elért eredmények mindig megegyeznek azokkal a követelményekkel, amelyeket a marxista elmélet tanít:

„Mi az a közös, ami jogszolgáltatásból (bírói, döntőbizottsági határozatokból) és jogszabályokból egyaránt a kártérítés kérdésében megállapítható? Azt hiszem, nem követek el hibát, ha a rövidség kedvéért részletes bizonyítás nélkül előrebocsátom, hogy a kártérítés szabályozásának vezető szempontja a prevenció. A kapitalista jog feladásának megfelelően a magán-

⁴ Szalátsi Károly: A szocialista erkölcs a polgári jogban.

jogban a kártérítés a kárt szenvedett az integrum restitutio-jának gondolatja körül kristályosodott. Ha bármelyik felszaladás előtti tárgykörünkbe vágó tanulmányt vagy könyvet fellelünk — más és más szavakkal — vezető gondolatként a restitutiót ott találjuk.¹ Az első, aki már ebben az időben is hirdette nálunk a prevenció gondolatának primátusát, Marton Géza volt.² A fordulat éve óta Lirói ítéletekben, KDB határozatokban a legfontosabb szempont a prevenció esethez hasonló károk megelőzése. Ott is, ahol az indokok szövegezéséből ez nem derül ki egyértelműen — hiszen a gyakorlat általgeseteinek indoklása nem tér mindig vissza az irányító elvi alapokra — a gyakorlati élet operatív munkáját végző jogászok tudják, hogy tanácskozáskor a határozat belső indítékai között a prevenció szempontja első helyen áll.

De látszik ez az egyes jogszabályokból is. Pl. a 98/1952. M. T. sz. rendelet 1. §-a és 2. § (1) és (2) bekezdése a felelősséget arra a személykörre korlátozza, amelynek a károk okozására és így elhárítására befolyása lehet. Az a körülmény, hogy a rendelet a 2. § (2) bekezdés b) pontjának esetében ezt a személykört helytelenül állapítja meg — Marton Géza kritikájával e tekintetben teljesen egyetértek — semmit sem változtat a rendelet említett szakaszai szövegéből kivethető szándékán. Alátámasztja ezt — nem egészen világos szövegezéssel — az 5. § (2) és (3) bekezdése is. A (2) bekezdés szerint a kártérítés aránya egymásközt az érdekelt munkaköre és felelősségének mértéke szerint oszlik meg, a (3) bek. szerint pedig a dolgozó a líróságtól kérheti annak megállapítását, hogy őt felelősség nem terheli. Világos, hogy ebben a két bekezdésben a „felelőség” szó nem az eljárás eredményeként mutatkozó kárfelelőség megállapítást jelenti — hogyan kérhetné a dolgozó indokolás nélkül az igazgató által kiszabott kártérítés csökkentését? — ha nem a kiszabott kártérítés jogalapjául szolgáló felelőségről, vagyis arról van szó,

ki tudja-e mutatni a dolgozó, hogy a hiányban nem lehetett hibás. Ez az értelmezés alakult ki a gyakorlatban is.

Számos más újabb jogszabályra is jellemző ez a tendencia, pl. a kártérítési felelőségnek az ÁÉK elnöke által való megállapításáról szóló 51/1952. M. T. számú rendeletre. Ezen rendelet 1. §-ának (2) bekezdése bőséges felsorolásban tartalmazza mindazokat a tényállásokat, amelyek esetében a társadalmi tulajdonban keletkezett kár megtérítésére a dolgozót kötelezni lehet. Az (1) bekezdés pedig azt tartalmazza, hogy kártérítésben az marasztalható, akinek hibája folytán a kár bekövetkezett. Tehát a legnagyobb intenzitással védendő érdek, a társadalmi tulajdon, védelmében olyan tényállások esetén is, amelyek egyenesen kihívják a tárgyi eredményfelelőséget (pl. áru, felszerelés, nyersanyag, tüzelőanyag, vagy más anyag megromlik, megsemmisül, illetőleg elhasználódik...) — a rendelet azokra korlátozza a kárfelelőséget, akikre ez prevenciós hatást gyakorolhat.

Jellemző e tekintetben a raktárakban és a kereskedelmi üzletekben dolgozók anyagi felelőségéről szóló 98/1952. M. T. számú rendelet 2. § (3) bekezdése, amely szerint az együttes felelőség rendszerének kiterjesztését az érdekelttel előzetesen közölni kell és a tudomásulvétel írásban el kell ismertetni. Ennek a rendelkezésnek nem lehet más ratio-ja, mint a megelőzés.

Ide sorolható a Munka Törvénykönyve egységes szerkezetben közzétett szövegének már említett 121. §-a is, amely a dolgozót a vállalatnak vétkesen okozott kárért teszi felelőssé szemben a korábbi, az 1951. évi 7. számú Tvr. 121. §-ában foglalt szövegezéssel, amely a kártérítési felelőséget tisztán eredményfelelőségnek tekinti és a dolgozó anyagi felelőségét egyedül a károkozás alapján is megállapította.

Világosan látszik, hogy nem az in integrum restitutio, hanem a kártérítési kötelezettség szankciójának preventív hatása a jogszabály szem előtt tartott célja a Munka Törvénykönyvnek végrehajtása tárgyában kiadott 53/1953. M. T. számú rendelet 191. § (2) bekezdéséből, amely szerint szándékosság és bűncselekmény esetét kivéve, a dolgozó kártérítés címén legfeljebb egy havi

alapbérének 15%-ával felel a vétkesen okozott kárért. Ebből a rendelkezésből, a 98/1952. M. T. 1. §-ában és az 51/1952. M. T. 3. § (2) bekezdésében foglalt elvileg hasonló — csak számszerűen eltérő — a kárfelelőséget a dolgozó illetményének hányadában vagy többszörösében maximálható szabályokból is világos, hogy a jogszabályok célja nem lehet restitutio. Ilyenformán ugyanis a kártérítés összegének maximuma nem a megtérítendő kár nagyságával, hanem a károkozó havi illetményeivel áll arányban. A cél tehát nyilvánvalóan a visszatartó hatásnak a különböző illetményű dolgozók szempontjából való egyenlősítése.

Lényegében ugyanez Herczeg István álláspontja is: „Ezzel szemben a szocializmus jellegéből következően, tehát törvénytörően a társadalom rendelkezésére álló vagyoni és személyi értékek megóvására, vagyis a kárelhárítás teljességére törekszik... mindenkinek képességei szerint köteles részt venni a károk elhárításában és mindenki teljesítménye szerint viseli a mégis bekövetkező károk eredményét.” A szovjet jogtudomány a tárgykörbe vágó egyik legutóbbi munkája is azon a véleményen van, hogy a kárfelelőség fő célja nevelő hatás és csak mellékes szempontja a reparáció.³

Ha a prevencióból — nem pedig a reparációból — indulunk ki a kártérítés fő céljaként, nem szorul további bizonyításra, hogy a kártérítés szabályozásának csak akkor van értelme, ha ez a szabályozás az emberi magatartások irányítását a kárelhárítás célját szolgáló módon képes. Ellenkeletben a szabályozás ebből a szempontból célját tévesztendő.

Marton Géza korábbi munkáiban kimutatta, hogy a „bizonyítási szükséghelyzet” mellett az is elgésleges indítékul szolgál a tárgyi felelőség rendszerének, hogy az esetek jelentékeny statisztikai hányadában még van prevenciólehetőség abban, ha nem kutatva a cselekvő vétkes vagy vétlen voltát, felelőssé tesszük őt az előidézett eredményért, mert annak tudata kétségtelenül arra fogja serkenteni, hogy minden képességét megfeszítve, amit egyéb-

¹ F. Herczeg István: Magyar Magánjog vázlata kiadás II. rész 78. old. — Palás P. Elemér: Jogszegyháti értekezések 1934. 49. old. — Szász-Schwartz Gusztáv: Újabb magánjogi fejtegetések, 218. old.

² Marton Géza: Kártérítési kötelek jogelleres magatartásból. Szaláti Károly szerkesztésében megjelent: Magyar Magánjog. Kötelmi Jog különös része, 67. § 827.—828. old.

³ Ld.: Herczeg István f. m. 229—230. old.

⁴ G. K. Matvejev: A vétkesség mint a polgári jogi felelőség alapja a szovjet jog szerint. Szovjetjogi Cikkgyűjtemény, II. évf. 10. sz.

ként nem tudnánk ellenőrizni, igyekezzék a kárt elkerülni.¹ A következő mondatokban Marton Géza maga tárja fel ennek a gondolatnak a hibáját a prevenció szempontjából és ezért megvédezőre más elvekhez: az érdekelvhez stb. fordul. Ezek részletes taglalására, gyengéik kimutatására itt tér nincs. Ehelyütt csak annyit jegyzek meg, hogy az érdekelv általános gyengéi elhanyagolhatók a mi szempontunktól azon megfontolás mellett, hogy az a szocializmus háttérítési jogában semmiképp sem alkalmazható. Az állami szerv, az állami vállalat, de még az állampolgár is: a szocializmusban nem azért felel, mert a károkozó esemény a saját érdekében létrejött tényállás során következett be. A kapitalizmusban lehet azt mondani, hogy valaki azért tart fenn ruhatiszítótüzemelt, hogy abból profitálva tegyen szert, de hol az állami vállalat saját érdekei abban, hogy ellátja az emelkedő szükségletkiegészítés során az állampolgárok ruhatiszítási igényeit? Azzal, hogy az állampolgárok e tevékenység ellenértékét megtérítik, ez még nem válik a vállalat érdekévé. Ami pedig az államra, közületi vállalatokra stb. rá nem fogható, a polgári jog egységes voltánál fogva nem alkalmazható az állampolgárra sem.

Nem hagyható azonban szó nélkül a Marton Géza cikkében foglalt idevonatkozó fejtegetés. Azt mondja Marton Géza² és végül... ha... sikerülne is... bebizonyítani, hogy ha a tiszítót) avvalon minden lehetőt megtett a dolgok megőrzésére: még akkor is ott marad a kétség, hogy vajjon kettőnk közül melyikre tartozik inkább annak a kockázatnak viselése, hogy a dolgot minden vigyázat ellenére valami kár ér: a ruha, akinek fizikai hatókörében, tehát módjában volt a dolgot megőrizni és aki azt a maga hasznára maga vette gondjaira vagy én rém, aki ettől a lehetőségről egyenesen meg voltam fosztva. A személyn azonban az ő ügye, első sorban az övé, hisz önmaga önként vette magára az átvétellel, a saját érdekében, hisz abból él, így az ügyrel jaro veszélyeket is vállalnia kell, s mint jó üzletembernek, az eshetőségekkel is számolnia, szükség esetén ellenük, ahol lehet, biz-

tosítással is védekeznie, aminek költségeit üzemi kiadásai közé beszámítva, ha tudja, üzleti feleire áthárítja. Az önálló vállalkozóra a dolog ehként, úgy hiszem, kötelességen. Ha be van bizonyítva, hogy a tiszítót vagy az úrú, vagy a cséplőgép javítását végző vállalat minden lehetőt megtett a dolgok megőrzésére, miért indokolja a tisztításnak vagy javításnak esetleg 10 forintos érdeke magához a tárgyhoz fűződő, esetleg sok ezer forintos érdekel szemben a véletlen veszély viselését? Nem is ez rejtőzik Marton Géza érvelése mögött. Azzal, hogy koncedálja miniketten érdekeltek voltunk a dolog órságban maradásában, de a fizikai helyzet, a megőrzés lehetősége egyedül nála volt meg - tulajdonképpen két más szemponthoz la nyarodik vissza: a bizonyítási szükséghelyzet fennállásához és a prevenció gondolatához. A fizikai helyzetnek, a megőrzés lehetőségének a kimaradása mást nem jelenthet, mert jelentőségük kizárólag a kettőben áll. A kettő közül a bizonyítási szükséghelyzet saját érvelésében már kikapcsolta azzal, hogy bizonyítottnak vette, hogy a megőrzés érdekében a tiszítót, javító stb. többet már nem tehetett. Így a fizikai helyzetnek ebben az összefüggésben nincsen más jelentősége, mint az, hogy attól, akire a megőrzés kötelezettsége hárul, kártérítés szankciójával nagyobb igyekezetet lehet elvárni, vagyis így nagyobb a prevenció valószínűsége.

Ha bizonyítottnak tekintjük, hogy a szocialista és szocializmus felé haladó társadalmi rendszer kártérítési jogában a vezető szempont a prevenció: vizsgáljuk most, hogy ehhez a kártérítés Marton Géza, illetve Horvath István által javasolt alaptétele hogyan viszonylik.

Világos, hogy a kárfelelőség megvalósulásában ugyanahhoz az eredményhez többféle úton lehet eljutni. Az angol jogban³ még a vasút felelőséget létesítő lord Campbell's Act szövegezésében és az ahhoz fűződő gyakorlatban is az ún. absolute liability tana⁴ kettős eszközzel ér el a mi tárgyi felelőségünkhöz hasonló eredményt: megfordítja a bizonyítási terhet (ezzel segít a bizonyítási szükséghelyzetben) és a gondatlanságot a vélelem alapján - amellyel

szemben ellenbizonyításnak helyet ad egészen a vis maior határáig terjeszti ki. Teljesen hasonló eredményt ér el a tárgyi felelőség tana a szokásos mentesítő lehetőségekkel, az erőhatalom, harmadik személy elháríthatatlan eseménye és a károsult önhilája hármass kivételével. Ennek első modern jogszabályi megnyilvánulása az 1838. évi porosz vasúti törvény és Bismarck 1871. évi német törvényalkotásai.⁵ Sőt többek között hasonló eredmény érhető el az olyan egyes rendelkezéssel is, mint amilyent az új svájci gépkocsitörvény (M. F. G.) javaslata valósít meg: tárgyi felelőség korlátozott összeg erejéig, szorultul vétkesség rendszere.

Itt szembe kell szállni azzal a nálunk már-már elterjedőben levő tévhitel, hogy a vétkes felelőség a bizonyos jogrendszer jellemzője, a tárgyi felelőség pedig - bizonyos korrekciókkal - a szocializmus termelési viszonyainak felel meg.

Arról, hogy ez nem így van, igen rövid összehasonlító jogtörténeti pillantás is meggyőző. Marton Géza a francia jog lényegében tárgyi felelőségen nyugvó alapja gyanánt a Code civil 1147. §-ára utal,⁶ illetve azt mondja,⁷ hogy a francia jog a Code civil 1382-1386. §-ában külső látszatra megtartja ugyan a vétkességi elemet... azaz a francia jogban voltaképpen leplezett tárgyi felelőségi rendszerrel állunk szemben... Ez igaz, de nem egészen. Először is a Code civil alkotói még nem ismerték fel a szerződéses és szerződésen kívüli felelőség tanának lényegi egységét, amit Marton Géza több helyütt olyan meggyőzően fejtett ki. Így a cikkében idézett 1147. § csak a szerződések adására vonatkozott. A kárfelelőség tekintetében alapvetőnek tekintett 1382. § pedig kifejezetten utal a kárfelelős vétkességre, mint a kárfelelős előfeltételre. Még világosabb ez az 1383. § szövegezéséből. Így tanította a francia jogtudomány is. Ez volt a francia polgári forradalom utáni állapot. A burzsoázia malmának megmerevedésével, a kizsákmányolás fokozódásával, a gazdasági és politikai viszonyoknak az imperializmusba való hajlásával, egyre szaporították a francia joggyakorlat

¹ Richard Stonefeld: Die Entstehung des Verschuldens, 10-11. old.

² Marton Géza I. cikk 223. old.

³ Marton Géza I. tanulmány 739-739. és 821. old.

⁴ Lásd: Marton Géza I. cikk 833. old.

⁵ Lásd: Marton Géza I. cikk 322. old.

⁶ Davies v. Mann.

⁷ Richard Jenks: The Book of English Law 414. old.

es jogszabályalkotás tárgyi felelősséget létesítő döntései és rendelkezései. Ezt a fejlődési folyamatot érdekesen és jellemzően ismerteti Jossierand¹, aki 1936-ban nyilvánosságra került tanulmányában éppen ezért a vétkességnek a felelősség tanából való teljes kirekesztése mellett kardoskodik. — Ugyanide jutott el közvetlenül a második világháború előtti években a belga joggyakorlat is. Binensfeldnek a vétkes felelősség kizárélagosságát propagáló ismert műve 1933-ban jelent meg a hitleri Németországban!

Nem áll tehát az, hogy a burzsoa kapitalista magánjog jellemző felelősségi formája a vétkességen alapuló felelősség-tan.

De nem áll az sem, hogy a szocializmus, vagy a szocializmus felé haladó országok felelősség-tana: a tárgyi felelősség. Tudjuk, hogy a Szovjetunió bírói gyakorlata a Szovjet Ptkv. 117. §-át vétkességi alapon álló felelősségként kezeli. Marton Géza is így mondja cikkében. Részletesebben fejti ki ezt Herczeg István. C. K. Matvejev »A vétkesség, mint a polgári jogi felelősség alapja a szovjet jog szerint« című doktori disszertációjában² a vétkesség nélküli felelősséget egyenesen az általános tételtől eltérő kivételként kezeli. Sem nálunk, sem a többi népi demokráciában egyelőre nem valószínű meg a kárfelelősség kizárólagosan tárgyi alapra helyezése. Herczeg István hozzáteszi, hogy a szovjet jogfejlődés okát nem tudjuk, s csak feltevésekre támaszkodhatunk.

Engedtessék meg, hogy egy ilyen feltevést itt vázoljak. Kétségtelen — fejti ki Marton Géza is, Herczeg István is — hogy a Szovjet Ptkv. szövegezésében a vétkesség irányában több támpontot is nyújt. Annak, hogy a szovjet gyakorlat »visszaszelidítette a törvény elvi kijelentésének magyarázatát a vétkességi felelősség szintjére«, kétségtelenül oka van. Talán az az oka, vagy az egyik oka, ami nálunk is minden gyakorlati pályán működő jogásznak tapasztalata, akár a tanúsádó vagy felelőt képviselő, akár pedig a lírói, vagy döntőbizottsági ágazatban működnek. Minden káresetnél félnek. Népiülőknek az az első kérdése: ki tehet róla, ki követett el hibát? Még a gépkocsibalesetek ítéleti tény-

állásai is, ma is, néha kerülő úton: a védekezésből a károsult önhibáját állítóval szembeni ellentényállítások, kacskaringós hurkán keresztül, néha meg a tárgyi felelősség szempontjából egyenesen szükség nélkül, a károkozó gépkocsivezető hibáját kutatják. Ugyanez a helyzet nem egyszer a 206/1951. M. T.-n alapuló, a jogszabály szerint vétkesség nélkül, tárgyi felelősség alapján érvényesíthető kárügyekbenél.

Ez természetes. Minden eszközzel azon igyekezünk, hogy a dolgozók felelősségtudatát fokozzuk, a követelményeket képességeik felső határáig (de nem azon túl) emeljük. Minden dolgozóval meg akarjuk értetni, hogy munkájának célja a szocializmus sztálini gazdasági alaptörvényének szolgálata. A mi világunkban a jogokat, köteleességeket és az ezek alapján szolgáló magatartást az érdekeknek a közössege jellemzi olyan értelemben, ahogy azt Novickij foglalja össze értekezésében, különösen annak IV. fejezetében.¹ Novickij szerint a szankciók célja tudatosítani minden félben, hogy helytelen magatartása esetén »rubellel ütnék« rajta stb. Végighúzódik az egész művön, különösen annak III. fejezetén a szovjet polgárok és a szocialista szervezetek magatartása helyes irányban való befolyásolásának célkitűzése. Így van ez nálunk is: ha a felelősségünk tudatában levő dolgozóink javánál olyan kísérletet végeznénk a polgári jog területén, amelyet Aschaffenburg végzett annakidején a büntetőjogban, kétségtelenül azt a választ kapnánk a laikusoknak feltett példa-tényállásokra, hogy aki be tudja bizonyítani, hogy az okozott kárt el nem kerülhette, kártérítés szankciójával nem sújtható. Annakidején, 1932-ben Marton Géza beszámolt ilyen laikusoknak feltett kísérleti kérdés-sorozatáról² s ellenkező, vagyis a tárgyi felelősséget alátámasztó eredményre jut. Azonban az ott feltett kérdések olyanok (1. és 2. kérdés), amelyek eleve érzelmi befolyásolják a válaszadót a károsult iránti szanakozás irányában, másrészt nem választja külön azokat a válaszokat, amelyek a bizonyítási teher megfordításának szükségességéből indulnak ki, az egyéb okból marasztaló

válaszoktól. Legjobban mutatja ezt a 3. kérdésre adott válaszok számaránya: a 3. kérdés feltevésénél az érzelmi befolyásolás megfordul — és megfordul a válaszok számaránya is.

Azután — azóta nagyot változott a világ, éppen abban az irányban, ahogy azt Novickij kifejti.

Vajjon nem éppen a dolgozók felelősségtudatának, erőfeszítésének az elérhető maximumig való fokozása indokolja a szovjetország gyakorlatnak a vétkesség való fordulását?

Igaz, mint már mondottam, ugyanazt a jogi eredményt törekszik elérni a tárgyi felelősség fő szabálya is, ha azt a Marton Géza által javasolt »mentkező szakasz«-szal, mint kivételt statuáló szabállyal átörjűk. Kérdés azonban, szolgálja-e az ilyen szabályszerkesztés a felelősségtudatosítást, az erőfeszítésnek a maximumig való emelését?

Van azután a tiszta tárgyi felelősség tanának és az ezen alapon történő jogszabályszerkesztésnek egy nagy veszélye, helyesebben megoldatlan kérdése. A bárhogyan fogalmazott tiszta tárgyi felelősségnél a kár és a kárért felelőssé tett közti egyedüli kapcsolat az okozás. Az okozás nem jogi, hanem filozófiai-természettudományi fogalom. Éppen Marton Géza mutatta ki,¹ hogy a filozófiai-természettudományi okozatosság fogalmán a jogászok által végzett foltogatások egyik sem védhető, mindegyik önkényes és hamis eredményre vezet. Mint-hogy pedig a filozófiai-természettudományi okozatosság láncolatának elágazásain filozófiai, vagy természettudományi oknál fogva megállni sehol sem lehet: végül teljesen a bíró önkényére van bízva, hogy az elbírálandó tényállás szempontjából az okozatosságot hol metszi el. Tudtommal a magyar jogirodalomban egyedül Kausser Lipó² tett konstruktív javaslatot ebben a kérdésben, de eredményei nem hatoltak át a jogászok köztudatba és általánosan elfogadottnak nem mondtatók. Mindenesetre Kaussernek az összes számbajöhető elméletek megoldásait illető, meggyőzően hangzó cáfolata annak bizonyítékának te-

¹ Louis Jossierand: L'évolution de la responsabilité 1936.

² Szovjetjogi Cikkgyűjtemény II. évf. 10. sz.

¹ I. B. Novickij: Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban.

² Marton Géza: Kísérletek a laikus jogszert kipuhatólására a tárgyi felelősség kérdésében.

¹ Marton Géza: Kártérítés. Szladits Károly szerkesztésében, megjelent Magyar Magánjog III. Kötelmi jog Általános része 25. § 365—376. old.

² Kausser Lipó: A kártetés okozatosságáról. Magyar Jogászegylet könyvtára 20. sz. 1939.

kinthető, hogy ez a kérdés még megoldva nincsen. Piontkovszkij professzor szerint az okozati összefüggés problémáját illetően a szovjet jogászok mindmáig nem jutottak egy-egy állásfoglalásra.¹ Ha pedig ez így van: a tiszta tárgyi felelősség alapvető szabályának egyik főismérve olyasmi, aminek tisztázatlansága szinte az egész szabályt kiüresíti, mert módot ad arra, hogy számos, gondosan elkerült, feleslegesnek tartott szempont az okozatosság megléte, vagy meg nem léte megítélésének hátsó ajtaján a konkrét tényállások eldöntésébe visszacsempésződjék. A bíró semilyen támpontot nem kap arra, hogy valamely okozót mikor és miért tekintsen az okor sokszor szövevényes láncában még okozónak és mikor zárható ki -- Marton Géza szavával élve -- a beszámítható okozás. Hiszen éppen azt kell eldönteni, hogy mikor beszámítható az okozás és mikor nem, ami egyet jelent azzal, hogy mikor van kárfelelősség és mikor nincs.

Marton Géza a vis maior és az adós által bizonyított az ő tevékenységi körébe behatoló és rá nézve legyőzhetetlen *idegen oka*-ot² tekintti olyanoknak, amely a beszámítható okozat-t kizárja. Vis maior és egyéb külső ok közti különbség csak abban van, hogy az előbbinél az elháríthatatlanság adta van, emitt ezt még az adósnak külön kell bizonyítania. A vis maior az olyan ok, amely a ma rendelkezésre álló eszközökkel mindenki számára elháríthatatlan; ennél kisebb mértékű a Marton szerinti másik mentesítő körülmény a legyőzhetetlen (idegen) ok. Legyőzhetetlen az az ok, amely a rá hivatkozó számára szubjektíve nem volt elhárítható. Hyeimél az elháríthatatlanságot Marton szerint az adósnak bizonyítania kell. Mit jelent a szubjektív elháríthatatlanság bizonyítása? Annak bizonyítását, hogy a károkozó nem vétkes. Mert ha elháríthatta volna az okot, de nem hárította el, akkor vétkes; ha nem háríthatta el, nem vétkes. Nem egyéb tehát ez, mint burkoltan: *vétkesség nélkülével szembeni ellenbizonyítás*.

Az idegen jelzőt az okra mellett azért tettem zárójelbe, mert arról itt külön kell beszélni. Az ok idegen

voltának jogszabályi, vagy teljesen kialakult irodalmi meghatározása nincsen. Hagyjuk figyelmen kívül a francia jogból átvett terminus technicus valódi tartalma tekintetében a francia irodalom terjedelmes vitáit! Még alapvető jellegű francia magánjogi művek sem jutnak el odáig, hogy ennek a fogalomnak legalább általában kialakult értelmet tulajdonítsanak, sőt több szerző szerint a Code civil 1147. §-ában az értelmi súlypont nem a cause étrangère (idegen ok) szavakon van, hanem az, amely neki be nem számítható (qui ne peut lui être imputée) kifejezésen, amely visszavezet a vétkesség fogalmába.³ A jelen cikk céljára maradjunk tehát a fogalomnak Marton Géza cikke szerinti tartalmánál.

Marton szerint a felvilágosult felelősségi felfogás szerint az ember csak saját magától, vagy a hatalmi, felügyeleti szférájából eredő ok hatásáért vonható ésszerűen felelőségre: az idegen okért feleljen ennek a gazdája, ha ilyen van; ... Tehát idegen ok az embernek *nem* saját magától, *nem* hatalmi felügyeleti szférájából eredő ok. Ezt érthetjük úgy, hogy valakinek a hatalmi, felügyeleti szférája az, amelyre más irányú befolyást tudott volna gyakorolni, ha akart volna: ebben az esetben az idegen ok, mint mentesítő körülmény egyenlő a vétkességgel. Mentésit tehát a vétkesség.

Ha viszont a nem sajátmagától vagy hatalmi felügyeleti szférájából eredő, vagyis külső, idegen ok fogalmát *objektíve* kell érteni, úgy, hogy olyan eredményről van szó, amelynek kialakító ok-szövevényében a vizsgált alany egyáltalán nem szerepel, akkor felesleges a külső, idegen megjelölés, mert ilyenkor maga az okozati kapcsolat hiányzik és így már említhetjük sem lehet szó kárfelelőségről. Az idegen, külső ok fogalmának ilyen tartalma mellett az erre vonatkozó tétel nem mentesítő szakaszba, kivételt megállapító szabályba kívánkozik. Ha mégis oda tesszem, triviálisan kifejezve, szemantikusán kb. így szólna a szabály és kivétel: felelős, aki kárt okozott, kivéve, ha nem okozta. -- A gyakorlatban annak eldöntésénél, hogy

valamely ok külső-e, idegen-e, inkább arról lenne szó, hogy milyen alapon -- ennek nehézségéről már fentebb említést tettem -- ki kell választani a látszólagos okok közül azt, vagy azokat, amelyeket jogilag értékelhetőnek tartunk. Ha ezen okok közt -- ismétlem az idegen oka tartalmának objektív meghatározása esetén -- nincs olyan, amelyben a látszólag felelőssé tehető szerepel -- akkor nem felelős -- ha van, akkor felelős. Ha a tárgyi felelősség a fő szabály, az ok idegen-e volta tehát azért felesleges a kivételt statuáló mentesítő szabályban, mert az ilyen idegen, külső ok már a fő szabály alá sem eshet s így nem is kerülhet sor a kivétel alkalmazására. Az (el nem hárítható) külső ok, mint kivétel csak burkolt körülírása annak, hogy az ilyen tényállás már a fő szabály alá sem subsumálható. A mindennapi élet tényállásain el lehet végezni azt a kísérletet, hogy ha egy kárról azt mondhatom, hogy annak oka az okozóra nézve idegen, akkor az az okozó -- nem okozó.

Van azonban még egy eshetőség: az, ha idegen, külső okon nem azt értjük, amit Marton Géza mostani cikkében mond, hanem egy régebbi magyarázatát vesszük elő: a külső ok jelzi azt, hogy hiányzik a tényállásból az az elem, amely emberi cselekmények óriási többségét mozgatja, tehát normálisnak tekintendő: a saját érdek...⁴ Egy rövid kitérésben már jeleztük, hogy az érdek, mint felelősségalapító tényező nézetünk szerint a szocialista társadalom jogában nem alkalmazható, s így nem alkalmazható az okok közt beszámíthatás szempontjából megkülönböztető ismérvként sem. Az, hogy valakinek valami érdekében áll, nem mindig jelenti, hogy az érdekében álló eseménnyel, történéssel kapcsolatos folyamatia pozitív vagy negatív irányban befolyást tudna gyakorolni. Így az érdek megléte még nem biztosítja a szocialista kártérítési jog fő célját a kárért való felelőssétevésben: a prevenciót.

De ezen még túl is kell menni. Nemcsak ez az ukállya a külső ok belső ok szerinti való megkülönböztetésének, hogy az elsőben van, a másodikkal nincs érdek. Van ennek más ukállya is: az érdek és az oko-

¹ Szovjetjogi Cikksajtó 1932. III. évf. 10. sz. 622. old.

² Kézirat Marton Gézaól.

³ Planiol-Ripert: Traité pratique de droit civil français. Tome VI. Obligations. Première partie. Paris. Librairie Générale.

⁴ J. d. Marton Géza i. m. 537. old.

zás egészen különböző tartalmú fogalmak. Az érdek nem elegendő és nem is szükséges alap a kárfelelősség megállapítására. Sőt nem elégséges és nem is szükséges az érdek és az okozás együttesen sem. A tisztító, amely túlhevíti a tisztítandó rubát, vagy aki dühében hozzávágja valakihez a tüzes piszkavasat és ezzel kárt okoz: felelős, bár a túlhevítés vagy a piszkavas hozzávágása nem «érdeke»; ha a taxi utasa a Boráros-térre dirigálja a taxit és az a Nagykörút és Üllői-út sarkán összeütközik: az összeütközésnek egyik oka az utas által megadott útirány, érdeke, hogy oda-jusson — mégsem felelős. A példák azért vezetnek eltérő eredményre, mert az elsőben megvan, az utóbbiban hiányzik a jogellenesség. Akkor azonban nem az érdek meg- vagy nemléte a megkülönböztető jegy, hanem a jogellenesség meg- vagy nemléte. Arra az esetleges ellenvetés, hogy az érdek csak bizonyos esetekben szerepel kötőhelyként, önként adódik a válasz: mi határozza meg és mely ismérvek alapján, hogy melyik érdek az, amelyet kötőhelyként számításba szabad vennünk? Szükségtelen külön bizonyítani, hogy ha az érdek nem szerepelhet a kártérítési kötelezettség kötőhelye gyanánt, akkor a szerződésből fakadó kárkötelezettség esetében nem szerepelhet az állítólagos érdek hiánya, az ingyenesség sem minősítő körülményként, illetve felelősségszökkentő tényezőként.

A fentebb kifejtettek szerint a külső, idegen ok egyik értelmezés szerint «nem vétkességet» jelent: ilyen értelmezés mellett a «menteköz» szakasz a tárgyi felelősség fő szabályát — minthogy a vétkesség hiánya kivétel és mentesít a felelősség alól — vétkesség alapján álló felelősséggé fordítja vissza. A második, objektív értelmezés esetén a külső idegen ok, mint a mentesítés ismérve körülbelül ezt jelenti: kivétel az, ami úgysem esik a fő szabály alá. A harmadik, az «érdeke»-kel való magyarázat pedig helytelen eredményre vezet. Így az ok idegen volta a «menteköz» szabályban akkor sincs a helyén, ha a felelősség alaptételét a tárgyi felelősségben véljük megtalálni.

A «külső», «idegen» ismérv elhagyásával arra az eredményre jutunk, hogy a *lebizonyítottan elháríthatatlan ok mentesít, akár külső az,*

akár pedig belső. Így azután feleslegessé válik a megkülönböztetés a «menteköz» szabályban vis maior és (szubjektíve) elháríthatatlan ok között. Ugyanis ezt a megkülönböztetést csak az indokolta, hogy a vis maior mentesít, akár külső, akár belső, az elháríthatatlan ok pedig csak akkor, ha külső. Minthogy a vis maior mindig egyben szubjektíve is elháríthatatlan: a mentesítő tényálladékból elég a «róla» nézve az adott helyzet szerint kellő gondossággal el nem hárítható» kitétel — nem kell az erőhatalmat külön is felsorolni.

Marton Géza a tárgyi felelősség szokásos mentesítő kivételi sorából helyesen különböztette ki a károsult önhibáját, vagy okozását egyszerűsítette általánosabb alakra azt a gondolatot, amely eredetileg mint harmadik személy elháríthatatlan cselekménye szerepel. A fenti okfejtés további egyszerűsítésre vezet-hetne.

Azt hiszem, ez a gondolatmenet azért maradt rejtve, mert a tárgyi felelősség fő szabályának nyelvtani megszerkesztésében¹ hiányzik az okozás kifejezett kitétele, holott az abban logikailag bennejelölnek tekintendő. Így azután «nem ugrott ki», hogy a külső ok (egyik értelmezése) egyet jelent a nem okozással.

A fentiek értelmében a kártérítési felelősség alaptételének Herczeg István cikkében kifejtett *gondolata* helyesebbnek látszik. *Megfogalmazása* már kevésbé szerencsés: «Mindenki a károkozásban való jogellenes részvétel arányában köteles viselni, illetve megtéríteni a kárt, kivéve, ha képességeihez mérten minden tőle telhető megtett annak elhárítására. Ez utóbbi esetben a bíróság a felek vagyoni, illetve jövedelmi viszonyai, valamint a méltányosság figyelembevételével a kártérítés mértékét csökkentheti.» Vagyis az első mondatban foglalt fő szabály tényálladéka: a károkozásban való jogellenes részvétel, jogkövetkezmény: a kár viselése; a kivétel tényálladéka: képességeihez mérten minden tőle telhető megtett a kár elhárítására, ilyenkor jogkövetkezmény, vagyis kártérítési kötelezettség nincs. Ha pedig jogkövetkezmény nincs, akkor feles-

leges a második mondat: «Ez utóbbi esetben a bíróság... a kártérítés mértékét csökkentheti.» Felesleges azért, mert kártérítés ebben az esetben az első mondatban foglalt kivétel folytán úgy sincs, nincs tehát mit csökkenteni.

Azt hiszem Herczeg István azt akarta kifejezésre juttatni, hogy a károkozásban való jogellenes részvétel jogkövetkezménye a kártérítési kötelezettség; abban az esetben azonban, ha a résztvevő minden tőle telhető megtett a kár elhárítására, a bíróság a felek vagyoni viszonyai stb. figyelembevételével a kártérítés mértékét csökkentheti.

Ebben az esetben a második mondatban foglalt gondolat logikus befejezésként megkívánja az is, hogy a bíróság a kártérítés mértékét ne csak csökkenthesse, hanem a kártérítés alól teljesen mentesíthessen. Mert könnyen képzelhető és a valóságban elég gyakori eset az, hogy az okozó «képességeihez mérten» olyan mértékben tett meg «minden tőle telhetőt», a kár elhárítására, hogy felesleges formalizmus a bírót arra kényszeríteni, hogy formális, nem számító mértékre csökkentse a kártérítést azért, mert a szabály teljes mentesítést nem enged meg. Le kell továbbá szögezni, hogy «részvételen» ilyen fogalmazás mellett objektív okozást kell érteni.

Herczeg István fogalmazásával kapcsolatosan még egyet kell meg-gondolni. Az általa javasolt alaptétel: tárgyi felelősség, lehetőséggel a kártérítés csökkentésére, ha az okozó vétlenségét bizonyítja. Végeredményben gyakorlati kihatásai: ban tehát a bizonyítási teher megfordítva. Nem volna egyszerűbb, nem állna-e jobban összhangban a szocialista jognak a fő súlyt a prevencióra fektető tendenciájával világosabban kifejezésre juttatni, hogy a bizonyítási teher megfordításáról van szó?

Felmerülhet Herczeg István cikkével kapcsolatosan még egy gondolat: az a kérdés, valóban szükséges-e a fokozott veszélyforrásokra külön szigorúbb szabályt létesíteni? A «képességeihez mérten minden tőle telhető megtett» kitételben Herczeg István szerint a képességek határa a véletlenig terjed. Nem hiszem. A véletlenek tekintélyes része az átlagos képességekkel, kellő előrelátással elhárítható. Az elhárítási képesség határa túlterjed

¹Pl. 1878. évi VIII. törvény 1. § vagy Mjt. 1737. §: «Aki másnak jogvéde érdekét jogellenesen, de véletlenül sérti meg...»

a legtöbb véletlenül, de nem éri el az erőhatalmat. Tehát a véletlenek túlnyomó részét a fokozott veszélyforrásoknál éppen úgy, mint egyéb esetekben az általános szabály megtartja a kárfelelősséget alapító tényállások közt. Van azonban olyan véletlen kárforrás, amely az adott képességekkel el nem hárítható, de mégsem erőhatalom. Ezek az általános szabály szerint nem alapítanak kárfelelősséget. Ha a fokozott veszélyforrásokra külön szabályt nem hozunk, a tényállásoknak ez a rétege kicsiszik a felelősségalapító tényállások közül. Baj ez? Erre a kérdésre akkor tudunk válaszolni, ha tudjuk, hogy jelentőség és számszerint a tényállások milyen része esnek ki. Statisztikánk nincs. De annyit meg lehet állapítani, hogy a fokozott veszélyforrások kezelésében megkívánt egyre nagyobb fokú gondosság nagyon közeljár a véletlenek kiküszöböléséhez a mentesítő okok közül és megközelíti azt az állapotot, amikor az okozó azt, hogy nem volt gondatlan, csak azzal tudja kimutatni, ha bizonyítja, hogy elháríthatatlan körülmény okozta a kárt.

Hasonló következtetésre lehet jutni — nemcsak gépkocsibalesetekre vonatkozóan, hanem általánosságban — G. K. Matvejev ama megállapításából, hogy a polgári jogban a felelősség szempontjából a gondatlanság, tehát a vétkesség objektív és nem szubjektív mértékkel mérendő.² Ezzel az állásponttal Sz. N. Bratusz is egyetért.³

Jó példa erre a fokozott veszélyforrások egyik tipikus és nagy számban előforduló tényállása: a gépkocsibaleset. A jelenlegi közlekedérendészeti szabályok, éppen úgy, mint a korábbiak és azt megelőzők olyan általános rendelkezésekkel írják elő, hogy a gépkocsivezető követ el kihágást, hogy azok alkalmazása a gyakorlatban azt jelenti, hogy a gépkocsivezetőnek erőhatalmat, de legalább is számára elháríthatatlan okot kell bizonyítania ahhoz, hogy a kihágás alól mentesüljön. Tisztában vagyunk azzal, hogy ez a büntetőjog elveivel nem egyezik. De vajjon lehet-e másképp értelmezni a jogszabályt

és a gyakorlatot? Az 1953. BM. számú rendelet (KRESZ) 77. §-a szerint a vezető a gépjárművel nem indulhat el a közúti forgalomban, ha annak olyan hibája van, amelynek következtében balesetet idézhet elő; a 27. § szerint mielőtt a vezető a járművel elindul, köteles meggyőződni a jármű állapotáról, a 24. § (3) bekezdése szerint, aki a közúti forgalomban részt vesz, köteles minden olyan magatartástól tartózkodni, amely más jármű vezetőjére, vagy a gyalogjárókra zavarólag hat, illetve a személy- vagy vagyonbiztonságot veszélyezteti. A 143. § szerint mindezen szabályok megszegése kihágás és büntetendő. A gyakorlat — ez köztudomású — az, hogyha baleset történt, a gépkocsivezetőnek kell bizonyítania, hogy a baleset annak ellenére következett be, hogy a fenti szabályokat nem szegte meg. E bizonyítás akkor sikeres, ha a gépkocsivezető a balesetnek számára elháríthatatlan más okát bizonyítja. A kihágás megállapítása pedig a kártérítési kötelezettségeket maga után vonja.

Itt találjuk meg tehát a gépkocsibalesetknél azt a tényállásréteget, amelynél a gépkocsivezető vétkessége nem állapítható meg és a kártérítésben való marasztalás mégis kívánatos? Nyilván abban a tényállásrétegben, amelynél a gépkocsivezető olyan, részéről elháríthatatlan okot tud bizonyítani, amely mégsem esik a jelenleg élő jogunk szerinti mentesítő okok alá. Van ilyen? A régebbi és újabb bírói gyakorlat túlnyomó részéből azt a következtetést kell levonni, hogy ilyen nincsen. A veszélyes üzemek kárfelelősségére vonatkozó bírói gyakorlatunk rendszerint megelégszik annak bizonyításával, hogy a kár elháríthatatlan volt, de nem kívánja meg annak bizonyítását, hogy az a technika jelenlegi állása mellett mindenre nézve és mindenütt elháríthatatlan legyen (vis maior). — Igaz ugyan, hogy a bírói gyakorlat az ilyen elháríthatatlan okot sokszor erőhatalomnak nevezi, azonban ezt az elnevezést a szubjektív elháríthatatlan fogalmára alkalmazza. Egyik-másik régebbi döntés ezt kifejezetten ki is mondja. Pl. a... az a körülmény azonban nem érinti a felsőbb erőhatalom jellegét és mentesítő hatását, hogy az erőhatalom, pl. a felhőszakadás káros hatása a vállalat és pénzügyi lehetőségekkel arányban nem álló óriási méretű védőberendezésekkel (rendkívül nagyméretű csatornák létesítésével) esetleg megelőzhető lenne. Az emberi előrelátás és védekezés csak a gyakorlati tapasztalatból ismert és a gazdasági és pénzügyi lehetőségekkel arányban álló rendes szükséglet tekintetét köteles ebben az irányban figyelembe venni. A legy. tanította a gyakorlat alapján Szladits Károly is, aki az 1874. évi XVIII. törvény 1. §-ának szövegéből a... kivéve, ha a vállalat bebizonyítja, hogy a halált, vagy testi sértést elháríthatatlan esemény (vis maior) ... okozta már csak az elháríthatatlan esemény meghatározást vette át a törvény szövegében zárójellel tett vis maior említése nélkül.²

Végére jövényben tehát ma, amikor az erőhatalom fogalma abban az értelemben nyert tisztázást, hogy az objektív (mindenkire nézve mindenütt) elháríthatatlan más ok, akkor Herczeg Istvánnak az az álláspontja, hogy a fokozott veszélyforrásokra (veszélyes üzemekre) a vis maiorig terjedő felelősségre van szükség — a kárfelelősség szabályának általa megfogalmazott szövege mellett is — nem a jelenlegi helyzet fenntartását, hanem ennek szigorítását kívánja.

Sem a bírói gyakorlat, sem az ehnelet nem tesz különbséget gépkocsis és más veszélyes üzemek között. Ami áll a gépkocsibalesetekre, az áll a többi fokozott veszélyforrásra is.

Ha mégis szükségesnek mutatkoznak a fokozott veszélyforrásokra a vis maiorig terjedő külön szabályozás, akkor sem árt annak tisztázása, hogy ez csak a szubjektív ugyan el nem hárítható, de még vis maior nem képező mentesítő okok szempontjából bírhat jelentőséggel.

A fenti néhány gondolattal a következőkre szerettem volna a figyelmet felhívni: hogy kártérítési jogunk alaptételét úgy kell megállapítanunk, hogy az a szocialista kártérítési jog fő elvét, a prevenciót minél tökéletesebben szolgálja,

hogy a kártérítési jog alaptételének a tárgyi felelősség alapfogolata szerinti megállapítása a jogtudomány által még teljesen nem tisztázott

hogy a kártérítési jog alaptételének a tárgyi felelősség alapfogolata szerinti megállapítása a jogtudomány által még teljesen nem tisztázott

¹ A szovjet polgári jog D. M. Genkin szer. kiadásában Budapest, 1952. I. köv. 143. old.

² Szovjetjogi Cikkszemletemény II. évf. 10. sz. 618. old.

³ Szovjetjogi Cikkszemletemény II. évf. 10. sz. 619. old.

¹ Jogi Hírlap döntvénytára Magánjog V. 854. old.

² Szladits Károly: A Magyar Magánjog Várlata IV. kiadás II. rész. 291. old.

nehézségeket azzal intoz el, hogy azoknak eldöntését az egyes esetben közelebbi irányítás nélkül a bíróra bízta.

hogy a kártérítési jog alaptételének egyik-másik javasolt fogalmazása *burkolatlan* vétkességi vélelmon alapuló felelősség,

hogy ilyen megfogalmazás elfogadása esetén helyesebb ezt világosan kifejezésre juttatni,

hogy a jogászai közfelfogás mai fejlődési állapotánál az a tényállás-reteg, amelyre vétkesség vélelmmel kárfelelősség nem állapítható meg, de a tárgyi felelősség elve alapján igen: logikailag és számszerűleg nagyon szűk,

hogy a kártérítési jog alaptételé-

nek egyes kitételei magyarázatra, illetőleg kiegészítésre szorulnak.

Marton Géza és Herczeg István értékes tanulmányainak jóformán minden gondolata olyan, hogy hozzászólást igényel. Herczeg István eredményei, munkája címének megfelelően, a kártérítési felelősség szocialista elvi alapjainak tisztázásában jelentős állomást alkotnak. Marton Géza tanulságos cikke, korábbi irodalmi munkásságában hirtetett elveinek megfelelően kitart a tiszta tárgyi felelősség tana mellett és így elkerülhetetlen, hogy egyik-másik tételéhez teljesen meg nem győzött olvasója megjegyzéseket fűzzön. Ezúttal csak a két tanulmányban részletesebben taglalt kérdésekhez

szóltam hozzá és így elhagytam több a témába vágó problémát: a más vétkességéért való felelősségre, a jogellonességre, mint a kárfelelősség egyik ismérvére vonatkozó megjegyzéseket és jó néhány mást is.

Tisztában vagyok azzal, hogy egy-egy felületesnek látszó bekezdéssel kellett olyan tételekre reflektálni, amelyek mögött könyvtárra monó irodalom húzódik meg. Mégis egyetlen kérdés kiragadása helyett az általánosságban való hozzászólást választottam s azzal is, ami elhagyja a kitaposott utat, talán sikerült valamivel hozzájárulnom egyik-másik probléma tisztázásához;

Sebestyén Péter

T U D O M Á N Y O S É L E T É S I R O D A L O M

A Magyar pénzügyi jog főbb kérdései*

Az Állam- és Jogtudományi Intézet a családjog, a mezőgazdasági jog, a polgári perrendtartás, a tanácsdemokrácia alapvető kérdéseiről megjelentetett tanulmánygyűjtemények után a pénzügyi jog felé fordította figyelmét. Örömmel üdvözljük az új tanulmánykötet megjelenését, mert a pénzügyi jog szépen induló jogtudományi irodalmunk eddig egyik legkevésbé művelt területe. A kötet előszava tájékoztat arról, hogy a tanulmánykötetet anékét készítették elő. Ezen az anekéon, mely 1953-ban volt (nem pedig 1950-ben, amint az az előszóban — nyilvánvaló sajtóhiba folytán — olvasható) kijelölték azokat a témákat, amelyeknek kidolgozása a legfontosabb tennivalónak látszott. Ezért könyvnyen elkerülhető lett volna a problematikus jellegű: az állam- és jogelmélet, az államigazgatási jog, a polgári jog, az államjog és a pénzügytan határkérdéseit tárgyaló tanulmányoknak a pénzügyi jog főbb kérdései című kötetben való közzététele. Helyes lett volna a pénzügyi jog jogrendszerbeli helyével külön tanulmányban foglalkozni. Így feltárult volna a többi jogággal való kapcsolat kérdése.

Hiányoljuk a bevezető tanulmány elmaradását. A bevezető tanulmány a kötetanyaga valamely gyűjteményes munka egyes tanulmányainak,

* Tanulmánykötet. Az Állam- és Jogtudományi Intézet megbízásából szerkesztette Horváth Róbert «Pénzügyi Kiadó, Budapest, 1954. é.

ezeket egységbe foglalja és meggyőzően kifejti, hogy mi a célja az egyes tanulmányoknak. Így még a divergáló témájú, a »problematicus jellegű« (elsőző) tanulmányok közlése is magyarázatot kaphat.

Ha az értekezlet időbelileg meg is előzte a júniusi határozatokat és a kormányprogramot, akkor utólagosan kellett volna a kidolgozandó témákat azokkal összhangba hozni. Hogy erre mód és lehetőség lett volna, arról a 10. oldalon a kormányprogramra vonatkozó utalás tanúsodik.

A pénzügyi jog főbb kérdései között tárgyalni kellett volna az adójog, a helyi tanácsok költségvetési joga, a pénzügyi ellenőrzés kérdésének nagy jelentőségét. Lenin 1918. május 18-án a szovjetek pénzügyi osztályai képviselőinek oroszországi kongresszusán mondta a mai napig időszerű, emlékeztető szavakat: »... híve vagyok a helyi szovjet szervezetek legszélesebbkörű autonómiájának, de ugyanakkor azt hiszem, ahhoz, hogy az ország tudatos átalakítása érdekében végzett munkánk termékeny legyen, szükséges, szigorúan meghatározott pénzügyi politikára van szükség és arra hogy a legfelső intézményektől a legalsóbbakig szigorúan végrehajtsák a kapcsolatokat.« Ennek a lenini tanításnak jegyében született meg a közelmúltban a helyi tanácsokról szóló 1954. évi X. törvény vonatkozó rendelkezése és a 1070/1954. (VIII. 29.) M. T. határozat a helyi

tanácsok pénzgazdálkodásának megszilárdításáról és a tanácsok gazdasági és pénzügyi hatáskörének ki szélesítéséről. Rátérünk az egyes dolgozatok ismertetésére.

»Pénzügyi jogalkotásunk időszerű feladatai«, szerzője Timár Mátyás (5–12. old.)

Szerző ismerteti a pénzügyi jog felszabadulás utáni fejlődését. A természetben lerovandó földadó, a közmunkaváltás, a stabilizációs rendelkezések, a bankok államosítása, a mezőgazdaság fejlesztési járuléka bevezetése, a költségvetési reform, a hitelrendszer új alapokra helyezése, az első szocialista államkölcsön, a deviza-kódex megalkotása, a kötelező állami biztosítás bevezetése stb. — ezek az egyes állomásai az új szocialista magyar pénzügyi jog kialakulásának.

A szerző a feladatok között említi a kormányprogramnak is megfelelően a törvényesség, a pénzügyi fegyelem fokozottabb megszilárdítását: egy, a költségvetésre vonatkozó átfogó törvény megalkotásának szükségességét; az állami biztosítás egységes szabályozását stb.

Nézetem szerint a történeti vázlatban meg kellett volna említeni a házadómentességre vonatkozó jogszabályokat (amelyek az újjáépítés céljait szolgálták), a költségvetési reformot megvalósító 600/1948. számú rendeletet: a költségvetés végrehajtására és az ellenőrzésre vonatkozó szabályokat; az államhatalom

helyi szerveinek megalakulásával a pénzügyi jog gyökeres módosulását, nevezetesen a bevételek és kiadások elosztásának új módozatait a központi és helyi szervek között: helyes lett volna feltüntetni, hogy gazdasági fejlődésünk következtében a felszabadulás óta fokozatosan hányféle adóncem szünt meg és hogy a ma érvényben levő adórendszerünk már szocialista jellegű, amely a nemzeti jövedelem elosztásában és újraelosztásában jelentős szabályozó eszköz szerepét tölti be.

A feladatok között helyesen említi a szerző egy átfogó költségvetési jogszabály megalkotásának szükségességét. Ebben azonban mellőzendő volna az állami ingó és ingatlan vagyon kezelésének szabályozása, mert az csupán bizonyos vonatkozásban pénzügyi feladat, sokkal inkább az államigazgatási jog területére tartozik. Ugyanígy az államigazgatási jog keretébe tartoznak a szervezeti problémák is.

A pénzügyi jogalkotás kérdéseinek a még oly vázlatos tárgyalás melletti felvetése is feltétlenül hasznos és pozitív volt.

Különösen helyes volt a törvényesség és pénzügyi fegyelem hangsúlyozása, mert hiszen a szocialista törvényesség a júniusi határozatok, a kormányprogram, az MDP III. kongresszusának határozata óta széleskörűen előtérbe került.

Bővebb kifejtés mellett a most ismertetett dolgozat pótolhatta volna a bevezető tanulmány hiányát.

A pénzügyi jog, pénzügyi jogviszony, pénzügyi aktusok, szerzője Martonyi János (13—35. old.)

A szerző meggyőzően fejtegeti a pénzügyi jog fogalmát. Csupán a pontosság kedvéért említjük meg, hogy az egyetemi »Pénzügyi jogi jegyzet« a pénzügyi jog fogalom meghatározását, amelyre a szerző utal, az 1946. évi szovjet tankönyvre alapította. Szerző megállapítja a pénzügyi igazgatás szervezeti kérdéseinek az államigazgatási jogba való tartozását, az államszámvitel-tan tárgykörét.

Helyes az a megállapítás, hogy a pénz- és hitelrendszer igazgatásának szervezete nem a pénzügyi jogba tartozik. Megfontolandó azonban: helytálló-e az a fogalmazás, hogy a pénzügyi jog szabályai közé sorolandók a pénzügyi igazgatás szerveinek a tevékenységére, eljárásuk

módszereire és formáira vonatkozó szabályok. A minisztériumok pénzügyi és tervosztályainak a költségvetéssel kapcsolatos tennivalói és pénzügyi tevékenysége ugyanis jogi szabályozás szempontjából szintén a pénzügyi jogba tartoznak, holott ezek a szervek nem tekintetők szoros értelemben vett pénzügyi igazgatási szerveknek. Helyesebbnek látszik a tételt úgy megfogalmazni, hogy az államigazgatási szervek pénzügyi tevékenységére vonatkozó jogszabályok tartoznak a pénzügyi jogba.

A pénzügyi jogviszonyokat helyesen különbözteti meg a szerző az államigazgatási jogviszonyoktól. A pénzügyi jogviszonyok alanyaival kapcsolatban helyes az is, hogy az úgynevezett másodlagos pénzügyi jogviszonyoknak a burzsoa jogi írók által mesterségesen megkonstruált kategóriáját elveti. Levezeti, hogy a pénzügyi jogviszonyok tárgya mindig dolog (szerintünk a pénzügyi ellenőrzés jogi szabályozásában: magatartás is), ellentétben az állami igazgatási jogviszonnyal, amelynek tárgya magatartás is lehet. A pénzügyi jogviszonyok harmadik elemeként az azokból származó jogosultságokat és köteleességeket tárgyalja.

A szerző részletesen foglalkozik a pénzügyi aktusok fogalmával, itt azonban megfontolandó volna, hogy vajjon nem kellene-e a pénzügyi aktusok körébe sorolni az államigazgatási szerveknek mindazon cselekményeit is, amelyek a pénzügyi jogviszonyokra vonatkoznak.

A legnagyobb mértékben helyeselni lehet, hogy a szerző a pénzügyi jog valóban alapvető kérdéseire nyúlt hozzá. És helyes az is, hogy nem a kérdések valamelyikét: a pénzügyi jog fogalmát, a pénzügyi jogviszonyokat, vagy a pénzügyi aktusokat összefüggésükből kiszakítva, hanem azokat együttesen tárgyalta.

Szerző foglalkozik az államszámvitel problémájával. Ezzel kapcsolatban mindenképp azt kell eldönteni, hogy elismerjük-e külön államszámviteli jog létezését. A régi államszámviteli jog és a vele foglalkozó államszámvitelten konglomerátuma volt a közjogi, közigazgatási jogi, pénzügyi jogi, különösen költségvetési jogi jogszabályoknak és a rájuk vonatkozó elméleti fejtegetéseknek. Minden bővebb fejtege-

tés nélkül megállapíthatjuk, hogy egy ilyen vegyes természetű államszámviteli jog és államszámvitelten elismerése nem kívánatos. A szocialista jogban annak az államszámviteli jognak van és lehet jogosultsága, amely a pénzügyi vonatkozású nyilvántartások szabályozását foglalja magában. Eldöntendő az is, hogy a vállalati számvitel és az államigazgatási számvitel szabályai együtt tárgyalandók-e?

Kétségtelenül helyes, hogy a pénzügyi jog területén sem lehet szó szabad belátásról, diszkrecionális jogkőről. A hatósági döntés a szocialista jogban — tehát a pénzügyi jogban is — minden körülmények között jogszabálynál nyugszik, a jogszabályok alkalmazását jelenti.

A szerző nézete szerint többféle állami szervet illetnek meg költségvetési jogok. Ezt a megállapítást ki kellene egészíteni a költségvetési ellenőrzés műveleteivel. Szerzőnek az a megállapítása, amely szerint a Minisztertanács a költségvetést az Országgyűlés által jóváhagyott költségvetés fösszesítésének keretein belül állapítja meg, a tanulmány megjelenése után elfogadott új költségvetési törvény folytán ma már természetesen kiegészítést igényel. E törvénnyel ugyanis az Országgyűlés már nem csupán a költségvetés főösszegeit állapította meg, hanem a legfőbb ágazati arányokat és így ezzel korlátozza a Minisztertanács jogkörét.

A költségvetési jog néhány alapelve» (36—64. old.) című tanulmány szerzője Balogh Ferenc.

A szerző azokat az alapelveket kutatja, amelyeknek a szocialista állam legfőbb pénzügyi tervében, az állami költségvetésben érvényesülniök kell. Helyes lett volna a tanulmányban foglalt alapelvek érvényesülését tételes jogszabályokon keresztül kimutatni és azokat a szempontokat kidolgozni, amelyek a költségvetési munka gyakorlatában a jogi rendelkezést elősegítik.

A burzsoa pénzügyi irodalom is megállapított már bizonyos formális jellegű költségvetési elveket, például egységesség, pontosság stb. A szocialista pénzügyi jog természetesen ezeket sem hanyagolja el, de ezeken — mint azt a szerző igen helyesen megállapítja — messze túl megy, amikor legfontosabb alapelveknek a

tevénytársaságot, a takarékoskosságot. A költségvetési egyensúly és egység elvének az egész népgazdaság területén való érvényesülését ismeri el.

A költségvetési törvény jogi sajátosságai (62—102. old.) című tanulmány szerzője Nagy Tibor.

A tanulmány a költségvetésre vonatkozó elméleteket alkál a szempontból tárgyalja, amennyiben azok a költségvetési törvény jogi sajátosságait érintik. Helyes az a megállapítás, hogy a szocialista törvények nem appropriációs törvények, hanem pénzügyi tervtörvények, továbbá, hogy in kermitási törvényt a szocialista jog nem ismer.

A tanulmány feltárja a kapitalista költségvetési törvények jogi sajátosságait, szerkezeti felépítését és válaszja az 1954. évi költségvetési törvény megalkotása előtt felmerülő fontosabb jogi problémákat. Meg kell jegyeznünk, hogy a tanulmány a költségvetési törvény megalkotása előtt jelent meg s így hozzájárult a törvényalkotás munkájának előkészítéséhez.

A tanulmány jó kiinduló pont lehet ahhoz, hogy szerző monográfiája formájában részletekbe menően feldolgozza és megrajzolja a szocialista költségvetési jog rendszerének egységes képét. Ebben a monográfiában részletesebben kellene foglalkozni a Szovjetunió és a népi demokráciák költségvetési jogával.

Szerző jelen tanulmányában is vizsgálta a költségvetési törvény jogi jelentőségének bemutatására a más (államigazgatási, polgári, büntető) jogviszonyokkal való kapcsolatot. Ennek a kérdésnek részletesebb kifejtése ugyancsak a jelzett monografikus feldolgozás feladata lenne.

A pénzügyrendszer néhány problémájáról (103—159. old.) című tanulmány szerzője Horváth Róbert.

A tanulmány nagyfontosságú kérdések tisztázását tűzi maga elé: a politikai gazdaságtan és a pénzügytan problematikáját, a pénz funkcióját, a pénzügyrendszer és a pénzügyi rendszer fogalmi körének elhatárolását, a pénzügyrendszer elemeit. Belátóan tárgyalja a szovjet pénzügyrendszer, valamint a magyar pénzügyrendszer kialakulását. A fejtegetések min lenütt gazdag és mindig érdekes történeti anyagot támaszkodnak.

Szerző kevéssé foglalkozik a pénzügyrendszer jogi vonatkozásaival, a jogi szabályozás kérdésével, a pénzügyrendszerre vonatkozó jogszabályok tartalmával. Helyes lett volna a jogszabályok között felsorolni a jelenlegi pénzügyrendszerre vonatkozó hatályos jogszabályokat. Össze lehetett volna hasonlítani azok tartalmát a rubelre, valamint a népi demokrátiák országok pénzügyrendszerére vonatkozó jogszabályok tartalmával.

Annak a mérlegelése és megítélése, hogy a pénzügyrendszerre vonatkozó anyag megérett-e már a monografikus feldolgozásra, egy könyvismertetés nem lehet hivatott, az azonban bizonyos, hogy szerző tanulmánya ösztönözöl szolgálhat ahhoz. Itt lesz majd helye annak, hogy a pénzügyrendszer jogi alapjai, a pénz különböző funkciói és ezek jogi megnyilvánulásai részletes kifejtést találjanak.

A készpénzfizetés szabályozásának jogi alapelvei (160—173. old.) című tanulmány szerzője Rudolf Lóránt.

A tanulmány a készpénzfizetési ügyleteknek a szocializmusban való jelentőségével foglalkozik, majd tárgyalja a készpénzforgalmi jogviszonyok fogalmát, a készpénzfizetési ügylet fogalmát, végül a készpénzfizetési jog szabályozásának alapelveit és ezek érvényesítésének problémáit.

A tanulmányból arra lehet következtetni, mintha a szerző a készpénzforgalmat a készpénzülküli forgalomhoz mérten túlságosan nagy jelentőségűnek fogja fel s talán azon az állásponton van, hogy nálunk a készpénzfizetés körének a kitágulása kezdődött el és hogy a jövőben ez a folyamat tovább folytatódik. A valóságban éppen a készpénzfizetési forgalom csökkentése a tendencia, a gazdasági és politikai körülményektől feltételezeten.

Szerző megállapítja, hogy a pénzforgalmi viszonyok elválaszthatatlanok a jogi formáktól. Ezzel kapcsolatban különösen a polgári jog szerepét domborítja ki s mintegy másodsorba helyezi a pénzügyi jog szerepét. Szerinte a pénzforgalom megindulásának alapvető okát a polgári jogviszony következményeként kell felismerni, míg a többi, a technikai megoldás már a pénzügyi jog problémája.

Ennek a kérdésnek eldöntése,

miad pedig a polgári jog és a pénzügyi jog egymáshoz való viszonyának a kérdése, még bővebb tisztázást igényel.

A tanulmány éreteleme, hogy nemcsak általában a készpénzfizetés szabályozásának elméleti problémájára terelte a figyelmet, hanem egyben gyakorlati kérdéseket is felvet.

Hiteljogunk fejlődése és feladatai (179—204. old.) című tanulmány szerzője Róka Róbert.

A tanulmány az állami bank által nyújtott hiteleknek a szocializmusban való jelentőségével foglalkozik, bemutatja a magyar hiteljog és a szovjet hitelügy fejlődését, majd a hitelnyújtás egyes kérdéseit veszi tárgyalás alá.

A tanulmány nem adja a hiteljog pontos fogalmát s nem fejti ki, hogy a hitelezésre vonatkozó jogszabályok közül melyek tárgyalandók a polgári jog és melyek a pénzügyi jog keretei között. Ehelyett a szerző az összes jogszabályokat a hiteljog fogalma alá vonja össze. Így nem derül ki és nem is derülhet ki, hogy a hitelezéssel kapcsolatban hol jelentkeznek polgári és hol pénzügyi jogviszonyok.

Figyelemreméltók a szerzőnek azok a megállapításai, amelyeket tanulmányának tárgya szempontjából a jogalkotás előtt álló legközelebbi feladatokra nézve nyújt.

A tanulmány áttekinthető képet ad pénzügyi rendszerünknek erről a jelentős területről, módszere azonban a tényeket közlő, leíró módszer s nem a jogi elemzés és a jogi szempontok előtérbe állítása.

Az állami biztosítás jogi szabályozásának néhány időszerű kérdéséről (205—234. old.) című tanulmány szerzője Várdy László.

A tanulmány szocialista pénzügyi rendszerünknek új területével, az állami biztosítás kérdéseivel foglalkozik és pedig a kapitalista és szocialista biztosítás közötti alapvető különbségekkel, a biztosítás szervezeti felépítésével, a biztosítás pénzügyi lebonyolításának egyes kérdéseivel, ezenfelül kiemeli a biztosítás területén egyes speciális problémákat.

A szerző nem tisztázza a biztosítási jogszabályok helyét a jogrendszerben, ezért bizonytalansághoz vezet abban a tekintetben, hogy bizonyos joganyagot a polgári jog, az állam-

igazgatási jog vagy a pénzügyi jog keretében helyezzen-e el. Nehezen volna elfogadható az az álláspontja, hogy a biztosítási jogot önálló jogi területté kellene kiépíteni. Az alapvető kérdésnek tisztázatlanságából eredhetnek csak az ilyen megállapítások: ... a szocialista biztosítási jog a jog különböző ágait egyesíti, továbbá a pénzügyi jog az állami biztosítás szervezeti felépítésének szabályozásánál ... érvényesül a teljes egészében, vagy: a pénzügyi jog körébe tartozik az állami biztosítás szervezeti felépítésének szabályozása. Ido vehető tehát azok a jogszabályok, amelyek a biztosító szervezeti és pénzügyi szerkezetével foglalkoznak; meghatározzák a biztosító és szerveinek egymás közötti, valamint a hatóságokkal, tanácsokkal fennálló viszonyát, a népgazdasági (társadalmi) feladatait. Így a pénzügyi jog keretébe kerülhetnek olyan kérdések, amelyek kizárólag az államigazgatási jogba tartoznak. Végül a szerző megállapítása szerint a pénzügyi jog a kötelező biztosításnál már tért enged a polgári jog elemeinek. A legutolsó idézetnél meg kell jegyezni, hogy a szocializmusban a kötelező biztosítási forma az önkéntes biztosítás után épült ki és e területen pedig éppen a polgári jog volt az uralkodó. A kötelező biztosítás bevezetésével a polgári jog mellett éppen a pénzügyi jog kapott jelentősebb szerepet.

A szerző a kötelező és az önkéntes biztosítás közötti alapvető különbségeket elhanyagolhatónak látja. Erre utal ugyanis az a megállapítása: a kötelező biztosítás tehát alapvetően csak létrejöttének körülményeiben különbözik az önkéntes biztosítástól. Pedig a kötelező biztosítás pénzügyi-technikai végrehajtása, az ezzel kapcsolatos eljárások stb. mind lényeges eltérő vonásokat mutatnak az önkéntes biztosítással szemben és a különbségek szembe tűnőek a végrehajtás vonalán is.

A tanulmány átfogó képet igyekszik adni biztosítási ügyünk jelenlegi helyzetéről, a biztosítás technikai problémáival foglalkozó részek pedig a szerző nagy és mindenteljesen kimerítő gyakorlati tapasztalataira támaszkodnak. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy mind a jogi tévedésektől nem mentesek és a kellő jogelméleti megalapozottságot nélkülözik.

Befejezésül megállapíthatjuk, hogy

a tanulmánykötet a maga egészében pozitív eredményt jelent: egyes tanulmányai elmélyült kutatómunka eredményei. Rávilágít arra, hogy pénzügyi jogtudományunk és pénzügyi jogalkotásunk előtt számos megoldatlan feladat áll.

Az irodalmi utalásoknál egységesen kellett volna eljárni. Felesleges Magyary professzort, Navrátil professzort írni. Heller Farkas, Földes Béla ugyancsak professzorok voltak, de náluk -- helyesen -- hiányzik a megjelölés. A művek idézésénél is egyöntetű eljárás a helyes. A Beér János szerkesztette államigazgatási jogi jegyzetet még ugyanaz a szerző sem azonos módon idézi.

E helyen szükségesnek érezzük annak lerögzítését, hogy Takács Györgynek burzsoa szerzőként való elkönyvelésével nem érthetünk egyet (34. old.). Takács György egyik legértelmesebb, nagy termelékenységű művelője a pénzügyi jognak a felszabadulás után is, akit a haladó jogászok között tartanak nyilván.

Kívánatos lenne, hogy nagy gondval kiválasztott témákat feldolgozó, gondosan szerkesztett pénzügyi jogi tanulmánykötet és több pénzügyi jogi monográfia kövesse a jelenlegi úttörő kezdeményezést, amelyek a pénzügyi jognak itt nem szereplő területeit ölelhetnék fel.

Martonffy Károly

Novickij: Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban

(A Magyar-Szovjet Társaság jogtudományi szakosztályának könyvankönyve.)

Fejlesztésünk új szakasza fokozott gondot fordít az állampolgárok érdekeinek védelmére, emellett töretlenül halad a szocializmus építésének útján. A társadalmi érdekek vezető szerepe mellett biztosítani kívánja az egyéni és társadalmi érdekek összhangját, ugyanakkor a különböző gazdasági ágakon belül, valamint ezek egymásközi viszonyában is fontos feladatnak tekinti az itt-ott egymással ellentétes jelleggel felbukkanó érdekek egybehangolását. Az érdekek közösségének megvalósítása tehát új fejlődési szakaszunk egyik legfőbb célkitűzése. Jogászaink feladata, hogy mind a jogalkotás, mind a jogalkalmazás, valamint a jogtudomány terén segítsék a elhittű és valóra váltását.

Novickij professzor *Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban* című műve lényegileg a felépült szocializmus országában hatályos polgári jog kiegészítő szerepéről foglalkozik. Annak a társadalomnak a polgári jogviszonyait veszi szemügyre, amelyben nincsenek kilekítettellen ellentétek a társadalom tagjai között. Ez a megállapítás azonban korántsem jelenti azt, hogy ebben a társadalomban egyáltalán nincsenek ellentétek. Ellentétek vannak itt is, de ezek mindig kibékíthetőek és a szocialista jog egyik feladata éppen abban rejlik, hogy a szocialista társadalom tagjait olyan jogokkal ruházza fel, amelyek előmozdítják a társadalom tagjai közti harmonikus egység, az erkölcsi-politikai egység megszilárdulását.

A Magyar-Szovjet Társaság jogtudományi szakosztálya új fejlődési szakaszunk célkitűzéseit kívánta szolgálni azáltal, hogy magyar fordításban kiadta Novickij professzor említett könyvét, majd pedig ennek megjelenése után jogtudományunk és jogalkalmazásunk dolgozóinak széleskörű bevonásával ankétot rendezett a műről.

A mű az érdekek közösségét az állampolgárokat és a szervezeteket megillető alanyi jogok tükrében vizsgálja. A könyvvel kapcsolatosan felvetődik tehát az érdek és a jog viszonyának kérdése. Az ankét anyaga éppen ezért kellett érdeklő lenni, mert az érdek és a jog összefüggésének több oldalát világította meg, megpedig egyrészt a burzsoa, másrészt a szocialista jogtudomány szempontjából.

Világhy Miklós bevezető előadása az érdek és a jog összefüggését az érdek és a jog *egészének* viszonya, a jogrendszer elemele, a jogalkalmazás módszertana, a jogviszony lényegének és elemeinek problémája, valamint a jogalkalmazás korlátaival szülő elmélet vonatkozásában vizsgálta meg.

A kizsákmányoló társadalom jogtudományára került az *érdek és a jog egésze közti összefüggés* vizsgálatát, mivel ha ezt tette volna, kiderült volna, hogy a kizsákmányoló társadalom államának joga a kizsákmányoló kisebbség érdekeit szolgálja az elnyomás, a kizsákmányolás fenntartása érdekében. A kizsákmányoló társadalomban az érdek és a jog közötti összefüggés kérdésének fel-

vetését csupán egyes jogintézmények tekintetében találjuk meg (Ihering). Az előadás ezzel kapcsolatban azt a tételt domborította ki, hogy az egyes jogágazatok és jogintézmények tekintetében az érdek és a jog összefüggését csak akkor vizsgálhatjuk meg, ha tudományos szemlélettel eljutunk az érdek és a jog egésze közti összefüggés helyes megoldásához. Ezt az összefüggést tudományosan a marxizmus-leninizmus elmélete oldotta meg a tétellel, hogy minden jog az uralkodó osztály anyagi létfeltéteiből folyó érdekeit fejezi ki és szolgálja állami kénszerre támaszkodó szabályok útján. A jog tehát mindig érdekek kielégítését szolgálja, de nem eseti, egyéni érdekekről, hanem mindig osztályérdekekről, az antagonisztikus osztálytársadalomban a kizsákmányoló kisebbség érdekeiről, a szocialista társadalomban az uralkodó többség érdekeiről van szó.

Minden jogszabály osztályérdekű tehát, ezért helytelen a jogrendszer felépítése az ú. n. közérdekű és magánérdekű jogszabályok megkülönböztetése és egyáltalában a jogszabályok által védett érdekek mineműsége alapján. A jogrendszer felépítésének a jog által szabályozott társadalmi viszonyok különbsége alapján kell történnie.

A jogalkalmazás módszertana körében élesen bírálta az előadás az ú. n. érdekkutató jogtudomány burzsoa elméletét, amely szerint a jog feladata az emberek közti érdekösszeütközések kiegyenlítése. Ez az elmélet a bíró szerepét a jogalkalmazás terén egyenrangúvá teszi a törvényhozóval. Amikor a burzsoázia a monopóliumok érdekében saját törvényessége alapján már erőtlenné az uralkodásra, hatalmat ad a bírónak arra, hogy önállóan, a törvényességtől elszakadva alakítsa ki saját értéktételt az eléje kerülő jelenségek tekintetében.

Fontos feladata a szocialista jogtudománynak, hogy kidolgozza a szocialista jogalkalmazás elméletét. Az előadás kifejtette az ezzel kapcsolatban eddig kikristályosodott tételeket: a jogalkalmazás osztályjellegéről, a meggyőzés és kénszer viszonyáról, a szigorú törvényességről, a dolgozó nép érdekeinek döntő szempontjáról, valamint a jogmagyarázati módszerek komplex alkalmazásáról szóló tételt, amely utóbbi

alatt azt a tanítást kell érteni, hogy a jogszabályt minden számbajöhető eszköz egyidejű felhasználásával kell értelmezni. Az előadás a lényeges tételek mellett a jogalkalmazás döntő tételét az egyes, a különös és az általános dialektikus kategóriáinak a jogalkalmazás módszertanára való alkalmazása alapján kívánja felépíteni. A bíró feladata, hogy a jogszabályban rögzített társadalmi jelenség és az eléje kerülő konkrét jogeset összefüggését a dialektika tételei alapján vizsgálja.

A jogviszony tekintetében az előadás kimutatta, hogy az a burzsoa jogelmélet szerint a felek ellenérdekűségén alapszik, míg a szocialista jogviszonyok azonos érdekű, egymást kölcsönösen segítő felek kapcsolatai.

Az alanyi jog burzsoa osztályjellegű elméleteivel szemben az előadás rámutatott azokra a szempontokra, amelyek alapján kell a szocialista jog tudományában az alanyi jog elméletét megalkotni. E szempontok közé sorolta az előadás a tárgyi jog és alanyi jog kölesönös összefüggését, a tárgyi jogban kifejeződő osztályérdek és az alanyi jog által védett egyéni érdek kölesönös feltételezettségét, végül az alanyi jog és a jogi kötelezettség egységét.

A joggyakorlás határainak kérdése körében az előadó kimutatta, hogy a joggal való visszaélés elmélete és a hírhedt funkcióelmélet a kapitalizmusban a maroknyi monopolista csoport érdekeit szolgálja. Ezzel szemben a szocialista jognak a joggal való visszaélést tiltó szabálya a dolgozó többség érdekeit védi.

Az érdek és a jog összefüggésének sokoldalú megvizsgálása után az előadás Novickij professzor könyve nyomán kimutatta, hogyan érvényesül az érdekek közössége a szovjet szocialista polgári jog különböző területein.

A bevezető előadást követő hozzászólások is több érdekes kérdést vetettek fel az érdek és a jog összefüggése, valamint a szocialista társadalomra jellemző érdekközösség szempontjából. Így Nizsalovszky Endre hangsúlyozta többek között, hogy nem elegendő az érdekközösség bizonyítékait keresni társadalmunkban, hanem annak fogyatékoságait kell megtalálni és eltüntetni.

Jogszabályaink nem mindenben vannak összhangban az állami vállalatok érdekközösségének gondolatával. E tekintetben kötbérrendszorunket emelte ki. A hatalmas összegű kötbérekből eredő viták elhomályosítják a vállalatok érdekközösségét és vállalati lokális érdekek harcát provokálják. Kötbérrendszerünk megfelelő átdolgozását tartja szükségesnek.

Nizsalovszky Endre rávilágított arra is, hogy a szerződő feleknek a burzsoa viszonyok között állított ú. n. együttműködése csupán az osztályharc elnémitására irányul, a szocialista szervezetek együttműködése viszont szemmel látható valóság. A felelős üzres gondolatát is megtaláljuk a burzsoa kereskedelmi törvény néhány rendelkezésében, ez az intézmény valóban azonban szintén csak a szocialista szervezetek között érvényesül, mivel minden vállalat belső ügye, hogy törődjék a vele bármilyen kapcsolatba kerülő állami vagyonnal.

A negotiorum gestio, a másoknak és az egész társadalomnak valósegélynyújtás Novickij által tárgyalt kérdéséhez fűzte hozzászólását Marlon Géza. Az ezzel kapcsolatos megtérítési kötelezettséget összefüggésbe hozta a kárelhárítási kötelezettséggel, amely mindenkit segélynyújtásra kötelez akkor, amikor bárminő módon, akár véletlenül is, valaminő károkozásba keveredik. Kiemelte a hozzászólás a negotiorum gestio esetén érvényesülő megtérítési kötelezettség másik mozzanatát: az érdekkapcsolatot. Az ügy ura köteles megtéríteni azt a kárt, amely a gestort az ő érdekében kifejtett hasznos tevékenység során érte. Kötelező negotiorum gestio bevezetését aggályosnak tartja pl. olyan esetre tekintettel, amikor a gestor az érdekelteket teljes vagyontalansága miatt megtérítésre nem is számíthat. Az intézményt szerinte mégis fejleszteni kell és e vonatkozásban a megfelelő keretek felépítését a bírói gyakorlattól várja.

Beck Salamon hozzászólásában főleg azt vázolta, hogy a burzsoa társadalmi rend individualizmusra menynyre idegenül nézte a negotiorum gestio és a kárelhárítási kötelezettség intézményeinek kialakulását. E jogintézmények vonatkozásában olyan jogszabályok megalkotását tartja szükségesnek, amelyek a mások meg-

segítésének ösztönzése révén is az emberek összeférésére irányuló régi jogot az emberek összefükdését előmozdító joggá alakítják át.

Pap Tibor Novickij könyvének a szovjet szerzői és feltalálói jogra vonatkozó részét ragadta meg felhasználásában. Konkrét példák kapcsán mutatott rá, hogy hogyan valósul meg a társadalom érdekeivel összhangban a szovjet szerzők érdekeinek védelme.

Révai Tibor felszólalásában az alanyi jog fogalma tekintetében kialakult különböző szovjet felfogásokat érintette. Az alanyi jog szocialista fogalmának alapvető vonásai közé a mindenki számára egyforma jogokat biztosító szocialista demokráziust, a tervszerűen felépített érdekközösség megvalósítását, valamint a jogok és köteleességek dialektikus egységét sorolta.

Névai László hozzászólásában a szocialista társadalomban a szervezetek és az állampolgárok számára biztosított jogok gyakorlásáról beszélt, ami épp az érdekközösség követelményeinek figyelembevételével történik. A szocialista szervezetek gyakorlatából vett példákon mutatta ki, hogy jogaik gyakorlása egyben köteleességet jelent, köteleességek teljesítése viszont egyben a tervgazdaságból folyó jogok felhasználását jelenti. Az érdekek közössége alkotja a jogok és köteleességek ez szilárd egységének alapját.

A vitához hozzászólt *Bársi Gyula*, aki az érdekkutató burzua jogalkalmazási módszerrel ellhangzottakhoz kapcsolódva hívta fel a figyelmet arra, hogy e mászer egyetlen elem sem alkalmazható a szigorú törvényességet követő szocialista jogalkalmazásnál.

Világly Miklós lefejező szavai-
ban összegezte a vita gazdag anyagát.

Az ankét kétségtelen eredménye, hogy Novickij professzor műve nyomán több oldalról megfelelő megvilágításba helyezte jogtudományunk egyik fontos kérdését: az érdekek és a jog összefüggésének kérdését. A tartalmas bevezető előadás és a hozzászólások a kérdés keretében elősegítették azoknak a kérdéseknek a kidolgozását, amelyek a szocialista polgári jog egyik alapvető elvével, az érdekközösség elvével vannak összefüggésben. A lefolyt vita alkalmas volt arra, hogy jogtudomá-

nyunk művelőit a felmerült kérdések kimerítő feldolgozására mozgósítsa, emellett a jogalkalmazás számára is jó szolgálatot tett, mivel a megvitatott mű segítségével rámutatott az érdekközösség maradéktalan érvényesülésének szükségességére hazai polgári jogi viszonyaink területén is.

Révai Tibor

Jogi és államigazgatási bibliográfia*

A jó szakember talán éppen azzal válik ki más, ugyanazon szakmában dolgozó társai közül, hogy nemcsak alapos elméleti és gyakorlati felkészültséggel rendelkezik, hanem ezt állandóan fejleszteni is törekszik. Különös jelentősége van ennek a társadalomtudományok, de ezen belül is a jogtudományok területén. A jogi ismeretek elsajátítása és gyakorlati alkalmazása a mai szocialista jogász számára elengedhetetlenül szükséges. Hivatását azonban csak akkor tudja megfelelően ellátni, ha állandóan lépést tart tudomány, szakmája fejlődésével, megismeri azokat az újabb eredményeket tudományos vonalon és elsajátítja azokat az újabb rendelkezéseket a jogszabályalkotás vonalán, amelyek segítségével színvonalas elméleti és gyakorlati munkát képes végezni.

Emek a megismerésnek, ismeretek megszerzésének sok segédeszköz köztül szinte az első a jól megszerkesztett bibliográfia. Nincs egyetlen olyan akár elméleti, akár gyakorlati szakember, aki érdeklődési területének akár csak egy kis részére vonatkozóan is, azonnal képes lenno az oldalvágó, a tárggyal foglalkozó egész ismeretanyagot, különösen a kérdés tudományos oklatát vizsgáló irodalmat felsorolni. Ezt a segítséget nyújtja a bibliográfia.

Fejlődésünk jelenlegi szakaszán ezen felül még különös jelentőséggel bír a megfelelő előhely-összeállítás. Gazdasági és társadalmi rendünk jogi szabályozása nemcsak a felszabadulás óta, szocialista fejlődésünk megindulása óta megjelent jogi szabályok és az idevonatkozó irodalmi anyag ismeretét kívánjuk meg, hanem egyrészt azoknak a régebbi, felszabadulás előtt felmerült lé-

déseket is, amelyeknek ma még jelentősége van, másrészt fejlődésünk irányát tekintve a Szovjetunió és a többi népi demokratikus állam ereiményeit is, amelyek nem egy esetben segítséget nyújtanak saját viszonyaink megfelelő rendezésére.

A magyar állam- és jogtudományok területén a Magyar Tudományos Akadémia által tervbevetett, az 1925-1945-ig terjedő időre vonatkozó jogi szakkibibliográfia tölti be az előbbi feladatot. Emellett azonban talán még nagyobb a jelentősége annak a munkának, amely a ma fejlődését kívánja bemutatni. Az évenkénti bibliográfia, szakkibibliográfia világos képet nyújt egy-egy év terméséről, azokról az eredményekről és hiányosságokról, amelyek a vizsgált esztendőben a jog és az államigazgatás területén megmutakoztak. Ezt a feladatot kívánja szolgálni az *Állam- és Jogtudományi Intézet szervezésében, Nagy Lajos* szerkesztésében megjelent »Jogi és államigazgatási bibliográfia, 1952.« o. kiadvány.

Egy bibliográfiáról ismertetőt írni igen nehéz annak, aki egyrészt nem ismeri azt a szűke emberfeletti munkát, amellyel egy bibliográfia összeállítása jár, másrészt azt a hallatlan gonoltságot, alaposságot, sokszor szószállásoságoktól tünopontosságot és emellett világos elméleti és gyakorlati áttekintést az egész anyagról, amely a jól megszerkesztett bibliográfia elengedhetetlen feltétele.

A jó bibliográfia ugyanis nem jobban, hasonlóval hódítja a magá híveit, hanem esztiben, észrevétlenül. Alig hivatkoznak rá, hiszen nem tartalmaz rendszerint az által-közölesen kívül semmit, de éppen ezzel az alatközléssel teszi lehetővé a későbbi kiadványok alapanyagának teljes feldolgozását. A jó bibliográfia után min-ig teljesebbé válik a feldolgozott anyag, rendszeresebbé válnak a felmerülő kérdések, átkintha több azok a hiányosságok, amelyek jogtudományunkban tapasztalhatók.

S mind ezeket a feladatokat jelen kiadvány dícséretreméltó módon oldotta meg. Anyagát tekintve a 1952-ben megjelent könyv, folyóirat és egybeveles nyomtatvány anyagot tartalmazza.

A bibliográfiai anyaggyűjtés a fentebb már ismertetett előbbi szakkibibliográfia alapján készült.

* Jogi és államigazgatási bibliográfia 1952. összeállította: Nagy Lajos. Budapest, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó 1954. 185 p. (Állam- és Jogtudományi Intézet kiadványa, 6. kötet) 7. sz. szám.

pontok mellett (éves vagy hosszabb időre terjedően) különböző lehet. A gyűjtés történhet terület szerint, azaz az adott állam területén a vizsgált időben megjelent összes idevonatkozó anyagra kiterjedően. Történhet azután a personalitás elve alapján, azaz pl. magyar szerzők által írott munkákat foglalja magában, tekintet nélkül arra, hogy azok hol jelentek meg.

E két, meglehetősen egyszerű módszerrel azonban a modern kutatás nem elégedhet meg. Különböző kombinatív, változatokban, mindig bizonyos célszempontok szerint irányítva, vegyesen használják fel az egyes módszereket, a lehető teljes anyag összegyűjtésére.

Ebből a szempontból is jó munkát dicser a kiadvány. A Magyarországon megjelent munkákon kívül tartalmazza a mi fejlődésünk, jogi ismereteink szempontjából is lényeges szovjet, népi demokratikus és bizonyos értelemben az igen jellemző tőkés országbeli anyagot is.

Igy a gyűjtés természetesen nemcsak a magyar kiadványokra — gondolok itt elsősorban a folyóirati anyagra — terjed ki, hanem a szovjet és a népi demokratikus folyóiratokat is feldolgozza.

A feldolgozás szempontjából talán csak egyetlen hiányosságot szeretnék megemlíteni. Nézetem szerint helyes lett volna feldolgozni az egyes, Magyarországon hozzáférhető burzsoa folyóiratokban található, esetleg könyvalakban is megjelent olyan munkákat, amelyeket akár eredetileg magyar szerzők, akár külföldi szerzők is, de magyar vagy általában a szocialista gazdasági és társadalmi rend jogi felépítményével kapcsolatosan írtak. Ez szinte magától értetődően tetemesen megnöveli a munkát és a fáradságot, amellelt, hogy viszonylag nem nagy anyagot nyújt, azonban a teljességet figyelembe véve, nélkülözhetetlen. Jelenlét ez azért is, mert éppen ezekből a kiadványokból értesülünk azokról a tudományos elferdítésekéről, hazugságokról, amelyekkel szemben nem elég a passzív rezisztencia. A minket ért támadásokat pedig kivédeni csak úgy tudjuk, ha ismerjük ezeket.

A bibliográfia használhatóságát két körülmény mutatja elsősorban. Az egyik a vizsgált anyag lehető teljessége, a másik a tárgyalási anyag rendszerezése. A jelen munka

mind az első, mind a második kívánalomnak szinte maradéktalanul tesz eleget.

Ami a rendszerezést illeti egy rövid általános rész után, a szakbibliográfia keretében a szocialista jogtudományban elfogadott jogágazatok szerinti felosztás alapján tárgyalja az anyagot, s végül egy, a feldolgozott anyag szempontjából vegyes természetű részben foglalja közre a jogtudomány, a jogi oktatás, a jogászszervezetek, a jogi dokumentáció és bizonyos jogi események ismertetésével. Az egyes jogágazatokon belül általában a belföldi és a külföldi anyag ismertetése külön történik. Itt tehát a forráshely szerinti megkülönböztetés az irányadó. Egyes részeken azonban, így például az állam- és jogelméletnél ez a megkülönböztetés hiányzik. A hiány még némiképpen érthető a nemzetközi jognál — természeténél fogva — s a földjognál — az anyag csekély volta miatt — semmiképpen sem azonban az állam- és jogelméletnél. Ez a rendszerezésbeli nehézség csekély munkával elkerülhető lett volna.

Az egyes jogágazatokon belül általában a tudományos szempontok szerinti tagolással történt a besorolás és rendszerezés. Mindenütt természetesen az ismertetésre kerülő anyag mennyiségét is tekintetbe véve.

A feldolgozott anyag teljességét — úgy vélem — szinte indokolatlanul is túlteljesítették. Így különösen az állam- és jogelmélet területén tapasztalható olyan munkáknak a felvétele, amelyeknek bizony csak többszörös áttétellel van valami köztük a tárgyhoz. Politikai, politikai gazdaságtani munkák felsorolását nem kívánja feltétlenül a bibliográfia. A feldolgozni kívánt anyag szocialista jellegét ez a körülmény nem emeli, legfeljebb a szaktudomány területét terjeszti ki indokolatlanul.

Nem tartalmazza a bibliográfia az idevonatkozó, a marxizmus-leninizmus klasszikusaitól megjelent munkákat, legfeljebb annyiban, amennyiben azok teljes egészükben, vagy legalább is túlnyomó részükben az állam és a jog kérdéseivel foglalkoznak. Ezt a szempontot kellett volna szem előtt tartani a marxizmus-leninizmus klasszikusainak egyes munkáit magyarázó munkáknál is, amennyiben azok nem

kifejezetten az állam és jog kérdéseivel foglalkoznak.

A bibliográfiai munkának nehéz kérdése az anyag beosztása. Egyes munkák természetüknél fogva több jogágazat anyagába nyúlnak bele. Ezeket — a teljesség kedvéért és a könnyebb kezelhetőség szempontját szem előtt tartva — minden érintett területre be kell sorolni. Itt sem kell azonban a besorolást túlzásba vinni. Így pl. az egészségügyi igazgatás keretében tárgyalt: Máthé Józsefné: Alkalmasság emberifogyasztásra az arzénmérgezés miatt kényszerűgott állatok lúsa? c. munka.

Ami a bibliográfia külső megjelenését, formáját illeti, meg lehetünk vele elégedve. Terjedelmesebb anyagnál felmerül annak szükségessége, hogy a könyv, a folyóirat, illetve az egyleveles nyomtatvány anyagot külön-külön tárgyaljuk, egy részen, alcímen belül is. Nagy segítséget jelent, különösen a névmutató szempontjából, hogy a feldolgozott munkák sorszámával vannak ellátva, s ily módon a keresett szerző munkája rögtön megtalálható.

Külön kérdés a tárgymutató. A tárgymutató elkészítése talán még több gondot és fáradságot jelent, mint magának az anyagnak az összegyűjtése. Ehhez szinte az egész anyag olvasmányoszerű ismerete szükséges, hiszen a címek sokszor igen félrevezetőek, s komoly tárgymutató nemcsak, sőt elsősorban nem a cím után, hanem az abban foglalt tartalom után készül.

Ugyancsak formatechnikai kérdés az egyes feldolgozott munkákról megjelent ismertetések közlése. Bár nem rossz a bibliográfiai adatok után történő közvetlen közlés, mégis — amennyiben erre lehetőség nyílik — szerencsésebb a más, kisebb betűtípussal szedett, lábjegyzet formájában feltüntetett ismertetés.

Azok a kisebb hibák és hiányosságok, amelyeket a bibliográfiát ismertető Takács József elvtárs említ,¹ nézetem szerint nem okoznak különösebb gondot. Egy kérdésben azonban nem tudok ezzel az ismertetéssel egyetérteni. Hiányolja ugyanis az ismertetés, hogy a mezőgazdasági jog nem a földjoggal együtt kerül ismertetésre. A mezőgazdasági jog, mint ilyen, a jogrendszernek nem

¹ Állam és Igazgatás. 1954. 6-7. szám 414-416. old.

jogágazat önálló. A gazdasági és társadalmi viszonyoknak a népi demokráciában jelentkező átmeneti jellege miatt azonban a területet kitévő földjogot és kollhozjogot egyelőre egybevonva, ilyen cím alatt szoktuk tárgyalni. Amikor a rendszer kérdésében a gazdasági és társadalmi viszonyok alapján osztjuk fel a magyar szocialista jogrendszert, ezen az egy területen helytelen lenne az alapelvtől való eltérés.

A tudományos és a gyakorlati élet szakemberei csak örömmel üdvözölhetik munkájuk, ismereteik kibővítési lehetőségének ezt az új, hazánkban eddig nagyon hiányolt eszközt.

Asztalos László

Néhány megjegyzés a szegedi kari évkönyvvel kapcsolatban*

A vidéki egyetemeken folyó tudományos munkának egyik legnagyobb akadálya a publikációs lehetőségek viszonylag szűk körű volta. Éppen ezért különösen értékes és figyelemre méltó az a kezdeményezés, amelynek eredménye a szegedi egyetem állam- és jogtudományi karának 1953 novemberében megjelent évkönyve. Az évkönyv a professzori kar tudományos munkájának legújabb eredményeiről ad számot, s így a felszabadulás utáni első jelentős kísérlet arra, hogy a vidéki egyetemeken folyó tudományos munkával megismeresse a jogtudomány művelőit és az érdeklődő nagyközönséget.

A vidéki egyetemek évkönyvei nem ismeretlenek nálunk. A felszabadulás előtt ezek az évkönyvek az egyetem történetét, oktató karának és hallgatóinak névjegyzékét, az egyetemi ünnepek leírását — esetleg az ott

* A Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának évkönyve. Szerkesztette Schultheisz Kálm. Tankönyvkiadó Vállalat, Budapest, 1953. 146. old.

elhangozott beszédek szövegét — s az egyetem egész évi munkájának ismertetését tartalmazták. Tudományos értekezések, cikkek az évkönyvben nem jelentek meg, s legfeljebb a rektori vagy dékáni székfoglaló előadások szövegének közlése jelentett e téren kivételt.

A felszabadulás utáni első években az évkönyvek profilja alig változott, 1918 óta pedig kiadásuk teljesen megszűnt. Hosszú szünet után a szegedi évkönyv jelenti az első lépést a fejlődés útján, így érthető, hogy megjelenését nagy érdeklődéssel fogadták a jogtudomány művelői.¹

Az évkönyv szerkesztősége szaktott az eddigi módszerekkel és az egyszerű adatközlés helyett az egyetemen folyó tudományos munka nélküli legújabb eredményét a tanulógyűjtemény formájában. Az évkönyvet a tanulmánygyűjteménytől mégis élesen elhatárolja az a körülmény, hogy a közölt tanulmányok nincsenek egy közös tárgy köré csoportosítva, hanem a jogtudomány különböző területeinek egy-egy kiragvott részletproblémáját világítják meg. Az egyetemi évkönyvektől nézetünk szerint nem is lehet megkívánni azt, hogy — a tanulmánygyűjteményekhez hasonlóan — azonos tárgykörbe tartozó, közös alapgondolat köré csoportosuló tanulmányokat tartalmazzon. Az évkönyv — mint neve is mutatja — az egyetem oktatóinak egy évi tudom-

¹ Az évkönyvben a következő tanulmányok szerepelnek: Bónis György: Egy Jagelló-kori magyar jogász. (Petróczy Henriczfi István) — Buza László: A non-intervenció elvének szocialista és imperialista koncepciója. — Horváth Róbert: Marx, a statisztikai tudomány alapjainak megteremtője. — Martonyi János: A vezetés, irányítás és koordináció kérdései az oktatásiügyi igazgatásban. — Móra Mihály: A per létrejöttének kérdése a burzsoa polgári perrendtartás szerint. — Peribó József: A munkajogviszony tartalmától és eljárástól. — Pólay Elemér: Az eladói kötelezettség szabályozásának első megjelenése a római jogban. — Schultheisz Kálm.: Néhány új szempont a büntetőjogban.

mányos munkásságáról ad számot, s annak eredményeit tükrözi. Az egyetemi kutatómunka természetesen sokoldalú, a felvetődő problémák legtöbbször csak nagyon távoli kapcsolattal állnak egymással. Nem volna értelme, ha ezeket a kutatásokat, illetve azok eredményeit valamilyen mondva csinált alapon „összehangolnák”, közös nevezőre hoznák próbálvánk, hiszen az ilyen erőltetett kísérletek legfeljebb a laikus olvasót téveszthetnek meg az évkönyv egyetemes szerkesztését illetően. Sokkal helyesebb az a gyakorlat — amelyet a szovjet egyetemnek is követnek — hogy az évkönyv tartalma igen sokrétű, s benne egészen különböző témakörbe tartozó tanulmányok jelennek meg.

A témák különbözősége, sokoldalúsága természetesen nem jelenti azt, hogy a tanulmányok között semmi kapcsolat sem állhat fenn. Minden évben történnek olyan nagyjelentőségű gazdasági, politikai vagy egyéb események, amelyek számos új problémát vetnek fel minden tudományág vonatkozásában. Egy sztálini mű, egy pártkongresszus vagy hasonló jelentőségű esemény mellett nem lehetnek elszó nélkül a tudomány művelői sem. Azok a tanulmányok, melyeket a különböző tudományágak számára egy-egy ilyen nagyjelentőségű esemény nyújt, rendkívül termékenyítő hatást gyakorolnak az egész tudományos életre. A szegedi évkönyvben szereplő tanulmányok szerzői is gyűnődősen használhatták volna fel Sztálin utolsó, közgazdasági művének nagyjelentőségű megállapításait. A tanulmányokban azonban nem jelentkeznek azok az új problémák, új tudományos eredmények, melyek az elmúlt években minden tudományág művelőit foglalkoztatták. Schultheisz professzor az évkönyv előszavában meg-

Most jelent meg!

A POLGÁRI PERRENDTARTÁS

A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvénynek az 1954. évi VI. törvénnyel módosított és egységes szerkezetbe foglalt szövege és az azzal kapcsolatos polgári eljárási jogi szabályok

Közvetíti az Igazságügyminisztérium

cmliti ugyan, hogy a szerzők dolgozataikat Sztálin elvtárs utolsó korszakalkotó művének és ez 1952 augusztus hava óta lekövetkezett cseméjének figyelembevételével átdolgozták (3. old.), ennek azonban nagyon kevés — és akkor sem elég alapos — nyomát találjuk. Semmiképpen sem lehet ugyanis átdolgozásnak minősíteni azt az egy, illetve két bekezdést, melyet pl. Buza és Perláró professzorok a sztálini műértékelésnek szentelnek.

Az időszűréség egyébként az évlönyvnek nem erős oldala. A tanulmányok legnagyobb hátránya kétségtelenül az, hogy a gyakorlattal nagyon kevés kapcsolatot tartanak. Márpedig a legfontosabb probléma jelenleg az, hogy jogtudományunk dolgozói olyan feladatokat tűzzenek maguk elé, írásaikban olyan témákat válasszanak, melyek pártunk és kormányunk politikájának ... gyakorlati feladatait a legjobban szolgálják. (Társadalmi Szemle, 1954. 1. sz. 127. old.)

Ez a célkitűzés, a gyakorlat segítsége a szegedi évkönyvben nagyon kevésbé jelentkezik, s nagyon is kérdéses, hogy azok az aktualizáló magyarázatok, melyek egy-két tanulmányban (pl. Méra, Perláró) olvashatók, mennyire indokoltak. Az aktualizálás másik helytelen értelmezését Bónis professzor tanulmányában találjuk, aki tanulmánya rövid bevezető és befejező részekben egy-egy Jangels-idejéttel igyekszik eleget tenni az aktualizálás követelményeinek. Igen érdekes és közvetlenül a gyakorlat követelményeit tükrözi Schultheisz professzor tanulmánya, amely azonban kevésbé illik az évkönyv profiljára. Szerkezetileg négy, egymástól teljesen különálló részből tevődik össze, így nem annyira tanulmány ez, mint inkább egy nagytűzésű büntetőjogász szellemes szöveghűzés, melékül megitt gondolatforgácsi.

A gyakorlattal való helyes kapcsolatot kialakítását erősen hátráltatta eddig az a körülmény, hogy nem volt megfelelően összehangolva a különböző jogágazatok művelőinek tevékenysége. Hiányzott az a központi szerv, amely segíti a tudományos

dolgozókat a témaválasztásban, figyelemmel kíséri munkájukat, és gondolkodik az elkészült művek publikálásáról. Remélhetőleg a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Főbizottságának újonnan alakult szekciói ezen a téren is elő fogják segíteni a kedvező változást.

A tanulmányokban kevés új tudományos eredményt találunk. Felvetőinek ugyan igen érdekes kérdések, ezeknek megoldásával azonban a szerzők gyakran adósak maradnak. Így pl. nagyon fontos és vitatott kérdéssel, a központi magyar jogászrend problémájával foglalkozik Bónis professzor *»Egy Jagelló-kori magyar jogász (Petróci Henzeolfi István)«* című tanulmányában. Ecsis professzort elismerés illeti, hogy ennek a bonyolult kérdésnek a felderítésére vállalkozott és készülő nagyobb művének egyik részletét tárja az olvasó elé. Alapos felkészültséggel, nagy irodalmi apparátussal tárgyalja Petróci sokoldalú tevékenységét, s rajta keresztül ad képet a XV.-XVI. századbeli magyar jogászrend összetételéről és működéséről. Ez a kép azonban ... már csak a tanulmány korlátozott terjedelménél fogva is ... nem lehet teljes, s a tanulmány vég-eredményben a szokásos történelmi leírások keretei között mozog.

Legnagyobb részét új úton jár Horváth professzor tanulmánya, amely Marxnak a statisztikai tudomány alapjainak megteremtésében játszott szerepével foglalkozik. Bire a kérdésre vonatkozóan magyar szerzőtől még semmi sem jelent meg. A tanulmányban különösen érdekes Quetelet munkásságának újszerű értékelése, valamint a statisztika és a politikai gazdaságtan összefüggésének vizsgálata. Kár, hogy a tanulmány stílusa rendkívül nehézkes, ami helyenként az érthetőség rovására megy.

Az évkönyv összeállításánál minden tudományos jellegű publikációnál is ... alapvető szempont, hogy benne csak elvi jelentőségű kérdéseket magas színvonalon fel dolgozó tanulmányok szerepeljenek. Olyan írásművek, melyek sem-

miféle új tudományos megállapítást nem tartalmaznak, hanem csupán közismert igazságok ismétléséből állnak, aligha jutnak hozzá az előtűnt álló feladatok megoldásához. A magyar állam- és jogtudomány egyik legfőbb hibája éppen az, hogy a megjelent munkák nagy része pusztán leíró jellegű. — A szegedi évkönyvben szereplő több tanulmány ellen felvethető az a kifogás, hogy hiányzik a kérdések elmélyült vizsgálata, a bátor állásfoglalás, és az ezzel kapcsolatos felelősségvállalás. Martonyi professzor tanulmánya pl. nem több, mint ismertető összeállítás. Elvi problémákat szinte egyáltalán nem vet fel, a jelentősebb kérdéseket egészen vázlatosan tárgyalja. Így pl. nagyon kevésbé világítja meg a kultúrforradalom jelentőségét és a kérdésben mindössze három idézetre szorítkozik (61. old.). Nem tisztázza elvileg a szocialista államnak az oktatásügyi igazgatásban játszott szerepét sem. Feltevései sem a tudományt nem vizsít előre, sem a gyakorlat számára nem nyújtanak számottevő segítséget.

Buza professzor akadémiás tanulmánya nagy gondtal és bőszes történelmi anyag felhasználásával készült írásmű. Számos példával leplezi le az imperialista államok mesterkedéseit, és megfelelően domborítja ki a Szovjetuniónak az intervenció megakadályozása érdekében tett erőfeszítéseit. Saját tudományos álláspontjának kifejtése azonban részletesebb lehetne, s az itt mutatkozó hiányosságot nem pótolja a különböző — szocialista és burzsoa — jogtudósok véleményének ismertetése sem. Ezen a téren egyébként is aránytalanság jelentkezik a tanulmányban. Buza professzor részletesen tárgyalja a burzsoa szerzők álláspontját, de nagyon keveset foglalkozik a szovjet jogtudósok felfogásának ismertetésével, és ehelyett a marxizmus-leninizmus klasszikusainak műveiből vett néhány idézetre szorítkozik.

A szegedi évkönyv hiányosságai ellenére — hasznos kezdeményezés, melyet további lépéseknek kell követniük.

Péteri Zoltán

TARTALOM: A. J. Visinszkij. — Az Állam- és Jogtudományi Kongresszus után. — *Tanulmányok*: Szabó Imre: 1848—1849 állam- és jogbölcselete. — *Schultheisz Emil*: A bűnségély és a társtetteség elhatárolása. — *Szamel Lajos*: A jogforrásokról és közzétételükről. — *Medve Zsigmond*: A jogtudomány megvalósítását célzó szerződésekről szóló egyes jogszabályokról. — *Sárosi Dezső*: A beruházások kérdései a mezőgazdasági termelés fejlődésével kapcsolatos határozatok tükrében. — *Sárosi Dezső*: A beruházások megvalósítását célzó szerződésekről szóló egyes jogszabályokról. — *Szemle*: Móra Mihály: A polgári pertbeli jogok és köteleességek címéleti alapjához. — *Farkas József*: A bíróság bizonyítási tevékenysége a szovjet kereseti eljárásban és annak tanulságai. — *Sebestyén Péter*: Hozzászólás Marton Géza és Herczeg Istvánnak a kártérítési felelősségről szóló tanulmányaihoz. — *Tudományos élet és irodalom*: Mártonffy Károly: A magyar pénzügyi jog főbb kérdései. — Révai Tibor: »Novickij: Az érdekek közössége a szovjet polgári jogban.« — *Asztalos László*: Jogi és államigazgatási bibliográfia. — Péteri Zoltán: Néhány megjegyzés a szegedi kari évkönyvvel kapcsolatban. — *Mellékelve*: Cikkgyűjtemény a külföldi jogi irodalom köréből. — Állam- és Jogtudományi Kongresszus.

СОДЕРЖАНИЕ: А. Я. Вышинский. — Съезд венгерских научных работников по вопросам государства и права. — Статьи — Имре Сабо: Венгерская теория государства и права в годах 1848—1849. — Эмил Шульцеис: Разграничение пособничества и соучастия. — Лайош Самел: О источниках права и их публикации. — Жигмонд Медве: Проблемы юриспруденции в свете решений о развитии сельскохозяйственной продукции. — Деже Шароши: К некоторым нормам о капитальном строительстве. — Обзор. — Михай Мора: К теоретической основе гражданско-процессуальных прав и обязанностей. — Иосеф Фаркас: Судебное доказательство в советском гражданском процессе и ее выводы. — Пал Себештен: Замечания к статьям Г. Мартона и Х. Херцега об ответственности за причинение вреда. — Пауциал жизнь и литература — Кароль Мартонфи: «Основные вопросы венгерского финансового права». — Тибор Ревай: «Новицкий: Солидарность интересов в советском гражданском праве». — Золтан Петери: Несколько заметок в связи с Записками Сегедского Университета. — Ласло Ассталош: «Библиографии по вопросам государства и права». — *Приложение*: Сборник статей по иностранной юридической литературе. — Съезд по вопросам государства и права.

SOMMAIRE: A. J. Vyshinski. — Congrès hongrois des sciences politiques et juridiques. — *Études*: Imre Szabó: La philosophie politique et juridique de la révolution hongroise du 1848—49. — Emil Schultheisz: Le complice et le coauteur. — Lajos Szamel: Sur les sources du droit et sur leur publication. — Zsigmond Medve: Les questions de la science juridique en rapport avec les décisions sur le développement de la production agricole. — Dezső Sárosi: A propos des normes réglant les contrats tendant à la réalisation des investissements. — Notes: Mihály Móra: Au sujet du fondement théorique des droits et des devoirs dans la procédure civile. — József Farkas: L'activité de preuve du tribunal dans la procédure d'action du droit soviétique. — Pál Sebestyén: A propos des articles de Géza Marton et de István Herczeg sur la responsabilité civile. — *Bibliographie*: Károly Mártonffy: «Les questions principales du droit financier hongrois.» Un recueil d'article. — Tibor Révai: «Novickij: La communauté des intérêts dans le droit soviétique.» — Zoltán Péteri: Quelques remarques sur l'Annuaire de la faculté de Szeged. — László Asztalos: Une bibliographie de droit et de l'administration. — *Annexe*: Les de la littérature juridique étrangère. — Congrès des sciences politiques et juridiques.

INHALT: A. J. Wyshinski. — Der ungarische Kongress für Staats- und Rechtswissenschaften. — *Abhandlungen*: Imre Szabó: Die ungarische Staats- und Rechtsphilosophie in 1848—1849. — Emil Schultheisz: Die Abgrenzung über Beihilfe und der Mittäterschaft. — Lajos Szamel: Über die Rechtsquellen und ihre Verkündung. — Zsigmond Medve: Die Fragen der Rechtswissenschaft im Spiegel der mit der landwirtschaftlichen Produktion in Verbindung stehenden Beschlüsse. — Dezső Sárosi: Zu einigen Rechtsnormen über die Durchführung von Investitionen. — *Rundschau*: Mihály Móra: Zur theoretischen Grundlage der zivilprozessualen Rechte und Verpflichtungen. — József Farkas: Die beweistätigkeit des Prozessgerichtes im sowjetischen Zivilverfahren und deren Konklusionen. — Péter Sebestyén: Einige Bemerkungen zu den Abhandlungen G. Martons und I. Herczegs über die Verantwortung beim Schadenersatz. — *Aus dem wissenschaftlichen Leben und der Rechtsliteratur*: Károly Mártonffy: »Die Hauptfragen des ungarischen Finanzrechts.« — Tibor Révai: »Nowizki: Die Solidarität der Interessen im sowjetischen Zivilrecht.« — Zoltán Péteri: Einige Bemerkungen zum »Szegediner Jahrbuch.« — *László Asztalos*: Bibliographie der Rechts- und Verwaltungswissenschaften. — *Beilage*: Sammlung ausländischer rechtswissenschaftlicher Abhandlungen, — Kongress für Staats- und Rechtswissenschaften.

JOGTUDOMÁNYI KÖZLÖNY

Szerkesztő és szerkesztőbizottság. Tagjai: *Beér János, Eörsi Gyula, Hajdu Gyula, Kádár Miklós, Kovács István, Medve Zsigmond, Névai László, Nizsalovszky Endre, Schultheisz Emil, Vas Tiber, Vágóly Mihály*. Felelős szerkesztő: *Vas Tiber*. Szerkesztőségi munkatársak: *Pap Tiber, Márkus Ferenc*.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, V., Szemere-u. 10. Szerkesztőségi tel.: 115-443. Kiadóhivatali tel.: 120-243. Megjelenik havonta. — Előfizetési ár — a mellékletekkel együtt — negyedévre 18.— Ft. — Egyécs szám ára: 5.— Ft. Terjesztő: Posta Központi Hírlapiroda. Budapest, V., József nádor-tér 1. Telefon: 150-860 153-022. — Csekkszámiaszám: 61.292. Megjelent 3150 példányban.

